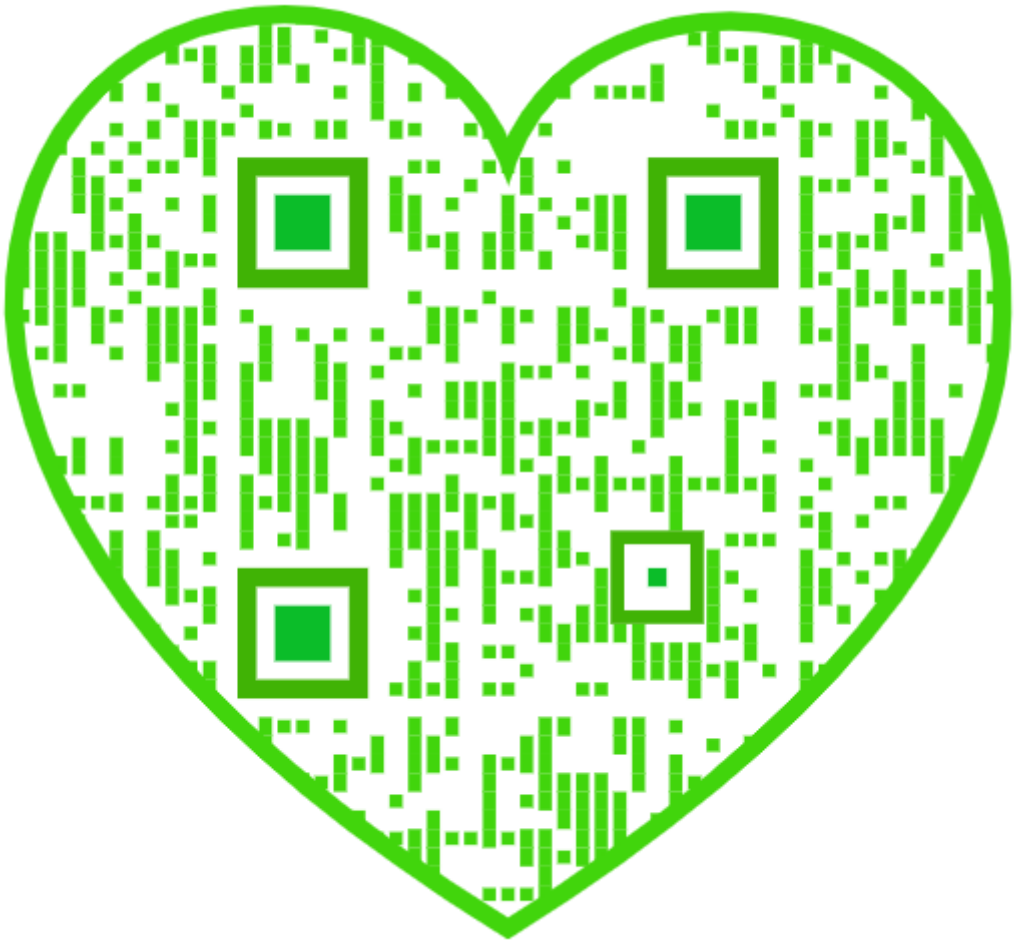
De Tijdspiegel. Jaargang 10

bron
De Tijdspiegel. Jaargang 10. D.A. Thieme, Arnhem 1853

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_tij008185301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Eerste deel]

Inhoud.

De mensch en de tijd. Mijmering op den Nieuwjaarsmorgen Blz. 1.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
De kerkvaders Johannes Chrysostomus. Het leven der Oostersche kerk in de vierde eeuw, door Dr. A. Neander. Naar de 3e geheel omgewerkte uitgave vertaald door D. Koorders	3
Het kerkgenootschap en het dogma. De leer van het Heilig-Avondmaal in de Nederlandsche Luthersche kerk; Eene Bijdrage tot hare geschiedenis. (Met onuitgegeven stukken.) Door F.J. Domela Nieuwenhuis, Hoogleeraar te Amsterdam	6.
Vredewoord van S. Hoekstra, Bz., te Rotterdam.	81
Drie kapittels uit de Kronieken der Roomsche Kerk	83
Kostscholen, Armen- en Zondags-Scholen, Bijzondere Scholen. Niets nieuws onder de Zon!	99
Mozes (in Leerredenen), door J. Steenmeijer, Predikant te Arnhem	104
De Bijbel, ten gebruike voor Kinderen, bewerkt door S. van Dissel, onder medewerking van C.S. Adama van Scheltema. Eerste Aflevering.	107
Eene trits Geschriften van een waardig en beroemd beoefenaar der Économie Politique. F. Bastiat. Onvereenigbaarheid van betrekkingen, gevolgd door twee voorlezingen over enz., door Mr. C.M.A. Simon van der Aa. - De doctorale graad en het Socialismus. - Krediet om niet. Redetwist tusschen Fr. Bastiat en P.J. Proudhon.	108
Het beginsel van het Protestantisme	161

Het Luthersche Zendelinggenootschap te Amsterdam 165

Twee Kampioenen in het Strijdperk. De Nederlander en de Morgenster 170

Rome en valsche Verdraagzaamheid. Godsdienstige Verdraagzaamheid, door Dr. N.B. Donkersloot 173

Memorie aan den Koning enz., door R.F. Baron Raders, rakende zijn bekomen ontslag als Gouverneur der Kolonie Suriname, met daartoe behoorende Bijlagen enz. 2de druk. 176

Eene Ortodoxe stem over Pauperisme en Sterken Drank.
Raadgeving om de toenemende armoede in ons vaderland tegen te gaan, en te herstellen wat reeds door werkeloosheid verarmd is. Uitgegeven ten voordeele der Algemeene Werk-Inrigting aan de havelooze school te Utrecht, door L.J. Bernhardi 241

Antwoord aan den Schrijver van het opstel in ‘de Tijdspiegel’ Februarij 1853, blz. 81, onder den titel: ‘Vredewoord van S. Hoekstra, Bz., te Rotterdam,’ door S. Hoekstra, Bz. 249

Het Nederlandsch Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche

	Blz.
Zending. N° 2 en 3 der Mededeelingen	257
Het Leven van Jezus, wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Eerste afdeeling. Het tijdvak der voorbereidingen	260
Leila Ada of de treffende Geschiedenis en Dood van eene jonge Joodsche Dochter. Uit het Engelsch vrij vertaald met eene opdragt aan eene jeugdige Israëlitische dichteresse, door Dr. A. Capadose	267
Een woord over eene nieuwe Bijbelvertaling	321
Het beginsel van het Protestantisme. (*Vervolg*)	327
Dordsche Stemmen. Eerste Jaargang. Eerste Aflevering	331
Christelijke Redevoeringen, van Dr. W.E. Channing. - Uit het Engelsch, door J.J. Swiers, Pred. te Havelte.	335
Het Luthersche Zendelinggenootschap te Amsterdam. N°. 4 en 5 der Mededeelingen	335
De Christelijke Kansel in April 1853. I. Romes Overwinnaar. Toespraak en Gebed, door J.J. van Oosterzee	401
Geschiedenis der Christelijke Godgeleerdheid gedurende het Apostolische Tijdvak, door Eduard Reuss, Hoogleeraar te Straasburg. Uit het Fransch, door Cd. Buskin Huet. 1ste stuk	408
School- en Leesboek over de Geschiedenissen der Christelijke Kerk, door J.J. Swiers	416
Gebeden voor Zeelieden, door Dr. E.B. Swalue, Pred. te Amsterdam	418
Een Katholiek Broeder en de Bisschoppen. De Katholieke Kerkregeling in ons Vaderland, door J.A. Alberdingk Thijm.	419
De belangrijkste Zaak des Levens.	422

De Wedergeboorte naar het Evangelie. Een Leesboek voor beschaafde Christenen, inzonderheid voor jeugdige Lidmaten der Gemeente, door J. Witkop, Pred. te Zutphen

De Kennis der Natuur meer algemeen toegankelijk gemaakt. 429
Geschiedenis van het Heelal. Een populaire Kosmos, door C. Giebel.
De Sterrenhemel en Zon en Maan, door J.H. Mädler.
Natuurlijke Geschiedenis der Zoogdieren, door G.J. Haspels.
Overzigt der Algemeene Aardrijkskunde, door Dr. T.W. Hoffmann. 1ste Aflev.

Letterkunde.

	Blz.
Een edele martelaar der zeventiende eeuw. Het beeld van Dirk Rafelsz. Kamphuijzen, in de lijst van zijn tijd, de dagen der Dordsche Synode. Door Chonia. 2 deelen.	14
Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen, door Dr. E.J. Diest Lorgion. Met platen en kaarten. Eerste deel. Beschrijving van Kolham, met eene kaart der plaats, door S.J. Rutgers, Theol. Dr. en Predikant	36
Das Weib ist ein Compositum u.s.w. Pligt en roeping der vrouw. Een boek voor vrouwen en meisjes, door Mrs. Ellis. Naar de twintigste Engelsche uitgave. - Door K. Sybrandi. (Vierde druk.)	38
Richard Craiglethrope, of de wrekende hand des Tijds; door de schrijfster van Emilia Wijndham, Angela, de Wilmingtons enz. Uit het Engelsch door P. van Os	42
Zijn er zoo, Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.H. 3e-5e aflevering	44
Eene jeugdige dichteres	50
Apostelen en Profeten, dichterlijk Album.	114

Jesaias, door H.J. Schimmel. - Jozef, toegenaamd Barnabas, door J.J.L. ten Kate. - Ezechiël, door I. Da Costa

Jaarboekjes voor 1853. 118
Aurora. - Vergeet mij niet. - Muzen - Almanak

Een Nederlandsche Humorist. 124
Snippers van de schrijftafel, door C.E. van Koetsveld

Kinder-Litteratuur. 128
I. Almanak voor de jeugd voor 1853

	Blz.
II. Kinder-Courant, Jaargang 1853	131
Apostelen en Profeten, dichterlijk Album. Thomas, door B. ter Haar. - Johannes de Dooper, door A.J. de Bull	180
Kinder-Litteratuur. III. De kleine Generaal, of met God is alles mogelijk, naar het Hoogd. van Ernst Fritze	183
Het Letterkundig Meteoor in het westen. Uncle Tom's Cabin. - La Cabane de l'oncle Tom. - La Case du père Tom. - De Negerhut	184
Rijmelarij. Aan den Redacteur van den Tijdspiegel	189
De Landverhuizers. Tafereefen uit de Koloniën. Door Ch. Rowcrofft. - Uit het Engelsch door P. van Os	190
Jaarboekjes voor 1853. Vergeet mij niet. - Muzen-Almanak	193
Een Hybridisch Zestal. Nederlandsche Volks-Almanak voor 1853, onder redactie van H.J. Schimmel. - Geldersche Volks-Almanak voor 1853. - Zeeland. Jaarboekje voor 1853, verzameld door H.M.C. van Oosterzee. - Christelijke Volks-Almanak voor het jaar 1853. - Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor het jaar 1853. - Almanak voor Jan en Alleman, voor het jaar 1853	198
Almanak voor het Schoone en Goede	210
Aandoeningen en Gedachten. Poëzij der Jeugd, door J.R. Steinmetz, Luit. der Inf.	212
Vlaamsche Poëzij. Bloemlezing uit de werken der Zuid-Nederlandsche dichters van onzen tijd, door J.J. Goeverneur en W. Hecker	271
Studie en Uitspanning	273
Beknopte Geschiedenis van Friesland, in hoofdtrekken, door W. Eekhoff.	279

Harptoonen eener vrome en dichterlijke Ziel. Eenige bladen uit het Dag- en Levensboek eener vrouw. - Naar het Hoogduitsch. 288

Het Letterkundig Meteoor in het Westen. 340

Uncle Tom's Cabin. - La Cabane de l'oncle Tom. - La Case du père Tom. - Onkel Toms Hütte. - De Negerhut. (*Vervolg*).

Parijs in 1852. 346
Losse schetsen in en om Parijs in den zomer van 1852, door M.P. Lindo. Met vier platen

Eene Geldersche Veldbloem. 349
De wereld in 't klein, door A.H. van der Hoeve, Pred. te Keppel

Uit het Ghetto. 353
Joodsche Volksvertellingen uit Boheme, van Leopold Kompert. - Uit het Hoogduitsch vertaald door J. Oudijk van Putten

Jongelingsdroomen, door Jan van Beers 356

Zijner Majesteits Zeemagt voor Antwerpen 1830-1832, door J.C. Koopman, enz. 360

Rembrand. 363
Redevoering over het leven en de verdiensten van Rembrand van Rijn, door Dr. P. Scheltema, Archivarius der hoofdstad en van de provincie Noordholland.

De gevolgen eener Luim. - Naar het Engelsch, van P.G.R. James 368

De verguizing van het Voorgeslacht. 372
Dichtregelen door J. Tideman.
Voorafgegaan van een Brief aan den Heer J.A. Alberdingk Thijm

Eene Geldersche Veldbloem. 436
De Wereld in 't klein, door A.H. van der Hoeve, Predikant te Keppel

Wie Mann in den Wald hineinschreit, so schreiet's heraus. 445
Zonde en Geloof, of ontmoetingen en verhalen uit mijne Evangeliebediening, door J.P. van Berkum, Predikant te Wolsum en Westhem.

Verwaldink of ons Dorpsleven. Losse Schetsen en Herinneringen van Hein Bat, die bij den Dorps-Dominé in huis woonde

Regten en Pligten, of de weg tot duurzaam volksgeluk. 452
Een Verhaal uit den jongsten tijd, naar het Engelsch, door C.S. Adama van Scheltema

Een Gerucht. Roman van Emilie Flygare Carlen, uit het oorspronkelijke vertaald door Mr. C.J. Zweers 453

Reginald Hastings. Een Verhaal uit den tijd der onlusten van 164-; door Eliot Warburton. Uit het Engelsch door C.M. Mensing 455

Vrouwenleven. 457
Zangen des Geloofs en der Liefde, door R. Bennink Janssonius

Mengelwerk.

		Blz.
Torenwachters nieuwjaarsnacht- en dag-lied.		54
Duitsche en Zwitsersche brieven. Impressions de voyage. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel 1852, II, bladz. 470.)		57
Lexicon Manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, I, bladz. 304.)		61
De Vooruitgang.		
	I. Eene satyre, vrij gevolgd naar E. Töpffer. Uit de Mélanges, na zijnen dood in 1852 uitgegeven	67
	II. De vooruitgang in de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke opvoeding	76
Losse bladen uit een oud schrijvers dagboek.		134
	I. Schrijversroem	135
	II. Het Publiek	137
	III. Recensenten	137
	IV. Een boek voor Schrijvers	139
Modellen en Recepten		141
Een paar wintertafereeltjes uit de Hoofdstad. (Een handvol typen.)		
	I. Twee arme menschen en een huisheer.	150
Brievenbus.		
	I. Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel over nieuwerwetsche beroovers van roovers	154
Nutstheologie		156
Eerste bladzijde in een dagboek voor Jongelingen		157
Cross-Reading		159
Splinters		160
Een Arabische Nacht in Parijs, door M.P. Lindo.		214
Lexicon Manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg*.)		222

Een paar Wintertafereeltjes uit de Hoofdstad. (Een handvol typen.) (*Vervolg*.)

II. Arme en rijke menschen 225

Een Droom 230

Brievenbus.

II. Open Brief van een Hervormd Predikant aan zijn ambtsbroeder, over een Almanakken-product van den Predikant N. Beets. Zie Vergeet mij Niet, of Muzen-Almanak voor 1853, bladz. 258-260. 238

Filips II en Montigny. Eene voorlezing, door J. Tideman 291

Lexicon Manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg*.) 313

Een paar Wintertafereeltjes uit de Hoofdstad. (Een handvol Typen.) (*Vervolg*.)

III. Een gesprek 316

Brievenbus.

III. Klaagzang 320

Groote en kleine steden.

Humoreske 375

Fabelen en Vertelsels.

Voor en uit den tijd, voor groote kinderen, door een groot kind 379

Lexicon Manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg*.) 382

Brievenbus.

IV. Brief van een Protestant, die niet bevreesd is voor de Roomsche Bisschoppen 383

V. Open brief aan den Paus te Rome, door een Nederlandsch achterneefje van den Wandsbecker Bode, Asmus 385

VI. Brief van verdediging wegens onverdiende beschuldiging op het gebied der taal- en letterkunde 388

VII. Brief van Phileleutheros, die Uncle 392

Tom's Cabin al gelezen heeft

Het Spionnetje 397

De Tafeldans. Een open Crediet-brief 461

De geschiedenis van den ouden Heer Holland 467

Brievenbus.

IX. Brief van den ouden Heer Holland aan zijn Zuster, de van ouds beroemde Maagd van Nederland 469

X. Brief van een Amsterdammer aan een Rotterdamschen vriend, over een dichtstuk, dat niet laboreert aan overgroote helderheid 471

XI. Boerenbrief van Knelis Harmsen op de Veluwe, aan Jasper Peeters in Friesland, ook al over de Bisschoppen 474

Iets over de nieuwe Bisschoppen 476

Het Spionnetje. 477

De mensch en de tijd.
Mijmering op den nieuwjaarsmorgen.

Alsloopende Tijd! Eenig grootmagtig Monarch, die alleen, verheven boven erfregt en constitutie, verkondigen moogt, dat er niets op dit benedenrond was, is, noch wezen zal, 't geen niet bukt voor uwen schepter. Voor uwen adem verdwijnen de elkander opvolgende geslachten der menschen; onder uwe reuzenvuist zinken de gewrochten hunner handen ineen, hunne paleizen zoowel als hunne hutten, ja, eens storten hunne piramiden in puin. Al wat menschen groots en verhevens en goeds verrigtten, of nietigs, laags en zondigs pleegden - het snelt voorbij. Volken en Staten bloeijen om te verwelken; geslachten worden geboren om te sterven; stelsels en beginselen worden toegejuicht, om straks veroordeeld, en weldra door andere vervangen te worden. Alleen de merkwaardigste feiten en bedrijven worden door de stift der geschiedenis op weinige kostbare bladzijden voor de toekomende geslachten bewaard. De namen van millioenen bij millioenen worden vergeten, als hun stof vermengd is met het stof der aarde.

Wat geheimzinnig schrift komt gij, grijze Beheerscher! op dezen eersten dag des jaars griffelen op de zoo even ontsloten poort, waardoor het menschengeslacht zich weder voorwaarts beweegt, om het nieuwe, onbekende spoor in te slaan? Is het de aanvang van een volzin, die gedurende het naderende twaalftal maanden zal aangevuld worden tot eene statige ode, tot een krachtig heldenlied, tot een somberen klaagzang, of tot een bloedig, hartverscheurend treurspel?

Eerste morgenstond van het pas geboren jaar, door velen met tranen van blijdschap en dankbaarheid, door menigen met zuchten van weemoed, van droefenis en rouw begroet, wat tal van gewaarwordingen en aandoeningen, van wenschen en verwachtingen, welke mengeling van vrees en hoop verwekt gij in het menschenhart? Waarom heft gij niet een slip van den ondoordringbaren sluijer omhoog, dien de sterveling vaak wenscht, maar nimmer vermag op te slaan, den sluijer, die de toekomst verbergt voor zijn vorschenden blik?

Vragen op vragen verdringen zich in 's menschen geest - en - niemand kan hem het antwoord geven. Zal het nieuwe tijdperk een bloemenkleed spreiden voor de thans levende geslachten, of zal het ze voeren langs eene baan vol scherpe doornen en kwetsende distelen, of zal het ze drijven door eene opgezwollen zee van bloed en tranen? Zullen er rookende oorlogstoortsen gezwaaid, of groenende olijfboomen geplant worden? Zal we-

derom ginds en elders eene onstuimige menigte, wier brein verhit, wier verbeelding verwilderd, wier leven verdierlijkt is, het regt van den opstand prediken, en met baldadige hand onheil en verderf verbreiden? Zal de gezegende invloed eener verstandelijke en zedelijke beschaving allengs de massaas doordringen, en regt en geregtigheid, waarheid en vrede haren zetel meer en meer vestigen onder de wereldvolken?

Eigenaardig stemt de eerste morgenstond van den aangevangen tijdkring de snaren van het menschenhart tot de welluidende toonen des gebeds, en zijn geest verheft zich op de wieken der gewijde aandacht tot den Eeuwigen Vader in de hemelen. Dan trilt de harp zijns gemoeds, en allengs lossen de wanklanken dezes tijds en des aardschen levens zich op in de bekoorlijkste harmoniën, die het oor zijns geestes uit hooger sferen verneemt. De loeijende stormwind, die zich dreigend scheen te verheffen, wordt tot een zacht en liefelijk suizen; de angstwekkende kreten tot hartverheffende jubelzangen, en de bloedige vaandels tot banieren des vredes. Hij aanschouwt orde in den chaos, en eenheid in de verwarring. Zijn vertrouwen op Hem, die alles beschikt, is versterkt, zijne hoop op Hem, die alles vermag, is verlevendigd, en een lichtstraal uit de hoogte verheldert wat in dikke duisternissen en opeengestapelde neveldampen gehuld lag.

Eerste morgen van een nieuw jaar, nieuwe gave des Algoeden, dringt gij den mensch niet tot vernieuwing en bevestiging van goede, edele, vrome, christelijke voornemens en besluiten, die te vaak naar den achtergrond geschoven, uitgesteld en verdaagd werden, maar dàt NU, zijn geweten zegt het hem luide, niet langer mogen worden? Ja! de traan van ongeveinsd, opregt berouw glinstert op dezen morgen in zijn oog, zoo als de dauwdruppel parelt in den bloemkelk, en bij hem ontluikt eene bloem voor het hoogere leven, die te zijner tijd vrucht zal dragen. Met opgeheven hoofd en verruimd hart gaat hij voorwaarts, gedachtig aan het naderend eind van den aardschen togt, aan het doel van dien togt, aan het vaderland, dat hem wacht.

Welkom dan eerste morgen van den nieuw ontsloten tijdkring, ook gij roept ons immers weder om tot Hem te gaan, in Wien alleen het heil der menschheid en des menschen is, Die verkwikking heeft en rust en vrede voor allen!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De kerkvader Joannes Chrysostomus.

Het leven der Oostersche kerk in de vierde eeuw, door Dr. A. Neander. Naar de 3e. geheel omgewerkte uitgave vertaald door D. Koorders. Twee deelen. Te Rotterdam, bij Van der Meer en Verbruggen. 1852.

Wij hebben ons opregtelijk verheugd over de vermeerderde belangstelling, waarmede tegenwoordig de geschriften van den grooten Neander worden ontvangen. Moest vroeger de vertaling van zijne uitgebreide kerkgeschiedenis, zoo als wij vermoeden, wegens gebrek aan genoegzamen aftrek worden gestaakt, thans gaat de uitgave daarvan geregeld voort, een bewijs dat het den uitgevers niet aan genoegzame deelneming ontbreekt bij hun pogen om de vaderlandsche kerkelijke litteratuur ook met de degelijke voortbrengselen der buitenlandsche geleerden te verrijken. Nevens dat grootere werk zijn nu ook Neanders Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis der Christelijke kerk, en zijne Monographien over den heiligen Bernhard en over Joannes Chrysostomus in het Hollandsch vertaald. Habent sua fata libelli. Ons theologiserend en niet theologiserend publiek is veranderd in zijne opinie omtrent Neanders geschriften en gelukkig op den goeden weg gekomen.

Wat wij hier van den man ontvangen, wiens dood voor de theologische wetenschap een onherstelbaar verlies mag genoemd worden, is niet enkel eene levensbeschrijving van den grooten Bisschop van Constantinopel. Het boek geeft wat het op den titel belooft (iets wat men niet van alle boeken zeggen kan), het geeft ons een beeld van Chrysostomus, in de lijst van zijnen tijd. Hij blijft altijd de groote hoofdfiguur, waarom al de verschijnselen van zijnen tijd, en de personen die op dien tijd invloed uitoefenden, zich groeperen. ‘Al de verschillende rigtingen’ zegt de Vertaler met regt ‘zien we rondom hem woelen en werken - al het eenzijdige en verkeerde dat we in zijnen tijd zien te voorschijn treden, zien we ook door hem in zijne mate bestrijden - hij is de type der Oostersche kerk in de vierde eeuw.’

Wat we vooral in dit boek bewonderen, dat is de stalen vlijt waarmede Neander uit de bronnen geput heeft. Wat Luther eens zeide van zijne voltooide Bijbelvertaling: ‘Wie dat alles nu leest, zoo gemakkelijk als het daarheen vloeit, zou niet denken welke steenen en blokken daar gelegen hebben, waardoor we heen moesten werken’ dat is ook ten volle toepasselijk op het werk van Neander. Hij heeft ons Chrysostomus leeren kennen uit zijne eigene geschriften, preken en brieven. Maar wat het een werk moet gekost hebben, dat alles te doorlezen, nevens al wat de geschiedenis dier tijden lichts kon verspreiden over zijn onder-

werp, wat moeijelijke taak het was, te schiften, te scheiden en te kiezen, wat meer, wat minder diende om Chrysostomus regt te leeren kennen - dat vermoedt de oppervlakkige lezer niet. - Maar juist door dat Neander Chrysostomus zelf laat spreken, ontvangen wij ook een beeld van hem, dat hem ons voorstelt zoo als hij was. Omdat hij met meesterlijke hand die gedeelten uit zijne preken kiest, waarin hij het eigenaardige van de zeden zijner tijdgenooten of schetst of bestrijdt, zien wij ons den toestand der Oostersche kerk met de grootste getrouwheid voor oogen gesteld. Wij ontmoeten er bijzonderheden uit het leven en de gebruiken der oude wereld, die ons verrassen en boeijen, en ons veel verklaren van hetgeen later in de kerk is ingeslopen, en nog ten deele als misbruik bestaat. De kiemen der verbastering, die eenmaal den ondergang van den bloei der Oostersche kerk ten gevolge zou hebben tegelijk met den ondergang van het geheele Oostersch-Romeinsche keizerrijk, wij zien ze reeds in het tafereel, dat Neander ons geeft, welig uitbotten. Waar de ernst des Christelijken levens bij het grootste deel des volks zoo geheel ontbrak, waar een weelderig en bedorven hof de kerk beheerschte en op het volk den heilloosten invloed uitoefende, waar men de kerk schier gelijk stelde met theater en circus, en vaak achter deze, daar was het geen wonder later tijden geboren te zien, waarin men het Islamisme beter achtte dan een diepbedorven, dood en ellendig Christendom, zoo als bij Mohammeds komst in het Oosten heerschte.

Zoo als Neander ons Chrysostomus heeft doen kennen, leeren wij hem niet alleen als welsprekend redenaar bewonderen, wij leeren hem als mensch en als Christen liefhebben. Wij leeren eerbied koesteren voor den man, die zich door den roem niet liet verblinden voor zijne grootsche taak, om de hervormer van zijnen tijd te worden - voor den onverschrokken strijder, die de waarheid verdedigde maar zonder bitterheid en veroordeelingszucht - voor den handhaver des regts, al stond hij tegenover de magtigsten der aarde - voor den edelen menschenvriend, die zich het lot van lijdenden en armen met warmte aantrok - voor den ijverigen dienaar zijns Heeren, wiens lust het was velen te brengen tot Hem - voor den gemoedelijken Christen, die in de praktijk des levens veel meer dan in begrippen het wezen des Christendoms zocht. - Zulke mannen te leeren kennen, dat doet het harte goed, en zulk een boek legt men nooit uit de handen zonder verbeterd, althans tot al wat goed en waarlijk Christelijk is, opgewekt te worden.

Wij wenschen dit boek in vele, zeer vele handen, niet alleen van theologen, maar ook van ons grooter lezend publiek. Veel is er uit te leeren ook voor onze dagen, waarin men voor menschelijke meeningen en instellingen vaak veel meer ijvert, dan voor de waarheid en de liefde die uit God zijn. Van harte zeggen wij het den Vertaler na: ‘Moge dit boek een bijdrage zijn om bij den vernieuwden strijd tusschen 't Romanisme en Protestantisme ook in Nederland meer en meer heldere denkbeelden te verspreiden omtrent de ontwikkeling der Christelijke kerk. Want wil men de Roomsche kerk beoordeelen dan moet men weten hoe hare denkbeelden en leerstellingen langzamerhand zijn ontstaan.’ Maar evenzeer, voegen wij er bij, moge de Roomsche kerk uit dit boek leeren, hoe datgene waarvoor zij bij voortduring zoo zeer

ijvert, meestal als van ondergeschikt belang beschouwd, ja bestreden werd, door die mannen, die zij ten hoogste vereert. - Vooral ook worde dit boek allen leeraren der kerk, en in het bijzonder hun aanbevolen die zich voorbereiden het eenmaal te worden. Het zal hen doen zien, hoe de grootste van alle gewijde redenaars de welsprekenheid nooit om haarzelve hoog schatte, maar haar alleen als het middel beschouwde om harten te winnen voor den Heer, en menschen te verbeteren. Wij kunnen niet nalaten eene van de vele treffende plaatsen, in het werk te vinden, die daarop betrekking hebben, in te lasschen. Leest blz. 148 van het tweede deel: ‘Velen’ - zegt daar Chrysostomus in eene preek tot zijne hoorders - ‘spannen al hunne krachten in om, als ze den kansel beklimmen, toch eene lange rede te kunnen houden. En worden ze met luide toejuichingen door de vergaderde menigte begroet (men had namelijk het applaudisseren uit het theater in de kerk overgebragt) dan is 't hun, als was 't hemelrijk hun geopend; wordt daarentegen hun rede met stilzwijgen aangehoord, dan lijden ze ondragelijke hellesmart. Dat is de oorzaak van 't verderf dat we in de kerk zien heerschen. En dat is *uw* schuld. *Gij* streeft er niet naar om preken te hooren, die verbrijzeling des harten te weeg brengen, maar preken, die door den klank en de zamenstelling der woorden uwe ooren streelen. 't Is waarlijk alsof ge zang en citherspel hoordet. En *wij* (redenaars) zijn zulke onverschillige en lijdelijke menschen dat we uwe neigingen inwilligen, terwijl wij ze moesten bestrijden. Wij zoeken naar fraaije woorden, naar schoonklinkende zamenstellingen en harmonie in onzen stijl om u genoegen te doen, niet om u wezenlijk nuttig te zijn - om bewonderd te worden, niet om u te onderrigten - om u aangenaam bezig te houden, niet om gevoel van schuld bij u op te wekken - om toejuiching en lof van u in te oogsten, niet om uw gemoed te verbeteren. Gelooft mij 't geen ik zeg is mijne heilige overtuiging. Als ik mijn preken met luide toejuichingen hoor begroeten - waarom zou ik 't verzwijgen? - op zoo een oogenblik voel ik een aandoening, die bij ons menschen zeer verklaarbaar is, een aandoening van blijdschap. Maar als ik in mijn woning ben teruggekeerd, en bedenk dat die menschen, die met luide toejuichingen mijn woorden hebben begroet, uit mijn preek geen nut hebben getrokken, en al hadden ze er ook eenig nut uit kunnen trekken, onder hun toejuichingen dat geheel uit 't oog hebben verloren, dan zucht en ween ik - dan dringt zich de gedachte aan mij op, dat misschien al mijn woorden vergeefs gesproken zijn.’ - Tantum! De lessen der oudheid zijn ook ons gegeven. Dat hoorders en redenaars er hun nut mede doen.

Wat de vertaling betreft, wij kunnen den heer Koorders den lof geven, dat hij niet alleen getrouw, maar ook in den geest des Schrijvers, heeft overgebragt. Men kan het zien: hij heeft Neander begrepen, en zijne taak met liefde volbragt. Het gedurig herhaalde: *hoe een, zoo een*, en *'t*, geeft aan den stijl iets gezochts en vreemds, dat wij liever vermeden hadden gezien, ofschoon wij overigens gaarne erkennen, dat hij los en vloeijend vertaald heeft. - De druk en het papier laten niets, de correctie iets te wenschen over. Maar wij weten hoe moeijelijk het is, bij verwijdering van de drukpers, in het laatste opzigt aan alle eischen te voldoen.

Het kerkgenootschap en het dogma.

De leer van het Heilig Avondmaal in de Nederlandsche Luthersche kerk; Eene Bijdrage tot hare geschiedenis. (Met onuitgegeven stukken.) Door F.J. Domela Nieuwenhuis, Hoogleeraar te Amsterdam. - Te Utrecht, bij W.H. van Heijningen. 1852.

> En niemand doet most in oude lederen zakken, anders doet de most de lederen zakken bersten, en hij wordt uitgestort, en de lederen zakken verderven.
> LUKAS V: 37.

Het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap behoorde, sedert vele jaren, onder de onbekende grootheden in de geschiedenis der Nederlandsche Christelijke kerk; de geschiedenis der kerktwisten tusschen de twee partijen, zich noemende: de Herstelde en de Evangeliesche (het *oude* en het *nieuwe* licht), waren voor velen de eenige bekende feiten, die ter zijner tijd opzien genoeg baarden, en in het werk van Ypey 'Geschiedenis der Hervormde kerk in de Nederlanden, in de XVIII^{de} eeuw' tamelijk onpartijdig waren behandeld; overigens lag het kerkgenootschap min of meer in de schaduw. - De grootere kerkelijke feest- en jubeldagen in 1817 en 1830, rigtten de aandacht van sommigen weder even naar het genootschap, maar belangrijke gebeurtenissen vinden we daar niet aangeteekend. - De Synode, die sedert 1819 jaarlijks getrouw vergadert, deelt hare verslagen uit. - De gemeenten worden bediend. - De vakaturen zoo spoedig mogelijk vervuld - Jaarlijks komen de Lutherschen met de broeders op het Staats-budget te voorschijn; de beroepingen worden behoorlijk van hooger hand goedgekeurd: - alles gaat daar, tot heden, vooral sedert de scheuring in het laatst der voorgaande eeuw, en het Synodaal toezigt, geordend en geregeld voort, - ja, terwijl in de Hervormde kerk, naar luid der telkens herhaalde grieven, 'grenzenlooze verwarring' heerscht, - staan de Evangeliesch-Lutherschen zoo wat buiten den storm en de windvlagen; men zoude op hen kunnen toepassen, 't geen von Schiller zegt van den besten Staat en de beste vrouw - namelijk: dat beide dan de besten zijn waar men het minste van hen spreekt. - Intusschen is de geschiedenis van het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap, om meer dan ééne reden, hoogst belangrijk, en werpt een helder en eigenaardig licht op den gang en ontwikkeling der hervorming in ons vaderland. - Onder de zeer weinige kundige en vlijtige bewerkers dier geschiedenis, staat de hoogleeraar Domela Nieuwenhuis welligt boven aan, zoo niet tamelijk eenzaam. - Reeds vóór jaren, heeft deze, ook als kanselredenaar ter goeder naam en faam staande prediker en Godgeleerde, in de verschillende 'Bijdragen tot de geschiedenis der Luthersche kerk in de Nederlanden,' merkwaardige akten, stukken, en geschiedkundige bijzonderheden verzameld en uitgegeven, waardoor deze gaping in de geschiedenis der Hervormde kerk hier te lande is aangevuld. - Als hoogleeraar aan het seminarium te Amsterdam nevens zijnen ge-

leerden en achtenswaardigen ambtgenoot, den hoogleeraar Millies, geplaatst, werd zijne aandacht naar de oirkonden en archieven, die bij en onder de Amsterdamsche hoofdgemeente berustende zijn, natuurlijk heengeleid en -gelokt, en het is den wakkeren geschiedkundige gelukt, om aan zijne landgenooten eene in alle opzigten belangrijke bijdrage mede te deelen, eeniglijk in betrekking tot den strijd over de leer van het Heilig Avondmaal in genoemd kerkgenootschap. - Het zal onzen lezers wel niet onbekend zijn, dat de Christelijke wereld, bijna onafgebroken, ten minste van de vierde eeuw der Christelijke jaartelling af tot op den huidigen dag, bepaaldelijk over de leer en de beteekenis van het Heilig Avondmaal heeft getwist en gestreden; 't is een der duistere schaduwzijden in de geschiedenis der leerstellingen (*Historia dogmatum*). Tegenover de Katholieken, tegenover de Kalvinisten, en de Zwinglianen, en de Kwakers, ja tegenover wie al niet? - stonden de strijdlustige en dikwerf welgewapende keurbenden, die aan vader Luthers zijde kampten, en men zoude ligtelijk eene kleine, eigenaardige bibliotheek van strijdschriften, alleenlijk over de beteekenis van het Heilig Avondmaal, kunnen verzamelen. - Wij behoeven wel niet te betuigen, dat de heilige zaak zeer dikwerf, door zeer onheilige handen, op eene zeer onbevoegde wijze is - mishandeld; dat men in de hitte van den strijd, nu en dan met Luthersche - aldus genaamde - stijfhoofdigheid, met het hoofd eerst *tegen* den muur liep, toen nog daarenboven *door* den muur heen wilde, - en dat - de vruchten van al dat strijden en twisten, dat zelfs in schimpen en schelden overging, zeer gering waren, waarover men thans met een meewarig gevoel de schouders ophaalt. - Deze treurige opmerking neemt intusschen de waarheid niet weg, dat, ter bevordering van geschiedkundige en naauwkeurige kennis, eene Bijdrage tot de geschiedenis van het Heilig Avondmaal, uit de oirkonden opgemaakt, ongemeen belangrijk is, niet slechts voor degenen die naar regt, geboorte of gewoonte, of kerkdijken doop, of overtuiging tot het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap - (wij nemen de vrijheid de Herstelde (*gezonde*) broeders, onder den algemeenen naam, met en zonder hun verlof te assumeren) - belmoren, maar voor ieder, die in de ontwikkeling der algemeene, groote, Hervormde kerk belang stelt. - Men zoude zich dus zeer vergissen, om dit werkje van den hoogleeraar, bij uitsluiting als een Luthersch eigendom te beschouwen, - 't is het eigendom der Nederlandsche kerkgeschiedenis, en moet alzoo gekend en gewaardeerd worden. - Inderdaad, hoogst belangrijk zijn die *grijze* oirkonden, hier geleverd - want, het eerste stuk draagt de dagteekening van den jare 1596, en behelst niet meer of minder, dan eene ‘tsamensprekinge gehouden tusschen die van der Augsborgsche Confessie binnen Amstelredamme ende die van de Gereformeerder religie soo zij hun noemen, in de tegenwoordicheyt van 12 of 14 mans ende diversche vrouwenpersoonen van hunlieder zijden, ende van die van der Augsb. Confessie in alles ses persoonen, geschiet ten huijse van den Caerdemaecker op den hoeck van St. Annestraet in de Warmoesstraat den 27 Septembris 1596.’ - Wij mogen den weetgierigen lezer gerustelijk de lezing van dit gesprek aanbevelen, waaruit hem blijken zal, op welk eene wijze, in welk een geest toen getwist is geworden, en ook met welke gronden; echter willen

wij, om toch iets uit deze oudere wapenkamer, vol scherp en ook verroest theologiesch moordgeweer aan te wijzen, hier laten volgen eene - extra merkwaardige en uiterst zonderlinge tirade, uit eene leerrede gehouden op Hemelvaartsdag in den jare 1603, door den (kapitaal) Hervormden leeraar Petrus Plancius, alwaar de alomtegenwoordigheid van het ligchaam Christi (een hoofddogma en steunpunt der oud-Luthersche Avondmaalsopvatting) allergeweldigst wordt bestreden. - De arme Lutherschen worden daar van den Hervormden predikstoel, reeds zoo vroeg in den morgenstond der Hervorming hier te lande, met verdelgend schrootvuur begroet. - De prediker namelijk beweert, dat, uit het begrip der alomtegenwoordigheid van Christus ligchaam:

'Onwedersprekelick volcht, dat (na haere meyninge) van den eersten stip der ontfanginge Christi, ende van den eersten oogenblick syner heyliger menschwerdinge zijn heylig lichaem niet alleenlick geweest is in den buyck der maget Maria zijner moeder, maer oock in den buyck van Pilati ende Herodis huysvrouwen; jae oock van alle eerlicke ende oneerlicke vrouwen der gantscher werelt: deshalven soo is de vrage, hoe de voors. Ubiquitisten gelooven, dat de maget Maria gebaert heeft haeren Sone, den eersten gebooren; dewijle het heylig lichaem des Heeren Christi van den eersten stip sijner ontfanckenisse buyten de maget Maria in allen plaetsen geweest is, ende na sijne geboorte in haer gebleeven is; ten tweeden is de vrage, of de doot der menschelicke natuer nyet en bestaet in de scheydinge van ziel ende lichaem, ende hoe de ziele ende het lichaem Jesu Christi van een ander hebben connen gescheyden worden; dewijle die beyden, nae der Ubiquitisten meyninge, van den eersten oogenblick syner heyliger menschwerdinge overal geweest zijn; ten laetsten is de vrage hoe de heere Christus ten jonksten dage wedercomen zal van den hemel, overmids hij, na haere nieuwe leere nyet een schoen breedt, jae nyet een haer breedt ten dage sijner hemelvaerdt opgevaren is; waeruyt ende meer anderen haere leeringen claerlick blijckt, dat deselve Ubiquitisten een goet deel van de twalff Artycklen onzes Algemeynen Christelicken geloofs eensdeels verduysteren ende in twijffel stellen, ende anderdeels genoech als verloochenen ende versaken, nyet tegenstaende sij met woorden verclaeren dat se alle artycklen des Algemeynen Christelicken geloofs volcomentlick gelooven.'[1)] (Blz. 19 en 20.)

Uit dergelijke staaltjes zal de geneigde lezer kunnen opmerken en opmaken, dat men in den *goeden ouden tijd*, ook ten jare 1603, te Amsterdam op den kansel gansch niet vriendelijk en malsch te velde trok tegen de leden der contra-partij, en, als men zich verwondert over den tegenwoordigen strijd op godgeleerd gebied, b.v. met eenige nommers van den *Nederlander* en van de *Morgenster* nevens elkaâr in de handen, - vergete men toch niet, dat onze goede, vrome, geleerde voorvaders, gewoon waren, elkaâr niet minder hevig in den baard te varen, vooral waar de theologische baard wat zwaar en stekelig was gewassen.

Het tweede stuk is niet minder merkwaardig - immers: eene beschuldiging

1) Uit een Hss. van P. Plancius zelven, overgegeven aan de Luthersche ouderlingen te Amsterdam, en aldaar in het Archief der gemeente bewaard.

tegen den ‘Dominus Dockter Christianus Mattheus,’ wegens onregtzinnigheid in het punt des Heiligen Avondmaals, dat ‘d'helbardiers met de Capteyn d'Sarmes van de Garde hebben ingegeven alhier in 't Consistori, waerover wij verdoemt ende in den heyligen geest gesondicht te hebben.’ - Dit stuk aan de heeren ‘Ouderlingen en Dijaecken onzer lidtmaeten der Evangelischen Ausburgischen Confessie Dockter Luterij’ - aangeboden, beschuldigt den Haagschen leeraar, dewijl hij het ‘weesentlijcke lichaem Christi,’ bij het Heilig Avondmaal, niet had teruggewezen - daarom vallen de ‘capteyn d'Sarmes en d'helbardiers’ - zekerlijk niet minder echt regtzinnige krijgslieden dan in onzen tijd, den leeraar tamelijk militairement aan, - en - dit is niet het minst belangrijke bij deze theologische charge in gesloten quarré - wij lezen alzoo: ‘zijn wij oock meestendeel met ons lidtmaten geresolveert niet meer te contribueeren tot der tijt, dat alles tot goeden effect en welstant werom gecomen is.’ - Op *deze wijze* werd het dogma van het weesentlycke lichaem Christi, naar het theologiesch standpunt van den Capteyn en d'helbardiers, opgewogen - door de kerkelijke contributie. - Welken invloed deze zeer materiëele bedreiging op heeren Ouderlingen en Dijaecken heeft voortgebragt, is ons niet gemeld.

De twee daarop volgende oirkonden zijn van anderen aard, doch niet minder belangrijk. - Twee kerkelijke procedures tegen twee leeraars die tot het kerkgenootschap behoorden, - de eerste tegen Abraham Beller, predikant te Deventer, aangeklaagd den 20sten September 1690, wegens heterodoxie. - Beller wilde niets meer en minder dan de privaatbiecht weder invoeren, en wenschte de communicanten hoofd voor hoofd te absolveren, - deze predikant Beller was in zijn tijd een courageus man, blijkens de aanklagte (blz. 59) dat hij op den predikstoel gezegd had:

‘Heeft men de courage gehad in deze en andere Luthersche gemeenten de privaatbiecht te laten vallen, en alzoo art. 11 der Augsburgsche Confessie te ontzenuwen, ik heb de courage, dat ik het verkeerd concept van de Luthersche gemeente en Augsburgsche Confessie van de ligchamelijke tegenwoordigheid Christi in het Avondmaal durf vallen laten, en alzoo ontzenuwen den bovenstaanden 10^{den} Artikel der Augsburgsche Confessie, en zal ik mij geen geweten daarover maken, ook geen bedenken dragen het contrarie te statueren met leeren, prediken en schrijven, en dan nog een stap verder, zoo is de Luthersche pastor Gereformeerd.’

Het gesprek, de procedure, al de stukken, in hun geheel medegedeeld, leveren een allerbelangrijkste bijdrage op tot de hierarchie, die des tijds in de Evangeliesch-Luthersche kerk heerschte, hoewel het in den aard der zaak en in den geest van het Consistorie lag, dat Abraham Beller, die tot geene herroeping was te bewegen - werd geschorst en afgezet.

De kerkelijke procedure tegen Anton Godfried Dreas, omstreeks den jare 1736, heeft weder eigenaardig belang wegens de beschuldiging tegen hem ingebragt, van - 1°. indifferentisterij, 2°. pietisterij, 3°. Calvinisterij, - hier stak de storm dus van drie zijden tegelijk op, en zekerlijk, wat de Calvinisterij betrof, werd het een noodstorm. - Wij herinneren hierbij, volgens eene buitengewoon curieuse noot, blz. 93, dat men den

prediker, te Groningen werkzaam, beschuldigde van on-Lutherij, ‘ook wegens zijn voltrokken *huwelyk*, aangegaan met eene *vrouw niet* van onze religie, als zeer ergerlyk en geenzints te dulden: *a*. dewijl het strekt tot *vilipendie* (verachting) van onze kerkelyke societeit; *b*. gelegenheidt en grondt geeft tot *verdagthouding*, wegens huigchelary en overhelling tot vreemde gevoelens; *c*. aan anderen een *kwaad exempel* verschaft, en zelf een voorbeeldt zonder voorbeeldt is.’ - Te regt roept de Hoogleeraar hier uit en wij met hem: - ‘Zoo oordeelde de Classicale Commissie!’

O, gij jongelingen, proponenten en ongehuwde predikers, behoorende tot het Luthersch kerkgenootschap in onze eeuw! als ge met uw broeder Dreas onder die geestelijke tuchtroede hadt moeten buigen, hoe ootmoedig en spoedig zoudet ge uwe beide oogen moeten digtknijpen, als u op 's levens weg een lief, vriendelijk, aanvallig, *Gereformeerd, Mennist*, of *Remonstrantsch* zusje ware ontmoet, - de commissie zoude u wel mores leeren. - O gij goede, oude tijd, roept men; maar met uw verlof: - wij houden den tegenwoordigen voor nog iets beter.

De leerstellige punten, betreffende de ketterij van Dreas, worden ons hier volgens de oirkonden in extenso medegedeeld, - ook deze prediker, hoe fel benaauwd door de Amsterdamsche predikers, heeft niet herroepen, en verdedigde zich manhaftiglijk: - de zaak is eindelijk, zoo als alle zaken, theologische en niet theologische, tot een einde gebragt. - Dreas heeft het Luthersche vaandel verlaten, is, na eervol ontslagen te zijn, aangesteld tot Hoogduitsch predikant bij de Gereformeerde gemeente, ‘waardoor de scheuring onder de Lutherschen niet weinig toenam.’ - Bij dergelijke overgangen, geschiedkundig gestaafd, deden wij, onder de lezing van het belangwekkend geschrift des wakkeren hoogleeraars, onszelven de vraag: zouden er ook voorbeelden zijn van Hervormde predikanten in dezen lande, die, wegens de leer des Heiligen Avondmaals, of wegens andere leerstellige punten, tot het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap zijn overgegaan? - wel te verstaan, in vroegere jaren - thans schijnt men zoo iets evenmin te duchten, als te wenschen.

Op deze wijze heeft de hoogleeraar Domela Nieuwenhuis, uit den schat der oirkonden, ons menige merkwaardigheid medegedeeld; hij deed dit onpartijdig en getrouwelijk, en bewijst daardoor, dat zijne belofte in de krachtig gestelde voorrede hem hooge ernst was. - Het derde of laatste hoofddeel van zijne Bijdrage is getiteld: ‘Oplossing der Luthersche Avondmaals-leer in de Nederlandsche Luthersche kerk bij de toenemende vrijheid van den dwang der symbolische of kerkelijk vastgestelde leer,’ - terwijl wij in betrekking tot dit hoofdstuk, vooral niet het minst gewigtige, den lezer vriendelijk uitnoodigen, om de Bijbelspreuk, aan het hoofd dezer aankondiging geplaatst, eenige malen over te lezen, wenschen wij ons verslag van 's hoogleeraars merkwaardig geschrift voort te zetten.

Het derde of laatste gedeelte van 's hoogleeraars geschiedkundig onderzoek, draagt dan ten titel: *Oplossing der Luthersche Avondmaalsleer in de Nederlandsche Luthersche kerk bij de toenemende vrijheid van den dwang der symbolische of kerkelijk*

vastgestelde leer. - Zietdaar buiten twijfel een zeer merkwaardig, zeer ongemeen, zeer indrukmakend verschijnsel, of beter, feit in de geschiedenis van een der bestaande kerkgenootschappen: - de oplossing van een dogma! de langzame wegsterving van een loot aan den stam; - en wel in betrekking tot de gewigtige Avondmaalsleer. - Bij de eerste lezing schijnt het eenigzins gewaagd van den bekwamen Schrijver, om juist van *deze* zijde, het kerkgenootschap, waartoe hij behoort, alzoo voor te stellen: - menigeen zoude verwacht hebben, dat hier een klaag- of jammertoon ware aangeslagen wegens deze oplossing. - De hoogleeraar handelt intusschen volstrekt ter goeder trouw, en hij refereert op nieuw, hij neemt de geschiedkundige bronnen van zijnen tijd, zoo als hij die van vorige eeuwen raadpleegde, ter hand, en deelt met de naauwkeurige aanhalingen uit de geschriften bewijzen genoeg mede, dat inderdaad, faktisch, de oudere opvatting der Avondmaalsleer, volgens ‘den symbolischen dwang’ is opgelost, en dat is even vrijmoedig als onwedersprekelijk, even onbetwistbaar als algemeen erkend. - Wat dus hier de hoogleeraar deed, had ieder ander kunnen doen, en welligt vroeger of later gedaan. - Hier derhalve, waar de geschiedenis luide en beslissend spreekt, staat de berigtgever, met zijne acten en documenten in de hand, boven elke verdenking - en als men, terughuiverende voor dat booze woord: - *Oplossing* van het dogma - met het hoofd schudt - zegt de Schrijver: - ‘Welnu, hier, lees slechts en oordeel dan.’ - Men vergisse zich alzoo niet, en verdenke den hoogleeraar niet, dat *hij* deze oplossing heeft uitgedacht, of bewerkt, of voorbereid, of zelfs aanbevolen, - hij heeft ze slechts naar waarheid *geschiedkundig* gestaafd. - Achtereenvolgens deelt de Schrijver, uit de vele leer- of katechizeerboekjes, door Evangeliesch-Luthersche leeraars vervaardigd, de proeven mede, in hoeverre de oplossing van het dogma daadwerkelijk in het kerkgenootschap heeft plaats gegrepen. - Wij vinden hier de namen van Deiman, Siedenburg, Statius Muller, Loman, Michelsen, Becker, Otto, Eilers Koch, Schultz Jacobi, - de zes laatste leeraren *thans* nog werkzaam, en predikende, dus steeds - oplossende. - Vervolgens bevestigt de hoogleeraar, door eene breede aanhaling uit zijne *eigene* geschriften over het Heilig Avondmaal, in het jaar 1847 uitgegeven, zijne aansluiting aan de vrijere, niet kerkelijk-symbolische Avondmaalsopvatting, - gaat voort om als getuige op te roepen den predikant Liernur, - deelt vervolgens het *veranderde* en *gewijzigde* Avondmaalsformulier, bij de Luthersche gemeente te Utrecht ingevoerd, mede, benevens het veranderde formulier der vrijspraak van zonden, maakt zijne denkbeelden kenbaar over het broodbreken en den ouwel, en besluit de geschiedkundige Bijdrage met een bijvoegsel, eene aanhaling behelzende uit de leerredenen van den prediker Jacobus Velten 1738.

Op deze wijze heeft de hoogleeraar, steeds op geschiedkundig grondgebied staande, bewezen en gestaafd, dat de symbolische Avondmaals-leer, inderdaad in zijn kerkgenootschap is gewijzigd, is teruggetreden en langzamerhand opgelost, - en dat alzoo het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap in de Nederlanden, stap voor stap het hoofddenkbeeld der Hervormde kerk in betrekking tot het Avondmaal heeft

aangenomen, en met bewaring van enkele geijkte en eenmaal gewone termen zich heeft toegeeigend. - Dat verschijnsel, dit kerkelijk feit, achten wij in de geschiedenis der Protestantsche kerk *hoogst merkwaardig* en *onvergetelijk*, - en danken den Schrijver opregtelijk voor de onbewimpelde ontsluijering daarvan. - 't Is vooreerst een bewijs, dat men in het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap in ons vaderland het grondbeginsel der Protestantsche kerk - *het vrije onderzoek* - erkent en handhaaft; dat men zich door den ‘dwang van symbool’ en formulier niet zoo vast heeft laten binden en knevelen, om de resultaten van dat onderzoek niet kenbaar te maken, en openlijk te belijden; dat men in dat kerkgenootschap door geen synodalen muilband wordt belemmerd, en onpartijdig en vrijmoedig genoeg is, om tot de heldere, gevestigde en gestaafde grondbegrippen aangaande het Heilig Avondmaal langzaam met verzoenende liefde toe te treden. - Inderdaad een bewijs, dat men hier ten minste de ontwikkeling van het kerkbegrip niet veronachtzaamt of tegenwerkt, en de onwaardeerbare, onvervreemdbare, Christelijk-Evangeliesche vrijheid in het meergemelde kerkgenootschap op ongemeen hoogen prijs stelt. 't Kan zijn, dat er sommigen zijn overgebleven, die, als zij dit zeer merkwaardige en indrukwekkende hoofdstuk van de ‘Oplossing’ - lezen, geneigd blijven om de leeraren, de dooden en de levenden, wier geschriften en leerboeken zijn aangehaald, - voor *booze ketters* te verklaren, voor afvalligen van de leer, en den hoogleeraar, blijkens zijne eigene getuigenis, midden onder hen als een hooggeleerden aartsketter. 't Kan zijn, dat sommigen ‘ach en wee, moord en brand!’ zullen roepen, als ze daar op eens die wolke van getuigen zien opdagen, die over de Augsburgsche geloofsbelijdenis en de Formula Concordiae heenzien, en vervolgens er ook over heenstappen, en terugkeeren tot de *eigene* woorden van Christus, en den ‘dwang der symbolen’ eenparig ontwijken. - 't Kan zijn dat menigeen, als hij slechts een banbliksem kon gloeijend maken, zoo als in vorige eeuwen, dien, ter gelegener ure, op de hoofden der allergevaarlijkste ketters, Zimmerman, Nieuwenhuis, en wie er meer zijn, wenschte neder te slingeren. - Toegegeven! - Men ontkenne intusschen niet die zeer duidelijk voortgaande beweging in het kerkgenootschap, den Christelijk vrijzinnigen geest, die ter verbroedering met andere kerkgenootschappen meer en meer bereid is; men ontkenne niet, dat hier het grondbeginsel der Evangeliesche vrijheid op eene verbazend krachtige en zeldzame wijze wordt geopenbaard. - Indien ook al, en 't is te verwachten, er hier of daar voorstanders en vrienden gevonden worden van den ‘symbolischen dwang’ - meer of min welmeenende handhavers van het oud-Luthersche avondmaalsdogma, - indien ook al tegen dit laatste hoofdstuk tegenspraak en protest komt, men zal den hoogleeraar niet in het allerminste van kwade trouw kunnen verdenken; veeleer zijne onbetwistbare geschiedkundige opregtheid huldigen, - en nu zoeke ieder, hij moge tot het Evangeliesch-Luthersche, of tot eenig ander kerkgenootschap behooren, hier het zijne, en doe er zijn nut mede. - Mogten ook andere kerkgenootschappen, waar het de symbolische hand- en voetboeijen, duim- en knieschroeven geldt, zulk eene krachtige voorwaarts strevende beweging kunnen aantoonen! Mogt men hier vrijmoedig en tevens moedig genoeg zijn, om over

menschenwoord en menschenwerk heen te zien, en terug te keeren tot de eenige, de waarachtige, de door God zelf aangewezen bron, in Zijn heilig en onfeilbaar Woord. - De krachtige en dikwerf verbazende, somtijds onrustwekkende ontwikkeling in de Christelijke kerk, in *deze* dagen, zal eens, welligt na menig harden en treurigen strijd, tot goede, tot heerlijke uitkomst leiden, - men wanhope niet: waar liefde tot God, warme gehechtheid aan Gods Zoon, en een onbelemmerd vrij onderzoek bestaat, en beveiligd wordt door kerkbestuur, door leeraars, en gemeente, zoo als uit deze geschiedkundige Bijdrage blijkt dat *werkelijk* in het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap bestaan, - daar zal elke oplossing van het dogma tot hoogere en meer gezuiverde eenheid leiden; daar zullen de geloofs*meeningen* plaats maken voor geloofs*waarheden*; daar zal de tijd langzaam voorbereid worden, waar men de dogmata (leerstukken) niet meer behoeft, maar wel de heilige, de zaligende kracht van Gods Woord, en den Heiligen Geest die in Christus was, en die *niet* altijd herleefde in de geloofsmeeningen en geloofsbelijdenissen.

Wij durven verzekeren, dat de hoogleeraar Nieuwenhuis, op het standpunt, door hem gekozen, en verdedigd met de wapenen die hem te dienste staan, als ondersteund en geschraagd door zijne geschiedkundige studiën, vruchtbaar medewerkt om den tijd - wij zouden schier zeggen met onze eerste grammatiek: ‘den meer dan volmaakten tijd’ - der toekomst - voor te bereiden.

Wij gelooven niet, dat hij de man is, om terug te treden, waar men hem misschien met bedreiging of een kleine ketterjagt in den weg treedt - dit zal de tijd leeren.

Wij eindigen ons verslag met zijne eigene woorden, en beschouwing van de dogmatische theologie; woorden, die door velen in den geest bekrachtigd zullen worden, zij luiden aldus:

‘En verstaat de gemeente de woorden der dogmatische theologie, waaraan wij zei ven niet zelden eenen anderen zin geven, dan zij vroeger hadden en volgens het kerkelijk spraakgebruik behooren te hebben? Gelijk het woord *Sacrament*, zoo zijn ook andere termen voor den een synoniem met *onbegrijpelijk* en voor den ander een door zijne oudheid eerwaardig kamerscherm, waarachter men beveiligd is tegen de zuiver grammaticale exegese. Stond de vraag slechts altijd op den voorgrond, welken invloed heeft het leerstuk op het christelijk leven, dat is, om den mensch godsdienstiger te maken, en dus zijne vereeniging met God in Christus te bevorderen! Want daarvan heeft Christus gesproken; van Sacrament daarentegen de Godgeleerden die “het zijne” in de kerk tof een wel sluitend geheel of systeem zochten te maken. Sommigen hebben een systeem een graf der waarheid genoemd: wij noemen het liever een graf des onderzoeks, ofschoon wij daarom zijne verdedigers nog niet met bedienaars van een begrafenis gelijk stellen. Integendeel, wij achten hen hoog als zij boden des levens blijven zonder de begraafplaats af te sluiten.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Letterkunde.

Een edele martelaar der zeventiende eeuw.

Het beeld van Dirk Rafelsz. Kamphuijsen, in de lijst van zijn tijd, de dagen der Dordsche Synode. Door Chonia. 2 deelen. Gebr. Muller, 's Hertogenbosch.

> Mijn hoofdoogmerk was - onzen tijd een' spiegel voor te houden, waarin hij, de verledenheid teruggekaatst ziende, tevens het eigen beeld ontwaarde.
> Moge het werk bijdragen, om ten minste sommige een juister inzigt te doen verkrijgen in den aard en gang van gebeurtenissen, die haren invloed zoover hebben uitgestrekt en dezen nog doen gevoelen, om bedachtzaamheid te leeren, om verdraagzaamheid in te boezemen, ten einde 'de tanden der kinderen niet weder stomp worden van de onrijpe druiven, welke de vaderen hebben gegeten!'
> CHONIA, *in de Voorrede*.

Op het tamelijk vol- en aangebouwde veld onzer letterkunde, staat het vruchtdragend gewas van den geschiedkundigen roman in weligen bloei, er schijnt eene nadrukkelijke kenbare neiging aanwezig, om dit plantgewas te kweeken, en de verschillende soorten in broei- en trekkasten tot grootere volmaaktheid te brengen; de lezende wereld wordt gaarne in deze wereld vol geschiedenis en verdichting overgebragt, ja welligt is er geen tak der litteratuur, die op den duur meer gezochte en smakelijke vruchten draagt, dan - de geschiedkundige roman. - Heeft immers vader Loosjes den toon reeds aangegeven, en wordt Maurits Lijnslager nog steeds gevraagd en gelezen, - is men sedert dien tijd niet getrouwelijk voortgegaan, om de geschiedenis met de verdichting tot eene 'belle alliance' te vereenigen, waarnevens - 't lag in den aard der zaak - somtijds eene mesalliance werd gezien; - gaf men ons in later tijd niet geheele eeuwen der vaderlandsche geschiedenis, in romantisch-poëtisch gewaad gehuld, terug, boekdeelen en weder boekdeelen - moesten mannen, zoo als Bekker, Labadie, en anderen, niet weder uit hunne graven verrijzen, om zich gedwee te buigen onder de vormende, dikwijls meesterlijke hand des bootseerders, die het beeld der vervlogene eeuwen in den vergrooten verkleinspiegel der verdichting vertoonde?

Door al deze proeven geleerd en opmerkzaam gemaakt, heeft men tevens de eigenaardige *bezwaren*, aan dat genre van letterkunde noodzakelijk verknocht, duidelijker erkend. - Immers, òf te veel geschiedenis, òf te veel verdichting, òf eene onhandige vermenging van waarheid en versiersel, waardoor beide wederkeerig aan gehalte verliezen; òf eene partijdige opvatting, waar de bijzondere school: - de staatkundige of godsdienstige

denkwijze van den dichter} schrijver} *zeer* kennelijk verscheen, òf de gewaagde, onzuivere karakterschildering, waar de helden nu en dan tot karikaturen werden misvormd - eindelijk het dreigende, welbekende bezwaar van gerektheid en verbazende omslagtigheid - de gevreesde gouddraadtrekkers-methode. - Zietdaar de bezwaren, waarmede de geschiedschrijver-verdichter min of meer te worstelen heeft, en waar zekerlijk deze of gene der onzen tevens zijne zondenlijst terugvindt. - Buiten twijfel intusschen, dat de bedachtzame lezer, die de nationale letterkunde op prijs stelt, elke nieuwe verschijning in dat genre, met eene zekere gespannen verwachting, maar ook heimelijke vreeze begroet, en vurig wenscht, dat dit pas ontluikend gewas inderdaad den dierbaren hof moge versieren, en voor een al te spoedig verwelken bewaard blijve.

De Nederlandsche schrijver, die den eigenaardigen naam van Chonia aanhoudt, verrast ons, en zeker velen, met het beeld van een edelen martelaar der zeventiende eeuw, - Kamphuijsen, aan menigeen bij naam en geruchte bekend; vooral als stichtelijk dichter, te meer, door eene latere bloemlezing van zijne gedichten, door den hoogleeraar Kops bezorgd. - Men weet in het algemeen, dat de fel geplaagde man in de dagen der Dordsche synode te huis behoort, aan de zijde der Remonstranten stond, en verschillende lotwisselingen onderging - maar dat was ook het al. - Hoogst gelukkig durven wij de keuze van Chonia noemen, om bepaaldelijk Kamphuijsen als den held en het middelpunt zijner geschiedkundige voorstelling te kiezen; want de rijkdom der gebeurtenissen, de kracht van zijn geestelijk, de invloed van zijn kerkelijk, het licht en duister van zijn huiselijk leven, waarborgen voor eene even aanlokkelijke als boeijende voorstelling, en het gistend, opbruisend, kerkelijk tijdvak, waarin hij niet slechts als zwijgende persoon, maar als spreker optreedt, verhoogt de belangstelling in zijn lot, en wat hij deed en leed en beproefde - in de hoogste mate. - Intusschen ware het mogelijk geweest, dat juist deze overvloed van geschiedkundige stoffen, die ter bewerking gereed lagen, de bezwaren, welke wij hierboven reeds hebben aangevoerd, deden geboren worden voor den Schrijver, die zich, met zijn held aan de hand, te midden van zooveel licht en duister bewoog, dat het hem daardoor voor de oogen kon geschemerd hebben, en het bleek, dat hij voor die taak niet ware opgewassen. - Wij aarzelen echter niet, om te betuigen, dat Chonia zich op eene uitmuntende wijze van die taak heeft gekweten, en ons een voortreffelijk werk aanbiedt, dat bij kleine gebreken zeer groote verdiensten bezit, en zekerlijk door onpartijdige beoordeelaars en verstandige lezers ook zoo zal erkend en toegejuicht worden.

Wij zullen dadelijk beproeven, om eenigzins schetswijze, den loop der geschiedkundige voorstelling, volgens den inhoud van het *eerste deel*, mede te deelen; bovenal om te doen zien uit welk een oogpunt, van welke zijde de Schrijver het werk heeft aangevat en geleidelijk ontwikkeld. - Men ergere zich niet aan eene dorre inhoudsopgave, waarvoor wij later, als vergoeding, onzen lezers eenige bladen uit het boek zelve wenschen aan te bieden.

Wij ontmoeten Kamphuijsen in het eerste hoofdstuk (Mei 1607) aan den ingang van het menschelijk leven, aan de zijde van Dirksz, zeeofficier, en Alendorp, student in de Godgeleerdheid, - het gesprek loopt over de staatkundige en godsdienstige belangen van dien tijd, en dient zeer gepast als inleiding op de naderende beslissende gebeurtenissen, waardoor Kerk en Staat beide geschokt werden: - het pleit tusschen Gomarus en Arminius. - De studenten Kamphuijsen en Alendorp (tweede hoofdstuk) bevinden zich te Leiden, - en hier verplaatst ons de Schrijver op eens, eenigzins onverwacht, naar 's Gravenhage. - Wij staan nevens Joh. van Oldenbarneveld, en zien hem in een gesprek gewikkeld met Dirksz, den heer Van Langerak, en later met den Katholiek Jan Neijen. - Eene uitnemend gelukkige karakterschildering van den beroemden staatsman, waar wij de *omzigtige* behandeling van *zulk een* beeld telkens erkenden en toejuichten. - Het derde hoofdstuk verplaatst ons naar Leiden, bij den student Alendorp en bij Kamphuijsen, - een medestudent, volbloed Gomarist, verschijnt, en brengt ons hier op eene zeer gepaste wijze het veelbesproken geschilpunt in de theologische wereld als onder de oogen, - reeds blijkt de neiging van Kamphuijsen om de zijde van Arminius te houden. - De zuster van Alendorp, de beminnelijke Anneken, neemt hare plaats in nevens den hoofdpersoon, - Kamphuijsen, als de beschroomde, zedige jongeling, nevens den meer opgewekten Dirksz. - Het vierde hoofdstuk bevat den intogt der Spaansche afgezanten, de eerste onderhandelaars bij de naderende wapenschorsing. - Spinola en de zijnen op den voorgrond. - Onverwacht redt Kamphuijsen eene onbekende Spaansche dame uit de handen van het aangehitste graauw, en verschijnt daardoor in tegenstelling met zijn blooheid tegenover Anneken, in een zeer gunstig licht. Het vijfde hoofdstuk verplaatst ons in de Gorkumsche pastorij, bij den prediker Alendorp, deze en zijne vrouw, eene Gomariste, worden juist en levendig geschilderd; Kamphuijsen, als gast, wordt in menig ernstig gesprek gewikkeld, en niet minder door diens broeders zuster, Anneken, meer en meer aangetrokken. - Het zesde hoofdstuk brengt ons weder binnen Leiden, aan het gevaarlijke ziekbed van den jeugdigen Alendorp, - de zuster snelt den kranken broeder ter hulp, de meer innige verhouding tusschen Kamphuijsen en zijne geliefde wordt natuurlijk bevestigd; aan het einde van dit hoofdstuk, zien wij met weinige, fiksche, breede trekken, de twee gestalten van Gomarus en Arminius voor ons oog staan. - Kamphuijsen, als opvoeder der kinderen van den edelen heer Van Langerak op Loevestein; zijn leven en werken aldaar en zijne zonderlinge, minder uitlokkende verhouding tegenover twee vrouwelijke personen, die zich hier in meesterlijke trekken, als echte vrouwen, vertoonen. - Anneken, de beminde, wordt mede in het gezin van den heer Van Langerak opgenomen; wij begrijpen wat er nu volgt. - Het achtste hoofdstuk bepaalt zich vooreerst om den toestand der Remonstranten tegenover hunne vervolgers duidelijk in het licht te stellen, - hierop het huwelijk van Kamphuijsen met juffer Van Alendorp: Kamphuijsen en echtgenoot; het bezoek eener arme vrouw bij de beide weldadige echtelieden, - een uitmuntende episode;- Kamphuijsen als prediker in en bij Utrecht, - aangesteld te Vleuten 1617, - de dreigende don-

derbuijen pakken zich meer en meer te zamen boven de hoofden der Remonstranten, - de paskwillen tegen de Arminianen, - Kamphuijsen in gesprek met zijn vrienden en tegenstanders. - Een onverwacht bezoek (hoofdstuk X) in de pastorie te Vleuten, en de oude vriend Dirksz wordt begroet, zijne naderende huwelijksverbindtenis met de Signora Antonia y Gomez, - Kamphuijsen te Utrecht tegenover den biechtvader der Spaansche, pastoor Antonisse, - een voortreffelijk uitgewerkte zamenspraak van den Katholieken en Protestantschen geestelijke.

Het elfde hoofdstuk onthaalt ons op eene ontmoeting met den onstuimigen prediker Taurinus, tegenover wien de bekwame Schrijver den al te wel bekenden Gomarist D^{s}. Hommius van Leiden plaatst, en Kamphuijsen als tusschen hen in. - In het twaalfde hoofdstuk vinden wij het huiselijke leven der beide echtelingen in menig roerend woord voorgesteld, en tevens de aanwassende zorgen voor kroost en dagelijksch brood. - Hier werpt Chonia een blik op den 13^{den} November 1618: - de Synode nationaal! - Johannes Bogerman! - in het volle heldere licht der geschiedenis. - Wij keeren spoedig naar de pastorie te Vleuten terug, en vinden den wakkeren onbevreesden Remonstrant nevens twee zijner leeken, een smid en kleedermaker, die hem barsch en bitter van onregtzinnigheid beschuldigen. - Hier was Chonia te huis op hetzelfde gebied, waar hij meermalen in het vervolg op 'Diepenbeeks Leesgezelschap,' zich niet onbetuigd liet. - Het volgende hoofdstuk, schier getrouwe geschiedenis, schildert de beslissende zitting der Synode: Episcopius, Poppius, Niellius, mede de Momus op den Remonstrantschen godenberg Paschier de Fijne, treden voor onzen blik. - Daarop wacht ons het verslag van de eerste uitvoering der dwangbevelen tegen de veroordeelde Arminianen. - Een verhoor binnen Utrecht, waarbij ons het harte breekt. - Het vijftiende hoofdstuk is voorbereiding op Kamphuijsens afzetting, en zijn lijdenstijd, die met spoed en bedreigend nadert, - wij vinden hier een gedeelte van een zijner leerredenen, waar de echt Christelijke geest boeit en wegsleept. - Het zestiende of laatste hoofdstuk behelst een gesprek tusschen den vriend van onzen held Rijkwaert, en den streng regtzinnigen O. - alwaar in keurige en krachtige trekken, de bestaande gisting der gemoederen ons is aangewezen, en de Schrijver zelf met een enkel nadrukkelijk woord zijn theologisch standpunt ontdekt.

Zietdaar den loop der geschiedenis van den Remontstrantschen prediker te Vleuten, zoover het eerste deel ons daarmede bekend maakt. - Inderdaad het ontbreekt hier niet aan rijkdom van stof en geschiedkundige feiten, - maar het ontbreekt hier nog veel minder aan juiste opvatting van dien tijd, aan diep gevoelde huiselijke tafereelen, aan scherpe en keurige karakterschildering, aan ongekunstelde menschenbeschouwing. - 'Dat nog te bewijzen is,' zegt de lezer, en hij is hier in zijn goed regt. - Wij wenschen derhalve Chonia zelf in de kolommen van dit Tijdschrift tot u te laten spreken, en durven dan uw oordeel gerustelijk afwachten. - Men leze, oordeele en gevoele:

'- Vrouw Maartensz is hier geweest - sprak Anneken, toen Kamphuijsen, na een bezoek bij Taurinus, huiswaarts was gekeerd.

- Vrouw Maartensz? O, die voor den rector en de school wel eens boodschappen verrigtte! Zij wist doch wel, dat ik niet meer daarvan was. Wat boodschap had zij?

- Ik weet het niet. Ik vroeg haar nog, of zij ook op u wilde wachten, u spoedig te huis verwachtende; doch zij had nog iets te doen hier in de nabijheid. Ik had medelijden met de vrouw. Zij was krap en toch zoo knapjes in de kleêren. Het gaan viel haar in haren toestand moeijelijk.

- En zoo zal wel haar gang en weg in 't leven ook wezen, Anneken. Haar man is vóór een maand of drie overleden. Zij heeft nog een klein kind en is van het tweede zwanger.

- Dat moet hard wezen. Daar wordt de moedervreugde doch wel moederpijn. Ach, Dirk, indien zoo iets mij ware beschoren geweest; het ware te veel!

- En toch heeft de vrouw, toen ik na het overlijden van Maartensz tot haar ging om haar te troosten, mij gesticht en gesterkt. Ik moest zeggen, dat God kracht geeft naar het kruis en oprigt onder de verdrukking. En dan gelukkig de mensch, die God alzoo tot een' genadigen Vader en zorgvuldigen tuchtmeester heeft, en die daardoor zoo verre komt, dat hij, indien God het geeft, ellende kan hebben, zonder dat daarom 't gemoed van God vervreemdt!

- Daar is altijd erger dan erg. Zeker, dan hebben wij het, tegen haar gehouden, weder wel. Nogtans het gaat ons ook niet al te zeer vóór den wind.

- Als 't maar naar de regte haven gaat, Anneken. Voor wind en weêr daartoe zorgt God. En dan is dikwijls het beste wat ons meest contrarie dunkt. Doen wij slechts het onze, dan zal Hij het niet laten ontbreken aan 't zijne.

- Ziet ik wil zoo gaarne vertrouwen op Hem die de jonge raven voedt; maar niettemin kan mij 't hart wel klein worden, als ik om onze kinderen denk. Ik verlang geen' overvloed, doch wenschte vaak hen wat beter bezorgd. En toch onze gereede penningen zijn al zeer gedund.

Zij had dit naauwelijks gesproken, of een knaapje van omtrent drie jaar kwam ter deur in. Het kind was, als gelukkig! zoo dikwerf, eene levende wederlegging van moeder's bezwaren, een pleitgrond dat reeds menige zorg was beschaamd, een voorbeeld dat tot blijmoedigheid kon wekken. Het kloeke voorkomen, de blozende wangen, de oogen die onder de ligt blonde lokken straalden van levenslust, verkondigden gezondheid, kracht, blijmoedigheid. Met een:

- He! Va!.... een uitroep der verrassing en vreugde, kwam hij op Kamphuijsen toe, die hem kuste en op zijne kniën nam, terwijl het jongske zijne wangen streelde en met zijne lippen eene beweging maakte tot kussen of om een' kus te ontvangen. Nu trok hij ook de moeder naar zich toe en vroeg vleijend: ‘Ben ik niet zoet geweest van daag, moêlief?’

Ach, dat wij toch de les van den grooten Meester: ‘Tracht den kinderen gelijk te worden’ wat beter ter harte namen! Hoe doch die roode koonen en die vrolijkheid den kommer van ons, groote kinderen, beschamen! Wees niet zorgvuldig voor den morgen, Anneken. De dag heeft genoeg aan zijn verdriet!

- Mij dacht, Kamphuijsen, dat ik vroeger, toen ik de zorg minder kende, toch beter was. Ik beschuldig mij zelve dikwerf, ziende op zoo menige uitkomst, dat ik ondankbaar ben en geen geloof heb.

- Ik heb meer gezien, dat genereuse naturen, menschen die gaarne en veel

het goede willen, meer door verlossing uit de ellende dan door de toezending van de ellende zelfs, tot bedenken gebragt worden. Maar God kan voorzeker door de ellende en de verlossing beide tot de zaligheid verhelpen. Laten wij dat den besten Landman overlaten, vrouw, óf - en dan hoe diep de ploeg door den akker des harten moet gaan.

Er werd nu geklopt aan de voordeur, en weldra liet Anneken vrouw Maartensz binnen. De gang was der arme, schamel doch zindelijk gekleede vrouw zuur gevallen. Zij droeg den stempel des kommers op het bleek gelaat. Kamphuijsen en zijne vrouw haastten zich om der vermoeide een' stoel aan te bieden. Eerst toen zij zich daarop had gezet haalde zij adem en kon nu ook haren dank betuigen. Zij scheen aanvankelijk huiverig om de reden harer komst te openbaren, tot dat Kamphuijsen haar minzaam vroeg:

- Gij hebt mij willen spreken, vrouw Maartensz. Kan ik u van eenige dienst zijn?

Eerst na eenige weifeling sprak zij:

- Verschoon mijne vrijheid, heer, doch de nood dringt mij. Gij kent mijn' toestand eenigzins, doch weet niet mijne armoede. Gedurende de ziekte van Maartensz heb ik reeds veel moeten verkoopen van wat wij hadden, tot dat ik laatstelijk, na zijnen dood, ook ons bed heb verkocht.

De vrouw sprak van die maanden van lijden en smart met eene berusting en onderworpenheid, die dikwerf nog den arme groot maakt, - die zulken, die zonder rijk te kunnen heeten, nog veel genieten, mag beschamen, - die voor menig' weelderig' rijke, als hij tot nadenken komt, verontrustend en ten verwijt kan worden. Kamphuijsen wendde het gelaat ter zijde en zag naar boven, vragend misschien, waarom zijn toestand zooveel gunstiger was, klagend omdat hij niet vermogt wat hij wel wenschte.

- En ziet - ging de vrouw voort - altemet een maal eten te missen, als het niet hooger komt, is nog minder; daarom huilt kleine Machteld niet eens meer. Maar ik heb iets anders - en daarbij zag zij Kamphuijsen's vrouw meer aan. - Och, jufvrouw, in mijn toestand is het liggen op stroo zoo hard, en 't is ook zoo koud voor mijn kind. Later gaat het weêr; maar als ik 's morgens opsta, kan ik de leden niet verroeren.-

Had iemand digter bij Kamphuijsen gestaan, hij zou een naauwelijks hoorbaar ‘God almagtig!’ hebben vernomen, waarin hij voor zijne vraag en klagt, en tegelijk voor zijnen ootmoedigen dank dat hij en de zijnen nog zoo veel genoten, uitdrukking zocht.

Anneken stonden de tranen in de oogen, en zij dacht bereids na, welke kleinigheden zij misschien nog had, die der vrouw van dienst konden zijn, wanneer de reeds hardbeladene nog een klein wezen zou hebben te verzorgen.

- Nu was er - ging vrouw Maartensz verder, maar hare stem werd zachter - wel een beddeke te koop, doch het moet omtrent twaalf gulden kosten, en ik ben bij den heer rector geweest; doch die kon ze mij niet geven, vragende of ik wel wist, hoedanige som dit was. Nu kom ik hier, biddend dat de Heer uw hart bewege...

- Vrouw Maartensz, ik kom zoo aanstonds bij u - viel Kamphuijsen haar in de rede - ga nu maar naar huis! - Zijne stem klonk ietwat vreemd, zoodat vrouw Maartensz eerst meende weigering en zelfs hardheid in dat woord te ontdekken. Zij rees daarom terstond op, toen Kamphuijsen vroeg:

- En hebt gij niets voor vrouw Maartensz, Anneken? Zij heeft al zulken weg afgelegd.

De vrouw des huizes bood der arme een glas bier aan, waarbij weldra brood kwam met wat zij ten beste had. Toen zij vertrok, was er reeds iets gereed, dat haar door Anneken met een: ‘neem dát voor uwe kleine mede!’ onder den arm werd gegeven.

- God, Anneken, wat toestand! Men mag zich dien haast niet voorstellen. Wij moeten haar helpen. Geef mij den sleutel van de kast - was het woord van Kamphuijsen, zoodra de vrouw weg was.

- Het is gelukkig, dat die menschen daaraan gewoon zijn.

- Dat kan ik hooren aangaande allerlei ontberingen, of liever gemis van gerief; doch niet aangaande de zorgen. Die pijnen steeds hard, en zijn wel alleen te dragen in het geloof, dat God waakt. Ik heb aan dezulke gedacht, toen ik laatst schreef:

‘Gods tuchtroê doet u weten,
Dat Hij u noch bemint,
En niet en heeft vergeten;
Maar noch houdt voor Zijn kindt.’

- Doch wat kunnen wij voor de arme, die dus eene som behoeft? Wij hebben naauwelijks zoo veel in huis. Denk aan onze eigene kinderen, man.

- Zij liggen, dank zij God! nog warm en wel, Anneken. En wij hebben toch nog zoo veel als de vrouw noodig heeft. Gij wilt toch niet daartegen wezen.

- Maar er zijn rijkeren dan wij. Zoudt gij niet....

- Als allen die het hebben het haar niet geven, maar haar tot den rijkere dan zij sturen, waar zal 't enden?

- Als gij 't zoo wilt, Dirk, in Gods naam dan. Doch hoe spoedig kunnen wij gebrek daaraan hebben, en dan...

- En dan - nam Kamphuijsen het woord - kan God weer wat geven. En hoe wél hebt gij gezegd: ‘in Gods naam!’

En kort daarna was het gevraagde geld in de woning der weduwe. En daaruit stegen weldra woorden van dank en ontroering als engelen ten hemel; en woorden van zegening gingen daaruit als engelen op aarde, om vreugd te brengen in huis en hart van die daar hadden welgedaan, en waarin hun ouder broederengel, de Liefde, woonde. - Doch hoe vaak schijnt het woord dat Kamphuijsen dichtte:

men vrezen,
‘Kreegh deught steeds aardschen loon, zo mogt
Of z'oock met hemelsch loon gekroont zal wezen.’

waarheid; hoe scheen het aan hem te worden bevestigd! (Blz. 176-182).

‘Den 13^{den} November 1618 werd de Synode Nationaal, híer lang gewenscht, ginds lang geschuwd, geopend, waartoe behalve de edele Gecommitteerden der Hoogmogende Heeren Staten-Generaal, de professoren der H. Theologie, de predikanten en ouderlingen daartoe gedeputeerd, ook nog genoodigd en geroepen en gekomen waren, of successivelijk kwamen, ‘uit de naburige koninkrijken en Gereformeerde republieken - vele uitheemsche treffelijke theologen.’ - Den morgen van dien dag deden Balthasar Lijdius, predikant te Dordrecht en Jeremias Poursius of de Peurs, predikant bij de Waalsche gemeente te Middelburg, ‘predikatiën en solemneele gebeden, waarna men zich begaf naar de Stads Doelen, waar elk zich in zijne plaats en ordre zette in de gestoelten, die tot dien einde toebereid en aldaar gesteld waren.’ - Het kan ons oogmerk niet wezen om de Handelingen dier Synode, buiten de ruim zoo uitgebreide ‘Oordeelen van de uitheemschen en van de

Nederlandsche theologen,’ drie honderd en tachtig bladzijden in folio beslaande, op den voet

te volgen; veel minder de hemelsbreed uiteenloopende beoordeelingen van deze na te gaan, waartoe wij bibliotheken hadden door te lezen, tallooze kwestiën uit te maken, menige uiterste tegenspraak te toetsen en te rectificeeren. Zij werd den 9^{den} Mei des jaars 1619 besloten in de honderd vier en vijftigste sessie, waarin de praesident den leden toewenschte, ‘dat zij verder in de waarheid uit Godes woord, in liefde, gebeden en begeerten mogten vereenigd blijven, tot dat zij allen te zamen in de hemelsche en gelukkige synode overgevoerd worden, en aldaar met alle uitverkorenen de eeuwige en hemelsche heerlijkheid genieten mogten.’

Wij hebben woorden aangehaald, nog den naam niet genoemd van den man, die in de tweede sessie der vergadering, vooral door den invloed van Graaf Willem Lodewijk, daartoe gekozen, als de vertegenwoordiger is beschouwd van den geest die haar bestuurde, - naar gelang van het standpunt der schrijvers geroemd of veracht, geeerd of gehaat, hoog verheven of verguisd - Johannes Bogerman, die in Rolandus en Faukelius, met hem overeenstemmende in geest, zijne assessoren heeft. Damman en Hommius zijn scriben, terwijl Daniël Heynsius, professor der historie te Leijden, den Heeren gecommitteerden van wege hunne Hoogmogenden als secretaris is toegevoegd.

Bogerman, hoofd der synode! - Zouden wij schromen onze meening over u te uiten? Die zou, ook gezwegen, niet minder onze meening zijn. De domme, onhandige, bekrompen godgeleerde, dien uwe vijanden in u hebben willen vinden, waart gij in geenendeele, al strekte alleen ten bewijze de vertaling der boeken des Ouden Verbonds, waaraan gij groot deel hadt, - met leemte en fout getuigend van diepe geleerdheid, van gewetensvolle trouw, van stalen ijver - meesterstuk voor dien tijd, dikwerf niet naar waarde geschat! Uw ijver voor wat gij als heilige waarheid beschouwt, zij is boven alle bedenking verheven, gelijk gij daarvoor elke bedenking ter zij stelt. Uwe hand aan het roer der zaken geslagen is vast, als uw oog naauwlettend. In uwe rigting waart ge, de hoofdzaak betreffend, wel naauwgezet, die was bij u gevestigd op overtuiging. Gij zult den hooge, den Vorst die u stijft nader treden, als hij ter neêr ligt, gereed om te verschijnen voor den Almagtig Regtvaardigen, die het ‘Gaat en keert weder!’ spreekt tot de kinderen der menschen, die den magtige daagt ter rekenschap hoe hij den scepter voerde, gelijk Hij die vraagt van den slaaf, hoe deze kluister en boei heeft gedragen. Dan zult gij woorden hebben der ernst, der hope voor hem, wijzend op den eenigen troost in leven en sterven. Uwe hand zal de laatste wezen, welke Maurits op aarde drukt. - Moed bezit ge, moed om uwen tegenstanders onder de oogen te zien, moed om de opiniën der menschen te braveeren, moed om te blijven bij het werk u toevertrouwd - velt ook de engel der pest zijne slagtoffers in het geteisterde Leijden bij duizenden. - Bekwaamheid en ervaring, die Engeland's afgezant, Carleton, in u roemde, wij kennen u die toe; niét zedigheid en matiging, waarvan hij u mede den lof gaf. - Neen, des beschouwers blik, uw beeld beziende, wordt donker, wen hij denkt aan uwen onbuigzamen aard, aan uwen stuggen geest zoo vreemd vaak aan dien van Christus; uw juk was hard en zwaar de last der letter dien gij hielpt zamenbinden. En zien wij dan een broeder voor u, ook zijne overtuiging uitsprekend, klagend tot Christus hetgeen hij en de zijnen leden, maar om u

onbewogen te laten, - bezwaart u niet enkel uwe tegenpartij, maar spreekt een Bancanqual ‘van vreemde handeling aan de zijde van den praesident, die al te handtastelijk was;’ is het waarheid, dat gij sommigen hebt vermaand, dat zij haar oog zouden hebben op de inclinatie van de synode, - dan kon het onze zich met weerzin van uw beeld afwenden, en konden wij denken aan het: ‘zwaeijen van de zake zoo 't u goed docht,’ u door Hales verweten. - Maar wen we dan uwe opinie hooren reeds jaren vroeger uitgesproken, ‘dat men om vrede tusschen de ingezetenen te bewaren de ketters niet mogt verschoonen, omdat dit niet anders was dan vrede houden met den satan, en dat het beter was eene woeste en onbewoonde stad te hebben dan eene neringrijke vol ketters,’ wen we u tot de gedaagden, beschuldigden, veroordeelden, maar niet overtuigden, met heftig handgebaar hooren roepen: ‘Gaat heen, gaat heen, men ontslaat u!’ terwijl Episcopius het aan zijn' Zaligmaker overgeeft en God tot regter inroept over u met de uwen en de zijnen; - dán hebt ge ons een woord herinnerd ook door Filips II gesproken, dán zien we in den geest u tegenover Episcopius, en zeggen wij een' geschiedschrijver als Spittler na: ‘*dass nur ein Mann wie Bogerman ihn verdammen konnte!*' - dán zien we als vriend der waarheid en vrijheid u onder de oogen en spreken: ‘Protestantsche (o jammer!), Protestantsche grootinkwisiteur!’ - En dit doen we, niet u hatend, maar in den naam der menschelijkheid, en gedrongen door den geest der vrijheid en der waarheid in liefde te betrachten, dien het Evangelie ademt. Dit doen we, omdat wij de menschen, waar díe leidsterren helder voor hen stralen, en hun voorlichten, niet kunnen verontschuldigen met den grond der lamme weekheid, als of dit lag in ziens- en denkwijs van hunnen tijd. Dit doen we vooral, om in uwen persoon den verkeerden geest te treffen, die van de kettermeesters van alle tijden uitging, die nog omwaart onder ons, die nog niet uit allen is gebannen. Gelde de verschooning als of zij niet wisten wat zij deden voor de domme massa; zij verontschuldigt de drijvers en choryphaën niet; vooral dan niet, wanneer in dienzelfden tijd reeds betere begrippen zijn doorgedrongen, edeler, humaner, meer christelijke beginselen door anderen worden gehuldigd. - Wie zich, waar ook, aan het hoofd stelt, hij zij zijn standpunt waardig, of hij sta niet daar! Dat dit uit het oog werd verloren, was reeds te vaak en te lang de vloek en het onheil der menschheid, ongeluk van volk en land. En daarom bidden we: ‘God, bewaar ons voor de Bogerman's, met hunne geleerdheid, trouw en ijver, maar ook met hunne heerschzucht en bekrompenheid en verketteringszucht! Bewaar ons voor hen op het gebied van den Staat en der Kerk!’ (Blz. 260-264).

- Indien gij gereed zijt, kom ik op 't oogenblik - riep Kamphuijsen, de deur van zijn studeervertrek half openende, zijner gade toe, en zijn zoontje de hand reikende, om hem ter kamer binnen te leiden. Hij was, als naar gewoonte des morgens vroeg opgestaan en had reeds bijna een paar uren al werkende doorgebragt, terwijl zijne gade zich met het kleeden der kinderen en verdere bemoeijingen had bezig gehouden, welke de morgenuren in eene huishouding medebrengen.

- 't Heeft nog geen haast, Kamphuijsen - hoorde hij zich toeroepen.

- En komt gij mij al roepen, guit? - vroeg hij het jongske, zich zettende en hem op den schoot nemende.

- Ik vroeg aan moê, of 't klaar was, va. En ik heb zoón honger - voegde hij er bij met kinderlijke openhartigheid.

- God dank, nog is er voor u en voor ons!

Het woord was half tot het knaapje gerigt, half als uitboezeming gesproken, die hem onwillekeurig ontglipte. Het kind had een' naam van Kamphuijsen's lippen gehoord, die hetzelve reeds niet meer vreemd klonk.

- Dat moeten we immers altijd zeggen - vroeg hij nu - als wij een boterham of wat te eten krijgen? - Maar, ik vroeg laatst aan moê, waarom gij altijd haast hier achter zit, en maar nu en dan met ons speelt. En dit hebben we zoo graag en wilden wel dat gij veel met ons wandeldet en praattet. En toen zeî moê, dat dit niet kon, omdat gij werken moest en dat wij anders niet te eten zouden krijgen. Gij werkt immers voor ons, va?

- Nu ja, mijn kleine snapper, ook voor u. Doch wat zou dat?

Het kind was in zijne kinderlijke overdenkingen verdiept, waarin de vader hem niet stoorde. Na eene korte poos scheen hij voor zijne gedachten de uitdrukking gevonden, zijne stelling - om eene geliefkoosde nieuwerwetsche spreekmanier te bezigen - geformuleerd te hebben. Hij sloeg de heldere kijkers naar zijn' vader op:

- Maar, va; hoe kan ik brood van onzen lieven Heer krijgen, als ik het van u heb? Een van beiden geeft het ons toch maar.

- Neen, mijn jongen! Zou vader het koorn kunnen laten groeijen? Als ik niet gezond was, zou ik voor u en voor ons allen kunnen arbeiden? Krijgen alle menschen het brood, en even veel, al arbeiden zij ook? En als gij het kunt gebruiken, en gij wordt er groot en sterk van, zou dat aan u liggen? - Dan waren er immers geen arme en zieke menschen.

Het kind zweeg weder. Daarop sprak hij:

- Neen, va, dat het er is, dat gij het kunt verdienen en dat ik het lust, komt niet buiten den Heer. - ‘Niets zonder God,’ hebt ge immers lestens gezegd. - Zonder God waren va en moeder er ook niet. Maar gij geeft het ons toch ook.

- Ja, mijn jongen: aan één kant moet men 't niet zoo zoeken. Verstaat ge dat?

- Maar dat is aardig. Ik kan toch niet op dat stuksken wijzen en zeggen: dát heb ik van u! en weder op een ander, en zeggen: dát heb ik van God? Hij geeft het al, en gij doet er het uwe toe. Gij geeft het toch te zamen.

- Nu ja, jongen. Denk er maar alzoo over, en wees er Gode en uwe ouders dankbaar voor, en Gode het meest.

Nu kwam de moeder met het jongste kind op den arm, dat zij om het tegen de koude en togt in den gang te bewaren, een doek om het hoofd had geslagen, roepen ten ontbijt.

- Wat keuvelt ge met hem? - vroeg zij, de laatste woorden gehoord hebbende.

Kamphuijsen deelde haar het gesprek mede en voegde er bij:

- Ik hoor de waarheid uit den mond der kinderen. - En of men zich doch maar hield aan hetgeen de jongen daar zeide, en in plaats van zich te verdiepen in ijdele subtiliteiten omtrent den vrijen wil en de genade, en in de quaestiën wat er van Gods en des menschen zijde moet komen, zich toelegde om met de krachten en gelegenheden welke God wil schenken aan zijne gaven deel te erlangen, gelijk men zulks doet, biddende en arbeidende tevens om het dagelijksch

brood. Menig heer daar ginds te Dordrecht had hieraan eene les kunnen nemen. - Doch de geest van uw' vader is daar maar schaarselijk te vinden, Anneken.

- Ik denk vaak tegenwoordig, hoe doch God zulke dingen als hier thans geschieden, kan gehengen? Men heeft immers reeds zoo vele predikanten ontzet van hunne dienst? En hoe zal 't nog hier gaan? Er schijnt toch tot dusverre niet te komen van de geruchten, als of de magistraat vele predikanten hier zou ontslaan.

- Hoe 't komen zal en wat er juist zal gebeuren, melieve, dat weet ik niet. Doch de Heer zal wel niet minder zijn en doen dan gij.

Anneken had de klink der kamerdeur reeds gevat om Kamphuijsen voor te gaan naar de huiskamer, waar het ontbijt hen wachtte. Zij hield de klink vast doch zonder deze op te ligten, en zag haar' echtgenoot aan met een' blik, die scheen te vragen, wat zij dan deed waarop hij kon doelen, intusschen den doek die het kleine kind bedekt hield, beter grijpende en digter aanhalende.

- Al laat gij onze kleine in de kamer, waar zulks geen kwaad kan, vrijer; zoo beschut ge hem toch en bestopt ge hem digter en warmer, den gang doorgaande, waar hem de koude en togt schadelijk kon zijn. - God zal ook ons wel bewaren en leiden, vrouw, al vertroetelt Hij u en mij niet, en ons ook wel bestoppen als 't al te onguur wordt. - Wij krijgen ons brood van God, niet waar jongen? - vroeg hij - den knaap de hand biedend welke deze vrolijk vatte en kuste.

Weldra zag men nu het gezin vereenigd om de ontbijttafel, niet weidsch aangerigt tot een *dejeuner à la fourchette*, niet eens prijkend met den thans onmisbaren trekpot of koffijkan, die eerst later hunnen rol in ons land moesten gaan spelen. Men zag er eene tinnen bierkan met een paar kroezen voor de volwassenen, terwijl den kinderen melk werd gereikt. Een stuk kaas ontbrak niet, waartegen men de weelde van boter ontbeerde, getrouw aan 't oud-Hollandsch zeggen: ‘geen twee zuivels op één brood,’ waarvan evenwel de afwijking bereids steeds algemeener werd. (Blz. 286-290).

Voorwaar genoeg ter erkenning en waardering van dit werk, 't geen door inhoud, bewerking, vorm en strekking, voor onze letterkunde eene hoogst belangrijke goede gave is, en in menig hoofd en hart licht en warmte zal voeden en bevestigen. Wij verheugen ons, nu reeds tevens een verslag van het tweede deel te kunnen laten volgen, en een meer gemotiveerd en beslissend oordeel over het geheele werk uit te spreken.

Zonder verdere inleiding of aanmerkingen, die wij later mededeelen, geven wij ons gaarne de moeite, ter betere en meer algemeene kennis van dit belangrijk en welgeschreven werk, de inhoudsopgave van het tweede deel met de grootst mogelijke beknoptheid aan onze lezers voor te leggen.

Het eerste hoofdstuk van het tweede deel, brengt ons tot den Remonstrantschen prediker, die meer en meer bekneld wordt door het vonnis tegen de Remonstranten uitgevaardigd, en zich eerst naar Dordrecht (6 Mei 1619), later naar den Haag begeeft; hier een blik op de eindzitting der beruchte synode - zijne gesprekken met den heer van Sorgen. -

Het tweede hoofdstuk houdt ons op staatkundig gebied geboeid - eene schets van prins Maurits' kerkgang, - Oldenbarneveveld in den kerker, zijn verhoor, een familieportret, waarnevens een hoogst gelukkig uitgewerkt tableau de petit genre, - eene zamenkomst van Haagsche burgers in 't ‘dorstigh hert.’ - Het derde hoofdstuk behelst de laatste levensuren en de teregtstelling van Oldenbarneveld, en staat als eene meesterlijke episode, als eene huiveringverwekkende rouwbare in het verhaal. - Hoofdstuk vier voert ons weder tot den held der geschiedenis terug, Kamphuijsen, nevens Dirksz en Antonia ten huize van mevr. van Brienen, hier een zeer keuris gesprek van den Protestantschen prediker met den ons reeds bekenden Utrechtschen pastoor Antonisse. - Het vijfde hoofdstuk stelt ons den reeds zwaar beproefden Christelijken prediker en dichter te Vleuten voor, eenige huiselijke tafereelen, - de eerste schorsing zijner bediening te Vleuten. - Hoofstuk zes, leert ons den moedigen Remonstrant te Rotterdam bij levensgevaar predikende kennen, - de vergadering aldaar gewapenderhand uiteen gedreven, - Kamphuijsen ontsnapt, - Kamphuijsen te Utrecht. - Hoofdstuk zeven, voor zijn geestelijken regter te Utrecht gesommeerd, - hij keert terug onder het geleide van den getrouwen Seijst, - een gemeentelid, - Kamphuijsen predikende te Harmelen in de Doopsgezinde kerk. - Hoofdstuk acht voegt aan den vervolgden een nieuwen bondgenoot toe, - den heer van Limborch. - Anneken wegens het uitblijven van den echtgenoot in grooten angst. - Kamphuijsen werkelijk op last der Staten geprehendeerd, - zijne tehuiskomst. - Negende hoofdstuk, Kamphuijsen moet zich verbergen en is voortvlugtig, - onverwachte ontmoeting met Paschier de Fijne, - de eerste naderende scheuring onder de Remonstranten zelve, - Anneken's moederzorg en -vreugde, - Kamphuijsen aan de zijde der Rhijnsburgers, - Hoofdstuk tien: de vervolgde afgezette Remonstrant te Amsterdam in de woning van heere Janszoon, zijn verblijf met het gezin in de Laurierstraat, alweder naderend gevaar en ontdekking. - Kamphuijsen naar Norden in Oost-Vriesland. - Hoofdstuk elf: Kamphuijsen en Geesteranus als ballingen te midden van de pest (1620), - hun krachtige Christelijke menschlievendheid, - de verdrevenen naar Harlingen, - het verblijf aldaar. - Hoofdstuk twaalf: nieuw gevaar en bedreiging, - het gezin op een stormachtigen zeetogt naar Ameland. - Hoofdstuk dertien: de ballingen te Dokkum; hun verblijf aldaar, - nieuwe gevaren, - tezamenkomst met Paschier de Fijne. - Hoofdstuk veertien: onze held in benarde omstandigheden als linnenkooper, - aanraking met Hollingerus, - terugkeer naar Harlingen, - ernstige ziekte van Kamphuijsen, - een onverwachte hulpvaardige vriend Harema. - Het vijftiende hoofdstuk schetst ons het aanvankelijk meer kalme leven van den voormaligen prediker, - zijne reize naar Delft in het gezin van den schilder Mierevelt, - de bekeering van een jongeling aldaar, nieuwe stormen tegen den Remonstrant. Hoofdstuk zestien beschrijft ons de laatste levensdagen van Kamphuijsen, - zijne slepende ziekte, - zijn sterfbed en dood. - Eene bijlage behelst eene merkwaardigheid, betreffende 's mans stoffelijk overblijfsel, - en een slotwoord van Chonia zelve.

Ziedaar het geraamte, waar de spieren,

de zenuwen, de letterkundige en geschiedkundige levenskracht aan ontbreken, de frissche kleur der gezondheid, - maar, wij moesten om meer dan ééne reden den lezer met het - zoogenaamde ‘beloop’ dezer allerbelangrijkste nationale Bijdrage bekend maken, - hij zal ons welligt dank wijten, als we weder eenige gedeelten uit het geheel losmaken, en als proeven van stijl en bewerking mededeelen, zoo als we poogden in ons verslag van het Eerste Deel.

‘- Hoe is het met de zaak, wat mart men nog? - vraagt hem de advokaat.
- Mijn heere, de heeren zeggen, dat het begint tijd te worden. Gelieft mijnheer zich te praepareren?
- Zeer wel, en willen wij dan gaan?
- Doch hebt gij niet de begeerte om alvorens u nog tot God te wenden?
- Ik zal 't behoeven. - En reeds hebt gij de handen zaamgevouwen, en Walaeus kleedt de gedachten die thans uwe ziel vervullen en die u noodig zijn in het hoorbare woord. - En dank nog, grijze, die terugziet op reeks van jaren gekenmerkt door zegen en leiding van hoogere hand. En bid nog, grijze, bid voor de uwen dat God hen schrage en sterke bij zulken slag, bij wat hen moge toeven. - Vraag zelf nog kracht tot den strijd, den laatsten, dat de vijand des menschen, die hier in zoo ontzettende gedaante u aangrimt, zijnen prikkel verlieze. Bid, dat God u aanneme in genade, dat Hij ter wille van Christus u vergeve en leere vergeven door zijnen invloed en geest; want, hooggeplaatste, gij zijt zondaar als wij. - En dat voelt ge ook in dit uur van ernst, gelijk zoo velen dat gevoelden, en wij dat gevoelen zullen, in dat laatste tijdstip, dat grooten en geringen daagt voor den troon des Algeregten. En daarom vertrouwen we, dat gij, Oldenbarnevelt, beter zijt voorgebeden dan de hekeldichter dat wel opgeeft, dat gij op beteren grond in den hemel wordt gesteld dan hij opgeeft, dien:

“..... dat de predikanten,
Die als heilige gesanten
Voor hem baden op 't schavot
Voerden zoo zijn' ziel tot Godt,
Toen hij, om 't quaedt bloed te koelen,
Storf in 't Gomarist gevoelen.”

Nu zien we u afscheid nemen van bewaarders en wachters, gij reikt Tieleman Schenk en den ander, Izaak, de hand, en daar gaat gij, den wankelen tred steunend met uw stokje,

“O stok en stut, die geen verrader,
Maar 's vrijdom's stut en Hollands vader,
Gestut hebt op dat wreed schavot.”

Gij gaat tot voor de kamer uwer regters; het oogenblik is daar, en het vindt u moedig, krachtig. Gij zegent het, dat de bange strijd weldra zal zijn uitgestreden. En toch nog niet. - Uitstel, wreed uitstel andermaal. Uw uur heeft nog niet geslagen; wederkeeren moet ge andermaal naar uwe kamer, waar gij u sticht en sterkt met de woorden des koninklijken zangers, die schitterde in aardsche grootheid, maar ook bekend en vertrouwd was met smarten, welke de aarde heeft.

Thans - het is reeds half negen geworden - wordt gij geroepen om voor uwe regters te komen, die zich in de audientie bevinden, ter rolle, de plaats waar gij uw vonnis zult vernemen. Gij treedt door rijen van krijgslieden, norsch en ruw, waaronder er zijn die u “begrimmen, als 't ongediert met open muil en pooten”; dra staat ge voor hen, aan wier uitspraak de beslissing lag van uw lot. Wij tellen daaronder een'

Pauw en Muijs van Holij, uwe aanklagers en daarom door u als regters gewraakt, een'

de Voocht dien ge onder uw vijanden kunt tellen, een' Pots als griffier, hevig contra-Remonstrant, en daarom tegen u.

De laatste wijst u een der Spaansche stoeltjes daar geplaatst en ge hoort van hem een: “zit daar neêr!” - En nu leest hij u de sententie voor, behelzende wat gij “buiten pijne en banden van ijsere hebt bekent, en wat voorts den heeren rechteren is gebleken.” - Maar veel daarvan stuit en hindert u, zoodat gij heen en weer schuift op uw stoel, soms mime makende om te antwoorden, hoezeer de griffier steeds verder leest, tot dat hij eindigt:

“*Soo is 't*, dat de heeren rechteren voornoemt, met rijpe deliberatie van rade doorgezien en overwogen hebbende, al 't gene ter materie dienende is en heeft mogen moveeren: Doende regt in den naam en van wege de hooggemelde Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, denzelven gevangene gecondemneerd hebben, en condemneren hem mits dezen, gebragt te worden op 't Binnenhof, ter plaatse daartoe bereid, en aldaar geëxecuteerd te worden met den zwaarde, dat er de dood na volgt; - en verklaren al zijne goederen geconfisqueerd.”

Doodstilte heerscht onder regteren en menigte daar aanwezig - stilte als onder de dooden, - stilte, als trad dat verschijnsel beligchaamd onder hen op, grijpend dien éénen uit hun midden, allen dreigend. - Op menig gelaat rust weldra de uitdrukking der meêwarigheid, straks op dat van sommigen die des triumfs. Maar stilte blijft heerschen.

- De regters zetten veel in mijne sententie, dat zij uit mijne confessie niet zullen trekken - hooren wij nu uit den mond des gevonnisde. - Ik dacht het den heeren Staten-Generaal genoeg zou geweest hebben met mijn lijf en bloed; dat mijne huisvrouw en kinderen zouden mogen behouden hetgene dat er is. - Is dit mijn *recompense* voor drie en veertig jaren dienst, die ik den landen gedaan hebbe?

Maar nu zien wij Voocht zich verheffen van zijn zetel, en norschheid spreekt in gelaat en toon en gebaar, als hij met de hand u ter deure wijst en zegt:

- Uwe sententie is gelezen. Voort, voort!

Ge zijt voor hen als het vies en venijnig insekt, een ding dat dood moet! - En toch dank u, Voocht, voor den advokaat, om dat zeggen, dat gij eens zult verantwoorden, als gij staat voor den oppersten Regter van allen, die rekenschap vraagt ten dage des oordeels van een iegelijk onnut woord! Gij wekt de verontwaardiging op in het geslagen en verbrijzelde hart; en deze heeft en geeft krachten.

Oldenbarnevelt ging nu kloekelijk van de rolle, met zijn stoksken in de hand, weldra ondersteund door Jan Vrancken, die zijne belofte vervult, om zijnen meester bij te blijven ten einde toe. Uw korte, laatste weg, een zware gang; doch die weldra is afgelegd en gegaan. Weinige schreden zijn er te doen, dan bevindt gij u op het schavot, dat op het Binnenhof is opgerigt, waar de krijgslieden geschaard zijn in digte drommen, waar eene groote volksmassa staat, menigte die van de rolle komt eene plaats zoekt, van waar haar het gezigt op het bloedige schouwspel is vergund, en het geroep: “daar komt hij, daar komt hij!” zich reeds laat hooren. - En de volkshoop staat daar en ziet verlangend of huiverend uit, dat gij naar buiten treedt. - En nu komt ge, geleid door uwen dienaar, steunend op uw stoksken, gevolgd door

de predikanten, gewacht door den generaal-geweldige en - den beul. Uw eerste ademtogt in maanden buiten de kerkermuren, weldra uw laatste! Ge gaat gebogen, onder last van jaren, dieper gebukt onder last van verdenking, aanklagt en lot. Ge ziet nog rond, zoo veel 't verduisterd oog nog rondzien kan. - Ontwaart ge van Sorgen, den man dien gij kent, wien ontzetting en schrik de wangen en lippen deden verbleeken, in wiens oog gij tranen zoudt zien, op wiens gelaat de meêwarigheid staat geteekend? Ziet ge daar nevens hem iemand, die u noode kan en toch wil gadeslaan, dien man met de uitdrukking van eerbied en beklag in trekken en houding? - O dat zij de stomme tolken waren van hetgeen duizenden voor u nog gevoelen en dragen in 't harte; wierden zij de borgen, dat men u billijker zal beschouwen in kalmer tijd! Wekten zij gedachten die iets wegnamen van de bitterheid eens zoodanigen doods!

Maar wat zoekt ge, nu Lamotius u nader treedt om met u te bidden? Gij vraagt:

- Is er niet een stoel of kussen, om te knielen?

Zoo verre heeft zich de oplettendheid of welwillendheid te uwaarts niet uitgestrekt, dat men dit voor u in gereedheid hield. - Maar gij knielt op de planken. - Wat zegt hier ook een weinig hardheid minder of meer? - En Jan Vrancken schraagt u, en gij hoort Lamotius bidden. - Voere hij u Godsgedachten in de ziel, worde zijn woord u eene bron van vernieuwde hope eens beteren levens, - waar twist noch partijschap woedt, waar eenheid zal komen in betergekende waarheid, waar de wereld, met wat zij der eerzucht als lokaas voorhoudt en wat zij biedt aan genot ons nietig zal wezen, als onze kinderachtigheden, als de zucht van den knaap om zich onder knapen te laten gelden, als de vlugtige vreugd van het kind, dat straks weder tranen zal hebben, in de schatting des mans. En toch, hoe houden en wereld en menschen nog regt en magt op ons, zelfs tot het laatste!

Wij zien den advokaat zich oprigten in spanning; opflikkering, laatste opflikkering van den moed die hem niet begaf, maar die hem kon begeven, duurde de strijd nog langer. Haastig knoopt hij het ligtbruin zijden wambuis los, zijnen dienaar manend tot spoed met een: “haast u, haast u!” en een: “dat die niet aan mij kome!” wijzend op den beul.

Gij zijt gereed om den ontblooten hals aan het zwaard te bieden. - Nog een woord tot die daar om u toezien, een woord tot uw vaderland, een woord tot uwen tijd en de toekomende geslachten. Duizenden oogen zijn op u gevestigd, als wilden zij het nemen van uwe lippen, vóór het daarop komt. - Wat zal het wezen? - Eene apologie, een appél, dat de geschiedenis aanteekent in hare gedenkrollen, - mede een bewijs, dat gij misschien niet boven de dwaling, dat ge wel boven 't misdrijf verheven waart.

- Mannen, gelooft niet, dat ik een landverrader ben. Ik heb opregt en vroom gehandeld, als een goed patriot. En die zal ik sterven!

Een woord tusschen het gebed en den dood! Wie is de kenner der harten en dingen, die het zal logenstraffen? - Ziet nu den veege gaan naar den zandhoop, - de schreden waggelend, maar het hart vast, het oog naar boven geslagen. Hoort hem daarvoor gekomen spreken:

- Jezus Christus zal mijn leidsman zijn: Heere God, hemelsche Vader, ontvang mijnen geest!

Het is omstreeks tien uur in den mor-

gen geworden. De zon staat reeds hoog; het is bijna de helft van Mei. En zouden wij daaraan anders hier niet denken, gelijk wij zoo dikwerf vergeten dat er eene natuur is: tóch is het lente, lente met al de schoonheid en al de pracht, waarmede Gods inrigting der dingen dan de aarde tooit - Dáárbuiten, niet in de menschenwereld maar in die van God, is alles lach en lust en leven; smaakt en ziet daar hoe vriendelijk de Heer is! - Hoe kunnen wij daaraan denken hiér, bij zoo veel smart, bij zoo veel jammers, op dit tooneel der schande en des doods? Wij moesten. - Het is gene gezochte tegenstelling. Het wordt ons herinnerd. - Ziet slechts naar dat schavot, en naar dien grijze, die voor dien zandhoop gaat knielen. Hij wil zulks, met het aangezigt naar het zuiden, waardoor de zonnestralen hem niet zouden hebben toegelaten, het hoofd omhoog en den hals gestrekt te houden. Nu verneemt hij van den geweldige:

- Mijnheer zal gelieven aan de andere zijde te gaan, om de zon in het aanzigt niet te hebben.

's Lands advokaat doet zulks. Hij ligt geknield. Jan Vrancken ondersteunt hem nog. - Heer en dienaar! - Wat geldt dit nog? Neen, het heeft, waar zóó bei volen, zóó gevolgd werd, reeds lang niet gegolden. Want de liefde, de trouw verbond u aan elkanderen. En waar deze woont, wordt het bevel wenscli, het gehoorzamen lust; zij effent het verschil, vult de klove, voert het hart tot het hart. Daar wordt de dienst vrijheid; het onderscheid van stand blijve, toch is er gelijkheid, en ook broederschap! Maar niet zooals die eens ijdele klanken werden in den mond van millioenen, leuzen der vernieling in den mond van duizenden, leuzen der verleiding in den mond van raddraaijers en intriganten. - Dat werden zij niet hier; en daarom hand in hand en borst aan borst en hart aan hart! gij man in zijde en fluweel, en gij man in het karsaai, - toe, Vrancken en Oldenbarnevelt - toe, nog maar voor een oogenblik hier, maar eens weder langer - voor eeuwig! - De liefde is sterker dan de dood. - Gij hebt geëindigd, gij zijt mannen gebleven; mogt het hart dreigen daaronder te breken. Of kunt gij niet scheiden, Vrancken? Immers de geweldige en de beul moeten tegen u zeggen, “dat gij nog wat verder ter zijde moet gaan.”

- Maak het kort, maakt het kort - bidt nu de staatsman.

En naauwelijks heeft Vrancken zich nog een weinig verwijderd, of er zwiert een zwaard door de lucht, zweepend, blinkend in de stralen der zon; het doorklieft een' hals, een hoofd valt met zachten, doften slag in het zand, terwijl ook de toppen der vingeren als hebbende hij de handen tot bidden opgeheven, worden afgeslagen; en geknot ligt het ligchaam daar - nu een lijk.

Dit was het einde van Johan van Oldenbarneveldt, ridder, heere van den Tempel, Berkel en Rodenrijs, gewezen advokaat van Holland - om ook hier het dikwijls aangevoerde woord zijne plaats te laten vinden - in de resolutiën der Staten van Holland genoemd “een man van grooten bedrijve, besoigne, memorie en directie, ja, singulier in alles. Die staat zie toe dat hij niet en valle. Ende zij Godt zijner ziele genadigh. Amen!”

“Zijner ziele genadig!” Wie zou zijn gebed en wensch niet daarmede vereenigen? Wie zou durven beweren, dat dit niet kon? - Waar is de contra-Remonstrantsche kettermeester, die Oldenbarnevelt, toen hij bad, dat God zijnen

geest wilde ontvangen, hem de hand had willen op den mond leggen, hem terugstooten, - op grond dat de man, die niet zulk eene predestinatie in zijn' zin kon aannemen, geen christen wezen, aan God noch Christus deel hebben kon? - Ach, hoe nietig worden zoo vele dogmatische onderscheidingen, bepalingen, twisten, hairkloverijen, onder betoog van den dood, of ook maar wanneer het op degelijke, wezenlijke, religie aankomt, of ook maar wanneer men verstandiger wordt! - De regte waarheid, die voor het hart in leven en sterven, de heiligende en verheffende, ligt goeddeels daarbuiten, en althans daarboven. - En al wilden menschen u daarom de gemeenschap met God en uwen Heer ontzeggen; gij zoudt die toch hebben, toch kennen, toch oefenen. - Heeft God vóór Adam's vooruitgezienen val, of ná dat Hij dien had voorzien, zijn besluit genomen, om in Jezus Christus zondaren genadig te wezen? - *Non-sense*, en nog eens: *nonsense!*' (Blz. 54-62).

'Kamphuijsen en de zijnen bevonden zich reeds weder sedert eenige dagen in Vleutens pastorij. De predikant had bereids der gemeente op den dag des Heeren het woord verkondigd, hij had het ambtwerk dat niet door zijn' collega had gedaan kunnen worden zoo veel mogelijk verrigt, menschen die zulks behoefden bezocht, gelijk Anneken, om hare eigene woorden te bezigen, "den boel in huis weder op stel had gebragt," en zoo bleef er van hunnen uitstap luttel meer over dan wat er ten laatste van alle verrigtingen en genietingen des aardschen levens overblijft, namelijk, de herinnering. - Waren er nu, die bij de terugkomst schenen te hebben gewonnen; men kon het er voor houden, dat dit het zoontje en dochtertje des huizes waren. - Die kleine menschen immers, hoe zijn zij echte kinderen der veranderlijkheid, haar liefhebbende en regt daarin levende, zoo gemakkelijk het oude vaarwel zeggende, het nieuwe met blijdschap begroetend! Toen de dichter, dat leven van deszelfs vriendelijke zijde voorstellende, het "de behagelijke gewóónte noemde des aanzijns en werkens," heeft hij stellig minder aan die kleine menschen gedacht. Zoo mogelijk blijder nog dan bij hun vertrek waren zij over hunne terugkomst. De anders meest onverschillige dingen en menschen werden door hen als oude bekenden met blijdschap begroet. En hoe zij te huis, in ieder hoekje en bij elk stuk speelgoed, zich regt te huis gevoelden! Veel deed daartoe af, dat zij zich in de stad niet zoo naar lust en wensch konden bewegen, terwijl zij bij grootmoeder Alendorp en al hare drukte te huis zijnde, zich meer stil moesten houden. Weldra waren zij aan hun' ouden kring gewoon en was het hun welkom, dat zij bij den voornaamsten winkelier van het dorp en een der beste vrienden van Kamphuijsen en de zijnen werden genoodigd, die jufvrouw in hare drukte na de t' huiskomst een weinig wilde verligten.

- Weêr spelen als gisteren! - sprak het kleinere meisje tot haar' wat ouder' broeder, den nu reeds zesjarige, terwijl zij eene pop, een geschenk van oom Johan, op het kleine tafeltje nederlegde, den dag nadat zij bij Seijst waren geweest.

- Eerst moet gij uw' pop te slapen leggen - sprak de moeder, die het kind aldus aan orde en bedachtzaamheid wilde gewennen. - Moeder helpt het kleine zusje immers ook, voordat zij aan ander werk gaat, en laat haar niet zoo liggen?

De kleine deed wat haar op deze wijze

was bevolen en legde de pop als met moederlijke zorg, en vooral met moederlijke bedrijvigheid en nog meer autoriteit, ter rust. Na dien begaf zij zich weder tot haar broêrtje, die inmiddels zich onledig had gehouden met een klein boekje, mede een geschenk van oom, waaruit deze hem een versje had geleerd, dat hij nu las en herlas.

- Als ik straks gedaan heb met studeren - was het antwoord, waarin hij duidelijk zocht den toon aan te nemen, waarop hij dergelijk woord wel eens van zijn' vader mogt hebben gehoord.

- Och toe, nu! - vleide hem de kleine na weinige oogenblikken, maar die het kind reeds zoo lang voorkwamen. - Weêr spelen als gisteren, toen wij uit waren.

- Ik heb zoo straks gedaan. - En inderdaad ontbraken er een paar regels, welke hij eerst nog met alle deftigheid opzeide, waarna hij zich gereed maakte om zijn zusje te wille te zijn.

- Dan moet gij ook op uw bankje staan.

De kleine kreeg dit en plaatste het tegen den muur. Hij stapte daarop met eenige deftigheid, en begon nu weldra een zijner kinderversjes op te zeggen uit de bijbelsche geschiedenis doch op eigenaardigen toon. Inmiddels ging het meisje uit de kamer.

- Wat voert ge uit, mijn jongen? - vroeg de moeder.

- Wij spelen preêken, moeder.

- Nu manneken, kom er nu maar af; het is al wel zoo.

Doch nu riep zijn zusje, het hoofdje door de deur stekende: - Neen moê, 't is nog niet uit. Ik moet nog komen. Ik kom zóó! - De moeder liet de kinderen nu begaan. Het dusgenoemde preêken begon weder, tot dat het dochtertje eensklaps voor de dag kwam, met een vertoon van boosheid op haar broertje losging en hem dreigde en duwde, waarop hij van het bankje stapte en een goed heenkomen zocht.

- Wat is dat nu voor een vreemd spel? Voorzigtig, kinderen - hooren wij de moeder roepen.

- Wij spelen armejaantje moeder, een mooi spel, dat ze zeggen, dat de groote menschen hier ook haast eens zullen spelen.

Nog begreep de moeder de zaak niet, tot dat het ouderejongske haar vertelde, dat, toen zij gisteren bij Seijst te spelen waren, Japik de snijder daar juist ook werkte, en dat die hun dit spelletje had geleerd, en dat hij had gezegd, dat zij dit ook eens te huis moesten spelen.' (Blz. 83-86).

'Onder de vele bezoekers die Kamphuij sen kwamen zien en de weinigen die werden toegelaten, behoorde ook Ds. Liselius, die den lijder vroeger had gekend. Hij behoorde tot de aanhangers der regtzinnige leer en had in het verschil van meeningen steeds eene terugstootende kracht gevonden, die hem verwijderd hield van den man, wiens uitstekende gaven en edele inborst hij anders wel regt zou hebben laten wedervaren.

- Ja, heer Kamphuijsen - liet deze zich in het gesprek vernemen, bij zijn bezoek, dat hij hem toch vriendschapshalve bragt - gij zult alsnu doch wel het zondig bederf onzer nature willen toegeven en onze behoefte aan Gods genade in Christo, en zulke blaauwe praetexten, alsof de mensch iets goeds vermogt, achterwege laten, en vragen dat de Heer u reinige met ijsop en u wassche in het bloed des Lams dat op

den troon zit eeuwiglijk. Hebt gij het geloove?

Met een blik vol zachtheid en die als ware het medelijden inriep; hoezeer die tevens eenige ergernis verried, dat men hem nu nog met dogmatische punten en oostersche beelden kwam plagen, gaf de zieke ten antwoord:

- Ik hoop te mogen zeggen: ik geloof, Heer! en wensch in dat geloof van hier te scheiden, dat ik niet hebben kon, mij niet zondig en zeer zondig bekennende. God zij mij in Christus genadig! - al is het zonder ijsop en zonder vacht of eenig deel van eenig lam - voegde hij er bij, niet zonder eenigen weerzin te verraden, die evenwel in geenen deele de waarheid, minder den man, maar wel den vorm gold, waaraan velen die waarheid vast rekenden.

- Ja, maar; er bekennen zich zoo velen christenen te wezen. Er zijn opregte en naamchristenen, en er zijn wel vele sekten, ook daar men Christus noemt, maar in der daad Hem loochent. En zoodanigen waren er onder uwe...

- Ach, heer, laster uwe contrasecten niet. In de uwe zijn ook zondaars. Voor den regterstoel Christi zal wel niemand privilegie, ook geen advokaat of procureur hebben; maar elk zijn eigen proces verantwoorden. Huis en hof, land en zand, vorstendommen en koningrijken blijven hier.

- Maar hoe zullen wij daar staan, zonder geloove in Christus, en zonder de regte waarheid, die uit Hem is?

- Slecht genoeg; - doch dat geloof en die waarheid, is wel niet gelegen in allerlei opiniën en stelsels, daarover de christenen zulke ongetemperde disputen hebben. Ik heb nooit in decreten de gerustheid mijns geloofs gezocht, en dit hoe langer te minder gedaan. De regte religie, die van zonden behoudt, van den dood behoudt, van de verdoemenis behoudt, zit hem daarin niet.

- Die ruimte, die ruimte! - verzuchtte Liselius, niet zonder een inmengsel van verontwaardiging, die evenwel (tot zijne eere zij het gezegd!) meer d meening dan den mensch gold.

- Ai wat! - liet zich nu Johan Alendorp vernemen, die in het vertrek was gekomen. Hij had de laatste woorden van zijn' broeder gehoord en bespeurde, hoe dit gesprek hem opwond en afmatte, beide even nadeelig in zijn' toestand. - Menschelijke leeringen en decreten zijn een glad ijs, ja een bomijs, daar men ligtelijk invalt en verdrinkt. Gij hebt u wel niet te zeer vermoeid met spreken, broeder Dirk?

Liselius vertrok met den wensch, dat de Heer den kranke, dien Hij zoo snellijk had bezocht, het regte inzigt mogt verleenen.

- Ik heb mijn ziekbed niet gewacht: - sprak Kamphuijsen - doch ik wil echter uwe goede redenen en uwe goede meening, daarvoor ik u danke, gaarne aannemen. - De laatste zweem van bitterheid was uit die woorden geweken.

Allengskens namen nu de krachten van den lijder af, die zich met geduld en onderwerping schikte in zijn' toestand, alhoewel uitziende naar het tijdstip, waarin de banden des stofs, die hem thans nog slechts aan de smart schenen te boeijen, mogten worden geslaakt, waarin het leven hier, hetgeen voor hem slechts lijden meer mogt heeten, in een beter mogt eindigen. - “O Heer, wanneer!” - sprak hij dikwerf verzuchtend.

Diep getroffen was hij over het vertrek van Johan Alendorp, die nu moest scheiden, hoewel beiden daarbij zich mannelijk hielden, christelijk gedroegen.

- Tot weêrziens! - was Kamphuijsen's laatste woord, dat de lijder met aandoening, met erkentelijkheid, met de geestdrift der hoop in Christus tot den vertrekkende sprak. - Mogen Anneken en de kinderen uwer trouwe, welke gij ons altijd hebt betoond, aanbevolen blijven!

Met een' hartelijken handdruk, was het ook van de zijde des kranken met eene zwakke, klamme hand, namen zij afscheid van elkanderen. Toen Kamphuijsen Johan zag heengaan, was het hem, als tastte hem de dood op dat oogenblik bereids naar het hart. Hij had nog stille, vurige beden voor het geluk van den broeder en vriend.

- Hoe treurig is het toch, waarde man - sprak Anneken des namiddags, toen Johan Alendorp des morgens was vertrokken - dat gij nu juist zoo krank moet worden. Er moet bij ons altijd wat wezen. Ik had gehoopt, dat ons eindelijk goede dagen zouden worden gegund. En wat zal nog de afloop zijn? - De vrouw schoten daarbij de oogen vol tranen. - Wat dan? Wat dan?

Kamphuijsen strekte de hand uit, waarin zij de hare legde.

- Dat behoeft gij niet dus twijfelend te vragen, melieve. De afloop zal zoodanig wezen, als God goed acht voor u en mij en de kinderen. Laat ons het Hem overgeven! Alschoon, ik voele, dat de uitwendige mensch van dag tot dag verderft. Daar is een strijd, Anneken; doch met God en den Heere Christus ook een triumf, en een heerlijke.

- Maar zoudt gij dan van ons willen scheiden? Het is mij soms, als of gij niet sterven moest, nog niet sterven kost.

- Naar den mensch, Anneken, wenschte ik zeer nog in het vleesch te blijven om uwentwil, als de apostel zegt; hoezeer ik anders lust hebbe om af te scheiden en bij Christus te zijn, als Paulus had. - Des Heeren wil geschiede! Vrouw, gij moet niet treuren, als dezulken die geene hoop hebben - voegde hij er na eenige oogenblikken zwijgens bij, toen hij zijne gade zag weenen. - Geloof mij, dat het scheiden van u en onze kinderen, die ik zoo jong achterlaat, mij zwaar zal vallen, u, naast God, de zorg voor hen overgevende; doch Hij weet wat best is voor de zijnen.

- Doch gij gebruikt ook schier niets. Gij moet dus doende wel vervallen. Het is nu reeds meer dan veertien dagen, dat gij niets neemt dan nu en dan een lepeltje versch bier.

- En al mogt dit nog minder worden, wil mij geene lafenis bieden, die mij immers slechts zou bezwaren. - Maar nu Johan weg is, zal het u, dus alleen, wel te zwaar vallen, al doet ook deze en gene u eene handreiking, ons Aafje niet te vergeten. Daarom moest gij naar eenige hulp omzien.

- Ik wil volgaarne alles voor u doen, mijn beste; doch ik zie er tegen op om nu eene vreemde hier in te halen.

- Ik heb gedacht aan Aaltje, onze Menniste besje, als zij genoemd wordt. Die kon u hier helpen. En zij zal u zulks niet weigeren, dankbaar als zij is voor het weinige wat wij aan haar konden doen.

- Als gij zulks wenscht, dan...

- Ook had ik nog een verlangen. Ik gevoel mij nu nog wel naar den geest. Laat mij heden avond de kinderen nog zien, dat ik afscheid van hen neme....

- Ach, en meent gij dan te sterven, werkelijk te sterven! - En wat zij langer reeds gevreesd had, wat zij zich zelfs langer reeds had voorgesteld maar ook verwijderd, trad nu in schrikwekkende duidelijkheid voor den geest der gade.

Het was als of zij eerst uit den mond van den man moest vernemen, alvorens zij kon aannemen wat de vreemde, de koeler getuige reeds lang had zien komen.

- Ach, God! de kinderen! - klaagde en kermde bijna de moeder. En tranen van zielesmart vloeiden. Zij zeeg neder op een' stoel.

Kamphuijsen trachtte niet die uitingen harer smart te keeren. Na eenigen tijd zwijgens sprak hij:

- Wél hebt gij daar gezegd, vrouw: “God, de kinderen!” en Hem aangeroepen, die een man is der weduwen en een vader der weezen. Hij is het, op wien ik ook deze zorg werpe.

- Maar, Dirk, ach, ik kan u niet missen, ik kán niet alleen blijven - riep zij hartstogtelijk uit.

- Spreek niet alzoo, melieve. Ach, laat ons niet twisten met onzen Maker, die reeds zoo veel ten beste heeft geschikt, die weet wat Hij hier laat en wat Hij wegneemt. Gij blijft in reeds wat gunstiger positie achter, dan zulks vóór jaren, ja vóór maanden het geval zou zijn geweest. Ik laat u geene schatten naar de wereld na; doch al kondet gij dit huis vol goud van mij erven; God is meer dan goud.

- O, zoo alleen, zoo alleen! -jammerde de arme.

- Niet zoo alleen, Anneken! De keten of band der liefde, waarmede God u allen draagt en houdt, wordt, als ik val, slechts een schalm korter. Hij heeft ons immers niet verlaten, nooit verlaten, vrouw? Hoe dikwijls hebben wij ondervonden, dat Hij en niet ík het was, die u kon houden en beschermen! Ach, blijf sterk in Hem zonder mij, gelijk gij dat met mij waart. - Dank voor al uwe zorg, voor al uwe trouw, lieve. - Ik gevoel mij thans moede - ontsnapte hem als onwillekeurig, terwijl hij het hoofd in het kussen liet zinken.’ (Blz. 314-319.)

Genoeg proeven medegedeeld, om den lezer op de hoogte te brengen, in welk eenen vorm, in welk eenen geest, en tevens met welk doel deze levensbeschrijving van een edelen martelaar voor godsdienstige vrijheid is geschreven. - Wij veroorloven ons eenige algemeene opmerkingen: aan eene *zekere* partij in ons vaderland, zal dit werk niet behagelijk kunnen zijn. Het Christelijk vrijzinnige standpunt waarop de schrijver zich geplaatst had, en al had hij dààr *niet* reeds gestaan, door de levendige aanschouwing van zijn held *moest* geplaatst worden, staat regelregt over tegen het kerkelijk behoudend formulier-beginsel, onder ons heerschende, - de voorstelling der Dordrechtsche Synode, en de geest waarin zij werkzaam was, is hier, ten gunste der verdrukte Remonstranten opgevat, en draagt haar eigen vonnis aan het voorhoofd - daarom zal Chonia hier de man niet kunnen zijn der streng behoudende kerkelijke partij - intusschen heeft hij een zeer sterke bondgenoot aan zijne zijde, die hem zeer nadrukkelijk beveiligt, deze is zijne *geschiedkundige trouw*, of de geschiedenis zelve, welke hij met ongemeene naauwkeurigheid en onpartijdigheid, als grondslag zijner bezielde, en dikwerf roerende tafereelen, heeft gehandhaafd, - en hierin ligt eene groote verdienste dezer levensbeschrijving, - het aanhalingsteeken, de eigene woorden der toen levende personen, de ongezochte inlassching van historieele feiten; juist dat alles verheft dezen Kamphuijsen verre boven de gewone, zeer talrijke geschiedkundige romans, alwaar de auteurs zich afmartelen,

en verbazende ongehoorde pogingen aanwenden om de lezers te begoochelen, en allerlei kunstmiddelen bezigen, b.v. geheele oudhollandsche phrasen scheppen en dergelijke, om het doel daardoor te bereiken, of zich in zeer uitgerekte, staatkundige bespiegelingen verdiepen, of de helden en heldinnen zoo aankleeden, dat men de moeijelijk werkende, als aamechtig hijgende kunst en kunstbewerking, op elke bladzijde ontdekt en beklaagt. Deze klippen heeft Chonia, allergelukkigst, vermeden. Bij hem is de verdichting ongevoelig met de geschiedkundige waarheid als vereenzelvigd en zaamgesmolten! - Hij had zijne bronnen als in merg en been opgenomen, en gaf den indruk terug dien het tijdperk op zijn hoofd en hart voortbragt, - daarom is hier evenveel waarheid als gevoel, een indringen in den geest van dien tijd, eene aanschouwelijke beschrijving van het tijdvak, waarin Kamphuijsen telkens verschijnt als de waardige, veelbeproefde, krachtige martelaar. - Chonia bezit ontegensprekelijk, buiten zijne geschiedkundige tableaux, een eigenaardig talent, om stille, huiselijke, aangrijpende tafereelen te schilderen, en geeft welligt op meer dan ééne bladzijde, zijn eigen hart, zijn eigen ervaring terug. - Er zijn fijne trekken van menschenkennis, overvloedig genoeg, verspreid: - blikken in het hoofd en hart van sommigen der handelende personen, waar wij dadelijk onder moeten schrijven: ‘zoo, zoo hebben die voorvaders eens gedacht, en geoordeeld en gevoeld.’ - De inlassching uit de gedichten van den waardigen Remonstrantschen prediker, geven aan het werk eene aangename, afwisselende tint, - de keuze was hier niet altijd gemakkelijk en over het algemeen zeer gelukkig. Wat nu de eigenlijke *bedoeling* van dit werk, dat gewisselijk onzer Nederlandsche letterkunde hoogelijk tot eer en sieraad verstrekt, betreft, verzoeken wij onze lezers, de afgedrukte *moto's* nog eens natelezen, - hier wordt meer bedoeld dan een spel der verbeelding, of eene goocheltasch-aardigheid met historische personen, die zich in het keurslijf van de romantiek moeten laten knellen en persen, en dan verschijnen - als dwergen, of als reuzen, of als karikaturen! - Onze Nederlanders, wie ze ook zijn: Remonstranten en contra-Remonstranten, menschen der duisternis en des lichts, zullen uit deze bladen veel, veel kunnen leeren, en den Schrijver danken, dat hij zijn tijd op *die* wijze weet te besteden. - Wij kunnen ons verslag niet beter eindigen, dan met die weinige woorden, waarmede Chonia zijn werk heeft gesloten:

‘En mogten wij den man, die zong

> Van goed, van God, van deugd, van lijden en verzaken,

een plaatsje hebben bereid in de hoogachtende herinnering onzer lezers! - Daarmede was een der oogmerken bereikt, die ons de pen deden ter hand nemen. - Doch niet ons hoofdoogmerk! Dit bestond hierin, dat wij onzen tijd, waarin het vuur der geloofstwisten hooger op vlamt, onberaden ijver de lijnen der afscheiding trekt, het *dogma*, met verloochening vaak van den christelijken geest der liefde, wordt voorgestaan en soms ook bestreden - een' spiegel wenschten voor te houden, een' spiegel der waarschuwing. Mogten toch de zaken in het burgerlijke dien keer hebben genomen, dat eene herhaling dier tooneelen van strijd en vervolging naauwelijks mogelijk kan worden geacht - het uitwendige doet het niet, is zelfs niet de hoofdzaak. Het wezenlijke, het eigenlijk

beslissende en blijvende, is de Geest. - En die kan treurig afdwalen, die kan hel worden van verbittering, al is men tot vervolging onvermogend, al neemt de strijd den meer humanen vorm aan, dien onze eeuw voorschrijft. - ‘Wie zijnen broeder haat, die is een doodslager’ - zegt het Woord dat niet liegt. - En ook dáár alzoo, waar men grond geeft om met Kamphuijsen te zeggen:

> ‘Waerder tijdt en macht tot meerder, 't bleef bij
> [woorden noch gekijf,’

is het hoofdgebod des Evangelies geschonden, daar vergrijpt men zich aan de regten des naasten, daar grijpt men in hetgeen God zich heeft voorbehouden.

Beproeft de geesten of zij uit God zijn; - maar die de geesten weegt, is de Heer! Hem is het oordeel, Hem de wrake, Hij zal opstaan ten gerigte. (Blz. 328-329.)

Spiritus Asper en *Lenis*.

Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen

Door D^{r}. E.J. Diest Lorgion. Met platen en kaarten. Eerste deel. - Te Groningen, bij H.R. Roelfsema.
Beschrijving van Kolham, met eene kaart der plaats, door S.J. Rutgers, Theol. D^{r}. en Predikant. - Te Groningen, bij H.R. Roelfsema.

Het strekt den heer Roelfsema tot eer, dat hij het eerste der voor ons liggende werken in het aanzijn heeft geroepen. Wij achten het een lofspraak op hem, als wij vernemen, dat het voorstel om de geschiedkundige beschrijving van de stad zijner inwoning te leveren, van hem is uitgegaan. Het is een bewijs van zijne zucht om iets degelijks uit te geven, en dat hij den regten man wist te vinden, daarvan legt dit eerste deel een voldoend getuigenis af. De heer Diest Lorgion gevoelde lust en vond den tijd om de voorgestelde taak op zich te nemen.

Gemakkelijk is de taak niet. Doorzoekt gij de oude kronijkschrijvers en vraagt gij naar den oorsprong der reeds zoo vroeg vermaarde stad, dan ziet gij niet anders dan nevelen en donkerheid, waardoor gij verhinderd wordt, iets zekers te ontdekken, totdat gij tot het begin der elfde eeuw zijt genaderd. En dan ook blijft er nog vrij wat kreupelhout uit den weg te ruimen, nog menige hoogte te slechten en diepte te vullen, voordat het pad is gebaand en gij een duidelijk uitzigt hebt op de stad, die gij wilt kennen. Er is wel een scherp kritisch oog noodig bij uwen gids, om schijn van waarheid te schiften, waar hem zoo weinig en dan nog zoo dikwijls verwarde, elkander tegensprekende en fabelachtige berigten te dienste staan. Maar wat gij verlangt, treft gij aan bij uwen naauwkeurigen, bezadigden leidsman en het is niet aan hem te wijten, wanneer gij menige bladzijde met pijnlijke gewaarwording leest. 't Zijn beelden der middeleeuwen, die hij ons voor oogen stelt. Bisschoppen, die om hunne aardsche heerschappij uit te breiden, niet opzien tegen het plengen van stroomen bloeds; die daartoe zich nu eens met deze, dan weder met de tegenovergestelde partij verbinden, al naarmate 't hun 't voordeeligst is, die aan den meest biedende hunne vriendschap en de rust

en 't leven hunner onderdanen verkoopen; - partijen, die elkaâr te vuur en zwaard vervolgen, en om hunne tegenstanders te doen bukken, zich zelve aan vreemde vorsten overgeven en de belangen van stad en omstreken verraden; - twisten en verdeeldheden in 't oneindige, telkens gevolgd door verbonden voor eeuwig gesloten en na dag en uur door nog heviger strijd vervangen; - roof, ruwheid, geweld, moord bij grooten en geringen heerschende, waartegen geestelijke evenmin als wereldlijke magt iets vermogt, - 't zijn de alles behalve verheffende tafereelen, die ons hier worden voor oogen gevoerd. Er is wel zeer weinig poëzij in die dagen! Of wij zouden ze moeten vinden daar, waar ons gesproken wordt van de kerken, de kloosters, de liefdadige inrigtingen, die reeds in zoo vroege tijden der stad tot eere en sieraad strekken. De geschiedschrijver verzuimt niet de enkele lichtstralen, die er in dien stikdonkeren nacht vallen, te doen opmerken, en als gij in de statuten van de broederschap der Kalenden, in de veertiende eeuw opgemaakt, een krachtige poging ziet aanwenden om tegenover den geest der eeuw, dien boozen geest van verdeeldheid, - broederlijke liefde en eensgezindheid te bevorderen, - als gij gewezen wordt op het fraterhuis van de orde des gemeenen levens, dat volgens het getuigenis van Erasmus al die kweekscholen van kennis en verlichting verre overtrof, dan eerst moge het u minder bang worden, maar eerst daar, waar gij een welsprekenden Brugman met een ongewoon vuur en ijver op hervorming van leven bij wereldlijken en geestelijken hoort aandringen, - als gij ziet op een Wessel Gansfort, die reeds als jongeling, als hij werd opgewekt tot de vereering van Maria, sprak: ‘Vader, waarom leidt gij mij niet liever tot Christus, die alle bedrukten zoo vriendelijk tot zich roept?’ die van Paus Sixtus IV, in plaats van een bisdom niets anders vroeg dan een Griekschen en Hebreeuwschen Bijbel en die stierf met het woord: ‘Ik weet niets dan Christus en hem gekruist,’ - als gij uw oog vestigt op een Rudolf Agricola, die onder de herstellers der wetenschappen eene eerste plaats bekleedt, als gij als hoofdpastoor van Groningen een Willem Frederiks ontmoet, die zoo als Erasmus schreef, door ware vroomheid, door 't oprigten van een boekerij, voor 't grootste deel uit schriften bestaande die niet dan van de Evangelische liefde spreken, den toestand der kerk zocht te verbeteren, dan begint u 't harte warm te worden en gij verkwikt u in den gloed van een dageraad, die straks door den dag zal worden vervangen. Gij verwondert u dan niet, als in 1523, de pastoren der Martini-kerk en de rector der school daarbij behoorende, openlijk *stellingen* verdedigden, als deze ‘eene wet is volgens hare natuur niets dan slavernij, het Evangelie niets dan vrijheid, waardoor wij elkander slechts liefde verschuldigd zijn,’ - als in een kerkeorde dier dagen door de stadsregering, in overeenstemming met de geestelijkheid, den verkondigers van 't woord Gods werd bevolen,‘dat zij het regte en klare Evangelie Gods met uitlegging der Schrift zouden prediken, zoodat een ieder er uit geleerd, verbeterd en niet geërgerd werd, - dat voor het volk niet gebragt behoorde te worden dan wat der zielen zaligheid betreft, geenszins, wat betwistbaar, verward, onnoodig en onvruchtbaar was, - de in de Heilige Schrift gegronde Christelijke leer moest onder het volk liefde en eendragt stichten,’ dan verwondert het ons niet, dat de Hervorming met

blijdschap hier begroet, doch zonder eenig geweld werd ingevoerd. En als wij daarop nu bladzijden lezen, vervuld met het verhaal van gruwelen en verraad, waardoor de zaak der vrijheid en des lichts werd bedreigd met geheele vernietiging, dan lezen wij met een dankbaar gevoel het slot, waarin ons prins Maurits wordt geschetst, den 24sten Julij 1594 de stad veroverende om haar eene betere toekomst te doen tegengaan.

't Is goed, dat men alzoo de geschiedenis van 't voorleden late spreken. Er wordt vrij wat meer meê gewonnen, dan met die lof- en smaadredenen, die er nog heden door verschillende partijen op den vroegeren en lateren tijd worden gehouden. Wie oogen heeft om te zien, zal wel den tijd van onkunde en ruwheid, slavernij en wreedheid niet kiezen voor het tegenwoordige, maar God danken voor de vele zegeningen, die hem als burger van Nederland ten deele vallen en bidden, dat door geene magt hoegenaamd het licht, waarin 't vaderland zich verheugt, worde uitgedoofd. Wij stellen ons voor, dat de naauwkeurige en bekwame Schrijver met niet minder genoegen het vervolg zal afwerken, en door op blijder tafereelen te mogen wijzen, niet minder de belangstelling zijner lezers zal boeijen. De naauwkeurige kennis van het voorleden zal ook den Evangeliepredikant in staat stellen, om veel van 't geen hij meer en minder goeds ziet in den tegenwoordigen toestand der bevolking, waaronder hij verkeert, te doen waarderen en ten nutte der gemeente aan te wenden. Het is ons om die redenen ook aangenaam, hier door een ander Hervormd predikant, een beeld te zien voorstellen van eene zeer kleine gemeente in de nabijheid der beroemde stad. Schoon deze beschrijving wel niet op de belangstelling van velen zal kunnen rekenen, beschouwen wij haar als een aangenaam aandenken, dat de leeraar achterliet voor zijne gemeente, een schoon bewijs van zijne opmerkzaamheid en liefderijke belangstelling in het tijdelijk, maar vooral in het geestelijk heil der hem toevertrouwde kudde.

Das weib ist ein compositum u.s.w.

Pligt en roeping der vrouw. Een boek voor vrouwen en meisjes, door Mrs. Ellis. - Naar de twintigste Engelsche uitgave. - Door K. Sijbrandi. (Vierde druk.) Te Amsterdam, bij J.D. Sijbrandi. 1852.

Der Schepping heerlijkheid, wat is zij, dan de vrouw? - heeft onze meesterdichter gevraagd; en wij, die tot de andere helft van het menschelijk geslacht behooren, hebben dit zeker op den eenen of anderen tijd beaamd - misschien als zuchtende Celadons, of als gelukkigen, wanneer wij een onzer hoogste aardsche wenschen vervuld zagen, als wij getuigen werden hoe hoog zich het vrouwelijk karakter kan verheffen wanneer zij veel lief heeft, als wij dachten aan eene moeder, die nog- of niet meer hier is en wier hart enkel teederheid mogt heeten en trouw, wier hoogste wensch ons heil was dat zij met haar hartebloed had willen koopen. - Als wij daaraan denken worden wij verteederd, en wij kunnen naauwelijks daarna spreken ‘bloem van den grond, verdroogd, verflensd, of

erger nog, moedwillig afgerukt en vertreden!' - Het ligt evenwel in den aard der zaak, dat hetgeen vermag zich hoog te verheffen, ook diep kan neêrstorten, laag zinken. De gevallen Engel werd Duivel. - Aan het beste en edelste kan het meeste en het ergste bederf komen, Het reine moet het zorgvuldigst worden bewaard. De vrouwelijke waarde en grootheid, laat mij er hare beminnelijkheid bij voegen, wordt ligter verloren dan die des mans. - *Nur Knaben kommen aus dem Augiasstalle des Welttreibens mit ein wenig Stallgeruch davon*, - zegt Jean Paul, die vriend van de vrouwen, in den edeler zin van het woord. - Enger, hechter zijn haar de perken, indien al niet der *moraliteit*, dan toch der betamelijkheid gesteld. - Groot en gewigtig is ook de taak der vrouw voor het huiselijk, en daardoor voor het maatschappelijk leven. Wij denken daarbij minder aan het koken en bakken, het wasschen en plassen, het naaijen en breijen, het borduren en haken, opdat man, kinderen en zijzelven lijf en ziel bijeenhouden, en althans met het eerste behoorlijk voor den dag komen, zoodat de menschen er geen schande van spreken; waarvan vele vrouwen als hetgroote vak en vlak maken, waarbij zij meenen een tafelsteen te zijn, terwijl dat alles slechts een paar facetten moest uitmaken, - wij denken aan de vrouw, de gezellinne des mans - aan de vrouw, de moeder van kinderen - aan de vrouw, het hoofd des huizes, althans met de waarneming van het ministerie van binnenlandsche zaken, waaraan de portefeuille van onderwijs en eeredienst annex zijn, belast.

Schrikt niet, dames; ik wil niet enkel op den omvang uwer taak; ik wil u op haar gewigt in de gevolgen wijzen. - Indien de mensch nog iets meer dan geleerd, indien hij geleid en gevormd kan worden dan; ligt dit goeddeels in uwe hand. - Lééren kan men tot den laatsten dag en het laatste uur des levens toe. De wereld is groot en rijk, de geschiedenis is lang, de vakken van studie zijn vele. Een karákter krijgt men maar eens; en als daaraan iets te doen is, als daarop blijvende indrukken te maken, als daaraan duurzame rigting te geven, eigenschappen bij te brengen of te wijzigen zijn, dan is dit het geval in dien tijd, waarin de taak der opvoeding of geheel of goeddeels aan de handen, aan het hoofd en het hart der moeders is toevertrouwd. Die bewerken den grond en strooijen de eerste zaden. Het mag alles niet baten, wanneer niet de Heer het gedijen geeft; - nog eens: kan er iets geschieden, dan kan het van eene moeder en op dien jeugdigen leeftijd zeker het best komen. - 'Geef ons goede moeders!' is welligt eene ruim zoo gewigtige bede, als om goede regering en vrome, getrouwe overheden.

Maar wat behoeft de vrouw om dien pligt te vervullen, aan die roeping te beantwoorden? Wat God bij voorkeur in het vrouwelijk hart als kostbare gave legde, doch die ook kan verloren en verloochend worden; haar vrome zin, hare liefde met dezer geduld en kracht tot zelfverloochening en opoffering, en - een helder inzigt in hare taak en het gewigt daarvan; kortom, dat zij geheel en regt vrouw, christelijke, godsdienstig gezinde vrouw wordt. De man kan, des noods, zonder dat laatste in het werkdadige leven zijne plaats innemen, hij kan regeren, pleiten, koopen en verkoopen, bouwen en neêrhalen; maar de vrouw kan buiten dat beginsel der vroomheid bezwaarlijk regt gade en moeder zijn, - zij ook de linnenkast in perfecte orde,

het huis rein, de kelder voorzien, en ga de huishouding geregeld, en loope zij die haar hoofd moet wezen, met wijlen Martha de Harde, nooit uit pierewaaijen. - Maar niet waar, lieve lezeressen! dan mag in onzen tijd, met zijn vele zorg en moeite, het ‘één ding is noodig!’ met applicatie op dien tijd, nog wel eens worden gesproken. - Er mag wel eens worden aangewezen, hoe men dat ééne noodige in onze dagen en bij de rigting welke het leven heeft genomen, kan en moet ter harte nemen.

En wie kon dit beter dan eene vrouw, eene rijkbegaafde onder hare zusteren? Van waar kon men dit eerder hopen en beter verwachten dan uit Engeland, waar de denkwijs nog het meest solide is, waar zoo menige schrijfster als in de laatste jaren opstond, bewees, dat het zwakkere geslacht meer algemeen deelt in die hoogere beschaving des geestes, die in staat stelt tot de vervulling dier taak. Wie zagen wij (deed eene Hollandsche het niet) liever dit ter hand nemen dan eene uit dat volk, waarvoor wij sympathie gevoelen, maakten ook strijdige belangen, handelsnijd, gemeene politiek van beide zijden, hen dikwerf tot onze vijanden. De praktische geest onzer naburen heeft zich tot in hunne vrouwelijke auteurs toe niet verloochend. - En althans het werk van Mrs. Ellis draagt daarvan op elke bladzijde de sporen. - Met blijdschap lazen wij dat ‘Naar de twintigste Engelsche uitgave,’ met dankbare blijdschap dat ‘Vierde druk’ op den titel, dat onze aankondiging als te laat, onze aanprijzing overbodig kon doen schijnen. - Maar ons oordeel werd verlangd en niet vroeger verlangd. Dit moge onze verontschuldiging wezen!

Of zulk een werk, dat de bewaring van het goede in de vrouw, hare veredeling, ten doel heeft, dat zich dit ten oogmerk stelt bij die klasse van vrouwen, die van den een en kant de voorregten van eene goede opvoeding genieten, en van de andere zijde geen aanspraak maken op hoogen of adellijken rang, dat geschikt is voor die middelklasse, die het bloed en merg is van den staat, noodig mag heeten, is iets wat wij onzen lezeressen en lezers ter beoordeeling laten. - Wij beleven een' tijd, die waarheid en de Waarheid noodig heeft, ook op dit punt. Duizenden wordt de ernst des levens vreemder, wijd zien zij de wegen tot genot, tot weelde opengesteld, de behoeften en eischen worden hoog opgedreven, terwijl bij anderen eene ziekelijke lusteloosheid, zooals de schrijfster het noemt, zich vertoont, die haar zich doet onttrekken aan werkzame en persoonlijke inspanning en pligtsvervulling.

En dezen allen weet de schrijfster in het hart te grijpen, waarschuwend tegen klip en bank, waarop de vrouw bij verhoogde begeerte naar grooter taak en ruimer getrokken kring kon stranden. Zij rukt de vrouw geenszins van haar standpunt, gedachtig, dat zij altijd de snaarinstrumenten blijven, welke men in huis moet hooren, late de man, het blaasinstrument, het naar buiten luid schallen. Integendeel hebben wij hier treffende wenken en waarschuwingen gevonden tegen ééne grove en groote fout in de opvoeding in onze dagen, maar die bij de opvoeding van meisjes zoo zevendubbel misplaatst is, dat namelijk de eerzucht zoo zeer als hefboom tot de ontwikkeling wordt gebezigd. Daaruit voorspellen wij ons nog veel leeds. Wij achten het dubbel noodig, dat, gelijk de schrijfster wil, meer zedelijk en godsdienstig element in onze opvoeding komt,

dat van echte zedelijkheid en godsvrucht hoofdzaak maakt.

In dien geest wil zij opvoeding en onderrigt gegeven zien. Zij waarschuwt er ernstig tegen, dat men het wezen, dat vooral in zelfverloochening hare grootheid moet zoeken, der vrouw, tracht zoo veel eerzucht in te boezemen, en daarbij deze dikwerf kunstmatig bij het meisje op te wekken. Zij eischt op het punt van verstandelijke ontwikkeling misschien zelfs wat weinig. Wij althans zouden gaarne zien, dat onze dochters bij wat geschiedenis, of liever bij veel kennis aan hare groote en edele karakters, wat natuurkunde, vooral botanie voegden; dat zij rekenschap wisten te geven van alles wat zij in keuken enz. gebruiken zullen, en iets kenden van scheikunde, waar deze aan kookkunst grenst, ten einde alzoo het gedachteloos en in de sleur voortleven te verhoeden; al wenschten wij daarom ook, dat zij hare plaats aan het krankbed van lijdende betrekkingen, blz. 54 en volgg., goed inname. Wij zouden volgaarne zien, dat onze dochters ook bekend wierden met de gezonde en smakelijke (niet met de kweezoete, in bast van onverstaanbaarheid beslotene, vooral niet met de vergiftige) vruchten onzer vaderlandsche poëzij. - Wie helpt ons aan eene goede bloemlezing, voor onze dochters en vrouwen geschikt? - Wij gaven daarvoor gaarne een heelen hoop Fransche litteratuur en het heele Fransch, zoo als onze meisjes dit leeren, ten beste. - Op dit punt, als op zoo menig ander, kan terugkeer tot het degelijke alleen ons redden, waardoor wij worden bewaard om ons geld uit te geven voor hetgeen geen brood is.

Overigens heeft men hier in geenen deele een bepaald stelsel van moraal te wachten. Dan zouden er vele leemten in het werk zijn aan te wijzen, ook zulke, welke wij gaarne aangevuld zouden zien. Wij noemen slechts de verhouding van het meisje, de vrouw tot hare vriendin, de kieschheid, zoo als die ons, wat de pligt vordert, leert te doen met bevalligheid, geheel het tegenovergestelde van de *Schadenfreude*, en welke wij de zachte hand der ziel mogten noemen. Er had een woord, en ernstig woord kunnen worden gesproken over klippen, waarop vrouwelijke deugd kan stranden, zijn zij ook minder zinnelijk en woesthartstogtelijk dan wij. - Voor den goeden verstaander is daarover geschreven; want door geheel het werk ademt de geest der stichting, der waarachtige vroomheid, die nut is tot alle dingen.

Men stelle zich echter bij dit ‘stichting en vroomheid’ in geenen deele dien zoetsappigen, naar het stelsel riekenden toon voor, welken men zalvend en dierbaar verkiest te noemen. Wij kunnen dit in zulk geteem in geenen deele vinden. Het noemen der dingen bij zijn' naam, nu en dan den zweepslag, den knellenden der satire, een' speldeprik des vernufts, waar het breede slagzwaard der waarheid niet kon doorgaan zonder te diep te treffen, maar het harnas voegen en openingen heeft; wij keuren dit geenszins af, ons in dezen latende voorlichten door den grooten leeraar, die zulke wapenen bezigde tegen Farizeën, welke hij later harder zou treffen, tegen Joodsch vooroordeel, tegen eenig vergeten van zichzelf' en wat heilige pligt eischte.

En dan - ja, lieve, andere en betere helft onzer landgenooten, het woord moet er uit - dan presenteert Mrs. Ellis, maar zeer gratieus en met minnelijken ernst, snuifjes, van het bij de Ouden bekende helleboor, *qui purge le cerveau*, en waarvan men kan opfrisschen. -

Och, mag ik u, bonte, fladderende, grillige vlindertjes, juffertjes van top tot teen, wel wijzen op blz. 71; en gaat dan, met die bladzijde open vóór u, even naar die garderobe, en biecht eens op wat er uit kon, er uit moest, en verbetert uwe fout en uwe garderobe langzamerhand, gelijk de vergadering der Staten het budget, door - weg te schrappen. - Ziet eens even meisjes, die *à tout prix* dames wilt zijn, wat er op blz. 78 en volgg. is te vinden. - Leest over het echte welwillendheidsbetoon blz. 148. - En om u te doen gevoelen, wat gij verzuimt, met te veel te hechten aan die blinkende buitenzijde van uwen persoon en van de wereld, ook blz. 172 en volgg. - Geve God u, dat gij die woorden kunt lezen en, zonder schaamrood te worden, aan uwe mama of moeder kunt denken! Dat er is wat u in 't hart mag grijpen, getuige blz. 202.

Op blz. 137 (om weder glad recensent te worden) is eene zinstorende, liever zinvernielende drukfout. Eene zomersproet op het anders fraaije gelaat der keurige vertaling.

Wij prijzen Mrs. Ellis' boek hoog; en durven als eene toepassing, als eene veraanschouwelijkte voorstelling harer opmerkingen en lessen, waarvoor wij evenwel allen de types wel reeds onder onze bekenden zullen hebben gezocht en gevonden, ruimschoots aanbevelen het werk, getiteld:

Richard Craiglethorpe, of de wrekende hand des Tijds; door de Schrijfster van Emilia Wyndham, Angela, de Wilmingtons enz. Uit het Engelsch door P. van Os. Te Sneek, bij van Druten en Bleeker. 1851. 2 Deelen.

Men kent bij ons, vooral ook uit de bovengenoemde romans, Mrs. Marsh als eene begaafde schrijfster. Rijk van verbeelding heeft zij zich den *roman de caractère* als haar vak gekozen; en gaarne doorwandelt men aan hare hand dat ruime veld, wetend dat zij als eene vrouw ons niet derwaarts voert, waar ‘de schoonheid te zeer woont in den schoot van den schrik’ - als vrouw niet tot eene gemeene en diabolische *Unnatur*, waarin Fransche en Duitsche helsche Breughels, ook vrouwelijke als George Sand, zich vermeijen;

Zij heeft zich hier bepaaldelijk het: ‘*Die Zeit ist eine strenge Buchhalterin*’ - of hoe die gedachte door Hebreën en Grieken en wie na dezen haar dachten, al werd uitgedrukt - ter behandeling gekozen, het thema dat reeds bij hare Wilmingtons ten grondslag strekte, anders gevarieerd. - Craiglethorpe, de man der hardheid niet alleen, maar ook Lilla, in het weelderig Oosten een kind geworden van het *dolce far niente*, Valentijn Daubency, die van aanleg en gunstige omstandigheden zaad aan den weg gevallen maakte, en die daardoor zelf tot aan den weg gevallen zaad werd, Jozef, de eens geholpene, later op zijne beurt helpende en reddende, - zij staan daar als in een kwartet met krachtige stem het ‘wat de mensch zaait zal hij ook oogsten!’ aanheffend en volhoudend. Om ons evenwel te doen gevoelen, dat de mensch, met dien sleutel des levens-

raadsels in de hand, wel veel, maar niet alles kan verklaren, zien wij den kleinen, bleeken, als kind naar spijs en vrolijkheid - als jongeling naar de verwezenlijking zijner wenschen en idealen hongerenden en hunkerenden Walter, leerend dat de tanden der kinderen stomp worden van de onrijpe druiven, welke de vaderen hebben gegeten. - Alles komt nogtans zoo te regt, dat de Schrijfster dezen roman, met terugslag op een' vorigen, beter ‘Boete en Herstel’ dan wel ‘De wrekende hand des tijds’ had kunnen noemen. Het heet aan het einde van bijna allen, niet enkel: *Sie sind gerichtet!* maar ook: *Sie sind gerettet!*

De knoop (*intrigue*, de vaak capricieuze met de daarbij gesleepte *Dea ex machinâ*, willen wij 't niet noemen) is goed gelegd, de situaties klaar voorgesteld, de zielkundige ontwikkeling der karakters is geregeld. Menige scène verraadt de meesterhand.

De schrijfster slaat een' helderzienden blik op dingen en menschen. - Fraai zijn hare natuurbeschrijvingen, zich niet verliezende in louter algemeenheden, niet zoo uitgewerkt en gerekt dat de aandacht van den lezer te veel hooi op de vork krijgt; maar zóó dat land en streek ons als voor de oogen komt te liggen, dat men er van watertandt, en iets in ons: Dahin! dahin! begint te roepen. Zij heeft de woningen der grooten en geringen goed gezien, de *outside* van het leven der weelde en des kommers gedaguerreotypiseerd. Mrs. Marsh schreef zeker uit haar hart de woorden: Welk een ijdele tooverlantaren van onbeduidende vormen en kleuren schijnt hetgeen men de groote wereld noemt toe aan iemand, die in eene hoogere wereld verdiept is!

Haar ideeën van zedelijkheid zijn zuiver. Zonder tot de rigoristen te behooren, wijst zij ernstig, dringend op het: gij zult! of gij zult niet! menigmaal diep tastend in het schuldig gemoed, zoo dat den lezer nu en dan het: gij zijt die man! wordt toegeroepen. En die zedelijkheid wortelt in de godsdienst, gelijk die bij eene onbekrompene, vrije, christelijke opvatting zich werkzaam toont in hart en daden, vrij van dat keurslijfachtige formalismus, dat in het religieuze leven onzer naburen een te groote rol speelt, en waardoor de vrije, protestantsche ontwikkeling van het godsdienstig beginsel wordt belet. Het heet hier treffend: ‘door Jezus tot berouw, door het berouw tot Jezus!’ - Zóó bij Lilla; zóó langs wat nevenweg bij Craiglethorpe.

Alzoo, niets aan te merken? Men make zich er wel op gevat, dat Mrs. Marsh ons wat lang laat *antichambreeren*. - Zij is nu en dan te weinig dramatisch, terwijl zij dit zeer goed kan zijn, getuige zulks menig treffend tooneel en levendig gehouden gesprek.

Op verscheidene plaatsen stuitten wij op eene onjuiste vertaling, misschien door haast. In het eerste deel blz. 15 b.v. ‘Wien het aan de stof (*matter?*)ontbreekt, om sterke indrukken te ontvangen van 't geen zij ondervinden.’ Wat later ‘geesten’ voor karakters - blz. 34 ‘een wensch te gevoelen voor de verligting en den troost van zijn hart te openen’ - blz. 36 ‘Gelijk Hamlet eigenlijk eene sterkere aanspraak op onze ingenomenheid heeft dan de Vrolijke vrouwen van Windsor’ - blz. 52 ‘plegtige oogen’ - blz. 111 klimt men met een ladder (valreep of staatsietrap) op het schip, - blz. 189 ‘onwederstaanbare bekoorder.’ - Maar wij deelen niet meer mede van ons lijstje.

De heer van Os vervulde anders zijne

taak te goed, om op deze vertaling geene aanmerkingen te maken.

De constructie is soms zeer gewrongen; meermalen is de Vertaler daaruit gevallen.

CHON.

Zijn er zoo?

Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.H. Te Leiden en Amsterdam bij J.H. Gebhard en Comp. 3 - 5 Aflevering.

In de derde Afl. van dit tijdschrift, jaargang 1852, zijn we begonnen met een verslag te leveren der twee eerste stukjes van de boven aangekondigde schetsen. Sedert zijn ons drie afleveringen ter beoordeeling gezonden, en wachtten we ook wat lang met het vervolgen - onzer aankondiging namelijk, - de lezer van den Tijdspiegel schrijve 't niet toe aan gebrek onzer - wij durven het vrijmoedig zeggen - geklommen belangstelling in de schetsen des heeren Alexander v. H, maar - en onze bekentenis is hierbij niet minder openhartig - aan gebrek aan - tijd.

Drie afleveringen liggen voor ons: het werk van veel studie, de resultaten van veel menschenkennis, van diepe blikken geslagen in den toestand van verschillende leeftijden, standen en kringen, diepe blikken in het hart, zijne neigingen en begeerten, nu eens onwillekeurig een glimlach ons afdwingende, dan met smartgevoel ons vervullende, nu in eene aangename luim ons brengende, dan tot ernst en weemoed ons stemmende.

We kunnen geen beschrijving geven van elk tafereel door den teekenaarauteur geschetst, bij welks beschouwing niemand van gevoel, smaak en ondervinding, ligt zal weigeren een toestemmend antwoord te geven op zijne vraag: Zijn er zoo? Wilden we 't doen, we zouden bij iedere schets lang moeten stilstaan, om in houding, gelaatstrekken en expressie der handelende personen de juistheid der daarin sprekende hartstogten, driften, gemoedsbewegingen en aandoeningen op te merken; we zouden van bij werk, ordonnantie, stoffering moeten spreken, - in één woord: we zouden ons niet slechts op aesthetisch, maar ook op het gebied der kunst - glad ijs voor ons - moeten begeven. Liever geven we den indruk weder, dien het geheel op ons maakte, en willen dien met enkele proeven staven.

Om ‘wat het schoothondje niet lust’ een strijd tusschen den mensch en het dier, die elkander het bezit betwisten van de aan den voet eens booms geworpen kluifjes van de tafel des rijken. Wie zal ze van uit de halve voet dikke sneeuw meester worden? Aandoenlijk schouwspel vóór eene restauratie, waar uit de geopende deur de geur van keurige spijzen naar buiten dringt. Wekt de aanschouwing van dien afzigtelijken voddenkrabber afgrijzen van, of medelijden met het pauperismus bij u op? Gij, die aan de overzijde der gracht den wasem van uwe glasruiten veegt, na u aan den rijk voorzienen disch verkwikt te hebben, om u met dien strijd om wat gij mede wegwerpt te vermaken, komt er geene enkele gedachte bij u op, om zulk een' voor

uwen medemensch vernederenden strijd te voorkomen of te laten ophouden? Kunt gij 't niet begrijpen, mevrouw, waarom de policie zulke afzigtelijke tooneelen toelaat, laat uw livereibediende den ongelukkige naar zijne woning volgen en hij zal u de noodige opheldering geven. Nederlanders, door uwe weldadigheid geroemd, voor u is die plaat wel geen verwijt, maar zij geeft u toch wenken, die ge wel niet onopgemerkt moogt laten. Men versta ons echter wèl! We zijn geene voorstanders van weldadigheid, als ze Alexander V.H. ten toon stelt in zijne 'Schetsen uit den studenten-almanak,' waar een burgervader - van Leiden misschien? - soep uitdeelt - neen, met soep en nog eens met soep overstroomt wie uit luiheid niet anders weten te doen dan te visschen; maar philanthropie wenschen we, als ze wordt opgewekt in het hart van den menschenvriend door de aanschouwing van het tafereel: 'wat uw schoothondje niet lust,' waar we in onze gedachten een handwijzer bij plaatsten, die den weg wees naar de bronnen der armoede.

De schetsen der concerten herinnerden ons de beschrijving der soirées musicales, waar 't uiterst stijf, vervelend en akelig toegaat van Hildebrand. Maar de taal der muzijk laat de ontwerper ons duidelijk hooren, waar hij de phantasie maalt van wie, ontvangbaar voor de tooverkracht der muzijk als zij zijn, niet meer hooren alleen, maar inderdaad zien. Was de heer Alexander het eens met Goethe om de gedaanten der muzijkanten te verbergen, ten einde het muzikaal genot niet te verstoren? Wij gelooven 't haast; want wij zien op zijne schetsen 'geen menigte manspersonen zich te gelijk vermoeijen en afwerken, achtereen gelijk getal houten en koperen instrumenten, totdat ze bont en blaauw in 't aangezigt worden.' Hij is er misschien ook voor, 'dat de stroom van geluiden als uit eene duistere stilte tot ons moest komen, of dat wij allen geblinddoekt moesten toeluisteren.' Maar wat Hildebrand verder zeide, is ons in zijne schetsen aanschouwelijk voor oogen gesteld: 'de muzijk in het afgetrokkene *ziet* men inderdaad. Er zijn toonen en zamenkoppelingen van toonen, die zich aan het oog voordoen als spattende vonken, dikke en dunne strepen, kromme spelden, slangen en kurkentrekkers; als bliksemschichten, liefdestrekken, - veldslagen - krakelingen, varkensstaarten, waterstralen en ziegezagen.'

Referent is geen liefhebber van de jagt - zeker omdat hij het jagtgenot niet kent, en zijne ambitie voor dat edele, hoogedele, baronaardige, grafelijke, vorstelijke vermaak niet zoo ver gaat, als de teekenaar-auteur haar - belagchelijk, zegt hij misschien regt zondig in het oog van den gepassioneerden jager - voorstelt, maar hij twijfelde - onkundige als hij was - aan de waarheid der voorstelling, die eene volgende plaat geeft, en een jagershart in afschuwelijke wreedheid leert kennen. Hij dacht aan eene fictie, toen hij - altijd tot zijn leedwezen, dat hij gedwaald had - met een jager van professie in aanraking kwam, die hem ver van op medelijdenden toon met het ernstigste gelaat ter wereld verzekerde, dat er zoo zijn, en dat er zoo moesten zijn, omdat anders de jagt niets waard was. 'Niets erger mijnheer' zei hij, 'dan een hond die op de jagt een fout begaat. Was er geen *collier de force*, we konden onze geweren wel laten verroesten.' Ik las hem het aandoenlijk bijschrift voor, dat de voorstelling opheldert. 'Regt zoo' zei hij,

‘als Kora niet te huis gekomen was en voor zijn meester niet gekropen had, dan was hij waard geweest bij de eerste ontmoeting nadere kennis te maken met de tromp van het geweer.’ ‘O, verlichte negentiende eeuw’ riep ik uit, ‘waarin zooveel strijd gevoerd wordt om het juiste begrip van gevoel te bepalen.’

- ‘Met uw permissie, mijnheer, wij doen dat zei ven niet!’

- ‘De inquisiteurs van vroegere dagen hadden ook hunne handlangers’ beet ik hem misschien niet zeer vriendelijk toe.

Wie van die akeligheden niet houdt, kan bij het omslaan van het blad terstond in eene andere stemming gebragt worden. Voor wie zwak van zenuwen zijn, is misschien de overgang wat al te sterk van diepe verontwaardiging en meêwarig gevoel tot den onwillekeurig afgedwongen glimlach. ‘Een glimlach, mijnheer, bij dat vrij onkiesch tafereel van Tante Kee?...’ - Mevrouw trok haar neus op, alsof hare reukzenuwen werkelijk onaangenaam waren aangedaan - een niet onaardig bewijs voor de juistheid der voorstelling.

‘Ik wil het niet beslissen, mevrouw, in hoever het den ontwerper van Zijn er zoo? geoorloofd is, de grenzen der kieschheid te naderen, maar ik ontveins het niet, dat de *natuurlijke* voorstelling, met uw verlof, mij zeer geamuseerd heeft, zelfs al had de teekenaar door het windwijzertje in het verschiet het natuurlijke niet nog natuurlijker gemaakt.’ ‘Maar die zwart gemaakte menheer dan in zen négligé... ja, als ik die meid aanzie...’ ‘Dat dacht ik wel, mevrouw, dat gij over den genegeerden genegerden neef en het onbetaalbaar gelaat van Ka niet spreken kondt zonder den ernst af te leggen, die doorgaans op uw aangezigt geteekend staat.’

‘Te veel.’ - ‘Te weinig.’ - ‘Genoeg.’ - Zijn er zoo? Helaas, Goddank, ja! Dat is het gevolg van uw overdadig leven, rijke, vetgemeste dier-mensch, dat verontwaardiging meer dan medelijden zich van ons meester maakt, als we u naast uwen rijk voorzienen disch half stervende op den grond zien uitgestrekt met dat omwonden been, dat u sinds lang tot ernstige waarschuwing had moeten zijn. Matigheids- en afschaffings-genootschappen - wij hebben eerbied voor de resultaten uwer bemoeijingen - maar dringt met uwen invloed ook door tot in de eetzalen der gourmands, en gij zult tooneelen voorkomen, als wij ze hier aanschouwen. Wat werdt gij gevleid, ongelukkige, door uwen hofmeester, uw' stoet van lakkeijen en bedienden - en nu gij daar ligt als het toonbeeld van walgelijke overdaad, zoudt ge, kondt ge het nog opmerken, geen' enkelen blik van medelijden op 't gelaat van wie u omgeven ontdekken, maar wel den dief, die van het oogenblik van confusie gebruik maakt, en andere begeerige oogen, die misschien uit groote zorg voor uwe erfgenamen, naar de gelegenheid omzien, om te *bergen*, wat zij kunnen. En wat ge van uw geliefkoosd hondje niet zoudt verwacht hebben, gij zoudt 't zien, dat hij, uw loffelijk voorbeeld volgende, liever aan een beentje kloof, dan zich om u, - lijk als gij zijt - te bekommeren.

‘Te weinig.’ - ‘Geef mij armoede noch rijkdom’ bad de wijze Agur, ‘opdat ik zat zijnde, U niet verloochene, of, verarmd zijnde, niet stele, en den naam mijns Gods aantaste.’ En als we hem daar aanschouwen, den verlatene op het eenzaam levenspad, terwijl zijne matte leden door kommer en gebrek verzwakt op een bed van sneeuw rusten? - neen, neêrgeworpen zijn, terwijl voet

en hand reeds onder sneeuw zijn bedolven, gevoelen wij de kracht der verzoeking, die in de armoede gelegen is. De van koude verstijfde ongelukkige heeft willens of onwillens zich het hoofd ontbloot. Gelaat noch kleederdragt duiden den brutalen landlooper aan. Hij heeft den pelgrimsstaf naast zich nedergelegd - om hem niet meer te steunen op zijn' - alles toont 't - smartvollen levensweg. Uw vermagerd gelaat, dat uithongering teekent, jaagt ons schrik aan over uwe ligchaamssmart, maar dat naar boven gerigt oog, uw geopende mond, waar we de woorden wel uit wilden opvangen, stort blijdschap in onze ziel over een broeder, die zich onderwerpen kan, die den naam van God aanroept, zonder dien aan te tasten, die boven den ondoordringbaar lageren hemel een' helderder hemel aanschouwt, waar geen nacht meer zijn zal. Gij hebt den laatsten handwijzer op uw levenspad bereikt; - van hier af gaat uw pad naar boven, terwijl gij weldra den last zult hebben afgeschud, die u het reizen in deze lagere streken moeijelijk maakte. Waarom hadt gij te weinig? Verbeeld ik 't mij, of fluistert gij ons nog toe? ‘Was ik hardvochtiger of laaghartiger geweest, ik zou beter zijn voortgekomen. En toch ik was niet zonder misstappen. Veroordeel mij echter niet, wie het wel gaat naar de wereld. Er zijn weinig menschen die op de rampen door hen ondervonden, in allen deele, zonder blozen kunnen terugzien. Wie behaalt de overwinning des levens, zonder dat de eene of andere deugd in ketenen geslagen wordt?’ Gij hadt ‘te weinig’ naar de wereld, maar ook te weinig voor eene andere en betere wereld? Wij gelooven het niet, beklagenswaardige, wie we met vreugd de laatste stuiptrekkingen zien geven.

‘Genoeg.’ 't Ging ons bij het omslaan der bladen als bij een tooverballet, waar de eene verrassing op de andere volgt. Dat tafereeltje moet ge zien, lezers, om u te vermeijen in den glans der vergegenoegdheid, die op aller gelaat staat te lezen. We zouden lust hebben om, terwijl we den ooijevaar in het landelijke verschiet op de maat hooren kleppen, ook ons gezang in het welbekende lied te laten hooren:

Hoe genoeglijk rolt het leven
Des gerusten landmans heen,
Die zijn zalig lot, hoe kleen,
Voor geen koningskroon zou geven.

Ik sloeg dit tafereeltje op, terwijl zich bij mij bevond mijn bejaarde vriend, die door zekere stelling tot hiertoe het célibataire leven verkozen had en vroeg hem: ‘houdt gij nog vol, dat een geluk door twee menschen gedeeld, uitkomt op een half geluk voor ieder?’

- Hier zou mijne stelling aan 't wankelen geraken, maar sla het blaadje eens om: wat zegt ge van dat huiselijk tafereeltje?

- 't Gaat u als alle ongehuwde heeren, gij ziet altijd te ver vooruit en daarom veel goeds, dat nabij ligt, voorbij. Maar zouden er inderdaad zoo zijn, als bij wie mijnheer Ui om belet vroeg?

- *O, sancta simplicitas!* Och, die lieve, goede, vriendelijke menschen, als gij er een visite komt maken! Hoe aardiger zij dan onder elkander, hoe sentimenteeler ze zijn, hoe prozaïscher ik mij het oogenblik denk, eer ge er komt, of het uur na uw vertrek. Ik verzeker u: dat gemeen-fatsoenlijke, dat heibeijigallerliefste, dat duivelsch-engelachtige is een tafereeltje naar het leven. Naar dat de wind van daan komt, draait de molen - 't is op de schilderij aan den wand aardig uitgedrukt...

Maar zulke mystères worden toch niet wereldkundig. Een weinig zwartgalligheid...

- Ho, ho, vriend, dan moesten de meiden dikwerf niet onverwacht de deur opendoen, om een boodschap te brengen.

Ach, dat werkelijke leven, we kunnen 't niet wegcijferen. Het dwingt u vaak een glimlach af, al vindt ge er ook stoffe tot hoogen ernst. Dus dachten we, toen we ‘het litterarisch dispuut na de werkzaamheden’ vereerd door de tegenwoordigheid van een ‘hospitant’ in oogenschouw namen. Ziet, daar knoopte zich de eene gedachte aan de andere, en we haalden nog eens een andere der ‘Schetsen uit den studenten-almanak, door Alexander van H.’ voor den dag, en legden ze naast die der naar ligchaam en ziel ‘wippende’ studenten. Volgt mijn voorbeeld, zonen van Minerva, en ziet hoe de dood uit het kolossale wijnvat tapt, en flesschen vult tot in den hals, en satans leêge flesschen aan- en volle wegdragen. Ziet, hoede vreesselijke gevolgen daarvan, physieke en morele, bij jeugd en ouderdom zich verschrikkelijk openbaren. Bezit ge die schets nog niet, verzuimt niet u haar aan te schaffen. Zij leert en houdt u moraal voor oogen, die te krachtiger werkt, naarmate zij aanschouwelijker is. Op geen geheele bladzijde kan ik u haar in hare diepte beschrijven, maar vergeet niet die drie dierlijke zinnebeelden op te merken, die ge aantreft in het midden der teekening geplaatst tusschen de twee tafereelen, waar op het eene de dood met beide rammelende handen die nog drinken kunnen inschenkt, met eene uitdrukking alsof hij zeggen wilde: ‘als ge drinken wilt, drinkt dan voort, totdat ge mij gelijk wordt. Hij heet reeds een lijk, die daar tusschen de fleschlijken ligt, nog beter moet het gaan’ en op het andere, waar men een blik slaat in den tempel aan verboden lusten toegewijd - vergeet niet daarbij op te merken, hoe een aap op die voorstelling staart, een varken zich daar niet misplaatst acht, en een schorpioen gereed staat naar zijn aard eerst anderen en dan zich zelven te steken. Vergeet niet, dat gebroken anker boven den met satan wanhopenden speler op te merken, die zelf- en menschenmoordenaars, dien grijsaard, die van geen vertroosting wil weten, die... doch ik zou te uitvoerig worden; ik keer tot: Zijn er zoo? terug. Maar kort wil ik zijn, zooveel ik vermag.

Wie in ‘het uitgeleide en geleide van den erfoom’ de verschillende gemoedsaandoeningen der handelende personen niet opmerkt, heeft misschien geen oom, waar hij van erven moet en kent zulk een personaadje niet in zijn geheime achterdocht en omgeving, die de baan der erfgenamen dikwerf zeer ‘glad’ maakt. En wie nog twijfelt aan het equivoque in de tweede voorstelling van ‘gladdigheid’ gelegen, dien zonden we achter het Chinesche kraamschut moeten voeren, waar zijn oog dan ook nog duidelijker het geschetste tafereel op de schilderij aan den wand zou aanschouwen.

‘Vóór dat ze haar gevraagd hebben,’ en ‘na een blaauwtje’ is in ons oog een diep gevoelde op jeugd, hartstogt, innig gevoel en koude berekening gegronde schets. Wij willen niet uitweiden, maar ziet die weemoedige teleurstelling in den treurenden, voor de buitenwereld onverschilligen jongeling, ‘na een blaauwtje;’ die razernij door teleurgestelde liefde opgewekt, die verkoeling zoekt en verstrooijing in wat het zedelijk bewustzijn verafschuwt; dat gescheurde doek van den schilder, wiens zoo dikwijls gefantaseerd levensgeluk is vernietigd; dien

koelen berekenaar, die bij zijn flesch en glas zichzelven schijnt te troosten met een: *que faire!*

Voor opvoeding, mamatjes, die uwe jeugdige dochtertjes gaarne vroeg in de wereld, vroeg zich redden ziet, al zou de lieve waarheid er ook bij lijden; - vindt ge in Liesje en Marietje eene *impayable* gelegenheid.

‘Het ontbijt van een naturalist’ zal hen voorzeker 't meest vermaken, die van nabij weten, dat er zoo zijn, - eene waarheid, die, als referent wèl onderrigt is, niet zoo twijfelachtig is als ze schijnt.

We zijn, maakten we om der beknoptheid wille van elk der schetsen geen melding, aan de drie laatste voorstellingen der vijfde aflevering genaderd. Ze hooren bij elkander en maakten een' diepen indruk op ons. Slaat hem gade, den bleeken jongeling, steunende op zijn kruk en leunende tegen den bouwvalligen muur, het zinnebeeld van zijn ziekelijk leven. Er zijn jongens van zijn leeftijd, die zich vermaken met vrolijk en dartel spel, zulk spel, waar hij wegens zijn ligchamelijk gebrek geen deel aan kan nemen. Toch wil hij 't aanzien niet met de afgunst, die meer gelukkigen benijdt, maar met een deelneming, die niet kan nalaten weemoedige gedachten bij hem op te wekken. Wat het spinneweb beteekent, dat aan den ouden muur en de bloeijende roos is gehecht, wie gevoelt 't niet met aandoening des gemoeds? En aan uw voet die rozenstruik, kwijnende jongeling, gij ondervindt het op uwen moeijelijk te bewandelen levensweg, dat het lijdenspad niet zóó doornig is, of men treft er nog enkele bloemen op aan. Gij zijt ouder geworden, maar gebrekkiger ook. Met moeite hebt ge u gesleept naar het landelijk feest, waar bij vrolijken dans en het blij genot van verbondene paren ze den in zichzelven gekeerde, die nimmer hoop kon voeden, dat zijne liefde zou beantwoord worden, voedde hij haar ook rein in den boezem, schijnen te vergeten, wilden ze hem ook, wreed genoeg, getuige maken van hun geluk. 't Schijnt wel, of gij goed genoeg zijt, om op hoed en doek en andere kleedingsstukken dier jeugdige vrolijken te passen. Maar een is er toch, die u niet verlaat, de trouwe hond, die in uw oog schijnt te lezen en, kon hij 't slechts uitdrukken in menschelijke taal, u woorden van vertroosting zou toespreken. Eenzame, te midden der woelige menigte, moge de schaduw, waar ge u in geplaatst hebt, u verkwikken, en de vreugdelooze weemoed op uw gelaat uitgedrukt weldra verwisseld worden met den blik der vreugde over de slooping uwer gebrekkige aardsche hutte in het blij vooruitzigt en de heerlijke hope op ‘een gebouw van God, een huis, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen!’

't Verheugde ons, dat we bij het omslaan van het blad onzen wensch vervuld zagen. Eerst voelden we ons in eene sombere gemoedsstemming gebragt, toen we plotseling verplaatst werden in het donker vertrek door de volle maan flaauw verlicht, en in het eerste oogenblik niet in staat waren al de voorwerpen, die er zich bevinden, te onderscheiden. Ons oog gewende aan het halfduister en twijfelachtig licht en wij ontwaarden, dat we ons in de nabijheid van den doode bevonden. Welk een plegtige stilte in dit rijk des doods. Overal diepe rust, in de natuur, daar buiten, hier binnen! 't Is of een stemme 't ons hier toefluistert: ‘spreek hier niet, uit eerbied voor de rust der dooden. Nader zacht de laatste woning van hem, dien gij zijn misdeeld en vreugdeloos leven zaagt voortslepen. Hij rust!

Zie ginds zijn laatste legerstede, waar hij het matte hoofd ter ruste lag. Zie daar twee voorwerpen, die u zijn aardsch gemis, zijn hemelschen troost herinneren: de houten kruk, die zijn ligchaam, den Bijbel, die zijn geest steunden en staande hielden. En boven het verblijf des doods, die schilderij, waar hij van zijn legerstede het oog op had en thans door hem reeds in de groote en heerlijke werkelijkheid aanschouwd: dat tafereel der opstanding ten leven door Hem, ‘die het leven en de onverderfelijkheid heeft aan het licht gebragt.’ - Wij nemen in een blijmoedige stemming afscheid van dit derde en laatste bedrijf uws levens, misdeelde naar de wereld, omdat we met onze verbeelding achter de gevallen gordijn u zien opgetreden in de wereld der geesten, onder hoogere wezens, waar de u aangewezen taak nimmer eindigt, waar het zieleleven onder gunstiger omstandigheden toeneemt van kracht tot kracht, van heerlijkheid tot heerlijkheid.

We achten eene verdere aanprijzing dezer Schetsen, die zichzelven aanprijzen, onnoodig, maar eene lofspraak mogen we niet terughouden. Ze geldt den uitgever dezer schetsen, die zorg, kosten noch moeite gespaard heeft, om deze gouden appels op zilveren schotels op te disschen. Een ruim debiet beloone wat hij deed.

H.

Eene jeugdige dichteres.

In een der vorige nommers van den Tijdspiegel werd met een kort woord de geboorte aangekondigd van een nieuw oorspronkelijk letterkundig tijdschrift, 't welk den doopnaam ‘Gelderland’ had ontvangen. Indien wij thans daarop terugkomen, het is, om te wijzen op iets nieuws, dat we in dat nieuwe tijdschrift vonden. Gelderland is misschien reeds in veler handen gekomen, maar toch zeker niet in alle; velen zullen er gewis nog zijn, die nooit hun aandacht er aan wijdden; doch al ware het ook, dat allen, die belang stellen in onze litteratuur, de verschenen afleveringen van het tijdschrift van A tot Z hadden gelezen, dan nog gelooven wij, dat we geregtigd zouden zijn voor onzen spiegel een beeld te plaatsen, dat zeker aanspraak kan maken op sympathie en volgens ons op bewondering.

In de derde aflevering van ‘Gelderland’ vonden wij een ‘Dramatisch gedicht, door Anna’ getiteld: ‘Marco Botsaris afscheid,’ en daarbij een noot van den volgenden inhoud:

‘De Redactie veroorlooft zich, de lezers van haar Tijdschrift bijzonder te vestigen op deze dichtproeve (*sic*) eener jeugdige, twintigjarige Dichteres, die zij met vreugde welkom heet in “Gelderland.”’

De wensch, na de lezing van dit dichtstuk bij ons opgewekt, om spoedig weder iets van de twintigjarige te ontmoeten, werd niet verijdeld, want in de vijfde aflevering vonden we tot onze vreugde een nieuw gedicht van Anna ‘Herfstmijmering.’

De lezing en herlezing van die beide stukken, deed bij ons de gedachte ontstaan, dat er een nieuwe ster was gerezen aan onzen letterkundigen hemel, en dat die ster schitterend was en tintelde van het helderste licht.

De inhoud van het door ons genoemde Dramatisch gedicht, is ontleend aan de geschiedenis van den jongsten Griekschen vrijheidsoorlog. Marco Botsaris, een der helden uit dien krijg, hield voor Missolunghi aan het hoofd van zes honderd dapperen het Turksche leger staande. De president van het toenmalig Grieksch Gouvernement deed inmiddels Missolunghi van leeftogt voorzien en liet tevens de vrouwen en kinderen inschepen, om hen in veiligheid te doen brengen. Ook Marco Botsaris wilde zijn vrouw en kroost uit het gevaar verwijderen, maar zijne gemalin Chryséa kon niet besluiten hem te verlaten. Eindelijk echter beweegt hij haar tot het brengen van dit offer aan de veiligheid hunner kinderen en ze verwijdert zich.... om hem niet weder te zien. Korten tijd later sneuvelde hij in een nachtelijk gevecht tegen de Turken.

Ziedaar in 't kort de historische feiten, waarop het gedicht steunt. Het tooneel stelt voor een rotsachtig dal aan den oever der golf van Patras. Botsaris treedt op, gevolgd door Chryséa met hare drie kinderen, waarvan het jongste sluimert aan hare borst, en de dialoog tusschen de beide echtelingen vangt aan.

Chryséa vraagt aan haren Marco, waarom hij haar en haar kroost op den laten avond naar het zeestrand heeft geleid; ze vermoedt dat het is om, nu het Turksche leger Missolunghi gaat bespringen, haar en haar kroost van zich te verwijderen.

> O zeg,

vraagt ze hem,

> O zeg, ligt in die kreek het vaartuig niet verscholen,
> Dat straks als balling mij van u verwijdren moet? -

En daar ze de waarheid op zijn trekken meent te bespeuren, barst ze uit:

> Is 't mooglijk, Botsaris! hebt gij mijn dood bevolen?
> Is dan de vonk der min verdoofd in uw gemoed?

Botsaris bekent, dat hij, beducht voor het behoud van haar en van hun teeder kroost, in stilte, om haar den strijd tusschen pligt en liefde te sparen, alles tot hare vlugt heeft voorbereid, en dat het oogenblik van scheiding thans moet slaan.

Chryséa verklaart dat geen zucht tot zelfbehoud haar hart angstig doet kloppen; zij wil hem thans ontdekken wat in dat hart omgaat. Ze herinnert hem aan 't zalig oogenblik toen zij voor 't altaar werden vereenigd, aan de belofte, toen door hem gedaan:

> .... ‘Geen wereld zal ons scheiden,
> Wat ook het leven geev', wat toekomst ons moog' beiden,
> Één zucht, één ziel, één wil, en eens één zelfde graf.

Ze herinnert hem, dat ze meer voor hem was, dan andere vrouwen konden zijn voor hare echtgenooten, want één geest bezielde hen beiden, hun hart gloeide voor 't zelfde verheven doel, en, in klimmende geestdrift, spreekt ze:

> Herinnert ge u den tijd, toen we in Athene's puinen,
> Door 't grijze Parthenon, of in Arcadies tuinen
> Rondzwierven, en ons hart, dat als van weemoed brak,
> Straks op der heidengraf in heilig vuur ontstak;
> Uw blik was als een zon; een God sprak uit uw trekken,
> Uw hand greep de elpen lier; ge zongt, en elke toon
> Klonk als bazuingeschal, dat de achtbre schim gaat wekken
> Van 't sluimrend voorgeslacht, Pindaarschen val gewoon;

Gij zongt der vaadren roem, waaraan door alle tijden
De wareld eerbiedvol een loflied toe zal wijden;
Gij bracht uw hulde aan 't volk, dat fier de keet'nen brak
Van 't ruw en dom geweld en 't kennislicht ontstak.
Dan weende uw maatgezang; dan ruischten weêr de akkoor-
(den,
Die de echo wedergaf, tot ze in heur adem smoorden.
O, 't klonk zoo schoon uw lied, als daalde van omhoog
Een Genius ter neêr, die 't snarentuig bewoog;
Als moest het aan mijn oor orakeltaal verklaren,
Aan mijn verrukten geest de toekomst openbaren!
Uw ziel spatte uit uw oog, dat vlammen schoot - en 'k las
Op 't gloeijend voorhoofd dáár: den naam: Leonidas!

Na een korte pauze gaat ze voort; haar visioen is vervuld; Botsaris de held van Missolunghi is een tweede Leonidas geworden; maar, toen hij het Turksche monster ging bekampen, toen was 't ook haar droom geweest te strijden aan zijn zij, te sluimeren in de schaduw der lauweren

van hem, den bevrijder van Griekenland, of met hem te sterven, ongekend en vergeten, maar zalig, omdat ze zijn gade heeten mogt! Die droom werd geen werkelijkheid. Botsaris wilde 't niet, en zij eerbiedigde zijn gebod, maar nu hij haar dwingen wil dat zij hem verlaten zal bij 't dreigen van 't gevaar, nu roept zij uit:

.... 'Miskent ge dus dit harte,
Dat sinds het adem hield, reeds duizend dooden tartte,
Dat hart, dat manlijk klopt, schoon in *mijn* borst gelegd?
Met u gaan in den dood! 't is als *uw* gâ, *mijn* recht.

Botsaris antwoordt:

'O, dank, dank voor uw trouw! Die taal bezielt mij weder
Met frisschen levensmoed... Maar toch, ze drukt mij neder;
Want, ja, het kost u veel het offer, dat gij brengt;
O, zoo geen plicht ons bond, dan vrij het bloed geplengd
Voor vrijheid, godsdienst, recht! - Maar, moeder, zie uw kindren!
Uw vlucht vermag alleen hun wissen dood te hindren;
Ge zijt het hun verplicht: hun lot beslist dit uur:
Uw moederplicht gebiedt, want voor hen spreekt natuur.'

Chryséa barst los:

''k Was gade en Griekin, vóór 'k moeder nog mocht heeten,
Het vaderland en gij geldt 't meest voor mijn geweten.'

Botsaris poogt de stem der natuur in haar moederhart te wekken, Chryséa antwoordt, dat de stem der wraak, haars ondanks, nog luider bij haar spreekt, dat de bloedige schimmen van haar vader, en hare verdere bloedverwanten door de Turken vermoord, rondwaren om hare sponde en haar aanzetten, om de wapenen aan te gorden, en de vaan des oproers alom te planten, en ze roept hem toe:

'De gloed, die mij verteert, wordt slechts in bloed gebluscht,
De dood aan uwe zij, verschaft alleen mij rust!
Heldin of martlares moet ge uw Chrysée beminnen.'

Boezemde ons Chryséa, sedert zij dien wraaktoon aansloeg, minder sympathie in, die voor Botsaris wordt verhoogd, nu hij haar antwoordt:

''t Is grooter heldenmoed zich zelven te overwinnen!'

Nu hij haar aantoont, dat het der mannen taak is op 't bloedig oorlogsveld te strijden, maar dat der vrouw een grootscher en edeler taak is opgelegd; dat zij den heldenmoed, die in haar boezem blaakt, moet overstorten in het hart harer zonen; dat zij helden kan vormen; dat zij heerschen moet op het hart en het gevoel.

....'Zou de engel (Vraagt hij) zich verlagen,
Om door een zee van bloed, het hclspook na te jagen
Van bloeddorst, haat en wraak?'

Chryséa, die misschien de wraakzucht als een voorwendsel heeft aangegrepen, om haar gemaal in haar blijven te doen toestemmen, slaat thans een gansch anderen toon aan, als een ware vrouw gaat zij van de hevigste vervoering, waarin zij niets dan bloed en wraak ademde, plotseling over tot een angstig bidden. Ze smeekt Botsaris om ontferming; ze werpt zich voor hem op de kniën; ze siddert voor het angstig voorgevoel dat haar harte beklemt!

Ook het oudste kind, Achilles, smeekt zijn vader om hem bij zich te houden. Maar Botsaris blijft volhouden; hij bezweert zijne gade nog eenmaal te leven voor haar kroost, te leven voor zijn zoon, opdat hij eenmaal, als hij door 's vijands staal moest sneuvelen, met meer vrucht en grootscher mogt vallen dan thans. Gods zegen over haar en zijne kinderen afsmeekende, sluit hij hen voor 't laatst aan zijne borst, en Chryséa vertrekt met de wanhoop in het hart.

Is het ons gelukt u in deze flaauwe schets eenig denkbeeld te geven van het gloeijende, krachtige dichtstuk, dat wij het eerst van Anna lazen; ge zult dan welligt, even als wij, bij het noemen van het tweede, ‘de Herfstmijmering,’ vragen: ‘Was dit niet minder - dit gedicht op een zoo afgezaagd onderwerp als de herfst, met zijn nevelen en stormen?’

De stof behoeft niet nieuw te zijn, de wijze van bewerking, van opvatting wel, en dit is het geval in de Herfstmijmering van Anna, die wij nog boven haar Botsaris plaatsen.

Reeds dadelijk toonen ons de eerste regels, dat we hier niet met een gewoon rijmpje te doen hebben; krachten ernst komen ons tegen uit het:

> Guur blaast de Noordewind door 't rimpelende lover,
> Dat beeft, en kwijnt en sterft op 't aadmen van zijn mond;
> De blaadren geven zich den wilden luchtstroom over,
> En sieren, bontgekleurd, den kleurenloozen grond.

Maar we zouden 't gansche gedicht moeten wedergeven; we roepen u daarom toe: leest en geniet het; bewondert de schildering der natuur; ziet de matte najaarszon, die hare stralen door den nevel schiet; hoort den orkaan door 't klagende dennenbosch huilen; volgt het grillige spel der vuurroode wolken; voelt den weemoed, dien de weemoed der natuur opwekt, de weelde, die hare beschouwing schenkt...

De jeugdige dichteres verbloemt het niet, dat zij nog is in 's levens Mei en dat het leven voor haar nog dikwijls in rozenkleur is gehuld; maar toch, ze weet dat de bloemen vergankelijk zijn, en ze roept uit:

> Neen! 'k wacht geen duurzaam heil van 't arm, bedrieglijk
> (leven,
> Neen! 'k vorder geene gift, die 't mij niet geven kan;
> De onmeetbare oceaan zal u geen bronteug geven,
> Wat vordert gij geluk van 't wisslend leven dan?'

Maar aan 't einde der aardsche baan, hoe ruw en donker en oneffen het pad ook moge wezen, staat een heerlijk doel, voor ieder te bereiken, die moedig voorwaarts streeft, en wien de Hoop geleiden zal, want de Hoop:

> Zij toont, wanneer Natuur haar lijkkleed heeft omhangen,
> Aan de uitgebloeide twijg de knop van 't volgend jaar. -
> Wanneer ons 't ijzren lot de vreugd der ziel komt rooven,
> Den bloesem des geluks aan 't brooze steeltje ontrukt;
> Dan rigt de blijde Hoop ons biddend oog naar boven,
> En 't moeilijk levenspad wordt weêr met moed gedrukt.'

Zoo eindigt de Herfstmijmering.-

Wat zullen wij hier nog bijvoegen? Zullen wij uitweiden over diepte van gevoel, fiksche schildering, schoone gedachten en beelden, waar dit alles voor de hand ligt? - Neen, we zullen alleen dit zeggen, dat we 't ons tot eene eere rekenen Anna's beeld, als dichteres, voor den Tijdspiegel te hebben mogen plaatsen, ofschoon we 't zeker niet gedaan hebben, zóó als zij het verdiende.

A.I.

Mengelwerk.

Torenwachters nieuwjaarsnacht- en -dag-lied.

(MISE EN SCÈNE: - de Westertoren in nachtelijke schaduw gehuld, maar sterren en wolken ad libitum, - de torenwachter in winterkostuum, op den omgang van den toren met zijn trompet. - Tijdsbepaling, omtrent half twaalf ure, 31 December 1852, - 't bedrijf speelt te Amsterdam.)

En waarom zoude de getrouwe torenwachter juist zwijgen, als er zoo velen op den oude- en vooral nieuwjaarsdag spreken? Waarom zoude ik, even als zoo vele helden uit den ouden en nieuwen tijd, zaliger gedachtenis, b.v. Hamlet, Gijsbrecht van Amstel, en de koningen, die hunne troonredenen uitspreken, - geen monoloog mogen houden? Is er toch op deze planeet ergens eene geschikte, eigenaardige plaats, om nieuwjaarssermoenen te houden: 't is hier op den verbazend hoogen kansel, *onder* de sterren, *boven* de menschen en hunne woningen. - Wij zullen derhalve, op onze wijze, het jaar in- en uitleiden, - het oude, reeds zieltogende ontkleeden - 'afleggen', - het reeds naderende, behoorlijk begroeten - maar vooraf onze oude solo maestoso!

(Hoorngeblaas ad libitum.)

Ik werp nog eens, zoo als voor een maand, den blik op u, eenmaal magtige, groote stad, thans nog levendig, - de eenigste nacht in het jaar, welke tot klokke twaalf *niet* voor een nacht geldt, maar waar ieder- de zieken, gevangenen en zuigelingen uitgezonderd - tamelijk gelukkig zijn of schijnen. - Ik werp den blik op u, duizendtal daken, - op u, ontelbare kleine en groote vensters, meestal nog verlicht, en het dof gemurmel eener hier en daar verspreide, over de straten en langs de grachten woelende volksmenigte, bereikt hier mijn oor, - het knallend schieten valt er tusschen in, als de afscheidsgroet dien men, zoo als meermalen in het leven, te vroeg brengt. - O! o! welke zonderlinge, vreemde, nu weldadige, dan huiveringverwekkende gedachten rijzen er bij mij op, als ik daar in die diepte, over dat steenen-huizen-veld, met enkele kerktorens als afgewisseld, nederzie! - op u, mijne stad-en landgenooten, op u, gelukkigen en lijdenden, - eene overweldigende magt van beelden en gestalten, bont en woelend door elkaâr! - Hier in gindsch prachtig en kostbaar huis, zie ik een huisvader met vrouw en kindertal in de hel verlichte feestzaal; de verkwikkende warmte doorstroomt het rijk versierd vertrek; - de voet treedt op het mollig, donzig tapijt - de tafel met spijzen en fonkelende wijnen overdekt, - op aller gelaat de blos der vreugde; hier is het goede der aarde en de zegen Gods, - de huisvader staat aan de reeds half geopende poort van een nieuw levenstijdperk, en als straks mijn oude, koperen bondgenoot, hier boven het hoofd, de twaalf slagen

dondert, is daar in dat huis der vreugde en der weelde de heilgroet op aller lippen, en een daverend gejoel, een biddend en dankend unisono sluit en opent het jaar; - maar als mijne verbeelding daar in die afgelegene en armoedige wijk der groote stad heendringt, dààr, waar het ook nu stil en treurig is, - dan klim ik dien hoogen, steilen, donkeren trap op, en nog een, en nog een, tot op dat troostelooze zolderkamertje - de nachtwind speelt met en door de gescheurde gordijn, die het eenige venster half bedekt, - de half verstorvene, walmende keukenlamp op de oude, bevende tafel - de steenen vloer, uit roode, grove tigchels is heden nacht zoo koud, zoo ijskoud, en de laatste uitgebrande turf smeult op den haard, - ook daar is een gezin, ook daar een vader, moeder en kinderen - maar ze zijn bleek, bleek als het maanlicht, dat mij hier zoo dikwerf in spookachtige tint bestraalt; er is geen gloed in die oogen meer, en geen blos op die wangen, en geen kracht in die leden, en dikwerf geen hoop in die harten, - daar zijn de armen, die wachten op den Heer - de armen, die bij het heenstervend jaar, meer tranen op de dorre kaak voelen branden, dan wij tellen of berekenen kunnen of durven! - Ach, goede God! dat ze heden, heden nacht slechts konden bidden, bidden, bidden zeg ik.

Gelooft ge niet, arme lieve mede-broeders! met uw looden levenskruis op de schouders, dat mij het hart krimpt, als ik aan u denk? Ziet, dan gevoel ik in dezen oogenblik, dat de oude, dik gevoerde winterpij, mij zoo warm, regt warm zit, dat ik kost en kleederen heb, en toch altijd, na mijne gewone nachtwake, weder rust en ook levensvreugde vind, dat gevoel ik. - Stil! - de voorslag van twaalf! - nu mijn afscheidsgroet aan u, jaarkring, die ons verlaat; maar eerst hier, hier trouwe bondgenoot, koperen tolk, ze zullen mij daarbeneden nog eens hooren!

(Hoorngeblaas, - lento doloroso.)

En nu, koperen tong des tijds, doe uw werk - het uur is daar!

(De twaalf klokslagen - 1 tot 12!!).

Stil, stil daar beneden, gij woelende menschenwereld, stil, - maar neen! neen! gij arme en verblinde eendagsbloemen! gij menschen die den tijd verdeelt, even alsof hij deelbaar ware, in sekonden, uren, dagen, maanden, jaren! - Neen, huldigt met geweld, met feestgeklank en buskruid vlam, den nieuwen Tijdvorst, en tuimelt voort en over en in den naast volgenden jaarkring! O! maakt u het korte, het raadselachtige, het voortgezweepte leven, ligt en vrolijk, - maar laat mij, den torenwachter, met rust. - 't Is mij zoo warm, zoo vreemd, zoo plegtig om het hart geworden. - Daar, daar, tusschen de heen en weder drijvende graauwe sneeuwwolken zie ik, hoog, o, onmetelijk hoog boven mijn hoofd, eene enkele, blaauwe ster - ja, en ik ken u reeds sedert zoo menigen nacht, - en nu verschijnt ge op eens weder, alsof het trillen van den laatsten klepelslag het graauwe wolkenkleed openscheurde - en gij ziet, zoo getrouw, als van ouds, op mij neder, helflikkerend sterrenlicht! - of misschien: wereld-zon! - 't Is mij alsof er eene geheimzinnige sprake van u tot mij gaat - alsof ik moest gevoelen en weten, dat er bij al het onbestendige en vergankelijke, toch iets, veel is, dat niet vergaat, niet verzinkt, - niet wankelt; - want ziet, eens zal ook mijn oude, hooge stadstoren dieper, dieper in elkaar nijgen en zinken,

- die kerkbogen, hier onder mij, die vaste muren zullen afbrokkelen en verstuiven; dat orgel, 't geen nog straks, met de vrome Christengemeente, de rollende toonen door de gewelven deed weêrgalmen - zal zwijgen - en dan, dan - daar die uitgestrekte stad, zal ook eens verdwijnen; gij prachtig paleis, getuige van zooveel wel en wee, - gij zult mede in den stroom der eeuwen ondergaan - eens zal ook hier de dood, de vernietiging, het eeuwige zwijgen, heerschen, - welligt als eeuwen op eeuwen gestapeld liggen - maar aan de wet der onbestendigheid ontsnapt gij niet, rijke en magtige stad, eens gekroonde Nederlandsche vorstinne, nu reeds in het ligte rouwgewaad over uwe vervlogene grootheid gehuld, eens zeker eene weduwe - en later alleenlijk eene stem der geschiedenis van lang vervlogene eeuwen! De jaren zweven ook over u, over mij henen, als gevleugelde boden, die nu onzen aardbol met bloed en tranen, dan met zegen en heil bedekken - die nu de verdelgende vlam van den krijg aanblazen, - dan den palmtak des vredes brengen, - hier kortingen, die geboren worden of sterven, of gekroond of onttroond worden - volken, die in vreesselijke gisting opbruisen, waar de nood- of de moordkreet gehoord wordt, - stelsels, die vergood of verbrijzeld worden, - legers, die verrijzen of verzinken - de aarde doorkronkeld, dooraderd met het alles verbindend en reusachtig spoorwegnet, - de zeeën, overdekt met duizendtallen beweegbare woningen, - door de almagtige stoomkracht geleid - alles, alles daar beneden in het werelddeel der verlichting en beschaving, in ongehoorden, duizelingverwekkenden vooruitgang, - hier geen slagboom meer denk- of duldbaar voor den mensch, in het plegtige en beslissende tijdperk zijner eindelooze ontwikkeling en vooruitgang, - en toch, alles, alles eens de oplossing, het einde te gemoet strevend: - uw lijkbare gereed, grooten, magtigen, heerschers, veldheeren met bloedige, wijzen met groenende lauweren, - uw groote en onafzienbare lijkbare gereed, geslachten van millioenen stofbewoners, die met mij leeft, en reeds levend wegsterft. - Uw graf reeds geopend, ontelbare scharen, die weldra, als het straks aan den oosterhemel licht, het nieuw geboren jaar, - de sekonde! - den algemeen en heilgroet brengt, en tevens vergeet dat de Tijd u voortzweept naar den eindpaal, en met u speelt, als de herfstwind met het gele blad.

O! zie, zie, daar scheurde de donkere wolk, die mij stil bedreigend boven het hoofd hing, daar zie ik u, telkens in grooter getal, vriendelijke, lichtende, altijd vermeerderende sterren! voor mij zinnebeelden van een hooger, een heilig, een onverderfelijk menschenheil in de toekomst! - Zinnebeelden van liefde, hoop en waarheid, - gij heilig sterrenlicht! gij liegt of bedriegt niet! - Gij begroet ook den nieuwen jaarkring als uit de hoogte, en ik verneem hier de sferenharmonie der Grieksche wijzen, maar thans in Christelijken toonval: - ‘Eere zij God in de hoogte, vrede op aarde, den menschen een welbehagen!’ - daarheen, daarheen den blik, - torenwachter! eer gij uw lied aan de sluimerende stad brengt; daarheen uw blik, naar dat eindelooze, onvergankelijke rijk der waarheid, des vredes, waar de sterren van Gods liefde voor ons allen eens tot gloeijende, heiligende zonnen zullen worden, waar de aardsche klaagtoonen zullen sterven en de eeuwige wedergeboorte der

liefde zal erkend worden, - daarheen, bij het wegstuiven der jaren, die, als de zandkorrels, door den dwarrelwind opgeheven, worden weggevaagd van de aarde. - Zoo, zoo, het oude- en nieuwjaarslied aangeheven! - de sterren van Gods liefde lichten altijd, altijd boven het verduisterde menschdom, - eens zal het licht, *alom* licht, *eeuwig* licht zijn, - en nu, welkom jaarkring, die ons als in uwe armen opvangt, - onverklaarbare Sphinx, naar uwe zesduizend ontslapene voorgangers! - Hef uw lied aan, torenwachter, in krachtige toonen!

(Hoorngeblaas, ad libitum, allegretto con fuoco.)
Spiritus Asper en *Lenis*.
31 December 1852.}
1 Januarij 1853.}

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.
(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz*. 470.)

VII.

Reizen. - Snellen. - Een vrije dag na de koorts. - Eene behoefte. - Philosophiën - ook van het reizen. - Nuttige afkoeling. - Vragen, die niet dadelijk beantwoord worden. - Analyse van het gevoel voor natuurschoon. - De doode, zwijgende schepping. - De uitwendige en de inwendige wereld. - Vatbaarheid voor het blijvende schoon. - Plato, - zijne ideën. - Voorwaarde en waarborg des aardschen levens voor het eeuwige leven. - Natuur- en hemelschoon. - Tempel Gods en daarin de aanbiddende, bezielde, onsterfelijke beelden Gods. - Point d'orgue! - De vrije Zwitsers, verhuurd. - Huur-loon en huur-moord. - Vorstelijk verhuurkantoor. - Vrijheid en slavernij. - Eerste tegenstrijdigheid. - Tweede: kroonen waar geen kroon is. - Koninklijke en keizerlijke uithangborden. - Anomaliën!. - Meerdere bijzonderheden. - Bezoekers met geld en zonder. - Britten in Zwitserland. - De natuur onder de sauve-garde Gods. - Nog één wensch - en het - einde.
Straatsburg, Augustus 1852.

Onze groet van hier vooraf aan het vaderland en de vrienden, die wij reeds weder tegemoet snellen; - want *snellen* is thans de juiste omschrijving van het woord: *reizen*. - Na ons vhigtig, maar onvergetelijk bezoek aan de Alpen, waarvan de laatste brief een flaauwe, magtelooze weerklank was, herademen we nog een paar dagen in den Elzas, en gevoelen ons in den toestand van hen, die door een geweldige koorts aangetast, een zoogenaamden ‘vrijen dag’ hebben. - Zult ge ons verstaan, als we u vertellen, dat we werkelijk mat en afgespannen zijn van het onbeschrijfelijke, als opeengestapelde natuur-genot, 't geen ons weinige dagen geleden overmeesterde? ja, dat we de oogen dikwerf sluiten, elkaar de heerlijkheden der schepping trachten - maar slechts trachten te doen - recapituleren, - te herleven, met al de denkbare spieren reuzenkracht der verbeelding? daarom gevoelen wij, juist nu, als tot rust en herademing gekomen, eene eigenaardige, gebiedende behoefte, om nog eens even een terugblik op Zwitserland te werpen, - eene soort van nabetrachting en toepassing; gij zoudet onze opmerkingen, die hier, bont door elkaâr geworpen, zullen volgen, welligt onder de rubriek eener *philosophie van het reizen* kunnen rangschikken; want als men over alles eene philosophie heeft gelieven te maken, b.v. philosophie der geschiedenis, der kunst, der liefde, en der godsdienst,

- dan moge ook, voor ditmaal, onder of tegen uwe goedkeuring, eene hoogere, meer ernstige en vreemde, wijsgeerige beschouwing van het natuur- en reisgenot

in dezen brief een plaats vinden, - al ware het dan ook slechts als afkoeling voor onzen laatsten, wat extra-enthusiastischen reisbrief, uit Interlaken, waar we ons gevoel, warm gevoel, aan het koude papier toevertrouwden.

Wij vragen ons thans, nog zoo geheel vervuld van het duizendvoudig en steeds toenemend natuurschoon, waarin ook wij deelden: - waarin ligt toch eigenlijk die hoogere, reinere en nooit verflaauwde genieting, waardoor de mensch de pracht van Gods schepping verstaat, en er - denk aan Byrons treffelijke aanhaling - als mede zaamgevlochten wordt? Van waar die verhooging, die verbreeding, die verwijding van den inwendigen mensch, staande voor of op een Alpenketen, met oneindig schoone vergezigten als omkronkeld, van waar die plotselinge geestdrift en wedergeboorte en omkeering in ons, als we van ons goed, vruchtbaar, maar toch prozaïsch plat land, in die gewesten verplaatst worden, waar het gansche landschap een onmetelijk volmaakt schilderstuk wordt? Op die vraag verzoeken we u vriendelijk te willen antwoorden, en uwe handboeken over de schoonheidsleer (de aesthetica) ter hand te nemen, of uwe zielkundige en wijsgeerige menschenbeschouwingen, anthropologiën en wat ge verder gelieft aan te voeren. - 't Is een soort van mysterium, dat verbonden zamenleven en inleven met en in eene schepping, die intusschen - vergeeft ons nu de prozazijde der zaak - niets anders *is*, werkelijk *is*, dan doode, zwijgende steenklompen, wel verbazend groot en hoog, maar toch altijd dood en koud, - of afstanden, vergezigten, die ook bewegingloos zijn, en niet spreken of zingen kunnen, of iets dat leven is, bezitten - of die boomen en bosschen, groene velden en dalen - en gletschers - immers zeer natuurlijke, en bekende natuurprodukten, - als gij ze een voor een wildet afzonderen, weinig beteekenend. Daarom vragen we u nogmaals: op welke wijze kan eene doode, zwijgende schepping, op ons menschen zulk een eigenaardigen, een allesoverweldigenden indruk voortbrengen? Een loflied in de ziel, een traan in het oog, of een gloeijend gedicht op de lippen? Wij zijn tot het natuurlijke resultaat gekomen, dat de oorzaak daarvan, van dit zoo merkwaardig verschijnsel, niet in de *schepping*, maar in den *mensch zelven* ligt, - en bepaaldelijk in zijne altijd eenigzins geheimzinnige, maar onverdelgelijke vatbaarheid, om het schoone te erkennen, in welke vormen ook, om het zinnelijk schoon tot een zeker hooger begrip te vereenigen, vasttehouden, en dáár eene hoogst noodzakelijke voldoening te vinden eener inwendige, nog niet voldane *behoefte* van den geest: - eene oorspronkelijke en steeds weder levende, brandende begeerte om het waarachtig schoone te bemagtigen - eene aanvulling der *opene, ledige* plaats in ons gemoedsleven; een stil en reikhalzend en onleschbaar verlangen naar krachtige, weldadige indrukselen, - die wij volstrekt nu en dan *moeten* vinden, wier gemis we juist erkennen, als we ze eens genoten, - derhalve: de oorspronkelijke, altijd omsluijerde vatbaarheid van den mensch, om zich met de werken der schepping bovenal van de verhevene zijde te vereenzelvigen, en eene zamenleving te bewerken, waarin wij nog op dezen oogenblik, uit Zwitserland teruggekeerd, ons hoogst denkbaar levensgenot vinden. - Zie, nu glimlagcht ge, en teregt: - daar zijn we op eenmaal, zeker onwillekeurig, met

de Jura achter ons, in het woelige Straatsburg - Platonisch geworden - Platonisch! en kwamen u aan boord met de zoo welbekende *ideën*, de aan- en ingeborene ideën van den Atheenschen wijsgeer - de oorspronkelijke zielsvormen der deugd, der regtvaardigheid, en van het schoone, - ja, gij denkt zelfs aan de Venus Urania - en aan het zoo welbekende, deerlijk door de spotters gehavende ‘Platonische zielen-huwelijk.’ - Welnu laat ons die dwaling - of die waarheid - en geef ons, als we weder bij elkaâr zijn, een betere oplossing van het geheim. - Wij leggen u dit wijsgeerig vraagstuk zeer ernstig voor, en laten u gerust voortbladeren, om de paragraaf in uw aesthetisch handboek, van Bouterweck tot aan - wien ge maar wilt - te vinden, en ons later voor te lichten. - Intusschen, geloof of geloof het niet, die magtige indruk eener reusachtige, verhevene natuur, en die onuitroeibare vatbaarheid, om voor *die* schoonheid tot in de diepste diepte van het gemoed - te gloeijen - dat alles beteekent, voorspelt iets hoogers, - daarvan dragen wij de bewustheid in ons, waarde vriend! zoolang wij hier op aarde eenige bewustheid hebben - dank onze Alpenreize! - daarin moet de kiem, de waarborg, de zielkundige wiskunde liggen, voor eene altijd hoogere en altijd reinere vatbaarheid van een ons nog onbekend, heilig-hemelsch-goddelijk-schoon, van dat geestelijk en goddelijk, en nog niet geopenbaard schoon - 't geen ons de Schrift der Waarheid - als het *eeuwige leven* aanduidt en aanwijst, en waar juist datzelfde, diepomsluijerde, geweldig geheimzinnige ‘zielsorganismus’ om het hoogste schoon te vinden, en er als mede zaam te vloeijen - werkzaam moet blijven; - want, zoo waar wij mensch zijn - dat inwendig zielsgenot, 't geen die heerlijkheid van Gods schepping ons als instortte, - dat onbeschrijfelijk gevoel van overeenstemming en kracht op zoo menig verrukkelijk gezigtspunt - dat was *meer*, 't moet meer geweest zijn - dan eene afkaatsing van millioenen voorwerpen op het netvlies onzer oogen; meer dan een zinnelijk, vleeschelijk, stoffelijk genot; meer dan eene verbazing of verwondering; - 't moet de voorsmaak, het voorspel geweest zijn van eenen levenstoestand, die ons dáár wacht, waar alle banden des vleesches zijn weggenomen; waar onze geest in zijne nu nog belemmerde en van alle zijden gebreidelde vlugt, het eeuwig goddelijk en oorspronkelijk schoon, dat ons hier, in aardsche, verhevene vormen omgeeft - geheelenal erkent, verstaat, aangrijpt: - de zaligheid - wier eerst en flaauw begrip wij inderdaad meenen gevonden te hebben, reeds nu, waar de geheele mensch, vleeschelijk en geestelijk, zich als zamensnoert, als vasthecht aan de heerlijkheid eener schepping, die aan de ziel een altoosdurend Halleluja ontlokt. - Voorwaar! toen wij daar stonden, tegenover de met sneeuw bedekte Jungfrau, beneden ons het prachtig dal van Lauterbrunnen, - toen heeft niet slechts het oog, neen, neen, neen, de *ziel* heeft gezien - en oneindig *meer* gezien dan het oog; toen heeft het gemoed die schoonheden opgevangen, en niet slechts de beide oogen -- toen was de natuur op eenmaal een tempel geworden, - Hij, die alles vormde en zóó vormde, was ons nabij, wij Hem, - dat diepe, geheimzinnige natuurgenot, vloeide over in een waarachtig gebed, in een psalmgezang. - Is dat geen bewijs voor onze stelling: - aardsche natuurheerlijkheid, en de vatbaarheid daarvoor, eene

voorwaarde voor het eindeloos zielsgenot, dat den mensch, het beeld en kind Gods, wacht, wanneer hij uit dit *eerste* leven tot het *tweede* zal overgegaan zijn? - En nu laten we u niet onze bespiegelingen in rust, en onderwerpen die aan uw zeer ernstig oordeel.

Wij deelen u nog een paar aanmerkingen mede, in betrekking tot de goede, trouwe Zwitsers, die wij ter loops leerden kennen. - Twee bijzonderheden of tegenstrijdigheden zijn onzer opmerking niet ontsnapt: - vooreerst, verklare men ons, hoe het mogelijk is, dat de vrije Zwitsers, de bergmannen, in hun rijk land, dat buitendien niet al te zeer bevolkt is, zich - *verhuren* - als vreemde krijgers, aan vreemde potentaten? Een historisch feit in de geschiedenis der menschheid, in de geschiedenis der republieken, merkwaardig genoeg. - Is het niet, met uw verlof en dat van alle staatsmannen, een allerzonderlingst verschijnsel - dat vrijgeboren mannen - zich verhuren en laten betalen - om op order van vreemde vorsten (de huurders) voor vreemde rekening - anderen - *dood te slaan?* - Alles op deze wereld laat zich begrijpen, b.v. dat men strijdt en bloedt voor *eigen* land en volk, dat men de verdrukten ter hulp snelt; - maar dat men zich als krijgsman laat verhuren aan eenig vorst op de wereld, die, qualitate qua, als per procuratie - anderen voor huurpenningen - alias: soldij - naar de regelen der krijgskunde vermoordt en verminkt, - *dat* begrijpen we niet. - Wij wenschen te weten, hoedanig de wakkere landgenooten van Teil en Arnold von Winkelried zoo ongemeen diep gevallen zijn, om zich zelfs nog in onze dagen, in een of ander vorstelijk of pauselijk *verhuurkantoor* te laten inschrijven? - Wel leert ons de geschiedenis (gedenk aan de bloedige dagen van Lodewijk den Zestiende) dat de vrije Zwitsers, ook als huurlingen, getrouw bleven, zich, eens op den post staande, lieten doodslaan - en dat strekt hun in zoover tot eer - maar hoe een vrijgeboren mensch, ten gunste en genoegen van een ander mensch, die welligt eene zeer *onregtvaardige zaak*, per kanon en zwaard, force majeure, wil verdedigen, - gehuurde dienst neemt - dat zullen we nooit kunnen begrijpen.

De tweede bijzonderheid is deze, en meerdere reizen den hebben die opgemerkt. Waarom dragen juist zoovele logementen, en wel de aanzienlijkste van het republiekeinsch Zwitserland, den naam der *Kroonen?* - alom, de ‘Twee of drie gouden kroonen,’ bijna evenzoo talrijk, als in en om Bern, het uithangbord der vermaarde Beeren? - Hoe komen de Zwitsers aan zulk eene tegenstrijdigheid? of is het alleenlijk eene nabootsing van vreemde landen? Dat de keizers- of konings-kroonen alom te vinden zijn, waar ze werkelijk op een men schenschedel rusten, b.v. in Oostenrijk, of *thans* in Frankrijk, of in Engeland - dat ligt in den aard der zaak; maar dat we altijd in de Helvetische *republiek*, onder de bescherming der gouden of zilveren kroon moeten huizen, eten, drinken en slapen - is dat geen eigenaardig raadsel, waarvan wij de oplossing nog niet vonden?

Al de andere bijzonderheden, die we u zouden kunnen mededeelen, als de tijd en plaats dit toelieten, houden we terug tot onze eerste mondelinge te zamenkomst; zoo als de opmerking, dat Zwitserland

eigenlijk bloeit niet door de *inwoners*, maar door de *bezoekers*, wier getal, naar eene berekening, ons ergens medegedeeld, gedurende *een*' zomer meer dan 80,000 stuks, principaal, best edel en onedel ‘Engelsch vleesch en bloed’ beloopt, - voorts dat de pracht en weelde in de hotels, door der Britten ruime beurs, van jaar tot jaar stijgt, en de kruin van den *Rigi*, en de sneeuwvlakten van *Chamouny*, met middelpunttrekkende kracht, de groote en rijke en schoone wereld van Europa tot zich lokken, en daardoor de Zwitsersche eenvoudigheid meer en meer verdwijnt; - verder, dat de natuur, den Hemel zij dank! aan al die verwisselingen en beschaving en overbeschaving volstrekt *vreemd* denkt te blijven, en de duizendtallen reizigers den Tempel Gods, rustende op de bergketens, met de altaren der vruchtbare dalen, niet ontheiligen, al brengen ze van jaar tot jaar hunne zonden, hunne kwaadaardigheid, hun communismus of socialismus, over de grenzen van Zwitserland, - met één woord, dat de schepping nooit de spleen verkrijgt, zoo als de overzeesche naburen! - dat is alles waar en bekend. - Blijve dan nu het oude, nog altijd magtige Helvetië, het groote zomerlandgoed der waarde reizenden, en worden daar allerlei ‘vreemde talen en tongen’ gesproken, - de hand Gods schiep daar het heiligdom voor den stillen, gevoeligen mensch, en opent de rijkdommen, die nooit verarmen en nooit verminderen!

Weldra wacht ons, na een zeer kort verblijf in Straatsburg, 't geen we nu tamelijk goed leeren kennen, weder het lieve, trouwe vaderland, ook immers (met eenige kleine wijzigingen) het land der vrijheid en des vredes; al moeten we de Alpen en de Thuner Seeën ook ontberen. - Wij zullen elkâar zeer veel, zeer veel te verhalen hebben, als we onze reisbrieven nog eens overlezen, en hier en daar aanvullen wat ons ontglipte. - Wij eindigen dan met den wensch, om elkaar spoedig, zoo als van ouds, de hand te drukken, en blijven, in die verwachting,

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Lexicon manuale,
of:
Handwoordenboek voor den Tijdspiegel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, I, *bladz*. 304.)

ZAK. - Wie kent de taalkundige bijzonderheid niet, waardoor *dit* woord eigenaardig is onderscheiden? Immers van het Sanskrit en Arabisch, tot aan het boeren-Friesch, keert alom de ‘zak’ altijd terug, - een echte kosmopoliet onder de woorden, - daaruit schijnt voort te vloeijen, dat alle geslachten en natiën - met hunne tongen en talen, dit noodig en nuttig voorwerp hebben gekend en in waarde gehouden, - en waarop is het groote, veel omvattende woord niet toepasselijk? Alles wat denkbaar is, maakt van den zak gebruik, - de staatskas (lees: - zak) de kerkezak, de koopmanszak, de zak der geleerden,

waarin alles wat op- en overgenomen kan worden, wordt geworpen, - de dikwerf ledige zakken der kunstenaars - want de virtuozen met de snaar, den toets, of het instrument van welken aard ook, met den beitel of het penseel, ook met de Maeonische zwanen veer, deze allen versmaden de zakken niet, vooral als ze gevuld werden, en wij, wij, gewone, dagelijksche, doodeenvoudige mannen en vrouwen, in welk een ellendigen toestand zouden we verkeeren, als de meesterkleedermaker eens in rok, vest en pantalon, of in dameskleed (voor beiderlei geslacht) geen enkelen zak had gemaakt! - ja, al verder, wordt de geopende of geslotene hand van den bedelaar of gierigaard, niet mede een zak - van vleesch, die dikwerf moeijelijk gesloten en ontsloten wordt? - en is de goede ‘moeder aarde’, zoo als de Grieken haar noemden, niet de groote, verbazend groote bewaarkas, de enorme zak, waar onze en der voorvaderen gebeenten, als achter slot en grendel, bewaard blijven, totdat ook hier, naar hoogere Openbaring, eene herleving zal plaats grijpen, welke nog volstrekt boven onze bevatting is? - Er zullen dus volgens al deze hoogere en lagere standpunten van beschouwing, zoolang er menschen op aarde zijn, ook zakken gevonden worden, en het algemeene unisono-woord zal blijven, totdat het laatste geslacht, de laatste mensch, en dus ook de laatste zak, versleten is.

ZALIG. - Er zijn woorden en uitdrukkingen, waarmede men gedurende het geheele leven tobt en haspelt, en nooit geheel op orde komt; woorden, die ons gestadig plagen en tergen, waar ieder, naar mate zijner eigendommelijkheid, het geliefkoosde begrip in legt of schuift of schroeft of aanplakt, en waarover dus onophoudelijk gestreden wordt. - Onder die hoofdsoort tellen wij het woord - zalig: - het zal verwant, vermaagschapt zijn met *ziel* - dus bezield, - ligt, geestelijk: het gronddenkbeeld van eene levende *volheid*, - zoo als wij het, als eene doorgaande versterking, aan sommige woorden vinden aangetrokken, b.v. *armzalig, gelukzalig* enz. - bij onze Germaansche naburen - *redselig, holdselig* enz. - derhalve zoude het grondbegrip van zaligheid moeten zijn: - een overvloed van geluk en leven, - hoe dit zij (de taalkundigen weder in eere) dit is zeker, de menschen maken een afschuwelijk misbruik van het woord! - Zalige uren en oogenblikken! zalige genietingen! zalige toestanden! - en als ge nu vraagt wat deze zaligheden waren, zult ge uwe vleeschelijke, zinnelijke, echt wereldsche broeders ofzusters met stomme verwondering aanstaren, dat ze voor hunne respectieve genietingen - zulk een gruwelijke logen hebben durven uit te vinden! - Over de zaligheid der zielen, aan de andere zijde der graven, loopen de begrippen en stellingen tamelijk ver uiteen - men moet zich hier in het land des geloofs, waar het aanschouwen, als contrebande, allerstrengst verboden is, dikwerf met de beeldspraak der dichters behelpen - en dat kan niemand helpen, of kan niemand kwalijk genomen worden. - Men handelt zekerlijk zeer verstandig, om den toestand der werkelijke, ondichterlijke en officiëele zaligheid, niet te vergelijken bij eenigen toestand hier op aarde - en leere hier, wat menigeen zoo noode leert, toch in 's Hemels naam, jawel bepaaldelijk in 's *Hemelsnaam*, zich te wachten, om geene karikatuur of eene logen der zaligheid den volke aan te bieden. - Over het leerstuk der ‘alleen zaligmakende

kerk' moeten we echter aanmerken, dat ze juist daardoor eene alleen-*niet*-zaligmakende kerk zoude zijn, als zij zulk eene pose tegenover den barmhartigen Schepper, in ernst en waarheid, nog langer wil bewaren - want, de gedachte dat er zoovelen, en wel zoovelen buiten hunne schuld, of buiten hun weten, niet-zalig zijn of kunnen worden, moet noodzakelijk de eigene zaligheid, al wordt ze als een kerkelijk privilegie en praerogatief met beide handen aangegrepen - in den grond verstoren. - Waarschijnlijk zal men, welligt eerst over eenige twintigtallen jaren, zoo ver gekomen zijn ('t lukt thans nog niet) om aan de dwalende en afvallige broeders en zusters, die hier beneden uitgesloten werden, daarboven bij den Heer ook nog een plaatsje te gunnen - dáár, waar plaats genoeg, en meer dan genoeg zal zijn voor allen, die elkaâr hier - ici bas - tot heden toe, op kerkelijk gebied, nog geen staanplaatsje inruimen!

ZANG. - Ge hebt er, waarde en verstandige lezer! misschien nooit ernstig over nagedacht, welke wezens en schepselen, door ons menschen, als *zingende* worden voorgesteld - en als ge dat bedenkt, zult ge erkennen, dat er geene kunst of bezigheid bestaat, zoo verbazend algemeen, en alom in praktijk gebragt. - Volgens de Grieksche wijzen zongen de sferen - de Platonische sferenharmonie - de engelen en goede geesten zingen lofliederen en Hallel's - de menschen zingen - bovenal de dichters, zelfs zij, die geheel schor, heesch of stom zijn, als ze hunne gedachten maar op rijm brengen, en ergens hier of daar een achterhoekje op den zangberg mogen inhuren - en een uitgever bij den kraag houden - de vogels, met den nachtegaal voorop, zingen, - ook zelfs de krekel, - gaat ge nu tot al die volkeren, die hunne psalmen, kerk-, straatliederen, hunne volksliederen zingen, al loopen hier ook dikwijls valsche noten onder - dan blijkt inderdaad, dat de zang ongehoord algemeen is, ja, nog meer; sommige redenaars, die volstrekt niets met de dichters en zangers gemeen hebben, spreken hunne volzinnen uit op een zangerigen toon, en deelen daardoor in de algemeene onbedwingbare geestdrift. - De wilden, de beschaafden, de Noorden de Zuid-Europeanen, allen zingen. - 't Is immers het gevleugelde, het huppelende spreken? Men kent zingende sprekers en sprekende zangers, - het recitatief moge hier als de overgang beschouwd worden. - Wat de eigenlijke zangkunst thans geworden is, kunnen we niet beschrijven, - zekerlijk, dat koning David en Asaf geheel *anders* zullen gezongen hebben, dan Rubini en Tamburini, en dat de kunst aan de menschelijke keel, aan het strottenhoofd, aan de larynx en pharynx allerverbazendste eischen doet, waarbij niet de *schoonheid*, maar eigenlijk de *onmogelijkheid*, in de eerste plaats schijnt gevorderd en gewaardeerd te worden. - Het kerkgezang moge wèl toezien, om in onze stoomeeuw niet mede te ontaarden, en afstand te doen van de oorspronkelijke, reine eenvoudigheid, waardoor de kunst aan de godsvrucht, die met weinige en krachtige toonen geheel tevreden is, een jammerlijk nadeel zoude aanbrengen. - Voorts, herinneren we, om onzen tijd behoorlijk te kenmerken, dat menig wereldberoemd zanger of zangster, door een gelukkige keelorganisatie, en behoorlijke studie geacheveerd, op éénen avond voor het verrukte en zalige (*Zie hiervoor*) publiek, zooveel gewonnen, verdiend, of zich toegezongen heeft - als menig ijverig en bekwaam

handwerker, gedurende 10 jaren van dapper en stevig werk, nooit zal kunnen verdienen. - Hierbij nog een woord over zanggezelschappen, zangersfeesten, liedertafels - en wat er meer van dien aard is: men zegt, beweert, dat de nationaliteit en de *internationaliteit* der volken daar bijzonder door vermeerderd en versterkt wordt, - als menschen, Nederlanders en Duitschers, te zamen zingen, zegt men, vloeijen de volksstammen weder te zamen - *vloeijen* - men bezigt dit werkwoord ook van allerlei soort van geestopwekkend vocht, waardoor de kelen, die zingen moeten, en somtijds nog al droog zijn - vochtig worden gehouden, - men denke aan het wagensmeer; - alles dus vereenigd: de geestdrift der muzen, der kunst, behoorlijk geleid en ondersteund door opwekkende en leven inblazende - dranken - zal zekerlijk, in de dagen die nog komen en die afgezongen zullen worden - het schoon volkenverbond, de internationaliteit, krachtiglijk doen bloeijen - daar is niet aan te twijfelen, ook volgens de ondervinding - *optima magistra*.

ZEDEKUNDE. - Waant niet, dat we hier met eene kunde of kennis der zeden of gewoonten iets te doen hebben, en wij bidden u reeds nu, mistrouwt dit woord. - 't Is uit de wereld der praktijk, uit de werkelijke wereld en het leven, overgegaan, weg- en overgeloopen naar de school, naar het stelsel, naar de wijsbegeerte, naar de theorie. - Menigeen heeft een behoorlijk stelsel der zedekunde, met al deszelfs gelederen en scharnieren en verlengstukken gevormd, of een tien- of twintigtal werken over de zedekunde gelezen, geplunderd en geëxcerpeerd - terwijl hijzelf nooit de zedekunde, als zedelijkheid, in praktijk heeft gebragt - dat is wel zeer vreemd, maar toch zeer waar. - De zedekunde heeft den geleerden, akademischen tabberd omgeslagen, en redeneert en argumenteert zoo geweldig geleerd, dat men er ten minste een systeem van moet vormen, om aan de eischen des tijds te voldoen. - Buitendat heeft men de zedekunde *geographisch* en *ethnographisch*, even als de landkaart, gelieven te behandelen, en spreekt gestadig van eene ‘heidensche, Christelijke, Joodsche’ van eene ‘moderne’ of ‘antieke’ zedekunde, dus in de vooronderstelling, dat er verschillende zedewetten kunnen zijn. - Op die wijze heeft men de eenige, vaste, onveranderlijke zedelijke waarheid, naar tijd en persoon en plaats, naar eeuw en geslacht, gemodelleerd en verknipt, - even alsof er inderdaad meer dan *ééne* enkele, ware, en daarom goddelijke zedekunde kon zijn! - Als de zedelijkheid geen algemeen eigendom der menschen is, en reeds bij de menschen en volken aanwezig (hoewel omsluijerd en verborgen) aanwezig was, zullen we haar met al onze stelsels, en in elkaâr geschroefde systemen, van Aristoteles tot op Rothe, - nooit levend kunnen maken, - ze blijft dood. - Zooveel is tamelijk duidelijk, dat de volmaakte en onfeilbare Meester, de *éénige* Zedemeester, geen stelsel der zedekunde heeft nagelaten aan Zijne jongeren, en dezen niet aan de wereld; maar dat de oorspronkelijke kracht van Gods liefde, Gods woord, het goede zaad in den mensch doen opbloeijen, zonder dat men eerst de heggen, de muren, en de schuttingen van het stelsel op den akker heeft gezet, die waarschijnlijk den akker zullen bederven, en vroeg of laat ook omverwaaijen, of verbrokkelen en vermolmen.

DE ZEE - is ons nationaal woord, ons

element, onze leus, ons vaderlandsch thema - dat we met de visschen, de krabben, de garnalen gemeen hebben, en met de oesters. - Als zeebewoner, als strandbewoner, ziet de Nederlander zich gaarne voorgesteld - zelfs op de munten: *luctor et emergo* - een zwemmende water-leeuw - en wat de zee ons nam, geheele strooken land, dat gaf ze ons met duizend percent intrest terug, door de zeevaart. De zeeman stond eens hoog in Nederland, en ons zeekasteel was meer dan eene bloote bedreiging, - men boog voor de vlag - nu hebben we nog steeds de oude zee, van Texel tot aan Vlissingen, met al hare stormen en zandbannen, - maar anderen hebben mede de zee in- en overgenomen, - de groote, vochtige, hobbelende wereldstreek, waar het voor ieder, die magt en moed heeft - a prendre - blijft. - Waarschijnlijk, dat wij, Nederlanders, langzamerhand meer landelijk, meer staatkundig, meer landbouwend en minder zeemagtig zullen worden, en ons oud uitgestrekt, beweegbaar golventerritoir vaarwel zullen moeten zeggen - en meer ploegen dan schepen tellen - daarover zal men met goed gevolg het ministerie van marine, de jaarlijksche begrooting', en onze tegenwoordige marine zelve kunnen nazien. - Daar onze voorvaders de Ruiter, Tromp enz. zeer degelijke mariniers waren, en toenmaals het ministerie van marine zich geweldig kordaat hield, trooste men zich met den roem dezer voorouders, waarop wij teren mogen, en er ons, als de kinderen, regt aan te goed doen, - 't is immers ons regtmatig erfdeel, door de geschiedenis notarieel opgemaakt, daar we mede tevreden moeten zijn! - Moge de dijken zeewering ons slechts bewaren tegen het gevreesde element, dat ons gestadig ernstig bedreigt, waarop intusschen, als vriendschapsbetoon, elk onzer dichters een of meer gedichten heeft gemaakt, vooral als ze nabij Scheveningen wonen, en daar uit de eerste hand kunnen speculeren.

ZEGEL - komt in verschillende betrekkingen des levens voor, - en somtijds in zeer exceptionele: - het zegel der waarheid - de eenvoudigheid, volgens Boerhave, - het zegel der min - de kus (??) - het zegel der getrouwheid - een antieke of moderne ring, - het zegel der vriendschap - somtijds eene beleening, een paket Integralen of Russen; of eene aanbeveling en voorspraak bij magtigen der aarde. - Men plaatst echter niet alleenlijk in zulk een symbolischen zin alom dergelijke quasi-zegels, - maar ook meer faktisch, - b.v. op koopmansgoederen, in stoomboot of entrepôt, - op brieven en staatsstukken, eindelijk zonderling! op *graven* en praalgraven, - even alsof de doodsbeenderen van groote liên, - dat wil zeggen: die op aarde eens groot *waren* - wat ze *nu* zijn laten we in het midden - gelijk een wisselbrief moesten verzegeld worden, - of geschiedt dit uit vrees, dat men zich welligt later, wegens de misdaden der eens levenden, aan het stof der dooden zal wreken? - De Staat heeft in onze eeuw het *zegelregt* gevormd en geimproviseerd, een regt, dat immers ten tijde van Solon, Justinianus, en Theodosius of andere Codex-schrijvers, in geenen deele bekend was. - De roode of blaauwe kleine leeuwen of arenden, of vrouwenbeelden, of kransen vergezellen getrouwelijk en beveiligen tienduizendtallen bladen, dag- en weekbladen, - zooveel vaderlijke of moederlijke zorg draagt de Staat voor zijne kinderen, en zorgt, dat bijna geen enkel dagschrift, evenmin als het rekest of de akte, ongezegeld verschijnt. In lateren leeftijd, als de staathuishoudkunde hoogere ontwikkeling

heeft bereikt, zullen we welligt de preekbundels, de romans, de almanakken, de gelegenheidsgedichten, b.v. van den heer Schenkman enz., mede gezegeld zien verschijnen, en eindelijk de menschen zelve, - de ambtenaren, de commiezen, de policiebedienden enz. - Wie waagt de toekomende, verbazende peripherie - den cirkelomvang - van het onbetwistbare zegelregt te berekenen?

ZENDELING. - Oorspronkelijk, zuiver Grieksch ‘Apostel’ - taalkundig minder juist, als we er de woorden ‘vondeling,’ ‘lieveling’ nevens plaatsen: - de gezondene, de afgezondene, de afgezant. Eerstelijk worde der wereld herinnerd, dat alle redelijke wezens op aarde zendelingen zijn, en de algemeene zending naar deugd, heil, volmaking en onsterfelijkheid hebben ontvangen, waaraan zeer velen niet voldoen, en deze zending - rondweg ontkennen. - Vervolgens onzer eeuw een klein loflied gebragt, wegens de bende Christelijke zendelingen naar Oost en naar West, die het oude Apostelambt, onder gewijzigde omstandigheden, weder opvatten. - Wij wenschen hun, - maar 't is niet mogelijk, - in de eerste plaats, de wonderbare Pinkstergave, ‘de vreemde talen en tongen’ toe; want, met de grootste geestdrift en de krachtigste beginselen van moed en volharding uitgerust, - moeten altijd de vreemde talen en tongen der onbekeerden, als het buitenste bolwerk, eerst overwonnen, als men verder met de kruisbanier in de handen zal doordringen. - Om die reden wordt de zendeling, zelfs tegen wil en dank, een taalkundige, en moet, ontgloeid in Christelijke geestdrift, ter bekoeling helaas! aan woordenboeken of spraakkunsten werken - en die hebben - eer hij bekeeren kan. - Niet slechts behoeft de zendeling in de negentiende eeuw geloofskracht, wijsheid, gezondheid, matigheid, - maar ook - geld - iets dat men fatsoenshalve ondersteuning noemt. - Waar hij kerken of kerkjes en scholen bouwen zal, en reizen moet, en een zeker nederig aanzien tegenover de wilde broeders en zusters moet vertoonen, - ontbreke het hem niet aan de algemeene zenuw voor alle staten, menschen, maatschappijen en inrigtingen - aan een behoorlijk salaris! - daarvoor zorgen de grootere of kleinere zendeling-genootschappen, terwijl ze vooral scherp toezien, - niet zoozeer op de zuivere leer - dan wel op de behoeften hunner vrome en getrouwe kinderen, die daar ginds op de *buiten*- en *voorposten* der Christelijke kerk, in het vuur geplaatst, toch niet mogen verhongeren - of wat ruim zoo *erg* is: - het zeridelingswerk, uit nood of liefhebberij, met zekere *andere* werkzaamheden, die geweldig tegenstrijdig zijn, in een financieel verband brengen, b.v. een opiumhandel, of eene consulaire of diplomatieke - bij-betrekking en bij-zending, - een appeltje voor den dorst! - Eindelijk zoude het, ter gunste der onbekeerde heidensche broeders of zusters, bijzonder wenschelijk zijn, als de Europesche zendelingen - *ééne geloofskleur* konden aannemen - als ze ten minste, tegenover deze nog onwetende, onkritische, ongeleerde vrienden, het leerstellig, het kerkelijk verschil lieten rusten, - tot tijd en wijle.... O! om 's Hemels wil, allerbeste Christenmenschen der negentiende eeuw! Wat moeten onze zwarte, bruine, koperkleurige, of leverkleurige natuurgenooten en confraters op deze kleine planeet van u denken, wanneer gij met uw *eenig* volmaakt en goddelijk Christendom verschijnt, - hier als Katholiek, - daar als Protestant, - hier als Dordsch-Gereformeerd, - daar als

Evangeliesch, - mogelijk Evangeliesch-Luthersch, of als bepaald Doopsgezind?? - Is het niet onmenschelijk en barbaarsch, om de respectieve wilde, heidensche broeders en zusters, daardoor geheelenal in de war en van de baan af te helpen, en eene zeer gegronde aanleiding te geven, om u, met uwe botsende, en hortende en strijdende leerstellingen, allen intusschen uit het *eene* en *eenige* Evangelie afgeleid!!! - als zeer verdachte en nog zeer onrijpe missionarissen, te wijzen van de hand - en de onbekende nieuwe leer, in die gegevene omstandigheden, alleenlijk aan te nemen - voor notificatie?? - Oordeelt zelven, leden, begunstigers en bestuurders onzer krachtige zendelinggenootschappen - en bloost, bloost - over onze eeuw.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De vooruitgang.
I. Eene satire, vrij gevolgd naar R. Töpffer.

Uit de Mélanges, na zijnen dood, in 1852 uitgegeven.

Het is alles geen goud, wat er blinkt.

De vooruitgang, het geloof aan en de dweeperij met den vooruitgang, maakt een kenmerkenden trek van onzen tijd uit, die hem zoo schitterend en arm, zoo groot en ellendig, zoo wonderbaar en drukkend doet worden. Vooruitgang en cholera, cholera en vooruitgang, zijn twee rampen, die in de oudheid onbekend waren.

De vooruitgang is de wind, die, uit alle hoeken tegelijk opstekende, over de vlakte waait, de sterkste boomen schudt, het riet kromt en het gras verlamt, die het zand in draaikringen doet op warrelen, die in de hutten blaast, en den reiziger tot op de legerstede plaagt, waar hij hoopte rust te zullen vinden.

De vooruitgang, minder figuurlijk gesproken, is deze onrustige koorts, deze brandende dorst, deze onophoudelijke overspanning, die de geheele maatschappij aftobt, die haar geene verademing, geen rust en geen geluk overlaat. Men weet niet welk eene geneeswijs men tegen deze kwaal moet aanwenden, te meer daar de deskundigen het hierover niet eens zijn. De eenen zeggen dat het de normale staat, de anderen dat het de ziekelijke toestand is, de een dat hij besmettelijk, de ander dat hij onbesmettelijk kan geacht worden. Ondertusschen gaat de cholera, ik wil zeggen, de vooruitgang zijnen onwederstaanbaren loop vervolgen.

Voor mij ik geloof dat hier uit de zaak het misbruik ontstaan is, omdat gewoonlijk het misbruik uit de zaak geboren wordt. Dat de zaak bestaat, wie zal zulks ontkennen? De maatschappelijke vooruitgang is even plotseling opgekomen, als hij alles omvattend is, hij openbaart zich alle oogenblikken onder duizend vormen, in alle zaken. Niets wordt er gedaan zoo als vóór dertig, twintig, tien jaren; alles wordt beter, spoediger en tot voordeel van een grooter aantal verrigt. Ziedaar de zaak. Maar voor deze wonderen blijft de eenvoudige mensch, die geen sterk hoofd heeft, verbijsterd en opgetogen staan, zijne verbeelding wordt daardoor op hol gebragt. Hij ziet den vooruitgang overal, in de zon, in

de maan, in de Sandwich's eilanden en in de toupetten, in Amerika en in de teelt van de witte kool. Dit is nog niet genoeg, hij wil dien overal en dadelijk zien, in de godsdienst en in de geweren *à la piston*, in de zedekunde en in de papieren halskraagjes, in de staatkunde en in de brillen. Ziedaar het misbruik.

Hij zegt er is vooruitgang in dit; dus is er vooruitgang in alles! Iedere vooruitgang is iets nieuws, dus is elke nieuwigheid een vooruitgang. Zoo redeneert hij: van het betrekkelijke tot het absolute, van het ware tot het vooroordeel overgaande, vervalt hij van het vooroordeel tot duizende zotternijen volgens de methode die hem eigen is.

- Maar de hoofdzotheid, die de moeder en het model is van alle zotheden, is de wijs waarop de eenvoudige mensch den vooruitgang beschouwt, niet alleenlijk als een middel, maar als het doel, het eenige doel van het geluk. Hierdoor jaagt hij onophoudelijk voort zonder ooit iets te bereiken, want achter een vooruitgang is er altijd een ander; hij geniet niet, want de genieting wordt onbepaald verschoven; hierdoor veracht hij het verledene dat iets was, hij telt het tegenwoordige weinig dat veel is, waardoor hij, hoewel hij verbeterd is, onvergenoegd blijft. Dit is juist hetgeen wij zien. Overal *malaise* te midden der onophoudelijke vooruitstreving. Overal bederft de zaak van morgen die van heden, het betere, dat niet spoedig genoeg wil komen opdagen, doet het goede, dat voor de hand ligt, over het hoofd zien. Geen rustpunt, geen veiligheid, geen kalmte; het is onmogelijk ergens te blijven stilstaan, of zich er eenigen tijd op te houden. De vooruitgang is daar, met zijne ontzaggelijke zweep de kudde voortdrijvende: Voort! - Hoe! altijd loopen! Zonder eens halt te houden! - Voort! - Dit lommer behaagt mij, dit rustoord lokt mij aan... - Daar is er verder nog een beter, voort. - Daar zijn wij er - voort maar. Gij zoudt zeggen, dat het leelijke kleine oude mannetje, dat zich op de schouders van Sindbad den zeeman vastgeklemd had, hem nu hier dan daar, nu links dan regts, voortstiet.

Dus is voor mij, en voor eenige anderen die ik ken, de vooruitgang ons schrikbeeld, onze vijand, die ons sedert jaren gehinderd heeft, die onze herinneringen heeft besmet en onze woning heeft bedorven; hij is voor ons, achter ons, en bestookt ons van ter zijde, hij is een ondragelijke indringer, een onuitstaanbare babbelaar en een oorverdoovend levenmaker. Gelukkig als wij des Zondags onze winkels kunnen sluiten, en aan den overkant van het meir, onder de kastanjeboomen van de Allingen en de notenboomen van Evian eenige verademing kunnen smaken. Hier laat ons de vooruitgang met rust, hier heeft hij het spoor nog niet weten te vinden, maar wie weet wat er nog kan gebeuren?

In de staatkunde heerscht er eene nooit afgaande koorts. Alles is er nog te doen, zegt hij. De omwenteling van 1793, mislukt, half werk, het is de revolutie die nog volgen moet waar het op aan komt, en als die gedaan is, spoedig eene andere. De laatst verloopen vijftig jaren, die wij doorgespoed zijn, wat hadden zij te beduiden? wij moeten sneller gaan, willen wij verder komen. De overwinning, die wij in Julij behaalden, wat voordeel heeft die ons aangebragt? Er moet beter doorgetast worden. Welk eene vermoeijenis! En dat alles om ons vrij te maken. Welk een harde meesteres is de vrijheid! Kent gij eene sultane die despotischer is. De slaafsche Turk rookt stil zijne pijp in zijn kiosk, wij vrije mannen loopen hijgende op een stofferigen weg, waaraan geen

einde is. Des Zondags gaan wij dus, na onze winkels gesloten te hebben, ik en eenige anderen die ik ken, onze cigaren onder het lommer aan gene zijde van het meir rooken. Wij gelooven dan dat wij Turken zijn, en dat verkwikt ons.

In de letterkunde is de vooruitgang een prikkel die steekt, vlijmt en altijd doorpriemt, en gij ziet de schapen over de schapen heentuimelen. Om de week wordt een drama door een ander verdrongen, om de vierentwintig uren bekomt gij een anderen roman. Gij hebt het leelijke geschilderd, ik zal het afgrijslijke voorstellen; wilt gij mij hierin overtreffen, ik zal het monsterachtige doen verschijnen; zoo gij het hierin nog erger wilt maken, zal ik... maar helaas! er is niets meer, ziedaar de bodem van den zak, keer hem maar het binnenste buiten. Hoe aangenaam is het voor den burgerman, wiens geld men uit de beurs geklopt en wiens smaak men bedorven heeft!

In de industrie is de vooruitgang even koortsachtig, even haastig en dringend. Hij laat niets op zijn plaats, hij vaagt alles voor zich uit, hij graaft, ondermijnt, pleistert, gooit over hoop, kanaliseert, hij maakt van de buitenplaatsen fabrieken, van de wegen eene machine voor de waggons, van de menschen kolenbranders of actionisten, een hoop beweeglijke marionetten, die slechts willen voortstoomen, die naar niets anders vragen dan wanneer de trein vertrekt, en die u ook zullen voortkrijgen, twijfel daar niet aan. En ik wil niet voortgestoomd zijn; ik zeg u dat ik niet wil! en echter moet ik tegen wil en dank in de waggon, doch ik kruip ongemerkt op de locomotief, want ik wil liever op de machine zitten dan er door verpletterd worden. Doch des Zondags gaan wij in eene barouchet, na alvorens onze winkels gesloten te hebben, naar buiten, welk eene verkwikking! De koetsier houdt op waar wij verkiezen, de paarden drinken aan de fontein, en wij uit onze veldflesch. Onze machine is de pot dien wij te vuur zetten, onze stoom is de haver die wij aan onze beestjes geven, wij drinken vrolijk een glaasje onder het lommer, misschien Koos de voerman wel twee, hij slaat er dan ook duchtig op, zoo wij dan het ongeluk hebben van in eene drooge sloot te vallen, staan de paarden dadelijk stil; nadat wij eenige ligte kneuzingen ontvangen hebben, en de schade zoo goed mogelijk hebben hersteld, komt alles weer teregt. Er is geen locomotief die fluitend doorjaagt, die u stoom en rook in het gezigt blaast, geen waggon, die, terwijl gij daar ligt, als een logge dommekracht u komt verbrijzelen. En die woede van telkens meer en meer te produceren, te fabriceren, te perfectionneren, en die kapitalen, die hoe langer hoe meer arme werklieden doen ontstaan, en diehoopen voortbrengselen, die geene meerdere verbruikers uit den grond kunnen doen oprijzen.... Want de vooruitgang, merkt dit wel op, wil slechts dat men voortbrengt, dat men verandert, dat men het altijd beter en beterkoop levert. Hij komt niet uit dezen kring. Dit gemaakt, maakt hij gedurig wat anders, dit veranderd, moet dadelijk door wat anders van gedaante en qualiteit verschillend verwisseld worden. Dit is naauwelijks verbeterd, of hij begint zulks aan iets anders te beproeven. Velen vinden hierin hunnen financieelen ondergang, doch dat gaat hem niet aan. Onverbiddelijk, zonder gevoel, werpt hij duizenden bedrogenen omver, die door hem rijkdom en geluk hoopten te verkrijgen, en duizenden strekken in de verte de armen naar hem uit. Dit bewijst de geschiedenis van mijn oom. Mijn oom vond de phosphoruskokertjes uit, die zoo

gelukkig de zwavelstokken en den vuurslag vervingen. Welk een ophef maakte men van deze uitvinding! men sprak er van in de Academie der Wetenschappen, men kondigde die door biljetten op de hoeken der straat en door de dagbladen aan. Zelfs de dienstmaagden wilden van niets anders tot het aansteken der kaarsen, dan van die kokertjes gebruik maken. Frankrijk, ja gansch Europa begon zich daarvan te bedienen, mijn oom dacht reeds om groote verzendingen daarvan naar Amerika te doen. Doch daar komt op eens een *quidam* in de gedachten om de phosphorus met de zwavel verbonden aan de punt van een klein houtje te hechten. Eene uitvinding, hem ingeblazen door den helschen geest Lucifer, die hem toestond die stokjes naar hem te noemen. Weg waren al de schoone vooruitzigten van mijn oom, die nog daarenboven het verdriet had van alle avonden het oorverdoovend geschreeuw van ‘Lucifers! Lucifers!’ onder zijne ramen te moeten aanhooren. Ik weet niet hoeveel grossen phosphoruskokertjes, waarmede hij is blijven zitten, wij wel van onzen oom geërfd hebben.

Eveneens is het met de smeer- en waskaarsen gegaan: nadat zij lang over de ouderwetsche olielamp gezegevierd hadden -- werden zij langzaam door de nieuwerwetsche verdrongen; maar nu liggen zij bijna geheel ongevraagd in de bakken der kaarsenmakers, die met leede oogen het draagbaar- het Hallo- en kolengas, dat tot in de diepste schuilhoeken der woningen door buizen en pijpen geleid wordt, in alle straten, winkels en koffijhuizen zien schitteren.

Het is dus de vooruitgang, die ons vermoeit, verveelt, uitput en ons nimmer ongestoord laat. Als men er zich nog tegen kon verdedigen, door te huis te blijven, maar neen, hij komt ons opzoeken van de eerste tot de vijfde verdieping.

Ik ben schoolmeester, ik leef in het school vertrek en verschans mij daar door mij achter eenige bestovene boeken te verschuilen, voor mij oude vrienden, die mijne jeugd onderwezen... Tevergeefs! de vooruitgang heeft mij ontdekt, hij heeft de lucht van mij gekregen, hij heeft aan mijne deur aangescheld, en zich doen aandienen, vijfmaal op een dag komt hij mij in mijn schuilplaats verontrusten.

De een wil dat ik van zijn inkt in poeder gebruik maak, niets deugt dat niet met dezen poederinkt geschreven is, wie zou zich nog van den ouden, vloeibaren inkt willen bedienen? en hij ziet mij en mijn bemorsten, doch mij waarden inktkoker, met eèn oog van verachting aan. Een ander biedt mij zijne stalen pen aan. - Ik hou meer van mijne schacht. - Maar de geperfectioneerde stalen pen? - Ik hou meer van mijne schacht. - Maar met een daartoe expres zamengestelden inkt? - Ik hou meer van mijne schacht. - Door Mr. Perry vervaardigd? - Ik lach met Mr. Perry, ik hou meer van mijne schacht. En in mijzelven: ‘Schelm, nietswaardig voortbrengsel van de beschaving daar gij zijt, ondraaglijke handlanger van den vooruitgang, van dien geesel, waardoor gijzelf een geesel voor mij en anderen wordt.’ Spoedig had ik berouw zoo boos geworden te zijn.

Een ander heeft de geheele geschiedenis op ééne pagina geschreven, de Grieksche, de Romeinsche, de Babylonische, het zijn leelijke gekronkelde en gekleurde strepen, ondoorgrondelijke raadsels met jaartallen en namen opgevuld, iets dat ons voor altijd van iedere geschiedenis zou doen walgen. Nog een ander wil dat ik stenographeer... Al weer een ander dat ik lithochromeer... terwijl nog een ander wil dat ik mnemoniseer, ik en de mijnen, mijne leer-

lingen, mijne dienstmaagd, mijn os en mijn ezel... Och was het maar Zondag, dan kon ik naar de overzijde van het meir vlugten. Daar zijn de rond venters van den vooruitgang niet geduld, daar kunnen wij buiten het bereik van hunne dringende en brutale aanzoeken onze uren onder het lommer der oude hoornen slijten, digt bij de stille en vervallen gehuchten, waar dorpelingen wonen, die met deze plagen geheel onbekend zijn. Tweemaal gelukkige dorpelingen der Allingen! De vooruitgang verstoort hunne rust niet, hij vervolgt hen niet in hunne rotsen. Hij heeft hunne boogaarden niet verwoest, hunne heuvels niet doorgraven, en den olm, die hunne kindschheid belommerde, niet omvergehouwen. Zij kunnen zich aan iets hechten, zij kunnen op iets rekenen, en den vrede, de kalmte, de gerustheid genieten. De gerustheid! dit gevoel alleen verschoont het leven, het verguldt de dagen, het doet de uren zachtkens daarhenen vlieten, het is voor het hart een streelende wellust, en de wonderen van den vooruitgang kunnen er het gemis niet van vergoeden. Zoo ik iemand vond die met mij instemde, wien de vooruitgang zijn hoofd niet heeft doen draaijen, en zijn oordeel van het regte spoor heeft afgeleid; die daarvan de overdrijving en de kwade gevolgen kan inzien, en hem soms zoo ongerijmd als onnoodig kan vinden: - ach! kom, mijn vriend, zoude ik hem toeroepen, niets doet mij u meer hoogachten dan deze overeenstemming; kom, wij zullen te zamen leven, gij zijt mijns gelijke, gij zijt mijn naaste dien ik als mijzelve bemin, wij zullen aan gindsche zijde van het meir eenige kalmte zoeken alvorens te sterven. Wij zullen de groote fantasmagorie ontvlugten, om ons daar vreedzaam aan den beker der natuur te laven, in plaats van aan dien bedriegelijken van den vooruitgang, waarvan de drank ieder oogenblik verandert, die ons dronken maakt zonder onzen dorst te lesschen, die te sterk prikkelt om met langzame teugen genoten te worden. Door kwakzalvers bereid, door kwakzalvers aangeprezen, wordt hij echter door de menigte gretig opgeslurpt, hoe bitter hij ook smaakt, omdat men haar heeft wijsgemaakt dat hij het levenselixir is. Kom, mijn vriend, onze woningen zullen op de helling van dezen heuvel zijn, in het gezigt van het meir en van zijne wijd uitgestrekte boorden, open voor de frissche morgenlucht, en door de koesterende avondzon verguld, altijd stil en vreedzaam. Het gezigt van de uwe zal mij waard zijn, en dat van de mijne zal u aangenaam bezig houden; want altijd dezelfden en met de kalmte van ons leven verbonden, gespaard door de mode die zich aan niets verbindt, onbekend aan den vooruitgang die alles doet ontaarden, hebben zij aanspraak om met het landschap dat hen omringt, en met nog meer regt, om zich met ons gevoel, met onze harten, met ons bestaan te vereenigen, en zoo eene ramp haar kwam te verwoesten, ja, buurman, wij zouden er de plaats van met tranen aanstaren...

Kom, wij zullen indien dit noodig is, ook onzen vooruitgang, onzen langzamen en stillen vooruitgang hebben, het zijn de nieuwe schoten van de kamperfoelie, de ranken van het klimop die gij om uw venster leidt, de schitterende dos van uwen bloeijenden boogaard ... Ieder jaar zullen deze eenvoudige schoonheden, door den zoelen adem der lente verjongd, onze oogen verlustigen, en de landelijke zorgen zullen onzen tijd bezig houden en stof tot ons onderhoud opleveren... De kalmte, mijn buurman, de gerustheid, de gewoonte, die aangename zaak, de tijd, dien wij aan onszelven hebben, het-

geen nog aangenamer is, zullen over onze dagen hunnen zachten glans verspreiden; wij zullen niet genoodzaakt zijn overal den kogel van den vooruitgang na te slepen; het betere zal niet onophoudelijk het goede dat wij genieten vergallen; de ongerustheid, de *malaise*, de koorts, de verslindende koorts der gedurige verbetering, zal den vrede van onze nederige woningen niet verstoren, en als wij het leven moeten verlaten, zullen wij ten minste geleefd hebben.-

Zachte droom, mijn buurman, maar slechts een droom. Over deze dingen kunnen wij wel mijmeren, maar zij hebben echter geen plaats. Hoe zouden wij hiertoe de gelegenheid vinden? Gij hebt uwen winkel, ik mijne school, en men zegt dat in deze vallei onder de kamperfoelie, en alleen in zijnen boogaard, men zich in eene week doodelijk zoude vervelen, en dat men het gedoetje op het einde van den zomer weder zoude verkoopen, en terugkomende geheel van het landleven, en van de droomerij hierover zoude genezen zijn! Doch dit zou zeer beklagenswaardig wezen; verstoren wij onze zoete droomen niet, vernietigen wij de beminnelijke wereld niet, die wij ons in onze gedachten voortooverden: als wij deze schoone onbekende met onze oogen zouden willen zien, haar die zoo liefelijk en gevoelig voor onze stem, zoo teeder met ons hart vereenigd was, met onze handen wilden aanraken, zouden wij ons teleurgesteld vinden, want de droom zoude verdwenen zijn. Stellen wij ons voornemen nog wat uit. De avond des levens is, zegt men, meer voor deze voornemens geschikt. Vergenoegen wij ons inmiddels, mijn buurman, om des Zondags naar de overzijde van het meir te gaan.

Maar gaat dan den goeden weg, bid ik u; want er zijn twee wegen die er naar toe geleiden, de een voor de mannen van den vooruitgang, de andere voor ons, mijn vriend! De eerste is een gedeelte van den weg naar den Simplon, overal van eene gelijke breedte, zonder lommer, want de schaduw der boomen bederft de wegen van den vooruitgang, regt als langs een liniaal getrokken, met een gangpad van kleine keisteentjes omzoomd, en voor gehuchten hoofdwachten van de douaniers, en stallen van de paardenposterij opleverende; als men er de rails van een spoorweg op kondeleggen, zoude hij volmaakt schilderachtig zijn, te weten: van eene industriëele schilderachtigheid, die van onzen tijd, die van den vooruitgang. Gij zoudt dan op het horologie af in minder dan een uur op de plaats uwer begeerte wezen, want met den stoom reist men zesmaal gaauwer dan een hardlooper draven kan, gij zoudt daar in drie minuten kunnen ontbijten, uithoofde van de toepassing van den stoom op het koken der eijeren. Verder zoudt gij met het horologie in de hand in zeven minuten de schilderachtige bouwvallen der twee oude kasteelen kunnen bezigtigen, en zoo gij het trof dat er een andere spoortrein terugkeerde, zoudt gij op het horologie af binnen twee uren weder te huis zijn, en allen die gij ontmoette kunnen vertellen in hoe weinig tijds men veel merkwaardigs zien kan. Het is wel waar dat de vooruitgang een bewonderenswaardige zaak is, hij versnelt, hij vermeerdert de genoegens, hij verdubbelt de waarde van ons aanwezen.... is het zoo niet? onnoozele botterik, tourist, vooruitgangsman, stoom- en waggonmensch; is het zoo niet?

Spreken wij van den anderen weg, mijn buurman; dit is de onze. Napoleon heeft hem in zijn tijd niet gezien en liet hem dus ongeschonden, en omdat hij door het Congres van Weenen tot zijne oude

meesters terugkeerde, is hij ongeschonden gebleven, en zal zulks wel blijven zoo lang slechts het huis van Savoijen blijft. Dit stamhuis bemint het ware schilderachtige, het valt in mijnen smaak. De bouwvallen zijn voor zijne vorsten ook onschendbaar, en eene landelijke woestheid wekt hun genoegen op. Onder hunne vaderlijke regering blijven de oude wegen, oud maar belommerd, vochtig en steenachtig maar van eene wilde schoonheid, vreedzaam en liefelijk voor hem die geen waggonman is. De afwisselendste gezigten volgen zich bij iedere kromming van dezen weg op, hij is wel eens steil oploopende, dan verheft hij zich weêr met eene zachte helling, doch hij oefent de krachten meer, dan dat hij die vermoeit. De bronnen die hier niet onder gewelven bekneld zijn, borrelen levend en kokend op, murmelen langs den weg, loopen soms wel in het spoor en verfrisschen u de zolen, en ontsnappen dan weder in de weilanden. Gij drinkt, mijn buurman, van dit zuiver water, uw beestje drinkt ook, gij knoopt een gesprek over dit heerlijk water met het dorpsmeisje aan, en terwijl zij voor een poos het spinrokken laat stil staan, om u te antwoorden en op te nemen, vervolgt gij, na oenen vriendelijken knik, onachtzaam uwe vreedzame reis.

Gij kunt op uw gemak de aangenaam belommerde of trotsch op de hoogte gelegene bouwvallen bezien, er in ronddolen, - u aan uwe bespiegelingen over het onbestendige van het ondermaansche overgeven en het gebergte door eene muurspleet bespieden; verder na een ruw en digt begroeid woud te zijn doorgereden, zijt gij waar gij wezen wilde, en de spiegel van het meir Leman, met zijne boschrijke voorgebergten, kaatst onder uwe voeten de tego enoverliogogende oevers van Zwitserland terug. Ziedaar de weg, mijn vriend, dien gij nemen moet. Laat uw horologie maar te huis, men vindt hier een goeden zonnewijzer, ook hebt gij volstrekt geen haast en behoeft de uren niet na te gaan, laat ze maar zachtjes en ongemerkt daarhenen vlieten. Gij zult wel bemerken wanneer het avond geworden is, als de zon zoo verrukkend achter de bergen zal ondergaan. Voorden waggonmensch is het wat anders; want hij stelt er zijn vermaak in niet om te zien en te genieten, maar om spoediger voort te rollen dan zijn grootvader, spoediger dan gisteren, spoediger dan heden, dan altijd: dit is hetgeen hem aanlokt en betoovert, en geenszins de schoone gezigten, en terwijl gij de uren vergeet door u eene gezonde beweging te verschaffen, uwe gedachten en uw hart te verlevendigen en te verheffen, tuurt hij op den wijzer, meet, berekent, telt de minuten en poogt de seconden door te klieven...

Maar, buurman, ik kom op den vooruitgang terug. Zeg mij, bemoeit hij zich ook met uwe zaken, klopt hij ook aan uwen winkel, steekt hij ook den neus in uwe kruidenierswaren, zoo als hij bij ons schoolmeesters, in onze vakken en methoden van onderwijs doet? Hij heeft ons, mijn waarde, verschrikkelijk verontrust en geplaagd, de snaak heeft een verbond met de huisvaders gesloten, en hij heeft meestal de overwinning op de mannen van ondervinding in ons beroep behaald, die hij met zijne grove stem overschreeuwd heeft. Was het zijne zaak, vraag ik u, den meester over ons, die meesters zijn, te komen spelen? Hij, die een knappe smid, een knappe kanaalgraver en vervaardiger van waggons en omnibussen is, een man van praktijk in één woord, maar met een vierkant hoofd en een stompe denker; moest hij zich bemoeijen met hetgeen de ontwikkeling van het verstand

aangaat, dat zich niet door tabellen, door actiën, door coupons, door dividenden, noch door Lucifers, omwentelingen, kanalen, de goedkoope letterkunde van twee stuivers, den Voltaire in één deel laat oplossen, noch door de valsche toupetten, de racahout, de creosoot, de guttarpercha, of door een drama à la Shakespeare, een monsterroman van tien deelen, of wat alles overtreft door de witte chocolaad laat vereffenen. Witte chocolaad! buurman, dat is het toppunt van den vooruitgang, denkt gij dat men hierin verder gaan kan? Hetgeen sedert eeuwen zwart was wit te maken, wat zegt gij daarvan... Ik begrijp dat een vooruitgangsman hiervoor zijne oogen openspert, dat zijne neusgaten zich uitzetten, en dat hij zijn grootvader veracht die zijne chocolaad zwart, afschuwelijk zwart dronk... En ziet hoe één vooruitgang den anderen voortbrengt, een dichter schenkt ons een glas blaauwen wijn.

De vooruitgang, zeide ik, heeft zijn neus ook in onze zaken gestoken, hij heeft willen weten wat men in onze collegien uitvoerde, hij heeft geeischt dat men hem onze werktuigen en gereedschappen zoude vertoonen. Zij waren een weinig oud geworden, en hier en daar door het dagelijksch gebruik gesleten. Mijnheer heeft een stuursch gezigt gezet, en gezegd: ‘Dit is verrot goed, gooi dit weg.’ - Maar zult gij er ons wat anders voor in de plaats geven? - ‘Gooi maar weg.’ Men heeft weggeworpen, men werpt nog voort, men zal blijven wegwerpen; want de huisvaders hebben gemeene zaak met hem gemaakt. De vooruitgang heeft hen overtuigd dat het tijdstip van de bespoediging, van het praktische, het handtastelijke, het economische, het universeele, het pittoreske, der methode van tweestuivers zonder zegel, der natuurlijke historie door afbeeldingen, der physica in korte handboeken, der geschiedenis in tijdstroomen, der grammatica in tabellen, der teekenkunst in vier lessen, der muziek *de prima vista*, is aangebroken. En hij wil verder, om nog gaauwer te gaan, het Grieksch en het Latijn afschaffen, alles afschaffen dat niet positief is, dat niet dan het verstand opscherpt, de verbeeldingskracht, den smaak, het hart en de ziel verheft; hij raadt daarvoor de voornaamste moderne talen aan, het Duitsch en het Engelsch, het Italiaansch als men nog tijd over heeft, het Irokeesch zelfs in dit geval; doch voornamelijk het Fransch, dàt vooral en voor alles, hiermede - kan men overal te regt komen. Maar het Latijn, het maakt den mensch stug, hij tergt hiermede zijne medemenschen, als het scharlaken een stier. Verbeeld u, mijn buurman, dat men u zeide: ‘smijt uw kaneel, uwe kruidnagelen, uwe muskaatnoten, en uwe peper, uit het venster, de tijd van de bouillonkoekjes, waarin zich al deze bestanddeelen bevinden, is aangebroken.’ Zoudt gij dit aardig vinden? Ik ben zeker van niet. Zouden al uwe klanten hiermede tevreden zijn, zij willen immers dikwijls kaneel en peper en geen bouillonkoekjes? Ik wil toegeven, dat deze koekjes uwe klanten zouden vet maken, doch zij zouden spoedig uwe koekjes zat zijn, en naar ander voedsel verlangen met nagelen en nootmuskaat gekruid. Wij ten minste willen ons niet voorgeschreven hebben, *hoe* en *wat* wij eten zullen, liever verhuisden wij met onze ketels en braadpannen naar de overzijde van het meir.

Gij ziet dus, dat de vooruitgang alles wil veranderen, dat hij alles door elkander mengt, zonder iets te ontwarren, en dat hij de leerstelling van professor Jacotot: ‘*Alles is in alles*’ aangenomen heeft. En omdat, mijn buurman, de nieuwsgierig-

heid alle lieden, die niet verder zien dan hun neus lang is, het meest aanlokt, zullen zij, dit verzeker ik u, de witte chocolaad oneindig beter vinden, al had zij ook nog zoo leelijken kalksmaak; omdat het nieuwe voor hen goed is, en het bekende, het oude niet meer deugt. En gij moet weten, dat dit een algemeene trek van ons geslacht is, de menigte loopt het nieuwe na, zonder onderzoek en vergelijking, en hieraan moet gij den opgang der bouillonkoekjes toeschrijven. Deze lieden, wier gezigtkreits zich niet verder dan het tipje van hun neus uitstrekt, begrijpen dus ook niets dan hetgeen hen nabij is en onmiddellijk raakt, zij beminnen het positieve, waaruit zij dadelijk hun voordeel kunnen berekenen, zij kunnen alleen volgen hetgeen regt op het doel afgaat, en dit in eenen sprong poogt te bereiken. Zij verstaan niets van het middellijke van de zachte overgangen, die dikwijls het wezenlijke en nuttige uitmaken.

Zoo zulks het geval niet was, zou de vooruitgang dan wel zeggen: het Grieksch en het Latijn is alleen goed voor de Hellenisten en de geleerden, thans een geheel onbruikbaar slag van menschen. Maar heeft hij wel over het doel van opvoeding en onderwijs nagedacht? Bestaan deze niet voornamelijk in de oefening en ontwikkeling des verstands en van het zedelijk gevoel. Bij de kinderen is het overige slechts bijzaak. Welnu om deze oefening en ontwikkeling te doen plaats hebben, gebruikte men de studie der oude talen, om het verstand op te scherpen en den smaak te veredelen, waardoor de geest vatbaar voor zedelijke en godsdienstige indrukken wordt. Dit was niet alleen goed voor de Latinisten, maar ook voor allen die het voorregt van eene beschaafde opvoeding kunnen genieten. Doch de vooruitgang begrijpt het anders. Hij zegt aan de huisvaders: het Latijn is alleen goed voor de Latinisten, en dit denkbeeld heeft hen getroffen. Voor den koophandel behoeft men schoonschrijvers, voor de financien vlugge rekenaars, voor de kunsten het liniair teekenen, dat is: de behandeling van passer en liniaal, voor allen, het Fransch, Duitsch en Engelsch, omdat het Fransch, Duitsch en Engelsch... Omdat het Fransch, Duitsch en Engelsch, herhalen de huisvaders, uit hoofde dit denkbeeld hen ook getroffen heeft. Minder tijd en minder geld, en dit denkbeeld lagcht hen nog wel het meeste toe. En hier vloeit een belagchelijk, maar tevens treurig gevolg uit voort, mijn buurman, dat hier de vooruitgang de wTare beginselen der maatschappelijke gelijkheid tegenwerkt, en dat zij, die haar willen voorstaan, en de gelijkheid der verstandsontwikkeling willen bevorderen, door hem voor uitsluiters en aristokraten, voor oude pruiken gescholden worden.

Vervolgens bemint de vooruitgang, even als de lieden, die niet verder zien dan hun neus lang is, hetgeen spoedig, bij verkorting en gemakkelijk gaat. Al hetgeen eenigen tijd, onderzoek en oefening vereischt, is langdradig en vervelend, hij geeft daarop geen acht. Voor hem is de mensch geen plant, geschikt om in eenen zekeren grond aangekweekt te worden, volgens zekere voorwaarden, met behulp der saizoenen en het water des hemels; hij is een boom, die dadelijk rijpe vruchten moet dragen. Deze vruchten zijn schoon, maar zij maken met hare steeltjes geen geheel met den boom uit, en voeden zich niet met zijne sappen; zij zullen binnen weinig tijds verdroogd afvallen. Men behoeft slechts, volgens hem, aan den jongen mensch de slotsommen van het onderzoek van anderen mede te deel en, of hem die te doen nazeggen of namaken. In de schoone

kunsten de behandeling; in de wiskunde de formulen; in de talen de uitspraak en de routine; in de geschiedenis de tijdstroomen, en in alles een onbeschaamde vrijpostigheid, om met een beslissende uitspraak den Gordiaanschen knoop door te hakken. Het is met de hedendaagsche kundigheden en wetenschappen, als met de bouillonkoekjes gesteld. Zij bevatten alles in een klein bestek. Ziedaar, mijn vriend! hetgeen de vooruitgang heeft te weeg gebragt, is het geen jammer, dat hij zich ook met het onderwijs heeft bemoeid? Was hij alleen, of slechts gevolgd door drie of vier rondschreeuwers, men zou hem tot zwijgen kunnen brengen. Maar neen, nu moet men den hoed voor hem afnemen. Het is een legerhoofd met honderdduizend man vóór en achter zich. Hij heeft alle onnadenkende menschen, dit is zeker wel het grootste aantal, op zijne zijde, al de economisten, al de ongeduldige spoedmakers, al diegenen die met alles lagchen daar zij geen voordeel voor zich in zien, allen die de witte chocolaad beminnen, allen die geen Latijn verstaan, die het Latijn verveelt, of heeft verveeld, of zou kunnen vervelen, al de radikalen, die de emancipatie der volken door de verspreiding der kundigheden willen bewerken, al de ultra's, die de onderdrukking des volks door de onkunde wenschen, al degenen die van verkorte methoden leven, van spoedige, algemeene en schilderachtige leerwijzen, van inktpoeder, stalen pennen, mnemotechnie, stenographie, handleidingen, prospectussen, lucifersdoosjes, bouillonkoekjes en verder zulke zaken meer... en velen, buurman, die kaneel verkoopen, hetzij gezegd zonder u te willen beleedigen. Er is onderscheid tusschen kaneel en kaneel.

En zoo ik u nog eens vertelde, hoe de vooruitgang de godsdienstige, zedelijke, en maatschappelijke opvoeding verstaat. Maar dit voor eene andere gelegenheid. Tot Zondag.

Dit schreef de goede Töpffer reeds in 1835, hij is bereids in dien hoogeren werkkring overgegaan, waar de echte vooruitgang zonder stoornis oneindig voortgaat, wij hebben in dien tusschentijd veel gezien en geleerd, en zullen pogen, al is het dan zoo luimig niet als hij, het resultaat onzer bevindingen aan de lezers van den Tijdspiegel mede te deelen.

II. De vooruitgang in de godsdienstige, zedelijke, en maatschappelijke opvoeding.

Aan de vruchten zult gij den boom kennen.

Het jaar 1848 heeft aan Europa eenen geweldigen stoot gegeven, het menschdom is daarin zoo verbazend vooruitteschoten, dat het tegen zekere hinderpalen, die nog niet waren weggeruimd, met kracht is opgestormd, en daardoor onzacht is teruggeworpen, om in eenen toestand te verkeeren, die minder geëmancipeerd is, dan de vroegere was. Uit een hevige actie is een hevige reactie ontstaan, en wel zoozeer dat zelfs de voorstanders van eenen bedaarden, gematigden en beredeneerden vooruitgang, reactionisten geworden zijn.

In eens moest het toppunt der maatschappelijke volmaking bereikt worden. Als in eene ijlende koorts tuimelde men voorwaarts, totdat men eindelijk be-

merkte, dat men over elkander heen gevallen was, en zich deerlijk bezeerd had. Al hetgeen tot nog toe in de maatschappij was staande gebleven, moest worden omvergehaald. Orde, overheid, wetten, verschil van standen, ja zelfs het gezin en de eigendom, werden als oude vooroordeelen beschouwd, waarvan men zich zoo spoedig mogelijk moest losmaken.

Doch wat heeft dit dolzinnig pogen ten gevolge gehad? Is de vrijheid er door bevorderd? Is de gelijkheid der burgers onderling er door ontstaan, en de broederschap er door aangekweekt? Een gematigd bestuur is er door omvergeworpen, een voorzigtig en wijs vorst in ballingschap gezonden, eene onbeschrijfelijke verwarring is daarop gevolgd, waaraan slechts de willekeur van eene militaire heerschappij een einde kon maken. Ja, gelijk zijt gij geworden, gelijkelijk bedeeld in teleurstelling, in armoede en in verbanning, en op de heete stranden van Africa en van gindsche zijde van den Atlantischen Oceaan kunt gij thans de socialistisch-democratische republiek betreuren. Heerlijke broederschap! waarvan gij ons te Parijs, Berlijn en Weenen eene proef leverde, het bloed dat hier gestroomd heeft, maakte de klove, die de voorstanders van het behoud van die van den vooruitgang scheidde, nog grooter, en ieder die nog wat te verliezen had en nog eenig zedelijk - godsdienstig - en eergevoel had overgehouden, - moest zich aan de zijde van het behoud scharen. Edele broederschap, waardoor de volkshaat aangevuurd, en de verschillende stammen tesen elkander in het harnas werden gejaagd, om de bedoelingen van eenige woelgeesten en eerzuchtigen te bevorderen. Arme natien van Europa, die ten speelbal verstrekten van hen die u met sclioone maar holklinkende woorden opwonden, met onhoudbare beloften paaiden, en u deden voorthollen tot op den rand van den afgrond.

O schim van mijn waarden Töpffer! Gij hebt de verkeerde rigting van den vooruitgang in de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke opvoeding wel gezien, maar de wrange vruchten die hij voortgebragt heeft, niet gesmaakt, de dood nam u weg voordat zij plotseling van den boom afvielen. Gij hebt het echter nog vernomen dat men het Christendom voor uitgediend heeft uitgekreten, en als eene godsdienst die niet meer overeenkwam met de beschaving des tijds heeft voorgesteld. Gij zaagt de vruchtelooze pogingen der volgelingen van St. Simon, om eene andere eerdienst hiervoor in de plaats te stellen; terwijl die van Fourrier de voldoening der zinnelijke begeerten als het hoogste doel van 's menschen aanwezen hielden. Men ging nog verder: men verklaarde den eigendom tot een diefstal, en het huwelijk als een lastigen band aan wispelturigheid der genegenheden opgelegd. Welk een vooruitgang in heldere inzigten! Hoe kon men langer een Opperwezen aanbidden, dat door een ruw en materieel pantheïsmus als *overal* en *nergens* werd voorgesteld, en daar toch de mensch iets vereeren moet, zoo zette hij zichzelven op den troon Gods, en aanbad zich, onder den vorm van de eerdienst van den genie en het humanismus.

Wat is er niet moeten voorafgaan om tot die hoogte van ontwikkeling te komen, hoeveel vooroordeelen moesten hier vooreerst niet worden uitgeroeid, de godsdienstige indrukken, die de geslachten zooveel eeuwen achtereen ontvangen hadden, moesten stelselmatig worden ondermijnd, en het geloof aan de onsterfelijkheid en een volgend leven, moest voor een onverdeeld en rusteloos najagen van de aardsche welvaart en hare genietingen plaats maken, al hetgeen aan gindsche zijde des grafs zich bevindt is immers de eeuwige rust en het *niet* voor het individu, de menschheid alleen is onsterfelijk!

Hoe het bij zulke godsdienstige beginselen met de zedelijke opvoeding moet gesteld zijn, behoeft geen lang betoog. De mensch die aan het stof gekleefd zichzelven aanbidt, tracht immers aan zijne begeerten en hartstogten den ruimen

teugel te vieren, niets weêrhoudt hem, zoo hij zulks straffeloos doen kan. Wordt hij door de wetten en maatschappelijke instellingen hierin belet, dan laat hij zich met wrok en wrevel tegen deze wetten en instellingen uit; hij wordt een vijand der maatschappij zoo als zij thans ingerigt is, en spant met iedereen te zamen die gezind is de bestaande orde van zaken

omver te werpen. Eerlijkheid, goede trouw, matigheid, strenge zeden, altemaal breidels die de vroegere geslachten in hunne onnoozelheid zich aanlagen, en die in plaats van eenig nut en genoegen aan te brengen, slechts hinderpalen voor den vooruitgang des menschdoms zijn.

Sedert meer dan eene eeuw heeft men begonnen te leeren, dat de regeringen en voornamelijk de koningen uit hunnen aard vijanden des volks zijn, dat de grooten en rijken onderdrukkers en uitzuigers der minderen moeten wezen, dat de wetten alleen geschikt zijn om tot voordeel van eenige weinigen den grooten hoop in toom te houden, en dat de overheden er slechts op uit kunnen zijn, om dien ellendigen toestand van zaken te handhaven. Wat zegt gij van zulke beginselen? welk eene verhevene rigting verkrijgt daardoor de staatkundige opvoeding niet? Ik geloof dat men bijna niet verder komen kan. Haat aan alle regeringen, haat aan de rijken, aan de wetten en de overheden, weg dus met dit alles, er schiet niets over dan de regeringloosheid (anarchie) van eenen Proudhon. Er zijn drie magten, die in onzen tijd den vooruitgang met kracht bevorderen, de drukpers, de publieke opinie, en het volk: zij zijn des te vermogender omdat zij voortdurend werken, en onbepaald of onbegrensd van omvang zijn. De drukpers komt dagelijks de gemoederen opwinden, aanzetten, en de laster dien zij soms met voordacht verspreidt, vindt door zijne herhaling evenzoo zeker ingang, en dat nog wel gereeder, dan de nuttige waarheden die van haar uitgaan. Wat is verandelijker, moeijelijker op het regte spoor te brengen dan de publieke opinie, die morgen geheel anders dan heden is, die geen vaste streek houdt en overal doordringt zoo dat men haar ontmoet waar men ze niet zoude verwachten?

Maar niets is onbestemder dan het woord: volk. Wat is het volk? - Waar bevindt het zich? Is het de geheele natie, is het de burgerij, of de groote hoop der minvermogenden en der armen? Men zoude zeggen het laatste. Die menigte is souverein, heeft alles te regelen, en de middelbare en hoogere standen hebben slechts te gehoorzamen. Maar waardoor maakt het zijnen oppermagtigen wil kenbaar? Door zijne organen, door mannen die er voor denken en handelen, en die ondertusschen zichzelven ook niet vergeten, die het overal bij de hand hebben, als zij iets door willen drijven, als zij de hinderpalen die hun in den weg staan, dat meestal de regeringen zijn, willen omver werpen. Het kleinste hoopje jonge waaghalzen, en menschen die niets te verliezen, maar alles te winnen hebben, is dan het volk. Is het nu wel te verwonderen, dat zij die *wat*, en zij die *veel* bezitten, zich aan de zijde van het behoud, van de reactie plaatsen, en zich tegen eenen vooruitgang verzetten, die door eene losbandige drukpers, eene misleide publieke opinie, en door eene denkbeeldige volksoppermagt wordt voorgestaan, waarvan zij geen deel mogen uitmaken, ofschoon bij hen de kern der natie bestaat?

Doch de kracht dezer drie hef boomen is sedert vier jaren merkelijk verminderd, de drukpers is voorzigtiger geworden of is aan banden gelegd, de publieke opinie is minder wispelturig en verlangt de rust en orde in de maatschappij bevestigd te zien, terwijl het volk begint te begrijpen, dat zijne oppermagt op zichzelve weinig heeft te beteekenen, omdat het die door zijne leiders moet uitoefenen, en een groot deel daarvan begint in te zien, dat zoo spoedig hunne aanvoerders hun doel bereikt hebben, zij het geheel vergeten, of ten minste niets kunnen te weeg brengen, om het meer werk en brood te verschaffen. Wanneer zal het arme volk geheel overtuigd worden dat het door iedere omwenteling armer en hongeriger wordt? indien zulks eens mogt plaats hebben, zijn er geene omwentelingen meer te vreezen.

Maar thans zitten de voorstanders van een langzamenen gematigden vooruitgang tusschen twee vuren, of zoo als de Franschen zeggen, *entre l'enclume et le marteau*. Men verwijt hen van den eenen kant, dat zij tot de reactie overgegaan en

behoudsmannen geworden zijn, en van de andere zijde, dat zij nog in het geheim met de socialisten, communisten en ongeloovigen zamenspannen. Het is het lot der gematigden, dat zij door de beide tegenovergestelde uitersten worden ge-

haat. Men moet zich dit laten welgevallen, en voorzigtig voortgaan zonder om te zien, en zich wachten om niet door eene te groote voortvarendheid te struikelen.

Het is opmerkelijk dat in onze eeuw van vooruitgang zich eene partij luide doet hooren, die het menschdom wel eenige eeuwen zoude willen terugdringen, en die niet inziet dat zulks voorshands onmogelijk is. Zij doet hiertoe echter sterk haar best, en daarom tracht zij zich van de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke opvoeding meester te maken. Het is vooral de geestelijkheid, die, hoewel zij voorgeeft dat de kring harer bemoeijingen niet van deze wereld is, zich echter gaarne met wereldsche zaken bemoeit, welke zich nu van het onderwijs en de opvoeding wil meester maken. Dat deze godsdienstig, volgens Christelijke beginselen zijn moeten, spreekt niemand tegen, die geen vijand van godsdienst en Christendom is. Maar iets anders is het om van de onderwijzers katechizeermeesters te willen vormen, om de kinderen kerkelijke leerstellingen in te prenten, die niet dan onverdraagzaamheid en sectegeest zouden te weeg brengen, en vruchten dragen, strijdig met het hoofdbeginsel der Christelijke liefde en menschenmin. De geestelijken en zij die met hen gemeene zaak maken, toonen hierin weinig menschenen wereldkennis te bezitten; zij zien geheel over het hoofd, dat de algemeene opvoeding en het onderwijs ook tevens maatschappelijk zijn moet, en dat men alleen *in* of *door* de kerk tot een lid van eenig bijzonder kerkgenootschap moet gevormd worden. En toch vermeenen zij voorstanders van den waren vooruitgang te zijn, omdat, volgens hun gevoelen, het menschdom door het ongeloof jammerlijk is terug geweken. Zoo dit waar is - was de opvoeding en het onderwijs meer dan een halve eeuw - niet alleen *onchristelijk* maar zelfs *goddeloos;* wij laten dit voor hunne rekening: het geeft alleen te kennen, dat zij van dit gewigtig onderwerp weinig kennis hebben, en zich nimmer de moeite hebben gegeven, dit grondig te onderzoeken; want het zoude onchristelijk zijn, om van eenigen hunner zelfs te vooronderstellen dat zij het wel beter weten, en slechts, om hunne bedoelingen te bereiken, het dien verkeerden weg willen uitsturen.

Deze zoogenoemde vrienden van den godsdienstigen en Christelijken vooruitgang, willen hetzelfde als hunne ongeloovige en materialistische tegenstanders, zij zeggen even als dezen: het Grieksch en het Latijn alleen voor de Latinisten en de geleerden, de wis- en natuurkundige wetenschappen alleen voor de industriëelen. Wij, voorstanders van den gematigden vooruitgang, houden het er voor dat de studie der oude letterkunde en die der wetenschappen, door eenen wijsgeerigen geest bezield, aan geen beschaafd mensch moeten vreemd zijn, indien hij in de gelegenheid is om zich hiermede bezig te houden. Het onderwijs moet grondig en veelomvattend zijn, en de opvoeding op godsdienstige en Christelijke beginselen steunen, zonder dat de kerkelijke dogmatiek er behoeft bij te komen.

Doch men vergete niet opvoeding en onderwijs, volgens deze beginselen, zedelijk te maken, men legge er zich voornamelijk op toe, om braafheid, eerlijkheid, goede trouw, strenge zeden aan het opkomend geslacht in te scherpen en door ons voorbeeld zigtbaar voor te stellen; dan eerst treedt men in de baan van een vooruitgang, die niet falen kan: zoo de burgers over het algemeen deugdzaam zijn, kan de publieke welvaart niet uitblijven, hierdoor zal de maatschappelijke en staatkundige opvoeding op eene geschikte wijs worden voorbereid.

Alles is bijna mislukt door de maatschappelijke en staatkundige omwentelingen die wij hebben beleefd, omdat zij de godsdienstige en zedelijke beginselen uit het oog verloren, en alleen van *regten* gewaagden, terwijl zij de *pligten*, die hier uit voortvloeijen, vergaten. Hierom waren de revolutien onwederstaanbaar in het omverwerpen, onvermogend om iets blijvends en duurzaams te vestigen; omdat de grondslagen van hetgeen niet door den stroom der hartstogten en voorbijgaande

belangen kan worden weggesleept, namelijk het geloof aan God en de deugd, door hare drijvers en bewerkers werden veronachtzaamd, of zelfs als onnut werden weggeworpen.

Men heeft den vooruitgang in de maatschappelijke opvoeding gezocht, in het verachten der bestaande wetten en instellingen, die men niet dan oppervlakkig kende, en die bij de menigte bijna geheel onbekend waren. Men wilde in eens eene volmaakte staatkundige orde van zaken bereiken, en iedereen stem geven in iets waarvan de meesten niet het minst begrijpen. Wat daarvan geworden is, ligt ons nog te versch in het geheugen, om hier te worden herhaald. De maatschappelijke en staatkundige opvoeding is nog te beginnen, zij rust op het ontzag voor de wetten, instellingen en overheden en geenszins op den slaafschen eerbied voor personen. De eerste zijn als het ware van goddelijken oorsprong; omdat zonder haar geene maatschappij mogelijk is die voorzeker in de bedoelingen Gods met het menschdom lag. Dit is geheel iets anders dan het vermeende goddelijk regt der vorsten, dat sommigen weder in aanzien zouden willen brengen alsof deze hunne aanstelling regelregt uit den hemel hadden gekregen. Vorsten en overheden zijn even ondergeschikt aan de wetten en instellingen als de burgers, zij ontleenen hieruit alleen hun gezag; zoo zij zulks nog niet schijnen te kunnen begrijpen, het is omdat hunne staatkundige opleiding, even als die van het volk, verwaarloosd is. Zij hebben niets vergeten, omdat zij niets hebben geleerd. Het hulpmiddel voor de kwalen, die het beschaafde menschdom teisteren, en die het gevolg van de te versnelde zucht tot vooruitgang zijn, ligt voorzeker in het meer algemeen worden van den godsdienstigen en Christelijken geest, maar niet op de wijs als zulks eene zich noemende antirevolutionaire partij zoude willen in werking brengen. Hare beginselen, die wij verder niet beoordeelen willen, zijn toch éénzijdig en uitsluitend, en al wat tot het godsdienstig en zedelijk gebied behoort is algemeen en allesomvattend, en geschikt om den mensch niet alleen voor eene volgende, maar ook voor deze wereld zijne bestemming te doen bereiken. Het kan niet genoeg herhaald worden, dat braafheid, goede trouw, en menschenmin, op een Christelijk, maar verlicht geloof steunende, en hieruit voortvloeiende, alleen de ware middelen zijn, om het menschdom de vruchten te doen genieten van eenen vooruitgang, die voorzeker in de zedelijke, zoowel als in de stoffelijke orde heeft plaats gehad. Onze tijd is zwanger van groote veranderingen, die lang zijn voorbereid, hij is een overgangstijd, waarin de goede en kwade beginselen om den voorrang strijden.

Wij staan nog, o schim van den zaligen Töpffer! aan deze zijde van het meir, en gij zijt reeds aan gene zijde van het graf in eenen hoogeren werkkring geplaatst. Wij wanhopen niet, dat de goede beginselen hier beneden eindelijk zoover zullen zegepralen, dat het menschdom niet geheel teleurgesteld zal worden. Hier zal het wel altijd on volmaakt blijven, en veel te wenschen - overschieten, dit zal ons aansporen om met volharding, maar met voorzigtigheid, naar het goede doel voort te streven, ofschoon wij overtuigd zijn, het hier nimmer te zullen bereiken. Zoo wij God, de deugd, en de onsterfelijkheid in het oog houden, zullen wij aan den vooruitgang met goeden uitslag kunnen medewerken, en als wij eens aanlanden waar gij reeds gekomen zijt, dat het dan met die vertroostende overtuiging moge zijn, dat wij ook, zooveel ons mogelijk was, het onze gedaan hebben ter bevordering van den wezenlijken vooruitgang des menschdoms in al hetgeen schoon, goed en nuttig was!

J.A.B.

t.o. 80

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Vredewoord van S. Hoekstra, Pz., te Rotterdam.

De *Kerkelijke Courant* van 3 December 1852 behelst eene beoordeeling van Dr. H. Martensen, *De Kinderdoop* enz., door den Rotterdamschen leeraar der Doopsgezinden, S. Hoekstra, die de opmerkzaamheid der lezers van den Tijdspiegel ten volle verdient; want zij kenmerkt zich door den geest van ware verdraagzaamheid, gelijk wij dien bijna niet meer gewoon zijn in Doopsgezinde leeraars op te merken. Men leze slechts, wat de waardige man, wiens naam ook gedragen wordt door den voorstander eener belagchelijke onverdraagzaamheid, uit de volheid zijner overtuiging geschreven heeft omtrent het streng bepalen van de verschilpunten tusschen de onderscheidene Protestantsche kerkgenootschappen, en over het leerstuk van den Kinderdoop. Mogt het door de strijdende partijen ernstig behartigd worden! Dus schreef hij:

‘Hoe waar het zij, dat eene willekeurige en gedwongene vereeniging van heterogene bestanddeelen voor de inwendige éénheid der Christelijke kerk zelve gevaarlijk en bijkans altijd noodlottig is, zoo verwachten wij echter van al die pogingen van onze dagen, om zoo regt scherp de verschilpunten van de onderscheidene Christelijke genootschappen te definiëren, ja, het koste wat het wil, uit die verschilpunten tot kenmerkend verschil van grondbeginselen te besluiten, slechts groote schade voor de goede zaak. Ook is het merkwaardig, hoe zwak de grondslagen schijnen te zijn, waarop men tot dat verschil van grondbeginselen meent te mogen besluiten, blijkens het gemis van alle eenstemmigheid in de resultaten van de verschillende onderzoekers, waarvan de een dit, de ander weder geheel iets anders, voor het kenmerkende beginsel van de Doopsgezinden, van de Hervormde, van de Luthersche kerk wil doen gelden. De beginselen schijnen dus niet zoo duidelijk in het oog te springen, of zoo vast en bepaald te zijn, als elk der onderzoekers op zijn standpunt stok en stijf staande gelieft te houden!’

Ofschoon de heer S. Hoekstra, Pz., zich dankbaar gevoelt tot het genootschap der Doopsgezinden te behooren, verklaart hij het ‘te betreuren, wanneer men par force, door de verschilpunten in al hunne scherpte in het licht te stellen, den geest der toenadering van de verschillende Protestantsche genootschappen, ook zonder het misschien dadelijk

te willen, tegengaat en uitbluscht, en alzoo de reeds afgebrokkelde, hier en daar wankelende scheidsmuren op nieuw versterkt en opbouwt.'

Hij hoopt 'dat de strijd van den Doop nu voortaan rusten moge,' en vooral 'dat elk der strijdende partijen zich onthoude van het geven van ergernis, van uitdrukkingen, die getuigen van eene *ongeoorloofde minachting omtrent hetgeen de andere partij toch als heilige waarheid beschouwt*.'

Hij erkent, 'dat de strijd van de zijde der Doopsgezinden misschien (?) het scherpst geweest is:' maar voegt er ter verklaring bij, 'dat de Doopsgezinden uit den aard der zaak *exclusief* zijn, wat het punt van den Doop betreft, en dit ook moeten zijn, omdat, zoodra zij hierin toegeven, er naauwelijks ééne reden meer zou zijn, waarom zij nog als afzonderlijke kerkgemeenschap blijven bestaan.'

Hij stemt toe, dat 'de Kinderdoop als *een opdragen of toewijden der pas geborene kinderkens aan den Heer der gemeente*, inderdaad aan eene diep gevoelde behoefte van het Christelijke ouderhart beantwoordt, *veel meer* dan de voorbede voor 't kind, zooals dit bij de Doopsgezinden gebruikelijk is.'

Hij betuigt, 'dat de Doopsgezinden niet mogen voorbijzien, dat werkelijk de kinderen van Christelijke ouders niet alleen van het eerste uur hunner geboorte zelve, in zekere mate reeds deelen in de heerlijke zegeningen die Jezus Christus door zijn Evangelie aan de zondige wereld geschonken heeft;' en dat kinderen geboren in eene Christelijke maatschappij niet zijn gelijk te stellen met kinderen uit Heidenen geboren, en 'ook onbewust deelen in het groote heil, door het Evangelie aan de aarde geschonken.' Daarom 'kan men,' volgens hem, 'ook den Kinderdoop in meer verwijderden zin beschouwen als *het zinnebeeld van der kinderen aanvankelijk deelgenootschap in de zegeningen des Evangelies*, terwijl hij dan te gelijk *de verpligtingen afschaduwt, die daaruit voor de kinderen jegens den Heer en zijne gemeente voortvloeijen*. Men neemt dan door den Doop de kinderen op in het Nieuwe Verbond, het Verbond der genade, in welks zegeningen zij reeds aanvankelijk feitelijk deelen. Men beschouwt dan de latere toetreding tot de gemeente als een pligt, waartoe zij reeds gehouden zijn door de zegeningen, die zij van den Heer door middel van de gemeente hebben ontvangen. Bij zulk eene beschouwing hebben wij *geen regt*, den Kinderdoop eene niets beteekenende plegtigheid te noemen, want hij is dan eene zinnelijke afschaduwing van een heil, dat werkelijk reeds voor het kind aanwezig is.'

Waarlijk wij herinneren ons niet ooit zulk eene verdraagzaamheid bij eenen Doopsgezinden leeraar ontmoet te hebben, en zouden niet weten op het standpunt der theologie sedert de laatste zeventig jaren de geoorloofdheid van den Kinderdoop beter te kunnen verdedigen. Daar de noodzakelijkheid van de zijde der kinderdoopers (Hervormden en Lutherschen) in ons vaderland niet meer verdedigd wordt dan alleen in de Roomsche kerk, maar de geoorloofdheid wordt vastgehouden, zien wij in den heer Hoekstra eenen bondgenoot, gelijk wij niet dachten bij de Doopsgezinden te kunnen vinden. Waren zij allen gelijk hij, hunne kerkgemeenschap zou ophouden exclusief te zijn. Maar juist het exclusieve, waardoor het zich kenmerkt, moet het in zekeren zin vijandig maken tegen de andere Protestantsche genootschappen, die het ken-

merkend verschil hebben laten varen, sedert de Gereformeerden hunne Dordsche regels tegen de Remonstranten, en de Lutherschen hunne Avondmaalsleer tegenover de Gereformeerden niet meer handhaven noch gehandhaafd willen hebben. Met zijne overtuiging staat de lieer Hoekstra als een zonderling vreemd verschijnsel in een exclusief kerkgenootschap! Wij voor ons gelooven dat de individuele vrijheid van ieder lid der Christelijke gemeente ten opzigte van 'ondergeschikte' vraagstukken, waartoe de heer Hoekstra '*Kinderdoop* of *Bejaardendoop*' rekent, moet geëerbiedigd worden; en daarom durven wij beweren dat elk Christelijk genootschap, dat het doopen van kinderen niet verbiedt maar vrijlaat (zonder daartoe te verpligten), eenen hoogeren trap van ontwikkeling heeft bereikt dan een genootschap, dat exclusief is, en dit, wat het punt van den Doop betreft, *moet* zijn, *omdat* er anders naauwelijks ééne reden meer zou zijn 'tot de voortduring van zijn afzonderlijk bestaan.'

De heer Hoekstra veroorloove ons te belijden 'er hoogen prijs op te stellen en er dankbaar voor te zijn te behooren tot een broederschap,' die heeft opgehouden exclusief te wezen zonder daarom naauwelijks ééne reden te hebben, waarom hij, vooral in onze dagen, zijn afzonderlijk bestaan zou behooren te verdedigen, zoolang andere broederschappen het hunne vaster maken.

Wij stemmen echter geheel in met zijnen wensch: 'dat allen in eenigheid des geestes, door den band des vredes vereenigd, daartoe slechts mogen zamenwerken, dat meer en meer het Koninkrijk des Heeren, het rijk van broederlijke liefde en gemeenschap met elkander, gegrond op ons aller gemeenschap met den Zaligmaker, onder ons op aarde kome!'

Reeds wegens dezen wensch drukken wij in den geest de hand van onzen Rotterdamschen medebroeder, met de verzekering, dat wij hem, ofschoon ons persoonlijk onbekend, 'nogtans lief hebben' en over zijn vredewoord ons 'verheugen met eene onuitsprekelijke en heerlijke vreugde.' Dat vredewoord is de adem der liefde die de menigte der zonden bedekt, ook van zijnen naamgenoot en wie tot de visschers behooren. - Waar de zonde bedekt is, blijve het VREDE!

Drie kapittels uit de kronieken der Roomsche kerk.

Neen, te zwaar hebt gij den paus beleedigd. Gregorius vergeeft zoo bitteren hoon zonder ernstige boete niet. De razende Roland bragt uwen brief met honende verachting aan den heiligen vader. Herinnert gij u den inhoud? Misschien zult gij nu beter inzien hoe roekeloos uwe vermetelheid was. Hoor daarom wat gij geschreven hebt; ik nam toch een afschrift mede toen ik op uw verzoek hier kwam. 'Aan Hildebrand niet meer den paus, maar den valschen monnik.'

Maar ik behoef den geheelen inhoud niet te lezen, bepalen wij ons tot het slot: ‘gij alzoo door dezen vloek en dien van al onze bisschoppen en door ons oordeel verdoemd, stijg af, verlaat den overweldigden pauselijken stoel! Dat een ander dien stoel van Petrus bestijge, die zijne geweldenarijen niet tracht te bedekken door den mantel der godsdienst. Ik met al onze bisschoppen zeg u, klim af! klim af!’ En zoo hebt gij durven schrijven aan zoo waardig een priester, aan een man van zoo vast karakter en doordringend verstand. Hij heeft uit innige belangstelling voor het heil der kerk aan de priesters het huwelijk durven verbieden, zonder eenige vrees voor den geweldigen tegenstand, dien deze maatregel uitlokken moest. En gij hebt den priester Gods, den stedehouder van Christus, zoo durven beleedigen. Zoo sprak Mathilda, markgravin van Toscane, de weduwe van Godfried met den Bult, tegen een schijnbaar eenvoudigen man, die ootmoedig gebogen voor haar stond. Hij was gekleed in een grof pijengewaad, waarvan de hooge kraag bijna het geheele achterhoofd bedekte, en dat tot op zijne witte naakte voeten in stijve plooijen nederhing. De blik zijner oogen was echter forsch en gebiedend, schoon hij zeer nedergebogen scheen door diepe boete. Een wolk van wrevel scheen te zweven over de diepe plooijen in 't hooge voorhoofd, schoon hij moeite scheen te doen, om zijn onwil te ontveinzen. Hij was onophoudelijk in beweging, zeker omdat zijne naakte voeten de koude niet konden verdragen van den gladden rots vloer. De gravin stond tegenover hem, tusschen twee hooge muren, die in bijna evenwijdige lijnen voortliepen. De boeteling boog zijn hoofd ter aarde, toen de gravin dezen beleedigenden brief las, terwijl hij zijne hand bevende leide tegen 't voorhoofd. Die boeteling, die daar stond barrevoets in zoo grof gewaad, in de tusschenruimte, door twee ringmuren gevormd, was de magtigste monarch der Christenheid, Hendrik de vierde, koning van Duitschland en Italië.

Eindelijk beurde hij 't gebogen hoofd op. Geen menscli op aarde was ooit eerzuchtig als Hildebrand, antwoordde hij eindelijk. Alle magten op aarde moeten hem onderdanig zijn. Gelijk er twee lichten zijn aan den hemel, zoo zijn er ook volgens de woorden des pausen twee magten op aarde. De apostolische magt is aan de zon, de wereldlijke aan de maan gelijk. En gelijk de maan haar licht ontvangt van de zon, zoo bestaan keizers, koningen en vorsten slechts door den paus: zoo heeft Hildebrand durven zeggen. Die vermetele priester!

Ik kon zijne aanmatiging niet dulden. Geen Duitsche vorst kan bukken onder zoo smadelijk een priesterjuk.

Gij hadt ongelijk, hernam de gravin, de paus is de stedehouder van Christus op aarde, en gij zult toch niet ontkennen dat gij uwe magt van den hemel hebt en dus aan onzen Heer onderworpen zijt. De schrikkelijke veeten in uw rijk, de vijandschap der magtige Saksen, de bloedige oorlogen, die gij in uwe eigene landen gevoerd bebt, getuigen tegen u. De paus heeft die klagten gehoord, en hij is overtuigd dat 't alleen beter worden kan als de heilige apostolische kerk heerscht. De ruwe Duitsche zeden zullen niet zachter worden door oorlog en verwoesting. Alleen door de hulp der heilige kerk kan de toestand van uw rijk beter worden. En gij hebt den paus durven afzetten.

Hij heeft overwonnen Gran Contessa, antwoordde Hendrik, terwijl hij zich geweld aandeed om zijn wrevel te beheerschen over de eerlooze houding,

waartoe de magtigste vorst zich vernederd had. 't Is bijna een jaar geleden, dat de banvloek werd uitgesproken. Voor dat die dag verjaart, moet ik van den ban verlost zijn of men verklaart mij vervallen van den troon. Ik wilde verzoening met den paus. Ik wilde toegeven wat geen Duitsche koning ooit toegaf. Ik moest den paus naderen. In 't midden van dezen schrikkelijken winter trokken wij de Alpen over. 't Was een gevaarlijke togt. Nu eens werden wij op de schouderen van onze gidsen gedragen, dan gleden wij uit en vielen diep naar beneden. De koningin werd met haar gevolg op ossenhuiden voortgetrokken over de gladde bergruggen en langs de verblindend schitterende ijshellingen, soms langs gapende afgronden. Wij bonden onze paarden de voeten bijeen om ze zoo te slepen over de glibberige vlakken der vreesselijk woeste rotsen, hoog met sneeuw bedekt. En nu sta ik reeds drie dagen tusschen deze ringmuren van uw kasteel, waarvan ik nog niets anders zag dan deze zwarte wanden. Mijn gevolg mogt niet binnentreden. Buiten den laatsten ringmuur wacht men mijne terugkomst. Geen ander voedsel werd mij aangeboden dan water en brood. O die toestand is vreesselijk, gravin. Beweeg den paus dat hij eindelijk mij ontheft van zijn schrikkelijken vloek.

Mathilda, ofschoon met hare geheele ziel aan den paus verknocht, zoodat zij ook de beschuldiging van onkuischheid niet ontging, was echter bewogen met het lot van zoo grooten koning, en verontwaardigd over de verregaande minachting, die Hildebrand betoonde. Ik zal voor u spreken, zeide zij, en ik twijfel niet of de paus zal over uwe boete voldaan zijn.

Zij vertrok door de lage poort in den muur, die onmiddellijk weêr gesloten werd, en nadat zij ook door den derden ringmuur was henengegaan, stond zij voor de hooge Gothische poort van haar slot. 't Was, zoo als bekend is, de sterke burgt Canossa in de Apennijnen. Gregorius, die thans zijn verblijf had genomen in het slot van de gravin, werd door hare voorspraak bewogen, om de vernederende boete van koning Hendrik te eindigen. Op den vierden dag naderde Hendrik den hooghartigen priester. Hildebrand ontving den vorst vriendelijk, maar met de meeste deftigheid en waardigheid. Hij las de voorwaarden voor, waaronder de koning van den ban zou worden vrijgesproken. Hij moest den paus in 't vervolg gehoorzaam zijn.

Blijmoedig nam de smadelijk verguisde koning de voor waarden aan, en beloofde met de duurste eeden zijne belofte te zullen houden. Maar Hildebrand vertrouwt den vorstelijken eed van Hendrik niet; hij durft aan den koning zijn wantrouwen openbaren, door van Hendriks vrienden den bisschop van Zeits, den bisschop van Vercelli, van den markgraaf Azzo en andere te eischen, dat zij op de reliquiën der heiligen zouden zweren, dat Hendrik waarlijk 't voornemen had om trouw te zijn aan zijn vorstelijken eed.

En de koning zweeg en duldde dien hoon.

Zijne vrienden deden den eed.

Maar nog is Hendrik niet diep genoeg vernederd, nog is de hooghartige priester niet voldaan met zoo smadelijke verguizing van de schoonste kroon.

Hij rigtte eene tooneelvertooning aan, die 't bewijs gaf hoe Hildebrand misbruiken kon, zelfs wat 't heiligste in zijne oogen moest zijn, om den dolk der wraak met echt Italiaanschen wrok zoo diep mogelijk te duwen in 't hart van zijn slagtoffer en om te bewijzen hoe boosaardig een priester wezen kan.

Na een lang gesprek, met alle mogelijke

geestelijke deftigheid gevoerd, stond Hildebrand op van zijnen zetel, om door eene plegtige mis, in de tegenwoordigheid van het ligchaam des Heeren hunne verzoening te verzegelen. En nog was hij niet verzoend; geen vergevensgezind hart kon ooit een tooneel hebben gewenscht, als hij bereidde. Kende die sterveling en zondaar die den eersten der leeraars zich noemt in de kerk van Christus, het voortreffelijke woord van den Redder der menschen niet? *Zoo gij dan uwe gave zult offeren op het altaar en aldaar gedachtig wordt, dat uw broeder iets tegen u heeft; laat daar uwe gave voor het altaar, en ga heen, verzoen u eerst met uwen broeder en kom dan en offer uwe gave*.

De paus stond op de trappen van het hoogaltaar en sprak de sacramenteele woorden uit, die het brood veranderen zouden in het ligchaam van Christus. De koning, de markgravin Mathilda en vele edelen omringden 't hek, dat 't altaar afsluit van het schip der kerk. Eene groote menigte van alle zijden zaamgekomen om de overwinning der kerk op een zoo magtigen vijand te aanschouwen, vulde het gebouw.

De mis is geëindigd.

De paus wendt zich plegtstatig naar den koninÖg en verzoekt hem het hooogaltaar te naderen. Toen strekte hij zijne hand naar de heilige hostie uit en sprak: ik ben door u en uwe aanhangers beschuldigd van simonie, ja van velerlei misdaden, die mij onwaardig zouden maken, den naam van bisschop te dragen. Ik zou een groot getal van getuigen kunnen oproepen, om die beschuldiging te wederleggen. Maar zie hier is het ligchaam des Heeren, dat leg ik op mijne tong, opdat het op den dag van heden tot een onbedriegelijk bewijs verstrekken moge van mijne onschuld. God zij mijn regter op dezen dag, om mij of van de verdenking der tegen mij gerigte beschuldiging vrij te spreken, als ik onschuldig ben of om mij een plotselingen dood te doen sterven, als ik aan die misdaden schuldig mogt zijn.

Terwijl de paus de hostie nam en gedeeltelijk opat, heerschte er eene doodelijke stilte onder de menigte in het schip der kerk, alsof men eerbiedig het oordeel des hemels wachtte. Eindelijk barstte de geestdrift los in luid gejuich ter eere van den paus, wiens regtvaardige zaak zoo duidelijk door dit godsgerigt was gehandhaafd.

Een naauwelijks merkbare glimlach speelde om de lippen des priesters, toen hij hoorde de geestdrift des volks. Een oogenblik vergunde hij de menigte aan 't volle gemoed lucht te geven, maar toen wenkte hij met de hand en met ernstig gebaar om te zwijgen. Nadat ook de laatste rijen des volks den juichtoon gestaakt hadden en allen als onwillekeurig naar het altaar voortdrongen, wendde Hildebrand zich tot den koning en sprak: welaan mijn zoon, doe hetzelfde wat ik deed. De vorsten van het Duitsche rijk verdooven ons oor door de beschuldigingen, die zij inbrengen tegen u. Zij meenen dat gij 't bestuur van den staat en de gemeenschap der kerk on waardig zijt. Zij willen dat er een onderzoek plaats hebben zal. Maar gij weet hoe onzeker de oordeelvellingen der menschen zijn. De leugen wordt zoo menigmaal door schoone woorden verdedigd of bedekt. Zijt gij van uwe onschuld overtuigd? Welaan leg dan op uwe tong deze andere helft van het ligchaam des Heeren en uwe onschuld moet blijken.

Wist de paus dan niet dat Hendrik dezen eed niet kon doen? waarom was anders zoo zware boete hem opgelegd? Had de koning zijne verkeerdheden niet beleden? Als Hendrik den eed gedaan

had, hoe verlegen zou Hildebrand dan geweest zijn! Is hij overtuigd dat de koning te eerlijk of te vreesachtig is om het godsgerigt te tarten? De stedehouder van Christus bragt hem in verzoeking, hij die voorgaat in het gebed: leid ons niet in de verzoeking.

De koning is hevig ontsteld bij het hooren van dezen eisch. Een doodelijk bleek spreidt zich uit over zijn gelaat. Hij waggelt alsof hij eene flaauwte nabij is. Hij ziet naar den paus, naar zijn gevolg, naar de menigte en slaat eindelijk zijn oogen wild en als radeloos naar boven. De anders zoo stoutmoedige monarch is een kind geworden. Het is alsof die geweldige priester hem betoovert. Eindelijk schijnt hij iet of wat te bedaren. Hij treedt de trappen van het hoogaltaar af en spreekt met zijn gevolg in een der hoeken van de kerk. Met eenige meerdere kalmte komt hij bij het altaar terug, waar de paus koud en zwijgend hem wacht.

't Zou weinig baten, zeide hij eindelijk, zoo ik deze proef van mijne onschuld ondernam. Mijne tegenstanders zouden er niet ligt door overtuigd worden, daarom verzoek ik u dringend de zaak op eene gemeenschappelijke vergadering te doen beslissen.

De paus stond zijn verzoek toe, want hij was nu volkomen geregtvaardigd voor de menigte, die bij deze plegtigheid tegenwoordig was en hij had zijn vijand diep vernederd.

Dit stoutmoedig gedrag van een hoogmoedigen priester is eenig voor de glorie der Roomsche kerk, die naar zulk een roem zocht en nu het toppunt beklom van hare oppermagt. Nooit had een paus zoo volkomen gezegepraald over den magtigsten vorst der Christenheid.

De vorsten van Duitschland en Italië waren echter hevig verontwaardigd over zoo bitteren hoon den koning aangedaan. Door hunne hevige afkeuring van zijn gedrag ontwaakte Hendriks geest als uit een langen slaap. Hij verzamelde een leger en kwam ten tweeden male voor de muren van Canossa, maar nu niet als boeteling, maar als een vergramde vijand. Door de onlusten in Duitschland werd hij echter tot den terugtogt genoodzaakt, hij verachtte den ban, dien de paus nogmaals over hem uitsprak. En Gregorius werd in Rome belegerd, maar door Robert Guiscard ontzet, waarna hij in het jaar 1085 den laatsten adem uitblies.

De geschiedenis van dezen twist wordt zeer naauwkeurig verhaald door Lambertus van Aschaffenburg of van Herzfeld, die te Aschaffenburg geboren werd en in een klooster der Benedictijnen te Herzfeld leefde. Hij is wel wat veel ingenomen met de zegepraal van zijne kerk en wat streng in zijn oordeel over Hendrik IV, die zeker ook geene eervolle uitzondering maakte op de vorsten van zijne eeuw, maar als geschiedschrijver is hij anders trouw en waarheidlievend. Hij leefde in denzelfden tijd en stierf omtrent het begin van de 12^{e} eeuw.

Zijn werk in het Latijn geschreven, heet *Chronicon historicum apud Germanos*, waarvan het laatste gedeelte de geschiedenis van Hendrik IV bevat. Dit laatste gedeelte is eerst in het Duitsch en nu ook in onze moedertaal overgezet door Leonard[*)], die een bekwaam vertaler en geen vreemdeling is in de geschiedenis der kerk. De stijl van Lambertus is levendig, soms zeer aanschouwelijk, zoodat wij met niet weinig genoegen zijn geschrift hebben gelezen.

De uitgave van zulke boeken is belangrijk, omdat ieder zoo uit de bronnen

*) De boete van keizer Hendrik IV voor den paus Gregorius VII te Canossa. Naar Lambertus van Aschaffenburg. Uit het Hoogduitsch door Leonard. Utrecht bij van der Post Jr.

zelve kan putten en oordeelen. Vooral in onze beoordeeling van de pausen kan niets beter zijn dan de schriften uit den boezem van hunne eigene kerk. Met de inleiding en het slot van den Hoogduitschen vertaler, behandelt het boekje de geschiedenis van Hendrik IV, van zijne jeugd af aan tot op den dood van Gregorius VII. Meer dan ééne zeer belangrijke en goed geschreven episode veraangenaamt de lectuur.

II.

Niet alle pausen waren echter gelukkig als Hildebrand, ofschoon de mees ten hem gaarne wilden navolgen. Bonifacius VIH beproefde met Philippus den Schoonen, ruim twee eeuwen later, in het begin der 14e eeuw, wat Gregorius zoo gelukkig had begonnen. Maar Philips trotsch en hooghartig van aard en evenmin genegen om zich te laten tuchtigen door de sleutels van Petrus, vond meer steun onder zijn volk. Hij duldde de beleedigende brieven en bullen des pausen niet, zoo als blijkt uit het korte bruske antwoord op een brief van Bonifacius. Deze brief des pausen was van den volgenden inhoud: ‘Bonifacius, bisschop, knecht der knechten Gods, aan Philippus, koning van Frankrijk. Vrees God en houd zijne geboden. Wij willen u doen weten, dat gij in geestelijke en wereldlijke zaken aan ons onderworpen zijt. De vervulling der beneficiën en prebenden komt u niet toe; indien gij eenige openstaande plaatsen onder uwe hoede hebt, bewaar dan hare inkomsten voor de opvolgers, en zoo gij eenige beneficiën vervuld hebt, dan verklaren wij deze benoeming krachteloos en herroepen wij haar. Wij houden voor ketters die anders gelooven.

Gegeven in het Lateraan, 5 December, het zevende jaar van ons hoogepriesterschap.’

Op dezen brief gaf de koning van Frankrijk het volgende antwoord: ‘Philippus, door de gratie Gods koning der Franschen, aan Bonifacius, die zich als den oppersten hoogepriester gedraagt, weinig of geen salut. Dat uwe zoo groote opgeblazenheid wete, dat wij in wereldsche zaken aan niemand onderworpen zijn; dat de vervulling der openstaande kerkelijke zetels en prebenden ons toekomt, volgens ons koninklijk regt; dat hare inkomsten ons toebehooren; dat de tot heden toe plaats gehad hebbende benoemingen, of die later plaats zullen hebben, voor het verledene en toekomende geldig zijn, en dat wij de bezitters mannelijk en krachtig tegen allen beschermen zullen. Wij houden voor dwazen en zinneloozen die anders gelooven.

Gegeven te Parijs.’

De verbittering tusschen deze twee mannen was ook ten toppunt gestegen. Philips de Schoone had eene belasting willen heffen van de geestelijkheid in zijn land. Bonifacius had des konings gedrag op de strengste wijze afgekeurd in een bul daartoe uitgevaardigd. Later had hij oppermagtig willen beslissen tusschen den koning van Engeland en Philips. De koning was daarover zeer geraakt. De paus daarentegen was hevig op den koning vergramd omdat deze de Colonna's met vele eerbe wij zingen in Frankrijk had ontvangen. Bonifacius had deze magtige baronnen uit Rome verbannen, en de koning had zich vermeten zoo openlijk zijn gedrag af te keuren.

Onvoorzigtig zond de onversaagde kerkvoogd den hoogmoedigen bisschop van Pamier naar Philips, om hem te gelasten met Engeland den vrede te

sluiten en de geestelijken te verbieden tot dezen oorlog bij te dragen. De onbeschaamde bisschop dreigde den koning met den banvloek als deze niet gehoorzaamde.

‘Bisschop’ zeide de vertoornde vorst, ‘gij zijt mijn leenman, ik kan u voor mijn hof laten dagvaarden.’

‘Daar tart ik u toe’ antwoordde de bisschop, ‘wacht u Philippus! dat uw gedrag jegens Bonifacius u niet eenmaal de gestrengste straffen op den hals hale en gij met den banvloek en het interdict gestraft wordet.’

‘Vertrek van hier, onbeschaamde klerk,’ riep de koning uit, ‘dit zou u mijne oppermagt wel eens kunnen bewijzen.’ Dit zeggende, tastte de koning naar zijn zwaard; hij sloeg aan de greep dat de schede rammelde op den marmeren vloer.

Toen vlugtte de angstige bisschop uit het paleis. Overal waar hij kwam belasterde hij den koning, zoodat hij eindelijk in zijn huis gevangen genomen werd. Toen werd de paus nog meer vergramd, hij verloor alle bedachtzaamheid uit het oog, en zond den korten aanmatigenden brief zoo even medegedeeld.

Philippus besloot daarna om eene nationale vergadering der drie standen te doen plaats hebben. Nog nooit was de derde stand daartoe opgeroepen, maar de koning achtte het thans noodzakelijk In de kerk Notre Dame vereenigden zich de drie standen in de tegenwoordigheid des konings. Men verzekerde hem van hunne algemeene hulde en beloofde alle ondersteuning in de handhaving van zijne koninklijke regten. Ook de geestelijken, schoon eerst onzeker, beloofden toch den koning hulp en raad. Philips vond thans een vasten steun in de trouw van zijn volk, en vaardigde ten tweeden maal het verbod uit, om geen geld naar den paus over te brengen. De geestelijken zouden streng gestraft worden die het rijk verlieten om naar Rome te gaan, werwaarts Bonifacius hen geroepen had.

De paus door zoo forschen tegenstand niet uit het veld geslagen, sprak nu de beruchte bul *Unam sanctam* uit. Daarin werd de pauselijke oppermagt boven alle magten op aarde uitgesproken. De paus, anders gewoon om zijne dogmata ex tripode uit te spreken, had zich thans goedwillig vernederd om zijne oppermagt te bewijzen. En wat is het bewijs dat de onfeilbare stedehoudei' van Christus, door eene bijzondere leiding van den geest der wijsheid bestuurd, voor zijne oppermagt gaf? 't Zou ongeloofelijk schijnen als het niet in de bul Unam sanctarn te lezen was. ‘Toen een discipel zeide *zie hier twee zwaarden*, zeide de Heer niet dat het te veel maar *genoeg* was. De beide zwaarden alzoo die in de kerk zijn naar de uitspraak van Christus, zijn ook in de magt der kerk.’

Op den 12 Maart van het jaar 1303, kwam de raad des konings in het kasteel van de Louvre bijeen. Daar werd de paus beschuldigd van valschheid, simonie en ketterij, en derhalve waardig om te worden afgezet. Grenzenloos was de gramschap van Bonifacius toen hij deze smadelijke behandeling vernam, en in de hitte van zijn toorn sprak hij den banvloek over Philippus uit. Geen dienaar des altaars mogt gemeenschap met hem hebben, elke geestelijke die de mis in zijne tegenwoordigheid verrigtte was daardoor reeds in den ban.

Philips sidderde niet voor den vloek van Bonifacius; hij zocht nogmaals ondersteuning bij zijn volk.

Op den 13 Junij van het jaar 1303, is de groote zaal in het kasteel van de

Louvre gereed gemaakt om de afgevaardigden der drie standen te ontvangen. De baronnen van Frankrijk treden binnen in prachtig kostuum en zetten zich in het midden der zaal in de nabijheid van den troon. Daarop volgen 5 aartsbisschoppen, 20 bisschoppen en 11 abten in hun geestelijk gewaad, en eindelijk treden lange rijen van mannen binnen, die zich langs de muren nederzetten. Zij zijn de vertegenwoordigers van den burgerstand.

Eenige oogenblikken later treedt de koning binnen en zet zich op den troon, door zijne hovelingen omringd.

Na een oogenblik stilte staat Lodewijk, graaf van Evreux, van zijnen zetel op, zijne oogen schitteren van vurigen toorn, zijne stem beeft, met driftig gebaar roept hij dreigend uit: ‘wij moeten dien Bonifacius, dien valschen paus afzetten. Het komt ons toe mannen van Israël en strijders van Sion, om dien bedriegelijken hoogepriester te slaan.’

‘Goed gesproken,’ roept Willem de Plasian, een beroemde regtsgeleerde. ‘De paus is een ketter; hij gelooft niet aan het sacrament des altaars; hij maakt misbruik van de biecht; hij houdt de hoererij voor onschuldig; hij raadpleegt met toovenaars en waarzeggers. Maar ik zal u de acte van beschuldiging voorlezen. Negenentwintig punten van beschuldiging worden in deze acte aangevoerd.’ Na het voorlezen sprak hij niet nadruk. ‘Ik verzoek dat er een algemeen concilie worde zaamgeroepen. Wij smeeken u, zeide hij tot den koning, hoor ons verzoek. Gij zijt de beschermer der kerk, beveel dat er een concilie moet plaats hebben.’

‘Ik oordeel het concilie goed,’ antwoordde Philips. ‘Ik zal daartoe medewerken met al mijne kracht, opdat de waarheid aan het licht kome. Wij appelleren echter te gelijk aan het verzamelde concilie en den toekomstigen paus, opdat Bonifacius het geestelijk zwaard niet misbruike tegen ons en ons rijk en het concilie verhindere.’

De baronnen verklaren zich onmiddellijk voor een concilie en worden door de afgevaardigden van den derden stand gevolgd.

De aartsbisschoppen geven blijken van hunne verlegenheid in zoo moeijelijke zaak. Zij weifelen. Zij schijnen echter hunne bezwaren te overwinnen, want zij verklaren eindelijk, dat zij een concilie nuttig oordeelen. En als Bonifacius mogt goedvinden zijn banvloek over hen uit te spreken, appelleren ook zij op het concilie en den toekomstigen paus.

Wanneer had een stedehouder van Christus ooit zoo fellen tegenstand gevonden. Tegen een volk dat eensgezind den bisschop van Kome tartte, had Bonifacius geene wapenen. Het pauselijk woord is magteloos tegen het scherpe zwaard van Frankrijks dappere ridders. Zijne kardinalen in 't purper gekleed, zouden dra vlieden voor de oriflamme van Frankrijk, gelijk de bisschop van Pamiers, stout anders in den woordenstrijd, voor het rammelen van Philips' slagzwaard. De pauselijke magt, vreesselijk voor een volk dat onderling verdeeld was, als Duitschland onder Hendrik IV, was ook op haar hoogste toppunt magteloos tegen eene natie, die zich als een eenig man schaarde om den koninklijken troon.

Toch greep Bonifacius naar den banbliksem, die eens Hendrik, den Duitschen koning, heeft doen sidderen. Maar de eens zoo krachtige vuurstraal was in de hand van Bonifacius aan een vurig meteoor gelijk, dat onschadelijk in 't luchtruim flikkert en op aarde nedervalt

of in een moeras verdooft en niets nalaat dan eenigen rook.

Maar Bonifacius wil niet den koning alleen, maar het gansche volk straffen, en sprak daarom het interdict uit.

Dan mogen de sacramenten niet bediend, de klokken niet geluid, de kerkelijke plegtigheden niet uitgeoefend worden. Alle kruisen, beelden en altaren zijn dan verontreinigd. Geen wonder dat de volken beefden voor zoo schrikkelijken vloek. Ongedoopt stierven hunne kinderen, zonder den laatsten troost gingen de geliefde ouders of echtgenooten de eeuwigheid in, de lijken werden begraven zonder eenige ceremonie. Men gevoelt hoe de volken, met hunne begrippen van het noodzakelijke dezer plegtigheden, moesten beven voor zulk een vloek. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat de pausen zoo groot gezag verkregen, daar zij als opperheeren der kerk zoo magtig een wapen konden voeren.

De bisschoppen van Frankrijk hadden dezen slag voorzien en dus geappelleerd op een concilie en den toekomstigen paus.

Het was op den 7 September dat Bonifacius ontwaakte met de blijde verwachting van eene haastige zegepraal over zijn bittersten vijand, die hem in zijne waardigheid bespotte, in zijn streven naar de heerschappij minachtte en zijn banvloek zelfs niet vreesde.

Hij bevindt zich in eene groote zaal van zijn paleis te Anagni; om de onaangenaamheden in Rome te ontvlugten heeft hij zich derwaarts begeven. Aan het einde der hooge Gothische zaal, met breede kruisvensters, staat een pauselijke troon. Hij is reeds bejaard, Bonifacius, maar zijn gang is nog mannelijk vast, de blik zijner oogen is fier nog en scherp als in de dagen zijner jeugd. De last der jaren heeft zijne geestkracht nog niet verlamd. Een glimlach speelt om zijne lippen, terwijl zijne bewegingen verraden dat hij ontroerd is door eene blijde verwachting. Morgen zal hij het interdict over Frankrijk uitvaardigen, en dan zal Philips beven op zijnen troon.

Onverwachts treedt een kamerdienaar binnen, met ontsteld gelaat. ‘Eene bende ruiters is in de stad gedrongen,’ meldt hij stamelend van angstige vrees, ‘zij worden gevolgd door eene menigte van voetknechten in wier vaandels men de Fransche leliën ziet.’

Bonifacius is ontsteld.

Men hoort klokkengelui door de geheele stad.

Nog een kamerheer treedt binnen en zegt, dat het volk van Anagni naar de wapenen grijpt en zich schaart onder de banier der leliën.

Woedende teleurstelling.

‘En wie is de aanvoerder der vijanden?’ vraagt de paus ontroerd.

‘Sciarra Colonna,’ is het antwoord. Het was des pausen ergste vijand. Bonifacius had de trotsche baronnen Colonna uit Rome verdreven, hun geslacht voor eerloos, hunne goederen verbeurd verklaard en hen door de geheele wereld vervolgd. En nu staat een Colonna gewapend voor de poorten van zijn paleis, als de wreker van zijn zoo wraakzuchtig geslacht. Toch wordt de oude man wat bedaarder; hij schrijft haastig een briefje, waarvan de korte inhoud is: ‘Wat wilt gij van mij?’ Weldra ontvangt hij het antwoord. ‘Doe afstand van uwe waardigheid, geef het purper aan mijne broeders terug en ik laat u het leven,’ schreef Colonna.

‘Dat gebeurt nimmer,’ antwoordt Bonifacius, ‘daar ik verraden ben als de Zaligmaker en onwaardig overgele-

verd in de handen van ketters, zal ik als paus weten te sterven!'

Hij gelast zijne kamerdienaars hem zijn pauselijken mantel om te hangen; zij geven hem ook de dubbele kroon. Hij zet haar op zijnen grijzen schedel, en met het kruis in de eene en de sleutels in de andere hand, zet hij zich met waardigheid op zijnen troon.

De deuren der zaal worden bijna op hetzelfde oogenblik verbrijzeld. Zware stukken hout vallen op den marmeren vloer en de beschadigde deuren vliegen open. De soldaten dringen gewapend binnen. De eersten deinzen echter terug uit eerbied voor den paus, dien zij zoo kalm, zoo bedaard zien zitten op zijnen troon. Zij trachten den aandrang der binnenkomenden te wederstaan, maar moeten, hevig gedrongen, vooruit.

Nogaret nadert den paus en zegt: 'Heer paus, men heeft in Frankrijk over u besloten; gij zijt zwaar beschuldigd. Uw leven zal niet worden aangetast, maar wij zullen u bewaken en naar Lyon voeren, om voor een concilie u te verantwoorden.'

'Ik zal het mij voor eene eer rekenen,' antwoordde Bonifacius, 'door ketters en patareni veroordeeld te worden.' Nogarets vader behoorde tot de Albigenzen en was om zijn geloof verbrand.

Nu nadert Colonna; hevig vertoornd op den vervolger van zijn geslacht, spreekt hij met trotsche woorden en dreigend gebaar. De paus antwoordt hem onbevreesd en met beleedigende woorden. Toen is Colonna zichzelven niet meer meester. Hij vliegt naar den paus en slaat hem met zijne ijzeren handschoenen in het aangezigt.

Dit is het sein tot den aanval. Men sleept Bonifacius van zijnen zetel door de zaal en de gangen van zijn paleis naar de straat. Daar zet men hem op een ongezadeld paard, met het aangezigt naar den staart en brengt hem in een ander huis.

De bewoners van Anagni kwamen echter tot nadenken; zij hadden medelijden met den mishandelden kerkvoogd en bevrijden hem uit de hand van Colonna. Bonifacius trok toen naar Rome, waar hij echter spoedig stierf. Fel geschokt werd hij door eene koorts aangetast, die hem op den 11 October 1304 voor den troon bragt van den eeuwigen Regter, bij wien geene aanneming is des persoons.

De bijzonderheden van dezen twist zijn beschreven door denzelfden Leonard, die ons eene vertaling gaf van Lambertus van Aschaffenburg[*)]. Hij putte uit de beste bronnen, onbevooroordeeld en naauwkeurig is de schrijver tot in bijzonderheden. De stijl is aangenaam en lokt tot lezen uit. Met hartelijke ingenomenheid durven wij het werkje aanbevelen.

Het leert ons zoo duidelijk, hoe het in die tijden gesteld was, die eenigen willen aanprijzen als de gouden eeuw der kerkelijke eenheid. Zou men denken, dat wij zoo gansch onkundig waren in de geschiedenis? Wij hebben deze boekjes slechts te lezen om zelven te kunnen oordeelen.

Daar leest men van koningen, die bukken voor de geestelijke magt of haar bestrijden naar de gelegenheid die hen daartoe uitlokt; grooten die voor of tegen den paus zich verklaren, naarmate hun belang voor of tegen de koningen spreekt, het volk miskend en gestraft ook door hunnen herder voor de ongehoorzaamheid hunner gebieders, gestraft in hunne dierbaarste aangelegenheden, ogestraft in den doop der zaligheid voor hunne kinderen, gestraft tot op het sterfbed, als zij de

*) De strijd tusschen Bonifacius VIII en Philippus den Schoonen, door Leonard. Utrecht bij van der Post, 1852.

eeuwigheid moesten binnengaan, zonder die middelen, welke tot zaligheid onontbeerlijk geacht werden. Zulk een vloek, zou hij in den geest van Christus kunnen zijn?

III.

Op Vrijdag den 22 Augustus van het jaar 1572 was er een doorluchtig gezelschap in eene nette doch anders eenvoudige kamer van een tamelijk groot heerenhuis te Parijs. 't Was twee uren des namiddags.

In een groot vierkant ledikant ligt een man, die reeds den herfst des levens is genaderd. Zijn gelaat is ziekelijk bleek, zijn hoog en edel voorhoofd openbaart de kalmte eener ziel die rust heeft gevonden in God. Hij beweegt nu en dan, met een pijnlijken trek in het gelaat, zijn linker arm, waarvan de hand, zorgvuldig verbonden, over het bed ligt. Ook om den regter arm ligt een verband van helder linnen. Hij heeft eene pijnlijke operatie ondergaan. De lijfarts des konings Ambrosius Paré heeft den wijsvinger afgezet en een kogel gehaald uit den arm. Het is de admiraal Coligny, de ijverige Hugenoot, de beschermer en vriend van de wreed vervolgo de Protestanten in Frankrijk.

Aan het hoofdeinde van het ledikant zit de koning van Frankrijk, Karel IX. Zijn voorkomen was meer bevallig en voorkomend dan afschrikkend en terugstootend, schoon die kleine gele oogen bij het bleek gelaat een minder gunstigen indruk maken. Zij schenen gelijk aan een paar kustlichten, die tot waarschuwing opgerigt zijn om eene veilig schijnende kust te vermijden. Zijne lange, schrale, min of meer ineengebogen gestalte is vriendelijk gebukt naar het gelaat van den zieke. Zijn anders weinig beteekenend gelaat had echter nog iets, dat naar eene fiere uitdrukking zweemt, door een fraaijen arendsneus. Naast den koning zitten de koningin moeder, Catharina de Medicis, de hertog de Montpensier, een ijverig Roomschgezinde, de hertog van Anjou en eenige andere aanzienlijke gunstelingen van het hof.

De admiraal verhaalt den koning, hoe hij zijne wonden ontvangen heeft. ‘Zoo wandelde ik voort,’ vervolgt hij, ‘door vele edellieden vergezeld, terwijl ik met eenige aandacht een verzoekschrift inzag. Plotseling hoor ik een geweerschot in mijne onmiddellijke nabijheid en gevoelde op hetzelfde oogenblik een stekende pijn in mijne armen. Ik zond de heeren de Monneins en Piles om het berigt van zoo verradelijk een aanslag bij uwe Majesteit te brengen.’

‘Ja,’ antwoordt de koning, ‘ik speelde juist met den bal met den hertog van Guise. Ik wierp dadelijk het kaatsnet tegen den grond om den misdadiger te doen vervolgen. En hoe gaat het nu met uwe wonden, mijn waarde admiraal, en hoe bevindt gij u?’

‘Redelijk wel, Sire,’ herneemt Coligny, met een blijmoedigen lach om de bleeke lippen; ‘het is mij aangenaam zoo vele belangstelling te ondervinden. Uwer Majesteits lijfarts heeft mijne wonden uitmuntend behandeld. Ik heb nog wel pijn, maar ik ben toch zeer opgeruimd.’

Zelfs Catharina de Medicis schijnt de bedaardheid van den admiraal te bewonderen. Terwijl hij spreekt rigt zij hare blikken onophoudelijk naar den zieke, met eene uitdrukking van verbazing.

Karel schijnt vooral hoog ingenomen met de moedige bedaardheid van den verraderlijk gekwetsten man; hij zag hem verwonderd aan, terwijl zijne gele

oogen grooter werden; toen rigtte hij zijn gebogen hoofd op en riep op hevigen toon: ‘gij hebt de schade te dragen, mijn lieve admiraal, en ik de schande. Maar ik zweer bij den dood des Verlossers, dat ik de schade en de schande zal wreken, zoo geweldig, dat de herinnering daarvan nimmer zal verdwijnen uit het geheugen der menschen. Zijt gij tevreden,’ ging hij zachter voort, ‘met de regters, die op ons bevel de misdaad moeten onderzoeken?’

‘Volkomen, Sire,’ antwoordt de admiraal, ‘misschien zou ik van uwe goedheid misbruik schijnen te maken, als ik verzocht dat ook Cavannes onder de regters zitting mogt nemen. De misdaad zal echter gemakkelijk opgehelderd worden. Ongetwijfeld heeft de hertog van Guise de hand in het spel. Maar Mij is de wraak, Ik zal het vergelden, spreekt de Heer. Ik verlang geene wraak, maar slechts een naauwkeurig onderzoek.’ De admiraal kon niet vermoeden dat ook Catharina de Medicis en de hertog van Anjou, die met zoo vele belangstelling naar hem schenen te hooren, bondgenooten van den Judas waren.

‘Wij zullen ons de zaak aantrekken,’ herneemt de koning, ‘en de misdaad straffen, alsof zij tegen onszelven begaan was.’

Op dit oogenblik verwijderde zich de koningin moeder met haar gevolg. Nadat zij vertrokken waren, waarschuwde de admiraal den koning ernstig. ‘Wees op uwe hoede,’ zeide hij, ‘er gebeurt in Parijs misschien meer dan wij vermoeden. Er worden allerlei plannen gesmeed tegen de rust van den staat en ook tegen u. God is getuige van mijne trouw en mijne gehechtheid aan den koning.’

‘Wij zullen die aanslagen weten te verijdelen, admiraal, verontrust u daarover niet, denk liever aan uzelven; het zou goed zijn, dat men u naar het kasteel van de Louvre brengt. Het gemeen in Parijs kan ligt opgezet worden.’

‘Ik dank u, Sire, voor uwe belangstelling; maar mijne genceshceren hebben elke beweging verboden.’

‘Ik vrees nogtans,’ zeide de graaf van Retz, Catharina's gunsteling, ‘dat er een oproer in de stad ontstaan zal, waarbij de koning u niet altijd zoude kunnen beschermen.’

‘Mag ik u dan verzoeken, Sire,’ vroeg Coligny, ‘om eenige soldaten van uwe lijfwacht?’

‘Gaarne,’ antwoordde Karel, ‘want wij willen uw leven beschermen als het onze.’

Na deze betuiging nam de koningo afscheid van den admiraal en begaf zich met zijn gevolg naar zijn paleis.

De hertog van Anjou gelastte, dat de bevelhebber der koninklijke lijfwacht, de Cosseins, met eene wacht gardisten het huis van den admiraal zou omringen. Het is zonderling dat Cosseins den admiraal beschermen moet. Cosseins, die met hart en ziel verkleefd is aan de partij van Guise, den vijand der Protestanten. Het is bekend dat hijzelf een vijand is van de Coligny. Zonderlinger nog, dat ook de vrienden des admiraals andere woningen moesten betrekken, en wel in zijne nabijheid.

Als wij een dag later in de tuinen van het paleis, Tuileriën genoemd, de koninginne moeder hadden gezien zoo als zij met eenige vrienden raadpleegt, wij zouden aan verraad hebben beginnen te denken. Eerst kon men de ketters ten vuurdood doemen, zoo sprak men daar, maar nu er zoo vele aanzienlijken tot het Protestantisme overgegaan zijn, was de vervologinog verminderd. Maar

nu is er eene uitmuntende gelegenheid om de Hugenooten te treffen. Coligny is gewond. De koning van Navarre en de prins van Condé zijn gasten in het koninklijk paleis. De meeste aanvoerders der ketters zijn in Parijs, ongewapend en zonder eenig kwaad vermoeden. Nu moet men doortasten, is de raad derijverigsten. De helsche aanslag wordt bepaald. Het is nu Zaturdag avond. Morgen in den vroegen ochtend moet het Protestantisme in Parijs worden uitgeroeid, als eene giftige slang die men nu zonder gevaar kan doodtrappen. Coligny vernam dat er wapengekletter werd gehoord en dreigende kreten aangeheven werden in de straten van de hoofdstad; hij zond naar den koning. De admiraal moest niet ongerust zijn, is het antwoord. Alles geschiedt op bevel des konings; hij zou elke oproerige beweging krachtdadig beteugelen.

Wie zou den vorst kunnen verdenken, die zoo vele gunstbewijzen aan den admiraal gegeven heeft en zoo genegen scheen om zijne Protestantsche onderdanen rustig te laten wonen. Hij heeft immers zoo plegtig beloofd den admiraal te zullen beschermen. Hij nam immers met zoo vele belangstelling deel in zijne smarten. Alle gevoel van eer moest hij afgeschud hebben, als een mantel die den roover belemmert. Zijn koninklijk woord moest hij met voeten trappen, als een misdadiger die met eeden speelt, bewust als hij is van de nietigheid van zijn woord, wanneer Karel IX het leven belaagt van Coligny. Hoe, zou de koninklijke kroon van Frankrijk het hoofd van een Judas drukken? Zou dat vriendelijk gelaat, die voorkomende minzaamheid een verrader moeten verbergen?

Maar zou de klok van het koninklijk paleis op Zondag morgen geluid worden, zonder des konings toestemming? 't Is bekend toch dat de klok van de Louvre alleen bij bijzondere gelegenheden wordt getrokken? Zouden de hertoog van Guise en de natuurlijke zoon van Hendrik, Chevalier genoemd, vroeger nog, in den nacht tusschen Zaturdag en Zondag, zoo vijandig de woning van den admiraal naderen, als zij des konings wraak moesten vreezen?

Doch volgen wij hen door de straat, die voert naar Coligny's huis.

Zij zijn gewapend van top tot teen met harnas en schild, en vergezeld door eene bende krijgsvolk.

Het is nog stil in de half donkere straten van Parijs.

De klok van Notre Dame slaat twee uren.

Op eene geheimzinnige wijze sluipen eenige ongeregelde troepen met mes en dolk gewapend door de straten, terwijl zij elkander zonderlinge woorden toeroepen.

De hertog en zijne volgelingen dragen opmerkelijke herkenningsteekenen. Een witte doek is om den linker arm gebonden, dien men ook in het half donker goed onderscheiden kan en voor op den stormhoed is een wit kruis bevestigd. Weldra komen zij voor een hoogen muur, die het voorplein van Coligny's woning afscheidt van de straat. Voor de poort staat de lijfwacht des konings met den aanvoerder Cosseins.

Hij hoort reeds in de verte den zwaren stap der geharnaste mannen. Hij wacht nog een oogenblik totdat hij den witten doek om den arm en het kruis op den helm onderscheiden kan. Maar toen dringt hij ook driftig door zijne soldaten naar de poort en klopt met zijn ijzeren handschoen op de eikenhouten deur. Driftig stoot hij met het stompe einde van zijne spies tegen de poort, toen men hem niet

dadelijk opende en schreeuwt dat men zich moet haasten.

De hofmeester van den admiraal snelde reeds met zijne sleutels over het voorplein en opende de poort. Op hetzelfde oogenblik valt hij voor de deur ter aarde met een afgrijselijken gil. De spies van Cosseins heeft hem doorstoken.

De soldaten stappen over het lijk in het bloed van den verslagene, dat uit de wijdgapende wond over de graan we steenen vloeit. Snel dringen zij het voorhuis binnen en doorsteken de bedienden, terwijl die angstig vlugtten. De soldaten bezetten de deuren van de vestibule, terwijl Cosseins de trappen beklimt met de bloedige spies in de ijzeren vuist. Maar Le Bême is hem vooruit, met uitgetogen zwaard vliegt hij de trappen op. Le Bême, de kweekeling der Guisen, de schoonzoon van den kardinaal Karel van Lotharingen, wiens natuurlijke dochter hij gehuwd heeft, den bitteren, onverzoenlijken vijand der Protestanten.

Andere gewapenden volgen.

Zij kennen den weg naar de slaapkamer des admiraals. Grimmig van moordzieke woede werpen zij de deur open

De admiraal heeft eindelijk begrepen dat hij verraden werd. Zijne vrienden zijn over de daken ontvlugt. Hij is opgestaan van zijne legerstede. Met een haastig omgeworpen nachtgewaad staat hij tegen den muur geleund. Nog is zijne eene hand en zijn andere arm omwonden. De geneesheeren vreezen zelfs dat zij den arm zullen moeten amputeren. Magteloos staat de zieke oude man tegenover zijne vijanden. De jaren hebben anders zijn arm nog niet verlamd. Heldenmoedig en krachtig zou hij het zwaard gezwaaid hebben in den strijd voor zijn koning. Maar het verraad heeft eerst de kracht van zijn arm verbroken, om hem onbevreesd te kunnen dooden. Nu is Le Bême de eerste. Hij is nu niet bang, de moordenaar. Met ontbloot zwaard loopt hij naar Coligny toe: Zijt gij de admiraal? vraagt hij.

Coligny slaat een blik op het dreigend staal en zegt met eene zwakke doch bedaarde stem, ‘jongeling, denk aan mijn ouderdom en mijne dubbele wond.’

Een schrikkelijke vloek rolt van de lippen des laaghartigen moordenaars, en hij stoot het zwaard door het losse nachtgewaad in de borst van Coligny.

De admiraal blijft nog steunen tegen den muur, terwijl een breede bloedvlek zich uitbreidt over het loshangende gewaad. De moordenaar heeft zijn zwaard teruggetrokken, hij draait het langs zijn regterzijde en houwt met onzinnige woede op het hoofd des admiraals, door geen stormhoed gedekt. Nog blijft de oude man leunen tegen den muur, terwijl het bloed hem over het gelaat stroomt. De moordenaar schijnt woedend, dat zijn slagtoffer niet valt, nogmaals zwaait hij het staal en houwt naar het been van Coligny, zoodat de admiraal nu plotseling valt. Nog één zucht slaakt de ongelukkige, en hij is bij zijnen Heer, die ook eens zoo gruwelijk verraden werd.

Zijt gij gereed, Le Bême, roept eene ruwe stem van het voorplein, het is de stem van den hertog van Guise.

Ja, antwoordt Le Bême.

Onze Chevalier wil het niet gelooven, als hij het niet met eigen oogen ziet, werp hem door het venster naar beneden. Le Bême gehoorzaamt.

Met een doffen slag stort het bloedige lijk op de vloersteenen van het voorplein, terwijl het bloed naar alle zijden spat. Maar de hertog van Guise is niet bang voor menschenbloed. Hij veegt het gelaat af en roept uit: ‘ja hij is het.’ Nu worde de klok van het paleis getrokken, gebiedt hij.

Weldra klonken de toonen akelig over de hooge huizen van Parijs. Het is nog vroeg in den morgen; uit alle wijken komen mannen te voorschijn met dolken, messen en zwaarden gewapend. Zij dragen allen een doek om den arm en kruisen op den hoed. En nu begint eene slagting waarvan de geschiedenis geen voorbeeld kent.

In geen land vond de Hervorming vinniger vijanden dan in Frankrijk. De ‘brandende kamer,’ eene bijzondere vierschaar om de ketters te straffen, heeft zoovelen ten vure gedoemd. Maar de vervolging baatte niet. Met eenen enkelen slag wil men de gehate Protestanten verdelgen. Hendrik van Navarre, een Protestantsch vorst, huwde met de zuster van Karel IX. De hoofden der Protestanten zijn nu in Parijs op den dag der bruiloft. Men begon met den dood van Coligny, en een ontzettend moordtooneel werd er toen aangerigt in Parijs en door het gansche land, in de geschiedenis bekend onder den naam van Bartholomeusnacht of Parijsche bloedbruiloft. Minstens 30000 menschen werden toen omgebragt. De bijzonderheden van dit verhaal en vele anderen aangaande den moord der Hugenooten in Frankrijk, worden medegedeeld door Frans Hotman of Hotsman, in 1524 te Parijs geboren uit eene familie die van Silezie kwam. Ten tijde van den Bartholomeusnacht ontvlugtte hij het gevaar en ontweek naar Genève. Zijn geschrift over de Parijsche bloedbruiloft kwam in het licht, onder den verbloemden naam van Ernestus Varamundus, in het jaar 1573.

De bijzonderheden van dit schrikkelijk bloedbad worden soms met ijzingwekkende naauwkeurigheid en aanschouwelijkheid medegedeeld.

Hij verhaalt ons hoe de beschaafdste mannen in Parijs oordeelden over deze laaghartige daad. Te vergeefs zocht men een voorbeeld in de geschiedenis. ‘Het is waar,’ zeide men, ‘Mithridates had eens op eene enkele boodschap en volgens den inhoud van een enkelen brief, 150,000 Romeinsche burgers laten ombrengen. Peter van Arragon had op Sicilië 8000 Franschen laten dooden. Maar zij woedden tegen vreemdelingen en buitenlanders, de koning van Frankrijk tegen zijne eigene onderdanen.’

Sommigen beweerden wel, dat de moord nuttig was. ‘Maar eens had een heiden, Aristides, den voorslag van Themistocles afgeslagen, die de vloot der Macedoniërs heimelijk wilde verbranden. Furius Camillus zond de kinderen der Falisciërs terug, die een schoolmeester hem overgeleverd had, terwijl hij de scholieren gelastte den verrader met roeden naar de stad te geeselen. - En - de koning van Frankrijk wordt de allerchristelijkste genoemd.’

Hij heeft zich ook willen verschoonen, de koning moordenaar, alsof hij zich niet meer schuldig nog maakte, door te verdedigen wat hij misdeed. Als men eene overtreding begaat en die verschoont, verdedigt, dan bewijst men, dat men niet in overijling gezondigd heeft, maar in koelen bloede en met overleg, dan bewijst men, dat men bij de misdaad volhardt.

De koning van Frankrijk verklaarde in het parlement van zijn rijk, ‘dat Coligny met een aantal medepligtigen had zamengezworen om hem te vermoorden. Daarom had hij zijne vrienden bevolen, de zamengezworenen om te brengen en de hinderlagen zijner vijanden te voorkomen.’

Wat rampzalig voorwendsel! Wat ongerijmde verdediging!

‘Hadden de koningen ooit het regt om een burger te dooden zonder proces?’ zoo gaat Hotman voort. ‘Coligny zou het leven des konings hebben belaagd! Coligny zou gevaarlijk zijn, terwijl hij zoo ernstig gewond was? Coligny, die door Cosseins bewaakt werd? Waarom hem dan niet in staat van beschuldiging gesteld? Waarom werden zwangere vrouwen in de Seine geworpen, grijsaards, zieken en jonkvrouwen vermoord? Welke wapenen vond men bij de Hugenooten?’ enz.

Is misschien Hotman wat partijdig in de beschrijving van den moord zijner geloofsgenooten? Het is mogelijk, maar de waarheid is vreesselijk genoeg, zij behoeft geene partijdige voorstelling.

En zou het waarheid zijn, dat ook de stedehouder van Christus op aarde een openbaar dankfeest heeft gevierd in zijne hoofdstad, toen hij het berigt van den moord vernam? Het is ontwijfelbaar, hij heeft zelfs bevolen gedenkpenningen te slaan en - eene schilderij te doen vervaardigen van deze moordtooneelen.

En wat zegt de tegenpartij bij zoo vreesselijke beschuldiging der geschiedenis?

Eugen. Alberi heeft onlangs een werk geschreven over het leven van Catharina de Medicis. Hij vond in de archiven te Florence vele documenten aangaande het karakter en de handelingen van deze beruchte vrouw. Hij poogt te bewijzen dat Catharina volstrekt geene doodvijandin van de Hugenooten, maar integendeel van de partij der Guisen afkeerig was. Karel IX en zijne moeder moesten het plan der Guisen inwilligen, wilden zij het rijk niet in het grootste gevaar brengen. De koning zou nog een briefje aan den hertog hebben geschreven, van dezen inhoud: ‘verschoon mij den admiraal.’ En Capefigue zou reeds bewezen hebben, dat de koning niet op de Hugenooten zou geschoten hebben van het balcon der Louvre, want dat balcon zou er toen nog niet geweest zijn.

De schuld zou alleen moeten vallen op de hoofden der Guisen en op de hartstogtelijke stemming des volks. Maar Karel heeft zelf verklaard, dat hij de bewerker van het bloedbad was! Hij moest zich aan het hoofd van den opstand plaatsen, zegt men, of zelf onderdrukt worden; ligt zou anders het geslacht der Guisen op den troon gekomen zijn. Daarom sloot Karel zich aan de beweging der Katholieken aan. Ziedaar wat men in den laatsten tijd gezegd heeft, om aan Karel in plaats van fanatisme zoo afschuwelijke staatkunde toe te schrijven[*)].

Men zegt dat Gregorius XIII de tijding ontving van eene mislukte en onderdrukte zamenzwering in Frankrijk en een Te Deum verordende wegens de redding des konings. Dat willen wij gelooven, vooral van Gregorius XIII; het zou anders ook te gruwelijk zijn.

Het werkje van Hotman is uit het Hoogduitsch overgoezet door denzelfden Leonard. De vertaler wil door de uitgave van deze drie werkjes geene godsdiensthaat kweeken, verzekert hij. Maar de vrede wordt ook niet gevonden door het gebeurde te bedekken. De historie verheffe hare stem luide en duidelijk, maar ook onpartijdig en zonder aanneming des persoons. De waarheid zal er niet door lijden, en de ware verdraagzaamheid is eene vrucht van de waarheid.

D-L.

*) Het bovenstaande is ontleend aan eene recensie van het boek van Alberi, in het Theol. quartalschrift van Drey en medegedeeld in het Repertorium voor buitenlandsche theologie, 1848, 2e deel, blz. 141.

Kostscholen, armen- en zondags-scholen, bijzondere scholen.

Niets nieuws onder de zon!

Terwijl wij een belangrijk jaar zijn ingetreden, waarin eene wet op het onderwijs wordt verwacht, die ieder vraagt en misschien niemand verlangt; eene wet, waarop reeds - als op de erfenis van een' ouden, afgeleefd en bloedverwant - veel meer dan de volle waarde is opgenomen, zoodat zij niets zal kunnen geven zonder nog meer terug te nemen; eene wet, waarin wij wel haast vreezen, dat door de langzame en moeijelijke geboorte de ziel zal worden gemist, en het ligchaam half ontbonden zijn; zoodat bijna het beste dat wij van haar hopen durven, is, dat zij niets doe, dan alleen aan de tegenwoordige wanorde een' schijn van orde bijzetten, en zorgen, dat er dan toch op de eene of andere wijze nog eene wet zij; - onder dat alles viel mijn oog op een oud gedenkstuk uit de geschiedenis van het schoolwezen, dat wij vinden in de *Beschrijving van 's Gravenhage*, van Mr. J. de Riemer, anno 1730, I^{e} deel, IIe stuk, 19^{e} hoofdstuk.

De geleerde schrijver begint met den oorsprong van het nieuwere schoolwezen af te leiden van den roemruchtigen keizer Karel den Groote, in zoo verre deze het reeds bestaande bevestigde en uitbreidde, door te bevelen, ‘dat de kloosters en bisschoppelijke verblijfplaatsen scholen zouden zijn, waarin men de jeugd zou leeren, te lezen, psalmen op de maat te zingen, te cijferen en de letterkunde (grammatica).’ Deze scholen waren bij of aan de Kerken, ja, wel binnen het paradijs, dat is het voorhof van de Kerk, hetgeen wij gemeenlijk het kerkhof noemen, en dat veelal door muren van het overige der steden was afgescheiden; niet enkel ten gemakke voor de kerkelijken, maar ook, omdat zij bij alle hunne werkzaamheden genoegzaam veilig waren, zoo lang zij zich op ge wijden grond bevonden.

Hier te lande nu kwam van ouds het regt van scholen op te rigten, den graven toe, maar werd, bij speciale vergunningen, aan de steden overgegeven. Voor de stad 's Gravenhage wordt het eerst gewag gemaakt van de school, in een' brief van den jare 1393, waarbij hertog Aelbert van Beijeren ‘de scholasterie en de school,’ met al deszelfs toebehooren, voor altijd geeft aan het kapittel van de Onze Lieve Vrouwe Kapel ten hove. Het kapittel had reeds 16 jaren lang de school in bezit gehad, waartoe het regt haar was overgedaan door Dirk Voppenzoon, in leven kanunnik in de voorschreven kapel, die dat regt weder van een' particulier, door den graaf daarmede begunstigd, had gekocht.

Uit dezen giftbrief volgde nu, dat niemand school houden mogt, dan met toestemming van het kapittel, en zeker ook onder verband van eene jaarlijksche recognitie; waartoe, bij voorbeeld, de Kerk van Scheveningen schijnt betaald

te hebben ieder jaar vijftig stuivers. Ondertusschen waren er al vroeg ook andere scholen, het zij op of zonder deze voorwaarde; gelijk er, bij voorbeeld, al zeer vroeg eene door de zoogenaamde Heiligen-Geest-meesters werd opgerigt, voor de arme kinderen, door hen onderhouden*). Deze en andere zoogenaamde bijscholen namen zoo zeer in aantal toe, dat de groote of openbare school daardoor, in het begin der 16e eeuw, geheel in verval was geraakt. Want 'die gemeen Schoele' - zeggen de Heeren van het Hof: - 'van den Haige zulcx veragtert is, dat niemant daer in heeft willen dienen, overmits dat alle die ryke kinderen hen gaven onder die particuliere Schoei meesters, verlaetende die gemeen Schoele, soo dat in de grote en gemeen Schoele van den Haige anders geen kinderen en quamen dan arm wesende, waeromme die selve Schoelmeesters die Schoele verlaten hadden, en was deselve zeker tyt als verlaten ende desolaet toegesloten, tot groten agterdeele van den gemeente, tot grooter confusien en schandalisatie van den gemeen volke, en daer en boven tot verachtinge van den dienst Godts (door gemis van een goed koorgezang.)' Zoodat nu het Hof 't houden dier bijzondere scholen, 'omme kinderen al daer comende, te leeren Latyn of andere Clergie,' geheel verbood; ofschoon, bij een later edict, de leden van het Hof en van de rekenkamer, met hunne suppoosten, van dit verbod werden uitgesloten.

Nu werden tevens de artikelen opgesteld, waarbij het regt der publieke school verzekerd en hare inrigting beschreven werd; en die wij als de fundamentele acte der nog bestaande latijnsche school (gymnasium) kunnen aanmerken. Zij is van den jare 1536, en merkwaardig genoeg, om ze hier in haar geheel aan te halen.

Er werd dus door de Magistraat besloten, en dit besluit den deken en het kapittel ter goedkeuring overgegeven:

'Dat die Schoole geconfereert sal worden eenen Meester nut en bequaem daertoe synde, sonder eenige lasten daertoe wt te reyken.

Dat niemant byschoel in den Hage en sal mogen houden van knechtkens, dan mits betalende den Schoolmeester van der grooten Schoolen voor elk kint twee Carolus guldens 's jaers, alle vierendeel jaers tien stuyvers

Dat die geene die by-schoelen sullen willen houden, geconstringeert sullen wesen den Schoolmeester te leveren in 't beginsel de naemen en toenaemen van heur schoel-kinderen, en ook soo wanneer sy eenich kind of kinderen meer aennemen, binnen drie dagen daer nae die naem ofte naemen den voorsz. School-meester te leveren, en insgelyx verclaringe te doen op wat dach elk kint van daer scheyt, ten eynde die Schoolmeester hem daer na mach weten te reguleren, om na advenant van den tyt te eysschen syn rechte.

Datter ten gouvernemente van den Schoeien gecommitteert werde een Rector, excelent van eruditien, en pryselyk van conversatie.

Die welke onder hem sal houden noch drie andere Schoolmeesters, een soo geleert en bequaem die tot allen tyden syn plaetse mach bewaeren, en twee andere die mitte kleynste jongens en

*) De H. Geest-Meesters waren in 's Hage reeds in de 14e eeuw bekend. Zij hadden het opzigt over een altaar in de St. Jacobs Kerk, en droegen daarvan den naam. Ook ontvingen zij er de liefdegaven 'voor allerhande nooddruftige en behoeftige armen in 't generaal.' Dit is, zoo ik wel heb, ook elders de oorsprong van het 'algemeen armbestuur,' dat op meer plaatsen dien naam droeg. De grootste fout in 't armwezen is misschien, dat men hiervan een stads- of dorps armbestuur heeft gemaakt, en dus onwillekeurig in den armentax is vervallen.

mitten sanck en choor becommert sullen wesen.

Dat die Rector en andere Schoolmeesters gehouden sullen syn, *alle heur lessen te doen binnen der gemeen Schoolen*, op dat alle verstandekens daer vrucht uyt mogen raepen *en geen in 't privé*, ten ware of hem geliefde yet te doen extraordinaire.

Dat tot onderhout van de voorsz. vier Schoolmeesters van node sullen wesen jaerlycx twee hondert Carolus guldens, te weten voor den Rector hondert, voor den tweeden Schoolmeester vyftich, en voor elck van de andere vyf en twintich.

Omme welke costen te vervallen sullen daer toe geëmployeert worden die twee Caroli guld. van de by-schoelen boven geroert.

Sal voorts elck kint geven voor schoolgelt elck vierendeel jaers vyf stuyvers.

Ende op dat die Schoelmeesters gehouden sullen wesen soo wel zorge te dragen om de aerme kinderkens wel te leeren, daer somtyts de beste verstanden onder zyn, soo sal uytter aelmoessen van den H. Geest voor elk arm kint, wiens ouders niet machtich en sullen wesen schoolgelt te betalen, den Schoelmeesters betaelt worden alle vierendeel jaers twee stuyvers: des en sullen onder d'arme niet gerekent worden, dan die geene die de H. Geestmeesters voor regt arm sullen kennen, den welcken zy ook behulpich sullen wesen by advyse van den Rector in heure bouxkens te coopen.

Item op dat alle kinderkens, die werkdaechs heur werk doen en Sonnendaechs en H. daechs loopen speelen en tuysen, wassende op als wilde menschen, mede geleert mogen werden, soo sal die Rector een van syne Ondermeesters ordonneren, om alle Sondaechs en H. daechs zulke kinderen te leeren heur geloof, mit dat daer toe behoort, daer voor hy hebben sal ter maent van elk een stuyver, die 't vermogen te geven, en die 't niet en vermogen, sal hy leere om Godts wille.

Dat die Cappellaen op 't stoel die saeke van der Schoolen sal willen hebben voor gerecommandeert en eenen ygelycken adhorteren, om heur kinderkens ter Schoole te stellen, adverterende d'arme dat sys' niet en laeten by gebreck, dat sy 't school-gelt niet en souden mogen vervallen, gemerkt daer inne voorsien is als vooren.

Ende alsoo die gemeen kinderkens van den Hage hier mede seer behulpen sullen syn; En dat te hoopen staet, dat mits hebbende goede Schoolmeesters, ook eenige kinderen van buyten hier gesonden zullen worden, om geleert te worden, daer deur den Hage proffyt sal consequeren.

So sullen die van den Hage tot furnissemente van de voorsz twee hondert Caroli guldens, den Rector toevougen een proper jaerlycxe pensioen van vier of vyf ponden grooten.

Ende want mogelyk in den eerste jaeren die proffyten van der Schoeien niet wel en sullen mogen haelen twee hondert gulden als nochtans te hoopen is, jae, soo waer goet, dat die van den Hage voor 't eerste jaer daer voor willen responderen den Rector, ten eynde dat men terstont mocht sien na een goet Rector, en voor alle van twee meesters, die den choor van stonden aen onderhielden om alle confusien in der kerke te verhoeden.'

Ik zal mijn oogmerk bereikt hebben, wanneer ik met deze mededeeling de spreuk van den wijzen Prediker, hierboven geschreven, bevestigd heb: *dat*

er niets nieuws onder de zon is. - Wat door kleine plaatsen thans algemeen gezocht wordt, was toen ook het doel van de Edel Mogende Heeren der Residentie, dat namelijk de Haagsche school een kostschool voor vreemdelingen mogt worden; en wel, gelijk zij naïf genoeg zeiden, ‘om de profijten.’ - Wat men doorgaans aan onze eeuw meer bijzonder toekent, de armen-scholen en inzonderheid de zondags-scholen, (aan welke laatste een Engelsche oorsprong wordt gegeven,) ook dat kan hier, reeds voor meer dan 300 jaren, de lezer vinden. - Maar, waarop inzonderheid onze aanhaling doelt, ook de strijd der bijzondere scholen met de Staats-scholen, komt hier en ook in de verdere geschiedenis van dit Manifest duidelijk uit. Want daarmede was de strijd nog niet beslist. Het kapittel en de magistraat der stad waren het lang niet eens over de aanstelling van de schoolmeesters; en er ontstond tevens nieuwe vrees, dat de openbare school, zoo als de Riemer het uitdrukt, door het houden van particuliere scholen, weder tot hare voorige *desolatie* zoude vervallen. - Maar wij laten hier den draad van het geschiedverhaal los, en vergenoegen ons met deze aanhaling, die misschien de zoo vurig opgezette gemoederen een weinig bedaren kan. *Mutato nomine eadem fabula*.

De oorsprong van den strijd tusschen Staats-scholen en bijzondere scholen is, dat wij nu éénmaal even min Spartanen als Chinezen zijn, en de opvoeding van geheel een volk in den nieuweren tijd, inzonderheid van een volk, dat zich in het midden van de beweging en wrijving der nieuwere volken bevindt, niet geheel eentoonig en eenvormig wezen kan. Het is dus eene natuurlijke concurrentie, die ook hier, gelijk overal, haar nut heeft; terwijl zij tevens verwant is met den strijd tusschen de geestelijke en wereldlijke magt, die ook waarlijk niet tot de nieuwigheden in de geschiedenis behoort. Het ligt in den aard der zaak, dat de Kerk zich de opvoeding, en met de opvoeding het onderwijs harer kinderen aantrekt; maar even zeer dat, gelijk De Riemer zegt, ‘waar de geletterden kerkdijken zyn, de jeugd al ligtelijk door hen alleen opgetrokken wordt in datgeene dat bequaam is der Kerke, dat is den kerkdijken zelfs te eeniger tyde nuttig te konnen zyn, wordende het overige als nutteloos geheel verwaarloost; waaruit, - zoo vervolgt hij: - is gesproten die wonderbaare verduisteringe der eeuwen na Karel den Groote, welke tans als ongelooflijk voorkomt, en welke te overwinnen het zoo veele brave en doorlugtige mannen, vryheid, lyf en leven gekost heeft.’

In meerdere of mindere mate zal wel ten allen tijde hetzelfde kunnen gezegd worden van elke school, door eene bijpaalde kerkelijke partij gesticht en bestuurd, en die door hare eenzijdigheid aan de behoefte van geheel een volk moeijelijk kan voldoen. Maar daar tegenover staat, dat het Staats-onderwijs, bij een groot verschil tusschen de bestanddeelen van den Staat, te veel negatiefs aan zich heeft, te veel moet ontzien, en, meer bepaald op het nut van den Staat ziende, weêr niet zelden de Godsdienst en Kerk te veel voorbij ziet. Deze aanmerking geldt te meer, naar mate Kerk en Staat meer worden gescheiden, en verschillende godsdiensten, met gelijke regten, naast elkander in hetzelfde land bestaan. Ja, wij schromen niet, onze overtuiging uit te spreken, dat het eigenlijke Staats-onderwijs zou moeten ophouden en in begunstiging van het bijzondere onderwijs overgaan, even als dit bij de godsdienst en het godsdienstige

leven plaats heeft, zoodra het onmogelijk blijken zon, in de openbare school kinderen van een Christenvolk als zoodanig te onderwijzen en op te voeden, en de volksschool niet verder zou mogen gaan dan de wetenschap. Is het verschil tusschen Christenen en Christenen reeds zoo groot, dat zij te zamen niet meer bidden en hun geloof belijden kunnen, zelfs in den meest algemeenen kinderlijken zin? Of heeft het Israëlitische volk reeds zoo zeer zijne zelfstandigheid *als volk* verloren, dat het onderwijs van zijne kinderen, in eene geheel andere taal en naar andere zeden opgekweekt, niet meer zoo veel mogelijk afzonderlijk gehouden, maar geheel met het algemeene Staats-onderwijs geamalgameerd moet worden? Met één woord: mogen er enkel kinderen van den Staat, en niet meer kinderen van het aloude volk van Nederland worden opgevoed? Dan zullen wij onder de eersten zijn, om de slooping der openbare scholen lijdelijk aan te zien of zelfs te wenschen. Maar wij hopen en vertrouwen, dat het zoo ver nog niet gekomen is; dat het zelfs zoo ver niet gebragt kan worden, door het te schrijven in eene wet; omdat de natuur sterker is dan de leer. Maar al wenschen wij ook eene openbare christelijke school, het bestaan der bijscholen, zoo als de oude acte die noemt, komt ons niet alleen onvermijdelijk, maar juist tot opscherping en aansporing van het openbaar onderwijs hoogst nuttig voor. En indien wij wel zien, is het juist de handhaving van het Staats-monopolie in deze, die al de verwarring van onzen tijd veroorzaakt heeft. Wanneer men veel vroeger, toen er nog dank voor te wachten was, het oprigten van iedere bijzondere school, mits naar de wetten van den Staat, hadde toegestaan; misschien met eenige beperking voor kleine plaatsen, waar anders ligt de publieke school ‘desolaet toegesloten’ zou worden; - dan zouden zich daarmede de bijzondere partijen eer hebben tevreden gesteld; - terwijl zij nu de schade en smart eener langdurige contrainte, door des te meer aanmatiging en uitbreiding zoeken in te halen; ja, reeds getoond hebben, hoe gaarne zij zich op den zetel plaatsen zouden, van waar zoo dikwijls de banbliksem over haar is uitgevaardigd. Misschien wel, dat men nog van de bijzondere scholen de recognitie van twee Caroli guldens ieder jaar had kunnen invorderen, waarmede de openbare school zou zijn ondersteund en in stand gehouden! Maar, gelijk de zaken thans staan - - - - Wij durven niets beslissen, niets voorspellen; maar voegen alleen bij de aangehaalde oude spreuk, eene andere van denzelfden wijzen koning: *Wie zal al het kromme regt maken?*

K** S***

Mozes (in leerredenen), door J. Steenmeijer, Predikant te Arnhem. - Nijhof 1852.

> Wat mag ik zeggen? -
> *Voorrede*, bl. VII.

Wij mogten eenige weken geleden, toevalligerwijze, een kordaat godgeleerde ontmoeten, die ons verhaalde, dat hij de preken van broeder Steenmeijer eerst alleenlijk om den wille van de voorrede had aangekocht; - maar ik was toch, voegde hij er bij, eenigzins benaauwd, dat de leerredenen zelve in den toon der voorrede waren gesteld; dat zoude meer dan curieus geweest zijn; - thans (zoo besloot hij) ben ik over de preken zelve nog meer tevreden dan over de eigenaardige inleiding - en dat ze eigenaardig is, zal niemand ontkennen - de persoonlijkheid van den Arnhemschen prediker verloochent zich niet, en wij danken hem daarvoor. - De prediker maakt zonderlinge opmerkingen, die wij hem, hem alleen, ten goede houden - vooreerst toont hij met den boekhandel, en het zwaarwigtige woord - 'debiet' bekend te zijn, waar hij over de kleine gestalte van zijn papieren kind spreekt; - of hier nu de nederigheid wel in het klein octavo schuilt, laten wij berusten - zekerlijk de groot octaaf heeft een soort van preek-deftigheid - maar om eene vergelijking van den mensch, homo Theologus, zelven te nemen, zijn er niet kleine editiën van godgeleerde predikers, die voor de folianten onder de Adams niet behoeven onder te doen? - Was Clarisse niet een klein formaat - en vader van Hengoel? - en de brave Steenmeijer is zelf geen grenadier. - Als nu de schrijver zegt 'dat hij het kolossale schild van Achilles niet zoude durven bezigen, tot een presenteerblad voor - tien luttele broodkoekjes' - dan vragen we, niet naar het presenteerblad - (dat kan men leenen of huren) - maar wel naar de broodkoekjes, die, als ze wèl doorbakken en voedzaam zijn, zelfs met *krenten* er in, ook des noods uit de *hand* gegeten kunnen worden - zóó heeft de prediker ze immers eerst zelfs uit den oven, aan de gemeente, warm en smakelijk laten proeven; 'uit de hand' heeft men deze spijze eerst genuttigd, nu zal niemand, die er eens door gevoed is, naar een antiek of modern presenteerblad vragen! - Sela! - Op eenmaal, wel wat onverwachts, keert de heer Steenmeijer (altijd in de Voorrede), zich tot de jeugdige predikers, en leest hun vriendelijk de les; eerstelijk over de ligchamelijke, dan over de geestelijke vorming - hier staan gulden woorden -: wij hooren den ervaren stuurman, die meer dan één geestelijken storm heeft doorgeworsteld; den Evangelieschen prediker, die teregt de partij der oudere letterkunde neemt, - hij is een vriend der klassieke studie, en wij gelooven bijna, dat hij nu en dan den blik vestigt veel liever op eene bladzijde in Cicero of Homerus, dan op eenige oude, gele bladen, in Brakel of Smijtegelt. -

Eindelijk volgt er nog een woord over de *kleur* der preken. - De heer Steenmeijer spreekt ‘over het *vaalgele* der orthodoxe leverziekte en het *vuurrood* der gloeijende vrijzinnigheidskoorts.’ - Wij vermeenen dat deze Arnhemsche Mozes eigenlijk den natuurlijken blos der gezondheid medebrengt, en dat de man Gods in de preken van Steenmeijer bijna evenzoo verschijnt, als hij voor eeuwen is verschenen; - er zijn zeker velen van die vaalgele ‘Oosterlingen,’ onder de waarde Theologanten van onzen tijd, die hier, op de *reize* naar Kanaän, iets of wat meer van de *tale* Kanaäns wenschen; - de anderen, de ‘vuurrooden,’ die welligt eischen, dat de prediker nog wat meer liberaal ware geweest. - Tusschen de beide patiënten in de kerk: de mannen die aan *orthodoxophobie* en *orthodoxomanie* lijden, staat de reeds bejaarde en zeer verstandige prediker in, met zijne tien luttele broodkoekjes, op een hoogst eenvoudig presenteerblad - en hij weet toch zeer goed, wat hij, in zijn oven, heeft gebakken; - hij herinnert ons aan het ‘bevattingsvermogen en eener gemengde christenschaar,’ welke - (hear, hear him)! - ‘minder heeft van de steenen watervaten op Kana's bruiloft, houdende elk twee of drie metreten; meer van onze moderne reukfleschjes, die, zoo wat men er over en buiten stort, onnut ter aarde laten wegvloeijen.’ Zulk eene humoristische, pleizierige voorrede, als inleiding op eenen ernstigen Mozes, komt niet dagelijks voor, en wij danken den schrijver voor de medegedeelde wenken en berigten, die menigeen zich ten nutte kan maken. - Wij gelooven volstrekt niet, dat de opstellen hier bij elkaâr, zoo als er staat: ‘ontwijfelbaar te ligt zijn.’ - De kruiken zijn niet met water, maar met wijn gevuld -; met waarheid, wijsheid en liefde - en hier vinden we geene ‘moderne reukfleschjes,’ die het bevattingsvermogen der christenscharen benevelen of verdooven, waarvan de geur bijzonder aan de groote, aanzienlijke wereld bevalt, die tamelijk aan de kwaal der orthodoxomanie lijdt, en op die wijze de vele andere zonden - nivelleert. - De heer Steenmeijer heeft hartig en hartelijk, duidelijk en eenvoudig gepredikt, en als Mozes zelf de preken over hem las, gelooven wij dat de held der oude joodsche wereld er in allen deele vrede mede zoude hebben.

De opschriften of epigrammata (geene puntdichten) der tien leerredenen, zijn - *het kind - de vlugteling - de wonderstaf - het welkom woestijnbezoek - de middelaar des Ouden Verbonds - de zachtmoedige - straf en schuld - het verlies in den ouderdom - het afscheid - de stervende*. - Derhalve uit den levensloop van den grooten man der Joden de lichtpunten opgevangen; daaraan stichtelijke, christelijke, echt praktische beschouwingen geknoopt. - Als iemand inderdaad eenvoudig en praktisch predikt, in den besten zin des woords, dan doet de heer Steenmeijer alzoo. - Voortreffelijk en meesterlijk ontlokt hij aan de geschiedenis de toepassing - niet de toepassing van *olim* voor de ‘verzekerden’ en de ‘goddeloozen,’ voor de ‘verdoemden’ en ‘zaligen - maar voor de menschen in hunne *werkelijke*, maatschappelijke, burgerlijke, huiselijke, kerkelijke betrekkingen; - de prediker ziet in zijne gemeente geene bepaalde heeren en vrouwen van de jaren 1618 en 1619, of omgekeerd van 1816, of van 1848; geene lieve beste vromen,

die azen op eenige Kalvinistische, Heidelbergsche of dergelijke leerstellige, opgewarmde voor- of nageregten; geene lieden, die in de kerk, nevens den prediker, en het orgel, en den voorzanger, en het gezangbordje, ook principaal het stelsel verwachten, en treuren als ze niet, om de tien minuten, herinnerd worden, dat ze bepaaldelijk in eene gereformeerde kerk zijn, naar de snede en de leer der vaderen. - Neen, de prediker gaat in zijne toepassingen regelregt op den man af, keert dikwerf het binnenste buiten, en weet zeer goed, dat alle Dordsche en on-Dordsche en over-Dordsche menschen, toch ook zondige en zedelijke wezens zijn, die, als ze in optimâ formâ wedergeboren en in den staat der genade en verzekerdheid zullen komen, wel degelijk, heel wat *moraal* noodig hebben; - uit dit oogpunt staat deze Mozes ook op een berg, - hoog op onzen Theologischen berg - als een licht der waarheid, der bekeering en der *deugd;* als men dit woord, zonder een bijzonder en orthodox klinkenden stempel of zegel er op, voor eens wel wil laten passeeren. - Daarom zullen velen die tamelijk uitgebreide tekstverklaringen en tekstvoorstellingen voor ditmaal aan den wakkeren prediker niet te laste leggen; welligt dat hij door hier korter en meer gedrongen te zijn, meer plaats en ruimte had bewaard voor de praktikale Mozesontwikkeling, - hier is de prediker aan de oudere preekmethode getrouw gebleven, en zal daarvoor zijne goede en gegronde redenenen gehad hebben. - Wat stijl en taal, - het kleed - betreft, deze zijn edel en krachtig, somtijds sierlijk en stout. - De broodkoekjes worden dan Tempeltoonbrooden. - Men leze slechts over den *wonderstaf* van Mozes, de ongemeen poëtische en welsprekende uitbreiding, in de derde leerrede bl. 39--44; een fragment, waar wij eerder een' krachtig jongeling, dan een' grijze herkennen. - Maar zulke rijke en oorspronkelijke geesten, als die van den Arnhemschen prediker, verouderen niet zoo ligtelijk. - 't Is als met den onvervalschten wijn -: hoe langer ze ligt, hoe beter en geuriger. - Wij achten deze leerredenen, om zeer veel redenen, onder de besten, die ons in de laatste jaren onder de oogen kwamen. - Hier zijn geen *coups de force* en *coups de désespoir*, en vooral geen *tours d'adresse* om de christenscharen, die daar aan den voet van den kansel, op de reukwatertjes of de twee en drie metreten wachten, *te electriseren*, te *galvaniseren*, te *biologiseren*, te doen sidderen en beven, en toevallen op het lijf te jagen. - Hier is meer en beter -: de heer Steenmeijer is van opinie, dat prediken is: stichten, verbeteren, opleiden tot hoogere deugd en liefde, tot krachtiger geloof, en niet het bepaald aanbevelen van een bepaald stelsel in bepaalde termen, waar alles zóó bepaald wordt, dat het eindelijk onbepaald wordt, waarin het eigenlijke oude oorspronkelijke Christuswoord, in die afgeperkte vormen, te vinden en te grijpen is. - Wij wenschen, dat *deze* Mozes op den Nederlandschen homiletischen berg moge blijven, en als er velen zijn die, daar beneden, om het gouden kalf der orthodoxomanie heen en weder huppelen en joelen, zullen zij, die krachtige en voedzame spijs verlangen, de nederige tien broodkoekjes op het kleine presenteerblad, van den boekhandelaar Nijhoff gretig aannemen, en - zoo als wij trachten te doen - nadrukkelijk aanbevelen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De Bijbel, ten gebruike voor kinderen, Bewerkt door S. van Dissel, onder medewerking van C.S. van Adama van Scheltema - Eerste aflevering. - Leyden, bij Couvée.

Kinder-bijbels zijn geene kinderenboekjes: - er behoort zeer *veel* kinderenmenschenkennis, en takt en omzigtigheid toe, om, bij eene opzettelijke bewerking van de gewijde schriften voor de kleinen, niet te veel en niet te weinig te geven. - De Bijbel is volstrekt *niet* voor kinderen geschreven, zoo als hij eens geschreven *is;* al schijnt men er op *zekere* bewaarscholen anders over te denken, en 't voor eene soort van heiligschennis te houden, dat er hier tittel of jota, verloren gaat. - Laat de goede, onschuldige kinderkens, *zekere* zinsneden in het boek Genesis lezen, - en verklaar die, als ge durft, met de letter voor u: nimmer hebben Mozes en de Profeten, en de Apostelen, gedacht of gewenscht, dat hunne geschriften tot *schoolboeken* zouden gemaakt worden; - en de gevolgen leeren reeds, hoe weinig nut hier de *letter* sticht, wanneer men niet meer op den *geest* ziet. - Daarom hebben twee predikers, - de eene rust, en de andere rust waarlijk *niet*, maar predikt en werkt dapper, - den Bijbel, ten gebruike voor kinderen, trachten te bewerken, en daarbij van hunne voorgangers, van der Palm, Schmid en anderen, zeker een verstandig gebruik gemaakt. - Hier is dus een soort van extract uit het begin des Bijbels, een zeer kort zamengedrongen, verstaanbaar overzigt der gebeurtenissen, waarbij, *zoo veel mogelijk*, de oud-testamentelijke terminologie is bewaard, en alles wat voor het kinderlijk oor en gevoel minder geschikt of onverstaanbaar was, uitgeschoten. - Dat de twee heeren predikers, met de wan in de hand, een zeer moeijelijk werk, bovenal in *onzen* tijd, ondernamen, is boven allen twijfel verheven. - De Evangelische Kerkbode heeft hen reeds zeer hard - aangeblaft en naar de beenen gebeten; - velen zullen *de heilige letter*, zelfs voor de kinderen (in zonden ontvangen en ter wereld gekomen) niet willen missen, en zich ergeren over sommioge liberale en kleine ondeugende noten en aanteekeningen, die voor eene vrijzinnige redactie pleiten. - De twee heeren predikers zullen zich moeten verantwoorden. - Intusschen is het zeker, dat op deze (onregtzinnige) wijze, de Bijbel inderdaad voor de kinderen, die *niet* als exegeten en oosterlingen geboren worden, en alzoo op de eerste schoolbank zitten, eerst nuttig en verstaanbaar *kan* worden; dat men hen, onze lieve kleine evenbeelden voor duisternis en ergernis beveilige, wanneer men hun op *deze* wijze de kern der Bijbelsche geschiedenissen aanbiedt. - Men moge nu hier en daar op de eenige, heilige, onfeilbare *letter* zweren, als bij de vier horens van het laatste Protestantsche altaar - ach, beste vrienden! dat wij, met al onze geweldige regtzinnigheid en vastigheid der formulieren - enz. - enz. - toch niet vergeten dat kinderen, al zijn ze van

echt, oud, onvervalscht gereformeerd bloed, van grootvaders en grootmoeders zijde - toch *kinderen* zijn en blijven, en waarlijk geene *Theologanten!!* Wij wenschen bovenal, dat ouders, onderwijzers, bestuurders en bestuurderessen van bewaarscholen, de proef nemen, hoever zij het brengen met *dezen* Kinder-Bijbel, en hunne ondervinding den volke kenbaar maken.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Eene trits geschriften van een waardig en beroemd beoefenaar der économie politique.

F. Bastiat. Onvereenigbaarheid van betrekkingen, gevolgd door twee voorlezingen over enz.
door Mr. C.M.A. Simon van der Aa. Te Leeuwarden, bij gebr. Borgrink, 1852.
De doctorale graad en het Socialismus.
Krediet om niet. Redetwist tusschen Fr. Bastiat en P.J Proudhon.

Als opregte vereerders van den heer Bastiat, den vriend der ware vrijheid, den heldhaftigen bestrijder van het socialisme en communisme, kunnen wij niet nalaten, met een woord verslag te geven van den laatsten arbeid, waarmeê die echte patriot zoo bij monde als bij geschrifte optrad, toen aan zijne gezondheid reeds de worm knaagde, die hem aan zijn vaderland zou ontrukken. W ij voor ons keuren het niet af, dat de heer van der Aa den arbeid der vertaling heeft ondernomen; want, al deelen wij niet overal in de zienswijze van den heer Bastiat, wij hebben overal den toon gevonden van innige overtuiging, die zich in warme maar heldere taal uitstort zonder onedele bijoogmerken en daarenboven zijn de zaken, in de beide eerste boekjes behandeld, van zoo groot belang en vinden ook te onzent, hoezeer dan ook gewijzigd, zulk eene gemakkelijke toepassing, dat zij waarlijk wel verdienen overwogen te worden.

N° 1 bevat drie adviezen, waarvan het eerste schriftelijk bij de nationale vergadering werd ingediend, de beide andere aldaar voor de vuist werden uitgesproken. Wat het eerste betreft, gezegde vergadering had voorloopig beslist, dat geene ambtenaren tot haar den toegang zouden hebben, maar omgekeerd, dat, schoon volksvertegenwoordigers niet benoembaar zouden zijn voor andere ambten, zij evenwel toch sommige aanzienlijke betrekkingen, met name die van minister, zouden mogen aanvaarden. Tusschenbeide doen wij opmerken, dat het belang van dit vraagstuk op dit oogenblik in Frankrijk zelf geheel van bespiegelenden aard is geworden, sedert de 2 December 1851 het staatsbeheer tot de eenvoudige formule: *l'état c'est moi* heeft teruggebragt. Maar toen Bastiat

volksvertegenwoordiger was, trok hij zich de zaak te regt met ernst aan en verklaarde hij, eene zienswijze te zijn toegedaan, lijnregt strijdig met die van de nationale vergadering. Daarom betoogde hij, in verband met de toenmalige constitutie, dat, ter waarborging van de wezenlijk vrije verkiezing, ambtenaren allezins benoembaar dienden te zijn, mits zij ophielden, bezoldiging als zoodanig te trekken en noch bevorderd, noch teruggezet, veel minder afgezet konden worden, zoo lang hunne zending duurde. Omgekeerd achtte hij de benoembaarheid van leden der vergadering, vooral tot de waardigheid van minister, hoogst verderfelijk en eene vruchtbare bron van nationale rampen.

Het lust ons niet, in eene beschouwing te treden van het amendement van den heer Bastiat en het toe te lichten uit den toestand van Frankrijk en eene vergelijking der toenmalige met de vorige constitutie. Wij herhalen het, die kwestie is voor dat land op dit oogenblik geheel bespiegelend. Alleen zeggen wij er dit van, dat de heer Bastiat tot het gezond verstand spreekt en dat zijne schildering van de gevolgen der benoembaarheid van parlementsleden tot ministers, uit de parlementaire geschiedenis ook van den jongsten tijd van Engeland en Frankrijk ontleend, treffend is en huiveringwekkend. Natuurlijk dachten wij daarbij aan ons eigen vaderland en schoon wij in de praktijk de onmogelijkheid gevoelen, om buiten de kamer altijd bekwame ministers te vinden, verheugden wij ons toch, bij den Koning een streven te hebben waargenomen, om zich te verzetten tegen de toepassing van het beginsel: *ôte toi de là, que je m'y mette*. Overigens hebben ook wij er vrede meê, dat ambtenaren onder zekere bepalingen leden van de kamer kunnen zijn, maar wij keuren het af, dat daaromtrent geen billijke regels zijn vastgesteld, die het geweten van ministers en kamerleden niet in verzoeking kunnen brengen en nog meer keuren wij het af, dat regters aan de ten gevolge der wet van 1849 van D. Curtius zwak bezette regtbanken onttrokken, rustig in het genot worden gelaten van hunne bezoldiging als zoodanig, terwijl andere ambtenaren, meenen wij, zoozeer zijn bemoeijelijkt geworden.

Van de beide andere adviezen loopt het eerste over *de beteugeling der nijverheidsvereenigingen*. Men wilde namelijk bij de wet de coalitiën voorkomen, die de strekking hadden, aan de zijde der werklieden, om de arbeidsloonen te verhoogen, aan die der meesters, om ze te drukken, maar men had voor de laatste het middel, om de strafbepaling te ontduiken, zoo gemakkelijk gemaakt en tegen de eerste door diezelfde wet zoo gereede wapens in handen gegeven, dat de meesters, schoon schuldig, konden vrij komen, de laatste, schoon niet schuldig, straf konden beloopen. De vriend der orde, maar tevens de vriend van vrijheid, treedt hier als de verdediger der werklieden op en doet zich, in zake van vereenigingen of, zoo ge wilt, coalitiën, als voorstander van het, onzes inziens, eenige ware d.i. van het repressieve stelsel kennen. Hij wil zoowel aan meesters als werklieden de onbeperktste vrijheid gelaten hebben in aanbod van loon en prijs van arbeid en wil dan eerst hebben tusschenbeide getreden, als orde en veiligheid gewelddadig worden aangerand. Treffend toont hij aan uit de geschiedenis van Engeland, dat men daar eerst rust heeft verkregen, nadat men te vergeefs zeven en dertig wetten, de eene krachtiger dan de andere, had gemaakt, toen men die vereenigingen

van werklieden uitdrukkelijk niet strafbaar had verklaard, en de wanbedrijven, waartoe ze mogten overgaan, onder de gewone strafwet had begrepen. Men staat verbaasd, hoe in het land der vrijheid, in een tijd, toen men er zwijmeldronken van was, eene commissie uit de nationale vergadering met een voorstel heeft durven voor den dag komen, waarin zoo jammerlijk met de wezenlijke vrijheid werd omgesprongen. Neen, zeggen wij, Frankrijk is het land der vrijheid niet; - maar wij hopen, dat een minister van Justitie te eeniger tijd door zijne wet op de vereenigingen zal bewijzen, dat Nederland het wèl is.

Het tweede advies bragt de heer Bastiat uit over *de belasting op de dranken*, waaronder, let wel, de wijn, die, zoo als bekend is, door den geringen burger dagelijks wordt gebruikt, eene voorname plaats bekleedt. Wij gelooven gaarne, dat de heffing: dier belastingen hare eigenaardige bezwaren medebrengt en stemmen het toe, dat zij in Frankrijk zeer ongelijk werkt en vooral de min gegoeden drukt, omdat daar alle wijnen even zwaar belast zijn, schoon de Champagne- en Bourgogne-wijnen natuurlijk alleen door de rijken en de ordinaire soorten uitsluitend door de niet rijken worden gebruikt, terwijl bij ons noch de gewone noch de zoogenaamde fijne wijnen een drank van den min bevoorregte kunnen zijn en de belasting der gedestilleerde wateren niet teonregt eene weldaad voor den geringen burger wordt geacht. Maar alhoewel wij niet twijfelen, of in de belasting op de dranken koude in Frankrijk eene groote verbetering worden aangebragt, wij zijn er verre af, daarom nog eene afschaffing dier belasting goed te keuren, omdat wij in dat land vooral onoverkomelijke bezwaren verbonden zien aan eene doelmatige vervanging der opbrengst en omdat, gelijk gewoonlijk met de staathuishoudkundigen het geval is, de heer Bastiat de eene helft van zijn betoog vergeten heeft. Want wèl heeft hij klaar bewezen, dat de belasting op de dranken gelijk alle andere accijnsen hare moeijelijkheden heeft, maar een voorstel ter vervanging door eene andere, hoe ook genaamd en vooral het betoog van hare onfeilbaar regtvaardiger werking is hij ons schuldig gebleven.

N° 2. Het smart ons, dat wij van den heer Bastiat, metwien wij het zoo gaarne eens zijn, moeten verschillen in zijn advies over *den doctoraten graad*. Hij wil er de afschaffing van en onbepaalde vrijheid, onbepaalde concurrentie van onderwijs; hij wil die, omdat hij het onderwijs in Latijn en Grieksch voor eene pest houdt van de opkomende jeugd, en dus van de maatschappij en omdat hij de studie der oude letteren voor een stilstand houdt op de baan van vooruitgang; eindelijk, omdat hij het voor eene schreeuwende onregtvaardigheid houdt, de verkrijging van velerlei ambten van eene vastgestelde maat van bekendheid met de oudheid afhankelijk te stellen. Gewis druischen deze stellingen geweldig in tegen de inrigting van ons onderwijs en tegen ons, ik mag haast zeggen, nationaal gevoel, dat er trots op draagt, dat in ons land zoo vele mannen werden geboren en gekweekt, die, gevoed door de oude letteren, welligt meer weldadig licht over de wereld hebben verspreid dan het uitgestrekte Frankrijk heeft kunnen doen; maar wij moeten niet vergeten, onder welke omstandigheden Bastiat zijn advies uitbragt. Het was in een tijd, toen de socialisten alles in zijn vaderland dreigden omver te werpen en luide hun voornemen te kennen gaven, om op de puinhoopen hunner verwoesting

eene maatschappij van hun eigen maaksel op te rigten. Bastiat, die inzag, van wat al naamlooze rampen die maatschappij, als zij werkelijk beproefde, in het leven te treden, de vruchtbare moeder zou zijn, trad als hun moedige bestrijder op en heeft door woord en geschrift niet Frankrijk alleen, maar geheel de menschheid aan zich verpligt. Is het te verwonderen, zoo de heer Bastiat, in de koortsachtige spanning, waarin dit grootsche plan hem hield, bij de bouwvallige zwakheid van zijn ligchaam en vooral op het scheve standpunt, waarop hij als Franschman stond, in zijne rigting eenzijdig werd en eene absolute strekking tot socialismus ook daar zag, waar zij althans niet behoorde te zijn? Hoe was het anders mogelijk geweest, dat dat heldere verstand aan de beoefening der oude letteren, aan den doctoralen graad de ontwikkeling had kunnen toeschrijven van het gruwzame socialisme? Maar zoo komt het, dat hij zijne beschuldiging niet alleen van het nuttelooze, maar ook van het verderfelijke der klassieke talen, vooral van het Latijn, genoeg gestaafd acht, als hij heeft opgemerkt, dat de Romeinen leefden van een stelsel van roof, dat men in de oudheid naauwelijks eene dragelijke bepaling van eigendom kan vinden, dat volgens haar de maatschappij een zamenstel is, niet van de natuur uitgegaan, maar geboren uit eene overeenkomst en eindelijk, dat de wet de regten daarstelt. Om nu te bewijzen, dat de Fransche maatschappij door de wetten en wetsontwerpen van Plato en Lycurgus is verpest, brengt hij eenige plaatsen uit Corneille, Fénelon, Rollin, Montesquieu, Rousseau, Mably en anderen bij en beroept zich op eenige phrasen van Mirabeau, Robespierre, St. Just enz., waaruit zal moeten volgen, dat Baboeuf eigenlijk een echt leerling is van de school van Plato. Hieruit wordt dan gereedelijk aanleiding genomen, om een stelsel van onbeperkte vrijheid aan te bevelen, waarbij, met afschaffing van den doctoralen graad, aan de universiteit en geestelijkheid de vergunning wordt gelaten om Latijn en Grieksch te doceren, maar waarnevens, onder gelijke regten, een ander onderwijs zich zal kunnen verheffen, meer gegrond op de hoogte der wetenschappen en gerigt op de mededeeling van die kundigheden, waardoor de mensch het bevel zal kunnen naleven: ‘in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.’

Wij gevoelen, dat menigeen hier te lande, voor wien de heer Bastiat eene auctoriteit is, getroffen door de meer dan levendige voordragt van dit advies, zijne ingenomenheid met de oude letterkunde en de inrigting ook van ons middelbaar en hooger onderwijs begint te veroordeelen en eene verandering ook te onzent hoogst wenschelijk te rekenen. Er zou meer dan een boekdeel toe vereischt worden, om het vraagstuk behoorlijk toe te lichten en tot eenig resultaat te geraken; maar daar zoo iets buiten den kring van een Tijdschrift valt, zullen wij ons vergenoegen, met eenige weinige aanmerkingen, tot waarschuwing van onze landgenooten, te laten volgen. Wij zullen er de verbazing meê regtvaardigen, die ons aangreep, toen wij zagen, dat een man als Bastiat zoo oppervlakkig kon schrijven.

1° De heer Bastiat schrijft op de meest bepaalde wijze aan het gif der oude letterkunde den revolutionairen en socialistischen geest, die in Frankrijk woelde, toe; want wanneer de bisschop van Langres aan de universiteit had verweten: ‘gij zijt het, die ons de socialisten van 1848 hebt geschonken’ en de heer Cremieux der geestelijkheid

had toegeduwd: ‘gij zijt het, die de omwentelingsgezinden van 1793 hebt opgevoed,’ dan haast hij zich, beiden ongelijk te geven, en verklaart, dat het godsdienstig element in het onderwijs der geestelijkheid en het wijsgeerig in dat der universiteit juist het kwaad verzacht en beteugeld heeft. Bepaalder beschuldiging kan dus niet wel worden uitgebragt. Maar nu vragen wij, of Frankrijk het land bij uitstek is, waar gedurende de twee of drie laatste eeuwen de oude letterkunde met gelukkig gevolg is beoefend, of wel, dat het daarin door het kleine Nederland verre is overschaduwd? Indien dit laatste niet te ontkennen valt, dan moet van twee dingen één het geval zijn: òf Nederland moet veel meer dan Frankrijk het broeinest zijn van revolutie en socialisme, òf godsdienst en wijsbegeerte moeten daar veel beter aan hare bestemming hebben beantwoord en veel krachtiger tegengif zijn geweest voor de alles verpestende klassieken. Behoeven wij nog de conclusie op te maken?

2° Inderdaad! hoe meer wij over de zaak nadenken, des te meer gelooven wij, in strijd met den heer Bastiat, dat juist het kwaad goeddeels schuilt in het gebruik, dat van godsdienst en wijsbegeerte werd gemaakt en wij werpen het niet zoo ver weg als hij, wanneer de geestelijkheid tot de akademie zegt: ‘gij bederft de jeugd met uw wijsgeerig rationalisme’ en de akademie tot de geestelijkheid: ‘gij verstompt de jeugd met uw godsdienstig dogmatisme.’ Wie maar oppervlakkig met de geschiedenis van Frankrijk en hare kerk bekend is, weet reeds al te goed, dat de Christelijke godsdienst er niet heeft kunnen zijn de lichtende fakkel, die niet alleen de grove ondeugden, maar ook de splendida peccata der oudheid van het wezenlijk groote en voortreffelijke, dat zij aanbiedt, leerde onderscheiden; die weet al te goed, dat de wijsgeerte er van ongeloof uitging of een willekeurig deisme en dat zij minder waarnam dan construeerde; en daar zoo doende de letterkundige de beide steunsels miste, zonder welke de oudheid hare regte plaats niet kan bekomen in zijn verstand en hart, is het niet te verwonderen, dat zoo menigeen daar te lande in haar gezocht heeft, wat alleen in de voor hem gesloten Openbaring te vinden was. Maak iemand tot een heidensch christen en tot een philosophaster en leid hem, met een levendige verbeelding begaafd, de oudheid in, ge zult zien, wat er van groeit.

3° De heer Bastiat toont in dit zijn schrijven, dat hij even als vele zijner landgenooten de oudheid nooit goed begrepen heeft. Het Grieksch wordt ook in zijn vaderland weinig beoefend; de meeste auteurs zijn slechts uit vertalingen bekend en die vertalingen onderscheiden zich veelal nog door de moderne Fransche kleur. Zelfs met den geest der *Romeinsche* oudheid waren zij vaak niet vertrouwd. Tot bewijs noemen wij de twee grootste mannen, op wie zich Bastiat beroept, Montesquieu en Rousseau. Men leze ten aanzien van den eerste de Animadversiones philologicae in librum de causis legum van den grooten Ernesti en in de Confessions van den laatste zijne verklaring, dat hij dikwijls met het Latijn is begonnen maar er nooit mee teregt heeft kunnen komen, terwijl hij de levens van Plutarchus uit eene vertaling kende. Maar om op Bastiat zei ven terug te komen, blind bevooroordeeld als hij is, doet hij der oude wereld een schreeuwend onregt aan. Als over honderd jaren een groot staathuishoudkundige de werken van Bastiat uit de plaats rukte, die er aan toekwam,

en bij het licht, waarin hij dan zelf zich mag verheugen, ging veroordeelen, zou zoo iemand 's mans nagedachtenis niet schandelijk verguizen en den titel van onpartijdig hebben verbeurd? Maar als nu Bastiat Grieken en Romeinen niet naar hunne eigenaardige ontwikkeling maar naar zijne subjectiviteit beoordeelt, als hij niet den vooruitgang der menschheid in hen opmerkt, vergeleken bij de barbaren en de Oostersche volken, maar hunne minderheid vergeleken bij de nieuwe christen-natiën; eindelijk als hij alleen hunne gebreken en nimmer hunne deugden wil zien, wat doet hijzelf dan toch wel?

Wij zeggen geen woord tot verdediging der oudheid en laten het vraagstuk omtrent het onderwijs, zoo ver dat daarop steunt, in zijn geheel. Wij doen dit, omdat wij den heer Bastiat èn als Franschman èn als bevooroordeeld in dit opzigt incompetent verklaren. Brengt men den strijd op behoorlijken voet op Nederlandsch terrein over, wij behouden ons voor, er in te deelen; maar uit eerbied voor Bastiat halen wij over dezen onberaden uitval de schouders op en zeggen: *transeat cum caeteris*.

N° 3. Wij verheugen ons, ons ontslagen te mogen rekenen van eenig verslag over n° 3, omdat wij de kennisneming van den inhoud van dezen dagbladenstrijd ten eenemaal nutteloos rekenen voor ons groot publiek en omdat wij niet gelooven, dat drogredenen, als hier door de heeren Chevé en Proudhon tegen Bastiat worden uitgekraamd, in de gezonde hersenen van eenig aanmerkelijk deel Nederlanders, wij zeggen niet, kunnen opkomen, maar zelfs er in kunnen komen. Wie lust heeft, hale zijn hart op aan de socialistische dwaasheden, in het laatste gedeelte met communistische grofheden gekruid; wij voor ons beklagen het land, waar mannen als Thiers en Bastiat ieder op zijne wijze, ter bescherming van den eigendom tegen de tastbaarste ongerijmdheden hebben moeten te velde trekken; maar rondborstig verklaren wij, dat de heer van der Aa bij ons zeer welwillende verschooning zou hebben gevonden, indien hij dit werk onvertaald had gelaten.

C.

Letterkunde.

Apostelen en profeten, dichterlijk album.

Jesaias, door H.J. Schimmel.
Jozes toegenaamd Barnabas, door J.J.L. ten Kate.
Ezechiël, door I. Da Costa.

De Profeten des Ouden Verbonds staan zoo eenig en eigenaardig en volstrekt ongelijkbaar in de gewijde letterkunde, dat men ten minste een Lowth of Herder moet zijn, om hunne waarde, niet zoo zeer te gevoelen (want dit moet ieder mensch), maar om die waarde levendig aan anderen te doen erkennen en in het regte licht te plaatsen. - Elke dichterlijke behandeling van den Hebreeuwschen profeet, vooronderstelt eene adaequate = overeenstemmende geestesrigting; er moet eene harmonie zijn tusschen den gewijden zanger en hem die dezen na eeuwen bezingt. - Voor onze dichters wordt dit werk moeijelijk-: als men in de moderne litteratuur en de poëzij der negentiende eeuw tamelijk wèl te huis is, en in die banden, hoewel niet gekluisterd, toch eenigzins gebakerd ligt, is de overgang naar den grijzen Godsman, in zijn Hebreeuwsch pracht-kleed, eenigzins vreemd en ongewoon, en hors de saison. Taal, vorm, stijl, beeld, begrip - alles draagt daar eenen geheel anderen stempel. - Er ligt een afgrond van meer dan 20 eeuwen, tusschen de profeten Jesaias en Ezechiël en de heeren Schimmel en Da Costa. - Evenwel was, van eene andere zijde beschouwd, de behandeling van den Jesaias voor eenen dichter minder bezwaarlijk, dan van een Apostel, - de reden is deze: daar er van den persoon Jesaias geene bijzondere levensbijzonderheden bekend zijn, evenmin als van Ezechiël, kon de dichter er ook niets van zeggen; - en omdat hij er niets van zeggen kon, bleef hem geen andere weg over, dan om eenige schoone en krachtige stukken uit des profeten geschriften te - omschrijven - en als wij het woord mogen gebruiken - over-te-dichten; - en daardoor moest eene tamelijk gelukkige bewerking of omschrijving aan het bepaalde oogmerk voldoen. - De heer Schimmel heeft dan ook den eenigen weg, die hem, als gangbaar en veilig, voorlag, gekozen, en heeft daar zeer wèl aan gedaan. - Hij deelt ons eenige omschrijvingen, echt poëtisch bewerkt,

mede uit de godspraken van Jesaias. 't Is gelukkig, voor den heer Schimmel en voor het publiek, 't geen met *dit* dichterlijk album in betrekking staat, dat de dichter der negentiende eeuw niet bekend is geweest met de zoogenaamde - fatale - hoogere kritiek des Ouden Verbonds, met de bedreigende snoeimessen van latere godgeleerden (Gesenius, Ewald, de Wette) die, ten spijt van alle dichters en dichterlijke geestdrift, geheele groote en breede fragmenten aan den profeet Jesaias hebben - ontzegd, en aan lateren leeftijd voorwaardelijk toegekend, - en juist de meest aesthetisch schoone en verhevene fragmenten, zoo als van Hoofdstuk 40 tot 66. - De heer Schimmel heeft daaraan niet gedacht of daarvan geweten, en het is wederom zeer goed, dat onze Muzenzonen de ijskoude hand der kritiek niet op hun warm en gloeijend hart gevoelen - ze zouden het niet kunnen uitstaan. - Derhalve te regt gezegd:

> ‘De zone van Amoz, spelt de oordeelen Gods;
> Hij ordent de schare, als de maaier zijn schoven,
> Hij schouwt over allen, als de arend der rots -

De dichterlijke omschrijvingen moesten, als voorgelicht door die heerlijke pracht van den Hebreeuwschen dichterprofeet, hier krachtig en schoon geleverd worden, - daaraan viel niet te twijfelen. - De heer Schimmel heeft met veel oordeel en keurigheid die gedeelten opgenomen en in Nederlandsche poëzij gebragt, welke hem, zekerlijk, diep in de ziel troffen, boven al het onvergelijkelijke 40ste Hoofdstuk, - waar de indrukmakende, dichterlijke voorstellingen, in de latere bewerking, meesterlijk zijn vastgehouden, en als tot een gouden keten vereenigd. - Zoo als wij verwachtten, viel de aandacht van den heer Schimmel, mede, als bij voorkeur, op het 53ste Hoofdstuk, die, nog altijd tamelijk omsluijerde, voorspelling van den ‘man der smarte,’ den lijdenden Messias; - terwijl de laatste of vijfde afdeeling van dit gedicht eindigt met een epiloog over den Christus, de eenmaal aangekondigde, de verworpene, die als de Goël, als de langverwachte, wordt begroet. Deze christelijke toon aan het einde der poëtische omschrijving, was even zeer noodig, als gepast. - Men zal ongetwijfeld de schoone welluidende poëzij van dezen dichter, met even veel genoegen, als stichting, lezen; - dergelijke dichtstukken zijn buiten dat voor de deklamatie, vooral waar zij van meer ernstigen aard is, zeer geschikt, - en kunnen allergunstigst terugwerken op het vaak ingesluimerde en verdoofde gevoel voor het *ware verhevene* in de kunst, dat bij den zondvloed van flaauwe, waterachtige, vooze, laauwe modepoëzij, dreigt te verstikken. - Eenigzins hinderlijk intusschen, is de geweldige herhaling van het Oudtestamentsche koppelwoordje - EN - in den aanvang van dit gedicht - (wijlen prof. Willmet zeide: *ad nauseam usque!* tot walging toe!) dit dacapo - EN belemmert zelfs de voordragt - de brave Nederlandsche Muzenzoon was hier *al te* getrouw aan het hem welligt onbekende Hebreeuwsche taaleigen van den profeet. - Evenmin mag de heer Schimmel zich, om den wille van de versmaat - met een regel behelpen - als deze:

> ‘En 't doodenrijk *zwellegt* Jeruzalem in.’

Hij is te goed en te verstandig, om zich met dergelijke taalkundige antiquiteiten te redden, en late die monomanie aan *anderen* over; - over *zone* en *assche* en *gerichte*, mogen wij, om der welluidendheid wille, niet spreken. -

Maar wij hebben eene bijzondere grieve, tegen het *slotwoord* van 's dichters, anders voortreffelijk, werk:

‘Juda, hebt gij 't niet vernomen,
Als uw haat is uitgebluscht,
Als gij 't kruis draagt des Verachten,
En diens wonden kust.’

Wij zouden bijna wenschen, om het aesthetisch gevoel van den dichter te kunnen handhaven en verdedigen, dat deze laatste regel alleenlijk - een rijmschipbreuk ware! - want de voorstelling is hoogst verwerpelijk, is niet Bijbelsch, en is niet fraai; en is buiten het treurig mystieke onwaar, zelfs walgelijk; - wel zegt de profeet, *Hoofdst.* 53, *vs.* 5, ‘door zijn wonden zijn wij *genezen*,’ - wel roert Thomas de wonden des Heeren aan, - maar, het *kussen* der wonden, is zoo verbazend onbetamelijk-onpoëtisch, dat wij voor ons stellig gelooven, dat de heer Schimmel dezen laatsten regel van zijn gedicht op de eene of andere wijze - *niet* heeft overgelezen - of laten overlezen, - want anders ware hij, die zoo veel goeds en schoons vereenigt, in en buiten dezen Jesaias, - nimmer tot zulk eene bejammerenswaardige abnormiteit geraakt. - Juist wegens de grootere waarde, die wij aan deze bewerking hechten, maken wij den lezer op deze - struikeling - opmerkzaam.

De heer Ten Kate moest tegenover *Jozes*, genaamd *Barnabas*, eenen geheel anderen weg inslaan; - hier was men gedwongen, om den persoon zelven, zijne lotgevallen en apostolische waardigheid, aan te duiden en aan te vullen, en er zoo mogelijk, een geheel uit te vormen. - Aan dezen eisch heeft de dichter, met de gewijde oorkonde in de hand, ongemeen goed voldaan, en hoewel zeer beknopt, zooveel in poëtischen vorm over Barnabas medegedeeld, als er kon medegedeeld worden; telkens alles terugbrengende tot den naam van zijn held:

‘*Zoon der vertroosting*, gezegend zijt gij!’

Voor poëtisch sieraad en bijwerk was de oogst op dezen kleinen akker der biografie schraal genoeg; maar de dichter heeft in zeer krachtige en rijke poëzij alles geleverd wat hier geleverd kon worden; de opname onder de Apostelen, de werkzaamheid, boven al te Antiochië, de zamenwerking met Paulus, en eindelijk - de martelisatie - zoo als onze ouden eens plagten te zeggen. - Wij vinden het zeer goed dat de dichter hier zeer kort is geweest over den Apostelstrijd (Hand. XV vs. 39, ‘en zij kwamen *heftig* aan elkâar, zoodat zij van elkander scheidden’) vooral in *deze* dagen van scheiding en afscheiding, - altijd eene herinnering, dat de Apostelen ook menschen waren, en er van deze zijde: ‘niets nieuws onder de zon geschiedt. -’ Wat den marteldood, en wel bepaaldelijk te Salamine betreft, schijnt de heer Ten Kate, nog altijd, aan de kerkelijke overleveringen, in betrekking tot de Apostelen, geschiedkundige waarde te hechten, - vooral was hier de aanhaling der traditie nog gevaarlijker, omdat ze zoo verschillend verhaald wordt - wat de *Acta Sanctorum* en Baronius' *Martyrologium* mededeelen, zal den toets der kritiek moeijelijk kunnen doorstaan. - Wij mogen niet vergeten, dat de heer Ten Kate, zelfs in het dichterlijk album, een godgeleerde is, en dat hij op Protestantsch grondgebied staande, daar moet blijven en met groote omzigtigheid zich bewegen, buiten dat gebied is elke schrede gevaarlijk, gelijk wij te

voren reeds aanmerkten. - Wij zullen de vrijheid nemen, wat de overlevering betreft, een paar geestige woorden van zijnen ambtgenoot Van Koetsveld hier bij te voegen, die der behartiging van alle godgeleerden, en ook van hen, die het niet zijn, waardig blijven.

> ‘OVERLEVERING. Een jongen, die zijn examen doet, en even onbeschaamd als vergeetachtig, toch op alle vragen antwoordt, omdat de ondervinding hem heeft geleerd, dat de brusque, onverschrokken schijn van te weten al ligt, zelfs bij anders bevoegde beoordeelaars, voor ware en grondige wetenschap doorgaat. Terwijl zoo de overlevering ons voorstelt, dat zij alles weet, zelfs wat zij noch iemand weten kan, zijn duizenden nog altijd dwaas genoeg, om haar te gelooven.’ -
> (VAN KOETSVELD, *Snippers van de schrijftafel*, blz. 33).

De poëtische kracht en gloed van den dichter Ten Kate is bekend, en straalt, zoo als we laatstelijk hoorden beweren, - ‘volstrekt allerwege’ - in al zijne produkten door; - hier is de echte dichterlijke taal, die zich gaarne van de bijbelsche tropen en spraakwendingen bedient, en daardoor het poetisch element, in de H. Schrift reeds aanwezig, zeer gelukkig, met den lateren dichtergloed voor de tweede maal bestraalt. - Evenmin intusschen als de, in het Album bijna stereotyp gewordene, rijmweerklank van: ‘*Elias* - *Jesaias* en *Messias*,’ klinkt het schoon, als *Antiochie* op *Marie* moet - volgen. - Somtijds is het gekozen beeld - (welk dichter is hier niet een kleine zondaar?) - onjuist toegepast, b.v.:

> ‘’t Vervolgingsonweêr mogt niet schaden,
> Hoe breeder vleuglen 't had ontplooid:
> Te wijder had het ook de zaden,
> Van 't Evangelie heen gestrooid.’ -

Een ‘gevleugeld onweder,’ kan poëtisch door den beugel - maar, het onweer strooit geene Evangelie-zaden uit - dat is natuurkundig-onwaar, - onze dichters, die zoo hoog staan als de heer Ten Kate, mogen hier geene faux pas maken.

Voor den dichter Da Costa kon en moest de profeet Ezechiël datgene zijn, wat voor den heer Schimmel Jesaias was geworden -: de grondtoon van den gewijden Zanger moest aangehouden, opgevangen, voortgezet, in poëtische omschrijving verder ontwikkeld - hier ruimt andermaal de persoon voor de profetie plaats; in zeer geleidelijke orde heeft de heer Da Costa de krachtige taal van zijn voorganger laten hooren:

> ‘De Ziener hoorde en zong en plantte 't voort;
> In prachthebreeuwsch tot verre nageslachten.’ -

De poëtische bijdrage is tamelijk beknopt, en roert als met den vinger, slechts hier en daar, de uitgebreide Godspraken van den ge wijden Zanger aan. Is iemand hier op een hem overbekend grondgebied, dan is het de begaafde man, die, waar hij zich door wakkere voorgangers laat leiden, keurige poëzij schept -: waardige weerklank van den profeet, die hem - zoo als thans onze Germaniserende letterkundigen, zonder te blozen, schrijven, ‘begeesterde.’ - Intusschen verwonderde het ons, om juist van den heer Da Costa, hier, zoo als men dit gewoon is, geene enkele toespeling of aanduiding op den Stichter des Nieuwen Verbonds te lezen. - Meermalen heeft men dergelijke toespeling, force majeure, meenen te moeten maken, - alsof er vrees ware van

on-christelijkheid, als men hier het christelijk levensbeginsel niet altijd op den voorgrond zag. - De heer Da Costa is niet verder gegaan, dan de profeet hem bragt; ja zelfs hoorden wij in de schoone en welluidende slotcoupletten, den gemoedelijken, treurenden zoon Israëls wederom, aan wien de beloofde heerlijke toekomst van het uitverkoren volk iets meer blijft, dan Oostersche poëzij. - Er is een naauw verband tusschen den Israëliet en den Christen, men moge dit al of niet willen weten - en wij gelooven, dat het hoogst moeijelijk is, om de onderlinge doordringing van het theologisch Joodsch en Christelijk element haarfijn te scheiden. - In allen gevalle, heeft de profeet Ezechiël in den dichter Da Costa een waardigen tolk gevonden, die aan deze aflevering van het Dichterlijk Album blijvende waarde verleent.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Jaarboekjes voor 1853.

Aurora. - Vergeet mij niet. - Muzen-almanak.

Het is met de Jaarboekjes, vooral met die, welke men prachtjaarboekjes pleegt te noemen, als met de meeste artikelen van weelde, die door gewoonte tot behoefte, en allengs onmisbaar zijn geworden. Als het jaar ten eindespoedt, zien onze waarde landgenooten reikhalzend uit naar die letterkundige winterbloemen, om zich aan den liefelijken geur, die er hun uit te gemoet ademt, te verkwikken, en het zou eene bittere teleurstelling zijn, als ze niet op den gewonen tijd geplukt konden worden. Het is inderdaad nu eenmaal eene behoefte geworden, om bij de lange winteravonden de sierlijke bandjes van den boekenhanger te kunnen grijpen, en zich te verlustigen in de keur van proza en poëzij, die ons daarin wordt aangeboden, terwijl menigeen zijn vernuft niet heeft uit te putten, noch van zijne scherpzinnigheid het schier onmogelijke te vergen, om eenig Sint-Nicolaas- of Nieuwjaarsgeschenk voor geliefde, zuster of nicht te vinden; maar door de weldadige verschijning der Jaarboekjes uit zijne verlegenheid gered wordt. - Of men aan deze winterbloemen blijvende waarde heeft toe te kennen, dan of ze te gelijk met de winterkamerbloemen verflensen en verwelken, schoon en geur verliezen, is eene vraag, die misschien een vinnig recensent, in een oogenblik van gramstorige woede, zou kunnen opperen, maar die door ons met billijken afschuw verworpen wordt. Immers de tijd is lang voorbij, waarin aspirantauteurs, of wouldbe-poëten in de Jaarboekjes debuteerden, en het zijn thans alleen prozaïsten, die zich in de letterkundige wereld behoorlijk gelegitimeerd hebben, en erkende muzenzonen, op den Parnassus volkomen te huis, die den

winterbloemenkrans der Jaarboekjes zamenvlechten. Of dáárom de Jaarboekjes als een standaard onzer letterkunde beschouwd kunnen worden, blijft nog altijd eenigzins quaestieus; althans zoo lang de mogelijkheid blijft bestaan, dat de respectieve redacteurs stukken opnemen om een beroemden naam, en stukken afwijzen om een onberoemden naam; zoo lang het gebeuren kan, dat de auteurs, gerust op hunne behaalde lauweren, en veilig achter een beroemden naam, voor goud biljoen, voor diamant glas aanbieden. Veiligst ware het hier althans een dubbelen standaard aan te nemen, één' voor de pracht-, een' anderen voor de prachtlooze Jaarboekjes, en de tweede klasse volstrekt niet met de eerste te amalgameren. Even moeijelijk blijft het nog steeds om de bepaalde rigting (een geliefkoosd, zekerlijk hoogst gewigtig, allengs meer noodzakelijk tijdswoord) der verschillende Jaarboekjes op te geven, en die moeijelijkheid is voorzeker in de laatste jaren niet verminderd, getuigen de aangeheven kreten over stukken, als Geertruida van Oosten, het Voorgeborchte, opgenomen in Jaarboekjes, waarvan men vooronderstellen kon, mogt en moest, dat ze zich niet ten doel kozen: de middeneeuwen te verheerlijken. Doch wij willen niets herkaauwen als *de koe, die boter geeft en melk*, roemruchtiger gedachtenis. Zonder ons breedvoerig en opzettelijk met het onderzoek in te laten, of en in hoever de prachtjaarboekjes in de eerste plaats als zwaartewegers en gehaltebepalers onzer fraaije literatuur te beschouwen zijn, en of ze zich ieder eene eigene rigting kozen en volgden; - zonder met de deftigheid en onbarmhartigheid van een recensent van professie, die zelfs in zijne droomen de wetten en regelen der aesthetiek toepast, elke bijdrage op de ontleedtafel der kritiek te leggen, en met het scherpe mes tot de binnenste bekleedselen door te dringen; - zonder ook te verlangen noch te verwachten, dat men onze korte opmerkingen voor iets meer houde dan voor korte opmerkingen, waarbij de lezer vriendelijk uitgenoodigd wordt zijne eigene, en betere, te voegen, laten wij thans Aurora het eerst de revue passeren.

Reeds haar uiterlijk, iets, dat in onzen tijd meer en meer begint te beteekenen, waarborgt haar eene vriendelijke ontvangst in onze fatsoenlijke en aanzienlijke kringen, 't welk geene tautologie is. Haar groengouden band is liefelijk voor het oog, en spelt ons lentegroen en zomerzonnegoud. Laat ons zien, hoe de inhoud daaraan beantwoordt. Wij beginnen, gelijk betamelijk en billijk is, eerst bij de dichters.

Onderrigting aan eene koe en vier schapen, is blijkbaar een gedicht om het plaatje, naar eene verdienstelijke schilderij van J.D. Koelman. Of de onderrigting met de vatbaarheid van het vijftal quadrupèdes strookt, kunnen wij niet beoordeelen; voor tweevoeters komt het ons voor, dat de constructie hier en daar wat stroef, en de versbouw niet zeer gemakkelijk is. Dat de dichter zich niet genoemd heeft, en zich met drie sterretjes *** vergenoegt, kunnen wij geenszins afkeuren. - De heer Hofdijk, wiens welgelijkend afbeeldsel tegenover den titel aanschouwd wordt, biedt ons uit zijn onuitputtelijken voorraad eene Kennemer Legende aan, Omar Saïn. Dat de heer Hofdijk in het descriptieve, vooral in natuurschilderingen, groote verdiensten bezit, erkennen wij zoo zeer als iemand; dat hij ook stroeve en gewrongen verzen kan leveren, wordt hier bevestigd. Voor de verstaanbaarheid ware een klein glossarium, met opheldering van woorden, als: *dormter, ijfel, krijgsdromoon*, niet kwaad. Wij vinden hier hoofdzakelijk een uitvoerig avondgesprek in de Egmonder

abdij, tusschen twee grijsaards, een Benedictijner monnik en een kloosterbroeder. De Benedictijner, vroeger tempelridder, de kloosterbroeder, eertijds Mohammedaan. De eerste gaat met zijne herinneringen een veertigtal jaren terug, en verhaalt hoe bij een der kruistogten in het heilige land een meisje, ‘naauw meer dan negen jaar,’ in handen viel ‘eens vuurgen krijgers.’ Dat meisje werd hem dra ‘de appel van zijn oog’

> En vaak in 't zondige gebed
> ------
> Bad hij den duivel Mohammed:
> Hij mocht haar met zijn licht omzweven;
> Haar ziel bestralen met den glans,
> Die blinkt uit 't heilwoord alkorans!

(hortend, en dat *alkorans!* taalkundig onjuist). Natuurlijk wordt hij hartstogtelijk op haar verliefd, en hoopt dat

> Avaas hart zijn stille trouw
> In 't eind toch wel vergelden zou.

Omar neemt later een jongen tempelridder (den verhaler zelven) gevangen, die op Avaas voorspraak als vriend en broeder in zijn huis behandeld wordt, voor wien Omar zijn hart uitstort, maar die met het meisje ontvlugt, toen Omar zich ‘om eens broeders krankte drie dagen van zijn tente’ verwijderen moest. De bedroefde, bijkans wanhopige Omar *valt* (in den meest letterlijken zin) op een wijze van de bergwoestijn, Sheik Ayoeb ben Almozijn (een echt poëtische naam). Men hoore:

> - Zoo hadden hem zijn schreden
> Eens diep een bergklove ingeleid,
> Die Endors dal van Hermon scheidt.
> Daar was de grond zijn voet ontgleden -
> En met graniet en brokklende aard,
> Dat *dondrend uitschoot* naar beneden,
> Viel hij in *zwindelende* vaart,
> Alsof de hemel *rond* hem *wielde*,
> En heel natuur met zich vernielde,
> Tot hem besef en kracht begaf,
> De helling langs en *wervlende* af.

Bij dien wijze vertoefde hij jaren lang, maar hervond er de verloren rust niet, en vraagt eindelijk:

> O - waar - verloren zielevrede;
> Hervinde ik u? *ter welker stede?*

zeer duidelijk; niet zeer dichterlijk.

Ayoeb neemt het edelgesteente van zijn tulband, slingert het in 't meir, en zegt hem, dat hij dáár de rust hervinden zal, waar zijn oog dit gesteente aanschouwt. Omar vertrekt, wordt nu, op zijne beurt, gevangen genomen door een tempelier, medegevoerd over zee en land, tot naar Egmond. Daar ‘schittert’ inmiddels de ‘flonkersteen op het hoog altaar,’ door een ‘eiber’ (ooijevaar) ‘aan een schamel vrouwke’ gebragt. Eindelijk blijkt het dat hier de voormalige tempelridder en Omar Saïn nevens elkander staan. Ava is daar ook. Zij heet nu Eva, is abt Luitbrecht's zuster, en verschijnt niet zeldzaam ter abdij - sterft ook nog dien eigen avond. Men ziet, dat het in deze legende avontuurlijk en miraculeus genoeg toegaat. Wanneer

zal de cyclus eens gesloten worden? Wanneer zullen de legendendichters eindelijk eens uitgezongen hebben? - Qui nous délivrera des moines et des templiers??

Prentjeskijken - doen wij gaarne met den heer Heije, maar nog liever leeren wij door onzen vaderlandschen zanger Van den Bergh de schoonheden in Spoels schilderij opmerken, en herlezen zijn gespierd vers: *Maastricht in* 1579, terwijl wij van ganscher harte amen zeggen op het slotcouplet:

> Vergeten neen! vergeten nimmer!
> Zoo lang ons Bijbel rest en zwaard,
> Blijft uwe erinring trouw bewaard,
> En groent zij even frisch als immer,

O helden! aan wier moed wij 't licht
Naast onze vrijheid zijn verplicht!
En wie zich uw verguizing wijden,
Uw lauwren schenden en uw graf, -
Het Neêrlandsch kroost der laatste tijden
Zweert hen als Neêrlands zonen af!

Een dag buiten, door Richard, prettig voor wien het vooruitzigt streelt, om ook eens zulk een dag te hebben. Vloeijend en los geschreven; maar, helaas! naäperij van een groot man door een kleine.

De vloek van Eden, door Wijsman. Wat er aan de dictie ontbreken mogt, vergoed door het treffende denkbeeld, hoe die vloek in zegen verkeerd is.

Aan Eudoxia, op haar bruidsdag, door W.H. Warnsinck, Bz. Wij brengen den grijzen dichter onze hulde, het vuur der jeugdige kracht gloeit nog in zijn uitmuntend gedicht, al bevat het zeer bekende denkbeelden; de magt van het contrast weet hij treffend te doen uitkomen, bij de schets van de trouwe bruid en den ontrouwen bruidegom. Het gedicht grijpt in 't hart en in 't leven, al konden er de Circe's, en Paphos priesterinnen-schaar uit gemist worden.

A. van der Hoop, Jrszoon, huppelt en dartelt in *Geen bijschrift bij een plaatje* met studentikoos poëtische vlugheid in 't ronde, en toont dat hij wel degelijk een bijschrift bij een plaatje, en nog vrij wat beters kan leveren.

Een oude vrijersles, door S.M. Boëseken, beviel ons beter dan de *onderrigting aan eene koe en vier schapen.* De les op zichzelve, heeft misschien meer waarde voor de belanghebbenden, dan het versje voor de poëzij. - Tollens bezingt het koninklijk regt van gratie op zijne, dat is, meesterlijke wijze in *Des konings vrijspraak*, en wij danken hem dat hij de Aurora met een zijner dichtstralen wilde opluisteren. - *Stavorens val*, door Schimmel, is, onzes bedunkens, zoo veel te kort, als Omar Saïn te lang is. Stavoren klonk ons vreemd, en herinnerde aan 't bekende: Nos Poloni non curamus enz. - Aandoenlijk is het *Weleer en thans. Aan mijne kinderen op mijn geboortedag*, van den heer Ter Haar, en staaft op nieuw, dat dergelijke poëzij, die een blik doet werpen in het binnenste van des dichters hart, uitnemend geschikt en waardig is om ook buiten den kring van eenige vertrouwde vrienden verspreid te worden. - *Wanhoop in eenzaamheid.* Een dramatisch gedicht, waarin de heer Withuys ons de folteringen des gewetens van Johannes Parricida, bij zijne vlugt over de Alpen, in fiksche en vloeijende verzen schetst. - Bennink Janssonius bezingt Nonna, de moeder van Gregorius Nazianzenus, die in het heiligdom de handjes van haar wicht op de rolle der Schrift legt, het in den gebede aan God opdraagt, en tot tolk van Zijn Woord wijdt. Vooral het laatste gedeelte, waar de dichter zich tot de moeders rigt, is rijkaan poëtisch gevoel. Behartiging waardig, vooral ook in onze dagen, is het slot:

Moeders, laat niet af van bidden!
't Volk zinkt haast in doodslaap neer;
't Vroom geloof van 't schoon weleer,*)
Kweekt, o kweekt Gij 't in ons midden!
Geeft ons tal van Priesters weêr!
Zouden doode wetten 't leven
Aan een sluimrend volk hergeven!
Neen, niet voor dat Christus' geest
Daalt in stulpen en op throonen,
En uw dochtren wijdt en zonen,
Daagt het blij herlevingsfeest.

*) Immers het *vroom* geloof, niet uit het menschen-, maar uit het Gods Woord alléén.

Zie, wanneer door de onweêrswinden
   Thans de Hemelduif gejaagd
   Vruchtloos elders schuilplaats vraagt -
Moog ze woning bij u vinden,
   Die den naam van Moeders draagt!
Laat de geest van kracht en leven,
Bij de wiegjens nederzweven,
   En wij zien een nieuw geslacht
Uit het kroost *te voorschijn treden*,
Dat met Bijbel en met beden
   Eens door u werd opgewacht.

Wij rekenen deze bijdrage, al komen er geene onverstaanbare woorden in voor, tot de meest rijpe poëtische vruchten van de groen-gouden Aurora. - Met de hand op het hart durven wij dit *niet* zeggen van het stuk des heeren Beets. Geen redacteur, hij zij dichter of ondichter, bevriend of onbekend met den heer Beets, ingenomen *met* of afkeerig *van* zijne rigting, geen redacteur, of hij zal prijs stellen op de bijdragen van den heer Beets, en dàt is billijk en regtmatig en natuurlijk, dàt kan niet anders. De heer Beets brengt zijne aanbeveling mede. - En zijn erkend dichterstalent zal niemand in twijfel trekken. Toch meenen wij, dat vele lezers der Aurora gevaar zullen loopen, van in hun geloof aan Beets' dichtergaven een weinig geschokt te worden; wij vreezen zelfs dat er enkelen zullen zijn, die hier voor poëzij kreupelrijm vinden, en hier en daar misschien klingklang, b.v.

> Valt op deez' onweêrsdag,
> Nergens een donderslag?

(Zeg eens, waarde dichter:

> Zag men ooit onweêrsdag,
> Zonder een donderslag?

Wij zijn overtuigd, dat de heer Beets, had hij dezen zonderlingen vorm niet gekozen, een treffend gedicht over dit heilig en verheven onderwerp had kunnen leveren; maar wij zouden tegen onze innigste overtuiging spreken, beweerden wij, dat hij het hier geleverd heeft. Dit stuk laat zich reeds moeijelijk *lezen* - heeft regels als deze:

> Doende den diepen grond
> Van uwe liefde kond;
>
> ‘Zalig de dorre schoot,
> ‘Nimmer van kinde groot!

Zulke en dergelijk lamme regels zouden gewis niet aan den dichter Beets worden toegekend, stond er zijn naam niet boven gedrukt. - *Joanna de krankzinnige*, een gedicht, waarin de heer Tatum Zubli ons, volgens historische data, het leed van het ‘Rampspoedig Vorstenkind’ mededeelt. - De heer Alberdingk Thijm geeft een viertal coupletten: *Aan Ten Kate, op zijn ‘Christus Remunerator’* waarin hij, op zijnen bekenden trant, groteske beelden voorstelt. De wijsbegeerte staat te aanschouwen een spel (maar zeker een treurspel, want het is NB. niet meer noch minder dan ‘de waereld in nood; de rosse twistflambouwen, die flakkrend rond slaan). De wijsbegeerte aanschouwt dat spel met een versteenden grimlach op 't gelaat (!) met knikkende kniën (!) met glimmend voorhoofdzweet (!) Des dichters ziel ‘stormt heen in juubling en verrukken,’ naar het ‘Teeken van het kruis.’ Ten Kate ontvangt eene heusche vermaning:

> Al derft mijn pad den indruk van uw schreên!

Niet erkentelijk voor de opneming van het ‘Voorgeborchte!’ 't Gedicht eindigt met den wensch: ‘Geev' God, dat we aan zijn voet (den voet van 't kruis) elkaâr aan 't harte drukken.’

Wij begrijpen de strekking van het stuk niet genoegzaam, en vatten niet behoorlijk wat de heer A. Thijm met de ‘wijsbegeerte’ bedoelt, om met zijn' wensch te durven instemmen, hoe irenisch we ook anders zijn; want hij stort van tijd tot tijd wenschen uit, waarmede wij ons nimmer zullen kunnen vereenigen. - *De pleegzuster*, van den

heer Brester. Niet onaardig. De vorm laat nog wel iets te wenschen over, en... zou dat waarlijk ook alles poëzij moeten heeten? - *Naroem, aan de schim van Bilderdijk*, door Beeloo. Kracht, vuur en gloed, *facit indignatio versum.*

Eene waardige uitboezeming, gewijd aan de nagedachtenis des grooten Bards:

> Met eerlijk Hollandsch bloed in onverbasterde aderen;
> - vreêgezind en mild, maar Protestant in 't hart,
> En gloeijend voor den roem der nooit volprezen vaderen!

Een handdruk, een warme handdruk aan den vaderlandschen dichter!
In de *Huiswijding*, door den heer Boxman, lezen wij dat

> De keuken met haar *kookgewoel*,
> Zich *zont* in 't *haardgevlam.*

Wij hopen, dat de zon maar niet op de ‘schouw’ zal schijnen, en het ‘kookgewoel’ in den rook hullen, 't zou jammer zijn, in dat nieuwe, schoone huis. - Op waardige, en ook zijns waardige wijze besluit de dichter Ten Kate dezen jaargang der Aurora, en geeft ons in *Guido Reni en zijn* ‘*Ecce homo*’ een gedicht, dat ons weder zijn meesterschap over de taal en zijn rijkdom van poëtische gedachten doet kennen.

Als naar gewoonte is het aantal prozastukken kleiner, dan dat der dichterlijke bijdragen, en staat als 4 tot 21. Of wij aan ‘De beste troost’ of aan ‘De vrucht der bezoeking’ de voorkeur geven? - Wij wenschen niet te beslissen tusschen den schrijver van ‘Ons dorp’ en van ‘De pastorij te Mastland.’ Beide hebben door hunne eigenaardige behandeling van een verwant onderwerp op nieuw getoond, dat zij ook onze Jaarboekjes met krachtige en degelijke bijdragen willen ondersteunen, en wij zullen het bij de vele *ontrustende*, althans één *verblijdend* teeken des tijds heeten, indien zulke verhalen, als de twee bovengenoemde, ruimer kring van lezers vinden, dan *Arabella*, dat zekerlijk, over het algemeen, gemakkelijk en los verteld is, maar waarin weinig diepte is, en de auteur op het oude aanbeeld slaat, min of meer eene variatie levert op het thema: *amantium irae, amoris integratio*, - ‘De vrucht der bezoeking’ is een fiksch bewerkt tafereel, dat het verderfelijke der modeorthodoxie, het weldadige van een rein Evangelisch geloof schetst. ‘De beste troost’ wijst op den besten, waardigsten, duurzamen, dien der Heilige Schrift. Wij rekenen beide tot de helderste stralen, die Aurora voor 1853 deed opgaan. Thineus en van Koetsveld beide weten het woord van Goethe toe te passen:

> Greif nur hinein in's volle Menschenleben,
> Und wo du es fassest, ist's interessant.

Thineus kiest het dorp, Van Koetsveld de stad, en beide vinden er, wat naar de eischen des tijds in het volle licht geplaatst moet worden. - Mr. Nepveu, die het erkent ‘dat ons vaderland sedert Maart 1848 eene belangrijke schrede voorwaarts heeft gedaan op den weg van vooruitgang, en er zoo gaarne zou bijvoegen, van waar volksgeluk,’ geeft *een verhaal uit de Engelsche regtspleging*, Maria Blandy, dat zich zeer wel laat lezen, als men smaak heeft in den verhaaltrant van dien heer, ook op zichzelve zeer interessant is, maar zonder twijfel elders beter geplaatst ware, dan in een Jaarboekje, dat immers goeddeels voor Nederlandsche vrouwen en meisjes bestemd is.

Wij eindigen hier onze korte opmerkingen, beducht dat ze, tegen onze oorspronkelijke bedoeling, in gerekte zouden ontaarden, en komen later op het tweede, aan het hoofd dezes genoemde, prachtjaarboekje terug.

Een Nederlandsche humorist.

Snippers van de schrijftafel, door C.E. van Koetsveld - Schoonhoven, van Nooten.

Onze letterkunde is niet arm - zij is rijk, boven al aan overgeplante, ingeënte vruchten, die als men naar haar getal vraagt, hernemen - ‘wij heeten: legioen’ - maar aan oorspronkelijke, echt Nederlandsche voortbrengselen, inboorlingen de ‘pur sang,’ zijn we arm en zullen er niet rijk aan worden, om vele redenen-: wegens de groote vraag naar buitenlandsch produkt, puik, puik uit zee; wegens de grootere gemakkelijkheid en vaardigheid, om anderen na te denken en na te schrijven of te vertalen, en wegens de groote angstvalligheid waarmede boekhandelaars oorspronkelijke lettervruchten, die geene bepaalde geldvruchten beloven - aanzien - er zijn nog andere oorzaken die wij hier niet kunnen noemen. - Genoeg, als een zelfstandig Nederlandsch schrijver optreedt speelt hij een gewaagd spel - en vooral, als hij daarenboven een *denker* is; want niet alle schrijvers zijn denkers - wanneer die denkende schrijvers buiten dat hunnen eigen weg gaan, den weg van den krachtigen humor, - wederom geheel iets anders dan, het - nare, vooze, flaauwe - ‘luimige’ - dan mogen ze toezien, om niet dadelijk door den raad en heeren schepenen te worden gecondemneerd.-De heer Van Koetsveld is, om een term der ‘schepenen’ te gebruiken-: ‘gunstig bekend’ - zijn er van eenig boekwerk twee of drie uitgaven verschenen, dan verschijnt de schrijver daardoor - als ‘gunstig bekend’ - 't geen voor de *heeren* boekhandelaars alweder eene zeer bijzondere, *aangename* beteekenis heeft. - De heer Van Koetsveld heeft door zijne pastorij, door zijne stichtelijke lectuur, door zijne leerredenen, aanspraak op ‘onze erkentelijkheid en aanmoediging’ (zeggen de schepenen) en als men nu dezen schrijver met *Snippers van de schrijftafel*, uit de oude studentenportefeuille, (bl. X) in de hand, voor het publiek ziet debuteren, wachten we niets dan goeds van hem - ‘*goeds*’ - daaronder kan men verstaan: een ordentelijk, betamelijk, fatsoenlijk, zedelijk verhaal, of een opstel, of een vertelsel, waar Goedhart en Reinhart en Vroomhart, met vrouw en kind, regt goed en vroom, ten tooneele komen - of een geschiedkundig ding - een uittreksel uit een half dozijn dikke zware geschiedenissen, met eenige incidenten, en gruwelstukken, en gevechten, en booswichten, en helden, en brave christenen, doorspekt en doorvlochten, - 't is alles: ‘wat goeds’ - ten minste zeggen de bestuurders der leesgezelschappen alzoo, en zenden de boeken rond aan de lezers, die er al heel veel genoegen in vinden. - De heer Van Koetsveld geeft in deze snippers iets *meer* dan - ‘wat goeds’-: krachtige, rijke, oorspronkelijke gedachten - vonken en spranken van vernuft - blikken in de wereld, in het hoofd, in het hart, in den ganschen mensch. - Spreuken die, als ge ze leest, ontploffen en knallen - licht-

stralen die u, vooral als ge midden in den winter geplaatst zijt, verkwikken - met één woord -: een rijke schat van waarheid en menschenkennis; meestal in den toon van den humorist -: ernstig- verheven-dartelend, boertend en bijtend tegelijk; - hij tast door in den mensch, en vreest niet om sommige gebreken en zonden des tijds aan de kaak te stellen. - Verlaat u daarom *niet* op den titel -: 'snippers' tenzij ge het woord in *andere* beteekenis neemt: snippers in de koek of het gebak. - Nog meer, de heer Van Koetsveld is een man vol gevoel en waarheidsliefde, daarom echt, warm, christelijk vrijzinnig; - hij loopt niet aan *groene* of *roode* kinderleibanden, maar ziet uit eigene oogen, en wat hij ziet en zag, en doordacht heeft, vloeit hem uit de pen; - daarom is dit boekske een rijkdom voor hart en geest - een van die boeken, welke men gedurende drie of vier jaren, altijd op den schrijflessenaar, naast het eigen manuscript ziet liggen, 't geen men dikwerf op reis, in den reiszak medeneemt, en waaruit men gaarne aan helderdenkende menschen nu en dan voorleest. - Ja wij wenschen, dat zeer velen onzer schrijvers en verhandelaars, brave lieden, die 'op schoft' voor de heeren boekhandelaren werken - deze *snippers* mogen plunderen, en er uit stelen, en er uit overnemen, en er uit laten overvloeijen in de eigene schotels - voor velen zal die sauce piquante hoogst noodzakelijk zijn. - Wij bevelen dit allerliefst huis- en handboek niet verder aan - dat behoeft niet - ware de heer Van Koetsveld niet reeds 'gunstig bekend' - deze bladen zouden hem, nevens onze oorspronkelijke denkende schrijvers, eene eereplaats bereiden. - De genie behoudt toch hare regten, ondanks het geblaf der reeds genoemde schepenen en raden van den lande, die gaarne, als zij konden, allen executeerden, die het wagen hier of daar in meening van hen te verschillen. - Sommigen der hier medegedeelde *oude kennissen*, versierden reeds de kolommen van den Tijdspiegel - de andere afdeelingen -: *uit oude papieren bijeengezocht - de proeven van een nieuw Nederlandsch zaakwoordenboek, de woorden des tijds*, de vijfde afdeeling - *laatste opruiming van snippers* - zijn nieuw, - en zullen niet verouderen, al drukken de zetters eens: anno 1953 - want de waarheid - het vernuft - de humaniteit - de humor - verouderen niet-! Wij hopen dat de heer Van Koetsveld, die, zoo als hij betuigt 'zuinig op het papier is,' altijd op zijn schrijflessenaar groote en kleine papierreepen moge vinden, en er altijd maar dergelijke *snippers* van make, heeft hij ooit gebrek, wij zullen hem gaarne een paar riem, franko, toezenden. - Dergelijke boeken, als het behandelde, moeten wel aangekondigd, maar nog veel eerder gelezen en gekocht, en begrepen worden - wij zullen daarom onze aanbeveling bekorten, en den weetgierigen, beschaafden, Nederlandschen lezer lokken, hem doen watertanden, als den visch met het aas plagen en tergen, opdat hij deze snippers magtig worde, en er ons voor danke, als we hem, met goed gevolg, hebben verlokt en verlekkerd op zulke spijze.-

Kom aan, getrouwe aanhalingen, links en regts - verschijnt! - de lezer oordeele -:

Zoo was dan vooreerst het menschelijke ligchaam een electro-magnetische telegraaf, reeds lang eer die naam bekend was. Het zelfbewustzijn zegt ons, dat alleen in de hersenen de gedachte woont; en de ondervinding leert, dat

iemands denkbeelden niet verminkt worden, al worden hem een half dozijn ledematen - mits niet tot het leven onmisbaar - afgehouwen. Die leden zijn slechts, in betrekking tot het denkvermogen, de steunsels en omkleedsels van de zenuwdraden, die met ondenkbare snelheid iederen schok van en naar de buitenwereld overbrengen. Gelijk bekend is, spant de natuur, bij de vorming van dit kunstig werktuig, eerst de hoofdlinie van het ruggemerg, en bouwt daaraan het hoofdkantoor der hersenen; en van beide gaan vervolgens de andere telegrafische linieën uit. Zoo ontvangt nu de geest ontelbare tijdingen van buiten af, sommige zoo haastig geseind, dat zij naauwelijks leesbaar zijn of half weg afogebroken. Ook van binnen worden telkens de draden van 't gevoel aangedaan, of hunne werking verstoord. Verder beweegt de verbeelding, met fantastische eigenzinnigheid, rusteloos de hand over de toetsen van 't geheugen, die alle op de wijzerplaat van 't zelfbewustzijn uitkomen. En onder dien chaos van telegrafische depêches, door en over elkander, oud en nieuw, van verre en van nabij dooreen geworpen; - vooral wanneer de buitenwereld op onze zintuigen met al haren rijkdom werkt, of de verbeelding koortsachtig opbruist; - onder dien chaos door, vat onze vrije wil de kruk, die de naar buiten loopende draden bestuurt; en de gedachte wordt een woord, eene daad.... Verbazende rijkdom van den menschelijken geest! Maar hij draagt immers ook 't beeld van Hem, *wien alle zijne werken van eeuwigheid bekend zijn; die spreekt en het is er, gebiedt en het staat er?* Blz. XIX en XX.

De vrouw wordt meermalen met eene bloem vergeleken, de man met een' boom; en dit is niet onnatuurlijk, de eerste is in het plantenrijk het zinnebeeld der schoonheid, en de laatste der kracht; inzonderheid zijn de roos en de eikenboom hiertoe van ouds het eigendom des dichters, en de vrouw mag hoogstens als klimop zich verheffen. Die beelden zijn nu lief en goed; jammer maar, dat de bladeren der roos uitvallen en hare doornen niet, en dat de klimop den stam somtijds in hare omhelzingen verstikt. Ik wilde liever een vruchtdragend gewas tot beeld hebben; dan bleef er, behalve de bladeren, na de bloemen nog iets over; maar de dichters hadden daar minder belang bij: want zij wisten wel, dat zij veel meer voor jonge meisjes, dan voor getrouwde vrouwen zongen. Blz 14.

Tweeërlei winkels stallen het meest aan de straat uit: die pas opgezet zijn, en die uitverkoopen. Ik heb wel eens, bij de ontmoeting van baardelooze jongelingen en keuvelende ouden gedacht, of het bij den mensch ook zoo ware? - Evenwel, ik wil er niet over beslissen: want het een ben ik geweest, het ander hoop ik te worden: ik vrees beide leeftijden te beleedigen, mijn verleden en mijne toekomst. Ook is het zeker geen onfeilbare regel, daar de eene winkel de andere niet is. - Blz. 18 en 19.

AMERIKA. Een nieuw ontgonnen land: de eerste oogst is door de dwingelandij afgemaaid, en de stoppels worden nu door de vrijheid in brand gestoken, om den grond te zuiveren en vruchtbaar te maken. - Blz. 25.

BOEKVERKOOPER. Een trechter voor voedzame en geestrijke dranken, te bruikbaarder, hoe minder chemische verwantschap hij met die vochten heeft; hoe

minder er dus aankleeft, of zich mede verbindt. - Iemand, die *ex officio* altijd met het aangezigt naar het oosten staat, om naar eene nieuw opkomende zon uit te zien. Het is dus zijne schuld niet, dat hij - nog wel eens omzien kan naar het westen, maar nooit zich achterover buigen. - Blz. 26.

COURANT. Een haft, die slechts 24 uren leeft, en daarna het incourantste artikel van de wereld is. - Blz. 27.

KONING. De man, die het schitterendste en zwaarste metaal, het goud, op 't hoofd draagt; zijne gunstelingen dragen het in den zak; maar bij de militairen raakt het, zoo als men zegt, op zijn best de koude kleêren. - In alle constitutionele staten is verder de koning de eenige, dien men wel prijzen, maar niet laken mag. Dit nu, even als blazen zonder adem halen, kan geen mensch op den duur uithouden. Het langste nog doen het de sollicitanten. - Blz. 29.

LEGITIMITEIT. Gewijde zalfolij, die vroeger alleen te Rome te koop was, maar naderhand in de vijf hoofdsteden van Europa is nagemaakt. - Blz. 30.

ROMANS. Sterke drank, waar tegen nog geen Afschaffings-genootschap is opgerigt. Hij wordt uit de granen der geschiedenis en der menschenkennis gestookt, en is daardoor meer prikkelend dan voedzaam. *Afschaffing* zou ook hier eigenlijk even onnoodig zijn, als zij onmogelijk is, - indien maar altijd *matigheid* mogelijk ware! - Bovendien, ook gezondheids-elixer wordt van sterken drank gemaakt; zoo kunnen misschien ook de romans niet meer gemist worden in de groote apotheek der menschheid. - Blz. 33 en 34.

DE TIJD. Een stoomwagen voor verliefden, eene diligence voor kooplieden, eene trekschuit voor oude lieden en eene pijnbank voor zieken. Iemand, waarvan de kinderen vragen: ‘Wanneer zal hij komen?’ De mannen: ‘Waar moet hij heen?’ En de grijsaards: ‘Waar is hij gebleven?’ - Blz. 35.

Een volk wordt of blijft alleen vrij, wanneer of zoo lang het verdient, vrij te zijn. Zoo lang bij voorbeeld de Italiaan zijne zorgeloosheid en zijn bijgeloof niet aflegt, zoo lang hij alleen moedig is tot roof of sluipmoord en vlugt op 't open veld, zal dit schoone land de vrijheid missen, die er in de oude wereld zoo welig tierde, maar in de nieuwe er nooit regt wortel geschoten heeft. Even zoo gaat eene zedelijk verdorvene republiek in handen van een' dictator over; en wordt de dictatuur een keizerrijk, als de republiek slechts een droombeeld of eene overlevering was, en niet het eigendom van burgerkracht en burgerdeugd.

Ons land is in den grond eene republiek gebleven, ook met eenen koning aan het hoofd, wanneer men maar het woord in zijne schoone oorspronkelijke beteekenis neemt: *Res publica, gemeene-best*, dat is: een staat, waarin 't volksheil het volk zelf ter harte gaat, en dus gehoorzaamheid aan de gestelde magten in den regel overtuiging is, en geen dwang; terwijl de overheid met het volk over 't algemeene welzijn beraadslaagt. - Blz. 68.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kinder-litteratuur.

I. Almanak voor de jeugd voor 1853. - Amsterdam. H.J. van Kesteren.

Ons opbloeijend nageslacht wordt in de haast en hitte des levens niet vergeten - daarvoor zorgen, in de eerste plaats, de *heeren* uitgevers, en hebben hunne goede en gegronde redenen daarvoor, die wij respecteren en niet mogen ontsluijeren; en nevens hen zijn er vriendelijke medewerkers te vinden, die in den kleinen achterhoek der kinder-letterkunde planten en oogsten. - Veel roem en glorie is dáár niet te behalen, maar des te meer nut te bewerken; - het steltenpaar der geleerdheid, en de tabberd der wijsbegeerte, en de fonkelende diadeem des dichters, is dáár niet aangeboden of te verkrijgen - als men voor de kleine menschen, de $12^{mo's}$ en $18^{mo's}$ van ons geslacht, schrijft, is alles in dit problema opgesloten -: geeft ze in geringe voorzigtige dosis: waarheid - liefde - deugd - meer behoeven de kinderkens, voorshands, niet - later komt de school, de meester, de ondermeester, de gouverneur, de conrector, eindelijk de hooge school, met de professoren - en dan de allerbeste lagere en hoogere school -: *het leven* -: cela suffit. - Als er intnsschen mannen en vrouwen gevonden worden, die zich zoo onbegrijpelijk vernederen, dat zij, met de pen in de hand, in den kring der kinderen treden, om daar reeds de zaden van het goede en zedelijk schoone en ware, als de graankorreltjes voor de gretige kippen, te werpen - dan zijn deze lieden niet minder respectabel, als ze met de kleinen op en neder huppelen, en keuvelen, en spelen, dan de groote, verbazend groote geleerden, die voor de groote menschen-kinderen - boeken - altijd toch nog - kinderschoolboeken des levens - schrijven!

Er heeft zich langzamerhand, in ons vaderlandje, een kring van mannen en vrouwen gevormd, die het inglorieuze vak der kinderletterkunde beoefenen; vooral jaarlijks, als de heeren boekhandelaars de roffel slaan, in het gelid treden, en ook met de bijdragen komen. - Die kring van infanto-letteristen is niet zeer groot, en dat behoeft ook niet - men vindt er jaar aan jaar de gewone, bekende namen, en de beschaafde kinderen ten onzent beginnen hunne litteratoren meer te leeren kennen. - Die onschuldige klub van kindervrienden heeft weder in 1853, of beter voor 1853, den bekenden *Almanak voor de jeugd* in het leven geroepen, en de heer van Kesteren droeg betamelijk zorg, dat bij deze uitgave het kunst- en prentwerk behoorlijk kon geprezen worden, gelijk hier dadelijk geschiedt, ter dezer instantie -: want de plaatjes - wij bedoelen natuurlijk de gekleurde, - zijn schier allen zoo goed en keurig bewerkt, dat de kinderen niet zullen zeggen, zoo als wij ze somtijds hoorden zeggen: ‘ajakkessie!

wat een leelijke vent, of wat een leelijk kind - kijk, - vader of moeder! dat lijkt wel op een aap of een kat' - neen, heer uitgever! daar hebt ge ditmaal beter voor gezorgd - en de kinderkens hebben, ook ten onzen aanhooren, uitgeroepen -: 'O, kijk reis: wat een aardig prentje!'-

Wat den *inhoud* van den Almanak voor de jeugd betreft - deze is met den tijd, van de goede zijde - progressief - de twaalf maanden hebben elk een klein, kinderlijk, naïef bijschrift - flinke grepen uit de kinderwereld. - Wij drukken u, namens onze en veler kinderen, de hand, brave heer van Zeggelen! kom alzoo in 1854 tot ons terug!

Van Koetsveld geeft ons een *glas ezelinnenmelk*, - dat is een allerliefst kinderverhaaltje, uit den Haag -: een lieve broeder, die voor eene kranke zuster zorgt; een schilder en nog een schilder - de eene wat fijn, de andere wat grof uitgevallen; armoede en deugd, - eindelijk, - de deugd beloond. - Wij hebben dit keurig verhaal door de kinderen - en dezen zijn hier de ware recensenten, - bijzonder gunstig hooren recenseren. Wij danken u, heer Koetsveld, en bevelen u de kinderwereld aan!

A. Ising geeft ons eene *roeipartij* - die miserabel afloopt, en waar hij de natuur, de natuur van kwaadaardige, bedorvene schoolknapen, regte bengels, zeer getrouw in de kaart heeft gezien. - Hier zien we een tal brutale, bedorvene knapen - die eindelijk kopje onder raken, maar - ('t kon niet anders, opdat het niet te tragisch afliep) weder opgevischt worden; - hier en daar heeft de brave schrijver, welligt al te natuurlijk - wel te verstaan - gesproken, - woorden als 'beroerling' enz. - zijn helaas! in der knapen mond niet ongewoon, maar zij klinken toch niet bevallig - intusschen is dit verhaal voor de jeugd boeijend, omdat het zoo veel waarheid bevat - er behoort talent toe, om zóó voor de jeugd, uit de jeugd, een bezield tafereeltje te leveren. - Kom ook maar weder tot ons, wakkere kindervriend!

Tante Jans, met eene andere Tante, *Rica*, aan de hand, heeft een allerliefst stil leven uit het menschelijk leven, der kleine wereld, die ze wel kent, medegedeeld. - Hier moet historiële waarheid ten grond liggen - zulke waardige, oude, patente Tantes zijn er inderdaad. - Tante Jans, geef ons ook maar eens weder uit uw oomes- of tantes-doosje zulke proeven - gij doet er wel aan; evenzoo:

Christina van G.... met *Raadsheer* en *Bello.* - Als wij vergelijkingen mogten maken, staat dit verhaaltje, wat de zedelijke strekking betreft, boven aan - buiten de greep uit het leven, - de vogel en het hondje, komt het kinderlijk natuureigen - de individualiteit van lieve en stoute kinderen hier aandoenlijk op den voorgrond en - nuttig. - Gij zult ons weder verrassen, waardige Christina.

Nu de poëzij: *Klaas haalt vogelnestjens uit* - 't bekomt hem - miserabel.

> 'Het nest was leêg, toen Klaas verscheen;
> Geen veêr was daar te vinden.-'

Bravo, heer Lesturgeon! als we tijd en ruimte hadden, zouden we van uw lief kindergedicht ten minste zeventien toe-

passingen op de groote menschenkinderen maken, die juist als Klaas:...

‘En Klaas? wat keek het ventjen boos,
Wat liet hij 't lipjen hangen!
De vooglen waren al te loos,
Om zich te laten vangen.’

O! o! wat zijn er al niet Klazen, - in de staatkundige, letterkundige, en maatschappelijke wereld - al te maal, zoo als de pogcher hier, met hangende lippen!!

Bij moeders dood, door Parson. - Een diep aangrijpende toon des gevoels, die uit menig oog een traantje zal lokken - de eenvoudigheid der waarheid.

De verzoeking, - braaf, mijn jongen! eerst werken, dan spelen! een oud thema, maar op die wijze bewerkt, voor onze lievelingen, die niet altijd werken willen - nooit te oud.

Jansjes muiltje, op St. Nicolaas, door Wijsman. - Een lief kind, dat voor de armen een lief goed hart heeft. - Ook eene oude zaak, maar altijd in elken kinder-almanak opperbest te gebruiken.

Bedrukte kinderen - door -?- Alzullen dergelijke ‘bedrukte kinderen,’ zoo als hier geschetst worden, ook geen almanak voor de jeugd in handen krijgen - is die toon des medelijdens voor de onbedrukte en welgestelde kinderen - des te beter.

Meisjesmijmering, door N.A. van Charante - steekt waarlijk den naïeven Van Zeggelen naar de kroon, en moge door alle lieve, vriendelijke nufjes, eenige malen luide voorgelezen worden, - 't is eene Beetsiade - toch oorspronkelijk, zoo mijmeren ze inderdaad, de meisjes, om later over geheel *andere* zaken te denken.

Jongens verdriet en *jongens pret.* - Bijschrift bij het zeer voldoende titelprentje, hecht zich, wat vorm en inhoud betreft, aan de meisjesmijmering. - Als vader en dichter Van Zeggelen in de kinder- of huiskamer met zijne lezers rondhuppelt, - is hij daar zoo goed te huis, dat wij hem benijden in de gave hem verleend, om dat kleine, eigenaardige leven, volstrekt objectief, door zijne onschuldige Muze te laten daguerreotyperen. - Kom terug, brave huisvader!

Spreuken, door Lublink Weddik - uitnemend geschikt voor de kinderen in dien leeftijd, waarin de Spreuken van Salomo nog te hoog voor hen zijn, waardig in hun geheugen geprent te worden. Ze deden ons denken aan de Disticha (tweelingverzen) van Cato, en aan de bekende regelen, aanvangende: ‘Rendez au Créateur ce qu'on doit lui rendre’ enz.

Nu nog een *versje* bij het *titelvignet*, door van Thiel, op den almanak zelven eene kleine, gepermitteerde lofrede. - Stemt de lezer mede in:

'k Ben regt verheugd, mijn kind,
Dat ge in dien mooijen Almanak,
Zoo veel behagen vindt -?

Ten slotte een kinderdrama, *tooneelspel in twee bedrijven, Oom Gus*, door A. Ising. - De bekwame vriend der jeugd heeft van een ouden vorm allergelukkigst partij getrokken -: een quasi doove oom - (wij hebben er *meer* van die soort in onze

almanakken begroet) (thut hier aber nichts) leest eenigen zeer ondeugenden en betergezinden kinde-

ren - de les, - en buigt het kromme regt, - de rijke oom Gus, en de inhalige kinderen zijn treffelijk, als uit de wereld, op het almanakpapier teruggegeven - en de heer Ising is inderdaad geworden: ‘als de kinderen,’ - het zedelijk beginsel is niet vergeten; dit tooneelspel zal, door een kindergezelschap vertoond - ook zonder entréebilletten, kostumes, of decoratiën - wel zoo nuttig en aangenaam kunnen werken, als een paar dozijn op- en overgebakken Variétés-stukken, alwaar de goede zeden, en de goede smaak, van bedrijf tot bedrijf, in optimâ formâ, ter dood gemarteld worden.-

Wel man! zegt de lezer van dit Tijdschrift, wat hebt gij u afgesloofd, om eene eenigzins uitvoerige aankondiging van - ja van - een onnoozel kinderboekje te geven - van zulk een *prulletje* met prentjes, en versjes, en vertelseltjes -! was dat der moeite waard, man? - Zekerlijk, beste vrienden! Geen hoogdravende geleerdheid of wijsheid, die op hooge stelten gaat, of alles doorsnuffelende wetenschap - levert u de almanak - maar, met uw verlof - wanneer wij onze kinderen, die gaarne lezen, en door dat lezen mede gevormd worden, nog niet als prulletjes beschouwen, dan is elke bijdrage, die het kinderlijk hoofd en hart bewerkt, belangrijker en onze aandacht *meer* waardig, dan het gehaspel en getob en gemorrel der groote kinderen in rokken en jassen, die elkaâr, met de pen in de hand, nazitten en bij den kraag vatten. - Als men de kinderen lief heeft, zal men de kinderboekjes ook lief hebben!

II. Kinder-Courant, Jaargang 1853, bij K. Fuhri, 's Hage.

Gij kunt er van verzekerd zijn, dat de vooruitgang der negentiende eeuw, vroeg of laat, ook op de kinder-litteratuur moet terugwerken. - Even zoo als de kinderkleederdragt, blijkens de Parijsche modeplaatjes, door de geduchte alleenheerscheresse, ‘véélvormige Astaroth’ wordt geregeerd, overheerscht, autocratisch, evenzoo moet, om met de boekverkoopers te spreken, het *kindergoed* - (niet de luijermand of de speeldoos) - eene hoogere ontwikkeling te gemoet gaan. - Welligt dat de redacteurs der Haagsche Kinder- Courant hier of daar een kleinen baas hebben opgemerkt, die met de Nieuwsbode of het Handelsblad in handen, - deftig zat te lezen - en dat ze toen op eens hebben uitgeroepen, met Archimedes: - ‘gevonden! gevonden!’ - Kort daarop verscheen de Kinder-courant - en wat is dit periodieke werk,

klein folio, met platen en houtsneedjes, en rebussen? Eigenlijk een zeer aardig en noodzakelijk kinder-weekblad, dus eigenlijk geen courant in den gewonen zin des woords - neen, een geschrift dat de kinderen hier met de vaderlandsche geschiedenis bekend maakt, daar raadsels en voorstellen opgeeft, dan weder kleine verhalen of brieven aanbiedt, en geregeld zekere werkzaamheden voor elke week opgeeft - zelfs om te kleuren, uit te knippen, en op te plakken - derhalve is hier vrij wat meer dan een courant - en wij zouden tegen den titel ons nadrukkelijk protest kunnen inleveren - als het hielp - nu blijve de oude naam maar in leven; welligt streelt die hier of daar het kind, bij de gedachte ‘ik heb en bezit ook mijn krantje!’ - De medewerkers aan dit echt Nederlandsch kleinvolks-volksblad verdienen alle aanmoediging, vooral bij de zeer *moeijelijke* taak, veel moeijelijker dan de redactie van de Haarlemmer of Rotterdammer, of wie er meer, dagelijks, aan de pers ontperst worden - want, men kan de lieve jeugd toch niet de nieuwtjes van den dag, - het verslag der zitting van Kamer 1 en Kamer 2 mededeelen, of de allergewigtigste discussiën en beraadslagingen van menigen gemeenteraad? - Kinderkost, en dat telkens weder! 't is geene kleinigheid! daarom zijn zekerlijk niet alle artikelen even zeer voor de kinderkens geschikt - hier soms te hoog, daar te laag - maar over het algemeen voldoet de bewerking tot heden toe op eene uitstekende wijze aan het doel en de behoefte. De kinderkens (wij spreken hier uit ondervinding) wachten naar de courant, zij zoeken dadelijk elk, naar de aangeborene zienswijze, hunne gading. - De raadselen en voorstellen worden aan de huisgenooten, die er gaarne vrede mede hebben, terstond voorgelezen, en dezen zitten er somtijds genoeg mede in het naauw - de prenten worden beoordeeld en behandeld naar de opgegeven methode van kleuren of uitknippen - en, zeker wel het laatste, de geschiedkundige mededeelingen ingezien. - Buitendat heeft de uitgever, een menschenkenner, de eerzucht der kleine menschen geweldig geprikkeld, toen hij zelfs prijsvragen heeft gegeven, en de bekroonden, met naam en voornaam, der wereld zijn bekend gemaakt, bekroond, niet met goud, zilver of brons, maar met papier en kaarten - altoos een mikrokosmus - eene afschaduwing der groote geleerde wereld, in nuce -! zeer goed gezien! - als de ouders, mombers, en meesters maar zorg dragen, dat de kleine personen niet al te eergierig worden. - Wij kunnen in gemoede *deze* onderneming, om de kinderen op eene aangename en nuttige wijze bezig te houden, aanbevelen - ja, doen dit te meer - dit gelde ook den Almanak voor de jeugd - omdat wij hier en daar, den Hemel zij dank! geene *herborene moeder de Gans* naar onze kinderen zien heentrippelen en heenwaggelen, die hun het hoofd met allerlei infame logens en onwaarheden, en spookachtige vertelsels vervult en verwart; zekerlijk de allerongelukkigste methode, om kinderen, die ook waarheid wenschen en behoeven, te onderwijzen; - ook om deze redenen verheugen we ons, dat de kinderliteratuur, in onze dagen, in een meer verstandelijken, gemoedelijken, en praktischen toon wordt gehouden, en wij hopen opregtelijk, dat het getal der bekwame schrijvende kindervrienden in ons vaderland moge aangroeijen van jaar tot jaar. - Dat de heeren boekhandelaars en uitgevers altijd beter

en beter met de auteurs van beiderlei geslacht, met de gekleurde prentjes, met het publiek of debiet - (*dit* is volstrekt gelijkluidend in der boekhandelaars bijzonder woordenboek) mogen teregt komen, opdat de kinderen, die eens menschen zullen worden, buiten de school in de huis- en speelkamers nooit drenzen, of grienen, of zich ‘ijsselijk’ vervelen, maar, als zoete, lieve kinderen - dikwerf lezen - en dan later de uitgelezene en op non-activiteit geplaatste kinder-bibliotheek, eens hunne eigene, weder aan hun kroost aanbieden, zeggende: ‘toen we nog zeer klein waren, zoo als gijlieden thans, hebben we die boekjes en weekbladen met veel genoegen gelezen - kinderen, neemt ze ook ter hand - want een goed kind aardt immers naar vader en moeder!’

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mengelwerk.

Losse bladen uit een oud schrijvers dagboek.

I. Schrijversroem.

Wij schrijvers meenen dikwijls al op eene tamelijke hoogte te staan boven de lezers, even als een spreker boven zijne hoorders. Het is misschien niet verstandig van mij, dat ik, naar het oud vaderlandsche spreekwoord, mijne eigene glazen zou stuk werpen. En desniettemin kan ik de vrees niet van mij weren, dat die hoogte zoo hoog niet is, ten minste zoo zeker niet, als zij schijnt. De denker is vrij, is onafhankelijk; hij heeft boven hem, die niet denkt, niet nadenkt ten minste, eene soortgelijke meerderheid, als de Engel boven den mensch en de mensch boven het dier. Maar die spreken wil, moet zich schikken naar hen, die hooren; die schrijven wil, naar hen, die lezen. Anders beware hij zijne wijsheid voor zich.

Het komt mij evenzoo voor, als wanneer een chemist, omdat hij als zoodanig onafhankelijk is, het ook als distillateur zijn wilde. Het publiek heeft een straf, een vreesselijke straf, erger dan de scherpste kritiek, in hare onverschilligheid. Zij straft den winkelier met niet te koopen, den schrijver met niet te lezen. En de schrijver zonder lezers, de wijste, de braafste, is ten slotte niets, dan een fabriekant van misdruk.

Wij moeten dus, als wij schrijvers willen zijn en blijven, ons publiek bestuderen. Acht een tooneelspeler zich verheven boven het oordeel van het parterre, dat hij aftrede en te huis declamere of in een vriendenkring.

Heeft het publiek zijnen smaak, wij moeten dien eerbiedigen; heeft die smaak zijne mode, wij moeten haar volgen, van nabij of van verre. De vruchten van ons denken en onderzoeken worden anders evenmin in een fatsoenlijk gezelschap toegelaten, als de havelooze bedelaar, of er evenzeer bespot, als de bejaarde man, die nog zijn bruigoms rok aan heeft, of hij, die een pruik draagt, nadat de tijd der pruiken voorbij is. - Men verkrijgt die kennis door opmerking van en omgang met het publiek, en heeft zóó al minder en minder de modeplaatjes noodig, om te weten, hoe men zich kleeden moet, als men wèl wil ontvangen worden.

Het spreekt van zelf, dat ook hierin alle overdrijving en dwaas gunstbejag bespottelijk wordt. De ernstige schrijver, die het luchtigste modekleed van den stijl kiest, is in mijn oog even bespottelijk, als een rector of professor met een karwats en een predikant met korset en badinetje. Alle overdrijving van mode, bij voorbeeld in onzen tijd van de humoristische mode, is eene dwaasheid, zoowel als de hoogste bol en de breedste rand, die de mode slechts aan een hoed toelaat.

En het spreekt evenzeer van zelf, dat de eeuwige en onveranderlijke wetten van het ware, goede en schoone, meer gezag bij ons moeten hebben, dan de grillen van smaak en mode, en de luimen der volksgunst. Die zich daartoe niet sterk genoeg gevoelt, is ongeschikt om een waar auteur te zijn; hij verlaagt zich tot een broodschrijver: dat is, niet alleen iemand, die ook *voor* het brood van zich en de zijnen schrijft, maar die *om* het brood, en om het brood alleen, werkt. Eene actrice, die zich ook eene schaamtelooze kleeding laat aanpassen, een acteur, die ook een zedeloos stuk mede opvoert, een potsenmaker, die alleen naar het gelach zijne grappen kiest, en een advokaat, die ook de meest schurfte zaken aanneemt, behooren tot hetzelfde menschensoort als hij. Zelfs die hen gebruikt, veracht ze. De wet der zedelijkheid is de hoogste; zij staat nog een trap hooger, dan die der noodzakelijkheid.

Zelfs onder dit voorbehoud blijft er nog ruimte genoeg, om zich vrij te bewegen, zichzelven te veranderen, te voegen naar den geest des tijds. Gij klaagt, dat uwe brieven, uwe verhandelingen en bespiegelingen, geen aftrek hebben. Het is uwe schuld. Zij komen vijftig jaren te laat in het licht: schrijf schetsen, beelden of tafereelen. - Gij zijt grappig, burlesk: het is uit de mode, word een humorist. - Uwe sentimenteele romans bevallen niet: zij zijn uit den tijd, schrijf historische en het zal beter gaan.

Er blijft nog meer ruimte, omdat het publiek een federatief gemeenebest is, waarin iedere staat afzonderlijke zeden en wetten heeft. Er is een publiek voor den Nieuwspost, zoowel als voor het Handelsblad; voor de leerredenen van van der Groe, zoowel als voor die van van der Palm; er is een publiek van geleerden, zoowel als van leesgezelschappen. Het is al dwaas genoeg, te schrijven voor een publiek, dat er grootendeels reeds *geweest* is; maar het dwaaste van alles is, te schrijven voor een publiek, *dat er nog niet is.* Alleen de catechisatie- en schoolboekjes worden niet door hun publiek gekozen, maar door deszelfs voogden, omdat dit publiek nog onmondig is.

II. Het publiek.

Ik meende het reeds zoo goed te kennen, het publiek, toen ik mijn eerste blad beschreef; maar zie! hoe langer ik er op tuurde, hoe duisterder mij het beeld werd, en thans weet ik naauwelijks meer, welk een zonderling, onbestemd

wezen ik mij moet voorstellen onder den naam van publiek. De naam is al vreemd. Hij staat over tegen *privaat.* Nu is privaat alles, wat men tot zekeren kring beperken, waarvan men een ander berooven, *priveren* kan. Maar wat publiek is, daarbij moet men ieder toelaten, of hij er bij behoort of niet; of liever, ieder behoort er bij, die twee gezonde beenen en een goeden wil heeft om er bij te komen.

Zoo is er dan maar ééne bepaling van het groote publiek: gezondheid en vermogen somtijds, en vrije wil altijd.

In onze beschaafde, westersche maatschappijen, waarin het leven meer privaat geworden is, is het levendigste beeld van een antiek, Atheensch of Oostersch publiek de goochelaar, de ronsebons, en als hij op eene vreemde plaats komt, de koning. Rondom dezen schaart zich een kring zonder distinctiën, zonder onderscheid van plaatsen, dan die van den eerstkomende en van de breedste schouders of de scherpste ellebogen. Er is geen entrée, hoogstens eene collekte. Er is maar één hinderpaal, om er zich bij te voegen: het fatsoen. Want het is alleen fatsoenlijk, om den koning te gaan zien, ofschoon hij niet eens spreekt in 't publiek, gelijk de omroeper, en niets vreemds doet, als de goochelaar.

Zoo als dus de koning het geheele volk tot zijn publiek heeft, en de straatkunstenaars het gemeen; zoo vormt verder ieder spreker een publiek van hoorders en ieder schrijver een publiek van lezers, even als elke steen, die in het water valt, een kring vormt bij het vallen. En evenzoo breidt zich die uit, maar verdwijnt ook, naar mate de steen zinkt. Alleen zware steenen geven eenige blijvende beroering en opborreling; en zeer ligte, die de kinderen over het water laten scheren, maken haastig en onder het handgeklap der knapen eene tweede, derde en vierde editie. 't Is dus de hoofdzaak maar - en in zoo verre wordt de schrijver weder de dienaar, en niet de schepper en heer van zijn publiek - dat men stil water vindt en dat men goed mikt.

Ieder publiek heeft die eigenschap, dat het *oordeelt.* Het rekent er zich van zelf bevoegd toe. En het doet dit met eenig regt. Want behalve de patient, die het schavot beklimt en zeker liever in het parterre zou staan en toezien, treedt ieder mensch vrijwillig voor het publiek op: de redenaar, de acteur, de schrijver, zoowel als de marktschreeuwer. Daarbij is er in ons finantieel land nog een regt te meer, het ware beginsel van alle burgerlijk regt: het geld. Het publiek, direct of indirect, *betaalt*, ergo beoordeelt ons. En wordt ook niet de winkelier en koopman en ambachtsman beoordeeld door hen, die betalen, al hebben zij de veiling der handelmaatschappij niet bijgewoond, noch de meetkunde of de modeplaatjes bestudeerd?

Ieder, ook wij schrijvers, vinden of vormen dan *ons* publiek, zoo als de winkelier *zijne* kalanten; en ons publiek beoordeelt ons. Dat is zoo, en wij moeten er ons aan onderwerpen; het is een conventioneel regt in onze maatschappij. Ik had hier meenen bij te voegen, dat er alleen één publiek is, dat niet oordeelt, omdat het onder voogdijschap staat, en de voogden groote liefhebbers van oordeelen zijn, waar ze het dus onbezorgd aan kunnen overlaten. Ik bedoelde de schoolkinderen. Maar gisteren kwam mijn kleine van de school, en zeide: ‘Va! nu heb ik een boek, dat veel mooijer is om te lezen dan het vorige, zie eens!’ - Het was Moeder Anna.

Wij zijn nu al zoo wat gevorderd, om aan het woord publiek een meer bepaal-

den zin te geven. Het *boekenlezend*, of juister gezegd, *boekenkoopend* publiek in 't algemeen is dan dat der boekverkoopers; even als de rookers het publiek uitmaken van den tabaksverkooper. Maar dit publiek is voor ons schrijvers even onderscheiden, als dat van den portorico-tabak van dat der manilla-sigaren, en het publiek der varinas van dat der Vriesche baai. Er is eene verdeeling naar godsdiensten: een joodsch, naauwelijks noemenswaard, een roomsch, beperkt maar standvastig, een oud calvinistisch, dito, dito, en een protestantsch, even onbestemd als de naam. Er is eene andere verdeeling, die wetenschappelijk is: medisch, juridisch, literarisch, theologisch enz. enz., waarop doorgaans vrij zekere statistieke berekeningen zijn, omdat het bestaat uit alle lieden van het vak, die drie of vier gulden missen kunnen voor een ruim gedrukt groot octavo deel; die het er ook voor over hebben, en - wier vrouwen er niet tegen zijn.

Maar het ruimste en tevens wisselvalligste publiek, waarop heeren boekhandelaren het meest speculeeren en bankroet lijden, is het publiek *van smaak.* In onzen smaakvollen tijd laten velen zich hierbij inschrijven. De aandeelen er toe worden gesplitst in de leesgezelschappen, of in termijnen betaald bij periodieke werken. Ik wilde er gaarne nog veel meer van zeggen, maar stuit hier op het verband tusschen smaak en mode; - en de eenige beschrijving van de mode, die doorgaat, is immers, dat er geene beschrijving van te geven is?

Laat mij nu op den koop toe nog het *publiek der nieuwsgierigen* noemen: het pratend, politiserend, geeuwend en kaartspelend publiek, waarbij de knechts en meiden en de ambachtslieden in schofttijd over den schouder staan te kijken, - het echte publiek van het Handelsblad en de Haarlemmercourant.

III. Recensenten.

De Recensenten.... Maar daar wij schrijvers altijd, zelfs bij ons geheim dagboek, aan lezers denken, verbeelde ik mij reeds een lezer te zien, die bij dit eerste woord het blad omslaat en zegt: Weêr wat over de recensenten! ba! - Doch wees gerust, onbekende lezer, gij zult geen beleedigden schrijver hooren, die zijn pennemes gewet, de pen regt puntig gemaakt en den inkt met wat azijn en koperrood aangelengd heeft, om eens eene regt scherpe en venijnige antikritiek te schrijven. Integendeel, ik heb alle reden, om met achting van die heeren te spreken; met zoo veel vaderlijke goedheid hebben zij mij tot nu toe bejegend; zoo dikwijls zijn zij mij met een vriendelijk knikje en vriendelijk onderrigt - hoogstens met een blik van medelijden - voorbijgegaan, om een grooter en waardiger tegenpartij op te zoeken en te bestrijden. Laat mij dus uitspreken.

De recensenten dan zijn nuttige menschen. Zij maken, bij den gestadigen stroom van nieuwe boeken, ons eenigzins bekend met alles wat er uitkomt. Zij

geven daardoor het vermogen, van te kunnen oordeelen zonder te lezen, aan dat publiek, waaraan de zuinige natuur, die niet alles aan allen gaf, alleen het vermogen schonk om te lezen zonder te oordeelen. Zij zetten hunne keernetten voor onze stroomen, waar het bergwater van Duitschland veel onnuts inspoelt; zij maken heiningen met spijkers of glas er op, rondom Hollands tuin. Wel is hunne defensie tegen vertalers en prulschrijvers niet voldoende, maardes te edeler is hunne volharding. Zij doen immers, wat zij kunnen?

Ik wil zelfs niet het masker afkeuren, waarmede zij zich bedekken, evenmin als ik het balloteren in plaats van openlijk stemmen afkeur, in maatschappelijke en letterkundige kringen. Het is een noodzakelijke maatregel, om ongelukken voor te komen; een maatregel, die meer waard is, dan eene wet tegen het duël. Want een beleedigde schrijver is gevaarlijk; een gehekelde dichter bloeddorstig.

Ik wil niet eens vorderen, dat zij altijd onpartijdig zijn. Zij zijn ook menschen, en een onpartijdig mensch is een onding. Alleen de marqueur bij de billart is onpartijdig, en de bankier - of liever zijn gelastigde, zijn machine - aan de farotafel.

Ik kan alleen niet geheel goedkeuren, dat zij in ons land zich dikwijls zoo laat na de uitgave van een werk laten hooren, en dus het publiek meer schijnen te volgen, dan te leiden. Maar de stapel wordt ook zoo groot. Men heeft meer te doen. Men stelt uit. Er zijn maanbrieven noodig. En dan, nu ja, dan gaat het!

Doch wat ik nu nog wel wilde, bij al die recensenten-deugden? Dat elk van deze heeren, tegenover zich, boven zijne boekenkast, eene spreuk geschreven had, die even algemeen bekend is, als zij algemeen vergeten wordt: *Hetgeen gij wilt dat u een ander doe, doe hem ook alzoo.*

'Maar hoe? Denkt gij dan, dat wij met een liefdeloos hart, met hatelijke bedoelingen recenseren? Ziet gij ons voor zoo onmenschelijk, zoo onchristelijk aan?' - Ik zie wel, dat ik mij weêr wat nader zal moeten verklaren. Ik geloof dan alleen, dat een recensent een mensch is gelijk een ander mensch, alleen een weinig scherper van oog, en een weinig vlugger van pen, door oefening.

Wel nu, als wij menschen ons eens aan het een of ander gewijd hebben, dan krijgen wij behagen in onze eigene bezigheden, ook al zijn die op zichzelven onbehagelijk; eveneens bij voorbeeld, als een kind met welgevallen de tong uitsteekt en zijn gezigt misvormt, en nog eens in den spiegel gaat zien, hoe hij dat doet.

Gij ontmoet een doodgraver: wat spreekt hij met genoegen van lijken en graven! Een aanspreker of lijkbidder ook: maar deze zet ambtshalve zijn gelaat in eene condoleantie-plooi, terwijl hij werktuigelijk iets zegt 'van op een volmaakter plaats weêr te zien.' Beiden echter vinden een sterfgeval ganscli niet verdrietig, en het graf al eene beste plaats, vooral als het een hoog kerkhof is, en drooge, deftige kelders, door geen onfatsoenlijk gebeente besmet.

Spreek eens met een chirurgijn, een operateur vooral -: wat vuur en vreugde is er op zijn gelaat, bij het verhaal van een *interessanten* patient, eene *brillante* operatie, waarbij toch de lijder wegkromp van pijn. Hij zou immers niet kunnen verlangen, dat de arme hals niet van de derde verdieping of uit de mast gevallen ware?

En nu een procureur, een advokaat, en wat al vakken niet menschelijke dwaasheid en menschelijke ellende heeft voortgebragt.... Denkt gij, dat het alleen winzucht is, die alle deze menschen drijft? Goed, laat hen dan winnen, maar daarna

zwijgen. Neen, het is ambitie voor hun vak. - Och, heeren recensenten! wat ik u bidden mag, niet voor mij, maar voor mijne arme confraters, een weinig minder *ambitie voor uw vak!*

Met wat trotschen stap brengt een dienaar der politie een bedelaar op, en op wat strengen toon beschuldigt een officier bij de regtbank den dief. Een weinig meer genade met ons, vooral wanneer wij alleen onbeduidend zijn en niemand kwaad doen!

Maar gij hebt ook uw publiek, en dat applaudiseert, als gij eens regt op uw dreef zijt. Het zijn die baardelooze jongelingen, die lezen om te lagchen, en niet weten, dat zij lagchen ten koste van het zweet eens armen schrijvers; het zweet, dat hem vermagert, zonder dat zijne kinderen er vet door worden. Het zijn die burgerlieden en renteniers, die leden zijn van een leesgezelschap, die gaarne genot hebben van alles, waaraan zij mede betalen, en de recensies ook lezen, omdat ze *nog al eens aardig* zijn. Het zijn helaas! geleerden en schrijvers, die zich in elkanders leed verheugen, zoo als schooljongens te huis verhalen, wie van hunne makkers, trots de verlichting onzer eeuw, van den meester klappen hebben beloopen.

Neen! ik wil niet, dat gij altijd prijzen zult; ik haat die flaauwe lofredenen, waarover een schrijver zonder blinddoek zichzelven schamen moet; maar keurt toch af zonder bitterheid, misprijst zonder boosheid, en weest, ten spijt der leden van menig leesgezelschap, wat minder aardig!

Ook wilde ik u nog verzoeken, om eerst het werk te lezen en dan den naam des schrijvers. Dat bevrijdt u van de meeste vaderlijke raadgevingen, een jeugdig auteur naar het hoofd geworpen en waarvan de buil met ondank wordt ontvangen. Dat bespaart u den omslag van het excuus vragen, als gij van zijn hooggeleerde in sommige opzigten ‘meent te moeten verschillen.’

En nu ten slotte betuig ik u, onzigtbare beschermgeesten van het land der wetenschappen, cherubs vóór het paradijs van den roem! mijne hoogachting en dankbaarheid. Ik heb veel van u geleerd, en de gedachte aan u is mij niet onaangenaam. - Ik ben nooit bang voor spoken geweest.

IV. Een boek voor schrijvers.

Het is misschien vermetel van mij, maar ik zou zoo gaarne een boek *voor schrijvers* schrijven. Alleen vrees ik, dat juist schrijvers slechte *lezers* zijn. Ik kan hier bij eigene ondervinding spreken. Wij schrijvers bladeren veel meer door, dan dat wij lezen. Onze oogen hebben altijd haast, omdat de pen altijd gereed ligt. Wij *lezen*, even als Peel of Wellington of O'Connel, even als Thiers[*)] of.... *hooren:* om namelijk te weten, wanneer het hun tijd van spreken is, wat een

*) De nieuwsgierige lezer zou uit deze tirade, waar een paar vaderlandsche namen zijn uitgelaten, bijna het jaartal kunnen invullen. Bedenk ik, wat sedert gebeurd en veranderd is, dan mogt ik mijn dagboek, door al 't schrijven gestaakt en nu in een vergeten hoek terug gevonden, immers wel oud noemen?

ander heeft overgeslagen, of wat zij er tegen zullen inbrengen. Even zoo lezen wij. En nu vooronderstel ik nog het ergste niet. Sommigen willen wel beweren, dat wij schrijvers ook lezen, om te plunderen, en dan het lijk van den beroofde te verbergen. O foei! Dat is zeker laster.

Maar in ieder geval, gesteld nog, dat de schrijvers *lezers* waren, zou het moeijelijk zijn, in hen *gewone lezers* te vinden, dat is menschen, die eenvoudiglijk lezen, om datgene te weten, wat er in een boek staat, en er iets uit te leeren. Want even moeijelijk als het voor een professor is, een professor te overtuigen, voor een advokaat, een advokaat tot zwijgen te brengen, en voor een predikant, een predikant te stichten, even moeijelijk is het voor een schrijver, eenen schrijver te leeren.

En toch zou ik zoo gaarne een boek voor schrijvers schrijven, al was het alleen om hun toe te roepen: 'Och kwetst toch, vooral in deze romantische eeuw, de goede zeden en de godsdienst niet. Ontziet den bloemknop der onschuld en den eersten bloesem der deugd!'

Maar, o wee mij! Ik hoor reeds van alle kanten den toon eens beleedigden, die zich de zaak aantrekt. 'Wel, mijnheer! Ued. meent toch mij niet?' - 'De goede zeden kwetsen, waar durft de kerel van spreken! Wie onzer schrijft toch een onzedelijk boek?' - 'Men kan zien, dat mijnheer weinig bekend is met de literatuur van onzen tijd.'

Nu, met uw welnemen, mijne heeren! en eer de heeren uitgevers hunne helklinkende toonen er bijvoegen, laat mij ten minste mijne gedachten eens mogen zeggen.

Ik bedoel niet, dat iemand uwer een eigenlijk onzedelijk boek schrijft, een boek, opzettelijk en luide zedeloosheid en ongeloof predikende. Gelukkig is de literatuur in ons vaderland in dit opzigt zoo doodarm, als zij ergens daaraan zijn kan. Maar zulk een boek zou misschien ook hier niet zoo veel schaden, als te vreezen was. Het is als eene rooversbende op den publieken weg. Er worden overal wachten tegen uitgezet, ieder vader beeft er voor ter wille zijner kinderen en - de slapende politie ontwaakt.

Maar de zedelijkheid lijdt meer bij zijdelingsche, meest zelfs geheel ongemeende aanvallen en lagen. Ja zelfs als gij zedelessen verkondigt, werkt gij niet zelden de onzedelijkheid in de hand. Want uwe zedelessen zijn oud en bekend en spreken meest tot het verstand, maar uwe schilderijen van de onzedelijkheid zijn fraai, zijn bekoorlijk. Zij prikkelen de verbeelding, en de verbeelding verleidt, al verleidt gij zelven niet. Gij ligt met eene kunstige hand even den sluijer op, en laat dien dan vallen. Maar bedenkt eens, dat thans ook de onrijpe of vroegrijpe jeugd boeken in groot octavo leest. Die jeugd ziet door een gazen sluijer heen, en verstaat ook tittels en witte regels, en onderschept uwe gedachten en begrijpt uwen grimlach, toen gij aan de schrijftafel zat. Verstaat gij mij, mijne heeren?

En wat nu de *godsdienst* aangaat, o! het doet den Christen goed, dat niet alleen hare stem zich in ons land vrijelijk mag doen hooren, maar dat zelfs elke andere stem, die zich openlijk tegen haar verheft, er of met een gemompel van misnoegen wordt ontvangen, of zelfs door een algemeenen kreet van verontwaardiging tot zwijgen gebragt. Maar het is niet alleen door een openlijken, krijgshaftigen aanval, dat men deze sterke, door God gestichte veste aanvalt; ook de baldadige knaap, die al spelend een ouden steen uit den muur neemt, ook de man, die uit eigenbaat een stroomend water langs hare

fundamenten leidt, zijn gevaarlijke vijanden. Juist voor wetenschappelijke aanvallen is de godsdienst minst bevreesd; in het open veld heeft zij altijd de overwinning behaald. Maar als men een spottend gelaat toont bij het vermelden harer onmisbaarste waarheden; als men in het voorbijgaan een woord van twijfel aan hare vruchten daarheen werpt, zonder om te zien waar het nedervalt; als men den zedelijken invloed harer bedienaren door een ligten grimlach of weifelend schouderophalen verzwakt, - dan krenkt men wel het gevestigd geloove niet van hem, die de godsdienst als eene getrouwe vriendin van nabij heeft leeren kennen. Den ouden en beproefden vriend mistrouwt men niet om een enkel woord. Maar men zaait twijfel in jeugdige gemoederen; men kweekt ligtzinnigheid bij de onnadenkende menigte; en het zaad van den twijfel haakt zich ongemerkt overal vast, en schiet het spoedigst op in een weeken grond, even als het meeste onkruid; en de groote menigte ademt ruim in den dampkring der ligtzinnigheid....

Hier staat mij het ontroerend beeld voor den geest van die ontzettende vruchtbaarheid, aan één zaadje van het welig onkruid geschonken, - ja! en aan menig goed kruid, dat op den vreemden akker onkruid wordt. De gansche akker is bedorven, vervuild, de oogst verloren; - en de man, die spelend het eerste zaadje daarheen wierp, of die 't misschien onachtzaam liet vallen, juist toen hij het langs den akker weg bragt, weet het niet; - en die akker is een menschenleven, en dat onkruid dwaasheid, zonde, ellende; en die oogst de eeuwigheid....

O wee mij! Ik ben ook een schrijver!... *Hier* oogsten wij misschien lof; maar wat zullen wij oogsten, als al het verborgene openbaar wordt? O God! dood het onkruid, ook dat ik heb uitgestrooid of dat mij ontvallen is, met den adem uwes monds! Dood het, - of leer 't mij nog uitroeijen zoo het mogelijk is, vóór den dag des oogstes!

K** S***

Modellen en recepten.

> *Nun komm, du lieber Humor! komm!*
> JEAN PAUL.

Modelkamers en recepten voor recepten zijn voor alle tijden nuttig, ook zelfs in de maand Februarij des jaars 1853. - Wij zullen met betamelijke vrijmoedigheid de proeve nemen, bovenal om anderen uit te lokken, en wat er hier voor de hand en voor de voeten ligt opdisschen, den genegen lezer vriendelijk verzoekende, al naardat hij gemutst of gestemd is, ons zijn votum van vertrouwen of wantrouwen te schenken.

I. Modellen.

1. Een algemeen nationaal volledig woordenboek.

Als model, natuurlijk, de kolossen der naburen, Johnson's Dictionary, of de Italiaansche Della Crusca, of Grimm's allernuttigst Wörterbuch, of de Dictionnaire de l'académie française - waarbij Weiland, Bilderdijk en hunne voorgangers, eerst ter sprake komen. - Om de nationale woordenzee te bezeilen, te peilen, en er eene zeer naauwkeurige kaart (het woordenboek) van te maken, verwachten we een homogeen-letterkundig- taalkundig-kabinet - dat tusschen het oude en nieuwe, tusschen de CH en G - de enkele en dubbele klinkers, weet te kiezen, en eindelijk den knoop door te hakken, als men hem niet meer ontwarren kan. - Er zal hier een autocratisch beginsel moeten geopenbaard worden, de autoriteit der thans levende en werkende woordenboekarchitecten. - Wat den duur en de toekomst en het tijdsverloop betreft, behelpen we ons, ten gerieve onzer lezers, met een eigenaardig puntdicht, uit den aanvang der 18e eeuw, luidende als hier volgt:

Sur le Dictionnaire de l'académie française.

Chacun a part promet d'y faire bien,
Mais tous ensemble, ils ne tiennent plus rien,
Mais tous ensemble, ils ne font rien qui vaille,
Depuis six ans, dessus l'E, on travaille,
Et le destin m'aurait fort obligé,
S'il m'avait dit: tu vivras jusqu'au G.
BOISROBERT.

2. Een behoorlijk koningrijk voor de tweede helft der negentiende eeuw.

Alle staatkundigen en staat-huishoudkundigen - (zij staan in de wederzijdsche verhouding, als de heeren patronen en makelaars) zijn wel degelijk geroepen, om bij alle openlijke lezingen en verhandelingen in en buiten Amsterdam, - vroeg of laat, maar niet te laat, den besten Staat, is het niet te scheppen, want dat gaat bezwaarlijk op de katheder, dan ten minste op het geduldige *papier*, in het *leven* te brengen en aan te wijzen. - De modelkamer der geschiedenis staat immers open? de oude, de midden, de nieuwere geschiedenis. - Men kon des noods bij Nimrod beginnen, een geweldige jager voor den Heer - zekere vorsten van onzen tijd zijn mede geweldige liefhebbers van de jagt, op vader Nimrods glorierijk voetspoor, vergelijk de dagbladen - vervolgens, een regeringsvorm in den geest der Oostersche despoten: de Keizer van China of Japan, of Belsazar - of later, het staatkundig systeem van Sylla, Caesar, Augustus, Nero, Titus - louter modellen: - de middeneeuwen zullen ons het Roomsche Keizerrijk, of de Pauselijke magt, of het Spaansche kabinet der Filipsen aantoonen, met alle consequentiën en pretensiën - of eindelijk, de latere, verwaterde en gefiltreerde koningschappen -: de constitutionele regeringsvorm - want van de republieken reppen we niet meer - zij hebben, zoo als de pruiken en hoepelrokken, haren tijd gehad - komen misschien later weder in de mode. - Nu wordt het tijd, om aan al die verschillende ontwerpen en teekeningen en prijsvragen, uit den vorigen tijd, een

behoorlijk Koningrijk te ontleenen, dat wij, thans levende menschen der 19e eeuw, kunnen verteren, verduwen en behouden - wij weten het niet -: b.v. vertegenwoordigers in *witte, roode, groene* of *zwarte* kleederen - vorsten, wier troonen van gutta percha, van stroo, van ijzer, van glas, of van middeneeuwsch brons gevormd zijn? - volksleiders en troon-paranymfen, ministers die de staatkundige beginselen van Sully, Granvelle, Cato, Stein, Achitofel, Gregorius VII, Clemens XIV - deelen -? wij, arme sukkels, weten daarbij niet wat het best is in de gegevene omstandigheden, - en als we nu de goede en kwade Vorsten, hoog of laag op hunne troonen zien zitten, en rondkijken in deze dagen, weten we ons alweêr niet anders te helpen, dan (wij vragen om verschooning) - met den *Enkhuizer almanak*, anno 1853, het officiëele Nut van 't Algemeen gedeelte, dichtstuk, getiteld -: *de Veerman:*

Wat is hij vaak beklaagd,
Wat wordt hij wel geplaagd:
'Verveelt je niet hetzelfde zog?
Je weet, zoo 'k hoop, den oever nog?'
Wat is hij vaak beklaagd,
Wat wordt hij wel geplaagd!

Maar altijd weltemoê,
Roeit hij er maar op toe,
En zit hij in dezelfde schuit,
Of treedt er in of stapt er uit;-
Maar altijd weltemoê,
Roeit hij er maar op toe.

maak de toepassing maar, beste vriend, als ge kunt of durft.

3. Philanthropische vereenigingen, tot veredeling van het menschenras.

Genoeg typen en prototypen -: overal in de modelkamer allerliefste ontwerpen - ébauches - als ge maar belieft - treedt binnen -: wij zouden u Chinesche, Mandarijnsche philanthropie, en Boeddhistische idem, kunnen aanwijzen -: de menschen extra voldoend gemarteld - de overtollige kinderen - de hors d'oeuvres, op den mesthoop te Pe king - of de kar van Jaggernaut - Turksche philanthropie - behoorlijk empaleren, naar de eischen der kunst,- de Russische knoet, die thans, zoo als men zegt, in het bezuinigingsstelsel deelt - de Inquisitie, de Apostolische kamers, de chambres ardentes, zelfs de guillotine; of de Spielbergen met eenige Pellicos, en niet te vergeten de cellulaire afgescheidenen (niet de gereformeerden), die een tamelijk goed leven hebben, en zeer ondankbaar zijn, om zich nu en dan op te hangen. - In al *deze* beginselen van menschenopvoeding ligt een philanthropisch element verborgen, als men het er maar uit ontwikkelen kan: - het dresseren der menschen, oorbaar maken, beploegen van den mensch-akker. - Onze eeuw intusschen is meer en meer eene zachtmoedige, gratieuse geworden - men heeft het oude systeem om hoofden en handen af te houwen, om tongen uit te rukken, om te hangen en te worgen, en de schouders of het voorhoofd eventjes te branden - zoo dat het toch altijd sist - meer en meer vaarwel gezegd - die oude modellen b.v.: de pijnbank, behooren enkel in de museums der antiquiteiten, of in de middeneeuwsche romans en gedichten, mogelijk ook op een schilderstuk of op het tooneel - maar ons geslacht - huivert er van terug - en teregt. - Zelfs de Koningen

en Keizers geven, als met volle handen, gratie, gratie links en regts, en werpen alle mogelijke advokaten-gene-

raal, die den ‘dood’ eischen, en alle onmenschelijke wetsuitspraken en vonnissen - ‘zoo dat er de dood inderdaad opvolgt’’ - op eens het water -, en te regt. De beul helpt niet meer - de negentiende eeuw heeft hem geadjourneerd. - Nu blijft er dus over, om het menschenras te veredelen -: scholen - kerken - vereenigingen - spaarbanken - soeplootjes - turfkaartjes - bedeelingen - en eindelijk - het beste van alles, de landverhuizing - de deportatie. - Wij beweren dat het thans, bij de aanwending van al die geweldige, ontelbare philanthropische kunstbewerkingen en proefnemingen op 's menschen hoofd, hart, maag en spierkracht - waarachtig de eigene schuld der arme menschen is, als ze niet beter worden, en het hier beneden niet beter hebben. - De razende Roeland, Hercules μαίνομενο□, de philanthropie, is in volle vaart enstoomgang - er is aan geen beteugelen of stilstaan te denken. Stellig, wij beloven het u, op ons eerlijk woord, stellig zijn, na honderd jaren - alle menschenrassen de paardenrassen ver vooruit -: alles is veredeld, verbeterd, gehumaniseerd door de liefde, die met onderwijs, met brood, met kleederen, met soep en turf om niet, en nu en dan ook eens met werk komt - allen zijn gepromoveerd tot bekwame leden van het duizendjarig rijk, met alle ab- en dependenties van dien, *summa cum laude* - en onze gephilanthropiseerde aarde zal de ware modelkamer voor elke andere ster of wereldbol geworden zijn, waar men nog, gelijk wij eens (maar nu niet meer) in de Flegel- of lummeljaren der menschelijke ontwikkeling - ei lacy! - zit!

4. De groote, ééne, algemeene, heilige, christelijke kerk. - vergelijk art. 3 van het apostolisch geloof: ‘ik geloof ééne heilige, algemeene, christelijke kerk, gemeenschap der heiligen.’

Zullen we hier niet met bescheidene vrijmoedigheid in de modelkamer des *Evangelies* binnentreden, en eens rondzien, wat dáár voor onzen tijd te vinden is? ‘Absit!’ ('t zij verre) ‘Bewahre!’ ‘Nog niet!’ - ‘Voorzigtig wat!’ - zoo heet het dadelijk bij onzen voorslag - want de weg is verbazend lang en moeijelijk, om 18 eeuwen terug te gaan, onderweg overal aangehouden en geturlupineerd te worden, door hervormers, door synoden, door conciliën, door de geleerden, de ketters en orthodoxen - door al die benden Methodisten, Schwenkfeldianen, Loyolisten, door eenen Rabanus, en Berengarius, - om niet eens van de scholastici (brrrr!!) te spreken; dan langs de Eutychianen, de Nestorianen, de Monophysiten, de Arianen, de Athanasianen, de eerste kerkvaders, Origenes, Irenaeus, Clemens - en eindelijk - ademloos en afgemat, naar de hoofdmannen, de Apostelen - en den eersten goddelijken stichter -! o! de weg is zoo lang - en toch, men springt niet zoo éé twee drie uit de negentiende in de eerste eeuw onzer jaartelling over - alles, zeggen de vrienden, alles met verdrag aan, - zacht wat, mannen! - ja zekerlijk, zacht wat! want als we onze eerste, oude, apostolische modelkerk terug wenschen ('t is verbazend behoudend en reactionnair) zullen we, gedurende de eerste tien jaren niets anders kunnen doen dan -- sloopen, sloopen, af breken, bergen puin en onraad en oude steenen, zwakke muren wegruimen - karren, ja ge-

lieele spoorwegtreinen vol -: geheele scheepsladingen leerstellig, kerkelijk, overgebleven, oud, muf en wormstekig ontuig, van eeuw 3 of 4 tot aan eeuw 19 - voorwaar geene kleinigheid! en waar zullen we met al die afbraak en dat puin heen? en waar zullen we goede gronden vinden om onzen Apostel-tempel op te bouwen, als er zoo verschrikkelijk gegraven en opgegraven is? Zie daar de groote vraag! Ge zult welligt gaan beweren dat de ééne, algemeene, ware Katholieke kerk - voor ons nu is -: een mannetje in de maan - of de steen der wijzen, of het perpetuum mobile, of de quadratuur des cirkels, en ons dus, veiligheidshalve, aanraden, om gerust en bedaard te blijven, waar we nu (met Gods hulp altijd) zijn aangekomen -: in de Christelijke - Protestantsche of Roomsche - kerk - der nego entiende eeuw -: ‘'t is daar nog wel uit te houden’ - want, als we aan het afbreken en vertimmeren gaan - o wee! de huisheeren weten het al te goed: men komt van het een op het ander, men raakt het werkvolk nooit kwijt, men komt er nooit af - daarom, beste vrienden! ‘maar stil en bedaard blijven zitten, zitten, stil zitten, zeggen de menschen, en dat overoude huis maar niet al te hard aangetast - anders’ - maar de modelkamer dan, die er waarlijk geheel anders uitziet dan de tegenwoordige kerken en gemeenten, met hare afwijkende bouworde -: hier Gothisch, daar modern, hier Episkopaal of Katholiek - moeten we, per saldo, dáár niet heen, als we eindelijk begrijpen dat de muren kraken, de deuren wijken, het dak instort, en de vensters zoo dik met stof en spinrag bedekt zijn, dat het er binnen - duister - middeneeuwsch duister wordt -? Welnu - *schoonmaken, schoonmaken* met den ragebol enden boender, hier en daar, tegen Paschen, schoonmaken, *dat* kan gedoogd worden - 't is zelfs goed voor de luchtigheid en gezondheid - maar -om 's Hemels wil, niet afbreken, niet onderzoeken, niet met de gevaarlijke rooimeesters aan de deur geklopt. - Begrepen, vrienden -? We zullen 't nog wel wat harden op deze manier. - Maar de modelkamer des Evangelies? - Och! zwijg toch - dat kan zoo op eens niet -: 't zal wel komen, 't zal wel komen, vrienden! als het tijd is. - Wij verzoeken u wel zeer vriendelijk, om de Voorzienigheid toch niet vooruit te loopen. - Onze nakomelingen zullen die groote reparatie, als wij goed en wel dood zijn, wel op zich nemen. - Hoort, eens vooral, wij hebben vooralsnog met die modelkamer niets te maken - hoort -: als we maar eventjes licht genoeg hebben om te zien *waar* we zijn - en dàn brood en kleederen - en - allerprincipaalst, de toekomst - de lieve toekomst - het duizendjarig rijk - laat ons dan niet te veel omhalen - och neen! vooreerst artikel 3 van het apostolisch geloof maar achter slot en grendel houden - nu, eindelijk begrepen???.

‘De boeren knikten ja! ach ja! heer ambtman, ja!!’

5. Eene hoogeschool met behoorlijke fakulteiten, geschikt voor onzen tijd.

Vooral niet te vergeten! bouwheeren onzer eeuw, wereld- en menschenartsen! gij allen die deze hooren of lezen zult - salut. - Voorzeker zal er ergens wel een model voor eene patente Hoogeschool te vinden zijn, en wij zouden u gaarne daarheen leiden, om - (het gouvernement moest de kosten dragen) - door onderlinge vergelijking, - al de bestaande akademiën te verbeteren - maar

waarheen? naar Pisa? naar Leuven? naar Parijs? naar Berlijn? naar Groningen? naar Oxford? naar Leiden? naar Utrecht? - Ja, waarom niet naar Utrecht of naar Pisa? - naar Utrecht, b.v. - 't Is er gezond en stil, ener zijn (maar te Leiden, en te Groningen ook, - hoû wat!) - verbazend bekwame hoogleeraren, jammer zelfs, dat ze: sterven! - Intusschen - zegt men altijd - het hapert hier, het hapert daar - hier te vast, daar te los - hier te oud, daar te nieuw - hier te veel, daar te weinig - er is dus wel geen veiliger middel - ware het slechts praktikabel - dan al de Hoogescholen tot een te brengen, te versmelten, duchtig om te roeren, geweldig te laten koken, gaar koken, dan af te schuimen, over te gieten -, en alzoo de ideaal-akademie aan de negentiende eeuw aan te bieden - dat hopen we inderdaad nog eens te beleven, eer de Bourbons de Lodewijken op den keizerstroon hebben vervangen en verdrongen, eer de republiek in Rusland is gepromulgeerd, eer al de leden onzer Tweede Kamer zoo homogeen zijn, als de ministers. - We zullen echter wachten, en den tijd niet vooruitloopen. - Zoude het mogelijk zijn bij onze model-akademie, dat daar de fakulteiten evenzoo overeenstemmend en homogeen werden, als de Ministers hier of elders? - b.v. de theologie met de physica? de jurisprudentie met de christelijke zedekunde? - Wederom de theologie - altijd fakulteit n° 1 - met de geneeskunde - en de letterkunde met al de zuster-fakulteiten? - Zullen de hoogleeraren in de geneeskunde met de professoren in de theologie aan de persoonlijkheid van den Heiligen Geest; aan de wedergeboorte; aan de opstanding des vleesches; aan het laatste oordeel, op medisch-exegetische gronden gelooven? Zullen de litteratoren met de kerkvaders, die de letterkunde dapper verdoemen, vrede houden? - zullen de juristen met de christelijke zedekunde, als ze van den klap op de regter- en linkerwang tevens spreekt, van het vergeven der beleedigingen, en van het zwaard, dat *niet* dooden mag, - eene gewenschte homogeniteit kunnen verkrijgen? Zullen de ijzer- en lettervaste, de dogmatisch geharnaste godgeleerden, met de physici (al zijn ze medearbeiders aan het Album der Natuur, bij Kruseman, te Haarlem), in der minne, akademische wandelingen beproeven, als ze nevens de eerste boeken van Mozes, met de *praeadamiten*, met de leelijke dieren uit de *voorwereld*, en de onverbiddelijke kettersche *geologie*, verschijnen? - En wat de studenten betreft, zullen ze blijven: '*imitatorum pecus:*' het redeloos ras der napraters? - De jonge kerels, die voor de autoriteit als knipmessen buigen; de Minervas-zonen, die, met den *uil* der godin op meer intimen voet staan, dan met de lichtgevende en hemelsche godin *zelve?* Altemaal vragen, die we niet mogen onderdrukken, waar wij naar de modelhoogeschool zoeken, die welligt reeds in de maak is, wanneer de hand Gods en de ministers van Binnenlandsche Zaken, aan de billijke eischen van alle weldenkende menschen, ter bekwamer ure, zullen voldoen.

6. Een gebouw voor alle wetenschappen en kunsten, op de hoogte van den tijd.

Dat zegt wat, vrienden: 'op de hoogte van den tijd!' Dat sluit de deur digt, en drijft alle mannen van olim, alle theoristen, alle oudgasten in wetenschap en kunst, op eenmaal weg. - Apage vos! - Scheert u weg, uilskuikens! - Wij hebben in de hoofdstad

Felix Meritis, wel bekend, - in Londen, op eene eenigzins grooter schaal, maar de stad en het volk en de national spirit zijn ook grooter - het polytechnical - te Parijs - even kolossale - Institututions - dus modellen genoeg; - de vraag is hier -: om de wetenschappen en kunsten te concentreren, zeer digt en vast op en in elkaâr - (wij denken aan de tabakskardoezen) - te pakken, dat alles wat de mensch naar wetenschap en kunst is magtig geworden, binnen vier muren wordt geklemd, gekeurslijfd, gecondenseerd, - zoodat er eene wereld in het klein is te vinden. - Felix Meritis is een goed eind op weg - als er, behalve de staat- en staathuishoudkundige voorlezingen in dezen winter, ook chemische proeven werden genomen en anatomische lijkopeningen werden gehouden, en daar schermscholen en rederijkerskamers werden gevonden - en eindelijk eene manège - daarom is ook hier in de hoofdstad nog veel te verwachten, - en wij hopen dat de ‘aandeelen Felix Meritis’ (ze staan wel nog niet op de effectenlijst genoteerd, maar 't zal wel komen) mogen stijgen, met de Russen en Oostenrijkers. - Niets beter dan een glazen paleis, alwaar *alles*, wat de mensch goeds en schoons heeft gevormd, op en nevens en door elkander staat, een reusachtig ‘polytechnical’ - voor jan en alleman. - Het wordt tijd, dat kunst en wetenschap, eindelijk, tot algemeen eigendom, tot een ‘Gemeingut’ worden geëmancipeerd. - Waarom zullen meesters-slagers en bakkers, kleeder- en schoenmakers, nog langer uitgesloten blijven, en ten minste niet eene ‘petite teinture’ der hoogere beschaving ontvangen? - Onze departementen tot Nut van 't Algemeen zijn oude, stijve peettantes, met poeder in het hair en neepjesmutsen, - schoolmatressen, die nog even goed genoeg zijn, om aan de lieve jeugd medailles uit te reiken, en zoo wat, bijna tandeloos, voort te keuvelen over den goeden, ouden tijd. - Welaan men stichte een museum, waar allen gratis alles kunnen zien en hooren, al verstaan zij het niet, al kunnen zij er geen levensnut uit trekken, al legt het den grond tot hoogmoed, betweterij - doet niets - volstrekt niets - de menschen moeten gecultiveerd worden, force majeure - derhalve verwachten we de inteekeninglijsten voor een zoodanig wereldmuseum, waar de wetenschap en de kunst over dag en over nacht wel en goed verzorgd blijven; waar de burger, ook uit den laagsten rang, op den boom der menschelijke kennis van tak tot tak kan klimmen en springen, en zich het buikje rond en dik eten aan de polytechnische, rijpe en onrijpe, halfrijpe vruchten. - Men drale niet: - met spaarbanken, verlotingen, Zondagsscholen, en Christelijke, godsdienstige, gereformeerde genootschappen, voor jeugdigen en ouden van dagen, zijn we niet meer geholpen. - Wij hopen in eene der eerstvolgende afleveringen van dit Tijdschrift de teekening van het aanstaande wereldgebouw te kunnen aantoonen, en noodigen onze lezers uit, om bij tijds te concurreren.

II. Recepten.

VOOR EEN TIJDSCHRIFT. Neem eenige riemen papier, best machinaal, buitenlandsch, eenige afgedrukte engelsche of fransche platen; doe er bij: eene redactie en zes bezoldigde medewerkers; zeven vertalers; vervolgens ettelijke aanprijzende courant-advertenties, met zeer groote letters; verzend de nommers op den bepaalden dag, - en - maak uw rekening op.

NOG EEN. Men gaat heen en neemt: een uitgever en een paar menschen, die onleesbaar schrift kunnen lezen, en wat er geschreven is, zoo wat kunnen beoordeelen, - men ga verder heen, en neme eenige ponden best buitenlandsch mengelwerk en wat inlandsche recensiën, een handvol anecdoten en een gesteendrukten omslag; titel en plaat, tegen nieuwjaar, - twaalf maal 's jaars te gebruiken, - is ligtelijk te verteren - en doet geen kwaad.

NOG EEN. Men ga heen, en neme eenige predikanten, tusschen de dertig tot vijftig jaren, benevens eenige schoolmeesters en twee- en drie-kwart letterkundigen, en een corrector, schudde alles wel door elkaâr - vervolgens werpe men, in den ketel, de nieuwste boekwerken en brochures, late alles ten minste veertien dagen koken, boven een bedaard recensentenvuurtje, en doe er wat plaat- en prentwerk bij - naar welgevallen - kan alzoo op de gewone wijze genuttigd worden.

NOG EEN BETER. Men ga heen, en neme eenige zeer regtzinnige, echt onvervalschte predikanten, alsvoren, eneenige zeer aanzienlijke mannen uit den lande, mede ijveraars in de leer der vaderen; en wederom drie of vier schoolmeesters van bijzondere orthodoxe scholen - laat alles welvermengd en geroerd worden tot eene pap vervolgens doe men, tot beteren smaak, erbij, extracten uit Brakel en Smijtegelt; overoude leerstellige essences - Dordsche en Heidelbergsche bittere maagkruiden - geen platen of vignetten - een donker gekleurd omslag, - kan om de twee of vier weken gebruikt worden; zal, mits behoorlijk geschud, opdat het bezinksel niet op den bodem blijve - zeer versterkend zijn en veel na vraag behouden.

NOG EEN. Men ga alweder heen, en neme een zestal vrijzinnige mannen, die zich niet veel bekreunen om de opinie; men neme er dadelijk bij, een moedig uitgever, een redacteur, die niets omhanden heeft, en een advokaat, die de delicten tegen de drukpers kent - voorts perse men heilzaam vocht uit de bittere kruiden der satire; voege er bij, het dulcamare van den humor; doe er de overgehaalde tinctuur der waarheid bij, en de rozenolie der scherts en ironie, - en beproeve of de waarde lezers met *die* dosis tevreden zijn, - 't geen nog zeer te betwijfelen is.

NOG EEN. Men ga heen, enkel en alleenlijk naar het *buitenland*, en werpe, in den maandelijkschen pot, alles wat aandoenlijk, en verschrikkelijk, en romantisch, en akelig, en onwaarschijnlijk, en liefelijk, en trouwlustig klinkt, - de redacteur moge, als hoofdman der vertalers, slechts op taal en stijl letten, het overige gaat hem volstrekt *niet* aan; mits de maandelijksche aanvoer uit de *Revues*, en *Bibliothèques*, en *Zeitschriften*, en *Reviews*, vroeg genoeg in den pot komen; - doe er bij drie à vier plaatjes ten minste per portie; een duidelijke letter, - en zoo altijd voort, van jaar tot jaar - probatum est voor de leesbibliotheek - probatissimum voorde uitgevers - slechts tamelijk probaat voor de medewerkers - dezen zijn de vertalers, die behoorlijk op schoft werkende zijn aangesteld.

NOG EEN. Men ga heen, en zoeke op het veld der letterkunde naar nieuwe romantische *inlandsche* borstkruiden, en zedelijke gewassen, late ze trekken, zette ze in de zon; neme er het schuim af - voege er bij geschiedkundige, zweetuitdrijvende planten, uit de stookkasten van Hooft, Brandt, Bor, van Meteren of Wagenaar, - somtijds eenige *zure*

droppels uit vader Bilderdijks Geschiedenis des Vaderlands; - deze nationale zomerdrank zal geene vreemde bestanddeelen kunnen dulden, want dan ging alles aan het gisten: - zes of twaalf maal 's jaars, mits vóór den eten, zal goed werken en althans geen gal doen ontstaan.

NOG EEN. Men ga heen, en neme eenige *middeneeuwsche* legenden, monnikenen nonnengeschiedenissen, schimpliederen en onverstaanbare, oudhollandsche, onbekende brokstukken, die door ouderdom muf en vunzig rieken, - vervolgens ga men weder heen, en neme eenige handenvol scherpe uitvallen tegen wakkere en edele mannen, - b.v. tegen Willem den Eerste, en eenige loftuitingen op het goddelijkregt der Souvereinen, b.v. op Filips van Spanje - alles ter deeg onder elkaâr gemengd, met geschiedkundige noten en aanteekeningen voorzien, en bij kleinere of grootere portiën aan het publiek voorgezet - zal best werken en de maag prikkelen, en eindelijk - als men niet goed gekurkt heeft - met een knal ontploffen.

VOOR GESCHIEDKUNDIGE ROMANS. Neem, naar welgevallen, uit de groote simpliciekast der geschiedenis, een tijdvak, en zet dat in de zon der negentiende eeuw; - vervolgens, neem twee of drie koningen, evenzoo veel koninginnen, als ze te vinden zijn; zes à acht staatsmannen, ten minste vier schelmachtige intriguanten, - zet vervolgens alles op het sterkwater eener verhitte verbeelding, en geef er een kleurtje en geurtje aan, door natuurbeschrijvingen, door tableaux van kleederen en meubelen, in oude kasteelen en zalen en pleinen, en vooral - een handvol bloedige gevechten, werp er eindelijk het fijne of grove keukenzout der gesprekken bij, liefst in oudhollandsche termen - behoorlijk aangekondigd; met gegraveerden titel en vignet - zal goede rekening geven.

NOG EEN. Men ga heen, en neme uit de middeneeuwen onzer vaderlandsche geschiedenis een graaf of heer, en een hofnar, eenige boeren, naar het model van Wamba in den Ivanhoe; twaalf Nederlandsche ponden ridders, met zwaarden, paarden en sporen - telkens een handvol monnikenbijgeloof, roomsche kerkplegtigheden, altaren en waslichten - drie à vier kloosters met geheime gewelven en gruweldaden - veel storm, veel maanlicht - herhaalde gevechten, een weinigje echtbreuk, twee schakingen, en ten minste zes moorden - alles verward op en door elkaâr geworpen - in het laatste hoofdstuk alle booswichten vermoord of verbrand of opgehangen - en alle deugdzamen en braven met den hofnar in eere gehouden - in vier boekdeelen opgedischt - zal niet ongebruikt blijven.

NOG EEN. Men neme louter vaderlandsche geschiedenis, duchtig opgewarmd en opgekookt, en zette er een paar buitenlandsche vorstengezanten tusschen in -: staatkundige geschillen, en schoone, verleidelijke vrouwen - vooral uitgerekte gesprekken en geheime kabinets-streken - daarnevens op eenmaal beroemde namen of mannen - geestelijken en veldheeren - een half dozijn mislukte staatkundige intrigues, een paar vergiftigingen, ten minste één schavot; veel oud hollandsche, half fransche en spaansche woorden en volzinnen - deze meidrank, met de etiquette ‘geschiedkundige roman’ voorzien, kan niet genoeg aanbevolen worden.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een paar wintertafereeltjes uit de hoofdstad. (Een handvol Typen.)

Si cela t'amuse - morbleu - c'est déjà assez!
Si cela te rend meilleur - c'est un peu plus!
DE ST. CYR.

I. Twee arme menschen en een huisheer.

‘Leentje, de nood is hoog geklommen, nu geef ik den moed op, - ik weet geen raad meer - wij moeten heden, heden zeg ik, van hier - en dan, God weet - ja Hij weet het, waarheen - alles, alles is weg - bedelen, bedelen.’ De mensch, die zoo sprak, was een jeugdig, braaf huisvader, een bekwaam schildersknecht, die echter gedurende het laatste, thans loopende halfjaar, door eene gevaarlijke verzwering aan de regterhand, geen werk, dus ook geen brood had gevonden. - Beurtelings met zijne mede nog jeugdige vrouw en een tweejarig kind door zeer hardvochtige huisheeren van woning tot woning verjaagd, zoo als de vogels op eenen naakten stam, van tak tot tak, door den storm - stonden ze beide weder gereed, om, geheel uitgeput en reddeloos, en ook nog radeloos daarenboven, het hooge, zeer hooge zolder vertrekje te verlaten, waar men hen gedurende eene maand (November) voor eene betamelijke, en allezins billijke huur had geherbergd; - betamelijk is hier te verstaan, alsof er stond: niet al te hoog; - veertien stuivers per week, was toch waarlijk voor baas Harmen, die van de kleine *huissies* in de hoofdstad moest leven, zoo als hij zeide, niet te veel - neen, zeker niet - voor hem, wel te verstaan. - ‘Leentje,’ herhaalde de bleeke, doodmagere, havenlooze man, terwijl de beide oogengereed stonden om over te loopen; ‘wij zullen nu voor het eerst regt leeren, wat het is, om zamen honger en gebrek en koude te lijden - ik deed wat ik kon - en gij ook. - O mijn goede God! als we nu maar kleêren hadden, om ergens bij de menschen te komen - maar gij weet het, ik heb niets, niets meer, dan mijn oud, versleten, zwart en gescheurd verwerspak, - geen schoenen meer aan de voeten - zie, 't zijn lappen - mijn oude pet vol gaten - ze zullen mij, zoo als ik hier sta en ga, van de stoep jagen, uit de deur werpen; - had ik maar kleêren, kleêren!’ - De arme mensch, die inderdaad naauwelijks een uitgerafeld hemd aan het lijf had, en meer koude leed dan de lezers van den Tijdspiegel, op die wijze, ooit geleden hebben, zonk op een matten stoel zonder leuning, die tegen den kalen steenen muur stond te waggelen, magteloos neder, en er stroomden onophoudelijk heldere tranen over zijne doorgroefde, bleeke, vale kaken; -

hij kon niet meer. - Leentje, de brave huisvrouw, was, zoo als dit meermalen gaat, moediger dan haar man. - Toen Christiaan, de arme verwersknecht, de roerpen van het zinkende levensscheepje had losgelaten, greep zij die aan, en wilde ten minste beproeven, om nog wat voort te sturen. Vrouwen worden, te dezen opzigte, door zwakke mannen juist sterker - de geslotene bloemknop wordt ontwikkeld. - Vriendelijk, hoewel tot in de ziel geschokt - lag zij de door werken, hard werken vereelte hand op den schouder van den echtgenoot, die, met het hoofd op de borst nedergezegen, zweeg, en alleenlijk met het moede hoofd heen en weder schudde - de welbekende beeldspraak der aanwassende wanhoop. - ‘Christiaan! denkt ge niet aan ons kind, en zullen we nu den moed opgeven, omdat het heden zoo nijpt, zoo nijpt van alle kanten? - Er zal nog wel, hier of daar, een stuk brood door ons verdiend kunnen worden - ik heb toch nog wat beter kleêren aan 't lijf dan gij - 't is wel niet veel’ - en hier speelde die eigenaardige glimlach der vernederende armoede om haren mond - die lach der smarte - ‘ik heb het wel eens beter gehad dan nu - maar - ik zal het wagen, - ik ga er op uit, Christiaan! en gij blijft heden bij het kind; ik ben nog al gezond - wel - zij zuchtte diep - wat flaauw en zwak - wij hebben ons gisteren alleen met aardappelschillen moeten behelpen; - maar kom, Christiaan, veeg eerst, om Godswil! veeg die tranen toch af - ik zal zien wat er hier of daar te vinden is; ik zal beproeven, en God zal zegenen! - dit verwacht ik zeker.’ - De twee goede, eerlijke menschen, die thans voor ons staan, hadden reeds zóó lang op die hulp van God gewacht, van dag tot dag, van week tot week - altijd gewacht - maar nog bleef de hand Gods, ook die der menschen, gesloten. - Ze waren beide op eene uitmuntende wijze in de leer der Voorzienigheid - altijd van de ontkennende (negatieve) zijde - onderwezen, en hadden zich geregeld, tot dusverre, met al de hun bekende Bijbelteksten, van ‘de muschjes,’ ‘de hairen op de hoofden’ en ‘de vogels’ beholpen, - maar toch niet zonder vrucht - de ware uitlegging en toepassing van die bewijsplaatsen zou nog wel komen, als het tijd was. - Leentje wierp haren tamelijk bont gekleurden doek om het vermagerde ligchaam - het eenigste, beste kleedingstuk, dat ze, vóór twee jaren, van eene barmhartige mevrouw gekregen had, die juist haar versleten goed door de meid wilde laten verkoopen; zij trippelde op hare oude, overal gelapte schoenen, met dikke zolen, de hooge, donkere trappen af, drie, vier verdiepingen hoog - en bleef een enkel oogenblik aan den uitgang der woning - een soort van lage, morsige, naauwe steeg - staan - zij bad in stilte - en keek nog eens naar boven, waar, achter muur en venster, man en kind - even als zij - honger leden. - Wat en hoedanig zij bad, behoeft hier volstrekt niet gemeld - we zouden dat toch niet goed kunnen begrijpen, en ook niet navertellen. - Buiten was het koud en guur - een nattige, kille mist, hing als een graauwe, dikke sluijer boven de gevels en bovenvensters der hooge huizen en de dampende grachten, - geen enkel zonnestraaltje aan den hemel; er was iets in de winternatuur, dat onwillekeurig aan eene geheele verlamming en ontzenuwing doet denken - een eenparig gevoel van zwaarmoedigheid en levenslast, die zelfs op de gelaatstrekken der menschen, die op straat moeten zijn, al willen ze ook niet, kennelijk was uitge-

drukt - maar de vrouw van den armen schildersknecht kon door die drukking van den dampkring niet meer en dieper gedrukt worden, dan zij reeds was. - Toen ze echter haren God en Vader eens had aangeroepen (een lied: de profundis), werd het ten minste inwendig bij haar beter en wat helderder. - Wij moeten haar nu volgen. - Daar staat ze voor een klein, maar zeer net, zelfs sierlijk opgeschilderd huisje, met een ijzeren hekje om de goed onderhouden groote blaauwe stoepsteenen, - de lage vensters waren met tamelijk groote ruiten voorzien, en daar achter fijne, gebloemde, sneeuwwitte gordijntjes, aan glinsterend koperen roeden; - aan den post wachtte een net, glimmend handje met een stokje op het schelgeklingel, - en daarnevens stond met kleine, vriendelijke letters geschilderd -: 'Harmen F.... Mr. timmerman.' - Huiverend en bibberend van koude trok ze, zoo zacht mogelijk, aan dat veerkrachtig koperen handje, nog eens, en nog eens, nu vernam ze, dat binnen de schel maar slechts even, even was overgegaan. - Eene reeds bejaarde burgerjufvrouw, met een kornetje op het hoofd, en een donkerbruin kleed, tot zeer hoog aan den hals, opende langzaam de bovendeur, de benedendeur bleef gesloten. - De timmermansjufvrouw zag Leentje even aan, keek toen naar hare vochtige plunje en sprak: - 'mensch, moet je mij of mijn man spreken, - mag ik dat reis eerst weten?' - 'Jufvrouw,' hernam op bescheiden, schier fluisterenden toon, de arme vrouw: 'ik wilde slechts een enkel woordje aan den baas zeggen - over - over - de huur, - die verleden week - nog niet is betaald; - we wonen op het achter-zolderkamertje, in de naauwe ....steeg, - en gisteren heeft de baas ons gezegd, - dat - dat - als we morgen - vóór twaalf uren, de huur niet hadden afgedaan, - dat - we dan - er uit moesten; - nu wilde ik, in Gods naam, bidden en smeeken, om nog....' 'Dacht ik het niet,' snaauwde de jufvrouw, die de benedendeur nog altijd met de knie en hand vast hield, - 'dacht ik het niet, - alweêr dat volk met hun: "God loon 't je!" altijd weêr uitstel, uitstel, - alsof wij ook van den wind konden leven! - nu, anfijn, kom hier maar binnen in den gang, maar stoot of leun niet tegen den witten muur, - ik zal mijn man gaan roepen, je hadt hem al heel ligt uit kunnen treffen; - zie zoo, vrouwmensch, kom maar hier en blijf daar stil staan.' - De jufvrouw deed de bovendeur voorzigtig, om haar niet te beschadigen, digt, en trippelde een boventrapje op; - weldra hoorde men, uit een belendend vertrek, harde, onvriendelijke stemmen; - eene kijvende vrouwe- en brommende mannestem, - nu harder, dan zachter, - dan weêr te gelijk. - Leentje stond op de vloermatte beven, zag met schuinen blik naar den trap, met een nieuwen, bontgekleurden looper netjes bedekt, die naar het opkamertje heenleidde, vanwaar de twee stemmen, maar onduidelijk, gehoord werden. - Na verloop van tien minuten kwam de baas, Mr. Harmen, in een wijden ochtendjas, op vilten pantoffels, den trap af; in een korte zwarte broek, waaruit de duimstok even zigtbaaf was; hij was een groot, stevig, welgedaan man, met rood hair en platten neus, dikke lippen, en kleine, zwarte oogen, onder halfver grijsde wenkbraauwen, en zeer merkbaar pokdalig. - 'Kom aan, dat is goed,' sprak hij, ''t wordt ook tijd, vrouwtje, anders had ik, tegen wil en dank, jelui vandaag nog moeten laten opmarscheren - ik

ben niet van gisteren of van vandaag met dat volkje bekend.' - De baas zag het bleeke vrouwtje met veel aanmatiging en deftigheid aan - 'heb je daar dan het geld, goed afgepast -: een gulden, veertig cents?' Wij begrijpen welk antwoord er volgde; welke verontschuldigingen, welke smeekingen - en ook met welk een uitslag. - Er zijn huisheeren in de hoofdstad, die in dergelijke zaken, zoo als men zegt, gekonfijt zijn - bijna zoo als de slavenkoopman Halley in Mistress Stowes onvergelijkelijken Tom - zij weten met *hunne* slaven bijna evenzoo om te springen, - en zouden uitmuntend in de lijst van eenen zielverkooper kunnen gezet worden. - Arme, arme Leentje,- bidden en hopen was weder te vergeefs! heden nog op straat, met den zwakken man en het half uitgeteerde kind! - Baas Harmen maakte in dergelijke omstandigheden gaarne korte wetten, en bevond er zich, zoo als hij aan de andere huisbazen honderdmaal verzekerd had, zeer goed bij. - 'Hoor' sprak hij, en scheen driftiger dan hij was; want de man was in zijne gewone rol, sedert jaren hem eigen - 'Hoor, vrouwtje! ik geef nu eens en vooral niet om dat grienen en huilen - wij kennen dat - als ik mijn geldje niet krijg, loop ik ook over een half jaar bedelen - begrepen -? daarom, luister je wel? (hij vatte haar bij den arm) morgen, precies tien ure, hier - de huur - anders, zoo wis en waarachtig ik Harmen heet, zet ik er jelui uit - ik kan dat verantwoorden, verantwoorden, zeg ik -, en nu, ga naar je man, en zie dat je het geld krijgt - ik heb geen tijd meer.' - Hij opende de bovendeur reeds - en de arme vrouw droogde de roodgeschreide oogen met haar' kleinen, gescheurden, ouden zakdoek - en snikte -: 'Baas, baas! heeft onze Heer Christus ons niet geleerd, om zelfs de armen en naakten te helpen en te kleeden, alsof we dat aan Hem zelf deden, - en gij zijt immers een christenmensch - o mijn God, kunt ge ons zoo behandelen?' - 'Wat zeg je daar,' riep de ijverige man, - 'durf je ook al Gods heilig Woord aanhalen? en als ik je nu eens zeg, vrouwmensch! dat ik, ja ik, die hier voor je sta, al lang in den Heere Heere geleefd heb, dat ik met een klein hoopje ware uitverkoren kinderen Gods in den staat der genade verkeer, en ben onder de verzekerden - ik een christenmensch -? - Heere, Heere! vergeef haar, want ze weet niet wat ze gezegd heeft - ik, die al drie jaren de godzalige oefeningen van broeder Maarten bijwoon, en zelf mede het woord verklaar aan de broederen, ik, die de echte, zuivere gereformeerde leer, zoo goed als er één hier in de stad is, van ganscher harte, ziele, en gemoede ben toegedaan - ik een christenmensch -? Heere! reken haar dat woord en die zonde niet toe - ik eenchristenmensch?!!' - 'Nu dan,' hervatte Leentje, toen ze de vochtige oogen naar hem ophief, 'nu dan, mijnheer! als ge zoo zeker van Gods genade zijt, dan zult ge ook jegens ons, jegens mij en mijn zwakken man en mijn arm wurmpje van een kind wel genadig zijn - en ons, voordat we van koude en gebrek omkomen, nog om Gods wil wat onder dak laten. - Baas, ik beloof u, zoo waar ik voor u sta, als we weder wat verdienen kunnen, zullen we u betalen - dadelijk - maar nu' - zij barstte weder in tranen uit. - 'En ik geef den brui van jelui schelmenpak,' donderde nu de vrome huisheer, die uit de tweede rol op eens

weder in de eerste terugviel, en nu werkelijk erg boos en ruw werd - ‘ik moet nog op den koop toe door dat volk hier in mijn huis, aan mijn eigen deur, gekatechizeerd worden! - dat loopt er over heen - vrouw, scheer je voort, - morgen zal ik je anders spreken - mij, een gereformeerd christenmensch, zóó de les te lezen -! Voort, voort! uit mijn huis, van mijn stoep af.’ - De arme vrouw van den schildersknecht werd bijna de deur uitgestooten - maar hare ziel was vol, al te vol van bitterheid; zij zag nog eens om, toen de baas de deur vrij onzacht digi wierp, en in de hitte van de drift en boosheid den bovenknip van binnen ook digt schoof; zij zag nog eens om - en riep -: ‘Is dat de man, die daar den Heer zoo even aanriep, en van Zijne genade sprak - nu, Goddank, dat ik zulke zonden niet op mijne ziel heb!’-

Als onze lezers lust en tijd hebben, en eenige weken kunnen wachten - wij hopen dat ze zoo ongeduldig niet zijn, als de meester timmerman in zijn net huisje - zullen we verder vertellen, wat er den volgenden morgen op het zoldervertrekje der arme menschen, die wij bij u hebben ingeleid, is voorgevallen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Brievenbus.

I. Brief aan den redacteur van den Tijdspiegel over nieuwerwetsche beroovers van roovers.

Mijnheer de redacteur!

Naar mij verzekerd werd is men eene nieuwe soort van roovers op het spoor gekomen. Vraagt gij wie het zijn: mijn antwoord is gereed. Het zijn eenige boekverkoopers in ons vaderland, die van rooven hun werk maken. Als de eerste roover deed zich de heer G.W. van der Wiel uit Arnhem kennen. Deze had namelijk het plan opgevat om een kerkelijk tijdschrift voor het volk uit te geven, en wat doet hij om het aan den man te krijgen? Hij neemt een tijdschriftje van dien aard, dat, vroeger bespot als ‘eene oude doove best, die sterk snuift, stoven in 't Nut zet en meesttijds dutte,’ door een van diezelfde spotters (?) nu met een nieuw stokje om zich te steunen voorzien werd. Hij leest den titel: *Boekzaal voor de geleerde wereld*, en wat meent gij dat die Arnhemsche uitgever doet? De snoodaard neemt behendig het eerste woord, laat er dat toevoegsel ‘voor de geleerde wereld’ af, zet er ‘nieuwe’ voor en ‘Maandschrift voor de Protestantsche Kerk’ er achter, durft het ‘eerste jaargang’ noemen, en zou wie weet wonder wat er mede gedaan hebben, als niet een waakzame policie dien gruwelijken roof had opgemerkt van een woord, dat de oude best immers gekocht

en betaald had, om er als couponknipster jaarlijks item zoo veel van te trekken! Maar zie, nog naauwelijks is het gepleegde feit ontdekt, of er zijn twee Friesche boekhandelaren opgestaan, die luide verkondigen dat zij eene *Nieuwe Boekzaal* zouden in het licht geven. Was er verraad gepleegd? Twee boekverkoopers zeiden dat de titel Nieuwe Boekzaal hun ontstolen was door den Arnhemmer confrater. Maar deze antwoordde dat die beschuldiging onwaar was, en bewees met de stukken dat hij dien titel had gehad eer de Sneeker roovers den hunnen vermeldden. Het scheen vreemd dat de drie roovers te gelijk de oude doove best van het beste dat zij had beroofd hadden. En daar dit onmogelijk was of de oude best moest een tooverheks wezen - moest men het er voor houden dat een der roovers, juist terwijl hij met zijn buit op weg was, door den ander is beroofd geworden, of dat de beaux esprits der industrieridders elkander gerencontreerd hebben. Wie van de twee eigenlijk op het denkbeeld is gekomen den bestaanden roof aan de doove oude te plegen, is niet uitgemaakt, zoo ik meen. Men schijnt het bij de regtbank te zullen onderzoeken, en het lijkt wel dat er in ons Wetboek gestrenge straffen op bedreigd worden. Het on verzettelijkste schijnt de Arnhemsche roover. Deze toch schijnt weinig geweten te hebben, hij volhardt maar in zijne boosheid. Veel toegefelijker en gehoorzamer en gedweeër zijn dan de Sneeker heeren. Zij schijnen berouw te hebben en geven er door daden blijken van. Immers zij hebben de uitgave van eene Nieuwe Boekzaal gestaakt. Maar, eilieve, hoe is het? In plaats daarvan schijnen die mannen weêr op nieuwen roof te zijn uitgegaan. Immers zij geven terstond daarop een tijdschrift uit, dat zij *Kerkelijke Maandbode* noemen. En het is immers bekend, dat er bij den heer Kirberger te Amsterdam, een periodiek werkje wordt uitgegeven, hetwelk den titel van *Maandbode* draagt. Zij hebben er slechts *kerkelijk* bijgevoegd, gelijk zij vroeger bij de Boekzaal 't woordeke *nieuwe* voegden. Waar moet het heen? Zou er niet eene commissie door het taalkundig congres benoemd kunnen worden, om een lijst uit te geven (breed zal die toch niet zijn) van de woorden, die nooit in een titel gebruikt en dus nog niet aan uitgevers verkocht en geleverd zijn, en zou men niet jaarlijks of maandelijks eene verbeterde en verminderde uitgave van die lijst in het licht kunnen zenden, opdat elk en een iegelijk wete welke Hollandsche woorden nog *a prendre* zijn? De zaak werd dan veel gemakkelijker voor de boekverkooper-dienders: 't was dadelijk: kip, ik heb je, dat is *mijn* woord, blijf er af. De oude doove betoont zich slechts een voorbeeld van onderwerping, en heeft zelfs te kennen gegeven dat zij moedig voort zal gaan, daar de Voorzienigheid zelve zoo krachtig hare zaak tegen die twee gelukkig verdeelde ketters in bescherming had genomen. Dat klinkt nu wel wat Joodsch, te meenen: ‘de voorspoed volgt, dien God bemint.’ Maar het moet haar niet al te kwalijk genomen worden. De dusgenoemde Evangelische gezangen leest zij niet, en door haar slecht gezigt en staat van kindsheid, ziet de sloof gewoonlijk geen onderscheid tusschen Evangelie en Wet, Nieuw en Oud Testament.

Mij valt daar juist een spreekwoord te binnen mijnheer de redacteur: ‘andere tijden, andere zeden.’ Vroeger toch is het mij niet in de gedachte gekomen dat er een roof gepleegd werd, toen de Gids onder den titel van ‘Nieuwe Va-

derlandsche Letteroefeningen’ opstond om te wijzen naar het licht. Maar in die dagen waren mijne oogen nog verblind met die van alle onze landgenooten, welke toen, - behalve de bekende slaapmuts, die reden had om concurrentie te vreezen, en 't maar gansch niet lief vond, dat men in een' anderen winkel beter waar verkocht, - geen alarm hebben geschreeuwd over zulk een schandelijken roof, als het kapen van een titel! Zoudt gij, mijnheer de redacteur, niet eens bij den Minister van Justitie kunnen bewerken, dat aan onze dierbare Tweede Kamer, die in volgzaamheid van het Ministerie zoo zeer van de vroeger getrapt gekozene afwijkt, een ontwerp werd ingediend, waarbij titelroovers worden gelijk gesteld met struik- en straatroovers (het zou de lijst onzer periodieke schriften heel wat opkorten, als de naamverwanten werden geschrapt) opdat de zoo schaars in deze dagen opgerigte galgen, als een waarschuwend teeken mogen verrijzen, voor ieder die op zijn Sneeksch of Arnhemsch in het vervolg nog mogt meenen, dat een boek of tijdschrift nog een ander doel heeft, dan een aardig zoet winstje voor den uitgever? Dan zou men 't wel laten om zoo'n oude tobbert het brood uit den mond te stooten, en die brave heeren uitgevers konden voortaan achter een geaccrediteerden titel recepten voor winterhanden en likdorens laten drukken,

-?-

Nutstheologie.

Tegenwoordig hoort men menschen van eene bepaalde kleur met eene soort van verachting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen spreken. Zij beschouwen die Maatschappij als onchristelijk, en hebben het steeds op de zoogenaamde Nutstheologie geladen. Hieromtrent is het welligt niet ongepast een enkel woord in het midden te brengen.

Vooreerst komt het ons bevreemdend voor, dat er in het geheel van eene Nutstheologie gewaagd wordt. De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen toch is geene theologische faculteit, maar, gelijk reeds haar naam aanduidt, eene maatschappij tot nut van 't algemeen, dat is, van alle Nederlanders, tot welke afdeeling der Christelijke kerk zij ook behooren. Daarom heeft die Maatschappij zich steeds ten doel gesteld, alles te vermijden, waarin hare leden niet allen konden deelen; hetgeen natuurlijk het weglaten van alle theologische geschilpunten medebragt. Die lid van deze Maatschappij is, kan over theologie denken zoo als hij wil, doch hij doet dit als lid van zijn kerkgenootschap, niet als lid der Maatschappij. Daarom is de uitdrukking *Nutstheologie* eigenlijk zeer onjuist; want wanneer men haar letterlijk opvatte, zou zij iets te kennen geven dat in het geheel niet bestaat. Wil men aan deze Maatschappij wegens dit vermijden van theologische geschilpunten den naam van

Christelijk ontzeggen, dan kan men even goed beweren, dat zij de regeringloosheid voorstaat, omdat zij zich buiten het staatkundig terrein houdt, en zoowel monarchalen als republiekeinen, zoowel aristocraten als democraten opneemt. Deze laatste beschuldiging zou eigenlijk niet ongerijmder wezen dan die van onchristelijkheid. Ik beschouw het daarom als een bloot toeval, dat zij, zoover ik weet, nog niet is geopperd. Even als echter de voorstanders onzer Maatschappij in dit geval terstond zouden kunnen antwoorden, dat zij geene regeringloosheid voorstaan, dewijl zij, hoe ook verschillend in staatkundige denkwijs, allen gehoorzaamheid aan de bestaande wetten als burgerpligt beschouwen; zoo kunnen zij ook op de beschuldiging van onchristelijkheid antwoorden, dat zij, hoe ook verschillend in theologische meening, allen diepen eerbied hebben voor de uitspraak van Christus: ‘gij zult den Heer uwen God liefhebben met geheel uw hart, en met geheel uwe ziel, en met geheel uw verstand. Dit is het eerste, en het groot gebod. En het tweede, dezen gelijk, is: gij zult uwen naasten liefhebben als u zelven. Aan deze twee geboden hangt de gansche Wet en de Profeten.’ Matth. XXII: 37-40.

Dewijl nu de verschillende leden onzer Maatschappij hierin overeenstemmen, en in andere punten niet; zoo hebben zij dit steeds als hun gemeenschappelijk terrein beschouwd. Wil men derhalve volstrekt van Nutstheologie spreken, dan vindt men de geloofsbelijdenis der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in deze woorden van Christus. Die dus de Maatschappij onchristelijk noemt, houdt het voor onchristelijk God en den naasten lief te hebben.

Dat verder de Maatschappij zich op praktisch terrein beweegt, en het twisten over theologische vraagstukken afkeurt, moge door hare tegenstanders verkeerd gevonden worden; doch zij kan zich hier op eene uitspraak van Christus beroepen. Wij lezen toch Luc. XIII: 23, 24. ‘En daar zeide een tot Hem: Heere, zijn er ook weinigen, die zalig worden? En Hij zeide tot hen: strijdt om in te gaan door de enge poorte; want velen (zeg ik u) zullen zoeken in te gaan en zullen niet kunnen.’

Ik eindig met de bestrijders onzer Maatschappij uit te noodigen, hunne stellingen te bewijzen door meer voor het nut van het algemeen te verrigten dan onze Maatschappij verrigt heeft, mij daarbij beroepende op de woorden van Christus: ‘Aan hunne vruchten zult gij ze kennen. Leest men ook een druive van doornen, of vijgen van distelen? Alzoo een ieder goede boom brengt voort goede vruchten, en een kwade boom brengt voort kwade vruchten.’

B.

Eerste bladzijde in een dagboek voor jongelingen.

Het hoofddoel van dit dagboek is, den schrijver behoedzaam te doen blijven jegens zichzelven.

Daarom moet *elken* morgen, boven eene *nieuwe* bladzijde, de dag worden aangeteekend, ten einde men zich her-

innere, dat op die bladzijde des avonds behoort te worden vermeld, wat er op den dag geschied is, en wat men, goed of kwaad, gedaan hebbe.

In het dagboek, als de heilige bewaarplaats van de diepste geheimen des schrijvers, teekent deze daarin al het gedachte en zijne innigste gewaarwordingen op.

Voor iederen dag moet eene afzonderlijke bladzijde open gelaten worden; opdat dadelijk, bij het opslaan en doorbladeren van het boek, blijke, in hoeverre aan de verpligting, om *dagelijks* op te teekenen, is voldaan.

Deze eerste bladzijde moet op *elken eersten dag der maand* met aandacht gelezen worden; terwijl men zich steeds meer en meer moet trachten te overtuigen van de waarheid der volgende stellingen:

I.

Alles, wat men ziet, hoort of ontwaart, heeft zijne eigenaardige oorzaak.

II.

Alles wat geschiedt, alles wat men doet, en alles wat men denkt, heeft zijn eigenaardig gevolg.

III.

Het goede heeft steeds goed, het kwade steeds kwaad ten gevolge. Hierom is het nooit onverschillig, wat men denkt, doet, of hoe men leeft.

IV.

Alle goed en alle kwaad ontwikkelt zich slechts langzaam, maar zeker en geregeld. Daarom wachte men zich steeds voor den eersten stap.

V.

Van den inhoud der kiem hangt alles af. Een goede boom *kan* geene kwade, maar een kwade boom geene goede vruchten voortbrengen. Men plukt geene rozen van distelen.

VI.

Wat eenmaal gedaan is, kan nooit ongedaan gemaakt worden. Maar men kan steeds van het punt, waarop men staat, aan vangen met het kwade na te laten en het goede te doen, om alzoo voortaan gedurig beter te worden.

VII.

De gevolgen van alles wat men doet, en dus zoowel van het kwade als van het goede, blijven voortduren tot in der eeuwigheid.

VIII.

Want het ligchaam wordt wel bij den dood afgelegd; doch de mensch zelf sterft niet.

IX.

Bij den dood ontwikkelt zich uit den mensch een nieuw wezen, beter en gelukkiger, naar mate hij, bij zijn sterven, voor grooter goed en hooger geluk vatbaar was.

X.

Daarom, zoo als de mensch zich vormt, zoo wordt hij meer en meer. Doet hij het kwade, dan wordt hij steeds slechter; doet hij het goede, dan wordt hij gedurig beter en gelukkiger.

XI.

Het ware en goede maken alleen het schoone uit en den gelukkigen; daarom is wijs en deugdzaam te zijn, geluk; en zijn wijsheid en deugd tevens de eenige middelen om nog gelukkiger te worden.

XII.

Die niet zaait, kan niet maaijen; maar een ieder zal maaijen al naar dat hij gezaaid heeft - goed of kwaad.

Dit aanzijn zal u ras begeven;
Gebruik het, jong'ling! wijs.
Het heeft, verknocht aan 't volgend leven,
Een' eindeloozen prijs.

De kleinste ontwikkling houdt haar waarde,
Wat ooit de tijd verstoort;
Maar 't zaad, dat hier verstikt in de aarde,
Brengt nimmer vruchten voort.

Het stof moog met den wind verwaaijen,
Tot vroeger stof vergaârd:
De mensch zal eenmaal zeker maaijen,
Wat hij hier zaaide op aard.

Hier hangen van geringe schreden
Vaak deugd en ondeugd af,
Van oogenblikken eeuwigheden,
Aan gindsche zij van 't graf.

V.H.

Cross-reading.

De Keizer van Frankrijk heeft bij decreet bekend gemaakt dat - er bestaat gelegenheid tot kraamuitlegging bij eene fatsoenlijke weduwe.

De Hertogin van Montpensier is geheel hersteld door - het gebruik van doctor Pinter's oorpillen.

Het voorstel van den Minister van Binnenlandsche Zaken is - in het water gevallen en verdronken, alle poging tot redding was vruchteloos.

Men ziet eerstdaags de bevalling te gemoet van - de Maagd van Orleans, in alle *soliede* boekwinkels voorhanden.

De Pruissische regering vraagt offieieren voor de Marine - mits goed met paarden kunnende omgaan.

Heden is alhier in het hotel **** afgestapt Baron Haynau - met een marionettenspel, voorstellende tafereelen uit den Hongaarschen en Poolschen opstand; gruwelijk om te zien.

Men verneemt met genoegen, dat door Z.M. den Koning tot ridder der Eikenkroon benoemd is, onze verdienstelijke stadgenoot - directeur van het huur- en verhuurkantoor voor vrouwelijke dienstboden.

In het badhuis te **** logeert thans

Jenny Lind - beveelt zich aan tot het leveren van nachtegalen.

De verloving van den Keizer van Frankrijk zal spoedig plaats hebben - algemeene kennisgeving aan vrienden en bekenden.

Het Bestuur van het Afschaffingsgenootschap heeft het genoegen den leden bekend te maken, dat - volgens berigt uit Schiedam, is de jenever weder lager in prijs, met veel aftrek.

Splinters.

Men heeft het als eene grieve tegen onzen liberalen tijd ingebragt, en het als een uitvloeisel van bekrompenheid en vooroordeel uit de hoogte afgekeurd, dat door velen vaak meer gevraagd wordt *wie* er spreekt, dan *wat* hij zegt. Wat doet het er toe, uit wiens mond de waarheid gehoord wordt, al ware het ook uit den mond der kinderen, of diergenen, die we hier slechts, naar het bekende spreekwoord, aanduiden, niet noemen? Over het algemeen kunnen en moeten wij toestemmen, dat bij het ernstig zoeken naar waarheid en het betrachten van ware humaniteit elke stem gehoord *mag*, en getoetst *moet* worden. En toch bestaan er op den algemeenen regel gewis uitzonderingen, en sommige schoonklinkende bespiegelingen en verheven theoriën zullen in het afgetrokkene geheel anders beoordeeld moeten worden, dan wanneer ze beschouwd worden in rapport tot de opgewonden en hartstogtelijke Utopisten, die er misschien een of ander zijdelingsch doel mede verbinden, dat geenszins op de algemeene hulde zou moogen rekenen.

Woorden dienen niet altijd om gedachten kenbaar te maken. Cromwell bezigde ze dikwijls als water, om er zijne gedachten in te verdrinken, die hij niet altijd even gaarne tot gemeengoed van allen maakte; Talleyrand soms als een mantel, om zijne gedachten voor de buitenlucht te beveiligen, en ze niet door iedereen te laten aangrijpen.

Onder de prijsvragen, wier uitschrijving, als er namelijk eene beantwoording op volgt, haar nut zou kunnen hebben, behoort welligt deze: Waarom willen menigen zich liever in gezelschap, dan in hun huis vervelen? - Zou misschien het woord: *vervelen* zelf, een frequentatieve vorm van *velen*, hier eenig licht kunnen geven?

t.o. 160

EENE ZAAK VAN BELANG
HENRIETTE. ‘O! wat ben ik blij, dat ge komt, beste Marie! Heusch! Ik zit zoo verlegen, dat ik in de laatste nachten bijna geen oog toe deed.’
MARIE. ‘Och! wat hebt ge dan, lieve Henritte?’
HENRIETTE. ‘Help mij toch, bid ik u. Ik weet waarlijk niet, of ik mijn hoed grijs of donker blaauw zal nemen!’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Het beginsel van het protestantisme.

> Hoe verblijdend zou het zijn, wanneer eindelijk eens de verschillende vertegenwoordigers van de Protestantsche belijdenissen inzagen, dat eendragt alleen magt maakt, en dat hunne kleingeestige verdeeldheden, die even onverstandig als onchristelijk zijn, alleen voordeelig zijn voor Rome's aangematigde oppermagt, die thans de geheele Protestantsche Christenheid met eene vernieuwde krachtige reactie van hare, in beginsel nog nooit opgegevene, hierarchische aanspraken en onschriftmatige instellingen, bedreigt.
> D. SCHENKEL, *Het beginsel van het Protestantisme*, blz. VII.

§ 1.

Wij leven in den tijd van beginselen - alles moet met beginselen beginnen -: menschen, theoriën, wetenschappen, zelfs kunsten en handwerken. - De zoogenaamde eerste en diepere grond van alles, het fondament, moet aangewezen en ontbloot - de wetenschappelijke mannen van onzen tijd komen in de gedaante, met het gezag der *rooimeesters*, te voorschijn - er moet onderzocht worden, uit welke bron het water in beken, stralen of stroomen opbruist. - Wij leven in den tijd van het onderzoek: - waar de wetenschap en het stelsel verschijnen, vraagt men niet slechts naar de verschijning zelve, maar wil de oorzaken opsporen, *waarom* deze juist zóó en niet anders verschijnen, waarom de vorm van stelsel of theorie juist alzoo is en niet anders -: rond, hoekig, gebrekkig, volledig - als het beginsel ontbreekt of onkenbaar is, wordt het oordeel der verstandigen opgeschort, en men wacht totdat hier de openbaring voor vleesch en bloed is gekomen. - Hoe dikwerf hoorden we niet in vergaderingen of vereenigingen op deze wijze spreken -: ‘Ik zal voor of tegen het voorstel zijn, niet wegens den *persoon*, maar alleen wegens het *beginsel*,’ - buiten twijfel dat men meer dan eens in het menschelijk leven, evenwel niet altijd zonder boos opzet, het beginsel met den persoon verwart, en bij wijze van euphemismus aldus spreekt -: ‘het beginsel - (lees verbeterd:) - de persoon, die het beginsel vertegenwoordigt.’ - Intusschen laten we der-

gelijke misbruiken op hunne plaats waar zij behooren, en verheugen ons de aandacht onzer meer ernstige lezers op het doorwrochte werk van Dr. D. Schenkel, *Het beginsel van het Protestantisme*[*)] heen te leiden. - Wij wenschen in het belang der goede zaak, als aan zijne hand, onze opmerkingen en gevolgtrekkingen zoo ongedwongen en op onze wijze den lezer mede te deelen.

§ 2.

Dat vele ‘zoogenaamde’ protestanten volstrekt niet weten wat het protestantisme *is*, dus nog veel minder waarin het *beginsel* van het protestantisme bestaat, stellen wij als eene bekende waarheid op den voorgrond. - Een Protestant is immers een soort van een menschenkind dat niet Katholiek is, ook niet Jood of Mohammedaan, ook geen Hindoe of Brahmin, maar die nog al tamelijk vrijzinnige begrippen koestert van alles wat de godsdienst leert, en ergens hier of daar bij de niet-Katholieke kerk te huis behoort, al weet hij zelf niet regt - wáár - deze is de Protestant. - Hij heeft zekere duistere en verwarde begrippen van vrijheid in het geloof, van algemeene menschenliefde, en grooten afkeer van alles wat bijgeloof heet of daarmede verwant is - en daarbij blijft het; somtijds hebben we van lieden, die eigenlijk niet aan de Openbaring geloofden, en er ook niets van wisten, op de vraag naar hunne geloofsbelijdenis, dit antwoord vernomen -: ‘met uw verlof, ik ben Protestant. -’ Nog veel erger is het gesteld met het beginsel van het protestantisme - want, het spreekt van zelfs, hier is de onkunde nog veel grooter. - Zeer vele menschen van zeer verschillend alooi weten in het geheel niet wat een beginsel is, en geven zich voorshands ook de moeite niet om het te weten - hoewel ze allen onwetend toch naar zekere beginselen handelen - b.v. die der eigenliefde, van het eigenbelang, van geldzucht, of stijfhoofdige onbuigzaamheid - zoo schijnen ze wat de meest gewigtige zaken betreftz, aan de kennis der beginselen of gronden bijkans geen gewigt te hechten - de oorzaak is niet verre te zoeken -: deze lieden blijven alleen staan bij de bloote beschouwing en waarneming van alles wat hen omringt, van alle de teekenen des tijds, en hun beginsel is hier: ‘als ik er mijn voordeel meê doe is het al wel, heel wel.’

§ 3.

Nu is het zeer te beklagen, dat de godgeleerde en wetenschappelijke mannen, die met de Heilige Schrift en de geschiedenis der Christelijke kerk naauwkeurig bekend zijn - nog niet tot eenheid en zamenstemming gebragt zijn, wat betreft het beginsel, de eerste grond, de eigenlijke levenskracht van het protestantisme. - De waardige en onpartijdige Heidelberger hoogleeraar bewijst ons dat in zijn treffelijk werk, op eene even overtuigende als treurige wijze. - Hier zien wij de godgeleerden, als jagers, die het wild opsporen, maar het nog niet kunnen vinden - de Columbussen, die altijd op de breede zee heen en weder zeilen, zonder het beloofde land ontdekt te hebben - of, wat nog veel erger is, elk komt met een afzonderlijk, tegenstrijdig beginsel, 't zij formeel of materieel voor den dag, en wil dat liet kind juist *dien* doopnaam zal dragen, en niet dien van den nevenman. - Zoo iets brengt den goeden

*) Utrecht, Dannenfelser, 1852.

naam der beginselen in verdenking - boosaardige lieden, b.v. ongeloovigen en Jezuïeten, durven te beweren dat het protestantisme in het geheel *geen* beginsel of vasten en eersten grond heeft, en dat mannen zoo als Dorner, Baur, Hundeshagen, Rothe, Klee, Thiersch (zie het werkje van D. Schenkel, blz. 15) en Schleiermacher en Dr. Schenkel zelve, even als Don Quixotten, steeds op weg zijn, om de Dulcinea (het beginsel) te zoeken en te vinden - en dat derhalve van deze zijde beschouwd, in het hooggeprezen protestantisme, eene groote leemte en zeer gevaarlijke verzakking aanwezig is. - Dit verschijnsel in de godgeleerde wereld, laat zich echter, zoo als het ons voorkomt, ligtelijk verklaren uit de bekende *eenzijdige* beschouwing ook der godgeleerde mannen, die elk het protestantisme van *ééne* afzonderlijke zijde voor hunne oogen plaatst; deze ziet het geheel van boven, een ander weder van beneden, een derde van de linker- of van de regterzijde, of wel van *voren*, en van *achteren* - (*a priori, a posteriori*) - derhalve moet het grondbeginsel dat deze heeren aan wijzen en aanbevelen, geheel afhankelijk zijn van het tegenwoordig standpunt waarop zij staan, en van den focus der gezigtskracht - ja van het meer scherpe of zwakke oog - of wel - helaas! - van de glazen van den *bril* welke de oogen bedekken.

§ 4.

Intusschen - zoo als alle dingen en zaken en wetenschappen en stelsels een beginsel *moeten* bezitten, moet ook het protestantisme een zoodanig kunnen aanwijzen. - 't Is toch geen kasteel in de lucht, geen gedicht, geen droom, geene improvisatie. - Het protestantisme is degelijke en geschiedkundige waarheid - een feit - een groot en duurzaam feit, - en als eenige millioenen menschen zich vereenigen, om in dit feit - waarheid, regt, billijkheid, ja nog meer: de waarborg voor het toekomend heil der geëmancipeerde menschheid te vinden - dan *mag* het beginsel niet ontbreken; - nu blijft altijd de vraag, *waar* men het zoeken en waar men het ook *niet* zoeken moet - daarover verspreidt het grootendeels geschiedkundig, maar ook kritisch geschrift van D. Schenkel, tamelijk veel licht. - Reeds dadelijk, wordt het werkelijk diepliggende beginsel van het protestantisme genoemd - '*de Ideé van de herstelling der menschheid door het geloof aan Jezus Christus den Godmensch, tot eene zedelijk volmaakte gemeenschap met God*' (blz. 15), tegen welke stelling wij de vrijheid nemen een tweetal bedenkingen aan te voeren.

Eerstelijk: hier wordt te weinig gegeven - de herstelling der menschheid door het geloof in Jezus Christus, is secundair, en vooronderstelt als voorafgaanden grond het geloof in *God den Vader*, die zich in Christus den Godmensch openbaarde. - Op deze wijze zoude het protestantsch beginsel van D. Schenkel, tegen het oude Apostolisch geloof, art. I, strijden, en wat nog meer zegt, tegen de *eigene* woorden van den Heer zelven, b.v. Joh. XVII vs. 3.

Ten tweede: is dit beginsel te ruim in omvang, om slechts zuiver protestantsch te kunnen heeten - want, ook de verstandige en onpartijdige Katholiek kan het als zijn beginsel aannemen, en zoude er zich, zelfs onder goedkeuring der kerk, onder voorbehoud van eenige andere stellingen, mede kunnen vereenigen. - Eigenlijk is de voorstelling van D. Schenkel in de

aangehaalde definitie, zuiver, algemeen, Christelijk, Evangelisch - en niet bloot protestantsch - men schijnt te vergeten dat het protestantisme en het beginsel daarvan, *feitelijk historisch* is ontstaan, door tegenwerking en bestrijding van het Katholicisme, en derhalve een historieel kenmerk *moet* dragen, als het inderdaad protestantsch zal blijken te zijn.

§ 5.

Hoogst belangrijk is de kleine catalogus van verschillende protestantsche beginselen, welke Schenkel ons mededeelt, en welke hij meestal bestrijdend aanroert - hier is veel te leeren en ook weder te betreuren - b.v. is het zeer waar 't geen wij lezen - ‘dat de *Bijbel* niet het eigenlijke beginsel van het protestantisme is.’ - Wijlen Prof. Kaiser, in zijne Biblische Theologie, sprak reeds van eene *Bibliolatrie* (Bijbelvergoding- Bijbelafgoderij -). Uit den Bijbel haalt iedereen, zoo als bekend is, wat hij gaarne wenscht te vinden, om aan de regt- of vrijzinnige wereld aan te bieden. - Wij kennen de nog niet verouderde woorden van vader Werenfels: ‘Dit is het boek (de Bijbel) waar ieder zijne stellingen *zoekt* - en ze ook inderdaad *vindt.*’ - 't Is hier blijkbaar dat men den *inhoud* met den *vorm* verwisselde, - en het Bijbelboek voor de Bijbelsche waarheid zelve heeft gehouden - het kleed, den bovenjas, den rok, voor den persoon zelven.

§ 6.

Het beginsel van Dorner komt grootendeels neder op de *geopenbaarde waarheid der Schrift nevens de inspiratie van den Heiligen Geest.* - Zekerlijk verbazend algemeen - maar bij den strijd over de beginselen is immers juist dit het struikelblok, en het gevaar, en de altijd terugkeerende Sisyphussteen: om het beginsel niet te naauw, te eng, te partieel te maken, waar dit onvolledig blijkt te zijn - maakt men het daarentegen wederom te ruim, te veel en alles omvattend, dan wordt het als te veel in de lucht zwevend, te weinig beperkt en niet naauwkeurig begrensd, en men vervalt dan in de oude heidensche spreuk van de Scylla en de Charybdis. - Zoo zien wij, aan de hand van D. Schenkel, dat Dorner en Martensen mede grijpen en tasten naar een degelijk beginsel -: nu eene ‘vereeniging van het Godsbewustzijn met de historische waarheid’ - dan ‘de getuigenis van den Heiligen Geest’ - dan ‘eene vereeniging met Christus door het geloof.’ - Men veroordeele ons niet als we hier aan de fabel van Tantalus moeten denken, wien de vrucht telkens van zijne lippen werd weggerukt, als hij den mond opende. - Wanneer wij den zeer begaafden schrijver in zijne geschiedkundige voorstelling volgen, ontdekken wij weldra, dat men altijd het beginsel van het protestantisme tweevoudig heeft opgevat -: subjectief en objectief - materieel en formeel - in- en uitwendig, en dat daardoor eene zeer gevaarlijke zamensmelting en noodlottige spraakverwarring is ontstaan. - Bovenal heeft men zich in algemeene bespiegelingen verdiept, en is, den historischen grond van het protestantisme geheel verlatende, in zeer algemeene begrippen vervallen, die zichzelve reeds veroordeelen, omdat ze juist op de *tegenpartij*, die het protestantisme in het leven riep, wij bedoelen het Katholicisme, volkomen

toepasselijk zijn. - Om die reden is zekerlijk de opvatting van Dr. Baur, ten minste historisch, even waar als ontwijfelbaar: '*eene bevrijding van het subject van de dwingende magt des uiterlijken gezags*' (biz. 25) - eene vrijmaking derhalve van den Christen - zekerlijk wederom een *negatief* beginsel, dat op eene aanvulling en bevestiging wacht - maar zuiver historisch - en ons te meer waard, omdat het als zamensmelt met het groote en alles beheerschende *grondbegrip* van het *oorspronkelijk christendom* zelve -: verlossing - verzoening - bevrijding, - onderling, volstrekt onafscheidbaar vereenigd. - Het beginsel van het protestantisme is dus, uit dit standpunt beschouwd, eene den mensch en der menschheid aangeborene neiging, eene onafwijsbare behoefte - eene bevrijding van alle knellend en onregtmatig gezag -: hier het gezag der zonde - of om in den zinnebeeldigen Oosterschen Bijbelstijl, ten gerieve der kerkelijke letterknechten, te spreken - van het gezag van den duivel en zijne dienaren - en van het gezag van alle gewetensdwingers of geloofsbeulen van welken aard ook - in en buiten de protestantsche kerk - alzoo bevrijding - verlossing - emancipatie - herstelling van regt en regten - van het gekrookte riet, - daar ligt ongetwijfeld zulk een beginsel in het protestantisme. - Wij zullen later, naar voorlichting van den kundigen Heidelberger Hoogleeraar, trachten aan te toonen, welke zonderlinge beginselen men buiten de aan gevoerde heeft gevonden, en eindelijk op het gewigtige, en voor onzen tijd onmisbare resultaat terugkomen, hetgeen wij den lezer reeds, boven onze paragrafen, als *motto* leerden kennen. - Wij wenschen in eene volgende aflevering onze beschouwingen van het protestantsch beginsel te kunnen voortzetten.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het Luthersch zendelinggenootschap te Amsterdam.

Op bladz. 418 en de volgende van den vorigen jaargang heeft de Tijdspiegel zijne lezers bekend gemaakt met de Statuten van dit Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending, waarvan de bedoeling is: 1° gelden in te zamelen voor het Hoofdgenootschap te Leipzig; 2° de leden der Nederlandsche Luthersche gemeenten afkeerig te maken van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, te Rotterdam gevestigd; en 3° door het uitdeelen van daartoe geschikte boeken en geschriften, ja zelfs door de *oprigting van bijzondere Luthersche scholen te begunstigen*, in ons vaderland te werken tot herstel en instandhouding van de leer der belijdenisschriften van de Luthersche kerk. Acht

gevende op de teekenen des tijds, besloot de Tijdspiegel zijne aankondiging met zeven vragen, die van zelven uit de veertien artikelen der Statuten van dat Genootschap volgden. Hij is dus ook verpligt zijne lezers opmerkzaam te maken op de beantwoording dier vragen, voor zoo verre zij niet achter blijft, maar openbaar wordt. Het Bestuur van dat Genootschap, te regt begrijpende, van tijd tot tijd *Mededeelingen* te moeten uitgeven, heeft daarvan het eerste nommer doen verschijnen, en stelt ons in staat onpartijdig in te lichten, opdat de leden der Evangeliesch-Luthersche kerk beslissen, of zij verpligt zijn dat Genootschap te ondersteunen. Het behandelt en beantwoordt de vraag: *waarom een Nederlandsch Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending?* haar splitsende in drie bijzondere vragen: 1° *waarom, over het geheel genomen, zending en zendelinggenootschappen?* 2° *waarom een Evangeliesch-Luthersch Zendelinggenootschap?* en 3° *waarom een Nederlandsch Evangeliesch-Luthersch Zendelinggenootschap?* Het betuigt vooraf, dat ‘de beantwoording een lidmaat der Luthersche kerk in de Nederlanden niet onverschillig *kan* zijn.’ Zoodra men derhalve beluiten mag *a posse ad esse*, van *het kunnen tot het zijn*, volgt noodzakelijk, dat de beantwoording de leden van de genoemde kerk niet onverschillig *is.* Het laatste onderstellen wij, en met toestemming van het antwoord op de eerste vraag, bepalen wij ons daarom bij die op de tweede en derde.

Opmerkelijk is het, dat de Schrijver der *Mededeelingen* als bedoeling van het Rotterdamsche of Nederlandsche Genootschap opgeeft: het verkondigen van ‘een kleurloos Christendom onder de heidenen, dat is niet Luthersch, niet Gereformeerd, niet Doopsgezind, niet Remonstrantsch, maar een algemeen Bijbelsch Christendom,’ en vervolgens het bestaan van zulk een Christendom ontkent, zeggende: ‘een algemeen Christendom heeft men even zoo min als een algemeenen mensch; ieder heeft zijne eigene gelaatstrekken, schoon sommigen die ook met elkander gemeen hebben: dus hebben wij, zoo lang wij op aarde leven, het Evangelie altoos slechts in een bepaalden vorm en naar eene bijzondere opvatting, hetzij die dan Luthersch, Gereformeerd of ook Roomsch enz. is. Zelfbegoocheling, verbeelding, zelfbedrog, en zeer dikwijls ook geestelijke hoogmoed is het dus, wanneer men trotschelijk zich niet *onder* eene bepaalde belijdenis, maar *boven* elke belijdenis stelt, en dit dan noemt: een algemeen Christendom of Evangeliesch standpunt.’ - Maar als het *niet* bestaat, hoe kan het dan verkondigd worden? Bij wettige gevolgtrekking zouden wij het besluit der onmogelijkheid verwacht hebben, of dat er geen algemeen Christendom is, waarin men zich vergenoegt met den Bijbel, zonder menschelijke leerstelsels, die daaruit zijn afgeleid en in geloofsbelijdenissen uitgedrukt: en dat derhalve het Nederlandsch Zendelinggenootschap met de Evangelieverkondiging onder de heidenen onmogelijk een algemeen Christendom, maar eene bepaalde rigting of belijdenis moet bedoelen. Wat het brengt is echter niets anders dan het Evangelie, dit kan dus geen algemeen Christendom, maar moet eene bepaalde rigting of belijdenis uitdrukken. Het Nederlandsch Zendelinggenootschap bevordert dus ook geen algemeen Christendom, maar de geloofsbelijdenis in den Bijbel vervat, de rigting van het Evangelie. - De Schrijver beweert verder, dat de belijdenis

der Luthersche kerk ‘niet staat *naast* of *buiten*, maar *in* den Bijbel.’ Het Nederlandsch Zendelinggenootschap, dat den Bijbel brengt tot de heidenen, geeft hun dus de Luthersche belijdenis die in den Bijbel staat. Overeenkomstig de redenering van den Schrijver, voorziet derhalve het Nederlandsch Zendelinggenootschap in de behoefte die het Luthersche Genootschap bedoelt: waaruit wij wettig besluiten, dat de leden der Luthersche kerk, het Nederlandsch Zendelinggenootschap ondersteunende, doen wat de Schrijver hun pligt, hunne roeping noemt, en dat zij, die dat Genootschap niet ondersteunen, òf daarvan leden behooren te worden, òf zich aan te sluiten aan het Luthersche Genootschap.

Wij verblijden ons inderdaad over de aanbeveling van de zendingszaak bij de Nederlandsche Lutherschen, en laten hun gaarne de keus tusschen de ondersteuning van het Nederlandsche en het Hoogduitsche of Leipziger Genootschap te Amsterdam. Die keus zal ook niet moeijelijk zijn, daar de Schrijver verder zegt: ‘het Nederlandsch Zendelinggenootschap werkt in de Nederlandsche Koloniën, het Leipziger ‘*niet* in de Nederlandsche, maar inzonderheid in de Britsche.’ Daarop vraagt hij, of ‘Luthersche Christenen (in ons vaderland) niet billijke en meerdere verpligting hebben, om het in onze koloniën werkende Nederlandsche Genootschap te Rotterdam te ondersteunen?’ En het antwoord op deze vraag zal wel niet twijfelachtig zijn, daar de Engelschen zeker *onze* hulp niet noodig hebben tot verbreiding van het Evangelie in *hunne* koloniën, en daarentegen *ons* Genootschap nog geene middelen genoeg heeft, om in *onze* koloniën de bestaande behoefte te vervullen. Waarlijk! wij verheugen ons over zulk eene dégelijke verdediging van de noodzakelijkheid voor alle Protestantsche Christenen tot ondersteuning van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, en bijna zouden wij lust hebben om de Engelschen te vragen, of zij zoo onmagtig zijn, dat zij de werkzaamheid van het Leipziger Genootschap in hunne koloniën behoeven?

Intusschen twijfelen wij, of de Schrijver der *Mededeelingen* onze gevolgtrekkingen uit zijne redeneringen zal overnemen; want bladz. 7 spreekt hij bepaaldelijk van het uitbreiden der Gereformeerde, ja zelfs ‘van eene nog kleurlooze *kerk*.’ Daar het Nederlandsche Zendelinggenootschap niet Gereformeerd is, maar Protestantsch, brengt het evenmin de belijdenis der Gereformeerde als der Luthersche kerk tot de heidenen, en sticht dus, volgens den Schrijver, ‘eene kleurlooze kerk,’ dat is, de Kerk die door den Heer gesticht is, en waarin men later scheuringen heeft gemaakt, zoodat Paulus moest vragen: ‘dewijl onder u nijd is, en twist, en tweedragt, zijt gij niet *vleeschelijk*, en wandelt gij niet naar den mensch? want als de een zegt: ik ben van Paulus; en een ander: ik van Apollos; zijt gij niet vleeschelijk?’ - Ja zulk ‘eene kleurlooze kerk’ sticht het Nederlandsch Zendelinggenootschap, en niets anders geeft het den heidenen dan den Bijbel, het Evangelie; en daar, gelijk de Schrijver zegt, de Luthersche belijdenis *in* den Bijbel staat, schenkt het dus, zonder den naam, de belijdenis van de Luthersche Kerk aan de heidenen in de koloniën. Die Kerk noemt de Schrijver ‘de alleen zaligmakende, maar niet naar de opvatting van het pausdom.’ Naar welke opvatting zegt hij echter niet. - Die Kerk houdt hij voor de *getrouwe*

maagd des Heeren, dus nog niet voor moeder, nadat zij zoo vele leden tot kinderen heeft. Die Kerk stelt hij boven het aardsche vaderland, dat hij geheel van haar afscheidt, even als de Roomsche of pauselijke, die daardoor zoo gevaarlijk is voor de rust in ons land, en wier leden niet te vertrouwen zijn als zij twee heeren dienen.

Volgens den Schrijver 'zou zelfs de Luthersche Christen met een goed geweten de Roomsche zendingen kunnen ondersteunen, indien er geene Luthersche zending bestond!' Dat is zeker wel in den geest van het algemeene Christendom!

En hier moet de Tijdspiegel zich wenden tot een ander gedeelte van de *Mededeelingen* en opmerkzaam maken op haren vijandigen geest tegen de Nederlandsche Evangeliesch-Luthersche kerk, gelijk zij tegenwoordig is en wettig bestaat, vaststaande als eene rots door de Synodale grondwet, die de gemeenten vrijwillig hebben aangenomen, en waarin men leest, 'dat de bewaring van orde en eendragt, en de aankweeking van liefde voor koning en *vaderland*, steeds het hoofddoel zijn moeten van allen, die in onderscheidene betrekkingen met het kerkelijk bestuur belast zijn.' Onder *vaderland* verstaat men Nederland en niet Duitschland. Wie dus het vaderlandsche Zendelinggenootschap benadeelt, ten voordeele van een Duitsch Genootschap, plaatst zich in eene dubbelzinnige verhouding tot die grondwet. - De vijandige geest blijkt nog duidelijker, als men denkt aan de formule, waarop de leeraars in de Nederlandsche Luthersche Kerk aangesteld worden, en waardoor zij verpligt zijn 'de leer, welke overeenkomstig met Gods heilig Woord, in de aangenomen Symbolische boeken der Evangeliesch-Luthersche kerk is vervat, ter goeder trouw aan te nemen en hartelijk te gelooven, en naarstig te zullen *leeren* en HANDHAVEN;'en in de *Mededeelingen* leest, 'dat Lutherschen *in naam* zijn, die de echt Luthersche belijdenis, zoo als die in de belijdenisschriften vervat is, niet zijn toegedaan; - of rigtingen volgen van andere *gezindheden (!)*; - of naar eigen willekeur zich een bijzonder stelsel van geloof maken, en van de Luthersche kerk maar op zijn meest niets anders dan den naam behouden.' - Ja zelfs durft de Schrijver vragen: 'wilt en moogt gij, Luthersch Christen! u voegen naar de zoodanigen, die hun afval van het *geloof onzer kerk*, niet alleen niet verbergen, maar zelfs in de plaats der goede belijdenis onzer vaderen, hunne eigene *vonden (!)*, hunne eigene wijsheid stellen?' De Schrijver zegt: 'dat de Luthersche kerk, zoowel als de bepaald Luthersche belijdenis in den tegenwoordigen tijd het teeken is, dat allerwege wedersproken wordt. In en buiten haren schoot heeft zij verbitterde tegenstrevers en vijanden. Men mag alles zijn, doch volstrekt niet regtgeloovig Luthersch; dat wil de tijdgeest niet dulden.' - 'Slechts onze Evangeliesch-Luthersche kerk zal geacht worden te hebben: een sprakeloozen mond, verlamde voeten, trage handen, en een vreesachtig hart, ongevoelig voor de waarheid.' - En eindelijk: '*het verbasterd geslacht* dezes tijds (zoo betitelt de schrijver de Nederlandsche leden der Nederlandsche Evangeliesch-Luthersche Kerk) wil geen eigene Luthersche zending dulden.'

Wij begrijpen niet, hoe de onbeschaamdheid zoo ver kan gaan bij menschen, die eene beschaafde opvoeding genoten hebben, en herinneren dat het *verbasterd geslacht*, door den Schrijver

bedoeld, niet heeft ‘een' sprakeloozen mond,’ niet heeft ‘verlamde voeten,’ niet heeft ‘trage handen,’ en zeker het minst ‘een vreesachtig hart, ongevoelig voor de waarheid.’

Eindelijk wijzen wij op het doel van het Luthersch Zendelinggenootschap, dat eigenlijk op den voorgrond moet staan, en den vijandigen geest tegen het Nederlandsch Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap onverholen openbaart. Het is bladz. 6 uitgedrukt in de woorden: ‘God zij geloofd en gedankt! men vindt hier nog Lutheranen, wier hart in den boezem klopt voor het welzijn onzer Kerk en harer ALOUDE BELIJDENIS! - en *dezen* wil het Nederlandsch Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending een *vereenigingspunt* zijn.’

Men zou kunnen vragen, of de Herstelde Luthersche Kerk dat vereenigingspunt niet is, en of zij, die het beoogen, wel behooren tot het Nederlandsch Evangeliesch - Luthersch Kerkgenootschap zonder het oogmerk om het zoo mogelijk weder te scheuren; maar wij willen dergelijke vragen thans niet op den voorgrond plaatsen, omdat wij wenschen dat zij niet noodig zullen worden, vooral daar ieder, die de beginselen van de tegenwoordige Evangeliesch-Luthersche Kerk niet is toegedaan, niet alleen de vrijheid heeft om haar te verlaten, maar in de Herstelde Kerk zal vinden, wat hij vruchteloos in de Evangeliesche zoekt, en nimmer vinden zal.

Het Nederlandsche Genootschap schijnt ook invloed te willen oefenen op het verrijken van onze taal, tenzij het in zijne *Mededeelingen* alleen zijnen Hoogduitschen oorsprong en Hoogduitschen geest wil openbaren door taal en stijl, b.v. *de belangen voor de uitbreiding van het Evangelie levendig te houden, schijn voor werkelijkheid aanbieden, op zijn meest, regte* voor *ware, God helpt haar vroeg, de zendingszaak drijven* enz.

Dat *drijven* is zeker eigenaardig, eenigzins naïef; want het Genootschap schijnt zeer te drijven. Vroeger heeft, de Evangeliesch-Luthersche Gemeente van Amsterdam ook vele drijvers gehad, en het gevolg van het *drijven* is scheuren geweest. Drijven wekt drijven, en er wordt dan gedreven tot dat de adem ontbreekt en de een of de ander valt.

Mogt het zoo ver toch niet komen! maar als wij bedenken dat onder de Hollandsche drijvers mannen kunnen zijn, onafhankelijk genoeg, om zich niet te laten afschrikken, tegenover Hoogduitsche drijvers, die niet altijd kunnen zeggen zich niet door anderen te laten gebruiken, meenen wij voorzigtigheid te moeten aanbevelen. Want zoodra het *drijven* in *doordrijven* overslaat, volgt het *afdrijven.*

Indien de Schrijver der *Mededeelingen* voortgaat met vijandelijke bedoelingen tegen de bestaande Nederlandsche Evangeliesch-Luthersche Kerk in zijne nommers te openbaren, zal de steller van deze aankondiging, die niet behoort tot de medearbeiders van den Tijdspiegel, ook voortgaan van zijne zijde te bewijzen, geen ‘vreesachtig hart te hebben, ongevoelig voor de waarheid,’ en evenmin ‘een sprakeloozen mond,’ en alleen dan ‘verlamde voeten en trage handen,’ als de partij meent, dat hij in staat is te vlugten of op te houden met tegenschrijven, waar het de waarheid en het regt geldt van het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap, dat hij met velen opofferend lief heeft! En zouden zij als Nederlanders meer bereid zijn om de Hoogduitsche pantoffel te eerbiedigen dan Luther was om die van den paus te kussen?

Twee kampioenen in het strijdperk.
De Nederlander en de Morgenster.

> Tantaene animis coelestibus irae?
> VIRGILIUS.
> Tant de fiel entre-'t-il dans l'ame des dévots?
> BOILEAU.

Wanneer in overoude tijden twee ridders met elkaâr de lans wilden breken, of zich uit den zadel ligtten, stonden de scheidsmannen gereed om over het al of niet wettige en geoorloofde van den strijd, uitspraak te doen. - Er waren zekere bepalingen, die men, des verkiezende, in de oude tornooi-boeken kan naslaan, en waar zekerlijk een gevoel van regt en billijkheid, ook niet geheel vreemd aan de middeneeuwen, herkenbaar is. - Sedert dien tijd is de strijd van het groote, langwerpige veld, met menschen en vlaggen en blazoenen overdekt, verplaatst. - Men kampt niet meer om eene schoone, om eene vesting of burgt, om een eerekroon, of om een paar riddersporen, maar om beginselen, om waarheden, om stelsels, om begrippen. - Onze tijd, niet minder ons vaderland, levert telkens het tooneel op van een uitgebreid papieren tornooiveld, waar de strijdende ridders elkaâr onafgebroken met gevelde lans en gesloten vizier, tegen het geharnaste lijf aanrennen en niet ligtelijk vermoeid worden, zelfs dan niet, als ze meer dan eens uit den zadel zijn geworpen. - Wij aanschouwen, sedert eenige maanden, den tweestrijd van de *Nederlander* en de *Morgenster*, die elkaâr getrouwelijk vervolgen, en met de welbekende wapens beoorlogen - want een oorlog is hier uitgebroken. - Er wordt hier aangegrepen en beschuldigd, en ginds *opgevangen* - beide kampioenen worden zoo gewoon, week in week uit eene charge tegen elkaâr te doen, dat ze zich beide zouden verwonderen, als er eens bij toeval niets werd gevonden, waarover men de part et d'autre, eenige schoten met of zonder schroot kon lossen. Wij voor ons gelooven, dat het eenigzins voorbarig en tevens vruchteloos zoude zijn, om, zoo als men hier en daar wil, over dergelijken strijd een bepaald afkeurend oordeel uit te spreken. - Het ligt toch in den aard der menschen, allen Adams kinderen, in den aard der zaken, en in den aard van onzen tijd, om beginselen en stellingen, of dat wat men eene *rigting* noemt, te vertegenwoordigen, te verdedigen, te handhaven. - Wie zich van zijn goed regt bewust is, kan niet met goede oogen en werkelooze handen aanzien, dat dit regt wordt aangetast en verkracht - dan verzet zich de oude en ook de nieuwe mensch, die beide in den gewonen mensch wonen, tegen dergelijke beleedigingen, men treedt in het strijdperk, men bepleit

zijne zaak, men begint telkens weder, als partij ook begint, en daar deze mede niet ligtelijk eindigt, blijft de strijd lang genoeg aanhouden. - 't Zoude dus voorbarig zijn om zulk eene defensive en offensive manoeuvre te willen verbieden of te verwerpen, of er eenige anathema's over uit te spreken, en welligt even vruchteloos. - Men zij toch zoo billijk om niet te vergeten, dat niet slechts in onze dagen, en in ons vaderland, op deze wijze, zoo als de Nederlander en Morgenster dit in praktijk brengen, is gestreden. - Als wij niet hooger willen opklimmen dan tot de Hervorming, blijkt het dat in die eerste levensdagen der protestantsche kerk, ongemeen hevig, en dikwerf met onmenschelijke en barbaarsche woede, de oorlog door de pennevoerders is gestreden; ja zekerlijk veel, veel bloediger dan ten onzent, omstreeks de helft der negentiende eeuw. - Als ge de strijdschriften van Dr. M. Luther tegen Dr. Eck, (door den wakkeren Hervormer *Dreck* genoemd) leest, of de geweldige uitvallen tegen den gekroonden Hendrik VIII, of later, de meer geleerde en waarlijk niet malsche tegenschriften, waarmede de Hervormer zoowel Erasmus als Zwingli bestrijdt, dan zult ge moeten erkennen, dat onze strijders op Theologisch grondgebied zeer zacht en beleefd met elkander omspringen; dat er, onaangezien al de scherpe en dikwerf kwetsende aanen uitvallen, toch nog een andere en betere toon, meer savoir vivre der geleerde wereld onder de onzen bestaat, dan in die dagen. - Men oordeele dus niet te onhistorisch-voorbarig, en breke den staf niet te onbedacht over onze tegenwoordige strijders voor hunne kerkelijke stellingen en beginselen. - Wij kunnen er eigenlijk geene zonde, vooral geene hoofd- en doodzonde in vinden, als twee partijen, die tamelijk lijnregt tegenover elkaâr staan, met geregelde beschuldigingen en aanhoudende wederleggingen, en bewijzen van dwaling, - te voorschijn treden. Wij zouden zelfs kunnen vragen, of men niet zedelijk verpligt is om de openbare of geheime tegenstrevers, in het eens geopende en aangewezene strijdperk onder de oogen te treden, - ja, of men dulden kan, dat eene partij, die ons blijft vervolgen en tergen, en zich meester maakt van de geblinddoekte opinie, en onze beginselen, die wij voor waarheid houden, in verdenking brengt, niet wordt teregt gewezen? - Mag en moet men dan zwijgen? of alles door de vingers zien, of even de schouders ophalen, zeggende: ‘laat ons maar vrede houden, en die menschen laten praten en snappen en tieren, zoo lang ze willen, 't raakt ons de koude kleêren niet.’ - Wij mistrouwen, ook in onzen tijd, die laauwe vrienden uit Laodicea, welke, zoo als het heet, uit loutere vredelievendheid, lees hier: uit menschenvrees, of uit aangeborene gemakkelijkheid, dierbare beginselen prijs geven, en er dan welligt niet eens iets anders bij denken dan dit: ‘'t is toch wel jammer van de goede zaak en van de lieve waarheid, dat ze zoo behandeld wordt, niet waar?’ - Neen, de heeren van de Nederlander en die van de Morgenster, om nu van geene anderen te spreken, zijn buiten twijfel in hun goed regt, als ze elkaâr op den voet volgen, betrappen, een vlieg afvangen, op eene groote of kleine logen opmerkzaam maken, ongerijmdheden aanteekenen, of hoogst gevaarlijke gevolgtrekkingen met den vinger aanwijzen. - Wat deze laatste taktiek in den oorlog betreft, heeft de

Morgenster eene beslissende overmagt boven partij, hij is een looze, en gevatte Consequentz-macher, en vangt menig muisje, op die wijze, in de val. - De Nederlander, die stijf en stevig in het kerkelijk harnas zit, alles wel en luchtdigt vastgegespt, neemt uit zijn wapenkamer wat hem voor de hand ligt, en heeft dus misschien een systematisch overwigt. - Wij zullen ons voor als nog onthouden, om aan de zijde van dezen of genen der kampioenen te treden, ten einde elken schijn van partijdigheid of vooringenomenheid te vermijden - doch - sedert de verschijning der Morgenster, betuigen we gaarne, menigen helderen, vriendelijken lichtstraal aan haar verschuldigd te zijn, meer dan één doorwrocht, doorwerkt, doordacht stuk, dat op wetenschappelijke gronden gebouwd, inderdaad niet alzoo verwacht wordt in een *weekblad* van fatalen naam, waarmede men gewoonlijk zekere duistere begrippen van oppervlakkigheid, onvolledigheid, bladvulling en zamengeraapte brokstukken uit oude en nieuwe doozen, verbindt, en al gaan we ook reeds, wat onvoorzigtig, heden zoo ver om te verklaren, dat wij voor ons veel liever de Morgenster, dan de Nederlander, lezen - (iets, dat den Nederlander volstrekt onverschillig is, en waar hij geene nota van mag nemen) - zoo is deze partijdigheid af te leiden uit den toon, den vorm, het afwisselende der onderwerpen welke den Arnhemmer eigen is, en waarmede hij ons en velen buiten ons zeer verpligt. - Er zijn in de verschillende nommers, zeer helder gedachte, keurige, grondig ontwikkelde verhandelingen - (hier niet in den zin van Nutslezingen op te vatten) - bijdragen tot de Bijbelkennis en de Schriftverklaring. - Waarom ogeeft men ons niet meermalen tot afwisseling, - iets uit de schatten der geschiedenis, b.v. der Hervorming, of biografiën, nu en dan eenige doses puntige, krachtige spreuken? - De Morgenster zorge vooral, dat zij, bij alle wetenschappelijke en grondige ontwikkeling, niet onwillekeurig te *geleerd* worde, of zich te veel verdiepe in het dogmatische (leerstellige). Als een protestantsch volksblad, blijve zij zich toeleggen op eene edele populariteit, zij deele, gelijk dit reeds geschied is, en wel zeer uitstekende en voortreffelijke bijdragen mede, uit het werkelijk leven; tafereelen uit de huisbinnen- of kerke-kamers, levenstoestanden en levensbeproeving; en *dáár* vinde zij, op meer dan eene plaats, zekerlijk ruime stof, om uit en door het leven - objectief opgevat - het rijk der duisternis, het doode en doodende formulierwezen, de heerschende orthodoxomanie - te bestrijden - *dáár, dáár* toone zijzelve, aan geene orthodoxophobie te lijden, en grijpe, zooveel mogelijk is, in de werkelijkheid. - Dat zij met dat alles, wij gedenken aan ons tweevoudig motto hier boven, met den tegenstander, zoo veel haar beginsel dit toelaat, menschlievend, zachtmoedig, Christelijk en toegevend omga, vooral waar zij hem nu en dan de baas is of schijnt te zijn, spreekt van zelfs. - De Morgenster gedenke aan de schoone spreuk van Shakespeare - '*Never load a falling man* -' dat is: 'gij moet den reeds gevallen en overwonnen mensch bovendien met geene lasten bezwaren en drukken. -' Als de Nederlander - en dat gaat niet altijd zoo gemakkelijk, nu en dan eenige schreden terugtreedt en herademt - moge de Morgenster stil op hare plaats blijven en toezien, dat ze ook niet eens weder op hare beurt wat veel naar achteren in het strijdperk

worde teruggedrongen. - Tot nog toe, dit zouden we gaarne voor eene waarheid laten doorgaan, en waarom niet? is de strijd van de zijde des Arnhemmers, met eerlijke, hoewel scherpe wapenen, gestreden, - wat er al (en 't is niet weinig) week aan week wordt *opgevangen*, is referaat uit de kolommen en van de wapenborden van den Nederlandschen held, en wordt door eene kleine glosse meestal tot eene gespierde wederlegging herschapen. - Nu wake de Morgenster, dat zij op *die* wijze, als eene Guerillas-bende vechtende, fragmentarisch, den vijand uit menige hinderlaag bestrijdende, de stukken en brokken niet 'uit het verband' rukke, en eerlijk blijve, als ze tot heden toe geweest is. - Zij wake, dat de gal haar niet te sterk en te spoedig door het warme bloed loope, en als ze somtijds driftig wil worden en boos, en met den ouden Neptunus opstuift, den drietand opheffende, en uitroept 'Quos ego.... dan raden wij haar om aan den wijzen maatregel van Julius Caesar te denken, die waar hij gevoelde zeer boos, al *te* boos, te zullen worden, eenige malen het geheele Grieksche alphabeth achter elkaâr plagt op te zeggen - en dan gelukkiglijk bij tijds bekoeld was.-

Wat den Nederlander betreft.... doch neen, wij mogen voor de lezers van de Tijdspiegel niet te lang op één aanbeeld slaan, maar hopen later daarop terug te komen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Rome en valsche verdraagzaamheid.

Godsdienstige Verdraagzaamheid, door Dr. N.B. Donkersloot. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff en Zoon. 1353.

Is verdraagzaamheid eene deugd, wier beoefening van den Christen wordt geëischt? Met andere woorden: is de liefde een kenmerk van den Christen? Met nog andere woorden: is het Christendom Christendom, is het godsdienst, is Christus al dan niet de verzoener van het vijandige? Voor wie eenigzins in het wezen des Christendoms is doorgedrongen zou het onverklaarbaar zijn dat deze vragen nog vragen zijn, ware hij niet tevens ingewijd in de geheimen van het menschelijk hart. Met niets ter wereld werd zoo veel onheils gesticht, zoo veel jammers over het menschdom gebragt, als met de godsdienst: dat bewijst den hoogen adel der godsdienst: alleen een engel kan een duivel worden. Zóó bekoorlijk, zóó heilvol is de godsdienst, dat de zonde geen verleidelijker masker weet te vinden, en daarom den hemelschen vorm bij voorkeur usurpeert om het rijk der duisternis uit te breiden. Het doel van 't Christendom is den

mensch te herscheppen; maar de zelfzuchtige wil zijn lusten, zijn togten niet ten offer brengen; hij geeft er een godsdienstig vernis aan, en - misleidt zichzelven en anderen. De godsdienst is liefhebben. Ik heb de godsdienst lief, spreekt de zelfzuchtige, en uit liefde tot haar haat hij den broeder, dien zij hem beval te beminnen. Geen hartstogt schijnt zich liever met het masker der godsdienst te sieren dan de haat. Met wat koude boosheid zijn de inquisiteurs ter eere Gods aan 't blakeren en schroeijen, aan 't rekken en persen en pletten en kneuzen geweest; niet wat duivelsche vreugde bereidt zich een anonymus in de *Katholieke Stemmen* om de puinhoopen van het protestantismus weg te ruimen; wat doodelijke haat spreekt er uit de *Nederlander*, zoo als hij vóór weinige maanden nog een Hofstede de Groot tergde, of hem het bloed ook naar 't aangezigt stijgen wou, en nu, een andere rigting gevend aan zijne giftige pijlen, den Roomsche sart met het *sang froid* van de Vargas. En toch, den eersten zoowel als den laatsten is 't immers alleen te doen om de eere van Christus! Alleen stelt de eerste voor Christus in de plaats de kerk, en voor de kerk zijn kerkgenootschap, en voor zijn kerkgenootschap de geestelijkheid, en voor de geestelijkheid haar verdorvenst en heerschzuchtigst deel; - en de tweede? voor Christus de kerk, voor de kerk, het gereformeerde kerkgenootschap; voor het kerkgenootschap de geloofsbegrippen, voor de geloofsbegrippen der kerk de zijne, zoo veel en zoo weinig als ze op die van het kerkgenootschap gelijken - en zoo strijdt de eerste voor zijn of zijns meesters gezag, de tweede haat ten gerieve van zijn eigen leerstellingen: beide *ad majorem Dei gloriam.* En beide winden geheele scharen op, die zich inbeelden te strijden voor de ware kerk of voor de zuivere gereformeerde leer, en dan straks elkander verslinden ten bate van hun heerschzuchtige meesters. Zal men 't aan de godsdienst wijten? Hebt gij uw vuur reeds uitgebluscht, omdat de inquisiteurs de ketters op klein vuur roosterden? Zeker verkwikt gij u niet meer aan een teug helder bronwater, omdat het middeleeuwsche bijgeloof heksen in 't water smeet? In waarheid, men is er toe op weg en meer dan op weg geweest, om de godsdienst maar af te schaffen: er kwam zooveel verdeeldheid door. Uit pure verdraagzaamheid begreep menigeen onverdraagzaam te moeten worden voor de godsdienst. Men redeneerde zoo: die onverdraagzamen, die vervolgzieken hebben te veel godsdienst; wij zullen wat minder nemen, dan zullen we wel verdraagzaam worden; eindelijk kwam men tot het besluit: hoe minder godsdienst, hoe meer verdraagzaamheid. De heer Donkersloot is zoo ver niet gekomen; maar wij gelooven, dat hij wel mag toezien, dat hij zoo ver niet komt. Hij schijnt een flinke, eerlijke mensch, niet zonder Christelijke beginselen, met ernstige bezorgdheid over de teekenen der tijden vervuld, maar - hij is nog niet tot heldere bewustheid gekomen van het wezen des Christendoms. De verdraagzaamheid is bij hem een soort van onverschilligheid voor de godsdienst van anderen. ‘Laat hij God dienen, zoo als 't hem belieft, wat gaat het mij aan.’ Dat is reeds onmenschkundig geredeneerd: alleen wie zelf geen godsdienst heeft, kan onverschillig zijn omtrent de godsdienst van een ander. Elke overtuiging poogt zich mede te deelen - dus ook de godsdienstige. Heb ik mijn' broeder lief en meen ik een beteren

weg tot geluk te kennen, dan poog ik hem op dien weg te brengen. De godsdienstige mensch is van nature een edele proselietenmaker; de vrijgeest alleen wil dat iedereen op zijn eigen *façon* zalig wordt. Hij wil dat men er zich niet om bekommere, of iemand Jood, Turk of Christen is, als hij maar een eerlijk man is. Ik vreeze, dat ik mijne eischen van eerlijkheid niet verder zal mogen uitstrekken dan dat mijn beminde naaste zich uit 's regters handen weet te houden; want zie, eerlijk is in het oog van den Christen alleen de man, die uit edele beginselen, met zelfverloochening handelt, en ervaring zoowel als Christendom leeren, dat zelfzucht, eigenbelang den mensch, die niet door den Geest van Christus is hervormd, maar al te ligt van den weg der eerlijkheid aftrekt. Ik moet, wil Donkersloot, een scherpe lijn trekken tusschen ons eeuwig en ons tijdelijk belang: ‘ons tijdelijk belang duldt een betamelijk egoïsme.’ Zoo zal 't wel gaan: als mijn geliefde broeder een gulden meer verdient dan ik, mag ik hem wel in de wielen rijden, maar als hij mijn God lastert, moet ik zeggen: och, dat zijn van die huiselijke zaken, laten we ons daar niet meê bemoeijen. Dat gaat zeer goed, als mijn God mij maar minder waard is dan een gulden. Liefhebben, allen elkaêr maar liefhebben, - behalve als 't op den gulden aankomt -, Jood, Turk, Roomsch, Protestant. Maar waaruit moet die liefde voortvloeijen, wat is haar basis? 's Menschen hart? Och, kent gij zoo weinig uw eigen binnenste, kent gij zoo weinig de geschiedenis; weet gij het dan niet dat den mensch, dien Christus' Geest niet herschiep, eigen eer, eigen lust, eigen leer, eigen God te lief is dan dat hij die van een ander verdragen zou? Ziet eens, hoe verdraagzaam het ongeloovige Sadduceëndom in de eerste, het ongodsdienstige Romeinendom in de drie eerste eeuwen is. Alleen wie uit God geboren is heeft lief.

De godsdienst zooveel mogelijk op den achtergrond, - is uw stelling. Gaarne vergeven wij u die stelling: het minste deel van de dwaling komt voor uwe rekening: het meerendeel, voor rekening van de mannen, die in naam der godsdienst gestreden hebben en strijden tot op dezen dag, voor eigen stelsel, eigen invloed. Op hen de verantwoording van het miscrediet, waarin godsdienst en Christendom komen bij menigeen die walgt van zooveel haarkloverij, geestelijken hoogmoed en verdoemzucht. Op de Roothaan's en de Groen's drukt de schuld van veler afkeer van het Christendom. Maar toch - een ander drage de schuld - gij dwaalt.

De godsdienst zooveel mogelijk op den voorgrond.

De godsdienst bij alles, in alles, boven alles.

Het Christendom is de meest ware godsdienst.

Maar het Christendom is geen stelsel, geen begrip, geen leer, geen wijze van God te dienen.

Het Christendom is leven.

Een leven van zelfverloochening, van liefde.

Wie Christen is heeft lief.

Wie Christen is, is ootmoedig.

Hij strijdt niet voor eigen begrip, eigen leer.

Hij strijdt alleen tegen de zonde. Tegen alle zonde.

Het meest tegen de zonde, die zich als godsdienst maskert.

Maar ook dan nog heeft hij den zondaar lief.

De Christen waardeert het beginsel,

dat den broeder drijft om God te eeren; hij waardeert de betrekkelijke waarheid, in elken godsdienstvorm aanwezig; aan die waarheid zich aansluitende, poogt hij den broeder tot hooger waarheid op te voeren.-

Doctor Donkersloot, laat ons toch niet doodbloeden, omdat een paar van uw patienten congestie hebben.

Doctor Donkersloot, gij wilt Jood en Christen gelijk stellen in den Staat. Vergeet het niet, dat de basis van ons staatsgebouw, dat de zenuw van ons volksleven het Christendom is.

De eed, de regten der vrouw, de monogamie moet uit onze wetgeving en zeden verbannen worden, wanneer gij den Staat wilt ontchristelijken.

Gij werkt Rome in de hand. Nog niet lang geleden deed een Jezuïet dezelfde eischen als gij.

Hij wist het wel, dat de reactie tegen ongeloof - bijgeloof heet; dat de mensch, wien men nu zijn God ontneemt, straks zijn Ave Maria prevelt.

Ben ik onverdraagzaam in uw oog? Ja, tegen uw liberalismus, zoowel als tegen het ultramontanismus en het orthodoxismus.

Er zijn er, Goddank! meer zoo als ik.

Gij, leer het Christendom waarderen, eer gij het in een afgelegen hoek wilt jagen; gij, bestudeer de ziekte, eer gij geneesmiddelen voorschrijft. Gij kent de kwaal niet, daarom is uw geneesmiddel vergif.

M-O.

Memorie aan den koning, enz. door R.F. Baron Van Raders, rakende zijn bekomen ontslag als Gouverneur der Kolonie Suriname, met daartoe behoorende Bijlagen enz. 2^{e} druk.

Het verheugt ons inderdaad, dat de heer Van Raders het noodig heeft geacht, bovenstaande *Memorie* met hetgeen er tot toelichting van dienen kan, in het licht te geven en het verheugt ons niet minder, dat reeds een tweede druk daarvan noodzakelijk is geworden, omdat wij ons vleijen, dat het onbevooroordeelde publiek, na kennisneming er van, niet langer met zijn oordeel verlegen kan zijn en omdat wij gelooven, dat dit oordeel allezins ten gunste van de Regering, bepaaldelijk van den Minister van Koloniën, zal dienen uit te vallen. Men versta ons wel; wij verheugen ons niet, den Baron Van Raders in het ongelijk te moeten stellen; integendeel het smart ons, dat een man van eer als hij, na langdurige trouwe diensten, uit eene eervolle betrekking verwijderd werd; maar daaruit, dat iemand man van eer is, volgt nog niet, dat hij overal op zijne plaats is en bij een conflict tusschen de Regering en een bijzonder ambtenaar zien wij liever, en hierin rekenen wij op de algemeene sympathie, het gelijk

op de zijde der eerste dan op die des laatste.

Het beheer van afgelegen koloniën, onder onmiddellijken invloed van het moederland, heeft onbedenkelijk veel bezwaren in, en zoo lang men meent, dit stelsel te moeten vasthouden, achten wij het een duren pligt van iederen burger, maar vooral van de leden der wetgevende magt, om zich zoo min mogelijk te mengen in maatregelen van bestuur, immers zoo lang men de overtuiging, dat te goeder trouw en in het waarachtig belang van het algemeen gehandeld werd, eer dan van het tegendeel koesteren mag. Het geven van bepaalde instructiën kan zoo belemmerend, het gunnen van groote vrijheid kan zoo gevaarlijk zijn, dat men, om zoo veel mogelijk alle klippen te vermijden, waarlijk geen andere uitkomst ziet, dan zijne toevlugt te nemen tot brave, bekwame, geniale mannen, die het juiste midden weten te houden en niet schromen, al moet het ook hun post hun kosten, in enkele gevallen eene groote verantwoordelijkheid op zich te laden.

Zulk een man nu, was, onzes bedunkens, de heer Van Baders niet, en daarom deed de Koning wel, hem op voordragt van zijn ministerraad zijn ontslag te geven: want ons komt het voor, dat de zaak niet uit het oogpunt van regten moet beschouwd worden, maar uit het oogpunt van de roeping der Regering. De heer Van Raders kon dus, hij kon ook anders gehandeld hebben; altijd was hij door zijne instructie gedekt; maar het lag op den weg der Regering, te beoordeelen, of hij verstandig, of hij met bekwaamheid gehandeld had; en daar deze vraag nu niet in het voordeel van den heer Van Raders kon beantwoord worden, daar diezelfde heer reeds meermalen in het beheer van zaken had ingegrepen, waar het op eene bedenkelijke wijze beginselen gold, heeft de Regering hare roeping allezins verstaan, door tot gemelden harden maatregel over te gaan. Het doet hier niets ter zake, of er onder de beambten van het Ministerie van Koloniën al of niet *animositeit* tegen den voormaligen Gouverneur bestaan hebbe: ware dit al het geval, dan zou men nog altijd kunnen vragen, waaraan die animositeit was toe te schrijven en dan zou men welligt ook hiervoor billijke redenen kunnen ontdekken; maar de vraag moet zuiver gesteld blijven: ‘is er in het gedrag van den heer Van Raders genoegzame grond te vinden, om de politieke verantwoordelijkheid van den Minister te dekken?’ en zoo ja, dan hebben derden geen regt, vreemde elementen in hunne beoordeelingen te mengen en zijn verpligt, voor rekening van het geweten van den Minister te laten, of welligt ook minder zuivere drijfveren tot de voordragt van het ontslag hebben geleid. Wij voor ons gelooven dat niet en nemen gaarne aan, dat ook de leden der Tweede Kamer, die deze zaak hebben aangeroerd, alleen uit belangstelling in de nationale eer en uit liefde voor billijkheid hebben gesproken: ware dit anders, wij zouden het moeten betreuren, dat somtijds volksvertegenwoordigers nog andere bedoelingen in het hart kunnen hebben, dan hunne woorden ons regt geven, te gelooven.

Wij achten dit weinige genoeg voor hen, die uit dagbladen enz. met de bewuste zaak niet onbekend zijn. Voor hen, die er geheel vreemd aan zijn, diene het volgende tot opheldering. Oostenrijksche reders maakten in 1851 voor de eerste maal gebruik van de gelijkstelling hunner vlag met de Nederlandsche, om een schip, *Venezia* geheten, door een Amsterdamsch huis te doen bevrachten.

Toen dit vaartuig reeds gereed was, om de retourlading in te nemen, werd de bemanning door de gele koorts aangetast en bezweek met uitzondering van drie matrozen, die bij notariële acte verklaarden, ongezind te zijn, op dien bodem langer te blijven. Allezins bestonden er nu termen voor het departement der onbeheerde boedels en weezen om den verlaten bodem te benaderen en binnen den gestelden termijn te doen verkoopen, ook zonder dat de consignataris der Amsterdamsche bevrachters tot zulk een maatregel wenken gaf. Gezegde administratie deed dan ook, waartoe zij bevoegd was, maar getroffen door de zeldzaamheid van het geval en door het gewigt van de mogelijke gevolgen raadpleegde zij vooraf den Gouverneur, of deze ook van de bevoegdheid, die hem zijne instructie verleende, zou wenschen gebruik te maken, om den verkoop van het schip en de charte-partij te schorsen. Deze verklaarde zich, bij gemotiveerd schrijven, daartoe ongezind en de verkoop had tegen een spotprijs plaats. Tegen dit feit nu is de Oostenrijksche gezant in protest gekomen, en heeft voldoening gevraagd, niet alleen voor de door Oostenrijksche onderdanen geleden verliezen, maar ook voor de beleediging der Oostenrijksche vlag aangedaan: want, let wel, men had het schip gedenationaliseerd, er een anderen naam en tevens een Nederlandschen zeebrief aan gegeven.

Zietdaar in ruwe omtrekken het gebeurde met de *Venezia.* Het valt moeijelijk te begrijpen, hoe de heer Van Raders zulk een gedragslijn heeft kunnen volgen. Hij, die vroeger willekeurig in de zaak der te werkstelling van de vrije bevolking over belangrijke geldmiddelen had beschikt en zich daarmeê de verdiende verwijzing had op den hals gehaald naar zijne gehoudenheid tot naleving van het Regerings-Reglement, diezelfde man vindt thans geen grond, om van dat Reglement af te wijken op een punt, waarin het niet had kunnen voorzien, omdat sedert het werd opgesteld, de omstandigheden aanmerkelijk waren veranderd. Wij vinden het ronduit gezegd, stout, dat de heer Van Raders de eene fout door de andere tracht te dekken. Immers, die nu eens te veel, dan weêr te weinig doet, heeft niet het evenwigt hersteld, maar heeft tweemaal gedwaald en begint te verdienen, dat men hem mistrouwt. Het Regerings-Reglement had de scheepvaartwetten van 1850 niet kunnen voorzien en dus ook niet kunnen voorschrijven, hoe te handelen in een geval als het onderhavige, waar het de aanmoediging van handelsondernemingen en de goede verstandhouding met eene magtige mogendheid gold, maar altijd stond er toch in te lezen, dat hij, op zijne verantwoordelijkheid, zoodanige buitengewone provisionele maatregelen zou kunnen nemen, als hij, naar omstandigheden, ten nutte der kolonie zou oordeelen, te behooren. En dat de heer Van Raders toch 't zij door toespraak van derden, 't zij door ingeving van het gezond verstand, een zeker gevoel van dat belang heeft gehad, blijkt daaruit, dat hij, nog in het laatste uur, met eene zekere gejaagdheid alle moeite heeft laten aanwenden om den consignataris van het Amsterdamsche huis te bewegen het schip over te nemen, dat wil zeggen ettelijke dagen na zijn peremptoir schrijven aan de Weeskamer.

Wij houden hier alle aanmerkingen terug over détails en bijzondere personen; ook beoordeelen wij het werk van den heer Van Raders niet als letterkundig product; het was hier de vraag slechts, te beoordeelen, wie scheen gedwaald te hebben, wie niet. Welnu, dan verklaren

wij gerustelijk, overtuigd te zijn, dat reeds in het Handelsblad van 13 Februarij 1852, gelijk nog onlangs korter in het Goudsche Kronijkske billijk werd uiteengezet en dat er minder edele bedoelingen onder schijnen te schuilen, als de Indiër het gebeurde met de Venezia tot tekst gebruikt, om den Minister van Koloniën met zijne aanvallen te vervolgen.

C.

Letterkunde.

Apostelen en profeten. - Dichterlijk album.

Thomas, door B. Ter Haar.
Johannes de Dooper, door A.J. De Bull.

Wij besluiten met twee dichters en twee evangeliesche helden onze beschouwingen van het Dichterlijk Album, dat nu is gesloten, en eene plaats bekleedt onder onze Nederlandsche werken van godsdienstigen smaak, zoo als we laatstelijk hoorden, terwijl iemand verbeterend er bij voegde: ‘Gij meent: werken van godsdienstigen *goeden* smaak - want niet alles wat, heden ten dage, op het breede veld der gewijde letterkunde, als proza of poëzij, bloeit, mag op het kenmerk van den *goeden* smaak bogen.’ - Het werk is nu tot zoo ver geëindigd, en behelst, zoo als alle menschelijke werken, bij veel goeds en schoons, ook eenige gebreken, die wij, bij voorgaande aankondiging, met gepaste en geoorloofde vrijmoedigheid, en zoo veel mogelijk door gronden gestaafd, mededeelden.

De heer Ter Haar heeft met bijzondere zorg en zeer gelukkigen uitslag, den Apostel des ‘ongeloofs,’ zoo als Thomas hoogst eenzijdig wordt genoemd, bezongen. - Wij zien met welgevallen, dat de dichter, eer hij op de begeestering (verlof en belet voor het woord!) zijner Muze wachtte, en den gloed zijner verbeelding over den Apostel deed schitteren, met bedaarden zin eene schets, een plan heeft gevormd, eene zeer geleidelijke en noodzakelijke opklimming, waardoor de historische waarheid, de eenheid, de orde bewaard blijft, en het dichtstuk als een zamensluitend geheel verschijnt. I. *De Zwaarmoedige;* - II. *De opgang naar Jeruzalem;* - III. *De afscheidsrede;* - IV. *Thomas op Golgotha.* - *De ongeloovige:* - I. *De opstanding;* - II. *Thomas alleen;* - III. *Thomas met Petrus en Johannes.* - I. *De geloovige:* - II. *De verschijning;* - *Zalig zijn ze, die niet gezien en nogtans zullen geloofd hebben.* - Door deze behandeling - zij herinnerde ons aan den homileet, die gewoon is zijne leerrede in schets te brengen - heeft deze dichterlijke bijdrage ongemeen veel gewonnen. - Hier is de geschiedkundige waarheid bewaard gebleven, - tevens zijn de dramatische toestanden als van zelf geboren. - Thomas treedt, geheel ongedwongen, in het heldere licht, waarin hij oorspronkelijk voorgesteld wordt - en de heer Ter Haar behoefde hier niet, zoo als sommigen zijner medewerkers, met angst des

harten, naar een kunstlicht te zoeken, om het profeten- en apostelbeeld, dat hun toegewezen was, van alle zijden te laten - beschijnen en bekijken. - Deze dichter heeft dus de waarde, de beteekenis en den eisch van een dichterlijk bijschrift in het Album verstaan, erkend en gehuldigd, en zich de moeite gegeven om zijne stof meester te worden, vóó dat ze hem overmeesterde. - Wij meenen reeds denzelfden lof gegeven te hebben, op dezelfde gronden, aan den heer Bennink Janssonius bij de dichterlijke voorstelling van Stefanus. - De poëzij is, zoo als wij dat van den heer Ter Haar verwachten, edel en wèlluidend, 't is de echte, ware dichterlijke taal, even ver verwijderd van een mat berijmd proza, als van een parforce-jagt naar Oostersche beelden, naar geweldige beeldspraken, naar gedrochtelijke, overspannen tropen, of naar die geschilderde vlammen, ‘tusschen welke (zoo als vader Van der Palm keurig zegt) wij evenwel staan te huiveren.’ - Uitmuntend is Thomas op Golgotha geschilderd.-Indien de Jonger daar werkelijk geweest is, - wij zullen 't om den wille van den wakkeren dichter maar voor waarheid houden - zal hij niet anders gedacht hebben, dan wij hem hier hooren denken:

> ‘’t Wordt alles nacht voor Thomas oogen,
> Hij voelt naauw dat het aardrijk beeft,
> 't Is hem of heel de schepping sneeft,
> Of weêr de zon haar licht gaat derven,
> Nu zijne ziel - met Jezus sterven -
> Haar licht, haar zon, verloren heeft.’

De ongeloovige, of beter twijfelende, Jonger wordt ons niet minder keurig geschetst, in eenzame overpeinzing, heen en weder dolende in Bethaniëns palmendreven; - het berigt der Verrijzenis, door Petrus en Johannes, in dialogischen vorm, is meesterlijk volgehouden, - de Verschijning is indrukwekkend en hoogst getrouw geschiedkundig behandeld. - Het moet den Christelijken lezer verheugen, dat hier over den ongeloovigen Thomas geen anathema wordt uitgesproken; dat de Apostel juist zóó verschijnt, als het Evangelieblad hem schildert, en dat der warme, der gloeijende liefde van den miskenden Jonger, door den dichter Ter Haar alle regt is wedervaren. - Voor de deklamatie, of mondelinge voordragt is deze dichterlijke levensbewerking in alle opzigten geschikt; - de kracht der poëzij, de zuiverheid van het rijm - de vloeijende regels, die niet horten, stooten of brommen - maken deze zeer verdienstelijke bewerking tot een parel aan de kroon van het Album, om eene zeer gewone vergelijking eens weder te bezigen. - Waarom zouden dergelijke ernstige gedichten niet mogen gehoord worden in de kringen van jeugdige beoefenaren der schoone kunsten, of wel in onze meer en meer gezochte Rederijkerskamers, alwaar ze althans niet minder gepast zouden zijn, dan menig langdradig drama, vol gruwel en moord, en vol alexandrijnen; of menig over-dartel en tamelijk onkiesch kluchtspel, waar men zich groot geweld moet aandoen om over zekere (onaardige) aardigheden te lagchen, die welligt vrij wat meer in den goeden smaak (?) vielen der voorvaders. - Wij brengen den heer Ter Haar den dank voor zijne zorg en moeite bij het ontwerpen der dichterlijke bewerking, en waarderen het talent, hem geschonken, 't geen hij dienstbaar maakte om het Dichterlijk Album te versieren en in waarde nog meer te doen stijgen.

De heer De Bull heeft *Johannes de Dooper* op eene andere wijze behandeld. - Zonder de waarde van het dichtstuk te willen verminderen ('t is, zoo als wij dit hier mogten verwachten,

treffelijke poëzij), had toch inderdaad het grootsche, dreigende, verhevene, edele beeld van den *eenigen* dooper, eene meer uitvoerige, krachtige bewerking geeischt. - Indien de heer De Bull, even als de heer Ter Haar, de geschiedkundige perioden in het leven van Johannes bedachtzaam had geordend, telkens de lijst en het doek voor een of meer tafereelen eerst gereed gemaakt, en alzoo in ontwikkelende opklimming het prachtige Johannes-beeld uitgewerkt - voorzeker! wij zouden eene waardige parallel met den Thomas van den heer Ter Haar gezien hebben. - Waarlijk, het schijnt alsof meer dan één onzer rijkbegaafde Muzenzonen in den waan verkeerden dat dergelijke geloofshelden, mannen Gods, met eenige dithyrambische coupletten, met eenige los daarheen geworpene natuurbeschrijvingen, of opeengehoopte vergelijkingen - *voldoende* geschetst en bezongen waren! - De verhevene, echt Evangeliesche gestalte van den dooper, de man, die de bijl aan den voet des booms durfde te leggen - de stem des donders in de woestijn voor den zondaar, de dooper met water, maar ook met het vuur van Gods woord - deze komt in dit gedicht te flaauw, te omneveld, te krachteloos op het papier. - De heer De Bull vergeve ons die vrijmoedige aanmerking, wij mogten haar niet terughouden. - Zekerlijk, de boetrede van den laatsten der Profeten van Israël is wel woordelijk genoeg overgenomen, - maar wij *zien*, wij *zien* den Dooper niet in zijne reuzenkracht. - Ook is de beschrijving van den doop des Heeren niet met dien gloed teruggegeven, welken wij van den anders zoo krachtigen dichter, die ons hier weder te gemoet komt, mogten verwachten - en nu de rijke geschiedenis van 's Doopers bloedigen dood wordt ons in een viertal korte coupletten even - herinnerd -! Wij wenschten dat alle opregte vrienden der Nederlandsche Muzen, dus ook van die des heeren De Bull, hem eene kleine boete wilden opleggen, deze: om nog eens, vroeg of laat, is het dan ook niet in het Album, een tweeden, een anderen, een waren Johannes de Dooper te schetsen en ons te schenken - hem is daartoe rijkelijk de gave der goddelijke kunst verleend. - Moge de heer De Bull nooit en nimmer zijne Muze, waar en wanneer ook, op nonactiviteit plaatsen.

Wij eindigen onze aankondigingen der verschillende dichterlijke tafereelen door onze thans levende Muzenzonen geleverd, met de woorden van Schiller in Don Carlos -: '*Ich habe das Meinige gethan. - Thun Sie das Ihre. -*' Merkwaardig was ons, en welligt ook den lezer van dit Tijdschrift, de eigenaardige, dikwijls zeer afwijkende wijze, waarop de bewerkers hunne taak volbragten - hoe ze allen het kenmerk der individualiteit medebragten en behielden: - hier de bruisende kracht - daar de streelende natuurbeschrijving - hier de blik op het inwendige gemoedsleven geslagen - daar alleenlijk het uiterlijke der toestanden geschetst. - Bij elke aankondiging, is ons tevens de groote moeijelijkheid duidelijk geworden, om inderdaad *gewijde poëzij* te laten hooren, die aan de billijke eischen der kunst voldoet - om zich niet te laten wegslepen door de kunst en den kunstvorm alleen, maar het vrome, het Christelijke, het ware Evangeliesche element in zichzelve op te nemen, en *daardoor* bovenal het tafereel van den Profeet en Apostel als te bezielen, te heiligen, te verheffen. - Aan dezen eisch hebben onze dichters zekerlijk *niet*

steeds beantwoord, zoo als we meermalen aantoonden. Intusschen is deze bundel thans volledig, ook met de platen (die zeer verschillend van waarde, vooral van geschiedkundige, altijd ‘vermoedelijke’ waarheid), zijn - een hoogst verblijdend teeken van den letterkundigen tijd. - Een sierlijk, keurig uitgegeven boekwerk, dat in onze beschaafde huisgezinnen eene duurzame plaats moet bekleeden, dat nevens de ‘Bijbelsche vrouwen’ nergens moge ontbreken. - Wij koesterenden wensch, dat dergelijke kunstwerken van stichtelijken aard, alwaar de namen van onze meest bekwame, ja zelfs beroemde dichters ter aanbeveling staan, in de boekenen huiskamers van onze groote en beschaafde wereld mogen gevonden worden, en zij, die het tamelijk kostbare boek kunnen betalen, zich niet schamen om het dichterlijk Album in de hand en ter harte te nemen, te midden van den storten zondvloed van buitenlandsche geschriften, waardoor de rijken en grooten der wereld dikwerf zeer *verarmd* en *verkleind* worden!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Kinder-litteratuur.

III. De kleine Generaal, of met God is alles mogelijk, naar het Hoogduitsch van Ernst Fritse. - Nijmegen, J.F. Thieme.

Men heeft gezegd en moge het zelf verantwoorden -: ‘als de buren - de Duitschers en de Franschen, ons niet hielpen in den letterkundigen nood, wij kwamen er niet - we moeten met onze buitenlandsche hulptroepen de zaken aan den gang houden.’ - 't Is gedeeltelijk waar - wat ons goeds en degelijks, ook voor de kinderwereld, van buiten af wordt aangeboden, moge, behoorlijk getoetst en beproefd, burgerregt verkrijgen. - Zoo leeft onder en bij ons vader Schmid, met zijne ‘paascheijeren’ en allerlei liefelijk kindergoed - en heeft zijne brieven van naturalisatie, niet uit den Haag alleen, maar van alle zijden bekomen, boven al van de heeren boekhandelaars. - ‘De kleine Generaal’ is een zeer lief, onderhoudend en nuttig kinderboekje, eigenlijk een werkje voor knapen en meisjes; meer geschikt voor de aankomende zonen Adams, dan voor de kleine dochteren Eva's. - De held der geschiedenis moet, even als puer Ascanius, ‘veel dragen, en zwoegen, en lijden,’ maar komt eindelijk, na verbazend veel lotwisseling, te regt. Er komt van alles in voor wat een jeugdig menschenpersoon kan eischen -: veldslagen, generaals, verwondingen, tegenspoeden, en boven al Frits de Groote, de goede, de krachtige - zoo een koning nog uit de ‘oude doos,’ die eene klassieke tint medebrengt, en iets *meer* heeft gedaan dan eten, drinken, slapen, jagen, en posten begeven. - De

kleine generaal komt er wel eindelijk boven op - maar, o wee! - aan het einde - verliest hij één been - maar behoudt gelukkig het andere - de twee meesters wevers, Braune en Utrecht, zijn bijzonder goed en naar het leven geteekend. - Wij hebben den braven Braune regt lief gekregen - potztausend, een kerel van beginselen! - Moge ook dit *zeer* keurig uitgevoerde boekske, waar vader Frits van Pruissen u aan de voordeur op het plaatje reeds opwacht, onder brave kinderen eene plaats vinden, en niet verloren gaan in de kinderbibliotheek, die zich mede geweldig begint uit te zetten. - Als een presentje aan goede kinderen, vooral jongens, is het boekje bijzonder aan te bevelen, en zal zekerlijk ook zijn weg wel vinden, van Nijmegen uit, door het geheele 'kinderlievende vaderland.'

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het letterkundig meteoor in het westen.

Uncle Tom's Cabin.
La Cabane de l'oncle Tom.
La Case du père Tom.
De Negerhut.

> Fama....
> Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
> Parva metu primo, mox sese attollit in auras.
> VIRGILIUS.

I

Wanneer M^{s}. Beecher Stowe in de dagen der Profeten of der Orakelen geleefd had, zoude zij aan hare wieg met den Genius des letterkundigen roems gezien zijn, die haar, even als bij Pindarus, volgens Horatius, de lippen aanroerde. - Welligt heeft de uitverkorene Amerikaansche, de gevierde vrouw, in den middagzonneglans van letterkundig 'gerucht,' tot heden toe minder gevonden, dan zij verwachtte - en weder, van eene andere zijde, veel meer dan zij verlangde. - Naar ons vermoeden en de ons bekende levensbijzonderheden der schrijfster, is het hare hoofdbedoeling niet geweest om eigenlijk 'opgang' en 'furore' te maken. - Zij wenschte zekerlijk in de eerste plaats de sympathie, het medegevoel harer landgenooten op te wekken, en meer zijdelings op de hangende slavenquaestie terug te werken. - Indien wij ons niet vergissen, zal de Christelijke en daarom *nederige* vrouw, eerst verrast, toen verbaasd, later verlegen en eenigzins ter nedergedrukt zijn, door den verbazenden indruk welken hare tafereelen voortbragten; eerst in het Westen, toen in het Oosten, en nu reeds Noordwaarts. - Immers bij waarlijk

Christelijke zielen (en wij zullen M^{s}. Stowe daar geene plaats kunnen weigeren), ontstaat een eigenaardig gevoel van vernedering, een gevoel van onvermogen en onwaardigheid, juist dan, wanneer de eer der wereld en de lofbazuinen der menschen zoo sterk worden vernomen. - Als de zielen schaamrood konden worden, zouden we vermeenen dat ze, in dezen toestand, over haarzelve moesten blozen. - Van de andere zijde beschouwd, zal de Amerikaansche zuster eene zeldzame vergoeding voor hare humane-letterkundige pogingen gevonden hebben, in de schier onverdeelde toestemming, welke het gevleugeld tijdschrift en dagblad, ook aan de waardige overzeesche schrijfster zal gebragt hebben; een jubelkreet is zeer spoedig op haren noodkreet gevolgd; wij mogen van deze eenvoudige predikantsvrouw zeggen, wat duizendwerf is gezegd van Julius Caesar -: hij kwam - zij kwam - hij zag - zij schreef - en overwon. - Deze ongezochte overwinning pleit ten sterkste niet alleen voor de heldin met hare zwarte legerbenden, den onvergelijkelijken Uncle Tom vooraan, dan wel nog sterker voor de *overwonnenen:* - de honderdduizenden, die met de Cabin zijn ingenomen, en dáár op eenmaal den reinen weerklank vonden van een nog omsluijerd zielsgevoel, hetwelk de zuster uit Amerika als met Circes tooverstaf deed ontwaken, en wel in volle kracht. - Uit een humaan, zedelijk, godsdienstig oogpunt beschouwd, is de indruk op, en de toestemming der beschaafde wereld, zoo spoedig na de verschijning van den zwarten christenheld, hoogst merkwaardig, en in zekeren zin eene onwillekeurige lofrede op onze negentiende eeuw, die, inderdaad van zoo vele zijden aangevallen, belasterd en gehavend, door deze geestdrift voor de zaak der menschheid, zeer gunstig wordt gerehabiliteerd. - Wij beweren dat de Cabin een toetssteen is geworden voor de thans bestaande, algemeene stemming der menschen, die lezen en spreken kunnen en mogen; dat dit boek geschikt was om de leer van het menschelijk bederf uit, van en door Eva en ook door Adam, te wederleggen - en ons te overtuigen dat er in de zielen der (in zonden geboren) Adams- en Eva's-kinderen, na den zesduizendjarigen zondestrijd, een magtig, goddelijk, oorspronkelijk onbedorven gevoel voor regt, voor billijkheid, voor liefde, voor de waarachtige humaniteit sluimert, 't welk door het gif der problematische erfzonde nog niet is besmet - en zich krachtig openbaarde toen de zuster uit verre landen, - met den Christelijken Negerslaaf aan de hand op eenmaal te voorschijn trad - zeggende -: ‘komt en ziet - gevoelt en oordeelt!’ -'t Kon zijn, dat vele lezers en lezeressen die met den Engelschen, den Franschen, of den Nederlandschen Uncle Tom heel wat dweepen, het boek nog niet bepaaldelijk uit *dit* standpunt beschouwden, en daarom verheugen wij ons bovenal om onze vaderlandsche en leesgierige vrienden, dit hooger beginsel, dat boven alle letterkundige waarde of voordeel staat, ernstig te kunnen aanbevelen. - Wij durven en mogen te regt van de Negerhut verklaren, wrat men in dwaze geestdrift van hoog geprezen kunstenaars, virtuozen, zelfs snelvoetige danseressen betuigde - ‘c'est un événement.’ - M^{s}. Stowe heeft, even als de Alpenherder, de zachte, weemoedige toonen der waarheid en des gevoels laten hooren - dadelijk is die toon als van alle bergkruinen teruggekaatst. - Zij heeft juist en diep in de lijdende menschheid gegrepen, en wel zoo diep,

dat naar de getuigenis eener ons waarde lezeres - ‘deze Uncle Tom meer edele tranen heeft doen vloeijen dan er letters op de bladen staan. -’ Vindt ge in die uitdrukking iets dat ons aan Indische, Persische of Oostersche poëzij herinnert - gedenk dan dat onze waarde Eva's dochteren, naar aard en natuur, moeten overdrijven en der tranen tal niet zoo naauwkeurig berekenen als een minister van financiën de cijfers voor het budget. - Inderdaad, als Lord Byron gezegd heeft: - ‘high mountains are a feeling’ - hooge bergen zijn een gevoel (letterlijk vertaald) wij voegen er bij -: ‘Uncle Tom's Cabin is a feeling’ - en nog meer - want van eene andere, meer algemeene zijde, het merkwaardig boek beschouwende, erkennen wij eene stille en zeer nadrukkelijke zegepraal van - het *protestantisme* - of van de Evangeliesch zuivere kracht, ontdaan van het verjaard kerkelijk gezag. - Hoewel, ons ten minste, bij de eerste lezing van de Negerhut, deze zegepraal telkens duidelijker werd, bovenal in den zwarten held der geschiedenis, heeft een kort en kernachtig opstel van een der vaderlandsche, zeer geachte hoogleeraren, Hofstede de Groot, deze overtuiging, hoogst weldadig, bij ons bevestigd. - Wij zullen aan het einde van dit eerste gedeelte van ons verslag eenige zinsneden mededeelen, waaruit blijkt, welk eene waarde door den hoogleeraar aan deze letterkundige bloem wordt toegekend.*) - Onwetend heeft de schrijfster, te midden van hare blanke dwingelanden en beulen en zwarte christenen van den echten stempel, het christelijke geloof, niet naar de doode letter, niet naar den kouden kerkvorm, niet naar de middeneeuwsche tempelpraal, niet naar de legenden der heiligen of naar de acta sanctorum - aanbevolen - maar naar en volgens en door den levenden, krachtigen, onwederstaanbaren, reinen geest van het Evangelie, zoo als het protestantisme dezen opvat en altijd *moest* opgevat hebben. - Zal onze verstandige en onpartijdige Katholieke broeder kunnen of durven loochenen, dat Uncle Tom, te midden der vreesselijkste beproevingen, eene waarachtige, echte - *devotie* bezit - eene *devotie* des geloofs, der onderwerping, eene Christus-liefde, die, zonder den welbekenden hefboom van eene strenge kerkleer, van kerkpraal of kunstmiddelen, - den slaaf schier tot eenen ‘heilige’ maakt? en al moest ge erkennen dat M^{s}. Stowe - (en zij is immers eene gevoelige vrouw -) een weinig idealiseerde, - gij zult moeten toegeven dat het christelijk geloof zulk eene overwinning zoude *kunnen* behalen - en wel het christelijk geloof dat lijnregt, regtstreeks, uit de bladen der Heilige Schrift in het hart van den zwaar beproefden mensch - den neger-martelaar - wordt afgedrukt. - Uncle Tom is eene eenige, voortreffelijke, ongelijkbare toepassing van het Evangeliesch praktische christendom; eene verdediging, eene apologie van en voor het Evangeliesch geloof, zoo krachtig en aangrijpend, als er ooit apologiën geschreven zijn - van Justinus af tot aan wijlen vader Van Senden. - Uit dezen hoofde zouden wij de Negerhut als een geschenk der Voorzienigheid kunnen beschouwen, als eene opwekkende roepstem, om het zuiver, Evangeliesch, protestantsch levensbeginsel te kennen, te zoeken, te waarderen, en wat nog het best is, in het eigen hart over te nemen. - M^{s}. Stowe heeft duizendwerf krachtiger gepredikt dan eenige honderdtallen predikers, en leeraars, en redemptoristen, al stond zezelve nooit op een preekstoel voor

zaamgeperste toehoorders, al heeft ze nooit door kunstige en gezochte welsprekendheid gepoogd te schitteren en te bedwelmen. - Zij is eene vrouwelijke prediker voor de verdrukte menschheid geworden in hare bezielde tafereelen; zij heeft de leer der liefde en des geloofs in levende beelden uitgesproken, en kwame de verheerlijkte Stichter des Christendoms tot haar, zoo als eenmaal tot Maria, tot haar zoude ook dit woord gezegd worden -: 'gij hebt het ééne goede deel gekozen.' - Ja, dáár is devotie, dáár is zelfverloochening, - dáár is de 'rust der heiligen,' daar is canonisatie, in dat beeld van dien zwarten man, die vertrapt, verworpen, gegeeseld en verzocht tot het kwade, als met ijzersterke armen den Heer omklemt, en zonder wondergaven, zonder bevindingen - laat er ons maar bijvoegen zonder formulieren van eenigheid, of artikels van geloofsbelijdenissen, zonder oud-kerkelijke leerstellingen, eene geloofskracht openbaart, welke onze brave Katholieke broeders en orthodoxen toch wel als zoodanig zullen gelieven te erkennen.- Moge hier of daar de Methodistische kleur (wij zullen niet vergeten dat het groote tragische bedrijf in Amerika speelt) u minder smaken, en zult ge u welligt een weinig ergeren over het visioen, dat de oude negerslaaf heeft gezien, en waarbij het houtsneêplaatje u *al te* aanschouwelijk voorkomt - veroordeel de Christelijke zuster niet alleen dáárom - zij moest in haren held de zegepraal der christelijke kracht tot eene volkomenheid doen rijpen, die u deze sterk gekleurde bladzijde daarom niet zal doen verwerpen. - Wij verheugen ons billijkerwijze dat de Cabin, ook in ons vaderland, gunstig is ontvangen, en vlijtig gelezen wordt door menschen van allerlei alooi. - Wij verwachten mede, als de eerste geestdrift is bekoeld, de aanmerkingen en tegenwerpingen van de 'ehrenfeste heeren raden en schepenen in den lande,' die met de schoolmeestersplak gewapend, hier en daar de feilen met eene ongehoorde, boven *alle* verdenking hemelhoog verhevene, onpartijdigheid, in dit menschenwerk zullen kenbaar maken, vooral waar zij deze *typen* aan de strenge eischen der kunstregels onderwerpen, en wat in de Negerhut hun te zwart was, als te wit, en wat daar te wit was, als te zwart zullen gelieven voor te stellen. - Wij voor ons wenschen in eene volgende aflevering dit verslag voort te zetten, en over het merkwaardige boek zelve meer bepaald te spreken, terwijl voorzeker alsdan ook de Nederlandsche Negerhut, onder de veilige voogdijschap der heeren Mensing en Kruseman geplaatst, volbouwd en voltooid zal zijn. - Waarschijnlijk zal onze beschouwing dan meer welkom aan den vaderlandschen lezer zijn, die zich tot heden toe met de Engelsche en Fransche Cabin's heeft tevreden gesteld.-

Spiritus Asper en *Lenis.*

*) 'Maar de edele en de begaafde Schrijfsterzal niet alleen dit doel bereiken,'t welk zij zich uitdrukkelijk voorstelde; zij zal niet alleen de slavernij voor altijd hebben gebrandmerkt, in de overtuiging aller verstandigen, als den grootsten vloek voor slaven en heeren beide: zij zal nog eene uitwerking, bedoeld of niet bedoeld, bij velen te weeg brengen. Zij zal het ware christendom, dat der kinderkens en eenvoudigen, meer doen kennen en meer als het eenige ware en zaligmakende doen achten.

Door het ware christendom wil zij de

eigenaars zien opvoeden tot dien liefderijken en regtvaardigen zin, dat zij hunne slaven vrijgeven, en de slaven tot dien ijver, die werkzaamheid, die naauwgezetheid, dat geloof en die liefde brengen, dat zij als slaven getrouwe dienstknechten, als vrijgelatenen brave burgers worden.

Doch wáár vindt zij nu het ware christendom? Niet bij de predikers der kerk, die zeer orthodox bewijzen, dat Noach Cham vervloekt heeft, om een dienstknecht zijner broederen te zijn, zoodat de slavernij van Cham's nakomelingen eene ordening van God is; ook niet bij de brave wettische, op catechismus en leer bouwende vrome zielen, die, hoe achtingswaardig ook, toch de regte zaligmakende kracht des christendoms niet duidelijk genoeg kennen, om er de wereld door te veroveren; natuurlijk ook niet bij de ligtzinnigen, die den naam van Christenen dragen, er de eene en andere groote gedachte uit overnemen, en overigens voor hun vermaak en genot leven.

Zij vindt het ware christendom bij eenvoudige, arme, kinderlijke zielen, bij Thomas, den slaaf, bij Eva, het kleine kind van een rijken slavenhouder.

En waaruit putten deze hunne christelijke kennis? Uit den *Bijbel.* Hunne christelijke levenskracht? Uit het *gebed.*

En wat is in den Bijbel hun hoofdzaak? *Jezus Christus.* En in Jezus Christus hoofdzaak? Zijne *liefde*, waardoor Hij elken, ook nu nog levenden mensch, met eene nu nog voortdurende liefde omvat, hem leidt en ondersteunt, hem reinigt en heiligt, en door lijden tot heerlijkheid voert.'

'Het is waar, in een romantisch kleed wordt dit alles ons voorgesteld; maar die wezen en schijn kan onderkennen, gevoelt, ook zonder de verzekering der Schrijfster, dat alleen de inkleeding en namen verdicht, de voorvallen geschiedkundig waar zijn. En daarvan kan zich ook ieder overtuigen, die wil nagaan, welk het christendom is der trouwe, eenvoudige, kinderlijke zielen onder ons, die Jezus Christus uit den Bijbel leeren kennen en in 't gebed kracht en moed scheppen voor de bezwaren des levens. Nooit vond ik bij hen een ander christendom dan dat van Thomas en Eva: *het christendom der liefde.*

Dit christendom der liefde, aan kinderkens en eenvoudigen geopenbaard, dit christendom der heilige en heiligende liefde, ook wetenschappelijk te verdedigen tegen de verstandigen en wijzen dezer eeuw, tegen de pharizeën en letterdienaars, weetheiligen en vergoders van begrippen, die het ons trachten te ontrooven, is de schoone taak, welke *de Morgenster* zoekt te volbrengen.'

P. HOFSTEDE DE GROOT.

Morgenster, n° 29.

Rijmelarij.

Aan den Redacteur van den Tijdspiegel.

Amice!

Zie hier mijne miniatuur-recensie van dingen, die eigenlijk beneden de kritiek van den Tijdspiegel zijn, en waarvoor gij later, dunkt mij, wel een afzonderlijke rubriek kondt stellen: Scheurpapier. ‘Ontvangen en vernietigd zijn de volgende werken.’ - Er zijn zoo vele ongelukken door brand ontstaan, en er wordt zoo veel water door de dichters aangebragt, dat wij, den brand blusschende, nu gevaar loopen door den zondvloed verdelgd te worden.

Landelijk Tuiltje. Ernst en Luim, door A. Hoogwerf, Heelmeester te Strijen. Uitgegeven ten voordeele van de door Brand geheel Beroofden te Simonshaven. Rott. Gebr. Hendrikse.
Kleine Gedichten voor de Lieve Jeugd, door een Student. Vierde druk. Amst. J.C. Spijker.
Bloemtuiltje voor de Jeugd, bestaande in een tweede tiental Liederen. Woorden van J.A. de Hoog. Muziek van J.G Schmitz. Haarlem J.B. van Logchem, Jr.

Dat een heelmeester terstond waar hij van brandwonden hoort, ter hulpe snelt met water, pleisters en heelmiddelen is niet vreemd en kwaad. Dat ter genezing ook een zeer waterachtig Landelijk tuiltje wordt aangewend, is mogelijk goed; wij kennen de kracht niet van dat middel en wisten niet eens den naam in ons gewoon Hollandsch over te brengen. Maar dat doet ook niets ter zake; de taal zelfs der chirurgie is ons vreemd. Moge 't middel maar helpen. Gij verlangt immers niet, mijnheer de heelmeester, dat wij na 't gebruik het landelijk tuiltje in bloemenmand of ruiker plaats zullen geven?

Dat een student zich in de studie verdiept van Van Alphens Kindergedichtjes en deze zoekt om te werken en op zijn tegenwoordig leven toepasselijk te maken, en zoo als het uit den vierden druk schijnt te blijken, voldaan heeft aan eene wezenlijke behoefte bij zijne medestudenten, moge als een bewijs voor den geest en de geestigheid, die men in onze dagen onder Minervaas kinderen aantreft, worden begroet. Het zal wel wat al te dwaas en ploerterig zijn om te meenen, dat men alzoo de eer van Van Alphen te kort doet, die bij alle metamorphosen en navolgingen, waartoe een student of een heer de Hoog zijne kindergedichten gebruiken wil, steeds zijne plaats zal blijven handhaven. Dies getroost!

De landverhuizers.
Tafereelen uit de koloniën.

Door Ch. Rowcrofft. - Uit het Engelsch door P. Van Os. Te Sneek bij Van Druten en Bleeker. 1852.

Wij zijn niet genoeg met de geschiedenis van bovenstaand boek bekend, om den juisten tijd van zijne verschijning in het Engelsch te kunnen bepalen; maar uit verschillende omstandigheden blijkt, dat het niet meer onder de pas uitgekomene kan worden gerangschikt. Vooreerst bewerkte de heer Van Os zijne vertaling naar den *zesden* druk; ten andere spreekt de schrijver met bittere afkeuring van de *nieuwe* Engelsche armenwet, die, zoo als men weet in 1834 tot stand kwam en eindelijk is in het werk zelf, waar het over de koloniale aangelegenheden van *Van Diemensland* handelt, het jaar 1824 als normaaljaar aangenomen, schoon dan ook op de drie laatste bladzijden met een enkel woord over den toestand in 1838 wordt gerept. Wij nemen de vrijheid, om bij deze gelegenheid den wensch te uiten, dat toch de uitgevers van werken uit den vreemde met het publiek open kaart mogten spelen en dat ze toch aan hunne lezers niet zoo vaak dat licht onthielden, dat alleen uit de kennis van den tijd en de omstandigheden, waarin een boek geschreven werd, kan geput worden. Een boek b.v. als het onderhavige, wordt zoo ligt als vonkelnieuw aangezien, en menigeen rigt zijn oordeel over velerlei zaken geheel in, naar hetgeen hij daarin vond. Dat dit nu eene overvloedige bron van dwaling kan zijn, valt zelfs uit: *De Landverhuizers* gemakkelijk te bewijzen. Wij gissen, dat het boek in 1839 werd geschreven, in een bangen tijd dus voor Engeland, toen de armentax, niettegenstaande die nieuwe wet, weder toenam, O'Connell in Ierland, de Chartisten in Engeland een dreigend aanzien hadden, Indië, China, Noord- Amerika velerlei moeijelijkheden opleverden en 's jaarlijks aanmerkelijke te korten de onrust vermeerderden. Hoe geheel anders zou des schrijvers Inleiding (en bij gevolg de Voorrede van den vertaler) zijn geweest, indien die in 1851 geschreven ware, na de opheffing der koornwetten, na de bevrediging der binnenlandsche onlusten en de beslechting der geschillen met het buitenland en vooral na de invoering der meer vrijzinnige handel- en scheepvaartwetten! Wij twijfelen ook, of de vertaler, indien hij zich niet onwillekeurig op het standpunt van den schrijver in 1839 had geplaatst, wel in zulke algemeene termen over de weldaden zou gesproken hebben, die er uit een welgeregeld en stelselmatig plan van kolonisatie voor de *aan den kanker van overbevolking en concurrentie* lijdende maatschappij zouden kunnen voortvloeijen. Sedert 1839 heeft de Staathuishoudkunde de denkbeelden over kolonisatie van Staatswege gelijk over die

beide kankers aanmerkelijk verhelderd en althans doen zien, dat over die onderwerpen geen phraseologie te pas komt.

Wij zouden welligt deze aanmerkingen hebben teruggehouden, indien wij bloot een Roman hadden moeten aankondigen; maar daar de schrijver het utile dulci, daar hij de bevordering der sociale belangen heeft op het oog gehad, meenden wij koopers en lezers van het werk niet geheel onkundig te mogen laten van hetgeen zij hier te wachten hadden en van het oogpunt, waaruit zij het dienden te beoordeelen. Want inderdaad! koopers en lezers wenschen wij het van harte toe, en wel van tweederlei soort. Vooreerst kan het niet missen, of zij, die in lectuur eene nuttige verpoozing zoeken en toch ook niet boven het zwak verheven zijn, van gaarne hunne nieuwsgierigheid geprikkeld te voelen, vinden hier, hetgeen zij verlangen en leeren veel, wat zij juist niet wilden weten, met een; en zij, die met kolonisatie niet bekend en welligt nog altijd met de meening behebt zijn, dat het voor een Europeër genoeg is, om zich naar Oost of West in te schepen, ten einde weldra als Nabob terug te keeren, dezulken, zeggen wij, leeren hier het onderscheid inzien, dat er in gelegen is, om met protectiën voorzien naar eene gevestigde kolonie te gaan, waar de geheele half beschaafde bevolking u cijnsbaar is, of om als kolonist naar een onbebouwd land te vertrekken, naast God alleen steunende op uw hoofd en uwen arm en waar ge in ieder inboorling een verbitterden vijand vindt.

De schrijver stelt hier eenen Engelschen huisvader voor, die in 1816, genoopt door financiëlen teruggang, goed vindt, met zijn talrijk gezin zijn vaderland te verlaten, om zich op Van Diemensland te gaan vestigen. Eerst omtrent dien tijd begonnen zich daar vrije planters neêr te zetten, daar dit eiland tot dus verre voor veroordeelden was bestemd geweest. Zoo men weet, is de desertie onder dit slag van volk niet zeldzaam en gemakkelijk valt het te raden, wat men van die wegloopers, die hier onder den naam van bushrangers voorkomen, te wachten heeft. De kolonisten zijn dus aan het dubbele gevaar blootgesteld, dat hen zoowel van deze als van de inboorlingen, die tot het Papoe-ras behooren, bedreigt. Maar in 1817, toen onze Thornley daar aanlandde, was het eiland nog schaars bevolkt, bijna ontbloot van planten, gewassen en dieren en de grond met bosschen en moerassen bedekt. Deze omstandigheden nu geven den schrijver aanleiding, om een zeer levendig tafereel op te hangen van de bezwaren, ontberingen en opofferingen, waaraan de kolonist en niet het minst zijne vrouw zich dient te onderwerpen, van de menigte voorzieningen, die hij behoort in acht te nemen, van de misrekeningen, waartoe hij vervalt, van de teleurstellingen, die hem treffen. Dit tafereel is zeer nuttig voor den onkundige, maar vooral voor wie hem zou willen volgen; en wat betreft de gewrone romanlezers, voor hen is voldoende gezorgd door piquante tooneelen, die voortvloeijen uit den staat van vijandschap, waarin de bushrangers en de inboorlingen noodwendig tegenover de beschaafde maatschappij zijn geplaatst. Onder die bushrangers zijn helaas! ook wel afstammelingen van aanzienlijke familiën, die..... maar neen, wij geven geen geraamte van den romantischen inhoud en laten den lezer liever zelven ontdekken, wie Georgiana was; zonder het hem euvel te duiden, als hij hare geschiedenis niet een hors d'oeuvre vindt.

Wij keeren nog eens terug tot het maatschappelijk nut, dat de schrijver met dit werk heeft willen bevorderen; want wat betreft de vergelijking van hem met *de Foe*, door sommige recensenten gemaakt en tot aanprijzing van het werk triomfantelijk door den vertaler vermeld, wij betuigen, de juistheid daarvan niet te bevroeden, daar het *hier* de neêrzetting geldt in een bewoond eiland, met het doel om in ruime omstandigheden te komen, onder bescherming van een krachtig Gouvernement en in den Robinson het betoog, hoeveel zelfs de ontwikkelde mensch aan eene beschaafde maatschappij te danken heeft, hoezeer hij het dan ook door zijne ontwikkeling ver moge kunnen brengen, als het ongeluk hem tot eenzaamheid op een nimmer te voren bewoond eiland heeft gedoemd. Maar dit daar gelaten, zoo de schrijver aan de eene zijde de landverhuizing met inachtneming van de noodige voorzorgen heeft willen aanmoedigen, aan den anderen kant heeft hij zich niet vreemd getoond van de overtuiging, dat het op den weg der Regeringen ligt, die op groote schaal tot stand te brengen en te bekostigen, en gelijk het gaat met hen, die zich het lot van de min gegoede middelstanden aantrekken, het ontbreekt in de Inleiding niet aan bitterheden, die der Engelsche Regering worden toegevoegd, alsof die de eenige schuld droeg van al het leed, dat voor eenige jaren Groot-Brittanje bezocht. Ook daardoor blijkt het werk reeds eenigzins verouderd te zijn, omdat de overtuiging zich de laatste jaren meer en meer gevestigd heeft, dat eene Regering niet alvermogend is, en dat zij, wat het stuk der kolonisatie betreft, het verstandigst doet, die niet tegen te werken, en zelfs gemakkelijk te maken, maar overigens die zaak aan den ondernemingsgeest der burgers over te laten, omdat bij de uitvoering de kosten zoo verbazend en de baten zoo hagchelijk zijn, dat er een nieuwe last door op de schouders der achterblijvenden gelegd wordt.

Uit een en ander ziet men, dat de Voorrede vrij wat belangrijker had moeten zijn en de Inleiding had kunnen verzwelgen, althans, voor zoover doelmatig was, in zich opnemen. Voor het overige gelooven wij te liever, dat de schilderingen van het leven op Van Diemensland getrouw zijn, omdat de schrijver in die kolonie, naar zijne verklaring, overheidspersoon was. Men zal zich herinneren, dat de Regering er thans zeer toe overhelt, om niet meer veroordeelden derwaarts te zenden, iets waarvan de schrijver vermoedde, dat de tijd zou kunnen komen, ofschoon hij anders nog al met het stelsel van deportatie is ingenomen.

C.

Jaarboekjes voor 1853.

Vergeet mij niet. Muzen-almanak.

Welk een verschil als wij den Muzen- Almanak van vroeger tijd, onder de beschermende hoede van vader Immerzeel, met den tegenwoordigen bundel, die naar het bekoorlijk Negental genoemd is, vergelijken! Hoe is dat korte, dikke propje tot eene slanke, rijzige jonkvrouw, die eenvoudige deern tot eene sierlijk gekleede, tant soit peu opgeschikte dame geworden. Veel hebben de waarde Muzen sedert dat aangeduide tijdperk beleefd, verschillende stormen hebben zij doorgestaan, en het zal haar' maagdelijken schroom niet weinig gekost hebben, om zich tot een huwelijk van convenientie, of was het alléén eene verbindtenis uit belang? met de Vergeet mij niet te laten overreden. Ze zijn intusschen, onder afwisseling van lief en leed, door de hand van verschillende beschermheeren en pleegvaders geschraagd en gesteund, in het land der levenden gebleven, ondanks de profetie van wijlen den gestrengen Braga, die haar in der tijd een aandoenlijken zwanenzang op de lippen legde, maar helaas! zelf in zijne prille jeugd bezweken is tot blijdschap van velen, die altijd open wonden hadden, zoo lang Braga ademde. Thans mogen wij de beminnelijke Muzen als deftige en stemmige matronen begroeten, ze hebben immers haar vijfendertigste jaar reeds bereikt, en dus schier het dubbel van den waren bloeitijd der schoone sekse: tweemaal achttien!! - hoezeer de tijdrekening, altijd een moeijelijk stuk, herinner u slechts de quaestie, wanneer eigenlijk de tweede eeuwhelft begonnen is, inzonderheid moeijelijk is, waar het den leeftijd van dames geldt. Dan - genoeg reeds ter inleiding. Zetten wij alle beeldspraak en heidensche mythologie ter zijde, en zien wij wat de vijfendertigste jaargang van den Muzen-Almanak ons aanbiedt.

De blaauw-gouden prachtband, een term, die immers billijk burgerregt verkregen heeft, bevat inderdaad voortreffelijke stukken, niet alleen van Noord-Nederlandsche, maar ook van Zuid-Nederlandsche dichters, niet alleen van levende, maar zelfs van gestorven poëten, ja, indien wij al wat Zuid- Nederlanders en ontslapenen hebben geleverd, van den inhoud aftrekken, zal er van de 270 bladzijden nagenoeg een honderdtal wegvallen. Tegen het opnemen der gedichten van Noord- en Zuid-Nederlanders in één' en denzelfden bundel hebben wij niets ter wereld; als voorstanders van concurrentie, ook op het gebied van poëzij en fraaije letteren, zijn wij er zelfs meê ingenomen, al meenen wij ook dat de tijd voor een poëtischen wedstrijd tusschen Noord en Zuid nog niet aangebroken is. Misschien is het ook louter een gevolg van de letterkundige congressen der laatste jaren, dat wij de namen en de bijdragen van Blieck, Dautzenberg, Snieders in den Muzen-Almanak vinden. Met het

opnemen der stukken van overleden dichters kunnen wij ons minder vereenigen; niet omdat wij schromen die nalatenschap te aanvaarden, ook niet omdat er geene pretieuse artikelen van waarde in die nalatenschap gevonden worden, maar omdat de piëteit ons verbiedt feilen en zwakheden aan te wijzen, waar het cipresloof en de immortellenkrans boven de graven ruischen.

Waardig opent de heer Schimmel de rij der dichtstukken met *het Schip* (gelijk den bundel met zijn portret). Juister had hij het, onzes inziens, betiteld *het Lied van het Schip*, en daardoor tevens terstond aangewezen dat hij hier voor onze Nederlandsche poëzij heeft willen leveren, wat Schiller voor de Hoogduitsche deed in zijn *Lied von der Glocke.* Het deed ons goed aan het hart, met betrekking tot onze historische herinneringen, dien toon te hooren aanslaan door iemand van het onmiskenbaar talent des heeren Schimmel. Waar zoo vaak in onze dagen door vooroordeel of partijzucht, de roemrijkste bladzijden onzer historie worden verguisd, en iemand, wiens letter- en geschiedkundige kennis wij gaarne huldigen, zich meer en meer als werktuig in de handen eener zekere partij schijnt te laten bezigen, daar mag ook de geestdrift voor de ‘dagen van grootheid en macht’ door de bezielde en bezielende taal van den echten dichter wel krachtig worden opgewekt. Wat ons smartte, 't was dat het niet in meer algemeen verstaanbaren vorm geschiedde. De kunst ontbreekt hier gewis niet, maar de kunst alleen is niet voldoende. Juist zegt de dichter:

> Niets vermag de ruwe krachte,
> Dan beheerscht door de Gedachte:

Zekerlijk zullen sommige lezers regels, als de volgende, volstrekt niet verstaan:

> Uit de lenden der boot
> Flitste een vlamme, wier rood
> Het zwart van den nevel betintte,
> Die dwarlend omhoog steeg en kringde over 't wijd,
> Of 't vendel omhuifde, als weleer in den strijd,
> Bij 't kraken van ribbe en gebinte.

Ligt konden wij er nog ettelijke bijvoegen. Wij betreuren dit te meer, omdat wij zoo gaarne en volkomen onze sympathie betuigen met des dichters denkbeelden, en het doel zijner conceptie van harte toejuichen.

Mina's bede door R. Als onze waarde lezers Mina niet voor een allerliefst wonderdoenstertje houden, dan weten wij 't niet; want haar

> - zilvren zangstem *slaat* de ontroerde harten,
> Die ze lokt in de ooren, *zijden kluisters om*,
> *Zalft* de *slangenbeeten* der verborgen smarten,
> *Kweelt* in 't lindenlommer 't *nachtegaaltje stom!*

Madame Persiani kan bij haar nog gaan les nemen!

Uit Anna's Dagboek. - De twintigjarige heeft open zin voor de natuur, gave van opmerking, dichterlijk gevoel, aanschouwelijkheid van voorstelling, en belooft zeer veel. Dat ze bij haar twintig jaren nog wel wat oefening behoeft, zal zijzelve evenmin ontkennen, als de lezers het in twijfel trekken, maar dat zoowel in haar *Aan Zwitserland* als *Californië* meesterlijke passages voorkomen, is onbetwistbaar. Zij opene haar Dagboek regt dikwijls!

Het *viertal Höltyaantjes* van de Kanter is een liefelijk en welluidend kwartet. De dichter zal nu allengs den geheelen Hölty vertolkt hebben, en verrijke er onze letterkunde meê

De heer van Lennep geeft ons, naar Tannyson, *den heer van Burleigh*, en heeft zoo dikwijls wat beters gegeven, dat wij hem niet euvel mogen of kunnen nemen, wanneer hij niet altijd uitstekends geeft.

De Droom der Nonne, door A. Snieders Jr. - Wanneer de non zoo menschen zielkundig op hare sponde droomend wordt voorgesteld, zonder de poging om de middeneeuwen te verheerlijken, of lofspraken op de kloosters en het kloosterleven te houden, gelooven wij niet, dat ze iemand tot ergernis kan zijn, en geven haar verreweg de voorkeur boven zekere welbekende bagijn.

In *Napoleon* door Laurillard vinden wij eenige opmerkelijke bijzonderheden. Wij vinden er ‘milliarden Hemellingen.’ Wij vinden er voorts, dat Napoleon was ‘de stiefzoon der Fortuin.’ Wij vinden er ook ‘Drie Keizerskroonen in het vuur!’ Het gedicht eindigt aldus:

> Zoo kwijnt hij, tot, met vaste schreden,
> Een vijand voor hem is getreden,
> Die 't bloed in 't hart hem stollen doet:
> De Dood, die, moede hem te sparen,
> Zijn stof tot vroeger stof vergâren,
> Hem voor zijn Regter brengen moet!

De heer Laurillard houde ons ten goede, als wij meenen dat de groote Napoleon dichterlijker bezongen is. Wij herinneren aan Lamartine:

> Son cercueil est fermé! Dieu l'a jugé! silence!
> Son crime et ses exploits pèsent dans la balance:
> Que des foibles mortels, la main n'y touche plus! etc.

Herfstbloemen door Albertine Kehrer - thans zelve een vroeg geknakte bloem! Zij het hoogere zonlicht eener eeuwige lente over haar opgegaan!

Welkom, lieve kleene. (*Bij Daniëlkens geboorte*). - Eene hartelijke uitboezeming van den dankbaren, verheugden vader, den wakkeren van Duyse waardig.

Elia's avondbede op Karmel door Tatum Zubli, niet ondichterlijk en stichtelijk.

Milton's Paradijs verloren - te weten: een fragment van dit reeds verouderd, maar altijd vernieuwing waardig Epos, een *fragment*, anders ware de Muzen- Almanak dit jaar te lijvig geworden! Vooraf eene nekrologie van den dichter Kisselius. Men kent hem in dit genre uit zijne vroeger geleverde proeven, waaraan deze zich waardig hecht.

Waarzeggen verraadt den meesterdichter, gelijk de gravure naar de schilderij van Van Mieris den toovenaar met het penseel.

Dichtkrans van Blieck. Wij wenschten van harte, dat er nooit dichtkransen van minder alooi werden gevlochten.

Levensroeping, door Dr. van Eyk. De dichter meldt ons, om onze sympathie op te wekken, dat hij lang genoeg heeft

> - ‘gereuteld in 't gareel.’

Wat dat was, weten we niet heel precies, maar 't was zeker voor hem onaangenaam. Nu gaat hij ‘naar een verre kust,’ misschien naar Australië? naar China? Och neen! niet eens naar de West. Hij gaat ‘naar 't vreemde friesche strand.’ Hij fantaseert eigenlijk over zijne levensroeping, blijkens het onderschrift, tijdens de inwachting der koninklijke approbatie op het beroep naar de Hervormde Gemeente van Hindeloopen in Friesland, en innige blijdschap vervult hem de ziel, nu hij het doel zijner wenschen nabij is. Zeer natuurlijk! Eenigzins vreemd luidt het aan het slot:

> - Reik mij den herderstaf!
> Geef mij mijn pleeggewaad! -

Wij dachten onwillekeurig aan vader Gozewijn, in Vondels Gijsbrecht, en deze gedachte verwekte een glimlach, 't geen de dichter ons gelieve te vergeven. Wij konden het waarlijk niet helpen!

Huwelijkszang, door Dautzenberg. Zuivere en keurige en kunstige versificatie, die aan Goethe herinnert, gelijk enkele gedachten aan Schiller.

Stemmen in den nacht, door Wijsman, 't Zijn eigenlijk gezigten in den nacht, of fantazijën, van een jeugdig meisje, stervende in geloof en berusting, van een' geredde uit doodsgevaar, van eene moeder, die haar eenig kind verloor, van een wegtrekkenden zendeling, waarbij telkens als referein terugkeert:

> Trouwe wachter op den toren!
> 't Oog ziet uit, de ziele smacht:
> Ziet gij nog geen lichtstraal gloren?
> Wat is, Wachter! van den nacht?

In het vóórlaatste couplet vinden wij:

> De vlam, die voor den afgod gloeit,
> Wordt reeds gebluscht in 't nat der stroomen,
> Dat op der Heidnen voorhoofd vloeit.

Misschien zijn deze regels wel een weinig op zijn Swanenburgsch of à la Jan Vos.

De Bastaard, door Gewin. Een verhaal, dat zich zeer wel laat lezen, vloeijend en los geversifieerd. - De inkleeding geenszins nieuw - te kort is het zeker niet, - twee en twintig bladzijden. Dat helpt huishouden, waarde heer Redacteur!!

Vadersmart en vertroosting, door Viehoff. - Roerend eenvoudig, aandoenlijk, Christelijk. Taal van het hart, die den weg vindt tot het hart.

Impromptu bij een wintertje van Schelfhout, door E. - Wij hadden de schilderij liever dan het plaatje, het plaatje liever dan het vers.

> Waar Schelfhout's hand het doek beroert,
> Daar slaan we op eens aan 't klappertanden.

O wee! o wee!

> Waar E's hand dus 't papier beroert,
> Daar slaan we op eens aan 't tonderbranden.

Hoezeer het wat forsch is om blaadjes uit een Muzen-Almanak tot fidibussen te maken en tot pulver te verbranden!

Uit de portefeuille van Tobias. Eerste proza-stuk. De schrijver heeft Claudius niet ongelukkig beoefend. Het stuk is voor menigen eene oude kennis, en werd zekerlijk als zoodanig met beleefden groet ontvangen en binnen genoodigd.

Van het *Letterlover*, door Dautzenberg, beviel ons n° 2, *De dochter des blinden*, verreweg het meest, en van de *twee Balladen*, door W.J. Mensing, noch n° 1 meer dan n° 2, noch n° 2 meer dan n° 1; maar vonden wij de vertaling van beiden, naar Campbell, gelijk wij die van hem gewoon zijn, dat is: uitmuntend.

De dichterlijke nalatenschap van Brouwenaar, zes dichtstukken, aanvaardden wij met een dankbaar en weemoedig gevoel, en zeiden met Ruysch,

> Uw lauwer, Brouwenaar, was slechts een .. lijkcypres!

Het jagertje van Verschuur, door E. - De gravure had beter kunnen zijn - maar beter, losser, schalker het liedje? - Onmogelijk! neen, onmogelijk!

Een paar trekken uit het beeld van een' arm' dorps-schoolmeester, door A. Snieders, Jr. - Tweede prozastuk. - Zijn proza beviel ons nog beter dan zijne poëzij.

Het verhaal trof ons, en wij moesten onder het lezen het vochtig oog afwisschen. Snieders herinnert dikwijls aan Conscience, somtijds evenaart hij hem.

Paaschkymne, door Ten Kate. - Echte poëzij, waarachtig diep gevoel, schoone welluidende woorden, rijkdom van gedachten, keur van uitgelezen beelden. Een enkele proeve uit vele:

> Het beekjen smelt zijn winterteugels,
> De bloemen klimmen uit heur graf,

De vooglen schudden van hun vleugels
Een daauw van melodiën af.
't Geboomte heft, als palmenmeiën,
De nieuw geboren takken op,
‘Hozanna!’ fluistren de valleiën,
En: ‘Amen!’ ruischt de heuveltop.

Minder behaagden ons deze regels:

Waar 'k eindlijk, eindlijk! U zal groeten,
Mijn Heer, mijn heil, mijn Levensvorst!
En grijpen uw doorboorde voeten
En zinken aan uw broederborst....

daargelaten, of de voeten werkelijk doorboord zijn geworden, - bij den verheerlijkten Levensvorst behooren ze gewis niet. Hoe is 't mogelijk, dat zulk een hymne aan het slot regels heeft als deze:

En 's menschen rede strijkt de zeilen,
Gelijk de zeeman in den storm.

Riekt dat niet een weinig naar Schenkman?

Ada Banjaert, door Hofdijk. Anno 1120. Bravo! heer Hofdijk! de middeneeuwen doorzocht, doorloopen, doordicht en doorkropen als een *banjert* (baanderheer)!

Eene inspiratie op het nevensgaande beeldtjen, door T.K. - Een kleinigheid, die waarlijk geen *kleinigheid* is! Alles behalve!

In de broeikas, door Hasebroek. - Dichterlijk zeker, maar wat broeikasachtig, gekunsteld, en wat geestelijke of vergeestelijkende *Spielerei, à* la Bunyan.

Weerhaanwijsheid, door Beets. - Meer dan ironie, satyre, en wel vinnige, van de echte kwade soort. 't Herinnerde ons aan de Zedelijke Gispingen van den ook in het vak der satyre niet overtroffen Bilderdijk. Misschien is alles niet overal even helder voor elk, en de *grijns* hier of daar wat te hard en te bits bejegend. Intusschen hopen wij, dat de heer Beets ook buiten de satyre moge zeggen:

- Plaag ons niet met wat wij stelsels heeten,
- En knel u in geen keurs....

De Fantazij, door S.J. van den Bergh, waarin hij zichzelven *niet* heeft *overtroffen*, maar *gelijk gebleven* is, en geleverd heeft, wat hij doorgaans doet, als hij soortgelijke onderwerpen poëtisch behandelt, een fiksch en krachtig vers.

Bij de wieg eener weeze, door A. de Visser. - Eene zoetelijke reminiscentie aan het bekende: ‘Wat slaapt het zacht op 't blaauw satijnen kussen,’ enz.

Huisman van Dueren besluit liefelijk den bundel met zijn: ‘*Zuiver is de blanke parel*,’ en hecht in zijn vijf coupletten vijf pareltjes aan de kroon der lieve Muzen.

Als wij nu op ons beknopt verslag terugzien, en er voor onszelven een résumé uit trekken, dan meenen wij in gemoede te mogen verzekeren, dat onze poëzij inderdaad waardiglijk wordt vertegenwoordigd door den 35sten jaargang van den Muzen-Almanak, en wij wenschen den Uitgever, den Redacteur, mitsgaders al degenen die hunne bijdragen geleverd hebben, in een' volgenden jaargang niet minder succes, en steeds meer dichtlievende lezers!

Een hybridisch zestal.

Nederlandsche Volks-Almanak voor 1853, onder redaktie van H.J. Schimmel. Schiedam, H.A.M. Roelants.
Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1853. Negentiende jaargang. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff.
Zeeland. Jaarboekje voor 1853, verzameld door H.M.C. van Oosterzee. Middelburg, de gebroeders Abrahams.
Christelijke Volks-Almanak voor het jaar 1853. Tiende jaargang. Amsterdam, P.N. van Kampen.
Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor het jaar 1853. Met platen. Nieuwe serie. Zevende jaargang. Te Schoonhoven, bij S.E. van Nooten.

Almanak voor Jan en Alleman, voor het jaar 1853. Middelburg, J.K. de Regt.

De redactie van den Tijdspiegel was zoo - nu ja, vriendelijk als ge wilt - ons een paar woorden te vragen over het zestal jaarboekjes, waarvan we hierboven de titels afschreven, en wij hebben gemeend, ze even als ten vorigen jare, bijeen te moeten voegen - omdat dit nu reeds herhaalde malen is geschied. Alle verandering is geen verbetering - en ook in 1853 blijkt dit vaderlandsche spreekwoord een waar woord. We mogen dies voor een man van den ouden sleur worden gescholden, *n'importe.* In Frankrijk ziet men waar al die omkeering toe leidt, en hoe uit zucht naar verandering het goede, dat het constitutionele koningschap bevatte, is verstikt, en hoe de wil van een autocraat, niet minder dan de losbandigheid der socialistische republiek, Frankrijks vrijheid vernietigt, ja, hoe door het aan banden leggen der drukpers, de publieke geest is uitgedoofd bij het volk, dat daar weldra alleen zal loepen aan den leiband der geestelijkheid, die weder de piëdestal is van den Keizer, en op welke onderlinge verwantschap men een latijnsch spreekwoord zou kunnen toepassen, dat we echter niet aanbalen, dewijl we er niet geheel gerust op zijn, dat de zoon onzes voormaligen Konings er geen beleediging in zien zou, en wij te veel eerbied hebben voor ons zei ven om, allerminst voor dezen gekroonden '*parvenu*', ter wille eener geestigheid of onvoorzigtigheid, te boeten achter de liefelijke bouten van 't Hoornsche correctiehuis. Gelukkig nogtans dat wij geen censuur kennen als waarmede een andere Keizer zijne onderdanen begunstigt, en welke censuur zelfs zoo bijzonder veel eerbied heeft voor haar gebieder, dat op den Russischen Index het geestige kinderwerkje 'Struwelpeter' is geplaatst, omdat..... de roode diender daarin een baldadigen jongen, die een neger, meenen wij, bespot heeft, in den inktpot stopt, en die bengel, *o profanation des choses les plus saintes!* denzelfden naam voert van - Nicolaas. *Vivent les gens d'esprit!* Maar

keeren wij tot ons zestal terug, waaruit het ons minder moeijelijk valt eene keuze te doen dan menigen kerkeraad, die geroepen is een predikant uit te kippen, welke aan iedereen in de gemeente voldoen *moet*, en welke verkiezingsorde, ten einde dit laatste te beter te bevorderen, weldra plaats zal moeten ruimen voor het uitvloeisel van een negentiende-eeuwsch beginsel: de algemeene stemming der ledematen, zoodat veel, zien wij niet al te zwart, de kleur zal krijgen van dien jongen uit dat andere prentenboek, welke het nieuw geverwde huis had verknoeid, en tot zijne straf, door den man van de kwast, van top tot teen werd beschilderd met die verf, welke het liefst is aan zwakke oogen en bewoners van den Zaankant. Niemand toch, gelooven we, zal het wraken, zoo wij den Nederlandschen Volks-Almanak kiezen, al werd hij haastig verzameld - en tegen den wil tevens, gelijk hij in het voorberigt meldt, van den redacteur - omdat ‘de geachte letterkundige,’ die zich met de bezorging ‘belast had, werd verhinderd om zijn voornemen tijdig ten uitvoer te brengen.’ Wij moeten bekennen dat deze periode getuigt voor de humaniteit van den verzamelaar; want voor menigeen, die het geluk of ongeluk heeft - we laten onzen lezers van dit woord de keuze - om achter de schermen onzer letterkunde te zien, is het geen raadsel, dat de bestemde redacteur van dit jaarboekje bijna de schuld van den dood dezes Almanaks te verantwoorden gehad had tegenover den uitgever, die zeker niet zoo kalm er bij zou gebleven zijn, als de Muzen-Almanak in de Braga, toen deze op haar sterfbed hare andere zusters om zich heen schaarde, en voor zich zoo juist profeteerde. Wij verheugen ons evenwel met den heer Roelants, dat zijn Almanak leeft - en blijken geeft van zooveel levenslust en kracht, als de jaargang voor 1853 verraadt. In waarheid, den verzamelaar komt er eere voor toe, en niet minder ‘zijnen hooggeschatten vrienden,’ die hem behulpzaam waren, en bewezen dat een vriend in nood dubbel vriend mag heeten. Allermeest toonde zich dit Potgieter, al gaf hij twee bekende stukken, maar die gewis door hunne schoonheid diegenen, aan wie ‘Blaauw bes, Blaauw bes!’ en ‘'t Was maar een Weesje’, uitlokten ze nogmaals te genieten, en voor zooveel anderen, voor wie ‘de Gids’ een gesloten boek of een schrik van zijn Leesgezelschap is, een welkom geschenk was in dezen Almanak. Beide onderwerpen aan het volksleven ontleend, verdienden den herdruk in een jaarboekje, dat voor het volk is bestemd - het volk niet in den uitgebreiden zin van Jan en Alleman, (voor wien de Almanak, die dezen titel voert, allerminst geschikt is, en die dus, wat ons betreft, met de afkeuring van al wat aanspraak maakt op degelijkheid tot lijkrede, als een misgeboorte den dood der foetussen moge sterven!) maar het volk, dat gevoel heeft voor het schoone en liefde voor het goede in onzen landaard, het volk, dat weet te waarderen wat onze letterkunde voortreffelijks oplevert, en dat door onze letterkunde wil worden verbeterd waar het toestanden ziet geschetst, die het dikwerf zelf heeft opgemerkt met open zin en open hart. Dat Potgieter deze laatste eigenschappen bezit heeft hij meer dan eens bewezen, meesterlijk bewezen, en zoo ergens ook in dit tafereeltje uit de dompige mistige hoofdstad, waar eene dochter uit het heldere frissche Gelderland het slagtoffer wordt van de liederlijkheid - waarom het woord niet gebezigd? -

van een eerloozen wulp, die haar door 't uitzigt op mooije kleederen aan haar Wouter onttrochelt en haar de schande doet brengen over hare moeder, het Blaauw-bessenvrouwtje, heerlijke type van oud-vaderlandschen zin en christelijke onderwerping. Menig auteur kan uit dit stukje leeren zijn voordeel te doen met het meest dagelijksche dat hem omringt, en te gelijk wat *afronden* van eene schets is, al raden wij hem tevens aan Potgieter niet te volgen waar hij niet *onze* Potgieter is, dat wil zeggen: de man van diep, innig, vaderlandslievend gevoel, maar de man die houwt en hakt en nurks ziet in een booze luim en afbreekt, terwijl hij hekelt en dikwijls onverdiend hekelt, waar het niet strookt met zijne inzigten en misschien ietwat teleurstelling in het spel komt - omdat de altijd geliefde populariteit toch niet zoo geheel verwerpelijk is. Hem toch die Göthe zoo door en door kent, kan het niet onbekend zijn wat de groote meester omtrent Uhland schreef. Met de hand op het hart, dan maakt Potgieter zelf zich schuldig aan wat hij in anderen niet schijnt te kunnen dulden - *poseren.* 'Krijn de Veerschipper' van den verzamelaar - want wij maken voort naar dit in zijn aard niet minder verdienstelijke stuk - 'Krijn de Veerschipper' heeft eveneens ons hart gestolen als 'Blaauwbes.' Schimmel schetst er den man in zonder eenige beteekenis, die, als een trouw beeld van het heirleger holhoofdige schreeuwers vóór 1848 en van dat eigen gedenkwaardige jaar, door het voeren van oppositie een zeker gewigt zich had weten te verwerven op zijn dorp en na den dood des waardigen burgemeesters, wien hij het leven niet weinig had zuur gemaakt, eer Krijn assessor was, zelf burgemeester werd, de zaken in het riet stuurde, en zijn piek schuurde zooals het bekende liedje zegt na zekere abdicatie, gevloekt en verwenscht door zijne dorpsgenooten, die hem eerst als een orakel vereerden maar later ook bemerkten, dat leêge vaten het luidste bommen. Dit stukje is met menschenkennis en tact geschreven en een spiegel voor menigeen, die uit eerzucht en staatkundige tinnegieterij zich zou willen verheffen, en waaruit hij leeren kan, dat de hoogmoed komt voor den val en de val het ongeluk meêsleept van het huisgezin, tot welks verzorging ook God ons heeft geschapen. Wij drukken er Schimmel de hand om: hij heeft gezien hoe de kanker der oppositie uit zelfzucht in menig burger-huisgezin zich nestelt en er op gewezen met meesterlijk talent. Dat zijn de gewenschte bijdragen voor een jaarboekje als dat, hetwelk hij nog lang blijve redigeren. Behalve deze beide genoemde prozastukken, bevat het boekske er nog drie. We doen daarvan hulde aan de greep van Dr. Seis in zijn 'Twee Broêrs', waarin we menig zoet zoontje herkenden, dat later de ouders verdriet baarde, en menig verstooten kind, hetwelk de steun werd van het ouderlijke huis; we geven Zimmerman den lof dat hij bij het plaatje een 'Mooije Geertje' ontwierp, hetwelk lief is verteld, al valt ook hier *la forme emporte le fond* niet buiten toepassing; maar wij roemen den onbekenden Jacob, dien wij geneigd zijn zelfs voor een kantoorbediende te houden, omdat niemand dien 'half-blanks-heer bij uitnemendheid' zoo kan schetsen als hij die tot het gilde behoort, en de type een daguerreotype is door de kunst des meesters genomen, en wanneer de nazaat over dit stuk de vierschaar spannen zal, gelijk wij tijdgenooten het doen, gelooven we dat hij er, als wij, liefde voor de waarheid en medelijden met die on-

gelukkigste der onmisbaren in een koopstad, naast geest en vernuft, in zal blij ven ontdekken. Jacob rigte nog meermalen zijn toestel in de hoofdstad onzes vaderlands - hij zal er onze erkentelijkheid steeds voor verwerven. Wat de poëzij betreft - de drie eerste versjes zijn van weinig beteekenis, maar het minste der drie is ontegenzeggelijk Boelens 17tal regels aan Arie Scheffer, even zinledig en flaanw als de schilder diepzinnig en groot is. Wij begrijpen niet hoe het mogelijk wezen kan zoo weinig geïnspireerd te worden bij een portret van den schilder des ‘Christus Consolators,’ al ware dat portret ook nog tienmaal slechter lithografie dan zijn hier aangeboden beeldtenis; Scheffer - op dat woord alleen trilt het ons in de ziel en zien wij den verheven mensch in al zijne grootheid voor ons, den mensch wiens edelste krachten met zijn innerlijk leven op het naauwste zamenhangen, en wiens kunst van duurzame waarde en van magtigen invloed zal blijven bij tijdgenoot en nakomelingschap; Scheffer - de kunstenaar die als heros uitsteekt boven zoo vele pygmaeën onder zijne broeders, wiens geheele leven een streven is naar een voor hen onbereikbaar doel, doch dat hij heeft weten te treffen; Scheffer- wiens naam alleen een logenstraffing bevat van de onbeschaamd uitgesproken en nog onlangs opgerakelde bewering dat de Protestantsche kunst geen kunst is, omdat zij niet is geworteld in het geloof. O wie waarlijk dichter is moet, dunkt ons, bezield worden alleen op het hooren noemen van den schilder van ‘Magdalena bij het kruis’ en van den ‘Johannes der Openbaring.’ Wij gelooven dat de heer Boelen idee heeft van blijspelvormen, maar zoo lang hij niets diepers levert dan dit woord aan den man, waarop Nederland ook mag wijzen - ontzeggen wij hem lyrische vlugt.

‘Oude zeden’ van Schimmel willen we, om te bewijzen hoezeer wij daarmede instemmen, in zijn geheel inededeelen. Wij houden ons overtuigd, dat de lezers van den Tijdspiegel ons dank zullen weten: de mededeeling gaat vaak boven de schoonst klinkende epitheten.

Moeder had het brood gesneden;
Vader had zich neêrgezet.
Krulkop Anne kijkt tevreden,
't Goudblond Mieken joelt van pret.
Karei met zijn roode wangen
Had zijn deel als de andre' ontvangen,
Maar de stoutert spiedt rondom,
Past op 't zijne en vlamoogt tevens
Op zijn zusjens eigendom.

Vader wenkte, moeder knikte;
Moeder stemde in vaders beê.
Allen zwegen; 't klokjen tikte,
En het water raasde meê.
Karei staart naar vaders dopjen;
Mieken buigt het blonde kopjen,
Pinkt - 't gevouwen handtjen bloot -
Met de wimpers, ten bewijze,
Dat ze de oogjens stevig sloot.

Smaaklijk werd het brood gegeten;
Karel kreeg een dubbel deel.
't Was, dit kon zijn vader weten.
Voor een jongen niet te veel.
't Laatste kruimken was naar binnen!
Toen sprak vader; ‘wij beginnen!’
En de man, zoo vroed, zoo kloek,

Las als met een kinderstemme
   Uit het oude bijbelboek.

En hij las er van den Heere.
   Die op aarde had gediend;
Van den Koning zonder eere,
   Van den lieven Kindervriend.
Die zoo minlijk had gesproken
Tot den wijze, in toorne ontstoken:
   ‘Word den kinderkens gelijk;
‘Laat de kleenen tot mij komen,
   ‘Hunner is mijn koninkrijk.’

Moeder hield het hoofd gebogen;
   Vaders stemme trilde wat.
Karel had een traan in de oogen,
   Mieken knipoogde of ze bad.

Anne hoorde, bloode en blozend;
Want dien Heer, een kleene kozend,
Had zij op een prent gezien, -
En die kleene - mocht zij 't denken! -
Was een meisje' als zij misschien.

Vader dacht het wèl voor heden.
't Boek ging dicht - 't gezin uit-een.
Moeder dribbelt naar beneden,
't Kleene goedtjen schoolwaards heen.
Vader, in zijn cel gesloten,
Gaat den gang na van zijn vloten,
Die er dobberden op zee;
Deelt bevelen uit aan 't Oosten,
Geeft den krijg of schenkt den vreê.

En toen de avond was gevallen,
't Moede lijf was afgestreên,
En om rust vroeg, drongen allen
Zich om vaders leunstoel heen.
En zijn hand lag innig teder
Zeegnend op hun hoofdtjens neder,
En zijn groet was: ‘goede nacht.’ -
Goed geschud was ieders peluw:
Oude' en jongen sliepen zacht.

Hoe gaarne zouden wij eveneens Van der Hoops ‘Honden typen’ en Van den Berghs ‘Voorzichtig!’ overnemen, die beide als bewijzen daar zijn, hoezeer deze dichters door plaatjes kunnen worden geinspireerd. Het eerste is een even gelukkige als geestige opvatting van den jongen zanger, die even goed ziet als voelt; het laatste verdient niet minder lof, dewijl zulk een leelijk plaatje tot zulk een geestig en voor een volksalmanak allergelukkigst idée aanleiding gaf. Wij zeggen het Van der Hoop na, van den hond:

.. dat Cunaeus hem niet maalt
Door fiks en fijn penseel,
Maar levend in zijn lijsten haalt
En *lokt* op zijn paneel.

en Van den Bergh, waar het de liefde van een meisje geldt:

Geen briefjens door de deuren,
Geen heimlijk praatje' op straat,
Geen wenk, die doet bespeuren:
Ik lach met moeders raad.
Geen afgesproken teeken
Gevouwen in 't gordijn,
Dat voor het raam moet spreken:
Van daag zal 't onraad zijn.

De ‘Indrukken op de boot van een bezoeker der Londensche tentoonstelling,’ door van Zeggelen, getuigen op nieuw van zijne vis comica en talent van opmerken. Onder de meest gelukte gedeelten rekenen wij de beschrijving der kooi. ‘Huwelijkslessen,’ door Darie Wetan, bevat een aardige les in vrij gelukkigen vorm, terwijl Molsters ‘Troon,’ en nog meer zijne vertaling naar Vogl, waarvan we vroeger in den Huisvriend mede een maar voor oorspronkelijk opgedischte vertaling

aantroffen, zich wel laten lezen, en allen volkomen passen in een boekske, dat ook het onderrigten van het volk niet verzuimen mag. Wij wenschen het jaarboekje bij voortduring bezorgd door hem, die bewees het haastig bijeen te kunnen brengen. - Wij houden ons overtuigd, dat een volgende jaargang, bij meer nieuws, niet minder degelijks bevatten zal. Schimmel toch is een degelijk kunstenaar. Hij behoort niet tot hen, die vragen: wat de arbeid opdiept en maar schrijven, schrijven, schrijven voor.... de keuken: hij kent een liooger eisch, den eisch van den man van geweten: hoe zal ik verantwoorden van mijn werk, niet tegenover het groote loshoofd, maar tegenover diegenen onder het publiek, die het goede kunnen en willen op prijs stellen, en tegenover - mijn eigen hart.

Van n° 2 kon de ervaren redacteur in zijne voorrede met regt getuigen, met meer vertrouwen op de goedkeuring van het publiek te mogen rekenen. Immers de vorige jaargang was, een enkel stuk uitgezonderd, tamelijk onbeduidend; deze strekt in meer dan een opzigt Gelderland tot eer. De plaatjes, ten verleden jare minder dan middel-

matig, laten zich ditmaal aangenaam zien, de inhoud is vrij afwisselend en daardoor te gemoet gekomen aan de klagt, dat de Geldersche Volks-Almanak wat al te droog geschiedkundig en dus voor velen een weinig behagelijk boekske was. Het dorre historische en antiquarische zou zeker voor velen iets aanlokkelijks bezitten, indien het toch altijd zoo werd ingekleed, als des heeren P. Nijhoffs belangrijk opstel over een der voormalige roofnesten aan den Rijn, ‘het Huis Grunsfoort’, dat wij als een der beste begroeten, waaraan zich zijns vaders bijdrage over de ‘Heidenen in Gelderland’ waardiglijk aansluit, al blijft des geschiedschrijvers weetgierigheid, die gehoopt had nog eenig nieuw licht voor zich over die merkwaardige zwervers in ons vaderland te zien opgaan, ook ietwat onbevredigd na de lezing. Met niet minder belangstelling lazen wij de ‘Herinneringen van een Dorpspredikant van 29 en 30 November 1813,’ terwijl wij den heer I.A.N, dank zeggen, dat hij 't den lezers niet onthield, maar vooral voor zijn waar woord in de daaraan voorafgaande inleiding, dat het tegenwoordige geslacht den druk der Fransche heerschappij is vergeten en het zich niet meer kan voorstellen hoe de naam van Nederland op de lijst der volken was geschrapt, en dat - wij willen hier Nijhoffs eigene woorden gebruiken: - ‘dat geen scheepke met graan onze Zuiderzee kon bevaren, zonder dat de vergunning daarvoor uit Parijs was gekomen; dat geen blad onze drukkerijen mogt verlaten, zonder dat de inhoud door de ambtenaren eener vreemde mogendheid goedgekeurd en in de schatkist te Parijs eene belasting daarvoor gestort was; dat magazijnen met de kostelijkste koopwaar werden verbrand, omdat die door handel op Engeland was verkregen; dat onze schippers, onze bootsgezellen, onze veerlieden, dat de weezen uit onze liefdadige gestichten, dat zonen onzer aanzienlijken, gene met tijgerwoede, deze met vogelaarslist, weggevoerd werden, om aan de heerschzucht van een overweldiger te worden opgeofferd; dat geen klagt kon worden ontboezemd, geen zucht geslaakt, of men moest vreezen, door geheime bespieders aangeklaagd, ter verantwoording geroepen, veroordeeld te worden; dat onze taal opzettelijk onderdrukt, onze geschiedenis opzettelijk vervalscht, onze zeden opzettelijk verpest werden, opdat wij onze nationaliteit zouden verliezen en te ligter worden verpletterd.’ Te regt vervolgt hij later, dat dat alles en nog meer niet mag vergeten worden, en wij zeggen amen op die taal. Er is een oogenblik van moedeloosheid geweest, toen men heeft goedgevonden te verklaren, dat Nederland niet alleen kon staan - mannen van kennis en ervaring, van moed en hart, als onze wakkere Knoop, hebben bewezen wat wij vermogten en nog vermogen, en daarom zijn herinneringen als deze ons dubbel welkom - kunnen zij de oogen openen der onwillens en willens verstokten, die ons, misschien uit eigenbelang, gaarne zagen ingelijfd bij het universeel verdeelde Duitschland of het verultramontaande België. Voor beiden passen wij hartelijk, zoo lang onder anderen vrijheid van godsdienst ons dierbaar wezen zal. Met genoegen hervinden wij Teunis-oom, wiens vijfentwintigjarige bruiloft ten vorigen jare onder de uitstekendste bijdragen tot den Almanak behoorde, hier terug en wel op de tentoonstelling te Arnhem. Dr. Donkersloot verdient allen lof voor dit stukje, waarin het practische van zijn geest met den humor van zijn gemoed

wedijvert. Zoo hopen wij hem dikwijls weêr te vinden: dat is zijn terrein, en daarin voldoet hij ons oneindig meer dan in zijn onlangs verschenen ‘Verdraagzaamheid’, dat ons niet pozitief genoeg toescheen. Daarenboven is dit zijn opstel wederom allezins verdienstelijk, door het dialect, dat hij trouw heeft weêrgegeven, even als de heer Cremer het Over-Betuwsch, inzonderheid het Drielsch, gelukkig terug gaf in zijn naïef geschreven ‘Wiege-mie’, dat zich daardoor vooral gunstig onderscheidt; terwijl we, te oordeelen naar vroegere berijmde proeven, en naar aanleiding van zijn ‘Jan-baas en zijn huisgezin’, den heer Middelbeek in overweging geven, voortaan zijne denkbeelden alleen in ongebonden stijl te kleeden, en het heirleger der rijmelaars niet te vergrooten. Roerend is ‘Een alledaagsch geval’ van W.C. Wansleven, Jr. Wij danken hem innig voor deze schets, die den man van diep gevoel kenmerkt. Het is als eene bevestiging van Blaauwbes, en gaarne zeggen wij het den Lochemschen leeraar na: ‘*Amsterdam!* wij hebben eene zware grieve tegen u. Wij leveren u onze dochters, waarop gij zoo grootelijks gesteld zijt, om u te dienen met harer handen werk. Maar wat maakt gij van haar? Hoe zendt gij ze ons menigmaal weerom? - Och! dat uwe zonen bedachten, hoe gindsche knappe Geldersche meid, waarnaar hunne zinnelijke begeerte hunkert - hoe zij ook eene eer, eene onschuld te verliezen, hoe ook zij teedere betrekkingen heeft, welken, door hare schande, het levensgeluk verwoest, het hart gebroken wordt. Meent niet, dat zij dat alles kunnen goedmaken - met geld! Och, een ontwaakt geweten laat zich niet weder in slaap sussen, door den klank van het goud. Daarom - laat onze maagden onbedorven, die gij zoo gaarne onbedorven wenscht - of laat ze aan ons, en behoudt gij - uw geld!’

Het poëtische gedeelte, schoon reeds vrij wat beter dan in de drie laatste jaargangen, verdient over 't algemeen minder lof dan het proza. Den heer Van Schermbeek zweefde bij zijn ‘Eksternest’ Spandaws ‘Vogelnestje’ voor den geest; de heer Quack worstelt nog met den vorm, en de heer Van den Bor voldeed ons het meestin zijn ‘Alleenspraak van Jan den hoefsmid, na het lezen der Arnhemsche courant van den 5 September 1850.’ Het dichterlijkste is ontegenzeggelijk ‘Een lied in Gelderland, van S.J. van den Bergh,’ dat, zoo als de Gids te regt oordeelde: ‘zoo liefelijk zacht ruischt, zoo teder in de ooren klinkt, dat wij het zouden wenschen te genieten in een zomerschen avond, onder het lover van Gelders dreven, met den statigen Rhijn aan onzen voet - om daar te spreken tot het hart - een bewijs, dat de tonen des dichters ook daaruit zijn voortgevloten.’ Wij weten geen beter afscheid van dit jaarboekje te nemen, dan door dit zangerige liedje van onzen vaderlandschen zanger ook ter genieting te geven aan de lezers van dit Tijdschrift.

Groene heuvels, bruine dalen,
Velden, geel van golvend goud,
Beekjens, die als zilver dwalen
Tusschen grijs en rossig hout,
Gulden stroomen, bonte hoven,
Purperwazig blaauw verschiet,
Met uw blaauwer lucht daarboven,
'k Heb op nieuw uw schoon bespied!

'k Heb op nieuw, van zorg ontslagen,
't Heil genoten, dat gij schenkt;
'k Werd een reeks van blijde dagen
Door uw toovrend zoet gedrenkt;
'k Heb gejuicht, geweend, gebeden
Bij 't genot, door u geboôn,
En op nieuw in 't hart beleden:

God, wat is uw schepping schoon!

Gelders lustoord, 't rijkst aan zegen
Van 't gezegend Vaderland,
Sporen dragend allerwegen
Van des Scheppers milde hand,
'k Stem het afscheid tot uw eere,
Ongehuicheld, ongevraagd,
Eer ik tot mijn lieven keere,
Eer de plicht mij huiswaarts jaagt.

Nooit vergeet mijn ziel de weelde
In uw Eden mij verstrekt,
Dat mijn matte ziel weêr streelde
En haar dichtgloed heeft gewekt;
Nooit de toonen, opgevangen
In uw plechtig eikenwoud;
Nooit de zachte geestenzangen,
Die uw heî geen oor onthoudt;

Nooit de zilvren maanlichtstralen,
Die 'k zag weemlen in 't plantsoen,
Langs uw beukentwijgen dwalen,
En zich leegren op uw groen;
Nooit het klinglen van de bellen,
Rinklend op den avondwind,
Die aan 't scheperskind vertellen:
In de verte naakt uw vrind;

Nooit in Betuws vette weiden
't Dak, waar ik, naar Geldersche' aard,
Zacht een leger mij zag spreiden,
Harten vond, uw erfgrond waard;
Nooit de vriendschap, hoog te roemen,
Maar te gul voor gullen lof,
Zoet als 't geuren van uw bloemen,
Kluistrend als uw *Oldenhof.*

Droevig valt mijn ziel het scheiden,
Als het dorrend blad den boom,
Maar de hoop blijft mij geleiden:
't Weêrzien zij, door God, geen droom!
En in later levensdagen
Weêrgevlogen naar uw gaard,
Klopp' mij 't hart met de eigen slagen,
Maar - Gods weldaad meerder waard!

N° 3 staat, het portret tegen over den titel uitgezonderd, dat wel beneden kritiek mag heeten, in uitvoering en voorkomen boven de beide eerstgenoemde jaarboekjes, en behoeft er in inhoud niet voor achter te staan. Wij kunnen op den duur niet even uitvoerig zijn in onze aankondiging en geven daarom ook dit maal, op het voetspoor eens voorgangers een soort van beredeneerde opgave van den inhoud.- ‘De Heidens in Staats-Vlaanderen van Mr. J.E. Risseeuw’ - een gepast toevoegsel aan Mr. J. Dirks bekroonde Geschiedkundige onderzoekingen, aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiers in de Noordelijke Nederlanden. ‘Het Testament van Vertielt, gesteld in het jaar 1308, door Dr. J. Ab. Utrecht Dresselhuis, eene bijdrage voor de kennis van Oud-Zuidbeveland’ - een allerbelangrijkst stuk vol opmerkingen, die

getuigen van de geleerdheid en den helderen blik des onvermoeiden geschied vorschers. Eene bijdrage die een schat van wetenswaardige bijzonderheden bevat, door fiksche noten toegelicht. ‘Bellamy's roosje door Mr. A.F. Sifffé in het steedschen land-Zeeuwsch overgebragt’ - zeer gelukkig ook tot karakterizering van het dialect, om later welligt van dienst te zijn bij het in geboorte zijnde Woordenboek onzer taal in haren geheelen omvang. ‘Het opgraven en begraven van de kermis, eene volksvermakelijkheid in Zeeuwsch-Vlaanderen, voornamelijk op het dorp Waterlandkerkje, door J. Was’ - eene voor de kennis der zeden en gewoonten van Zeelands inwoners, met kennis van zaken geschreven, belangrijk stukje. ‘Op een gouden Bruiloft door A.L. Lesturgeon’ - een der minste verzen, die wij van den Drentschen dichter lazen, vol loci communes en zonder verheffing. 't Had gerust in de portefeuille te Oosterhesselen kunnen blijven: Zeeland noch eenige provincie onzes lands zou er iets bij verloren hebben. Waartoe zulke verzen worden gedrukt, is ons een raadsel. ‘De Chirurgijn door Dr. Römer’ - een verhaal dat op nieuw getuigt van de diepe studie en grondige kennis des onlangs door de Maatschappij van Letterkunde

voor zijne verhandeling over de Kloosters, bekroonden auteurs, een verhaal van dubbele waarde in de reconstruerende dagen, die wij beleven, en waaruit het u duidelijk wordt hoe de bloedhond der Nederlanders zelfs hem, door wien vroeger zijn leven gered werd, niet spaarde, en hoe die rampzalige Alva schuldig was aan den dood van een der eerbiedwaardigste martelaren des vaderlands. Het kan niet genoeg worden herhaald ‘dat Filips een slaaf was van het bijgeloof, een beul zijner onderdanen, een monster, dat den vloek verdient, dien de regtvaardige geschiedenis over hem heeft uitgesproken, en dat zijn stedehouder in Nederland een wreedaard was, die zijnen meester, zoo mogelijk, in bloeddorst te boven ging, gelijk hij hem in bekwaamheden overtrof.’ - ‘Aan eene jeugdige Dichteres, door B. Ph. de Kanter’ - doet ons bejammeren, dat die waardige dichter tegenwoordig zoo weinig van zich hooren doet. ‘J. Macquet, door Mr. A. Moens van Bloois’ - eene niet ongelukkige herinnering aan den dichter, even als de Kanter in Zeeland geboren. ‘Eene bladzijde uit Middelburgs geschiedenis, 1501, door Mr. G.N. de Stoppelaar.’ - Eene mededeeling van een bezoek van Filips van Bourgondiën in dat jaar te Middelburg, zonder intrige, maar met lokale kleur voorgesteld. ‘Toen mijn zoontje gestorven was (17 September 1850), door Dr. A. Niemeijer.’ - Professor Niemeijer is beter theologant dan dichter; de christen spreekt meer uit dit versje dan de poëet; het publiek zou den vader de niet-verschijning niet euvel hebben geduid. ‘Een blik op St. Anne ter Muiden, in 1330, door H.Q. Janssen,’ en ‘Over St. Anna ten vrije, door N.H.A. Callenfels.’ - Voor den geschiedvorscher misschien van groot belang; overigens *cui bono?* Zulke ‘stukskens’ behooren meer te huis in mijne ‘bijdragen over geschiedenis en oudheidkunde,’ zou J.A. Nijhoff zeggen, en dan had de man gelijk; hier, vreezen we, verdwalen ze, en wien der gewone lezers boezemen ze belangstelling in? Daarenboven, waartoe al wat de geschiedenis licht bijzet, niet in dat archief van den Gelderschen archivarius verzameld? ‘Aan eene zeventigjarige vriendin’ - een lief versje van den tweeënzeventigjarige poëet, en.... den ouderdom moet men eeren. - ‘De afbeeldingen van Jacoba van Beijeren en Frank van Borselen, te St. Maartensdijk, door J. Was;’ ut supra over St. Anna ter Muiden. ‘Sprokkelingen, door H.M.C. van Oosterzee’ - belangrijk en hybridisch. ‘Verloren....?’ - stichtelijk. ‘Twee Zeeuwen in Oranje, 1618 en 1630, door Mr. J.H. de Stoppelaar’ - een stuk dat van belezenheid getuigt, terwijl het de bemoeijingen vermeldt van Caspar van Vosbergen en Johan de Knuijt, in het belang des prinsen van Oranje, aan wien ons Vaderland naast God zooveel is verschuldigd, in het Prinsdom onzer vorsten aangewend. De aanteekeningen zijn eveneens met zorg bewerkt. ‘Geestenstem, van P.J. van der Noordaa’ - als men zegt dat het dragelijk gerijmd is, heeft men alles gezegd. ‘De Nieuwe Kerk te Middelburg, door H.M.C. van Oosterzee’ met twee keurige afbeeldingen, zeer gepast in dit jaarboekje. ‘De Vrienden, door P.B.R.’ - een mystieke ballade uit het Duitsch, vrij goed overgebragt. ‘Het Beleg van Sluis, in 1587, door Dr. J.M. Utrecht Dresselhuis, - bevat veel wetenswaardigs, en in een boekje aan Zeeland gewijd, gelukkig gekozen. ‘Willem Teellinck, door H.M. C. van Oosterzee,’ - eene waardige hulde

aan dien voortreffelijken Middelburgschen leeraar.

N° 4, de Christelijke Volks-Almanak schijnt, het is jammer, met de jaren alles behalve beter te worden. Reeds in het vorige jaar werd in den Tijdspiegel over gebrek aan degelijkheid er van geklaagd. Is 't zoo moeijelijk een jaarboekje te vullen, dat zoo goed kon zijn, dat zulk een heerlijk doel heeft? Welk een rijkdom staat niet ten dienste van onderwerpen, voor dezen Almanak bovenal geschikt: bijbel, kerkelijke geschiedenis, dagelijksch leven? Wat al mannen van naam onder onze theologen die ondersteunen konden. Maar neen! De Ridder is de eenige die den verzamelaar helpt. Een Remonstrantsch broeder noemt zich, en voor 't overige zijn allen onder de prozaïsten onbekende namen. En ziet men dit proza in, hoe weinig stukken zijn er dan nog? In 't geheel zes! Er zijn er vier, waarvan wij niets kwaads willen zeggen, ja die zelfs te prijzen zijn, uitgenomen de ‘Ararat,’ dat naar is en zouteloos, niets christelijks heeft, en waar wij akelige, niets beteekenende legenden van lezen, die ons vervelen en ontstemmen. 't Is een stukje waar 't volk niets aan heeft, zoo min als aan: ‘Eene heerschende kwaal;’ een vod van drie bladzijden met eene inleiding van twee, waarin de schrijver meent den hoogmoed te doen kennen en te bestrijden. Geef wat degelijks. Schets den hoogmoed gelijk in 't vorig jaar J.P. de Keijser in dezen Almanak deed met den geestelijken hoogmoed, maar verschoon het volk van een exclamatie, zoo algemeen en flaauw, waarvan men duizenden zou kunnen schrijven in een werk en duizenden lezen kon, zonder een zier lust er tegen te krijgen. Waarom, vragen wij, geen betere medewerkers gevonden? Of worden ze niet gezocht? Het proza moest verreweg hoofdzaak zijn, terwijl de grootste helft bestaat uit verzen, waarvoor de ijverigste verzamelaar van rijmelarij zelfs geen cent veil zou hebben. Het boekje wordt dus een vergaarbak van middelmatig gerijmel, dat wel eens mag gekastijd worden - zoo als een scherpzinnig vriend ons schreef, wien wij het boekske ter inzage hadden gezonden - omdat er geen behoefte is om hier zulke verzamelingen van prullaria aan te leggen. Naar onze meening moet er slechts hier en daar een versje in, maar liefst zeer, zeer weinig. Wanneer wij den Almanak hadden moeten redigeren, zouden we hier alle verzen hebben weggelaten, uitgenomen die van Meppen, Viehoff en Wijsman. Wat Van Vollenhoven zelve in gebonden stijl leverde, is meer dan bitter naar, b.v.

> Komt, broeders, op!
> Vreugde ten top!

in een godsdienstige cantate! terwijl op bl. 21 op ‘Hosanna’ ‘dan na’ rijmt! En zoo is alles in dit stuk naar rato. *Wij* voor ons zouden ons schamen het ook maar als een *proeve* te geven, waarvoor de heer Van Vollenhoven in 't voorberigt zegt, het te publiceren. Maar op zulk een monster - in dubbelen zin - valt waarlijk door niemand te leveren. Na zulk lamheid ten top roepen wij uit:

> Braga, verrijs!
> Jaag ze van 't ijs
> Die er alweêr op hun klompen zich wagen:
> De ure - ze is daar!
> Lamheid en flaauwheid, die rustloos weêr dagen,
> Wachten uw roede, bind haastig ze klaar:
> De ure - ze is daar!
> Laat er niet langer u vruchtloos om vragen.
> Braga, verschijn! -
> Zorg dat gerijmel en hoogmoed verdwijn',
> En 't poëtastren ter neêr word' geslagen,
> Om niemand ooit meer tot walging te zijn.

Had die waardige verkondiger des Evangelies hier een *preek* geleverd over den intogt in Jeruzalem - 't zou vrij wat beter zijn geweest, hoe noode wij ook in dezen Almanak preeken begeeren. Had hij voor al de nu aangeboden rijmelarij stichtelijke woordjes gegeven over bijbelteksten, 't ware altijd oneindig beter geweest. Nu - al spreken wij het met smart uit - nu stellen wij het boekje al zeer, zeer laag, dat boekje, dat eens zoo goed was en waarvan de geest zoo voortreffelijk mogt heeten. Miserere! En dat laatste passen we ook toe op de litliografiën, die nu eenmaal in zulke uitgaven moeten verschijnen - als lokvinken. Maar zulk een roertouw! Onze smaak wordt er even pijnlijk door aangedaan, als het gevoel der arme diertjes, - waarvoor Van der Hoop zoo echt menschelijk gepleit heeft in zijn zoo even verschenen Nieuwe daguerreotype: 'het Vinken' - welke aan die martel-treklijn gehecht, de onwetenden misleiden tot hun val. Welk een genie heeft toch dien steen bewerkt, waarop de intogt van Jeruzalem naar een waardig origineel is teruggegeven? Wij herhalen het: Miserere! Zal er dan nooit door den ervaren steendrukker zoo veel liefde in het kleine worden betoond voor zijn vak, dat hij daardoor schier het meesterlijke doet vergeten, hetwelk zijne pers opleverde, of zijn ook almanakplaatjes een uitvloeisel van het rampzalige aanneemstelsel, dat - schande over onze Gemeentewet daarom! - meer en meer veld wint, de kasten der gemeenten weinig baat, veelal minder goede waar doet leveren, de concurrentie tot vernietiging van der burgeren welvaart en misschien ook tot aansporing van oneerlijkheid doet tieren? Wij hopen het niet. Van een degelijk uitgever als Van Kampen, laat het zich ook niet denken - doch wij hoorden wel eens klagen, dat het steenteekenen slecht betaald en de drukker niet altijd goed zijne arbeiders weet te kiezen. In deze zaak zou verandering wèl verbetering zijn. Wij eindigen met de vraag: 'wachter, wat is er van den nacht?'

Ook de plaatjes van n° 5, die anders waarlijk te prijzen waren, zijn ditmaal verre van uitstekend. Het eerste is als eene proeve hoe eene voorstelling *niet* moet zijn, terwijl de afdruk van het tweede, bij de geestige 'Ekster van Rheims,' door Van Zeggelen, naarde 'Legends of Ingoldsby' voortreffelijk weêrgegeven, zoo flaauw is als - waarom de ware dagelijksche uitdrukking maar niet gebezigd? - als karnemelk. Wij wijzen er met nadruk op, opdat de anderhalve lithograaf-artisten onder ons eens zouden eraan denken, dat de *koe* niet alles is. De Almanak zelve staat wel eenigzins beneden vroegere jaargangen, vooral wat het prozagedeelte aangaat, al heeft, om eens eene uitdrukking te bezigen, waarop de Letteroefeningen verliefd zijn, Krabbendam zichzelven overtroffen in zijn 'Dedoode Neef,' en al verraadt 'Een blad uit mijn reisjournaal' een goed stylist. Tot het dichterlijk gedeelte werkten onder anderen mede de heeren Donkersloot, Gewin, Van den Bergh, Wijsman, Van Duyse, De Kanter en Den Beer Poortugael, terwijl we onder de naamloozen een stukje opmerken: 'Het Concert à la Musard. (Een gesprek tusschen twee Texelsche buurvrouwen in haar dialect),' dat ook om het laatste aanspraak op een genegen knikje maakt, even als Jantje van Amsterdams 'Machines,' dat we wel wat zuiverder van vorm nog zouden gewenscht hebben, maar om den geest hier meêdeelen, waarmeê we afscheid nemen van dezen jaargang, in de hoop dat de volgende zoo

veel boven dezen sta, als de vorige den huidigen overtrof.

Het Neêrlandsch instituut is dood:
   Ons land houdt meer van negers,
Van 't machinale rogenbrood
   En dito schoorsteenvegers;
Van 't machinale stoomgemaal,
   En dito staats-examen,
Van vrije keus, half machinaal -
   De goê gemeent' zegt: amen!
Het wacht daarvoor een klein machien
   In 't knoopsgat, tot belooning;
Gaat dat zoo voort, men krijgt misschien
   Een machinalen koning.
Dan wordt als een machien geschat
   De vrije Nederlanden,
Of wordt welligt het groote rad
   Gedraaid door vreemde handen.
Wanneer 't ons volk maar heil bereidt,
   Wij willen graag het gunnen,
Als wij er, uit blijgeestigheid,
   Nog maar om lagchen kunnen.

Over n° 6 hebben wij in 't voorbijgaan ons afkeurend vonnis uitgesproken, omdat we er enkel een speculatie in zien, en tegen het speculative moet meer en meer worden gewaarschuwd. Wil de heer De Regt uitgeven - wie zal 't hem betwisten? - maar dan vrage hij over soortgelijk werk onze meening niet, waar dàtgene, waar hij zelf als uitgever voor te zorgen had, Jan en Alleman al een nietig denkbeeld geeft van zijn smaak, door het presenteren van een lithografie, dip voor een klappermansprent op zijn best nog maar door den beugel zou kunnen. Anderen, die dit boekske vóór ons bespraken, hebben gezegd, dat er niets goeds in was dan Peijpers, ‘Ongehuwd zijn,’ of Ten Kate's ‘Antwoord op de uitnoodiging tot het leveren eener bijdrage voor Jan en Alleman.’ Wij onderschrijven het laatst beweerde en zouden ons verslag met de overneming willen besluiten, indien de Tijdspiegel zich voor een Mephisto hield en overtuigd was hem, waar ook in, miskend te hebben, want dat het stukje op ons, op ‘Nederland’ en ‘de Gids’ doelt - zal niemand loochenen, die niet van gisteren is. Wij hebben echter vrede met de uitboezeming van Ten Kate, omdat ze zoo lieflijk daarheen vloeit, terwijl we spoedig hopen te ontwaren, dat hij even groot theologant en kanselredenaar is geworden als hij in het eerste gelid wordt aangetroffen van onze dichters. We bidden hem opregtelijk toe, dat lang zijne akkoorden mogen vloeijen

   ‘In onweêrhouden vlucht,
Als 't beekjen langs zijn boorden,
   Als 't windeke in de lucht!’

Wij stappen van dit boekje af met eene vraag: is de heer Philemon zelf zulk een groot bewonderaar van zijn ‘Iets voor Jan en Alleman,’ dat hij zijn naam boven en onder dat stuk plaatste? 't Zou jammer zijn voor hem: hoogmoed is de zinkput van een goeden aanleg.

Redacteurs en uitgevers van wat goed is en schoon, wenschen we bij voortduring wijsheid, kracht en schoonheidszin toe - en met dezen ietwat maçonnieken wensch nemen wij een laatste afscheid van dit tweemaal drietal boekjes. Wat het afgekeurde

aangaat, wij zeggen, bij het overlezen van onze hier en daar harde woorden, met Hofdijk's regels, aan zijn schoonen Aeddon ontleend:

> Vrij kleve er op mijn naam de smet van zijn verderving;
> Vrij kome van mijn hand de kanker der versterving!

Almanak voor het schoone en goede.

Met een onbeschrijfelijk zoet gevoel van welbehagen zetten wij ons, terwijl daar buiten de wintervorst zijn schepter begint te zwaaijen, tot de lezing van een jaarboekje, dat in onze schatting reeds om den titel en de verdienstelijke redactrice hoog staat aangeschreven. Wij zijn nog ouderwetsch genoeg om het allereerst de voorrede, nu reeds in een voorwoord herschapen, voor de boeken of boekjes te lezen, omdat ze ons nu en dan een wenk geeft, die ons vervolgens, waar wij ons oordeel moeten uitspreken, uitnemend te stade komt. Wij lazen met regt veel genoegen, wat de redactrice daarin getuigde ‘dat in dezen letterkrans zeker wel een enkele naam wordt gemist, dien men er had mogen wachten; doch het is dan ook slechts een enkele, en de meeste onzer gevierde dichters’ (men gelieve hieronder geene kwart-dichters en nog minder gevierendeelde dichters te verstaan), ‘de meeste onzer begaafde auteurs hielpen mede tot de zamenstelling van den Almanak, terwijl nieuwere en jeugdige talenten er hunne krachten aan wijdden.’ Die lof der redactrice, aan haar jaarboekje zoo welmeenend toegekend, was zeker de eerste, en wij zullen niet onheusch genoeg zijn om haar, zelfs niet in de allerbeleefdste vormen, eenig démenti, hoe genaamd ook, te geven. Wij wenschen integendeel van ganscher harte, hetgeen ook haar wensch uitmaakt, dat het publiek geen strijd mogt voeren tegen haar, ja, wij wagen het onzen wensch nog verder uit te strekken, te weten: dat het publiek er nimmermeer reden toe moge vinden in haar allerliefst jaarboekje. Wij hebben Mevrouw Bosboom- Toussaint in geen der jaarboekjes voor 1853 ontmoet, zij bedacht de Aurora niet, zij vergat de Vergeet mij niet, en scheen al hare krachten voor haar eigen jaarboekje bespaard te hebben. *De Voltairiaan* is dan ook werkelijk een meesterstuk. Zij heeft zich geheel in het geschetste tijdperk gedacht en verplaatst. De schilderij van den heer Bles heeft haar geïnspireerd, liever, heeft haar aanleiding; gegeven tot het zamenstellen van dit keurig, overkeurig stuk, waarvan wij geene dorre schets leveren, omdat wij onzen lezers den welgemeenden raad geven, het jaarboekje hoe eer hoe liever te koopen, als er nog exemplaren te koop zijn - en *den Voltairiaan* en familie te lezen, opdat velen er te gelijk het genot van mogen hebben. - Van den Bergh geeft wat *bij een plaatje naar L.A. Vintcent*, en wij vinden het lief en braaf van hem, dat hij voortdurend geeft, waar het vragen nooit ophoudt. - De *gevierde* van Lennep geeft de *Burchtvrouw van Shalot*, in *vier* afdeelingen, naar Tennyson. Wij behooren onder de bewonderaars van diens Muze, en huldigen mede den ‘gevierde’; maar wij dachten aan een groot' dichter, die van het stuk eens anderen grooten dichters, toen men zijn oordeel daarover vroeg, getuigde ‘de haren blijven mij in de keel zitten’, en wij mompelden onwillekeurig ‘de shalotten(chalotten) breken mij op!’ De gevierde Beeloo geeft ‘de onmogelijke kus’ naar het Hoogduitsch, en Nicolaas Beets ‘Wederzien’ mede gevolgd naar Ernst Floris. Op die navolgingen hebben wij niets aan te merken, alleen wenschten wij dat onze dichters courtoisie genoeg bezaten, om der redactrice oorspronkelijks aan te bieden, als 't wezen kon. - *De kleine Noël* is onzes

inziens een verhaaltje, den grootsten lof waardig. Keurigheid van beschrijving wedijvert hier met diepte van gevoel. - *Eene avondmaalviering in den vreemde* kon misschien indrukwekkender geschetst zijn, maar zal gewis met belangstelling door velen gelezen worden. - *Het Jagertje*, waarin Potgieter op nieuw toont dat bij hem de vorm niet boven den inhoud gaat, en hij op eene geestige wijze den overgang maakt van het Jagertje voor de trekschuit, tot de

> - Jagertjes op knollen,
> Die met het lijntje sollen,
> Die sukk'len vroeg en laat
> Langs platgetreden wegen,
> Waar komen ze ons niet tegen?
> Wie telt ze in Kerk en Staat?

't Is zeker de tijd nog niet, om bij vrijwillige inschrijving of negotiatie te beproeven een groot en ruim proveniershuis voor al deze verschillende soorten van jagertjes op te rigten? Langzaam gaat zeker, qui va piano, va sano, is nog altijd zeer veler leuze, en menigen, van wie men het niet zou verwachten, zijn nog wat sterk in den Nederlandschen zin, en buitengemeen jagertjesachtig in den zin van Potgieter.

Deïdamia is gelukkig een fragment. Als 't een treurspel in vijf bedrijven is, en dat zal het toch immers wel? dan kunnen de redactrice en de lezers er nog menig jaartje pleizier van hebben. - *De eerste Schoolgang* van Lesturgeon is allerliefst, natuurlijker, en minder gekunsteld dan *De Schoonste* van Schimmel, ofschoon het einde diep treffend is, en het geheel de meesterhand verraadt. - *De honden van den rentmeester* zullen zeker aan onze vrouwen en meisjes inzonderheid behagen, ook al zijn ze in de salons en binnenkamers juist niet altijd op *honden* bezoek gesteld. Het is in den bekenden trant van v. Westrheene verhaald, en zal velen naar soortgelijke tafereeltjes van zijne hand doen uitzien.

Wij zeggen het der redactrice na: ‘Men ziet het, wij hebben dit jaar vrede met den Almanak.’ Zes bladzijden vinden wij er echter in, van 117 -122, waarover reeds veel meer dan zes bladzijden in verschillende dag-, weekbladen, tijdschriften gevuld zijn. Ze bevatten het dichtstuk van den heer Alberdingk Thijm: *Vervallen Christentempels*, met eene aanteekening, waarin ook oningevulde regels met stippels voorkomen. Wij moeten er eerlijk vooruitkomen, dat de hier geleverde poëzij van den overigens verdienstelijken, misschien ook ‘gevierden?’ (algemeen zekerlijk toch niet) dichter, zoo gestippelde als ongestippelde, weinig geschikt is om ons tot vrede te stemmen. Noch de vorm, noch de inhoud: regels als deze,

> ‘Werrep wech de droefgeestige leer van het kruis.’

> ‘Maaral treurt ookde schimvan mijn Keizer en Koning
> In zijns Nijmeegschen Valk hofs ontheiligde woning.’

zijn voorzeker niet *schoon*, of ze *goed* zijn, is twijfelachtig, of ze *waar* zijn, that is the question! Wij willen niet doen als zeker ‘gevierd’ tijdschrift, dat den heer A. Thijm met de eene hand eene kroon op den schedel drukt, met de andere hand hem de kroon ontneemt. Wij verklaren alleen, en zulks in gemoede, dat wij het kunnen begrijpen, hoe hij zulke dichtstukken schrijft, maar niet begrijpen hoe ze geplaatst worden in een jaarboekje, dat niet bij uitsluiting voor Roomsch-Katholieke lezers bestemd is. Dat onze jaarboekjes eene bepaalde protestantsche kleur moeten dragen, niet bevooroordeeld genoeg rekenen wij onszelven om het te beweren, maar dat zij een Roomsch-Katholieke kleur zouden behooren te hebben, wij meenen

dat vooral in onze dagen met nadruk te moeten ontkennen. Wij voor ons kunnen daar geen vrede meê hebben!

Aandoeningen en gedachten.
Poëzij der jeugd.

Door Johan Rudolph Steinmetz, Luitenant der Infanterie. Nijmegen D.J. Haspels. 1852.

‘Het ware voor mij te wenschen, dat een onzer letterkundigen zich gedreven gevoelde door zijne welwillendheid, iets van deze gedichten te zeggen, waaruit een jong DICHTER nut kon trekken, die wel gevoelt, dat zijn eerste werk niet tevens zijn laatste zal wezen en er rond vooruitkomt, dat reeds nu ter perse gebragt wordt, wat bestemd is, den kwalijk gesmoorden wanklank des wrevels te doen vergeten.’

Deze regels, voorkomende in het ‘voorwoord’ van den heer Steinmetz, drongen mij zijn werk te lezen, te wegen en te beoordeelen. - De heer Steinmetz noemt zich een DICHTER; 't is mogelijk, wij zien in dit bundeltje niets dan overdreven en ziekelijk gevoel, op eene onbevallige en niet Nederduitsche wijze uitgedrukt. - Men oordeele: een gedicht aan 's DICHTERS moeder opent de rei. Met de hand op het hart bekennen wij het niet te begrijpen, maar dat uitdrukkingen als de volgende er niet mede dóór kunnen, verklaren wij hier tevens openlijk: NB.

bl. 1 reg. 2.	*Iemand hulde dragen.*
bl. 1 reg. 3.	*Iemand, iets ontstrijden.*
bl. 2 reg. 4.	*Een wolk, die boven zweeft.* (wáár zou een wolk ook anders al zweven?)
bl. 2 reg. 4.	*Een suislend eikenbosch.*
bl. 4 reg. 14.	*Euvelkracht.*
bl. 5 reg. 5.	*Verknagen.*
bl. 7 reg. 23.	*Onbenut.*
bl. 9 reg. 2.	*Geestdoortrilde snaren.*
bl. 9 reg. 22.	*beschaamrood.* enz. enz.

Op diezelfde bl. 9 komen nog deze fraaije regels voor:

‘Ge (*het gebloemt*') braakt den grond niet uit, wijl de natuur, die milde,
Dáár uw ontstaan beval, alléén omdat zij 't wilde: -*)
Het bloed der helden is 't beginsel van uw zijn!
In hun vergaan gebeent' hebt gij uw plant geworteld,
Hun stof, weleer door steen en eikenknodsvermorteld,
Ligt nu als donzig waas op uw bedauwd satijn.’

Op bl. 10 wordt van een' ‘*waardeloos* gewin’ gesproken; op bl. 12 *gewente* voor *gewoonte?*

Dit geheele vers is gezwollen en onbegrijpelijk tot het einde toe, dat aldus luidt:

‘Ik weet, dat gij mijn dicht niet wreed versmaden zult,...
't Zij in uw leven, als een bloem in *doornenheggen.*’

‘*Aan den oppergeest der toonen*,’ zegt hij onder andere dwaasheden:

*) Wel volstrekt nie
Aant. eens derden.

‘Gij die de edelste harp door uw adem doet klinken,
Tot de sterre des wereldzooms echoklank biedt; -
Die de zaalgen in 't peilloos geluk doet verzinken,
En zelfs hymnen ontwringt aan 't weêrbarstige Niet.

Bl. 16 *onmisduidbaar* - bl. 17 *beel-*

dingskracht - bl. 19 *ontveêrkracht* - bl. 22 *benutbaar.*

Het *Lied* dat daarop volgt is even onverstaanbaar. *Intreê groete in Gelderland* was, evenmin als de vorige stukken, waardig om gedrukt te worden. - Het lust ons niet in dien verwarden doolhof om te dwalen. In *Levensgenot* zien wij weder een treffend voorbeeld, van het scheppend en taalverrijkend genie des heeren Steinmetz, in het werkwoord 'suisselen' en in den titel van het volgende stukje '*stroomlandschap*' rara wat is dat? - '*Uitroep op de hoogste kruin van berg en daal.*' Dit zijn rijmlooze verzen. - Voornamelijk ergerden wij ons aan: '*hemelomarmd, leven doorzaaid, vormeloos schoone dampen, Duitschland breidt zich*' enz.

Aan den luitenant der genie A. Numans. - Dit vers, waarin wij wederom op *euvelkracht* stietten, moge le mérite de l'apropos voor den genoemden luitenant hebben; voor het groote publiek is het onbelangrijk. - Maar waartoe alle titels en alle stukken opgesomd? Een algemeen oordeel kan volstaan:

De heer Steinmetz vergeet de spreuk van Bilderdijk: 'zijt meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed!'

Duisterheid en onbestemdheid zijn de kenmerken van al de stukken; daar is geen leven, geen frischheid, geen jeugd in; het zijn holle, ledige klanken. De schrijver, die blijkens de motto's niet onbekend met vreemde talen is, leere Nederduitsch, hij leze en herleze Bilderdijk en Da Costa, hij sla een juisteren blik in eigen hart en in de wereld dáár buiten hem, en niet eer voor dat hij er van doordrongen is, dat het eene gevaarlijke dwaasheid van hem is geweest, deze aandoeningen en gedachten uit te geven, late hij iets drukken, en vooral geene bladvullingen als op de laatste bladzijde voorkomt, waarvan wij de twee laatste regels afschrijven:

> Elk is door wat ze aanbrengt vervoerd en verwonderd;
> Toch blijven mijn dagen ber.... en bed.....!

Foei, mijnheer Steinmetz! gij hadt die twee ongepaste woorden niet in uw boekje moeten opnemen, of nog erger, aanduiden. Het publiek mogt ze eens op uwe verzen toepassen.

Druk, papier en vignet staan verre ten achteren bij hetgeen daarvan tegenwoordig in ons land geleverd wordt[*)].

TANTUM.

*) Onder het afdrukken dezes ontvangen wij den 'Recensent, algemeen letterlievend Maandschrift,' waarin wij een 'daargestelde' beoordeeling aantreffen, waarin hij die ze schreef de eer wenschte gehad te hebben den DICHTER te hebben gekend, en *uitwijdt* over 'een drama' in dezen en nog een anderen bundel: Zangen en Liederen getiteld, te vinden, 'waarvan de dichter koorleider en tevens eerste personaadje is.' - Wij dachten aan zekeren regel van Boileau, waarin van bewonderen voorkomt. Als men ons maar niet vergt om ons aan die zijde te scharen!

Mengelwerk.

Een Arabische nacht in Parijs.
Door M.P. Lindo*).

Ik heb heden met een dokter en een student in de medicijnen gedineerd. - Het spreekt dus van zelf, dat wij in het *Pays Latin* ons middagmaal gebruikten; het eten was goed, de *Champagne frappé* schitterde opwekkend in de zonnestralen in onze glazen, en nog opwekkender in onze hoofden: een sigaar, *une demitasse*, volmaakten het ligchamelijk welbehagen, dat nog door geprikkelde *animal spirits* verhoogd werd. Het was bij negen uur geworden. Ik kon niet langer stil zitten.

'Waar gaan wij heen?' vroeg ik, opstaande: 'Wij moeten er op uit, in de lucht, waar gij wilt; maar langer hier blijven, dat gaat niet!'

'Wij zullen naar een bal gaan,' zei de dokter, 'als onze jonge vriend hier zoo lang van zijne studiën weg kan. Ik heb niets te doen, ik ben uit de stad tot overmorgen, en een collega slagt mijne zieken zoo lang.' Zoo als te voorzien was, had de student geene zwarigheden te opperen; wij namen onze hoeden en verlieten het *Cabinet* van den *Restaurant*, waar wij gedineerd hadden.

'Waar gaan wij heen?' vroeg ik. 'Er zijn zoo veel van die publieke bals.'

'Wij gaan naar de Elyseesche Velden,' hernam mijn vriend; 'naar het Parijsche Paradijs van het Paardenspel en Polichinel, naar de echte zaal *des pas perdus*, in de open lucht. Hier vriend,' vervolgde hij, zich tot een koetsier wendende, die onder eene *remise* voor zijne opene *calèche* op klanten stond te wachten, 'breng ons naar den zevenden hemel, naar den *Chateau des Fleurs*, en rijd langzaam, - *je vous prends à l'heure!*'

Het was duidelijk, dat de Champagne werkte op de levendige verbeelding van mijn steeds fantastischen vriend: ik was in eene stemming, van niet minder opgewekten aard. Wij strekten ons in den wagen uit en daalden langzaam, al schertsende en lagchende, door de hier en daar steile straten van het *Quartier Latin* naar den *Pont des Arts*, - de eerste brug beneden den *Pont Neuf;* - wij reden er stapvoets over heen.

'Ziedaar,' riep mijn opgewonden vriend uit, mij met de meeste schijnbare

*) Uittreksel uit een werkje, getiteld: *Losse schetsen in en om Parijs in den zomer van* 1852, *door M.P. Lindo*, dat weldra bij den Uitgever van dit Tijdschrift het licht zal zien.

deftigheid apostropherende, ‘zie daar, almagtige belieerscher der geloovigen, o groote Sultan Haroun Alraschid, die u verwaardigt met uw grootvizier, en het hoofd der Eunuchen, - ik meen den vermoedelijken troonopvolger, - dus als eenvoudige burger verkleed, uwe hoofdstad op eene Arabisch-nachtelijke manier te doorkruisen; zie daar, regts en links den zilveren stroom in den maneschijn, met de slapende schepen en de reusachtige badhuizen, die er als groote zwarte kevers op het water drijvende uit zien; zie, vlak voor u, de kolossale paleizen waar gij over dag huist, de Tuileriën en het Louvre, tooverachtig verlicht, als door de lamp van Aladdin, die maan daarboven, met haar gladde gezigt, en den zwart kanten sluijer van wolken die er over heen waait. Wij zullen door de verhevene poort heen rijden, die ons brengt op de *Place du Carousel*, tusschen de Tuileriën en het Louvre, en waarover, zoo als gij ziet, de *Koh-i-Noor*, die ééne verbazend groote lantaren in het midden, hare verblindende stralen schiet, en die vooral den triomfboog, met de spookachtig verlichte paarden er boven op, schilderachtig doet uitkomen tegen de sombere massa der daarachter liggende gebouwen.

‘Groote Sultan, zie, wij laten, op uw bevel, al deze pracht achter ons: Allah-il-Allah! wij rijden langs de ijzeren hekken van het *Serail* der Tuileriën; en hebben aan onze regterhand eene rij van prachtige huizen, allen met balkons, onder één dak gebouwd, en genaamd de *Rue Rivoli*, de verblijfplaats bij uitstek der Franken, - dat is, der Engelsche Franken, - die uwe hoofdstad met hun *Beefsteaks* en *Porter* bezoedelen en met glad geschoren kinnen u in den baard uitlagchen! Zie de ongeloovige honden, met hunne blondgelokte *houris*, een lorgnon in het oog, over de balkons lennende, met open ramen in de vensters zittende, in de tuinen starende, trotsch en onafhankelijk, alsof alles wat zij zagen hun eigendom ware. Voort, slaaf! drijf uwe vurige paarden hier in de snelste vlugt voorbij: wij zijn aan het Ministerie van Financiën, dat kon sombere gedachten bij den beheerscher der geloovigen opwekken; - zoo! vlug, - links om den hoek, - daar zijn wij reeds op de *Place de la Concorde*, met de honderd groote bronzen Candelabres, met den eeuwigen Obelisk, met de heerlijke fonteinen, met de schoone Brug der Eendragt, die zoo veelbeteekenend leidt naar het Paleis der nu wetontvangende, genaamd Wetgevende Volksvertegenwoordigers: zie, o groote Sultan, en gij slaperig geworden erfgenaam van al deze pracht, zie hier, als het ware den grootschen ingang tot het verblijf der vreugde, tot de Hemelsche Velden; zie, hoe de menigte over de groote, vierkante plaats in alle rigtingen heen stroomt, zie de bleek gewordene maan aan den hemel, overstraald door de schitterende verlichting op aarde; het is alsof alles ter onzer eere ware geïllumineerd, alsof ons *incognito* verbroken ware! O groote vorst, wilt gij deze aarde vergeten en naar den hemel zien, dan moet gij uit uw wagen stijgen, en den teleskoop van gindschen geloovige gebruiken, die op den *trottoir* staat, en voor twee *sous* u de bergen in de Maan en de ringen van Saturnus zal laten zien! Gij wilt niet, gij zijt, o magtig heer, te aardschgezind? Voorwaarts maar! Laten wij den Obelisk en zijne schitterende omgeving achter ons: wij zijn eindelijk in de Elyseesche Velden. Deze lange, lange, zeer breede laan tusschen de boomen, leidt naar den *Arc de Triomphe;* - regts en links staan op korten afstand van elkander de schitterende lantarens, in onafzienbare reeksen,

geschaard langs den weg. Onder het lommer der boomen, door lange lanen en wandelpaden in alle rigtingen doorsneden, vindt gij, groote Sultan, alles wat het hart en de zinnen uwer geloovige Parijzenaars kan bekoren. Regts, als groepen glimwormen, hier en daar in het verschiet, onder de groene takken, vonkelen talrijke lichten: het zijn de *Cafés-concert*, waar de menigte vrijen toegang en dure ververschingen geniet, waar, in hooge, halfronde opene koepels, te midden van eene zee van licht, en in een smaakvol aangelegden tuin, vol tafels en stoelen door ontelbare gasten bezet, eenigzins versletene *houris*, met zeer versletene stemmen, haren betooverenden zang, avond op avond doen hooren, onbeschrijfelijke bekoorlijkheden ten toon spreidende; daar ook zingt de *Luti*, of grappenmaker, zijne lachwekkende liederen, of vertelt oudgeestige verhalen van barbaarsche Engelschen, en van zeer beschaafde Duitschers. Dáár zit men en babbelt en lacht, en drinkt slechten wijn, of nog slechter bier, of gebruikt verkwikkend ijs, en *sorbet*, tegen fabelachtige prijzen, en legt tusschenbeide in het rood fluweelen geldkistje, met goud geborduurd, dat ons eene der gezongen hebbende Sirenen aanbiedt, eene zware beurs vol goud, of eene niet minder zware *pièce de deux sous.*

'Maar verder: ginds, ook in de opene lucht, houdt een geleerde '*une séance magnétzique*,' en de geblinddoekte vrouw weet en ziet alles 'wat er is, wat er was, en wat er zijn zal!' - en ter zijde, onder een andere groep boomen, vertoont het *Théatre de Guignol*, dat de barbaren Polichinel noemen, zijne wonderen. Tegen betaling van een gering kopermuntje, kan men plaats nemen op een der houten banken vlak er bij, en voor niets, dan eene kleine vrijwillige gift, kan men achter de banken staan en de voorstelling bijwonen, en zich er over verwonderen, waarom er *altijd* eene slaperige kat in den hoek van de poppenkast zit, en niet schrikt, noch van het leven op het tooneel, noch van het geschreeuw en gelach der toeschouwers.

'Daar golft een stroom van menschen door eene der breede lanen onder de boomen aan onze regterhand; men kan het bonte gewoel met het oog nagaan, tot aan den ingang van den trotschen *Cirque* van den wereldberoemden paardentemmer *Franconi.* Links spoeden zich weder anderen naar het *Panorama*, en houden zich toch overal in het voorbijgaan op. Hier is eene grootsche poppenkast, waarin alles, wat men 's morgens ziet in den *Hippodrome*, bij den Triomfboog, 's avonds in het klein vertoond wordt door poppen, - zelfs de luchtballon is er niet vergeten. Daar weêr is een *Tir* in de open lucht, waar men naar gipsen poppetjes kan schieten, met poppen wapenen van allerlei aard. Wilt gij, o magtige vorst, weten hoe zwaar gij weegt? - Die gemakkelijke *fauteuil*, onder de opene tent, noodigt u uit: het is eene weegschaal '*Faisons nous peser!*' staat er boven, in gouden letters geschreven. Denk, o Sultan, aan de geheimzinnige zedeles! - Watertandt uw erfgenaam naar zoete gebakken en koeken? Daar zijn *roulette-tafels*; voor twee *sous* kunt gij, als het noodlot het wil, een eetbaren tulband winnen! Wij rijden steeds verder: daar in gindsch gebouw, met de bonte lampen voor de deur, met *Cafés* en tuinen er naast; want er is eene reeks van gebouwen langs den breeden rijweg opgerezen, kan men den beestenbedwinger Chasles zien, die den leeuw bij de manen, en den hyena bij den baard neemt. - Hier links, schuins tegenover, is de *Jardin d'hiver*, onder

glazen dak, met eene groote voorzaal, waarin allerlei prachtige voorwerpen van industrie ten toon gesteld zijn. Spiegels en rustbanken zijn overal aangebragt, en de Fransche Narcissus, kan zich steeds in den weerschijn van zijn eigen gelaat verheugen, zonder de bestraffing van zijn ongelukkigen voorganger te duchten. Eindelijk echter hebben wij de poort van den zevenden hemel bereikt; wij zien aan de linkerhand, boven onze hoofden, een boog van schitterende lampions, waarop in vurige letters '*Chateau des Fleurs*' ons te gemoet vlamt!

'Hier,' ging de dokter voort, zoodra wij uit het rijtuig gestegen waren, - 'hier huist de ware vreugde en dartelt de schoonheid, - niet waar, gij nog baardelooze zoon van Hippocrates?' riep hij uit, den student ook onder den arm nemende, terwijl wij tusschen de heerlijke geuren der bloeijende oranjeboomen, eene breede laan, schitterend met bonte gaslampen verlicht, volgden, in de rigting waarheen wij gelokt werden, door uit de verte klinkende dansmuzijk.

Het *Chateau des Fleurs* verdient zijn naam in alle opzigten: een op de Engelsche wijze aangelegde tuin, met slingerende paden, ontelbare *berceaux* en *parterres*, met de heerlijkste bloemen prijkende, tooverachtig verlicht door duizende vlammetjes, die tusschen de bloempotten schitteren, met springende fonteinen en overal bekoorlijk aangebragte zitplaatsen, ziedaar, wat het eerste gezigt van het *Chateau des Fleurs* u aanbiedt.

Wij wandelden dus, na onze *entrée* van drie francs ieder betaald te hebben (dames hebben vrijen toegang), het eene pad op en het andere af, steeds digter bij de muzijk komende, en de dokter steeds doorpratende, toen de medicus plotseling op den hoek van een slingerend paadje bleef staan, en op het voor ons liggend tooneel wijzende, maar met een plotselingen overgang van vrolijkheid tot ernst, die hem eigen is, uitriep:

'Ziet hier, vrienden, een der treurigste tooneelen, die gij u verbeelden kunt.'

Ik keek verwonderd rond: een zeer goed orkest in een rijk versierd, verheven koepeltje gezeten, speelde de opwekkendste dans-muzijk. Een groote kring van asphalt, rondom het koepeltje, met elegante lantarenpalen omzoomd, en dus helder als de dag verlicht, was met vrolijke dansers bedekt; men stormde en raasde in eene *Redowa* voorbij, en de dansenden waren omgeven door digte rijen menschen, mannen en vrouwen, welke lagchende en schertsende de dansers kritiseerden. Vooral vielen mij de elegante, overdreven rijke kostumes der vrouwen in het oog, van welke zeer vele in afzonderlijke groepen rondzwierven door de paden, of op banken en stoelen overal verspreid zaten en met de omstanders coquetteerden. Alles echter zonder dat een enkele blik of overluid woord de *bienséance* kwetste. Integendeel, als men het niet beter wist, zou men zich verbeelden kunnen, in een fijn beschaafden, hoogst fatsoenlijken kring te zijn.

Ik begreep volstrekt niet, wat den dokter er toe gebragt had, om het een treurig tooneel te noemen.

'Wij moeten het geheel eerst wat van naderbij beschouwen,' zeide hij, 'dan zal ik het u uitleggen.'

De muzijk noodigde tot een *quadrille* uit; de student, die zich niet verwijderd had, sloeg de maat met den voet. De dokter merkte het op.

'Ik zal u heden avond eene anatomische les geven, die u leeren zal, de ziekte onder het levendig en frissche uiterlijk te ontdekken!' zeide hij.

In weerwil van deze dreigende woorden

en van het ernstig gezigt van onzen vriend, konden wij ons lagchen niet bedwingen, toen wij de dansplaats naderende, de *quadrille (non re sed nomine*), gade sloegen, die er uitgevoerd werd.

De figuren werden geregeld afgeroepen: in zoo ver was alles in orde; maar de wijze, waarop ze gedanst werden, gaat alle beschrijving te boven. Twee der dansers trokken vooral onze aandacht.

De heer, welke zich ‘produceerde,’ met het ernstigste gezigt ter wereld en een sigaar in den mond, met den witten hoed achter in den nek, in een zeer korten gelen *paletot*, witte broek en verlakte laarzen, was de wonderlijkste verschijning, die ik in langen tijd gezien heb. Een lorgnon, aan een breeden zwarten band, was vast in zijn regter oog geknepen; de handen staken diep in de zakken van zijn *paletot*, en zijne voeten en beenen schenen de eenige deelen van zijn ligchaam te zijn, die in den dans betrokken waren. Vooral werd deze indruk verhoogd door de onbewegelijkheid zijner armen, vast aan zijn ligchaam gedrukt; door de houten uitdrukking zijner gelaatstrekken, door zijne opengespalkte oogen, regt voor zich uit, als het ware in het niet starende, en door de stijve houding van zijn hoofd, achterover geworpen tusschen de schouders en half verborgen door zijne liooge boordjes. Maar de onbewegelijkheid en stijfheid zijner blikken en gebaren werden ruimschoots vergoed door de verrassende sprongen en stuiptrekkingen zijner beenen. Het is mogelijk, dat hij even als andere menschen, er slechts twee van had; ik zou dat echter volstrekt niet willen beweren; want het was onmogelijk ze ooit uit elkander te houden, of met het oog te volgen. Nu eens zag men het bovenste gedeelte van zijn ligchaam hoog in de lucht, met een twintigtal voeten en beenen er onder, naar het scheen, alle in elkander verward en verdraaid, en trekkende, alsof ze gegalvaniseerd waren. Dan weder schoof het lijf vóór- en achteruit, regts en links, digt over den grond, als bliksemstralen, elk oogenblik een been en een voet regt voor zich uitwerpende; - waarheen die ligchaamsdeelen vlogen, of hoe zij tot hun eigenaar terugkeerden, kon men niet gissen. Nu eens was de witte hoed hier, dan weder dáár, tusschen de overige dansers doorvliegende, onder hunne opgehevene armen heen schietende als een voetzoeker, - of als een kaatsbal weder achteruit deinzende.

Hij draaide even snel rond als eene tol; hij vloog even hard vooruit als een pijl; hij bleef plotseling op een punt staan, met slechts die eeuwige voeten in onophoudelijke beweging, alsof hij aan de plaats vastgestrikt ware. Zoo iets dols kan men zich niet verbeelden; - behalve zijne *danseuse*, - als men zoo iets van eene dame mag zeggen. - Het was een schoon meisje, het dikke zwarte haar achter op het hoofd in een zijden netje opgebonden, met roode linten en bloemen versierd, en in breede banden over het schitterend gladde voorhoofd gestreken. Zij had een klein, schelmsch wipneusje; vurige, donkere oogen, en een allerliefsten, kleinen, lagchenden mond, met de heerlijkste tanden ter wereld. De ‘ranke leest’ was digt omsloten door een keurig wit neteldoekschen - ja, - hoe het heet weet ik niet, - buisje, of jakje, zoo als gij wilt: van voren, zeker wegens de hitte, eenigzins lager dan de hals open, terwijl het toch zediglijk de schoon gevormde schouders bedekte. Onder dit jakje kwam een bruin zijden kleedje te voorschijn, dat in ruime plooijen, van het dunne middeltje nedergolfde: elke harer bewegingen was aan-

vallig, elk harer glimlachjes bekoorlijk: - ten minste, dat meende de student, - en, waarom niet? - ik ook. - Het was de personificatie van den dans en van de vreugde en van de - verleidelijkheid. Niet minder vlug dan haar *danseur*, was zij oneindig levendiger, en aanvallig in elke harer bewegingen, hetzij dat ze met opgehevene armen tot vlak voor haar danser vloog, als om hem te omhelzen, en dan met een bekoorlijk lachje zich rondkeerde, hetzij dat zij een Bacchantischen *pas* uitvoerde, waarbij de rondstarende *Sergens de Ville* een bedenkelijk gezigt zetten, zonder echter de minste aanleiding te vinden om den dollen dans te stuiten. De kleine heks wist ook best hoe ver zij gaan, of liever, hoe hoog zij springen mogt, - het valt moeijelijk het met juiste woorden uit te drukken, - zonder de kiesche oogen van de policie te beleedigen, en toen zij eindelijk met de punt van haar voetje, den hoed van het hoofd van haar *danseur* sloeg, zonder bij dezen *tour de force* zelfs haar enkeltje te ontblooten, ging er een daverend gejuich op, - waaraan de uitwerking van den champagne ons deed deelnemen.

De dans was uit: zonder zelfs de formaliteit eener buiging, lieten de *danseurs* hunne dames staan, en wij slenterden verder.

Wij werden eerst in een klein gebouwtje gelokt, waaruit, - schrik maar niet, - geweer- en pistoolschoten ons onophoudelijk in de ooren klonken en eene sterke kruidlucht ons te gemoet walmden. Wij traden in den *Tir.* Die was ingerigt even als zulke plaatsen overal: hier schoot men met de buks, daar weder met het pistool.

Eene elegante dame, met eene *cigarette* in den mond, trad op den dokter toe, en hing zich dadelijk aan zijn arm: zij sprak hem als een ouden bekende aan, met eene gemeenzaamheid en tevens toch een eerbied, die mij verwonderden. Zij gaf hare blijde verwondering te kennen, hem daar te zien.

'En de hoest?' vroeg de dokter.

'Is zoo goed als over,' hernam het meisje, welks woorden echter op het oogenblik gelogenstraft werden, door een aanval, die tamelijk lang duurde, door een hektischen gloed op de schoone wang, en door een onnatuurlijk vuur in het schitterend oog.

'Heb ik u niet gezegd, uit de nachtlucht te blijven?' zei de dokter knorrig.

'*Allons!*' was het lagchend antwoord. 'Het is over dag zoo warm! - Knor maar niet: laat mij liever een beetje schieten!'

De dokter haalde de schouders op, en een vijffrancsstuk uit den zak.

Het meisje ging aan het schieten: het was een wonderlijk gezigt: die kleine hand, die schoone gestalte waren niet onervaren in het gebruik der wapens: telkens als een poppetje stuk vloog, klapte het meisje van verrukking in de handen, en als ze eindelijk een twintigtal schoten gedaan had, dankte zij den dokter met de beleefdste woorden en verwijderde zich met eene vriendin, na eene buiging, die eener vorstin niet misstaan zou hebben.

Ook wij verlieten den *Tir*; wij kwamen voorbij kleine Amerikaansche biljarten, spellen van allerlei aard, waar men voor eene kleinigheid kans heeft het een of andere aardigheidje, een ornament, of een flacon, of iets dergelijks te winnen, en die allen druk bezet waren door lagchende en babbelende groepen. Het is natuurlijk, dat wij ook onderweg den dokter met zijne schoone kennis plaagden, tot dat hij eindelijk aan een tafeltje voor den *Restaurant* plaats nemende, ons uitnoodigde om naast hem te gaan

zitten, wat wij ook volgaarne deden, en terwijl wij een glas ijs gebruikten, vertelde hij ons het volgende, - even afgebroken als ik getracht heb het hier weêr te geven:

'Ja, - wel zeker, - het is een schoon meisje: - ook een lief meisje; - ik heb haar sedert haar geboorte gekend, en haar moeder wel zes jaren vroeger. - Het is de dochter van mijne *portière*, die eene weduwe is. Zoodra het kind geboren werd, zond zij haar naar Pontoise, bij eene *nourrice*, en zoodra zij van de *nourrice* terug kwam, werd zij *en pension* gedaan, - en toen zij op haar zevende jaar van het *pension* naar huis kwam, liep het kind den geheelen dag rond in de *loge* van hare moeder, en paste op de boodschappen, als de oude vrouw naar de kerk ging.

'Het was toen al een aanvallig klein ding; als ik voor het eerst '*Le cordon, s'il vous plait, mademoiselle!*' tot haar zeide, antwoordde zij met eene even deftige buiging als straks. De moeder leerde haar, dat het doel des levens de vreugde was; en het kind leerde van zelf, haar doekje met de gratie van de dame *au premier* om te doen, en met den *artiste au quatrième* te praten en coquetteren eer zij de kinderschoenen uitgetrokken had. Eindelijk werd zij bij eene modiste geplaatst, en kwam 's avonds geregeld naar huis. Eerst alleen. Later werd zij gebragt. Eindelijk kwam zij niet weêr in huis slapen: de modiste woonde te ver af.

'Zij had een kamertje in de buurt gehuurd, en vertoonde zich op zon- en feestdagen bij haar moeder, zoo elegant gekleed, dat ik haar in den beginne niet herkende. Zij verdiende veel, en gaf het alles uit; hare moeder had niets noodig.

'Alles wat zij dus in handen kreeg, stond tot hare beschikking en een groot gedeelte er van werd besteed om een schitterend *toilet* te koopen, om haar kamertje *au cinquième* met smaak te meubelen, - en het overige aan de armen.

'Hare moeder wilde haar uithuwen aan een ouden weduwenaar, die geld had. Het meisje wilde niet. Moeder en dochter zagen elkander niet meer. Ik wist langen tijd niet, waar het kind gebleven was. Op zekeren morgen, zei echter de moeder tegen mij: '*La petite* is ziek. Dat heb ik van onzen buurman gehoord.'

'Er zijn vele zieken in de stad,' zei ik.

'Gij zult haar toch wel gaan zien?' riep de moeder, mijne beide handen vattende.

'En gij?' vroeg ik.

'Zij wil mij niet zien,' zei de moeder.

'Ik haalde de schouders op en ging weg,' vervolgde de dokter. 'Ik was dom genoeg een half uur rond te rijden en een honderdtal trappen te beklimmen, om haar te bezoeken. Zij lag uitgestrekt op het bed, het eenige meubel, behalve een tafeltje, dat in de kamer was. Toen ik binnen trad, wilde zij opstaan. Ik zei haar tamelijk barsch te blijven liggen; want ik zag dat zij zwak was. Zij proestte het uit van lagchen en stak mij de hand toe, om haar den pols te voelen, - altijd met hetzelfde *grand air*, van vroeger. - Zij heeft een allerliefst handje!' - zei de dokter, als tusschen twee haakjes, dadelijk er op een snuifje nemende. 'Het meisje lachte zoo, dat ik haar den pols niet voelen kon; ik liet hare hand dus vrij onzacht vallen en keerde haar den rug toe, en ging uit het raam kijken en vroeg kort af, wat haar scheelde?'

'Zij ging echter voort met lagchen in plaats van te antwoorden, en vertelde mij tusschenbeide, dat zij over mijn

knorrig gezigt lachte, en mij niet te rede wilde staan, eer ik haar vriendelijker behandelde.

‘Ik hernam, dat zij met mijn gezigt niets te maken had, en dat ik weêr gaan zou, als zij niet verkoos op mijne vragen te antwoorden.

‘Het meisje schaterde het uit en keek mij zoo trouwhartig aan toen ik praatte van weg te gaan, dat eindelijk - nu ja, - ik ook lagchen moest, - en zoo zaten wij als twee gekken tegenover elkander te lagchen; zij op het bed, ik op het tafeltje voor haar.

‘Toen ik naar hare ziekte gevraagd had, lachte ik nog harder dan te voren; want ik wilde haar niet laten zien, hoe ernstig ik voor haar bevreesd was, - en terwijl de dood achter de deur stond te loeren, vernam ik uit haar glimlagchenden mond, eenige bijzonderheden van haar levensloop sedert ik haar gezien had.

‘Overdag had zij gewerkt; 's avonds had zij steeds gedanst; en zij had een vriend, - en haar vriend was een student, - en haar vriend was juist naar zijne ouders in Bordeaux, en kwam eerst over drie maanden terug. En zij was ziek geworden en de verdiensten hielden op, en er was niets bespaard, - en hare meubelen waren één voor één *chez ma tante* gebragt, - en ‘morgen,’ zeide zij, ‘zal ik deze zijden japon er heen zenden, - ik heb ze daarom heden aangedaan; - en daarom wilde ik mijne moeder niet zien; want,’ - en ze lachte steeds voort, - ‘zij is te klein, om zoo als gij op de tafel te zitten!’ - En dan bedekte zij het gezigt met de handen en barstte in tranen uit.

‘Ik schreef wat voor en ging weg,’ - ‘En liet uwe beurs achter!’ - zei de student. ‘Wat raakt u dat?’ vroeg de dokter, met een knorrig gezigt. - ‘Nu de moeder vernam hoe het stond, wilde zij zich niet tevreden stellen, dat zij hare dochter niet bezoeken mogt, eer ik haar vertelde, dat eenige aandoening haar doodelijk kon wezen, en dat zij haar vooreerst niet noodig had, omdat eene vriendin haar 's nachts altijd kwam oppassen. - Den volgenden dag, daar ik in de buurt wezen moest,’ - (de student knipoogde tegen mij), ‘ging ik weder zien, hoe het stond met de zieke.

‘Behalve de drankjes, die ik voorgeschreven had, stond een papegaai, in een prachtig vergulden kooi, op tafel.

‘De meubels waren allen steeds *chez ma tante* gebleven. - Hare vriendin had haar den vorigen avond wonderen van den vogel verteld. Het was eene verrassing voor de vriendin bestemd, - en de zieke klapte in de handen toen zij mij vertelde, hoe zij hare vriendin over den vogel had uitgelokt, en hoe zij dien had laten halen, en hoe zij er zich op verheugde de vreugde van hare vriendin te deelen. ‘Het zal mij even zoo veel goed doen als uw leelijk drankje!’ zei zij weêr lagchende.

‘Het was niet vleijend; maar ik had het hart niet, - of liever geen lust, - om tegen haar te pruttelen. Zij was te ziek. - Het heeft mij menig uur tijds gekost, die ik beter had kunnen besteden,’ ging de dokter voort, ‘om haar dagelijks te bezoeken; - om het flikkerend lichtje niet uit te laten branden. - Zij is nu ongeveer drie weken weder hersteld en aan het werk en aan het verdienen, en danst en zingt, en verheugt zich als te voren: - dat was hare vriendin, bij haar.’

‘En gij hebt haar zeker geld gegeven om de meubelen weêr te koopen; daar ken ik u voor,’ zeide ik, ‘en haar met hare moeder weder verzoend?’

‘Het laatste wel,’ hernam de

dokter; ‘het eerste niet; zoo gek ben ik niet!’

‘Neen, hij heeft haar het geld niet gegeven; dat is waar,’ zei de student, ‘maar hij heeft al de meubels door Pierre van *chez ma tante* laten halen;’ - dat heeft Pierre mij zelf verteld, en dat de dokter niets anders deed dan vloeken en razen, toen het meisje dag op dag bij hem kwam, om hem te bedanken, - en de oude *Portière* zegt, ‘dat hij een engel is!’

‘En ik zeg,’ hernam de dokter, ‘dat gij een neuswijze kwast zijt!’

‘Dat doet er niet toe,’ zei de student:

‘maar het is toch aardig geweest; en als de student over een paar maanden terug komt, en hij zóó denkt als ik, dan komt hij met zijne vrouw, want hij moet haar trouwen, om u te bedanken, en gij wordt peet van het eerste kind, en -’

‘Stil!’ zei de dokter opstaande, en de hand met plegtigen ernst op den schouder van den student leggende:-

‘Stil: als haar minnaar over een paar maanden terug komt, zal hij niet bij mij komen met zijne jonge vrouw, - want ten eerste, worden zulke huwelijken nergens dan op het tooneel gesloten, en ten tweede, - als hij haar huwen wilde, - zou hij niet kunnen; want spoedig zal het harde werk het meisje tegenvallen; zij zal te huis blijven; de meubels zullen weêr *chez ma tante* gaan - en noch gij, noch ik, zullen ze dan weder behoeven weg te halen!’

Het was elf uur geworden; men draaide de lampen in den tuin uit, en de toenemende duisternis in het rond vermeerderde den somberen indruk van hetgeen de dokter ons verteld had. Wij wandelden zwijgende naar huis.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz*. 67.)

ZIEL. - Er is geene taal, waar dit woord of het begrip ontbreekt, omdat de mensch, welke mensch ook, eene ziel met eene taal heeft. - Geweldige taalnuances en schakeringen worden ons hier voor de schemerende oogen geplaatst - Angelsaksisch - *saul* - *sawl* - IJslandsch - *sial*, en op die wijze naar het moederland - het Sanskrit - terug, - de wortel - *Sû* - *dhSû* - bewegen, voortbrengen - alzoo ligt het grondbegrip der ziel - in het bewegende, het levende - (met der Grieken - *ζαεῖν* - enz.) Wij merken dadelijk aan dat in onze eeuw, waar dit handwoordenboek behoort, de beschaafde en ongeleerde wereld, inderdaad, tot het heiden- en veelgodendom is teruggekeerd, en hard

op weg is om tot de volslagene afgoderij te vervallen; - want alles wordt bijna als bezield voorgesteld: - eerstelijk, volgens de dichters der heidenen, de natuur, - maar als ge nu hierbij leest van ‘bezielde oogen,’ ‘bezielde verzen,’ ‘bezielde lippen,’ ‘bezielde schilderstukken,’ ‘bezielde redevoeringen’ - en zoo al voort - dan raken wij met onze eigene en al die andere zielen in de war. Wij vragen alleenlijk waarom men niet meer spreekt van bezielde staatsmannen, bezielde wijsgeeren - of moet hier een ander en beter woord gevonden -? - Van eene andere zijde beschuldigen wij onze eeuw van het geloof aan de zielsverhuizing - een herbloeijend Pythagorianisme in dezen tijd, die zich een christelijke waant te zijn! - Neen! de vrek, de dichter, de orthodoxe, de verliefde, de eerzuchtige of eergierige, vinden hun levensbeginsel, hunne eigenlijke ziel -: in de brandkas - in den laatsten dichtbundel - in het formulier-stelsel - in den aardschen engel van vleesch en bloed - in der menschen lof en prijs - daarheen verhuizen, blijkens alle handelingen en gedragslijnen, reeds bij levenden lijve, der menschen zielen; - in den meer naauwen Pythagorischen zin - gaat welligt de ziel van dezen en genen (mannen en vrouwen) in harddravende paarden, groote, kostbare, langharige honden, schoothondjes, zelfs kanarievogeltjes, over. - Men zij dus omzigtig om over de zielen der tijdgenooten te spreken, alsof ze werkelijk altijd in de respectieve ligchamen wonen - 't is hier meermalen louter schijn en bedrog - somtijds leeft de eene mensch factisch en onbetwistbaar in anderen - en de ziel gaat vice versâ zoo als de stoomwagens, b.v. in het huwelijk, waar de vrouw de ziel des echtgenoots gewoonlijk aanneemt, en regeert, bestuurt, berekent, betaalt, bestelt, bedisselt - terwijl der vrouwen ziel zoolang, om het huis niet ledig te laten, bij den echtgenoot logeert - in alle onderworpenheid en toegevendheid.- Niet anders gaat de ziel van menig vorst in zijne ministers van buiten- of binnen - landsche zaken over, bij openbare zittingen, discussiën of kamer-geregten - en evenzoo de ziel van dezen of genen minister in zijn secretaris of referendaris, en verdwijnt weder uit het secundair of loco-ligchaam, als de minister op audientie of in ministeriële betrekking verschijnt. - Over het wezen der ziel zullen we u naar de wijsgeeren, *minder* veilig naar de geneesheeren, het allerminst naar de zielverkoopers (b.v. de woekeraars, huisheeren, en met pestbuilen overdekte romanschrijvers -) verwijzen. Dwaze en onzinnige spreekwijzen, zoo als: - ‘het geld is de ziel van alle zaken’ - ‘met de ziel onder den arm loopen,’ met den duivel om een zieltje dobbelen’ - verwerpen wij met stille verontwaardiging, en laten alles aan de zielen onzer lezers over.

ZILVER - als edel metaal, en vertegenwoordiger der waarde, als zoodanig - (hier het oude versleten ‘Dingansich’ van vader Kant) - behoort onder de levenselementen, maar vermindert dagelijks ook aan eigenlijke - problematische - waarde, - door den concurrent uit Californië, Australië enz. - Het zilver gaat dus, tegen den tijd in, terug, en kan alleen door staatkundig en maatschappelijk gezag, als repraesentant blijven. - Het is intusschen vertroostend dat de dichters, en zilversmeden, en bijoutiers het edel metaal handhaven, ieder op zijne wijze -: zilveren feesten, zilveren haren - zilveren harten - zilveren sterren en manen - blijven,

ondanks den goudovervloed - aan de orde van den dag, en de kunstenaars, die de metalen niet als muntstukken in een uniform steken, maar er de sierlijkste vormen aan geven - zullen met hun geciseleerd zilverwerk, op de aanstaande wereldtentoonstellingen, aan deze en gene zijde van den Oceaan, niet achterwege blijven. - De exceptionele uitdrukking van ‘eene zilveren ziel,’ bewijst dat men in vorige tijden, tusschen 's menschen geest en zijne hebzucht, zijne geldzucht, of effectentrommels, een allernaauwst verband meende te vinden -: eene *communicatio idiomatum* - (een term uit de godgeleerde wereld, welken wij verzoeken volstrekt *niet* te vertalen -). Zoo zegt onze eeuw iemand aan ‘zilveren ketens’ te leggen - even als aan ‘gouden’ - eene hoogst bedenkelijke, verfoeijelijke spreekwijze, alsof het mogelijk ware dat iemand op deze christelijke wereld, b.v. een staatsman, een ambtenaar, een burgemeester op het platte land, een advocaat - een regter, ooit vatbaar zoude zijn, om *zekere* démarches of guitenstreken te beproeven - te entameren - waar het zilver eene Napoleontische, volstrekte zegepraal behaalt over alle zieltogende beginsels van eerlijkheid en goede trouw. - Zilveren golfjes, en zilveren harptoonen, en zilveren tanden - (ook als de heeren Grader of Dentz ze hebben ingezet -) zullen er blijven, ook dan als de zilveren standaard zoo ver beneden pari is, dat we al te zamen later, eindelijk eens, Deo favente, in den materiëlen zin wel te verstaan, uit de ijzeren, koperen, zilveren - naar de gouden eeuw - verhuisd zijn.

ZON. - Onze geniën hebben zich niet ontzien om zeer impertinente vergelijkingen met het kolossale hemelligchaam te maken. - De dichter Tegner noemt haar een ‘reiziger, die den hemel rondloopt,’ de dichter Jean Paul, nog meer vernederend ‘den eeuwig wandelenden Jood.’ De heidensche oudheid had meer eerbied voor de zonneschijf, en maakte er een Apollo van, met stralenkaros en toebehooren. - Voor de redenaars is de zon niet minder noodzakelijk dan voor de bleekers, voor de poëtische geesten niet minder dan voor de zeelieden - beide ‘*schieten* de zon -’ en inderdaad als de Czaar, als de Heilige Vader onder de tintelende sterrenlichten, blijft de oude, getrouwe stralenbron, ons betrekkelijk groot of klein hemelstelsel beschermend beheerschen. - Er zijn zeer vele voorwerpen, b.v. in de middeneeuwen, die eens de vergelijking met den principalen hemelbol konden doorstaan, thans niet meer - andere tijden, andere zeden -! Toen werden keizers, Roomsche keizers in de eerste plaats, bij zonnen vergeleken - de leenmannen, bij sterren of manen; - een burger- of constitutionele koning, een geïmproviseerde alleenheerscher, een op den troon gedragen president, wordt naauwelijks door een paar hongerige en smalbuikige hofpoëten, als eene zon des lands begroet. - Ook de vrouwen komen in andere verhouding tot het hemelligchaam; eene enkele vorstin moge nog wel eens bij eene zon vergeleken worden, maar men gaat liefst tot de beeldspraak der bloemen of gewassen terug - en blijft bij de roos of de lelie. - De spreekwijze: ‘Niets nieuws onder de zon,’ hoewel behoorende onder de nog niet geconstateerde wijsheidslegaten van Salomo, worde in onze eeuw, met den slavenhandel, den jenever, de doodstraf en den knoet - spoedig afgeschaft -: de negentiende zonnekring protesteert tegen de wijsheid der voorchristelijke tijden, toen

men geene electrische telegraphen, geene spoorkracht, geene Ericson's, geene philanthropie, geene daguerreotype, geene kettingbruggen, kolossale scheepsdokken - kende - alles bewijs genoeg, dat de zon van Salomo, en ook die later scheen, dergelijke ‘nieuwen’ zaken *niet* heeft gekend. - Wanneer later, altijd later, het duizendjarig rijk en het nieuw Jeruzalem zal gekomen zijn, ‘waar het geen nacht is,’ en dus de zon niet meer ondergaat - zal eindelijk oud en nieuw geëindigd zijn. - Wij hopen elkaâr alsdan, zoo als men zegt, met een veelbeteekenend, ernstig, dreigend woord - *nader* - te spreken.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een paar wintertafereeltjes uit de hoofdstad. (Een handvol Typen.)

Si cela t'amuse - morbleu - c'est déjà assez!
Si cela te rend meilleur - c'est un peu plus!
DE ST. CYR.

(Vervolg. Zie Tijdspiegel 1853, I, bladz. 154.)
II.
Arme en rijke menschen.

Onder de ‘verborgenheden der hoofdstad,’ behooren mede die ellendige, treurige, koude, naakte zoldervertreky's, waar van dag tot dag eenige duizendtallen verarmde medeburgers met den levensnood worstelen, en waar wij onze beide brave lijdende bekenden, Christiaan en Leentje, hebben ontmoet. Het is hier de laatste grenslijn die de beboeftigen van den bedelstaf afscheidt; als ze eindelijk verjaagd worden blijft er geen andere uitweg over, dan om te bedelen, en zelfs daaraan wordt men gewoon: - alles leert hier op de wereld, zegt het spreekwoord. - Hoewel ook in de hoofdstad de bedelaars thans te regt geweerd worden, en het werkhuis, benevens de kolonien van weldadigheid, de *overtollige* christelijke broeders en zusters bemagtigen - sluipt er zoo dikwerf, des avonds laat, een arme op de hoofd-grachten, waar het stil is, u voorbij, en gij hoort den welbekenden toon der demoedige behoefte, die meer klemmend wordt, hoe meer gij uwe schreden versnelt om den ontijdigen medewandelaar te ontvlugten. - Christiaan en Leentje bragten eenen bitteren lijdensnacht door; want de laatste penning was heen, en de brave huisheer zoude wel niet in gebreke blijven, om hen, den eerstvolgenden morgen, in den letterlijken zin van der huisheeren geijkte spreekwijze - ‘op straat te zetten.’ - Wij zien ze beiden, terwijl hun kind op eenige gescheurde lappen van eene oude wollen deken, in den hoek van het zoldervertrekje slaapt, zwijgend tegenover elkaâr zitten; de kleine keukenlamp, die met gebedelde en aan-

gezette olie gevuld, een walmend en dof licht geeft, staat tusschen hen in op de ledige, grove houten tafel - en dan de legerstede - een paar bossen stroo op de vochtige planken, en het dek -? o dat hadden ze immers reeds aan hun kind afgestaan -! Zij dachten er niet aan om te slapen - als twee schimmen, met loodkleurige wangen, door koude en honger tegelijk gemarteld, hoorden zij de eentoonige klepelslagen van den hoogen stadstoren, telkens eene roepstem, die hen herinnerde, dat de dag der smarte, der vernedering, der ellende, weldra zoude aanbreken - en die brak voor hen ook spoedig genoeg aan. - Nog zaten ze, terwijl de lamp reeds voor eenige uren was uitgegaan, tegenover elkaâr; weinige woorden, meer klaagtonnen, glipten van hunne bleeke lippen. - 't Was stikdonker in het zolderkamertje en ook in hunne harten - eindelijk kraaide, beneden op de straat, de haan - er kwam een vaal, naauw merkbaar, treurig morgenlicht door het venstertje, en wierp eene eigenaardig akelige schemering op de beide afgestreden lijdenden. - De voorwerpen, die hen omringden, werden weder zigtbaar - ook daar in den hoek het tweejarig kind, dat stil en gerust voortsluimerde. - Waarde, gevoelige lezers, zulke nachten in het leven teren het merg uit het gebeente weg, en knagen met ijzeren tanden aan het veege bestaan. - Christiaan en Leentje leerden den oneindig ruimen omvang van een *enkel* groot en magtig woord verstaan -: *de smart*. - Eensklaps kwam er een onverwachte blos op het doodsbleeke gelaat der arme vrouw, die den man zoo krachtig ter zijde stond. - ‘Christiaan,’ sprak zij, ‘daar valt mij iets in! O goede God! als het ook maar niet vruchteloos is - hoor, als het wat later op den dag is, en wij met den baas hier gesproken hebben, zal ik naar mevrouw Z- op de Keizersgracht gaan, waar ik in het voorjaar, als noodhulp, een paar maanden gediend heb. - Ik heb u immers dikwijls verteld hoe hartelijk en vriendelijk die mevrouw was, en wat ze toen voor ons gedaan heeft, - die kleêrtjes voor ons kindje, die porties rijst en gort, en die vier zak aardappelen. - O, mijn beste Chris! ik heb er nooit weêr heen gedurfd, omdat ik zooveel goeds van die rijke dame heb gekregen - maar nu - zeg toch - waarom zoude ik het niet wagen -? Ja, dat gevoel ik, ik weet het, hier zal het beter gaan dan bij den onbarmhartigen huisbaas - wij zullen ten minste de huur - leenen - en als gij weder werken kunt, en ik hier of daar uit schoonmaken ga, dan zullen we, met Gods hulp, er weder bovenop komen. - O, Christiaan! 't is mij alsof ik daar op eens eene ingeving uit den hemel heb ontvangen - als het nu maar dag was.... en 'k zoo koud niet was - want ik ben ziek, - ik heb dikwijls geen kracht meer, - ach God, lieve man’ - hier borst zij in hevig snikken uit - ‘ik heb, ik heb zulk een honger’ - en de man zag haar bij dit woord met eenen strakken, stijven blik aan, - hij greep hare hand en klemde die vast, - en fluisterend, als wilde hij de woorden onderdrukken, hernam hij -: ‘vrouw, ik - God daar boven weet het - ik niet minder - een brood, een stuk brood, slechts grof, slecht brood - voor u, voor mij, en daar voor dat wurmpje.’ - Hij zonk met het hoofd op de tafel neder dat ze schudde en kraakte - en toen ontwaakte het kind, en kreunde en kermde zacht - 't was de *derde* stem die om brood riep -! Intusschen werd het lichter op den

dag - beneden op de straat hoorde men het geknar der kruiwagens, het openen van vensters en deuren, het ratelen van den welbekenden Amsterdamschen vuilniskarreman - de groote stad vol gelukkigen en lijdenden ontwaakte - ook in de aangrenzende zolderkamertjes hoorde men gestommel en verschillende geluiden - hier het schreeuwen van kleine kinderen, daar het op- en afklimmen langs hooge, half versletene, steile houten trappen; harde barsche mannenstemmen, daar tusschen in schelle en gillende vrouwenstemmen - alles een begin van den dag des levens, die dikwerf, in die ellendige boven-bovenhuizen, met twist en treurigheid begint en evenzoo weder eindigt. - Omstreeks tien ure hoorden Christiaan en Leentje, dat een zware stap hen naderde, en weldra werd de oude, wormstekige deur, die niet meer gesloten kon worden, en slechts op één hengsel omdraaide, geopend, en de ons reeds bekende huisheer, Mr. timmerman, stond voor de arme menschen. - De dikke, wel doorvoede man bleef een oogenblik staan, zag rond, nog eens rond, stak de beide handen in de broekzakken, en begon zijn morgengroet alzoo -: ‘Kom aan, meneer de schilder! als er nu geld is, zoo als ik gisteren aan je vrouw heb gezeid, dan kan jelui nog een week of een veertien dagen blijven - anders, zoo wis en waarachtig ik hier voor jelui sta, moet je er af, en wel terstond - want tegen 12 ure komen er andere vrinden op, de knecht van mijn zwager uit de Reestraat - en eerst moet ik hier den boel nog wat laten opknappen - nu, waar zijn we aan toe?’ - Leentje, die den boozen man vreesde, maar toch hare waarde tegenover hem gevoelde, kwam met langzame schreden nader, en verzocht voor een paar uren uitstel. - Toen de heer der huizen weder op het punt stond, om zoo als op den vorigen dag, los te barsten - werd hij echter op eenmaal zacht en gedwee als een lam - en zelfs vriendelijk; - want toen de vrouw van den schildersknecht hem verhaalde, dat ze gereed stond om naar de rijke en aanzienlijke mevrouw Z- op de Keizersgracht, in dat groote dubbele huis met den arduinen voorgevel, te gaan, en dat ze dáár gediend had en welbekend was, en zoo veel had gekregen bij hare bevalling - toen werd de baas geheel veranderd en als herschapen, en bedacht zich even. - ‘Zoo’ sprak hij op minzamen, fleemenden toon, ‘zoo vrouwtje! ben je dáár zoo goed bekend - wel zoo! Nu, ik ken die mevrouw ook, en administreer eenige huisjes voor haar, al sedert zes jaren - ei, ei - wat je zegt - heb je daar gediend, vrouwtje - en - heb ik wel verstaan - wil je daar zelf heen gaan - maar hoor - (de man bedacht zich weder -) maar hoor, wat zou je zeggen, als ik daar nu eens zelf heenging, en een goed woord voor u beiden deed - dan behoefdet ge die moeite niet te doen, en ik zal alles wel goed voor u maken - nu, wat zegt ge daarvan?’ - Maar Leentje doorzag den mensch, die voor haar stond, beter dan hij haar op dezen oogenblik - zij gevoelde zich te fier, te goed, om van de voorspraak van hem afhankelijk te blijven, wien zij verachtte en niet vertrouwde.- ‘Neen, neen baas!’ hernam zij, ‘met uw verlof, dat zal, dat moet ikzelf doen; wat zou mevrouw Z- zeggen, als zij hoorde dat ikzelf niet had willen komen, en een ander er op afgestuurd had, om een aalmoes - om de huur? - Neen baas! ik ga op het oogenblik zelf heen, en als God helpt, zult ge van daag nog het geld hebben, - als ge tot dezen avond wachten kunt, dan

breng ik het zelf, in eigen persoon - ik ben regt blijde dat gij mevrouw ook kent, en weet wat een lief christelijk niensch zij is.' - Maar de huisheer was teleurgesteld en uit het veld geslagen - hij had zijne *goede* redenen, waarom hij juist als voorspraak voor doodarme luî, die in *zijn* huisje woonden, bij de *rijke* dame wilde verschijnen. - Welligt vreesde hij - (de man had nog een fragment van zijn geweten overgehouden -) dat Leentje's verslag niet zeer gunstig voor hem zoude zijn - hij vernederde zichzelf, om haar dus toe te spreken -: 'Nu, mijn goed vrouwtje! 't spijt mij dat ik je gisteren zoo hard aangesproken heb - ik hoop dat de Heere Heere mij die zonde uit genade vergeven zal. 't Was alweêr dat zondige, verdorvene vleesch en bloed, die oude vervloekte Adam - zeg maar uit mijn naam aan de brave mevrouw, dat ik het zoo naauw met jelui niet nemen zal, en blijf hier nu maar een weekje wonen, 't zal wel teregt komen - ik kwam hier eigenlijk maar eens rondkijken of er ook wat moest opgelapt worden.' - Leentje voelde, tegenoverden huichelaar staande, dat haar het bloed naar het hoofd steeg. - 'Baas!' hernam ze op vasten toon - 'ik verzeker u dat we het geld zullen krijgen, en ik hoop u, zoo als ik daar zoo even gezegd heb, van daag nog af te doen. - Ik geloof niet, als ik mevrouw alles vertel, dat ze mij ongetroost zal wegzenden.' - En de heer der groote en kleinere huizen moest toegeven - hij sprak nog, met temende stem, een paar vriendelijke woorden tot den schildersknecht, die achter in het vertrek, met den gescheurden pet in de hand, stond, en alles lijdelijk afwachtte. - Eindelijk zag de baas het kind: - 'och, Heere God! welk een arm, lief, bleek schaap ligt daar! 't Is een zegen des Heeren, volgens de Schrift: psalm honderd zeven en twintig, vers drie. Hoor vrienden! ik zal jelui van daag nog wat sturen, en nu, God zegen' en bewaar' jelui al te zamen.' - De huisheer steeg de trappen langzaam af. - Leentje zag hem na, en schudde met het hoofd. - 'Christiaan,' sprak zij, 'al ben ik doodarm, ik wil met dien mensch niet ruilen. - O! dat bittere woord van gisteren avond snijdt mij nog door de ziel - maar, dat we niet oordeelen, om ook niet door Hem, die daar boven woont, geoordeeld te worden.' - 'Amen,' sprak de man, en drukte de brave vrouw hartelijk de hand. - Toen, na verloop van een half uur, onze veelbeproefde schildersvrouw zich gereed maakte, om naar de rijke mevrouw te gaan, en de oude deur wilde uittreden, kwam haar een kleine jongen te gemoet -: 'Ben ik hier teregt bij Christiaan, den schildersknecht, die in het huis van mijn baas, den timmerman, woont?' - Op het toestemmend antwoord, - ging hij voort -: 'Ik moet jelui de groete van baas brengen, en hier zijn een paar brooden, een kop gort, en wat vet voor een vetpot, - ik moest het jelui alles zelf brengen, en wrel de groete van de baas en de jufvrouw - zie zoo, daar heb je alles bij malkaar - goeden dag zamen - ik moet weêr naar den winkel.' - 'God dank!' riep Christiaan, en zocht dadelijk naar een oud verroest mes, dat in een hoek lag - 'nu kunt ge toch nog eerst wat eten, eer ge heengaat, dan hebben we voor van middag ook ruim, ruim genoeg. - O Leentje,' sprak hij, en zijn ligchaam beefde van zenuwachtige aandoening, - 'dat ben ik, naast God, aan u verpligt - hier, beste vrouw,

hier - hier - brood - brood voor u en voor het kind, - ik zal het week en in wat water - dan ook voor mij - God in den hemel - dat smaakt!!' - Benijd, o benijd aan de armen die verkwikking, welke zij hier genieten; - gij bovenal, die alleenlijk den honger kent - uit het woordenboek, uit de beschrijving - en niet door eigene ondervinding!

Andermaal volgen wij onze arme op de koude, vochtige straten; zij liep met verhaasten stap, en bereikte weldra het groote, prachtige huis op de Keizersgracht, waar ze eens gediend had - en ook nu klopte haar hart; want de mogelijkheid om afgewezen te worden bestond immers? - Ook Leentje had geleerd, dat het niet veilig was, om op menschen, op groote aanzienlijke menschen te vertrouwen, en toch stond het beeld der rijke mevrouw haar zoo bemoedigend voor de verbeelding; zij herdacht zoo menig vriendelijk, opbeurend woord, haar eens toegesproken.- 't Was haar alsof ze die minzame stem reeds weder hoorde. - Eene arme aan de deur van den rijke! 't Is een zeer gewoon, een dagelijksch verschijnsel in de hoofdstad, waar niemand op let - als de rijke aan de deur des armen staat, wordt de aandacht er *meer* door opgewekt. - Leentje liet zich aandienen, en gaf aan de dienstbode, die haar dadelijk binnen in den gang noodigde, een paar vriendelijke woorden. - Na eenige oogenblikken kwam de zoogenaamde 'tweede meid' weder, en zeide -: 'mevrouw verzoekt u even in het voorkamertje te wachten, en zoolang te gaan zitten, want zoo komt mevrouw bij u - ge zijt immers Leentje, die hier als noodhulp gewoond heeft, en toen met den schildersknecht is getrouwd, niet waar?' - 'Ja wel, die ben ik,' sprak onze goede vrouw met een luchtig hart - 'ik zal de goede, beste mevrouw niet lang ophouden' - en wij zien haar in het kleine, nette, sierlijk gemeubeleerde spreekkamertje, neêrgezeten - terwijl ze naauwelijks op de kostbare stoelen durfde te gaan zitten, en met eenigen angst op het tapijt zag, of zij ook wat modder van de straat had medegebragt - en toch, ze had de voeten op de stevige, harige vloermat, reeds zoo geweldig hard en lang geveegd. - Ziedaar de kinderlijke beschroomdheid onzer armen! waarde lezers. - Weldra kwam mevrouw Z- binnen, - eene van die waardige, edele, echt menschelijke vrouwen, die den wereldschen zegen inderdaad verdienen en erkennen, waarmede God haar gezegend had. - Zij reikte de hand aan de arme vrouw van den schildersknecht, en zette zich nevens haar, terwijl een vriendelijk lachje om haren mond speelde. - 'Wel zoo Leentje! ik dacht waarlijk dat gij ons geheel vergeten hadt, - 't is zeker wel zes maanden geleden dat gij hier waart - maar - goede God! wat ziet ge er naar en vervallen uit - en zoo bedroefd in de kleêren - ja, ja, ik zie het reeds, gij zijt arm, regt arm geworden, maar zóó had ik u toch niet verwacht - goede ziel, waarom niet vroeger tot mij gekomen? - ziet, nu moet ik u beknorren - Leentje - maar schrei zoo niet - ik heb u immers wel meer geholpen - kom, zie mij maar eens aan, en vertel wat ge op het hart hebt.' - Dat was voor de lijdende als een engelenzang, die haar de ziel balsemde en het hart opende. - Met eene eigenaardige welsprekendheid vertelde zij haar levenslot, hare tegenspoeden, de ziekte van den braven man, - en eindelijk

ook de behandeling van den huisheer, terwijl ze hier alles zooveel mogelijk trachtte te verzachten, en den man in een gunstig licht te plaatsen; vooral toen ze van de brooden, de kop gort, en den vetpot vertelde. - De aanzienlijke mevrouw was inwendig meer ontroerd dan zij blijken liet, - zij greep de hand der arme, en hield die in de hare vast-: 'Leentje, Leentje! ik heb u altijd als braaf en eerlijk gekend, en ik wil dat nog van u gelooven, maar gij hebt mij groot leed gedaan dat ge niet reeds vroeger, veel vroeger bij mij zijt gekomen, - dat heb ik niet aan u verdiend - maar beter laat dan nooit - hoor nu, - gij zult met uw man op een ander kamertje, en kunt hier komen werken - zoo als van ouds - ik kan hier nog wel een mond meer voeden - God dank -! en dan zult ge heden nog naar baas Harmen voor mij gaan, en hem groeten en verzoeken of hij dezen avond eens bij mij wil komen. - Ik ken dien mensch, goede Leentje! en wat gij voor mij bedekt wildet houden - 't strekt u tot eer - dat vermoedde ik reeds - wacht hier nog even, ge zult niet met ledige handen heengaan' - Leentje ging waarlijk ook niet met ledige handen uit het groote, prachtige huis op de Keizersgracht; mevrouw Z- gaf haar menig goeden raad en een hand vol, eigenlijk, geheel vol geld - en leidde haar zelf de voordeur uit. - De vrouw van den schildersknecht kon echter niet weg. - 'Mevrouw' - nu greep zij hare hand - 'mevrouw, ik zou den almagtigen God hier op deze marmeren steenen, op mijne bloote kniën kunnen danken, en voor u, mijn engel op aarde, bidden, ja bidden!' - en toen drukte zij, terwijl de warme tranen van haar bleek gelaat stroomden, een langen kus op die weldadige hand, en toen nog een, en nog een. - De rijke mevrouw had moeite om die aandoening te temperen -: 'foei, Leentje, Leentje' sprak ze, bij het afscheid - 'ik ben maar een zondig mensch - en wat ik u goeds deed, 't was mijn pligt, - heeft God u dan niet tot mij gezonden? - en moet ik thans niet veeleer danken, dat ik u uit den nood kan helpen -?' Leentje knikte, met een zalig gevoel in het hart, der vriendin toe, alsof ze wilde zeggen -: 'ja, ja! dat was Gods vinger!'-

Wij verlaten onze arme en rijke menschen weder, om ze nog eens later terug te vinden, en bevelen intusschen aan al onze lezers, vooral als ze op de Heeren- of Keizersgrachten, of waar ook, wonen, gedurende dezen winter het lot van eiken Christiaan en elk Leentje aan, en wenschen dat ze het voorbeeld van mevrouw Z- niet geheel mogen vergeten.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een droom.

De dagen, die wij thans beleven, zijn dagen van strijd; van strijd vooral op het gebied der godsdienst. Hij moet wel *alleen een vreemdeling te Jeruzalem* zijn, die het niet weet, hoe de Hervormde kerk, behalve den kamp, dien zij, in

gemeenschap met alle Protestanten, tegen Rome voert, nog eenen afzonderlijken strijd heeft in haren eigenen boezem. Twee partijen, eene van vooruitgang, eene andere van behoud, om niet te zeggen van teruggang, staan lijnregt tegen elkander over, betwisten elkander iederen voet gronds, worstelen, niet altijd zonder betreurenswaardige verbittering, met elkander om de zegepraal. Is het wonder, dat hij, die getuige is van dien strijd en wat hem is gegeven van kracht, inspant, om der zaak, die hem de zaak der waarheid is, eene eervolle overwinning te verzekeren, is het wonder, zeg ik, dat hij, die des daags op het slagveld verkeert, ook in den nacht daarhenen gevoerd wordt, dat wat in den loop van den dag de ziel van zoo iemand heeft ingenomen, ook gedurende den nacht zijnen geest bezig houdt? Mij is het ten minste onlangs zoo gegaan. Na des avonds een heftig artikel in de *Nederlander* en daarop een vrij hevig stukje in de *Morgenster* te hebben gelezen, had de slaap zich naauwelijks van mij meester gemaakt, of de God der droomen nam mijnen geest in bezit en voerde hem weg naar ver verwijderde, mij geheel onbekende streken. Of mijn togt kort was, dan of hij lang heeft geduurd, weet ik mij niet te herinneren, maar vreemd zag ik op, toen ik mij eensklaps in eene ruime, schaars verlichte zaal bevend. Er verliep eenige tijd, vóór ik eenigermate aan de duisternis was gewend en de voorwerpen kon onderscheiden, waardoor ik omringd was. Weldra ontdekte ik in het midden der zaal, in een van wier hoeken ik stond, eene groote, langwerpig vierkante tafel. Zij was met een zwart kleed gedekt en op het midden van dat kleed zag ik een driehoek, die eenige stralen van zich gaf en waarbinnen de naam JEHOVA met Hebreenwsche letteren was geschreven. Aan weêrszijden van dien driehoek lag een der steenen tafelen, waarop Mozes eens de wet der tien geboden aan het Israëlietiesche volk had gegeven. Aan den eenen kant van de tafel, schuins tegen mij over, werd ik eenige mannen gewaar, in zwarte kleeding gedost, wier somber en ernstig gelaat mij weinig voor hen innam. Zij hadden zoo geheel het voorkomen van regters, dat ik het niet wil ontveinzen, dat mij eene kille huivering aangreep, toen mij voor een oogenblik de gedachte door de ziel vloog, dat *ik* voor hunne vierschaar zou moeten teregtstaan. Maar dat woord *Jehova* in dien stralenden driehoek, die wet van Mozes zeiden het mij, dat ik mij op dit punt kon gerust stellen, dat die regters zeker niet anders konden zijn, dan Mozes zelf en Aäron en eenige andere hoofden van het Joodsche volk, gereed, om Israël ter verantwoording te roepen over zijne verwerping van den Messias, om het aan Israëls *vrienden* te vragen, wat zij hadden gedaan, om het tot geloof in den Christus te bewegen. En toch had ik mij bedrogen, want dat vermoeden was niet bij mij opgerezen, of het was, als hoorde ik eene stem, die mij influisterde: ‘neen, het zijn Mozes en Aäron niet, die gij daar meent te aanschouwen, het zijn Mr. Groen van Prinsterer en Mr. Mackay, en de overigen, die hen adsisteren, zijn de vijf andere Haagsche heeren.’ Terstond wendde ik mijn oog van hen af, en zag naar alle kanten rond, om de personen te zoeken, die voor hen zouden moeten verschijnen. Doch hoe beklaagde ik mij over de duisternis, die alles bedekte, want hoe ik ook tuurde en mijne oogen opsperde, het was mij onmogelijk, om iemand te herkennen. Wel zag ik, dat tegenover de regters, op den achtergrond der zaal, zich onderscheidene personen

bewogen, maar ik was buiten staat, om te zien, wie zij waren. Ik dacht wel niet anders, of het zouden de Groningers zijn en andere liberalen, die daar voor de Haagsche heeren zouden teregtstaan, maar ik brandde toch van nieuwsgierigheid, om hiervan zekerheid te hebben. Die nieuwsgierigheid werd evenwel spoedig bevredigd, daar dezelfde stem, die mij zoo even reeds aangaande de regters het noodige onderrigt had gegeven, ook nu aan mijne onzekerheid een einde maakte. Maar dat men zich mijne verbazing verbeelde, toen die stem mij daar zeide: 'neen, het zijn de Groningers niet en hunne liberale vrienden, het zijn de schrijvers des Nieuwen Testaments, die door de Haagsche lieeren zijn geroepen voor hunne balie.' Ontroerd over zulk eene verregaande vermetelheid, die ik hun, hoe stoutmoedig zij anders ook zijn, toch nimmer zou hebben toegeschreven, wendde ik den blik weder tot hen henen, om zoo mogelijk op hun gelaat te lezen, wat er wel mogt omgaan in hun gemoed. Dat gelaat was echter slechts weinig bewogen. Op één punt sprak het evenwel bij allen even duidelijk en welsprekend. Op allen las ik het genoegen over behaalde overwinning, gemengd met aangename zelfvoldoening over het welgelukken hunner pogingen. Maar terwijl ik hen gadesloeg, viel mij nu iets in het oog, wat ik vroeger niet had opgemerkt. Voor elk der regters lag een Bijbel naar de Staten-Overzetting, in folio, gebonden in lederen band, met zilveren beslag aan de hoeken, met zilveren sloten, blinkende, als kwamen zij pas uit den zilversmidswinkel. Die sloten waren in waarheid *sloten;* de Bijbels waren niet geopend. Boven op eiken Bijbel lag een dun boekske in klein quarto, in parkementen band, op welks rug met gouden letteren stond geschreven: *formulieren van eenigheid.* Juist had ik dat alles nog naauwkeurig kunnen opnemen, toen de voorzitter de zitting opende. Hij deed dit, zoo als hij zeide, met de betuiging zijner blijdschap in den Heer, dat het hem en zijnen vrienden door den bijstand van den Allerhoogste en de genade van den Heiligen Geest was mogen gelukken, om de overhand te behouden op *hunne* tegenstanders, die daarom ook vijanden waren van Christus en zijn Evangelie, vijanden van God en zijn Woord, dat de leer der Hervormde kerk, zooals zij, overeenkomstig Gods Woord, in de formulieren van eenigheid is vervat, had mogen zegevieren over de ongoddelijke wetenschap en de goddelooze meeningen der vrijzinnigen, dat eindelijk de twisten waren bijgelegd en de scheuringen waren geheeld, waardoor het Hervormde Kerkgenootschap met den ondergang was bedreigd geworden en de grenzenlooze verwarring, die er in had geheerscht, voor een lang gewenschte eenheid van geloofsleer had plaats gemaakt, doordien al de nieuwigheidzoekers uit de kerk gebannen en van alle eerambten in den staat waren beroofd geworden. Na nog zijne medestanders te hebben geluk gewenscht met het voorregt, dat zij in des Heeren ondoorgrondelijk en raad en naar zijne aanbiddelijke genade waren uitverkoren geweest, om de onwaardige werktuigen te zijn, waarvan Hij zich wel had willen bedienen, om dien heugelijken ommekeer tot stand te brengen, wenkt hij met de hand, en de mannen, die zich tot nog toe rustig op den achtergrond hebben gehouden, treden voor, en nu is dan ook elke twijfel aan de waarheid van de pas ontvangen verzekering bij mij verdwenen, want hun kleederdragt, hun geheele voorkomen zegt het mij, die mannen zijn mannen der oudheid,

het zijn de schrijvers des Nieuwen Verbonds. Nog eens verheft nu de voorzitter zijne stem en op zijn bevel worden door al de regters de formulieren van eenigheid geopend, terwijl een hunner, die de betrekking van griffier schijnt waar te nemen, met luider stem voorleest, wat gevonden wordt in artikel 10 van de *Belijdenis des geloofs der Gereformeerde kerken in Nederland*, in de 15de en 18de vraag van den *Heidelbergschen Catechismus*, benevens al die artikelen uit *de geloofsforme en bekentenis van Athanasius*, die op den Zone Gods betrekking hebben. Nadat dit gedaan is, wendt de voorzitter zich tot de beklaagden met de woorden: ‘Gij hebt gehoord, mannen! welke de leer is der Hervormde kerk, aangaande Jezus van Nazareth. Gij hebt gehoord, dat Hij is eeuwig en waarachtig God. Zoo gij niet ten eenemale onbekend zijt met hetgeen er op het gebied des Christendoms omgaat, zult gij het weten, dat er sedert de laatste jaren in ons vaderland zich godgeleerden noemende mannen zijn opgestaan, die, omdat hun verstand te bekrompen was, om de Godheid van den Zoon met de Godheid van den Vader en de Godheid van den Heiligen Geest zoo overeen te brengen, dat er geene inbreuk door werd gemaakt op de éénheid van het goddelijke Wezen, en omdat zij weigerden hun verstand gevangen te geven onder het geloof, de Godheid van den Heer geloochend en geweigerd hebben, Hem met ons en alle ware geloovigen GOD te noemen. Die mannen hebben zich voor hunne godslasteringen op uwe geschriften beroepen, als die even kettersche denkbeelden aangaande de Godheid van den Heer zouden bevatten. Gij zijt dus de eigenlijke oorzaken van al den twist en de verwarring, die in onze kerk zijn ingedrongen, zoo althans hunne beweringen waarheid behelzen. Wij hebben u hier geroepen, opdat gij u moogt verantwoorden over de beschuldiging tegen u ingebragt, opdat gij u zoudt kunnen zuiveren van de blaam der onregtzinnigheid, die op u is geworpen. Welaan, zegt het ons, komt uwe leer overeen met de leer, die aangaande de Godheid van Christus, overeenkomstig Gods Woord, in de formulieren van eenigheid is vervat.’ Daar laat een der beklaagden zich hooren met de vraag: ‘wie heeft u, heeren! tot regters over ons gesteld?’ ‘Wie?’ herneemt de voorzitter, ‘zijn uwe geschriften, zijt gij zelven niet door de gezegende kerkhervorming tot onze leermeesters, tot leeraars in onze Hervormde kerk geroepen? En zou dan ieder lid van die kerk het regt niet hebben, om te vorderen, dat gij de door haar aangenomene en beledene leer predikt? Zou ieder gemeentelid het regt niet hebben, om te onderzoeken, of gij dit doet, dan of gij haar misschien verderfelijke dwalingen verkondigt, om indien dit laatste bevonden mogt worden in de daad plaats te grijpen, u de vrijheid tot prediken te ontnemen.’ ‘Maar, zoo gij dat regt al hebt, laat dan ten minste Gods Woord de steen zijn, waaraan gij onze regtzinnigheid toetst,’ zoo gaat de beklaagde voort. De voorzitter fronst de wenkbraauwen en zegt op weinig vriendelijken toon: ‘hebt gij het dan zoo even niet gehoord, dat de formulieren van eenigheid, naar onze overtuiging, overeenstemmen met Gods Woord? En zoo gij daaraan nog twijfelen mogt, neemt het onlangs uitgekomen geschrift van Ds Molenaar, dien man naar Gods harte, in handen, waarin hij klaarder dan de dag heeft doen zien, dat de Catechismus althans in allen deele met de H. Schrift over-

eenstemt en wat van dien Catechismus waarheid is, dat geldt evenzeer van al de formulieren van eenigheid, want zij kunnen elkander immers niet tegenspreken? Komt, houdt ons dan niet onnoodig op. Zegt het ons, gelooft gij, dat Jezus Christus eeuwig en waarachtig God is, gelijk de Vader? Maar neen,' zoo wendt de voorzitter zich nu tot den aangesprokene, 'maar neen, Mattheus! wij hebben uw antwoord niet noodig. Het Evangelie, dat uw naam draagt en door artikel 4 van onze geloofsbelijdenis aan u wordt toegekend, zoodat gij niet loochenen kunt, zijn schrijver te zijn, dat Evangelie getuigt tegen u. In dat gansche geschrift kunt gij geene enkele plaats aanwijzen, waaruit zou kunnen blijken, dat gij de ware leer zoudt zijn toegedaan geweest. Nergens hebt gij Christus God genoemd, nergens Hem aan uwe lezers doen kennen, als eeuwig en waarachtig God. Overal noemt gij hem den Zoon des menschen, eene enkele maal misschien den Zoon van God, en het ontbreekt dan daarbij niet aan de aanwijzing, dat die beide benamingen van gelijke beteekenis zijn met Messias. Ik weet wel, gij zult zeggen, de Heer heeft zich zelf steeds zoo genoemd, maar dat verontschuldigt u niet; gij hadt hem anders, gij hadt hem God kunnen noemen, en gij hadt dit moeten doen, want Athanasius zegt aan het einde van zijne geloofsforme: *dit is het algemeyn geloove: hetwelk so wie niet trouwelick ende vast en gelooft, die en sal niet mogen saligh zijn*' Mattheus zwijgt, haalt de schouders op en gaat henen, terwijl hij vrij verstaanbaar mompelt: 'de dwazen, die zij. zijn! zouden zij dan niet weten, dat, indien ik Jezus eens als God had beschreven, in plaats van als Israëls Messias, de Joden mij alle geloof zouden hebben geweigerd, gehecht als zij waren aan hunne leer van éénen God?' Hij wordt door Marcus gevolgd, wien een der regters gramstorig naroept: 'ja, gij moogt hem wel volgen, want zijn vonnis is toch ook het uwe, want ook van u geldt, wat van hem gezegd is: ook in uw Evangelie wordt geen spoor gevonden, dat gij de Godheid van den Heer zoudt hebben geloofd, zooals die, overeenkomstig Gods Woord, wordt geleerd in de formulieren van eenigheid.'

De beurt is aan Lucas. Nog vóór hij gevraagd wordt, neemt hij het woord: 'wat gij daar,' zoo luidt zijne taal, 'wat gij daar mijne heeren! aan mijne mede-Evangelisten hebt ten laste gelegd, moet ik ook op mij toepassen; de beschuldiging tegen hen ingebragt, treft ook mij. Ook in *mijne* geschriften vindt gij onzen Zaligmaker niet met den naam van God bestempeld. Ook *ik* heb Hem geenen anderen kunnen geven, dan dien van Zoon van God of Zoon des menschen, gelijk Hij zelf zich het liefst scheen te noemen; maar, wat gij in mij en mijne mede-Evangelisten niet hadt moeten voorbijzien, het is dit, dat wij den Heer hebben voorgesteld, zooals Hij eene almagt, eene alwetendheid, eene wijsheid, eene liefde, eene heiligheid openbaart, als die van den Hoogen God zelven, zoodat wij Hem geenszins in zijne eer hebben te kort gedaan, al hebben wij dan ook gemeend, Hem den naam van God niet te kunnen geven.' 'Uwe spraak maakt u openbaar,' hervat de voorzitter, 'zoo spreken ook die Groningers en hunne consorten. Ook zij aarzelen geen oogenblik, om toe te stemmen, dat aan Christus alle magt is gegeven in hemel en op aarde. Ook zij weigeren niet, Hem te prediken, als de kracht Gods en de wijsheid Gods, als het afschijnsel van Gods heerlijkheid

en het uitgedrukte beeld van zijn zelfstandigheid, wien allen moeten eeren, gelijk zij den Vader eeren, maar dat is niet genoeg, er moet bekend en geloofd en gepredikt worden, dat Hij eeuwig en waarachtig God is, want het is, zoo als Athanasius zegt: *so wie dat algemeyn geloove niet geheel ende ongeschendt en bewaert, die sal sonder twijffel eeuwiglick verderven.*' Ook Lucas verwijdert zich, doch niet, dan na zijnen regters te hebben herinnerd dat woord van den Heiland: 'niet een iegelijk, die tot mij zegt: Heere, Heere! zal ingaan in het Koningrijk der Hemelen, maar die daar doet den wil mijns Vaders, die in de hemelen is.' Daar nadert Johannes. Al wisten wij het niet, dat hij moest volgen, wij zouden hem hebben herkend aan de liefde, die uit geheel zijn wezen ons tegenstraalt. Geheel anders klinkt nu ook de toon van den regter: 'o, gij gezegende des Heeren!' roept hij uit, 'wel waart gij waardig, dat gij deeldet in zijne liefde en vriendschap, wel kwam hij u toe de eernaam van discipel, dien Jezus lief had, want gij hebt Hem de eer gegeven en de hulde gebragt, waarop Hij aanspraak had. Reeds in den aan vang van uw Evangelie staat het geschreven, dat heerlijke woord: In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Gij zijt de eenige, die hem aan de vergetelheid hebt ontrukt, dien dierbaren uitroep van Thomas: mijn Heer en mijn God! Gij hebt in uwen eersten brief aan ons en aan allen, die gelooven willen aan de Godheid huns Heeren, nog eenen hechten grond gegeven voor dat geloof, als gij van Hem zegt: Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven! Maar toch wij hebben iets tegen u, gij, die zoo doordrongen waart van het geloof aan de waarachtige en eeuwige Godheid uwes Meesters, hoeveel moeijelijkheden en onaangenaamheden, hoeveel strijd en onrust, hoeveel wee en jammer hadt gij kunnen voorkomen! Hoe hadt gij kunnen medewerken, om de door alle weldenkenden zoo vurig gewenschte en nu onlangs eerst in ons kerkgenootschap tot stand gekomene eenheid van leer en begrippen tot den band te maken, die alle Hervormden ten naauwste vereenigde? En dat hadt gij kunnen doen, daartoe hadt gij veel kunnen bijdragen, indien gij uw geloof slechts duidelijker en meer bepaald hadt uitgesproken, zoodat er geen twijfel aangaande den zin uwer woorden kon worden gekoesterd, zoodat zij onmogelijk op eene andere wijze konden worden uitgelegd, indien gij den Heer altijd en overal, in plaats van Zoon van God, eenvoudig God hadt willen noemen. Zegt het ons, waarom hebt gij dit niet gedaan, want er kan toch wel bij u geen twijfel aan bestaan, dat het geloof aan de Godheid van Christus onmisbaar is tot zaligheid?' 'Broeders! broeders!' zoo herneemt Johannes op weemoedig ernstigen toon, 'herinnert gij u niet dat woord van ons aller Meester: *die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven?* Gij ijvert voor de eer uwes Heilands, maar weet gij dan niet, dat Hij zelf gezegd heeft: *Ik zoek mijne eer niet, er is een, die ze zoekt en oordeelt*, en die een is zijn Vader. Gij hebt uwen Heer lief, ik vertrouw het van u, en gij wilt zijne discipelen genaamd worden, maar zijt gij dan zijne woorden vergeten: *hieraan zullen zij allen bekennen, dat gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander; indien gij mij lief hebt, zoo bewaart mijne geboden.* Gij beroept u op mijne woorden, als zou ik het ge-

loof aan des Heeren Godheid onmisbaar hebben geacht tot zaligheid, als zou ik met u hem hebben veroordeeld, die dat geloof niet heeft; maar hebt gij het dan nimmer gelezen, dat ik schreef: *wie is de leugenaar, dan die loochent, dat Jezus is de Christus? Zoo wie beleden zal hebben, dat Jezus de Zoon van God is, God blijft in hem en hij in God?* Wilt gij van mij iets leeren? Wilt gij u op mij beroepen? Leert dan gehoor te geven aan mijne vermaning: kinderkens! hebt liefde onder elkander!' Johannes zwijgt. De regters zwijgen, maar de regters zwijgen, wijzende op de formulieren van eenigheid.

De plaats, door Johannes verlaten, wordt door Petrus ingenomen. Het gelaat van den driftigen Apostel gloeit van verontwaardiging, en nog heeft dan ook de voorzitter haar niet uitgesproken de vraag: 'en gij, wie zegt gij, dat Jezus is,' of op luiden toon roept hij uit: '*Hij is de Christus, de Zoon des levenden Gods!* En nu moogt gij,' zoo laat hij er in éénen adem op volgen, 'nu moogt *gij* mij daarom veroordeelen, ik bekommer mij om uw oordeel niet. Één is er, die mij oordeelt, en die één is de Heer, en ik heb Zijne woorden nog niet vergeten, toen ik haar voor het eerst op de lippen nam die betuiging, die ik daar heb herhaald, die woorden: *Zalig zijt gij, Simon Bar-Jona, want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is. Gij* moogt wanen, dat die belijdenis aan de eer mijns Meesters te kort doet, de Vader van dien Meester, wien de eer Zijns Zoons toch wel ter harte gaan zal, heeft haar mij zelf geopenbaard.' Men kan het onzen heeren, die zich daar op den regterstoel hebben geplaatst, aanzien, dat de taak, die zij op zich hebben genomen, hun zwaar begint te vallen, dat zij nu wel zouden wenschen, dat zij er van waren ontslagen. Maar de beklaagden dringen zelven zich aan hen op, en toen Petrus hun den rug heeft toegekeerd, is Jacobus reeds weder in zijne plaats getreden. En toen zij hem nu vragen, waarom hij in zijnen geheelen brief met geen enkel woord van de Godheid van Christus gerept heeft, toen moeten zij van hem ten antwoord vernemen: 'gij blinde dienaars der letter! heb ik dan ook voor u te vergeefs geschreven? Moet ik u dan nu nog waarschuwen tegen een verstandsgeloof, een geloof van mond en lippen, een geloof aan meeningen en begrippen? Moet ik het u dan nog zeggen, dat zulk een geloof dood is en geen geloof ter zaligheid wezen kan, dat het waar geloof, het geloof *in* Christus, niet het geloof aan Zijne Godheid is, dat de opregtheid van dat geloof moet blijken uit de werken, de werken van liefde jegens God en de broederen?'

Nog eens bekomen onze regters hunnen moed weder. Het is toen Paulus zich aan hen vertoont. Neen, hem vragen zij niet, wat zij aan Johannes hebben gevraagd, waarom hij zoo menigen brief heeft geschreven, waarin van de Godheid van den Heer zelfs in de verte geen spraak is, waarom hij in geene enkele van de onderscheidene redevoeringen, die er van hem in de Handelingen der Apostelen geboekt zijn, Christus heeft gepredikt als den waarachtigen en eeuwigen God; hem berispen zij niet, dat hij niet duidelijk en niet dikwijls genoeg den Heer met den naam van God heeft genoemd, dat hij door zijne uitdrukkingen op dat punt aanleiding heeft gegeven tot misverstand en onzekerheid en eindeloozen woordenstrijd,

dat hij daardoor oorzaak is geworden, dat zoo weinigen met die tot zaligheid noodige waarheid zijn bekend geworden, dat zoo velen haar thans weder verloochenen. Neen, hem vragen zij slechts op demoedigen toon, in de hoop, dat zij van hem ten minste het zoo vurig gewenschte ja! zullen vernemen, hem vragen zij slechts, of hij niet met hen ten volle overtuigd is, gelijk hij op eene en andere plaats niet geheel ondubbelzinnig heeft te kennen gegeven, dat Jezus niet alleen de Christus, maar ook eeuwig en waarachtig God is, dat dit te gelooven noodwendig vereischt wordt in allen, die wenschen zalig te worden, dat elk, die het betwijfelt of loochent, vervloekt is. Doch Paulus antwoordt op al die vragen niets, dan dit eene woord: ‘indien iemand den Heer Jezus Christus niet lief heeft, die zij een vervloeking. Maran-atha!’

Maran-atha! De Heer komt! Naauwelijks heeft Paulus dat woord gesproken, of een helder lichtende glans verspreidt zich door de zaal. Hij verblindt mij de oogen en toen ik ze na verloop van eenige oogenbliken weder open, is het geheele tooneel veranderd. Een vrolijk licht heeft het treurig duister verdreven. Het woord *Jehova* met zijnen driehoek is van het kleed, dat de tafel dekte, verdwenen en in zijne plaats staat een kruis. Waar Mozes' wet heeft gelegen, daar staat met gloeijende letteren geschreven aan de eene zijde van het kruis: *hebt God lief boven al!* en aan de andere: *hebt uwe naasten lief, als uzelven!* Waar de regters hebben gezeten, zit slechts één persoon, dien men nimmer behoeft te hebben gezien, om er den Heer zelf uit te herkennen. Waar de schrijvers des N. Testaments hebben gestaan, daar staan de mannen, die hen hebben willen oordeelen, met neêrgebogen hoofd en naar den grond geslagen blik. Plegtig en indrukwekkend is de stilte, die er voor een oogenblik heerscht. Het is, alsof allen zelfs den adem inhouden. De Heer breekt die stilte af met de woorden: ‘Nog is de dag des oordeels voor u niet aangebroken, gij ijveraars voor mijnen *naam!* Nog hebt gij den tijd, om voor dat oordeel u voor te bereiden. Gij hebt het zoo even reeds gehoord uit den mond van Johannes, den discipel, dien ik lief had, hieraan zullen allen bekennen, dat gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander. Die mij lief heeft, zoo sprak ik eenmaal en zoo herhaal ik ook nu nog, die mij lief heeft, zal mijne geboden bewaren, en die geboden zij staan daar geschreven, zij zijn vervat in die weinige woorden: *hebt God lief boven al en uwe naasten als uzelven!* Prent ze in uw hart, want zij zijn de toetssteen, waaraan eens uw geloof zal worden beproefd. Laat ze de band zijn, die u met uwe broederen vereenigt! Schaart u met hen rondom mijn kruis, als het eenige punt van vereeniging! Leert aan dat kruis, elkander lief hebben! Laat dat kruis u dierbaar wezen, want dat kruis, *niet* mijn *naam*, kan u de boom des levens worden! Amen.’

Dat woord Amen! deed mij ontwaken en hetgeen ik aanschouwd had, had zulk een diepen indruk op mij gemaakt, dat de slaap dien nacht niet weder mijne oogen sloot. Mijn eerste werk was des morgens, dat ik hetgeen ik had gedroomd, in schrift bragt. Ik deed het in de overtuiging, dat het dienen kon tot leering en teregtwijzing van hen, die leeren willen en voor teregtwijzing niet onvatbaar zijn.

Droomen zijn bedrog, zegt het spreekwoord. Wat in dezen droom bedrog, wat waarheid zij, moge de onpartijdige lezer beoordeelen!

Brievenbus.

II.
Open brief van een Hervormd predikant aan zijn ambtsbroeder, over een almanakkenprodukt van den predikant N. Beets. Zie Vergeet mij niet of Muzen-Almanak voor 1853, bl. 258-260.

Amice!

Ik dank u voor het pak nieuwe, splinternieuwe boeken, dat mij hier, in deze winterdagen, in de eenzaamheid der pastorij, bijna meer dan welkom was. - Mijne vrouw glimlachte, toen ze mij in al die kleine, mooi ingebondene, werkjes - men heet ze, dubbelzinnig genoeg, 'pracht-*banden*,' zag grasduinen. - Te midden mijner goede, stille gemeente, onder mijne welmeenende boertjes, was die bezending mij eene weldaad - de Muzen in eere, zelfs in eene oude pastorij op het platte land! Ik heb, almede om mijne lieve vrouw wat voor te lezen, dadelijk de pracht-banden onderhanden genomen: de *Aurora, Holland* - ook den *Muzen-Almanak*- *Vergeet mij niet* - alles even schoon en keurig: - 'om te stelen,' sprak mijn beste wederhelft - plaatjes en papier, dan de stukken zelve - proza en poëzij, - wij zijn gedurende de eerste weken, zoo als men zegt, goed ingespannen. - Gij zult het den 'Bütenminsch' zoo als Claudius ons vóórspelde - wel ten goede houden, dat hij spoedig naar bekende en bevriende namen zocht. -Vivat, daar zijn ze: - wel geen eigenlijke vrienden, maar toch bekenden: de Broeders in de kerk, de mannen der Muzen, onze geestelijke dichters: Ten Kate, Hasebroek, Beets - de laatste toch niet de minste: - de man, eens vol humor, toen vol dichtkracht, toen vol ijver voor de goede zaak des Heeren - de voorstander van de Zendingzaak, de schrijver der Stichtelijke Uren - de beroepene als Hoogleeraar naar de Kaap. - Ik moest dadelijk zien wat Nicolaas Beets, van wege zijne Muze, aau de Nederlandsche Muzen, aanbood: - een lied vol vuur, Oostersche kracht en zalving - een hymne - een toon des dichterlijken gevoels, zoo als hij dien, in zuivere welluidendheid alleenlijk kan voortbrengen -? Niet waar, mijn vriend! Zoo *iets* was, procul dubio, van den rijk begaafden prediker te Heemstede te wachten! en ik vond tot mijne verwondering, later teleurstelling, eindelijk verontwaardiging - *Weerhaanrvijsheid door Nicolaas Beets!* Nu dacht ik, zal de geniale man eens weder in den ouden toon gevallen zijn: geestig, aardig, ironisch. -Ik beken u mijne bekrompenheid van geest, ook daarin, dat ik deze regels van den ambtsbroeder eenige malen heb moeten overlezen, eer ik op de hoogte stond, om ze te begrijpen, en thans weet ik waarlijk nog niet, of ik wel gevat heb, wat de dichter eigenlijk *bedoelde*, - Want iets heeft hij toch zekerlijk bedoeld - er lag hem iets op het hart, en in de pen, dat er uit moest: - Weerhaan-wijsheid -**?**- hier zet ik een groot vraagteeken, zelfs na de herhaalde lezing van het vers. - 't Komt - altijd 'welligt' - hierop neêr: Men moet zich naar de omstandigheden schikken - de opgaande zon aanbidden - beurtelings in het licht en duister kunnen leven en werken - en overal een grijns bij de hand hebben - in alle dingen - temporiseren - maar,

dan het geweten? - en de beginselen - ‘behouden of achteruitgaan?’ - O dat is niets - niets - maar de godsdienst? - ‘Van God mag niet gekikt.’ - ‘God is liefde - de broeders bij elkaar!’ - altemaal lari - per saldo komt, volgens de ondervinding van den heer Beets, alles hierop neder:

‘*dat is - vertrap het recht, om meer en beter te eten*,
Verzaak gewisse en God, maar nimmermeer uw beurs.’

Nu wist ik gaarne, amice! - daarom schrijf ik u dezen brief; want ik durf, als een onnoozele plattelandsche broeder, den zeer beroemden Broeder Beets maar zelf zoo niet aan boord komen - wat de man met deze zonderlinge Weerhaanwijsheid toch eigenlijk bedoelt, - Somtijds dacht ik dat zijne Muze - ook ‘die grijns, welke overal voorhanden is,’ voor het hemelsche, stralende aangezigt had gebonden, om zich onkenbaar te maken - *Wie* moeten er hier aan gelooven -? de heeren kooplieden, de heeren regtsgeleerden, de staatsmannen- zullen zij de ‘weerhanen’ moeten zijn -? of welligt - de *Godgeleerden*, de *Broeders*, de *Mede-broeders?* hoewel ik, om des predikers wille, het laatste liefst niet aanneme - en toch - wat beteekenen deze regelen, en op *wie* slaan ze terug-

‘Van dien God dient niet gekikt -
Of wilt ge een God, en ons de ware Godsdienst toonen,
Ze is liefde, en anders is't geen Godsdienst zoo 't behoort;
Wat zegt uw Bijbel? Zoet en lieflijk is't dat zonen
“Van 't zelfde huisgezin als broedren -” en zoo voort -’

Hoe ik deze eigenaardige regels ook draai en keer, en er met geweld een ernstigen zin in tracht te vinden - 't lukt waarlijk niet - wat zegt gij, mijn vriend? - In het verband is 't hier ironie - anders niet - alsof er stond: ‘gij, met uwen God der liefde, gij met uwen broedernaam! - gij zijt zoo wat de weerhanen - maar *ik*, de prediker *Broeder* Beets, ik zal ulieden wel mores leeren - ik heb nog wat anders in petto voor u broêrtjes, dan een God die enkel liefde is, en een broedertitel. - Gij, vrienden, zijt de weerhanen, en vertrapt het recht en verzaakt het geweten en God - om beter te eten.’ - Nu hoop ik slechts dat ik hier den prediker van Heemstede *verkeerd* heb verstaan, en zijne geheimzinnige, omsluijerde bedoeling *niet* gevat. - Ik wensch opregtelijk, dat ik glad mis heb - en dat hij inderdaad met ons, zijne mede-broeders, toch nog een God der *liefde* erkent, en eene godsdienst der liefde ‘zoo 't behoort. -’ Waarom heeft de begaafde Muzenzoon, in den Almanak, niet meer open, duidelijk en verstaanbaar gedacht en gedicht, en laat ons in zulk eene pijnlijke onzekerheid, zoodat we met zijn Weerhanen- vers voor ons, als tusschen hemel en aarde zweven, en niet weten of we hier vleesch of visch hebben - ernst of ironie -? dat is niet verstandig, niet fraai, niet mensch-, niet prachtbandenkundig van het Muzenkind, om ons hier in den noodlottigen toestand te brengen, dat we hem zouden verdenken alsof hij eenen *anderen* God dan dien der Liefde erkent en predikt, en het zoo *niet* geheel eens is met den broedernaam, naar aanleiding van den psalm, waar de baard van Aäron en de zalfolie de u welbekende zinnebeelden zijn. - Wij herinneren ons, in meer dan ééne brochure, ter zijner tijd gelezen te hebben en wel bij herhaling, over den *Broeder* Beets, *altijd Broeder Beets*, die nu en dan met *andere Broe-*

ders, als wij ons niet vergissen, b.v. met de Broeders Spijker en van Voorst, een klein broederlijk demêlé heeft gehad, waar Broeder Beets aan de andere Broeders, tamelijk uit de hoogte (was het een voorspel van het nu afgewezene Hoogleeraars-ambt aan de Kaap?) de les las, en zijne opinie over het Bijbellezen der kinderen alleraardigst mededeelde. - Wij willen toch niet gelooven, amice! dat onze waarde medebroeder in dit Weerhanen-gedicht eenige toespeling op de ‘Broeders’ maakt, - en toch - 't is jammerlijk, die bijgevoegde wenk, ‘plaag ons niet met wat we *stelsels* heeten,’ - ‘knel u in geen *keurs*’ - 't zweemt zoo wat naar een geheimen steek onder water. Hoe dit zij - wij zijn opregt genoeg, vriendlief! om te bekennen, dat wij de mysterieuze bedoeling van dit vers - 't is anders verbazend origineel - niet ganschelijk doorgronden, en althans vooreerst vaststellen dat Broeder Beets òf in eene zeer slechte luim was, òf wel eene vinnige recensie - ‘zonder grijns’ - had gemaakt of gelezen, òf niet goed had geslapen, òf op de eene of andere wijze was boos gemaakt - toen hij op eens, in die stemming, de onvoorzigtigheid had zijne Muze wakker te roepen, en haar, voor den sierlijken prachtband, op contributie te zetten. - Broeder Beets moest altijd denken wat er toch aan een almanak-vers vast kan zijn, - hoe miserabel naar het is als anderen, b.v. zijne medebroeders in de dienst der kerk, hem, tegen hun wil, verkeerd verstaan, - en uit zijne gedichten niet regt wijs kunnen worden, al zijn ze ook buitengemeen geestig. - Gelukkig, dat we den Broeder van eene andere en betere zijde kennen dan uit dit Weerhanen-stuk - en wel zeer zeker overtuigd zijn dat ZEerw. geen recht zal vertrappen, ook dat van anderen niet, ‘om meer en beter te eten,’ - en zijne ‘beurs’ open heeft voor alles wat goed en schoon en Christelijk is. - Nu, amice! ik schreef u over het geschrijf van onzen medebroeder reeds genoeg; - als ik de plank missloeg, en dat is zeer mogelijk - (errare humanum est -) breng mij te regt, - help mij, zoo spoedig gij kunt, om den Broeder-prediker-dichter te rehabiliteren.

Nog eens, dank voor al die literatuur ‘du jour,’ ook uit naam mijner vrouw, die ons boekenhangertje met die blaauwe, roode en groene banden - (ik heb ze reeds bij papegaaijen vergeleken-) versiert, zend spoedig weêr een dacapo, en geloof mij, zoo als ge trouwens weet,

Uw opregt heilwenschenden medebroeder,
A.....
Januarij 1853.
ARNULFUS.

BETER LAAT DAN NOOIT.
JONGEHEER. - ‘Wil ge 'n Manilla hebben, Grootva'?’
GROOTVA'. - ‘Een - een wat! - jou .....!’
JONGEHEER. - ‘'n Manilla - weet ge - of wou je liever een Havanna?’
GROOTVA'. - ‘Wat drommel! - Ik heb van mijn leven nog geen cigaar gerookt!’
JONGEHEER. - ‘Dan wordt het haast tijd, dat ge begint, hoor!’

EEN VLUG KIND.
Mijnheer X. - ‘En gij bent dus Pietje! - zoo. - Um! - Maar ik wed, dat ge niet weet wie of ik ben?’
VLUG KIND. - ‘Ja - dat weet ik wel!’
Mijnheer X. - ‘Nu - wie ben ik dan?’
VLUG KIND. - ‘Gij bent de menheer, die zuster Sophie gisteren avond in den gang gekust hebt, toen ge dacht, dat er niemand bij was!’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Eene orthodoxe stem over pauperisme en sterken drank.

Raadgeving om de toenemende armoede in ons Vaderland tegen te gaan, en te herstellen wat reeds door werkeloosheid verarmd is. Uitgegeven ten voordeele der Algemeene Werk-Inrigting aan de havelooze school te Utrecht, door J.L. Bernhardi. Utrecht, wed. M. Melder. 1852.

Eene kleine brochure over het pauperisme, van eenen onbekenden schrijver, loopt groot gevaar aan de openbare aandacht te ontsnappen. Het onderwerp is van zoo onderscheidene zijden besproken, behandeld, onderzocht, toegelicht; ervaren philanthropen, schrandere staathuishoudkundigen, wijze opmerkers van den loop der gebeurtenissen op het wereldtooneel, pragmatische onderzoekers van de lessen der geschiedenis, - en wie niet al meer! - hebben hunne krachten, ook in de laatste jaren, in en buiten ons vaderland, beproefd aan de oplossing van het vraagstuk - voor de maatschappij eene levensvraag! - hoe het pauperisme te bestrijden, hoe den schrikbarend om zich grijpenden kanker des maatschappelijken levens te stuiten in zijnen voortgang, hoe den boozen geest te bezweren, die - als men de zaak in volle levendigheid van kleuren te bezien geeft - onze kinderen en kindskinderen dreigt te verslinden, en alles in de zamenleving onderst boven te keeren. Men heeft het onderwerp bezien van zijne stoffelijke, zedelijke, godsdienstige zijde, en 't schijnt bijna dat men de debatten zou kunnen sluiten, al ware 't alleen om de proefnemingen tot bestrijding van den vijand niet te belemmeren, door te ontelbaar eene vracht van voorslagen en maatregelen, uit te voeren door besturen, geestelijke en wereldlijke vereenigingen, commissiën, bijzondere personen.

Met dat al is het altijd mogelijk dat er een nieuwe philanthroop opsta, die in waarheid verdient gehoord te worden en bedacht heeft wat nog in niemand was opgekomen. Een schrander hoofd toch en een warm hart zijn niet onafscheidelijk van schrijvers-reputatie, en er is niet ééne reden denkbaar, waarom men in het schrijvers-gild niet even goed met raadgevingen tegen het pau-

perisme zou kunnen debuteren, als met de behandeling van ieder ander onderwerp dat vatbaar is om pen en drukpers in beweging te brengen.

't Is de heer J.L. Bernhardi - volgens den Utrechtschen Almanak tweede klerk bij liet provinciaal archief van Utrecht - 'die alleen door ontmoetingen van verschillenden aard in vele woningen der armen, en door het groot aantal behoeftigen dat hem omringde, overtuigd is geworden, dat er naar een middel moet worden omgezien tot redding van die ongelukkigen, en men niet langer in het denkbeeld mag blijven verkeeren, dat de aangewende pogingen, hoe veelvuldig en verschillend van aard ook, voldoende zijn om hunnen toestand te lenigen.' Wij hebben dus hier te doen met een' praktikus, die de zaak niet bij zijne warme kagchel, maar op de kille zolderkamertjes of in de vunze kelders der armoede bestudeerd heeft. En dat maakt zijn 'raadgeving' te opmerkenswaardiger; men heeft haar dus niet aan te merken als een uit de lucht gegrepen denkbeeld, maar als uitvloeisel van kennis, opgedaan op het terrein zelf. Het ware dus verwaarloozing van eenen vaderlandschen pligt, hem niet te hooren en te laten hooren, vooral daar hij 'door alle beoordeelingen, van welken aard ook, wenscht heen te dringen' (dat verstaan wij niet regt, maar dat doet er ook niet toe: zeker zal de meening wel niet zijn, om tusschen het schrootvuur der recenserende tijdschriften onbeschoten en ongekwetst heen te laveren - misschien wil hij wel zeggen, dat hij zich boven alle geroep denkt te verheffen - zooveel te beter!) en - wij zullen verzoeken dat men het met groote letters drukke: - 'AAN TE TOONEN DE MOGELIJKHEID, EN TEVENS DE NOODZAKELIJKHEID, OM DE ARMEN UIT HUNNEN DRUK TE VERLOSSEN EN DE BEDELARIJ DOOR AFDOENDE MAATREGELEN TE WEREN.'

Het betoog van de *noodzakelijkheid* schenken wij hem met huid en haar, als hij ons maar de *mogelijkheid* aantoont - let wel! - van AFDOENDE maatregelen. Zegt eens, lezers! geeft de heer Bernhardi u geen regt op hooge verwachting, en beklaagt gij u niet, zoo gij eerst door den Tijdspiegel kennis moest maken met dit boekske? Maar - *badinage á part* - indien de Schrijver geeft wat hij doet verwachten, heeft hij aanspraak op meer dan ridderband en eerbetoon, - op den vurigen dank van duizend bij duizend armen, maar ook van duizend bij duizend gegoeden, aanspraak op den dank van zijn vaderland en den zegen der nakomelingschap. En wij, splinterkijkers als wij zijn, schelden hem uit erkentenis zijne havelooze uitdrukking kwijt van 'havelooze school' en verstaan er edelmoedig door: 'haveloozeN school' of nog beter: 'school voor haveloozen.' Ik zeide straks met zekere ingenomenheid, dat wij hier te doen hebben met een' man van de praktijk, doch men legge dit niet zoo uit, alsof wij daarom den neus opgetrokken wenschten te zien van eene gezonde theorie. Toch niet: 'zal de vraag: "wat moet men doen om het pauperisme te stuiten?" met grond worden beantwoord, dan zal men een eenvoudig overzigt moeten hebben van den vroegeren bloei onzes lands; men zal eene vergelijking moeten maken tusschen de thans nog in leven zijnde handwerken, en die, welke sedert den invloed van vreemden, bij ons zijn gestorven en nog steeds wegkwijnen; en wanneer men dit in het oog houdt, dan zal de beantwoording der vraag aan geene moeijelijkheden, die dezelve

haar het mij voorkomt, zoo lang hebben omsluijerd, meer onderworpen zijn.' En op grond van dit een en ander zal hij 'in deze verhandeling zoo duidelijk en eenvoudig mogelijk aantoonen, langs welk een' gemakkelijken weg men een verarmd volk, wier (welks) onheil dagelijks grooter wordt, kan redden, zonder dat daartoe buitengewone opofferingen benoodigd zijn.'

Allereerst zal den lezer treffen de opmerking, dat aalmoezen de zaak niet verbeteren maar verergeren, en dat men geen *geld*, maar *werk* moet geven. Vertrouwende dat niemand ons op dit punt zal tegenspreken, achten wij 't ook noodeloos iets te ontwikkelen hetgeen volstrekt niet ontwikkeld is, of te betoogen hetgeen ieder gelooft. Maar welk werk dan? De duizendarmige machinerie geeft aan den arbeid van menschenhanden den doodsteek; de eenvoudigste regel van drieën leert, dat de vooruitgang der werktuigkunde en de concurrentie van het buitenland de som van den arbeid en dus het geheel der verdiensten aanzienlijk hebben verminderd, terwijl de bevolking, die arbeid en dus verdienste vraagt, aanzienlijk is vermeerderd. Nu wordt door meer vermogenden veel gegeven om in de behoefte der armoedige klasse te voorzien. Laten nu die gaven worden bijeengebragt. Laat men nu eene werkinrigting tot stand brengen, ten einde de verloopen bestaan-middelen (Bernhardi spreekt nu bepaald van de stad zijner inwoning, Utrecht) weder in gang te helpen: saaijetmakerij, linnen-, katoen-, zijde-, lakenweverij, papierdrukkerij, lakmoesmakerij, kleinsmederij, het maken van karkas, spelden en gewerkte knoopen (iets anders dan knoopendraaijen, waaraan niemand gelieve te denken!). Men kan wel niet concurreren tegen het buitenland en tegen de machinerie, maar nu heeft de vermogende stand slechts, hetgeen hij toch als gave wegschenkt, bij te passen; daardoor wordt het te kort gedekt; de koopers bekomen het inlandsche handen-fabrikaat tegen dezelfde markt als het buitenlandsche en machinegoed, en de werklieden verdienen zooveel als zij noodig hebben om te leven.

Zietdaar het ontdekte geheim! Wat kan eenvoudiger wezen! Zal er de staathuishoudkundige geene gewigtige bedenkingen tegen hebben? Ik geef er mij niet voor uit het te zijn, en zou niettemin wel lust hebben om den heer Bernhardi, op eenige zijner redeneringen en voorslagen, te interpelleren. Ik zou hem wenschen te vragen, of het geene groote misvatting is dat de voordeelen der machinerie 'alleen nedervloeijen op vermogenden, die het genot hebben daardoor goedkooper hunne behoeften te kunnen verkrijgen (vervullen)?' Voorts, of het zoo algemeene afgeven op het machine-wezen wel op juiste beszchouwing der zaak in het groot berust? Één voorbeeld gelde voor velen. Ik herinner mij nog zeer goed de invoering van de stoomvaart hier te lande. Toen heette het: die stoombooten zijn de doodsteek voor de schipperij. Indien, zoo redeneerde men, tusschen twee steden, die van elkander eene bepaalde massa reizigers en goederen ontvangen, eene stoomboot tienmalen vaart tegen ééne reis van het zeilschip, en de eerste tweemaal zooveel manschappen noodig heeft als het laatste, dan geeft het vervoer tusschen die twee steden, gesteld dat beide vaartuigen evenveel laden, door middel van de stoomboot slechts den kost aan ⅕ van de schippers die er vroeger op leefden. Dat scheen nu zeer eenvoudig en onwederlegbaar;

maar wat heeft nu de uitkomst bewezen? Dat het vervoer is toegenomen in eene evenredigheid, die buiten de berekening valt; dat overzetschippers, die voortijds eene enkele maal eenen reiziger overbragten of een vrachtje af haalden, nu gansche dagen door bijna onafgebroken naar de voorbijstomende booten varen; - kortom, dat de schipperij in het algemeen gerekend - zonder nog het algemeene belang der maatschappij in rekening te brengen - misschien aan twintigmaal meer handen werk, en dus ook aan twintigmaal meer monden brood geeft dan vóór de invoering der gevreesde stoomvaart. Zulke opmerkingen geven wij nu wel niet uit voor nieuw, maar men mag ze toch nog wel eens herinneren tegenover de napraters, die nog altijd den koekoeksdeun herhalen van het nadeel der machinerie. Voorts zou ik wel eens aan Bernhardi willen vragen, of het meer goedkoope van het product het eenige is, dat het fabrijkwerk, ook in de door hem genoemde takken van nijverheid, boven den handenarbeid vooruit heeft? Of het gelijkmatige geheel buiten rekening moet blijven? Of het juist is gezien, zulke belangrijke kapitalen als de - niet voor ééns, maar op den duur - voor zijn stelsel benoodigde, gansch inproductief te maken en ze eigenlijk te doen strekken tot onderstand, al is dat onder 't vernis van den arbeid te betalen? Of het ware staatseconomie is, eene aanmerkelijke som menschenkracht noodeloos te verspillen tot iets, dat ook buiten die kracht, op zulke wijze gebruikt, kan verrigt worden - en dat wel eene kracht, die men op andere wijze productief maken kan voor de personen zelve en voor het maatschappelijk geheel? Zoo lang er nog duizende bunders onbebouwd land in ons vaderland zijn; zoo lang onze overzeesche bezittingen nog honderdduizenden voeden kunnen, behoeft men niet om te zien naar gelegenheid om kapitaal en kracht productief te maken, en het werk van voor eene eeuw nu nog op dezelfde wijze te laten verrigten met bijbetaling van het te kort komende. En wij houden 't er op grond eener gezonde beschouwing der zaak in waarheid voor, dat de gansche voorslag een ‘afdoende maatregel’ is, om het pauperisme te doen toenemen en bestendigen.

Maar waarom dan het boekje niet eenvoudig aangekondigd en voorts slechts er van gezwegen? Omdat de zaak er te gewigtig toe is; omdat het een van de stokpaarden is van zekere rigting, altijd naar het oude, *quand même*, terug te voeren, en vooral - omdat het meest curieuse van het verwonderlijke boekje nog komen moet. 't Is de wijze waarop er in gesproken wordt van de afschaffing van sterken drank. Ten einde ons te vrijwaren tegen de mogelijkheid van den heer Bernhardi iets anders toe te dichten dan hij heeft geschreven, zullen wij hem zei ven laten spreken.

‘Of heeft welligt eene latere onderneming tot betere resultaten geleid? Het is de veredeling of verbetering van het menschdom, door de oprigting van afschaffing- en matigheidsgenootschappen, waarvan men met zulk eenen ophef gewag maakt, dat sedert derzelver bestaan het getal leden van 160 tot 9000 gestegen is, alsof daarin een buitengewone zegen opgemerkt moest worden, vooral wanneer men verneemt dat door openbare en bijzondere besturen het gebruik van sterken drank verboden wordt. Legt men door deze handelwijze de gewetens der menschen niet aan banden? Ik vraag in ernst, of men dan volstrekt niet meer bedenkt dat er een geschreven woord bestaat,

het wetboek van Hem die leeft tot in alle eeuwigheid, en die ... tot beschaming van Farizeën en Schriftgeleerden gezegd heeft: ‘al wat den mond ingaat verontreinigt den mensch niet, maar wat er uitgaat.’

‘Het is waar, men kan menschen door dwangmiddelen wel een schijn van beschaving geven, maar dit staat gelijk aan gepleisterde graven, die van buiten een schoon aanzien hebben, maar van binnen vol doodsbeenderen zijn.... Zoo kan men den mensch wel tot farizeën en huichelaars vormen, maar ze niet brengen tot waarachtig geluk’.... ‘En ik vraag aan elk die onpartijdig wil oordeelen, of er sedert het ontstaan van dezelve minder armoede, minder werkeloosheid openbaar geworden is, of Gods zegen hierin blijkt te rusten op alle die ondernemingen, die TEGEN ZIJN WIL begonnen zijn?’

‘Zal men dan nog langer de bron van het kwaad in den sterken drank blijven zoeken, in een schepsel dat God geschapen heeft tot gebruik voor den mensch, want alle schepsel Gods is goed, als het met dankzegging gebruikt wordt. Hij beval het immers aan Israël, dat zij op hunnen reis (wij schrijven letterlijk af), wijn en sterken drank zoude gebruiken en al wat hunne zielen lusten zou, om vrolijk te zijn voor zijn aangezicht.’

‘Ik voel mij gedrongen om.... eene ernstige en welmeenende raad voor te houden, die mogelijk niet zoo geheel welkom zijn zal, maar welligt hier en daar bitterheid verwekken. Het is de ontbinding van die genootschappen, die als eene prikkel tot het misbruik van den sterken drank, de meesten tot het plegen van onmatigheid en dronkenschap aanzetten, want “als het gebod gekomen is,” schrijft de groote Apostel Paulus, is de zonde levendig geworden. Men heeft dus volgens de hiervoren aangehaalde opgaaf 9000 menschen onder een gebod gebragt - onder een juk der dienstbaarheid, waarvan den genoemden Apostel zegt “wordt er niet weder mede bevangen.” Men verwerpt door alle die instellingen, waarbij den mensch gebod op gebod en regel op regel wordt voorgehouden, de vrijheid die daar is in Christus Jezus; men verwerpt zijn zoendood, en zijne borggeregtigheid die alleen voor God geldt, waaruit eene eeuwige vrijheid voor den verloren zondaar is voortgevloeid.’

‘Ik zeg dus andermaal, ontbind die genootschappen, en laat de aangehaalde plaatsen uit Gods woord, u daartoe dringen.’

‘Ik moet hier ter plaatse nog aanmerken dat de afschaffing van sterken drank, een middel is, om den reeds verarmden werkman, ja den geheelen burgerstand te doen wegkwijnen, omdat, wanneer het afschaffings-genootschap zijn oogmerk bereiken kan, de brouwerijen moeten vervallen, en de schatkist alzoo de opbrengsten die daaruit voortvloeijen moet missen, waardoor de Staat genoodzaakt wordt om dat verlies langs andere wegen vergoed te krijgen.’

Kunt gij uwe oogen gelooven, lezer? Het staat er nogtans met dezelfde woorden. Ziet, ik heb te goeden dunk van het gezond verstand dergenen, aan wie dit blad onder de oogen komt, om niet te meenen, dat ik hun gevoel diep beleedigen zou, indien ik al dien onzin wederlegging waardig oordeelde. Drinkt jenever, want dan bevordert gij de algemeene welvaart door de schatkist te stijven! Drinkt jenever, want de sterke drank is door God tot gebruik voor

den mensch geschapen! Drinkt jenever, want God zelf heeft immers geboden, dat men door eene teug vrolijk zou worden voor zijn aangezigt! Drinkt jenever, want de mensch wordt niet verontreinigd door hetgeen den mond ingaat, maar alleen door hetgeen den mond uitgaat!

Inderdaad, indien de zaak niet zoo gewigtig en het gebezigde wapen, de Bijbel, niet zoo heilig ware, zou men in verzoeking komen om den geesel der spotternij te slingeren over zulke onzinnigheden. De schrijver er van ‘verwacht, dat zijne lezers hem ten goede zullen houden, wat hij uit wezentlijke overtuiging hier heeft aangevoerd; en hierop meent hij ten volle aanspraak te kunnen maken, wijl de leus onzer dagen (liefde en verdraagzaamheid), hiertoe het volste regt geeft; en mogt bij deze en genen ook dat vergeten zijn, en haat en vijandschap openbaar worden, hij zal zulks in deze om der waarheid wille gaarne dragen.’

Deze betuiging is opmerkelijk: het is dus ingevolge zoodanige godsdienstige denkwijze, ingevolge zoodanige Schriftopvatting, dat de oorlog verklaard is aan de pogingen tot wering van den sterken drank; wij hebben dus vrijheid, om niet de persoonlijke denkwijze van Bernhardi, maar het stelsel zelf onder de oogen te zien.

Dat stelsel is kennelijk de zich noemende kerkelijke orthodoxie. Meent niet, lezers! dat ik dwaas genoeg ben om het er voor te houden dat allen, die van de ‘borggeregtigheid’ van Jezus Christus spreken, zullen instemmen met den godslasterlijken onzin die hier wordt uitgekraamd. Maar dit ziet men er toch zonneklaar uit - en daarom achten wij ons verpligt, op dit teeken des tijds in den spiegel des tijds de aandacht te vestigen, dat men zich het voorkomen kan geven van orthodoxie en: geen denkbeeld hebben van den waren aard der christelijke vrijheid - met woorden van den Bijbel schermen en den geest des Bijbels tevens miskennen - Christus tot eenen dienaar der zonde maken, en - het woord moet er uit: God lasteren. Ik moet daarvan nog een paar woorden zeggen, want het is nuttig, belangrijk, noodzakelijk, dat men de oogen van allen die willen zien, opene voor de strekking van het orthodoxisme; eene strekking, oneindig gevaarlijker dan de ergste misvattingen ten opzigte van maatregelen tegen het pauperisme.

Die lust heeft om nader te zien, dat het orthodoxisme den grondtoon aan de geheele voor ons liggende brochure heeft gegeven, leze haar zelf: het verdriet ons, daartoe eenige volzinnen uit te schrijven. Maar dit zij opgemerkt, dat men bij dat orthodoxisme kan zweren en nogtans het flaauwste denkbeeld niet hebben van den waren aard der christelijke vrijheid. ‘De verbindtenis om geenen sterken drank te gebruiken of aan anderen te schenken, is belemmering der vrijheid die wij hebben in Jezus Christus, en in welke wij moeten staan!’ Die stelling hadde eens moeten uitgaan van de zoogenoemde Groningers! Of er een kreet van verontwaardiging over zou zijn opgegaan! En dat met het volste regt. Wij zullen ons nu niet behelpen met de aanmerking, dat het toetreden tot de zaak der afschaffing eene geheel vrijwillige daad is; wij beweren zelfs, dat het een zeer betamelijke, loffelijke dwang is, wanneer men onderhoorigen, kinderen, dienstboden door alle middelen die men onder zijn bereik heeft, dwingt om geen sterken drank te gebruiken, gelijk er geene belemmering van de vrijheid in ligt, dat buskruidmolens en

-magazijnen niet midden in de steden mogen staan. Belemmering van vrijheid! Wat is christelijke vrijheid? Het verlof om naar willekeur te mogen zondigen of niet zondigen? Dan zouden wij hem beklagen, die in deze vrijheid staat, en het Christendom ware een vloek, geen zegen voor de menschheid. Neen! juist daarin bestaat die vrijheid, dat zij verheft boven de boeijen van stof en zinnelijkheid; dat zij die kracht kweekt, waardoor men ophoudt een dienstknecht der zonde te zijn en de heerschappij van kwade begeerlijkheden onderdrukt. Het is eene *zedelijke* vrijheid, die het Christendom geeft, en wij noemen het een ellendig dogmatisme, dat in zijne consequenties daartoe leidt, dat men zegt: wat behoef ik, vrij gemaakte in Christus, mij aan gebod of regel te storen? Moet dat Christendom heeten? Is het daartoe, dat vernieuwing des ganschen gemoeds in het Evangelie boven bepaalde voorschriften in bepaalde gevallen staat? - Maar, zegt men misschien, andere banden en teugels zijn toch overbodig, indien men het Christendom als den krachtigsten aller breidels tegen het kwade heeft leeren kennen.... - O, als de menschen waren die zij wezen moesten! Als het beginsel des christelijken levens zóó diep ware doorgedrongen! Maar indien men eenen Paulus, die zoo hoog stond, hoort verklaren, dat de zonde hem zoo ligt verraste tegen beter weten en beter willen, wat zal dan een ander zeggen?

Ook nog in een ander opzigt leidt de opengelegde beschouwingswijze in tot eene juister kennis des wezens van het orthodoxisme; bij alle opgeven van christelijke vrijheid vernedert het tot slaafsch zweren bij de letter des Bijbels, den geest voorbijziende die levend maakt. Wie is niet diep verontwaardigd, als hij zelfs het gezegde van Jezus: ‘hetgeen den mond ingaat verontreinigt den mensch niet,’ hoort misbruiken, om den sterken drank (tegen welks misbruik ook de letter der Heilige Schrift zoo herhaald waarschuwt) voor iets geoorloofds te verklaren! Wij zouden daarvan geene notitie nemen, indien het slechts ware aan te merken als de vrucht van het kranke brein van den een of ander, - maar dat schromelijk Bijbelmisbruik ligt in het stelsel zelf: met verdraaide en verknoeide teksten te schermen is de taktiek, met welke men der goê gemeente zand in de oogen werpt en de wonderlijkste beweringen omkleedt met eenen glimp van goddelijk gezag. Die taktiek is gansch niet nieuw: 't was reeds die van den verzoeker die tot Jezus kwam en Diens beroep op de Schrift insgelijks beantwoordde met eene verdraaide Schriftplaats. Maar die taktiek is voor den onnadenkende gevaarlijk, en 't is gansch niet overbodig de oogen te openen voor eene vermeende wijsheid, die de menschen van het spoor leidt, juist onder den schijn van hen te brengen op den eenigen goeden weg.

Zulk dogmatisme maakt in waarheid Christus tot eenen dienaar der zonde. Het krijt den eisch van onthouding van 't geen tot zonde kan leiden en ligt leiden zal, voor verloochening uit van 's Heilands ‘borggeregtigheid.’ Ook dit is gansch niet nieuw. Paulus achtte het reeds noodig, er nadrukkelijk tegen te waarschuwen, en in trouwe! wij zien niet wat het onderscheid zou moeten zijn tusschen de bewering: ‘zou men het drinken behoeven te laten? Christus heeft toch voor ons voldaan,’ - en - ‘wij zullen in de zonde blijven liggen, opdat de genade te grooter worde.’ Men zegge niet: 't is geen partij trekken voor den sterken drank, wanneer men de

afschaffingsgenootschappen afkeurt. Gelijk het hier op dogmatische gronden gedaan wordt, komt het op hetzelfde neder. Bij den schrijver is der lange rede korte zin eenvoudig deze: ‘gij verloochent de schuld uitdelgende kracht van den Christus, wanneer gij u verbindt tot eene onthouding van gebruik in iets dat zoo ligt misbruik wordt.’ Zulke dogmatiek is zeker gemakkelijker oorkussen om zich op te slapen te leggen dan de eisch: waak en bid, opdat gij niet in verzoeking komt, en wij betuigen in alle opregtheid, dat wij geen denkbeeld hebben van lijdelijk Christendom, indien dit het niet is. Zegt, is 't niet noodig, zulk dogmatisme ten toon te stellen in zijne naaktheid?

't Is een hard woord: zulk dogmatisme is godslasterlijk. En toch is het waarheid. ‘De sterke drank een schepsel van God voor het gebruik der menschen geschapen!’ Hoe durft men het toch zeggen? ‘De afschaffingszaak kennelijk eene onderneming, die tegen Gods wil aanloopt!’ Voorwaar - indien dat geene lastering is van den Heilige in den hemel, dan twijfelen wij of zoodanig eene denkbaar zij, en die zulke woorden ten monde laat uitgaan - hij verontreinigt zich wel zeer zeker.

Dat zijn nu eenige consequenties van een orthodoxisme, dat op anderen neêrziet als op verkrachters, verloochenaars, afbrekers van het ware Christendom! Daarop kan een dogmatisme uitloopen, dat zich in 't bezit waant van den eenigen sleutel der kennis!

Ik zeg - *kan* uitloopen. 't Ware de grootste onbillijkheid van de wereld, te willen beweren, dat het er noodwendig op uitloopen *moet.* Krachtige stemmen zouden dat krachtig bestrijden. Maar 't is ons genoeg te hebben aangetoond, dat men, eenmaal uitgaande van opgevatte leerstellingen, daarop een gebouw kan stichten, waarvan de Apostel wel degelijk zeggen zou, dat het uit hooi en stoppelen is zamengesteld.

En dat orthodoxisme, moeder van een lijdelijk Christendom zonder geest of leven - dat orthodoxisme, zich zachtkens nedervlijende op traagheid in het benaarstigen, wint veld bij den dag. Zal men dan nimmer zien en nimmer hooren? Nog eens: indien men op den grondslag der vrijzinnige opvatting van het Christendom eens zulke stemmen stonde uit te roepen, wat zou de tegenpartij wel zeggen?....

Wij nemen acte van de brochure des heeren Bernhardi. Zij is een merkwaardig teeken des tijds.

MARINUS.

Antwoord aan den schrijver van het opstel in ‘De Tijdspiegel’ *Febr.* 1853, *blz.* 81.

Onder den titel: ‘Vredewoord van S. Hoekstra, Bz., te Rotterdam.’

Gij hebt de goedheid gehad, de aandacht der lezers van de Tijdspiegel te vestigen op eene aankondiging van *Martensen's* geschrift: *De Kinderdoop enz.*, door mij in de Kerkel. Courant van 3 Dec. 1852 geplaatst. Gij noemt deze aankondiging een ‘vredewoord,’ en hebt dit uit mijn hart gesproken; de toon en inhoud van uw opstel overtuigen mij, dat het evenzeer uwe, als mijn opregte wensch is, den in de laatste dagen over Kinderdoop en Bejaardendoop gevoerden strijd geëindigd te zien, niet omdat strijd over eenig leerstuk op zichzelf af te keuren is - integendeel moet wrijving van denkbeelden ons gedurig tot dieper inzigt in de Evangeliesche waarheid leiden - maar omdat er zich al meer en meer hartstogtelijkheid begon in te mengen, wat ligt tot vredebreuk of althans verwijdering van de doopsgezinde en de overige protestantsche broederschappen aanleiding kon geven; ik weet wel, zoo ver is het nog, Gode zij dank! niet gekomen, daartoe heeft tot nog toe de scherp gevoerde strijd te weinig sympathie bij de doopsgezinden en overige protestanten gevonden; maar de geschiedenis der christelijke kerk levert zoo menige bevestiging van Jakobus' woord (III: 5): ‘Ziet een klein vuur, hoe grooten hoop houts het aansteekt,’ en regtvaardigt daarom de bezorgdheid, waarmede door niet weinigen de strijd, op bitteren toon gevoerd, is gade geslagen; ja, er was bijkans niemand, die daarover niet zijne afkeurende stem deed hooren. Als verklaard vijand van allen zoogenaamden sektegeest tusschen protestanten en protestanten, neem ik met blijdschap de broederhand aan, door u mij geboden; terwijl toch het algemeen belang alle ware protestanten zoo dringend gebiedt, om hunne krachten te vereenigen in den strijd tegen het ongeloof, het bijgeloof en het Katholicisme, hetwelk helaas, zijnen stelregel: ‘Verdeel en heersch!’ nog niet heeft laten varen, zou het wel een bedroevend verschijnsel zijn, wanneer wij protestanten door burgeroorlog ons tegenover den gemeenschappelijken vijand verzwakten; en wat is twist tusschen protestantsche genootschappen vergeleken met den grooten strijd onzer dagen anders dan burgeroorlog?

Maar juist omdat ik regt hartelijk wensch, - en uw opstel overtuigt mij, dat gij dien wensch volkomen met mij deelt, - dat mijn woord in de Kerk. Cour. en het uwe in de Tijdsp. waarlijk ‘vredewoorden’ mogen zijn, en niet tegen de bedoeling der schrijvers

de aanleiding worden, dat de strijd op nieuw ontbrande, gevoel ik mij gedrongen, om de broederschap, tot welke ik het mij eene eer reken te behooren, tegen enkele beschuldigingen, vooral tegen die van onverdraagzaam en (in den zin, waarin gij dit woord gebruikt, kennelijk *in malam partem*) exclusief te zijn, te verdedigen, wat te gelijk kan strekken, om mij omtrent den geest en inhoud van mijn woord in de Kerk. Cour. nader te verklaren; neem het één en ander aan als het woord van eenen broeder, die den vrede en broederlijke liefde tusschen protestanten, even als gij, op hoogen prijs stelt, en geloof, dat het uit liefde voor de waarheid en *sine ira et studio* gesproken wordt; 't is vooral de overtuiging, dat de doopsgezinde broederschap op eene gunstiger beoordeeling aanspraak heeft, dan zulks een en andermaal in de Tijdsp. geschied is, die mij thans de pen doet opvatten, terwijl ik bij den geest van verdraagzaamheid, waarop de Tijdsp. aanspraak maakt, mij overtuigd houde, dat zijne medearbeiders den geest der doopsgezinde broederschap *niet* hebben gekend.

Ik begin met hetgeen gij bl. 83 zegt: ‘Met zijne overtuiging staat de heer Hoekstra als een zonderling vreemd verschijnsel in een exclusief kerkgenootschap!’ En vraag ik nu, wat gij met die ‘overtuiging’ bedoelt, dan vind ik het antwoord in het voorafgaande: ‘Waarlijk wij herinneren ons niet ooit zulk eene verdraagzaamheid bij eenen Doopsgezinden leeraar ontmoet te hebben, enz.’ Hieruit moet ik opmaken, dat gij de begrippen *exclusief* en *verdraagzaam* tegenover elkander stelt, wat alleen waar zou zijn, indien gij het woord *exclusief* gebruikt in eenen zin, waarin de doopsgezinde broederschap het in geenen deele is; neemt gij echter exclusief in de beteekenis van besliste en vaste overtuiging omtrent eenig dogma, dan beweer ik dat men exclusief en tegelijk zeer verdraagzaam zijn kan, ja, ik ga nog verder, ik houd staande, dat niemand verdraagzaam wezen kan zonder exclusief te zijn; ik spreek hier niet van individuele, maar genootschappelijke verdraagzaamheid.

Vergun mij, dit laatste eenigzins nader te ontwikkelen. ‘Sedert,’ om uwe eigene woorden te gebruiken, ‘de Gereformeerden hunne Dordsche regels tegen de Remonstranten, en de Lutherschen hunne Avondmaalsleer tegenover de Gereformeerden niet meer handhaven, noch gehandhaafd willen hebben,’ sedert zij alzoo ‘het kenmerkend verschil hebben laten varen,’ ontken ik, dat Gereformeerden, Remonstranten en Lutherschen tegenover elkander verdraagzaam zijn of kunnen zijn; want ik begrijp niet, hoe er nog van verdraagzaamheid sprake kan zijn, waar geen verschil van gevoelen meer bestaat, waar alzoo de één van den ander in waarheid niets meer te verdragen heeft, tenzij alleen, dat de één nog den naam van Luthersch, de ander dien van Gereformeerd, of Remonstrant blijft dragen; maar dat dit laatste den geest van eenheid niet verstoort, zal toch wel niemand in ernst een teeken van christelijke verdraagzaamheid durven noemen. Waarachtig verschil van denkwijze bestaat er tusschen die Gereformeerden, Lutherschen, enz., die hunne geloofsregels WÈL, en de overigen, die ze NIET meer handhaven of gehandhaafd willen hebben; heerscht nu tusschen dezen een echt broederlijke geest?

‘De Doopsgezinden zijn, wat het punt van den doop betreft, uit den aard

der zaak exclusief, en moeten dit ook zijn,' zeide ik in de Kerk. Courant. Dat exclusieve bestaat daarin, dat zij niemand in hunne broederschap opnemen, dan wie gelooft, dat de doop, die door den Heer Jezus Christus is ingesteld, eenig en alleen mag worden toegediend op belijdenis des geloofs; hierin ligt reeds opgesloten, dat zij den Kinderdoop niet als den christelijken doop kunnen erkennen, zonder op te houden *Doopsgezinden* te zijn. Nogtans hebben de Doopsgezinden nooit de *volstrekte* noodzakelijkheid van den doop beweerd, daar zij de zaligheid niet van den doop, maar van geloof en wedergeboorte tot een heilig, christelijk leven afhankelijk stellen; in zoo ver staan zij dus op een gelijksoortig standpunt, als waarop gij die kinderdoopers plaatst, 'die de noodzakelijkheid van den kinderdoop niet meer verdedigen.' Feitelijk is het echter verre van daar, dat zulks de algemeene geest in de Gereformeerde, Luthersche of zelfs Remonstrantsche kerken is, in welken nog altijd kinderdoop REGEL, bejaardendoop EXCEPTIE is. Eigenlijk moest men het verschilspunt van de doopsgezinden en overige protestanten zoo formuleren: 'Doop VÓÓR, of NA de belijdenis des geloofs.' En wanneer nu - ik denk aan bepaalde voorbeelden, maar wil niet beweren, dat dit algemeen is - zij, die in de Gereformeerde kerk bejaard gedoopt worden, omdat zij als kinderen niet gedoopt zijn, aangesproken worden als dezulken, bij wie de doop in de kindschheid verzuimd is, dan drukt het woord VERZUIM reeds uit, dat 'de individuële vrijheid van ieder lid der christelijke gemeente ten opzigte van kinder- of bejaardendoop daar althans niet volkomen geëerbiedigd wordt.' Het verzuim van den *kinderdoop* is in letterlijken zin niet meer te herstellen, maar wanneer dezelfde kerk b.v. - ik spreek weder van feiten - volwassenen, die niet in hunne kindschheid gedoopt zijn, EERST doopt, en hen DAN de belijdenis van hun geloof afvraagt, in andere woorden, wanneer de Gereformeerde kerk, waar zij den doop aan volwassenen toedient, dien feitelijk tot kinderdoop maakt, is zij dan niet even exclusief, als de Doopsgezinden? Maar is de Gereformeerde kerk daarom onverdraagzaam? Immers neen, en evenmin als de Doopsgezinde broederschap zulks is, omdat zij uitsluitend den doop op belijdenis des geloofs verdedigt, en wel om de eenvoudige reden, dat tot het begrip *verdraagzaamheid* wel het eerbiedigen van de overtuiging van anderen, maar in geenen deele de opoffering of geringschatting van eigene overtuiging behoort. Het kan geenszins een eisch der verdraagzaamheid zijn, verschilspunten op te geven, of er over heen te loopen, terwijl het in dit opzigt volmaakt onverschillig is, of deze punten hoofdzaken of ondergeschikte vraagstukken betreffen; terwijl ikzelf de kwestie: 'Kinder- of Bejaardendoop' onder de laatsten rangschik, ben en blijf ik, waar van dit ondergeschikte vraagstuk sprake is, exclusief. Maar dat exclusieve heeft niets gemeen met onverdraagzaamheid; dat wordt het dan eerst, wanneer wij aan deze ondergeschikte vraagstukken, enkel omdat zij tot de onderscheidingspunten behooren, een bovenmatig gewigt hechtten, en als hoofdzaak beschouwden, wat geenszins hoofdzaak is.

Ik behoef u niet te zeggen, dat het woord *exclusief* van eene zeer rekkelijke beteekenis is, al naar men zich de kringen, waarin men zich beweegt, wijder of naauwer denkt. Wij zijn b.v.

monotheïsten, christenen, protestanten, leden van eene bepaalde afdeeling der protestantsche kerk. Als monotheïsten zijn wij exclusief tegenover alle panen polytheïsten, van welken naam ook, maar beschouwen wij alle Christenen, Joden en Mohammedanen als met ons zich op hetzelfde gebied bewegende. Komt nu het woord *exclusief* hier in uitgestrekte beteekenis voor, naarmate wij ons naauwere kringen denken, wordt ook het exclusieve van elken kring tegenover den daarop volgenden niet alleen quantitatief, maar ook *qualitatief* minder. Zeer wijd is nog de klove tusschen de beide kringen *monotheïst* en *christen*, en van broederlijken geest tusschen christenen en de overige *monotheïsten*, die geene christenen zijn, kan nog naauwelijks sprake wezen, tenzij men de algemeene menschenliefde bedoele. Eenigzins kleiner, maar toch nog zeer groot is de tusschenruimte tusschen de daarop volgende kringen *christen* en *protestant*, omdat wij met den algemeenen naam van *christenen* ook dezulken noemen, wier christendom door tal van leeringen en instellingen uit heiden- en jodendom ontaard is. Maar nu de verdere kringen, b.v. die van *protestant* en *doopsgezind?* Zij sluiten immers bijkans geheel in elkander, en waar zij zich van elkander verwijderen, daar betreft zulks vooral eene uiterlijke plegtigheid; en welke waarde men ook aan uiterlijke plegtigheden hechten moge, zij kunnen toch onmogelijk de hoofdzaak zijn in eene godsdienst, die niet alleen zelve aanspraak maakt ‘aanbidding in geest en waarheid’ te zijn, maar die ook als zoodanig door ALLE protestanten zonder uitzondering erkend en beleden wordt. Uit den aard der zaak kan alzoo de doopsgezinde niet in het algemeen exclusief zijn tegenover de overige protestanten, met wier grondbeginselen hij geheel overeenstemt, schoon hij ook in het punt van den doop van hen verschille; hij kan het te minder, nu de overige protestanten althans voor een groot deel die leerstellingen, die met den kinderdoop volgens hunne formulieren zamenhangen, hebben laten varen. Wel zijn de doopsgezinden, wat dit ééne punt betreft, exclusief - wij hebben gezien, dat de gereformeerden het evenzeer zijn - maar dit ééne verschilspunt geeft hun daarom geene exclusieve rigting, veel minder vijandige houding tegenover de andere protestantsche broederschappen; als doopsgezinden, verdragen wij dezen niet alleen (voor mijn gevoel is het woord *verdragen* tusschen protestanten een vrij *onverdraagzaam* woord), maar wij hebben hen lief, als in vollen zin broeders en zusters in Christus, die - en hierop komt toch eigenlijk alles aan - met ons Gods woord erkennen als de eenige kenbron der waarheid Gods, die met ons het groote feit: ‘God was in Christus de wereld met zichzelven verzoenende,’ als het grondbeginsel van hun geloof en leven beschouwen. Al is het nu, dat naar onze overtuiging de zustergenootschappen in de opvatting van een ondergeschikt vraagstuk dwalen, in weerwil daarvan gevoelen wij ons te naauw aan onze overige mede-protestanten verbonden, dan dat zulk een verschilspunt op onze wederkeerige broederlijke liefde eenigen nadeeligen invloed zou hebben; alleen waar het dezen invloed begint te oefenen, daar zou ik van onverdraagzaamheid willen spreken. 't Is niet de vraag, of er ook onverdraagzame doopsgezinden zijn; in welk genootschap zijn die niet? maar of onverdraagzaamheid de doopsgezinde broederschap meer dan de overige protestantsche genootschap-

pen kenmerkt? Daarom zult gij het zeker met mij zeer onbillijk noemen van eenen vroegeren schrijver in de Tijdspiegel, dat hij door het opschrift: ‘doopsgezinde verdraagzaamheid,’ een geheel genootschap aansprakelijk stelde voor hetgeen door één uit dat genootschap geschreven was; wij laten den inhoud van beider geschrijf op zijne plaats; genoemde schrijver heeft zich daardoor immers aan dezelfde onverdraagzaamheid schuldig gemaakt, die hij in anderen gispt, en niet bedacht, dat het voorwaar niet aan grieven tegen de Gereformeerde, Luthersche, ja, tegen welke genootschappen niet, ontbreekt, wanneer men de vrijheid neemt, een geheel genootschap verantwoordelijk te stellen voor hetgeen één of ander lid daarvan geschreven heeft; want of dat lid leeraar is of leek (sit venia verbo) doet niets ter zake, en wel het allerminst, gelijk algemeen bekend is, in het doopsgezinde genootschap, hetwelk geen eigenlijk gezegden leeraarsSTAND erkent.

Gewoonlijk haalt men als een bewijs der onverdraagzaamheid van de doopsgezinden aan, dat zij de zulken, die in eenige protestantsche kerk als kinderen gedoopt zijn, niet in hunne gemeente opnemen, dan nadat zij op belijdenis des geloofs gedoopt zijn, en dat zij daardoor aan de kinderdoopende christenen groote ergernis geven. Het feit is volkomen waar, maar laat zich ook volkomen regtvaardigen. Gesteld eens, dat de geheele christelijke kerk enkel uit doopsgezinden en b.v. roomschen bestond, dat alsdan een lid der roomsche kerk tot de doopsgezinden wenschte over te gaan, omdat hij in alle overige opzigten met hen overeenstemde, maar dat hij er gewetensbezwaar in vond, om andermaal gedoopt te worden, dan zouden de doopsgezinden geene zwarigheid maken, om eenen zoodanige *zonder doop* in de doopsgezinde gemeente op te nemen. Maar nu is de zaak van eenen geheel anderen aard; nu vragen wij elken protestant, die bepaaldelijk doopsgezind wil worden, wat hem tot dit besluit gebragt heeft, indien hij er gewetensbezwaar in vindt, om den doop op belijdenis des geloofs te ontvangen? Juist omdat de doop het groote verschilspunt is tusschen de doopsgezinden en overige protestanten; juist daarom oordeelen de doopsgezinden, dat er voor eenen anderen protestant geene voldoende reden tot overgang kan zijn, indien hij in den kinderdoop berust. Noemt gij nu de doopsgezinden om deze reden exclusief, ik erken het, dat zij het zijn, maar de overige protestanten zijn het evenzeer. Is het toch wel waar, wanneer gij spreekt van een christelijk genootschap, hetwelk het doopen van kinderen niet verbiedt, maar vrijlaat, zonder daartoe te verpligten? waar alzoo kinder- of bejaardendoop genootschappelijk een adiaphoron is? Ben ik gereformeerd, remonstrant of luthersch, en oordeel ik individueel, dat de bejaardendoop en niet de kinderdoop de door Christus bedoelde is, dan werpt de kerk mij niet uit, maar laat mij toch ook niet meer in alle voorregten deelen, die zij aan hare overige leden schenkt; een dier voorregten is zekerlijk de vrijheid, om zich aan het leeraarsambt te wijden; komt nu een reeds gevestigd leeraar tot die overtuiging, zal de kerk hem dan niet verpligten, of om kinderen te doopen, of om zijn ambt neêr te leggen? Immers uit den aard der zaak! Toch zal men wel geen' leeraar om een adiaphoron kunnen afzetten. Ook nog om eene andere reden is het inderdaad onwaar, wanneer men spreekt van een christelijk genoot-

schap, hetwelk aan het individu ten opzigte van het ondergeschikte vraagstuk ‘kinder- of bejaardendoop’ vrijheid laat; zulk een genootschap bestaat er nog niet; posito, ik ben als kind in de luthersche of gereformeerde of remonstrantsche kerk gedoopt, maar bij mijne verdere ontwikkeling kom ik tot de overtuiging, dat de bejaardendoop de christelijke is; zal dan de kerk, waartoe ik behoor, mijne overtuiging eerbiedigen, of zal zij zeggen, dat ik tegen wil en dank in den doop, onbewust als kind ontvangen, moet berusten, of anders de kerk verlaten?

Om u echter van de niet exclusieve rigting der doopsgezinde broederschap, in weerwil van haar vasthouden aan den doop op belijdenis des geloofs, nog meer te overtuigen, wil ik u slechts enkele feiten uit mijne eigene gemeente noemen. In mijne tegenwoordige gemeente bestond reeds bij mijne komst, en bestaat nog de gewoonte, om op het Pinksterfeest te collecteren voor het algemeene Nederlandsche Zendelinggenootschap, en niet voor de Doopsgezinde Vereeniging tot uitbreiding van het Godsrijk in de Nederlandsche overzeesche bezittingen. Het Doopsgezinde Vrouwenhulpgenootschap alhier stort een groot gedeelte zijner inkomsten in de kas van het Algemeene Zendelinggenootschap. Dat is toch wel het tegenovergestelde van exclusief of onverdraagzaam. Maar de oprigting van deze Doopsgezinde Vereeniging zelve? Het is hier de plaats niet om de motieven te beoordeelen, die daartoe hebben geleid, ook ben ik daarmede persoonlijk nog niet volledig bekend. Deze Vereeniging echter staat in de schatting der doopsgezinden zelven niet *tegenover*, maar *naast* het Algemeene Zendelinggenootschap, waarom ook b.v. in deze mijne gemeente *allen* (in mijne vorige *velen*), die leden van de Doopsgezinde Vereeniging zijn, dit ook zijn van het Algemeene Zendelinggenootschap, terwijl zelfs enkelen alleen aan het laatste deelnemen; zij gaan uit van het beginsel, dat het onder protestanten weinig ter zake doet, wie aan de heidenen het Evangelie verkondigt, zoo slechts het Godsrijk uitgebreid worde. Ongegrond ook is de beschuldiging, dat wij onze verschilspunten in de heidenwereld zouden willen overbrengen, daar er in de heidenwereld waarlijk ruimte genoeg voor beide genootschappen is, en het ééne zich ligt een ander veld ter bearbeiding kan kiezen, dan het andere. Al is het nu, dat de doopsgezinden niets willen toegeven, waar het hun onderscheidend kenmerk geldt, en dat zij daarvoor met ijver strijden (wanneer in den strijd zich somtijds eenige scherpte of bitterheid mengt, dan is zulks niet goed te keuren, evenmin als in elken anderen strijd, zaken des geloofs en des gewetens betreffende), strijden nogtans, na eerst aangevallen te zijn, dan geloof ik zekerlijk, dat gijzelf, na het aangevoerde, deze uitdrukking niet meer billijken zult: ‘Met zijne overtuiging staat de heer Hoekstra als een zonderling vreemd verschijnsel in een exclusief kerkgenootschap!’

Ook is het geenszins aan de doopsgezinde broederschap te wijten, wanneer gij u ‘niet herinnert, ooit zulk eene verdraagzaamheid bij eenen doopsgezinden leeraar ontmoet te hebben;’ houd mij ten goede, wanneer ik juist om deze uitdrukking betwijfel, of gij zelfs de jongste geschriften der doopsgezinden wel naauwkeurig genoeg gelezen hebt; evenzoo schijnt het mij toe,

dat gij mijn opstel in de Kerk. Courant niet volkomen begrepen hebt, wanneer gij daarop laat volgen: ‘Wij zouden niet weten op het standpunt der theologie sedert de laatste zeventig jaren de geoorloofdheid van den kinderdoop beter te kunnen verdedigen.’ Met blijdschap zie ik daaruit, dat ik, de gewone bewijzen voor den kinderdoop refererende, daaraan regt heb laten wedervaren; maar ik protesteer tegen hetgeen uit deze zinsnede schijnt te volgen, dat ik als verdediger van den kinderdoop ben opgetreden. Zelf heb ik toch geen enkele der verklaringen van de beteekenis des kinderdoops als voldoende verdediging daarvan erkend; maar ik heb ze aangevoerd, omdat ik het billijk oordeel, dat wij, doopsgezinden, bij de beoordeeling van den kinderdoop ons op het *tegenwoordige* standpunt der kinderdoopende christenheid verplaatsen, omdat wij anders gevaar loopen, niet tegen den kinderdoop der protestantsche kerk, maar tegen eenen kinderdoop, waaraan zij niet meer denkt, te strijden. En dat doen wij, wanneer wij ten opzigte van den kinderdoop alleen vragen, wat de symbolen der protestantsche kerk daarvan leeren, terwijl wij toch feitelijk de waarheid niet kunnen loochenen, dat de opvatting der formulieren niet meer die van een groot gedeelte der leeraren en leeken der protestantsche genootschappen is. Maar gij dwaalt, wanneer gij mij als den eenigen doopsgezinden leeraar beschouwt, die zich onbevooroordeeld op het standpunt der kinderdoopende christenheid zou weten te verplaatsen; daar zijn er meerderen, die den kinderdoop regt laten wedervaren, al zeggen zij met mij (volgens het opstel in de Kerk. Courant): ‘dat de opdragt en de toewijding der kinderkens aan den Heer niet de doop is, zoo als Jezus en zijne Apostelen dien hebben verordend,’ al vragen zij met mij aan hen, die de belijdenis als eene bevestiging des doops beschouwen, ‘waarom de scheiding van hetgeen men zelf erkent, in aard en wezen één te zijn?’ al beweren zij eindelijk met mij, dat de kinderdoop ‘niet de doop is, *dien de Schrift leert*, omdat deze niet een onbewust deelen in de zegeningen des Evangelies (ik had mij meer bepaald moeten uitdrukken: *in sommige zegeningen des Evangelies*), maar de bewuste toeëigening daarvan door het geloof in den Heer onderstelt.’ Vergun mij de volgende bladzijden uit het werk van D.S. Gorter, *Onderzoek naar het kenmerkend beginsel der Ned. Doopsg.*, onder de oogen der lezers van de Tijdspiegel te brengen; vooraf echter de verzekering, dat de heer Gorter ingenomen is met zijn kerkgenootschap, en even exclusief als alle doopsgezinden dit zijn en moeten zijn. ‘Ik acht,’ zegt hij bl. 118, 119, ‘den kinderdoop niet *verboden*. Integendeel, ik reken het zeer doelmatig, geoorloofd, en nuttig, de kinderen, die Paulus ons, als door ons geloof geheiligd, doet beschouwen, ook aan God op te dragen en aan de gemeente van Christus toe te wijden.’ - ‘Wij doen hetzelfde, wanneer de herstelde moeder den eersten gang uit de kraamkamer naar het bedehuis doet, om openlijk God in het midden der gemeente te danken; dan draagt zij met haren echtgenoot, door den mond des leeraars, het hun geschonken kind op aan God en Zijnen Zoon, enz.’ - Verder spreekt hij van den kinderdoop ‘als eene kerkelijke plegtigheid, waarmede het godsdienstige gemoed eene der gewigtigste gebeurtenissen des levens heiligt, gelijk staande met eene kerkelijke inzegening des huwelijks. De

Heer heeft aangaande zulke plegtigheden niets geboden noch verboden; zij zijn dus geheel aan ons zelven overgelaten, zoo zij slechts met den geest van Zijne godsdienst overeenstemmen. Op dezen grond achten wij den kinderdoop, als kerkelijke plegtigheid, noch strijdig met den geest des christendoms, noch verboden, maar integendeel doelmatig en nuttig.' Te gelijk echter, dat Gorter zoo over den kinderdoop spreekt, is het zijne besliste overtuiging, dat niet deze, maar de doop op belijdenis des geloofs de door Christus ingestelde doop is. Ik kan hier eindigen; want over het punt in quaestie: 'kinder-of bejaardendoop,' zwijg ik liefst; ook moet ik bekennen, dat ik mij niet in staat gevoel na de bewijzen, van Menno's tijd tot nu toe voor den bejaardendoop aangevoerd, nog nieuwe voor te stellen, en geenen lust heb, de oude in anderen vorm te herhalen; dezelfde belijdenis schijnen de verdedigers van den kinderdoop te moeten afleggen, daar zelfs de scherpzinnige Hoogleeraar J.H. Scholten, in zijn hoogst belangrijk werk: '*De leer der hervormde kerk*' niets nieuws hieromtrent gezegd heeft, wat inderdaad ook niet te vorderen is.

Nog een enkel woord over eene verkeerde opvatting van een woord in de Kerk. Cour., waarvan ik beken, dat het te weinig bepaald uitgedrukt, en daarom door u te algemeen toegepast is. Ik heb namelijk gezegd, dat 'de Doopsgezinden, wat het punt van den doop betreft, exclusief moeten zijn, omdat, zoodra zij hierin toegeven, er naauwelijks ééne reden meer zou zijn, waarom zij nog als afzonderlijke kerkgemeenschap blijven bestaan.' Bij dit woord heb ik echter de zaak uit een louter *dogmatiesch* oogpunt beschouwd, en daarbij het oog gehad op dat gedeelte der overige protestanten, hetwelk zelfstandig genoeg is, om de formulieren van éénigheid uit een zuiver historiesch oogpunt, en als gedenkstukken van historiesche waarde - maar ook niet anders - te beschouwen. Beschouw ik echter den tegenwoordigen toestand der verschillende protestantsche genootschappen, en de woelingen althans in sommigen daarvan, dan zeg ik het u van heeler harte na, 'dat wij - ook afgezien van het leerstuk des doops - naauwelijks ééne reden hebben, waarom wij, vooral in onze dagen, ons afzonderlijk bestaan zouden behooren te verdedigen, zoolang andere kerkgenootschappen het hunne vaster maken.'

Rom. XIV: 19. '*Zoo dan laat ons najagen hetgeen tot den vrede, en hetgeen tot de stichting onder malkander dient*.'

Rom. XIV: 13. '*Laat ons malkander niet meer oordeelen; maar oordeelt dit liever, namelijk, den broeder geenen aanstoot of ergernis te geven.*'

2 Thess. III: 16. '*De Heer nu des vredes zelf geve ons vrede te allen tijd, op allerlei wijze*.'

S. HOEKSTRA, BZ.

Het Nederlandsch genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending.

N°. 2 en 3 der Mededeelingen.

Overeenkomstig de belofte aan het slot van n° 1 der *Mededeelingen*, is in n° 2 en 3 de vraag beantwoord: *wat willen wij nog meer, dan ondersteuning der Evang.-Luthersche zending onder de Heidenen*. De schrijver, zich teekenende LZ., wijst op § 1 lett. *b* en *c* der *Bepalingen van het genootschap*, en berigt, dat de verdere bedoeling van zijne inrigting bestaat in '*de uitbreiding* der regte kennis van het woord Gods en der Sacramenten, *in het bijzonder door uitdeeling van daartoe geschikte boeken en geschriften; alsook door de oprigting te begunstigen van bijzondere Luthersche scholen, naar de bepalingen der wet, ten aanzien van de scholen der eerste classe*.'

'Dat dit hoogst noodig is, en daaraan eene dringende behoefte bestaat,' tracht hij aan te toonen door de herinnering, onder die 'regte kennis' te verstaan, 'het orthodox-Luthersch geloof.' Volgens hem 'houdt de Gereformeerde kerk eenzijdig aan *het woord*, de Roomsche eenzijdig aan *de Sacramenten*, maar de Luthersche aan beiden als middelen des heils en der genade vast.'

Nu zou men het bewijs verwachten voor de onderstelling, dat de Nederlandsche Luthersche kerk òf het woord, òf de Sacramenten, òf beiden verwaarloost, of ten minste de ware kennis daarvan bedekt, verbergt, onthoudt, zoodat het Genootschap verpligt is haar te herstellen: en misschien zouden sommigen daaruit afleiden dat het ook de roeping heeft om de Gereformeerden in ons vaderland voor de Sacramenten, en de Roomschen voor het Woord te winnen. Van het een noch van het ander zegt de schrijver iets bijzonders. Daarentegen merkt hij op, zoowel in het Evangeliesch- als in het Hersteld-Luthersch kerkgenootschap, 'eene drievoudige rigting' te zien. Waarschijnlijk bedoelt hij drie verschillende rigtingen, die hij op deze wijze beschrijft:

'ENKELE predikanten en menige leden der gemeente zijn van harte de belijdenis toegedaan. Grooter is het getal van hen, die naar hun gevoelen *meenen* zich niet te kunnen vereenigen met dit of dat punt van de leer onzer kerk, die zich evenwel niet veroorloven ze te bestrijden, maar veel meer het geloof der vaderen eerbiedigen. Deze rigting is alhier de meest heerschende.'

Derhalve *meent* het grootste getal *niet te kunnen* en toch te willen gelooven wat de orthodoxe kerkleer bepaalt. Geen wonder, dat dit *meenen* hun de kracht beneemt om eene eigene overtuiging uit te spreken! In zooverre dit oordeel de leeraars betreft, ook die oud en grijs zijn geworden in hunne ambtsbediening, is het weinig vereerend. Wie *meent* niet te kunnen, voelt zich zwak, en heeft wel een opwekkend middel, eene hartversterking noodig: maar wie *daarom*

het geloof der vaderen eerbiedigt, omdat hij te zwak is of zich te zwak voelt voor eene eigene overtuiging, verdient naauwelijks den lof dien de schrijver hem toekent. Dat geloof te eerbiedigen terwijl men in zienswijze is vooruitgegaan, pleit zeker meer voor de ware godsdienstigheid: en wee over allen, die den eerbied voor het geloof der vaderen hebben uitgeschud door en bij vooruitgang in kennis der bijbelsche Theologie!

Daar het grootste getal der leeraars zoo zwak is, verwondert het ons niet, dat ook de door hen onderwezen leden der gemeente niet sterker zijn, en *meenen* de letter der geloofsbelijdenissen *niet te kunnen* gelooven: want hoe zou een zwakke boom krachtige vruchten voortbrengen? Meer moet ons de meening des schrijvers verwonderen, bl. 2 uitgesproken: ‘dat menige vrome christenen, ofschoon in alle stukken onze belijdenissen niet toegedaan, zeer wel in enkele leerstellingen en waarheden der H. Schrift eene *veel dieper* en *levendiger kennis* hebben, dan een aantal regtgeloovige Lutheranen die bezitten.’ Zoo kan men met eene *dieper* en *levendiger kennis* verkeerd gelooven, als de maatstaf der beoordeeling van het geloof een Belijdenisschrift is, eeuwen geleden opgesteld!

De derde rigting, door den schrijver geteekend, is gevaarlijker voor hem dan de tweede, en schijnt algemeener dan de eerste: want hij beschrijft haar als ‘eene schaar van openbare tegenstanders en bestrijders, die reeds gebroken hebben met de geloofsbelijdenis der Luthersche kerk; die hare leer op predikstoelen en in gedrukte schriften aanranden; die veranderingen in de van ouds bestaande gewoonten begeeren, en de eigendommelijkheden onzer kerk trachten uit te wisschen; en zoo doende op alle wijzen daarheen werken, dat onze kerk in de Nederlanden worde opgelost, of in de grootere Gereformeerde, of in eene nog te fabriceren kleurlooze kerk. - *Namen* doen hier niets ter zake; - maar *moet* het zijn, - wij vreezen niet namen te noemen; wij behouden ons dit uitdrukkelijk voor.’

Deze derde soort bestaat dus alleen uit leeraars, want anderen betreden de predikstoelen voor de gemeente niet; en die leeraars zijn zoo talrijk, dat zij ‘eene schaar’ vormen, ofschoon toch het grootste getal behoort tot de zwakken, die *meenen* de orthodoxe leer *niet te kunnen* gelooven! Het is waarlijk jammer dat de namen niet genoemd zijn, vooral van ‘die tegenstanders en bestrijders, die de leer aanranden in gedrukte schriften,’ daar deze hunne namen niet op de titels hunner werken schijnen te plaatsen. Wij zijn nieuwsgierig naar die ‘schaar van Luthersche leeraars,’ wier gedrukte boekwerken zonder hunne namen zijn uitgekomen.

Ook lezen wij in onze Bijbels: GIJ ZULT GEENE VALSCHE GETUIGENIS GEVEN, en verwachten dus, dat de schrijver de namen noemende, de bewijzen niet zal schuldig blijven, waaruit voldoende blijkt, dat er in het Evangeliesch-Luthersch kerkgenootschap leeraars zijn, die andere ‘veranderingen in de van ouds bestaande gewoonten begeeren’ dan de Synode reeds in 1819 heeft aangeraden, - leeraars die ‘op alle wijzen daarheen werken, dat (de Nederlandsche Luthersche) ONZE kerk in de Nederlanden worde opgelost, of in de grootere Gereformeerde, of in eene nog te fabriceren kleurlooze kerk.’

Niet slechts *namen*, zelfs bewijzen verwachten wij, vooral omdat wij ons herinneren, hoe gepast Luther *diabolos*

duivel door *lasteraar* vertaald heeft (2 Tim. III: 3).

Wegens de onderstelde twee laatste rigtingen oordeelt de schrijver, dat de eerste verpligt is ‘als één man te getuigen.’ Gelukkig zal dit niet moeijelijk zijn, daar zij, volgens zijne taxatie, uit ‘*enkele*’ predikanten en ‘menige’ leden bestaat. Waren er vele leden die de geloofsbelijdenissen gelezen hebben, misschien zou het getuigen als ‘één man’ minder gemakkelijk zijn. ‘Enkele’ predikanten en ‘menige’ leden kunnen dat beter doen; vooral de laatsten, als zij die ‘enkele’ van de predikanten blindelings volgen, gelijk de leden der Roomsche kerk den pastoor!

De tweede soort zal door de eerste broederlijk versterkt worden. Dat hebben die vele zwakken dan ook noodig, en zullen zeker broederlijk dankbaar zijn. Maar de laatste soort zal met kracht bestreden worden - en overwonnen? Indien men dit niet hoopte, zou de strijd niet aangevangen, doch het woord van den wijzen Gamaliël behartigd zijn: ‘*houdt af van deze menschen, en laat hen geworden; want is die raad of dat werk uit menschen, zoo zal het te gronde gaan; maar is het uit God, zoo kunt gij het niet verhinderen; opdat gij niet bevonden wordt, zelfs tegen God te strijden*.’

De laatste rigting schijnt evenmin stil te zitten als de eerste; want bl. 14 worden hare ‘bemoeijingen’ als ‘rustelooze’ gekenmerkt. Dat rustelooze schijnt de minderheid eigen te zijn: ja soms gaat de rusteloosheid bij haar in stuipen over, maar dan bereidt de rustelooze zichzelven den dood. Daarvoor zijn de zwakken van de tweede rigting beveiligd, want zij *meenen niet te kunnen*. Misschien dat de rust hun kracht geeft, waar deze het meest noodig is!

Ofschoon de schrijver (bl. 4) belijdt: ‘vrede! vrede! te roepen, zou zijn: verraad plegen aan de kerk, en van onze zijde zwarte ondank jegens den Heer!’ - belooft hij ‘een eerlijken, maar *beslissenden* strijd.’ Dat laatste moet ons verblijden, want in onze dagen ontbreekt doorgaans de beslissing!

De eerlijke strijd, die beslissend zijn zal, is echter niet moeijelijk, als men let op de nietigheid van den vijand. Hoort slechts de nederige taal van Goliath tegenover David: ‘wij zullen tegen hunne *zoogenaamde opvattingen* stellen: de Evangeliesche waarheid, zoo als onze kerk die belijdt; - wij zullen tegen hunne *verklaringskunstenarijen* stellen: de eenvoudige schriftuitlegging der geloovigen uit alle tijdvakken; - en tegen hunne OP*gezwollen grootspraken:* de stem der wolke van getuigen, die onze kerk oplevert, en welke getuigen nog blijven spreken in hunne schriften, al is hun mond door den dood gesloten.’

Die *zoogenaamde opvattingen, kunstenarijen* en OP*gezwollen grootspraken* zijn slechts te bewijzen, en de overwinning is behaald. ‘De schaar’ van mannen, ‘die op predikstoelen en in gedrukte schriften de geloofsbelijdenis aanranden,’ beeft zeker reeds voor de bedreiging, omdat zij geen ander wapen gebruiken dan alleen het kleine steentje, gelijk zij de duidelijke bijbelplaats noemen, waarnaar de minder duidelijke zijn te verklaren! Welk een eerlijke strijd is hun aangeboden, een strijd, die *beslissen* zal en zelfs reeds heeft beslist over *zoogenaamde opvattingen, verklaringskunstenarijen en* OP*gezwollen grootspraken!*

Te regt ijvert de schrijver tegen scheuring en afscheiding: maar wanneer en waar heeft men hem toch verhinderd het Evangelie naar zijne overtuiging te prediken? Zelfs het woord van Petrus: *weidt de kudde van Christus die u bevolen*

is, - niet als die over het volk HEERSCHEN mag hij immers met uitgebreide toepassing verkondigen. Waarom dan bedreigt hij aan het slot? Hij mag zich zelfs niet afscheiden, als ‘de Synoden,’ gelijk hij bl. 7 onderstelt, ‘of algemeene kerkvergaderingen de goede oude geloofsbelijdenissen afschaften, *met bevel* aan de predikanten om niet meer echt Luthersch te leeren en te prediken.’ In dat geval zou hij of zijn genootschap die Synoden bij de Justitie moeten aanklagen wegens misbruik van magt, of ten minste de synodale heeren en corps, na behoorlijk geneeskundig onderzoek, onschadelijk moeten maken door hen in een krankzinnigengesticht te plaatsen, of kan de kas van het genootschap de kosten daartoe nog niet dragen?

Uitweidende over de begunstiging en oprigting van Luthersche scholen, wijst de schrijver op die te *Vaals*, zonder te herinneren dat de gelden voor deze school gecollecteerd zijn, zoowel bij Gereformeerden als Lutherschen, ja zelfs bij Gereformeerden van de uitsluitende partij te 's Gravenhage, Haarlem en Amsterdam, hoewel die school, te midden eener talrijke Roomsche bevolking, niet als eene gemeenschappelijke van Gereformeerden en Lutherschen kan beschouwd worden.

Het verwondert ons eindelijk, den schrijver zoo sterk tegen de *Unie* te zien ijveren, daar zijn genootschap of ten minste het bestuur daarvan eene *Unie* vertegenwoordigt van een Evangeliesch-Luthersch predikant te Amsterdam met leden der Hersteld-Luthersche gemeente. Reeds deze *Unie* zou ons verblijden, indien het genootschap zich niet regtstreeks vijandig tegenover het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap had geplaatst. Niet wegens die *Unie*, maar alleen wegens het doel om *reactie* te bewerken, waar rust en vrede noodig is bij herinnering van eene vroegere scheuring, die de kinderen als nalatenschap van hunne vaderen geërfd hebben en moeten wenschen te heelen, - alleen wegens dit doel meenen wij, dat het *Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche Zending* zijn titel behoort te veranderen in dien van *Genootschap voor Evangeliesch-Lutherschen* STRIJD.

Het leven van Jezus,

Wetenschappelijk populair beschreven door Dr. L.S.P. Meijboom. Eerste deel. Eerste afdeeling. Het tijdvak der voorbereidingen. Groningen. J.B. Wolters. 1853.

Wanneer wij op het uitgestrekte veld der godgeleerdheid rondwandelen, zullen wij, vooral in onzen tijd, daar vele kleine, geurige bloemen aantreffen, maar hoogst zelden valt ons het geluk te beurt in de koele lommer van een stevigen eik te rusten, die zelf op eene hoogte geplant, het bloemengeslacht overschaduwt, en als wij dan die hoogte beklommen, ons aan den voet van den

forschen eik geplaatst hebben, overzien wij al het schoone wat ons omringt, maar wij genieten des te meer, dewijl wij juist ons vermeijen en verkwikken aan dien heerlijken boom op den heuvel, onder wiens takken wij zoo veel genieten. Zulk een stevigen eik heeft Dr Meijboom op het veld der godgeleerdheid geplant; hij heeft geplant, hij heeft nat gemaakt, en God zal op zijn werk den wasdom geven. Ja, wij hebben verbaasd gestaan over het reusachtig werk, dat Dr Meijboom, de echt liberale godgeleerde, op zich heeft genomen, en zijn werk, zijne ‘Lebensaufgabe’ zouden wij schier zeggen, zal hem ten monumentum aere perennius worden, waarvan Horatius spreekt.

Koesterden wij door de lezing van vroegere werken van Dr Meijboom innige hoogachting voor een man, die in een tijd van laauwheid en domperigheid op het heilig gebied der godsdienst, de wapenrusting herhaaldelijk aanschoot, om krachtig te strijden voor licht en waarheid in de kerk Gods, betoonde hij zich tegenover zoo vele Laodiceesche protestanten een man vol kracht en ijver waar het de eer zijns Heeren gold, - thans is hij opgetreden met een werk, dat onze verbazing gewekt, onzen eerbied verhoogd heeft voor den man der wetenschap en des volks. Menig gevierd theoloog heeft in de laatste tientallen jaren een wel versneden pen en een gloeijend hart gewijd, om Jezus' Christus' persoonlijkheid op te vatten, en pro viribus op het papier weder te geven, - en velen zijn in hunne pogingen waarlijk heerlijk geslaagd, wanneer wij bedenken, welke zware eischen onze tijd aan hen rigt, die zijne sprekende of schrijvende organen willen zijn, en met de kracht huns geestes geheele volksmassaas willen bezielen. Hij, die het zich ten taak heeft gesteld, een Leven van Jezus te beschrijven, mag zich bij de aanvaarding van zijn werk de groote moeijelijkheid niet ontveinzen, die in zulk eene onderneming gelegen is, vooral wanneer hij bedenkt, hoe Jezus Christus zulk eene geheel eenige, wel historiesche, maar toch ook ideale verschijning op het gebied der geschiedenis mag heeten, terwijl bij eene monographie, b.v. van Augustinus, de mensch, al is het ook de groote mensch, beschreven moet worden. Deze bezwaren hebben mannen als Hase, Von Ammon, Neander, Lange enz. in Duitschland zichzelven niet verborgen; toch hebben zij allen een ‘Leben Jesu’ geleverd, waarin zij, naar hunne verschillende opvattingen, Jezus ons hebben voorgesteld, als den Godmensch, en vooral Hase in zijne Evang. Dogmatik heeft dien éénigen persoon opgevat als Christus im Leben, im Gemüth, in der Kirche, en daarop de christologische dogmata gebouwd. Wij willen echter niet lang stilstaan bij hetgeen onze Duitsche naburen al goeds, grondigs, degelijks hebben geleverd, om veeleer het oog op ons Nederland te vestigen, waar wij ons thans meer dan ooit iets kernachtigs op het gebied der godgeleerdheid mogen beloven.

Immers niet slechts in Duitschland, maar in Nederland hebben godgeleerden van naam nu en dan hunne krachten beproefd tot het beschrijven van het leven onzes Heeren Jezus Christus, hetzij dat zij in achtereenvolgende bundels leerredenen de hoofdfacta zijner geschiedenis voor de gemeente ontvouwden, of wel in een zamenhangend geheel uit de bronnen der wetenschap puttende, een harmonisch συνταγμα der Evangelien ons hebben geleverd, en op deze wijze het leven van Jezus in zijn organisch geheel ons

voorgesteld. Wij behoeven slechts het oog te slaan op bijlage I, waar wij *zoo vele* werken vinden opgesomd, die allen van meerdere of mindere waarde, telken male min of meer breedvoerig den Heer voorstellen, zoo als Hij was en werkte tot heil eener zondige wereld. - In 1846 is er echter een biograaf van het leven onzes Heeren opgestaan, dien wij waarlijk wel onder de coryphaeën op het godgeleerd terrein zullen tellen, ik bedoel J.J. van Oosterzee, in zijn Leven van Jezus. - Met groote belangstelling hebben wij enkele gedeelten van dàt werk gelezen, vooral stukken uit 'de lijdensweek,' waar wij veel grondige wetenschap in een boeijenden stijl vonden voorgedragen. Sedert de bekende Rotterdamsche kanselredenaar met zijn voortreffelijk werk in volle stralen met het licht der wetenschap, dat hij aan 'het licht der wereld' getoetst had, ons vaderland verrijkt had, scheen aan eene groote behoefte onder Nederlands godgeleerden voldaan, ik zeg *scheen*, immers in een zevental jaren sedert het eerste deel van Van Oosterzee's werk het licht zag, waagde geen tweede wederom het leven des Heeren in zijn geheel tot stof zijner geleerde of meer in het praktisch leven ingrijpende onderzoekingen te maken. Naauwelijks is echter de eerste maand van 1853 verstreken, of een nieuw biograaf, Dr Meijboom, staat op en biedt ons een nieuw leven van Jezus aan. Reeds in de opdragt van het werk vinden wij den echt liberalen godgeleerde, gelijk wij hem zoo gaarne wenschen. Immers hij schrijft voor de beschaafden onder de Christenen in Nederland, die wenschen te kennen 'de zekerheid der dingen van welke zij onderwezen zijn,' volgens de bekende woorden van Paulus. Toen wij deze opdragt lazen, dachten wij aan Schleiermachers 'Reden an die Gebildeten seiner Zeit,' ofschoon de inhoud van beide werken nog al uiteenloopt. Eer wij het boek verder doorlazen, sloegen wij het oog op de 2^{e} bijlage, die het plan, volgens hetwelk Dr Meijboom het leven van Jezus wenscht te beschrijven, nader doet kennen. Welk een plan! Wij hebben verbaasd gestaan dat zulk een werk, van zulk een omvang en zulk eene gehalte als hier beloofd wordt, eenmaal het licht zal zien, vooral wanneer wij in aanmerking namen, hoe het tot dusverre verschenen 1ste deel, bij zoo veel wetenswaardigs, enkel het Tijdvak der Voorbereidingen behandelt. En om nu tot het werk zelve te komen, Dr Meijboom heeft wijsselijk gehandeld, met aan hetzelve eene regtvaardiging zijner gewigtige, en wij zeggen volmondig, reusachtige onderneming te doen vooraf gaan. Uit deze weinige voorafgaande regelen blijkt, hoe de Schrijver reeds sinds veertien jaren aan zijn werk tijd en vlijt heeft besteed, hoe hij in vier verschillende gemeenten reeds gedeelten van het werk aan het publiek heeft medegedeeld. Ten slotte rijst bij hem de bedenking, om zulk een werk nu nog uit te geven, waar het werk van zijn medebroeder Van Oosterzee, benevens vele kleinere werken, reeds in Nederland sedert eenigen tijd is in het licht verschenen. A priori mag bij dit nieuwe werk bij den lezer dezelfde bedenking rijzen, maar a posteriori mogen wij het uit den grond onzer ziel uitroepen: Neen, Dr Meijboom! gij hebt geen overbodig werk geschreven, gij hebt geene vruchtelooze poging aangewend om het licht, dat te lang onder den schepel heeft gestaan, weder op den kandelaar des Evangelies te plaatsen - gij hebt iets *anders*, iets *meer* dan alle biografen voor u willen leveren.

God heeft uwen arbeid zóó gezegend, dat gij in waarheid *iets beters* dan die allen geleverd hebt. En waarom iets beters, zullen wij door ons Tijdschrift aan Nederlands godgeleerd publiek met eenvoudige woorden mededeelen. Is het werk van Dr Van Oosterzee voortreffelijk in zijne soort, uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, staat hij daarin genoegzaam éénig onder de Nederlandsche biografen van onzen Heer, in ons oog, hetzij met de hoogste bescheidenheid gezegd, bekleedt het werk van Dr Meijboom den voorrang, eenvoudig omdat het niet bloot wetenschappelijk, maar ook, en dit zegt in ons oog niet weinig, echt populair is. Wij vinden bij hem geene geleerde noten aan den voet der bladzijden, opgevuld met aanhalingen van wetenschappelijke werken. - Dr Meijboom heeft ook van vele bronnen gebruik gemaakt, maar *zelfstandig* heeft hij alom gewerkt. Overal blinkt de originaliteit in taal en stijl, maar ook in het wezen der zaken, van den geëerden Schrijver ons treffend tegen, - zijne subjectiviteit verwerkt het objective in het leven van Jezus zóódanig, dat het objective er slechts door wint, juist omdat hier niet door subjective *donkere dogmatische brilleglazen*, maar subjective heldere exegetische verrekijkers gezien wordt. - Onzes bedunkens staat de godgeleerde, die van de hoogte der wetenschap tot het niveau der ongeletterde wereld weet af te dalen en ook daar zijne meeningen en bedoelingen verstaanbaar te maken, die op populaire wijze de volksbehoeften kent en bevredigt, hooger dan hij, die enkel de wetenschap voor geleerden in geschriften openbaart, maar de billijke behoeften des volks te vergeten, althans niet in staat schijnt ze voldoende te kunnen bevredigen. Wie nu meent dat Dr Meijboom den regten beschaafden, populairen toon niet weet te vatten - bedriegt zich schromelijk. Maar uit den aard der zaak kon zijn werk niet *enkel* populair zijn; de eischen der wetenschap hebben zich ook aan hem doen hooren, en wie was beter in staat dan de wijsgeerig ontwikkelde godgeleerde, om ook hier het zijne, het kernachtige en originele te leveren. Geheelenal deelen wij dan ook het gevoelen, dat de *geleerdheid* hoogachting, - maar het *christelijk leven*, verre van de eerste uit te sluiten, onbepaalde *voorkeur* verdient. Ja, het schijnt ons eene noodlottige poging, zoo iemand het waagde, het leven van Jezus op wijsgeerige, scholastische, of dogmatisch-systematische wijze te beschouwen, en daarbij telkens een apparatus criticus te berde bragt, waarin de schrijver eindelijk zelf geen weg meer zou kunnen vinden. Neen, Dr Meijboom spreekt als voorganger eener christelijke gemeente tot de beschaafde leden der Evangeliesche christelijke kerk in Nederland, en brengt in heldere, krachtige, mannelijke taal de resultaten van zijn veeljarig onderzoek in de hoofden en harten van allen, die met een helder oog en warm hart de verschijning van Hem liefhebben, die de Zoon Gods en het licht der wereld is. Vraagt gij, of Dr Meijboom *te weinig* dogmaticus en te zeer scepticus zich betoont, o gij die zulk eene vraag oppert, leest en herleest het voortreffelijke werk, dat hij zoowel aan uw verstand als uw hart aanbiedt, om Hem lief te hebben die de grootste onder allen is, die ooit dezen aardbodem betreden hebben.

In het tijdvak der Voorbereidingen, zoo als de geleerde Schrijver het noemt, behandelt hij op kernachtige wijze het *leven van Jezus*, d.i. Jezus in zijn leven en werken, voor zoo ver men Hem

daarin kennen kan uit zijne aardsche verschijning. Wij stemmen het den Schrijver volgaarne toe, dat deze laatste uitgebreidere titel voor zijn werk beter zin en beteekenis van zijn werk zou geven, dan de eenvoudige woorden: het leven van Jezus, te meer, daar hij daarmede onze overtuiging uitspreekt, dat de Evangeliën eigenlijk geen *zamenhangend geheel*, geene *annales vitae Jesu Christi* bevatten, maar vier *mémoires* zijn, die elkander wederkeerig aanvullen, om op deze wijze eerst een geheel te vormen. Terwijl andere schrijvers zich bloot bepaalden bij de geschiedenis van Jezus' *aardsche* leven, klimt Dr Meijboom nog vroeger op en gedenkt ook Jezus' *hemelsche* leven, zoo als het kenbaar is uit onderscheidene, ofschoon weinige plaatsen, die duidelijk genoeg Jezus' voorbestaan leeren. Zoo vinden wij aangehaald en verklaard: Col. I: 15, Efez. III: 9, 1 Cor. VIII: 6, de proloog van Johannes enz. Na hierover de resultaten eener wetenschappelijke en toch populaire kritiek te hebben geleverd, spreekt hij over de voorbereiding tot Jezus' komst op aarde en wij vinden hier den liberalen geest van Hofstede De Groots *Opvoeding des menschdoms* terug, die het ons ook leert, hoe elk volk zijn παιδαγωγόν of παιδαγωγού□ εἰ□ Χριστόν bezat. Bij het joodsche volk alleen vinden wij de zuivere begrippen van eenen Messias, reeds kenbaar in de Profeten des O.V. De laatste Messiasvoorspelling geschiedde in de aankondiging van Jezus' aanstaande geboorte uit Maria. Niet het minst belangrijk is Dr Meijbooms beschouwing over den tijd van Jezus' geboorte. Eindelijk komt hij tot de beschrijving van het leven zelf, en onder veel schoone opmerkingen trof ons bijzonder hetgeen wij blz. 174 en 175 over de ster der Magi lazen (waarover men ook het uitmuntend stuk vergelijke van U.P. Waarheid in Liefde, 1853, I).

Na Jezus' opvoeding en ontwikkeling in krachtige schetsen te hebben gegeven, voert hij ook zijnen tijdgenoot Johannes den Dooper op het breede veld der geschiedenis, den grooten man, over wien de predikant G.E.W. de Wijs onlangs een uitnemend werk schreef. Het leven en werken van Johannes wordt in fiksche trekken geschilderd, en nu wijdt de geleerde Schrijver een in allen deele voortreffelijk onderzoek aan 's Heeren doop en verzoeking in de woestijn. Wij houden dit gedeelte van het werk voor ten hoogste ‘gediegen und gelungen,’ ofschoon hier veel eenen oppervlakkigen lezer zal en moet bevreemden. In een afzonderlijk hoofdstuk behandelt Dr Meijboom al verder de Apokryfe berigten omtrent het leven van Jezus, en de bezwaren omtrent het eerste tijdperk van 's Heilands leven vinden wij met scherpzinnigheid opgelost. Maar onze verbazing klom ten top, toen wij met ingespannen aandacht van blz. 340-368 eenige vragen opgelost vonden, aan wier beantwoording geen geringe vlijt is ten koste gelegd, vragen als deze: kan een bewoner des hemels als mensch op aarde komen leven? Hoe kon Jezus, indien Hij reeds vroeger bestaan had, zijn leven op aarde onbewust beginnen? Hoe kon Jezus, bij zulk een onbewust begin, toch zonder zonde blijven, en zoo groot worden in zijnen menschelijken toestand? vragen, overwaardig een ingespannen onderzoek, die ons een helderen blik in het heldere en schrandere hoofd van den geëerden Schrijver hebben vergund. - Maar reeds genoeg voor eene enkele aankondiging: wij wenschen der godgeleerheid geluk met zulk een veelomvattend, echt wetenschappelijk, maar niet minder echt populair werk, en met eenen Schrijver, van wien zoo veel kon verwacht worden,

maar die boven verwachting veel geleverd heeft en aanspraak heeft op de dankbaarheid van de beschaafden en godsdienstig gezinden in Nederland; op hunne dankbaarheid, zeg ik, omdat hij bewees zijnen en onzen grooten Meester lief te hebben, door Hem eene eerzuil te stichten met het werk, dat een éénig, maar schitterend meteoor op het gebied der theologie mag genoemd worden.

Hoe gaarne zouden wij het werk nog iets nader hebben willen karakteriseren, in deze kolommen was het ons slechts vergund met enkele trekken de verdienste van het werk te doen uitkomen, tot welks lezing en herlezing wij niet genoeg kunnen aandringen. Ten einde den Schrijver in zijne originaliteit en degelijkheid iets meer te leeren kennen, zij het ons vergund hier enkele aanhalingen uit zijn liber aureus ter neder te stellen:

Bladz. 47. Erkennen wij, en dat doen immers Christenen van zeer uiteenloopende denkwijze, de vier Evangelisten en de twaalf Apostelen in hunne christelijke en Apostolische waarde, dan volgt daaruit regtstreeks de verpligting om den keursteen van christelijkheid in overtuiging en prediking ten minste niet te zoeken in iets, dat slechts bij twee of hoogstens drie van de vier Evangelisten en twaalf Apostelen te vinden is, om onze beoordeeling van het al of niet Christen zijn van menschen of van predikingen te laten afhangen van de erkentenis of prediking van 's Heeren voorbestaan of godheid. Wij zien het in de Apostelen en Evangelisten, *met*, maar ook *zonder* die erkentenis en prediking kan men niet alleen een goed Christen, maar zelfs een goed Evangelist en Apostel wezen.

Bladz. 169. Even als gemeenlijk in de stoffelijke natuur plant en dier een voorgevoel verraden, wanneer de Allerhoogste zich wil openbaren in groote verschijnselen in hemel of op aarde, zoo bespeurt men ook in de redelijke en zedelijke wereld der menschen een voorgevoel, een verborgen, maar diep verlangen, wanneer de Vader een groot werk wil voleindigen. Dat is zoo in deze onze dagen, waarin groote dingen worden voorbereid, dat was nog veel meer zoo, in den dag van de verschijning des Allerhoogsten Hervormers, dien ooit deze aarde zag.

Bladz. 194. ‘En Jezus nam toe in wijsheid en in ouderdom en in gunst bij God en menschen.’ Merken wij hier de grieksch-wijsgeerige naauwkeurigheid van Lukas op, die zijne getuigenissen van de eerste 12 en van de volgende 18 jaren zoo goed onderscheidt. Had hij, sprekende van Jezus kinderjaren, het eerst van het toenemen des ligchaams gewaagd, hier staat de wijsheid vooraan. Want in den aankomenden jongeling mag het vleesch niet meer hoofdzaak zijn, maar moet geestes-ontwikkeling den voorrang hebben. Zoo sprak hij toen alleen van Gods gunst, hier voegt hij er die van de menschen bij.

Bladz. 207. Christus was als de cactus grandiflora, die in westerschen bodem behoorlijk en doelmatig gekweekt, krachtiger bloeit dan westersche bloemen, maar wier pracht daarom haren oorsprong niet in het Westen, maar in het zonnig Oosten heeft.

Bladz. 308. Jezus vol van den geest, werd door den geest (d.i. *de magt der zonde, die in de wereld is*) gedrongen om zijn openbaar werk te aanvaarden en zich daartoe eerst ernstig op de wijze der Profeten, door overdenking in de woestijn te bereiden. Hij wilde beproeven, toetsen, overwegen in hoeverre Hij aan de verwachtingen zijner natie, nopens den Christus, al dan niet

zou mogen beantwoorden. Hij wilde zijnen persoon en zijn werk als 't ware te voren met die eischen en verwachtingen zijns volks meten, en reeds bij voorraad den strijd, die komen zou, tot eene beslissing brengen.

Op eene hoogst belangrijke, naïeve wijze zoekt Dr Meijboom 's Heeren verzoeking duidelijk te maken, bladz. 319 tot 321.

Stel eens, dat een jong predikant naauwelijks in zijne eerste gemeente is bevestigd, en dat die gemeente in christelijk leven niet uitmunt, maar een beeld van het joodsche volk in 's Heeren dagen is; dat er eene partij bestaat, die steile kerkelijke regtzinnigheid drijft, eene andere, die weinig of niets van 't Evangelie gelooft, dat de groote hoop zich om 's predikers leer weinig bekreunt en alleen verlangt, dat hij een bemiddeld man zal zijn en aangenaam in den omgang, terwijl slechts enkelen onder alle partijen inderdaad warme en opregte Christenen zijn. Stel nu verder, dat zulk een predikant, door heiligen geest gedreven en zijne gemeente kennende, vóór zijn eerste optreden ernstig den geest der gemeente toetst, om bij zichzelven tot een vast besluit te komen, hoe hij zich bij en tegenover al die partijen zal gedragen: - welke zouden dan zijne gedachten zijn? De geest der gemeente zou als 't ware uit alle partijen tot hem spreken. De eene partij zou tot hem zeggen: Indien gij een ware prediker zijt, predik de oude, regtzinnige, kerkelijke leer. En de prediker zou antwoorden: Er staat geschreven: een schriftgeleerde, die een discipel des koningrijks is geworden, is gelijk een huisvader, die uit zijnen schat oude en nieuwe dingen voortbrengt. De tweede partij zou van hem eischen: als gij een regt prediker wilt zijn, verloochen dan openlijk al de wonderen en fabelen des volks, want er staat geschreven: ‘wij zijn geene fabelen gevolgd.’ Maar de prediker zou denken: ik mag dat niet. Dat Woord der Schrift heeft zulk eenen zin niet, er staat ook: ‘zalig die gelooven en niet zullen gezien hebben.’ De groote menigte eindelijk zou van hem begeeren, dat hij zich om de degelijkheid en diepte zijner leer minder bekommerde, maar vooral een aangenaam gezelschapper was, die in alle woningen menigvuldig verscheen en daar een welkome gast werd genoemd. En de prediker zou denken: de genoegens des zamenlevens zijn de hoofdzaak mijner roeping niet, maar van de degelijke kennis en betrachting der waarheid moet het heil der gemeente komen.

Als nu die prediker zich volgens deze overdenkingen eenen vasten weg en vaste beginselen koos, waaraan hij zich voornam in zijn geheele ambtsleven, in weerwil van alle tegenspraak en allen strijd, getrouw te blijven; als hij 't groot gewigt van zulk eene vaste keuze gevoelde en hij had jeugdige leerlingen ook voor den leeraarsstand bestemd, die den inhoud en 't gewigt zijner overdenkingen nog niet konden vatten, maar aan wie hij ze toch wilde mededeelen, opdat zij ze mogten onthouden en er later nut van trekken; - hoe zou hij dat doen? Gij zoudt hem zeker niet als bedrieger of onhandig leermeester veroordeelen, als hij hun bij voorbeeld het volgende verhaal deed:

Toen ik door de openbare bevestiging in mijn dienstwerk was ingewijd, was ik vol van eenen heiligen geest. En die geest dreef mij naar eenen tuin, waar ik geruimen tijd in de eenzaamheid bleef. En de tijdgeest kwam tot mij en zeide: als gij een goed leeraar zijt, zoo predik de oude, beproefde, regtzinnige leer. En ik antwoordde: daar staat geschreven: Een schriftgeleerde, die een discipel

des koningrijks is, is gelijk een huisvader, die *oude* en *nieuwe* dingen uit zijnen schat te voorschijn brengt. Toen bragt mij de tijdgeest naar eenen hoek des tuins, waar ik een ruim uitzigt had over het vrije veld, en hij zeide tot mij: zoo gij een regt leeraar zijt, ontsla u dan en maak u vrij van al die wonderen en fabelen des volks, want daar staat geschreven: wij zijn geene joodsche fabelen gevolgd, en: staat in de vrijheid. En ik antwoordde: daar staat ook geschreven: wat wij gehoord en gezien hebben en met handen getast van het Woord des levens, dat verkondigen wij u, en: zalig die gelooven en niet gezien hebben. Toen klom de tijdgeest met mij op den toren des dorps en toonde mij in éénen blik alle woningen en boerderijen der gemeente en al haren rijkdom en zeide: dat alles zal ik u geven, zoo gij mij huldigen wilt; doe wat ik van u begeer, en gij zult dat alles volop als uwen eigendom genieten. En ik zeide: ga weg van mij, verleider, want daar staat geschreven: 't Koningrijk der hemelen is geen spijs of drank, en: de waarheid zal u vrijmaken. En toen ik dat gezegd had, verliet mij de tijdgeest voor een tijd.

Ten slotte volgen deze eigenaardige woorden van den kundigen Schrijver: Bladz. 337 ‘Wat zouden wij dan in Jezus gedurende zijne eerste levensjaren vinden (namelijk volgens de Apokryfe Evangeliën). Een wonderkind uit wonderouders geboren, wiens naaste omgevingen en betrekkingen alle in een mirakuleus licht verschijnen, een kind, dat in den kinderleeftijd een oudmannetjes-karrikatuur is, een rabbijntje, een profeetje, een pedantje, een grillig wezentje, zonder edelaardigheid of verheven zin, soms bij goede luim een zeer nuttig en voordeelig wonderdoenertje, maar bij booze luim een kwaadaardig duiveltje. Hoe diep zou zulk eene jeugd niet liggen beneden het karakter van Jezus, als volwassene, in wien alles zelfbeheersching, zelfverloochening, waarheid, waardigheid, eenvoudigheid en liefde is.’

Wij besluiten met de treffende regelen bladz. 367:

Zoo hebben wij dan in Jezus het werkelijk levend ideaal van den mensch, een ideaal, dat leven heeft, maar ook leven wekt, dat ons leven toont, maar ook leven leert. - Jezus is ons het volmaakte voorbeeld, laat mij liever zeggen, de volmaakte voorganger, en juist daarom ook de Zaligmaker, die ons ten eeuwigen leven vormen kan.

In latere afleveringen van ons Tijdschrift, hopen wij met ons verslag geregeld te kunnen voortgaan.

Leila Ada of de treffende geschiedenis en dood van eene jonge joodsche dochter.

Uit het Engelsch vrij vertaald met eene opdracht aan eene jeugdige Israëlitische dichteresse, door Dr. A. Capadose. 's Gravenhage, J. Roering. 1853.

Worden de pogingen van het Engelsche genootschap tot bekeering der Joden - een genootschap, dat over eene wèlgevulde kas en tal van missionarissen te beschikken heeft, in ons vaderland met eenig belangrijk gevolg

bekroond? Arbeiden *de vrienden Israëls*, waaronder de warmsten en vurigsten zelven uit Israël afkomstig zijn, en dat bij alle gelegenheden verkondigen, welligt met meer vrucht? Doen zij nog iets meer, dan van tijd tot tijd in de hoofdstad en elders biduren en vereenigingen houden? Zijn de middelen, die er door hen worden aangewend, om hunne voormalige geloofsgenooten tot Christus te brengen, altijd onberispelijk? Strooken die steeds met den geest van het Evangelie? Ziedaar vragen, waarvan niemand het hoog gewigt zal loochenen, en wier beantwoording inderdaad in menig opzigt zoo zeer gewenscht zou zijn. Ook bij de Israëlieten vertoont zich kennelijk in deze dagen, zoowel elders als te onzent, tweederlei rigting. Er is eene hervormingsgezinde, eene bewegingspartij, die hare stem verheft tegen den Talmud en op herstel van het zuivere Mozaïsmus aandringt, ja hier en daar nog vrij wat verder gaat. - Er is eene andere partij van behoud en reactie, lijnregt tegen de eerstgenoemde aangekant. *De vrienden Israëls* zullen dit alles oneindig beter weten dan wij, wij kunnen alleen hopen dat zij het ook ter harte nemen, voor zoo ver het van werkelijken invloed behoort te zijn op hunne pogingen.

Wij kunnen het zeer wèl verklaren, dat een ‘vriend Israëls,’ als Dr. Capadose, er belang in stelde, indien eene jeugdige Israëlietische dichteres (ze telt 15 jaren) door zijn toedoen het Christendom omhelsde. Maar of hij daartoe wel den meest geschikten weg heeft ingeslagen, met haar dit boekje toe te wijden, mag in twijfel getrokken worden. Althans zoowel de jeugdige dichteres zelve, voor wie de opdragt geheel onverwacht was, en zoo men 't noemt uit de lucht kwam vallen, als haar vader hebben deze geheel onverpligte belangstelling en bijzondere beleefdheid van den heer Capadose hoogst zeldzaam gevonden, ja zich gehouden gerekend hem deswege schriftelijk eenig berigt te doen toekomen. Ons kwam dat ijvervuur van den heer Capadose niet zóó vreemd voor, want wij herinnerden ons hoe hij vroeger met een brochure tegen den 's Gravenhaagschen predikant Huijdecoper was opgetreden als een voorstander van een ‘zuiver, wettig en heilig proselytisme,’ toen bepaaldelijk met opzigt tot Roomsch-Katholieken, ingeval van gemengde huwelijken. Maar, verwonderden wij ons niet over de handelwijze van den heer Capadose, toch kunnen wij zijne gedragslijn in deze geenszins billijken, en meenen het er voor te moeten houden, dat zulk een proselytisme, als hij hier heeft aangevangen, en waarin hij zoo spoedig gestuit is, geene aanspraak mag maken op den naam van zuiver en wettig en heilig. Welk een begrip moet de Israëliet verkrijgen van de Christenen, als men hem op zulk eene smokkelaarsmanier tot andere inzigten wil trachten te brengen? Zal waarlijk het morgenrood van Christus in het Israëlietische hart en over de hedendaagsche Joden wereld opgaan door soortgelijke verhalen, als er hier een geleverd wordt in de ‘echte geschiedenis der bekeering van eene Joodsche jonge jufvrouw?’ Neen, wij kunnen en mogen het niet gelooven! En moge de heer Capadose zich al streelen op zoodanige wijze een overgang tot het Christendom bewerkt te hebben, althans gepoogd dien te bewerken, duizenden, en daaronder verlichte, gemoedelijke Christenen zouden voorzeker met ons geene Israëlietische dichteres op *die wijze* willen lokken. Bij niet weinigen zou misschien eene weemoedige herinnering rijzen aan

een Israëlietischen dichter, die maar al te veel twist en strijd, beweging en beroering in de Christelijke kerk heeft verwekt.

Het moge eene onloochenbare waarheid zijn, wat wij onlangs in den Tijdspiegel lazen: ‘de godsdienstige mensch is van nature een edele proselietenmaker’ toch is het proselietenmaken, als het, om zoo te spreken, op uitgebreider schaal, zelfs genootschappelijk, behandeld wordt, hoogst moeijelijk. Hier wordt ligt overdreven, hier worden de perken maar al te gereedelijk overschreden. - Het proselietenmaken is reeds op zichzelve niet altijd goed te keuren, zoo als o.a. blijkt uit Matth. XXIII: 15! - Van harte als wij er meê ingenomen zijn en moeten zijn, wanneer onder Israël het licht van Christus ontstoken kan worden, van harte als wij, om met de eigen woorden van den heer Capadose, hierboven vermeld, te spreken, in dat opzigt een zuiver, wettig en heilig proselytisme, in den gezonden zin, voorstaan, moeten wij nogtans over de bemoeijingen van den heer Capadose in deze.... de schouders ophalen.

En nu - Leila Ada - het verhaal zelve? Te onbarmhartig zullen wij er gewis niet over oordeelen, als wij het onbeduidend, flaauw, voos-mystiek noemen, en er althans niets hoegenaamd in vonden wat eenigzins krachtig zou kunnen werken bij den Israëliet tot de erkenning van Christus.

Heeft er werkelijk eene Leila Ada bestaan, of is het een verdichte naam, waarvan het vermoeden bij ons werd opgewekt door de beteekenis der beide woorden, immers: *de nacht is voorbijgegaan?* Wij vonden althans inwendige bewijzen te over van historische onnaauwkeurigheid, en verzwakken deze niet de geloofwaardigheid? Een joodsch meisje, dat meer van den Talmud weet, dan van het Oude Testament, behoort gewis onder de rariteiten. 't Is almede geene geringe afwijking van den gewonen regel, iets, dat de berigtgever zelf schijnt gevoeld te hebben, dat zij buiten weten van haar vader gedoopt werd (of had de vermelding hiervan eene speciale bedoeling?). Strijdt het insgelijks niet tegen alle gebruiken, dat de ‘solemneel vervloekte’ naast hare moeder in het graf werd gelegd, tenzij dáár de kerkhoven der Joden en Christenen aan elkander grensden, en er op de beteekenis van het woord *naast* niet te zeer gedrukt worde?-

Weinig dank heeft de heer Capadose van zijne opdragt en vertaling geoogst, en hij had er, onzes inziens, weinig aanspraak op. De heer Capadose is doctor in de medicijnen - een doctor in de regten had er waarschijnlijk op gelet, dat de jeugdige dichteres nog *minderjarig* was.

Als *pièces justificatives* laten wij hier volgen een tweetal brieven, ontleend aan het Israëlietisch Weekblad, van 4 Maart 1853, uitgegeven te Amsterdam bij M. Coster. Verblijve het oordeel aan den in Christelijke waarheid, Christelijke liefde en Christelijken geest belangstellenden lezer!

WEd. Zeer Gel. Heer,

Daar het de gewoonte niet is, en het zelfs strijdt met de beleefdheid, iemand een boek op te dragen, zonder dat de opdragt aangenomen zij, en daar mij het onderwerp van nevensgaand boekje ten eenenmale *onverschillig* is, zoodat ik die opdragt nooit zou hebben aangenomen, zoo zend ik u het werkje hierbij terug.

UEd. Z. Gel. dienaresse,
v.h. 28 Feb. 1853.
(get.) E.D.S. HERTZVELD.

's Gravenhage, 1 Maart 1853.

WEd. Zeer Gel. Heer,

Gisteren bij mijne te huis komst, stelde mij mijne dochter ter hand een aan haar door UWE. opgedragen boekje, waarvan de inhoud betrekking heeft tot den overgang van een Joodsch meisje tot de Christelijke kerk.

Hoezeer hoogen eerbied koesterende voor eene gemoedelijke overtuiging, hoezeer op hoogen prijs stellende de zedeleer, die in elke godsdienst wordt gevonden, hoezeer alle menschen, zonder eenig onderscheid van kerkleer, als mijne broeders beschouwende, kan ik het echter niet alleen niet beamen, maar moet ik het zelfs zeer afkeuren dat UWEd. de vrijpostigheid, om niet te zeggen de onbeschaamdheid hebt gehad, een kind van vijftien jaren, zonder eenige de minste voorkennis van mijne zijde, zoodanige opdragt te doen, en daardoor te trachten haar voor beginselen te winnen, die geenszins de hare of de mijne zijn.

Wanneer zoodanige opdragt op die wijze geschied ware door een lid van eene andere afdeeling der Christelijke kerk, dan de uwe, zou UWEd., daartoe geroepen, een der eersten zijn geweest, om zulks met den naam van *proselietenmakerij* en *jezuïetismus* te bestempelen. - Ik voor mij ben van de stelling HET DOEL WETTIGT DE MIDDELEN NIET.

Deze gevoelens zoude u mijne dochter reeds gisteren avond bij de terugzending van het opgeraapte vertelseltje, waarin ongehoorzaamheid aan de ouders wordt gepredikt en dat dus met de goede zeden en elk beginsel van godsdienst strijdt, hebben kenbaar gemaakt, ware het niet, dat ik zulks op haren leeftijd minder gepast had geoordeeld.

In haren naam mag ik echter den wensch niet onderdrukken, dat zij van dusdanige toezendingen, die voor haar onaangenaam en lastig zijn en die bovendien geen de minste *letterkundige* waarde bezitten, voortaan verschoond blijve.

De publiciteit, die u aan de opdragt heeft gegeven, noodzaakt mij ook dezen brief openbaar te maken.

UWEd. Zeer Gel. dienaar,
(get.) S.H. HERTZVELD.

Letterkunde.

Vlaamsche poezij.

Bloemlezing uit de werken der Zuid-Nederlandsche dichters van onzen tijd, door J.J.A. Goeverneur en W. Hecker. Te Groningen bij R.J. Schierbeek en J.B. Wolters. 1852.

Het bestaan van eene Vlaamsche letterkunde in de laatste twintig jaren is een te belangrijk verschijnsel, dan dat het niet door Noord-Nederland met aandacht zou worden opgemerkt. Heeft de staatkunde den band vaneen gereten die Zuid en Noorden verbindt, de Muze is met voorbeeldelooze echt vrouwelijke opoffering bezig om de wonden te heelen en te vereenigen wat meedoogenloos gescheiden werd, zoodat zij, die een tijdlang vijandig tegenover elkander stonden, nu elkaâr als broeders begroeten onder de vreedzame banier der letteren. Het nationale gevoel der Vlamingen is ontwaakt en met welk een vuur en gloed, - dat blijkt uit den hevigen toon, die er in proza en in verzen, in bladen en geschriften tegen de heerschappij der fransche taal in België wordt gevoerd. - Maar met welk een frischheid, leven en jeugdige kracht dat nationale gevoel werkt, - dat moge blijken uit het groot aantal van verdienstelijke mannen, die op allerlei wijzen voor de eer der Vlaamsche taal en letteren arbeiden. Dat een paar onzer letterkundigen zich opgewekt gevoelde tot het leveren van een bloemlezing uit de werken der Zuid-Nederlandsche dichters onzer dagen, verblijdt ons. Het zijn toch op verre na niet alle meesterstukken, de gedichten, die in hunne jaarboekjes en bundels worden aangeboden. Wij kunnen trouwens dat ook niet eischen, hoeveel prullen worden er jaarlijks ook in ons eigen vaderland gedrukt! Maar de menigte bundels, waarin somtijds een enkel, somtijds niet één stukje de moeite beloont, te lezen - het is immers van niemand te vergen. Daarom dank aan de verzamelaars van deze bloemlezing, aan wie zonder eenigen twijfel het bijeen brengen van den bundel meerder moeite gekost heeft, dan het den oppervlakkigen lezer zou kunnen schijnen. Indien de Hollandsche lezer toch met alle hier voorkomende stukken niet zoo bijzonder is ingenomen, indien hij nu eens den vorm hoogst gebrekkig vindt, straks over den inhoud als sentimenteel en week klaagt, of wie

weet waarover al meer zich ergert, - hij zal zeker dit een en ander niet mogen wijten aan eene min gelukkige keuze. Deze is met gemoedelijkheid en naauwgezetheid gedaan. En wie dus in een bloemlezing van Vlaamsche poëzij meer meesterstukken wilde hebben opgenomen dan hij hier vindt, hij moet eerst vragen of deze er wel in zulke menigte als hij verlangt, te vinden zijn, en wij houden ons overtuigd, dat het ijverigste zoeken op het door beide heeren betreden veld weinig uitstekends meer zou opleveren, dan wij hier aantreffen. Maar hij klage ook de Vlaamsche letterkunde niet aan. Of wie zal van den jeugdigen lusthof, die nog maar enkele lenten telt, vergen dat deze hem het lommer en de vruchten van het volwassen krachtig geboomte geven zal? Heeft het ook niet zijn eigenaardig genoegen in het bloeijend getijde de dunne elzentakken zich te zien buigen, als er zich het een of ander gevederd zangertje of zingend vedertje op nederzet? En zeker ook daar, waar de kenner der Noord-Nederlandsche poëzij meerder kracht en stoutheid van denkbeelden wacht, en meer harmonie tusschen vorm en stof, meer zuiverheid van dictie, minder gebrek in rijm en maat meent te kunnen eischen, zal hij zich verkwikt en gestreeld gevoelen door den liefelijken geur, die hem hieruit tegenwaait. Wij vinden bij al de bewijzen, dat de werken van de Fransche en Hollandsche dichters van onzen tijd bij onze buren ijverig worden bestudeerd, er de uitdrukking in van den echt Vlaamschen geest en een eigenaardig volksleven, en in zooverre kan de Vlaamsche poëzij misschien den toets doorstaan met die van menige andere natie, in wier werken men te dikwijls het beeld des volks vergeefs wenscht afgedrukt te zien. Als zoodanig leze men de voortbrengselen der Vlaamsche Muze en terwijl men op het graf van den vroeg ontslapen Ledeganck een lauwerkrans neêrlegt, zal men den heer Van Beers wel als den eersten van de levende Vlaamsche dichters begroeten, al zal men wenschen, dat hij, die zoo scherp ziet, zoo teeder gevoelt, ons uit den kring van gevallene meisjes en snoode verleiders doe uitgaan, en het uitstekend talent waarmede hij in *'t Kerkportaal* en *op de Kermis*, een gruwel onzes tijds bestrijdt, aan andere onderwerpen wijde, die zijne belangstelling niet minder waardig zijn en het gevoel van christelijke lezers en lezeressen aangenamer aandoen. - Naast de Bloemlezingen uit het Engelsch, Hoogduitsch en Fransch verdient deze bundel eene eervolle plaats, en wij verheugen ons met en over den heer Hecker, als hij hier in zijn jovialen belangrijken brief aan Goeverneur toont thans veel liever het rookende vlas te willen aanblazen dan uitblusschen. Q.F.F.Q.S!

Studie en uitspanning.

Onder bovenstaanden titel geeft ons de heer Mr. J.I.D. Nepveu twee deelen verzamelde verhalen, vroeger elk afzonderlijk in onderscheidene jaargangen van de ‘Aurora’ geplaatst. Als reden hiervoor brengt de schrijver bij: ‘dat hij niet gaarne met eenig nieuw romantisch werk zou optreden, alvorens zich door zijne vroegere voortbrengselen, in die soort van letterkunde, ook bij dat gedeelte van het publiek nader ingang verschaft te hebben, waarvoor (voor den ingang of voor het publiek?) onze prachtjaarboekjes nog veelal onbekend blijven.’

Indien de schrijver dit, om, ‘voor hem geldige redenen,’ wenschelijk keurt, wij hebben er vrede mede; deze verzamelde verhalen kunnen dan dienen als een lokaas of wel als een vogel verschrikker. We moeten echter gul bekennen, dat ze voor ons geen van beiden zijn geweest; ze zouden ons evenmin opwekken om een nieuw werk van den heer Nepveu te lezen, als ze er ons van zouden afschrikken.

De meeste verhalen zijn van min of meer geschiedkundigen aard, en deze, die werkelijk blijken van studie dragen, hebben daardoor wel eenige blijvende waarde. Hier en daar hebben we echter wel eens eene mistasting ontdekt. We zullen een dier verhalen ‘de Armenier’ kortelijk nagaan.

De handeling valt voor in 1658; het verhaal - neen, niet het verhaal, - het *schrijven* van den heer Nepveu begint met eene afgezaagde vergelijking tusschen opgedischte spijzen en aangeboden letterarbeid, en tusschen gulzige en matige eters en veel- of weinig-lezers. Die vergelijking, tamelijk lang volgehouden, draait uit op eene soort van apologie van den titel ‘Armenier.’ Maar wie, in 's Hemels naam, heeft den heer Nepveu toch gedwongen om dat woord boven zijn verhaal te zetten? - En indien 't er boven behoorde, waarom het dan zoo verdedigd en omschreven?

Na die inleiding over den titel, volgt eene tweede inleiding over den politieken toestand van 't gemeenebest der Vereenigde provinciën, gedurende den eersten stadhouderloozen tijd. Eene derde inleiding over twee gebouwen, die men in 't midden der 17^{e} eeuw te Leyden vond, niet ver van de Witte poort, sluit de rij der inleidingen en voert ons eindelijk, al eenigzins vermoeid, tot het geijkte:

‘Het was in den avond van den enz.’

We bevinden ons in een manege te Leyden, en hooren een gesprek aan tusschen een ruiter en den kasteleinpikeur. We bevroeden niet *wat de reden was*, die den schrijver genoopt heeft, om vóór hij ons het gesprek mededeelde, waarop we toch lang genoeg hadden gewacht, ons eerst nog eens aan te kondigen: ‘Wat de reden was, dat deze (de ruiter) voor zijn vertrek nog eenigen tijd in de manege met den pikeur vertoefde, zal de lezer uit het door hen gevoerde gesprek gemakkelijk vernemen.’ We konden hierop als *lezers* niets

anders zeggen, dan een stil aan den schrijver gerigt: ‘Dank voor de vriendelijke mededeeling.’

Het blijkt dan ook uit dat gesprek, dat de ruiter den pikeur eerst nog eens wilde polsen omtrent een schoon engelsch paard, het eigendom van een engelsch koopman, die met twee medgezellen uit Amsterdam gekomen was. De drie vreemdelingen hadden hunne paarden bij den pikeur gelaten, gezegd dat die mogelijk wel een dag of drie daar zouden blijven en zich vervolgens met een zeer grooten mantelzak verwijderd. De ruiter, door den pikeur als ridmeester aangesproken, schijnt zin in het fraaije dier te hebben en belast den pikeur te onderzoeken of het ook te koop is; vervolgens rijdt hij in slecht, donker weder den weg op naar den Haag.

Terwijl hij rijdt, meldt ons de schrijver dat we te doen hebben met ‘Jonkheer Johan van den Kerkhove, stalmeester van Zijne Hoogheid Willem III (we twijfelen er aan of Prins Willem reeds in 1658 *Willem III* werd genoemd) en ridmeester bij het regement hollandsche gardes van Wassenaar-Starrenburg.’

Hij was, zegt de schrijver verder, de zoon van Johan van den Kerkhove, heer van Heenvliet, thans hofmeester van de Prinses-royaal, die, sedert vele jaren reeds weduwenaar van de moeder van Johan, kort *na* de komst der jonge prinses hier te lande (1642) een huwelijk had aangegaan met lady Eleanor Stanhope, *insgelijks* weduwe (we bevroeden niet waarop dat *insgelijks* slaat, want weduwenaar en weduwe is toch niet het zelfde) en, onder den titel van hofmeesteres of eerste staatsvrouwe, gouvernante der nog slechts twaalfjarige vorstin.

Het doet ons leed dat de schrijver in zijne ‘aanteekeningen,’ die getrouw achter elk verhaal zijn geplaatst, niet heeft opgenomen de namen dier *eerste* gemalin van den heer Van Heenvliet. Het is ons niet mogen gelukken te vinden wie dat kan zijn geweest; wel hebben wij, bij gelegenheid dat wij dit zelfde tijdperk behandelden, gevonden eene Resolutie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en West-Friesland, van den 2()^{sten} December 1641, waarbij de heer Van Heenvliet, die gedurende zijne ambassade in Engeland aldaar getrouwd was met vrouwe Catharina Stanhope, zonder hier te lande te laten gaan de gewoonlijke kerkelijke proklamatiën, daarvan werd gereleveerd.

Die *Catharina*, niet Eleanor, Stanhope, waarmede de heer Van Heenvliet dus reeds was gehuwd vóór de komst der Prinses-royaal hier te lande, was eene geboren *Wotton* en gehuwd geweest met Henry Stanhope, oudsten zoon van Philip Stanhope, eersten graaf Van Chesterfield. In haar tweede huwelijk werd haar een zoon geboren, Karel Hendrik van den Kerkhove, in 1659 schout der stad Breda.

Het eerste huwelijk van den heer Van Heenvliet, zijn zoon de ridmeester Johan, alsmede Arabella Stanhope, dochter uit het eerste huwelijk van lady Stanhope, dat alles komt ons wel een weinig apocryphisch voor. We willen echter gaarne gelooven dat de schrijver er zijne gronden, althans zijne redenen voor heeft gehad om dit zoo voor te stellen.

Miss Arabella is de verloofde van den ridmeester Johan en de vriendin van de Prinses-royaal; de gelieven zijn beide heftig stadhouders- en koningsgezind.

Johan wilde gaarne spoedig trouwen, - een wensch, dien niemand

den jeugdigen krijgsman euvel zal duiden, vooral niet als men er bij weet, dat miss Arabella een heel lief meisje was - maar jonker Johan had nog een reden om het sluiten van zijn huwelijk zoo veel mogelijk te bespoedigen. Sedert de zonen van Karel I niet meer in Holland mogten komen, was de Prinses-royaal haar oudsten broeder, later Karel II, herhaalde malen te Breda gaan opzoeken en was zij hem zelfs eens naar Parijs gevolgd. Maria-Henriette werd op die reizen gewoonlijk vergezeld door hare vertrouwdste staatsjonkvrouwen Anna Hyde en miss Stanhope, en, behalve het gevaarlijke dat Johan *er in achtte* (zoo als de heer Nepveu schrijft, - wij zouden schrijven: *er in zag* of *vond*) zoo zijne Arabella veel omgang had met de weinig naauwgezette edellieden, die tot het gewone gevolg van den zwervenden Pretendent behoorden, *zoo* (dit tweede *zoo* kon weg) had er buitendien sedert eenigen tijd reeds een gerucht geloopen van eene uiterst naauwe verstandhouding tusschen den hertog Van York en Anna Hyde, en de jonge ridmeester, wel wat jaloersch van aard, was nooit regt gerust, als hij Arabella in de onmiddellijke nabijheid wist van den verdreven Prins, die natuurlijk omgeven was door den nimbus, geschonken door hoogen rang en ongeluk.

De schrijver eindigt dit gedeelte van zijn verhaal met deze judicieuse opmerking, die hij naar onze bescheiden meening weder *gerust* had kunnen houden in de pen:

‘Den lezer met de hoofdpersonen van ons verhaal eenigzins nader bekend gemaakt hebbende, kunnen wij den veel te lang afgebroken draad gerust weder opvatten.’

We vinden Johan terug op den weg van Leyden naar 's Hage. De schrijver verheugt zich in het - toen dit verhaal geschreven werd - naderend bezit van een spoorweg en verklaart niet te weten waarover zijn held eigenlijk dacht, terwijl deze, schijnbaar althans, in een diep gepeins verzonken, *voortslenterde* (NB. te paard).

Plotseling echter schrikt de ruiter door het hooren uitspreken van een naam, dierbaar aan zijn hart. ‘*Arabella - dear Arabella*’ klonk het in zijne nabijheid. Kort daarop zag hij drie personen digt langs zich heen komen; het waren, zoo als weldra bleek, de drie engelsche kooplieden, waarvan een de eigenaar was van het schoone rijpaard, dat Johan te Leyden in de oogen had gestoken.

Er ontstaat een woordentwist tusschen den ridmeester en de engelschen, die hem voor een gemeenen ruiter hielden, en eindigden met hem te verzoeken een brief in den Haag te bezorgen - een brief, die, wanneer men den sleutel niet wist, niets anders was dan een eenvoudige minnebrief.

Terwijl jonker Johan met den brief voortsnelt, in den Haag aankomt en bij het licht eener lantaarn op het adres leest: ‘*To Miss Arabella Stanhope*,’ heeft de schrijver alle gelegenheid om, naar aanleiding van twee regels uit Juvenalis, eene uitweiding te maken over het toilet der dames en vervolgens over de reizende kooplieden, die haar in de 17de eeuw in staat stelden hare modezucht op te volgen.

In eene der kamers van het stadhoudershof zien wij thans zulk een reizend koopman zijne waren uitstallen voor de Prinses-royaal en twee andere dames, lady Stanhope en miss Arabella. De koopman is een Armeniër, destijds gedomicilieerd te Amsterdam, en doet zijn best zijne waren aan de vrouw te

helpen. Maar plotseling worden de dames gestoord door 't binnentreden van mijnheer Van Heenvliet (de vader), die der prinses berigt, dat haar broeder zich in groot gevaar bevindt. Mijnheer Downing, Cromwells resident in Holland, was hem - Van Heenvliet - komen spreken, en had hem zijn vermoeden te kennen gegeven, dat de Staten van Holland met den protector heimelijk waren overeengekomen, om den koning, zoo hij hier mogt worden ontdekt, aan het engelsche gouvernement over te leveren; dat hij, Downing, zoo de vorst zich in den Haag waagde, er den raadpensionaris De Witt van zou moeten onderrigten en dat hij dan voor de gevolgen niet instond.

De prinses was ontzet en verbolgen door 't geen de heer Van Heenvliet haar mededeelde. Ze geeft haar hart eenigzins lucht tegen de Staten van Holland en den raadpensionaris, en eindelijk bekent ze, dat de koning, haar broeder, zich met een paar zijner bedienden sedert eenige dagen reeds te Amsterdam bevond en dat zij al een geruimen tijd te vergeefs berigt van zijne komst in den Haag had gewacht.

Terwijl de drie dames en de heer Van Heenvliet op middelen peinzen om den koning aan het hem dreigend gevaar te onttrekken, want de Resident Downing had duidelijk getoond iets van zijne komst te vermoeden, komt miss Hyde hare vriendin Arabella verwittigen, dat jonker Johan van den Kerkhove haar in eene kamer van zijn vader met ongeduld verbeidt.

'Wij hebben vroeger gezegd,' aldus vervolgt de schrijver zijn verhaal, 'dat de jonge ridmeester tamelijk jaloersch van aard was, en *zulks* (waarom niet *dit?*) zonder eenige gegronde reden.' Thans echter meent de jonge ridmeester reden te hebben: het hooren van den naam zijner geliefde, met het epitheton *dear*, op den Leydschen weg, den brief aan haar gerigt, het schoone rijpaard van den vermeenden engelschen koopman enz., enz., alles moest hem in dit denkbeeld versterken, en de lezer, die weet dat de brief voor den oningewijde een minnebrief is, verwacht eene scène. Maar de auteur denkt er anders over, hij wil geen scène geven; na de ouverture gespeeld te hebben, treedt hij op het tooneel en kondigt aan: 'zoo de lezers hier nu een hevig gesprek, eene verklaring en eene daaropvolgende verzoening tusschen de twee gelieven verwachten, zullen zij zich bitter te leur gesteld vinden.'

Ons dunkt dat de lezers volstrekt geen vrede kunnen hebben met die verklaring, die hun plotseling als een emmer koud water over 't lijf wordt geworpen, die den gang van 't verhaal breekt en die in 't eind nergens toe dient; want als de verwachte scène niet kwam, dan zouden de lezers het toch wel gemerkt hebben, en dan zou juist dit wegblijven of dat afsnijden van die scène, door de wijze waarop Arabella het gesprek met haar minnaar aanvangt, effect hebben gedaan - misschien meer effect dan de scène zelve, - terwijl nu de meer of minder gespannen verwachting wel degelijk wordt te leur gesteld. - We durven den heer Nepveu in gemoede aanraden zich in zijne verhalen wat minder op den voorgrond te stellen, zich wat minder persoonlijk met zijne lezers te bemoeijen, zijne verhalen zouden er zeker door winnen. Nu is het even als een declamator, die b.v. midden in 't reciet van den Abd-el-Kader van Ter Haar, juist als zijne hoorders den leeuw der woestijn beginnen te hooren en voor zich te zien, hun plotseling

eenige woorden zou toevoegen over zijne opvatting van eenige volgende versregels en hun alzoo alle illusie zou benemen.

Intusschen heeft Arabella den brief van den engelschen koopman ontvangen en gelezen, met eene verwarring en schrik, die jonker Johan wel in zijne jaloerschheid zouden hebben kunnen sterken, en eindelijk trekt zij hem met zich voort, onder het uiten van: ‘Kom Johan, volg mij naar de prinses. Gij kunt mogelijk de redder worden van het leven des konings,’ woorden, die - zoo als de schrijver ons zegt - de ridmeester met de grootste verbazing aanhoorde.

De drie vreemde kooplieden komen thans in de herberg ‘de oude Zwaan’ op de Plaats aan. Het is reeds laat in den avond, en dit geeft den heer Nepveu aanleiding om zich te beklagen over den achterlijken toestand der stadsverlichting in de residentie ten jare 1842; we zeggen hier niets anders over, dan dat het verhaal, in 1842 geschreven, in 1852 herdrukt werd, en dat de heer Nepveu dus wel zeer schijnt gehecht aan 't geen eenmaal uit zijne pen vloeide.

De kooplieden waren, zonder dit op te merken, van hun inkomen in de stad af gevolgd geworden door een man in Armenisch gewaad, die, na zich te hebben overtuigd dat zij de herberg binnentraden, spoedig in de duisternis verdween.

Karel Stuart (zoo als thans de koopman genoemd wordt) verkleedt zich en wordt ongeduldig over 't lang wegblijven van een antwoord op den aan den ruiter meêgegeven brief; maar plotseling dringt een man, in Armenisch gewaad, de kamer binnen, waarin hij zich bevindt. Die man is niemand anders dan de ridmeester Johan, die den koning eene haastige vlugt aanraadt.

Spoedig daarna reden zij te zamen in een rijtuig naar Leyden terug. De ridmeester was echter nog niet vermoeid en keerde nogmaals naar 's Hage, waar hij rapport bragt van den goeden afloop der reis en den Armenischen koopman de van hem geleende kleederen weder teruggaf.

Den volgenden dag kwam de pikeur uit de Leydsche manege het schoone rijpaard aan Johan brengen.

Aan het eind van 't verhaal komt de schrijver nogmaals even terug op de jaloerschheid, waarvan hij zich vroeger, zoo als wij gezien hebben, zoo maar in eens had afgemaakt. Waarschijnlijk gevoelde hij daarover eenige wroeging. Hij deelt ons nog mede, dat toen Karel II, tot koning van Groot-Brittanje uitgeroepen, op zijne reis naar Londen in den Haag plegtig ontvangen werd, Johan van Heenvliet zijne jonge vrouw Arabella niet aan Zijne Majesteit voorstelde.

We hebben dit historisch verhaal - want het berust op een min of meer geschiedkundigen grond - met voordacht eenigzins uitvoerig ontleed, om zoo aanleiding te hebben om ons gevoelen over den schrijftrant van den heer Nepveu mede te deelen. De voornaamste fout is naar ons oordeel gelegen in 't geen wij reeds deden opmerken, dat de auteur namelijk zelf den gang van zijn verhaal breekt, door zich geheel onnoodig tot zijne lezers te rigten, of door van zaken te spreken, die er niet of weinig mede in verband staan.

We kunnen natuurlijk de andere verhalen niet even breedvoerig behandelen. Er zijn er in 't geheel elf. De volgende bewegen zich ook op historisch terrein. ‘Tobias Morello,’ 1669 tot 1674, de geschiedenis eener vrouw-soldaat, van Lijs Sint-Mourel, de moeder van den schilder en letterkundige Jakob Campo

Wijerman of *Weijerman*, zoo als wij hem elders genoemd vonden, en zoo als hij zelf zich ook teekende. Die Lijs Sint-Mourel of Sint-Morel had als tamboer dienst genomen en was tot sergeant bevorderd, toen zij bij het beleg van Bonn door de vereenigde staatsche en keizerlijke legers, onder Montecuculli en Willem III gewond werd en hare kunne bleek. Bij de lezing van dit verhaal stonden we versteld over de geleerdheid van een koksjongen, die over vele pausen niet alleen, maar daarenboven over verschillende oude Romeinen wist te spreken, en van een sergeant - een oude kogelvreter - die van Scipio had gehoord. ‘Een bidders-oproer,’ episode uit de geschiedenis van Amsterdam 1696, herlazen wij hier met genoegen; er is een aardig staaltje in gegeven van het Bargoensch of de hollandsche dieventaal. We rangschikken dit verhaal onder de besten en hebben er meer vrede meê, dan met: ‘Van God verlaten,’ 1672. Het is de geschiedenis van den aanslag der gebroeders Van der Graaf op het leven van Jan de Witt, die ons hier wordt medegedeeld, doch op eene wijze, waarbij wij volstrekt eene romantische inkleeding misten, waarbij geen partij is getrokken van de ontmoeting tusschen Jakob van der Graaf en de dochter van den Raadpensionaris, die de schrijver tamelijk onhandig aan 't eind van zijn verhaal plaatst, in stede van er mede te beginnen en alzoo belangstelling voor den jongen Van der Graaf op te wekken en dezen tevens tegenover den vader van Anna in een gemotiveerden dramatischen toestand te doen verkeeren. Maar geen enkel karakter is er in dit verhaal eigenlijk ontwikkeld, en het hoofdfeit, de moordaanslag, is zeer ongemotiveerd en had althans kunnen zijn voorafgegaan door een opgewonden gesprek over en tegen De Witt, dan zou het voorstel en besluit om dezen te dooden niet zóó plotseling zijn geweest als het ons thans hier wordt voorgesteld.

Ook weder in dit verhaal worden wij er aan herinnerd, dat de stadsverlichting te 's Hage, tien jaren geleden, veel te wenschen overliet. ‘Van God geholpen,’ 1669 tot 1702, behelst de lotgevallen van Daniel Rambonnet, een protestantsch prediker in Frankrijk, gedurende de vervolging der *Camisards*. ‘Arnold d'Aspremont,’ een novelle uit de 12de eeuw, waarin we twee verbazend lange zinnen vonden, een van 10½ en een van 18 regels, en dat ongelukkig vlak achter elkaâr, - sluit de rij der historische verhalen; want ‘eene Heiligschennis’ is meer eene *legende* uit de 15de eeuw; terwijl ‘een Tweegevecht,’ ‘de laatste grap van Lord Ross,’ ‘Stumpy, eene reisontmoeting in Schotland’ en ‘Gekke Janne, eene reisontmoeting in het Ahrthal,’ meer in onze dagen te huis behooren.

We zouden op ‘eene Heiligschennis’ veel kunnen aanmerken; doch, ofschoon we moeten bekennen nergens een fragment te hebben aangetroffen, dat wij als voorbeeld zouden kunnen geven van schoonen stijl, daar die over het algemeen mat is en zonder verheffing - zoo willen we toch liever deze beoordeeling met eenigen lof besluiten en dien toebrengen aan ‘een Tweegevecht’ en aan de beide reisontmoetingen, waarvan ook vooral de vorm ons het best heeft bevallen.

A.I.

Beknopte geschiedenis van Friesland, in hoofdtrekken. Door W. Eekhoff. Leeuwarden. 1851.

Wij zijn somtijds in het geval geweest, van menschen te ontmoeten, geweldig met zich zelven ingenomen, maar die nu en dan hun man hadden gevonden en nadrukkelijk waren te regt gezet. Eene nederige trotschheid was dan vaak het resultaat geweest van deze ondervinding; dat wil zeggen, dat zij zich schijnbaar zeer laag stelden, maar in hun hart van hoogmoed zwollen, zoodat zij slechts op eene gelegenheid wachtten, om het masker af te werpen en, als van ouds, met hunne aanspraken voor den dag te komen. Wanneer men nu individus van dien aard ontmoet, maakt men het zich het gemakkelijkst met hen, als men hen niet tegenspreekt, hunne talenten roemt en min of meer ingewikkeld hunne te vaak miskende meerderheid erkent: maar of dit nu de edelste wijze van verkeer is met zulke patienten, is eene andere vraag, die wij ongaarne toestemmend zouden beantwoorden. Zeker althans is het, dat die geschiedschrijver kwalijk zijne rol zou vervullen, die, niet meer te doen hebbende met een individu, maar met een geheelen volksstam, wiens voorname zwak was ingenomenheid met zich zelven, schoon hij schijnbaar de gebreken daarvan erkende, toch zijne deugden, ook bij tegenoverstelling van andere volken, zoo breed uitmat en, bij gelegenheid, zelfs de gebreken zoo gretig tot deugden verhief, dat hij daardoor gevaar liep, het goede te benadeelen en het berispelijke te bestendigen.

Het is inderdaad vreemd, dat men in het dagelijksch verkeer zelfverheffing zoo afschuwelijk, vleijerij zoo misdadig vindt en dat men in de behandeling der nationale geschiedenis die zelfverheffing bijna natuurlijk, die vleijerij loffelijk acht; het is vreemd, dat weldenkenden iedere poging toejuichen, aangewend om het geweten van den enkelen mensch wakker te schudden, opdat hij, tot zijne verbetering, tot zich zelven inkeere, en dat zelfs weldenkenden er weinig prijs op schijnen te stellen, om het geweten der volken uit den slaap te wekken, opdat ook zij tot zich zelven inkeeren en diep leeren gevoelen, waar, in hun bestaan, verbetering en hervorming noodig is. Het is prijsselijk de gebreken zijner ouders te bedekken, maar als Franschman, Engelschman, of Nederlander maak ik met mijne voorouders en nakomelingen één geheel uit en iedere poging, die ik aanwend, om mij zelven in de natie te leeren kennen, moet uitloopen op de vervolmaking van dat geheel.

Wij weten niet met zekerheid, hoe dat zoo viel, maar, toen wij bovenstaand werk ter hand namen, zweefden ons dergelijke gedachten door den geest. 't Is wel mogelijk, dat de naam van Friesland ons de denkbeelden van vrijheid, dapperheid, trouw, ja maar ook

van koppigheid, eenkennigheid, eigenzinnigheid, onhandelbaarheid voor den geest bragt en dat deze antithese in ons den wensch deed ontstaan, dat de geschiedschrijver van Friesland en van het Friesche volk zoo zijne taak mogt begrijpen, dat hij zijn werk deed strekken tot een spiegel, waarin de deugden zoowel als ondeugden van het echte Friesche volk met scherp geteekende omtrekken en in hare volle grootte en verhouding, onmiskenbaar uitkwamen, opdat die spiegel niet zoo zeer den blik van zelfbehagen mogt te voorschijn roepen, als de thans levende Fries daarin de deugden een glans zag verspreiden zelfs op de ondeugden, dan wel een blik van zelfbeproeving hem in zijn binnenste deed slaan, wanneer hij die deugden door groote gebreken jammerlijk ontluisterd zag.

Maar het kan weinig nut hebben, den oorsprong onzer invallende gedachten te ontleden. Dit is zeker, dat wij ons door den titel van het werk: '*Beknopte geschiedenis van Friesland in* HOOFDTREKKEN,' door het motto van Prof. Royaards en vooral door de voorrede van den schrijver, die zich o.a. laatstelijk door zijne geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden had bekend gemaakt als ijverig onderzoeker der Friesche zaken, dat wij ons door dit alles sterk voelden aangetrokken. Die titel scheen iets kernachtigs, iets in den smaak van Sallustius of Tacitus te beloven; dat motto deed ons veel nieuws verwachten, veel althans, dat ons tot dus ver onbekend was gebleven; en eindelijk de voorrede maakte ons bijna ongeduldig naar het werk zelf, omdat de S. zich daarin deed kennen als iemand, die van zijn tiende jaar af dertig jaren lang met het ontwerp eener Friesche geschiedenis zwanger had gegaan en daarvoor werkzaam was geweest, die bij uitstek daarmeê was ingenomen, die wenschte, dat het hoog belang van de geschiedenis der Friezen als de stamvaders der Nederlanders, meer algemeen mogt worden ingezien.

Wij gevoelen, dat wij, als wij tot een Fries spreken zelfs over Friesland, rondborstig moeten zijn; maar het kost ons eenige moeite, den S. in het aangezigt te zeggen, dat wij een weinig door hem bedot zijn. Wij dingen inderdaad niets af op het hooge gewigt, dat de geschiedenis van dezen volksstam heeft, die, zoo lang onafhankelijk gebleven, vermenging met andere stammen wist te voorkomen, maar als de S. het denkbeeld heeft zoeken op te wekken van het *overwegend* belang van dien stam in de Nederlandsche geschiedenis, waar die wezenlijk rijk in daden en invloed begint te worden, dan schiet hij ter bereiking van zijn doel verre te kort en verwekt slechts teleurstelling.

De Schrijver zegt in zijne voorrede, dat men meestal verkeerdelijk de Vaderlandsche geschiedenis bepaalt tot de provincie Holland, schoon die naam eerst omstreeks het jaar 1000 voorkomt en dat, daar de Batavieren reeds vroeg spoorloos waren verdwenen, eigenlijk de geschiedenis van ons Vaderland voor die 1000 jaren d.i. voor meer dan de helft van het geheel de geschiedenis van Friesland is. Nu is het zeker waar, dat de Friezen zich in de eerste eeuwen na Christus over het meerendeel onzer provincien en oostwaarts nog verder hebben uitgebreid, maar als nu de Schrijver zelf zich gelieft te herinneren, dat de Batavieren omtrent 70 na Christus nog hunne schitterende rol moesten spelen en dat hij omstreeks 700 al wat bezuiden de Reker lag, reeds door de Franken van het Friezen verbond afgerukt acht, dan wordt dat tijdvak van 1000 jaar

verbazend klein en de omvang der Friesche geschiedenis wint daar zeker niet bij. Maar behalve dat weet de schrijver zoo goed als wij, dat sedert de 3e eeuw in het land der Kaninefaten, Batavieren enz. zich eene menigte afdeelingen van vreemde stammen had nedergezet. Het doet weinig ter zake, of deze tijdelijk onder Frieschen invloed hebben gestaan; want zeker is het en de geschiedenis leert het, dat zij zich eigenaardig tot een van de Friezen min of meer onderscheiden volk hebben moeten ontwikkelen, en gelijk het nu weinig tot oneer strekt van de eerbiedwaardige Engelsche natie, dat zij het product is van eene merkwaardig sterke bloedmenging, zoo zien wij niet in, dat dit b.v. de Hollanders zoo veel minder zou maken, of dat er de Friezen zoo veel beter om zouden zijn, omdat hun ras minder vermengd is. Maar aangenomen, dat men dat 1000 jarig rijk au pied de la lettre d.i. in dien ruimen ook geographischen zin moest opvatten, dan had men regt, hier een rijkdom van feiten en karakteristieke bijzonderheden te verwachten en men kon meenen, dat gelijk Robertson b.v. zijne geschiedenis van Schotland slechts uitstrekt tot op Maria Stuart en haar zoon, zoo ook de Schrijver *zijne* geschiedenis daarbij hoofdzakelijk hadde bepaald, als het meest zuiver Friesch; doch is het niet vreemd, dat van het boek van volle 500 paginas slechts ongeveer 50 aan die *grootste helft* van het geheel worden besteed? Neen, het is niet vreemd, zeggen wij, want de Schrijver *kon* niet veel meer geven, als hij bij hoofdtrekken wilde blijven. Kortom wij zijn in denzelfden smaak te leur gesteld als voor eenige jaren, toen een gezelschap jeugdige letterkundigen ons uit de middeleeuwsche Nederlandsche letterkunde op stukken deed hopen, waarvoor Vondel en Bilderdijk schaamrood zouden zijn geworden.

Wij zouden ongetwijfeld minder vrijmoedig spreken, als wij nog leefden onder de republiek der Vereenigde Nederlanden, die nog eenigermate als een verbond van onderscheiden stammen kon worden beschouwd, die met een naijverig oog elkaârs doen en laten gade sloegen; maar nu in den loop der eeuwen, door het ondervinden van dezelfde lotgevallen en het deelen in velerlei lief en leed, die stammen zoo zeer zamen zijn gesmolten, dat er inderdaad slechts één Nederland en alleen in geographischen zin verschil van provinciën bestaat, nu vinden wij het kleingeestig, indien een geschiedschrijver soms onbehoorlijk partij trekt voor de bewoners uit den ouden tijd van den bodem, dien hij thans bewoont, of van gebeurtenissen, eeuwen geleden, op een toon spreekt, die de strekking heeft, om zekeren onwil te bestendigen onder de bevolkingen der verschillende provinciën. Waarlijk er is niet alleen een amalgama van schulden geweest, maar een amalgama van roem en schande, dat ten laste of bate komt van de gemeenschap, en indien de Schrijver eens naging, hoeveel afstammelingen van echte Friezen er elders over geheel Nederland zijn verspreid, en omgekeerd hoe vele duizenden in Friesland uit andere oorden oorspronkelijk zijn, dan zou hij gevoelen hoe dwaas het is, hier b.v. Hollanders, ginds Friezen tegen hunne oude wieg en bakermat min of meer in te nemen. Wij willen alleen maar zeggen, dat hier waar volstrekt geen nationaliteit te handhaven valt, de geschiedschrijver zich vooral heeft te wachten voor het schrijven van eene lofrede, maar veeleer, vooral als hij daartoe door rijkdom van bronnen in

staat is, moet trachten een kabinetstuk te leveren uitmuntende door keurigheid en waarheid, zonder zich het hoofd te breken, of het welgelijkend portret al of niet aan de dwaze verwachtingen van sommigen voldoet.

Maar wij zeiden straks, dat de Schrijver door titel, motto en voorrede een onevenredig groote gedachte van het gewigt der Friesche geschiedenis had opgewekt. Ditzelfde doet hij al weder in de inleiding. O.a. zegt hij daar: 'Weinige volken van Europa kunnen op hoogere oudheid, *eervoller afkomst* en *roemrijker geschiedenis* bogen dan de Friezen. Zeldzaam en merkwaardig toch is het voorbeeld van een volk, dat gedurende achttien eeuwen zijn naam onveranderd bleef dragen, zijn eigen land bleef behouden en dat zijne vrijheid, volksbestaan, karakter en zeden zoo lang mogt bewaard zien' enz. enz. want het lust ons niet, de geheele plaats uit te schrijven. Wat verder spoort hij de *Friezen* in het bijzonder aan tot belangstelling in de geschiedenis van *hun* land en volk. 'Daardoor toch' zegt hij, 'zullen wij het voorgeslacht vereeren, waaraan wij zoo groote verpligting hebben en kunnen opmerken, hoe veel dank wij Gode verschuldigd zijn voor de hulp en bescherming, *waarmede hij ons voorgeslacht boven vele andere volken begunstigd heeft*. Die belangstelling zal der *Friezen* nationaliteit en vaderlandsliefde, waardoor zij zich steeds blijven onderscheiden waardig zijn.'

Zonder nu met het voorbeeld van Chinezen en Japannezen te willen aanduiden, dat eene hooge oudheid op zich zelve weinig afdoet, schoon anders omtrent dit punt van oudheid zeer curieuse bemerkingen zouden te maken zijn, willen wij den Schrijver gevraagd hebben, wat hij toch met die eervolle afkomst hebbe bedoeld, daar hij zelf blz. 6-9 heeft gewijd aan het bewijs, dat daaromtrent niets met eenige de minste zekerheid te zeggen valt. Doch wij stappen ook van dit punt af, omdat wij bij verdienstelijke menschen niet gewoon zijn te vragen, of hunne ouders ook van adel waren, en omdat wij er de Friezen vooral niet minder om zouden achten al was het bewezen, dat die Indische prins aan het hoofd van uitgeweken Pariahs herwaarts gekomen was. Het belangrijkste is hier de *geschiedenis*, die de Schrijver onder de *roemrijkste* telt, en waaromtrent wij dus hebben te onderzoeken of hij die stelling gestaafd heeft, wel te weten van den tijd, waarin de Friezen wezenlijk echte, onvermengde Friezen waren.

Nadat de Schrijver van blz. 12-14 in de *oude Friezen* een volk geschetst heeft, dat, nog tot geringen graad van ontwikkeling gekomen, met de ongunst van klimaat en bodem te worstelen had en met de gewone middelen van bestaan zich, zoo goed het konde, geneerde (eene schildering, die men, met geringe verandering, evenzeer van de Batavieren en honderd andere volksstammen kan geven), behandelt hij de komst der Romeinen onder Drusus en den opstand der Friezen tegen hunne onderdrukking van blz. 14-16. Natuurlijk is deze strijd eene aanleiding tot lofverheffing, maar de voorstelling is met geen de minste ontwikkeling gepaard, ofschoon de natuur van het land der Friezen zoowel als de politiek van Tiberius en diens bijzonder karakter schenen te nopen om daarin te treden. Neen, in wijsgeerige beschouwingen verdiept zich de Schrijver niet: liever neemt hij, waar hij vreest in het bewierooken met lof te kort te komen, zijne toevlugt tot de

dichters, gelijk hier tot Willem van Haren, waar deze o.a. zingt:

> Tot nog toe zag de zon Geen volk, welks heerschappij zóó zegenrijk begon...

Een begin, wel te weten, met onderwerping aan de Romeinen. Wij herhalen, met onderwerping aan de Romeinen, waarvan de Schrijver zoozeer het gewigt gevoelt, dat hij er eene § aan wijdt, onder den titel van: de gevolgen van der Friezen *verkeer* met de Romeinen. Dat hij evenwel onder dat verkeer wel degelijk de onderwerping verstaat, blijkt o.a. uit den aanhef der §, waar hij zegt: 'Voorzeker is het altijd eene groote ramp voor een volk, zijne onafhankelijkheid te verliezen' en uit het slot, nadat hij al de zegeningen, die de Friezen aan de Romeinen te danken hadden, heeft opgesomd: 'De ramp, welke de Friezen door het verlies van hunne onafhankelijkheid scheen te treffen, werd hun alzoo tot zegen,' waarop dan de Schrijver weêr eenige verzen laat volgen, waarin hij zich met het optimisme van Van Haren vereenigt.

Het verhaal van de afgezanten der Friezen te Rome onder Nero is overbekend. Zij kwamen er het bezit van eenig bouwland verzoeken, waarvan ze zich een tijd lang het gebruik hadden veroorloofd, maar dat de Romeinen als hun eigendom terugvorderden. In den schouwburg van Pompejus toegelaten, zagen die afgezanten daar sommige vreemdelingen op eereplaatsen gezeten, en vernamen omtrent hen, dat het gezanten waren van volken, 'die bekend stonden, in dapperheid, trouw en vriendschap jegens de Romeinen uit te munten' enz. 'Geen volk,' hadden de Friezen hierop gezegd, 'geen volk onder de zon overtreft de Friezen in dapperheid en trouw,' en zich tevens ongenoodigd naast de gemelde afgezanten nedergezet. De Schrijver deelt dit verhaal eenvoudig mede, omdat het een zeker effect maakt, maar onzes bedunkens ontstond hier de vraag, in hoe ver de Friezen tegen Olennius en Apronius hunne volstrekte onafhankelijkheid hadden bevochten, omdat, indien zij op den voet van wederkeerige onafhankelijkheid onderhandelden, er niet wel sprake kon zijn van *trouw* aan de Romeinen, en dan hun antwoord en bedrijf slechts een aanmatigende plompheid was.

Na dit voorval, in 59 na Christus, vermeldt de Schrijver de uitbreiding van Friesland 240-455. Hij vindt in de Friezen die zucht tot uitbreiding d.i. tot verovering zeer natuurlijk, schoon hij ze later in de graven ten sterkste afkeurt. Wij voor ons hebben daar niets bijzonders tegen, maar wij nemen deze gelegenheid waar, om den Schrijver te doen gevoelen, dat hij, wat betreft de voorstelling der feiten nog vorderingen kan maken in de behandeling van historie. Door de zinkende magt der Romeinen, zegt hij nagenoeg, onder hunne *laatste slechte* en *heerschzuchtige* keizers, raakten de magtiger geworden volken in staat, om elkander in hun tegenstand tegen Rome te ondersteunen. 'Zoo verleenden de Friezen omstreeks den jare 70 hulp aan hunne zuidelijke naburen, de Batavieren, hoewel deze,' voegt hij er zoetsappig bij, 'niet zoo gelukkig slaagden, als zij vroeger, in de afschudding van het Romeinsche juk.' Nu vragen wij, of deze schikking niet een verkeerd licht werpt op de feiten en of het niet den schijn heeft, dat ook de Batavieren onder die *laatste* heerschzuchtige (?) keizers het juk hebben zoeken af te schudden, ofschoon zij dan ook, zelfs bij de zinkende magt van Rome en met

de krachtige hulp der dappere Friezen, niet hebben kunnen slagen? - Wat verder zegt de Schrijver dat de Friezen aanvankelijk in het Franken-verbond deel namen, maar dat zij te zeer aan hun eigen land gehecht waren om dat te verlaten enz. en reeds in de volgende § moet hij ons vertellen, dat zij wel degelijk met andere volken deel namen in een togt naar Brittanie en er geen bezwaar in vonden, zich daar voor goed te vestigen.

Tot dus ver, men zal het moeten erkennen, heeft de Schrijver niets bijgebragt, waaruit dat bijzonder roemrijke der Friesche geschiedenis zou volgen. Maar welligt, denkt men, heeft hij zijne krachten gespaard, om met fiksche trekken het tijdvak van omtrent drie eeuwen te schetsen, waarin de strijd plaats had tegen de Franken. - Aan geheel dit tijdvak zijn nog geen 10 bladzijden gewijd, en de Schrijver toont hier, 't zij met zijn verlof gezegd, eene verbazende onbehendigheid. In plaats dat hij hier en te regt de onuitdelgbare vrijheidsmin der Friezen sterk doet uitkomen, verbindt hij dien strijd voornamelijk aan de geschiedenis van de pogingen der Franken tot invoering van het christendom, eene wijze van voorstellen, waardoor te gelijk de edele zucht tot onafhankelijkheid van de Friezen en de heerschzucht der Franken in de schaduw worden gesteld. Wij maken deze aanmerking in den geest van den Schrijver, die nu eens zich in het hoofd heeft gezet, om de Friesche geschiedenis tot eene roemrijke te maken: want wij voor ons hadden hier liever eene kalme ontwikkeling van feiten gezien b.v. hoe het slechte bestuur der opvolgers van Dagobert gelegenheid gaf tot handhaving of uitbreiding van landbezit en hoe de majores domus uit het huis van Pepijn van Landen telkens de goede kansen te leur stelden; en dan vooral, wat men te denken hebbe van dien Radboud II van wien de Schrijver het nog hoogst onzeker acht, of hij een Fries was dan wel een Deensch vorst, *die het land met geweld veroverd had*. Ware dit laatste eens het geval, het zou dunkt ons, een geweldige streep door de rekening zijn. Allermeest echter had aan het einde van dit tijdperk de beteekenis van het feit moeten worden uiteengezet, waarbij de Friezen, in hun eigen land gruwelijk geplaagd door de Saksers, de bescherming inriepen en verwierven van Karel den Groote. Het is toch niet genoeg, om de overtuiging van onafhankelijkheid te doen geboren worden, dat men de woorden *bescherming* en *beschermheer* cursijf laat drukken, maar men diende te ontwikkelen, wat het inroepen van bescherming voor een volk, dat in nood is, in heeft en men diende zoo iets met de volgende geschiedenis wel in een duidelijk verband te brengen. Wij ontkennen niet, dat de voorwaarden door Karel gesteld, eeuwen lang een belangrijken invloed hebben gehad op het lot der Friezen, maar wij zien toch ook in het inroepen dier bescherming een natuurlijken grond van de wijze, waarop sommige keizers over hen hebben beschikt, en wij durven, wat meer is, ook de vraag opperen, of het er met het geluk en de vrijheid der Friezen zoo veel slechter zou hebben uitgezien, indien zij, op billijke voorwaarden, een paar eeuwen vroeger onder het bestuur der graven gekomen waren. Wij weten b.v. inderdaad niet, dat de overige provincien van ons Vaderland door dat grafelijk beheer zoo veel ongelukkiger zijn geweest, of zoo veel ongeschikter zijn geworden, om tegen het magtige Spanje den kamp te wagen voor vrijheid en godsdienst. Men ziet ook 1° blz. 37, dat Karel naar zijn

goedvinden over de toekomstige betrekkingen der Friezen beschikte, 2° blz. 40, dat 's vorsten beschikkingen als gunstbewijzen werden aangemerkt 3° uit de geheele twaalfde §, dat thans het *verkeer* met de Franken als vroeger met de Romeinen hoogst weldadig zoo niet noodzakelijk is geweest voor de ontwikkeling van land en volk.

Blz. 43-48 worden nu de invallen der Denen en Noormannen behandeld. De Schrijver draagt zorg, zoo als zijn pligt was, om de overheersching van zuidelijk Friesland door Heriold en zijne broeders te vermelden, en nog eens van Radboud II te gewagen, die zich van Friesland *met geweld* zou hebben meester gemaakt. Voor het overige vindt men behalve het berigt, dat Friezen en Franken vereenigd deze vijanden bestreden, niets anders dan eenige gewone phrasen tot schildering van die vreesselijke zonen van het Noorden en van de dapperheid der Friezen, ofschoon het alleen tot de waardering dezer laatste iets zou hebben afgedaan indien hij die dapperheid en vooral hunne verdiensten in bijzonderheden had doen uitkomen. - Maar het is waar, er is nog iets anders in te lezen, de Schrijver komt hier nu met de eigenlijke reden van de ingeroepen en door Karel verleende bescherming voor den dag, als hij zegt:

'Met de Franken als bondgenooten vereenigd, weerstonden alzoo de Friezen de Noordsche heirmagten, waartegen beide volken steun vonden in elkander, en waarbij Friesland aan Frankrijk ten voormuur verstrekte. Ook hierdoor laat zich verklaren, welk belang de Franken hadden bij het bezit van Friesland en evenzeer welk belang onze vaderen hadden bij de bescherming der Franken; wáárom zij Karel den Groote als beschermheer aannamen, en om welke reden *deze hen meer als bondgenooten dan als overwonnenen behandelde*.' Inderdaad het is lastig de foutieve opstellen van anderen te moeten nazien. Zij kunnen zoo gebrekkig zijn, dat er aan geen verbetering te denken valt en de gebreken kunnen zoodanig in het geheele ligchaam zijn ingeweven, dat men ze eigenlijk moeijelijk met den vinger kan aanwijzen. - De Schrijver heeft hier alweder de leemte zoeken aan te vullen door twee drie coupletten van Van Lennep.

De lezer mag ons gerustelijk op ons woord gelooven, dat de Schrijver geen meer talent toont, waar hij van *Het Verbond* spreekt *der zeven Vrije Friesche Zeelanden*. Hij laat dat verbond nergens in het leven treden, maar somt er eenige resultaten van op zonder bewijs, en hij is alleen eenigzins uitvoerig in het vermelden van zijn verval en vernietiging. Maar ook hierover troost zich de Schrijver, omdat het tegenwoordige Friesland, de kern van den ouden volksstam, ongedeerd bleef en vrij! - Alleen de § over de veranderingen in den toestand des bodems van Friesland is nog het best uitgewerkt, maar wij laten het voor rekening van den Schrijver, dat hij daarbij vooral de inzigten van den geleerden Ottema is gevolgd, van wiens stelsel het bekend is, dat het gedeeltelijk berust op eene kritiek der ouden, die allezins gewaagd, zoo niet willekeurig te noemen is.

Wij hebben ons de moeite getroost, om den inhoud meê te deelen van hetgeen de Schrijver omtrent de grootste helft van den duur der Friesche geschiedenis heeft te boek gesteld, en nu vragen wij met vertrouwen, of hij de overtuiging heeft verwekt, dat die geschiedenis tot de roemrijkste van alle volken behoort. Van twee dingen moet dus een het geval zijn: òf de Schrijver

heeft eene onbewijsbare stelling op den voorgrond geplaatst, òf hij heeft ze gebrekkig bewezen, maar, de zaak in het midden latende, komt het ons voor, dat in allen geval de schuld bij hem zelven ligt. En nu zegge men niet: ‘Ja maar de Friesche geschiedenis gaat nu vervolgens nog oneindig in belang winnen:’ wij spreken alweder de zaak niet tegen, maar de Schrijver zelf laat dit niet vermoeden, als hij blz. 55 de volgende soort van overgang tot den lateren tijd maakt.

‘Lang zou dit gedeelte (Ooster- en Westergoo, Stellingwerf en Schoterland) die zeldzame en eervolle onafhankelijkheid hebben behouden, indien zijne burgers zich des waardig hadden gedragen. Maar ook zij leverden het bewijs, hoe bezwaarlijk de vrijheid, zelfs onder goede wetten, wordt gehandhaafd, wanneer menschelijke zwakheden en ondeugden een overwigt in den staat bekomen. Eer- en heerschzucht begonnen den boventoon te voeren; de goede oude trouw werd vervangen door bandelooze partijzucht en familieveeten. Een opperhoofd of potestaat uit hun eigen midden had geen gezag meer, *zoodat eindelijk de keizer het bestuur van dit land opdroeg aan een* VREEMDEN *vorst, aan hertog Albert van Saksen, die hen tot eendragt en rust, tot orde en regt* DWONG, en hun den verloren vrede *hergaf*, doch ten koste van een groot deel der *onafhankelijkheid*.’ - Indien nu zoodanig de toestand was voor een groot deel van den tijd van 1096, het begin der kruistogten, tot 1498, toen het Saksisch gezag werd gevestigd, mag men fraaije episodes in zulk een tijdvak verwachten, maar eene roemrijke geschiedenis wordt het zeker niet. Later, d.i., met en na Karel V houdt die geschiedenis onzes bedunkens op die van een afzonderlijken volksstam te zijn, en zoo doende hebben wij wel degelijk gelijk, als wij beweren, dat de Schrijver al zijn krachten had moeten aanwenden, om de belangrijkheid van dat eerste meer dan duizendjarige tijdvak niet door phrasen en verzen uit dichters, maar door behoorlijk uiteengezette en toeogelichte feiten te doen uitkomen.

Er zou inderdaad geen einde zijn aan onze bedenkingen op het vervolg des boeks, indien wij de mededeeling daarvan noodig achtten; maar daar het ons oogmerk niet kan zijn, om het belang der geschiedenis van Friesland te verkleinen, maar alleen om te doen zien, dat Friesland in den Schrijver geenszins zijn geschiedschrijver heeft gevonden, zullen wij ons bekorten.

Verkeerd is de titel van § 16: *der Friezen aandeel in de kruistogten* enz., omdat de Schrijver tevens van de Friesche edelen handelt, die, trots hunne nationaliteit, in dienst van vreemde vorsten zich onderscheidden. Verkeerd is het ook, dat de Schrijver het minder als eene eigenaardigheid dan wel als grond tot lofverheffing opteekent, dat de Friezen onafhankelijk, onder eigen bevelhebbers staande, geen ander gezag eerbiedigden dan dat van den paus. In overeenstemming hiermede had hij dan ook moeten vermelden: dat in 1217 het meerendeel dier 50 koggen, door zich geenszins aan graaf Willem I te bekreunen, maar zich eigendunkelijk te verwijderen, in de eer niet deelde van de Maroccanen uit Portugal te hebben verjaagd. En waarom heeft de Schrijver niet toegelicht, hoe het kwam, dat graaf Willem II en de Friezen zulke dikke vrienden waren? Vaarlijk, het zijn overal bouwstoffen, uit eene menigte boeken bijeenverzameld, maar overal

mist men den bouwmeester, die de deelen tot een fraai en stevig geheel verbindt, den bouwmeester, die zijne bouwstoffen weet te verwerken.

Vrij wel bewerkt, als op zichzelve staande schetsen, komen ons de §§ voor over de veranderingen in den toestand des volks en de vestiging van gemeenten en steden, gedurende en na de kruistogten en over de Friesche geestelijkheid, kerken en kloosters in de middeleeuwen; maar waar de Schrijver vervolgens overgaat tot de behandeling der partijschappen tusschen de Schieringers en Vetkoopers, komen dezelfde bezwaren onverminderd terug. De Schrijver leidt deze § in met eenige verzen van Van Halmael, o.a. met deze:

> Geen vreemde inzonderheid beproeve 't hem te dwingen,
> Die walgt van al het vreemde en alle vreemdelingen,
> Er geen ten burger wil, hun omgang schuwt en vliedt,
> En op zijn wettig erf hen noô vertoeven ziet.
> Zoo denkt een echte Fries, zoo denkt hij al zijn leven;
> Dien inborst kunt ge niet hervormen of weêrstreven.

en laat daar onmiddellijk op volgen: ‘Hoe gelukkig zoude een volk met *zulke* eigenschappen geweest zijn, wanneer het al zijne maatschappelijke voorregten, bij het genot van vrijheid, orde en welvaart in vrede en eensgezindheid had mogen smaken.’ - Is het niet meer dan onnoozel, zulke eigenschappen als loffelijk te roemen en voorbij te zien, dat zij juist zoo ligt de bron konden worden van al die gruwelen en ellenden waarover zich de Schrijver, nu zelfs met bitterheid, in zijne gewone phraseologie uitstort. Want anders is het niet, wat ons wordt opgedischt over een zoo langdurig tijdvak, waarvan, naar aanleiding der menigvuldige berigten, zulk een levendig en leerzaam beeld had kunnen worden opgehangen. Immers de Schrijver, gelijk hij vroeger verzuimd heeft, den luister van Frieslands vroegere historie te doen uitkomen, verwaarloost hier de schoone gelegenheid, om van de geschiedenis een waarschuwend tafereel te maken voor den nakomeling en schijnt te meenen, dat zijne phrasen daartoe genoegzame kracht zullen hebben; in één woord, hij verwart *hoofdtrekken* met eene *schets*.

Maar de moed ontzinkt ons, om van onze menigvuldige aanteekeningen op het vervolg verder gebruik te maken. Waren het kleine vlekken, die een meesterstuk ontsierden, of groote vlekken, die een geniaal gewrocht ontluisterden, wij zouden achten met de aanwijzing er van eene dienst aan het vaderland te bewijzen: thans moeten wij den heer Eekhoff den raad geven, zich nimmer weder aan zulk een gewigtig onderwerp te wagen, maar liever zich te vergenoegen met vlijtig bouwstoffen te verzamelen voor iemand, beter dan hij voor zulk eene taak berekend. Wij verheugen ons over ons besluit, om hier onze beoordeeling te staken, omdat wij voorts gedurig zouden hebben moeten wijzen op de kleingeestigheid van een man, die maar niet kan begrijpen, dat er sedert lang in den ouden zin geen Friesland meer is, en inderdaad onder het masker van zoetsappige terminologie nog iets van den ouden wrok blijkt te koesteren, die eenmaal tusschen Holland en Friesland bestond en daardoor niet zelden tot scheeve en partijdige voorstellingen vervalt. Had hij nu nog maar, gelijk in zijn hart schijnt geweest te zijn, werkelijk eene eerzuil opgerigt voor de provincie zijner inwoning, wij zouden gaarne, om de verdiensten van het werk, de overtollige sieraden hebben over het hoofd gezien, maar nu van die gansche eerzuil niet veel meer dan

prullewerk is voor den dag gekomen, en zelfs daardoor iets, dat niet meer dan nevendoel mag zijn, is gemist, nu hebben wij, gaarne komen wij er voor uit, langzamerhand het geduld verloren daarover, dat men in onze dagen zoo gemakkelijk tot zekere vermaardheid geraakt en dat men de loftrompet steekt over iemand, die nog zoo noodig ter schole moest gaan.

Harptoonen eener vrome en dichterlijke ziel.

Eenige bladen uit het Dag- en Levensboek eener vrouw. - Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam bij C.L. Brinkman.

Harptoonen - wekken ze niet eigenaardig eene verhoogde godsdienstige stemming bij ons op, van die des Koninklijken Zangers in de gewijde Schrift tot op Agnes Franz en Spitta, al is ook de kracht en welluidendheid der toonen van dit drietal zoo verschillend, als er eeuwen tusschen liggen? Wij twijfelen niet, of ook deze ‘Harptoonen eener vrome en dichterlijke ziel’ zullen door velen met belangstelling vernomen worden. Het zijn *toonen:* dus wachte men geen afgewerkt muzijkstuk, maar volle, nu eens stoute en forsche, dan eens smeltende en smachtende accoorden. Tokkelen van snaren, waardoor toonen trillen, die weerklank vinden in het gevoelig en godsdienstig gestemd hart. Ook van tijd tot tijd capriccios, fantastische, vlugge, schalke, eenigzins dartele grepen, maar dartel in den kinderlijk onschuldigen zin. Om zonder beeld te spreken, het boekske behelst losse gedachten d.i. niet zamenhangend, niet aan elkander verbonden - over de belangrijkste onderwerpen; blikken in het geestes- en gemoedsleven; soms ook vernuftige en puntige, vooral pittige opmerkingen, waar een humoristisch element vaak niet te miskennen valt. De schrijfster is eene vrouw, wier naam ons niet genoemd wordt. Wij verwachtten reeds veel goeds, toen wij onder het Voorberigt zagen wie het was, die de onbekende dame met een enkel woord bij ons lezend publiek wilde inleiden. En wij werden in onze verwachting geenszins te leur gesteld. De vrouw, die hare ‘Harptoonen’ voor ons doet klinken, is beschaafd zonder savante, echt godsdienstig zonder mystiek, christelijk zonder in het keurslijf van een kerkelijk stelsel gekneld te zijn, veel en smartelijk beproefd, maar, als uit dit gulden boekske treffend blijkt, door de beproeving gelouterd. Het valt ons gemakkelijk, haren naam te verzwijgen, omdat wij dien zelven niet weten. Wij waren echter wel in de gelegenheid, om dien uit te vorschen; doch wij eerbiedigen het in eene vrouw, dat zij niet genoemd en geroemd wenscht te zijn, en op eene dier bloemen wil gelijken, die hare liefelijkste geuren in het duister verspreiden.

De vertaling is over het algemeen wel gelukt, op enkele plaatsen een weinig stroef, en de titel verandering, misschien door den heer Lublink Weddik aan den bewerker voorgesteld, allezins gepast.

Men vergunne ons uit den rijken in houd eene kleine bloemlezing te geven:

> De staf der smart, dien wij vreezen, wijl hij ons in de hand Gods gevoelig kastijdt, wordt

voor ons dikwijls een Aäronsstaf, waaraan wij onze verkiezing tot het priesterschap, tot het volk des Heeren, tot medegenooten van den grootsten Lijder herkennen. Hier begint ons inwendig leven reeds te kiemen en te bloeijen. De staf, die ons eerst gekastijd had, wordt ons later zoo dierbaar, dat wij hem tot een eeuwig aandenken in het allerheiligste van ons hart bewaren.

Eene groote beproeving is voor ons nog altijd, wat de Roode Zee voor Israël eens was. De kinderen Gods trekken er droogvoets door henen, hoezeer de dood uit de opgehoopte baren van alle zijden hen met dreigenden blik tegengrijnst; zij bereiken evenwel hun Kanaän. De kinderen der wereld daarentegen vinden er allen hunnen ondergang, want niet Gods, maar hun eigen wil heeft hen dien weg doen kiezen.

De liefde van den Heiland is zoo groot, dat zij ook het kleine lief heeft. Dat kunnen de groote menschen niet - tenzij de geest van Christus hen beziele.

Er bestaat eene lectuur, welke, zoo als zekere spijzen, niet verzadigt, maar den honger prikkelt. Mijd haar! Wat niet verzadigt, is - schuim.

De angst, die in het hart van den zondaar voor de zaligheid zijner ziel ontkiemt, kunnen wij vergelijken met het eerste hanengekraai, met de eerste speling van flaauwe strepen aan den gezigteinder, dan volgen de uren, waarin het begint te schemeren. Nog dikwijls kraait de haan, nog dikwijls worstelt het licht in den kamp met de duisternis aan den horizont naar boven, tot eindelijk de zon zegevierend oprijst en een heerlijke morgenpsalm door de hemelen rolt. Dan slaan de engelen de vreugdetoonen aan over eenen zondaar, die boete doet.

Wanneer de watervloed van het menschengesnap rondom ons woelt en bruist, als eene onstuimige zee, wier golven haar schuim in de lucht doen opkrullen, zitten wij gerust en getroost te midden van onze geliefden, als in eene Arke, en hopen en verwachten, dat ook voor ons uit dien watervloed nog een olijftakje moge groenen.

Waarom ontspringen zoo vele bronnen, beken, stroomen uit de hoogte, en zijn daar onbeduidend, terwijl zij in de dalen hunnen wasdom en uitgebreidheid ten toon spreiden? Mensch, in de hoogte is men klein; in de laagte wordt men groot.

Men zou het hoofd het mannelijke, het hart het vrouwelijke deel van ons wezen kunnen noemen. Zoodra het eene of het andere eene bovenmatige ruimte inneemt, lijdt de geheele persoon, even als in den echt nimmer alleen de eene partij ongelukkig kan zijn. Het harmonisch geheel is in zijne deelen verstrooid; in het oog van dieper zienden blijft slechts eene karikatuur over.

Men moest onaangename bejegeningen, die men soms van onbeschaafde menschen moet dulden, als sneeuwvlokken van zich afschudden. Hoogstens mag eene enkele op ons kleed smelten en een waterdrup - een stille traan - worden.

Wij meenen dikwijls gedachten te kunnen afdwingen en als een jager ze buit te maken. Maar de jager velt niet elken dag een edel wild, en dikwijls niet eens - een haas. Dat is ook goed, want bij de onmenschelijke aanmatiging der menschen kan hij zeer ligt op den inval komen, dat hij de hazen had laten loopen, die hij toch maar vangt.

Wat is een vrouwelijk hart zonder godsdienst? Een buigend riet in het moeras der wereld, dat de wind verbreekt, zoodra het hem belieft.

De hoogmoedigen zijn tafelschuimers. Zij leven van goede dingen, die zij zelf niet hebben.
Nevens de gedachten van geniale menschen is een dozijn onzer gedachten te vergelijken met een paar uitgeloopene scheepjes op den onmetelijken oceaan. Ter hunner beschikking liggen vloten, schepen loopen hunne havens in en uit, gelijk de zeeschepen Salomo's, die naar Ophir varen, engoud, zilver, elpenbeen en paauwen - maar soms ook eenen aap huiswaarts brengen.
Men is al aanstonds gereed eene vrouw - niet zonder ironie - geleerd te noemen, wanneer zij een weinig verder dan hare schoolboeken heeft leeren zien. Ik vind dat men hierin evenzeer der geleerdheid als der vrouw onregt doet. Eene waarachtig ontwikkelde, verstandige vrouw zal evenmin naar den ijdelen roem der geleerdheid streven, als deze naar eene ijdele vrouw. Beide zijn in de wereld om elkander te achten, maar niet om zich te beminnen, de echt zou hier nimmer gelukkig zijn.
De geleerden twisten dikwijls met elkander om de leerstukken, als kinderen om mosselschelpen. Maar de parel ligt in de zee.

De groote staatkundige vrijheid van de massa wordt door de zonde der individu's onmogelijk gemaakt. Koppelt alle staatkundige beschouwingen zamen, schrijft de diepzinnigste wetten voor, - binnen korten tijd zult gij sommigen aan de doode letter, gelijk de hond aan een bot zien knagen, anderen hunne verzadiging zien zoeken aan overtredingen. Zoo lang niet ieder mensch eene vervulde wet is, zal de vrijheid slechts een vraagstuk blijven.
Wij zijn slaven der zonde, maar toch te flaauwhartig om de eenige Revolutie te wagen, die God zelf niet alleen billijkt, maar van ons verlangt.

De ware Katholieke kerk is eene Martha. Zij heeft den Heiland ook lief, maar zij ‘bekommert en verontrust zich over veel,’ wat Hij en zij ontberen konden. De ware Protestantsche kerk is eene Maria; zij is stil en heeft genoeg aan Zijn Woord. Martha zoekt Zijne eer, maar Maria Zijne liefde.

De echte, ware humor schijnt mij dikwijls toe onder de overige geestvermogens dezelfde taak te verrigten, als de snoek in den vischvijver. Men heeft hem er in gebragt om de andere visschen flink rond te jagen, - opdat alles beweging hebbe en gezond blijve.
Met ons weinigje geborgde *schijn*deugd willen wij dikwijls den Heer ter eere eene schitterende illuminatie ontsteken. Dwazen die wij zijn! Hoe ellendig flikkert dat paar lampjes, terwijl de Vader sterrenhemelen onder Zijne voeten zaait.
Waarom ergert men zich aan de wonderen van Jezus? Wien zij een steen des aanstoots zijn, die heeft Hem nog niet gekend. Hij zelf is het grootste wonder in Zijne geschiedenis. Beproef het eens, eenen enkelen dag in de wereld heilig te leven, zoo als Hij altijd heilig was; - dan zult gij het wonder opmerken. Gij zoudt eerder dooden kunnen opwekken, dan heilig zijn; want *heilig* is meer dan *wonderbaar*. Zijne wonderdaden zijn slechts bloesems aan de onverwelkelijke hemelplant; de plant zelve zijn zij niet. Deze zoude leven, indien al de bloesems afvielen, maar de bloesems bloeijen slechts, omdat de plant leeft.
Een ijdel, schoon meisje gelijkt op een visitekaartje. Zij heeft niets dan eene gladde, schoon versierde oppervlakte en staat den geheelen dag aan den spiegelrand.

Genoeg tot eene proeve van hetgeen hier te vinden is. Aan onze lezers, en vooral ook aan de Nederlandsche vrouwen en meisjes, die gaarne behalve een roman en een haakboekje nog iets degelijks van blijvende waarde en blijvend nut ter hand nemen, moeten wij deze ‘Harptoonen’ ten allersterkste aanprijzen.

Mengelwerk.

Filips II en Montigny. Eene voorlezing*)

Wij hadden het tot voor korten tijd als een onbetwistbaar voorregt beschouwd, *Nederlanders* te heeten, en met (zoo wij meenden, regtmatigen) trots rekenden wij ons gelukkig, reeds in onze vroegste jeugd bekend te zijn gemaakt met de geschiedenis van den worstelstrijd onzer voorvaderen tegen spaansch geweld en gewetensdwang, achtten wij het roemrijk te behooren tot een volk, dat vóórging op het pad der hervorming, waarlangs het westelijk Europa van de duisternis der middeneeuwen zou worden gevoerd tot de verlichting van den nieuweren tijd; een volk, dat zich in de wereldgeschiedenis gedurende eene reeks van jaren op den voorgrond wist te handhaven. Al liep er soms wat partijdigheid onder de beschouwing van dat belangwekkend tijdvak, dat ons de namen van Oranje, Egmond, Hoorne, Brederode, Marnix, tegenover die van Filips, Margareta, Granvelle en Alva voor den geest terug roept, - bij wie van ons zou het ooit zijn opgekomen, het beginsel te verloochenen, dat de voorvaderen dien roemvollen strijd van tachtig jaren strijden deed; wie onzer zou er ooit aan gedacht hebben, dat men de regtvaardigheid van het schitterend feit op goede gronden zou hebben kunnen in twijfel trekken?

Het was aan onzen tijd voorbehouden, in het hart onzes vaderlands, binnen de trotsche hoofdstad, die eenmaal de slagader was van het jeugdig gemeenebest, eene paradox te hooren verkondigen, welke al die illusiën op eenmaal kwam verstoren: *Filips*, de zachtmoedige vorst, de wijze staatsman, de zwaar verguisde koning en heer, - *Oranje*, de geveinsde, laaghartige opstandeling, die de weldaden van dien miskenden koning met zwarten ondank beloonde, - onze *voor-*

*) Ik heb gemeend, dat het niet noodig was, in den vorm van dit stuk eenige verandering te brengen. Men beschouwe het als eene voorlezing en niets meer, en mogt men in mijne behandeling van een in den laatsten tijd meermalen ter sprake gebragt onderwerp het een en ander aantreffen, wat reeds van elders bekend is, men verwondere zich niet over dit zeer natuurlijk verschijnsel, terwijl ik mij vlei dat de inkleeding als mijn bijzonder eigendom zal worden erkend.
T.

ouders een hoop lieden, *sans feu ni lieu*, voor wie eigenlijk de galg eene nog te zachte straf was, - zietdaar het thema, dat wij, niet in een enkel geschrift, in een oogenblik van opgewondenheid ter nedergesteld, hooren verdedigen, maar dat wij schier dagelijks in een dagblad en in tal van geschriften zien verkondigen, met eene onbeschaamdheid, waarover wij ons nog minder hebben te verwonderen, dan over de lankmoedigheid, waarmede al die beweringen worden aangehoord. Waar men zoo driest alle historische overtuiging geweld aandoet, waar men zoo vermetel de voorvaderen in het aangezigt spuwt, waar men zoo alle beginselen van regt, deugd en geluk met voeten treedt, - daar is, naar onze innige overtuiging, den waarachtigen vaderlander iets anders voorgeschreven, dan stil te zwijgen of te verbloemen, uit eene verdraagzaamheid, die eerder laakbare onverschilligheid moet heeten. - Al kan hij, die den gang der wereldgeschiedenis nagaat, en daaruit voorziet wat de uitkomst en slotsom zal zijn van de dagen die wij beleven, het verschijnsel verklaren, - al weet hij, dat voor zekere partij het beginsel der hervorming èn in oorsprong èn in gevolgen een afschuwelijk spooksel is, - al begrijpt hij, dat er geen middenweg overblijft waar de partijen zóó scherp geteekend staan, - onze historische herinneringen moeten *ons* te dierbaar zijn, om zonder tegenspraak te dulden dat men ze verfoeit en brandmerkt. - En, als wij al geneigd zijn, alle staatkundige en godsdienstige polemiek van dit spreekgestoelte te verbannen, uit dat regte begrip van verdraagzaamheid, dat door alle tijden heen het edelste gedeelte van het nederlandsche volk heeft gekenmerkt, - zoo is, Goddank, de *historische* beschouwing niet van onze spreekgestoelten uitgesloten, en wij voelen er ons te meer toe opgewekt, die, zoo onpartijdig mogelijk, te doen gelden, omdat in den laatsten tijd de historische kritiek, terwijl zij, in *hare* onverbiddelijke onpartijdigheid zelfs den verdediger dier paradoxen wapenen in de handen gaf, aan de andere zijde een gansch arsenaal te onzer beschikking heeft gesteld om hem zegevierend te bestrijden.

De loop mijner beschouwingen en vooral de getuigen, die ik zal aanvoeren, zullen u gerust stellen, wanneer soms de vrees bij u mogt ontstaan dat mijne voordragt af zal wijken van die eerste voorwaarde, die den spreker in eene gemengde vergadering is gesteld, namelijk dat hij niemand ergere of krenke. - Eene wetenschappelijk-historische beschouwing, die betrekking heeft tot het tijdperk, toen ons vaderland zich tot een eervol, onafhankelijk bestaan wist te verheffen, kan, dunkt mij, aan Nederlanders, welke dien naam met bewustheid van zijne waarde en met daarop gegronden regtmatigen trots voeren, niet anders dan welkom zijn; en wanneer daarbij noodwendig eene oordeelkundige waardering van personen en feiten moet plaats vinden, - ik zal mij beijveren elke overtuiging te eerbiedigen, behalve alleen die, welke er toe leidt, dat men er een vermaak in schijnt te scheppen, de vuist op te heffen, om het voorgeslacht in het aangezigt te slaan.

Ik zal niet voor u optreden als verdediger van Willem van Oranje. Een onzer meest verdienstelijke en onpartijdige geschiedkundigen heeft, als ik mij niet bedrieg, de pen opgevat, om dat veelmalen verguisde karakter te regtvaardigen. Ik zal evenmin in eene ontwikkeling treden (al te wijdloopig voor ons tegenwoordig doel!) van hetgeen

onze voorvaderen voor hun vaderland en niet minder voor gansch westelijk Europa zijn geweest. Maar ik wil met u eene bladzijde doorloopen van dat bloedig drama, dat op het laatst der XVIe eeuw hier te lande werd afgespeeld; ik wil den sluijer een weinig opligten, die, nog voor weinig jaren loodzwaar gedrukt door het stof van een drietal eeuwen, dat stof voor een groot deel zag verstuiven ten gevolde van de historische nasporingen, die werden voortgezet tot in den zetel zelf van den dwingeland, die gezworen had ons te vernietigen en voor wien een sluipmoord een gewoon middel was, om zich in zijn met al te veel regt betwist rijksgebied te handhaven. Ik wil dien dwingeland voor u doen optreden, zoo als hij *was*, in gedachten, woorden en werken. - Ik zal hem daarbij alleen beschouwen tegenover Nederland, zonder hier na te gaan, wie hij is geweest voor Europa in het algemeen en voor zijn eigen rijk in het bijzonder.

'Indien er één naam *impopulair* in België is,' - zegt de heer Gachard, die, hoezeer wel ieder eerbied zal hebben voor zijne waarde als geschiedvorscher, al ligt als Katholiek geneigd zou kunnen zijn, zich minder sterk te verklaren, - 'indien er één naam impopulair is in België [en hetzij *mij* vergund, er onbewimpeld onze Noordelijke gewesten bij te voegen], - het is die van Filips II. Die naam brengt ons de droevigste herinneringen en onzer ogeschiedenis voor den geest; het vaderland verdrukt, de nationale vrijheden vertrapt, godsdienstige vervolging gepaard aan politieke overheersching, duizenden van burgers op het schavot vermoord, alle bronnen van openbare welvaart verstopt, en, om het tafereel te voltooijen, de burgeroorlog, die de rijke erflanden van Karel V kwam verscheuren.

'Er is vooral ééne gebeurtenis in dit tijdperk, die de nagedachtenis van Filips voor Nederland hatelijk heeft gemaakt: het is de dood der graven van Egmond en Hoorne. Na een tijdsverloop van drie eeuwen wekt nog de teregtstelling van deze slagtoffers der ongehoordste willekeur in alle wèlgeplaatste harten eene afkeuring, die zich tot op onzen laatsten naneef zal voortplanten.

En toch! hoe wreed en hoe verfoeijelijk de geregtelijke moord, aan Egmond en Hoorne gepleegd, moge wezen, er is in de geschiedenis van Filips II nog eene andere daad, die nóg wreeder en verfoeijelijker is. Indien Egmond en Hoorne werden veroordeeld en ter dood gebragt in spijt van de wetten des lands, van de privilegiën van het Gulden Vlies, en van den eerbied, waarop de onschuld kan aanspraak maken, - er was ten minste een vermetele moed in gelegen, aldus de openbare meening te trotseren; maar de moord, gepleegd aan Floris van Montmorency, baron van Montigny en van Leuze, met helsche sluwheid voorbereid, in de duisternis van de burgt van Simancas ten uitvoer gebragt, en bedekt onder het listig volgehouden voorgeven van een natuurlijk afsterven, - dat was eene daad, die nog meer afschuw verwekt door de laaghartigheid, die haar deed ontstaan, dan door de wreedheid, waarmede men haar volvoerde.'

Filips bereikte gedurende zijn leven en tot langen tijd na zijn dood het door hem beoogde doel. Tot in onze dagen heerschte omtrent deze gebeurtenis een diep geheim; de meesten geloofden het verhaal van eene gewone ziekte;

alleen wist men niet bepaald, waar en wanneer Montigny was gestorven, en slechts enkelen twijfelden omtrent de wijze, waarop hij het leven had geëindigd. Wij zullen alle verschillende meeningen van spaansche en nederlandsche geschiedschrijvers omtrent dit punt hier niet herhalen, daar toch het regte licht over deze gebeurtenis eerst in onzen tijd is opgegaan. Alleen willen wij niet onvermeld laten, dat een onzer meest verdienstelijke geschiedschrijvers, de naauwgezette van Meteren, reeds kort na de door hem beschreven gebeurtenissen den dood van Montigny heeft verhaald, als voorgevallen op eene wijze, die weinig afwijkt van de schrikkelijke waarheid, welke de geschiedkundige nasporingen der laatste tijden in al hare naaktheid hebben aan het licht gebragt.

Gij allen kent, ten minste bij naam, het meesterstuk van den voortreffelijken historieschilder Louis Gallait: *De troonsafstand van Karel V.* - Er ligt iets roerends in dat tafereel, gelijk in de geheele handeling zelve van dien vorst, die een leven vol glorie in een klooster ging begraven, schoon hij niet onbewust kon zijn, *welke* de handen waren, waarin hij de teugels van het bestuur overgaf. Was het zonder beteekenis, dat hij, bij het plegtig afscheid van het rijksgebied en de wereld, op den schouder van den jeugdigen, krachtvollen Willem van Oranje leunde? Lag er geen verwijt in die tranen, welke het oog benevelden, waarmede hij zijn knielenden zoon aanzag, die van verlangen brandde, de kroon te grijpen en met ongeduld den stond verbeidde, waarop hij heerschen zou, om de denkbeelden te bedwingen, voor welker bestrijding (ten minste zoo heb ik mij Karels ontijdigen afstand wel eens verklaard) het edel gemoed van dien in vele opzigten grooten vorst op het laatst terugdeinsde? Begreep Karel V de eigenschappen niet, die het karakter van zijnen zoon kenmerkten, en was het zonder eenig dieper liggend doel geweest, dat hij dezen, zes jaren geleden, door het rijke en gelukkige Nederland een inhuldigingstogt had doen houden? - een togt, die voor den jeugdigen opvolger een ware triomftogt was, maar die toen maar al te weinig aan het doel beantwoordde, namelijk den toekomstigen beheerscher naauwer te verbinden aan onderdanen, die trotsch waren op hunne verkregene vrijheden en regten, en voor wie Karel als landgenoot eene onbetwistbare sympathie heeft gekoesterd.

Reeds toen ontkiemde welligt de wraak in Filips hart. Die rijke en trotsche edelen, die welvarende burgers, waar hij slaven wilde zien, gelijk aan zijne spaansche onderdanen, waarvan, sedert de gelukkige regering van Ferdinand en Isabella, het getal (een noodwendig uitvloeisel van de daarop gevolgde vormen en maatregelen van bestuur) reeds met eenige millioenen was verminderd, terwijl hier te lande alles bloei en leven was; - die nijvere steden, die de magt van Frankrijk hadden wederstaan, en die wel *beden inwilligden*, maar geen *opgelegde schattingen* konden dulden, - dat alles moest hem tegen de borst stuiten! Geen wonder, hetgeen de geschiedenis ons berigt, dat gedurende dien ganschen togt niet een enkele maal een lach van tevredenheid zijn gelaat ontrimpelde! - Men ziet wij zijn regtvaardig, en verklaren Filips latere daden uit de gesteldheid van zijn hart en karakter.

Om tot Gallaits tafereel weder te keeren, twee hoofdpersonen trekken daar de aandacht. De een is de grijze vorst, voorgesteld op het oogenblik, dat door den spaanschen geschiedschrijver Strada

wordt aangegeven, wanneer hij, na de plegtige aanspraak des keizers vermeld te hebben, zegt: ‘Hij leide de hand op het hoofd van zijnen zoon, en bleef eenige oogenblikken onbewegelijk staan, de oogen vol tranen.’ - Een wereld van gedachten zweefde op dien stond voorbij het zielsoog van den keizer. - De andere is die knielende zoon zelf, van wiens afbeelding een belgisch verslaggever zoo juist aanmerkt: ‘Men herkent daar volkomen Filips II, aan het profil van zijn koud, onbewegelijk aangezigt, in nederige houding gebogen voor de knieën zijns vaders, - maar slechts het oogenblik afwachtend, om zich op te heffen en eindelijk die oppermagt meester te worden, waarvan hij een des te verschrikkelijker gebruik zou maken, omdat hij die sedert een aantal jaren met ongeduld had begeerd.’

Wij doen op deze woorden de beschrijving volgen, die de fransche schrijver de Viel-Castel, na een gemoedelijk onderzoek van vroeger onuitgegeven stukken omtrent de geschiedenis van Spanje, die in 1844 te Madrid voor het eerst het licht zagen, van Filips karakter gegeven heeft: ‘Het was, zegt hij, een verfoeijelijk vorst, die zoon van Karel V, en ik betwijfel of er ooit een meer volkomen type van een dwingeland heeft bestaan. Anderen zijn heftiger, geweldiger in hunne wreedheden geweest; maar juist die geweldigheid, die hetzij in den gloed der hartstogten, hetzij in de bedwelming der oppermagt haar oorsprong vond, is voor hen eene soort van verontschuldiging. Filips kende noch dien gloed, noch die bedwelming. Koud was hij, afgemeten, steeds zich zelven meester, ten minste genoegzaam om de aandoeningen in zijn binnenste te ontveinzen, en al zijne daden waren de slotsom van, dikwijls valsche, maar immer rijpelijk overwogene berekeningen. Onverbiddelijk in zijne wraaknemingen, wist hij die niettemin uit te stellen tot hij er gevolg aan kon geven zonder de belangen zijner staatkunde in de waagschaal te stellen. De onverdraagzaamheid in het godsdienstige, die hij voorzeker verder heeft gedreven, dan eenig ander vorst, en die hem zelfs somtijds zoo zeer scheen te beheerschen, dat hij zijne gewone kalmte, statigheid en geveinsdheid verloor, was bij hem volstrekt niet vereenigd met die zuiverheid van zeden, zonder welke zij noodwendig evenveel verachting als haat inboezemt; voor zich zelf geheel onderworpen aan de menschelijke zwakheden, zelfs de zoodanige, die de minst strenge moraal veroordeelt, gaf hij daardoor elk verstandig en nadenkend mensch het regt, om te twijfelen aan de opregtheid van de dweepzucht, die hem zonder mededoogen zooveel slagtoffers deed vermoorden.’

Wat dunkt u van dat portret? - Men ziet, de aureool, die men heden ten dage om dat hoofd tracht te doen schitteren, begint bij dat alles merkelijk van zijn glans te verliezen! - Het is thans tijd, dat wij den spaanschen vorst nagaan in zijne handelingen.

Onder hen, die met meer dan gewone belangstelling de plegtigheid bijwoonden, waarbij Karel V het gebied in handen van zijnen zoon overgaf, had men een jeugdig edelman kunnen opmerken, die een blik vol eerbied en weemoed op zijn vorst en weldoener gevestigd hield. Die zeven-en-twintigjarige edelman was Floris van Montmorency, baron van Montigny en van Leuze, onder welken tweeden naam (dien van Montigny) hij het meest bij het nageslacht is bekend gebleven. - Hij was, gelijk men weet, de

jongere broeder van Filips van Montmorency, graaf van Hoorne, die even als hij het slagtoffer eener verfoeijelijke staatkunde worden zou.

Het is meer dan overbodig, u te herinneren, welke de staatkunde was, die Filips II, terstond na zijne komst tot den troon, halstarrig volgde. Met aandrang beval hij de landvoogdes, de gouverneurs der provincien en de leden der geregtshoven aan, de strenge plakkaten, die reeds door zijnen vader ter bescherming van de Katholieke godsdienst waren uitgevaardigd, met alle magt te handhaven. Maar welhaast ontstond hier te lande eene spanning, die allengs van meer ernstigen aard werd, zoodat men voor het ergste te vreezen had, wanneer die bloedige voorschriften, aan welker toepassing onderscheidene van de gouverneurs zich onttrokken terwijl men geen regters meer vond om de straf uit te spreken, niet werden afgeschaft of ten minste aanmerkelijk gewijzigd.

In 1562, toen de uitbarsting van onlusten in Frankrijk voor de veiligheid en de rust der Nederlanden deed vreezen, terwijl te gelijker tijd de edelen, misnoegd over den magtigen invloed van Granvelle, door eene stelselmatige oppositie zijne verwijdering zochten te bewerken, werd Montigny voor de eerste maal door de landvoogdes naar Spanje gezonden, ten einde den koning met den toestand des lands bekend te maken, en hem de wenschen zijner onderdanen te doen kennen. - Hij werd door Filips oogenschijnlijk zeer goed ontvangen, doch kon niets dan halve beloften verwerven, onder andere, dat de koning in het volgend jaar zich in persoon van den staat van zaken hier te lande zou komen overtuigen, iets waarop men ook later, doch immer te vergeefs, heeft aangedrongen. Reeds toen had Montigny leeren inzien, wie de vorst was, met wien men te doen had. Dit bleek dan ook maar al te spoedig, toen aan geen der gedane beloften gevolg werd gegeven. Eene nieuwe zending werd aan Egmond opgedragen, om andermaal den koning tot eene verandering zijner staatkunde te bewegen; men kent de ongeschiktheid van den afgezant, en den ongelukkigen uitslag zijner onderhandeling. Onwrikbaar ging Filips, steeds welwillendheid huichelende en ijdele beloften schenkende, op den ingeslagen weg voort. - Evenzeer gedreven door trouw en gehoorzaamheid aan hunnen koning, als door waarachtige belangstelling in het heil des lands, vereenigden zich de voornaamste hoofden van den nederlandschen adel, en het bekende smeekschrift werd aan Margareta overhandigd.

De landvoogdes kon zich het gewigt van deze gebeurtenis niet ontveinzen. Inderdaad was de stap, door zooveel personen van invloed gedaan, van het uiterste gewigt; aan den eenen kant getuigde hij voor hunne trouw en gehoorzaamheid aan den koning, aan de andere zijde was hij een niet minder ernstig protest tegen zijne staatkunde. Na lang beraad werd er besloten het smeekschrift aan te nemen, en een der voornaamste edelen naar Spanje te zenden, om het bij Filips te ondersteunen.

De hertogin van Parma hield te vergeefs bij Egmond aan, om zich met deze nieuwe zending te belasten. Wij hebben hier de ware oorzaken zijner weigering niet na te gaan. Daarop wendde men zich tot den markgraaf van Bergen, die zich, hoezeer met grooten tegenzin, bereid verklaarde, doch onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat Montigny hem vergezellen zou. Ook deze stemde eerst na lange aarzeling er in toe, de gevaarlijke zending op zich te nemen.

Die aarzeling bij twee der voornaamste edelen, beide met gunsten en waardigheden door Filips beschonken, beide de vertegenwoordigers van zijn gezag hier te lande, de een als gouverneur van Doornik en het Doorniksche, de andere als gouverneur van Henegouwen, beide goed en opregt Katholiek, - die aarzeling is alleropmerkelijkst. - Zij moesten reeds een diepen blik hebben geslagen in het gemoed van den koning, tot wien zij werden afgezonden, of men zou aan een schier bovennatuurlijk voorgevoel moeten denken.

Gelijk men weet werd de markgraaf van Bergen den dag, vóór dat hij zich met Montigny op reis zou begeven, in het park te Brussel door een kaatsbal aan het been gewond. Niet zonder tegenzin besloot zijn reisgenoot alleen te vertrekken; hij verliet Brussel den 29sten Mei 1566, vernam te Parijs des Konings hevig misnoegen over het smeekschrift der edelen, zette niettemin de reize voort en kwam den 17^{den} Junij te Madrid aan. Bergen volgde hem den 1sten Julij, werd in Frankrijk ziek en stond in beraad op zijne schreden terug te keeren; maar de koning, die met groote vreugd de tijding van de komst der beide edelen vernomen had, deed hem niet slechts door Montigny tot het voortzetten van zijnen togt aansporen, maar schreef hem eigenhandig in de meest vleijende bewoordingen, om hem daartoe over te halen. - Weldra kwam hij dan ook in Spanje aan, dat hij evenmin als zijn vriend weder zou verlaten.

Ik heb mij, bij het verhaal van hetgeen tot deze noodlottige zending aanleiding gaf, noodwendig moeten bekorten. De mij gegunde tijdsruimte gedoogde niet, meer te geven dan een slechts oppervlakkig overzigt. Maar met aandrang raad ik u aan: leest op nieuw de bladzijden, ons in den laatsten tijd door gemoedelijke geschiedvorschers geschonken; leest naast het eenvoudig verhaal van den te veel miskenden Nederlander Wagenaar, wat de Belgen Willems en Gachard en de Franschman de Viel-Castel hebben opgeteekend, en vergast u dan, zoo gij lust gevoelt, op de voorstellingen van een van der Horst, Nouhuys, Alberdingk Thym, *è tutti quanti*.

Dat het Filips ernst ware geweest de belangen van Nederland tot een onderwerp van naauwgezette overweging te maken! Men had voorzeker de verdediging van die belangen aan geen bekwamer en gemoedelijker mannen kunnen toevertrouwen, dan aan het edele tweetal, dat wij het verderf te gemoet zagen gaan. Maar wel verre, dat hij zich over de komst der beide afgezanten om den wille van zijne nederlandsche gewesten had verheugd, had zijne vreugde geheel andere oorzaken, die in de binnenste schuilhoeken van dat moeijelijk te ontraadselen hart verborgen lagen. Beide edellieden stonden reeds sedert eenige jaren bij den vorst ongunstig aangeteekend. Na Montigny's terugkomst uit Spanje in 1562 had hij, voor zoo ver met zijne getrouwheid in 's konings dienst bestaanbaar was, zich meer en meer aan Oranje, Egmond, Hoorne, en Bergen aangesloten; niettemin behoorde geen van beiden tot hen, die der landvoogdes het smeekschrift aanboden. Desniettegenstaande had zoowel deze, als Granvelle, verstoord over de aanhoudende en standvastige oppositie, die hij ondervond, hen op de ongunstigste wijze bij den koning afgeschilderd. Deze beschouwde hen als de voornaamste bewerkers van de moeijelijkheden die zijne regering belemmerden; hij hield hen verdacht wat hun geloof betreft, en

zulks geheel ten onregte, getuige wat Montigny ten tijde van de troebelen van Doornik had gedaan, waaromtrent zelfs een geheim agent van Filips den koning een allergunstigst verslag gaf, getuige de naïve verklaring in den brief, door Montigny den 26sten Mei 1567 aan Hoorne geschreven, die ons in de *Mengelingen* van Willems is bewaard, en waarin hij, van het raadselachtig afsterven van den markgraaf van Bergen sprekende, zegt: ‘Hij heeft al de sacramenten der kerk ontvangen, en ik verzeker u, dat hij het schoonste en *meest Katholieke* uiteinde heeft gehad, dat mogelijk is, iets wat voorzeker geheel in overeenstemming was met zijn goed en deugdzaam leven.’ Men late niet onopgemerkt, dat Montigny die woorden aan zijnen broeder schreef, tegenover wien veinzerij of leugen te dezen opzigte wel niet denkbaar kunnen wezen.

De voornaamste oorzaak, die den toorn van Filips tegen zijne nederlandsche onderdanen gaande maakte, was de Protestantsche rigting, die hier meer en meer veld begon te winnen; die rigting, geheel in overeenstemming met den geest van onafhankelijkheid, die de bewoners van deze bloeijende gewesten onderscheidde, moest met alle magt worden bedwongen. Wanneer wij intusschen bij de spanning en in de daarop gevolgde onlusten, die den vrijheidsoorlog deden ontstaan, voornamelijk en in de eerste plaats Katholieken als handelend zien optreden, Katholieken, die elke gelegenheid aangrijpen, om van hunne trouw aan de godsdienst der vaderen te doen blijken, dan kunnen wij dit verschijnsel onmogelijk onopgemerkt laten. Montigny zelf had, gelijk wij met een woord herinnerden, als gouverneur van Doornik een bijna te ver gedreven ijver betoond voor de handhaving van de Katholieke godsdienst. Terwijl reeds sommige zijner ambtgenooten aarzelden, binnen de grenzen van hun gebied de strenge plakkaten tegen de ketters ten uitvoer te brengen, had hij, zelfs met eene soort van geestdrift, de zoodanigen, die hem in handen vielen, ter straf verwezen. De latere gebeurtenissen bragten daarin eene natuurlijke wijziging, en thans stond hij, de Katholieke edelman, voor zijnen koning, om hem, uit naam van degenen die hem gezonden hadden, *deze* maatregelen als dringend noodzakelijk voor oogen te houden:

Afschaffing der inquisitie, verzachting der plakkaten tegen de ketters, uitbreiding van de magt van den Raad van State, de bijeenroeping der Algemeene Staten, en eindelijk op nieuw de komst van den koning zelven te Brussel.

Van den dag af, waarop Montigny te Madrid was aangekomen, begint van de zijde van Filips een stelsel van veinzerij en huichelarij in werking te treden, dat ons, nu wij het geheel kunnen nagaan, met meer dan afkeer, met afgrijzen vervult. Den dag na zijne aankomst werd Montigny bij den koning ten gehoore toegelaten, en vond toen en later een zoo vleijend onthaal, dat hij aan de landvoogdes schreef: ‘Je puis assurer votre Autorité, que je trouve à S.M. toute la bonne affection, amour et volonté, tant vers notre pays que vers tous les sujets et bons serviteurs de delà, qu'un prince doit et peut avoir envers ses sujets, et de ma part je ne me saurais assez louer de la faveur bonne et bénigne audience qu'il me donne toutes les fois que je la demande, ou lui parle de ses affaires.’

Ik betreur het, dat de mij gestelde grenzen mij dwingen, in het algemeen

slechts de feiten te vermelden, zonder ze alle met de bewijzen te kunnen staven, die de archieven in overvloed aan de hand geven. Ik ga al de bedriegelijke vleijerijen en beloften des konings met stilzwijgen voorbij. Inmiddels was de markgraaf van Bergen te Madrid aangekomen, en kort daarop brak de ongelukkige en hoezeer ook te verklaren niet minder te laken beeldstormerij uit. Toen men zag, dat met al de onderhandelingen niets werd gewonnen, was hier het ongeduld tot woede gestegen. De beide afgezanten vernamen met de innigste smart de tijding van hetgeen er was gebeurd, betuigden in hooge mate hunne verontwaardiging aan den koning en zijne ministers, aan de hertogin van Parma, en niet minder aan hunne vertrouwdste vrienden. Montigny schreef te dezer zake aan Oranje, om hem zijne verwondering te betuigen, dat zooveel magtige edelen niet in staat waren geweest, dit vandalisme te verhinderen, ‘dat, - schreef hij, - door een hoop gemeen volk was verrigt. Voorzeker, - voegde hij er bij, - wij hadden nooit gedacht dat zulke zaken konden gebeuren, en zulks zooveel te minder terwijl *wij* hier waren uit uwen naam; gij kunt begrijpen in welke verlegenheid wij ons te dezer zake bevinden.’

Alles wat zij deden om den toorn des konings af te wenden, was te vergeefs. Met aandrang smeekten zij hem, met gematigdheid te werk te gaan; zij raadden hem aan, Ruy Gomez de Silva, prins van Eboli, die hier te lande bij alle klassen van burgers wèl gezien was, herwaarts te zenden, daar hij zonder moeite de onlusten zou bedwingen. Alles was voor niet, en het lot der Nederlanden werd aan den hertog van Alva in handen gegeven.

Toen de zaken dezen loop hadden genomen, zagen de beide onderhandelaars in, dat een langer verblijf te Madrid nutteloos was. Zij verzochten, naar de Nederlanden terug te mogen keeren, waar bovendien hunne aanwezigheid nuttig kon zijn voor de belangen des konings. Maar reeds was hun lot besloten. Gran veile had in vertrouwelijke brieven den koning aangespoord, hen in Spanje te houden en over hunne briefwisseling te waken, en Filips, hoezeer nog niet regtstreeks hun verzoek met eene weigering beantwoordende, gaf niettemin zijn verlangen te kennen, dat zij vooreerst te Madrid zouden blijven. Al spoedig zagen zij in dat hunne vrijheid gevaar liep; zij schreven aan de landvoogdes, om hare tusschenkomst te verzoeken, op grond dat het alleen op hare verzekeringen en beloften, en als het ware gedwongen was geweest dat zij den togt naar Spanje hadden aanvaard.

Inderdaad scheen Margareta aan hunne aanzoeken en aan die van hunne verwanten en vrienden gehoor te geven. In hare officiële, in het fransch geschreven briefwisseling drong zij er bij haren broeder herhaaldelijk op aan, dat de beide edelen naar Brussel mogten terugkeeren; maar, als eene waardige zuster van zulk een koning, schreef zij in hare vertrouwelijke, in het italiaansch geschrevene briefwisseling juist het tegendeel, en versterkte zij Filips in zijne ontwerpen.

Inmiddels werd de markgraaf van Bergen gevaarlijk ziek. Men kan het niet bewijzen, maar alles leidt er toe te gelooven, dat men hier aan vergif te denken heeft. De bovenvermelde brief van Montigny geeft insgelijks eenigen grond aan dit vermoeden. De terugkeer naar het vaderland scheen het eenig middel van behoud. Montigny begaf zich naar het Escuriaal om dien terug-

keer voor zijnen vriend te verzoeken. Hetgeen daarop door Filips aan den prins van Eboli werd gelast is een meesterstuk van verfijnde wreedheid en kunstige veinzerij. Hij moest den markgraaf gaan bezoeken, zich vergewissen omtrent zijnen toestand, en - indien hij te ziek was, om zich op reis te begeven, hem zeggen dat de koning hem verlof gaf om Spanje te verlaten, maar als er hoop op herstel bestond, hem alleen in het algemeen te kennen geven, dat de koning zijn verzoek in overweging zou nemen.

Vier dagen later stierf de markgraaf. Geheel in overeenstemming met eene aan Ruy Gomez gegevene instructie, waarin Filips gezegd had: ‘Als de markgraaf sterft, zal het goed zijn, dat wij openlijk onze droefheid betoonen, en doen blijken, dat wij de Nederlandsche edelen *nog meer na hunnen dood, dan bij hun leven vereeren*,’ - geheel in harmonie met dien bitteren spot en dat sluw overleg, beval hij den overledene schitterende eer te bewijzen, maar - reeds was een koerier naar de landvoogdes op weg, die haar het bevel bragt, zich van Bergen-op-Zoom en de andere bezittingen van den markgraaf meester te maken, welken last zij, zonder zelfs de markgravin van den dood van haren gemaal kennis te geven, onmiddellijk volvoerde.

Wat dunkt u, na dat alles, van de glorie, die men in onze dagen, hier te lande, om het hoofd van den spaanschen vorst tracht te doen schitteren? Het was intusschen nog slechts het vóórspel van hetgeen volgen zou. Terstond na Bergen's dood werd Montigny onder het strengste toezigt gesteld, en naauwelijks was den 19^{den} September 1567 de koerier van den hertog van Alva, die de tijding van de gevangenneming der graven van Egmond en Hoorne bragt, op het Escuriaal aangekomen, of nog denzelfden nacht werd Montigny, geheel onbekend met het lot dat zijnen broeder getroffen had, zelf in hechtenis genomen en in het kasteel van Segovia in bewaring gesteld.

Dit was het begin van eene reeks van folteringen, die wij onmogelijk in alle bijzonderheden kunnen vermelden. Ik zal trachten in hetgeen volgen zal zoo volledig mogelijk datgene mede te deelen, wat over deze treurige zaak het juiste licht kan werpen. Ofschoon men reeds besloten had, Montigny, zoo het heette, geregtelijk te vervolgen, zoo had men nog niets bepaalds omtrent de proces-orde vastgesteld. Ééne zwarigheid van gewigt deed zich voor, namelijk, dat hij, als ridder van het Gulden Vlies, volgens de statuten dier orde, alleen voor hare leden, waarvan de koning het hoofd was, teregt kon staan. Gelijk voor alles, was ook voor dit bezwaar raad te vinden. De hertog van Alva, die inmiddels alvermogend was geworden en zelfs de landvoogdes niet meer behoefde te ontzien, drong er in zijne brieven aan Filips in de eerste plaats op aan, dat men bij de benoeming der regters, die omtrent het lot van Montigny zouden beslissen, op zijne waardigheid als ridder der orde van het Gulden Vlies geen acht zou slaan. - Daar hij voor zich voornemens was, ten aanzien van Egmond en Hoorne dezelfde willekeur te bezigen, vreesde hij, dat wanneer men met Montigny den wettigen weg volgde, dit een gevaarlijk antecedent vormen zou. - Daar hij echter gedrongen was te erkennen, dat de misdaad van verraad onder het regtsgebied van de leden dier orde behoorde, gaf hij voor, dat de misdaad van *gekwetste*

Majesteit buiten dat regtsgebied viel, omdat de stichter der orde, de hertog van Bourgondie, als zelf geen koninklijken rang bezittende, omtrent dat misdrijf bij de instelling der orde geen voorziening had kunnen nemen. Voorts schreef de hertog aan den koning, dat hij bezig was het proces van Montigny te Brussel te doen instrueren, en dat hij aan Zijne Majesteit welhaast alle bezwaren en bewijzen tegen den beschuldigde en een ontwerp van verhoor zou toezenden. Eigenhandig antwoordde Filips hierop, dat het hem zeer aangenaam zou zijn, de toegezegde stukken te ontvangen, *aangezien*, zoo voegde hij er bij, *wij in deze zaak eigenlijk geheel in het duistere rondtasten*.

Intusschen bleef Montigny geheel onbekend met de redenen zijner inhechtenisneming en niet minder met hetgeen men omtrent hem vóórhad. Vergeefs schreef hij, van zijne onschuld overtuigd, aan den prins van Eboli, Filips gunsteling, aan den hertog van Feria, aan den bisschop van Cuença, biechtvader des konings, en eindelijk aan de landvoogdes. Zelfs deze laatste, gesteld dat zij hem gunstig gezind ware geweest, was onvermogend iets voor hem uit te werken; reeds had zij, inziende dat de hertog van Alva de eenige ware lasthebber des konings was, er, onder ernstig beklag, op aangedrongen, dat zij van het bewind mogt worden ontslagen; Filips en Alva beslisten naar willekeur omtrent het leven, de vrijheid en de bezittingen der Nederlanders.

Ik mag niet nalaten eene belangwekkende episode uit deze treffende geschiedenis met een woord te vermelden. Tien maanden zuchtte Montigny in den kerker, toen hij, maar al te wèl inziende, dat hij van Filips het ergste te duchten had, in wanhoop het voornemen opvatte, om eene ontvlugting te beproeven. Het wèl beraamde plan zou ongetwijfeld gelukt zijn, indien niet een noodlottig toeval alles had doen ontdekken. Met ijver ondersteund door eenige van zijne dienaren, die de vrijheid hadden behouden, had hij zich vijlen en touwen ladders weten te verschaffen. Op geringen afstand van Segovia zouden paarden gereed staan voor hem, zijn hofmeester en zijn secretaris. Een Pool, die aan hem was toegedaan, was reeds vooruit op weg, en wachtte hem te Ernani, vanwaar men gemakkelijk de fransche grenzen kon bereiken. Een van de spaansche soldaten, die de gevangenis bewaakten, was voor hem gewonnen; door dezen werden zijne brieven aan zijne dienaren bezorgd, en hij ontving de antwoorden in het voor hem bestemde brood. Ongelukkig viel, twee of drie dagen vóór den dag, die voor de uitvoering van het plan was vastgesteld, een der brooden den bevelhebber van de wacht in handen, zoo het schijnt (ten minste, dit wordt ons door van Meteren berigt) ten gevolge van eene onvergefelijke nalatigheid van den hofmeester. In dat noodlottige brood vond men het geheele plan van ontvlugting in al zijne bijzonderheden uiteengezet. De licentiaat Salazar, raadsheer des konings, wien wij in den loop van dit treurig en schandelijk regtsgeding straks weder ontmoeten, begaf zich naar Segovia, om allen, die in deze zaak betrokken waren, te verhooren. Op bepaalden last van Filips werden de hofmeester, de secretaris en de kamerdienaar van Montigny, alsmede de straks vermelde Pool en al de Spanjaarden, die zich met het plan hadden ingelaten, ter dood veroordeeld. De billijkheid eischt, dat wij vermelden, dat alleen

aan den soldaat der wacht het doodvonnis werkelijk werd voltrokken. De dienaren van Montigny werden, na eenigen tijd in hechtenis te hebben gezeten, op de voorspraak van de prinses van Portugal, zuster des konings, naar Vlaanderen overgebragt.

Eindelijk had de hertog van Alva de manier van procederen vastgesteld, welke men met den ongelukkigen Montigny volgen zou; er werd besloten, dat hij in Nederland zou worden gevonnisd, maar niettemin in Spanje in hechtenis zou blijven, alwaar hij uit naarn van den Raad van Beroerten zou worden ondervraagd. De procureur-generaal van dien raad bood den hertog, als voorzitter, een requisitoir aan, waarin hij zich alle moeite had gegeven, alles bijeen te zamelen, wat slechts tegen Montigny kon worden ingebragt, maar dat voldingend bewijst, in welke verlegenheid hij zich had bevonden, iets wezenlijks tegen den beschuldigde aan te voeren. Het was inderdaad nog vrij wat moeijelijker de gevangenneming van Montigny, dan die van Egmond en Hoorne, te regtvaardigen, daargelaten nog de wijze, waarop zij had plaats gehad. Hij had de Nederlanden verlaten vóór de oproerige bewegingen van Augustus 1566; hij had die bovendien ten hoogste afgekeurd; hij had dus ook geen deel genomen aan de bijeenkomst te Dendermonde, die in October van hetzelfde jaar plaats had; hij had voor de ketters geen noemenswaardige toegevendheid gebruikt; herhaaldelijk had hij de verzekering gegeven van zijne trouw aan den koning en aan de Katholieke godsdienst; in den meermalen aangehaalden brief aan zijnen broeder laakt hij onbewimpeld het gedrag van Brederode en het vertrek van Oranje, wenscht Hoorne geluk, dat hij hem de verzekering had gegeven, dat niets hem van godsdienst zou doen veranderen, en omtrent zichzelven verklaart hij:

‘Wat mijne terugkomst betreft, de koning heeft mij gezegd, dat hij er over denken zal; zoodat ik daaromtrent nog weinig hoop heb. Nu ik eenmaal hier ben, - laat hij er op volgen - moet ik van den nood eene deugd maken, en ik ben besloten alles geduldig af te wachten; want wat er ook gebeuren moge, nooit zal ik mijnen vijanden deze voldoening schenken, dat ik iets zou doen, waaromtrent mijn meester met regt gevoelig zou kunnen zijn.’ Roerend is hetgeen hij er op volgen laat: ‘Ik bid u, gedurende mijne afwezigheid, zorg te dragen voor mijne vrouw en voor alles wat mij betreft. Onder datgene wat ik het vurigst wensch behoort, dat ik *één enkelen* dag bij u mogt wezen, al moest ik terugkeeren zonder mijne vrouw of wien ook aanschouwd te hebben. - Dit zal gebeuren, wanneer het God zal behagen, wien ik dankzeg voor mijnen welstand, want sedert lang is mijne gezondheid niet zoo goed geweest als tegenwoordig.’

De gemalin van Montigny had zich, na zijne inhechtenisneming, niet slechts herhaalde malen tot Alva, maar ook tot den koning gewend, om zijne invrijheidstelling af te smeeken. Niet minder treffend zijn de woorden, die zij aan Filips rigtte: ‘Hoezeer overtuigd, - zoo schreef zij - dat de heer van Montigny niet schuldig is aan hetgeen men hem te laste legt, werp ik mij aan de voeten van Uwe Majesteit, geheel verteerd van rouw en tranen, en smeek U, in naam van de vroeger door hem bewezen diensten, in naam van mijzelve, die, nog zoo jeugdig

van jaren, slechts vier maanden het bijzijn van mijnen echtgenoot mogt smaken, in naam van het lijden van onzen Heer Jezus Christus, dat Uwe Majesteit hem de misslagen gelieve te vergeven, die hij mogt hebben begaan.'

Dat roerende smeekschrift had, evenmin als de pogingen die de gravinnen van Egmond en Hoorne voor hare echtgenooten hadden in het werk gesteld, eenig gevolg. Alles stuitte af op het steenen hart van den tijger, die er niet voor heeft teruggedeinsd, zijn leven met kindermoord te bezoedelen!

Het requisitoir van den procureur-generaal, waarvan (behalve eenige in het spaansch geschreven getuigenissen) ik eene fransche vertaling heb voor mij gehad, kwam in hoofdzaak hierop neder:

- 'Dat Montigny met zijnen broeder, den graaf van Hoorne, met den prins van Oranje, met den graaf van Egmond, met den markgraaf van Bergen en andere voorname nederlandsche heeren zich heeft vereenigd, om, onder een zwaren eed, zamen te spannen tegen den kardinaal van Granvelle, ten einde zijn gezag te fnuiken, hem geweld aan te doen, of hem ten minste de Nederlanden te doen verlaten, en zich zoo doende meester van het opperbewind te maken; waardoor (- zoo vervolgt de procureur-generaal met eene voor ons moeijelijk te begrijpen logica -) gezegde Montigny en de overige heeren de misdaad van *gekwetste Majesteit* hebben begaan, zelfs wanneer die pogingen geen anderen uitslag mogten hebben gehad, dan de aftreding van dien bekwamen en verdienstelijken minister te bewerken, en zoo doende Zijne Majesteit van zijne diensten te berooven.

- Dat zij voorts hebben zamengespannen om de voornaamste raden van bestuur in hun aan zien te krenken en aan den Raad van State de behandeling van het regts- en finantiewezen te trekken en in het algemeen de kennisneming van de zaken van bewind, en zoodoende die ligchamen in minachting te brengen, iets wat klaarblijkelijk de strekking had van rebellie, en dit zoo veel te meer, daar men te gelijkertijd goede ambtenaren afzette, om er slechte voor in de plaats te stellen.

- Dat zij het volk, hetwelk reeds zeer opgewonden was ten gevolge van hunne berispelijke woorden en handelingen, nog meer hadden opgezet, door te verspreiden, dat Zijne Majesteit in dit land de spaansche inquisitie wilde invoeren, en (let wel!) dat, toen de koning aan de hertogin van Parma den brief van 17 October 1565 had geschreven, waarin de strenge handhaving der inquisitie en de tenuitvoerlegging der plakkaten werd bevolen, Montigny den 11^{den} Maart 1566 onder anderen aan Alonzo van Loo, secretaris van den graaf van Hoorne, had geschreven, dat de geheele wereld zich meer en meer verontwaardigde over dit besluit van Zijne Majesteit.

- Dat door deze en dergelijke uitlatingen, door hem en de zijnen verder verspreid, het volk, dat reeds sints lang door de dienaren en agenten der edelen was opgezet, begonnen was van alle zijden op te staan.

- Dat de edelen zoo ver waren gegaan van te verklaren, dat zij noch de magt, noch den wil hadden, de bedoelde plakkaten strengelijk uit te voeren, of de inquisitie te helpen toepassen, en dat Montigny op een trotschen en driftigen toon zou gezegd hebben, dat hij er niet toe zou bijdragen om 60,000 menschen te helpen verbranden.

- Dat vervolgens, (- en deze beschuldiging is geheel uit de lucht gegrepen en wordt zonder eenig bewijs of getuige aangevoerd -) toen de prins van Oranje in Maart 1566 de bekende zamenkomst te Breda hield, ook Montigny daar is verschenen, en dat men er besloten heeft, de wapenen tegen Zijne Majesteit op te vatten, ingevalle deze er niet in toestemde om de inquisitie en de plakkaten in te trekken, of ten minste in zoo ver te wijzigen, dat de vrijheid van godsdienst hier te lande was gewaarborgd; dat men te dien einde had besloten, in Duitschland 4000 ruiters en 4 regementen infanterie in gereedheid te houden, welk besluit later in de bijeenkomst van St. Truijen bepaaldelijk zou zijn vastgesteld.'-

- Voorts werd Montigny in dit uitvoerige stuk beschuldigd, te Doornik de ketters klaarblijkelijk te hebben begunstigd, met de geestelijken en de godsdienst te hebben gespot, tot aan tafel toe, en toen men hem te kennen had gegeven dat overal de prediking der Hervormden voortgang begon te maken, gezegd te hebben: 'Wilt gij de prediking verhinderen? Neen, neen! ik verklaar u, dat er 40 of 50,000 man gereed staan om haar te beschermen.'

Ten gevolge van dit alles doet de procureur-generaal het voorkomen, dat eigenlijk Montigny voor al de onlusten verantwoordelijk moet worden gesteld. Voorts beschuldigt hij hem, in Parijs zijnde, gezegd te hebben, dat de nederlandsche edelen wel in staat zouden zijn een aanzienlijk getal ruiterij te zenden, om den connetable van Montmorency tegen den hertog van Guise bij te staan en in tijd van nood op eene gelijke dienstbetooning rekenden; dat hij te Madrid zoowel in den raad als in tegenwoordigheid des konings had verklaard, dat geen der edelen de wapenen zou opvatten tegen de opstandelingen, wanneer de koning niet aan de geuite wenschen gehoor gaf; dat hij eindelijk den heer van Barlaimont - en deze laatste beschuldiging berust op eene getuigenis van Barlaimont zelf, die tegenover de edelen eene meer dan dubbelzinnige rol heeft gespeeld, - in zijn eigen huis onder bedreigingen had zoeken over te halen om zich bij de verbonden edelen te voegen.

Ik heb zoo kort mogelijk den inhoud van het uitvoerige stuk medegedeeld, hetwelk met deze natuurlijke conclusie eindigt:

'Op grond waarvan de procureur-generaal concludeert en voorstelt, dat gezegde heer van Montigny van al zijne betrekkingen en waardigheden zal worden ontzet en met den dood gestraft, onder verbeurdverklaring van al zijne bezittingen, van welken aard zij ook zijn mogen, en voorts veroordeeld tot zoodanige andere straffen als Zijne Excellentie de hertog van Alva zal vermeenen te behooren.'

Ziedaar het meesterstuk, door een waardig dienaar van zulk een meester opgemaakt. Ik haast mij er bij te voegen, dat die procureur-generaal Jean du Bois heette, en hiermede zij zijn naam aan de verachting der nakomelingschap prijs gegeven.

Ik zie mij, door gebrek aan tijdsruimte, gedwongen, mij, hoe ongaarne ook, te bekorten, wat het vervolg dezer geschiedenis aangaat. Ik heb echter gemeend de beschuldigingen, die tegen Montigny werden ingebragt, met eenige meerdere uitvoerigheid te moeten mededeelen, omdat reeds door die mededeeling alleen zijne onschuld voor ieder

onbevooroordeelde, ja zelfs voor hem, die zich op het spaansche standpunt plaatst, in het helderst licht schittert. - Zelfs al waren al die beschuldigingen en bezwaren, hoe gezocht ook, volstrekt niet tegen te spreken of te ontkennen, dan blijft het nog onbegrijpelijk, hoe men daarop eene beschuldiging van gekwetste Majesteit kon gronden. Daarenboven was die beschuldiging gegrond, waarom dan de regelmatige weg niet bewandeld? En hoe kon dit alles den sluipmoord regtvaardigen, die dit ontzettende treurspel besluiten zou?

De hertog van Alva zond den 6^{den} November 1568 de acte van beschuldiging aan het crimineel geregtshof te Madrid, met verzoek, dat Montigny zou worden gehoord omtrent de daarin uiteengezette feiten, en uitgenoodigd, de personen aan te wijzen, die in zijnen naam zijne verdediging voor den Raad van Beroerten zouden voordragen. Dientengevolge begaf zich de licentiaat Salazar den 7^{den} Februarij 1569 (Montigny zat nu reeds bijna anderhalf jaar gevangen) naar Segovia, om den gevangene te verhooren. Eene fransche vertaling van het verbaal van dit verhoor is door mij geraadpleegd; het oorspronkelijke is (opmerkelijke bijzonderheid!) in 1844 *te Madrid* in het licht gegeven. De eenvoudige lezing van dit stuk, waarvan ik u gaarne den ganschen inhoud zou doen kennen, toont voldoende de waarde van de in de acte van beschuldiging vervatte bezwaren. Één punt kan ik niet nalaten mede te deelen. De straks vermelde aanklagt omtrent het spotten met de godsdienst, welke er in was opgenomen op de getuigenis van een voornaam geestelijke uit Doornik, die steeds gastvrij door Montigny was ontvangen en immer zijne vriendschap had gezocht, beantwoordde hij met de verklaring, dat al wat hieromtrent te zijnen huize was voorgevallen zich bepaalde tot algemeene aanmerkingen omtrent het losbandige leven en de eerzucht van sommige geestelijken. De edele Montigny, die zich van zulk een zwart verraad geen begrip kon vormen, betuigde zijn verwondering, dat iemand, die zijn gastvriend was geweest en zijne vriendschap had gezocht, op zulk eene wijze tegen hem kon getuigen. Wat ons betreft, wij verklaren ons de wraak van den bedoelden prelaat ten volle.

Eene week later, den 14^{den} Februarij, verscheen Montigny op nieuw voor den alcade Salazar, die hem de acte van beschuldiging voorlas en hem onder eede afvroeg, of hij nog iets bij zijne vroegere verklaringen had te voegen. Op zijn ontkennend antwoord werd hem afschrift van de acte verleend, ten einde hij zich binnen vijftig dagen wegens het daarin vervatte voor den hertog van Alva, zou verantwoorden; echter niet in persoon: - hij werd tevens verzocht een of meer gemagtigden te benoemen, die uit zijnen naam te Brussel bij het voeren der pleidooijen zouden optreden. - Gelijk reeds bij zijn eerste verhoor betwistte hij ook thans weder de bevoegdheid van de regtbank, waarvoor men hem teregt wilde doen staan; hij weigerde den hertog van Alva als regter te erkennen, daar hij in zijne hoedanigheid van ridder van het Gulden Vlies alleen den koning, het hoofd dier orde, als zijn regter had te beschouwen, en hij drong er op aan, niet te Brussel door gemagtigden, maar in Spanje in persoon door den koning te worden gehoord. Daar alles te vergeefs was ging hij er eindelijk toe over, zijne gemagtigden te benoemen en koos daartoe Pieter Ernst, graaf van Mansfelt, den

prins van Epinoy, den heer van Noircarmes, en eenige anderen, waaronder Antonie de Penin, een burger van Bethune. Deze laatste, een tweeënzeventigjarig grijsaard, na herhaalde malen zich bij geschrifte ten voordeele van Montigny tot den hertog van Alva te hebben gewend, nam, hoezeer (gelijk hij zich beklaagt) slechts ten halve daartoe in staat gesteld, de verdediging van den beschuldigde op zich en verzuimde niets wat dienen kon om zijne onschuld in het licht te stellen. - Het behoeft ons niet te bevreemden, dat alles te vergeefs was; ruim een jaar na Montignys tweede verhoor, en twee en een half jaar na zijne gevangenneming, sprak de hertog van Alva, buiten voorkennis van de meeste leden van den Raad van Beroerten, een vonnis uit, waarbij de beschuldigde werd veroordeeld, openlijk onthoofd te worden, terwijl al zijne goederen ten voordeele van den koning verbeurd werden verklaard.

Ik moet vele schandelijke bijzonderheden, dit regtsgeding betreffende, en die de onverbiddelijke historische kritiek aan het licht heeft gebragt, met stilzwijgen voorbijgaan. Het wordt tijd dat wij ons tot het verhaal van de bloedige ontknooping begeven.

Eene openlijke teregtstelling had van den beginne af aan niet in het plan van Filips gelegen. Hij begon reeds in te zien, dat met de openbare meening in Europa niet te spelen viel, op welke de teregtstelling van Egmond en Hoorne een allerongunstigsten indruk had gemaakt. Zijne ministers waren van oordeel, dat het voegzaamst zou zijn het slagtoffer vergif toe te dienen; maar hij zelf wilde, dat die dood op zulk eene geheime wijze zou plaats vinden, dat men te allen tijde aan een natuurlijk afsterven zou gelooven. Het historisch onderzoek heeft zijne berekeningen verijdeld. In eene vertrouwelijke aanschrijving, die, op zijn bepaalden last, aan den hertog van Alva werd gezonden, werden aldus de overwegingen uiteengezet, die tot zijn besluit en de wijze, waarop het zou worden uitgevoerd, hadden geleid:

‘Al de ministers (- zoo heet het daar -) waren het eens, dat het niet raadzaam was op nieuw met bloedvergieten te beginnen, en aanleiding te geven tot smartelijke en treurige gewaarwordingen, die ongetwijfeld niet slechts bij de verwanten en vrienden van Montigny, maar bij al de ingezetenen der Nederlanden zouden ontstaan, welker misnoegdheid nog des te sterker zou zijn geweest, omdat men, daar de beschuldigde zich in Spanje bevond, niet zou nalaten te beweren, dat alles ondergeschoven werk was, en dat hij was opgeofferd, zonder zich voor zijnen regter te kunnen verdedigen. De meerderheid achtte het raadzaam, hem vergiftigde spijzen of dranken toe te dienen, zoodat hij den tijd zou hebben, gedurende de daardoor ontstane ziekte (let wel!) *voor de belangen zijner ziel te zorgen;* maar Z.M. heeft geoordeeld, dat, als men dezen weg volgde, *het regt zijn loop niet hebben zou*, en dat het beter was in de gevangenis zelve hem de straf van verwurging te doen ondergaan, op eene zoo geheime wijze, dat niemand er ooit kennis van kon dragen, dan de in het geheim ingewijden, en men te allen tijde aan een natuurlijken dood gelooven zou. Nadat deze zaak aldus was vastgesteld, heeft Z.M., uit aanmerking, dat juist zijn huwelijk [met Anna van Oostenrijk] te Segovia zou plaats hebben, bevolen, dat gezegde Montigny vandaar naar het

kasteel van Simancas zou worden overgebragt.'

Wij onthouden ons van alle commentariën op deze mededeeling des konings, die bij de brieven aan Alva werd gevoegd. Ingevolge het beslotene, ontving de gouverneur van Simancas, don Eugenio de Peralta, *een verstandig man*, zoo luidt het in de oorspronkelijke stukken, *aan wien men eene dergelijke zaak kon toevertrouwen* [en wij voegen er bij: die het vertrouwen van zijnen waardigen meester ook geenszins beschaamde, neen! het zelfs overtrof], den 17^{den} Augustus schriftelijk bevel, om naar Segovia te vertrekken, zich den gevangene te doen overleveren, hem naar Simancas te voeren en aldaar streng te bewaken. Montigny werd, als een gemeen misdadiger, in een besloten wagen, onder het geleide van twee alguazils en vier busschieters, *en in ijzeren boeijen geklonken* [en dit was het, wat de goedertieren Filips niet bevolen had maar wat hij niettemin later ten volle goedkeurde], naar zijne nieuwe gevangenis overgebragt.

Nog eenige weken verliepen er, eer Filips (wat hem tot die aarzeling bewogen hebbe is moeijelijk te bepalen) er toe overging, om dit schrikkelijk drama te doen eindigen. Montigny intusschen, wien men sedert zijne komst te Simancas met eenige meerdere zachtheid en vrijgevigheid behandelde, verre van het lot te voorzien dat hem werd bereid, begon zich te vleijen dat de koning eindelijk gehoor zou geven aan de inspraken van het geweten en de menschelijkheid, en zulks zooveel te meer, daar Filips huwelijk met Anna van Oostenrijk, wier tusschenkomst, bij hare doorreize door de Nederlanden, door zijne verwanten en vrienden was ingeroepen, eene gereede aanleiding opleverde om hem genade te schenken en hem de vrijheid te hergeven. Bitter zou die laatste hoop worden teleurgesteld. Den 1sten October 1571, ruim vier jaren na zijne inhechtenisneming, ontving eindelijk de gouverneur van Simancas een koninklijk bevelschrift, waarin hem werd gelast, den gevangene ter beschikking te stellen van don Alonzo de Arellano, alcade van Valladolid, die met de uitvoering van het geheime vonnis was belast. Aan dezen was de door hem te volgen handelwijze tot in de geringste bijzonderheden voorgeschreven in eene instructie, die door doctor Velasco, een van de raadsheeren des konings, was opgesteld. Dit stuk bij zijn waren naam te noemen, daartoe zie ik mij niet in staat. Het is een zamenmengsel van bestudeerde wreedheid, fijne huichelarij en helsche sluwheid, zooals, naar ik hoop, niemand uwer ooit onder de oogen is gekomen. Het is te uitvoerig om het u in zijn geheel mede te deelen, en het is niet wel mogelijk u er een uittreksel van te geven. Genoeg zij het, dat het in al zijne bijzonderheden naauwkeurig werd gevolgd, waarvan eenige uit hetgeen ik thans ga mededeelen zullen blijken.

Nadat Montigny, ten gevolge van een op verraderlijke wijze, volgens de instructie, beraamd plan, door den gouverneur beschuldigd was, een ontwerp van ontvlugting te hebben gevormd, en dientengevolge beroofd was geworden van de weinige vrijheid, die hem nog was gelaten, begon eindelijk zijne gezondheid te lijden. Van die omstandigheid maakte men gebruik. De stadsgeneesheer van Simancas, welken men wel in het geheim diende te nemen, werd op het kasteel ontboden en verklaarde zich tot medewerking bereid.

Meermalen daags kwam hij den zoogenaamden zieke bezoeken, herhaaldelijk werden allerlei geneesmiddelen op het kasteel gebragt, en aldra bevlijtigde zich de geneesheer, bij zijne terugkomst in de stad, aan ieder die het slechts hooren wilde te verklaren, dat naar alle waarschijnlijkheid de edele heer van Montigny, die in eene zware koorts lag, den zevenden dag niet halen zou!

Toen alles dus behoorlijk was voorbereid, begaf zich de alcade, overeenkomstig de instructie, op Zaturdag den 14^{den} October 1571, nadat de duisternis gevallen was, naar het kasteel. Hij was vergezeld van een griffier en van *den persoon die de executie zou doen*, gelijk Velasco met zekeren beminnelijken schroom den beul noemde. Tusschen 9 en 10 uren des avonds traden zij de kamer van Montigny binnen, en de griffier las hem het door Alva gewezen vonnis voor.

Bij hetgeen thans volgt is er zulk een scherp contrast tusschen de engelreine ziel van den edelen man en het zwart verraad, waarvan hij het slagtoffer was, dat men moeite heeft tranen van innig medelijden en diepe verontwaardiging te bedwingen. De alcade verzekerde den gevangene, dat ‘de koning, hoezeer overtuigd van de regtvaardigheid van het door Alva geslagen vonnis, echter den hoogen rang van Montigny in aanmerking nemende en bovendien geneigd hem zijne goedertierenheid te bewijzen, besloten had de uitgesproken straf te verzachten en te bevelen, dat - de executie niet in het openbaar maar in het geheim zou plaats hebben. Zoo doende zou zijne eer niet worden bezoedeld en men zou algemeen gelooven dat hij aan eene ziekte was gestorven.’ De brave, in wiens edele ziel het denkbeeld van zulk eene helsche berekening niet kon opkomen, hoezeer in het eerste oogenblik diep getroffen, daar hij zich zulk eene ontknooping niet had voorgesteld, betuigde zijne erkentelijkheid voor de dusgenaamde, hem als eene genade afgeschilderde, verzachting van straf; hij verklaarde volkomen te vertrouwen op de loyauteit zijner regters, er alleen bijvoegende, dat zij te zijnen opzigte door de lasteringen zijner vijanden in dwaling moesten zijn gebragt. Vervolgens verzocht hij om den bijstand van een priester.

De eenige edele figuur in dit zamenweefsel van list en boosheid, de eenige Spanjaard, die ons met de menschheid verzoent, is de geestelijke, die Montigny in zijne laatste oogenblikken kwam bijstaan. Het was broeder Hernando del Castillo, wien men van Valladolid ontboden had. Blijkbaar tegen Montigny vooringenomen, wat zijne zuiverheid van geloof betreft, legt hij, na hem gehoord te hebben, eene schriftelijke verklaring af, die beiden in even hooge mate vereert, en die thans, na drie eeuwen, wrekend getuigt tegen den koning en zijne handlangers. Ik zal u zoo dadelijk, ten slotte van mijn verhaal, den hoofdzakelijken inhoud van dat merkwaardig stuk mededeelen.

Nadat broeder Hernando aan Montigny de biecht had afgenomen, besteedde deze den nacht van Zaturdag op Zondag en het begin van den volgenden nacht om zich ter dood voor te bereiden. Eindelijk, den 16^{den} October, te twee uren in den morgen, nadat hij gedurende geruimen tijd met innige vroomheid zijne ziel in de genade van den Allerhoogste had aanbevolen, volvoerde de beul, in het bijzijn van den alcade, den griffier en de verder in het geheim betrokken personen, den moord. De ongelukkige werd door middel van een ijzeren halsband gewurgd. Terstond

daarop vertrokken allen die er bij tegenwoordig waren geweest naar Valladolid, waar zij nog vóór het aanbreken van den dag aankwamen, als waren zij bevreesd dat de zon hen op het tooneel hunner misdaad verrassen zou!

Zoodra de dag was aangebroken, maakte de gouverneur het *afsterven* van Montigny bekend. Zijn lijk werd in het gewaad van de orde der Minderbroeders gehuld, opdat men zoo doende de teekenen der verwurging zou bedekken, en des avonds werd het naar de kerk gebragt. Bij het overgeven van het lijk aan den geestelijke, verklaarde de gouverneur, dat de heer van Montigny des morgens was *overleden;* het aangezigt van den afgestorvene werd ontbloot, de identiteit erkend, en het lijk vervolgens in de hoofdkapel ter aarde besteld.

Reeds denzelfden dag, die na het schrikwekkend tooneel, dat ik u heb trachten te schetsen, aanbrak, zond broeder Hernando een omstandig verslag van het voorgevallene aan doctor Velasco. Dat verslag, gelijk wij zeiden, vereert den geestelijke in hooge mate, en ik vertrouw dat het u genoegen zal doen, wanneer ik het ten slotte hier met eenige bekorting mededeel.

'De zaak, zoo schreef hij, is heden te twee uren in den morgen afgeloopen.... Toen ik mijn dienstwerk bij den veroordeelde aanving, hoorde hij mij met veel kalmte, gematigdheid en geduld aan, zoowel in zijne woorden als in zijne geheele houding, en hij is tot het einde toe dezelfde gebleven. Hij beklaagde zich zeer over den gouverneur, don Eugenio, die sedert eenigen tijd hem veel strenger had bewaakt, maar toen hij hoorde, dat dit op hooger last was geschied, heeft hij er terstond in berust.... Hij heeft zich ten slotte overtuigd, dat Zijne Majesteit hem genadig had behandeld, door de zaak dezen loop te doen nemen. Ik heb al den tijd, die van dat oogenblik tot des Zondags te twee uren is verloopen, gebruikt, om mij te verzekeren omtrent de gesteldheid van zijn geloof en zijne geschiktheid voor de groote reize, en ik ben voldaan, zeer voldaan geweest.... Hij heeft eigenhandig eene memorie opgesteld, die ik bij dezen brief voeg, en die mij moet dienen om alles te volvoeren, wat hij mij heeft opgedragen, als Zijne Majesteit mij daartoe wel de vergunning wil verleenen. Daar ik mij gewetenshalve verpligt achtte, het publiek in te lichten omtrent de schandelijke vermoedens, die men ten aanzien van zijne godsdienstige overtuiging koesterde, heeft hij mij de verklaring en de belijdenis ter hand gesteld, die gij insgelijks bij dezen brief gevoegd zult vinden, en ik heb niet gewild, dat *ik* dat stuk schrijven zou, omdat, indien soms Zijne Majesteit het noodig mogt achten, het openbaar te maken, men niet zou kunnen beweren, dat Montigny het in zieken toestand had *geteekend*, zonder het gelezen te hebben en zonder te weten wat het behelsde. - Wat de straks vermelde memorie betreft [in het voorbijgaan zij gezegd, dat het hem verboden was een testament te maken], deze is geschreven, als ware zij van iemand, die gewoon is te bedelen. Hij heeft zelf de opmerking gemaakt, dat, bij het vonnis dat hij te zijnen laste had, hij het regt niet bezat, over een enkelen reaal te beschikken; maar men heeft toch gemeend, hem de beschikkingen te kunnen laten maken, die ik u zal mededeelen. Hij heeft verlangd dat zijne kleederen, zijn linnengoed, zijn bed en andere kleinigheden onder zijne bedienden worden verdeeld. Wat zijn zilver betreft, waar-

van hij ook gesproken heeft, dit is zoo armzalig, dat de minste schildknaap het zich schamen zou. Zijne overige beschikkingen, die eenige aangegane verbindtenissen en gewone schulden betreffen, zijn van weinig beteekenis....

'Omtrent het gebeurde heerscht tot op dit oogenblik een diep stilzwijgen. Het eenige, wat men hoort zeggen, is, dat men den gouverneur streng berispt, die geacht wordt, door zijne harde behandeling het einde verhaast te hebben van een leven, dat reeds aan een zijden draad hing.....

'Wat de hoofdzaak betreft, de veroordeelde heeft zich zoo gedragen, dat wij allen, die hem overleven, hem omtrent dit punt mogen benijden. Gisteren te zeven uren is hij begonnen te biechten. Te tien uren heb ik de mis voor hem bediend, en heeft hij het laatste oliesel ontvangen. Bij beide deze plegtigheden heeft hij zulke doorslaande blijken gegeven van een goed Katholiek en een opregt Christen te zijn, als ik voor mij zelven zou wenschen. Hij heeft het overige van den dag en den ganschen nacht, die daarop volgde, in gebeden en boetedoeningen doorgebragt. Van uur tot uur zag men, hoe hij al losser werd van het leven, hoe het geduld en de onderwerping aan den wil van God en van den koning bij hem toenamen..... Hij heeft gezegd, dat God hem nimmer vergiffenis mogt schenken, indien hij schuldig was omtrent zijnen koning, maar dat hij vijanden had, die zich, gedurende zijne afwezigheid, zonder moeite op hem hadden kunnen wreken; en dat alles verklaarde hij zonder toorn, zonder eenig teeken van drift, even als of hij gesproken had van zaken, die een ander betroffen, terwijl hij een ieder vergiffenis schonk, veel moed betoonde, en alle blijken gaf van een waar Christen te zijn.

'Hij heeft mij eene kleine keten van fijn goud toevertrouwd, waaraan, behalve zijn zegelring, nog een gouden ring, en een andere, waarin een turkoois gevat is, hangen; den zegelring met de keten, om die aan zijne echtgenoote, het overige, om het aan zijne schoonmoeder te zenden, daar hij die kostbaarheden in de eerste dagen van zijn huwelijk van beide die vrouwen had ontvangen. Hij heeft mij ook aanbevolen, aan zijne gemalin te schrijven, hoe het God had behaagd, hem uit deze wereld weg te nemen in een tijd, waarin hij niet in de gelegenheid was, haar te dienen en te eeren; dat hij haar dat kleinood toezond, als eene gedachtenis, en omdat hij het altijd bij zich had gedragen; dat hij haar smeekte steeds gedachtig te zijn aan het bloed, waaruit zij was gesproten, even goed Katholiek te blijven, als hare voorouders, zich niet door de nieuwe meeningen te laten verleiden, maar te volharden in het geloof en de godsdienst der Roomsch-Katholieke kerk, die Keizer Karel V door zijne wetten altijd had verdedigd, en eindelijk altijd zoo getrouw te zijn in de dienst des konings, als hij op goede gronden van haar en hare moeder meende te mogen verwachten.

'Al de vermelde voorwerpen, - zoo besloot de geestelijke, - zijn in mijne handen, om er mede te handelen, zoo als Zijne Majesteit mij door u zal gelieven te gelasten, en in geval men mij magtigen wil om te schrijven, heb dan de goedheid mij het model van eenen brief te zenden, opdat ten volle overeenkomstig de bedoelingen van Zijne Majesteit worde gehandeld, en ik mij tevens moge kwijten van de verpligting, die ik omtrent dezen edelman heb op mij genomen, eene verpligting, die echter aan den wil des konings onderworpen blijft....

‘Deze brief is langer geworden dan ik gewenscht had, en ik vrees, dat ik uw geduld heb misbruikt, maar gij moet het niet aan *mij* wijten, want *gij* hebt gewild dat ik van dit smartelijk tooneel getuige zou zijn.’

Ziedaar het verslag van den edelen monnik. Na al de tooneelen van list, verraad en wreedheid, die ik had te schetsen, doet het ons hart goed, in de XVIe eeuw, in het midden van Spanje, tegenover Filips en zijne handlangers, op zulk eene wijze reeds de waarheid te zien zegevieren, toen het graf zich nog niet eens over het slagtoffer van willekeur, staatszucht en gewetensdwang gesloten had.

Mijne taak is ten einde. Beperkt, als ik was, door de grenzen eener voorlezing, ben ik misschien reeds te uitvoerig geweest, en toch heb ik te weinig gezegd. Niet te vergeefs, intusschen, heb ik, naar ik durf vertrouwen, op uwe sympathie gerekend, waar het den schoonen naam van Nederlander geldt, dien onze voorvaderen met eere hebben gedragen, en dien wij, door zoo veel lotwisselingen heen tot op den huidigen dag onbevlekt wisten te handhaven; waar het de beginselen geldt van den strijd, die met den schitterenden vrede van Munster eindigde, en die, al had het nederlandsche volk nooit iets anders verrigt, het voor immer eene eervolle plaats in de groote wereldgeschiedenis en in den loop der ontwikkeling van het westelijk Europa zou verzekeren. Niet te vergeefs heb ik, zoo ik hoop, getracht, uwe verontwaardiging op te wekken tegen den gekroonden moordenaar, en de zuiverste snaren uwer ziel te roeren, bij het herdenken aan den edelen man, wiens dood slechts het begin was van eene reeks van gruwelen, die dertien jaren later zouden worden bekroond met den sluipmoord, welke aan de stervende lippen van den eersten Willem de diepgevoelde woorden ontlokte: ‘Mon Dieu! Mon Dieu! Ayez pitié de moi et de mon pauvre peuple!’ Maar eene ernstige les ligt in dit alles opgesloten, nu wij, heden ten dage, dezelfde verschijnselen tot dezelfde uitkomsten zien leiden, nu wij in dezelfde tijdelijke overmagt de voorbode zien van eene schrikbarende ontwikkeling, die den tijdgenoot op bloed en tranen zal te staan komen, en waarvan het dankbaar nageslacht eenmaal de rijke vruchten zal plukken.

Doch laten wij de toekomst daar, om nog één blik te slaan op het verledene, in verband met het tegenwoordige, en vergunt mij deze voordragt te eindigen met de mededeeling van eenige regelen, die mij te midden van mijne historische beschouwingen onwillekeurig uit de pen zijn gevloeid, en die, naar ik innig hoop, weerklank zullen vinden in uwe harten:

[AAN DEN HEER J.A. ALBERDINGK THIJM.]

Vergeefs weêrklonken tachtig jaren
De krijgsklaroenen langs uw strand,
Die boden van uw' zege waren
O, vrijgevochten vaderland!
Vergeefsch die trotsche zegepralen,
Wier glorie op ons af mogt dalen,
Vergeefsch die worstling en dat leed;
Vergeefsch uw bloed, o duizendtallen!
Die, in den schoonsten strijd gevallen,
Europa's vrijheid worden deedt!

Het was voor onzen tijd verbleven,
Dat, Vadren! een ondankbre zoon
Uw heerlijk, uw standvastig streven
Vervolgen zou met smaad en hoon!
Hij dankt de ontwikkling, hem geschonken,
De gaven, die er in hem blonken,

Aan 't vrijheidkweekend Nederland;
En thans, onzinnig en verwaten,
Durft hij uw heilge zaak verlaten
En maakt uw eerenaam te schand!

Moest dan een basterd, eervergeten,
Den voorzaat in het aanschijn slaan,
En blijven wij, bij 't stout vermeten,
Als schuldig voor een regter staan?
Is dan de leus, die eens de vadren
Zich in het strijdperk deed vergadren,
Zich wijden aan ellende en leed,
Niet voor 't ontaarde nakroost heilig,
Niet voor de drieste schennis veilig,
Die 't bloed me in 't harte koken deed?

Wat wilt gij, met uw duister streven,
Den middeneeuwschen nacht ontleend?
Wenscht gij den tijd te doen herleven,
Toen bloed en tranen werd geweend?
Roof dán de Muze der Historie
Haar gouden stift, omstraald van glorie,
En dwing den Tijd terug te gaan;
Sloop wat een drietal eeuwen stichtten,
Doe (kunt gij 't!) alles voor u zwichten,
Wat eens de voorzaat heeft gedaan.

Ruk af die roemrijke eertrofeeën,
Op Spanjes magtig heir behaald,
Toen langs de Noord- en Zuider-zeeën
Der Geuzen krijgsvlag heeft gepraald.
Verniel het Delftsche lijkgesteente,
Verstoor het vorstelijk gebeente,
Vervloek der vadren heldenschaar,
Vergood Filips, roem moordenaren,
En kroon Balthazar Gerards haren
Met d'eerkrans van den martelaar!

Ruk af die vlag, wier vlekloos wappren
Tuigt van Oud-Neêrlands heldendeugd,
Geverwd in 't bloed van zooveel dappren,
Wier naam een drietal eeuwen heugt.
U zij dat doek, dat langs de baren
Den roem verkondt der heldenscharen,
Wier arm de zee heeft schoongevaagd,
Een doorn in 't oog, een heilloos teeken,
Dat u het aanschijn doet verbleeken,
Nu gij vergeefs om wrake vraagt.

Verniel de schoonste kunstgewrochten,
Op Neêrlands bodem voortgebragt,
Die immer kunstnaars scheppen mogten
Als offers aan het voorgeslacht:
Een ijdle waan heeft hen betooverd,
De leugen heeft hun ziel veroverd,
Die glorie was een dwaze schijn!
Zij moesten in vertwijfling vragen:
‘Wat *is* die glans van vroeger dagen?
Moest ik een *Nederlander* zijn!’

Verloochen, in uw dwaas bedoelen,

Het eervol Munstersch vreêverdrag,
Toen gansch Euroop een eind aan 't woelen
En rust, na jaren strijdens, zag.
Ontken, dat *toen* een glansrijk heden
De ellende en jamm'ren van 't verleden
Voor Nederland heeft weggevaagd,
En voor het félgeschokt Europe
Het morgenrood van heil en hope
In reinen glans is opgedaagd!

Verniel die trotsche handelsvloten,
De gansche wereld door vermaard,
Die, uit een klein begin ontsproten,
De driekleur toonden aan heel d'aard.
Wensch (zij het ook, helaas! te spade),
Dat Spanjes schitterende Armade
Ons klein gewest den doodsteek gaf,
En bid (van rein geloof aan 't branden!)
Den ondergang der Nederlanden
Van d'Opperheer des Hemels af!

Verniel het tal van dappre steden,
Getuigen van der vadren trouw,
Die Filips overmoed vertreden
En Alva's krijgsroem fnuiken zou.
Doof in *ons* onverbasterd harte
De erkentlijkheid voor Haarlems smarte,
Voor Alkmaars, Leydens zegepraal,
En doe ons, met u, nederknielen
Bij 't vloeken van der kett'ren zielen,
Ontrukt aan Spanjes moordend staal!

Gij *kunt* het niet, o, nietig wezen,
Die u een Nederlander heet,
Zoolang het nakroost nog kan *lezen*
Wat eens voor ons de voorzaat deed.
Spreek vrij de *taal*, die wij doen hooren,
Gij moogt in Holland zijn *geboren*,
Gij *zijt* geen Nederlander, *Gij!*
Zoolang, met innig zielsverrukken,
Mijn voet der vadren grond zal drukken,
Geen vrede tusschen U en Mij!

's Gravenhage, F e b r u a r i j 1 8 5 3 .
J. TIDEMAN.

Lexicon manuale, of:
Handwoordenboek voor den Tijdspiegel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz.* 225.)

ZONDE. - Bij het bewerken van ons Woordenboek is meermalen de onwillekeurige opmerking gemaakt, dat meer dan één woord in deze negentiende eeuw eene geheel andere beteekenis en kracht verkregen heeft dan in vorige tijdperken - en dat derhalve elk tijdvak zijne eigen nomenclatuur medebrengt. - Naar dien regel is de zonde, als een eerst levensbeginsel der menschheid, sedert Adams val (wij weten niet of de lezer en lezeres een *boven-* of *beneden-valdrijver* is) - van gedaante, gehalte en gelaat veranderd, en wij zouden ons niet gaarne veroordeeld zien om alle zonden van den leeftijd behoorlijk te inventariseren, te kadastreren, te registreren. - Het vreesselijk onheil is hier dat een groot, maar daarom nog geen *goed* deel onzer tijdgenooten, voor zonde houdt, wat een ander deel juist voor *geene* zonde houdt - ja zelfs dat men over de zeven hoofdzonden niet overeenstemt - daardoor wordt het begrip, helaas! - verwaterd - en vloeit weg, - 't is te bejammeren. - Zekerlijk, zullen *zekere* bedrijven, en statuten, en gedragslijnen, en zeer *voelbare* daden, welke b.v. aan den Dey van Tunis, aan de heeren Radetzky en consorten, aan sommige Jezuïeten en vorsten, als tamelijk geoorloofd en staatkundig onmisbaar voorkomen, ons eenvoudige christenmenschen als positief zondig toeschijnen. - Wij zullen hemelsbreed verschillen in onze theorie en praktijk van die der soliede woekeraars, der gepatenteerde bordeelhoudsters, der florissante tappers, en geoctroijeerde heeren veldmaarschalken, en hunne zonden zullen onder de kunstbewerkingen onzer eeuw de kleur der onschuld of van een geoorloofd gedrag aannemen. - Wij vragen onze waarde lezers om dadelijke hulp, om uit dezen chaos van al- en niet-zonde gered te worden - en verwachten hunne kantteekeningen. - Men zoude welligt tot de slotsom komen, dat alle standen en rangen van de maatschappij, van den voddenkrabber tot den presiderenden minister, van de grisette tot aan de markiezin, elk hunne *bijzondere*, integrerende zonden (ook deugden) hebben: de slagschaduwen, die het licht op het schilderstuk beter doen uitkomen - en dat we dus allen, hoofd voor hoofd, uit ons bijzonder groot of klein zondenfonds speculeren - en de markt doen stijgen of dalen. - Waarschijnlijk wordt de knoop het best doorgehakt, als we veiligheidshalve ons behelpen en geruststellen - o, 't is zoo zoet -! met het bewuste leerstuk der *erfzonde*, en hier, met uw verlof, den kerkvader Augustinus tot den universelen zondenbok maken - dan zijn we ten minste onder eene zoogenaamde Bijbelsch leerstellige *sauve-*

garde. - Als wij de zeven hoofd- en doodzonden en de gevolgen van dien, de zeventigmaal zeven zonden die er uit voortkomen, - reeds ab intestato, van vaders en moeders zijde (*vergelijk de eerste bladzijde uit Sterne's Tristram Shandy*) hebben overgenomen, geërfd, en deze algemeene erflating van moeder Eva's appelbeet dagteekent - dan zijn we - *geborgen!* - de groene kleur van het gras, en onze zondenkleur, is bewezen, - en wij hopen dat het leerstelsel, uit loutere barmhartigheid, de veilige middelen aanwijze, om weder met de onschuldige zonden-schuld - effene rekening te maken. - Bij velen in onzen tijd wil het erfelijk zondenschap en het erfelijk koning- of pairschap, - er niet meer in - als men echter de veiligheid en uitredding gevoelde, waarmede de overgeërfde zonde ons vis à vis de aarde en den hemel geruststelt en rehabiliteert - diep gevoelde, men zoude er toch weldra toe besluiten. - Eindelijk is er geen woord, ons bekend, 't geen met sommige werkwoorden op zulk eene *verbazende, ongehoorde, alle verwachting overtreffende* wijze wordt zamengekoppeld en zamengesmolten als de zonde - zoodat ons de hairen te berge rijzen - en de woorden in de keel blijven steken - b.v. zonden verkoopen - zonden aflossen - zonden per aflaat aflaten en afladen - zonden afwasschen - zonden vergoeden door - bedevaart en gelofte. - Als het ooit waarheid is - ‘practica est multiplex,’ - 't blijkt alzoo te zijn bij het groote leerstuk der oude - zonde!

ZOUT. - Wij zouden onzen lezers gaarne de vraag voorleggen, waar dit *ingredient* meest noodig is: in de keuken of in de letterkunde, in de spijzen of op het papier -? Als bederfwerend middel, moesten onze letterkundigen reeds op de schoolbanken der gymnasiën eenige mudden Attisch zout - inslaan, om later, waar de gedichten, de bijdragen, de verhandelingen - of de geheele boekdeelen aan het licht komen, niet in verlegenheid te geraken, en te waken dat de geregten òf al te flaauw en walgelijk worden, òf wel vierentwintig of zesendertig uren nadat ze uit den hersenoven kwamen, reeds beginnen te ruiken - te stinken - te bederven. - Immers de recensenten, de boekhandelaars, de boekuitventers, en de vrienden, de letterkundige bentgenooten kunnen den flaauwen kost niet zouten als het te laat is, en men reeds proefde en met een naar gezigt sprak -: ‘Bah! wat is dat voor een kost. -’ Wij wenschen dat voor den goeden smaak in het letterkundig levensbeginsel, in onze eeuw alom eenige depôts van Attisch zout voor onze baardelooze Muzenknapen mogen geopend worden, even zoo goed als van de Holloway-pillen, de likdoornpleisters, de Goldberger wonderkettingen, en de Revalenta Arabica.

Er is nos een ander zout -: het *Evangeliesch* zout - dat eens zeer is aanbevolen. - Waar dit allerkrachtigst bederfwerend middel te vinden is, vraagt ge welligt? Ja waar, beste vriend! misschien bij vader Origenes, of vader Luther - Zwingli - of Jakob Böhme, of Zinzendorf, of te Dordrecht 1618-1619, of bij de Afgescheidenen, of te Groningen, of in de Nederlander, of in de Morgenster - te Arnhem - te Utrecht - in den Haag - niet bij de ministeriën, maar in ettelijke, aanzienlijke vergaderingen? waar dan, vraagt ge, en wordt ongeduldig? Wij zouden liefst onze partijtjes Evangeliesch zout, al was het geen fijngestampt, kunstmatig *groote lui's*

tafelzout, opdoen bij den Heer zelven, bij zijne eerste jongeren - bij Johannes, Petrus, of Paulus - in de vooronderstelling, dat de bederfwerende kracht dáár oneindig beter bewaard is gebleven, dan bij alle latere, eerlijke en oneerlijke kunstbewerkingen.

ZWAARD. - Daar de verschillende - geleerde - schrijvers van dit Woordenboek, met Jean Paul aan den oorlog den oorlog blijven verklaren, onaangezien alle staande legers, alle veldheeren, en lauwerbosschen, en gerenommeerde - slagt- ook slagters-velden - wenschen wij het zwaard - alleenlijk - als Gods Woord naar de Schrift, of als de planken aan stuur- en bakboordzijde der tjalkschepen (ook zwaarden) te begroeten. - Wij verwachten dat men eenmaal alleenlijk het zwaard - in dichterlijken, zinnebeeldigen zin zal bezigen - in de handen der Cherubim - of der schrijvers: - de pennen; - dat men ‘te vuur en te zwaard’ zal verstaan als bij overreding en overtuiging, en niet in den horribel bloedigen zin van Alexander - Mohammed - Napoleon - enz. - enz. - Ook de beul heeft reeds zijn zwaard, 't is dat der regterlijke magt, verloren; - daarvoor zijn in de plaats gekomen - de cellulaire kerkers - de koninklijke gratie - of de humane guillottine. - Zwaarden behooren, voor alsnog, nevens en om de troonen en vorsten - en bij de vestingen, en ook bij troonbestijging en vorstelijke trouwplegtigheid. - De mannen van het zwaard blijven, onaangezien de heeren Elliot en Cobden, en al de vredes-congressen, met stille en verpletterende verachting op ons nederzien, op ons, arme sukkels, die liever wat meer liefde en rust op aarde zagen, en wat minder bloedige, etterende, ongeneeslijke wonden, afgeschoten beenen en armen, en diepe kuilen met geheele ladingen gemarteld menschenvleesch gevuld. - Wij hebben inderdaad, altijd met het Evangelie in de hand, alle mogelijke moeite aan te wenden, om ons kinderachtig vooroordeel tegen het zwaard af te leggen, om het nog eens zoo ver te kunnen brengen, dat we als arme en bekeerde boetelingen - het druipend zijdgeweer, waarmede de eene broeder den andere heeft vermoord - kunnen aanbidden, en kussen, en verheerlijken - waarlijk wij zullen hier voor de kanonnen, voor de zwaarden en de bajonetten! ons best doen. - Gij zult onze kleingeestigheid verschoonen, als we tot op dezen dag toe daartoe nog niet in staat zijn!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een paar wintertafereeltjes uit de hoofdstad. (Een handvol Typen.)

Si cela t'amuse - morbleu - c'est déjà assez!
Si cela te rend meilleur - c'est un peu plus!
DE ST. CYR.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz.* 230.)
III. Een gesprek.

Toen mevrouw Z- de getrooste Leentje had uitgelaten, had zij tevens een hemel in haar hart binnengelaten: de eigenaardige overtuiging der barmhartigheid, het medegevoel, om met de weenenden te weenen, welligt aan sommigen onzer lezers of lezeressen bekend - maar de vrouw, of, om in de taal der wereld te spreken, de rijke dame, was van prikkelbaren aard, en, zoo als we meermalen voortreffelijke menschen aantreffen, zeer ligt kwetsbaar op zekere punten - of hooggevoelig. - Hetzelfde levendige gevoel voor de waarde, de armoede, den nood van den naaste, openbaarde zich bij haar tegenover de onregtvaardigheden der menschen, tegenover de laaghartigheden van den vrek, en het allermeest waar zij den huichelaar ontmoette; daar werd de zwakke vrouw een engel der bestraffing, haar geheele wezen verhief zich met magt tegen den geveinsde - de zon der liefde werd gehuld in eene donderwolk.- Alzoo liet zich verwachten, dat de man der groote en kleine *huissies* in het magtige Amsterdam, de gepatenteerde armenbeul, haar een doorn in het oog was. - Wel had de Mr. timmerman, op aanbeveling van een harer bloedverwanten, de altijd zeer voordeelige administratie van eenige eigendommen, reeds jaren lang, behouden, en hij had er zich met de jaarlijksche debet-rekeningen van planken, lood, spijkers, gebroken glazen, en reparatiën zonder einde, tamelijk eerlijk door geholpen - intusschen gaf de onverwachte ontmoeting met de arme, en nu geredde Leentje, eene gewenschte aanleiding, om den vromen man, die de Oefeningen op de ..... gracht bijwoonde, en reeds tweemaal als opziener der kerk ‘onder het kruis’ herkozen was, eene zeer heilzame les te lezen. - Meester Harmen werd bij mevrouw Z- in het groote huis op de Keizersgracht ontboden, en, zoo als wij verwachtten, hij verscheen ter bepaalder ure. - Wanneer onze lezers er behagen in scheppen, zullen we hun het gesprek mededeelen - terwijl wij hen vriendelijk verzoeken, om er zooveel glossen en aanmerkingen bij te voegen, als hun behaagt. - Mevrouw Z- is in haar gewoon huisvertrek gezeten - de sierlijke, ruime, modern gemeubeleerde binnenkamer, waar meer degelijke waarde dan renaissance-pracht uwe oogen treft. - Er zijn hier geene kanapé's, die schuins en midden in het vertrek staan; geene volstrekt onnoodige, overtollige, en tot niets denkbaars dienstige versierselen, die de vertrekken tot

kleine depôts van Bazar's vormen - hier, waar wij ons bevinden, was nog iets van de Oudnederlandsche deftigheid overgebleven -: de soliditeit der dikwerf onbillijk veroordeelde achttiende eeuw. - De bewoonster paste geheel bij alles wat haar omgaf; maar heden was ze bijzonder ernstig, er lag zelfs eene wolk op haar anders zoo vriendelijk gelaat. - Meester Harmen werd aangediend, en weldra was hij tegenover de aanzienlijke mevrouw gezeten, met die ootmoedige houding, en dat onafgebroken zwijgen, 't welk menschen van zijne soort in acht nemen, waar zij zich in de nabijheid van degenen bevinden, die hen dadelijk de meerderheid en het overwigt van het geld doen gevoelen - zelfs zonder dit te zeggen. - De vrome timmerman was een toonbeeld van onderwerping en voorkomendheid en inschikkelijkheid, waar hij zich naast zijne zeer vermogende en voorname stadgenooten bevond; hij werd zelfs onwillekeurig beschaafd en beleefd, en kwam dàn in volle kracht te voorschijn, waar het de oude onvervalschte leer der vaderen gold; daar vergat hij maatstok en passer, en toonde u zijn Smytegelt en Van der Kemp in merg en been te hebben opgenomen. - Mevrouw Z- begon hare belegering op de volgende wijze -: ‘Wel zoo, meester Harmen! gij houdt u dezen winter regt wèl en gezond, en hebt zeker braaf wat werk; waarlijk een geluk, om de arme knechts aan den kost te kunnen helpen.’ - De baas hernam: ‘Door Gods zegen en genade, mevrouw! ben ik in staat het volkje aan den gang te houden, en al zijn mijne verdiensten ook klein, ik houd ze maar aan het werk zoo lang ik kan, vooral als die arme menschen vrouw en kinderen hebben - want, och Heere! (hier zuchtte de man zeer hoorbaar) wij zijn altemaal arme zondaars voor God en mogen niet roemen; kinderen des toorns en der ongeregtigheid, wanneer de Heere Heere ons niet heeft wedergeboren naar den geest.’ - Toen sloeg de man de oogen ten hemel, en keek heel benaauwd en erbarmelijk. - Mevrouw Z-: ‘Ja baas! dat is maar al te waar wat ge daar zegt, en wij mogen er wel aan herinnerd worden; juist daarom erkent ge uwe voorregten, om de armen hier in de stad te ondersteunen, niet waar? - Zoo sprak ik gisteren de vrouw van den schildersknecht, Leentje, die in eene uwer woningen is aangeland; gij weet, ik ken haar, en gij zult haar zeker niet hard vallen in dezen tijd, waar zoo weinig te verdienen is?’ - De huisheer trok een zeer bedroefd gezigt, zag voor zich heen strak op den grond, alsof hij de groote roode bloemen op het tapijt wilde ontleden met het oog - toen zuchtte hij weder: ‘Beste mevrouw! dat is eerst een braaf ongelukkig mensch, de Heere Heere moge zich over haar, zoo als over mij, een arm zondig Adamskind, ontfermen. - Och ja! ik heb ze, zoo als de raven aan Elias, op het zoldertje zoo wat gestuurd - louter christelijke pligt, christenpligt zeg ik - anders niet - en dat huurtje, - och Heertjelief! dat zullen we met die beste brave luî zoo naauw niet nemen, - vooral nu, als ik weet dat mevrouw zich mede voor die menschen zoo partikulier, bijzonder interesseert.’ - Mevr. Z-: ‘kom aan, dat mag ik hooren - Leentje heeft u toch de huur wel betaald op zijn tijd? - en al had ze dat niet gedaan, gij zoudt haar zeker niet een enkel hard, beleedigend woord daarover gezegd hebben - niet waar?’ - ‘“De Heere beware mij, lieve mevrouw! (was het antwoord) ik, ik, een verloren zondaar, - tegen zulk een arm, braaf mensch, harde woor-

den zeggen? Och Heertje! we hebben 't immers altemaal louter om niet, uit genade, en mogen niet op eigen geregtigheid roemen - ik, iemand hard vallen? - de Heere zal een iegelijk naar zijn werk geven, - amen, zeg ik. -"' Mevrouw Z-: 'Wel baas! gij hebt verbazend veel op met de Heilige Schrift, dat prijs ik in u - maar zie, men kan somtijds wel Bijbelspreuken op de lippen hebben, en toch weinig barmhartigheid in de ziel - men kan toch de armen wel eens wat heel onzacht bejegenen, en intusschen gelooven, dat een paar teksten alles op eens goed maken; niet waar, baas Harmen?' - De baas zag mevrouw Z- verbaasd, en toen verlegen aan; hij dacht aan zijn zondenlijst, en poogde die als voor het geopende oog van zijn geweten handig weg te moffelen. - '"En wat denkt de beste mevrouw dan van mij, - mij, die als het dorstig hert uit de Pesalmen, naar het water hijg, en er naar jaag ofte ik de geregtigheid ook bereiken mogte, - mij, die als Gehazi, ben vol melaatschheid der zonde, en als Lazarus vol booze zweren der ongeregtigheid? - och! och! ik ben in zonde ontvangen en geboren, - en wacht nog altijd op de laatste roeping van boven, - en, al ben ik ook geroepen en verzekerd in den Heer, en de Geest gaf mij getuigenisse der uitverkiezinge - och! ik ben zoo klein, zoo heel klein voor den Heer."' - Hier trok de baas zulk een arm zondaarsgezigt, en vouwde de groote, gespierde, roode handen zamen, alsof hij bidden wilde. - Mevrouw Z- gevoelde dat het nu tijd was, om den huichelaar meer krachtig aan te tasten -: 'En als ik u nu verzeker, baas Harmen - zie mij aan - sla het oog niet neder - dat het mij wel en zeer van nabij bekend is, op welke harde, dikwijls onmenschelijke wijze gij uwe schuldenaars behandelt - menig gezin op straat hebt gezet, en op eene ongehoorde wijze woekert - als ik u, zoo als men zegt, man en paard kan noemen - gelooft ge dan, dat wij ons langer laten misleiden door die geveinsde vrome taal? gelooft ge dan waarlijk dat wij menschen van uwe soort vertrouwen, waar gij bij alle gepaste of ongepaste gelegenheden den Heer Heer aanroept; waar gij terugbeeft voor de eigene geregtigheid, en intusschen den armen broeder of zuster zoo onregtvaardig behandelt, dat er geen voorbeeld van is? - Hoor, meester Harmen! hoewel ik geen lidmaat ben der afgescheidene gereformeerde gemeente onder het kruis, hoewel ik, die thans tegenover u zit, mede behoor tot hen, die gij de kinderen Belials noemt, die de Heer heeft verstokt, en wat al meer - ik oordeel u en uws gelijken naar uwe werken, en niet naar uwe woorden, wanneer gij bij de leer der vaderen zweert, en ons heimelijk en openbaar verwenscht en veroordeelt, - zie, ik stel tegen uwe geheele orthodoxe leer alleenlijk dit gebod van Christus zelven over: "Hebt uwen naaste lief als uzelven" - verstaat ge dit eenvoudige woord? welnu, neem het ter harte - word door den Heiligen Geest, in de eerste plaats, wedergeboren in en tot de liefde, dan zal u ook al het andere geworden.' - De man der vrome verzuchtingen was voor een oogenblik uit het veld geslagen. - Hij wilde en moest zich verantwoorden - hij was inwendig boos en vergramd op die rijke vrouw, die hem aan zichzelven ontmaskerde - en toch, hij dacht aan de geadministreerde huizen, aan de rijke klanten die hij bezat en wel eens verliezen kon - hij wilde zoo gaarne lostrekken, maar durfde niet - eindelijk begon hij-: '"De Heere zal oordeelen! maar ik ben toch (hier hief hij de beide armen omhoog, en schreeuwde bijna) door het rant-

soen aan het kruis vrijgekocht! ik ben toch verzekerd, en in den staat der genade! - ik heb de bevindinge gehad, met den Apostel, en heb den Heer gezien, en gevoeld, en gesmaakt, toen ik voor zes jaren ben ingegaan in de gemeente der ware kinderen Gods - en ik heb er Één die mij de zonde afneemt en mij wit maakt als wol, al was ik rood door de zonde als scharlaken, en ik zal mij, met den Bondsgod Israëls, met den Heere Heere verzetten en oorlogen tegen de predikers der eigene geregtigheid, en groote dingen doen tegen de mannen die de kerk verstoren en verpesten, - tegen de mannen, die het met de Arminianen, Arianen, Socinianen en Groningers houden; tegen de mannen, die de nieuwerwetsche heidensche gezangen laten zingen, de heilige Pesalmen Davids verwerpen; tegen de mannen hier in de stad, die....”’
Mevrouw Z- beefde van top tot teen, toen ze deze taal hoorde - zij stond met ernst op het gelaat, op eenmaal tegenover den meer en meer verhitten redenaar, en zag hem scherp en veelbeteekenend aan. - ‘Nu heb *ik* het woord, baas Harmen! en wel het laatste dat wij ooit zullen wisselen, - want tusschen u en mij is de klove groot en diep: - Wie zich verhoogt zal vernederd worden - Wie de eerste wil zijn zal de laatste wezen - dat verstaat ge ook, gij man der Schrift - en zekerlijk ook dit woord van Christus: ‘Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt!’ - en ook dit woord - ‘Wie meent te staan, zie toe dat hij niet valle.’ - Als ik u, gij regter over anderen, als ik u hier het afgeperste bloedgeld, ja, de Judaspenningen voor de voeten kon werpen, die gij uwe doodarme stadgenooten als uit de keel hebt gewrongen - als ik u de tranen op de ziel kon laten branden, die ge aan weduwen en ellendigen hebt ontlokt - al die groote en kleine onregtvaardigheden, welke de huisheeren van uwe soort begaan - dan, meester Harmen, zoudet geniet voor mij, maar voor den Heer, uwen God, als een arme, verloren zondaar staan - en als ge met uwe woekerwinst op de ziel toch op Gods genade bouwt, en u beroept op Christus' offer, gelijk ge deedt, dan, zoo zeker ik u de waarheid zeg, dan zult ge u eens, met al uwe gehuichelde vroomheid, vreesselijk, ellendig bedrogen vinden - dan zal uw oordeel over de predikers, die u niet aanstaan, omdat ze uw geloof niet deelen, maar dat wederleggen, en over ons, die Gods liefde en niet Gods gramschap erkennen - dat zal u alles ten oordeel worden. - Bedenk dat wel, en beproef het eigen hart, voor dat tot u gezegd worde: ‘ga weg van mij, ik heb u nooit gekend’ -!-

De Mr. timmerman was bleek geworden en zweeg. - Mevrouw Z- wenkte hem met de hand om te vertrekken - hij gehoorzaamde, zonder één woord verder te spreken. - Toen hij het groote huis op de Keizersgracht verlaten had, was er een hevige tweestrijd en botsing in zijn gemoed tusschen de wereldsche belangen -: de zes geadministreerde voordeelige huisjes van de rijke mevrouw en de rijke klanten - en tusschen zijn geestelijken, gefnuikten hoogmoed. - Men zag hem dienzelfden avond in de Oefening benevens de vrome broeders, en de broeders merkten na den avondzegen op, dat ‘broeder Harmen’ nog nooit zoo luid en krachtig den eenen vijftigsten boetpsalm van David had medegezongen, als op dien avond. - Welligt dat de broeders inderdaad goed hadden gehoord.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

III. Klaagzang.*)

(Naar aanleiding van de onderstaande woorden van ‘de Gids;’ expresselijk geschreven in de maat, ‘wier schijnbaar struikelende, ginds huppelende vaersvoeten huivering wekken,’ volgens den hooggel. heer Gids, bladz. 389 van de straks te noemen aflevering, enkel en alleen om zijn Hooggeleerde een ‘huiverend’ pleizier te doen.)

> - - - Maar neen, niet om deze verdiensten werd het (Beeloo's gedicht ‘Naroem’) geroemd, maar om de verdediging, die het in zich bevat, van Bilderdijk's schim tegen een aanvaller, die..... niet bestaat.
> *Gids*, Maart 1853, blz. 393.

Alberdingk is niet meer!
Gids, och wat doe je weer?
Blaauwe beul van weleer!
Is daar geen deugd of eer
Bij Gids of Boekzaal meer?
Velt gij ons Thijmpjen neer!
Of maakt dien goejen Heer
Zelv' tot een schim veeleer,
Die als een damp op 't meir,
Wegstuift voor 't windenheir?

Waarom is Beeloo kwaad,
Rijmt hij zoo obstinaat,
Om dat zijn kameraad,
(Poêticè, wel verstaat!)
Bilderdijk zingen laat
't Heil ook voor onzen Staat,
Als hij zijn dwaling laat;
Die Kerk weer dienen gaat,
Waarvoor hem 't harte slaat;
Die al 't ondeugend zaad
Uitroeit, verstikken gaat,
Ketters verbranden laat,
Kennis, verlichting haat,
En niet eer rusten gaat,
Vóor Rome's zetel staat....
Daar toch, bij reZultaat,
Alberdingk..... niet bestaat!...

Vondel werd roomsch... maar hij!...
Wat doet hier Vondel bij?...
Vraag dit den Gids, niet mij!
Die, in zijn mijmerij,
Pruttelt als grootvaârs brij,
Revelt van twistharpij,
Klikklak van staal er bij;
Dan, verzoenend en blij,

*) Wij vonden in onze Brievenbus onderstaanden Klaagzang, dien we, ofschoon niet in den vorm van een' brief, toch als een product van een' onzer correspondenten, gemeend hebben den lezers van ‘de Tijdspiegel’ niet te moeten onthouden.

Spreekt: laat hun 't kleuren vrij,
Naar hunne phantazij,
Van onzer Helden rij!
Noemen ze loever: lij,
Flips', Alva's dwinglandij,
Liefdrijke heerschappij;
's Volks leuze: dood of vrij:
Socialisterij -
Wat deert dit u of mij?....
Zeg maar, per slot, als wij,
Maken ze 't al te bont:
De aanvaller.... nooit bestond! -

Och, welk een onweersdag,
Zonder één donderslag!
Nu is het kweelen uit
Van die vergode luit!
Wie zingt nu vrij en blij,
''t Lammetje en Poëzij?'
Wie maalt 'Geertruidjes' weer,
Opgetild als een veer,
Fraai gestigmatiseerd?
Wie nu historie leert,
Echt gereconstrueerd?
Schoolmeesters dresseert?
Balthasar Gerards eert,
En canoniseert?
Neêrland bekeert,
Romaniseert?
Volk van gansch ander slag,
Dan men tot heden zag,
Loyola's bentverdrag,
Stelt in een schoonen dag?....
Barst, barst UIT IN geklag:
Ach! Ach! Ach! Ach! Ach! Ach! -

Q.

t.o. 320

IN DEN ENGELENBAK.
De beleefde Engel spreekt: Als ik je geneer mot je 't maar zeggen, hoor, dan zal ik je er een om de ooren geven, om je manieren te leeren, jou buffel!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een woord over eene nieuwe Bijbelvertaling.

De Synode der Nederlandsche Hervormde kerk benoemde, in de maand November van het jaar 1848, de heeren Van Hengel, Wildschut en Van Iterson, om een drietal adressen te onderzoeken, waarin de kerkvergadering uitgenoodigd werd, om eene nieuwe vertaling van de Heilige Schrift, naar den hedendaagschen stand der uitlegkunde, te doen vervaardigen. Het rapport der genoemde heeren was niet ongunstig voor eene nieuwe Bijbelvertaling, zoodat dan ook de Synodale Commissie gemagtigd werd, om op den ingeslagen weg tot voorbereiding voor eene nieuwe Bijbelvertaling voort te gaan. Die Commissie noodigde al spoedig den heer Van Hengel uit, om een ontwerp te vervaardigen van regels voor eene vertaling van het Nieuwe Testament.

Zou de uitvoering van het plan der Synode inderdaad voor onze vaderlandsche kerk weldadig zijn? De kerkvergadering bedoelt niets anders toch, dan de opbouwing der gemeente in christelijke kennis en in christelijken zin, maar hoe gaarne wij ook den welwillenden ijver der Synode erkennen, kunnen wij ons echter niet overtuigen, dat eene nieuwe vertaling van den Bijbel, van haar uitgegaan, in onzen tijd doeltreffend zoude wezen, hoewel men inderdaad schroomvallig zijn moet om bedenkingen te opperen tegen eene onderneming, die door zoovele kundige en achtingwaardige mannen wordt begunstigd. De bezwaren, met eene nieuwe Bijbelvertaling verbonden, drukken ons nogtans met zoodanige kracht, dat wij ons genoopt gevoelen eenige bedenkingen in het midden te brengen.

Was de behoefte aan eene nieuwe vertaling zoo groot, als toen de zoogenaamde Staten-Bijbel ingevoerd werd, dan zouden wij over vele bezwaren kunnen heenstappen. Onze vaderen moesten zich toch, voordat de Statenvertaling het licht zag, met slechte overzettingen behelpen. Eerst had men eene vertaling van Jacob van Maerlant in rijm, uitgegeven in het jaar 1270. In het jaar 1477 werd het O. Testament gedrukt en in 1524 kwam eene overzetting in het licht uit het Latijn door Erasmus. De zoogenaamde Liesveltsche, in Antwerpen gedrukt in het jaar 1532, was

de eerste volledige overzetting. De meeste Bijbels, die in ons land gebruikt werden, waren zeer middelmatige vertalingen van Luther's Hoogduitschen tekst.

Langen tijd klaagde men daarom in de Synoden over het gebrekkige dezer vertalingen, zoodat men eindelijk den geleerden Marnix van St. Aldegonde verzocht, om eene overzetting te vervaardigen uit de oorspronkelijke talen. Deze stierf echter spoedig daarna.

Daarop stelde de Synode van Dordrecht in het jaar 1618 eenige regels vast, die bij eene nieuwe vertaling moesten gevolgd worden. De Bijbel moest vooreerst uit de grondtalen overgezet worden, schoon men zich door andere vertalingen mogt doen voorlichten. Men moest vervolgens zoo naauw mogelijk bij den tekst blijven, zoo letterlijk mogelijk overzetten en eindelijk door aanteekeningen den tekst trachten op te helderen, waar die eenige verklaring noodig had. Toen werd het werk opgedragen aan Bogerman, Boudartius, Bucerus, Walaeus, Rolander en Hommius. De drie eersten moesten het Oude, de drie anderen het Nieuwe Testament behandelen. In plaats van Bucerus, die spoedig stierf, werd Thysius gekozen. Toen de vertaling gereed was werd zij door de Synode nagezien, en op last van de Staten gedrukt. Daarom draagt zij den naam van Staten-Bijbel.

Aan eene groote behoefte was door de Synode nu voldaan, en de overzetting was zoo voortreffelijk, dat zij om strijd door vele beroemde godgeleerden geprezen, en zelfs door Episcopius geroemd werd. Bij de invoering van deze vertaling verwachtte men natuurlijk tegenstand en wel vooral van de Remonstranten, en ziet - dezen namen de vertaling aan. Den meesten tegenstand vond zij bij de Contra-Remonstranten, die zich van de deugdelijkheid der overzetting niet konden overtuigen en te weinig vertrouwen op de Synode hadden, om op het gezag van deze, de nieuwe overzetting te houden voor het ware en onvervalschte Woord van God. Door vergelijking met de gewone vertalingen meenden velen met eigene oogen te zien, dat het nieuwe werk niet meer was het Woord van God, maar het woord van menschen, die het Woord van God hadden vervalscht. Vooral in *Amsterdam* verzette men zich ernstig tegen de invoering van den Staten-Bijbel. De Synode schreef daarom aan de predikanten voor om de nieuwe vertaling *met zoetigheid* in te voeren. Men vindt van dit alles een uitvoerig verslag in de *Historie van de Nederlandsche overzetting des Bijbels* door N. Hinlopen.

Dat de Remonstranten den Staten-Bijbel aangenomen hadden en dat hij op last der Staten ingevoerd was, zal zeker wel hebben medegewerkt om den tegenstand van velen aan te moedigen; maar 't zal wel vooral het nieuwe geweest zijn, dat dien tegenstand opwekte, zoo als toch met de invoering der nieuwe Psalmberijming en van de Gezangen het geval was. De Bijbel, die van ouds in het gezin was, heeft zeker ook wel iets aantrekkelijks, daarin hoorden wij onze ouders lezen, daarin ligt menige traan van onze dierbaren, daarvoor hadden wij van onze jeugd af aan den grootsten eerbied, ja, wij kunnen 't ons zeer goed begrijpen, dat eenvoudige menschen voor eene nieuwe vertaling min gunstig gestemd waren.

Het werk was voorzeker ook niet volmaakt, en spoedig ontdekte men dan ook misslagen in de vertaling. Julius Sterringa schreef een boek, waarin hij op een groot getal van onnaauwkeurigheden opmerkzaam maakte, die hij

alleen in den Pentateuchus gevonden had. Maar over het geheel werd de Bijbelvertaling door de eerste godgeleerden in *Nederland* geprezen. Bekend is het gevoelen van Van der Palm, die voorzeker als Bijbelvertaler boven vele anderen geroepen was, om over de Staten-overzetting te oordeelen. 'Het zou groote onredelijkheid zijn,' zegt hij*), 'laag te vallen op eene overzetting, die met regt een meesterstuk mag geheeten worden voor de tijden, die haar geboren zagen worden, en die nog op dit oogenblik eerwaardig is door het gezag, waarmede zij bekleed werd, door de eenvoudige kracht harer uitdrukking en door den toon van deftigheid en vroomheid, die haar verheft tot een nuttig werktuig der huiselijke en openbare stichting. Ook als een gedenkstuk der Nederlandsche taalkunde van dien tijd heeft zij geene geringe waarde.'

Nogtans kan men zeker eene betere overzetting vervaardigen in onzen tijd. Meer dan twee eeuwen zijn er verloopen, sedert de Staten-Bijbel werd ingevoerd. Oordeel- en uitlegkunde hebben groote vorderingen gemaakt. Men heeft woorden leeren verstaan, die voor de overzetters van de 17e eeuw duister moesten zijn. Door de vorderingen in de kennis der Joodsche en Grieksche oudheden, door naauwkeurige studie van de spraakleer, door de heilige schrijvers gevolgd, door vele geleerde reisbeschrijvingen van het Oosten moest natuurlijk over vele plaatsen des Bijbels een licht opgaan, dat onzen vaderen onbekend was. De oude overzetters stonden daarenboven onder den invloed van een stelsel, dat niet geheel vergeten worden kon, schoon het hun tot grooten lof verstrekt, dat de Remonstranten hun werk hebben aangenomen. Van der Palm erkent dan ook gaarne de gebreken der overzetting, hoe ingenomen hij overigens met haar is. 'Zij zelven stuiteden op een aantal plaatsten,' zegt hij, 'waar zij als in de duisternis moesten rondtasten en naar meer licht verlangden. Zij stonden menigmaal verlegen in de keuze tusschen twee of meer vertalingen - zij durfden somtijds de best gekeurde overzetting, uit vrees voor vooroordeelen, niet in den tekst opnemen, en het is dikwerf in de kantteekeningen alleen, waar men hunne wezenlijke meening over onderscheidene Bijbelplaatsen zoeken moet. - De Arabische taal was nog niet beoefend met het oogmerk om de verloren beteekenissen der Bijbelsche grondtaal weêr te vinden. - Er was nog geen Schultens opgestaan. - Men had het Oosten nog niet met dat oogmerk doorreisd, om de gewoonten en zeden der oude Hebreën te leeren kennen. - Men had den aard van het bijzonder Grieksche taaleigen, dat in het N. Testament heerscht, nog niet doorgrond. - Men durfde het niet uiten, dat er feilen konden geslopen zijn in den tekst enz.'*)

Maar zijn de gebreken in de oude vertaling van dien aard, dat de verbetering daarvan zal kunnen opwegen tegen de vele en belangrijke zwarigheden, die met de invoering eener nieuwe kerkelijke vertaling verbonden zijn. Eenigen zullen meer gebruik van den Bijbel maken, als hij naauwkeuriger en in een meer gekuischten stijl overgebragt is. Dat is iets gewonnen; maar zou een duurzaam gebruik van de Heilige Schrift van menschen te wachten zijn, die de oude vertaling ter zijde gelegd hadden, omdat zij verouderd was. Daarenboven hebben zij immers de vertaling van Van der Palm. Eene nieuwe vertaling zou

*) Zie Van der Palm, Salomo VIII, blz. 76.
*) Van der Palm, a.p. blz. 77 enz.

vervolgens wenschelijk zijn, vooral ook om de schoonheden der dichterlijke boeken van het O. Testament, die zeker veel verloren gaan in onze gewone overzetting; maar de vertaling van Van der Palm kan ook in deze behoefte voorzien.

Hoe zal men het werk volbrengen? dachten wij ook, op welk standpunt van kritiek en exegese zal men zich plaatsen? Hoe zal men bijv. de Openbaring van Johannes verklaren? Zal men bij de vertaling en de verklaring van de boeken des O. Testaments getrouw blijven aan de letterlijke opvatting? Zal men dezelfde boeken als kanoniek behouden, die de oude vertaling als zoodanig beschouwde? Zal men bijv. het geheele boek van Daniel op nieuw als echt en geloofwaardig erkennen? of zal men gebruik maken van de resultaten der nieuwere kritiek? en zoo ja, in hoeverre dan? Wat zal men aanvangen met plaatsen, die zoo vertaald zijn, dat zij een zeker systeem begunstigen, ofschoon zij naar een ander stelsel ook anders zouden kunnen verklaard worden?

De vertaling zal daarenboven altijd nieuw zijn. Het is bekend welke moeijelijkheden met de nieuwe psalmberijming gepaard gingen. Wat de invoering der Gezangen uitwerkte, is nog versch in het geheugen.

'*Quaeque ipse miserrima vidi*.'

Zal eene Bijbelvertaling in onzen zoo geschokten tijd niet meer onaangenaamheden nog veroorzaken? Wordt zij door eene der partijen vervaardigd, zij zal door de andere, daarom alleen, worden gewantrouwd. Men zal de nieuwe vertaling met de oude vergelijken en zelf meenen te zien, dat het Woord van God vervalscht is geworden.

Als wij tegen den Katholiek wapenen zoeken uit onze vertaling, omdat wij van den grondtekst geen gebruik maken kunnen, dan antwoordt hij: 'uwe vertaling is vervalscht.' Datzelfde zal men onder de Hervormden zien gebeuren; 'uw Bijbel is vervalscht,' zal men ons toeroepen, en daar de meeste menschen den grondtekst niet verstaan, zal de leeraar geene wapenen hebben om zich te verdedigen, daar de zijnen niet treffen, gelijk Aeneas op zijn togt naar de onderwereld te vergeefs 't zwaard opheft te midden der geesten die hem verschrikken. Ja de nieuwe vertaling zal het schibbolet worden, waarnaar men de regtzinnigheid der leeraren beoordeelen zal. 'Hunne spraak maakt hen openbaar,' zal men uitroepen, en de prediker zal reeds het vertrouwen verloren hebben, als hij de nieuwe vertaling gebruikt. Wat in het begin der 17^{e} eeuw het geval niet was, zal nu gebeuren. Vele leeraren zelfs zullen tegen de nieuwe overzetting zich verklaren. Als 't waarheid is, dat er predikanten gevonden worden, die tegen de Gezangen vooringenomen zijn, of 't vooroordeel daartegen aankweeken, hoeveel te meer zal men tegen de nieuwe vertaling zijn, waarvan men de onnaauwkeurigheid zoo gemakkelijk zal schijnen te bewijzen door vergelijking met de oude.

Hoe wenschelijk dan ook eene nieuwe vertaling des Bijbels zou zijn, vreezen wij voor groote onaangenaamheden, als zij van de Synode uitgaat, door deze goedgekeurd wordt. Met de verschillende vertalingen in de hand, zal men aan den strijd der partijen een vasten grondslag gegeven hebben, vaster nog dan die der formulieren, en heviger zal de strijd ontbranden. Aan welke zijde zal dan de meerderheid zich scharen van hen die den Bijbel liefhebben?

Men veroorlove ons, dat wij aan de woorden van Van der Palm her-

inneren, in een veel minder bewogen tijd, aangaande eene nieuwe vertaling des Bijbels uitgesproken. ‘Men overwege,’ zegt hij*), ‘dat de thans gebruikelijke overzetting in aller handen is. - Men zal wanen, dat men hun een anderen Bijbel in de hand geeft, in toon en stijl van den vorigen afwijkenden, schoon in inhoud denzelfden en den zin van het oorspronkelijke beter uitdrukkende. De stichting hangt wel eigenlijk af van de zaken en gevoelens, maar woorden en klanken brengen veel aan dezelve toe Zij kunnen haar vernietigen of helpen opwekken. Zij stemmen tot plegtige gewaarwordingen of laten ons koud en ongeroerd, en wie zal ontkennen, dat onze Bijbeloverzetting, ten opzigte van dit laatste, op vele plaatsen groote aanprijzing verdient.’

‘Eene nieuwe vertaling zal vervolgens ook hare gebreken hebben. - De pennen van geleerden en halfgeleerden zullen gepunt worden om hare nieuwe uitleggingen aan te vallen en in verdenking te brengen. Is het dan niet beter zich eenige gebreken meer te getroosten en daarbij ergernis, twist en opschudding te vermijden?’

‘Hierbij komt ten derde, dat de feilen der gewone overzetting niet van dien aard zijn, dat de leer des geloofs en der zedelijkheid daardoor aan het wankelen kan geraken†).’

Oordeelt men echter dat deze zwarigheden niet onwederlegbaar zijn, dat zij te donker worden voorgesteld, dat men nimmer aan eene vertaling zal kunnen denken, als men voor de zwarigheden terugdeinst, - oordeelt men dat eene nieuwe overzetting moet vervaardigd worden, dan is het voorzeker goed, dat er eenige grondslagen vastgesteld worden, naar welke de vertaler zich moet rigten. Zulke grondslagen heeft de Hoogleeraar Van Hengel ontworpen en in het licht gegeven*). Met ingenomenheid ontvingen wij ook dit werk van den geëerden schrijver en wij bewonderen de naauwkeurigheid, waarmede hij zijne taak heeft volbragt. ‘*Eene vertaling*,’ zegt hij, ‘*die aan het ideaal beantwoordt, is een afdruksel van den grondtekst, tot in de fijnste trekken aan het oorspronkelijke gelijk.* - Zulks geldt ook van het *ideaal eener nieuwe vertaling van het N. Testament naar den leiddraad der vertaling van den Staten-Bijbel en volgens den gewonen Griekschen tekst*. Men moet zich dus bij eene overzetting des Bijbels aan het oorspronkelijke houden, waar de Staten-Bijbel daarvan afwijkt, maar zich naar denzelven rigten, waar hij met het oorspronkelijke overeenstemt. Zulk eene overeenstemming vindt men daar, waar de Staten-Bijbel *den zin der woorden* van den grondtekst met getrouwheid en juistheid uitdrukt niet alleen, maar ook op *dezelfde wijze* uitdrukt, waarop zulks in den grondtekst geschiedt, zonder te kort te doen aan wat de duidelijkheid of de hedendaagsche stijl vordert. Daarna worden zeven bijzondere regels vastgesteld: 1° als de Staten-Bijbel min of meer iets anders voorstelt dan het oorspronkelijke; als hij 2° verklaart in plaats van te vertalen, als hij 3° met zichzelven onbestaanbaar is, als hij 4° de Grieksche woordschikking veronachtzaamt, als hij 5° de eigenaardigheden van den grondtekst in vorm en kleur prijs geeft, als hij 6° onduidelijk en 7° met den hedendaagschen stijl in strijd is, dan

*) Van der Palm, Salomo, a.p. blz. 81 enz.

†) Van der Palm, a.p.

*) Proeve van grondslagen voor eene nieuwe vertaling van het N. Testament, naar den leiddraad der vertaling van den Staten-Bijbel enz., door W.A. van Hengel. 's Hertogenbosch. Geb. Muller.

moet men zich alleen aan het oorspronkelijke houden. Den Staten-Bijbel moet men echter volgen, waar hij aan al deze voorwaarden voldoet.'

'Ofschoon de opvolging van deze regels voor eene volmaakte vertaling noodzakelijk is, zoo zal men toch niet zelden ondervind en dat het onmogelijk is aan al deze regels getrouw te blijven. Zoo ligt dan de vraag voor de hand, hoe men zich te gedragen heeft, waar de strijd van die regels de vertaling van het N. Testament belemmert.' Voordat de schrijver deze vraag beantwoordt, onderzoekt hij 'welke de voornaamste oorzaken zijn van de tegenstrijdigheid der vastgestelde regels als zij op vele plaatsen worden toegepast en dus van de onbereikbaarheid van het ideaal eener nieuwe vertaling.' Die oorzaken zijn: 1° het onderscheid tusschen Grieksch en Nederduitsch; 2° de vreemdheid der schrijfwijze aan het N. Testament eigen en 3_o de nog onvoldoende slotsom van menig taalkundig onderzoek. Met het oog op de zeven vastgestelde regels, worden nu even zoovele bepalingen vastgesteld. Als men wegens regels, die met één der zeven genoemden in strijd zijn, min of meer iets anders in de vertaling brengen moet, dan de grondtekst heeft, dan rigte men zich naar den Staten-Bijbel, waar hij alle regels zooveel mogelijk opvolgt, maar houde zich aan het oorspronkelijke, waar hij die regels eenigzins te buiten gaat.

Eindelijk geeft de schrijver nog 'eenige bedenkingen, voorslagen, wenken en vragen, ten aanzien van hetgeen vóór, bij en na het vertalen te doen is. - Vóór het vertalen moeten de vertalers met elkander overeenkomen, vooral omtrent de regels en bepalingen die zij volgen zullen. Dan moet men oordeelen over het houdbare of onhoudbare van den gewonen Griekschen tekst, het juiste en onjuiste in de thans gebruikelijke verdeeling van hoofdstukken en verzen bepalen, en de scheidteekens vaststellen.' Vervolgens geeft de schrijver 'eenige wenken enz. aangaande hetgeen bij het vertalen te doen is, aangaande het inachtnemen van eenige taalkundige en andere voorschriften - over het inlasschen van woorden - het kenmerken van woorden, op welke het Nederduitsch niet aanwijst dat in het Grieksch de toon valt en het onderscheid van uitdrukkingen, die men staande uitdrukkingen noemt of noemen kan. Na het vertalen moet men denken aan het aanwijzen van zekere of vermoedelijke gebreken van den gewonen Griekschen tekst, terwijl de schrijver ten slotte nog spreekt over aanteekeningen op de vertaling - de vermelding van elders voorkomende plaatsen - de opgave van inhoud van boeken en hoofdstukken - eene algemeene inleiding en registers.'

De Hoogleeraar heeft met zijne gewone volledigheid en naauwkeurigheid voldaan aan de taak van hem verzocht, en zal onzen dank wel willen ontvangen voor het uitgeven van zijne grondslagen voor eene vertaling des N. Verbonds enz. Alles wordt door vele voorbeelden opgehelderd en gestaafd, terwijl ook voor de vertaling van het O. Testament deze grondslagen met eenige wijziging gelden.

Het boek des heeren Van Hengel is een uitmuntend boek, niet alleen voor de bewerkers van eene vertaling des geheelen Bijbels, maar voor allen, die op eene naauwkeurige overzetting van den oorspronkelijken tekst prijs stellen. Wij hebben weêr zeer veel van u geleerd, achtingwaardige grijsaard! en wij zullen trachten bij het lezen der H. Schriften naar uwe grondslagen te handelen.

D-L.

Het beginsel van het protestantisme.

> Hoe verblijdend zou het zijn, wanneer eindelijk eens de verschillende vertegenwoordigers van de Protestantsche belijdenissen inzagen, dat eendragt alleen magt maakt, en dat hunne kleingeestige verdeeldheden, die even onverstandig als onchristelijk zijn, alleen voordeelig zijn voor Rome's aangematigde oppermagt, die thans de geheele Protestantsche Christenheid met eene vernieuwde krachtige reactie van hare, in beginsel nog nooit opgegevene, hierarchische aanspraken en onschriftmatige instellingen, bedreigt.
> D. SCHENKEL, *Het beginsel van het Protestantisme*, blz. VII.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *Bladz.* 165.)

§ 7.

Naar aanleiding der reeds medegedeelde voorstelling, door den Hoogleeraar Schenkel uit en nevens elkaâr gezet, zijn de stemhebbende Protestantsche godgeleerden tot geene eenparige resultaten gekomen, wat het hoofd- en levensbeginsel van het Protestantisme betreft. - Indien wij de afwijkende theoriën - (hoe gelukkig dat het hier slechts theoriën zijn!) - onder de oogen houden van Dorner, Martensen, Baur, Schleiermacher, Thiersch, Klee, enz. zouden we welligt aan het veelbeteekenende woord van Wieland herinnerd kunnen worden:

‘Sie sehn den Wald vor lauter Bäume nicht.’

En toch - allen streven, zeker met de beste en zuiverste oogmerken, om den verborgen schat te vinden; laat ons dus vooreerst gelooven dat elk, op zijne wijze, het voetpad gebaand heeft om het doel van den Godgeleerden, bezwaarlijken beginsel-togt te vinden. - Wij mogen den belangstellenden lezer, met de meer afgetrokkene, meer wijsgeerige beginselen, waar met de ‘objectiviteit’ en de ‘subjectiviteit’ zeer geweldig wordt geschermd, niet te hard op het lijf vallen, wij laten voor het oogenblik de meer ingewikkelde hoofdbeginselen, zoo als die door Schleiermacher en Rothe zijn opgegeven, om deze redenen, rusten, en verwijzen onze lezers naar het werk van Schenkel zelve, terwijl wij intusschen meer bepaaldelijk de aandacht vestigen op twee zeer uiteenloopende beginselen, die bijna lijnregt tegenover elkaâr staan.

§ 8.

Volgens Klee (vergelijk Schenkel, blz. 42 en volgg.) grijpt het beginsel van het Protestantisme, dadelijk in den *Staat* - derhalve hier eene oproeping aan de overoude - politieken. - ‘De Staat moet werkelijk zijne bestemming bereiken - dat kan alleen door de Kerk geschieden; de Kerk moet den Staat

kerkelijk, dat is Christelijk maken. - Zij moet den Staat tot een rijk Gods maken - de geest des volks moet verbroederd worden - dat mag niet geschieden met de middelen der Roomsche kerk door het uitoefenen van uitwendige heerschappij, maar alleen zoo, dat de Kerk den geest des Staats met haren geest doordringe.'

Hier aldus, merkwaardig genoeg, het oude vraagstuk der Katholieke kerk, in onze negentiende eeuw, in Protestantschen geest terug: de Christelijke Staat -: het magtige en groote vraagstuk, tot welks oplossing, ruim twaalf eeuwen, met meer of min goed gevolg, hebben medegewerkt - de Hesperidenvrucht, welke het pauselijk gezag - gedenkt aan de Gregoriussen en Innocentiussen - wilde doen rijpen -: de Staat, van het hoofd tot de voeten, verchristelijkt. - Dat luidt voorwaar geheel anders dan de latere, geïnfameerde en geïncrimineerde voorstelling van - *l' État athée* - waarvan menigeen een schromelijk misbruik maakte. - Eene ineensmelting, een wettig, geen morganatisch huwelijk, van den Staat met de Kerk. - Men gevoelt intusschen dat dit beginsel, of welligt beter gezegd, deze eigendommelijke openbaring van het Protestantisme, buiten de eenzijdigheid, tamelijk hierarchisch en gevaarlijk luidt, en zekerlijk op eene *dwingende Staatsmagt*, tot heil der Kerk, moet uitloopen. - Zeer zeker is het oorspronkelijk levensbeginsel der Kerk, niet als *onzigtbare* - (Klee zegt te regt: *een spooksel zonder vleesch of been*) maar als de zigtbare Kerk, daarin bestaande, dat het rijk Gods het geheele menschelijke leven alzijdig doordringt - vergelijk het Evangeliesch zinnebeeld van het zuurdeeg. - Zeer zeker moet het godsdienstig en christelijk levensbeginsel niet slechts uitstralen, maar het maatschappelijk en Staatsleven - bestralen - doorstralen - instralen - maar het eigenlijk *opgaan* - (rekenkundig bedoeld) - van den Staat in de Kerk, grenst aan de ongerijmdheid - en buiten allen twijfel hebben de Hervormers, Luther in de eerste plaats, zoo iets niet bedoeld; juist omgekeerd, de grenslijn tusschen de Staats- en Kerkmagt scherp genoeg getrokken, waartoe de gistende, woelende zestiende eeuw, eene gebiedende noodzakelijkheid voorschreef. - De *leiding* van den Staat door het Christelijk beginsel, en de beperking van den Staat daardoor, moge aangenomen en bewerkt worden, maar de *ineensmelting* is en blijft even fantastisch als gevaarlijk, misschien onbereikbaar. - Men wake toch, om de Evangeliesche Vorsten en hunne Ministers, de zoogenoemde Binnenlandsche, of die der Eeredienst, met een pauselijk gezag te bekleeden - men wake evenzeer, om de mannen der kerk, de boden des geloofs, der hoop, en der liefde, de zuiver geestelijken, eene wereldsche staatsmagt, al of niet parlementair en vertegenwoordigend, in de handen te spelen - '*ne sutor ultra crepidam*.' - Zouden we de Kerk en den Staat niet mogen vergelijken bij twee krachtig vloeijende stroomen, die nevens elkaâr, in de eigene bedding voortbruisen, en aan het land, dat ze doorsnijden, leven, kracht en vruchtbaarheid ogeven - wil men ze door kunstmatige kanalen vereenigen, dan wordt de stroomkracht te krachtig, te sterk, te onbedwingbaar - of anders: twee oorlogschepen van bevriende natiën, die elk onder eigene vlag, met eigene bemanning varen, en gelijkmatig kust en land en eigendom bewaken - maar om die reden behoeft men de beide kielen niet aan elkaâr vast te klampen

en te haken, en de bemanning van het eene boord op het andere over te zetten en te vermengen - iets, dat natuurlijk, voor de beide vaartuigen, en voor de behoorlijke krijgsoperatiën hoogst gevaarlijke gevolgen na zich zoude slepen. - Het verchristelijken van den Staat, is eene natuurlijke en zekere uitkomst, de latere zegepraal van het Christelijk beginsel; maar als hoofdbeginsel zelve, schijnt men hier de oorzaak met het gevolg te verwarren; eene zeer dagelijksche, gewone zonde, waardoor de *feilloosheid* of *onfeilbaarheid* der geleerde en godgeleerde menschenkinderen zeer nadrukkelijk wordt tegengesproken.

§ 9.

Tiersch daarentegen (volgens zijne Voorlezingen over het Katholicisme en Protestantisme) is van oordeel, dat het doel der Hervormers is geweest - *de ware Kerk te herstellen*. - Zijn beginsel is dus eenigzins met dat van Baur in overeenstemming, zoo als reeds is aangemerkt, ‘de protestatie tegen de Roomsche kerk’ - derhalve wederom het meer geschiedkundig, formeel beginsel, uit de sferen van het zelfbewustzijn, in het objectieve en subjectieve teruggebragt op historischen bodem. - Hierdoor worden we in onze overtuiging bevestigd, dat op den heir- en kruistogt naar het heilige graf der protestantsche beginselen, alles juist aankomt op het punt van uitgang - op het standpunt waar de onderzoeker was geplaatst, toen hij den togt, met of zonder goed gevolg, ondernam. - Thiersch wordt gedrongen, om ter verdediging van het werk der hervorming, hooger op, terug te keeren tot het eerste Christendom, alwaar de ware Kerk reeds volkomen verwezenlijkt was, - ‘de anticipatie van het geestenrijk’ - het consequent terugkeeren tot dien oorspronkelijken toestand, is de eenige weg om het ware beginsel van het Protestantisme te verwezenlijken. - Bij de verbazende bezwaren om den terugtogt te doen, verwacht Thiersch derhalve ‘eene reddende Goddelijke tusschenkomst, de vernieuwing en herstelling van de gaven des Heiligen Geestes - in deszelfs werkingen - de oorspronkelijke goederen (heet het) moeten terugkeeren.’ - Derhalve eene volkomene rehabilitatie der Apostelkerk. - Zoo vriendelijk deze verwachting luidt, moet dadelijk bij den meest eenvoudigen lezer van dit opstel de vraag volgen: of de stroom ergens of ooit kan terugvloeijen? - of men het gisteren weder tot het heden *kan* maken - en of elke toestand der menschheid niet een resultaat, eene oplossing of zamenvatting is van alle vorige toestanden - eene uitkomst, een facit der getallen, die men te zamentelt, - niet het eerste, of tweede, of derde getal - alleenlijk. - Als men den tijd en de eeuwen - zoo als de dichter zegt het ‘gegolf der eeuwen,’ - slechts kon wegcijferen, en een vijftiental eeuwen op eens verduisteren en vernietigen - dan ware het alles zeer gewenscht. - Maar aangezien elk tijdperk het kind is van een vroeger tijdperk, en hier ten minste vader en zoon volstrekt *niet* één zijn, al zijn ze somtijds tamelijk eenig, dikwerf zeer oneenig, is de wedergeboorte der eerste Apostolische kerk eene zeer bepaalde ongerijmdheid, bovenal, als *al de werkingen des Heiligen Geestes* tevens zullen terugkeeren! - waarbij menigeen dadelijk gedenkt aan de Irvingianen en de wondergave der talen, zoo als op Pinksteren, die zich immers in Groot-Brittannië, (waar alle vrome excentri-

citeiten bij voorkeur te huis behooren), in een luid en onverstaanbaar gegil en getier - (het spreken met tongen van Paulus, *γλώσσαι□ λαλεῖν*!!) openbaarde, - en zeer, zeer ongelijk was aan de krachtige Pinksterrede van Petrus en de zijne. - De Hoogleeraar Schenkel heeft juist en krachtig het vreemde en tegenstrijdige van dat beginsel aangetoond - 'wij zouden (zegt hij) daartoe vooraf deze belofte moeten hebben ontvangen, dat zulk eene herstelling van eenen lang vervlogen tijd, ernstig door *God gewild is*.' - Wij kunnen er bijvoegen: de on verbreekbare ijzeren wet van vooruitgang en ontwikkeling, al neemt het tegenwoordige tijdperk ook nu en dan de bestanddeelen van vroegere eeuwen op om die te *bewerken*, te *bewerken* zeggen wij, sluit elk droombeeld van eene volmaakt gerehabiliteerde Apostolische kerk uit - de Apostelen zijn niet meer - de Apostolische kerk bestaat evenmin - maar de Apostolische beginselen, en de Apostelgeest, en misschien ook de Apostelkracht, kunnen bewaard en werkzaam blijven. - Naar deze streefden de hervormers, toen hun de schellen van de oogen waren gevallen, en vóór hen menig dapper en kloek menschenkind van de Katholieke (oude en nieuwe) kerk, niet om 'al de goederen die verloren waren' weder te verkrijgen, maar om den geest waarin en waardoor deze goederen bestuurd en rentegevend kunnen worden te herkrijgen - dat blijft de laatste eisch der christelijke kerk in hare vooruitgaande beweging en ontwikkeling - daartoe leveren alle eeuwen en alle waardige kerklichten de gewenschte bijdragen. - Begin bij Clemens van Alexandrië - ga voort tot Origenes, al verder bij de meer middeneeuwsche vrienden van Evangeliesch licht en waarheid - stel er vooral de hervormers nevens, en vervolg den weg. - Vul uwen katalogus tevens aan met mannen van verschillende kleur en kerkgeloof - allen met hun licht, met hun werk, met hunne vooruitgaande ontwikkeling - die grond- en bouwstoffen zijn zeer verschillend verwerkt na de Apostolische kerk, en mogen van jaar tot jaar, van hand tot hand, van kerk tot kerk gaan, - daar zullen we waarschijnlijk het laatste en eerste hoofdbeginsel van het Protestantisme vinden, en tevens den waarborg en de wapenkamer tegen de aanmatiging der Roomsche hierarchie, waar zij zich van de Apostelkerk, met grootere of kleinere schreden, verwijdert.

§ 10.

Wij kunnen den Hoogleeraar in al zijne verdere ontwikkelingen niet volgen, en den rijkdom zijner opmerkingen niet geheel blootleggen. - Intusschen vraagt de belangstellende lezer teregt, waarin dan de beoordeelaar zelf, die de verschillende beginselen van het Protestantisme in oogenschouw neemt, dit beginsel stelt. Hij antwoordt aldus kort en bondig -: 'Het beginsel van het' 'Protestantisme is veeleer van een gemeenschapsvormenden aard, en het bezit eene *de menschheid zelve herstellende kracht*' (bl. 52). Derhalve een echt levensbeginsel, eene construerende, bezielende kracht, die uit de Openbaring als voortstroomt, en de menschheid genezend en heiligend doordringt. - Hoe algemeen en eenigzins ruim deze stelling luidt, zullen we haar echter voor waarheid willen houden. - Het Protestantisme eischt en wil niet slechts de kerk, of kerken, of gemeenten stichten; 't is niet bloot theologisch, maar

ook anthropologisch; het bewerkt, veredelt, ontwikkelt, ontgint de menschheid in den enkelen mensch, en de menschen in massa, en heeft als herstellende levenskracht inwendige waarde - daardoor verheft zich het Protestantsch beginsel boven elken bepaalden kerkvorm - boven elke tijdsbepaling - boven elke geloofskluister - boven elke leerstellige omheining en afsluiting - ook hier geldt het - 'het vleesch is niet nut, maar de geest maakt levend.' - Het Protestantisme is dus geene eigenlijk beslotene kerk, geen kerkvorm, maar, laat ons dit woord gebruiken, de ziel, de levenskracht der kerk, de voortdurende openbaring in ruimte en tijd der eerste Openbaring, de nooit geëindigde getuigenis onder alle volken, eens begonnen te Jeruzalem, en voortgaande tot aan het einde der dagen. - Ziet daar het verheven beeld, waaronder wij het Protestantisme, bovenal in onzen tijd, opvatten - en daarmede hebben we vooreerst vrede - daardoor vereenigt, verbroedert, ontwikkelt de Protestantsche kerk de menschheid in eenparige kracht, en mag aan dezen eiscli zich niet onttrekken. - Boven de staande vormen, door leer- en kerkbegrip schijnbaar gewettigd, staat de geestkracht, de heilige en de heiligende geest des Christendoms - en daarheen, *alleen* daarheen, moet het Protestantisme terugkeeren, liever heden dan morgen, als het behouden zal blijven, in de stormende vaart der eeuw - daarheen, tot de waarachtige, vrije, geestelijke opvatting van het christelijk beginsel, moet de Protestantsche kerk zich heenwenden, wanneer ze niet als verbrokkeld en versplinterd en eens vermolmd zal vergaan, en wij herhalen met geestdrift de woorden van Schenkel -: 'het bezit eene de menschheid zelve herstellende kracht! -' Mogten allen, die zich voor of tegen het Protestantisme verklaren - deze waarheid ten minste on voorwaardelijk aannemen. - Op welk eene wijze de Heidelberger Hoogleeraar, in het laatste deel zijner voortreffelijke beschouwing, dat hooge en verhevene doel als bereikbaar voorstelt, door eene naauwe aansluiting der bestaande hoofdafdeelingen in de Protestansche kerk, zal in eene derde beschouwing aan den lezer later worden medegedeeld.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Dordsche stemmen.

Eerste Jaargang. Eerste Aflevering. Te Dordrecht bij H.R. van Elk. 1852.

''t Is thans geen tijd van zwijgen.' Wie dat woord, dat in dezen tijd zoo menigwerf wordt herhaald, voor het eerst op de lippen heeft genomen en uit zijne pen laten vloeijen, hij heeft waarlijk geen reden om te klagen, dat zijne stem is geweest: *de stem des roependen in de woestijn*. Zoo aan eenige, dan wordt aan

zijne roepstem gehoor gegeven. Neen zeker, men zwijgt in deze dagen niet. Van welke misdaad men die dagen beschuldigen kan, de aanklagt van al te groote stilzwijgendheid zou vuile lastertaal wezen. Luistert slechts! Wat al stemmen worden er aan alle kanten vernomen: Stemmen voor en tegen Rome, liberale en antiliberale stemmen, stemmen van revolutionnairen en van antirevolutionnairen, orthodoxe en antiorthodoxe stemmen doorkruisen de lucht en dringen in tot uwe ooren. En al die stemmen, aangeheven uit alle oorden der wereld, uit alle oorden van ons vaderland, zij vormen een koor, dat in verscheidenheid van toonen zijn wederga mist, doch dat alles behalve geschikt is, om het oor te streelen van hem, die met een muziekaal gehoor is begiftigd. Want, wat er in te bewonderen zij, de harmonie wordt er te vergeefs in gezocht. Maar al verheft nu al wat spreken kan zijne stem, al maakt niemand thans zijn hart tot een moordkuil, al verkondigt elk, die maar de pen kan voeren, die maar in staat is, om zijne gedachten en gewaarwordingen op het papier te brengen, en, waarop het eigenlijk voor alles aankomt, eenen uitgever kan vinden, al verkondigt nu elk aan de wereld, wat hij denkt en gevoelt, toch, meent men, wordt er nog niet genoeg gesproken, toch blijft er, zoo meent men, nog veel te spreken over. Onder al die stemmen, die elkander trachten te overstemmen, is er, zoo dacht er althans de heer van Elk over en hij vond mannen, die op dit punt eenstemmig met hem dachten, nog plaats over voor, ja zelfs behoefte aan *Dordsche stemmen*.

Dordsche stemmen! In ons oor klonk die stem al terstond niet zeer aangenaam. Dordrecht heeft eene zekere vermaardheid gekregen, die, zij moge anderen smaken, in onzen smaak niet valt. Het epitheton *Dordsch* doet ons denken aan al wat steil regtzinnig is, wat zweert bij hetgeen te Dordrecht is bepaald en vastgesteld door de zuilen der Hervormde kerk, en al zijn wij nu daarvoor juist zoo bang niet, het wekt toch bij ons altijd zekere antipathie, die niet wordt verminderd door hetgeen wij thans dagelijks zien van hen, die dat epitheton beminnen, als den appel hunner oogen.

Dordsche stemmen! Wat zullen zij vertellen? Zullen zij herhalen, wat eens door Bogerman cum suis is gesproken? Maar wat die hebben verkondigd, is nog niet in vergetelheid gebragt. Dat wêerklinkt nog van menigen kansel. Aan de herinnering daarvan wordt menige bladzijde in menig tijdschrift gewijd. Dit kunnen dus de *Dordsche Stemmen* niet bedoelen, daar dan hare stem tamelijk overbodig zijn zou en zij toch nadrukkelijk verklaren, dat zij het noodig achten, dat ook eene *Dordsche stem* zich laat hooren. Zij moeten dus onderscheiden zijn van die Tijdschriften, die aan de belangen der *Dordsche leer* zich toewijden.

Maar waartoe dan dien naam gekozen, die bij zoo menigeen in den lande in kwaden reuk staat, en bij al wat vrijzinnig is op het gebied van Kerk en School en Staat, tegenzin opwekt? Zou het geschied zijn, om de Dordsche vrienden en vriendinnen een knol in de muts te draaijen? Maar die luidjes laten zich geen knollen voor citroenen verkoopen. En zoo de onnoozelen onder hen, en die tellen zij bij menigte, zich al eens mogten laten verlokken, om de begeerige hand uit te strekken naar hetgeen hun op geijkte schotels wordt aangeboden, er zijn wachters genoeg op Sions muren, om de ligtgeloovige schare, waar zij het oordeel des onderscheids

mist, te waarschuwen voor de vergiftigde spijzen. Die wachters, zij zouden het verraad reeds hebben ontdekt, wanneer zij op blz. 15 lazen: ‘Men meent aan Heidenen en Joden te moeten arbeiden,’ (aan hunne bekeering namelijk) ‘maar de Roomschen, die toch ook christenen heeten, acht men niet zoo hopeloos.’ Zij zouden, en zeker niet ten onregte, in die woorden eene berisping zien van hetgeen hunne vrienden, *de vrienden Israëls* bij uitnemendheid, doen, al is hun doel dan ook minder de bekeering van de Joden tot Christenen, dan wel de bekeering der Christenen tot Joden.

Zou dan de naam misschien slechts toevallig zijn? Zouden de stemmen alleen daarom met den naam van *Dordsch* zijn gedoopt, omdat zij te Dordrecht het levenslicht ontvangen en hare eerste kreten doen hooren, omdat hare ouders in die stad met der woon zijn gevestigd, omdat daar haar wieg en bakermat worden gevonden, omdat zij van daar uitgaan in de wereld? Wij beginnen dit haast te gelooven, doch dan achten wij den naam van de kleine niet gelukkig gekozen; want bij de vrienden van Dordrecht, die hare geboorte misschien met gejuich hebben begroet, is zij nu reeds herkend voor een bastaard, en met argwaan zal zij worden gadegeslagen, door al wat juist niet bijzonder ingenomen is met hetgeen naar Dordrecht zich noemt.

Doch waartoe al die vragen? zoo hooren wij ons door redactie en uitgever toeroepen. Ziet het programma in, waarmede de eerste aflevering wordt geopend, en gij zult het weten, wat wij willen en van welken geest wij zijn. Duidt het ons niet ten kwade, heeren redacteuren en uitgever! Dàt hebben wij met inspanning van al onze krachten uit uw programma niet kunnen opmaken, ten minste dat laatste niet. Gij zegt, gij wilt den goeden geest der vaderen verlevendigen en licht en waarheid verspreiden, maar dat willen allen, van welke rigting zij ook zijn op godsdienstig, staatkundig en schoolgebied. Gij wilt uit hetgeen de periodieke drukpers en de vlugschriften opleveren, overnemen of daarin aanwijzen, wat met den Christelijken geest uwer Stemmen strookt, wat ook gij kunt beamen, en dat ter voortplanting en verspreiding onder het volk wenschelijk wordt geacht; maar willen en doen dat niet alle partijen? Gij wilt waarschuwen tegen dwalingen, tegen ongeloof en bijgeloof, waar gij kunt en waar gij meent, dat dit niet vruchteloos zijn zal. Gij wilt ook verblijdende verschijnselen op het gebied van kerk, school, enz. mededeelen; maar, nog ééns, dat hebt gij met vele redacteurs en uitgevers gemeen. Ook de wapenen, die gij wenscht te voeren, hebben niets, wat uwen geest zou kunnen kenmerken. Gij noemt ze *Bijbel* en *Historie;* maar wie bezigt diezelfden niet met u? En toch wilt gij eenig zijn in uwe soort. Gij zegt het met ronde woorden, dat gij het nuttig acht, dat onder alle stemmen, die er opgaan, ook uwe *Dordsche Stem* worde gehoord, dat gij meent, dat de *Dordsche Stemmen* haar eigenaardig nut kunnen hebben. Wij kunnen en willen het echter niet ontveinzen, ook al loopen wij welligt gevaar, om van kortzigtigheid te worden beschuldigd, dat wij het nog niet inzien, waarom juist die *Dordsche Stem* zich moet laten hooren, waarin het eigenaardig nut der *Dordsche Stemmen* is gelegen.

Evenmin heeft hetgeen in de eerste aflevering uwer Stemmen wordt gevonden, ons wijzer gemaakt, ons den geest van uw tijdschrift, zijn bijzonder nut geopenbaard. Geen enkel stuk van uwe

eigene hand komt er in voor. Alles is overgenomen uit andere geschriften, en in hetgeen gij overgenomen hebt, troffen wij niets aan, wat ons juist door eene *Dordsche Stem* moest worden berigt. Onder het opschrift: *Vreest God. Eert den Koning* - deelt gij het een en ander mede aangaande de staatkundige partijen, die de souvereiniteit van het volk of die van God voorstaan, hetwelk gij gevonden hebt in een met dat opschrift getiteld blaadje. De volgende bladzijden, van 6 tot 8, bevatten een uittreksel nit het geschrift van D. Buddingh: *de School in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika*. Daarna lezen wij van blz. 8 tot 13 eenige mededeelingen betrekkelijk den burgerlijken en godsdienstigen toestand van de stad Rome, uit Kirwan's *Letters to Chief Justice* Faney. De laatste bladzijden van 13 tot 16 zijn gewijd aan *Mengelingen en Berigten*. Daarin vonden wij iets aangaande eene *Protestantsche Broedervereeniging* te *Elberfeld*, aangaande de *Evangelisatie onder de Roomschen*, en aangaande de *Godsdienstvervolging te Florence*, waaruit ons alleen dit gebleken is, dat gij Antikatholiek zijt. Wij blijven u dus vragen: wat wilt gij met uwe *juist Dordsche stem?* Welk *eigenaardig nut* kan *zij* juist hebben, dat bijv. eene Amsterdamsche of Rotterdamsche of Leidsche stem niet zou kunnen opleveren? Misschien is dit reeds openbaar geworden door de afleveringen, die sedert deze eerste zijn verschenen. Wilt gij, dat wij en onze lezers er ook mede bekend worden, zorg dat die afleveringen in onze handen komen. Eene waarschuwing: *Gij* wilt waarschuwen tegen dwaling, tegen ongeloof en bijgeloof. *Wij* waarschuwen ook tegen laster. Gij schrijft op blz. 15 over Phylacterion, welks werkzaamheden gij laag genoeg *een centen-oorlog* noemt, uit welke woorden echter uwe logen tastbaar blijkt, dat het alleen met stoffelijke middelen werkt. Dit is onwaar. Het tegendeel is meermalen openlijk uitgesproken. Dit moest gij, die voor het publiek schrijft, weten. Wist gij het niet, dan wachten wij de bekentenis hiervan en de herroeping van die leugen. Anders houden wij uwe woorden voor lastertaal, en dan hebt gij zeker den *goeden* geest onzer vaderen niet, en zijt gij weinig geschikt, om dien geest te verlevendigen. Zou dit staaltje misschien een bewijs kunnen zijn, dat gij u toch met de daad onder de *Dordsche vrienden* rangschikt? Zij toch zijn gewoon, om alles te belasteren, wat niet uit hunnen boezem voortkomt. Overigens gunnen wij u gaarne de vreugde, om de Roomschen te bekeeren, onder anderen ook, door *het aanplakken van Bijbelsche waarheden aan de hoeken der straten*, zooals, altijd naar luid van het berigt des heeren *Van de Velde*, men te Dublin besloten heeft te doen. Wij vleijen ons tot nadere kennismaking te worden in staat gesteld. Intusschen schorten wij ons oordeel over het geheel van uwe onderneming op.

Christelijke redevoeringen, Van Dr. W.E Channing. Uit het Engelsch, door J.J. Swiers, Pred. te Havelte. Te Groningen, bij J.B. Wolters 1852.

Zoo eenig geschrift zijne eigene aanbeveling medebrengt, het zijn de Christelijke redevoeringen van Dr. Channing, waarvan wij het tweede stuk voor ons hebben. Voor wie het eerste stuk hebben gelezen, zou alle aanprijzing overbodig zijn niet alleen, maar zelf wantrouwen verraden aangaande den goeden smaak van zijne lezers. Zoo het menschen zijn, die prijs stellen op degelijke lectuur, lectuur, die het verstand verrijkt en tevens het gemoed verbetert, zij moeten zich hebben verheugd, zoodra zij vernamen, dat er een tweede stuk van ter perse lag, zij moeten met gretigheid er de handen naar hebben uitgestrekt, zoodra het de pers had verlaten, zij moeten niet hebben gerust, vóór zij het geheel hadden doorlezen. Wij hadden het eerste stuk niet gelezen, maar niet zoodra hadden wij kennis gemaakt met het tweede, of wij ontboden het eerste van onzen boekhandelaar. In omgekeerden zin is het gewis zoo met allen gegaan, die met het eerste stuk waren bekend geworden: de verschijning van het tweede was hun een oorzaak van blijdschap, en met ons zien zij verlangend uit naar alle volgende stukken, die de Eerw. Swiers zal gelieven tot ons te brengen. Geen woord meer ter aanbeveling! Het zou smaad zijn voor Channing. Zijne redevoeringen, teregt met den naam van Christelijk bestempeld, daar zij vol zijn van den geest van Christus, zijne redevoeringen moeten opgang maken. Dringend noodigen wij den vertaler uit, om niet lang te wachten met de vervulling van zijne belofte, om Channing weldra weder tot ons te laten spreken. Wij zouden ons bedroeven over ons lezend publiek, zoo de uitgever zich niet opgewekt gevoelde, om daartoe mede te werken.

Het Luthersche zendelinggenootschap te Amsterdam.

N° 4 en 5 der Mededeelingen.

Voor zooverre deze nommers der *Mededeelingen* van het *Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending* iets behelzen, in betrekking tot de Nederlandsche Evangeliesch-Luthersche kerk en het vroeger door ons opgemerkte,

hebben wij ze ook thans te beschouwen: want het kan ons oogmerk niet zijn, haren verderen inhoud aan onze beoordeeling te onderwerpen, noch de aandacht te vestigen op de inderdaad niet onverdienstelijke gedichten of gezangen, waarmede zij telkens besloten worden.

Het verblijdt ons, in deze nommers een zachteren toon en een milderen geest te vinden, dan in de drie eersten. N° 4 bevat zelfs niet weinig dat geheel het tegendeel uitdrukt van de vorige. Het Genootschap schijnt dus zijne strijdzucht te temperen, ofschoon het geenszins de vroegere beschuldigingen herroept.

Bij de ontwikkeling van § 1, *letter* C der *Statuten*, betreffende zijne derde bedoeling, wordt duidelijk opgegeven, wat men te verstaan heeft door de onderhouding van gemeenschap met de buitenlandsche Luthersche kerk, ook door haar te ondersteunen in hare beproevingen, die vele zijn, waar zij als afgescheidene gemeente bestaat.

Het Bestuur van het Genootschap verklaart zich ‘niet aan te matigen, noch ooit te zullen aanmatigen, om, namens de Luthersche kerk in de Nederlanden, of namens kerkelijke autoriteiten, iets het minste ook te doen of te spreken.’ Dat is zeker verstandig en eerlijk. Alleen een onverstandige spreekt zonder last als lasthebber. Alleen een oneerlijke rooft een gezag dat hem niet toekomt. Zulk eene aanmatiging of roof hebben wij ook niet vermoed, veel minder gevreesd. Maar daarom mogen wij niet blind zijn voor de bedoeling van een Genootschap, dat regtstreeks ‘als bijzondere vereeniging’ werkt tegen den geest van het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap in ons vaderland. Indien wij echter geloofden aan de mogelijkheid, dat die bedoeling kon bereikt worden, zouden wij ons even zwak moeten gevoelen, en misschien even luide gaan roepen langs de straten. Onze kracht berust ook op den ruimen Evangelieschen geest, die in de Synodale reglementen en besluiten spreekt, daar zij geheel vrij zijn van het bekrompene dat secten en sectenmakers aankleeft.

Het Genootschap stelt op den voorgrond, dat ‘de Luthersche kerk de *alleen zaligmakende* is, schoon niet naar de opvatting van het Pausdom.’ Wat daarentegen drukken de Synodale reglementen uit?

In art. 2 van het *Algemeen Reglement* lezen wij, dat de Evangeliesch-Lutherschen, verwijderd van eene gevestigde Evangeliesch-Luthersche gemeente, zich voegende bij eene andere Protestantsche gemeente, *daardoor* hun lidmaatschap in het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap niet verliezen.

In art. 46 der 2de Afd. van het *Reglement op het plaatselijk Kerkbestuur*, dat de predikanten bevoegd zijn, met toestemming van hun Kerkeraad, ieder geordenden leeraar uit een ander Protestantsch Kerkgenootschap ter vervulling hunner predikbeurten te laten optreden, of andere ambtsverrigtingen (dus ook Avondmaalsbediening) in hunne gemeenten te laten waarnemen.

In art. 23 van het *Reglement op de toelating tot het leeraarambt*, dat de proponenten zich door onderteekening verbinden, ‘de leer, welke, OVEREENKOMSTIG MET GODS HEILIG WOORD, in de aangenomen Symbolische boeken is vervat, ter goeder trouw aan te nemen, hartelijk te gelooven en naarstig te leeren en te handhaven.’ Vroeger verbonden zij zich ‘naar den regel des goddelijken Woords zich te rigten, - daar benevens naar de Symbolische boeken, - tegen dezelve niets te leeren noch te prediken,

't zij in het geheim of in 't openbaar, noch ook eenige andere nieuwe phrases te gebruiken, welke dezelve contrariëren.' Het tusschengevoegde, OVEREENKOMSTIG MET GODS HEILIG WOORD, blijkt uit de vergelijking van de tegenwoordige met de vroegere formule niets minder te bedoelen, dan de vrijheid om te verwerpen en dus ook tegen te spreken wat in de Symbolische boeken, volgens het oordeel van den leeraar zelven, niet overeenkomt met Gods heilig Woord.

Eindelijk herinneren wij, dat de Synodale bepalingen van 1819 toelaten andere Protestanten in onze kerk ten Avondmaal te ontvangen, gelijk zij aan onze leden vergunnen bij andere gemeenten dan Luthersche Avondmaal te houden. Ook hebben zij den Kerkeraden aangeraden in de plaats van ouwels gewoon brood bij de bediening te gebruiken, en den leeraren opgedragen vrije toespraken te houden, om de plegtigheid te verhoogen.

In deze en soortgelijke Synodale bepalingen is de geest van het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap in ons vaderland uitgedrukt. Ieder beslisse derhalve voor zichzelven, of en in hoe verre het Genootschap voor de Evangeliesch-Luthersche zending volgens zijne *Statuten* en *Mededeelingen* regtstreeks staat tegenover dit Kerkgenootschap!

Het Bestuur ontkent dien tegenstand ook niet, noch belooft het zich voortaan te zullen onthouden van hetgene het reeds in dat opzigt gesproken en geschreven heeft. Het berigt slechts blz. 5 van n° 4 der *Mededeelingen*.

'Wij kunnen, wij zijn verpligt, en wij willen het ook, in den vorm en de wijze, waarin wij onze overtuiging uitspreken en daarvoor uitkomen, alles vermijden, wat opregte, waarheid zoekende zielen, ook maar in het geringste kwetsen of verbittering wekken kan.'

Daar het opregte, waarheid zoekende zielen zeker kwetst, taxatiën van de leden en leeraars der gemeenten te lezen, als in de vorige nommers gegeven zijn, mogen wij verwachten, dergelijke niet meer te zullen ontmoeten. En daar opregte, waarheid zoekende zielen niet minder kwetst, wat met den milden, onbekrompen geest der Synodale reglementen en bepalingen strijdt, mogen wij insgelijks verwachten, dat niets van dien aard meer zal voorkomen. Zorgvuldig zullen wij echter toezien, en het, waar wij slechts kunnen, duidelijk openbaren of waarlijk vermeden wordt in den vorm, wat onze opregte, waarheid zoekende zielen ook maar in het geringste kwetsen of verbittering geven kan.

Op dezelfde bladzijde lezen wij:

'Dringend verzoeken wij een ieder, die niet met ons in gevoelen overeenstemt, toch zoo regtvaardig te zijn, om ons Genootschap geene andere bedoelingen toe te schrijven dan die wij hebben.'

Dit verzoek zijn wij reeds voorgekomen, door alleen uit de woorden der *Statuten*, volgens de verklaring in de *Mededeelingen*, de bedoelingen van het Genootschap te beschrijven, als zijnde: 1° de Lutherschen te stemmen tegen het Nederlandsch Zendelinggenootschap, 2° tegen de tegenwoordige vrije Evangeliesche inrigting van het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap, en 3° zelfs een vereenigingspunt te zijn voor de aloude belijdenis en wat daartoe verder behoort. Zoo regtvaardig zullen wij ook blijven, en geene bedoelingen vermoeden die niet eerlijk en openlijk zijn opgegeven. Het oordeel over de gedachten des harten matigen wij ons zeker niet aan.

Een ander verzoek gaat gepaard met eene beschuldiging zonder bewijs, die wij regtvaardig genoeg zijn om hier af te schrijven. Zij luidt dus:

'Wij verzoeken ernstig om onze duidelijke woorden niet derwijze te verdraaijen, dat men daaruit den juist tegenovergestelden zin perst en wringt. Dat is onlangs geschied in het maandschrift de Tijdspiegel, waarvan zich ieder onpartijdige overtuigen kan, die de moeite neemt het daarin voorkomend beoordeelend opstel over ons Genootschap te vergelijken met onze *Bepalingen* en *Mededeelingen*, n° 1.

Wij kunnen ons niet verdedigen, zoo lang de bewijzen aan de beschuldiging ontbreken, en vragen alleen, of eene logische consequentie verdraaijing van woorden en het persen en wringen van een tegenovergestelden zin is? Dit worde bewezen, en tevens, dat wij iets bij de aangehaalde woorden hebben gevoegd, om de consequentie te verkrijgen. Hoe de schrijver zich durft beroepen op eene onpartijdige vergelijking van ons opstel met zijn n° 1, begrijpen wij niet, zoo lang wij daarin en vooral in de volgende nommers den smaad lezen, dien hij geworpen heeft op het grootste gedeelte der leeraars van de Nederlandsche Evangeliesch-Luthersche Kerk en op hare leden, die gerekend worden tot het 'verbasterd geslacht van onzen tijd,' in zoo verre zij niet overeenstemmen met de theologie der Symbolische boeken. En staat er niet in n° 1, dat het Nederlandsch Zendelinggenootschap een *kleurloos Christendom* verkondigt? dat *kleurloos* beteekent, niet Luthersch, niet Gereformeerd, niet Doopsgezind, niet Remonstrantsch? dat de Luthersche Kerk is de alleen zaligmakende, maar niet naar de opvatting van het Pausdom? dat de belijdenis der Luthersche Kerk niet naast of buiten, maar *in* den Bijbel staat? - Er zullen van dat nommer toch wel geene geheel verschillende soorten bestaan!

Maar de schrijver der *Mededeelingen*, reeds gewoon te beschuldigen zonder bewijs, heeft blijkbaar nog het plan niet zijne beschuldiging tegen ons te bewijzen: want, dus gaat hij voort, - 'wij voor ons hebben iets beters te doen dan ons onledig te houden met naamlooze Tijdschrift-opstellen te beantwoorden; onze namen schuilen geenszins in het duister, en wij verlangen, dat onze bestrijders even opentlijk als wij, met hunne namen te voorschijn treden.'

In gemoede. Kan een beschuldiger iets beters te doen hebben, dan bewijzen te geven voor zijne beschuldiging? Dat zou het *beantwoorden* van ons opstel zijn: Het zou gegeven worden - het veelbeteekenend antwoord! - als het opstel niet naamloos was! - Waartoe toch eerst een naam, als men te bewijzen heeft, dat een stuk onwaarheid behelst? Zeker is het gemakkelijker zonder bewijs te beschuldigen voor een publiek dat niet in staat is de beschuldiging te beoordeelen, dan te antwoorden als het antwoord een bewijs moet zijn: maar is het daarom 'iets *beters doen*?' Beter zou het zijn de leeraars bij de wettige Kerkelijke Overheid dan met eenige tirades in het geniep bij een onkundig publiek aan te klagen. Maar die Overheid volgt de Synodale Reglementen en vraagt eerst bewijzen! Beide is misschien wat lastig!

Dat de namen van de Bestuurders niet in het duister schuilen, is ons aangenaam wegens twee redenen. De eerste is, dat wij ze ongaarne zouden noemen en niet gewoon zijn te beschuldigen met bijvoeging: 'Wij behouden het noemen der namen ons voor.' De tweede is, dat een Genootschap met een onbekend bestuur niet opentlijk vijandig kan zijn,

en wij den vijand liefst in het oog houden.

Eindelijk verlangen de Bestuurders, dat '*hunne bestrijders* even opentlijk als zij met hunne namen te voorschijn treden.' Een billijk verlangen! Zoodra wij bestrijders worden, zullen wij daaraan voldoen. Tot nu toe zijn wij slechts brekers van den aanval. Een hooger rang komt ons niet toe. Maar het is toch meer dan vreemd, dat het Genootschap voor de Evang.-Luthersche zending zijn werk begint met het Nederlandsche Zendelinggenootschap aan te vallen en gelijktijdig het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap; en zoodra de aanval gebroken wordt, klaagt over bestrijders! Bij die klagt zouden wij bijna eene zonderlinge regtskennis en eene vreemdsoortige moraal onderstellen!

Doch wij willen niet onderstellen. Wij hebben geen ander oogmerk dan aanvallen te breken. Verder zullen wij niet gaan. Den titel van bestrijders hopen wij nimmer te verdienen. Moeten wij strijden, het zal alleen zijn tot verdediging. Liefst vergenoegen wij ons met de wapenen der bestrijders van het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap te bezien, en daarop voor anderen het noodige licht te laten vallen, misschien zelfs met ze te beschrijven. Komen de mannen, die ze uit het tuighuis halen, door onhandigheid ons naderbij dan zij later - moedig genoeg! - verklaren bedoeld te hebben, wij zullen ze eerbiedig en toch onbevreesd ontwijken, zoolang het ons mogelijk is en omdat wij den vrede lief hebben. Dit is ook de eenige reden, waarom onze namen (want wij hebben er niet weinige) verzwegen blijven. Wisten wij niet uit de geschiedenis, dat de banbliksems der kerkelijke heerschzucht tegen personen gerigt zijn om beginselen te vernietigen, wij zouden moeijelijk de verzoeking wederstaan om onze namen en tevens onze portretten te leveren. Maar de geschiedenis leert ons, dat een strijd met namen doorgaans persoonlijk wordt of is; en wij willen niets persoonlijks.

Dit alleen nog om ons te kenmerken. Wij zijn geweldig tegen een Paus in de Kerk, vooral een papieren als onpersoonlijk. Wij verdringen anderen niet, maar wij laten ons zelven ook niet verdringen. Wij zijn bevriend met alle diersoorten, uitgezonderd slangen en kreeften. De kronkelingen van de eersten en de scharen van de laatsten zijn ons even onaangenaam. Wij kunnen hoog ernstig zijn, en beminnen toch het *ridendo dicere verum* van Horatius. Wij hebben de rust lief, en echter.... zoodra het Evangeliesch-Luthersch Kerkgenootschap in ons Vaderland, dat is *onze* Evangeliesch-Luthersche Kerk, in de *Mededeelingen* of elders verder wordt aangerand, vragen wij wederom een plaatsje in den *Tijdspiegel*, opdat men zich spiegele terwijl het nog tijd is.

> De Redactie gevoelt zich genoopt, om vriendelijk te verzoeken, haar verder geene beschouwingen, bijdragen, of aanmerkingen, in betrekking tot het (zoogenaamde) Luthersche Zendelinggenootschap te Amsterdam, te doen toekomen, daar zij deze zaak als eene te particuliere beschouwt, om voortdurend de lezers van haar Tijdschrift daarmede bezig te houden, terwijl zij zich intusschen aan den heuschen inzender verpligt gevoelt voor de reeds opgenomen mededeelingen over de *Mededeelingen*.

Letterkunde.

Het letterkundig meteoor in het westen.

Uncle Tom's Cabin.
La Cabane de l'oncle Tom.
La Case du père Tom.
Onkel Toms Hütte.
De Negerhut.

Fama....
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox sese attollit in auras.
Parva metu primo, mox sesc attollit in auras.
VIRGILIUS.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz.* 188.)

De Negerhut heeft sedert onze eerste aankondiging hare geschiedenis in de beschaafde wereld gehad en voortgezet, en gaat nog steeds voort de aandacht te boeijen. - Zoo als wij reeds uit een hooger standpunt het Amerikaansch kunstgewrocht voorstelden, en meer bijzonderlijk op het Christelijk element heenwezen, dat er in heerscht, en weldadig spreekt, zoo wacht ons thans de taak eener meer algemeene en aesthetische beschouwing, waarbij de regelen der kunst niet geheel vergeten mogen worden, zonder ons evenwel aan eene ontleding van het rijke tafereel te wagen. - De Nederlandsche vertaling, die zich waardiglijk naast de uitheemsche vertolkingen handhaaft, heeft het boek ook in onze min beschaafde kringen populair gemaakt. - Waarom de ijverige, en in zijn vak zoo verdienstelijke uitgever Kruseman, niet eene beterkoope, voor velen dus meer bereikbare, uitgave heeft bezorgd, moge hijzelf verantwoorden - nu concurreren de fransche en duitsche vertalingen, de geïllustreerde en de railway edition, zeker sterk genoeg, en welligt ware men voor minder geld, met minder stevig papier, en een kleiner letter, in ons zoo sterk lezend vaderland, beter gediend geweest*).

Zeer verschillend waren de oordeelvellingen, die ons nu en dan, over de befaamde Negerhut, ter ooren kwamen; merkwaardig genoeg, dat de vrouwen en vooral de vrouwen-dames, in het

*) Nu onlangs heeft de Heer Kruseman zich werkelijk den dank van ons lezend publiek verworven, door aan dit billijk verlangen te voldoen.
Red.

algemeen, hoog ingenomen bleven met het werk der overzeesche zuster; de gewoonlijk sterk gespannen snaren van het vrouwelijk gevoel, hebben dadelijk in harmonische welluidendheid met het gevoel der schrijfster geconsoneerd; alleenlijk tobden en haspelden onze brave lezeressen eenigzins met de afgetrokkene redeneringen, de meer theoretische pro en contra's betreffende den slavenstand, dáár was het te koud en te kil, na en bij de levendige beschrijvingen uit de slavenwereld, in het groot en in het klein. - Over het algemeen, hebben onze Nederlandsche vrouwen Uncle Tom persoonlijk zeer lief gekregen; het godsdienstig beginsel dat hem bezielt is zoo geheel *au niveau* met het vrouwelijk hart, dat mede, 't is bekend, het heiligdom der godsdienst blijft. - St. Clair, George en Elise, deelen voortdurend in de bijzondere gunst der brave Eva's dochteren; we hebben er zelfs aangetroffen die over Haley en Le Gree een zeer menschelijk oordeel durfden uitspreken, en de monsterdieren, betrekkelijk, als Amerikaansche produkten, wilden dulden op het rijke en bonte tafereel. - Veel minder gunstig - 't is psychologisch (zielkundig) merkwaardig, - werden de zusters in den roman opgenomen - wij hebben zeer harde woorden moeten hooren over Ophelia, over Miss Cassy bovenal, die hier en daar geen genade mogt verwerven - en Marie, - de booze en kwaadaardige Marie, met hare onuitstaanbare zenuwtoevallen - o, zij vindt geene verschooning; zelfs over Evangeline waren de opiniën der dames niet eenstemmig - wij hebben 't gehoord, dat men Mr^{ss} Beecher beschuldigde, dat zij hier een soort van wonderkind had uitgedacht, een aetherisch fantazijbeeld, veel te wijs en te rijp voor hare jaren - en zoo al voort. - Wij laten heden het vraagstuk onbeslist, in hoe verre het oordeel onzer lezende vrouwen gewigt en overgewigt genoeg heeft, om de schaal hier aan de eene of andere zijde te drukken - maar onze opmerkingen, ten dezen opzigte, mogten wij niet voor den lezer van dit Tijdschrift, die natuurlijk Uncle Tom mede gelezen heeft, verzwijgen - een ieder doe er zijn nut mede.

Eenigzins anders waren de opiniën der lezers, die wij hier en daar konden vernemen. - Wij moeten, tot ons leedwezen, bekennen, dat niet alle mannen-heeren door de boeijende en levendige tafereelen van Mr^{ss} Beecher, in die mate zijn weggesleept en bekoord, dat zij, na de eerste of tweede lezing van het boek, tot volstrekte voorstanders der slaven-emancipatie zijn herschapen. - Men heeft regt laten wedervaren aan het zeldzaam kunsttalent en de auteurs-genie der schrijfster, en toegegeven, dat het hier en daar inderdaad zoo allerverschrikkelijkst toegaat; dat de Le Gree's de Uncle Tom's mishandelen, trappen, en eindelijk laten dood slaan - dat op de slavenmarkten de onmenschelijke wreedheid den hoogsten trap bereikt - maar, helaas! die booze lezers, diezelfde mannen, welke onder de lektuur meer dan één traan uit de oogen moesten wisschen, hebben - onze eigene ooren hebben dit gehoord - later durven spreken over eene gevaarlijke strekking, een ondoordachten, al te voorbarigen emancipatie-ijver, over eene eenzijdige opvatting, - ja zelfs moesten we eens een oordeel vernemen dat ons deed verschrikken: ‘Mr^{ss} Beecher’ - zoo sprak onze vriend A, toen de Negerhut ter sprake kwam - ‘heeft niets anders gedaan dan zeer behendige en

zeer verblindende goochelaarskunsten, *tours d' adresse*, met ons menschelijk en christelijk gevoel -: zij heeft ons op eenmaal met haren Uncle Tom overvallen en overrompeld, en den traan, dien zij ons ontlokte, willen laten gelden voor het voldoende bewijs, dat de vrijlating der slaven waarlijk noodzakelijk was, even alsof (hoor dien kwaadaardigen mensch!) er geene zeer krachtige bewijzen waren, om den slavenstand en slavenhandel uit een zuiver staatkundig oogpunt nog te verdedigen, - en toen durfde de vriend beweren, dat de schrijfster door het Taschenspiel van het frappante contrast juist den slavenhandelaar, ten koste der waarheid, in haar werk had voorgesteld als ware hij de baarlijke duivel geweest, en de slaven als zwarte engelen in Amerika. - Tot dergelijke schromelijke oordeelvellingen kon onze vriend zich laten vervoeren!

Onze vriend B. beweerde daarentegen, dat de auteur wel degelijk in den grond regt had; dat de Shelby's en St. Clair's werkelijk aan de Amerikaansche natuur ontleend waren, en wat de slavenquaestie betrof, deze was reeds voor langen tijd voor de vierschaar der godsdienst en der menschelijkheid, zelfs van het staatsbelang, uitgewezen, - hier gold het echter, naar zijne meening: '*qui va piano, va sano*' men moest in allen gevalle van de Haley's en Le Gree's acte nemen, al waren ze ook een weinig poëtisch-horribel uitgevallen - maar vriend B. had vrij wat aan te merken op de bewerking en voorstelling der karakters, en vermeende dat het opgewekte gevoel den waren kunstzin had omgekocht, al weder voor eenige tranen, - want deze held George was hem veeleer een held uit de fransche of engelsche romanwereld, dan een slavenkind, hoe zeer ook beschaafd en gecultiveerd - St. Clair was een echte Britsche Lord, die juist waar hij overtollig wordt in den roman, ter bekwamer ure wordt gewond in het koffijhuis en dood gaat. - Evangelina was uit de wolken op de aarde gekomen, en bezat eigenlijk geen vleesch of been - en - *nu* ging het *te ver* -: Uncle Tom zelf was eene soort van parodie op het methodismus, eene fantasmagorie, waar de schrijfster, zonder ophouden en als bij handenvol een ideaal van christelijke volmaking had gedroomd, een ideaal dat in de werkelijke wereld naauwelijks denkbaar, althans niet zigtbaar kon zijn. - Zoo ging het ook hier al verder.-

Onze vriend C- hechtte in de eerste plaats zeer veel aan de keurige schoonheden *en détail*; hij dweepte met Topsy, met Ophelia's keukenbezoek, met de fijne menschkundige opmerkingen, met de treffende karakteristiek der kwakers, - maar hij kon daarentegen minder goed rijmen, op welk eene wijze de bloedhond in menschelijke gedaante, Le Gree, door de bedreigingen, en listen, en spookhistoriën van Miss Cassy, NB. zijne gekochte lijfeigene slavin, op eens de rol van eenen Leporello speelde, - die overmagt der vrouw op den woesten man was hier uit de lucht gegrepen, verklaarde hij. - Ook was de lijdelijke berusting van Uncle Tom het natuurlijk gevolg van zijn onmagt, alle verzet ware hier eene vrijwillige vermeerdering van het lijden geweest - Uncle Tom was een echt ongelukskind, en hij resigneerde zich zoo goed hij kon - dat was evenzoo wijsgeerig verstandig, als christelijk vroom. - De beschouwing van den slavenstand, hier en daar in het werk verspreid, was loutere herhaling van bekende waarheden, die echter in alle deelen verdiende behartigd te worden.

Eindelijk begreep onze vriend D- niet, hoedanig men op eene voor hem onbegrijpelijke wijze zoo veel ophef van het boek maakte. - Deze brave vriend, die zich bovenal op de wiskunde, op de chemie, en praktische wijsbegeerte toelegt, en op dringend bevel van al zijne huisgenooten Uncle Tom had *moeten* lezen, wist er geen raad mede, en verklaarde, dat er zekerlijk in de romanwereld vele boeken geschreven waren, die evenzoo zedelijk, zoo godsdienstig, zoo aandoenlijk, zoo rijk aan treffende situatiën waren; hij had die zelf in zijn jeugd gelezen, en begon te spreken van Grandisson, van Werther en Charlotte, en zoo al voort - hij vond het boek hier en daar al te akelig, te benaauwend, en wilde weten, of de menschen door de levendige schildering van de monsters in menschelijke gedaante werkelijk beter en zedelijker zouden worden. - Voorts meende hij op de logica der voorstanders van de slaven-emancipatie of der tegenpartij vrij wat te kunnen aanmerken, en durfde te vragen, of de overdreven methodistische gevoelens van den braven Tom geldige en afdoende bewijzen waren, om ons te overtuigen dat de slavenstand onder de behoorlijke bepalingen, door Staat en Kerk voorgeschreven, dadelijk en volstrekt verwerpelijk en ongeoorloofd was- en toen lag hij het boek stil ter zijde, en vertelde ons dat hij met geestvervoering zoo even eene lofrede op den grooten en onsterfelijken Berzelius gelezen had, waarop de Gids in het nommer van April hem opmerkzaam had gemaakt.

Zietdaar, waarde lezers, wat ge waarschijnlijk *niet* zult verwacht hebben, eene zeer eigenaardige afgeluisterde recensenten-trits, uit het leven gegrepen; geen stijve, theoretische kunstbeschouwing van de Negerhut, die op stelten loopt, maar eene beoordeeling van verschillende kleur, *viva voce*, die wij nu verder aan uw oordeel onderwerpen. - Welligt ware het niet zoo kwaad, om bij de altoosdurende behoefte aan recensiën, dezen weg, dien wij hier bewandelden, in te slaan, en de vrijwillige, niet te voren voor de pers en het tijdschrift bekookte, uitspraken, over, voor of tegen eenig boekwerk op te zamelen, en ter goeder trouw, en bij wijze der echo te Muiderberg terug te geven. - Zekerlijk, het geschrift moet dan ook zoo algemeen gelezen, behandeld, bepraat, en onderzocht worden als de Negerhut, die immers nog altijd van hand tot hand gaat, en reeds meer dan één tekenschrift heeft uitgelokt.

Nu zullen onze lezers voorzeker dergelijke ‘onmenschelijke’ oordeelvellingen niet onderschrijven, en wij maken mede zwarigheid om het kunstwerk op die wijze te ontleden. - Men vergete toch niet dat hier - poëzij is, - hoewel de sleutel (*the key*) de bewijzen zal leveren, en reeds heeft geleverd, om den prozagrond van het gebouw aan te wijzen. - Als Mr^{ss} Beecher volstrekt aan de waarheid ware getrouw gebleven, zouden we een schraal en droog boek voor ons hebben, en de tranen bleven achterwege. - Uncle Tom is nog altijd *un cri de l'humanité*, - eene pleitrede voor de verkrachte regten van een groot deel der menschenkinderen - eene welsprekende philippica tegen de onmenschelijke slavenbeulen, die reeds van jaar tot jaar, vruchteloos, met eenen algemeenen banvloek zijn belegd en bedreigd. - Buiten dat, is het werk eene zamenschakeling van *typen*, echte Amerikaansche typen, die met verwon-

derlijke kunstvaardigheid zijn afgezien, ontworpen en uitgewerkt. - Wil men nu zulk eene typenverzameling aan de gestrenge kunstregels onderwerpen, en alleenlijk *dáár* den toetssteen vinden, dan zie men toe om niet tot de onregtvaardige rentmeesters in de moderne letterkunde te behooren. - Onlangs heeft in zeker tijdschrift, een zeker beoordeelaar, eene zamengeschakelde voorstelling van oorspronkelijke Nederlandsche typen uit het burgerlijke leven ontleend, uit de hoogte, met de schaar en het snoeimes der kritiek, op dergelijke wijze beoordeeld, en daardoor aan de oorspronkelijke bewerking en bedoeling groot onregt gedaan. - Het was eene bijzondere vergoeding en eigenaardige rehabilitatie voor den schrijver van die Nederlandsche tafereelen, dat hij tegenover een beoordeelaar, die zijne karakters voor onwaar en overdreven hield, de *aardige* overtuiging had en behield, dat hij ‘zijne karakters’ bijna geheelenal, *dadelijk* uit het werkelijke leven had gegrepen, en deze daar juist alzoo door hem gezien en gevonden waren, terwijl de welmeenende beoordeelaar vermeende dat ze zoo *niet* konden bestaan naar de regelen der *kunst!* - Zoo gaat het menigwerf waar de menschen zich niet nevens, maar boven elkaâr plaatsen. - Zeer waarschijnlijk is deze opmerking op den Uncle Tom van toepassing - de historische stof zal der gevoelvolle en bekwame schrijfster - de sleutel zal hier mede openen - als voor de hand gelegen hebben - deze heeft ze verwerkt en in een eigenaardig licht voorgesteld; als zij nu bij de warmte, gevoelbaar op elke bladzijde, hier en daar enkele overdrijvingen heeft laten doorsluipen, ontneemt dit de waarde niet aan het werk zelve, en wij zouden vooreerst onze vrienden A, B, C en D, aanraden, om eene kleine reize naar Kentucky te ondernemen, en bij wijze van autopsie zich te overtuigen, waar Mr^{ss} Beecher al dan niet gefeild en gezondigd heeft. - Wij lazen zeer onlangs in een Engelsch tijdschrift eene treffende bijdrage, die hier als bijlage kan dienen, zoowel om het karakter der Le Gree's als der Uncle Tom's in het licht te stellen; men vergunne ons de vrijheid om ze hier eenvoudig mede te deelen:

....‘In het onlangs uitgegeven werk van Mr. Edward Sulliver, komt het volgende geval voor:

Ik hoorde eene aangrijpende gebeurtenis dezer dagen, welke te Memphis gebeurd was, korten tijd voordat ik mij daar bevond. - Een slavenhandelaar had een slaaf gekocht van eene plantaadje te Kentucky - deze stond bekend als een voortreffelijk werkman en smidsgezel, en zijn meester verkocht hem uit nood, onder het bepaalde voorbehoud, dat zijne vrouw, aan wie hij zeer gehecht was, niet van hem zoude gescheiden worden. - De betaalde som was 1000 dollars (L. St. 200). Na den verkoop werden de slaven in het gevangenhuis gebragt om den nacht over te blijven, terwijl de slaaf tevreden geweest was, verzekerd zijnde dat hij zijne vrouw zoude behouden. - Op den volgenden dag toen de slaven, paar aan paar, onderling aan de handgewrichten geboeid, werden uitgeleid om den togt te beginnen, zocht de smidsgezel vruchteloos naar zijne vrouw, en op de vraag waar zij was, hernam de slavenhandelaar met een boozen lach: ‘O! gelooft ge dan dat ik ten uwen gevalle uwe vrouw heb willen medeslepen? gelooft ge dat waarlijk? - 't was slechts een voorwendsel om u van uwen voormaligen meester los te koopen.’ - De slaaf

sprak verder niet, maar wist kort daarop zijn medegeboeide naar eene plaats heen te trekken waar hij een bijl zag liggen, en deze met de linkerhand opheffende, hieuw hij in koelen bloede de regterhand aan het gewricht af, en de bloedige stomp vertoonende, riep hij den slavendrijver toe -: ‘daar, daar, gij hebt gisteren 1000 dollars voor mij betaald, wat ben ik *nu* waard?’ - Dit voorval bragt zelfs in Kentucky een diepen indruk te weeg, en er werd eene inteekening geopend om den neger weder in te koopen en aan zijne vrouw terug te geven; maar zijn meester, de duivel zelf in menschelijke gedaante, weigerde dien afkoop, - zelfs tot den hoogsten prijs, - zeggende -: ‘dat hij zelfs niet voor 10,000 dollars de wraak wilde missen na zulk een bedrog, en dat, nu de zwarte zijn eigen hand had verkiezen af te kappen, hij hem leeren zoude om met de andere het katoen te plukken en te zuiveren - en dat hij wel zorgen zou, dat hij lang genoeg leefde, om zijne dwaze daad vreesselijk te beweenen.’ - Er bestond geene wet om hem te bedwingen, zelfs niet eens om de onmenschelijkheid van den slavenbeul te breidelen, en na weinige dagen werd de slaaf naar het Zuiden heengevoerd.’-

Dergelijke bijdragen, als *feiten*, staan tevens als waarborgen voor de waarheid der tafereelen welke Mr^{ss} Beecher aan Amerika en Europa tegelijk openbaarde, en zouden zekerlijk ligtelijk vermeerderd kunnen worden. - Wij gelooven derhalve, dat, onaangezien de pogingen der bekende mannen van den slavenhandel, de abolitionisten in onze overzeesche schrijfster eene krachtige bondgenoote zullen vinden, en de populariteit van Uncle Tom gedurende de eerste maanden zal toenemen. - Wat de belangen, de emancipatie der zwarte broeders en zusters betreft, kunnen wij hetzelfde verklaren 't geen de daguerreotypisten met een geijkten term zeggen, als ge stil en stokstijf voor de geheimzinnige machine zit -: ‘*silence! ça marche!*’ - de groote zaak is in het leven geroepen, en Mr^{ss} Beecher, thans, wanneer gij deze bladen leest, vermoeden wij, te midden der Engelsche zusters, die haar reeds met eene monsterpetitie hebben begroet - zal eigenaardige lauweren, geen geleerde of bloedige, plukken, maar met de wereldburgerkroon der humaniteit versierd worden. - De tijd zal leeren, in hoe verre wij nu mede eene nieuwe slaven-Toms-litteratuur zullen ontvangen, zoo als we reeds een *blanken slaaf* den zwarten zagen opvolgen, en de Revue Britannique ons eene *nicht van oom Tom* heeft aanbevolen. - Er zal welligt later aan de medewerkers van dit tijdschrift de gelegenheid worden aangeboden, om over het letterkundig meteoor hunne denkbeelden mede te deelen.-

Spiritus Asper en *Lenis*.

Parijs in 1852.

Losse schetsen in en om Parijs in den zomer van 1852, door M.P Lindo. Met vier platen. Arnhem. D.A. Thieme.

Parijs - het Babel onzer dagen of *le centre de la civilisation Européenne* -, de *ville de boue* of de toongeefster der mode -, het broeinest van alle revolutien of het hart der vrijheid (!) -, *le Paradis des femmes* of *l'enfer des chevaux* -, welken naam gij ook aan deze wereldstad verkiest te geven, toch moet gij bekennen waarde lezer of lezeres, dat uwe oogen en honderde andere, jonge en oude, schoone en niet schoone, puriteinsche en wereldsgezinde, antirevolutionnaire en anti-anti-revolutionnaire oogen dikwijls ja onophoudelijk op dat punt gerigt zijn, en dat uwe ooren wijd openstaan, wanneer er over Parijs en het ‘voorbeeldig volk aan de Seine’ gesproken wordt.... Dat weten de schrijvers en de uitgevers ook zeer goed. En met hetgeen er over Frankrijk's hoofdstad geschreven en gedrukt en gedeeltelijk ook gelezen is, zou men, zoo al niet het *Panthéon* (zaliger gedachtenis!) toch zeker de *Morgue* kunnen vullen, waar ook vele dezer producten beter te huis zouden behooren. Want om niet van de reisboeken, gidsen, *guides de l'etranger* te spreken, van Mercier's *tableau de Paris* af tot Kolloff's *Paris* toe (het nieuwste en beste wat wij kennen) is het aantal reisbeschrijvingen, *Briefe, Skizze* enz. legio, en komt er bijna geen nommer van eenig Engelsch of Duitsch tijdschrift uit of men vindt er *Korrespondenz-Nachrichte, Pariser Zustände* of mededeelingen van *our own reporters* uit Parijs in. - Toch achten wij het een zeer gelukkig denkbeeld van den heer Lindo, om de herinneringen, die zijn togtje naar Parijs in den verloopen zomer bij hem achtergelaten heeft op te teekenen en aan het publiek mede te deelen. Hoe groot toch het aantal van buitenlandsche geschriften over dit onderwerp zij, in Nederland is er in lang niets oorspronkelijks over Parijs uitgekomen. Het laatste voor zoo ver ons bekend is, - indien men ten minste Kneppelhout's *Fragments de correspondance,* die de auteur mogelijk wel zelf en het publiek ongetwijfeld reeds lang vergeten heeft, hier niet in rekening wil brengen -, is het zeer goede boek van Mr. A.W. Engelen *Parijs in* 1834. Maar hoe bruikbaar dit werk in zijn tijd ook was, er zijn sedert bijna 20 jaren verloopen, en - twintig jaren, 't zijn voor een volk als het Fransche twintig eeuwen, wel niet ‘van glorie’ maar toch van onophoudelijke verandering. Verbeeld u, dat men toen nog, en de heer Engelen in de eerste plaats, den val der Bourbons betreurde. Hoe ver is dat tijdvak niet achter ons! Hoe vele constitutiën zijn er sedert dien tijd versleten, hoeveel kleine mannen groot, en groote mannen klein geworden! Wij herhalen het, wij verheugen ons dus dat er thans in Nederland weder iets over Parijs verschijnt. Want hoe verdienstelijk ook sommige der buitenland-

sche geschriften zijn, op het punt van reisbeschrijvingen, van beoordeelingen van volken, landen, en zeden, verkiezen wij, *ceteris paribus*, den landgenoot boven den vreemdeling, wijl de maatstaf, dien hij aanlegt ons bekend en gemeenzaam is en zijn taal voor ons dus des te verstaanbaarder wordt. Maar, zegt men welligt, de heer Lindo is immers geen Nederlander van geboorte. Het is waar, mijnheer of mevrouw! De schrijver zag in Engeland het levenslicht; maar vooreerst, maakt zijne sprake hem niet openbaar; het zou wel niet mogelijk zijn daaruit den vreemdeling te herkennen. Er zijn weinig geboren Hollanders, die het Hollandsch zoo los en gemakkelijk en bevallig schrijven, als de bewerker der meesterlijke vertaling van *Tristram Shandy. Il y en a jusqu'à trois que je pourrais nommer*. En vele van onze ‘gevierde schrijvers’ mogen hem zijne schoone gave benijden. Maar ook ten andere heeft Dr. Lindo, zoo wij ons niet bedriegen, reeds verscheiden jaren in Nederland gewoond, is aldaar gevestigd, en met Nederlandsche zeden en gebruiken goed vertrouwd, en is er ook al ietwat van den Engelschen geest in hem gebleven, het zal aan zijn boekske geen schade doen. Wij schrijven daar b.v. aan toe het streng gevoel van zedelijkheid, dat hier overal doorstraalt en dat aan menige bladzijde van dit geschrift eene wezenlijke waarde bijzet.

En wat geeft ons nu de auteur? Eene *reis*beschrijving in *optimâ formâ, im alten Rococo-stil?* Afscheid van vrouw en kinderen, van vrienden en magen, lofredenen op ‘den vorst der postwagendiensten,’ vergelijkingen tusschen de snelheid der trekschuiten en den slakkengang der spoortreinen, enz. enz. enz.? Volstrekt niet! Op de eerste bladzijde zijt gij met hem te Brussel, en vliegt in eens *par le convoi de grande vitesse*, met hem voort naar Parijs, terwijl hij u *en passant* slechts iets over zijne medereizigers op geestige wijze mededeelt. Verder beantwoordt zijn boekske volkomen aan den titel ‘Losse Schetsen in en om Parijs.’ Schetsen zijn het ja; maar die u Parijs uiten inwendig beter doen kennen dan vele lijvige boekdeelen, even als de omtrekken van Moritz Retzsch of van de geestige teekenaars van Punch of van onzen Alexander V.H. vrij wat meer diepte van gedachte verraden of tot het gevoel spreken, dan menig reusachtig doek, geheel en volkomen naar de regelen der kunst volgeschilderd. De heer Lindo heeft niet met passer en maatstok rondgeloopen om u de hoogte van de fries der Madelaine of de diepte der catacombes te kunnen opgeven, hij heeft zich niet de moeite gegeven om de straten en pleinen, de fonteinen en riolen, de minder of meerder eerbare vrouwen te tellen, dit alles en nog veel meer kunt gij in de *guides* of in de onschatbare werken der statistici vinden. Toch heeft hij goed uit zijne oogen gezien; wij die Parijs meer dan eenmaal en ook nog verleden zomer bezocht hebben, kunnen dit naar waarheid getuigen, en weet hij u in weinige bladzijden eene juiste en duidelijke beschrijving der wereldstad te geven. Door eene hoogst vernuftige en goed vol gehouden vinding, vergelijkt hij de geheele stad bij een spinneweb, waarvan de *cité* het middenpunt dus de oude spin is, en waarin de verschillende gebouwen als zoo vele grootere en kleinere vliegen en muggen of motten zijn blijven hangen. Zoo met hem de mazen van dit web doorkruipende, krijgt men een zeer goed denkbeeld van Parijs en voelt men er zich spoedig te huis, - spoediger en beter te huis dan de schrijver, die van de kwellingen door hem den eersten nacht

aldaar ondervonden eene geestige beschrijving geeft, welke naar ons oordeel een meesterstuk van stijl mag genoemd worden. Uitgerust van den strijd met den ongenoemden maar niet ongekenden vijand voert hij u mede naar de merkwaardigste plaatsen in Parijs. Gij bezoekt met hem het Palais-Royal, de Boulevards, de groote Opera, waarbij hij eene voortreffelijke persifflage voegt van het zangspel *l'enfant prodigue*, welke echter, vreezen wij, voor hen die niet als wij het geluk - of het ongeluk - hebben het libretto te kennen, eenigzins onduidelijk zal zijn: hij wandelt met u over Père la Chaise en door de galerijen van de Louvre (waarom schrijven toch vele Hollanders en ook de heer Lindo *het* Louvre? Wij houden dit voor een Germanisme), gij woont met hem den intogt van den Prins President, dien men toen reeds met *vive l' Empereur!* begroette, stijgt, indien het u gelieft, met hem in de karos, waarin hij als Sultan Haroun-al-Raschid begroet de Elyzeesche velden bezoekt, danst, als gij kans ziet om uwe beenen door elkander te strengelen als de heer, die op een der plaatjes afgebeeld staat, eene *cancan* in de Chateau des Fleurs[*)] en rust - niet in de Morgue of in een der Abattoirs die gij evenwel ook niet onbezocht laat - maar hetzij in den Jardin des Plantes of in het Bois de Boulogne uit, of geeft u in de chapelle de St. Ferdinand, ter nagedachtenis van den Hertog van Orleans gesticht, aan sombere mijmeringen over. Dit alles en nog veel meer laat de heer Lindo u zien *in* Parijs en geeft er eene allezins levendige beschrijving van. Maar ook *om* Parijs heeft hij zijn schetsboek mede genomen en er veel wetenswaardigs in opgeteekend. Karakteristiek zijn zijne opmerkingen over Versailles, waar de geest van Lodewijk XIV hem overal vervolgt en allerliefst zijne schildering van het heerlijk gelegen Sceaux; dat zoo weinig vreemdelingen bezoeken en dat een bezoek toch zoo overwaardig is. Hij heeft zich echter niet bepaald bij den indruk weder te geven dien het uitwendige van Parijs op hem gemaakt heeft. Hij heeft ook een diepen blik geslagen in het volksleven, en zijn boekske is bij uitnemendheid geschikt, om u de zeden en het karakter van het 'voorbeeldig volk aan de Seine' zoo als hij zelf hen ironisch noemt te leeren kennen. Hij heeft dit gedaan dan eens in losse opmerkingen, dan in den vorm van gesprekken, dan weder door tusschengevlochten verhalen, die, mogen zij al niet geheel echt genoemd worden, toch eene groote mate van waarschijnlijkheid bezitten, en op psychologisch terrein volkomen *waar* zijn. - Eindelijk vindt gij hier veel, dat gij misschien niet zoudt wachten en wordt gij verrast door het gemis van vele zaken, die in andere reisbeschrijvingen zoo vervelend zijn. Tot de eerste rekenen wij de voortreffelijke wenken, die men op vele bladzijden aantreft over kunst, over opvoeding, over philanthropie, over moraliteit, over den toestand der vrouw enz., tot de laatste, die wij gaarne missen, politieke redevoeringen of gissingen, of gesprekken met groote mannen in den smaak van dat van Rellstab met Thiers en van zekeren landgenoot met Jules Janin, waarbij de ijdelheid van den schrijver beter hare rekening vindt, dan de weetgierigheid des lezers.

Kortom, wij zijn met het boekske van den heer Lindo hoog ingenomen, en beschouwen het als eene aanwinst voor onze litteratuur, die in dit *genre* niet zeer rijk is. Wij twijfelen er niet aan of

*) De Tijdspiegel deelde het VIIIe hoofdstuk van dit werkje, vóór de uitgave, in het Mengelwerk aan zijne lezers mede, 1853, I, blz. 214-222.

het zal ook door het publiek met graagte ontvangen worden, en noodigen den schrijver dringend uit, om meerdere zulke togtjes te doen en zijne indrukken mede te deelen. De heer *** te Arnhem die hem blijkens de opdragt-voorrede den verstandigen raad gegeven heeft deze schetsen uit te geven, voege zijne bede bij de onze! Hij zal er een goed werk mede verrigten.

En nu de uiterlijke vorm van het boek. De jeugdige uitgever verdient allen lof voor de zorg daaraan besteed. Formaat, papier, druk zijn zeer goed. Ook de plaatjes, op de steendrukkerij van den heer G.J. Thieme vervaardigd zijn juist zoo als ze bij zulk een werkje passen. Ééne grieve hebben wij slechts. Waarom zijn niet alle exemplaren in een kartonnen of moiré bandje gebonden? Mogt het den prijs al eens met een paar dubbeltjes verhoogd hebben, het uiterlijk voorkomen, dat wij gansch niet te versmaden achten, zou er veel bij gewonnen hebben. Wanneer zelfs een ernstig werk zoo als de ‘Mozes’ van Steenmeijer in zoo bevallig gewaad verschijnt, hoeveel te meer dan een werkje van smaak! Wanneer de reeds bejaarde predikant zich dost in een smaakvol maar toch altijd wereldsch kostuum, moet dan de *homme de lettres* de versleten korte broek aantrekken?

Naar recensentenaard moesten wij nu naar drukfeilen zoeken. Wij hebben er drie gevonden, maar zijn malicieus genoeg om ze den lezer niet mede te deelen. Hij zoeke zelf, indien hem ten minste de lezing niet te veel boeit!

Eene Geldersche veldbloem.

De wereld in 't klein door A.H.v.d. Hoeve, Predikant te Keppel. Twee deelen. Amsterdam, bij Gebhard en C^{o}. 1852.

> Hoopt hij (de schrijver) sympathie te vinden, - hij verwacht ook tegenspraak.
> Een woord aan den lezer, bl. VI.

Sedert meer dan eene halve eeuw, is de stichtelijke litteratuur, met andere takken van ‘letterkundige vlijt en nijverheid,’ aan in- en uitwendige gehalte zeer toegenomen. - De zedelijke roman, - men denke slechts aan Richardson en Loosjes en hunne medestanders, heeft den weg bereid voor de godsdienstige, in verschillende lichtbrekingen -: de Engelsche schrijfsters Stowe, Ellis, Hannah More - in anderen toon, Bretschneider, Biernatzky - met veel gevolg ten onzent, Carpentier Alting, onder anderen naam, laatstelijk Elise, - reeds namen genoeg. - De eischen des tijds zijn krachtig en nadrukkelijk -

het godsdienstig levensbeginsel brak en breekt meer en meer door, jaren van vrede en rust, na jaren van gisting en woeling, schijnen dien eisch tot eene levensbehoefte te maken. - Men wil en moet lezen - lezen - over alles wat leesbaar kan gemaakt worden, - derhalve trad de godsdienst, uit het stijve en zwart geplooide prekenkleed, in het meer bevallig en luchtig gewaad van den roman - somtijds een morgengewaad, dikwerf weder het deftige kleed der bedaarde matrone - maar altijd toch de vrijere, minder gekluisterde vorm van het verhaal, - een ''s werelds schouwtooneel, waar elk zijn deel speelde;' de rollen waren aangewezen aan vromen en goddeloozen, aan fijnen en zeer groven, aan liberale protestanten en geblinddoekte katholieken, aan orthodoxomanen en orthodoxophobisten - altijd het bonte spel der verbeelding en verdichting, - de ideale wereld met meer of min goed gevolg op de werkelijke wereld ingeënt. - Tegen *dezen* tak van letterkundige 'vlijt en nijverheid' hoe krachtig die ook om 's volks 'gunst en recommandatie' vroeg, wel eens bedelde, hebben sommigen, die het wèl meenden, protest ingeleverd, - men duldde de mesalliance van het heilige woord der waarheid en het verdichte, verdichtende verhaal niet - men meende dat de waardigheid der heilige godsdienstige waarheid werd aangerand, als de genius, die Walter Scott, Bulwer, Spindler, enz. enz. omzweefde, de palmbladen des Bijbels tot eenen meer letterkundigen krans vlocht - men ergerde zich over deze bedekte en toenemende beeldstormerij - die de gewijde beelden uit hunne oude nissen ligtte, en ze plaatste in de wereldsche bazars van den roman - welligt niet geheel ten onregte. - Er zijn dergelijke Ikonoklasten - (beeldenverbrijzelaars) - geweest, wie het verontwaardigde christelijke gevoel als met een gloeijend brandijzer naliep, om hen te stigmatiseren; - gedenk slechts aan E. Sue, met den 'wandelenden Jood,' en den nog niet geheel geboren *Laquedem*, waar de Parijsche drukpers, door eene kunstmatige verlossing, in grooten barensnood verkeerde, en mogelijk eene misgeboorte zal gezien worden. Anderen hebben de partij der stichtelijke, gemoderniseerde christelijke lektuur genomen - men heeft tal van boeken genoemd en aangekondigd, en gelezen en gekocht, en *zeer* gunstig aanbevolen, waar de inhoud zuiver godsdienstig, de vorm wereldschromantisch was en bleef. - Wij zijn thans reeds zoo zeer aan deze vormleer voor ons, de meer volwassene kinderen, gewoon, dat de ergernis dagelijks minder wordt, en de behoefte in gelijke mate toeneemt. - Deze eigenaardige, stichtelijk godsdienstige lektuur, splitst zich wederom in *twee* hoofdafdeelingen -: het meer geschiedkundige verhaal, b.v. Chonia's Kamphuijsen, de latere werken over Labadie, Balthazar Bekker, en het meer bepaalde romantische, ideale verhaal, waar de handelende personen, even als op het tooneel, in de stukken van Iffland en Kotzebue, als voor de hand, uit het leven zijn weggenomen, aangegrepen, in groepen gebragt, en met elkaâr in verband gehouden. - Onze wakkere Nederlandsche letterkundigen hebben deze beide vormen meermalen met bijzonder gelukkigen uitslag doen herleven - en zekerlijk het ernstige, godsdienstige volkskarakter - het schrijvers- en lezerskarakter - waarborgt hier voor rijke vruchten aan den hoogen boom van letterkundige 'vlijt en nijverheid.' - Onaangezien den algemeenen banvloek

waaronder, naar de meening van velen, ons vaderland zucht: het gemis der voorvaderlijke vroomheid, het bezit der ligtzinnigheid en het ongeloof onzer beschaafde naburen, blijft er nog ruimte over voor het christelijk en stichtelijk boekwerk, - wij zijn nog niet totaal verloren, brave Nederlandsche mannen en vrouwen!

Onder die eigenaardige, zelfstandige geschriften welke tot de tweede hoofdsoort behooren -: het leven zelf opgevat en teruggegeven, en vreemd van alle historische beteekenis - behoort het boekwerk van den prediker v.d. Hoeve, 't geen wij om meer dan ééne reden aan den lezer nu reeds aanbieden en aanbevelen als eene - *Geldersche veldbloem* - een gewas op Nederlandschen - immers Gelderschen bodem gekweekt en verder gekoesterd, dáár geheel ontloken, toen per handschrift naar de hoofdstad overgevoerd, nu in de warme en wel voorziene trekkassen der wakkere hortulani - de heer Gebhard en C^{o}. - ten toon gesteld, - of beter gezegd - voor ieder - à prendre. - Eene veldbloem - herhalen wij, geen prachtig uitheemsch gewas, op nationalen bodem door kunstmest - (de vertalers werken dikwerf met den heeten Guano) - in bloei - gestoomd - geen Westersch of Oostersch prachtbloemen-exemplaar, waar blad en vrucht en bloem u aan verre gewesten herinneren - geen cactus of oleander of magnolia, maar een echt vaderlandsch gewas - volstrekt, verbazend - *absoluut* nationaal. - Toen de schrijver dit boek in zijne stille en vriendelijke pastorij heeft geschreven, verre van - ‘the busy hum of cities’ - 't gegons en getier der groote steden - had hij geen geleerd apparaat voor zich op de schrijftafel, - hij had geene lading geschiedkundige bouwstoffen noodig, - hij had geen bangen strijd te strijden met onbewezene datums, en verdachte en verdichte historische personen, - met *bronnen* - vreesselijk woord! - bronnen, die of niet te vinden waren waar men ze stellig dacht te vinden, of die op eens wegvloeiden, en den armen schrijver op het drooge lieten, of zeer troebel en ondrinkbaar werden, of eindelijk niets dan den modder en het slijk der partijdigheid en onkunde, - als nederplofsel - achterlieten. - Neen! de schrijver vormde zich een kring van menschen in zijn dorp, menschen zoo als zij er zijn, en werkelijk in groote en kleinere kassen door het leven ‘au jour’ zijn gezet; menschen van vleesch en bloed, hier de landheeren, de boeren, de knechten - daar tusschen in de predikanten, - de ongeloovige, die het tooneel, ter bekwamer ure, verlevendigt - orthodoxe en niet orthodoxe menschen - proponenten en stijfzinnige kerkeraadsleden - vrouwen, die van zeer verschillende kleur zijn, - alles in zeer eenvoudige en zeer verstaanbare voorstelling aan het leven, aan het dorpsleven vooral, ontleend - en telkens de uitvoerige toelichting en ontwikkeling van belangrijke en christelijke leerstukken, in den gespreksvorm, tusschen de bedrijven en tooneelen ingelascht. - Op *die* wijze heeft de schrijver beproefd aan de godsdienstige behoefte zijner landgenooten te voldoen, en ‘uit den bescheiden wensch, dat zijn werk in leeskringen toegang zal vinden, en evenzeer in het christelijk gezin als huisboek geen geheel onwaardige plaats moge bekleeden.’ - Als wij het merkwaardig en echt nationaal boek wèl verstaan, was de bedoeling van den Gelderschen prediker deze -: om de *verschillende phasen*

of toestanden, waarin het christelijk leven zich *thans* openbaart, onpartijdig op te vatten, door de tegenstelling daarvan, de bron der hoogere *waarheid* en *liefde* te openen, en telkens het tegenwoordig, christelijk Nederlandsch protestantsch leven, in eigenaardige groepering, uit de werkelijkheid, op het papier te brengen. - Aan *dezen* eisch heeft de schrijver, uit zijn standpunt, met de hem verleende middelen - op eene zeer gelukkige, *uitnemende*, wijze, voldaan - hij heeft gegeven wat hij vond en zag en hoorde, dikwerf ook wat hij, als edel en verlicht man, gevoelde - en daarom is het hoofdkenmerk van deze 'wereld in het klein' -: *waarheid - eenvoudigheid - goede trouw* en eene zeldzame *kalmte* en *gelijkmatigheid*, dat juist van velen de blaam van krachteloosheid en afgetrokkenheid zal uitlokken. - O! buiten allen twijfel, waarde lezers en lezeressen! als ge hier de scherpe tinten, de krachtige, dikwerf afzigtelijke bloed- en moordtooneelen uwer geliefkoosde fransche school verwacht, zult ge u zeer teleurgesteld vinden; - als ge hier uwe overdrevene gevoelsmenschen der duitsche school wilt ontmoeten, - uwe Lords en Myladys der engelsche - dan zult ge u over den stillen, zachten, christelijken geest in deze kleine echt Nederlandsche dorpswereld - bedroeven en de schouders ophalen. - Gij zult er zeer veel vinden dat louter christelijke en bijbelsche overtuiging en ontwikkeling is -: vrome landheeren en predikanten, en geen Quasimodo's, geen Rodin's, geen Djalma's, of *blinde schoolmeesters* - ook geene prachtige natuurbeschrijvingen, geene oude kasteelen en zalen gestoffeerd, geene garderobes van middeneeuwsche heeren en dames - maar eenvoudige, kalme, degelijke waarheid - menschkundige waarheid -: zachtmoedigheid en liefde, stijfzinnigheid en bekrompenheid - inderdaad eene wereld in het klein, al was ze zelfs zoo klein geworden, dat men haar hier begrensd vindt binnen de grenzen van een - Geldersch dorp -!

Buiten twijfel dat deze schetsen nevens die uit Mastland, uit Diepenbeek, ongemeen gunstig kunnen werken, en dat Heidendal ook door velen zal bezocht worden in den geest. - Wij wenschen in ons tweede verslag, door de opname van eenige proeven uit het werk zelve, ons oordeel nader te staven - en zouden gaarne zien dat de lezer, op ons vriendelijk verzoek, zoo spoedig mogelijk, de kennis aanknoopte met de familie 'Rijkheld' en 'Zeeltink,' en zich nu en dan naar Heidendal begaf, hij zal er zeker beter en met meer liefde en waarheid in hart en hoofd van terugkeeren, en ons welligt danken, dat we hem, op onze wijze, als wegwijzer, met uitgestrekten houten arm, daarheen het pad aanwezen. - 't Is gemakkelijk te vinden, - 'adres de heer Gebhard en C^{o}. -' en hunne correspondenten.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Uit het ghetto.

Joodsche volksvertellingen uit Boheme, van Leopold Kompert. Uit het Hoogduitsch vertaald door J. Oudijk van Putten. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1853.

Vijf verhalen maken den inhoud uit van dit boek: allen hebben ze den Jood tot onderwerp, gelijk ze een Jood tot schrijver hadden. Dit geeft aan het werk eene eigenaardige rigting en eene eigenaardige waarde. Eene eigenaardige rigting. De Jood heeft, als mensch, menigen trek van overeenkomst met zijne onbesnedene natuurgenooten, en waar hij zich in zuiver menschelijke toestanden bevindt, moet er - zou menigeen beweren - geen verschil tusschen den ongedoopte en den gedoopte zijn te bespeuren. En toch is dat beweren valsch: de godsdienst is eene rigting van den geheelen mensch, en naarmate de godsdienst van den mensch anders is, moet de mensch zelf anders zijn: zij heeft invloed op zijne geheele wijze van zijn, op zijn verstand, gevoel, wil, ze dringt door - zelfs zijns ondanks - tot in de fijnste vezelen van zijn bestaan. De Christen heeft niet maar eene andere wijze van denzelfden God te dienen, hij is een ander mensch dan de Jood. Voeg er bij de groote verscheidenheid tusschen den Oosterling en den Westerling: het karakter van Oosterling hebben de Joden bewaard door afsluiting van den Europeaan, door het onvermengd bewaren van hun bloed, door instandhouding van voorvaderlijke zeden.

Gij vindt daarom liefde, haat, hebzucht, eergevoel, vaderlandsliefde, - gij vindt alle menschelijke neigingen en togten bij den Jood, maar gewijzigd door den invloed van het Judaïsme, gekleurd door Oostersche tint. De hoogere denkbeelden van Godsvereering, de Christelijke idealen van zelfverloochening en deugd, te vergeefs zult gij ze bij den Jood zoeken. Reeds het eerste verhaal *de tweede Judith*, van Gompert, kan het u leeren: daar vindt gij zelfverloochening van eene Joodsche maagd, zelfverloochening, die van eene geestkracht getuigt en van een adel des harten, als zeldzaam zijn; het is zuiver menschelijk, edel menschelijk, - wij stemmen het toe, verre van ongevoelig als wij zijn voor de kracht dier groote vrouwenziel, maar 't is zelfverloochening voor leden van haar volk, omdat zij leden van haar volk zijn: dat is reeds eigenaardig Joodsch, schoon nog geenszins in strijd met het Christendom. Maar onchristelijk wordt haar bestaan, wanneer zij haar hoogste goed, haar eer, ten offer brengt aan de redding van haar geloofsgenooten. Eene Christelijke maagd had het gevoeld, dat deugd hooger goed is dan het leven, dat de zonde nooit als middel mag gebruikt worden voor welk doel ook, dat de lijdende broeder aanspraak heeft op ons vermogen, onze krachten, ons leven, - op ons geweten nooit. Zij is groot, die *tweede Judith*, heerlijk groot; maar de minste harer zusteren in het koningrijk der hemelen is meer dan zij.

Oud Babele schildert u, hoe eene maagd van den rand des afgronds der zonde en schande gered wordt door de wijze liefde eener oude van dagen. Meen niet, dat wij op de waarde van het stuk afdingen, wanneer wij ook hier den Joodschen trek opmerken: het gezigt op de *gevolgen* der zonde is het hoofdmiddel, waardoor de ten val neigende wordt staande gehouden. Is dat niet in den geest der natie, wier grondwet bij een der heiligste geboden de belofte bevatte: de Heere zal uwe dagen verlengen in het land dat Hij u geven zal?.... Een dieper opvatting van de zonde als verkeerde rigting van den geheelen mensch kan bij den armen Jood niet verwacht worden. Wat wonder! Hun grootste profeet, Johannes de Dooper, miste dat. Christus geeft het eerst, Christus alleen, die ook alleen door zijnen Geest de wedergeboorte tot stand brengt.

Roerend schoon - en zuiver Joodsch is *Schlemiel*: het beeld wordt er geschetst van een mensch, zoo als gij er hier en daar in het leven vindt, goed, edel, maar met gebrek aan die vastheid van wil, die het doel gedurig voor oogen houdt, aan die juistheid van blik en dien practischen tact, die hoofdvereischten zijn voor aardsche welvaart, en zonder welke men het medelijden soms opwekt, de minachting meest beloopt, de achting door het algemeen zich steeds ziet ontzegd: een wezen, dat altijd mistast, wien alles mislukt. Tot tranen heeft ons de gevoelige, diepgevoelige voorstelling van dien ongelukkige geroerd, vooral, als hem zijn laatste blijde hoop bedriegt en zijn kinderen, droevig teleurgesteld, hem met betraande oogen aanstaren, en zijn gade, die nog zijn laatste steun was en die hem was bijgebleven, toen allen hem minachtten, nu ook dat vreesselijke woord uitspreekt, waarmede de onbarmhartige wereld hem heeft gebrandmerkt. Dat is zuiver menschelijk - met een Joodsche tint: want er ligt iets Oostersch, iets fatalistisch over de geschiedenis van dien man: dat hij zijn meeste rampen door eigen onhandigheid zich berokkent, is verklaarbaar, maar wanneer wij hem daarbij het offer zien van omstandigheden, welke hij niet konde beheerschen, wanneer zelfs zijn lijk nog door den tegenspoed bij 't begraven verraadt, dat hij een ongelukskind was, dan zeggen wij weder: dat zou de Christen niet zoo hebben gedacht en geschreven.

De kinderen van den Randar is de titel van het vierde en verreweg uitvoerigste verhaal. Bij de waardering van menige schoonheid, stellen wij toch uit een aesthetisch oogpunt dit stuk niet bovenaan. En toch heeft het groote waarde als bijdrage tot de kennis der tegenwoordige Joden. Den uitwendigen toestand der natie leert gij er uit kennen, zoo als uit weinig andere geschriften, en zij het waar, dat de schrijver dien toestand, vooral zoo als die in den vreemde is, op het oog heeft, in menigen groven en fijnen trek bestaat er overeenkomst met het lot der kinderen Jacobs in ons vaderland. Bovenal voor de kennis van den inwendigen toestand van 't huidige Jodendom is dit stuk van hoog belang: het schetst u de onderscheiden rigtingen, waarin de Joden zijn verdeeld, de verschillende beginselen, waardoor zij worden bewogen, - en 't kan u ook leeren, Christenlezer, waarom de Jood nog zoo weinig lust betoont om in den Nazarener te gelooven.

Het laatste verhaal, *Zonder Toestemming*, kan het u nog nadrukkelijker prediken, waarom de Jood nog geen Christen is: 't is omdat de Christen te weinig Christen is. Sedert lang had het Christendom het Judaïsme overwonnen, zoo 't Christendom door zijn belijders beter ware vertegenwoordigd. De tegenstand der arme ballingen berust op leerstellingen, door het Evangelie nooit gepredikt: de drieëenheidsleer, waarin uw overlevering het Woord des Heeren van Vader, Zoon en Heiligen Geest heeft misvormd, misvormd tot over de grenzen van het driegodendom heen, zij is het, die den Jood van u verwijdert, den Jood, die 't zich met huivering herinnert, wat het den vaderen heeft gekost eer zij het woord bewaarden: Hoor, Israël, de Heer uw God is een eenig God. De tegenstand der Joden is vooral de vrucht van uw liefdeloosheid, gij die in den naam van uwen Heer den Jood hebt gemarteld en gejaagd als een wild dier en hem nog vervolgt met uw minachting en smaad. Wees Christen, en de Jood zal Christen worden. Misvorm uw Christendom niet, dat hij bij uw prediking tot het gebed gedrongen worde: bewaar mij, Jehova, voor vreemde Goden, Misvorm uw Christendom niet, zoo als gij het doet in uw ‘bidstonden voor Israël,’ waar gij Joden meent te winnen voor het Christendom, door uw Christendom zoo veel mogelijk te verjoodschen; waar gij hem meent te bekeeren, als gij aan zijn lagere natuur, aan zijne grofzinnelijke verwachtingen u aansluit en teemt en kwezelt over uw duizendjarig rijk; waar gij zelf den mantel der Talmudisten omhangt en den Jood tot u meent opgeheven te hebben, wanneer gij zelf tot zijne laagte zijt afgedaald.

Wees Christen! niet de Sadduceër, die de godsdienst - 't heet immers liberalisme? - iets onverschilligs acht en Joodsche steenen bouwt op Christelijke grondslagen. Niet Farizeër, die voor overleveringen bukt en het Evangelie tot eene nieuwe wet misvormt en de dienst der letter door de dienst eener andere letter wilt verdringen. Maar wees Christen: bestuurd door den Geest uws Heeren, staande boven en tegenover Sadduceïsme en Farizeïsme beide; wandel, gelijk Christus gewandeld heeft, in geloofsvereeniging voor Hem; heb lief, zoo als Hij heeft lief gehad; openbaar den vrijen, krachtigen geest van het Christendom: dan zult gij de Mozaïsche bestanddeelen in het Jodendom aantrekken, de Farizeesche en Sadduceesche overwinnen. Door ééne Christusprediking werden drie duizend Joden gewonnen; maar 't was eene Christusprediking in den Heiligen Geest. Naauwelijks enkelen worden door uw Sadduceesche godsdienst-verloochening verzoend, hoe weinigen hebt gij door uw Farizeesch bidstonden-Israëls-drijven ‘bekeerd.’

Beide zijn uit den geest der wereld. Wanneer het levende Christendom *in* u triomfeert, zal het onchristendom *buiten* u niet lang meer tegenstand bieden.

Christen, gij zijt verantwoordelijk voor den Jood.

-S-

Jongelingsdroomen.

Door Jan van Beers. Antwerpen, H. Peeters. - Amsterdam, H.J. van Kesteren. 1853

Mag ons Nederland op vele dichters bogen, die in onzen tijd dien naam dubbel waardig zijn, ook de naburige provincien Vlaanderen, Antwerpen en Zuid-Braband leveren thans vele jeugdige mannen op, die op het gebied der poëzij eene eervolle plaats bekleeden. Wie hoort niet gaarne de stoute zangen van eenen Snellaert en Van Duyse, wanneer hij eerst eenige uren genoegelijk heeft doorgebragt met de lezing van Conscience's schoone werken? Toch is er een onder de Vlaamsche poëten, die in ons oog de hoogste bewondering verdient, ik bedoel den heer J. van Beers. Hij is sedert weinige jaren zeer gunstig in ons vaderland bekend geworden door ‘de Bloem uit de Volksklas en het Kerkportaal,’ waarvan het laatste ook reeds bij het Letterkundig Congres, in 1851 te Brussel gehouden, grooten lof verwierf. Sedert een paar maanden ziet er een bundel gedichten van hem het licht, onder den titel: *Jongelingsdroomen*. De titel op zichzelf deed ons aan Aernouds Jongelingstoonen denken, maar wij vonden bij Van Beers veel meer dan eenige losse en vrije gelegenheidsversjes, waaruit Aernouds boekske bestaat. De poëzij van Van Beers heeft eene bepaalde kleur; hij besproeit zijne dichterlijke rozen met een mystiek waas, dat haar waarlijk aanvallig staat; maar het is niet dat sombere avondrood, dat vreeswekkend clair-obscur, dat in de domkerken der middeneeuwen speelt, en hetgeen herhaaldelijk in onzen tijd over-gedaguerreotypeerd is door iemand, wiens luit schijnt verstomd te zijn (verg. Tijdsp. April 1852, blz. 282). Ja, wij hebben den jongen man lief gekregen, die de beelden, welke voor zijnen geest henen togen, in zulk een heerlijk gewaad wist te kleeden. De stoute dichterlijke geest van Van Beers verheft zich met jeugdige kracht tot eene ideale wereld, waarin duizende zonnestralen zich afspiegelen in duizende tranen of dauwdroppelen en ze tot paarlen verzilveren. Wat wij te dikwijls bij onze volksdichters missen, is de *frischheid*, en juist daarin munten de Vlaamsche broederen treffend uit, - al maken zij zich ook vaak aan achteloosheid, wat het metrum betreft, schuldig. Zoo doopt dan ook Van Beers zijne pen in gloeijende verwen, - de dichtkunst is hem zijn alter ego geworden, die hij uit zijnen geest een heerlijken huwelijksschat medebrengt. Wij hebben onszelven na de lezing en herlezing van zijne Jongelingsdroomen wel eens afgevraagd: waarin bestaat dan toch dat geheim, hetgeen ons in dezen bundel poëzij zoozeer ‘anspricht.’ Waarom drukt de Nederlandsche jongeling, die in zich eene enkele dichtsprank gevoelt, dit boekske aan het warm kloppend hart, en roept vol geestdrift uit: Nu heb ik gevonden wat mijne ziel wenschte! Waarom bladert de Nederlandsche jonge dochter, die mede in eene ideale wereld met den jeugdigen geest rondzweeft, zoo gaarne met begeerig oog in dezen bundel, en droomt zoo gaarne deze

‘Jongelingsdroomen’ nog eens over? Waarom? - Omdat de dichter den bekoorlijken weg heeft gevonden, om bij beiden tot hart, gevoel en verbeelding te spreken, ja, er krachtig op te werken. De dichter schijnt zelf eenmaal het oogenlicht gemist te hebben (verg. blz. 91) maar toen heeft zich misschien juist het oog zijns geestes geopend, om boven de donkere benedenwereld een lichtvol, schitterend rijk van idealen waar te nemen, en de stralen op te vangen, die de zon der poëzij over zijn anders zoo duister leven wierp. - O, wanneer gij zijne Livarda leest, dan zal het u zijn, alsof de snaren uwer ziel door den stroom zijner warme poëzij als eene Aeoolsharp trilden. Gij zult u verheffen tot eene geestenwereld, wanneer gij daar leest blz. 17:

> Voel, o voel eens wat een vuur,
> Wat leven om ons heengolft in 't azuur!
> Zie, in het grondelooze, wat een wemelen
> Van zonnen en van sterren, t' allen kant!
> Zie, hoe ze in 't blaauw der ethergolven schemelen,
> De een rozerood en de andre diamant.
> En hoor hoe die miljoenen hemelbollen,
> Melodisch zingend om hun assen rollen;
> Hoe al die wereldstemmen, 't diepste diep
> Der eindloosheid doortrillend, zamenparen
> Tot ééne hymne; - en hoor die hymne varen
> Tot Hem, die de eindeloosheid schiep!

Welk eene Oostersche kleurenpracht in deze regelen - en hoe eenvoudig is de conceptie van het verhaal, hoe eenvoudig en naïef spreekt het meisje tot den engel, die, bedwelmd door de hemelsche sferen, toch hare aardsche liefde niet vergeten kan. Prachtig is de beschrijving van de aankomst van den engel met de maagd in den hemel, blz. 24:

> En open stond de hemel. - Als een vloed,
> Die zijne sluizen bersten doet,
> Kwam 't ongeschapen licht er uit gevaren,
> En 't maagdenchoor dreef statig langs zijn baren
> Naar onder, als een blanke zwanendrom;
> En Englen tuimelden blij-juichend om
> En rond dien vuurkolk, wijl 't op gouden snaren
> Weergalmde: ‘Glorie, glorie zij den Heer!
> Daar stijgt, daar stijgt een ziel naar boven;
> Een nieuwe stemme zal Hem loven;
> Een nieuwe lelie bloeijen in zijn hoven;
> Het maagdenchoor telt eene zuster meer;
> Hosannah! glorie zij den Heer!’

Ook in de kleinere gedichten, b.v. *Een Grimlach, Maneschijn, Daar is een geest* en anderen, stroomt het gemoed van den dichter over in frissche, volle, geurige poëzij. *Bij de wiege van een kind des armen*, is zoo gemoedelijk, zoo treffend, dat de lezing hiervan zoowel tot het hart als tot het oog spreekt, en stille tranen ontlokt. Er ligt eene ontzettende kracht in dat referein:

> En dat 's misschien de toekomst die u wacht,
> Arm kind! - en toch slaapt ge op uw strooi en lacht.

Wij kunnen ons niet weêrhouden hier de slotregelen van dit poëtisch juweel af te schrijven:

Toch lacht gij! - en waarom? waarom? ziet gij
Licht in uw droom Gods Englen aan uw zij,
Die uwe ziele koestren in het licht,
Dat afstroomt van hun glanzend aangezicht?
Hoort gij misschien, in hemelzoet akkoord,
Hen rond uw wiegsken zingen: ‘Kind, slaap voort,
Lach voort! want hem, die de armste is hier op aard,
Wordt ginds de hoogste zaligheid bewaard!’
Zegt, kindje, zingen de Englen dat om 't stroo
Van uwe wieg, en lacht ge daarom zoo?

Bij 't Kerkportaal en *Een Bloem uit de Volksklas* die reeds vroeger afzonderlijk het licht zagen en door den Tijdspiegel voldingend aangeprezen zijn, hebben onze verdere aanprijzing volstrekt niet noodig. Leest slechts, en gij zult gevoelen, en gij zult - verstaan wat de dichter gewild heeft. - Juist omdat Van Beers idealen schept in hun vollen zonneglans, heeft hij ook een

hart vol medelijden over voor ‘verkümmerte Ideale.’ Daarom beschrijft hij meermalen het deerniswaardig lot van meisjes, die eenen hemel op aarde begeerden, en in de strikken van hoogmoed of wellust ‘gevallen’ zijn. Schetst hij de zondige wulpsche liefde in fijne, gevoelvolle trekken, de reine, de edele liefde is niet minder het bezielde voorwerp zijner zangen. Wij herinneren slechts aan de *Lievelingsdroomen*, blz. 58, die eene wonderbare lieftaligheid bezitten. Hoe kinderlijk eenvoudig, maar ook hoe diep gevoeld is hetgeen wij lezen, blz. 64:

> En zoo zag ik dien jongling en die maagd
> Daar zitten en beminnen: en voorwaar,
> 't Was schoon om in die heimvolle avonduur,
> Te midden van dat zalig-sluimrend woud,
> En van de duizend bloemekens der wei,
> Die reine zielen, die twee blanke duiven
> Te aanschouwen in hun zaligheid! 't Was schoon
> Om hen te hooren, schoon om hen te zien!
> Nu eens vertelden zij elkander al
> De duizend lieve dingen, waar hun hert
> Van overvloeide, met dien gullen lach,
> Door God alleen aan schuldelooze zielen
> En kinderen gegeven; en dan weêr
> Kwam daar op eens een stilte, een hemelzoet
> Gesprek van oog tot ooge; dan een traan;
> En dan weêr 't lachend kuizelen op nieuw.

Lezer! lezeres! hebt gij zulke uren gekend? Zoo ja, - heeft de dichter u dan *niet* als in *uw* hart gezien, en wat dáár omging uit *zijn* hart op het papier teruggegeven?

Lelie en Roos (blz. 95) heeft Van Beers in Hendrika's Album geplant, aan haar, de vriendin zijner jeugd, is ook de bundel poëzij opgedragen. Enkele stukjes zijn misschien te kinderlijk voor velen, die geen boek of boekje enkel met het hart, maar ook met inmenging van eene kleine dosis verstand of redeneerkracht begeeren te lezen. Dit geldt misschien *de Zieke Jongeling*, blz. 82. *Gestorven!* blz. 110, gelijkt op een frisschen gedachten-zomer-regen (sit venia verbo!) die balsemende troostdroppelen uitstort in een vriendenhart, dat het voorwerp zijner eerste liefde aan den dood moest afstaan!

Wenscht gij een proefje van *melodieuze* poëzij, waarin de zangtoon met het gesproken woord tot eene éénheid wegsmelt, slaat dan blz. 119 op, waar gij leest of zingt:

> Als een roos, die de Mei uit heur zwachtelen kust,
> Wringt des jongelings herte zich los uit de rust,
> Waar de dommlige kindschheid het hield in geboeid,
> Wen de straal van heur glimlach dit hert eens doorgloeit.
> En 't is niet meer op aard dat de jongling dan leeft;
> Maar in d' arm van de maagd zijner droomen, doorzweeft
> Hij waranden van wellust, oazen van 't Oost,
> Waar steeds morgend van hoop en begoocheling bloost;
> Waar, in 't loof der geheimnis, geen stemme weêrklinkt,
> Die van zielsharmony, die van liefde niet zingt; enz.

Op de Kermis herinnert in menig opzigt aan: *Bij 't Kerkportaal*. Regina is het slagtoffer van den hoogmoed, gelijk Helena van den wellust. - Terwijl de ‘kermis’ in het dorpken begint, ziet men (en dit is een fijne trek van het dichterlijk penseel) blz. 122:

> hoe elk leemen hutje, versch gewit,

Uitschittert tusschen 't zonnig groen; hoe 't vaantje
Blij hangt te wuiven naast het torenhaantje,
Dat op zijn kruis van trots te vonklen zit!

Wilt gij een Brabandschen dorpskermisdans, uwe verbeelding komt u te gemoet als ge leest, blz. 125:

Hoe al die kloekgebouwde knapen, met
Het korte pijpken in den mond, de pet
Flink op één oor, hun liefken heen en weder
Voortrukten door de reien; of ze in 't rond
Omzwirlen deden, en ze van den grond
Voor 't laatst de hoogte in wipten, als een veder.

Hoe al die meisjes, schittrend opgesmukt
In 't kermiskleed, en van genot verrukt,
Als vliegend bloemfestoen van duizend kleuren,
Zich lieten slingeren en medesleuren
In 't dansgewriemel; - o! 't was schoon om zien,
Wat blozende gezichtjes, tintlende oogen,
Wat rozemondjes van een lach omtogen,
Daar door elkander warrelden en vlogen,
En zich niet toonden dan om weêr te vliên!

Eigenaardig klinkt overal het vriendelijke ‘du’ voor ‘gij.’ Wij vonden in den bundel tal van eigenaardige uitdrukkingen, die, hoezeer men ook de éénheid der Hollandsche en Vlaamsche taal tegenwoordig zoekt te bewijzen, toch genoeg voor de originaliteit der laatste pleiten. Zoo de uitdrukking ‘'t doodskloktampen’ blz. 139, ‘de kleine pollekens’ blz. 137, ‘aen de die’ blz. 132, enz. Vreemd klinkt de uitdrukking ‘ouderlingen’ blz. 69, voor oude vader en moeder. - Het uitmuntend gedicht: *Bij den Dood der Koningin*, ons reeds vroeger uit eene aflevering der *Daphné* bekend, is een parel van het zuiverste water, en bewijst dat de dichter een hart bezit, dat deelt in het leed van zijn volk, toen het eene edele ‘moeder des volks’ verloren had. De stem van den dichter, wordt hier de stemme van rijken, van godvruchtigen, van bedrukten, van armen, van kinderen, van ouderlingen, van landlieden, dus eigenlijk eene groote klagende volksstem, wier beklag overstemd en wier smart gelenigd wordt door het Engelenkoor dat de schrijver aan het slot opvoert, en dat de Koningin der Belgen opleidt naar de gewesten der zaligheid, waar het Heilig, heilig, driemaal heilig wordt aangeheven. - Van Beers is bon Catholique, maar nergens vinden wij eenigen bedekten of onbedekten uitval tegen de Protestantsche kerk. Zijn Katholicisme is van een kinderlijk vromen, vriendelijken aard; hij stempelt dan ook Ludovica Maria tot eene heilige om en plaatst haar onder de schaduw van ‘Jezukens Moeder,’ blz. 153:

Zij was wel Jezukens Moeder niet:
Zij was een Koningin;
Maar of zij Jezukens Moeder waar,
Zoo waakte op ons heur min.

Somtijds openbaart de dichter waarlijk trotsche gedachten, nachtgedachten, in den geest van Young, bij ‘*Maneschijn*’ verg. blz. 56:

- hier op aard,
Zoo dacht ik, gaat het als daar boven, 't vaart
Hier alles voort en voort, als ginds het zwerk,
De wind der Smerte klept op ijzren vlerk
Steeds d' aardbol rond, en zweept door's levens ruim,
Geslachten, eeuwen, menschdom, - nietig schuim,
Waermeê hij dartelt in zijn wilden draf,
Van de eene kim, de wieg, naar de andre, 't graf.

Of blz. 94:

Zegt - is het licht niet de liefde van God?

Doch reeds genoeg, om dezen uitstekenden bundel Vlaamsche poëzij aan Nederlandsche harten aan te bevelen, maar vooral aan de harten van alle jongelingen, die zoo gaarne de prozawereld eens voor eenige uren of oogenblikken zoeken te ontvlugten, om adem te halen in het rozenland van dichterlijke idealen,

vooral aan de harten van alle jonge dochters, alle ‘Hendrika's’ in Nederland, die de ‘droomen’ van een rein, zuiver gevoelend jongelingshart weten te verstaan, op hoogen prijs te stellen, en - door hare liefde te beantwoorden.

Zoo vinde dan deze bundel ook in ons vaderland velen, die met dankbaarheid erkennen, dat een jeugdige Vlaamsche dichter hunne harten heeft weten te roeren, - en voor de idealen van het schoone, goede, heilige, hemelsche te ontvonken.

MUSAMATOR.

Zijner Majesteits zeemagt voor Antwerpen 1830-1832.

Door J.C. Koopman, enz. Te Utrecht, bij C. Bielevelt. 1853.

Wie onzer lezers van middelbaren en nog meer gevorderden leeftijd herinnert zich niet gaarne de goede oude dagen van voor 1830, toen men zoo gelukkig zich voelde onder het bestuur van Vader Willem en in zijne rust zich niet storen liet door oorlogen in Indie of watervloeden en geldleeningen in het binnenland? toen men klagen ondankbaarheid achtte, Belgen voor muiters hield, en hen, die in het Noorden niet ja en amen zeiden, aterlingen schold? Toen men zich te goed deed op den roem der voorvaderen, zich hunner waardig rekende, als men hen prees, zonder hen na te volgen, en vooral, toen men, bij groote onverschilligheid in het godsdienstige, de verdraagzaamheid onbepaald aanprees en zich trots zijne minderheid en de grondwet hield voor een protestantschen staat? Welk een dag van beteekenis was toen des Konings verjaardag! Welk een verrukking doorstroomde onze harten, als Hij ergens tot scheidsregter was gekozen? Hoe rijk voelde men zich, als men elkaâr de millioenen noemde, voor de handelmaatschappij ingeschreven! Hoe boven alle volken edel en verlicht schatte men zich, als fransche oppositie-bladen de vrijzinnigheid van ons gouvernement verhieven! En toen nu die leelijke opstand uitbrak, hoe gelukkig gevoelde men zich ook toen niet! 't Is waar, er werden offers, zware offers gevergd, maar men had nu immers Vader Willem geheel alleen? Wiens lijden was met het zijne te vergelijken? Men was één hart, één zin en welk een weldadige verligting gaf het niet, als men te huis of daar buiten, zeker van algemeene sympathie, zijn hart eens regt lucht mogt geven over het schandelijk verraad en de afschuwelijke ondankbaarheid der Belgen. Nu zegge men niet spottend: ‘eene fraaije rust, wij sliepen aan den rand van een afgrond.’ Toegestaan: maar als de rust daarom toch kalm en diep was, wat deed het er toe, of zij gevaarlijk was? Wij herhalen het: die dagen onder Vader Willems hoede wekken bij ons althans de herinnering op van een zoeten slaap, waaraan de herstellende zieke zich onder moeders hoede zou overgeven, al wist hij, dat zijn huis door brand of watervloed werd bedreigd, nadat hij ontzaggelijk was afgemat door brandende koortsen en ten laatste in eene bewustelooze crisis was gestort. Immers wij waren ook als volk door verterende revolutiekoortsen bezocht geworden en eindelijk onder de tirannij van Napoleon aan een schijndoode gelijk geworden.

Wie nu, even als wij, gaarne met zijne verbeelding in die dagen van zoete begoocheling terugkeert, zal gewis met belangstelling, bovenstaand werk van den oud-kapitein ter zee, thans vice-admiraal Koopman ter hand nemen, omdat het niet missen kan, de zoete, soms bitterzoete herinneringen in hem te verlevendigen, van dien goeden ouden tijd, toen wij nog half beneveld door de feestvreugde over 's Konings laatsten verjaardag, diep verontwaardigd over

den afval der Belgen en vast vertrouwende, dat 's lands Vader zich overrijk zou achten in het bezit van zijne Noord-Nederlanders, vol geestdrift naar de grenzen snelden, om zijne en onze eer te redden en voorts voor goed met hen af te rekenen. Inderdaad in dit opzigt is de heer Koopman een man naar ons hart. Hij spreekt nog van raddraaijers, ellendig gespuis, geboefte en wat dies meer zij en brengt ons in de oude luim, die zoo noodig is, wanneer wij ons te goed willen doen op onze toen zoo aandoenlijk betoonde trouw.

Maar ook om andere redenen is het boek van den heer Koopman niet van belang ontbloot en wel vooreerst wat hem zelven betreft. Wie herinnert zich niet uit die dagen de populariteit van den zeeman? En toch, hoe te regt hij bemind en vereerd werd, er scheen in zijn gedrag iets buitengemeen romanesks, iets onregelmatigs te zijn, dat het vaderlandsche hart hem gaarne vergaf, maar dat naar de stipte regelen van krijgsmanspligt niet ten volle scheen te kunnen worden verdedigd. Hier leeren wij den man naar zijn eigen bescheiden, door officiele stukken gestaafd, juister beoordeelen. Na eene hoogst onvoorspoedige terugreis uit Oost-Indie zien wij hem geen oogenblik aarzelen, dadelijk de Schelde op te varen; wij zien hem daar meer dan twee jaren lang steeds gestemd voor en bevorderaar van krachtige maatregelen, maar toch onderworpen aan bevelen van hooger hand; wij zien er hem door zijne onderhebbenden aangebeden, maar ook dagelijks voor hen en het vaderland zijn leven wagende; eindelijk, om niet meer te noemen, wij zien hem op het oogenblik, dat de ontredderde vijfhoek gereed was, zich over te geven, met kloek beleid zich onttrekken aan het opperbevel van den grijzen Chassé en zich op wettige wijze den weg banen, om aan den bondgenoot der Belgen kostelijke prijzen te onthouden, die welligt, als zoo vele zegeteekenen, de ongeboren zeemagt dier Belgen in het aanzijn zouden hebben geroepen.

Voor één klip moeten wij waarschuwen, waarop welligt de lezer zou kunnen schipbreuk lijden. Misschien kon zich deze of gene voorstellen, dat hij krijgsbedrijven zou vernemen, hem tot dus verre onbekend en waarbij zijn hart kon zwellen van nationalen hoogmoed. Indien zulk een lezer verlangt naar hetgeen schittert, hij zal niets van dien aard vinden, dat hij niet vóór meer dan 20 jaren wist. Maar, wat wij hem bidden mogen, hij bedenke den aard der gebeurtenissen. Er was geen oorlog, maar een staat van oorlog; geen Koning gezind, om strafgerigt te houden, maar om zijne populariteit te herwinnen; geene magt, geregtigd om aan te vallen, maar aan wie het ten hoogste vergund was, zich te verdedigen en wie men het niet bijzonder euvel duidde, als zij de linkerwang toekeerde, nadat zij op de regter- geslagen was. Wij voor ons betreuren in geen opzigt, om geenerlei reden, onze scheiding van Belgie; maar, ware er een open oorlog gevoerd, wat wonderen van dapperheid en welke grootsche resultaten zou men hebben verkregen van een leger en eene vloot, die nu reeds wonderen heeft bedreven van passieven moed.

Men vatte ook den titel van het boek strikt in den letterlijken zin op, en breide dien niet uit b.v. tot de geheele Schelde. De heer Koopman, aanvankelijk, behalve onder het opperbevel van den generaal Chassé, ook onder de bevelen van den kapitein ter zee Lewe van Aduard gesteld, werd al spoedig chef

van de eerste divisie der maritime linie van defensie op de Schelde en bepaalt zich hoofdzakelijk bij hetgeen onder zijn kommandement d.i. onmiddellijk voor Antwerpen, voorviel. Men ziet hieruit trouwens, dat 's mans werk als speciale bijdrage eene groote waarde heeft en inderdaad van groot gezag is, daar hij zich uitsluitend bepaalt bij datgene, waarvan hijzelf ooggetuige was, en dat hij met de ronde eenvoudigheid van den zeeman mededeelt. Hierom en om den aard van den toestand, waarin zich zoowel de zee- als de land-magt bevond en die geheel lijdelijk was, laat zich ligtelijk begrijpen, dat de schrijver meestal van zichzelven heeft moeten spreken. Hij bezwaart zich daarover aan het einde van zijn werk, maar verontschuldigt zich, onzes inziens, voldoende: ook heeft hij nergens de gelegenheid verzuimd, om den moed of het beleid of de opoffering van zijne onderhoorigen naar waarde te vermelden.

En wat zullen wij verder van het boek zeggen? Dit, dat wij er blijvende waarde aan toekennen: 1° tot waardering zoo als wij reeds zeiden van den nu reeds grijzen held zelven; 2° tot meer opgeklaarde kennis van de gebeurtenissen uit den Belgischen opstand. Op groote verdiensten van stijl maakt gewis de schrijver geen aanspraak, ofschoon b.v. de schildering van het bombardement van Antwerpen gansch niet kwalijk geslaagd schijnt, maar velen zullen, of bij aanvang, of bij vernieuwing, stof tot nadenken vinden, wanneer zij hier doorslaande bewijzen van den als opzettelijk gestijfden moedwil der opstandelingen door het ongeloofelijk vergedreven stelsel van toegevendheid en inschikkelijkheid aantreffen; zij zullen ontwaren, dat de gedachten der politiek niet altijd zijn de gedachten der gewone menschenkinderen, als ze zien, dat, terwijl de goede Noord-Nederlanders blijde waren, van de Belgen verlost te zijn, men elders nog altijd droomde van restauratie en zich in die verwachting met open oogen liet foppen. Gelukkig, dat er nog weêr hoogere gedachten zijn dan die der politiek. 't Is waar, wij vermeten ons niet in de plannen der Voorzienigheid te lezen; wij weten ook zeer goed, dat er in onze denkwijze omtrent de Belgen eene reactie is ontstaan, vergroot door de ontwikkeling hunner nijverheid en door de gevolgen van onze volharding, welke reactie niet is gebleven bij de erkenning, dat zij ook regtmatige grieven hadden, maar die zich ook heden ten dage nog wel eens uit in luide klagt over onze scheiding: en toch, wij gelooven nederig èn om andere redenen, èn om de stoute aanspraken, waarmeê de ultramontanen thans dagelijks te voorschijn treden, dat God geen grooter weldaad 't zij aan Belgie 't zij aan Nederland dan juist die scheiding had kunnen schenken. - Maar wij keeren nog eenmaal tot het boek terug.

Behalve vele andere bijzonderheden betreffende de gewigtige, hoezeer dan weinig opzien barende diensten door ons scheepsvolk aan den lande bewezen, was het zeker aan vele lezers onbekend, hoe reeds den 19^{den} December 1830 de heer Koopman op het punt is geweest, hetzelfde bewijs van zelfopoffering te geven, dat eenige weken later den luitenant van Speijk onsterfelijk maakte en dat de verraderlijke aanval van dien dag al de officieren onder kommando van Koopman in een plegtig verbond vereenigde, om door een vrij willigen dood, desnoods, de Nederlandsche vlag voor onteering te bewaren. Belangrijk is ook het medegedeelde omtrent de duivenpost, door den heer Koopman ingerigt, en die zulke

gewigtige uitkomsten gaf; dat wat van de pogingen om eene contra-revolutie te bewerken, is opgeteekend; de voorstelling van al wat met den heldendood van Van Speijk in verband staat; de overeenkomst van Chassé met den generaal Belliard reeds op den 6^{den} Augustus 1831; de aanslagen op het leven van den schrijver en van den opperbevelhebber en om niet meer te noemen, de laaghartige wijze waarop de maarschalk Gérard den heer Koopman een tijd lang als gevangene behandelde.

Het kost ons moeite, ons niet in beschouwingen naar aanleiding van den inhoud te verdiepen. Maar wij willen den schrijver in zijne gematigdheid volgen, die meermalen eer zijne gedachten heeft laten raden dan hij die heeft geuit. De tijdgenoot neme kennis van het geschrift en doe er zijn voordeel meê, maar beware het voor den nakomeling, opdat deze er met bezadigde onpartijdigheid licht uit putte ter regte beoordeeling van den geest, die in 1830 en vervolgens, trots alle belemmeringen, de Nederlandsche natie bezielde en ter juiste waardering van personen en zaken, die èn toen èn nu nog welligt of te hoog of te laag werden gesteld: opdat zoo doende de geschiedenis van den vijfhoek in die dagen eenige sprekende trekken levere tot het welgelijkend afbeeldsel, dat eenmaal door eene bekwame pen van beide zal worden uitgevoerd.

Rembrand.

Redevoering over het leven en de verdiensten van Rembrand van Rijn, door Dr. P. Scheltema, Archivarius der hoofdstad en van de provincie Noordholland. Amsterdam, P.N. van Kampen.

Feestvieren! - Wie is zoo koud en onverschillig, dat hij bij dit woord niet eene tinteling van lust en genoegen gevoelt? wie zoo onverschillig, dat hij niet gaarne daaraan deel neemt? zij het ook niet in de beteekenis, waarin dit woord wel eens door de zonen van Minerva, soms in eenigzins ruimen zin, wordt opgenomen. - In alle omstandigheden des openbaren en huiselijken levens werkt eene feestviering weldadig op de stemming van geest en hart. Ja, zij schijnt eene behoefte, zelfs van de hoogste en heiligste openbaring van het zieleleven, blijkens de godsdienstige feesten.

Geen wonder dat voor het regt geaard gemoed openbare volksfeesten, gewijd aan de herinnering van groote en gewigtige gebeurtenissen, aan de gedachtenis en vereering onzer groote mannen in het oorlogsveld, in de raadzaal of op het gebied der kunst, eene bijzondere waarde en aantrekkelijkheid hebben. -

Zoo was ons en duizenden met ons, de dag van den 27sten Mei 1852 een welkome en onvergetelijke feestdag, toen de bloem der Nederlandsche natie, voor zooverre zij zich vereenigen kon binnen den omtrek van Amsterdam, met den Koning aan het hoofd, hare hulde kwam betuigen aan het genie van den vorst der Hollandsche schilders, den onvergelijkelijken Rembrand, voor wien zijne warmste vereerders een standbeeld hadden opgerigt, dat op dien dag plegtig onthuld werd, en 't welk voor het nageslacht de getuigenis zou afleggen, hoe onze tijd verdienste op prijs stelt, en waardiglijk weet te huldigen.

Er ontbrak voorzeker niets om dien dag regt feestelijk te maken. Een in den aanvang bewolkte, maar op den middag, het uur der feestelijke onthulling des standbeelds, in zonneglans prijkende meidag, eene menigte vreemdelingen, uit alle oorden des lands, binnen Amstels vesten te zaamgevloeid, de hooge tegenwoordigheid des Konings, altijd met geestdrift door zijne getrouwe onderdanen begroet, wapperende vlaggen, opwekkende muziek, het voortreffelijk standbeeld zelf, getuige van den genialen geest en de kunstrijke hand van onzen Royer, - de hoog opgevoerde geestdrift van alle aanwezenden op het oogenblik der onthulling, - de jubelende menigte op de omringende pleinen grachten en straten, de schitterende en smaakvolle vereeniging des avonds in het Park, waar de schoone kunsten wedijverden in het huldigen van den roemrijken vertegenwoordiger der Hollandsche schilderschool, niet minder luisterrijke vereenigingen van gelijken aard op verscheiden andere plaatsen, schitterende verlichting, prachtige vuurwerken, de gansche stad, deelende in de algemeene opgewondenheid en vreugde, - zie, dat alles was wel opwekkend, regt geschikt om te gevoelen dat men feest vierde, een nationaal, een Hollandsch feest, niet vermengd met eenige smartelijke of onaangename aandoening, zoo als alleen de schoone kunsten, die getuigen van onzen hoogeren aanleg en edeler natuur, bereiden kunnen; - en toch scheen er nog behoefte aan iets; - aan eene stem, die aan zoo vele verschillende en soms welligt onbestemde gewaarwordingen als de feestviering opwekte, woorden gaf, die het verklaarde, waarom men feest vierde en er die rigting aan gaf, waardoor de ontvangen indrukken levendig en duurzaam tevens zouden zijn. Dit schijnt ook de Amsterdamsche commissie tot de oprigting van het standbeeld gevoeld te hebben, die aan den heer Dr. P. Scheltema (voorrede, blz. VIII) ‘de eervolle taak opdroeg, om ter opening van de plegtigheid, op den avond voor den dag der onthulling, eene verhandeling over Rembrand te houden in de kunstlievende Maatschappij: Arti et Amicitiae.’ - De schrijver der verhandeling laat daarop volgen: ‘Ik heb deze taak, hoewel niet onbewust van de moeijelijkheden daaraan verbonden, volvaardig op mij genomen en naar mijn vermogen volbragt.’ En dit verwondert ons geenszins. De uitnoodiging om bij zulk eene gelegenheid het woord te voeren, was niet alleen vereerend, maar uitlokkend. Te spreken over eene nationale vermaardheid, wier verdiensten door geheel de beschaafde wereld kunnen beoordeeld en ook naar waarde gehuldigd worden, voor eene schaar van kunstlievende toehoorders, waaronder de ontwerpers van en meest belanghebbenden bij het feest van den dag, dit was eene benijdenswaardige roeping voor ieder, wien een hart in den boezem klopt,

gloeijende voor Nederland en Nederlandsche kunst. Met hooge ingenomenheid namen wij deze Redevoering in handen, zoo als wij ons verbeelden, dat de toehoorders zich tot het genot van hare mondelinge voordragt zullen gezet hebben; wij lazen en herlazen .... doch nu, gereed om rekenschap te geven van den indruk, welken zij op ons gemaakt heeft, staan wij inderdaad verlegen, - en vragen onszelven af, of onze eischen ook wat hoog gesteld waren; - of het standpunt, waarop wij ons plaatsten, en vanwaar wij meenden deze Redevoering te moeten beschouwen, wel juist gekozen was?... Maar na een streng en onpartijdig onderzoek moeten wij eerlijk bekennen, dat onze opvatting van de gelegenheid en van den aard van het verwachte stuk niet zoo geheel verkeerd was; de indrukken bij het aangekondigde feest ontvangen, en de spijt welken wij gevoelden, bij het ontberen van het genot om de Redevoering te hooren uitspreken, waarborgen ons zulks. - Wij weten niet, hoe het den toehoorders te moede was, maar wij verbeelden ons hen toch in eene feestelijke stemming, en of het in zoodanige gemoedsgesteldheid aan hunne verwachting kan hebben voldaan, om te hooren spreken over de kleine bijzonderheden van Rembrand's leven, - te hooren beweren dat hij geboren is in 1606 en niet in 1608, op een moutmolen in de Weddesteeg, te Leiden, en niet op een koornmolen tusschen Leiderdorp en Koudekerk, dat hij gewoond heeft in een huis in de Jodenbreestraat, beoosten de St. Antonie-sluis en niet bewesten; - dat zijne vrouw eene bemiddelde Friesche en geen Waterlandsch boerinnetje was, dat hij overleden is in 1669 en te Amsterdam in de Westerkerk begraven, en niet in 1664 noch begraven op het St. Antonie-kerkhof, - zie, dat zouden wij van de feestgenooten betwijfelen. Wij dingen niets af van de waarde dezer resultaten van een moeijelijk en naauwgezet onderzoek, wij doen zelfs hulde aan de vlijt en de kennis aan deze nasporingen te koste gelegd - maar, wij moeten het erkennen, - voor de feestviering zijn wij er niet door ontvlamd; evenmin als door hetgeen wat in het tweede deel der Redevoering wordt in 't midden gebragt over Rembrands aard en karakter, voornamelijk tegen de beschuldigingen van Houbraken en anderen, die onzen schilder gemeenen omgang, geldgierigheid en te gelijkertijd verkwisting te laste leggen. - Wij willen gaarne aannemen dat deze beschuldigingen grootendeels uit naijver en kunstnijd zijn voortgesproten en door onwetendheid en lasterzucht zijn verbreid, - ondertusschen is het toch opmerkelijk dat Rembrand, die uit eigen verdiensten en de middelen zijner vrouw, volgens zijne eigen bekentenis in 1638 vermogend was, en die steeds veel geld moet gewonnen hebben, in 1656 zoo zeer in schulden stak, dat al zijne goederen, roerende en onroerende, bij executie moesten verkocht worden. De oorzaken daarvan kunnen velerlei zijn, misschien wel de spilziekte zijner vrouw; - want ofschoon de beschuldiging deswege, geregtelijk door Rembrand en zijne vrouw vervolgd, is ingetrokken, zoo achten wij door het vonnis van het Hof van Friesland (in de bijlagen medegedeeld), de morele convictie daaromtrent nog niet geheel weggenomen; - hoe ligt kan niet Rembrand, hetzij lijdelijk hetzij werkelijk in dit euvel zijner echtgenoot gedeeld hebben, en dan in geldsverlegenheid zijnde, wel eens tot middelen de toevlugt genomen hebben, die hem wederom den schijn van geld-

gierigheid hebben doen verwerven? Wij geven deze bedenking voor geene oplossing, doch zij komt ons niet zooveel minder aannemelijk voor dan de verklaring van Rembrands ongelukkigen toestand, geput uit den ongunstigen toestand van 's lands middelen enz. op blz. 22 en 23. - Zoo ook komt ons de wederlegging der beschuldiging van Rembrands omgang met lieden beneden zijn stand, gegrond op zijne betrekking met den dichter Jeremias de Decker, en met de heeren Tulp en diens schoonzoon Jan Six heer van Vromade, niet in allen opzigte voldingend voor. - Van den eerste is het niet te verwonderen dat hij het door den schilder ‘uit gunst’ gemaakte portret, met een vers van dankbetuiging vereerde: en de beide anderen, die als kunstliefhebbers den genialen schilder vereerden, - wat behoefde 't hen te weêrhouden, om hun album aan Rembrand te openen en daarin schetsen van hem op te nemen? Wij zien daarin nog geen blijk van intimiteit, - maar al had die bestaan, zoo vervalt daardoor het beweerde omtrent Rembrands verderen omgang nog niet, die, zoo zij hem al minder voegde, nog geen bewijs is van gemeenheid of liederlijkheid, waarom hooggeplaatste personen zich zelfs zouden hebben geschaamd zijne altijd gezochte schetsen in hun album te bezitten. Veel menschkundiger komt ons de verklaring voor, welke Immerzeel in zijne Lofrede geeft, omtrent Rembrands gewoon verkeer onder lieden van lageren stand, waaromtrent, hoe onschuldig op zichzelve, de kunstnijd al ligt vergroote en nadeelige geruchten verspreidde.

Maar wat wezenlijke waarde hebben deze en soortgelijke beweringen en onderzoekingen in eene Redevoering tot inleiding van het Rembrandsfeest, waar wij eigenlijk met den genialen kunstenaar, minder met den mensch te doen hebben? 't Is waar, het geeft eene streelende gewaarwording als wij, bij de hulde aan den kunstenaar, niet behoeven te blozen over den man, en gelukkig is dit hier het geval niet. Mag Rembrand niet vrij geweest zijn van zwakheden en feilen, geen smet van laagheid of verachtelijkheid rust op zijn karakter, en dit met een enkelen trek aangetoond, ware ons genoegzaam voorgekomen, en zoude den Redenaar de niet geheel ongegronde opmerking van den heer Gérard de Nerval, die het Rembrandsfeest bijwoonde, gespaard hebben: ‘*Mr. Scheltema a peut être un peu trop vengé Rembrandt du reproche d' avoir fréquenté le bas peuple;*’ en wij voegen er bij: zijne Redevoering zou er in gepastheid en kracht door gewonnen hebben. Hoogstens hadden deze breeder onderzoekingen eene plaats verdiend in de aanteekeningen en bijlagen.

‘Maar,’ vraagt men welligt, ‘hoe zoude men dan de Redevoering hebben moeten schrijven?’ Wij gevoelen al het gewigt, maar ook het moeijelijke van de oplossing dezer vraag. Men kan daarbij echter niet bedoelen, dat wij, onvoldaan over het geleverde, eene uitvoerige schets zouden moeten geven van een, naar ons inzien beter stuk. Dit alleen nemen wij de vrijheid in 't midden te brengen, dat, zoude de Redevoering eene feestrede zijn, gelijk zij onzes inziens had moeten wezen, de redenaar zich hoofdzakelijk, zoo niet geheel bij Rembrand als schilder had moeten bepalen. - De heer Scheltema heeft dit zelf gevoeld, toen hij blz. 7 zeide: ‘Het kwam mij echter voor, door eenvoudig daarbij [Rembrands leven, zijn persoon en hoedanigheden] mij te bepalen, U EEN BEELD TE ZULLEN MALEN ZONDER KRACHT EN KLEUR, en DAT IK HIERMEDE UWE VER-WACHTING GROOTENDEELS ZOU TELEURSTELLEN, daar toch met het denkbeeld van den persoon, de gedachte aan zijn bedrijf onafscheidelijk verbonden is. Ik zal derhalve, na over zijn levensloop en persoonlijke eigenschappen gesproken te hebben, in de derde plaats nog een vlugtigen blik slaan op de verdiensten van hem als kunstenaar.’ En op blz. 24: ‘Maar het zijn minder de goede hoedanigheden, die hij, als mensch bezat, DAN DE UITSTEKENDE VERDIENSTEN VAN HEM, ALS KUNSTENAAR, welke wij thans plegtig herdenken.’ Dit

derde deel der Redevoering bevat, behalve eene enkele gedachte over den aard van Rembrands kunst, aan de Lofrede van Immerzeel ontleend, de herinnering van een paar der meest bekende voortbrengselen van Rembrands penseel uit zijne vroegere en latere manier, en van een paar zijner geetste prenten. - Ook hier, waar wij eenigen gloed of verheffing zouden verwacht hebben, missen wij die geheel en al. - 't Is waar, de heer Scheltema zegt, in zijne captatio benevolentiae, blz. 8: ‘dat hij, wiens taal het vermogen bezat, om zijne [Rembrands] verdiensten naar waarde en waarheid af te schilderen, zou moeten zijn een Rembrand [beter: was een Rembrand] in de welsprekendheid.’ - Zonder deze stelling tot in de uiterste consequentie te kunnen toestemmen, zoo is er toch wel iets van aan, - en wij vragen met alle bescheidenheid: waartoe dan?.... Er is in de Lofrede van Immerzeel eene gedachte, die welligt den grond had kunnen uitmaken voor eene treffende beschouwing en schoone opmerkingen: ‘*Rembrand was de Shakespeare der schilderkunst*.’ Mij dunkt, hij die slechts eenigermate de roeping gevoelde van Redenaar zou hier.... Doch wij zetten de uitbreiding dezer gedachte niet voort, - ook komt ons afkeurend oordeel misschien meer op rekening van de Amsterdamsche Commissie voor het Rembrandsfeest dan op die van den heer Scheltema. - In het Voorberigt toch zegt Zijn Ed.: dat het denkbeeld tot het oprigten van een standbeeld voor Rembrand bij hem de zucht had doen ontstaan om de bijzonderheden van het leven des schilders uit het duister, waarin zij nog gewikkeld waren, op te delven, uit onbekende oorkonden daarover eenig licht te verspreiden, en dat hij het voornemen had opgevat, bij de voltooijing van het gedenkteeken, eene levensschets van Rembrand in het licht te geven; dat echter in dit voornemen eene verandering kwam, daar de gemelde Commissie, met dit plan bekend geworden, hem de eervolle taak opdroeg om ter opening van de plegtigheid, op den avond vóór den dag der onthulling, eene verhandeling over Rembrand te houden in de kunstlievende Maatschappij Arti et Amicitiae.

Op die wijs werd de Levensschets, die als zoodanig misschien verdienstelijk ware geweest, herschapen in eene Redevoering. De eerste heeft nadeelig op de laatste gewerkt, en wij hadden wel gewenscht dat de heer Scheltema zijne schets geheel hadde omgewerkt, of - hij vergeve ons de vrijmoedigheid, die taak aan meer bevoegde handen had toevertrouwd. Men kan uitstekend geleerde zijn, uitnemend Archivarius en zelfs bekwaam om de stift van Clio te voeren, zonder nog de gaaf van Cicero of Van der Palm te bezitten.

Maar ook als levensschets beschouwd, zouden wij op dit stuk eenige aanmerkingen moeten maken. Niet alle redeneringen komen ons even afdoende voor. Behalve het ter loops reeds aangevoerde, zoo vinden wij in den uitroep: *welk verstandig vader* enz. blz. 19 meer eene

exclamatie dan eene grondige wederlegging van het aan Rembrand aangewreven verwijt van geldgierigheid. - Wij zouden vragen, of het beweerde op blz. 40, dat hij in 1608 zoude geboren zijn, als steunende op zijn zeggen tijdens zijn huwelijk dat hij toen 26 jaren oud was, wel doorgaat? Of kon Rembrand zich niet vergist hebben? 't geen waarschijnlijker wordt, omdat Orlers, in zijne Beschrijving van Leiden (wien de heer Scheltema zelf het liefst volgt ‘omdat deze een tijd- en stadgenoot van Rembrand was’ in de opgaaf van den datum zijner geboorte) ook het jaar 1606 aangeeft. - Ook hinderde ons het menigvuldig gebruik van het woord *daarstellen;* (waarover wij den schrijver de lezing aanbevelen van n° XXII der Taalmijmeringen van Dr. H.J. Nassau in 't Magazijn van Nederlandsche Letterkunde, bij Belinfante te 's Hage, 1851. Doch wij moeten hier ons verslag eindigen, dat reeds tegen onzen wensch wat breedvoerig geworden is. Onze verschooning daarvoor zij, het belang dat wij stellen in de zaak, en de wensch, welken wij gekoesterd hadden, dat Rembrand, gelijk het fraaije standbeeld van Royer, zoo ook een Redenaar mogt ten deele gevallen zijn, die hem had opgerigt een *monumentum aere perennius.*

O.B.

De gevolgen eener luim, Naar het Engelsch, van P.G.R. James, in twee deelen, bij N. de Zwaan te Utrecht, 1822.

Bij het aankondigen eener vertaling bevindt een Referent zich meestal op een moeijelijk standpunt geplaatst. Wat zal hij doen? - Hij heeft zich de moeite gegeven - althans dit mag men van hem verwachten - aandachtig een werk te lezen, dat hij anders welligt ongelezen zou hebben gelaten, of misschien maar vlugtig zou hebben doorgebladerd, doch daar hij zich nu toe gezet heeft, met een potlood in de hand om hier en daar aanteekeningen te maken, vraagteekens te zetten, een woord of een zin te onderhalen - want de redactie van het een of ander maandwerk heeft hem het boek toegezonden, opdat hij er iets over zou zeggen. Maar wat? *That is the question*. Zal hij zijn oordeel uitspreken over het werk zelf, dat ontleden, er de schoonheden van doen opmerken en de zwakke zijden er van bloot leggen?- ‘Maak de recensie wat kort; 't is slechts eene vertaling,’ wordt hem toegevoegd. Zal hij dan alleen letten op de vertaling en bewijzen dat hij, die deze taak op zich nam, er voor berekend was of niet? - Dàn mag Referent wel beginnen met verschooning te vragen voor de dorheid zijner aankondiging. Na het boek herhaaldelijk te hebben doorgebladerd, de

aangehaalde zinsneden nog eens te hebben gelezen, weder een blik te hebben geworpen op het vignet, als moest hij daar zijn stof uit putten, zal Referent er zich meestal afmaken met in meer of minder woorden te zeggen: ‘deze roman was de eer der vertolking waard - of niet waard; de vertaler heeft zich goed - tamelijk - slecht - van zijne taak gekweten,’ en daarmeê uit. Wij zouden dus voor het tegenwoordige kunnen volstaan met de uitspraak: ‘de Gevolgen eener luim waren de vertaling waard, en deze is goed uitgevallen,’ en daaronder zouden we dan kunnen stellen: *Dixi* of *Sufficiat* of iets dergelijks, om er wat meer gewigt aan bij te zetten.

Maar zoo we ons daarmeê vergenoegden en de pen thans wegwierpen, zouden we toch niet gerust zijn; men zou dan immers kunnen onderstellen dat wij het boek niet hadden gelezen - *quelle énormité;* alsof er ooit een recensent ware geweest, die ten opzigte van het werk dat hij beoordeelen moest, in dat geval verkeerde! Foei, we huiveren er van - maar de wereld is zoo boos en de kwade tongen zijn zoo rad. - Men zou ook kunnen vermoeden, dat de uitgever gevraagd had een goed woordje over het werk te willen zeggen, - alsof een recensent zich ooit door zóó iets liet influenceren, als hij op zijn regterstoel zit, met de weegschaal van het schoone in de hand. Maar die heeren uitgevers handelen soms zoo vreemd met recensies, ze plaatsen er soms een deel van in eene advertentie, en men kon al ligt denken, dat de recensie juist zoo kort was uitgevallen, om ze meer geschikt te maken tot dat doel.... men is zoo geneigd om overal het venijn uit te zuigen.

We gevoelen ons dus, in het belang van onze rust, verpligt, ons oordeel ten minste eenigzins te motiveren.

We zouden, nu wij een woord willen zeggen over den roman, wel gebruik kunnen maken van het Voorwoord, dat de vertaler zoo goed was voor het werk te stellen, maar we worden hiervan al dadelijk afgeschrikt door de zeldzame en hoogst originele wijze, waarop de vertaler dat voorwoord heeft aangevangen: we zouden niet gaarne beschuldigd worden van plagiaat, en wanneer we nu beginnen te lezen: ‘Wij aarzelen niet, den roman dien wij thans vertolkt het Nederlandsch publiek aanbieden, een der beste te noemen, welke tot nu toe uit de vruchtbare pen van James gevloeid zijn,’ - dan vinden we dat idée zóó nieuw, dat we inderdaad niets uit dat oorspronkelijke voorwoord durven overnemen, uit vrees van *en flagrant délit* betrapt te worden, dat we ons *eigen* oordeel niet uitspreken.... en dat zou vreesselijk zijn voor een recensent! - We moeten dus zien op eigen wieken te drijven: de Corypheën (dat 's een mooi woord, omdat het vreemd is, en dat doet in eene recensie effect) de Corypheën van de hedendaagsche Engelsche roman-litteratuur, die op een zeer hoogen trap staat, beginnen hoe langer hoe meer, op het voorbeeld van Dickens, in de tegenwoordige maatschappij stof te zoeken voor hunne werken. Bulwer, die ons rondleidde in het oude Pompeji, heeft ons in kennis gebragt met Caxton en diens bloedverwanten en vrienden, thans heeft James, die zich meestal op historisch gebied plagt te bewegen, de goedheid gehad ons voor te stellen aan de beide heeren Winslow, de beide heeren Tracy, de beide jonge dames Emily en Rose Tracy. Hij nam tevens die gelegenheid waar, om ons een hartig woord te doen hooren over de menigvuldige gebreken, waaraan onze arme, hedendaagsche maatschappij in het al-

gemeen lijdt, en waaraan in het bijzonder de Engelsche strafwetgeving mank gaat, want hij doet ons getuigen zijn van een geheel geding, ingesteld wegens moord - een geding met pleitredenen, getuigenverhooren enz., dat juist door zijne volledigheid en natuurlijke voorstelling onze belangstelling ten hoogste heeft geboeid. We vermelden dit uitdrukkelijk, om te doen uitkomen dat we 't gansch niet eens zijn met eene aankondiging, die wij elders van dit zelfde werk lazen, en waarin werd beweerd, dat de vertaler dat regtsgeding had moeten bekorten, zoo niet geheel overslaan.

Het verheugt ons integendeel, dat de vertaler geweten genoeg heeft gehad, om ons het werk van James onverminkt weder te geven, en dat hij zich door de eigenaardige moeijelijkheden, voorzeker verbonden aan de vertolking van al de bijzonderheden van dit proces in onze taal, niet daarvan heeft laten afschrikken, en wij hopen dat hij - aan wien wij, zoo we niet verkeerd zijn onderrigt, reeds meer verdienstelijke vertalingen te danken hebben, - steeds even naauwgezet moge blijven.

Nu ons deze *indiscretie* ontsnapt is ten opzigte van den vertaler, wiens waren naam - altijd indien wij goed onderrigt zijn - niet op den titel prijkt, moeten wij hem toch ook de verzekering geven, dat wij hem gaarne zijn oorspronkelijk voorwoord ten goede houden, omdat wij ons gemakkelijk kunnen *indenken* (dit woord ontleenen wij) hoe lastig het soms moet wezen, wanneer men eene vertaling heeft voltooid, nog te voldoen aan het dringend verzoek van den uitgever ‘om een woordje vooraf, al is het nog zoo kort.’

Hij houde het ons op zijne beurt ten goede, zoo wij hem op een paar punten opmerkzaam maken. Waar personen uit het gewone, dagelijksche leven, sprekend worden opgevoerd, komt het ons voor dat men er naar moet streven hunne taal zoo natuurlijk te maken, als de kunst slechts gedoogt. Dit is niet overal door den vertaler in het oog gehouden: de spreektoon kon doorgaans losser zijn. Bij voorbeeld, wij vinden al dadelijk, op bladzijde 6 van het eerste deel, in eene zamenspraak het volgende:

.... ‘Ik ben geen man om teruggejaagd te worden, en ook in geene luim daartoe. De rivier lag in mijn weg en daarom stak ik haar over; maar ik heb mijn bundeltje kleederen verloren en dat is jammer; want ik ben natter dan mij aangenaam is.’

‘Wat uw bundeltje aangaat,’ zeide de andere, ‘dat zal tegen den Winslow-dam gedreven zijn, en wat betreft uwe natheid, ik zou u wel aan drooge kleederen kunnen helpen, als ik maar wist wie gij waart.’

‘Uwe onbekendheid daarmede, zal er u toch niet in verhinderen,’ hervatte de reiziger enz.

Taalkundig zijn hierin geen fouten, maar het is stroef, het is niet gemakkelijk; we zouden liever wat minder gelet willen hebben op taalkundige juistheid en wat meer op losheid. Door eene geringe omzetting kan men, dunkt ons, meer leven, meer gang brengen in den dialoog, b.v.:

.... ‘Ik ben niet iemand om teruggejaagd te worden, en ik ben ook in geen luim om het mij te laten doen. De rivier lag mij in den weg en daarom zwom ik die over; maar ik heb mijn pakje kleêren verloren, en dat spijt mij, want ik ben natter dan mij aangenaam is.’

‘Uw pakje,’ zeide de andere, ‘dat zal wel tegen den Winslow-dam zijn aangedreven, en dat ge nat zijt - ja, ik zou u wel aan drooge kleêren kun-

nen helpen, als ik maar eerst wist wie gij waart.'

'Dat gij dit niet weet, zal er u toch niet in verhinderen,' hervatte de reiziger.

Constructiën als: 'Wegens het leed, dat hij mijner moeder berokkend had, en ook wegens eenige brieven die zij van hem in handen had, en die ik thans bezit, deed hij wat hij voor haren zoon gedaan heeft,' - deugen volstrekt niet in den spreekstijl. - 'Daarin stem ik met u overeen, dat' enz., zegt men niet, wel: 'Ik geef u toe, dat' enz.

Evenmin spreekt een jonkman zijn meisje aldus toe: 'dierbaarste Rose,' of 'mijne welbeminde' hij mag zoo schrijven, ja, maar hij *zegt:* 'Rose' *tout court*, of 'mijne Rose,' of 'lieve,' 'mijne lieve' enz.

'Maar ik verwonder mij wat gij te Northferry gaat doen,' is niet goed, evenmin als het antwoord: 'ook ga ik niet juist naar N., maar ik zal er gewis zeer digt bij zijn, indien gij er iets te berigten hebt,' waaruit waarschijnlijk de woorden *en dus* zijn weggevallen. (blz. 193, IIe deel.)

Men spreekt niet van *hoedanigheid* van wijn, wel van *soort*, niet van een *wankleurigen* bril, maar van 'een slecht gekleurden' of eenvoudig 'slechten bril.'

Voor 'verheimelijking' (IIe dl. blz. 167) hadden we liever geheimhouding gelezen, en op die zelfde bladzijde hadden we gaarne het *verzwinden* van eene illusie gemist.

Op blz. 99 van het tweede deel komt eene geheel onverstaanbare zinsnede voor: 'Ik zal in staat zijn' enz. Maar dit is waarschijnlijk aan de correctie te wijten, die hier en daar nog al wat te wenschen overlaat.

Voorts zijn uitdrukkingen als de volgende minder fraai:

'Eene klink, welke des reizigers geleider opligtte,' (I^{e} dl. blz. 10).

'Doch echter meen ik,' (blz. 16).

'Een prachtig bosch, dat voorzien was van eenige wat stijve lanen,' (IIe dl. blz. 274).

'Terwijl de galm van den laatsten slag nog door de lucht galmde,' (blz. 260).

'Eenige stappen in den gang vond hij den boschwachter.'

'Een weelderig hoofd.'

Waarom eindelijk: *grootelijks, geenerlei, trotschelijk, gelukkiglijk, eenigerhande, gewisselijk?* Al die woorden met niets beteekenende uitgangen geraken gelukkig hoe langer hoe meer uit den smaak; men gebruike ze zoo zelden mogelijk, liefst in 't geheel niet. Met dezen welgemeenden raad willen wij onze aankondiging besluiten, in het zoete bewustzijn, dat het ons mogt gelukken meer dan ééne zinsnede te schrijven *à propos* van eene vertaling.

L.H.

De verguizing van het voorgeslacht.

Dichtregelen door J. Tideman. Voorafgegaan van een Brief aan den heer J.A. Alberdingk Thijm. 's Gravenhage, H.C. Susan, C. Hz. 1853.

Is de verschijning dezer bladzijden een bewijs van des auteurs ingenomenheid met zijne eigene poëzij, of bestond er eenige behoefte aan, en kon het zijn nut hebben, dat de heer Tideman de dichtregelen, waarmede hij zijne voorlezing over Filips II en Montigny besloot, ook afzonderlijk het licht deed zien, daar ze toch zeer onlangs door hem in den Tijdspiegel waren medegedeeld? Wij meenen beide laatste vragen toestemmend te mogen beantwoorden, en beschouwen het in nadruk als eene behoefte onzes tijds, die vooral sedert de laatste dagen van spanning niet verminderd, maar toegenomen is, om luide en openlijk te verkondigen, dat de strijd onzer vaderen tegen onderdrukking en voor gewetensvrijheid nog steeds met dankbare zegening door den tijdgenoot herdacht en gehuldigd wordt. Wanneer men van de eene zijde, door eene scheve en partijdige voorstelling van het schoonste en roemrijkste tijdvak onzer geschiedenis stelselmatig voortgaat met het voorgeslacht te bezwalken en te smaden, dan verblijden wij ons innig, wanneer van den anderen kant de jongste resultaten van onbevooroordeeld historisch onderzoek krachtdadig bijdragen, om het voorgeslacht schitterend van de aangewreven blaam te zuiveren. Wie deze resultaten zoo algemeen mogelijk verbreidt, zonder hatelijke polemiek, maar op den krachtigen toon des mans, die door de vrijmoedigheid der waarheid gesteund wordt, heeft aanspraak, billijke aanspraak op onze en aller ware vaderlanderen sympathie. Wij meenen daarom dat de heer Tideman evenzoo tijdmatig handelde met zijne voorlezing over Filips II en Montigny aan de redactie van den Tijdspiegel te zenden, als deze met haar op te nemen. De afzonderlijke uitgave van het bovengenoemde dichtstuk zouden wij mede reeds om het tijdmatige toejuichen, ware 't ook dat wij er als poëtisch voortbrengsel slechts voorbijgaande waarde aan konden hechten. Dit is echter geenszins het geval. De koupletten, hier geleverd, zijn krachtig en gespierd genoeg, bewijzen genoeg heerschappij over de taal, om ze inderdaad poëzij te noemen. Het is ons oogmerk niet hier eene kritische beschouwing van het dichtstuk te geven, dat wij alleen wenschten aan te prijzen, en dit zoowel om inhoud en strekking, als vorm en taal, al loochenen wij ook niet, dat er een enkele minder gelukkige regel in voorkomt, en dat de achtste regel van het laatste kouplet, in verband met den negenden, niet volkomen juist is.

De heer Tideman hebbe dank, en behandele meermalen belangrijke bij-

zonderheden uit de geschiedenis van den grooten worstelstrijd onzer vaderen, en spanne nog meermalen zijne vaderlandsche lier.

Behalve een enkele variant, ‘schittrende eertrofeeën’ voor ‘roemrijke,’ is het dichtstuk onveranderd uit den Tijdspiegel wedergegeven, maar er zijn twee koupletten bijgevoegd, het achtste en elfde, die gewis de waarde van het dichtstuk verhoogen. Wij deelen ze den lezers mede:

Verdoof de vaderlandsche zangen,
Welluidend voor ons luistrend oor,
Met trotsche geestdrift opgevangen
In menig heilig tempelkoor!
Verdoof 't Wilhelmus van Nassouwen,
Dat krachtig klonk door dees landsdouwen,
Toen Marnix 't speeltuig heeft besnaard;
Verniel de kracht van Tollens woorden,
Den weêrklank van zijn zuivre akkoorden,
Oud-Neêrland en zijn zanger waard.

Wisch van ons onbezoedeld wapen
De beeldtnis van den fieren leeuw,
Eu doem hem tot een werkloos slapen
Vervreemd van de oude heldeneeuw.
Buig, in verbijstring voor u starend,
Den slaafschen nek voor Spanjes arend
Kus uwen dwingeland den voet,
En reik, uw oorsprong gansch vergeten,
Uw handen toe voor d'ijzren keten,
Die heel het menschdom kluistren moet!

Vooraf gaat een brief aan den heer Alberdingk Thijm, niet met den post, maar door de altijd zweetende pers verzonden. Open brieven zijn tegenwoordig zeer in den smaak, en hebben veel sensatie gemaakt in de laatste tijden, ook op letterkundig en wetenschappelijk gebied; want van andersoortig spreken wij hier niet. De brief, dien wij hier lezen, getuigt gunstig voor den handhaver van den roem onzer vaderen. Hij wil op het historisch en nationaal terrein niet anders strijden dan met open vizier, en zich door zijn open brief aan den heer Alberdingk Thijm vergewissen, dat zijne dichtregelen dien ‘hoofdvertegenwoordiger’ van de *reconstruerende* historische ‘rigting,’ welke hij krachtig en met innige overtuiging bestrijdt, onder de oogen komen, en deze geen ander dan hem voor den auteur zou kunnen houden. Maar hij verwacht van de toezending van dezen brief eenig gevolg, hij rekent op antwoord; - hij uit eene tweeledige vooronderstelling: ‘indien bij het lezen - een blos u de kaken mogt verwen - hoop ik te vernemen, of die in schaamte, dan wel in spijt zijnen oorsprong voud.’ - Of die blos zich nu reeds vertoond hebbe, en waardoor die verwekt zij geworden, daarvan is tot heden nog niets ter onzer kennis gekomen. Althans de dertien tienregeligekoupletten, getiteld: Trouw, Een Huldegroet aan Z.M. Koning Willem den Derde, bij zijn bezoek van Amsterdam, in Grasmaand 1853, uitgegeven te Amsterdam, bij C.L. van Langenhuysen, hoezeer zij ons toeschijnen eene soort van weêrklank op het gedicht van den heer Tideman te leveren, zijn ons nog niet geheel helder geworden, en wij begrijpen er nog niets van, *of* en *waardoor* de heer Alberdingk Thijm gebloosd heeft. De ‘te droeve glorieteekenen’ - ‘de krans van 't kalm gehandhaafd Recht’ en ettelijke andere uitdrukkingen doen ons nog weifelen, ook als later ‘de brave Vaadren’ vermeld staan. Van ganscher harte wenschen wij, dat het zesde kouplet bevestigd worde waarheid, en niets dan waarheid te behelzen:

't zou een weldadige waarborg zijn voor de rust en het heil van den ons zoo dierbaren,

door zoo vele roemrijke herinneringen voor ons geheiligden, geboortegrond:

De Tweedracht trekke op vleêrmuisvlerken
  Langs dorp en stad en vlek en veld -
Zij zwier haar toortse voor de kerken,
  Die Roomsch of Onroomsch openstelt:
Daarbinnen, onder aller boogen,
Klinkt toch de bede naar den Hoogen -
  ‘Geef kracht, o God, aan 's Konings hand,
Den Rijksstaf voerend in ons midden,
Voor wien U al de stemmen bidden
  Der vrienden van het Vaderland!’

Gij ziet en hoort, lezers, de ode van den heer Alberdingk Thijm is muzijk - zij is in edelen, krachtigen toon gezet, - 't is schoone, welluidende taal - 't zijn fraaije, gepaste sieraden en beelden, die hij bezigt, - zijn zang kan ditmaal door elk zonder behulp van een glossarium voor de verouderde woorden verstaan worden.

De ‘Trouw’ is, blijkens ondergeplaatste dagteekening, ‘afgedrukt 13 April.’

Mengelwerk.

Groote en kleine steden. humoreske.

Let him go on his own way.

I.

Bij de schepping der wereld is er waarschijnlijk nooit gedacht aan het bouwen van groote steden; want de geheimzinnige stad door Kaïn gesticht, *Henoch* (Gen. IV, vs. 17), kan hier moeijelijk ter sprake komen. - Groote steden zijn wel niet door groote, aanzienlijke, maar door *vele* menschen gesticht, zoodra daarvoor mierenaard en bijeninstinkt en beversbouwlust was ontwaakt - meer dan de behoefte was hier - de noodzakelijkheid - de mensch alleen, de kluizenaar, is reeds een bouwlustige van aard; hij bouwt zijne hut of maakt zijne grot bewoonbaar, of zijn hol tot een voor- en binnenkamer - de menschen in massa, kruipen zoo digt nevens en tot elkaâr, als ruimte en lokaliteit toelaten, en beginnen in de stad het - menschenleven - daarom kent de oude wereld, reeds zeer vroeg, de groote karavanserai's van eenige duizenden, die niet, gelijk men waant, uit loutere gezelligheid, tot eene stadsmassa en deeg zijn zaamgeloopen en zaamgevloeid, maar uit klaarblijkelijk egoïsmus en gemakshalve - ook veiligheidshalve - want anders zoude men moeten vooronderstellen, dat de menschen in de groote steden elkaâr werkelijk beminnen, en uit zuivere liefde en belangstelling de straten en grachten en stegen voor elkaâr hebben gebouwd. - Droom en waan! de mensch zoekt *zickzelven* in den medemensch, en als hij zich daar eens goed en wel gevonden heeft - is hij tevreden, en zingt liederen van broederliefde en eendragt, dat de lucht weêrgalmt. - De groote stad trekt de kracht van het land zamen, zoo als het hoofd van den denker de levenskrachten in het sensorium concentreert - helaas! verteert - de provinciën zijn leenpligtig, en werpen als langs de radii, de paralelle lijnen van den cirkel, aan de steenen muren het kargazoen toe: de groenten, de runde-

ren, kaas, boter, vruchten, - ook aardappelen. - Het hoofd moet denken -: de groote stad, eten. - Ergens heeft men de ‘capitale du pays’ bij een groot zwaar gedierte of gedrocht vergeleken, dat gedurende den dag onophoudelijk gevoed moet worden en veel gedruisch maakt - 's nachts gaat het beest slapen, en ontwaakt weder als de dag aanbreekt - alles moet medewerken en aanvoeren, opdat het groote beest in leven en in ‘goede luim’ blijve, - maar het dier geeft alweder boter en melk - dat is: de handel, de nijverheid, het verkeer, de nering - die onafzienbare ladder van de water- en vuur-negotie in het vunze keldertje, tot aan den schatrijken bankier. - De groote stad verduwt, verteert, herkaauwt, verwerkt. - Er is geen ontzaggelijker, reusachtiger chemisch laboratorium voor de schurken, moneymakers, avonturiers en hongerlijders, dan dat ruime veld, waar eenige duizendtallen huizen aan elkaâr geregen zijn, gelijk de vinken of de leeuwerikken aan den stok van den poelier of kok. - Verbeeld u eens een behoorlijk gecultiveerd land of landje, in ons werelddeel en in deze waarde negentiende eeuw, zonder eene hoofdstad of hoofdplaats, 't is even ondenkbaar als een professor of minister zonder hoofd - de hoofdstad is op het wijzerbord der kaart de uurwijzer - de provinciale, en de kleine steden de minuutwijzer: - als ge vraagt ‘hoe laat het is’ moet ge eerst het *uur* van den dag weten - en dan later hoeveel *minuten* vóór of over het uur - daarom zijn groote steden excellente, sterk geoefende magneten - zij bezitten de wonderbare middelpunt-trekkende kracht - even als in de draaikolk of wieling, zelfs nog buiten den ziedenden watertrechter, de voorwerpen langzaam en onwederstaanbaar naar de kokende, bruisende kolk worden heengetrokken, zoo trekt de rijkbevolkte menschen-bijenkorf alles naar zich heen, - niemand weêrstaat dien trek - denkt slechts: - de beroemde virtuozen - de dentisten - de auteurs en de modisten - de goochelaars en de geleerden - de handwerksgezel en de zeerob - de marskramer en de Bijbelverkooper - de vogel- en hondenverkoopers en de depôthouders van broeken, paletots, kleed- en verkleedmagazijnen - allen zinken, als arm in arm, en hand aan hand (maar nog niet hart aan hart), in de hoofdstad, waar iets te verdienen is, terug - op en nevens elkaâr, en de reizigers komen onophoudelijk af en aan, om te zien en geld te verteren: zij maken het corps d'élite uit. - Merkwaardig is het verder, dat in de groote steden de menschen langzamerhand veranderen van vorm, van spraak, van gezigtskleur, van kleeding, ook van beginselen - aan de stadspoorten staan niet slechts onze commiezen, die de boerenkarren naauwkeurig visiteren, en de koetsen laten passeren - maar ook onzigtbare, kwade en minder kwade geniussen, die u, zoodra gij binnentreedt, eenige goede beginselen afnemen, en daarvoor in de plaats eenige welvoegelijke vormen en behoorlijke gedragslijnen (o geliefkoosd woord!) aanbieden. - Als duizend en nog eens duizend menschen, bij stilzwijgend verdrag, zoo digt nevens elkaâr leven, wonen, eten, slapen, loopen, werken, handelen, praten, enz., en weêr hunne begrippen en zonden, en neigingen meer of minder openhartig laten kijken en ze onderling inruilen - dan ontstaat eene ongehoorde, éénige, wrijving en botsing, eene beschaving, altijd meer en meer polijsten en schitteren, altijd meer en meer ontwikkelen, altoos ontwikkelen

van het beginsel der eerlijkheid af, tot aan den vorm van den col of den hoed - alles komt van lieverlede tot een zeker eigenaardig verdrag of pactum, 't geen men daar verbreekt of ontduikt, waar het eigen voordeel dit gebiedend voorschrijft-wijders huldigt men de vormen, en de goede zeden, de welvoegelijkheid; veroorlooft zich zelden of nooit grove, indecente onbehoorlijkheden op straat (?) verkrijgt iets would-be-gentleman-achtigs, zelfs te midden eener schamele bevolking, en zoo als wij meermalen opmerkten, de welopgevoede, door het groot-steedsche leven gecultiveerde mensch, zal zelfs op straat, waar de dampkring niet gedekt is door dak of gewelf, de hand voor den mond houden, fatsoenlijkheidshalve, waar hem uit ongelukkige indigestie eene plotselinge, hoorbare oprisping overvalt (brrrr)! - Zoo ver gaat de cultuur, als ze eens tot eene tweede natuur is geworden!! - Talloos, waarde lezer! zijn de eigendommelijkheden der groote steden, als gij slechts het regte, algemeene, vrije standpunt van beschouwing met ons kunt behouden. - Zoo merken wij nog altijd op, dat zekere verblijfplaatsen, te midden der middelpunt-trekkende stadskracht, eene nog sterkere magnetische aantrekking openbaren -: een kleine stad in de groote als ingelijfd - wij noemen hier de beurs, de kerk, zoowel Roomsche als Onroomsche, de meest gerenommeerde modewinkels, de verkoophuizen, de koffijhuizen, de schouwburgen, de lokalen tot amusement voor het zintuig des gehoors of des gezigts, - geconcentreerde salsaparille-menschensiroop! extracten uit de wemelende menschenhorde! oneindige, zeer talrijke commissiën, ten fine van onderzoek, altijd ‘diligent’ verklaard, die voor handel, kleeding of genot, den adem uit en in de longen halen, en als gedeputeerden nooit met het verslag gereed zijn - want zij blijven altijd - commissoriaal. - Onder die tallooze commissiën, welke inderdaad groote zaken verrigten, behooren in de groote stad voornamelijk de vrouwen = dames, en de bazars en modewinkels. - Er zijn in eene ordentelijke, wel doorvoede ‘Capitale’ die zich durft te laten zien, geene brandpunten, die zoo veel stralen vereenigen, als de kleine paleizen met hooge vensterruiten, die voor een Goliath tot toiletspiegels of psyches hadden kunnen dienen als ze wèl gefoelied waren, waar het vergezigt van shawls, van kostbare bonte stoffen, en het geheele gevolg zich steeds dieper en dieper verliest, waar de genii, in mannelijke en vrouwelijke gestalten, met de el, als schepter, heerschen, en de ijdelheid benevens de pronkzucht, der Eva's dochteren, sedert het eerste vijgeblad, als erfzonde aangeboren, onder den valschen titel van behoefte, fatsoen en een ordentelijk voorkomen, worden - ingesmokkeld. - Als plotseling uit de groote steden alle vrouwen, gehuwde en ongehuwde, verdwenen, - of gedurende vijf jaren werden verbannen - gij zoudet terughuiveren van die doodsche, verlatene straten, waar geene schitterende modebazars meer noodig waren - geen hoedenwinkels - o wee! - en met somberen ernst alleenlijk de ellendige tabaks- en sigarendepôts - de kleedermakers - de kruideniers - de koffijhuizen en de boekwinkels overbleven - het onvervreemdbaar eigendom der heeren - meesters, zonen van Adam. - Voorts moeten de verschillende *wijken* der steden wel degelijk in aanmerking komen - de naauwe, donkere, morsige stegen en krochten, waar geen lucht, geen licht, geen geld, geen veiligheid is, waar de

misdaad en de policie broederlijk en zusterlijk nevens elkaâr wonen, waar de armoede hare tafereelen in duizendtallen tableaux de genre schetst - en de groote, rijke, aanzienlijke pleinen of grachten, waar de arduinen gevels, de groote prachtige ruiten, de roode of gele zijden gordijnen, met de kostbare bloemenpracht, u begroeten - waar de knechts in witte ochtendjassen, kandidaten voor een lekkere keuken en geweldige fooijen, aan de deur staan, waar de deftige, bleeke dames altijd achter de ruiten zitten, met goddeloos fijn borduurwerk, of allerliefste, blonde en gekrulde opgedirkte kinderkopjes, even boven de vensterbank verschijnen, en reeds met een zeker gevoel van meerderheid, een air de dédain, op de armoedige voetgangers nederzien, - die door het slijk en den modder waden. - De verschillende wijken der stad herinneren den eenigzins Claudiaansch en humoristisch gezinden straat- en grachtveger - dat is: den wandelaar - aan den mensch *zelven*, die ook zijne inwendige armoedige, ellendige, vunzige wijk heeft -: het Fransen-pad, de Jordaan (Jardin), of het Achterklooster (vergelijk Amsterdam en Rotterdam) bij den inwendigen mensch, waar de booze neigingen en lage driften huizen, en de policie niet kan of durft doordringen - en dan weder de voorname Heeren- of Keizersgracht, de Boompjes of de Havens, waar de rijke en groote lieden wonen - de deugden, de goede eigenschappen, de godsvrucht enz. - alles binnen dezelfde muren, - en binnen hetzelfde ligchaam, het weefsel van vleesch, been, spieren en opperhuid - besloten! - Als ge denkt dat zoo vreesselijk verschillende bewoners -: de hinkende, uitgehongerde draaiorgelman - in de ellendige bevlooide slaapstede - en de bankier op zijn roodfluweelen kanapé - slechts op een half uur afstands van elkaâr verwijderd - te zamen leven; - hier, honger lijden - daar, overgevoed worden tot barstens toe - dan is het goed dat ge, om door het contrast niet geheel overduiveld te worden, hen beiden niet te gelijk met één oogopslag kunt beschouwen, - maar wel, zoo als het behoort - één voor één. - Om op onze vergelijking nog eens even terug te komen, zoo liggen er tusschen de verschillende stadswijken, de voornamen en geringen - bruggen - die ze verbinden en in zekeren zin vereenigen - niet anders zijn de deugden- en de ondeugdenbuurten in den mensch zelven, door kunstmatige overgangen te zamen gebragt, en het eigenbelang, het savoirvivre, met één groot magtig woord - ‘de wereld’ - omsluit de deftige woonplaats en de achterbuurt, terwijl het geweten, als generale buurtmeester, dikwerf van huis is, of zoek geraakt is, en de registers zeer onnaauwkeurig bijhoudt. - Overigens ware het te bejammeren, als er eens geene groote steden meer bestonden, voorde boekverkoopers en lezers; want de meest gezochte tafereelen uit de werken van Victor Hugo, van Sue, van Bulwer en Dickens, zouden alsdan nooit geschetst, nooit gelezen, nooit *verkocht* zijn geworden - en nu verzoeken wij den lezer, die deze regelen heeft af- of goedgekeurd, dadelijk onze beschouwingen over de groote steden voort te zetten, en ons tijd en rust te laten, om later over de *kleine* idems een paar woorden in het midden te brengen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Fabelen en vertelsels,
voor en uit den tijd, voor groote kinderen, door een groot kind.

> Childhood and youth engage my pen,
> 't Is labour lost to talk to men.
> COLLINS.

De leeuwen en de apen.

De kortingen der dieren begonnen te brullen en de manen lievig te schudden, en met de staarten te zwaaijen, zoodat het gansche bosch beefde. - ‘Zij worden boos en hebben weder wat voor met ons,’ spraken de dieren en allen vloden heen - de hazen liepen het hardst en de konijnen sprongen hen na - maar de leeuwen waren zoo boos niet, zij deden alsof ze boos waren om de dieren behoorlijk respect in te boezemen. - Er waren ook apen, goede, brave, eerlijke, lieve apen, die gaarne met de leeuwen verkeerden; terwijl de leeuwen wederkeerig zich vermaakten met de apenkunsten. - Boven alles hadden de meer vlugge en gecultiveerde apen, zich in den laatsten tijd op de hoog edele, vorstelijke danskunst toegelegd, en stonden hoog in aanzien op het leeuwen- en leeuwinnen-bal. - Daar kwamen de apen altoos in galakostuum en hadden ongemeen veel genoegen. - Een oude verstandige leeuw, die de wereld kende, begon eindelijk te begrijpen dat om vele redenen de dansende apen de beste onderdanen waren, ja hij ging zelfs zoo ver om ze hier en daar tot senatoren en hooge ambtenaren te beroepen - maar (fluisterde hij zijnen mederegenten dikwerf in het oor), wij moeten zorgen - dat ze het dansen nooit geheel verleeren - want een leeuw is een leeuw, en een aap blijft een aap!

De aardmol en de haas.

‘Blinde kerel, kom je dan nooit verder,’ sprak een vrolijk haasje tot den aardmol, die gedurende eenen geheelen voormiddag tilde en wurmde, om zijn kleinen tunnel op te hoogen, en nu en dan met den spitsen snoet even boven den grond kwam, en toeluisterde wat er om hem heen geschiedde - ‘ik heb het veld en het bosch reeds tweemaal afgeloopen, en ben zoo vrij en frisch als een vogeltje - o gij arme, trage sukkel, wat is dat voor een bedroefd mollenleven - altijd graven en nooit van de plaats - kijk, ik spring op eens over uw geheel bolwerk heen’ - en het haasje dartelde en sprong als uitgelaten, terwijl de oude mol alles moest verdragen. - ‘Vriendje, ik wil toch nog niet met u ruilen,’ was het antwoord eindelijk, ‘en laat uwe liberale hazenprincipes gerustelijk aan u over - wij hebben elk zoo wat zijne eigene manier van denken en handelen. -’ ‘Ja, sprak het haasje - gij zijt een arme tobber, en kent nooit het genot der vrijheid - ik zoude voor geen geld der

wereld' - - Paf! daar schoot een jager, die achter een boom stond, het diertje door de twee achterpooten, zoodat het over den kop heentuimelde, en de honden het blaffend naderden. - 'Zie zoo, sprak de oude mol, daar hebben we 't nu al! goeden nacht, vriendje - 't is met u gedaan' - en de mol ging weêr bedaard aan het werk - en het haasje was kapot.

De vlag en het roer.

Er kwam op zekeren tijd een groot verschil aan boord van Z.M. schip, over het voorregt van de vlag en het roer. - De vlag, met de vaderlandsche kleuren, in breede plooijen door het luchtruim golvende, zag met minachting op het stevige scheepsroer neêr, en sprak -: 'gij houten vriend! hebt hier niet veel te beduiden, als ik u niet den wegwijs. - Voor mij buigt de vijand, het saluutschot vereert mij, ik ben het herkenningsteeken der natie - mij, mij de eer -! maar gij - armzalig werktuig, - broêrtje, wat is er een verschil tusschen ons.' Het roer antwoordde niet, maar knarste en knorde in stilte, naar gewoonte - en had zijne eigene gedachten. - Het schip koos de zee - de vlag woei nu met meer fierheid en hoogmoed, toen het geschut van lij en loever daverde, en de nationale kleuren telkens, in eigendommelijke pracht, uit den kruiddamp verschenen. - Wederom sprak de vlag en tergde: 'arm broêrtje, wat hebt ge nu te zeggen?' - en het roer zweeg maar voort. - Kort daarop barste de storm los, - een rukwind scheurde de geteisterde vlag aan flarden, en een gescheurd stuk hing treurig aan den mast, - maar het roer werkte, en bestuurde, en redde het schip. - 'Met uw verlof,' riep de verongelijkte - 'nu spreken wij elkaâr, - waar zijt gij gebleven, met uwe eerbetooningen en saluutschoten, hier, waar het leven en redding geldt -? - Mag ik u wel verzoeken om thans mijne plaats te bekleeden - het schip te besturen?' - en terwijl deze vraag gedaan werd, haalde een ligt matroos het overgebleven vlaggenlapje naar beneden - het antwoord bleef uit!

De twee knapen.

'Kom aan,' sprak de eene knaap - 'ik moet poppen en harmonika's hebben, uit de speelkast, mooije prenten en zulke zaken - als gij dáár wilt blijven zitten, met uwe boeken en papieren, geef ik er den brui van - dat is mij te droog, ik moet wat aardigs zien en hooren - lees gij maar voort, ge wordt er toch niet wijzer door,' - en de eene knaap ging bouwen, bovenal kerken, torens, huizen uit de bouwdoos, maakte er allerlei mooije figuren van - hij stelde de groote en kleine poppen, geestelijke en wereldsche, in en buiten de houten gebouwen, en ging toen dapper op de harmonika spelen. - De andere knaap bleef aan zijn tafeltje zitten en las maar vlijtig voort - hoewel hem al dat geweld wel eens hinderde. - 'O kijk,' riep de spelende knaap, 'daar heb ik een heerlijk huis gebouwd, vol beelden en poppen, en een hoogen toren er op! kijk toch eens, gij druiloor! leg uw boek weg' - en toen de knaap zoo verheugd was met zijn gebouw, stiet hij even tegen de tafel, en er viel een heel stuk van het gebouw omver - en de bonte papieren poppen vielen ook omver, en hij kon niet meer op de harmonika spelen. - 'Dat is jammer,' sprak het kind, 'drommelsch jammer, maar we zullen spoedig opbou-

wen,' en nu maakte hij den toren *nog* hooger, en stelde de poppen nog digter op elkaâr - maar o wee! nu verloor de toren, omdat hij zoo hoog was, het evenwigt, en al de poppen lagen weder op haar aangezigt - zoo ging het bijna een uur aanhoudend voort. - De knaap zag eindelijk dat het met *zulk* bouwen toch niet lukte - en ging naar zijn makker -: 'wat lees je daar?' vroeg hij. - 'O zoo mooi,' was het antwoord, 'in den kleinen Bijbel van Schmid, de geschiedenis van den torenbouw te Babel, dat moet je ook eens lezen - maar je moet eerst je boeken dan wat opredderen' - en nu gingen ze te zamen lezen; en de eene knaap begreep *toen* dat het toch beter was op den duur over den toren van Babel te *lezen*, dan zelf een toren van Babel te *bouwen!*

De telegraaf en de duiven.

'Wat de menschen toch al bedenken,' spraken de duiven, die geleerd, zeer geleerd, zelfs hooggeleerd waren, en in de vliegkunst met de kap gepromoveerd, 'wij, die zoo dikwijls de brieven van het eene naar het andere land hebben gebragt - wij worden vergeten! 't Is onbegrijpelijk en ongeloofelijk - eerst moesten wij met geweld heen en weder vliegen, en nu hebben we afgedaan - de menschen zijn toch nooit tevreden - en we hadden het zoo goed, en zoo warm, principaal als wij wel en gerust de groote doozen op den rug transporteerden' - en de duiven konden maar niet begrijpen dat de menschen nu de gespannen draden boven hare vlerken stelden. - Zij werden eindelijk zeer ontevreden - en spraken: 'wacht maar, als het nieuwtje er af is, en de vrienden dan begrijpen dat die draden zoo secuur niet zijn, zullen ze weder naar de oude duiven-methode terugkeeren - en ons stellig noodig hebben. - O! al die nieuwigheden, 't is om half dol te worden' - en tot heden toe zitten de brave duiven, die blijven volhouden dat de oude methode, omdat ze oud is, duizendmaal beter is dan de nieuwe, naar de telegrafen te kijken - en wachten tot men haar weder zal roepen - en wij wenschen haar nog heel wat geduld.

De cactus en de roos.

Een geurige, weelderig bloeijende roos, stond, tegen het voorjaar, nevens een cactus, die nog niet in knop was, en bespotte haar, volgens gewoonte der hoogmoedige rozen: - 'waar blijft uw kostbare en schoone bloem, die gij ons belooft van dag tot dag - gij leelijk gewas, met uw langwerpig, spichtig, gekarteld blad - groen, altijd groen, niets anders dan groen - neen! dan maak ik het beter, ik, die telkens met knop aan knop mij vertoon, en onafgebroken het oog bekoor - hoor, broêrtjelief! kruip maar in uw warme broeikas, en ontdooi daar uw koude leden, mogelijk komt er nog, vroeg of laat, iets voor den dag.' - De cactus moest dien hoon verdragen, en bleef zoo stil en gedwee, en werd zoo nederig, dat de roos haar eindelijk geen woord meer waardig keurde. Ten laatste kwam de lang beloofde, de verwachte, de heerlijk gloeijende cactusbloem, en er was groote vreugde onder de huisgenooten, ja, de bezoekers kwamen, en stonden in verbazing over het zeldzame, weêr gerehabiliteerde, gewas - niemand nam meer notitie van de hoogmoedige roos - en zij begon van spijt nog hooger te blozen -

maar de les was niet te vergeefs. - Men leere daaruit, dat in alle betrekkingen, van kunst en wetenschap, van genie en ongenie - één enkele cactusbloem, die zeldzaam bloeit, wel opweegt tegen vijftig rozeknoppen, die alle dagen te kijk zijn. *Fiat applicatio!*

Spiritus Asper en *Lenis*.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz*. 315.)

ZWART. - De kleur van den nacht, van den rouw, der deftigheid, der geestelijken, - het zinnebeeld van den ernst - en tevens van den inkt - altijd weder: ‘zwart op wit’ - ook der negers, die, als de vervloekte nakomelingen van Cham, - hellewaarts ijlen; - vergelijk intusschen de werelddoorwandelende - niet den Jood - maar de Amerikaansche Negerhut, waar de zwarten de blanken, van alle zijden, overtreffen, en onze zinnebeeldige kleuren-theorie eens voor altijd wordt - omvergeworpen. - Weldra zal men, en te regt, voor eene zwarte Uncle Tom's-tronie duizendwerf meer respekt hebben, dan voor het zwarte rouwgewaad, ook met de kaper, der treurende weduwen, die nog in de gepaste jaren der couranten-huwelijks-uitnoodigingen (onder stipte geheimhouding) vallen. - Zwart is wel de nacht - maar juist de duisternis doet de flonkerende sterren verschijnen - wel ligt evenzoo in het duister gemoed van den mensch, waar ook het sterrelicht van een beter en hooger gemoedsleven - schittert - en de donkerheid de voorwaarde is van het weldadig licht. - Als we de bekende spreek- en schrijfwijze - ‘iemand zwart maken’ - op de schrijvers en de recensenten wilden overbrengen - komt hier de gewone kleur van den inkt ons bijzonder goed te pas: - men kan, op die wijze, iemand, die eerst zelf wat zwart op wit heeft gezet - nog eens - tweevoudig - zwart - maken -, en altijd zwarter. - Overigens ondervinden wij dagelijks, tot op de maand Mei toe, dat het allervoortreffelijkste spreekwoord, ‘den moriaan wasschen’ - aan rijke toepassing toeneemt - in alle mogelijke betrekkingen -: geestelijke en staatkundige - maatschappelijke - huiselijke. - Niemand, die er leeft, zal tegen deze spreekwijze ooit eenig protest durven kenbaar maken.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

Brief van een Protestant, die niet bevreesd is voor de Roomsche Bisschoppen.

IV.

Mijnheer de Redacteur!

Ik bid u, onderwijs mijn botheid, want ik loop gevaar in de algemeene ontroering aan mijn gezond verstand te vertwijfelen. Het is toch in zoo blijkbare tegenspraak met al, wat ik rondom mij zie en hoor, en het is mij niet mogelijk eenige duidelijke en gematigde verklaring van iemand te verkrijgen. Tot u neem ik mijne toevlugt, want ik hoop, dat de Tijdspiegel niet in den zwijmel deelt en ook alle matiging verloren heeft.

Ik ben Protestant in den meest stelligen zin des woords; in mijn eigen gemoed ten volle verzekerd, verwerp ik alle menschengezag in zake van godsdienst en geweten; maar zoozeer ik vrijheid voor mij zei ven inroep, wensch ik evenmin die, van wie het ook zij, te beperken.

Het berigt van de voorgenomene organisatie der Roomsch-Katholieke Kerkgemeenschap kon mij alzoo geenszins verontrusten, ik verblijdde mij daarin: weder eene schrede nader tot de geheele gelijkstelling van de gelijkgeregtigde landgenooten. - Zijn aan de herstelling der Bisdommen nadeelen verbonden voor ons, vroeg ik mij, toen reeds het eerste berigt argwaan en misnoegen bij velen verwekte, ik zag het niet in en zie het nog niet na zoo veel geschreeuw; - vergeefs vraag ik rond, holle klanken van hatelijken onwil, bittere en liefdelooze gemoederen razen in wilde drift, maar het is mij onmogelijk eenigen goeden grond op te delven voor de ongerustheid, die allen schijnt te bevangen.

De regeling der Katholieke gemeenten zal in den bij deze Christenbroeders gebruikelijken vorm weder plaats grijpen. De tijden van geweld en onderdrukking zijn voorbij; alle Nederlanders zijn gelijk voor de wet; zij kent geen onderscheid van roomsch of onroomsch; de innerlijke inrigting der kerkgenootschappen kan geen voorwerp van de staatsbemoeijing zijn; wij eischen dit regt voor ons, zouden wij het anderen misgunnen?

Er bestaan in Nederland Bisschoppen in partibus infidelium, Vicarissen, Aartspriesters, een Internuntius. Is nu het vervangen dezer betrekkingen door inlandsche Bisschoppen een onheil? Zal die naamsverandering het gevaar vergrooten? Is een Nederlandsche Bisschop minder verkieslijk dan een Italiaan als Internuntius onder den onmiddellijken invloed van Rome? Zal de Bisschop regtsmagt verkrijgen over de Protestanten? Zal hij onze kerken sluiten, onze predikanten afzetten? Zal hij regt spreken tusschen de twistende partijen onder de Protestanten? - Wat vreest men van een onschuldigen titel, zal hij de Roomsch-Katholieke gemeenten beter regelen en naauwer verbinden dan tot dusver geschiedde, zullen zij beter geadministreerd worden? Wie wil dit regt aan eenig kerkgenootschap betwisten? - Zal ik andere dingen noemen, moet ik vreezen, dat de Grondwet straffeloos

geschonden zal worden, zal ik toegeven aan angstige bekommeringen over ondenkbare en ongerijmde gevaren, en dat in een land, waar de' Protestantsche meerderheid van gloeijenden ijver blaakt?

Ik ben gerust, want mijn vertrouwen is gevestigd op mijne ongeschokte overtuiging. Geen Bisschop bedreigt die zekerheid. De waarheid zal zegevieren door eigen innerlijke kracht.

De Kerk des Heeren zal eens hereenigd worden, het Katholiesch beginsel zal zamensmelten met dat der Protestantsche zelfstandigheid, en uit de voortgaande ontwikkeling zal eene hoogere eenheid geboren worden, die wij wel niet aanschouwen, maar die wij toch niet mogen tegenwerken door liefdelooze onbillijkheid, door hatelijke verbittering. Heeft de Heer eenig ander middel ter uitbreiding der waarheid aangewezen dan dat van zachtmoedige overtuiging? - Zullen wij eenen anderen weg betreden en de wettige regeling van eenig kerkgenootschap trachten te belemmeren? Altijd heb ik den toestand (de missie) der Roomsch-Katholieke gemeenten als eene hoofdoorzaak beschouwd van de mis verhouding, die tusschen de kerkgenootschappen bleef voortduren, en nu in de laatste jaren uit vele andere oorzaken schromelijk toenam.

In dien nacht van partijdige verbittering en onchristelijke vijandschap kon de betere regeling en volledige inrigting van het Roomsch-Katholieke Kerkgenootschap hoop en uitzigt ten goede bieden.

De missie houdt op, de provisionele beschikkingen worden door vaste bepalingen vervangen. Zal het schade zijn voor de waarheid en den vrede, als eene vaste parochiale verdeeling wordt ingevoerd; indien de monniken, die de gemeenten dienen, plaats maken voor wereldlijke geestelijken; zullen wij ons beklagen als de Mechelsche Catechismus met de basterdtaal vervangen wordt door een in zuivere taal gesteld leerboek, of acht men het onverschillig, dat dit beletsel van de ontwikkeling der jeugd wordt weggenomen.

Ik bid u, onderwijs mijn botheid, ik zie geen kwaad, ik vrees geen gevaar. De Bisschoppen zullen het Protestantismus niet schaden. Indien dit werk uit menschen is, zoo zal het gebroken worden, maar indien het is, de handhaving van het echt Christelijk beginsel der vrijheid, dan is het uit God en kan door al het geweld der wereld niet gebroken worden. De goede zaak van het Protestantismus behoeft geene hulp van kranke steunselen, zij bezoedelt zich door verbittering, zij verloochent zichzelve door onverdraagzaamheid. - Dit is het kwaad, dat in onzen boezem wortelt, dit is het gevaar, dat dreigt. - De waarheid blijft; maar de twist- en oordeelzucht is een kanker, die tegen de Protestanten getuigt. Ons komt het toe voor te gaan op het pad der verdraagzaamheid en zachtmoedige liefde, in strikte eerbiediging van des broeders regt en overtuiging. Deze gezindheid ontbreekt zoo velen; met bange ontroering zie ik de hartstogtelijke opgewondenheid der menigte door onzinnige verbittering opgewekt en aangevuurd; zeg mij toch, gij, die u gaarne bezig houdt met de bespiegeling ook onzer kerkelijke aangelegenheden, of gij deelt in den panischen schrik, dien de Heilige Vader ons Nederland heeft aangejaagd, of gij in waarheid gewigt stelt in de schrikbeelden, waarmede de voorgangers het volk beroeren. Zeg mij, wat ik te vreezen heb van den Bisschop? Mogt gij soms met mij twijfelen aan de gegrondheid der opgeworpene bekomme-

ring, ontzeg dan ook uwe medewerking niet aan de goede zaak der bevrediging en der verbroedering. Het welzijn des vaderlands is in gevaar. Onze dierbaarste regten worden bedreigd, niet door magtelooze Bisschoppen: maar door moedwillige verblinding van hatelijke partijschap.

Dat de uitkomst den haat beschame wenscht

Uw bestendige lezer,
N.P.
P. 12 April 1853.

V. Open brief aan den Paus te Rome, door een Nederlandsch achterneefje van den Wandsbecker Bode, Asmus.

Heilige Vader!

Ik weet waarlijk niet, waarom ik u ook maar niet als ‘den Heiligen Vader’ zal begroeten aanstonds in het begin van mijn brief, hoewel ik eigenlijk aan geene Heiligen, uitgenomen den Verlosser der wereld, ook uw en mijn eenigen Heer en Meester, mag gelooven; ik zie in u dus een kerkelijk oppervorst, en als gij werkelijk de sleutels van Petrus bezit, ik weet het niet - misgun ik ze u niet, en verzoek u ze wel te gebruiken en te bewaren - maar wij hebben hier in ons goed, stil, vrij en gelukkig vaderland, eene grieve tegen u, en ik moest er u waarlijk per brief over onderhouden, en gij zult mij, een armen sukkel, daarom niet in den ban doen, want dat verdien ik niet. - Gij moet een goed man zijn, waarde Paus! want anders zouden de menschen, ik meen de heeren kardinalen, die heeren met de roode hoeden, u niet zoo hoog geplaatst hebben, en God zou het ook niet toegelaten hebben - daar blijf ik bij. - Gij hebt verbazend veel aan uw hoofd: als ik nadenk dat gij de millioenen Katholieke broeders, ook onze broeders, ook arme zondaren, schapen op de groote Petrus-weide, die God heeft opengesteld, als herder moet leiden, - dan beklaag ik u, en bewonder u ook, als gij voor al die menschenkinderen werkelijk den hemelweg, met uw herdersstaf - hij is immers zwaar en van goud? hebben ze mij verteld - aan wijst. - O waarde heer Paus! wat hebt gij eene verantwoording op uwe ziel, en daarenboven een eindeloos gehaspel met uwe heeren kardinalen, en metal die hoogere en lagere geestelijken, zoo als nu te Parijs en in Frankrijk, die het niet eens kunnen worden over de oude Grieken en Latijnen, over de burgerlijke en kerkelijke huwelijken, over de dagbladen - ik beklaag u bitter, vorst der kerke, en wilde u zoo gaarne een paar stille, rustige levensjaren bezorgen, ergens buiten, b.v. in een of ander Tusculanum aan de Tiberboorden - en u daar zien in een gemakkelijk ochtendgewaad, zonder die vreesselijk zware, loodzware, driedubbele kroon op het hoofd - zoo'n ding moet geweldige hoofdpijn en duizeling in het hoofd van een arm sterfelijk menschenkind te weeg brengen, of ik begrijp er niets van. - Als ik u eens mogt naderen, - maar gij moet mij dan niet uw ‘pantoffel’ dadelijk toesteken, want wij hebben een leelijk Nederlandsch spreekwoord - over pantoffels, u welligt in het Italiaansch of

Kerklatijn onbekend - dan zoude ik u de hand reiken - en gij zoudet mij die niet weigeren, want gij zijt een herder en moet uwe schapen, al behooren zij niet tot uw stal - en ik ben geen bok - troosten - en ik zoude *mijne* allocutie alzoo aanvangen -: ‘Goede, lieve Paus! gij hebt het zoo zwaar en hard in uw leven, en gij zult het wel ook met al uwe voorgangers en met alle koningen en vorsten gemeen hebben, dat men u miskent en verkeerd verstaat, en daarom wilde ik u vriendelijk verzoeken mij te hooren, en niet weg te jagen met uw gouden herdersstaf, al ben ik ook een ketterskind, - daarvoor zijt ge te goed, te verstandig, te christelijk. - Lieve heer Paus! ik, een Nederlandsch en Protestantsch burger, ben ook, even als gij, een kind Gods, ik heb met u dezelfde behoefte aan een Verlosser, en aan een God die mij genade schenkt. - Ik geloof buitendien met u aan het oude Apostolische symbool, “Credo in Patrem, Filium, Spiritum sanctum” - en ook aan “unam ecclesiam” en zoo voort - al mag ik u - ik kan 't zoo waar ik leef niet helpen - niet voor den eenigen, competenten vertegenwoordiger van Christus houden. - Maar waarde, goede heer Paus, heilige vader! want God gaf u zeker ook wel een deel aan den Heiligen Geest, wij hebben nog iets te zamen gemeen, wij doen - verschoon mijne gemoedelijke onbeschroomdheid - toch in compagnie, wij zijn toch, gij als opperste kerkvoogd, en ik als doodeenvoudig Nederlandsch christenmensch, in een groot hoofdstuk ééns, volstrekt ééns - (en hier zoude ik zeker wagen u even de hand te drukken) - wij willen beide - *liefde* en *vrede* -: gij als opvolger van Petrus, die weder Christus' werk, altijd als mensch, voortzette, en Christus, die Godes was, en dus Gods werk ook voortzette, en openbaarde - God - Christus - en Petrus - de Paus -- Pio nono, - allen zijn eens en eenig daarin, dat ze niets dan liefde en vrede willen, en eendragt, en ook al genade, zoo de menschen, wel te verstaan, die in Gods naam kunnen of mogen geven - b.v. met uitgespreide handen voor het Vatikaan. - Als dat nu zoo *is*, en waarom, lieve God! zoude het *anders* zijn? - dan moet ik u allervriendelijkst verzoeken, uit naam mijner medeprotestanten, van Texel tot aan Vlissingen, van Katwijk aan Zee tot aan Venlo, dat gij ze toch in Gods en ook in Petrus' naam en vooral in Christus' naam, ook niet miskent, niet veracht, niet beschouwt als uw vijanden. - Lieve, beste Paus! dat kunt ge niet, dat moogt ge niet - ja al waren er ook hier en daar die u van den kansel of in geschrift hadden beleedigd, en leelijke, slechte bijnamen gegeven, ge zoudet aan uwen en mijnen Heer denken, bovenal alweder aan Petrus met de sleutels, wien het eens geboden werd om “zeventigmaal zevenmaal te vergeven,” of gij zoudet althans met den gekruisten Heer uitroepen: “Vader, vergeef het hun; want zij weten niet, in Nederland, wat zij doen” - en niet allen, die, als Protestanten, u niet blindelings mogen volgen, hebben een afkeer van u, heilige vader te Rome! - Ik ken er zelfs een die voor u, toen ge - eens in groote ongelegenheid waart, ge weet het nog wel? - voor de gemeente, ten uwen behoeve, tot God heeft gebeden, en dat was nog wel een professor - te Amsterdam, en de professor's meenen het zeker allemaal goed - daarom zult ge uwe Protestantsche broeders en zusters nooit weêr in eene allocutie zoo mogen ten toon stellen, alsof wij boos, erg boos op u, op uwe kerk, op uwe

bisschoppen en aartsbisschoppen waren - en u niet in uw goed regt wilden laten - maar beste Paus! gij moogt het onze ook niet aanranden, en ons niet bedreigen of bang maken, of u beklagen dat wij er ook nog zijn - dat is nu eens niet te veranderen - en eigenlijk, wel beschouwd, dat kunt noch *gij* noch *ik* helpen, want het is lang vóór onzen tijd geschied! - Het ligt er toe, zeggen de lieden - en wij moeten maar zien om het te zamen, roomsch en onroomsch, zoo goed te klaren als wij kunnen, zonder elkaâr, ik bid er u om, in Gods en in Christus', ook in Petrus' naam! de liefde, de kostelijke, de goddelijke, de aanbiddenswaardige liefde te onthouden. - Heilige vader! ik geef er mijn Protestantsch hoofd voor, dat gij in uw privé volstrekt niet wenscht of begeert om in ons Nederland, dat ge zoo vriendelijk in uw allocutie van 7 Maart roemt, - schavotten, of brandstapels, of galgen, of inquisitiekerkers te introduceren - zoo als voorheen - dat geloof ik niet, ik geloof het nooit, - al wilden ze ook hier te lande al te zamen zeggen, dat het toch wel weêr zou kunnen gebeuren - ik geloof het waarachtig niet, omdat gij zijt -: een mensch - een christenmensch - geen Turk of Chinees - dus met een liefderijk broederhart - omdat gij de mis leest - omdat gij, principaal, zijt een vriend van Christus, en dus volstrekt niet kunt wenschen dat er weder verbrand, geroosterd, gehangen, geschavotteerd zoude worden, allerminst in Nederland, waar wij zoo zeer op vrede en vrijheid gesteld zijn. - Neen, dat liegen en jokken die menschen, die beweren dat dat alles, wat dáár staat in de allocutie van “vervolging en vernietiging der ketters,” zoo *letterlijk*, zoo geheel onbeperkt, zoo ad *litteram* moet aangenomen worden - dat kan, bij mijn ziel! niet zijn. - Als ik u daar aanzie met dat ernstige, dat pauselijke, dat christelijke gelaat, die grijze haren om uw schedel, gij oude mensch! - dan kunt ge dat maar zoo niet meenen, en ik denk dat het hier alleen een oude versleten vorm was, dien gij behouden hebt - (waarom weet ik juist niet) - zulk eene leelijke, booze, middeneeuwsche zinsnede uit de dagen van Gregorius en Innocentius - nare dagen (brrrr!), of welligt dat deze of gene uwer Albiboghoi's, zoo als mijn voorvader Asmus te Japan eens ontmoette, u heeft begoocheld of misleid - dat was waarlijk niet goed van hem, wie hij ook moge geweest zijn. - Beste Paus! gij zult ons voortaan zoo hard niet mogen vallen, wat er ook geschiede: of er al dan niet bisschoppen in partibus fidelium Ultrajectinorum of Harlemensium, of slechts in partibus infidelium komen - gij zult ons, ook de kinderen Gods, niet mogen verwerpen, al zijn zij het met u in alles niet eens. - Geef ons om uw Christus, wien gij vertegenwoordigt, eene Christusreine liefde - die Johannes-liefde, die kruis-liefde, - geef ons de hand, niet om te slaan, maar om ons te zegenen. -’ Zoo zoude ik, Heilige vader, als er tijd en gelegenheid was, en de reize naar Rome niet te kostbaar ware, *mijne* allocutie tot u inrigten, en dan eens zien wat gij zoudet zeggen, en als ge mij dan een vriendelijk vredewoord hadt toegesproken, en niet weggejaagd, of laten opsluiten - en gezegd -: ‘dat laat zich hooren, buitenmensch uit Nederland!’ - dan zoude ik u de gewijde hand, de magtige hand, hartelijk drukken, en uwe hand, niet uwen voet, welligt bovendien kussen, en in het heengaan zeggen- ‘Lieve, excellente heer Paus! ik zal het waar-

achtig aan gansch Nederland, aan alle protestantsche broeders vertellen, hardop vertellen: aan de Gereformeerden, de Lutherschen, de Waalschen, aan de Mennonieten, Remonstranten, en ook aan de Jansenisten, dat gij zoo boos en zwart niet zijt als men u voorstelt, dat gij onder uw prachtig gewaad een Christus-ziel en een Petrus-hart verborgen houdt - al bedekken de heeren kardinalen dat welligt - en dat gij het zoo *niet* gemeend hebt, of kondet meenen, als er wel staat in die harde, niet geheel Christuswaardige allocutie. - Als gij nu dezen brief ontvangt, laat hem dan door dezen of genen in het Italiaansch of Latijn vertalen - och! beste Paus! doe het maar gaauw en lees dien voor aan al uwe kardinalen en wie gij wilt. - God zegene en behoede u! en ons met u - wij vinden elkaâr eens weder, daar boven, waar God en Christus u en ons allen wachten - nog eens, God met u! hier en ginds!!

Uw heilwenschende broeder in Christus,

Spiritus Lenis Batavus,

Postcriptum. Ik zal dezen brief maar aan den heer Antonelli adresseren, dan zal deze heer hem wel verder, franko, bezorgen.

VI. Brief van verdediging wegens eene onverdiende beschuldiging op het gebied der taal- en letterkunde.

Mijnheer de Redacteur!

Op blz. 281 van de laatstverschenen aflevering van den Tijdspiegel, lees ik een volzin, die mij met de uiterste verbazing vervult. Die volzin, een volkomen *hors d'oeuvre* bij het onderwerp dat de schrijver behandelt, is een bedekte aanval op eene vereeniging, die met ijver en inspanning er naar heeft gestreefd, de studie der vroegere taalvormen en toestanden onzes lands te helpen bevorderen, en die tot heden het geluk heeft genoten, daarvoor door de beoefenaars onzer oude letterkunde op prijs te worden gesteld. Ik zal niet gissen, uit welken hoek die bedekte, ongemotiveerde, ongeteekende aanval op de *Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde* (want deze is hier zonder eenigen twijfel bedoeld) voortkomt, een aanval, des te onedeler, omdat de Vereeniging, na eene reeks van met zorg en opoffering uitgegeven werken het licht te hebben doen zien, heeft gemeend hare taak voor afgewerkt te moeten houden.

Maar als schrijver van de *Inleiding*, waarmede de Vereeniging in 1844 de reeks harer werken opende, wensch ik kortelijk de bewering ter toetse te brengen, dat dit ‘gezelschap *jeugdige* (een overbodig bijvoegelijk naamwoord, waarmede men hier te lande, met verschillende doeleinden, zeer mild is) letterkundigen, uit de middeneeuwsche Nederlandsche letterkunde op stukken deed hopen, waarvoor Vondel en Bilderdijk schaamrood zouden zijn geworden.’

Ik zal het logische en grammatische van dien volzin geheel buiten beschouwing laten; de bedoeling is duidelijk genoeg. De schrijver meent dat de redactie van de *Vereeniging* de uitgave van voortbrengselen uit de middeneeuwsche Nederlandsche letterkunde heeft

toegezegd of doen verwachten, die in poëtische waarde zouden staan boven de beste geestvruchten van Vondel en Bilderdijk.

Mijne taak, de wederlegging van die bewering, is uiterst gemakkelijk. Ik heb niet anders te doen, dan u te verzoeken de hier volgende regelen uit mijne *Inleiding* af te drukken. Dat de schrijver van dien volzin iets anders verwachtte, dan door de redactie der Vereeniging in die regelen werd beloofd, is hare schuld niet, maar wel de zijne; en het zou mij inderdaad verwonderen, als hij die *Inleiding* bedaard gelezen had, alvorens zijne woorden ter neder te schrijven.

'Na aldus kortelijk en eenvoudig te hebben uiteengezet, hoe wij onze Vereeniging zagen ontstaan, zullen wij eenige oogenblikken stilstaan bij het doel, dat zij zich voorstelt en de wijze, waarop zij het zal trachten te bereiken. Doch wij achten ons verpligt, vooraf aan een omtrent de waarde onzer oude stukken vrij algemeen heerschend misverstand of vooroordeel te gemoet te komen. Velen beschouwen ze namelijk, om het met korte woorden uit te drukken, als der lezing onwaardig, en stuitend voor het schoonheidsgevoel. Dit oordeel zal wel voornamelijk ten opzigte der dichters moeten bestreden worden, want de kronijken worden toch immer voor de geschiedenis van belang gerekend, en van het gewigt der overgroote menigte theologische stukken zullen ook wij niet als verdedigers optreden. Doch wat de oude Nederlandsche dichters betreft, wij beginnen met ronduit te erkennen, dat er over het geheel weinig verheffing in hunne verzen, ja dikwijls volslagen gebrek aan poëtische vinding of fraai uitgewerkte gedachten en schoonklinkende woorden in hunne geestvruchten is op te merken, doch aan de andere zijde ontkennen wij tevens ten sterkste, dat niet de stukken van sommigen, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, voortreffelijk mogen genoemd worden, die slechts daarom niet op den regten prijs worden geschat, omdat men de oude taal nagenoeg niet verstaat. Het is er eveneens mede, alsof men, slechts met het latere Grieksch bekend, de schoonheden van Homerus of Pindarus wilde ontkennen. Zonder nu daarom onze oudste schrijvers bij die twee zoo hooggeschatte zangers der klassieke oudheid in vergelijking te willen brengen, kennen wij toch den lauwer eener hoogere dichterlijke verheffing aan Maerlants *Van den lande van over zee*, aan zijnen *Wapen Martijn* en andere stukken zonder bedenking toe; van Velthems *Lied aan de maagd Maria* treft ons te meer na een meestal droos: geschiedverhaal, dat toch ook weder op sommige plaatsen zoo zeer boven den gewonen toon gestemd is, dat men in twijfel staat wat meer te bewonderen, de kernachtigheid van den stijl of de schoonheid der gedachte[*)]; wie, die met verstand leest, ontzegt hooge verdienste aan den *Floris ende Blancefleur*, in weerwil der minachting, welke een onbevoegd beoordeelaar er voor betoonde, die door Hoffmann minder werd weêrlegd, dan aan eene welverdiende bespotting prijs gegeven; aan de onlangs tot groot voordeel onzer letterkunde uitgegeven *Beatrijs;* aan de heerlijke beschrijving der hel in het *Leven ons Heren*, door Vermeulen aan het licht gebragt? - Doch genoeg! men wane niet dat wij zelfs om den wille van deze enkele paarlen

*) Zie B. II. C. 17, III. 47, VIII. 34 en andere plaatsen voor eenige jaren in de *Vaderl. Letteroef.* aangewezen.

eene zee van nutteloos zand uit de diepte der tijden zouden willen te voorschijn halen. Maar ook die stukken, die niet zoo zeer op dichterlijke verdiensten kunnen aanspraak maken, waarin ons begrippen, aan de mindere verlichting dier dagen geëvenredigd, op de eenvoudigste wijze als waarheid worden opgedischt, of de lessen der zedekunde in een weinig behagelijken vorm worden medegedeeld, ook die stukken hebben, van eene andere zijde beschouwd, eene groote waarde, eene waarde juist daarom niet opgemerkt, omdat zij, die er het genot van konden hebben, er meestal door onkunde of minachting van verstoken bleven.

Zij zijn, wat niet iedereen ons onbewezen zal toestemmen, van het hoogste belang voor de geschiedenis der godgeleerdheid, regtsgeleerdheid, letterkunde, genees- en natuurkundige wetenschappen, kunsten en beschaving, hier te lande, d.i. met andere woorden, voor het geleerde en beschaafde gedeelte des volks. De godgeleerde zal er aan de eene zijde meer naauwkeurig den godsdienstigen en zedelijken toestand der nog onder het bijgeloof gedrukte middeneeuwen uit kunnen leeren kennen, en aan de andere zijde toch dikwijls eene helderheid van begrip en stoutheid van uitdrukking bij de leeken tegenover de priesterschap, ja zelfs van geestelijken tegenover kerkelijke personen en hunne gebreken aantreffen, die hij verre was van te verwachten, en welke als het eerste morgenrood der kerkhervorming met regt mogen worden aangemerkt. Van welk hoog gewigt oud-vaderlandsche gedenkstukken voor de geschiedenis der regtsgeleerdheid zijn, heeft Grimm in zijne voortreffelijke *Rechtsalterthümer* genoegzaam bewezen, om ons van verdere redeneringen op dat punt volkomen te ontslaan. Voor de letterkundige geschiedenis onzes vaderlands zijn voorts de stukken, waarover wij handelen, de eenige bronnen van onderzoek, hoe onze ontwikkeling als zelfstandig en beschaafd volk zich langzamerhand heeft voorbereid, en welke mannen ten tijde dier dichters hunne krachten, altijd geëvenredigd aan hunnen leeftijd, aan het verspreiden van kennis en verlichting hebben besteed. De genees- en natuurkundige, hoezeer de verbazende voortgang, dien de door hem beoefende wetenschappen in onzen tijd hebben gemaakt, misschien hem het regt zoude schijnen te geven, op onze oude stukken, als voor hem zonder waarde, met minachting neder te zien, zal toch voor de geschiedenis dier wetenschappen, diezelfde voortbrengselen uit een tijd, waarin zij hoogst gebrekkig werden beoefend, niet kunnen missen, en zonder twijfel nog hier en daar menige belangrijke opmerking en waarneming kunnen opzamelen. - En slaan wij eindelijk het oog op de geschiedenis onzes vaderlands, op de zeden en gewoonten der vroegere dagen, op datgene wat men gewoonlijk met den naam van *oudheden* bestempelt, dan is de oogst voor den opmerkzamen beoefenaar dier stukken rijk en onschatbaar; het is hier de plaats niet te herinneren, dat de uiterste behoedzaamheid ook hier noodig is, om het kaf van het koren te scheiden; wij wijzen alleen op de algemeene waarheid, dat de oudere geschiedenis van ons vaderland, en de oudste van ons volksbestaan alleen uit deze bronnen kan worden gekend, die, zelfs buiten de rijm- of proza-kronijken, op menige plaats belangrijke wenken geven. De zeden onzer voorouders, hun kunstzin, beschaving en verschillende denkbeelden worden er des te beter uit gekend, daar zij bij het behandelen van

tijdvakken en personen, geheel verschillend van de hunne, toch immer de *costumen* van hunnen tijd bewaren, en alles naar hunne begrippen afmeten; eene groote fout voorzeker! doch die wij voor het tegenwoordige niet uit hunne schriften zouden willen zien weggenomen, daar wij toch de Hebreën, Grieken en Romeinen uit hunne eigene gedenkschriften beter kunnen leeren kennen, dan ooit een monnik of leek uit de middeneeuwen in staat ware geweest ze ons te schetsen, en wij in die stukken alleen den maatstaf bezitten om onze voorouders wel te beoordeelen.

Doch al waren de vruchten, die wij voor al de genoemde vakken uit de lezing onzer oude schrijvers kunnen trekken, van weinig of geen belang; al beloonde de uitkomst de moeite niet, met een bepaald oogmerk er aan besteed, dan is er toch nog ééne zaak, welke door de beoefening der meergemelde stukken wordt aangekweekt en gezuiverd, eene zaak van het hoogste gewigt, die ieder regtschapen mensch ten allen tijde zeer ter harte ging, en die wij daarom als laatsten bewijsgrond willen aanvoeren: en die zaak is de moedertaal! Een volk, dat zijne taal acht en bemint, geeft stilzwijgend zijnen eerbied voor zijne eigene volkswaarde te kennen, en waar de achting voor de taal verviel, daar hield men vrijwillig op een afzonderlijk volk te zijn; zoo verre is het wel nooit met den Nederlander gekomen, dat hij zijn eigen volksbestaan niet meer hoogschatte, of zijne moedertaal kon vergeten; maar waar de zucht voor de taal, die de vaderen gesproken hebben, voor de gedenkstukken, die zij voortbragt, voor den geest, die in haar heerschende is, het gemoed niet reeds van de jeugd af doortintelt, daar kan men de wijsgeerige strekking niet leeren kennen, die geheel het zamenstel dier taal bezielt, daar kan men in haren heerlijken rijkdom en verborsten schatten niet doordringen, daar kan men niet begrijpen, dat elke klankverwisseling hare beteekenis heeft, en dat nooit eenige willekeur onze vroegere taal wijzigde. Zoo lang men bovendien het voorregt geniet eene eigene moedertaal te bezitten, zoo lang zij onder de levenden geteld wordt, behoort zij voornamelijk beoefend en gekend te worden; wij zeggen niet, dat zij geheel op de scholen wordt verwaarloosd; integendeel! maar of de wijze, waarop zij der jeugd wordt ingeprent, de eenige goede is en geschikt om datgene voort te brengen, wat wij boven als wenschelijk hebben aangeduid, dat zal de tijd leeren. Zoo veel is zeker, en dat beweren zal wel door niemand gewraakt worden, wij missen na een volksbestaan van eenige eeuwen nog een goed woordenboek en eene goede spraakkunst der Nederlandsche taal.

Wat is de taal? Zij is de uitdrukking der aan een bijzonder volk eigene denkbeelden, en voor zoo verre die denkbeelden meer of min van die van andere volken afwijken, wijkt ook de taal in evenredige mate meer of minder af; zij is niet willekeurig ontstaan of gekozen, maar was het kind eener vroegere spraak, en de kweekeling der eeuwen; zij werd niet gevormd en verrijkt door eene overeenkomst der menschen om de verschillende voorwerpen en denkbeelden met verschillende namen te onderscheiden; maar die namen en de klanken, waaruit zij gevormd zijn, hadden hunnen grond in waarheden en betrekkingen, die wel gedeeltelijk door den sluijer der oudheid worden bedekt, maar toch nog voor het grootste deel kunnen worden

weergevonden en erkend. Dat is het groote geheim der taalphilosophie, dat voornamelijk eerst door de lateren werd vermoed en gevonden, en over het geheel door de gedachtelooze menigte als eene hersenschim wordt beschouwd, of geheel niet gekend of begrepen. - Doch hoe zal men nu die taal in haren oorsprong, voortgang en ontwikkeling, in hare fijne schakeringen en wijsgeerigen zin ooit leeren kennen, dan door hare gedenkstukken uit de vroegste tijden te beoefenen, als zoo vele orakels, die uit die tijden tot ons spreken, zonder zich te laten afschrikken door moeijelijkheden en bezwaren, of door de kinderlijke denkbeelden van hen, die haar door hunne schriften aan ons hebben overgeleverd: zonder zich te beklagen, omdat men zich bedrogen vindt bij het doorlezen van stukken, die door het rijm dichtstukken schijnen, doch dikwijls hunne voornaamste waarde van de zaken ontleenen? Hoe zal men ooit geraken tot eene juiste waardering onzer hedendaagsche taal en taalkundige begrippen, wanneer wij den grond niet kennen, waarop beiden gebouwd zijn, en het daardoor iederen onbeschaamde of vermetele gemakkelijk wordt de menigte door schijn van geleerde stukken te verblinden? Dat kan de 18^{e} eeuw met het wanschepsel van den pseudo-*Kolyn* getuigen, en *wij* hebben het gezien van een etymologisch woordenboek, dat den roep van geleerdheid voor zich uitdraagt, maar in den grond een jammerlijk zamenstel is van anderer oppervlakkigheid en eigene onkunde[*)].

Ik acht het van te meer gewigt, dat UEd. deze regelen in den Tijdspiegel opneemt, omdat de redactie van de werken *Vereeniging* der nooit het doel heeft gehad aan de werken, die zij uitgaf, eene hoogere plaats toe te kennen, dan zij uit een aesthetisch oogpunt verdienden, en wel voornamelijk er naar heeft gestreefd, de voortbrengselen der middeneeuwen tot een praktisch doel aan te wenden, de studie van de vaderlandsche taal- en letterkunde.

Ik ben als altijd uw trouwe lezer en medewerker

's Gravenhage, den 11 April 1853.
J. TIDEMAN.

VII. Brief van Phileleutheros, die Uncle Tom's Cabin al gelezen heeft.

Hebt u Uncle Tom's Cabin al gelezen? hoe vindt u het? - Deze zijn de vragen *van den dag*, wanneer men in een gezelschap is, en men stelt zich voor een ietwat meer dan *alledaagsch* discours op touw te zetten. Wee dan, indien de persoon, tot wien die vraag wordt gerigt, nog niet op de hoogte is en u volstrekt niet begrijpt; gij ziet op eens den stroom uwer redenen, dien gij van plan waart over hem uit te storten, als in het zand verdwijnen; wee den ongelukkige, die zich dan diep ziet beklaagd door allen, die Uncle Tom's Cabin wel hebben gelezen. Gelukkig kon ik mij onder de laatsten rekenen, toen ik voor eenige weken mijn plan vol voerde, dat ik u in mijnen vorigen mededeelde, en

*) Ik bedoel het zoogenaamd *Etymologisch Woordenboek* van J.L. Terwen.

van mijn stil en van de wereld afgesloten dorpje henentrok naar een stad, waar ik altijd onder een der grootste voorregten dit reken, dat zij den naam mag dragen eener letterlievende, eener litterarische, althans indien men het kenmerk van een groot gedeelte harer inwoners op allen mag overdragen. Te N. wordt veel gelezen en in vele kringen vondt men ook *voor* of *na*, niet onder het hombre of quadrille (want dan bestaat het gesprek alleen in enkele uitroepen of een peinzend zwijgen) een geopend oor voor opmerkingen en aanmerkingen omtrent de nieuwe verschijningen in de letterkundige wereld. Geen wonder dat daar eene der eerste vragen na mijne aankomst was, of ik Uncle Tom's Cabin al gelezen had. Een steen viel van veler hart, toen ik de vraag toestemmend kon beantwoorden, en de groote lui in de stad kregen bijna wat meer respect voor den armen bewoner van het platte land. Ik was in hun oog daardoor bruikbaarder voor de zamenleving geworden; ik kon meêspreken over alles, wat er over gesproken werd, de handen met verbaasdheid ineenslaan wanneer men mij vertelde, dat de boekverkoopers elke week een' nieuwen voorraad moesten opdoen, die even spoedig weêr onder het publiek was verspreid, of mij volstrekt niet verwonderen, dat van *zulk* een boek in Engeland reeds 150,000 exemplaren in de handen van het publiek zijn en 100,000 exemplaren aan de verschillende couranten-depôts zijn afgestaan, dat bij een der drukkers 400 werklieden, 17 snelpersen en eene menigte handpersen onophoudelijk bezig zijn, die ontzettende massa van papieren Uncle Tom's te vergrooten, opdat daardoor de Uncle Tom's der werkelijkheid zooveel te spoediger mogen ophouden te bestaan. Ik kon mede eene vergelijking maken tusschen het debiet van dit werk en dat van Thomas à Kempis '*Imitatio Christi*' en velen in den waan brengen, dat ik met mijne boeren de Revue de Paris geregeld las, en ook daaruit aan onkundigen meêdeelen, dat Mr^{ss} Beecher Stowe de dochter is van een' predikant, de vrouw van een predikant, en zeven broeders heeft die allen predikanten zijn. Is het wonder, dat daarop dan wel eens de naïeve aanmerking volgde: 'nu, zij kon zelf ook wel voor predikant fungeren,' en ik toestemmend antwoordde: ten minste de geest van Christus blijkt haar niet te ontbreken, want over geheel haar werk ligt eene Evangeliesche tint verspreid.

Is mijn vermoeden juist, mijn vriend, dat gij nu opmerkzamer begint te worden, dan bij den aanvang van mijnen brief? dat gij begeerig uitziet naar mijn oordeel over het veel gedrukte en verkochte, veel gelezen en besproken werk? Hoor ik u niet met belangstelling vragen, of ik evenzeer met het boek ben ingenomen als het groot publiek? Waaraan toch wel die algemeene begeerte is toe te schrijven, niet alleen om Uncle Tom te lezen, maar om ook zelf een' Uncle Tom te bezitten?

Welaan! ik aarzel niet op al uwe vragen mijn antwoord te geven, wel verzekerd, dat gij mij uwe meening en uw oordeel niet zult onthouden, en wanneer gij met het mijne niet tevreden zijt, dat gij spoedig in alle mogelijke Tijdschriften verslagen en beoordeelingen van den Cabin zult kunnen lezen.

Het was nog voor het uitbarsten der Uncle Tom's-furie, voor den tijd, waarin men het niet meer zou durven wagen zonder belangstelling, zonder ingenomenheid over Mr^{ss} Stowe's arbeid te spreken, in den tijd toen de zon begon op te gaan over de Negerhut, dat ik

het werk in handen kreeg. Ik was dus nog niet overrompeld door de algemeene opinie, nog vrij onbevooroordeeld. Wel gebeurde het mij niet, gij zoudt het in tegenspraak achten met mijnen halmen, bedaarden geest, dat ik even als Mr. Salisbury in Engeland tot 4 uur in den morgen geheel verdiept zat in de lezing van het werk, beurtelings weende en lachte, het niet kon uit de hand leggen en eindelijk mijne vrouw wekte om te zien of het op haar dezelfde uitwerking zou oefenen: - maar toch, niet lang was Uncle Tom's Cabin mij door een' goeden vriend toegezonden, of ik las de concluding remarks en kon naar waarheid betuigen, dat ik *Uncle Tom's Cabin al gelezen had*, Is het toe te schrijven aan het onderwerp dat daarin behandeld wordt, of aan de voorstelling van het onderwerp, dat het boek ook op mij een' diepen indruk maakte en ik iedereen opwekte om het ook te lezen? Ik geloof aan beiden: want beiden zijn op de schoonste wijze vereenigd. Ik acht het niet onmogelijk, dat, wanneer de schrijfster een werk had uitgegeven, dat als litterarisch produkt dezelfde waarde bezat, maar over een ander onderwerp handelde, het bij ons misschien niet eens zou zijn bekend geworden, althans zeker niet meer opgang zou hebben gemaakt dan een roman van Dickens of Bulwer. Veel is er reeds over de slavernij gesproken, iedereen weet of meent te weten wat slavernij is, maar altijd denkt men zich dien toestand van een gedeelte van ons geslacht als zeer verre van zich verwijderd. Daar verschijnt Uncle Tom's Cabin, op eens ziet men zich als in de slavenwereld verplaatst, men hoort slaven spreken, men is getuige van hunne verdrukking, van hunne mishandeling, van hunne marteling, daartegenover ziet men wat edele kiemen ter ontwikkeling er ook in dien vernederden mensch verborgen liggen, hoe die kunnen ontspruiten, wanneer ze worden bestraald door de koesterende zon des Evangelies. Dat alles hoort gij u mededeelen door iemand, door eene vrouw, eene Amerikaansche, die zelve is getuige geweest van vele der tooneelen die zij voor uwe oogen doet voorbijgaan, is het vreemd dat dit krachtig werkt op uw gevoel, op uwe deelneming, op uwe verontwaardiging, op uwe begeerte om, kan het zijn, iets mede toe te brengen tot uitwissching van die smet, die op de menschheid kleeft, zoolang de naam van slaaf niet tot het verledene mag worden gerekend. Ziedaar de voorname reden, waarom Uncle Tom's Cabin zooveel opgang heeft gemaakt en nog maakt, zoowel in Amerika en Engeland als door het geheele vaste land van Europa heen: de reden, waarom de begaafde schrijfster ook in mijne ziel de teederste snaren heeft in beweging gebragt en ik gaarne, indien het mij gegund ware, een' enkelen steen zou aandragen tot het gebouw, dat in zijnen gevel ten opschrift draagt: ‘Abolition of slavery.’ Gaat het u als mij, wanneer gij hoort spreken over de mogelijkheid der opheffing van den slavenstand, dan grijpt u dikwijls eene innerlijke verontwaardiging aan, dan vervult u soms een hartelijk medelijden, wanneer gij sommigen haar hoort tegenspreken en loochenen: en op wat gronden? Ik wil u een der bewijzen noemen, waarmede ik iemand van goed verstand de noodzakelijkheid der slavernij hoorde betoogen. ‘Wanneer men de slaven, b.v. in onze O.I. bezittingen vrij verklaart, dan zullen ze weldra opstaan, hun juk afschudden en in plaats van onze dienstknechten onze meesters worden, ons uit hun land verdrijven en dan zijn die goudmijnen van welvaart voor Nederland

verloren' De goede man vergat daarbij vooreerst, dat het de dwaasheid zelve zon zijn, met een tooverslag een slaaf te willen herscheppen in een vrije, dat daarvan de natuurlijke gevolgen zouden zijn, misbruik der vrijheid, als van een goed, waarvan men de betrekkelijke waarde niet kent, uitspatting en losbandigheid. Even weinig als het geraden zou zijn een uitgehongerde voor eene met spijzen rijk voorziene tafel te zetten, even weinig kan men op eens den slaaf zijne banden ontnemen, zonder hem eerst den leiband der beschaving te hebben om de leden gelegd. Maar wat die andere bedenking betreft, zij strekt ten bewijze, hoezeer het langdurig bezit van een onregtvaardig verkregen goed de meening doet geboren worden dat men er werkelijk aanspraak op heeft. Hoe zijn de vruchtbare eilanden in Oost-Indië eene bezitting geworden van Nederland? Door het regt van den sterksten, door de wapenen. Hebben dan niet de oorspronkelijke bezitters, de inwoners, evenzeer het regt, om hun eigendom terug te nemen, zoodra zij genoeg zijn ontwikkeld en opgewassen in kracht? Is het eene menschelijke, is het eene *christelijke* redenering, die beweert, dat het beter is Javanen en Maleijers in onkunde, onwetendheid en dienstbaarheid te houden, opdat zij het juk door ons op hunne schouderen gelegd niet afschudden, ons van onzen schat berooven, - in plaats van eene poging te wagen, om hen tot menschen, tot Christenen te vormen, zij het ook dat daardoor het gevaar ontstaat, dat altijd bij eene planmatige inrigting der zaak nog de vraag blijft, het gevaar om ten koste der vrijheid van menschen, die dezelfde regten hebben als wij, een gedeelte van onzen rijkdom te ontberen.

Doch ik keer na deze korte uitwijding tot Uncle Tom terug. Gij vraagt naar mijne bijzondere opmerkingen onder het lezen door mij gemaakt. Ik kan u slechts enkele mededeelen, althans voor ditmaal: begeert gij meer, gaarne zet ik in eenen volgenden mijne beschouwing voort. - Zijn de karakters in onzen Cabin natuurlijk, niet overdreven? Op deze vraag moet ik u het antwoord schuldig blijven, daarin durf ik bijna nooit uitspraak te doen, zelfs niet wanneer het een' Hollandschen roman geldt. Het weinigje menschenkennis, dat ik bezit, ik beken het gaarne, het moet onderdoen voor de opinie der geëerde schrijvers en schrijfsters, die ons toch wel niet zonder eenigen vasten grond de beelden hunner fantazij zullen voorstellen. Hoeveel meer wanneer ik word binnengeleid in Amerika, waar ik geheelenal vreemdeling ben, en beide ooren open, wanneer mij iets wordt verteld van dat nieuw en groot en in onzen tijd meer en meer belangwekkend werelddeel. Hierover dus gezwegen, ik waag alleen een vraagteeken te zetten achter den naam Eva, meer niet. Vraagt gij mij naar enkele tooneelen in den roman, die mij bijzonder hebben getroffen, hiervan kan ik u meer geven, en het is mij een genoegen er met u over te spreken; misschien leest gij ze nog wel eens over, of wijst ge mij anderen aan, die ik niet heb genoemd. Er zal slechts een enkel woord noodig zijn om u het roerend tooneel voor den geest te roepen in Chapter VII: *The Mother's struggle*. Ware ik schilder, ik zou eene voorstelling beproeven van Elisa met haar kind op de kruijende ijsschotsen, haren vervolger aan den oever, met spijten wrevel op het gelaat over de ontsnapte prooi en aan de overzijde de reddende hand die hare bezwijmende krachten schraagt en haar behoud verzekert. Ik zou niets

anders hebben voorgesteld dan de schrijfster zelve ons onder het lezen doet zien. Het is als heeft zij daarmede ons drie verschillende phasen der menschheid te aanschouwen gegeven, de onderdrukkende, de lijdende en de reddende menschheid. Wat dunkt u, mijn vriend, zulk een tafereel gemaald op het doek en dat voorgehouden aan alle baatzuchtige en onverschillige harten, zou het niet kunnen medewerken, om velen te doen opstaan en zich aan de overzijde te plaatsen van de grenslijn die slavernij en vrijheid van elkander scheidt, en even als Mr. Shelby de hand te doen uitstrekken, om den naar vrijheid zuchtenden slaaf aan zijne onderdrukkers te ontrukken?

Een ander onder de schoonste tooneelen is hetgeen gij leest in Chapter XXV: *The Little Evangelist*. Het is een hoofdstuk dat niet meer dan 3 ½ pagina beslaat in de uitgave, die voor mij ligt, maar het is een sieraad van Uncle Tom's Cabin, er ligt een schat van wijsheid in besloten voor elk, die het met aandacht leest. Liefde en gehoorzaamheid te wekken door liefde, die Evangeliesche les wordt ons te aanschouwen gegeven in twee kinderen, Topsy en Eva, het eene een onbuigzame, onleerzame negerin, het andere een voor haren leeftijd buitengewoon ontwikkeld Christenkind. Maar gij herinnert het u, want ook dat is eene passage die men niet vergeet, wanneer men haar eens heeft gelezen.

En nu de hoofdpersoon van het werk, Uncle Tom zelf. Is hij werkelijk de hoofdpersoon? of is slechts zijn naam op den titel geplaatst, terwijl even goed een ander had kunnen gekozen worden? Uncle Tom, de goede oude, speelt eene belangrijke rol in den roman, de belangrijkste - zou ik niet durven zeggen. Elisa en George en Eva boezemen bijna evenveel belang in als hij; doch - gaarne gunnen wij hem de eereplaats, die hij op den titel bekleedt (minder vereerend is het, dat de *vette os*, die te Parijs bij gelegenheid van den Carnaval wordt rondgeleid, naar hem is genoemd). Een' aangenamen indruk maakt zijn karakter reeds bij den aanvang, en zijne volharding en standvastigheid vervullen ons zelfs met eerbied voor den martelaar. Roep ik mij Uncle Tom voor de verbeelding, het is nooit anders dan - met zijn N. Testament, waarin de plaatsen, die hem het meest hebben getroffen, door een grove, dikke streep zijn aangewezen, daarheen keert zijn oog telkens weêr, wanneer het is verduisterd van tranen, dan spelt hij met de vingers de letters, de letters worden woorden, de woorden gedachten, en die reine en verheven en verkwikkende gedachten, ze zijn den zuchtenden negerslaaf als balsem in het krank gemoed, lafenis voor de smachtende ziel.

Zal ik u nog meer, nog uitvoeriger opmerkingen mededeelen? Een ander maal. Het was mijne bedoeling slechts eenige aangename gedachten bij u op te wekken, wanneer gij Uncle Tom's Cabin gelezen hebt even als ik, en dezelfde gewaarwordingen daarbij hebt ondervonden.

Een boek, dat zoo veel lezers vindt en zoo veel naam maakt, mogt niet in mijne boekerij ontbreken. Op mijne uitgave vind ik eene juiste voorstelling van de beteekenis, die aan het werk is toe te kennen, en van de gezegende vrucht, die ik het toebid. Een negerslaaf met de oogen ten hemel, om ontferming smeekende, dat is het titelvignet. Als zoodanig ga Uncle Tom de beschaafde wereld door, en zijne stem

vinde een' gezeffenden weêrklank in veler gemoed. Wij zullen het wel niet aanschouwen, maar eenmaal kome hij toch, die betere tijd, wanneer met schrik wordt teruggedacht aan onze dagen, toen zulk een verhaal nog den stempel der waarheid droeg, toen het nog noodig was daardoor de menschheid tot andere gedachten te bewegen. Doe gij daartoe het uwe, ik zal er het mijne aan toebrengen: kon het zijn ook door deze mijne letteren, het ware een streelend gevoel voor

Uwen

PHILELEUTHEROS.

VIII. Aan de redactie van den Tijdspiegel.

WelEdele Heeren!

Mag ik u een plaatsje verzoeken voor de volgende verklaring, die ik gaarne in uw geacht en achtingwaardig tijdschrift zag geplaatst, omdat zij dan eene maand lang onder de oog en van het beschaafd publiek blijft, terwijl zij in een dagblad slechts
‘l'espace d'un matin’
beleeft, hetwelk vooral in de zaak, welke het hier geldt, min wenschelijk is.

Uw dienstwillige,
J. TIDEMAN.

Aan den heer J.A. ALBERDINGK THIJM en aan de redactie van *de Tijd, Noordhollandsche Courant*.

Wanneer de heer J.A. Alberdingk Thijm meent, dat hij, ter beantwoording van den brief en het gedicht, die ik onlangs het licht deed zien, kan volstaan met de verzekering, die gegeven wordt in een artikel, hetwelk voorkomt in *de Tijd, Noordhollandsche Courant* van 22 April, dat als naar gewoonte niet onderteekend is, en waarvan ik de qualificatie aan ieder onpartijdig lezer overlaat, dan voldoet hij niet aan de verwachting, die ieder eerlijk man van hem koesterde. Hij staat in dat geval gelijk met den zich noemenden *gentleman*, die tot een eerlijk tweegevecht uitgedaagd, er vrede mede zou nemen, dat een anonym persoon verklaarde, dat hij aan de uitdaging geen gevolg behoefde te geven. Ik hoop, dat de heer Thijm genoeg in fatsoenlijke kringen heeft verkeerd, om te weten welke de gevolgen van zoodanig gedrag zouden wezen.

De redactie van *de Tijd, Noordhollandsche Courant* zal eerst dan welligt door mij beantwoord worden, wanneer zij bewijst, dat de heer Thijm haar tot zijn gevolmagtigde heeft benoemd.

's Gravenhage, 23 April 1853.
J. TIDEMAN.

Het spionnetje.

Voortaan zal *maandelijks*, ten gerieve der lezers van den Tijdspiegel, een klein vensterspiegeltje aan den grooten spiegel worden aangehangen, waarin de verschillende beelden en personen, enz. enz., welke de loopende maand heeft vertoond, worden teruggegeven, met bijgevoegd klein glossarium, geleerde en ongeleerde noten, enz. Welligt vindt deze of gene neiging - (ambitie - zegt men thans) om ook mede te deelen wat hij aanschouwde en anderen wil laten aanschouwen, mits aan den grooten Spiegel te annexeren (adres de redactie) vóór den 20 der maand, - let wel, en zegt het maar voort.

April-spionnetje.

Verschijnt dadelijk: de tand van den apostel Petrus, door den Paus aan den Keizer van Oostenrijk gezonden, en gevat in een zeer kostbaar ostensorium.

> Kan zeer verschillend beoordeeld worden, naarmate men meer of minder gewigt hecht aan tanden en overblijfselen van doode personen, ook van waardige Apostelen; - kan aangemerkt worden als zinnebeeld om te - bijten - om te vermalen; - is, in alle geval, zeer merkwaardig, en getuigt van het respect dat èn de Heilige Vader, èn ook de Keizer van Oostenrijk voor den primasapostel hebben - zelfs buiten zijne twee brieven in het Nieuwe Testament - en toch heeft Simon Petrus daar nooit aan gedacht, nooit, nooit in de verte aan gedacht, dat een tandmeester van de negentiende eeuw, en een gekroonde heerscher -- door de dagbladen aan Europa zouden bekend maken - dat een gedeelte van zijn onschuldig apostolisch gebit - zoude vereerd - wij hopen niet - aangebeden, worden -! - 'Transeat cum ceteris' - wil zeggen - laat de heilige tand bij de andere tanden, schedels en gebeenten maar rusten - 'macht gar nichts aus.'-

Een fransch lid der Wetgevende Kamer, de Montalembert, weigert eenige geldelijke bijdrage te geven aan het wetgevend ligchaam - om te dansen - en beweert dat hij daartoe niet gekozen is.

> Braaf gedaan - vooral in Parijs - eene assemblee choregraphique - (eene danskundige vergadering) komt den ernstigen en legitimistischen spreker nog wat te vroeg: - zoolang er wetten te maken en te herzien zijn, is de behoefte aan danspassen niet zeer dringend. - Er schittert een eigenaardig, geschiedkundig, onvergetelijk lichtpunt in Frankrijks nieuwste monarchie: - eene geheele huppelende en dansende Wetgevende Vergadering, met den Keizer en de Keizerin in haar midden - en dan, op eenigen afstand, de heer de Montalembert, met opgeheven vinger en een knorrig gezigt. - Wanneer zullen de leden onzer Tweede en Eerste Kamer het voorbeeld der Fransche broeders volgen?

In Algerië is men bezig met het vormen van kompagniën - Drommedarissen - voor de groote expeditie.

> Bijdrage tot de taktiek - dragonders en kurassiers, tusschen het vleeschen zadel van den hoogen, slanken en vluggen vierpoot - veel voorregten -: hooger mikpunt - bezuiniging van stijgbeugels en sporen - oefening en

rekbaarheid der ledematen, om dit cheval de bataille op- en af te klimmen - ‘regiment dragonders ter Drommedaris - voorwaarts’ -! - Wij verwachten ten minste iets van dien aard bij het kampement te Zeist, en wenschen dat de leden en bestuurders van Natura artis magistra, ten dezen opzigte, met den Chef van ons zomerkamp, bij wijze van proefneming, een billijk akkoord mogen sluiten.

Advertentie Amsterdamsche courant, 29 Maart 1853: Veiling van plantaadjen te Suriname, door de Makelaars, enz. enz. op Maandag 25 April, in het Oudezijds Heeren Logement, met derzel ver gebouwen, *negermagten*, gereedschappen - de katoenplantaadje Esthers rust, met een negermagt van 158 hoofden - de koffijplantaadje Barbados, met eene negermagt van 205 hoofden - ten overstaan der Notarissen enz. enz. - de veilingconditiën en inventarissen tot op den verkoopdag ter inzage.

> O gruwel! - onaangezien alle dure en goedkoope binnen- en buitenlandsche Negerhutten - de slaven te AMSTERDAM - *geveild!* - terwijl de Uncle Tom's worden verslonden! O verbazende, ongehoorde inconsequentie van den Tijdgeest! - Heden nog, vrienden! een telegrafisch berigt naar Mr^{ss} Beecher gezonden, dat zij zich ijlings uit Glasgow naar het Notariskantoor begeve op de Heerengracht, en den verkoop onzer Surinaamsche Tom's en Elise's - schorse, in den naam der menschheid - of ze allen opkoope! - Wij huiveren en verbleeken bij dezen onverwachten blik in ons spionnetje! - en gij?-

Misdaad tegen den Staat: Een zekere Lieske te Posen - (de man hier onbekend) veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf, wegens eene teekening of prent, voorstellende: Themis met eene weegschaal - in de eene schaal een edelman, waaronder dit opschrift: - 1000 - in de andere een boer - daaronder: - ½ - de boer daalt op den grond - de edelman rijst in de lucht - onder het beeld leest men: ‘Psalm 82’ - (heeft geappelleerd voor het Hof te Posen).

> Helpt niets, Lieske! zulke dingen doet men thans niet meer - de tijd is voorbij: - is te zacht, veel te zacht gevonnisd - Lieske moest ten minste dertig maanden in den provoost - Lieske heeft groot kwaad gedaan - heeft twee dingen vergeleken die men ergens, b.v. in Posen, volstrekt niet vergelijken mag - heeft Themis, de schuldelooze, geblinddoekte godin, goddeloos beleedigd - Lieske heeft een Psalm van Asaf ingekeken, en dáár gelezen vs. 2: ‘Hoe lang zult gij onregtvaardig regten, en den persoon der goddeloozen voortrekken’ - Lieske had volstrekt zoo onvoorzigtig niet moeten zijn, om in Posen zulk een Psalm te lezen - en althans geen mond moeten opendoen van boeren en edellieden. - Lieske dacht en droomde, dat hij in het laatste deel der 18^{e} eeuw in Frankrijk leefde - 't mag en zal Lieske allemaal niets helpen - al appelleert hij voor al de hoven - Lieske is een allervreesselijkst groote dwaas.-

Champagne Imperial, nieuw produkt van de firma Munim, te Frankfort - komt van den Johannisberg - en is te onderkennen aan den adelaar op de kurken ingebrand - bestemd voor de bals van het wetgevend ligchaam te Parijs!

> Vivat de adelaar, de koning der dieren! vivat alom: eerst bij Jupiter, met den bliksem gewapend, dan in de fabelboeken van Esopus, Phaedrus en La Fontaine, dan op den zegestandaard van den grooteren Napoleon, bij de Piramiden, te Austerlitz, Wagram, Jena, enz. enz. - thans met de vleugels nedergestreken op de kurken van kostbare Champagne-flacons -! Keizerlijk wapenbord, dat met een plof en een knal tegen den muur of zolder vliegt, en - o gruwel - door de onheilige handen van lagere dienstbaren wordt aangegrepen - welk eene geschiedenis van het oude

gevreesde keizerlijke Emblema -! Een adelaar met bloed bevlekt - of met fonkelend champagnevocht doorweekt. - Toch ligt er zulk een ontroerend, een zieltreffend, een vreedzaam teeken des tijds in deze eenige troostende gedachte - die ons tot tranen toe schokt: de keizerlijke arend rust in stillen luister op den hals - niet van knevelbaarden - maar op den hals van levenwekkende diplomatische champagne-flesschen!

Te Munchen zijn op den vijfden April de Kalabrische hoeden van de hoofden weggenomen, en op het policiebureau gedeponeerd.

> Valt vooreerst op te merken, dat het altijd beter is de hoeden *alleen*, dan de hoofden met of zonder de hoeden weg te nemen; - vervolgens, dat men aan den hoed te Munchen den mensch kan leeren kennen, in andere landen aan datgene waarop de hoed staat - en wat onder den hoed leeft en loopt; - verder, dat men eerst de hoedenmakers moest vervolgen en beboeten, die de menschen zonder hoeden allerlaagst in de gelegenheid stellen, om zich tegen wil en dank, door een stuk bijzonder gefatsoeneerd vilt, tot revolutionnairen te maken, en eindelijk, dat men voortaan te Munchen, naar wet, pligt en regt, staats- en volkerenregt, gehouden is, policie-heeren-modeplaatjes uit te geven, en wel gezegeld en gratis te verspreiden, opdat een onschuldig menschenkind, b.v. een Nederlander of Chinees, weten kan - waardoor hij, tegen wil en dank, al of niet op eens een revolutionnair wordt - altoos te Munchen - wel te verstaan.

Het dagblad 'l'Assemblée Nationale' gewaarschuwd door het fransch Gouvernement, omdat van het stamhuis van Orleans is verkondigd -: 'dat de koninklijke familie welvarende was.'

> Dat doet men niet - Assemblée! - men mag niet zeggen dat een verbannen stamhuis welvarend is - het kan en mag en zal niet welvarend zijn - alleenlijk omdat het verdreven is! - Domme 'Assemblée!'- Het regerend, troonbekleedend stamhuis moet en kan alleen welvarend zijn - alle andere stamhuizen zijn uit den aard ziek of bedroefd, of deugen niet - en mogen niet deugen - koninklijke families, die verjaagd zijn, kunnen niet welvaren - al wilden ze ook. - Tot zulk eene diepte van onkunde kon slechts een fransch dagbladschrijver vervallen!

Prijzbijlki, Johannes (hier onbekend) heeft ingeleverd aan de Tweede Kamer te Berlijn eene petitie, verzoekende toegelaten te worden om mede te deelen, ten algemeenen nutte van den Staat, een bovennatuurlijk visioen, hem geworden, waarvan hij de teekening bij het adres voegt - een visioen, dat hem in staat zal stellen, om de oneenigheid tusschen volk en vorst weg te nemen, door eene wetgeving in goddelijken zin.

> Wij beklagen ons jammerlijk, de teekening niet te bezitten of te kunnen mededeelen, en zijn er zeer verlangend naar - wilden gaarne, als we maar kennis hadden aan de Tweede Kamer te Berlijn, er om schrijven - hopen, dat de redactie van den Tijdspiegel er zich ernstig mede bemoeijen zal. - Wij houden Prijzbijlki voor een echt degelijk patriot, zoo als wij Lieske voor een dwaashoofd houden - en verwachten dat er ook ten onzent dergelijke vaderlanders zullen komen, met of zonder visioenen, maar met adressen en petitiën - want het komt er op een duizend meer of minder thans niet aan - en als we nevens onze grondwet, nog eene wetgeving in Goddelijken zin, als supplement en surrogaat bezitten, zijn wij vooreerst een heel eind op weg, en blijven wachtend uitzien totdat Prijzbijlki zich aanmeldt aan het Binnenhof in den Haag.

Bisschoppen en Aartsbisschoppen in Nederland (NB. in aantogt).

> Nevelbeelden of dreigende spookgestalten - of - woorden en letters te Rome gedrukt en in Nederland afgedrukt -: adressen gesteld en verzonden, en kerken geopend, niet om te prediken, maar om te teekenen

- boekverkoopers, uitgevers en drukkers magtig bevoordeeld in April 1853 - domkerk bedreigd, maar staat er nog - de Koning belegerd - niet met bommen of granaten, maar met riemen gedrukt en beschreven papier, tot zelfs op het paleis te Amsterdam! - de Kamer geïnterpelleerd - en de Roomschgezinde broeders boos of niet boos gemaakt - gezucht en geloopen naar markt en plein - de Bisschops-mijter, de Bisschops-eed - als boeman en verslindende Polyfeem voor het vreedzame Nederland. - Het Handelsblad zwaar bevoordeeld, en den kleinen uitgevers een onverwachte vruchtbare Aprilregen in den winkel - gebragt - ergernis hier - en kalmte en een glimlachje dáár - de petitiën opgerakeld en de vrouwen en jongens - tot verdedigers en helden des geloofs - door één pennestreek of een kruisje - gemaakt, en - per saldo - tot heden - geen haarbreed verder!!

Tot wederziens, waarde lezer, tot op den eersten Junij -! -

Your most obedient

ASMODEUS SPECULATOR.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De Christelijke kansel in april 1853.

I.
Romes overwinnaar, Toespraak en Gebed, door J.J. van Oosterzee.

De terugwerkende kracht van Romes aanmatiging moest zich bovenal op en van den Christel ijken kansel openbaren - dáár, ja dáár komen, in de eerste plaats, bij staatkundige of kerkelijke beroeringen, de geesten te voorschijn; daar wordt getuigd vóór of tegen; dáár wordt de *blinkende*, de *geleerde*, de *verroeste* wapenrusting gezien, die somtijds jaren lang verborgen bleef. - Deze reactie op den Christel ijken kansel bleef ten allen tijde merkwaardig: - wie ooit de geharnaste strijd redenen - we zullen ze geen leerredenen noemen - van vader Luther gelezen heeft, waar hem de gal door het bloed geloopen was, die verstaat ons; en hoe velen zijn na hem de tolken geworden van den tijdgeest! dikwerf van een opgewonden, een ongebonden gevoel, dat moeijelijk binnen de perken eens gesteld kon en wilde blijven! - Als de predikers door de groote en gewigtige vragen en eischen des tijds reeds vóórdat zij den kansel beklimmen warm zijn geworden, treden ze gevolgelijk heet en gloeijend voor de gemeente; de taal wordt een brandend vuur, dat, zoo als de galvanische lichtstroom, verterend en schitterend tegelijk werkt, en de platina-gemoederen kan smelten, - of de electrische batterijen ontladen zich met menigen slag en knal, die somtijds aan hen, die met den spreker door den ketting des gehoors en der aandacht verbonden zijn, een pijnlijk gevoel achterlaat. - Een gistend en beslissend tijdvak roept, in den regel, zelfs de doffe en slaperige geesten wakker; hoeveel te meer worden dan de krachtige en gevierde sprekers als opgeroepen om mede te getuigen, om de vleugels met forsche kracht te ontplooijen, om na zoo menige kanseloverwinning, nieuwe zegepralen te behalen, nieuwe lauweren, zoo als men, vrij onjuist, pleegt te zeggen, -

‘in te oogsten.’ - Voorzeker, de zaak met Rome heeft menig Protestantsch kanselredenaar met ‘nieuwe gaven’ uitgerust; hier en daar hoorde de gemeente met verwondering den anders kouden en bedachtzamen voorganger, met gebed en kracht van woorden, tegen het aanmatigend geweld, uit het Zuiden, spreken; zelfs werd de oudere kerkelijke geschiedenis, het verjaarde handboek der Christelijke kerkhistorie, in Ciceroniaansch-Nederlandsche woordenpracht en taalrijkdom, te berde, of beter gezegd, ter kansel, gebragt. - De Heilige vader te Rome, de Moederkerk, de onschuldige Bisschoppen en Aartsbisschoppen, die nog niet behoorlijk zijn geinstalleerd, hebben hier en daar eene tot nu toe ongekende welsprekendheid uitgelokt, die zelfs reeds in sommige adressen aan Z.M. nederig aangeboden doorstraalde. - Menig spreker heeft, zekerlijk niet zonder eene voldoening bij anticipatie, de gewenschte gelegenheid aangegrepen, om nu, bij den drang der omstandigheden, eene hoogere vlugt te nemen, dan in den regel, òf de gewone preektrant en preekgewoonte, òf de vastgestelde zondagstekst, òf de Heidelberger katechismus, voorschrijft en gedoogt. - Waar velen vooraangingen, wilden velen niet achter blijven. - 't Is in de maand April 1.1., bijna eene zedelijke verpligting geworden om ten minste tweeof driemaal tegen de Hierarchie en de Bisschoppen te prediken, en tevens, dit verstaat zich, telkens met het zachtmoedige palliatief, de vredelievendheid, bij de hand te zijn: om niet te hard te slaan, en dadelijk weder te heelen, waar de blaauwe plek iets van het vel en vleesch had medegenomen. - Men wilde, bij het gevoel van eigen regt en gekrenkte Protestantsche waardigheid, toch niet al te wreedaardig zijn; de roede van den Apostel Paulus moest met het rozeblad der liefde om wonden: - menig ‘luidend metaal’ en ‘klinkende schel’ op den Christelijken kansel, is gedurende de laatste weken toch weder welluidend geworden door den geest der liefde; velen hebben ten minste gepoogd om dien weg te bewandelen waar men de belemmerende ‘bergen verzet,’ niet door de ‘Engelentongen,’ niet door het ‘geloof,’ (leerstellig of niet leerstellig) maar door de ‘liefde,’ volgens 1 Kor. XIII - (welbekend).

De verwachting moest gespannen en opgewekt worden, toen de heer Van Oosterzee mede de stem verhief, de sprekende en de vermanende en de biddende stem - men ziet in dagen van ontwaakte kerkelijke geestdrift, met nog iets *meer* dan belangstelling naar het woord van gevierde sprekers uit - men meent regt te hebben nu iets ongewoons te hooren en te lezen, en houdt het er voor dat de arenden hooger zullen vliegen, naarmate de storm meer opsteekt. - Welligt wordt juist daardoor te veel van hem geëischt, die gewoonlijk reeds als een maëstro optreedt, en nu (zoo willen de menschen het) zichzelven ten minste eenige malen moet overtreffen. - De heer van Oosterzee heeft tot tekst gekozen Openbaring XIX, vs. 16^{b}, alleenlijk deze woorden ‘Koning der Koningen, en Heer der Heeren!’ Eene zeer keurige en krachtige uitlegging, wat het verband en den zin betreft van de tekstwoorden, gaat zeer gepast vooraf, en hier ontstaat eene *drievoudige* verdeeling - de *drievoudige* toespraak zal *den geest verheffen*, het *hart verruimen*, het *leven heiligen*, - De gedachte wordt voorgesteld, als

verheffend voor den geest, en door den *luister*, en door de *magt*, en door de *zegekroon* des Heeren, - de toepassing stelt ons de waarheid van Christus' oppermagt voor als *verruimend voor het hart*, en wel te midden van *zooveel treffende verandering*, zooveel *dreigend gevaar*, zooveel *voortdurende onvolkomenheid*, als wij onder ons ontdekken. - Na de ontwikkeling dezer punten wordt geëischt, dat door de verkondigde waarheid ons *leven geheiligd worde*, - om meer te worden *gehoorzame onderdanen, getrouwe dienaren des Heeren*, en eindelijk *ijverige strijders*. - Na de aanprijzing dezer voorwaarde, sluit de rede met een zeer uitvoerig *gebed*, zoo als eene noot ons leert, 'na het uitspreken zoo naauwkeurig mogelijk opgeteekend.'

Men erkent in deze behandeling vooral eene eenvoudigheid, die de waarheid steeds schraagt, en wederkeerig door haar geschraagd wordt, - eene juistheid van opvatting, die den gekozen tekst in een verschillend licht voorstelt, en eene gepaste aanleiding geeft om aan de eischen des tijds te voldoen. - 'Romes overwinnaar' verschijnt telkens weder in den vollen en waardigen luister, waartoe de Oostersche beeldspraak van Johannes den grondtoon leverde. - Evenwel zoude men, volgens het bepaalde opschrift der rede: 'Romes overwinnaar,' ook meer bepaald durven verwachten (juist om aan het karakteristiek opschrift te beantwoorden): eene aanwijzing hoedanig Christus, door leer, leven en lijden, door zijne Godskracht en zijne Godsliefde, die overwinning alleenlijk behaalde. - De spreker heeft echter zijn gezigteinder breeder uitgemeten - en trad in velerlei beschouwingen, die allen echter in verband met zijn hoofddenkbeeld blijven. - Wij behoeven den warmen, dichterlijken, nu gedrongen en toch vloeijenden stijl, de verrassende wendingen en grepen, hier met milde hand uit den rijkdom van gevoel en geloof als heengestrooid, niet aan te bevelen, - bovenal daar de redenaar door zijn onderwerp als tot in het heiligdom des harten bezield was, en de gemeente zekerlijk aan zijne lippen kluisterde. - Wat den 'geest' betreft, die in deze leerrede heerscht, wenschen wij met gepaste vrijmoedigheid, als vragenderwijze, ons oordeel in het midden te brengen.

Onder de stellingen die, 't is overbekend, de aandacht veler lezers treffen, behoort deze in de eerste plaats -: de aanmatiging van den Roomschen stoel wordt ter sprake gebragt, dat moet onrust verwekken - blz. 5 - 'Dàt hadden zij niet gedacht, die helden en martelaars, wier bloed, voorde belijdenis van Gods vrije genade in Jezus Christus vergoten, een hecht cement voor het wankel staatsgebouw werd! - *Dàt - wij zeggen het met gebogene hoofden - dàt is een regtvaardig Godsgerigt over de Evangeliesche kerk, waarop zich de hand van Rome onmogelijk zoo zwaar kon doen voelen, indien niet ons tegenwoordig Protestantisme te ligt was gekeurd, waar het in hooger schaal werd gewogen!*' Indien wij deze laatste zinsnede in haar geheel oplossen, verkrijgen wij deze slotsom -: De aanmatiging der Hierarchie in deze dagen, is een gerigt of straf Gods, welke juist zoo zwaar drukt, *omdat* ons tegenwoordig Protestantisme niet voldoende is en door God wordt afgekeurd - derhalve moet er een verband bestaan tusschen het te 'ligt bevondene Protestantisme' en de 'Hierarchie' -: ons Evangeliesch

wangeloof heeft God uitgelokt of genoopt, om de Hierarchie als strafgerigt in deze dagen te laten spreken en dreigen. - Hoewel de Christelijke spreker deze stelling ‘met een gebogen hoofd’ verkondigt, vermeenen wij hier een zeer groot gebrek te mogen aanwijzen -: dat aan waarheid, aan Evangeliesche waarheid. - Op welke gronden, Evangeliesche en duidelijke gronden, zal ons bewezen kunnen worden - dat de aanmatiging van den Roomschen stoel inderdaad een *gevolg* is van het ‘te ligt bevondene Protestantisme?’ Waar is hier het verband, het heldere verband, dat ieder dadelijk moet erkennen en gevoelen? Ging *deze* stelling door, dan moest *elke* tegenwerking, *elke* bestrijding, *elke* aanval van Katholieke of Protestantsche zijde tegen het ware Protestantisme, mede voor een Godsgerigt gehouden worden. - Welligt stond de zoo Christelijk gezinde spreker bij deze opvatting eenigzins achterwaarts op den gewijden grond des Ouden Verbonds, waar de Godsgerigten dadelijk met de zonden des volks in een zeker verband werden gebragt, tegen welke stelling, hoe ook aangeprezen, meer dan één profeet zich nadrukkelijk verklaart - en de Heer, de Heer zelf? - wij behoeven hier alleenlijk te herinneren aan de welbekende ‘Galileërs,’ en de ‘toren van Siloah,’ - Luk. XIII, vs. 1-5 - waar Christus het verband tusschen de zonde en het Gods- of strafgerigt, als met eigene hand opheft, en voor allen en altijd een helder licht werpt op den aard der zonde die in de wereld is. - Wij vragen slechts: zoude dan inderdaad, wanneer het Protestantisme eens in onze dagen *niet* te ligt was bevonden, maar volkomen zwaar genoeg, volledig en voldoende - zoude *dan* de Hierarchie met hare eischen en aanmatigingen *niet* gekomen zijn? Zoude Rome dan gezwegen hebben als er eens *meer* geloof, liefde, eendragt in het nu ‘te ligte Protestantisme’ had geheerscht? - Wij schromen niet om met alle bescheidenheid deze vraag den verdienstelijken redenaar voor te leggen.

Onder de krachtige uitdrukkingen, die welligt op uitlegkundige gronden moeijelijk zouden te regtvaardigen zijn, behoort deze: blz. 10 - ‘Knielt dieper voor Jezus, want het is de Vader zelf, die van Hem het woord heeft gesproken: Ik toch heb mijnen Koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid!’ - 't Kon betwist worden of het Profetenwoord, hier in den ruimsten zin als de *Vader zelf* kan worden opgevat.

Ten einde het standpunt nader te leeren kennen, waaruit de spreker *thans* Rome beschouwt, en door zijne toehoorders wenscht te laten beschouwen, zal het noodig zijn, eenige treffende en aangrijpende zinsneden hier te laten volgen, tevens als proeven eener minder gewone krachtige kanseltaal:

‘Als een woekerplant voortkruipend, hecht Rome's magt zich overal vast waar zij kan, en gelijk altijd groene klimop om vergrijzende olmen zich slingert, zoekt het ondermijnde Troonen te stutten door zijnen, zich steeds verjongenden invloed! Ook in ons Vaderland durft het van regten gewagen, die slechts op ontkenning van feiten gebouwd zijn, en wat er van wordt, als de magt bij het regt wordt verkregen, gaat naar Toscanen, en ziet! Neen, ziet niet enkel daar, ziet, in Hongarijen die vier millioen Protestanten door één raadsbesluit naar de hartader van hun hooger leven gestoken; ziet in Engeland die werkzaamheid van een aangematigd oppergezag; ziet

in Frankrijk die beperkende grenzen onder Pauselijken invloed aan de prediking van het Evangelie gesteld; ziet wat in Nederland in de laatste weken gebeurd is, en huivert vrij voor de toekomst! Zegt niet, ‘dat zij verre,’ als wij van bedreiging of ondermijning van dierbare voorregten spreken. ‘Dat zij verre,’ zeiden ook eenmaal de Joden toen de Heer hun voorspelde, dat Gods Koningrijk van hen weggenomen zon worden, en binnen veertig jaren was stad en tempel verwoest! Spreekt vrij van een klimmend gevaar, maar, nog eens, heft tegelijk uwe oogen omhoog, en het bekommerd hart vindt een steunpunt. Neen, niet van den Stoel van Petrus wordt het lot der gemeente beslist, maar van den Troon des Heelals. ‘Beraadslaagt een' raad,’ zoo roepen wij aan het bijgeloof toe, waar het met eene valschelijk genaamde vrijzinnigheid zamenspant, ‘doch hij zal vernietigd worden, spreekt een woord, doch het zal niet bestaan, want met ons is God!’ - Neen, - opdat ik voortga met Jesaïa te spreken - ‘gijlieden zult niet zeggen: een verbindtenis, van alles, waarvan dit volk zegt: het is een verbindtenis: vreest hunlieder vreeze niet, en verschrikt u niet! Den Heer der Heirscharen, dien zult gijlieden heiligen: Hij zij uwe vrees en Hij uwe verschrikking, dan zal Hij u tot een Heiligdom zijn*)!’ Neen, het krijgslied der oude kerk, zoo straks nagezongen door duizende lippen: ‘een vaste burg is onze God, een veilig schild en wapen,’ het is geen ijdele klank. Bergen zullen wijken en heuvelen wankelen - ook de zeven heuvelen, waarop Rome gebouwd is - maar zijn vreêverbond wijkt of wankelt in eeuwigheid niet. De Christus wenkt, en de bliksem des gerigts treft het trotsch Vaticaan, dat zijne banbliksems uitvaardigt. Hij spreekt, en elk vloekverbond, tusschen valsche Staatkunde en geestelijke Heerschzucht gesloten, wordt als spinrag van elkander gescheurd! Kus zijne voetzolen, drager der driedubbele kroon, en gij, Christenen, nog eens, uw hart worde ook nu niet ontroerd!’ - Blz. 16 en 17.

Na de lezing van dergelijke krachtige taal, waar de toekomst ons zoo bedreigend wordt voorgesteld, waar de regten der Protestantsche kerk als fel beleedigd worden aangetoond - haasten we ons om nu het palliatief, dat schier alom wordt aangeboden in deze dagen, te laten volgen - daardoor wordt de pijnlijke indruk grootendeels weggenomen, - in elke schaal het eigenaardig gewigt, opdat de evenaar niet te ongelijkmatig werke!-

‘Maar hetzij een strijd, allereerst met geestelijke wapens gestreden! Geef mij tien nederige Evangelieboden tegen één’ blinkenden Bisschop; waarborg mij volkomen vrije Evangelieprediking, des noods op velden en wegen, tegenover elke processie, en Rome is verslagen, want - het is naar waarheid gezegd - den Bijbel ontvlugt het, ‘gelijk de Duivel het kruis.’ Dat Woord dan voor allen verkrijgbaar gesteld; niet slechts gehandhaafd wat bestreden wordt, maar veroverd, wat nog het zuiver Evangelie niet kent; het herderlijk Schrijven uit Rome beantwoord, door dwalende schapen ook van dien stal op den éénigen Herder te wijzen! En voorts, geen slaap, geen vrees, maar boven alles geen haat! Personen van zaken gescheiden, te meer liefde getoond, naarmate gij meer onverdraagzaamheid vindt; de dwalenden te hooger op het harte gedragen, naarmate gij om des gewetens wil de dwaling ster-

*) Jesaïa VIII: 10-14a.

ker bestrijdt! Wee, driewerf wee, die in onze felbewogen dagen vreemd vuur brengt op den altaar des Heeren, en onder den schijn van voor Christus te ijveren zichzelven zoekt en behaagt! 'Indien gij - opdat ik spreke met woorden der Schrift, die ook déze dagen voorzien heeft - elkander bijten vereet, ziet toe, dat gij van elkaâr niet verteerd wordt. Alle bitterheid en toornigheid en gramschap en geroep zij van u geweerd, met alle boosheid en lastering. Zijt niemand iets schuldig dan elkander lief te hebben, weldoende aan allen, terwijl wij tijd hebben, meest, maar vooral niet uitsluitend, aan wie huisgenooten zijn des geloofs.*)' Strijdt alzoo in den geest des Meesters, Gel., en verblijdt u in de hoop, dat ook die strijd ten goede van zijn koningrijk leiden zal, om eens voor eeuwigen vrede te wijken! Ja, de ure komt, dat men niet meer zal zeggen: ik ben van Luther, en ik van Calvijn, en ik van Rome of Menno, maar dat de verlosten en gekochten uit alle deelen der strijdende kerk op aarde één loflied aanstemmen zullen ter eere van Hem, dien zij allen als Koning der koningen en Heer der Heeren aanschouwen! Kom nader, afgebeden éénheid der toekomst, die den strijd van heden vervangt, en gij, o onze ziele, bid God, dat gij moogt waardig geacht worden om ùwe stem in dat Hallelujah te mengen!' - Blz. 24 en 25.

Voorwaar! er zullen geene Christenen, geene ware Protestantsche Christenen in Nederland gevonden worden, die in deze dagen niet gezind zouden zijn om eene dergelijke uitmuntende, aangrijpende, weldadige, taal te onderschrijven - allen, die *min* of *meer* bewust van datgene wat zij eigenlijk deden - in de maand April hier en daar - *geteekend* hebben, zullen, als het hun werd gevraagd, dit *Irenikon*, deze oproeping van den Rotterdamschen prediker, mede onderteekenen -: dit adres der Christelijke liefde en waarheid. - Ja die ure komt en zal komen, waar de gesplitste strijdkrachten der Christelijke kerk zich hereenigen, waar weder hersteld wordt wat thans nog lijdende is, waar 'de eeuwige vrede' komt - de menschen-namen, de Pausennamen en de Hervormers-namen, wegsmelten in het 'eene loflied' - die tijd, waar geen 'blinkende Bisschoppen,' geen stijfzinnige Hervormde, of Luthersche, of Afgescheiden predikers elkaâr met leerstellig schroot begroeten - waar men niet meer vraagt naar de stellingen, en voorstellingen, en misstellingen, en onderstellingen, en tegenstellingen der menschen uit de *derde, vierde*, uit de ZESTIENDE of *negentiende* eeuw, maar terugkeert tot den Eenigen Meester. - Op *die* toekomst bouwen en hopen wij, evenzoo vast en evenzoo zeker als de Broeder die ons hier in het harte greep. - Ook wij zien die 'afgebeden toekomst' te gemoet, onaangezien de verdrukking der Protestantsche Hongaren, onaangezien de aanmatiging welke de Heilige vader thans *raadzaam* oordeelt in betrekking tot Engeland, Frankrijk, en Nederland te moeten openbaren - en daarom vreezen wij niet voor de kronkelpaden eener valsche staatkunde, die zich nu van vrijzinnige, dan van zeer onvrijzinnige wapenen bedient. - Elk 'vloekverbond' der menschen, waar ze ook zetelen en heerschen, zal, ter zijner tijd, als spinrag van elkaâr gescheurd worden - de Koning der Koningen zal zijne regten handhaven, - waar de

*) Gal. V: 15. Eph. IV: 31. Rom. XIII: 8^{a}. Gal. VI: S.

liefde eens heerscht, zal men Christus eens herkennen, terugvinden en behouden, - eens wordt de strijdende kerk de zegepralende.

Na dergelijke weldadige Christelijke gevoelens en uitboezemingen als deze, waarmede de heer Van Oosterzee ons en velen tot liefde en verdraagzaamheid en Protestantsche eendragt aanspoort, mogen we onze verschillende zienswijze niet verder ontwikkelen. - Wij kunnen het den redenaar niet toestemmen, waar hij zegt blz. 25: ‘Nog eens, zulke wonden zouden ons niet kunnen geslagen worden, zoo er geene zware zonden, ook als gemeente, voor onze rekening lagen’ - daarover hebben we hierboven reeds, vragenderwijze, onze bedenkingen medegedeeld. - Ons staat het niet vrij, ten dezen opzigte, den zedelijken, kerkelijken, en geloofstoestand der Rotterdamsche Hervormde gemeente te beoordeelen. - Het uitvoerig nagebed, - mogen wij het een boetgebed noemen? - blijve als de uitstorting van eene diep geroerde ziel, buiten het bereik eener koude en afgetrokkene ontleding - de gemeente zal en moet gedeeld hebben in het gevoel 't welk den spreker, die met en voor zijne hoorders bad, doordrong. - Zulk een bidden om liefde en waarheid was niet vruchteloos, ook de bede voor hem, die op den stoel van Petrus is gezeten - voor hen, die onder ‘Paus of Turk vervolging lijden,’ een gebed voor allen! - Zelfs waar we den derden Willem, zijne gemalin, Maria, enz. hier op de biddende lippen, benevens Oranje en Nederland, ontmoeten, - erkennen wede groote eischen des tijds-: liefde en waarheid.

Deze Toespraak en gebed heeft zich verduizendvoudigd in Nederland, - een merkwaardig teeken des tijds, en tevens een verblijdend teeken des tijds, - een bewijs, dat onze landgenoot en, hoe ze dan ook als Protestanten ‘te ligt mogen bevonden worden,’ door hunne zonden gedrukt, voor Evangeliesche waarheid, voor schoone, sierlijke vormen van taal en stijl, inderdaad vatbaar zijn en blijven, - Als op het thans geopende strijdperk dergelijke strijders verschijnen, die *alleenlijk* onder en met ‘Romes overwinnaar’ wenschen te overwinnen, worden de dreigende gevaren en de onrustbarende toekomst minder benaauwend - en mogen wij menschen in de keuze der middelen feilen, om den vrede en de liefde te bewaren - de Overwinnaar van Rome kome telkens terug in luister en magt en met de zegekroon op het hoofd -: ‘opdat wij ter zijner tijd sprekende, ook ter zijner tijd zwijgende, aan Hem gelooven en Hem liefhebben, en onze hoop verhelderd blijve tot op den stond waar wij allen de heerlijkheid Gods des Vaders zullen zien.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Geschiedenis der Christelijke godgeleerdheid gedurende het apostolische tijdvak, door Eduard Reuss, Hoogleeraar te Straatsburg. - Uit het Fransch door Cd. Busken Huët, I^{e} Stuk. Haarlem bij A.C. Kruseman, 1853.

Sommige werken lokken door hunnen titel reeds aanstonds hooge belangstelling uit. Zoo ging het ook ons, toen wij, weinige weken geleden, het boek in handen kregen, welks titel wij hierboven stelden. Groote verwachtingen rezen er bij ons op, en onkundig als wij nog waren van den inhoud, dachten wij bij de enkele lezing van den titel hier eenigermate een ‘Doppelganger’ ontmoet te hebben van het uitstekende werk van den vereeuwigden Neander: ‘Geschichte der Pflanzung und Leitung der Christlichen Kirche durch die Apostel.’ De naam van den Hoogleeraar Reuss was ons reeds vroeger bekend uit zijn kritisch-isagogisch geschrift: ‘Die Geschichte der Heiligen Schrift Neuen Testaments,’ Halle 1842. In dit geschrift vereenigde de hooggeleerde schrijver eene massa verspreide bouwstoffen tot een bewonderenswaardig geheel, terwijl hij daarbij met onpartijdigen, scherp kritischen blik te werk ging. Bij dat alles springt een degelijk pragmatismus in zijne beschouwingswijze den denkenden lezer al aanstonds in het oog. Dat de hoogleeraar Reuss ruimschoots de gelegenheid had om zulk een degelijk werk te leveren, dat het hem daartoe niet aan genoegzame bronnen ontbroken heeft, moge blijken uit enkele regelen, ontleend uit de voorrede tot dit grondige werk: ‘Die literärischen Notizen, welche mir jetzt eher zu zahlreich als zu unvollständig vorkommen, obgleich ich dieselben leicht hätte vermehren können, sind mit wenigen Ausnahmen aus meiner eignen Büchersammlung geschöpft, wohl einer der reichsten im biblischorientalischen Fache, welche gegenwärtig ein Privatmann besitzt.’ En waarlijk het aantal der in dat werk geciteerde schriften is van zeer uitgebreiden omvang! Natuurlijk meenden wij dat ook hier de wet der progressie plaats greep, en de ‘Geschiedenis der Christelijke godgeleerdheid’ mede uit tal van schriften moest geput zijn. Vergelijken wij de beide werken van den Straatsburgschen Hoogleeraar, die elkander in eene tijdsruimte van tien jaren zijn opgevolgd, dan mogen wij het eerste als eene kritische inleiding op de schriften of kritische ontwikkeling van de schriften des N.V. bechouwen, waartoe de wetenschappelijke ontwikkeling van de schriften des N.V. tot dogmatische begrippen het onmisbaar corollarium levert, ofschoon de vorm waarin het laatste werk verscheen minder dictatoriaal (in den onschuldigen zin des woords) is, en minder voor de collegiezaal bestemd schijnt dan het eerste. Doch onze vergelijking verder voort te zetten is onnoodig. Dit alleen merken wij nog op, dat het

ons bevreemdde, dat dit werk door den schrijver in de Fransche en het voorgaande in de Duitsche taal is gesteld. Het Gallisch-Germaansch bloed, dat door de aderen van het onrustige Straatsburg reeds van oudsher heeft gestroomd, kan misschien - want wij staan hier natuurlijk niet voor de waarheid in - den schrijver eene verschillende hartklopping hebben doen gevoelen, die hem nu eens in het Duitsch, dan in het Fransch dialekt noopte te schrijven. - De ‘Geschiedenis der Christelijke godgeleerdheid’ enz. bezit geene voorrede, en dit bevreemdt ons nog al. Niet dat wij gaarne aan boeken en boekjes, van f^{o} tot 12mo, uitgebreide of beknopte voorredes zoo bij uitstek toewenschen; wij kunnen ze somtijds zeer goed missen, b.v. bij romans, waar zij ons vaak in den weg staan; maar een wetenschappelijk werk dient toch eenige voorrede te hebben, - en hier heeft noch de schrijver, noch de vertaler haar geleverd. Maar missen wij hier eene voorrede, te ruimer is de inleiding tot de verschillende boeken waarin dit werk afgedeeld wordt, en die alleen reeds 34 bladzijden beslaat. Deze inleiding is gesplitst in drie hoofdstukken, waarvan het eerste over *de scholastische en de bijbelsche godgeleerdheid*, het tweede over *de geschiedenis der bijbelsche godgeleerdheid*, en het laatste over *de methode en het plan van dit werk* handelt. - Met groot genoegen zijn wij dit atrium binnengetreden, hetgeen naar het gebouw en zijne verschillende deel en leidt. De schrijver staat op een echt wetenschappelijk standpunt en levert ons ruime en heldere beschouwingen over zijne wetenschap in overvloed. Hij haalt zijn onderwerp als van den grond op, en begint met eene etymologische ontwikkeling van het woord: *godgeleerdheid*, die hij bepaalt als de wetenschap van 's menschen betrekking tot God, de wetenschap der godsdienst. Nu wordt aangewezen waarin ze van de wijsbegeerte verschilt en hoezeer de Openbaring, in het Evangelie nedergelegd, krachtig op de vorming der godgeleerdheid heeft ingewerkt. Wij willen de woorden van den schrijver zelven hier volgen: ‘Wel zijn er achttien eeuwen verloopen, sinds deze mijn (hij bedoelt hier de evangeliesche Openbaring) geopend werd, maar zij is nog niet uitgeput; het schijnt zelfs, dat naarmate men dieper graaft, het metaal edeler wordt. De Christelijke godgeleerdheid, zoo onvermoeid in het zoeken, zoo naauwkeurig in het bepalen, zoo bevreesd om iets te vergeten, waar nog een stofje waarheid in mogt schuilen, heeft tot heden toe noch haren arbeid voor voltooid verklaard, noch haren inventaris gesloten, noch beweerd dat zij niets meer te leeren heeft.’ - Trouwens tot zulk eene bewering, dat de theologie reeds haar leer-stadium ten einde gebragt heeft, zou eene groote mate van laatdunkendheid behooren, die inzonderheid der theologie niet zou voegen. Neen zij heeft nog veel te leeren, al begon zij ook eerst dit te leeren, om niet meer het woord van Christus objectief alleen te beschouwen, en gelijk de Pythagoreërs eens van hunnen meester, zoo ook van Christus *enkel* te blijven zeggen: αὐτὸς ἔφα, maar daarbij te bedenken, dat Zijne woorden geest en leven zijn, en geene doode reliek, die de orthodoxie in eene rol van dogmen zonder geest en zonder leven als eene mummie zoekt te bewaren. Ook de godgeleerdheid doet ons denken aan Göthes ‘Wilhelm,’ die eerst zijne ‘reisjaren,’ dan zijne ‘leerjaren’ moet doorbrengen, eer hij tot de ‘meesterjaren’ zal kunnen komen. De theologie is zeker nog in die reis- en leerjaren, en

daarom doet de hooggeleerde schrijver wèl, dat hij de meening bestrijdt, ‘dat de godgeleerdheid niets meer te leeren heeft.’ In zijne inleiding ontwikkelt hij verder het begrip van bijbelsche godgeleerdheid, en spreekt somtijds op zoodanige wijze, dat hij te midden van eene ernstige wetenschappelijke beschouwing een ironisch element den vrijen toegang vergunt. Zoo op blz. 5: ‘Honderd jaar geleden wist men niet, of gaf voor niet te weten, dat er eene geschiedenis der dogmen bestaat. Thans kent men, om zoo te zeggen, het geslachtsregister van ieder geloofsartikel, den geboortedag van iedere formule.’ - Tegenover de scholastische godgeleerdheid, die door het stekelbosch van quidditates en ecceitates enz. zoekt heen te worstelen, staat, volgens den schrijver, de bijbelsche godgeleerdheid, welke hij eigenaardig genoeg het eerste hoofdstuk eener christelijke dogmengeschiedenis noemt.

In het tweede hoofdstuk der inleiding merkten wij met genoegen op, hoe der Spenersche school op het terrein der bijbelsche godgeleerdheid al dat regt en die eer wedervoer, welke haar zoo billijk toekomen, en haar door de zoogenaamde regtzinnigheid der 17de eeuw steeds onthouden werden. Wat ons betreft, wij hebben meer eerbied voor mannen als een Spener, die door zijne collegia pietatis de ware pietas in menig hart bragt, of een Francke, die met zijn eenigst geldstuk in de hand genoeg vertrouwen op God had om daarmede de stichting van het beroemde ‘Hallische Waisenhaus’ aan te vangen, dan voor mannen als een toornige Calovius, van wien het bekend is, dat hij elken ochtend bad: Imple me, Deus, odio haereticorum! - De schrijver maakt ook melding van de methode, waarmede men de bijbelsche godgeleerdheid in den lateren tijd behandelde, en wijst ons op de namen van Baumgarten-Crusius, von Cölln, G.L. Bauer, Lutz en anderen. Eer hij tot het eigenlijke werk overgaat, spreekt hij eenigzins uitvoerig over de methode, die hij bij zijne bewerking zal volgen. Als vrijzinnig theoloog laat het zich verwachten dat hij zich bij geene dorre systematische schets bepalen zal. Integendeel, hij verzekert zelf, blz. 24: ‘Wij zullen ons wel wachten, al de beginselen, leerstukken en formulen, waarop wij de aandacht zullen hebben te vestigen, in een en denzelfden vorm te gieten, die in den grond niet anders zijn zou, dan onze subjectieve meening. Integendeel, het is aan de analyse, dat wij ons licht zullen vragen op onzen weg.’ In deze woorden ligt duidelijk genoeg zijn doel opgesloten, en betoont hij zich den voorstander van eene methode, die mede in ons oog in velerlei opzigten de voorkeur schijnt te verdienen boven de synthetische èn om hare volledigheid èn om hare zekerheid van behandeling. Men moge dan ook tegen dat analytische veel inbrengen, we beroepen ons op onze eigene ondervinding en gelooven in opregtheid des harten, dat ook in andere opzigten, b.v. bij de dispositie van kanselredenen, de analytische methode vrij wat beter resultaat oplevert dan de synthetische, al heeft men tot onze groote ergernis vol onbeschaamdheid eene analytische kanselrede met drie hoofddeelen, elk in drie onderdeden gesplitst, ook wel een ‘geestelijk kegelspel’ gelieven te noemen. - De schrijver beweert verder, dat iedere goede geschiedenis pragmatisch moet zijn. Zonder twijfel, - geschiedenis zonder pragmatisme is in ons oordeel niets meer dan eene materia mortua, of wel een tijdrekenkundig skelet, - en wij willen toch waarlijk iets meer, wij willen dat

zij een lux vitae, eene scientia vivificans voor ons zij. Wij wenschen dus - even sterk als de pragmaticus *κατ' ἔξοχήν* Polybius en zijn waardige jonger van Heusde in: de school van Polybius - pragmatisme, en waar inniger, waar vuriger dan in de geschiedenis der godgeleerdheid? Maar wij wenschen dat daar niet kunstig gestrueerd, geadstrueerd of gereconstrueerd door eene theopneustie, die overal te berde wordt gebragt, ook daar waar zij vaak het minst ad rem is. Nadat de schrijver rekenschap van zijn geloof, van zijn rationeel standpunt in krachtige bewoordingen heeft gegeven, en den eigenaardigen apostolischen type in enkele bijbel plaatsen heeft aangetoond, zoo als die de Christelijke waarheid uitdrukt, komt hij tot de bronnen, die, met uitzondering van de weinige schriften door Christenen die tot de eerste eeuw behooren, enkel uit de boeken des N.V. kunnen en moeten bestaan. In zes boeken wenscht hij zijn werk te voltooijen. Het eerste boek (dat tot dusverre in het licht verschenen is) behelst den staat des Jodendoms tijdens de verschijning van Jezus Christus, het tweede zal in een onderzoek naar het onderwijs van Jezus treden, de vier volgende zullen de hoofdphasen der apostolische godgeleerdheid afschilderen, gelijk zij zich achtereenvolgens in de oorspronkelijke kerk hebben voorgedaan - als verband van het Evangelie met de wet, als invrijheidstelling van het Evangelie, als godgeleerde bespiegeling, de sfeer, waarin zich vervolgens het Evangelie beweegt.

Het eerste boek draagt ten opschrift: *het Jodendom*, het wordt in elf hoofdstukstukken in zijne trapsgewijze ontwikkeling gekarakteriseerd. Indien wij hier een eenvoudig verhaal van de geschiedenis des Joodschen volks, van Mozes tot Christus, verwachten, gelijk b.v. in eeniOg e achtereenvolgende redevoeringen door Professor Hofstede de Groot, in zijn werk: ‘de Opvoeding des Menschdoms door God,’ geleverd is, zouden wij ons teleurgesteld zien. Reuss ontwikkelt enkel het theokratisch element in zijne verschillende stroomingen, en beschouwt de phasen, waarin de godgeleerdheid en het godsdienstig leven zich sedert de dagen van Mozes bij de Israëlieten vertoonden, als geleidelijke wegbereiders tot het Christendom. Gaarne stemmen wij met den geleerden schrijver in, dat in den raad Gods het Mozaïsme het heilige moest zijn dat tot het allerheiligste leidde, waarin Christus als éénige Hoogepriester verscheen om verzoening te doen voor de zonden zijns volks. - Het Mozaïsme vóór de ballingschap draagt zeker eene scherp geteekende kleur, daar het tot grondvorm het Monotheisme had, dat zich soms evenwel oploste of overvormde in een schuldeloos Polytheïsme, zonder daarom nog altijd te ontaarden in een grof Idolisme. Met genoegen lazen wij blz. 40: ‘Het bevruchtend gronddenkbeeld van het profetisch onderwijs was dat der theocratie of der Godsstad.’ Die uitdrukking ‘Godsstad’ schijnt ons minder gelukkig gekozen toe. Theocratie is veeleer het Godsbeginsel of letterlijk de Godskracht, die het Israëlietische staatsligchaam bezielde. Van deze theocratie zegt de schrijver: ‘dat was het wat van het Mozaïsme eene bij uitnemendheid sociale godsdienst maakte, onder wier invloed het burgerlijk en godsdienstig leven des volks meer en meer bestuurd en zelfs vervangen kon en moest worden door hooger beginselen.’ Aan het profetisme laat de schrijver volkomen regt wedervaren, dat door Jehova's lei-

dende zorg tot een zuurdeesem gesteld was, om met kracht van taal het geheele volk te doorzuren, en het onreine, dat no£ in Israël gevonden werd, meer en meer uit te zuiveren. - Nadat de schrijver ons het Mozaïsme in zijn wording en ontwikkeling heeft voorgesteld, bepaalt hij ons verder bij de: Herstelling van het volk na de ballingschap en vertoont ons ook hier nieuwe, verrassende gezigtspunten. Hij schildert hoe het ongeluk der ballingschap voor velen de bron werd tot naauwere aaneensluiting in het godsdienstige leven en zegt onder anderen dit, blz. 52: 'De ballingschap kenteekent in de geschiedenis des Israëlietischen volks dat tijdperk des levens, waarin de mensch, na veel stormen en treurige misslagen, door den eenen of anderen schok, van buiten afkomstig, de begoochelingen der jeugd voor de koele rijpheid van den mannelijken leeftijd vaarwel zegt: hij verliest er het enthusiasme bij, voor het heilige zoowel als voor den hartstogt, maar hij wint er de kracht bij van het zedelijk gevoel en de volharding van den wil, dat wil zeggen, veel meer dan hij ooit verloren heeft.' Op deze psychologische opmerking, die hij tusschen zijne beschouwingen invlecht, valt zeker niets af te dingen; indien wij maar niet vergeten dat ieder mensch wel degelijk een tijdvak van enthusiasme bezitten moet, zal hij het leven niet van al te dorre proza-zijde beschouwen; maar dat levendig enthusiasme, eerst een er vlam gelijk, mag in de mannelijke jaren, waarin wilskracht en zedelijk gevoel den denkenden mensch kenmerken, nog enkele malen als eene electrische vonk het minder gistende, meer bezadigde zieleleven doorstroomen. Is deze opmerking waar ten aanzien van den enkelen mensch, ze geldt dan ook ten opzigte van de menschheid, die het eigenaardig volksleven in verschillende spiegels terugkaatst; ze geldt dan ook in de eerste plaats Israel, het uitverkoren volk Gods. Nooit is Israël een volk van denkers geweest, dan nadat het wijsgeerig-Grieksch element zich bij eenen Philo en anderen met het theocratisch-wettische levensbeginsel vereenigde. Het vrome gemoedsleven van een David heeft roerende Psalmen voortgebragt, maar geen Joodsche 'Hegel' is ooit onder Israël opgestaan om eene 'Objective Logik' te schrijven. De diepzinnigheid van den Romein heeft altijd den echten Israëliet ontbroken, maar daarom juist, dat zijn gemoed, zijn gevoel voor godsdienstige indrukken zoo hoogst ontvankelijk was, vinden wij bij hem perioden van een godsdienstig enthusiasme, waarbij wij slechts willen verwijzen naar den roemrijken tijd der Maccabeën, toen het volk zich krachtig genoeg gevoelde om zijn warm gevoeld Monotheisme als tot den laatsten droppel bloeds tegen de aanvallen van eenen laaghartigen Antiochus Epiphanes te verdedigen, naar de woelige dagen van Bar-Cochba, die reeds lang na de invoering van het Christendom zich moedig genoeg gevoelde om nogmaals voor de Joodsche godsdienst en daarmede voor het in Palaestina schier uitgedoofd godsdienstig volksleven, tot een wanhopigen strijd de wapens aan te gorden. Men verschoone deze afwijking, waartoe de aangehaalde woorden des schrijvers ons onwillekeurig bragten. Heeft de schrijver in de twee eerste hoofdstukken van zijn eerste boek meer op den algemeenen godsdienstigen volkstoestand het oog geslagen, thans brengt hij ons in een volgend in: *de Synagoge*. Ook hier is zijne beschouwing krachtig en kernachtig, en doolt hij niet af langs

de allegorische kronkelpaden, die zijn voorganger Campegius Vitringa dikwijls volgde in zijn uitvoerig werk: 'De Synagoga.' Hij wijst ons aan, hoe de nationale volksopvoeding een gevolg en schoone vrucht geweest is van het Israëlietische volk na de ballingschap, en hoe de eeredienst, die vroeger tabernakeldienst geweest was, nu ook het leerende element in zich opnam, - en zeker heeft de schrijver, onzes bedunkens, hierin juist gezien, al is zijne voorstelling in dit opzigt niet nieuw. Wanneer wij ons de Mozaïsche eerdienst als een cirkel willen voorstellen, vormt de Tabernakel met zijne drie deelen daarvan liet middelpunt, maar dit middelpunt blijft onbewegelijk en altijd op denzelfden afstand van de peripherie, de vrees voor Jehova, den strengen Wetgever en heiligen Regter. Maar na de ballingschap verandert alles. Het middelpunt wordt bewegelijk, en lost zich, ondanks de Jeruzalemsche tempeldienst, in tallooze andere punten binnen den omtrek op, die als synagogen op grooteren of geringeren afstand van de peripherie des cirkels staan, - en deze peripherie is thans weder de vrees voor, maar ook de vermeerderde *kennis* van Jehova bij het volk, door nationaal onderrigt verkregen. Men moge dan van het Jodendom denken wat men wil, - men moge, gelijk de schrijver deed, hij zijne behandeling telkens met oordeel des onderscheids alle facta aan de zuivere waarheid toetsen, men moge - en dit keuren wij ten sterkste af - eene smet ten onregte op de Joodsche eeredienst zoeken te werpen, in zooverre zij slechts wegbereiding of voorspelling is van dat hoogere, hetgeen in Christus als vervulling verscheen, - toch liggen de kiemen tot ons Christendom reeds in het Jodendom. En daarom meenen wij te mogen beweren, dat ook de Synagoge als gebouw den eersten Christenen ten voorbeeld gestrekt heeft, hoe zij hunne kerkgebouwen moesten inrigten. Indien de schrijver hier eene vergelijking tusschen het vooren na-christelijke gemaakt had, zou hij zeker hoogst belangrijke gezigtspunten hebben kunnen ontwikkelen, maar ofschoon vrij in de behandeling zijner stof, mogt hij haar zelfs geen oogenblik hier laten varen, omdat hij in het vervolg van dit werk juist het Christelijke tegenover het Joodsche element hoopt te zullen karakteriseren. Ook het Farizeïsme en Sadduceïsme maakt hij tot voorwerp van zijn wetenschappelijk onderzoek, en is hier ten minste in staat ons, behalve uit het N.V., ook uit Josephus en Philo belangrijke mededeelingen te doen. Het scherp contrast dezer godsdienstige en staatkundige sekten en haar wederzijdschen invloed op elkander en op het volk stelt hij in sterk sprekende trekken in het licht. Met een enkel woord spreekt hij blz. 73 ook van de Herodianen, de aanhangers van Herodes in het staatkundige tegen de Romeinen, die men evenwel minder als sekte dan als staatkundige fictie moet beschouwen. Hoe sommige godgeleerden hun bestaan in den lateren tijd sine ambagibus hebben zoeken weg te redeneren, is ons onbegrijpelijk, al geven wij gaarne toe, dat zij in het N.V. soms ter loops genoemd worden, zonder nadere aanwijzing, waarin hun eigenaardig wezen bestond. Hun invloed op het volk meenen wij dat sterker buiten dan binnen Jeruzalem was, waar de Farizeën zelfs hunne magt genoeg wisten uit te breiden. Ten bewijze herinneren wij aan Marc. III: 6, waar, buiten Jeruzalem, verhaald wordt,

dat de Farizeën met de Herodianen overlegden om den Heer te dooden. Hieruit blijkt ten minste vrij duidelijk, dat de pogingen der Farizeën buiten de hoofdstad niet krachtig genoeg waren tot het ondernemen een er gewigtige zaak. - Hoe de schrijver het Sadduceïsme tegenover het Farizeïsme opvat, lezen wij blz, 74: ‘Evenveel dwaling, met minder bijgeloof, en meer onverschilligheid; evenveel zelfzucht, met meer voorzigtigheid, en meer laagheid; evenveel fouten, met meer voorspoed en minder verdiensten, ziedaar wat het Sadduceïsme, als partij, onderscheidt van het Farizeïsme, zijn meest dadelijken, zijn standvastigen, zijn onophoudelijk verslagen, zijn wreedaardig vertreden, en zijn onloochenbaar overwinnaar gebleven vijand! Het eerste liep uit op eene schandelijke verarming des Jodendoms, het laatste maakte er eene treurige versteening van.’ Het oordeel van Reuss over Flavius Josephus luidt nog al hard, maar is misschien niet geheel ongegrond. ‘Kritische ligtzinnigheid en driftige eigenliefde komen beter uit in zijne geschriften, dan de getrouwheid van den verhaler of de zelfopoffering van den burger.’ Voor hem die in den eigenaardigen geest van de Joodsche godgeleerdheid zoekt in te dringen, is zeker dat hoofdstuk ter aandachtige lezing en overweging zeer aan te bevelen, waarin Reuss over de scholastische godgeleerdheid der Joden handelt. Het woord scholastisch beteekent hier gewis iets anders, dan waar het van de middeneeuwsche theologie gebezigd wordt, ofschoon vele bepalingen der Mischna zeker in subtiliteit niet zeer behoeven onder te doen voor de spitsvondige definities van eenen Duns Scotus en soortgelijken. - Der Joden scholastiek verlaat voor een deel het Bijbelsch terrein en verliest zich in overspannen ascetische voorschriften of theosophische bespiegelingen, waarbij de openbaring niet meer aan het profetisch woord, maar aan een geheimzinnige orakelstem בַּת־קוֹל verknocht wordt. De Jehova van het O.T. openbaart zich in verschillende hypostasen, nu eens in de שְׁבִינָה wolke der heerlijkheid, of in de מֵימְרָה het woord dat van hem uitgaat en een type vormt voor de Johanneïsche Logosleer, nadat de *σοφία* in het Boek der Wijsheid als personificatie dier מִיתְרָה aan de ontwikkeling van het Logos-idee bij Johannes was voorafgegaan. - Doch wij mogen hier thans niet dieper indringen en rigten onzen blik al verder op het *Hellenisme*, waaraan de schrijver nu eenige bladzijden wijdt. Hier treedt het uitheemsche element in den omtrek der vroeger sterk afgeslotene nationaliteit, en neemt de theokratische Joodsche beschouwingswijze het wijsgeerige Grieksche beginsel in zich op. De nationale type van het Joodsche volk, dat steeds haat gevoelde jegens al de גּוֹיִם die buiten Palestina woonden, werd o vervormd door den Griekschen vorm, dien de wijsgeerte er op stempelde. Vooral geschiedde dit door de Alexandrijnsche wijsgeerte. Immers Alexandrië, de stapelplaats van den volkerenhandel, het brandpunt van beschaving, geleerdheid, kunst en wetenschap, centraliseerde ook de wijsgeerte binnen hare muren. Vooral geschiedde dit door mannen als Philo, die eene halfslachtige philosophie leverde, door zijne grootendeels mislukte proeve, om Plato met Mozes, aesthetisch met theokratisch beginsel te vereenigen. Hij was de grootste synkretist van zijnen tijd, en leerde den Oud-Testamentelijken Godsman, Mozes, zich in een mystischallegorisch-platonisch kleed te bewegen. Dat wij hier de volle waarheid

zeggen, zal overvloedig blijken uit eene aandachtige lezing van vele plaatsen uit zijn hoofdwerk: ‘Over het leven van Mozes.’ De metaphysica van Philo, wordt door Reuss, blz. 105-108, beknopt en duidelijk tot een stelsel gebragt. Vervolgens zien wij het Ebionisme en Essenisme in het negende hoofdstuk behandeld. De etymologische afleiding van Ebioniten, waarover zooveel strijds gevoerd is, wordt duidelijk en naar wij meenen grammaticaal voldingend opgegeven. Wij willen den schrijver bij dit belangrijk punt zelf laten spreken: ‘*Ebionisme* heeten wij (nadat hij het etymon geregtvaardigd heeft) de bijzondere gemoedsstemming, zoo even door ons beschreven, en die wij als de bron beschouwen eener reeks van verschijnselen, die òf tot de sfeer des Jodendoms, òf tot de eerste periode van de geschiedenis der kerk behooren. De letterlijke vertaling van den naam zou zijn *pauperisme;* doch daar dit laatste in onze dagen eene geheel andere beteekenis heeft, kunnen wij hem beter wedergeven door *piëtisme der hulpeloozen*.’ - Men gedenke hierbij aan de armen van geest, van wie onze Heer in de Bergrede spreekt. Over het Essenisme wordt ook het een en ander gezegd, hetgeen uit Josephus geput is, wien, gelijk wij boven aanmerkten, de schrijver dikwijls schijnt te mistrouwen. In het boek boeide ons het meest het hoofdstuk over *de Messiaansche verwachtingen*, dat op de hoogte der tegenwoordige wetenschap zeer belangrijke slotsommen van een gezet onderzoek oplevert. Alle Bijbelplaatsen, die hier licht konden schenken, zijn tot een zeer goed geheel vereenigd, om het begrip van den Messias, zoo als Israël zich dat in verschillende tijden vormde, in een helder daglicht te plaatsen. Het laatste hoofdstuk handelt over *Johannes den Dooper*, is wel kort, maar levert veel stof tot zelfonderzoek op. Belangrijk is het hier te vergelijken, wat Dr Meijboom in zijn Leven van Jezus omtrent den Dooper berigt. De schrijver geeft blz. 131 op waarin de inhoud van het onderwijs des Doopers bestond. Het is: ‘vooreerst, de verzekering van de nabijheid des koningrijks, waaraan zich ten tweede de noodzakelijkheid der bekeering aansluit; eindelijk de stellige aankondiging van den Messias en zijn werk.’ Deze drie punten worden verder beknopt uiteengezet, en besloten met eene korte schets van Johannes' betrekking tot Jezus, waarvan wij de drie laatste zinsneden hier afschrijven: ‘Wel had hij (Johannes de Dooper) den Messias gezien, wel was hij zeker hem gezien te hebben; hij had de heuvelen voor zijne voeten effen gemaakt; hij had met kracht gearbeid aan de vermeerdering van het aantal hemelrijkburgers; hij zou rondom zich de eerste sporen van het mosterdzaad, dat reeds begon op te schieten, hebben kunnen bespeuren. Maar zijn oog, verblind door de schittering van een kleurig beeld, zag het schijnbaar flaauwere licht niet, dat de duisternis van eenen eeuwenheugenden nacht stond te verdrijven. Dat oog viel digt onder het zwaard van den beul, nog immer aan den horizont het opgaan der zon verbeidende, zonder de duizenden van dauwdroppelen te bespeuren, die, schitterend aan den voet zijner gevangenis, het ontwaken reeds aankondigden van dageraad en lente.’ - Dit slot is voor een wetenschappelijk werk waarlijk dichterlijk genoeg. Wij danken den heer Busken Huët voor zijne goed geslaagde vertaling, ofschoon wij er hier en daar wel gewrongene constructies in gevonden hebben, en hem eenige Gallicismen ontsnapt zijn. Maar wij danken hem daar-

voor niet, dat hij op den zonderlingen inval gekomen, en dien consequent van den beginne tot het einde gevolgd is, om overal in de woorden den tweeklank *ie* te stellen, waar wij, eenvoudige Hollanders, met eene enkele *i* tevreden zijn. Vreemd kwam het ons daarom voor, woorden aldus gespeld te lezen: *pielaar*, *rievier*, *dieplomatie* en duizend anderen. Wij begrijpen niet waartoe die onaangename nieuwigheid dient, welke voor den lezer vrij lastig is. De vertaler heeft ons door zijn voorbeeld, hetgeen ik hier niemand raad op te volgen, het bewijs geleverd, dat er nog altijd Nederlandsche letterkundige congressen noodig zijn, om de gewenschte volkomene overeenstemming in spelling en schrijfwijze voor Nederland vast te stellen.

School- en leesboek over de geschiedenissen der christelijke kerk, door J.J. Swiers. Groningen bij M. Smit, 1852.

Er is geen moeijelijker werk dan te schrijven voor de jeugd, en slechts enkele uitverkorenen zijn voor die taak geschikt. Men moest eigenlijk een kind zijn, maar met de kennis en de wetenschap van den volwassene bedeeld, om goed, waarlijk goed en nuttig voor kinderen en aankomende jongelingen en meisjes te schrijven. Het is niet genoeg dat men onderwerpen kiest, voor kinderen geschikt, men moet ook den tact hebben om kinderlijk te schrijven. Men moet den slag hebben, om hetgeen men der jeugd opdischt ook smakelijk te maken. Zij wil wel leeren, gaarne leeren, maar men verveelt haar zoo spoedig, als men den regten toon niet weet te vatten. Als ik een aantal onzer onderwijsboeken mij voor den geest breng, dan voel ik dat er die toon aan ontbreekt, die voor de aan te leeren zaken het oor der jongen opent, dan hoor ik den deftigen onderwijzer, die van achter zijn hoogen lessenaar spreekt, meer over de hoofden der leerlingen heen, dan tot hunne hoofden. Aaneengeschakeld denken is nog hunne zaak niet, wat droog en dor is wekt hunne belangstelling niet op, en wat boven hunne sfeer ligt wordt even spoedig vergeten als aangehoord.

Zoo er echter iets is, waarvoor gij bij de jeugd op een gretig luisterend oor kunt rekenen, dan is het de geschiedenis. Dan brengt gij haar als ware het voor een schouwtooneel waar zij menschen ziet handelen en hoort spreken, waar telkens afwisselende tooneelen hare aandacht gaande houden en boeijen, waar zij in gestadig veranderende beelden het bonte, woelige, rijk geschakeerde leven aanschouwt. Maar ook daar is het, *c'est le ton, qui fait la musique*. Met eene

dorre schets is zij niet gediend. Geef haar bijzonderheden, merkwaardige trekken, aanschouwelijke voorstellingen, tafereelen, levensbeschrijvingen van enkele uitstekende mannen, die op hunnen tijd grooten invloed gehad hebben, en verhaal hun dit alles op eenvoudigen kinderlijken, maar vooral niet kinderachtigen toon, en gij zult zien hoe gaarne zij lezen.

Wij gelooven dat Leipoldt, wat de kerkelijke geschiedenis aangaat, ons het eerst den goeden weg heeft aangewezen en de vele drukken van zijn werkje bewijzen de voortreffelijkheid van zijnen arbeid. De kerkelijke geschiedenis meer nog dan eenige andere maakt aanspraak op eene onderhoudende behandeling voor de jeugd, en wij voor ons hebben de overtuiging, dat Leipoldt daarin uitnemend geslaagd is. Het verwondert ons inderdaad, dat men van dit werkje geene goedkoope druk bezorgt, waardoor het onder het bereik ook der minvermogenden zou kunnen gebragt worden.

Heeft de heer Swiers, gunstig bij ons als theoloog en catecheet bekend, door de uitgave van zijn bovengenoemd beknopter en goedkooper werkje in deze behoefte willen voorzien? Het blijkt ons uit het korte voorwoord niet. Hij heeft een vervolg op den Kleinen Catechismus over de kerkelijke geschiedenis willen geven, vroeger door hem bezorgd, en misschien het boekje vooral opgesteld voor eigen gebruik. Is het laatste het geval, dan valt het minder onder publieke beoordeeling. Maar blijkens de toezending aan den Tijdspiegel, heeft de schrijver het voor ruimeren kring bestemd en komt ons derhalve een oordeel daarover toe. Dat oordeel is tweeledig, als: handleiding tot de kennis der Christelijke Kerkgeschiedenis, voor onderwijzer en leerling beide achten wij het allezins geschikt en bruikbaar. Heeft de onderwijzer den slag en de noodige kennis van de détails der geschiedenis, om onderhoudend te kunnen verhalen, hij heeft hier stof genoeg om uit te breiden en eene vrij volledige aanwijzing van den weg dien hij te volgen heeft. De leerling ontvangt hier eene goede schets van het groot geheel, en als het ware een loketkast, waarin hij bergen kan, wat de leermeester er verhalende bij zal voegen. - Als leesboek, tot zelfonderrigt, is het te beknopt, en treedt te weinig in bijzonderheden, waardoor het den leeslust der kinderen te weinig zal opwekken. - De geest dien het boekje ademt is voortreffelijk. Liefde en verdraagzaamheid zijn er de grondtoonen van. Het Godsbestuur wordt er telkens bij merkwaardige gebeurtenissen in aangewezen, en de gansche geschiedenis der kerk voorgesteld als een spiegel, waarin men zien kan hoe de hemelsche Vader zijne menschenkinderen door Christus tot hunne hooge bestemming op voedt. De toon waarin het werkje geschreven is, is eenvoudig, bevattelijk, niet te hoog, niet te laag, gelijk het voor een boekje, dat voor kinderen van verschillenden stand en trap van ontwikkeling geschreven is, behoort.

De steller dezer regelen weet bij eigen ondervinding hoe weinig men zichzelven voldoet, als men voor de jeugd of het volk zal schrijven. Broeder Swiers weet het ook. Moge hij van zijnen arbeid meer voldoening hebben, dan hij zich welligt zelf voorstelt.

Eene vraag nog slechts en wij sluiten. Is de boekdrukkunst in het jaar 1440, of in het jaar 1423 uitgevonden? De schrijver schijnt het in dit opzigt met de Duitschers te houden. De correctie is zorgvuldig geweest, eene zaak van hoog belang, vooral bij een schoolboek.

Gebeden voor zeelieden, door Dr. E.B. Swalue, Predikant te Amsterdam. Bij de wed. G. Hulst van Keulen, ten voordeele van het Collegie Zeemanskoop, voor het aldaar (te Amsterdam) opterigten Zeemanshuis.

De filantropie onzer dagen heeft hare krachten nog niet uitgeput. Zij spiedt altijd nog met arendsoogen rond, of er in onze maatschappij niet hier of daar nog wat te verhelpen, te veranderen, te verbeteren valt. Hoewel niet onbepaald ingenomen met vele onzer filantropische instellingen, genootschappen en maatschappijen, die schier ieder op eigen hand werkende, slechts de krachten verdeelen die geconcentreerd veel meer goeds zouden uitrigten, - wat Zeemanshoop bedoelt kan niet anders dan aller goedkeuring wegdragen. Dat collegie trekt zich het lot aan van éénen bepaalden stand in de maatschappij, en heeft door al zijne krachten daarop te vereenigen reeds zooveel goeds gesticht. In navolging van Engeland wil het nu ook te Amsterdam een Zeemanshuis oprigten, een toevlugtsoord voor den in Nederland aankomenden zeeman, ten einde hem uit de handen te houden van baatzuchtige woekeraars, die azen op liet zuur verdiende loon, en hem te bewaren voor de verleiding, waartoe het verblijf in de gewone zeemansherbergen zoo ligt aanleiding geeft.

Dr. Swalue door de beoefening der geschiedenis en door zijn verkeer met zeelieden met hen bekend en met het plan van het collegie Zeemanshoop ingenomen, heeft ook het zijne willen bijdragen tot de verwezenlijking daarvan. Hij heeft tweeledig gegeven: eerst eenige bladen, waarvan de opbrengst voor het fonds bestemd is, waaruit het Zeemanshuis zal gebouwd worden, dan in die bladen iets wat voor den zeeman nog beter is dan zilver of goud: gebeden.

Wij stemmen den Heer Swalue de opmerking toe, dat de zeeman over het algemeen niet ongodsdienstig is, en meestal een gevoelig hart bezit, vatbaar voor ernstige indrukken, ja zelfs voor zachte gewaarwordingen. De zeeman hecht veel aan de waarheid van het bestaan van een Almagtig, Alomtegenwoordig, Regtvaardig en Barmhartig God; maar dit alles is bij hem niet altijd even levendig. Het wordt helaas dikwijls ligtzinnig geheel vergeten. Hoe zal het beter opgewekt en in 't gemoed verlevendigd worden, om met bezielende kracht daarin te blijven leven, dan in en door het *gebed?* ‘Daarom,’ vervolgt de schrijver, ‘mij eenigzins in hunnen toestand verplaatsende, en innig belangstellende in het lot en den zedelijken toestand van den voor 't lieve vaderland zoo hoogst belangrijken zeemansstand, zoo heb ik mij gedrongen gevoeld, hun tot bidden eenige handleiding te geven en alzoo in eene bestaande behoefte te voorzien.’

Wij zijn niet onbepaald tegen formuliergebeden. De eenvoudige en minder ontwikkelde heeft vaak ook bij het gebed leiding voor zijne gedachten noodig. Hij leest en herleest bij herhaling

zijn gebedenboek, de denkbeelden daarin uitgedrukt worden hem gemeenzaam, ze worden zijn eigendom en wekken van zelf nieuwe godsdienstige denkbeelden bij hem op. Vooral tot openlijk gemeenschappelijk gebruik, bijaldien voor de noodige afwisseling gezorgd worde, opdat het niet in sleurwerk ontaarde, achten wij formuliergebeden aan te bevelen voor den eenvoudige, die hartelijker zal instemmen met een gebed dat hij kent, dan met zulk een, dat voor de vuist uitgesproken of door den voorbidder zelf opgesteld, door hem moeijelijk kan gevolgd worden. In zooverre derhalve keuren wij het werk des eerwaarden schrijvers in geenen deele af.

Wat de waarde der gebeden, hier geleverd, betreft, het is moeijelijk daarover een oordeel uit te spreken, wanneer de opsteller zelf zegt: ‘Menigmalen voor anderen voorganger in den gebede, mogt ik dikwijls ervaren, en hiervoor danke ik God, dat mijn hart er bij was. Dit gevoelde ik ook, terwijl ik in eene biddende stemming deze gebeden opstelde.’ Hadde de schrijver zich hier niet zoo stellig uitgelaten, en ware het dus niet onbescheiden hem tegen te spreken, wij zouden gezegd hebben, dat wij den toon van vele dezer gebeden hartelijker zouden gewenscht hebben, dat het verstand er ten minste evenveel in sprak als het hart, en dat ze eenvoudiger, kunsteloozer, kinderlijker, krachtiger hadden kunnen zijn.

Voor de noodige verscheidenheid is gezorgd, aan de belangrijkste toestanden, waarin de zeeman komen kan en verkeert, is gedacht. Men vindt er: *een gebed voor de uitreis, een morgenen avondgebed, een voor en een na het eten, een gebed voor en na de godsdienstoefening, na een storm, voor men aan wal gaat, in ziekte, bij herstelling, voor en na den slag*, en *bij behouden terugkeer in het vaderland*, terwijl voorafgaat eene doelmatige aanhaling van 's Heeren voorschrift omtrent het bidden, Matth. VI: 6-15, en van zijne belofte op liet gebed, Matth. VII: 7-11.

Moge het boekje door de ondervinding bruikbaarder en voor den zeeman geschikter bevonden worden, dan wij het thans achten, en de vrucht van het gebruik zijn, hetgeen de waardige opsteller wenscht en wij van harte met hem wenschen, dat Nederland, gelijk weleer, naar de getuigenis van een onzer achtingwaardigste geschiedschrijvers in de 16^{e} eeuw, zoo ook thans: brave en kloecke zeelui hebbe.

Een katholieke broeder en de bisschoppen.

De Katholieke kerkregeling in ons Vaderland, door J.A. Alberdingk Thijm.

Geene recensie, geen tegenschrift, ook geene adhaesie, of bentgenootschappelijke cohaesie, maar een rond Nederlandsch woord, voorden Nederlander, ten fine van onderzoek. - Wij maken dadelijk een begin, om uit veler naam den heer Alberdingk Thijm te verzekeren, dat meer dan één Protes-

tant hem in vele opzigten zal toestemmen, en in andere opzigten zal tegenspreken - dat de heer Alberdingk Thijm ditmaal, 't was *na* den 16, 18 en 19 April, - de chronologie is *thans* zelfs op brochures niet onverschillig - zeer kalm, bezadigd, verdraagzaam heeft geschreven, en ons geene opzettelijke ergernis gegeven - er was ook reeds ergernis genoeg.

Men zal van Protestantsche zijde den heer Alberdingk Thijm immers gaarne de volgende stellingen toestemmen:

a. Dat de artikelen der Grondwet, art. 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170 - 'gelijke vrijheden en rechten aan de belijders der verschillende gezindheden waarborgen.' - Blz. 5 en 6.
Buiten twijfel!

b. 'Die een goed Staatsburger wil zijn, die de rechten en vrijheden genieten wil, welke de Grondwet hem en den zijnen verzekert, is *verplicht* zich *volkomen* aan de uitspraak der Grondwet te *onderwerpen*.' - Blz. 6.
Buiten *allen* twijfel!

c. Dat de heer Alberdingk Thijm gezien heeft, hoedanig 'mannen van erkende rechtschapenheid en bekwaamheid, mannen, op wier hoogachting en vriendschap hij prijs stelt, aanspannen met onwaardige bondgenoten.' - Dat de heer Alberdingk Thijm verder gezien heeft, dat enkele vertegenwoordigers in de Tweede Kamer denkbeelden verkondigen, die hem volstrekt niet smaken. - Dat de heer Alberdingk Thijm ziet 'dat een *geacht Ministerie* valt, ten gevolge van de gehandhaafde vrijheid.' - Blz. 12, 13. - 'Moet dat geen diep leedgevoel bij hem doen ontstaan?'
Boven allen *mogelijken* twijfel!

d. Dat de 'Paus recht heeft, om uit zijn *eigen* standpunt, zoo als zijn standpunt dit *toelaat*, de *form* eener allocutie te kiezen.' - Blz. 14.

e. 'Dat de heer Alberdingk Thijm niet geroepen noch gestemd is, om de *verdediging* op zich te nemen van de *form* der Pauselijke stukken.' - Blz. 14.

f. 'Dat de Paus op het *papier* het land wel moest verdeelen, *zonder* recht op dat land als land.' - Blz. 16.

g. 'Dat de Metropolitaan van Utrecht, *geen* - de Hemel weet welke! - bijzonderlijke burgerlijke rechten over de stad, de provincie en de bewoners, zal uitoefenen.' - Blz. 16.

h. 'Dat men het onmogelijke heeft gedaan, om de overtuiging te vestigen, dat de nieuw benoemde Nederlandsche Bisschoppen *gelijk staan* in *werkkring*, *rechtsbevoegdheid* en *beschikbare middelen*, met de Bisschoppen van *vroegere dagen*.' Blz. 17.

i. 'Dat er sedert *die* dagen, *groote*, *totale* omwentelingen in de Maatschappij hebben plaats gehad'Blz. 18 en derhalve:

k. ‘Dat de wetenschap en beschaving *niet* meer het *uitsluitend* deel is der geestelijkheid, derhalve het *tijdelijk beheer* der Bisschoppen, als zoodanig niet meer is *in te voeren*.’ - Blz. 18.

l. ‘Dat de *Bisschops-eed* - (ja nu komt de groote troost) - sints eeuwen te *lezen* stond, in het ‘Pontificale Roma-

num' - en wat *beteekent* hij in den mond der Bisschoppen? - (de beteekenis van een eed??) alles *geestelijk*, louter *geestelijk!* een geestelijke eed! - Blz. 18 en 19. - (Wij zijn gered!)

m. 'Dat de Kerk door *ketters* - verstaat - (wederom troost!) - ja - wat eigenlijk? - maar zegt de heer Alberdingk Thijm "denkt gij dat de Kerk *elken Protestant* voor een ketter verklaart?" - Blz. 20. - (God dank! Hier ook sortering?)

n. "Dat *wij* (zegt de heer Alberdingk Thijm in het meervoudig) het *niet* zijn, die de dwaasheid zullen hebben de bepalingen der Grondwet aan het wankelen te brengen." - Blz. 21.

o. "Dat *wij* ons geene *iluzie* maken over onzen toestand, iluziën, welke alleen zouden kunnen leiden tot het miskennen der *rechten* en *vrijheden*, den *Nederlanders* bij de Grondwet toegekend." - Blz. 21.

p. "Dat *alle* tijdperken onzer geschiedenis den heer Alberdingk Thijm dierbaar zijn." - Blz. 22.

q. Dat hij geen *vroeger* tijdperk zoude te-rug-wenschen - zoo min dat der Graven, als dat der Stadhouders.' - Blz. 22.

Ziet daar stellingen, uit het geschrift van den Katholieken broeder, waaronder wij weder zouden durven plaatsen:

Boven allen mogelijken, *denkbaren* twijfel!

In eenen dergelijken ongewonen, *milden*, toegeeflijken, verzoenenden zin, stelt de schrijver van dit vlugschrift de 'Katholieke kerkregeling' voor, en heeft ons, arme Protestanten, op eene onverwachte wijze, volmaakt gerustgesteld. - Zekerlijk zoo iets was, *na* den 16 April, ook hier en daar te verwachten. - Wij hebben hier, blijkens de eigene woorden van den schrijver, veel geleerd, dat ons te voren minder helder was; b.v. van den Bisschopseed - (vergelijk de Bijlage, waar de eed zeer *getemperd* wordt) - verder, wat onze positie als *ketters* betreft, - verder, wat de vrees aangaat voor de Bisschoppelijke hierarchie, - verder, wat in betrekking staat met de 'iluziën van vroegere dagen,' - en eindelijk, eene algemeene erkenning; der rechten van *alle* gezindheden, - terwijl de heer Alberdingk Thijm zelfs spreekt, blz. 9 boven aan, niet zoo zeer van de 'Heilige Moederkerk,' maar van het '*Katholiek* KERKGENOOTSCHAP.' - Alles zaamgenomen, wordt het kenbaar dat de kerkelijke gebeurtenissen sedert 16-18 April eenigen invloed op den heer Alberdingk Thijm hebben uitgeoefend, - en zeer velen met ons zullen, ook voor de *toekomst*, van deze en soortgelijke, zeer *milde* en vertroostende, opbeurende beginselen des heeren Alberdingk Thijm behoorlijk ACTE nemen, en wij danken hem, namens vele Protestanten, voor de openbare mededeeling daarvan. - Welligt dat het oordeel over de middeneeuwen, met haren Katholieken kerkluister (immers nog geene iluziën?), het oordeel over en ter waardering '*van de groote figuren onzer geschiedenis*' (blz. 22) - eenigzins milder zal uitvallen, en de '*groote feiten*' (blz. 22) - niet al te kolossaal en kapitaal zullen *gereconstrueerd* worden.

Naar aanleiding van dit zoo merkwaardig, mild en opbeurend en *troostrijk* geschrift, juist in *deze* dagen den Nederlander door een Katholieken Ne-

derlander medegedeeld en aangeboden, durven wij de hoop, de blijde hoop koesteren, dat er van de zijde des heeren Alberdingk Thijm - en wie met hem staan, en voor de vrijheid en waarheid leven en strijden - geen vrees is voor ketterjagt, voor brandstapels en schavotten, voor overtreding der hem zoo ‘onwaardeerbare’ en onschendbare Grondwet. - Dat de ‘form’ der pauselijke allocutie, en de ‘eed,’ en de ‘ketternaam,’ en de ‘middeneeuwen’ - zoo heel *naauw*, ten minste *vooreerst*, niet moeten woorden genomen en geïnterpreteerd, - en dat alles, nog eens zaamgenomen, geeft ons voor de toekomst, bij het vallen van ‘een geacht Ministerie,’ alle mogelijke blijdschap en vreugde - en daarmede vooreerst -: vaartwel!

AGATHOKLES.

De belangrijkste zaak des levens. De wedergeboorte naar het evangelie.

Een Leesboek voor beschaafde Christenen, inzonderheid voor jeugdige lidmaten der gemeente; door J. Witkop, Predikant te Zutphen. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1853.

Dat onze tijd zich op het gebied van godsdienstige opleiding en ontwikkeling gunstig onderscheidt boven vroegere tijden, zal - wat ook de school van Bilderdijk daartegen moge inbrengen - geen verlicht Protestant zeker ontkennen. Men behoeft slechts het zich steeds vermeerderend getal van onderwijsboeken en boekjes in de godsdienst in te zien, om te ontdekken, dat men met opzigt tot de Christelijke opleiding der jeugd niet slechts vooruitgang wenscht, maar daarin ook naar de meest mogelijke volkomenheid tracht te streven. liet zijn niet meer de kerkelijke leerbegrippen met eene menigte Schriftuurplaatsen gestaafd - dikwijls met de haren er bij gesleept - die men der jeugd zoekt in te prenten; niet meer de strijdwapenen, die men haar in handen geeft, om het Gereformeerd of Luthersch gebied even hartstogtelijk als hardnekkig te verdedigen, - met een meer vrijen blik wordt het Bijbelsch onderwijs behandeld, en geen kerk- maar Evangelieleer wordt den jeugdigen Christenen in de onderscheidene Protestantsche kerkgenootschappen aangeboden. 't Is wel een gruwel in de ooogen der Orthodoxisten, maar het komt toch meer overeen met de leerwijs van Paulus, die op de vraag: wat moet ik doen om zalig te worden? ten antwoord gaf: geloof in den Heer Jezus Christus, en gij zult zalig worden.

Des onverminderd is de klagt niet ongegrond, dat de godsdienstige kennis

bij de jeugdige lidmaten der gemeente - beschaafde zoowel als onbeschaafde - over het geheel nog veel te wenschen overlaat. Wat er in dit opzigt ook verbeterd is, het godsdienstig onderwijs laat nog veel te wenschen over. We spreken niet van de wijze, waarop het gegeven, of van de zorg die er door leeraren der godsdienst voor gedragen wordt, maar we hebben vooral het oog op de weinige belangstelling, die velen aan dit gedeelte hunner vorming wijden. Het catechizeren om eens lidmaat eener kerkelijke gemeente te worden wordt veelal als bijzaak beschouwd, en door de leerlingen niet slechts, maar ook door de ouders der jeugd vaak als zoodanig behandeld. Alsof de godsdienstige opleiding geen levenstaak was, met, boven elke andere vorming te behartigen! Maar de gelegenheid daartoe? werpt men tegen. Zij vindt aan meer dan één' kant bezwaar, en hoogst onbillijk zou het zijn dit geheel te laten drukken op de godsdienstleeraars, die met den besten wil vaak niet meer kunnen dan zij doen. Wij kunnen hier niet uitweiden over de middelen, die in het werk zouden kunnen gesteld worden, om in dit opzigt verbetering aan te brengen; - te diep moesten we dan ingrijpen in het maatschappelijk, kerkelijk, huiselijk leven; - maar onopgemerkt mogen wij het niet laten, wat zorg er in de laatst verloopen jaren besteed wordt, om den jeugdigen lidmaten bij hunne plegtige verbindtenis aan hunne kerkelijke gemeente iets mede te geven tot verdere oefening in godsdienstkennis, tot versterking van hun Christelijk geloof, tot bevordering van hun Christelijk leven, - getuige de vele geschriften, die als een *vademecum* tot dat einde werden uitgegeven.

Zulk een geschrift is ook het boven aangekondigde van den Zutphenschen predikant J. Witkop. Het behandelt, volgens des schrijvers eigen uitdrukking, de belangrijkste zaak des levens: de wedergeboorte naar het Evangelie. Het is een leesboek voor beschaafde Christenen, inzonderheid voor jeugdige lidmaten der gemeente. Wij twijfelen er niet aan, of de titel van dit werk zal algemeenen bijval vinden, maar niet allen zullen op den titel af vermoeden, dat hun hier zulk een rijke schat van de voor Christelijk geloof en leven belangrijkste zaken wordt aangeboden. We willen er den lezer van ‘de Tijdspiegel’ zelv' over laten oordeelen, door hem een zoo beknopt en volledig mogelijk verslag van dit geschrift mede te deelen.

In zijne inleiding rigt de schrijver het woord tot de jeugdige lidmaten der gemeente, die hij bij de wedergeboorte als de belangrijkste zaak des levens wil bepalen. Beschrijft hij de wedergeboorte voorloopig in het algemeen als bestaande in de geheele opleiding en vorming van den jeugdigen Christen naar geest en leven tot zijne Christelijke bestemming, hij acht het van belang de wedergeboorte des Christens in al haren omvang wel te verstaan, omdat zij eene onmiskenbare voorwaarde is voor het burgerschap in het rijk van onzen Heer. Tot zulk regt verstand wil hij vooral de jeugdige lidmaten brengen, omdat zij daardoor tot heldere bewustheid komen van wat zij reeds bezitten en nog missen, en om hen in hunne begeerte naar het volmaakt Christelijke leven te versterken, terwijl van wie het aangeboden werk willen onderzoeken gevorderd wordt waarheidsliefde, onbevangenheid (?) van oordeel, zucht naar verlossing en geestelijken wasdom des levens.

De orde van behandeling zijns werks geeft de schrijver dus op: eerst zal hij den mensch beschouwen in zijne *vatbaarheid* voor en *behoefte* aan wedergeboorte; vervolgens wil hij het wezen der wedergeboorte, haar *aard* en *oorsprong* in het licht stellen, en eindelijk hare *verschillende vruchten* doen kennen.

Het eerste deel bevat eene beschouwing van den mensch in zijne vatbaarheid voor en behoefte aan wedergeboorte. Op de vraag, of de mensch vatbaar is voor wedergeboorte? antwoordt Witkop dat het Evangelie hem die vatbaarheid toekent. Van het Evangelie gaat de schrijver alleen uit, omdat hij daarnaar alleen zijne taak wil afwerken. (Een vreesselijke misslag misschien voor wie nog op een Joodsch-Christelijk standpunt staan). - In dat Evangelie toch zien wij Jezus Christus, Gods en 's menschen zoon - op het laatste is hier de opmerkzaamheid uitsluitend te vestigen. In den mensch Jezus is zigtbaar, dat de mensch naar zijn aanleg Gode gelijk moet worden. Jezus en de Apostelen schrijven hem de vatbaarheid daarvoor toe, niet alleen door te *leeren* dat de mensch verstand bezit om het ware en goede te kennen en een' wil om te kiezen tusschen goed en kwaad, maar ook door wat zij *deden* om hem te vormen voor zijne hooge bestemming, terwijl de *ervaring* eindelijk, bewijzende, dat er velen geweest zijn die werkelijk zijn wedergeboren, des menschen vatbaarheid om wedergeboren te worden duidelijk uitspreekt.

Ter beantwoording der vraag: of de mensch *behoefte* aan wedergeboorte heeft, zegt de schrijver dat men daarbij behoort te letten op zijn' zedelijken *toestand* en *geaardheid*. Te allen tijde had de mensch gevoel en begrip van zijn zedelijken toestand. God zelf heeft vóór Christus van 's menschen behoefte aan hooger geestelijk leven getuigenis gegeven. Het sterkst sprak Hij die uit in de zending van zijn' Zoon. Die behoefte heeft maar één grond: *de zonde*. Wie wijst ons beter aan wat zij is dan Jezus? Hij legt het wezen der zonde bloot als *zelfzucht*, een met het wezen van God strijdig *beginsel*. Zoo is de zonde niet in de *daad*, maar in het innerlijk afwijken des geestes van God gelegen.

In hare *werking* is de zonde geëvenredigd aan haren *aard*. De toestand, waarin zij den mensch brengt, is rampzalig. Is dit in het algemeen de werking der zonde, dat zij den mensch er toe brengt om alles te misbruiken, waar zij invloed op kan oefenen, als: *'s menschen ligchaams- en zielsvermogens, de gansche menschelijke zamenleving, de natuur rondom ons, ja zelfs de hoogste goddelijke openbaring*, dan moet daaruit wel blijken, hoe groot 's menschen behoefte aan wedergeboorte is.

Van waar nu is de zonde, welke is haar *oorsprong?* Wordt in het Evangelie op dien oorsprong ook gedoeld, geschiedkundig wordt hij er niet in opgegeven. Dikwijls wordt er echter op gewezen als *in den mensch zelv'* te zoeken, d.i., in zijn *vleesch*, waardoor we niet zoozeer te verstaan hebben het *ligchaam* of *de zinnelijke natuur* - beide waren ook aan Christus eigen - maar wel de *heerschappij der zinnelijke over onze geestelijke natuur*.

Is de mensch echter naar zijn aanleg vatbaar voor eene hoogere geestelijke vorming, heeft hij daar behoefte aan, wegens den zondigen toestand, waarin hij verkeert, uit wat de schrijver tot hiertoe beschouwde volgt, dat die vatbaarheid ontwikkeld, aan die behoefte voldaan kan worden. Wat de wet van Mozes niet vermogt, wat de wijsbegeerte niet kon bewerken, dat is mogelijk door

de volmaakste heilsinrigting in Christus van God Ob eose ven aan den zwakken mensch.

In het tweede deel wordt aangewezen wat het *wezen* der wedergeboorte is in haren *aard* en *oorsprong*.

Niet in het ontvangen van nieuwe geestvermogens bestaat haar *aard*, maar in de nieuwe rigting van 's menschen ganschen geest op God en goddelijke dingen. De nieuwe rigting des geestes is drieërlei, namelijk, naar God - Christus - de naasten. Niet zóó, dat zij in het leven van den Christen onderscheiden of afgescheiden zijn. Zij zijn slechts ééne kracht, één geest, ééne gezindheid, ééne liefde.

Over den oorsprong der wedergeboorte is niet weinig getwist. Sommigen zeggen: zij is een werk van God, anderen van Christus, nog anderen van den H. Geest, weer anderen of van Gods woord, het Evangelie, of van de kerk, of van den mensch zelven. Er is in dat alles waarheid, mits men die waarheid niet gedeeltelijk en eenzijdig opvatte. Uit dit alles te zamen leidt de schrijver den oorsprong der wedergeboorte af.

Eerst wordt nu aangewezen in welken zin de oorsprong der wedergeboorte in God is te plaatsen. De kracht, waardoor dat werk tot stand gebragt wordt, daalt niet regtstreeks in het menschelijk hart neder. Te voren geschiedde dit door tusschenkomst van personen of zaken, maar het volmaakst deelt God die kracht mede door Christus. Op de vraag: hoe de mensch die kracht van God door Christus ontvangt? antwoordt de schrijver, dat wij behoefte hebben aan *licht der waarheid* en aan *liefde*. Daar komt Christus aan te gemoet: God geeft zich in zijn Zoon aan ons te aanschouwen, zoo als Hij is; Hij deelt in Christus ons de hoogste waarheid mede - en Hij betoont ons in Christus de zuiverste en meest vermogende liefde en doet (laat) ons die liefde werkelijk ervaren in ons gemoed.

Deze werkzaamheid van God sluit echter geene andere werkzaamheden uit ter ontwikkeling van den mensch. Zij dienen elkander. Desniettemin is onze wedergeboorte van God door Christus een goddelijk werk, een werk derhalve zonder eenige onze verdienste.

Vervolgens onderzoekt Witkop hoe de oorsprong der wedergeboorte in Christus te plaatsen is. Christus is de bron van nieuw geestelijk leven; Hij bezit de volkomene geschiktheid om zondaren zalig te maken. Op aarde bezat Hij een volmaakt leven zoowel in betrekking tot God, als tot de menschen, die Hij wilde vormen. De geschiktheid van Jezus om zondaren zalig te maken, is zigtbaar in zijn *werk*: God tot ons menschen te brengen en ons tot God. Hij brengt God tot ons, door in zijn *onderwijs* ons Gods wezen en gezindheid te leer en kennen. In zijn *handelend leven* brengt Hij God tot ons en ons tot God, inzonderheid door de openbaring van Gods liefde in zijn *dood des kruises*. Veel en velerlei bestaat er echter tusschen Christus en ons, dat den Heer dient, om ons zijn kracht en leven mede te deelen: zijn geest, die ook de geest des Vaders is, het Evangelie, de kerk of de gemeente. Door dit alles treedt Jezus met ons in betrekking, wordt Hij tot ons gebragt en wij tot Hem, ontstaat de wederkeerige gemeenschap van ons met Hem,

Doch de oorsprong der wedergeboorte is evenzeer *geestelijk*. Wij hebben dien dus ook te zoeken in den *Heiligen Geest*. Er wordt onderzocht wat in de H. Schrift onder de uitdrukking heilige geest,

geest van God en Christus moet verstaan worden. Hoe in het O.V. Daar wordt gesproken van den geest Gods als geest in God zelven, en het nieuw, door God gewerkte, uit zijn geest voortgevloeide levensbeginsel in den mensch. In het N.V. hetzelfde onderscheid. Als Christenen spreken we van heiligen geest èn gelijk die buiten ons bestaat in God en Christus, èn gelijk die in den Christen en in de christelijke gemeente wordt gevonden.

Dàt de wedergeboorte een werk des h. geestes is, blijkt hieruit, dat de wortel des christelijken levens - het geloof, een vrucht is des h. geestes. Hoè hij het werkt? Middellijk door Christus, de Apostelen, alle ware Christenen. Verlossende kracht gaat uit van den h. geest. Want hij is een geest der waarheid, om het licht der waarheid in ons te ontsteken - der heiligheid, om het zondig beginsel der zelfzucht te dooden - der liefde, om liefde aan te kweeken.

Ook in het *Evangelie* is de oorsprong der wedergeboorte te vinden. Het Evangelie is de bron des nieuwen levens. Dit blijkt uit de prediking van Jezus en de Apostelen - uit hunne handelwijze - uit de geschiedenis der Christelijke kerk. Maar hoe is het Evangelie zulks? Het is een verkondiging van Jezus Christus - als zoodanig brengt het Christus tot ons en ons tot Hem - het vervult ons met zijn geest - het is eene verkondiging van Gods genade in Christus, - als zoodanig brengt het God, den Vader in Christus tot ons, en ons in Christus tot den Vader, - het vervult ons met den Geest des Vaders - en wederbaart ons derhalve tot een nieuw leven.

Niet minder is de kerk *van Christus op aarde* als bron des nieuwen levens aan te merken. De Christelijke kerk is eene vereeniging van geloovigen. Haar belang is om door mededeeling des geestes en des levens elkanders volmaking te bevorderen. Daardoor ligt in haar eene levenwekkende en levenvolmakende kracht. Om duidelijk te zien dat en hoè de Christelijke kerk de bron is des nieuwen levens, moeten wij er op letten, dat zij als vereeniging de bewaarplaats is van alle hulpmiddelen en krachten, waardoor 's menschen geest en leven wordt vernieuwd, met andere woorden: de kweekplaats des nieuwen levens. Uit de kerk ontvangen wij dus, door de middelen die zij bezit, ons waarachtig leven, voor zoover wij den naam van *levende* leden der kerk mogen dragen.

Eindelijk is *in den mensch zelv'* de oorsprong der wedergeboorte te zoeken. Naar de uitspraken van Jezus en de Apostelen is de mensch zelf ook de werkmeester der levenshervorming, die wij wedergeboorte noemen. Hoè hij het is ontdekken we, als we bedenken, dat hij *vermogens* heeft om wat hem ter vernieuwing van geest en leven wordt aangeboden door God, Christus, den heiligen geest, het Evangelie en de kerk in zich op te nemen. Hij heeft er de *vatbaarheid* toe, de zedelijke *vrijheid* en *magt*. Maakt hij gebruik van zijne vermogens, dan kan de wedergeboorte ook als *zijn* werk beschouwd worden. Het Christendom is redelijk. Alles gaat wel van God, als de eerste bron uit, maar geheel naar onze behoeften en in vereeniging met onze eigene vrije werkzaamheid.

In het derde deel handelt de schrijver eindelijk over *de vrucht der wedergeboorte*. Aard en oorsprong der wedergeboorte waarborgen hare heilzame werking of vrucht. Het Evangelie noemt die vrucht: *heiligmaking, voortgaande geestelijke volmaking*, *zaligheid*. In het aanwijzen van

die vrucht der wedergeboorte bij den mensch volgt de schrijver dezelfde orde van behandeling als in het vorige deel, en zoo beschouwt hij haar in 's menschen betrekking tot God, - Christus, - den heiligen geest, - het Evangelie, - de kerk, - zichzelven, waarbij hier nog in aanmerking komt, zijne betrekking tot de maatschappij en den hemel.

In betrekking tot *God:* de wedergeboren mensch nadert hoe langer hoe meer tot den Vader, wordt gelijkvormiger aan Hem, zaliger door en in Hem. Die vrucht der wedergeboorte is echter evenmin een *volstrekt-noodzakelijk gevolg* er van, als zij *schielijk* en *zonder moeite* verkregen wordt.

In betrekking tot *Christus:* de wedergeboorte brengt nader tot Christus, maakt gelijkvormiger aan Hem, zaliger in en door Hem. De wedergeborene aanschouwt Christus meer van nabij; hij komt Hem nader met zijn gemoed, met geheel zijn willen en streven, en deelgenooten wordende zijner heerlijkheid, zijn wij het tevens zijner zaligheid. Doch deze vrucht is geenszins eene *volstrekt-noodzakelijke*, die *schielijk* en *zonder moeite* verkregen wordt.

In betrekking tot den *heiligen geest*. De Christen die het nieuwe levensbeginsel in zich bewaart, die opneemt wat de heilige geest hem aanbiedt, wordt *hoe langer zoo meer geestelijk*. In gemeenschap met den heiligen geest levende, wordt het hart des Christens eene woonstede des heiligen geestes. Ook deze vrucht der wedergeboorte is eene zalige, doch zij is niet onvoorwaardelijk. Zij is een *volstrekt* gevolg van haar en wordt evenmin *zonder strijd* verkregen.

In betrekking tot het *Evangelie*. De wedergeborene wordt een evangeliesch Christen in geest en leven, in betooning van kracht. Bewaart hij zijne nieuwe levensrigting, dan wordt hij in waarheid hoe langer zoo meer een evangeliesch Christen. Ook van die vrucht, schoon eene zalige, mag getuigd worden, dat zij niet *eensklaps* of *zonder inspanning en strijd* wordt verkregen.

In betrekking tot de *gemeente des Heeren*. Door de wedergeboorte wordt elk lid der kerk een waarachtig levend lid, worden alle leden gemeenschappelijk volmaakter, wordt de toestand der kerk een meer zalige. Lid en *levend* lid der kerk te zijn, maakt een groot verschil. Een levend lid bewaart en verwerkt het geestelijk leven, dat de kerk in hare gemeenschap hem aanbiedt. Dan eerst *leeft* de Christen als lid der kerk, als hij mede arbeidt om met alle hulpmiddelen en krachten, in den schoot der kerk aanwezig, heilzaam en op velen voortdurend te werken. *Levende* leden zijn dus die niet alleen ontvangen, maar ook geven, die in hunnen kring heiligend werken op allen die hem omgeven, met het doel om waarachtig evangeliesch leven te verspreiden. Waar de enkele leden zulke vruchten dragen, *worden alle leden gemeenschappelijk volmaakter*. De toestand der kerk wordt dan een meer zalige, want als vereeniging wordt zij meer *christelijk*. Doch ook deze volmaking der kerk gaat hoogst langzaam voorwaarts.

In betrekking tot *den wedergeborene zelv'*. De vrucht hiervan is een zichzelven hoe langer zoo meer beheerschend, vrij en zelfstandig leven. Blijft de wedergeborene op den goeden weg voortgaan, dan is daarvan eene natuurlijke en heerlijke werking, *zelfbeheersching*. Hiermede is onafscheidelijk vereenigd de waarachtige en hoogste *vrijheid*. Daarenboven wordt het leven

des wedergeborenen een *zelfstandig* leven, doch 't behoeft naauwelijks gezegd, hoeveel tijd en strijd er gevorderd wordt om tot deze zelfbeheersching, vrijheid en zelfstandigheid te geraken.

In betrekking tot de *burgerlijke maatschappij*, Door de wedergeboorte ontvangt de maatschappij burgers met hoogere levensbeginselen, wordt het maatschappelijk leven veredeld en zal het eenmaal één worden met het Christelijk leven.

In betrekking eindelijk tot *den hemel* of *het toekomende leven*, In die betrekking kweekt de wedergeboorte de kostelijkste vrucht. Door haar wordt de Christen hier een erfgenaam, en eenmaal een burger des hemels, worden aarde en hemel verzoend, wordt het einddoel van God in Christus bereikt. Wordt elk levend lid der gemeente een erfgenaam des hemels, omdat hij hier reeds hemelsche beginselen van God in Christus door den heiligen geest heeft ontvangen, wat zal het zijn, wanneer Christus' rijk de wereld zal hebben overwonnen. Dan zullen *aarde en hemel verzoend zijn*, De disharmonie zal in Gods geestelijke schepping niet meer bestaan. Zonde en dood zullen niet meer heerschen. God zal zijn alles in allen.

Uit de breede schets, die wij van des schrijvers werk gaven, ziet ieder welk een uitgestrekt veld hij heeft doorwandeld en leidt men gemakkelijk onze hooge ingenomenheid af met deze vrucht van den diepdenkenden geest des auteurs. Witkop bepaalt sich streng bij zijn onderwerp, waar hij diep in doordringt, en het meest gewigtige op het gebied des Christendoms mede verbindt. Aan dégelijkheid paart de wijsgeer-theoloog hier eene helderheid en klaarheid, die wij in andere vruchten van zijne pen niet altijd dus aantroffen. Uit onze zamengedrongen schets besluite niemand, dat het hier bij krachtige taal aan gloed ontbreken zou. Wij hebben geest- en zielverheffende bladzijden aangetroffen, waar Witkop tot het hart niet minder dan tot het verstand spreekt. Er is gang en leven in zijn werk, wordt de denkende geest des lezers ook onafgebroken bezig gehouden. Bij een milden geest treffen we hier hoogen ernst aan. Dat er zijn zullen, die zich met des schrijvers dogmatische begrippen niet vereenigen, die zijn ernst te slap, vele zijner uitdrukkingen te algemeen vinden, en de verscheidenheid van bronnen, waar hij de wedergeboorte uit afleidt, voor eene mystificatie van de naar hun inzien eene bron houden zullen, lijdt geen twijfel - doch gelijk wij Witkop boven elke bekrompene beoordeeling verheven achten, kennen wij hem evenzeer bevoegdheid genoeg toe, om het standpunt, dat hij koos, mannelijk en zegevierend te verdedigen.

Mogt zijn werk in veler handen komen, op veler harten indruk maken, op het Christelijk leven van velen, inzonderheid jeugdige lidmaten, een' gewenschten invloed hebben.

Uiterlijk beveelt het boekje zich allergunstigst aan. Druk en uitvoering laten niet te wenschen over. Slechts enkele drukfouten en eene verkeerde aanhaling blz. 67, 1 Joh. IV: 19 voor vers 14 troffen wij aan. Jammer - dat het boekske niet minder in prijs kon gesteld worden. 't Was dan voor meerderen verkrijgbaar, die nu de aangeboden vrucht op zulk eene kostelijke schaal niet kunnen aannemen.

H.

De kennis der natuur meer algemeen toegankelijk gemaakt.

Geschiedenis van het Heelal. Een populaire Kosmos, door C. Giebel. De Sterrenhemel en Zon en Maan, door J.H. Mädler. Natuurlijke Geschiedenis der Zoogdieren, door G.J. Haspels. Overzigt der algemeene Aardrijkskunde, door Dr. T.W. Hoffmann. Eerste aflevering.

Het is een verblijdend teeken, dat in onzen tijd zoo vele geschriften en werkjes uitkomen, die ten doel hebben om de kennis der natuur meer algemeen te verspreiden; want het is een bewijs dat zij over het geheel meer lezers vinden dan vroeger. Misschien komt hier wel bij, dat de schrijvers van die meer populaire wetenschappelijke boeken, den waren toon, en juisten middenweg tusschen platheid en oppervlakkigheid, en te uitvoerige geleerdheid weten aan te slaan en te bewandelen. Is een geschrift van wetenschappelijken aard voor het groote publiek in een zoogenoemden volksstijl ingekleed, dan is het voor velen, die eene eenigzins beschaafde opvoeding genoten hebben, laf en vervelend, en weinig geschikt om hen iets grondigs en nuttigs te leeren. Met goed gevolg over de kennis der natuur voor niet wetenschappelijken te schrijven, is alleen de zaak van hen, die de wetenschappen, welke daarop betrekking hebben, grondig verstaan, en daardoor in staat zijn om de slotsommen van het natuurkundig onderzoek, duidelijk en verstaanbaar, maar tevens grondig voor te dragen, zoodat het den weetlust scherpt, en den lust tot nadere en diepere beschouwing der behandelde onderwerpen bij den lezer opwekt.

Zulks is niet gemakkelijk, en men vindt weinig wetenschappelijke geschriften, die voor eenen uitgebreiden kring bestemd zijn, en hieraan in alle opzigten voldoen; echter nadert men langzamerhand meer tot het doel dat men wil bereiken, door eene meer geschikte bewerking der stof en de helderheid der voordragt, die de juistheid en bepaaldheid der begrippen en der feiten niet in den weg is.

Aan deze vereischten voldoet in vele opzigten de *Geschiedenis van het Heelal, van de aarde en hare bewoners*, door C. Giebel, en door Dr. J.H. van den Broek uit het Duitsch in onze taal overgezet. Zij behandelt vrij volledig het groot aantal verschillende onderwerpen, waaruit zulk eene geschiedenis noodzakelijk bestaat, zoo verstaanbaar en duidelijk, dat niet alleen hij, die eene gewone beschaafde opvoeding heeft genoten, het betoog zeer gemakkelijk begrijpen en volgen kan; maar dat het bovendien toegankelijk is voor het veel grooter aantal menschen met een gezond en helder natuurlijk oordeel, wier stand hen van de voordeelen eener zoodanige opvoeding verstoken heeft doen blijven. Met deze uitspraak van den bekwamen vertaler, die een bevoegd beoordeelaar in deze zaak is, stemmen

wij volkomen overeen. Een overzigt van den rijken inhoud van dit belangrijk werkje, waarbij wij hier en daar onze aanmerkingen zullen voegen, zal zulks nog nader doen blijken.

Het doel van den oorspronkelijken schrijver was om een populairen Kosmos te leveren, even als er reeds in Duitschland eene bewerking van het meesterstuk van A. von Humboldt voor den beschaafden stand uitgekomen was. De slotsommen der natuurkundige wetenschappen wilde hij onder het bereik van de mindere burgerklassen en den weetgierigen ambachtsman brengen, terwijl het tevens als een leesboek voor jonge lieden kon dienen, die het natuurkundig onderwijs, dat zij op de school genoten, in hun geheugen willen bewaren. Dit nuttig doel heeft hij grootendeels bereikt, hij heeft een tafereel geleverd, waarin de voornaamste trekken van het groote geheel der schepping voorkomen, en de behandeling zoodanig ingerigt, dat het eene onderhoudende en leerzame lectuur oplevert voor allen, die zich eenigzins op de kennis der natuur willen toeleggen.

Na eene wel geschrevene inleiding, die den lezer op het standpunt plaatst, waaruit hij de behandelde onderwerpen moet bezien, gaat de schrijver in het eerste hoofdstuk over tot eene korte beschrijving van het heelal, en geeft 1° Eene voorstelling van den bouw van het wereldgeheel. De onmetelijkheid van den sterrenhemel, de ontzettend groote afstand der digtste vaste sterren, de nog grootere van die van den melkweg, die nog verre overtroffen wordt door dien van de nevelvlekken, die andere sterrenwerelden schijnen te zijn, en geenszins, zoo als men vroeger dacht, gloeijende nevels waaruit zich later hemelligchamen zouden ontwikkelen, zijn hier klaarblijkelijk aangetoond. De aard van de dubbelsterren, zoowrel als van de kometen, is vervolgens kort uiteengezet, en daarmede wordt eene duidelijke beschrijving van ons zonnestelsel met zijne planeten en wachters besloten, volgens de gegevens van de laatste sterrekundige ontdekkingen.

De schrijver is hier op de hoogte der wetenschap, en geeft de resultaten daarvan op eene duidelijke en verstaanbare wijze aan ieders bevatting te kennen, hij helpt het voorstellingsvermogen om door vergelijking van kogels- en spoortreinsnelheden tot het denkbeeld der ontzettend groote afstanden te komen, hij geeft eene juiste en gemakkelijke verklaring der algemeene aantrekkingskracht, die de orde des heelals in stand houdt, en die werelden om zonnen, en zonnen om zonnen doet draaijen, die de onderlinge aantrekking der hemelligchamen en de storingen die hieruit ontstaan tot de instandhouding van het geheel der onmetelijke schepping doet medewerken. Eindelijk spreekt hij van het waarschijnlijke vermoeden van het draaijen van ons geheele melkwegstelsel rondom eene centraalzon, en besluit hiermede zijn tafereel van den bouw des heelals.

2° Overgaande tot het ontstaan van dit heelal, komt de schrijver tot de ontwikkeling van de hypothese van Laplace over de wording van ons zonnenstelsel, die hij op het onmetelijke geheel der schepping toepast. Hij spreekt van eene algemeene stof of *materie*, van eenen chaotischen toestand, die door God in het aanzijn geroepen, echter met leven en beweging bezield was, en waaruit zich het heelal ontwikkelde volgens de wetten, door den Schepper in die *stof* gelegd. Eene gloeijende nevelmassa, waaruit zich door verkoeling en verdikking draaijende kernen vormden,

door insgelijks draaijende kringen of ringen omgeven, die eindelijk brekende weder nieuwe kernen vormden, sommige nog door ringen vergezeld, die later zich ook tot bollen zamentrokken. De hoofdkernen werden zonnen, de latere, planeten, en de derde soort, hare wachters; misschien wordt de driedubbele ring van Saturnus als een overblijfsel van die oorspronkelijke nevelmassa ook nog wel eens een zijner satellieten. Door meerdere verkoeling zijn om de gloeijende massa's van zonnen, planeten en wachters, omkorstingen ontstaan, waardoor zij van buiten tot digte en vaste bollen zijn overgegaan. De kometen met haren staart schijnen ook uit die oorspronkelijke lichtende nevelmassa te zijn zamengesteld, en welligt ook voorbeschikt om eenmaal, als planeten, eenen meer korten en geregelden loop om de zon te houden.

Dit is het vermoeden van den schrijver over het ontstaan van het heelal, zijne gevoelens, 3° omtrent den ondergang daarvan, zullen aan de meeste lezers, die minder met de gevoelens der geleerden en sterrekundigen bekend zijn, zoo vreemd niet toeschijnen als hetgeen hij over den oorsprong gezegd heeft. Hij toont hier voldingend aan, dat de orde der wereld zoo wijs en doeltreffend is ingerigt, dat alles door eene kracht, die der onderlinge aantrekking der stofdeeltjes, in eene onverstoorbare orde en geregelde beweging gehouden wordt, dat de schijnbare storingen en afwijkingen elkander in evenwigt houden, of slechts eene zekere hoogte bereiken om langzamerhand weder te verminderen, eindelijk dat de botsing van kometen tegen de planeten en de aarde hoogst onwaarschijnlijk is, en die schromelijke gevolgen niet zoude hebben die men daarvan ducht. Evenmin als men den aanvang des heelals kan bepalen, kan men oorzaken aanwijzen die de vernietiging van de orde en dus den ondergang des heelals zouden ten gevolge hebben.

Maar omdat dit werkje voor niet wetenschappelijke lezers geschikt is, had de schrijver, bij de ontwikkeling van zijn gevoelen over het ontstaan der wereld wel eene nadere verklaring kunnen geven, dat hij hierdoor God niet alleen als Onderhouder, maar ook als Schepper der stof beschouwt, waarvan Hij de langzame ontwikkeling door Zijne alwijze Voorzienigheid bestuurt. Minder geoefende lezers zouden nu op het denkbeeld kunnen komen, dat de stof, eenmaal in het aanzijn geroepen, zich door hare eigene krachten van zelve ontwikkelt, en het Godsbestuur over het heelal niet meer noodig is, waardoor de Schepper als ware het de God van Epicurus wordt, die, in eene eeuwige rust verzonken, zich met het werk Zijner Almagt verder niet inlaat. Hoewel de wetenschap tot een geheel andere voorstelling moet komen, dan de gewone, waardoor men nog over het algemeen gelooft, dat de schepping in zes dagen geheel volkomen door Gods magtwoord uit het *niet* zoude ontstaan zijn, volgens de verhevene dichterlijke voorstelling der H. Schrift, die men niet letterlijk kan opvatten, zonder de slotsommen van het wetenschappelijk onderzoek hiermede in strijd te brengen; moet men echter vermijden om in eene populaire behandeling aanleiding te geven tot het vermoeden alsof men de werking van den Schepper geheel ter zijde stelde, en de natuurkrachten als de eenige oorzaken van het ontstaan des heelals aanziet. Meer Gode waardig is het denkbeeld, dat de oneindige oorzaak eeuwig werkzaam, eeuwig scheppend is, dat de onveranderlijke natuurwetten het gevolg van Zijne on-

eindige wijsheid en almagt zijn; dit druischt niet tegen de bevindingen der wetenschap aan, het is tevens geest- en zielverheffend, en heilzaam voor den godsdienstigen zin, die dan in de schepping de hoogste openbaring Gods ziet.

Het tweede hoofdstuk handelt over de aarde in drie afdeelingen, waarvan de eerste haren toestand, de beide anderen de geschiedenis harer ontwikkeling, en denkbeelden aangaande haren ondergang bevatten. Dit is alles duidelijk en geleidelijk uiteengezet. De eerste afdeeling bevat meer algemeen bekende zaken, terwijl de tweede een bevattelijk overzigt van de geologische tijdperken en de trapsgewijze ontwikkeling der aarde tot haren tegen woordigen toestand geeft. Wat den ouderdom van onzen bol aanbetreft, hieromtrent schijnt onze schrijver, zoo al geene overdrevene, echter te stellige denkbeelden te koesteren, die voor den eenvoudigen lezer in eene te scherpe tegenstelling met het gewone gevoelen van zesduizend jaren zijn; hoewel hij verzekert, dat eene naauwkeurige berekening van den ouderdom der aarde onmogelijk is, spreekt hij telkens, bij de behandeling der geologische perioden, van millioenen jaren, en voert hiervoor later tot bewijs eene berekening der steenkolenformatie aan, waartoe, volgens zijn gevoelen, 462,549 jaren zouden noodig geweest zijn; hoe hij zulks zoo juist weet, kunnen wij niet bevroeden. Vooral moet hetgeen hij ten opzigte van de langzame verkoeling der aarde aanmerkt, bevreemding verwekken: - in verhouding van den tijd, dien een gesmolten bazaltkogel van twee voet middellijn noodig had om koud te worden, heeft men voor de vorming van de aardkorst een aantal van 352 millioenen jaren verkregen. Zulke aanmerkingen, die op zeer betwistbare gronden steunen, komen, dunkt ons, in eene populaire geschiedenis van het heelal minder te pas. Het was hier voldoende, dat aangetoond werd, dat de ouderdom van onzen aardbol grooter zijn moet dan men gewoonlijk aanneemt, en dit, uit de sporen die zijzelve van hare omwentelingen aanbiedt, overtuigend aan te toonen, zonder in uitspraken te vervallen, die verbazen, maar die geen doorslaand bewijs met zich voeren.

De afdeeling over den ondergang der aarde is daarentegen in eenen anderen, en voor het algemeen meer geschikten geest opgesteld. De schrijver poogt daarin overtuigend aan te toonen, dat noch de langzame ontwikkeling van den aardbol, noch zijne tegenwoordige gesteldheid ons eenige kracht aan de hand geven, die in staat zoude zijn de zoo vast bepaalde inrigting in de natuur gewelddadig te verstoren. De strijd der elementen moest eerst afgeloopen zijn, eer de mensch, het meesterstuk der schepping hier beneden, aan het hoofd der dieren als hun heer kon optreden. De vrees voor den ondergang der aarde, zoowel als van het heelal, wordt door niets geregtvaardigd, en moet ons in onze eigene oogen verlagen. Zij doet weinig eer aan den mensch, aan het wezen, hetwelk door God naar Zijn beeld geschapen is.

Het derde hoofdstuk, over de planten en dieren, is zeer uitvoerig, en behandelt in de verschillende afdeelingen den bouw en de zamenstelling van beide en tevens hun ontstaan en geschiedenis, zoo als die in hunne trapsgewijze ontwikkeling in de onderste, middenste en bovenste steenlagen wordt aangetoond. Hierdoor wordt de lezer, op eene geleidelijke en verstaanbare wijs, met de slotsommen van de geologische ontdekkingen aangaande de fossiele overblijfselen der voorwereldlijke planten- en diersoorten bekend

gemaakt, en haar verband en overeenkomst met die der tegenwoordige scheppingsperiode aangewezen.

Het vierde hoofdstuk, over den mensch, is het belangrijkste van dit verdienstelijk geschrift; vooreerst wordt hierin aangetoond, dat de mensch eerst in de laatste en tegenwoordige wereldperiode is te voorschijn gekomen, en dat hij door zijne fossiele overblijfselen volstrekt niet in de vroegere tijdperken voorkomt. De beschrijving van zijnen ligchaamsbouw en inwendige gesteldheid wordt vervolgens vrij volledig behandeld, even als de aard en de geschiedenis der verschillende menschenrassen. Er worden door den schrijver hiervan vijf verschillende aangenomen, als: 1° het Europeesch ras, 2° het Neger- of Ethiopisch ras, 3° het Mongoolsch ras, 4° het Amerikaansch ras ten 5° het Nieuw-Hollandsch ras.

De vraag of deze zoozeer uiteenloopende rassen tot eene soort behooren, wordt hier bevestigend beantwoord; doch de schrijver helt tot het gevoelen over, van die niet uit één, maar uit verschillende menschenparen, op onderscheidene gedeelten van den aardbodem ontstaan, oorspronkelijk te rekenen; ofschoon de gevoelens van de voortreffelijkste natuuronderzoekers van onzen tijd van een tegenovergesteld denkbeeld daaromtrent zijn. De laatste volzinnen, waarmede dit werkje besloten wordt, wenschten wij wel dat door den verdienstelijken vertaler gewijzigd of geheel weggelaten waren; uithoofde van den beslissenden toon, die daarin heerscht, en geschikt is om vele lezers tegen het geheele geschrift, dat zooveel goeds bevat, in te nemen. Volgens onzen schrijver ‘blijft er, aangaande den oorsprong van het menschelijk geslacht, niets over, dan aan te nemen, dat wij niet van éénen man en ééne vrouw, van Adam en Eva, maar van meerdere menschenparen afstammen, en hiermede zegt hij het antwoord op deze belangrijke vraag te hebben geleverd. Velen zijner lezers zullen voorzeker hem toeroepen, dat volgens den Bijbel God slechts één oorspronkelijk menschenpaar geschapen heeft. Toegegeven, maar hierop moet hij aanmerken, dat het niet God is die den Bijbel geschreven heeft, maar dat Mozes voor den schrijver der vijf boeken gehouden wordt, die zijnen naam dragen, hierover zijn ten slotte de geleerden zei ven in het onzekere. Hier tegenover weten wij met volle zekerheid, dat de planten en dieren te gelijk, en niet op verschillende dagen geschapen zijn. Het is voor ons ontwijfelbaar, dat er zonder zon geene wisseling van dag en nacht op de aarde bestaat, en dat de zon dus niet op den vierden maar op den eersten dag geschapen is. Evenzoo is het voor ons uitgemaakt, dat vóór de schepping der zon onmogelijk planten en dieren hebben kunnen leven, dat het vee, de wormen en dieren der aarde niet later geschapen zijn dan het gevederd gevogelte, en dat eindelijk Adam en Eva niet het eenigste menschenpaar op aarde kan geweest zijn.’

Deze uitspraken zijn niet van oppervlakkigheid vrij te pleiten. Zij ontsieren door haren oneerbiedigen toon een geschrift, dat van eenen ernstigen aard is: in plaats van te verklaren of te wederleggen, hebben zulke uitspraken de strekking om de oudste en eerwaardigste overlevering aangaande den oorsprong der wereld en van het menschelijk geslacht eenigzins belagchelijk te maken. Het kan den schrijver niet onbekend zijn, dat men het Mozaïesch scheppingsverhaal op de laatste vorming der aarde tot woonplaats voor den mensch kan toepassen, en dat de zes dagen niet alleen

door natuurkundigen, maar door geachte godgeleerden als zoo vele tijdperken zijn aangenomen, wier opvolging met de geologische perioden kan worden overeengebragt, dat het gezegde van de schepping der zon, maan en overige hemelligchamen ziet op hunne werking op den aardbol door de zuivering van zijnen dampkring, waardoor zij hunne stralen op zijne oppervlakte konden brengen. Hij zal bij een bedaard onderzoek moeten erkennen, dat de gronden, die voor den oorsprong van ons geslacht uit één menschenpaar kunnen worden aangevoerd, door geene enkele magtspreuken kunnen wederlegd en uit den weg geruimd worden.

Bijna te gelijker tijd zijn er nog andere werkjes uitgekomen, die verscheidene gedeelten van de natuurkundige wetenschap op meer uitvoerige en strenger wijze behandelen, zonder eigenlijke leerboeken in dit vak genoemd te kunnen worden, zoo als *de Sterrenhemel*, en *Zon en Maan*, van den beroemden sterrekundige J.H. Mädler, tot onderrigting van het algemeen door hem opgesteld, en door J.L. Terwen en M.J. van Oven in onze taal overgebragt. Zij vormen een uitbreidend aanhangsel tot het werkje van Giebel, en hoewel men zoude kunnen aanmerken, dat hunne vertaling, door het voortreffelijke geschrift van onzen landgenoot Kaiser *over den Sterrenhemel* minder noodig was, zijn zij echter geenszins overbodig, uithoofde zij door hunne mindere uitgebreidheid en geringen prijs, meer onder het bereik van iedereen vallen, en daardoor meer lezers zullen vinden.

Dit wenschen wij ook het oorspronkelijk geschrift, *de Natuurlijke Geschiedenis der Zoogdieren*, door G.J. Haspels, dat met ruim 300 afbeeldingen versierd is, toe; het is niet alleen een aangenaam leesboek voor jonge lieden, maar zelfs meer bejaarden kunnen hieruit nog veel leeren. In eenen onderhoudenden stijl geschreven, munt het nog bovendien door eene goede en duidelijke klassificatie der verschillende zoogdieren uit, en is hierin op de hoogte van onzen tijd. De natuurlijke geschiedenis is een der aangenaamste gedeelten van de natuurkundige wetenschappen. Zij kan niet genoeg bij het aankomend geslacht aangemoedigd worden, eenmaal hiermede ingenomen zal men voorzeker verder in het onderzoek willen gaan.

Hiertoe kan het *Overzigt der algemeene Aardkunde*, Een leer- en leesboek voor alle standen van Dr. T.W. Hoffmann, door E.J. Haspels en Dr. E.M. Beima uit het Hoogduitsch overogebragt, in vele opzigten dienstig zijn. Het dringt wat dieper in den aard der behandelde onderwerpen door, dan de vroegere werkjes, zonder echter voor hen, die van eene oppervlakkige wiskundige kennis ontbloot zijn, onverstaanbaar en zonder nuttige aanwending te zijn. Doch zij die deze bezitten zullen spoediger door dit en de drie eerste geschriften op de hoogte van de behandelde zaken geplaatst worden en alles gemakkelijker begrijpen en verstaan. Wij hebben de eerste der vier afleveringen waaruit dit werk bestaan zal voor ons, en zien met verlangen de volgende te gemoet, om nader daarop terug te komen. Het geheel zal met 86 in den tekst gedrukte afbeeldingen voorzien zijn. De plaatjes die in al de door ons beschouwde geschriften voorkomen, zijn doeltreffend gekozen, en brengen niet weinig toe om de daarin verklaarde bijzonderheden meer aanschouwelijk te maken. In één woord: de studie der natuur is door deze geschriften meer algemeen en gemak-

kelijker gemaakt, het is daarom dat wij ze allen in veler handen wenschen, zij zijn tevens een tegengift voor eene nuttelooze en schadelijke lektuur, die zoo velen van datgeen aftrekt, waaruit zij meer voedsel voor hunnen geest en meer veredeling van hun hart zouden kunnen verkrijgen.

J.A.B.

Eene beoordeelende aankondiging van: de Sterrenhemel, door J.H. Mädler. Uit het Hoogduitsch, door J.L. Ter wen enz., volgt later, vermits in dit nommer voor de eerste afdeeling geen grooter getal bladzijden kon afgezonderd worden.

Berigt.

De brief uit Haarlem, onderteekend: *Een Medechristen*, is, volgens begeerte van den Schrijver, door de Redactie opgezonden aan den steller van liet bewuste stuk in den Tijdspiegel.

Letterkunde.

Eene Geldersche veldbloem.

De wereld in 't klein door A.H. van der Hoeve, Predikant te Keppel. Twee deelen. Amsterdam, bij Gebhard en C^{o}. 1852.

> Hoopt hij (de schrijver) sympathie te vinden, - hij verwacht ook tegenspraak.
> Een woord aan den lezer, blz. VI.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz.* 349-352)

Wij hebben onzen lezers beloofd eene inzage en nadere kennisneming van het kalme, vriendelijke, nuttige boek, 't geen ons uit Gelderland, ons vaderlandsch klein paradijs, is toegekomen. - Wij zouden niet gaarne zien, dat juist thans, bij den drang der omstandigheden, bij de aanstaande en reeds bestaande gisting in de staatkundige en kerkelijke wereld, dat boek werd vergeten, of ter zijde gelegd, ter griffie gedeponeerd. - De hoofdstrekking is: eene doorgaande ontwikkelde *Christelijke karakterkunde*, eene opvolging en zamenschakeling van voorstellingen aangaande godsdienstige en zedelijke waarheden, die weder met het burger lijk en maatschappelijk leven in verband komen - en die ontwikkeling heeft de schrijver in zijne twee deelen, hoogst gelukkig, volbragt. - Onwillekeurig is er een contrast ontstaan, dat zich evenzoo in de werkelijkheid vertoont -: nevens de predikers, die telkens in de gesprekken ingrijpen, en tot de meer verlichte en verstandige behooren (de schrijver heeft, gelukkiglijk, het beeld van een onverdraagzamen, overregtzinnigen herder der gemeente, ditmaal achterwege gelaten), staan de twee aanzienlijke landheeren, Rijkhold en Zeeltink, als hoofdpersonen, hier op den voorgrond; wij zouden hen de zeer keurig geschetste typen van Nederlandsche fatsoenlijke gentlemen kunnen noemen - mannen, die elk van hun standpunt het leven beschouwen, en zich in tegenovergestelde rigting bewegen -: de stellige verdienste van deze twee beelden is, dat ze *waar* - inderdaad *waar*, zijn - er is hier geene overdrijving, geene in het oogvallende partijdigheid,

ter refter- of linkerhand, - deze twee gemotieveerde, en bijzonder goed genuanceerde Nederlandsche typen, overtuigen ons, dat de schrijver den scherpen blik van den opmerker bezit, en men zoude schier vermoeden dat wij hier en daar eene kopie, naarde natuur genomen, voor ons zien - en inderdaad een Rijkhold of Zeeltink - zoo als de schilders zeggen - voor den auteur hebben ‘geposeerd’ - en nu, juist omdat deze karakters zoo *waar*, zoo weinig gezocht, zoo echt menschelijk zijn - maken ze ook *minder* effect, gelijk velen onzer waarde medemenschen, zoo als ze daar ‘gaan en staan,’ ook niet veel effect maken. - De heer Rijkhold is de eenvoudige, krachtige, onbevooroordeelde, edelmoedige man der wereld, die als vriend van vooruitvgang en verlichting, tegenover den heer Zeeltink gunstig verschijnt; - deze is de naar waarheid geteekende man van den ouden stempel, de man door vooroordeelen en bekrompene begrippen geregeerd, bij wien de onverdraagzaamheid in het godsdienstige telkens, als onwillekeurig, doorschemert - de deftige, afgemeten man, die als voorstander der conservatieve partij, voor zijn beginsel waakt en strijdt en niet ligtelijk van zijn stuk geraakt. - Deze twee rigtingen zijn *thans*, onder de beschaafde en welopgevoede lieden in Nederland zoo merkbaar en als voor de hand liggende - dat men ze niet zonder belangstelling kan gadeslaan, en wij in dezen spiegel meniOg ons welbekend gelaat meenen te herkennen. - 't Spreekt van zelfs dat het gezin, zoowel van den vriend des vooruitgangs, als van den vriend des behouds, in gelijken geest met het hoofd denkt en handelt - de gezelschapsjufvrouw v.d. Starre, die tot het gezin Zeeltink behoort, is het beeld der overvrome, zeer geweldig regtzinnige zusjes, welke echter voor zekere menschelijke, stoffelijke indrukselen volstrekt niet onvatbaar is - welligt, dat dit beeld, *eenigzins* flaauw geschetst, in de schaduw geplaatst blijft, en met krachtiger trekken had kunnen teruggegeven worden. - Was het welligt eene prijzenswaardige edelmoedigheid van de zijde des schrijvers, om het vrouwelijk geslacht hier niet al te hard te vallen? - De ontvanger Kleber is de type van een braven ongeloovige - een strikt eerlijk en degelijk man, die intusschen op de grenzen van het Deïsmus staat, en in zijn gesprekken met de predikanten zich meer en meer ontsluijert. - Ook hier is zeer veel waarheid, en zonder overdrijving beamen wij, dat er thans zeer vele Klebers rondwandelen, al zijn ze geen dorps-ontvangers, maar geplaatst in hoogere kringen. - Over de andere personen, die zich in kunstelooze groepering, talrijk genoeg, om de hoofdpersonen heenscharen, zullen we ons oordeel terughouden, tevens om alle onnoodige breedvoerigheid te vermijden. - De dorpeling Wente is allergelukkigst als uit het stille dorpsleven uitgeligt, en vertoont ons den stijfzinnigen, onbuigzamen, toch goedhartigen, maar geweldig lastigen mensch, die vooral als tegenstander van den liberalen heer Rijkhold en de predikanten, uitmuntend op deze bladen - spreekt, - en den stempel der waarheid als aan het voorhoofd draagt. - Overigens zijn de meer treffende, pathetiesche schilderingen - het sterfbed, en nog een sterfbed, - met gevoel en ook met *geloof* gesteld. - Eene herhaalde lezing van deze ‘kleine dorpswereld,’ doet ons (juist in *omgekeerden* zin als bij vele werken van romantischen aard) een

hoogere waarde daar erkennen, en wij genieten het voorregt om schier op elke bladzijde, kalme, onopgesmukte menschenkennis en - *waarheid* te vinden - en dat zij en blijve voortaan de grootste en eerste aanbeveling in dit merkwaardig boek des Gelderschen predikers. - Hier moge nu, naar het oordeel van sommigen - het vonkelen en vlammen eener weelderige fantazy ontbreken, - de scherpe tinten - het donker zwart en het helder licht in het tafereel; - hier mogen de gesprekken van zuiver godsdienstigen, dikwerf leerstelligen aard, tamelijk breed zijn uitgesponnen, - de verrassende gebeurtenissen, de onverwachte ontmoetingen, de krachtvolle daden in Heidendaal vruchteloos gezocht worden: - daarvoor in de plaats vinden wij de kostbare, onwaardeerbare gave - de waarheid - en wie zich *daarmede* kan tevreden stellen, zal het rijke en hoogst nuttige tafereel, dat ons hier wordt aangeboden, met dankbaarheid ontvangen, waarderen en genieten - en hiermede treden wij, als berigtgevers en voorproevers, bescheidenlijk terug, en ruimen gaarne eene plaats in aan den schrijver zelven, die ook aan de lezers van dit Tijdschrift, zelf sprekende, verder verslag moge geven. - Een paar tamelijk uitvoerige bijdragen volgen hier, - het eerste is een gesprek tusschen de twee hoofdpersonen, over hoogst belangrijke onderwerpen - het tweede een tooneeltje in de dorpsherberg.

‘In het salon op Zandwijk zat de familie Zeeltink den heer Rijkhold met zijn echtgenoot en oudste dochter op te wachten. De ondergaande zon schoot hare laatste stralen in het vertrek, dat door de weinige langwerpig smalle ramen niet veel licht kon op vangen en er reeds somber zou hebben uitgezien, al hadden de zwaar damasten overgordijnen de zaal niet nog meer verdonkerd. Bij het lamplicht, dat thans zoo aanstonds zou worden opgestoken, had het vertrek een behagelijker aanzien. De massieve meubelstukken, waaronder die prachtig konden genoemd worden, kwamen beter uit, het geheel had iets meer gezelligs, terwijl we den goeden smaak van Zandwijks bewoners zouden te kort doen, als wij beweerden, dat er overdadige weelde heerschte. Had Maria echter, terwijl men het gezelschap wachtte, niet eenige liefelijke toonen aan de piano ontlokt, waar zij haar geliefkoosden avondzang mede accompagneerde, er zou eene sombere stilte geheerscht hebben onder de huisgenooten; want, als of Zeeltink zich bedacht, welk ernstig gesprek hij zou trachten aan te knoopen, zoo peinzend liep hij het vertrek op en neder, terwijl mevrouw Zeeltink, aan een der ramen gezeten, verdiept scheen in de lectuur van een ernstig boekje, dat zij in de hand had en jufvrouw Van der Starre met neergeslagen oog sprakeloos naar den grond zat te turen.

Niet lang lieten de theegasten op zich wachten. De schelle klank van de overgaande huisbel kondigde hunne komst aan, en weldra had ieder zijne plaats aan de theetafel ingenomen. Hoe uiterst beleefd de familie Rijkhold ook ontvangen werd, zij gevoelde echter, dat er iets ontbrak, dat de vriendelijkste behandeling niet kon vergooeden. Er werd namelijk die hartelijkheid gemist, die bij meer overeenstemming der zielen plaats vindt en den onaangenamen indruk wegneemt, die den toeleg tot berekende gesprekken verwekt. Eene gunstige uitzondering onder de haren maakte de zacht gestemde Maria, die Mina met een' hartelijken handdruk

welkom heette en hare ouders met een lagchend gelaat begroette. Zij was er als de zonnegloed, die niet slechts licht, maar ook warmte verspreidde en over het stijf en strak gelaat van jufvrouw Van der Starre zelfs een' verzachtenden tint wierp.

De heeren waren weldra in een politiek gesprek gewikkeld. Verborg de heer Zeeltink zijne staatkundige denkwijze niet, Rijkhold kon daar gemakkelijk uit opmaken, dat hij geenszins tevreden was met den gang der zaken. Rijkhold verwachtte niets anders van het positieve standpunt, waarop hij wist, dat Zeeltink stond, en wel wetende, hoe weinig kans er was, de mannen des behouds van dat standpunt af te brengen, trok hij zich eer terug, dan dat hij den strijd uitlokte. Zeeltink, niet tevreden echter met de onbepaalde uitdrukkingen van zijn' gast, ging gedurig eene schrede verder, om zijn partij op het strijd veld te brengen. Reeds had hij den naam van den geleerden staatsman Groen van Prinsterer meer dan eens genoemd, om, zoo mogelijk, den strijdlust aan te vuren, doch toen Rijkhold, nog altijd den strijd ontwijkende, zich vergenoegde met betuigingen van eerbied, dien hij zeide te kunnen voeden voor den grooten staatsman, al was hij het op verre na, in alles niet met hem eens, begon Zeeltink wakkerder los te branden, terwijl hij verklaarde, het met dien christelijken staatsman geheel eens te zijn in wat hij in eene der zittingen van de eerste bijeenkomst der Tweede Kamer volgens de nieuwe Grondwet openlijk gezegd had, dat hij die nieuwe Grondwet geen lang leven toeschreef.

‘Ik hoop echter,’ zeide Rijkhold, ‘dat de prophetie van den heer Groen niet zoo spoedig vervuld worde, niet, omdat ik aan die nieuwe Grondwet zoo onvoorwaardelijk mijn zegel hecht, maar omdat ik mij weinig goeds voorspel van herhaalde veranderingen in eene Grondwet, die daardoor zoo ligt het karakter van onschendbaarheid verliest’

‘Juist daarom wensch ik,’ hernam Zeeltink, ‘dat er eene tot stand kome, die dat karakter behouden kan, en dan behooren er twee grondslagen in te worden gelegd, die op onze oude gewoonten en regten rusten, dat, namelijk, de Staat dat bepaald godsdienstig karakter heeft, waar hij zijn bestaan aan verschuldigd is, en het hooge beginsel er in wordt opgenomen, dat alle magt, die over ons gesteld is, van God is.’

‘Mijnheer Zeeltink,’ antwoordde Rijkhold, ‘ik heb mij in de politiek nimmer meer verdiept, dan een gewoon staatsburger er van behoort te weten. Wat uwe zienswijze betreft; omtrent den eersten door u genoemden grondslag heb ik op te merken, dat ontken ik niet, dat onze Staat op protestantschen bodem rust....’

‘Op Hervormden, mijnheer, terwijl nu tot grondslag gelegd wordt: de Staat heeft geen godsdienst, hij is derhalve atheïstisch.’

‘Met uw verlof, mijnheer, hier heerscht misverstand. Moet de Staat atheïstisch zijn, omdat hij op geen leerstellig godsdienstig beginsel gevestigd is? De Staat, als zoodanig, heeft geen godsdienst, dat wil zeggen, hij is voor allen, zonder onderscheid van godsdienstige leerbegrippen. En ik kan het mij niet voorstellen, hoe een Staat atheïstisch zou kunnen heeten, waar, volgens goddelijke wetten, de regten der burgers geëerbiedigd en gehandhaafd worden, waar vrijheid en orde, magt en onderwerping in geëvenredigde verhouding tot elkander staan.’

‘Ik bemerk het wel, mijnheer, gij

zijt, als zoo velen, het universalismus toegedaan, en uit zulk een beginsel laat uw gevoelen zich zeer wel verklaren. Uw Staat intusschen kan even goed te huis behooren in de heidensche wereld der oudheid en heeft met eene christelijke wereld niets gemeen.'

'Ik verblijd mij over deze uwe uitspraak, mijnheer, want zoo wordt de beschuldiging, dat de Staat een atheïstische zou zijn, althans ver van hem geworpen. Ik ken geene oude staatsregeling, die niet met de godsdienstige begrippen van dien tijd doormengd is; terwijl zij te niet ging, als het geloof des volks aan zijne Goden bezweek. Ik moet echter ontkennen, dat deze staatsregeling met de christelijke wereld niets gemeen zou hebben. Het verschijnsel, dat zij in haar bestaat, is er, dunkt mij, het bewijs voor; want als zij antichristelijk was zouden we dat verschijnsel onmogelijk kunnen waarnemen Meen daarom niet, dat ik den Staat niet christelijker zou wenschen, overtuigd als ik ben, dat hij, om op vastheid te kunnen rekenen, meer en meer ontwikkeld behoort te worden uit den levenden en levendwekkenden geest van Christus, dat het Christendom hem meer en meer als een zuurdeesem moet doordringen....'

'Ik herhaal het, mijnheer, van uw universalistisch standpunt laat zich de zaak gemakkelijk dus beschouwen. Maar wij verschillen te veel in beginsel, om het daar met elkander in eens te worden.'

'Misschien zal dit het geval ook wel zijn met het tweede, dat gij aanvoerdet, om als grondslag gelegd te worden, voor eene nieuwe staatsregeling.'

'Hoe gij zoudt ontkennen, mijnheer, dat alle magt die over ons gesteld is, van God is?'

'Maar gij weet toch wel, mijnheer Zeeltink, welke moeijelijkheden er aan de consequentie van dat stelsel verbonden zijn? Het geldt hier geene theologische kwestie. Want bij ieder, die aan het bestuur eener goddelijke Voorzienigheid gelooft, staat het vast, dat de lotgevallen der volken onder hare leiding staan, en dat zij ook door de magten over hen gesteld, die nu eens door het volk, dan door een wettigen vorst, dan weder door een overweldiger of alleenheerscher vertegenwoordigd worden, beproefd, bezocht of gezegend worden. Maar wij staan hier op staatkundig gebied. En dan vraag ik u, hoe het te maken met den opstand der Nederlanden tegen den wettigen graaf dezer landen, Filips van Spanje? Hoe met den worstelstrijd tegen Napoleon?'

'Napoleon was een overweldiger.'

'Die toch het gezag had en dat toen schijnt overgegaan te zijn op de verbondene mogendheden.'

'Omdat hij onregt deed en God hem het gezag ontnam.'

'Maar erkent gij zelf daarmede niet, dat er eene magt is boven de bestaande, om het onregt te beoordeelen en haar regt te laten gelden?'

'Maar, mijnheer, gij spreekt van een opstand der Nederlanden tegen Filips. 't Was een afval waartoe de vorst zelf de eerste aanleiding had gegeven, en door wiens wreedheden het volk genoodzaakt werd zich af te scheuren van zijn oppergezag.'

'Maar gevoelt gij het niet, dat men, dus redenerende, ieder volk, dat zijn vorst of bestuur moede is, kan laten zeggen: de magt die over ons gesteld is, is zelve den afval begonnen door eed en pligt te schenden? Neen, mijnheer, op geen goddelijk regt volgens Oostersche begrippen steune de regering. Zij toone slechts uit God te zijn, tot zijne verheerlijking werkzaam aan het heil der

volken, handelende in den geest van liet Evangelie, en er is geen twijfel aan, of een christelijk volk zal haar als van God erkennen.'

De heer Zeeltink bemerkende, dat zijne bolwerken wat veel te lijden kregen, trachtte den vijand af te leiden door eene andere operatie. Nederlands afval van Spanje bragt hij in verband met de hervorming, en weldra had hij liet gesprek geleid op den tegenwoordigen strijd met Rome. 't Verwonderde den heer Rijkhold niet, dat hij in hem spoedig den voorstander van het exclusieve herkende, die er dan ook onbewimpeld voor uit kwam, dat het hem leed deed, het positief Hervormd Christendom meer en meer naar den achtergrond verschoven te zien. 'Ik kan mij niet vereenigen,' zeide hij, 'met den strijd, zóó als hij met Rome gevoerd wordt. Gaat men voort met haar op een intellectueel gebied te bestrijden, gij zult liet zien, mijnheer, daar zal men niets mede vorderen. Geloof mij, de Roomschen worden veel te rationeel bestreden.'

'Hebt gij de waarheid dan ooit zonder overtuiging zien zegevieren?'

'Wat spreekt gij van overtuiging bij de Roomschen, mijnheer? Hunne overtuiging is hun positief geloof, waar zij ook bij de krachtigste redenen niet van afwijken. Wat zij in den strijd in hun voordeel hebben, is, dat de beschuldiging, dat hun partij voor het grootste deel althans de grondvesten van het Christendom ondermijnt, niet zonder grond is.'

'Dat zou ik hen echter gaarne hooren bewijzen. Zij zeggen het, en er zijn er onder de onzen, die 't hen nazeggen.'

'Omdat zij in hunne overtuiging deelen. Of noemt gij het geen ondermijnen van de grondvesten des Christendoms, als men openlijk die leerstukken verwerpt, de eenige nog, waar de Roomsche kerk het met de Gereformeerde in eens is?'

'Ik begrijp, wat gij bedoelt, mijnheer; doch als het eens waar was, dat de verwerpers dier leerbegrippen zich meer ten doel stelden, om het Christendom op te bouwen en het Evangelie in zijne zuiverheid voor te stellen, dan zou hunne beschuldiging al hare kracht verliezen. Ik gevoel intusschen, dat wij om elkander op dat punt te verstaan, ons op een te ruim veld zouden begeven en over zaken zouden moeten spreken, die zich niet met weinige woorden laten afdoen. Liever wil ik uw gevoelen eens hooren over hetgeen er, naar uw inzien, tegen de aanmatigingen van Rome moet gedaan worden.'

'Niets meer en niets minder, mijnheer, dan positief tegenover positief te stellen. Wij zijn een Hervormde Staat en zonder op dat beginsel te bouwen, komt men niet verder. Ja, als men dat vergeet, als, helaas, maar al te veel het geval is, zal men den vijand hoe langer hoe meer gelegenheid geven, om in de niet gesloten gelederen binnen te dringen.'

'Stel eens, dat gij gelijk hadt, wat zou men daarbij winnen?'

'Dat men een bolwerk opwierp, waar achter men zichzelven niet alleen verschansen en versterken kon, maar waardoor men ook den vijand beletten zou ééne schrede nader te komen.'

'Maar is het verstandig zichzelven dus in-, is het christelijk anderen dus uit te sluiten?'

'Op uw eerste vraag moet ik antwoorden, dat, sedert men onder de Hervormden zich van het positief kerkelijk leerstelsel heeft losgemaakt, men aan allerlei wind van leering blootstaat. Is het verstandig zich dus prijs te geven aan twijfeling, onbestemde begrippen

en stelsels, die tot ongeloof leiden?'

'Ik geloof, dat menigeen, die zich los maakte van knellende banden, zelfs door twijfeling nader aan de waarheid gekomen is, dan wie met een bekrompen geest op een onbewegelijk standpunt is blijven staan en zijn verstand als binnen sterke vestingmuren ingesloten heeft.'

'De waarheid, mijnheer, is slechts ééne.'

'Dit stem ik u toe; maar zij kan langs verschillende wegen gezocht worden, tenzij men zou willen beweren, als de Roomsche kerk, uitsluitend in haar bezit te zijn.'

'En als de oude en beproefde wegen, waar langs zij gezocht is, ons daar eens regt toe gaven?'

'Dan zou ik moeten zeggen,' hernam Rijkhold glimlagchend, 'dat deze mij ten eenenmale onbekend zijn.'

'Zie daar dan de vrucht, mijnheer, van wat gij zich zelven insluiten geliefdet te noemen!'

Eene vrucht aan den boom des hoogmoeds gerijpt, dacht Rijkhold bij zich zelven. Doch eer hij die gedachte onder andere woorden kon uitbrengen, ging Zeeltink voort met te zeggen: 'gij hebt mij nog eene andere vraag gedaan, mijnheer, of het christelijk is, anderen dus uit te sluiten? Zou het naar uw gevoelen christelijker zijn, de huisgenooten des geloofs door die anderen te laten verdringen? En dat dit het gevolg er van wordt, bewijst de geschiedenis der laatste jaren. Wanneer had Rome ooit hier te lande zulk eene magt tegen over onze gevestigde kerk, als toen men door eene zoogenaamde verdraagzaamheid haar die inwilligde, en men zich meer en meer losmaakte van die banden, die door velen met u in plaats van zamenhoudende, knellende banden genoemd worden? Ik zeg en blijf er bij: de Roomschen moeten meer exclusief behandeld worden.'

'Ik ontken niet,' antwoordde Rijkhold, 'dat Rome's magt in den lande toeneemt en dat ik dit niet geheel zonder bekommering waarneem. En, houd ik het er voor, dat de kracht der waarheid zal zegevieren, ik acht het niet minder van belang, om van alle geoorloofde middelen gebruik te maken, ten einde Rome's magt alhier te stuiten. Maar zal men het doen met aan hetzelfde beginsel vast te houden, dat in de Roomsche kerk heerscht? Dan zou eindelijk het regt van den sterkste gelden. Het is niet te ontkennen, dat er vooruitgang in alles heerscht. Vooruitgang wekt tegenkanting, deze brengt onderzoek te weeg, en onderzoek leidt tot de waarheid. Sluit men nu zich zelven af, dan moet men of een verder onderzoek schuwen, of zich in het uitsluitend bezit der waarheid wanen. Sluit men anderen uit, of laat die geheel aan zich zelven over; wendt men geene middelen aan, om het licht der waarheid, door de nevelen van het bijgeloof te laten doordringen, of, om met uwe woorden te spreken, Rome rationeel te bestrijden, dan herhaal ik mijne vraag, of het christelijk is, zulk een exclusief stelsel aan te kleven?'

'Ik erken, mijnheer, dat dit zich zeer goed laat beredeneren, vooral als men zich op uw standpunt plaatst, en van het geliefkoosd tooverwoord onzer dagen, een' hooggeloofden vooruitgang, den mond vol heeft. Vooruitgang zie ik met u, geweldigen vooruitgang zelfs in kunsten en wetenschappen, maar verschoon mij, mijnheer, dien met u te zien op een godsdienstig en zedelijk gebied. Naar mijn inzien laat zich daarop een treurige tijdgeest opmerken. Men spreekt van godsdienstige verlichting en de mannen die zich aan het hoofd dier verlichte menigte, - haast had ik gezegd ligte

troepen, - plaatsen, roepen onophoudelijk voorwaarts, voorwaarts! - nu, ja, de oogen zullen wel eens opengaan, intusschen gaan de meesten voorwaarts op den weg van twijfeling, en naar het volslagen ongeloof. Gelukkig, dat er nog mannen zijn, die den stroom trachten tegen te houden. Maar door den overmoed, dien de geest des tijds kenmerkt, vinden zij nog te weinig sympathie. Ik hoop echter op betere tijden, waar ik het morgenrood reeds van meen te ontdekken. Als onbepaalde vrijheid van onderwijs maar eens volkomen gegeven is en er regt christelijke scholen kunnen worden opgerigt, dan is er van het opkomend geslacht nog heil te wachten. Ieder moest, naar mijn gevoelen, daar zijne stem toe verheffen.'

'Ik heb altijd gemeend, dat er christelijke scholen bestonden, in onderscheiding van Israëlietische bij voorbeeld.'

'Ja, mijnheer, zoo als sommigen onzen Staat ook een' christelijken noemen; maar mijne bedoeling is afzonderlijke scholen, waar de jeugd overeenkomstig de belijdenis die zij is toegedaan, kan worden opgevoed.'

'Om voor de Roomsche jeugd, bij voorbeeld, nog meer de gelegenheid tot verstands-ontwikkeling af te sluiten en haar de godsdienst en de ogeschiedenis alleen van het standpunt van hare kerk te leeren beschouwen. Ik beken, 't is consequent met het stelsel van uitsluiting.'

'Bekommer u om der Roomschen wil niet, mijnheer; die gaan toch hunnen gang en wetten bij het flaauwhartig onderwijs, dat thans wordt gegeven, toch hunne wapenen.'

'Om hunnent zoowel als om onzentwil bekommer ik mij over het spooksel, dat ik in de gedaante van secten- of gezindheids-scholen zie verrijzen. Met alle kracht moest men zich tegen dien sectengeest verzetten. Ligt dit niet in het beginsel van de Roomsche kerk, de protestant moest zich krachtens zijne belijdenis door de Roomsche partij niet laten medeslepen. Bedenk toch eens wat sommigen der onzen willen, waar zij aanleiding toe geven, mijnheer, met het voeden en aankweeleen van dien geest. Eer de kinderen nog begrip hebben van christendom wil men ze reeds tot Gereformeerden gevormd hebben, omdat zij het toch vroegtijdig gevoelen zouden, dat zij tot geen ander protestantsch genootschap behooren. Welk een nadeeligen invloed moet dat in later tijd niet uitoefenen op christelijke verdraagzaamheid en christelijke liefde. Is het niet het middel om vroegeren haat, nijd en afkeer, vroegere vervolgzucht en strenge veroordeeling op te wekken. En geeft men nu aan de Roomschen evenzeer vrije handen, wordt dan in het opkomend geslacht niet een strijdlustig leger gevormd, dat als ten oorlog uitgerust, zal haken naar den kamp op leven of dood? In mijne verbeelding zie ik burgers tegen burgers.....

Rijkhold zou in het vuur zijner rede verder hebben doorgesproken, als hij niet was gestoord geworden door het binnenkomen van den heer Roster en zijn zoon. De oude heer Roster moest in zijne betrekking als burgemeester den heer Zeeltink over eene zaak spreken, die spoedige afdoening vorderde. Zijn zoon voegde zich weldra bij de jonge dames, terwijl hij een levendig deel nam aan hare gesprekken, die later voor ons belangrijk genoeg werden, om er het een en ander van op te vangen. Bij de levendige gesprekken door de heeren Zeeltink en Rijkhold gevoerd, hebben wij de andere dames geheel uit het oog verloren. En toch zouden we niet gaarne-

het gesprek missen, dat zij met elkander voerden, terwijl hare echtgenooten over politieke zaken hunne gedachten wisselden. Het onderwerp van het gesprek door de heeren op dit oogenblik behandeld, en dat eene particuliere zaak scheen te betreffen, is voor ons van minder belang. Wij nemen daarom deze gelegenheid waar, om de dames te hooren spreken over wat zij belangrijk achtten elkander mede te deelen. Doch het rustpunt, dat we hier van zelf aantreffen, is ons te welkom, om daar niet een nieuw hoofdstuk mede te beginnen.' - Eerste deel, blzz. 109 - 120.

'Een tooneel van een geheel anderen aard had er op dienzelfden avond plaats in *het Zwaantje*, waar eenige burgers en boeren wekelijks eene zamenkomst hadden. De kastelein is druk bezig met het bedienen der binnengekomen gasten, die een levendig gesprek voeren, eerst over het weêr en dan over de markt, die den vorigen dag in eene naburige plaats gehouden was.

"Jou taai houden, Dirk, het je gisteren ook nog wat geld in den zak geklopt."

"Ja, man, maar jij was ook zoo haastig. Je was bang, dat je met je roodbonten weêr naar huis zoudt moeten drillen. De wijzen kennen er tijd."

"Alsof er dan geen geluk bij de negotie moet komen!"

"Dat moet er wel; maar die zen oogen in zen zak steekt, die zal door het geluk alleen ook niet rijk worden. Dat het onze amsterdammer ook ondervonden. Waarom is die niet bij zen negotie gebleven? Hij het zen boêl maar zoo aan zen jongen overgegeven, die, zoo als ze zeggen, een losse knaap moet geweest zijn, die er maar alles aan waagde: er op, of er onder. En dan dat spekeleeren, zoo dol weg! Als ik een beest of een paard op spekelatie koop, dan zorg ik er wel voor, dat ik 'm niet onder den prijs verkoop."

"Ja, ja!" riepen onderscheidene stemmen, "Dirk heeft het aan het regte end."

"En die amsterdammer," sprak er een, die nog slechts toehoorder was geweest, "was zoo'n wijze, zeijen ze. Hij het hier al vrij wat spektakel gemaakt, maar alles, wat hij veranderde en deed, was goed; hij wist alles zooveel beter, zeijen ze, omdat hij uit een groote stad kwam. 'k Geloof, dat het voor ons niet kwaad is, dat 'm de vlerken wat kort zijn."

"St.. St.. Hendrik Jan, als zen zoon maar geen vrederegter was, dan zou ik ook een woordje meêspreken. Voor vrederegters ben ik al men leven bang geweest."

"Jelui hebt mooi praten over veranderingen," zeî Neeltink, de kastelein uit *het Zwaantje;* "je hebt er geen van allen schâ bij; maar reken mij eens. Daar heb je de aanbestedingen, die nou bij Rijkhold wel heelenmaal zullen ophouden; maar dat is nog 't minst. Reken eens, wat schâ ik heb bij het zondagsvolk, enkelen, die zich goed gehouden hebben, uitgezonderd. Hij het den dominé zoo lang aan de ooren gereld, dat die eindelijk verboden het, dat ze uit de kerk niet meer hier mogten komen om een afzakkertje te nemen, 'k Hoef me nou niet meer te haasten, om het eerst uit de kerk te komen."

"Verboden, zeg je Gerrit? wel ik zou wel eens willen zien, wie mij verbieden zou, om vóór of na de kerk hier een borrel te drinken."

"Nou ja, verzocht dan; dat doet er niet toe. Ze durven allen niet zoo van

zich af te spreken, als jij. Ik wou maar, dat die amsterdammer hier nooit gekomen was. Wat hij er in gebragt het, is er zoo gaauw niet weêr uit."

"Ze zeggen, dat hij het land uit gaat, want het moet er schuins zitten in Amsterdam. Er moeten rare dingen gebeurd zijn. En die zoon, zeggen ze, het zen eigen omgebragt, omdat hij bang was voor de planken."

"Wie zeit dat?" vroeg een der aanwezigen, die een' grooten winkel had op het dorp. "Je kunt ze uit mijn naam gerust zeggen, dat het een leugen is. Ik heb een brief gehad van mijn leverancier, die mij schrijft, omdat hij weet, dat de oude heer Rijkhold hier woont, dat half Amsterdam vol is van de treurige gebeurtenis met het kantoor van Rijkhold & Comp. Als ze de zaak maar door willen zetten, schrijft hij, dan kan alles goed te regt komen, want het kantoor staat in groot krediet. De patroon in Amsterdam is van den schrik gestorven, en hij het zen eigen zoo min omgebragt, als jij en ik. Ik zeg en blijf er bij: de Rijkholds zijn knappe menschen."

"In jou oog, dat geloof ik wel, jij hebt een boêl geld aan ze verdiend."

"Dat heb ik, en 't scheelt mij heel wat, dat ze zooveel minder bij mij halen, als te voren; maar daarom vind ik ze zooveel te knapper, omdat ze zich zoo bezuinigen, en er maar niet op toeleven, als anderen doen, die schuins zitten, en die, om dat te bedekken, maar veel op den pof halen."

"Nou, ik mag lijden, dat ze maar gaauw optrekken," zeî Neeltink, "dan kan *het Zwaantje* nog eens weêr in eere komen."

"Op *het Zwaantje*," zeî hij, die het eerst gesproken had, terwijl hij zijn glas uitdronk en opstond, "dat 't zen eer weêr terug zal krijgen, die het verloren het, zoo als de kastelein zegt."

Terwijl er een algemeen gelach opging, stonden de meesten op, en vertrokken met den laatsten spreker.' - Tweede deel, blzz. 287-290.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Wie mann in den Wald hineinschreit, so schreiet's heraus.

Zonde en Geloof, of Ontmoetingen en Verhalen uit mijne Evangeliebediening; door J.P. van Berkum, Predikant te Wolsum en Westhem. Te Sneek. bij van Druten en Bleeker. 1853.
Verwaldink of ons Dorpsleven. Losse Schetsen en Herinneringen van Hein Bat, die bij den Dorps-dominé in huis woonde. Te Kampen, bij K. van Hulst. 1853.

Het was te voorzien, dat, toen de Pastorij te Mastland het licht had gezien en bij het lezend publiek den welverdienden bijval had gevonden, het spoor van den naar verstand en hart rijkbegaafden Van Koetsveld door anderen zou worden gedrukt. En trouwens, het daarmede als nieuw ontgonnen veld had

onder zijne meesterhand getoond, wat het kon opleveren. Wie onzer neemt de reeds vaak gelezen Mastlandsche Pastorij niet nog gaarne ter hand? Het zijn, als Van Koetsveld zulks wil, *Schétsen;* doch dan van den meester, die met enkele trekken wonderbaar veel kan, daarmede meer doet dan wanneer anderen tijden lang zitten te krabbelen. - Later kregen wij Van Schaick's Drentsch Dorpsleven, een trouw, mogelijk te getrouw kopiïst hier en daar. Toch lieten we ons met genoegen door hem rondleiden in Dwingelo en zijne omstreken. - Ook Thinéus schetste boeren in hunne eigendommelijkheid, en dit met bekwame hand.

Onder den titel van ‘Zonde en Geloof’ geeft Van Berkum ‘verhalen van eenige merkwaardige ontmoetingen, welke hij opteekende in zijn schetsboek, waarin hij van sommige kranke zielen het ziekteverhaal nederschreef in haren [ziekte] oorsprong, ontwikkeling en gevolgen. Enkele schetsen werden meer uitgewerkt, van aan- en opmerkingen voorzien. Zietdaar den oorsprong van mijne ontmoetingen en verhalen.’ - Wij deelen deze woorden mede uit het Voorberigt, dat niet enkel door dezen trek van leerlust in de pastoraal, eene andere echter dan die in het nasnuffelen van *dictata* bestaat, ons voor den man inneemt; maar dat zulks ook doet door eene waardige klagt over als droombeelden verdwenen idealen, door eene zucht om in de werkelijkheid het goede op te merken, het goede met krachtige hand te bevorderen, al kan men niet alles wat men heeft gewild. - ‘Bestudeer de natuur,’ heet het tot den schilder; - tot den predikant heet het: ‘bestudeer den mensch!’

Dat heeft Van Berkum gedaan, natuurlijk op zijne wijze. - Met de opmerkingsgave van de buitenzijde, waarmede van Schaick ons zijne Drentsche luidjes - met dien fijn onderscheidenden, diep in het inwendig leven dringenden blik, met dien gemoedelijken *humor* en dat door de hand der liefde bestuurde penseel van een' Van Koetsveld, dat in ruwheid en zonde zelfs nog het menschelijke zoo laat doorschemeren, met dat agaatachtige in zijne stukken? Van Berkum maakt daarop geen aanspraak. Zijn titel: ‘Zonde en Geloof,’ waarop anders nog wel aanmerkingen zouden zijn te maken, als wat ruim en soms niet ruim genoeg, stelt op het standpunt, van waar wij gelooven, dat deze schetsen het best kunnen worden beschouwd. Zijn standpunt is het enkel zedelijke, en dit wel eens zoo bepaald vastgehouden, dat het meer aesthetische soms te zeer wordt verwaarloosd. Dat mogen hoogseltjes wezen, die tot de figuren minder afdoen als men wil; daardoor zou veel, waarop de Schrijver blijkbaar het oog wil gevestigd hebben, beter zijn uitgekomen, terwijl het toch ‘Verhalen en Ontmoetingen’ hadden kunnen blijven. Hier en daar is zoo doende wat dofheid. Onze lezende wereld is het wat anders gewoon. - Welligt is echter juist daardoor het boek voor sommige lezers meer bruikbaar en zal het hun meer welkom zijn. Dit eenmaal aangemerkt hebbende (wij hebben ‘hier en daar’ gezegd en achten het lang niet overal verzaakt), mogen wij even gul verklaren, dat menige trek in ‘Anna’ trouw uit het leven gegrepen en wedergegeven is, en daarmede een beeld geleverd van wat een schijnheilig separatismus kan bederven, hoe het anderen en zichzelven het leven ten hel kan maken, om daarbij zeker niet welbehagelijk te worden bij den God der genade, maar die ook de God is der waarheid en

billijkheid. Het is een onzer grootste grieven tegen dat separatismus, dat hetzelve het Opperwezen hiér zoo eenzijdig barmhartig, ginds zoo eenzijdig streng en hard voorstelt, dat het vergeet, dat Gods liefde eene heilige liefde, Zijne regtvaardigheid eene wijze en liefdevolle regtvaardigheid is. Dat de Schrijver overigens niet blind is voor goeds, bij separatisten te vinden, boven velen die van Christus weinig meer willen hebben dan den naam, getuige blz. 10 en 11. - Anna is óns voorgekomen mede het bestgelukte beeld uit het bundeltje.

In de ‘Loterijjood,’ op blz. 61 b.v., goede grepen; maar ‘Zwarte Stijn’ beter. Daar is natuur, leven. Daar is Van Koetsveld's blik, die helderder wordt en vriendelijk, waarbij het oog schittert van vreugde, wen hij iemand ziet terugkeeren van de dwaling zijns wegs, blijdschap als die welke engelen voeden over den zondaar die boete doet. - Daar zijn trekken, Van Berkum, die uw verstand, uwe gave van opmerken vereeren, maar die dit uw hart nog veel meer doen. - Gij hebt u daarbij eens in de honderdvoudige vrucht verheugd. En goed deed het ons, toen wij aan het einde van uw verhaal ons vermoeden bevestigd vonden, dat geen verdichtsel nu en dan een wat teederder gevoel bij ons had gewekt.

Doch wij zullen niet al de verhalen, ten getale van negen, monsteren. - Genoeg; wij hebben ons de lezing niet beklaagd; al hadden wij ook de ‘Vacature te Marga’ gaarne willen missen uit dezen bundel. Die fout, die anomalie in het kerkelijke, waarbij de kerk eenigermate *glebae adscripta* wordt en geestelijk en geldelijk belang vreemd wordt dooreengeknoeid, behoorde lang verbeterd te wezen. Het is een *legaal* (?) openzetten van de schaapskooi voor sommigen althans, die misschien ter regte deur haar nooit zouden zijn ingetreden. Edoch daarmede zou niet alle misbruik, alle ook ongeroepen inmenging en verkeerde bemoeijing van nietkerkelijke, en soms van kerkelijke, ja hooge kerkelijke personen, de bodem ingeslagen wezen. - Hier is geen nog half vriendelijke gisping in een roman; hier is de ernst, en kan zulks, dan eene publieke geeseling, noodig en op hare plaats. Daar behoort vlijm en venijn toe - gelijk Hooft zegt. De Van Hessel's en Anderson's moesten met namen genoemd worden; evenwel liefst door een niet kerkelijk persoon.

De Schrijver verdient lof ook daarvoor, dat hij uit zijnen voorraad ‘stukken heeft gegeven, die niemand kunnen ergeren of kwetsen. Bij den herder der gemeente moeten vele voorvallen altijd onder den digten sluijer der geheimhouding bedekt blijven. Ik ben verzekerd, dat niemand (?) in hetgeen ik aan het publiek mededeel, zich of de zijnen zal herkennen. Namen en personen zijn veranderd, zoo veel als noodig was, enz.’ - Bravo, van Berkum! Na u nog te hebben toegeroepen: ‘geluk met uw' eersteling!’ voegen wij er een *hear! hear!* bij. - Waarom? Antwoord!

Wij hebben *Verwaldink of ons Dorpsleven*, Losse Schetsen en Herinneringen van *Hein Bat*, die bij den dorps-dominé in huis woonde (‘bij den dominé inwoonde’ zou nog iets nader bij de waarheid, en toch nog niet de geheele waarheid, zijn geweest), dáár voor ons liggen. - De sluijer der *pseudonyme* is hier opzettelijk zoo ijl en dun geweven, dat zeker niemand het ons ten kwade zal duiden, als wij dat ding onwillekeurig dóórzien, over 't hoofd zien, of liever niet zien. *Verwaldink* is Wildervank. *Hein Bat* is ..... Het mogt ons eens een klein

procesje kosten; en 't is te gemakkelijk te vernemen, indien niet overbekend, voor wie zulks de moeite waardig mogt keuren. Het boek wemelt van particulariteiten en personaliteiten. - Wat blijft een' recensent dan over, zou men vragen, dan er zich met eenige vage *loci communes* af te helpen?-Hein Bat treft het evenwel bij deze gelegenheid opperbest, of misschien slecht. - Is dáár geweest te zijn, er geleefd te hebben, gelegenheid om met Verwaldink bekend te wezen; dan heeft de schrijver dezer regelen daartoe betere kans gehad dan Hein Bat, vermits hij daar rúim zoo lang woonde. Ben ik hoogelijk met Verwaldink ingenomen, daardoor mogelijk vooringenomen tegen Hein Bat c.s.? Den laatste ken ik niet van persoon en heb hem, zoo veel mij bewust is, ééns een paar seconden gezién. Bijzondere omstandigheden en andere redenen deden mij te Verwaldink jaren doorbrengen, die ik onder de minst behagelijke van mijn leven tel. Op enkele punten moet ons oordeel over het heerschend volkskarakter minder gunstig wezen, mogt het ons, God dank! ook niet aan aangenamer ontmoetingen ook daaromtrent hebben ontbroken. De Verwaldinkers zijn in 't algemeen nijver, werkzaam, spaarzaam, huiselijk. Gevoelig en voor geestdrift vatbaar hebben wij er niet velen gevonden. - Een zeer groot deel van het jongere volk vindt zijn bestaan in de binnen- en buitenlandsche vaart; tóch was het te weinig dat daaruit en uit het zusterdorp (de beide bevatten omtrent 10,000 zielen) in het jaar 1830 anderhalve vrijwilliger (een enkele die eene weinig lucratieve betrekking met eene plaatsing als luitenant verwisselde, noem ik slechts een hal ven vrijwilliger) te velde trok. Er heerscht onder de maatschappelijk geringere standen niet meer noch minder ruwheid dan men op de meeste dorpen ontmoet. Dáár zijn ook, op de kleinere in verhouding minder, Maaike's en hare moeders te vinden. Doch hiermede komen wij bepaald aan bovengenoemd werk, en het zij zoo!

Het is van dien aard, dat wij (er zijn menigte van personele attaques in tegen menschen, die zich niet kunnen verdedigen en het is een werk, dat in geenen deele enkel uit het hoofd is gevloeid) eerst het boek zoo als het daar ligt voor ieder, en dan in zijne bijzondere strekking willen beschouwen.

En dan eerst het boek, zoo als het daar ligt.

Wij mogten H. B-T met den Bisschop van Winchester in den King Henry VI, P. 1, van Shakespeare vragen:

> *Com' st thou with deep premeditated lines*,
> *With written pamphlets studiously devised?*

Wij krijgen een goed deel van wat de engelsche dichtervorst *bad humor* zou hebben genoemd. Laf gezocht soms zijn de aardigheden en voorstellingen, slechts enkele malen, b.v. blz. 1, over voorredens, blz. 15, over het geld en den nacht, iets beter gelukt. Zonder partijdigheid verklaren wij, ons met de Gids (in 't Februarijnommer, geloof ik) vereenigende, Hein Bat niet voor een *nul* in 't cijfer (blz. 2), maar voor een *minus*, omdat anderen hebben goed te maken wat hij bedierf, te regt te wijzen wat hij verkeerd en scheef voorstelt. Hoe plat en tevens gezocht zijn de *would-be* aardigheden op blz. 4 en vervolgg. op blz. 9. - Hethoofdstuk ‘Willem aan een sterfbed’ bevat goeds en treffends; alleen hier en daar, b.v. in de uitboezeming der bijna stervende op blz. 33, anders op zichzelve goed, een

weinig gechargeerd. Wij wenschten bijna dit stuk uit het boek genomen en alleen medegedeeld, en dan de rest.... den schrijver geschonken. - Het daaropvolgende, het gesprek bij den notaris, levert weinig op dan afgezaagde argumentering over duizendmaal besproken theologische onderwerpen, gelijk het volgende een verhaal levert van de soort, die ook naauwelijks behoeft vermeerderd te worden. - ‘Hein Bat's mijmeringen na de regt vrolijke partijtjes’ met stellingen als deze: - ‘Het is toch niet waar, dat de zoogenoemde liberalen, onderdeden van de Groninger school (?) slecht zijn’ - ook: ‘Ik zou haast zeggen, dat het jammer is, dat de Heer die heerlijke gelijkenis, Lucas XV, heeft uitgesproken. Zij wordt gelezen en aangehoord en - door velen niet begrepen of - genegeerd - en ‘Een koopman die zijn geld, en een dominé die zijne woorden goed gebruikt, kunnen onbegrijpelijk veel nut stichten enz.’ - die mijmeringen, zeggen wij, hadden wij hem op een paar na, volgaarne zien houden.

De ‘portretten te Verwaldink’ - na eenige jaren (?) zeer gedund, wenschten wij, niet ‘portret,’ maar, simpel doodsche daguerreotypen als zij zijn, louter werktuigelijk overgebragt, - door de werking van licht en lucht gehéél uitgewischt en verdwenen. Wij mogen nu reeds zeggen, dat de mechanicus die portretten heeft genomen op een oogenblik van geeuwen, hoesten, of iets dergelijks, waar de trekken verwrongen waren. Men kan op de vraag: ‘is hij 't niet?’ - met meer waarheid ‘waarachtig niet!’ dan ‘ja’ antwoorden, al zat de man er voor. Wij krijgen ze nog nader, den burgemeester, ontvanger enz. [*du* haute volée, en *tarturus emeticus*, die ruwe kapitein die ‘afdraaijen’ commandeert, laten wij gaan]. Maar wat raakt het in 's hemels naam het publiek, bij zoo veel wat hier vermeld is, hoe de doctor speelt, naar bed gaat en opstaat, ontbijt, eet, slaapt, thee drinkt enz. Gij ziet, lezer, wel dorre, doode photographie. Wij vallen iemand ongaarne om enkele mislukte trekken hard; doch vragen: waardoor worden zij opgewogen? - Evenzoo zonder de straalbreking en kleurenden gloed der poëzij, zonder de verheffing der ogeestdrift of fijne opmerkingen die daarbij zoo goed doen, de Lidmaten-aanneming en bevestiging, waarin blz. 145 eene tirade over den onbegrepen en daar onbegrijpelijken Willem, die ‘als de jeugdige bloem, die zich in volle kracht op zijn stengel al wiegelend vertoont, door de vele doornen die zich om haar verdringen, later gedood en eerst verdord wordt. Het majestueuze zeekasteel wordt door de winden geslingerd en teruggeslagen, en de stuurman heeft goed sturen, als er geen einde komt aan het gestorm en geloei, dan bereikt het zijn doel nimmer. Al staat dan de eik in de eeuwenheugende wouden nog zoo trotsch, als alleen jong geboomte zich aan zijn voet verheft; dan zal hij eindelijk toch zijn' laatsten levensdag aanschouwen.’ Dat is *tirade* en bleef, mislukte *tirade*. - Die erkennen wij ook in het volgende op blz. 147, bij gelegenheid dat de predikant van de moeder van een jongeling sprekende, bij diens eerste toetreding tot het Avondmaal haar vraagt: ‘Gevoelt gij niet met mij, wat de Heer gevoelde bij het: “Zoon! zie uwe moeder! moeder! zie uwen Zoon!” - en hij dan zegt: - “toen was dat woord als een volle middagzon aan den Palestijnschen hemel geworden; de ijskorst van Siberië's altoos ijsharden bodem was ontdooid en de gemeente moest getuigen:

dat is meer dan complimenten maken, dat is de ware liefde des zoons voor eene moeder." - Daar zeggen wij, dat dit woord zoo ongepast aangebragt, de voorstelling zoo blufferig verkeerd is, als het kan. - Van katechizeren heeft de predikant zeer weinig slag. Dat doet hij tamelijk antisocratisch. - Een bezoek in den Vreemde heeft in de beschrijving soms iets goeds. Daarentegen is het: "Wij zijn benoemd tot Leden der algemeene Armencommissie," al zeer weinig beteekenend. "De verloren Zoon" vol platheden, al zou de zaak zelve treffend kunnen heeten; doch de "Nutsvergaderingen" beneden kritiek; wij hebben het oog vooral op de Verhandeling. - "Het Beroep" kan wel alleen belang inboezemen aan wie daarbij belang hadden.

En nu hebben wij nog iets over de bijzondere strekking te zeggen. - Die is, rondweg, *geméén*. Dan is dit werk op onderscheidene plaatsen *à la Wibmer*, een tegenhanger van dat riool van onbeschaamd indringen in het bijzonder leven, van verwrongen eenzijdig voorstellen van sommige dingen, van hatelijkheid, van het aantasten van naam en eer ook van achtenswaardige menschen, dat diens Utopiaansche Courant, schandelijker gedachtenis! tot een voorwerp maakte van afkeer, soms verontwaardiging van ieder weldenkende. - Wij weten, dat wij met deze woorden als in een wespennest, misschien adderkrocht tasten; maar schuwen zulks niet. De Schrijver heeft vergeten, of niet geacht wat hij op blz. 39 schreef: - De fluweele man vergat aldra, dat de Christel, (misschien zouden wij die *I*. met "loochenende" moeten aanvullen) liefde het best getuigenis zou afleggen voor zijn goed regt, en bulderde er dapper op los.' - Waarom hebt gij, Hein Bat, dat werk in 't licht gezonden, dan 'om te hekelen en te grieven' (zie blz. 39)? Willem kan niet velen, dat er temend wordt geklaagd over de zedeloosheid der Verwaldinkers. Wij ook nog niet. - Maar dat er alzoo gegispt zal worden, als zulks hier geschiedt; welk eerlijk man, die beter weet, kan dit velen ... en dan van Hein Bat? - Al was alles waarheid, wie geeft het regt aan u, om over het bijzondere leven der menschen zoo het oordeel te laten gaan? - Fraudeert uw ontvanger, onderdrukt uw burgemeester, klaagt uw ouderling u aan wegens verkeerd beleid in uw ambt, had hij u hard en valschelijk beschuldigd van kwade trouw, dronkenschap; beroep u dan op de autoriteiten daartoe gesteld, desnoods op het volk, als het hoogste ressort in onze dagen erkend, zoo veel het daarvan verkiest kennis te nemen, - dat is: op het publiek. Doch speel niet de rol van verklikker, die in de huizen komt, doch wel niet als de man die alles aan de klok zal hangen; en die zulks toch doet. - En dat hebt ge gedaan, dat onedele werk op het gebied der letteren! - Er zijn jaren verloopen sedert ik te Verwaldink of Wildervank was; doch aan uwe initialen, aan uw noemen van stand en bedrijf, aan geheel het signalement tot de 'merkbare teekenen' toe, heb ik de menschen herkend, die gij hier gedeeltelijk hebt getracht te brandmerken in de oogen van het publiek, ten aanzien van speciale dingen, waarmede dat publiek niets heeft te maken. En bij meer dan één daaronder hebben we moeten spreken: 'liever wil ik het slagtoffer wezen dan de beul, die, krachtens zijn ambt als herder, in liefde moest komen, in liefde waarschuwen, moest leeren in liefde, die van de zonde afmaant, doch 'haar bedekt en den naaste geen kwaad doet.' - Ik doe zulks vooral ten aanzien

van eene door u miskende, diep gegriefde, jegens wie gij in geenen deele het woord zijt indachtig geweest: ‘haar zal veel vergeven worden, want zij heeft veel lief gehad.’ Gij schijnt haar vroeger leven slechts bij geruchte te kennen, gelijk uwe beschouwing van haar persoon ten minste eenzijdig, en daarom gebrekkig en onwaar is. Mijn voorganger, mijn opvolger en ik hebben haar gekend als eene in den goeden zin des woords vrome, milde, - had ik, en hoogst waarschijnlijk, of wel zeker ook die mannen, niets aan die mildheid te danken. Ik heb haar zien deelen in nood en leed van anderen, werken, waken, opofferen voor anderen. En die hebt gij gepoogd op 't hart te trappen. Moest ik niet spreken?

Ik weet wat de waarheid kan kosten. Ik heb mij daardoor vele, talrijke vijanden gemaakt, ook te Wildervank. - Ik tel onder die vijanden mannen, wier gunst of ongunst van grooten invloed had kunnen zijn op mijn lot, - thans welligt ook u. - Het zij zoo! Ik heb het anders gewenscht, in de bestaande omstandigheden niet anders gewild. Ik heb het open woord niet enkel óver menschen, maar ook tót menschen niet geschuwd. Nu ook niet ten uwen aanzien en tegen u. Ik beroep mij op het zedelijk gevoel van ieder, of gij deze teregtwijzing, in het oog van sommigen welligt teregtstelling, niet verdiendet; - ik beroep mij op uwe eigene woorden, aangaande den anderen notaris op blz. 94 van uw boek, van wien gij zeker niet met goedkeuring zegt: - ‘men moest hem geen vertrouwen schenken, daar hij daarvan, zoo het met zijn belang overeenkwam, misbruik maakte.’ - Gij kwaamt vriendschappelijk bij hem. Uw hart zal u getuigen, dat gij hem in de eerste plaats dit hadt moeten zeggen. Hebt gij 't hem gezegd?

Zulke haat kán het gevolg zijn. Voed dien niet, toon dien niet. Gij zult hebben bespeurd, dat ik u bij alle schijnbare hevigheid heb gespaard. Wie ik ben, kunt gij, zoo noodig, vernemen bij de Redactie van dit Tijdschrift.

Ik hoop dat betere uitwerkselen de vrucht zullen wezen van dit eerste en moge het zijn láátste woord, dat ik tot u rigt. Er is in uw werk, wat tot nog ernstiger onderhoud aanleiding kon geven. - Hier en daar hebt gij bewezen goede gaven te bezitten, voor indrukken van menschelijkheid, warmen ijver voor het goede vatbaar te wezen. Overwin het kwade met het goede. - Dan zult gij het nog eens gelukkig rekenen, dat u onaangenaamheden troffen van dien aard als het lezen dezer regelen u ook kan veroorzaken. Maar geloof mij, nu of later, eens ziet gij met beklag, met spijt op Verwaldink terug. Het zij spoedig; en dan een' anderen weg! Dien welken Van Berkum u heeft gewezen in zijn door ons aangehaald woord in zijne Voorrede, in zijn geheele werk en den toon daarin: ‘*Die Sünde ist zu hassen, nicht aber der Mensch, an dem das Böse als etwas Vorübergehendes, und desshalb nur Zufalliges haftet*.’ - Ten slotte met geringe verandering een paar regels van Lamartine:

Un jour de nobles pleurs laveront cc délire,
Et déplorant le son que tu en as tiré,
Tu jetteras ce jour des cordes de ta lyre
La corde injurieuse où la haine a vibré.

CHONIA.

Regten en pligten, of de weg tot duurzaam volksgeluk. Een verhaal uit den jongsten tijd.

Naar het Engelsch door C.S. Adama van Scheltema. Te Sneek bij van Druten en Bleeker. 2 deelen.

Bij de menigte van vertalingen, waarmede onze leesinrigtingen, leesgezelschappen en dergelijke gevoed worden, is het eene aangename taak voor den referent een werk als het bovenstaande aan te kondigen. Naast werken van meer wetenschappelijken aard, zal het in geene bibliotheek misplaatst zijn. Met een helder oog worden de wonden der nijverheidsmaatschappij nagespoord, met vrijmoedigheid en juistheid de middelen tot herstel aangewezen en met al den ernst, dien de zaak vordert, aangedrongen.

Gaarne maken wij de woorden des bekwamen vertalers tot de onze, als hij in de voorrede zegt: ‘Geheel uit den tijd en uit het leven gegrepen, beveelt zich het werk, naar mijn oordeel, aan door eene waarheid van voorstelling, die daaraan niet dan bijval en goedkeuring kunnen (doen) schenken. Het boeijend verhaal getuigt in al zijne schakeringen, dat de schrijver een man is, die een helderen en diepen blik heeft geslagen in het eigenlijke wezen en de geheel eenige voortreffelijkheid des Chrisdoms. Terwijl eene door eigen geest gedreven wereld waar en duurzaam volksgeluk eerst en meest van telkens vernieuwde staatkundige theoriën, van steeds vernuftiger ontdekkingen op het gebied van kunsten en wetenschappen schijnt te wachten, doet hij in dit tafereel, hetwelk aan de gebeurtenissen, zeden en denkwijzen des tijds ontleend is, met overtuigende helderheid en nadruk uitkomen, hoe alleen het Christendom, dat zijne hervorming aanvangt met, en zelfs schijnbaar bepaalt tot het individu, doordien het eene hervorming beoogt en te weeg brengt, die niet minder is dan herschepping van het zondaarshart, - wedergeboorte van den mensch tot het beeld Gods, de wel langzaam werkende, maar ook de alleen zeker overwinnende kracht is, die de bedriegelijke en rampzaligheid kweekende heerschappij der onregtigheid overwint en te niet doet.’

Behalve dit doel heeft de schrijver zich, naar referents inzien, nog een ander voorgesteld, namelijk het betoog te leveren, aan de eene zijde, dat bovenmatige inkrimping van het loon des arbeiders tot diens zedelijke verbastering noodwendig medewerkt, juist wegens de vuile bron waaruit zij voortvloeit: lage hebzucht en praalzucht des meesters, wiens voorbeeld door zijne ondergeschikten wordt nagevolgd, hetgeen van zelf tot gebrek, en om daarin te voorzien, tot misdrijven van allerlei aard voert (Graves); - aan de andere zijde, dat verdienste, geëvenredigd aan het werk des arbeiders stoffelijke wel-

vaart bevordert, en menschlievende behandeling, onderstand bij tijdelijken rampspoed en voorgaan in Christelijken wandel door den meester, de beschaving van den geest en de veredeling van het hart van den werkman ten gevolge heeft (Dalton).

Maar nog een paar andere elementen - waarvan wij het eene wel in de eerste plaats hadden mogen noemen - heeft de begaafde schrijver krachtig tot staving zijner denkbeelden doen medewerken: vasthouden aan Gods regtvaartigheid, ook zigtbaar in dit leven, - heerlijk voorgesteld in den persoon van Karel Seaton, die onder den druk van een noodlottigen zamenloop van omstandigheden, schuldig verklaard is aan diefstal en aan brandstichting, waarvan de ellendige Graves de dader is.

Forrest is de verpersoonlijking van het vierde element, dat de schrijver aanwendt: meer dan gewone geestbeschaving bij den man uit de volksklasse, maar ook door wilde hartstogten tot laakbare oogmerken gebezigd; duidelijk wordt het ons aangewezen, welken noodlottigen invloed zulk een man op zijne standgenooten uitoefent en tot welke rampzalige misslagen hij hen brengen kan.

De inkleeding is meesterlijk en wij zijn overtuigd, dat zelfs geen gewoon *roman*lezer het boek onvoldaan zal ter zijde leggen, al dringt hij niet geheel door in het doel dat de schrijver zich voorstelde. Belangwekkende toestanden, heerlijk geschetste tafereelen, wisselen zich af en maken het boek tot een der onderhoudendste, die wij sedert lang in handen kregen. Zelden ontmoetten wij liefelijker karakters dan ons in Grace Dalton en Amy, hare nicht, worden voorgesteld.

De vertaler heeft zich goed van zijne taak gekweten, ofschoon wij de opmerking niet kunnen terughouden, dat zijn stijl aanmerkelijk zou winnen, indien hij zijne volzinnen wat minder lang maakte. Ten bewijze strekke de laatste periode, welke wij uit de voorrede aanhaalden en die in het boek zelf niet minder dan 16 regels bedraagt. - De typographische uitvoering is, gelijk wij die van de heeren Van Druten en Bleeker gewoon zijn, keurig, maar.... de plaatjes versieren het werk niet. Wanneer zal het publiek toch eens ophouden de uitgevers aan deze ijdele belasting te onderwerpen?

E.T.

Een gerucht.

Roman van Emilie Flygare Carlèn, uit het oorspronkelijk vertaald door Mr. C.J. Zweerts. 3 deelen. Te Amsterdam bij M.H. Binger en Zonen.

Een verslag van den hoofdinhoud van dit werk te geven, daartoe achten wij ons niet in staat. De intrigue is daartoe te ingewikkeld en de vele personen die er in voorkomen, zijn genoegzaam allen *hoofd*personen, een gebrek, waaraan de

schrijfster ook in andere harer lettervruchten mank gaat. Wij zullen ons dus bepalen tot het mededeelen van den indruk, dien ‘een Gerucht,’ na eene aandachtige lezing bij ons heeft achtergelaten.

Het boek, zoo het al geschreven had moeten worden, had althans niet geschreven moeten worden door eene vrouw. Vóór een schrijver den naam van een *man van talenten* wil verwerven, moet hij, onzes inziens, dien van *achtingwaardig* zoeken te verkrijgen, en zoo wij Flygare Carlèn den lof niet kunnen ontzeggen van met veel bekwaamheid de pen te voeren, van een diepen menschkundigen blik te bezitten, onze achting weigeren wij haar ten eenenmale; en wij doen dat, gelooven wij, niet zonder voldoende reden. Eene vrouw die tooneelen schept van moordaanslag eener echtgenoote op haren man, van overspel, van echtbreuk, van verkrachting; eene vrouw die zulke afschuwelijke onderwerpen bepeinst; eene vrouw vooral die deze met kunst in hare verhalen weet in te vlechten, - haar weigeren wij onze achting, en hoe zonderling ook bij den eersten opslag die uitspraak moge geschenen hebben, vooral daar het hier eene schrijfster geldt, wier naam ook in Nederland nog al gunstig bekend staat, - wij achten dezelve door het bovengezegde genoegzaam geregtvaardigd.

Ware het werk door een man geschreven, ons oordeel zou minder gestreng zijn, omdat, 't zij ter eere der vrouwen gezegd, de ondeugd bij haar meer afschuw verwekt, dan bij den man. Dubbel afkeurenswaard zijn boeken, waarin zulke tooneelen voorkomen, wanneer zij door eene vrouw zijn vervaardigd, omdat zij dan over het algemeen ligter den toegang vinden tot de leestafel harer geslachtsgenooten, en wij beweren dat ‘een Gerucht’ daar niet behoort geduld te worden en dat geene moeder het aan hare dochter in handen moet geven. Waarlijk, Carlèn had niet noodig zulke *horreurs* in haar werk te vlechten, om het belangwekkend te maken. Of meent de schrijfster mogelijk daarin te moeten toegeven aan den geest des tijds? Zonder vrees voor tegenspraak beweren wij, dat al die afschuwelijkheden nooit tot den geest van eenigen tijd behoord hebben, en de kortstondige opgang dien les Mystères de Paris, le Juif errant en andere werken van dien aard gemaakt hebben, bewijst hoe spoedig de goede smaak, al wordt hij voor eenige oogenblikken van den regten weg afgeleid, het juiste pad weet weder te vinden. Daarenboven de roeping, de heilige roeping des schrijvers is het den geest des tijds te leiden; niet, waar hij dwaalt, hem verder op den dwaalweg te brengen.

Wij zeiden boven dat onze schrijfster al die afgrijselijkheden niet noodig had, om haar werk belangwekkend te maken, en in ‘een Gerucht’ bewijst zij genoeg welke rijke bronuen hare verbeelding bezit om hare lezers te boeijen en weg te slepen. Welke heerlijke schepping is die van Honorine en Doctor Warvner; de edele vrouw, de trouwe, krachtige vriend, in de rijkste beteekenis des woords! Welke liefelijke beelden zijn die van de, ja ligtzinnige, maar goede Adèle, van de kinderlijke, onschuldige Jolly en Derk, van den trouwhartigen Sexten, van den vaderlijken kamerraad! Maar Lilia! Grooter zamenweefsel van allerlei ondeugden is het moeijelijk zich voor te stellen, en wij staan er verbaasd, wij zijn er bedroefd over, hoe zulk een karakter de vrucht der verbeelding kan zijn van eene vrouw; de vrucht der verbeelding, zeggen wij, want, wat de

schrijfster ook moge verzekeren, zulke schepsels als Lilia bestaan, Goddank! niet. Philip is met al zijn dichterlijk vuur en aesthetisch gevoel het slagtoffer eener zinnelijke liefde en daardoor de speelbal van haar, die zulk eene liefde weet in te boezemen. Dat zijn hart geen deel heeft aan zijne drift voor Lilia, blijkt uit zijne geheele houding tegenover Honorine, vooral na Lilia's bekentenis, toen zij voor hem het prestige verloren had van de vrouw, die, in welke omstandigheid ook, hare eer zou hebben weten te behouden.

De vertaling is hoogst verdienstelijk, maar wij bidden den heer Zweerts zijne bekwaamheden niet aan zulke boeken te besteden als ‘een Gerucht,’ waarin zoo veel schoons door zoo veel afgrijselijks wordt bedorven. De stijl is vloeijend en meesterlijk naar de omstandigheden gewijzigd. - Een paar min juiste uitdrukkingen hebben onder het lezen onze aandacht getroffen. *Stijgen* vonden wij ergens in eene transitive beteekenis; *de millioenen oogen der sterren* (2de deel, blz. 178), moet waarschijnlijk zijn: de sterren, de millioenen oogen des hemels; *de badsocieteit was uit elkander* GESPLITST (3de deel, blz. 148). Druk en papier zijn goed, maar de platen...!

E.T.

Reginald Hastings,

Een verhaal uit den tijd der onlusten van 164-; door Eliot Warburton. Naar den tweeden druk uit het Engelsch door C.M. Mensing. Twee deelen. Te Sneek, bij van Druten en Bleeker.

We hebben daar den gebeden titel van het ons wat laat ter beoordeeling toegezonden werk overgeschreven, maar zijn, na de lezing der beide deelen, van de dwaling teruggekomen, waarin de lezer van onze beoordeeling waarschijnlijk nog verkeert, dat hij namelijk met een eigenlijk gezegden historischen roman te doen heeft. Hier en daar, wel is waar, is een geschiedkundig feit opgegeven, en het meerderdeel der handelende personen behoort in de geschiedenis van Engeland te huis, maar toch is het werk volstrekt geen historische roman in den geest waarin Scott, van Lennep en anderen ze leverden. Wij althans zijn van oordeel, dat Warburton òf te veel òf te weinig van de geschiedenis des tijdvaks, waarin hij zijne personen doet optreden, vermeldt. De gebeurtenissen worden noch in hare oorzaken, noch in hare gevolgen nagegaan, en eenvoudig de feiten medegedeeld, welke destijds plaats grepen. De bekende naam van Hastings en de bijvoeging, dat het tooneel speelt in de jaren welke Cromwell's bestuur voorafgingen en volgden, moeten dus alleen beschouwd worden als een uitlokkend uithangbord, waarachter zich eenvoudig eene karakterschets verbergt van per-

sonen, die eene meer of minder belangrijke rol in de gebeurtenissen van die dagen gespeeld hebben.

De karakters en het tijdperk waarin zij handelen, zijn goed geteekend en vrij wel begrepen, ofschoon de schrijver niet is vrij te pleiten van eenige overdrijving ten nadeele der Puriteinsche partij. Zondert men Stafford, Cromwell, die slechts eene enkele maal in eene niets beduidende rol optreedt, en Hezekiah Doom, welke naderhand, wel wat al te zeer gezocht, als John Felton, de beruchte moordenaar van den Hertog van Buckingham, voorkomt, uit, dan vinden wij volstrekt geen melding gemaakt van de uitstekende mannen, die zich zoo roemrijk voor de belangen des onderdrukten volks in de bres stelden, en aan wier pogingen de Engelsche natie haren voorspoed in latere tijden grootendeels te danken heeft.

Wij willen geenszins beweren, dat die partij niet dikwijls te laken was om de overdrijving harer godsdienstige denkbeelden, maar de verdedigers der staatkundige en godsdienstige vrijheid, die Engeland zoo groot gemaakt hebben, mogen op onpartijdiger beoordeeling en voorstelling aanspraak maken, dan hun hier te beurt valt. De schrijver, die waarschijnlijk behoort tot hen die nog dweepen met een Koning ‘bij de gratie Gods,’ welk een anachronisme dat thans ook zij bij onze overzeesche naburen, had zich als geschiedschrijver, en zelfs als romancier op het geschiedkundig terrein, op een onpartijdiger standpunt moeten plaatsen.

Men zal ons waarschijnlijk tegenwerpen, dat Hastings, wiens gedenkschriften Warburton te boek stelt, een ijverig cavalier of koningsgezinde is, en die dus niet hoog kan loopen met de meeningen zijner tegenpartijders; maar hij geeft hier en daar blijken van te gezond oordeel, en op het einde des werks, van te groote ingenomenheid met Zwitserland en het karakter van deszelfs bewoners, dan dat het geene regtmatige verwondering moet baren, dat hij zijne tegenstanders doorgaande met zulk eene laatdunkendheid behandelt.

Wij maakten bovenstaande opmerkingen bijna onwillekeurig, daar de titel van het werk ons dwingt aan de geschiedenis van een hoogst belangrijk tijdperk der Engelsche geschiedenis te denken; geenszins om het werk als eene *karakterschildering* te veroordeelen. Dat zij verre! De schets is goed aangelegd, en, wij aarzelen niet het te zeggen, voortreffelijk uitgewerkt. Vooral geldt dit van Reginald Hastings, Zilla, Hezekiah en Bryan, waartusschen Digby, Hotspur, prins Rupert, en vooral de edele Falkland niet minder de aandacht trekken en levendig houden. Slechts het karakter van Phebe schijnt ons jammerlijk mislukt. De hartstogtelijke minnares van den edelen jongeren Hastings wordt te gemakkelijk door den ligtzinnigen wellusteling Digby van haren geliefde vervreemd. Van hare betrekking tot Reginald, den broeder haars ongelukkigen minnaars, had, dunkt ons, beter partij getrokken kunnen worden, en zij had als middelares kunnen optreden tusschen hare zuster en Hastings, die misverstand en overdrijving van denkbeelden van elkander gescheiden hielden; - beter dan haar veelbelovenden aanleg uit te dooven in een klooster, ten speelbal van hebzuchtige en dweepzieke nonnen. Hoe zij ook in den aanvang des verbaals onze belangstelling gaande maakte, en onze genegenheid verwierf, weldra trokken wij ons hart van haar af met een gevoel van innig medelijden over zoo veel zwakheid.

Wanneer wij nu ons oordeel over

het geheele werk wilden zamenvatten, zou het luiden: Met uitzondering van een enkele passage, is Reginald Hastings een werk, dat de aandacht van alle beschaafde lezers zal boeijen, zonder die af te matten; niemand zal onrustig naar het oogenblik verlangen, waarop hij de lezing er van kan hervatten, maar ook niemand zal het onvoldaan of half gelezen uit de hand leggen.

De vertaling is, gelijk wij dat van den heer Mensing gewoon zijn, vloeijend, en, zondert men hier en daar eene enkele periode uit, dan is er weinig in het werk, dat eene vertaling verraadt. Evenwel die enkele plaatsen hadden bij een weinig meer zorgvuldigheid van de zijde des vertalers, het werk niet behoeven te ontsieren, gelijk thans het geval is, en opdat men ons niet beschuldige van iets aan te merken waarvoor het bewijs niet geleverd wordt, wijzen wij slechts op blz. 244 en 245, waar *teregtgesteld* en *teregtstelling* in plaats van *veroordeeld* en *veroordeeling* gelezen wordt.

Druk en papier zijn aanbeveling waard.

E.T.

Vrouwenleven.

Zangen des Geloofs en der Liefde, door R. Bennink Janssonius. Te Groningen bij P. van Zweeden.

Terwijl ons oog langen tijd nog onrustig te vergeefs naar vlinder en bloem uitzag en wij nog achter den warmen kagchel ons beklaagden over het late voorjaar, dat in onzen tuin geen enkel spoor van bloem en vlinder verschijnen deed, werden wij eensklaps afgeleid door een boekje, hetwelk door zijn gouden stempel en vergulde snede terstond de aandacht trok van vrouw en dochter, en door deze met een luiden roep van toejuiching werd ontvangen, toen haar oog het keurig boekske doorloopen had. Ik ben niet gewoon zoo spoedig met mijne recensie gereed te zijn, en heb zelfs reeds sedert eenigen tijd een weerzin opgevat tegen de opkomende zucht der boekverkoopers, om alles wat zij uitgeven, door 't geen zij een smaakvol uiterlijk noemen, in de handen te spelen van een deel des publieks, hetwelk zich door dat blinkende laat innemen en verleiden. Was ik niet meer dan eens in de gelegenheid geweest op te merken, dat er waren die zelfs wetenschappelijke werken in een hansworstenpakje staken, om het genoegen te smaken, dat deze en gene verlokt werd zich een uitgegeven werk aan te schaffen, hetwelk tot een cadeau moest dienen voor iemand, die het, teleurgesteld, op haar boeken-

hangertje plaatsen zou? Voor ditmaal zou ik geen gelegenheid hebben om eenig onaangenaam woord over die aanwakkerende mode te spreken, en over het gebrek aan harmonie tusschen vorm en inhoud, over strijd tusschen ligchaam en geest te klagen, en zeker, indien ik ingenomen kan zijn met zulk een vorm, dan is het met poëzij - en poëzij voor vrouwen bestemd.

Het boekske, waarvan hier sprake is, bevat een twintigtal gedichten, die alle op het leven der vrouw betrekking hebben, en het is echter niet het keurige linnen bandje alleen, wat deze stukken zamen houdt; zij behooren alle in hetzelfde snoer. De dichter heeft ze blijkbaar niet in éénen adem gemaakt, noch zich vooraf de onderwerpen opgegeven, die in geregelde orde zouden worden behandeld. Onderscheidene er van waren reeds in onze jaarboekjes en tijdschriften geplaatst, en ik begroet dus de verzen als producten van verschillenden datum, maar door den dichter zamengebragt toen hij een genoegzaam aantal in hetzelfde genre bijeen zag. Ik vond ze dan ook nu bij de uitgave naar eene zekere orde gerangschikt. *Vrome Jeugd, Belijdenis des geloofs, Voorbereiding voor 't Avondmaal, Verborgen deugd*, brengen u het beeld voor oogen van de jonge maagd, in de heiligste oogenblikken van haar leven, de maagd, die, godsdienstig opgevoed, de ziel vervuld heeft van de reinste godsdienstige aandoeningen en gezindheden, en *Bij een graf* leert gij tevreden zijn, ook waar gij hier haar mist. In *Te licht, het Feest, Weldoen, de Bedelaar en de huiszittende Arme* wordt u de Christin geteekend zoo als zij uit de school treedt in het leven, om het daar te toonen, dat de lessen, in hare kindschheid gepredikt, in een liefderijk gemoed geplant, niet vruchteloos zijn vernomen, terwijl in *Vrouwen-vereenigingen* het denkbeeld op den voorgrond treedt van den rijperen geest, dat geven niet altijd weldoen is, en dat waar men met goed gevolg de armoede zal bestrijden, niet reeds het uitreiken van giften, maar persoonlijke werkzaamheid ter opbeuring en veredeling van den gedrukten geest behoefte zijn. Het geloof, zoo als het in het lijden zich vertoont, vindt gij in 't *Krankvertrek*, waar u de kranke zoowel als de jeugdige pleegzuster zullen treffen. Voor echtgenooten is de *Troosteres* geschreven; moeders zullen zich verkwikken aan *Kinderen, Nonna, Moederweemoed, een Kind, Kinderlijke Voorbidding*, en eindelijk Bennink Janssonius had reeds voldaan aan het verlangen der beroemde schrijfster van *Uncle Tom's Cabin:* ‘men heeft zoo menigmaal gesproken en gezongen van schoone jonge meisjes, waarom zal er niet iemand opstaan om dit de schoonheid der oude vrouwen te doen?’ De *Profetes Anna* en *Blijde Grijsheid* sluiten den bundel.

Verschillend is de wijze van bewerking. Nu eens verheft ze zich tot den toon van het liederdicht; dan weder wordt de toon aangeslagen van het godsdienstig lied, die u aan een Paul Gerhard herinnert; straks klinkt u het aandoenlijke der elegie in de ooren; en dan wederom huppelt het vers en een enkelen toon vangt gij op als het kraaijen en schateren van het kind, dat uwe mijmering plotseling komt storen; straks is het een enkel feit met weinig woorden in den eenvoudigen trant van romance of verhaal u medegedeeled

Wat in ons oog deze poëzij bijzonder kenmerkt, is, dat het poëzij is die niet alleen *in deze dagen* is geschreven, maar

dat het ook poëzij *voor* deze dagen is. Het zijn geen Arcadische herderinnetjes, geen oud-Romeinsche heldinnen, wier beeld ons hier voor oogen wordt gesteld; geen figuren waarmede onze meisjes en moeders geene trekken van overeenkomst bespeuren, en waarvoor zij geen sympathie kunnen gevoelen. Maar evenmin zijn het edele jonkvrouwen en nonnekijns, die, geschikt om ons een beeld te geven van vroeger tijden, voor een enkele maal onze aandacht kunnen wekken, doch weinig aantrekkelijks bezitten voor een gemoed, dat in het heden leeft, en het heden beschouwt als de voorbereidende tijd der toekomst. Wat onze dichter bezingt - hij ziet vrouwen zoo als wij die ook onder de onze kennen, zoo als wij er meer wenschen te vinden en te ontmoeten. Het zijn Christenvrouwen, die in deze *Zangen des geloofs en der liefde* worden geroemd. Het Evangelie leent hem *de Profetes Anna;* de geschiedenis der kerk in de eerste eeuwen trekt hem aan in het beeld van *Nonna;* straks laat hij zijn oog vallen op een tafereel uit de dagen der hervorming en schetst hij u den indruk van *Kinderlijke voorbidding* op het onrustig gemoed van Melanchton, of teekent hij u den invloed, dien het geloof der vrouw op haren echtgenoot uitoefent in de *Troosteres;* terwijl hij weder de geschiedenis van onze dagen ter hand neemt en in *het Feest*, in de *Huiszittende arme en de Bedelaar* en *het Weenende kind* u te midden van armen en rijken voert, zoo als onze tijd die oplevert. Het blijkt u uit alles duidelijk, dat het het tegenwoordige is, waarin, waarvoor hij leeft, en ook waar hij op het Verledene het oog slaat, is het met het oog op de behoeften van het Heden. Deze ziet hij dáár bevredigd, waar hij staart op de in onze dagen verrijzende Christelijke Vrouwen-vereenigingen, die ('t liefst zonder zelve te preêken?) de armen opzoeken en haar voor meer dan ééne wereld zoeken rijk te maken; - op de pleegzusters, die zonder haar waken en zorgen in rekening te brengen, uit liefde tot den Heer zijne plaats in het krankvertrek vervullen; - op echtgenooten en moeders, welke even verre van de theologische oefeningen als van de beuzelachtige discours in de salons, zich nuttig zoeken te maken in den stillen kring, haar door de natuur en het Evangelie aangewezen. Aan de zoodanige wijdt hij zijne liederen. En zou hij vruchteloos deze even voortreffelijk gedachte als uitstekend bewerkte zangen aan onze gehuwde en ongehuwde vrouwen hebben geschonken? Ik zeg het met vertrouwen: ik hoop neen, en verwacht van deze iets beters. Jean Paul zegt: ‘Laat uwe dochters goed inwortelen in den grond der huishouding, maar houd haar hart voor den hemel open, door godsdienst en dichtkunst. Trap de aarde vast tot aan den voedenden wortel der plant, maar dat geen aarde in het hart of in den kelk der bloem valle.’ En dichtkunst zoo als hier wordt aangetroffen, deze is het, welke echt Hollandsche moeders voor hare dochters, die zij gaarne nog tot degelijke huishoudelijke vrouwen vormen, kunnen begeeren. Deze zullen er niet in vinden wat met hare eigenlijke bestemming als vrouw strijdt en haar hiervan dikwijls vervreemdt; de hemel is er niet te hoog, de aarde niet te laag gemaakt. De leer wordt in deze gedichten overal gepredikt, dat het niet de vleugelen zijn, maar de handen, die de vrouw tot een engel hier beneden maken, dat niet in het zich verliezen in bespiegelingen en mijmeringen, maar in daden hare kracht is gelegen. Die

overtuiging toch is levendig in mij, dat de teedere hand der vrouw het meest geschikt is om de wonden van onzen tijd te verzachten. Een Elisabeth Fry en Sara Martin hebben door hare werkzaamheid in de gevangenis oneindig meer dienst bewezen aan de maatschappij dan duizenden theoristen, en Napoleon begreep teregt bij de herstelling van de orde der Barmhartige Zusters in 1807, eene groote weldaad te bewijzen aan de lijdenden in de hospitalen, die sedert den verdelgingsoorlog van 1790 af tegen al wat christelijk was gevoerd, aan loonknechten waren overgegeven. Het ingewikkelde vraagstuk over 't pauperisme, dat tegenwoordig zoo vele hoofden warm maakt, zal door geen armenwetten, maar door christelijke liefdewerken kunnen worden opgelost, waaraan de vrouw deel moet nemen. Trouwe echtgenooten, godvruchtige moeders zijn het, van wier invloed op het opkomende geslacht men hoe langer hoe meer begint bewust te worden. En het is dan om die reden, dat wij het keurige bundeltje in de handen onzer dochters en moeders wenschen. Op het gebied der inwendige zending - wie geeft mij een beter woord voor Innere Mission? - mag de vrouw niet ontbreken. De dichter roept er haar en terwijl hij het doet, toont hij, dat ook onze eeuw, door hare kinderen zoo dikwijls aangeklaagd als eene materieële eeuw, waarvan de zanger bedroefd den blik moet rigten naar het verleden, als ware alle poëzij verdwenen, sedert de trekschuiten door spoorwegen zijn vervangen, vrij wat schatten van poëzij verbergt, indien men maar met een christelijk helder oog en warm hart rondom zich staart en de teekenen des tijds waarneemt. Bennink Janssonius vertoont zich door de uitgave van dezen bundel als een waardig dichter van wat men eene gezonde Hollandsche Protestantsche inwendige zending noemt, en bewijst, op eene uitstekende wijze, hoe de poëzij practisch en de praktijk poëtisch kan zijn. De dichter is hier dan ook een *arbeider* in het heiligste werk, ook zingende een Verbi Divini minister. En zouden niet op zulk een arbeid de woorden van Julius Müller toepasselijk zijn: ‘Zulk eene van christelijke beginselen bezielde poëzij, is ook Innere Mission, en mag zich zeker een deel der belofte toeëigenen, die aan dezen levenden saprijken twijg aan den stam des Christendoms gegeven is.’ Wie dan het Christendom lief heeft, wie het goede, het edele, het schoone in één woord behartigt en onder de zijnen wil bevorderen, vereere aan echtgenoot of verloofde - de beminde maagd of vrouw - deze zangen des geloofs en der liefde van den dichter, die op deze wijze ijverig blijve arbeiden aan de bevordering der goede zaak, waaraan hij in *Vrouwenleven* nog meer dan in zijne *Lentebladen* en *Jonge Dooden* medewerkte - aan de verbreiding van een echt christelijk leven. Zien wij hem dan ook gedurig weder in onze jaarboekjes en tijdschriften - en verzamele hij nog meermalen een bundel als deze, waarvoor de vriend en vriendin van het schoone en goede hem danken zal. Van wien veel is gegeven, mag veel worden geëischt.

Mengelwerk.

De tafeldans.
Een open credietbrief.

> There are more things in heaven and earth, Horatio!
> Than are dreamt of in your philosophy.
> SHAKESPEARE, *Hamlet.*
> In 's inn're der Natur dringt kein erschaff'ner Geist.
> VON HALLER.
> ‘Ter kennisse van mij’
> DE WAARHEID.

‘Niets nieuws onder de zon,’ was reeds zoo lang de spreuk der wereld, dat ze begint te verouderen, en voor eene zusterspreuk plaats moet maken. - De wereld der verschijnselen, waarin wij het voorregt hebben te leven, maakt ons reeds, wat het begrip leven betreft, oneenig, en opent nieuwe onafzienbare ontdekkingen. - Het leven ontwikkelt telkens zooveel eigenaardige, ongekende levenskrachten, het leven leeft zoo wonderbaar, dat de ware omschrijving van dat *ééne* wonderwoord weldra tot de onmogelijkheden zal behooren: het plantenleven, het zielenleven, het zenuwleven, het dierlijk leven, - alles eene eigene, onbedwingbare kracht, die zich voortplant en uitstraalt naar alle zijden. - Gaat ge nu verder, tot de levensopenbaringen die met het *magnetisme* en *galvanisme* zamenhangen, dan wordt de kring zoo wijd, dat wij eindelijk tot het grond- en hoofdbegrip van - *kracht* - teruggedrongen worden, - waarbij wij onze lezers herinneren aan de woorden welke Von Schiller, degroote dichter, in een zijner proza-opstellen heeft geschreven -: ‘Zoodra de wijsgeeren en natuurkundigen het woordeke - *kracht* - onophoudelijk beginnen te bezigen, kunt ge wel verzekerd zijn dat ze eigenlijk geen raad met de zaak meer weten, en zich met een algemeen, geijkt woord uit den nood helpen.’ - Inderdaad, men zoude alles wat als ‘verschijning’ den mensch omgeeft, onder den reuzenmantel van ‘kracht en leven’ kunnen bergen, en daar alles veilig in opnemen. - De natuurkunde heeft sedert hare emanci-

patie, b.v. sedert den tijd van Galilei, met de krachten een zeer vermetel en onafgebroken spel gespeeld; men heeft ze vermenigvuldigd, verdeeld en vereenigd, in het theoretisch keurslijf geperst, in het stelsel teruggedreven - maar gelukkig dat de praktische en beoefenende geest en neiging, welke den mensch en der beschaafde menschheid als inwoont - zich deze dikwerf geheimzinnige en onwederstaanbare krachten heeft toegeëigend, dat men gezien en gelet heeft op de vrucht, en niet slechts op den stam, meer op het voordeel dan op de theorie, meer op de toepassing dan op de systematische voorstelling in het handboek, of op de welsprekende lippen van geleerden en hoogleeraren. - Men heeft bij de ontdekking van wonderbare natuurkrachten, waarover de menschen verbaasd stonden, met den apostel Petrus gevraagd: '*wat gewordt ons daarvoor?*' - Het groote en allesbezielende egoïsmus heeft de natuur, in haar oneindig, alom doorstralend leven, als afgepacht, om dat erfgoed niet renteloos te laten rusten. - De Schepper heeft ons, menschen, het *vruchtgebruik* van die groote en geweldige kracht toegestaan, al blijft het kapitaal ook onaangeroerd en *verborgen* voor onheilige oogen, zoo als het goud in de groote Bank te Londen. - Electriciteit, galvanisme, magnetisme, biologie beheerschen meer en meer de wereld - en blijven nog steeds in een geheimzinnig schemerlicht gehuld, waardoor zij juist des te aantrekkelijker worden voor den weet- of nieuwsgierigen mensch, die zich bij voorkeur in een tooverkring beweegt, en - hoogst zonderling! - een eigenaardig genot schept waar hij verbazende, onverwachte, onverklaarbare verschijnselen aanschouwt, waarvan de oorzaken onbekend zijn en blijven. - Deze trek naar het mysterieuze is den Adamszoon diep ingeplant - daarom verkeert hij zoo gaarne '*mit einem geheimniszvollen Schauer*' in het geestenrijk onder de spoken en verschijningen, daarom zullen Swedenborg en Jung Stilling steeds hunne geheime vrienden vinden, daarom komt jaarlijks de *Almanach prophétique* te Parijs in het licht, en verspreidt een schat van voorspellingen - die altijd nog door eenige menschen geloofd worden, menschen, die wij de stellige 'antipoden' van den twijfelenden Thomas zouden kunnen noemen.

Als de lezer deze algemeene opmerkingen met het opschrift van dit stuk of deze mededeeling vergelijkt: - de *Tafeldans*, - is het hem waarschijnlijk raadselachtig en duister, wat hier te denken en te verwachten - òf ernst - òf scherts - òf eene satire - òf eene natuurkundige proeve. - Welligt dat hij, om *zekere redenen*, vermoedt; dat men in dit opstel, die geheele geruchtmakende zaak als een *fiasco* zal behandelen en belagchelijk maken, wegens de dwaasheid en ligtgeloovigheid der wijze menschen van de negentiende eeuw; welligt dat hij eene karikatuur verwacht, en reeds nu en dan den mond tot een lachje zamentrekt. - In dezen nood, waarin de steller van dit onschuldig stukje mengelwerk zich bevindt, verzoekt hij den lezer, - deze behoore onder de min of meer dwaze of wijze menschen in ons vaderland - zich den schrijver dezer bladen voor te stellen als een eerlijk en opregt man, die met een open voorhoofd en de hand op het hart, (de regterhand natuurlijk) aldus voor hem treedt en spreekt -: 'Waarde,

geleerde, zeer geleerde, hoog geleerde lezer! man van verstand of van kunde, natuuronderzoeker, of wijsgeer, of wie ge zijt! - ik verzoek u motto nommer drie even te lezen - ‘ter kennisse van mij:’ *De Waarheid* - ik verzoek u, die waarheid, voor waarheid te houden, - ik verzoek u, en wel zoo ernstig eenig menschenkind daartoe in staat is, om te gelooven, onvoorwaardelijk te gelooven wat u hier, aangaande de tafeldans, zal worden verhaald, - 't is evenzoo waar als dat gij *thans* een aflevering Tijdspiegel, maand Junij, *werkelijk* in de hand hebt. - Als wij het over deze kapitale voorwaarde met den lezer vooraf niet volstrekt eens zijn, is alles hier verloren - *oleum et operam perdidi!* - Derhalve: - de mededeeling der proeven, welke hier door eigen naauwkeurig onderzoek, aangaande de tafeldans, worden geleverd, zijn even oorspronkelijk en door genoegzame getuigen gestaafd, en werpen op de geheimzinnige zaak, die zoo zeer aan de orde van den dag is, een eenigzins belangrijk licht.

Maar bovenal - en dit sta hier op den *voorgrond* - behoorde de steller van dit verslag, - onder de meest stellig *ongeloovigen* aangaande het wonderbaar verschijnsel - zoo ongeloovig als iemand hier op aarde wezen *kan;* - hij legt de verklaring af: dat hij onophoudelijk met de tafeldans vreesselijk heeft gespot, al de berigten die hij las of hoorde, op de hevigste wijze heeft gepersifleerd, alle mogelijke bewijzen heeft opgesomd om de dwaasheid en de belagchelijkheid van ‘bezielde ziellooze voorwerpen’ te staven, en geene sekonde eerder tot geloof en bekeering is gebragt, dan toen hijzelf, in *eigen* persoon, met *eigen* handen de proeven heeft genomen en herhaald, en zich toen, altijd tegen zijn zin, *moest* gewonnen geven. - Dit ongeloof was zoo sterk, dat al de medeproefnemers reeds voorlang overtuigd waren, toen hijzelf, met den honenden lach des ongeloofs, nog staande hield dat de befaamde tafeldans - niets was dan eene *illusie*, - een rijk woord, dat thans niet weinig zegt, waar men zich over zoo veel zaken (b.v. in Staat of Kerk) ‘illusies’ maakt; zoo als de vlugschriften den geliefkoosden term oneindig herhalen, - en den schrijvers en lezers als de pokstof inënten.

Als we nu den waarden, den overtuigden lezer zoover hebben kunnen brengen - (wij laten, voor als nog, zijn geloof aan de wonderbare verschijning van de tafeldans, geheel voor zijne rekening en verantwoording) - zullen wij de vrijheid nemen ons verslag, zoo geregeld, zoo duidelijk, zoo eenvoudig mogelijk mede te deelen, en bewijzen daardoor welligt eene geringe dienst aan de wetenschap, en geven eene noodige afleiding aan den lezer in het woelige leven - en daarmede dadelijk zoo als het heet: ‘ter zake.’

Op een der eerste dagen dezer maand (Mei), bevonden we ons in den vreedzamen, huiselijken kring, des avonds, bij elkaâr, in de gewone stemming van vrede en liefde - (den lezer natuurlijk niet onbekend). - Een onverwacht bezoek van onzen vriend X - was ons welkom. - Toen de nieuwtjes van den dag waren besproken, kwam men spoedig op de tafeldans, en de laatstaangekomene deed den voorslag om de proeven te nemen, ten einde in de eerste plaats den ‘ongeloovige’ te

bekeeren, en de zonderlinge verschijnselen als ooggetuigen, naar de onfeilbare *autopsie*, te kunnen beoordeelen: - alzoo werd er conform besloten. - Ons gezelschap (wij vinden *dien catalogus* schier bij alle verslagen van *dezen* aard, en durven hem dus niet achterwege laten), ons gezelschap bestond uit personen van verschillenden leeftijd, mannen en vrouwen, - zes in getal, waarvan de meest jeugdige ruim elf jaren bereikte, de oudste ruim vijftig - en de overigen meest allen het voorregt hadden om tusschen de twintig en dertig levensjaren te staan - zoo lang het duurt. - Het moge voorts, uit een meer *natuurkundig* oogpunt beschouwd, niet geheel onverschillig zijn te weten, dat de temperatuur dien avond vrij koud en droog was, - het vertrek waar wij ons bevonden tamelijk wel verwarmd, omstreeks 65° Fahrenheit. - De eerste proef werdt genomen op een klein, rond, mahagony werktafeltje, dat op eene schroef stond, op drie pooten rustte, en zeer gemakkelijk verplaatst kon worden. - Men koos bij voorkeur een ligt gebouwd en gedwee voorwerp, waar; juist plaats genoeg was om de *acht* handen, met pink en duim, tot de geheimzinnige 'keten' te vormen, die als electrofoor, of magnetofoor, of galvanofoor, of wat ge meer wilt, het pleit aanvankelijk zoude beslechten. - De 'ongeloovige' hield zich vooreerst terug en vergenoegde zich om met scherpen blik, - zoo als hij onophoudelijk verzekerde - de 'illusie' eens voor altijd te verjagen. - De eerste proeve gold, zoo als meermalen in het leven, de kostelijke gave van het *geduld* - standvastigheid, ook in dezen zin, om de moede handen en den moeden run niet te bewegen, om de pinken en de duimen wèl gesloten als in het gelid te houden, - om te wachten, - te wachten! - om in den eigenlijken zin des woords te zien, wat er - *eindelijk* - nu 'ter tafel zal worden gebragt.' - De standvastigheid zegepraalde *eindelijk*, en wel na de eerste proeve van ruim 30 minuten - en de tafel begon even een zacht, eigenaardig gekraak te laten hooren, en bewoog zich naar de eene zijde zeer langzaam en bedaard en gelijkmatig, - nu werd het gelid digter gesloten, de pinken en duimen drukten harder, - het bovenblad bewoog zich merkbaar, en verkreeg eene zeer flaauwe, golvende beweging. - Nu begon de *rotatie* - (men vergunne ons het triviale woord '*dans*' achterwege te laten) - deze nam in opklimmende snelheid toe, zoodat weldra onze vier, of later zes, menschelijke, electrische, galvanische, magnetische kolommen, in versnelden draf met de ronddraaijende tafel *moesten* rondloopen, en eindelijk, buiten adem, het werk een oogenblik laten rusten. - Intusschen bleef het voorwerp in eene zacht trillende beweging, terwijl het zich zelve op de schroef had opgewerkt, en toen de schroefkracht niet meer werken kon, de drie pooten snel omdraaiden. - Wij waren dus slagvaardig. - De tweede proef, met den hoed, gelukte dadelijk, - en bovenal nog sterker, toen, op bevel van den 'ongeloovige' een zwart *zijden* boezelaar over de thans met geheimzinnige kracht verzadigde (gesatureerde) tafel werd gespreid. - Toen de ongeloovige zelf de keten hielp vormen, bleek het hem dat het zijden voorschoot van groot nut was. - Naauwelijks, meestal binnen tien of vijftien sekonden namen de verschillende voorwerpen eene ongeloofelijke snelle rotatie aan - de kracht der vereenigde personen steeg merkelijk - de proeven wer-

den genomen met eene gewone stoof, met tafelborden, met glazen en kristallen voorwerpen, een groot kaascouvercle, dat in snellen omzwaai den boventoon aangaf en alles overtrof, - eindelijk met een zeer zwaren koperen doofpot: - toen deze op het wondertafeltje geplaatst werd, was reeds de aanraking van één enkelen gesatureerden, kracht afstralenden vinger, of van twee dito pinken, voldoende, om het logge voorwerp aan eene geweldig spoedige rotatie te onderwerpen. - De steller dezes nam zelf de proef met een omgekeerd tafelbord, 't geen binnen 8 seconden in krachtige draaijing verkeerde; toen hij den duim en den pink op het rondgezweepte voorwerp leide en den kring al loopende om het tafeltje beschreef, poogde hij, met inspanning van *al* zijne spierkrachten, het tafelbord terug te houden - maar de kracht, hier werkende, was zoo *geweldig*, dat hij in één oogwenk, als aan het voorwerp geketend, ter aarde ware geworpen, alsof eene reuzenhand hem onwederstaanbaar voortdreef. - Toevallig lag het onschuldige *Handelsblad* in de nabijheid - naauwelijks op den zijden doek geplaatst, of ook op de bloote tafel, en even aanberoerd, daar vlogen de kies vergaderingen met hare candidaten, in vervaarlijke rotatie, nu links, dan regts, en draaiden! - en het Handelsblad werd door de geheime kracht in eenen toestand van agitatie gebragt, waarvoor wij het gewigtige papier niet vatbaar hadden gehouden. - Maar nu - het gezelschap verkeerde in een eigenaardigen, toenemenden toestand van opgewondenheid - werden de proeven genomen om de tafel, die helaas! geen oogenblik rust had, te *commanderen* - de keten werd gevormd, en op het eenparig gebod van ‘links of regts!’ zonder dat de hand eenige de *minste* regtsche of linksche beweging of drukking maakte, gehoorzaamde onze meer en min bezielde dienaar; - werd er contraorde gegeven - heette het hier links - en dáár regts - dan ontstond eene eigenaardige worsteling, beving, eene trilling, een *strijd, tegen en voor:* - werd het bevel *eenparig* gegeven - dadelijk kwam de verlangde rotatie. - Thans, na een paar uren proeftijd, waren niet meer de *verbondene* handen, maar alleen de pink en ook de enkele vinger voldoende, om de verschillende verschijnselen, hier reeds medegedeeld, te doen ontstaan - de merkwaardigste proeve, welke meermalen herhaald werd, was deze -: Een onzer vrouwelijke personaadjen, die echter mede - gewerkt - had - (wij waren omstreeks anderhalf uur aan den arbeid) - plaatste zich in een hoek van het vertrek, terwijl wij, vijf in getal, op nieuw de keten vormden, en ons geheel *onzijdig,* neutraal, hielden, en den wil volstrekt *niet* bepaalden op het voorwerp, dat onder onze handen trilde en zwoegde. - De aldus van ons geïsoleerde, commandeerde nu op ruim 10 schreden afstands het wondertafeltje - nu regts, dan links, en *dadelijk* werd er stipt aan het bevel voldaan. - Dit geschiedde eerst met *luider* stemme, later alleen *willend* en *denkend*, - wederom gehoorzaamde de mysterieuze slaaf op zijn drievoet - aan den *wil* en de *gedachte!!* - en zoo waren wij reeds op de grenzen van de ‘tafelspraak’ gekomen, en zouden welligt nog grootere en meer onverklaarbare verschijnselen gezien hebben, ware de tijd niet verstreken, en wierd de algemeene opgewondenheid niet zoo sterk, dat wij naar rust en verademing verlangden. - Nog geheel vervuld van verwondering over alles wat ons beurtelings had verbaasd en getroffen, en

tamelijk uitgeput, en zeer transpirerende, plaatsten we ons aan den eenvoudigen avonddisch - en ziet! - de *geringste* aanraking der verschillende voorwerpen -: de glazen, de eijerdopjes, de messen, de tamelijk groote waterkaraf, bovenal de tafelborden - (al dan niet met spijs voorzien) - begonnen in de algemeene rotatie te deelen, en wel op den grooteren disch, die volstrekt met *geene kracht*, van welken aard of naam ook, was verzadigd. - De laatste proef werd genomen op eenen jeugdigen huisgenoot, die, te huis komend, dadelijk door de zamenvlechting van twee duimen en twee pinken, op de schouderbladen, wat het bovenlijf betrof, in de algemeene rotatie deelde, en zich met inspanning van al zijne tegenkracht, evenwel links en regts *moest* bewegen, en plotseling geheel onderworpen was aan den geheimzinnigen en onwederstaanbaren vingerdruk.

Ziet daar het eenvoudige verslag, zooveel mogelijk ontdaan en bevrijd van alle kunsttermen en wetenschappelijke tinten - geene negatieve of positieve electriciteit - geene - E en + E, geene magnetiesche polen of galvaniesche theoriën hier zelfs niet in de verte aangestipt. - Men verschoone den schrijver dat hij slechts mededeelde wat er*gezien, onderzocht* werd, en als *waarheid* moest aangenomen worden. - De proeven, welke hier ontbreken, zijn die van *de tafelspraak*, - waarover men des verkiezende, een zeker werkje: '*Tafeldans* en *Tafelspraak. Eene waarheid*, door Dr. *Carl Hermann Schauenburg, te Bonn*, kan nalezen. - Wij schorten ons oordeel op - en vernemen gaarne, ook in de kolommen van dit Tijdschrift, eene nadere, eene meer volledige, eene meer wetenschappelijke toelichting van de allezins merkwaardige verschijnselen, die voor de natuurkunde welligt eene nieuwe baan openen, en waar deze eerste proeven tot grootere, onafzienbare gevolgen kunnen leiden. - Wij wenschen aan de ongeloovigen in den lande, zoo als het ons is gegaan, volledige overtuiging: - de zaak zelve is uit een wetenschappelijk, uit een natuur-, en boven alles uit een *zielkundig* oogpunt beschouwd, van het grootste gewigt, en zal, onaangezien den spot of de karikaturen, zich weten te legitimeren. - Dat er omzigtigheid, wat 's menschen *ziel* en *ligchaam* betreft, bij dergelijke proefnemingen behoort, zullen we den lezer, wiens weetgierigheid is opgewekt, niet bijzonder behoeven aan te bevelen. - De onverwachte blik in eene *nu* nieuwe, ons onbekende, en nog eenigzins omsluijerde wereld, treft den stofbewoner, en brengt hem tot zeer ernstig nadenken: - de spreuk van Shakespeare is hier, als ze ergens mag gehoord worden, op hare *regte* plaats.

Wij durven ons vleijen, dezen of genen te hebben uitgelokt, om ons eerste, zeer eenvoudig en onschuldig verslag, op eene meer volledige wijze te vervolgen.-

En hiermede, vaartwel!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Mei 1853.

De geschiedenis van den ouden heer Holland.

De goede oude man, die daar zit te suffen en te droomen, wie dat is? - Wel, dat is meneer Holland! - ik zal u zijn leven vertellen. Meneer Holland is geboren uit onbekende en stellig geheel armoedige ouders; want toen ze hem kort na zijn geboorte in een woeste, boschachtige en moerassige streek, aan den oever van de zee als vondeling zagen liggen, had hij geen kleeren aan 't lijf. En toch was hij toen een gezonde, dikke en roodharige jongen. De menschen die hem daar 't eerst vonden, waren heel beschaafd, maar omdat ze zich niet veel met de opvoeding van den kleinen Jan Holland bemoeid hebben, is hij een frissche, gezonde en openhartige knaap gebleven, die spoedig, hoe jong en klein hij ook was, moed genoeg bezat om het weelderige huis, waarin ze hem als kind hadden willen opnemen, te ontloopen. Maar toen had hij een treurige jeugd en een veronachtzaamde opvoeding. De wijde wereld rondzwervende, nu eens door den een, dan weer door een ander opgevangen, somtijds ook door gebrek en honger genoodzaakt zich aan een harden meester over te geven, dikwijls verscheiden meesters tegelijk dienende, vaak in bitteren tweestrijd met zich zelven verkeerende, deed de blonde knaap een schat van ondervinding in de harde school der tegenspoeden op. Maar de indrukken zijner jeugd, de herinnering aan de woeste bosschen en bijna ongenaakbare moerassen, waarin hij zijn eerste jaren gesleten had, het geruisch der zee, dat het eerst zijn gehoor had getroffen, en de gure wind die over zijn naakt lijf had gewaaid, dat alles had hem sterke zenuwen en een zeldzamen trek tot vrijheid gegeven. Als zijn meesters, in zinnelijken lust zwelgende, of slapende, of ziek te bed liggende, den vaak ontembaren en stijfhoofdigen knaap vergaten, onttrok hij zich aan hunne magt en keerde dan telkens naar zijn bosschen en naar de zee met hare woeste golven terug.

Holland was jongeling geworden, en nu zuchtte hij onder een heerschappij, zóó hard als hij nog nooit te voren had behoeven te verdragen. Zijn voogd was een trotsch, wreed, achterdochtig en schraapzuchtig mensch, een man, die met arendsoogen al de handelingen van den vrijheidlievende jongeling gade sloeg, een man, die hem bestrafte als hij vrijzinnige gevoelens uitte, of anders dacht dan de sombere dweepzieke voogd, in één woord een man, die door de zielsen ligchaamskrachten van den fieren jongeling te ondermijnen, hem tot zijn slaaf wilde vernederen. Dat kon hij niet langer verdragen, hij zou zich, het koste wat het wilde, van dat kwellende juk ontslaan. Maar dedagelijks verzwakkende voogd wilde den jongeling niet loslaten omdat hij voelde dien steun niet te kunnen missen. Regtsmiddelen, list, geweld, alles werd te baat genomen in dien wanhopigen strijd tusschen eigenbelang en zucht tot vrijheid. Maar ten laatste zegevierde jeugdige kracht en moed, en Holland ademde weer vrij aan het

strand van den onafzienbaren oceaan.

Holland werd zeeman. Dat was een heerlijk leven voor den eindelijk aan de verdrukking ontkomen jongeling. De winden, die om het geslingerde vaartuig loeiden, waren voor hem een welluidende muziek, en de hooge golven die over het schip sloegen waren voor hem welbekende gasten. De zee was zijn element en door haar gedragen kende hij geen gevaar. De onverschrokken zeeman stevende naar alle windstreken, en overal behaalde hij roem, eer en schatten. Zijn groote aanleg ontwikkelde zich meer en meer, en als hijaan land van de doorgestane vermoeijenissen uitrustte was hij schilder en dichter; en van zijn schilderijen woei u de frissche zeekoelte tegen, en in zijn gedichten legde hij geheel zijn edel en rondborstig karakter bloot. Maar het schoonste van alles was, dat de brave Holland, bij al zijn rijkdom, bij al de lauweren, die hij inoogstte, en bij al zijn talenten, toch altijd even nederig en godsdienstig bleef. Holland werd met kinderen gezegend en hij zond zijn zoons en dochters naar Oost en West. Ook zij vergaderden zich in verre landen schatten, en legden die als demoedige kinderen aan de voeten huns vaders neder.

Maar dat was het ongeluk van den koenen Janmaat, want nu, dacht hij, konden zijn kinderen wel voor hem werken. Zeldzamer waagde hij zich op zee, en met de landlucht woei hem ook vadzigheid en trotschheid op geld en verdiensten aan.

De roem en de schatten van den rijken Holland, zoo als hij genoemd werd, hadden reeds langen tijd den nijd en de begeerlijkheid van zijn naburen opgewekt. En als hij aan land was durfden ze hem wel onder de oogen te zien, want de ruwe zoon der zee was niet bestand tegen de veinzerij en de listen van de groote wereld in de groote steden. Hij had op zee moeten blijven varen, de ongelukkige man, want nu hij 't weer beproefde op 't water zijn ouden naam te handhaven, was de zee zijn element niet meer!

En de kinderen, die hij in verre landen had, bragten hem ook zooveel schatten niet meer 't huis als vroeger; want zijn benijders hadden de meesten er van door list en geweld aan de magt huns vaders weten te onttrekken.

Maar de oude Janmaat bleef aan land. Hij was nog altijd rijk, en daardoor des te onbezorgder voor de toekomst. De glans der groote wereld verblindde hem en de oude zeeman meende, hij moest ook maar een man naar de wereld worden, dat was, dacht hem, het beste geneesmiddel tegen de verveling en hand over hand toenemende landziekigheid en ontevredenheid met zich zelven. Toen vertoonde hij het dwaze schouwspel van een oud door de jicht gekromd zeeman in het kostuum van een Parijschen lion gedost. De nijdige buren juichten van pleizier nu ze den eertijds zoo gevreesden Janmaat met zijn stevige knuisten, zoo magteloos in dat moderne pak gekneld zagen, even als een misdadiger in zijn dwangbuis; ze jouwden den ouden man uit; ze schopten en vertrapten hem; ze leefden met zijn bezittingen naar willekeur en ontnamen hem nu eens wat, en gaven hem op een anderen tijd weer een kleinigheid terug, om hem voor eenige oogenblikken vrolijk te maken. Door deze knevelarijen, door zijn weelderige leefwijze en door dwaze spekulaties is hij thans zoo arm als Job geworden, ja, nog armer, want hij gaat onder een zwaren schuldenlast gebukt, en hij wordt bijna geheel door zijn dochter onderhouden. Die dochter is een bloeijend, gezond meisje, ge zoudt zeggen dat ze een Oosterling was, en ze steekt gunstig

af bij een paar van haar nog overgebleven zusters, die beide aan de tering of aan verval van krachten lijden. Maar de oude man behandelt zijn dochter niet edelmoedig; hij is namelijk bevreesd dat ze, als zij al te knap en verstandig wordt, hem om zijn vroeger leven en tegenwoordigen toestand zal gaan minachten, en weigeren hem langer te onderhouden; daarom houdt hij het arme meisje dom, en blijft haar als kind behandelen. Dat is heel onverstandig van den kortzigtigen ouden zeeman, want vroeg of laat merkt zij toch hoe 't met de zaken staat, en dan zal ze hem juist gaan verachten omdat hij haar zoo baatzuchtig en onnatuurlijk behandeld heeft. En hij, de oude zwakke man, zal niet opgewassen zijn tegen de jonge, krachtvolle dochter.

Maar we willen hopen dat het nooit zóó ver zal komen.

Ondertusschen zit de oude, jichtige Janmaat in 't hoekje van den haard te suffen en te droomen; hij doet niets liever dan van zijn heldendaden en avonturen opsnijden. Hoort den goeden man geduldig aan, al is hij somtijds wat blufferig en langdradig, want het is zijn eenigste genot, en al vertellende verbeeldt hij zich weer jong te zijn.

Dat is de geschiedenis van den ouden heer Holland, een heel eenvoudige geschiedenis zoo als er meer zijn.

(*Met toestemming van den auteur van elders overgenomen*.)

Red.

Brievenbus.

IX. Brief van den ouden heer Holland aan zijn zuster, de van ouds beroemde Maagd van Nederland.

Hartelijk geliefde Zuster!

't Zijn tegenwoordig zulke benaauwde tijden, en ik, oude man, word zóó gekweld en geplaagd, dat het mij een behoefte is om aan uw maagdelijken boezem mijn overkropt gevoel uit te storten. En bij wien zou ik beter troost en opbeuring zoeken dan bij u, mijn beste zuster? - We zijn zamen jong geweest, we hebben zamen veel lief en leed doorgestaan, en nu zijn we zamen oud geworden. Oud geworden - dat klinkt wel niet bijzonder aangenaam, vooral in de ooren van zoogenaamde oude vrijsters, zoo als gij, helaas zijt, - maar het is toch zóó; - ik word gekweld door de jicht, en gij zijt nu reeds jaren lang bezocht met een niet minder lastige kwaal. Arme, waterzuchtige zuster, gij wordt van jaar tot jaar zwaarlijviger, maar 't is een ongezonde dikte, want uw kleur is geel bleek en uwe kniën kunt gij niet meer buigen, en uw bloed is water geworden. Herinnert ge u den tijd nog

toen we jong waren? - Wat zaagt gij er toen lief uit, als amazone gekleed, het vrijheidshoedje zoo hoog als ge kondt boven uw hoofd zwaaijende, opgewonden deerne, die ge toen waart; - en overal zag men uw konterfeitsel ten voeten uit, tot zelfs op de guldens, die we dagelijks in den zak en in de handen hadden. Maar toen ge oud en waterzuchtig waart geworden, heeft men met regt opgehouden u zoo 't hof te maken, en ook op de guldens in plaats van uw portret dat van den koning laten graveren; - dat is een heel verstandige wijziging geweest, want het zou wel een heel grove satire zijn om u tegenwoordig nog als een bloeijende frissche maagd af te beelden.

Dat we beide zoo met de kwalen van den ouden dag behebt, en volstrekt niet meer bij den volke gezien zijn, - dat is alles wel heel onaangenaam, maar toch nog niet datgene, waarover ik u schrijven wilde. Neen, men heeft in de laatste dagen een nieuw middel uitgevonden om mij te kwellen en te plagen, om mijn gemoedsrust te verstoren.... Ach, lieve zuster, ge zult wel begrijpen wat ik bedoel.... Ze vertellen dat men ons, als we maar tijd van leven hebben, met geweld Roomsch zal willen maken, dat men brandstapels zal gaan oprigten om ons levend te verbranden. Levend verbrand te worden, zal dat dan ons lot zijn? - 't Is waar, ik heb wel eens gehoord dat de vogel feniks zich ook liet verbranden als hij oud werd, en dat er dan uit zijn asch een jonge feniks voor den dag kwam, - ja, dat geloofden ze misschien in den tijd toen men vertelde dat de kinderen onder de koolbladen geboren werden; maar ik heb, helaas, al te veel gestudeerd in de toegepaste natuurlijke historie, om zeker genoeg te weten, dat er wel wat anders noodig is dan de asch van den ouden Jan Holland, om een jongen Jan Holland in 't leven te roepen. - En toch - er is een tijd geweest dat ik mij met pleizier levend zou hebben laten verbranden om naar ziel en ligchaam vrij te zijn. *Vrij* wilde ik toen zijn en zelfstandig, maar omdat mijn opvoeding zoo wat veronachtzaamd is, ben ik ook nooit een groot filosoof geworden, en daarom heb ik nooit goed geweten, waaraan ik mij eigenlijk houden moest. En omdat ik zelf niet heel goed in die zaken t'huis was, kon ik ook zeer wel verdragen dat een ander de vrijheid nam van anders te denken dan ik; ik heb het zelfs altijd goed met Joden en Heidenen kunnen stellen. Dat is zóó mijn aard, weet ge? - Maar van den anderen kant heeft dat gebrek aan filosofische opleiding mij ook dikwijls tot allerlei dwaasheden verleid. Met smart herdenk ik de dagen, toen ik als een wild dier tegen de Remonstranten ijverde; ik wenschte wel, dat die scènes nooit gebeurd waren. Sedert dien tijd ben ik over 't algemeen wel wat orthodox gebleven, maar toch altijd meer uit nationaliteit dan omdat ik eigenlijk wist hoe 't wezen moest. En zóó is het later altijd gegaan; ik weet wel dat de Groningers heel liberaal, en dat de Utrechtenaars heel orthodox, en dat de Jodengenooten nog orthodoxer zijn, en ik heb wel heel hard meêgeschreeuwd, maar, om u de waarheid te zeggen, nooit goed begrepen waar de knoop eigenlijk zat. Maar zie, dat ze zeggen, dat ons spoedig de keus zal worden gegeven om òf Roomsch te worden, òf ons levend te laten braden, dat kan ik niet gelooven. Wat zouden ze er toch aan hebben om ons, oude sukkels, zóó te plagen, alsof ze bang waren dat wij niet vroeg genoeg onzen natuur-

lijken dood zullen sterven, ik aan de jicht en gij aan 't water! - Als 't niet al te lastig was en 't niet zoo veel opzien baarde, zou ik er haast toe kunnen komen op mijn ouden dag Jood te worden, even als Abraham, die ook niet jong meer was, toen hij tot die operatie overging; maar Abraham had ook geen last van de jicht! - Zie, beste zuster, als ik zoo denk aan die oude lui, die op hun ouden dag nog zoo kras van ligchaam en helder van geest waren, dan kan 't mij spijten, dat ik nu al zóó ziekelijk en suf ben; maar denk ik dan, die oude lui hielden ook niet zoo druk diners, soupers en bals, als wij dat in den laatsten tijd gedaan hebben, en als ze 's morgens wat wilden dichten of fantazeren, behoefden ze zich niet eerst met jenever en bitter op te winden, zoo als wij in den laatsten tijd meestal deden, als we ook eens opgewonden wilden zijn, - In Gods lieve natuur gaat het ook anders toe: de eik wordt op zijn ouden dag eerst regt krachtig en zelfstandig; 't zou hem weinig kunnen schelen of de jongens een Roomsche of een Protestantsche geloofsbelijdenis in zijn bast uitsneden, want zijn kruin verheft zich in de vrije lucht, en dáár openbaart de boom zijn krachtig en frisch leven. Mij dunkt zoo moesten wij ook, naarmate we ouder worden, meer en meer het hoofd verheffen in de vrije lucht, en het oog rigten naar de zon, waarvan leven en licht uitgaat, en wat minder acht slaan op datgene, wat ons aan het aardsche verbindt, dat is: op de uiterlijke vormen. Dat zou een heerlijke tijd zijn, zuster! - Maar komaan, wat ben ik daar weêr aan 't suffen en droomen! - We zijn voor zóó iets immers nog niet rijp! - Laten we in afwachting van die rijpheid maar dapper voortgaan met plukharen en kibbelen of we orthodox of liberaal zullen worden, want we zijn te oud om ons nu nog Roomsch of Joodsch te laten maken, en zoo'n spiegelgevecht houdt ons wat wakker. Verder stel ik u voor om dagelijks eenige kopjes laauwe koffij minder te drinken, dan zal ik mijn dosis jenever ook met eenige glaasjes gaan verminderen; want die beide dranken zijn, zegt men, zeer slecht voor onze respectieve kwalen. - Eindelijk zal ik, om mij wat op te frisschen, een Goldbergersche ketting aantrekken en dagelijks een goede dosis Revalenta Arabica gaan gebruiken; want in de politieke wereld begint het er ook vrij wat naar uit te zien, dat men ons weêr zal laten insluimeren, nog meer dan dat vóór een jaar of wat het geval was. Verblijd mij spoedig met een woord van vertroosting, en gedenk in onverflaauwde liefde aan uwen ouden

JAN HOLLAND.

X. Brief van een Amsterdammer aan een Rotterdamschen vriend over een dichtstuk, dat niet laboreert aan overgroote helderheid.

Trouw. Een huldegroet aan Zijne Majesteit Koning Willem den Derde, bij zijn bezoek van Amsterdam; in Grasmaand 1853, *door J.A. Alberdingk Thijm, Amsterdam, C.L. van Langenhuysen.* - Zóó luidt de titel van een gedicht, mijn goede De Ruyker! dat mij gisteren onder de oogen kwam. Ge ontvangt het, bij dit mijn schrijven, onder kruisband;

en, gelijk dat onze gewoonte is, wil ik er u mijne gedachten over mededeelen. Zie, mijn vriend! dat de heer Alberdingk Thijm, als een volbloed Roomschgezinde (want verlichte Katholieken denken er anders over, althans hier in Amsterdam) gaarne de hiërarchie, zoo als die, door Pius IX, gewenscht wordt, in ons vaderland zag invoeren en toepassen, dát is mij duidelijk en klaar; maar ik begrijp maar niet, hoe iemand, die met zijne Jezuïeten vrienden, Van der Horst, Nouhuys enz., den roemrijken Willem van Oranje, den doorluchtigen voorzaat van Hem, dien wij als onzen Koning eerbiedigen, voor een *oproerling, hoofd van den Nederlandschen opstand, woorden trouwbreker*, ja, wat niet al, heeft durven uitmaken, thans op den inval is gekomen, om den, met de koningskroon gesierden Naneef van den door hem verguisden *Vader des vaderlands*, zoo men zegt, eene waskaars op te steken!

Ik weet het niet, mijn goede Gos! maar het ligt mij zoo op de leden, dat daar wat achter zitten moet. Ge weet het niet half; maar die Jezuïeten zijn zoo bij de hand; ofschoon ik toch ook wel eens gezien heb, hoe zij in hun eigen net deerlijk verward raakten!

Uit dát oogpunt beschouw ik dan ook dien ‘Huldegroet.’ Hij heeft wel iets van een fluweel kattenpootje, dat de krabbende nagels niet genoeg verbergt, 't Is aardig, hoe de reconstructeur onzer geschiedenis de heldenfeiten der Nassau's reeds, bij den eersten aanloop, overspringt. 't Sprak van zelf, dat hij dááraan geen boodschap had! Liever kuijert hij rond ‘*in het Huis des Heeren, waar trouw bezworen is aan 't koninklijke woord (?) door Hem, die, wel waardig aller eeren, de Heilge stem der Wet verhoort*’ en ‘*die*’ verder ‘ál zijn volk, ál zijn zonen het zelfde Vaderhart wil toonen en allen 't eigen Recht bewaart; die ware Vrijheid op doet bloeyen en elks geboomte welig groeyen en vruchten dragen doet in ieders gaard!’ Men ziet, reeds aan al die *kapitaal* gedrukte voorletters, waar de man heen wil, met ons in die boomkweekerij te brengen; waar ‘*die boomen, welig opgeschoten, om strijd de schaduw van hun loten, voor 't hoofd, dat aller zorgen torst, eens(?) den eedlen Vorst bieden.*’ Wel, dat noem ik een aardig kijkje! Vooral daar wij verder: ‘*De kindren van de Nederlanden, met hoed en handen, zien wuiven en hen eindlijk luider keele hooren roepen:* ‘*Dat God den Koning bijstand doe!*’ Dat ‘*bijstand doe*’ luidt wel wat raar, en weinig overeenkomend met ons taalgebruik; maar er moest op den rijmklank ‘*toe*’ een rijmwoord wezen! *ergo* konden de gebruikelijke woorden: ‘*verleene*’ of ‘*schenke*’ geene dienst doen!

Op al dat moois volgt nu een leelijk vertoon van: ‘*De Tweedracht op vleêrmuisvlerken voor de kerken;*’ maar ‘*daar binnen*’ blijft alles in orde ‘*en klinkt de bede:* ‘*Geef kracht, o God; aan 's Konings hand*, enz. enz.’

Nu krijgen we eene andere vertooning. Wij zien namelijk, ‘*hoog boven alle twistpartijen, een zuil haar marmren leest (?) verheffen,*’ en zie! ‘*op die zuil blinkt de Grondwet*’ (van het *Koningrijk der Nederlanden?*) neen! ‘*Daar blinkt de Grondwet op - der Vrijen,*’ (wie zijn dat?) ‘*Geschreven door eens Konings Geest!?* Ik meende, mijn goede Gos, dat die Grondwet, van 1848, door een ander persoon geschreven was; maar de heer Alberdingk Thijm, die lid is van *zeven* genootschappen, zal het zeker beter weten dan ik of gij, en als geleerde, ook wèl gezien hebben, dat, bij die ‘*door eens Konings Geest geschreven Grondwet der Vrijen een Konings Schim staat te waken, opdat geen hand haar aan*

moog raken de lettren van die gulden Wet.'!?

Mij ontbreekt de tijd, om al de *dertien* koupletten van dezen zoogenaamden 'Huldegroet' op dezelfde wijze, met - en als voor - u in oogenschouw te nemen; en ik wil ook wat voor *u* overlaten, mijn vriend! Ge moet eens opletten, hoe, van kouplet 7 tot 13, onder een driemaal herhaald '*Wilhelmus*' en eene herinnering aan '*Waterloo,*' den Koning, door den heer Alberdingk Thijm '*des* RECHTS *getrouwe tolk*' genoemd, in substantie, en onder *couvert* van een 'Huldegroet,' op eene ingewikkelde manier te kennen gegeven wordt, wat Zijne Majesteit te doen hebbe, ten einde '*elks geboomte welig te doen groeyen en in ieders gaard vruchten te doen dragen!*' Het '*Hollands en Noord-Brabants volk, dat het oude Liebaartloeyen kent,*' zal zeker wel begrijpen aan welke soort van '*boomen*' en '*vruchten*' (vermoedelijk uit de Italiaansche, Ultramontaansche broeikassen) het hier principaal te denken hebbe! Ook is het zeker geen luim of toeval, die den heer Alberdingk Thijm hebben bewogen om '*'s Konings wapenspreuk: Je maintiendrai,*' op den titel van zijn stukje te plaatsen!?

Sla de NOOT op blz. 10 niet over, Gos! De heer Alberdingk Thijm zegt daar: '*Ieder-een weet, dat* liebaart *voor* leeuw *gebruikt wordt* (waarlijk ik wist dat niet!), *hoewel in de wapenkunde* liebaart (*bij verbastering* luipaard) *meermalen voor een* leeuw *geldt* met het aangezicht *bepaaldelijk* en face.' Onder die NOOT heb ik DEZE NOOT, op mijn exemplaar geschreven: In dezen 'Huldegroet' geeft de schrijver *het aangezigt niet* bepaaldelijk *en face* te zien, en men geraakt daardoor in twijfel, of men een echten *leeuw* van *oud-Hollandsch ras*, dan wel een *Ultramontaansch luip-aard* voor zich heeft!

Zeg nu niet, dat ik kwaaddenkend ben! Lees eens de complimenten, die aan den Koning, in kouplet 13, gerigt worden en waar gezegd wordt: '*Dat de brave Vaadren aansnelden, wen 's Vorsten roep hun harten streelde, wat veete hen, van ouds, verdeelde.*' Vrage: hoe is dat te rijmen met zoo veel, als aan die '*brave Vaderen en Vorsten*' in dicht en ondicht, en telkens bij herhaling, door den geleerden wapenkundige is ten laste gelegd? Die *Vaderen* waren immers *oproermakers;* de *Edelen zamenzweerders* tegen hunnen wettigen Vorst, den zachtmoedigen Filips; en *Willem van Oranje* is bij de heeren Alberdingk Thijm en Van Nouhuys, (zie *Almanak voor Ned. Kath.,*, 1852) *het hoofd van den Nederlandschen opstand!?*

Ik weet niet, hoe gij er over denkt, oude schoolkameraad! maar leg ik den 'Huldegroet' van den heer Alberdingk Thijm nevens de allocutie en den Apostolischen brief van Pio Nono, dan komt mij de zaak suspect voor, en zeg ik zoo bij mij zelf: '*De vogelaar fluit zoet, om 't vogeltje te vangen!*'

Wanneer ge, over 14 dagen, hier in stad komt, hoor ik wel hoe ge over de zaken van Rome denkt. Vaarwel! tot bij monde.

17 April, 1853

Uw oude getrouwe Vriend, G. VAN SCHEDELENBOSCH.

Den Heer Gosewinus De Ruyker, Mr. Blikslager, te Rotterdam.

XI. Boerenbrief van Knelis Harmsen op de Veluwe, aan Jasper Peeters in Friesland, ook al over de Bisschoppen.

Breurke lief!

Wi zien hier, God lof, al te zaomen in goeje gezondheid, oak Meuke Jans, huusvrouw van Klaverweij, die allerbest is neerekommen van en weleschaopen zeun, en het kind al oan de borst hef, en öllie wel laot groeten - ze is weer de olde, en er allerbest deurekommen. - Noe mot ik öllie van hier zeggen, da' we de koeijen nog nie na buten konden brengen, mit de nachtvorst, maor da' het land aêrs dapper goed staot, en 't wel wîr lukken zel, as God blieft! - Al verder, da' we hier in rust en vree zaomen leven, zoo as van olds, - maor Jaspertien! wi hebben hier en kapitaol spektaokel ehad veur en wäk of wat, mit de Sinjooren Bisschoppen en het teikenen van de Dominé, - 't was je, bi mien ziel, en roare boel hier in 't darp - ik mot öllie er wa' van schrieven zoo goed ik kan. - Knelis, da' ben ik, ben krek alle aovond in het Rooje Hart eweest, om te heuren wat de vrinden al zoo hadden te diskerreren, en principaol de notarisklark, die lange sinjeur uut de stad, mit zien groote zwarte sik en zien bril op de neus, die kerel hef in 't Rooje Hart, egaol wanneer, 't hoogste woord evoerd as of hi stik alleen de wieshed in pacht had, en ons allemaol overduveld - jongens, kérel! 't is er oak een, niet veur de poes! hi ressenneert as en bruggeman - heur ens, Breurke, wi wäten nie hoe 't bi öllie is eweest, maor hier zien we erst miseraobel bang emaokt veur die vremde Sinjeurs uut Rome, asof de Paus er zelvers oak al bi was - maor, heur ik, die blieft t'huus. - Noe hef de notarisklark ons ezaid, dat er gin evaor was aon die häle zaak - of we boerenluuij al of niet onze naomen teikenden, of zulke mooje dingeties, die ze adressen noemen, naor den Keunink opzenden - 't is krek egaol - zai de klark - die wät het wel, da' beloof ik oe - want zai de vent, as ze motten kommen, dan kommen ze toch, en zullen om öllie en al oe teikenen nix geven - en al verder, as ze ekommen zijn, zullen ze öllie Protestanten gin kwaod doen, da' kunnen die Sinjeurs nie, da' willen ze oak nie - ze zullen, zoo zai de klark, de Heerooms wat nariejen en orde op de häle boel stellen, en de karken wiejen, en wat er mîr is van zulk slag dingeties - allemaol goed - maor ze zullen öllie, Gerefermeerden, en de Luitersen en de Mennisten, en hoe al dat raore volkie mîr mag häten, wel nooit aon het liif kommen, - welnoe, zai de kerel in het Rooje Hart, laot ze dan maor begaon - zoo hef die snuter al esproken. - Hoe is het mit die kewesdie bi öllie in Friesland Breurke? zien ze daor oak zoet eworden?- Kiek ens - ik heb edocht as het tied is, en de koeijen motten in het land, dan motten ze er in, en as het tied is en de Bisschoppen motten oak in het land, dan motten ze er oak maor in - as de koeijen koppig of balsteur worden, dan worden ze ekoppeld of ze gaon uut het land - en daormee is 't uut. - Noe zie ik gin perikkel da' ze hier kommen, die groote Heerooms - as we ze mosten betoalen en mijnteneeren, zoo as onze Dominé's, jao! dan was het häl wat aêrs - en ik zou ze wel wat laoten - fluten - maar as elk zorgt veur zien ägen spul-

letie - wat breuit me dat häle ding? - Ik hef gusteren mit mien naobur, die echt Kattoliek is, over die Heerooms uut Rome, of woar ze zitten, esproken - Jaopik wilde erst niet op 't stuk af, en ik ben maor 't erst aon de slag egaon. - Buurke, hef ik ezait, ben öllie noe niet in de noppekies mit de Bisschoppen? - en ik oak mit öllie, want ze zullen ons, de Gerefermeerden, toch niet mit huud en haar opvretten? - wat zeg je? en ze zullen onze karken en Dominés oak nie weg kaopen, ook de Groate Domkark te Uijtert nie, die stoat vast enoeg; en ze zullen öllie braof Kattoliek volkie, dat beleuf ik oe, achter de vodden zitten, en öllie dikke, vette Heerooms ook, noe wat zeg je daortoe? en doe hef de buur warempel beginnen te jeuilen, en braof elagchen, en ezait -: 'zoo hef ik er oak al oaver edocht, en ik ben miseraobel blie dat öllie, Gerefermeerde luuij, er zoo oaver denkt - maor, hef ik toen ezait, denken öllie dan niet dat we allemoal ketterminschen zien - en zoo wat al häl riep veur de hel? dat wordt öllie toch eleerd, hef ik ezait. - Noe, doe hadden je motten heuren wat Jaopik hef gereppleseerd -: leuf da' nie, vrindschop! wel heuren wi bi Moeder de kark, maor öllie bist toch oak Christenminschen - en leuft toch oak aon God den Vader, den Zoon, den Geest - wi meinen 't zoo beus nie mit öllie - en we motten mekaör in rust en vrede naor den hemel loaten gaon, en mekaör nie mit schimp- of scheldwoorden travaljeren - da' deugt nie. - Breurke! is 't krek zoo bi öllie in Friesland? - oe zult noe wel zien dat ik nog al ben, wat de klark noemt - een *liberoal* man, - ik wät het nie regt wa' da' voor soort van volkie is - de klark hef ezait, de liberoale zien minschen die nie veul te verliezen hebben, oak neuit häl veul in de melk te brokken, ze bint daorom altied in de opposiesje, - bi voorbeeld - de advokoaten en da' schelmentuug meer - maor de andere, die nie liberaol zien, da' zien die groote luuij, die häl wat te verliezen hebben as de boel over steuir ging in het voaderland -: de ranteniers en groote landheeren, die zien deur de bank nog zoo wat olderwetsch en zitten met eur achterste däl al häl vast op de kussens van den Staot en oak op de centen. - Ik wät nie of de klark die häle zaok hier regt bi zen kop hef evat - maor 't laot zich heuren. - We zullen noe ens zien wat er al verder van worden zal, Breurke! - ze motten noe over die nuwe Bisschoppen zoo veul haspelen en tobben as ze willen - ik ben noe kapitaol erust - ik heb oak nie willen teikenen - en veural nie in de kark, daor mot nie eteikend maor epreekt worden, zoo hef ik ezait - wat heb öllie in oe darp edaon? - Noe heup ik maor da' die hagelbujen uut de lucht kommen en het vee naor buten kan - dan raoken wi wîr op slag, - noe Breurkelief, ik beväl öllie in Gods hoede, en steuir me maor gaouw ens en brief en schrief er oak wat in, zoo as ik edaon heb, van de Bisschoppies - ik wil gaerne heuren wa' ze er bi öllie over zeggen.

Ik ben en blief je olde vrindschop,

Breurke!

KNELIS HARMSEN.

Iets over de nieuwe bisschoppen.

Algemeen zijn de Protestanten in Nederland tegenwoordig in ongerustheid over het aanstellen van Bisschoppen in ons vaderland, en verontwaardigen zich over de aanmatiging van Rome. Dagelijks neemt de vrees en de bitterheid toe, en vele schrijvers doen hun best, om die hoe langer hoe meer aan te wakkeren. Het moge welligt eene ijdele verwachting zijn, dat thans een bezadigd woord ingang zal vinden; maar toch meenen wij, dat iedere vriend van den vrede verpligt is te zeggen, wat hij tot vermindering der ongerustheid en verbittering gelooft te kunnen in het midden brengen.

Vooreerst moeten alle Protestanten tegenwoordig bedenken, dat, welke titels de Roomsche geestelijkheid ook moge aannemen, de wetenschappelijke gronden, waarop het Protestantismus steunt, daardoor in het minst niet geschokt worden. Waarheid is en blijft waarheid, wat hare bestrijders ook mogen zeggen; en geen vertooning met titels, maar grondige redenering, heeft kracht op het gebied der wetenschap.

Ten andere bedenke men wel, dat de Roomsche kerk door de instelling der nieuwe Bisschoppen niets wint dan eene nieuwe, meer kostbare titulatuur, waardoor eigenlijk geen enkel materieel voordeel verkregen wordt, en slechts in plaats van de vroegere Bisschoppen *in partibus* andere komen, die naar hunne standplaats genoemd worden.

Verder is het eene uitdrukkelijke bepaling der Grondwet (art. 165) dat alle kerkgenootschappen in Nederland gelijke bescherming van de Regering genieten. Daar nu Bisschoppen tot de inwendige regeling der Roomsche kerk behooren, heeft deze volgens de Grondwet het volste regt, om ook in Nederland Bisschoppen te hebben, en niet, gelijk vroeger, de aan die personen opgelegde werkzaamheden, als ter sluiks door Bisschoppen *in partibus* te laten waarnemen. Waarom toch zouden de Roomschen niet even goed als de Protestanten eene volledige kerkelijke organisatie mogen hebben, en daarvoor openlijk mogen uitkomen? Betwist hun niets, wat zij volgens onze Grondwet met regt kunnen eischen. Onze pligt is het aan de Roomschen dezelfde regten te gunnen, die wij voor onszelven verlangen, gedachtig zijnde aan de woorden van Christus: *gelijk gij wilt dat u de menschen doen zullen, doet gij hun ook alzoo.*

Verder moeten wij de regte Bijbelkennis zooveel in ons is zoeken te bevorderen, én door onze kinderen en allen, waarop wij invloed kunnen uitoefenen, tot het naarstig onderzoeken der Heilige Schrift aan te sporen; én door die inrigtingen te ondersteunen, die de verspreiding van het Boek der boeken ten doel hebben.

Gevoelen wij ons nog geroepen tegen Rome in het strijdperk te treden, dan zij het niet met uiterlijke, stoffelijke wapens, maar met het woord van God en met redeneringen, die daarop steunen. Alles moet echter in de Christelijke liefde geschieden. Venijnige twistschriften verbitteren wel, maar overtuigen niet; want hoe kan iemand, wanneer hij vertoornd is, over de kracht van bewijzen en redeneringen nadenken? Daarenboven is eene dwaling des verstands, wanneer zij met goede trouw gepaard gaat, geen zonde, en verdient teregtwijzing, geen veroordeeling; en hoeveel wij ook van de Roomschen verschillen, één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen verbindt ons toch ook met onze Roomsche medechristenen. Zoekt daarom de *waarheid* in de *liefde* en gebruikt in den strijd alleen zulke wapenen, waarover gij u voor den *God der liefde* kunt verantwoorden.

B.

Het spionnetje.

Mei-spionnetje.

Steenbokken in Oostenrijk - door het gouvernement is op de hooge bergen van Oostenrijk de aanfokking van dit dierenras uit de Tyrolsche streken bevolen - en zullen verdeeld worden op de bergtoppen.

> In verband met de landverhuizing, en de ontwikkeling der materieele en geldkrachten van Oostenrijk, is dit verschijnsel merkwaardig genoeg. - Als bij sommige gouvernementen de staatkundige zodiak in het teeken van den Steenbok staat, verplaatst nu eene milde en wijze regering eene schaar van vrije en huppelende bergbewoners naar het eigen land: - een begin van de groote aanstaande dierenkolonisatie, als die der menschen naar Oost en West behoorlijk geheel zal zijn gesloten en geëxploiteerd. - Tevens is deze steenbokkenverplanting voor de Oostenrijksche scherpschutters, onder den grijzen Radetzky (hoewel reeds gepensioneerd) opgevoed, eene uitmuntende oefening met de buks. - Welligt is het moeijelijker den kop van den genaturaliseerden steenbok te treffen, dan het hart van den nog niet genaturaliseerden Italiaan.

De heer Mieling in den Haag adverteert (laatst van April), dat, helaas! de portretten van den heer Thorbecke zijn uitverkocht.

> Hoe mag dat zoo op *eens* komen? heeft men gevraagd. - 't Kon zijn dat bij vele kunstkoopers en heeren liefhebbers plotseling de overtuiging ware gevestigd, dat de gravure zoo uitmuntend was, en men zich alleen om den wille der kunst daarvan moest meester maken - òf dat de kunstliefhebberij-quasi-wereld op deze kiesche wijze den heer Mieling wilde aanmoedigen en uitnoodigen, dergelijke afbeeldingen van andere volksmannen te laten vervaardigen, b.v. van den heer Groen, Dommer van Poldersveldt, enz. - òf dat men eens wilde weten, in hoe verre het gelaat van een staatsman als de heer Thorbecke, voor verandering, voor verheldering of verduistering vatbaar is, waar hijzelf - (stuivertje verwisselen!) - van plaats verandert, en het ministers-gestoelte verruilt voor eene nederige zit- of staanplaats in de Tweede Kamer -? - Alles uit physiognomische Lavateriaansche belangstelling!

Eene diplomatieke en geopenbaarde correspondentie heeft ter kennisse van het vaderland gebragt, dat -: ‘Utrecht is de meest onverdraagzame der steden’ (la ville la plus intolérante des Pays-Bas).

> Zoo iets, en wel als diplomatieke mededeeling uit de hoogere sferen der staatkunde, kan men niet lezen zonder dat ons de tranen uit de oogen springen! - Arm, eens zoo rijk Bisschoppelijk Utrecht!! ‘Sol justitiae’ - help ons!! - Bakermat der geleerdheid -! waarom heeft men u *dat* gedaan?? - en wie heeft den hooggeplaatsten berigtgever *die* zekerheid van uwe intolerantie gegeven? Wij hopen en wenschen dat het miskende Utrecht zich tegenover de diplomatie, zoo als men zegt, purgere - zuivere, en de beschuldiging van zich afwere. - Wij hebben het meenen te zien, of men heeft het ons verhaald, dat de oude Domtoren op zijne grondvesten van verontwaardiging beefde, toen de diplomatieke nota den volke bekend

maakte - hoe intolerant de stad op eens was geworden. - Gelukkig altijd slechts - intolerant - in de verbeelding, in de

hoogst *subjectieve* voorstelling, in een hooger staatkundig apokalyptisch visioen van een' - staatsman!

Lord Shaftesbury beweerde (April l.l.) in het parlement, bij de discussiën over het al of niet parlementaire leven der Israëlieten, ‘dat hij volstrekt geene reden zag, om niet even als de Israëlieten, ook de onderdanen der overzeesche bezittingen, de Mohammedanen of Hindoe's tot het Parlement als leden toe te laten.

Een edele Lord - (alle Engelsche Lords heeten of zijn immers van nature *most honourable?*) - trekt de merkwaardige parallel tusschen Israëliet - Hindoe - of Mohammedaan - bewijst een kapitale godsdienstkennis -: eenvoudige, niet edele-Lords-menschen, dachten nog altijd dat er tusschen den Christen en den Israëliet eenige toenadering, eenige zeer bepaalde aangenomen praemissen waren, b.v. het geloof aan God, - welke bij de respectieve heidenen, door den Lord aangehaald, niet gevonden worden. - Wie weet intusschen wat de edele Lord met de arme Israëlieten, die nog niet parlementair mogen zijn, al heeft te doen gehad? - en toch treft ons die liberale coup de force - welligt dat eenmaal Radja's en Ulema's in het wonderbare land der Britten, naast de altijd edele Lords en de Aartsbisschoppen zullen gezeteld zijn, - en alsdan de Israëlieten mede toegelaten worden!-

4 Mei - groote Mis te Parijs, in de kerk der Invaliden, en de kapel van de Tuilerien - voor de rust der ziel van Napoleon I.

Is zeer juist opgemerkt - (hoewel tamelijk oppervlakkig en on-katholiek) - dat het zeer te bejammeren is dat des Keizers ziel nog niet behoorlijk tot rust is gekomen, en er zooveel moeite en kosten moeten gemaakt worden, om die ééne ziel tot rust en bedaren te brengen. - 't Was echter ook eene keizers-ziel, al zat ze eens in een klein ligchaam. - Er ligt iets bijzonders in de opmerking dat de kerk der *Invaliden* - dat zijn: de gewonde en verminkte menschen, met halve of vierde gedeelten van armen en beenen - voor de *validiteit* van 's keizers ziel moet medewerken en bidden - eene vergoeding uit pure christelijke liefde, uit liefde voor den grooten keizer, door zijne invaliden, aan wie hij bij de Beresina of te Leipzig eenige overtollige ledematen hielp weg te nemen. - In de kapel der Tuileriën waar de troonopvolger tegenwoordig was, en wel in de *Tuileriën* - (zaliger geschiedkundiger gedachtenis!) - zal de zielmis, - wij hopen dat inderdaad welgemeend, voor de onrustige keizers-ziel, ook niet minder krachtig gewerkt hebben - Napoleon III zal toch op geenerlei wijze de rust van Napoleon I willen verstoren?-

James Graham liet, als Minister van Binnenlandsche zaken, de brieven aan den befaamden Mazzini openbreken - suo jure - volgens zijn binnenlandsch regt. - Het publiek heeft zich gewroken, door ouwels te gebruiken waarop stond te lezen: ‘*not to be grahammed*’ - niet te grahamizeren - (dat is: niet open te breken).

James Graham behoort eigenlijk niet hier, maar in de dagen van Richelieu: - doet echter niets ter zake; - men moet het zoo naauw niet nemen met Ministers van Binnen- ook niet van Buitenlandsche zaken. - Als zij op de buitenzijde van verdachte brieven volstrekt niet kunnen zien wat de binnenzijde bevat, zijn ze wel genoodzaakt om het binnenste naar buiten

te keeren - een omgekeerde Arminiaan. - Wat men dikwijls met de kousen en de handschoenen beproeft - mag, onder zekere omstandigheden, door een Binnenlandsch minister wel worden nagebootst met zekere brieven. - Aan alles zet men perken, zelfs aan het eigendomsregt - zelfs in Engeland, waar de vrijheid hare eigene perken niet meer kent, maar die dikwerf als in de steaple-racehandycap - omver loopt. - Het publiek heeft zich eigenaardig en zachtmoedig gewroken - en

laat zich door een minister - niet ‘grahamizeren.’ - Is zeer te wenschen, dat de brievenbestellers (die arme jongens), zullen gezorgd hebben dat er een paar dozijn Graham-ouwels in de ministeriële ouweldoos teregt kwamen - of dat Mazzini zich voortaan, even als de oude, thans veilig gebalsemde Perzen, van het *spijkerschrift* bedient. - Intusschen heeft de heer James Graham zijne moedertaal zeer verdienstelijk met een werkwoord verrijkt, en verdient deswege alleen een bewijs van lidmaatschap van eenige geleerde taalkundige genootschappen, en later een standbeeld.

Kossuth ontvangt een prachtexemplaar - Shakespeare - door de zamengebragte penningen der Engelsche werklieden: - aanlegger van dit feit is: - Douglas Jerrold.

Bewijs dat Jerrold nog iets meer vermag en durft dan Bedsermoenen schrijven, en Kossuth ter vertroosting en verpoozing den geweldigen dichter aanbiedt. - Is altijd de vraag of Kossuth dezelfde sympathie heeft voor Shakespeare, als de Engelsche werklieden voor Kossuth? en wat zal de op politieke nonactiviteit geplaatste Hongaar van Shakespeare lezen, dat hem waarlijk thans - interesseert -? Macbeth -? Hamlet -? of King John? - maar bij den grooten dichter komt er altijd te veel van koningen in het - spel: - dictators zijn er bij hem niet zoo velen à prendre. - Welligt dan een blik in Romeo and Juliet? of the Merry Wives of Windsor - ja, van Windsor! - daar hebben wij het! Dáár is veel gebeurd en voorbereid - en kan nog zoo veel gebeuren. - Waarom heeft Douglas Jerrold er ook niet een exemplaar van Theodor Körners werken bijgevoegd!

De Hervormde Synodale Commissie heeft na haar zeer vredelievend adres, N° 2 - dat is de ‘Herderlijke brief,’ met leedwezen vernomen, dat de uitdrukking - ‘*onheilig* (*vreemd*) *vuur op den altaar gebragt,*’ verkeerd is opgevat - en herstelt deze verkeerde interpretatie allerminzaamst.

Eene les voor alle geestelijke ligchamen en synoden, om niet al te dichterlijk, te overdragtelijk, te welluidend, te rhetorisch te worden, vooral niet in Herderlijke brieven en stukken van dien aard. - De greep was stout en herinnert aan Cicero, Quintilianus, Muretus en anderen - om een leenspreuk van de oude offerdienst te nemen, en in den Herderlijken brief als versiersel in te lasschen. - De bedoeling van den herderlijken brief was excellent - maar de noot en de kantteekekening - de glosse ontbraken, ‘*wat* hier onder het vreemde *vuur*, en *wat* onder den *altaar* moest verstaan en begrepen worden;’ - de eerwaarde vertalers van den Staten-Bijbel hebben verstandiger in soortgelijke gevallen gedacht en gehandeld - de herderlijke brief, zoo christelijk herderlijk (Joh. X) had deze gevaarlijke, Oud-Testamentische, Katholieke beeldspraak niet moeten gebruiken, en dat men nu zijn leedwezen zoo openlijk uitspreekt, pleit voor de goede beginselen - en wij wenschen dat men op geen *altaar* verder eenig *vreemd vuur* brenge - waaraan men zich de eigene vingertoppen zoude kunnen branden of reeds gebrand heeft. - Brandzalf! voorwaarts!

Is gevonden en bezigtigd, en als versleten, uit den tijd, en onbruikbaar ter zijde gelegd: een officieel Bisschopskleed, van den Bisschop in Haarlem, de dato het jaar 1559.

> Wie heeft hier de schromelijke onvoorzigtigheid gehad, om zulk eene oude garderobe aan de buitenlucht bloot te stellen? - 't Was onbegrijpelijk dwaas en lomp! - Beste vriend! wie gij zijt, weet gij het niet dat een kleed van 1559 niet meer bestaanbaar was in de atmosfeer van 1853 - zoo als ze nu, nu met geweldige electrische donderen bliksemstoffen, door het petitioneren en teekenen verwekt - is vervuld? - Hoe hebt ge juist *dat* kleed aan onze temperatuur willen en kunnen blootstellen?? - Er ligt hier eene zinnebeeldige, symbolische beteekenis ten grond, die wij aan alle symbolenvrienden ernstig op het hart drukken -: de Bisschop van Haarlem of van Utrecht zoo als ze er zijn, òf op het diplo-

matisch papier, òf reeds geïnstalleerd - òf in gewijzigden vorm te verwachten, moet een *nieuw*, een beter, een ander kleed hebben, dan het oude van 1559 - verstaat en begrijpt ge? - dat past beter, houdt langer, vooral als de diplomatische kleedermakers alles eerst aan het lijf hebben gemeten en gepast, zoodat het lief en netjes zit - begrepen! - Zulke oude, eerwaardige kleederen moet men anders en met meer respect behandelen: - men zoude ze te Amsterdam in het 'Huis met de Hoofden,' ter veiling kunnen aanbieden - of, als ge dat liever verkiest, in het Haagsche 'Mauritshuis' laten zien en bekijken onder glas, b.v. juist naast en nevens het doorschoten borstgewaad van Willem I, en de oude pistool van den WelEdelen Heer Balthazar Gerards - al ware het alleenlijk, om daardoor aan het kunstvereischte van het *contrast* te voldoen!

Montalembert - spreekt dezer dagen in de Kamer te Parijs over de pensioenen - en verzet zich tegen het pensioneren op bepaalden leeftijd van de hoofdofficieren, admiraals of generaals - en noemt dergelijke toelagen - 'het pensioen uit kracht van den almanak!'

Bravo, heer legitimist, zoo lang de oude paarden nog voort kunnen, al gaat het zoo goed niet meer als vroeger, zullen ze trekken, trekken - trekken, zeg ik je, - het pensioen der kracht en niet van den almanak! - Vooronderstelt dan de heer Montalembert, dat iemand in Frankrijk, of zelfs in ons best, braaf Nederland den grooten staats-staatsiewagen zoude helpen voorttrekken - *alleenlijk* om later het almanaks-pensioen te bereiken en te roepen: 'Goddank! nu ben ik er, Goddank! hier, met mijn pensioentje! Nu kan een ander ook eens trekken, zoo als ik deed, het sleperspaard, tegen de hooge steenen brug op.' -?- Neen, de spreker wil de talenten der officieren, de admiraals- en generaalstalenten ontwikkelen, op hunne ware hoogte brengen, doen culmineren - de mensch moet zoo met kalen schedel, en grijzen snorbaard, en bevende beenen, en brillen op de oude oogen, zich tot heil van land en stad - laten afbeulen, - en het pensioen vinden - juist tegelijker tijd als op denzelfden dag de doodkist en de rouwkoets komen - de gepensioneerde-heeren-lijken en dooden zullen zich, in zulke exceptionele gevallen, met een beter, ander pensioen, dan het *hiesige* ondermaansche moeten troosten! - Het zij zoo!

Neêrlands kiespijn in 1853, maand Mei.

Er is misschien geen kwaal hier beneden, die den mensch neteliger, kittelooriger maakt, dan kiespijn. Wij bedoelen die pijn in de eigenlijke beteekenis des woords. Maar welken invloed de kiespijn op den staatsburger heeft, als hij, stembevoegd en stemgeregtigd, in het besef van zijn werkdadig aandeel aan de regering, naar de gewigtige bus zijne schreden rigt,- dat is in geen paar volzinnen, noch op een paar bladzijden af te handelen. Intusschen is het bij die politieke kiespijn, als het volk regtstreeks zijne vertegenwoordigers kiest en zich van de pijn wil ontslaan, van het hoogste belang, welke instrumenten of middelen er worden aangewend. De radicale zijn veelal bedenkelijk; de palliatieve verergeren vaak de kwaal. 't Is gewis niet hetzelfde, of men van de pijn ontslagen wordt door den koevoet, of kraaijenbek, of Engelschen sleutel, waartegen de meest muurvaste kies niet bestand is. Waarom zullen wij de

staatsburgerlijke kiespijnlijders in de maand Mei niet mogen toewenschen, dat ze zich toch in 's hemels naam niet door Joden-kiezentrekkers, of ongepatenteerde lieden, en kwakzalverachtige marktschreeuwers, of hansworsten laten om den tuin leiden? Waarom hen niet mogen herinneren, dat ze vooral omzigtig zijn met de holle kiezen, en ze niet te lang behouden? - Watjes in de kiezen te duwen, is ook al geen probaat middel, hoezeer het maar al te dikwijls geschiedt en zekerlijk uit een conservatief oogpunt is aan te bevelen. Maar stellig verkeerd zou het zijn, om van den eenen kant tot vinnig bijtende en geweldig zamentrekkende middelen de toevlugt te nemen, en van de andere zijde tevens de holle en afbrokkelende beenmassa's te willen blijven behouden. In de hoop en het vertrouwen, dat onze geëerde lezers deze metaphorische en allegorische taal verder gelieven te ontwikkelen, bidden wij dat er, na de generale kiespijn, die zoo menigen te pas en te onpas door vleeschelijke en geestelijke oorzaken verergerden, een liefelijk tijdperk van gezondheid en kracht en welbevinden voor het dierbaar vaderland moge aanbreken, en het Nederlandsche volk, tropisch-politisch gesproken, een regt zuiveren mond verkrijge! 't Welk doende, Heeren Kiezers, enz. enz. Q.B.F.F.Q.S.!

TAFELDANS.

[Tweede deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
De Magt des Kwaads en van het Goede en hun Strijd. Zondagsbibliotheek.- Levensbeschrijvingen van vrome Christenen, tot opwekking en stichting der Gemeente; uitgegeven door vrienden van het Rijk Gods. Aanbevolen door Dr. A. Tholuck, Professor te Halle. Uit het Hoogduitsch. De Christelijke Volksvriend. Tweede Jaarg.	1
De Wolke van Getuigen. Levensschetsen van vrienden en vriendinnen des Heeren, uit vroeger en later tijd. Naar het Hoogduitsch van A. Neander, C. Ullmann, J.P. Lange, F.W. Krummacher, A. Tholuck en anderen, door B.J. Westerbeek van Eerten, Predikant te Varsseveld	5
De Christelijke Kansel in Nederland, in April en Mei 1853. Eene Revue en tevens Bloemlezing. (*Vervolg*)	7
Welke Theologie is de beste? J.H. Merle d'Aubigné, welke Theologie is in staat om de kwalen van dezen tijd te genezen? Uit het Fransch	81
De betrekking van het gevoel tot het uitleggen van den Bijbel, inzonderheid van de Schriften des N. Testaments, door W.A. van Hengel.	90
Een Woord tot zijne Medebroeders over de Aphorismen en Theses, Dissonanten met den grondtoon onzer eeuw, van den Wel Eerw. Zeer Gel. Heer van Rhijn, Predikant te Chaam; uitgesproken in de vergadering van de Vereeniging van Predikanten der Hervormde Kerk in Noordbrabant, den 3 Junij 1852, te Breda, door M.F. Niermeijer, Predikant	94

te Ossendrecht. Met eene Voorrede en Naschrift

De Sterrenhemel, door Johann Heinrich Mädler. Uit het Hoogduitsch door J.L. Terwen. 98

Kanselontluistering. 161
De Kanselontluistering in de Nederduitsche Hervormde kerk, tijdens de zeventiende en achttiende eeuw, aangewezen en gestaafd door Sincerus. - 1853

De goede zaak der Protestantsche kerk, verdedigd door Dr. Daniel Schenkel. 167
De overwinnende kracht van het Evangeliesch geloof, door Dr. Schenkel. - De goede zaak der Protestantsche kerk. In drie brieven, door denzelfden Schrijver

Jezus Christus vooral in eenige trekken van zijn inwendig leven geschetst. Twaalf leerredenen, door M. van Staveren, Theol. Doct. en Predikant te Leeuwarden 176

Het despotismus door den Bijbel veroordeeld. 177

De zoogenaamde geheime genootschappen der Protestanten in Nederland verdedigd. Zestal Brieven, aan den Nederl. Kiezer, door een Stemgeregtigde 180

Een woord over Volk, Staat en Kerk, Roomsch-Katholicismus, Rationalismus en Reformatie, door A.J. van Eelde 183

Kanselontluistering. 241
De Kanselontluistering in de Nederlandsche Hervormde Kerk, tijdens de zeventiende en achttiende eeuw, aangewezen en gestaafd door Sincerus. (*Vervolg.*)

De Verplegingsgestichten in alle hunne bijzonderheden onderzocht en beschreven, behelzende de nieuwste uitvindingen en doelmatigste verbeteringen in den aanleg, bouw, inrigting enz. van Hospitalen, Gasthuizen en verdere Liefdadigheids-instellingen, medegedeeld door Dr. L.F. Riegler, K.K. Oostenr. Regiments-Arts. Met vele afbeeldingen 253

Des Vriends gave aan - niet voor den Vriend. 255

Frederikstad aan de Eider en hare Hollandsche gemeente. - Historische mededeelingen omtrent beider stichting, door Dr. Joannes Tideman, Predikant te Rotterdam

Een feestvierende Prediker. 258
Heiliging door vergeving. Leerrede over 1 Joh. II, 1[a], uitgesproken bij het vieren zijner vijf en twintigjarige Evangeliedienst te Rotterdam, door P.H. Hugenholtz.

	Blz.
De Propaganda, voornamelijk in Protestantsche landen, naar officiële, deels tot hiertoe onbekende bronnen, door Dr. Otto Mejer, Hoogl. in de regten te Rostock. Voor Nederlanders bewerkt door J. Hooijkaas Herderschée, Predikant te Nijmegen. 1ste Stuk.	263
Monita Secreta, of geheime ouderrigtingen voor het Genootschap van Jezus.- Met een woord ter toelichting, aan de Geschiedenis en de Instelling der Orde ontleend. Naar de tweede Erfurtsche uitgave van Dr. H.A. Bergmann	
Handboek voor Evangeliesch Onderwijs, door W.C. van der Zwaag, Pred. te Dronrijp.	268
Bijbel voor het Christelijk gezin. Uit de oorspronkelijke talen op nieuw overgezet en ingerigt naar de behoefte van den tegenwoordigen tijd, door H.F.T. Fockens, Theol. Doct, en Predikant te Twijzel en en Koten. 1e en 2e Aflevering	321
Stichtelijke Lektuur. Pelgrimstogt van Johannes Bunyan, op nieuw uit het Engelsch vertaald door J. de Liefde	328
Een Woord over een niet onbelangrijken brief in onzen belangrijken tijd. Naar het Hoogduitsch	333
Oud of nieuw uit den schat des huisvaders. Nieuwe beschouwingen van Jezus persoon en werkzaamheid, door S. Hoekstra	338
Over de werkloonen en den toestand der arbeidende klassen, door J.M. Mac-Culloch, Esq. Uit het Engelsch vertaald en met eenige Aanteekeningen voorzien, door W. Sloet tot Westerholt	341
Kosmographie. De kleine Kosmos. Eene algemeene bevattelijke wereldbeschrijving en eene waarschuwing tegen de dwaalbegrippen en teruggaande bewegingen, die in het jongste werk van een vermaard kosmisch	345

geleerde voorkomen. Met eene aanvulling der astronomisch natuurkundige waarnemingen en bevindingen, die daarin met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Naar het Hoogduitsch van J.W. Schmitz, door Joh. Ph. van Goethem

De Voortreffelijkheid der Eerste Menschen, volgens de leer der Gereformeerde Kerk 401

Geschiedenis der Christelijke Godgeleerdheid gedurende het Apostolische Tijdvak, door Eduard Reuss, Hoogleeraar te Straatsburg. Uit het Fransch door Ch. Busken Huët. IIde Stuk. (*Vervolg.* Zie Tijdspiegel 1853, I, bladz. 408-416.) 408

Antoinette Bourignon, een Beeld uit de Kerkelijke Geschiedenis der XVIIe Eeuw, door H. van Berkum, Predikant te Stiens 414

De Strijdende Partijen.
De Strijd tusschen Mackay en Christophilus. Met aanteekeningen en bijvoegsels, uitgegeven door Dr. J.C. Zaalberg Pz., Pred. te Hendrik-Ido-Ambacht. 421

Stichtelijke Lektuur.
Een Oude Pelgrim in den Nieuwen Tijd. 427

Pelgrimstogt van Johannes Bunyan, op nieuw uit het Engelsch vertaald door J. de Liefde. (*Vervolg.* Zie Tijdspiegel 1853, II, bladz. 332.)
I. Droomen.

II. De Pelgrim op reis 429

Letterkunde.

Blz.

Oorzaken en Kenteekenen van het verval der vroegere en hedendaagsche Letterkunde 30

Katharina Paulowna, of de kracht der zwakkere sekse, door J. Herman de Ridder 48

Wat Nederland in dezen tijd te bedenken heeft, bij het terugzien op wat de vaderen leden en deden. 101

Schetsen en Beelden uit de Nederlandsche Hervorming-Geschiedenis, door B. Glasius, Predikant te Geertuidenberg.
Noordholland en de Noordhollanders in den vrijheidsoorlog tegen Spanje, door A. Beeloo

De Voorregten en Roeping der vrouw, als discipelinne des Heeren, geschetst met terugzien op de drie eerste eeuwen onzer Christelijke jaartelling. Naar het Engelsch van Henriette Suzette Smith, door C.S. Adama van Scheltema 106

Zijn er zoo? Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.H. 109

Nieuwe Daguerréotypen, door A. van der Hoop, Junior'szoon 114

Een Liefdegift. Losse dichtproeven van F.F.C. Steinmetz. Uitgegeven ten voordeele der noodlijdenden op Schokland 120

	Blz.
De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel, beschreven door H.C. Millies	122
De Wolk met den zilveren rand, of, geen kwaad zonder goed. Godsdienstige Novelle. Door den Schrijver van: 'Hoe men een zonnestraal kan opvangen.' Naar den derden druk. Uit het Engelsch vertaald door C.D. Viehoff, Evangeliesch-Luthersch Pred. te Utrecht	126
Rusland geschetst zoo als het is, naar eigen aanschouwing, door H. Dijkema	188
Voor het volk schrijven. Ook een menschenleven, al was 't maar van een Hondenjongen. - Eene vertelling voor al wie er naar luisteren wil. Naar het Hoogduitsch van W.O. van Horn, door J.J.A. Gouverneur. Met platen	192
Aangeboden vrucht door een jonkvrouwelijke hand. Ernstige verhalen. Naar het Engelsch uit Chamber's papers; door Jonkvrouwe S.M. de Châtelain.	197
Dichterroem. Naar het Engelsch van Ch. Lewes, door C.M. Mensing	200
Reis eener vrouw rondom de wereld. Van (door) Ida Pheiffer, geb. Reijer. Uit het Hoogduitsch. Landen, Steden, Volken en Menschen. Een Panorama in negentien groepen, naar A.W. Grübe, en vele anderen, door J.J.A. Gouverneur	202
Het profijt des Geestes is voor allen. Tien Voorlezingen voor het volk over eenige onderwerpen uit de Algemeene Geschiedenis, door J. de Liefde	204
Levensgeschiedenis van den Amerikaanschen slaaf W. Wells Brown, Afgevaardigde bij het Vredescongres te Parijs, 1849, door hemzelven beschreven. Naar den vijfden Engelschen druk vertaald, door M. Keijzer. Een Slavenleven, of korte levensbeschrijving van eenen	211

Anierikaanschen slaaf, door hemzelven medegedeeld. Uit het Hoogduitsch, door J.A. Groen, A. Jz. Toegift op Harriet Beecher Stowe's belangrijk werks: Uncle Tom's Cabin	
Augustus Berneman en de zijnen. Een eerste roman van (door) Dr. Pronius	214
De val van het laatste bolwerk der Protestanten in Frankrijk. - La Rochelle in 1627. - Door Chonia	273
Aankondiging ter waarschuwing tegen: Lotgevallen van een Kantoorklerk, door Christiaan	282
Was uns schwindet, und was uns bleibt.	283
De Genius van het Kerkhof. Waarheid en Beelden, door den schrijver van Realités de la vie domestique, une Histoire contemporaine, etc. Vrij uit het Fransch. Met een Voorwoord van Dr. E.B. Swalue, Predikant te Amsterdam. De Sabbath. Schetsen hoe men de dag des Heeren doorbrengt, door Harriet Beecher Stowe, Schrijfster van de Negerhut	
De val van het laatste bolwerk der Protestanten in Frankrijk. - La Rochelle in 1627. - door Chonia. (*Vervolg.*)	350
Tres Faciunt Collegium. Mijne Eerstelingen. Gedichten van Bernard. - Primulae Veris. Eerste gedichten van E. Laurillard. - Mijne Bloemenmand. Poëzij van D. Syberden, Dz.	434
Vrolijkheid. Poëzij door Mr. Prudens van Duyse.	442

Mengelwerk.

	Blz.
Een Kunstreis Binnenskamers	51
Fabelen uit den Tijd, voor den Tijd, voor groote Kinderen, door een groot Kind.	61
Fantazyën over een bekend Thema.	64
Het Gebed der Aarde.	76

Eene uitbreiding van eenige gedachte, uit het Hoogduitsch

Het Spionnetje. 78

Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. 129

Één uit vele 135

Brievenbus. 153
I. Gemoedelijke Brief tot aanprijzing eener uitgave van Sterne in usum Delphini.

II. Brief ter re-recensie eener recensie, en met ettelijke grieven tegen de anonymiteit in letterkundige kritiek. 156

Het Spionnetje. 158

De oude Vrijer. 219

De nuttige Man. 225

Een Krankenbezoek 231

	Blz.
Brievenbus. III. Brief aan Chonia, van een Protestant, die de Bisschoppen nog niet vreest	235
IV. Brief aan den steller der recensie, met het opschrift: Een hybridisch zestal enz.	237
Het Spionnetje.	239
Wat goeds heeft de eenzijdige, en van de gewone beschouwing afwijkende voorstelling van mannen uit onze geschiedenis, zoo als die in deze dagen door sommigen wordt voorgesteld. Eene Voorlezing.	287
Duitsche en Zwitsersche Brieven. Impressions de Voyage. I en II.	294
Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*) II. Opvoeding en eerste ontwikkeling	302
De Ziekte.	306
Brievenbus. V. Antwoord op een' Brief van een' Protestant, die de Bisschoppen nog niet vreest, en waarmede nu de Bisschopsquaestie in den Tijdspiegel getermineerd wordt, na er van verschillende zijden beschouwd te zijn	309
VI. Brief van den heer M.F. Niermeijer aan den Redacteur van den Tijdspiegel.	315
VII. De recensent der Beknopte Geschiedenis van Friesland, in hoofdtrekken, door W. Eekhoff, aan de Redactie van den Tijdspiegel.	319
Het Spionnetje	319
Gezigts- en Verstandsbedrog.	368
Schetsen en Opmerkingen van een Platonisch Filosoof der 19e eeuw. I. Ferme burgers voor de maatschappij opkweeken	381
Duitsche en Zwitsersche brieven. Impressions de voyage. (*Vervolg.*) III en IV.	384
De laatste dagen eener kranke naar ligchaam en ziel.	392

Anti-Tafelbeweging en Anti-Klopgeesten. 395

Brievenbus. 398
VIII. Open Brief van eenen doorzigtigen pseudoniem (Sp. A. en L.) aan den Katholiek in de Katholiek. (Vergelijk het godsdienstig maandschrift onder dien titel, - Aug. 1853, bl. 109-123.)

Eene Soirée Chrétienne 444

Een zeer opgeruimde Brief aan een ouden vriend 448

Duitsche en Zwitsersche Brieven. 452
Impressions de voyage. (*Vervolg.*) V.

Herinnering aan het meir Leman. Aan den heer Huber Saladin 461

Losse Hoofdstukken uit de Levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel. (*Vervolg.*) 466
III. De firma Kraanvogel en C^{o}. nader geschetst, Oomes en Tantes - Tantes voorop

Schetsen en Opmerkingen van een 471
Platonisch Filosoof der 19^{e} eeuw. (*Vervolg.*)
II. Hoe het in het laatste der dagen zijn zal

III. Verliefd zijn en dichter worden 472

IV. Platonische liefde 474

Cross readings 477

Het Spionnetje 478

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De magt des kwaads en van het goede en hun strijd.

Zondagsbibliotheek. - Levensbeschrijvingen van vrome Christenen; tot opwekking en stichting der Gemeente, uitgegeven door vrienden van het Rijk Gods. Aanbevolen door Dr. A. Tholuck, Professor te Halle. Uit het Hoogduitsch. Doesborgh, W. Becking. 1852.
De Christelijke Volksvriend. Tweede Jaargang. Te Zuidbroek, bij T.T. Borgesius. 1852. Prijs *f* 0.25. Bij twaalftallen *f* 2.25.

Wij hebben dit opschrift gekozen bij de aankondiging van twee periodieke werken, vruchten van hetzelfde en ons een geliefd veld, in soort één, anders ook onderscheiden van elkander, omdat die magt des kwaads en des goeden òf in de wereld, òf in het menschenhart daarin helder uitkomt. Wij vertrouwen, dat wij dit opschrift niet zouden behoeven in te trekken, waren ons van wege beide uitgevers meerdere stukken ter hand gekomen. Dat opschrift kan en moet helaas! de geschiedenis nog altijd dragen, zoodra men haar uit een meer zedelijk oogpunt beschouwt. Zal het ooit ‘de triomf des goeden’ kunnen zijn, mogten wij vragen.

De titel van de eene reeks van levensbeschrijvingen is lang genoeg, gelijk de andere al te kort is, niets zeggende van den inhoud. Bij nadere inzage heeft de Zondagsbibliotheek wel iets voor. Vorm, letter, papier zijn voor het oog der meesten zeker behagelijker. Aan de andere zijde staat, dat de Christelijke Volksvriend ons oorspronkelijke stukken schijnt aan te bieden, hetgeen in ons oog, steken zij niet ongunstig af bij hetgeen van de vreemden is ontleend, eene bijzondere aanbeveling is.

En hoé is het daarmede? De naam van Tholuck, de hooggevierde bij velen, verblindt ons niet. Wij achten hem, mogen wij ook ons minder *geistesverwandt* met den man voelen, in wien wij het wat mystiek-pietistisch element zeer zien doorstralen. Wij hebben hier eene levensbeschrijving van Monica en van Wessel Gansfoort voor ons. Grepen alzoo uit zeer onderscheiden tijdperken. Wij zijn daarvoor niet, wanneer niet belangrijke redenen dwingen om de tijd-

orde te laten varen. Wij zouden aan meer naar tijdorde gerangschikte tafereelen, gelijk b.v. de *Historische Darstellungen* van Wachsmuth, de voorkeur geven. - Zulke overwegende reden meenden wij te vinden in de keuze van den Christelijken Volksvriend, die Hieronymus van Praag en Wilberforce - Geloofsonderdrukking en Slavenkwestie, zijnen lezers gaf.

Van de strekking welke Tholuck's naam aan het hoofd ons deed verwachten, dachten wij bij het behandelen der geschiedenis van Monica meer sporen te zullen vinden, vooral toen wij Augustinus reeds in den aanvang genoemd vonden als den man, die het eerst de grondleerstellingen des Christendoms, die van de zonde, de vrijheid, de verlossing en de genade vaststelde. - Het is zeker ééne zijde des Christendoms, doch die door Augustinus *contra* Pelagius zoo sterk is doorgedreven, dat het wel overdrijving werd. - Aangenaam is het ons, te mogen betuigen, dat de geschiedenis zelve onpartijdig is voorgesteld. En dan achten wij 't een goeden greep. Het *vindicamus haereditatem* in de kerk, zoo lang deze niet van Katholiek tot Roomsch werd, mag door den Protestant, ook op het gebied der Kerkelijke geschiedenis, wel worden behartigd. En dan is Augustinus voorzeker een der Kerkvaders, op wien de Protestanten grooter regt hebben dan Rome, al kanonizeren wij niet. Patricius, de vader van Augustinus, is op blz. 13 en verv., wat verbrokkeld geschetst. Waardig, eenvoudig is daarentegen de voorstelling der hoofdpersone, eene niet slechte kopij van het beeld, dat haar zoon, met ingenomenheid en liefde maar die zoo wèl verdiend, van de edele vrouw in zijne werken teekende. Natuurlijk moest hare geschiedenis grootendeels ook die worden van Augustinus in diens vroeger leeftijd. Meer bekend nog dan dat van eenig Kerkvader, is het leven van den Bisschop Hippo, een sleutel tevens voor zijn wij zeggen niet te hoog, maar eenzijdig gevoel van zijne behoefte aan Gods genade in Christus en daarmede voor onderscheidene zijner stellingen. - Overigens mag Monica ten duidelijk bewijs strekken van wat eene moeder vermag. Onze zedelijke indrukken, onze godsdienstige rigting, ons diepst inwendig leven, kan door den moederlijken invloed zoo zeer worden gewijzigd, bevorderd of verhinderd. Wie niet in zijne jeugd indrukken van vroomheid ontving - schier mogt ik vragen: wat baten zij in lateren leeftijd? - Alles bijna laat zich nog aanleeren, veel nog eenigermate inhalen en gedeeltelijk vergoeden - pieteit, echte, edele pieteit wel bezwaarlijk. Daarom vereenigden wij ons met den wensch des Schrijvers: - ‘Moge het aandenken aan Monica rijke vruchten dragen bij de vrouwen van onzen veelbewogen tijd, waarin zulke schitterende voorbeelden meer dan ooit noodig zijn.’ - Wij vragen met een ander schrijver: - ‘Geef ons goede moeders, opdat onze natie een wakker, nobel, godsdienstig volk worde!’

Wel geschikt om althans de meer geestelijke zijde van het leven der menschheid in die dagen te schetsen, en zoo leermeesteres van onzen tijd te worden, is de geschiedenis van Johannes Wessel Hermansz. van Gansfoort. Het werkje is een uittreksel uit de monographie van Ullmann, in der tijd ook in het Hollandsch vertaald door D^{s}. Munting. - Vinden wij hier de voorstelling van een tijdperk van overgang, het mag van die zijde een spiegel wezen voor onze dagen, waarin andermaal veel

schijnt te worden voorbereid. Moge het vernieuwing, geene vernieling zijn! Er is, om met Ullmann in zijn' Johannes Wessel, een voorganger van Luther te spreken, ‘gistende stoffe die eenen nieuwen vorm doet verwachten.’ - Onder de Hervormers vóór de Hervorming neemt Wessel eene der eerste plaatsen in, de man, die inderdaad op reformatorisch standpunt stond, ja in sommige opzigten daarboven. Men zie zijne meening aangaande de boeken des Bijbels, aangaande de verdorvenheid der menschelijke natuur, den persoon van Christus en de vruchten van 's Heeren lijden, aangaande de zedelijke eischen des Evangelies en van den Aflaat. - Daarbij erkennen wij, dat er menige heerlijke kiem van Evangeliesche kennis later door eenzijdige opvatting en dor dogmatismus treurig is verstikt. Hij is een der mannen, bij wie wij een ‘dáár!’ kunnen spreken, als de Katholiek vraagt, waar onze Hervormde Kerk vóór de Hervorming was? en wel waardig, dat men zich nader met hem bekend maakt. - Wij zouden misschien hier en daar nog eene andere keuze van woorden van Wessel hebben gedaan; doch betuigen gaarne, dat men uit deze levensschets den man die stil maar trouw en krachtig zijnen weg ging, kan leeren lief krijgen en hoogachten. Zijne leuze: ‘*qui scit ut sciat, stultus est, qui sciunt ut sciantur, stultiores*’ getuigt van zijne degelijkheid en praktischen zin, die echter het hooger en dieper, het edeler geestesleven geenszins uitsloot, getuige zulks zijne grondstelling, dat eerst de Liefde zoo als die voortkwam uit de diepte van een van God verlicht gemoed, alles verheerlijkte en goddelijk deed worden. Hoe moest deze man staan tegen het *opus operatum*, de werkheiligheid, en dan nog welke werken! van zijnen tijd! Gelukkig, dat zijne vriendschap met den toenmaligen Bisschop van Utrecht hem ten schild verstrekte.

De vertaling is vrij goed, vooral die van Wessel's geschiedenis; in die van Monica stuitten wij soms op echt Duitsche constructie.

Wij hebben Hieronymus van Praag (zijn naam, Faulfisch, misschien niet medegedeeld, omdat die wat belagchelijk kon luiden, hoewel de naam van menschen niets ter zake doet) een goeden greep genoemd in dezen tijd van weder herhaalde aanspraken en nieuwe aanmatiging der Roomsche curie. Beelden als dat van den man, die ons hier wordt geschetst, mogen profetische stemmen heeten uit de verledenheid tot onze dagen. Doch men stelle hen dan vooral naar waarheid voor, onpartijdig en niet flaauw. Met genoegen hebben wij het oog op deze schets van Hieronymus laten rusten. In den aanvang minder, waar het ons voorkwam dat de schrijver zijn' regten aanloop niet kon krijgen. Van daar een weinig wankelen, herhaling van gedachten en van het beeld van licht tot drie- of viermaal toe, zonder dat de uitwerking daardoor iets won. Wij hadden liever een paar geschiedkundige bewijzen bijgebragt voor de onkunde der geestelijken van die dagen, b.v. dat van drie honderd priesters naauwelijks eenige weinigen de kennis bezaten welke men, ook bij niet te hoog gespannen eischen, van hen kon vorderen. - Bij het vermelden der Pausen en Tegenpausen te Avignon en Rome, zegt de schrijver blz. 6: ‘Ofschoon beiden beschouwd werden als onfeilbaar, als Stedehouders van Christus,’ had wel mogen worden gevoegd ‘door hunne aanhangers.’ -

Later wordt het verhaal beter en hebben wij geene geschiedkundige fouten ontmoet. Bij de beperkte ruimte kon niet alles worden vermeld. Wij kregen niet lang geleden een' brief onder het oog van Poggius van Florence, die getuige was van den marteldood van Hieronymus, waarin diens onwillekeurige bewondering van den man en zijne vrees om zich daardoor verdacht te maken, meermalen naïf doorschemerde. Daar zagen wij op nieuw bevestigd, dat de vriend van Huss als ware het een oogenblik van zeer vergefelijke zwakheid had gekend, doch om zich later des te heerlijker te verheffen, tot eene hoogte waar hij waardig zijne plaats innam nevens het edel slagtoffer van kwade trouw en godsdienstige dweepzucht, die Christelijke liefde en de stem des gewetens gelijkelijk doofde en versmoorde.

Wilberforce's leven is het onderwerp der tweede aflevering van den Volksvriend. Een altijd belangrijke stof, in deze dagen op nieuw digter aan duizenden harten gelegd, en dit door de romantiek. Ach, hij behoeft de verdichting niet, de slavenhandel, die reeks van erger dan beestachtigheden, door gruwel gevoed, met gruwel gepleegd, gruwelen barend. Wij vragen hoe het mogelijk is, dat hij eeuwen lang werd gedoogd, gedreven door Christenen. Men leze de weinige bladen hier ter inleiding geschreven; en wij eeren den man, die de stem daarvoor schier het eerst en krachtig verhief, die deze jaren aanhield, ondanks alle tegenkanting. - Wij kunnen geen vrienden zijn van eene overijlde emancipatie, niet enkel in het belang der koloniën, maar in de eerste plaats van de slaven zelven, die allengskens, de ondervinding leerde het! voor de vrijheid geschikt moeten worden. Toch juichen wij bij elke afbreuk den eigenlijken slavenhandel gedaan, op stoffelijk als op zedelijk gebied. En eens moét die menschonteerende handel, menschonteerend ondanks alle schijnschoone argumenten, ophouden. Het is een der overblijfselen van barbaarschheid immers, die een brandmerk zijn voor den Christelijken naam. Er moet een tijd komen, waarin de menschheid, tot beter inzigt gekomen, andere namen viert en luister gunt dan die daar prijken in bloedigen glans als helden, of in de gulden glorie eener listige politiek. Vernieling is van den moordenaar van aanbegin, bedrog van den vader der logenen. Beide mogen nimmer geheel van de aarde worden gebannen; zij zullen uitzonderingen, uitspattingen zijn. - Het kwade moet overwonnen worden met het goede. Zoo ín den mensch, óm den mensch, bij geheel ons geslacht. Wánneer? ‘van die ure weet niemand,’ mogen wij zeggen. - Doch dan verleent de geschiedenis andere namen luister, de menschheid noemt anderen hare *Heroën.* Getuigen der waarheid als Huss - stiller, doch werkzame wijzen als Wessel - menschenvrienden, apostelen der humaniteit, als Wilberforce - ook edele vrouwen, ware moeders als Monica. - Dit zal plaats hebben, als en naarmate het goede het kwaad overwint.

CHON.

De wolke van getuigen.

Levensschetsen van vrienden en vriendinnen des Heeren, uit vroeger en later tijd. Naar het Hoogduitsch van A. Neander, C. Ullmann, J.P. Lange, F.W. Krummacher, A. Tholuck en anderen, door B.J. Westerbeek van Eerten. Predikant te Varsseveld. Rotterdam bij W. Wenk.

Het is niet altijd een aangenaam en verblijdend schouwspel, dat de geschiedenis der Christelijke kerk ons aanbiedt. Het is vaak of wij staren op eenen donkeren hemel met nevelen en wolken bedekt, waardoor de zon hare stralen niet kan schieten, maar de roode vernielende bliksemstraal van tijd tot tijd heenflikkert. Het is soms of wij eene hevig bewogene, stormachtige zee voor ons zien, in wier diepte monsters van allerlei soort wemelen, en waar de golven woedend elkander bestrijden. - Maar des te verblijdender is het wanneer het oog door de nevelen heen, en boven die golven en wolken, hier en daar eene enkele ster ziet flonkeren, wier heldere glans van hoogere liefde vrede en vreugde tot ons spreekt. Wat is de geschiedenis der Christelijke kerk, zoodra zij de jaren harer eerste bloeijende, schoone, hoopvolle jeugd achter zich had, dikwijls anders dan het tooneel van onzalige twisten, van baat- en heerschzucht, van liefdelooze vervolging, van haat en verkettering, en zedelijke verbastering? De kerk die de liefde, den vrede en de deugd, telgen van hemelschen oorsprong, met den Heer op aarde nedergedaald moest bewaren, beschermen, handhaven, was zij het niet, die ze zoo vaak uit haren schoot verbande? Maar daarom ontvloden zij de aarde niet. In enkele harer leden toonden ze hare kracht, en deden zien wat de Christelijke kerk had kunnen worden, behoorde te worden, indien allen door haar waren bezield.

Het leven van deze edelen en uitstekenden op het gebied des Christendoms voor te stellen, en den volke bekend te maken, heeft zijn groot nut. Het doet meer af tot opwekking van den Christelijken zin, de kracht des Evangelies in een enkel levend beeld te schilderen, dan honderd zedekundige en afgetrokkene leerredenen. De oudere Christelijke kerk had dit goed begrepen, en onderhield daarom door hare legendariën en opzettelijke behandeling van het leven der uitstekendste Christenen de herinnering van hen die het Christendom door hunne deugden verheerlijkt hadden. Jammer slechts dat men zich daarbij niet altijd op historische trouw toeleide en langzamerhand het bijgeloof de geschiedenis met tallooze fabelen vermengde, die deze oude verhalen voor den meer verlichten Christen schier alle waarde doen verliezen, en ze voor den onderzoeker der geschiedenis maken tot eene bron al te troebel, om er met eenig vertrouwen uit te putten. Wij zouden echter wenschen dat ook op de Protestantsche leerstoelen aan de geschiedenis meer haar regt gegeven, en het volk meer gewezen werd op die groote voorbeelden van waren Christenzin, die het tot naijver en navolging kunnen opwekken. - Waar

dit nog niet geschiedt heeten wij elke andere poging reeds welkom, die ten doel heeft, om de gemeente met die waardige vertegenwoordigers en sieraden van het Christendom bekend te maken, en wij noemen het daarom een gelukkig denkbeeld door den Duitschen Dr. Piper opgevat, om in den Evangelieschen Kalender, door hem sedert het jaar 1850 uitgegeven, korte levensbeschrijvingen te leveren van de meest uitstekende Christelijke mannen en vrouwen uit vroegeren en lateren tijd, die als getuigen der waarheid uit de heilige algemeene Christelijke kerk aller eeuwen, den Evangelieschen Christen boven alles dierbaar moeten zijn, en ter herinnering worden aanbevolen. Hij heeft eene proeve genomen om in de plaats van den tot hiertoe gebruikelijken Roomschen kalender eenen Evangelieschen in te voeren, en de namen der Roomsche kalenderheiligen voor een groot deel doen vervangen door die van dezulken, die zich door waren Evangelieschen zin onderscheidden, zoowel uit de dagen vóór als na de Hervorming, en wier levensbeschrijvingen achter den almanak volgen. Dat deze levensbeschrijvingen in Evangelieschen zin zijn opgesteld behoeven wij niet te herinneren, en daarvoor waarborgen ons genoeg de namen der uitstekende Protestantsche Duitsche geleerden, die het niet versmaad hebben aan dezen nederigen, maar inderdaad hoogst nuttigen arbeid, hunne pen te leenen en die ieder een deel der Kerkelijke biographiën geleverd hebben. En hoe welkom deze gave het Duitsche volk geweest is blijkt daaruit, dat in den tijd van drie jaren, eene nieuwe oplage van den eersten jaargang noodig werd, waartoe trouwens de geringe prijs van het boekje zeker heeft medegewerkt, die het ook voor den minder gegoeden verkrijgbaar maakt.

De heer Westerbeek van Eerten, geeft ons in het boek, waarvan wij boven den eenigzins vreemd klinkenden titel, ontleend aan Hebr. XII vs. 1, opgaven, eene bloemlezing uit den grooteren krans door Piper gevlochten, in het Nederduitsch. Wij zijn hem dankbaar voor dit geschenk. Maar wij zouden vragen, waarom hij niet liever in eenige achtereenvolgende stukjes de geheele verzameling gegeven heeft, in eene minder kostbare uitgave, die het werk ook onder het bereik van den minder gegoeden stand kon brengen, of voor uitdeeling door meer bemiddelden vatbaar maakte. Aan zulke geschriften toch heeft het volk de meeste behoefte, en daaronder kunnen zij vooral nut doen. Wat den geest der levensberigten aangaat deze is, gelijk de heer Westerbeek van Eerten in de voorrede aanmerkt, en ieder lezer terstond zal bespeuren, verschillend naar de eigenaardige kleur die de godsdienstige denkwijs der opstellers draagt, maar het is de geest van vrienden van Christus, wier doel het was lichtende vonken in donkere harten te werpen, en van Christus' werk en Christus' heerlijkheid te getuigen. - Het is overigens moeijelijk te zeggen, wat beginsel den Vertaler bestuurd heeft bij zijne keuze uit den rijken voorraad der, in de reeds door Dr. Piper geleverde jaargangen, voorhanden biographiën. Wat ons betreft wij hadden gaarne die van Mattheus, Marcus en Lucas door J.P. Lange gemist voor eenige andere (bijv. van Zwingli en Bullinger), omdat het toch onmogelijk is van die Evangelisten iets meer te berigten, dan wat reeds iedereen bekend is, en het overige op den lossen grond der traditie berust, terwijl bovendien de *spielende*, typische trant van Lange ons volstrekt niet bevalt, die daardoor de dorheid der stof nog wat wil opfleuren.

Mogelijk vindt de heer van Eerten aanmoediging genoeg, om er een vervolg op te geven, en dan maken wij hem opmerkzaam op Tauler, Savonarola, Bugenhagen, Wesley en Calvijn, wier levensberigten wij vonden in het Evangeliesch Jaarboek voor 1853. - De vertaling is doorgaans goed, en was voor wie den stijl van Neander, Ullmann en Nitzsch kent, niet altijd gemakkelijk. Enkele taalfouten en onnaauwkeurigheden teekenden wij aan, bl. 3 *wie* voor *wien*, bl. 13 *wie* voor *die*, bl. 121 *levendig* voor *levend*, bl. 126 *terugtrekken* voor *afzonderen*, bl. 208 *strijdige* voor *betwiste*, bl. 249 op zekeren dag, *waarin* voor *waarop*, bl. 296 *na* voor *naar*. De druk is helder, het papier goed. - Het boek vinde vele belangstellende lezers. Wat door Ullmann, blz. 119, in het levensberigt van Nonna gezegd wordt, sta hier tot besluit onzer beschouwing. ‘Ook naar onze (de Protestantsche) belijdenis behooren wij de herinnering aan opregte Christenen te verlevendigen, vooral om daardoor hun geloof en hunne goede werken, in onze roeping, na te volgen. En alzoo mag hun beeld ons heilig zijn, in dien zin, dat wij den geest, die het bezielde, bij ons aankweeken, zonder door de vereering van menschelijke deugd, die toch altijd gebrekkig blijft van de heilige bron alles goeds, van Hem, die alleen goed is, op eenige wijze afgeleid te worden, maar veelmeer om steeds dieper en levendiger in gemeenschap met Hem te treden.’

De Christelijke kansel in Nederland in April en Mei 1853.

Eene Revue en tevens Bloemlezing.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz.* 407.)

Eene Protestantsche beweging? 't klinkt vreemd, waar men alle levenskracht aan de Protestantsche kerk heeft ontzegd, en haar gelieft te beschouwen als een resultaat van het jaar 1517 met gevolge van dien; als een residuum, nederplofsel, dat op den bodem bleef liggen nadat de geest vervlogen was. Eene Protestantsche beweging? en waardoor kon die uitgelokt worden? Zekerlijk niet door de Protestantsche kerk zelve, die onderling altijd eenigzins haspelend, tobbend, en zacht knorrend is over geloofspunten en belijdenissen; - maar niet tot eene algemeene beweging of heirvaart gebragt kon worden. - De Bisschoppen, de Hierarchie, die monstermortier uit Rome op Nederland gerigt, bepaaldelijk op Utrecht en Haarlem, heeft de stillen en ook de woeligen in den lande opgewekt; men heeft gesproken, dat is hier: gepredikt, en geschreven, en ook al mede geteekend - duizendtal-

len *namen* zijn wel niet in den *hemel*, maar toch op de groote breede lijsten geplaatst, en men is er door *verblijd* geworden - men heeft andermaal geprotesteerd, en er zoude eene merkwaardige parallel tusschen den jare 1529, het geboortejaar der protesterende Protestanten, en het loopende 1853, kunnen getrokken worden - met één woord, de geesten zijn gewapend - de volbloed- en de laauw-Protestant, de temperamenten zijn geopenbaard - ja, wij zouden de schrijvers en predikers kunnen verdeelen volgens de oude leer, in de sanguinische, de cholerische, de phlegmatische, de melancholische antipausgezinden. - Protest is ingeleverd alom, en buiten de duizendtallen namen, voornamen, handteekeningen, min of meer leesbaar en kalm geschreven op de lijsten, die nu ter griffie zijn gedeponeerd, is de Christelijke kansel de zangbodem geworden van het groote speelwerk, dat eene nog altijd doorgaande symphonie laat hooren: - nu de maestoso, dan de lamentabile - moge er eindelijk eens eene brillante finale ten slotte bijkomen!

Onze lezers hebben reeds met Romes overwinnaar, door Van Oosterzee, de kennis aangeknoopt, men heeft kunnen zien en beoordeelen op welk eene wijze de gevierde kanselredenaar zich min of meer, maar toch kenbaar genoeg, aan de Protestantsche beweging heeft aangesloten. - Wij zullen thans met meer beknoptheid te werk gaan, bij onzen blik op den Christelijken kansel en wat daar gesproken is, en u, geneigde lezer, verzoeken alleenlijk eene bloemlezing van ons aan te nemen, uit sommige stukken, gedrukte tijdsoorkonden, meestal eigenlijke preken - ten einde daaruit den heerschenden geest te leeren kennen, die er onder de Protestanten, toen ze in beweging waren gebragt, heerschte, en nog wel heerschende zal blijven. - Eene bloemlezing is niet bezwaarlijk te verduwen, gemakkelijk te begrijpen, en altoos te bekorten, - we hebben een handvol geestelijke brochures (mag men de preken niet met dien wereldschen naam alzoo bestempelen, zonder een anathema te verwachten?) neen, we zullen ze om der onpartijdigheid wille, eerst door elkaâr schudden, en dan pogen om onze Protestantsche bloemlezing, zoo goed mogelijk, zamen te stellen.

Boven aan ligt, toevalligerwijze - *De eischen des tijds aan het Protestantismus, door J.J.L. Ten Kate*. - Welligt eens, in natura, een gedeelte eener leerrede, nu omgewerkt tot eene toespraak aan de Nederlandsche Protestanten. - Wij hopen nooit dat de *dichter* Ten Kate zich in den *prediker* Ten Kate verloochene, of de eerste in den laatsten opga. - Hier althans vinden we een warm, hartelijk, indringend - en inderdaad liberaal woord. - Wij lezen hier ter onzer geruststelling geene harde en scherpe uitvallen tegen de aanmatiging van den vader der Katholiek-geloovigen - geene watervrees voor de Bisschoppen en hunne mijters of stolen - maar wel erkentenis van den zeer bedroevenden en gebrekkigen toestand - let wel - niet der Katholieke - maar der Protestantsche kerk. - Deze zijde van opvatting is om meer dan ééne reden hooogst belangrijk - waar men, gedurende eenigen tijd - altijd zeer billijk en inderdaad naar waarheid, de gebreken der oudere zusterkerk met den vinger heeft aangewezen, wordt het tijd, dat de meer jeugdige, de geëmancipeerde, de

Protestantsche, en thans protesterende zuster, mede eens scherp onderzocht en ondertast worde naar haren tegenwoordigen gezondheidstoestand, ter fine van onderzoek, en behoorlijk gebruik van gepaste geneesmiddelen. - Wij brengen den dichter-redenaar onzen dank, dat hij ten minste niet blind is voor de groote feilen zijner kerk, en die der Protestantsche in het algemeen. Wij hooren hem gaarne, zeer gaarne, wanneer hij in de plaats van 'blinkende Bisschoppen,' met beide handen angstig af te keeren, zegt blz. 11: 'Ziet, mijne Broeders! dat alles (de heerschende gebreken in de Protestantsche kerk) was niet geschikt om den Roomsch-Katholieken landgenoot met liefdekoorden tot de gemeenschap aan het Protestantismus te trekken -: het moest veeleer dienen om er hem hoe langer hoe afkeeriger van te maken, en eindelijk den schaamteloozen stap uit te lokken, dien wij Rome dezer dagen tegen ons zagen beproeven.' - Hoewel wij volstrekt de consequentie hier loochenen: - alsof juist de oneenigheid der Protestanten de aanleiding tot de Pauselijke allocutie zoude geweest zijn - zoo is het al te waar, dat de toestand der Hervormde kerk in het bijzonder, sedert de laatste tien of twintig jaren, niet uitlokkend is geweest voor de Katholieke broeders, om zich min of meer daar aan te sluiten, dat de kleuren, die men nu en dan, zoo als in den ouden riddertijd, liet zien op menig tornooiveld - de roode, de groene, de witte kleur b.v. tot partijschap aanleiding gaven. - Zeer gepast, en krachtig, en waardig, en nadrukkelijk, stelt de prediker deze jammerlijke verschijnselen, in zijne kerk, in en aan het licht, en leidt daaruit de verpligting af om een anderen en beteren weg in te slaan. - Wij mogen deze brochure gerustelijk aanbevelen. - Er zijn hier en daar reminiscenzen en weerklanken zelfs uit zeer liberale remonstrantsche keurstukken, wel bekend. - Wij verklaren hier met weinige uitzondering den Middelburgschen prediker als een liberaal man te begroeten, die zich ten minste op deze bladen boven het doode, en doodende formulierwezen verheft, en liever op de woorden van Christus, dan op die der Dordtsche vaderen zweert en laat zweren. - De taal is ferm en warm, en sleept niet maar bruist, zoo als wij dit van den zoon der Muzen gewoon zijn. - Nu volge de bloemlezing ter aangename verpoozing.

'Protestanten! Gij ijvert voor de geestelijke belangen der heidenwaereld, gij geeft uw geld en uwe gebeden ten beste, om haar, uit de ellende der onkunde en der dwaling, te brengen tot het volle genot van de kennis der waarheid. En gij doet wèl; want alzoo doende gehoorzaamt gij het gebod uws Heeren: "Gaat dan henen, maakt al de volken tot Mijne discipelen!" Maar terwijl gij dus arbeidt in de verte, wat hebt gij in uwe onmiddelijke nabijheid gedaan? Gij roemt in het bezit van uwen Bijbel en van het licht des gezuiverden Evangeliums; en gij roemt - in éénen zelfden adem! - dat het nimmer uw streven was, andersdenkenden, onder het naamdragend Christendom, tot proselyten te maken, d.i., om hen die den Bijbel, het brood der ziele, door Priesterhand zich onthouden zagen, en die in de banden van Priesterheerschappij de ware vrijheid, waarmeê de Zoon vrijmaakt, moesten missen, van hun nooddruft te verlossen en tot den éénigen Meester te brengen! Dat hebt gij verdraagzaamheid geheeten, al verdroeg het zich niet met dien hoog-

geprezen Bijbel-zelven, die u tot een heiligen ijver aanspoorde met woorden als deze: “Die een zondaar van de dwaling zijns wegs bekeert, zal een ziel van den dood behouden.” “Houdt hem niet als een vijand, maar vermaant hem als een broeder.” “Dwingt ze in te komen.” “Schaam u niet der getuigenis onzes Heeren*)!” Was het genoeg, tegenover Rome altijd slechts van verdediging te spreken, in plaats van ook voor verovering, niet door dwang of stoffelijke middelen, maar in en door den Geest des Heeren, te bidden, te waken, te werken?’ - Blz. 6 en 7.

‘Protestanten in Nederland! Wat hebt gij gedaan, om uwe Roomsch-Katholieke Landgenooten uw Protestantismus aanlokkelijk te maken? Welke waarachtige, levende éénheid hebt gij hun in ruil kunnen bieden voor die zoogenaamde éénheid - éénheid als die des kerkhofs voorzeker, waar immers de doodsbeenderen ook in rust naast elkander liggen en - vermolmen! - binnen welke zij in hun schijnvrede roemen? Ziet, gij hebt hun, bij uwe onophoudelijke twistgedingen, geroepen als getuigen van de schroomelijkste verwarring van begrippen, de vijandigste dooréénkruising van richtingen, de onvruchtbaarste verbrokkeling van krachten.’ - Blz. 8 en 9.

‘Wat al Gemeenten argwanend tegen over hare Leeraren geplaatst; wat al Leeraren in strijd met den geest hunner Gemeenten! Wat al Leeraren en Hoogleeraren vijandig tegen elkander gekeerd, elkaâr klein-achtende en smadende, elkaâr in de bitterste woorden honende en verguizende, en dat in den hoogklinkenden naam “der Wetenschap,” niet binnen de muren van een dispuut-kollegie, maar in opentlijke Maand- en Weekbladen, ten aanhooren van de vele duizende leeken, wier wantrouwen jegens hunne herders, wier onverschilligheid voor de godsdienst, wier onverdraagzaamheid jegens den naaste, er gedurig nieuw voedsel door ontfangen.’ - Blz. 10 en 11.

‘Wij gelooven aan eene Kerk der Toekomst. Wij gelooven aan eene Johannes-kerk der Liefde, waarin de Paulus-kerk des Geloofs tot hare volle ontwikkeling zal komen, waarin de valsche Petrus-kerk des Ongeloofs zich zal oplossen. Dat zal de ware Katholieke Kerk zijn; want zij zal de Algemeene zijn, die niet meer afsluit, want de tusschenmuren zullen verdwenen zijn, en die niet meer uitsluit, want “hare poorten zullen niet gesloten worden des daags of des nachts, opdat men tot haar inbrenge het heir der Heidenen en hunne Koningen.” Dat zal de ware Protestantsche Kerk zijn, want al hare Leden zullen een levend Protest zijn tegen alle onreinheid en ongerechtigheid, ook tegen die der liefdeloosheid. Dat zal de ware Hervormde Kerk zijn, want al hare leden zullen hervormd worden van hart, van mond, van wandel.’ - Blz. 14 en 15.

‘Het oude gebod vernieuwen in ons hart: jagen naar de Liefde! Liefde, geworteld in de Vrijheid des Heeren en geheiligd door den Geest des Heeren, ziet daar het eenig maar ook eeuwig reddend geneesmiddel voor ons krank Protestantismus! 't Beginsel der Liefde is de hartader des Christendoms: neem haar weg, en de Godsdienst is dood. Vrijheid is de lucht, waarin de Liefde moet ademen: neem haar weg, en de Godsdienst kwijnt in den kerker van verjaarde vormen, waaraan de altijd

*) Jacob. V: 20. 2 Thess. III: 15. Lukas XIV: 23. 2 Tim. I: 8.

jonge geest zich lang ontworsteld heeft. Scharen wij ons dichter bij het Evangelie, dichter rondom het Kruis, dan tot heden! Wandelen wij niet alleen als Verlosten, maar ook als Verzoenden*)! Dragen en verdragen wij elkander. Zoeken wij daartoe elkaâr allereerst recht te verstaan; want het misverstand is van ouds de moeder der dwalingen. Vergeten wij het niet bij den strijd over onze opvatting der bovenzinlijke dingen, dat wij ons aan déze zijde des grafs wel altijd in zinlijke denkvormen zullen blijven bewegen. Wij zien het spiegelbeeld raadselachtig: de aanschouwing van aangezicht tot aangezicht wacht ginds, waar het 'ten deele' door het 'volkomene' vervangen is. Laat ons niet wijzer meenen te zijn noch verder wenschen te gaan dan de Schrift, die zoo rijk en tegelijk, ter juister plaatse en met aanbiddelijke wijsheid, zoo sober is in hare openbaringen.' - Blz. 16 en 17.

'Bij zulk een arbeid moet het der ééne richting duidelijk worden, dat men tegen over de dwaling, ook tegen over die van Rome, geen wezendlijken steun heeft in de "vijf Dordtsche Artikelen," of welke artikelen van feilbare menschen dan ook, maar in het mede door Rome erkend schoon niet nageleefd gezag van 't eeuwig blijvende Woord Gods; en zal de andere richting meer en meer tot de overtuiging komen, dat waar zij dat gezag verlaat, om er zich laatdunkend het zij naast het zij boven te plaatsen, zij geene enkele kracht meer over heeft om het Bijgeloof te overwinnen.' - Blz. 18 en 19.

De volgende greep geeft ons in handen: *Van Koetsveld, Het licht op den kandelaar, een woord van ernst en vrede* - 17 *April*.

Elk kiest zijn weg in het leven - de oorspronkelijke, niet gebonden kanselredenaar mede. De geniale schrijver, die menschen en zaken kent, en zelfs, als hij snippers van de schrijftafel laat oprapen, ons meer geeft dan hijzelf weet - schenkt een zacht, een vredelicht - een lentezon des Evangelies - geen bliksemvuur van Sinaï - ook geen gekocht of besteld kanselgaslicht, dat somtijds zeer ongelijk brandt - en ons leert dat de fabriek nog niet goed aan den gang was: - inderdaad een woord van vrede en kalmte - een woord des scheepsbevelhebbers, die in de onstuimige zee olie giet. - De prediker in den Haag kruipt niet angstig weg als in een kelder voor de naderende Bisschoppen, hij laat zich niet hooren in fatsoenlijke scheldwoorden tegenover de Katholieke partij - hij grijpt de zaak van eene andere zijde aan: - het woord Gods, het licht der waarheid tegenover de duisternis van Rome - dus de grond hier aangewezen. - De tekstverklaring of teksttoelichting is even liefelijk als onderhoudend - niet steeds alzoo in het voorportaal der exegese, waar meermalen de lamplucht der uitlegkundige handboeken en allernoodigste commentaren merkbaar is. - In de gelijkenis is het denkbeeld van *openlijke* en daardoor tevens *vrije* werking der goddelijke waarheid uitgedrukt, en 'ik wenschte die openbaarheid en vrijheid

*) Men denke hierbij aan het woord van Franz Theremin: 'Het begrip der Verlossing charakterizeert den eersten stap op den weg des heils, die van de zonde en hare straf terugvoert; het begrip der Verzoening charakterizeert den tweeden stap, die tot God voortleidt. De Verlossing staat tot de Verzoening, gelijk het Geloof tot de Liefde. Zonder Geloof geen Liefde; zonder Verlossing geen Verzoening. Maar de Liefde is de vrucht des Geloofs: de Verzoening is de vrucht der Verlossing; en in dit opzicht staan Liefde en Verzoening hooger dan Geloof en Verlossing. Door het Geloof kan men zich de Verlossing toeëigenen, maar om zich met God verzoend te voelen, moet men Hem liefhebben.'

u voor te stellen als den aard van het Evangelie - het kenmerk der hervorming, een regel ook voor den tijd.' - Beweer nu eens dat Van Koetsveld niet duidelijk en fiks disponeert? - en tevens op eene grondige, onpartijdige en edele wijze Rome bestrijdt, zoo als Rome bestreden moet worden - met wapens die gekeurd zijn, met de wapenen waarmede held Paulus was uitgerust toen hij den strijd aanving. - De korenmaat wordt u, zigtbaar genoeg, aangewezen - burgerlijk gesproken: de groote domper die in Katholieke en Protestantsche handen boven het licht zweeft. - Welk een allergepast zinnebeeld voor vele menschen, geschriften en preken uit alle tijden: - de korenmaat! - Lees de treffelijke opmerkingen, die u over de hervorming worden medegedeeld in het tweede deel der rede - immers waarheid? waarheid, zoo zuiver en onwedersprekelijk, dat ze hier den gewonen kredietbrief van een weelderigen, bloemrijken en beeldrijken stijl niet behoeft, en met uw vriendelijk verlof, dat gezochte balkostuum, voor ditmaal, stil terzijde laat, en optreedt in oorspronkelijke kracht. - De gelijkenis geeft den redenaar den regel, de gedragslijn aan de hand, voor onze dagen - voor onze *wenschen*, onze *gedragingen*, onze *gebeden*. Hier wordt dit kanselwerk, als we met onze moderne wereld wilden medespreken - interessant. - De spreker zal u zeggen uit welk een standpunt hij de kerk, de Katholieke, de Protestantsche, de heerschende kerk beschouwt. - Wij zullen hier den meester hooren, die het groote thema van April 1853 behandelt en doorwerkt, wij zullen zien welke melodiën en overgangen hij maakt, wij zullen hooren of hij mede, hetzij de krijgsklaroen steekt, of de boetbazuin aan de lippen zet - ja gij zult hem hooren en dan oordeelen:

'Onze wenschen. - Terwijl er eene stem van duizenden bij duizenden opgaat in deze dagen, eene stem, die wenscht, die vraagt, die eischt zelfs, wat de protestantsche Nederlander beschouwt als zijn goed en natuurlijk regt, - rekende ik het niet overbodig, hier, met het Evangelie vóór ons, nog eens kalm en onpartijdig te vragen, wat wij in den echt protestantschen geest wenschen moeten en vragen mogen.

Zullen wij wenschen en vragen, dat onze kerk, als in de twee vorige eeuwen, de heerschende zij, en alle andere godsdiensten, inzonderheid de Roomsch-Katholieke, alleen geduld worden? Maar wat wilt gij het onmogelijke? Het zou slechts de prijs kunnen zijn van een' bloedigen burger-oorlog, eene kroon, die 't meest onteeren zou hem die ze behaalde, en wien ze toch spoedig van het hoofd vallen zou.

Of zullen wij dan ten minste aan de Roomsch-Katholieke kerk onder ons de vormen voorschrijven, waaronder zij mag voort bestaan, om op gelijken voet met de onze te leven? Maar wat anders zou dit wezen, dan dezelfde eisch in andere woorden? Zouden wij dulden, dat men ons zoo overheerschte? Hebben wij te oordeelen, die buiten ons zijn? En gaat 't ons aan, wat naam hunne bestuurders of herders dragen; wat eere men hun in den kring hunner gemeente bewijst, of wat voordeel men hun toebrengt?

O! vergeten wij toch nooit, dat hij die de hand steekt in het rad des tijds, om het te doen terug in plaats van voorwaarts gaan, de hand wel kwetsen, maar het rad niet weêrhouden kan. En dat de Almagtige ons bestemd heeft voor onze eeuw, gelijk onze eeuw voor ons; zoodat reeds een oude wijze te regt zeide, dat het de vraag der wijsheid niet was: *Wat zijn vorige dagen beter geweest, dan de*

onze? - En terwijl wij zelve het voorregt genieten der algemeene godsdienstvrijheid, door onze vaderen zoo duur gekocht, laat ons die ook met volle ruimte aan anderen gunnen.

Misschien verwondert u deze kalme taal; en schijnt zij u regtstreeks tegen de stem gerigt, die in onze dagen uit duizenden monden opgaat. Ik wil open en duidelijk met u spreken; ik acht dat pligt en roeping in onze dagen. Ook ik heb gedeeld in de algemeene verontwaardiging, over de verguizing van het voorgeslacht; over den dubbelzinnigen lof, aan onze regering toegekend, en waarbij de vorst niet, of naauwelijks werd genoemd; over den juichtoon, tegen onze ketterij aangeheven, als of, na drie eeuwen van dwaling en schande, die men wel medelijdend wil uitwisschen, ze nu bijna zieltoogt. 't Is waar, als die man zichzelven waarlijk de stedehouder van Christus gelooft te zijn, - en ik meen, dat hij 't gelooft, - kan hij niet anders spreken. De blinde leidsman der blinden kan het licht waarderen noch dulden. Toch verlang ik met u, dat de hand niet worde gewettigd, die zóó het meetsnoer trok over ons vaderland; dat geen titel of rang worde erkend, die maar eenigzins eene magt zou daarstellen in den staat of tegenover den staat; die daarin hooger eer en aanzien zou vorderen, dan aan een' reeds bestaanden Aartsbisschop van of te Utrecht, en aan alle andere kerkbesturen, wordt vergund. En ik hoop, dat dit duidelijk zal worden uitgesproken, opdat ook het minste vermoeden wijke, als of eene grootendeels protestantsche regering immer het protestantisme zou kunnen verraden. Maar meer behoeven wij dan ook, mijns inziens, niet te wenschen; meer mogen wij, althans naar mijn geweten, niet vragen.

Ik durf zelfs verder te gaan, en die zoo gevreesde hiërarchie als een betrekkelijk gunstig verschijnsel des tijds te beschouwen. Of - wat zal de toekomst zijn der Roomsch-Katholieke kerk? In den raad des Eeuwigen ligt dat verborgen; maar daar schemert mij van verre eene hoop, dat misschien meerdere zelfstandigheid, hoe gering dan ook nog, dat kerkgenootschap onder ons meer Nederlandsch, dat is, meer verdraagzaam en christelijk maken zal, gelijk nu reeds zoo velen van deszelfs leden zijn; - en dat die meerdere zelfstandigheid het, eenigzins ten minste, aan de overheersching zou kunnen onttrekken van dat vreeselijke genootschap, dat den naam van Jezus alleen draagt, om dien te onteeren. Laat dus der Roomsch-Katholieke kerk haar volle regt en haar gansche wezen geworden, opdat zij rijpe tot dat gene, waarvoor haar de Voorzienigheid in haren aanbiddelijken raad bestemde. In de vrijheid bloeit de waarheid. En dat is niet enkel een droom, een hersenschim; het voorbeeld heb ik voor oogen. Zoo lang het Roomsch-Katholieke België door het protestantsche Nederland, althans zedelijk, werd overheerscht, bleef het halsstarrig, en de enkele verstrooide gemeenten waren er als een schemerend en hoe langs zoo flaauwer licht in de duisternis. Het heeft zich van ons afgescheiden, en zeker met den vasten wil, om nu voortaan geheel en al Roomsch-Katholiek te zijn en te blijven; alleen heeft het van de vereeniging met ons, de vrijheid behouden. En thans, sedert nog geen vierde van eene eeuw aan zich zelf overgelaten, verrijzen er ongedacht meer en meer protestantsche gemeenten, en de bijbel is niet de minst begeerde waar, die er tot onder het oog der priesters wordt uitgevent.

Met kalmte zie ik dus de toekomst onder de oogen, en vrees niet met zoo

velen, als of de intogt van een' Aartsbisschop de voorbode zijn zou, dat binnen weinige jaren Rome het grondgebied zal herwinnen, door een tachtigjarigen, bloedigen krijg aan zijne heerschappij ontrukt.

Ja! ik zal meer zeggen. Ook al ware die herstelde hiërarchie het vreeselijk schrikbeeld, dat menigeen zich daarvan maakt, en mijne uitzigten een valsche en bedriegelijke droom, - ook dan nog vrees ik niet, zoo lang ons de *vrijheid* blijft. Is het protestantisme zoo zwak, dat het nevens Rome niet bestaan kan, dan verdient het te vergaan; en zou toch, naar de eeuwige wetten der natuur, eenmaal van zelf bezwijken. Is het licht, dat het verspreidt, zoo flaauw, dat het door den glans van eenen bisschopsstoel wordt overschaduwd, dan zou het toch, ook buitendien, in den loop der tijden worden uitgedoofd. Neen en nogmaals neen, mijne hoorders! De overwinning van het protestantisme is niet te hopen van de hand, angstig voor den schitterenden glans van den Roomschen bisschopsstoel gehouden, maar van eene andere hand, die met opgewekten ijver overal het licht des Evangelies ontsteekt; gelijk Rome zijne overwinning nimmer durfde toevertrouwen aan het licht, door zijne kerk ontstoken, maar die veeleer zocht in de duisternis, waarmede hij alle ander licht afweert. Met één enkel woord, dat ons tot de gelijkenis van den Heiland terug brengt: DE KRACHT VAN ROME IS DE KORENMAAT, DE KRACHT DER HERVORMING IS DE KANDELAAR.' - Blz. 20-23.

'Gij wilt uwen Protestantschen ijver toonen door te haten, en dat niet eene dwaling, een beginsel; neen! menschen wilt gij haten; medeburgers, die met u den zelfden God aanbidden en op den zelfden Zaligmaker hopen; die alleen Roomsch-Katholiek heeten, omdat zij zoo zijn opgevoed. En Jezus heeft toch gezegd: "*Hebt zelfs uwe vijanden lief!*" - Gij zoudt het evangelie des noods met bloed eenen weg willen banen, en zijne verantwoording was: "*Als mijn koningrijk van deze wereld ware geweest, mijne dienaren zouden gestreden hebben*." Of, ook zonder zoo bloedigen strijd, bespot en verguist gij, wat een ander dierbaar is; ook het kruis, dat ons, zelfs door den nevel van het bijgeloof omgeven, altijd en overal heilig wezen moet! - Ja, de Heiland roept ons tot een' strijd; maar 't is die, *om in te gaan door de enge poorte*. Paulus wil, dat wij strijden tegen *de duisternis dezer eeuw*, maar met *het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods woord*.' (Ef. VI: 12, 17). - Zie! dat is een edeler strijd. Maar daartoe moeten wij beginnen met ons eigen hart te bestrijden, en, eer wij anderen ons licht opdringen, zelve het goede woord gehoord hebben: '*Laat Christus over u lichten!*' Dan eerst verstaan wij ook dat andere woord: '*Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken zien, en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken*.' - O! zoo maar de kleinste helft der Protestanten ware Christenen waren, wie zou de getuigenis van hun leven, als de sterkste uitdrukking der waarheid, die in Christus Jezus is, kunnen weêrstaan?

Laten wij dan aan Rome zijne bisschopszetels en den wierook zijner kostbare altaren. Nemen wij rustig en moedig den wedstrijd aan, waartoe het ons uitdaagt. Wij maken daarbij slechts ééne voorwaarde: dat onze tegenstanders den vleeschelijken arm los laten, waarop zij altijd hebben gesteund, en de bedriegelijke korenmaat terzijde stellen; dat zij de *wijsheid* en *regtvaardigheid*, die hun

Hoogepriester in onze regering erkent, ook zelve leeren toepassen. En dan, laat hun dan vrij al den glans der *kerk* ontwikkelen, en wij al de magt des *woords*. Wij zullen zien, wie overwinnen zal!

Maar zóó opgevat, mag dan ook die strijd niet rusten. Een verdrag tusschen de Roomsch-Katholieke en de protestantsche kerk is een onnatuurlijke toestand, een stilstand van wapenen, die òf zwakheid, òf listig bedrog onderstelt. Neen! wij duiden het dier kerk, die zich de alleen zaligmakende acht, niet ten kwade, dat zij allen zoekt zalig te maken. Zij zou tegen haar geweten handelen en tegen de vermeende roeping, haar door den Heer der gemeente opgedragen, indien zij 't een oogenblik kon nalaten. Wij vragen alleen, dat zij het doe door eerlijke, door zedelijke middelen. Ook wij willen en mogen ons in dien strijd niet tot enkele verdediging bepalen, waarmede velen zich te lang hebben zoeken te vergenoegen. Is het woord Gods het goede zaad en de gansche wereld de akker, dan rust op hem, die dat zaad draagt, de dure verpligting om 't overal uit te strooijen. 't Is waar, de Heiland zelf veroordeelde het in de Farizeën, dat zij zee en land afreisden, om éénen proseliet te maken; doch hij veroordeelde hen alleen, omdat ze die aanwinst voor zich en hunne zaak zochten; *hem een kind der helle maakten, twee maal erger dan zij zelve*. Maar toch, het erfdeel, dat de Heer zelf zijnen apostelen naliet, en dat door hen van geslachte tot geslachte op ons gekomen is, het is de roeping: *Predikt het Evangelie aan alle creaturen!*[*)] - Blz. 24-26.

En nu, wat oordeelt gij, lezer, hetzij Katholiek, of Protestant, hetzij Ultraof Citra-montaan? gij die aan de zijde der meer of min verdraagzamen staat? zijn deze woorden des vredes niet goud waard, meer dan goud en het fijnste goud, - en wenscht ge andere en betere wapenen om Rome, de Hiërarchie en den Loyolist te bestrijden dan deze, met welke hier gestreden wordt? Wij wenschen dat op elken Christelijken kansel in dien geest gepredikt was, gepredikt wordt, of gepredikt mogt worden - en dat zulk een licht als Van Koetsveld der gemeente en het vaderland bragt, boven elke korenmaat moge gezien worden.

Wij grijpen nog eens, en zien voor ons: *de Godsdienstijver, een woord ter bevordering van eendragt, door K.N. Meppen, Evangeliesch-Luthersch predikant te 's Gravenhage* - eene meibloem, volgens de dagteekening 13 Mei. - In zekeren zin bemerken wij dat de beide stukken van de twee Haagsche predikers in denzelfden grondtoon zijn gesteld en gehouden, - en dat hier het kerkgenootschap volstrekt geen verschil heeft gemaakt of kon maken. Waar het de liefde en de eendragt geldt, treden Augsburg, Heidelberg en Dordrecht, bescheiden op den achtergrond. - De tekst, welken de prediker hier - welligt naar kerkorde - voor de gemeente opent, is: Joh. XV: 26 - XVI: 4. Eene voorbereiding op het Pinksterfeest. - Wij weten immers dat de Evangeliesch-Luthersche broeders hier en daar nog altijd aan den leiband der pericopen gaan, en als zij zich daar wèl bij bevinden, is het ons en ieder mede wèl. - De tekstvoorstelling en -ontwikkeling is eenvoudig, kort, krachtig, en brengt geleidelijk naar het hoofdonderwerp: den waren christelijken ijver. - Wij erkennen hier het scherpzinnig oog en het echt homiletisch *savoir vivre*, om aan den tekst

*) Matth. XXIII: 15; Mark. XVI: 15.

juist *die Seite abzugewinnen*, welke de prediker zoekt en de gemeente zoo gaarne van hem hoort en ziet - toelichten. - De woorden, die wij hier lezen over verdraagzaamheid, waren godsdienstijver en christelijke liefde, verraden eene diepe overtuiging en een warm gevoel van en voor het waarachtige, eenige Christendom - zoo als dit immers mede door de broeders Ten Kate en Van Koetsveld is opgevat. - Er ligt eene kalmte, bezadigdheid en toch kracht in deze vermaning tot eendragt, welke ons zeer weldadig verblijdt- hier wordt geijverd met verstand - hier spreekt een Evangeliedienaar, zoo als Christus, Petrus en Johannes zouden gesproken hebben, als ze in de maanden Mei en April 1853 hadden moeten kanselen, zoo als onze Hervormde, Luthersche, Doopsgezinde en alle andere broeders. - Het groote beginsel der liefde, en des vredes, heeft hier het deeg van den godsdienstijver doortrokken, - en wij gelooven dat er geene Christenen, van welke belijdenis ook, zullen gevonden worden, die aan de nadrukkelijke woorden, waarmede de Haagsche gemeente is verrijkt geworden, het zegel der goedkeuring zullen weigeren. - Gij zult daarom den vriend van licht en waarheid hooren, zoo als hij, te midden van den storm des tijds, de stem verheft - en u verheugen dat binnen de muren, of wallen, of liever binnen de boomgaarden van het vorstelijk 's Gravenhage, aldus gepredikt wordt.

‘Ontstaat de Christelijke godsdienstijver uit liefde tot God en den Verlosser, hij moet zich steeds openbaren in liefde en zachtmoedigheid jegens de menschen, vooral ook jegens hen, die hij wil teregtbrengen en behouden. Helaas! hoe vaak heeft valsche godsdienstijver de menschen op het rampzaligst dwaalspoor gevoerd, en hen in noodlottige verblinding de inspraak der menschelijkheid doen verloochenen, ja, hen diep beneden het peil der menschelijkheid doen zinken. Leest het in den tekst wat de Heer in profetische taal tot zijne jongeren zegt. ‘Zij zullen u in den ban doen; ja de tijd komt dat al wie u doodt, meenen zal Gode eene dienst te doen.’ Aan hoe menige, met bloed bevlekte bladzijden uit de geschiedenis der Christelijke kerk herinneren ons die woorden. Niet slechts in de tijden der vestiging en eerste uitbreiding van Christus' kerk hadden de apostelen en oudste belijders den haat en de vervolging van Jood en heiden te verduren, Later is ook bij herhaling de ‘tijd gekomen’ dat al wie eenen andersdenkende, een dus genoemden ketter, vervolgde, in kerkers en boeijen wierp, de rookende houtmijt voor hem oprigtte, het doodelijk staal voor hem wette, ‘meende Gode een dienst te doen.’ In de eeuwen der duisternis, toen de nacht der onwetendheid en des bijgeloofs met looden zwaarte op de verbasterde kerk drukte, stonden vaak Christenen vijandig tegenover Christenen, pleegden jegens elkander de snoodste gruweldaden, ja, schier weigert de mond het uit te spreken, beweerden zulks te doen in den naam van den God der liefde, in den naam diens Meesters, die geleerd heeft zelfs den vijand te zegenen, en zij werden door ongeloofelijke verblinding vervoerd tot het rampzalig besef, dat zelfs het vervolgen en moorden van andersdenkenden tot meerdere verheerlijking van God kon strekken. Zal zulk een tijd ooit wederkomen? Neen, zegt gij, zulk een vreesselijke teruggang in de ontwikkeling der Christelijke kerk laat zich onder het bestuur eener wakende Voorzienigheid niet denken. De eeuwen van duisternis zijn geweken, en

kunnen niet wederkeeren. Het licht, dat, na die duisternis, over de als herborene en vernieuwde kerk van Christus is opgegaan, kan niet weder uitgebluscht worden. Het woord van Gods openbaring, dat het rigtsnoer van des Christens geloof en leven bevat, is in elks handen. Christus, en Hij alleen, is weder het middelpunt der prediking in de gemeente. Geen menschengezag wordt meer geëerbiedigd, waar de leuze is: één is uw meester, de Christus; geen menschelijke leerstellingen worden aangenomen, waar ze haren grond niet vinden in hetgeen de Heer zelf, en Zijne apostelen in Zijnen naam, en op Zijnen last, verkondigd hebben. Wij erkennen dat alles M.A., wij roemen, bij eerbiedigen en ootmoedigen dank aan God, in die onschatbare voorregten. Maar meent gij, dat de valsche godsdienstijver niet nog heden ten dage gruwelen zou kunnen doen plegen; meent gij dat de mensch ook thans niet, als de blinde woede van verbitterden geloofshaat hem de menschelijkheid deed uitschudden, in bloeddorst aan den wreedaardigen tijger zou gelijken? Werd in onze dagen de Christen, die de Schrift, het woord Gods, onderzocht, niet door het woord eens menschen in den kerker geworpen? Moge dan onder ons, tegenover den valschen godsdienstijver, de ware, de Christelijke meer en meer zich openbaren. Dat niet roekeloos en onbedachtzaam de zaden van onverdraagzaamheid worden uitgestrooid, kiemen tot verdeeldheid geworpen, of de klove der verwijdering tusschen andersdenkenden vergroot. Dat veeleer met kalmte en volharding, met gematigdheid en zachtmoedigheid zuiver Christelijke kennis verbreid, Evangelische waarheid allerwege verkondigd worde. Wat zegt de Heer tot zijne jongeren: ‘dit zullen zij u doen, omdat zij noch Mijnen Vader, noch Mij kennen.’ Omdat zij reine en waardige denkbeelden missen van dien Vader, die uit liefde Zijnen eeniggeboren Zoon aan de wereld schonk, opdat de menschen door Hem in liefde vereenigd, door liefde geheiligd zouden worden. Voorwaar, de kennis van God als onzen Vader, van Christus, als den Zoon des Vaders, voert ons op, leidt ons en bekwaamt ons tot die waardige Godsverheerlijking, welke, den duursten prijs stellend op eigene voorregten en zegeningen, den dwalenden of andersdenkenden niet liefdeloos bejegent. De ware kennis van God en den Verlosser kweekt liefde, die den dwalenden met zachtmoedigheid teregtwijst, zoo mogelijk overtuigt, en blijven alle herhaalde, onvermoeide pogingen vruchteloos, hem niet aan zichzelven overlaat, zonder voor hem te bidden. Dat wij dan, in deze dagen van beweging en gisting, evenzeer verwijderd blijven van laauwheid en onverschilligheid omtrent waarheid en godsvrucht, als van eenen ijver, die niet door de liefde, maar door de hartstogten bestuurd wordt. Dat wij vasthouden aan hetgeen Jezus verkondigd heeft, het, waar 't in ons vermogen is, en wij er toe geroepen worden, verbreiden, en tegen de dwaling en het menschengezag verdedigen. Maar dat onze wapenen daarbij zijn de kracht der waarheid, de magt der liefde, het vertrouwen op den verheerlijkten Middelaar, en dat niemand meene ‘Gode eene dienst te doen,’ door den medemensch te verachten, te smaden, te beschimpen, te krenken. Kennen wij waarlijk Jezus, dan zal onze godsdienstijver door liefde bestuurd en geheiligd worden. Dat kennen toch eischt meer van ons, dan dat wij Hem Heer Heer noemen met de lippen, en kennis dragen

van Zijne levensbijzonderheden en Zijne leer. Het eischt van ons, dat wij Hem eerbiedigen en erkennen in dien heiligen, standvastigen, liefdevollen en hemelschen geest, waardoor Hij onze Zaligmaker is, de Redder en Behouder onzer onsterfelijke ziel. Wie Jezus Christus kent, moet in Hem den leidsman gevonden hebben tot een heilig leven, een leven, werkzaam in en door liefde. Als zulk eene kennis van den Vader, en Dien Hij tot ons heil op aarde zond, algemeen ingang vindt, zal er waarachtige vrede zijn onder de volkeren, in de maatschappijen, in de huisgezinnen, in de harten. Dan zal het rijk der waarheid en der godsvrucht, door Christus op aarde, maar niet alleen voor de aarde gesticht, worden uitgebreid, zoo als het moet uitgebreid worden, en zoo zal éénmaal, naar het woord van Hem, Wien alle magt gegeven is, in den hemel en op aarde, de heilvolle tijd aanbreken, waarin het zijn zal ‘ééne kudde en één Herder!’ - Blz. 12-15.

Is het geene eigenaardige, weldadige gewaarwording, als we zien op welk eene wijze de twee broeders, de Hervormde, en de Evangeliesch-Luthersche, elkaâr als van den kansel de broederhand toereikten, - de heilvolle tijd zal aanbreken, waarin het zijn zal: ééne kudde en één Herder?

Alweder gegrepen - ligt voor de hand: *Eene toespraak aan de Evangeliesch-Luthersche gemeente*, (*te Amsterdam*) *op Zondagavond* 10 *April, door J.C. Loman*. - Merkwaardig is hier reeds het voorberigt, waar ons gemeld wordt dat ‘de Eerwaarde Kerkeraad der Evangeliesch-Luthersche gemeente in de hoofdstad eenparig besluit heeft genomen, om de gemeente niet in massa op te roepen, ter teekening van daartoe door anderen gereed gemaakte adressen, maar door een adres van de Synodale Commissie dit - *gemis* - te vergoeden.’ - Zoo iets moest bij de gisting der gemoederen afkeuring verwekken; - met het oog daarop, heeft de spreker in een zeer keurig, krachtig, en toch hoogst eenvoudig woord, de gemeente gerustgesteld en voorgelicht. De tekstontwikkeling, - Luk. XXII, vs. 24-26 - brengt den spreker weldra op de eigenlijke hoogte welke hij bereiken wilde: - de opwekking naar tijdsgelegenheid ingerigt. - Deze opwekking bevat zooveel ernst, waarheidsliefde, echt Christelijken zin; hier klinkt de zuivere taal der bezadigde wijsheid, de ware populariteit, en tevens eene zeldzame verdraagzaamheid; - er is hier een wedstrijd van uitmuntende eigenschappen, die de kanselredenaars van dien stempel vereeren. - 't Is niet de toon die zoo algemeen werd aangeslagen - 't is niet de watervrees voor mijter en stool, maar de stem der billijkheid, en het gevoel van regt. - De Christelijke spreker heeft, in meer dan één opzigt, wèl gedaan om deze toespraak, als algemeen eigendom der gemeente en elk aan te bieden. - Men leze en oordeele.

‘Wij worden *vooreerst* opgewekt niet voorbij te zien, dat de vermaning in den tekst voor ons eene blijvende is: dat onze belijdenis van Hem, die ons daarin zijn' vasten wil te kennen gaf, zich door nederigheid en dienstvaardigheid jegens allen moet bewijzen. Geen wonder, dat de Heer deze gezindheden onafscheidelijk aan zijne belijdenis verbond. De menschelijke hoogmoed heeft van de vroegste tijden af, zooveel zonde en onheil te weeg

gebragt. Hij bragt de eerste ouders reeds door ongehoorzaamheid ten val: zij dachten te worden gelijk God. Nog betreuren wij in kerkelijke en godsdienstige verbindtenissen alle onchristelijke heerschzucht. En, wanneer de laatstelijk ons bekend geworden stem uit Rome, ons onwillig doet betreuren het aldaar en van daar voortwerken van dienzelfden ouden, onchristelijken geest, laat ons dan er ons, als ter waarschuwing aan spiegelen, en onze Protestantsche belijdenis trachten te doen waarderen en te versieren, haar krachtig te houden door onze eenvoudigheid in onze godsvereering, door onze opregte aanbidding van God in geest en in waarheid, vooral door onze nederigheid, door onze bescheidenheid, door onze verdraagzaamheid. Wij willen immers niet achten genoeg te hebben gedaan de gebreken in anderen op te merken en te bestraffen? Wij willen ze ook bij ons zelven pogen te voorkomen of tegen te gaan, om alzoo ook hierin gezind te zijn zoo als Christus was.

Moge daartoe *ten tweede* de geest van bedaardheid, wijsheid, voorzigtigheid en liefde ons besturen, bij alles, wat wij in dezen tijd willen en doen, aangaande onze godsdienstige regten en voorregten. Wat hier onlangs uit Rome is bekend geworden heeft vele gemoederen met vrees vervuld voor zich zelven en voor de Protestantsche Kerk. Is die vrees min of meer gegrond, wat betaamt ons dan tegen het gevaar te doen? Slaan wij het oog op hetgeen onder ons in deze dagen gebeurt, dan schijnt het alsof niets gemakkelijker is, dan de beantwoording dezer vraag. Dan schijnt het, alsof ieder zonder onderscheid weet, hoe hij hierin heeft te handelen; want op eens vereenigen zich duizenden tot een en hetzelfde, zekerlijk zeer gemakkelijke bedrijf. Kennen die duizenden allen den eigenlijken toestand, waarin wij ons naar regt nevens of tegenover onze, in het godsdienstige en kerkelijke andersdenkende medeburgers bevinden? Zouden allen weten, wat zij eigenlijk vragen en mogen begeeren? Wij zeggen wel niet te veel, als wij verklaren te betwijfelen, of wel ieder genoegzaam onderzocht heeft en onderrigt is geworden, wegens het door hem te doene. En toch, het betaamt in alles, vooral in zaken de godsdienst betreffende, met nadenken en wijsheid te werk te gaan. Die drift, die opgewondenheid brengt in gevaar onbedachtzaam te handelen en de goede zaak te ontluisteren door twist, verwijdering, onverdraagzaamheid en godsdiensthaat. - Daaruit volgt echter niet, dat wij, waar zelfs onze godsdienstige regten gevaar loopen, werkeloos zouden moeten blijven. Dat in geenen deele. De waarheid moet betracht worden, maar in liefde. Niet alle middelen mogen bij voorkeur aangewend worden. Het algemeene bestuur onzer Evangeliesch-Luthersche Kerk en in overeenstemming daarmede de kerkenraad van deze onze gemeente, hebben geoordeeld het middel niet te moeten zoeken in de bemoeijing van allen, van de menigte, die bij den drang en spoed des tijds van den eigenlijken aard der aanhangige zaak toch niet genoegzaam kan ingelicht zijn. Doch het blijft daarom niet achter. Het wendt zich met zijne bezwaren tegen aanmatigende en jegens de Protestantsche kerk vijandig gerigte woorden, die van Rome zijn uitgegaan, tot het geëerbiedigde Hoofd van onzen Staat, en geeft te kennen zijn vertrouwen, dat onze godsdienstige regten zullen gehandhaafd blijven tegen bedreigende taal des overmoeds, elders gebezigd; doch zonder iemands regten buiten zich te willen verkort zien.

Spoedig zult Gijl. allen, die er belang in stelt, inzage kunnen nemen van hetgeen door uw kerkelijke voorstanders aan den Koning is gevraagd, en Gijl. zult dan zelven kunnen oordeelen of daarin de Christelijke geest van waarheid en liefde zóó spreekt, gelijk wij dien Ul., als in deze gewigtige dagen zoo zeer noodig, hebben aanbevolen.

Daartoe *eindelijk* laat vertrouwen en eensgezindheid ons bijblijven voor geheel ons levensbestuur. *Vertrouwen*, niet op het zwakke vermogen van menschelijken tegenstand en verzet; maar op de waarheid en waardigheid onzer belijdenis, als eene zaak van God. Schoon Jezus geene wereldlijke heerschappij beoogde en zijne jongeren bestemde tot dienaren en niet tot heeren, zoo gaf hij hun toch heerlijke beloften, dat hun het rijk bestemd was door den Vader. Wereldsche magt en aanzien hebben zich vruchteloos verzet tegen de knechten van Christus. De kerk, sterk in vertrouwen en vroomheid, overwon hare vijanden. Wanneer wij nu nog een groot deel der Christenheid behoefte zien hebben aan uiterlijken glans van bisschop en misgewaad, wij mogen daar meer beklagen, dan benijden. Of zoudt gij vreezen, dat de wereld den geest zou kunnen overwinnen? O, dan hebt gij weinig, te weinig vertrouwen op de deugdelijkheid der zaak, die gij belijdt. Dan ziet gij voorbij, wat de geschiedenis u opwekkends van Gods besturing leert. Dan meent gij hoogmoedig en onchristelijk, dat menschelijke middelen alleen Gods zaak moeten in wezen houden. Verwijdert van u die kleinmoedigheid! Maar veel meer, houdt vast in 't vertrouwen, dat de zaak van Hem, die de wereld door zijn' dood overwon, niet door menschelijken trots en verkeerdheid zal kunnen te gronde gerigt worden. Maar dat uw vertrouwen werkzaam blijve; werkzaam in de beheersching van alle zonde en zwakheid, opdat gij uw licht, door uwe wezenlijke goede werken voor de menschen laat lichten, hun, ook alle andersdenkenden, ten beschamenden voorbeeld. Werkzaam toone zich uw vertrouwen in uwen ijver voor waarheid en godsdienst. Werkzaam blijve het bij allen, door de onderhouding met alle medemenschen van den zin voor eendragt, verdraagzaamheid, liefde uit een rein hart. Want, *al hadden wij alle geloof en de liefde niet, zoo waren wij niets*. Maar, houden wij in alles vast in de liefde naar Christus, dan blijven in ons geloof en hoop onwrikbaar vast en onze vaste burgt is en blijft God.' - Blz. 12-16.

Houdt wat gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme. - Leerrede, op Zondag 24 *April, te Amsterdam gehouden, door L.C. Lentz, Hoogduitsch predikant bij de Evangeliesch-Luthersche gemeente. - vertaald uit het Hoogduitsch*.

Wij komen wederom bij de Luthersche broeders te land, die zich, blijkens de reeds medegedeelde proeven, bij gelegenheid der Protestantsche anti-episcopale beweging, niet onbetuigd lieten - ook niet de Hoogduitsche prediker, die ons in eene zeer uitgewerkte, hoogst geordende, en rijke kanselrede, zijn standpunt leert kennen - en wel volgens de beantwoording van drie vragen - *onze kroon, welke is die? van waar bedreigt ons gevaar, dat zij ons ontnomen worde*, en *wat is noodig om haar te behouden?* de kroon is het *woord Gods* - het gevaar dreigt van drie zijden - het *Pausdom* - de *valsche verlichting* - de *dweeperij* - wat is noodig om de kroon te behouden -: het *regte getrouwe gebruik der gewone heilsen genademiddelen - het woord Gods, de*

heilige sacramenten, en *het gebed*. - Op deze wijze behandelt de spreker zeer ernstig, zeer gemoedelijk en indringend zijn thema - en de echt Protestantsche, Evangeliesche geest welke deze bladen dooradem t en bezielt, is even weldadig als opwekkend. - Wat de kroon, het woord Gods, betreft, ziet de heer Lentz - dáár en dáár *alleen* het eerste en laatste bolwerk voor het bedreigde Protestantisme - dáár en dáár alleen is de wapenkamer om Rome te bestrijden, en wel het woord Gods, door *alle* gemeenten die den Vader en den Zoon zoeken en eeren, hooggeschat. - Wij vinden hier geene afdaling van het woord Gods naar het woord der menschen - de ijverige spreker houdt u de eenige kroon, uit het ware hemelgoud geslagen, voor oogen, en stelt die boven alle andere, drievoudige, of later gegotene, en opgesierde kroonen. - Maar het deel der rede, waar wij, bij onze kleine revue, het grootste belang in stellen, staat in dadelijke betrekking tot de groote vraag des tijds - de aanmatiging des Pausdoms. - Niemand, die onbevooroordeeld is gebleven bij het eindelooze vooren veroordeelen, zal de ongemeen heldere, krachtige, en onwederlegbare taal van den Christenprediker hier miskennen, of er het zegel der goedkeuring aan weigeren. - 't Is de warme taal eener gevestigde overtuiging - 't is de ijver voor Gods en Christus' eer, welke de liefde niet uitsluit - 't is een indringend, en voor Rome diep beschamend, woord, 't geen hier hoogst gepast aan de gemeente is voorgehouden - 't is de ware Germaansch-Nederlandsch-Protestantsche kracht, die meer wil en kan dan - schelden en schimpen - of in den blinde anderen navolgen - wilt ge het bewijs, zie hier de door ons bedoelde plaats in haar geheel:

‘Velen hebben in deze dagen getracht de Roomsche Kerk, en wat zij doet, en wat zij in ons land wil bewerkstelligen, als zeer onschuldig voor te stellen. Dat is voorzeker goed gemeend. Ik zoude ook niet willen bijdragen om de opgewondenheid der gemoederen te vermeerderen. Maar men mag toch niet, om des vredes wille, de waarheid afbreuk doen, de geschiedenis van drie eeuwen niet laten honen. Wat heeft dan Rome sedert de gezegende hervorming anders getracht te doen, dan ons geloof en onze Kerk uit te roeijen? Wat anders gedaan, dan de hand uitgestrekt om ons onze kroon te nemen? Ja wat *kan* Rome anders en wat kan en mag het *nu* nog anders, wanneer het Rome blijven zal, en niet van zichzelf afvallen, zichzelf niet ontrouw worden wil, dan ons geloof en onze Kerk vijandig zijn, en, waar het de magt daartoe bezit, die onderdrukken en verdelgen?

Want hoe staat en stelt zich de Pauselijke Kerk tegenover datgene, wat ons het hoogste is, tegenover het *Woord Gods zelf*, even als tegenover zijne *grondstellingen* en zijne *eischen?*

Ja, ook Rome erkent den Bijbel als rigtsnoer in geloofszaken; maar erkent zij den *Bijbel alleen*, en den Bijbel als *eenig* rigtsnoer? Stelt het niet daarnaast en daarboven de zoogenaamde overlevering of traditie, dat is: het ijdele, gewaande, den pausen als zoogenaamde opvolgers van Petrus overgeleverde apostolische woord? Stelt zij niet als laatste beslissing bij alle leer, het: de paus heeft gezegd! in de plaats van den bijbelschen geloofsregel: er staat geschreven? Is het daarom wonder, dat de *grond- en kernleer* des goddelijken Woords in en door het pausdom verdraaid

en verduisterd wordt? De hervorming heeft deze grond- en kernleer eerst weder in het licht gesteld; het Woord der lijdzaamheid en der genade, het eigentlijke Evangelie, dat is de heils-verkondiging, welke door de geheele Heilige Schrift weêrgalmt, en haar eerst regt verstaanbaar maakt, weder te voorschijn gebragt. Zij leert namelijk, dat wij arme zondige menschen voor God niet regtvaardig worden en bestaan kunnen door eigene verdiensten, werken, of voldoening, maar eenig en alleen uit vrije genade, om de volkomene verdienste van Jezus Christus, zoo wij ons die in het geloof toeëigenen (Gal. II: 16; Rom. III: 23, 24; XI: 6). De erkenning van deze waarheid was het, welke eerst Luther zelven, en dan door hem de Kerk, van het slaafsche juk bevrijdde, en in de armen van den eenigen waren Herder, Heiland en Zaligmaker redde. Daarom was en is ook deze leer, van de regtvaardiging uit genade, de grond en bodem, waarop onze Kerk staat; de grondtoon en de ziel harer geloofsbelijdenissen; datgene, wat haar tot de ware apostolisch Christelijke Kerk maakt; en haar, zoo lang zij daaraan vasthoudt, een duurzaam aanzijn waarborgt. Wat echter leert Rome? Waarheen verwijst de Roomsche kerk de vermoeide en beladene harten, die uit den zondeslaap ontwaken? Ja, ook Rome geeft de verdienste van Christus de eer; maar aan deze alleen? Stelt zij niet, zoo niet daarboven, dan toch daarnaast, de door allerlei goede werken te verkrijgen eigene verdienste? Even als de gedroomde ijdele, overvloedige verdienste der Heiligen, welke der kerk als een schat ter beschikking is toevertrouwd, en waaruit zij, niet zelden voor geld, zoowel aan levenden als dooden, ter aanvulling van hetgeen hun ontbreekt, schenken kan? - Hieruit kan men reeds vermoeden, dat even als ten opzigte der grondleer, zoo ook ten opzigte der *hoofd-vereischten*, welke Gods Woord van ons vordert, tusschen onze en de Roomsche kerk eene groote klove bestaat. Wij weten, gelooven en belijden daarom volgens de Schrift: dat eerst dan goede vruchten te wachten zijn, wanneer de boom een goede boom geworden is; wij weten, gelooven en belijden daarom: tenzij dan dat iemand van nieuws geboren worde, zoo kan hij het rijk Gods niet zien (Joh. III: 3). Wij dringen daarom, met de Schrift, vóór alle dingen aan op vernieuwing in den Geest des gemoeds (Ephes. IV: 24); op verandering, heiliging die van binnen uitgaat, in de overtuiging: dat gelijk het hart is, zoo ook het leven zich naar buiten openbaart (Matth. VI: 22, 23). Maar wat wil, wat vordert Rome? Ja, ook heiliging. Waarin echter bestaat de heiligheid, die zij hoogschat en aanbeveelt? Is het innerlijke vernieuwing, of zijn het niet veeleer allerlei uiterlijke werken, die slechts gehoorzaamheid aan de pauselijke Kerk te kennen geven, zoo als vasten, bidden, almoezen geven, bedevaarten en kloostergeloften doen en dergelijke, welke in het Pausdom voor volkomenheid gelden?

Tusschen Rome en ons bestaat daarom een grondverschil, niet in bij- maar in hoofdzaken; een verschil, hetwelk geenszins kan worden bijgelegd, tenzij het Pausdom zijn wezen, of onze Kerk hare eigenaardigheid opgeve. Elke voortgang, dien derhalve het Pausdom maakt, is een gevaar dat ons bedreigt; elke uitbreiding der magt en des invloeds van de Roomsche Kerk is eene ons wakker roepende stemme; elke aanmatiging en vermetelheid van den man met de driedubbele kroon, eene daad, waartegen wij moeten protesteren, maar op eene

waardige wijze. Met de afzonderlijke Roomschgezinde Christenen, kunnen en moeten wij in vrede leven; mogen wij ook, als echt evangeliesche Christenen, die geroepen zijn om niet met vleeschelijke, maar met geestelijke wapenen te strijden, hen niet in wereldsche zaken benadeelen, nog minder hen haten en vijandig zijn; wij kunnen en moeten hen liefhebben met eene liefde, die niet vergeet, dat Christus Zijn bloed ook voor 'de schapen uit dezen stal' (Joh. X: 16) heeft vergoten, en hen op den regten weg trachten te brengen met eenen zachtmoedigen geest. Maar het Pausdom zelf, maar de Roomsche, onbijbelsche, onevangeliesche rigting, de van de waarheid in hoofdleerstellingen afgewekene Roomsche kerk, kunnen en mogen wij niet liefhebben, maar moeten tegen haar getuigen en strijden met het zwaard des Geestes, welke is het Woord Gods.' - Blz. 9-12.

Nog eens een broeder van het Evangeliesch-Luthersch genootschap, die nevens den voorgaande ons te gemoet komt, en wel *eene leerrede van G.H.G. Lagers, predikant te Amsterdam*, 17 *April, over Hand.* V, *vs.* 38^{b}, 39^{a} - het wijze en onvergetelijke woord van Gamaliël. - Hoewel de bescheiden prediker met een enkel woord verklaart dat die rede niet voor de drukpers is bewerkt - zouden wij ons zeer beklagen als de drukpers haar niet, boven en benevens zoo vele andere 'stukken der beweging,' had ontvangen. - De tekst is in de maand April in Nederland, in het zeer opgewekte Amsterdam, uiterst gepast gekozen - deze tekst is reeds eene levende toepassing. - De onbevreesde prediker vertraagt niet om de gemoederen tot meer kalmte en rust te brengen - hem wordt, de wijze Gamaliël de tolk der waarheid in dezen tijd. - De toelichting van het tekstwoord en tekstverband verraadt zoowel den geoefenden, als menschkundigen spreker, die met eene ongewone helderheid van voorstelling eene benijdenswaardige eenvoudigheid verbindt. - Onder de zeer merkwaardige en uitmuntend bewerkte gedeelten dezer voortreffelijke kanselrede, stellen wij de eigenaardige, de wijsgeerig-Christelijke beschouwing der Protestantsche belijdenis boven aan, later de oplossing der tegenwerping, alsof het Protestantismus niet duurzaam zoude zijn. - Het is of er een helder licht over deze kapitale hoofdstukken in de jaarboeken onzes tegenwoordigen kerkelijken levens opgaat, als wij den Amsterdamschen Evangelieschen prediker in kalme en bezadigde kracht hooren, en op zijn amen! immers het onze laten volgen -? Wij durven beweren dat deze leerrede een bewijs is, hoe Evangeliesch er in de somtijds miskende en wel eens wat teruggeschoven Evangeliesche kerk, die den naam van vader Luther niet versmaadt, in deze dagen is gepredikt geworden - de reeds aanbevolene aanhalingen volgen hier in natura:

'Maar dagteekent onze protestantsche belijdenis zich dan slechts sedert drie eeuwen? Is zij, ten minste hare kern, niet veel ouder? Wat is zij eigenlijk en wat hebben onze Kerkhervormers eeniglijk aangaande haar gedaan? Ja, zij zijn hare keffers geweest, aan wie wij het naast God te danken hebben, dat zij tot ons en tot een groot deel der Christenheid is gebragt geworden. Maar hebben zij daarmede dan iets nieuws, iets uit zichzelven, iets dat toen nog niet was gegeven, of iets dat er altoos geweest was, sedert het Christendom op aarde

is geplant geworden, en dat ook veel ouder is en veel langer bestaan heeft, dan die belijdenis, welke gevolgd wordt in die andere groote afdeeling der christelijke kerk, die zich ten onregte de moederkerk, de oorspronkelijke kerk noemt. Verwarren wij toch hier niet godsdienst en kerk met elkander. Ja, onze kerk is van de zoo even genoemde uitgegaan, toen deze zelve van de oorspronkelijke christelijke kerk afgeweken, en zoozeer verbasterd was geworden. Maar onze leer, ons geloof en onze belijdenis is geenszins van haar uitgegaan, maar van Gods heilig woord. Immers gij allen weet het, wat onze kerkhervormers heeft aangedreven, om hun gewigtig werk te ondernemen, het was de lezing en onderzoeking der H. Schrift. Gij weet ook wat hun eenigst bedoelen daarmede was, namelijk der mensch- en christenheid de eenvoudige en zuivere evangeliesche waarheid terug te geven, opdat zij die alleen mogten belijden, zich daaraan mogten houden, en daarin voor zich vinden die kracht Gods die zalig maakt allen die gelooven, welke daarin vervat is. Ziet, dat is het werk, zeker eene groote verdienste, onzer kerkhervormers, een werk en eene verdienste, die, vooral om de wijze, waarop het door hen geschied is, nimmer genoeg bewonderd, gewaardeerd en geprezen kunnen worden. Maar wat is dan daardoor eigenlijk onze protestantsche belijdenis? Is zij niet en streeft zij er niet nog gedurig naar, om meer en meer te worden de belijdenis van het eenvoudige en zuivere Evangelie zelven. En is die niet veel ouder dan onze kerkhervorming? Immers dat was er reeds in de apostolische tijden; dat was er lang vóór de bisschoppelijke kerk zich vestigde; dat is gebleven, in weêrwil van alle verbastering in kerk en geloof, ofschoon slechts hier en daar in vergetene hoeken der aarde en bij weinigen; dat is, nadat het door de voorafgaande pogingen van anderen was voorbereid, op glansrijker en overvloediger wijze door Luther en zijne medehervormers aan de wereld teruggegeven; dat is ook onder ons gebleven tot op den huidigen dag. Onze belijdenis telt dus meer dan drie eeuwen; zij is gedurende achttien gebleven. - Zegt dat in uw oog ook iets meer, M.H., dan die schijnbare, slechts drie eeuwen bestaans, om tot de overtuiging te geraken, zij is niet uit menschen maar uit God. En hoe is zij in het verloop dier eeuwen gebleven, hoe werd zij door onze kerkhervormers aan de wereld herschonken, hoe bestaat zij nog? Mag dit niet een blijven, een zegevieren over alles genoemd worden. Wij zeiden het zoo even reeds, in weêrwil van alle verbastering in kerk en godsdienst, en wij mogen daaraan ook nog wel toevoegen, in weêrwil van alle vervolging, onderdrukking en kettervuren, die er in de middeleeuwen tegen hare volgelingen hebben gewoed, is zij gebleven. Hoe in Luthers dagen! Is het niet een wonder in ons oog, hoe hij, geringe en vergeten monnik die hij was, zulke groote en gewigtige uitkomsten op het gebied der godsdienstige waarheid heeft kunnen te weeg brengen. Hoe zoo vele duizenden en nogmaals duizenden bewogen konden worden, om de zoo gemakkelijke en den zinnelijken mensch zoo geheel voegende leer van Rome te verlaten, en die te verwisselen tegen eene belijdenis, die zoo ernstige en groote vorderingen aan den mensch doet. En hoe is het na hem met haar gegaan. Ziet, drie eeuwen zijn daarover vervlogen en nog is zij de onze en die der onzen. En toch, wat al bestoking van buiten! denkt slechts aan uwen

tachtigjarigen oorlog, en aan Frankrijks Bartholomeusnacht. Wat al beroering van binnen door onderlinge twist en scheuring, door de baniere des ongeloofs, die daar zoo menigmaal werd opgestoken en die in eigen ingewand wroette! En toch zij is in weerwil van dat alles gebleven, en is nog. Waardoor dan, M.H.? Door de menschen? Waarlijk niet, ten minste niet alleen, en zeker voor het geringste deel. Maar door hare eigene waarheid en kracht, die levend is, die doordringt tot merg en been, die de gewetens dwingt en die een regter is der gedachten en zinnen des harten. Hoorders! is zij uit God of uit menschen, die sedert 18 eeuwen geblevene en over alles, ook over het hevigst woeden der menschen zegevierende belijdenis? O, tot hiertoe, tot hiertoe, zoo zullen wij allen moeten erkennen, heeft zij zich als uit God bewezen, want ware zij uit menschen geweest, zij zou onder zulke omstandigheden wel reeds voor lang te gronde gegaan zijn, maar wat uit God is kon door niets verhinderd worden.' - Blz. 28-30.

'Dan, zoo hoor ik daar in stilte dezen en genen zeggen: goed, dat in het algemeen, maar zal die belijdenis ook onder ons en voor ons en onze kinderen blijven? Hoorders! voor u? dat hangt van u zelven af, want wie is in staat mij van mijn geloof en mijne innigste overtuiging te berooven. Maar onder u en voor uwe kinderen? O, dat hangt zekerlijk grootendeels af van God, die den loop der wereldsche gebeurtenissen zoo vaak op eene ondoorgrondelijke wijze bestuurt, en ook op het gebied van godsdienst en beschaving soms toelaat dat, waar eenmaal licht heerschte, duisternis komt, dat, waar eens vrijheid was, dwang optreedt, en omgekeerd. Ziet slechts heen naar zoo menig land en volk der oudheid, waar eens licht heerschte, en nu duisternis is gekomen, en omgekeerd, naar zoo menig volk en land van nieuweren tijd, waar eens duisternis was, en nu het licht is. Wij begrijpen dit doen Gods niet altoos. Maar toch veel, zeer veel zal in betrekking hiertoe ook van u zelven afhangen. Indien gij, Protestantsche Christenen, niet eendragtig zijt onder elkander en de waarheid in liefde weet te betrachten, maar voortgaat met u onderling te verdeelen, en allerlei kerkjes en genootschappen te stichten, omdat gij in dit of dat punt van anderen verschilt, ziet! gij zelven geeft daardoor ruimte dat het rijk der duisternis tusschen u kan indringen en u meer en meer zal verdeelen, verzwakken en overweldigen. Wanneer gij uwen Bijbel hebt, maar hem niet leest, kent en verstaat, uw geloof mag woelen en werken, dat moogt gij als deszelfs leven in u beschouwen, maar het staat op geenen grond. Het zal door allerlei wind van leering heen en weder bewogen worden; wat u behaagt, maar niet wat waarheid is, zal u behagen, - en wat uit menschen is, het gaat ten laatste te gronde, alleen wat uit God is blijft. Of gij voor bijzondere waarheden en meeningen met elkander strijdt, en niet zoo als onze Kerkhervormers en de Vaderen deden, *voor de waarheid*, het zal uwe harten tegen elkander verbitteren, en uwe tegenpartij zal daarvan voordeel voor zich weten te trekken. Of gij ook al verzoekschriften indient aan menschen en het daarmede meent te zullen winnen, behouden of verhoeden, maar gij laat uwe bedehuizen ledig staan, wanneer zij tot ander en hooger doel zijn geopend, namelijk om tot God, den Koning aller koningen, te bidden en om u daar in uwe Evangeliesche belij-

denis te doen bevestigen en versterken, het moge u daardoor eene wijle gelukken, maar op den duur zekerlijk niet, daar het eerste uit menschen, het laatste uit God is, en het eerste vergaat, het laatste alleen blijft.' - Blz. 32 en 33.

Wij sluiten onze Protestantsche bloemlezing en aankondiging voor heden, met een blik op het *Vredewoord in onze dagen, Leerrede over Jesaja* XXXIX: 8^{b} *door Dr. T.C.R. Huydecoper, predikant te 's Gravenhage*.

Een vredewoord, - ja, dat behoeft men inderdaad altijd, b.v. in de jaren 1 tot 100 der Christelijke jaartelling - in de jaren 1618 en 1619 - en nu in ons Christelijk jaar 1853 niet het minst. - Het opschrift leert ons, in welk een geest de 's Gravenhaagsche prediker heeft gesteld en gesproken - voorwaar een vredewoord, naar aanleiding van den magtigen profeet - die reeds bad in zijnen tijd: '*doch het zij vrede en waarheid in mijne dagen*,' hoewel het woord 'vrede' - in de overzetting des Ouden en Nieuwen Verbonds, eene buitengewoon ruime beteekenis heeft, en meer dan één der broeders, die op den kansel staan, door den klank van het vriendelijke, het gezegende woord, meer of min is misleid - willen wij den vredelievenden profeet, aan de hand van den vredelievenden prediker, gaarne onze hand reiken. - Opmerkelijk en fiks aangegrepen, keurig ontwikkeld, zijn de gronddenkbeelden van 'vrede, vrijheid en rustverstoring.' - De heer Huydecoper is op meer dan ééne bladzijde waarlijk Protestantsch-liberaal, en zal door velen met een klein heimelijk anathema belegd worden, als hij vrijmoedig sprak en schreef, bl. 9: (*wij misgunnen aan onze Roomsche medechristenen hunne Bisschoppen niet*, ZIJ KOMEN HUN TOE -) daarover gehoord, met uw verlof, de Tweede Kamer *na* den 14 Junij!!! - Zeer goed onderscheidt de spreker de Nederlandsche Katholieken, - ook zeker hier en daar 'schapen' en niet allen 'bokken' - van Rome zelve en hare heerschappij - hij wil vrede, maar eischt dat die vrede zijne perken hebbe - hij erkent juist in de Hiërarchie, zoo als ze zich laatstelijk openbaarde, eene opwekking, voor de meer schaapachtige en slaperige Protestanten - hij wil de Katholieken niet als *vijanden*, maar als *dwalenden* behandelen - alzoo moge het geschieden -! - Minder zouden we, en velen met ons, ons on voorwaardelijk kunnen vereenigen, om in 'driedubbele mate genootschappen en vereenigingen te ondersteunen' - die niet alleen den Bijbel verspreiden - maar voor de belangen 'der Hervormden trachten te waken' - hier zal men, vooral thans, omzigtig moeten zijn: - Unitas en Phylacterion enz. - mogen wel toezien, dat ze het vredewoord van Dr Huydecoper ter harte nemen - en de dwalenden van de vijanden zeer naauwkeurig onderscheiden. - Als men de regten der broederen, met het kruis in de hand, en in de kerk, en op de borst, zoo levendig erkent als de prediker in de Residentie, zullen de genootschappen die regten thans erkennen-behoudens het eigene regt. - En nu het vredewoord u nader aan het hart gelegd.-

'Vrede met onze Roomsch Katholieke mede-Christenen, zoolang zij evenmin heerschen willen als wij. Reiken wij hun onder het kruis van onzer aller Heer de broederhand. Maar geen vrede met Rome, waar het zijne heerschappij op onzen grond wil herstellen, om ons te vervolgen, die het slechts als ketters,

niet als mede-Christenen kennen wil. Weten wij dan niet wat nog in onze dagen gebeurt, waar het zijn looden scepter zwaait? Hier ontzegt men den Protestanten het bezit van eenig vast eigendom, elders wil men hunne kinderen met die der Joden van de openbare scholen verwijderen of tracht hunne eigene gymnasiën te sluiten; ginds voert men vrachten Bijbels, als verboden waar, over de grenzen of werpt ze in de gevangenis, die zich verstouten Gods woord zelf of voor anderen te lezen. Hoe kan ik vrede houden met hem, die mij dat brood des levens zoekt te ontrooven, waar mijne ziele naar hongert; die van mij wil, dat ik het licht des Evangeliums onder een korenmaat zal stellen; die mij verbiedt het te prediken aan alle creaturen, zoo als de Heer beveelt; die van mij eischt, dat ik mij weder buige onder het juk der dienstbaarheid, dat mijne vaders niet hebben kunnen dragen? Hoe kan ik vrede houden met hem, die zelf mijnen vrede komt verstoren en mij oproept tot den strijd? Dat zou een valsche vrede zijn, waardoor ik schade zou lijden aan mijne ziele.' - Blz. 10 en 11.

'Als wij met dankbaarheid aanschouwen hoe nuttig, onder den Goddelijken zegen, die stem uit Rome in ons Vaderland werkt, dan wordt, juist door den opgewekten Protestantschen geest, de hoop versterkt dat de vrede, die door langer slapen en toegeven zou zijn verloren gegaan, nu zal bewaard blijven. Ja zulk eene stem was er noodig om ons te verootmoedigen en te doen erkennen dat wij diep waren gezonken, zoodat God het toeliet dat men ons op zulk eene wijze durfde gering achten en honen. Zulk eene stem was er noodig om velen wakker te schudden en de oogen te openen voor het gevaar. Daardoor ontwaakte, wonderbaar zijn toch Gods wegen, bij duizenden de geest onzer vaderen en zij verhieven luide en kalm, met waardigheid, de stem als een eenig man. Daardoor ontving onze Koning de gelegenheid om moedig uittekomen voor de zaak der hervorming en zich voor het oog der gansche natie een waardige nakomeling te betoonen van den *eersten Willem*, Vader des Vaderlands, en onze gemeente te verblijden door een echt Koninklijk geschenk, dat de gedachtenis aan deze merkwaardige dagen voor het nageslacht zal bewaren en in ons midden als een gedenkteeken zal prijken, hoe onze hervormde belijdenis Nederland en Oranje naauw vereenigd houdt. De dankbare gemeente moge haar de *Willems-kerk* noemen. Een kerk van dien naam past schoon op onzen vaderlandschen grond. Eere en dank zij den Koning, die alzoo eene daad heeft verrigt, die krachtiger spreekt dan duizend woorden! Eere en dank zij God, die hem deze daad in het harte gaf! Zijn oog zie met welgevallen op dat nieuwe kerkgebouw neder. Zijn zegen ruste op den Koning en op geheel zijn Huis tot in lengte van jaren. Zoo zal de wensch dat het vrede zij in zijne dagen worden vervuld, wanneer Hij als een echt lid der Hervormde kerk voor de vrijheid van alle zijne onderdanen gelijkelijk en met ernst waakt.

Maar hoe betamelijk die wensch ook zij, hij heeft nochtans zijne grenzen. Er zijn er, die altijd roepen: Vrede, vrede en geen gevaar, die zich zoo gaarne laten in slaap wiegen door die schoon klinkende verzekeringen, dat er niets wordt bedoeld dan inwendige inrigting der kerk, en dat men geen enkelen stap voorwaarts wenscht te doen en geen duim van het

door de hervorming verloren grondgebied verlangt te herwinnen, als of dan die zege- en vreugdekreet van het Vatikaan niets meer zou beteekenen! Er zijn er die meenen door zwijgen en toegeven den vrede te zullen bewaren, en blind voor het toenemend gevaar niet op de toekomst zien; die uit overdreven vrees om eene uitbarsting te verhaasten, het zelfs afkenren dat anderen met vrijmoedigen ernst spreken, als of zij dachten: wanneer het maar vrede blijft in onze dagen, wat gaat het ons aan, wat na dezen wezen zal. Hoe, zoudt gij het gebouw willen laten ondermijnen, waarin uwe kinderen na u eens veilig mogen wonen? Zoodra verdraagzaamheid tot onverschilligheid, laauwheid en vreesachtigheid overslaat en dan staat tegenover onverdraagzaamheid, die altijd voorwaarts dringt en nooit rust eer zij heerscht, dan moet zij te kort schieten en eindelijk onderliggen, want wanneer zij zullen zeggen: het is vrede en zonder gevaar, dan zal een haastig verderf hun overkomen, Maar, waar de echte verdraagzaamheid, voor regt en waarheid, in de kracht Gods, met moed en volharding waakt en pal staat, anderer vrijheid eerbiedigende, gelijk zij hare eigene handhaaft, dáár wordt het indringen belet en het zal bestendige vrede zijn in onze dagen.' - Blz. 13-15.

'Wij moeten meer middelen in het werk stellen om onze Roomsche mede-Christenen, die wij niet met de laatstgenoemden willen verwarren, te verlichten. Beschouwen wij hen toch niet als vijanden. Er zijn valsche ijveraars onder ons, die zulks te veel doen, zij weten niet van welk een geest zij zijn. Behandelen wij hen met den geest des onderscheids. Beschouwen wij hen als dwalenden. Kunnen zij het helpen, dat zij niet bij het zuiver licht van Gods Woord werden opgevoed? Laat ons meer voor hen bidden in den geest der Christelijke liefde. Verspreiden wij onder hen den dierbaren Bijbel meer. Wij zijn het aan hen in de eerste plaats verpligt omdat zij onze landgenooten zijn, met wien God ons in aanraking brengt. Trachten wij op hen te werken in den geest der zachtmoedigheid. Dat is tot heden niet genoeg geschied. Wij hebben nog een zware schuld jegens hen. Het is goed dat wij zendelingen naar de verre heidenen afvaardigen, maar vergeten wij toch onze broeders niet die nabij zijn en nog in de donkerheid des bijgeloofs wandelen. Brengen wij hun, waar wij kunnen, den Bijbel. Waar Gods Woord in de harten komt, daar zullen geregtigheid en waarheid en vrede elkander ontmoeten.' - Blz. 16 en 17.

Ziedaar onze kleine revue - onze bloemlezing - een Protestantsche bloemenruiker, uit den gaard, die in *April* en *Mei* dezes jaars werd aangelegd - tevens eene beantwoording der vraag: 'hoe wordt er in de Protestantsche kerk gepredikt?' - als eigenaardige tegenhanger op de boosaardige stukken, die ons hoogstergerlijke bijdragen mededeelden: 'hoedanig er in de Katholieke kerk gepredikt wordt -' altijd wel te verstaan door Redemptoristen. - Aan de lezers van den Tijdspiegel zullen dergelijke proeven, uit den *Tijd* zelven genomen, niet geheel onverschillig kunnen zijn - men erkent ten minste wat geestes kinderen vele predikers zijn: - geen Boanergen - zonen des donders, die het vuur van den hemel over den Roomschen broeder afsmeeken. Wij wenschen dat vele Roomschen, en ook *zekere* Protestanten acte wilden nemen van onze bloemlezing, en zich leerden

te bevredigen met den Christelijken kansel, waar (wij ontkennen dit geenszins) nevens de lelie des vredes ook de doornstruik der onverdraagzaamheid opwies. - Als resultaat van de hier medegedeelde proeven - eene soort van staal- en monsterkaart - gelooven we dat de geduchte en gevreesde Bisschoppelijke Hiërarchie minder nadeel zal doen aan de onderlinge *goede verstandhouding* tusschen Katholieken en Protestanten, die, wat ze er ook tegen inbrengen, toch zijn kinderen van *één* hemelschen Vader en *één* Christus aan het hoofd hebben, en allen *mutatis mutandis et solutis solvendis* - (bij veranderde tijdsomstandigheden - en betaalde schuld) in *denzelfden unisono-hemel* worden verwacht -! en nu - volgens adressen-stijl: *'t Welk doende, enz.*

Spiritus Asper en *Lenis*.

Letterkunde.

Oorzaken en kenteekenen van het verval der vroegere en hedendaagsche letterkunde.

Aristophanes, in zijn blijspel ‘de Vogelen,’ laat iemand, die zoo even uit den hemel komt, op de vraag: wat hij daar aanschouwd had, antwoorden: ‘twee of drie Dithyrambendichters, die zich weerden in de wolken en winden met het verzamelen van damp en wervelwind, om er hunne prologen van te maken.’

Men moge Aristophanes voor de voeten werpen, dat hij niet altijd even kiesch en bescheiden de gebreken van zijne tijdgenooten, met name de dichters, ten toon stelde; te ontkennen is het echter niet, dat hij de afdwalingen en zonden tegen den goeden smaak, ook bij de grootste meesters van zijnen tijd, Sophocles en Euripides, in zijn satyren en parodiën zeer juist kenmerkt en kastijdt, en een breidel opwerpt ter beteugeling van velen, die in de navolging van groote meesters juist daarin zich het meest toegeven, waarin dezen 't minst navolgenswaardig zijn.

Dit was inzonderheid het geval met hen, die, op het voetspoor van Alceus, Simonides, Anacreon, Pindarus en anderen, zich bij voorkeur wijdden aan die verheven en meest gedruischmakende soort van lyrische poëzij, onder den naam van Dithyramben bekend, dichtstukken aan Bacchus gewijd, hevig en onstuimig als de dansen welke zij moesten geleiden, en waarin men zich de meest schijnbare teugelloosheid, vreemde sprongen, gewaagde vergelijkingen, schelle en klinkende woorden, denkbeelden zonder orde of zamenhang (doch waarvan de ware dichter het geheim verband ziet en gevoelt) veroorlooft; - allen zoo veel struikelblokken en klippen voor middelmatige geesten, waarover zij vallen en waaraan zij verpletterd worden. Zij roepen van diepte, waar zij slechts duister zijn, van hooge vlugt, waar zij in kringen rondzweven, zonder van middelpunt te veranderen: is het wonder dat zij, in hunne opgewondenheid en tuimelvaart, de vaste punten voor lijnen, de lijnen voor zigzags, de cirkels voor spiralen aanzien; dat alle denkbeeld van orde en welvoegelijkheid hun ontzinkt, en zij al dieper en dieper dalen en in slijk en modder wentelen, naarmate zij wanen met hunne voetzolen naauwelijks de starren te raken?

Ondertusschen, wat waar is ten aan-

zien der door Aristophanes bedoelde Dithyrambendichters, voor wie welligt het *genre* door hen beoefend eenige verontschuldiging medebragt, geldt ook opzigtelijk anderen, wier poëzij, om mij zoo uit te drukken, lager bij de aarde zweefde. Zelfs Euripides, de gevierde tragediedichter, ontging de gisping van Aristophanes niet, en het valt niet te ontkennen, dat, in weêrwil der vele schoonheden hem bijzonder eigen, en waarin hij soms boven zijn mededinger Sophocles staat, door Euripides wel eens te veel wordt toegegeven aan de declamatie en die gekunstelde welsprekendheid, waarin de Atheners van zijnen tijd, verleid door de lessen van Prodicus, begonnen smaak te krijgen, en die wel eens in te groote woordenrijkheid ontaardde.

Uit deze los daarheen geworpen trekken doet zich de opmerking als van zelve voor, dat het tijdperk van den hoogsten bloei der kunst bij de Grieken, reeds de kiemen in zich bevatte van aanstaand verval. En inderdaad, bij eenige naauwkeuriger beschouwing zal men dezelfde uitkomst ook in de litteratuur van andere volken vinden.

Ik sprak daar met opzet van ‘het tijdperk van den hoogsten bloei der kunst’ want inderdaad, zoo oud de opmerking zij, even waar is het, dat de poëzij oorspronkelijk uit den hemel schijnt afgedaald, en als een voltooid, volmaakt beeld der hoogste geestverrukking en reinste harmonie zich aan den mensch vertoond heeft, met andere woorden: dat zij even oud is als het menschelijk geslacht, voor zoo verre wij aannemen, dat de mensch als een volmaakt wezen uit de hand des Scheppers is voortgekomen, en van hem het vermogen ontvangen heeft om zijne gewaarwordingen en indrukken in bezielde taal weêr te geven. De oudste oirkonden bevestigen dit, de Bijbel, de vroegste dichtstukken van andere Oostersche en Westersche volken, zelfs de hymnen en gezangen der zoogenaamde onbeschaafde volken, welke het oor in de wouden van Germanië of der nieuwe wereld heeft opgevangen. Mozes, Homerus, Ossian zijn de vertegenwoordigers dier aloude, oorspronkelijke poëzij; zij zingen de wonderen en bedrijven, welke de tijden vóór hen hadden aanschouwd, gedreven door eene goddelijke aanblazing, zonder te vragen naar tijd of gelegenheid of luisterende ooren, alleen uit behoefte om zich uit te storten, niet zelden in de eenzaamheid of miskend, veracht en vervolgd door eene ruwe en weerbarstige wereld, welke, in hunne dagen, reeds ver verwijderd was van de vroegere reinheid en onschuld. Doch zóó groot is de kracht van het goddelijke, dat zij niet verstikt wordt door den druk of overlast van tijd of tegenstand, maar opwast tegen de hand welke haar tracht uit te roeijen, en in weerwil der bekrompenheid en ondankbaarheid der menschen, eenmaal in hare waarde en weldadige vruchten erkend wordt. Hoogere bescherming waakte voor de instandhouding der gewijde bladeren, waaruit de zangen der Zieners en Propheten ons tegen ruischen, en zouden wij diezelfde goddelijke zorg miskennen in de bewaring der zoogenaamde ongewijde zangen van de hoogste oudheid, welke daar zijn als springende fonteinen van schoonheid, bevalligheid en welluidendheid, wier stroomen tot in de verst verwijderde eeuwen vloeijen en de afgelegenste volken laven en verkwikken?....

Maar van deze oorspronkelijke zangen is alle denkbeeld van kunst verre verwijderd. Er waait u, als 't ware,

een paradijslucht uit tegen, de frischheid van het woud en den bergstroom. De mensch is er nog ruw en ongepolijst, hij voldoet met zekere drift aan al zijne behoeften, gelijk bijv. de helden van Homerus, die veel en dikwijls eten; zijne neigingen en hartstogten zijn niet zelden wild en ongetemd; maar aan den anderen kant neemt hij u in door zijn natuurlijkheid of verrukt u door stoutheid en verhevenheid. Hij is nader bij zijn oorsprong en de Godheid. Hij wandelt en verkeert met God, gelijk in den Bijbel, of telt de goden onder zijne stamvaders en verwanten, gelijk in de zangen van Homerus, Alles is daar zoo als het IS. De reine spiegel eener voorwereld, waarin alles op een grooter schaal is ingerigt. Deugd en ondeugd, kracht en teederheid, liefde en haat, alles heeft gansch andere vormen en proportiën dan bij ons - nergens is de zucht te ontdekken om te behagen, of de denkbeelden te streelen van hoorder of lezer; - neen de zanger der oudheid volbrengt eene roeping, een pligt. Hij zingt wat de Godheid, die hem aanblaast, hem geeft te zingen, een hymne of bruiloftslied, het wonder der Schepping of den ondergang der beschaving van het Oosten in de verwoesting van Troje; de toekomst van den Messias of het aanbreken van den dag der heerschappij van het wereldbedwingend Rome over de velden van Caledonië.

Deze zangen zijn niet slechts de hoofdbronnen van kennis en beschaving, maar sinds zij weêrklank gevonden hebben in de harten der menschen, is het schoonheidsgevoel ontwaakt, zichzelve bewust geworden, en is de poëzij, bij de toeneming der beschaving, behoefte geworden, en een zamenstellend deel der geördende maatschappij. - Bevoorregte geesten, gelijk Aeschylus, Sophocles, Euripides bij de Grieken, Virgilius bij de Romeinen, Milton, Klopstock, Vondel bij de Engelschen, Duitschers en bij ons worden de geroepenen om het heilig vuur op den altaar der poëzij te onderhouden; doch zij scheppen niet meer in den zin als de oorspronkelijke dichters, zij putten uit de bron die onophoudelijk en overvloedig vloeit, uit Homerus, den Bijbel enz. maar zij veredelen, verfijnen en beschaven, - het dikwijls ruwe metaal wordt omgesmolten en gestempeld, de grove diamant geslepen, hunne vormen en hunne taal vooral verraden de meesterlijk beschavende hand en het meer geoefend oog, zij worden de scheppers van de gouden eeuw der letterkunde hunner natiën. ‘De poëzij’ zegt een hedendaagsch philoloog, ‘uit den hemel neêrgedaald in de zangen van Homerus, schoon alleen door hare oorspronkelijke harmonie, keert in de koren van Sophocles, meer getooid en verstandig derwaarts weder terug.’

Niet alle voorgangers in de gouden eeuwen der letterkunde gingen echter op dezelfde wijs te werk. Sommigen, gelijk Sophocles en Virgilius, waren verstandige en strenge vereerders hunner groote modellen, en eerbiedigden de regelen van het gezond verstand en den kieschen smaak; anderen daarentegen, meer vrij en voortvarend, overschreden deze grenzen wel eens, versmadende de regelen der kunst als onwaardige boeijen voor den geest, en hun tijd vooruitijlende, werden zij de voorloopers van de aanstaande bandeloosheid en het daaruit gesprotene verval. - Aristophanes verweet reeds aan Aeschylus het smeden van harde en lange woorden om zijn stijl te versterken, ‘welke zich uit het midden van den volzin verheffen als die trotsche

torens, welke de bolwerken eener stad beheerschen.' Ik gewaagde zoo straks reeds van de declamatie en onbestemdheid van taal bij Euripides, wiens zucht tot woordspelingen, gemak en meerdere vrijheid aanleiding gaf, dat de dichters der Alexandrijnsche school bij voorkeur hem tot voorbeeld kozen, of wie hij tot brug werd om de schoonste taal der wereld in spitsvondigheden en klinkklank te doen ondergaan. - Bij de Romeinen staat Ovidius nagenoeg in dezelfde verhouding tot Virgilius als Euripides tot Sophocles. - Ook hij legt zich meer toe op het bijzondere dan het algemeene; ook hij verraadt dezelfde zucht tot vernuftige invallen en woordspelingen, en werd door de dichters van een later tijdperk van verval meer nagevolgd dan Virgilius, die zich nader hield aan zijn voorbeeld en meester, Homerus.

Wij mogen het er alzoo voor houden dat de kiemen van 't verval aanwezig zijn in het tijdperk van den hoogsten bloei der kunst. Bij eenige opmerkzaamheid zal het evenmin onduidelijk zijn, op wat wijs zij ontstaan. Één woord is voldoende om dit verschijnsel te verklaren: in de zoogenoemde gouden eeuw eener letterkunde is de poëzij eene *kunst* geworden.

Dat was zij niet toen de oorspronkelijke dichters zongen. Deze volbrengen, gelijk wij straks zagen, eene roeping. Zij verschijnen in een tijdstip, waarin de menschheid behoefte heeft aan eene ordenende en beschavende hand, en zij zijn het, die den geest de rigting geven, welke hij behoeft. Zoo werd Mozes de oprigter en beschaver eener diep vernederde natie, en de vestiger van hare toekomst, zoo Homerus de bron voor de veelzijdige beschaving Griekenlands, zoo in latere tijden, Dante niet slechts de schepper der Italiaansche taal, maar ook de bezielende kracht, welke het staatkundig bestaan der Italiaansche republieken in 't aanzien riep, die voor een geruimen tijd een zoo gewigtige rol op het groote wereldtooneel vervulden. Maar zichzelve deze groote roeping onbewust, is het voornamelijk de gedachte, welke bij hen treft; de taal is ongekunsteld, de uitdrukking naïf, maar eene naïviteit, welke niet is het gevolg van berekend effect, gezochte antithesen of al die hulpmiddelen, welke de meer geoefende kunst ter dienste staan, neen - alles is bij hen natuurlijk, bijna zoude ik zeggen kinderlijk. Van daar die herhalingen, welke men soms bij hen aantreft, ja zelfs dat insluimeren van den goeden Homerus; en ofschoon taal en uitdrukking bij hen reeds zekere volmaaktheid bereikt hebben, gelijk alles wat den stempel draagt van het genie, zoo missen deze toch de keurige ronding en juistheid van hunne meer beschaafde navolgers. Shakespeare, die met regt, volgens het oordeel van een bevoegd kunstregter*), aan wien wij gaarne eenige denkbeelden ontleenen, onder de oorspronkelijke dichters kan gerangschikt worden, bekreunt zich zoo weinig om den vorm, dat hij nu eens in dichtmaat dan in proza schrijft, of rythmus en maat doet afwisselen, al naar gelang hij door zijne denkbeelden of de toestanden der personen, welke hij opvoert, beheerscht wordt.

Niets van dit alles bij de dichters, welke men die van het tweede tijdperk zou kunnen noemen. Bij hen draagt alles het kenmerk van de orde, zuiverheid en naauwkeurigheid, 't welk, als 't ware, de afspiegeling is van den toestand der maatschappij, waarin zij leven. Sophocles en Euripides bloeiden toen de Atheensche Staat gevestigd en de vorm van zijn

*) Nisard, Études sur les poètes Latins de la décadence.

bestuur voor goed geregeld was. - Virgilius en zijne kunstgenooten, toen de Romeinsche republiek onder het bestuur van Augustus herademde van de schokken, welke daaraan waren voorafgegaan, - Vondel, Hooft en hunne roemvolle tijdgenooten, toen de Nederlandsche republiek vrijgestreden was en eene eervolle plaats in de rij der Staten van Europa innam. - Zulke tijdperken zijn die der meer gezette studiën, en onder de overige wetenschappen, verheft zich ook de theorie van het schoone als aesthetiek, philologie en critiek tot den rang van wetenschap. - De dichter kiest zijn genre bij voorkeur, of de critiek wijst hem zijne plaats aan en onderscheidt het vak waarin hij uitmunt. Er vormen zich leerstoelen, akademiën, genootschappen of kamers, waarin de regelen van het schoone worden opgespoord en vastgesteld. De dichter geeft zich rekenschap van elke gedachte, van elke uitdrukking, zelfs de menigte wordt met de geheimen der kunst bekend, en de sluijer, welke over de inspiratie der dichters lag, opgeheven. - Maar hoezeer de vormen gewonnen hebben, wie gevoelt niet, dat in dezelfde mate de oorspronkelijke inspiratie moet verliezen? Desniettemin is de kunst in dit tijdperk nog in hooge eer, zij voedt zich uit de zuiverste bron, en zoo zij ook minder algemeen en rein menschelijk, maar veeleer voor een bepaald tijdvak of bijzonder volk geschikt zij, zoo volvoert zij nogtans eene schoone roeping, zij is leerrijker, en omdat zij beter verstaan wordt en meer geschikt is voor later tijd, wordt zij ook meer gelezen en beoefend dan de oorspronkelijke poëzij. De taal inzonderheid, soms nog ruw en hard bij deze, wordt door haar beschaafd en veredeld; - zoodat de groote namen uit dit tijdperk met weinig minder glans schitteren dan die uit het eerste. - Nogtans de kunst heeft de overhand op de natuur, nog ééne trede verder, en wij betreden het gebied van het gekunstelde.

Doorgaans volgt op het tijdperk 't welk men gewoon is de gouden eeuw der letterkunde te noemen, een tijd van rust of uitputting, meestal het gevolg van den staatkundigen toestand; 't zij een tijd van hevige beroering en strijd, 't zij van diepen vrede en tijdelijken voorspoed, waarin het genie geen ruimte of gelegenheid vindt om de vleugelen uit te slaan, of ze in den laauwen matten dampkring slap laat nederhangen. - Dat is gewoonlijk de bloeitijd eener onvruchtbare philologie en schoolgeleerdheid, die zich bezig houdt met vormen, spitsvondigheden over taal en uitdrukking, versbouw en wat dies meer zij. Er wordt minder gevraagd naar den geest dan naar den vorm, minder naar de teederste en heiligste aandoeningen van het hart, en de middelen om ze te kennen en op te wekken, dan naar de eischen van het oor. Al het werktuigelijke, maat en rijm, het plaatsen en veranderen der prosodische rusten zijn de belangrijke onderwerpen van behandeling der kunstgenootschappen; ja, men weet, met Jochem (den poëet uit Langendijks klucht Don Quichotte) ‘zelfs fouten aan te wijzen’ in Vondel en Huygens. Maar door deze bemoeijingen der letterkundige- en dichtgenootschappen, waaraan ieder fatsoenlijk burgerman deel neemt, raakt de kunst op straat, jan en alleman weet er van mede te praten, en wordt zelf poëet; want daar de poëzij geheel gelegen is in den vorm is zij voor ieder, die dezen meester kan worden, toegankelijk. Ook vindt ge nooit meer poëten dan wanneer er geen poëzij meer is. - Zij, die zich

van den grooten hoop onderscheiden, maken zich geleerd. Zij schrijven wijsgeerige verzen, dat is te zeggen niet dezulke waarvan de wijsbegeerte de kern der gedachten uitmaakt en den weg aanwijst om toegang te vinden tot het menschelijk hart, en zijne innigste aandoeningen te treffen, - neen, een of ander stelsel van wijsbegeerte wordt een dichterlijk kleed omgehangen, om zoo mogelijk nog onkenbaarder te zijn dan in de veelal onbestemde taal der nieuwere Duitsche philosophen. - De mythologie, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de natuurkunde, de sterrekunde en wat niet al worden tot overladens toe in de verzen gepropt, welke nogtans door dezen rijkdom, hare goede en nuttige zijde kunnen hebben. Erger is het gesteld met hen, voor wie deze bronnen van overvloed gesloten zijn, en die de leegte der gedachten en gebrek aan kennis en gevoel door andere middelen moeten aanvullen. Zij werpen zich op alles, elke afgescheurde of weggeworpen lap van den mantel der poëzij is hun welkom om hunne naaktheid te bedekken. De descriptie, de declamatie, woeste en bij voorkeur bloedige tooneelen, lage ondeugden, het bijgeloof van vroegere tijden, de mirakelen der monnikenlegenden en de stigmatiseringen niet uitgesloten, in één woord, alles wat vreemd of monsterachtig van vorm is moet hunne armoede optooijen. Niets beklagelijker dan de taal onder de handen van deze pseudo-poëten en letterkundigen! zij wordt op alle wijzen gesmaad en verkracht. De vreemdste woordvoegingen, verouderde woorden, provincialismen, des noods onhebbelijke uitdrukkingen worden uit het stof van oude boeken of het slijk der straten opgezameld, en boven alles eene duisterheid nagejaagd, welke den scherpzinnigsten te vergeefs naar den zin doet raden. Trouwens het is voor menig poëet en schrijver een onberekenbaar voordeel om duister te zijn!

Slaan wij een vlugtigen blik op de geschiedenis der letterkunde, wij zullen voor elk der vorenstaande opmerkingen overvloedige voorbeelden tot staving derzelve aantreffen.

Wij herinneren in de eerste plaats de zoogenaamde Alexandrijnsche school in tegenoverstelling der eeuw van Pericles. De voortbrengselen van deze school verraden veel meer de vrucht van studie dan van het genie. Een hoofdkaraktertrek der gedichten is de descriptie; zij ademen den geur van de scholen der rethorijkers, commentatoren en taalgeleerden. De dichters van de gouden eeuw der Atheensche letterkunde, zelve staatslieden, krijgsoversten of regenten, ontgloeiden door hunne zangen een vrij volk, dat bij duizenden hunne treurspelen of lierzangen bewonderde en toejuichte in de schouwburgen of bij de openbare feesten; - de Alexandrijnsche dichters maakten hun hof aan de Koningen van Egypte of van Cyprus en Syracuse, om van hen eenige gunst te bedelen, waardoor dezen zich op eene gemakkelijke wijs den titel verwierven van beschermers der letteren.

Het is waar, sommige dezer latere Grieksche dichters zijn niet zonder verdiensten. Callimachus maakt onder anderen eene gunstige uitzondering. Eenige hymnen en een enkele elegie, welke van hem overgebleven zijn, staven dien verkregen roem; en Propertius, de beroemde elegiëndichter, achtte het een zijner schoonste eeretitels, de Romeinsche Callimachus te heeten. Nogtans is ook Callimachus niet vrij van gezochtheid en duisterheid. Zijne Lofzangen, door Bilderdijk vertaald, kunnen een

denkbeeld geven van zijn stijl, die meer pompeus is dan eenvoudig verheven. - Maar alle vergelijking valt uit ten nadeele van de dichters der Alexandrijnsche school, wanneer wij het oog slaan op de Cassandra van Lycophron, het eenig overgebleven treurspel van het zoogenoemde zevengesternte der Alexandrijnsche tragedie-dichters: een stuk vol geleerdheid, maar een voorbeeld van bedorven smaak. - Niet veel beter is het gesteld met het blijspel. De eenige roem welken de Alexandrijnsche school zich verwierf was in het epigram.

Beschouwen wij vervolgens de letterkunde der Romeinen. De eeuw van Augustus verwierf zich geen minder roem dan die van Pericles. Virgilius en Horatius, Livius en Cicero, zij waren, ofschoon in zekeren zin de leerlingen, toch de waardige mededingers van Sophocles en Pindarus, Herodotus en Demosthenes. Maar welk een in 't oog loopend onderscheid in de litteratuur van het volgend tijdvak! - Het nationaal treurspel, zoo als het bij de Grieken bestond, was te Rome niet bekend. De tragediën, welke onder den naam van Seneca tot ons gekomen zijn, waren blijkbaar niet bestemd om vertoond, hoogstens om voorgelezen te worden. Hierin ligt reeds een voornaam onderscheid van deze met de stukken van Sophocles en Euripides, waarvoor echter de auteur of de auteurs der zoogenaamde treurspelen van Seneca niet aansprakelijk zijn. Maar zoo al de regelen voor den regelmatigen gang en de ontwikkeling der handeling, voor het gaan en komen der handelende personen en dergelijke meer, welke de vertooning van een treurspel vereischt, daarop niet kunnen toegepast worden, in de voorstelling der hoofdzaak van de handeling, en het schilderen van gemoedsbewegingen en hartstogten mogen wij dezelfde eischen doen als bij de Grieken, omdat dit onafhankelijk is van den vorm. En nu make men eene vergelijking tusschen de Phedra of de Antigone van Euripides en van Seneca; voor de teedere en rein menschelijke aandoeningen bij gene, grove en zinnelijke hartstogt bij deze, voor kiesche toestanden en stille deugden, het fijnere gevoel beleedigende situatiën of eene deugd welke veel gerucht en vertooning maakt, in één woord, voor de verhevene schoonheden van het Grieksche treurspel, is de hoofdzaak bij Seneca: de descriptie, de declamatie en de wijsgeerige gezegden.

Dezelfde hoofdgebreken vindt men terug bij de meeste latere Romeinsche dichters. In weerwil van eenige schoonheden van detail, waarvan sommige den verhevensten aanleg en de meesterhand verraden, lijdt toch de Pharsalia van Lucanus aan gezwollenheid en gebrek aan poëzy. Nog lager staan de Thebaïs en de Achilleïs van Statius, en het gedicht op den tweeden Punischen oorlog van Silius Italicus. Het proza ontging dezen invloed der declamatie niet, zelfs Quinctilianus, de bewonderaar van Homerus en Virgilius, de bewaarder van den goeden smaak en wetgever in 't gebied der letteren, vervalt er soms toe om in plaats der natuurlijke opwellingen van het vaderlijk gevoel (gelijk in zijne klagten over den dood zijner jeugdige echtgenoot, van zijn jongsten en later van zijn oudsten zoon, welke het 6^{e} boek voorafgaan), den toon der declamatie te doen hooren. Echter was die invloed het gevaarlijkst voor de poëzij, welke door hare meerdere onbestemdheid zoo veel te eer aan 't bederf onderhevig is.

Vraagt men naar de oorzaken van zulk een in 't oogloopend verval der let-

teren te Rome, het antwoord is hierin gelegen: de Romeinsche letterkunde, wier hoogste eertitel het was de gelukkige navolgster te zijn van de Grieksche, had in de meesterstukken van Virgilius, Horatius, Cicero, Sallustius en vele anderen haar toppunt bereikt. Na de schoone eeuw van Augustus, met wien ook het tijdperk van Rome's staatkundigen roem gesloten werd, bleef er niets te imiteren over dan de zwakkere en verbasterde voortbrengselen der Alexandrijnsche school; en de onderwerpen waarmede eer of voordeel te behalen was, waren voortaan de bijzondere aangelegenheden van Caesar, zijne huwelijken, zijne vrijgemaakten, de begunstigde beesten zijner diergaarde en dergelijke. Aan deze waardige onderwerpen hebben wij te danken eenige epigrammen van Martialis en een gedicht van Statius op het hair van Earinus, een gesnedene van Domitianus, waarin beide deze dichters wedijveren in de fijnste en uitgezochtste vleijerij. - Een elegie van den laatste op den dood van den leeuw van denzelfden keizer; inderdaad met onbegrijpelijken tact gekozen, om den keizer, die nu eens zelf niet wilde geprezen zijn, zijne hulde te brengen, in een treurzang over den dood van zijn geliefden leeuw, waarover de Senaat, buitengewoon bijeenvergaderd, besloten had, plegtige betuigingen van rouw aan Caesar over te brengen!

Zulke stukken werden in plegtige zittingen voorgelezen, waarbij soms de keizer zelfs tegenwoordig was. De openbare voorlezingen sedert den tijd van Augustus in zwang gekomen, droegen niet weinig bij tot het verval der letteren. Horatius drijft in een zijner *Sermones* reeds den spot met hare vermenigvuldiging. Hij, die zelfs in een kring van uitgezochte, kundige vrienden niet dan ondanks zichzelven zijne verzen las. Ovidius daarentegen las gaarne zijne gedichten in eene talrijke vergadering, en beklaagt zich in zijne ballingschap bij de Geten, dat hij niemand had om zijne verzen voor te lezen. - Vindt ge daarin niet een merkwaardig verschil tusschen Horatius en Ovidius? De een beminde de poëzij om haar zelve en den roem, de ander om de luidruchtige vereering. De voorlezingen werden zelfs aangemoedigd door den vadzigen Claudius en waren in het hoogste aanzien onder Nero, zelf letterkundige en dichter, die zijnen hoogsten roem stelde in de kroonen welke hij in verschillende steden van Griekenland behaald had; die zelf het tooneel betrad om voor het volk te declameren, en wiens gedichten (gelukkig misschien voor ons verloren) in gouden letteren gegraveerd, aan Jupiter Capitolinus werden toegewijd.

Gedurende de soldatenopstanden en burgeroproeren onder Galba, Otho, Vitellius en Vespasianus zwegen de openbare voorlezingen, doch herleefden met kracht onder Domitianus, en werden van eene gewoonte eene vaste instelling, waarvoor bepalingen en voorschriften bestonden, zoowel voor de hoorders als voor den lezer. De lezer moest in zijne houding en voordragt zedigheid ten toon spreiden, de hoorder veel toegevendheid betoonen. Een voorschrift zoo veel te eerder opgevolgd, naarmate de hoorder zelf op zijn beurt voorlezer was, in een tijd dat alles verzen maakte of zich tot de openbare voorlezing der verzen van anderen leende. - Rijke of bemiddelde dichters onthaalden hunne vrienden en cliënten aan hunnen disch, en deden hen daarna in eene andere zaal nederzitten om hunne verzen aan te hooren. Men gevoelt met welke toejuichingen hun goed onthaal of hunne voorspraak en mildheid betaald werden. - Anderen lazen hunne

gedichten op publieke plaatsen, in de badzalen of in de woningen van aanzienlijken of gunstelingen des Keizers. - De dichter begon met eene zachte, welluidende stem; hij moest, in het verzoek om een toegenegen gehoor en verschoonende beoordeeling, de fijnste vleijerijen weten te mengen. Soms hield hij bij de eene of andere passage op, en gaf te kennen dat hij het geduld zijner hoorders niet dorst uitputten, maar dan gingen er van alle kanten kreten op: ga voort! ga voort! wij geven u nog een dag, twee des noods! - Er bestonden drie- of vierderlei manieren van applaudisseren. Eenigen klapten met kracht in de handen, anderen riepen: schoon! voortreffelijk! goddelijk! anderen rezen van hunne zetels op, en stampten met de voeten op den grond, terwijl zij te gelijker tijd in de handen klapten. Weder anderen schudden hunne toga's en gaven de uitbundigste teekenen van vervoering. Niet zelden gebeurt het dat een vriend en vertrouweling des dichterlijken voorlezers met allerlei teekenen en gebaren deze uitingen van lof en vereering wijzigt en bestuurt. Hij vuurt de laauwe toehoorders aan; bedwingt een uitval van bewondering met te roepen: stil! nog zijn wij er niet, wacht tot straks! - In zijn voorgang van bewondering en toejuiching neemt hij den juisten climax in acht; aan het einde der voorlezing barst hij uit in ware geestverrukking, omhelst zijn vriend, en geeft het sein dat de anderen hem zullen volgen; de dichter wordt onder de loftuiting bedolven, onder de omhelzingen bijna verstikt - en niet zelden zijn roem met hem!

Vraagt niet, wat van de poëzij worden moest, bij zulk een toestand van zaken; waar de dichter vooraf berekent het effect van deze of gene tirade, hier eene vleijerij voor den Keizer, daar een trek voor zijn gunsteling, ginds eene hoffelijkheid voor de vrouw van een zijner vrijgemaakten invlecht; waar hij door altijd nieuwe wendingen en vreemde vindingen zijn gehoor in verrukking moet brengen, zoo als blijkbaar is uit vele passages van Lucanus of Statius, als zij, bij het behandelen van gelijksoortige onderwerpen, hunne voorgangers Virgilius of Horatius trachten te overtreffen! - Taal, uitdrukking, denkbeelden, vergelijkingen, alles wordt geweld aangedaan om het beoogde effect. Er ontstaat overdrijving, verwarring en eindelijk verbastering in de letteren even als in de zeden.

Het zoude niet moeijelijk zijn om op dezen weg voortgaande de kenteekenen en oorzaken van het verval der letteren ook bij andere en hedendaagsche volken op te geven. Doch de uitgebreidheid van het onderwerp dwingt ons, om ons alleen nog bij eene enkele natie, bij de onze, te bepalen. - Wij zullen zonder schroom te kennen geven, hoe naar onze meening de kunst van het regte spoor is afgedwaald, wat haar benadeelt of verstikt. Welligt zullen wij den vinger op menige pijnlijke wond leggen en niet zeer vriendelijke gezigten uitlokken. Doch waar de kwaal tot zulk eene hoogte gestegen is, en de besmetting algemeen, daar is het pligt geene verzachtende palliativen, maar krachtige middelen en des noods eene incisie aan te wenden, op 't gevaar af van voor hardvochtig, ja onmeedoogend te worden uitgekreten.

De Nederlandsche letterkunde, en met name de dichtkunst, had met Vondel, Hooft, Huygens en andere hunner beroemde tijdgenooten het toppunt van bloei bereikt, en de eeuw van Frederik Hendrik mag teregt de gouden eeuw onzer letterkunde genoemd worden. - Maar ook daarin ontbrak het niet aan gevaar-

lijke voorbeelden van overdrijving en min zuiveren smaak, waarvan wij, met allen eerbied voor den vader der Nederlandsche poëzij, den grooten Vondel niet steeds kunnen vrijpleiten. - Wij willen hier niet onderzoeken, in hoeverre de gemakkelijke verzenmaker, zijn tijdgenoot Jan Vos (wien men eenige gelukkige denkbeelden en krachtige verzen niet ontzeggen kan, zoodat een onzer keurigste kunstkenners hem een verongelukt genie noemt), zich door dit voorbeeld hebbe laten wegslepen; doch onmiskenbaar is het dat reeds Antonides, door Vondel teregt zijn zoon in de kunst genoemd, verder van het regte spoor afdwaalde, en door zijne, overigens schitterende gaven, een gevaarlijk voorbeeld werd ter navolging van minder onderscheidende en van ware wetenschap minder doorvoede geesten, waaruit eene filiatie van brommende en opgeblazen poëten ontstond, tot op Swanenburg toe.

Daartegenover vertoonde zich eene andere rigting, die door keurigheid van uitdrukking en gladheid der verzen trachtte te vergoeden wat in den wildzang van anderen den goeden smaak scheen te beleedigen. Godsdienst en zedekunde, bij onze natie (en het zij tot hare eer gezegd)! altijd zoo hoog geschat, gaven de meeste onderwerpen aan voor de poëzij; maar daardoor ontstond ook het denkbeeld, 't welk de ware kunst een zoo groot nadeel toebragt, dat haar doel steeds het kennelijk en tastbaar nuttige zijn moest. - Van daar die reeks van dichterlijke levensbeschrijvingen, meest aan den Bijbel ontleend, hof-, stroomen veldzangen en dergelijke, waarin de voorvallen van het dagelijksche leven werden berijmd, zedepreken, beschrijvingen en zamenspraken elkander afwisselden, waarin gezochte tegenstellingen en *pointes*, of uitvoerige schilderingen en klanknabootsingen voor vernuft en vinding golden, gelijk bijv. in navolging van den Franschman Du Bartas, die in zijn gedicht over de schepping den zang van den leeuwerik wilde doen hooren in deze woorden:

> Tirelire a liré et tire lire lire,

Westerbaen in zijn Ockenburg zong, of liever rijmde:

> Die in de leeuwerik en zijn tire-liere-lieren,
> Behalven het vermaeck der konstelycke swieren,
> Vindt woorden, die hy soeckt te seggen in het Frans,
> - - - - - - - - - - -
> En seyt (je changerai de langage en ce lieu)
> Ten minsten wil hy 't doen: adieu Dieu, adieu Dieu.

Wij willen echter hiermede niet alle verdiensten aan Westerbaen ontzeggen, evenmin als aan vele andere dichters van zijnen en lateren tijd, doch onmiskenbaar is het, dat de flaauwheid en waterigheid meer en meer de overhand bekwamen, naarmate de poëzij eene liefhebberij, en de dichtkunst een kunstelen en knutselen van verzen werd, waartoe de navolging der overkiesche Fransche wetgevers en dichters, zelfs van velen die in Frankrijk zelf reeds vergeten werden, een Abbé d' Aubignac, Tristan, Rotrou, La Tuillière en anderen grootelijks bijdroeg, - totdat de laatste vonk der kunst in den damp der zichzelve bewierookende genootschappen en den Jan-saliegeest van het midden der vorige eeuw onderging.

De storm der omwenteling, zoo hevig aan het einde dier eeuw uitgebroken, deed ook een nieuw tijdperk voor de letteren ontluiken. Hoe zou 't mogelijk geweest zijn dat denkende hoofden en gevoelige harten niet waren verlicht en ontgloeid door den glans van den nieuwen dag, welke er onder zulke ontzettende verschijnselen voor Europa aanbrak? Bij ons had de donder van het

geschut van Doggersbank, waaruit velen door eene vergeeflijke dwaling, zich de schoone dagen van Tromp en de Ruyter voorspelden de geesten wakker geschud, en een voller, hartverheffende toon klonk er in de zangen van Bellami en anderen. - 't Is waar, reeds vroeger hadden de Van Harens, Van Winter en zijne echtgenoote Lucretia Wilhelmina Van Merken, de Kruijf, Feith, Kantelaar, Bilderdijk eene herleving der letteren doen verwachten, doch de bloeitijd der laatsten dagteekent van de dagen der hevigste beroering, omwenteling en strijd. - Bilderdijk bij uitnemendheid verhief zich gedurende en na zijne ballingschap tot den hoofddichter van Nederland. Zijn veel omvattende blik, zijne groote geleerdheid, zijn diep indringen in den geest der klassieke oudheid, maakten hem tot onzen tweeden Vondel (om geene betwijfelbare vergelijking met vreemden te maken); zijn voorbeeld werkte het krachtigst, behoudens de invloeden van elders, op het jongere geslacht; en niemand zal ontkennen, hoe meer de kleingeestige vooroordeelen door tijd en omstandigheden veroorzaakt verdwijnen, welk een hooge plaats hij inneemt, hoezeer hij de man is om een gansch tijdperk te beheerschen.

Ziedaar dus voor Nederland ten tweedenmale een tijdperk dat wij als het tweede, in den gewonen loop der letterkundige geschiedenis kenmerkten, aangebroken. - (Of de Nederlandsche letterkunde ooit oorspronkelijke dichters opgeleverd hebbe, in den geest van Homerus, Ossian, of Dante, zouden wij, in weerwil van het Nibelungen-lied en de voortbrengselen der zoogenaamde Midden-Nederlandsche letterkunde betwijfelen). Rondom Bilderdijk scharen zich dichters van uitnemende verdiensten, mannen van vernuft, kennis, geleerdheid en geoefenden smaak, wier namen geheel de beschaafde wereld met eerbied zoude noemen, indien helaas, hun roem niet binnen de enge grenzen onzer taal beperkt bleef. Maar bij den hoogen lof welken wij hun toebrengen, zouden wij toch niet alles voor echt goud durven verklaren, wat dit nieuwe gouden tijdperk onzer letterkunde heeft opgeleverd. - Wij willen niet spreken over het gemis van een voltooiden Epos (ofschoon wij erkennen de onschatbare schoonheden der eerste zangen van den Ondergang der eerste wareld, die prachtige peristyle van een onafgewerkt gebouw)! Er is zooveel conventioneels in dat, wat men een Epos gelieft te noemen, dat van 't al of niet bestaan van zulk een gedicht, naar ons inzien, de waardering een er letterkunde niet afhangt; maar nog vragen wij naar meesterstukken voor het nationaal tooneel. Het oordeel is vrij eenparig dat zelfs de voortbrengselen in dit vak van den Meester niet zijne hoogste eertitels uitmaken, en wij zouden grootelijks verlegen staan, indien wij uit die van zijne tijdgenooten moesten opmaken, of aan de eischen voor ons Hollandsch tooneel op eene voldoende wijs voldaan is. - Wij vinden in allen, of te veel navolging, of te veel weifeling tusschen onderscheidene rigtingen, en bovenal te weinig, wat hunne stukken, ook die, welke Nederlandsche namen en toestanden wedergeven, tot echt nationale producten stempelt.

Maar niet slechts vinden we in dit tijdperk onzer herleefde litteratuur hier en daar onbebouwde of schaars beploegde velden, maar ook de vruchten der volle akkers zijn niet allen even voedend en gaaf, of liever, ook zij dragen de kenmerken van meer te zijn de voortbrengselen der kunst dan wel van eene overvloedige vruchtbaarheid,

die als 't ware van zelve en onder den invloed der natuurlijkste en weldadigste werkingen voortbrengt; een verschijnsel, gelijk wij boven opmerkten, bij elke litteratuur zich vertoonende, welke met wetenschap en beschaving hand aan hand gaat.

Zoo dragen vele voortbrengselen van dit tijdperk de blijken van geleerdheid. 't Is waar, veelal met meer smaak aangebragt dan bij vele tijdgenooten en navolgers van Vondel; men denke slechts aan 't overvloedig gebruik door dezen van de Grieksche mythologie en hare soms stuitende vermenging met andere, zelfs Christelijke begrippen; maar toch moeten geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde, sterrekunde en wat niet al hare schatting aan de poëzij betalen. Men versta ons hier intusschen wèl! wij doen deswege geen verwijt aan de gevierde dichters van dit tijdperk, en stellen den onkundigen en ongeleerden dichter niet boven hen. Ook beweren wij niet dat aan de oorspronkelijke dichters kennis ontbrak, dit wordt te luide door hunne schriften weêrsproken. Doch het weten van dezen was iets anders; minder de vrucht van opzettelijke studie dan van waarneming. De oorspronkelijke dichter stort zijne kennis uit gelijk zijne gedachten en gewaarwordingen, de geleerde dichter wendt zijne wetenschap aan om de gedachte aan te vullen, te verrijken, te versieren. Homerus wordt geroemd om de juistheid zijner land- en plaatsbeschrijving; het zou niet moeijelijk zijn om bij sommige dichters van het Bilderdijksche tijdvak, plaatsen aan te wijzen, waar met de aardrijkskundige kennis geschitterd wordt. - Zoo is het ook met de beschrijving (descriptie), ook deze ontbreekt niet bij de oorspronkelijke dichters, maar zij beschrijven met een enkelen trek een natuurtooneel, een toestand, een persoon; bij sommigen van de door ons bedoelde dichters gaat de hoofdgedachte wel eens verloren onder de uitvoerige beschrijving der bijzonderheden, en gij hebt voor ééne groote daad, één krachtig geschilderden hartstogt, eene verzameling van fraaije schilderijtjes of teekeningen in sapverw. Ook vervalt deze of gene wel eens in den declamerenden vorm, den gevoel vollen of hartverheffenden toon, of maakt er zich af met een antithese, eene sententie of puntig gezegde, waar gij eene verheffing of stoute wending zoudt gewacht hebben. Nogtans, en in weêrwil dier sporen van verval, zal deze tijd, die het laatste derde der vorige en het eerste derde der tegenwoordige eeuw omvat, een der blinkendste punten in de geschiedenis onzer letteren uitmaken.

Dit tijdperk, 't welk wij de vrijheid nemen het Bilderdijksche te noemen, is zoo goed als gesloten. Nog slechts eene enkele stem doet zich hooren als een schoone weêrklank uit die dagen van herboren kunst, gelijk de nachtegaal haar roerend lied, ofschoon het duister reeds gevallen is. Wij zijn sedert met een nieuw geslacht een nieuw tijdperk onzer letterkunde ingetreden. Gansch andere, meest nieuwe of vernieuwde denkbeelden omtrent poëzij en letteren zijn heerschende geworden. Men heeft het oude spoor verlaten en zich zoo veel mogelijk van zijne onmiddellijke voorgangers verwijderd. De overgang welke vroeger langzamerhand, bij toe- of afneming geschiedde, heeft in onzen tijd van vooruitgang plotseling plaats gehad. Wij bevinden ons, om zoo te spreken, in één oogenblik uit het tweede in het derde tijdperk der kunst verplaatst, - volgens onze meening, een vooruitgang naar het verval.

Vraagt men naar de hoofdoorzaak dezer verandering, zij is kennelijk gelegen in de navolging der Engelsche en Fransche litteratuur van den jongsten tijd; zoo als door een onzer jongere dichters op een even openhartige als naïve wijs, in zeker gedicht op Vondel erkend wordt, eene getuigenis, welke wij te liever aanhalen, omdat zij onze meening (die trouwens door allen welke het gezond verstand als den hoogsten regter, ook in kunst en letteren, erkennen, beaamd wordt) ten volle bevestigt.

Het is hier de plaats niet, noch onze bedoeling om de corypheën der hedendaagsche Engelsche en Fransche litteratuur te beoordeelen, en hunne hoofdwerken ter toetse te brengen. Doch, hoe men ook over de betrekkelijke waarde van deze denken moge, ja, al ging men zoo ver, van ze te stellen boven de gevierde voortbrengselen der zoogenaamde classieke litteratuur, dit zal wel niemand ontkennen, dat een hoofdkenmerk is der hedendaagschen, het schilderen van hevige driften en hartstogten, schokkende toestanden, de deugd, waar deze de eer wordt aangedaan van opgevoerd te worden, in den stralenkrans eener bovenaardsche grootheid, als een onbereikbaar ideaal; de ondeugd in al hare afdwalingen, vervoeringen, gruwelen en monsterachtigheden, met een waas van bekoorlijkheid en geheime aantrekkelijkheid, waarin de auteur zich schijnt te behagen, of met eene kracht en stoutmoedigheid, welke niet minder aantrekt. Voorts eene kunst van beschrijven, welke de minste bijzonderheid aanschouwelijk voorstelt, stoute, niet zelden gewaagde beelden en vergelijkingen, en een kennelijk streven naar vreemdheid van versbouw, uitdrukking en woorden zelfs, dat niet altijd de gedachte verheldert, maar voor 't minst haar in een geheimzinnig duister hult.

Vreemd is het niet dat zulk eene rigting bij een jonger geslacht bewondering wekte en navolging vond. Men wierp zich met zoo veel te meer drift op deze gevierde modellen als het gemakkelijker is, gelijk wij vroeger reeds opmerkten, om *vormen* te imiteren, en wel hoe vreemder en monsterachtiger zij zijn. - Niet weinigen bragten zich in den waan van eene nieuwe baan gebroken te hebben, vooral wanneer zij daarbij een grooten afkeer toonden voor alles wat classiek heet. Inderdaad vordert het vrij wat meer studie van het menschelijk hart (de moeijelijkste studie van allen!) om zachte aandoeningen, geduld, onderwerping, reine huwelijksliefde, opofferende kinderliefde te schilderen, dan woeste deugd, overdreven stoutmoedigheid, razende smart of onmenschelijke wreedheid. Voor de eersten moet het hoofd buitengemeen helder, het gevoel rein en zuiver menschelijk zijn. Fijnheid van opmerking, scherpheid van onderscheiding, doordringen in de geheimste roerselen van neigingen en driften, groote kunst van verbinden, scheppende kracht, dat alles laat zich vrij wat minder gemakkelijk verkrijgen dan eene sterk-opgewonden verbeelding, veel stoutmoedigheid en een schitterende ofschoon inderdaad ziekelijke gevoeligheid, waarmede men het ver brengt in de hedendaagsche kunst.

Lijden inderdaad de voortbrengselen onzer letterkunde aan deze gebreken, de kenmerken van diep verval?... Het zoude een ondankbare arbeid zijn dit uit de stukken zelve aan te toonen. Liever willen wij in eenige hoofdtrekken de overeenkomst met de bedoelde kenmerken opgeven, en het besluit zal niet moeijelijk op te maken zijn.

Wat thans het meest en bij voorkeur de aandacht boeit zijn hevige driften, ongetemde hartstogten. Onrust, ijverzucht, minnenijd, woede, wraak, vertwijfeling, waanzin, ziedaar de springveren tot het opwekken der aandoeningen in beweging gebragt. De aangeboren zedelijkheid of schaamachtigheid onzer natie heeft onze jeugdige letterkundigen bewaard voor de schaamtelooze voorstelling der ontucht, welke niet zelden de schitterendste voortbrengselen van het buitenland ontsiert. Doch heeft door dit gemis de voorstelling der liefde met haar lijden, haar dulden, haar hopen en vreezen gewonnen, of maakt zij niet doorgaans eene flaauwe, waterige figuur? ja zagen wij haar niet, zichzelve vergetende, afgedaald tot eene zelfverloochening, waardoor de waarde der vrouw geheel miskend, tot minder dan niets terug gebragt werd?

Beschouwden wij als een kenmerk van verval, het streven naar geleerdheid, wat al kennis, geheel of ten deele wordt er in onze letterkundige voortbrengselen ten toon gespreid! Hoe wordt de geschiedenis geplunderd, niet zelden verkracht, in historische romans, in balladen en romancen! Ik zou gedichten kunnen aanwijzen, welke de herinnering verraden eener pas gehoorde of gelezen voorlezing over geologie of botanie. Het is waar, de theologiserende poëzij uit den tijd van Luijken en Vollenhove is uit de mode, maar in plaats daarvan onthaalt men u op de bijgeloovigheden der middeneeuwen. Sommigen dringen zich misschien op een waar geloovige te zijn, door zich in merg en been te doordringen met monnikenlegenden en levens van heiligen, en nog verkeeren deze niet in het geval van dadelijke zielenkrankheid; maar wat te denken van hen, die een levendig, kinderlijk geloof veinzen in de sprookjes en mirakelen van het Katholicisme der dertiende eeuw, die als dichterlijk sieraad zelfs nog minder waarde hebben dan de fabelen der Grieksche godenleer? - of is dit toegeven aan den heerschenden smaak? Maar, o groote dichter, gij zijt niet geschapen om u door den tijdgeest te laten beheerschen, veeleer om hem de wet te stellen en terug te voeren tot de waarheid en de schoonheid!

Nog een kenmerk van verval, zagen wij, is het overvloedig gebruik der descriptie. Deze vertoont zich in al hare uitvoerigheid bijna op elke bladzijde der nieuwere letterkunde; gewijzigd, 't is waar, naar den aard des onderwerps of de individuële gaven, maar waar en in welken vorm de zucht tot beschrijven tot in de minste kleinigheden doorstraalt, daar rijst het vermoeden van gebrek aan gedachten. Dikwijls is het een bloem, een blad, een hairvlecht, een bleeke wang, een nachtpit welke tot de uitvoerigste voorstellingen aanleiding geven; ik vraag u, moet zelfs de rijkste en schoonste gedachte, onder zulke beuzelingen bedolven, niet verloren gaan? Altijd in de vooronderstelling dat er eene gedachte in het kunststuk aanwezig is.

Het meest tastbaar bewijs voor het toenemend verval der letteren is gelegen in de verbastering van stijl en taal.

Hoe dikwijls is de stijl zwevend en onbestemd! Hoe zelden is het juiste woord gekozen voor het denkbeeld! Een bloem heet: kind van Flora; feestvieren: festijnen; lip: lipkoraal; boezem: boezemmalsch, oog: diamanten bron; spierkracht: spier, in deze vreemde hyperbole: *al het naakte één spier;* ja, wij vonden zelfs het Engelsche: stop! [houdt op] als Hollandsch werkwoord

voor: intoomen gebezigd: *zij stopt haar paard*. Wie verstaat dit? Stond er: *zij stopt haar worst*, geen Hollandsche huismoeder zou om den zin verlegen staan. - Elders lezen wij van een *koelen* geur, van een *ratelenden* bliksem, van *gekuifde* golven (ware pruikemakerspoëzij!) verder van een meir van spiegelglas (zeker had men lang genoeg een effen meir bij een spiegel vergeleken!) van een voet met rozen omtuinen; of zich als een zon nederzetten aan den disch..... Doch waar zou ik eindigen indien ik al het verkeerd gebruik van tropen en figuren in de hedendaagsche letterkunde wilde aanwijzen! En wie maakt mij eene lijst van de verouderde, voor het grooter getal der lezers gansch onverstaanbare woorden, waarop prozaïsten en dichters om strijd jagt maken, en die het onbegrijpelijk genoegen verschaffen van hunne werken niet te kunnen verstaan, tenzij met Kiliaan en Ten Kate naast zich, om dezen te midden eener schokkende, treurige of koddige passage te raadplegen. Allen zoo veel middelen om door vertooning van geleerdheid en taalkennis het gebrek aan denkbeelden te bedekken; blinkende lovers en valsche steenen op het gewaad van den bedelaar!

Maar ligt de oorzaak van het opgemerkte verval nu enkel en alleen in de verkeerde rigting en den wansmaak der letterkundigen, of hebben hun tijd en het publiek daaraan niet hun deel? Wij mogen, om regtvaardig te zijn den schrijver niet geheel afzonderen van dat wat hem omringt, en de invloeden waaronder hij leeft.

Wij willen niet klagen dat de regering bij ons te lande, even als die van Nero en Domitianus te Rome, de letterkundigen vertroetelt. Verre van daar! Maar er is toch veel in onze zeden en gebruiken, 't welk dat verval in de hand werkt.

Het zijn niet alleen de letterkundigen, maar ook het lezend publiek, dat, door de bekendheid der vreemde talen de producten van het buitenland veelal in 't oorspronkelijke leest, 't welk zich door de nieuwe soort van schoonheden of schitterende wanstaltigheden voelt aangetrokken, en, zoo als 't gewoonlijk gaat, het geruchtmakende en ijzingwekkende verre stellende boven het kalme en verhevene, soortgelijke producten van de nationale letterkunde verlangt, zoo het deze, die toch zoo weinig gelezen worden, nog zijne aandacht zal waardig keuren. Nergens is dit zoo in 't oogvallend als bij het tooneel. Hoe koud wordt daar doorgaans ontvangen alles, 't zij oud of nieuw, wat maar eenigzins in den classieken vorm zich vertoont. Hoe menig jeugdig talent, 't welk zoo veel goeds beloofde, is daardoor in den knop verstikt! - Neen, zal de dichter roem inoogsten, hij moet hevige toestanden, geweldige karakters schilderen, misdaad en gruwelen voorstellen, de maatschappij in 't aangezigt slaan, met vertreding van alle gevoel van billijkheid en regt, zoo hij gemoederen in beweging wil brengen, die voor geen zachte aandoeningen meer vatbaar zijn. - Een klip waarop een jeugdig talent, dat veel hoop gaf, dreigt te stranden. - Maar wie zal daarom den staf over hem breken? Een wolkje wierooks is het eenige wat den letterkundige voor zijne studie en nachtwaken ten deele valt. Wie zal het misduiden dat hij dit verkiest boven de stille bewondering van een enkelen voortreffelijker geest, die hij nooit verneemt, of den twijfelachtigen roem van een verlichter nageslacht? En dan, wie weet, hoe karig ook de aanmoediging zij van hooger hand, of niet het gerucht van zijn naam sterk genoeg zal worden om een enkel elkentakje los te schudden,

en hem op de borst te doen vallen?

In onzen tijd van veel beweging en uitwendige vertooning blijft Nederland, hoe stationair ook in vele opzigten, niet geheel achterlijk. Wij hebben in den laatsten tijd ook stoombooten en spoorwegen aangelegd, waarom zouden we geen standbeelden en monumenten oprigten voor onze doode helden en kunstenaars, en de levenden met loftuiting overladen, zoo als dit elders gebruikelijk is? Niets gereeder dan dit laatste; het kost niets of weinig, en de gelegenheid er toe wordt zoo gemakkelijk gemaakt ('t geen bij ons nog meer afdoet dan de kosten)! Geen gereeder middel om onze letterkundige talenten te kroonen dan de voorlezingen. Deze zijn bij ons dan ook algemeen, even als te Rome ten tijde van Domitianus. Voorlezingen in geletterde maatschappijen, Nutsvergaderingen, societeiten, afschaffingsgenootschappen, bijeenkomsten van kiezers, werkbazen, en wat niet al! De geleerde genootschappen tot vorming van jeugdige dichters of letterkundigen, beschaving en veredeling der dichtkunst en consorten bestaan niet meer in den zin als vroeger. Hunne zalen tot het houden van voorlezingen, ziedaar het eenige wat van hun bestaan is overgebleven. Maar daarvan wordt dan ook vlijtig gebruik gemaakt om een gevierd letterkundige te bewierooken, 't geen nog de moeite bespaart om zijne geschriften te lezen. Met opgeheven hoofde en een glimlach in de hoeken van zijn mond, treedt de spreker de propvolle zaal binnen, als een comeet met een staart, het achtbaar bestuur in zijn gevolg, en een zacht gemurmel van tevredenheid begroet zijne lang verbeide komst. - Het gehoor is geheel aandacht. De vrienden des sprekers vooral spitsen de ooren, en roeren de handen bij de opgaaf van het onderwerp, ten teeken van vergenoegen; - menige zinsnede wordt afgebroken door een telkens luider handgeklap, en aan het einde.... maar het is genoegzaam dezelfde vertooning, behoudens de wijzigingen van tijd en plaats, als wij vroeger schetsten bij de Romeinen. En zou de uitwerking anders zijn? zal ook de gevierde spreker, 't zij in proza of poëzij, niet den heerschenden smaak volgen en 't verlangen van zijne toehoorders naar vreemde voorstellingen, blinkende gezegden en krachttaal trachten te bevredigen, zonder 't welk hij een volgende reis gevaar zou loopen voor de ledige banken zijne dichter- of redenaarsgaven ten toon te spreiden? Hoe kan het anders, of mijn gevierde dichter of redenaar acht zijne gaven onovertroffen en onovertrefbaar, en hij begint met medelijden neêr te zien op eene rigting, die als classiek nu eenmaal het vonnis der veroordeeling voor goed heeft ondergaan; dat zijn romantisme een over-romantisme wordt, waarin hij, door het telkens zoeken naar nieuwe denkbeelden en meer en meer gewaagde sprongen, eindelijk in 't geheel geen denkbeelden meer vindt, en hem niets dan een salto mortale naar de onsterfelijkheid overblijft? zie, dat is de man voor zijn tijd! Alles wat even als hij de letteren beoefent, sluit zich aan hem aan om een straaltje op te vangen van de glorie, welke hem omgeeft, en om door zijne gunst, wanneer het anderer beurt is om te lezen, een klein deel van zijn groot auditorie te verwerven. Men spaart elkander geen lof, geen gelegenheidsgedichten, geene geschenken bij verjaarfeest of huwelijk. Hoe gaarne zoudt gij meenen, dat ééne groote gedachte die beoefenaars der letteren zoo naauw verbond, - maar ach, ieder heeft zijne gedachte, of liever zijne

meening voor zichzelve, die hij niet luid openbaart, maar slechts fluisterend, in den kring van zijne vertrouwden, mededeelt. Zoo verdeelt zich dat vuurwerk van letterkundig geloof en letterkundigen roem in eenige flaauwe spranken; en van al dat geschitter, gekraak en geknal blijft geen enkele straal over in den donkeren nacht!

Er is iets, 't welk onzen tijd kenmerkt, en dat, in schijn van de letteren op te bouwen, veeleer strekt om haar den laatsten steun te berooven: het speculeren met het talent. - Naauwelijks heeft een letterkundige eenigen naam gemaakt, of ook de winzucht tracht er haar voordeel meê te doen. Wij behoeven niet met den vinger aan te wijzen aan wien het meeste profijt. - De gedienstige pers staat steeds gereed om elke toegejuichte gedachte, elke voorlezing, novelle, dichtstuk of wat het zij, dat eenigzins den heerschenden smaak heeft weten te treffen, op te vangen en te verspreiden. En niet slechts der vrijwillige uitstortingen van 't gemoed of de vruchten van onderzoek en studie wordt op die wijs eene kortere of langere onsterfelijkheid verzekerd, maar de letterkundige wordt ingespannen voor het leveren van maandelijksche of jaarlijksche bijdragen aan maandwerken en jaarboekjes, of tot het schrijven van lange gedichten bij platen en portretten, bij afleveringen uitgegeven (een krachtig middel tot bevordering van het debiet) en soms rijkelijk betaald, ja zelfs wel eens met een gulden, (zegge *f* 1) per regel! - Wat dunkt u? wordt op deze wijs de geest niet als op het bed van Procrustes gespannen en gerekt of ingekort, naar gelang van het voorgeschreven formaat? de gedachte gewrongen en tot den laatsten droppel uitgeperst om de zoo veel honderd regels, + zoo veel maal honderd guldens op 't papier en in den zak te tooveren? en de goê gemeent' een kost voorgediend, waarvan het al heel wel is als men met Staring er van zeggen kan:

> - Goede kost, maar met lang nat begoten!
> Men dient ze best op een vergiettest voor?

Inderdaad, de oorzaak van 't verval ligt evenzeer in den geest des tijds, in dat overprikkelen van nog jeugdige, onontwikkelde talenten, die men geen tijd laat om tot rijpheid te komen, en die uitbundige loftuitingen en eerbewijzingen, waarvan men vroeger geen denkbeeld had. Een jeugdig vernuft geeft eenige blijken van schoonen aanleg, dadelijk zijn gedienstige vrienden gereed om hem de wereld der letteren in te leiden, zijne gaven hemelhoog te verheffen; couranten en maandwerken heffen een eenstemmigen lofzang aan; beroemde letterkundigen, verzekerd dat hij hun geen nadeel zal doen, stemmen mede in dien lof. De jongeling waagt zich op de gladde baan, zonder genoegzame opleiding, zonder voorraad van denkbeelden. Hem blijft niets anders over dan het vreemde, het ongewone na te jagen, maar te arm van geest zoekt hij dat vreemde in de *vormen*. Der taal wordt geweld gedaan; de uitdrukkingen zweven in een ijdel ruim, zonder den steun der gedachten; zijn vruchtbare pen brengt steeds meerder voort, 't is waar, herhaling van 't geen vroeger en beter geschreven is, maar in andere, niet zelden onkenbare gedaante. Hij werpt zich op alles, proza, poëzij, taalstudie, geschiedenis, en alles wordt onder zijne hand verwrongen, verduisterd, gereconstrueerd des noods, en de vrienden roepen: verheven! weergâloos! geniaal! - al begrijpen zij hem evenmin als hij zichzelven. Verwonderen wij ons

dus niet, wanneer wij de stoutmoedigheid, lof- en eerbejag zien toenemen, naarmate de verdienste telkens minder wordt! Wanneer wij voortbrengselen van het gevierde vernuft ontmoeten, waarover het gewoon gezond verstand het hoofd schudt, en niet zelden met groote onbeschaamdheid zien vorderen van den tijdgenoot, wat de zedige letterkundige of geleerde alleen verwachtte van het nageslacht. Lofredenen bij levenden lijve voor lijkredenen, lauwerkransen en eeredichten voor een monument of een grafschrift, alsof men bang was dat de onsterfelijkheid, bij het uitblazen van den adem, ons zoude ontgaan!.....

Zijn al deze verschijnselen zoo klaarblijkelijk en het verval onmiskenbaar, dan is er groote behoefte aan herstel. In weêrwil van zoo veel wat bekommert en bedroeft over den staat onzer letterkunde, is toch ons geloof aan eene mogelijke wederoprigting nog niet bezweken. Wij ontleenen den grond daarvoor aan den nuchteren en soliden geest onzer natie, die zich voor een oogenblik kan laten wegslepen en verblinden door den klinkklank en schitterglans van wansmaak en schijngeleerdheid, maar zich daardoor niet zal laten verdooven of ontaarden; wij ontleenen dien grond aan de teekenen van een helderder begrip en juister waardering der eeuwige wetten van het schoone en welvoegelijke bij sommigen, ook jeugdige talenten, die, met behoud van wat onze tijd, in weêrwil van zoo veel afwijking en overdrijving, toch goeds en aanbevelenswaardigs heeft, het oog wenden en de schreden rigten naar die zuivere bronnen van het schoone, waaruit zoo vele eeuwen geput hebben, en wier volle en reine aderen nog overvloedig genoeg vloeijen om het naar schoon- en waarheid dorstende hart te laven, en de rijkste vruchten in den letterhof van elk volk te kweeken. - Wij verwachten veel en alles van het jeugdig Nederland, wanneer beroemde zangers, gelijk wij boven zagen, Vondel en Bilderdijk huldigen als de ware modellen, niet om hen slaafs na te volgen, maar om hen te beschouwen als de leidslieden op den weg naar den tempel van den waren roem; waardoor echte nationaliteit en eene waarlijk Nederlandsche letterkunde, die de studie van 't geen elders goed en schoon is niet uitsluit, zal geboren worden, gelijk onze vaderlandsche dichter Vondel toezong:

> Zoo klinke op nieuw de vaderlandsche lier,
> Wars van den tooi, dien wansmaak zich vergader';
> En kranst haar weêr de groenende eerlaurier,
> Wij wijden ze U, o Dichtrenvorst en vader!
> O mogt die hulde, aan elken invloed vreemd,
> In schaduw van uw eerzuil zijn geborgen!
> En 't vrolijk licht, op vleuglen van den morgen,
> Verban' den nacht van Hollands letterbeemd!

O.B.

Katharina Paulowna of de kracht der zwakkere sekse.

Door J. Herman De Ridder. Haarlem, A.C. Kruseman 1853.

> Ehret die Frauen! Sie flechten und weben
> Himmlische Rosen in's irdische Leben.
> SCHILLER.

Ja, de vrouw is eene kracht, eene kracht in het huis, in de maatschappij, in de kerk en den staat. Wie het loochent kent de geschiedenis en het leven niet. De stille onopgemerkte invloed der vrouw strekt zich veel verder uit dan de oppervlakkige beschouwer vermoedt. Hoe dikwijls hing het lot van Staten en volkeren af van de luim eener enkele vrouw. De Pompadours, de Maintenons kunnen het getuigen. Naar hare blikken zagen de aanzienlijkste, de magtigste, de wijste mannen, haar wil was dikwijls eene wet. Vrouwen hebben vaak mannen beschaamd door haren heldenmoed, en voor de vrijheid onverwelkbare lauweren bevochten. - Maar het is toch niet daar waar wij de vrouw liefst hare kracht zien betoonen. Niet in de intrigues van het hof- en staatsleven, niet op het tooneel van den oorlog, niet daar waar alleen de man behoort te staan, overeenkomstig zijne roeping. In weerwil van al wat George Sand geschreven heeft, zijn wij niet voor de emancipatie der vrouw. Wij hebben niet op met de Bloomers, de Blue-stockings, de geleerde, de hoogwijze vrouwen, en hebben slechts halven lof voor de Kenau's, de Pucelles d'Orleans en wat dies meer zij. De vrouw heeft haren eigenen kring, de kring van het huiselijke en maatschappelijke leven, en waar zij dien overschrijdt, verliest zij haar schoonste sieraad, haar vrouwelijk karakter. Maar als zij in dien kring naar vermogen arbeidt, daar hare kracht betoont en ontwikkelt, dan beantwoordt zij aan de bestemming, die haar door hare zwakheid is aangewezen, en kan onberekenbaar nut stichten. Wie kan het zeggen wat ééne enkele edele vrouw, tot beschaving, veredeling van wie haar omringen, kan uitwerken, wat zegen zij verspreidt, door de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige vorming harer kinderen te behartigen, wat geluk zij aanbrengt zoo in hare woning als daar buiten, door genoegens te scheppen of lijden te verzachten.

Zulk eene vrouw leert ons de waardige De Ridder kennen, in de moeder onzer Koningin, de edele Katharina Paulowna. Hij heeft ons een beeld geschetst dat wij moeten liefhebben en vereeren, en hij deed het met al de warmte van den philanthroop, die zelf voor menschengeluk gloeit, en reeds zoo menig bewijs heeft gegeven hoe het lot der behoeftigen, en hunne opheffing uit de ellende van armoede, onkunde en onzedelijkheid hem ter harte

gaat. Het is van die zijde dan ook vooral, die hem zooveel belang inboezemt, dat hij de edele Vorstin voorstelt, van de zijde harer zegenrijke en onvermoeide werkzaamheid, tot verbetering van den toestand der geringere klassen; en hij heeft onzes inziens eene merkwaardige bijdrage geleverd tot oplossing van het moeijelijke vraagstuk onzer dagen, hoe op de beste wijze den armen te helpen, en het, als de kanker zich verspreidende pauperisme, tegen te gaan zij.

De weinige levensbijzonderheden der merkwaardige vrouw, die De Ridder ons leert kennen, komen hierop neder. Wij geven ze het liefst bij uittreksel, ten deele met de woorden van den schrijver zelven:

‘Katharina Paulowna sleet hare eerste levensjaren in een familiekring die door Dorothea, Augusta, Sophia van Wurtemberg, of gelijk men haar, na haar huwelijk met den lateren Russischen Keizer Paul I noemde, door Maria Feodorowna bezield werd. Katharina de vierde dochter uit eenen echt, waarop de laster te vergeefs zijne giftige pijlen rigtte, sleet hare prille jeugd op een buitenverblijf, waar haar vader en moeder, gewis zonder veel opoffering verwijderd waren van het hof- en staatsleven, welks geschiedenis gedurende de keizerlijke heerschappij van Katharina II een donkere bladzijde in Rusland's geschiedenis beslaat. Reeds had de achtjarige dochter veel aan eene moeder te danken, die meer door de kracht van haar voorbeeld, dan door lessen op hare zonen en dochters werkte. Nog bestaan in Rusland gestichten tot opvoeding van het vrouwelijk geslacht en tot opname van kinderen, die het ontstaan danken aan Katharina's moeder, welke, gelijk nog merkbaar is, als keizerin zegenende en weldoende de straten van Moskou en Petersburg doorwandelde. Dan, schoon hare liefde over het onmetelijk gebied van haren gemaal op velerlei wijzen gedenkteekenen stichtte, hare moederlijke zorg vergat hare kinderen niet. Zij wekte in de haren een open oog voor zuiver natuurgenot, vormde het gemoed harer lievelingen met opofferende teederheid en voorzag door kundige meesters in de geestesontwikkeling van haar kroost. Werd de dertienjarige Katharina, door een wreedaardigen en verraderlijken moordaanslag op den keizer gepleegd van haren vader beroofd, die vooral den aanvang zijner vijfjarige regering door menschlievende daden kenmerkte, in de moederlijke weduwe bezat zij nog eene leidsvrouw welke meer en meer in liefdewerken en in huiselijke opvoeding hare levenstaak vond. Katharina levendig van aard, met een vluggen geest begiftigd, met meer kundigheden toegerust, dan doorgaans de vrouw deelachtig wordt, boezemde een goeden dunk in. Zij was de oogappel harer moeder, de lieveling harer oudere broeders, en bezat in hooge mate eene aanminnigheid welke boeide en verrukte. Menig vorstenzoon vestigde reeds vroeg het oog op de voortreffelijke dochter eener voortreffelijke moeder. Men zegt dat Napoleon de oom van den neef aan een huwelijk met haar dacht; zeker is het, dat Leopold de tegenwoordige Koning van Belgie, naar hare hand dong, welke zij echter aan een Oldenburger Prins schonk, die haar beminde met al het vuur van zijn edel hart. - Na den dood van dezen haren gemaal, met wien zij een allergelukkigsten echt leidde, die met haar in liefdewerken wedijverde en op 24 jarigen leeftijd ten gevolge zijner menschlievende zorg voor de zieken en gewonden uit den strijd tegen Frankrijks Keizer bezweek, bleef zij drie jaren weduwe. Op de reizen

die zij gedurende dien tijd deed, leerde de scherp- en diepzinnige vrouw de kwalen des tijds kennen, en tevens denken over de geneesmiddelen daarvoor. In het jaar 1816 op nieuw in den echt getreden met Wurtembergs Kroonprins, werd zij met dezen reeds in hetzelfde jaar geroepen tot den troon. - Van toen af eerst schitterde hare menschlievendheid in den heldersten glans. Het jaar waarin zij Koningin werd, was een der bangste dezer eeuw, vooral voor de armen. Van haar hoog standpunt sloeg zij het oog op de schamele menigte die een broodkorst vroeg om te leven, en besloot naar vermogen te helpen, niet vooral door aalmoezen te geven, maar door werkverschaffing en opvoeding. - Aan weldadige handen en afzonderlijke vereenigingen tot hulpbetoon ontbrak het ook in Wurtemberg niet. Maar de armenzorg miste eenheid, zij versnipperde hare krachten, zij werkte zonder bepaald doel. Dat vereenigingspunt werd Katharina Paulowna. Zij slaagde er in om een weg aan te wijzen, waarop openlijke staatszorg en bijzondere weldadigheid hand aan hand gingen. In de hoofdstad van haar koningrijk vestigde zij het hart, waardoor met volle polsslagen Wurtemberg's liefdadigheid moest bewogen worden. Over het gansche land, in iedere stad van eenigen naam, wenschte zij een vereeniging te zien ontstaan, die volkomen regelmatig werkzaam, de armen, tot haar district behoorende, te verzorgen had, doch geen op zich zelf staand korps uitmaakte, maar tot het groote vrijleger behoorde, hetwelk zich als een eenig man aangordde, om de heerschende ellende te bezweren.’

Wij kunnen den schrijver niet verder volgen om niet te breedvoerig te worden. Wij kunnen niet dan met een woord vermelden, hoe de edele Vorstin, die op den 9^{den} Januarij 1819 te vroeg voor veler wenschen overleed, door hare spijsuitdeeling, spaarkas, bedelarijwering, scholen, werk- en loon verschaffing zegenrijken invloed heeft uitgeoefend op alle deelen der menschelijke ellende. Maar wij wekken op met den schrijver, tot onderlinge vereeniging van de ook in ons land talrijke vereenigingen van weldadigheid, omdat eendragt magt maakt, maar die wij alleen dan mogelijk achten, wanneer, even als in Wurtemberg zoo ook bij ons, de roepstem daartoe uitgaat van vorstelijke lippen, die aan kleingeestigen naijver en bekrompenheid het zwijgen oplegt. Wij behoeven dit boekske niet in veler handen te wenschen. Het is zeker reeds door velen gelezen. Het zij tot opwekking onzer edele vrouwen, maar ook de staatsman versmade het niet!

Mengelwerk.

Een kunstreis binnenskamers.

Eene tentoonstelling van schilder- en kunstwerken te bezoeken, en haar te beoordeelen, dat is nog geenszins hetzelfde als = kritiseren, zijn geheel verschillende zaken. Het bezoeken is zeer gemakkelijk, het kritiseren nog gemakkelijker, het beoordeelen met vele bezwaren verbonden, indien het althans iets zal beteekenen, en van den eenen kant niet ontaarden in brommenden, partijdigen lof, van de andere zijde in kwaadwillige, hatelijke verguizing. Ieder, die eenigen smaak en aesthetisch gevoel voor kunstschoon bezit, maakt zich de gelegenheid ten nutte om zijne wandeling te doen door de zalen, waar de kunstwerken der verschillende meesters beurtelings zijn oog streelen en geboeid houden, hem den rijkdom en de pracht van de schoonheden der natuur doen opmerken en bewonderen, of hem in een grootsch en roemrijk verleden verplaatsen, of door huiselijke tafereelen tot zachte en teedere aandoeningen stemmen, en de snaren van zijn innigst gevoel weemoedig of liefelijk, altijd welluidend, doen trillen. Maar, hoort gij nu de oordeelvellingen van menigeen over de gewrochten der kunst, gij moet u vaak over het scheve en kreupele daarvan bedroeven, of glimlagchen over de bekrompen eenvoudigheid, en meer dan naïve onnoozelheid, die er in doorstraalt. Op de kunstreizen binnenskamers gaat het eveneens, als op de reizen in het groot en naar het buitenland. Niet ieder reiziger heeft, gelijk men pleegt te spreken, behoorlijk wil van de reis. Niet ieder ziet met eenige juistheid en naauwkeurigheid rond, noch heeft de gave om allerwege het schoone, in zijne oneindige verscheidenheid en tevens in zijne groote eenheid, op te merken. Velen verzuimen het waarlijk merkwaardige in oogenschouw te nemen, of geven zich op goed geluk en goed geloof aan een gids over, door wiens oog, of bril zij allengs beginnen te zien, of blijven aan bijzaken hunne meeste opmerkzaamheid wijden. Zoo ziet gij er immers op de tentoonstelling rondwandelen, statig en wel, die meer om het personeel der bezoekers, dan om de kunststukken zelve gade te slaan, gekomen zijn. Gij ontmoet er anderen, die van de eene schilderij naar de andere draven, den catalogus onophoudelijk van voren naar achteren, en wederom van achteren naar voren doorbladeren, en, weltevreden als zij den naam van den schilder en het onderwerp van de schilderij hebben opgespoord, met alle kenteekenen van vermoeijenis en verveling op eene der banken nederzijgen, om straks met eene soort van stille wanhoop op te rijzen, en den togt voort te zetten, naar welks einde zij min of meer reikhalzen. Gij vindt er, die louter en alleen fatsoens-

halve zich in de zalen komen vertoonen, om de vraag: of zij de tentoonstelling ook reeds bezochten, toestemmend te kunnen beantwoorden, en op een toon van gewigt of gezag te zeggen: ik heb ze menigmaal gezien die oneindig voortreffelijker waren. 't Zijn de tentoonstellingen niet meer van vroeger jaren. De kunst gaat achteruit.

De kunst gaat achteruit. Harde uitspraak voorzeker, maar toch zoo hard nog niet als die Lessing reeds deed: de kunst loopt om brood. 't Is waar, Lessing legt die woorden op het tooneel aan een opgewonden schilder, tegenover een prins, in den mond, Lessing was dichter, en de booze wereld geeft immers de dichters na, dat zij wel eens een weinig overdrijven. - Laten wij dus wenschen, dat zijne taal nooit door de droevige ondervinding bevestigd worde, noch elders, noch in ons, immers kunstminnend, kunsten aanmoedigend, vaderland!

Als wij verklaren, dat de tegenwoordige tentoonstelling ons levendig en met nadruk herinnerde, welk een beschermer en begunstiger de schilderkunst in Koning Willem II verloren heeft, zouden wij daarmede toch volstrekt niet willen of durven beweren, dat er zich achteruitgang in de kunst vertoont. Wij zouden dan eene evenzoo schreeuwende onregtvaardigheid plegen jegens de verschillende hoogst verdienstelijke en begaafde mannen, die ons de vruchten van hun rijp en veelzijdig ontwikkeld kunsttalent boden, als wij de waarheid schromelijk zouden te kort doen met te zeggen, dat al de stukken der meesters - ook meesterstukken zijn, 't geen trouwens niet te verwachten was, en immers evenmin te wenschen zoude zijn; want, juist door de naasteenplaatsing van het geniale, het middelmatige en het minder dan middelmatige, treden de waarachtige kunststukken te meer op den voorgrond, en openbaart zich de magt van het contrast. Daarenboven, niet ieder kunstenaar wil juist meesterwerk leveren, voorondersteld ook dat hij er genie en talent genoeg toe bezit. Voor menigen hunner is de kunst, om met Schiller te spreken, niet anders dan eene stevige koe, die hen van boter voorziet, of, een weinig platter uitgedrukt, het middel, waarvan de schoorsteen rooken moet. Er zullen altijd schilders, ook onder de verdienstelijke, gevonden worden, die het zoo naauw niet nemen met de eischen der kunst, maar liever met den heerschenden smaak van de koopers en met de eischen van den tijdgeest te rade gaan, daarop speculeren, en hunne stukken op de meest voordeelige wijze zoeken te plaatsen, al moest dan ook de kunst voor het gebod van de mode zwichten en bukken, en eene transactie of accoordje met den minder gekuischten smaak tot stand komen. 't Is ook hier vaak een strijd van de poëzij der kunst met het proza des werkelijken levens, en de schilderijen moeten niet alleen ten toon gesteld en gezien en gekritiseerd en beoordeeld, maar ook - verkocht worden.

Wij willen dan onze kunstreis binnenskamers beginnen, en, loopen wij al gevaar om in een of ander opzigt eene verkeerde route te nemen, dat is: een onjuist oordeel uit te spreken, voorloopig troosten wij er ons mede, dat wij hier niet alleen zullen staan, maar menigeen, die als lichten in Staat en Kerk geroemd worden, wel eens hetzelfde overkomt. Zelfs de goede Homerus heeft wel eens een dut, gelijk het oude spreekwoord bij Horatius luidt. Voor andere gevaren en onheilen, aan

reizen buiten 's lands verbonden, zullen wij beveiligd blijven, en dit is ons veel waard.

Welaan, wij nemen ons reisboekje ter hand, den netten catalogus, thans in verkleind formaat, immers geen symbool of toespeling? Wij wapenen ons met de onmisbare lorgnet. Wij hebben volkomen vrijheid om ons eerste rustpunt te kiezen waar wij willen. Wij mogen ons verlustigen in den aanblik van het grazend vee, of ons verpoozen in de schaduw van het lommerrijk geboomte, of het oog laten weiden over het effen, of bewogen watervlak, of ons verplaatsen te midden van het gezin, waar de laatste brief van Oldenbarneveld gelezen wordt, of den verliefden Voltaire bespieden - maar wij gaan verder, verder, steeds verder. Onwillekeurig wandelen wij de groote zaal door tot het einde, al weten wij reeds dat geen stuk van de Keijser, Slingeneijer, Witkamp in het fond onze aandacht zal boeijen. Maar daar treft en trekt de beeldtenis van den ontslapen Pieneman onzen blik. Gepast en eigenaardig keuren wij die verschuldigde hulde aan den waardijen vertegenwoordiger der historische school, wiens krachtig penseel de groote gebeurtenissen bij Quatrebras en Waterloo niet minder in dankbare heugenis zal doen blijven dan de stift der geschiedenis, die ze voor de nakomelingschap op hare gedenkrollen heeft gegriffeld. Hem, die het vaderlandsche hart zoo menigmaal verrukt en ontgloeid heeft, door roemrijke feiten met meesterlijke hand voor de verbeelding te herroepen, hem komt dáár in den tempel der kunst de plaats der eer en der onderscheiding toe. Maar vreemd kwam het ons voor, den verdienstelijken kunstenaar zoo allerzonderlingst gelijfstaffierd te zien, en hem te vinden te midden van verschillende landschappen, oostersche en westersche, - stillevens onder hem - een storm boven hem - en wat hooger, ter wederzijde Bijbelsche tafereelen. Wie hier klagen durfde, dat er voor geene verscheidenheid gezorgd was, zou zeker hoogst onbillijk handelen. Wij willen, na Pieneman's portret nog een wijle met aandacht beschouwd te hebben, het verdient zulks dubbel, een kleinen Abstecher maken, om de overige portretten te bezien. Daar zijn er velen - meer of minder wel getroffen, meer of minder keurig en uitvoerig bewerkt, van levenden en dooden, van mannen en vrouwen en kinderen, van adellijke, gedecoreerde, en simpele burgermenschen, althans die er simpel genoeg uitzien, van officieren der landen zeemagt, met verschot van ridderteekens, of gewapend met den kijker, van een edel groot achtbaren meester, wiens insignia hier dagelijks aan de oogen der profanen worden vertoond, misschien wel om enkele nieuwsgierigen te lokken, een enkel van een onderofficier, waarover later meer. - Zelfs het conterfeitsel der in de residentie welbekende uitgalmers van: ‘Vrienden heeft meêdoogendheid!’ die nòg van het doek schijnen te roepen tot den aanschouwer: ‘heeft meêdoogendheid met hem die ons schilderde, niet omdat hij de gelijkenis niet teruggaf, maar omdat er nog meer tot eene goede schilderij behoort en gevorderd wordt dan de gelijkenis.’

Wie geen teleurstellingen op reis wil ondervinden, kan slechts één beproefd middel bezigen, dat nog beter helpen zal dan de Goldbergersche kettingen tegen het rheumatismus; dat probate middel is - stilletjes te huis te blijven. Ons althans troffen en schokten de

teleurstellingen in geen geringe mate op onze kunstreis binnenskamers, toen wij de historische, en daaronder in de eerste plaats de gewijde historiestukken gingen beschouwen. Bij vele dier stukken konden wij inderdaad onze tranen niet weêrhouden; niet, omdat de voorstelling der gewijde tafereelen ons zóó trof, of ons godsdienstig gevoel verhoogde, maar omdat wij het diepste medelijden gevoelden met den kunstenaar, die zijne krachten zóó *weinig* kende, en er zóó *veel* op vertrouwde, dat hij zich aan zoo iets durfde wagen; omdat zekere verontwaardiging; ons het vocht uit de oogen perste, dat onderwerpen, zoo treffend en verheven, behandeld werden door mannen zoo weinig doorgedrongen in den geest dier gewijde verhalen, zoo weinig bekend met het karakter dier vervlogene eeuwen, zoo weinig gevoed met al de diepe studie die onmisbaar is om als Bijbelsch historieschilder op te treden. Wij koesteren den diepsten eerbied voor den Bijbel, als het boek, waardoor God het menschdom opvoedt tot zijne bestemming; maar wij achten het dáárom nog niet noodzakelijk, om dien aan de kinderen als een schoolboek in handen te geven; wij gelooven, dat de kunstenaar geen Bijbelsche stukken moest behandelen, wanneer hij geen meer dan gewonen trap van ontwikkeling in de kunst bereikt heeft, en dat het slechts aan enkelen gegeven is, om in uren van gewijde geestdrift, aangeblazen en bezield door de scheppingskracht van den genie, den verhevenen en heiligen eenvoud der waarheid weder te geven, die er in de gewijde geschiedenis ademt. Wat kunnen wij dan zeggen van Abraham met zijn zoon Isaäc ten offer gaande, wat van Orpa, daar zij op het punt staat om Naomi en Ruth te verlaten? Weinig, en veel - dat wij zeer teleurgesteld werden. Meer bevredigde ons Jephthas dochter met hare vriendinnen en gezellinnen, de gevolgen van de gelofte haars vaders op het gebergte beweenende, misten wij ook hier en daar de Oostersche type. Maar bitterder teleurstelling dan tot hiertoe was ons bewaard, toen wij in een der kleine vertrekken (een rommelkamertje) Hagar en Ismaël in de woestijn aantroffen. Zeker, dus dachten wij, heeft de schilder een paar extra leelijke Jodengezigten, moê en heesch niet alleen, maar letterlijk bont en blaauw geschreeuwd van het uitventen hunner koopwaren langs de straat, tot zijne modellen genomen. Wij herinnerden ons eene uitmuntende plaat van de beroemde Händel Schütz (een vroegere vrouwelijke Krosso), die in hare mimisch-plastische voorstellingen ook het beeld van Hagar in de woestijn vertoonde. Wij wenschten dat de schilder het insgelijks gezien en ter harte genomen en dàn een anderen Ismaël gekozen had. Zijn stuk zou er niet bij verloren, veel door gewonnen hebben. Kort daarop (wij waren bijkans alleen in het kamertje, 't was een gedekte en sombere lucht, 't had er iets unheimlichs) kort daarop rees de zondige wensch bij ons, dat de onderofficier, die zijn vaandel zoo barsch verdedigt, voor een oogenblik spierkracht in zijn vuist mogt verkrijgen, en eens even, zonder zijn vaandel prijs te geven, duchtig op den boêl inhakken, als hij slechts de goedheid wilde hebben om een paar stukken te sparen: het maanlicht van Hans Gude - dat wel een weinig aan een diorama of illumineerkast doet denken, maar toch zeer veel verdienstelijks heeft, en bovendien niet gelukkig geplaatst is, en het nagelaten werk van den overleden kunstenaar Jolly, waar-

in ons vooral de beeldjes zeer behaagden en wij veel loffelijks opmerkten. 't Zou wel niet galant zijn, maar onze wel beknevelde onderofficier kon zijn verdelgingsoorlog beginnen bij n° 263, eene vrouw zittende in de galerij van een oud kasteel, en de jongen met den hond, onder n° 75, zou geenszins strekken, om 's mans heldenvuur te temperen.

Onze teleurstellingen hadden haar apogeum nog niet bereikt. Ze moesten nog bitterder worden bij het beschouwen van de voorstellingen aan het Nieuwe Verbond ontleend. Van den dood van Jezus, door Virginie Bovie, te Brussel, zeggen wij niets, dan dat het bestemd is voor de kerk van S.S. Jean et Nicolas aldaar (zie catalogus) en dat het zonder nadeel voor dien schilder of die kerk op onze tentoonstelling had kunnen achterblijven. De Christus in het graf, van Nicolas, te Roermond, ergerde ons reeds om het Bengaalsch licht, of is het Chineesch vuurwerk? De Christus in Gethsemane, van Travers, is origineel, maar vooral niet origineel in den zin van oorspronkelijk. De type van den Christus ontbreekt geheel - 't is veeleer een monnik - de houding van den engel met het opgetilde been is, om niet anders te zeggen, zonderling - de beker op den grond ter zijde is nog iets meer en nog iets anders dan overtollig. Wat het licht betreft, schijnt er eene worsteling te zijn tusschen zon en maan, al kan men ook aan de lichtstralen denken, die den engel omzweven. 't Doet ons leed, van zulk een talentvol kunstenaar, van zulk een verdienstelijk portretschilder, dat hij zich op dit gebied heeft gemeend te moeten begeven, waarop wij hem toewenschen in het vervolg beter te mogen slagen, dan bij deze proeve 't geval was. Voorzigtig was het niet van hem in dit vak zulk een onderwerp tot eerste proeve te kiezen.

Verpoozen wij ons een weinig van onze uitstapjes *en zigzag*, en hervatten wij dan met nieuwen lust en moed onzen togt door de groote zaal. Wij plaatsen ons voor Breuhaus de Groot (den zoon). Een havengezigt met landverhuizers, die ter inscheping gereed zijn. Wij staan er lang en aandachtig voor stil, en bewonderen de reusachtige vorderingen door dien jeugdigen kunstenaar gemaakt. Welk eene gelukkige keuze van onderwerp, hoe keurig en uitvoerig behandeld! Hoeveel verscheidenheid en leven en bedrijvigheid en gewoel in al die groepen - en dan weder die kalmte en rust van het spiegelend water - en daar dat statige schip. Maar boven alles de idée, de grootsche, verhevene, en tevens diepe gedachte, die den kunstenaar bezielde. Zegt deze schilderij het u niet met de welsprekende poëzij der kunst: ‘Klaag toch niet wegens overbevolking. Beangstig uzelven en anderen niet met het schrikbeeld van het pauperismus. Ginds wenkt de nieuwe wereld. Zij verbeidt nog steeds de kracht van armen en handen uit het oosten. Zij biedt nog overvloedige ruimte, zij heeft nog een onafzienbaar terrein voor de wetenschap, voor de nijverheid, voor den handel, voor de kunst.’ - 't Zal ééns welligt kunnen en moeten heeten, wat wij elders dus uitdrukten:

- Er breekt een heldrer toekomst aan,
Na slingren tusschen vrees en hope,
Voor 't wagglend, afgeleefd Europe,
Van gene zij' van d'Oceaan.

Wij staren op Oldenbarneveld, van Opzoomer. De droeve ontknooping van het bloedige treurspel is niet meer verre. 't Onderwerp boeit steeds, wekt

het ook, naarmate van het verschillend historisch standpunt des beschouwers, verschillende gedachten en aandoeningen. De uitvoering is veelzins voortreffelijk, en maakt diepen indruk. Zien bidden doet vaak bidden, stemt altijd tot ernst. Toch rezen er enkele vragen bij ons op: waarom gesticuleert Walaeus onder het gebed, iets dat voorzeker vele homileten gestreng zullen afkeuren - terwijl een ander de oogen stijf gesloten en de handen stevig heeft gevouwen - en de landsadvocaat met zekere affectatie de vingertoppen tegen elkaâr schijnt te drukken?

In onzen stoomtijd gaan wij spoedig en met telkens vergroote snelheid voorwaarts, soms ook, als in ons waard vaderland, met vertraagde snelheid, om ongelukken voor te komen. Op onze kunstreis gaan we nog spoediger rugwaarts, en doorloopen in oogenblikken - eeuwen. Wij zien daar de kruisvaarders van Danker van Valkenburg, en begroeten den jeugdigen kunstenaar met een hartelijken heilwensch. Is ook de houding van den held met de kroon wat theatraal, zien de kruisvaarders er wat al te wèlgedaan uit, zonder eenig spoor van vermoeijenis en ontbering na de langdurige reis, behaagt ons de kunstgreep hier niet, dat één hunner zijn aangezigt op den grond heeft gebogen, en den toeschouwer daaraan de uitdrukking laat geven, die hij zal vermeenen te behooren, is ook de lucht wat rood, laten de bergen ook wat te wenschen over - toch blijven wij staan, en worden meer en meer door de fantazy op het tooneel der gebeurtenis verplaatst. De warme toon, regt oostersch-warm, het malsch gloeijende, als wij 't zoo mogen noemen, verwarmt ons, en wij zetten noode onzen togt voort, om straks nog eens terug te keeren.

Ziedaar Albrecht Beijling van J.A. Kruseman. Er was een tijd dat wij, ook gij immers, waarde lezer, die van onzen leeftijd zijt, met de Hollandsche natie, te weten: die van vader Helmers, dweepten; met de Hollandsche natie zelve doen wij het nog, en hopen het te blijven doen zoo lang wij ademen. Maar dat dweepen met Helmers is voorbij. Misschien had het dichtstuk voor een goed deel zijn opgang te danken aan den tijd, waarin het verscheen: wij bewaren de uitgave nog, waarin de Fransche censuur reeds den eersten regel veranderd en misvormd had. Wij huldigen den nationalen geest van het gedicht; maar wij lezen nu liever b.v. de vaderlandsche zangen van Van den Bergh. Was het misschien aan onze verflaauwde sympathie voor Helmers toe te schrijven, dat Krusemans Beijling ons niet sterker aantrok? of was het, omdat de gedachte eenmaal bij ons had post gevat, dat wij iemand voor ons zagen, die den avond te voren in een vrolijk gezelschap een duchtige teug had genomen, en zeer opgewonden was geweest, en nu in de periode van het zoogenaamde Katzenjammer verkeert, en een traan van zeker eigenaardig soort van barmhartigheid laat vloeijen. - Hoe 't zij, lang hielden wij ons bij Beijling niet op, afkeerig als we ook zijn van de Hoeksche veete en Kabeljaauwsche twist, en zochten elders eene pleisterplaats.

Wij slaan het oog naar de overzijde, en ontdekken er een zonderling gekleurd voorwerp, misschien wel eene Mulattin. 't Is Susanna in het bad, van Hanselaere. De boeven moeten waarlijk, aesthetisch althans, niet zeer ontwikkeld zijn geweest, en een extra zonderlingen smaak gehad hebben. Susanna is vrijmoedig genoeg - en heeft er

waarlijk alle reden toe. Wij herinnerden ons zeker oud prentje, waarop het volgende onderschrift stond te lezen, en waaraan de kiesche lezer zich niet gelieve te ergeren:

> Ick ben nogh suyver maeght,
> Maer 't is mijn noyt gevraeght,
> Dus ben ik Maegt gebleven enz. enz.

Verzel ons alweêr naar de overzijde, en blijf wat toeven, of, wilt ge, eene wijle marren bij het tipje van de lepels en het tipje van de pluim van Ch. Verlat te Parijs. Wij weten niet, in hoeverre gij een voorstander zijt van de nieuwe, dat is: de laatste jagtwet, of naar eene nieuwe, dat is immers: eene betere, verlangt; want de laatste wetten zijn altijd de beste. Maar wij weten zeker, dat gij deze schilderij allerliefst, allergeestigst zult vinden. Wij durven alle jeugdige diplomaten niet slechts, maar ook hen, die zich in de politiek willen lanceren of daarin carrière maken, den raad geven om dit allerfraaiste stukje met aandacht te bezien, en de lessen die er uit te ontleenen zijn, wel ter harte te nemen.

Hoe lang hebben wij stil gestaan voor het wiegje van David Bles, den waren humorist in de kunst? Zie, het gaat u als ons, gij glimlacht, en het schijnt dat gij er vooreerst niet aan denkt om verder te gaan. Zie dien gulhartigen, vrolijken vader, die in bevallig-achtelooze houding (grata negligentia) over het wiegje van zijn kind heenhangt, en zijn lach niet kan bedwingen over de opmerkzaamheid, die het wicht schenkt aan de toonen die hij zijner viool ontlokt. Zie dien schuldeloos fieren moedertrots, die de moederlijke blijdschap nog verhoogt. Zie hoe keurig al het bijwerk in eene zeer beperkte ruimte is behandeld, en zelfs de pijp met het dopje op den schoorsteenrand niet ontbreekt. Als gij u verblijdt, dat zijn Voltairiaan door het keurig verhaal van Mevrouw Bosboom-Toussaint eerst regt is begrepen en gewaardeerd, zult gij hem toewenschen, dat aan zijn Wiegje eene gelijke onderscheiding en voorregt moge te beurt vallen. Kom, Van Zeggelen, doe gij dat op uwen luimigen, naïven trant, en luister er een onzer jaarboekjes mede op!

Wij gaan eindelijk verder, en bewonderen Bosboom's Geertekerk te Utrecht, met het heerlijk invallend licht, uit het kabinet van den heer Fodor, en waarlijk wel dubbel den titel van een kabinetstuk, niet te verwarren met kabinetsstuk, verdienend. Uit den Christelijken tempel, ten ware ge hem liever en ook eigenaardiger en juister bedehuis noemen wilt, begeven wij ons naar den tempel der natuur, altijd evenwel vooreerst nog zoo als de kunst ons dien opent, en laten ons door F. Breuhaus de Groot, te 's Hage, een Geldersch dennenbosch binnenleiden. Hij biedt er ons, als steeds, een eigenaardig, kalm genot: zijn geboomte houdt ons opgetogen. Straks bevestigt ons zijn Wintergezigt in de omstreken van Rijswijk alweder zijne naauwkeurigheid van opvatting, zijne keurigheid van behandeling, zijn gelukkig teruggeven van de luchttinten. 't Was ons een eigenaardig genoegen een hooggeschatten bekende op de reis te ontmoeten, en Schelfhout hier, na jaren afzijns, aan te treffen, die op nieuw in al wat hij leverde, was 't ook klein van omvang, zijn groot talent deed huldigen.

Wij willen nu (want de afwisseling behaagt immers op eene reis - ook op de kunstreis) een weinig vertoeven bij ‘eene gebeurtenis uit de jongelingsjaren van Voltaire, door Schlesinger.’ Zonder de vriendelijke teregtwijzing van onzen kleinen gids, den catalogus, zouden wij Voltaire waarlijk niet herkend hebben.

't Is hier niet dat gelaat met den grijnzenden lach, niet dat zonderling aapachtige, de lezer veroorlove ons dit woord, dat den vriend van Frederik den Groote, naar luid van de overlevering, als regtmatig eigendom toekomt. Gij ziet hier een regt lief, keurig uitgedost paartje, den paadje zoowel als de jeugdige schoone, die wel zou willen vlugten, maar niet durft, en het toch zoo aardig zou vinden; maar aan wier schroom en tweestrijd gelukkig weldra een einde zal gemaakt worden, door de maatregelen van hen, die daar op den achtergrond de verliefden bespieden en ongevraagd kennis nemen van hunne plannetjes. Wij huldigen het talent van Schlesinger, en zetten onzen togt voort. Als wij Van Wijngaerdt's landschap bij opkomende bui, dat van Kluyver onder n° 283, en de beide stukken van Van der Maaten, twee edelgesteenten in dit kunstvak, echte smaragden, beschouwd hebben, wordt het historieblad weder voor ons ontrold, en Israëls leidt ons het gezin van Oldenbarneveld binnen, waar diens laatste brief wordt voorgelezen. Hulde aan den verdienstelijken kunstenaar, die ons de diepe en waardige droefheid van Oldenbarneveld's echtgenoote, de fiere verontwaardiging van zijn jongsten zoon, de trouwhartigheid van zijn bediende, die hem in de veege oogenbliken niet verlaten had, zoo treffend op zijn tafereel heeft voorgesteld. Hulde aan zijn fijnen tact, die hem boven het gevaar wist te verheffen, om de droefenis der dochter te mat of te hartstogtelijk voor te stellen, en haar het aangezigt met de hand deed bedekken. Wij herinnerden ons aan dien kunstenaar uit de oudheid, die een sluijer spreidde over het gelaat van Iphigenia. - Bij het moederlijk geluk en den moedertroost van J.A. Kruseman, zweefden ons wel deze en gene aanmerking op de lippen, maar wij bewonderden niettemin het keurig penseel van den werkzamen kunstenaar. Koelmans herinnering aan de heide gaan wij niet voorbij, zonder ons te verlustigen in den aanblik der wollige schapen, waarvan wij de karikaturen op zoo menige andere schilderij ontdekten, en wij kiezen vervolgens ons rustpunt, waar Justin Ouvrié ons een verrukkelijk gezigt te Dinant biedt, en onzen sluimerenden reislust in de hoogste mate opwekt. Wij bezigtigen met bijzonder genoegen eene ‘uitspanning van paarden’ door W. Verschuur, erkennen weder het buitengewoon talent van den hedendaagschen Wouwerman, en het verwondert ons niet dat zijn stuk reeds zoo spoedig verkocht was.

Ziet, daar staan we weldra aan een tweesprong, gelijk zoo menigmaal op elke groote en kleine reis, en niet anders op de levensreize zelve, plaats heeft. Hier staan wij wel niet als ‘Hercules am Scheidewege,’ maar wij moeten toch kiezen of wij ter regter- dan ter linkerzijde zullen gaan. Hier en daar wordt ons oog beurtelings getrokken door een paar stukken op breede schaal aangelegd. Daar straalt een rosse gloed ons tegen; is 't het rijzend zonlicht, is 't een vernielende brand? Wij willen het onderzoeken, rigten de schreden derwaarts, en staan voor het meesterstuk van den jeugdigen kunstenaar Cool, Chactas en de kluizenaar Aubry bij het lijk van Atala. Wij twijfelen eerst of de hooggekleurde fakkelgloed en het fantastische maanlicht niet door al te scherpe demarcatielijnen zijn gescheiden, en weten niet of onze eerste indruk meer verbazing dan bewondering is. Maar wij beschouwen het tafereel aandachtig, en vinden er waarheid, kracht, diepe studie. Waar zulke stukken ten toon gesteld

worden, breekt een schitterend tijdvak voor de historische schilderkunst aan. De kluizenaar met het eerbiedwekkend gelaat - de peinzende smart van Chactas - de jeugdige doode - het geheimzinnig landschap in het verschiet - 't is alles zulk een plegtig-verheven geheel, dat wij ons aan de beschouwing niet kunnen verzadigen.

Nu doen wij eene bedevaart naar het klooster, waar de apostel der zestiende eeuw, die ‘door ijverig hervormen de kerk een ander aangezigt gaf (zoo als Poot zingt)’ de kostelijke parel gevonden heeft, die onder stof en spinrag lag bedolven. Is ook Luther's gelaat, even als dat van een der monniken, wat vrouwelijk, vinden wij er wel scherpzinnigheid in, maar geen kracht, wij achten het onderwerp gelukkig gekozen, en Israëls heeft onze hooggespannen verwachting in geenen deele te leur gesteld. Zulk een kloosterbezoek, als we aan zijne hand deden, is, wel verre van geestdoovend en -uitblusschend, geestverheffend, en doet ons juichen over het licht, dat reeds door zoo vele en dikke duisternissen heenbrak, en eens in volle klaarheid allerwege zal aanschouwd worden. De schilderij is, onzes inziens, wat toon en ordonnantie betreft, uitmuntend gelukt, ook het bijwerk uitvoerig en zorgvuldig genoeg behandeld. - Wij maken een geweldigen spong uit een klooster in het atelier van een schilder, waar wij den tweestrijd aanschouwen tusschen gebrek en schaamte, een tweestrijd, die hier roerend-aandoenlijk wordt voorgesteld, nadert het ook, naar de meening van sommigen, aan de uiterste grenzen van de kieschheid en decentie. Wij voor ons kunnen dit niet beamen - althans de kunstenaar zelf zit daar met zoo veel sang-froid, met zoo veel bedaard ongeduld, zonder eenigen zweem van wulpsche gedachten, met zijn penseel gereed, strak voor zich heen te zien, totdat het door hem gekozen model eindelijk gereed zal zijn, en hem de vormen en omtrekken voor zijne benoodigde engelen zal bieden. Zijne kleeding en geheel het ameublement bewijzen genoeg, dat hij zijnen tijd nuttiger kan besteden dan tot - wachten! Is de aanmerking gegrond, dat het model wat mager en onbevallig is - of heeft Guillemin door het eerste ‘het gebrek’ te duidelijker nog willen aanwijzen, en heeft hij dus opzettelijk den kunstenaar zoo voorgesteld, dat wij het hem kunnen aanzien, hoe hij de zuinigheid in acht moet nemen, en geene groote onkosten maken? Dit moge zijn gelijk het wil, loochenen zult gij niet dat de moeder en de dochter hier juist zóó zijn voorgesteld, als ze volgens Guillemin's plan moesten voorgesteld worden, en gij zult u, na deze schilderij naauwkeurig en oplettend beschouwd te hebben, van de moeite ontheven rekenen, om de badende Virginie, door Guet (die er, naar hare houding en manieren, over schijnt te denken, of zij de geschiktheid bezit, om een minnedienst te zoeken), de dito badende Susanna, door van Hanselaere, en de maand Mei, door Adèle Kindt, te bewonderen.

Het stille water van Dreibholtz deed ons eene weldadige kalmte vinden, en menigmaal verschafte hij ons op onzen togt oogenblikken van stil genoegen.

Laat ons nu zien *hoe* De Haas en Van Koningsveld kunstbroederlijk een tweetal regels van vader Cats:

> ‘Een rijk man sterft zijn kind,
> ‘Een arm man zijn koe.’

met hun keurig en fiksch penseel illustreren, is 't onderwerp ook gelukkiger,

dan de behandeling, vooral van de koe; hoe van Pelt, onuitputtelijk in soortgelijke onderwerpen, ons eene Avondmaals-bediening in Calder House door J. Knox doet bijwonen, en ons aan het grootsche en krachtige van Rembrandt herinnert, al is het ook in de verte, en al heeft hij vaak iets kouds en onbezields.

Wij gaan verder, om het andere groote stuk, dat straks bij den tweesprong onze aandacht trok, te bezien. Onderweg houden wij ons nog eventjes op bij n° 85 van Victor Chavet. Wij vinden die dames vrij kolossaal, en als hare respective stemmetjes proportioneel even uitgebreid van omvang zijn, als hare japonnen, verlangen wij niet in hare gesprekken te deelen. Zie daar. Wat is dat? Misschien eene voorstelling uit Wallensteins Lager? Een wachtmeester, in een verliefd tête a tête met eene marketentster? Zie eens, of gij ook Kroaten, en misschien den Kapuziner daar tusschen het geboomte ontdekken kunt? Neen - 't is wel zoo iets van dien aard - maar toch wat anders. Kom ons te hulp, kleine gids, 't is n° 441: - Faust en Gretchen. Dàt hadden we niet verwacht, o teleurstellende verrassing! Wee, wee, wee, wat zou Göthe, wat zou Ary Scheffer van deze.... parodie wel zeggen? - Het studiehoofd van Couture, dat door een geestig bezoeker der Tentoonstelling in het Handelsblad is gegispt, terwijl mannen van het vak en smaakvolle kunstkenners verklaren, dat het inderdaad eene school is, trekt reeds om dat hoogst uiteenloopend verschil van gevoelen onze aandacht - en eischt onze - studie. - Als we nu nog vertoefd hebben bij een gezigt op de Leuvenhaven te Rotterdam, van F.A. Breuhaus de Groot; - bij een waterval in Noorwegen, van Jacob Jacobs, te Antwerpen; bij het Javaansche landschap van J.D. van Herwerden, te 's Hage, waar de weelderige pracht van de oostersche vegetatie ons houdt opgetogen; bij Susanna van Oostdijk, door Paul D.C. Tetar van Elven, en ons bij n° 428 ‘Onschuld’ van Schenk half ergerden, half van lagchen proestten, en in onszelven mompelden: o duifje zonder gal, o sancta simplicitas, en Schenks kopje aan Van der Worp wilden afstaan, om zijn Brand bij Nacht er meê te voeden, verlangen we van onze reisvermoeijenissen wat uit te rusten.

En als we dan nog eens onze kortere of langere togten herhalen, verpoozen wij ons aangenaam bij het drietal eerstelingen van P.W. Romeny, wiens bloemen wild en vruchten van meer dan gewonen aanleg, en gelukkig ontwikkeld kunsttalent getuigen.

Hier eindigen wij onze kunstreis binnenskamers, en verzoeken onze lezers dat ze het ons toch vooral niet ten kwade duiden, als we hen niet bij al de 567 nommers deden stilstaan, noch aan elk eene bladzijde wijdden, en hun alzoo zeven nommers van den Tijdspiegel, plus zeven paginas over de Tentoonstelling leverden. In de hoop, dat zij ons daarvoor veeleer gracieus zullen bedanken, besluiten wij ter afwisseling, waarmede anders gewoonlijk begonnen wordt, met eenige mottos, van verschillende schrijvers, uit verschillende tijden:

Ars longa.
HIPPOCRATES.
La critique est aisée.
BOILEAU.
Wenn Jemand eine Reise thut,
So kann Er was verzählen.
CLAUDIUS.
Treedt binnen, vrienden, treedt maar in!
Hier is wat schoons te zien;
- - - - - - - -

Treedt binnen, goede liên.
BILDERDIJK.

Fabelen uit den tijd, voor den tijd, voor groote kinderen, door een groot kind.

> Childhood and youth engage my pen,
> 't Is labour lost to talk to men.
> COLLINS.

De apen en de honden.

Voor jaren, de dagteekening ontbreekt, lieve kleinen! konden de apen en de honden het volstrekt niet eens worden over het gouvernement en de staatsregeling - toen was het handboekje van professor de Bosch Kemper nog niet gedrukt, en er werden geene collegies over de hoogere en lagere staatkunde gegeven. - De apen waren en bleven liberaal, en sprongen lustig in het ronde, van boom op boom. - De ernstige honden bleven getrouw aan hunne beginselen, - en begonnen eindelijk op de gedachte te komen of het ook goed zoude zijn om eens een congres te beleggen - dat is: een staatkundig piquetspel, waar het echter met de kaarten niet altijd, helaas! zuiver is gesteld - en alzoo is er conform besloten. - De Engelsche dog - het Spaansche hondje - de Fransche hazewind - de Duitsche bullebijter - allen verschenen, - en er werd besloten om de apen, die intusschen hunne oude kunsten bleven voortzetten, - tot rede en verstand te brengen. - Toen het congres gesloten was, en de honden weder naar huis waren gegaan, zijn de apen bevreesd geworden, en over zee naar Amerika gevlugt. - Daar hebben ze nu, lieve kinderen, eene apenkolonie gevormd, en zitten gerust op en onder de boomen. En als ze eens weder te huis komen, zullen wij hen gaan zien, - als ge maar wachten kunt.

De glimwormen en de regenbui.

Hebben de lieve kinderen, op eenen zomeravond, ergens die kleine wonderbaarlijke insekten gezien, welke als vonkjes, op het vochtige gras, heen en weder flikkeren, de glimwormen? ja, dat hebben ze zekerlijk! alleraardigste diertjes. - Nu is het eens gebeurd, dat dit geslacht van aardwormen, zich beschouwde als - geniën. - Geniën - dat zijn: vrije en scheppende en lichtgevende geesten - in den nacht. - De glimwormen meenden, dat ze genoegzaam licht hadden om de andere gedierten, - zoo als het heette - in allen deele - voor te lichten - en inderdaad, 't was zonderling om te aanschouwen, hoe dat kleine goed zich heen en weder bewoog, en maar niet tot rust kon komen. - Somtijds gingen de glimwormen zeer digt bij elkaâr zitten, zoo digt als de oppervlakte van eenig niet zeer groot voorwerp, b.v.

van een *dagblad* dit gedoogt, en verklaarden zij, dat het al heel licht was. - Maar, lieve kinderen, toen is het gebeurd dat er op eens een geweldige regenbui uit de wolken viel -: plas, plas, plas! - en de glimwormen waren, al te zamen, verdwenen - happa! zoodat er toch, wat niemand eerst wilde gelooven, aan de ver- en voorlichting der geniën een einde is gekomen - en dat had niemand zoo spoedig, zoo onverwacht, kunnen te gemoet zien.

De vossen en de beeren.

O, die Reintjes zijn zoo oolijk, dat weten onze brave kinderen, die de prentenboeken - (al bevatten ze ook de prentjes van zes duizend jaren terug, alias: de geschiedenis) - ter hand nemen, en bladeren van voren naar achteren, van Noach naar Karel V - van Semiramis naar koningin Victoria - allerliefste prentjes! - De vossen hebben het meest altijd te kwaad gehad met de beeren - de beeren zijn dom en goed, maar als ze boos worden, en zeer hard brommen, en op de achterste pooten staan, en zoo naderbij komen, is het niet veilig. - De vossen weten dat wel, en verschalken de beeren, vooral als ze des winters zoo wat in den dommel zijn. - Nu is het eens, nog wel zoo heel lang niet geleden, gebeurd, dat er in een groot, ruim bosch, vele vossen en vele beeren te zamen woonden - maar de eerstgenoemden wisten de anderen ‘een beentje te ligten,’ zoo als men zegt, gij, kinderen! kent dat spelletje. - De vossen wilden namelijk een apart bestuur, en in alles, b.v. in de vangst van vogels en andere eetbare voorwerpen, niet minder te zeggen hebben dan de beeren, - de beeren beweerden dat de vossen geen regt hadden, en zijn bij duizenden naar den regerenden leeuw heengestrompeld, om te verzoeken - dat heer leeuw den vossen niet zooveel vrijheid vergunde, en hen binnen hunne holen en cavernen bepaalde. - De beeren waren ijsselijk vergramd en bromden - bromden zóó, dat de leeuw met den staart en de manen schudde - en ze maar eerst liet uitbrommen - en, lieve kinderen! wat hebben de vossen toen gedaan? - Eerst niets - en maar toegezien - toen hebben ze iets gedaan, en aan den leeuw gevraagd of de arme vossen dan ook geen billijk pleizier in hun leven mogten hebben? - Het is weder winter geworden; de beestjes zijn ingedommeld, maar de heer leeuw is wakker gebleven. - En wat is er nu voor de kleinen hier te leeren? - dat het goed is, dat er tusschen listige Reintjes en brommende beeren altijd een leeuw is geplaatst, die ze beiden in het oog houdt, vooral als ze de tanden en de klaauwen beginnen te toonen.

De steenuilen en de ooijevaars.

De kinderen zullen wel weten of geleerd hebben uit de natuurlijke historie, dat er zeer verschillende vogelsoorten zijn - die liever bij nacht, andere die liever bij dag uitvliegen - die zeer welluidend zingen, b.v. de nachtegalen, de vinken - en die zeer leelijk krassen - de raven, de uilen, de kraaijen. - Nu zullen we over de steenuilen en de ooijevaars wat te zamen

praten. - De eerstgenoemden zijn stevige, sterkgebouwde vogels, maar ze beminnen in verbazende mate de duisternis - en huizen bij preferentie in oude, afgebrokkelde, middeneeuwsche bouwvallen, in hooge, naakte torens, en achter kerkramen, - ze zijn dus in zekeren zin oudheidkenners, en hebben nog een leelijk gebrek, dat ze somtijds het licht met hunne groote, breede vlerken, uitdooven - en dan hard krijschen en weder wegvliegen. - Als er velen van die soort bij elkaâr zijn, maken zij een verfoeijelijk, onverdragelijk geluid. - De ooijevaars daarentegen beminnen het daglicht, en maken hunne nesten liefst hoog in de lucht op boomen of schoorsteenen, zoodat ieder hen daar zien kan, op hunne hooge, roode pooten - ze zijn vrienden van de openbaarheid, en vliegen gaarne, ter bestemder tijd, van het *oosten*, waar het zeer licht en helder is, naar het *westen*, en vice versâ. - Er zijn volken geweest, die, lieve kinderen! groot respect hadden voor de ooijevaars; maar de steenuilen zijn nooit zeer gezocht of bemind - men vindt ze nog wel in de zoölogische tuinen, of opgezet in de glazen kasten - en dan zien ze er niet mooi uit. - Uit liefhebberij zal men ook wel niet eene verzameling van levende steenuilen er op nahouden - maar een ooijevaar op het dak, of op de boomen voor de woning buiten, kunt ge nog dikwerf zien. - Van waar mag het nu komen, dat de menschen meer van de eene dan van de andere vogelsoort houden? dat moeten de lieve kleinen, voor wie wij schrijven, zelve maar eens uitmaken: - 't is zoo heel moeijelijk niet.

De kreeft, de hond, en de haas.

Op zekeren dag liep een hond zeer bedaard langs het strand, en bleef in hondengepeins staan nevens een grooten, zwarten kreeft, die zoo wat in de zon lag te rusten van de zorgen des levens - nu en dan bewoog zich het zeemonstertje een weinig. - De hond, in wijsgeerige overdenking verdiept, begon aldus te oreren -: ‘Kreeft, malle kreeft! waarom kruip je altijd terug, en niet, zoo als alle ordentelijke dieren, voorwaarts? - hoe kom je tot zulk eene gekke gewoonte?’ - De kreeft hernam -: ‘ei vriendje, dat is voor ons de veiligste weg - terug, - dan vallen ze mij nooit op het lijf, - altijd retireren is beter dan altijd in de voorhoede - ik doe alles even langzaam en op mijn gemak, en ben ter aller ure bereid om met mijne scharen den vijand te wonden, - dat is, had ik haast gezegd - als ik een mensch ware geweest - verstandig en menschkundig.’ - De hond schudde met zijn kop en sprak -: ‘maar dan kom je ook nooit verder, en weet niet wat er al in de wereld te koop is?’ - ‘Wat,’ zeî de kreeft - ‘is achterwaarts ook niet verder? - als gij niet reeds zoo dikwerf uzelven vooruit geloopen waart, hadt ge menig haasje of konijntje gevangen - maar gij loopt te hard.’ - ‘Bravo!’ sprak een zeer vlug haasje, dat op eenigen afstand op een heuveltop zat te loeren, en het gesprek gehoord had - ‘de kreeft heeft gelijk - we zullen te zamen een verbond maken - heel gaauw uit de voeten - of zoo heel langzaam, dat niemand ons in den weg zit, dat is de ware wijsbegeerte.’ - De hond keek verbaasd op, - weg was het haasje. - En toch (peinsde de getrouwe Philax) ben ik tevreden

niet mijne bezadigde, conservative hondennatuur - want zie, ik kan des noods ook achterwaarts gaan, of stil op den uitkijk en loer liggen, zoo als de waarde, verstandige kreeft - of, als het pas geeft - hard loopen, als de hazen. - Ben ik dus niet een geboren diplomaat, een minister, een staatsman onder de dieren, die naar de eischen des tijds, *voor*- en *achterwaarts* kan gaan?' - Met het volle gevoel van eigene waarde, stapte de hond naar zijn heer, en verzocht hem, deze overpeinzingen zelfs aan de menschenwereld kenbaar te maken, gelijk mits dezen is geschied.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Fantazyën over een bekend thema.

> Süszes Leben; schöne freundliche Gewohnheit des Daseins und Wirkens!
> Von Dir soll ich scheiden?
> VON GOETHE.

Er bestaat in onze taal een woord, dat, als onzijdig zelfstandig naamwoord, of als werkwoord gebruikt, eene hoogst gewigtige beteekenis heeft. Een woord, waar veel over is gephilosopheerd, zonder dat de resultaten tot een geheel voldoend einde hebben geleid. Een woord, waar natuurkundigen veel over hebben gedacht, gesproken en geschreven; een woord door geleerden en ongeleerden, aanzienlijken en geringen ontelbare malen gebruikt, zonder duidelijk te weten, wat eigenlijk de zaak is, die het te kennen geeft. Een woord, waarbij wel de meeste bijvoegelijke naamwoorden kunnen gevoegd worden, om er de hoedanigheid van te bepalen, en dat, met de meest verschillende werkwoorden zamengesteld, telkens in een zeer verschillenden zin kan worden opgevat. Voegt men het als zelfstandig naamen als werkwoord bij elkander, dan geloof ik, dat men het best tot de diepere beteekenis van het woord kan doordringen; - en dat woord - menige lezer heeft het misschien al genoemd - is: LEVEN.

Zullen wij trachten eene vraag te beantwoorden, waaromtrent wijsgeeren, natuur- en zielkundigen ons nog in het onzekere laten: - wat eigenlijk leven is? We vreezen, dat wij ten antwoord zouden krijgen: dat het schier niet mogelijk is, daar in het tegenwoordige leven zich een juist denkbeeld van te vormen. Eene andere vraag, die ons op het practisch gebied leidt, en daarom gemakkelijker te beantwoorden is, is deze: wat er in het leven eigenlijk wordt geleefd?

Om die vraag te beantwoorden, zullen we in het werkzaam en bedrijvig of

niet bedrijvig leven moeten treden. We zullen schetsen moeten leveren, en om op de vraag, hoe het leven door sommigen beschouwd, hoe het door anderen besteed wordt, het antwoord te geven, zullen we enkele beelden voor onzen geest moeten laten voorbijtrekken en ze van zoo nabij mogelijk beschouwen.

‘Maar vreest gij niet, dat deze aanschouwing een al te sombere schaduw zal werpen over de poëzij des levens?’ Dus roept gij mij toe misschien, lezer, als hadt ge een minder aangenaam voorgevoel van de dingen, die daar komen zullen.

Als het om waarheid te doen is, moet de vrees ons niet kleinmoedig maken, en met Schiller roep ik uit:

> Entblöszt musz ich die Wahrheit sehn, Soll gleich mit meinem Wahn mein ganzer Himmel schwinden.
> ---
> ---
> Wer schon der Wahrheit milde Herrschaft scheut, Wie trägt er die Nothwendigkeit?-

Tot uwe geruststelling, waarde lezer, moet ik u zeggen, dat, al ware het ook, dat gij mij met de woorden van dienzelfden dichter toevoegdet:

> Erschreckt von deinem ernstern Worte
> Entflieht der Liebesgötter Schaar,
> Der Musen Spiel verstummt, es ruhn der Horen Tänze,
> Still trauernd nehmen ihre Kränze
> Die Schwestergöttinnen vom schön gelockten Haar,
> Apoll zerbricht die goldne Leyer,
> Und Hermes seinen Wunderstab,
> Des Traumes rosenfarbner Schleyer
> Fällt von des Lebens bleichen Antlitz ab,
> Die Welt scheint, wie sie ist, ein Grab.

ik het leven echter geenszins met zulk een donker oog beschouw, dat ik mij niet gaarne zou vereenigen met de uitspraak van Goethe, aan het hoofd van dit opstel geplaatst: ‘Süszes Leben; schöne freundliche Gewohnheit des Daseins und Wirkens.!’

Levensbeschouwing.

Productiviteit.

- ‘Kom, vriend, drink eens uit. 't Kan er van daag op staan,’ dus sprak de heer V*** zijn vriend G***, die hem een avondbezoek bragt, toe. En nadat hij hem vertrouwelijk had medegedeeld, welke goede zaken hij gemaakt had, eindigde hij met te zeggen: ‘zoo wordt het leven nog eens regt productief.’

- ‘Van harte, vriend, deel ik in uwen voorspoed’ antwoordde G***. ‘Maar,’ liet hij er op volgen, ‘ik wenschte, dat ge aan mij een raad verschuldigd wildet zijn, om u, namelijk, door dat tooverwoord onzer dagen niet geheel te laten begoochelen.’

- ‘Wat meent ge? Veroordeelt gij het misschien, dat ik mijn leven productief wensch?’

- ‘'t Hangt er van af, V***, in welken zin gij dat woord op het leven toepast.’

- ‘In geen' anderen, dan waarin onze respectieve kamers met de Ministers aan het hoofd het gebruiken, van de middelen om de kosten van den Staat te dekken.’

- ‘Dáár laat ik het gelden voor wat het kan; maar van het leven heb ik hoogere gedachten.’
- ‘Uwe gedachten, beste vriend, zijn productief genoeg, maar van gedachten alleen leeft de mensch niet.’
- ‘Toegestemd, als ge onder leven niets anders verstaat dan eten, drinken, slapen, genieten enz.

- ‘Over woorden wil ik met u niet twisten; maar neem deze noodzakelijke bestanddeelen tot het leven weg, wat schiet er dan over? Moet er gegeten, gedronken, geslapen worden, om het leven te onderhouden, - hoe productiever dan het leven is, hoe ruimer de middelen kunnen zijn, om in die behoefte te voorzien, - met andere woorden, hoe beter men leven kan.’

- ‘Gij verstaat mij niet, of wilt mij niet verstaan. Heeft het leven dan geen hoogere strekking, dan om in zijne ligchamelijke behoeften te voorzien? Leeft men dan alleen om te eten?’

- ‘Wel neen, mijn beste vriend; zoo'n grove materialist ben ik niet, om dit toe te stemmen. Maar - drink eens uit! - zonder eten en drinken zouden we aan die hoogere strekking niet eens kunnen denken, veel minder er iets voor kunnen doen.’

- ‘Zoo'n grove materialist zijt ge niet, zegt ge, en toch uw stelregel is.....’

- ‘Mijn stelregel is: ieder zoekt zijn voordeel; ik het mijne - langs een' eerlijken weg, dat spreekt van zelf.’

- ‘’t Is de stelregel van alle egoïsten.....’

- ‘Nu maakt ge 't wat al te erg. Egoïst noem ik, die slechts voor zichzelven zorgt. Wensch ik mijn leven productief, dan verlang ik dat voor mijzelven niet alleen, maar vooral ook voor de mijnen, die ik daardoor gelukkiger hoop te maken. Hoe voordeeliger het mij daarenboven gaat, hoe meer voordeelen anderen daarvan trekken, - hoe productiever ik weder voor anderen word.’

- ‘Met dat alles maakt gij dat een en ander slechts betrekkelijk op het stoffelijk leven, en wat ge voor uzelven en anderen bedoelt, heeft niets dan aardsch belang op het oog. Er is een leven der ziel, dat voor uzelven en anderen eene hoogere bevrediging eischt.’

- ‘Met uw verlof, vriend, dat verlies ik niet uit het oog. Voor mijzelven voed ik dat zieleleven - om uw verheven woord eens te gebruiken - van tijd tot tijd, en - ik verzeker u - des zondags getrouw in de kerk. Voor anderen tracht ik het te doen door mede te werken aan goede en weldadige inrigtingen. Ik weet zelf niet van hoe vele maatschappijen en genootschappen ik lid ben. Maar alles nu komt hierop neder: hoe productiever mijn aardsche leven, hoe productiever ik voor het zieleleven kan worden.’

- ‘Ja, alles komt bij u neder op geld en tijdelijk voordeel, alsof de hoogere ontwikkeling van uzelven, het leven voor anderen daarvan afhangt. Het middel wordt op die wijze doel. Gij verzuimt niet geheel uwe hoogere ontwikkeling, maar beschouwt gij dat niet te veel als een dessertje na den maaltijd? Gij geeft aan maatschappijen, en genootschappen, maar werkt gij met deze mede tot bereiking van haar doel?’

- ‘Nu geloof ik, dat gij u verbeeldt voor uwen schrijflessenaar op uw studeerkamer te zitten. Dáár denkt men zoo ligt de reëele wereld weg, om zich in de ideale te verlustigen. Dáár vindt men gemakkelijk voor wie in het bedrijvig leven te huis behoort eenige uren, die hij kan afsnipperen om zich in hoogere kennis en wetenschap te oefenen en tot een bijna volmaakt mensch zich te ontwikkelen. Dáár maakt men alles van hem: een armenpatroon, een gevangenis- een krankenbezoeker, een zendeling voor de *innere* en *äussere Mission* en wat niet al?’

- ‘Nu spot gij V***, en noodzaakt mij, u eene harde waarheid te zeggen: gij begrijpt, naar mijn inzien,

het doel van uw leven niet. Want wat leeft gij nu eigenlijk naar den inwendigen mensch? Wat leeft gij in een' hoogeren zin voor uzelven, voor de uwen, voor de maatschappij? Gij streeft er naar en slaagt er gelukkig genoeg in, om de middelen van uw tijdelijk bestaan productief te maken, maar goud is geen brood voor den geest, goud stilt den honger der ziel niet. Noem ik u geen grove materialist, ik acht toch het doel van uw leven vrij materieel.'

G*** stond op, zijn vriend groetende, die hem uitgeleide deed met deze woorden: 'Nu, vriendje, als ge eens wat minder idealistisch gestemd zijt, en met uw nuchter verstand begrijpt, dat men, nog steeds onderworpen aan zoovele ligchamelijke behoeften, door geene zuiver geestelijke middelen het leven kan in stand houden, kom dan eens een fijne flesch bij mij drinken, waar ik, om het met u op een accoordje te gooijen, als etiquette op zal plakken: productief voor den geest.'

Met den uitroep: 'Onverbeterlijke!' verliet G*** zijn vriend, terwijl hij bij zichzelven sprak: ''t is toch maar al te waar: velen gelooven het doel van hun leven bereikt te hebben, als zij het voor hunne beurs productief maken.'

Hoe sommigen het leven besteden?

Eten, drinken, slapen, genieten naar ligchaam en geest enz.

We bevinden ons in het rijk gemeubileerde, regt comfortable vertrek, waar we de leden eener aanzienlijke familie van tijd tot tijd binnenkomen, en ze ten tien ure in den morgenstond om de ontbijttafel vereenigd zien. Eenige nieuwspapieren en brieven voor de onderscheiden leden van het gezin liggen reeds sedert een uur op inzage en ontsluiting te wachten. Het politieke nieuws is spoedig doorgeloopen. Een enkele pikante aanspraak van vorst of minister - als zij namelijk in een fransch dagblad staat - wordt overluid gelezen, en door ieder op zijne wijze gerecenseerd. Aan postmerk en adres heeft men de schrijvers of schrijfsters der brieven spoedig herkend, en terwijl mevrouw de eene of andere passage, vrolijk of touchant, naar gelang van de stemming der schrijvers, voorleest, heeft mijnheer de brieven van zijn rentmeester of makelaar in effecten vlugtig doorgeloopen. Één brief ligt er nog ongeopend. Men kent de hand op het adres niet; dit wekt reeds een donker vermoeden. Eene brave weduwe, der familie bekend, vraagt een kleine gunst, en voorspraak voor haren zoon.

Terwijl mijnheer den brief aan mevrouw toereikt, zegt hij: 'een fatsoenlijke bedelpartij. Daar zullen we wat aan moeten doen. Jeannette, gij spreekt van avond den hoofdinspecteur, - als ge er aan denkt spreek er dan met hem eens over. Ik zal *haar* maar wat geven. Maar vergeet toch niet, dat mijnheer en mevrouw Ledborne komen dejeuneren. - 't Is fataal weêr, anders zou ik nog een tourtje maken; nu ga ik een paar brieven schrijven.' Doch eer de familie opstond, kwam de knecht binnen met een invitatie-billet voor eene soirée op morgen bij den minister van G***. 'Houdt die verveling nooit op!' zucht mijnheer. 'Maar is de eer dan geen *sacrifice* waard?' vraagt mevrouw. 'Als mevrouw om haar toilet wordt geadmireerd....' 'dan,' viel mevrouw in, 'heeft mijnheer er zijn aandeel aan.' En op den achtergrond

van beider hart stonden *geprezen worden* en *eer bedelen* als gedienstige drangredenen om de uitnoodiging allerbeleefdst te noemen.

Het morgenbezoek is afgeloopen. Een opengeslagen roman wacht slechts op de komst van mijnheer in zijn kamer, om in handen genomen te worden, terwijl mevrouw op de hare bezig is aan de voltooijing van een smaakvol handwerk. Na het diner heeft mevrouw eenige huiselijke beschikkingen te maken, terwijl mijnheer in de societeit zijn geurigen kop koffij gebruikt. Er waren geen gasten, men was dus gelukkig vrij. Te huis komende, wordt mijnheer vergast op de nieuwste muzijk door zijne kinderen, of den een' of anderen vriendelijken bezoeker, of den muzijkmeester, die les geeft, uitgevoerd. Doch te spoedig moet men dat genot ontberen, want het wordt tijd om zich voor het bal gereed te maken. ‘Maak, dat gij van nacht vooraan komt!’ roept mijnheer zijn koetsier nog toe, bij het intreden van het hoofsche hotel, waar het oog door schitterende pracht schier verblind wordt.

't Is laat in den nacht, maar wie kan na een bal zich terstond ter ruste begeven? Onder een verfrisschenden kop thee worden er behoorlijke recapitulaties gehouden: de toiletten gemonsterd, de personen beoordeeld, de attenties herinnerd, de *beaux mots* in het geheugen teruggeroepen enz.

De dag is doorleefd. Men heeft gegeten, gedronken, gelezen, geschreven, gewerkt, nog welgedaan, gedanst, de attentie getrokken, beleefdheid ontvangen, men was geëerd, geprezen, niet geërgerd, is niets gepasseerd, - wat wilde men meer? Men was gelukkig.

Gelukkig??

We treden de schamele woning van den daglooner binnen. 't Is aan den avond van een' voor hem langen dag. Niet lang na den opgang der zon was hij reeds in het open veld, niet om zich in het prachtigst tooneel der natuur te verlustigen, maar om met graven en spitten in het zweet zijns aanschijns zijn brood te verdienen. Met hijgend verlangen was het middaguur verbeid, waarop de met huiswerk en kinderenzorg belaste huisvrouw het sobere maal gereed had.

Geene andere bestemming had de tweede helft van den dag dan de eerste - het avondmaal wacht; de dag is ten einde. Gelukkig had de man kunnen zorgen, dat hij met vrouw en kinderen eerlijk en behoorlijk aan aardappelen en brood - dat is: aan zijn leven - kon komen. Misschien zou hij nu meer dan voor brood alleen kunnen leven; maar, hoe weinig de geest ook vermoeid is, het ligchaam eischt rust, en - dit heeft hij vooruit boven velen - beide genieten die rust gelijkmatig.

Wat is er geleefd? We zouden kunnen zeggen: het uurwerk is afgeloopen, en elk uur van den nacht is een slag, om het voor den volgenden dag weêr op te winden.

‘Mijnheer, daar is iemand die vraagt, of u dit artikel ook wat minder kunt geven?’ Met deze vraag komt de winkelknecht haastig het slaapvertrek binnen van mijnheer D***, die gehoopt had nog eenige oogenblikken langer te kunnen blijven liggen. Met een: ‘ik kom voor, Christiaan,’ stapt de heer D*** het bed uit, terwijl hij intusschen over de waarde van het artikel nadenkt. Zoo begint zijn dag met berekening. Grooten kleinhandelaars komen hem spreken; kassiersknechts worden uitbetaald,

of, na behoorlijke aanteekening, tot na acht dagen bescheiden. Beurtelings wordt hij in pakhuis en winkel, of op het kantoor gewacht. De post komt en gaat, er worden bestellingen gedaan of gevraagd. Het commissiegoed wordt gepakt en goederen in ontvang genomen. Zoo gaat het tot beurs- of tot etenstijd toe. De laatste is verre van rustig te zijn en om eens een poos gemakkelijk te zitten. De patroon klaagt niet te hard, als hij van tijd tot tijd eens moet opstaan, om den winkelknecht af te lossen, of te hulp te komen. Door gewoonte schaadt het zijn' etenslust niet, moet hij nu en dan zijne plaats aan tafel verlaten.

De namiddag geeft eenige rust, waar hij naar verlangt en als rust ook besteedt. Nu vroeger, dan later in den avond eerst is hij gereed met het bijhouden der boeken, met afrekening en het opmaken van debet en credit. En wie misgunt het den ijverigen, voor vrouw en kinderen werkzamen man, dat hij, is er tijd en gelegenheid toe, in vriendenkring of societeit, bij spel of vriendschappelijken kout zich ontspant van de drukten des daags?

Te huis gekomen, hoort hij nog wat er is voorgevallen gedurende zijn afzijn, en met de berekening wanneer er wissels vervallen en pretensies kunnen worden ingevorderd legt hij zich ter ruste.

De koopman heeft geleefd, geleefd voor den handel alleen. De handel heeft zijn denk- en geestkracht schier geheel ingenomen. Als burger, als verzorger van zijn gezin heeft hij zijne pligten vervuld, - maar het zieleleven?.... het concentreerde zich in den handelsgeest, die hem boven alles beheerscht.

‘Mevrouw zit reeds een uur aan tafel, mijnheer, en op u te wachten,’ dus sprak de dienstbode met de kruk van de deur in de hand den beroemden kunstenaar toe, die in zijn atelier vrouw en kinderen, eten en drinken en heel de wereld vergat. Als uit een' droom ontwakende, zeî hij, dat hij onmiddellijk zou komen, geschiedde het ook eerst na verloop van een half uur en herhaalde aanmaning.

- ‘Ik geloof bijna,’ dus sprak, toen hij aan tafel zat, zijne vrouw hem toe, ‘als gij in uw atelier u bevindt, George, dat gij er als vastgenageld zijt.’

- ‘O, die goddelijke kunst, Leonore! Jammer dat 's menschen leeftijd zoo kort is, om er ver in te vorderen.’

- ‘Maar, melieve, gij zoudt veel langer leven, als ge wat minder aan de kunst deedt.’

- ‘Minder aan de kunst? Is dan niet ieder uur verloren, dat we aan haar niet wijden?’

- ‘George, gij spreekt van wij, alsof ik en anderen met mij geen ander begrip van leven nog hadden.’

- ‘Dat is zoo; maar een leven zonder kunst, wie kan dat nog een leven noemen?’

- ‘Zonder kunst om te leven, meent gij misschien?’

- ‘Gij weet niet, Leonore, welk verdriet gij mij aandoet, door mij dus uit mijn hemel op eene stoffelijke aarde te rukken. Neen, wat Schiller van de wetenschap zeide, zeg ik van de kunst: zij is mij eene hemelsche godin, die ik vereer en aanbid en aan wie ik mij toewijd met ligchaam en geest.’

- ‘George, ik bewonder uwe kunst, de scheppingen van uw genie. Ik vereer het in u, dat gij haar, als anderen, niet slechts beschouwt als eene melkgevende koe, die ons ruim van boter voorziet, - maar dat gij het kunstleven maakt tot het hoogste doel van uw aanzijn, is dat

geen veronachtzamen uwer hoogere bestemming? Gij zijt edeler, dan wie aan het stoffelijke zich slechts hecht, in het stoffelijke slechts leeft, maar egoïst zijt ge niet minder dan hij. Gij buigt u neder voor de hemelsche godheid, die gij in de kunst vereert, maar klimt gij wel op tot den Schepper van het genie? Gij leeft - maar voor uzelven het meest, voor de uwen, voor den medemensch het minst, en wat leeft gij dan eigenlijk?'

- 'Ik leef en sterf voor de kunst, Leonore. Laat ons daarom opstaan, eer mij de trekken ontglippen, die aan mijn studiebeeld leven en geest moeten bijzetten....' en te gelijk was hij opgestaan, om naar zijn atelier zich te begeven.

Leonore wischte een traan uit haar oog en bad in stilte, dat haar George het leven beter mogt leeren begrijpen.

Begaven we ons naar het studeervertrek van den geleerde, die voor de wetenschap leeft en voor haar alleen, we zouden, als we van het leven een hooger begrip hebben, er reden vinden om met de vrouw van den beoefenaar der kunst denzelfden wensch uit te boezemen. We vertegenwoordigen ons daarom, om nog eene andere beeldtenis voor onzen geest te brengen, liever nog den man, die geene eigenlijke betrekking heeft in de maatschappij - een eerepostje misschien, om zich toch met iets onledig te houden, - maar die er slag van heeft, om het leven te genieten. Niet vroegtijdig kunt ge bij hem te regt, want slaapt hij ook niet al te lang, hij wordt toch niet gaarne in het morgenuur bij het smakelijk ontbijt en onder het lezen der couranten gestoord. In de politiek is hij niet geheel vreemdeling, trekt de beschrijving van feestmaal en feestdos, van parade en optogt zijne aandacht het meest. Het nieuws uit Duitschland, als het de verwikkeling der Duitsche staten betreft, heeft hij opgehouden te lezen, doch al wat er in Parijs voorvalt boeit hern te meer. Met een juistheid die verbaast, kan hij u het getal der gesneuvelden in den oorlog, of der genoodigden op eene luisterrijke partij opnoemen, terwijl niemand in de advertenties meer te huis is, dan hij. Dit kost tijd op zich zelf, maar nog meer gaat er heen met de wenschen, die, na lecture der couranten, bij hem opkomen, het verlangen naar een en ander dat bij hem is opgewekt. Zijne plannen voor het diner worden gemaakt, en als men hem daarnaar komt vragen, evenaart men hem in vlugheid en naauwkeurigheid niet. - Er ligt een voorraad van amusante boeken op hem te wachten; meen daarom niet, dat hij geen stichtelijk boek in de hand neemt. Een traan welt in zijn oog, als hij den pligt der mededeelzaamheid ernstig en hartroerend hoort aangeprezen, en al is er op dit oogenblik geen hulpbehoevende, die hem iets vraagt in zijn nood, in zijn hart doet hij wel aan velen, en als ge u bij hem, nu of later, aanmeldt om ondersteuning voor een' nooddruftige, dan is zijn hand gereed om aan de inspraak van zijn hart te voldoen. - 'Als ik maar gezond mag blijven!' - die wensch stijgt gedurig uit het binnenste van zijn gemoed, als vreesde hij, dat zijn genotvol leven dien wensch kon verijdelen. Dikwijls vormt hij een plan om te gaan reizen, maar als hij dan aan het gemakkelijk uitrusten denkt, is het hem, of hij het plan vormt, om zijn tegenwoordige rust te verstoren. - Hij kent tot op een cent na zijne inkomsten, maar telkens als er een dag komt, om van verschillende effecten de coupons

af te knippen, worden de interessen nog eens zorgvuldig berekend, en wordt er nog eens een overslag van de uitgaven gemaakt, om met een batig saldo uit te komen.

Matig dineert hij, maar lang zit hij aan tafel; want al kort de siesta ook een uurtje, de namiddag is lang, en eerst tegen of in den avond kan hij uitgaan, of komen hem zijne vrienden bezoeken. Geen guller gastheer dan hij, die u steeds aan de praat houdt, en bij het vervliegen der uren en het ontkurken der flesschen nog spraakzamer wordt. Zijne vrienden vertrekken. - Hij heeft de voldoening, dat hij hun een' aangenamen avond verschaft heeft.

Een dag korter is zijn genotvol leven geworden, maar heeft hij voor zijne ziel een dag langer geleefd?

Wat er in het leven eigenlijk geleefd wordt?

We zouden, als we voortgingen met beelden voor ons oog te laten heentrekken, nog menigen type kunnen leveren; maar misschien heeft de een of ander lezer reeds het woord op de lippen en staat hij gereed mij toe te roepen: ‘houd op met uw afbreken! Wat levert ge ons? Geraamten van ligchamen, door u ontvleeschd, om ons niets dan dorre en rammelende beenderen te aanschouwen te geven. Wat hebt ge gedaan? Den bloemknop ontbladerd, welks geur ons verfrischte, in welks kleuren ons oog zich verlustigde!’

Heb ik de waarheid te naakt misschien voorgesteld? Om harentwil dan vergeving voor wat ik misdeed in uw oog! Maar neen, niet die bede voor wie niet kunnen wenschen, dat een glanzend vernis het oog zou bedriegen. Niet die bede voor wie niet kunnen wenschen, dat een prachtige voorgevel hen misleidde, om de inwendige armoede en de gebreken der woning te ontdekken.

Ik heb schetsen geleverd, en aan ieder laat ik de beantwoording over der vraag: Zijn er zoo?

Maar schetsen zijn geen regel.

En toch zou ik niet durven beweren, dat hier de uitzondering regel is.

Mogt gij het hierin met mij eens zijn, ik was dan genoeg geregtvaardigd omtrent wat gij misschien afbreken en uitkleeden noemt.

Vraagt ge: waartoe dat afbreken en uitkleeden? Om terug te wijzen op de vraag, die we ter beantwoording ons voorstelden: wat er in het leven eigenlijk geleefd wordt.

Ik mag vooronderstellen, dat gij mijne meening verstaat en het gevoelt, dat ik, van eigenlijk leven sprekende, niet bedoel een leven van zinnelijk genot, voor aardsche behoeften alleen, een leven naar het ligchaam, niet naar de ziel, een leven alleen geleid voor wat men hartstogtelijk najaagt, zij het voorwerp, waar men zich aan wijdt, op zichzelf ook edel en goed, een leven als een droom doorgebragt zonder ontwaken, een leven....

- ‘Met uw verlof, ziet gij niet te veel voorbij, dat zulk eene levensbeschouwing tot de uitzonderingen behoort.?’

- ‘Laat ons over het getal van ware levensbeschouwers niet twisten. Gelukkig zijn er niet weinigen, die van het leven nog een hooger begrip hebben, dan wie het opvatten zoo als het zich uitwendig vertoont, “met de integrerende gedeelten van eten en drinken, slapen, genieten, hopen, wenschen, trachten,

geprezen worden, geld verkrijgen, eer bedelen, gezond blijven, reizen en trekken en gemakkelijk uitrusten, ook met het amusante werk, om coupons te knippen en interessen te berekenen.” (*Spiritus Asper* en *Lenis* in voce)[*)]. Ik zou vele namen kunnen noemen van wie het leven in een' hoogeren zin voor zichzelven beoefenen en bij anderen trachten aan te kweeken.’

- ‘Maar wat bedoelt gij met dat leven in een hoogeren zin?’

- ‘Vergun mij, dat ik, om het u te omschrijven, gebruik make van de woorden eens beroemden kanselredenaars, als hij zegt: “dat is het leven niet, dat de ziel behoeft, zal zij niet van gebrek vergaan: een leven voor brood, een leven voor kunst, een leven voor handel, een leven voor wetenschap alleen, een leven, in één woord, waarbij men niet ophoudt gestadig te sterven, nog vóór het sterfuur genaakt. Neen, leven, dat is, ten volle bevredigd te zijn, te gevoelen, te toonen, dat men leeft naar den inwendigen mensch; dat is, zich te ontwikkelen, te verheffen, de vleugels uit te slaan en zich eeuwig te gevoelen in ieder oogenblik des tijds.’

- ‘Nu begrijpen we.....’

- ‘Dat mijne schetsen misschien niet zoo ver beneden de waarheid zijn, of wij zouden ze in de werkelijkheid kunnen vinden. Maar nu geloof ik, dat gij het mij wel zult toestemmen, dat er een kwaal bestaat - gebrek aan eigenlijk leven van het leven, - waartegen het misschien niet ondienstig is eenig

Geneesmiddel

aan te bieden.

Gij zucht! en denkt misschien: te overbekend zijn die middelen, zoo vaak te vergeefs reeds beproefd, en wendt het hoofd af met de woorden, die Duitschlands hoog geroemde dichter een' teleurgestelden wereldhervormer in den mond legt:

> Alles opfert' ich hin, sprichst du, der Menschheit zu helfen;
> Eitel war der Erfolg, Hass und Verfolgung der Lohn. -

Doch met denzelfden dichter zou ik antwoorden, wat hij dien klager te gemoet voerde:

> Soll ich dir sagen, Freund, wie ich mit Menschen es halte?
> Traue dem Spruche! Noch nie hat mich der Führer getäuscht.
> Von der Menschheit - du kannst von ihr nie gross genug denken;
> Wie du im Busen sie trägst, prägst du in Thaten sie aus.
> Auch dem Menschen, der dir im engen Leben begegnet,
> Reich' ihm, wenn er sie mag, freundlich die helfende Hand.
> Nur für Regen und Thau und für's Wohl der Menschengeschlechter
> Lass du den Himmel, Freund, sorgen, wie gestern, so heut.

- ‘En uwe geneesmiddelen nu!’

- ‘Ik heb er voor onszelven in de eerste plaats, getrouw aan de spreuk: geneesmeester, genees eerst uzelven, eer ge herstelling bij anderen beproeft. Zij zijn: tracht naar bevrediging van den inwendigen mensch; - zoekt dien meer en meer te ontwikkelen; - gevoelt u mensch in den edelsten zin van het woord.’

- ‘Bekend, overbekend.....’

- ‘Maar daarom ook altijd erkend en met zorgvuldigheid aangewend?’

- ‘Gelooft gij dan, dat de herinnering veel nog zal baten?’

*) Tijdspiegel, 1849, I, blz. 69.

- ‘Ik wil het beproeven. Tracht naar bevrediging van den inwendigen

mensch. In veel zoeken, voor vele behoeften vinden we bevrediging: bekoring voor het oog, streeling voor het oor, prikkeling voor den smaak, rust voor de afgematte leden, - voldoening van neigingen, hartstogten en driften. Maar waar ligchaam en zingenot door bevredigd worden, is nog geene bevrediging van den inwendigen mensch. Het leven voortgeleid en het dagelijks zich bewegen in den kring, waar we in worden rondgevoerd, - niet gedrukt door ontbering, door onbevredigde behoeften niet verstoord, - voor het oog der wereld gelukkig in vele opzigten te noemen - is nog geen leven voor de ziel.

‘Maar,’ werpt gij mij tegen welligt, ‘wilt gij dan dat we een afzonderlijk leven leiden voor de ziel?’ Houd het doel van uw leven steeds voor oogen, is mijn antwoord, en gij zult van zelf gevoelen, hoe men in het dagelijksche leven, bij voldoening aan ligchamelijke behoeften en zinnelijke genoegens, kan leven voor zijne ziel, - hoe men niet behoeft af te scheiden wat naauw met elkander in dit leven verbonden is.

Gij kent met juistheid en bij name de behoeften uwer ligchamelijke nooddruft, - kent gij ze dus ook der ziel? Gij wenscht u gezondheid en kracht naar het ligchaam, wenscht gij ze u ook naar de ziel? Gij streeft naar voordeel en winst om rust en genot voor het ligchaam te smaken, - streeft gij met hetzelfde doel naar voordeel en winst voor de ziel? Gij klaagt, als ge uwe aardsche behoeften niet bevredigd ziet, als gij nadeel lijdt of verlies, - klaagt gij ook evenzeer als uwe hoogere behoeften onvervuld blijven, als gij schade lijdt aan de ziel?

Deelde ik eenige wenken daar mede, om het middel te gebruiken, dat ik opgaf: tracht naar bevrediging van den inwendigen mensch, ik waag het, een tweede daar bij te voegen: zoek den inwendigen mensch meer en meer te ontwikkelen.

Dat de inwendige mensch voor krachtige ontwikkeling vatbaar is, zal wel geen betoog behoeven, evenmin als het bewijs, dat er zijn, die op een' lageren trap van ontwikkeling nog staan, - zelfs al schittteren zij in de wereld, al waait de wierook van een vorstelijk hof hun toe, al worden ze bij uitsluiting beschaafden genoemd.

‘Maar,’ zegt ge misschien, ‘er zijn er, wier levensbestemming het medebrengt, om zich in eene voortdurende ontwikkeling van den geest te kunnen oefenen, maar wie, buiten hen en wie over hunnen tijd vrij kunnen beschikken, heeft daar de gelegenheid toe?’ Keeren wij de vraag eens om: wie is daar niet toe in de gelegenheid? Gij gevoelt toch, als ik van ontwikkeling spreek van den inwendigen mensch, dat ik dan niet enkel geleerden op het oog heb, maar menschen van elken stand, rang en betrekking.

‘Maar,’ vraagt ge, ‘van waar bij zoo velen, die door hunne dagtaak en het werk hunner handen geheel worden bezig gehouden, den tijd te vinden, om zich naar den geest te ontwikkelen?’

Wat is productiever, vraag ik op mijne beurt, dan de tijd, als we hem productief willen maken?

‘En de lust dan,’ herneemt ge, ‘wie heeft moede en afgemat, als hij is, van zijn dagwerk, altijd begeerte, om de hand uit te strekken naar eenig boek of geschrift?’

Alsof dan het werk onzer handen geheel op zichzelf stond en niet in betrekking tot onze bestemming? Alsof men dan alleen uit boeken moest verkrijgen wat tot ontwikkeling strekt

van den inwendigen mensch? Zien we slechts met opmerkzaamheid rondom ons, op wat er voorvalt, op wie ons omgeven, met wie we te doen hebben, wat met ons gebeurt, op wat ons ontmoet en bejegent, op wat we deden en verzuimden, op wat we in onszelven te bestrijden, in de wereld te overwinnen, in onzen naasten omtrek te hervormen hebben - en een ruim veld voor ontwikkeling is ons geopend.

Gij zijt huisvaders en huismoeders, en te midden van uwen huiskring, omringd van uwe kinderen, vindt ge een leerschool voor uwe ontwikkeling meer opvoedend nog, dan ge in boeken kunt lezen.

Gij hebt uwe gezelschappen. Zijn ze niet enkel gewijd aan spel en zinnelijk genot, wordt het gesprek niet enkel levendig gehouden met over modes te praten, bekenden en wie men niet kent te beoordeelen, of met dikwijls weinig beteekenende nieuwtjes van den dag, - welk eene ruime gelegenheid bieden zij aan, om de onderlinge ontwikkeling des inwendigen menschen te bevorderen. Wat kon het onderling verkeer niet zijn, als men het meer tot dat doel aanwendde; - als men meer gewigt nog aan dégelijkheid, dan aan den fijnen conversatietoon hechtte! Gij hebt uwe vrienden, die òf als goede leidslieden u den weg wijzen, òf in het edelste streven u voorgaan, gij hebt in één woord veel wat tot gelukkige aanwending van het aan de hand gegeven middel kan dienstbaar zijn.

En voeg ik als laatste middel daar nog bij: gevoel u mensch in den edelsten zin van het woord, dan geloof ik, dat de aangewezen weg tot meer eigenlijk leven kan leiden.

Gevoel u mensch in den edelsten zin van het woord, - redelijk, onsterfelijk wezen, tot eene heerlijke bestemming geroepen, op de wereld geplaatst, om in haar gevormd te worden voor hoogeren werkkring, door haar geoefend tot heiliger leven, boven haar verheven tot minder stoffelijk aanzijn.

‘Maar juist die wereld,’ zegt ge, ‘trekt den mensch gedurig af van zijne hoogere bestemming. Zij houdt zoovelen den ganschen dag bezig om door de wereld te komen. Zij vervult ons met ontelbare zorgen voor onszelven en de onzen; zij trekt ons gedurig naar haar toe, houdt ons onafgebroken bezig, en wie kan zich begeven buiten haren kring, waarin wij ons bewegen moeten, zonder op te houden een bewoner dezer aarde te zijn?’

Gevoel u mensch, roep ik u toe, zoo als Hij het was, die als het ideaal der menschheid op aarde eens omwandelde, - gevoel en betoon u mensch in den stand, den rang, den werkkring, waar gij in geplaatst zijt. Mensch als koop- en werkman, als geleerde en kunstenaar, als regent of beambte, als heer of als dienstbare, - mensch in uwe maatschappelijke en huiselijke betrekking van uitgebreideren of beperkteren omvang, en gij zult begrijpen, dat het eigenlijk leven nog iets anders is, dan het rusteloos medegaan met den stroom des tijds, het onverpoosd ronddraaijen in den cirkel der woelige wereld, het ongestoord genieten van het goede, het hijgend torschen van de lasten der aarde, - gij zult gevoelen, dat gij eeuwig zijt in het oogenblik des tijds, verwant aan en op het innigst verbonden met eene andere wereld, waar reiner, gelukkiger leven ons wacht, naarmate we hier meer eigenlijk hebben geleefd.

Dit voor onszelven; - wat kunnen we voor anderen nog doen, om hen het leven te leeren begrijpen in zijne hooge

bedoeling? Voor anderen? Gij twijfelt er niet aan, dat dit in nadruk tot ons eigenlijk leven behoort. Gij kunt er niet aan twijfelen, als ge op Hem ziet, dien ge als uwen volmaaktsten Voorganger vereert en die geheel zijn leven der menschheid wijdde, geheel zijn leven besteedde, om haar hooger op te leiden. Wàt ge doen kunt voor uwe naasten? Hen door uw voorbeeld bewijzen, waarin het eigenlijk leven bestaat; hen door de kracht van uw voorbeeld bewegen, om uit het ware oogpunt het leven te beschouwen. Wàt ge doen kunt voor wie in maatschappelijke betrekking, ontwikkeling en beschaving, ver beneden u staan, voor wie het leven meer dulden en dragen, dan eigenlijk leven is, voor wie diep gevallen, in misdaad verzonken, in boeijen gekluisterd zijn? - De menigte van instellingen om der menschheid te hulp te komen, en haar tot het eigenlijk leven te verheffen, geeft u het antwoord. Doch de gave der liefde tot dat heerlijk doel uitgereikt bestaat niet alleen in eene gifte van geld, uwe medewerking wordt boven alles geëischt. Hoè ge aan dat doel kunt medewerken? Hebt gij voor uzelven een juist begrip van het eigenlijk leven, dan is u van zelf de weg aangewezen, hoe gij er anderen deelgenoot van kunt maken. Dan weêrhoudt gemakzucht u niet, om met de bevordering van anderer welzijn u bezig te houden; dan verhindert de hoogmoed u niet, om tot anderen af te dalen; dan staat geene valsche schaamte u in den weg, om voor anderen te zijn, die ge voor hen kunt wezen. Ieder kan veel, en, zij het ook in beperkten kring, het zijne daar toe bijdragen. Werd dit beginsel door allen aangenomen, spoedig zou de geheele wereld eene andere gedaante aannemen.

En wordt gij door teleurstelling dan soms ook genoopt, om te klagen: wat heb ik niet opgeofferd, wat deed ik niet veel, om het heil van den medemensch te helpen bevorderen, - en nogtans, wat was daar het gevolg van, wat was mijn loon? - Bedenk dan, dat de herfst ontelbare zaden uitstrooit, waar slechts weinigen van opkomen; maar dat, ontkiemt er slechts één, dat ééne in staat is over eene ruime oppervlakte zich te vermenigvuldigen.

H.

Het gebed der aarde.

Eene uitbreiding van eenige gedachten, uit het Hoogduitsch.

Een heilige vrede omringt de velden en heuvels, stilte rust op de bergtoppen, de wereld baadt zich in een kalm genot, en als een wandelende engel suist het avondwindje in de takken des wouds.

Hoe schoon is de natuur wanneer het evenwigt in haar is teruggekeerd, wanneer de onweders hebben uitgewoed en de stormen zwijgen, de zon in goud en purpergloed ter kimme neigt en eene verkwikkende avondkoelte de hitte des daags liefelijk vervangt. Het is dan een plegtig oogenblik, wanneer zich alles tot de rust voorbereidt, om hierdoor weder nieuwe krachten te verzamelen.

Ziet de aarde, zij gelijkt nu eene schuchtere bruid, zij is prachtig maar smaakvol als eene jonge vrouw opgetooid, zij schijnt van een diep en verheven gevoel als doordrongen te zijn. Het is alsof zij voor het altaar des heelals nedergeknield ligt en met eene zachte, doch hoorbare stem, bidt:

‘Vader! Gij bestemdet mij de moeder van duizende wezens te zijn! Zegen mij, o God! en voer alle schepselen die door mijnen onuitputtelijken schoot voortgebragt en gevoed worden tot het geluk. Vader des heelals! Even als Gij ben ik bij hun aanvang en einde, bij hunne wieg en lijksteen. Dat Uw zegen op mij ruste, opdat ik voor Uwe en mijne schepselen, die Gij mij gegeven hebt, een zegenbron zij even als Gij.’

De aarde mogt wel nieuwe kracht in het gebed zoeken; want terwijl alles wat zij voortbrengt, zoowel planten als dieren, zijne bestemming bereikt, zich in het aanzijn verheugt, en door haar moederlijk gevoed en verzadigd wordt, ziet zij de jongsten, maar tevens de voortreffelijksten harer kinderen, van wie zij teedere wederliefde en dankbaarheid verwachtte, dikwijls onvergenoegd en ongelukkig.

De mensch versmaadt vaak de gaven, die de aarde hem kosteloos met milde liefde aanbiedt, en die hem een waar genot en een zalig genot zouden verschaffen. Dat hij haren schoot beploege, en duizende schatten des levens spruiten uit haar voort. Maar neen! hare ingewanden doorwoelt hij, om er kostbare me-

talen, die hem dikwijls schadelijk zijn, uit te halen, hij verscheurt ze, om er voortdurend brandstoffen uit te trekken, die hem dienstig moeten zijn om hare oppervlakte over te vliegen. En toch vergeet hij haar; want hij is onverschillig geworden voor de plek waar hij het eerst door hare gaven gelaafd werd, voor de schaduw, die zij hem in zijne jeugd tegen de zomerhitte aanbood.

De mensch beheerscht de aarde als een dwingeland, en vereert haar niet meer als eene moeder. Zij gevoelt dit diep. Haar jongste en met den grootsten aanleg bevoorregte zoon, waarop zij hare dierbaarste hoop vestigde, denkt niet meer aan haar dan tot zijn eigen hersenschimmig voordeel, maar slaat met minachting haren welgemeenden raad in den wind, en is ongevoelig voor haar schoon geworden.

Zij bemint den vrede, zij zag zoo gaarne allen die haar bewonen in broedermin en eensgezindheid gelukkig, en de mensch, die het onder het genot harer weldaden wezen kon, is in zichzelven verdeeld, hij vindt dikwijls zijn genoegen in twist en strijd, en in plaats van God te vereeren en haar te beminnen, is de godsdienst vaak een bron van haat, en de aarde het schouwtooneel van oorlog en verwoesting.

Wanneer zal de aarde niet meer met bloed gedrenkt worden, en zij het twistkrakeel niet meer hooren, maar integendeel lofzangen op de goedheid des Scheppers en op hare vruchtbaarheid? Zij wil het geluk der wezens, die op hare oppervlakte ademen, en hierom bad zij.... Hare bede zal echter verhoord worden, zij gaat eene betere toekomst te gemoet. Stil! naauwelijks zucht het avondkoeltje, en er schiet een bliksemstraal door den met sterren bezaaiden hemel, en in het eeuwige blaauw der wereldruimte dondert het Amen des Heeren.

J.A.B.

Het spionnetje.

Junij-spionnetje.

Herboren Tweede Kamer - Troonrede - antwoord.

> Rome heeft gesproken - en Nederland heeft gesproken - en de Koning heeft ook gesproken - zoo, gelijk men zegt, ‘haalt het eene woord het andere.’ - Rome heeft, zelve uitgelokt zijnde, eene godsdienstig-politieke demonstratie uitgelokt, waardoor de Koning wederom uitgelokt is, om eene nieuwe wet - (hoor de troonrede!) - uit te lokken - zoodat ook hier alles in een wezenlijk uitlokkend verband met elkaâr staat. - Ook de partijen in de Tweede Kamer zullen, onder de schaduw van eenen waardigen voorzitter, elkaâr niet willen *voorzitten*, welligt nu en dan *nazitten*, nu en dan, als het pas geeft, *verzitten*, en, dat hopen wij nooit, geheel of gedeeltelijk, met de amendementen, of interpellatiën - er *inzitten* - en dus ook wel niet ligtelijk, tegenover de Regering, of de Eerste Kamer, of het volk, *vastzitten* - ook zullen de vergaderingen zoo lang niet duren, dat zij zich *doorzitten*. - De Troonrede heeft men eenzijdig genoemd, omdat ze alleenlijk over één punt sprak, - wij noemen haar liever onzijdig, daar zij de regten aller waarborgt, en in de gevolgen, die ze voor de Nederlanders zal uitlokken, veelzijdig, ten minste tweezijdig, - en hiermede, vooreerst, de hand op den mond.

De Russen aan of over de Pruth.

> Oude voorspellingen melden ons, naar luid van sommige dagbladen, dat het rijk der ongeloovigen, omstreeks den jare 1853, *ad terminos non loqui*, dat is: tot oplossing en altijddurend zwijgen zal gebragt worden. - Eindelijk zal de halve maan, zoo heet het, in het ‘laatste kwartier’ komen, en weldra voor de wereldgeschiedenis ‘donkere maan’ worden. - Welligt dat in den diplomatieken almanak dezes jaars, en de eerstkomende maanden, deze maanphasen reeds *vooruit* berekend en bepaald en beslist zijn, en de ooms, de voogden, de volkspeters en -meters, de mombers, in geheim congres, begrepen, om de lieve, waarde Porte op nonactiviteit te stellen: - althans de Russen zijn, of waren, aan de Pruth. - De levensvraag schijnt hier, in hoeverre de Sultan kan en mag deelen in het staats- en vorstenregt, en of het nu, hier en daar, zonneklaar bewezen zal worden, dat de Sultan, *omdat* hij slechts een Sultan is, geen regerend vorst kan en mag zijn, waaruit volgt, volgens volken- en staats*regt*, dat de heeren voogden, peten en mombers, het rijk van den Sultan, bij ontstentenis van den ongeloovigen maanvorst, ab intestato overnemen, erven, administreren, zonder successieonkosten, en ieder er een deel van behoudt, of hem dit *wettiglijk* wordt aangewezen, ter tegemoetkoming der gemaakte onkosten - voor de respectieve vloten, de legers, die op de been zijn gebragt, ter schadeloosstelling voor: ‘papier, pennen, lak en inkt,’ gebruikt bij de diplomatische nota's, te Londen, Parijs, Petersburg, Weenen, Berlijn. - Niemand twijfele, volgens al deze antecedenten te zamen genomen, dat de heeren ooms, en de tante Victoria, het *wel* meenen met den Sultan, die, onder curatele geplaatst bij de zeer

regtmatige diplomatieke verdeeling van zijn rijk, later welligt op een diendersplaatsje of pensioentje aanspraak zal mogen maken.

De telegraaf tusschen Nederland en Engeland - gelegd en in werking.

Onder de gelukkigste teekenen des tijds behoort de onderzeesche spreekbuis, - eerstelijk voor de Engelsche en Nederlandsche, tijdelijke volksvoogden, zoo vertalen en omschrijven wij het dubbelzinnige woord *ministers* - dat van het

latijnsche woord ‘ministrare,’ afgeleid, ook als *handlangers* kan overgezet. - Het tête a tête der twee kabinetten, achter de duinen en krijtbergen, kan ongeloofelijk veel uitwerken - en als de vonken behoorlijk, onder de schepen en langs de visschen, haren diplomatischen pligt volbrengen, zijn wij met onze, in *vorige* jaren zoo beproefde en getrouwe halsvrienden, de Britten, op den meest gewenschten telegrafischen voet. - Maar voor onze ijverige dagbladmenners, die ook werken en tobben om het ‘ras der couranten’ te veredelen, en altijd van zessen klaar zijn - is de draad - een gouden draad; zij liggen met het oor op het zand van Scheveningen en luisteren, - en schrijven met de andere hand, niet op het zand, maar op de kolommen. - Eindelijk zullen de speculanten - vertaald: ver-zienders, of kat-uit-den-boom-kijkers, het nieuwe beurs- en spreekorgaan boven alle beschrijving achten, eeren, liefhebben, vreezen en beminnen: - dat is gewisselijk waar. - Makelaars, renteniers, en moneymakers - hebben eindelijk hunnen algemeenen onderzeeschen makelaar gevonden. - Wij wenschen hun vooreerst eene tienjarige, telegrafische, beursberigt-erfpacht, met de gevolgen van dien.

Legerkamp, opgerigt zuid- en noordwaarts in Frankrijk en Polen, nabij Weenen - en ook een dito - nabij Zeist.

De tijd is derhalve nog niet geboren, dat het militaire element uit de volks- en staatkundige elementen is verdwenen - veeleer oefent men zich, bij *tijds*, om des *noods*, op de oude, welbekende, en zeer gebruikelijke wijze, het regt van volk en vorst te verdedigen of te handhaven, met de hand aan het zwaard, aan het kanon, aan de karabijn of pistool. - Alle brave menschen, en er zijn heel wat van die soort op, aan, en beneden de troonen te vinden - hopen zekerlijk met ons dat dit ‘spel’ niet op ‘katjesspel’ uitdraaije, om eens kinderlijk te spreken, en dat de kampementen alleenlijk eene aardige, geestige karikatuur mogen zijn van het bloedig handwerk, 't geen daar geleerd wordt, naar de regelen der kunst. - Ons kamp te Zeist is stellig het meest onschuldige, minst oorlogzuchtige: - vooreerst, wegens den stillen, vredelievenden aard der Nederlanders, die wel zoo lief en gaarne met rijksdaalders, muntbilletten, en nieuwe guldens omspringen, als met artillerie-of pelotonsvuur, of charges van kavallerie. - Voorts, wegens de nabijheid van Zeist, met de Hernhutters en het Broederhuis, louter menschen des vredes, en der regtzinnigheid, en der liefdemaaltijden; - ook wegens het regenachtige weder, dat we welligt in Julijmaand zullen moeten dragen, vooral als Sancta Margaretha aan de heeren officieren en verdere leden van het kamp niet gunstig gezind is, en het buskruid vochtig wordt, eer het behoorlijk ten gerieve van stad en land, van volk en vorst, - de verwachte explosiën heeft voortgebragt.

Mistress Beecher Stowe in Engeland en Frankrijk. - Vivat de Negerhut!

De gevierde Amerikaansche vrouw representeert, zoo lezen wij ergens, geheel alleen de verdrukte humaniteit - zij wedijvert met Petin en Ericson, en is deze broeders een eindweg vooruit, - zij werkt mede om eindelijk de zwarten, voor het oog van Europa, inwendig wit en zuiver te maken, - zij rehabiliteert de Paria's, en zal zekerlijk hier en daar hulp vinden - eerst, zoo als het gewoonlijk gaat - *ore tenus* -: met den mond, dan met

de pen - eindelijk met eene wet - een doorslaand verbod. - Intusschen zijn wij ten gevalle der ‘zoogenaamde’ schoone sekse zeer verheugd, dat er onder de latere dochteren Eva's niet alleenlijk gevonden worden: de snelvoetige, de zeer zangkundige, de koninginnen ter linkerhand, de rondreizenden - de Taglionis - de Jenny Linds - de Lola Montes - de Ida Pheiffers - maar dat er midden onder deze zeer *begaafde* zusters, nevens Elizabeth Fry, eene vrouw op het wereldtooneel verschijnt, die *hoogere* eischen doet en meer verlangt dan vorstenkus: lees vorstengoud, dan roem en eer en het lauwerblad der kunst, per keel of per voet. - Mistress Stowe begint op eene zeer waardige wijze haar geslacht te emanciperen, - zij speelt in de negentiende eeuw, met broeder Gützlaff en zuster Fry, een eigenaardige trio, die de nakomeling, als een meesterstuk, gaarne zal aanhooren en herhalen, - en waar het thema welligt boven en niet beneden de wolken is gevonden.

Volksstem - Stembus in Nederland.

Ons volk heeft ook eene ‘stem’ gekregen, en de bus is niet meer de armen- of collectebus, maar het nationale heiligdom, het palladium van 's volks regten, constitutioneel bestaan - getuige: Steenwijk, Almelo - enz. - enz. - Het volk - *dat is:* eigenlijk, de kiezersvergadering, als het volks-extract - vergelijk de quinine en al de scheikundige - ines, zoekt en vorscht direct naar tolken der waarheid, naar staatsmannen, naar Burkes, naar Pitts, naar Fagels, naar van Hoogendorpen, naar Kempers - en ziet! men vindt zelfs dichters en geleerden, mannen vol geest en humor en vernuft, vol oude taalkennis en vaderlandsche wetenschap, mannen, die zekerlijk niet minder aardig en onderhoudend zullen spreken dan ze anders te zijner tijd, toen de nationale stembus nog niet geopend was - schreven - en zongen - als nachtegalen en lijsters - dáár had de volksstem regt, volmaakt regt. - Er moet ook, buiten het welbekende Rotterdamsche genootschap, in eene staatskamer, *Verscheidenheid en Overeenstemming* zijn. - Er moet iets anders gedebiteerd worden dan enkel parlementaire debatten en amendementen - de stijve gezigtsplooi moet mede ontplooid- de rimpel op het peinzende voorhoofd van den staats-Palinuur moet plaats maken voor het glimlachje om den mond; - men zal ook moeten lezen in de dagbladen, niet alleenlijk van *groene* en *roode* en *Katholieke* en *Protestantsche* sprekers, maar ook van geleerde en geestige en vernuftige vertegenwoordigers, zoodat welligt Momus eens om een hoekje komt kijken, en de mannen, die naar de regering regeren, zoo als hun is voorgeschreven, zullen wel eens met eene staatkundige aardigheid te voorschijn komen, als de zitting lang genoeg duurt, en de vertegenwoordigers, wegens mogelijke verstoppingen, aan eene heilzame leverschudding behoefte hebben. - Waarschijnlijk heeft men nog al te weinig de Volksstem en Stembus in Nederland uit *dit* oogpunt beschouwd, daarom is die vrijheid heden genomen door

Uw zeer dienstw. dienaar,

ASMODEUS.

ONDEROFFICIER. ‘Wat duivel, Nommer 3, wat heb je op den grond te kijken, als ik “hoofd links!” kommandeer?’
RECRUUT. ‘Sergeant, daar ligt een kwartje.’

ONDEROFFICIER. ‘Regts om-keert!’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Welke theologie is de beste?

J.H. Merle d'Aubigné, welke Theologie is in staat om de kwalen van dezen tijd te genezen? - Uit het Fransch. Utrecht, J.G. Broese, 1853.

Als onze oude vriend Faust, naar de snede van Göthe, zich beklaagt dat hij, *helaas!* ook de Theologie had bestudeerd, nevens andere wetenschappen (*leider! auch Theologie!*), zouden we welligt mogen aannemen, dat menigeen in onze eeuw met hem instemt. - 't Is schier even moeijelijk, om een goed, degelijk Theologant, als een goed, bekwaam staatsman te zijn of te blijven. - De Theologie houdt ook in de geschiedenis van ons geslacht haren ‘cursus,’ en staat niet buiten of boven den invloed van den tijd, - zij heeft haren eigenaardigen strijd met de booze geesten op en boven de aarde, de geweldige magten die vernietigen: - de oude Mephistopheles, ‘*der Geist der immerfortnegirt*’ - volgt haar, de reine hemelmaagd, op den voet, aan alle oorden, en aan vele akademiën. - De Theologie mag mede tot zinnebeeld nemen: het stéréotype vaandeltje op zoo menig pont of gierbrug, b.v. te Nijmegen: ‘*Zeldenrust*.’ - Intusschen geldt toch van haar, wat Von Schiller van de philosophie beweerde:

> *Welche wohl bleibt von allen den Philosophieen? Ich weiss nicht!*
> *Aber die Philosophie, hoff' ich, soll ewig bestehn*.

Lees hier, daar het metrum dit toelaat, ‘Theologieen,’ - gij verneemt een betamelijk antwoord op de vraag. - Intusschen is het reeds een zeer bedenkelijk teeken, dat men spreekt en schrijft van *oude* en *nieuwe* Theologie, even als van oude en nieuwe wijnen en kleederen; - deze spreekwijze overtuigt ons wederom dat zij niet vreemd is aan de ‘influenza’ van den Tijdgeest, en zich meermalen met een vernieuwd of opgelapt kleed moet behelpen; - zoolang de godgeleerdheid (wij bezigen dit onaangename Germaansche woord, om der verandering wille) onder, met en door den mensch leeft, zal zij zich van het subjectieve kenmerk niet kunnen losmaken. - Wij

durven gerustelijk beweren, dat de Theologie van Paulus den Apostel, en van Paulus den Hoogleeraar te Heidelberg, - die van Augustinus en van Strauss, - die van Luther en van onzen landgenoot Van Vloten, - die van den Hoogleeraar Konijnenburg en van Dr. J.J. van Oosterzee, - van Ds. Steenmeijer en Ds. Brummelkamp, beide te Arnhem, - van Ds. de Keijser en Ds. de Liefde - geheel verschillende is. - Wij vragen wederom:

'*Welche von allen den Theologieen??*'

Gij herneemt: - de beste! de zuiverste! - deze, deze eischen en verwachten wij, en zullen niet rusten voor men ons haar aanbiedt. - Naauwelijks hebt ge dat gezegd - of ieder zal u wederom zijn systeem, zijne voorstelling als het beste aanbieden, en er op aandringen, dat ge zelf onderzoekt, of als ge daartoe niet bij magte zijt, u gebieden te nemen wat u wordt voorgezet. - Nu is het toch niet wel mogelijk, dat al deze Theologieen even goed, waar, even wigtig en zuiver geijkt zijn - en het is grootelijks te beklagen, dat men hier, om kort te gaan, van de ons aangebodene partij geen monster kan steken, zooals de eerlijke makelaar van de koffij of suiker of thee - als proefhoudend bewijs voor de deugdzame qualiteit der *gansche* partij. - In zekeren zin komt menig Theologant niet verder, dan tot zulk een eigenaardig monstersteken: - hij stelt gewoonlijk zijn systeem, van eene bijzondere, geliefkoosde, meest in het oog springende zijde in het licht, houdt u altijd die eene zijde voor, en vergeet om de andere, minder heldere zijde u aan te toonen; - daardoor ontstaat eene eenzijdigheid, die u tegen het bepaalde systeem met een zeker vooroordeel zoude kunnen vervullen; - gij zult in onzen tijd, die zoo geweldig eklektisch en kritisch is, of dreigt te worden, niet willen blijven: een volbloed Kalvinist, een volbloed Lutheraan, een volbloed Doopsgezinde - gij zult veeleer genoegen nemen met een eenigzins elastisch, Remonstrantsch-Theologisch-levensbeginsel, en daardoor beweren voor God en de wereld, dat gij niet geheelenal tegen den tijdstroom wilt opwerken. - Op deze wijze voortgaande, zouden wij ligtelijk zoo ver gaan, of zoo ver komen, om te vooronderstellen, dat de Theologie eene zekere *dressuur* beleeft, en eindelijk ten einde raad gekomen, zich door menschen, door stelsels, door geloofsartikelen, door kritiek en exegese, met één woord, door jan en alleman gestadig moet laten dresseren, en zoolang om den allonge-paal moet draven, dat ze ten laatste behoorlijk 'onder den man' kan gebruikt worden. - Gij ziet, waarde lezer, dat we ditmaal het kind bij den regten naam noemen, en u de netelige positie niet verbergen, waarin zich de hemelmaagd bevindt - des te meer wordt de vraag: welke is de beste, dat is: de ware, Theologie? van gewigt - en het korte en zeer merkwaardige geschrift van den Geneefschen Theologant, Merle d'Aubigné, verspreidt zeker hier een zeer weldadig licht. - Hem lag de vraag op het hart en op de lippen: 'door welke Theologie kunnen de kwalen van dezen tijd genezen worden -?' - Wij zullen billijkerwijze den geleerden man eerst zelf moeten hooren, om later eenige bedenkingen en glossen, naar onze gewoonte, daarbij te voegen:

'*Hetgeen alleen de maatschappij kan redden, is de theologie*, dat is *de kennis van God in Christus geopenbaard*.

Deze stelling is echter zoo vreemd en zonderling niet, daar wij haar onder een

anderen vorm in eene overdenking van een duitschen godgeleerde hebben aangetroften. Maar daar de theologie van de school van Genève gelijk men weet verschilt van die eener duitsche school, schijnt het ons nuttig toe, om, terwijl wij de punten, waarmede wij het eens moeten zijn, aannemen, uit te leggen, welke theologie volgens onze meening den tegenwoordigen tijd alleen tot heil kan strekken en van nut wezen.

Haasten wij ons mijne Heeren! om te zeggen, dat niet iedere theologie deze taak kan volbrengen; er zijn er integendeel geweest, die veel kwaad aan de Christelijke maatschappij gedaan hebben en die nu nog slechts haar ondergang kunnen bereiden. In elke eeuw treft men een *theologie van den tijd* aan, welke de eeuw naar hare beeldtenis vormt, veranderlijk als zij zelve; maar in alle eeuwen is er eene *theologie van den hemel*, welke onderworpen kan zijn aan eenige veranderingen in de vormen, maar immer dezelfde in de hoofdpunten gebleven is.

De theologie, die de Christenheid in dezen tegenwoordigen hagchelijken toestand van zaken zal redden, is niet die van de middeneeuwen, welke eenige geleerden in Engeland, in Amerika, zelfs in Duitschland trachten te doen herleven, - namelijk eene scholastiesche, die het Woord van God eene vrij lage, de zigtbare Kerk eene zeer hooge plaats toekent, en deze laatste tot denzelfden rang verheft als de waarheid; die voorgeeft, dat de verordeningen, de handelingen van de Kerk de uitsluitende bron zijn, uit welke voor de menschen de gaven van genade voortvloeijen; dat bisschoppen, gewijd als opvolgers der Apostelen, noodzakelijk zijn tot het bestaan eener Kerk, dat de kwijtschelding der zonden en de wedergeboorte in den Doop worden geschonken, en dat er in het Avondmaal een wezentlijk offer wordt gedaan door den voorganger, uit kracht van zijn priesterlijk ambt. Deze theologie is klaarblijkelijk slechts eene gebrekkige navolging van de Roomsche theologie. Eenige harer voorstanders*) hebben zelfs beweerd, dat de afscheiding van den stoel van Rome hen verstoken doet blijven van een groot voorregt; en verscheidene hunner hebben door hun afval getoond, dat deze theologie tot het pausdom leidt, dat is tot de dwaling, tot den dood en tot de geestelijke slavernij.

De theologie, die de Christenheid in dezen tegenwoordigen hagchelijken toestand van zaken zal redden, is ook niet die van de achttiende eeuw, welke, terwijl zij een onbeschaamd rationalisme of een oppervlakkig unitarianisme in voert, het Christendom veranderd had in een deïsme, door eenige Christelijke denkbeelden en door eene nuts-zedeleer versierd. De storm heeft dit drooge blad weggevoerd en het zal niet meer groen worden.

De theologie eindelijk, die de Christenheid zal redden, is ook niet die van de negentiende eeuw, die, hoewel zij de vorige verre overtreft met betrekking tot de wetenschap, tot den omvang, tot de onpartijdigheid, ja zelfs tot de Christelijke denkbeelden, echter de godsdienstige rede van den mensch tot grondslag heeft en niet het woord van God, het zand en niet de rots.

De theologie, die de wereld kan redden, is die van de Apostelen, van de Hervormers, of liever die van den Heiligen Geest: de ware, de eeuwige theologie, die niet voortgebragt is door deze of gene eeuw, die niet komt uit Bonn, Halle, Genève, Straatsburg of Oxford, maar die het uitvloeisel is van het woord,

*) British Critic.

het werk van God, ten alle tijde en op iedere plaats. De theologie van de eeuw zal misschien de theologie des hemels bespotten; maar deze bespotting zelfs is eene der hoedanigheden, die haar kenmerken als overeenkomstig de wijsheid van boven (1 Cor. I: 18).

Om de maatschappij te redden, heeft men behoefte aan eene kracht, die van buiten komt, die niet voorkomt uit den bedorven kring des menschen; - een werk van God, dat de schuld en de zonde des menschen verzoent, vernietigt, maar te gelijk in hem een beginsel plant van hemelschen oorsprong en hem geheelenal hernieuwt. Iedere theologie, die in den verloren mensch het middel plaatst om den mensch te redden, is eene ongeschikte, zwakke theologie. Op het gebied der godsdienst is het onmogelijk het kwade door het kwade te verdrijven. De zonde kan niet overwonnen worden door datgene, hetwelk de zonde voortbrengt; de ongeregtigheid kan alleen door de regtvaardigheid vernietigd, de duisternis slechts door het licht worden verdreven. *Overwint het kwade door het goede*, ziedaar de leer van Gods woord.' - (Blz. 10-13).

Op deze wijze tracht de man van Genève het vraagstuk op te lossen, en hecht zich, als met beide handen, aan het woord Gods, om dáár, en dáár alleen, de waarheid te vinden. - Indien men echter alweder gelieft in aanmerking te nemen, dat de Theologanten uit Bonn, Halle, Genève, Straatsburg, Oxford, - wij zullen er bijvoegen, die uit Augsburg, Berlijn, Heidelberg, Kiel, zelfs het oude Hernhut, juist allen beweren, dat zij, even als de heer Merle, ook aan de zuivere bron der waarheid staan en stonden, en ieder met zijn kruik of nap of vat of filtreerkroes optreedt, en u daar het water uit de fontein des levens aanbiedt - dan blijft de moeijelijkheid bestaan: - niemand onder hen, die we hier voor den geest hebben, zal den heer d'Aubigné zijne hoofdstelling ontstrijden, maar allen zullen zich, even als hij, beroepen op 'de ware eeuwige Theologie, die niet is voort gebragt door deze of gene eeuw, maar die is het uitvloeisel van het Woord en het werk van God,' - en dan zullen de brave lieden er in éénen adem bijvoegen -: 'ziet nu, *deze* Theologie is juist de *mijne*, ik bied ze u aan;' - daardoor wordt de geweldig moeijelijke positie, waarin zich de Theologische wereld bevindt, eerst regt duidelijk. - Wij zien immers, zoo als men gezegd heeft, dat het grootste kwaad, het radikale gevaar, in onzen tijd, bestaat in die - verwenschte - *subjectiviteit*. - Hadden we dat onderaardsche geschenk maar niet aan de vaders Hume en Kant te danken, die meer hebben bedorven, dan ze ooit weder goed kunnen maken, al wilden alle hunne nakomelingen en aanhangers zich laten herscheppen tot loutere Schellingianen of Hegelianen!

Die arme Theologie!

Zoo arm en verloren is ze echter nog niet, en zal zich, hopen we, op de eene of andere wijze, weten te handhaven en te legitimeren: - daarom willen wij onzen spreker uit Zwitserland nogmaals hooren, waar hij dieper in de zaak indringt, en meer op den eenigen hoofdpersoon heenwijst, die het pleit beslechten zal.

'In een tijd, die geen gezag meer wil erkennen, en die helaas! zoover gegaan is, dat hij zelfs het gezag van God en Zijn woord loochent, meent de theologie dat eene harer gewigtigste taken bestaat in het handhaven van dat geschokte gezag en in deszelfs vestiging op die

theopneustie, welke door den apostel aan de geheele Schrift wordt toegekend; zij herinnert dat alle die voorgewende *enantiophonieën* (tegenstrijdigheden), gelijk Chrysostomus reeds gezegd heeft, wel eens *enantiophanieën* (schijnbare tegenstrijdigheden) konden zijn; zij zegt met Augustinus: *Nullum scripturarum auctorem scribendo aliquid, errasse firmissime credo*[*]; zij herhaalt dit zoo ware woord van onzen nieuwen ambtgenoot, den heer Lobstein, in zijn eerste gesprek over de Hervorming: “Aannemen of verwerpen, tot beide hebt gij de vrijheid; maar indien gij verwerpt, geeft dan iets anders, dat hooger waarde bezit; wij leggen deze tegenwerping der nieuwere theologie voor, en wij wachten zonder eene schrede terug te deinzen, dat zij haar zal beantwoorden. Omverwerpen zegt niets; men moet iets anders in de plaats stellen. Maar indien de Bijbel niet meer *het levende brood* is, *uit den hemel nedergedaald*, rigt dan voor ons eene andere tafel op; maar verschaft ons andere spijzen dan het gehakte stroo van eene *Revue théologique*.”

In een tijd, die niets meer wil toelaten dan eene subjectieve godsdienst, die, indien hij al iets objectiefs duldt, ten minste alles tot den *persoon* van Christus wil terugbrengen en zijn *werk* op den achtergrond stelt en aldus eene vergiffenis zonder uitwissching van schuld predikt, houdt de ware theologie zich even krachtiglijk vast aan den dood van Golgotha als aan de geboorte van Bethlehem. Zij wil de uitwissching van schuld zoowel als de menschwording. Zij aanbidt die volmaakte menschheid met eene volmaakte goddelijkheid vereenigd, die zich vrijwillig tot aan den dood overgeeft; maar zij verheft de voldoening, voor allen geschonken door den Eenige aan het kruis, als de wezenlijke oorzaak onzer verzoening; niet alleen eenvoudig, omdat het kruis in ons het vuur van de goddelijke liefde ontsteekt, maar omdat het *onze schuld uitwischt*. Het doet *die stemme des bloeds* weêrklinken, waarvan Paulus spreekt (Hebr. XII: 24) die de ziel is van de verborgenheid des Christendoms.

In een tijd vol van vertrouwen op de krachten der natuur, houdt de theologie zonder twijfel vast aan de verantwoordelijkheid der menschen. Zij toont aan dat, indien hij zondigt, hij zulks uit eigen wil doet; indien hij verloren is, hij het is omdat hij het *wil;* maar terzelfder tijd herinnert zij met eene Luthersche geloofsbelijdenis, dat de mensch met zijne eigene krachten in de goddelijke dingen niets kan begrijpen, gelooven, bevatten, denken, willen, beginnen, volbrengen, handelen, werken of medewerken, dat hem geen de minste (*ne scintillula*) geestelijke kracht overblijft[*]; en terwijl zij Gods almagt verheft, houdt zij staande dat het Evangelie door den Heiligen Geest den wil met nieuwe hoedanigheden bezielt, hem uit den dood tot het leven terugroept en in ons eene waarachtige herschepping te weeg brengt.

In een tijd, waarin stoute theoriën den mensch van God afscheiden, doet de theologie begrijpen, dat het *vinden van God* het hoogste doel des menschen moet zijn. Men begreep dit op het tijdstip van de ontwaking; thans nu de tijd van nadenken dien van drift vervangt, moet men in de wetenschap opnemen, wat zich toen in het leven bevond. Laten wij op onze hoede zijn dat wij niet vervallen tot eene doode orthodoxie, na het rationalisme vaarwel te hebben gezegd. Het objectieve

*) Ik geloof zeer vast dat geen der gewijde schrijvers zich in iets van hetgeen hij geschreven heeft, bedrogen heeft.

*) Formulier van eendragt, De libero arbitrio.

Christendom, dat is de leer der menschwording, der verzoening, der opstanding van Gods Zoon bestaat over het algemeen in de Christenheid, maar het groote kwaad is hierin gelegen, dat dit Christendom uitwendig blijft, niet tot het binnenste doordringt en zich niet in het bezit stelt van het hart en het leven. Ziet hier dan uwe taak, mijne vrienden! Drukt vooral op het gewigt der persoonlijke ondervinding van de waarheden der zaligheid. Eischt bekeering, wedergeboorte, nieuw leven. Brengt elke ziel in de tegenwoordigheid van Jezus Christus; zegt haar dat zij door het geloof in onmiddellijke en persoonlijke betrekking moet treden met den Verlosser en beveelt met nadruk datgene aan, wat deze betrekking onophoudelijk moet versterken, zoodat de geloovige waarlijk *één Geest is met den Heer* (1 Cor. VI: 17). Er bestaan klippen in de theologische rigting (waar bestaan er niet?) welke ik u heb aanbevolen; leert die klippen kennen en vermijdt ze. Gij moet aandringen, gelijk ik reeds gezegd heb, op het gezag van het geschreven Woord; maar gij moet u ook herinneren, dat dit Woord, uit het hart van God komende, tot in het hart des menschen moet doordringen, en dat het, indien het deze heilige roeping niet vervulde, juist hierdoor zijn hoog gezag in de kerk zoude verliezen. Gij moet u herinneren, dat *God* het nieuwe hart *schept;* maar ook eene *dringende roepstem* rigten tot eene groote innerlijke werkzaamheid; zeggen: wilt gij *genezen worden! Strijdt om door de enge poort binnen te gaan, want het koningrijk verkrijgt men alleen door moeite en inspanning*. Gij moet, heb ik gezegd, aandringen op Christus *voor ons;* maar gij moet u ook te binnen brengen, dat wij niet kunnen zeggen, dat Christus voor ons is, wanneer hij niet *in ons* is. Indien de theologie van de herleving op dezen oogenblik ouder is dan dertig jaren geleden, zoo moet zij ook meer innerlijk zijn, meer gevorderd in het leven van God, meer geleerd in de geestelijke ondervinding van de innigste geheimenissen van het geloof. Laat de Evangelische theologie van de XIX^{de} eeuw niet gelijk zijn aan een struik, wiens wortelen los en gering zijn, en die, na slechts lentebloesems voortgebragt te hebben, terstond sterft; maar laat zij gelijk zijn aan een boom, die diepe wortelen heeft geschoten en gedurende tallooze zomers vruchten zal dragen.

Ziedaar wat de ware theologie zal doen, indien zij door haar zout de wereld moet zuiveren.' - (Blz. 17-20).

De schrijver gaat hier van het Theologisch grondgebied op dat der Christologie over, en toont tevens de kwalen des tijds aan; - naar onze wijze van zien staan hier gulden woorden -: 'Eischt bekeering, wedergeboorte, nieuw leven.' - 'Brengt elke ziel in de tegenwoordigheid van Jezus Christus' - enz. - Hier schijnt, onwillekeurig, het ascetisch element het dogmatisch element te verdringen, te overwinnen. - De Theologie wordt meer en meer van de oude bestaande vormen - orthodoxie, rationalisme - bevrijd; zij wordt meer levend, bezield - zij wordt werkend en de menschheid doordringend en heiligend. - Ja, als van alle zijden, onder de godgeleerden, de vriendelijke of grimmige, de cholerische of phlegmatische *homines Theologi*, wordt gestreden over Avondmaal en Doop, over praedestinatie en de persoonlijkheid des Heiligen Geestes, over de vocatio en illuminatio, over de acceptilatio en de regeneratio, - dan is het, alsof hier eene stem uit den hemel gehoord wordt, die te midden van

dezen oorverdoovenden strijd roept: ‘Houdt u bedaard en rustig, gij mannen der wetenschap.’

‘Brengt eerst elke ziel, ook de uwe, in de tegenwoordigheid van Jezus Christus!’ - De heer Merle schijnt meer gewigt te hechten aan het ‘nieuwe hart’ dan aan eene nieuwe systematische leer; hij wil nog altijd liever Christus *in ons*, dan Christus *buiten* en *boven* ons, in de staande, eens uit oud of nieuw ijzer gegotene leerstukken en artikelen. - Hij begeert eene innerlijke Theologie, die niet boven den mensch zweeft als een luchtballon, nu hoog, dan laag, en soms zoo hoog, dat ze niet meer gezien wordt, of stuk gescheurd, naar beneden tuimelt, als de geleerde gas-stoffen zijn ontsnapt; - hij begeert geene doode, maar eene levende God- en Christus-geleerdheid; - dus eigenlijk geene - logie, - geene geleerdheid, - maar iets geheel anders.

Zoude hier de Geneefsche vriend zich niet meer of min op eenen gevaarlijken weg bevinden?

Velen zullen altijd aan het Christus *voor ons* meer gewigt hechten, dan aan het Christus *in ons*. - Zij zullen èn den persoon èn het groote werk des Heeren zoolang onderzoeken, en alle stelsels vergelijken en weder vergelijken, dat men langzamerhand de inwendige kracht, die Christus mededeelt, minder behoeft en begeert; met andere woorden -: de Theologische *ἀχρίβεια* zal de *ευσέβεια* in den weg zitten, - de godgeleerdheid de godzaligheid afbreuk doen. - Maar zullen velen niet, door zulk eenen Christus *in ons*, den *historischen, werkelijken* Christus verloochenen, of uit het oog verliezen? - Vinden we zelfs bij Bauer en Strauss niet deze rigting; was ze niet reeds in eene vorige eeuw eenigzins merkbaar in de ascetische school van Spener en Francke? - Zeer zeker, dat de heer d'Aubigné voor zulk eene eenzijdigheid, in de aangehaalde plaats uit zijne gedrukte rede waarschuwt; - intusschen zoude zelfs van den ‘inwendigen’ Christus, wierd deze ten praejudice van den ‘uitwendigen’ Christus bevoorregt, niet alle heil te wachten zijn - want nu vormt de mensch op nieuw, als hij niet voorzigtig en onpartijdig te werk gaat, zich weder eenen inwendigen Christus, als op ‘eigen hand;’ neemt den zoodanigen, die best past in zijnen toestand, waar hij zich het meest mede vereenigen kan, - terwijl de historische Christus, als een bloot geschiedkundig, marmeren tuinbeeld, stokstijf blijft staan, en door welig heestergewas weldra geheel wordt begroeid en bedekt. - 't Zal dus hier eens vooral zeer noodig zijn, dat de uitwendige en inwendige Christus zooveel mogelijk overeenstemmen - consoneren - en met elkaâr eene echt Athanasiaansche eenheid (twee-eenheid hier) uitmaken.

Voor dit oogenblik dus, gelooven wij, dat zulk eene overeenkomst reeds gedeeltelijk de vraag beantwoordt:

Welke is de beste Theologie?

Als wij nu vooronderstellen, dat onze opvatting door den lezer in het algemeen wordt goedgekeurd, blijft er nog eene andere vraag over -: Op welke wijze deze Theologie (Christus *voor* en *in* ons vereenigd) - de kwalen des tijds zal kunnen genezen. - Onze bekwame schrijver geeft ons hier mede eene soort van semiotik, of ziektebeschrijving en een geneeskundig *visum repertum* der kranke eeuw; wij zullen hem laten spreken en klagen:

‘Indien het tijdvak, waarin wij leven,

een tijdvak is van opstand en omwenteling, van vernieling en ondergang, niet alleen in de staatkundige, maar ook in de geestelijke wereld, dan zal die theologie de maatschappij niet kunnen redden welke zich voornamelijk met vernietigen en ten ondergang brengen bezig houdt; welke de boeken der goddelijke openbaring het een na het ander of allen te zamen aanvalt, en zich vestigt te midden der puinhoopen, die zij meent veroorzaakt te hebben. Men moet eene positieve theologie hebben, geschikt tot opbouwen en niet tot omverhalen.

Indien het tijdvak, waarin wij leven, een tijdvak is van twijfel, waarin het meerendeel der menschen niet weet, wat zij gelooven moeten, dan zal die theologie de maatschappij niet kunnen redden, welke zelve niets voor zeker aannemende, bij de belangrijkste vraagstukken tusschen ja en neen wankelt, en zegt dat wij, met betrekking tot de godsdienstige waarheid, op het gebied moeten blijven der *onzekerheid*, der *betrekkelijke waarheid*, der *inschikkelijkheid* en der *onvolmaaktheid*. Men heeft dan een hart noodig, zeer vast in de waarheid; men heeft het geloof van Abraham noodig, die op den eeuwigen God vertrouwde, die *vastheid in den Heer*, welke Paulus zelfs van de meest eenvoudige geloovigen vordert (Phil. IV: 1, Coloss. II: 5, 1 Thess. III: 8, 2 Thess. II: 5).

Indien het tijdvak, waarin wij leven, een tijdvak is van individualisme en subjectivisme, indien ieder, gelijk men zegt, zijn eigen weg gaat en zich zijne eigen godsdienst schept, dan zal die theologie, welke, met verwaarloozing van het objectief Christendom, eene zuivere subjectieve godsdienst huldigt, en meent dat de waarheid niet van den hemel geopenbaard noch verheven is boven het geloof, - dan zal zulk eene theologie, zeg ik, niets anders voortbrengen (gelijk een onzer medeburgers met regt aanmerkt) dan een onbestemd scepticisme, dat geheelenal op individueele en voorbijgaande toestanden berust[*)]. Zonder twijfel behoeven wij een werk van God in de ziel, maar daarom hebben wij ook behoefte aan eene christelijke waarheid; om de subjectieve godsvrucht te vormen, heeft men een objectief feit noodig, zonder hetwelk het Christendom niet veel hooger staat dan eene der talrijke menschelijke aandoeningen.

Indien het tijdvak, waarin wij leven, alles wat den mensch eigen is en boven al het licht van zijn natuurlijk, van het geloof onafhankelijk verstand verheft, dan zal eene theologie de maatschappij niet kunnen redden, die de rede of het godsdienstig bewustzijn der menschen als hoogste regter stelt van ons geloof, en in de boeken van den Bijbel slechts min of meer onzuivere en ondoorschijnende vazen ziet, welke het licht bederven. Men moet tot grondslag voor het geloof stellen, een *God heeft het gezegd*, een door den H. Geest ingegeven Schrift, eene, wij herhalen het nogmaals, getuigenis des Vaders.' - (Blz. 21-23).

Door deze merkwaardige zinsneden worden de bezwaren, hierboven geopperd, eenigzins weggenomen; - hier wordt, nevens de subjectieve godsvrucht, het objectief feit geëischt - en zeker te regt - als men den historischen bodem des Christendoms ondermijnt, of omwoelt, zal het gebouw weldra instorten, - er behoort, om het Rijk Gods te behouden, nog iets meer, nog iets anders, dan een godsdienstig bewustzijn. Het woord Gods mag ons niet genomen worden. -

*) Revue des deux mondes van den 15 Julij 1851, over Maine de Biran.

'*Das Wort sie sollen lassen stahn*' - zong, sprak, dreigde en donderde vader Luther.

Alzoo komen we op het oude, groote thema terug -: Eerst naar het woord der waarheid, dáár gezocht, getoetst, gescheiden, - en dan de Christus in ons, als eindresultaat, ieder voor zich, en toch zoo, dat deze zelfde Christus in u, in mij, en in allen die er zijn, die gelooven, *dezelfde*, *historische* Christus is; niet die van Arius, van Athanasius, van Zinzendorff, van Strauss, of van wie ook - maar de eenige, ware - de Evangeliesche Christus. - Als deze nu gevonden is, zullen de kwalen des tijds - d'Aubigné heeft ze u daar zoo even genoemd - meer of min kunnen genezen worden, - zekerlijk niet op eenmaal - ook hier is de langere weg, inderdaad de betere, en de kortere. - Als b.v. de geweldige schepraderen, in de staatkundige wereld, beginnen te werken en te klepperen, zoodat het gehoor dreigt te verdooven; als de waterstroomen aandruischen, de vernielende golven opzetten, - als de Czaar met den Sultan zal strijden of niet strijden, als de Engelsch-Fransche vlooten de Dardanellen binnen zeilen - dan - vergeef ons, voor ditmaal, een geweldigen sprong! - dan wordt daar niet veel gedacht aan een Christus voor ons en een Christus in ons. - De Theologie is nog geen voorzitter geworden in de raadzalen der grooten, of op de wolbalen in het parlement, of op het gestoelte der senatoren. - Er zal menig hoofd grijs worden, en menig geslacht sterven, en menig beenderhuis geruimd, eer het christelijk levensbeginsel den Staat doordringt en bezielt - en de wedergeboorte is aangebroken, welke de Apostel der heidenen reeds voorspelde en verwachtte -: het reikhalzend verlangen van al de creaturen.

Onze schrijver spreekt aan het einde van zijn merkwaardig geschrift, van eene thans bestaande '*krisis*.' - Eigenlijk bestaat er altoos eene krisis, en men heeft eene zekere vooringenomenheid met de thans merkbare, presente tijdkrisis, vooral als men vermeent, *zelf*, iets of veel, tot een gelukkigen of gewenschten uitslag te kunnen medewerken - alweder een staaltje van onze eigenliefde. - Er was een krisis op Golgotha - een geweldige, - later, bij Jeruzalems verwoesting, - later toen het noorden het zuiden overvleugelde - later toen paus en keizer worstelden, twee pausen te gelijk (maan en bijmaan) verschenen - later, toen de Hervormers optraden, gewapend tot aan de tanden, - en zoo altijd voort, - elk tijdvak IS eene krisis. - Nu is het betamelijk, dat wij aan *onze* krisis het meeste gewigt hechten, omdat het onszelven aangaat, omdat wij er belang bij hebben - en hier geldt het woord van Von Schiller:

'Nur der Lebende hat Recht.'

Vergete men echter niet, dat de bestaande, tegenwoordige krisis, een noodzakelijk gevolg en resultaat is van alle voorafgaande *kriseis* (meervoudig) te zamen genomen, en de onze, die wij thans onder handen hebben, of die ons onder den duim houdt, de voorwaarde en het voorspel is van de krisis, waarmede onze nakomelingen zullen moeten strijden.

't Komt er dus op aan, om eerstelijk ons tijdvak in zoo verre te genezen, te rehabiliteren, als dit, met de beschikbare geneesmiddelen, mogelijk is; de beste Theologie tot de beste doeleinden aan te wenden. - Tot de oplossing van dit vraagstuk zijn alle Theologanten, zij, die spreken en schrijven, bij voorkeur, geroepen, den tijd te genezen en, zooveel mogelijk, alle recidiven voor te komen. -

De rede van den Geneefschen godgeleerde, waarop we uwe opmerkzaamheid hebben heengeleid, kan almede daartoe bijdragen. - Wij zouden wenschen, dat alle Theologanten, de predikers en de hoogleeraren, alsmede de candidaten, die op weg zijn *ad altiora*, zich eene eigene ziekte-lijst der eeuw vormden, eene soort van geneeskundige optelling der verschillende kwalen, waaraan de menschheid - in hare tegenwoordige krisis lijdende is - en dan, eene *Pharmacopea Theologica*, noem ze ook, als ge wilt, *Batava*, of liever, *Biblica*, waar de geneesmiddelen te vinden zijn - we zouden er melaatschen, geraakten, blinden, lammen, dooven, volbloedigen - van alle soorten vinden. - Om deze lijders te genezen, wordt er verstand, bedaardheid en ijver geëischt - vooral de gezonde, apostolische ijver, die niet dadelijk de wonde brandt, of den dwangnagel uitrukt, of al het kwade bloed bij ponden aftapt; maar die Theologische geneeskunde, welke de kwaal *sondeert*, en dan, met bedaard overleg, tracht te genezen. - En het consult -? waarde, verstandige, ijverige, Nederlandsche, theologische, al of niet gepromoveerde, heeren artsen, mannen op den kansel en op uwe leerstoelen - het consult? - daar zult ge wel niet tegen hebben, als men u vriendelijk tot den Waren Geneesheer ‘die niet tot de gezonden, maar tot de kranken is gekomen,’ heenwijst, - nog eerder dan tot de leerlingen, de leerjongens, die in het groote clinicum eerst duchtig moeten onderwezen worden, als ze aan het geestelijk ziekbed niet alles bederven. - Als gij met Dezen uw consult houdt, te midden van al die zieken, zal de krisis, vroeg of laat, wijken; - we zullen, als God wil, nog eens vreugde beleven aan den ouden zesduizendjarigen patient, die, uit dit gasthuis ontslagen, voor een beter bestaan is bestemd - als hij die bestemming slechts wil erkennen. - Wij wenschen allen de ware, zuivere, Theologische geneeswijze hartelijk toe, en hopen, dat onze bijdrage, hier geleverd, de goede zaak ten minste niet tegenwerke!

Spiritus Asper en *Lenis*.

De betrekking van het gevoel tot het uitleggen van den Bijbel, inzonderheid van de schriften des N. Testaments.

Door W.A. van Hengel. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller, 1853.

Wie zal een gelukkigen ouderdom niet onder de begeerlijkste voorregten tellen, welke de hand der Voorzienigheid ons kan schenken, dachten wij bij de lezing van het werk des grijzen Van Hengels. In waarheid, zoo iemand - hij geniet dit voorregt in hooge mate. Wel rust hij van zijn' langdurigen en roemvollen

academie-arbeid, maar zijne rust is geene ledigheid, het is in vollen nadruk eene werkzame rust. Van zijne met noeste vlijt, en gedurende eene halve eeuw verzamelde schatten, deelt hij voortdurend aan het wetenschappelijk publiek mede. Als monarch op het exegetisch gebied, wordt zijne stem in ons vaderland met achting gehoord, door allen, welke prijs stellen op den bloei der gewijde uitlegkunde. Het werk dat thans door ons wordt aangekondigd, mag met volle regt de vrucht van een rijk gevoeden geest worden genoemd, en verdient gekend te worden door allen, die Gods woord met vrucht voor zichzelven en anderen wenschen te gebruiken. Wij willen, voor zoo verre zulks in beperkte ruimte kan geschieden, geest en strekking van dit werk den lezers van den Tijdspiegel doen kennen.

In de voorrede vermeldt de schrijver de aanleiding tot het schrijven van zijn werk. 't Was eerst bestemd voor het Tijdschrift: *Waarheid in Liefde*. Maar voortschrijvende, ontdekte hij - wien zal het van een man als Van Hengel bevreemden? - dat zijn opstel veel te uitgebreid zou zijn, om in zulk een Tijdschrift te worden opgenomen. Ook wij hebben, als Van Hengel, achting voor genoemd Tijdschrift, maar verheugen ons toch zeer over de afzonderlijke uitgave van 's Hoogleeraars arbeid, welke nu een inhoud en degelijkheid heeft, welke hij naar de oorspronkelijke bestemming niet had kunnen bezitten. Het onderwerp zelf heeft iets aantrekkelijks. Naar waarheid noemt Van Hengel zelf het een onderwerp ‘hetwelk tot dusverre genoegzaam onaangeroerd gebleven was.’ Belangrijk is het in hooge mate. Welk eene voorname plaats bekleedt niet het gevoel in de rij onzer geestvermogens. Hoe verschillend is niet het oordeel over zijne bevoegdheid, op het gebied van het ware, schoone en goede. Welk regt komt er aan toe op het zuiver wetenschappelijk gebied? Van deze algemeene vraag is eene andere, welke namelijk de betrekking van het gevoel tot het uitleggen van den Bijbel is, eene partieële, maar voor den godgeleerde en nadenkenden Christen de gewigtigste. Ruiterlijk wijst de schrijver naar de aanleiding tot het schrijven van zijn werk. Die aanleiding is, dat velen in onze dagen, in en buiten het vaderland, mannen van wetenschap en talent, van onderscheidene rigting, zich bij de verklaring van moeijelijke plaatsen des Bijbels, inzonderheid des N.T., op het *gevoel* hebben beroepen, om er hunne opvatting door te regtvaardigen. Wat is nu dit gevoel in betrekking tot het uitleggen der gewijde Schriften? Vòòr dit kan worden uitgemaakt, is het noodig, dat men duidelijk versta, wat eigenlijk het *uitleggen* zij. Hier is de schrijver op zijn terrein. Hij beheerscht de stof. Uitleggen is bij Van Hengel *ontvouwing van den zin der woorden*. Het is als zoodanig eene zaak van wijden omvang. Maar ook wat het *gevoel* in het algemeen, wat het is in betrekking tot dit ontvouwen van den zin der woorden, moet worden in het licht gesteld. Hier is de ontwikkeling analytisch en genetisch. In zijn aard en oorsprong wordt het uitlegkundig gevoel ontwikkeld. Geen andere weg is er, om het deelachtig te worden, dan de wetenschap, de hermeneutiek en hare praxis de uitlegging zelve, zoowel de grammatische en historische, als de logische en psychologische. Gemeenzaamheid met de theorie en de practijk der uitlegkunde, is eene onmiskenbare voorwaarde, om in het bezit te komen van dit uitlegkundig gevoel. Tot die gemeenzaamheid leidt wederom onderwijs en eigene oefe-

ning. Na deze ontwikkeling, die overal van veelzijdige zaakkennis getuigt, meent de schrijver zoo verre gekomen te zijn, dat hij kan zeggen: wat men onder *uitlegkundig gevoel* te verstaan hebbe. Het behoort, volgens hem, tot de algemeene categorie van het *waarheidsgevoel*. (Wij kunnen hier in het voorbijgaan de opmerking niet terughouden, of ook de uitdrukking *uitlegkundig gevoel* niet beter verwisseld kan worden met *waarheidstact*, om er door uit te drukken de zaak, welke de hooggeleerde schrijver met zoo vele juistheid ontwikkelt). 'Dit uitlegkundig gevoel laat zich - wij gebruiken hier, duidelijkheidshalve, de eigene woorden des schrijvers - van twee verschillende zijden beschouwen, de onderwerpelijke en de voorwerpelijke. Door de eene versta men: *eene gewaarwording van den zin der woorden, welke op de uitlegkunde gegrond is en door het uitleggen ontstaat*. De andere is *eene kracht, welke deze gewaarwording verwekt*. Door het uitleggen naar de regelen der uitlegkunde, krijgt men dus een *uitlegkundig gevoel*, en dit leidt tot het gewaarworden van den zin der woorden, welker uitlegging men tot zijne taak genomen heeft.' Dat dit uitlegkundig gevoel voor volmaking vatbaar is, behoeft naauwelijks betoog. Evenwel, om der waarheid wille, toont de schrijver aan, dat het in *vaardigheid, zuiverheid* en *vastheid* allezins kan en moet toenemen, wanneer het waarlijk goede diensten zal bewijzen. - Maar hoe, vraagt men misschien, zal dit uitlegkundig gevoel tot een merkelijken graad van volmaaktheid komen, daar zijn bron, de uitlegkunde zelve, nog zoo gebrekkig is? Deze algemeene bedenking wordt door den schrijver voldoende opgelost, alsmede vier bijzondere bedenkingen, die voortvloeijen uit een viertal vereischten, welke door velen, maar geheel ten onregte, aan de uitlegkunde worden gedaan. De eerste is: *het verkrijgen van een licht, dat van boven komt;* de tweede: *het opsporen van den diepen zin die in den Bijbel ligt;* de derde: *het uitgaan van den regel des geloofs, welken de kerk voorschrijft;* en de vierde: *het volgen van de indrukken des gemoeds, die de godsvrucht verwekt*. Door tal van bewijzen, door menigte van treffende voorbeelden, wordt de nietigheid dezer vereischten en van de daarop rustende bedenkingen tegen de waardij van het vroeger beschreven uitlegkundig gevoel, in het licht gesteld. De slotsom geeft de schrijver in deze woorden: 'dat er bij het onderzoek naar den zin der woorden, van den Bijbel in het algemeen, en van het Nieuwe Testament in het bijzonder, geen ander gevoel gehoord mag worden, dan dat *uitlegkundig gevoel*, hetwelk op de uitlegkunde gegrond is, en door middel van het uitleggen ontstaat.'

Is dit gevoel nu werkelijk een tact geworden om den zin der woorden te vatten, is het dit geworden op de regte wijze, door de wetenschap en veelvuldige, practische oefening, het zal niemand bevreemden, dat het aldus gevormde en wel gegronde uitlegkundig gevoel in staat is, zijnen bezitter gewigtige diensten te bewijzen. Op veelvuldige, soms hoogst verrassende wijze, wordt zulks door den hooggeleerden schrijver aangewezen. In drieërlei opzigt leeren wij de diensten van het uitlegkundig gevoel bij het uitleggen zelve kennen. *Vóórlichting* is de eerste dienst. Reeds vòòr het werkelijk uitleggen, zegt het godsdienstig gevoel, zoo wel welke de zin der woorden niet zijn kan, als welke de zin der woorden zijn moet. Het een en ander wordt door treffende voorbeelden gestaafd. De tweede dienst bestaat in *leiding* waar aan geene voorlichting te denken is. Wat Van Hengel daaronder verstaat? Hoort hem-

zelven. ‘Door zijne leiding bewijst dan het uitlegkundig gevoel diensten van menigerlei aard. Hier helpt het den uitlegger, om de verschillende rigtingen, die de geleerden bij het uitleggen eener plaats genomen hebben, wel te onderscheiden en de beste te kiezen. Dààr bewaart het hem voor misvattingen, waartoe hij te ligter vervallen kan, wanneer mannen van naam op het dwaalspoor zijn voorgegaan. Ginds en elders baant het hem den weg tot nieuwe ontdekkingen, hetzij die den zin der woorden betreffen, of de bewijzen, die voor of tegen de eene of andere opvatting pleiten. Waar het te kort schiet om alles in het licht te stellen, zal het toch dikwijls deze of gene duisterheid opklaren. Waar het geene volle zekerheid verkrijgen doet, zal het toch menigmaal brengen tot hetgeen het meest waarschijnlijk is.’ In sprekende voorbeelden worden deze opmerkingen aanschouwelijk, op elk gebied der gewijde uitlegkunde leert men hare toepassing aan de hand van den schrijver kennen. De derde dienst bestaat in *beslissing*. Onder welke voorwaarden het uitlegkundig gevoel deze beslissing waagt en werkelijk doet wijst de schrijver aan, en heldert hij op met Joh. XXI: 15, de plaats waarvan geheel dit geschrift is uitgegaan. Men kent 's mans gevoelen over deze plaats. Hoogst belangrijk is, hetgeen hij tot nadere adstructie van zijn gevoelen, reeds voor jaren publiek gemaakt, hier te berde brengt.

Hiermede eindigt het werk van den oud-hoogleeraar, den waardigen veteraan. Voor eigenlijk uittreksel is het werk niet vatbaar. Wij hebben geest en strekking er van zoeken in het licht te stellen. Het mag in nadruk des woords een *belangrijk* geschrift worden genoemd, rijk in ontwikkeling van menige moeijelijke plaats des Nieuwen Testaments, rijk in leering, omdat wij er de ware methode van uitlegging naauwkeurig uit leeren kennen. Het ontbreke in geene bibliotheek van godgeleerden, het worde gevonden op de tafel van menig beschaafd Christen, wien het om christelijke waarheid te doen is, en die zelf dagelijks nadert tot de Schriften des Nieuwen Verbonds, om daaruit de waarheid te putten. Zegen ruste op het werk van den waardigen geleerde, die in den avond van zijn leven, met de hem zoo mildelijk geschonkene talenten, nog woekert voor levend Christendom.

-B -P.

Een woord tot zijne medebroeders over de aphorismen en theses, dissonanten met den grondtoon onzer eeuw, Van den Wel Eerw. Zeer Gel. heer Van Rhijn, predikant te Chaam; uitgesproken in de vergadering van de Vereeniging van predikanten der Hervormde Kerk in Noordbrabant, den 3 Junij 1852, te Breda, door M.F. Niermeijer, predikant te Ossendrecht. Met eene Voorrede en Naschrift. Deventer. J. de Lange.

Onze kerk wordt ontroerd door verschillende begrippen van de waarde der kerkleer uitgedrukt in onze formulieren van eenigheid, zonder dat wij echter van eene grenzelooze verwarring kunnen spreken. Bij den voortgang der theologische wetenschap, bij een meer en meer algemeen geworden onderzoek, moest er wel strijd van begrippen ontstaan. Wanneer het protestantisme niet hoogmoedig genoeg was, om te denken dat het de laatste schrede op den weg der waarheid volbragt had, dan moest het na eene eerste schrede gedaan te hebben gereed zijn om eene volgende te doen. - Het kon de Athanasiaansche geloofsbelijdenis op den duur niet blijven waarderen, als de grondwet van de Christelijke kerk. Het moest ook de dogmata, die bij de hervorming nog onaangeroerd bleven staan, aan het onderzoek onderwerpen. Er moest dus onmiddellijk een verschil van denkbeelden en begrippen geboren worden, die uit eene opzettelijke en ernstige overweging van het dogma ontsproten en aan de openbare beoordeeling werden onderworpen. Wij kunnen daarom niet treuren over verschil van standpunt en van begrippen; want hoe weldadig het ook is, als men in begrippen overeenstemt, zoo zou men die overeenstemming op alle punten slechts schijnbaar kunnen behouden, door het onderzoek te onderdrukken. Dat men derhalve meer of min van de eens vastgestelde leer der kerk afweek, en tegenstand vond, is even natuurlijk, als het voor het protestantisme zeker onschadelijk is. De zonde maakt misbruik van dien toestand, 't is waar; maar zij zou slechts op eene andere wijze zich openbaren, als allen trouw bleven aan de leer der kerk.

Wij willen niet laag op de kerkleer nederzien. Wij kunnen slechts eerbied hebben voor wat de geloofsbelijdenis van honderdduizenden was. Zoo vele brave, christelijke mannen, zoo vele diepdenkende geleerden hebben het leerstelsel der Hervormde kerk omhelsd, als de uitdrukking van hun geloof. Ik heb achting voor de innige, gemoedelijke overtuiging van iederen mensch, eene overtuiging die niet van grillen en willekeur, maar van de geheele ontwikkeling van den mensch afhankelijk is, en zou ik dan geene achting hebben voor wat duizenden geloofd hebben en nog gelooven. Maar evenmin mag ik met minachting nederzien op hen, die uit innige en gemoedelijke overtuiging van

de kerkleer in sommige punten afwijken en voor hun gevoelen rond en eerlijk uitkomen. Het kan zeer veel kwaad doen, wij erkennen het, als men een overdreven liberalismus huldigt, als ieder aangaande God en Christus, aangaande zonde en Christendom mag denken, wat hij goed vindt, zonder naauwkeurig onderzoek verwerpt, wat hem niet behaagt, of uit een paar Bijbelplaatsen opmaakt, wat hij gaarne wenscht. Het protestantisme huldigt geen onbeteugeld en grenzeloos liberalisme; het huldigt de meest positieve en onveranderlijke beginselen der Christelijke waarheid. Maar even gevaarlijk is het, den ouden vorm met geweld te willen behouden, ook als die vorm voor onzen tijd niet meer past, en in plaats van de hoofdzaak te handhaven, alleen den vorm te beschermen. Onze dagen hebben het geleerd. Hoeveel bitterheid en vijandschap heeft niet de oude vorm veroorzaakt, waarin de bisschop van Rome de belangen regelde van zijne kerk. Hij had, als tot kerkbestuur geregtigd, die ordening kunnen vaststellen, welke hem noodzakelijk voorkwam, zonder dat het noodig was door oude vormen te kwetsen. Het is gevaarlijk vooral voor de rust der gemeenten en voor den invloed des leeraars, die nu eenmaal geroepen is eene gemeente voor te gaan, als men hem uit de hoogte veroordeelt. Men kan verzekerd zijn dat de zaden van wantrouwen ligt ontkiemen, gelijk de aarde spoediger het onkruid voortbrengt dan de nuttige planten. Daarenboven bouwen velen, die streng veroordeeld werden, omdat zij van de kerkleer afweken, inderdaad op gereformeerden grondslag, terwijl zij minder van de geloofsbelijdenis onzer kerk verschillen dan het oppervlakkig schijnt. Zoo bestrijdt men den vorm waarin het wezen der zonde wordt voorgedragen in onze formulieren; men keurt het woord *erfzonde* af, omdat het naar hun gevoelen de zaak niet juist uitdrukt en aanleiding geeft om het wezen der zonde te miskennen, terwijl zij die meer dan oppervlakkig, na ernstig onderzoek van het Evangelie en na rijp beraad, over de zonde spreken, veel minder dan het schijnt en meest in de wijze van uitdrukking van de kerkleer afwijken. Als men ook overtuigd mag zijn dat een groot getal van leeraren ernstig en getrouw de Schrift onderzoekt, overtuigd mag zijn dat hunne wetenschappelijke vorming en hun gedrag eene vergelijking met vroegere tijden doorstaan kan, dan is het, om verschoonend te spreken, zeer onvoorzigtig, zoovele arbeiders in den wijngaard des Heeren te veroordeelen. Gaarne erkennen wij niet hoog ingenomen te zijn met vele begrippen van onzen tijd, die men liberaal noemt, gaarne zien wij diep gevoel van zonde, gaarne hooren wij van bekeering, gaarne bemerken wij eerbiedig ontzag voor de heiligheid en geregtigheid van het opperste wezen, en de innigste vereering van Christus, maar schamen zouden wij ons om met minachting neder te zien op hen, die met ons in begrippen verschillen.

De heer Van Rhijn nu wordt in de brochure van D^{s} Niermeijer beschuldigd van een min waardige wijze van beoordeeling zijner ambtsbroeders. Wij kennen den heer Van Rhijn niet en wij werden niet uitgelokt om zijne schriften te lezen. Dissonanten kunnen in smaak zijn, zij streelen ons ouderwetsch gehoor niet. Wij konden echter niet onbekend blijven met de wijze waarop men over zijne schriften heeft geoordeeld, en die ons tot de lezing daarvan niet aanmoedigde. Men hoorde o.a. dat de heer Van Rhijn zijn standpunt ter sprake had gebragt in eene vereeniging van predikanten in

Noordbrabant, en beantwoord was geworden door D^{s} Niermeijer.

't Was voorzeker zeer goed, dat men in eene vereeniging van predikanten over de kerkleer sprak, en waarom zou 't niet goed zijn, dat er mannen gevonden worden, die de leer der kerk verdedigen, vooral omdat zij wel eens te weinig gewaardeerd wordt? Waarom zou 't niet goed zijn, dat men opmerkzaam maakt op den hoogen ernst en de naauwkeurige uitdrukking van een stelsel, dat om zijn wetenschappelijken vorm hoog verheven is boven de wijze, waarop men in onzen tijd wel eens over een gewigtig dogma spreekt, zonder zijn verband met andere waarheden te onderzoeken. 't Is gemakkelijk, zegt men, trouw aan de geloofsbelijdenis te zijn, maar niet minder gemakkelijk is het, als men de leerstellingen zoo opvatten en voordragen mag, als zij ons voorkomen, ook zonder ernstig en opzettelijk onderzoek.

Maar de heer Van Rhijn zou in die predikantenvereeniging gezegd hebben: ‘gij bedriegt uzelven, gij hebt het allen mis. - Ik heb de waarheid.’ Is 't mogelijk!

Dat wekte de verontwaardiging op ook van D^{s} Niermeijer, in die vergadering tegenwoordig. Later sprak deze laatste eene redevoering tegen Van Rhijn uit, die ook in het licht verscheen. Deze redevoering getuigt van hevige verontwaardiging. Zij werd ingegeven door een diep gevoel van miskend te zijn met zijne medebroeders en vrienden; zij draagt menigvuldige bewijzen van hevige verontwaardiging over de wijze, waarop men hem en zijne ambtgenooten had beoordeeld. D^{s} Niermeijer heeft uit de schriften van D^{s} Van Rhijn meenen te zien, dat deze laatste is dissonant met zichzelven, consonant met Rome en discrepant van Christus.

‘Hij is, schrijft D^{s} Niermeijer, dissonant met zichzelven, omdat hij zichzelven tegenspreekt. - Eene bepaalde kerkleer is heilzaam, ja, noodzakelijk, zegt de heer Van Rhijn. Daaraan moeten alle leden zich onderwerpen. - En te gelijk zegt hij: - de kerkleer is niet absoluut, eeuwig geldende. Zij is niet in alles onfeilbaar, niet bindend in alles. Die noodzakelijke kerkleer zal dus binden en niet binden.’

‘Hij is vervolgens consonant met Rome, niet omdat hij een vriend van Rome zou zijn, maar omdat hij, schoon onbewust, van hetzelfde beginsel uitgaat, hoewel hij onderwerping eischt aan een gezag dat feilbaar is.’

‘Hij is een discrepant van Christus, omdat wij niet onze eigene feilbare meening, noch die van anderen moeten volgen.’

‘Daarna spreekt D^{s} Niermeijer over den beslissenden toon van den heer Van Rhijn. Hij vraagt of die gepast is in den mond van een man, die zelf verklaart geen hoofd en weinig zin voor diepzinnige dogmatiek te hebben, omdat de absolute reprobatie bij hemzelven er niet in wil en de eschatologie der vaderen hem niet behaagt. Nu schijnt hij dus te willen, dat wij zoo orthodox zullen zijn als hij.’

‘En nu beschuldigt hij ons, dat wij er ons werk van maken, om de kerkleer te bestrijden, dat wij een krachteloos scepticisme huldigen, dat wij het groote bederf der menschelijke natuur voorbij zien, dat wij in de lucht zweven als meteoren en spoorloos als zoodanig zullen verdwijnen, dat wij een ijdelen wijsheidsdunk bij het jongere geslacht voeden, de geschiedenis der christelijke kerk voorbij zien, onze afkomst verloochenen en de verdiensten onzer vaderen miskennen, zoowel als de wezenlijke behoeften der gemeente enz.’

Heeft de heer Van Rhijn dit alles inderdaad geschreven? heeft de schrijver van deze redevoering ook te veel uit de meer argeloos luidende woorden van D^{s} Van Rhijn opgemaakt? 't Is inderdaad moeijelijk te gelooven dat die laatste dat alles zóó zou geschreven hebben. Jammer dat wij zijne schriften niet kunnen raadplegen, en om ze nu te koopen en misschien zulke beschuldigingen nog te betalen, dat doen wij ook niet gaarne.

Neen, zóó moet men de kerkleer niet handhaven om haar beminnelijk te maken, zóó zal men geene discipelen voor haar winnen.

Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget.

In een naschrift waarschuwt de schrijver tegen dogmatisme, herinnert wat het heeft uitgewerkt. Hij doet zien hoe men gehandeld heeft met den persoon van Christus. Dat men den Heer wilde kennen, het goddelijke en het menschelijke in zijn persoon trachtte te handhaven en te begrijpen was goed, maar dat men bepalen wilde, wat men verklaarde niet te begrijpen, omschrijven datgene, waarvan men de grenzen niet kende, dat was voorbarig en dan zulke bepalingen tegenover den Bijbel te plaatsen en logische definities van wat men niet begreep in de plaats van den Heer te stellen dat is dogmatisme, daartegen ijvert D^{s} Niermeijer.

Wij zijn min afkeerig van eene geloofsbelijdenis dan D^{s} Niermeijer schijnt te wezen. Er is veel, zeer veel te zeggen voor de uitdrukking van een gemeenschappelijk geloof, zeer veel voor eenstemmigheid in hoofdbegrippen; maar dogmatisme is nooit anders geweest dan schadelijk voor de eensgezindheid.

De geheele redevoering van D^{s} Niermeijer is geschreven in den gloed van verontwaardiging. Van zijn standpunt brengt hij den schrijver der aphorismen slag op slag toe. Meester blijft hij echter van den loop zijner denkbeelden, zoowel als van zijne taal, hoe opgewonden ook zijne stemming was. Hoog ingenomen is hij met Christus en hij kan 't niet dulden, dat men twijfelt aan de liefde voor zijnen Heer. Men mogt wenschen zeker dat zulke scherpe woorden niet gesproken werden, maar zeker meer nog dat er geene aanleiding toe gegeven werd. Dat men zaken beoordeelt is goed: maar als men menschen beoordeelt, dan vindt men mannen die met eene aangestampte maat kunnen teruggeven. - Soms is het schild der verdediging onvoldoende om slagen af te weren van het scherpe zwaard waarmede men dreigt, dan moet men wel eens met het zwaard de houwen pareren. En als wij zoo hevige tegenspraak vinden, dan wordt het tijd onszelven te vragen of wij de zaak die wij voorstonden ook op verkeerde wijze hebben aangevat, tijd om te vragen of wij onze broeders ook miskend hadden.

De sterrenhemel, door Johann Heinrich Mädler. Uit het Hoogduitsch door J.L. Terwen. Te Utrecht bij C. van der Post, Jr. 1852.

De sterrekunde heeft sedert de laatste halve eeuw reuzenschreden gedaan in de kennis van het wereldruim. Het getal der hemelligchamen die door haar zijn ontdekt is verbazend vermeerderd, bijna dagelijks worden er nieuwe nevelvlekken, dubbelsterren, kometen en planeten waargenomen, in sterren opgelost, berekend en op de sterrencatalogussen en kaarten geplaatst. De telescopen, kijkers en andere sterrekundige werktuigen, hebben een graad van volkomenheid gekregen, die ons hoe langer hoe dieper in het onmetelijk heelal doet doordringen. De telescoop van Lord Rosse overtreft verre die, welke de oudere Herschel op het sterrenheir rigtte, en welk een afstand is er niet tusschen een kijker van Fraunhofer en die, welke een Galilei en Huijgens gebruikten. Hierdoor werden een John Herschel, Struve, Bessel en Mädler in staat gesteld zulke belangrijke ontdekkingen te doen, die onzen blik in het sterrenheir zoozeer verruimen. De wiskundige berekening hield hiermede eenen gelijken tred. La Place was door zijne *Mécanique céleste* de Kepler en Newton van onzen tijd, en hij had een voortreffelijk opvolger in Leverrier, die door de berekening der storingen, de planeet Neptunus deed kennen, en hare loopbaan bepaalde met de plaats waar zij aan den hemel ontdekt werd.

Zulke verrassende uitkomsten hebben de belangstelling in de sterrekunde meer algemeen doen worden. Vroeger bepaalde zich die bijna uitsluitend tot de geleerden in dit vak, men verkeerde meestal omtrent de inrigting van het wereldgebouw in de diepste onkunde en bleef daaromtrent de ongerijmdste vooroordeelen koesteren. De uitstekendste mannen achtten het niet beneden zich, de resultaten der wetenschap aan het beschaafd publiek mede te deelen en toegankelijk te maken. La Place's *Exposition du système de l'univers* opende hiervan de rij, en is een echt meesterstuk volgens de getuigenis van von Humboldt, die ons in zijnen Kosmos geheel op de hoogte van den stand der natuurkundige wetenschappen en dus ook van die der sterrekunde stelt. Sommer en Littrow gaven ook eene uitvoerige beschrijving van het heelal, maar het was voornamelijk onze verdienstelijke landgenoot F. Kaiser, die zich voor de populaire astronomie onder ons den grootsten lof waardig toonde, door zijne *Beschrijving van den sterrenhemel*, welke een uitgebreid nut had voor de verspreiding der algemeene kundigheden omtrent de zamenstelling des heelals. Zijn werk, dat zoozeer het midden houdt tusschen de wetenschappelijke behandeling en eene te platte populaire voorstelling, die door hare oppervlakkigheid al de vereischten ter verspreiding eener juiste kennis zoude missen, overtreft daarin de geschriften zijner beroemde voorgangers, die zonder eene meer algemeene en eenigzins ontwikkelde wiskundige

kennis, door het onwetenschappelijk publiek niet volkomen kunnen begrepen worden. Ééne zwarigheid echter staat eene meer ruime verspreiding van den *Sterrenhemel* van Kaiser in den weg, het is de uitgebreidheid zijner behandeling en daardoor de betrekkelijk hooge prijs, die belet dat dit werk gemakkelijk in alle handen komen kan waarin het groot nut zoude kunnen stichten; er bleef dus nog behoefte aan eene beknoptere beschrijving van den sterrenhemel bestaan, die daardoor meer lezers konde verkrijgen en het licht der wetenschap zoude kunnen verspreiden waar het tot nog toe niet heeft kunnen doordringen.

Aan deze behoefte is voldaan door de vertaling van een werkje van den beroemden sterrekundige Mädler, hetwelk een der stukjes uitmaakt van eene reeks verhandelingen, die in Leipzig, onder den algemeenen titel van: *Unterhaltende Belehrungen zur Förderung allgemeiner Bildung*, door onderscheidene geleerden vervaardigd, uitkomen.

Het geeft een beknopt en zakelijk en tevens een duidelijk en bevattelijk overzigt van de benamingen der sterren en sterrebeelden zonder eene meer dan zeer gewone kennis te vorderen om het volledig te verstaan. Het kan ook als grondslag tot verdere oefening dienstig zijn, en ter voorbereiding verstrekken tot de lezing en bestudering der uitvoeriger geschriften waarvan wij hierboven gewag maakten.

Na eene korte en doeltreffende inleiding, behandelt de schrijver vooreerst de sterrebeelden, en geeft eenige bijzonderheden van hunnen oorsprong en geschienis op. De voornaamste sterrebeelden zijn van eene Grieksch- Egyptische afkomst; het waren de sterrekundigen van de Alexandrijnsche school, misschien wel een Hipparchus, die het eerst eene kaart van den hemel vervaardigden, en de verschillende sterrengroepen namen gaven, waaraan zij hare figuur verschuldigd zijn. Vroeger stelde men dat de Indiërs, Chaldeërs en Egyptenaren in de vroegste oudheid reeds de sterrebeelden bepaald hadden, misschien is dit met de Chinezen en Japannezen het geval; maar thans is het door de onderzoekingen omtrent de geschiedenis der wetenschappen in de oudheid bewezen, dat de zodiakken van Denderah en Esneh, waaraan men te voren een zoo hoogen ouderdom toeschreef, van het Romeinsch-Egyptische tijdvak zijn, en de oude Egyptenaren die niet gekend hebben.

De Japannesche dierenriem heeft weinig overeenkomst met den onzen; de stier komt er alleen ook in voor, hetgeen wel toevallig zal zijn, de twaalf teekenen waaruit hij bestaat zijn: muis, stier, tijger, haas, draak, slang, paard, bok, aap, haan, hond en nog eens slang. Er zijn voornamelijk drie manieren van de sterren op de hemelgloben en -kaarten af te beelden, namelijk: de oude, van de figuren zeer duidelijk en gekleurd daarop voor te stellen, waardoor de standplaats der sterren daarentegen zeer onduidelijk wordt; de tweede, van de beelden daarop slechts in omtrek flaauw aan te wijzen, waardoor de sterren meer uitkomen; en eindelijk van de beelden geheel weg te laten en de sterregroepen door lijnen te verbinden, zoo als ook op het kaartje, bij dit werkje gevoegd, gedaan is. Wij zouden aan de tweede manier de voorkeur geven, omdat daar de sterren duidelijk genoeg uitkomen en gemakkelijker te vinden zijn.

Vervolgens gaat de schrijver over tot de beschouwing der sterrengroepen en sterrenledige plaatsen, en de verandering die de sterrenhemel schijnbaar

ondergaat. De kleur en glans der sterren wordt verder beschreven en tevens de vraag behandeld of sterren op nieuw verschijnen of verdwijnen. Het was te gelijk noodzakelijk eene verklaring van punten en cirkels ter plaatsbepaling te geven, waardoor het bijgevoegde kaartje van het noordelijk halfrond des hemels meer verduidelijkt wordt. Dan volgt een korte beschrijving van de dubbelsterren, nevelvlekken en sterrenhoopen, mitsgaders van den melkweg; die met eenige opmerkingen omtrent de hemelgloben en sterrekaarten besloten wordt. Eindelijk na nog iets over de nuttigheid der algemeene verspreiding der sterrekunde gezegd te hebben, besluit de schrijver met eenige woorden die van zijn diepe en regtmatige ingenomenheid met de wetenschap, waaraan hij zich gewijd heeft, getuigen.

Wij wenschen dat het werkje van den voortreffelijken sterrekundige Mädler vele lezers moge vinden, en dat die opgewekt mogen worden, om verder in de kennis van den wereldbouw door te dringen, om daardoor kundigheden op te zamelen, die in onzen tijd niemand, die op eenige beschaving aanspraak maken wil, kan missen. Zij die vroeger het werk van Prof. Kaiser lazen, kunnen ook dit geschriftje met vrucht gebruiken ter herinnering van het vroeger geleerde. Wij besluiten deze opmerkingen met het verlangen te kennen te geven, dat er nog meer verhandelingen van dien aard, over andere natuurkundige wetenschappen gaande, aan onze landgenooten zullen aangeboden worden. Kleine en zaakrijke geschriften worden meer gelezen en beter verstaan, dan uitvoerige wetenschappelijke werken, die velen afschrikken, die wel wenschen zouden dat de kennis zonder eenige moeite te verkrijgen was.

J.A.B.

Letterkunde

Wat Nederland in dezen tijd te bedenken heeft, bij het terugzien op wat de vaderen leden en deden.

Schetsen en Beelden uit de Nederlandsche Hervorming-geschiedenis, door B. Glasius, Predikant te Geertruidenberg. 's Hertogenbosch, Gebr. Muller. 1851.
Noordholland en de Noordhollanders in den Vrijheidsoorlog tegen Spanje, door A. Beeloo. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1852.

Het zal den geschiedschrijver en dichter Beeloo, doch die deze beide roepingen niet, gelijk dit wel eens bij anderen plaats had, jammerlijk verwart, geenszins belgen, dat wij zijn werk onder één hoofd behandelen met een ander, waarin die geschiedenis een romantisch gewaad heeft aan getrokken. Dat romantisch gewaad toch is niet van dien aard, dat de geschiedenis daardoor wordt gereconstrueerd, d.i. maar al te dikwijls, misvormd en kreupel gemaakt. Integendeel, over het geheel is de waarheid hier zeer wel in het oog gehouden door den heer Glasius bij de bewerking van deze Schetsen en Beelden. Wij hebben bijna geen karakter gevonden, naauwelijks eenige voorstelling, waarvoor geen geschiedkundige grond was aan te wijzen. - Bevredigend, zij het ook niet uitputtend, is zijne voorstelling van den staat van zaken in Utrecht, tijdens Philips van Bourgondië in 1517 den bisschopszetel beklom, van den kerkvorst zelf en enkelen die hem het naast omringden. Wij hadden evenwel bij de schets van Luther en Erasmus, mogen beide hier ook niet de hoofdpersonen wezen, meer karakterkundige diepte gewenscht, gelijk de verhouding tusschen Philips van Bourgondië en Erasmus zeer goed ter sprake is gebragt. De heer Glasius had overigens gerustelijk den krijgsmansaard van het Utrechtsche kerkhoofd en diens prachtliefde nog wat meer kunnen laten uitkomen. De leer van het toenmalig Katholicismus mogt vrij stroef wezen, het leven was tamelijk vrolijk. Het mogt gevaarlijk wezen om het heilige werkelijk aan te tasten; de wezenlijke eerbied voor het heilige was niet zoo groot. - Meer heeft ons dan ook voldaan de tweede schets ‘de Bijbel in Nederland!’ - Eene gelukkige, goed gegrepen, rijke gedachte,

en deze fiksch uitgewerkt. Het deed ons goed, dat wij onder de hervormers vóór de hervorming Jacob van Maerlant genoemd vonden. De man verdient zulks te meer, naarmate men zijne werken nader leert kennen. Over het geheel zullen velen hier menige bijzonderheid aantreffen, die wel mag worden geweten, die de belangstelling in - als de dankbaarheid voor de heerlijke Godsgave van het Woord kunnen verhoogen, dat toen zoo moeijelijk was te krijgen, met zoo veel gevaar werd gelezen, maar ook eene zoo milde bron bleek te wezen van licht en moed en kracht. Verblijdend en beschamend is het, in de historiën van Doopsgezinde en andere martelaren te zien, hoezeer bekend zelfs anders eenvoudige menschen waren met de Heilige Schrift, en hoe wel ter snee zij hare uitspraken wisten bij te brengen, zoodat de kettermeesters daardoor meermalen in niet geringe verlegenheid geraakten. Eene ware en welgegronde opmerking van den schrijver blz. 47. Vervolgens voert hij ons ter beschouwing van de nog altijd niet genoeg gekende Wederdoopers en dezer aanslag op Amsterdam. Een waar nachtstuk, die schets van deze godsdienstige communisten! Als ter loops werpt de heer Glasius in den aanvang een' blik op de toenmalige gildegezelschappen. Hij had van deze, gelijk later van de Rederijkers meer gebruik kunnen ja moeten maken, om ons het toenmalig leven en dit vooral van deszelfs intellectuele zijde regt te doen zien. De schrijver verdichtte hier weinig, en dit behoefde hij trouwens ook niet. - Men mag onzes inziens de overeenkomst, maar ook het hemelsbreed kenmerkend verschil van die Wederdoopers en van de Doopsgezinden dáárin stellen, dat beide het Christendom meer ideaal hebben opgevat dan de meeste genootschappen of kerken in de Kerk; doch dat de Wederdoopers aan de andere zijde ook de tegenpool, de antipoden zijn van de Doopsgezinden. Daar de dweepzucht, hier de warme, maar bezadigde ijver; dáár de geestdrijverij, hier de kalme geestdrift; dáár de overspanning, hier de lijdzame toch krachtige onderwerping des geloofs. Hier de stillen in den lande, dáár religieuze communisten.

Minder te huis is, of liever op minder juist standpunt van beschouwing staat de heer Glasius voor het beeld van Karel V, vooral in diens verhouding tot François I, dien wij reeds voor lang den ridderlijken deugniet leerden noemen, den sluwen, dubbelhartigen politicus, wiens eerzucht vernieling bragt over Europa, en bij wien zelfs Karel V nog gunstig afsteekt. Bij dezen waren ten minste nog beginselen en trouw te vinden; heeft de Protestant en Nederlander hem daarvoor wel bezwaarlijk te danken. - In enkele trekken laat Glasius doorschemeren, hoe treurig het toenmaals hier, in het land der Groete's en Erasmussen, niet lang na dezen, met kennis en wetenschap geschapen stond. En waarlijk wij wenschen meermalen, dat onze historiedestrueerders, onze mannen van de middeneeuwsche romantiek, daarop wat meer het oog vestigden, in plaats van ons en eerst zichzelven met kerkpraal en ridderromans te verblinden, als 't mogelijk was. - Goed is des schrijvers beschouwing van den magtigen vorst, die zoo vele aanslagen met gewenscht gevolg bekroond zag en die toch zoo weinig mogt volvoeren, die in alles bijna slaagde en toch zich zoo zeer te leur gesteld zag, omdat hij aan het hoofd van zijn' tijd was gesteld en hij toch dien tijd niet begreep.

In een volgend tafereel is Granvelle de hoofdpersoon. Wat zijne bekwaam-

heden en stoutheid in het smeden en vol voeren van plannen betreft, is hem wat veel eers aangedaan, door hem met den lateren de Richelieu te vergelijken. Men kan hem vroomheid in onzen zin opgevat ontzeggen. Hij kon deze, meer in den geest van die dagen opgevat, naar zijne meening en zienswijs voeden, en toch eerzuchtig zijn en vooral wellustig. '*Cela n'empêche pas le sentiment*' - zeide men, bij veel naauwgezetheid in de uiterlijke godsdienstpligten. - Filips goed geteekend, ofschoon minder krachtig dan Schiller het deed, zoo veel ons heugt. Een goede blik op Granvelle's beschouwing der edelen blz. 107, waarbij de schrijver had kunnen opmerken, hoe die invoering der bisschoppen ook zoo menig' kanunnik en geestelijke onwelkom was, die daarmede van rijke goederen en een weelderig leven verstoken zou raken. '*Creatus Ad Nihil Omnino Nisi In Curam Ventris Sui*' - (tot niets anders geschapen dan om te zorgen voor hun buik) zei men toenmaals van die heeren. - Sonnius (van de Velden) was de hoofdaanlegger van het plan, dat Granvelle aan het hoofd zou hebben gesteld der Nederlandsche kerk. En dan, arme ketters! hoe zou 't u gegaan zijn?-

Maar 'de mensch mikte, God schikte' plaatst Glasius als een opschrift boven een der onderafdeelingen van zijn tafereel, dat gevolgd wordt door een, waarin ons de beeldstormerij wordt geschetst, welk Vandalismus Glasius even als professor Visscher niet op rekening van de Protestanten wil geschreven hebben. - Doch wij wachten bereids het optreden van de heldengestalte, die uit dien chaos met- en onder God, licht, orde, vrijheid zal scheppen, die eerst echter zichzelf moest, ontworstelen aan banden, hem in- en uitwendig aangelegd. Dat Willem I aanvankelijk louter zuiver spel gespeeld heeft, dat hij niet de Landvoogdes en anderen een weinig heeft om den tuin geleid, die het hem wilden doen en met erger bedoeling dan hij - het zij toegegeven! Willem I was - en hij matigde zich dit niet aan - engel noch heilige; maar hij zou dit bijna worden, gehouden tegen die menschen met wie hij te doen had, den kouden tiran Filips II, den intriguant Granvelle, den bloedhond Alva.-

> 'Gij maakt toch nooit ons prinsje klein;
> Hij zal steeds een der braven zijn.'

zeggen we, op hem toepassende wat men later zong. Aan 's vorsten zijde vinden wij Lozeleur, wiens gematigdheid teregt wordt voorgesteld als geschikt om een' weldadigen invloed op Willem's godsdienstige denkwijs uit te oefenen. - Een 'avond te Utrecht' sluit de rij dezer tafereelen, en doet zulks waardig. Het licht is doorgebroken, koesterend bestraalt het Nederland; doch wij zien ook hoe het alreede de wolken als roept, waaruit later strijd en kamp zal voortkomen. Wij vernemen dit in een gesprek tusschen Marnix, Soping, Modet en Koornhert, waarin de zaak van Duifhuis ter sprake komt, die de wanhopige proefnam om Roomsch-Katholiek en toch niet geheel Roomsch te zijn, die door de onkatholieke heeren die de vleeschpotten van het oude Egypte niet uit de handen wilden geven werd gebruikt als vaan, maar aan welk spelletje door Leycester voor goed een eind werd gemaakt.

Wij hopen dat onze lezers, voor zoo veel zij dit nog niet deden, kennis zullen willen maken met dit inderdaad belangrijk werk. Wij houden ons voor de voortzetting bij den heer Glasius

aanbevolen. Ten bewijze, dat wij zijnen arbeid meer dan vlug tig lazen, zouden wij hem vragen, of ‘die vlam, die den vrijen grond met eene akelige bloedkleur overdekt, op blz. 92 en de frissche adem der golven die zijn bloed niet verkoelde op blz. 119,’ fraai en vooral juist kunnen heeten? Op blz. 27 moet voor ‘keizerlijke’ worden gelezen ‘geestelijke.’

Zoo ging het, konden wij zeggen, in die hagchelijke maar in menig opzigt heerlijke dagen toe - meer op het gebied van den geest of in het maatschappelijk leven. Het tooneel, waarop Glasius ons voerde, is levendig genoeg. Wat hadden die woelingen ten gevolge? - ‘Vorstelingen, vaak bange, ontzettende worstelingen, strijd; maar ook triomf, heerlijker dan de moedigsten durfden hopen en verwachten’ - dit is het antwoord bij Beeloo. Hij laat niet de indien niet verdichtende dan toch daar*bij* dichtende romantiek spreken. De dichter - want dat is hij - zou het kunnen; kon er, zou men *a priori* zeggen, ligtelijk toe komen. Doch wij weten naauwelijks een historieschrijver te gelijk dichter, wien zijne poëzij, als hij de stift der geschiedenis ter hand neemt, minder parten speelt. Soms kan Calliope hare zuster Clio anders aardig bij den neus krijgen. - Nog eens, Beeloo weet de dames treffelijk uit elkander te houden, hij ontvangt beiden niet op hetzelfde uur. Hij construeert, reconstrueert, destrueert de historie dan ook in geen en deele, al bespeuren wij hier en daar in zijn onderhoud met de ernstige muze der geschiedenis, dat hij Polyhymnia en Calliope kent. - Wij beginnen met u te danken, Beeloo, dat gij dit werk ter hand naamt, dat gij het zoo volvoerdet. -- Het was een goede, een noodige arbeid in een' tijd als de onze, waarin onze geschiedschrijvers reden hadden om te zeggen, ‘dat de heidenen in hun erfdeel waren gevallen.’ - Zoo lang nog mannen als gij, een Visscher, een Bosscha en anderen er zijt, durven wij het: - *Sie sollen ihn nicht haben!*' - aanheffen. - Bekende en ook tot hiertoe ongebruikte bronnen hebben den schrijver stof gegeven tot zijn werk, die daarin het bewijs heeft geleverd, hoe zeer hij in onze vaderlandsche geschiedenis te huis is. - Hij laat het werk aanvangen met eene beschouwing van den toestand van Noordholland en zijne bewoners onder vroegere regeringen. Wij krijgen eene opgave van de meerendeels regtmatige grieven tegen een' vorst, die hier wilde regeren gelijk hij dit in Spanje als koning deed, waarmede Beeloo wettigt wat hij in het begin reeds als oorzaken van het verzet van den landzaat tegen Spanje's tirannij had opgegeven. Met geschiedkundige trouw is hier menig feit vermeld, dat men in onze dagen opzettelijk in verkeerd licht heeft willen stellen, en daarmede op nieuw gestaafd, dat de tegenkanting tegen Spanje wel degelijk zaak des volks is geweest. Dit blijkt slechts te duidelijker uit zoodanige speciale behandeling van het deel, dat een enkel gewest had aan hetgeen men nog ‘rebellie’ tegen Filips durft noemen. Men heeft zich theoriën gevormd, zienswijzen aangenomen, die volstrekt niet van toepassing zijn op den toenmaals bestaanden staat van zaken, en verwart nu eigen opvatting en wezenlijke regtsbegrippen; men ziet wat men gaarne wilde zien. - Maar zoo worden wij, om de woorden van een' Duitsch schrijver te bezigen, *spielende und gespielte Wesen*, en kan het menigmaal noodig worden, dat de Geschiedenis tot de orde roept. Dat doet zij in Beeloo's Noordholland en de Noordhollanders,

waar wij met naauwkeurigheid de feiten vermeld vinden, zoo als die in de beste bronnen worden opgegeven. Hoe weinig zulk eene naauwkeurigheid de levendigheid uit- maar veel meer insluit, zie de lezer b.v. in de mededeeling van hetgeen er te Enkhuizen bij den ommekeer van zaken is voorgevallen. Dáár, gelijk door het geheele werk, spreekt vertrouwdheid met de geschiedenis des vaderlands, steunend op beredeneerd gebruik van de meestgeachte bronnen, waarbij hij, gelijk wij zeiden, dikwerf onbekende voegt, zoodat men dikwijls tot belangrijke rectificatiën wordt geleid. Daar althans blijkt de zoogenoemde opstand tegen Spanje iets anders te wezen dan eene kunstmatig bewerkte beweging, of liever een aanslag van sommigen uit dat volk, die zich door eenige eerzuchtige menners lieten opzetten. Het werk is inderdaad een woord op zijn' tijd. - Waar bijna, mogt men nog steeds met Schiller vragen, was belangrijker en belangwekkender schouwspel in de geschiedenis der natiën, dan dáár, waar de onderdrukte menschheid worstelt om hare heiligste regten, waar zij alle krachten inspant tot het uiterste, en in zoo ongel ijken strijd over magt en kunstgrepen van listige geweldenaren mag zegepralen? - Hier wordt ons aangewezen waardoor zulke triomf werd behaald. Het was onder God, des Hollanders geestdrift en taaije volharding, zijn onverwrikt geloof en helder inzigt van zijn belang, met één woord zijn zedelijke aanleg en die geschraagd en verhoogd door zijne godsdienstigheid, nog meer dan zijne aanwending van stoffelijke krachten, meer dan zijn oorlogsmoed, die hem de zegepraal verschafte op de ontzettende overmagt.

Was alles, waren allen dan zoo rein, zoo groot, zoo krachtig in die dagen? Dat niet; en Beeloo zelf wijst menig voorbeeld aan van zwakheid, ontrouw en verkeerd beleid. Doch het is de geest die in de meerderheid heerscht, bij de meerderheid kan opgewekt worden, die den uitslag geeft op de schaal, waarop volk en tijd wordt gewogen. - Er zijn donkere plekken ook in die geschiedenis. Gaarne zouden wij, was het mogelijk, de smet van wreedheid die aan de nagedachtenis van Jonkheer Diederik Sonoy kleeft, wegens het bekende proces tegen de Noordhollandsche landlieden, van hem afgewischt zien. Maar de zaak was van te veel bekendheid, de regtspleging van te langen duur, dan dat wij hem niet bekend moeten vooronderstellen met haren loop; al heeft Hooft hem daarom harder gevallen, dan het misschien behoefde. - Dat Sonoy Leycester ten einde toe aanhing, kunnen wij ons om verschillende redenen beter verklaren. De krijgsmanseed is wel eens band geweest voor mannen, die veel naauwer aan het eigen vaderland waren verbonden en bij wie veel daarvoor pleitte. Daar werkt eene zedelijke overtuiging, welke wij, als op gronden steunende, kunnen eerbiedigen.

Doch hoe zouden wij alles kunnen aanwijzen wat ons hier merkwaardigs voorkwam? Onze lezers kennen grootendeels dien worstelstrijd in het algemeen. Doch hij verdient meer in zijne bijzonderheden te worden beschouwd; en dan weten wij nevens het werk van Swaluedie de daden der Zeeuwen daarin beschreef, geen' schrijver die daarvan een juister overzigt, een beter denkbeeld geeft dan Beeloo.

De afscheiding van Westfriesland en Noordholland kwam meermalen ter spraak. Wij hebben daarvan bewijzen gevonden in het protocol van eene der

daarin betrokken steden. - Wat de kaapvaart betreft; hierbij had kunnen worden vermeld, dat na de Zeeuwen ook de Noordhollanders ‘dit bedrijf wel wakker ter hand namen en hielden.’ Althans nog in 1674 gingen de afgezondenen uit eene der Noordhollandsche steden ter dagvaart, ‘met last om te stemmen tegen den vrede met Engeland, wegens de groote voordeelen, welke de ingesetenen dier stad bij de kaapvaart trokken.’ - Wel niet de handelstand alleen, maar ook de meesten die tot de aristocratie behoorden, velen die warme voorstanders van Oranje waren, toen nog door Oldenbarneveld beschermd, waren tegen Leycester. Op bl. 340 en 353 ontmoetten wij tweemaal genoegzaam hetzelfde beeld. - Dat wij op zulke kleine oneffenheden oplettend zijn, getuige van de naauwkeurigheid, waarmede wij het werk hebben gelezen. - Een land, waarvan zoodanige geschiedenis bestaat, dat zulk een verleden heeft, mag 't ons onverschilliger worden? In uw hart het antwoord, lezer!

CHONIA.

De voorregten en roeping der vrouw, als discipelinne des heeren, Geschetst met terugzien op de drie eerste eeuwen onzer Christelijke jaartelling. Naar het Engelsch van Henriette Suzette Smith, door C.S. Adama van Scheltema. Amsterdam, Gebr. Kraay. 1852.

- - - - Sic flechten und weben Himmlische Rosen in's irdische Leben.

Het was te verwachten, omdat het niet enkel door de wetenschap, maar ook door het maatschappelijk leven en de rigting welke dit nam, aan de hand werd gegeven, - dat de vrouw in hare maatschappelijke en huiselijke betrekking het voorwerp moest worden van nog wat andere beschouwing dan die, welke men tot hiertoe aan haar wijdde. - Wij zeggen van nog wat ándere beschouwing, en bedoelen daarmede niet enkel eene meer opzettelijke, wetenschappelijke, op geschiedkundige bescheiden steunende, maar vooral dat de vrouw daarvan het voorwerp moest worden zoo als zij zich vertoont van meer chrístelijk standpunt. - Niet te miskennen is het toch, dat het christelijk element, te lang enkel of hoofdzakelijk, híer in de leer - elders in het ceremoniëele gesteld, meer en meer wordt erkend als wel rustend op die

leer, wel zich ook in het uiterlijke kunnende openbaren, maar dat de hoofdzaak, zijn levensbeginsel en hoofdrigting in het léven ligt, in het in- en uitwendige leven, en dat het zich dáárin moet openbaren. Zulk eene beschouwing der vrouw in haar kring is beproefd en op meer dan ééne wijze beproefd. Wij hebben slechts te herinneren, om het laatste op te geven wat van dien aard ter onzer kennis kwam, aan Agenor de Gasparin, aan Monod, aan Mr^{ss} Ellis. Die hebben de roeping, de magt, den invloed der vrouw opzettelijk behandeld. Edelen uit die kunne tuigen krachtig, welken rijkdom van gaven de vrouwelijke geest bevat. Waren er toch ook vroeger die zich op beschaving, op wetenschap toelegden, was dat eens vooral ook in ons vaderland het geval; niet te ontkennen is het, dat daarop een tijd volgde, waarin de vrouwen minder schenen te leven voor het hoogere, telde men er ook altijd in en buiten ons land, die bewezen, dat haar rijke gaven geschonken en deze bij haar heerlijk ontwikkeld waren. - In onzen tijd neemt de andere helft van ons geslacht, zoo als het in sommige harer zusters wordt vertegenwoordigd, eene hooge, eene hetzelve toekomende plaats in. Wij tellen daaronder thans wel geene professoren (onze naburen mogen *Professorinnen* in menigte hebben), zoo als er vroeger eene te Padua, later Tambroni te Bolosne een' leerstoel bekleedde; de meesten bewegen zich in eene sfeer der letterkunde, waar wij de vrouw liever ontmoeten, op het gebied der poëzij, der romantiek. Doch dan, welke gevierde namen! Eene Julia Kavanagh, Kennedy, Grace Aguilar, en die hare Engelsche zusters de loef afstak, als de scheepsbouwmeesters en andere kunstenaars en industrieëlen in haar vaderland dat hunne Engelsche broeders deden - de Amerikaansche Mr^{ss} Harriet Beecher Stowe, de door Georges Sand, tot dezer eigen schande en die van hare litteratuur, begroete.

Nog bleef er gebrek bestaan aan eene opzettelijk geschiedkundige beschouwing der vrouw, en wel uit christelijk oogpunt, eene geschiedkundige beschouwing der Christínne - een oogpunt dat Meiners in zijne *Geschichte der Weiber* geheel niet had gekozen, zelfs niet gedacht. - De Zweedsche Bisschop Mynster, een man in de theologische en letterkundige wereld gunstig bekend, sloeg aan dit werk de hand, en stelde de vrouw voor, zoo als zij zich vertoonde in de merkwaardigste eeuwen des christendoms, die van deszelfs invoering en de eerste eeuwen daarna. Dit werd uitgebreid en in het Engelsch uitgegeven door Henriette Suzette Smith, van wier werk wij eene vertaling ontvangen van den daarvoor zoo wel berekenden Amsterdamschen predikant, Adama van Scheltema, die dezen letterarbeid ‘op menig punt met vrijheid bewerkte.’ Al zoo het ontwerp *Mynster*, met wel is waar niet bediscutieerd, maar toch, gelijk wij vertrouwen, wel gemotiveerd amendement *Smith-Scheltema*.

In het algemeen kunnen wij het werk als hoogstbelangrijk prijzen. Er is een rijkdom in van zaken, die op nieuw eervol getuigt van Mynster's groote belezenheid en diepindringende kennis van de christelijke litteratuur der eerste eeuwen, van wat wij antiquiteiten noemen, van de geheele geschiedenis dier dagen. Men stelle zich slechts voor hoe hij ons in die eeuwen als terug voert en hij in het leven van dien tijd dringt, als wij hier, nadat hij eerst een' algemeenen blik heeft geworpen op de voorregten door het Christendom aan (?) de vrouw

verworven, de Joodsche godsdienst te Home, hare vrouwelijke proselyten, de vrouwen der heidensche oudheid, de christelijke vrouw in den apostolischen tijd, hierop de mededeeling des Evangelies aan heidensche vrouwen, dan de christenbruid, de christen-huisvrouw, hare kleeding, de christin als moeder, de christin als lidmaat, de geloovige vrouw en den heidenschen man, de christen-dochter, de christen-slavin en des christens sterven beschouwd en voorgesteld vinden.

Wij kunnen verzekeren dat het een als het ander met kennis van zaken is behandeld, en dat de lezer hier wel een stichtelijk element maar geen stichtelijk gezanik zal vernemen. - Kalm en eenvoudig, maar waardig is de stijl, waardig den inhoud, die nergens aan overdrijving lijdt. Hier en daar had men de zaken gerust nog wat krachtiger kunnen kleuren. In het hoofdstuk ‘de vrouwen uit de heidensche oudheid’ hebben wij eenige eenzijdigheid gevonden. Minder alsof daarvan niet, althans met weinige uitzondering gold, wat uit Hume als motto daarboven is geplaatst: - ‘De vrouwen werden door de ouden niet beschouwd als een deel der beschaafde wereld of van een goed gezelschap,’ hetgeen bij de Romeinen niet in die mate als regel is aan te merken gelijk bij de Grieken. Wij hebben meer het oog op de Germaansche volken, bij wie de vrouw hooger in eere was en de gezellinne des mans. - Wij halen dit geenszins aan, gelijk men zal begrijpen, alsof wij vermetel iets wilden aftrekken van de waardij van het Evangelie. De zegen die daardoor bijzonder voor de vrouw werd gesticht, blijft groot en gewigtig genoeg. Wij wijzen daarop, omdat het waarheid is, en om te doen zien dat het Evangelie van deze zijde ook het goede, dat in kiem en kern aanwezig was ontwikkeld, het echt humane hooger opgevoerd, dat het goddelijke daarvan het punt van aanknooping aan het menschelijke gemaakt heeft. En dat *humane*, nog iets anders dan kunstzin, iets anders dan geleerdheid, iets anders dan eene welingerigte staatsmachinerie, waarin Grieken en Romeinen het bepaald verder hadden gebragt, was veel meer ingeweven in ziel en zin der Germaansche volksstammen, zat het bij hen nog ook in dikken bolster van ruwheid. Was het een erfdeel, dat de milde Hindoe, onder Indiës zachte luchtstreek gebleven, bewaarde en aankweekte tot verweekelijking toe? Maar bij de Germanen zat het, bij eenige ruwheid, gelijk wij zeiden, in bloed en merg, dat *humane* van het hart, dat in hunne gastvrijheid, hun' zin voor de waarheid, hunne trouw aan het gegeven woord, als in hunne behandeling der vrouw kenbaar werd. Wij miskennen in geenen deele den zegenvollen invloed van het Christendom op dit punt ook bij hen; doch hadden dit gaarne vermeld gezien, opdat ook de schijn van zekere eenzijdigheid ware vermeden.

Overigens is der vroomheid, den edelen geloofsijver, waarin de kracht van het nog jeugdig Christendom zich heerlijk openbaarde, in dit werk een edel en waardig gedenkteeken gesticht. - Mynster heeft bewezen, dat hij in de christelijke oudheid te huis was. Doch daarmede heeft hij tevens eene banier omhoog geheven, die in onze dagen, door hem dagen van ‘laauwheid en onverschilligheid’ genoemd (zijn zij het niet, gehouden tegen dien tijd van geestdrift en edele zelfverloochening?), nog in menig hart christelijken ijver kan ontsteken en aanvuren. - Moge zij velen in het oog

vallen, velen volgzaam vinden; zij ook de weg dien zij ons wijst in onzen tijd zoo veel meer geëffend en gemakkelijker! Er is altijd voor het Christendom te doen, en veel te doen - ook door de *vroww*. - Wij kunnen met Jean Paul bidden: - 'Schenk ons vrome moeders, opdat wij een vroom nakroost hebben!' - Aan haar vooral is de taak om het jeugdig gemoed indrukken van godsvrucht mede te deelen. - Die worden het best, het diepst in de jeugd gemaakt; - wie kon dat beter dan de moeder? - Vrome zin moet door de hand der liefde in het hart worden geplant, gekoesterd, bewaakt; - wie kon dat beter dan de moeder? - het is de beste gave; - wat zoudt gij, moeders, liever voor uwe kinderen hebben?-

Doch een eerst vereischte om iets te kunnen geven is wel dit, dat men zelf het bezitte. - En tot waarachtige, warme belangstelling in het heilige, tot ernstigen wil om daarvoor veel te willen wezen kan dit boek opleiden. - Het zal u, dames! eene rij van lang ontslapen zusters voor den geest voeren, die eene Gode gewijde schare mogen heeten, u wenkend om te volgen. - Het doet zulks goed, waardig, krachtig.

Leeringen wekken, voorbeelden trekken. - En de laatste worden u, Hollandsche vrouwen en meisjes, hier voorgesteld. - Uwe taak is ligter, maar even heilig, even gewigtig, als die der geloofsheldinnen dier vroegere eeuwen, die zich toenmaals in af keer van ijdelheid, pronkzucht en schandelijker ondeugden onderscheidden; was er ook toen kaf onder het koren.

Wij kennen op het gebied der letterkunde naauwelijks een beter geschenk voor vrouwen. Het werkje zal ook wel zijn' weg vinden onder ons. Moge het bijdragen om de wenschen en beden, aan het slot uitgeboezemd, te helpen verwezenlijken!

CHON.

Zijn er zoo?,

Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.H. Te Leiden en Amsterdam, bij J.H. Gebhard en Comp. 6-8 Aflevering. (*Vergelijk Tijdspiegel* 1852, I, *bladz*. 187-189. 1853, I. *bladz*. 44-50.)

'Wat is die portefeuille van Alexander V.H. rijk,' hoorde ik iemand zeggen, toen hij de laatste aflevering van 'Zijn er zoo?' ontving. 'Wat wordt zij rijk,' meende ik te moeten verbeteren. Want het is aan alles te zien, dat de vrije kunstenaar zich niet bindt aan een te voren gemaakt bestek, en de afleveringen zijner schetsen uit zijne portefeuille niet verschijnen als historieele of zedekundige gedeelten van een werk, dat zich door geregelde opvolging van feiten of door logische orde moet aanbevelen. De heer V.H.

beweegt zich op een vrij terrein. Zijn ‘denken is scheppen,’ en zoo vrij de gedachten zijn, zoo vrij is zijn werk. ‘Wat wordt de portefeuille rijk van wie in het bezit zijn der schetsen van Alexander V.H.’ zeggen we in een ander opzigt nog, als we op den rijken en diepen zin, inzonderheid van aflering 6 en 8 de aandacht vestigen. Eindigden we ons vorig verslag (van aflev. 3-5, zie Tijdsp. Januarij 1.1.), met de woorden: ‘We achten eene verdere aanprijzing dezer schetsen, die zichzelven aanprijzen, onnoodig,’ we beginnen onze beschouwing met geen ander vooruitzigt, dan dat we gaarne zullen herhalen wat we toen zeiden.

We hebben de 6de aflevering voor ons. De roos, zich ontwikkelend, bloeijend, verwelkend! Heerlijk, treffend, roerend beeld van het leven der vrouw. Dàt hebt gij willen schetsen, Alexander, in zijne contrasten, veroorzaakt door ligchamelijken en zedelijken aanleg, waar de aard der opvoeding echter een' onmiskenbaren invloed op kan uitoefenen ten goede, of - ten kwade. Dat hebt gij, naar ons inzien, meesterlijk gedaan.

Wat Schiller van de bloemen zegt, we dachten er aan bij het zien der roos en de overbrenging van haar beeld op het leven der vrouw:

> .... der machtigste der Götter
> Schlieszt in eure stillen Blätter
> Seine hohe Gottheit ein.

Want gij hebt het in de eene zoo min als in de andere vergeten, dat de hooge adel der menschheid, hoe diep zij ook gezonken moge zijn, niet geheel uit de ziel kan worden gewischt - hij uite zich in zaligen zielevrede of in magteloozen afkeer van het kwaad en hartverscheurende wanhoop - te laat berouw.

‘De roos in knop’ opent de rij van tafereelen, die de kunstenaar ons aanbiedt. Daar zien wij het reeds in eene treffende tegenstelling, wat er wordt van het kind, dat waarlijk kind is, als kind wordt opgevoed, met kinderlijk spel zich vermaakt - en van het meisje, dat in mama's kamer gelegenheid zoekt om aan behaagzucht - de eerste trap, die naar een' heilloozen afgrond leidt - vrij spel te geven. We beven voor u lief kind, en wenschten wel, dat de spiegel, waar ge den tooi in beschouwt, die u niet past, u in uwe kinderlijke ziel kon laten lezen, wat die begeerlijke blik, dien ge in hem werpt, voor uw volgend leven beteekent. - De roos in den knop met zorg aan de voedende aarde ter ontwikkeling toevertrouwd - en de roos coquetterend in de haarvlechten van het zich ontwikkelend kind!

Ontluikend spelt de roos, wat prachtige bloem uit haar wordt, hoe krachtvol en geurig zij eens zal prijken. Een goede zuster spelt - een goede moeder. Dat zij een goede zuster is, het staat uitgedrukt op haar gelaat niet alleen, ge ziet het aan het grooter en kleiner broertje tevens. Dat zij een goede moeder wordt, we zouden er niet aan twijfelen, had de teekenaar naar het leven ons hare geschiedenis niet verder aanschouwelijk voorgesteld. Waakten moederlijke liefde, ouderlijk gebed misschien meer over haar, dan over hare jeugdige zuster, die op dezelfde plaat als pendant onze aandacht trekt? Is het dan zoo heel erg, dat het meisje zich door den knaap laat kussen? Aanschouwt haar gelaat. Drukt het niet de bewustheid uit, dat zij niet goed handelt? Ziet ge niet, dat ze de hand ophoudt voor - loon? Nu nog een zak lekkers, later misschien voor- geld! De zon-

dige kiem ontwikkelt. Zal ze nog gesmoord worden? Snoepzucht helaas, is zoo na verwant aan wellust. De roos opent haar bladerendos en de vlinder fladdert om haar heen - heeft haar bereikt en vergast zich voor het eerst aan hare geuren.

'Twee boeken.' Aan de 'goede zuster' is de vereerende taak opgedragen om uit het Boek des levens voor de huisgenooten het zielevoedsel uit te deelen, dat het Woord des Heeren in rijken overvloed bevat. Welk eene geheel andere aandacht en belangstelling bij allen, dan te lezen staat op het gelaat der beklagenswaardige, die op het donzen bed ligt te zwelgen in de zin verdervende lectuur van Paul de Kock's verleidelijke schriften. Gij geniet, ongelukkige, maar gij gevoelt het niet dat ge u laaft aan een zwijmeldrank, die met elken droppel u een vergif in de aderen stort, dat u zal martelen, dooden, - verderven! - Terwijl hier de rozen bloeijen en geuren op de tafel, waar de geest, die uit de bron van licht en leven opwelt, zijn allesbezielenden adem uitstort in het hart van wie er zich om verzamelden, om er vrede en vreugde der ziel, als een welriekenden reuk, aan mede te deelen, dreigt daar de bloem te vallen, onachtzaam voortgeschoven tot over den rand der tafel.

Onder de oogen der ouders hebben de liefkozingen plaats, waar de vriend van haar hart der reine maagd zijne zuivere liefde meê uitdrukt. Gij moogt het wel zien, gelukkige ouders, hoe teer zij elkander beminnen. De liefde kent geen vrees. Gij moogt het wel zien, hoe zij de roos op zijn borst steekt en hoe frisch zij er bloeit, omdat gij er het beeld in ontwaart van de frischheid der liefde, die in het harte blijft wonen van wie elkander waarachtig beminnen, al verouderen de dagen des levens. Wat contrast, - dat ons met huivering vervult - als we achter den rug der moeder een briefje behendig zien stoppen in de hand der andere door een ligtmis, die als een gier zijne prooi beschouwt. Zou zij het aannemen? Helaas, helaas, de hand is geopend, al te gereed, om het verleidend billet te omvatten en het snel te verbergen. Gij zijt niet gewoon, trouwlooze moeder, om uwe dochter gade te slaan, anders moest gij hier zien, hier voelen, dat de duivel der verleiding in aanraking kwam met het kind, dat een deel van uzelve uitmaakt en zoo digt bij u staat. Gij ziet, gij gevoelt niet, anders immers moest u de onbeschaamde blik niet ontgaan, dien een losbandige op het pand uwer liefde slaat. Koop die roos niet, die wordt veil geboden! Zij is het beeld uwer dochter, die aan den afgrond des verderfs staat. Is zij niet meer te redden?....

Gij weent van aandoening, teedere moeder, hoog klopt u het harte van dankbare vreugde, gelukkige vader, nu gij uwe kinderen vol heilige aandoening geknield ziet, om den zegen des Allerhoogsten uit den mond van den dienaar des Heeren te hooren over hunne verbindtenis tot onverbreekbare trouw. De roos op den boezem der jeugdige gade, frisch bloeijend en geurend - ze is het beeld eener reine huwelijksliefde, wier bloesem vast rijpt tot een verkwikkende, na jaren tijds nog lavende vrucht. Neen, 't is geen toevallige speling van het potlood des teekenaars als ge hier de uitbreiding der handen des leeraars opmerkt tot zegen, daar die der koppelaarster, die met kwistige hand ras verwelkende rozen uitstort - tot vloek. Verschrikkelijk waar is de voor-

stelling in het weelderig verblijf der schandelijkste zonde. Diep gevallene zondares, uw gelaat, uwe houding, uwe laatste worsteling van uw beter-ik dwingen ons medelijden af en gaarne reikten we u nog de hand, ware het mogelijk, om u te ontrukken aan de klaauw uwer gewetenlooze verleiders. Want kookt en bruischt het ook inwendig in u door den roes der champagne, nog verloochent gij uwe vrouwelijke kieschheid niet. Gij wendt eene laatste, - ach, waarom te vergeefsche? - poging aan, om den beker der zonde en den verleider tevens van u af te weren - te laat. Half gevallene, wordt gij het geheel. Schande over de verachtelijke belagers uwer deugd,

Schande brandmerk' hun het hoofd!

Geen roos op den onreinen boezem, maar als gij uit den zwijmelroes ontwaakt, dan zal uw oog uwe beeldtenis aanschouwen op gindsch buffet, waarop de bloemenvaas verdorde takken slechts en verlepte doornen u aanbiedt.

Gelukkige moeder, wij vieren uw' verjaardag mede, terwijl de teekenaar ons verplaatst in den kring uwer geliefden, die om strijd zich beijveren u hunne vreugd te betoonen, dat God voor hen u spaarde. Het kostbaar geschenk van uw echtgenoot ligt uitgespreid op uw' schoot. Het werd met dankbare belangstelling ontvangen, maar verblijd zijt ge niet minder over den frisschen ruiker van versche rozen, die uw oudste lieveling u aanbiedt, en waar uw zuigeling in het wiegje lagchend en kraaijend de handjes naar uitstrekt. Maar ook gij hebt een shawl ontvangen van kostbaarder stoffe misschien, beklagenswaardige, wie het boetkleed der rouwe veeleer en veel beter zou passen, - hij zegt het u niet de wellusteling, die ze u aanbood - maar gij gevoelt 't, het is een geschenk voor zijn maintinée. Gij gevoelt het, diep, hartgrievend, wanhopig. Nog opgevouwen hangt het kostbaar geschenk onverschillig op uwen arm, maar die krampachtig gevouwen handen, die verachtelijke blik op den afschuwelijken man - zij stellen ons voor wat er ombaat in uwe ziel. Misschien treft die blik ook uzelve - maar verder dan tot zelfverachting strekt hij zich niet uit. Dat is niet genoeg, als ge u door zelfwaardering niet nog poogt te verheffen. - Bij de gelukkige moeder de schoot vol bloemen - bij de diep gevallene de roos vertreden op den grond!

Watge hebt willen uitdrukken Alexander V.H. in het zevende tafereel ‘een blik ten hemel,’ we zouden bekladen wie het niet innig, niet diep gevoelden. Aanschouwt dit tafereel gij, die door zondigen lust en de begeerlijkheid des vleesches u laat beheerschen, die u beroemt over de overwinningen, die gij op de onschuld en de deugd hebt behaald, die uw kloppend geweten gerust stelt met den ligtzinnigen uitroep: zij zijn er voor!.... en als uw betere mensch niet spreekt bij de aanschouwing der eerste voorstelling, en uw hart niet beeft als gij op de tweede het oog slaat, - dan twijfelen wij aan de laatste opwelling van uw zedelijk gevoel, dan achten wij u dieper gezonken dan zij die het beeld van de zwartheid der zonde u zoo aanschouwelijk te zien geeft. En zouden wij deze voorstelling, gedeeltelijk althans, voor u verborgen willen houden, jeugdige schoone, om uw kiesch gevoel te sparen? Maar moogt gij dan het geluk niet aanschouwen, dat reine huwelijksliefde, teeder moederlijk gevoel der deugdzame gade aanbiedt? Moogt gij niet voor oogen hebben het waarschuwend beeld der ijsselijke gevolgen van een' jeugdigen misstap - van

de diepste diepte, waartoe eene beklagenswaardige zuster, die het Jozefswoord vergat, vervallen kan? Doch wat zegt ons moraliseren bij wat de teekenaar zonder woorden op het hart, in de ziel drukt? Die gelukkige gade, de overgelukkige moeder moet ge zien, te midden van een bloembed van bloeijende, hoog opklimmende rozen, haar huis in het verschiet, dat verblijf van zooveel geluk, ook bij de stormen des levens, daar vóór de haar te gemoet komende echtgenoot en kinderen. Gij moet haar zien met die gevouwen handen op de borst, met dat naar boven gerigt oog, waar hartverheffende zielrust uit spreekt - en, hoort gij ook geen woord uit haar mond: dat is danken, zegt ge, dat is bidden, dat is verheffen van de gansche ziel tot God, wiens nabijheid zij gevoelt, en van wien ze zeker is, dat Hij haar hoort, dat hare verzuchting als een welriekende geur ten hemel stijgt. Maar ook die andere - ongelukkige, als zij is, door eigene schuld, door verwaarloosde opvoeding te meer - moet gij zien, zoo als zij daar staat in den donkeren, guren nacht, bij het weifelend licht eener slecht verzorgde lantaren, op den drempel van het somber portaal, dat naar de schandelijke kamers der ligchaam- en ziel verwoestende ontucht leidt. Dat ranke ligchaam eens zoo schoon - vermagerd en verteerd, die overblijfselen van eene schoonheid des gelaats, die nog slechts geheel verdierlijkten aantrekken, die vruchtelooze poging om uitwendig te verwarmen, wat door geen inwendigen levensgloed meer kan gekoesterd worden - maar bovenal die blik ten hemel - hij dringt u in de ziel, hij grijpt u bevend aan, want het is de blik der wanhoop, die niet wordt neergeslagen vóór dat een schelle stem haar roept, of de hand des zondaars, als ware het een vurige pijl, haar aanraakt, en zij verschrikt zich op nieuw werpt in den poel der zonde, om dieper en dieper te vallen. De roos bloeijend en geurend de gelukkige verkwikkend, en de roos op den grond bij het bordeel tusschen gebroken flesschen, speelkaarten en onkenbaar ontuig verworpen!

Ja, ‘wie het vreesselijk-ware niet durft zien - sla de volgende plaat over.’ Toch leiden wij u er heen, al ijst gij ook op het gezigt van de roos in den mond van den handlanger op de ontleedkamer. Zulk een einde..... maar wie hier niet meer gevoelt, dan wij met woorden kunnen uitdrukken - legge de schetsen ter zijde, voor zulke oogen, voor zulke harten heeft de teekenaar zijn talent niet ten toon gespreid.

Verkwikkend is het tafereel dat de kunstenaar in de negende voorstelling ons aanbiedt. Wildet gij te kennen geven, dat de rozen eens geplant door de ouden van dagen, behoorlijk verzorgd, gekweekt, gesnoeid en bevochtigd nog bloeijen voor latere geslachten? Wij zien het, dunkt ons, in het liefelijk tafereel, dat ons het onderling geluk van grootouders, kinderen en kindskinderen schetst. En mag het ons ontgaan, wat terugslag gij geeft op al het vorige, wat uw meesterlijke hand in deze aflevering penseelde, door die twee schilderijen aan den wand? de gevolgen der eerste zonde en de gadelooze liefde van Hem, die niet kwam om de zielen der menschen te verderven, maar te behouden, en ten aanhooren der boetvaardige zondares tot de haar beschuldigende omstanders zeide: wie uwer zonder zonde is, werpe den eersten steen op haar! en tot haar dat woord der ernstig vermanende vertroosting: ga henen en zondig niet meer!

Beklaagt de heer V.H. zich, dat hij aan de laatste voorstelling van deze

livraison voor een deel eene verkeerde uitlegging hoorde geven, we willen hem geen meerdere reden tot klagen nog geven. En daarom, uwe eigene verklaring Alexander: ‘Verzonken, verbroken, in de schaduwen van het verleden ligt dààr het marmerkoude ἀνάγκη, het onverbiddelijk noodlot der ouden: - terwijl voor ons met warmen gloed het levengevend licht van den hemel nederstraalt.’

Ons verslag is uitgebreider geworden, dan we dachten. Van de beide afleveringen, ons nog gezonden door een vriendelijke hand, dus later.

We vereenigen ons volkomen met wat een ander recensent van deze zesde aflering zeide, en roepen u met - S - toe: ‘Kunstenaar, veel is u gegeven; wees over veel getrouw. Gij kunt door uw teekenstift zielen veredelen, onsterfelijken redden, wier vreugdetranen eens parelen zullen zijn aan uw kroon!’

H.

Nieuwe daguerréotypen,

door A. van der Hoop, Junior'szoon. Schiedam, H.A.M Roelants. 1853.

Op het groote veld der vaderlandsche letterkunde worden zeker vele fraai getopte, schaduwrijke boomen gevonden, die den wandelaar aangename afwisseling en verkwikking schenken, maar daar worden ook kleine lieve veldpioenen, primulae veris (men denke hierbij aan die van E. Laurillard), Mei- of Junijrozen opgemerkt, die door geur en kleur zoowel reuk als gezigt aangenaam streelen. Eene nieuwe lenteroos, wel klein van aanzien, maar toch zoet van geur is door eene dichterhand gekweekt, te midden der Schiedamsche rookwalmen ontloken, en heeft er niets in frischheid om verloren. Integendeel de lenteroos heeft zich vermenigvuldigd, en zal nu wel aan den boezem, of wilt gij liever, tusschen de fluweelen vingeren van Hollands schoonen geapprécieerd worden. Men beschuldige mij niet van overdrijving, wanneer, ik deze korte lofspraak, als ik het zoo mag noemen, op v.d. Hoop's Daguerréotypen niet terughield. Immers de schrijver was ons reeds vroeger zeer gunstig bekend, toen hij voor de eerste maal twaalf toestanden uit het menschelijke leven getrouw in zijnen geest, en verder door de pen op het papier over-daguerréotypeerde. Dat twaalftal deed onze verwachting hoog gespannen zijn, toen de dichter ons wederom een aantal daguerréotypen beloofde.

Wanneer gij nu zijn atelier wilt leeren kennen, behoeft gij het titelvignet maar eens aandachtig gade te slaan. Gij vindt hier niet den toestel van eenen la Moile, Guyard en andere daguerréotypisten, - och neen! alles gaat

hoogst eenvoudig toe. De schrijver is in den behagelijken toestand, - niet van soezen, dat woord is te onbeduidend, - maar van mijmeren, terwijl hij de blaauwe krinkels met scherp oog volgt, die een fijne cigarre hem ontlokt. Al de beelden, alle portretjes, die hij in poëtische lijstjes wenscht te zetten, spelen hem nu tenzelfden tijde voor den geest, zoodat er waarlijk goede orde toe behoort om aan alles zijne gevoegelijke plaats aan te wijzen. Maar laat ons het boekje zelf eens inzien. De Toewijding mag zeer goed gelukt heeten: omdat de schrijver daarin met weinige woorden zoo veel omvat, zoodat iedere regel bij hem gedachte, al is het ook maar, eenvoudige gedachte wordt. De versificatie is vloeijend, en de tegenstellingen zijn soms uitnemend schoon. Of er onder v.d. Hoop's daguerréotypen sommige gevonden worden, die onderwerpen behandelen, waaraan reeds vroeger andere dichters hunne krachten beproefden, doet tot de waarde van dezen kleinen bundel niets af, die zoowel naar inhoud als naar vorm groote verdiensten heeft. Toch behandelde de heer v.d. Hoop onderwerpen, gelijk: Vinken en Jagen, die, hadde hij niet met een paar fiksche trekken uitgedrukt wat hij wilde, zeker aan den smaak van het publiek minder zouden voldaan hebben. Het is toch eene uitgemaakte zaak dat de goede *smaak* van het publiek minder kieskeurig is voor: Vinken en Jagen, dan wel voor *de vinken* en het goed en kruidig toebereide *wild*. Maar door zijne echt dichterlijke grepen munt de heer van der Hoop in deze stukjes uit, die zich ook uit het oogpunt der metriek zeer gunstig aanbevelen. Dat de dichter een waar medelijden met arme vinken en vermoeide honden gevoelt, en dus een schoon bewijs levert, dat de tekst: ‘de regtvaardige ontfermt zich over zijn vee,’ niet onbehartigd bij hem is gebleven, blijkt uit de slotregelen van *Vinken* en *Jagen*,

> Maar 'k bid u, muid, noch roertouw meer!
> Verkort hun stervenspijn!
> God schiep u tot der dieren Heer,
> Hun beul moogt gij niet zijn.

en:

> Dat nimmer 't edel jagersspel,
> U meer dan *spelen* word'!
> En, zoo uw hond soms iets misdoet,
> Ach, geeft geen schot hem meer;
> De beesten zijn zoo trouw en goed
> En - hagel doet zoo zeer!

In het algemeen hebben wij opgemerkt dat juist de slotregels van elk gedicht door eene bijzondere gemoedelijkheid uitmunten, die het hart van den dichter eer aandoet. Geleidelijk willen wij nu den bundel volgen. Vooreerst wijdt de dichter zijne pen aan de plegtigheid van het: *Doopen*. Een warme hartelijke tint ligt over dit beeld verspreid (immers wij mogen eene daguerréotype wel een beeld noemen). De drie slotregelen schijnen in ons oog minder gelukkig gekozen, al begaat de heer v.d. Hoop hier ook al geene ketterij ten opzigte van het fel bestreden of zwaar verdedigd leerstuk der Triniteit. De lezer of lezeres die nog nimmer (gelijk wij) een kind aan Vader, Zoon en Geest hebben opgedragen, zal, om het eerste gedicht van den heer v.d. Hoop wel te verstaan, maar moeten wachten tot hij of zij zijn of haar kind of kinderen plegtiglijk kerkwaarts geleiden en het dan van hen beiden geldt:

> Ernst blinkt in des Vaders oogen,
> Kalm en krachtig klinkt zijn ‘JA,’
> Moeder stamelt diep bewogen;

't Heilig woord haar echtvriend na.

Met grooter genoegen dan het eerste stukje lazen wij het tweede: *Aannemen*. Eerst wordt de godsdienstige opvoeding van het kind door de moeder in eenige trekken geschetst, die eenvoudig, maar treffend zijn. Harmonisch klinkt minder welluidend de regel, dien wij hier vinden:

't Vreest den Heiland te bedroeven,
Die ons 't *eerst* en *'t teêrst* bemint.

Die menigvuldige '*t*s maken hier een minder gelukkig effect. Blz. 10 en 11 heeft de dichter het meisje vóór hare aanneming geschilderd, en hier is hij zeker uitnemend geslaagd. Wij willen hier een paar regelen aanhalen:

't Meisje altijd met liefde en eerbied
Voor *haar* Dominé vervuld.
Stille trek tot zuchtend dweepen;
Armenloterij en krans;
IJvrig voor het kraamfonds werken,
Kwaad zien in muziek en dans.

Nu volgen er een paar regelen die menig meisje zullen piqueren, inzonderheid als zij de glosse lezen, die er bij behoort:

Gützlaff als een heilige eeren,
Met der Heidnen lot begaan.

Jammer, dat Gützlaff niet meeruit de dooden kan opstaan, om, evenals Crispijn voor de schoenmakers, beschermheer te worden voor die talrijke jonge dames- (ook wel oude dames-) klubs, die voornamelijk in de kleine steden onzes lands een bijzonderen ijver voor China en de Chinezen aan den dag leggen, ook nu haar idole Gützlaff haar in hare kleine steden met geen bezoek van een of anderhalven dag meer kan vereeren. Want wij hebben ze gekend, die jeugdige vriendinnen van China, die des vrijdags middags (wekelijks of om de twee weken) bijeen kwamen, waartoe? om misschien te knielen en te bidden voor de bekeering der heidensche Chinezen, - die misschien zonder hare verzuchtingen nimmer veilig zouden kunnen aanlanden in de gewesten van vrede en zaligheid. - Deze jonge dames baden gewoonlijk veel *voor* China, gaven gewoonlijk weinig tot bekeering *van* China, en herinneren mij in haren eenvoud en zeker goede bedoeling aan de Deventer- of Bossche koeken, die tot opschrift dragen: Weinig maar uit een goed hart. - Over het geheel ligt er een diep ernstige stemming in dit gedicht: *Aannemen*, en trouwens hoe kon het ook anders? Welk dichter kon hier zwijgen of hier geen veld vinden, waarop hij zijne verbeelding op godsdienstige wijze het werken. Éénig toch is de ure voor jongeling en jonge dochter, de ure, waarop zij toetreden tot en opgenomen worden in het groote verbond van liefde, genade en vrede. Die laatste regelen hebben dan ook iets uiterst treffends:

En de boezem klopt onstuimig
En van zoete ontroerenis,
Bij het denkbeeld, dat voor hen ook
Plaats aan 's Heilands feestmaal is;
Dat de wijn voor hen zal vloeijen.
Dat men 't brood ook voor hen breekt,
Dat voor hen de dood des Heeren
Ook van schuld-verzoening spreekt, enz.

Adelborsten is verdienstelijk in zijne soort, maar kan door de weinigen beoordeeld worden, die aan eene militaire akademie òf zei ven opgekweekt worden, òf dáár anderen vormen. Velen zullen daarom uitdrukkingen als *kaantjes, baren, piepen, Malengren, pil* en *tweede pil, de geit, mok* en *puts* niet verstaan, die tot het eigenaardig leven en de wijze van uitdrukking dier hoopvolle jonge-

lingschap, welke wij adelborsten noemen, behooren. Over *Vinken* hebben wij reeds straks met een enkel woord gesproken, en prijzen den dichter hier zeer om het vlugge, vrolijke metrum. - Wel lezer of lezeres! zijt gij niet vijandig aan een pleizierig *Pot verteeren*, de heer v.d. Hoop zal u hier op keurige wijze voorschrijven, hoe gij dan te handelen hebt. ‘In een grooten glazenwagen’ dient natuurlijk de togt te geschieden, vooral wanneer het aantal gasten groot is, dat dan op elkander zit gepropt, en zwoegt in het aangename vooruitzigt van straks weder lucht te krijgen. Of men bij het Pot verteeren ‘altijd naar 's Gravenhage of Sheveningen heentrekt,’ zal nog te bezien staan, hier trekt de dichter er althans heen omdat een glazenwagen op 's Gravenhag*en* moet rijmen en dus er op aanrijden. Zeker behoort zulk een togtje naar Scheveningen niet tot de minste van de soort, maar men kan bij zulke togtjes genoeg variatie maken, al wilde men ook b.v. van Amsterdam uit het bekoorlijke Rozenburg kiezen om daar de koude keuken - gelijk men het noemt - medebrengende, er dapper den pot, of gelijk men 't in Gelderland noemt, ‘'t verken’ te verteeren. - De heer van der Hoop beschrijft ons nu den togt en het personeel der ‘jonge meisjes, innig netjes’ die stroohoeden dragen, met een effen lint enz. De jonge mijnheeren, (waarschijnlijk = de Haagsche Pieten?) waarvan ook één Pieter heet, dragen ‘luchte jasjes, lichte broeken, witte hoeden, losse das en liggend boord.’ het is alsof men ze à coup sûr et à coup de pinceau door den dichter vindt uitgeteekend. Bij het eerste tolhek aan den Scheveningschen weg ‘vangen vrijen blijheid aan,’ - onderweg van 's Hage naar Scheveningen geschiedt er niets nieuws, dan dat de dames voor hoofdpijn en ochtendkou uiterst benaauwd zijn, en naar het zeestrand snakken, waar het welligt nog frisscher voor haar zijn zal. Men arriveert zonder slag of stoot, na volgens reglement ‘Seheveningen stapvoets te zijn doorgereden,’ bij het strand. De dichter laat ons denken, hoe men het rijtuig verlaat, met karabiezen namelijk vol broodjes enz. Nu vangt het vermaak eerst aan.

Koffij drinken, broodjes smeeren,
  Stoeijen in het groene gras,
Meerder vrijheid permitteeren,
  Dan in stad wel oorbaar was;
Van de hoogste duinen rollen,
  Schelpjes zoeken aan de zee,
Kussen, dartlen, schertsen, hollen,
  Tot het uur slaat van 't diner.

Alles naar waarheid beschreven. - Wie ooit hier of daar in gemengd gezelschap heeft pot verteerd, zal mij zijn toestemmend advies hier wel geven! al behoeft alles niet juist op dezelfde wijze toe te gaan. - het is eene groote zaak om bij zulke buitenpartijtjes zijn geld niet in armoe te verteeren (bladz. 32)! Daar beware v.d. Hoop en onze goede Genius ons voor. De eerste wenscht u, lezer, toe,

Zij er 't schoon, aanvallig wezen,
't Meisje van uw keuze bij;

ofschoon uw goede Genius u eerst haar moet aan wijzen, ten wier opzigte de wensch van den heer v.d. Hoop in allen deele zal kunnen doorgaan. - *Ijsvermaak*, zeker een zeer gewoon onderwerp, om er zijne pen aan te beproeven, - en toch hier met hooge originaliteit opgevat. Op vlugge bevallige wijze is dit gedicht als in beweging en rijden en arren wij bij de lezing in gedachten mede. - Gelijk bij al de stukjes is het slot wederom meer ernstig:

Rijd jonge en argelooze maagd,
Naar vaderlandsche wijs;
Maar nimmer u te veel gewaagd!
Men *valt* zoo ligt op 't ijs.

Om de frappante tegenstellingen verdient *Ongelijke Huwelijken* grooten lof. Ernst en luim zijn hier op wonderbare wijze door een gemengd. Wij zullen bij de lezing van dit stukje soms een oogenblik het voorhoofd rimpelen, en dan onze lachspieren geschokt gevoelen, - alles in afwisseling. Wij hebben hier een Allegro con briò, dat later serio wordt. Hoort zelf:

Fraaije bruidskorf,
Alles puik;
Maar een minnaar
Met een pruik.
Frische bloemen;
Mirthe en roos;
Maar een bruigom
Viesch en voos.
Flonkersteenen
Peperduur,
's Minnaars oogen
Zonder vuur.
Lente en liefde,
Gloed en lust;
Herfst en koelheid,
Koude en rust.

Wie ooit *Reizende Tooneelspelers* heeft zien trekken of wel een togtje met hen mede gemaakt, zal het erkennen, hoe juist hier de dichter met zijne woorden geschilderd heeft, en hoe zijne kleuren als van de coulissen der komediezaal of van de kleederen der spelers bij wijze van spreken genomen zijn. Waarlijk, wanneer we hier of daar zulk een troep arme, verbleekte, magere, menschen aantreffen, die in togtige wagens van de eene plaats naar de andere worden overgerold om vaak lusteloos eenige oogenblikken na hunne aankomst nieuw aangeleerde of wel ingewortelde oude rollen voor een fluitend of stampend of geeuwend publiek te declameren, - dan voelen we ons door medelijden aangedaan, dat deze ongelukkige wezens geroepen zijn om door het tooneel te werken op het volk. Het genie is zeker niet grijpbaar of tastbaar, maar incorporeert het zich in groote mannen, ook vaak op het tooneel b.v. een Garrick, of Talma, en bij ons Snoek, bij deze reizende tooneelspelers moet men waarlijk niet naar het genie grijpen of tasten, - hoogstens mag eene enkele maal de onnatuurlijke geestdrift waarmede zij acteren, nog een laatsten voetzoeker onder het publiek doen sissen. Wij willen hen beklagen gelijk de heer v.d. Hoop dat deed, door hunne misérable omstandigheden ons voor oogen te stellen, en roemen inzonderheid het slot van zijn gedicht.

't Tooneel, - een poel van schande en slijk,
Van ontucht, jaloezie,
Maar ook een plaats aan leering rijk
En, leerschool voor 't Genie.

't Tooneel - o, werd gelijk weleer
De Acteur een schoonheidstolk,
De schouwburg school van deugd en eer,
En - leerschool voor het volk!

Ook *Wedrennen* is een stukje van eigenaardige waarde, en munt uit door keurige wijze van behandeling. Wij staan in gedachten bij het groote Badhuis aan het Scheveningsche strand en zien dan hoe:

> De Wit in 't Badhuis plooit zijn mond,
> Ten feestelijken lach enz.

en hoe:

> De kasten jakkren heen en weer,
> Naar Waterreus en Maas.

Wat ons aangaat, nimmer hebben wij een Scheveningschen wedren bijgewoond, en weten dus niet wat daar zoo al te zien valt. Meermalen evenwel waren wij op de Larener hoogte bij den jaarlijkschen wedren en kozen daar een goed punt om behoorlijk het terrein te overzien, - maar we hebben ons bij al de vlugheid geërgerd over de wijze, waarop men in Nederland zorg draagt voor: de verbetering van het paardenras!!

Verbetering is hier dikwijls = vermoordingen waarom? Uit dolle caprice, en - voor het oog der menschen. Daarom vragen wij met den heer v.d. Hoop in allen ernst:

Wat nut een Maatschappij bezit
Die leidt tot paardenmoord,
Die 't zenuwstelsel overspant,
En pees en spier verkracht.
Of m'op die wijze in Nederland,
Verbeterd ras verwacht!

Een juweeltje van het eerste water is in ons oog het uitmuntend gedicht: *Jonge Jufvrouwen-kostschool*, Wie in de stille kleine steden onzes vaderlands hetzij als school-opziener, hetzij om andere redenen zulk een Pensionnat bezoekt, zal wel in staat zijn ondervindingen op te doen, gelijk de heer v.d. Hoop, wiens penseel ook hier weder de juiste, geene overdrevene kleuren gebruikt heeft. Men duide ons echter niet ten kwade, als wij beweren dat de ééntoonigheid op jonge dameskostscholen noog zoo verre niet gaat dat alle hebben (zie blz. 68) één model voor de japonnen, ééne kleur en één patroon. Zoo ook zijn des zondags vooral ‘in stille binnensteden,’ niet altijd ‘luitenants in groot tenu’ in de kerk te zien. Daarentegen is zeer naïf, wat een der meisjes zegt:

‘'k Kwam hem gistren driemaal tegen,
Vier keer kwam hij al voorbij;
Kleur op kleur, als vuur gekregen:

Ja dit is ten minste voor eene kostschooldame:

‘Jonge levenspoëzij!’

Het slot is weder origineel en daarom merkwaardig:

't Liefste en Heiligste op deze aarde,
't Eenigst waar geen smet op kleeft,
Tooverbloem in 's levensgaarde,
Schat die 't meeste waarde heeft,
Rijkste stof voor 's Dichters toonen,
Die hij 't liefst zijn zangen biedt,
Zijn de lieve, schalksche schoonen,
Zoo als m'op een kostschool ziet!

Ook *Jagen*, is uit meer dan één oogpunt beschouwd, een zeer verdienstelijk stukje. Eindigde de dichter zijn eersten bundel met: *Begraven*, nu bepeinst hij daarvan het antecedent: het *Sterven*, Dit aarzelen wij niet het best geslaagde van den geheelen bundel te noemen, zoodat hier finis coronat opus. Eerst gedenkt de heer v.d. Hoop het sterven van een teeder wicht, en schetst moeders smart en vaders gebed. Diep gevoeld zijn deze regelen:

't Kleed van 't wiegje is opgeslagen,
't Hart der ouders bonst van vrees,
Angstig schijnt hun blik te vragen:
‘*Is het kind of.... Engel reeds?*’

Nu beschrijft hij het sterfbed van een beminden echtgenoot, van den huisvader die eene diep bedroefde weduwe en jammerende weezen achterlaat. Al verder volgt het sterfbed van een ongehuwde, wiens dood niemand doet derven. - Men zou

kunnen meenen, dat de dichter tot aan blz. 84 enkel stille of woelige binnen- en buitenleventjes kon schilderen, thans kiest hij stouter penseel en schetst den dood van den krijgsman en den zeeman. Omtrent het lot van den eerste, zegt hij:

Slagrumoer en buskruid wolken,
  Legers hortend op elkaâr,
Volken strijdend tegen volken;
  't Grof geschut van moordtuig zwaar;
Pluimen, die in 't zonlicht dartlen,
  Stroomen vuur en stroomen bloed,
Hoeven, die op lijken trapplen;
  Laffen zin en heldenmoed. -
Trommen, pauken en trompetten,
  Woede en wanhoop, wonde en dood,
Voorwaarts! Met de Bajonnetten,
  Sabelhouw en degenstoot.

Kampen voor den grond der vadren,
Bloedend zinkt de krijger neêr;
't Plettrend wigt der oorlogsradren:
Sterven op het veld van eer!

Dat is waarlijk wel gespierde poëzij, al zijn het slechts weinige regelen. Eindelijk vat de dichter de verschillende wijzen van sterven op krachtige wijze zamen en eindigt:

Sterven, - wet ons voorgeschreven,
Schrik, waar 't ongeloof meê spot,
Voer ons eens tot beter leven,
In Uw hemel! Amen, God! -

Dit laatste wenschen wij allen vurig met den schrijver, dien hemel namelijk, waar geene daguerréotypen meer noodig zijn, die wij hier met eenen spiegel uit het leven moeten afleiden, maar waar wij zullen zien ‘van aangezigt tot aangezigt.’ Zoo vinde dan ook deze bundel den weg tot de harten van allen, die vrienden of beoefenaars, vriendinnen of begunstigsters van echte, al is 't ook, eenvoudige Nederlandsche poëzij, zijn!

MUSAMATOR.

Een liefdegift.

Losse dichtproeven van F.F.C. Steinmetz. Uitgegeven ten voordeele der noodlijdenden op Schokland. Kampen, M.P. Lugthen 1853.

Schiller zegt ergens in zijne ‘Pure Manier:’

Aber ich bitte dich, Freund, was kann denn
dieser Misere
Groszes begegnen?

en wij veranderen de beide laatste woorden - want de auteur is nederig genoeg om van zijn werk niets groots te verwachten - met betrekking tot dit boekje, in: onder bereik der kritiek doen vallen? Dat het uitgegeven is met een liefdadig doel? Wij juichen het van ganscher harte toe, dat Tollens en van den Bergh hunne gaven aanwenden tot verzachting van het lot van rampspoedige landgenooten; maar hoe innig wij dit doen, zoo veel te luider verheffen we onze stem tegen iederen brekebeen, die zijn beteekenisloos gerijmel onder de vlag der weldadigheid de wereld inzendt. Hij begaat daardoor een zware letterkundige zonde. Immers hoe menigeen, die in zijne hooge wijsheid geen verzen - althans geen Hollandsche verzen - verlangt te lezen, komt een prulwerk als het hierboven genoemde onder de oogen, en meet daarna gedichten van anderen af, om nooit weder het oog te slaan in bundels vol waarachtige poëzij. Op die wijze pleegt de beginnende auteur, die uit liefdadigheid laat drukken een zedelijk kwaad, terwijl hij meent het materiëele te verminderen; en al is de voldoening nog zoo groot - wij vonden die nog onlangs gedrukt vaneen rijmelaar, die voor de door den brand in de Kethel

geteisterden een vers had uitgegeven, dat overigens beter verdiend had in 't *licht* te komen, volgens de beteekenis daaraan door Huygens gegeven, - en al is, herhalen we, de voldoening nog zoo streelend, wanneer men de guldens ziet die het medelijden, misschien in dubbelen zin, heeft bijeengebragt, en al stelt men die ook op rekening van het *doel*, waarvoor men uitgaf, de ijdelheid fluistert een dergelijken auteur toch ligt in, dat het ook wel *om* de waarde van zijn werk is geweest, dat zijne uitgave met zulk een groot debiet is bekroond. De heer Steinmetz nu schijnt een niet laatdunkend jong mensch, blijkens zijn voorberigt; maar moet om de nederigheid het gebrekkige genade vinden in de oogen der kritiek? Wij gelooven dat ze, zoo handelende, hare roeping zou miskennen, en zeker zal zij beter arbeiden aan den opbouw vaneen schrijver, wanneer ze hem den blinddoek niet voorbindt, of dien nog sterker aanhaalt, als hij reeds zijne oogen verduisterd houdt. Wij voor ons verklaren in gemoede, dat het den heer Steinmetz faalt aan alles wat den dichter vormt, en vooral aan de eerste vereischte voor een goed dichter, niet slechts aan de heerschappij *over* - maar aan de kennis *van* de taal. Iedere bladzijde draagt er de duidelijkste kenmerken van, en wij zouden der Hollandsche Maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen wel tot prijsvraag willen zien uitschrijven: eene verklaring van het *would-be*-gedicht *Zomer-avondschoon*, en vooral van het derde couplet:

De vogelen droomen
Van 't ochtendstond vuur,
Dat ras door Natuur
Zijn straal weêr doet stroomen,
Met minvollen groet:
't Droomen voedt,
In rust,
Tot zang weêr lust.

Een paar malen hebben wij in de door Ten Kate geredigeerde Daphné, in den Almanak voor het Schoone en Goede en in de Vergeet-mij-niet verzen aangetroffen van den heer Steinmetz; hij hoopt dat men in de nu door hem uitgegevene en bij gene vergeleken ‘ontwikkeling en vooruitgang’ mag ‘bespeuren.’ Volmondig verzekeren wij hem van het tegendeel, al verklaren we hem tevens, dat, waren wij redacteurs van dergelijke verzamelingen, wij ze ongetwijfeld aan den auteur zouden hebben teruggezonden en bovenal dat, hetwelk inde Vergeet-mijniet was geplaatst. Bedriegen wij ons niet, dan heeft het dat vers *Des Krijgers vaarwel* ook niet aan de verdiende afkeuring ontbroken.

Het eenige dichtstukje, dat wij kunnen vermelden, is *Mooi Nelske* en waarlijk zouden wij wenschen, dat de auteur dit alleen voor de Schoklanders had ten beste gegeven - zijn naam zou er niet meê vernietigd zijn.*)

Na al het aangevoerde zal het wel niet noodig zijn den heer Steinmetz aan te raden om in praktijk te brengen wat van Walré eens gezongen heeft in een ondichterlijke bui:

Ik zoek den wilg aan Lethes vloed,
Waar ik mijn lier aan hangen moet,

*) Onder het corrigeren dezes komt ons de Gids voor Julij in handen, waarin wij evenzeer een veroordeeling van des heeren Steinmetz' arbeid aantreffen. De Gids verwart echter dc broeders. De bewierookte J.R.S. van het letterlievend Maandschrift is een geheel andere dan onze F.F.C., al zouden wij geneigd zijn op literair terrein van beide te getuigen: l'un vaat l'autre. J.R.S. heeft nu ook in *Gelderland*, door van de Poll verzameld, zich als criticus willen insinueren en wel door een verslag van Van der Pots ‘Juliaan.’ Wij laten het aan anderen over hem het *manum de tabula* hiervoor toe te roepen.

tenzij hij het met Bilderdijks uit-

spraak omtrent een rijmelaar eens zij van: ‘veel liever uitgelagchen te willen sterven, dan ongemerkt voorbij te gaan.’ Wij gelooven echter niet dat hij het eerste zal willen; zoo ja, hij kan verzekerd zijn dat wij ons dan in de rij zullen scharen van hen, die het zullen uitschateren wat ben je me.

De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen archipel, beschreven door H.C. Millies. Te Amsterdam, bij J.H. Gebhard en Comp. 1852. met drie op steen gegraveerde platen.

‘De geschiedenis van het muntwezen in de verschillende vroegere en tegenwoordige gedeelten der Nederlandsche Oost-Indische koloniën heeft, vooral wat de beschrijvende of afbeeldende bepaling betreft, nog zeer veel duisters.’

Deze woorden van den schrijver, zullen door ieder, die zich met het verzamelen van munten heeft bezig gehouden, met ons ten volle beaamd worden: daarom was ons de verschijning van dit werkje ten hoogste welkom.

Het mag wel een zeldzaam verschijnsel genaamd worden, wanneer bij ons te lande een werk over munt- of penningkunde verschijnt; daar de schrijver zich niet alleen de moeite van zijnen arbeid, maar ook nog wel de kosten der uitgave zou mogen getroosten, bij het beperkt getal beoefenaars van die hulpwetenschap der geschiedenis. De tijden van van Loon en van Mieris zijn voorbij, toen ieder man van smaak zich de werken over munt- of penningkunde aanschafte, getuigen de lijsten van inteekenaars voor hunne werken geplaatst. Zonderde opofferingen toch, welke Teijler's genootschap zoo onbekrompen voor deze wetenschap over heeft, zou wel nimmer een werk, als dat van den Leidschen hoogleeraar P.O. van der Chijs over de oude Nederlandsche munten het licht hebben kunnen zien. Welkom is ons dus deze arbeid van den heer Millies: wij hebben dien met belangstelling gelezen, en zien met genoegen dat schrijver geene moeite heeft gespaard om zijn onderwerp zoo volledig mogelijk te behandelen, waartoe door hem menig werk geraadpleegd, menige ook buitenlandsche verzameling bezocht is.

Vooraf geeft schrijver eenige korte historische aanduidingen over de vestiging der Engelschen in elke dier bezittingen, waarvan hij later de munten beschrijft; daar ook hier over, zoo ver wij weten, bij ons niets geschreven is, zoo zal dit werkje eveneens hun die desaangaande hunnen weetlust wenschen te bevredigen, niet onwelkom zijn. Na

eene korte inleiding geeft schrijver van bl. 4 - 20 de geschiedenis van de vestiging en het beheer der Engelschen op Sumatra: van 21-28 de geschiedenis van den kleinen staat van Taroemon en van daar tot 48 van het rijk van Siak beide op gemeld eiland: van 48-59 van de vestiging der Engelschen op Poelo Pinang, van 59 tot 68 op Malakka en eindelijk van 68-76 eene korte schets van Java onder het Engelsch bestuur. Men vergeve ons dat wij dit gedeelte van het werk, tot welks beoordeeling wij ons niet bevoegd rekenen slechts aanstippen, om tot de muntbeschrijving, welke op bl. 77 aanvangt, over te gaan.

Dezelfde volgorde als vroeger wordt ook hier in acht genomen, en eerst de munten van Sumatra behandeld. De inwoners van dit eiland schijnen steeds de Spaansche matten, en in het bijzonder de zoogenaamde kolom-piasters zeer gewild te hebben, en moeijelijk te bewegen geweest te zijn om de dukatons der Hollandsche Oost-Indische compagnie aan te nemen: van inlandsche munten vindt men geen spoor. De eerste munt door de Engelschen op of voor Sumatra geslagen is eene zilveren, ter waarde van eene halve Spaansche mat of twee soekoe's. Op de eene zijde leest men in vier regels 2 - FORT - MARLBRO - 1783. - (Fort Marlborough was de naam van het fort te Benkoelen opgerigt): de keerzijde heeft een Maleisch opschrift in Arabisch karakter, de waarde en den naam der compagnie aangevende: de tweede munt is eene koperen van het jaar der Hedjrat 1197, met opschrift *doea keping* (twee keping), zijnde de waarde. Schrijver die deze munt uit Marsden heeft overgenomen, kon dus de voorzijde niet afbeelden. Wij, die dit muntje bezitten, kunnen verzekeren, dat de opgave volgens Leitzmann juist is, en dat op dezelve het bekende merk der vereenigde Oost-Indische compagnie gezien wordt, waaronder het jaartal 17 * 83: bij ons is de middellijn slechts 2,1 duim, en de geparelde rand slechts gedeeltelijk zigtbaar.

De volgende munten van een, twee en drie keping komen met de laatst vermelde overeen, behalve het verschil van jaartal, hier 1786: zij zijn naar het plan van Marsden in de beroemde muntfabriek van Boulton te Soho bij Birmingham geslagen. N° 6 en 7 zijn uit Ruding overgenomen, zeer sierlijk van stempel en welligt proefmunten, beide van twee keping: ook N° 8 eene munt van drie keping, uit hetzelfde werk overgenomen, is den schrijver niet in het oorspronkelijke voorgekomen. N° 9 is een twee kepingstuk van 1787 met het merk der V.O.I. compagnie, zooals er ook van drie keping bestaan. N° 10, de enkele keping, uit Ruding overgenomen, heeft weder geene keerzijde; de waarde staat in een stralenkrans. N° 11 tiga (drie) keping van 1798 is overigens weder aan N° 9 gelijk.

De enkele keping onder N° 12 afgebeeld, van het jaar 1804 heeft deze bijzonderheid, dat op dezelve ISLAND OF SUMATRA als randschrift der voorzijde te lezen staat; terwijl daarop thans het wapen der compagnie met leeuwen als schildhouders en met eenen helm, die weder eenen leeuw tot helmteeken heeft, gedekt, staat afgebeeld: ook N° 13 is aan deze gelijk; doch daarop heeft eene tegenstrijdigheid plaats tusschen het Europesche jaartal 1804 op de eene, en het Mohammed. 1247 (1831/2) op de andere zijde: hetgeen schrijver doet vermoeden dat dit welligt eene valsche munt zij. Ons komt het

vreemd voor, dat op ons exemplaar van N° 12 op het lint of de banderol, waarop het wapen en de leeuwen staan, niet dan onkenbare strepen te zien zijn, in plaats van de woorden AUSP: REGIS & SENAT: ANGLIAE, zooals die voorkomen op N° 14 en 15 de Doea en Ampat keping (twee en vier keping), welke overigens dezelfde afbeelding hebben, en waar het jaartal 1804 in overeenstemming is met het jaar 1219 der Hedjrat, doch waarop in plaats van *Island of Sumatra*, als randschrift staat EAST. INDIA COMPANY: van welken stempel ook de satoe of enkele keping bij ons voorhanden is, die door den schrijver wel wordt vermeld, doch niet afgebeeld.

De munten der Engelsche vestigingen op Sumatra afgehandeld hebbende, laat schrijver twee munten volgen van Năgrí Siak, het rijk van Siak, en Năgrí Taroemon, het rijk van Taroemon, de eerste van het jaar 1251 der Hedjrat (1835/6); aan de tweede, uit Ruding overgenomen, ontbreekt de keerzijde; welke bij N° 16 slechts de waarde satoe keping bevat. Beide munten behelzen niets dan louter Arabisch schrift. Hierop worden de munten van Poelo Pînang beschreven. N° 18 uit Marsden overgenomen is een zilveren muntje, vermoedelijk van 1/10 Spaansche mat; het heeft aan de eene zijde het gewone merk der Engelsche compagnie, benevens het jaartal 1788, en op de keerzijde in Arabisch schrift *Djezírah ab-Wailis*. Eiland van Wales. N° 19 eene koperen munt, die wij ook bezitten, is naar wij meenen, een keping; uitgezonderd het jaartal, thans 1787, aan de voorgaande gelijk, maar op de keerzijde leest men nu in Arabisch karakter *Djezírah Pĕrrínsa ab - Wailis*. (Prince of Wales' Island). N° 20 is slechts in grootte verschillend; wij vermoeden dat het een stuk van drie keping is, en komt overeen met het vorig N^{o}, behalve dat de laatste 7 van het jaartal omgekeerd staat; die echter ook op andere exemplaren (zoo als bij ons) regt wordt aangetroffen.

Zagen wij tot hiertoe op de munten den naam dien de Engelschen bij de in bezitneming aan het eiland gegeven hadden, later schijnt men het doelmatiger te hebben geacht den ouden naam waaronder het in den Indischen Archipel algemeen bekend was, weder daarop te stellen; en zoo lezen wij dus op N° 21 en 22 in een' sierlijken bloemkrans, die op N° 22 ook met bladen omgeven is, in Arabisch schrift *Poelo Pînang*; terwijl op de andere zijde boven het jaartal 1810 het wapen der E.O.I. Compagnie; doch nu zonder opschrift, gezien wordt. N° 21 werd door den S. aan Ruding ontleend; die dezelve Pl. XVI n° 9 afbeeldt; ons is dezelve, evenmin als den S. in het oorspronkelijk voorgekomen; daar er zoo weinig verschil tusschen beiden bestaat kan N° 21 eene proefmunt zijn, en N° 22 de werkelijk in omloop gebragte. Ofschoon op deze munten geene waarde is aangegeven, vermoeden wij, door vergelijking met die op Sumatra geslagen, dat het stukken van drie keping zijn, te meer, daar wij er nog eene bezitten, die in beeldenaar en schrift aan N° 22 gelijk, slechts 2, 5 duim middellijn heeft en dus de Doea keping zal zijn.

Daar er geene latere munten van Poelo Pinang door S. gezien zijn, vermoedt hij met veel waarschijnlijkheid dat die vervangen zijn door de onder N° 23 en 24 beschrevene, die op de voorzijde een' Maleischen strijdhaan vertoonen staande op een stuk gronds; waar boven *Tánah Maláyoe* (het land

der Maleijers.) Op de keerzijde leest men *Satoe Keping* en *Doea Keping* en de jaartallen 1247 (1831/2) en 1251 (1835/6). Het afbeelden der strijdhanen op de munt geeft S. gereede aanleiding om opmerkzaam te maken op het zonderlinge, om die dieren, op de gevechten van welke de inlanders zoo hartstogtelijk verzot zijn, dat zij hunne bezittingen, bloedverwanten, ja zelfs hunne vrijheid daaraan ten offer brengen, op de munt af te beelden (eene munt blijkens den fraaijen stempel in Brittanje vervaardigd) in eenen tijd, dat de geestdrijvende Padries zoo zeer tegen die hanengevechten ijverden.

Eene bijzonderheid is nog N° 25, in de afbeelding van den haan overeenkomst hebbende met de voorgaande; doch op welks keerzijde in Boeginesche taal en schrift *Wanoewa tana Oegi - sedi keping*. (Het land der Oegi of Boeginezen - een keping) rondom eene ster of bloem gelezen wordt.

Schrijver besluit met de beschrijving der munten door de Engelschen op Java geslagen; de koperen stuivers, halve stuivers (waarvan S. twee barbaarsch gestempelde met AVAU en AVAU af beeldt) en duiten (N° 31-36) zijn den muntverzamelaars uit het werk van Verkade te wel bekend, dan dat wij daarbij zouden behoeven stil te staan; echter meenen wij nog even de aandacht te moeten vestigen op de gouden en zilveren munt, tijdens het beheer der Engelschen te Soerabaya geslagen, daar dezelve in de verzaj melingOen hier te lande zelden voorkomen.

N° 26 dan, de zoogenaamde gouden Ropij heeft aan de eene zijde het navolgende Javaansch opschrift: *Hempni Hingglis jåså hing Soerå-pringgå* 1743. (Engelsche Compagnie; gemaakt te Soerå pringgå 1743 [der Jav. jaartelling]) daarboven in Europesche cijfers 1815; geheel beneden $_{o}$ Z. Het laatste betèekent vermoedelijk den naam des muntmeesters J.A. Zwekkert; terwijl Soerå pringgå de oude naam van Soerabaya is. Op de andere zijde is het opschrift in Arabisch karakter *Sikka' Kompaní Hinglisch darb'deri djezírah Djáwá sana'* 1230 (geld van de Eng. Compagnie; munt van het eiland Djáwa het jaar 1230) der Hedjrat, 1814/5.

N° 27 de zilveren Ropīj is gelijk aan N° 26 maar het jaartal 1815 is weggelaten, en daarvoor eene vijfbladerige bloem in de plaats gesteld, en op de keerzijde is het jaar der Hedjrat verkeerd gesteld.

N° 28 de halve zilveren Ropīj is weder geheel aan N° 27 gelijk; maar met het Javaansch jaartal 1741 en het Mohammed. 1229 (1813/14).

N° 29 en 30 zijn even slecht uitgevoerd als de drie voorgaande fraai waren: het zijn koperen munten, die slechts bij gissing door schrijver aan het Engelsch bestuur op Java worden toegeschreven. De eerste heeft een waaijervormig figuur, waaronder het jaartal 1227 (1812/3) en op de keerzijde de waarde I duit in Arabisch karakter. De tweede heeft een schild, waarop de Europesche en Arabische jaartallen 1813 en 1228, en op de keerzijde de woorden *Doewit materif*, waarschijnlijk Marktduit beteekenende.

Schrijver besluit zijnen arbeid met den wensch dat ook Nederland weldra alle krachten zal inspannen om het Indisch muntstelsel op eenen vasten voet te brengen, en daarbij het voorbeeld onzer magtige naburen zal volgen om ook de taal der inboorlingen op de munt te gebruiken.

Ons voornemen om een kort verslag

van dit werk, voor zoover het muntkundig gedeelte betreft, zonder de taalkundige opmerkingen des schrijvers, op vele plaatsen verspreid, te kunnen beoordeelen, ten einde gebragt hebbende, betuigen wij den schrijver onzen dank voor zijnen arbeid, en twijfelen niet of dezelve zal velen even als ons een welkome gids zijn om een aantal munten te rangschikken, wier opschriften in eene taal vervat zijn, die aan velen onzer onbekend is; en wenschen hem verder lust en krachten toe om een voornemen te volbrengen dat wij uit zijne woorden op bl. 3 meenen te mogen opmaken, namelijk de uitgave der munten door de inlandsche vorsten van den Archipel uitgegeven.

Wat de uitvoering van het werk aangaat, druk en papier zijn goed, wij hebben geene drukfouten aangetroffen, en de afbeeldingen der munten zijn fraai en naauwkeurig.

Eene enkele aanmerking zij ons ten slotte nog veroorloofd, zij geldt niet het werk; maar eenen man, dien wij steeds hooggeschat hebben, den verdienstelijken Rijks Archivarius en opzigter van het Koninklijk kabinet van gedenkpenningen, wijlen Jh^{r} J.C. de Jonge; schrijver vermeldt op bl. 78 dien heer steeds afwezig te hebben gevonden. Wij herinneren ons dat de heer de Jonge ons meermalen betuigd heeft destijds door de ziekte zijner echtgenoot verhinderd te zijn geweest aan het verzoek van den heer Millies te voldoen; en wij weten bij ondervinding, dat moge ook de heer de Jonge door zijne vele maatschappelijke betrekkingen verhinderd zijn geweest aan het verzoek van velen om eene nadere inzage der schatten, welke het penningkabinet bevat, te voldoen; hij steeds bereidvaardig was die schatten te ontsluiten, wanneer zulks dienstig was tot bevordering der wetenschap of van den roem des vaderlands.

M.

's H. 16 Julij 1853.

De wolk met den zilveren rand, of, geen kwaad zonder goed.

Godsdienstige Novelle. Door den Schrijver van: ‘Hoe men een zonnestraal kan opvangen.’ Naar den derden druk. Uit het Engelsch vertaald door C.D. Viehoff, Evang.-Luthersch Predikant te Utrecht. - Utrecht, W.F. Dannenfelser. 1853.

Het nut der tegenspoeden. Een onderwerp, dat ontelbare malen behandeld is, zoowel op den kansel als in stichtelijke geschriften, zoowel in proza als in poëzij. Een thema, dat eindeloos gevarieerd, maar toch niet als verouderd te beschouwen is. Zeker komt het hier vooral in aanmerking wie de toon-

zetter is, en of hem de gave geschonken werd om het overoude en overbekende aan te bieden in vormen, die de opmerkzaamheid trekken en boeijen. Blijft hier de prediker, of ook de verhaler het welbekende, en reeds plat getreden spoor drukken, het is te vreezen dat de hoorders het *niet* of *naauwelijks* meer hooren, en intusschen aan iets anders denken, als ze niet liever een weinig rondkijken - het is te duchten, dat de lezers den ouden kost ongenuttigd laten staan. Die vrees bestond echter geenszins, toen er tusschen den vertaler en uitgever van bovenvermeld boekje sprake was, om het ook bij ons lezend publiek te introduceren. De auteur van: 'Hoe men een zonnestraal kan opvangen' is er de man niet naar, om anders dan op geniale en roerende wijze ook de schijnbaar eenvoudigste en meest alledaagsche dingen te verhalen. 'De wolk met den zilveren rand' strekt er tot een vernieuwd bewijs van, en wij durven het vriendelijke boekske met de meeste vrijmoedigheid aan te prijzen bij ieder, die behoefte heeft aan de overtuiging dat het leed des levens vaak *is*, en voor den waren Christen inderdaad steeds *behoort te zijn:*

> - Weldadig kwaad,
> Dat zegen achterlaat.

De lezer zal hier in kennis gebragt worden met een vrolijk, levenslustig meisje, wier liefde tot haren wat ouderen neef niet beantwoord wordt; - met een braaf, oppassend jongeling, die de dochter van zijn patroon bemint, maar, zoo als hijzelf meent te moeten duchten, zonder hoop om ooit hare hand en hart te verwerven, de eerste niet, om de maatschappelijke klove tusschen hen beiden - zij rijk - hij arm; - het tweede niet, omdat hij zich te beschuldigen heeft, dat hij harer niet waardig is. - Voorts met eene weduwe, door leed en beproeving gelouterd, die haar lief nichtje leert zich boven de teleurstellingen te verheffen, en haren regtschapen zoon zijne driften te bedwingen. De weduwe deelt waarlijk gulden lessen van wijsheid mede, en drukt haar nichtje op het hart om te worstelen en te strijden tegen het toegeven aan nuttelooze spijt, zich altijd te binnen te brengen, dat wij niet hier op aarde geplaatst zijn om gelukkig gemaakt te worden, maar om het ons waardig te leeren maken, en dat de zekerste weg om ons verdriet te vergeten, die is, om het leed van anderen te lenigen. - (Blz. 50).

Het verhaaltje is eene soort van aanschouwelijke toepassing van een Iersch spreekwoord, dat misschien eenigzins aan het bekende: 'Na regen volgt zonneschijn' beantwoordt, en de moraal is kortelijk zamengevat in hetgeen wij op blz. 63 lezen: 'over onzer aller levensweg hing somtijds eene donkere wolk, en zal er misschien weder hangen; maar als wij er op staren met het oog des geloofs en des vertrouwens, dan zullen wij door hare duisternis heen, alleen den zilveren rand zien.' Gij bemerkt, waarde lezer en lieve lezeres, het boekje zal u de moeite van de lezing wel beloonen, want gij kent immers allen ook wel zulke wolken of wolkjes, die uwen gezigteinder verduisteren, valt het u ook soms bezwaarlijk om de heldere zilveren randjes te vinden. Het verhaaltje, dat u hier wordt geboden, is godsdienstig zonder mystiek - gevoelig zonder sentimenteel - christelijk zonder ultra-orthodox - geestig zonder gezocht te zijn. In stijl en verhaaltrant heeft het iets van Dickens, iets van Claudius, en hier en

daar misschien een trek, die aan Sternes humor doet denken.

Zoowel de vertaler als de uitgever hebben aanspraak op onzen dank: de heer Viehoff voor zijne goede bewerking, die wij trouwens van hem gewoon zijn en verwachten; de heer Dannenfelser voor zijne keurige uitvoering en het bevallige plaatje. 't Is een allerliefst boekje, dat wij gaarne in veler handen zouden zien, en dat zeker in veler harten goeds zal kunnen wekken en kweeken.

Ongaarne misten wij eene vriendelijke aanwijzing van enkele ingeslopen, hoewel niet zinstorende, drukfeilen. Men vergeve den recensent, dat hij daarop met Argusoogen let, 't is het oude: ‘Navita de ventis etc.’

Mengelwerk.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.

Die Biografie ist ein integrirender Theil der Weltgeschichte.
VOK RAUMER.
I want a hero - an uncommon want.
BYRON.

I. Geboorte, doop en opvoeding.

Levensbeschrijvingen zijn het zout der aarde - wij wenschten dat elk der lezers van dit Tijdschrift zoo leefde, zoo stierf, en zoo veel leven in het leven bragt, dat hem, als een opus posthumum - en grafsteen - ook een levensbeschrijver op den koop toe wierd gegeven, - bij voorbeeld, een Plutarchus, een Thiers, een Walter Scott, een Sterne. - 't Is echter niet altoos zeker; menig menschenkind mag Gode danken en blijde zijn, als het wel en goed uit het leven is geraakt, als een schip dat op het drooge zat, terwijl zijn gang (harddraven of sukkeldrafje) tusschen wieg en graf, onder die zaken behoort, waarvan men met een bedenkelijk gelaat zegt -: ‘laat ons daar maar eens vooral over zwijgen - ‘brisons là-dessus.’ - Achter menig menschelijk leven plaatse men, geheel naar welgevallen, een der leesteekens! -? -. -: - - - en denke dan eens wat er in elk dezer figuurtjes voor den opmerker ligt opgesloten - het vraagteeken -: wat heeft de mensch toch gedaan? - het uitroepingsteeken -: o! had hij wat meer gedaan - de punt -; best, man! ge hebt genoeg gedaan - de dubbele punt -: wat had die man nog willen en kunnen doen - en de gedachtenstreep -: wie weet wat hij ginds in beter vaderland nog eens doen zal. - Vivat mijn oude schoolboek, waaruit ik dat alles leerde, toen meester Jurgen mij onderwees in de leeskunst.

Ik houde mij zeer gaarne bereid om, ter gunste der letterkundige en fatsoenlijke wereld, levensbijzonderheden

mede te deelen van den Heer en Mr. Steven Kraanvogel - daar hij mijn vriend was en steeds blijven zal, was ik verpligt hem aan de wereld voor te stellen, en mijnen held telkens te groeperen, te omschansen, omstuwen, met allerlei andere helden en heldinnen, die met hem in verband staan. - Hartelijk wensch ik, de levensbeschrijver en berigtgever, dat de lezer of lezeres zoo vele ergerlijke, onwaarschijnlijke, onjuiste voorstellingen vinde, ja, zooveel dat hen boos en driftig maakt - dat hij of zij, alleenlijk uit onbetamelijke nieuwsgierigheid blijve voortlezen, om het voortdurend genoegen te kunnen smaken, telkens nieuwe aanmerkingen en verbeteringen te maken - zoo vangt men de muizen in de val. - 't Is het spek voor u, zeer welwillende lezers - wij weten geen ander middel om u vooreerst vast te houden.

Steven Kraanvogel werd geboren den? - te? - van christenouders - wettig gehuwd - - de vader was een man - de moeder eene vrouw - in de kracht van hun leven - beide gezegend met den eersteling, wiens biografie op de meest onvolledige en verwarde wijze u wordt aangeboden. - De vader van Kraanvogel, de oude heer, zoo heette hij reeds vóórdat hij werkelijk oud was - (een gevolg van het huwelijk), bekleedde het ambt van torenwachter, met eenige geannexeerde posten en waardigheden, te? - de moeder was eene burgervrouw, werd later jufvrouw - ze waren beide braaf en vroom, en hadden elkaâr inderdaad lief - waarvan later de bewijzen zullen geleverd worden.-

De oude Kraanvogel beklom nacht aan nacht den toren, en hield zijne conversatie met de trompet, de sterren, en als er brand uitsloeg, met de nachtwakers. - Vrouw Kraanvogel breide, en streek, plooide, en maasde, en merkte voor de rijke lieden, altijd, wel te verstaan, vóórdat ze gelukkig en voorspoedig van den eersten zoon bevallen was; - toen werd ze, billijkerwijze, meer moeder, dan naaister, en hield zich met den kleine bezig. - Te zijner tijd, werd de vrouw van den torenwachter voorspoedig verlost van een voordeelig, en welgeschapen kind, en de buurvrouwen namen er zulk een geweldig deel aan, dat de groenvrouw uit den kelder, de besteedster aan de andere zijde in de straat, en de hoedenmaakster - de naaste buur, het geslacht van het kind reeds naauwkeurig wisten, toen de brave vader, ten dezen opzigte, nog in het onzekere was, en reeds tienmaal bij zichzelven had gezegd, of met geslotene lippen gemurmeld -:

‘Ik hoop maar dat het een zoon is!’

En het was een zoon!-

't Is jammer voor de verdere belangrijkheid van dit verhaal, dat we nu moeten bekennen en kenbaar maken, dat dit gezin behoorde tot den burgerstand, en niet tot de groote wereld - dat vrouw Kraanvogel, op een net bovenkamertje, op de tweede verdieping, in de? - straat woonde, achter af; dat vader Kraanvogel ook slechts een burgerman was, die alleenlijk des zondags een zwarten rok en zwarte broek droeg, maar gedurende de week een zeer grof, burgermanspak aan het lijf had: - dat is nu, in de gegevene omstandigheden, niet te veranderen - ‘Ne Juppiter quidem omnibus’ - staat aan het 's Gravenhaagsche stadhuis, met groote letters, te lezen - 't beteekene hier -: men kan het niet allen, die levensbeschrijvingen lezen, naar den zin

maken. - Slechts dit in het voorbijgaan -: de burgermenschen, de torenwachters, dienders, kruijers, knechts, tabakskervers, suikerraffinadeurs-knechten, en touwslagersjongens enz. - behooren, zoover ons bekend is, allen in regte linie afdalende, tot de nakomelingen van prins, graaf, grootvorst - Adam - en prinses, vorstin - Eva - en zullen u dat physiognomisch, pathologisch, historisch, vooral *anatomisch*, kunnen bewijzen - daarom moeten we de burgerlieden zoo hard niet vallen, - in de vooronderstelling dat ze met ons allen tot hetzelfde geslacht behooren, en ontdaan van de grove kleederen, van de oude pij, of het oude jakje - in puris naturalibus - werkelijk als wettige erfgenamen erkend moeten worden van prins en grootvorst Adam, heer der schepping, eerste grondbezitter en monarch in het paradijs, ter eene zijde, benevens zijne vorstelijke gemalinne, edel en hoog geboren vrouwe Eva - ter andere zijde. - Gij zult wel doen, alleenlijk om der ergernis wille, deze zinsnede nog eens over te lezen, en vervolgens, onmiddellijk, door te halen.-

Vrouw Kraanvogel was gelukkig moeder geworden, zoo als gezegd is, - en had van de buurvrouwen, reeds genoemd, en van de baker, trouwe hulp en dienst: - assistentie, zeggen onze brave burgerlieden. - De torenwachter had, na den eersten dag van vadervreugde, een ongeloofelijk gelukkigen nacht, op den hoogsten omgang van den stadstoren; - hij blies - een lied - welligt ‘de Koning leev’’ met verhoogde geestdrift, - en heeft in een zeer christelijk nachtgebed, zijn eerste kind aan den lieven hemelvader, wiens sterren hem zoo nabij schenen, opgedragen; en lag, zoo als zich dit vermoeden laat, op zijne kniën, onder het heerlijke, onmetelijke sterrendak, - dáár heeft hij, op zijne wijze, gebeden en gedankt - en wij hebben alle reden om te gelooven dat hij is verhoord geworden - of hebt ge eenige reden om daaraan te twijfelen?-

Het kind was geboren - de moeder in zooverre uit het kraambed opgerezen, - dat ze, hoewel nog altijd bleek, zwak, en mat van stem, ‘ter halver mast’ (zeemansterm) het wichtje hielp verzorgen, en het eigen kind voedde - de buurvrouwen kunnen het eenparig getuigen - de kleine Steven begon, nadat hij behoorlijk de wereld was ingekomen, - ook aan te komen - naar den vleesche. Het kind schreeuwde behoorlijk en in den regel, genoot met betamelijke gretigheid de onwaardeerbare moedermelk, sliep grootendeels het leven in - beter dan wij oudere kinderen het leven weder uit-slapen. - 't Werd geweldig gewasschen, gereinigd, verschoond, gewarmd, in roode en witte omslagen geperst, gespeld, en ontspeld; - door de ouders, en de bloedverwanten, en de buurvrouwen bekeken, gestreeld, en voorzigtig op de twee koontjes gekust - met één woord - het kindeke wies voordeelig op, en werd aanvankelijk buitengemeen - warm - opgevoed.-

Nu moet het wicht, betamelijkerwijze, ook gedoopt worden en wel:

STEVEN KRAANVOGEL.

Ongemeen gaarne het ik, de levensbeschrijver, hier eenige geleerde, belangrijke opmerkingen volgen, over den christelijken waterdoop, de gebruiken en de misbruiken, en de noodzakelijkheid en het gewigt van het bad der wedergeboorte - maar, daar dit stuk niet behoort onder rubriek I, over Godgeleerdheid en Opvoeding handelend, - en wel-

ligt den een of anderen Doopsgezinde deze biografie onder de oogen kan komen, gevoel ik dat hier eene groote omzigtigheid noodig is; - daar tegenover staat mijn beginsel om geen mensch of menschelijk oordeel te vreezen, en ik gedenk aan Nicodemus, die des nachts tot den Heer kwam, - en werd bestraft - buitendat, is de Christelijke doop in de levensgeschiedenis van een Adamskind, zoon of dochter, toch mede een lichtstraal, zoo als op oude middeneeuwsche kerkelijke schilderstukken ons wordt vertoond, door de hooge kerkramen op het kindeke Jezus vallende, het beeld zeer keurig verlichtende - met één woord, verwondert het mij, dat slechts weinige levensbeschrijvers aan den doop hunner helden of heldinnen hebben gedacht - dat was niet goed - men kon hier veel leeren uit Sternes Tristram, en uit menig hedendaagsch courantenberigt, b.v. van een der talrijke kinderen van prins Albert en koningin Victoria. - Wij zullen ons dus van den christelijken doop, die aan den kleinen Steven Kraanvogel is toegediend, niet geheel kunnen ontslaan - beijveren ons, tot verlevendiging van het anders tamelijk eentoonig kraamtafereel, om te schilderen, te schetsen, en de beelden uit de werkelijkheid op te vangen en terug te geven, als we, helaas! de kunst maar goed hadden afgezien - afgeneusd, hadden we schier in vergissing geschreven - van onze brave, trouwe, en al te zamen - vraag het aan de boekhandelaars en uitgevers - stellig ‘verdienstelijke’ romanciers en romancières.

Wij zijn hier genoodzaakt, u in eene minder aangename, uitlokkende plaats binnen te leiden, waar het zeer stil en rustig is, waar niet veel te *zien* - dikwijls - (vergeef ons die kwaadaardigheid) niet veel te *hooren* is -: in eene namiddagkerk, - men wete hier - historische aanteekening, die onder aan den voet dezer bladzijde behoorde - dat in sommige Protestantsche gemeenten, de Hervormde en Luthersche bij name, het voorregt der christelijke doopbediening aan de stille, geruste, gemoedelijke namiddaggodsdienst is gehecht, als eene blijvende voorwaarde - eene conditio sine quâ non: - de voormiddag- en avondbeurten behooren aan de gevulde, de fatsoenlijke, de eigenlijke - ‘kerken’ - zoo als men, vreemd genoeg - de gemeente, die gelieft in de kerk te gaan, noemt - men vreest om de talrijke en vrome schaar, die des zondags, buiten de preek, nog zooveel te doen heeft, - te lang en te onaangenaam bezig of onledig te houden - die gewijde en eenparige stilte in eene namiddagkerk, waar de burgerlieden, - de heeren met lange jassen, de dames met jakjes en kornetjes gewoonlijk verschijnen, is eigenaardig uitnoodigend voor den kinderdoop. - Er is, wegens het kleinere getal der toehoorders, minder afleiding en verstrooijing, en de gemeente, zoo verre ze aanwezig en zigtbaar is, kan en zal met hart en ziel, met oor en oog, krachtiger hechten aan de kerkelijke plegtigheid, die zoo geleidelijk wordt volbragt, omdat en *tijd* en *ruimte*, in eene namiddagkerk, bijzonder beschikbaar zijn.-

Wij zien de ouders Kraanvogel, onder de preek, digt nevens elkaâr - de baker - zij is eene burgerlijke, maar toch helder in de kleêren, en met het kind op de kerkekamer gedetineerd, veilig bewaard, - totdat men de doopelingen en de doopgetuigen ontslaat en oproept ter bekwamer plaatse -

en de prediker het formulierboek grijpt, en de koster het water in het bekken stort -- en alles gereed en bereid is om de plegtigheid te volbrengen. - Daar staan ze, die ouders, vaders en moeders, zoo verschillend van rang en stand, als geschaard in het gelid, de meer aanzienlijken onder het vrijgeleide der bakers, de minder aanzienlijken met het kind aan het eigen hart, Christenbroeders en zusters, die, waarlijk niet ten onregte, begeeren om hunne kinderen in het Godsrijk te zien opgenomen, die, met eene eigenaardige vreugde, het eigen kind zoo gaarne eene plaats aanwijzen in het *heilig verbond* - niet van *zekere* vorsten - maar in dat heilig verbond, waar zich de liefde van den Vader, en den Zoon, en den Geest openbaart - waar..... Ach! daar staat op eens weder die broeder Doopsgezinde, dat is niet = kinderen-doopsgezinde - voor ons, met een donkeren blik, en bedreigende vuist, en een paar beslissende Bijbelteksten op de lippen - en verstoort op eenmaal de geheele plegtigheid - en den volzin - waarom moest hij, die brave broeder, ons hier juist in den weg staan? - en hij kan het toch niet helpen, waarlijk niet helpen, dat hij alle zeer kleine: Stevens, en Pieters, en Jakobs, en Catharina's, en Maria's, en Johanna's, die wij voor christelijk gedoopt verklaren - verklaart voor niet gedoopt, - hij is er onschuldig aan, dat de bepaalde kerkelijke opvatting hem beperkt en bepaalt tot den lateren leeftijd, - dat hij de woorden der H. Schrift zoo geweldig drukt, zich in den letterband slaat - terwijl wij, vrijzinnig genoeg, aan het kind het doopwater niet onthouden. - Als er onder onze Doopsgezinde broeders niet zoo vele bedaarde, deftige, echt christelijke, verlichte, en voortreffelijke menschen te vinden waren, we zouden ons, welligt met eenig regt, kunnen verwonderen over hunne kinderdoop-schuwheid.-

De kleine Steven werd, toen de prediker het formulier - niet - gelezen had, op den arm der moeder gelegd, op den linkerarm altijd - en de Christelijke doop toegediend. - Niet gelezen? vraagt ge - en is een kerkelijk formulier dan niet deugdelijk en degelijk geschikt, om aan de gemeente voorgelezen te worden - zoo als het daar staat? - Daarop moet toch iets geantwoord. - Eerstelijk bestaat er voor alle gemeenten, Katholieke en Protestantsche, ook zelfs voor de Grieksche kerk en de Afgescheidene, slechts één enkel, maar toch bepaald doopformulier, zooals voor ieder is te lezen in het Evangelie van Matth. hoofdst. XXVIII, vs. 19. - 't Is zeer gemakkelijk te vinden, ook als men niet zoo geheel in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds te huis is, als in de romans van Bulwer of Hugo, namelijk aan het einde van het Evangelie, op één na het laatste vers - zie maar zelf, of het zoo niet is. - Wat er nu buiten en behalve *dat* doopformulier, door brave, welmeenende, en zeer regtzinnige kerkelijke lieden is bijgevoegd, over den toestand der kinderen, overhunne respectieve ellende en zonden-nood, dat blijft natuurlijk ter verantwoording van hen, die het alzoo, altijd zeer ter goeder trouw, hebben gemeend te moeten opvatten, en uitbreiden, en aanvullen. - Als de oude spreuk nog waarheid bevat - ‘accessorium sequitur suum principale’ -: de gevolgtrekking volge op den grond - dan moet de menschelijke voorstelling met de woorden van den Eenigen Meester volstrekt overeenstemmen - in een tegenoverogesteld geval, heeft men regt zich aan

de woorden van den Goddelijken Insteller te houden, en mag de betamelijke vrijheid nemen en behouden, om het menschelijk formulier, of de kerkelijke opvatting, beter gezegd, al dan niet, aan de gemeente en de ouders voor te lezen - en daarmede zullen we ons van deze zaak, die hier alweder in eene levensbeschrijving volstrekt *niet* behoort, afmaken.

Wat er in een vader- en moederhart omgaat, als het kind (dat nog naauwer daarmede verwant is dan door den eersten *plexus*, die spoedig weggenomen wordt) in het groote heilverbond wordt opgenomen, - is - met verlof van onze brave Doopsgezinden en Antibaptisten - zeer moeijelijk te beschrijven - want hier is de ondervinding wel broodnoodig. - Zoo stonden de beide ouders, en zagen op welke wijze den eersteling, met een christelijken voornaam voorzien, een aanvankelijk, voorwaardelijk lidmaatschap in de groote algemeene Christelijke kerk werd aangeboden, dat later, door het drievoudig koninklijk en keizerlijk zegel van geloof, hoop en liefde geregistreerd zal worden. - Zij dachten aan hunne onderlinge trouw, aan hun leed en lief op aarde, aan de bestemming van het kind, aan de zorgen met de opvoeding verknocht - en toch was het hun zoo goed, zoo onbegrijpelijk goed in het hart; - want voor hen versmolt de geheele plegtigheid in een diep aangrijpend gevoel van Gods ontferming, in eene gevestigde overtuiging dat de doopeling, hoewel onwetend, toch reeds op een goeden weg was gebragt, en dat zij gehouden waren hun kind op dien weg, onafgebroken, te vergezellen. - De torenwachter ondervond weder gelijksoortige gewaarwordingen, als hem somtijds overvielen, op een zomernacht, als hij onder de tintelende sterren stond, en eer hij dit zelf begreep of zelf wilde, een echt christelijk gebed - niet uit het een of ander formulierboek - had geïmproviseerd.

Alzoo is de kleine Steven, naar wet en pligt, kerkelijk gedoopt.

Er zijn in het leven van ieder mensch groote stations of pleisterplaatsen, waar de trein eenige minuten stil houdt, en zeer veel gewoel en gedruisch is, waar de goederen worden op- en afgeladen - zij staan bijzonder, en met grootere letter op de briefjes aangeteekend. - Onder deze hoofdstations zouden we: de geboorte van den aardbewoner (aardstoom-reiziger), zijn huwelijk, zijne eerste vadervreugde, zijne ziekte ten dood toe, en eindelijk principaal zijn dood, kunnen rekenen. - Onder de kleinere halten, die minder duidelijk genoteerd werden, de schijnbaar meer geringe levensbijzonderheden, tellen wij: den christelijken doop, de belijdenis, of later - van eene geheel *andere* zijde -: de verloving - eene eerste of tweede erfenis - eene buitenlandsche reis - of wat er meer is. - Het komt er slechts op aan, dat de stoomwerktuigen ten allen *tijde*, en op alle *plaatsen*, behoorlijk in orde zijn - en de aardsche reiziger niet gederailleerd wordt. - Onze familie Kraanvogel begon nu over de groote taak der opvoeding te denken - 't is hier voor de beide ouders, in den beginne, zeer moeijelijk om eerlijk te deel en, - of met andere woorden, het gevaar te ontwijken dat de vader niet te veel moeder, en de moeder niet te veel vader wordt, en de geslachten zich alzoo ondergrijpen en verwisselen - de vrucht, die nu gezet is, moet rijp worden - de zonnewarmte der eerste moederliefde - de malsche vrucht-

bare regen der vaderlijke wijsheid, zullen elkaar ondersteunen - als er hier of daar te veel zonnegloed, of te veel regen op eens komt, staat de wasdom der vrucht aan verschillende bedreigende onheilen bloot - alles wat daarover zeer juist of zeer onjuist door Pestalozzi, Rousseau, en Jean Paul - (zie zijne Levana) - is gezegd, kon hier ingelascht worden, wanneer wij niet billijk vreesden dat daardoor de gang onzer levensbeschrijving merkelijk werd vertraagd. - In één punt waren de beide ouders het, zeer gelukkig, volmaakt eens, namelijk: dat zij het eerste kind werkelijk tot een braaf, dus: een christelijk mensch wilden vormen, en daartoe alle gepaste, en betamelijke, en bekende middelen bezigen. - Zeer vele ouders hebben dezelfde prijzenswaardige voornemens, maar op de volgende grootere of kleinere levensstations, hebben ze het met de reize en de bagaadje zoo druk, dat er dikwerf niet meer aan gedacht wordt - en de opvoeding wordt op- en overgedragen, en afgestaan, en overgedaan - aan het lieve toe val - aan de bewaar-, de kinder-, de burger-, of jongeliedenschool - later eindelijk, als het te laat is, aan het leven zelve. - Er werden behoorlijke huiselijke consulten en congressen belegd bij de Kraanvogels, om een stelsel van opvoeding te regelen - een wetsontwerp, dat door de tweede kamer - de moeder - aangenomen, - door den vader - de eerste kamer - moest goedgekeurd. - Men wete dat de vader=Steven, onaangezien zijn burgermansstand en burgermanskleed, niet ontbloot was van gezond verstand en ondervinding, dat hijzelf eens behoorlijk opgevoed, eindelijk tot torenwachter en -blazer verhoogd, inderdaad het gevoel, de inzigten, de berekeningen van een fatsoenlijk man had opgedaan, en daarmede, op zijne wijze, tamelijk goed te werk ging. - De brave man had nu, zoo als hij dit noemde, een midden- en brandpunt voor zijn leven, in den kleinen, schreeuwenden, onrustigen Steven gevonden - dáár moest iets van worden, dáár zoude iets uit groeijen - nog iets geheel anders dan een torenwachter - dat was een paal boven water. - Moge het ons vergund zijn in een volgend hoofdstuk nadere berigten mede te deel en, betreffende de theorie der opvoeding van eenen torenwachter en zijne huisvrouw, zoo verre wij daartoe in staat zijn, tot voortdurende verpoozing van onze zeer waarde lezers, die het waagden om van dit eerste hoofdstuk eenige kennis te nemen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Één uit vele.

I.

Op den besten en levendigsten stand van eene onzer vaderlandsche binnensteden - op den hoek van de markt en de straat die naar het voornaamste kerkgebouw leidt - staat een huis, waarin sedert onheugelijke jaren het bakkers-

bedrijf wordt uitgeoefend. De bloeijende en winstgevende affaire is voor eenige jaren in andere handen overgegaan, maar zij behoorde vroeger aan de familie Verschagen, die er van ouder tot ouder het eerlijk brood verdienden met eerlijk hunne stadgenooten en vele bezoekers van den wekelijkschen marktdag van gezond en voedzaam brood te voorzien.

‘Bij de Verschagens wil alles maar wezen,’ zeide de een; ‘het loopt daar alles mede,’ heette het bij den ander; ‘die man, zoo eenvoudig als hij daar heen gaat, is goed voor duizenden,’ was het gevoelen van den handel; ‘het gaat hun goed, maar de menschen verdienen het,’ was het gevoelen van alle weldenkenden in de stad.

De oude Verschagen was dan ook algemeen geacht en gezien, want men kende zijne onbesproken braafheid en echt Hollandsche degelijkheid, en de armen der stad wisten nog beter dan de rijken bij ondervinding, dat het een regt christelijk huisgezin was, dat daar op den hoek woonde, en wanneer de oude man met de blaauwe slaapmuts over de grijze haren met het korte pijpje in den mond over zijne onderdeur lag, was er niemand die hem niet met zekere eerbiedige vriendelijkheid groette. 't Was een lust hem zijne waar te zien uitstallen op de toonbank; 't was een lust zijne bedrijvigheid te zien en de ongemaakte innemendheid, waarmêe hij de klanten hielp, die den altijd keurig netten, welvoorzienen winkel bezochten. 't Was waarlijk een aangenaam gezigt, den opgeruimden man na te staren als hij zondags naar de kerk ging. Deftig gekleed met korte broek en zilveren schoen- en kuitgespen naast zijne vrouw, wier voorkomen eene frischheid had, die haar jonger deed schijnen, dan zij inderdaad was. Hij hadde wel gaarne gezien, dat men haar met den alouden og roet: ‘dag vrouw Verschagen!’ ware blijven toespreken, maar hij had het ‘jufvrouw’ sedert lang niet meer kunnen keeren, ofschoon hij nooit duldde dat men tegen hemzelven zeî: ‘mijnheer’ en hij niet te bewegen was om zich anders dan ‘sinjeur’ te laten noemen, zelfs niet nadat hij ouderling geworden was. ‘Baas’ was, dacht hem, genoeg; maar ‘lieer’ scheen hem eene aanmatiging boven zijnen stand, en wanneer men hem dan lagchende onder het oog bragt, dat het ‘sinjeurschap’ waarlijk eene vrij sobere titulatuur was voor iemand die er zoo warmpjes inzat, was Bij gewoon, den blaauwbonten zakdoek uit te halen, hoed of muts af te nemen en zich - noodig of niet - het voorhoofd af te vegen met de woorden: ‘al heeft God mij gezegend, er moet onderscheid in de wereld zijn, dat zeg ik en dat meen ik.’ Dit laatste was zijn stopwoord - overbodig waarlijk in den mond van een' man, die nog nooit iets, althans met opzet, gezegd had dan 't geen hij opregt meende met al de blankheid zijner eenvoudige ziel.

Zijne twee jongens groeiden voorspoedig op. De oudste had de scholen reeds verlaten en leerde met lust en ijver het voorvaderlijk bedrijf. De jongste evenwel.... maar wij willen een gesprek afluisteren tusschen onzen eerzamen bakker en zijne wederhelft, dat op dezen knaap betrekking heeft.

Het is na den avondmaaltijd, de jongens zijn reeds naar bed en de meid, die naar voorvaderlijke eenvoudigheid mede aan tafel eet, heeft zoo even het vertrek verlaten. De sloten van den huisbijbel, waaruit vader Verschagen straks een hoofdstuk heeft voorgelezen, zijn toegeknipt en zijne wederhelft rakelt nog even de test op uit hare stoof.

- ‘Wat mij dat daar trof, vader,’ zegt zij, ‘toen gij laast wat de Apostel Paulus schrijft: dit is een getrouw woord: zoo iemand tot een opzienersambt lust heeft, die begeert een treffelijk werk.’ En na een paar seconden zwijgens voegde zij er bij: ‘mogt ik dat nog eens beleven!’

Verschagen keek verbaasd op, want het verband tusschen de aanhaling van het apostolisch woord en den uitroep zijner vrouw was hem volstrekt niet helder.

- ‘Ja, ik zeg het en ik meen het,’ sprak hij, ‘’t is eene schoone zaak, een herder van Christi kudde te zijn, en wij mogen wel prijs stellen op onze leeraren, die ons den raad Gods verkondigen, maar wat wondt gij dan nog wel beleven?’

- Domenie Van Laan mogt verleden week nog tegen me zeggen: ‘jufvrouw Verschagen - want hij zeit altijd jufvrouw - als hij geen moeder zeit. - Uw Willem is het puikje van mijne katechizatie. ‘Daar steekt meer in dien krullebol,’ - hernam de vrouw, niet regtstreeks antwoordende, maar bedekt hare loopgraven openende.

- ‘Maar vrouw, zoudt gij dan?... Waar denkt gij aan?... Wij, burgerlui?... riep hij uit, bemerkende waar zij heen wilde.

- ‘’t Is toch niet boven ons tijdelijk vermogen, waarmede ons de Heere God gezegend heeft, en bovendien: de Schrift zegt: “niet vele magtigen, niet vele edelenz,” en wederom: “het geringe naar de wereld heeft God uitverkoren....”’

- ‘Al genoeg,’ viel Verschagen in, nog vele andere Bijbelteksten met meer ijver dan oordeel te pas gebragt voorziende: ‘al genoeg, maar ik zeg het en ik meen het, daarvan komt niets,’ - en den folio-bijbel die nog voor hem lag opslaande bij het lintje dat er zoo even ingelegd was, herhaalde hij het gelezene: ‘Een opziener dan moet onberispelijk zijn, ééner vrouwe....’

- ‘En wie zegt u, dat hij dit onder Gods hulp niet worden kan?’ viel zij met levendigheid in.

- ‘En ik zeg u, dat het boven onzen stand is,’ hernam Verschagen met vastheid. De echtgenooten achttenz, naar het scheen, geene duidelijker omschrijving van het onderwerp des gespreks noodig - zij hadden elkander verstaan.

Moeder, anders gewoon te zwijgen, wanneer manlief toonde het te meenen, het nogtans niet af, en trad nu meer regtstreeks tot haar doel:

- ‘Ze kunnen beide toch de bakkerij niet hebben, en ik wil ook in 't geheel niet hebben, dat er werk van gemaakt wordt, als de jongen er niet geschikt voor is; maar gij weet toch wel, vader, dat hij altijd in de boeken zit en dat zijn grootste lust is, als hij uit de kerk komt, de preek na te doen, en zoo al meer. Men kan toch niet weten, waar God hem toe bestemd heeft, en als hij later eens in iets anders slecht oppaste, zouden wij het dan niet aan onszelven te wijten hebben, wanneer hij zeide dat wij hem hadden weêrhouden, van iets, daar hij zulk een grooten zin in heeft, dat ik als een wenk van den Heere beschouw.’

- ‘Zijt gij dan waarlijk al zoo ver gegaan, dat gij er met hem over gesproken hebt?’ vroeg Verschagen, eenigzins Ogeraakt.

- ‘Regtuit juist wel niet, maar ik heb toch wel zoo wat gemerkt; en als gij het dan nu maar alles weten wilt, ja, domenie Van Laan meende ook wel, dat het eene goede keus zou zijn, en zooveel ik van de kosten aan zijn spre-

ken merken kon, zou de zaak niet boven ons bereik zijn. Zoodat ik maar zeggen wil, als God het den jongen in het harte geeft om zich tot eenen Nazireër te heiligen, wij op onzen ouden dag nog veel vreugde aan hem konden beleven.'

Moeder Verschagen had haar hart ontlast en was nu zelve verbaasd over de vrijmoedigheid, waarmede zij haren echtgenoot, dien zij innig liefhad maar ook zeer ontzag, met hare in stilte beraamde plannen had bekend gemaakt. Hij bleef bij zijn gevoelen en 'meende het,' dat het boven zijnen stand was, eenen zoon te laten studeren. Bij nader indenken scheen het hem echter toe, dat het met 'voor domenie' dan toch nog iets anders was, en dat het bovenal daarop aankwam, of Willem lust en aanleg had tot het predikambt. Wat het eerste aanging meende de eenvoudige maar schrandere man, dat uit het declameren van stukken uit gehoorde of gelezen predikatiën eigenlijk nog niets viel te besluiten, maar dat een knaap, die nog naar de latijnsche school moest gezonden worden, eigenlijk in niet één opzigt eene redelijke begeerte naar het heilig dienstwerk hebben kon; en wat den aanleg aanging, - deze zou zich uit het aanleeren van talen en wetenschappen zelf moeten openbaren.

De echtgenooten gingen dien avond wel een uur later dan gewoonlijk ter ruste, nadat zij waren afgesproken, dat men met den leeraar Van Laan, den vriend des huizes, zou raadplegen, en indien deze na een ongemerkt doch naauwkeurig onderzoek eenen gunstigen aanleg voor hoogere studie in den knaap meende te kunnen ontdekken, zou men hemzelven polsen, ten einde als het tijd was de voorbereidende maatregelen te nemen om Willem 'op studie te doen.'

Vader Verschagen meende al maar, dat het toch wel wat hoog gevlogen was voor een' bakker; zijne vrouw zonk in eenen zachten slaap, waaruit zij verschrikt ontwaakte, droomende dat haar zoon - in een bakkersbuis voor hare oogen op den predikstoel stond.

Om kort te gaan: Willem betuigde zijne hooge ingenomenheid met de studie, de vriend des huizes gaf een gunstig advies, en - twaalf jaren later werd Willem, na loffelijk volbragte studiën op zijne eerste standplaats bevestigd. Zijne moeder had het mogen beleven! En toen de hoog verblijde ouders op den avond van dien woeligen, hun zoo aandoenlijken dag in hun slaapvertrek in de pastorij hunnen dank aan God hadden opgezonden bij vurige bede voor den zoon hunner hope, kon de oude Verschagen zich niet onthouden, nog even te zeggen: 'Goddank, moeder! Maar ik zeg het en ik meen het - eigenlijk is het wel wat boven onzen stand. Hebt gij wel opgemerkt, hoe allen mij "mijnheer" noemden. Één zelfs zeide tegen u "mevrouw." 't Lijkt nergens naar.'

Maar de over verheugde moeder vatte zijne handen tusschen de hare en zeide geroerd: 'Zeg dat toch niet, vader, maar spreek liever met Simeon: Nu laat gij, Heer, uwen dienstknecht gaan in vrede!'

II.

Het brave paar was reeds lang ten grave gedaald. Martinus, de oudste zoon, was hen opgevolgd in huis en bedrijf. Na een gelukkig, maar kinderloos huwelijk was hem zijne gade, een braaf burgermeisje uit zijne woonstad, door den dood ontvallen. Hij had een tweede huwelijk aangegaan met de

dochter van eenen houtkooper, wiens familie meestendeels woonachtig was in eene van de aanzienlijkste steden onzes vaderlands. Zij had daar meermalen eenen geruimen tijd doorgebragt en er zich bewogen in een' kring die op eenen geheel anderen voet leefde, dan zij het in hare meer eenvoudige woonplaats gewoon was en die althans ver overtrof hetgeen zij in de huishouding van haren echtgenoot later aantrof. Deze gewende zich van lieverlede en als van stap tot stap aan de veranderingen, die de jonge vrouw in kleeding en levenswijze zocht in te voeren. Verschagen zelf wilde ook wel vooruit in de wereld; zijn vermogen, gevoegd bij de voordeel en eener bloeijende zaak, stelde hem in staat om, zonder dat zijne geldelijke omstandigheden het hem verboden, op eenen voet te leven, gansch anders dan hij in het ouderlijke huis was gewoon geweest; en alzoo werd langzamerhand de eenvoudigheid ter zijde geschoven, die ook door hemzelv' in zijn vorig huwelijk gevolgd was. Het gewone huisvertrek achter den winkel verkreeg met ieder jaar een meer deftig voorkomen; maar het bovenhuis vooral en inzonderheid de voorkamer werd, hoe langer zoo meer, met eene weelde ingerigt, waarover Verschagen zelf nu en dan het hoofd schudde, wanneer men er des zondags gebruik van maakte en bezoeken ontving op eenen voet, waaromtrent de man des huizes zelf somtijds de woorden van zijnen overleden vader wel eens in stilte moest overnemen: ‘’t is eigenlijk boven onzen stand.’ Doch het minste dat hij daarvan iets blijken liet aan zijne vrouw was genoeg om deze te doen zeggen: ‘het gaat immers van onszelven: kostbare uitspanningen buitenshuis nemen wij niet; het is ook meer schijn dan wezen, want alles is tegenwoordig veel beterkoop dan in vroeger' tijd; anderen doen nog veel meer; gunt gij uwe vrouw niets voor haar genoegen - ik ben immers eene goede huismoeder?’ - en al dergelijke woorden, meest vleijend, eene enkele maal pruilend geuit, waartegen de goedhartige, maar misschien wat zwakke man niet veel wist in te brengen en ook hoe langer zoo minder begeerde in te brengen, daar hij van tijd tot tijd meer smaak begon te krijgen in eene levenswijze, die zich alleen van hare aangename zijde aan hem vertoonde, vermits hij zorgvuldig toezag en bleef toezien, dat zij zijne geldmiddelen niet te boven ging.

Een man evenwel, die zondags op eene mollige sofa zijne manilla zit te rooken of van achter sierlijke meubelgordijnen naar de straat ziet, kan door de week moeijelijk brood kneden of voor den oven staan. Dit gebeurde dan ook reeds lang niet meer. Een meesterknecht bestuurde de zaken in de bakkerij en al hadde Verschagen toevallig in den winkel gestaan, wanneer de meid van den doctor naast de deur een paar fransche broodjes was komen halen, - hij zou er wel een winkelbediende voor hebben geroepen. Niet dat hij het zich schaamde! Maar hij was nu eenmaal het werken ontwend, en zijne bezigheid bestond, behalve in - het zij tot zijne eer gezegd - het hoofdtoezigt op zijne eigene zaken, hoofdzakelijk in correspondentien met graanhandelaars, benevens eene menigte van die kleine bijbezigheden, waartoe zich in de meeste steden het liefst diegenen laten vinden, die er eene zekere ijdelheid in vinden, in allerlei commissien werkzaam te zijn, waardoor zij zich een zeker aanzien weten te geven, en tevens toch ook, indien

het zonder verzuim van eigen huiselijke belangen en met ijver geschiedt - waaraan het bij zulke menschen doorgaans niet ontbreekt, inderdaad ook nuttig kunnen zijn voor hunne medeburgers.

Zoo had onder anderen Verschagen - zoo geene moeite aangewend tot het verkrijgen van - althans zich de benoeming gaarne laten welgevallen tot officier bij de stedelijke schutterij; vooral op aanhoudend aandringen van zijne vrouw, die daarin, schoon zij dit voorzigtig niet had te kennen gegeven, het regt meende te vinden om te geraken tot het hoogste waartoe zij klimmen kon en hetgeen zij zoo lang vurig had verlangd, - den titel van mevrouw. Die vlieger was echter niet opgegaan, want al zeer spoedig liet het zich bemerken, dat de ‘echte mevrouwen’ zich deze in hare oogen onduldbare aanmatiging volstrekt niet zouden laten welgevallen, en in dit geval hare klandisie aan den bakkerswinkel onttrekken, zoodat zij op de nadrukkelijke vertoogen van haren echtgenoot, die zich uit regt begrip van zijn belang en dat van zijn huisgezin ernstiger dan ooit tegen de zelfverheffing zijner vrouw had aangekant, dit plan tot hare bittere teleurstelling had moeten laten varen. Evenwel was het zeker, dat hare dienstboden toch door niets ter wereld zoo diep in hare gunst konden indringen dan door hare meesteres ter sluik en binnenshuis met den vurig verlangden titel aan te spreken, en de groenvrouw in het voorhuis maakte zeker een paar dubbeltjes meer, wanneer zij gedaan kon krijgen, de mevrouw zelve te spreken en kwistig te ‘mevrouwen.’

Behoef ik te zeggen, dat zij vele benijdsters had? 't Mogt waar zijn dat de vrouw van den bakker Verschagen zondags en werkendags met een toilet uitging, zoo als zich geene burgemeestersdochter hadde behoeven te schamen; 't mogt waar zijn dat een parasol slecht ‘bakkerde,’ - 't was toch ook waar dat de eigenlijke deftige stand zich aan die ijdelheid minder ergerde, dan haar bespotte, en 't was vooral waar, dat de vinnigste glossen op den pronk der hooghartige gehoord werden uit den mond dergenen die op zulken opschik ‘muffen’ moesten, en die kwalijk de voorspelling konden binnen houden, dat het fortuin van Verschagen tegen zulke uitgaven op den duur bij geene mogelijkheid bestand kon zijn. Hierin evenwel scheen men zich te zullen bedriegen: Verschagoen betaalde als de bank, en zijne vrouw breidde met elken dag den kring uit dergenen, die haar bij den doopnaam noemden, daar zij dan ten minste het ‘jufvrouw’ niet behoefde te hooren. Dat de kinderen - zij hadden er drie - Fransche namen droegen, behoeft niet gezegd; even weinig, dat het dochtertje altijd allerkeurigst gekleed was en eene hoogst gesoigneerde educatie ontvinOg. De beide jongens stoorden zich daar minder aan en waren nog niet genoeg verwend, om zich in enge pantalons en sluitende buisjes gelukkig te kunnen gevoelen. Niet zelden kwamen zij met bebloede neuzen te huis, die zij in school of bij het van daar komen hadden opgedaan in den edelen strijd tegen benijders, die hun hadden toegeduwd: ‘bakt jullie papa jullie kadetjes zelf?’

De leeraar Willem Verschagen bezocht zijnen broeder. Hoe geheel anders zag er de ouderlijke woning uit! Niets meer van de voormalige eenvoudigheid was er te vinden; de kleine glazen waren vervangen door groote paarsche ruiten;

de zedige glasgordijntjes door rijke draperiën; nergens zag hij de hagelwitte muren meer, en op de plaats waar in zijne jeugd eenige portretten van predikanten en de afbeeldingen van een paar zeeslagen van de Ruiter hadden gehangen, werd nu het oog geboeid door kostbare Engelsche platen. Voor het notenboomen kabinet was eene prachtige etagère in plaats gekomen en zachte tapijten voor de geboende matjes, gelijk een mollige voltaire voor vaders leuningstoel. Ja, hij kon niet onduidelijk bemerken dat vooral op de kamer die hem als de zijne was aangewezen, dezer dagen nog het een en ander keurigs en élegants was aangeland, om den gast te doen zien dat daar achter en daar boven eene uitgezochte weelde heerschte, die men niet zoo nabij brood en beschuit en kleingoed zoeken zou. ‘Broeder de domenie’ - want nooit noemde hem Martinus bij zijn' doopnaam - verwonderde zich in stilte over den voet waarop zijn broeder en zuster leefden; maar het deed hem in zoover genoegen, de sporen van ruime welvaart aan te treffen, overtuigd als hij was, dat zijn broeder, hoe dan ook medegesleept tot het huldigen van den geest des tijds, nimmer verder zou springen dan de lengte van zijnen stok.

Op den avond vóór zijn vertrek bleven de broeders na den maaltijd nog eene poos bijeen, terwijl de overige huisgenooten reeds ter ruste waren gegaan. Willem stak nog een pijp aan, - hij had als ‘domenie’ er eene gekregen, anders werden in huis niet dan cigaren gerookt en op de bovenvoorkamer, waar de vrouw des huizes hare prachtliefde in volle glorie ten toon spreidde mogt in het geheel niet gerookt worden, als er ‘iemand was;’ de echtgenoot als bij oogluiking eene enkele geurige manilla - en aan Martinus' zijde was iets gedwongens, iets alsof hij een afzonderlijk onderhoud met zijnen broeder had gewenscht, maar nu 't er op aan kwam, niet wist te beginnen.

- ‘Het doet mij genoegen,’ zoo ving de leeraar het gesprek aan, dat eenige minuten gekwijnd had, ‘dat wij elkanderen weder eens eenige dagen hebben mogen zien, en het geeft mij altijd een aangenaam gevoel, mij nog eens in het huis te bevinden, waar wij als kinderen onze goede ouders hebben gekend, vooral nu het door eigen bewoond wordt, en allermeest, nu ik zie dat het er mijnen eenigen broeder welgaat.’

- ‘O, wat dat betreft,’ was het antwoord, ‘ik heb alle reden van tevredenheid; het gaat mij goed, en ik heb in den laatsten tijd vooral goede slagen gedaan bij de klimmende graanprijzen, waarmede ik, onder ons gezegd, in menige week meer heb verdiend, dan de bakkerij in een jaar kan opleveren. Ja, a propos, nu gij er toch van spreekt en zoo even zinspeeldet dat ik in de zaak van de oudelui gebleven ben, moet ik u eens iets zeggen, of eigenlijk raad vragen in eene moeijelijke omstandigheid, waarin ik mij bevind.’

- ‘Broeder,’ riep de predikant, ontsteld opspringende, ‘is er iets met uwe zaken? Hebt gij het zeil te hoog opgehaald?’

- ‘Toch niet, maak u niet ongerust,’ zeide de ander met een tevreden glimlachje de asch van zijne cigaar kloppende, ik zit zoo goed als 't hoeft. Maar wat ik zeggen wilde is dit: de onder vinding heeft mij geleerd, dat er met het bakken minder te verdienen is dan met den graanhandel. Ik heb drie kinderen, die zachtjes aan groot beginnen te worden, en reken mij dus als huisvader

verpligt, te doen wat in mijn vermogen is om mijne belangen en die van de kinderen te bevorderen. Kort en goed: mij is het aanbod gedaan om eenen ge vestigden graanhandel op niet onvoordeelige voorwaarden te *** over te nemen. Wat dunkt u daarvan?'

De leeraar zweeg eenige oogenblikken en zeide toen snel: 'en de bakkerij?'

- 'Verkoopen,' antwoordde zijn broeder, 'verkoopen: het is eene van de beste affaires der stad en ik ben overtuigd dat ik er veel geld van maken zal. Ik weet wel, dat er het een en ander tegen is, maar er is ook veel voor, en ik wilde er wel eens opzettelijk met u over praten. Daarvoor noodigde ik u, om nog wat te blijven zitten. Wien heeft men nader dan zijnen broeder? En de zaak is wel waardig, van alle zijden te worden bezien.'

De jongste der broeders stond op en wandelde eenige minuten de kamer op en neder. Eindelijk zeide hij:

- 'Het is naar mijn inzien gevaarlijk, een zeker heden aan eene onzekere toekomst op te offeren. Of gij de ware belangen van uw huisgezin behartigt met eenen handel, die misschien groote winsten kan geven, maar u dan ook waarschijnlijk aan groote verliezen blootstelt, te aanvaarden met u te ontdoen van eene zaak, die een vaster bestaan schijnt te beloven, - dat kan ik niet beoordeelen, als hebbende van handelszaken geene genoegzame kennis. Maar gij zeidet, dat gij reeds werkelijk in den graanhandel geld hebt gewonnen - kunt gij dan niet zoo voortgaan en het eene bij het andere houden? Mij dunkt, loopt het dan met die negotie eens tegen, dan hebt gij nog altijd eene toevlugt in de bakkerij, die, naar het mij voorkomt, toch ook waarlijk niet achteruit gegaan is.'

- 'Dat kan ik niet bijhouden. Als ik mijne zaken hier niet zal verwaarloozen, kan ik niet dikwijls van huls en een graanhandelaar moet in persoon aan de voornaamste korenbeurzen zijn. Geloof mij, dat kan ik niet. En ook zoo vaak vrouw en kinderen te verlaten....'

- 'Hetgeen gij zegt, laat zich hooren,' viel de predikant in. 'En toch - ik vrees - ik houd het er voor - mij dunkt. -'

Beide zwegen eene poos.

Eindelijk nam Willem het woord, en zeide: 'Gij hebt mijn raad gevraagd - is u dat ernst?'

- 'Voorzeker,' zeide Martinus aarzelend. 'Maar gij schijnt er niet voor te zijn, en hebt ook, zoo als gijzelf zegt, weinig kennis van handelszaken.'

- 'En toch,' hernam de andere met nadruk, 'toch wil ik u wel met mijnen raad dienen, indien gij mij veroorlooft, vrij uit te spreken....'

De gastheer zeide niets, maar wenkte met de hand als tot toestemming.

- 'Veroorloof mij,' ging de leeraar voort, 'ééne vraag: is het uit zuiveren wensch om het voordeel van uw huisgezin te bevorderen, dat gij de bakkerij wilt verkoopen en graanhandelaar worden?'

- 'Zeker; wat anders? Als ik geen kinderen had - maar nu reken ik het pligt, al te doen wat ik kan, om hen in eenen stand te krijgen.'

- 'Broeder!' sprak de predikant, terwijl hij zijnen stoel nader schoof en de hand van zijnen broeder vatte: 'broeder! misleid uzelven niet. Ik vermoed eene andere bron,' hem scherp in de oogen ziende.

Martinus zweeg.

- 'Zeg mij eens opregt, waarom verlangdet gij zoo nadrukkelijk dat ik hier verleden zondag zou prediken?'

Door deze onverwachte vraag verrast, antwoordde de aangesprokene: ‘hoe komt dit er nu bij te pas? Wel, om u te hooren, omdat het mij dacht, dat het u aangenaam moest zijn, in uwe vaderstad den kansel te beklimmen.’

- ‘Misleid uzelven niet,’ was het ernstig antwoord. ‘Was het niet vooral, opdat gij eenigzins met uwen broeder den predikant zoudt kunnen pronken?! Mij dunkt, ik kon dat aan alles merken.’

Martinus ontkende het. De ander ging voort:

- ‘Broeder, het is nu tijd van spreken, en God is mijn getuige dat ik het uit waarachtige broederlijke liefde doe en volstrekt niet om u te berispen’ - een traan parelde in 's leeraars oog als getuige van de opregtheid zijner woorden. - ‘Maar ik vrees, dat gij graanhandelaar wilt worden, omdat bakker u niet aanzienlijk genoeg is. Uwe geheele levenswijze, de inrigting van uw huis en huisgezin, kleeding - in één woord, alles zegt mij, dat gij u zoekt te verheffen boven uwen stand.’

- ‘Men volgt onwillekeurig den stroom, en het is waarlijk niet zooveel duurder dan op burgerlijken voet, Verteringen maken wij niet; partijen geven wij niet, en ik kan u opregt verzekeren, des noods bezweren, dat ik mij nog nooit iets veroorloofd heb, dat mij niet convenieerde.’

- ‘Ik wil het gaarne gelooven. Maar, van nabij beschouwd, voegt deze weelde’ - hij zag in de kamer rond - ‘aan uwen stand? Wat onderscheid is er tusschen dit vertrek en dat van den aanzienlijken Reefters, bij wien wij verleden week waren? Indien onze ouders eens opzagen....’

- ‘Hun tijd is de onze niet. Ik wil gelooven, dat gij als predikant misschien de eenvoudigheid van vroeger dagen wat eenzijdig verheft, maar waarlijk, in de steden is het zoo niet meer, als voor een dertig jaren, en men zou zich bespottelijk maken, indien men zich opzettelijk een armoedig voorkomen wilde geven. Men zou gierig heeten.’

- ‘Wij willen daarover niet twisten. Maar er zijn uitersten. Men kan zijne kamers modern meubileren, zonder dat eene schitterende pracht er verblindt, en ik zeg nog eens: het komt mij voor, dat het eene het andere moet volgen. Op zulke kostbare tapijten loopt men niet met bakkersmuilen. Gij werkt zelf niet mede, en behoeft dat ook zeker niet te doen; maar ik vrees, dat gij u eenigermate schaamt, bakker te zijn, en maar een bakker te heeten, slechts al te veel deel heeft aan uw voornemen.’

De verstandige leeraar zweeg wijsselijk van de ijdelheid zijner schoonzuster, die hij gedurende zijn verblijf ten hunnent als de hoofdoorzaak van de standsverheffing zijns broeders had leeren aanmerken. En nu hij er het zijne van gezegd had, oordeelde hij beter, de zaak aan het nadenken van dezen over te laten. Hij stond dus op en begaf zich ter ruste, na alleen nog te hebben gezegd: ‘houd mijne bedoelingen ten goede, en als de bron van uw voornemen geene ijdele zelfverheffing is, maar zorg voor uw gezin, - heb er dan Gods zegen op, schoon 't mij innig leed doet, als de voorvaderlijke zaak in andere handen overgaat. Waarlijk, men weet wel wat men heeft, maar niet wat men krijgt. Één vogel in de hand is beter dan tien, die er vliegen. Gij moet het weten. Ik heb mijn hart ontlast. God geve u wijsheid - goeden nacht, broeder!’

Den anderen dag vertrok de leeraar naar zijne woonplaats, en twee maanden daarna berigtte hem zijn broeder, dat hij de gelegenheid gevonden hebbende om

huis en bakkerij veel hooger dan hij verwacht had, te verkoopen, besloten had, in het belang van zijn huisgezin den bewusten graanhandel te *** te gaan uitoefenen, zoodat hij zich daar eerlang dacht te vestigen. De leeraar schudde het hoofd: de hooge prijs, voor het voorouderlijk bedrijf bedongen, deed hem zien welk eene bloeijende kostwinning zijn broeder aan de hooghartigheid eener ijdele echtgenoote opofferde. Maar geen woord liet hij daarvan blijken in zijnen brief ter beantwoording; slechts wenschte hij voorspoed op het genomen besluit - de kogel was immers toch door de kerk?

III.

Aanvankelijk ging alles naar wensch. De familie Verschagen betrok een ruim huis te ***, dat wel niet onder de aanzienlijkste, maar toch ook niet onder de geringste steden behoorde. Hierin evenwel naderde het meer tot de kleine plaatsen, dat men de komst van een nieuw gezin als eene belangrijke afwisseling beschouwde in de dagelijksche eenzelvigheid, en als iets dat ruim voedsel kon geven aan de zucht, den mensche ingeschapen, om te spreken tot zijnen naaste. Dat Verschagen vroeger in zijne geboortestad insgelijks korenkooper geweest was, werd al spoedig eene zaak van algemeene bekendheid; maar het duister gerucht, dat hij tevens het eerzaam bakkersbedrijf had uitgeoefend, ofschoon het ook de ***ers bereikte, verloor zich al spoedig geheelenal onder de keurigheid van vormen en leefwijze, door de nieuw aangekomenen gevolgd, onder de hupschheid van mijnheer, de beschaafdheid van mevrouw en de goede manieren van zonen en dochter. Hun huis werd het gezochte vereenigingspunt van de beau-monde der stad; mijnheer deed goede zaken en genoot een onbepaald krediet, mevrouw wist zich patent te houden, Henri werkte op het kantoor van zijnen papa, Louis bereidde zich met loffelijken ijver voor de akademie, waar hij in de regten zou studeren, en Emilie, nog een knop, scheen zich tot eene schoone bloem te zullen ontwikkelen. De Verschagens waren regt gelukkig, en zoo dikwijls de knecht van hunnen bakker met zijn brood wagentje aan de deur kwam, dacht mevrouw: ‘'t is toch regt prettig, geen bakkerin te zijn!’ ‘De Verschagens zijn eene lieve familie,’ zeide de een; ‘de Verschagens zouden volmaakt zijn, als mevrouw niet een weinigje hoogmoedig was,’ fluisterde men elkander in het oor. Er was weelde in huis, zooals niet velen te *** zich konden veroorloven; maar 't was niet die overdrevene weelde, waardoor rijk geworden parvenus zich dikwijls kenmerken; het was een huisgezin van orde, en het algemeen gevoelen was, dat men hun kon aanzien dat zij tot den fatsoenlijken stand behoorden en zich daar volkomen te huis gevoelden.

Zoo verliepen eenige jaren. De handel was meestal zeer voorspoedig en Verschagen bleef de zaken van zijn kantoor met ijver en getrouwheid behartigen. Louis gedroeg zich aan de akademie uitmuntend en studeerde met vlijt; Emilie was een zeer beschaafd meisje geworden, aangenaam in den omgang, zonder eenige aanmatiging, en reeds was er menig vader, die de dochter van den rijken Verschagen heimelijk aanzag met een oog, alsof hij dacht: ‘eene goede partij voor mijn' zoon!’ - De Verschagens waren regt gelukkig.

Regt gelukkig? - Helaas, neen! In Henri, den oudsten hunner zonen, begon zich iets te ontwikkelen, dat aan de bezorgde ouders de hoogste bekommering baarde, schoon zij er eigenlijk eerst de oogen voor begonnen te openen toen het reeds laat genoeg was. Als klerk op het kantoor van zijnen vader kreeg hij op zekeren leeftijd kennis van alles wat daar in den handel omging, van kapitaal en van winsten. Het werd hem dus gewoonte zich te beschouwen als iemand wien met den tijd een niet onbelangrijk vermogen zou ter dienste staan; een vermogen dat voor zijn onervaren oog wel tienmaal zoo groot scheen als het was. Aan den kantoorlessenaar gewoon bij aanmerkelijke geldsommen te rekenen, en in het huis zijner ouders niets ziende dat naar ‘krimp’ geleek, - waar zou hij zuinigheid geleerd hebben? In eene voorspoedige speculatie werd somwijlen in weinig dagen en met luttel correspondentie meer goed gewonnen dan eene gansche ekwipaadje kostte, - hoe zou Henri denkbeeld hebben verkregen van de waarde des gelds? Zijn vader had hem wel eens verhaald van de kleine sommen, bij welke zich de winst van eenen bakker aftelde; - zou Henri zich niet hartstogtelijk hebben verblijd, dat het nu geheel anders ging dan in zijne kindschheid? Er werd, ja, wel eens verloren, maar dat was nooit zoo, dat het invloed had op huiselijke levenswijze, - kon het anders, dan dat Henri het missen van eenige honderden eene kleinigheid achtte, zeer gemakkelijk te boven te komen, of eigenlijk niet der moeite waardig om er zich over te bekommeren?

Zoo ging het van klein tot grooter - en grooter. Henri werd iemand die wei op zijne kantooruren paste, maar voor het overige zich uitgaven veroorloofde, ver boven de ruimste berekening van behoefte. Vermaningen van zijnen vader en verzoeken van zijnen moeder - niets baatte, en wanneer Henri niet ruim en breed van geld voorzien was, maakte hij schulden en teekende verbindtenissen, waaraan zijn vader, zou hij zijnen zoon tegen openbare onaangenaamheden beveiligen, wel genoodzaakt was te voldoen. Hij maakte zich, tot nog toe althans, niet aan grove zedeloosheden en ergerlijke uitspattingen schuldig; maar met dat al, Henri was een doorbrenger en verkwister; en hoe ruim het vermogen van Verschagen ook ware, het kon op den duur niet bestand zijn tegen de verspillingen van zijnen zoon, die zich vooral in het spel en in liefhebberij voor paarden te buiten ging, hoewel overigens noch aan dronkenschap, noch aan andere uitspattingen toegevende, gelijk hij dan ook dit doorgaans aanvoerde als reden van verontschuldiging, wanneer zijne ouders hem berispten over het zoek maken van aanmerkelijke geldsommen.

Zijne levenswijze had hem in kennis gebragt met eenige jonge lieden van min of meer aanzienlijken huize, van welke sommigen aan Henri niets toegaven in geld verteren en anderen, minder bij kas, toch zooveel mogelijk partij hielpen trekken van hetgeen hunne vrienden wegwierpen. Een dier vrienden was zekere Van der Well, die zich in de wandeling jonker het noemen en het misschien ook inderdaad was, die zich te *** bevond op een bureau tot het verkrijgen van aanspraak op eene betrekking. Deze was meermalen aan het huis van Verschagen geweest en werd, als van aanzienlijke

afkomst daar met zekere onderscheiding, vooral door de moeder van Henri, ontvangen. Ook van hem toch gold het, dat hij zich met geene zedelooze buitensporigheden afgaf, en 's jongelings beschaafde manieren maakten hem overal een gezochten gast. Wat hem evenwel al spoedig naar het huis der ouders van zijnen vriend Henri heentrok, was diens zuster Emilie, die, als gezegd, door schoonheid van leest evenzeer als door bevalligheid van manieren uitmuntte. Het meisje maakte op Van der Well eenen diepen indruk, die ook aan hare ouders niet ontging, en door dezen zelfs met welgevallen werd waargenomen; want Van der Well had veel innemends, en zoo hij al niet voor rijk te boek stond, hij was van eene aanzienlijke familie, zoodat mevrouw Verschagen zich in geenen anderen droom zoo gaarne verdiepte als in de hoop, hare eenige dochter te eeniger tijd aan iemand van zoo aanzienlijken huize verbonden te zien. En als dan Henri, eindelijk toch wel de waarde van het geld hebbende leeren kennen, in de zaken van zijnen vader was opgetreden, en Louis, aangaande wiens akademieleven de gunstigste berigten inkwamen, zich door vlijt en bekwaamheid eenen eervollen stand in de maatschappij had verworven, - wat zou zij dan nog te wenschen hebben? Nog zegende zij het uur, waarin zij er in geslaagd was, haren man tot het besluit te brengen om zich voor altijd dat akelige bakkersdeeg van de handen te wasschen en in eenen meer fatsoenlijken kring op te treden. Wat lagchende toekomst spreidde zich voor haar uit, wanneer Van der Well en Emilie al nader en nader tot elkander kwamen en het in de geheele stad eene uitgemaakte zaak was, dat die beide een paar zouden worden, schoon aan hunne verloving nog slechts de uiterlijke vorm van een officiële aanzoek en eene officiële toestemming scheen te ontbreken.

Emilie zelve met warmte aan den jongeling gehecht, in hare ongemaakte natuurlijke bevalligheid, die zich niet angstig liet gelegen liggen aan de vormen eener schuwe terughouding, maar ook altijd en overal de grenzen eener betamelijke vrijheid wist te bewaren, zoodat niemand in de gansche stad het minste onaangename woord over haren omgang met Van der Well, schoon zij dan niet met hem ‘publiek geëngageerd’ heette, zou hebben kunnen of ook willen zeggen; - Emilie, die zich misschien nog nooit rekenschap had afgevraagd van haar gevoel voor iemand, aan wien zij zich met al de kracht eener jeugdige liefde verbonden gevoelde, - was gelukkig en verlangde geene andere verhouding tot den jongeling, die haar van zijne zijde op de meest kiesche, maar tevens teedere wijze onderscheidde, en die door den invloed van hare genegenheid inderdaad teruggehouden werd en zijnen vriend Henri terughield van veel, waartegen de wilde, loszinnige meer dan bedorven jongelingen vroeger in het geheel niet zouden hebben opgezien. Ook uit dezen hoofde was Van der Well in der ouderen oog hoogst welgevallig en werd er bijna reeds als zoon ontvangen en aangemerkt.

Aldus rees de geluksster van Martinus Verschagen en zijn huisgezin al hooger en hooger, en de bekommering van zijn' broeder scheen volkomen ongegrond te zijn bevonden; ja menige zijner voormalige stadgenooten, die voorspeld had, dat ‘het eindje den last zou dragen,’ bleek te hebben misge-

zien; zoodat, wie afraden wilde van het treden in eenen meer aanzienlijken stand, dan de door geboorte en opvoeding aangewezene, althans op het voorbeeld *dezer* familie zich niet beroepen kon.

IV.

Louis had zijne studiën volbragt en zou heden als gepromoveerd advokaat te huis komen. Die dag moest feestelijk worden gevierd! En waarlijk, zijne ouders hadden er wel reden toe, want Louis had zijnen tijd goed waargenomen en de naam van een bekwaam regtsgeleerde zou hem zeker vooruitgaan, waar hij ook besloot zich neder te zetten of naar welken post hij begeerde te dingen. Eene luisterrijke avondpartij was voorbereid en alle vrienden en bekenden des huizes hadden dagen te voren de uitnoodiging ontvangen. Met de spoor kon de jonge advokaat tegen acht uur te huis zijn - wat hoopvolle verwachting voor zijne ouders, hem te ontvangen in eenen kring van heeren en dames, die hen en hem zouden overladen met gelukwenschen. Wat voldoening voor de eerzucht van mevrouw Verschagen, een' zoon te hebben die M^{r} schreef! Dat was wat anders dan de baktrog!

Maar nog eene andere vreugde - of laat het mij bij den regten naam noemen: nog eene andere kitteling van haren trots wachtte haar op dien schoonen avond. Van der Well had met hare voorkennis aan zijnen vader geschreven om diens toestemming tot eene verbindtenis met Emilie. Geen twijfel daaraan kwam op in hare ziel, en hoe zou zij dan met volle, volle teugen uit den geluksbeker drinken, wanneer - zoo niet de oude Van der Well zelf - dan toch de minnaar harer dochter met den brief van zijnen vader in de eene en de schoone maagd aan de andere hand zijn aanzoek doen zou aan de verrukte ouders en in de tegenwoordigheid van de voornaamsten der stad! Wat nieuwe verrassing voor de gasten! Hoe zouden zich allen verdringen, eerst om den zoon, dan om de dochter!

De feestavond daalde en helder straalden de lichten in de feestzaal. Keurig gekleed en op eene prachtige sofa gezeten wachtte zij de genoodigden af, terwijl Verschagen nog eenige orders aan de bedienden gaf en de bekoorlijke Emilie het hart hoog voelde kloppen van angstige verwachting naar hetgeen gebeuren zou op den haar zoo belangrijken avond, - want ook zij had reden om het te vermoeden.

De genoodigden kwamen van lieverlede en werden hoffelijk, gelijk het in eene zoo sierlijke zaal paste, ontvangen. De thee wordt rondgediend, en hoe ook gastheer en gastvrouw zich beijverden om ieder' iets verpligtends te zeggen, - wie zal het wraken, dat hun oog van tijd tot tijd afdoolde naar de pendule, wier trage gang nimmer het uur scheen te zullen aanwijzen, waarop Louis verschijnen kon.

Eindelijk, eindelijk - daar wordt met forschen ruk de huisschel overgehaald, en weinige oogenblikken later werpt zich Louis in de armen zijner ouders. Met een traan in het mannelijk oog heet hem zijn vader welkom, terwijl de moeder voor een oogenblik hare hoofsche vormen vergeet om den veelbelovenden zoon met de innigste teederheid aan haar hart te drukken. En toen hij zich nu uit hare omhelzing losmaakte, en broeder en zuster, en vrienden en vreemden hem om strijd heilgroet en zegenwensch bragten, toen leverde de feestzaal eenen

waarlijk schoonen aanblik. Maar het oog van Louis zoekt iemand. Hij fluistert zijner zuster met schalkachtig gebaar iets in het oor, doch niet zoo zacht, of deze heeft het goed verstaan en een plotselinge gloed verwt hare wangen, en ook zijne moeder heeft het gehoord, hoe hij vraagt: ‘is Van der Well niet hier?’ waarop zij zich met veelbeteekenenden wenk den in eenen eng glacéhandschoen gestoken vinger op de lippen legt, alsof zij zeggen wilde: ‘wacht maar!’

De luide gelukwenschen hebben plaats gemaakt voor bedaarder gesprek, en Louis vindt zich omringd door velen der aanwezigen die hem de een dit, de ander dat, te vragen of te zeggen hebben. Hier wordt hem schertsende een advies gevraagd; daar wil men weten, waar hij zich denkt neder te zetten; ginds doet men hem opmerken, dat hij nu zijne oogen wel eens kan opslaan uit de boeken om rond te zien onder de schoonheden der stad, waarbij menig vader meer denkt dan hij oorbaar acht te zeggen.

Intusschen heeft het werk maken van den held des feestes de aandacht eenigermate afgetrokken van twee personen, op wier gelaat anders eene toenemende onrust niet moeijelijk zou te bespeuren zijn geweest. Het wordt negen uur - het wordt een kwartier later. Emilie is zonderling verstrooid, en wat moeite zij zich geeft om het gesprek levendig te houden, 't is of haar de woorden blijven steken in den toegeknepen gorgel, terwijl haar boezem hijgt als naar lucht en het bonzen van haar hart, ware het stiller om haar heen, zeker zou gehoord worden. Soortgelijk eene beklemdheid heeft hare moeder aangegrepen. Zij staart met strakken blik op de wijzerplaat; bij het minste geritsel buiten de zaal is het alsof haar eene rilling door de leden vaart en dan werpt zij eenen schuwen blik naar de deur. Die haar toespreekt bekomt geen of een verkeerd antwoord en de hevigste spanning is op haar bleek gelaat in scherpe trekkenafgeteekend. ‘De moedervreugde heeft eene zonderlinge uitwerking op haar,’ denkt de een; ‘mag ik u iets laten geven? U schijnt ontsteld,’ vraagt een ander.

Eindelijk vermant zij zich, staat op, wenkt Henri en verlaat met dezen het vertrek. Die het hebben opgemerkt zien haar met bevreemding na. O

- ‘Mijn God,’ roept zij in den gang uit, ‘wat zou er zijn, Henri, dat Van der Well niet komt; ga, loop er even heen; ik kan het mij niet begrijpen, waar hij blijft. Ik moet zekerheid hebben.’

Verschagen had het gezien, hoe zijne vrouw doodsbleek en met wankelende schreden de kamer had verlaten, hij volgt haar, tot de gasten zeggende: ‘de aandoening schijnt mijne vrouw te hebben overmeesterd. Verontschuldigt mij een oogenblik!’

Dat heeft de sidderende Emilie gehoord en in een oogwenk is zij hare moeder nageijld. Dat geeft eenige verwarring onder de genoodigden, welke evenwel ophoudt, toen mevrouw, al hare geestkracht bijeenzamelende, in de zaal terugkeert. Zij beantwoordt de vragen naar haren welstand met een kort: ‘het is wat beter.’ Emilie keerde niet terug; ook Henri niet, die ijlings naar de kamers van Van der Well is gesneld, om te onderzoeken, wat er ware van diens onverklaarbaar uitblijven. Zijne moeder is intusschen nog altijd in eene zoo hevige spanning, dat de gansche feestvreugde wijkt voor een neêrdrukkend gevoel bij al de aanwezigen.

Er wordt weder gescheld; mevrouw Verschagen springt in hevigen schrik van de sofa op. Eenige seconden later verschijnt een bediende, die zijnen heer wenkt en met dezen de zaal verlaat. Verwondering is op aller gelaat te lezen; men beijvert zich om de vrouw des huizes neder te zetten, die blijkbaar in de hoogste onrust verkeert.

Verschagen komt in de spreekkamer bij zijnen teruggekomen zoon Henri, die hem stampvoetend van woede staat te wachten, en niets anders kan uitbrengen dan: ‘die ellendeling!’

- ‘Wat is er?’ vraagt zijn vader.

- ‘Lees!’ Met dat woord werpt Henri gloeijend van toorn een briefje op de tafel. En terwijl Verschagen het opneemt, zegt de zoon: ‘de oude Van der Well is tegen den avond met een rijtuig gekomen; hij heeft Ru dolf oogenblikkelijk medegenomen, zonder dat deze tijd kreego tot iets. De lagoe kerel heeft dit achtergelaten.

Verschagen leest: ‘Jonkheer Van der Well geeft aan de belanghebbenden kennis, dat hij zijnen zoon heeft verwijderd, niet voornemens immer te gedoogen, dat deze zich verslingere aan de dochter van een ci-devant bakker.’

Hij slaat zich voor het voorhoofd en roept uit: ‘Groote God, wat beleediging! En dat op dezen avond! Hoe moet dat? Wat nu, met die menschen!’ Hij werpt zich op een' stoel en verzinkt eenige seconden in diep gepeins. Wie zegt het, wat toen in dat gloeijend hoofd is omgegaan!

Eindelijk herneemt hij zijne geestkracht. ‘Houd u goed, Henri,’ zegt hij, ‘en laat niemand iets bemerken van hetgeen er is voorgevallen. Ook uwe moeder en Emilie moeten tot morgen, althans totdat de gasten vertrokken zijn, van alles onkundig blijven.’

- ‘Maar mama heeft mij uitgezonden.’

- ‘Zeg haar, dat Van der Well dezen avond op eenmaal ziek is geworden. Neen! dat deugt niet - wacht! dit is beter: dat hij berigt heeft ontvangen, dat zijn vader - ja, zoo is het goed - dat zijn vader plotseling door eene beroerte is overvallen, en dat hij daarom onmiddellijk is afgereisd, zonder aan iets te kunnen denken. Wacht, dat kon ik ook aan de gasten zeggen, vindt gij niet, Henri? Mij dunkt zij moeten wel denken, dat er iets vreemds is, en ik kan niet anders dan afgetrokken zijn, vooral wegens uwe moeder, en Emilie... Wat zal men uit mijne houding afleiden? Het kantoor - neen, zoo moet het - maar eerst uwe moeder apart - doch Emilie - ik weet niets meer - het hoofd duizelt mij. -’

Zoo sprak de beklagenswaardige man van alles dooreen, vol woede over de ondergane beleediging, en tevens vol bekommering hoe het te stellen met vrouw en dochter. En dan al die gasten - hij wenschte hen honderd uren van daar.

Hij trad zichzelven beheerschend, schijnbaar kalm, weder in de gezelschapszaal en wenkte zijne echtgenoote, die met angstige blikken aan zijn gelaat hing, hem een oogenblik te volgen, hetgeen de verwondering der aanwezigen niet weinig deed stijgen. Aan haar en aan Emilie werd nu door Henri in weinige woorden medegedeeld, dat Van der Well voor een paar uren door een extra rijtuig was afgehaald naar zijnen vader, die op sterven lag, en dat hij in de verwarring van het oogenblik niet eens meer van Emilie en hare ouders had kunnen afscheid nemen. Mevrouw scheen daaraan niet te twijfelen en Emilie - zij moge iets van den zamenhang hebben vermoed, maar jonkvrouwelijk eergevoel verbood

haar, hare angstige voorgevoelens in het minst te laten blijken, zoodat zij zich moest bedwineren, hetgeen haar dan ook in zoover gelukte, dat zij althans voor het uitwendige eene tamelijke houding aannam.

In korte woorden deelde nu Verschagen mede, dat zijne vrouw, na eerst diep te zijn geschokt geworden door de vreugde over hun zoon, nu ook een berigt had ontvangen, dat hun als vrienden zeer leed deed, namelijk dat de jonge Van der Well, de jeugdige vriend des huizes, met wiens tegenwoordigheid hij zich ook had gevleid, dezen avond plotseling naar zijnen vader was opontboden, om dezen nog levende te vinden.

Zoo kwam de partij weder half en half in orde; maar de regte vreugde kwam niet en na het volhouden eener pijnlijk gedwongen houding togen de gasten vrij tijdig naar huis.

- ‘Vat gij het?’ zeide een van hen tot zijnen zwager in het naar huis gaan. Of het onverwachte vertrek van dien jongen Van der Well waar is, zal zich morgen wel ontdekken; maar niemand maakt mij wijs, dat daarover zoo'n consternatie wezen zou. Weetje wat ik denk - dat het kantoor wrak staat. Help eens kijken; heb j'er ook belang bij, broêrtje?’

- ‘Belang - neen; maar 't laat zich wel hooren. De menschen waren kennelijk met hunne figuur verlegen. Ik moet dan ook zeggen, dat het er vorstelijk is. Als Verschagen het zeil niet te hoog ophaalt, dan moogt ge mij....’ Hij maakte met den vinger het gebaar van zich in den hals te snijden.

Den anderen morgen moest de bom ten huize van Verschagen uitbarsten. Die het kan verbeelde zich de woede van diens vrouw! Zij grensde aan waanzinnigheid. De ongelukkige vloekte den vader van den jongeling, de haren, zichzelve. Emilie viel in onmagt en kwam bij met eene felle koorts, die haar weken bij weken aan het ziekbed kluisterde. Henri zocht zijnen troost in grover geldverspillingen dan ooit, nu ook in uitspattingen van meer dan ééne soort. Verschagen trok zich de rampzalige ontknooping diep aan en droeg de sporen van kommer duidelijk op het gelaat. Zij zagen voorshands niemand en allerlei geruchten liepen door de stad, van welke de meeste daarop nederkwamen, dat het kantoor van Verschagen eenen gevoeligen klap had moeten hebben en waarschijnlijk zeer wrak stond. Dit praatje vond, gelijk het gaat, maar al te spoedig geloof. En nu had ieder iets op de Verschagens aan te merken. Mijnheer heette een windhandelaar, die om gouden of ijzeren kettingen speelde; mevrouw eene ingebeelde zottin, vergaande van hoogmoed; Henri eene der oorzaken van den val des vaders; Emilie werd nog het meeste gespaard, gelijk ook Louis. Maar de arme Louis leed veel onder de omstandigheden en geruchten. De op den bewusten avond gevierde Louis werd overal, waar hij zich presenteerde, zoo koel en zoo zonderling ontvangen, dat de vurige, levendige jongeling, geene terugzetting kunnende verkroppen, zich geheel aan de zamenleving onttrok.

Intusschen gaf het voortloopend gerucht aangaande Verschagens kantoor aanleiding, dat bijna allen die iets met den tot dusver zoo soliden handelaar uitstaande hadden, kwamen opdagen; zoodat er inderdaad dagen waren, dat Verschagen niet onmiddellijk aan alle vorderingen voldoen kon, zoodat hij, hadde men het uiterste gezocht, in groote verlegenheid hadde kunnen geraken. Doch daar 's mans zaken inder-

daad goed stonden, kon dit ook niet meer zijn dan eene oogenblikkelijke ongelegenheid, en toen zijn broeder, iets van eene familie-ramp hebbende vernomen, het zijnen pligt oordeelde de droevig eenzaam ziftenden te gaan bezoeken, fluisterde men elkander in het oor: ‘Verschagen is er weêr bovenop: de dominé heeft hem geholpen.’ Maar mogt geldelijk de hulp van den dominé niet noodig zijn, des te meer zijne vertroosting. Hadde die maar alles kunnen herstellen!

V.

Eenige jaren zijn verloopen na de laatst verhaalde gebeurtenissen. Verschagen heeft reeds voorlang zich van zijne zaken ontdaan en wij vinden hem weder in het huis van zijnen broeder, waar hij zijnen intrek genomen heeft, de eenzame, wiens gansche huisgezin is uiteengespat. Wel heeft hij zijn vermogen behouden in den storm die boven zijne woning was losgebarsten in den avond, toen het hoog gestegen huisgezin een dubbel vreugdefeest meende te vieren; maar wat heeft de zwaar bezochte man aan zijn geld?

De woede zijner vrouw, toen zij kennis gekregen had van het beleedigend biljet van den trotschen vader des jongelings, wien zij reeds beschouwde als haren aanstaanden schoonzoon, was niet van voorbijgaanden aard geweest. Van tijd tot tijd keerden de vlagen van ijlhoofdigheid terug, en werden heviger en heviger, totdat de aanvallen eindelijk in eene volslagen krankzinnigheid eindigden, die van lieverlede dat stille, zwijgende karakter aannam, hetwelk door de artsen als een blijk wordt aangemerkt van het ongeneeslijke der zinneloosheid. Zoo leefde zij nog eenige jaren, onbewust van de wereld buiten haar, en zoo haar lot de diepste deernis van anderen wekte, - zijzelve had er geen leed van en gevoelde zich op hare manier gelukkig; indien ten minste de naam van geluk mag gegeven worden aan eenen toestand van wezenloosheid en stompzinnigheid, waarbij het leven dat van een redeloos dier wordt. In een gesticht voor krankzinnigen vond zij goede verpleging en geene kosten werden gespaard om haar al het noodige te verschaffen; maar - haar verstand was voor altijd verloren!

Emilie beleefde de rampzalige ontwikkeling niet. - De felle koortsen bedaarden; maar weldra moesten de geneesheeren eenparig verklaren, dat zij was aangegrepen door die vreesselijke tering, welke teregt in de taal des dagelijkschen levens de ‘vliegende’ heet. In weinig weken was haar niet sterk gestel geheelenal ondermijnd, en wanneer zij in de eenzaam slapelooze nachten zich de dagen van hare vroegste jeugd voor de opgewekte verbeelding poogde terug te roepen, kon zij den zucht niet onderdrukken: ‘hadden mijne ouders nooit tot dien stap besloten!’ Kalm was haar ontslapen. Zij had geleefd ‘in de wereld,’ maar niet ‘voor de wereld’ alleen.

Henri - wij schuiven eene gordijn voor dieper en dieper zinken in verkwisting en zedeloosheid. Geen einde was er in zijn oog geweest aan het geld; de drift naar goud dreef hem aan de speeltafel en joeg hem eindelijk - - naar Californië. Wat er van hem werd is ons niet bekend

Louis eindelijk, ontmoedigd door de miskenningen die hij ondervond, en die zijne jeugdige opgewektheid hem misschien in een te vergrootend daglicht plaatste, zocht met goedkeuring van

zijnen vader eene plaatsing in Indië en had door voorspraak en bekwaamheid, het geluk, daar eene aanzienlijke betrekking te verwerven. Zijn vader, ofschoon reeds bejaard, beschouwt het nog altijd als het ideaal zijns levens, den eenig overgeblevene van zijne kinderen derwaarts te vologen. Maar - zijne jaren en het missen van die geestkracht, die hem twintig jaren vroeger weêrstand hadde moeten doen bieden aan de inblazingen der zelfverheffing, die door den mond zijner gade waren doorgedrongen tot zijn oor! --

- 'Broeder,' zoo zeide op zekeren avond Martinus Verschagen tot den leeraar, 'gelijk de eigenaar van een afgebrand huis staat te staren op de puinhoopen, zoo sta ik eenzaam op de ingestorte ruïnen van het luchtkasteel, dat ik hielp bouwen. Ik verliet den stand, waarin de goddelijke Voorzienigheid mij had doen geboren worden en opgroeijen; naar hooger en hooger in de wereld heb ik gejaagd en gezwoegd: wat heeft het mij opgeleverd? Als ik het burgerlijke huis en de burgerlijke kostwinning onzer brave ouders niet hadde versmaad, dan zou mijn Henri nooit in het denkbeeld zijn geraakt, dat er geen einde was aan het fortuin van zijne ouders - Louis zou niet naar verre landen hebben behoeven te vlugten, want vlugten noem ik het, gejaagd als hij werd door de koelzinnige achterdocht der menschen - mijne lieve Emilie - mijne goede, maar op het punt van eerzucht te zwakke vrouw - dagen van weleer - nimmer, nimmer keert gij terug! - Broeder! hebt gij ooit een waar woord gesproken, het was toen gij mij liet gevoelen, dat verheffing boven mijnen stand - - -'

Hij stond op, wierp een' weemoedigen blik ten hemel en zocht in de vrije natuur eene kalmte, die een terugblik op zijne afgelegde levensbaan hem niet geven kon.

De geschiedenis, die ik u in vlugtige trekken schetste, lezers, draagt met opzet ten opschrift: 'één uit vele.' Zij staat niet op zichzelve als verdichting - zij is waarheid, in zoover het eene waarheid is, dat verheffing boven zijnen stand, dat het navolgen van verfijnde weelde der groote wereld in eenen burgerlijken kring waarheid - helaas! - is. Ik weet het zeer wel, dat het oog, waarmede de vaderen van voor drie kwart eeuw de tegenwoordige kleedij en leefwijze zouden bezien, een geheel ander is dan dat van onzen leeftijd; maar ik weet evenzeer, dat 'het eene naar het andere moet geëvenredigd zijn,' en dat kostbare kamers bij geene mogelijkheid anders kunnen zijn dan de voedsterplaatsen van behoeften, welker bevrediging hoe langer zoo meer vraagt, totdat het pijnlijk wordt de eischen te moeten afslaan. Ik weet wel, dat men veel spreekt van 'goedkoop,' en dat 'Hollandsche degelijkheid' gevaar loopt, langzamerhand enkel tot de woordenboek-taal te behooren, tot groote schade van den 'gulden middelstand.' Wij gaven ééne schets; maar wij wenschten wel, te kunnen zeggen: zij is *niet*: *ééne uit velen*.

MARINUS.

Brievenbus.

> ‘Een losse jongen! Van een goed hart! Jammer maar, dat hij zooveel wilde hairen heeft, zegt het gros der menschen, maar de schrijver van onzen brief (aan de Hebreen) gaat verder. Hem is Ezau geen luchtige goede jongen, maar - een hoereerder - een onheilige.’
> CLARISSE, *Zestal Redev. voor Jongel*.

I.*) Gemoedelijke brief tot aanprijzing eener uitgave van Sterne in usum Delphini.

Mijnheer de Redacteur!

De heer Kruseman geeft tegenwoordig nieuwe vertalingen in 't licht van oude werken. Als dat goede werken zijn; wie zou het niet toejuichen? Wie leest niet liever eene goede dan eene slechte vertaling? Wie, excepties uitgezonderd, zal azen op eene verouderde spelling en woordvoeging? Wie geeft de voorkeur niet aan helder wit papier en goeden druk, boven het min behagelijk gewaad, waarin onze vaderen hun papieren kinderen soms uitdosten, terwijl verloop van tijd ze bovendien nog met een vaalgele tint overtoog? - Maar dan moet het boek ook die eere waardig zijn, anders was 't beter eene bloemlezing te geven: dan moet het boek zedelijk zijn van aard, anders het ik er het onzedelijke uit. Ik wensch dit een en ander te zien toegepast op Sternes Tristram Shandy, waarvan nu ook een nieuwe editie het licht zag. Juist was ik in de gelegenheid eene oude editie te lezen. Mij werd daarbij gezegd: Sterne was als een jongske, dat in zijn onschuld wel eens laat zien wat het op later leeftijd liever verbergen zal. Ik kan hem zoo onschuldig niet vinden, maar vind hem ondeugend, en kan mijne verwondering en leedwezen over die uitgave niet verbergen: omdat ik het een zoo onzedelijk boek vinde. 't Moge waar zijn dat het humoristisch is; dat geeft geen vrijheid om onzedelijk te zijn, daar de ondervinding leert dat zedelijkheid en humor zeer wel kunnen zamengaan. Uw Tijdspiegel is daarvan het bewijs, en met name die Schetsen uit de binnenkamer van een' kruidenier. Wie las ze zonder dat de glimlach des genoegens op zijn gelaat, en de traan des innigen medegevoels in zijn oog beurtelings of gelijktijdig werden gezien? en waar werd er de eerbaarheid gekwetst? Geen booze hartstogt werd er aangeblazen, maar afschuw van het lage, onreine en onedele, lust en liefde voor al wat rein is en den mensch vereert, werd er opgewekt. - Is dat nu ook het geval bij Tristram

*) De Redactie kan niet geheel instemmen met het ongunstig oordeel, hier over Sterne uitgesproken. Zij heeft niettemin dezen brief betiteld en geplaatst, in de verwachting en het vertrouwen dat òf de heer Lindo, die onze letterkunde met eene nieuwe vertaling van Tristram Shandy verrijkt heeft, òf eenig ander vriend van den ‘humorist bij uitnemendheid’ als zijn verdediger zal optreden. Over genoemde meesterlijke vertaling gelieve men na te slaan, als 't niet te veel gevergd is, Tijdspiegel 1852, I, blz. 362 enz.

Shandy? Dat zij verre. Diens kracht schuilt niet het minst in dubbelzinnigheden. Zooals hij ergens zegt: ‘hier is een vuile weg en een reine. Welken zullen wij kiezen?’ Jammer maar dat de vuile dikwijls veel éérder in 't oog valt dan de reine. En gelijk volgens Winkelmann het eenen solieden schilder onwaardig is aan de voorstelling van het obscoene zijn penseel te wijden, zoo achten wij Tristram Shandy onwaardig de eer om tot de nakomelingschap overgebragt te worden, als zijnde zijn kracht grootendeels gelegen in het equivoque. De kunst toch verliest hare waarde, zoodra zij ophoudt in dienst der deugd te zijn, en de wetten der zedelijkheid te achten. Laat het zijn dat men op zekere jaren die dingen in koelen bloede leest, en zich in het geestige en aesthetiesche schoon dat er in mogt zijn verlustigt; niet alzoo de jeugd. Dáár is een onvoorzigtig woord of gezegde soms genoeg, om driften te doen ontwaken, die nog jaren lang hadden mogen en moeten sluimeren. Was de zaak bij haren waren naam genoemd; had men de zonde, gelijk zij verdiende, openlijk ten toon gesteld, en hare droeve en rampzalige gevolgen niet verborgen; de regtgeaarde jongeling had met huivering den blik afgewend en in zijn hart gesproken. ‘Zou ik zoo groot kwaad doen en zondigen tegen God?’ Maar, wanneer, gelijk hier, de aandacht als van ter zijde, maar telkens bij vernieuwing wordt gevestigd op het oneerbare en onzedelijke - zoodat geen vader het zijnen kinderen, geen man het aan een kring van beschaafde en eerbare vrouwen zou durven voorlezen, maar toch door het zijdelingsche, dubbelzinnige, er een schijn van keuze blijft om er een beteren zin aan te hechten, en alzoo de ondeugd hare bekoorlijkheden maar als door een sluijer te zien geeft; daar is te vreezen, dat de jeugd telkens die gezegden en tooneelen weder voor den geest zal roepen, ook dien sluijer zal zoeken weg te nemen, en in de verbeelding een genot zoeken dat de werkelijkheid haar niet veroorlooft. Zie, dat zijn de eerste schreden op den weg der zonde, want de begeerlijkheid, alzoo gekoesterd, moet zonde baren. Waar gedachten en verbeelding vergiftigd zijn, daar komt het van lieverlede tot plannen en voornemens en - de gelegenheid komende zal zij den dief gereed vinden. Zie, daar is een boek als Tristram Shandy uitnemend voor. Dat leert zich met het denkbeeld van het kwaad gemeenzaam maken; niet het te verfoeijen, maar er mee te railleren; het leert op de grenzen van het geoorloofde te wandelen zoo na - dat een vlaag van ontwakenden hartstogt wiskundig zeker over die grenzen doet heenstormen. - Ik noemde nog niet alles. Eens is er zelfs een soort van apologie van die handelwijze in. Na een tooneeltje te hebben geschetst, waarbij men aan het slot vragen blijft, hoe de afloop was, en of dat kamermeisje nu ook eer en deugd ten offer had gebragt, vinden wij..... een gebed, dat hij onder alle omstandigheden en verzoekingen de aandoeningen moge gevoelen, die uit de driften ontstaan en hem als mensch eigen zijn; - want, zegt hij: wat misdaad is er in gelegen dat de mensch driften heeft? - Zie eens, welke drogredenen. Dat wij driften hebben, ondervinden wij: dat die op zichzelve niet kwaad zijn, stemmen wij toe: maar hoe weinig beteekent het gebed, dat men die aandoeningen moge gevoelen, die daaruit ontstaan! Neen, maar wij bidden dat die driften niet over *ons*, maar wij over die driften

heerschen! wij wenschen dat die driften nooit anders zich openbaren dan aan den teugel van rede en godsdienst! wij bidden bewaard te blijven voor verzoekingen, die ons te zwaar zouden zijn, opdat het niet worde: ‘video meliora proboque, deteriora sequor.’ Maar kan men verhooring van dat gebed hopen, als men door allerlei dubbelzinnigheden en voorstellingen van het onbetamelijke de zinnelijkheid prikkelt, de hartstogten oprakelt? Neen, dan laat zich verwachten dat schaamte en eerbaarheid zullen vlieden, dat de bolwerken der deugd al meer en meer zullen worden ondermijnd, en de zonde eindelijk als een stortzee daarheenbruist en den mensch met zich sleept. Hoe menigeenen, die van schandelijke ontwerpen zwanger ging, mag die verdediging wel te stade zijn gekomen om het geweten op den mond te slaan en hem in zijn voornemens te sterken. - Wat er mij nog in mishaagt, is het spelen met woorden van ernstigen aard, en het bezigen derzelve om gelach te verwekken. Zoo bijv. wordt door iemand gezegd: ‘Heeft wel ooit een ongelukkig mensch zooveel slagen ontvangen als ik?’ waarop een oud gediende antwoordt: ‘De meesten die ik ooit zag geven was aan een grenadier, ik meen van het regement Mackay.’ Wat is het gevolg van zulke aardigheden? dat men later, hoorende van iemand dien de slagen des lots troffen, onmiddellijk denkt aan den grenadier, die er wat óp kreeg. Ik zie daarin geen nut, maar wèl dat het de ziele stemt tot dartele ligtzinnigheid, die met alles spot, en den laatsten zweem van ernst ook bij de gewigtigste zaken zoekt te verbannen. Zijn er nu in Tristram uitnemende hoedanigheden, waardoor zulke zonden bedekt worden? Zoover ik weet, niet. Telkens wordt de draad van 't verhaal of van de redenering afgebroken, om later, als men bijna vergeten heeft waar men dien draad het -- hem weêr op te vatten. De schrijver behandelt dus zijne lezers als een voornaam heer, die zijne kliënten gedurig op een ander uur of een andere plaats bescheidt. Dat verzenden zijner lezers - steekt daar geest in? Dan krijgt men schilderijtjes, als van die non en die abdis, die, om een ezel voort te krijgen, die alleen naar vloeken hoort, resolveren om ieder de helft van dien vloek uit te spreken, en die dus ieder op haar eigen gelegenheid die halve woorden - die zinledige klanken zitten uit te schreeuwen. De eenige geest bij dit tooneel, dunkt mij, zit bij den ezel; want die laat een w..d. - Eene finale, het tooneel waardig. Maar daarentegen zal wel niemand hem vrijpleiten van langdradigheid en gerektheid, die hem nu en dan regt vervelend maken.

't Is wel mogelijk dat mijn oordeel u voorkomt te scherp. Vraagt gij wat mij noopt alzoo te ijveren? Een treurige ervaring. Eenmaal ontmoette ik een man, die tot zekere jaren was gekomen, en wiens leven in zijn jeugd verre van onbezoedeld was. Wie was het, die hem geleerd had, dat barmhartigheid in het oordeel en verdraagzaamheid en menschlievendheid hoofddeugden zijn? Van wien meende hij gehoord te hebben, dat, waar deze zijn, het op reinheid van hart, en verbeelding minder aankwam? Wie had zijne driften ontvlamd in die mate, dat hij bij de eerste verzoeking bezweek, al verder verdwaalde, zoodat hij nu bij ervaring geleerd had, dat waar de mensch zijn hartstogt inwilligt - hij daar de eer en het geluk en van zichzelven en van zijn naaste verwoest, en er aan geen menschlievendheid te denken is? - Het

was Sternes Tristram Shandy! Zulke boeken zal men voor vergetelheid bewaren, en in nieuw gewaad en behagelijken vorm der jeugd opdisschen? Ik keur het af, en reken op de toestemming aller ouders, leeraars en opvoeders, die voor hunne kinderen en kweekelinnen bidden. Behoed hun hart boven al wat te bewaren is; want daar zijn des levens wellen.

Ontvang mijnheer, enz.

II. Brief ter re-recensie eener recensie, en met ettelijke grieven tegen de anonymiteit in letterkundige kritiek.

Mijnheer de Redacteur!

Ik ben met de Tijdspiegel ten hoogste ingenomen, omdat zijn glas doorgaans zoo helder is, en de beelden, die hij ter beschouwing geeft, zoo naar waarheid en in het regte licht doet zien. Ik wensch zeer, dat uw spiegel dezen zijnen goeden naam handhave, en daartoe is het nuttig, dat aangewezen worde, waar en wanneer de één of ander, aan wien uw spiegel is toevertrouwd, dien onhandig gebruikt, zoodat een valsch licht valt op zijne beelden. Ik gevoel mij daarom gedrongen, u te waarschuwen voor één uwer vrienden, die, naar mijn oordeel, geen goed gebruik heeft gemaakt van uw vertrouwen.

In de vierde aflevering van dezen jaargang heeft een ongenoemde Eekhoff's *Beknopte Geschiedenis van Friesland* vertoond, neen, ten toon gesteld op eene wijze, die van *partijdigheid* getuigt, en geene bewijzen geeft van overgroote bescheidenheid en humaniteit.

Reeds de inleiding, die handelt over den nederigen hoogmoed en zijne genezing, drukt het, dunkt mij, reeds uit, dat de recensent met *vooroordeel* zijne taak aanvaardde, en schijnt weinig in overeenstemming te zijn met de verklaring, dat hij zich door Eekhoff's werk voelde aangetrokken; of ook wel in overeenstemming, als wij die verklaring houden voor bitteren spot, die nog duidelijker uitkomt, als hij schrijft: ‘Die titel scheen iets kernachtigs, iets in den smaak van Sallustius of Tacitus te beloven’ enz.

Het is mijn doel niet de recensie op den voet te volgen; dat zoude mijnen brief te zeer doen uitdijen. Er zijn ook aanmerkingen gemaakt, waarmede ik mij wel kan vereenigen, en ik ben er verre af, het werk van den heer Eekhoff als onverbeterlijk te willen verheffen. Het zij mij echter vergund een paar aanmerkingen op de recensie van den ongenoemde u mede te deelen.

Blz. 281 lees ik: ‘doch is het niet vreemd, dat van het boek van volle 500 pagina's slechts ongeveer 50 aan die *grootste helft* [1000 jaar] van het geheel worden besteed? Neen, het is niet vreemd, zeggen wij; want de schrijver kon niet veel meer geven, als hij bij hoofdtrekken wilde blijven. Kortom wij zijn in denzelfden smaak teleurgesteld als...’ enz. - Vindt gij die redenering niet bijzonder vreemd, mijnheer de Redacteur?

Het is vreemd, dat slechts 50 pagina's enz.

Het is niet vreemd, want er kon niet meer gegeven worden.

Wij zijn teleurgesteld, teleurgesteld door Eekhoff die gegeven heeft, wat er kon gegeven worden!!!

Op dezelfde blz. lezen wij: 'Wij willen alleen maar zeggen, dat hier, waar volstrekt geen nationaliteit te handhaven valt' enz. De schrijver erkent vroeger zelf, 'dat hij niets afdingt van het hoog gewigt, dat de geschiedenis van dezen [Frieschen] volksstam heeft, die zoolang onafhankelijk gebleven, vermenging met andere stammen wist te voorkomen.' Hij zal ook wel toestemmen, dat de bevolking van het gewest, dat noog den Frieschen naam draagt, in taal, kleeding, geaardheid en zeden genoeg eigenaardigs heeft, om van haar nationaal karakter te spreken. Maar 'die nationaliteit valt niet te handhaven?' Zoo er eenige nationaliteit handhaving verdient, meenen wij, dat ook de Friesche er regt op heeft, en men zal daarbij nog aan iets meer denken, dan aan 'vrijheid, dapperheid, trouw, koppigheid, eenkennigheid, eigenzinnigheid en onhandelbaarheid.' Is de recensent zoo geheel kosmopoliet, dat hij *alle* nationaliteit wil doen verdwijnen, dan ware het toch billijk geweest, dat hij zich op Eekhoff's standpunt had geplaatst, die het in dezen niet met hem eens is.

Blz. 282. 'Neen, in wijsgeerige beschouwingen verdiept zich de schrijver niet: liever neemt hij, waar hij vreest in het bewierooken met lof te kort te komen, zijne toevlugt tot de dichters.' De recensent ergert zich op meerdere plaatsen aan de weinige wijsgeerige diepte van Eekhoff's boek en aan de gedurige aanhaling van Nederlandsche dichters. Ik wil u alleen doen opmerken, dat Eekhoff slechts wilde geven 'hoofdtrekken,' van de 'geschiedenis van Friesland,' eene *korte* en *eenvoudige voorstelling*' (Voorr.) Hij wilde een boek voor het Friesche *volk* schrijven, dat zijne geschiedenis daarin vinden kon in de belangrijkste punten. In zulk een werk komt wijsgeerige diepte al zeer weinig te pas, en vind ik eenige verzen tot afwisseling zeer dienstig. Ik voeg hier nog bij, wat recensent zegt blz. 287: 'in één woord, hij (Eekhoff) verwart *hoofdtrekken* met eene *schets*.' Indien dit waar is, bid ik u, mijnheer de redacteur, is die verwarring wel zeer groot? En bestaat eene schets uit hoofdtrekken, maar misschien meer tot een geheel gebragt; dan moest de aanmerking eene lofspraak zijn geweest op den schrijver, die slechts *hoofdtrekken* had beloofd, en eene *schets* heeft gegeven.

Op blz. 283 zegt de recensent, dat 'er niet wel sprake kon zijn van *trouw* aan de Romeinen,' indien de Friezen tegen Olennius en Apronius hunne volstrekte onafhankelijkheid hadden bevochten, en Eekhoff wordt bij deze gelegenheid weder beschuldigd van effect te hebben willen maken. Ik merk alleen op, dat Friesche edelen te Rome plaats namen bij de afgezanten van bevriende volken, die TROUWE *bondgenooten* waren van de Romeinen; dat de Friesche afgezanten zich met regt konden beroepen op hunne dapperheid, en op hunne trouw als *bondgenooten*, en dat alzoo de beschuldiging tegen Eekhoff, en die van plompheid en aanmatiging tegen de Friesche afgezanten onregtvaardig zijn.

Ik kon wel de aanmerking maken, dat de recensie niet heeft geleverd, wat zij leveren moest, daar zij twee derden van Eekhoff's werk, en verre het beste gedeelte, zoo goed als ignoreert; ook op hetgeen zij als recensie van Eekhoff's

werk gegeven heeft, heb ik wel meer af te dingen; maar al ware het oordeel van den recensent over Eekhoff's werk in alles juist en waar, al ware de lof door (J.A.N.) ijhoff in de Bijd. voor Vad. Gesch. en Oudh. IX, I; door (G. Kuyper, Hz.?) in de Recensent, 1853, n°5; door (Van Reijn?) Rotterd. Cour, van 9 Sept. 1852, door Dr. Ottema in de Leeuw. Cour, van 15 Junij 1852, niets dan vleijerij; - ook dan zelfs is het tegenover andere beoordeelaars verwaand, tegenover het publiek zeer inhumaan, tegenover Eekhoff, die toch voor de geschiedenis, en voor de geschiedenis van Friesland niet alleen, zoo vele verdiensten heeft, - onbeschoft te zeggen, dat hij ‘niet met veel meer dan pruilewerk is voor den dag gekomen,’ en dat hij over wien men de loftrompet steekt, ‘nog zoo noodig ter schole moest gaan.’

Het spijt mij, mijnheer de redacteur! dat gij het niet met mij eens zijt over anonyme recensien. Ik wenschte dat gij aan niemand het regt gaaft, een ander ten toon te stellen en eenen goeden naam door het slijk te sleuren; dat gij ook aan niemand regt gaaft, het *werk* van eenigen schrijver *zoo* te veroordeelen, tenzij de naam des beoordeelaars waarborg gaf aan het publiek, dat hij regt heeft vonnis te vellen; maar tot lompheid heeft toch niemand regt, ook de eerste en de hoogste der kunstregters niet. Leen, bid ik u! aan hen, die lomp zouden kunnen worden, uwen spiegel niet. Het zuiver glas wordt ligt besmet, en is broos bovendien.

Mogelijk weigert gij niet, dezen op te nemen in uwe ‘Brievenbus.’ Door zijne opname zult gij mij genoegen doen.

Ik heb de eer met bijzondere hoogachting te zijn,

Mijnheer de Redacteur!

Uw Dw. dienaar,
H. VAN BERKUM.
Stiens, Julij 1853.

Het Spionnetje

Julij-spionnetje.

De luchtballon.

> Rotterdam en Amsterdam genoten het voorregt om den befaamden luchtschipper te mogen zien, en naoogen, en bewonderen - om het aangeboren gevoel van duizeligheid te bedwingen, en deze eenige geoorloofde *zelfverheffing* toe te juichen. - Als het zinnebeeld des tijds, staat de reusachtige gasblaas nu op de aarde, dan in de wolken, en trekt den aardbewoner omhoog. - Willen wij de zaak, als zinnebeeld, in dien zin opvatten, dat het menschdom in deze eeuw hooger op wil: - hemelwaarts - dan worde daarvoor eerst het bewijs geleverd, - en wij zullen er ons ongemeen in verheugen. - het spoedig dalen en rijzen van de kunstblaas herinnert daarentegen duidelijk aan de effektenwereld, en aan 's menschen luim en drift, alwaar de koers mede varieert. - Het verdwijnen in de wolken, brengt u zekere dichters en godgeleerden voor den. geest, die zoo hoog in beeldspraak en stelsel rijzen, dat men niet meer weet waar ze gebleven zijn - en men zich troost met de gedachte, dat ze weder *ergens* behouden zullen nederdalen - zonder, gelijk laatstelijk in de omstreken van Gouda geschiedde, door gruwelijke barbaren bont

en blaauw geslagen te worden. - Weldra verwachten wij de geheele oplossing van het groote vraagstuk -: het besturen van het zwevend luchtschip! welligt wandelt de onsterfelijke

uitvinder reeds op den aardkloot rond, ergens b.v. in Amerika, of (ware dat mogelijk!) onder ons -: de dichters, de aannemers, de werktuigkundigen, de akademien, de octrooijen, de wolken, de vogels, de stormen, de courantenberigten - de eereteekens, en de gasfabrieken - wachten eenparig reikhalzend op den grooten onbekende - hij kome, en slepe zijne eeuw, zijn geslacht, met ons en alle levende en gedrukte Tijdspiegels - omhoog - reeds is zijn naam - eens! - welligt - de uwe?

De eed voor geestelijken.

De Staat spreekt - en bedreigt met eenen eed, - niet voor de staatsmannen, niet voor de ambtenaren, niet voor de makelaars en notarissen, niet voor de krijgslieden - maar voor de geestelijken, die in het wereldsche rijk het Godsrijk verkondigen. - De maatregel moge noodig zijn of schijnen, hij worde intusschen met beleid en omzigtigheid toegepast; - want, alle heilige en geestelijke zaken - voorwerpen en onderwerpen, - zijn door 's menschen aangeborene zwakheid en boosheid, aan misbruik en ontheiliging onderhevig - en de eed maakt geene uitzondering, of eerst moesten alle eeddoende menschen op den ouden, bekenden zondenregel eene uitzondering maken - dat niet wel mogelijk is. - De wetsontwerpers mogen hier zekerlijk vooraf eenige malen het ‘Onze vader!’ na- en overbidden -: ne nos inducas in tentationem - ‘leid ons niet in verzoeking.’ - Niemand zal zijn broeder in verzoeking willen brengen, om een quasi-eed, gedwongen, als een offerlam aan het vaderland te presenteren - en - als het eens mogelijk ware, dat een *zeker Iemand* zich het regt voorbehield en aanmatigde, om den staatseed te ontbinden, los te gespen, of op nonactiviteit te plaatsen - dan kwame het geweten van den wetsvoorsteller in eene benaauwde positie - en wij zouden ons niet gaarne bij hem voegen - die met eene plegtige aanroeping van den heiligen God - alleen *faute de mieux* - als veiligheidsklep eene goochelkunst beproefde, - tot heil van den Staat, maar tot groot onheil der eedafleggers. - Intusschen, ‘als het getijde verloopt, verzet men de bakens’ - ook in Nederland.

Y-achtklub. - Paarden-veredeling.

Eene eigenaardige krachtsontwikkeling openbaart zich meer en meer, zoowel in betrekking tot de vierriemsgieken, als tot de snelvoetige paarden, - iets dat ons aan de Gricksche en Olympische spelen herinnert, en waar slechts de gelauwerde zangers, de Pindarussen, ontbreken om de overwinnaars te kroonen. - Dezen ontvangen thans geene lierdichten of lauwerkransen - maar gedreven en gewerkt zilver, met groote of kleine keur, en het streelende courantenberigt, waar de namen der onsterfelijke roeijers, helaas! te dikwerf ontbreken - terwijl de namen der onsterfelijke paarden, tegelijk met en benevens die der onsterfelijke eigenaars, aan de wereld, in den tempel des roems, worden kenbaar gemaakt. - Het oude element, dat de Nederlander eens, als Neptunus, beheerschte - wordt hem weder, altoos zekerlijk slechts op de Maas, op het IJ; aan den Amstel, cijnsbaar - de oude heldengeest der de Ruiters en Trompen ontluikt, waar de sierlijk uitgedoste Nederlandsche, somtijds bleeke en tengere, jeugd, de slanke gieken voortdrijft, en de bewonderende

volksmenigte met het donderend eereschot instemt. - Bij de toenemende stoomvaart, waar de rossen en genetten meer werkeloos, minder noodig schijnen - en alleenlijk voor de kavallerie, de trekschuiten, de renteniers, en den landman overblijven - is de belangstelling in het fiere dier even menschelijk, als prijzenswaardig en aandoenlijk, - ja, kan zelfs, als we hier in onze gevolgtrekking niet *te ver* gaan, de veredeling van het paardenras, zijdelings op den mensch, die de paarden koopt, berijdt, en voedt, gunstig terugwerken. De vereeniging bij den disch, onder de behoorlijke toasten, ter eere der ‘heeren rijknechten’ die overwinnaars bleven bij onze Olympische feesten, nabij Laren en Scheveningen; - de verhoogde geestdrift, wanneer bij de wedrennen, met *halsbrekende* hindernissen, toch altijd betrekkelijk zoo weinig paardenpooten, en zoo weinig menschenarmen en -beenen gebroken werden; - de moed, de heerlijke moed, om zich aan een dreigend levensgevaar bloot te stellen, en ter gunste van den eigenaar van het overwinnend ros (die veilig is gezeten en slechts toekijkt), een gebroken nek, en eenige verbrijzelde leden te wagen; - dat alles moet de kracht, de fierheid, de moedbetooning, de innerlijke waarde van den mensch, - te gelijk met de spieren van het rennende paard, veredelen - en, uit dat oogpunt beschouwd, keeren we tot den gezegenden tijd terug, waar persoonlijke heldhaftigheid in het

tornooiveld den hoogsten lof verdiende. - Leve de Y-achtklub en de cultuur van het levend en kostbaar paardenvleesch.

De Liedertafels.

‘- Die Seele spricht nur Polyhymnia aus!’ Sedert de koorzangen van Azaf en David tot op onzen tijd, gevoelt het menschelijk geslacht de dringende behoefte, om in zang en op de maat, de gewaarwordingen naar buiten te laten werken; om de verhoogde geestdrift voor het ware, goede, en schoone - al zingende - te openbaren. - Spreken, redeneren - redevoeringen houden - is te koud, te traag: - de mensch moet ten minste eenige malen 's jaars, of wel maandelijks, - even als de volle maan - zingen - en zoo ontstonden, langzamerhand, de liedertafels, waarmede de ‘Germaansche broeders’ onze *taal* en onze *zeden* verrijkten. - Men huldigt de kunst door deze tafels, - vorstelijke huwelijken worden geliedertafeld - zullen ook eens onze zangers, aan de doodbare van vorsten, evenzoo gewillig hun requiem laten hooren? waarom niet? Het begrip en de instelling om zich te vereenigen (vivat *Verein!*) door harmonie en welluidendheid, door toonval en onschuldig notenblad, om in allen deele te consoneren, is een liefelijk teeken des tijds. - Overal zijn bijna dissonanten - waar gij wilt - b.v. in de Tweede en Eerste Kamer, in den gemeenteraad, in menige kerkelijke- en familievergadering, in menige klub of genootschap - en daar is juist deze dissonerende strekking goed en somtijds noodig, om later, als de voorzitter het zoo ver brengen kan, - de gewenschte harmonie te verkrijgen; - maar in de vredelievende liedertafel is alles uit den aard zamenstemming - elk moet met zijn nevenman, en met alle nevenmannen - in- en overéén-stemmen - een heerlijk zinnebeeld voor ons volks- en maatschappelijk leven! - Daarom wenschen wij aan alle leden van alle liedertafels, - Eufonia's en Eutonia's - dat alles wat - *eu* - is - ('t beteekent, in het Grieksch - goed en welluidend) - ook *eu* - blijve buiten de tafels, zelfs als deze tafels met talrijke flesschen bevolkt, de dorstige keelen der consonerende notenmannen verfrisschen, en de deftige taktmeester versmelt, en verdwijnt, en opgaat, en ingaat, in de gedaante van eenen opgewekten - toastmeester.

Onweder en hagelslag in Nederland.

Als wij in ons glas zien - liggen daar breede velden neêrgehageld - de malsche, sierlijke tabaksplant verpletterd - de boekweit vernield - de treurmare is bekend. - De hand Gods heeft weggenomen, wat de hand des menschen wilde oogsten - geene kracht der aarde kon die kracht uit de wolken tegengaan of bezweren - daarom wordt weder het oude beroep op de weldadigheid verwacht, en niet zonder vrucht. - Zonder nog dadelijk, ten gerieve van sommigen, in elken grooten of kleinen hagelsteen, in elke stormvlaag, eene ‘roede’ van den *vertoornden* God te aanschouwen, zonder nog elke min of meer bedorvene aardappelplant als een vloek Gods over het misdadige Nederland te willen aantoonen, - blijkt het in den laatsten tijd, dat de berekening der aarde zeer verschilt van de berekening des hemels, dat de mensch zijne schuren bouwt en reeds vermeent gevuld te zien, op dat de ‘ziel rust hebbe;’ - terwijl eene enkele donkerzwarte, loodkleurige wolk - de rekening vernietigt en omkeert. -

Dergelijke herinneringen zijn nuttig en noodig voor den pachter, den landman, den landeigenaar, en brengen hen allen te zamen (nolentes volentes), van het aardsche terrein, waar de planten en vruchten stonden, op eenmaal op een *ander* terrein: - dat des geloofs en der volmaakte onderwerping. - Deze groote hagelsteenen en stormvlagen prediken voor allen de leer der onmagt en der menschelijke zwakheid duizendwerf meer welsprekend - dan de ontboeide tongen van onze grootste kanselredenaars - noem ze een' Van Oosterzee - of wel hier of daar, de Afgescheidene boetpredikers. - De Heer predikt ook nog, zoo als eens op Sinaï - en de volken moeten die prediking wel verstaan, al ontbreken hun alle uitlegkundige en gezochte subtiliteiten en kunstvuurwerken. - Kome dan nu weder de oude vaderlandsche weldadigheid, en worden de harde hagelsteenen door harde rijksdaalders vervangen - de arme landman leerde immers weder, ab experientiâ, aan Gods magt te gelooven - geloove hij op die zelfde wijze aan uwe milde bijdragen, mannen van oud-Nederland, - en stelt hem niet te leur van de zijde der aarde, hem, die van de zijde des hemels, altijd tot zijn waarachtig heil (als hij dit slechts begrijpt), zeer nadrukkelijk is te leur gesteld.
't Welk doende, enz.
ASMODEUS.

t.o. 160

TROOST.
DE HEER (die niet sterk in het hoofd, maar wel zweak op de beenen is) ‘w_w_w_ wordt _ u _ ook _ dui _ duizelig _ van _'t_ walzen? want _ dan _ kunnen _ we _ dadelijk _ gaan _ ziiten!’

DE DAME (die er ‘dol veel’ van houdt) ‘O neen volstrekt niet, ik kan den geheelen nacht wel door walzen!’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Kanselontluistering.

- - - al zeggen duizenden, die ouden wijn drinken: '*de oude is beter*.' (Luk. V: 39).
Voorwoord.

De Kanselontluistering in de Nederlandsche Hervormde kerk, tijdens de zeventiende en achttiende eeuw, aangewezen en gestaafd door Sincerus. - 1853.
I.

Wat de Christelijke kansel al heeft moeten lijden en hooren, denkt menigeen, die deze staalkaart van mislukte, en ongerijmde, en dwaze preken uit de 17de en 18de eeuw ter hand neemt - en inderdaad! er behoort eene soort van zelfoverwinning toe, om een dergelijk boek te schrijven en te lezen - later over het werk zelve. - Wij zullen onze inleiding uit een meer *algemeen* standpunt aanvangen, - welligt niet geheel nutteloos voor de kanselbeklimmers, kanselbeoordeelaars en kanselbestrijders.

De voordragt.

De oude *cancellus*, reeds aan de eerste Christenkerken bekend, heeft zijne eigenaardige geschiedenis - de tijd is voorbij, toen de geestelijke sprekers, Chrysostomus en anderen, op de spreektribune, de estrade, stonden, meer vrij, ten voeten uit, zoo als de koningen op de schilderstukken - en volgens sommigen, meer theatraal; van langzamerhand heeft men de redenaars opgesloten en beperkt: men heeft hen eenige trappen opgedreven, in een soort van ruim vier- of zeskant ingemetseld, een groot zwaar klankbord - (een houten hoed) - boven het hoofd gehangen - en zoo, als gekooid en gevangen, zijn de sprekers tot kanselredenaars, kanselvogels, geworden. - Geen voorstanders zijnde van eenige stoffelijke of geestelijke beperking, wenschen wij dat men de *nadeelen* van den tegenwoordigen kansel, als

spreekgestoelte, erkenne. - Zekerlijk heeft de latere protestantsche kerkbouw, en de *akoustik* - de gehoorkunde - hier wet en regt. - De gemeente moet den spreker kunnen zien en hooren - zelfs hem daarvan ‘achteren’ zien en hooren, waar de kansel niet tegen de kerkmuren leunt. - Reeds hier ontdekken wij eene kanselontluistering, door de droevige noodzakelijkheid der spreekzalen van de protestanten, welligt te onvermijdelijk. - De spreker is nu eene oratorische *buste* geworden, die, gelijk een zwemmer, slechts voor de helft gezien kan en mag worden. - Men ontkenne niet, bij alle erkende voorregten van den hedendaagschen kansel, dat de vrije beweging van den redenaar hier zeer belemmerd wordt, dat de beperking van den ligchamelijken mensch eene zekere stijfheid te weeg brengt, die door een bestudeerd of hevig gechargeerd gebarenspel niet wordt vergoed. - Wij kennen christelijke sprekers, die vrij en niet gekansel-stoeld staande, op gelijke hemelsbreedte met de hoorders, ook dan eerst vrij en ongedwongen spreken; eene meer regte houding, eene meer waardige pose, waar de regtstandige en natuurlijke stelling des ligchaams, - dat nu geen gedwongen rust- of steunpunt, - zoo verleidelijk voor de handen op den kanselrand, - behoeft of vindt, gunstig terugwerkt op de uiterlijke welsprekendheid. - Men achte dergelijke opmerkingen niet al te gering, vooral niet in *onze* dagen, waar menigeen aan den *corporelen* spreker meer gewigt hecht, vooral als het een beroep of eene proefpredikatie geldt, dan aan den *spirituelen*. - De fatsoenlijke, kerkelijke wereld bezigt hier een woord, dat ongemeen veel bevat, waar ten minste een paar dozijn denkbeelden aan gehecht worden -: *de voordragt* - daaronder wordt begrepen - let wel -: de stem, de modulatie - het handengebaar - de oogenspraak - de stand, - verder, afdalende: de bef, de mantel, de witte manchetten, hier en daar de plooijen van de toga - geheel de uiterlijke verschijning van den mensch-spreker, die eerst regt beschouwd, beoordeeld, en opgenomen zijnde, plaats maakt voor den menschdenker of mensch-prediker. - De voordragt is de hoofdvorm, - en hoe velen zijn er niet zeer op gezet, de wijnen of de confituren uit kostbaar geslepen kristal te genieten, - de geurige thee uit echt blaauw japansch porcelein? - Zoo al mede met den kansel -: zijn de eischen hier van de eene zijde regtmatig, zij worden van de andere zijde niet minder overdreven. - De kern en de kracht der Christelijk-Protestantsche godsdienstoefening kan toch slechts gedeeltelijk in de zoo veel- en dubbelzinnige - voordragt - liggen. Wij zouden hier de beeldspraak van den Arnhemschen prediker Steenmeijer kunnen op vangen en opwarmen, - waar hij, in de voorrede voor zijne leerredenen over Mozes, van het groote of kleine *presenteerblad*, en de *reukfleschjes* heeft gesproken. - Als de spijs degelijk, de vrucht rijp is, zullen we niet hevig strijden of twisten over den vorm der presenteerbladen op den kansel, of het fatsoen der reukfleschjes - over den meer antieken, of modernen, of modieuzen vorm, over den renaissance-smaak, - en zoo al voort. - Men eische: verstaanbaarheid, en duidelijkheid, de echte populariteit - een zeldzame vogel - betamelijken ernst en kracht - maar men zij, als mensch die hoort, tegenover den mensch die spreekt, ook billijk, niet al te onmenschelijk - men

vergete niet, dat de kansel den sterveling niet op eens tot een Chrysostomus, Bossuet, Fenelon, Massillon - (wij laten de tweede meesters, om niet partijdig te worden, thans rusten) KAN herscheppen - dat de individualiteit in stem, gebaar, en oogenspraak, in stand en houding, niet kan weggecijferd worden - en eindelijk, dat natuur en oorspronkelijkheid, in minder behagelijke vormen, zeer verkieslijk blijft boven eene gekeurslijfde, opgepronkte kanselkunst. - Onze tijd is in menig opzigt zeer zinnelijk, en met verlof gezegd, tamelijk bedorven wat de beoordeeling der eigenlijke waarde van den kanselredenaar betreft. - Wij weten niet, in hoe verre er eene eigenlijke Protestantsche *devotie* bestaat, die onafhankelijk is van den meer of min aangenamen indruk, welken de spreker voortbrengt; wij weten niet in hoeverre het ware, vrome, en godzalige beginsel den hoorder drijft en bezielt tegenover de begeerte om onderhouden en aangenaam bezig en onledig gehouden te worden - in hoeverre de tooneelmatige, overspannen voordragt, groote afbreuk doet aan de stichting - *die Erbauung;* - maar dit weten wij, dat de overprikkeling door aanhoudend kunstgenot, de hevige schokken en geweldige aandoeningen, welke de tooneel- en de romanwereld op een groot, en ook een goed deel der hoorders en hoorderessen uitoefent, hoogst ongunstig terugwerkt op de vatbaarheid voor den eenvoud, de stille en onopgesmukte kracht der kansel verkondiging - en dat menigeen, die gedurende de week tweemaal den schouwburg bezocht - eenmaal de rederijkerskamer - onwetend, en als tegen wil en dank, in den zwarten man, die hoogst eenvoudig zal spreken, en vermanen, en ontwikkelen - een soort van kansel-tooneel-held verlangt, en ziet, en wil zien - die ten minste iets van den wereldschen indruk moet teruggeven - als hem het anathema niet zal treffen -: ‘'t is nog al wel, maar de voordragt, deze is al heel naar!’ - Wij weten daarenboven, dat menig kanselredenaar. wegens zeer vele grondige motiven, zich dadelijk of van lieverlede aan deze eischen des tijds onderwerpt, en door de eerzucht gekitteld en geprikkeld, den eenvoudigen kansel tot een klein théatre de variétés herschept, alwaar voor den kunstenaar niets zoo wenschelijk ware, dan dat op eenmaal een groote spiegel tegenover den predikstoel verscheen, en de man zichzelven kende en aanschouwde, zoo als de gemeente hem aanschouwt.

De geschiedenis der voordragt in de Christelijke kerk heeft zekerlijk, zoo als alle geschiedenissen, eigenaardige merkwaardigheid. - Wat zouden we thans oordeelen van onze brave voorvaders, die, met den geplooiden halskraag, den wijden mantel, de golvende pruik, als ernstige boetpredikers optraden, en in de onafzienbaar lang uitgewerkte leerredenen een tiendubbele dosis uitlegkunde, en twintigdubbele dosis kerkelijk leerstelsel mededeelden! - wier woorden zekerlijk met niet minder stichting en aandacht zijn aangehoord, dan die sierlijke, die welgeronde, die zoetvloeijende, of hevig bruisende volzinnen van onze meest beroemde redenaars; die oudvaders, welke de zonden van hunnen tijd met eene eigenaardige onbarmhartigheid aantoonden, en eene geleerdheid lieten ontsnappen, waarbij de vrome hoorders duizelden?- Krachtig heeft de tijd, de ontwikkeling, de goede smaak, op den uiterlijken kanselmensch terugge-

werkt, en dit geve ons thans de gewenschte aanleiding, om aan den lezer verder eenige opmerkingen aan te bieden in betrekking tot

De kanselstof en kanseltaal.

In de eerste Christelijke eeuwen, blijkens de overgeblevene stukken, ging de leerrede regelregt van het woord Gods uit - de *homilie*, als natuurlijke en ongezochte uitbreiding der Christelijke geloofswaarheden, staat het naast aan onze Bijbeloefeningen, en behoudt zekerlijk hare eigene onwedersprekelijke waarde - hier was het een eigenlijk, ongekunsteld ‘spreken’ over den tekst, een doorgaand verklaren, en daarmede naauw verwante toepassing. - Intusschen is het merkwaardig, hoe spoedig deze kring zich uitbreidde, en er velerlei vreemde en ongelijksoortige bestanddeelen in de homilie inslopen, of openlijk werden opgenomen. - Ligt het niet in den aard der Christelijke heilsverkondiging, dat zij zich in verband stelle met de groote, de gewigtige vraagstukken des tijds, - dat de omwenteling der eeuwen, met hare geweldige schokken, of veelomvattende voorbereidingen, inwerke on prediker en prediking? - De tijd neemt den Christelijken spreker mede in de school, en legt hem dikwerf de themata en theses voor, op het hart, en op de lippen, welke hij moet behandelen. - Om die redenen zijn de homilien of kerkelijke redevoeringen van een Leo VI - Athanasius - Beda Venerabilis - en Ambrosius - in geheel anderen stijl, en dragen eene geheel andere kleur, dan de latere middeneeuwsche - en als ge de meesterstukken der geverniste, gepolijste, overprikkelde eeuw van Lodewijk XIV daarnevens stelt, slingert de stroom op eens door een nog onbekend gewest. -- De kerkvader stond op het gebied van strijd en oorlog met den ketter, met den jood, met den schismaticus, verdediging van het aangevallen bolwerk, terugdrijven van den vijand, die niet kerkelijk geloofde, - later kwam het verdedigen der geloofsleerstukken meer op den achtergrond, en de heerschende zonden der geslachten - men denke aan Massillon en Bridaine - moesten tot oogwit van den kanselredenaar gekozen worden. - Maar telkens verschijnt het oude polemische element weder: van Athanasius af, die Arius, en Augustinus, die Pelagius bestrijdt - tot aan Trigland en Gomarus; wederom later, in onzen leeftijd, de kanselstrijd gevoerd tusschen de vrijzinnige Hervormden en afgescheidene Gereformeerden; eens, vóór jaren, als uitbarsting van langverkropten theologischen onwil, de strijd der Evangelieschen Hersteld-Lutherschen in ons vaderland - onzaliger gedachtenis! - Zoo moest dus de kanselstof mede, even als de uiterlijke bouw des kansels, zeer verschillend worden, en werd ontleend, buiten en benevens de rijke bron des Evangelies, uit de rijke, niet zoo reine, dikwerf zeer troebele bronnen van den leeftijd: - artesische putten - die, waar de bodem niet deugde, ondrinkbaar en vuil water opspoten. - De vraag is altijd nog onbeslist, en zal niet ligtelijk beantwoord kunnen worden -: welke zijn hier de *grenzen* en *perken*, den kanselredenaar aangewezen? - waar mag hij niet verder in zijnen tijd, en diens verschijnselen en eischen grijpen? - het Christendom zelve, zoo als de goddelijke Stichter dit verkondigde, zoo als Paulus dit eigenaardig ontwikkelde, greep op eene verbazend

krachtige wijze in den tijd - en bleef zeer verre van louter afgetrokkene, mystieke bespiegeling te zijn. - Het leerstellige Christendom, in de Evangeliën en Apostelbrieven, is zeer sterk doortrokken met tijdsvragen, tijdstwisten - met de bestrijding van den Farizeeschen en Sadduceeschen tijdgeest, met de Korinthiesche oneenigheden, de strijdpunten der gemeente te Galatië en Thessalonika; - derhalve ligt het in den aard der zaak, dat de prediking des woords zich juist in de hangende, onbesliste tijdsvragen uitbreide, en dáár met eene genezende en herstellende kracht op terugwerke. - Zoude het op deze gronden niet noodzakelijk zijn, dat men der verkondiging des Christendoms eene meer *ruime* en *vrije* baan opende - en benevens het bepaalde leerstellige, dogmatische beginsel, ook den toestand der menschen, *voor* en tot *wien* gepredikt wordt, meer op den voorgrond stelde? Laat uwe leerrede over een afgetrokken leerstuk, - b.v. de Drieëenheid, of de menschwording van Christus, of de erfzonde, eene nuttige en noodige strekking hebben - doch, als de prediking den mensch mede zal op voeden en voorlichten, en in het zedelijk goede bevestigen, dan zult ge, als van zelf, telkens meer en meer buiten dien leerstelligen kring gedreven worden - gij zult het Christendom, zoo als het *thans* gevormd, misvormd, verdraaid, ontluisterd is, krachtig moeten openbaren, dàn den vergelijkenden terugblik werpen op een oorspronkelijk Christendom - en daaruit uwe gevolgtrekkingen opmaken. - Waarom zoude het eene zonde tegen den Christelijken kansel zijn, als men eens met betamelijke kennis van zaken, en betamelijke bescheidenheid, de zonden der verschillende zoogenaamde - ‘werelden’ - aantoonde -: de groote-, de arme-, de staatkundige-, de handels-, de kunst-, de mammons-wereld? om de hedendaagsche ligtzinnigen, de ongeloovigen, de woekeraars, de huichelaars, naar het leven te photographeren, - zeggende tot allen, die zijn gekomen om te hooren: - ‘kom en zie.’ - Die kanselstof is werkelijk door onbevreesde, oorspronkelijke sprekers, alzoo behandeld - wij herinneren weder aan Massillon, en, hoewel in een geheel anderen toon, aan Claus Harms, en Krummacher - en ook onder de onzen gaan de predikers nu en dan buiten den leerstelligen tooverkring van Heidelberg, en wagen zich, altijd nog wel schoorvoetend en zeer bedeesd, op het echt praktische en menschelijke grondgebied. - Wij gaan verder - en beweren, dat het bloot en zuiver leerstellig prediken reeds eene zelfveroordeeling heeft ondervonden, dat men wel gelooft, van harte gelooft, of met een duizendvoudig ‘ja en amen’ - gelooft, - aan de vaste leerstellige waarheden - aan Christus' Goddelijkheid - het oorspronkelijk bederf - de genade - de verzoening - maar dat onder al deze geloovigen duizendtallen zijn, die op hunne private, bijzondere zonden en ongeregtigheden moeten heengewezen, - die moeten hooren en gevoelen, dat er iets *meer* vereischt wordt, om in te gaan in het rijk Gods, dan eenige geloofsartikelen of katechismusvragen, die in het woord Gods niet alleen het kunstig zamenstel van leerstukken moeten vinden - en natuurlijk dadelijk beamen - maar den spiegel van hun eigen gedrag, zoo als ze zich inderdaad gelieven te vertoonen.

Op deze wijze wordt de kanselstof rijk, voor menigeen *te* rijk - het is gemakkelijker eenige teksten, volgens de concordantie, of het geheugen, of het

katechizatie-boekje aan elkaâr te binden en te rijgen, en er een zeer algemeen resultaat uit af te leiden, dat ieder reeds vooraf weet, en waaraan geen enkel sterfelijk mensch ooit twijfelt, dan om met eene onbevreesde, moedige en geoefende hand den sluijer weg te nemen, waaronder de zonden van den leeftijd verborgen liggen. - 't Is veel gemakkelijker om de geloofsleerstukken achter elkaâr met de bewijsplaatsen te laten optreden, en revue, in groot tenue, en de andersdenkenden te bestrijden - dan om het indringend woord der waarheid aan een Felix, Agrippa, of Herodes van onzen tijd, te laten hooren. - Bijbelkunde is, met vlijtige studie, en goede bibliotheek, eerder en voor minder prijs te verkrijgen, dan mensch-kunde - en had de goddelijke Stichter van ons heiligend Christendom niets anders ogedaan dan de Schriftuur- en bewijsplaatsen voor zijn Messiasschap uit het Oude Verbond aan te halen - en niet met ongewone, eenige, volmaakte menschkunde de zielen gereinigd, - wij zouden een geheel ander, en voorzeker een veel minder krachtig Evangelie voor ons hebben. - Er zijn banden, die men gemakshalve, om de moeite te besparen van ze los te knoopen, liever met knellenden druk wil blijven gevoelen. - Wat de kanselstof betreft, de onderwerpen, die zich aan de prediking des woords hechten, schijnt de tijd eener emancipatie te naderen - men vreeze toch niet, dat voor verstandige en christelijkgezinde predikers, uit deze betamelijke vrijheid, eene nieuwe of hernieuwde kanselontluistering zal ontstaan - ten minste niet in Nederland. - Wij zijn niet in angst en bekommernis, dat onze kanselredenaars op Palmzondag over het *boomschenden* zullen prediken, op het Paaschfeest, naar aanleiding van de Emmausgangers, over den pligt om te *wandelen*, of, naar de opgave van de Jehovaverschijning op Sinaï, over de nuttigheid van het *zomeronweder*. - Als onze Germaansche broeders inderdaad tot dergelijke abnormiteiten zijn vervallen, vinden we daar juist ernstige waarschuwing. - Daarentegen wenschen wij, dat het leven, het dagelijksche, het huiselijke, het maatschappelijke leven, in het licht der christelijke waarheid terugkeere - dat de duistere, ondoorgrondelijke, verborgene leerstukken, als ze geene praktische zijde *kunnen* vertoonen, toch niet den hoofdinhoud der leerrede uitmaken. - Het geloof, dat door en in en met de liefde werkt, zal wel eindelijk, als overwinnend, op den kansel terugkeeren - met één woord, het leven zelf, zoo als het zich veelzijdig vertoont, kome, in verband tot het reinere, en *daardoor* reeds eeuwige leven, in zijne oude regten, en worde niet langer, als een verboden lading, dáár afgewezen, waar alles tot heil en opwekking moet strekken. - Op deze wijze zal de vrijmaking van den Christelijken kansel worden voorbereid, en het dikwerf miskende Christendom krachtiger in hart en verstand, in huis en staat, ingrijpen. - Vergunne men ons om later deze beschouwing voort te zetten, terwijl de lezer intusschen gelegenheid heeft, om in dien tijd het aangevoerde werk, aan het hoofd van dit vertoog, te lezen of te doorbladeren - waartoe wij hem tijd en lust toewenschen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De goede zaak der protestantsche kerk verdedigd door dr. Daniël Schenkel.

De overwinnende kracht van het Evangeliesch geloof, door Dr. Schenkel. Leeuwarden, bij Suringar; en
De goede zaak der Protestantsche kerk. In drie brieven, door denzelfden Schrijver. Utrecht, bij Dannenfelser.

Men wil de eenvoudigen doen gelooven dat het Protestantisme zieltoogt. Scheiding, zegt men, is ontbinding, scheuring verdeeldheid van krachten, onderlinge strijd het wisse toeken van snellen ondergang. De geschiedenis leert het immers zoo duidelijk. En het Protestantisme is gescheiden in ontelbare secten, verscheurd door vijandigen zin, het tooneel van onophoudelijken strijd.

Maar een huisgezin gaat niet te gronde, als de huisgenooten op verschillende akkers arbeiden, mits de welvaart van het gezin door allen bedoeld worde. Een Staat waggelt op zijne grondvesten niet, als verschillende standen eene verschillende roeping volgen en redetwisten over de beste wijze om het volk te regeren, mits vaderlandsliefde aller harten bezielt. Geen land wordt ongelukkig als meer dan eene partij bij de verkiezing van volksvertegenwoordigers kampen, mits alle partijen het heil des vaderlands eerlijk wenschen. Maar kwijnen moet de welvaart, als eigenbelang het heil des lands opoffert, als heerschzucht of onverdraagzaamheid gebieden, hetzij dat eene partij met absolute magt regeert, hetzij meer partijen om den voorrang kampen. Waar zou ook eene Christelijke kerk kunnen zijn, zonder dat minkundigen, meer bekrompen denkenden, bevooroordeelden, ja, ongeloovigen binnen hare muren zich vergaderden? Slechts dan als de waarheid zwijgt, het onderwijs verstomt, het vooroordeel onbeperkt en onbeteugeld voortgaat, het ongeloof vrij en onbestraft woelt, dan zou er minder over de waarheid worden getwist, meer schijnbare eensgezindheid heerschen in de opvatting der godsdienstleer, maar dan zou ook zulk eene vereeniging den naam van Christelijke kerk onwaardig zijn. Als de waarheid vrij zal spreken dan ontbreekt 't aan tegenstand niet, als 't regtsgeding voor de eenige, ware godsvereering wordt gevoerd, dan zal geene tegenspraak achterblijven, als opregtheid en ingenomenheid met godsdienst heerschen, dan zullen de eenvoudigen worden miskend.

Zoo lang de Christelijke kerk bestaat ontbrak het aan verschillende gevoelens nooit. Dan alleen kan alle verdeeldheid, alle twist ophouden, als men in den boezem opsluiten moet, wat men denkt, of als allen, van dwaling verlost en van zonde gereinigd, één zullen zijn met Christus en onder elkanderen.

Één van kleur schijnt de onbezaaide akker als de winterkoude alle groeikracht stuit, maar als de lentezon verwarmend hem beschijnt en de zachte regen nedervalt, dan prijkt hij weldra met verschillende kleuren, ten bewijze van het ontwaakte leven der natuur.

Neen! het verschil van denkbeelden, het onderscheiden standpunt van verstandelijke ontwikkeling zal het Protestantisme niet vernietigen. Dat bij den strijd van begrippen de zonde zich openbaart, betreuren wij zeker, dat liefde voor God en voor onze naasten zoo weinig nog onder ons woont, beklagen wij. Maar zal men het Protestantisme beschuldigen, omdat het de zonde niet overwonnen heeft, omdat alle Protestanten geene ware Christenen zijn!

Neen! het verschil van denkbeelden brengt het Protestantisme niet ten val. Er is ook veel meer wezenlijk onderscheid in de begrippen en in den toestand van menschen die in een kerkgebouw vergaderen, dan tusschen den Lutherschen, Doopsgezinden of Gereformeerden Christen, die verschillende kerken bezoeken.

Gelijk de scharen van een kreeft zich scheiden om te forscher kracht te kunnen uitoefenen, zoo kan ook het Protestantisme onderling verdeeld zijn om te meer kracht te kunnen ontwikkelen, zoo kan onder het Protestantisme strijd zelfs bestaan tot oefening van eigene krachten. Zij reizen op één grooten weg, de Protestanten, maar de een vindt het gemakkelijker het enge voetpad te bewandelen onder de schaduw der boomen, een ander gaat liever in den zonneschijn aan den anderen kant van den weg, terwijl een derde het meer zekere spoor kiest op het midden van de baan, maar spoedig zijn ze vereenigd, als de gemeenschappelijke vijand dreigt en te beter gereed voor den strijd, omdat de togt hen minder heeft afgemat, dan zij die aaneengebonden denzelfden weg hebben afgelegd. Neen, het Protestantisme is nog niet ontbonden door den strijd. Ware deze strijd de onverbiddelijke voorwaarde van den ondergang der Protestantsche kerk, die kerk had dan reeds lang moeten bezwijken voor den aanval van eene andere, die op eenheid boogt.

Neen! de avond van het Protestantisme is nog niet gekomen, of zou men inderdaad niet meer behoeven te protesteren? Heeft de Roomsche kerk de dwalingen verlaten, waartegen hare eigene priesters geprotesteerd hebben? Of is Gods woord veranderd, of het menschelijk verstand gewijzigd, zoodat het zal ophouden te denken, te oordeelen en te besluiten, zoo als het gedaan heeft? Wat ook moge veranderen, dit is zeker, dat de mensch dezelfde behoeften zal hebben, en zoolang duizenden voor die behoeften geene voldoening vinden in het leerstelsel der Roomsche kerk, zoolang duizenden hun verstand in godsdienstzaken zullen gebruiken, zoolang zullen die duizenden blijven protesteren. Ook dan als men de Protestantsche kerk kon vernietigen, als er geen enkele Protestant meer overig was, dan zouden duizenden in de Roomsche kerk, nu of later, het werk weêr opnemen, en protesteren tegen wat door den denkenden mensch nimmer waarheid zal genoemd worden,

‘Tweemaal,’ zegt Schenkel, ‘waren de vijanden der waarheid in den waan, dat zij het in hunne magt hadden, die waarheid te dooden; toen zij den Koning der waarheid ombragten en toen zij het woord der waarheid schijnbaar gedood en begraven hadden. Ten derde

male wanen zij de waarheid te zullen dooden. - Maar, neen, wij hebben een vast prophetisch woord: *Alles wat van God geboren is overwint de wereld; en ons geloof is de overwinning, die de wereld overwonnen heeft*.' (1 Johan. V: 4).

Naar aanleiding van dit diepzinnige woord des Apostels, sprak Dr. Schenkel, op den 9 September 1852, in de derde godsdienstoefening der tiende algemeene vergadering van de Evangeliesche Gustaaf-Adolf vereeniging. Waarop de overwinnende kracht van ons Evangeliesch geloof berust en waardoor die kracht zich als zoodanig heeft betoond en nog betoont, wordt in eene voortreffelijke redevoering behandeld.

'Wie zijn de mannen geweest,' vraagt hij, 'die dat geloof het eerst (?) hebben verkondigd? wat hebben zij gewild en nagejaagd? welke geest heeft hen gedreven? zij zochten waarheid. Maar de waarheid is uit God, het evangeliesch geloof is uit de waarheid en daarom uit God geboren. Daarom moet het de wereld overwinnen. Zij waren ootmoedig voor God de hervormers. Niemand kan 't loochenen. Zij zochten niet hunne eer, niet hunnen roem, maar de eer van God en den roem des kruises. Het evangeliesch geloof is dus uit den geest van ootmoed geboren. Maar de ootmoed is uit God, daarom is het uit God geboren en moet de wereld overwinnen. - Uit liefde tot God en menschen hebben de hervormers gesproken. Men heeft het geloochend. Lust der zinnen, hebzucht en wereldliefde bezielden die mannen, zegt men; en dat is wel het ongelukkigste verwijt dat men heeft kunnen vinden. Luther leefde arm en stierf arm; vrouw en kind het hij in behoefte achter en Luther zou hebzuchtig geweest zijn. Zwinglius, die zijn leven op het slagveld offerde, zou begeerig geweest zijn naar winst. Calvijn zal zinnelijken lust hebben nagejaagd en Melanchthon, wiens reusachtige vlijt door zijne tegenstanders bewonderd werd, en die gestorven is, omdat zijn hart van liefde gebroken was, zal een man vol wereldliefde geweest zijn! - Uit den geest van liefde is het evangeliesch geloof geboren. Maar de liefde is uit God en daarom is het evangeliesch geloof uit God geboren en overwint de wereld.'

'Is het evangeliesch geloof geboren uit den geest van God, het is ook geboren uit het woord van God. Voor de hervorming was Gods woord in den grond gegraven, maar de hervorming heeft het woord van God in zijn geheiligd regt hersteld. En omdat ons geloof geboren is uit het woord van God, daarom zal het de wereld overwinnen.'

Waar de Heilige Geest is heeft Christus ons gezegd, *Hij zal Mij verheerlijken*, sprak Jezus tot de discipelen. Waar men Christus verheerlijkt, daar is dus de geest van God. O, ja! hoe meer wij den Heiland eeren, hoe inniger wij hem liefhebben, des te meer zullen wij ook kinderen van God zijn. De wijsgeerige zedeleer, die van Christus geene kennis neemt, hoe armoedig is zij dan ook en hoe koud. De pligtsbetrachting uit haar geboren toonde geene andere vruchten, dan die op zoo schraal en armoedig een stam konden groeijen. Haar resultaat was: 't is voorzigtig en verstandig naar de geboden der zedewet te leven. Maar het vuur der liefde, de geestdrift tot het goede, het leven in het goede, zijn geene vruchten die de aarde voortbrengt. De Heilige Geest is niet waar men Christus niet verheerlijkt. Hebben wij wel bij ondervinding dat wij zoo innig, zoo kinderlijk dankbaar waren voor de zegeningen van God,

hebben wij oogenblikken gekend dat wij zalig ons gevoelden in de liefde van God, dat onze ziel geheel aanbidding was, en wij zoo gaarne onze medemenschen in liefde zouden omhelzen, o! dan hebben wij ook gevoeld dat de H. Geest Christus verheerlijkt. In die gelukkige oogenblikken waren wij zoo gereed om onzen Heiland te eeren. Waar men Christus verheerlijkt, daar is de geest van God. Te vergeefs zal dan ook het teek en des kruises prijken op de hooge spitsen der cathedralen, als Christus daar binnen niet wordt gepredikt. Waar men menschen boven Christus of naast Christus eert, het voorbeeld van menschen boven of naast het voorbeeld plaatst van Gods Zoon, het menschenwoord verheft boven het woord van Christus, daar is ook Gods geest niet. De geschiedenis heeft het geleerd. De geest van werkheiligheid drong in de tempels der Christenheid, de wereldliefde in haren strafbaarsten vorm, de vergoding van het schepsel, trachtte de eer des Eeuwigen aan te randen, twist en tweedragt heerschen waar het menschenwoord wordt geëerd. Menschen die elkander moesten achten als menschen, moesten liefhebben als Christenen, stonden tegenover elkander met uitgetogen zwaarden; velen vloekten elkander, die elkander zouden omhelsd hebben, als niet het menschenwoord scheidde wat Gods geest wilde vereenigen. Ook het Protestantisme heeft zijne ongelukkigste tijden beleefd en de grootste zwakheid geopenbaard, ook het Protestantisme heeft zijne kerken ontheiligd gezien door de prediking der wet, ook het Protestantisme heeft het krakeel gevoed, als men het menschenwoord boven of naast het woord van Christus plaatste, en de heerlijkheid van Christus door namen en titels trachtte te verhoogen, maar inderdaad ondermijnde door te weinige achting voor Zijn klaar en duidelijk gesproken woord. Nu eens eerbiedigde men de uitspraken van een wijsgeer en poogde de woorden des Heeren, die geest en leven zijn, op te sluiten binnen de enge grenzen van eene logische definitie, dan eens zegepraalde het woord van menschen, omdat het door gezag werd gehandhaafd.

Maar waar het woord van Christus gehoord, verstaan, gevolgd wordt, daar zal het de wereld overwinnen.

‘Dat woord van Christus nu,’ zegt de schrijver, ‘is een woord van bekeering, van genade en van leven. O, dat toch de prediking van bekeering, van genade en van leven nooit gezwegen had in onze kerk. Maar men heeft zich ingebeeld dat de mensch van nature goed was, dat er geene zonde maar slechts zwakheid onder de menschen bestaat, dat zij daarom geene bekeering noodig hebben, maar hier en daar slechts wat moeten verbeteren. Men meende Gods genade niet noodig te hebben, omdat men door eigene deugd verlost en zalig worden kon. Aan een nieuw leven dacht men dus ook niet.’

‘Is het Evangeliesch geloof,’ zoo gaat Dr. Schenkel voort, ‘geboren uit den geest van God en uit het woord van God, dan overwint het de wereld, dan kan het op de zegepraal rekenen. Zou het die kracht nu reeds betoond hebben? De beschaafdste volken hebben het reeds aangenomen, en weldra zal er geene groote stad meer zijn, waarin de prediking van het Evangelie niet weerklinkt. Evangeliesche denkwijzen, Evangeliesche wetenschappen enz. beheerschen de wereld. Maar nog beter kunnen wij 't zien als wij letten op kerk en staat, op het leven en het hart der menschen.

Vóór de hervorming nam de wereld eene groote plaats in de kerk in. De driedubbele kroon van den aardschen hoogepriester, de magt van schepselen in de kerk verheerlijkt, de verdiensten der menschen zoo hoog gewaardeerd, het prachtvertoon bij de eeredienst, o! dat was geen overwinnen van de wereld door de kerk, maar zoo werd de kerk overwonnen door de wereld. - Maar het Evangeliesch geloof heeft reeds de wereld in de kerk overwonnen en zal haar overwinnen.'

'En de staat had met het hoogste goed niets te maken, meende men, vóór de hervorming. Men betwistte zijn regt op de beschaving en opvoeding des volks en men het den staat door de wereld overwinnen. Maar wij erkennen geen anderen staat, dan die op den grondslag van christelijke geregtigheid is gevestigd - die niet alleen een hoofd maar een hart heeft dat warm klopt voor de geestelijke bestemming der menschen. De Evangeliesche kerk overwint ook in den staat de wereld.'

'Het leven der menschen werd vóór de hervorming aangezien als een leven alleen in de nietige wereld, om den hemel te vinden moest men dat leven ontvlugten, achter de deuren van kerken en kloosters, en zoo het men het leven der menschen door de wereld overwinnen. Maar wij overwinnen de wereld in het leven der menschen. Wij kennen geen ander leven buiten een zoodanig, dat geheiligd, dat doordrongen, dat verheerlijkt is door den geest van God.'

'Het hart der menschen eindelijk, hoe werd het prijs gegeven aan de wereld in menig opzigt. Men verlangde van het hart gehoorzaamheid aan de voorschriften der kerk, aan derzelver leer en dienaren, maar onverbrijzeld en onwedergeboren bleef het hart. Maar wij eischen, dat ons hart den Heer geheel toebehoore. Daarom geene vreeze, slechts geene vreeze enz.'

Deze redevoering, zoo vol van den geest der wijsheid en des geloofs, zoo waarlijk welsprekend, werd met zoo groote belangstelling gehoord, dat de aanwezigen onwillekeurig het 'amen' des sprekers met luider stem herhaalden. Zij is reeds van zoovele zijden en zoo dringend aanbevolen, dat zij de onze niet behoeft. Gesterkt zult gij worden in uw geloof aan de goede zaak der Protestantsche kerk, als gij deze redevoering leest. Heeft men u reeds twijfelmoedig gemaakt door u te wijzen op eene kleine wolk, aan het anders zoo heldere uitspansel, die het licht der zon een oogenblik belemmert, heeft men u trachten te overtuigen dat het reeds avond was, lees dan deze voortreffelijke rede en gij zult zien, dat 't slechts eene morgenwolk is, die opstijgt uit den aardbodem en het licht tempert. De zon is nog kennelijk aan het klimmen.

Als men twijfelen kon aan de goede zaak van het Protestantisme, dan zou men dra overtuigd worden, wanneer men op de wapenen let, waarmede men ons aanvalt. Zie, de hoofdzaak laat men altijd rusten als men het Protestantisme bestrijdt. Onaangeroerd laat men meestal het hechte standpunt, waarop wij staan, om eenige hel vlam mende, maar weinig schadende pijlen op ons af te zenden, die door 't slechtste schild gemakkelijk worden opgevangen. Zoo verraadt men onwillekeurig den eerbied dien men heeft voor de sterke rots, waarop het Protestantisme gebouwd is. Dat wij de verheerlijking zoeken van Christus en van Christus' woord, kan men moeijelijk loochenen, onmogelijk

afkeuren. Dat wij het woord van God uit het stof der middeneeuwen aan het licht gebragt hebben, dat wij het regtsgeding voeren voor den Bijbel, ja, alles opofferen willen om te mogen lezen, wat God tot menschen sprak, zie dat kan men moeijelijk bestraffen. Hoe voorzigtig tracht men ook te spreken als men de Bijbelverspreiding afkeurt! Men moet gevoelen dat Christus zeer goed wist, hoe hij tegen allerlei menschen spreken moest om te worden verstaan. - Maar ketterijen zijn ontstaan door het lezen van den Bijbel - zegt men, en deze bewering: draagt hare eigene wederlegging in zich: wie waren de mannen die ketters geworden zijn door het lezen van de H. Schrift? Zij waren immers bijna allen priesters: zal men dan ook aan de priesters het lezen des Bijbels verbieden?

Maar heviger wordt de taal der beschuldigers, als men de hervormers aanrandt en vlekken op het leven dier mannen aanwijzen kan. De eerste helden in den strijd der hervorming als een Gustaaf-Adolf, een Willem van Oranje worden gewogen met eene schaal, op welke een Alva, een Gerardts niet te ligt bevonden worden. Alsof het standpunt onder onze voeten bezwijken zou, als men bewijzen kon, dat anderen niet volmaakt waren, die op hetzelfde fondament stonden, alsof wij zouden ophouden Protestanten te zijn, als Luther en Calvijn hunne groote verkeerdheden hadden.

Maar 't zijn vooral drie punten, naar welke men altijd terugkeert, welke men onophoudelijk, vooral in onze dagen, ter onzer beschuldiging aan voert. Het Protestantisme is de kiem der revolutie, revolutionair als het is in zijn oorsprong en in zijn aard; het Protestantisme is dweeperij, waar het inderdaad nog iets meer is dan verzetting tegen wettig gezag; het Protestantisme kan onmogelijk eene kerk genoemd worden, omdat het alle eigenschappen van de kerk mist.

Het is onnoodig het Protestantisme tegen deze beschuldigingen te verdedigen. Het Protestantisme behoeft geene verdediging, gelijk het geene stoffelijke middelen voor zijne uitbreiding noodig heeft. Er is onderscheid nogtans tusschen hetgeen voor het Protestantisme weldadig en hetgeen voor den een of anderen Protestant voordeelig kan zijn. Gelijk stoffelijke middelen het Protestantisme niet kunnen uitbreiden, maar wel den zwakken in de verzoeking kunnen helpen en voor den val behoeden, zoo moet men ook soms om den wil van twijfelmoedigen het Protestantisme verdedigen tegen beschuldigingen, die nietig inderdaad, een schijn van gewigt zouden kunnen hebben.

Zoo doet ook Dr. Schenkel. Hij schrijft drie brieven aan eene jonge dame, die onder Katholieken verkeerende, eenig gewigt zou kunnen hechten aan beschuldigingen, die zeer vriendelijk, maar met hoogen ernst werden aangevoerd.

‘Men heeft u gezegd,’ schrijft Dr. Schenkel in den eersten brief, ‘dat de hervorming is ontstaan uit den geest van revolutie, uit dien boozen geest, die nu in de wereld heerscht, die de overheid veracht, de wetten vertreedt en het heilige regt schendt. Maar waar is opstand te vinden, waar men van het opperhoofd afgevallen is of dáár, waar men zich weêr boetvaardig aan de voeten van dat opperhoofd nederwerpt. Het was dus niet de geest des opstands, maar die der gehoorzaamheid, die hen dreef om zich aan hun regtmatig Opperhoofd in den hemel en op de aarde te onderwerpen.’

Het was immers de bedoeling der Protestanten om de wet des Konings boven het gebod van menschen, het woord van den Heer boven dat van den dienstknecht te handhaven. En zou de revolutiegeest geboren zijn uit den geest der wettige gehoorzaamheid?

‘Maar, zij hebben zich verzet tegen de wettige bisschoppelijke magt! Maar waarom? omdat de bisschoppen de gehoorzaamheid hadden opgezegd. Verbeeld u, dat een afgetreden staatsdienaar u opstandeling noemde, omdat gij uwen wettigen koning gehoorzaam zijn wilt.’

Men beroept zich op de geschiedenis. Ten tijde van de hervorming en na de hervorming heeft men de revolutie het hoofd zien verheffen. Zou 't misschien alleen revolutie zijn als burgers de daden der regering afkeuren, terwijl 't wettige gehoorzaamheid bleef als adellijken tegen den vorst opstonden. Men moet toch een vreemdeling in de geschiedenis zijn, als men onbekend is bijv. met de worsteling der Duitsche keizers met den tegenstand van den hoogen adel. Men moet dan de geschiedenis niet kennen van Hendrik IV. Wat daarenboven gelijktijdig met de hervorming was, is niet altijd aan de hervorming toe te schrijven, al gaf zij mogelijk de aanleiding, dat nu openbaar kon worden wat vroeger reeds gedacht was. En waar zijn de vulkanen van de revolutie? Juist Roomsch-Katholieke landen hebben 't meest van de revolutie geleden. Een klein land daarentegen, dat als een der ergste broeinesten van het Protestantisme, van deze revolutieslang, beschouwd werd, bleef ook in het jaar 1848 op eene merkwaardige wijze getrouw aan orde en wet, en juist de beste Protestanten stonden niet in de eerste gelederen der naar nieuwigheid verlangenden.

‘De eenige hoede,’ zegt Dr. Schenkel, ‘tegen den geest des opstands, is de geest van gehoorzaamheid aan het woord van God.’ Wie zou het niet toestemmen? Gelijk de ware nederigheid jegens menschen geboren wordt uit den geest van ootmoed voor God, en de ware liefde voor onze naasten uit liefde tot God, zoo moet ook de ware gehoorzaamheid in den staat ontspruiten uit den geest van gehoorzaamheid aan God. Luther en Calvijn waren geene oproerstichters, maar wel een Munzer en de Wederdoopers, omdat dezen het Protestantisme niet begrepen.

De Protestanten zijn nogtans revolutionair, zoo als men zegt, omdat zij alles in het geloof zoeken en God geen geloof maar goede werken verlangt.

Ach! waarom leest men de H. Schrift niet, eer men uit de H. Schrift ons veroordeelt. Geloof is op het standpunt der Roomsche kerk geheel iets anders, dan bij de Protestanten. Geloof is bij haar de fides humana alleen, alleen die verstandelijke aanneming of belijdenis der lippen, waartegen Jacobus ijvert, als hij zegt, dat het dood is zonder de werken. Gelijk men den Zoon Gods oproermaker noemde, omdat men geen anderen Messias kende dan die tegen de Romeinen zou strijden, zoo noemt men ons revolutionnair, omdat men geen ander geloof kent, dan wat naar ons begrip het geloof niet is. Ter goeder trouw, hopen wij, haalt men afkeurend de schouders op, als wij spreken van het zaligmakend geloof, omdat zij bij ons geen ander geloof vooronderstellen dan zijzelven bezitten. Men weet niet wat het geloof is dat Christus en zijne apostelen eischen. Die innige, geheele, kinderlijke overgave van den mensch aan God, die toeeigening van Christus' woord en van

Christus' leven, die gemeenschap met God en Christus, zou door het Evangelie niet worden verlangd. En wat anders is het geloof dat het Protestantisme predikt? ‘Het is,’ zegt Schenkel, ‘het verborgen inwendige leven in den H. Geest, het leven der wedergeboorte, zonder hetwelk alle uitwendige deugd slechts schijn is.’ Het is onmogelijk, zegt immers ook onze katechismus, dat zulk een geloof niet zou voortbrengen vruchten der dankbaarheid. En wij zouden aan goede werken geene waarde hechten! Neen, geene waarde schrijven wij toe aan de werken die men van ons verlangt, maar die zijn er ook naar. Maar wil men ons oordeelen naar de goede werken in het Evangelie geboden, dan zijn wij zeker van een gunstigen uitslag. ‘Hebben wij geene zendelingen,’ vraagt Dr. Schenkel, ‘geene martelaars, die voor het geloof hebben geleden? hebben wij geene kerken, geene scholen, geene kleeding voor den naakten, geen brood voor den hongerigen, geen troost voor bedroefden? zouden dat geene werken zijn die Christus verlangt?’ Zie wat in ons vaderland gebeurt, en oordeel dan over de beschuldiging, dat de Protestanten goede werken minachten.

Maar gij ontzegt den mensch alle verdienste, roept men uit. Ja, omdat wij 't geen goed werk noemen, als iemand uit berekening het voordeeligste kiest, geen goed werk als men aan den armen geeft om uit te zetten tegen 100 pet., geen goed werk als een dag in zonde en ongeregtigheid doorgebragt, door eene beweging des ligchaams of een paar woorden gedachteloos uitgesproken, zal geregtvaardigd worden. Neen! wij ontkennen de verdienstelijkheid van goede werken, omdat men van verdienen bij God niet spreken kan, omdat wij aan God toeschrijven wat Godes is, omdat wij bijv. aan het Avondmaal zittende, niet bogen op een goed werk door ons, maar door God aan ons verrigt. ‘Neen wij zeggen niet,’ zegt Schenkel, ‘dat God ons ten halve verlost heeft en wij ons nu voor de andere helft moeten verlossen; wij ontkennen dat de mensch zichzelven verlossen kan, wij ontkennen dat de mensch door ligchamelijke oefeningen regt zou hebben op de zegeningen Gods.’

Een kind gaat naar de school en vraagt aan zijne ouders, wat het nu verdient, het leert de opgegeven taak en vraagt belooning, omdat het nog een kind is, omdat het nog niet begrijpt, dat het slechts weldaden ontvangt.

Ons geloof zou slechts gevoel zijn, zoo gaat men nogtans voort, 't is eene soort van dweeperij, als wij het opregt met de godsdienst meenen. Wij willen niet ontkennen dat er onder de Protestanten dweepers geweest zijn, maar waren zij onder de Katholieken niet? onze belijdenisschriften, onze prediking waken tegen dweeperij, die slechts in weerwil van onze leer kan ontstaan. Maar als het geloof zoo als het Protestantisme het predikt, als het leven in God en met God, het geboren zijn uit God, dweeperij genoemd wordt, welnu wij zullen 't als een eernaam beschouwen. Wij hebben inderdaad over het te weinig verstandelijke element in het Protestantisme niet te klagen, over te weinig wetenschappelijk onderzoek niet te treuren.

‘Dat het geheele leven des menschen naar al zijne rigtingen in kerk en staat, in de gemeente en te huis, in de school en op het veld meer en meer een leven in Christus worde, dat is,’ zegt Schenkel, ‘Evangeliesch, dat predikt het Protestantisme. En dat Pro-

testantisme zou goede werken minachten, zou dweeperij kunnen genoemd worden?'

In elk geval hebt gij volstrekt geene kerk, zoo luidt de beschuldiging verder. Er kan immers maar ééne kerk zijn, gelijk er slechts één Heer, één Doop is, en welke die ééne kerk is kan niet twijfelachtig zijn. Daarop antwoordt Dr. Schenkel in den derden brief, terwijl hij zijne denkbeelden uitspreekt aangaande het wezen der kerk: 'Staat er één ding in de geschiedenis vast,' zegt hij, 'dan is 't dit dat Christus het pausdom niet heeft ingesteld, maar dat het eene menschelijke instelling is, een voortbrengsel van de vooroordeelen en de behoeften der Westersche kerk. Zij wil de kerk zijn en verwijst de grootere helft der Christenheid, door een magtwoord, buiten de kerk. Men vergelijke wat onze Heer en zijne apostelen van de kerk gezegd hebben en oordeele met hoeveel regt de Roomsche kerk zichzelve de eenige, heilige en algemeene Christelijke noemen kan.' - De schrijver vergelijkt de kenmerken der Christelijke kerk in het Evangelie opgenoemd. - Men leze en oordeele of de Roomsche kerk zoo volkomen Evangeliesch ingerigt is, dat zij zeggen kan, dat alle Protestanten buiten de ware kerk zijn, God niet kennen, niet liefhebben, geene discipelen van Christus dus zijn.

'Wat ontbreekt onze kerk dan toch?' vraagt de schrijver eindelijk. Ja, dat kunnen wij met vol vertrouwen vragen, wat ontbreekt in onze kerk voor de rust van uwe ziel, voor den vrede van uw gemoed? wat ontbreekt haar, zoodat gij in haar niet zoudt kunnen gevormd worden voor eene zalige toekomst?

Wij oordeelen niet. Het oordeel is des Heeren. Onze Heer heeft ons verboden te oordeelen. Wee hem! die grijpt in de weegschaal des Eeuwigen. Maar wij verheugen ons dat ons standpunt zoo vast is, dat zelfs de arendsblik der Roomsche polemiek geene scheur kan aanwijzen in het fondament waarop wij bouwen. Het moet den nadenkenden Katholiek verwonderen, dat zelfs het opperhoofd der kerk, onfeilbaar gewaand, geene betere wapenen vinden kan om eene zaak te bestrijden, die hij zoo gevaarlijk acht. En zelfs als wij zwijgen, zal de aanval op de Protestantsche kerk gedurig herhaald, haar voetstuk niet verbrijzelen, zij zal te vaster worden, gelijk de eik door de stormen gezweept zijne wortels dieper in den bodem dringt.

D-L.

Jezus Christus vooral in eenige trekken van zijn inwendig leven geschetst.

Twaalf Leerredenen, door M. van Staveren, Theol. Doct, en Predikant te Leeuwarden. Te Zutphen, bij A.E.C. van Someren, 1852.

Een bundel leerredenen is thans geene nieuwigheid. Zij verschijnen in zulk een overvloed, dat het bijna niet mogelijk is ze allen te kennen. Menige bundel verschijnt, maar om weldra te verdwijnen, of plaats te maken voor een nieuwen. 't Is een waagstuk om, in onze dagen, een bundel leerredenen in de wereld te zenden, ten minste indien de inkleeding niet beantwoordt aan den smaak, dien velen onzer Protestantsche Christenen in de vaderlandsche kerk, thans hebben. Ondertusschen, wie zal dwaas genoeg zijn, om den opgang welken een bundel leerredenen maakt, tot maatstaf te stellen om er hare waardij naar af te meten? Wat in de romans der laatste jaren veler begeerte bevredigde: piquante zetten, snijdende contrasten, schilderingen waarbij alle zenuwen beginnen te trillen, voorstellingen van deugd en ondeugd, gelijk zij Gode zij gedankt! of niet of uiterst zelden in de werkelijkheid voorkomen, dit alles wordt helaas! thans ook op den kansel begeerd... De leerrede moet zulks bevatten om ‘effect’ te maken; zonder dit, geene voldoening maar verveling enz. 't Is alsof het voedzaam brood verguld moet worden, en in grillige vormen worden toegediend om te voeden. De leerredenen van den Leeuwarder predikant Van Staveren behooren niet tot dit genre. Wie verlekkerd is op hetgeen wij zoo aanstonds noemden, late deze leerredenen rusten; hij zal ze gemelijk ter zijde leggen, indien hij mogt beproeven een enkele er van te lezen. Wij verblijden ons echter dat genoemde smaak nog niet de heerschende is. Nog zijn ze er in menigte, die het kostbaar Evangelie in eenvoudigen vorm wenschen te hooren verkondigen, die het heerlijk zielevoedsel wel keurig maar niet opgesmukt begeeren te ontvangen. Den zoodanigen durven wij de lezing van Van Staveren's leerredenen met vrijmoedigheid aanbevelen. De onderwerpen zijn hoogst belangrijk, al is het waarheid, dat niet alle aan den titel beantwoorden en tot Jezus' inwendig leven betrekking hebben. Men oordeele uit de inhoudsopgave: I. *Jezus' naam: Immanuël*, God met ons. (Matth. I: 23^{b}). II. *De stichting van het volmaakte Godsrijk, de hoofdwerkzaamheid van Christus op aarde*. (Luc. VI: 13). III. *Jezus' eerste openbare werkzaamheid, eene profetie van hetgeen Hij ten allen tijde is en doet*. (Joh. I: 37-46). IV. *Jezus het beeld van den waren godsdienstijver*. (Joh. II: 17^{b}). V. *Waarom Jezus, in de meest gewone verschijnselen der natuur, het eerst God als den Vader zag en deed kennen*. (Matth. V: 45^{b}). VI. *Jezus de deelnemer in onze aardsche vreugde*. (Joh. II: 1-11). VII. *Jezus de deelnemer in onze smarten*.

(Luc. VII: 11-17). VIII. *De heilige vreugde van Jezus*. (Luc. X: 21[a]). IX. *Jezus' heilige droefheid*. (Luc. XIX: 41-44). X. *Jezus tot aanhoudenden arbeid, in het Godsrijk geroepen, des Christens voorbeeld*. (Joh. IX: 4). XI. *Het oordeel der wereld over Christus en zijne zaak*. (Joh. VI: 60). XII. *Christus ons leven*. (Coloss. III: 4[b]).

Wil de lezer nog weten, wat, naar ons oordeel, het kenmerkende dezer leerredenen uitmaakt? Wij hebben reeds gezegd wat zij niet bevatten, dat zij niet behooren tot die effect-makende preken welke velen hunkerend begeeren. De vorm, stijl, is over het geheel waardig, niet overladen met epitheta; hier en daar zou eenige meerdere verheffing, vooral aan het einde der leerrede, waar de eischen des gevoels inzonderheid bevrediging verlangen, wenschelijk zijn geweest. Kalm, als eene zacht-vlietende beek, beweegt zich de rede voort tot den einde toe. De inhoud is in allen deele *Evangeliesch*. Christus overal het middenpunt. Evangeliesch licht is over alle deelen verspreid. Hooge ingenomenheid met den persoon en het werk des Heeren straalt in alle leerredenen evenzeer door. Leven in navolging van, en in gemeenschap met Christus te bevorderen, is het kennelijk doel van den spreker.

Dat dit doel in de vaderlandsche kerk, te midden van velerlei wrijving en onder voortdurende schokken, moge bereikt worden, en dat ook de lezing dezer leerredenen daartoe iets moge bijdragen, is een wensch welken wij vrijmoedig uitspreken.

- B - P.

Het despotismus door den Bijbel veroordeeld.

Er bestaat tegenwoordig eene partij, die den Bijbel als eene soort van wetboek van staatkunde wil doen beschouwen, en hare staatkundige theorieën met Bijbelspreuken wil staven. Anderen voeren haar te gemoet, dat de Bijbel den weg der zaligheid aanwijst voor een iegelijk die gelooft, maar geenszins onderwijs geeft in de eene of andere bepaalde wetenschap. Hoezeer het gevoelen der laatsten ons meer aanlagcht, meenen wij evenwel, dat ook zij te ver kunnen gaan. De Bijbel is voor ieder, die hem met geest van onderscheid weet te gebruiken, een boek van onschatbare waarde, een goudmijn van ware wijsheid. Ik spreek nu geenszins van godsdienst en zedelijkheid, want in dit opzigt is de waarde des Bijbels buiten twijfel, hetgeen zelfs een Rousseau heeft moeten erkennen; maar hetgeen ik bedoel is dit, dat in den Bijbel een rijke voorraadschuur van levenswijsheid gevonden wordt, omdat de Bijbel zonder rhetorische versierselen en verdraaijingen de

handelingen der menschen in al hare naaktheid ten toon stelt, en nimmer, gelijk de romanschrijvers, zijne portretten flatteert. Het ware te wenschen, dat men den Bijbel meer uit dit oogpunt leerde beschouwen. Men zou er schatten in vinden, wier bestaan men nimmer vermoed had.

Het doel van ons tegenwoordig opstel is: te bewijzen, dat hoezeer de Bijbel alle oproerigheid afkeurt, evenwel het despotismus daarin geenszins verdedigd, maar integendeel in al zijne hatelijkheid wordt ten toon gesteld; zoodat bijgevolg iemand, die zich, om het despotismus, waar het *niet* bestaat, aannemelijk te maken, op den Bijbel wilde beroepen, daardoor duidelijk zou toonen, dat hij dat goddelijk boek nimmer met opmerkzaamheid gelezen had.

De eerste plaats, waarop ik mij beroep, is 1 Samuel VIII. Wij lezen daar, dat de Israëlieten eenen koning begeerden. Voor wij echter verder gaan, moet ik doen opmerken, dat *koning* hier en in het vervolg geen koning beteekent gelijk dien, waaronder wij het geluk hebben te leven, maar een despoot, die volkomen absoluut over het leven en de bezittingen zijner onderdanen kan beschikken. De Israëlieten dan begeerden eenen koning. Samuel, de profeet, bragt hun onder het oog, dat zulk een koning zijne magt geweldig kon misbruiken, en dat het dus gevaarlijk was aan een mensch zoo veel magt toe te vertrouwen; er bijvoegende, dat wanneer zij niet naar zijnen raad wilden luisteren, maar in hunnen eisch volhardden, zij de kwade gevolgen daarvan aan zichzelven zouden te wijten hebben. De Israëlieten volhardden in hunnen eisch en kregen eenen koning. het is waar, sedert was er meer orde dan vroeger in Israël, een iegelijk deed niet meer wat goed was in zijne oogen, maar dit was daaraan toe te schrijven, dat zij door een ijzeren despotismus gedrukt werden, dewijl zij niet vrijwillig aan de wet van Mozes hadden willen gehoorzamen, gelijk geschreven staat vs. 7. ‘En de Heer zeide tot Samuel: hoor naar de stem des volks, naar alles wat zij tot u zeggen; *want zij hebben niet u versmaad, maar Mij hebben zij versmaad, dat Ik geen koning meer over hen zijn zoude*. Het goede, dat dit despotismus hun aanbragt, hadden zij derhalve door aan de wet van Mozes te gehoorzamen evenzeer kunnen verkrijgen. De kwade gevolgen echter door Samuel voorspeld bleven niet uit, ja overtroffen zijne woorden nog oneindig verre; en geen wonder, want een vorst, die door geen mensch in zijne handelingen beperkt wordt, en aan niemand dan aan den onzigtbaren God rekenschap schuldig is, bezwijkt ligtelijk voor de verzoeking, om zijne luimen willekeurig op te volgen. Wij zullen ten betooge hiervan eenige staaltjes van despotismus uit den Bijbel opgeven.

Dewijl Achimelech, de hoogepriester, aan den vlugtenden David, wiens ongenade bij den koning aan den hoogepriester niet eens bekend was, brood en een zwaard had gegeven, deed de waanzinnige Saul vijf en tachtig priesters ombrengen, en Nob, de stad der priesteren, sloeg hij met de scherpte des zwaards, van den man tot de vrouw, en van het kind tot den zuigeling, ook de ossen, ezelen en schapen. Zie 1 Samuel XXII.

Dewijl de despoot over het leven zijner onderdanen naar willekeur beschikt en ze door vrees voor hun leven in toom houdt, is de beul zijn voornaamste werktuig. Daarom maakte

Salomo zijn beul tot opperveldmaarschalk. Zie 1 Kon. II: 34, 35.

Dewijl Salomo geen geld genoeg bezat, om hetgeen Hiram, de honing van Tyrus, hem tot het bouwen van den tempel verstrekt had te betalen, stond hij hem een gedeelte van het grondgebied van Israël af. Zie 1 Kon. IX: 11.

Dewijl Jerobeam het in zijn voordeel vond zijne onderdanen van den in Juda geplaatsten tempel af te trekken, noopte hij ze tot afgoderij. Zie 1 Kon. XII: 26-30.

Dewijl Achab en Isébel de afgodsdienst van Baal begunstigden, lieten zij de profeten des Heeren uitroeijen. Zie 1 Kon. XVIII: 4.

Dewijl Achab zich een lusthof wilde doen aan leggen, maakte hij zich door een geregtelijken moord van den wijnberg van Nabotli den Jisreëliet meester. Zie 1 Kon. XXI: 1-16.

Achaz maakte allerlei willekeurige veranderingen in den tempel, en Uria, de priester, had den moed niet hem te weêrstaan. Zie 2 Kon. XVI: 10-18.

Manasse vervoerde de inwoners van het rijk van Juda, om nog erger te handelen dan de volken, die de Heer van voor het aangezigt der kinderen Israëls had uitgedelgd. Ook vergoot Manasse onschuldig bloed, bovenmate veel, zoodat hij Jeruzalem daarmede vervulde, van het een tot het ander einde; behalve de overige zonden, die hij Juda zondigen deed, doende dat kwaad was in de oogen des Heeren. Zie 2 Kon. XXI: 1-16.

Wil men nu nog een paar voorbeelden uit de geschiedenis van andere volken, men denke aan Nebukadnezar, die de wijzen van Babel wilde doen ter dood brengen, omdat zij eenen droom. dien hij hun *niet* had medegedeeld, niet konden verklaren. Zie Dan. II: 1-13, en drie jongelingen in een gloeijenden oven deed werpen, omdat zij niet voor een gouden beeld waren nedergevallen. Zie Dan. III: 1-21. Of aan Darius den Meder, die een gebod uitvaardigde, dat al wie eenige bede zou doen aan eenigen God of mensch gedurende dertig dagen, behalve aan hem alleen, in den kuil der leeuwen zou geworpen worden; en die naderhand door zijn eigen onfeilbaarheid verhinderd werd om zijn eigen bevel te herroepen, zoodat er eene goddelijke tusschenkomst noodig was, om de kwade gevolgen daarvan te verijdelen. Zie Dan. VI. Of aan Ahasveros, die zich eerst door Haman het opstoken, om de uitroeijing der Joden te gelasten, en later, dewijl een vorstelijk bevel wegens de onfeilbaarheid des konings onherroepelijk was, geen ander middel wist, om, toen Esther hem verheden had, dien gruwel te beletten, dan door den burgerkrijg in zijn eigen land uitdrukkelijk voor te schrijven. Zie Esther III: 8-13, VIII: 10-12.

Het Nieuwe Testament laat zich minder over wereldsche dingen uit, en rekent meer op den geest des Christendoms, die gelijk een zuurdeesem alles moet doortrekken. Zie Lukas XIII: 21. Eigenlijk staatkundige voorschriften worden daarin dan ook niet gegeven, doch desniettemin aarzel ik niet te beweren, dat de hoogmoed aan despoten eigen, waardoor zij zich als goden op aarde beschouwen, lijnregt met den geest des Christendoms in strijd is. Indien het nog noodig is dit met bewijzen te staven, beroep ik mij op Lukas XXII: 25, 26, waar wij lezen: ‘doch hij zeide tot hen: de koningen der volken voeren heerschappij over hen, en die magt over hen oefenen worden weldoeners geheeten. Doch gijlieden niet aldus!

maar de oudste onder u zij gelijk de jongste, en de voornaamste gelijk de dienende.'

Ondertusschen worden er in het historische gedeelte van het Nieuwe Testament een paar voorbeelden van schrikkelijk misbruik van despotieke magt gevonden, die voor het reeds medegedeelde geenszins onderdoen, te weten Matth. II: 16-18, waar wij lezen dat de koning Herodes, dewijl hij van het kind Jezus gevaar voor zijnen troon vreesde, al de kinderen beneden de twee jaren in Bethlehem en haren omtrek deed ombrengen, en Matth. XIV: 3-11, waar vermeld wordt, hoe Herodes, de viervorst, ten gevalle van de dochter van Herodias, die fraai kon dansen, den grootsten en laatsten der profeten, Johannes den Dooper, het onthoofden, en zijn hoofd op een schotel aan het meisje deed aanbieden.

Wanneer een godgeleerde, die meer studie van den Bijbel gemaakt heeft dan ik, de op dit onderwerp toepasselijke Bijbelplaatsen nagaat, zal hij er gewisselijk nog meer vinden. Ik heb evenwel gemeend, dat het hier medegedeelde niet onbelangrijk was, en beschouw het als voldoende, om te bewijzen, dat hoezeer de Bijbel uitdrukkelijk gehoorzaamheid aan de eenmaal bestaande magten predikt, niemand zich bij het aanprijzen van het despotismus op den Bijbel kan beroepen, zonder duidelijk te toonen, dat hij den Bijbel geenszins met de noodige opmerkzaamheid gelezen heeft, of dat hij zich niet ontziet den Bijbel te misbruiken, om door eenige uit hun verband gerukte plaatsen eene staatkundige theorie te bewijzen. Wanneer men daarentegen bedenkt, dat de Bijbel voor een groot deel uit geschiedenis bestaat, en ons in een aanschouwelijk beeld het gedrag van vorsten en volken voorstelt, dan zal men zich gedrongen gevoelen met dat onderwijs zijn voordeel te doen, en zich aan hetgeen men daar van anderen leest te spiegelen. Wanneer iemand met dit doel den Bijbel leest, en daarbij nagaat, welke gevolgen het despotismus heeft na zich gesleept, en onvermijdelijk moest na zich slepen, dan zal hij geenszins zulk een regeringsvorm als een ideaal beschouwen, maar integendeel dankbaar voor de vrijheid, die wij onder het constitutionele bestuur van het huis van Oranje genieten, de voortduring van dat bestuur tot het voorwerp zijner vurigste wenschen maken.

De zoogenaamde geheime genootschappen der protestanten in Nederland verdedigd.

Zestal Brieven, aan den Nederl. Kiezer, door een Stemgeregtigde. Te Amsterdam, bij W.H. Kirberger. 1853.

Met zekere huivering nam schrijver dezes het boven aangekondigde werkje in handen, omdat hij vreesde, zoo als dat in de twistschriften onzer dagen niet vreemd is, daarin onder veel waarheid ook veel bitterheid te zullen ge-

mengd zien. Al spoedig evenwel werd hij van zijne vreeze verlost en vatte hij hoogachting en genegenheid op voor den opsteller, omdat deze tegenover den kampvechter voor de Roomsche hierarchie en tegenover zijne vaak boosaardige en lasterlijke aantijgingen tegen de Protestantsche genootschappen, altijd eene waardige kalmte had behouden en nimmer den geest der liefde uit het oog verloren. 't Is waar, de Nederlandsche kiezer, die op zoo menige plaats den schijn aanneemt, van zich hartstogtelijk boos te kunnen maken, zal, bij het lezen der brieven, zich nu en dan grootelijks ergeren; maar 't zal niet zoo zeer de schuld zijn van den stemgeregtigde, als veeleer van den nijd, die werkt, als hij de waarheid niet kan weerstaan. Overmoeijelijk was trouwens de strijd niet, omdat de schrijver zich overal op officiële stukken konde beroepen, waaruit de bedoeling en de werking der Protestantsche genootschappen moet blijken, en omdat de ultramontaan zijne aantijgingen onbewezen had gelaten, of daaraan door opzettelijke verdraaijing eene zekere kleur had gegeven. Wij achten het onnoodig, de betoogen en wederleggingen, in deze brieven voorkomende, op den voet te volgen. In den strijd tegen de Roomschen, voor de regtbank der waarheid, heeft het Protestantisme reeds vooraf het pleit gewonnen en. zoo verdrietig als Thiers het vond, nog in vollen ernst het regt van eigendom te moeten verdedigen, zoo verdrietig valt het den braven Protestant, gedurig op nieuw de drogredenen van ultramontanen te moeten ontzenuwen, van wie het allezins geldt: ‘de waarheid is in hen niet.’ Inderdaad! aangenomen, dat al de te berde gebragte bezwaren gegrond en bewezen waren, dan nog zou het een ongehoorde onbeschaamdheid verraden, zich over handelingen te durven beklagen, waaraan men in veel erger mate zelf schuldig staat; het zou strafbare huichelarij zijn, de rol te spelen van het verdrukte lam, waarvan men, om goede redenen, slechts nu en dan het vel borgt; - maar, nu men zelf zoo duidelijk den wolvenaard laat doorschemeren en zoo innig moet overtuigd zijn, dat de Protestanten in den grond alleen uit noodweer genootschappen hebben opgerigt, nu, zouden wij haast zeggen, is het zonde tegen den Heiligen Geest, aan de leden dier genootschappen den toeleg aan te dichten, om het op het verderf en den ondergang der Roomschen in Nederland toe te leggen.

Wij zullen voorzeker na het bovenstaande niet nader behoeven uiteen te zetten, met wat oog wij den électeur Neêrlandais en den stemgeregtigde, met wat oog wij beider werk beschouwen; wij kunnen er zelfs gereedelijk in komen, dat velen, die tot nog toe hunne medewerking aan de bedoelde genootschappen onthielden, na het lezen van beider stukken, zich niet langer daaraan onttrekken en wij voor ons zouden hunne handelwijze eerbiedigen. Maar vraagt men ons, of wij er veel meê op hebben, rondborstig verklaren wij van *neen*, en onder andere hebben wij daarvoor twee redenen. De eerste is deze: hoezeer de *bedoeling* der genootschappen allezins onberispelijk, ja loffelijk kan zijn, zoo als werkelijk uit de statuten, reglementen en verslagen blijkt, kan toch hunne *werking* somtijds niet geheel met die bedoeling in harmonie zijn en dat wel, omdat men niet voor de menigte van medewerkers kan instaan, die, over het geheele land verspreid, soms met gebrekkige inzigten, naar verkeerde beginselen, werkzaam zijn.

Want, wie zou het willen ontkennen, ook onder de Protestanten zijn drijvers, dweepers en intriganten, die zoo ligt hunne medeleden of bestuurders op een dwaalspoor brengen, die kloekheid met slimheid, slimheid met listigheid vereenzelvigen, en eindigen, met het jezuïetisme in het protestantisme over te brengen. Nu is het niet te zeggen, wat nadeel aan de goede zaak zelfs maar door den schijn van scheve inmenging wordt toegebragt en men moet waarlijk hierin voor een goed deel de oplossing zoeken van het raadsel, waarom de Protestanten niet in grooter aantal zich aansluiten. Want de goede Protestant bemint de meest mogelijke openbaarheid, vrijheid en opregtheid en wil volstrekt geen complice schijnen van verdachte ingrijpingen in den natuurlijken loop van zaken. - En de tweede reden is deze. Hoe ruim ook in Phylacterion de belofte van begunstiging der Protestanten bij voorkeur gesteld zij, zij brengt ons onder den zedelijken band, om meer dan vroeger opzettelijk Roomschen voorbij te gaan en leidt ons op den weg, om aan middelmatigheid en traagheid boven ijver en verdiensten de voorkeur te geven. Wij vinden die belofte onnatuurlijk en dom. Als wij ons gezond verstand en de inspraak van ons hart volgen, dan gaan wij, afgezien van alle verschil in religie, daar ter markt, waar wij ons aangetrokken voelen en het best worden bediend. Doch het kerkgenootschap wordt een juk en de pligt der algemeene menschenliefde lijdt er onder, als we, bij de eenvoudigste transacties, vooraf moeten uitrekenen, met wie wij te doen hebben. Maak, zoo ge kunt, door uw genootschappen, die zienswijze algemeen, ge zult twee nadeelen tegen een vermeend voordeel erlangen. Ge zult ijverige en bekwame Roomschen ontmoedigen, ge zult van uw protestantisme een punt van speculatie maken en uw doel zult gij missen. Waarom? Wel, men zegt, dat de Roomschen ontzaggelijke kapitalen tot hunne beschikking hebben, waarmeê zij de concurrentie kunnen dooden, of liever, met behulp waarvan zij u goedkooper kunnen dienen, dan de Protestant. Deze bewering is of waar, of zij is onwaar. Is zij niet waar, laat dan de Protestant op alle mogelijke geoorloofde wijze wedijveren, om met den Roomsche gelijken tred te kunnen houden; men zegt immers, dat aan de zijde der Protestanten de kapitalen zijn en de schranderheid. Is zij waar, laat ons dan de jezuïeten bedanken, dat zij ons goedkoope katoentjes bezorgen, òf tegen geldelijke opoffering van hunne zijde, òf althans tegen winstderving; maar laat ons zoo dwaas niet zijn, van te meenen, dat hunne kapitalen vernietigd zullen worden, als wij aan de kalandisie in katoentjes eene andere rigting geven. Die kapitalen zullen op een andere, misschien minder aangename manier worden aangewend, maar rusten zullen zij zoo weinig als de jezuïeten zelve.

De zaken zijn gedurende eene reeks van jaren door de woelingen der ultramontanen en door het geschrijf van Protestanten zoodanig uit haar verband gerukt, dat men naauwelijks meer gematigd kan zijn en zijn eigen vasten gang gaan; maar zich onwillekeurig door den telkens veranderenden stroom her- en derwaarts voelt slepen. Een punt echter moet voor den Protestant de veilige noordstar blijven, nimmer uit het oog te verliezen en dat punt is de godsdienstige en zedelijke verlichting en verbetering zijner geloofsgenooten. - Wij gelooven, helaas! dat deze nog zeer veel te wen-

schen overig laat en kunnen ons niet genoeg verwonderen, hoe door velen altijd zoo in de verte gewerkt wordt, terwijl er in hun eigen werkkring nog zoo veel te doen valt. De godsdienstige kennis staat bij duizenden op zoo lagen trap en het godsdienstig onderwijs is op vele plaatsen zoo gebrekkig en onvoldoende, dat het waarlijk niet bevreemden mag, zoo het godsdienstig leven daaraan ten volle beantwoordt. Nu zij het voor de tienduizendste maal gezegd, dat het krachtigste bolwerk tegen de ultramontanen ongetwijfeld is de zedelijke en godsdienstige zin van hunne tegenvoeters. Openbaart die zich krachtig tot in den geringsten leek, geen twijfel is er aan, of de Protestant moet den Roomsche eerbied inboezemen, op die wijze is de magtigste propaganda georganiseerd. Mogt dit meer het streven worden en mogt men, met achterlating van dat eindeloos razen, zich meer en meer tot kalme wederlegging bepalen. Willen onze Roomsche broeders zich een tal van dwaasheden op de mouw laten spelden, willen zij zich volstrekt laten uitzuigen, welaan het geschiede in vredesnaam. Het licht der Protestanten staat Goddank niet onder een koornmaat, maar het schittert den leiders der onmondigen genoegzaam in de oogen. Dat zij zich verantwoorden!

C.

Een woord over volk, staat en kerk, Roomsch-katholicismus, rationalismus en reformatie, door AJ. van Eelde, Te Amsterdam, bij W.H. Kirberger. 1853.

In juist 40 blz. behandelt de S. de hoogst gewigtige onderwerpen, die den titel uitmaken, niet alleen op zichzelve, maar beschouwt ze ook in hun onderling verband. Daar men nu over die zaken gemakkelijk evenzoo vele boekdeelen zou kunnen vullen, is 't niet moeijelijk te beseffen, dat hij in deze bladen slechts zijn eigen subjective meening, naar een vooraf beraamd plan, heeft neêrgelegd, en dat men dus geen diepzinnig onderzoek of veelzijdige bewijsvoering te wachten heeft. Wij kennen den heer Van Eelde volstrekt niet, maar gelooven gaarne, dat hij een vroom man is; dit evenwel hebben wij bevonden, dat hij zijne denkbeelden met zekere gemakkelijkheid en met eene betrekkelijke duidelijkheid heeft aaneengeschakeld. Die denkbeelden komen hoofdzakelijk hierop neder. De volken der aarde, zoo als zij onderling veelzins onderscheiden zijn, zijn ontstaan door de Babylonische spraakverwarring,

maar, daar geene volken zonder gezag kunnen bestaan, is dit, door Gods bestel, onder die volken gevestigd en zijn zij aldus tot staten geworden. Het volk toch en het gezag vormen zamen den staat. Als goddelijke instelling zijn de volken aan het gezag, behoudens protest tegen het onregt, onbepaalde gehoorzaamheid verschuldigd, schoon het bewezen is, dat het gezag nimmer geheel en soms volstrekt niet aan zijne bestemming beantwoordt: immers het is het welbehagen des Heeren, ook dat wij onregt lijden. Voorts zijn de scheiding van het menschdom in verschillende volken en de ongelijke verdeeling der aardsche goederen even als de rangen en standen door God daargesteld, om de magt der zonde te breken, om liefde te wekken en tot werkzaamheid te prikkelen.

Maar al die instellingen van den staat zijn aardsch en wijzen niet ten hemel: dit is eerst de bestemming der Christelijke kerk. Die kerk nam voor den gevallen mensch reeds een aanvang in het paradijs, en bestaat thans uit de vereeniging van hen, die den Godmensch Jezus Christus worden ingeplant, en die, uit Adam reeds geestelijk en stoffelijk geboren, maar in hem verloren, andermaal, op hunne biddende begeerte, uit God worden geboren, in Christus Jezus, door de werking des H. Geestes. - Daar dus die kerk geestelijk van aard is, moet zij geheel onafhankelijk zijn van de aardsche instellingen, die wel haren invloed mogen ondervinden, maar volstrekt geen invloed op haar mogen uitoefenen. Er heerscht daarom in de kerk volkomen gelijkheid, en zij erkent slechts één hoofd, Jezus Christus, hoezeer zij, tot verzekering der orde, onderscheiden bedieningen toelaat. Haar wetboek is het woord van God en zijzelve geroepen tot geloovig aannemen van de waarheden, *door haar, in overeenstemming met de duidelijke uitspraken der H. Schrift, in belijdenisschriften uitgedrukt*. Hare goederen zijn het onvergankelijke woord en de eeuwige geest van God, hare wapenen het zwaard des geestes, Gods woord en het gebed, en schoon haar wezen nu nog alleen geestelijk is, hare bestemming is in zoo verre ook stoffelijk, in zoo verre hare leden eens, na de geheele vernieuwing door vuur, aan het einde des tijds, met andere ligchamen zullen worden opgewekt en deze aarde dan in den beloofden hemel zal herschapen zijn.

Hoewel de kerk dan nu nog geestelijk is, is zij toch zigtbaar, als zamengesteld uit stoffelijke menschen, ten aanzien van welke God Zijne vrijmagt openbaart in het zaligen van den zondaar, en *Zijn verborgen Raadsbesluit in de eeuwige Voorbeschikking omtrent de uitverkorenen*. Tot deze laatsten behoorden bij opvolging onze eerste voorouders Abel, Henoch, Noach, Abraham en sommige Israëlieten tot op Jezus Christus, met wien de kerk door middel van den doop over de geheele aarde werd uitgebreid, en na wien zij zich langs verschillende wegen, o.a. door belijdenisschriften heeft geopenbaard.

Door de uitbreiding der kerk, naar het bevel des Heeren, zijn er thans op aarde geheele Christennatiën en Christenstaten. Hunne betrekking is daardoor tweederlei, eene aardsche als volk en staat en eene hoogere hemelsche, in de christelijkheid van beide gelegen. Hieruit leidt de S., onzes bedunkens teregt, af, dat de kerk een openbaar regt van bestaan heeft verkregen en dat iedere andere godsdienst in den Christenstaat kan geduld worden, maar nimmer een bijzonder regt hebben van bestaan, of

althans invloed uitoefenen op het wezen van den Christenstaat. Geen wonder, dat hij deze gelegenheid waarneemt, om de ongerijmdheid te bewijzen van de stelling: l'état est athée, hoezeer wij het misschien met den S. minder eens zouden zijn, als hij het begrip van Christenstaat wilde definiëren, of beperken. Hij is van oordeel, dat de zelfstandigheid van staat en kerk zeer wel kan bewaard blijven, mits de laatste zich bepale bij het oefenen van zedelijken invloed op den eerste en tevens, onder protest tegen het onregt, onvoorwaardelijk gehoorzame, ook al verkracht de staat hare regten. Van den zedelijken invloed der kerk op den staat en beider onafhankelijkheid voorspelt hij de rijkste vruchten.

Na deze beschouwingen over *volk, staat* en *kerk*, maakt de S. eenen overgang, door allen van de kerk uit te monsteren, die, schoon gedoopt en na belijdenis daarin opgenomen, ongeloovig zijn gebleven en daarom bij hunnen dood als verdorde ranken van de kerk wegvallen en een eeuwig verderf ingaan. Vervolgens schetst hij den aard van het ongeloof, dat Christus als eene dwaasheid wel niet verwerpt, maar Hem echter zoekt te veranderen en krachteloos te maken. Het ongeloof van vorige eeuwen verschilt van het hedendaagsche. ‘Toen *knaagde* het aan den Christus en poogde dan deze, dan weder gene der zaligmakende waarheden, die met de Christusverschijning onverbreekbaar verbonden zijn, omverre te werpen; - thans verheft het zich met stout geweld, om den ganschen omvang dier waarheden te loochenen en den mensch alleen in zichzelven den grond zijner zaligheid te doen vinden.’ (blz. 25). Met andere woorden: vroeger zocht men nog *met behulp* van Christus zalig te worden, thans waant men buiten Hem om den hemel te kunnen bereiken.

De kerk heeft altijd, ook door hare belijdenisschriften, tegen dat ongeloof strijd gevoerd en oogst van dien strijd ook heilzame vruchten; maar een gevolg er van is toch geweest eene scheuring in verschillende gezindheden. En ziedaar ons van zelf gebragt tot het Roomsch-Katholicismus, dat evenwel de S. van de kerk niet uitsluit, omdat het den doop erkent en onderhoudt. Anders somt de S. verscheiden overbekende grieven er tegen op, waardoor de persoon en het werk des Verlossers in de schaduw wordt gesteld en een gansch andere weg ter zaligheid aangewezen, dan door God is geopenbaard. Kortom de S. toont aan, dat het Roomsch-Katholicismus, vooral sedert het concilie van Trente, in den grond der zaak ongeloof is aan God en Zijn onfeilbaar woord, dewijl het dit in zijn gezag onderwerpt aan het gezag van 's menschen woord en dus den mensch de plaats van God doet innemen.

En nu ligt de beurt aan het rationalismus, en zijne overeenstemming met het Roomsch-Katholicismus. Natuurlijk wordt hier de rede en hare kritiek zeer laag gesteld, en zonder omwegen als doel van het rationalismus opgegeven, God te verwerpen, des menschen afval van Hem te loochenen en de rede in den mensch te vergoden. Maar ook zij, die minder stout waren, en voor wie het Christendom alleen eene *leer* en geen *feit* is, kwamen tot dezelfde resultaten, of deden althans van alle geloofswaarheden het wezen verloren gaan. Om de parallel te vinden, worden de beoefenaars der wijsgeerte met de priesters der Roomsch-Katholieke kerk en het juk der wetenschap met

dat van de priesterheerschappij vergeleken. In strijd met Gods woord dringen beide hunne beweringen der kerk als waarheden op; de Roomsch-Katholieke priesters onthouden den Bijbel aan de kerk, die van de wetenschap maken haar blind voor zijne waarheden en de afgoderij van het misoffer is de tegenhanger van de vergoding der rede; gelijk de verheffing der rede boven het woord Gods een tegenhanger van de onfeilbare overlevering en priesterschap.

Maar ofschoon beide Roomsch-Katholicismus en rationalismus vruchten zijn van het ongeloof en het ongeloof leidt tot verwerping van God en Zijn woord, beide waren toch in uitwerking verschillende. Er was in de middeneeuwen wel evenveel hoogmoed des harten en eigen geregtigheid, maar tevens nog meer neiging tot afhankelijkheid en tot afgoderij; er was minder helderheid van oordeel, minder rijkdom van kennis en zoo doende ging het ongeloof in die dagen over tot bijgeloof, terwijl het nu, zich boven alles verheffende, eindigt in de zelfvergoding. Daar evenwel de mensch naar zijne natuur te afhankelijk is, om zich niet te moeten buigen, staat het te vreezen, dat de zelfvergoding zich zal concentreren in één persoon (den paus) en dat de *zoon des verderfs* zal geopenbaard en als een God aangebeden worden. De verwantschap van beide verschijnselen en hunne onderlinge aantrekking zet de schrijver nog nader uiteen.

Inderdaad treffend zijn de bijzonderheden, waarin de schrijver verder nog aantoont, hoezeer het Roomsch-Katholicismus het wezen der ware geestelijke kerk heeft miskend door ineensmelting van aardsche instellingen met haar, door behalve Christus nog ander menschelijk gezag te huldigen in den paus en onderhoorige geestelijken, door het vleeschelijke zwaard te voeren, door zijn wereldzin, door den last van zijne pauselijke bullen en besluiten van conciliën, door zijn streven naar de wereldheerschappij. En niet minder treffend zijn de sluitredenen van het rationalismus in 't licht gesteld, zoo als ieder zich die moet herinneren, die geen vreemdeling is in de geschriften van Rousseau, geen vreemdeling in de geschiedenis der laatste 60 jaren. In één woord, beide voeren tot willekeur, onderdrukking en slavernij, maar het eerste tot de heerschappij en het alvermogen der kerk, het laatste tot de revolutie en het staatsalvermogen. - Eindelijk doet de schrijver nog in korte bewoordingen zien, hoe de Reformatie in alle opzigten tegen beiden is gekant en door de herstelling der Apostolische kerk weder te regt gebragt had, wat door het Katholicismus was bedorven.

Ziedaar kortelijk den gedachtenloop geschetst, door den heer Van Eelde ontwikkeld. Indien die schrijver met onze gegeven schets niet tevreden mogt zijn, wij betuigen opregtelijk, dat wij ze ontwierpen te goeder trouw en met het oog op de beperktheid van ons bestek. Tot welke school hij behoort, kan niemand, die van ons geraamte kennis nam, raadselachtig zijn. Zijne meening, dat er vóór den zondvloed geene verschillende volken zijn geweest, en dat zij door de Babylonische spraakverwarring zijn ontstaan; zijne sterk uitgesproken leer van lijdelijke gehoorzaamheid, hoezeer dan onder protest tegen het onregt, en van het droit divin; de wijze, waarop hij den oorsprong der kerk terug voert tot het paradijs; zijne ingenomenheid met belijdenisschriften; zijn eisch van geloovig aannemen van Gods woord naar de opvatting der kerk (zon-

derling genoeg, op grond van eerbiedig en biddend, doch zelfstandig en vrij, en steeds voortgezet onderzoek des Bijbels); zijne vermelding van Gods vrijmagt in het zaligen van den zondaar en van Zijn verborgen raadsbesluit in de eeuwige voorbeschikking omtrent de uitverkorenen; eindelijk, om niet meer te noemen, zijne diepe minachting voor de menschelijke rede, doen hem als bepaald aanhanger van het Groenianisme kennen. - Wat zijn de tijden in het verloop van eenige weinige maanden veranderd! Minder dan de helft van 't geen de schrijver hier als zijne overtuiging doet uitkomen, zou toen meer dan voldoende zijn geweest, om den schrijver zoo mogelijk tot een aanfluiting te maken en als een onmagtsprediker ten toon te stellen; thans moge men bij de genoemde en andere punten de schouders ophalen, men gevoelt zich toch gedrongen 's mans bijzondere begrippen te eerbiedigen en reikt als protestant den ouderwetsch gereformeerden gaarne de broederhand. Wij voor ons, die altijd een afkeer hadden van dat eindeloos razen, wij voorwaar zullen de oude wonden niet openkrabben, maar vonden ons verpligt als trouw referent, om de Schibboleths aan te wijzen, die men hier zal aantreffen. Naar onze meening heeft de schrijver die volstrekt niet uit den weg geruimd, maar de moeijelijkheid er van ten volle gelaten. In zooverre durven wij het boekje niet onvoorwaardelijk aanbevelen aan hen, die niet van des schrijvers kleur zijn. Doch wie nuttige wenken verlangt omtrent hetgeen de kerk in den staat behoort te zijn, of omtrent de verbastering der kerk in het Roomsch-Katholicismus, of omtrent de uitspattingen der rede, die koope het vrij en leze het; hij zal er waarlijk niet door bedorven worden.

C.

Letterkunde.

Rusland geschetst zoo als het is, naar eigen aanschouwing, door H. Dijkema. Te Groningen, bij K. de Waard, 1853.

Het is in onzen tijd geen gemakkelijke taak, als reisbeschrijver op te treden. De meeste landen der wereld, maar vooral van Europa zijn en worden door zoo vele en zoo bekwame reizigers bezocht en deze hebben in zoo belangrijke werken veelal de vruchten hunner navorschingen ontwikkeld, terwijl groote aardrijkskundigen met zoo veel wetenschappelijken zin de quintessence uit die werken hebben getrokken, dat het bijna eene hopelooze onderneming is geworden, iets nieuws en tevens iets belangrijks te zeggen. De tijd der uitstapjes met jaagschuiten of op bolderwagens, toen men verbaasd stond over zichzelven, als men zich eenige uren verplaatste, is lang voorbij, en vele honderden en duizenden, zoo zij al geene wereldburgers zijn geworden, gevoelen zich in *ons* werelddeel ten minste overal zoo tamelijk te huis. Voeg daarbij, dat de kans op reisavonturen, die rijke bron van het *interessante* nog voor 50 jaren, aanmerkelijk verminderd is; dat men weinig belang er in stelt, of onze reizigers goed of slecht gegeten, gedronken en geslapen hebben; kortom, dat men landen en volken wil leeren kennen, maar niet de bijzonderheden betreffende den persoon op reis, en men zal gevoelen, dat hij, die het waagt, eene reize in 't licht te geven, eene hagchelijke onderneming begint. Inderdaad, hij dient wel de beleefdheid te hebben, om zich bekend te maken met hetgeen voor hem gearbeid werd en zijne eigen waarnemingen hieraan te toetsen, maar in de tweede plaats dient hij zich ook scherpe grenslijnen af te bakenen, die hij niet wil overschrijden, opdat hij zich altijd binnen zijn eigen terrein bewege en niet in plaats van reiziger aardrijksbeschrijver worde. Naar onze meening althans moest de reiziger zoo naauwgezet zijn, nergens zijne voorgangers uit te schrijven, maar zich strikt te bepalen bij hetgeen hijzelf heeft gezien en onderzocht, opdat hij zoo de eere mogt verwerven van eene autoriteit te zijn, en niet de schrijver van een boek, dat voor meer dan de helft welligt uit andere boeken werd zamengeflanst.

Het is onze aandacht niet ontgaan

hoe in de laatste jaren sommige reizigers zich in allerlei bogten hebben gewrongen, om hunne waar aan den man te brengen. Zij hebben de geschiedenis, den roman, het drama, ja, wat niet al op contributie gesteld, om aan hunne beschrijvingen een behagelijken vorm te geven, maar het is hun onder al de kunsten en luchtsprongen, die zij zich veroorloofden, vaak niet gelukt, iets anders, dan opgewarmde spijze, om niet te zeggen kool op te disschen. De klassieke toon is uit vele reisbeschrijvingen verdwenen en men schijnt het even gemakkelijk te achten, aan anderen landen en volken te leeren kennen, als om zijn gast door zijn Engelschen tuin den weg te wijzen.

't Is er verre af, dat wij bovenstaande berisping in hare volle zwaarte op het werk van den heer Dijkema zouden willen toepassen, maar verzwijgen mogen wij niet, dat die schrijver, nadat hij besloten had een boek over Rusland te maken, het verschillend karakter van den aardrijksbeschrijver en den reiziger niet genoeg in het oog heeft gehouden. Deze aanmerking geldt zeker in mindere mate zijne *Aanteekeningen, gehouden op eene reis naar St. Petersburg* en zijne *Winterreis door Rusland*, maar zij is zoo waar ten aanzien van het werk, dat wij voor ons hebben, dat de titel er van bepaaldelijk eene onwaarheid is geworden. Die titel is: *Rusland geschetst zoo als het is, naar eigen aanschouwing*, maar, om te zwijgen van het eenigzins grootsprekende: *zoo als het is*, ieder, die slechts eene flaauwe voorstelling heeft van den omvang van Rusland en dan ontdekt, dat hij hier den reiziger slechts vergezelt van Charkow op ongeveer 50° NB. tot in het zuiden van de Krim, bevindt al dadelijk, dat hij door dien titel gefopt wordt, omdat, zoo er al berigten in het werk voorkomen, geheel Rusland betreffende, deze althans niet aan *eigen* beschouwing zijn ontleend. Zelfs als algemeene titel voor de drie boekdeelen zouden die woorden te veel zeggen, omdat de reis van St. Petersburg naar het gouvernement Jekatharinaslaf al te vlugtig is gedaan en langs een al te smalle strook loopt van het uitgestrekte rijk, om daaruit, *naar eigen aanschouwing*, eene schets van Rusland te kunnen ontwerpen. Eene schets toch geeft omtrekken van het geheel, maar kan niet zuiver worden ontworpen, als men dat geheel niet heeft gezien.

Wij vereenigen ons dus volstrekt niet met het gevoelen van den heer Dijkema, die meent, dat de titel geenszins met den inhoud in strijd zal zijn. Het is een algemeene dwaling, die ons doet gelooven, dat iemand *alles* van een land en zijne belangen door en door kent, wanneer hij er slechts geweest is, of zelfs maar zegt, er geweest te zijn, eene dwaling, die reeds een- en andermaal invloed heeft geoefend op de regtstreeksche verkiezingen. Hoe! wij zullen een stad- of gewest- of landgenoot, onder ons getogen en opgevoed de vertegenwoordiging van onze belangen niet vertrouwen, omdat hij, onzes bedunkens, de gemeente, het gewest, het land niet genoegzaam kent, *zoo als zij zijn*, en wij zullen een vreemdeling op zijn woord gelooven, als hij ons verzekert, dat hij, na een tweejarig verblijf, onder allerlei bemoeijingen en beslommeringen, ons een rijk zal leeren kennen, *zoo als het is, naar eigen aanschouwing*, dat *1⁄7* deel beslaat van de oppervlakte van het vaste land der aarde, en eene bevolking van 67 millioen. Waarom toch die titel aangenomen, terwijl de schrijver zelf bekent, dat hij den inhoud geregeld heeft naar

den inhoud van andere bestaande werken? 't Is ook waar, als men Dijkema slechts vergelijkt met *Thompson, Rusland zijne Regering* enz., dat men al spoedig zal opmerken, hoe mager sommige onderwerpen zijn behandeld en hoe uiteenloopende de resultaten zijn. Onzes inziens had daarom de schrijver beter gedaan, voorbereid als hij daartoe was door zijne reis en taalkennis, om Rusland te maken tot het hoofdpunt van wetenschappelijk onderzoek en zijne landgenooten te verrijken met een doorwrocht werk, waarin alles was opgenomen wat belangrijk is en de kritiek kon doorstaan en zonder zich te bekreunen, of het een en ander ook uitvoerig reeds in andere werken werd behandeld. Πρὸς τὰ ἄλφιτα had hij immers even goed een interessant reisverhaal kunnen laten voorafgaan.

Gedachtig aan het Engelsche spreekwoord: all's well that ends well, willen wij liever nog eerst eene bedenking maken over taal en stijl. Beide zijn, de schrijver vergeve het ons, hier en daar slordig. Wat den stijl betreft, die is op zichzelven niet kwaad en onderhoudend genoeg, maar onoplettendheid kan hem geschaad hebben, doch omtrent de taal is 't ons wel eens ingevallen, dat de schrijver, door zoo velerlei te spreken en te lezen, wel het een en ander er van kon vergeten zijn; iets wat hij met den buitengewonen Gützlaff gemeen zou hebben, die bijna alle talen verstond en er geen enkele goed sprak. Wij staan niet stil bij taalfouten als blz. 15 gemeu*bie*leerd of blz. 52 een half dozijn *hoender*, of blz. 282 de bestendiging - *zijn*, noch ook bij onjuistheden zoo als blz. 146, waar *rif* voorkomt van het geraamte van een mensch of blz. 336, waar wij lezen: het *staat - tegen de borst*, maar eene grootere grieve voor ons zijn de verkeerde constructien, die ons telkens hinderden en bij het vormen waarvan niet behoorlijk werd nagedacht. De schrijver hebbe de goedheid o.a. eens de volzinnen na te zien, die beginnen blz. 4, reg. 7, blz. 19, reg. 23, blz. 148, reg. 4. Gaarne rangschikken wij uitdrukkingen als blz. 18, reg. 8, de avond begon *af* te dalen en blz. 154 en 155 een zoon *overwonnen* onder de drukfouten, gelijk die blz. 290 *Wladimir* (980 n.C.) *zond jongelingen naar Babylon* onder de vergissingen, terwijl wij gaarne eenige nadere opheldering zouden verlangen omtrent de houten sneeuwschoenen (blz. 38) van 3 à 4 el lengte.

Maar schoon wij niet onbepaald zijn ingenomen met het plan van den heer Dijkema en zijne uitvoering, en schoon wij gaarne gezien hadden dat hij, bijzonder in dit werk, minder beloofd en meer gegeven hadde, wij hebben er toch zoo veel in gevonden wat belangstelling moet inboezemen, en wij hebben in 't algemeen zulk een streven naar waarheid van voorstelling meenen te ontdekken, dat wij het, vooral waar hij onbevangen eigen bevinding meêdeelt, en in zoo verre, gerust als gids durven aanbevelen. Op den vrijzinnigen Fries, hoezeer in eenigzins ondergeschikte betrekking tot een groot heer, of welligt daarom niet te minder, moet wel veel, dat hij in Rusland waarnam, levendige indrukken hebben gemaakt, maar nergens, dat wij ons herinneren, is hij scherp of onbescheiden of overdreven in zijne beoordeelingen geworden en meermalen grijpt hij de gelegenheid aan, om ook wat in zijn eigen vaderland berispelijk is, in het voorbijgaan te gispen. Zijn werk heeft de verdienste van onzen geest aan het nadenken te helpen en ons uit het

gegevene tot het onbekende te doen besluiten, en wanneer wij dan *onzen* toestand met dien der Russen vergelijken, onder wie toch het kruis zoo lang reeds als onder ons gepredikt werd, dan rijst onze innige dank tot God, dat wij zoo vele voorregten boven hen vooruit hebben.

Inderdaad het wordt ons zonderling te moede, als wij nog veel meer dan in 't Westen van Europa, alom in Rusland op de ergste contrasten stuiten en er ons door beleedigd gevoelen, dat *zulk een vertooning zoo weinig hersens heeft*. 't Is waar, ook hier, bij ons en onze naburen, veroorzaakt de ongelijke verdeeling der wereldsche goederen een overgroot verschil in omstandigheden en verwekt soms armoede verdierlijking; maar men is toch bestendig hier in de weer, om den misdeelde, den ongelukkige, den gevallene op te heffen uit zijne ellende, en houdt het niet voor een geloofsartikel, dat het eene geslacht geboren werd, om door het andere te worden vertrapt. Het gevoel van vrijheid doorstroomt de borst van den Westerschen Europeër en moeijelijk moge het hem vallen, om boven de ongunst van het lot zich te verheffen, er is toch geene magt, die over zijn persoon durft beschikken en nog minder, die hem zou durven voorrekenen, wat hij al en wat hij niet mag leeren. Bij ons moge de regtsbedeeling kostbaar zijn en sommigen bewegen, om liever van hun regt af te zien, dan om het zich te verschaffen tegen verlies van tijd en geld; onze regters zijn toch regtschapen, niet zelden ook kundige mannen, en al zijn ook bij ons somtijds de procedures omslagtig en langwijlig, zij *leveren* (?) toch niet hem alleen gewonnen proces, die 't meest betaalt ter omkooping van regters en advokaten (blz. 325). Wij zouden eene menigte van antithesen kunnen zamenstellen, bij wier overweging ons het hart van warme dankbaarheid zou kloppen, indien wij niet den lezer dat genoegen wilden besparen. Het geheel maakt ongeveer op ons den indruk van eene familie, die zich onverwacht gesteld zag in het bezit van een onmetelijk vermogen en zich nu dienen laat door een tal van slaven. In den grond ruw en onbeschaafd zorgt men allereerst voor het uiterlijk en tracht dat regt schitterend te maken. Men zoekt zelfs een dunk te doen ontstaan van hoogere geestbeschaving en legt bibliotheken aan en kunstverzamelingen en werpt aan de Muzenzonen kruimkens van zijne tafel toe. Maar helaas! men behoeft slechts even door dat schitterend gewaad heen te staren, slechts even den geest te proeven, die door den Champagner wordt opgewekt, om de overtuiging te bekomen dat het verguldsel nog niet tot goud maakt, dat uitwendige vertooning zeer goed met armoede des geestes kan gepaard gaan. Ziedaar in het groot het beeld van Rusland. En konden wij ons nu nog maar troosten met het denkbeeld, dat ons vaak bemoedigt bij het waarnemen van eene familie, als wij daar even schetsten. Immers dan zwijgen wij al ligt, als wij bedenken, dat de beschaving een deesem is, dat zeer langzaam doorwerkt, maar dat zonen en kleinzonen toch eenmaal zullen opgenomen worden in de rijen der waarlijk edele menschen: maar waaraan zullen wij ons vasthouden, als wij zien dat in een rijk van 67 millioen onsterfelijke zielen, godsdienst en regtsbedeeling en hooger onderwijs schijnen zamen te spannen, om den mensch aan zijne wezenlijke bestemming nog voor eeuwen te onttrekken. Zeker, gewapend met den gebrekkigen

maatstaf van een kortzigtig mensch denken wij, niet zonder huivering, aan het talloos tal van onderdrukkingen, misvormingen en dooding van zoo vele zielen als in het vleesch wonen, onder, ik weet niet, welke schepters, van, ik weet niet, hoe vele tirannen, en naauwelijks vinden wij rust bij de gedachte, dat de Scyth toch een geheel ander mensch was dan de Slav van Rurik, en dat er reeds een merkelijk verschil bestaat tusschen dezen laatsten en den Rus van Nicolaas. En toch zuchten wij: ‘arm Russisch volk! Hoe zal 't u gaan, als uw adel, bij voorkeur gevormd door Fransche romanliteratuur, zich eens aan den ijzeren schepter van den autocraat ontwringt en het getal der boeren-tirannen verveelvoudigt.’ - Maar men vergeve ons deze uitweiding, die wij niet zullen voortzetten. Liever koope men het hier aangekondigde boek, dat in alle geval gewigtige bijdragen levert tot de uitbreiding van onze kennis der aarde. Wij durven den schrijver aanmoedigen, om ons ook het toegezegde vervolg zijner reizen te geven, maar bevelen hem aan, indien het nog daartoe de tijd is, om er een vasten, eenparigen en wetenschappelijken gang in te houden.

C.

Voor het volk schrijven. Ook een menschenleven, al was 't maar van een hondenjongen.

Eene vertelling voor al wie er naar luisteren wil. Naar het Hoogduitsch van W.O. von Horn; door J.J.A. Goeverneur. Met platen. Leeuwarden. G.T.N. Suringar. 1853.

Voor het volk schrijven! Grootsche, edele, maar niet gemakkelijke taak. Hoe velen die het beproefden waren verstandig genoeg, om, met hoeveel kennis ook toegerust, in het gevoel van de zwakheid hunner pogingen, in tijds de pen neder te leggen. Onder wie zich krachtiger waanden, hoevelen die het zich later beklaagden zich op zulk glad ijs begeven te hebben. Terwijl de een zich in de keuze van zijn onderwerp ten eenenmale vergiste, de ander een' geheel verkeerden toon, of dien veel te hoog, *supra captum*, aansloeg, daalden anderen af tot het triviale, platte, soms ruwe, of vervielen tot het onbeduidende, zoutelooze, onkiesche. Er behoort tact, - veel tact toe, om voor het volk te schrijven. We achten het moeijelijker, dan voor het zoogenaamd beschaafd publiek. Daarom voor een echten volksschrijver respect! We vragen dat respect van u, hooggeleerde heeren, die u in uwe geleerde studiën verdiept, - van u, die van uwe bellettristische hoogte op den volksschrijver

genadig nederziet, - van u, aanzienlijke en hooggeplaatste, die van den volksschrijver weinig notitie neemt, of met zijn geschrijf weinig zijt ingenomen, omdat er naar uw idée voor het volk niet behoeft geschreven te worden - omdat het volk het volk blijven, en niet wijzer en verlichter, maar wel onderdaniger moet worden, - van u bovenal, voor wie de verstandige en edele volksschrijver zijn tijd besteedt, zijne beste krachten inspant, de gave hem verleend met woeker uitzet, en geen moeite ontziet, om aan zijne menschlievende zucht om u te verlichten, te ontwikkelen, en zedelijk beter te maken, te voldoen.

Waarlijk het doel van den echten volksschrijver is edel. Maar hoeveel behoort er niet toe om het op eene gelukkige wijze te bereiken. Bekendheid met, hooge belangstelling in het heil van het volk; - een geest des onderscheids om de beginselen, beweegredenen en daden van het volk juist te beoordeelen; - eenvoudigheid in de voorstelling, waarheid in het schetsen van voorvallen en gebeurtenissen; - geen overdrijving, geen onwaarschijnlijkheid - het volk oordeelt doorgaans juist; - naauwkeurigheid en duidelijkheid - het volk leest niet veel, maar begrijpt en gaat gaarne na wat het leest; - verstaanbaarheid, want wat het volk niet begrijpt, legt het spoedig ter zijde; - kieschheid, want bij al 's volks ruwheid is het van fijn gevoel niet ontbloot, het laat zich niet krenken; - geen meesterachtige toon, waar men verbeteren en hooger op wil leiden - het volk duldt den zweepslag niet, maar ook geen kinderachtige behandeling, want het volk gevoelt evenzeer zijne emancipatie tot den mannelijk en leeftijd als de beschaafde stand, - en wat daar nog meer ware bij te voegen.

Onder wie vele dier eigenschappen bezitten, noemen we den Duitschen volksschrijver von Horn, of zoo als hij eigenlijk heet, Friedrich Wilhelm Philipp Oertel, naar zijn geboorteplaats Horn zich von Horn noemende. Wisten wij het uit andere proeven van zijne hand niet, we zouden hem uit de ons ter beoordeeling toegezondene en boven aangekondigde den eernaam van volksschrijver niet weigeren.

De titel van het vermelde werkje is zeer gelukkig gekozen, want het bevat werkelijk wat hij inhoudt, terwijl het ons voorkomt, dat de wenk er op uitgedrukt: Eene vertelling *voor al wie er naar luisteren wil*, niet zonder beteekenis is. Er zijn er toch die naar geene volksverhalen willen luisteren, omdat zij dit bij hunne geleerde studiën te gering achten. Maar misschien konden zij bij boekenkennis er nog wel een weinigje menschenkennis uit opzamelen. Anderen leenen er niet gaarne het oor aan, omdat zij vooraf vermoeden er niets onnatuurlijks, onmenschelijks en wat de zenuwen schokt in te zullen aantreffen. Die gezonde kost ware echter misschien beter voor hen, dan de geliefkoosde sterk gekruide en prikkelende. Nog anderen - onder dezen de aristokraten - wijzen de lectuur van zulke verhalen - inzonderheid als ze in onze taal geschreven of vertolkt zijn - met hoogaanzienlijk, maar verachtelijk neusophalen van de hand: ‘Voor het volk, bah, dat is niet voor ons. Wij, behooren niet tot het volk.’ Expressieve uitdrukking, waar misschien veel waars in ligt opgesloten. En toch zouden wij antwoorden, dat de goede volksverhalen ook voor hen geschreven zijn, namelijk in hun belang. Hoe verstandiger en beter het volk, hoe beter en veiliger

voor de hoogere standen. Door geld, bezitting en aanzien hebben zij boven het volk veel vooruit. Hoe deugdzamer het volk, hoe zekerder voor hen het bezit hunner middelen. In hun belang is het, goede volksschrijvers te ondersteunen en hunne boeken te koopen, opdat zij aanmoediging vinden; - in hun belang, want het is hun *eigen*-belang.

We lezen voor dit boekske een voorberigt van den uitgever, den heer Suringar, die de vraag oppert: of het een kinderboekje is, dat men hier ontvangt, of een boekje voor groote menschen? Hij laat de beantwoording dier vraag over aan de beslissing der lezers, te meer, omdat de oorspronkelijke schrijver niet gezegd had, voor wie het eigenlijk bestemd was. Dat zijne kinderen het gretig lazen gelooven we gaarne, maar wij zijn het evenzeer met hem eens, dat, schoon het boekske slechts eene vertelling behelst, in een klein, kinderachtig formaat, het toch een menschenleven bevat, al is 't van een hondenjongen, en na de lezing hielden wij ons overtuigd, dat het voor groote menschen niet minder nuttig en aangenaam is om te lezen, dan voor kinderen, die er het belangrijke en leerzame niet zoo ernstig uit kunnen opmerken, als groote menschen. Gaf de schrijver in zijn Nothpfennig für Jedermann, bij het Nederlandsch publiek als een Reispenning op den levensweg bekend, een boekje voor allen, wij twijfelen er met den uitgever niet aan, of onder andere vruchten van 's schrijvers rijken geest, zullen ook deze bladen voor het lezend publiek het bewijs opleveren, hoezeer het den voortreffelijken man, in het eenvoudigst gewaad en onder de nederigste vormen, en ofschoon er een vriendelijke scherts door zijne voorstelling speelt, hooge en heilige ernst is met het leven en het levensgeluk zijner medemenschen.

Van de vertelling zelve geven we geen dorre schets, niet alleen omdat onze aankondiging dan te breed zou worden, maar ook omdat we het verrassende in het verhaal niet voordat men het soms gelezen heeft willen wegnemen. We zeggen er alleen van, dat zij de lotgevallen vermeldt van een armen verlaten wees, die als een hoogvorstelijk-Nassausche-hondenjongen zijn loopbaan begon, verschillende ontmoetingen had, en, had hem ook een gunstiger lot kunnen zijn beschoren geweest, in een gelukkigen ouderdom zijne laatste dagen sleet.

Hoe weinig belangrijk dit verhaal schijnt, zoo belangwekkend wordt het door de wijze, waarop de oude man zelf zijne lotgevallen vertelt. Vertellen zeggen we, want dit is het in den letterlijken zin, en maakt mede de grootste waarde van dit boekske uit. Met den hoofdpersoon - Hannes Kramer heet hij, - worden verschillende andere personen ten tooneele gevoerd met hunne deugden en gebreken, allen en alles even natuurlijk en ongekunsteld, maar daarom ook bij uitstek boeijend voorgesteld. Veel valt er uit dit boekske te leeren voor jeugdigen en ouden van dagen, voor aanzienlijken en geringen, voor rijken en armen, voor beproefden op den levens- en lijdensweg niet het minst. We zouden het met vele bewijzen kunnen staven. We zouden in het oog van sommige hooggeplaatsten booze vergelijkingen kunnen maken en vragen kunnen opwerpen, die het hoog rood der verontwaardiging op de kaken zouden jagen van sommigen, die ons over onze vermetelheid wel een duchtige strafpredikatie zouden willen houden,

b.v. of er onder menige ruwe pij niet een edeler hart klopt, dan onder het prachtig gewaad van menigen hooggevierde? Of ware beschaving uitsluitend het deel is van wie zich bij uitsluiting tot den beschaafden stand rekenen? enz. doch we willen niemand boos maken, terwijl we ieders aandacht op het portret van den grijzen. verhaler willen vestigen. Als we iets van zijn geest en karakter zouden zeggen, we zouden dan zijne naïeve eenvoudigheid, zijn krachtigen geest door godsdienst des harten - zonder veelzijdige kennis - gesterkt, moeten opmerken. We zouden dan moeten spreken van zijne echte beschaving, d.i. teeder, zuiver zedelijk gevoel door den bolster der ruwheid doorstralende, van zijne teedere, standvastige, zwaar beleedigde en diep gekrenkte liefde, van zijne bewonderingwaardige zelfverloochenende vriendentrouw, die voor geene opofferingen terugdeinsde, van zijne beteugelde wraakzucht bij tergende mishandeling, van zijne zichzelven niet verschoonende schuldbelijdenis, waar het onomgekocht geweten bij hem sprak. We zonden hem onzen eerbied moeten betuigen, die zich op zijne goede daden niets het voorstaan, geen verdienste zocht in naauwgezette pligtsbetrachting en het uitoefenen van onbekrompene weldadigheid, en die er zoover af was om naar eerbejag te streven, dat hij veeleer zich verwonderde, als men zijne edele daden of zijne betoonde heldhaftigheid beloonde.

Wij staan misschien te lang stil bij een boekske, dat niet meer dan 130 bladzijden bevat, maar schrijf die uitweiding toe, lezer, aan onze hooge ingenomenheid met het goede en ware volksverhaal, dat zoo gunstig op den volksgeest en het volkskarakter kan werken, vooral, wanneer, als hier, zoo treffend wordt aangetoond, dat Gods hand den mensch dikwijls wonderbaar leidt voor zijne hoogere opvoeding, - dat geen goede daad op den duur onbeloond blijft, - dat naauwgezetheid van geweten de rust des harten bevordert, en dat trouw en dankbaarheid het kostelijkste op de wereld is.

Den heer Goeverneur onze dank, dat hij dit volksverhaal voor Nederlandsche lezers toegankelijk gemaakt, onze lof voor de keurige vertaling die hij er ons van geleverd heeft. Een enkel staaltje om over den verhaaltrant te oordeelen, en den grijzen verteller, den trouwen Hannes lief te krijgen. De vorst van Nassau had een groote liefhebberij om fazanten in zijne bosschen aan te fokken. De zwaarste straften waren bedreigd op het schieten, strikken of vangen dier vogels. Hannes' vriend Frits Borngasser, even als hij in 's vorsten dienst, gevoelde grooten lust om een fazant in zijn bezit te hebben, doch hooren we nu Hannes zelv' vertellen: ‘Op zekeren dag, 't was in 't begin van December en droog vriezend weer, kwam ik met mijne honden naar 't boschwachtershuis. Frits was alleen thuis.’ Goed, dat gij komt, ‘zeî hij;’ ze zijn allen met den heer naar den Donnersberg, waar vader een ever heeft opgespoord. - Och, ‘ging hij na een poosje voort,’ dat ik bij mijne opgezette vogels toch maar een mooijen fazantenhaan had!’

‘Lieve hemel,’ zeî ik, ‘zet u die gedachte toch uit het hoofd! Dat zou wat moois geven, als 't uitkwam!’

‘Hoe zou 't uitkomen?’ vroeg hij. ‘Ze zijn immers allen naar den Donnersberg op de zwijnenjagt.’

‘'k Weet wel, want Gottfried heeft van morgen heel vroeg de twee ruige bullebijters al gehaald; maar hoe zou 't verborgen blijven? Ruprecht komt hier

immers gedurig aan huis en zou den vogel dadelijk zien.’

‘Dat heb ik alles al overlegd en ik weet er ook een middel op. Zoo'n dier sterft immers ook wel van zelf. Nu zeg ik, dat ik het dáár en dáár gevonden heb.’

‘En als ze nu zien, dat hij hagel in de pluimen heeft, of dat hem een poot is stuk geschoten?’ vroeg ik.

‘Ei, domkop’ riep hij hierop uit, ‘dan heeft de een of ander wilddief hem geschoten, maar is verjaagd, en toen heb ik hem gevonden. Ik kwam er terstond op toe, en heb hem opgeraapt.’

‘Dan moest gij hem evenwel aan den genadigen heer gebragt hebben,’ zeî ik.

‘O, 'k moest wel een ezel wezen, als ik mij daar niet uit redden kon,’ antwoordde hij lagchend. 'k Heb immers maar te zeggen, dat er al sterke lucht bij was, en dan is alles goed.

‘Zoo wist hij op alles een uitvlugt, en ik wil niet ontkennen, de oude lust, om toch eens een fazant te schieten, kwam ook weer bij mij op en deed mij eindelijk op alles ja zeggen. Om kort te gaan, wij treuzelden niet lang, Frits nam zijn vogelgeweer, laadde 't, en zoo slopen wij 't bosch in. 't Was al tamelijk laat, en de fazanten vlogen reeds naar hunne slaapplaatsen. Op eens roept Frits zachtjes: ‘daar komt een prachtige haan!’ en paf! lag het kostelijk dier voor ons. Maar op dat zelfde oogenblik klonk een schel jagersfluitje van den kant regts van ons. Dat kende ik opperbest. 't Was van Gottfried of van den Vorst zelf.

‘Voort! Voort!’ riep ik, ‘of ge zijt voor altijd verloren. - Ik zeg, dat ik hem geschoten heb, als ze mij krijgen.’

‘Frits ging aan 't loopen en was mij in een ommezien uit het gezigt. Ik pak vogel en geweer op en vlugt hem na. Daar 't geweer mij hinderde, wierp ik dat tusschen de struiken, dekte het toe, en liep toen als de wind. Juist echter toen ik den hoek naar 't boschwachtershuis omslaan wou, springt daar van achter een dikken eiken boom de oude Ruprecht voor den dag en wil mij bij de lurven pakken, doch ik neem een aanloop en geef hem zoo'n geweldigen stoot tegen de borst (N.B. Ruprecht had dat aan Hannes dubbel verdiend), dat hij ruggelings achterover tuimelt. 'k Dacht al, het te ontsnappen, maar ik ben geen tien passen verder, of daar valt een schot; 'k voel, dat ik in de beenen geraakt ben, en plof als een blok neer.

‘Holali!’ schreeuwde de oude schurk, ‘'t Wild ligt!’ En alsof ze uit den grond opkwamen, stonden allen rondom mij toe, de Vorst en de jagers!

‘Ge kunt u verbeelden, dat ik wel honderd voet in den grond had willen wegzinken. En dan de vloeken en mooije namen, die ik moest hooren, en de woede van den Vorst, daar ik den mooijen fazant nog altijd in de hand hield.’

‘Dat komt er van,’ zei de oude Ruprecht, ‘als men te goed voor bedeljongens is.’

‘Hadt ge den canaille maar morsdood geschoten!’ riep de Vorst.

‘De oude Borngasser, die wel giste, hoe 't met het geval gelegen was, stond daar doodsbleek en zag mij smeekend aan.’

‘Niettegenstaande 't zwaar bloeden en de brandende pijn, die ik van de hagels had te lijden, die mij nog in de beenen staken, werd ik gebonden en door jagersjongens naar Kirchheim ge-

dreven. De vorst en anderen volgden, en ik hoorde zijne toornige stem nog lang in de verte klinken.

‘Te Kirchheim werd ik in verhoor genomen en bekende, hoe ik met een geweer van den boschwachter Borngasser, dat ik, toen er niemand bij hem thuis was dan de oude meid, stil wegnam, den fazant alleen had geschoten, omdat ik den lust daartoe niet had kunnen weerstaan. Aan Frits dacht geen mensch. Die was nu gered en zijn vader ook.’

H.

Aangeboden vrucht door eene jonkvrouwelijke hand.

Ernstige verhalen. Naar het Engelsch uit Chamber's papers; door Jonkvrouwe S.M. de Châtelain. 2 deelen. Amsterdam, Gebroeders Diederichs. 1853.

Het is niet zonder reden dat wij dit werk onder bovenstaand opschrift aankondigen. We wenschen, namelijk, voor geen prijs te vergeten, wat de bescheidenheid gebiedt, ook waar wij der waarheid, om harentwil, hulde moeten doen. Wij willen zoo hoffelijk mogelijk beginnen: zoo aangenaam en streelend het is, met ongeveinsde dankbaarheid en verrukking aan te nemen wat ons door eene jonkvrouwelijke hand wordt aangeboden, zoo smartelijk is het voor het gevoel en zoo hard valt het te zeggen, dat het aangebodene ons niet zoo welgevallig is, als we der aanbiedster wel wenschten te kunnen betuigen.

Doch we hebben hier in de eerste plaats met de kweekers dier vruchten zei ven te doen, en wij ontveinzen het niet, dat dit ons moed geeft om voor ons oordeel vrijmoediger uit te komen. ‘Het gunstig bekende Engelsche tijdschrift, *Chamber's papers for the people*,’ zegt jonkvrouwe de Châtelain, ‘bevat voortdurend verhalen, gevloeid uit de pen der beste schrijvers van Groot-Brittanje.’ Wij willen met de jonkvrouw over dat gevoelen niet twistenz, maar zij duide het ons ten goede, als wij beleefd protesteren tegen het: voortdurend, indien deze verhalen er althans het bewijs voor moesten leveren.

Niet geheel onbekend met Engelands beste schrijvers, namen wij het boek met ingenomenheid ter hand. De titel lokte ons aan, - keurig als hij zich tevens uiterlijk vertoont met veel smaak en goed uitgevoerde vignetten. Doch wij verbergen het niet, onder dien titel hadden wij ons geheel andere dan zulke *ernstige* verhalen voorgesteld. We stellen ze niet allen op ééne lijn, maar over het geheel vonden we niet wat we zochten, wat we verwachtten. De beide deelen bevatten elf verhalen. 't Best bevielen ons het vierde verhaal van het eerste deel - eene Indiaansche geschiedenis, als zulke veelal vol avonturen; de Ivoormijn, het eerste verhaal des tweeden deels, dat zich niet ongevallig

laat lezen; de laatste der Ruthven - een der beste verhalen, en Antonio Melidori, een episode uit den Griekschen vrijheids-oorlog. Een paar verhalen behooren regtstreeks tot de geschiedenis der lijfstraffelijke regtspleging en bevatten uit hunnen aard gruweldaden, bij welker overbrenging de hand der jonkvrouw wel moet gebeefd hebben. Het tweede verhaal des eersten deels kwam ons voor vol onwaarschijnlijkheden en toevalligheden. Inliet derde merkten we veel overdrevens op, terwijl het tweede verhaal des tweeden deels ons toescheen eene allerongelukkigst uitgevallen fictie te zijn, en wij ons gevoelen over: ‘De speculant’ niet anders weten uit te spreken, dan met de eigen woorden des schrijvers, dat het ‘een lang gerekt verhaal’ is.

We gevoelen geen lust om den hoofdzakelijken inhoud in het kort op te geven dier verhalen, die, naar het ons voorkomt, beter zouden zijn geplaatst geweest in eenige dier Tijdschriften, die, òf geheel gewijd zijn aan het leveren van uitheemsche lettervruchten, òf bij oorspronkelijke ook verhalen van elders ontleend opnemen, en in ledige uren worden doorgebladerd.

De vertaalster had het loffelijk doel, om zich in hare keuze te bepalen tot de zoodanige, ‘welke lessen van levenswijsheid bevatten.’ Wij wachten ons voor aanmerkingen op hare keuze, maar ter harer verontschuldiging moge dan dienen, dat het hare schuld niet is, als de oorspronkelijke schrijvers haar geene ruimere stoffe aanboden om die lessen van levenswijsheid op te zamelen. En toch er was in menig verhaal zooveel stoffe daartoe. Een enkel voorbeeld: het eerste verhaal, Valérie Duclos getiteld, is genomen uit den tijd der omwenteling, op het laatst der achttiende eeuw. Het tooneel in Frankrijk. Hoeveel meer gebruik had hier kunnen gemaakt zijn, om het verschrikkelijke van het ongeloof in die dagen in al zijn omvang te schetsen, ook ter waarschuwing voor latere tijden en met het oog meer regtstreeks daarop gevestigd, en vooral om met krachtige trekken den hevigen strijd voor te stellen van het beter ik in den mensch, - bij den ligtzinnig medegesleepte zooveel te meer onverdelgbaar - met het geluk- en zielvermoordend ongeloof.

Wij achten het eene verdienste dezer verhalen, dat zij geen kwaad zullen doen, maar twijfelen of zij over het geheel belangwekkend genoeg zijn, om er zulke lessen van levenswijsheid uit op te zamelen, als de jonkvrouwelijke vertaalster goedwillig wenscht, dat de lezers en lezeressen uit haar vertaald werk zullen doen.

Vertaald.... dat dit noodlottig woord ons daar uit de pen moest vloeijen! Nu denkt men misschien terstond aan eene *slechte* vertaling? Dát niet zoozeer, maar wel draagt zij te veel kenmerken, dat aan haar die zorg niet besteed is, die men billijkerwijs kan vorderen in een werk, dat zich door zuiverheid van stijl en vloeijende volzinnen moet aanbevelen. Maar - we willen niet vitten en met een gewapend oog naar kleine onnaauwkeurigheden zoeken - als we periodenbouw en zinsneden aantreffen, zooals we de eer zullen hebben er eenige te laten volgen, dan zij het oordeel aan het publiek overgelaten, of we ook te scherp zijn in ons oordeel.

Op blz. 18, deel I, lezen we: ‘De dag zou komen, hij gevoelde het nu reeds, dat, gelijk aan den veteraan, die, wanneer hij op zijne verminkte leden nederziet, alleen zich de bevochten overwinning herinnert, ook hij, de

smartelijke wonde vergeten, en het blijvende likteeken enkel en alleen van de behaalde zege zou getuigen.' Op blz. 92: 'Ik bid u om vergeving voor mijne indringelijkheid.' Blz. 99. '- - goede zorgvuldige oude Fibseij! wel, werd nooit een kind of lammetje geboren, dat in zoo welriekende beemden mogt rond huppelen, en welks oor gestreeld werd met zoo tooverachtige klanken uit de oude Fabelwereld!' Blz. 117. 'Er zijn reeds vele jaren verloopen, sedert wij ONS het laatst ontmoet hebben.' Blz. 160. 'Het was Mark, die een weinig vermoeid van de jagt met de wilden zijnde, aangeboden had dien dag in het kamp terug te blijven' blz. 189. 'Mijne oogen waren duister' zeide de vader eindelijk op een toon, waaraan geene kunst van verstelling hoe diep ook, waaraan zelfs de ijzervaste wil die - niet allen - maar sommigen mannen te beurt viel, vermogt vastheid te verleenen' Blz. 196. 'Het mogt zijn dat zij in den aanmoedigenden glimlach van de dochter eene ruime vergoeding voor de barschheid van den vader vonden, maar was het zoo, deelde zij die zeer onpartijdig uit, zoo althans scheen, te oordeelen NA de vriendelijke groete, waarmede zij van de beide jongelieden afscheid nam, toen de wandelaars aan het huis van Amos gekomen waren.' Blz. 200. 'Ik voor mij kan niets bijzonders in haar zien, en met den vader, dien zij heeft, dunkt mij, Edmond, dat gij gelukkig zijt van haar af te wezen.' Blz. 204. 'Hij was namelijk voornemens het geweer van Collins, dat zoo als hij wist altoos geladen - - stond, tot zijn helsch oogmerk te gebruiken, en berekende dat hij al den tijd zoude hebben op zijne plaats terug te brengen voor dat het gemist werd.' Blz. 214. 'Hartstogt was het; hartstogtelijke vreugde en liefde, die het de bedaarde mevr. Atherton als ware het voor een oogenblik deden vergeten, dat zelfs dat gevoel van eer, die regtschapenheid, welke inderdaad het karakter van Edmond uitmaakten, toch in een onbewaakt oogenblik mogten bewezen hebben ontoereikende te zijn, om een jong mensch in het vuur van den hartstogt voor eene misdaad te behoeden, zoo verschrikkelijk in hare gevolgen!'

Op blz. 117, deel II. 'Zij zag naar een hoek van de kamer, waar een jongens hoedje met pluimen versierd steeds op dezelfde plaats hing, en daar naast lag op een klein tafeltje, een hoop kinderboeken, alle gedenkteekenen van twee zoontjes, die geschonken en weder ontnomen waren, het moederhart verscheurd nalatende.' Blz. 138. 'Doch ik herinner mij wel toen dat ik ongeveer zeven jaar geleden met een convooi nabij deze zelfde eilanden was.' Blz. 167. 'ontmoette hij Caroline, omhelsde haar, vragende aan.' Doch genoeg, opdat we niet den schijn op ons laden, alsof wij zinstorende drukfouten ook tot feilen van den stijl wilden brengen.

Wij vertrouwen, dat de correctie van dit boek niet aan de jonkvrouwelijke hand was toevertrouwd. Want zooveel slordigheid en onnaauwkeurigheid kunnen, mogen wij der vrouw niet toekennen. Lustte het ons ze op te sommen, - we zouden er een overbreede lijst van kunnen maken. Wij waren er inderdaad mede begonnen, maar niet in staat het voort te zetten. Volmondig bekennen wij, nimmer een werk in handen gehad te hebben, dat, wegens onbegrijpelijk slechte correctie en interpunctie, zooveel op misdruk geleek. Het spijt ons voor de jonkvrouw, het doet ons leed voor de uitgevers, maar wij mogten het harde woord niet terughouden.

Wij nemen afscheid van dit boek met eene bede aan de Vertaalster, om, als zij ons weder vruchten uit den vreemde mogt aanbieden, eene meer gelukkige keuze te doen van zulke die meer verkwikkend zijn voor hart en leven, en een' anderen nasmaak nalaten dan die ze ons hier aanbood. Er zijn toch wel verhalen die anders spreken tot het hart, anderen invloed op het leven hebben, en deze, bewerkt door een teedere vrouwelijke hand en met het fijn gevoel der vrouwe, kunnen niet anders dan welkom zijn en heilzame indrukken verwekken.

H.

Dichterroem.

Naar het Engelsch van Ch. Lewes, door C.M. Mensing. Te Amsterdam, bij M.H. Binger en Zonen.

Ranthorpe, een jeugdig procureursklerk, wijdt zich, tegen de uitdrukkelijke begeerte zijns vaders, aan de tooneeldichtkunst, waarvoor hij eene onweêrstaanbare roeping gevoelt. Na eerst eenige aanmoediging ondervonden te hebben van welwillende recensenten bij de plaatsing van kleine dichtstukjes in dagbladen, waagt hij zich aan de zamenstelling van een groot treurspel, 't welk hij, na vele moeite en niet zonder het, ten gevalle van den directeur en der acteurs, in zijne eigene oogen verminkt te hebben, opgevoerd krijgt. Het stuk valt, niet slechts omdat het niet deugt, maar ook omdat het slecht wordt vertoond. Ranthorpe is hierover zoo wanhopend, dat hij tracht zich om het leven te brengen, maar daarin wordt hij verhinderd door een onbekende. - Een curieus tooneel.

Door een noodlottigen zamenloop van omstandigheden, wordt de held der geschiedenis genoodzaakt zijn vaderland, Engeland, te verlaten en begeeft zich naar het vasteland, waar hij zich met ijver op eene grondige beoefening zijner lievelingsstudie toelegt, en daarna teruggekeerd uit zijne ballingschap, verwerft hij eindelijk eene eervolle en langgewenschte plaats onder de priesters der kunst.

Naast dezen hoofdpersoon, wiens karakter niet van laakbare zwakheid is vrij te pleiten, staan eenige anderen. Vooreerst zijne pleegzuster Isola, waarop Ranthorpe verliefd wordt, en die hem wederkeerig met innige genegenheid aankleeft, hem troost in zijne teleurstellingen, aanmoedigt door verstandigen raad, en ofschoon zij zich later door haren minnaar verlaten en verraden ziet, Ranthorpe onverdeelde, vurige liefde blijft toedragen, en hem, na eenen moeijelijken strijd tusschen liefde en pligt, eindelijk door hare hand gelukkig maakt. - Vervolgens een student in de medicijnen, Cavendish, een

edelaardig jongeling, die naderhand op Isola verliefd wordt, en later op het punt staat met haar in het huwelijk te treden, maar bespeurende dat hare liefde voor Ranthorpe niet uitgedoofd is, afstand van haar doet, en in den echt treedt met Fanny, eene jonge dame uit de Engelsche aristocratie, die vroeger ook in stilte en bij zichzelve haar hart aan Ranthorpe had geschonken. - Eindelijk Florence, de zuster van Fanny, eene uitgeleerde coquette, die door hare schoonheid en levendigen geest Ranthorpe van Isola aftrekt, maar hem met verachting afwijst, toen deze haar zijne liefde openbaart, en zich vereenigt met een rijken lord, die haar teeder bemint, maar wiens degelijk karakter niet overeenstemt met dat zijner ligtzinnige echtgenoote, en, na een harer aanbidders in een tweegevecht nedergelegd te hebben, haar dwingt zijne geveinsde uitspattingen en wangedrag tot een voorwendsel van echtscheiding te doen gelden, toen zij zich eindelijk zoo ver vergeten had, dat ze de gemeenschappelijke woning ontvlugtte, om zich naar die eens minnaars te begeven, die wel zijn hof aan lady Hawbucke maakte, maar te lafhartig was, om de wraak haars gemaals te trotseren.

Ziedaar in korte trekken de hoofdinhoud van het boven aangekondigde werk. Rijkdom van handeling, verrassende toestanden levert het niet op, 't geen trouwens ook geene eigenschap is der meeste nieuwe romans van onze overzeesche naburen. Eene episode, de moord van den goeden heer Thornton, door diens neef Olivier gepleegd, is er tusschen gevlochten zonder eenig ander merkbaar doel, dan om eene reden te vinden voor Ranthorpe's verwijdering naar Duitschland. Wij begrijpen niet hoe de schrijver zulk eene afgrijselijke gebeurtenis heeft gefingeerd, om tot zulk eene eenvoudige uitkomst te geraken; ofschoon, wij erkennen het gaarne, de tooneelen van dien moord en die waarbij de eigenlijke dader ontdekt wordt, met veel talent zijn geschreven.

Het schetsen van eenige karakters, ziedaar het zigtbare doel waarmede het werk is geschreven, en die karakters zijn alledaagsch, zoo men die van Thornton, Isola en Cavendish uitzondert. De eerste om zijne waarlijk hartelijke, verstandige en, passez moi le mot, originele genegenheid voor den hoofdpersoon; de tweede wegens hare standvastige liefde jegens hem die haar zoo grievend miskent en opoffert aan eene jeugdige coquette; de laatste om de edelaardigheid waarmede hij afstand doet van een schoon en begaafd meisje, ten behoeve van een voormaligen vriend, die hem met trotschheid bejegent. Cavendish herinnert ons aan Jacob Renting uit den schoonen roman van mejufvrouwen Wolff en Deken, Willem Leevend. (In het voorbijgaan zeggen wij den heer Fuhri dank, dat hij onzer begaafde schrijfsters de welverdiende hulde heeft toegebragt, van een harer beste voortbrengselen in een modern gewaad te hebben gestoken, en het langs dien weg, gelijk wij hopen, op nieuw eene plaats te hebben verschaft in de bibliotheek van velen onzer jongelieden.)

't Ligt niet in ons plan eene eigenlijke recensie van ‘Dichterroem’ te geven. 't Werk is daartoe, naar het ons voorkomt, minder geschikt, want het schijnt geene andere strekking te hebben, dan om een ledig oogenblik *aangenaam* te doen slijten en aan zulk een oogmerk beantwoordt het boek volkomen. Hier en daar had de schrijver zich wel wat kunnen bekorten, vooral in het verhaal van Ranthorpe's vruchtelooze

pogingen om zijn Quintus Curtius ten tooneele te doen voeren. Heeft hij bedoeld eene welverdiende satyre te schrijven op heeren uitgevers - eervolle uitzonderingen daargelaten, - dan kunnen wij zeker hem niet van uitvoerigheid beschuldigen: zulk een onderwerp is onuitputtelijk.

Wordt de heer Mensing op den titel vermeld als de vertaler van het een of ander uitheemsch letterkundig voortbrengsel, dan zijn wij gewoon eene zeer goede vertaling te ontvangen, maar het komt ons voor dat de heer Mensing tegenwoordig wat heel veel vertaalt, en daarom aan zijn arbeid niet al die naauwkeurigheid ten koste legt, waaraan hij het Nederlandsche publiek gewend heeft. Indien de heer Mensing den tijd nam zijn manuscript, vóór het ter perse ging, bedaard na te lezen, wij twijfelen er niet aan, zijn stijl zou er aanmerkelijk bij winnen. Wij houden ons verzekerd dat de heer Vertaler, zoo hij er ooit toe besluit ‘Dichterroem’ nog eens te lezen, de juistheid van onze aanmerking niet zal ontkennen.

Druk en papier verdienen allen lof.

E.T.

Reis eener vrouw rondom de wereld.

Van (door) Ida Pheiffer, geb. Reijer. Uit het Hoogduitsch. 2 deelen. Te Gorinchem, bij J. Noorduijn en Zoon. 1852.
Landen, Steden, Volken en Menschen. Een Panorama in negentien groepen, naar A.W. Grübe, en vele anderen, door J.J.A. Goeverneur. 1e deel. Te Groningen, bij J.B. Wolters. 1852.

De heer Goeverneur duide het ons niet euvel, dat wij het werk van Grübe aankondigen tegelijk met dat van mevr. Pheiffer: beider arbeid moge niet in éénen adem genoemd worden, noch met betrekking tot hunnen inhoud, noch ten opzigte van de wijze waarop zij in het Nederduitsch zijn overgebragt. Maar wij vonden aanleiding om beiden in ééne aankondiging op te nemen, daar zoowel het eene als het andere op een groot deel des aardbols betrekking heeft (in het tweede deel van ‘Landen’ enz. zullen waarschijnlijk Azië, Afrika en Amerika behandeld worden), zoowel wat de natuurlijke gesteldheid der landen betreft, als wat hunne inwoners aangaat.

Mevr. Pheiffer is in de dagbladen ‘de beroemde touriste’ genoemd, en die naam heeft waarschijnlijk de uitgevers er toe gebragt eene uitgave harer jongste reis in het Nederduitsch te bezorgen. Maar met welk regt mevr. Pheiffer den naam van *de beroemde* touriste ontvangen heeft, is ons volstrekt

onbegrijpelijk. Wij kennen haar voor alsnog geen andere eigenschap toe, dan die van rusteloosheid, van zucht tot reizen en trekken. In zoo verre hebben wij niets tegen mevr. Pheiffer; maar dat zij haar dagboek uitgeeft, vinden wij wat al te sterk, vooral als het zulk een dagboek is, als ons hier wordt aangeboden. Het is toch niet genoeg te *zien:* men moet met *oordeel* zien, men moet het belangrijke *opmerken;* men moet hetgeen anderen voorbijzagen, *onderzoeken*, en waar zij met ons van denkbeelden verschillen, hen van dwaling trachten te overtuigen; dit reisverhaal getuigt op bijna elke bladzijde van oppervlakkigheid en wij zouden haast zeggen van gebrek aan lust tot onderzoek en zelfonderrigt. Of is het genoeg grootere togten te doen dan vrouwen gewoonlijk ondernemen, om als schrijfster te mogen optreden? Waarlijk, mevr. Pheiffer maakt eene ongunstige uitzondering op het meerderdeel harer reizende geslachtogenooten, door de driestheid waarmede zij hare reis rondom de wereld uitgeeft, welke noch voor den natuuronderzoeker, noch voor den staatsman, noch voor den wijsgeerigen beoefenaar der geschiedenis van het menschdom iets nieuws bevat.

In twee deelen worden ons de ontmoetingen der schrijfster medegedeeld op eene reis, van Hamburg uitgaande, naar Brazilie; van daar langs Kaap Horn, naar Chili; verder langs de westkust van Amerika naar Valparaiso; van daar naar China, voorts westwaarts door Hindostan, Ceylon, Perzie, Aziatisch en Europeesch Rusland, Turkije en Griekenland naar Weenen, de woonplaats der schrijfster. Hoogst belangrijke landen en steden zijn natuurlijk op die reis bezocht, maar op eene wijze die mogelijk de schrijfster heeft voldaan, doch den lezer van haar reisverhaal hoogst onbevredigd laat.

Gedurende haren togt door Brazilie en Chili schijnt mevr. Pheiffer aan de *spleen* te hebben geleden; iets onbehagelijkers en waarin de verveling van den auteur meer doorstraalt, kunnen wij ons niet herinneren ooit gelezen te hebben. Belangrijker, maar zeker niet zeer belangrijk, is hetgeen mevr. Pheiffer omtrent China en Perzie heeft opgeteekend: nieuws vonden wij ook omtrent die landen niet, terwijl waar de schrijfster zich aan geschied- of letterkundige gissingen waagt, zij spoedig het spoor bijster is; men zie de hoofdstukken ‘Mesopotamie,’ ‘Bagdad en Babylon,’ ‘Mossul en Ninivé.’

Ons oordeel over deze reis der ‘beroemde touriste’ is allerongunstigst, maar nog ongunstiger is dat over het werk van den ongenoemden vertaler. Zulk Nederduitsch hebben wij nog nergens aangetroffen, slechter overzetting is, gelooven wij, nog nooit geleverd. Op meer dan ééne plaats schijnt de vertaler het oorspronkelijke volstrekt niet te hebben begrepen, en heeft hij zich bepaald bij het Hoogduitsch over te brengen in Nederduitsche woorden, die in klank met die van den tekst overeenkwamen. Wilt gij het bewijs, lezer? Welnu, wij zullen eenige bladzijden van het werk doorloopen, en hetgeen ons het meest in het oog springt, aan wijzen. Wij nemen het 1ste deel. Op blz. 53 vinden wij *Oerbosschen* (Urwälder), dat meermalen voorkomt; op blz. 57 *natuurbosschen*; op blz. 74 *natuurlijke bosschen*; op blz. 68 worden wij vergast op de uitdrukking: *natuurhistorische voortbrengselen*, in eene noot op blz. 100, verklaart de vertaler dat ‘*bries* een zachte wind is, die van het land naar zee waait.’ (Mogelijk heeft de beroemde

touriste' het Fransche woord *brise* gebruikt, en de vertaler daar geen weg mede geweten). Op blz. 105 treffen wij de zinsnede aan' Ik zag drie soorten van *wieren*, maar kon slechts een *voorbeeld* (lees: exemplaar, monster) magtig worden, en op de volgende bladzijde wordt ons medegedeeld dat eene dier soorten van wier *toegespitste* bladeren had. Op blz. 100: 'smalle trappen.... *brengen daarop*' (op eene hoogte); op blz. 111 lezen wij de fraaije en logische periode: Sierlijke schoorsteenen *verrieden mij* dat de winter toch zoo zacht niet zijn moet als sommige inwoners mij wilden diets maken (even alsof men te Valparaiso alleen stookplaatsen behoeft tegen de koude);' op blz. 125: 'met deze (HollandsSche spijzen) kon ik *mij* volstrekt niet *verdragen*;' op blz. 129' en *als* ik er *eenmaal* mede naar het schip *kwam* varen.' Maar wij willen niet meer bewijzen van des vertalers onbekwaamheid aanhalen; de reis zelve verveelde ons en van de vertaling walgen wij.

Allergunstigst steekt het werk 'Landen, steden, volken en menschen' bij dat van mevr. Pheiffer af. Wel mag het een 'panorama' genoemd worden! Alles is levendig, zigtbaar zouden wij bijna zeggen, voorgesteld. Schrijvers als Kohl, Marmier, W. Irving, Lamartine, de Salvandy, von Humboldt, Bonpland en Grübe zijn ons waarborgen voor het degelijke en pittoresque van den inhoud. Eigenaardig noemt Grübe, de oorspronkelijke verzamelaar, zijn werk: *Geographische Characterbilder in abgerundeten Gemälden aus der Länderund Völkerkunde*. Plaatsbeschrijvingen, karakterschilderingen, pikante anecdoten; allernuttigste opmerkingen omtrent handel en nijverheid, fabriekwezen, voortbrengselen van landbouw en van kunst; belangrijke statistieke opgaven, - in één woord, alles wat wetenswaardig in een beknopt bestek kan worden medegedeeld, vinden wij, wat Europa betreft, in dit eerste deel opgeteekend. Met moeite weêrhouden wij ons er van de opgave van den rijken inhoud over te schrijven; maar nooit vonden wij in een boekdeel van ruim 400 bladzijden keurigen en compressen druk, zoo veel belangrijks, bij zoo veel verscheidenheid.

Hoogst verdienstelijk heeft de heer Goeverneur zich van zijne taak gekweten, en nergens draagt zijn arbeid de kenmerken eener vertaling. Met verlangen zien wij het tweede deel, waarmede het werk voltooid zal zijn, te gemoet.

E.T.

Het profijt des geestes is voor allen.

Tien Voorlezingen voor het volk over eenige onderwerpen uit de Algemeene Geschiedenis, door J. de Liefde. Utrecht, Kemink en Zoon. 1852.

Er is in onze dagen onder velerlei bemoeijingen ook een pogen op te merken, om de wetenschap en hare resultaten een meer algemeen eigendom te maken. Zulke pogingen verdienen toejuiching, en het is een verblijdend verschijnsel, wan-

neer men ziet dat daaraan wordt te gemoet gekomen, als de boden en zendelingen, mogten wij zeggen, van eenigen tak van nuttige kennis gunstige opname vinden. Niet het licht dat in enkele wijzen en denkers helder gloort, maar dat algemeen verspreid is, dat zooveel mogelijk tot alle standen is doorgedrongen, doet een volk in waarheid zijn rang onder de beschaafde natien innemen. De geslotene ontwikkeling, gelijk Schwarz deze in zijne *Geschichte der Erziehung* noemde, waarbij de som der verkregen kennis het eigendom bleef van enkele kasten of standen, is niet meer van onzen tijd. Een zeer geschikt middel daartoe, nevens en misschien boven het uitgeven van daartoe bestemde werken, is wel het houden van voorlezingen, natuurlijk, ingerigt naar de vatbaarheid der hoorders. De *viva vox* heeft veelal iets voor, bijzonder waar de schrijver zelf zijn eigen werk voordraagt. Velen die minder lust en gelegenheid hebben tot lezen, hooren gaarne. In andere landen ging men ons daarin reeds vroeger, en dit dikwerf voortreffelijk, hierin voor. Wij denken aan Hagenbach's voorlezingen over de Hervorming. Of deze voorlezingen, wat het bevattelijke betreft, voldeden aan hare bestemming, kunnen wij, het publiek van den heer de Liefde niet kennende, niet beoordeelen. Het onderhoudende is een tweede vereischte van den vorm, gelijk waarheid, onpartijdigheid, eene geschikte keus van onderwerpen zulks zijn van de stof.

Het laatste gaat billijkerwijze vooraf. De heer de Liefde deed onzes inziens op het uitgebreid veld der geschiedenis geene ongelukkige keuze. Zijne onderwerpen, de Fransche omwenteling, de Grieksche wijsbegeerte, de kruistogten, de slavenhandel; - wij zouden naauwelijks betere, meer *zeitgemässe* onderwerpen weten, vooral waar vroeger bereids de gewijde historie was behandeld. Hij grijpt daarmede in zaken van den dag, spreekt voor onzen tijd.

De schrijver beschouwt genoemde feiten natuurlijk van zijn standpunt. Hij is een warm voorstander van het *droit divin* der vorsten - om met eene korte beschouwing van de eerste voorlezingen over de Fransche omwenteling te beginnen - waarbij hij nogtans wel eens dilemma's laat staan, die ons van ons beweren ‘dat er in de geschiedenis en vooral in de regeringsvormen van een land, goddelijks, providentieels is, maar dat er menschelijks onder loopt’ niet hebben áf - er ook niet dóórgeholpen. De schrijver begint met te erkennen, ‘dat Frankrijk tot eenen volstrekt despotieken staat was *ontaard*, hij laat Lodewijk XIV een' troon aanvaarden, die door de schandelijkste zonden bevlekt was, de heerschappij over een volk aanvaarden, dat door de ongehoordste onderdrukkingen was getergd. Frankrijks vroegere staatkundige toestand is van zulk een drukkenden aard, dat eene losbarsting van die banden ten volle onvermijdelijk wordt.’ - Het een en ander ten volle juist in het oog van ieder, die de geschiedenis van Frankrijk, zijne latere koningen, hun hof en bestuur kent. - En toch wil hij, blz. 3, dat Lodewijk XVI had beseft, dat God hem troon en schepter had gegeven, en dat hij zijne souvereiniteit, als een regt van God hem toevertrouwd, had te handhaven. - Was het bij Frankrijks zedelijk bedorven toestand, door slechtheid van grooten en eene gemeene litteratuur vooral bedorven, mogelijk geweest; wij zouden het er voor houden, dat het Lodewijks zaak was geweest om het volk de regten te gunnen en te verzekeren, die hetzelve toekwamen, en die lagen in den geest des

tijds, en dat hij dan een waardig, krachtig: ‘nu tot hiertoe en met God niet verder, een echt *Je maintiendrai!*’ had gesproken, zoo als ten minste eenigen in 1789 dat ook wilden. - Treurig, dat een Turgot, Malesherbes en ook Necker niet meer vermogten, en door den zwakken, wankelmoedigen Lodewijk geparalyseerd werden, zoodat in de beroering der tijden de droesem boven kwam en alles ten droesem maakte. - Men zie de schets van Frankrijk's toestand, blz. 6-12, de genomene maatregelen vervolgens, en wat kon daaruit voortkomen? Wij hebben, ik weet zulks, het gebod: ‘geeft den keizer wat des keizers en Gode wat Gods is,’ Herodes was geen woord waardig uit den mond die dit sprak; - maar wij vertrouwen toch dat, was er een daaruit tot vorsten onmiddellijk gekomen, dit zou geluid hebben: ‘geeft uwen onderdanen wat het hunne is!’ - Zoo lag het, dunkt mij, in den geest van hem die leerde: ‘al wat gij wilt dat de menschen u doen, doet gij hun dat ook,’ die sprak van rekenschap van elk onnut woord en van de talenten ons toevertrouwd. Nu was de bijl den boom aan den wortel gelegd, dra vielen de vernielende slagen, afgehouwen en in 't vuur geworpen heette het. En grenzenloos jammer, dat de magt in nog slechter handen geraakte dan waaruit zij kwam om in nog slechtere over te gaan. Fiksch en met welsprekendheid, juist en klaar is de voorstelling van den gang der zaken, van het banket aan het Regiment van Vlaanderen gegeven, waarop het ‘o Richard, o mon Roi, l'Univers t'abandonne’ werd aangeheven, van den optogt van de tienduizend Parijzer Judith's (?), die onder het zingen van het air van *Henri-Quatre* en met het: ‘*du pain et parler au Roi*,’ Theroigne aan het hoofd en Louison Chabray als *soeur oratrice*, naar Versailles stormen, om nat en vermoeid en toch als bacchanten den koning naar Parijs te voeren. De beknopte voorstelling van het drama, dat in eene tijdruimte vaneen paar jaren gebeurtenissen zamendrong, vreesselijker en gewigtiger dan die anders in eeuwen plaats hadden, moest natuurlijk bijna al te beknopt worden. Toch zijn sommige tooneelen, als het zoeken van eene wijkplaats door het koninklijk gezin in de wetgevende vergadering, alsmede Lodewijk's veroordeeling door de nationale Conventie, waarmede de furie der omwenteling hare hoogte bereikt, om later in het schrikbewind tot zijn paroxysmus te klimmen, goed geschetst. - De schrijver eindigt evenwel met den dood van Lodewijk XVI zijne voorstelling van de geschiedenis.

Dat men hier andere feiten, andere woorden verwachtte dan die men elders en misschien reeds dikwerf vond, zou onzin wezen. Toch kunnen die feiten iets interessants krijgen, het oude kan nieuw worden door de wijze van beschouwing, zoo als gebleken is in *The French Revolution by Thomas Carlyle*, een schrijver zoo stout als oorspronkelijk, die daardoor het lang bekende den gloed der nieuwheid geeft. - De heer de Liefde volgt ook hier zijne gewone wijze van beschouwen. - Bederf, diep bederf, algemeen bederf, dit is de slotsom van zijne beschouwing der menschheid, welke wij konden deelen, indien hare geschiedrollen niet nevens en na fransche revoluties ook God dank! nog andere gebeurtenissen te vermelden hadden. Wij dweepen noch met ons geslacht, noch met onzen tijd, noch met onszelven en die ons het naast staan, wij erkennen volgaarne Gods sparende lankmoedigheid en weldadig wereld-

bestuur; wij zien ook in de revolutie en hare gruwelen eene ontzettende blootlegging van het diep bederf der zonde in onderscheidene vormen; doch kunnen nog niet zoo op het gebied der geschiedenis van Dan tot Berseba reizen en zeggen: het is alles woest! Hetgeen toen in Frankrijk plaats had mag een oordeel Gods heeten over vorst en volk; wij maken er ongaarne de akte van op, wel wetend dat rondom den Heer wolk en donkerheid is, ook waar een Lodewijk XVI meer zijner voorzaten feilen, dan zijne eigene schijnt te boeten. Er is aanmatiging ook van den ootmoed. - En daarom zouden wij ook ongaarne woorden willen onderschrijven als deze: - ‘dat die eene onder de koningen der aarde, die met afgesneden haren, in het kleed eens misdadigers (?) als een boosdoener op een schavot zijn leven geeindigd heeft [en Karel I van Engeland?], het voorspel is van de toekomst aller aardsche heerschappijen uit de heidenen, die sedert Nebucadnezar den wereldschepter voeren, dien Israël wegens zijne zonden tegen God verloren heeft.’

Lodewijk XIV in plaats van Lodewijk XIII blz. 4, reg. 11 v.b., is eene drukfout, even als 1782 blz. 48.

In de voorlezingen, waarin de wijzen van Griekenland en bijzonder Socrates worden behandeld, vonden wij veel goeds. De beschouwing van het heidendom, in zijne minderheid en onwaarde tegenover de Evangeliesche waarheid, met eene waarschuwing tegen de beide hoofddwalingen waarin men daarbij dikwerf is vervallen, dat men namelijk te weinig of te veel bewijst, is inderdaad goed; mogten wij ook in het streven naar waarheid en een' hooger' trap van zedelijkheid meer den invloed van idealen dan wel van duistere paradijsherinneringen erkennen, ook omdat die idealen met de ontwikkeling tot humaniteit al zuiverder en verhevener worden. Of de Egyptische wijsheid, met het geheimzinnige en tooverachtige waarin zij gehuld was, veel grond biedt om te vermoeden, dat zij werkelijk in een huiveringwekkend verband stond met de werking van onzigtbare booze magten, zouden wij in bedenking nemen en in bedenking geven.

De beschouwing van de wijsheid der Semitische, Chamitische en Japhetitische volken, met dat generaliseeren, met het vernuftige, maar ook treffende en waarlijk *schlagende* daarin, op blz. 73 en volg., herinnerde ons dikwijls onwillekeurig Herder. - Minder uit de oudheid ontleend, minder in de diepte van hunne stelsels indringend is het gesprek van de Grieksche wijzen. Van Heusde, of Wieland zelfs, zou dit anders hebben gedaan, dunkt ons. het was trouwens naar Barthélémy; waarom niet volgens de bronnen zelve? Dan was er stellig meer waarheid en diepte gekomen. Maar wij weten niet tot wie de heer de Liefde het woord rigtte. - Eerlijk verklaart hij blz. 95, dat hij niet op het standpunt staat noch wil staan om Socrates met Christus te vergelijken. - Wij zouden daarin, den Verlosser enkel van zijne menschelijke zijde, en zoo als het goddelijke in Hem zich openbaarde in den levensvorm dezer aarde, minder zwarigheid hebben gemaakt. Voor het oogenblik *dahin gestellt lassen* [daarlaten?] is niet negéren. Joh. VII vs. 17 zou ons daarbij hebben geleid. - Ten minste gewaagd kwam ons de vergelijking der wijsgeeren van de Jonische school met de Farizeën, die der Eleatische met de Sadduceën voor. Wij zouden zeer verlegen staan, indien wij de punten van

vergelijking moesten zoeken. Men heeft de weinig gekenden ook al met de zoogenoemde latere Epicureërs willen vergelijken, misschien even gewaagd. De heer de Liefde doet Socrates regt, dat hij van zijn heidensch standpunt aan de waarheid reikte, niet haar bereikte, als die ons in het Evangelie werd gegund. Aan Sokrates' verdiensten tegenover de Sophisten wordt, blz. 101, hulde gebragt. - Zoo ook verder bij de opgave van zijne leer. Stootten wij niet ook bij andere schrijvers der ouden op zulke inconsequentiën, zoodat zij ons vaak voorkomen als om het hoofd door licht omstraald, met de voeten in het zwarte slijk der dwaling; wij konden die vreemde vereeniging van wijsheid en sommige ongerijmdheden bij een' Socrates schier onmogelijk, altijd onverklaarbaar achten. Wel mag men verbaasd zijn over den reuzengeest, die zich zoo hoog boven zijn' tijd en volk verhief. - Maar hoe hoog hij ook sta; wij roepen gerustelijk het ‘kom en zie!’ het oog tot Jezus Christus opgeheven, die, van den hemel gekomen, het eerst ook op zedelijk gebied de waarheid openbaarde, in Zijn woord als in Zijn' wandel, de liefde tot God stellend, inboezemend, als drijfveer en roersel voor ons uit- en inwendig leven, maar door den zondaar uit het oog verloren, miskend, verwaarloosd, weggestooten. - - Niet enkel op het *wàt*, vooral op het *hoe*? en *waarom*? op onze beginselen, komt het immers aan, waar van moraliteit sprake is. - En dan hebbe de wijze met zijn genius, een gewrocht welligt van zijn ootmoedig gevoel van eigenwaarde, hij hebbe zijne reine begrippen, zijne edele gedachten niet gevoed en gedacht, zonder den God die alles in allen werkt; - in eenvoud en diepte, in omvang en hoogte, in zachtheid en kracht, haalt de reuzengeest niet bij Hem, die van den hemel kwam om ons derwaarts op te voeren, bij den Zoon des Vaders, die mensch werd om de menschen tot kinderen Gods te vormen, bij Hem die het: ‘wie mij ziet ziet den Vader!’ - spreken kon.

Dat is het wat ook de schrijver doet uitkomen, moge hij sommige donkere diepten en kloven in het menschelijk hart en in den menschelijken toestand nog verdiepen en verdonkeren, en zie hij den mensch meer aan als gedragen naar de zonnige hooogten van licht en vrede en verlossing, waar wij meer spreken van derwaarts geleid, gevoerd en geholpen.

Uit gebeurtenissen van den dag ontleende de heer de Liefde aanleiding om te spreken over de kruistogten, dat verschijnsel waarin geloofsijver en dweepzucht, het goddelijke en hoogere en het lagere en gemeenere zulk een ontzettende rol speelde, waarin eene geestdrift bezielde en werkte, waartoe wij onzen bedaarden, nuchteren, prozaïschen tijd [blz. 178] noode in staat keuren. Wij willen gaarne daarvoor te verstandig, te berekenend, te koel, te wijs zijn. In sommige opzigten, spreken wij daarbij een: God dank! - Wij dweepen in geenen deele met die middeneeuwen met hare heldengestalten, haar leenstelsel en priesterdom, zoo grootsch en blinkend het moge wezen, op den voorgrond, of liever op de hoogte; maar die daar staan op den verdrukten derden stand, toenmaals geen stand, en de *glebae adscripti*, als op een pedestal, - met zoo krachtige zinnelijkheid maar minder geestelijke opvatting en onderscheiding der waarheid. - Wij willen daarom den moed, de trouw, de geestdrift geregtigheid

laten wedervaren, even als aan de opwellingen in jeugdiger leeftijd, die misschien het edelste en beste waren, niet het verstandigste wat wij in het leven wilden. - Evenwel zie men over het regtmatige van de kruistogoten Gibbon's *History etc.* cap. 58 eens na. - De straten waarop de Heer heeft geleerd, hebben iets belangwekkends voor ons, doch wát hij leerde heeft zulks meer. Golgotha en het kruis hebben in ons oog opwekkends en eerbiedgebiedends, doch wát daar werd bewerkt en te weeg gebragt, de *ziel* dier gebeurtenissen heeft zulks in onze schatting meer. - Wij kunnen geen sympathie voor die middeneeuwen gevoelen, rekenende die in menig opzigt een' tijd van ontaarding en verval van het heiligste, al noemen wij ze ook niet geheel nacht en donkerheid, en al erkennen wij dat er ook toen groots werd gedacht en edel gevoeld. Geloof zonder kennis en regt verstand der heilige waarheid, geloofsleven zonder eene welbewuste, bezadigde rigting op het goede en heilige, is ons eene eenzijdigheid, waarbij het beste wordt bedorven. - Van de Caesareopapie houden wij niet, doch ook niet van die opgeschroefde magt der geestelijkheid en hare hoofden. - Het ridderwezen [men verschoone de germanisme] is hier juist geschetst. Wat den lust voor de kruistogten betreft, Spittler noemt nog een paar beweeggronden, die in de schaal mogen worden gelegd, dat, namelijk, daardoor volle aflaat werd verworven, dat de ridders door de *treuga Dei* [*trèves* of wapenstilstand gedurende sommige dagen, door bemoeijing der kerk gesteld] tot meer stilzitten waren veroordeeld, en dat velen berooiden daardoor eene verademing was bereid. - Wat van de politiek van Urbanus II op blz. 156 wordt gezegd, mag nog wel eens worden getoetst, terwijl wij het op blz. 171 vermelde meer zouden aanvoeren als een bewijs van wat het bijgeloof [liever dan het geloof] vermag. Hoe ongelijk aan elkanderen, zij zijn tweelingzusters, in welke men zich vreemd kan bedriegen. In het afgetrokkene liggen zij verder uit elkander dan in de werkelijkheid. - Aan de Tempelieren heeft de geschiedkundige overlevering zeer veel te laste gelegd - geschiedde zulks te regt? - De moord aan de Molay en de zijnen krijgt wel wat van den Bartholomeusnacht, als men dien nader beziet. Nieuwere onderzoekingen hebben bevestigd wat Moldenhauer reeds beweerde. - Men zij toch niet zoo gaauw met bepalen, waar en wien al de wrake Gods treft. Dit is iets, waarop wij in dit werk dikwerf onaangenaam stooten, en waarvoor mannen die het anders wél meenen, zeer bloot staan. Adres aan den heer de Liefde en den heiligen Bernhard. - Of er onder de menschenkinderen geen zich op den troon van David te Jeruzalem kan handhaven, zal mogelijk de toekomst leeren, mogelijk ook niet. De uitkomsten in de geschiedenis hebben veelmaals de verwachtingen der menschen bedrogen, en toch verwachten en voorspellen wij voort, even als met het weder.

De *data* en de gevolgtrekkingen aangaande het heillooze en schandelijke van den slavenhandel in de voorlezingen daarover, zijn goed bijgebragt, levendig voorgesteld, juist afgeleid. Met veel daarvan zal men zich gaarne vereenigen. Voldoende opgelost is het bezwaar, waarom in het N. Testament de slavernij niet naar verdienste wordt afgekeurd en gebrandmerkt. Men zou er mogen bijvoegen, dat het daarmede ging als met sommige andere punten en vraagstukken, b.v. de

onderscheiding van Gods voorbeschikking en voorwetenschap, de strijd over 's menschen vrijheid en hare verhouding tot het Godsbestuur, vragen aangaande volkssouvereiniteit en daaruit voortvloeijende meer of minder republiekeinsche regeringsvormen, die dit element in zich dragen. Wij gelooven dat het een en ander bij de schrijvers van het N. Testament nog niet tot heldere bewustheid was gekomen, ofschoon men wel bij afleiding de voorschriften des Christendoms daaromtrent mag opmaken, indien de stof daartoe voorhanden is. - Slavernij strijdt tegen goddelijke en menschelijke regten, als tegen den *geest* des Christendoms. Zij kan slechts daar worden gedoogd, waar men, als in de voorchristelijke oudheid, op lager standpunt van zedelijke beschaving en menschelijkheid staat, of waar men dien geest des Evangelies verloochent. - Vernuftig is de uitlegging van den vloek van Noach over Kanaän; doch hoe wij op blz. 223 van Kanaän naar de Nigeren Kongo-stroomen komen, weet ik niet regt. De bevolking van streken en eilanden, die eerst laat door beschaafder volken werden ontdekt, soms zoo afgelegen, als b.v. Oualan, Pounipet, de Marquesas, Nieuw-Holland en Zeeland, is een punt, waarop men voor het hóe? en zelfs het vanwaar? bezwaarlijk het antwoord zal vinden. - Had men in de roofstaten zoo met het O. Testament in de hand gerekend; men had misschien onzen oorsprong op Cham terug gebragt. - Wij zijn huiverig om zulke vloeken over geslachten aan te nemen en te laten gelden. Men heeft er te treurige gevolgtrekkingen uit afgeleid. - Treffend, vaak roerend en huiveringwekkend zijn de voorbeelden door den heer de Liefde uit de geschiedenis van slaven bijgebragt, ook uit Douglas' leven, waarvan wij onlangs eene aankondiging voor ons Tijdschrift gereed maakten.

Met belangstelling vervulden ons deze voorlezingen. Wij vonden ze de lezing zeer waardig en durven die aanbevelen als eene geschikte, nuttige lektuur. Er is rijkdom in van wetens waardige zaken. Onze voornaamste aanmerkingen deelden wij mede.

CHONIA.

Levensgeschiedenis van den Amerikaanschen slaaf W. Wells Brown,

Afgevaardigde bij het Vredescongres te Parijs, 1849, door hemzelven beschreven. Naar den vijfden Engelschen druk vertaald, door M. Keijzer. Te Zwolle, bij W.E. Tjeenk Willink. 1850.
Een Slavenleven, of korte levensbeschrijving van eenen Amerikaanschen slaaf, door hemzelven medegedeeld. Uit het Hoogduitsch, door J.A. Groen, A. Jz. Toegift op Harriet Beecher Stowes belangrijk werk: Uncle Tom's Cabin. Leiden, J.H. Zitman, 1853.

Titels van werken, die mede kunnen dienen als processtukken in het pleit dat dezer dagen met vernieuwden aandrang voor de regtbank der menschheid wordt gevoerd, waarin eene edele vrouw een nobel woord sprak. Roerend zacht en toch krachtig; uit meer afgelegen oord uitgegaan en toch voortrollend langs de aarde, zoo ver bode en letter dat woord kan dragen; teeder als een klaagzang en niettemin een donder der welsprekendheid, weerklank vindend in millioenen harten, die geweld en magtsmisbruik op zijn' langgevestigden zetel doet waggelen - zoo merk en keur van waarheid en regt aan zich dragend, gelijk eens de hoogste Waarheid zulks deed. - Men kan alleen *non-abolitionist* wezen, voor zoo ver men geen christen en geen mensch is, zouden wij schier zeggen. Wij bevelen onzen lezers de lektuur van aan het hoofd dezes aangekondigde werkjes aan, en zouden willen vragen: welken grond kan men nog aanvoeren voor de voortduring van een' gruwel, die, naar ons inzien, ‘overal het volk en God voor 't voorhoofd slaat,’ wier begin monsterachtige wreedheid, wier voortzetting geweld, wier einde vloek is, - die eenigermate vergoelijkt maar nooit gebillijkt kan worden, door het wijzen op de menschelijker behandeling welke de slaaf in onze koloniën ondervindt.

En toch hebben wij onze stem verheven tegen eene plotselinge, onberedeneerde emancipatie van de slaven, als voor de koloniën, voor de blanken daar en voor de slaven zelven heilloos. Wij beschouwen het slavenwezen als een verkeerd spoor dat men heeft ingeslagen; doch waaruit men den wagen met beleid moet terugvoeren, als niet het gevaar nog grooter, het algemeen verderf bijna zeker zal worden. Men gunne vooral den edelen Herrnhutter toegang tot de slaven, vrijheid om onder en op hen te werken! Reeds heeft de machinerie menige slavenhand ontbeerlijk gemaakt. Zij zal haren weg verder gaan, ook omdat de nood dwingt en het voordeel er aan vast is. Er worde streng gewaakt tegen de mishandeling van slaven, des noods onder toepassing van lijfstraffen tegen wie zich vergrijpt, in het moederland te executeren!

De feiten ons in beide genoemde werken medegedeeld, dragen den stempel der waarheid aan het voorhoofd. Mr^{ss} Beecher Stowe heeft het door haar aange-

voerde gestaafd in de *Key of Uncle Tom's Cabin*. - De door Wells Brown en Douglas ingeleverde aanklagten zijn daarom dubbel belangrijk, dewijl zij niet slechts in persoon verschijnen als getuigen *à charge*, maar ook, omdat zij eene leven - dige wederlegging zijn van het vooroordeel, alsof de neger op te lagen trap van aanleg stond om zich tot humaniteit te verheffen. Welk een juist besef van regt en hoe veel menschelijkheid spreekt in die weinige bladen! Waar men voor zulke ideeën toegankelijk en vatbaar is, waar deze door vernedering en mishandeling niet tot het laatste spoor waren uit te roeijen, daar heeft men ook op grond daarvan aanspraak op vrijheid en menschenregten. - Het moge in het plan der Voorzienigheid liggen, dat de Indogermaansche stam, als naar aanleg de krachtigste en meest veredelde stam uit den wortel der menschheid, hare loten en takken het verst uitbreide; er is bodem, er zijn plekken, waar de aard van grond en luchtstreek hem het verblijf verbiedt, zijn indringen straft, waar de neger leeft en zich kan ontwikkelen. - Ieder het zijne! - Daarop moet en zal het eens nederkomen. - Ook in die streken moet de oorlog, dáár vaak menschenjagt, eens ophouden, het redelijk schepsel in zijne waarde erkend, het groote doel des levens nagestreefd en bereikt worden. En dat zal geschieden, naarmate de Zonne der geregtigheid, nu nog te zeer verborgen, ook over die oorden opgaat, het Evangelie daar wordt gebragt en Christelijke geest de menschheid doordringt en veredelt. - Dat dit nog niet het geval is, dat de verwaarloosde, verzinnelijkte en verdierlijkte neger voor brandewijn, wapenen en snuisterijen zijn' natuurgenoot belaagt, bestrijdt, rooft, - dat de verdrukte en verbitterde neger wraakzucht voelt opkomen en gruwelen pleegt - schande voor het een en ander over de blanke kinderen des duivels, die hem daartoe verleiden en dringen! Men leze hier de behandeling den armen zwarten aangedaan, steke de hand in den boezem, en vrage zich: - ‘Wat zou ik in zulke omstandigheden? Waartoe zouden verbittering en wanhoop mij hebben gebragt?’ - Met al ons Christendom hadden wij mogelijk wel een zeer gering deel van zulke beestachtigheden verduurd. - Verdrukking en bloed schreeuwen om wrake tot God over de Cooks, de Freelands, de Colburns en de Lloyds, zij mogen dan [Slavenleven, blz. 12] vroom en methodist wezen, bekeerd toe, en bidden ook zoo veel het hun belieft. - Wij zeggen: lieten zij dat in 's hemels naam slechts na! Maar springt dat zeer in de oogen, wij hadden en hebben over het geheel weinig idee van het leven ook van andere vromen bij uitnemendheid, en van inconsequentiën die daar soms zoo scherp en snijdend kunnen strijden.

Of wie kan zich bijna zulke deftige, vrome mannen voorstellen, zoo als er ons voor oogen treden, wanneer wij in het werkje door Groen vertaald, blz. 13 lezen, ‘dat er een opziener en vermaner was, terwijl zich predikanten om zijne welvoorziene tafel schaarden;’ - wie kan zich zulke menschen voorstellen, en van hen zich verklaren, hoe zij niet enkel slaven houden, maar dezen kort daarna treurig mishandelen? - Het maakte op mij meermalen een' vreemden indruk, wanneer ik mij voor den geest riep, hoe in vroeger jaren in het dikwerf zoo zeer gedetailleerd gebed, waarin de vromen te allen tijde sterk waren, aan Gods bescherming een handel en nering kon worden aanbevolen, die inderdaad zoo

hemeltergend als onchristelijk is. En nogtans deed men dit zoo klakkeloos weg en zoo vrij, als men zegen afsmeekte over de wapenen van den staat, ook in onregtvaardigen strijd. - Wat den slavenhandel en diens beschouwing betreft, konden wij het ons alleen verklaren uit de onnadenkendheid en den invloed der gewoonte, die groot is, ook dáár waar men meent onafhankelijk en zelfstandig te denken, en uit hetzelfde hechten aan de letter des Bijbels en uit hetzelfde vooroordeel op dezen gebouwd, zoo als dat nog is aan te treffen, en waarin de bron is te zoeken ook van den haat en de verachting, waaraan de Israëlieten zoo lang ten doel stonden. - De slavenstand was immers in het N. Testament vermeld, zonder dat daartegen een opzettelijk verbod was te vinden. Wat meer was, die zwarten behoorden tot de nakomelingschap van het geslacht van Cham, dat immers was vervloekt in zijn' stamvader, gelijk de vloek van den Heer en Zaligmaker rustte op Israëls nakroost. En zoo moest de arme zwarte door koninklijk besluit en met oogluiking van de kerk en hare leiders, zoowel van het onfeilbare hoofd der Katholieke, als van de voorgangers in de Protestantsche, aan de diepste vernedering en de schandelijkste willekeur worden prijs gegeven. - Men meende immers, gaf althans voor, ‘dat slaven gemakkelijker tot het Christendom waren te brengen dan vrije menschen.’ - Een hoon aan de menschheid, eene verguizing van het Christendom, waarmede men hetzelve als in het aangezigt sloeg, wel mede het sprekendst bewijs, dat de letter doodt, maar de geest alleen levend maakt. Zoo ergens dan op dit punt werd het heilige gemeen, de lichtengel tot een' satan gemaakt. Er was in het Nieuwe Testament als in het Oude van slaven gesproken, zonder verbod om slaaf te zijn of slaven te bezitten; den knechten werd daarin gehoorzaamheid aan hunne heeren bevolen. Het was alles in den regel, en de meester van Douglas kon te regt Bijbelplaatsen in den mond, de snerpende, martelende, doodende slavenzweep in de hand voeren. - De orthodoxie, joodsche als christelijke, heeft te allen tijde de mug doorgezegen en den kemel verzwolgen. Intusschen leeren wij bij zulke tafereelen het zegenen, dat wij zonen werden van een' wat minder orthodoxen, maar daarvoor liberaler en humaner tijd, die ook zijne uitspattingen en misbruiken heeft, doch die niet gewettigd en meer gewraakt. - Men zegge bij die schandtooneelen niet, dat het zeldzaamheden zijn (Zie blz. 17 en 19 van de geschiedenis van Wells Brown). Men zie hoe de Bijbel daar naar de letter wordt gebruikt, naar den geest verloochend, op blz. 51. Daarop ziende, zouden wij sommigen die zich vermeten dat zij vroom zijn, sommige Christenen bij uitnemendheid willen vragen: Moeten wij ook derwaarts weder terug?

Wij kregen tot deze wending aanleiding, vooral door het bijvoegsel op de levensgeschiedenis van Wells Brown, dat eene Philippica tegen het geheele slavenwezen mag heeten, alsmede door de advertentiën in eene andere bijlage, zoo vele openlijke en onbeschaamde getuigenissen van wreede willekeur; maar nog niet zoo tergend als de Extracten uit het Amerikaansche Slavenwetboek. Daardoor wordt de slaaf met een woord ‘beest’ verklaard en gemaakt.

Mogt weldra die smet afgewischt, die vloek weggenomen worden! Kome het rijk der waarheid, des lichts, der vrijheid in Christus weldra ook tot en voor den slaaf! Doe ieder het zijne!

CHONIA.

Augustus Berneman en de zijnen.

Een eerste roman van (door) Dr. Pronius.

Indien we tolk waren der landgenooten van D^{r}. Pronius, of van Augustus Berneman, we zouden hem toeroepen: laat het niet bij uwe eerste poging blijven!- Van D^{r}. Pronius, of van Augustus Berneman, zeggen wij, want het is ons niet regt duidelijk, wien we eigenlijk voor hebben. In eene opdragt aan Henriette Berneman zegt ons Augustus dat het boek eene vrucht is zijner mijmeringen over het verledene en over de toekomst, dat het, onder het bonte gewaad der verbeelding verbergt, wat hij als knaap, als jongeling heeft doorleefd, wat hij zich vaak droomde in de toekomst. Hij voegt er bij, dat hij het gevoeld, gedacht, geschreven heeft ver van het gewoel der hoofdstad, onder Gods vrijen hemel, met het lover der elken en de zangerige vogels boven zijn hoofd, daar waar het oog aan den horizont Neêrlands blinkende duinen ontwaart. In het verhaal zelf, dat ons door den hoofdpersoon, Augustus Berneman, in den eersten persoon wordt medegedeeld, geeft hij ons eene geheel andere omgeving op: daar zien wij hem zijn roman schrijven, gezeten, niet onder den blooten hemel, maar aan eene tafel, niet onder het lover der eiken, maar digt bij de kagchel, niet met vogels boven zijn hoofd, maar tegenover zijn vrouwtje, dat elk volgeschreven blaadje naleest en er zelfs op het oogenblik, dat hij aan 't schrijven is, eenige woorden ter harer lof in doorschrapt; eindelijk, niet in de nabijheid der duinen, maar op het buitengoed Beukenrode, gelegen in de bekoorlijke landouwen van Gelderland.

Augustus Berneman meldt ons ook in het verhaal, dat hij zijn boek zal laten drukken en er daarom niet zoo openlijk eene beschrijving van het uiterlijk zijner Henriette in geven wil; terwijl wij den naam van Dr Pronius alleen zien op den titel, hem nog eens vinden achter de opdragt, waar hij zijn lieven vriend, den heere G. de Vos, zijn openlijken dank betuigt voor het nazien der drukproeven, en hem eindelijk voor 't laatst ontmoeten in eene letterkundige noot op blz. 63.

Dit geeft iets onbestemds omtrent den persoon van den auteur, en wij hebben dit met voordacht opgemerkt, omdat het juist de grief is, die wij in het algemeen tegen den roman hebben: op vele plaatsen zijn wij gestuit op onbestemdheid, op onnaauwkeurigheid; de feiten of gebeurtenissen zijn dikwijls niet genoeg doordacht, niet genoeg gemotiveerd.

We hebben reeds gezegd dat Augustus Berneman zelf ons zijn leven vertelt, zeker op het voorbeeld van Caxton en anderen. Op het voorbeeld van Caxton, herhalen we, want ‘oom Rudolf’ is daar om te bewijzen, dat de auteur den schoonen roman van Bulwer gelezen heeft en er zelfs mede vervuld was, toen hij zijn verhaal zamenstelde. Bij een *eersten* roman kunnen we den schrijver echter niet zoo bijster hard vallen over plagiaat; Berneman of Pronius

heeft ons, soms eenigzins gepoëtiseerd, gegeven, wat hijzelf ondervond, en heeft dat aangevuld door 't geen hem trof in meesterstukken van anderen. Hij is echter het best geslaagd, waar hij direct grijpt in het werkelijke leven, waar hij zichzelven heeft wedergegeven.

Door het poëtiseren, of, gelijk hij het noemt, het verbergen onder het bonte gewaad der verbeelding, wordt hij soms onwaar. Alles wat zich hecht aan zijn te huis, aan de pastorij, aan zijn vader en diens huishoudster, aan zijne zuster Marie, is waar en goed geteekend; zoo die pastorij niet is geweest het te huis van den schrijver zelven, heeft hij het stellig toch zoo eens gezien. Maar we gelooven dat hij ‘den laatsten avond t'huis’ zelf beleefde, dat hem later in het ouderlijke huis weder de adem zijner kindschheid tegenwoei, dat hij den ouden Adam diens fantastieschen vriend hoorde nahemmen, dat hij Gerrit (of David, Vergelijk blz. 319) Engel menigmaal met de twee lange vingers op de tafel heeft zien slaan, dat de boekenkamer van zijn vader niet geheel in zijne verbeelding bestaat, dat hij zekeren heer Snorkman wel eens eene Goudsche pijp heeft zien breken, dat hij wel eens soortgelijke brieven van zijn vader heeft ontvangen, als waarvan hij ons de lezing gunde, en dat eindelijk, om weder tot het begin terug te keeren, de goede Sara en de trommel met drie afdeelingen niet geheel uit de lucht zijn gegrepen.... Is het anders, dan kunnen wij den schrijver geen beteren lof toezwaaijen dan door onze dàn verkeerde onderstelling.

Maar..... we twijfelen er aan of Emerence wel geheel waar is. Eene prima donna van de Haagsche opera zal niet in één avond liefde opvatten voor een jong studentje in zijn eerste jaar, die niet zeer vermogend is. We willen niet beweren dat de schrijver die liefdeshistorie met Emerence geheel had moeten weglaten; volstrekt niet, daarvoor oefende ze te veel invloed op het gedrag en het gemoed van Berneman; maar de schrijver had Emerence òf in andere omstandigheden moeten plaatsen, òf *hare* liefde beter moeten motiveren, want, zoo als wij het nu lezen, is de toestand onwaar.

Eduard van Doorenberg beslaat eene groote plaats in den roman. Het komt ons voor, dat Augustus Berneman, of Dr. Pronius, als student een jongmensch zal gekend hebben, die op Eduard geleek, en die een grooten indruk op hem maakte: een jongmensch met een zonderling, een bijna onbegrijpelijk karakter; iemand met groote vermogens en hevige hartstogten: *un homme double*, die heden lagcht om hetgeen waarover hij gisteren tranen plengde; die in het eene oogenblik edelmoedig is, en in 't volgende egoïstisch; die zich dan eens geheel overgeeft, zich dan weder trotsch terugtrekt; iemand in één woord, zoo als George Sand ergens zoo waar beschrijft, als zij zegt:

‘Ce n'était pas un homme ordinaire..... Il était doué de facultés éminentes, fin, laborieux, actif, entreprenant et persévérant, égoïste et libéral..... Sa puissante organisation se prêtait également au plaisir et au travail, à la jouissance et aux privations. Sa santé physique et morale, la lucidité de son cerveau, la volonté infatigable d'être heureux, libre et fort, en faisaient un être supérieur dans le bien et dans le mal. Capable des plus nobles et des plus lâches actions, viveur effréné, travailleur prodigieux, il passait de l'excès de l'étude à celui de l'insouciance et de la fièvre des affaires

à celle des passions. Vindicatif comme un paysan..... il était généreux comme un prince, et après avoir persécuté amèrement et transpercé de ses cruelles épigrammes les victimes de son dépit, dans un jour de mansuétude, il les réhabilitait et les couvrait du manteau de son ostentation. Vain à certains égards, il proscrivait certaines autres vanités qui eussent semblé plus excusables à son âge et dans sa position..... Il avait arrangé hardiment sa vie pour la satisfaction de tous ces instincts nobles et bas, généreux et pervers.... Après les efforts surhumains qu'il faisait pour regagner le temps donné aux plaisirs, il lui fallait l'ivresse de nouveaux désordres pour retremper ses forces. Sceptique et même un peu athée, il avait pour toute espèce de religiosité une haine d'instinct; cependant il comprenait la poésie des grandes croyances, et les inspirations enthousiastes se communiquaient à lui comme par un choc électrique. Il pouvait pleurer le lendemain de ce qui l'avait fait rire la veille, et réciproquement. Bouillant et calme, tour à tour esclave et vainqueur de ses appétits, il y avait deux ou trois hommes en lui, comme dans toutes les natures puissantes, et il inspirait en même temps à ceux qui l'approchaient ces sentiments divers de l'admiration et du mépris, de l'engouement et de la défiance.'

Wij nemen het Berneman of Pronius volstrekt niet kwalijk, dat hij in een eersten roman het bewijs heeft gegeven, den diepen blik van eene George Sand nog niet te bezitten; maar we moeten toch opmerken dat Eduard van Doorenberg eene zoo groote plaats in zijn roman beslaat, dat hij wel had mogen trachten zijn karakter wat juister en scherper te teekenen. Wij zien Eduard alleen, indien wij het zoo zeggen mogen, van de buitenzijde; we moeten hem leeren kennen uit zijne handelingen; goed, - maar die handelingen zijn weder te weinig gemotiveerd; want het is niet genoeg om alleen te zeggen dat iemand trotsch is en wild en hartstogtelijk, men moet dieper doordringen in de weefselen van het menschelijke hart om een *waar* beeld te scheppen, om eene figuur geheel af te maken. Eduard is enkel geschetst in vlugtige omtrekken, die zich nevelachtig voordoen; zijn beeld kon fantastisch wezen, zooveel men wilde, maar het moest duidelijker zijn: nu draagt het de sporen van een zwak penseel; de auteur was die moeijelijke figuur niet meester. - Dit is ook de reden, waarom de hevige liefde, die Cornelia van Kranen Eduard toedraagt en blijft toedragen, ondanks diens wangedrag, minder waarschijnlijk moet voorkomen: was Eduard fikscher en meer uitvoerig geteekend, men zou den magtigen invloed, dien hij op anderen uitoefende, welligt beter begrijpen. Zeer begrijpelijk daarentegen is de liefde, die Berneman voor Cornelia opvat: de verhouding tusschen die twee is goed en juist voorgesteld; het zachtere gevoel, dat Augustus later voor Henriette bezielt, is ook naar waarheid geschetst.

Hij was in haar bijzijn zoo geheel op zijn gemak, zoo zacht gestemd; hij voelde geene wanhoop of doodende zwaarmoedigheid, die hij zich van liefde onafscheidelijk dacht, en hij hield het er dus voor, dat Henriette geen anderen indruk, dan dien een lief, bevallig meisje gewoonlijk achterlaat, op hem gemaakt had. Maar toen hij haar bijzijn gedurende eenigen tijd moest missen, toen begon hij eindelijk in te

zien, dat wanhoop en melancholie niet onafscheidelijk zijn van de liefde, dat ook hij beminnen kon zonder overdrijving en dweepzucht, en, toen hij hare hand verkregen had, was het in zijn hart geen duistere nacht meer, maar een heldere, wolkelooze dag.

Die schildering is natuurlijker en meer waar, dan de geheel onnoodige toevalligheid, dat de naam van Emerences vader aan Augustus bekend was; we konden bij het lezen van het: ‘omdat toen *juist* zulk een geval heeft plaats gehad, met enz.’ (blz. 55), een glimlach niet onderdrukken. - We hebben niet kunnen begrijpen, hoe het kwam dat een rond, vrolijk mannetje, met een blozend gelaat en een prettigen lach, een goed man, als professor Gatorius, zulke *stijve, hoofsche* avondpartijen gaf, ons dunkt dat strookte niet met zijn karakter. - De snelheid, waarmede de hartstogtelijke Cornelia hare smart onderdrukt, nadat Augustus haar heeft medegedeeld dat Eduard eene andere bemint, is verwonderlijk en onwaar; ze had ten minste niet terstond moeten gaan dansen. - De edelmoedige vrouw van den Zweedschen Minister - zegge gezant - laten we onaangeroerd, ofschoon we liever gezien hadden, dat hare handelwijze ook eenigzins meer gemotiveerd ware, b.v. door het persoonlijk kennen van den musicus. - We vonden Eduard vrij pedant, toen we hem op blz. 134 hoorden gewagen van: ‘een zachte teedere aandoening, te midden van die stormen, die *binnen mij (sic)* heerschen en woeden,’ en ‘ik zou haar tot mijne *gade* kunnen verkiezen.’ Ook begrijpen we: zijne redenering niet best met den damp en het vuur van zijne cigaar op blz. 137: ‘'t vuur is uit, want de damp is door den wind uiteengeblazen,’ dat is niet logiesch. - We zouden haast wenschen dat dat vuur niet uit was, om er een lantaarn aan op te steken, ten einde in ons goede Nederland een uitgever te vinden, die aan een nog onbekend literator tweeduizend gulden zou geven voor de redactie van het feuilleton van een dagblad, NB. behalve de gelden, die hij voor bijdragen van zijne hand zou eischen (Vergelijk blz. 147). - Hoe kon Engel *procureur* worden in een der kleinste plaatsen van Zuid-Holland? - Dat bleef ons duister. Even duister was het ons, hoe Franciscus op blz. 270 een dochtertje, en op blz. 281 een zoontje kon hebben. - We vonden 't niet gelukkig dat Cornelia en Augustus, elkander wederziende, begonnen met over vermoeidheid te spreken. Daarentegen vonden we 't zeer *gelukkig*, dat Augustus en oom Rudolf er in konden slagen, Eduard, hoewel dood, op zulk eene onzekere aanwijzing te bereiken. - Waarom heeft de schrijver zich verpligt geacht aan het einde van zijn werk, *al* de daarin voorkomende personen nog eens te doen optreden? - Dat was volstrekt onnoodig, een paar woorden over sommigen was voldoende geweest; die ontmoeting van Emerence op de stoomboot ware zelfs kieschheidshalve beter verzwegen. Foei, Augustus! hoe durft ge het aan Henriette bekennen dat de reis met uwe vroegere minnares u kort viel! Indien ge haar al ontmoet hadt, was het beter geweest het maar stilletjes te zwijgen.

Maar we willen niet eindigen met laken, en daarom wijzen we nog even op het studentenfeest en op het duel waarbij er *geen een dood* was, in het eerste boek, - op de beschrijving van de uitwerking die het landleven op Augustus had, en op de schildering van Kareltje Beaumont, dien aardigen

knaap, in het tweede boek, - op het hoofdstuk, ‘waarin Doctor van Weers veel heen en weêr moet loopen’ in het derde boek - als op plaatsen, die ons bijzonder bevielen.

De stijl is los, vloeijend en duidelijk; we hebben daarop slechts enkele aanmerkingen: het *hiet* op blz. 54 en elders voor *heette* (genaamd was) klonk ons onaangenaam in de ooren; ‘Emerence hield een oogenblik op, om een dronk te nemen,’ blz. 56, is minder gelukkig uitgedrukt, blz. 61, ‘toch zeide ik niets,’ beter zou het, dunkt ons, zijn: ‘Ik was diep getroffen, doch ik zeide niets; ik eerbiedigde enz.’ Op dezelfde bladzijde: ‘gleed mij.... eene *lichte* gestalte voorbij,’ beter: eene gestalte in lichte kleeding. Blz. 65: ‘donkerzwart haar,’ is er ook licht zwart? Aldaar: ‘eene vrouw, die *overigens* zeer verstandig was, maar toch al het mogelijke deed om hare dochter te bederven:’ - eene verkeerdezins-constructie, dat *overigens* moet slaan op iets dat voorafgaat, niet op iets dat volgt. Op blz. 82 onder aan, staat: ‘tot mijn geluk’ voor ‘gelukkig.’ Blz. 106: ‘toen sprongen de snaren zijner viool *aan stukken*,’ zouden ze ook *heel* kunnen springen? - Blz. 310 ‘die door *Godzelve* gestraft was,’ een ongelukkige uitdrukking, wie wordt er *niet* door God-zelf gestraft? - Eene algemeene aanmerking is, dat de schrijver in den familiaren spreekstijl het woordje *je* niet heeft willen gebruiken, daardoor vinden we onder anderen op blz. 138 een wonderlijk contrast, als we den kastelein met zijn Geldersch accent met *u* en *gij* hooren beantwoorden.

Drukfouten vonden we op blz. 78, reg. 12 v.b., *hare* voor *zijne;* blz. 99, reg. 2 v.o., *Gatorius* voor *van Kranen;* blz. 157, reg. 5 v.b., staat *helaas* te veel; blz. 165, reg. 17 v.o., staat *te luisteren* lees: *af te luisteren;* blz. 166, reg. 7 v.b., staat *de eerste*, lees: *de laatste;* blz. 290, reg. 9 v.b., ontbreekt *niet;* blz. 326, reg. 8 v.o., *voorbeeld*, lees *toonbeeld*.

En hiermede roepen we Augustus Berneman of D^{r}. Pronius een welgemeend: ‘tot wederziens!’ toe.

A. VARE.

Mengelwerk.

De oude vrijer.

Ik zie hem nog in gedachten voor mij, en het spijt mij dat ik hem niet nog voor oogen zie, den vriend mijner jeugd, op wiens knie ik zoo dikwijls paardje gereden heb, die vliegers voor mij maakte en met mij opliet, die schuitjes voor mij timmerde, en nooit voor mij ernstig of knorrig was, maar altijd met mij lagchte en schertste, ook als hij mij teregt wees en menige wijze les mededeelde, die ik juist daarom ook te minder verbat. Ik zie hem nog voor mij met zijn bruin gelaat en zijn nog bruiner pruikje, met zijn bruin trouwhartig oog, in zijn bruinen rok, want schier alles was bruin aan hem behalve zijn sterke en hagelwitte tanden, en zijn net geplooid sneeuwwit overhemd, waarop de zwarte das scherp zich afteekende. Ik voel nog den krachtigen druk zijner warme, maar schier hoornachtige liand, en ik vergeet mijn levenlang niet den altijd vrolijken blik waarmede hij mij en alles wat hem omringde aanzag, alsof er geen leed en geen zorg in de wereld was. Waar hij was daar was het voor mij en alle kinderen die er waren een feest, zijn gulle lach en zijn open hand verspreidde altijd vreugde, en ik hunkerde altijd naar het uur waarop ik hem mogt komen zien. Ik noemde hem altijd Oom Jan, ofschoon hij tot mij in geene de minste familiebetrekking stond, en hij zou het mij ook zeker kwalijk genomen hebben, als ik mijnheer tegen hem gezegd had. Ik weet ook niet regt meer hoe ik met hem in kennis geraakt ben. Ik zag hem dikwijls aan het huis mijner ouders, waar hij op gezette tijden een avond kwam doorbrengen en waar dan altijd een leuningstoel voor hem klaar stond, en een pijp op de tafel in gereedheid lag. Ik bekommerde er mij niet over en het kwam niet in mij op te vragen wie hij was, hoe hij meer dan Oom Jan heette, wat hij deed in de wereld. Mij was het genoeg dat hij goed en vriendelijk voor mij was, en het mij niet liet merken, dat hij een groot mensch was, dan alleen in zijne meerdere ondervinding aan den dag gelegd bij mijn spelen. Ik heb later toen hij reeds niet meer onder de levenden was, meer van zijne levensgeschiedenis gehoord, en er hem te meer om lief gekregen.

Oom Jan was nooit gehuwd. De

menschen vonden het vreemd, want Oom Jan werd gerekend een goede zaak te hebben, waarvan hij zeer goed eene vrouw en ook kinderen had kunnen onderhouden. Het woord oude vrijer klinkt altijd leelijk, en ik weet ook geen ellendiger en bespottelijker wezen, dan den man die zich om nietige, baatzuchtige redenen, of kleingeestige angstvalligheid, om geene andere minder edele oorzaken te noemen, aan eene verbindtenis onttrekt, die de Schepper zelf den man als pligt heeft voorgeschreven. Bespottelijker figuur weet ik ook niet dan een ouden fat, die door allerlei kunstmiddelen de gebreken van den ouden dag zoekt te verbergen, en in zijne ijdelheid vergetende dat men hem heimelijk uitlagcht, onophoudelijk den jongman nog wil spelen, en aan jonge vrouwen en meisjes bij voorkeur zijn hof maakt. Maar zulk een man was Oom Jan niet. Hij wist het zeer goed dat hij in de vijftig was, dat hij niet schoon was, en al had hij een gezond en sterk gestel, hij wist wel dat de tijd om aan jeugdige meisjes te behagen voor hem over was. En al lagchte en schertste hij met haar, en al hielden allen die hem kenden dol veel van hem omdat hij snaaksch en vrolijk was, en met haar uit rijden ging en altijd bereid was om ze pleizier aan te doen, ieder van haar wist het wel, dat hij er nooit aan dacht om eene van haar ernstig zijn hof te maken. De oudere vrouwen intusschen beoordeelden Oom Jan lang zoo gunstig niet, vooral die van zijne jaren, of jonge weduwen die gaarne weder gehuwd wilden zijn. Zij noemden het eene schande dat zulk een man, die eene vrouw nog gelukkig kon maken zoo geheel op zichzelven leefde, en vele mompelden in stilte dat hij te inhalig was, om aan een huwelijk te denken, of vijf pooten aan een schaap moest hebben. De moeders vooral, die nog huwbare dochters hadden, en heimelijk bij het toenemen harer jaren vreesden, dat hare niet zeer jonge telgen geen echtgenoot meer zouden krijgen, beoordeelden hem bijzonder gestreng. Oom Jan was dan ook dikwijls een zeer geplaagd mensch. Men huwelijkte hem onophoudelijk nu aan deze dan aan gene uit, en viel hem telkens met vragen lastig, of het waar was dat hij zou gaan trouwen. Er was geen partij die hij bijwoonde, of hij werd geplaatst naast een paar dames, die men hoopte met hem nog gelukkig te kunnen maken. Hij werd bespied of hij tegen deze of die ook vriendelijker en attenter was, dan tegen andere, en meende men iets daarvan opgemerkt te hebben, dan werd hij onbarmhartig door vrienden en vriendinnen met de vermeende bevoorregte geplaagd. - Oom Jan echter gedroeg zich onder dat alles als een ware Stoïcijn; hij bleef er bedaard en kalm onder, maakte zich er nooit boos of driftig onder, en lagchte hartelijk mede, als een vriend hem lagchend verzekerde, dat hij nu toch voor goed wist dat hij in het net gevangen was.

Intusschen, het was toch vreemd dat een man als Oom Jan nooit gehuwd was geweest, en het moest wel eene goede reden hebben, want zonder reden deed hij nooit iets. Hij was geen van die menschen die met de sleur medegaan, en worden wat zij zijn, zonder te weten hoe of waarom. Door grillen of luimen het hij zich nooit besturen, hij wist van al wat hij deed rekenschap aan zichzelven te geven, en het had dus ook zeker zijn grond, waarom hij zich nooit in het echtgareel begeven had. Liefde tot de vrijheid, zucht tot onafhankelijkheid, afkeer van huiselijke zorgen was het niet.

Hij was te verstandig om niet te weten hoe heilzaam en weldadig de huwelijksband en de huwelijkszorgen voor den mensch zijn, en hoe veel hooge wijsheid er in dat woord des Bijbels lag: het is niet goed dat de mensch alleen zij. Wat was het dan dat hem terughield en teruggehouden had om zich eene vrouw te zoeken? Welnu ik ga het u verhalen.

Ruim dertig jaren geleden werd Oom Jan, op zekeren avond te huis komende, bij zijn vader, den heer Harding, geroepen. Het verraste en bevreemde hem, want hij had nooit veel betrekking met zijn vader gehad. Die man leefde schier geheel buiten den kring van zijn huisgezin. Was hij niet op zijn kantoor of op de beurs, dan was hij in zijne societeit. Zijne vrouw en kinderen zagen hem slechts weinige oogenblikken op den dag, en buitenshuis zag men hem hoogst zeldzaam in gezelschap met hen. Zoo waren zijne kinderen vooral vreemd aan hem geworden, en zijn zoon Jan zag dus wonderlijk op, dat zijn vader hem bij zich ontbood. Dat was toch nog nooit gebeurd. Hoewel hij reeds bijna twintig jaren oud was, had de oude heer nooit een vertrouwelijk woord met hem gesproken. Hij had hem niet op zijn kantoor genomen, maar hem op een ander geplaatst, om hem tot den handel te laten opleiden, zeggende dat vreemde oogen een jong mensch beter konden dwingen. Het was dus een zonderling gevoel dat den zoon bekroop, toen hij voor het eerst in zijn leven met zijn vader, naar het scheen, over iets belangrijks zou spreken. - Hij vond den statigen ouden heer in de prachtig gemeubeleerde voorkamer, zittende in een gemakkelijken leuningstoel. Toen Oom Jan binnenkwam, wenkte zijn vader hem zwijgend om plaats tegenover hem te nemen. ‘Jan,’ sprak hij, ‘ik voel mij sedert eenige dagen niet wel. Ik voel dat ik eene zware ziekte onder de leden heb, en heb een voorgevoel dat ik er niet van zal opkomen. Daarom heb ik een paar woorden met u te spreken. De wereld houdt mij voor een ruim bemiddeld, sommigen misschien voor een rijk man. Het eerste ben ik geweest. Ik ben het niet meer. Ik heb gespeculeerd, en een jaar geleden mijne fortuin in de fondsen begraven. De wereld heeft er niets van gemerkt. Ik heb het voor haar en voor uwe moeder en zuster geheim gehouden. Door kunstmiddelen heb ik tot hiertoe mijn fatsoen bewaard, in de hoop dat de handelskansen mij gunstiger zouden zijn, dan de effecten. Mijne hoop heeft zich niet verwezenlijkt, en nu, ik voel het, ga ik sterven. Gij zult u met uwe moeder en zuster moeten zien te redden. Zeg dezen niets van mijne omstandigheden, dan na mijnen dood. Zij zullen het dan nog vroeg genoeg weten.’ - Dit alles werd op dien koelen en strakken toon gezegd, die Oom Jan van zijn vader gewoon was. Hij had den moed niet om aan zijn gevoel lucht te geven, wel wetende dat zijn vader daarmede niet gediend was. Hij sprak niet; hij kon schier niet spreken. Het onverwachte der mededeeling had hem als de donder getroffen. Op een wenk zijns vaders ging hij heen. - Weinige weken later was het huis gesloten, er stond een lijkkoets voor de deur. Zijn vader werd met de staatsie, aan zijn stand in de maatschappij verschuldigd, begraven. - het was een treurige lijkstaatsie, treuriger dan menigeen dacht. Die laatste praal bedekte nog voor het oog der menschen, wat spoedig de harten der nablijveilden zou beknellen, en een reeds met diepe zorg vervulde. Toen men aan het opmaken van den staat des boedels ging, bleek het maar al te zeer, dat de overledene waarheid gesproken

had. De weduwe wist spoedig dat zij en hare kinderen betrekkelijk arm waren. Het huis en ook grootendeels de prachtige en kostbare inboedel moest verkocht worden, om de schuldeischers te kunnen voldoen. Dat was een treurige avond, die laatste, dien de weduwe met haren eenigen zoon en dochter in de oude woning doorbragten, die zij den volgenden dag zouden verlaten om naar eene kleine landstad te verhuizen, waar Oom Jan voor zijne moeder en zuster, met toestemming van zijnen voogd, eene kleine maar nette woning gehuurd had. Stil en zwijgend zaten zij aan den eenvoudigen avondmaaltijd. Eindelijk vatte de moeder het woord op en sprak: Kinderen, God heeft het zoo gewild en in Zijne beschikkingen behooren wij te berusten. Zeker is het, zoo als het nu staat, het beste voor ons. Ik had u gaarne in den stand zien blijven, waarin gij opgevoed zijt, maar wie weet of het u goed zou geweest zijn. Weest braaf en goed, vreest God en houdt Zijne geboden, en de menschen zullen u eene betere achting toedragen, dan zij gewoon zijn aan geld en goed te bewijzen. Wij zullen veel moeten ontberen, en gij vooral mijne lieve Mina, maar als men met weinig zich vergenoegen kan, zoo als ik u te midden van onzen overvloed geleerd heb, dan valt het minder zwaar. ‘Moeder’ antwoordde Mina ‘het doet mij alleen leed om uwent wil; wat mij betreft, ik ben jong, ik kan gemakkelijker mij aan de gemakken en genoegens van het leven ontwennen. Als ik u er slechts niet te veel onder zie lijden, dan ben ik tevreden ook met het geringste. - De zoon sprak niets; maar er was een ernst in zijn wezen, die hem, den vrolijken negentienjarigen jongeling, anders geheel vreemd was. Hij stond op, drukte zijne moeder en zijne zuster de hand terwijl er een traan in zijn oog blonk, en zag beiden aan met een blik waarin te lezen stond: als God mij helpen wil zal ik voor u zorgen. De moeder had ook geene woorden noodig. Zij begreep dien blik, want zij kende het hart haars eerstgeborenen, en trok hem met hare dochter snikkend aan hare borst. Geen menschenoog aanschouwde wat daar binnen die vier wanden voorviel; maar het oog des Alwetenden zag het, en het rustte zegenend op dat drietal door de innigste liefde vereenigd. Eensklaps rukte de zoon zich uit de armen van moeder en zuster los en ging naar zijne kamer. - Wat daarin voorviel weet niemand, maar ik geloof zeker, dat hij daar voor God de plegtige gelofte aflegde om voor beiden te leven en te zorgen, en daarop den zegen van boven afbad.

Twee dagen later, toen hij moeder en zuster naar hare nieuwe woonplaats gebragt had, zat hij weder op het kantoor, waarop zijn vader hem geplaatst had achter zijnen lessenaar. Hij werkte met een ijver en ernst boven zijne jaren. De jongeling scheen binnen weinige weken een man te zijn geworden. Zijn patroon ontging die verandering niet, en hoewel Oom Jan geen woord over zijne familiezaken met hem sprak, en deze er kieschheidshalve niet naar wilde vragen, hij wist van ter zijde alles, en begreep wat zijnen bediende tot zulk een ijzeren vlijt aanspoorde.

‘Harding’ zeide deze op zekeren morgen ‘gij hebt tot hiertoe slechts als leerling bij mij gewerkt, en daarom geen bepaald loon genoten. Ik zal u thans, daar gij mij nuttig zijt, salaris geven, en dit verhoogen, naarmate van uwe vlijt en bekwaamheid. Ik twijfel niet of gij zult al uwe krachten inspannen om vooruit te komen in de wereld, en

kan ik u daarin behulpzaam zijn, gij kunt op mij rekenen. Een jongman' - vervolgde hij, en zag hem veelbeteekenend aan - 'die het gebod betracht: '"Eert uwen vader en uwe moeder"' verdient aanmoediging en bijstand, en het zal hem zeker welgaan. En te gelijker tijd noemde de edeldenkende man hem de som, die hij hem had toegedacht, en die de stoutste verwachting van zijn bediende ver te boven ging. Oom Jan was zoo verrast, dat hij naauwelijks zijnen dank kon stamelen, maar de traan in zijn oog, en de vervoering waarmede hij de hand van zijn patroon greep en drukte, gaven genoegzaam en beter dan welsprekende woorden te kennen, wat zijn hart gevoelde.

Tien jaren later was Oom Jan chef van het kantoor. Zijn patroon die geen kinderen en zijne koetjes op het drooge had, had hem op de aannemelijkste voorwaarden de zaak overgedaan. Toen was de tijd gekomen, waarop hij er ernstig aan kon denken om een plan te volbrengen, welks uitvoering de hoogste wensch zijns levens was.

Eiken zaturdag ging de jonge Harding zijne moeder en zuster bezoeken. Dàn was het feest in de stille en kleine woning. Hij bleef er den zondag over, en met hem kwam er leven en vrolijkheid in het kleine gezin. Zoo zag, twee jaren nadat hij het kantoor aanvaard had, mevrouw Harding hem eens weder op een zaturdag het huis inkomen. Hij was vrolijk en opgeruimd als altijd, maar het was toch zigtbaar dat hem iets op het hart lag, dat hem moeite kostte te verbergen. Aan het moederlijk en zusterlijk oog was de spanning, waarin hij blijkbaar verkeerde, niet ontgaan, en toen beide in haar slaapvertrek gegaan waren, zeide Mina tot hare moeder:

'Mama, hebt gij ook van avond niet iets vreemds aan Jan opgemerkt? Hij was van tijd tot tijd zoo afgetrokken, als ik het nooit van hem gewend ben. Vondt gij dat ook niet? Zou hij .... en zij aarzelde met een schalken lach het woord uit te spreken: .... Zou hij ook verliefd zijn?'

'Mina' sprak de moeder, 'God weet het hoe vurig ik wensch dat uw vermoeden waarheid ware. Ik heb het ook opgemerkt, dat hij anders was dan gewoonlijk; en niets zou mij liever zijn, dan dat het uit die oorzaak voortkwam. Ik dank God elken avond en elken morgen, dat Hij mij nevens eene brave dochter eenen zoo braven zoon schonk, en niets zou *mij* gelukkiger maken dan *u* en *hem* gelukkig gehuwd te zien. Jan heeft zich jaren lang voor ons afgesloofd, en ik vrees maar al te zeer, dat hij om voor ons te kunnen zorgen van elke huwelijksverbindtenis afgezien heeft, en zijn geluk aan het onze opoffert, al zegt hij ook het tegendeel. Dàt is het, wat mij al jaren lang bekommert, en daarom gave God, dat hij eene goede vrouw gevonden had. Nu, kind, laat ons gaan slapen. Morgen weten wij ligt meer.'

De morgen bragt echter nog niet veel licht aan over de zonderlinge houding van den zoon en broeder. Hij zeide alleen, dat hij een rijtuig zou bestellen, en sloeg beiden voor, des anderen daags met hem mede naar de stad hunner vroegere inwoning te gaan. Daar was nu niets vreemds in gelegen, want dat deed hij meermalen, als Mama en Mina commissies doen moesten, die zij in de kleine landstad niet konden uitvoeren - en het raadsel bleef dus onopgelost. In snellen draf reed des anderen daags een rijtuig met het drietal de poort uit. Heerlijk was de morgen. De zon scheen zoo helder op de boomen van den straat-

weg, op de daaraangrenzende akkers en buitenplaatsen, dat zij allen in de vrolijkste stemming kwamen. Zelfs de zoon geraakte weder in zijn oude luim, en scheen hoe langer hoe spraakzamer en opgeruimder te worden, hoe meer zij de plaats hunner bestemming naderden. Mevrouw Harding nam hare kans waar. Zij moest het weten wat haar zoon den vorigen avond scheen op het hart te liggen.

'Jan,' zeide zij, 'Mina en ik beide hebben gisteren en eergisteren iets vreemds aan u meenen te merken. Er lag u blijkbaar iets op het hart. Zeg eens' - en zij vatte zijne hand, terwijl zij hem met moederlijke teederheid in het trouwhartig oog zag - 'zeg eens, zou het vermoeden van Mina waarheid zijn? Hebt gij een meisje naar uw hart gevonden? O gij weet niet hoe gelukkig het mij maken zou, indien gij een bevestigend antwoord kondet geven.'

Hij barstte in een schaterend gelach uit. 'Wat,' zeide hij, 'heeft zij dat waarlijk gezegd? Die meisjes denken dat men uit niets anders afgetrokken kan wezen dan uit verliefdheid. Mina' en schalk hief hij den wijsvinger op: 'zoo als de waard is, vertrouwt hij zijn gasten. Gij zijt misschien nader aan uw huwelijk dan ik. Maar in ernst, mama, ik heb er nog in het minst geen plan op. Ik ben nog volkomen ongeschikt om een man en misschien een huisvader te worden, ik ben er nog niet ernstig, niet geposeerd genoeg toe, en ik betwijfel het wel eens, of ik het ooit zal worden. - Ik wil alles doen om u genoegen te geven, maar dat is een zaak waarin een derde betrokken is. Ik moet niet door mijn huwelijk u alleen, ik moet ook mijne vrouw gelukkig kunnen maken, en tot hiertoe heb ik er geene ontmoet, die mij dat gevoel inboezemt, dat ik tot een duurzaam gelukkigen echt noodig acht.'

Op eens sloeg het rijtuig een hoek om, en reed de stad in, waar het ratelen der wielen over de zware keijen het gesprek afbrak. Het ging de eene straat uit, de andere in, al verderen verder; eensklaps hield het stil voor het huis waarin mevrouw Harding vroeger gewoond had. Zij verbleekte. Een stil verwijt was er in den blik, waarmede zij haren zoon aanzag. Alle treurige herinneringen, die schier door den tijd waren uitgewischt, werden plotseling weder levendig. Het scheen een zeer ontijdige scherts. Maar de zoon leide zijne hand op die zijner moeder, en zeide: 'Mama, vergeef het mij, ik heb onbedacht gehandeld. Ik had, terwijl ik u eene aangename verrassing wilde bereiden, uw gevoel meer moeten sparen. Maar nog eens, vergeef het mij; het is weder *uw* huis waar wij stil hielden.'

En zoo was het. Het huis was te koop gekomen, en Oom Jan had het weder ingekocht, en zoover zijn geheugen toeliet, het zooveel mogelijk weder op dezelfde wijze laten inrigten en meubeleren, als het vroeger geweest was, toen hij het met zijne ouders bewoonde. Met moeite kwam de waardige vrouw het rijtuig uit, en de deur in, die de oude trouwe schoonmaakster van vroeger dagen haar opende, opdat zij, volgens het plan van haren zoon, terstond weder een bekend gezigt zoude ontmoeten. De schok was echter te groot. Toen zij haar in de voorkamer op de kanape gebragt hadden, verliet haar hare bezinning. Maar toen zij na eenige minuten uit hare flaauwte bijkwam, en het oog overal bijna dezelfde voorwerpen van vroeger dagen zag, toen wenkte zij haren zoon tot zich, en sloot hem in hare armen, terwijl zij den blik naar boven sloeg, en God sprakeloos maar met tranen dankte

dat Hij haar *zulk* een zoon gegeven had.

Jaren waren voorbijgegaan. De oude mevrouw Harding rustte reeds lang in het graf. Zij had de kinderen van Mina nog op haren schoot mogen hebben, die gelukkig gehuwd was. Haar zoon Jan bleef ongetrouwd. Hij zeide wel altijd tegen zijne moeder dat hij het niet om harentwil naliet eene vrouw te nemen, maar ik houd het er toch voor dat dit de ware reden was. Uit een brief aan een vriend van hem, die mij later toevallig in handen kwam, bleek het mij dat hij werkelijk in stilte bemind had. Maar het meisje was onbemiddeld, zijne zaken nog niet van dien aard dat hij er een huisgezin van kon onderhouden, zonder zijne moeder in die ruimte te laten leven, die zij vroeger gewoon was, en hij had zijne liefde ten offer gebragt aan zijnen kinderpligt. - Toen zijne moeder gestorven was rekende hij zich te oud, om zich nog een huis te bouwen. Grijze haren, en een kaal hoofd, nu met een bruin pruikje bedekt, voegden niet meer, zoo dacht hij, bij de kinderwieg. Ook was hij een man, die slechts eens in zijn leven waarlijk beminnen kon, en het meisje, dat hem waarachtige liefde had ingeboezemd, was reeds lang de huisvrouw van een ander. Zoo was hij dus een oude vrijer gebleven, en hij liet de wereld lagchen en praten en gissen, en ging stil maar opgeruimd zijnen weg. Maar al had hij geen eigen huisgezin, hij had er meer dan één dat hij onderhield. De armen hadden het goed, die hem kenden en goed oppasten. De kinderen hadden in hem een trouwen vriend en vrolijken speelmakker, vooral die van zijne zuster, die hij innig lief had. - Ook in mijne herinnering blijft gij leven, Oom Jan. Menig gelukkig uur mijner jeugd heb ik u te danken. Uwe assche ruste in vrede!

EPAULIS.

De nuttige man.

Wij zijn inderdaad een even groot vijand van gegeven als van genomen ergernissen, en dit is de reden, waarom wij voor het volgende opstel bovenstaanden titel kozen. Wij deden dit in spijt van onze vrees voor die bedillers, die den titel van *philanthroop* of *nutsman* oneindig verkieslijk zullen vinden, en ook, omdat wij onszelven niet in het aangezigt wilden slaan. Want, lezers! we hebben het opzet, om in deze regels zelve den philanthroop of, zoo ge wilt, den nutsman te spelen, dat wil zeggen, om onszelven te vergeten en alleen aan het belang van anderen te denken; en daar het dus volstrekt niet in onze kraam te pas kwam, om de beteekenis van die woorden equivoque te maken, kozen wij liever het fonkelnieuwe opschrift: *de nuttige man*. Ons philanthropisch doel is, om die soort van menschen, waarvan het helaas! (ik wil zeggen Goddank!)

in onzen tegenwoordigen tijd wemelt, op de baan, waarop zij voorthollen, tot bedaren te brengen, en zoo mogelijk tot het besef, dat zij het beginsel der liefde overdrijven door volstrekte zelfverloochening, of althans verkeerd toepassen, door hun *naaste* minder in de nabijheid, dan wel in de verre verte te zoeken.

Wanneer wij van *de* nuttige menschen (wij zeggen hier opzettelijk *menschen*, om er ook vrouwen in te betrekken; *man* paste beter voor den titel) maar wanneer wij van *de* nuttige menschen gaan spreken, dan verwacht men zeker geen ontdekking, die een klasse van wezens aan 't licht brengt, welke tot nog toe in 't duister schuilde en met de grootste moeite aan de verborgenheid is ontrukt. Och neen! die lieden hebben in 't algemeen, en zij moeten daarvoor geprezen zijn, hun licht niet onder een koornmaat, maar boven op een berg geplaatst, zoodat het ieder in 't oog valt. In iedere stad, op ieder dorp kan men ze met den natten vinger bedruipen (men vergeve ons, maar wij hebben soms een onbedwingbaren lust, om plat te zijn) en iemand, die er maar een weinig op gestudeerd heeft, kan hen binnen een halven dag van de gewone menschen volkomen onderscheiden. Zoolang de nuttigheidshartstogt bij hen in rust is, is er een glimlach over hun gelaat verspreid; niet die van den satyricus, God beware! of van den comicus, bah! dat zou beneden de waardigheid zijn, neen maar een goedige, ik zou haast zeggen hemelsche glimlach, een glimlach, die de geheele gevallen menschheid tot zich noodigt en in zich opneemt, licht er met zachten glans op dat gelaat. Wilt gij wel gelooven, dat dat regt eerwaardig staat, en dat wij meermalen op het punt zijn geweest, om hen, wij zeggen niet, aan te vliegen, maar om hen gevoelig aan ons hart te drukken? Doch nu moet gij dat gelaat bezield zien. Er wordt gesproken van een jongen, die het ouderlijke huis ontliep, van de arme visschers op Schokland, van een huisgezin, ten prooi aan proselyten-makerij, van een huisvader, die ergens van een dak is gevallen.... dadelijk is die glimlach spoorloos verdwenen. Laocoön vertoont geen smartvoller trekken dan de nuttige man in zulk een oogenblik. Maar ziedaar liggen brieven, ingekomen op een advertentie, in de dagbladen geplaatst ter inroeping van Neêrlands nog altijd onuitputtelijke weldadigheid, ten behoeve van, wie weet, welke nuttige inrigting..... 't Is waar, die glimlach keert nog niet terug, maar de smart verdwijnt toch en wordt nu vervangen door eene ernstige, eenigzins zenuwachtige spanning. De nuttige man wordt financier en gaat met alle oplettendheid aan 't optellen. Daarna worden de brievenporten en advertentie-kosten afgetrokken en eene zalvende annonce tot dankzegging, evenwel met nadere dringende aanbeveling, geschreven; en ten slotte vertoont zich weder een glimlach, wel niet die hemelsche stereotype, maar een voorbijgaande van hoogstgeoorloofd zelfbehagen, dat 's mans invloed, onder Gods zegen, heeft mogen strekken, om aan zoo vele menschenvrienden voorloopig zoo vele guldens uit den zak te kloppen.

Wij behoeven dus geen portret te teekenen van den *nuttige man*. Hij is te algemeen verspreid en te sterk genuanceerd, dan dat wij het in fijne trekken naar ieders meening gelijkend zouden kunnen maken: ieder ontwerpe het dus voor zichzelven; wij vergenoegen ons slechts met een paar hoofdklassen aan te wijzen. Die klassen zijn, naar het

ons voorkomt, nuttige menschen ex officio en liefhebbers. Tot de eerste behooren natuurlijk vele predikanten, katechizeermeesters en onderwijzers der jeugd. De waarneming van hunne beroepsbezigheden en van hunne overige maatschappelijke en huiselijke verpligtingen is zoo zeer eene van zelfsheid bij hen geworden, dat zij zich daarvan kwijten met minder moeite, dan Jupiter had, om den Olymp te doen daveren. Geen wonder, zoo zij dus nog in staat zijn, om den atlas te torschen. 't Is waar, sommige goede huislieden begrijpen maar niet, waarom zij weinig of niet van hun persoon of hun werk gewaar worden, maar dat komt, dat zij in hunne zedigheid vergeten, dat er aan hen en hunne buren eigenlijk niets meer te doen is, en dat hunne voorgangers dus werken voor hen, die daar zitten in de duisternis en in de schaduwen des doods.

De natuur bemint geen sprongen, noch in de zienlijke noch in de onzienlijke wereld. Gelijk men alom overgangen ziet, zoo ook hier, en wij achten het een voorregt, twee zijden van beschouwing aan te bieden. 't Is dus waarlijk niet tot hunne oneer, maar tot hunne eere, als wij de ouderlingen de amphibien noemen van de beide klassen, die wij op 't oog hebben. Immers zij zijn niet nuttig ex officio en toch weer wel, zij zijn liefhebbers en toch ook niet; zij worden uit de spheer van het belang in de spheer der nuttigheid overgebragt en worden dan, vaak na veel tegenstribbelen, in den maalstroom meêgesleept, kortom, men is met hen verlegen, als men hen niet uit ons oogpunt beschouwt.

Anders is het met de echte liefhebbers. Men vindt hen onder alle standen en bedrijven, tot zelfs onder de collecteurs der Staats-loterij en de grossiers in sterke dranken; maar het valt in 't oog, dat sommige beroepen meer nuttige menschen opleveren dan andere. Daar zijn b.v. de notarissen, wie zou het gelooven? maar die op puik van mannen kunnen wijzen. Wij kennen er ijverige afschaffers, zedelijke verbeteraars van gevangenen, Bijbelverspreiders, evangelizerenden, voorstanders van Mettray en Montfoort, voorgangers in de zondagschool en wat dies meer zij, onder; mannen, natuurlijk vol des geloofs en des Heiligen Geestes, die, naar hun eigen zeggen, hunne praktijk dienstbaar maken aan de belangen der menschheid. - Daar zijn b.v. fabriekanten en kooplieden, die toch reeds aan een tal van huisgezinnen *brood* geven. 't Is niet te zeggen, hoe ijverig die lieden in de weer zijn voor ziekenbussen, begrafenis-societeiten, fondsen voor kosteloos onderwijs, rentelooze voorschotten, aanbouw van woningen, om voor matigen prijs te verhuren enz., enz. want hun gevoelig hart zegt hun, dat de werkloonen volstrekt in geen evenredigheid staan tot de behoeften der goede werklieden en zijzelve moeten reeds leven van hun verlies. Daar zijn zelfs procureurs, die, behalve dat zij boterhammen aan hun huis afgeven, minder uitzijn op het stichten van positief nut, dan wel op het wegruimen van misbruiken in de maatschappij. Die lieden gloeijen van verontwaardiging, als zij van accijnsen hooren spreken, zij bezitten zichzelven niet bij het zien van een commies; iedere cedel is hun een dolksteek, iedere gulden voor den ambtenaar een droppel bloeds, aan den nijveren ambachtsman ontzogen; kortom, indien er in *hun* glimlach iets minder goddelijks is, dan wij straks beweerden, dan is het, omdat

zij in openbaren strijd zijn met den baarlijken duivel. Dit slag van nuttige mannen is sedert 1848 verbazend toegenomen.

Wij wagen het niet, zoo als de man, die zich Censor noemde,[*)] om eenigzins een ligtzinnigen toon aan te slaan over de menigvuldige hoogst noodige en hoogst nuttige genootschappen, die reeds in 1847 bestonden en nog sedert zijn opgekomen. Behalve dat wij dergelijke spotternij ongaarne voor onze rekening zouden nemen, trekken wij ons hier, zoo als wij boven zeiden, ernstig het belang der nuttige mannen aan; maar om te doen gevoelen, dat zoo iets sedert lang had moeten plaats hebben, zullen wij vooraf een flaauw denkbeeld trachten te geven van de beslommering, waarin zij ongemerkt geraken en waarin zij moeten omkomen, zou men zeggen, als zij geen kracht naar kruis kregen.

Wij althans verbeelden ons, dat de bedoelde slagtoffers van hun edel streven niet eens gerust kunnen slapen, omdat hunne zucht, om nuttig te zijn, eene soort van nachtmerrie voor hen moet worden, of althans, vooral als ze eene late comparitie van een weldadig genootschap hebben gehad, waar ook *geschreven* werd, dat de bonte hervormingsplannen, die hun dan door de hersenen gaan, hen als aan eene ijlende koorts doen lijden. Arme menschen, die reeds afgetobd aan het ontbijt verschijnen! Maar een kop thee doet wonderen en sterkt voor den dag. Mijnheer ziet als correspondent een paar brieven in van een genootschap en een prospectus van een godzaligen boekverkooper, die, ter leniging van een ramp, zich heeft vereenigd met den maker van verzen, die, men mag hem gelooven, anders niet publiek zouden zijn gemaakt; als er, zoo vroeg reeds, een- en andermaal wordt gescheld. Het zijn kinderen, die verlangen vrij te wezen van school; want mijnheer is lid van een commissie voor onderwijs aan behoeftigen. Kort daarop wordt een vrouw aangediend, gezonden door den heer B. en gewapend met een papier. ‘Ha! dat 's een ding van belang; zeg, dat ik zoo kom.’ En nu spreekt de vader tot zijn kinderen: ‘lieve kinderen! er zal heden niet kunnen komen van 't lezen in Gods woord; maar past braaf op van daag en laat pa geen klagten over u hooren’ en de man spreekt tot zijne gade: ‘lieve vrouw! wacht mij te middag niet met de koffij, want ik heb een vergaring van 't genootschap voor dienstboden.’ ‘“Och, zegt de vrouw, ik ben dat al gewend en had al plan gemaakt, om eens uit te gaan.”’ En nu wordt de zaak van de vrouw met het papier behandeld en de man sukkelt naar zijn kantoor. Helaas! hij vindt daar een paket verslagen van ik weet niet welk genootschap, maar die dadelijk moeten verzonden worden en daarbij bevindt hij, dat nog de notulen moeten gesteld en de correspondentie moet bijgehouden worden van een ander genootschap, waarvan hij de eer heeft, secretaris te zijn. Wat zal er nu onder lijden? de eigen zaken, de nuttige zaken of beide? Wij laten dat in 't midden, maar dit ziet men, dat de man het verbazend druk heeft, zoo druk, dat hij waarlijk, als hij na het vaststellen van belooningen voor eerlijke dienstboden, te huis komt, geen kracht heeft, om belooningen toe te passen op den rug zijner kinderen, die het vreesselijk geroerd hebben. Als mama in tranen smelt, klaagt hij over hoofdpijn en verwijt zijn lievelingen, dat zij, terwijl hun vader

*) Zie Tijdspiegel. Jaargang 1847, II, blz. 333, vv.

zich aftobt voor het heil der maatschappij, hem zijne taak niet gemakkelijker maken. Maar onverdroten gaat de man op het ingeslagen pad voort. Na een teeder afscheid van zijne vrouw en na eenig zakgeld aan zijne zonen te hebben gegeven tegen de belofte, dat zij braaf zullen zijn, gaat hij nu den namiddag aan andere nuttigheden wijden. 't Is niet te zeggen, wat de man in het hoofd heeft van pauperisme, van landbouw, van onderwijs, van spaarbanken, zangscholen, traktaatgenootschappen enz.; en in hoeveel dingen zijn tijdelijke ondersteuning wordt gevraagd, orn de zaak aan den gang te helpen: ja, het gebeurt dikwijls, dat in de vier punten van zijn zakdoek knoopen zijn gelegd, waarvan hij zich de beteekenis niet herinnert, en die hij radeloos losmaakt, alleen om er nieuwe in te leggen.

't Was ditmaal, zoo als wij zeiden, ons doel niet, den nuttigen man te *teekenen* en een uitgewerkt portret van hem te leveren; maar wij moesten er toch iets van zeggen, om zoowel den raad als de les te motiveren, die wij hem in zijn eigen belang wilden aanbieden. Die raad is deze: hij koope een bril, maar een bril voor *zijn* gezigt, dat wil zeggen, waardoor hij, wat in zijn onmiddellijken omtrek is, duidelijk kan waarnemen. Inderdaad, het is een zwak van onzen tijd, dat velen alleen oogen hebben voor hetgeen ver van hen is. Er is een tal van gemeenten in ons vaderland, waar diakoniekassen in een kwijnenden staat verkeeren en waar vele leden, ook onder den niet bemiddelden burgerstand, van Bijbel- en zendelinggenootschappen worden gevonden; men heeft op vele plaatsen moeite, om eene herhalingschool op te rigten, of in stand te houden en men zendt van daar bijdragen voor de bekeering van Chinezen of de gymnasien van Hongarije. Is 't niet vreemd, dat uit aanzienlijke plaatsen ongelukken, aan individus overkomen, den volke worden verkondigd, opdat geheel Neêrland eene weduwe helpe, terwijl men op die plaatsen te over in staat moest zijn, om dat ongeluk te lenigen? en is 't niet vreemder nog, dat men, op goed geluk af, zijn gelden naar den vreemde zendt en ongevoelig schijnt voor het leed van stadgenooten? 't Kan, dunkt ons, niet anders zijn dan een gebrek in 't gezigt, vooral aan de zijde der nuttige menschen ex officio en der liefhebbers. Zij zouden het anders beseffen, hoeveel kostelijken tijd zij vertemen op hun nietige vergaderingen en hoeveel geld zij verkwisten aan briefporten, advertentien en reiskosten, dat waarlijk in eigen boezem oneindig beter kon worden besteed. En laat ons hen eens vragen, of die ijver, dien ze voor iedere nieuwigheid aan den dag leggen, altijd onverkoeld blijft en of ze het niet spoedig met hunne waardige medeleden eens zijn, om telkens voor ditmaal de zaak te laten rusten en pijpjes te rooken. Trouwens, wij behoeven hunne toestemming niet; want wij weten zeer wel, hoe het gaat, en ook hiervan zijn wij overtuigd, dat vele instellingen, waarop onze eeuw als op zoo vele zegepralen van philanthropie roem draagt, niet of anders zouden bestaan, indien men overal gewoon was, zichzelven te helpen en niet eeuwig op anderen te leunen en zijne krachten te versnipperen. Ook is het waarlijk al te edelmoedig, aan niets anders dan aan de belangen van anderen te denken en daarbij die van zijn eigen gezin te vergeten. - Maar zoo doende komen wij tot de les, die wel verdient te worden onthouden.

Zij is deze: de nuttige man ver-

gete toch ook zichzelven niet en het heil zijner onsterfelijke ziel. Waarlijk, onzes bedunkens, zou hij, onder het bedrijven der godzaligste werken, met volle zeilen naar den afgrond kunnen gevoerd worden, waaruit geen redden meer mogelijk was, en wij twijfelen niet, of dit zou hem verbazend tegenvallen. Maar hoe is dat mogelijk? Ja, dat wilden wij gaarne duidelijk maken, omdat het zeker niet zoo dadelijk in 't oog valt, hoe iemand, steeds op het heil van anderen bedacht, zijn eigen geluk uit het oog kan verliezen. Maar komaan laat het ons beproeven. Stel eens, dat iemand ex officio of uit liefhebberij een nuttig man is. Hij staat dan reeds op een groote hoogte, niet waar? Zeker, want hij moet den tijd vinden, om bepaaldelijk voor anderen bezig te zijn. Maar die dat nu is, zal hij niet langzamerhand een zekeren dunk van zichzelven krijgen? - Hoe! anderen bemoeijen zich nooit met hem en hij wijst steeds aan anderen den weg; kan het wel anders, of hij beschouwt zich van lieverlede als een medearbeider Gods, niet in de eerste plaats door zichzelven, maar door anderen te volmaken? Men geloove ons, die nuttige man kan zoo doende in groote moeijelijkheden geraken; want door altijd op anderen te staren, denkt hij aan eigen gebreken, aan eigen verbetering niet, maar het gaat hem als menig onderwijzer, die meer weet dan al zijn leerlingen te zamen, doch op verre na niet genoeg, om voortgaande ontwikkeling van kennis te kunnen ontberen. En nu, wat gebeurt? Och, er komen somtijds ook voor den grootsten man op de wereld onaangename conflicten voor, waarin men moet weten te kiezen en te handelen. B.v. een afschaffer komt dagelijks in de verzoeking, om vijf of zes glazen madeira te drinken, of overmatig te smullen en hij valt in den strik. Wat denkt ge van zijn vrome toespraken op de nuchteren koffijvergaringen? Een zedelijke verbeteraar komt in de verzoeking om een sukkel van een zoon of een neef in een voordeeligen en eervollen post te dwingen en hij kan de temptatie niet wederstaan. Wat zal de gevangen oppasser denken, die voor een paar ontvreemde laarzen in den kerker boet? Zeg eens, beste man! Waarom hebt *gij* uw zoon naar de Oost gezonden en hem niet liever met dien uwer buurvrouw naar Montfoort bevorderd? Waarom betaalt ge uw belasting zoo traag, gij, die de armen zoo gaarne wildet ontheffen? Waarom - maar wij nemen het zoo kwalijk niet, als iemand niet aan alles kan denken.... Doch wij wilden u alleen herinneren, dat er harmonie dient te zijn tusschen uw innerlijk leven en uwe uitwendige handelingen; wij wilden het u gemakkelijk maken, door u van een menigte bemoeijingen te ontslaan. Want, geloof ons, dit zal wel de koninklijke weg zijn, dat men vooraf met zichzelven in het reine is, voor men zich zoo sterk met anderen inlaat, en dit vereischt toch ook gedurige oefening en oplettendheid. Maar zoo ge dat zijt, dan zult ge ja bevinden, dat uwe krachten te kort schieten, om zelfs maar eenigzins in de rol van eene algemeene Voorzienigheid te spelen, maar wat ge doet, zult gij goed en met vrucht doen, en daarenboven moogt ge het nederige geloof koesteren, dat uw onberispelijk voorbeeld heilzamer op den tijdgenoot zal werken, dan al die vertooningen, waarin ge uwe krachten verdeelt, en waarin de hoogmoed met u zijn spel drijft.

Een krankenbezoek.

‘Maar strek uwe hand uit, en tast zijn (des menschen) gebeente en zijn vleesch aan; wat geldt het, hij zal u in het aangezigt vaarwel zeggen?’ Aldus voert Hiob den verzoeker sprekende in tegen God, ten einde den ellendige, door ligchaamspijnen en kwalen, in opstand tegen zijn anderszins altijd geëerbiedigden maker te brengen. En waarlijk hij werpt hier een diepen blik in het menschelijk hart, toont allezins bekend te zijn met de uitwerkselen van het lijden op het menschelijk gemoed, en bewijst, dikwerf aan het leger van lijdenden gestaan te hebben. Zoo ook iets ter wereld, dan is langdurig lijden aan ligchaamskwalen in staat den gefolterden sterveling in opstand tegen zijnen God te brengen. De menschelijke natuur is afkeerig van lijden, en de hemelzaligheid stelt hij zich algemeen voor als een toestand van genot zonder leed, waar alle tranen, waarom ook geschreid, hem van de oogen zullen worden afgewischt; en toch is dit blij verschiet niet altijd in staat, moed aan de neêrgeslagene ziel, rust aan het zwoegend harte, kalmte aan het onstuimige gemoed te schenken. Het lijden dat door zijne langdurigheid vleesch en gebeente verteert schijnt dikwerf tevens te knagen aan ons geloof aan Gods Voorzienigheid.

Gelukkig hij, die gedreven door pligt of liefde, van tijd tot tijd aan de sponde dier treurenden te verschijnen heeft, en dan over de kleingeestigheid weet henen te stappen, van bij zulk eene onstuimigheid des gemoeds, enkel te spreken over den geestelijken toestand des lijders of der lijderes. Wie te midden van het lijden eens dood-armen medebroeders, wanneer deze de noodige lafenis of wenschelijke verkwikking derft, enkel en bepaald blijft spreken van lijdzaamheid, onderworpenheid, of vergoeding in een ander leven; zal, waar men hem niet altijd durft tegenspreken, in vele gevallen echter mogen gelooven, dat men in stede van hierdoor te stichten of te verbeteren, gemelijk en onverschillig maakt, en den wensch doet koesteren, van zoo spoedig mogelijk van zulk eene theorie bevrijd te zijn. Ook hier betoont zich geloof zonder werken dood te zijn.

Voor eenigen tijd werd ik geroepen aan het krankbed van eene jeugdige lijderes; sedert vijf jaren was zij door tering aangetast, en had haar ellendig leven vooral in den laatsten tijd als gekluisterd aan het krankbed doorgebragt. Eenmaal naderde ik haar terwijl zij in hevige pijnen en niet minder hevige gemoedsaandoeningen daar nederlag. Uitgeteerd als zij was, geleek zij een levend geraamte en de trek en kleur des doods scheen haar naderend einde aan te kondigen. Na een oogenblik van rust begon ik te vragen:

Wel mooogt ge thans de vrucht en den zegen ervaren van onze zamensprekingen? wint uwe ziel in geloofskracht naarmate het ligchaam zwakker wordt?

ZIJ. Mijnheer, gij vraagt mij naar waarheid? maar dan kan ik niet antwoorden, ja.

IK. Hoe zoo, is dan God niet meer

uw vader, en Jezus niet de aanvanger en voleinder van uw geloof? mijn beste!

ZIJ. Ach, ik lijd zoo zwaar! indien toch God mijn vader was zou hij zich als zoodanig ook betoonen; en hoe vurig ik Hem ook heb gebeden, ja ontelbare malen gebeden, om mij uit mijn lijden op te nemen, Hij hoort niet naar mijn gebed, en zou dat een liefhebbend vader niet doen aan zijn kind?

IK. Melieve! ge verbaast mij, maar ik moet u antwoorden: strekt elke verhooring van een aardschen vader altijd tot waarachtig heil van zijn kind? worden niet de beste bedoelingen van dezen door de uitkomst vaak beschaamd? Maar zoudt gij dat van de hoogste Wijsheid durven verwachten? Daar nu deze in Hare oogmerken niet *kan* falen, begrijpt gij immers ligtelijk, dat Hare middelen ons beperkt verstand dikwerf *moeten* verbazen en onzen wil tegenwerken? Eene onkundige hand trekt de aren uit den grond vóór ze rijp zijn; de wijze landbouwer daarentegen maait zijne halmen, als zij gereed zijn tot den oogst, al moet er ook nog menige storm over hunne hoofden losbarsten.

ZIJ. Alles goed, mijnheer, maar laat eens iemand zoo spreken die zelf zoo lang gefolterd is als ik, die door verschrikkelijke pijnen in hoofd en ledematen op één dag soms honderd dooden sterft, en niet nalaat in dat lijden God aan te roepen om uitkomst, en wij zullen zien of die troost hem geheel kan bevredigen.

IK. Dat gij eene lijderes zijt erken ik, en gevoel zeer goed dat ik, hier gezeten en mij volkomen gezond gevoelende, u gemakkelijker kan pogen te troosten, dan dat gij waarachtigen troost zoudet ontvangen; maar, melieve, indien gij meendet dat ik met een koud hart tegen u over uw lijden kon spreken of nu sprak, zoudt ge u wezentlijk bedriegen. Denk daarom niet, dat ik als uit sleur, of omdat het er zoo bij zoude behooren, u thans wijze op den grootsten en toch vlekkeloozen lijder, op onzen Heer Jezus. Als gij u Hem voor oogen stelt, toen hij wel had kunnen vreugde hebben, maar gewillig het kruis op den schouder torschte, op Golgotha droeg en er zich toen aan liet vastklinken, moeten wij dan niet blozen ook bij het zwaarste lijden? ten minste ik tracht mij, met dat voorbeeld voor oogen, te wapenen bij alle mogelijk naderend lijden, tegen elken onbedachten morrenden klaagtoon.

ZIJ. Mijnheer, gij zoudt gelijk hebben; maar Jezus heeft zoo lang niet geleden als ik; dat heeft nog geen vier en twintig uren geduurd.

IK. Nu bedriegt ge u, meisje! wat het laatste en openbaar lijden van onzen Heer betreft, dat met den dood eindigde, hierin hebt gij gelijk; maar eigenlijk is Zijn leven reeds met lijden begonnen, en hebben Zijne drie laatste levensjaren Hem bijna niets anders dan lijden en vooral grievend zielelijden gebaard. En nu - gij weet wel, ik doe dat niet gaarne hard - moet ik u berispen. Gesteld eens dat gij nu, in wat lijden betreft gelijk stondt met uwen Heiland, staat gij ook met Hem gelijk in reinheid des harten en in onschuld des gewetens?

Gij zijt nog niet oud, maar hoe jong ge nog zijt, en ziet op uwe verloopene levensjaren terug, ach ik geloof dat ge nog wel hebt te blozen; als ge op den tijd ziet, besteed aan tooi en opschik, die gij aan de dienst van uwen Schepper en Weldoener..... neen aan het heil uwer eigene onsterfelijke ziel hadt kunnen besteden, of als ge op de uren staart in hoogmoed des harten doorgedarteld, en

waarin ge hoofd en hart vervuldet met beelden der toekomst, welke de eigenliefde, u begoochelende met uwe ligchaamsschoonheid, u voorspiegelde? Ziet gij het nu niet, dat zij u misleid heeft, hoe ras vergaat het schoon der aarde? Zoudt gij het toen hebben kunnen gelooven, dat gij zoudt worden wat gij nu zijt? En nu, wat meent gij? zou ook Christus in Zijn lijden zich zulks hebben te verwijten gehad?

Zij zweeg. Hare moeder, welke eenigzins hardhoorend was, had aan de drukte van ons gesprek gemerkt dat het ernstig moest zijn, maar er niet veel van verstaan. Zij wenkte mij eenigzins ter zijde en sprak: Mijnheer, zij - hare dochter - wordt hoe langs zoo ongeduldiger in haar lijden.

Dàt heb ik met leedwezen bij haar opgemerkt, antwoordde ik.

Ach, maar laat u dat zoo niet verwonderen, hernam zij, mijn eergevoel heeft het u tot heden verzwegen, omdat wij fatsoenlijke lieden zijn, maar zij lijdt ook werkelijk gebrek; het is mij onmogelijk haar eenige verversching te geven, ja er zijn dagen geweest, dat ik haar niets kon schenken.

Dat ontzet mij, vervolgde ik, maar dan moet ik aanmerken dat dit eenigzins uwe eigene schuld is; zoo lang reeds kom ik nu en dan uwe dochter bezoeken, en meen, dat wij genoegzaam vertrouwd met elkander zijn geworden, om ten minste *mij* dit niet te verzwijgen!

't Is zoo, maar een gevoelig hart lijdt soms nog liever, was haar antwoord.

Ik wilde over dit teedere punt niet verder uitweiden; ik had vernomen wat mij te doen stond, en vervulde voor het oogenblik de behoefte. De zieke had het opgemerkt; een vreugdetraan ontvloot haar oog; een zucht ontsnapte hare borst. Zij was voorzeker blij dat hare moeder den stap gedaan had. Nu meende ik nog een woord tot de jeugdige lijderes te moeten rigten, en begon:

Uwe moeder heeft mij gezegd, dat ge in den laatsten tijd het noodige niet altijd zoo ruim hebt gehad, als ge dit wel wenschtet, ja dat u wel eens dàt noodige heeft ontbroken, en dat het eergevoel u tot heden heeft weêrhouden van mij zulks te melden? Gij hadt anders vroeger eenige leniging ontvangen. Merkt ge, geliefde jeugdige lijderes! merkt ge hierin nu wel Gods leiding, maar ook Gods wil?

Wij menschen lijden vaak en geven er God de schuld van, terwijl het dikwerf onze hoogmoed en eigenzinnigheid is, die, zoo al niet het lijden veroorzaakt, ten minste dat verzwaart. Te hooghartig zijnde - gij weet wel dat ik u niet wil grieven, maar slechts besturen - om uwen nood kenbaar te maken, moest ge u ontberingen getroosten - gij buigt het hart, gij wordt nederig en u stroomt lafenis en verkwikking toe. Zal deze ligchamelijke toedragt der zaak u niet hoogere wenken kunnen geven? Als uw hart zich hoog blijft verheffen tegen uwen God en Heiland, en gij blijft meenen, een onverdiend lijden te dragen; gij uwen God niet als Vader gevoelt, en uw' Heiland als minder geleden hebbende dan gij u blijft voorstellen, kunnen de goddelijke zegeningen te midden van uw lijden heilzame uitwerkingen op u hebben? Ontvang duizend schatten, en weet ze niet geregeld en doeltreffend te besteden, en gij zult u arm gevoelen te midden van het goud. Laat God u door lijden voor Zijnen hemel willen vormen, en blijf gij dat lijden als louter strafoefeningen aanzien en - gij zijt verloren.

Ziet gij het nu niet dat God uw Vader toch nog is? Ik had b.v. heden

en morgen nog wel eens niet kunnen komen; ik had hier kunnen komen als er vreemde menschen waren, ja wat had niet al verhindering kunnen baren om u nog dezen dag en langer in kommer te doen zijn? Nu evenwel - zoo God mijn pogen ook bij anderen zegent - zal die voortaan ten minste gelenigd zijn. Zeg, gelooft ge nu niet dat God zelfs de haren op uw hoofd telt, en dat Hij uw lijden weegt? Gelooft ge nu niet dat Christus, uw Heiland, meer geleden heeft dan gij, die nog van menschenvrienden omringd wordt, terwijl Hij slechts beulen om Zijn kruis had staan, die Hem nog den laatsten laafdronk weigerden? Wilt ge nog van uwen God en uwen Christus afhouden? Bid, jeugdige zuster in Christus, bid om kracht tot onderwerping aan den goddelijken wil! Leer uw' wil buigen onder den Zijnen, gelijk uw Heer dit deed. Christus moest lijden om tot heerlijkheid in te gaan, zoudt gij dit niet willen? Houdt gij het er dan met Paulus niet voor, dat het lijden van dezen tijd niet waardig is de zaligheid die ons hierna wacht? En wanneer gij al somtijds gekromd onder uwe pijnen en uw lijden zijt, zijt gij dan zonder toevlugt? Weet ge dan niet tot wien te vlieden om raad en troost? Nu dan, ga dan tot den grootsten lijder zelven; Hij roept het ook u nog toe: Komt allen tot Mij die vermoeid en beladen zijt; door Hem is vergeving bij God te erlangen, ook zelfs nog voor de zonde van uwen opstand tegen God. Wilt ge dat nu?

Ik wil het, mijnheer; ik zal bidden; ik wensch niet weêr in opstand te komen, want ik zie dat God nog voor mij zorgt. Hier eindigde zij. Met den uitroep van: God schenke u kracht om te beoefenen en te voleinden wat gij wilt, drukte ik haar de hand, groette de moeder, en vertrok.

Wat had hier die weekheid en aangedaanheid des harten veroorzaakt? Wat had hier tot de erkentenis van: God blijft mijn vader te midden van mijn lijden, geleid? Wat? geachte lezer of lezeres, was het mijne toespraak? Ach, gij merktet het reeds, zij had niet veel invloed op het bloedende hart! neen! tienduizend woorden hadden haar niet zoozeer van Gods liefde, ook nog in haar lijden, overtuigd, als de enkele gave die haar eigenlievend hart nu verkwikking aanbood.

De mensch der aarde is nog niet enkel engel; vergete men het toch nooit, ook niet aan ziek- of sterfbedden. Het ligchaam zoowel als de geest blijft eischen; beide hebben op aarde nog altijd hunne behoeften. Wie, ten koste van het ligchaam, slechts de ziel wil voeden, zal zich altijd teleurgesteld zien. Hoe overtuigde Jezus Zijne tijdgenooten dat Hij waarlijk de Zaligmaker was? omdat hij de ligchamelijke kwalen eerst genas waar hij de ziel ten eeuwigen leven wilde behouden. Broeders en zusters, volgen wij dat schoone voorbeeld van den Christus Gods! het geloof prediken en door goede werken *ons* geloof *toonen*, dat wint harten voor God en voor Christus - dat wint harten voor den hemel.

Brievenbus.

III. Brief aan Chonia, van een' Protestant, die de Bisschoppen nog niet vreest.

Mi Chonia!

Mij werd gezegd dat gij de moeite genomen hadt mijn brief*) in *de Morgenster* te beantwoorden. Het mogt mij niet gelukken dat blad of boek meester te worden. Eindelijk zie ik mijn wensch bevredigd en tevens dat het niet zoo is. - Gij schrijft aan een vriend die de bisschoppen niet *vreesde*, zekerlijk nu vol vrees door uw schrijven. Zoover is het nu met mij niet, ik ken die laffe vrees nog niet. Ik acht ze den Christen, den Protestant onwaardig. Die laffe vrees uit onkunde en ongeloof geboren, heeft den grooten hoop vervoerd tot schandelijken onwil, afkeer en haat. *Een* is het eeuwig en onverdelgbaar kenmerk der Christenen; in de liefde is geene vrees, de liefde drijft de vrees buiten. En dan menschen vreezen! - Het is mij intusschen geene onverschillige zaak; de regeling van de Katholieke afdeeling der kerk, is naar mijne innige overtuiging de onmisbare voorwaarde van eene betere verhouding tusschen de kerkgenootschappen, die overtuiging leeft in mij sedert dertig jaren.

Wij hebben eene goede heilige zaak, die dat gelooft vreest niet en kan geen kranke steunselen zoeken, want hij heeft voor zich de onverwinbare kracht der waarheid. De wapenen van onzen strijd zijn geestelijk; zachtmoedige waarheid is sterker dan elk geweld. - Wat behoeven wij ons te verontrusten over eene inwendige kerkgenootschappelijke regeling en blijft die daarbij niet bepaald, dan leven wij in een land waar regt en wet gehandhaafd worden. Het is mij nooit duidelijk geworden wat men toch eigentlijk vreesde en hoewel ik niet twijfel of de beroering ontsproot veelzins uit andere en staatkundige bedoelingen, zoo is het een opmerkelijk verschijnsel, dat zoovelen ter goeder trouw vreesden.

Naauwelijks kon ik echter mijne oogen gelooven, dat ik u in dat kamp aanschouwde. Wat beweegt u in te stemmen met den woedenden onzin van den geest van onverdraagzaamheid. Het was voorzeker een overijling, die gij niet tegen beter weten zult willen verdedigen.

Zult gij niet mede getuigen:*)

'Mij walgt van zooveel vuils als de pers heeft uitgebraakt: Mij walgt van zooveel logen en laster voor geld verkocht.'

Dit mag ik toch van uwen edelen zin vertrouwen. In welk treurig gezelschap zijt gij verzeild? Uwe roeping is elders. Laat Lucifer dalen te zijner plaatse, en wijd uwe krachten edeler zaak. Dien de heilige zaak der geestesvrijheid in zachtmoedigheid en wijsheid.

Protestantismus is de verheffing, is

*) In de aflevering van den Tijdspiegel, Mei, blz. 383.
*) Een vliegend blaadje. II, 14.

de verdediging van het beginsel der vrijheid, maar geene liefdeloosheid bezoedele de goede zaak. Ik wil niet met u twisten, ik wil u achten en liefhebben gelijk ik deed. Ik wil u toeroepen: Overweeg bedaard al den gepleegden moedwil en uw beter gevoel zal het werk der duisternis verfoeijen. Een *punt* wil ik aanroeren, gij zegt: 'Bij Rome is niets gebeurd, van wat tegen zijn vermeend regt en belang indruischte. Zelden, bijna nooit, is het van vroegere beweringen teruggekomen. - Het heeft tegen den Westphaalschen vrede in 1648 geprotesteerd; waar is de erkenning gebleven? - Het heeft, wel is waar, enkele zaken stilzwijgend zich laten welgevallen, b.v. dat de markgraven van Brandenburg voor hetzelve, bijna honderd jaar nadat het feitelijk had plaats gegrepen, koningen van Pruissen zijn geworden; dat de aarde om de zon draaide; - doch waar is ééne bekentenis, dat men Galilei ten onregte had gedwongen tot intrekking van zijn beweren? Gij meent dat Rome niet meer zou vervolgen om het geloof; doch wijs mij het stuk, waarin die vervolgingen, de auto-dafés zijn gewraakt! - Ik wil het begroeten als een bewijs, dat het regten erkent, dat het eenen eerlijken vrede wil, en dan de dweepzucht der geloofsvervolgingen van vroeger den toenmaligen tijd toerekenen, wetende dat deze ook onder Protestanten werden aangetroffen, alhoewel men het Protestantismus niet kan te laste leggen, dat het zoo lang, dat het ooit stelselmatig heeft vervolgd.'[*)]

Eilieve, hoe durft gij zoo schrijven, is dit niet de gewone en natuurlijke loop der dingen? Hebben dan uwe vrienden de vroegere veroordeelingen te niet gedaan, hunne vervolgingen gewraakt? Weet gij niet van Kamphuizen en zijne vrienden? Is dat oordeel terug genomen?

Is die geest verdoofd in dat kerkgenootschap? Zijn de Afgescheidenen, dat zijn de ware Gomaristen, die vroeger het oordeel spraken, niet vervolgd door ingedrongene met vrijzinnigheid schermende Hervormden? Dit zijn de dragonnades der 19de eeuw.

De Roomsche vervolging begon in 1521 en duurde vijftig jaar, de Protestantsche vervolging en onderdrukking langer dan twee honderd jaar. Hoeveel goeds is in de zaak die dezen druk weêrstaat. Of zoo gij dit ontkent, weet dan, dat miskenning en onderdrukking ten nadeele werken van hem die zoo verwerpelijke middelen bezigt.

N.P.

P.

24 Julij 1853.

*) Morgenster, 11 Mei 1853, N° 46.

IV. Brief aan den steller der recensie, met het opschrift: Een hybridisch zestal enz.

WelEdele Heer!

Eerst heden, ik sta onderaan op de lijst van mijn leesgezelschap, ontving ik den Tijdspiegel voor Maart.

Toen ik dat tijdschrift, mij altijd zoo welkom, doorlas, vond ik op bladzijde 208 in eene overigens wel geschrevene recensie van een zestal jaarboekjes voor 1853, een paar zinsneden, waartegen ik vermeen te moeten protesteren.

Gij zegt daar: ‘Zijn ook almanak-plaatjes een uitvloeisel van het rampzalige aanneemstelsel, dat - schande over onze Gemeentewet daarom!- meer en meer veld wint, de kasten der gemeenten weinig baat, veelal minder goede waar doet leveren, de concurrentie tot vernietiging van der burgeren welvaart en misschien ook tot aansporing van oneerlijkheid doet tieren?-’

Ik heb die zinsneden eenige malen herlezen, omdat ik mijzelven mistrouwde dat dergelijke redeneringen in een maandschrift als de Tijdspiegel konden voorkomen, en nog ben ik niet ten volle overtuigd of het geene ironie was welke u die woorden in de pen gaf. - Mogt dit het geval zijn, vergun mij dan, WelEd. Heer, dat ik u bescheiden opmerk dat het eene allezins gevaarlijke spotternij is. - Al ligt kon een eenvoudig kiesbevoegde; want ook den burgerman komt gelukkig de heldere Tijdspiegel meer en meer in handen - er door verleid worden, om bij eene stemming iemand te ondersteunen, die een' afkeer heeft van de vrije mededinging - iemand die ons gaarne zou terugvoeren naar de gulden dagen van weleer, toen het gildewezen met zijne bepalingen en straffen de mededinging belette, den arbeid kluisterde, alzoo enkelen ten koste van allen verrijkte - want, wees er overtuigd van, dat er nog enkele aanzienlijken in ons vaderland zijn, kortzigtig genoeg om te dweepen met dien zoogenoemden goeden ouden tijd.

Indien het echter ernst was, die u zoo deed uitvaren tegen het aanneemstelsel - een uitvloeisel der vrije mededinging, dan doet het mij innig leed eene dergelijke bewering in de Tijdspiegel gedrukt te zien. - Hebben dan daarom zoo vele begaafde mannen zich ingespannen om de wetten, die de maatschappij beheerschen, gade te slaan, en alzoo de eerste begrippen der staathuishoudkunde onder het bereik van allen te brengen, dat men in 1853 nog dergelijke beweringen van een bekwaam letterkundige gedrukt ziet? Hebben dan, om van vreemdelingen te zwijgen, onze landgenooten Sloet tot Oldhuis, de Bruin Kops en anderen voor u te vergeefs geschreven? Hadt gij toch hunne werken gelezen, gij zoudt zoo niet schrijven - gij zoudt geene blaam werpen op eene gemeentewet, die ten minste ten dien opzigte geheel onverdiend is.

Dàn zou het u bekend zijn dat zonder het aanneemstelsel, dat gij zoo afkeurt, en dat, zooals ik zeide, een natuurlijk gevolg is der vrije mededinging, de maatschappij een der krachtigste prikkels tot vooruitgang missen zou - door dat aanneemstelsel worden toch millioenen guldens bespaard, die tot andere verbeteringen kunnen worden aangewend. - Gij ontkent die besparing - doch raadpleeg slechts ieder, die eene gemeentehuishouding van nabij heeft

gadegeslagen of die voor zichzelven eenige belangrijke werken heeft doen uitvoeren, en men zal u zeggen, dat, sinds het aannemen meer algemeen werd - de werken *goedkooper* en *beter* zijn. - De vrije mededinging is eene der grootste zegeningen van den nieuweren tijd, daardoor ontstaat welvaart onder alle klassen der maatschappij, en worden onder het bereik zelfs der laagste standen genietingen gebragt, die dezen bij een vorig stelsel nimmer zouden gekend hebben.

Nog schijnt gij te vermoeden, dat de concurrentie de oneerlijkheid meer zou aansporen dan het beschermend stelsel.

Het stelsel dat tot leus had: Ik alleen verkoop - was reeds op zichzelve een diefstal - een roof door enkelen aan allen gepleegd, en moet ik u dan nog wijzen op de ontduikingen en den smokkelhandel, die daardoor ontstaan zijn, en waardoor duizenden naar ligchaam en geest zijn bedorven - moet ik spreken van de kunstmatige duurte, die er door werd daargesteld, en waardoor de misdaad zoo zeer werd bevorderd?

De luiheid alleen, die het gedane werk met echten Jansaliegeest niet wil nagaan - en die daarom het slechte niet verwerpt, kan eene arbeidsregeling, zoo als gij schijnt voor te staan, terugwenschen.

Doch genoeg - ik zal hier niets meer bijvoegen, omdat ik slechts herhalen zou wat anderen reeds zoo uitstekend hebben voorgedragen. - Gij zult mij echter een raad ten goede houden. Koop het uitmuntende boekje van den heer de Bruin Kops - er bestaat gelukkig reeds een 2^{e} druk van - lees met aandacht dat werkje, en het zou mij niet verwonderen zoo uwe begaafde pen misschien spoedig de beginselen verdedigde, die gij thans, naar mijn inzien, zoo onbedacht laakt.

Ik heb de eer te zijn,

Uw Dienstv. Dienaar,
N.

M.
Junij, 1853.

Het spionnetje.

Augustus-spionnetje.

Wet op de Kerkgenootschappen.

Is het niet driewerf, neen, zevenvoudig, honderdvoudig jammer, dat, ten gevolge van den drang der omstandigheden, godsdienstige en kerkelijke quaesties op het terrein der Kamer onzer volksvertegenwoordigers gebragt zijn, en dat in die achtbare, maar hoogst gemengde vergadering nevens zeer bevoegden ook weinig bevoegden hunne stem verhieven, en hunne wijsheid en historiekennis lieten luchten? 't Verdient opmerking, dat, nu de scheiding van Kerk en Staat voor goed geproclameerd is, en de Kerk het regt van zelfregeling en eigen wetgeving verkregen heeft, de naijverige Staat zoo ferm, zoo kordaat en rond voor den dag komt met een Wetsontwerp tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen. - Dat de zamenstelling van zulk een ontwerp hare eigene moeijelijkheden en bezwaren in zich had, na meer of minder bepaalde toezeggingen, en meer of minder opgewekte verwachtingen, daaraan zal niemand eenigen twijfel gevoed hebben; en zou het wel in strijd zijn met de waarheid, als wij beweerden dat eigenlijk niemand met de wet voldaan of gebaat is, en de gespannen verwachting onbevredigd is gebleven? Zou eene onpartijdige en naauwgezette uitvoering en toepassing der Grondwet geen genoegzame, voldoende waarborgen opleveren voor de regten en vrijheden der onderscheidene kerkgenootschappen, en de Protestanten tegen het gevaar van onderdrukking, de Katholieken tegen dat van overheersching beveiligen? Of bestaat er werkelijk in Nederland eenig dreigend gevaar voor de gewetensvrijheid, en moet er de rampzalige bisschopsvrees bestendigd worden door eene wet? Velen, misschien wat sterk gehecht aan hunne negentiende- eeuwsche denkbeelden en begrippen, vielen bij de eerste lezing van het ontwerp, zoo als men zegt, geweldig uit de lucht, ja, het was hun, alsof de eene of andere bioloog hen tijdelijk naar Siberie verplaatst had, en zij konden zich later niet genoeg verbazen over de ingezonden adressen van adhaesie, zelfs van de zoodanigen, die als liberaal en verdraagzaam willen te boek staan. Gelukkig nog, dat men, zeker om noodelooze discussien voor te komen ('t was wel te voorzien, dat ze toch lang genoeg zouden duren), het ontwerp hier en daar gewijzigd, en er het artikel omtrent den eed uitgeligt had. Daardoor zijn diegenen althans voor goed tot zwijgen gebragt, die bits genoeg beweerden dat het scheen alsof de Staat het monopolie van den meineed aan zich wilde houden, of den eenen eed door den anderen neutraliseren. Boekdeelen waren er te vullen met de beschouwingen van en vertoogen over deze wet, zoo in als buiten de Kamer. Daarbuiten en daarbinnen als onteerend en gevaarlijk voor het Protestantismus, als ongrondwettig, als noodlottig voor de rust en eendragt in Nederland afgeschilderd, werd zij ook daarbinnen met evenveel vuur en geestdrift nu als eene anti-Katholieke gelegenheidswet, dan als revolutionnair en als eene mystificatie zoowel voor den Vorst als voor het volk uitgekreten. Eerstdaags zal het beslist zijn, welke regeling de staat aan de vrije, zelfstandige kerkgenootschappen zal geven of voorschrijven; - maar, wat

wij wenschten vóór de indiening van het ontwerp, zullen wij, en onze Christelijke lezers immers met ons? na de vermoedelijke aanneming blijven wenschen. Het is dit: mogen de volgende tijden het bevestigen, dat dusdanige wet thans in Nederland *voor* de Protestanten even weinig behoefte, als *tegen* de Katholieken noodig was.
Worde inmiddels het ontwerp zóó gefiltreerd, dat, na de verdamping van den eed, allen er vrede meê kunnen hebben.

Merkwaardig bevel van den keizer van Rusland.

> 't Zou inderdaad wel de moeite beloonen, om, geleid aan de hand der geschiedenis, eens opzettelijk na te gaan, welke zonderlinge invallen en luimen er al in den loop der tijden zijn opgerezen in de hoofden met konings- of keizerskroonen, zelfs met graven- of hertogshoeden (waaronder soms pruiken) bedekt. Op de vreemdste liefhebberijen zouden wij daarbij stuiten, vooral toen nog het *régime du bon plaisir* bestond. Om bij het heden ons te bepalen, wij leerden onlangs den keizer van Rusland, in zijne haarliefde, als een allerdoorluchtigst *philocome* kennen. De nieuwsbladen berigtten ons, dat aan de rabbijnen en Israëlietische leeraars bevolen werd, onder bedreiging van drie jaren gevangenisstraf, of tien tot twaalf jaren dwangarbeid, te zorgen dat de meisjes, wanneer zij in het huwelijk treden, het hoofdhaar niet laten afsnijden, waarover de Poolsche Jodenbevolking grootelijks verbolgen is, en tot het afvaardigen eener deputatie aan den Czaar besloten heeft.
> Wat den magtigen keizer tot dien maatregel bewogen of aangespoord heeft, vermeten wij ons niet te beslissen, maar moet het niet in zekeren zin onze sympathie wekken, dat hij, terwijl gewigtige staatszorgen hem bezig houden, edelmoedig en galant genoeg is om een bevel uit te vaardigen, dat, hoe ook afgekeurd, zeker even bevorderlijk kan zijn om de schoonheid der Joodsche dames en vrouwen in zijn gebied meer te doen uitkomen, als het haar respectievelijk tegen verkoudheid en rheumatische hoofdpijnen zal beveiligen?

Algemeene vergadering der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, 9 en 10 Augustus 1853.

> Weg met hen, die stoutweg en uit de hoogte beweren, dat de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen heeft uitgediend; die op schamperen toon vragen: wat haar nog te doen overblijft, en dus als ware 't gemeene zaak maken met hare vinnige bestrijders, die vroeger met versmading spraken, en nog heden ten dage honend zich uitlaten over de Nut van 't Algemeensche godsdienst, de Nutstheologie, enz. Hulde aan den Voorzitter der algemeene vergadering, die er bij de aanstaande maatschappelijke grondwetsherziening de aandacht op vestigde, of het ook tijd was om de Israëlieten toe te laten, en de gelederen der Maatschappij mede door de inlandsche bevolking op Java te versterken.
>
> Of dit een en ander nu waarlijk tot de roeping en den werkkring der Maatschappij behoort, daaromtrent zullen de gevoelens van geleerden en ongeleerden gewis zeer uiteenloopen, maar zeker is het, dat bij zulk eene beschouwing de Maatschappij niet ligtelijk zal hebben uitgediend.
>
> Zonder ons intusschen op deze bladzijde voor of tegen de uitbreiding harer grenzen te verklaren, hopen wij dat zij voorloopig in ons vaderland steeds groeije en bloeije, en mede tot een bolwerk blijve strekken tegen burgerlijke en kerkelijke geschillen en twisten, tegen oude en nieuwe veeten.

t.o. 240

EEN ZOON EN ERFGENAAM

‘Met ons hoevelen we hier zijn? wel! als de meisjes medegeteld worden, dan zijn we met ons zessen, - maar sommige menschen tellen de meisjes niet mee, - Ik ben 't alleen!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Kanselontluistering.

- - - al zeggen duizenden, die ouden wijn drinken: '*de oude is beter*.' (Luk. V: 39).
Voorwoord.

De Kanselontluistering in de Nederlandsche Hervormde kerk, tijdens de zeventiende en achttiende eeuw, aangewezen en gestaafd door Sincerus. - 1853.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 166.)

II.

'Inderdaad! er behoort eene soort van zelfoverwinning toe, om een dergelijk boek te schrijven en te lezen.' - Deze woorden, bij de inleidende aankondiging uitgesproken, nemen wij geenszins terug bij den blik op het werk zelve geslagen. - Wat toen is gezegd over *voordragt* en *kanselstof*, blijve den lezer bescheiden aanbevolen. - In de eerste plaats vraagt men: wat deze onbekende *Opregte* (Sincerus) met het verzamelen van mislukte, ergerlijke, somtijds belagchelijke, kanselvruchten der 17^{e} en 18^{e} eeuw heeft bedoeld? Immers om alleenlijk - geene bloem-, maar eene doorn- en distellezing te geven, uit de, helaas! overgeblevene preken van nu zalig rustende ambtgenooten, tot ergernis der levende nakomelingen - dat ware al te ondeugend en te trouweloos. - 'Van de dooden niets dan goeds,' - is zekerlijk volstrekt *geene* goede spreuk, en de smakelooze, dikwerf onchristelijke kanselvruchten - meermalen onverteerbaar - worden door de aangehaalde spreuk volstrekt niets beter. - Intusschen moet de verzamelaar eenig bepaald doel hebben gehad, waarom hij zich de moeite getroostte, zulk een staalkaart van allerongelukkigste predikatiën op te plakken; ja, buiten het bewijs zijner belezenheid in dit vreemd vak, laat zich hier nog wel een ander oogmerk vermoeden. - Wij moeten dus aan de deur van het huis aankloppen, en in den gang (de voorrede) Germaansch - Voorwoord - staande, den huisheer verzoeken om ons even te zeggen: waarom hij zulk een oud-Gothisch,

misvormd gebouw heeft opgetrokken, en ons vergast - op tal van stukken - die immers juist *zoo* gedacht en gesteld en geschreven zijn - als ze *niet* moesten gedacht, gesteld en geschreven zijn. - Sincerus argumenteert - ex opposito - wij worden onwillekeurig aan het *Krebsbüchlein* van Salzmann herinnerd, - (door vader Biben, zaliger gedachtenis, overgewerkt),*) alwaar de opvoeding bepaald *verkeerd* wordt voorgesteld, om er als resultaat eene goede opvoeding uit af te leiden. - Wij kloppen aan bij het voorwoord en ontvangen daar dit antwoord: blz. V, 'eene valsche rigting in de letterkunde - en ook predikkunde - moet openbaar worden ter waarschuwing. - Bewaart men over dergelijke - waarschuwende - producten het stilzwijgen, en laat men ze onopgemerkt binnen, straks zal men duizend redenen hebben om over meerdere verbastering en teruggang te klagen.' - Nu wenschen wij zekerlijk, en velen met ons, dat Sincerus†) ons slechts twee of vier, of zes, of acht, van die 'duizend redenen' had medegedeeld: - wie over zooveel beschikken kan, mag wel iets afgeven - maar dat doet de brave, opregte man niet, ten minste niet in het voorwoord, - echter begrijpen wij toch al meer en meer zijne bedoeling, als hij spreekt over een waken tegen de dreigende verbastering, die van de zijde dergenen kan komen welke zeggen: - 'de oude wijn is beter' - derhalve besluiten wij, en de schrijver staaft dit, zie blz. 17-24, zeer opregt en volledig, dat hij den nieuweren wijn - homiletisch opgevat - boven den ouderen verkiest, tegen alle regels der heeren wijnhandelaren en wijnproevers aan; dat de spreuk: 'hoe ouder, hoe liever,' hem volstrekt niet tot levens- en lijfspreuk is geworden; dat hij niet wenscht geteld te worden onder die renaissance-mannen, welke de taal van Brakel en Smytegelt terugbrengen - met één woord, dat Sincerus is een man van den vooruitgang, die niet vastgevroren zit - (een tweede kapitein Franklin) - in de ijsvelden en -schotsen van de jaren 1618 en 1619. - Een vriendelijke blik op den Tijdspiegel geworpen (blz. 19), leert ons welk geestes kind de onbekende Sincerus is, - en nu hebben wij vrede met zijne vreemde, eigenaardige compilatie, die, volgens het aangewezen standen oogpunt, is het niet om 'duizend,' dan toch om twee redenen, nuttig kan werken-:

Primo loco - om de liefhebbers van de oude preekmethode te waarschuwen en uit de oirkonden te wederleggen;-

Secundo loco - om aan te toonen, dat we, op het gebied der christelijke predikkunde, zijn vooruitgegaan en blijven vooruitgaan.

Wij brengen den geletterden Sincerus onzen dank voor de moeite, die hij wel heeft willen nemen, om uit dien ouden, bruinen, met gothische letteren, somtijds afzigtelijk gedrukten prekenovervloed, in onbehagelijk quarto-formaat, in sits-bont-gekleurd omslag, fragmenten los te maken, die de waarde, zeer geleerde, weleerwaardige vaders niet tot eer verstrekten; waar wij telkens karikaturen ontmoeten, groteske en burleske gedaanten, bijna (als de vergelijkingen door hen:) saters- en

*) Eene belangrijke aankondiging dezer overwerking is te vinden Tijdspiegel 1847, II, blz. 509-514.
Red.

†) Sincerus heeft dit overgenomen uit: Een paar woorden over te onpas aangebragten tooi van redekunstig lof-, bloem- en beeldwerk. Tijdspiegel 1852, I. blz. 367.
Red.

pans-beelden en torso's, te midden der hemelsche, stille Evangeliesche prachttuinen -: geschoren heggen en stijve figuren uit den ouden tijd, - waaraan zich onwillekeurig de voorstelling hecht van mannen met barsche troniën, lange pruiken, onverdraagzame deftigheid en deftige onverdraagzaamheid. - Dien indruk bragt ten minste de beschouwing van deze uitgebreide - karikatuurtentoonstelling - op ons te weeg - en wij zouden wel gewenscht hebben dat Sincerus, de opregte, er hier en daar, als tegenhanger en tegenwigt in de schaal, eenige fragmenten uit de leerredenen van Borger, Fransen v. Eck, v.d. Palm, v.d. Hoeven (de firma: vader en zoon), Oosterzee of wie er meer zijn van *goeden homiletischen huize*, had bijgevoegd. Dat de verzamelaar een kostelijke bibliotheek, waarin alles is te vinden - rijp en groen - bezit, blijkt uit de naamlijst van 43 oudvaders, die, als ze eens uit hunne graven konden terugkeeren, den armen Sincerus eene geweldige les zouden lezen, en zijne geruste nachtsponde, als vertoornde schimmen, omspoken, omdat hij het waagde hen uit de zalige rust wakker te roepen omstreeks het midden der negentiende eeuw. - Wie weet welke ijsselijke wroegingen de verzamelaar nog eens zal ondervinden, als de schimmen in massa zich opmaken, en hem, in de uren van den stillen nacht, deze woorden toefluisteren -: ‘Ondankbare zoon! wilt gij het, met zoovelen die nog leven, wel eens dadelijk bekennen: ‘de oude wijn is beter.’ - Ja wij zien hoe de D'Outreins, Brakels, v.d. Kempen, de Metelerkampen, v.d. Hammens, de Segaars, v Staverens, Suermonden, tot den vrijzinnigen Sincerus naderen, met vlammende, bloedroode toortsen in de handen, bliksemende oogen, als de Erinnyen der oude Grieken, en met hunne klappende, ontvleeschde handen naar deze ‘Kanselontluistering’ grijpen, in onderaardsch koorgezang, dof en akelig, aanheffende:

De oude wijn is beter!!
De oude wijn is beter!!

't Kan zelfs mogelijk zijn dat sommigen onder de levenden - (vergelijk blz. 19-23) - den verzamelaar weinig dank zullen brengen voor zijne retrospectie in de 17^{e} en 18^{e} eeuw. - Eene stilzwijgende vergelijking van het *toen* en *thans* brengt op zeer zonderlinge gedachten:- om kort te gaan, 't blijkt dat de oude methode, naar stof en vorm, steeds eenige voorstanders vindt, en waar voorstanders zijn, vindt men ook aanhangers en wederom verdedigers. - Tegenover hen staan de 43 kanselredenaars hier als in het gelid, aan de vergetelheid ontrukt, in *puris naturalibus*, - en de gevolgtrekking kan ieder maken, als hij er lust, tijd en opregtheid toe heeft. - Sincerus moet ons intusschen toegeven, dat er onder deze oudvaders, wie hij de eer der vermelding heeft waardig gekeurd, velen zijn, die, buiten de gladde, dikwerf gevaarlijke homiletische heirbaan, waarop zij nederploften, als geleerden, schriftuitleggers, en eigenlijk gezegde ‘Theologanten’ van den ouden stempel, bijzondere verdiensten bezitten, en in wier geleerde werken men waarlijk den homiletischen schipbrenkeling niet zoude herkennen. - De onzalige theologische rigting, de afsluitende, verketterende, verdoemende der vorige eeuwen, spreekt echter te luide in zoo menig, schier ongeloofelijk, en meer dan ergerlijk kanselprodukt, zoodat ze haar eigen vonnis en brandteeken

aan het voorhoofd draagt - en men te kort schiet om alles op de groote en breede zondenlijst van den toenmaligen geest der eeuw, van den heerschenden wansmaak, van geringe taalkennis van de blinde napraters der kerkvaders - te willen schrijven. - Neen, als deze oudvaders hunne *overtuiging* werkelijk in dergelijke fragmenten, als we hier vinden, hebben nedergelegd en uitgesproken, en waarom niet? overvalt ons somtijds, bij alle mogelijke piëteit voor het voorgeslacht, een gemengd gevoel van droefheid, van tegenzin en verontwaardiging. - Wij zoeken vruchteloos in deze Evangelieredenen naar het Evangelie, wij vinden ons teruggestooten door hevige en liefdelooze aantijgingen of beschuldigingen - of kunnen het niet langer houden over het zoet, walgelijk-zoet en flaauw gefemel van mystieken onzin, van onjuiste, overdreven beeldspraak, van grofzinnelijke, vleeschelijke allegoriën, van 'tale Kanaäns,' die even duister als onverstaanbaar is; dan is een blik in het zachte en goddelijke Evangelie, zooals het God lof! onverbasterd en onvervalscht voor ieder open ligt, een zegen, een weldaad; dan gevoelen wij dat Johannes en Paulus en Petrus en Jakobus, nimmer, nimmer in den geest van een Brakel, v. Staveren, v.d. Kemp, of Blom hadden kunnen schrijven; - dan erkennen wij, dat hier de vrucht verbazend ver van den stam is gevallen, of, beter gezegd, dat deze vruchten nooit aan den eenigen Evangelieschen stam konden wassen en levenskracht ontvangen. - Ja, bij menige kanselperiode, waar de verkettering en de eenzijdigheid, de onzin en de wansmaak met elkaâr wedijveren, komt ons het woord des Goddelijken Meesters telkens voor den geest-: 'Gaat weg van Mij, Ik heb u niet gekend - want gij hebt Mij niet gekend.'-

Wij willen onzen lezers, uit den rijkdom dezer armoede, eenige proeven mededeelen-: eene bloemlezing uit de bloemlezing - terwijl wij niet ontkennen, als geestverwanten van Sincerus - dus ook als Sinceri, als de opregten - dat er zekerlijk bij andere kerkgenootschappen - bij de Lutherschen en Doopsgezinden, of andere afdeelingen (wij spreken niet eens van de Katholieke broeders Redemptoristen - eheu!) mede dergelijke homiletische misgeboorten, op sterk water gezet, in de bibliotheken gevonden worden - wij worden welligt later in staat gesteld de bewijzen daarvan te leveren. - En nu, lezer! eene kleine omwandeling, aan de hand van Sincerus, door dit homiletisch stekelbosch - ter verpoozing - en ter waarschuwing:-

'Wij zouden het, ten aanzien van Borstius (van 1654-1680 predikant te Amsterdam) bij de gegevene proeven kunnen laten berusten; maar de beruchte preek over het *lang hair*, waarvan wij nergens een uittreksel vonden, verdient hier opzettelijke vermelding.

De aanleiding tot dit zonderling product was deze: De vaderlandsche mannen droegen tot op zijnen tijd, het hoofdhaar kort afgesneden, maar de mode bragt daarin verandering te weeg. Men liet dit haar groeijen tot langs den hals en de schouders, waardoor het om de ooren en het aangezigt heenslingerde. De meeste predikanten wilden dit niet volgen, *deels* omdat het door hunne gemeenten voor te wereldsch gehouden werd, - *deels* omdat zij er zelve afkeerig van waren, *deels* omdat de synoden tegen een al te modisch geestelijk gewaad, waakten en ijverden. Eenige

anderen daarentegen, waren met dit gebruik ingenomen en volgden het. Hieruit ontstond een hevige twist, waarin het volk zich mengde, en te dier gelegenheid koos Borstius tot tekst: 1 Korinth. XI: 14, *of leert u de natuur zelve niet, dat, zoo een man lang hair draagt, het hem een oneer is?*

'Zien wij,' zegt hij na de inleiding, 'twee dingen: *vooreerst* waarvan de Apostel spreekt, en *ten tweede*, wat hij' daarvan zegt.

'Waar spreekt de Apostel van? Immers van *een man, die lang hair draagt*, waarby wy overwegen moeten wat lang hair is, en wien dat te dragen niet betaamt.

Om te weten wat *lang hair* is, zal dienstig zyn, dat wy kortelyk verstaan, wat het hair is, en van wat lankheid hier gesproken wordt.

In *het hair* is aan te merken zyn *wezen* en *gebruik*. Zijn *wezen* (hier volgt een allersmeerigste beschrijving van hetgeen de spreker een lange taaije materie noemt). Zijn *gebruik*, vooreerst om de hersenpan te dekken, te verwarmen en voor ongemakken te beschermen;' waarbij onder anderen aangemerkt wordt: 'kostelyke kasteelen van groote Heeren hebben doorgaans sterke vesten. Nu is het hoofd 't kasteel en slot des geheelen ligchaams, en overtreft de gansche stad in kostelykheid, omdat de Gouverneur, de Rede, daarin woont. Voorts dient het hair tot een merck en veltteeken, om 't manlyk en vrouwelyk geslacht van elkander te onderscheiden, en eindelyk moet het een natuurlyke bevalligheid en verciersel aan het hoofd geven. So het hair echter te lank is op 's mans hooft, of met ligtvaardigheid en dergelyke wyse, wordt opgepronkt, so is 't geen natuurlyk maar een onegt cieraat, gelyk of een schoone eerlyke dogter haar oppronkte, met de gewoonlyke ligtvaardige verciersels van een hoere, dat zou haar meer lelyk als moy maken.

Nu moeten wy weten: *van wat lankheid hier gesproken wordt* en zoo begrypen, *wat het zegt lang hair te dragen*.' Hier wordt wat grieksch opgedischt en het resultaat is, dat men denken moet aan zulk een hairtros, 'die al en heeft ze niet de lengte van 't vrouwen hair, evenwel zoo lang is, dat men die bezorgen moet met veel kammen, stryken en vercieren, omdat ze anders straks verwildert en vervuilt; 't welk dan geschiet als een man zyn hair zoo lang laat hangen, dat het op zyn schouderen en rugge neerhangt, van zulken mag men naar waarheid zeggen, dat ze een last dragen, enz.' (Blz. 34-36.)

'Johannes D'Outrein had in 1703 zijn afscheidsrede van Arnhem besloten met den wensch: 'Weest gezegend in de stad, weest gezegend op het land! gezegend zij de vrucht uwes buiks en de vrucht uwes lands en de vrucht uwer beesten! gezegend zij uw korf, gezegend uw baktrog! weest gezegend in uw ingaan, weest gezegend in uw uitgaan! De Heere geve dat uwe vijanden, die tegen u opstaan, geslagen worden, voor uw aangezigt! Dat zij door éénen weg tot u uittrekken maar door zeven wegen wegvlieden.' Later van Dordrecht vertrokken, deed hij ten jare 1708 zijne intrede als Predikant te Amsterdam, en had tot onderwerp gekozen: Salomons bedkamer, bewaakt door sestig helden, naar Hoogl. III, vs. 7, 8. *Ziet het bedde, dat Salomon heeft, daar zijn zestig helden rondom, van de helden Israels, die al te maal zwaarden houden, geleerd ten oorloge, elk hebbende zijn zwaard aan zijne heupe, van wegen den schrik des nachts*. Om nu te staven

't geen wij van de vergeestelijking dier Bijbelwoorden aangemerkt hebben, willen wij 't geen daarover door den leeraar gezegd werd, hoofdzakelijk laten volgen.

'Het *bedde* of de *bedstede van* Salomon, is de kerk des Nieuwen Testaments, aangemerkt als een gemak, vertrek of plaats, waarin Christus, onder het zinnebeeld van een koninklijken bruidegom, verkeert met de kerk, onder het zinnebeeld van een bruid of echtgenoot, want dusdanige verscheidene betrekkingen van de kerk, zijn in het Hooglied zeer gewoon.'

Na hierover nog meer gezegd te hebben, vraagt hij: 'wie zullen nu *de strijdbare helden* zijn, waarvan de tekst gewaagt?' en is het antwoord: 'wij verstaan er door, eensdeels de christelijke overheden, wier werk het is de kerk van buiten te bewaken en te beschermen, doch andersdeels en voornamelijk, de opzieners en voorgangers van de kerk des Nieuwen Testaments, voornamelijk wel, die in het woord arbeiden (de *predikanten*), doch ook anderen, als daar zijn *ouderlingen* en *diakenen*, ja ook bijzonder geoefende christenen niet uitgesloten.'

Zij zijn allen van de helden Israëls. 'Het zijn ware opregt geloovige leeraars en opzieners, die behooren tot het Israël Gods naar den geest, regte Israëlieten in welke geen bedrog is, navolgers van Jakobs dapperheid, die zich vorstelijk gedroeg jegens God en menschen.'

Zij zijn rondom het bedde Salomons, *om de wacht te houden*. 'Gewis dit is het werk van de leeraars en opzieners, te staan in hunne standplaatsen, en te waken voor Christus en zijn koningrijk. *Pro Christo et ecclesia!* is de leus en kenspreuk van deze helden.'

Die altemaal zwaarden houden, tot afwering van vijanden, 'de waarheden van het woord Gods, door Paulus *het zwaard des geestes* genoemd.'

Geleerd ten oorloge; 'd.i. geoefend zoo door onderwijzing als door ervaring, in en tot den geestelijken strijd.'

Elk het zweerd hebbende aan de heupe: 'als daaraan hangende in de schede, 't geen beteekent, dat zij het woord Gods, altijd bij zich hebben, niet alleen in hunne huizen, op hunne boekenkamers, maar ook in hun geheugen en hun hart.

Van wege den schrik des nachts, 'den nacht van onwetendheid en dwaling, van verval in heiligheid en ergernissen, van geestelijke aanvechtingen des duivels, den vorst der duisternis en alle booze geesten. Een nacht, die in het koningrijk van den tweeden Salomon schrik verwekt.'

Wij waren verlangend te weten, wat de leeraar van het getal *zestig* zou maken, waarop de helden begroot worden, en vonden wat wij niet hadden kunnen verwachten: 'Hier zegt hij, wordt gezinspeeld op het twaalftal der stammen Israels, die ook geestelijker wijze in het Nieuwe Testament gevonden worden, want het getal van *zestig* is twaalfmaal *vijf*. Openb. VII: 5-8, waarom ook in de openbaring, het *wortelgetal* van de ware kerk *twaalf* is. Dies zou dit kunnen te kennen geven, dat God in al de gedeelten der kerk des Nieuwen Testament, zoodanige helden hebben zou, of, indien er in gezinspeelt wordt op de *twaalf* maanden des jaars, in welke elke maand gevolgelijk *vijf* helden de wacht hadden, zoo verbeeldt het, dat God in alle tijden, zijne gemeente van zulke trouwe helden zou voorzien. En, wat aangaat het *vijf getal*, 't welk *twaalf*

maal verdubbeld zijnde, het getal van *zestig* uitmaakt, daarin kon mogelijk een toespeling zijn op de twaalf stammen Israëls, die bij *vijven*, dat is gelederen van *vijven*, of in *vijf* onderscheidene afdeelingen uit Egyptenland toogen, naar Exod. XIII: 18.' (Blz. 55-58.)

'Alardus Tiele, in 1725 predikant te Rotterdam, bevestigde toen aldaar, zijn ambtgenoot Wilhelmus Velingius, met Jeremia XV: 19: "*Daarom zegt de Heer alzoo: zoo gij zult wederkeeren, zoo zal ik u doen wederkeeren. Gij zult voor mijn aangezigt staan, en zoo gij het kostelijke van het snoode uittrekt, zult gij als mijn mond zijn*." Wij waren bij het doorbladeren er van, verlegen met onze keus van het, op zijn zachtst gesproken, berispelijke, dat wij overal aantroffen. B.v. in de verklaring van: "*Gij zult staan voor mijn aangezigt*," is *aangezigt* bij Tiele, God zelf, en de Zoon van God, als zijn afschijnsel, en een uitdrukking van Gods liefde, maar ook van zijne gramschap, ligt uit het aanzien van iemand te bespeuren; want

Multa solet atrox detegere vultus.

Dat is:

Een wreedt en stuursch gezicht
Ontdekt veel zaken licht.

Vultus animi proditor.

Dat is:

't Uitwendig wezen toont niet zelden aan de zinnen,
Hoe 't waarlijk met het hart gelegen is van binnen.

"Voor dat aangezigt Gods" zegt hij moeten de duivelen sidderen en de gansche aarde beven. Dit aangezigt zal den verdoemden in de helle, onder een ijsselijke naarheid de taal doen voeren, die we vinden in Johannes openbaring, Kap. VI: 15, 16: *De Koningen der aarde, de grooten en rijken, de oversten over duizend, de magtigen, alle dienstknechten en alle vrijen, verborgen zich in de spelonken en steenrotsen der bergen, en zeiden tot de bergen en tot de steenrotsen: valt op ons en verbergt ons voor het aangezigt des genen, die op den troon zit en voor den toorn des lams*.'

Nu vervolgt de leeraar: 'Het aangezigt Gods, is hier de gunstrijke tegenwoordigheid Gods' en gekomen tot: *Gij zult staan voor mijn aangezigt*, onderzoekt hij: tot wat tijd dit gebragt moet worden, en waaraan die spreekwijs ontleend is, aan de tafeldienaars, de leerlingen, de hovelingen of de priesters? Bij N° 1 wordt Abraham aangehaald, van wien wij lezen: '*Hij nam boter en melk en het kalf, dat hij toegemaakt had, en hij zette het hun voor, en stond bij hen onder den boom*,' waarbij de spreker de oordeelkundige aanmerking voegt: '*hij stond er niet als een onbeweeglijke paal*.' Maar wat nu verder het onderzoek betreft: De spreekwijs zal wel ontleend zijn aan de priesters. Deze mogten, gedurende de heilige dienst, niet zitten, maar moesten *staan*, naar Deut. X: 8. 'Dit is ook, zegt Tiele, tot de Heidenen overgegaan. Zoo voert Martialis den verwijfden *Aethon* in, zeggende:'

'*Multus dum precibus Jovem salutat*
Stans summo resupinus usque in ungues
Aethon in capitolio pepedit.'

Dat is:

‘De stinkende Aethon, 't schandlijkst beest,
Laat onbeschaamd, terwijl hij staat te bidden,
En Jupiter, om zegen smeekt, in 't midden
Van 't hooge kapitool, - een *veest*....’

Hoe fatsoenlijk op den kansel!

Wordt in den tekst gesproken van het *kostelijke*, wij moeten, naar 's mans meening, ‘aan de *uitverkoorene, geroepene geloovigen*, de pronkjuweelen van het Sion Gods hier op aarde, denken. 't Is waarlijk een voortreffelijke eerenaam, zegt hij, daar het volk van God mede vereert wort, niet, omdat zij het zijn door zich zelven; want in den natuurstaat aangemerkt, zijn ze met alle natuurlingen, snoode wangedrogten, walchelijke schepselen, ijselijke hellewigten, enz. *Kostelijk* mogen zij genoemd worden, wegens de kostelijke bestellinge Gods des vaders over hen, in de schikkinge van des Heeren eeuwig en onveranderlijk raatsbesluit, waardoor zij *kostelijk* geworden zijn. Van geboorte en geslagte, zijn ze niet minder dan koninglijk. Geen afgodszonen, geen zonen van Jupiter, daar Alexander al te ijdel op stofte, geen zonen van Esculapius, daar een Persiaansch koning, den grooten geneesmeester Hippocrates, mede eerde, maar zonen van God, de allerhoogste en oneindige majesteit. - *Kostelijk* zijn ze, wegens hunne kostelijke moeder, een pronkjuweel van de gansche aarde, *de schoonste onder de wijven*, Hoogl. V: 9. Een koningsbruid, die haren bruidegom Jesus, met veel pracht in zijn paleis is toegebragt, zijnde hare kleedinge van gouden borduursel, wordende gedient van konings-dochteren, onder hare kostelijke staatjonkvrouwen, vereenigt met het edel en prinselijk bloetverwantschap van den Heere Jesus Christus, die de *weêrglans van Gods heerlijkheid is*, en *het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid*, - *Kostelijk*, wegens hunne kostelijke deugden; Seneca schreef eens aan Nero: *Magnam fortunam magnus animus decet*, d.i. bij een grooten staat voegt een groot hart. Zij bezitten ook een voortreffelijk gemoed en een stillen geest, die kostelijk is in de oogen van God. - *Kostelijk* zijn ze ook, wegens hunne ambten. Zij zijn Godtgeleerde *profeten, om te verkondigen de deugden desgenen, die hen geroepen heeft tot een wonderbaar licht*. Zij hebben een *priesterlijke* waardigheit, die bij de joden, volgens het verhaal van Filo, boven de *koninglijke* gestelt werdt. Julius Caesar verspilde een onnoemelijk gelt aan het Roomsche Aartspriesterdom, om, gelijk hij tot zijn moeder sprak, op den dag der verkiezinge, of Aartspriester, of balling te worden. 't Wordt als iets zonderlings verhaalt bij de dichters, van eenen Helenus en Arrius, zoo van den een als van den anderen; dat hij was koning der menschen en priester van Febus; maar, 't ware priesterdom is dezen eigen. Zij dragen dat blinkende borstgesteente van den Uriim en Thummiim in 't heiligdom van hunne harten, en offeren de offeranden des lofs. - *Kostelijk* zijn ze, wegens hun voedsel en deksel, dat overdierbaar is. Zij genieten een spijze, die niet met zweet, maar met bloed gewonnen is. Zij eten het hemelsche manna, het ware brood des levens, en zij drinken door het geloof, het dierbaar bloed van Gods gekruisten Zoon. Een heerlijker geregt als dat van Benjamin, dat vijfmaal grooter was dan de geregten zijner broeders, een voedsel ver overtreffende, dat van Aser, waar Jacob van profeteerde: *zijn brood zal vet zijn en hij zal koninklijke lekkernijen eten*. Zij drinken een drank, die de nectars der gewaande goden overtreft, vrij beter als de allerreinste wijnen, wijnen van druivenbloed. (Hier volgt een uitwijding

over de lekkerste wijnen der Ouden) maar die allen kunnen niet opwegen tegen *hunne* dranken. *Zij worden uit de beeken van Gods wellusten gedrenkt*. Zij drinken dien specerijen-wijn, die geperst is, uit het overkostelijke bloed van Jesus bitter lijden, dien kostelijken most, *die de jonkvrouwen sprekende maakt*. Zach. IX, vs. 17. Hoe kostelijk is ook hunne kleedinge. Gelijk de Hoogepriester in zijn gewaat, alle de gemeene priesters overtrof, zoo overtreffen zij al de oude Hoogepriesters, en elk hunner kan zeggen. *Ik ben zeer vrolijk in den Heer, want hij heeft mij bekleed met de kleederen des heils, den mantel der geregtigheid heeft hij mij omgedaan*; Jesaja LXI, vs. 10. Was Nineve's koning bekleet met een heerlijk overkleet, Herodes met een koninglijken mantel, en Mordechai met fijn linnen en purper, deze zijn bekleet met rein en blinkend fijn lijnwaat, want *dit fijn lijnwaat zijn de regtvaardigmakingen der heiligen*. Openb. XIX, vs. 8. *Kostelijk* zijn ze eindelijk wegens de goederen, die zij boven alle de koningen der aarde bezitten. Salomo had een jaarlijksch inkomen van zes honderd zes en zestig talenten gouds, elk talent geschat tegen vijf en veertig duizend gulden, waaruit op te maken is; zijn jaarlijksch inkomen was: *negen en twintig millioenen, negen hondert zeventigmaal duizend gulden*, behalve zijn andere inkomsten van al de koningen van Arabië, van de geweldigen des lands, van de kramers, kruideniers enz., zoo als omstandig te lezen is, 1 Kon. X. Alexander de Groote, een vorst, die in den bloei van zijn drie en dertigste jaar, aan een heete koorts, binnen Babylon gestorven, en te Alexandrië in Egypte begraven is, had in zijnen tijd een schat, daar drie duizend muilezels mede beladen waren; maar wat kunnen hunne schatten bij die der *uitverkorenen* halen, wien Paulus 1 Kor. III: 21-23 toeroept: *Alles is uwe, hetzij Apollos, hetzij Cephas, hetzij de wereld, hetzij leven, hetzij dood, hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, zij zijn allen uwe*.' (Blz. 64-68.)

Wij willen nog iets van geheel anderen aard, uit de preken van denzelfden leeraar, mededeelen. Dikwijls ontdekten wij, dat wanneer in dezen of genen tekst van het Oude Verbond, het woord *mensch* voorkwam, men telkens al zijn best deed om te doen begrijpen, welk wezen dit toch was. Nooit echter vonden wij daarvan zoo veel, als in Mobachius' lijkrede op zijnen ontslapen ambtgenoot Gerard van Midlum over Job XIV, vs. 2. *Ook vlugt hij als een schaduw en bestaat niet*. De vraag: wien dat geldt? wordt uit vs. 1 beantwoord: Het is *de mensch*, en hiervan zegt Z.E. het volgende:

'De eerste menz (naar *zijne* spelling) draagt den naam van Adam, Adaam, van Adamah, *roode aarde*, en zoo zegt het woord Adaam: *rubuit*.

Te weten: dewyl hy eigenlyk uit *roode aarde*, gelyk zy in 't Oosten, wegens de hitte der zonne, gemeenlijk van natuur geschapen is, en tot stof en aarde wederkeert, waaromtrent het zelfs opmerkelijk is, dat de doode ligchamen der menschen eigenlijk tot een soort van *rosagtige* stof wederkeeren.

Het komt egter bedenkelyk voor, of het woord Adaam, volgens zyn oorsprong van *roode aarde*, niet ziet op den *menz*, nu reeds geschapen, en zoo bestaande uit een *bloedig* en dus *roodachtig* vleesch, zynde dus, na zyne *formering* zelfs, stoffelyk, niets als aarde,

en dragende zoo een *roode aarde*, of een aards en *bloedig* ligchaam met zich om; hoewel wy het een en ander als een rede van die benaminge wel kunnen zamenvoegen, vermits hier ook geld dien stokregel: *subordinata non repugnant* d.i. ondergeschikte dingen stryden niet tegen elkander.'

Doch de naam Adam, wordt niet altyd in de Schrift genomen als een *eigen* naam van den *eersten menz*, maar ook veeltyds, als een gemeene naam van yder menz, en wel van beider sexe. Ps. LXVIII, vs. 19, en zoo werd yder menz om dezelve redenen, zoo even genoemd, en wel byzonder, omdat hy uit de aarde aardsch en stoffelyk is, Adaam geheeten, en zoo wil dan de Heere daardoor den menz zyn *geringheid, nietigheid en vergankelykheid* leeren, als die maar *stof* en *aarde* is. Verwagt ondertusschen niet, dat ik een verdere beschrijving van den menz zal geven, zoo als hy een *redelyk schepzel is*, uit twee deelen *ziel* en *ligchaam* bestaande, die van den wyzen Schepper, door een verborgen wonderknoop van vereeniging, tot één persoon op 't naauwste zamengevoegd zyn. Zulks wordt by andere gelegenheden genoegzaam geleerd. Alleen zeggen wy, dat terwyl andere schepselen, als de engelen en de dieren der aarde, maar uit een substantie van *geest* of *ligchaam* bestaan, de menz uit die beide bestaat, en dus hemel en aarde, als in hem alleen, vereenigd is, welke daaromtrent teregt van de Ouden, een *mikrokosmos*, een *kleine wereld* genoemd werd, omdat in den menz, in 't klein, alles te vinden is, hetgeen in de groote wereld alomme verspreid is, zynde zoo een *hoofdstuk der wegen Gods* en een voornaam pronkcieraad zyner handen; behalve dat ook de vier *elementen* in den menz alleen te vinden zyn, als de *lugt*, die hy gedurig inademt, de *aarde* waaruit hy bestaat, het *vuur*, zijn inwendige warmte en hitte, en het *water* of alle waterachtige deelen, die hy overvloedig by zich heeft.

'Van zulk een menz, die dus een aardeling is, spreekt hier Job, en dat zonder eenige bepaling van man of vrouw, heer of knegt, jong of oud, hy mag dan zoo fris en sterk zyn als hy wil, of zoo lang geleefd hebben, dat hy vermeent het leven als in erfregt te hebben, hy gaat al sterven in zyne schoenen en *vlugt als een schaduwe*.' (Blz. 119-121.)

Het was, omtrent dezen tijd (1750), dat volgens Collot d'Escury, een lijkrede op den overleden Ambagtsheer van Sassenheim gehouden werd. De predikant wordt niet door hem genoemd, en te vergeefs was onze moeite om het sermoen te bekomen, waarom wij ons vergenoegen moeten met de volgende vergelijking, van Adam Adriaan baron van der Duyn, met Adam onzen Stamvader, ons medegedeeld.

'Adam was uit de aarde, Adam van der Duyn insgelyks.

Adam onze stamvader was uit het alleroudste geslacht, Adam Adriaan uit een *zeer* oud geslacht.

Adam was uit het edelste geslacht, en als de eerste edele der wereld, Adam Adriaan, niet alleen uit een edel geslacht, maar, van God verwaardigd en verheven, tot eersten edele van Holland en West-Vriesland.

Adam was 't zegel van 's Heeren verbondswil voorgeschreven, en gegeven om dat te bewaren, en het was Adam Adriaan, die van God gegeven, en van onzen Staat toebetrouwd was,

het Grootzegel-bewaarderschap van Holland en West-Vriesland.

Adam was stadhouder over al het bewoonlyke, waarvan hy als een register gemaakt had, by de naamgeving der dieren, Adam Adriaan was ook *stadhouder en registermeester van de leenen van Holland en West-Vriesland*.

Adam had het bewind over de beesten, over de vogelen des hemels en over de visschen, Adam Adriaan was *Houtvester van Holland en West-Vriesland*, en had als zoodanig, niet alleen het bewind onder Teylingen, maar in Holland, over het wild des velds, en over 't gevogelte, en over de visschen in de wateren.

Adam had het bewind over de edele kruiden en speceryen, Adam Adriaan, over die landen, daar de alleredelste speceryen wassen, zynde Bewindhebber van de Oost-Indische compagnie.

Adam was Hoofdingeland van een gedeelte dezer wereld. Adam Adriaan een der grootste *hoofdingelanden zoo van Ryn- als Delfland*.

Adam was tot Rentmeester gezet, Adam Adriaan van God verheven, en van de Ridderschap gesteld, tot *rentmeester der Abtdy van Rhynsburg*.' (Blz. 136 en 137.)

Johannes Claessen, Predikant te Leerdam, sloot de Zuid-Holl. Kerkvergadering van 1772, te Woerden, met eene Leerrede over Psalm CXXVII, vs. 1. Een lied voor Hammaaloth van Salomo. *Zoo de Heere het huis niet bouwt, te vergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan. Zoo de Heere de stad niet bewaart, te vergeefs waakt de wachter*.

Uit de voorrede ziet men, dat de aanleiding tot de keus van dien tekst was, de smaak dien men in de zoogenaamde Engelsche preekmethode vond, en het gevaar, zijns inziens, daaruit voor de Vaderlandsche Kerk gesproten.

'De redevoeringen, zeide hy, die men met zoo veel ophef roemt, in den Engelschen smaak, zyn voornamelyk geprezen by dat soort van menschen, dat men *Naam-remonstranten* en *groove Toleranten* noemt. Ik beklaag het, dat men in dezelve een dorre zedeleer vindt, die de gronden van 's menschen verdorvenheid en onmacht onaangeroerd laat; die alles, behalve Christus en de genade des H. Geestes aanpryst; die het niet verder brengen dan het beste soort der naturalisten, opdat ik van Heidensche zedemeesters zwyge, zulks doen kan.

.....

"Is het waarheid," ging hij voort, dat men overal van die *Engelsch* gewordene zedepreekers by *hen* met onbepaalden lof hoort spreken en ziet schryven, die zich niet ontzien de verdraagzaamheid te pryzen, en by alle gelegenheden smakelyk te maken? Zy zyn de oorzaken, dat men het op zyn *Engelsch* preeken aanziet voor een kenteeken van een *Tolerant*, gelyk men de *troffel* houd voor het merk van een vrymetselaar.'

.....

Overeenkomstig die praemissen ging hij op de *Toleranten* vreeselijk los, 'Denke niemand, was het, dat wy blind of zorgloos genoeg zyn om niet te gelooven, dat er zyn, die ons Godshuis, ging het naar hunnen wensch, tot den grond toe afbreeken, die de muren onzer Godsstad slegten, en deszelfs poorten met vuur verbranden zouden. Zien we zulke Sannebalats en Tobiassen onder de oogen.'

Na de *Naturalisten, Atheïsten en Deïsten* een duchtige portie gegeven te hebben, liet hij volgen: 'Was het dat

soort van volk alleen; maar er zyn anderen, die, hoewel uit een verschillend beginsel, niettemin tot hetzelfde oogmerk medewerken. Ik bedoel de zoogenaamde hedendaagsche *Toleranten*.' - 'Hier nemen diegenen, welke door het *Nationale Dordrechtsche* Synode, uit onze gemeenschap gedreven zyn, de *Remonstranten*, de eerste plaats. Wy weten, dat het lied van verdraagzaamheid, by die onderliggende party, ten allen tyde gezongen is, maar thans wordt het, op een nieuwe wyze, tot schor wordens toe, geschreeuwd. De brok, die de groove Toleranten te slikken gegeven is, toen door de goedgunstige bewerking van den Doorluchtigen Stadhouder, de Friesche Kerkvergadering in hare acte ontvangen heeft, het *Lemnos* om *te waken tegen de Remonstranten*, valt hun zoo bang en hard, dat zy hem niet verduren kunnen, opdat ik zwyge van den Marmontelschen Belisarius, wiens beoordeeling dienaangaande, onvoorziene gevolgen gehad heeft. Het is ditmaal myne zaak niet, te onderzoeken, hoe ver de vyf bewuste artykelen, die tusschen ons en de *Remonstranten* bestaan, de grondvesten van onze belydenis ondermynen, ik meen echter, dat ik met alle vrijmoedigheid zeggen mag, dat het wild en woest geschreeuw van verdraagzaamheid in den smaak onzer partyen, de grond-constitutie van onze publieke Kerk, volgens het *Nationaal* Dordrechtsche Synode, aantast en waggelen doet.'

'Hoort dit met opmerking! Wy misgunnen de verschillende secten, buiten onze Kerk, in geenen deele de ongemeene gunsten, die zy van zyne Doorluchtige Hoogheid en 's Lands vaderen overbodig genieten; maar moest niet even dit, hen aanzetten om uit dankbaarheid stil te zyn, en over geen gewetensdwang onzer vaderen schampere verwytingen te doen, enz. enz.

Houden wy ook het oog op die valsche broeders onder ons, die onze rust zoeken te verstoren. Schoon mannen van het kussen, den tabberd, de priesterschaar of uit de ledematen, God verhoede het! mogten zamenstemmen, om den altaar der Samaritanen, nevens onzen koperen altaar, met verzetting van den onzen, te plaatsen. Zy, die voorwenden, dat zy daardoor het huis Gods, heerlyker en aanzienlyker maken zullen, doen niet anders dan de fondamenten bederven, en ons gebouw in gevaar brengen van in te storten. Die wanen, dat de stad Gods dan het best bewaard zal zyn, zoeken niet anders dan haar met inlandsche beroerten te ontrusten, en burgers tegen burgers in het harnas te jagen; waarvan niets anders te verwachten is, dan dat de verdeeldheid der stad het middel zyn zal, om haar te verwoesten en erger te benadeelen, dan dat zy van buiten bestormd werd. *Equo ne credite Teucri*!'

Wil de lezer, na al dat moois, nog het slot van de preek, geheel in den toenmaligen smaak hooren, het luidt:

'Woerdenaren! uwe herbergzaamheid, gepaard met vriendelykheid en goedwilligheid, was groot. Uwe huizen stonden voor ons open, aan uwe tafels hebt gy ons vergast; yder was om stryd bezig met ons verblyf aangenaam en gemakkelyk te maken. Hebt gy ons als Profeten in den naam des grooten Profeten ontvangen, u geworde het loon eens Profeten. Zevenvoudig vergelde de Heere uwe liefde en gulhartigheid! Vroomen! De Heere bewone u als zyn huis. Hy bouwe en verciere u door zyn genadeverbond, onder het

werk van Gods gaarne getrouwe dienaren. De beekskens der rivieren verblyden deze Godsstad! Natuurlyke menschen! De Heere geve u zyne genade. Hy breke dat oude huis tot de fondamenten af, en hy bouwe door alles overwinnende genade, ulieden een huis der hope! - Deze stad worde heerlyk als *Sion*, waarvan men zegt: *deze en die is aldaar geboren*. De Heere make deze stad heerlyk en stelle hare poorten tot lof.' (Blz. 154-157.)

Spiritus Asper en Lenis.

De verplegingsgestichten in al hunne bijzonderheden onderzocht en beschreven;

Behelzende de nieuwste uitvindingen en doelmatigste verbeteringen in den aanleg, bouw, inrigting enz. van Hospitalen, Gasthuizen en verdere Liefdadigheids-instellingen, medegedeeld door Dr. L.F. Riegler, K.K. Oostenr, Regimentsarts. Met vele afbeeldingen. Amsterdam, Gebr. Diederichs. 1852.

> Ik ben krank geweest, en gij hebt mij bezocht.
> Matth. XXV.

Men noemt onzen tijd, soms met dubbelzinnige lofspraak, een' bij uitnemendheid industriëlen. Zoo ver dit dien kenmerkt als een nijveren, rijk in uitvindingen van allerlei soort, en de vele zorg en moeite niet belet om het ééne noodige in het oog te houden, ja, wat de praktijk betreft, dit te beter te behartigen, vinden wij daarin blaam noch grief. Dàn kennen wij daaraan in menig opzigt den voorrang toe boven dagen van slaperigheid, waarin het leven tot eene eentoonige litanie wordt gemaakt. Zij ook het oogmerk der industrie in de eerste plaats gewoonlijk eigen voordeel; zij vindt veel uit dat anderen ten goede komt, soms is dat oogmerk dadelijk op het nut en genoegen der lijdende menschheid gerigt, en verdient zij den naam van humane industrie. Van wat deze heeft uitgedacht en uitgevonden in de latere jaren wordt ons hier een beknopt overzigt aangeboden, vooral van hetgeen de Londensche tentoonstelling in dezen bruikbaars aanbood. Badtoestellen, ligging, keukens, waschinrigtingen tot gemak van lijders of tot verbetering van de inwendige dienst, worden als de wijze van bouw van zulke gestichten ter sprake gebragt, en onder het vele is, wat ook in sommige onzer vaderlandsche inrigtingen van dien aard wenschelijk en ook uitvoerbaar mag gerekend worden. - Was er, hebben wij ons bij de lezing gevraagd, geen tijdschrift op te rigten, een Europeesch en in het Fransch of Duitsch uit te geven, waarin men, wat voor de ziekendienst goeds uitgevonden werd, algemeen bekend maakte? Men kon dit ook geven bij wijze van toegift in een der bestaande medische

periodieke werken. - Het geldt hier niet het brillant logeren, het met allerlei *aisances* omringen van hen, die vaak met wrevelen moedwil zich vergrepen tegen maatschappelijke en goddelijke wetten. Op dat punt doet eene weeke philanthropie hier en daar overgenoeg. Als ik het eens weder regt druk had, kon ik bijna drie maanden cellulaire gevangenis aanvragen.

Onze vaderen hebben onbekrompen vaak de milde hand geopend ter verzorging van den zwakke en kranke. Zij deden zulks natuurlijk naar de mate der gaven hun verleend, in tijden waarin men minder gemak kende, en dus ook den kranke dat minder bereiden kon. Voor verbetering zijn alle menschelijke zaken vatbaar, en daarvoor is werkelijk, wij weten zulks, ook in ons land, te Groningen, te Utrecht, te Amsterdam bij voorbeeld, veel geschied. Treurig, dat het door geneesheer na geneesheer voor ongezond verklaarde Buitengasthuis nog in wezen blijft! - Wie echter dat, maar vooral het Binnengasthuis, vóór eens menschen leeftijd kende en daarmede den tegenwoordigen staat vergelijkt, zal zien, dat men veel heeft gedaan, en dat die inrigting niet in uitwendige pracht, maar in soliditeit ruimschoots kan wedijveren met vele weidsche instellingen van dien aard in het buitenland, hoe hoog soms opgevijzeld. Men moet niet het onmogelijke willen.

Toch hebben wij in sommige opzigten niet gelijken tred gehouden met dat buitenland, dat wij eens ook op deze punten zoo verre vooruit waren. Er is nos van hetzelve te leeren en over te nemen. Wat en hoe? - Vernemen wij het van Riegler, maar zie men toe hoe men hoort! - Hier moet men te rade gaan met fondsen, localiteit, aard van land- en luchtstreek, en zich, zonder onberaden nieuwigheden in te voeren, ook niet te veel houden aan den ouden slenter. Waar op fatsoenlijke wijze voorslagen worden gedaan ter verbetering, wijze men die niet af met magtspreuken en op meesterachtigen toon, gelijk nu en dan geschiedde. - En daarbij kan het hierboven genoemde werk goede diensten bewijzen. De enkele lezing brengt welligt op gedachten en plan, waardoor 's volks gezondheid wordt bevorderd, den kranken herstel of althans geriefelijkheid verschaft. - Het geldt hier wel degelijk algemeen belang. Het kapitaal van eene natie, haar eigenlijk vermogen, zit waarlijk niet bij uitsluiting in geldkist of effectentrommel, niet eens in het tal van bebouwde bunders. - Men is niet zuinig, men kan veeleer onberaden verkwisten, althans verwaarloozen, wanneer men enkel ten opzigte van geld zuinig, zelfs angstvallig naauwlettend is. - Wij hebben gezien, dat eerste staatsmannen excellent cijferen en toch slécht rekenen konden. Sparta had geene schatten, Athene vloeide er van over, en toch was Sparta rijker, door zijne niet juist talrijker, maar krachtiger bevolking. - Er is nog veel te doen voor den zoogenoemd gemeenen man, in zijne gezonde dagen als in zijne ziekten. - Kon men [en waarom niet, als men er wijs en goed genoeg voor werd?] een groot deel der oorlogsbudgetten, die geld verspillen, maar nog meer zedelijk goeds bederven in tijden van krijg en vrede, die zoo veel krachtige armen eigenlijk in onbruik stellen, eens gebruiken tot betere einden! - Vooreerst nog *pia vota*; wij weten zulks.

Intusschen zijn geschriften als dit, aanvankelijke uitvoering van het bruik-

bare daarin, aanwijzingen van - stappen op den beteren weg. - De hollandsche vertaler deed een goed werk inderdaad goed. - Men werpe hem en den schrijver niet tegen, dat hij zich hier en daar ook over kleinigheden liet vernemen. De slopkousendienst is niet zoo te eenenmale te verachten, en vooral in hospitalen en gasthuizen niet. Een paar onnaauwkeurigheden vonden wij blz. 52: *Wanneer* men, enz. *Indien* de olie-

Wij bevelen het boek gaarne ieder aan, bijzonder directiën van weldadigheidsinrigtingen, hospitalen, enz.

CH.

Des vriends gave aan - niet voor den vriend.

Frederikstad aan de Eider en hare Hollandsche gemeente. - Historische mededeelingen omtrent beider stichting, door Dr. Joannes Tideman, Predikant te Rotterdam. Met platen. Uitgegeven ten voordeele van den herbouw der verwoeste Kerk dier gemeente. Te Rotterdam, bij van der Meer en 'Verbruggen. 1852.

Een wat lange titel voor een werkje van minder uitgebreidheid - kon een vitterig recensent zeggen. - Maar waar is een woord te veel? En het zijn immers niet altijd de dikke, lijvige, compres gedrukte werken, waarin staat, wat wij inderdaad het méést zouden noemen. Het lange nat is o! zoo geduldig, in de wereld des schrijvens als in die van het koken. Wij beklagen niettemin ieder die het moet slikken, tenzij het zijn lust en keus mogt wezen. - En dat krijgen wij hier voorzeker niet. Het boekske is eene zeer belangrijke *monographie*, eene waarlijk niet gemakkelijke rubriek in de letterkunde, die dwingt om kras af te bakenen, de lijn wel scherp te trekken, vooral waar het medegedeelde zoo naauw is zamengeweven met groote gebeurtenissen. En dat was hier het geval.

Mogt ook Frederikstad en hare stichting, - dank misschien grootendeels aan de Boekzaal, waarin men meermalen van Frederikstad aan de Eider las, dat het vacant of dat de plaats vervuld was, en dat wel de Remonstrantsche door een' Hervormde, mogt de plaatsing daar van mannen als de heer van Rhijn, die dáár eene tijdelijke wisselplaats van geloof als van verblijf en van den wakkeren Mensinga, die daarmede aan wetenschap en kerk in 't vaderland half ontrukt werd - mogt ook door dit een en ander Frederikstad's naam nog worden genoemd en haar oorsprong gedacht; - het stadje en zijne betrekking op ons vaderland, zijne lotgevallen en toestand was niet zoo bekend als het zulks verdiende.

Niet alsof het bestemd schijnt om nog van Nederlands aanzijn, kracht en veelomvattend ingrijpen in de geschiedenis der menschheid te getuigen, wanneer

mogelijk, hetgeen God verhoede! onze nationaliteit, als die van andere, grootere volken, in den breeden vloed van andere natiën zal zijn verzwolgen. Het laat zich verwachten dat het Hollandsch element dáár, gelijk dat met Berlijn plaats had, in het Duitsche zal worden opgelost; en eer zal Holland aan de Kaap en in Japan een lang nog onverwoestelijk spoor van zijn aanwezen hebben gedrukt. - Maar Frederikstad verdient meer bekend te blijven als gedenkzuil van moed en trouw aan heilige overtuiging in dagen die een der schitterendste en van andere zijden een der donkerste tijdperken in 's lands historie mogen worden genoemd, dagen, waarvan wij den ook door den geest en de begrippen van onzen tijd gewijzigden terugkeer niet kunnen wenschen. Dan legt Frederikstad mede, bij sommige verschijnselen en stellingen en bewegingen des tijds, ons de bede op de lippen: - ‘Heer, blijf bij ons, want het wil avond worden!’-

Geleidelijk en klaar, bevredigend is de schets die ons hier van de wording van Frederikstad wordt gegeven, waaraan wij slechts nog gaarne wat meer aangaande de tegenwoordige gesteldheid van stad en gemeente toegevoegd hadden willen zien. Daaraan werd te gemoet gekomen door eene schets van den zedelijk godsdienstigen toestand, naar wij ons herinneren, in de Kerkelijke Courant, onlangs door den heer Van Vollenhoven gegeven, terwijl Mensinga door zijne uitgegeven leerredenen gerekend mag worden er enkele trekken aan te hebben toegevoegd. - Nog meer behaagde ons de kalme, waardige, hoogstgematigde toon, waarop de schrijver gewaagde van die tijden, toen de pas bevrijden banden smeedden, hardheid hadden voor de broeders in 't geloof, die met hen stonden en streden, een toon die voorbeeldig mag heeten. Er is geen woord van hardheid, geene enkele uitdrukking te vinden die gevoeligheid verraadt bij de behandeling van lotgevallen van het voorgeslacht, die deze zoo ligt bij het nakroost konden opwekken. - Met eenige bevreemding heeft het ons steeds vervuld, dat Niellius en zijn medeafgevaardigde hunne instemming met de Luthersche leer konden betuigen, wier aanhangers toenmaals vrij gesteld waren op orthodoxie. - Kort maar bondig wordt aangetoond, waardoor de bloei, welken men zich voor de nieuwe stichting beloofde, niet kwam, en de wat sanguinische verwachtingen van Fredrik III, waarvoor evenwel, bij den rijkdom, de relatiën, de energie der toenmalige Hollanders, niet alle gronden ontbraken, niet werden vervuld. De stad mogt niet zoo gunstig gelegen zijn voor den handel als Hamburg, dat vroeger groot was en later zoo groot werd, wat de Nederlander kon, welke hinderpalen hem niet vermogten te beletten in zijne ondernemingen, hoe bleek dit toenmaals aan Amsterdam! Had in het vaderland niet weldra meerdere verdraagzaamheid veld en voet gewonnen; wie weet welken keer de zaken hadden genomen, en hoe het woord dat Frederik de Groote later zou spreken, was bewaarheid: - ‘*Le faux zèle est un tyran, qui dépeuple les provinces*.’

Met weinige woorden en zoo, dat wij van den Remonstrant wel zédig mogen zeggen, gedenkt D^{r}. Tideman dat de gemeente te Frederikstad van tijd tot tijd uit deze landen werd ondersteund. Die ondersteuning was meermalen belangrijk, zoodat wij, *sans comparaison trop large et qui file tout*, onwillekeurig in den ouden klokluider en diens ijver

(blz. 28) een beeld zouden kunnen zien van wat de societeit en de broeders der gemeente hier te lande waren en deden. Was ik dichter, ik zou den man tot onderwerp kunnen kiezen van een lied.

De waardige schrijver noemt blz. 32 ‘Frederikstad een gedenkteeken, waarin politieke en kerkelijke geloofsdwang staat geoordeeld voor het oog der wereld.’ - Juist; slechts zeer te betreuren is het, dat men daarvan niet als van andere gedenkteekenen kan zeggen, dat het den dood aankondigt, en dat de laatste overblijfselen daar in de groeve der vertering de verwerking inwachten tot nieuwe, levende ligchamen. Helaas! de schrijver moest er bijvoegen:- ‘tot waarschuwing ook van onzen tijd.’ - Hoe gaarne zagen wij het grafteeken opgerigt voor dweepzucht en onverdraagzaamheid! Waren die maar eerst voor goed dood! Hoe gaarne gingen wij achter het lijk! - Wie daaraan den doodslag kan begaan, die helpe! - Toch is er gewonnen, zij het nog altijd te weinig. De nieuwe Hollandsche kerk zal - dit wenscht men - ‘een getuide worden van de toegenomene gemeenschap des H. Geestes in de vaderlandsche kerk, wier christelijke liefde thans helpe [het is reeds “helpt”] herbouwen, wat een lang betreurde onverdraagzame godsdienstijver eens dwong te bouwen.’ - Die denkwijs is wel nog niet algemeen heerschend, er is een geest die de kerk scheurt, zoodat deze soms op de aarde valt en zich wentelt en schuimt; doch het *paroxysmus* is niet zoo hevig als weleer, en mettertijd zal de Heer dien gebieden om uit te varen en voortaan niet meer in haar te komen. - Aan den heer Tideman, den gematigden schrijver van de Remonstrantie en het Remonstrantismus, aan den heer van Teutem, die den Lutherschen broeder die zijne hulp en medewerking vroeg, gaarne te wille was, ligt het niet, dat de scheidingsmuur niet reeds nog lager afgebroken, het belemmerende puin niet nog meer uit den weg geruimd is.

Vijf plaatjes in steendruk, Frederikstad van de westzijde, een Gezigt in de stad, de Remonstrantsche kerk van binnen zoo als zij was tot op de vernieuwing in 1840, de Bouwval der verwoeste kerk, de Kerk van binnen, zoo als zij was na de vernieuwing in 1840, benevens een platte grond van de stad, maken van het ‘met platen’ wat meer dan zulk eene halve waarheid als dat knibbelende woord op de titels gewoonlijk behelst.

Het was eene lieve gave door den broeder aan den jubelbroeder geschonken - neen *gewijd!* Gever als nemer, de een in zijn arbeid, de ander in zijne vreugde belangloos, beide op hooger belang, op nood van broeders het oog hebbende. - Mogen de goede wenschen in de opdragt verwezenlijkt worden!

En hoe scheidt de lezer van onze aankondiging? - Hebt gij het werkje u nog niet aangeschaft, ga dan heen en offer uwe gave, God dankend voor den nog op dit punt beteren tijd, en om een steen toe te brengen aan het graf der godsdienstige onverdraagzaamheid, waarop de grondslag van den tempel eener onbekrompen, christelijke liefde worde gelegd!

CHONIA.

Een feestvierende prediker. Heiliging door vergeving.

Leerrede over 1 Joh. II: 1[a], uitgesproken bij het vieren zijner vijf en twintigjarige Evangeliedienst te Rotterdam, door P.H. Hugenholtz, Theol. Dr. Te Rotterdam bij Van der Meer en Verbruggen. 1852.

Op den 12 September des vorigen jaars werd de hier aangekondigde leerrede door den heer Hugenholtz uitgesproken, bij gelegenheid van het vieren zijner vijf en twintigjarige dienst in de Rotterdamsche gemeente. Dat ze niet eerder werd aangekondigd is de schuld niet van referent, die haar nu eerst ter aankondiging ontving. Moest die aankondiging dienen, om haar aan te prijzen voor wie den feestvierenden prediker hoorden, zij kwam ongetwijfeld te laat; want wij twijfelen er niet aan, of de meesten van hen waren sinds lang in het bezit dier waardige gedachtenisrede. Doch de Rotterdamsche prediker gaf haar niet alleen aan zijne gemeente, maar ook aan anderen ter lezing, en - zij het dan ook wat later - wij willen onze aankondiging er van niet aan het lezend publiek onthouden.

Wij willen hier de vraag niet herhalen: waartoe de uitgave van zoo vele leerredenen - ook gelegenheidsleerredenen? Zij is meermalen goed- en afkeurend beantwoord. Doorgaans worden de redenen, die tot de uitgave bewogen, gewikt en gewogen, en - dikwijls te ligt bevonden. En toch hooren we gaarne, waarom een leeraar zijn kanselarbeid het grooter publiek aanbiedt. Wij verblijden ons daarom, dat de heer Hugenholtz ons met zijne redenen tot de uitgave bekend maakte. Zij doen zijn hart eer aan, en getuigen dat het warm klopt voor de hoofdzaak der Evangelieprediking: heiliging door vergeving. ‘Wat ik gesproken heb,’ zegt hij in een kort voorberigt, ‘geef ik, niet zoozeer omdat sommigen het mij verzochten, als wel omdat mijn hart er mij toe dwong. Ik meende aan mijn' Heiland en Heer, bij het terugzien op Zijne trouwe hulp en Zijn' milden zegen, ook daardoor dank te moeten bewijzen, dat ik eenig openlijk getuigenis aflegde van de volkomene verlossing, die in Hem is. Ik verlangde aan mijne gemeente eene gedachtenis te geven op een' tijd, waarin ik van nieuws ondervond, dat velen, wanneer ik zal zijn henengegaan, zich mij en mijne woorden zullen willen herinneren. Ik wenschte, naar mijn vermogen, aan allen, die met mij bouwen, te doen gevoelen, aan de eene zijde, dat wij een' goeden grondslag moeten leggen, opdat wij niet vruchteloos arbeiden, en vroeger of later het gebouw zien instorten, en aan den anderen kant, dat het ons niet alleen om den grondslag, maar bovenal om het gebouw te doen moet zijn, en daarom zoo veel zorg aan den grondslag besteed moet worden, opdat het gebouw er schoon en duurzaam op verrijze.’

Na eene gepaste voorafspraak, waarin de leeraar de gemeente opwekt om met hem God te danken, met en voor hem inzonderheid te bidden, geeft hij het onderwerp, waarover hij te dezer gelegenheid wenschte te spreken, naar aanleiding van de woorden des geliefden discipels des Heeren (1 Joh. II: 1[a]): 'Mijne kinderkens! ik schrijve u deze dingen, opdat gij niet zondigt,' dus op; deze betuiging van Johannes, in haar verband, zegt ons, 'dat het hoofddoel der Evangelieprediking, onze heiliging, bereikt wordt door de verkondiging van de vergeving der zonden.' Dit onderwerp biedt twee hoofdzaken ter overdenking aan: I. *eerst* leidt het ons tot beschouwing van het hoofddoel der Evangelieprediking, zooals dat in onze heiliging bestaat. II. *Daarna* vestigt het onze aandacht op de verkondiging van de vergeving der zonden, als het middel om dat doel te bereiken.

In zijn eerste deel stelt de prediker voorop, dat het hoofddoel der Evangelieprediking is onze heiliging. Hij zou zijne hoorders en lezers daarvan kunnen overtuigen uit de prediking van den Heer zelven en zijne Apostelen, maar liever kiest hij een' anderen weg, door hen *eerst* te wijzen op den wil van God, van wien die prediking uitgaat, en *daarna* op de behoefte des menschen, tot wien die prediking komt.

Dat God onze heiliging wil, gevoelen wij, als wij bedenken, dat Hij is de Allerhoogste, de Heilige, de Liefdevolle, - dat Hij haar onophoudelijk bedoelt, ontdekken we als wij op Gods werken letten. Heeft de zonde den mensch van zijne heiliging beroofd, en ligt er God zoo veel aan gelegen om den mensch tot zijne oorspronkelijke gelijkheid aan God terug te brengen, Hij zond daartoe Zijn Zoon op aarde. Hij wil, dat Hij zich overgeve en voor der menschen zonde sterve, opdat de vereeniging tusschen den Redder en de geredden tot stand kome. Hij verhoogt Hem aan Zijne regterhand, opdat Hij als het bezielend Hoofd van de gemeente Zijner verlosten voortga Zijn werk in hen te volbrengen. Dat hemelsch koningrijk, door Zijn Zoon op aarde gesticht, is het middelpunt geworden in Gods wereldbestuur, van waar alles uitgaat, en waarheen alles zich rigt. Al de lotgevallen der volken maakt Hij dienstbaar aan de komst van Zijn rijk. Al de schikkingen en wisselingen in het lot van den mensch, hebben onze toebrenging tot Christus, en daardoor onze bekeering tot God ten doel. Dit is werking van Gods Geest, waardoor het hart geopend wordt om het zaad des woords te ontvangen, en zich dan het heerlijkst openbaart, als het vrucht voortbrengt in reinheid des harten en heiligheid des levens.

Dat onze heiliging het hoofddoel is der Evangelieprediking, blijkt niet minder uit de behoefte des menschen, tot wien die prediking komt. In plaats van heiligen zijn wij zondaren, die zichzelven meer den Gode leven, de wereld liefhebben boven God, en dat in weerwil van Gods zegeningen en de stem van het geweten. Omdat wij zulke zondaren zijn, zijn wij ellendig. Vrij schijnende, zijn wij slaven; veel schijnende te genieten, derven en lijden wij in waarheid. Met het verlaten van God, hebben wij de springader des levenden waters verlaten. En wat toekomst wacht ons, als wij in de zonde blijven! Hoezeer behoeven wij dan vernieuwd en geheiligd te worden. Dan eerst hebben wij vreugde, omdat wij haar zoeken in God. Dan eerst verlangen wij naar de ongestoorde gemeenschap met God en het uitzigt op engelen-heiligheid is ons geopend.

In het tweede deel zijner rede geeft de prediker de redenen op, waarom hij dat hoofddoel der Evangelieprediking het best, ja alleen bereikbaar acht door de verkondiging van de vergeving der zonden, waarbij achtereenvolgend wordt aangetoond, dat de verkondiging van vergeving der zonden ons tot heiliging leidt *vooreerst*, omdat zij tot de bewustheid onzer onheiligheid brengt. - Die bewustheid ontbreekt ons niet zelden. Daar wordt ons van Gods wege vergeving der zonden verkondigd. Zal de aangeboden redding ons niet het gevaar doen vermoeden, waar we in verkeeren? Nu toch beginnen we ons hart te onderzoeken; wij leeren onszelven - de zonde - de ware Christelijke godzaligheid kennen - en wij zien dat die zonde *onze* zonde is, en dat die godzaligheid ons ontbreekt. - De verkondiging van vergeving der zonden leidt *ten tweede* tot heiliging, omdat zij den hoogmoed in ons nederwerpt. - Hoogmoed is de grondkwaal van ons hart. Wij moeten er van genezen worden, zal er ware heiliging bij ons tot stand komen. Beter wordt de hoogmoed in ons niet aangegrepen en neêrgeworpen, dan door de verkondiging van Gods genade, die vrijspreekt om niet. Het werk van Christus, in gehoorzaamheid aan den Vader volbragt, brengt ons aan den voet van het kruis, en voor den troon der genade. Die daar boetvaardig staat, bereidt in zijn hart voor God, niet voor zichzelven de eerste plaats. - Die verkondiging van vergeving leidt *ten derde* tot heiliging, omdat zij ons met liefde vervult. - Op het beginsel der liefde komt alles aan bij onze heiliging. Dat beginsel wordt in ons gelegd, zoodra wij aanvangen te geloovèn, dat God ons begenadigd heeft in Christus. Waar we zoo veel ontvangen en genieten uit de rijke bron der liefde Gods, zou daar de liefde niet gevoed worden en hare kracht zich niet openbaren in gehoorzaamheid, in volharding en ijver voor de eer van God? Maar de Evangeliesche heiligheid is eene gelijkvormigheid aan Christus, als de vrucht van vereeniging met Hem. Doch zij kan niet beter in ons tot stand komen dan door de verkondiging der vergeving. Waar die vergeving gepredikt wordt, zien we in Christus onzen Redder. Liefde overmeestert het gansche hart, en tusschen onzen Redder en ons wordt een band gelegd, waarbij wij het gevoelen overnemen, dat in Hem is, en wij liefde van Hem leeren. - *Eindelijk* leidt de verkondiging van de vergeving der zonden tot heiliging, omdat zij ons moed geeft en hope. - Als wij de verzekering van Gods liefde afhankelijk maken van onze pligtsvervulling, dan zullen wij God òf om loon dienen, òf als ons geweten ontwaakt. Maar van waar dan de moed, die het kind van God betaamt? Van waar de besliste keuze van een hart door Gods liefde overmeesterd? Dat wordt ons heerlijk deel, als wij op de vergeving onzer zonden rekenen. Dan is onze aanneming bij God niet meer in het onzekere, wij *zijn* begenadigd in den Geliefde des Vaders, wij *zijn* verlost. Maar daarom niet vrij van leed en moeite, van strijd, dien de vriend der zonde niet kent. Behoeven wij geen vaste hoop, dat wij eenmaal zullen zegepralen? De vergeving der zonden geeft een' grond, waarop die hoop vast kan staan, ook bij het levendigst schuldgevoel. Door haar alleen zullen wij den strijd kunnen strijden. Is de grootste aller gaven ons in Christus geschonken, dan blijft er niets over, wat we

niet zouden durven vragen en wachten en met Paulus het onze noemen. Voor wie gelooven is er geen kwaad meer, omdat alles ons toekomt uit Gods vaderlijke hand, en dengenen, die God liefhebben, medewerkt ten goede.

Met een kort toepasselijk woord, met eene hartelijke toespraak tot zijne ambtgenooten en met eene aanbeveling van hemzelven en zijne medebroeders in de heilige bediening aan de gemeente, wordt verder deze leerrede besloten.

Uit dit beknopt verslag bemerkt de lezer, dat de feestvierende prediker minder van zichzelven, meest van de Evangelieprediking spreekt, zoo als hij die opvat in hare hooge waarde en hare heilrijke gevolgen. Zouden wij zulk eene feestviering niet hoogst gepast achten? Vooral wanneer, zoo als hier geschiedt, die Evangelieprediking zoo evangeliesch wordt voorgesteld? Heiliging door vergeving. - Dus kenmerkt men den geest van het Evangelie. Werd het door allen dus opgevat en verkondigd, op waardiger wijs zou er over Gods vrije genade gesproken en gedacht worden. Men zou het daarin dan eens zijn, dat Gods genade bij den zondaar voorgaat om hem te heiligen, maar dat hij die verzondigt, die zich door haar niet laat heiligen, door te streven naar die heiligheid, waartoe hij in en door Gods genade de kracht heeft.

De heer Hugenholtz stond eerst in beraad of hij ook een' anderen tekst moest kiezen, die stelliger uitdrukte, dat juist het geloof aan vergeving der zonden ons tot heiliging leidt. Het gebruik van denzelfden tekst, dien hij bij zijne intrede te Rotterdam gekozen had, gaf echter zijne blijvende ingenomenheid met het onderwerp zoo in het oog vallend te kennen, dat hij niet besluiten kon dit voordeel op te geven. Wij achten er den Evangelieprediker te hooger om, die getuigt: ‘door na vijf en twintig jaren op dat zelfde onderwerp terug te komen, wilde ik u doen gevoelen, wat hoogen prijs ik stelle op de onafscheidelijke verbindtenis van genade en pligt, geloof en heiliging, in de prediking van den leeraar, en in het hart en leven van den Christen,’ en aan het slot zijner rede nog eens herhaalt: ‘Zoo heb ik u dan gezegd, op dezen voor mij hoogst gedenkwaardigen dag, van waar de Evangelieprediking, naar mijne innigste overtuiging, moet uitgaan en waarhenen zij zich moet rigten. Ik behoefde u dat niet te zeggen gelijk voor vijf en twintig jaren, opdat gij weten zoudt, dat ik in mijne prediking doorgaans vergeving en heiliging zou trachten te verbinden. Ik meen, dat ik het al die jaren deed, en weet althans, dat het mijn toeleg was. Maar ik wilde nogmaals, ook als de vrucht der ervaring, welke dat lange tijdperk in de Evangeliebediening mij aanbragt, eene overtuiging voor u openleggen, van welke ik u allen met mij geheel doordrongen wensch.’

Wij lazen deze leerrede met belangstelling en genoegen. Gelukkig de gemeente, waar de leeraar haar zulk gezond zielevoedsel toedient door zulk eene heiligende Evangelieprediking. Wij treffen hier geen beeldrijke taal aan, waar sommigen zoo gaarne meê schitteren, geen zinrijke toespelingen van een weelderig, maar niet zelden valsch vernuft, geen uitboezemingen, die met veel woorden vaak ledige klanken zijn, maar eenvoudige, degelijke, geen koude en afgetrokkene, maar tot verstand en hart sprekende waarheden, door heiligen liefdegloed bezield. Met hoogen ernst wordt hier de zondaar in zijne naaktheid, maar niet afzigtelijk - als

sommigen zoo gaarne doen - voorgesteld, en daar tegenover met Evangeliesche warmte Gods onbegrensde liefde en genade in Christus geopenbaard gepredikt.

Wij geven eene enkele proeve: ‘Die verkondiging (van de vergeving der zonden) is u allen reeds vele jaren door vele leeraars gebragt. God heeft, gelijk over mij, ook over u menig lotgeval beschikt om u te verootmoedigen, om uwe zorgeloosheid te doen wijken en uwen trots te vernederen, en u als schuldig en verloren zondaar tot dien Heiland te brengen, die voor uwe zonden stierf. Zijt gij gekomen? Hebt gij, al waart gij ook onberispelijk voor de wereld, uwe schuld bij God leeren belijden? Hebt gij reeds door het geloof in den Heer de vergeving uwer misdaden? Zoo neen, dan vondt gij nog geen rust voor uwe ziel. Dan ziet gij nog in God uwen vader niet, en durft de slagen, die u treffen, geen slagen eener vaderhand noemen, en mist dat kinderlijk vertrouwen, dat ons moed geeft in donkere dagen, en huivert nog met alle regt tegen uwe naderende stervensure. Zoo neen, dan is uw hart nog niet vernieuwd door den Geest van God. Gij zijt misschien lofwaardig voor de menschen, maar zeker nog niet Gods kind, gij hebt den Heer Jezus nog niet lief. Hoe hebt gij u te schamen! In eene ure als deze staat iedere prediking, die gij hoordet, u voor den geest, ieder mensch, die tot u sprak in den naam van Christus, hier een Johannes de Dooper, die u hoogernstig uwe zonden voorhield, dáár een Paulus, die u afmaande van uw ijdel zelfbehagen en u wees op het kruis, ginds een Jakobus, die u vroeg naar de vruchten des geloofs, elders een Johannes, die u zeide, dat gij in Christus zijn en blijven moest, en de broeders liefhebben. Mijne feestviering leide u tot ernstige zelfbeproeving, en, moet het alzoo zijn, tot diepe beschaming. O, hoe wenschte ik, dat zij u onvergetelijk wierd, omdat zij u tot uzelven gebragt, tot zelfveroordeeling geleid, tot een hartelijk geloof in den Heer gedrongen had. - Ja, ook daartoe worde vermeerdering des geloofs gezocht, opdat de liefde Gods, door den Heiligen Geest in ons hart uitgestort, ons verkwikke, opdat wij haar aanschouwen mogen in al hare volheid, en dan roemen mogen zelfs in de verdrukking. - Dat God verheerlijkt worde door het helder schijnen van het licht onzer godzaligheid, dat Christus geprezen worde door ons moedig belijden van Hem, door ons volhardend werken in Zijne kracht, door ons blijkbaar gaan achter Hem in nederigheid en zelfverzaking. - Ja, gij allen, die in den Heer gelooft, onderscheidt u zigtbaar voor de menschen, door uwen godzaligen wandel. - Men herkenne een iegelijk uwer aan uwe helpende en dienende liefde als een', die Christus toebehoort. Zijn wij zoo allen te zamen door onzen wandel predikers van Christus.’

Wij bidden den Rotterdamschen Evangelieprediker kracht en lust toe, om zijne gemeente bij voortduring dus stichtelijk, opwekkend en vertroostend voor te gaan, terwijl we van heeler harte wenschen, dat de gemeente hem helpe om het doel zijner prediking te bereiken, hem helpe ook, om het regte middel daartoe aan te wenden en zoo de prediking van vergeving der zonden velen in haar midden tot heiliging leiden moge.

H.

De propaganda, voornamelijk in protestantsche landen, naar officiëele, deels tot hiertoe onbekende bronnen,

Door Dr. Otto Mejer, Hoogl. in de regten te Rostock. Voor Nederlanders bewerkt door J. Hooijkaas Herderscheê, Predikant te Nijmegen. Eerste stuk. Te Nijmegen, bij H.C.A. Thieme, J. Fz. 1853.
Monita Secreta, of Geheime onderrigtingen voor het Genootschap van Jezus. - Met een woord ter toelichting, aan de Geschiedenis en de Instelling der Orde ontleend. Naar de tweede Erfurtsche uttgave van Dr. H.A. Bergmann. Amsterdam, Weijtingh en van der Haart. 1853.

> Thou comst in such a questionable shape.
> HAMLET, Act. I, Sc. IV.

Een veelbesproken onderwerp, bron van bekommering voor velen is wat in bovengenoemde werken wordt behandeld. Wij weten hoe het publiek soms met dusgenoemde authentieke stukken is gemystificeerd. Is zulks ook hier het geval? - Op den inhoud en de teekenen van vroegeren tijd en van den onzen ziende, gelooven wij zulks niet. En dan zijn beide stukken daartoe, ieder in zijne soort, belangrijke bijdragen, waarvan het eerste eenigermate op het ‘wát’ - het andere op het ‘hoé is er al gewerkt?’ antwoord geeft. Zij doen ons interessante blikken werpen op den strijd, welken Hij voorzag, en uit hooger, goddelijk standpunt voorzag, die sprak: - ‘Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard!’ - een woord, dat, indien eenig, waarheid mag heeten.

Die strijd kwam, werd eeuwen lang op verschillend gebied in onderscheiden vorm gekampt, wordt voortgezet met geoorloofde en niet geoorloofde wapenen, nu op het eene punt dan op het andere, met verschillende leuze en wachtwoord. Ingenomenheid met zijne overtuiging maar ook bijoogmerken, ijver voor de waarheid maar ook heerschzucht en het euvel der rethebberij hebben daarbij vaak vreesselijke rollen gespeeld en in den andersdenkende een' vijand doen zien. Zoo stonden Joden en Heidenen tegen Christenen, Christenen staan in veler schatting tegen Christenen over. Zou het laatste werkelijk het geval zijn met allen? Zou het zoo móeten wezen?-

Dan bood het overzigt van ‘de Propaganda’ een' treurigen, een vreesselijken aanblik. Vijandig stonden dan tegenover millioenen, in het oog van velen een *petit troupeau désuni et dispersé*, zoo als daarin wordt opgegeven - en waarom zouden wij het niet gelooven? - in alle streken der aarde honderd en zestig millioenen en ruim achtmaal honderd duizend Katholieken. Dat getal wordt vermeerderd, die

menigte vergroot zich nog dagelijks, door boden in meerdere nabijheid of tot de verste oorden bij duizenden uitgezonden, om het verlorene te herwinnen, nieuwe veroveringen te maken, mannen in gewaden van verschillende kleur en snede, van allerlei naam en geest; diocesen en vicariaten worden opgerigt, om vasten voet te winnen, het gewonnene te behouden, alles onder leiding en regeling van eene commissie van kardinalen, de Congregatie *de propaganda fide*. - Maar ook bij dezen stand van zaken beschouwen wij die allen niet als onze vijanden en meenen reden te vinden, om velen ijveraars het woord toe te roepen, dat een apostel sprak: 'Indien maar de Christus gepredikt wordt.' - Nog eens, verre dat wij hen voor onze vijanden willen houden. God moge hen en ons daarvoor bewaren! Er zijn onder die millioenen velen, die nog wat verder en hooger zien, dan aanvoerderstent en standerd die daarop wappert, die ons niet als zulke vijanden, ja wat erger is, als rebellen en renegaten beschouwen. - Anderen evenwel waken daar, naar het velen dunkt, ons steeds bedreigende. Vooral één drom staat daarbij op den voorgrond, onder welken in de latere tijden veel beweging was waar te nemen. Het zijn gevreesden en gevierden, door een Protestantsch vorst 'de voorhoede van den paus,' door een kerkelijk geschiedschrijver 'de Janitsaren van den pauselijken stoel' geheeten, de Jezuïeten. = Janitsaren [nieuwe scharen] van den pauselijken stoel! *Nieuwe scharen*, dat waren zij, in vergelijking van andere eeuwen oudere geestelijke orden; als die Janitsaren in het Turksche leger, de krijgshaftigste, best gedisciplineerde benden, de schrik der vijanden, maar niet minder soms het voorwerp der bezorgdheid en van den argwaan, als zij door een hoogopgevoerd *esprit de corps* de meesters hunner meesters dreigden te worden. - Zullen wij de geschiedenis der Jezuïeten nog eens trachten te beschrijven? Konden wij het slechts! - Nog steeds treden er in hunne oude zaak nieuwe getuigen op; de akten zijn nog niet alle verzameld, de debatten nog niet gesloten. - De Saint Priest is door Cretineau-Joly gerectificeerd (?), de laatste op zijne beurt door den Katholieken Theiner, en dit op een hoofdpunt, wedersproken. Dat zij dikwerf zeer ongehoorzame dienaren van den paus zijn geweest, terwijl zij dan weder met eene zelfverloochening die tot heldenmoed steeg zich onderwierpen, de geschiedenis bewijst het, - adres aan Tournon en aan hunne houding bij de afschaffing der orde. Dat zij wereldlijk en geestelijk belang, tegen hunne instelling en bestemming, vreemd vereenigden en dooreenknoeiden, - Paraguay en de zaak van Lavalette moge het leeren! Dat zij gestrenge en hoogst slappe moralisten hadden; het is bekend. De jaarboeken van de Congregatie *de propaganda fide* konden daarvoor getuigenis bijbrengen, toen die vergadering de Jezuïeten verbood die uiterste accommodatie te gebruiken ten opzigte van de heidensche dwalingen der Chinezen. Vreesselijke consequentie en ongelijkheid aan zichzelve, koene combinatiën en weifeling, verbazend geluk tot op zekere hoogte, dan verrassend ongeluk, bittere teleurstelling na wonderbaar slagen, dát maakte tot hiertoe de geschiedenis uit eener orde, welke wij het *extract* van het Katholicismus hebben genoemd, waarbij men wel mag denken aan een extract, waarin sommige eigenschappen zeer geconcentreerd zijn en dat

daarom sterk kan werken, maar waarvoor andere en soms de heilzaamste, bij de bewerking verloren gingen, gelijk dit met verscheidene - *ines* in de chemische werkplaats het geval is. - En treurig noemen wij het daarom, dat de orde dezer dagen op Rome zoo veel vermag, dat aan haar het meest het werk der Propaganda, der vestiging en uitbreiding van het Katholiek geloof en der herwinning van wat het eens verloor, zoo als dit stelselmatig en aanhoudend wordt voortgezet, in handen is gegeven. Immers de orde levert daartoe het grootste getal van allen, ook ongerekend hoe velen er zijn de *robe courte*, die grootendeels werken onder en op die Niet-katholieken, die nog niet weder tot den schoot der kerk zijn teruggebragt.-

Wat daartoe nu zou mogen en moeten geschieden, van welke middelen, inrigtingen en krachten de kerk zich in vroegere eeuwen en later bediende, wordt in het werk van Mejer opgegeven. - In het voorbereidend historisch overzigt zien wij, hoe het werk der propaganda vroeger wel gedreven, maar niet gelijk wij boven zeiden, stelselmatig en aanhoudend gedreven werd, totdat het meer vorm, meer zelfbewustzijn kreeg reeds in het doel dat Franciscanen en Dominicanen zich stelden, die daartoe van Rome met eene opzettelijke delegatie, zoo mede met immer uitgebreider volmagten werden voorzien, terwijl beiden hunne onderscheidene ordesbisdommen werden aangewezen. Een nieuw leven ontving het werk der propaganda, toen de Jezuïeten optraden, een tegenwigt tegen het Protestantismus; meer dan eenige andere der vroeger of toen ter tijde gestichte ordes, gezèleerde boden van Rome tot aan de einden der aarde, die leden en streden, werkten, stonden en vielen met een' ijver en zelfsopoffering, waartoe alleen een onverwrikbaar geloof kracht kon schenken. Waarlijk groot verrigtten zij groots. Het zou onzin wezen en de hoogste partijdigheid verraden, indien men den moed en de trouw van zoo velen hunner zendelingen, de stalen vlijt van zoo vele geleerden wilde miskennen, als de orde heeft geleverd. Treurig echter dat dit goede door heilloos nadeel opgewogen en meer dan dit moest, worden!

Wij behoeven de donkere schaduwzijde niet aan te toonen. - Veel mogt de kerk, alles de orde en haar belang wegen; de enkele mensch werd niet gerekend. Waarheid en vrijheid, zoo als Christus die door Zijn Evangelie den menschen kwam aanbrengen, verdwenen daarbij. 't Werd alles machineachtig behandeld, de mensch en wel het heiligste in hem fabriekgoed. Noog méér uiterlijk werd wat Rome reeds te zeer enkel uiterlijk had gemaakt. Voor de hoogste en heiligste oogmerken werden dikwijls nietige, heillooze bedoelingen in de plaats gesteld. En nu mogt men organiseren, in- en afrigten; uit hooger, echt Christelijk standpunt beschouwd, was met het: - ‘de letter doodt, de geest maakt levend’ - het vonnis over de orde geveld. Van zoo vele bedoelingen als er bereikt werden of bereikt worden zullen mogt men vragen: ‘Wat hielp het den mensch zoo hij de geheele wereld won en schade leed aan zijne ziel?’ - Hoe schitterend en werkzaam, hoe kunstig en grootsch en krachtig ook naar buiten; de waarheid was niet in hen, het wezenlijke was opgeofferd aan den schijn. De mannen van het *perinde ac cadaver* hadden, - en hoe kon het anders? - een lijk gegeven in plaats van het wezenlijk Christendom, dat eens nog, God geve het! niet ge-

galvaniseerd, maar van den geest van Christus doordrongen en bezield mooge worden, zoodat ook zij worden bevonden van den Christus te hebben getuigd, ofschoon Hij niet door hen tot de volken kwam.

Immers, al kunnen wij ons niet vereenigen met sommige stellingen in het werk aan het hoofd dezes genoemd, b.v. dat ‘Roomsch Katholiek en Jezuïetisch woorden zouden zijn van eene beteekenis,’ al zien wij ook met leedwezen de kerk boven Christus gesteld, zóó dat zelfs een Möhler schrijft: ‘Christus blijft ons slechts in zoo verre een gezag als ons de kerk gezag is’ - toch zijn wij niet blind voor wat er beters in die kerk is aan te treffen, voor wat daarin van een Katholieken, Christelijken geest getuigt. De geest van echte pieteit, waardoor eens een Fenelon, de Salis, en anderen bezield en bestuurd werden, is nog niet ten eenenmale daaruit geweken, zoodat men van Dan tot Berseba zou kunnen reizen en spreken: ‘het is alles woest.’ - Wij hebben Katholieken gekend die, onder fijner of ruwer vormen, levende getuigenissen daarvoor mogten lieeten, die in eenvoud of zelfverloochening geloofden, die in liefde den huisgenooten des geloofs in de eerste plaats maar ook allen menschen wèl deden, die niet zoo willig den nek bogen waar een verkeerde geest indrong en onderwerping eischte, menschen die beginselen huldigden, van welke wij in de beide laatste aartsbisschoppen van Parijs de vertegenwoordigers mogen zoeken. Wij weten dat Rome's Paus geene bullen meer uitvaardigt als Bonifacius VIII *Unam sanctam*, waarin hij het noodig ter zaligheid verklaarde, ‘dat men geloofde, dat de Paus meester was der beide zwaarden, zoowel van het geestelijke als tijdelijke, en dat alle menschelijk schepsel aan hem onderdanig moest zijn.’ - Doch waar is dit beweren ingetrokken? Wij willen ons ook niet verblinden voor de meerdere menschelijkheid die zich, haars ondanks, tot de Roomsche curie den weg heeft gebaand en haar het pad der dadelijke vervolging meer heeft doen verlaten. Van de *auto-da-fés* tot de Madiai's zelfs, welke groote schrede bereids! maar wij moeten meer vragen. - Nog altijd heeft Rome die vervolgingen niet gewraakt, het heeft nog geene openlijke verzekering gegeven dat het die niet meer wil. Het zwijgt, naar wij vernamen, sedert de laatste jaren het *excommunicamus et anathematizamus* [wij sluiten uit en vloeken] in de bulle *De Coena Domini*, maar het heeft die niet herroepen; het middeneeuwsch wapentuig, dat alleen *desuetudine abiit*, door ongewoonte in onbruik kwam, om eene phrase van de Jezuïeten te ontleenen, is slechts in de arsenalen geborgen, niet vernield daarmede. Dit verlangden wij, en overtuigd dat het in dezen bezwaarlijk met een: ‘laat er geen twist zijn tusschen mij en u; trek gij ter regter - zoo zal ik ter linker gaan’ - gelijk wij dit soms kunnen wenschen, kan afgedaan wezen, voeden wij den innigen wensch, dat er in den strijd niet dan eerlijke wapenen mogten worden gebruikt. Wij houden daarbij van warmte, hoe kon zij uitblijven? maar spijten doet ons het schelden en smalen van beide zijden; het meest doet ons zulks, als het, gelijk in de laatste dagen helaas! van den kant der Protestanten komt. Dan vragen wij: bedenk, Katholieke broeder, dat het énkelen zijn.

Doch smalen doet Mejer in geenen deele. Hij erkent, dat sommige dwalingen der Roomsch-Katholieken, mogen zij verderfelijk wezen, niettemin iets eerbiedwaardigs hebben; hij ziet in het

streven der propaganda ijver, belangstelling in- en voor het heilige, bleef die ook niet zuiver en onvermengd.

Behelzen de *Monita Secreta* waarheid, en zie de aanhaling in de noot op blz. 50 - dan zeggen wij zelfs, dat die ijver en belangstelling al zeer werden verontreinigd. Men vindt daarin grootendeels wat den Jezuïeten *iterum ac denuo* werd te laste gelegd. Daarin worden voorschriften gegeven voor der Jezuïeten gedrag bij de vestiging van nieuwe stichtingen, jegens grooten en aanzienlijken, als predikers en biechtvaders, ten opzigte van andere ordesgeestelijken, ten aanzien van rijke weduwen en dezer kinderen, over de tucht in het genootschap, het kiezen van jongelingen om daarvan leden der orde te maken, ook om het genootschap meerderen ingang te doen verkrijgen. Het een en ander sluw en berekend genoeg; naar het ons voorkomt niet slim genoeg, om er zoo groot geheim van te maken. De zonde zou daarmede evenwel gelegaliseerd worden, het euvel hechtte dan aan het genootschap, dat trouwens solidair genoeg is; en het kon wezen en telken reize worden wat Karel III van Spanje hetzelve te laste legde: 1° Dat het oproer aanstookte, waar het meende dat het zijne rekening daarbij vond, 2° dat het eene slechte en heillooze zedeleer verbreidde, 3° dat het zich niet ontzag om de edelste mannen en de waardigste bisschoppen te vervolgen. - Van de zijde der kerk en der menschelijkheid zouden nog daarenboven die beschuldigingen vermeerderd worden, zoodat de reeks lang werd. - De Protestant zou moeten vragen, hoe hij zich tegen zulke magt en middelen verdedigen kon; en genoopt worden om ook van zijne zijde, wel geweld en dwang te blijven schuwen, maar toch naar middelen om te zien, welke eene ideale opvatting van het Christendom niet anders kan dan wraken. Hij zou genoopt kunnen worden om het pad in te slaan, dat voert langs den rand des zedelijken afgronds, waarín men vervalt met de grondstelling: ‘dat het doel de middelen heiligt.’ - Voor altijd wég elke vervolging; maar uitsluitende bevoordeeling van geloofsgenooten, ondersteuning van wie door de maatregelen van hen, die dan onze tegenpartij werden, waren achtergezet, zij werden noodweer. En toch! zijn zulke middelen te vereenigen met de Christelijke liefde? Zijn zij het met het regte vertrouwen op God en Christus, den Heer der kerk en de magt der waarheid? Zou het ook te veel hebben van het *permettre les actions* en het *purifier les intentions*, waarvan Pascal een verwijt tegen de orde maakt, en dat inderdaad, behelzen de *Monita Secreta* waarheid, schering en inslag van hunne moraal en aanwijzing hoe te handelen zou wezen?

Wij beleven in deze dagen vernieuwde aanmatiging van de zijde van Kome en zijne partij in Frankrijk, Portugal, Pruissen, Engeland en ons vaderland. Wij achten het goed dat daarvoor de oogen worden geopend, wij achten het nuttig voor ons en die van ons verschillen, dat men zich cordaat versta over aanspraken, bedoelingen en eischen. Daartoe is openheid een eerst vereischte. - Uit dien hoofde bevelen wij gaarne bovengenoemde werken aan, ook aan hen wier tegenspraak wij wachten. Wij eeren den moed van den vertaler en bewerker van ‘de Propaganda enz.’ die zijne taak zoo goed verrigtte. Moge het vervolg niet lang uitblijven! Wij hopen bij de aankondiging daarvan meer bepaald verslag te leveren van het werk zelf.

CHON.

Handboek voor evangelisch onderwijs.

Door W.C. van der Zwaag, Predikant te Dronrijp, Te Groningen, bij F. Folkers.

Het is ons steeds eene aangename taak, wanneer wij eenig werk, als in zijne soort goed en dienstig ten gebruike, mogen prijzen. Gaarne brengen wij onze hulde aan het voortreffelijke; en meest welkom is het ons, wanneer wij in den geest ons aan de voeten van eenig hoogverdienstelijk schrijver mogen nederzetten en van hem leeren. - Het eerste is hier het geval, terwijl ons in zoo verre ook het laatste is te beurt gevallen, als wij in het boek dat wij hiermede aankondigen, menige goede gedachte, heldere vroomheid ademend vonden die ons stichtte, zoodat het aan zijne bestemming voldeed. Over het geheel zijn wij met dezen letterarbeid van den heer van der Zwaag ingenomen, die daarin het bewijs heeft geleverd, dat hij eene waardige plaats inneemt onder de vrijer denkende en vrijmoedige theologen, natuurlijk die praedikaten genomen in den besten zin. Hij zal uit dien hoofde hiér de beschuldiging van *heterodoxie*, élders die van eenige bekrompenheid bezwaarlijk ontgaan. Voorzigtig is hij tevens, te voorzigtig om ons hypothesen en vermoedens te geven, zoodat wij soms van den zelfdenker wel wat meer hadden verlangd, hadde hij ons dit ook als *zijn* gevoelen gegeven, bijzonder over de Eschatologie. Volbloed Groninger, om eene wat triviale uitdrukking te gebruiken die wij meer gebezigd vonden, is hij niet; iets wat trouwens geen der mannen van die rigting van hem zal vorderen. Kan hij om meer dan ééne opvatting en wel ook om zijne geheele zienswijs daaronder geteld worden, hij behoort tot de regterzijde. Dit ten aanzien van het algemeene standpunt van den heer van der Zwaag, zoo ver het ons bleek uit dit zijn Handboek.

Na eene Inleiding, waarin hij eerst over den aard en het belang van het Christelijk godsdienstig onderwijs en over de bronnen van de kennis der Christelijke godsdienst spreekt, behandelt de schrijver de kennis van God, de kennis van den Mensch, de kennis der Verlossing door Jezus Christus en de kennis van het Christelijk-Godsdienstig leven. Het is de vrij gewone orde van behandeling, waarop wij ons met meerderen die inbreuk zouden veroorloven, dat wij eerst eenige trekken althans uit de anthropologie laten voorafgaan om onze bestemming tot - onze behoefte aan godsdienst en hare waarheden in het licht te stellen. Doch *variis modis*..... Evenwel schijnt de aanhef van het werk te verraden, dat van der Zwaag eenigzins heeft gevoeld, dat het leggen van zoodanigen grondslag niet onnoodig kan geacht worden. Zie daaromtrent ook zijne beschouwing van het verband, waarin genoemde hoofdstukken tot elkander staan, blz. 16 en blz. 43, 44 waar hij van het *Godsbewustzijn* spreekt. Wij voor ons hebben ons bij de weinige katechizanten welke wij hebben van de geleidelijkheid eener dusdanige behandelingswijze overtuigd.

Godsdienst wordt opgevat als ‘het levendig bewustzijn van 's menschen vereeniging met God, waardoor hij steeds meer naar Gods wil tracht te leven, terwijl hij de Godzaligheid - het *vol* zijn van God, het *culmen*, de verwezenlijking acht van het begrip van godsdienst. - Wij weten dat door de etymologie *zalig* alzoo wordt opgevat; doch nemen de vrijheid de juistheid te betwijfelen. - *Sal* is *lot*, blijkbaar in *Schicksal, Drangsal*; zálig is het lót bij uitnemendheid; het hangt zamen welligt met *Seele*, het ob- en subjective in zich vereenigende. - Om het een en ander, ook om de kortheid, houden wij ons aan de bepaling, welke Luther er ergens van geeft, en voegen daarbij slechts een paar woorden ter aanknooping dienende voor nadere opheldering, noemende de godsdienst = het in- en uitwendig *leven met God*. Zeer goed en juist is overigens aangewezen, wat de godsdienst *niet* is, moge zij daarin ook door velen worden gesteld. Voldoende is de verklaring van het Christelijk onderwijs op blz. 17 en deszelfs verhouding tot het Bijbelsche. Op zulke punten is van der Zwaag in zijn element; en juist en treffend, zoodat wij die met blijdschap ontmoetten, zijn zijne opmerkingen daaromtrent, als hij zegt: - dat sommige Christenen hier scheiden wat innig verbonden is [en ook weder vereenzelvigen wat wezenlijk onderscheiden is], weshalve zij, om zoo te spreken, voor een tijd wel in de *Joodsche* synagoge zouden kunnen gaan en God alleen met Joodsche liederen mede konden verheerlijken; terwijl anderen voorbij zien, dat, ook en vooral wat de *geschiedenis* betreft, het ‘Oude Testament de grondslag is van het Nieuwe.’

Gelijk blijft de schrijver zichzelven, als hij voor bron, en dat eene onuitputtelijke van levend of wellend water, waaruit men met de hand of eenig werktuig schept - voor bron, zeggen wij, van de kennis der Christelijke godsdienst opgeeft, Jezus Christus, zoo als die ons in het Evangelie wordt voorgesteld; maar dat in verband met de natuur, ons geweten, de geschiedenis der menschheid, en vooral de verzameling der H. Schriften, die wij den Bijbel noemen. Fiksch wordt deze beschouwing gewettigd en daarbij de leer der inspiratie, het gebruik van den Bijbel te maken enz. behandeld. - Wij zouden Luk. I: 3 nog hebben aangevoerd.

Bij de Leer van Gods wezen en eigenschappen kon aan de bewijzen voor het bestaan van het Opperwezen door redenering eenige meerdere waarde zijn gehecht en meer werk besteed; al wordt het pleit daar niet ter hoogste en laatste instantie beslist. De volmaaktheden van den Allerhoogste en Oneindige hadden meer naar zekere orde kunnen worden voorgesteld, zoo als zij meer tot Gods *wezen, weten* en *willen* of *werken* behooren, hetgeen ons nog de meest geleidelijke en passende volgorde voorkomt. - Bij de verdere ontwikkeling, anders voortreffelijk, vonden wij de Wijsheid wat gebrekkig behandeld (blz. 54), rakend echter aan het betere bij Christus' wijsheid; wij misten bij de Alomtegenwoordigheid Ps. CXXXIX: 7-10. - Zou bij Joh. XVII: 21 van eene drieëenheid, óf van eene tweeëenheid, óf ook mogelijk van eene alomvattende eenheid worden gesproken? Van de drieëenheid in kerkelijken zin zeker níet; gelijk ook van der Zwaag zegt. - Vroom en te gelijk helder is het werk der Voorzienigheid behandeld, waarmede het eerste Hoofdstuk wordt besloten.

In de tweede afdeeling, de kennis van den Mensch ten onderwerp hebbende,

wordt eerst 's menschen oorsprong, aanleg en bestemming in 't oog gevat, nadat hij alvorens, bij wijze van overgang, de leer aangaande de Engelen laat voorafgaan. De duivel en diens bestaan komt daarbij mede ter sprake, waarbij van der Zwaag tegen twee ‘gronddwalingen’ pleit, namelijk, de ligchamelijke verschijningen en den invloed des duivels, ook als zedelijke kracht. - Hij eindigt zijn betoog op deze wijze: - ‘Het is zeker dat men een waardig Christen kan zijn, behoudens onderscheid van begrippen [afwijking van vroeger kerkelijk leerbegrip] ook in dezen. Ware iemand van meening dat, wat in de H. Schrift van den duivel wordt vermeld, eene Oostersche beeldspraak was, die de magt der zonde als een rijk der duisternis schetst, wij zouden hem daarom niets minder achten. Want niet hij die kerkelijk regtzinnig over den duivel denkt en spreekt, maar hij die Christelijk regtzinnig den Heer Jezus Christus aanhangt, om in Zijne kracht en gemeenschap alle werken des duivels te haten en te vlieden; hij die wil doen den wil van den Vader die in de Hemelen is, deze zal ingaan in het Koningrijk Gods - deze is Christen inderdaad en in waarheid.’ - Wij erkennen, dat deze stellingen niet *erschöpfend* zijn, voor velen welligt niet voldoende zullen wezen; doch hadde men in 's hemels naam, vooral in boeken voor het volk, in dit duister leerstuk niet verder getracht door te dringen!

De leer van den mensch en het beeld Gods in het redelijk schepsel voldeed ons zeer. Wij vinden hier bezadigden, hoog zedelijken ernst, geen opvijzeling van den mensch die met geschiedenis en hart in strijd is, geen vertrapping van het schepsel, als waardoor men den Maker vaak weinig verheerlijkte, geen apologie van het vleesch, geen lam en verlammend verzuchten; maar waarheid, ootmoedig erkende waarheid. Zie blz. 99 en volgg. - Nog iets duidelijker had van der Zwaag kunnen aantoonen, dat aan de roeping tot zedelijkheid de vrijheid - aan deze, de voorwaarde om zich te verheffen, ook de mogelijkheid om te vallen vast moest zijn. De orthodoxer opvatting verlaagt het geslacht om den enkelen mensch te verontschuldigen; de vrijere opvatting laat het *genus* meer in waarde, om elk individu tot de regte verootmoediging te brengen. De laatste doet gevoelen dat zij eigen, vrije, vooral *inwendige* daad des menschen is. Dit stelt van der Zwaag helder in het licht en hij wekt daardoor tot het regte schuldbesef op over dat zelfzuchtig verzet tegen God, waarvan de dadelijk gepleegde zonden slechts enkele, zigtbaarder uitingen zijn. En op dat standpunt kon hij ook over erfzonde, toerekening van zonde en verzoening de heldere en tevens Christelijke voorstellingen geven, welke wij daarvan ontmoeten op blz. 110 en vervolgens. Wij hebben ons daar weder bij vernieuwing overtuigd van onze geliefkoosde stelling: - Laat wat het Christendom is en leert en geeft worden voorgesteld zoo als het in waarheid bestaat, dan zal de Christelijke leer meer en meer blijken hoogst redelijk te wezen. - Ééne aanmerking bij de eeuwigheid van de straf der zonde zij ons geoorloofd! Wij hopen, dat het: ‘van Hem, door Hem en tot Hem zijn alle dingen - als alle dingen Hem onderworpen zijn, dan zal de Zoon den Vader het rijk overgeven,’ en elke plaats waar eene *ἀποκατάςασις πάντων*, gelijk de dogmatiek het noemt, wordt geleerd, tot waarheid zal worden; doch ook dan zal de spijt blijven, de angel des zelfverwijts niet geheel weggenomen wezen,

eenig gevolg van verwaarloozing en schuld zich laten gevoelen. Van die zijde kan men de straf eeuwig noemen. En toch zal, om met Claus Harms te spreken: *das suchende Herz auch das gesuchte sein!* - Zoo vind ik het in de gelijkenis van den verloren zoon, die ja werd aangenomen, maar wiens verspilling daardoor niet te eenen male ongedaan werd gemaakt. 'Al het mijne is het uwe' - sprak de vader tot den oudste. - Zoo blijft en groeit de spijt over schuld en verzuim, al kunnen ook door Gods genade laatsten de eersten worden.

In de derde afdeeling behandelt van der Zwaag de Kennis der Verlossing door Jezus Christus. Met hoogen eerbied en heilige huivering nadert de schrijver, mogten wij zeggen, den Eenige en beschouwt hij Hem uit dat oogpunt, dat de dusgenoemde Groninger rigting wel het meest onderscheidt. Aan het *begrip*, hoe onmisbaar ook, wordt niet zoo alles gehecht, worde ook de vraag: 'Wat dunkt u van den Christus?' wel deugdelijk aan het hoofd gezet, het antwoord meer in breede trekken gegeven, dan zulks het geval was in de *pointerende* oud-kerkelijk regtzinnige dogmatiek. Aan den indruk door den persoon van Christus, zoo als Hij ons in de Evangeliën wordt geschetst, wordt veel gehecht, zelfs met eenige achterstelling van andere gronden voor de geschiedkundige waarheid der daarin vermelde feiten. Nader nog wordt Jezus Christus in het oog gevat, als hier wordt gehandeld over het werk der verlossing, waarvan teregt de liefde tot hoofdbeginsel en ziel wordt gemaakt, en waarbij de verzoening des zondaars met - regtvaardiging voor God enz. natuurlijk ter spraak wordt gebragt, op voor velen *zeer* - op voor anderen *niet* bevredigende wijze. De harde voldoeningstheorie [blz. 173] wordt door den schrijver niet gehuldigd, zij hij ook geneigd om een plaatsbekleedend lijden aan te nemen, zie blz. 172. - Ook op dit punt betuigt hij zijne bereidwilligheid om aan andere gevoelens nevens het zijne plaats te gunnen, althans daarom niet te verketteren.

En op dezelfde wijze blijft Christus het middelpunt in het werk der heiligmaking, om met de oudere dogmatiek te spreken, - hetgeen van der Zwaag noemt: 'ons deelgenootschap aan - en het gevolg van de verlossing, of: geloof en godzaligheid.' - Zeer goed is hier de aard des geloofs beschreven [blz. 193] als 'de redelijke, vrijwillige, onbepaalde, algeheele toewijding van ons hart en leven aan den Heer Jezus Christus' - waarvan Gode zijn deel wordt gegeven, terwijl later over bekeering en wedergeboorte verstandige, warme woorden worden gesproken. In de voortgezette beschouwing van het Christelijk leven, de toegepaste leer der pligten hebben wij ook het gewone en bekende voorgesteld gevonden op eene wijze, die eervol getuigt voor van der Zwaag's zedelijken ernst en eene edele gemoedelijkheid, moge dan ook bij de toepassing niet altijd dat gezegd worden, waartoe de geëerde schrijver ook bij de kortheid waarop hij zich toelegde, gelegenheid had. Ook hierbij is eene wat geleidelijke orde weinig in het oog gehouden. - Ruim en helder is de voorstelling van de Christelijke kerk, en verdere middelen, waardoor wij het heil in Christus deelachtig worden, vooral ware pieteit ademend in hetgeen daarbij wordt gesproken aangaande het gebed, blz. 250 en de verhooring, blz. 259. Behartiging verdient wat de schrijver op blz. 248 zegt aangaande de

prediking van Christus onder een bedeksel. Wij vreezen evenwel dat ook dit woord, even als zoo vele, nog wel lang *ungehört verhallen* zal; gelijk ook zijn woord aangaande den Doop en het H. Avondmaal bezwaarlijk tot de door ons lang gewenschte meerdere eenheid zal voeren. - Trouwens deze wacht van der Zwaag, blijkens wat hij in zijn Naschrift zegt, voorshands nog wel niet. Hij kenschetst onzen tijd te regt als een overgangstijdperk en is overtuigd, dat deze dagen niet kunnen geven wat de toekomst eerst moet brengen. - Bij zoodanige opvatting is zijn standpunt niet dat der aanmatiging alsof hij het alreeds gegrepen had, niet dat van de bekrompene gehechtheid aan de letter die tot verkettering leidt; gaarne duldt hij andere ziens- en denkwijs nevens de zijne, al kleeft hij deze met warmte aan. - Zijne leuze is het bekende: - '*In necessariis* etc.' - En God dank! dat er nog velen daarop blijven staan ook in onze dagen van vernieuwden strijd, waarin de verschillende partijen elkander vaak vijandig ontmoeten. Dat die strijd der geesten een op het gebied van den geest gevoerde kunne blijven, worde hij eerlijk gestreden! - Mogten immer meerderen elkander de broederhand bieden, in de overtuiging dat wij aan de waarheid reiken zonder haar bereikt te hebben. Mogten wij op dat standpunt indachtig blijven, dat over het geheel geldt wat van der Zwaag blz. 288 van een enkel vaak behandeld en nog niet uitgemaakt leerstuk zegt: - 'En wie tot nog toe zijne en elke voorstelling [in dezen] door onoplosbare zwarigheden gedrukt ziet, hij houde zich aan hetgeen in Christus duidelijk is geopenbaard; blijve elke poging eerbiedigen, welke aangewend wordt om meer licht uit Gods woord [ook in dezen] te erlangen; - en hope voorts op de eeuwigheid, waar onze kennis, die hier ten deele was, volmaakt en het donkere dat ons hier omgaf, opgeklaard zal worden.'

CHON.

Letterkunde.

De val van het laatste bolwerk der protestanten in Frankrijk. - La Rochelle in 1627.-

Door Chonia. Twee deelen. 's Hertogenbosch, Gebr. Muller.

De geschiedkundige roman schijnt in de letterkundige wereld meer en meer een vasten voet te verkrijgen. -Wij leven, zouden we schier vooronderstellen, in een tijdvak, waar de geschiedenis, of hare muze, de zusterlijke hulp van Calliope behoeft, waar de doode, stijve, historische vormen, de torso's en beelden der verledenheid, in het vriendelijk en begoochelend licht der romantiek en der verdichting moeten verschijnen, evenzoo als we, vóór eenige jaren, de beroemde Ariadne van Dannecker, te Frankfurt, onder een kunstmatig roosverwig licht aanschouwden, en velen dat kleurenspel op het marmer zeer fraai vonden. - De geschiedkundige roman behoudt, even als onze armen hier en daar, een eigenaardig patronaat, waarbij welligt het stoffelijke en grof prozaïsche woord - *het debiet*, - even in aanmerking mag komen. - De geschiedenis is lankmoedig en onbegrijpelijk geduldig; zij geeft, onafgebroken, geheele tijdvakken, met de benoodigde helden, heldinnen, vorsten, vorstinnen, staatsmannen, oorlogen en intriguen, aan den dichterlijken bewerker prijs, en schijnt afstand te willen doen van haar oud, onverjaard regt - dat der waarheid. - De dorre kronijk wacht op den bezielenden adem van den romantieker, die weder op zijne beurt wachtte op een geschikt, ter bewerking en dichterlijke ontginning oirbaar tijdvak, waar hij links en regts - kon stofferen - Als de geschiedenis hem eerst het natuurtafereel heeft geleverd-: de staande vormen - de bergen - de boomen - de stadsgezigten - dan grijpt hij naar palet en penseel - om de *beelden* te maken - en mogt hij hier steeds zoo gelukkig slagen als sommigen onzer schilders, die eerst door een broeder-maestro het landschap lieten vervaardigen, en vervolgens het kunsttafereel - stofferen - met menschen, dieren - en al wat er als stoffaadje bruikbaar is. - Intusschen leert ons de tijd en de ondervinding (die beide zoo veel leeren), dat de bewerking van den geschiedkundigen roman aan vele moeijelijkheden blootstaat; dat het zeer moeijelijk is om de *twee* muzen, die der geschiedenis en

der verdichting, met en nevens elkaâr aan hetzelfde letterkundige werktafeltje te plaatsen, zonder dat ze kibbelen, het onderling oneens worden, of elkaâr op onaangename wijze het werk uit de hand rukken - ja hoe onbegrijpelijk moeijelijk het is, dat hier vier dameshanden, te gelijk, hetzelfde borduurstuk vervaardigen, en zich zoo goed verstaan, dat men niet regt weet waar zuster Calliope of zuster Clio de naald heeft gevoerd. - Zonder beeldspraak: men erkent steeds levendiger, dat de dosis geschiedenis of dosis verdichting niet altijd juist is afgewogen, en er hier of daar te veel is - *ingedaan*. - De letterkundige, die zich thans aan dit genre waagt, mag niet vergeten, dat de meesters in de kunst, hier de echte gilde-meesters - als met opgeheven vinger achter zijn schrijfstoel staan - en dat men een Walter Scott, om anderen niet te noemen, niet straffeloos zal natreden, indien men, met alle mogelijke bekwaamheid en talent volop voorzien - toch het talent en de bekwaamheid mist, welke de historische romanschrijver, als zijne legitimatie, moet overleggen. - Menigeen, ook in ons vaderland, heeft zich in een oogenblik van groote en zeer zondige onberadenheid, op het een of ander geschiedkundig tijdvak geworpen, - zeer spoedig het doek gespannen - de schets ontworpen - met de eerste dekverf voortgegaan - en heeft toen dapper geschilderd of geklad - terwijl de beschouwer op de groote tentoonstelling der letterkundige wereld, met den catalogus in de hand, het hoofd schuddende, stil is heen gegaan, en het historiestuk niet *verloot*, niet *verkocht* is geworden, maar veilig terugkeerde bij den meester, - die, zoo als hij ruiterlijk en zeer geraakt verklaarde ‘zoo iets volstrekt niet begrijpen kon.’ - De geschiedenis wordt tegenover hare dichterlijke bewerkers, zoo als alom, waar de kunst met de waarheid in het strijdperk treedt - eene Nemesis - *sera numinis vindicta*. - Zij houdt zich bij de kunstbewerking der romantieken van beiderlei geslacht eerst stil - doodstil - gedwee - lijdelijk - ziet alleen toe; - maar later verheft zij zich in hare volle en fiere waarde - en vraagt den operateur ernstig en openlijk rekenschap van zijne mishandeling, en herinnert ons telkens dat de waarheid geen scherts verstaat, en eindelijk aan de welbekende guiten- en boevenstreken der heeren bewerkers een einde weet te maken. - Om deze en nog andere redenen, mogen onze letterkundigen, die den historischen roman - beoefenen, - met zichzelven, en hunne krachten, en talenten te rade gaan, volgens den ouden stelregel van Horatius - *quid ferre valeant humeri* - ‘wat de schouders kunnen torschen.’ - Menigeen der onzen, die in de letterkundige wereld een naam of naampje verlangt, kan nog al voort op weg met een ligten reisbundel, waarin enkele aardigheden en wat schoon goed voor de reis, - maar gij zult hem, zoo zwak en smal geschouderd, geen zwaren konings- of keizersmantel mogen omhangen, of in een borstharnas gespen - de spierkracht der genie wordt tot heden toe niet verkregen, of gekocht, of bezorgd noch aan het Scheveninger-, of Homburger-, of Leuker-bad. - Buiten allen twijfel, dat meer dan één onbezonnen waaghals, en letterkundige slaapwandelaar, groote ongelukken heeft gehad, toen hij, tegen allen goeden raad, toch geschiedkundige romans wilde schrijven, en er niet van af te brengen was; terwijl hij welligt uitmuntende bijdragen

voor tijdschriften of almanakken had kunnen afleveren, prachtige preken maken, of overwinnende pleidooijen in deze wereld sturen - in deze, zoo ondankbare wereld, die, helaas! nog altijd den oorspronkelijken stempel van de genie kan onderscheiden, en niet altijd op de letterkundige markt knollen, al zijn ze kunstig nagebootst, voor citroenen koopt!-

Na deze inleidende opmerkingen, begroeten wij, met des te meer belangstelling, een geschiedkundig tafereel van Chonia, waarvan reeds de *uiterlijke* vorm, papier, vignetten, omslag, ons eenigzins omkoopen, en overtuigen dat dit werk voor de fatsoenlijke wereld is geschikt, waartoe, zoo als van zelfs spreekt, alle schrijvers, en alle lezers van alle Nederlandsche tijdschriften, behooren. - Chonia - letterlijk en getrouwelijk vertaald-: J.C. Kindermann, blijkens het onderschrift der voorrede - Chonia heeft het letterkundig publiek reeds meermalen eenige vruchten, niet slechts bloemen, voorgezet - wij noemen slechts het Godsdienstig handboek voor den zeeman - het vervolg op Diepenbeek - en laatstelijk, Kamphuijsen; - verschillende werken, ook verschillend beoordeeld; terwijl de voortreffelijke voorganger van dit historisch tafereel, - Rochelles beleg - tamelijk versch in het geheugen ligt. - Chonia schijnt zich dus op het reeds hierboven door ons beschouwde gebied wèl en te huis te bevinden, en poogt andermaal den geschiedkundigen roman, in oorspronkelijken vorm, aan te bevelen. - Ditmaal blijven wij niet binnen de grenzen van ons vaderland-: mede eene godsdienstige - beter gezegd - ongodsdienstige verdrukking; maar geene opgejaagde Remonstranten, geen balling met vrouw en kind, geene Nederlandsche Staats-intrigues. - Wij bevinden ons weldra, nu in het kabinet van Richelieu - 1627 - dan in La Rochelle, het laatste bolwerk der Protestanten in Frankrijk. - De schrijver verplaatst ons, bijna even als dit in de treurspelen van Shakespeare gewoonlijk geschiedt, op eens in Parijs, dan naar de zeevesting, - en schetst den zwaren strijd, aan de eene zijde, van de vervolgde Protestanten, en aan de andere zijde, de krachtige onderdrukking van den kardinaal-minister; even getrouw, verwonderlijk getrouw aan de geschiedenis, ontwikkelt zich voor den lezer het groote, het bloedige, het beslissende drama, in vier en dertig actes (hoofdstukken), welke wij later meer naauwkeurig zullen opgeven, en in hun onderling verband mededeelen. - Wij gelooven, bij onze eerste aankondiging, gerustelijk te mogen beweren, dat èn de *keuze* van het onderwerp, èn de *bewerking*, in meer dan èèn opzigt, hoogst voldoende zijn, - deze kloeke mannen, in het zoo fel benaauwde Rochelle, hebben, hoewel Franschen, eene oud-Nederlandsche houding: de wakkere geloofshelden der 16de en 17de eeuw - daardoor wordt de belangstelling voor deze ‘martelaren aan zee,’ bij den Nederlander opgewekt - hij vindt er zijne broeders. - De bewerking is, over het algemeen, historisch eerlijk - levendig - meermalen aanschouwelijk - bovenal zijn de karakterplooijen - de karakterkreuken, - met geoefende hand, aan het leven en de geschiedenis ontleend - de hoofdpersoon, Richelieu, met den biechtvader en de katjes *naast* zich, den volgzamen koning Lodewijk XIII, *achter* zich, en het weerspannige Rochelle *tegenover* zich,

fiksch geschilderd, niet minder de verschillende bewoners van de belegerde stad - magistraten, burgers, vrouwen, en al wat tot de eigenaardige stoffaadje eener belegerde stad behoort. - Voorts is er in dit historisch tafereel geen parforce-jagt gemaakt op verbazende, volstrekt onverwachte, en derhalve dikwerf onwaarschijnlijke incidenten, - romantisch donderzilver, uit de fabriek van Sue - geene ijsselijkheden om flaauw te laten vallen - volstrekt niet. - Geleidelijk en naar waarheid zien wij den kardinaal, als een boschkat, zijne prooi meer en meer naderen - en eindelijk bespringen - wij zien het bolwerk wankelen, bezwijken en vallen - groote, edele, krachtige heldengedaanten, mannen met oud - Romeinsche burgerdeugd, tegenover den geweldigen en alles verpletterenden staatsman, die, hoewel zelf wankelende en bedreigd, evenwel de benarde stad, gelijk het te regt heet - eindelijk: ‘den gorgel digtknijpt of wringt,’ - en overwint. - Daarenboven - vergelijk het ‘*Woord vooraf!*’ - heeft de schrijver dezer tafereelen persoonlijk de muren en wallen van de heldenstad bezocht; hij heeft de ‘fiere vest,’ met eigen oogen gezien, op de plaats zelve reeds eenige bladzijden zijner treffelijke historische voorstelling zamengesteld, is vriendelijk en heusch ontvangen door geleerden en ongeleerden, en zoo genoot Chonia het voorregt om te zien, te onderzoeken en te gevoelen, - niet op de vleugelen der verbeelding, maar te midden der gedenkteekenen, die hem telkens de personen (Richelieu, Thevenin, Guiton) als voor de oogen schilderden. - Wij gelooven dat *deze* bijzonderheid aan het werk eene groote waarde geeft. - Als ge daar eindelijk nog bijvoegt (zie het Voorberigt) de bronnen, echte onvervalschte bronnen, door hem geraadpleegd - de historische zorg, welke Chonia aan deze bewerking ten koste legde, dan is er geene reden, om dit levend en diep aangrijpend tafereel niet dadelijk eene plaats aan te wijzen onder de beste, de meest saprijke, voedzame en rijpe vruchten onzer hedendaagsche letterkunde.

Toen we bij de lezing van dit werk telkens de geschiedkundige trouw van den bekwamen schrijver erkenden, kwam de wensch bij ons op, om eene zuiver geschiedkundige schets van het onvergetelijk beleg in 1627 aan de lezers van dit tijdschrift te kunnen mededeelen, als inleiding op het werk zelve - als breede en algemeene voorrede, of wel opdat de bescheidene en weetgierige lezer zich geheel op het gebied zou kunnen - orienteren, *voor* en *onder* de lezing van alles wat Chonia hem zoo boeijend aanbood. - En hier (als we dezen minder deftigen term ongestraft mogen gebruiken), is ons juist in den mond geloopen wat wij zochten-: eene korte, keurige en tamelijk volledige schets van het beleg, - immers geschikt om den lezer als aan de hand daarheen te brengen, waar wij hem gaarne wenschten te zien. - In de *Revue des Deux mondes*, 15 Avril 1853, verscheen eene keurige bijdrage van Mr. A. de Quatrefages, de l'académie des Sciences - getiteld: *Souvenirs d'un naturaliste - les côtes de Saintonge - la Rochelle*. - Aldaar heeft de fransche berigtgever, die even als Chonia, de merkwaardige plaats der onderdrukte vrijheid zelf bezocht, eene korte, zeer opwekkende, geschiedkundige schets van het beleg medegedeeld, en wij gevoelen ons genoopt deze hier, vertaald, den Nederlandschen lezer aan te

bieden - hij vinde daarin een waarborg voor de geschiedkundige trouw van onzen Nederlandschen schrijver, en tevens een noodzakelijk historisch voorportaal voor het uitgewerkte tafereel, alwaar de verdichting en de verbeelding de waarheid der gebeurtenissen op eene uitmuntende wijze hebben ondersteund en bescheiden opgeluisterd. - Moge de vereenigde lezing van de schetsen des heeren Quatrefages en van de hoofdstukken van Chonia ons oordeel volledig bevestigen!-

'Het beleg van 1573 had de kenmerken gedragen van een tijdvak, waaruit de ridderlijke geest nog niet verdwenen was. - Met geweld hadden de bevelhebbers onder den hertog van Anjou de weerspannige stad willen bedwingen. - Terwijl zij het eigen leven in de waagschaal stelden, hadden zij dat hunner krijgslieden weinig geteld. - De woede van den aanval, de kracht der belegerden, verklaren eenigzins de verbazende verliezen van menschen aan de beide zijden - (die van Rochelle telden een verlies van omstreeks 1300 burgers, - waaronder 28 schepenen; het koninklijke leger daarentegen een verlies van 22000 krijgslieden - 10000 op de muren gesneuveld, waaronder 200 officieren, 50 kapiteins, en 5 mestres de camp). - Deze wijze van oorlog stelde den weg open voor heldenfeiten, en hier hebben de inwoners van Rochelle zich voortreffelijk doen kennen. - Den hertog van Anjou na te volgen, ware even zooveel geweest, als zich aan dezelfde hinderpalen te onderwerpen, en even als hij teruggeslagen te worden. - Daarenboven had Richelieu (1627) eens vast besloten om de Protestantsche partij in Frankrijk te fnuiken, die hij daarentegen in Duitschland even krachtig ondersteunde, en reeds dadelijk eene andere krijgsmethode gekozen. - Ten einde in dezen vreesselijken strijd niets aan het toeval over te laten, veranderde hij de belegering in eene blokkade. - Volgens zijn bevel werd er om Rochelle heen eene gracht gegraven, zes voet diep, twaalf voet breed, en drie mijlen in omvang, welke aan de beide uiterste zijden der haven uitliep. - Achter deze gracht verhief zich eene borstwering met zeventien kleine forten voorzien, en eene menigte redouten, met eene geweldige kracht van zwaar geschut. - Veertig duizend uitgelezene manschappen, onder het bevel der meest bekwame hoofdlieden, waren buiten deze versterkingen gelegerd, en mogten de belegerden niet bestrijden dan alleenlijk waar dezen een uitval beproefden, terwijl zeer ernstige bestraffingen, aan de meest voortvarenden, spoedig leerden, dat dit bevel zeer nadrukkelijk was gemeend. - Alzoo te land gerust - begon Richelieu ter zee te werken. - De inham, aan welks einde de stad gebouwd was, was aan de twee uiterste gedeelten door een kanaal bereikbaar, 1400 mètres lang, dat de schepen van la Rochelle bevoeren, onaangezien het vuur der batterijen en forten; - door welk kanaal de Engelschen, deze verdachte bondgenooten der stad, haar konden naderen. - Richelieu besloot dezen doortogt te versperren. - Onder zijn opzigt heeft Clemens Métézeau eerst het paalwerk hier ingeheid, vervolgens liet hij schepen, met steen geladen, zinken, en trok op deze grondvesten een dijk op welke de hoogste vloeden trotseerde. - Eene geul van eenige roeden, in het midden van den dijk gelaten, werd door twee kleinere dammen, met geschut

verdedigd; buiten dat door een tweetal forten, en drievoudige rij van oorlogschepen, steeds strijdvaardig; balken, met ijzeren ringen aan elkaâr gehecht; schepen ten anker, waarvan de voorsteven naar de stad gekeerd was en voorzien van lange ijzeren sporen, om de branders en *foudroyans* (een soort van vlottende mijnen, die op eenmaal ontploften) tegen te houden. - Toen dit alles gereed was, wachtte Richelieu den afloop af met het geduld, 't welk de zekerheid van een goeden uitslag hem inboezemde. - De val van Rochelle was inderdaad reeds beslist; alleen het tijdstip was nog onzeker. - De inwoners, op die wijze volstrekt af- en ingesloten, hadden weldra allen leeftogt verteerd - de hongersnood woedde vreesselijk - de bijzonderheden, door ooggetuigen medegedeeld, zijn huiveringverwekkend. - Nadat men de meest afzigtelijke spijzen had verslonden, en gepoogd het koren door gestampte beenderen en hout te vervangen, en het vleesch door leder en parkement, wilden de belegerden hunnen razenden honger bedriegen door fijngewreven pleister en tot gruis vermalen lei. - Velen aasden op lijken, en men zag eene vrouw sterven die haar eigen arm verslonden had. - De dooden lagen op de straten te verrotten zonder graf - de levenden- “overdekt met een zwarte huid, waar de beenderen door heen staken, ondervonden eene onlijdelijke smart bij de minste aanraking.” - Tegen het einde van het beleg, stierven er dagelijks omstreeks *vier honderd* menschen. - Zoo kon Lodewijk XIII, na een beleg van 14 maanden en 16 dagen, zijne tranen niet bedwingen, toen hij Rochelle binnentrok en de ellende aanschouwde, die men vruchteloos voor hem poogde te verbergen. - Hij werd daar slechts door 5000 inwoners, die om genade baden, ontvangen. - Van de 28000, welke bij het begin van het beleg aanwezig waren, rekent men dat er 23000 den hongerdood waren gestorven. - (La Rochelle werd den 29 October 1628 voor de koninklijke troepen geopend, de koning kwam eerst op den 1 November binnen de muren. - Men moest gedurende deze twee dagen de straten reinigen, de lijken begraven, en aan de uitgehongerde inwoners leeftogt verschaffen).

Zeldzaam bereikt eene bevolking zulk eenen trap van heldenmoed, wanneer zij niet wordt ondersteund en als bezield door iemand, die zijne eigene geestkracht aan anderen mededeelt en als instort. - Deze persoon was hier-: Jean Guiton. - Uit het geslacht der schepenen geboren, zoon en kleinzoon der maires, heeft deze beroemde held van Rochelle zich eerst op den handel toegelegd, door zijn beperkt vermogen daartoe genoodzaakt (Vergelijk *Jean Guiton, dernier maire de l'ancienne commune de La Rochelle, par P.S. Callot*), later, in negen en dertigjarigen ouderdom, tot admiraal benoemd, ontwikkelde hij op eenmaal ongewone krijgskundige talenten en eenen onverzettelijken heldenmoed. - Bij zijn eerste optreden, ziet men hem de vijandelijke vloot, tweemaal sterker dan de zijne, aanvallen en op de vlugt jagen, en enkele schepen veroveren. - Later overviel hij met 5000 man en 500 stukken geschut den hertog van Guise, wiens oorlogschepen, grooter, met kanonnen van zwaarder kaliber voorzien, 14000 man en 643 vuurmonden telden. - De strijd was woedend. - Gedurende twee uren werden er 14000 kanonschoten gelost, en de

twee admiraals liepen zelve het grootste gevaar. - De invallende nacht maakte een einde aan deze ongelijke worsteling; maar in plaats van toen te vlugten, bleef Guiton met zijne manschappen op de plaats, gereed om den eerstvolgenden morgen den strijd voort te zetten. - Bij het krieken van den dag kwam het berigt dat de vrede geteekend was. - Toen zag men Guiton den Hertog van Guise begroeten en dezen zijn vaandel aanbieden, als aan den vertegenwoordiger des konings. - Guise weigerde dit geschenk aan te nemen, verklarende dat hij dit zegeteeken niet had overwonnen in den laatsten strijd. - Hij omhelsde Guiton en zeide tot de bevelhebbers van la Rochelle: ‘gijlieden zijt moedige mannen, en toondet dit door uwe dapperheid - dat had ik niet alzoo verwacht, en veeleer vermoed dat gij, bij den aanblik van zulk een magtigen vijand, zonder strijd zoudet terug getrokken zijn.’ - ‘Monseigneur,’ riep Guiton, ‘tot hiertoe heeft God ons de genade bewezen om nimmer den rug aan den vijand toe te keeren, en ik had mij eerder door het vuur laten verteren, dan te vlugten.’ - Alzoo was de man, welken de burgers van Rochelle tot hun aanvoerder kozen, toen zij, gedurende eene belegering van negen maanden, ten einde raad en hulp, hunnen moed wenschten te versterken. - Er behoorde een zeldzame opoffering toe om eene dergelijke taak te durven ondernemen; men kan de weifelingen van Guiton, ten dezen opzigte, ligtelijk begrijpen. - Eenmaal intusschen aan het hoofd geplaatst, trad hij geen oogenblik terug. - Te midden der vreesselijke tooneelen, welke wij reeds deden aanschouwen, toonde hij aan zijne medeburgers een kalm voorhoofd, ja was somtijds zelfs vrolijk. - Hij wist alles in behoorlijke orde en regelmaat te houden: inwendig beheer, verdediging der stad, onderhandeling met Engeland en den koning. - Des daags was hij voorzitter in den raad, bezocht de kranken en vertroostte de stervenden - des nachts deed hij de ronde, en had zelf het bevel over de patrouille. - Sommige inwoners der belegerde stad, door wanhoop overvallen, en overtuigd dat hij alleen den staat der zaken aldus verergerde, poogden hem meer dan eens met dolksteken te vermoorden en zijne woning in brand te steken. - Guiton, zonder barmhartigheid voor verraders en spionnen, liet hen, die zich alleenlijk aan zijn persoon vergrepen, in de gevangenis werpen, en verdubbelde zijne standvastigheid. - Eindelijk, toen hij de Engelsche vloot tweemalen had zien naderen zonder iets uit te rigten, toen hij kennis had bekomen van het verdrag, volgens hetwelk deze bedriegelijke en trouwelooze bondgenooten hem in de hand van Richelieu wilden overleveren - toen de bezetting was versmolten tot op 74 Franschen en 62 Engelschen - toen begreep Guiton, dat hij alles verrigt had, en van zijne medeburgers verkregen, wat menschelijker wijze mogelijk was, en hij was de eerste, die ried om zich aan den koning te onderwerpen - en alle persoonlijke grieve vergetende, opende hij voor een zijner hevigste vijanden, den bijzitter Raphael Colin, den kerker, droeg hem de bewaking der stad op, pogende op deze wijze het sluiten van het verdrag te bespoedigen. - De voorwaarde was hard: men liet den inwoners van la Rochelle het leven, hunne goederen, vrijheid van geweten - maar al de privilegiën der stad, en de wallen die haar beveiligd hadden, moes-

ten ter zelfder ure vallen - de maire en een tiental der meest aanzienlijke burgers werden verbannen - zij keerden na verloop van eenigen tijd terug, Guiton trad in de koninklijke zeedienst met den rang van kapitein. - Hij stierf te la Rochelle in den ouderdom van 69 jaren, werd begraven nabij het kanaal de la Verdière, op dezelfde plaats waar de muren zich verhieven welke hij eens zoo kloekmoedig had verdedigd, tegenover het fort Louis, oorzaak of voorwendsel der heldenfeiten waardoor hij zich beroemd maakte, en in het gezigt van dien noodlottigen dijk, welke de ondergang was van zijne vaderstad.

Alle geschiedschrijvers, met uitzondering van Colin en enkele verblinde naschrijvers, zwaaijen aan Guiton eenparig den hoogsten lof toe. - Katholieken of Protestanten, priesters of leeken, allen eerbiedigen dezen held, de grootheid van zijn karakter en zijn edelmoedig hart. - Zijn naam is volkseigendom in la Rochelle gebleven, - en men toont ons de marmeren tafel, waarop Guiton met zijn dolk sloeg toen hij den eed aflegde om niet te buigen. - Ten jare 1841 wilde men den onvergetelijken burger een standbeeld oprigten - de regering heeft toen het besluit van den stedelijken raad niet willen goedkeuren. - 't Is zeer moeijelijk om deze weigering te verklaren. - Vreesde men om den schijn op zich te laden alsof men een opstand wettigde? Een onhoudbare grond! - Guiton en zijne medeburgers waren in geenen deele opstandelingen - zij verlangden niets anders dan de uitvoering van een verdrag door een reeks van koningen bekrachtigd, - geheiligd door het gezag der eeuwen, welk verdrag zij van hunne zijde naauwgezet hadden nageleefd. - Het manifest, voor de belegering bekend gemaakt, is de edele, aandoenlijke taal en weerklank hunner gevoelens-: ‘Zij erkenden al de vorsten, prinsen, of gemeenebesten met de kroon van Frankrijk verbonden - zij bragten in herinnering, dat zij het eerst het juk van Engeland hadden afgeworpen,’ om niet als vreemdelingen in hun eigen land te zijn - maar,’ werd er bijgevoegd, ‘ons onze vrijheden te ontrooven, dat is even zooveel alsof men ons met geweld in de armen der Engelschen werpt.’ - Bij den hoogsten nood, waren de daden van den raad der stad altijd overeenkomstig met hunne uitgedrukte bewoordingen. - In plaats van zich aan Engeland over te geven, werd elke gedachte van verbond ter zijde gezet; men handelde naar regt en wet, naar beide zijden, de regten der souvereiniteit handhavende, terwijl men beloofde om nimmer een afzonderlijk vredesverdrag te sluiten. - Gedurende het beleg werden de leliebloemen met zorgvuldigheid op de deuren beschermd, en elken dag, te midden van den knellenden hongersnood, bad de gemeente voor het leven des konings. - Met één woord, de inwoners van Rochelle bleven, onaangezien hunnen worstelstrijd, getrouw, en verdienden inderdaad de beschuldiging welke de voorgewende overzeesche bondgenooten lieten hooren: ‘dat zij de leliebloem al te diep in het hart hadden gestempeld.’ Hunne getrouwheid bleef intusschen ondergeschikt aan hunne gehechtheid aan de voorregten der stad, en deze, onvereenigbaar met den maatschappelijken vooruitgang en met de zamensmeltende staatkunde die Richelieu met magtige hand ontwikkelde, moesten noodlottiger wijze vernietigd worden. - Buiten allen twijfel was la Rochelle, wat het oude regt betrof, in haar volkomen regt. - De kardinaal

kon zich op het nieuwe regt beroepen; - misschien is het geoorloofd om te beweren, dat in den bloedigen worstelstrijd, de aanval en de verdediging beide even gewettigd zijn geweest (*furent également légitimes*) NB. - Wij laten *deze* stelling geheel voor rekening en verantwoording van den franschen schrijver.

'Heden ten dage zijn al deze oorzaken, welke eens zoo veel stroomen bloeds, uit duizend wonden, deden vloeijen, verdwenen. - Heden ten dage, nu een vereenigd Frankrijk het verdeelde Frankrijk van vroegeren tijd heeft vervangen, zijn de geloovigen der meest verschillende kerken in de oogen der gemeenschappelijke moeder gelijk. (?) - Het spooksel der republiek, opgerezen uit de barrikaden van Februarij, is weggezonken en teruggedeinsd voor de schitterende openbaring eener magtige nationale kracht, en niets, zoo als het ons toeschijnt, belemmert de verwezenlijking van een wensch, welken wij uit tal van monden, zonder verschil van geloof, hebben vernomen. - Guiton was de krachtigste uitdrukking van het gevoel zijner medeburgers - om die reden zijn zijne latere stadgenooten hem een standbeeld schuldig. (?) - Het grondbegrip van vaderland, is zoowel te la Rochelle, als in al onze provinciën, herboren en gelouterd. - Derhalve kan Frankrijk, zonder eenig gevaar, dit eerbewijs aan eene plaatselijke vaderlandsliefde aanbieden; eene vaderlandsliefde, die gedurende langen tijd de eenige waarachtige - de eenige mogelijke hulde is geweest - en daardoor aan den laatsten strijder, die de dapperheid van Rochelles inwoners toen tot heldenmoed deed rijpen - eene eerzuil oprigten. - 't Is altijd nuttig, om dergelijke herinneringen krachtig op te wekken. - La Rochelle heeft zich nimmer geheel kunnen herstellen van de vreesselijke slagen haar door Richelieu toegebragt. - Meermalen hebben de handelsbetrekkingen met Canada, de kust van Afrika, of St. Domingo, binnen hare muren de welvaart bevestigd; ook thans worden daar talrijke schepen gezien, - de handel in zout, in brandewijn, de uitrusting voor de visscherij, bloeit weder - maar de bevolking heeft het cijfer van vroegeren tijd niet weder kunnen bereiken. - De stad is tegelijker tijd teruggegaan en herschapen. - La Rochelle telt slechts 15000 inwoners, waaronder naauwelijks 800 Protestanten, en slechts weinige geslachten kunnen hunnen stamboom terugbrengen tot de dagen der belegering. - De vervolgingen, die een aanvang namen toen men de Calvinisten niet meer vreesde, de herroeping van het edict van Nantes, de verhuizing naar vreemde landen, ten gevolge daarvan, de gemengde huwelijken, meest altijd ten gunste der overheerschende godsdienst - dat alles moest dezen teruggang noodzakelijk maken. - De stad zelve is weinig veranderd - de straten zijn nog steeds omgeven door *porches* of lage galerijen, welke een puriteinschen ernst en somberheid, in harmonie met den geest der eerste bouwheeren, vertoonen. - Deze heuvels, welke de ploeg, jaar aan jaar, meer en meer tracht te effenen, zijn de eenigste overblijfselen van het fort Louis, van dat fort, *'t geen de stad heeft verslonden*, en met moeite onderscheidt het oog eenige golving in het land, waar eens de vestingwerken en het glacis aanwezig waren. - De noodlottige dijk is beter bewaard gebleven - storm en vloed hebben de kruin verwoest, de glooijing verzacht - maar

als de zee laag staat, ziet men een voor een de omvergeworpene steenen verrijzen, zich als losmaken van het strand, en even als een zwarte lijn opduiken, die zelfs thans den ingang tot de haven schijnt te willen afsluiten.'

(*Revue des deux Mondes, ter aang. pl., pag*. 217-223.)

Tot dus verre, geneigde lezer! de fransche berigtgever. - Mogt zijne eenvoudige, beknopte voorstelling, als inleiding op het geschiedkundig tafereel van Chonia, u niet onbehagelijk geweest zijn. - Wij komen weldra op het Nederlandsche werk meer opzettelijk terug.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Aankondiging ter waarschuwing tegen: lotgevallen van een kantoorklerk,

door Christiaan. Nieuwe uitgave. Amsterdam, J.C. van Kesteren. 1853.

Het kan zijn, dat het een kantoorklerk was, die in zijnen vrijen tijd dit boek zamenflanste, en tot dat einde zijne verbeelding en vooral zijne idealen van geluk te hulp riep. Beide stijgen niet hoog en nemen geen waardige, veel min majestueuze vlugt. 't Is lafheid bij schrale gemeenheid. Wij hebben ons, na een derde van het boek te hebben doorgelezen en de rest doorbladerd, neêrgezet om na te gaan, of wij ooit in de boekenwereld zijn wederga in nietsbeduidendheid hadden aangetroffen; doch moeten bekennen, dat wij verlegen zijn om een pendant te noemen. De eene flaauwheid volgt op de andere. - Het zou mogelijk geschikt wezen om jongens van veertien tot zestien jaar te vermaken, mits die wat weinig ontwikkeld waren, zoo er niet dingen in voorkwamen, op dien leeftijd nog beter niet geweten. - De kantoorklerk [het boek] kan welligt zijn fortuin nog maken bij den eenen of anderen jeugdigen winkelbediende en hem een' avond helpen korten, wanneer de patroon soms uit is. Bijna het eenige wat hem naar regt en verdienste te beurt viel en nog zou toekomen, waren de slagen van meester Torman.

Op blz. 35 vonden wij eene voorstelling, die kon gebruikt wezen als vignet, om daarmede Christiaans houding als *auteur* voor te stellen: - '..... rigtte zich fier in zijnen zadel op en het paard scheen op eens al zijne overgeblevene krachten te verzamelen; het steigerde en wierp den kop achterover, vlak tegen den neus van Johan, die bijster weinig op deze liefkozing gesteld was, en draafde toen op eens, door dik en dun, naar eenen kleinen modderplas voorwaarts.

De ongelukkige berijder klemde zich stevig aan de manen vast en zijne spille

beenen trokken zich nog hooger op.

‘Houdt tegen!’ scheeuwde hij. ‘Het dier is dol. - Vervloekt, daar gaat het weêr naar beneden. - Ai! alle mijne beenderen zijn gebroken. - Sakkerloot! daar gaan we.....’

Wat dunkt u, lezer? - Moge Christiaan met zijn boekenmaken blijven liggen, waar hij te land is gekomen!-

En dat teekent zich onder het Voorwoord nog: ‘de Schrijver.’ - Zet er ‘kladder’ voor in de plaats! Wie het opzigt over hem hebben moesten beter op inkt en papier passen. 't Is jammer van beide. Wij hopen dat het op zijn kantoor beter is. Hij houde zich daarbij als de schoenmaker bij zijne leest!

Het ‘Nieuwe Uitgave’ zal wel een kunstje zijn, zoo als men dat soms met den haring beproeft, om bij onkundigen de ongewilde waar nog aan den man te helpen.

CHON.

Was uns schwindet, und was uns bleibt.

De Genius van het Kerkhof, Waarheid en Beelden, door den schrijver van Réalités de la vie domestique, une Histoire contemporaine, etc. Vrij uit het Fransch. Met een Voorwoord van Dr. E.B Swalue, Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij P.B. van Waning Bolt en L.F.J. Hassels. 1852.

De Sabbath, Schetsen hoe men den dag des Heeren doorbrengt, door Harriet Beecher Stowe, schrijfster van de Negerhut. Amsterdam, W.H. Kirberger. 1853.

In bovengenoemde stelling, eigenlijk het thema eener preek, reeds vóór jaren in het licht gegeven, meenden wij een gezigtspunt te vinden, waaronder zich beide werken of werkjes lieten brengen, van hoe verschillenden inhoud zij anders mogen wezen. Heet het in het ééne: dáárheen! - het kleinere maakt op een der middelen opmerkzaam, die tot dat doel kunnen leiden, ons althans op weg zeer te stade komt, indien het niet noodzakelijk en onmisbaar mag heeten.

Zij zijn anders, gelijk wij zeiden, zeer verschillend. Beweegt het kleine boekske van de beroemde schrijfster zich geheel in den kring van het werkelijke, dagelijksche leven; de Genius van het kerkhof is een roman, stout romantisch zelfs, hoewel volstrekt niet van dat *genre*, als wij vóór een vijfentwintig jaren onder zoodanigen titel zouden hebben verwacht, toen men nog in Lijkbussen in 't eenzame dal enz. deed. Het werkje strekt hoofdzakelijk tot eene apologie [het woord en de gedachte daarin uitgedrukt, hoewel anders vermetel genoeg, zij ons geoorloofd] van den Almagtige, waar deze het: ‘gaat en keert weder!’ spreekt tot de geslachten der menschen, terwijl niemand Hem het: ‘wat doet Gij?’ kan vragen. Het strekt om lichtstralen in het oog te doen vallen op punten, waar het voor den

denkenden en gevoeligen mensch bij voorkeur mag heeten: ‘rondom God is wolk en donkerheid.’ - Of waar kunnen deze zich zwaarder, zwarter, minder te doordringen voor ons inzigt vertoonen, dan aan graven, waar de liefde klaagt, het verstand voor het waarom? vruchteloos een ‘daarom!’ poogt te vinden. - Het strekt, eindelijk, om ons het gewigt en de nietigheid van dit bestaan, tegen het leven der toekomst gehouden, in het oog te doen vallen.

Dit een en ander tracht de schrijver te bereiken door een' roman, die op sommige punten *mährchenhaft* genoeg is en ons in eene tooverwereld voert, waarin wij gaarne bekennen, dat wij voor ons minder behagen scheppen. - De Genius van het kerkhof heeft magt om sommige dooden in het leven te doen terugkeeren, van welke magt hij aan een' jongeling, die het leven nog ideaal opvat, voor een keer afstand doet. Raoul maakt daarvan gebruik, en na vijf jaren keeren de bevoorregte dooden tot het leven en in hunnen kring weder; doch dit slechts om, door zeer onderscheidene redenen genoopt, terug te keeren van eene aarde, waarop zij niet meer behooren, uit een' kring, waarin zij gedeeltelijk zich zeer misplaatst zouden gevoelen, naar de rustplaats, welke wij nu inzien dat God hun te Zijnen tijde met vaderliefde had bereid en geopend. Het leert ons daarbij erkennen wat Shakespeare in zijn *Tempest* om andere redenen laat zeggen: - ‘*There is no harm done*.’ - Het een en ander, zoo wel als Raoul's eigen ondervindingen, moet te gelijk strekken om op de illusiën van het leven het licht der waarheid te laten vallen, waardoor natuurlijk een groot deel van de bontgekleurde, prachtige fantazijën en begoochelingen verdwijnen. - De schrijver gaat hierbij op eene geheel andere wijze te werk dan de dichter Lenau, die van den fraaigekleurden zwerm, die om het hoofd des jeugdigen, droomenden menschen zweeft, met bijna evenveel gevoel zegt:

> Seyd stille, stille, dass die flücht'gen Gäste
> Ihr nicht dem Jüinge verscheucht! Denn wiszt,
> Die Jugendträume sind es. Wohl das Beste
> Das ihm auf dieser Welt beschieden ist.

Hard toch en schijnbaar onbarmhartig grijpt hem later de werkelijkheid in de ziel; doch Raoul is door de wijze waarop hij dingen en menschen heeft leeren beschouwen gesterkt, en de strijd sterkt en verstaalt hem verder. Hij verliest alles schier, waarin hij tot hiertoe het geluk zijns levens, het doel van zijn bestaan had gesteld, maar om daarvoor een hooger doel in 't oog te vatten, om naar degelijker heil te streven. Eene krachtige, bezadigde menschenliefde, die in eene gezuiverde liefde tot God wortelt, heeft de plaats ingenomen van het altijd eigenbatig dweepen met idealen, en daarin vindt hij - de ziel van het leven, de wezenlijke werkelijkheid, zoo veel het ons is gegeven om deze in de wereld van schijn en vergankelijkheid te bereiken.

Wij hebben met opzet en om den lezer niet zijn genoegen te verminderen aan de lektuur, van den inhoud van het werkje zoo weinig mogelijk medegedeeld. Gaarne vereenigen wij ons met wat de heer Swalue in zijn aanprijzend voorwoord zegt: - ‘dat het in romantischen vorm [de schrijver zelf erkent er het *fantastique* in] godsdienstige onderwerpen op eene passende, ernstige en soms verrassende wijze behandelt, - dat het stof geeft tot nadenken over dingen, die iederen denkenden en ge-

voeligen mensch ter harte gaan, en dat het menig lichtpunt aanwijst, waarin wij het Godsbestuur bij 's menschen sterflot leeren eerbiedigen.'

En menig lichtpunt is daar voor den denkenden, gevoeligen mensch te vinden, moge hem ook dikwerf alleen het gelooven zijn gelaten. Wij worden hier op lichtpunten gewezen. Er rust echter vaak nog dieper duister op het heengaan en nablijven van menschen dan wat híer wordt gepeild. Evenwel ook daar zagen wij dikwijls later licht opgaan; soms zagen wij het duister blijven. Maar zou er geen licht wezen, alleen omdat wij het niet ontwaren? Daar komt het: - 'Zalig zijn zij die niet zien en toch gelooven' - te stade, uit den mond van Hem, in wiens lot na den donkersten nacht het heerlijkst licht opging, die ons het - 'hoe zwarter de schaduw, te helderder glans eens' doet spreken. - Om die reden gelooven wij, dat er onder de troost zoekenden ook zullen wezen, die dit boekje minder bevredigd ter zijde zullen leggen. En toch durven wij raden, geeft het ook dezen in handen! Mogen de denkbeelden hierin te berde gebragt hun niet alles reiken wat zij verlangen, de lektuur zal niet te eenenmale vruchteloos zijn. Zij zullen gedachten ontmoeten, die, uitgedacht en verwerkt, van weldadigen invloed zijn zullen; er ademt een geest in het werkje die meerdere kalmte brengt; zij zullen aanwijzingen vinden, die meer verzoenen ook met het anders vreugdeloos leven, dat goed en beter wordt naarmate wij edel en krachtig en te gelijk ootmoedig *in* en *voor* die wereld, hopend en werkzaam, *niet* voor die wereld *alleen* leven.

Om een klein staaltje te leveren van de gedachten die hier geopperd, van de waarheden die hier voorgesteld worden:

'Het is iederen mensch gezet hier beneden een' kortoren of langoren loop te voleindigen; dikwijls schijnt ons die loop [te worden] afgebroken, waar hij het schoonst was en het nuttigst. Niets komt ons ontijdiger voor en wispelturiger [grilliger?] dan de ontzettende slagen des doods, en toch wordt zijne zeissen bestuurd door de hoogste Wijsheid; ja zoo wij konden indringen in de raadsbesluiten der Voorzienigheid, wij zouden terstond overtuigd worden, dat niemand deze aarde verlaat, zonder de taak vervuld te hebben, welke hem was toevertrouwd; dan wanneer hij het zijne heeft toegebragt aan de uitvoering van Gods plan in den hem aangewezen kring, wordt hij weggenomen uit eene wereld, waarin hij voortaan overbodig, misschien wel hinderlijk wezen zou.' - [Altijd troostrijker dan: - het redt zich; al is het niet hetzelfde hoé].

- 'God wil in Zijne wijsheid de ontwikkeling van den zoon voltooijen, door hem den vader als zijnen steun te ontnemen.'

'De strijd duurt zoo lang als het leven, en al is de overwinning onvolkomen, gelijk alles wat de mensch verrigt, zij is toch een zege.'

- 'Het vuur in ons binnenste, dat door aardsche toegenegenheid wordt gevoed, en niet door Gods geest wordt aangeblazen, verwoest en verteert het hart, in plaats van het zacht te verwarmen.'

- 'Op welk eene wijze wij ons leven en onzen tijd mogen besteden, indien de beweeggrond tot ons werken in onszelven ligt, hoe verheven en belangloos ons doel ook schijne, dan is het valsch en bedriegelijk. De liefde tot God is het eenige kompas, dat onzen gang kan rigten naar die bedrijvige [werkzame] liefdadigheid, waaraan men met vreugde

zich wijdt, omdat men zichzelven niet meer toebehoort. Welk eene diepe vernedering gevoelde ik, toen ik erkennen moest, dat de eene afgod op den anderen gevolgd was.'

- 'Gehechtheid.... erkentenis? Dat zijn woorden, die reeds sedert lang hunne begoocheling voor mij verloren hebben. Ik verwacht niets en eisch ook niets van menschen voor wie ik door Gods gunst iets doen mag.'

Wij hopen daarmede tevens eene proeve te hebben geleverd van den wel ernstigen maar niet stroeven toon en van de hoogzedelijke strekking, die er heerscht in het boek, dat wij in ruimte kunnen aanprijzen als echt religieus, zonder dat, of liever juist omdat de schrijver dit in geenen deele stelt in een ledig formalisme of in eene bekrompen dogmatiek.

En tot dat vrijere opvatten van het Christendom, waardoor evenwel deszelfs wezen en bedoeling ontzien en bevorderd wordt, vooral onder hare landgenooten, kan ook strekken 'de Sabbath,' de brochure die een gevierden naam aan het voorhoofd draagt. - Zij bevat wenken voor hoofden van gezinnen of ouders, die kunnen dienen om het jeugdig gemoed te openen voor indrukken, het te vervullen met beginselen, die de kinderen kunnen leiden tot dien goeden geest, dien wij in den Genius van het kerkhof zien opgaan, tieren en vrucht brengen; - mogen die wenken het naast ook meer Engeland en Amerika dan ons land gelden. Het boekske mogt anders bezwaarlijk der geëerde schrijfster haren welverdienden roem hebben bezorgd; toch is het verre van harer onwaardig te zijn.

CHON.

Mengelwerk.

Wat goeds heeft de eenzijdige, en van de gewone beschouwing afwijkende voorstelling van mannen uit onze geschiedenis, zoo als die in deze dagen door sommigen wordt voorgedragen. Eene voorlezing.

De gedachte aan onzen kinderlijken leeftijd geeft ons vele aangename herinneringen. Behalve aan alle genoegens, die wij in het ouderlijke huis ondervonden, komt ons het schoolgaan niet het laatst voor den geest. Wij stellen ons onze leermeesters voor; wij denken aan hunne goedheid, hunnen ernst, hunne strengheid; en, voor zoover ons hart wèl geplaatst is, vergeven wij hun den last, die de laatste hoedanigheid ons op den hals legde; de gedachte aan hunnen ernst brengt ons gelaat in een stemmige plooi alsof wij nog op de schoolbanken zaten, en de herinnering hunner goedheid vervult ons met dankbare aandoening. Maar wij zijn hun onderwijs niet vergeten, en wij weten nog zeer goed, hoe welkom ons de les der geschiedenis van het vaderland was, en hoe wij ons spitsten om zorgvuldig op te vangen wat de meester ging vertellen. En naar mate hij eene levendige voordragt had en het ons regt smakelijk wist te maken, hoe vergaten wij uur en tijd. En als hij vertelde van die dappere mannen, van Claudius Civilis, die de Romeinen zoo kloekmoedig afklopte, van Karel den Groote, die links en regts zijne slagen uitdeelde, al moesten onze eigene landgenooten de Friezen er ook onder vallen, van Graaf Willem I, die de Turken in Damiate wel naar de hand wist te zetten, van Karel den Stoute, dien grooten vechtersbaas, van Maurits bij Nieuwpoort, van Frederik Hendrik, van Willem III - hoe ginoons hart dan open! En onze zeehelden - dàt waren onze mannen! die Claassens, al vloog hij ook in de lucht, die Piet Hein, die Trompen, die Evertsen, vooral die de Ruiter, zoo kloek, zoo ferm, zoo dapper, zoo gelukkig veelal! Gewis, waren wij Grieken of Romeinen geweest,

wij hadden die helden tot halve goden - neen, dat ware voor ons jongenshart nog te gering - wij hadden hen tot *heele* goden gemaakt. Maar de mannen van Haarlem en Leiden, de Watergeuzen - vochten wij in onze gedachten niet met hen mede? en hij, die boven aan stond, Prins Willem de Eerste, hoe ging de kogel, die hem doorboorde, ook ons in 't hart, en hoe deden zijne laatste woorden vaak een' traan in ons jeugdig oog opkomen. Wat hadden wij dien Filips, dien Alva niet wel willen doen! Al hielden wij ook nog zooveel van Maurits, den dood van dien ouden man, die hem zoo omhoog geholpen had, konden wij hem toch niet vergeven. Dat men de De Witten straffeloos liet ombrengen konden wij niet opkrijgen, en niet weinig verheugde het ons, dat de Hemel het regtvaardig vonnis over hen uitsprak en zij ten minste iets van het deel kregen, hetwelk wij hun van ganscher harte toewenschten. - Wij wikten en wogen niet, de eerste indruk besliste bij ons, de man, van wien wij hoorden, was in ons oog een deugniet, een laffe kerel, een gemeene vent, of wel een held, wien wij ‘hoerah!’ wilden toeroepen - of een nobele man voor wien wij onzen hoed wel driemaal zouden hebben willen afnemen. Die eerste indruk drong diep in ons gemoed door; de geestdrift, waarmede wij onze voorvaderen hoorden roemen, ontvonkte onze jeugdige ziel; de boeken, die wij lazen, versterkten die gewaarwordingen, en naar mate wij verder den blik wierpen, en bij het rijpen van onzen leeftijd de poëzij, de illusie der jeugd voor het proza en het oordeel van gevorderden leeftijd plaats maakten, naar die mate werden onze denkbeelden gewijzigd, en de heele en halve goden waren niet meer dan menschen - maar toch edele, voortreffelijke, waarlijk groote menschen, op wie ons oog met eerbied staarde en op wier betrekking tot ons wij ons altijd met edelen trots bleven verheffen.

Van tijd tot tijd verschenen er geschriften, die eenen anderen geest ademden, dan den geest die ons was ingeblazen, en dien wij zoo welwillend, zoo onbevooroordeeld in ons hadden opgenomen. Wij lazen zoo veel vreemds: - wat wij goed noemden, was niet goed, wat wij bij de voorvaders als zoo heel goed vereerden, dat was minder goed of wel hadden zij het *zoo* niet gemeend. - Wat wij in onze voorvaders minder goed vonden, wat wij wenschten te verbeteren en aanvankelijk reeds meenden verbeterd te hebben, dat juist was goed en voortreffelijk, en onze gewaande verbetering was bederf. Die geruchten deden ons vreemd opzien, wij stonden verpletterd en verslagen. Wij hadden in onzen ijver die onzalige boeken wel willen verbranden, wij scholden de knorrepotten, die ons zoo uit de lucht deden vallen, en verheugden ons zoo innig als er tegen hen geschreven werd en als die booze mannen eens fikscli om de kladden kregen. Later werd eene Geschiedenis des Vaderlands aangekondigd, door Bilderdijk geschreven. Hoe nieuwsgierig zagen we er niet naar uit. Ja, hij behoorde ook tot die lastige menschen, die onze vreugde over zoo veel goeds vergalden; maar toch hij was zoo knap, zijne verzen grepen ons tot in de ziel, zijne taalkundige werken verschaften ons zulk een onuitsprekelijk vermaak, dat we *hem* ten minste nog al veel vergeven konden.

Ach! wat pijnlijke oogenblikken hebben ons die reeks van deelen veroorzaakt; al het aangename, dat ons de fijne opmerkingen, de nieuwe gezigtspunten verleenden, werd uitgewischt; al het

goede verbitterd, door het onwaardig behandelen van degenen, die wij in onze ziel zoo lief hadden gekregen. Wij konden in het eerst onze eigen oogen niet gelooven. Die arme ongelukkige Jacoba van Beijeren was eene gemeene liederlijke feeks - die hatelijke Filips was een welmeenend, liefderijk, braaf vorst, die bloedhond Alva, die toch achttienduizend menschen door beulshanden liet ombrengen, was geen wreedaard - die edelen, de verdedigers onzer regten waren schooijers, landloopers en muitelingen - die Prins Willem, de vader des vaderlands, was een trouwelooze, een ondankbare, een oproermaker, - die Oldenbarneveld, die 43 jaar het vaderland getrouw had gediend, een landverrader - die Jan de Witt, onder wien ons vaderland zoo geducht in Europa was, een drijver, een bederver, het ongeluk des vaderlands, - en de eenige De Ruiter, het slaafsche werktuig eener partij, die het welzijn des vaderlands zocht te vernietigen. - O, het was te veel! ‘Hoe is het mogelijk!’ riepen wij uit. - En niet alleen werd zulke taal door velen beaamd, door velen herhaald; maar met elk jaar wordt onze letterkunde belast en ontsierd door werken in gelijken, ja, in nog dwazer, nog boozer geest geschreven.

Gelijk elke aandoening haren prikkel verliest, naar mate zij meermalen terugkeert, zoo ook is de opwekking onzer verontwaardiging langzamerhand minder geworden; wij lezen bedaard en opmerkzaam na; wij vragen en antwoorden - en het slot van alles is nog al zoo *geheel* ongunstig niet. Zelfs komt de gedachte bij ons op, of ook uit dat kwaad niet wat goeds te halen is.

Iets dergelijks schijnt ten minste aanleiding gegeven te hebben tot het doen der vraag, aan het hoofd van dit opstel geplaatst.

Zij heeft mij al dadelijk getroffen. Zij scheen mij toe eene opzettelijke behandeling allezins te verdienen. Ik ga u eene proeve harer beantwoording voorlezen, die, naar ik mij vlei, grootendeels de uitdrukking uwer eigene gedachten is. O

De misschien wat uitvoerige inleiding doe geene vrees ontstaan voor eene langwijlige behandeling van het voorgestelde onderzoek; veeleer zal het juist daardoor welligt wat bekort kunnen worden. Ook verzoek ik u, niet te vergeten, dat ik slechts spreek van eene *proeve* van beantwoording, als eene ruwe schets, waaruit een of ander denkbeeld misschien als bouwstof bij eene betere bearbeiding kan gebruikt worden. Ik verbeelde mij te mogen stellen: dat de eenzijdige en vreemde beschouwing der personen uit onze geschiedenis ons dringt tot een *naauwlettend onderzoek*, en daardoor tot eene *onpartijdige beschouwing* en eene *juistere waardering* van de *schriften die wij lezen*; van onze *eigene denkbeelden* en *beoordeelingen*; en ten laatste, van onze *schatting der vereerde mannen*. Met andere woorden: dergelijke ongunstige beschouwing is van het grootste belang voor de *bronnen*, de *waardij* en de *voorwerpen* onzer geschiedkundige kennis. Verleent mij bij de korte ontwikkeling dezer drie punten uwe belangstellende aandacht en houdt wel in het oog, dat ik gewillig het oor opene voor de aanmerkingen, die uit uwe rijkere kennis, uw juister oordeel, uw' dieperen blik en uw fijner oordeel zullen voortkomen.

Wanneer wij een boek van vreemden inhoud, van tegenspraak met onze gewone denkbeelden in handen krijgen,

dan is onze eerste vraag al spoedig: Wie is de schrijver? Hoe weet hij dat alles zoo? Hadden de vroegere schrijvers het zoo mis? Wat kan wel de aanleiding tot dit nieuw geschrijf zijn? Is het pure liefde tot de waarheid? Wil men huichelaars ontmaskeren? Kom, dat is goed! - Wij zetten ons ter lezing, wij zijn meer dan gewoon oplettend en aandachtig, wij vergelijken het eene met het andere. Ja - er is wel wat waars in die nieuwe beschouwing; wij zien het: onze vroegere schrijvers waren met de groote mannen ingenomen, zij verhieven hunne deugden misschien wel wat heel hoog, zij verbloemden hunne ondeugden niet, neen - dat kunnen wij wel niet zeggen; maar zij deden hun best soms, om die zwakheden en verkeerdheden zoo wat op den achtergrond te plaatsen en hunne deugden zoo veel te meer te doen uitkomen. De mannen als een Filips, een Alva - ja, er was iets goeds aan, zoo als er aan den grootsten zondaar nog eenig goed overblijft; immers de betere aanleg des menschen, het beeld Gods, naar hetwelk hij geschapen is, kan toch niet geheel vernietigd worden; maar er was veel boosheid in die menschen; de heerschende denkbeelden van hunnen tijd hadden hunnen geest eene ongelukkige rigting gegeven. Zij bedreven veel - onnoemelijk veel kwaads, en hun naam staat met schande aangeteekend. Met één woord, onze vroegere schrijvers waren eenzijdig; de nieuwere zullen onpartijdig zijn. Zoodanig doen zij het ten minste voorkomen. Evenwel, als wij ons door schoone woorden en magtspreuken niet laten doof maken, als wij ons het gezigt niet laten benemen door het zand, dat men ons in de oogen tracht te werpen, dan bemerken wij duidelijk, dat de nieuwere schrijvers ook al niet onpartijdig zijn, en onpartijdigheid is toch een voornaam vereischte in den geschiedschrijver. Wij zien, dat zij nog veel eenzijdiger, dat zij zeer partijdig zijn. En willen wij ook al toegeven, dat men moeijelijk, ja onmogelijk onpartijdig kan wezen, als men een of ander gevoelen hartelijk is toegedaan, het is toch onbillijk en onregtvaardig om ook niet het goede in onze tegenpartij te erkennen; om niet in het licht te stellen wat tot zijn voordeel dient. Aan dit vereischte gaan onze nieuwere beoordeelaars vreesselijk mank. Maar er is meer: het is toch een bewijs van hoogmoed, wanneer men meent, dat onze wijze van beschouwing alleen juist, dat onze voorstelling der waarheid alleen de regte is, wanneer wij niet eens kunnen velen, dat anderen anders spreken en denken dan wij; en dat klinkt ons nog al barsch tegen: ons wordt op hoogen toon gezegd, dat wij het niet moeten wagen van die schrijvers te verschillen, en zoo wij het doen, dan zijn wij domkoppen, dwarsdrijvers, blinde werktuigen, napraters, ja wat al meer scheldnamen worden ons naar het hoofd geworpen, en wij zijn al heel blijde als die mannen ons spoedig, al is het dan ook met een hoogmoedig schouderophalen of een' vernederenden glimlach, den rug toekeeren.

Geleerd mogen die mannen zijn, dit willen we gaarne aannemen; scherpzinnig zijn ze, dat blijkt uit hun vinden van boosheid en vergif, waar wij het nooit zouden gezocht en gevonden hebben; maar onzijdig, maar onpartijdig, maar waarheidlievend, en bovenal menschelijk zijn ze niet; onbarmhartig, onchristelijk zijn ze in den hoogsten graad. Zie: wij weten, dat onze eigene

vaders en moeders geene engelen, maar onvolkomene menschen waren; maar die zijn best doet om met Argusoogen hunne gebreken op te snuffelen, die hunne verkeerdheden blootlegt en elkeen uitnoodigt om *die* vooral te beschouwen, hij is Cham gelijk, die de naaktheid zijns vaders ontdekt; hij slaat ons in het aangezigt, wij keeren hem met verontwaardiging den rug toe, zoo ten minste ons volle hart geene vervloeking over zijne boosheid uitspreekt. De liefde tot onze voorouders moge niet zoo sterk zijn, niet zoo luide en krachtig spreken; wij worden bij het smaden onzer groote helden pijnlijk aangedaan over hunne lasteraars; de boeken der smaadredenen worden met leedwezen over de arglistigheid van het menschelijk hart gesloten; zij zijn der onzuivere bron gelijk, die vergiftige wateren opwelt.

Het kan niet missen of er ontstaat eenige twijfel bij ons, wanneer wij onze denkbeelden en oordeelvellingen voor dwalingen en ongerijmdheden hooren uitkrijten. Wij vragen of wij het wel regt hadden. En juist deze vraag is van groote nuttigheid. Wat wij in onze jeugd hoorden voordragen, wat wij bij gezette lezing zagen bevestigen, was ons ontwijfelbare waarheid, wij leefden in den geloove, niet twijfelende. Elk geloof echter, dat niet een blind geloof is, moet redelijk zijn, het moet zijne gronden hebben. Een dier gronden was zeker het vertrouwen in onze eerste berigtgevers. Maar wij verkeerden bij het ontvangen der eerste berigten in een' leeftijd, waarin men niet wikt en weegt; wij namen aan, wat men ons voordroeg. De eerste indruk is evenwel beslissend, en zoo zagen wij ook in het vervolg al wat wij gewoon waren te zien, - en in hetzelfde licht, gelijk wij altijd deden. Wij misten degelijke overtuiging; het gebouw onzer kennis miste veel noodig steunsel; en toen men ons uit den zoeten droom, waarin wij ingesluimerd waren, onzacht opwekte, toen deden wij verschrikt de oogen open, en toen wij ons hoorden toeroepen, dat het huis onzer denkbeelden bouwvallig was, meenden wij, dat we het al op onze hoofden kregen en zoo aanstonds onder het puin begraven zouden worden; men riep ons toe, dat we geen grond voor onze voeten hadden, we vreesden den voet neêr te zetten, en zie: de grond kon ons toch nog dragen. Nu gingen we aan het onderzoeken; het gebouw onzer kennis moest nagezien worden, en omdat we dit nooit in 't geheel of slechts ter loops gedaan hadden, vonden we veel te reinigen, veel te herstellen en veel op te knappen; ook veel ouds, dat voor wat nieuws, - veel gebrekkigs, dat voor wat volkomeners plaats moest maken; - maar toch het was een goed gebouw, wij wilden het maar in het geheel niet verruilen voor het nieuwe, dat men ons als toevlugtsoord aanwees; en terwijl wij den schreeuwer, die een loos alarm aanhief, vast niet vriendelijk aankeken, zeiden we toch met zekere genoegdoening: ‘zie zoo, dat is een goed werk verrigt, 't had wel zoo'n haast niet, maar 't was toch ook niet kwaad geweest als we 't wat vroeger gedaan hadden; wij hadden ons door geen' ijdelen schrik laten vervaard maken, en wij hadden geweten waarop wij ons hoofd gerust nederlegden.’ Zoo worden onze denkbeelden gewijzigd en gevestigd, wij zijn al minder eenzijdig geworden; de zaken aan een' anderen kant te bezien is geene vreemdigheid meer, en terwijl wij aan de eene zijde in onze overtuiging versterkt zijn geworden, wikken en wegen wij, wat

ons wordt medegedeeld, wij spreken ons oordeel met voorzigtigheid en bedachtzaamheid uit en stellen ons in staat om alles op te nemen wat ons verstand verheldert en ons oordeel kracht geeft.

Wij hebben alzoo de beoordeelaars onzer groote mannen van geene gunstige zijde leeren kennen. Wij danken hun niet voor de dienst ons bewezen; het licht, dat zij voor ons ontstaken, hadden zij wel onder de korenmaat mogen verbergen, en hoeveel zij ook opgeven van hunne welmeenendheid en waarheidsliefde, wij vertrouwen hen niet.

Voor onszelven heeft het ons voorzigtigheid geleerd en wij gelooven, volgens den raad des Apostels, niet lederen geest; maar beproeven de geesten of zij uit God zijn, terwijl we hem ook ten dezen aanzien nazeggen: ‘vele valsche profeten zijn uitgegaan in de wereld.’

En hoe is nu ons oordeel omtrent de mannen der geschiedenis? Mij dunkt dat ik gerustelijk mag zeggen: voor zooverre ons oordeel *niet uitsluitend ongunstig of gunstig*, dus *niet eenzijdig* was - kan het wel eenigzins *gewijzigd* maar niet eigenlijk *veranderd* worden; de slechten zullen er niet veel bij winnen, de goeden er niets bij verliezen. Enkele voorbeelden zullen genoeg zijn om onze stelling te bewijzen. Wat men ook moge uitvinden, wat men ons ook moge voorhouden: - nooit kan men ons beduiden dat Filips een goed vorst, een braaf mensch was.

Dat hij een Spanjaard naar geboorte en opvoeding was, dat de heerschende denkbeelden van zijnen tijd grooten invloed op zijne handelingen hadden, dat wij zijne hardnekkigheid, zijne geveinsdheid, zijne wreedheid, zijne onmenschelijkheid kunnen verklaren, - dat hebben onze vroegere schrijvers ons ook al voorgehouden; zoo veel hebben wij uit de geschiedenis en de ondervinding geleerd, dat het triviale spreekwoord: ‘de duivel is nooit zoo zwart als hij uitgeschilderd wordt,’ veel waarheid bevat; - maar in *alle* tijden waren toch geveinsdheid en opregtheid - haat en liefde - verdelgen en behouden even ver van elkander verwijderd, even onvereenigbaar, als leugen en waarheid, duisternis en licht.

En Filips, en Alva, en Vargas, en wie ook meer, - men vertelle, wat men wil; men pleite, men vertoone zoo veel men wil; - al stonden ook Demosthenes en Cicero op om hunne advokaten te zijn - zij *waren*, zij *zijn*, zij *blijven* vijanden der Nederlanders; verwoesters van ons geluk, moordenaars van ons volk.

Onze groote mannen: wij weten het wel, en men behoeft het ons niet van de daken der huizen te prediken, dat zij hunne gebreken hadden, dat zij deelden in de dwaalbegrippen van hunnen tijd, dat ook hunne verkeerdheden daaruit te verklaren waren; maar toch verbloemen wij hunne verkeerdheden niet. Wij willen het wel bekennen, dat bij Willem I heerschzucht in het spel was, dat de verbondene edelen niet alle met even zuivere oogmerken handelden, dat de Watergeuzen alles behalve engelen waren, dat de Staten van Holland geen zin hadden om Leycester te gehoorzamen, dat Oldenbarneveld de magt der Staten wel wat hoog op voerde, dat Fredrik Hendrik niet van dubbelzinnigheid vrij was, dat Jan de Witt den prins langer van de hoogste waardigheden wilde verwijderd houden, dan het belang des vaderlands toeliet; - wij weten dat alles en nog veel meer; - maar *daarom* hebben wij de groote

mannen niet vereerd; niet *van wege*, maar *in weerwil* hunner verkeerdheden waren zij groot; zoo groot waren zij, dat hunne verkeerdheid den roem hunner verdienste wel wijzigt, wel minder onbepaald maakt, maar hun' roem niet wegneemt. Wolken mogen het zonlicht benevelen; maar vernietigen het licht niet, het breekt door en doet de nevelen verdwijnen. De deugden der vaderen waren de deugden van menschen, niet van engelen, hunne deugden zijn grooter naarmate zij hunne gebreken overschaduwen, ja op den achtergrond stellen, en niet zelden is ook op hen toepasselijk Vondels woord:

‘Dees' schaduw geeft dit licht een gunst.’

De deugden der vaderen zijn het goud gelijk - werp het in den smeltkroes, zuiver het herhaalde malen, louter het zoo veel gij wilt; goud blijft goud en *kan* geen *ander* metaal worden. Smaad onze vaderen, laster hen, plaats hunne deugd in een dubbelzinnig licht, ontdek hunne naaktheid; onze eerbied vermindert niet, onze liefde tot hen kunt gij niet uitdooven; - wij vereeren hen zoo veel te eerbiediger - wij hebben hen zoo veel hartelijker lief, omdat zij de schatten zijn, die men ons wil ontrooven.

Eindelijk: wij keeren ons nogmaals tot de beoordeelaars, die onzen eerbied, onze liefde voor de vaderen willen uitdooven. Wij vragen hun: van waar de Republiek der Vereenigde Nederlanden, van waar die magt, die grootheid, die rijkdom, die wijsheid; van waar dat edele en goede, die godsdienstzin, die verdraagzaamheid, die menschenliefde; van waar die zegen des Allerhoogste, zoo blijkbaar met milde hand uitgestort? Zijn dat de vruchten van menschelijke dwaling en onverstand en boosheid? Zijn dat de *goede* vruchten van een' *kwaden* boom? Verheugt gij u bij het genot der vaderlijke erfenis en zegt gij, dat die schat niet eerlijk verkregen is?

Verblijdt gij u in de verlichting en beschaving van uwen geest, en zegt gij dat die gevolgen zijn van de verkeerde rigting, die men uwer opvoeding gaf? Roemt gij met dankzegging aan God het goede, het waarachtig goede, dat gij om u heen, nabij u ziet, in tegenstelling met het gebrekkige, dat verder af is, en zegt gij dat dit alles voortspruit uit de dwaasheid, de zonde uwer ouderen? Neen, driewerf *neen*! wij gelooven u niet; waakzaam zullen we zijn, vergoden zullen we onze vaderen niet: we zijn ook geene heidenen; we kennen slechts één' God, één volmaakt heilig Wezen - maar vereeren, maar liefhebben, dat willen we hen altijd, zoo lang we den naam van Nederlanders dragen, zoo lang we de taal van Nederland de onze noemen. Wij keeren ons van u af, gij hebt ons beleedigd, gij hebt ons gegriefd; ons hart geeft zich lucht, en innig verontwaardigd roepen wij u toe den laatsten regel uit het gedicht, waarin Vondel den lasteraar van Huig de Groot aldus aanspreekt:

‘O Farizeeuwsche grijns met schijngeloof vernist!
Vervolgt gij 't groote lijk nog in zijn tweede kist?
Gij helhond! past het u, dien Herkies aan te bassen,
Te steuren op 't autaar den Fenix in zijne asschen,
Den mond van 't heilig regt, bij Themis zelf beweend,
Zoo *knaag uw tanden stomp aan 't heilige gebeent*.’

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.

I. Belofte en behoefte. - Vrijheid en emancipatie van reizigers en reisbeschrijvers. - Route. - Buiten-Tentoonstelling. - Heidelberg. - Indruk van oorspronkelijk natuurschoon. - Een eenige ontwerper. - De magneet te Heidelberg - Neckardal, Neckargemund. - Het philosophenpad in de hoogte. - Zomeravondstond - Het bergslot. - Groen en bruin. - Loof en steen. - Gesauveerde goden en godinnen en zwaar verminkte helden en ridders. - Het terras en het koepeltje. - Sonnambulisme. - En eindelijk - een visioen.

Heidelberg, Julij 1853.

Naar belofte en tevens naar behoefte herleeft onze eigenaardige brief- en gedachtenwisseling, getrouwe vriend, die verleden jaar te midden der Zwitsersche gebergten werd afgebroken. - Toen gij, zeer weinige dagen geleden, aan de reizenden te water en te land het vaarwel hebt toegeroepen, wist ge wel dat zij u niet zouden vergeten, en gelijk reeds tweemalen, tusschen bergen, stadsmuren, of waar het ook zij, u enkele bladen zouden toewerpen: daguerréotypen van het gevoel en den telkens afwisselenden toestand, waardoor en waarheen de reiziger onvermijdelijk doordrongen, en gebragt wordt. - Gij neemt ze altijd welwillend en bescheiden aan, en hebt u tot heden toe niet dood of ziek geërgerd, wanneer de sprong hier of daar te groot en te wild scheen, wanneer de reisindrukken een bont spel van gevoel, ernst en scherts overbriefden, en gij u telkens meer en meer kondet overtuigen, dat wij met u spraken over natuur en kunst, evenzoo als de reizenden dit werkelijk met elkaâr doen; - dan, - gij kunt het wel begrijpen, - dan omringd door eene onmiddellijk op den mensch terugwerkende natuurkracht en -pracht, geheel bereid om alle indrukken uit de *eerste* - de natuur-, en niet uit de *tweede*, de kunsthand, over te nemen - dan geven we eigenlijk gezegd om niets meer ter wereld; dan stroomt de gedachtenvloed, even kunsteloos als de natuur, u op en van ons reisblad te gemoet; dan zijn die stijve plooijen en kreuken weg, waarin de diplomatie der wetenschap ons perst; niets meer van dien verbazend fatsoenlijken stijl, van dat zeer betamelijke, en geschoren, en gekapt, en geknipt, geparfumeerd schrijvers-handenwerk! - Neen, neen! de losse en vrije toon, zooals gij dien van ons gewoon zijt, zal weder niet achterblijven, - wij reizen voor en met u, niet geregen en benaauwd in het keurslijf, maar als in negligé, in ons ochtendgewaad, - en als ge nu eens onze impressions de voyage, op *deze* wijze, niet wilt aan- en op- en over-

nemen, - dàn, waarde vriend, is het onze schuld niet.

Gij weet, als alle goede geniussen, op stoombooten en ijzerbanen, ons beveiligen, dat het voornemen is, over Bazel, westelijk naar Genève te trekken, of getrokken te worden, en vandaar een groet te brengen aan den Montblanc, - dáár zullen we waarschijnlijk onze halte moeten houden en vinden, en de leeftogt der uren, ons vergund, zal wel verteerd zijn. - Wij verheugen ons intusschen, als de kinderen, dat er van Heidelberg tot Chamouny reeds verbazend veel te zien zal zijn, en dezen zomer de groote, jaarlijksche, altijd even heerlijk geordende natuurtentoonstelling in Baden en Zwitserland, niet minder wegslepende zal zijn dan de laatstgehoudene expositie, toen we het goddelijke schilderwerk in het Berner Oberland beschouwden. - Waar tijd en gelegenheid is, zullen we u in onzen reiswagen medenemen, alwaar, gij weet dit, eene plaats voor u open is. - Nu valt u het eerste vliegende blad in den schoot uit Heidelberg; de bekoorlijke, de liefelijke, de krachtige, de romantische stad, waar wij, naar eenparig besluit, even aanleggen, eer vuur en stoom ons met den Badenschen ‘salamander’ naar Bazel - *overmaken* - (in koopmansstijl gesproken). - De herinnering aan de koningen in het Neckardal, bleef ons, sedert het laatste bezoek, te weldadig, om hun niet ten tweeden male onze hulde te brengen - inderdaad een korte *Streifzug* langs en boven de overschoone boorden van den Neckar, is eene gepaste en behoorlijke inleiding op de bergschakel, welke de hand Gods, als een onafzienbaren muur (beter dan die van China), langs den Rhijn, tot aan Helvetië, heeft gevormd: de Taunus, de Voghesen-: deze voorposten, deze éclaireurs, deze ligte jagers, welke u de zware, aanrukkende legermagt der besneeuwde Alpen aankondigen. -Wat ons betreft, de indruk, welken Heidelberg wederom te weeg bragt, was volstrekt niet minder weldadig en opwekkend, dan toen wij eenige jaren geleden u dien in onze reisbrieven mededeelden. - Immers wat oorspronkelijk, natuurlijk, onveranderlijk schoon *is*, verliest de innerlijke waarde niet. - 't Is zeker dat na tien en twintig eeuwen, de tourist geen greintje minder natuurschoonheid zal vinden, dan wij weder vonden: - de schepping behoeft niet, zoo als de kunsttafereelen der menschen, gevernist, overgedoekt, of in nieuwmodische lijst gezet - zoo als alles *dáár eens* staat, zal geen kunstkooper of kunstmakelaar - durven taxeeren - als er onder die heerlijke landschappen alom te lezen staat: ‘*Deus omnipotens ipse fecit, delineavit et pinxit*[*)],’ dan vouwt de arme, nietige en kleine mensch de handjes, en zal zich wel wachten om hier - een bod te doen. - Ook om deze reden laten wij het *geleerde* Heidelberg stil ter zijde, en bemoeijen ons slechts met het door de *natuur* verheerlijkte Heidelberg. - De oude, eens zoo geweldig gehavende stad, deze steenen martelaar van den dertigjarigen krijg, heeft voor ons en velen een bijzonderen magneet, die geweldig aantrekt-: het oude, prachtige slot - en wij nemen heden niets van onze vroegere vergelijking terug, toen het Paltzgrafelijke slot ons ‘eene antieke gemme werd, in een bloemenmand tusschen het frissche groen geplaatst, een echte Briareus onder de bouwvallen.’ - Met kalme en stille bewon-

*) Door den Almagtigen God zelf vervaardigd, geteekend, geschilderd.

dering hangt de blik aan die lang uitgestrekte ruïne, welke nog altijd met weemoedigen ernst, als een thans ongewapende en met wonden overdekte krijgsheld, het glooijend Neckardal en de stad beheerscht; eene herinnering aan vervlogen tijden, toen de held, van top tot teen gewapend, gedurende een vijftal eeuwen het zwaard trok - tegen Fransch en Germaansch geweld. - Hebt ge welligt lust en tijd, dan werp nog eens een blik in onze reisaanteekening die we u toezonden, en poogden wij u het onvergelijkelijke schoone slot van meer dan ééne zijde binnen te leiden, tot zelfs naar en boven het op nonactiviteit geplaatste 'reuzenvat,' - zijt thans tevreden als we u mededeelen, dat wij heden morgen, - het weder is uitstekend, - een togtje deden naar Neckargemund, op den golvenden bergrug, die eindelijk in het dorpje van dien naam afdaalt, en dat we daar de Neckarboorden, telkens meer dan duizend voeten hoog, onzen groet bragten. - Ongemeen verrassend is en blijft het vergezigt, dat u hier de digtbegroeide bergruggen ontplooit, en daar in de laagte, het slot, als uit de diepte betooverend opheft, en weder eenige honderd voeten lager, de vriendelijke, heldere stad toont, die een arm en hand - de groote steenen brug - naar de tegenovergestelde boorden uitstrekt, en ons daar heenlokte, om Heidelberg ook van de andere zijde te beschouwen, van het zoogenaamde, en welbekende *philosophenpad* - daar rijst ge bijna op gelijke hoogte, tegenover het altoos terugkeerende slot, terwijl de diepe klove thans aangevuld wordt door de stad en de stroomen in de laagte, en gij u verbeeldt als eene zwaluw langs den bergrand te zweven, nu hooger, dan lager; zulk een vis-à-vis, met een der prachtbouwvallen, juist in de regte oogenlijn geplaatst, boeit u vast; dàt kunnen we u verzekeren. - Wij bragten een schoonen zomeravond door op het breede steenen terras, de geweldige borstwering van het slot, - eene geliefkoosde wandeling der stedelingen, die gewoon, beter dan wij, om dapper te klimmen door de zeer enge en zeer prozaïsche straat, dagelijks dit eigenaardig hôtel der oudheid bezoeken, zonder entrée het overheerlijk vergezigt genieten, en als ze dit begeeren, in stille mijmering de duistere gewelven kunnen doorwandelen of de onvergelijkelijk schoone muren beklauteren. - De vreemdeling geniet het voorregt, om alle antiquiteiten en rariteiten voor geld te mogen zien, en nog daarenboven de uitlegging met een taai geduld en behoorlijk deftig stilzwijgen aan te hooren. - Wij deden onze avondwandeling bij ondergaande zon, op het uitgestrekte, geplaveide terras; achter ons de krachtige en hooge muren, maar ook niets *meer* dan een *muur* en steenen voorhangsel of gescheurd scherm, waar de blaauwe of bewolkte lucht door de drie en vier verdiepingen hoog opstijgende vensterramen heenziet, en het slank slingerend klimop, ja, zelfs de vriendelijke acacia zich vasthecht en vastklemt om de ijzeren stangen en staven der gothische vensters. - O, hoe dat frissche en malsche groen, in bevallige kleurmengeling met het donkerroode of aschgraauwe van het burgtgevaarte eene onbeschrijfelijk schoone, eene eigenaardige tegenstelling; maakte! - en met welk een ernst, met welk een barsche en heldenmoedige kracht, bijna stille verontwaardiging, zagen de oude steenen helden, uit hunne hooge standplaats, tegen de achtermuren geleund, op ons neder. - Het paleis van Fre-

derik IV - in den stijl der 16de eeuw, - met levende guirlandes van buiten omgeven en omhangen, die elke windtogt zoo bevallig bewoog. - Wij moeten u echter hier op het terras staande eene merkwaardigheid mededeelen, die aan zekeren welbekenden reiziger niet onbekend moest blijven-: de bommen, granaten, kanonkogels, die bij duizendtallen deze krachtige en hooge muren doorploegden, hebben, - zonderling genoeg - de onsterfelijken van den Olympus gespaard. - Het verpletterend en gloeijend ijzer van Mélac en andere legerhoofden, waarmede zij uit de verte, uit de laagte en uit de hoogte, deze schakel van paleis en muur en vesting - beukten - heeft de standbeelden, de reliefs van Hercules, en Minerva, en Hebe, niet kunnen bereiken, - ongedeerd staan de goden en godinnen op hun oude plaats, alleenlijk een weinig bruin en geel van vel - 't gevolg van toenemenden ouderdom. - Maar ziet nu daar de zestien ridderhelden, zij zijn allen gewond, verminkt, geschonden - invaliden -: Otto, de keizer, is in het aangezigt zwaar gekwetst. - Otto, koning van Hongarije, wankelt; want zijn linkerbeen is verpletterd. - Otto Hendrik, de Paladijn, heeft een hand verloren. - Frederik, de Vrome, is door een kogel onkenbaar geworden. - Een losgesprongen bom heeft Frederik II in tweeën gespleten, en de lendenen van Joan Casimir vermorzeld. - Nog eene reuzenverdieping hooger, ziet ge dat Karel de Groote zijn aardbol verloren heeft, en iets lager, Frederik IV zijn schepter. - En toch staan ze nog regt overeind, deze fiere, fel gehavende helden uit den ouden riddertijd. - Ik had langen tijd de beelden aanschouwd en den krachtigen bouwval van alle zijden bewonderd. - De avondsterren tintelden reeds boven Heidelberg, de verafgelegene bergketens lagen nog gehuld in een wegstervend purpergloren eener reeds verzonken zon, een geheimzinnig, onbeschrijfelijk liefelijk duister, - een graauwe sluijer scheen over het zwijgend slot uitgespreid te worden. - Ik kwam in dien zonderlingen toestand, waarin de mensch somtijds verkeert, als de indrukken eener vervlogene eeuw hem onwederstaanbaar aantasten en bewerken - eene gewaarwording, een dichtende mijmering, een vreemd somnambulisme dat ik niet waag te ontleden, en waarmede ik gedurig moet kampen. - Eenzaam op het breede terras heen en weder wandelend, zette ik mij eindelijk in een der kleine steenen koepels neder, aan het einde der uitgestrekte borstwering - alles zoo stil en zwijgend - ‘Geisternähe!’ - Ik sloot onwillekeurig het oog, en wat zich toen als droomgezigt aan mijnen opgewekten geest voorstelde, deel ik u mede, zooverre de herinnering mij hier te hulp komt.

Een dof, mompelend, en onzeker geruisch werd van alle zijden vernomen, - de hooge muren van het paltzgrafelijk slot gloeiden in een zonderling licht, dat in helderen glans langs en om de bouwvallen heengleed. - Daardoor onderscheidde ik hoe er leven en beweging kwam in de steenen beelden, de verminkte leden werden wonderbaar genezen, en ik zag hoe die fiere en gespierde en geharnaste gestalten, met inspanning van al hunne krachten, zich losworstelden uit de nissen, en met kletterenden, hollen, dreunenden, op de steenen hol weerklinkenden stap, het terras, dat ik geheel overzag, naderden en weldra vervulden; daar stonden zij,

die keurvorsten, vorsten, prinsen en geduchte strijders, in een kring, de Ottos, de Frederikken - geheimzinnig nevens elkaâr, - sloegen met de gepantserde hand aan het lange, breede slagzwaard, zoodat de grond beefde en dreunde. - Terwijl zij alzoo den eigen grond weder bemagtigden, onderging het slot, welks muren en bouwval mij van alle zijden omgaven, eene plotselinge verandering -: eene onzichtbare hand herstelde de verbrokkelde muren, de ijzeren vensterstangen werden met bontgeschilderde ruiten bekleed en voorzien, de zware vestingtoren die, half in elkaâr gezonken, het slot begrensde, rees met zijne kanteelen en schietgaten omhoog en vulde zich met krijgers. - De slotkapel zag ik met prachtig uitgedoste geestelijken en gemijterde bisschoppen gevuld, en het kerkelijk koorgezang klonk in de welbekende Latijnsche woorden door de gewelven, en werd ondersteund door de statige orgeltoonen. - De middeneeuw was herboren. - Nogmaals grepen de ridders en vorsten, die het terras bezochten, naar hunne zwaarden, en sloegen, met gebogen hoofd, op de breede, stalen borst het teeken des kruises. - Weldra trad een uit hun midden te voorschijn, en verhief de stem, in oud-Germaanschen tongval aldus sprekende-: ‘Uit het graf teruggekeerd, heet ik u welkom, manhafte en dappere vorsten, keurvorsten en ridders! - nog eens staande op den grond waar wij heerschten en het onderworpen Germanië onder onzen ijzeren wil deden buigen. - Nog eens den heilgroet u gebragt, hooge en heilige gebergten van ons vaderland - waar onze heldenfeiten onsterfelijk blijven, zooals het graniet dier bergen. - O! schoone en heerlijke tijd, toen het zwaard allen regeerde, toen de priester en de monnik, nevens den ridder, het evenwigt der staatkunde wist te bewaren - toen de leenheer en de leenman zich nederbogen voor den vorst, en onze vaste onwinbare bergsloten het land eenen ijzeren breidel in den mond wrongen.’ - Naauwelijks werd deze taal gehoord, toen het koorgezang in de slotkapel met verdubbelde kracht aanhief, een eigenaardig, bloedrood, op- en nedervlammend licht bescheen de forsche helden en ridders, die onder den reinen starrenrijken hemel deze nachtwake uit de geestenwereld hielden. - Maar, ziet, voor het oog mijner ziel trokken langzaam graauwe en zwarte onweerswolken over de bergketen, die Heidelberg omsloot, te zamen; - donkerder en donkerder werd de lucht - te midden van het koorgezang, dat achter de bontgeschilderde kerkvensters bleef voortduren, rolde met telkens vermeerderde kracht de ratelende donderknal, de schaduwen der loodzwarte wolken liepen huiveringverwekkend over den ridderstoet heen - die mij van zoo nabij omgaf. - Op eenmaal kliefde een vreesselijk en slingerend bliksemlicht de lucht, en scheen zich sissend en kronkelend om dat prachtige slot te vlechten - nog slechts een oogenblik - en de muren en gewelven storteden met krakend en loeijend geweld in elkaaâr; de bonte en verlichte vensterruiten, met heiligenbeelden beschilderd, werden door een gierende stormvlaag losgerukt, en vielen verpletterd en kletterend als hagelslag op den steenen vloer - het slot schudde en beefde, en verzonk meer en meer en dieper en dieper in den grond - de helden, koningen, vorsten en keurvorsten schenen te verdampen en weg te smelten tot doorzigtige en zwevende gedaanten, en werden als opgejaagde nevelbeelden van het terras wegge-

vaagd - eindelijk trad voor mijn oog, na deze plotselinge verwoesting en schrikbarende herschepping - eene edele en ernstige gedaante, met een stralenkrans om het blondgelokte hoofd en een palmtak in de hand. - 't Kwam mij voor alsof de volken van het oude en nieuwe Germanie, in digte en onafzienbare drommen, het Neckardal vulden en hooger en hooger opstegen, de slotpoort binnendrongen en in wriemelende duizendtallen den toren, de verbrokene muren, de ledige en opene venstergaten van alle zijden bezetten - en ook deze bode des vredes nam thans het woord, en stond juist op die plek, waar ik zoo even de steenen helden, zwaar gewapend, had aanschouwd. - ‘Heil u! heil u, mijn vaderland (zoo sprak de buigzame en heldere stem en drong met verduizendvoudigde kracht als om de bergkruinen vanden Taunus en de Voghesen heen), heil u! de tijden van verdrukking en woeste wreedheid en onwetendheid zijn voorbij - de hand des Almagtigen heeft ze vernietigd, zijne bliksemstralen hebben dat rijk der duisternis en overheersching verteerd - heil u, land des vredes en der liefde - waar beschaving, kunsten vrijheid hare zetels zullen vestigen en zelfs op bouwvallen troonen bouwen, - daar nadert voor u eene betere, en eene schoonere, eene heilige toekomst - het geduchte, met bloed geverfde ridderzwaard, zal plaats maken voor den nimmer verwelkenden olijftak; de schatten van wetenschap en wijsheid zullen de dompige kloostercel vervangen- en zelfs daar’ - hier strekte hij de hand zegevierend uit boven de sluimerende kerktorens van Heidelberg ‘zelfs dáár zal het licht der waarheid gezien en de stem der wetenschap vernomen worden - vrede en liefde en getrouwheid zullen eens, in later eeuw, de zonen van Germania naauwer verbinden, dan het gevreesde bergslot,dan het scherpe zwaard,dan priesterlijke dwangbevelen, of verpletterende banvloek. - Eenmaal staat de bouwval daarop den Duitschen bodem als een waarschuwend gedenkteeken van gefnuikte heerschzucht - de vrijheid heft hare ontplooide banieren omhoog op alle toppen der bergen, boven de hoofden van alle volken.’ - Toen die woorden met ongewone kracht uit den mond van den bode des vredes werden gehoord, - hieven de duizende duizendtallen, die mij omwemelden, op eens een eenparig koorgezang aan, dat door de meest verwijderde bergen werd opgevangen, en weergalmde naar het noorden, zuiden, oosten en westen - dit lied:-

‘Nun danket alle Gott!’

en toen, getrouwe vriend! werd ik door een zwaren, rollenden steen, die op eenmaal digt nevens mij van den ouden strijdtoren met geweld nederstortte, uit de bedwelming als weggerukt - ik zat nog in het steenen koepeltje, de zwijgende ruïne nevens mij - Heidelberg, in nachtelijk duister gehuld, aan mijne voeten. - Ik wreef mij de oogen uit, en zocht vruchteloos naar het visioen - alles was verdwenen. - Als ge ooit vroeg of laat op de trotsche en ruime borstwering staan zult, waar mij zulke vreemde gezigten zijn ten deel geworden, beproef dan eens of het koepeltje *ter regterhand* van den ingang ook voor u zulk eene tooverkracht bezit. - En hiermede vooreerst vaarwel, - onze tweede reisbrief zal u uit meer zuidelijke streken onzer aller heilgroet brengen.

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

II. Verschijning. - Van Heidelberg naar Freiburg. - De tuin van Baden. - Duivelsche natuurschoonheid. - Aarts-bisschoppen en aarts-bergen. - Keuze. - De Munster. - Eene lijkmis. - Kunst en karikatuur. - Judas in de kerk. - Nog een blik op de stad. - Gymnastiekers onder den blooten hemel. - Naar Bazel. -

Freiburg in Baden, Julij 1853.

Volkomen wel en opgeruimd zijn wij heden morgen in de aartsbisschoppelijke stad verschenen; *verschenen*, want, het leven en lot van de meeste reizigers is slechts eene verschijning aan deze of gene plaats, waar de touristen slechts transito-goederen zijn, en gedurende één avond en één nacht in het entrepôtdok der hoôels achter slot blijven. De *Eilzug* brengt ons binnen 6 uren langs de allerbekoorlijkste bergketen, genoegzaam bekend, van Heidelberg, Darmstadt, Carlsruhe en een tal van vriendelijke, met bloemen, groen en loof omhangen stations, naar het ernstige en oude Freiburg. - Men vliegt op een halven dag het geheel groothertogdom Baden door, en wij hebben even tijd om de spoorweg-manschap bij Oos en Appenweiler naar het woelende, prachtige, niet badende, maar spelende Baden-Baden en naar Straatsburg te zien overplaatsen en ons ontsnappen. - In een oogwenk rust ge aan de voeten van den uitmuntenden Munster te Freiburg: eene tweede editie in kleiner formaat, hoewel waarlijk geen zakformaat, van den Straatsburger Munster, u en ons niet onbekend. Freiburg ligt ongemeen schoon, omsloten door de reeds meer krachtig oprijzende bergen nabij het Schwartz- en Oden-wald.

'C'est ici le jardin de Baden' - werd ons gezegd - en hoewel de huiveringwekkende daemonische namen van het Höllen- en Hexen-thal niet zeer 'paradiesisch' klonken, - gelooven wij dat deze berg-rots-tuinen, op den weg naar Schaffhausen, naar luid van sommigen onzer vrienden, die deze rigting namen, hoogst treffend zijn. - Een bezoek in de prachtige Munsterkerk bleef ons over, bij gebrek aan tijd om al de geleerde en ongeleerde merkwaardigheden van Freiburg te zien - daarom hebben wij den aartsbisschop ook niet gezien, en hoewel wij, als kordate Nederlandsche Protestanten niet zoo doodelijk bang meer zijn voor alles wat een mijter en stool draagt, begroeten wij op onze natuurreizen toch liever een prachtigen, heerlijk door den Schepper zelf uitgedosten *aarts-berg* (oorspronkelijke berg) in vol ornaat, dan een *aarts-bisschop* in pontificalibus.-De Freiburger Munster, immers luidens de reisboeken, de eenige geheel voltooide gothische kerk in Zuid-Duitschland, is juist door zijnen minderen omvang, met den reus te Straatsburg vergeleken, meer à prendre voor het oog en het gemoed - de ernst der middeneeuwen, het gevlochten kantwerk van steen, de slanke en spitse torens, die, alsof ze van uitgeslagen papier zijn vervaardigd, krach-

tig in de blaauwe lucht dringen - alles is hier weder vereenigd - de inwendige kerk heeft ook hier dat eigenaardige, zwaarmoedige duister, dat gebroken en als afgesloten daglicht, 'tgeen met moeite door de keurig geschilderde kerkramen heenworstelt, en juist gepast is bij en voor de Katholieke kerk- en eeredienst, vooral, zoo als wij het mogten treffen - bij eene lijkmis voor eene jeugdige ontslapene dochter - waar de doodbaar of katafalk, zwart met witte bloemen en zilveren loovers, tusschen het altaar en de goede knielende gemeente geplaatst, met wierookwalmen omgeven, eene zekere harmonie vormde, wel geschikt om op den bloot zinnelijken mensch, voor eenige oogenblikken althans, terug te werken. - De schilderstukken van Holbein - de onovertreffelijke proeven van gothisch hout- beeld- en snijwerk, de kunstkeurige geschilderde glazen ook uit den *lateren* tijd, vergoeden den droevigen en eentoonigen indruk van dit en elk Munster-bezoek - vooral behoort hierbij een beeldengroep, achter traliewerk besloten, de instelling van het heilig Avondmaal voorstellend, bijna eene karikatuur of nog iets meer, alwaar de overdrijving, de wansmaak eener afgedwaalde (zoogenaamd) kerkelijke kunst, elken godsdienstigen indruk pijnlijk verstoort en kwetst, en wij verschrikt terugtreden voor een afzigtelijken witten steenen Judas, die zulk een ondragelijken grijnslach vertoonde, en een gevulde geweldig groote beurs in de hand onder de tafel liet zien - dat wij ons schielijk weg begaven van het aangezigt van dezen - voor-Götheschen quasi-Mephistopheles. - Ruim en vriendelijk is Freiburg gebouwd, en met zeer eenvoudige wandeldreven omsingeld - waaronder een soort van boschje, met hoog opgaand geboomte, geheel ingerigt voor publieke zeer openbare gymnastiekers, zoo als wij daar welligt een vijftiental kinderen en jonge lieden zagen klimmen en balanceren en hangen en zich uitrekken, - eene schoone vrucht der hedendaagsche ligchamelijke opvoeding, vooral zoo gerijpt onder het loof der boomen en onder den vrijen en blooten hemel - die hier althans in het Katholieke Freiburg niets aartsbisschoppelijks liet vermoeden. - Over weinige uren brengt ons de altoos gereede vuurwagen naar Bazel, alwaar we onzen verderen bergen meir-, gelukkig geen krijgstogt, zullen ontwerpen en berekenen - op den achtergrond van onze verbeelding het meir van Genève in den geest aanschouwende, en al weder iets verder in Savoije den witten reus der bergen - dien we reeds met elke omwenteling van het voortsnellende rad naderen. - Ons volgend reisberigt zal dus reeds het Zwitsersch postteeken dragen. - Vaar intusschen wel.-

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.

> Jeder neue Erzieher wirkt weniger ein als der vorige, bis zuletzt, wenn man das ganze Leben für eine Erziehanstalt nimmt, ein Weltumsegler von allen Völkern zusammengenommen nicht so viele Bildung bekommt, als von seiner Amme.
> JEAN PAUL, *Vorrede zur Levana*.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz*. 135.)

II. Opvoeding en eerste ontwikkeling.

O, heerlijk en grootsch en moeijelijk werk, om uit den kleinen mensch eenen grooten dito te vormen, om eerst te bakeren, te wasschen, te verschoonen, te reinigen, dan te voeden, voor de ontlasting, juist te gelijker tijd voor de kleine nog half ingesluimerde ziel te zorgen, en het miniatuurverstand, dat op halfsoldij is geplaatst, te ontbolsteren; om al verder de voetjes te leeren staan, en weldra naar de voorgeschrevene natuurwetten te bewegen; om voor vallen en stooten en builen te bewaren; om den leiband en den valhoed, als eerste veiligheidskleppen op 's levens gevaarlijke stoomvaart, in praktijk te brengen! om later het gewigtige en groote oogenblik te begroeten, als het A-B-boekje verschijnt, - en de sp-a - de u-il - de ke-el, zich afdrukt in het sensorium van den mensch in 18vo formaat; als deze eerste vormleer wordt ontwikkeld, en het kind van de natuurbeschouwing - dat is hier de kinder-eet-speel-kamer-beschouwing in den geheimzinnigen kring der letterklanken - o heerlijk vergezigt - in dat der ‘denkbeelden’ wordt overgevoerd: ja, waar het verfrommeld schoolboekje, met de grove prentjes, een volstrekt onbekende wereld opent - waar het kleine schepsel reeds kennis moet maken met geheel onbekende en onnoodige voorwerpen-: een aap - een leeuw - een stier - met alles waar het nog *niets* van begrijpt - alsdan versmelt de eerste voeding, de ligchamelijke vooruitgang, de progressie van vleesch en bloed en spier, door papkom, door papbeschuit, meer en min aangelengde melk, fijngestampte worteltjes, en zeer malsch vleesch - in de geestelijke opvoeding. - Ook daar wordt mede de melk der waarheid en levenswijsheid zeer verdund en aangelengd door de afdalende lessen en verduidelijkingen van den vader, op de duizend en een wel en niet te beantwoorden vragen van den aanstaanden - denker - door de welgekozene

en bedachtzame vergelijkingen en scherpzinnige ophelderingen, welke de teedere moeder onophoudelijk aan haar lief kind mededeelt, waar het altijd oneindige, onbetamelijke, onverwachte - quaesties poseert - en eene weetgierigheid vertoont, die het ouderlijk geduld op eene martelproef zet. - O voeding, opvoeding, en doorvoeding en invoeding van het kind, hoe gaarne zoude ik op deze wijze tien hoofdstukken vullen, ware het niet dat Pestalozzi, Rousseau, - en een heirleger opvoeders mij den pas hadden afgesneden, en bovenal de kundige Amsterdamsche geneesheer Allebé, in zijn onlangs verschenen werk, - *het Kind*, - door het Nut van 't Algemeen tot nut van 't algemeen. - Nu wacht ons de taak, om over de opvoedingstheorie der ouderenfirma - Kraanvogel en Cie, de noodige berigten onder de oogen der zeer welwillende lezers te brengen-: ‘en Compagnie?’ - vraagt ge - wat beteekent dit nu alweder? Hebben de ouders dan deelgenooten en vennooten, commanditairen of geldschieters, in het gewigtige werk der opvoeding? - Zeer zeker, en dat mag wel in onze notulen aangeteekend, tot heil van u allen die kleine kinderen hebt verkregen, of nog hoopt te verkrijgen. - De opvoeding, beweren wij, gaat steeds en compagnie - de zaak wordt vennootschappelijk behandeld - wij zullen bewijzen, bewijzen, mijnheer en mevrouw! - De eerste compagnon die dadelijk participeert in winst en verlies - is de baker - vervolgens wordt geassumeerd als werkend deelgenoot - de arts - later de zusters en broeders, ooms en tantes, de familie - weldra de leermeesters binnen en buiten 's huls, - deze noodzakelijke vennooten bij de firma: ‘vader en moeder’ of: ‘papa en mama,’ en op deze wijze wordt de compagnieschap zeer uitgebreid-: eene associatie-kas, eene handelmaatschappij, eene assurantie-compagnie. - Ook de vrienden Kraanvogel moesten ondervinden, dat Steven-minor van zeer vele zijden te gelijk werd bewerkt, en opgevoed, en voor het aanstaande leven behoorlijk ontgonnen en oirbaar gemaakt - met egge en ploeg en velerlei mest.-

Het aanstaande leven! - Ik stel mij met den lezer of mogelijk de lezeres, vlak voor den zeer kleinen Steven, die er nog zoo aartsdom, zoo onnoozel, zoo dik en rood, zoo mollig uitziet - die de eerste danspassen op 's levens koord beproeft, en eens met ons allen, tegen wil en dank, geweldige en gevaarlijke luchtsprongen zal moeten maken. - Het aanstaande leven van een kind! - O kleine Steven! en alle kleine Stevens met een! - vergun mij hier het hart eens aan uw wiegje, of nevens de compagnon n° 1, de baker, die u de beentjes boven de vuurmand warmt, uit te storten-:

Kind, mensch, zondaar, onsterfelijke- deugniet, boef, vrome, held, rentenier! - met welke namen u aangesproken, nog dartelend aan den *limbus infantum* hier op aarde, in het duister kinderenrijk! nog half, meer dan half dier-mensch, gekerkerd binnen den engen kring van hoogstens een half dozijn gewaarwordingen-: honger, dorst, slaap - en pijn - ja, pijn! - Het is ook uw lot geweest, kleine Steven! om, zoo als wij allen, schreeuwend in de wereld te komen, zoo als wij er met u weder zuchtend uitgaan, - een pijnlijk, een omgekeerd, een karikatuur-Io vivat! voor den student in de levensschool van:?? jaren, waar hem dadelijk na zijne eerste ontgroening, door de natuur, en den vroedheer of

vroedvrouw, als rector magnificus de eerste bul wordt overgereikt, alzoo:

‘Gepromoveerd, N.N. uit 's moeders ligchaam, voor het pijnlijke, het aangename, het korte, of het langere leven. - Aldus afgegeven op den eersten levensdag, om weder in te leveren op den doodsdag.’ - Uw aanstaand bestaan, kleine, spartelende, onrustige wereldburger, ligt nog onder den gezigteinder. - Gij zult even als wij uw deel verkrijgen-: ‘keizers-, konings-, torenwachters-, ook bedelaars-kinderen! - voorwaarts! - rigt u! - in het gelid! - marsch! - Het groote commandowoord luidt sedert zesduizend jaren onafgebroken-:

‘Der Mann muss hinaus
In 's feindliche Leben.’

en - voegt de lezer of lezeres er als ophelderende en zeer juist bij-: ‘ook de vrouw.’ - Als wij de zaak uit het regte oogpunt beschouwen, hebben wij deernis met u, arme, naakte, weerlooze schaapjes op de weide, kleine stukken menschen-vleesch, die zoo verbazend teêr, breekbaar, malsch en buigzaam zijt - uwe eerste opvoeding is welligt de gewigtigste. - O! als die wreedaardige, onmeêdoogende, dikke, breede, roodwangige vrouw - de baker - (de eerste loodsboot, die op 's levens zee bij het uitzeilen wordt geseind en aangenomen -) als deze u den weeken schedel drukt, verdrukt of verkneust, of met het hoofdje op den grond laat vallen - dan verdringt door eene enkele onvoorzigtigheid de slaperige compagnon in de groote handelszaak der opvoeding - den toekomstigen denker, den grooten wijsgeer, den beroemden dichter, den voortreffelijken wiskundige - de machine wordt dadelijk bedorven en de geest, het levensbeginsel, zucht en hapert, zwoegt en zwijgt, of suft en verdooft door een geheel leven heen - alles door den barbaarschen vingerdruk - eener baker-! Ziedaar uw eerste levensgevaar, kleine Steven! mogt gij en alle kleine diermenschen, eer zij geest-mensch worden, aan dat vreesselijke gevaar ontkomen! - en dan de volgende ontwikkeling, de eerste indrukken-: het eerste flaauwe en schemerachtige morgenlicht van deugd, waarheid, liefde en godsvrucht - door hoevele zwartgemaakte of bestovene of opzettelijk verkeerdelijk geslepene prisma's komt u dat licht - in vreemde straalbreking in hoofd en hart-! een kaars - een nachtpitje - een stinkend oogenblikkelijk luciferslicht, naarmate de ouders met de vennooten u dat kunnen en willen toedeelen. - Kind, mensch, ongelukkig, allerverbazendst *afhankelijk* wezen! - wat zijt geongeloofelijk lijdelijk, passief- zoo lijdelijk, als naar de orthodoxe leer van sommige stelsels - de mensch - een blok en een steen - *fungus et truncus* - waar alles door Gods genade en den Heiligen Geest wordt gewerkt en verrigt - en de mensch niets doet - dan het kwaad - lijdelijk zijt ge - en kunt u niet verdedigen, ongewapende held des levens als men u dadelijk de vrijheid ontneemt - de vrijheid zeg ik: - uwe ligchamelijke en geestelijke vrijheid - als men uwe armpjes en beentjes, waarmede gij zoo gaarne ongedwongen schermt en trappelt - onmenschelijk knevelt, bindt, boeit, alsof ge een gevaarlijke struikroover waart - als men u in verstikkende wollen dekens wikkelt, in bloedrood baai, alsof ge een groenlander waart, en het eerste warme kraamkamerleven een Siberische winter voor u - een 1740! - uw hoofd bedekt en omwindt - en alleenlijk ontbloot om het met benevelenden sterken drank - gruwel! - rum of brandewijn te was-

schen - of dan, als de belangstellende vennooten de lieve kleine eerste blonde of zwarte hairtjes moeten bewonderen-: uw eerste pruikje, dat later door een tweede pruikje zal vervangen worden, als het leven, het lijden, de ouderdom, de ziekte, of het klimaat, of duizend andere (*apokryfe*) hulpmiddelen u den schedel kaal hebben geschoren. - Uwe vrijheid reeds zoo vroeg weg, mijn lieve! - en gij zult die nimmer, nimmer herkrijgen! - nimmer: - de baker begint - en Freund Hain besluit - daarover later - maar ik zie het reeds, als ik den blik werp in uw aanstaand leven - gij zult u wreken, wreken op al die mannelijke en vrouwelijke cipiers, serjants geweldigen, en inquisiteurs - als gij jongeling zijt geworden zult ge deze banden en boeijen verwerpen, verbreken, vertrappen - en het leven zoo vrij instormen - dat ge u, links en regts, bont en blaauw stoot - en weldra, zoo als op den eersten dag uwer levens- en geboorte-promotie - weder schreeuwt of huilt - maar nu wordt het een pijnlijk, langdurig, akelig stenen en kermen - nu komt het geweten er bovendien bij, waar ge bij de baker nog niet mede te maken hebt - en gij erkent dat uwe verworven vrijheid u ten verderve bragt!

Arme Steven! is het wel de *moeite* - juister en beter gezegd-: der *pijne* waardig - om het leven te entrepreneren? om de hemel- of hellevaart te beginnen, waartoe gij geroepen zijt? Arme, lieve, nog zoo schuldelooze Steven! - wij vergelijken u bij den reiziger, die te Freiburg in Baden is aangekomen - naar Zürich en Schaffhausen heentrekt, maar eerst door het *Höllen*- en *Hexen-thal* moet reizen - berg op en af - steil omhoog - wie waarborgt u dat de bergtogt niet een heksenvlugt zal zijn-? Mephistopheles voorop, naarden Blocksberg heen, dan naar beneden in den vurigen poel bij de geesten die branden en beven - in de hel? - Uwe opvoeding moge vooreerst aan vader- en moedertrouw zijn opgedragen - toch, al zijt ge ook behoorlijk en Christelijk gedoopt (zie het eerste hoofdstuk), toch zal u de zonde, in honderdduizendvoudigen vorm, niet ongemoeid laten - gij zult, even als al uwe voorvaders en overgrootvaders en dito -moeders, van grootvorst Adam en rijksprinses Eva af, - het aanstaand leven - door-eten - door-drinken - door-slapen - door-tollen - door-hoepelen - en principaal - door-zondigen - daar kan zelfs de kerk- of huis-doop en alle geloofs-artikelen van uwe belijdenis of uwe biecht en oorbiecht en ook uw geweten - niet vóór of tegen - ja, al wierdt ge ook later door Mormonen, of Methodisten, of Afgescheiden gereformeerden voor een wedergeboren heilige verklaard - gij zult toch met allerlei zonden, als de luipaard met de vlekken - bedekt en zigtbaar blijven - en dat weten uwe ouders, dat weten vader en moeder Kraanvogel, dat weten ook de burger-buurvrouwen en jufvrouwen, die echter nog altijd herhalen: ‘wat een lief schaap van een kind’ - of ‘wat een aardig wurmpje’ - of ‘’t is een dotje! - dat weten zij allen - en wij met hen - daarom is wel de eerste getuigenis over den kleinen aardbewoner - gewoonlijk: ‘een lief kind’ - spoedig de tweede suppletoire: ‘maar een stout kind’ - later: ‘een ondeugend kind’ - alweder later: ‘een onhandelbaar kind’ - eindelijk: ‘een zondig menschenkind’ met of zonder geld, rang, titels, rente, en best adellijk, of troebel gemeen - bloed. - Zoo laat zich het aanstaande leven, wat u, Steventje! betreft, beschouwen, en wij zien

er magtig, magtig groot bezwaar in, hoedanig gij, goed en wel, door en uit het leven komt - dat is de gevestigde overtuiging van uw braven, deugdzamen vader, Kraanvogel den eerste - hij wil uit u een tweede Kraanvogeltje, eene tweede, veel verbeterde en herziene en gecastigeerde editie maken, met nieuwe letter en zonder druk- of zondenfouten. - Wij zullen alweder in eene volgende maandzien, hoedanig de man daar slaagt. Vaar voor heden wel, allergeduldigste lezer!

Spiritus Asper en *Lenis*.

De ziekte.

Middernacht was voorbij. Ik zat op mijne studeerkamer en werkte nog met helderen, opgewekten geest. Ik eerbiedig den natuurlijken leefregel, en wil gaarne gelooven, dat de morgenstond goud in den mond heeft, ook voor de studie; mits onze geest, vaak zoo weêrspannig en eigenzinnig, maar vroeg wakker worden wil. Doch wat mij betreft, ‘de morgen brengt mij zorgen, maar de avond lust bij rust.’ Ik kan die opgewekte late avonduren nu eenmaal niet missen, en zou 't ook niet willen.

Plotseling schrikte ik op van mijn' stoel. Ieder onverwacht geluid in de doodelijke stilte en afgetrokkenheid van den nacht, heeft gewoonlijk op mij die uitwerking. Maar dit maal kwam er nog iets bij: het geluid was dat van eene schel; en des nachts ten een ure, wachtte ik weinig goeds. Ik schoof het raam open. Van beneden werd mij het verzoek gedaan, om terstond een' kranke te komen bezoeken; en toen ik vroeg, wat hem zoo onverwacht overkomen was, luidde het antwoord: ‘Ja, ik weet 't niet, Dominé! maar ik geloof dat 't de ziekte is.’

DE ZIEKTE! Dat woord, - ofschoon 't mij naauwelijks meer verraste, en nog minder vrees voor mij zelven aanjoeg, - deed mij toch tot in het gebeente sidderen. Die voor vier jaren van alle zijden daardoor omringd was, en er de verwoestingen van gezien heeft, bij hem, wie hij ook zij, zal zeker de eerste wederontmoeting van dien geesel des menschdoms de zelfde uitwerking gehad hebben. Wat ik zag en ontmoette, - neen, ik beschrijf 't u niet! Een bejaard man, wiens vrouw boven aarde stond, en die nu niet anders kon denken, dan dat hij voor het sterfbed zat van zijnen zoon. Deze, een oppassend huisvader, die juist zijne uitgespaarde penningen naar het sterfhuis had gebragt, om zijne moeder toch de laatste, de allerlaatste eer aan te doen, zelf daar nu neêr geworpen, even als, vier en twintig uren geleden, zijne moeder. De vrouw, straks misschien weduwe; twee lieve kinderen in der haast op een kussen onder de tafel geschoven, om morgen welligt ten halve en overmorgen geheel weezen te zijn:- daar de moeder, hoewel zij 't nog niet

voelde, reeds het teeken van den slaanden engel op het voorhoofd droeg. - Genoeg, meer dan genoeg om het menschelijk gevoel op de pijnbank te leggen, en den trooster op de proef te stellen, of hij ook liever met den verslagene weenen dan hem troosten zal!

‘’t Was zeker ook de ziekte?’ sprak de buurman, bij 't uitgaan. Ik stemde toe en vervolgde eenzaam mijnen weg. Op dien korten weg dacht ik veel na; vooral ook over de kracht en de diepte der volkstaal, die vaak zoo aandoenlijk spreekt tot ieder, wiens smaak voor het eenvoudige en ware nog niet verstompt is. DE ZIEKTE! Wie heeft dezen naam uitgevonden, zoo dood eenvoudig, en toch - zoo juist, zoo rijk, van zoo veel beteekenis en hoogen ernst? Daar ligt een kranke op zijn leger, in doodelijke benaauwdheid, in hevige koorts, van zwakte uitgeput. Ziek is hij; maar neen! 't is DE ziekte niet; alle andere krankheid is dien naam onwaardig geworden. Als daar de gezonde, sterke man, met reuzenkracht op het ziekbed geworpen, slechts éénen strijd heeft, om te worstelen met den dood; als de oppasser voor het ziekbed in een zijgt; de treurende bij het lijk zich plotseling krank gevoelt; naast de doodkist de dragers neêrvallen op het kerkhof; het sterfhuis zijne gasten al stervende huiswaarts zendt; - als daar, na een' strijd van weinige uren, de dood en het leven elk zijne helft overwinnend weg voert, - dat heet ziek te zijn! Daarbij is al het overige kinderspel.

Nu zes en dertig jaren geleden verrees, te midden van het aloude Azië, de wieg en bakermat van het menschelijk geslacht, uit de moerassige oevers van den Ganges een booze geest. Zijn naam was DE ZIEKTE. Tot nu toe zond hij slechts zijne boden, minder magtige en boosaardige geesten dan hij, uit onder het menschdom. De mensch had velen van dezen weten te bezweren en hunne boosheid te temmen. In zijnen overmoed meende hij reeds de gezondheid en het leven zeker te zijn. Nu verhief zich DE ZIEKTE zelve, de vader en heer van die allen, uit zijne dompige moerassen, en kliefde met zijne zwarte vlerken de zoele lucht, en toog, zonder haast maar ook zonder oponthoud, de wereld rond, en sprak het vermetele menschdom toe: ‘Ontwijk of overwin mij, zoo gij kunt; schrijf mij den weg voor, van waar ik kom en waar ik henen ga!’ En de mensch beproefde zijne wijsheid aan dit raadsel, zijne kracht aan dat wonder. Hij sprak: ‘’t Is eene ziekte der verzengde luchtstreek;’ en zijn vijand breidde de vleugelen over de sneeuwbanen van Rusland uit. Men noemde hem Aziatisch; en hij rigtte zijne schreden naar Europa. Dáár, waar de wetenschappen zoo hoogen trap hebben bereikt, maakte men eene studie van zijne verwoestingen, een proefstuk der ontleedkunde van zijne lijken; daar werden aan hem alle schatten, sinds twee duizend jaren door de geneeskunst opgespaard, verspild. Gij, geleerde mannen! weet gij ons nu, na zoo veel tijds en zoo veel arbeids, reeds iets meer te zeggen, dan het volk mij zegt? Zij zeggen:‘’t Is DE ZIEKTE!’ en wat zegt gij?

Het volk! Ach, daarmeê is hij maar al te zeer vertrouwd. Hij rigt zijne schreden naar de bevolktste wijken; hij maait met eene scherpe zeissen onder de armen. Is 't een antwoord op de bede van Job: *Waartoe laat Gij den ellendig en het licht, het leven aan hen, die den grafheuvel tegen juichen?* - Maar neen! Ook in de armoede is nog het leven zoet; vooral het leven der kinderen voor hunne ouders,

der ouders voor de arme kinderen. Ook de arme treurt en draagt rouw, al schijnt vaak het leven hem slechts de doornstruiken te bieden, waarvan de rijke de rozen heeft afgeplukt. En toch is het, of de arme den dood zoo niet vreest; ten minste hij ontvliedt DE ZIEKTE zoo niet. En waarom? Ik zal het u zeggen: zij willen elkanders afscheid niet missen, elkander niet alléén laten sterven. Ik zag ten minste nog niemand, hoe vreeselijk deze vijand woedde rondom ieder ziekbed, - ik zag nog niemand verlaten sterven; en toen ik er eens de reden van vroeg, kreeg ik het aandoenlijk antwoord: ‘Wat zou een arm mensch zijn, als wij elkander niet hielpen, en God hielp ons allen niet?’

ZIEKTE! gij, die dien naam zoo te regt en bij uitnemendheid draagt; die ook ons schrik en weemoed aanjaagt, en nu en dan op eens een' uitstap doet buiten de armenwijken, om ons te toonen, dat ook de groote voor u niet groot is; o! zoo gij ons dankbaarheid hebt moeten leeren, dat wij tot nu toe niet anders dan kwalen en ziekten kenden, maar nog niet DE ziekte zelve, - mogt gij spoedig deze uwe roeping hebben volbragt! Mogt gij weldra wederkeeren naar de moerassen, waaruit gij geboren zijt, en waar de bijgeloovige Indiaan, sinds duizenden jaren, de stem van een' magtigen geest hoort in het bruisen van de golven der heilige rivier.

Maar wat vragen wij 't u ook? Gij zelf zijt een bode, een bode des Almagtigen, die in zijne wijsheid bezoekt en in zijne liefde tuchtigt. Daarom, daarom alleen bukt het volk zoo lijdzaam onder uwen scherpen geesel; omdat het met koning David 't *beter* acht, *in de hand des Heeren te vallen, dan in die der menschen: want zijne barmhartigheden zijn vele*.

O God! mogt dan spoedig de hand van den slaanden Engel van ons worden afgewend. Schoon wij de schreden allerminst van dezen uwen bode vooruit kunnen teekenen, mogt 't waar zijn, dat zijne reis meer gehaast en welligt het jaargetijde hem minder gunstig is, dan bij zijn laatste bezoek. En wanneer eens deze schrik der levenden, - gelijk in vroegere eeuwen andere plagen van het menschdom, - geheel van de aarde wijken mogt; zie, lezer! ik stel mij voor, hoe wij dan zitten zullen, - wie onzer 't beleeft namelijk, - in het midden van onze kindskinderen; en als zij ons van zware krankheden en heerschende ziekten spreken, wij, met al de wijsheid van den ouderdom zeggen zullen: ‘O! dat alles is nog niets, kinderen! Gij moest *de ziekte* hebben beleefd: - dán hadt gij wat anders gezien!’

K.

Brievenbus.

V. Antwoord op een' brief van een' Protestant, die de bisschoppen nog niet vreest, en waarmede nu de bisschopsquaestie in den Tijdspiegel getermineerd wordt, na er van verschillende zijden beschouwd te zijn.

Waarde Nath!

Gij hebt gelijk dat ik in mijnen brief niet den door u in den Tijdspiegel van Mei geplaatst bedoelde. De mijne was gerigt aan een' vriend, die mij over hetzelfde onderwerp de geciteerde woorden schreef. Gaarne beantwoord ik nogtans uw laatste schrijven, hopende dat dit vooreerst het laatste woord van mij in die zaak kan zijn.

Gij smaalt op de vrees voor de bisschoppen; ik begin met te zeggen: vreezen en vreezen is twee. Verminkte ik het vers niet er mede, dan zou ik Hesiodus nazeggen: - '*Οὐϙ ἄϱα μοῦνον ἔην φόβων γένος*' - Er is eene vrees, eene wijze, die voorzigtigheid; er is eene laffe die radeloosheid en verlamming baart. Deze ken ik niet. Met de eerste ducht ik van en met de bisschoppen, zoo als die hier eensslags werden neergezet, geen totale schade en schipbreuk; maar wie voorkomt niet liever, als 't kan, ook de averij?- Zoo gaat het mij ook met en zoo denk ik ook over de waarheid van boven, aan wier onverwinbare kracht en eindelijken triomf ik met u geloof, omdat ik geloof in God als den Opperheer in de zedelijke wereld, die Zijne wetten handhaaft, die ons beloften gaf en deze ook zal vervullen, en wijl ik ook nog eenig vertrouwen voed op den beteren geest der menschheid. Het *discite justitiam moniti* zal zich, al was het bij en door het 'wie niet hooren wil die moet voelen' door de geschiedenis zoo luid gepredikt, wel ééns ingang verschaffen. Eens moet er waarheid in Liefde, Vrijheid in Eenheid komen.

In welken vorm Christus' kerk den haar beloofden triomf zal behalen en hoedanig de gesteldheid en regeling van die kerk der toekomst zal wezen, dit vermeet ik mij in geenen deele te bepalen. - Doch die betere dagen zullen daarom niet van zelfs aanbreken. De geschiedenis leert mij, dat er van die Waarheid en die Vrijheid onder de volken in bepaalde tijden datgene is geworden, wat er volgde en volgen moest uit hetgeen zij daarvoor waren; de ondervinding leert mij, dat enkelen menschen naar gelang hunner omstandigheden daarvan zoo veel ten deele werd, als zij zich onder God daarvan toeëigenden, gelijk het heilige erfdeel hun ontging naarmate zij daarvoor onvatbaar werden of zij zich daarvan lieten versteken. Daarom kunnen wij, bij alle bouwen op de onoverwinnelijke kracht der Waarheid, redelijker wijze niet stil zijn en afwachten wannéér, bij en onder wíe al, en tot welken prijs zij haren geheelen of gedeeltelijken triomf behaalt.*)

Wat is nu de Roomsche kerk, wat doet zij ten aanzien van dit groote doel?- Verre blijve het van mij om haar het christelijk element zoo te ont-

*) Sommigen hebben het mij euvel geduid, dat ik in der tijd een Antwoord zond op een Brief, die niet aan mij was gerigt. Ik mogt wie die opinie deelen vragen, waarom de Synod. Commissie dien brief, door dezen publiek verkrijgbaar te laten worden, ten algemeen eigendom maakte? Ik kreeg dien van mijn' boekverkooper voor 10 cents. - In dat Antwoord zette ik deze gedachte meer uiteen.

zeggen als dit soms geschiedde! Maar toch kan de denkende Protestant, met het Woord in handen, van haar niet anders zeggen, dan dat de Waarheid en Vrijheid in den Heer (Joh. VIII) welker verdediging bij mij ook als 't beginsel van het protestantismus is, daarin onder een bedeksel wordt verkondigd. De eene als de andere heerscht er minder, komt er minder tot haar regt dan moest, terwijl zij met veel niet-christelijks wordt belast en beladen. Nevens ja boven het Woord, de Overlevering;- zie daar de grondfout van Rome!- Ziende wat daarop al werd gebouwd, zult gij wel niet ontkennen dat Rome, gelijk ik in mijn Open Antwoord op den Herderlijken brief zeide, met een' omweg naar den Heer voert, waarop velen onderweg blijven. - Dit moge mij nu met treurigheid vervullen, omdat ik in het belang der heilige zaak als der menschheid iets anders wensch; ik moet als Protestant tot wie Roomsch-Katholiek willen zijn en blijven zeggen:- ‘Een iegelijk staat of valtzijnen eigen Heer; een iegelijk zal zijn eigen pak dragen.’- Ik heb er zelfs in zoo verre vrede mede, in den geest van Paulus: ‘indien maar de Christus gepredikt wordt’ en wetend dat men in die kerk ook, getuigen zulks hare waarlijk groote, christelijk groote mannen, en de ondervinding bij duizenden eerlijk Roomschen, een braaf, gemoedelijk vroom mensch kan zijn. Daarom zou ik ook, gelijk ik zeide, waar ik met mijne zwakke krachten zulks vermogt en het noodig werd, optreden als hun verdediger, waar dit regt op eigen overtuiging den Katholiek werd ontzegd, althans zoo lang dusdanig regt niet ten onregt werd, door de veiligheid en vrijheid van anderen te bedreigen en in dezer regten te grijpen.

Doch juist op dit punt raken wij aan eene minder onschuldige zijde van Rome dan de blinkende, schitterende, welke het gaarne der wereld toekeert - eene zijde die vooral naar de Protestanten was gewend, zoodat dezen, met eene onbillijkheid die daardoor eenigermate verschoonlijk werd, wel eens die zijde alleen in het oog vatten. - Die zijde is een euvel dat zich ook bij de Protestanten vertoonde, de heerschzucht en onverdraagzaamheid der kerk. En deze zou - dit vreesden wij - ja zij moest kantiger, meer gestevigd worden, die heerschzucht en onverdraagzaamheid moest nieuw voedsel vinden en dit bepaald onder ons volk, bij de invoering der bisschoppen; de Protestant moest zich door hen speciaal, ieder in den hun aangewezen werkkring bedreigd rekenen, indien die mannen - en wie mag het anders verwachten? - aan hunnen eed en roeping getrouw bleven. Dit nu, het negéren van de geschiedenis, dat opvatten van den draad waar die in 1559 was gelaten, dit gepaard aan het zigtbare streven van de ultramontaansche partij in Zwitserland en Frankrijk, waar zelfs kerkhoofden zich daartegen mannelijk verzetteden, de gelijktijdig gemaakte aanspraken in landen met eene gemengde bevolking als Wurtemberg en Pruissen, wat in Engeland werd beproefd, het een en ander werd in mijne oogen teekenen des tijds waarop men acht mogt hebben, gelijk zij dit waren in die van duizenden, en dit, gelijk gij zegt, ter goeder trouw. - Wij willen buiten het terrein blijven van de diplomatie en de politiek, waar anders werd ingebragt wat als bezwaar kon gelden; - doch waarom gaf Rome in de bisschopszaak, door eigen- en vrijwillige verandering vanden bisschoppelijken eed b.v., geen grond van geruststel-

ling? Waarom gaf de Paus niet, vooral bij het vestigen van zetels in meer Protestantsche landen, gelijk ik vroeg in den brief die uwe ontevredenheid wekte, eene open verklaring hoe hij in de 19e eeuw ons Protestanten beschouwde, wat hij van ons wilde en niet wilde? Gij zult zeggen, dit lag niet op den weg van den Paus, van wien de allocutie uitging, vermits hij tot ons Protestanten slechts in eene zeer verwijderde betrekking staat. Maar immers leven zijne Katholieken onder ons, en blijft zulk eene totale scheiding van geestelijk en wereldsch, van kerkelijk en burgerlijk belang *in concreto* ondenkbaar? - Openbaar onderwijs, gemengde huwelijken, bepalingen ten aanzien der openbare eeredienst waren of werden reeds dikwijls zoo vele punten, dat die beide sferen niet zoo uit elkander kunnen gehouden worden, en dat de Katholiek, onder eene gemengde bevolking levende, niet kan zijn als in een louter Roomsch land. - Daarom kon, meende ik, zulk een open woord van den Paus zoowel de zijnen als ons op het juiste standpunt hebben geplaatst om dien stap regt te beschouwen en er dan op nog meer voldoenden grond vrede of onvrede mede te krijgen. - Bij de wijze waarop zulks nu geschiedde; - wat moesten wij als wensch en verlangen en als oogmerk beschouwen?

Gij koestert sedert dertig jaren de overtuiging dat de regeling der Katholieke afdeeling der kerk (zij geven u dat woord niet toe) eene betere verhouding tusschen de kerkgenootschappen zou te weeg brengen. Het is omtrent zoo lang geleden, dat een geest zich roert, die mij dikwerf deed wenschen: - ‘Gave God, dat het op het punt der onderlinge verdraagzaamheid ware als vóór dien!’ - en dit op 't gevaar af, dat men mij voor een' onverschillige houde. - Maar zal die liefde die verdraagt worden bevorderd of inbreuk lijden door de invoering van bisschoppen, en althans zoo als die kwamen met het dreigende ‘*persequar et impugnabo*’ op de lippen? - Hebt gij daartegen niets van uwen onwil bewaard? - Is die eed, zoo als die daar ligt, niet een open oorlogsmanifest tegen andersdenkenden? Verschijnt daar de vijandschap niet uit de hoogte in de kerk; is dat niet de taal van geloofshaat? Mag men zulke verzekering, om uwe woorden te bezigen, niet ook ‘woedenden onzin noemen van den geest van onverdraagzaamheid?’- Komt niet uw inwendige mensch, het heiligste en beste in u, daartegen op?

Dat was bij mij het geval en in zekere verontwaardiging daarover schreef ik eenige woorden in den brief door u gegispt, die mij later leed waren en die ik hiermede vrijwillig herroep als te hard, als wrevel ademend. Ik bedoel de uitdrukking: - ‘Ik wil er des noods vrede mede hebben, dat men mij te Rome verloren rekent, dat men mij daar met barre woorden verdoemt voor tijd en eeuwigheid’ enz. - Wetend dat de Bul *In Coena Domini*, die begint: ‘*Pastoralis Romani Pontificis vigilantia*’ sedert ettelijke jaren niet meer op groenen Donderdag wordt voorgelezen, althans als ik op schrijvers aan kan, had ik dit harde woord niet moeten schrijven.- Ik heb dan ook trouwens in geenen deele ingestemd met menig woord, en daaronder ook logen en laster, tegen de Katholieken geschreven. Dat was in mijne schatting schending van wat het Protestantsch beginsel moet blijven. ‘Van dat vuil walgt mij mede,’ en moest dat Protestantismus heeten, ik zou het mij hebben geschaamd. - Doch

kleeft dit vuil aan menschen; het kleeft God dank! niet aan de zaak, deze blijft daarvan rein en vrij. De echt Protestantsche geest wijst dezulken met een ernstig: - '*procul este profani!*' terug. Dat dit waarlijk mijne opinie was, daarvan getuige, dat ik zulke geschriften reeds in die dagen van meerdere hevigheid 'onwaardige pamfletten' noemde. - Ik heb in een door mij geschrevene in dit Tijdschrift nog niet verschenen aankondiging den beterdenkenden Katholieken broeder gevraagd, dat hij dit mogt verschoonen en edelmoedig vergeten. - Overigens mogen zoo vele verschijnselen van onverdraagzaamheid in de geschiedenis u de vraag ingeven, of vervolgingen uit geloofshaat niet in den gewonen en natuurlijken loop der dingen lagen; - ik antwoord daarop - 'in den gewonen, helaas ja! in den natuurlijken zouden zij niet zoo hebben gelegen, indien men ten allen tijde meer waarachtig christelijk had gedacht en gehandeld.'

Gij vraagt mij vervolgens 'of mijne vrienden [ik moet vermoeden, dat gij de mannen van de Morgenster meent] de vroegere veroordeelingen hebben te niet gedaan, hunne vervolgingen gewraakt?- Zoo velen ik daarvan ken [- en dat gij hen en zij ook u mogten kennen, maar nog van andere zijden dan die waarop gij, ongelukkig, in botsing zijt gekomen], dan zou ik zeggen: *ja!* - Ja! - zelfs met vergeten ván - met wat de Afgescheidenen ontrouw zouden noemen áán de Gereformeerde stellingen in Dort bepaald. Dit is algemeen en speciaal, *persoonlijk* en *officieel* geschied [het laatste in de schatting van velen met nog al te voorzigtige hand], maar toch is daarover legaal de staf gebroken, met te signaleren wat in art. VII der Geloofsbelijdenis was gezegd door het bekende *quatenus*. Het was, wilt ge, een dadelijke triomf van wat in 1618 en 1619 werd veroordeeld, de vrijheid gevende welke zij vroegen, waardoor de vroegere vervologingen werden gewraakt en te niet gedaan, gelijk deze zulks reeds vroeger werden door erkenning van regten en begunstigingen. Ik behoor ook tot de vroeger zoogenoemde dissenters; - doch waar wordt ons nog ongelijk aangedaan? De verledenheid veranderen kan niemand. - Men heeft de onverdraagzaamheid van vóór ruim tweehonderd jaren gewraakt in woord en geschrift. Dat is, op eenige uitzonderingen na, geschied door bijna zoo vele mannen van naam in de hervormde kerk, professoren, predikanten, leden der gemeente, als over die tijden en punten hebben geschreven. Zelfs de voorstanders van wat toen werd vastgesteld erkennen, dat de stellingen toenmaals geopperd en opgevoerd tot dat uiterste waartoe men ze dreef, niet houdbaar zijn. Hebt gij die zaken, met te spreken 'van eene Protestantsche vervolging en onderdrukking van langer dan tweehonderd jaar,' niet wat donker bekeken! - Feitelijk en positief heeft die vervolging slechts tot 1628 geduurd. Wat later plaats had was meer eene onthouding van regten en voorregten; als gij 't wilt, noem het eene negative vervolging, - doch bezwaarlijk met dien naam te bestempelen. - Neem ook den tijd in aanmerking. Men was waarlijk niet overal zoo mild en verdraagzaam als hier - bragt het belang des handels zulks mede, in 't land waar Roomsch en Onroomsch nevens elkander leefde, en de godsdienst, was het ook met beperkingen, kon worden uitgeoefend. Maar laat ons niet twisten om lang verleden tijden, al moet ik ter rectificatie nog zeggen, dat er lang na 1571 menige vervolging om 't geloof mogt heeten meer of minder met staats-

zucht verbonden, in Frankrijk onder de Richelieu, Mazarin, bij de latere dragonnades, in de Cevennes, al moet ik wijzen op Boheme, Hongarije, Spanje, waar de inquisitie eerst in 1808 werd afgeschaft, de Waldenzen. - Er is, ik weet het, ook eene tegenrekening, Engeland, Ierland; Zweden sloot de Katholieken buiten en hield zich lang daaraan. - Doch ik moet zeggen, zet aard en duur dier vervolgingen tegen elkander en erken, dat de Protestanten daarvan spoediger terugkwamen en althans geene geregtshoven instelden met bepaalden last en instructiën ter vervolging, geene mannen hadden als die den Bisschoppen in dat gedeelte hunner werkzaamheden moesten behulpzaam zijn.

Vervolging ten aanzien der Afgescheidenen had, meen ik, inderdaad slechts plaats, omdat en voor zoo verre men de letter der burgerlijke wet op de vereeniging door hen overtreden achtte. Eene toepassing van artikelen, waartoe de dienst van de letter der wet aanleiding gaf en noopte. Zij werden gevonnisd, niet omdat zij als Oud-Gereformeerden, maar omdat zij ten getale van meer dan twintig zamenkomsten hielden. Anders weder een bewijs dat der justitie, gebonden als zij is, soms het eene oog wordt digtgehouden, terwijl zij het andere scherpturend en toeziende open houdt. Weder een bewijs, dat geschreven wetten [onmisbaar natuurlijk], wil men die tegen alles maken en onbepaald en op alles toepassen, als een net zijn dat men tusschen hemel en aarde wil spannen, terwijl de realiteit er onderheen en bovenover en door de mazen vliegt, dat lappen en inbreijen ook niet eens altijd helpt. Het zijn niet alleen onze theologie en philosophie die hare zwakke zijden hebben en te kort worden bevonden. De wetgevers en juristen hebben ook nog een beetje te doen, alvorens zij *auf's Reine* zijn en het *summum jus summa injuria* ter onwaarheid wordt. - Evenwel kwam er niet ook met de Afgescheidenen redres, al werd niet aan al hunne eischen voldaan? - 't Was in 't voorbijgaan.

Aan 't slot van uwen brief oppert gij, zeggende: - ‘Weet dat miskenning en onderdrukking ten nadeele werken van hem, die zoo verwerpelijke middelen bezigt,’ eene gedachte die mij aan Schiller's ‘*Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*’ doet denken. Wij zien dat bij menige treurige uitkomst in de geschiedenis. Immers tot hoe duren prijs, dikwijls door onschuldigen mede betaald, werden voor dat geregtshof de geschillen gevoerd! - Daarop mede ziende wenschte ik mij te verdragen met mijnen naaste, terwijl wij nog op weg zijn, en dit deed mij zeggen: - ‘Wij gunnen hun [den Katholieken] elke vrijheid, behalve die waarmede zij de onze, ons bestaan zouden bedreigen.’ - En dat deden die Bisschoppen, zouden zij hun ambt aanvaarden en bedienen met dien eed, die hen ter bestrijding en vervolging van u en mij en zoo velen opeischte. Een *haereticus, qui, ecclesiae auctoritate neglecta, impias opiniones pertinaci animo tuetur* [Catech. Rom. Cap. X] ben ik met zoo vele Protestanten in Rome's schatting. Wat bleef mij over dan dit dilemma:

‘Die eed is gemeend zoo als die werd gevraagd en afgelegd, - en dan moeten die Bisschoppen ons vervolgen en bestrijden;-

óf die eed is niet zoo gemeend. - Maar dan had ik gewenscht, om der waarheid en der liefde wille, dat zij iets anders en beters hadden beloofd.’

Ik was wat huiverig dat de Katholieken ook in het maatschappelijke te veel *ascendant* mogten krijgen, als ik onder ons mannen zag optreden bekleed met gezag, wien in het Concil. Trident. Sessio XXV, C. 17 is ingescherpt, ‘dat zij niet mogten wijken voor of toegeven aan, noch zich met onbetamelijke tegemoetkoming gedragen jegens ministers van koningen, kleine koningen of heeren, in de kerk noch daar buiten, als waren zij lagere bedienaren van het altaar,’ terwijl hun wordt voorgeschreven, ‘dat zij dit voortaan moesten vermijden en zoo in als buiten de kerk hunnen rang en waardigheid voor oogen houden, overal indachtig dat zij vaders en herders waren.’ - Er wordt ten slotte bijgevoegd ‘dat de overigen, zoo hoofden en vorsten als anderen, die Bisschoppen met eerbied als die jegens een vader en pligtmatig ontzag moesten bejegenen.’

Edoch de zaken zijn sedert het schrijven van uw' brief en den mijnen haar gang gegaan. Er is eene wet ontworpen en aangenomen, waarbij de Bisschoppen zijn.... toegelaten, gelijk ik met velen, blijkens de bijna laatste woorden van mijn Open Antwoord, vermoedde. Zal de Katholieke kerk in ons land daarmede eene nieuwe ontwikkelingsphase intreden? - Mogt dit de Protestantsche dan ook door veeten te begraven, twisten te vergeten, die op het gebied der wetenschap schraal gewin, ten aanzien harer plaatselijke uitbreiding groote schade, in het rijk der liefde echter het grootst en onzaligst nadeel hebben te weeg gebragt. De hervorming is in Europa teruggedrongen binnen het gebied der Indogermaansche volksstammen; doch door en met haar hebben die stammen krachtig gewerkt en veel goeds gedaan.

Ik weet geen beteren wensch dan dat én de Katholieke kerk én de Protestantsche voortga met zich in den tijd te ontwikkelen volgens de kiemen welke zij in zich dragen, en dat, kan het zijn, eene hoogere liefde zweve boven den strijd, dien beide tegen elkander en soms in den eigen boezem voeren. - Uit de wrijving kome licht, uit de gevraagde en gegeven ophelderingen betere verstandhouding, zoo uit dien strijd eens vrede voort en eenheid in Christus!- En waar meening en leerstelling dit nog tegenhoudt, moge de stille voortgang eener edele humaniteit ons toch verder helpen! Er is reeds gewonnen. - Veel wat vorige eeuwen wilden, deden, duldden, mag men bereids onmogelijk achten. Al wat van beide zijden edeler denkt zou zich daartegen kanten, het niet meer willen. Dit houde stand!- En of dan eens de theologische waarheid blijkt reeds lang gevonden maar slechts niet erkend te wezen, dan of men haar eens verder gelouterd in haar vollen glans ziet blinken, of zij, niet enkel naar haar kern maar in haar geheel wezen en in hare vormen *stabiel* of *progressief* blijkt te zijn; van de genootschappen in de kerk moge waarheid worden wat een Engelsch schrijver van de Whig's en Tory's in zijn land zegt: - ‘dat zij, namelijk, in hunnen onderlingen strijd zoo vooruitkwamen en dit allengskens en minder opgemerkt, dat de staart, de achtersten en uitersten, dáár kwam, waar vroeger het hoofd, de helderstzienden en edelsten, waren; terwijl dit op zijne beurt in opiniën, begrippen, adel van bedoelingen, in verhouding was vooruitgegaan.’ - Uw Koningrijk kome!

Het ga u wel, Nath! Voorwaarts, ieder op zijn punt en in zijne rigting. Van tijd tot tijd een vriendenblik en, is het noodig, eene helpende hand!

D.

3 September, 1853.

T.

CHONIA.

VI. Brief van den heer M.F. Niermeijer aan den Redacteur van den Tijdspiegel.

Mijnheer de Redacteur!

De loyauteit, waarmede ook Antikritiek in uwen Tijdspiegel wordt opgenomen, doet mij vertrouwen, dat gij ook aan dezen brief geen plaatsje weigeren zult.

Hoewel ik mij, ten aanzien van den recensent van mijn: Woord tot mijne medebroeders, over de Aphorismen en Theses van D^{s}. van Rhijn (zie Tijdsp. n° VIII, Aug. 1853), niet heb te beklagen in gelijke mate, als de heer Eekhoff over zijnen beoordeelaar, had ik echter gaarne gezien, dat mijn Woord, ter recensie in andere handen was geraakt, dan in die van iemand, die zelf verklaart, den heer van Rhijn, noch zijne schriften te kennen, maar alleen er over heeft hooren spreken. Blz. 95, leest men: ‘Wij kennen den heer van Rhijn niet, en wij werden niet uitgelokt om zijne schriften te lezen. - Wij konden echter niet onbekend blijven met de wijze, waarop men over zijne schriften heeft geoordeeld, en die ons tot de lezing daarvan niet aanmoedigde. Men hoorde o.a. dat de heer van Rhijn zijn standpunt ter sprake had gebragt in eene vereeniging van predikanten in Noord-Brabant, en beantwoord was geworden door D^{s}. Niermeijer. - Blz. 97. ‘Jammer dat wij zijne schriften niet kunnen raadplegen, en om ze nu te koopen en misschien zulke beschuldigingen nog te betalen, dat doen wij niet gaarne.’

Naar onze bescheidene meening dient een openbaar beoordeelaar van twee strijdende partijen, beider geschriften gelezen te hebben, vooral wanneer hij bij den éénen strijder òf misverstand, òf kwade trouw vooronderstelt. Blz. 97, leest men: ‘Heeft de heer van Rhijn dit alles inderdaad geschreven? heeft de schrijver van deze redevoering ook te veel uit de meer argeloos luidende woorden van D^{s}. van Rhijn opgemaakt? 't Is inderdaad moeijelijk te gelooven, dat die laatste dat alles zóó zou geschreven hebben.’

't Is inderdaad moeijelijk te gelooven, dat iemand zoo duidelijk en krachtig zijne onbevoegdheid tot beoordeelen bewijst, zonder het zelf te gevoelen. En het staat toch letterlijk alzoo in den Tijdspiegel van Aug. 1853 geschreven, even letterlijk, als de woorden van den heer van Rhijn, door mij in mijn geschrift zijn overgenomen, cursijf gedrukt, met aanhaling van geschrift, bladzijde en regel.

Indien het dus mijn' beoordeelaar aan lust tot lezen, of aan gelegenheid om de schriften van D^{s}. van Rhijn in handen te krijgen ontbrak, en hij dit zelf jammer vond, wie dwong hem dan tot oordeelen over eene zaak, die hij, in de gegevene omstandigheden, niet beoordeelen kon? Wat gaf hem regt om misverstand, of kwade trouw bij mij te vooronderstellen?

Niet alleen kent mijn recensent de schriften van den heer van Rhijn niet; ook het mijne is niet goed door hem gelezen, waardoor hij tot verschillende onnaauwkeurigheden vervalt.

Blz. 96 staat. ‘Maar de heer van Rhijn zou in die predikantenvereeniging gezegd hebben: ‘Gij bedriegt uzelven, gij hebt het allen mis. - Ik heb de waarheid!’ - ‘Is 't mogelijk!’

Dit heeft de heer van Rhijn gezegd, niet in de predikantenvereeniging te Vught, maar een dag daarna, in de consistoriekamer der Nieuwe kerk te 's Hertogenbosch. Zie: Een Woord tot

zijne medebroeders, blz. 6 en 7. - Dat de heer van Rhijn alzoo gesproken heeft, kunnen alle daar tegenwoordig geweest zijnde broeders getuigen. - Had mijn recensent slechts het Christel. Kerkel. Standp. verdedigd van D^{s}. van Rhijn gelezen, blz. IV der Voorrede: ‘Ik voor mij ben bewust te hebben gestreden voor eene waarheid, die ik niet meer *zoek*, maar die ik door Gods genade *gevonden* heb, - en blz. 5, ‘Ik heb de innerlijke overtuiging in mijn binnenste, dat mijne bewering alleen waar is, die waarheid is onoverwinnelijk, die maakt mij zwakken sterk ook tegen honderd geleerden,’ hij zou niet hebben behoeven te vragen: ‘Is 't mogelijk?’

Blz. 96 staat: ‘Dat wekte de verontwaardiging op, ook van D^{s}. Niermeijer in die vergadering tegenwoordig.’ - Onnaauwkeurig!- Neen! hoewel ik hem met weerzin zulke woorden hoorde spreken, was dit gevoel nog niet tot verontwaardiging gestegen. Ik meende uitdrukkingen, in het vuur der rede ontvallen, niet in strengen zin te mogen opvatten. Ik beloofde hem daarom, zie blz. 7 mijner voorrede, dat ik zijne Aphorismen met aandacht zou lezen en hem mijn oordeel schriftelijk of mondeling mededeelen, maar gevoelde alleen mij gedrongen hem te doen opmerken, dat hij een woord in den mond genomen en op een' toon gesproken had, die alleen voegden in den mond van Hem, Die alleen zeggen kon: ‘Ik ben de Waarheid!’ - Eerst door de lezing van zijne *Aphorismen*, zijn *Christel. Kerkel. Standp. verdedigd*, en zijne *Theses* werd het gevoel van verontwaardiging opgewekt, - *niet* in de eerste plaats, gelijk mijn recensent het doet voorkomen, wegens gevoel van persoonlijke miskenning en die mijner medebroeders en vrienden; maar gelijk ik in mijn naschrift blz. 29 en 30, duidelijk gezegd heb:- ‘Ik schreef en sprak mijn woord in toorn, *niet* omdat hij de eer van menschen aantastte, maar de eer van God en den Zaligmaker, door menschenwoord nevens het Goddelijke te plaatsen, ja! er boven te verheffen; - omdat hij, door vooroordeel verblind, zoo vele waardige medebroeders met smaad en spot overladende, hun betamelijk gezag, hunnen invloed en vertrouwen bij de Gemeenten onzes Vaderlands tracht te benemen, en alzoo de vrucht hunner Evangelieprediking en herderlijke zorg te verhinderen; - omdat hij, vooral bij onkundige, oppervlakkige, zwaarmoedige zielen en zieltjes te gereeder ingang kan vinden, juist door zijne bijeenvoeging van waarheid en onwaarheid, door zijne drogredenen, op hoogen toon als orakelen uitgesproken, ondersteund door zijne overigens wezenlijke verdiensten en gaven.’

Blz. 96 staat: ‘Hij is, schrijft D^{s}. Niermeijer, ‘dissonant met zichzelven.’ Ik heb *niet* gezegd of geschreven: ‘Hij *is*,’ - maar: ‘Broeders! ik heb *gemeend* te zien, dat B^{r}. v. Rhijn is een dissonant met zichzelven, een consonant met Rome, en een discrepant van Christus.’ - Ik heb den gang van mijn betoog met opzet alzoo geformuleerd, om de aandacht dadelijk te spannen; maar ook met opzet mij onthouden van gedecideerd te zeggen: ‘Hij *is* het:’ Ik heb dit overgelaten aan het oordeel der broeders. Ik heb slechts *mijne meening* voorgedragen. - Toen de president der vereeniging mij interpelleerde over die opgave van den gang van mijn betoog, heb ik hem niet alleen mijne bedoeling met die woorden nader omschreven, maar ook doen opmerken dat ik gezegd had: ‘Ik heb *gemeend* te zien’ en het dus aan de broeders overliet om, nadat ik geeindigd zoude hebben, zelven te

oordeelen, of ik goed had gezien.-

Blz. 95 staat: ‘De heer van Rhijn wordt in de brochure van D^{s}. Niermeijer beschuldigd van eene min waardige wijze van beoordeeling zijner ambtsbroeders.’ - Ik ben niet als zijn beschuldiger opgetreden. Ik heb slechts gewezen op den beslissenden toon, dien de heer van Rhijn jegens zijne medebroeders aanneemt, die niet met hem op zijn confessioneel standpunt staan; die niemand voegt en allerminst hem, volgens zijn eigen getuigenis en zijn eigen vorig leven. Ik heb slechts eenige zijner zware beschuldigingen, - altijd met zijne eigene woorden, - voorgedragen, en de broeders, door de tegenoverstelling van hunne gevoelens en beginselen, zelven laten oordeelen. Het ware mij gemakkelijk gevallen, hem niet slechts gelijke smaadredenen naar het hoofd te werpen, maar hem te bewijzen, dat een groot deel dier beschuldigingen op hemzelven toepasselijk zijn. Maar ook dit heb ik nagelaten.

Blz. 92 staat: ‘Men mogt wenschen, dat zulke scherpe woorden niet gesproken werden, maar zeker meer nog, dat er geene aanleiding toe gegeven werd.’ - Zeker mogt ook de Heer wenschen, dat Petrus Hem niet vermetel tegensprak, Hem niet ten aanstoot ware, door te verzinnen de dingen die niet Godes, maar die der menschen zijn; maar toen Petrus het deed, mogt en kon Hij het woord niet terughouden: ‘Ga weg achter Mij, satan!’ - Zeker mogt Paulus wenschen, dat Petrus regt naar de waarheid des Evangelies wandelde, zonder uit menschenvrees te veinzen; maar toen hij het niet deed, mogt en moest hij hem in het aangezigt weerstaan, omdat hij te bestraffen was.-

Maar genoeg; hoeveel ik hier nog bij konde voegen. Ik verzoek beleefdelijk dat mijn beoordeelaar, òf de schriften van den heer van Rhijn leze; òf mij op mijn woord geloove dat ik geen kwade trouw heb gepleegd, en de woorden van den heer van Rhijn volstrekt letterlijk heb aangehaald, zoodat hier misverstand onmogelijk is; òf bij anderen, wien hij zijn volkomen vertrouwen kan schenken, daarnaar informere. - Misschien zal hij dan met de mij onbekende beoordeelaars in de Morgenster N° 20. 17 Nov. 1852 en in de Godgel. bijdragen 3 stuk 1853, instemmen, waarvan de eerste zegt: ‘Voor wie hooren wil, is hier alles gezegd. Wie hier niet ziet, hij is onwillens of willens blind. - De toon is die der heilige verontwaardiging. Dat heet straks bitterheid. 't Is de bitterheid van Paulus, van den Heer.’ - terwijl de andere schrijft: ‘Kras! kras! zult gij uitroepen, - wien de schets eenig denkbeeld geeft van wat dit woord behelst. Doch ik bid u, komt er niet in het leven van den mensch somwijlen een tijd, waarin het pligt wordt een kras woord te spreken? Lees dit woord en beslis na de lezing, of de schrijver, mij ten eenemaal onbekend, onwaarheid heeft voorgesteld. - Wij prijzen de lezing allen aan, die den loop der tijden uit den geest des tijds willen leeren verstaan. Van Rhijn, de voorvechter van een eigendunkelijk ontworpen en hardnekkig doorgedreven dogmatisme wordt daarin, ik durf zeggen, met gematigdheid geschetst. - Niermeijer's Woord kan menig oog openen, en menig hart vervullen met huivering voor een dogmatisme, dat zoo veel hoogmoed, eigenwaan en pedanterie tot gezellen heeft.’

Maar indien mijn recensent mogt verschillen van het oordeel dier mannen, aan wie de schriften van den heer van Rhijn wel even goed, als het mijne,

bekend zullen zijn, zoo gelieve hij aan te toonen en te bewijzen, waarin ik van de waarheid of goede trouw ben afgeweken. En zoo hij de waarheid van mijn woord erkennen moet, maar met den vorm geen vrede heeft, bewijze hij het onnoodige, ontijdige of onbetamelijke om een' man, die zooveel onzin, wartaal en laster tegen zijn medebroeders, bij monde en geschrifte uitkraamt; - wiens drijven van eene orthodoxie, waarvan hijzelf verklaart, het met zichzelven nog niet eens te zijn, werkelijk leiden konde, indien het algemeener bijval vond, tot grenzelooze verwarring, tot mistrouwen en scheuring in de gemeente, tot het voeden van een' ijdelen wijsheidsdunk, tot het voorbijzien van de geschiedenis der Christelijke kerk, tot verloochening van het echt Christelijke onder verschillende vormen, tot het niet op den regten prijs stellen van de verdiensten der vaderen, tot miskenning van de wezenlijke behoeften der gemeente, - den mond te stoppen. - Cf. Tit. I: 11. III Joh. 9. 10.

Moge onze Nederlandsche Hervormde kerk bewaard blijven voor de metamorphose in eene ‘armée Gods,’ die door den heer van Rhijn als generalissimus gecommandeerd wordt, zoo als, bij voorraad, bij wijze van proefneming, is gehoord op den Utrechtschen kansel. Moge hij, wiens bewering alléén waar is, blijven klagen naar waarheid: ‘Mijne woorden’ [zoo als bijv.: ‘Ga uit, uit de armée Gods, gij die slechts Protestant en niet Gereformeerd zijt!’] ‘kunnen niet doordringen tot de koude borsten, die door blind vooroordeel en daarom door valsche gerustheid zijn ompantserd.’ - Christel. Kerkel. Standp. verd. blz. 21.

Ontvang bij deze gelegenheid, mijnheer de redacteur! mijn' opregten dank voor het heerlijk genot des geestes, dat gij, met zoo vele voortreffelijke medearbeiders, maandelijks, voor het Christelijk denkend en gevoelend publiek bereidt. Moge dit genot nimmer verminderd worden, door eene enkele reize stukken aan te treffen, die niet regt doordacht, uw uitstekend Tijdschrift onwaardig zijn. Maar wanneer ook u en uwen medearbeiders soms iets menschelijks overkome, moogt gijl, dan immer toonen boven den waan van onfeilbaarheid verheven te zijn.

Ik heb de eer met bijzondere hoogachting te zijn,

Mijnheer de Redacteur,
Ossendrecht,
Aug. 1853.
Uw Dw. Dienaar,
M.F. NIERMEIJER.

> Wij meenen het er voor te mogen houden, dat de heer Niermeijer in bovenstaanden brief zijnen recensent te ongunstig beoordeelt, als die inderdaad geheel met hem instemt, rekenden wij 't ook overigens wenschelijk, dat zijn recensent de schriften van den heer van Rhijn niet alleen uit de tegenschriften gekend hadde.
> *Red.*

VII. De recensent der Beknopte geschiedenis van Friesland, in hoofdtrekken, door W. Eekhoff, aan de redactie van den Tijdspiegel.

Na het lezen van den brief *ter rerecensie* enz. van den WelEerw. heer Van Berkum, welke brief moet heeten, eenige grieven te bevatten tegen mijne beoordeeling van het bovenstaande werk van den heer Eekhoff, veroorloof ik mij de vrijheid, u te verzoeken, eenvoudig het publiek te herinneren, dat gezegde beoordeeling voorkomt in de vierde aflev. van den jaargang voor 1853 en de *re-recensie* in de aflev. voor Augustus. Het publiek, voor zoo ver het er belang in mogt stellen, zal dan in staat zijn, beide opstellen te gelijk te lezen en na te gaan, in hoe verre die beoordeeling door de bedenkingen van den WelEerw. Van Berkum vertrouwen heeft verloren. Ik geloof niet, in nadere wederlegging te behoeven te treden.

Voor 't overige spijt het mij, dat ik, waar het louter om zaken te doen is, in de meening van den Eerw. Van Berkum niet kan deelen ten aanzien van het wenschelijke der opheffing van anonymiteit. Ik acht die meening eene subjectiviteit van Z. Eerw. en hij vergunne mij, daar tegen over de mijne te handhaven. Althans teek en ik mij voor ditmaal, hoogachtende,

Den recensent der *Beknopte Geschied. van Friesland*.

Het spionnetje.

September-spionnetje.

Tres, bis tres etiam faciunt collegium - vrij vertaald: ‘drie, en tweemaal drie, maken toch eene zitting der tweede en eerste Kamer:’

> Vijf leden, commissie, en nog één daarenboven, sluiten de wetgevende Kamers, volgens courantenberigt. - Acht en zestig - en negen en dertig stemhebbenden, gesmaldeeld tot 6 presente leden, benevens den minister met de koninklijke slotperiode - *alzoo* eindigde de zitting, en de volgende is natuurlijk meer voltallig geopend - waarover later. - Maar de vertegenwoordigers waren ook *afge*-, *uitge*-, *overge*- en *ont-stemd*. - De kerkwet is er intusschen - op en - door.

Vraag:

> Is het waarheid, dat een der Nederlandsche hoofdprelaten, Monsr. Z - en vele andere prelaten met hem, als de wet wettig en werkelijk wet *is* en de operatie wordt toegepast, - zal bedanken-?
>
> ‘J'ai gouverné sans peur, et j'abdique sans crainte?’

In dat geval immers, is er groote promotie te wachten voor de aankomende eerwaarde hoeren seminaristen en kapellanen - quand même?

Vraag:

Waarom heeft collega *de Gids* juist nu, zie maand September 1.1., een zeer merkwaardig stuk over *den Journalist*, bij uitnemendheid, geschreven en gedrukt? en waarom is dáár gehandeld en gedelibereerd over - eenen mystericuzen *Hofnar?* Verzoeke vriendelijk, mits dezen, eenige memoriën van toelichting en interpretatiën - want hier steekt wat in, achter, onder, of voor. - Adres franco aan alle - navorschers.

Noot van eenen reiziger, dezer dagen uit Parijs teruggekomen.

In Parijs is een Pantheon - wel bekend. - Parijs is een stad - la capitale des capitales. - In en buiten Parijs woont een Keizer - wordt genoemd, en teregt, Napoleon III. - Deze keizer heeft het Pantheon - (waar alle menschgoden - behoorlijk geconserveerd, en op sterk water der beeldende kunst gezet, voor de nakomelingen bewaard blijven) - aan de geestelijkheid teruggegeven - want Parijs bezit ook eene geestelijkheid, zoo als 't behoort. - Onder het prachtige schilderwerk, in den koepel - hoog genoeg - ziet u de zinnebeelden van:

La Patrie, n° 1.

La Justice, n° 2.

La Mort, n° 3.

La Gloire, n° 4 - en als n° 5 (lees n° 1, is een druk- of schildersfout) - het beeld van Napoleon I, in keizerskostuum. - Voorts, iets lager, tegen het altaar, - verscheidene schilderstukken - in betrekking - tot den Heer en Meester - J.-C.!! - in de gewelven zijn de graven van Voltaire en Rousseau. -

Dat heeten wij, parbleu! par St. Denis! et tous les saints! dat heeten wij - combineren! - daarvoor moet men eene Fransche geestelijkheid hebben, en eene negentiende eeuw, en eene Napoleontische regering.

Verschijnselen in deze maand:

Een komeet. - Een kamp in Nederland, met regen en wind, en dure cantines, en metalen kruisen, en buksenjagers op schuldeloos, onbloedig wild. - Eene feestvierende akademiestad, met toast-zingende studenten, die (de stad) hoewel afgrijselijk *intolerant*, gaarne eene universele kunstmatige *verlichting* duldde, en kinderen liet zingen, en vuurwerk liet vervaardigen. - Opstijging, niet alleen van bloed naar menig kerkelijk hoofd, maar van den luchtballon te Amsterdam, met den ‘onverschrokken Julio’ annex - en kermisvreugde in de hoofdstad. - Voorts nieuw geopende Kamers, en herboren eendragt na de kerkgenootschappelijke botsingen en malaises. - Nieuwe ministerieele krisis in het Luxemburgsche - een brave, getrouwe prins, met hollende paarden. - Cholera, hier en daar. - Paleis van Justitie in de hoofdstad aangewezen, om de parate justitie en executie van Freund Hain, prokureur-generaal, te dwarsboomen - wederom gedwarsboomd door de hooge leden van den raad, die liever *over* den dood, dan *met* den dood - van zoo nabij - spreken en

onderhandelen. - Eindelijk, de twee ooms in het Oosten, met het kruis en de halve maan, weldra laatste kwartier, nog steeds in eene entente très in-cordiale - en - wat er meer volgt, en volgen moet, naar bepaalde volgorde, in de volgende maand - October.
't Welk alweder doende:
ASMODEUS.
Aldus gearresteerd
20 September.

t.o. 320

GEDACHTEN ZIJN VRIJ.
BARON VAN A. - Die onnoozele B... begrypt nooit, dat hy de trop is!
JONKHEER VAN B. - Zoodra die kwast van'n A... weg is, zal ik den sprong doen!
RIJKE WEDUWE. - Wat zal ik blijde wezen, als die vervelende wezens de deur uit zijn!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Bijbel voor het Christelijk gezin.

Uit de oorspronkelijke talen op nieuw overgezet en ingerigt naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd, door H.F.T. Fockens. Theol. doct. en pred. te Twijzel en Koten. Te Franeker bij E. Ippius Fockens. 1e en 2e aflevering.

Hoezeer onze oude Bijbelvertaling door alle deskundigen wordt geroemd, als een meesterstuk van geleerde kennis der oorspronkelijke talen, zoowel als van de Nederduitsche, verlangt men in onzen tijd evenwel naar eene andere overzetting. De theologische wetenschap heeft groote vorderingen gemaakt; vooral is de kennis der Hebreeuwsche taal, sedert den tijd der Statenoverzetting, aanmerkelijk gevorderd en men verlangt dan ook eene Bijbelvertaling, die de vruchten van langdurig en naauwgezet onderzoek den Bijbellezer mededeelt. De taal van onze oude overzetting is daarenboven voor onze tijdgenooten onduidelijk, min aangenaam en wel eens minder gepast voor een kiesch oor. Vooral kunnen de dichterlijke gedeelten der H. Schrift beter vertaald worden, zoodat men derzelver schoonheden meer gevoelt, gelijk latere vertalingen der Psalmen bijv, hebben bewezen. Niets kon ons echter minder bevallen dan die Bijbels met verbeterde spelling, waardoor men aan de behoefte van onzen tijd trachtte te voldoen. Daardoor werd de H. Schrift in haar ouderwetsch, maar eerwaardig kostuum op eene min waardige wijze gemoderniseerd, en de vereeniging van nieuwe en oude woorden en volzinnen was niet zelden aanstootelijk. Wij hebben in den Tijdspiegel onze gemoedelijke bezwaren tegen eene Bijbeloverzetting medegedeeld, die van de Synode zou uitgaan*); des te meer zijn wij echter ingenomen met elke vertaling, die door bijzondere, daartoe bevoegde geleerden, aan het publiek wordt aangeboden.

De heer Fockens, predikant te Twijzel en Koten, door zijne schriften reeds gunstig bekend, heeft eene vertaling ondernomen van de H. Schrift, die aan de behoefte van den tegenwoordigen tijd voldoen en ingerigt zijn zal voor het Christelijk gezin. Twee afleveringen zijn

*) Zie: Een Woord over eene nieuwe Bijbelvertaling. (Tijdsp. 1853, I, blz. 321 volgg.)

reeds gedrukt, die de twee eerste boeken des Bijbels en een gedeelte van het derde boek bevatten. Wij hebben die afleveringen met groot genoegen gelezen en durven deze onderneming met vrijmoedigheid aan onze lezers aanbevelen. Het werk zal verschijnen in ongeveer 12 afleveringen. Iedere aflevering zal 6 vel druks bevatten en *f* 0,90 kosten. Men zal dus het geheele werk voor ruim 10 gulden kunnen verkrijgen. Voorzeker een geringe prijs in vergelijking van de som, die wij vroeger voor Van der Palms Bijbelwerk moesten betalen. Het werk zal in drie of vier jaren compleet zijn.

Als onze lezers deze vertaling van de beide eerste boeken des Bijbels met de zoogenaamde Statenoverzetting wilden vergelijken, dan zouden zij zeker toestemmen, dat menige plaats beter en duidelijker kan vertaald worden, hoe lief hun ook de oude overzetting moge wezen.

Zoo is onze oude vertaling dikwerf onduidelijk, en het eerste vereischte van eene overzetting is toch, dat de zin des schrijvers verstaanbaar voorgesteld wordt. Zoo zegt Jacob tot Laban, Gen. XXX: 30, *de Heer heeft u gezegend bij mijnen voet*. Dit is nu zeker letterlijk vertaald, maar voor den Hollandschen lezer zeer onduidelijk. Beter heeft Fockens vertaald: *de Heer heeft u, waar ik mijn voet zette, gezegend;* terwijl Van der Palm vertaalde: *onder mijn bestuur*. Als men tot grondregel bij het vertalen aanneemt, dat men den *zin der woorden* van den grondtekst ten volle moet uitdrukken, maar ook *op dezelfde* wijze moet uitdrukken als het in den grondtekst geschiedt[*)], dan zal men de vertaling van Fockens boven de beide andere stellen. - Onze oude overzetting vertaalt, Gen. XXXI: 20, *Jacob ontstal zich van het harte Labans*. In den grondtekst leest men: *Jacob stal het hart van Laban*. Men verstaat dit van Jacobs heimelijke vlugt en vertaalt dus duidelijker: *Jacob vertrok steelswijze*. De Statenbijbel kon niet letterlijk vertalen: *Jacob stal het hart van Laban* en zou dus beter gedaan hebben, duidelijker de bedoeling uit te drukken. - Zoo zegt onze Statenbijbel, dat de kinderen Israëls de *verrukte zenuw* niet eten (Gen. XXXII: 32), waarschijnlijk is de pees bedoeld die van de dij tot de enkelen gaat (nervus ischiaticus). Fockens vertaalt: *de zachte spier*. - Jozef vervolgens zegt tot Potiphars vrouw: *zie mijn heer heeft geene kennis met mij, wat er in den huize zij* (Gen. XXXIX: 8). Terwijl de Hebreeuwsche tekst ongetwijfeld bedoelt, dat Potiphar zich met niets in huis bemoeide, had onze Statenoverzetting duidelijker kunnen vertalen. - Toen Jozefs knecht den beker zijns meesters bij diens broeders zocht, zeide hij: *Is 't deze niet daar mijn heer uit drinkt en daar bij hij* (iet) *zekerlijk waarnemen zal*. Wie verstaat den zin dezer laatste woorden? Fockens vertaalt: *waardoor hij verborgene dingen weet*, en teekent daarbij aan, dat de knecht zijnen meester wil voorstellen, als een kenner van geheime zaken, waarvoor Jozef in Egypte doorging (Gen. XLIV: 5). - In het XLIXe kapittel van Genesis voorspelt Jacob aan Jozefs nakomelingen, volgens onze Statenoverzetting, *zegening des hemels van boven, met zegeningen des afgronds die daar onder ligt*. Wie begrijpt wat zegeningen zijn *des afgronds, die daar onder ligt*? De grondtekst spreekt *van zegeningen der diep liggende waterbronnen*, gelijk Van der Palm zoo goed vertaalt.

Onze Statenoverzetters hebben ook wel eens de meening des schrijvers minder

*) Zie W.A. Van Hengel, Proeve van grondslagen voor eene nieuwe Nederduitsche Bijbelvertaling van het N.T. enz. blz. 6.

juist uitgedrukt, omdat zij een woord van meer algemeene beteekenis in den bijzonderen zin opgevat hebben, die dat woord wel hebben kon, maar niet noodzakelijk hebben moest. Daardoor werd dan onze Statenoverzetting wel eens onduidelijk. Toen Jozef zich aan zijne broeders had bekend gemaakt en hen naar Kanaän terug zond, zeide hij: *wordt niet bewogen op den weg* (Gen. XLV: 24). Jozef bedoelt zeker, dat zijne broeders niet moesten ontroerd worden, door de vrees voor de gevolgen van hun gedrag jegens hun broeder, dat nu bekend geworden was. Onze Statenoverzetters nemen het woord *bewogen* op in de bijzondere beteekenis van *bewogen worden door toorn*, en vertalen onjuist en onduidelijk: *verstoort u niet op den weg.* - Gen. XLIII: 34, verhaalt de geschiedschrijver dat Jozef zijne broeders aan den maaltijd ontving voor dat zij hem kenden. Bij overvloed van spijs en drank werden de broeders verheugd en vrolijk. Het Hebreuwsche woord, hetwelk niet noodzakelijk dronken worden beteekent, wordt door onze Statenoverzetters nogtans in dien zin opgevat, en zij vertalen: *en zij werden dronken met hem*.

Door te letterlijke vertaling is de Statenbijbel ook wel eens zeer onduidelijk. Exod. XXI: 6 bijv., waar Mozes gelast, om den knecht, die bij zijn heer blijven wil, *tot de goden te brengen*, en kap. XXII: 29, waar hij het volk beveelt: *uwe volheid en uwe tranen zult gij niet uitstellen*, terwijl Mozes op de eerste plaats, met het woord door goden vertaald, de overheid bedoelt, en op de andere plaats gebiedt, de eerstelingen te brengen van dorschvloer en olie- en wijnkuip. Het laatste woord beteekent in den grondtekst zeker *tranen*, maar ook dikwerf oneigenlijk het uitvloeisel van de pers, liquor stillans ex uvis et olivis. (Buxtorf, Lex. Talm. pag. 555). Hoe onduidelijk is de beschrijving van de wolk, die tusschen de Egyptenaren en de Israëlieten was, toen zij bij de Roode zee gelegerd waren. Die wolk was, volgens de letterlijke vertaling van den Statenbijbel, *te gelijk duisternis en verlichtte den nacht* (Exod. XIV: 20). Door de bijvoeging van een paar woorden had men de uitdrukking verstaanbaar kunnen maken. Zoo zegt Van der Palm: *en de wolk was duisternis* (aan de eene) *en verlichtte den nacht* (aan de andere zijde). Aldus werd het toch in navolging van Jonathan en Symmachus verstaan.

Deze voorbeelden uit de twee eerste boeken des Bijbels bewijzen, dat de vertaling beter kan zijn, zoo als men uit vergelijking met het werk van Fockens kan zien. Hoezeer wij nu ook gaarne de voortreffelijkheid en de trouw vooral van onzen Statenbijbel erkennen, ziet men toch dat het werk niet volmaakt is. En ofschoon eene vertaling van den tegenwoordigen tijd ook niet volmaakt wezen zal, kan zij toch beter zijn dan de oude overzettting; vooral omdat de studie der oude talen groote vorderingen gemaakt heeft. De Bijbelvertaling van Van der Palm is wel voortreffelijk, niemand zal het ontkennen, maar nogtans kan zij minder bogen op naauwgezette trouw aan den grondtekst. ‘Van der Palm,’ zegt een zeer bevoegde beoordeelaar, ‘verklaart niet zelden, waar de Statenbijbel vertaalt, en stelt dan ook wel eens iets anders voor dan het oorspronkelijke[*)].’ Met groote belangstelling ontvingen wij daarom het werk van Dr. Fockens, waarover wij ons gevoelen gaarne willen mededeelen. 't Kan niemand verwon-

*) Van Hengel, Proeve enz. blz. 14.

deren, dat alles niet even goed ons beviel, en met bescheidenheid zullen wij onze aanmerkingen mededeelen.

Met den Statenbijbel, de vertaling van Luther en vooral ook met die van Van der Palm voor oogen, betuigt de heer Fockens met naarstigheid gebruik gemaakt te hebben van alles wat de Bijbelverklaring van lateren tijd aan het licht gebragt heeft. Deze naarstigheid van den vertaler is uit zijn werk gebleken, en wij twijfelen niet of men zal hetzelve met goedkeuring ontvangen, ook wanneer men 't meer als eene herziening van de overzetting van Van der Palm wilde beschouwen.

Vooreerst hebben wij met goedkeuring gezien, dat Dr. Fockens den tekst niet in verzen afdeelt, maar aaneengeschakeld voortzet. Er begint dus geen nieuwe regel met elk vers, maar daar alleen waar het onderwerp dat scheen te vorderen. De getallen der verzen zijn er aan den rand bijgevoegd, zoodat men even gemakkelijk een bepaald vers kan vinden. Omdat de afdeeling in verzen van lateren tijd is, had de vertaler volkomen vrijheid van dit gebruik af te wijken. Voor het Christelijk gezin is deze inrigting zeer doeltreffend, omdat men de H. Schrift nu gemakkelijker en ook duidelijker voorlezen kan, zoo als men opmerken zal, wanneer men een min geoefenden lezer de H. Schrift hoort voorlezen, zoo als zij nu afgedeeld is.

Wij hebben vervolgens met genoegen opgemerkt, dat Dr. Fockens aan den oorspronkelijken tekst niet zelden getrouwer is dan de Statenoverzetting, zoo als uit een paar voorbeelden blijken zal. Abrahams knecht had geschenken medegebragt voor Rebecca; daaronder was een sieraad, hetwelk in het Hebreeuwsch wordt genoemd nedzem. Het beteekent neusversiersel, zoo als Fockens vertaalt, terwijl onze Statenoverzetters vertaalden *voorhoofdsiersel*. - Volgens onzen Statenbijbel ging Isaäk uit naar het veld om te *bidden*, toen Rebecca in aantogt was. Het woord, door bidden vertaald, beteekent, dat Isaäk zonder bijzondere reden naar het veld ging, om in de stilte van den avond *na te denken*. Beter ook dan Van der Palm, die wandelen heeft, zegt Fockens, *om te peinzen*. Onze oude overzetters verstonden het woord, als de Targumisten, van *bidden*. 't Woord zou dat kunnen beteekenen, maar hier moet de eigenlijke beteekenis behouden worden. - Toen Jacob meende, dat zijn zoon door een roofdier verscheurd was, zeide hij: *ik zal rouw bedrijvende tot mijn zoon in het graf nederdalen*, volgens de oude overzetting. In den grondtekst staat *Scheool*, hetwelk door de oude Grieksche overzetting vertaald wordt door *Hades* en het *doodenrijk* beteekent. Onze oude overzetters vertalen min juist en laten Jacob zeggen, dat hij tot zijnen zoon in het graf zou dalen, terwijl hij meent, dat Jozefs beenderen onbegraven op het veld lagen.

Dr. Fockens is soms getrouwer dan de Statenbijbel en Van der Palm. Bijv. Gen. XL: 16. De overste der bakkers verhaalt aan Jozef, dat hij in zijn droom had gezien, *drie getraliede korven*, volgens de overzetting der Staten en die van Van der Palm. Het Hebreeuwsche woord beteekent *korven met wit brood*. De vertaling *getraliede korven* is eene navolging van Symmachus, een ouden Griekschen overzetter, die geschreven had, *ιανᾶ βαϊνα*.

Dr. Fockens bleef daarentegen dikwerf aan den Staten-bijbel getrouw, waar van der Palm onnoodig daarvan afweek. Zoo lezen wij in onze oude over-

zetting, Gen. XV: 12: *En het geschiedde als de zon was aan het ondergaan, zoo viel een diepe slaap op Abraham en ziet een groote schrik en duisternis viel op hem*. Zoo vertalen Staten-bijbel, Luther, de oude Grieksche overzetting en Fockens, terwijl Van der Palm vertaalt *een groote schrik met kille huivering overviel hem*, en tot reden van zijne afwijking opgeeft, dat groote duisternis hier minder gepast is. - Van Gen. XVIII: 10 vertaalt Fockens het laatste gedeelte, even als de oude overzetting en *Sara hoorde dit aan de deur der tent die achter hem was*. Onnoodig vertaalt Van der Palm anders, met eenige verandering in de lezing: *waar achter zij zich bevond*. Ook Gen. XVIII: 19 blijft Fockens nader bij den grondtekst en de Statenoverzetting; God zegt van Abraham, *want ik heb hem gekend*. Terwijl Van der Palm heeft vertaald, *want ik heb hem tot mijnen vriend verkozen*, zet Fockens: *Ik heb hem* (voor mijnen vriend) *erkend*. - Gen. XLIX: 21 zegt Jakob van Nafthali, volgens onze gewone overzetting: *Hij is een losgelaten hinde; hij geeft schoone woorden*. Van der Palm keurde deze vertaling af, waarschijnlijk, omdat *schoone woorden* zoo slecht overeenkwamen met eene *losgelaten hinde*. Hij veranderde eenige klankstippen en vertaalde in navolging van Bochart: *Nafthali is een wijd uitgestrekte eik, hij geeft schoone takken*. Fockens blijft echter aan de gewone lezing, te regt, getrouw en vertaalt: *een ranke hinde is Nafthali; bevallig is zijne rede*.

Aan den anderen kant week Fockens met regt van den Staten-bijbel af, waar Van der Palm de gewone vertaling behouden had, zooals Gen. XXX: 8. *Ik heb worstelingen Gods met mijne zuster geworsteld*, volgens den Staten-bijbel en Van der Palm. Fockens vertaalt: *Ik heb hevige worstelingen met mijne zuster geworsteld*, gelijk in dien zin ook gesproken wordt van *bergen Gods* en *cederen Gods*.

Deze voorbeelden mogen strekken, om het werk van den heer Fockens aan te bevelen. Het blijkt hieruit dat hij met zelfstandigheid heeft gewerkt.

Wij hadden echter ook aanmerkingen, zeiden wij, en wij zullen die thans mededeelen.

De vertaler heeft vooreerst den oorspronkelijken tekst niet zelden belangrijk ingekort. Geheele verzen zijn onvertaald gebleven, omdat zij niet anders behelsden, dan hetgeen reeds gezegd was. Op ontelbare plaatsen zijn woorden uitgelaten, die uit het verband bekend waren, en waarvan de herhaling somtijds eene vermoeijende breedsprakigheid veroorzaakt. Waar de schrijver het zelfstandig naamwoord gedurig herhaalde, wordt in de vertaling van Fockens dikwijls het voornaamwoord in de plaats gezet. Het is waar, dat de stijl door deze bewerking niet zelden beknopter, bondiger en aangenamer wordt; het is waar, dat deze handelwijze den inhoud niet verandert en aan den schrijver vele moeite gekost heeft. En nogtans kunnen wij ons niet regt met deze manier vereenigen. De schrijver rigtte zijne vertaling in voor huiselijk gebruik, het is waar, maar evenwel moet eene vertaling - vertaling blijven. En een schrijver in eene andere taal overzetten, is: hetzelfde in die taal te zeggen en zooveel mogelijk op dezelfde wijze. Deze manier mag ook bij de letterlijke herhaling van wetten bijv. geheel onschadelijk zijn, in andere gevallen is zij het meestal niet. Wij winnen in het beknopte en krachtige van den stijl, maar verliezen in het naïeve en aanschouwelijke der aloude historie, ook als wij vooronderstellen dat

aan den inhoud nooit te kort gedaan is. Omdat de grondtekst dikwijls het zelfstandig naamwoord herhaalt, moet men zeer voorzigtig zijn met het pronomen, dat ligt tot onzekerheid aanleiding geeft, zoo als het ook in de vertaling van Fockens hier en daar het geval is. Er wordt daarenboven te veel overgelaten aan de subjectiviteit des vertalers en de vertaling heeft meer het aanzien van eene vrije bewerking.

Vervolgens achten wij het niet goed dat de heer Fockens ten onregte van de Statenvertaling afweek, ook daar zelfs, waar Van der Palm daaraan met regt getrouw bleef. Zoo vertaalden onze oude overzetters Gen. I: 4 letterlijk naar den grondtekst *en God zag het licht dat het goed was*. Dr. Fockens vertaalt hier minder goed *en God zag dat het licht goed was*. Waarom de Statenvertaling verlaten, waar zij uitmuntend was? - Abimelech was ontevreden, omdat Abraham hem ten opzigte van Sara misleid had. *Wat hebt gij gezien*, vraagt hij den herdervorst, *dat gij deze zaak gedaan hebt*. (Gen. XX: 10) Zoo vertalen de Statenbijbel en Van der Palm getrouw aan den grondtekst. 't Was onnoodig dus, dat Fockens de oude vertaling verliet en schreef: *wat beoogdet gij toch met dus te doen*, hetwelk daarenboven iets anders dan de grondtekst schijnt uit te drukken. - De Statenbijbel heeft Gen. XXXI: 21 letterlijk en zeer goed vertaald. *En hij vlood*, wordt daar van Jacob gezegd, *en al wat het zijne was, en hij maakte zich op en voer over de rivier en hij zette zijn aangezigt naar 't gebergte van Gilead*. Zoo vertaalt ook Van der Palm, den zin des schrijvers juist en op dezelfde wijze uitdrukkende. Fockens daarentegen heeft: *en hij rigtte zijn togt naar het gebergte van Gilead.- Het aangezigt van Laban was*, (Gen. XXXI: 2) *niet als gisteren en eergisteren*, volgens de oude vertaling en Van der Palm, die letterlijk overzetten. Fockens wijkt van beiden af en vertaalt minder trouw aan den grondtekst: *het aangezigt van Laban was jegens hem niet als te voren*. Zoo vertalen Statenbijbel en Van der Palm in het 7^{e} vers letterlijk *uw vader heeft mijn loon wel tienmaal veranderd*. Fockens schrijft, minder trouw aan het Hebreeuwsch, *uw vader heeft mijn loon vele malen veranderd*. Insgelijks zou Dr. Fockens den Statenbijbel hebben kunnen volgen, waar die Gen. XVIII: 20 vertaalt: *terwijl het geroep van Sodom en Gomorra groot is en dewijl hare zonde zeer zwaar is*. Dr. Fockens schrijft verkortende: *daar het geroep der zonde van Sodom en Gomorra zoo uitermate groot is*.

Toen het Israëlietische volk van Aäron een gouden beeld verlangde en gouden versierselen in overvloed gebragt had, zegt de geschiedschrijver volgens den Statenbijbel en Luther. *En hij Aäron nam ze uit hunne hand en hij bewierp het met een griffie*. Van der Palm vertaalde en *ontwierp met de stift eene beeldtenis*. De 70 overzetters hebben *καί ἔπλασεν αὐτά ἐν τῇ γραφίδι*. De zwarigheden, het eerst door Bochart tegen deze vertaling ingebragt, kunnen uit den weg geruimd worden. Bochart vergeleek deze plaats echter met 2 Kon. V: 23 en vertaalde *en hij Aäron verzamelde het in een zak*. Schröder, Rosenmuller en Maurer volgden hem, en ook Fockens vertaalt in navolging van die geleerden: *bond alles in een zak*. Deze vertaling lijdt aan taalkundige gebreken, en wij kunnen haar met Dr. Fockens niet vernuftig noemen, omdat deze bijvoeging in den tekst vrij overtollig zoude zijn. Beter is 't dunkt ons ook hier den Statenbijbel te volgen.

De Statenbijbel is Exod. XXVI: 1 wel minder juist maar verstaanbaarder dan de meer letterlijke vertaling van Van der Palm en Fockens. De oude overzetting spreekt van fijn getweernd linnen, Fockens van getweernden byssus. Deze laatste benaming drukt ongetwijfeld de stof beter uit, die Mozes bedoelt, maar zij is voor velen even onverstaanbaar als het Hebreeuwsche woord zelf.

Een paar malen heeft Dr. Fockens, naar het ons voorkomt, zonder noodzakelijkheid van eene andere lezing gebruik gemaakt - wij meenen dat men alleen de gewone lezing verlaten moet, als de echtheid van eene andere door goede gronden kan gestaafd worden, of als de gewone lezing geen goeden of althans geen gepasten zin heeft. Zoo kunnen er nu wel eenige gronden aangevoerd worden voor eene andere lezing Gen. XXII: 13, die door Dr. Fockens gevolgd wordt, als hij vertaalt: *toen zag Abraham een op zich zelf* (dwalenden) *ram met zijne hoornen vastgemaakt* enz. Maar tegen de lezing en de vertaling van onzen Statenbijbel zijn te ligte bezwaren, om haar te verwerpen. Beter had men in de aanteekeningen van die andere lezing melding gemaakt.

Zoo oordeelen wij ook over de verandering van den tekst Gen. XLIX: 10. *De schepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, totdat Silo komt en hem zullen de volkeren gehoorzaam zijn*. Zoo vertalen de Statenbijbel, Luther en Van der Palm. De Samaritaansche tekst leest in plaats van *tusschen zijne voeten*,- *van zijne legervanen*, terwijl Van der Palm in eene aanteekening melding maakt van de lezing in den Samaritaanschen tekst, heeft Fockens deze lezing in den tekst opgenomen. Hij vertaalt dus: *de schepter wijkt van Juda niet, de veldheersstaf niet van zijne legervanen* enz. Wij zien echter geene reden, om, vooral bij zoo belangrijke plaats, van den gewonen tekst af te wijken. De lezing van den Samaritaanschen tekst is schoon, zegt de heer Fockens wel, maar behalve dat dit geen grond geeft tot verandering van den tekst, vinden wij de gewone lezing vooral niet minder schoon. Juda bezit den schepter, maar niet voor korten tijd. De schepter, de veldheersstaf (beter dan *wetgever* in onze oude vertaling) zal niet wijken van tusschen zijne voeten. De heerscher wordt voorgesteld, zoo als hij daar zit of staat en den veldheersstaf tusschen zijne voeten houdt. Zoo heeft Agamemnon, de koning der mannen, den schepter in de hand, terwijl hij er op steunt, als hij gebiedend spreekt. (II. II, v. 100 enz.) Op de ruinen van Persepolis ziet men een Perzischen koning zittende op zijn troon, terwijl hij den kolossalen schepter vast houdt, die aan zijne voeten staat[*)]. Er bestaat dus geene reden, om aan den Samaritaanschen tekst de voorkeur te geven. Beter zou men ook hier in de aanteekeningen van die lezing melding gemaakt hebben, zoo als Van der Palm deed.

Wij hebben opgemerkt dat de vertaler naauwlettend heeft gezorgd voor eene betamelijke en met de waardigheid der H. Schrift overeenkomstige uitdrukking. Een enkele maal viel onze aandacht op een min gelukkig gekozen woord, zoo als Gen. XXXI: 27 *waarom hebt gij u heimelijk weggepakt*, en Exod. V: 18.

De aanteekeningen zullen voor den Bijbellezer menige plaats duidelijk maken, die anders duister scheen. De vertaler heeft die aanteekeningen zoo kort en

*) Zie Baumgarten, Commentar zum Pentateuch, op deze plaats.

bondig gemaakt, als mogelijk was. Evenwel zou de heer Fockens zeker aan velen eene dienst doen, door op eene en andere gewigtige plaats wat uitvoeriger aanteekening te willen geven.

Wij hopen dat de geëerde vertaler door een ruim debiet aangemoedigd moge worden, om zijn moeijelijk werk met hartelijken lust voort te zetten.

D-L.

Stichtelijke lektuur.

Pelgrimstogt van Johannes Bunyan, op nieuw uit het Engelsch vertaald door J. De Liefde. 1853.

> Dagegen ist ein wilder Gewirr von Allegorien der Rede, deren eine die andere stört und zerstört, auch keine Rede (*λογος*). Ein Luft-geister - und Dämonentanz ist's um den Thurm zu Babel. - Die *Engländer* lieben diese Tänze in ihren Monodien, lyrischen Poëmen u.s.f. Durch Cowley sind sie in Schwang gekominen, der sich an Pindar einen dergleichen Luftwerfer dachte. Swift, Pope, Arbuthnot - haben den Bilderund Allegorien-unfug ihrer Nation lächerlich zu machen gesucht; eher aber mag er seitdem zu-als abgenommen haben.
>
> J.G. VON HERDER.

I. Stof en vorm - beeld en zaak - onderwijs - stichting.

Op meer dan ééne wijze poogt men de christelijke gemeente, ook in deze dagen, te stichten en op te wekken -: door prediking en geschrift wordt op den meer of min geloovigen Christen gewerkt, zonder ophouden. - Leerredenen, maandelijksche, en afzonderlijke en in bundels - vertoogen en tractaatjes, Bijbeluitleggingen en Bijbeloefeningen - Bijbels, op velerlei wijze uitgegeven, met noten en met platen - verhandelingen over bijzondere boeken der Heilige Schrift. - Inderdaad, als het menigvuldige de proef- en toetssteen van de waarde moet zijn, dan staat de stichtelijke lektuur boven aan. - Nederland blijft hier bij de twee naburen, Engeland en Duitschland, niet gaarne ten achteren. - Gij zult weinige huisgezinnen vinden, waar in de woon- of binnenkamer, niet ettelijke stichtelijke boeken - op het boe-

kenrekje aan den muur aanwezig zijn. - Hier de *Uren aan de Godsdienst gewijd*, een werk dat zijne inwendige waarde bewees en nog bewijst, daar Mr^{ss} Ellis, - of eenige vergaderde inlandsche leerredenen, - alom, nevens de wereld - de Hemel-

> Profete rechts, Profete links,
> Das Weltkind in der Mitten.

zoo als v. Göthe zong. - Wij mogen bij deze opmerking onzen vromen landaard roemen, en het Nederlandsch karakter zelfs eenigzins ten toets brengen aan de welgevulde sierlijke boekenrekjes, de moderne damesbibliotheken, de kleine gedrukte en zeer geliefde en geliefkoosde huisgoden, in klein en groot octavo - uit de werkplaatsen van de heeren Kruseman, Höveker, Portielje, - of wie er meer zijn. - Als ons goed en vroom vaderland, van deze zijde derhalve niet gesticht - '*erbaut*,' wordt, - gelooven wij niet dat er een ander middel op te vinden is. - Merkwaardig is hier intusschen de *vorm*, in verband met de *stof* - *beeld* en *zaak*. - *Vormloos* kan niets in deze wereld van zinnelijke menschen en zinnelijke verschijnselen gezien of gevonden worden. - Gevormd komt alles ter wereld-: het kind - het boek - de wet - de vrucht - de bloem - de regendrop.- Als deze vormen ontwikkeld worden, eene hoogere of meerdere volmaaktheid verkrijgen, blijkt steeds de volstrekte noodzakelijkheid eener uiterlijke zinnelijke waarneming - de gedachte moet spraak, geschrift, of gebaar worden - en alzoo herboren in de groote onafzienbare wereld der vormen. - Deze onveranderlijke wet is uiterst rijk aan toepassing en praktisch nut ook in onzen leeftijd. - Iemand, een geestelijke of niet geestelijke, heeft het voornemen opgevat, om zijne tijd- en landgenooten - te stichten - te onderwijzen, - om het licht des Evangelies niet meer onder, maar boven de korenmaat te stellen, op dat het allen lichte die in 'huis' - dat is in het lezend, boekenkoopend vaderland - zijn. - Hij gevoelt zich daartoe van meer dan *ééne* zijde, geestelijke en stoffelijke, geroepen. - Reeds liggen de hoofdwaarheden, de stoffen, gereed -: geloof, godzaligheid, heiliging - of als men dit heidensche woord een vrijbrief wil geven - *deugd* -: kerkelijke, menschelijke, huiselijke deugd. - Nu komt het er op aan, dat voor deze stoffen, zoo als ze daar liggen - de vormen worden gevonden - het deeg moet tot een gebak gemaakt - het geestrijk vocht opgevangen, voorgezet, voorgediend en in behoorlijke vaten en karaffen - de kinderen, de telgen van den geest, moeten gekleed en in dier voege uitgedost, dat ze zich, tot eer van den vader, fatsoenlijk onder de menschen kunnen vertoonen. - Voor de leerredenen zijn de vormen tamelijk bepaald en aangewezen - men is spoedig genoeg gereed en bekend, vertrouwd met: voorafspraken, inleidingen, verklaringen, themas, verdeeling, onder- en onder- onder-verdeeling, resultaat, en schitterend, schokkend, schreeuwend slot. - Hier is de weg gebaand - men wandelt niet alleen - maar gaat op de homiletische heirbaan in groot en goed en aanzienlijk gezelschap - hier is de vorm, hoezeer onderscheiden, aan zekere notariëele, geijkte wetsbepalingen onderworpen, wèl te verstaan in zoo verre de mensch of prediker voor het despotismus van den preekvorm het hoofd buigt, en schroomt om zich hier te emanciperen. - Op eene andere wijze wordt de christelijke stichting beproefd en bewerkt en aangeboden, in

den meer *romantischen vorm* - het troetelkind onzer dagen. - Het verhaal, uit de wezenlijke of denkbeeldige wereld ontleend, - deze vorm, waarvoor alle wetenschappen en kunsten buigen - en zich gedwee en onderworpen aan den leiband laten rondvoeren:- de geschiedenis - het Evangelie - het huiselijk leven - de kunstwereld - de geneeskunde - alles wat de mensch hooren, zien, begrijpen en verstaan kan - moet *verteld, verhaald* worden. - De neiging om alles hier aanschouwelijk, dramatisch te genieten is zoo groot, dat er geen vak van menschelijke kennis bestaat, 't geen zich niet tooneelmatig, met acteurs en actrices, en het behoorlijk decoratief, vertoont. - Deze vorm is zoo algemeen, als het okshoofd voor den wijn - de zak voor het meel - en de mof, des winters, voor de dameshand;- hier is geen verdringen meer mogelijk.- Over tien en twintig eeuwen zullen onze nakomelingen, wat de geschiedenis en de godsdienst betreft, zekerlijk nog niet uitverteld en uitverhaald zijn. - Kleinere vertoogen en tractaatjes komen dikwerf in den vorm van *gesprekken* voor, of ernstige vermaningen en boetpredikatien, - vooral de gesprekken waar men, tamelijk gemakkelijk, zeer verstandige vragen en zeer domme antwoorden kan zamenkoppelen, en de partij, die bestreden moet worden, te voren reeds tot op het naakte ligchaam kan ontwapenen, en zich daardoor de volkomen zegepraal zeer ligt maakt. - Eindeloosheid van vormen, waar het vernuft, de schranderheid en de vordering van den menschelijken geest, ons verbazen! fantasmagorien van het verstand, van het gevoel, van de verbeelding - ja, vooral van de *verbeelding!* - En hier komen wij tot de *zaak* en het *beeld* - de mensch is van aard en natuur - een beeldhouwer, een beeldvormer - hij heeft eene aangeborene neiging om plastisch, beeldend, te werk te gaan. - Reeds de taal is immers beeld - de klank een beeldvorm der gedachte - daar het Adamskind in de schepping door millioenen beelden is omgeven - (hijzelf is reeds het beeld Gods) - drijft hem eene onwederstaanbare kracht, om de beeldengalerij alom te scheppen - ‘gedachten en beelden!’ - ziet daar de mensch! De dichters met de pen, en ook het penseel, voorop: - zij kunnen naauwelijks de zaken bij hare regte namen noemen - elk begrip, elke zaak - heeft een eigenaardig overeenstemmend beeld - (bas en discant), - een weêr- en tegenklank. - Menschen worden bloemen en zonnen, - gewaarwordingen - engelen, - ondeugden - duivelen, - de natuur, de schepping, hemel en aarde worden uit- en leêg geplonderd.- Deze garderobe der beeldspraak is zoo groot, dat de korenschuren van Jozef niet voldoende zouden zijn om die kleedij te bergen. - Daar tegenover staat de wijsgeerige prozataal als een ijsberg - een gletscher. - Lees een twintigtal bladzijden uit Kants *Kritik der reinen Vernunft*, of uit Hegels philosophische hoofdwerken, en leg er nevens eenige hoofdstukken uit Jean Pauls *Titan*, of Byrons *Childe Harold* - en gij zult het verschil tot in merg en been gevoelen. - Maar nu komt de godsdienst, de geopenbaarde, de joodsche, de christelijke godsdienst, - hemeltelgen uit het warme, weelderige en dichterlijke Oosten - ook daar is de beeldspraak, de beeldvorm immers zoo algemeen, zoo altijd terugkeerende, dat gij van Genesis af tot aan de Openbaring van Johannes, den theologant, al wat heilig,

goddelijk, zaligend is, onder den vorm van het beeld ontvangt:- wij noemen alleenlijk:- de profetien, en de gelijkenissen des Heeren.- Zelfs de meer zuivere zedekundige voorschriften, die als afkeerig van den dorren, stijven wijsgeerigen toon, altijd als beeld terugkeeren. - Daarom staat de Openbaring in veel naauwere betrekking tot dezen dichtenden aanleg der menschen, dan men weet of weten wil, en menig echt prozaïsch, regtzinnig christen-burger-mensch, is en blijft, zijns ondanks, in die dichterlijke voorstellingen gevangen en gebonden, waaronder de heilzame kern der geopenbaarde waarheden verborgen ligt, als de vrucht in de schaal. - Zonder groote, gewigtige bedoelingen, zal de almagtige Schepper - (*der grosze Urbildner*, volgens onze Germaansche vrienden) - dezen vorm niet hebben gekozen, om de waarheden der openbaring tot algemeen eigendom eener nog niet ontwikkelde menschheid te maken. - Intusschen ontstaat hier bij het verstandig gebruik, zoo als overal, een gevaarlijk *misbruik* - wij bedoelen dit dreigend en welbekend gevaar: om de zaak, de waarheid, met het beeld te verwisselen, - om de schaal te behouden en de vrucht te verliezen. - De mystieken en de pietisten, - die overigens zeer natuurlijk op godsdienstigen, christelijken bodem moesten opwassen, hebben met ongeloofelijke gretigheid den beeldenvorm aangegrepen. - De Katholieke kerk, de zinnelijke, plastische, dramatische kerk, bij voorkeur, heeft hare beeldengalerijen onafzienbaar rijk uitgezet en verduizendvoudigd. - De godsdienstige mensch is vaak de mensch der verbeelding geworden. - Vele mystieken schijnen doortrokken met denzelfden geest, welken wij bij de Hindoes aantreffen, - of met de godenleer in de mythologien der heidensche wereld. - Als ge de verbazend stoute dichterlijke grepen van een Jakob Böhme en zijne geestgenooten ziet, - erkent ge zelfs hier en daar de overdrevene, gedrochtelijke voorstelling van het Brahmisme en het Boeddhisme, geschoeid op Christelijke leest. - De personificatie der Drieëenheid, de ontsluijering der goede en booze geestenwereld, - de twee rijken des lichts en der duisternis - alles komt in beeldrijken vorm te voorschijn. - Er ontstaat eene doorgaande overdichting der Openbaring -: men heeft deze Openbaring tot een louteren prentenbijbel gemaakt, waar men den tekst heeft uitgeligt, en alleen de platen, dikwerf de meest ongerijmde en vreemde platen, heeft behouden.- Vandaar de *allegorie* en beeldenspraak, die meermalen, tot de karikatuur afgedaald, hemel en hel heeft bevolkt met fantastische beelden, die ons - 't zij met verlof gezegd - herinneren aan menig theatre fantasmagorique op onze kermissen. - En hier ontstaat nu de vraag, of het christelijk *onderwijs* en de ware *stichting*, bij voorkeur onder den allegorischen beeldenvorm mag en kan bevorderd worden? Waarom niet? zegt ge nu. - Heeft de Profeet en de Psalmist niet alzoo in tal van beelden gesproken en gezongen? - Heeft de eenige, onfeilbare Heer en Meester, niet mede in leenspreuk en gelijkenis de hoogste en heiligste waarheden geopenbaard? - en mag men derhalve in denzelfden geest niet mede onderwijzen en stichten - en het volk met de waarheden der Openbaring bekend maken in dichterlijken vorm? - Op deze gevolgtrekking valt het een en ander aan te merken -: vooreerst, zullen we u moe-

ten verzoeken, uwe beelden te houden binnen den kring welken de Schrift u aanwijst, en zeer voorzigtig te zijn om hier niet verder te gaan. - 't Is ons, als Christenmenschen, om waarheid, en deugd, en geloof te doen, om heiliging, en bovenal om liefde - waar ge ons nu met allegorie en verpersoonlijking, een aanhoudend, dartelend, nietig, welligt behagelijk spel speelt met die waarheden, en daardoor ongevoelig van de eigenlijke stichting en opbouwing, en de christelijke volmaking aftrekt - en louter personen en beelden in dichterlijke voorstellingen geeft, - daar werpt ge, zoo als men zegt, met eigene handen uwe glazen in - daar geeft ge ons een tal van kleederen, schitterend met goud geborduurd, maar het ligchaam, dat daaronder behoort, ontbreekt, - of wel, men wordt door dit verleidelijke spel der verbeelding - bezig gehouden, aangetrokken, gelokt - geamuseerd - terwijl de ernstige en verhelderende kracht der godsdienst ontbreekt. - Buitendat weet men immers, dat deze allegorien, waar Christus dikwerf zeer zonderling en onchristelijk verschijnt - een soort van anti-christ - waarin alles in beeldspraak over- en ver-vloeit, tot gedurig misverstand en wanbegrip aanleiding geven - zoodat men eindelijk dáár, waar men ons ware stichting en christelijk onderwijs belooft - alleenlijk de geestige invallen en het weelderige vernuft erkent, en overtuigd wordt door eenen welmeenenden, maar onhandigen gids misleid te zijn. - Deze gevaren zijn niet denkbeeldig, maar bestaan inderdaad. - Onze beschouwing en beoordeeling van het genoegzaam bekende werkje van den Engelschen Bunyan, op nieuw vertaald door den heer De Liefde, naar de titelopgave, zal, volgens de medegedeelde opmerkingen, niet in allen deele gunstig kunnen zijn. - De gebreken van deze doorgaande allegorische voorstelling worden niet weggenomen door den eigenaardigen, vreemden, voor sommigen aanlokkelijken stijl en vorm. - De vernuftige en dichterlijke opvatting van de godsdienstige waarheid is geen vrijbrief voor de overdrevene inkleeding, en de duisternissen en dubbelzinnigheden en verwrongene begrippen, welke noodzakelijk door dergelijke, op elkaâr gestapelde, in elkaâr gevlochtene allegorien moeten ontstaan, worden niet opgewogen door eene soort van bijzondere gemoedelijke zalving, welke men aan den ouden, verjaarden, Engelschen, christenpelgrim heeft willen toeschrijven. - Wij gelooven niet dat op *deze* wijze, in onze dagen, die aan kracht, aan degelijkheid, aan praktisch Christendom groote behoefte hebben, aan de eischen destijds voldaan wordt. - Wij zijn er wel van overtuigd, dat de heer De Liefde beter had gedaan, den ouden pelgrim te laten rusten, of er zelf een nieuweren te laten verschijnen en rondwandelen, die beter in onze negentiende, dan in de zeventiende eeuw te huis behoort - want daartoe ontbreekt het den vertaler noch aan geest, noch aan vinding. - Wij wenschen in eene volgende aflevering ons afkeurend oordeel over den ouden pelgrim door en uit hemzelven te staven, en verzoeken eindelijk den lezer, om de woorden van den onvergetelijken von Herder, die wij aan het hoofd van ons inleidend verslag plaatsten, over te lezen en te behartigen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een woord over een niet onbelangrijke brief in onzen belangrijken tijd.

Naar het Hoogduitsch. Hoorn. P.J. Persijn. 1853.

Zeide het de titel niet, uit den inhoud van den ons gezonden brief en uit enkele germanismen zouden we zijn Duitschen oorsprong ligt gissen. De briefschrijver wil eene *onzigtbare* kerk met oplossing van elke zigtbare. Wat zij is omschrijft hij met deze woorden: ‘de boven alle aardsche grenzen reikende gemeenschap van die allen, die door het diepe bewustzijn der eenheid met God, tot ware kennis geheiligd zijn, en die met den Apostel weten, dat, wanneer alles wat de aarde glansrijk, schoon en roemvol heeft, in stof en vergetelheid vergaat, als onverliesbare kleinooden hun overblijven: geloof, hoop en liefde, deze drie, maar de meeste van deze is de liefde (1 Cor. XIII: 13).’ We willen den lezer mededeelen, hoe de schrijver zijn gevoelen motiveert, opdat men oordeele over het ‘niet onbelangrijke’ van dezen brief ‘in onzen belangrijken tijd.’

Met toespeling op een zijner motto's: ‘als tot verstandigen spreek ik, oordeelt gij 't geen ik zeg. Paulus tot de Korinthiers,’ rigt de schrijver zijn brief tot wie niet met melk, maar met vaste spijze gevoed kunnen worden en niet noodig hebben, dat men hun weder de eerste beginselen der openbaringen Gods onderrigte. Dezulken behooren niet tot ‘dat wonderlijke geslacht, dat aan een woord hangt, zoo lang het hetzelve als een goddelijk, op onbegrijpelijke wijze tot zich gekomen, aanziet, maar naar deszelfs stem niet meer hoort, zoodra het bemerkt, dat het een uit hun midden was, die het gesproken heeft. Zoo lang dan de Bijbel als een boek geldt, dat, gelijk die aan Johannes toegereikte rol (Openb. X), een engel van den hemel gebragt heeft, is het tot afgodische vereering en blinde aanneming van ieder zijner woorden bereid, maar zegt men het, dat het menschen waren, die het geschreven hebben, dan verwekt het buikpijn (Openb. X: 10) en het daalt in deszelfs achting, in plaats dat men zich zou verheugen, dat uit het gelijke geslacht zulk eene diepe wijsheid kon voortkomen.’

De schrijver laat die kinderen bij hunne kinderspelen. Het rein christelijke is ook het rein menschelijke en daarom kan men zich niet verwonderen, dat de oude wijzen van het Oosten en de wijsgeeren der Grieken reeds dezelfde waarheden hebben uitgesproken, die nu door Christus een algemeen goed der menschen geworden zijn, juist omdat zij in onze rede aanwezig zijn. Het wezenlijk onderscheid tusschen Christus en de wijsgeeren der oudheid ligt daarin, dat, terwijl het den laatsten alleen om weten en diepere kennis te doen was, Hem alle godsdienstige kennis daartoe dient, om de menschen tot de oorspron-

kelijke en ware betrekking tot elkander terug te leiden en de liefde als het wezen van de door Hem gewenschte godsdienstige gemeenschap te doen kennen. Dit was de nieuwe gedachte, die Hij in de menschheid bragt, hierin hebben wij het middenpunt van zijne geheele godsdienstleer te zoeken. Hij wilde die tot een wereldgodsdienst maken, doch zijne verhevenheid ten dien opzigte ligt niet daarin, dat Hij het eerst die gedachte gevat en uitgesproken heeft, maar veeleer daarin, hoe Hij deze gedachte wilde verwezenlijken. Daarbij komt het vooral op des Christens gezindheid aan. Deze is het die den Christen vormt, niet het opzeggen van voorgeschrevene dogmatische formulieren, niet het papieren geloof aan bepaalde leerstellingen, waarin de kerk het wezen des Christendoms vindt. Tegenover het dood kerkelijk staat het waar geloof, dat geen boei van voorgeschreven vormen duldt, maar alleen de gezindheid tot moeder heeft. Dat geloof kweekt de schadelijke dwaling niet, alsof in het Christendom eene tooverachtig werkende kracht tot verbetering van den mensch zou gelegen zijn. Het kan de menschelijke natuur niet omkeeren en niemand tegen zijn wil beter maken, maar het wijst slechts den weg tot beter worden aan; het stelt ons het ideale beeld van eene met God verzoende menschheid voor, maar de bereiking en verwezenlijking van dit ideaal maakt het afhankelijk van de gezindheid, die op de wilsdaad van ieder in het bijzonder berust. De leer der liefde door Christus als een algemeene grondregel verkondigd wordt echter altijd nog slechts door zeer weinigen in haar echte wezen verstaan; die weinigen zijn, die den waren wil bezitten. Tot die weinigen behoorden niet, die in de kerk zich tot geestelijke heeren maakten en heerschappij voerden over de gemoederen der menschen door een zigtbaar opperhoofd bestuurd. Dit kerkelijk Christendom, dat een met bloed geschreven onverbiddelijk streng wetboek heeft, heeft godsdienstige onverdraagzaamheid en geloofshoogmoed, onder het heidendom niet bekend, het eerst onder de menschheid gebragt. Zeer belagchelijk moet de geliefde tirade: ‘Christus heeft over de zonde gezegepraald, Hij heeft de wereld van zonde bevrijd’ klinken in den mond van geestelijke zondaren, die vervuld met den geest der onverdraagzaamheid, uit bloote heerschzucht het eenig gebod van hunnen meester (Joh. XV: 17) niet kunnen vervullen. Het kerkelijk Christendom heeft een zeer gekenteekenden weg door de ruimte der wereldgeschiedenis, met zijn geloofshaat, zijn bloedige zucht om te verketteren, zijn inquisitie, pijnbanken en brandstapels, gelijk de vurige staart van een komeet, achtergelaten. Ook het Protestantismus is in dat opzigt niet vrij. Calvijn heeft den ongelukkigen Servetus verbrand. In onze dagen hebben de dragonnaden zich herhaald. In daadzaken is het bewijs gevoerd, dat de waarheid der godsdienst, als innige overtuiging, zich niet in de bepalingen van zekere woorden laat binden, en dat ieder de vrijheid heeft, zich op zijne wijze die overtuiging te verschaffen. Er is dus slechts eene onzigtbare kerk, er kan en moet geene zigtbare zijn, die noodzakelijk een dwingelandes moet worden.

‘Gij ziet,’ zegt de schrijver, ‘dat aan de bestaande kerk de krijg wordt aangezegd en vooral aan die kerk, die nog altijd met eene zekere vermetelheid en onbeschaamdheid zich de algemeene Katholieke waagt te noemen.’ En nu laat hij, schoon schoorvoetend, zijn

oordeel over die kerk volgen, wier grondpilaren de eigen leugen en domheid der menschen zijn en wier aanhangers of als domkoppen, zwakke bloeden of huichelaars diep beneden zijn oordeel staan. Intusschen zult gij er u over verwonderen, zegt hij, ‘hoe zacht en regtvaardig ik, de grootste vijand van dit Katholicisme, dat hatelijk uitwas aan den boom van het Christendom beoordeelen zal.’ En inderdaad betrekkelijk zacht, maar streng regtvaardig en allezins juist is des schrijvers oordeel over de Katholieke kerk, even als dat over het Protestantismus met zijne deugden en gebreken, over den lof, dien het verdient, om de Christelijke menschheid van de slavenboei der pausen en der Katholieke kerk te bevrijden, de dwalingen, waarop zich het hiërarchische despotisme gegrond had, omver te werpen en den menschelijken geest de vrijheid te hergeven, als over de berisping, die de geloofshelden der zestiende eeuw niet ontgaan kunnen, dat zij door te groote liefde voor enkele eigendommelijke meeningen, die ze der eendragt ten offer bragten, den grond legden tot die scheuring, die tot eigen verderf niet zelden de kerk van Luther en Zwingli vijandig tegenover elkander gesteld heeft. Treurig zijn de afdwalingen van het menschelijk verstand, vooral als zij zich in het gewaad des geloofs gehuld hebben. De christelijke dogmatici hebben ter wille van hunne vooroordeelen de ernstige vermaning van onzen verheven meester tot wederkeerige verdraagzaamheid en toegevendheid uit het oog verloren. Mogt onze tijd, wenscht de schrijver, daarin zijne waarde stellen, dat dat gebod door alle betrekkingen des godsdienstigen levens verwezenlijkt werd; mogten allen, die van gelijken geest bezield zijn, elkander de broederhand toereiken en geen verscheidenheid van overtuiging oorzaak van tweedragt en vijandschap worden, en alle afdeelingen van het Protestantismus op de puinhoopen van reeds lang verouderde geloofsstellingen, een altaar der ware geloofsvrijheid oprigten! De verschillende rigtingen van den geest zullen, gelijk dit in den aard der zaak ligt, niet uit haar wijken. Elke dezer: orthodoxie, piëtisme, mysticisme, rationalisme hebben hare gebreken. Tusschen deze bestaat evenzeer strijd als met het Katholicismus, maar die worsteling onzer dagen zal moeten leiden tot vervulling van den tijd, dien de bezielde dichter der Openbaring verkondigd heeft in de voorstelling van het nieuw Jeruzalem, de stad des geestes, waarin geen tempel is, want de Heer, de Almagtige is haar tempel. Dan begint de ware aanbidding van God in geest en waarheid en het Christendom heeft zijn oogmerk bij de menschheid bereikt. Dan is er aan alle onderscheid en stuitende tweespalt een einde gesteld, de tuchtroede der kerk is tot een palm des vredes geworden, haar geloofsdwang in vriendschappelijke verdraagzaamheid der waarheid veranderd. Dan is er slechts eene ONZIGTBARE kerk.

Uit deze korte inhoudsopgave kan de lezer eenigzins oordeelen over het niet onbelangrijke van dezen brief. En inderdaad, wij hebben menige bladzijde dezes briefs met hooge belangstelling gelezen. Wij volgden den schrijver met die belangstelling, waar hij van geloofseenheid en geloofsvrijheid bij verschillende rigtingen en meeningen, van liefde en verdraagzaamheid spreekt, als middelen om die geestelijke gemeenschap onder allen tot stand te brengen, die door het diepe bewustzijn der eenheid met God wordt te weeg gebragt,

- als middelen om Christenen met Christenen, menschen met menschen te verbroederen. Veel is er over het denkbeeld door den schrijver in zijn brief ontwikkeld gedacht en geschreven, en wij zouden eene verhandeling moeten schrijven, als we alles naauwkeurig wilden wikken en wegen wat hij tot verwezenlijking er van aan de hand geeft. Het idealiseren is den Duitscher te eigen, dan dat we niet hoofdzakelijk stuitten in dit geschrift op den twijfel of het in dezen belangrijken tijd zijn doel zal bereiken. Waar de worsteling onzer dagen toe zal leiden, weten wij niet; we hopen tot iets groots en goeds, zal dit ook door heviger worsteling nog misschien moeten tot stand gebragt worden, - maar wij twijfelen en hopen er aan te kunnen blijven twijfelen, of zij tot zulk eene onzigtbare kerk, zoo als de schrijver haar wil, waar naar ons inzien de ware grondslag en het groote vereenigingspunt aan ontbreekt, zal leiden.

Zullen wij onze meening zeggen: voor ons hangt die onzigtbare kerk, in het idée van den schrijver ontworpen, als in de lucht. Hij zegt aan elke bestaande kerk den krijg aan, hij wil er geene en toch wel eene, wel onzigtbare, maar toch eene kerk. Eene kerk zonder vorm, zonder uitwendig bestuur, met onbepaalde geloofsvrijheid; eene kerk des geestes, waarin alles tot reine, onbaatzuchtige liefde moet worden opgelost, omdat daarin aan alle onderscheid en stuitende tweespalt een einde gesteld wordt en de tuchtroede der kerk tot een palm des vredes geworden, haar geloofsdwang in vriendschappelijke verdraagzaamheid veranderd is. Gij ziet, lezer, de schrijver zweeft in eene hooge sfeer, maar het is zweven over een ideaal, dat hier op aarde wel niet zal worden bereikt.

Onze Duitsche broeder droomt van een nieuw Jeruzalem, op aarde nedergedaald, eene stad des geestes, die geen zon of maan behoeft om haar te beschijnen, omdat de heerlijkheid Gods haar verlicht, eene stad waarin geen tempel is, want de Heer, de Almagtige is haar tempel. Die droom is zoet, en niets is gemakkelijker dan zich daarbij de zonde als oorzaak van het onheilige en de menschelijke zwakheid weg te denken. Maar niets meer teleurstellend ook, dan dat men, met een nuchter verstand ontwakende, zijn oog in de werkelijkheid laat weiden.

Doch wij moeten ons nog verantwoorden omtrent hetgeen wij zeiden, dat wij namelijk hopen te blijven twijfelen, dat de worsteling onzer dagen tot zulk eene onzigtbare kerk, als de schrijver haar wil, zal leiden. Wij huldigen zijn doel: de vereeniging des geestes van alle Christenen, de boven alle aardsche grenzen reikende gemeenschap van allen, die door het diepe bewustzijn der eenheid met God, tot ware kennis geheiligd zijn. Maar zal het worden bereikt, waar aan den Christus - van ons standpunt gezien, het goddelijk middelpunt dier vereeniging - geen hoogere rang onder de menschen wordt toegekend, dan die van den grooten Meester der waarheid? 't Moge waar zijn, dat wij aan Christus geene nieuwe waarheid te danken hebben, waarvan niet reeds de kiem in den menschelijken geest aanwezig was; maar hebben de oude wijzen van het Oosten en de wijsgeeren der Grieken dan *dezelfde* waarheden, als de schrijver zegt, uitgesproken, die nu door Christus een algemeen goed der menschen geworden zijn? Wij meenden tot hiertoe, dat de belofte des Heeren, volgens welke Hij zijne discipelen in *al*,

d.i., in de *geheele* waarheid zou leiden, eene hoogere, althans ruimere beteekenis had. Waar moge het ook zijn, dat, terwijl het den wijsgeeren alleen om weten en diepere kennis te doen was, Christus er zich aan liet gelegen liggen, dat die kennis in het gemoed des menschen overging, zijne gezindheid bepaalde en zijn geheel leven omvatte en ophelderde (?); maar ligt daarin, als de schrijver zegt, het *wezenlijk* onderscheid tusschen beiden: Christus, die zich *de waarheid* noemde en de wijsgeeren der oudheid, die waar en onwaar onder elkander mengden, en met juiste, zoo vele valsche begrippen voorstelden?! Waar, nog eens, moge het zijn, dat Christus de godsdienstige kennis dienstbaar maakte aan het terugleiden der menschen tot de oorspronkelijke en ware betrekking tot elkander, maar diende Hem alle godsdienstige kennis *slechts* daartoe? Of wendde Hij haar niet veeleer aan, om de menschen - door de zonde van God verwijderd - tot God, hunne oorspronkelijke bestemming, en dus tot hunne ware betrekking tot elkander te leiden?

Nog eens: wij huldigen des schrijvers doel, maar zal het bereikt worden, waar men niet in de eerste plaats den mensch tot diep bewustzijn niet slechts van de zonde, maar inzonderheid van zijne zonde als de bron van oneenigheid, tweespalt en verdeeldheid tracht te brengen? Waar men door de opgewekte behoefte aan verlossing van zonde niet op Christus, als den eenigen en algemeenen Verlosser van zonde, en dus op Hem, als het groot, door Gods liefde verordend vereenigingspunt wijst, waar allen in het gevoel van dezelfde behoefte, met dezelfde verwachting, met hetzelfde heilige streven zich naar wenden, waarin allen zich vereenigd moeten gevoelen? Waar men betoogt, dat het Christendom slechts het ideale beeld eener met God verzoende menschheid voorstelt, en niet den door het heiligend geloof in Christus met God verzoenden mensch? Waar men aan het Christendom wel en te regt eene tooverachtig werkende kracht tot verbetering des menschen ontzegt, maar de onmiskenbare goddelijke kracht van het Christendom tot heiliging en door heiliging tot vereeniging met stilzwijgen voorbijgaat, of althans bij de aanwijzing van de schadelijke dwaling, in dat opzigt, aan het goddelijk Christendom boven eene bekrompene kerkleer geen regt laat wedervaren? Waar men zeer juist en schoon opmerkt, dat in de gezindheid van den Christen de eenheid ligt der Christelijke godsdienst en het eenig onderpand voor het bestaan der door haar bedoelde groote broedergemeenschap van alle stervelingen, niet in de woorden eener uitwendige belijdenis; maar waar de bron dier gezindheid geheel wordt voorbijgezien: de liefde van God in de zending en overgave van Zijnen Zoon verheerlijkt, - de vergeving als grondslag van heiliging en elke heilige gezindheid?

Doch wij zouden te uitvoerig worden, als we den schrijver van den niet onbelangrijken brief op den voet wilden volgen. De lezer kan uit het bovenstaande ons oordeel genoegzaam opmaken. Wij ontraden hem de lezing van dit geschrift niet, maar wijzen hem daarbij tevens met nadruk op 's schrijvers motto: ‘Als tot verstandigen spreek ik, oordeelt gij 't geen ik zeg.’

H.

Oud of nieuw uit den schat des huisvaders?

Nieuwe beschouwingen van Jezus persoon en werkzaamheid, door S. Hoekstra. Te Medemblik, bij K.H. Idema. 1852.

Het zou ons niet verwonderen indien, bij de eerste lezing, de titel van bovengenoemd werk op sommigen een' minder behagelijken, ja verontrustenden indruk had gemaakt. Anderen mogen dien bijna eene onmogelijkheid hebben gerekend. Nieuwe beschouwingen van den persoon des Verlossers! Arius en Nestorius bragten die eens te berde, om niet van nog ouder ketterijen te spreken. In onze dagen hadden wij, na veel voorafwerkers, die van Strauss, al deed deze weinig meer dan de tot hiertoe verspreid liggende materialen digter op één' hoop te verzamelen en zooveel 't kon op een te stapelen. Later kwamen Feuerbach en de zijnen, om nog meer tegenwerpingen op te garen, den hoop zóó hoog te maken dat deze.... topzwaar werd en grootendeels, althans het lossere, uit een tuimelde. Op hetgeen er bleef staan zijn thans de Tubingers bezig aan hunnen Babelstoren, doch in kleiner formaat; alhoewel er reeds vrij wat verwarring der spraken kwam. En ná alles.... heeft de waarheid, of liever ons inzigt daarvan, aan vastheid en helderheid gewonnen, mag ook het een en ander het lot van hout, hooi en stoppel hebben ondergaan. - Anderen zullen, gelijk wij zeiden, weder anders, zij zullen daarbij: ‘brand!’ roepen. Het zijn de mannen die meenen, dat men vóór eeuwen, en althans voor ruim twee honderd jaar, álles en dit zoo zeker en zoo klaar heeft gevonden als het bij mogelijkheid te vinden is, en die beweren dat het nakroost eens vooral niets anders heeft te doen dan toe te zien, dat aanslag, noch roest, noch bederf van ketterij zich zette op en in de muren van dat vaste Sion. Zij houden het er voor, dat het met een ‘zoo de oude zong, zoo piept het jong’ vooral op het gebied der theologische wetenschap gedaan en wèl gedaan is, ons naauwelijks in staat achtende om de vaderen na te piepen. - Ketters zouden welligt dit ‘Nieuwe beschouwingen van Jezus persoon en werkzaamheid’ kunnen begroeten als koren op hunnen molen en zich vleijen om de voorstanders van het oude en de mannen van nieuwere rigting geslagen en *en déroute* te zien, nog zooveel van de bagaadje reddende, als er te redden viel.

Wij kunnen onze lezers terstond, was het nog noodig, geruststellen. De schrijver heeft volgens de voorrede deze Beschouwingen ‘nieuwe’ genoemd, in verhouding tot een werk, dat hij vóór twaalf jaren in 't licht gaf onder den titel: Jezus in zijne verhevenheid, beminnelijkheid en hooge waarde voor menschen. - Toch zal, vertrouwen wij, wat wij vooraf lieten gaan bij hetgeen over een werk van deze soort is te zeggen, wel niet geheel te onpas aangebragt wezen.

Niet alsof wij enkel willen vragen, van welken geest en rigting deze beschouwingen zijn, om die naarmate zij met de onze meer overeenkomen, meer orthodox of vrij zijn, goed- of af te keu-

ren. Dat mogen wij voor onszelven doen, wanneer wij het ter eigene stichting of leering ter hand nemen; hoe dikwerf ook ingenomen, houden wij dit standpunt niet voor het regte van een' referent. Bij elke zienswijs kan arbeid van dezen aard wetenschappelijke en andere verdiensten hebben, of een prul zijn. Men heeft van de eene en andere soort aan beide zijden, wij zouden haast zeggen, aan alle kanten. - Het is niet regt dat men niet den ijver, de gemoedelijke trouw aan de waarheid, het juiste oordeel, zelfs der scherpzinnigheid geregtigheid laat wedervaren, omdat de schrijver welligt van andere praemissen uitgaat, eene andere zienswijs huldigt dan wij. Immers dáár ligt de grond en reden van de meest en verst uiteenloopende beschouwingen en resultaten. Wel zeer dikwijls is het woord van Lichtenberg van toepassing bij verschil en strijd: '*Ihr glaubt, Ihr habt ihre Ueberzeugung der Wahrheit, der Stärke ihrer Argumente zu verdanken? Ihr irrt, sonnst müsste jeder der sie hört davon eben so überzeugt werden wie Ihr selbst*.' En dat wij nu juist op dát standpunt staan, dié zienswijs huldigen; wat al heeft daaraan toegebragt? Het zou soms verrassend wezen, wanneer wij konden zien, hoeveel daarvan niet, althans minder aan den mensch zelf ligt, hoe aanleg, opvoeding, de zijde van waar en de hand door welke men ons tot de waarheid en vooral tot de hoogste Waarheid trachtte te voeren, veel toebragt om ons te maken tot hetgeen wij zijn. Onder onze vrijheid in dezen loopt veel wat wel onvrij mag heeten. Wij willen voor onzen persoon zelfs bekennen, dat wij meermalen, wanneer wij de verzekerdheid, de rust van enkele orthodoxen, ja van Katholieken, op enkele punten waarnamen, hebben gewenscht - laat het in 't oog van sommigen zwakheid wezen!- dat onze overtuiging ook in allen deele zoo gevestigd, ons systeem zoo afgerond mogt zijn.

Wij brengen dit niet in het midden, alsof wij eene tegenovergestelde zienswijs aankleefden, als die welke wij in het hierbij aangekondigde werk ontmoetten; integendeel. En juist daarom achtten wij het te meer eene voegzame gelegenheid om dit punt te bespreken, wijl wij ons met de beschouwingen van den heer Hoekstra zeer goed kunnen vereenigen. Wij kennen zijn vroeger werk niet, en weten dus niet, in hoeverre dit draden opvat en voortspint, aanvult en mogelijk teregt wijst. Dat hij zijne theologie wel ook nog niet als in alle deelen gereed, *omnibus numeris absoluta* - beschouwt; dat geeft hij bereids in de voorrede te kennen. - Overigens ontvangen wij hier, mogen wij afgaan op de inrigting, tenzij deze opzettelijk ware gekozen, op de toespraken en op enkele wendingen, bijv. blz. 83, preken, ten minste wat daarvoor heeft gediend. Wij voeren dit aan, om ook daarmede te verontschuldigen, dat hier niet altijd in leerstuk en geloofswaarheid zoo diep is ingedrongen als de meer wetenschappelijke lezer zou verlangen. Het werk is op leering, maar tevens op stichting en bestuur aangelegd.

Klaarheid is een van de wezenlijke verdiensten. - Door het verstand op het hart - is des schrijvers leus en doel, soms vast genoeg in 't oog gehouden. Toch is het in zijn werk niet enkel dor 'ergo, ergo;' daarin is warmte en straalt overal hooge ingenomenheid met den persoon des Heilands in de oogen. Behalve de eerste beschouwing over de vroegtijdige godsvrucht van Jezus, zijn zij genomen uit den tijd der eerste openlijke optreding en der

vroegere werkzaamheid van den Heer. Hij slaat Christus gade als Hemeling op aarde, als Lam Gods en wegnemer der zonde, vestigt de aandacht op de keuze eener woonplaats van Jezus, op de wijze waarop Jezus zijne werkzaamheid als Messias begon, op de keuze van de mannen die Zijne bestendige volgelingen zouden wezen, op Jezus doorgaande werkzaamheid, terwijl hij aan het einde van dit deel ons den Heer schetst in Zijne ontfermende, werkdadige liefde bij het zien van den ongunstigen zedelijken toestand der menschen.

De keus van onderwerpen is door dezer belangrijkheid gewettigd, de behandeling der stoffen is geleidelijk, hoezeer natuurlijk als beschouwingen van Jezus persoon fragmentarisch, waarom wij aan eene eigenlijke geschiedenis de voorkeur zouden geven. Vooral bevielen ons de praktische gevolgtrekkingen, waarbij uit en voor het leven wordt gesproken, welke wij met stichting lazen. Er is veel in wat den heer Hoekstra als uitlegkundige en kenner der joodsche oudheden eene niet lage plaats aanwijst, en wij vertrouwen dat het werk velen welkom zal wezen. Zie daar ons algemeen oordeel.

Onze aanmerkingen? - Wij hadden soms wat meer psychologisch indringen gewenscht, vooral in de eerste beschouwing, waar ook wel had kunnen opgegeven worden als reden dat Jezus naar Jeruzalem mede ging, of dat juist dit paaschfeest zoo veel meer in 't licht wordt gesteld, dat op dien leeftijd het meer opzettelijk godsdienstig onderwijs en leeren der wet plagt te beginnen. Of Maria in den tempel over Jezus' bedáárdheid versteld stond - eene gedachte waarvan de schrijver schijnt zich niet te kunnen los maken, blz. 7-9, laten wij gaarne in het midden. Op het veld der hypothesen wage men zich niet ligt noch verre, blz. 13. - Beter de voorstelling van het geheele geval met weinige breede trekken op blz. 15. Het toepasselijk gedeelte blz. 16 en verv. is in ons oog voortreffelijk. - Op blz. 33 en vervolgens missen wij een weinig de regt geestelijke en waardig Christelijke voorstelling. Wij weten dat die uitdrukkingen, gelijk vele, bijbelsch zijn; maar toch zien wij ze gaarne verklaard. Zonder dat, dan komt men daarmede ligtelijk in strijd met het meer ontwikkeld Christelijk bewustzijn, die verwerkte totaliteit van het verspreide, nog wat anders dan het mozaïkwerk der *dicta probantia* van het oude systeem, ungenieszbare brokken, zoo als zij vroeger werden behandeld, waaraan ik jaren moest slikken en die ik in jaren nog niet geheel heb kunnen digeréren. - Maar door hoe veel goeds en treffends wordt dit gevolgd op blz. 36 en de volgende! - Men leze wat er op blz. 55 tegen en van de borgtogtelijke voldoening wordt gezegd, terwijl eene waardiger opvatting wordt in de plaats gesteld.

Doch wij kunnen niet het geheele deel zoo doorloopen. Als eene van de redenen, waarom Jezus meest in Galilea omwandelde, daaruit bij voorkeur zijne volgelingen koos en er zijne meeste aanhangers vond, telle men ook, dat geen hof noch grooten daar te veel hadden bedorven en de priestermagt daar minder gold. Op blz. 115 vonden wij geen gelukkige uitwerking van het leenspreukig gezegde: - ‘Ik zal u visschers der menschen maken.’ - ‘Haveloos’ op blz. 149 van de schare, is ook wel geene goed gegrepen uitdrukking, evenmin als de ‘ontredderde godsdienstige en

zedelijke toestand,' hoewel de laatste iets sprekends heeft.

Wij bevelen het werk den lezers aan - en doen ons dit voor het ontvangen van het tweede deel, dat volgens de gedane aankondiging, die ons heden onder het oog kwam, bereids het licht zag.

CHONIA.

Over de werkloonen en den toestand der arbeidende klassen,

door J.M. Mac-Culloch, Esq. Uit het Engelsch vertaald en met eenige aanteekeningen voorzien, door W. Sloet tot Westerholt. Te Zwolle, bij W.E.J. Tjeenk Willink, 1853.

Nadat de schrijver in eene korte inleiding heeft verklaard, dat hij het woord *arbeiders* in den gewonen zin heeft genomen, en het hooge belang heeft doen uitkomen, dat zijzelve hebben bij het regte begrip van de omstandigheden, waarvan hunne loonen afhangen, zet hij deze stelling aan het hoofd zijner verhandeling: 'de prijs der werkloonen is afhankelijk van de verhouding, waarin het geheele kapitaal, bestemd tot betaling dier werkloonen, staat tot de geheele arbeidende bevolking. Rijzing en daling hangen daarom af van de wederkeerige vermeerdering en vermindering van kapitaal en bevolking.' Aan deze stelling sluit hij onmiddellijk de volgende aan: 'De prijs der werkloonen in geld berekend, is geen zekere maatstaf van het welzijn der werklieden, maar hangt af niet alleen van hun gedrag, maar ook van den prijs en de soorten hunner benoodigdheden; in één woord, van hunne gewoonten; zoodat zij, die een geringer loon ontvangen, betrekkelijk in betere omstandigheden kunnen verkeeren dan zij, die een hooger loon verdienen.'

Nu de hoofdstelling: 'de prijs der werkloonen staat in verband met het getal arbeiders,' aldus gewijzigd is: 'de toestand der werklieden hangt niet *alléén* af van de hoogte hunner loonen, maar vooral van hunne eigen gewoonten,' laat zich de volgende redenering zeer goed begrijpen: 'waar ergens vermeerdering van bevolking plaats heeft, en die bevolking dezelfde behoeften als vroeger kan vervullen, daar moet vermeerdering plaats hebben van kapitaal, en wel zoo veel te meer als de bevolking grooter wordt.' Naar dien maatstaf geeft de schrijver de betrekkelijke kapitaalsvermeerdering in Schotland en in Engeland op. Hij verzuimt evenwel niet, er onmiddellijk bij te voegen, dat het productieve vermogen, vooral in de eerste levensbehoeften, oneindig, dat wil zeggen, buiten vergelijking kan verschillen in twee op zichzelve welvarende landen. Daarvan strekken Engeland en Noord-Amerika tot bewijs. In het eerste, waar weinig goede gronden meer beschikbaar zijn en de landbouw in hooge mate ontwikkeld is, is de bevolking, in eene eeuw ongeveer, bijna

verdriedubbeld, maar in de Vereenigde Staten, waar nog overvloed van bruikbaar land is, hoezeer de landbouw er nog ten achtere is, zou de bevolking naar den maatstaf der laatste 25 jaren, ten minste zestienmaal zoo groot zijn, als zij thans is. Natuurlijk! In het eerste land zijn daarenboven veel meer lasten te dragen en is een aantal kinderen niet als in Amerika vermeerdering van rijkdom, maar een drukkende last. Van daar dan ook, dat in Engeland veel later en veel minder huwelijken worden aangegaan.

Men gevoelt, dat door deze laatste opmerking de schrijver als van zelf op het praktikale terrein is gekomen en zich beijvert, om op de ontwikkelde gronden voorzigtigheid in het aangaan van huwelijken aan te bevelen en in een gezonden zin zijne goedkeuring te hechten aan de bekende leer van Malthus. Niet eene groote bevolking is het bewijs of de voorwaarde van den bloei van een land, maar wel de ruime middelen van bestaan. Waar grooter vermeerdering van arbeiders plaats heeft dan van kapitaal, daar moet hun toestand meer en meer ellendig worden, en alleen de overmaat van ellende kan vaak het evenwigt herstellen. De arbeiders hebben dus in een land, waar de regering het hare doet, hun eigen lot in handen en kunnen dat verzekeren door voorzigtigheid en vlijt; want ‘het zijn geene vrienden, maar de ergste vijanden van de armen, zij, die deze groote waarheid zoeken te verbergen of te verbloemen, en die trachten te doen gelooven, dat het mogelijk is, door magt van wetten voor de welvaart te zorgen van hen, die geen gebruik willen maken van de middelen, welke de Voorzienigheid hun geschonken heeft, om zich in hunnen tegenwoordigen stand te handhaven of tot eenen hoogeren op te klimmen. Zulke lieden zijn voor de armen, wat een verraderlijke gids voor een reiziger in een vreemd land is. Zij brengen hen af van den eenigen weg, welke leiden kan tot genoegelijkheid en achtbaarheid, naar een pad, dat zeker op teleurstelling en schande uitloopt.’ - Treurig voorwaar, maar niet te min leerzaam is het voorbeeld van Ierland, waar de vermeerdering der bevolking ongelijk sneller is geweest dan van kapitaal, en dat ten gevolge daarvan in den jammerlijksten toestand is verzonken, zonder dat eenige regering bij magte is, daarin eenige wezenlijke verbetering te brengen, als niet het Iersche volk zijnen toestand begrijpt en de regering voorgaat en ondersteunt.

De opgegeven denkbeelden zijn eigenlijk de spil waarom veelal de redeneringen in verschillende nuances zich bewegen. 't Is waar, de verdere inhoud is in hoofdstukken, ieder met een bijzonderen titel afgedeeld, maar bepaaldelijk de beide volgende zijn slechts variaties op hetzelfde thema. Als bijv. de schrijver in 't 3^{e} hoofdstuk den natuurlijken of noodzakelijken prijs der werkloonen bepaalt, dan leeren wij daaruit niet anders, dan dat hij bestaat uit de som der behoeften, al of niet ontbeerlijk, die zich de werklieden hebben gevormd, en dat die som vooral verschilt naarmate van de behoeften, waarin, en van de wijze, waarop zij daarin moeten voorzien. Die behoeften zijn dus grooter, waar men zich met vleesch en tarwebrood, dan waar men zich eenvoudig met aardappelen voedt. Daling der werkloonen beneden die som moet noodwendig vermindering van huwelijken of vermeerdering van sterfte tot herstelling van het evenwigt ten gevolge hebben, gelijk omgekeerd rijzing verbetering van

toestand door uitbreiding van behoeften en verhooging van gevoel van eigenwaarde. In denzelfden geest wijdt de schrijver het 4e hoofdstuk aan het betoog dat een betrekkelijk hooge stand der werkloonen, d.i., zulk een, die de vervulling van eenigzins verfijnde behoeften toelaat, allezins wenschelijk is, omdat men daar, waar men tot het laagste peil is gezonken, zoo als in Ierland, bij voorkomende vermindering van vraag naar arbeid, zijne behoeften niet meer beperken kan, maar dit wel vermag, waar dit, zoo als in Engeland, het geval niet is. Zeer verstandig zijn de bedenkingen, die hier de schrijver oppert tegen den bouw van aardappelen, wanneer die bij uitsluiting tot voeding eener bevolking moeten dienen, ofschoon hij aan den anderen kant onder de kunstmatige behoeften eener anderzins hooger gestemde bevolking niet minder het gebruik afkeurt van jenever en tabak. Zegepralend bestrijdt voorts de schrijver de meening van hen, die durven stellen dat hooge werkloonen *in den regel* vadzigheid en verkwisting zouden ten gevolge hebben. Dit betoog is inderdaad zeer lezenswaardig, en doet zonneklaar zien, dat de rust des lands er het best door wordt gewaarborgd.

In het 5e hoofdstuk ontwikkelt de schrijver, naar de denkbeelden van Smith, de omstandigheden, waardoor de prijzen der werkloonen in onderscheiden bedrijven zoo aanmerkelijk verschillen, maar waardoor dan toch in den grond der zaak eene zekere gelijkheid ontstaat, omdat gemakken en ongemakken, geneugten en gevaren, eer en oneer enz. bij de bepaling der werkloonen in aanmerking worden genomen. Wij hebben hier wel belangrijke, maar volstrekt geen nieuwe waarnemingen aangetroffen, wat ook geldt van het volgende hoofdst., waar gehandeld wordt over het huren op tijd en op stukwerk.

Helder gedacht is het hoofdst. over de nijverheids-vereenigingen, waarin de schrijver het verderfelijke van hare beteugeling bij de wet op onwederlegbare gronden betoogt. Hij is het hier geheel eens met den heer Bastiat, die zoo als wij in de 2e aflev. van dezen jaargang hebben gezegd, o.i., teregt, insgelijks een voorstander is van het repressive stelsel. Zeer belangrijk zijn hieromtrent de geschiedkundige herinneringen, betreffende de wetgeving op dit stuk in Engeland.

Wij onthouden ons van het mededeelen eener schets van den verderen inhoud van het werkje, waarin nog de verbetering, de laatste jaren in den toestand der arbeiders gekomen en de oorzaken, waardoor die verbetering wordt belemmerd, voorts de onderstands-vereenigingen en spaarbanken, de armenwetten en vooral het stuk der opvoeding worden ter sprake gebragt. Ieder weet, dat nergens de pers werkzamer is dan in Overijssel, om staatkundige werkjes uit den vreemde op onzen bodem over te planten. Wij hechten, gelijk altijd, grootelijks onze goedkeuring aan dit streven, om de waarnemingen van buitenlanders op het gebied dezer bij uitstek empirische wetenschap ook onder ons bekend te maken, maar wij herhalen hier, wat wij reeds meermalen hebben gezegd, dat wij gaarne iets meer zagen dan bloote vertalingen, maar liever bewerkingen voor het Nederlandsche publiek. Mac-Culloch heeft een nationalen arbeid geleverd, omdat hij altijd het oog had op de rijken van Groot-Brittanje, maar de heer Sloet heeft zich vergenoegd, en dat bij onderwerpen, die zoo uitstekend geschikt waren voor toepassing op Nederlandsche belangen, zijne lezers door den Engelschen

bril te laten zien. Mogt toch hierin spoedig verandering komen en de Nederlandsche uitgever zich van speculant verheffen tot patriot.

De vertaling is over 't geheel vrij goed uitgevallen, maar wordt door sommige drukfouten en onjuistheden ontsierd. Tot voorbeelden dienen blz. 43, reg. 9, de toevoer van arbeid, lees: arbeiders, blz. 48, reg. 15, door het voor meerdere inspanningen *onmogelijk* te maken, blz. 51, caeteris *parubus*, en blz. 14, reg. 17, *caeterus*, blz. 60, latius, lees: laetius, blz. 70 en elders, *ligtvaardigheid van den arbeid* in plaats van ligtheid of gemakkelijkheid enz.

Wat den inhoud betreft, ofschoon de schrijver in zijn voorwoord verzekert, dat hij de oplossing van het vraagstnk binnen de engste grenzen heeft zoeken zamen te dringen, zoo hebben wij reeds gewezen op de gedurige herhalingen, die vooral in de eerste helft van het boekje voorkomen en die ons toeschijnen, daarvan een gevolg te zijn, dat de schrijver niet met genoegzame helderheid zijne stof heeft gedisponeerd. Deze zelfde bedenking is meermalen bij ons gerezen, als wij meenden te bespeuren, dat hij òf sommige elementen niet in zijne beschouwingen heeft opgenomen, òf althans niet op de regte plaats heeft gebezigd. Over het geheel bijv. schaart hij zich willens of onwillens onder de physiocraten, d.i., hij verliest eenigzins het productieve van de nijverheid buiten den landbouw uit het oog. Hij had ook niet moeten verzuimen op te merken, dat vele kapitalen niet benuttigd worden, en waar hij zijne bedenkingen maakt (blz. 51) tegen den aardappelenbouw, heeft hij het soortelijk gebrekkige niet opgenoemd van 't voedsel - dezer aardvrucht. Gewaagd is het, wat op blz. 52 voorkomt: ‘hoe hooger de gedachten, welke dearbeidendeklassen koesteren van hetgeen tot hun onderhoud noodig is, en hoe grooter het aantal en de aandrang harer kunstmatige behoeften, hoe veiliger hare stelling.’ Ook vroegen wij, of de aanhaling uit Forbonnais (blz. 60) niet betwistbaar is: Dans aucune histoire on ne rencontre un seul trait, qui prouve, que l'aisance du peuple par le travail a nui à son obéissance. Wij althans dachten daarbij aan het bekende: ‘toen Jeschurun vet werd, sloeg hij achteruit,’ en aan de Vlaamsche geschiedenis der laatste middeneeuwen, en hadden althans meer restrictie en toelichting verlangd. Maar bepaald leelijk en afkeurenswaardig vonden wij den drang, dien de schrijver bezigt (blz. 91) ter aanbeveling van het huren op het stuk. Wij lezen daar letterlijk: ‘Dit (het stuk werken) maakt hun *eigen* onmiddellijk *belang* en *niet* hun *plight* jegens hunne meesters tot de voornaamste drijfveer hunner krachtsinspanningen.’

Nog andere aanmerkingen houden wij terug, om aan het slot van ons verslag te verklaren, dat wij de groote verdienste van het werkje daarin gelegen achten, dat het op oorzaken en gevolgen wijst, en wakker maakt voor gevaren en voordeelen, door ten hoogste de aandacht op de verschijnselen in de nijverheidswereld te vestigen. Wij kunnen eindelijk niet nalaten, de onverstandige bestrijders van *alle* accijnsen met het gezag van een man als Mac Culloch te wijzen op plaatsen als blz. 128, waar hij verklaart, dat de afschaffing of zelfs vermindering van de regten op geestrijke drankens, tabak en mout bepaald nadeelig zou zijn, en waar hij zich zeer scherp uitlaat tegen hen, die zoo iets wenschelijk kunnen achten, en blz. 130, waar hij, met het oog op zijn vaderland, zegt: ‘Niets kan alzoo valscher zijn, dan te vooronderstellen, dat ons

tegenwoordig belastingstelsel eenen gevoeligen invloed uitoefent tot bezwaar der arbeiders. De beschermende regten, welke vroeger op het koren en de suiker gevestigd waren, kunnen die uitwerking gehad hebben; maar sedert hunne intrekking is de invloed onzer belastingen over het geheel ten eenenmale veranderd, en de arbeidende klasse zou bij hare afschaffing niet winnen maar verliezen.' Als dit een en ander waar is, gelijk het waar is dat de Engelschen sedert lang de income-taxe moede zijn, dan mag er in ons belastingstelsel wijziging, maar er zal geene omkeering in noodig zijn.

C.

Kosmographie.
De kleine kosmos.

Eene algemeen bevattelijke wereldbeschrijving en eene waarschuwing tegen de dwaalbegrippen en teruggaande bewegingen, die in het jongste werk van een vermaard kosmisch geleerde voorkomen. Met eene aanvulling der astronomisch natuurkundige waarnemingen en bevindingen, die daarin met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Naar het Hoogduitsch van J.W. Schmitz, door Joh, Ph. van Goethem. Te Utrecht bij N. de Zwaan, 1853.

Sedert het meesterwerk van A. Von Humboldt verschenen is, zijn er in Duitschland eene menigte van kosmologische geschriften op gevolgd. Men zag spoedig een Kosmos *voor den beschaafden stand*, een *populairen* voor de minkundigen en jongelieden, en onder een aantal geschriften, die meer of min uitvoerig het geheel of sommige gedeelten der wereldbeschrijving behandelden, en waarvan velen in onze taal werden overgebragt, een *kleinen* Kosmos verschijnen, die spoedig ook de eer van de vertaling genoten heeft. Men zoude denken dat een kleine Kosmos een kort, maar volledig overzigt zoude zijn van het groote werk, waaraan al die geschriften hun bestaan te danken hebben; maar nimmer beantwoordde een werkje minder aan dit eerste gedeelte van zijnen titel. Verre van eene algemeen bevattelijke wereldbeschrijving te zijn, is het integendeel voor het groote publiek zeer onbevattelijk, en in plaats van eene doorloopende behandeling van het onderwerp in groote trekken, vindt men hier een soort van woordenboek, waarin men de zaken alphabetisch gerangschikt aantreft, zoo als *Aarde* (de), *Atmospheer, Attractie, Bergen, Bessel's komeet, Biela's komeet*, enz.; hetgeen de lezing zeer onbehagelijk maakt, en den schrijver in menigvuldige herhalingen doet vervallen. Integendeel is het een polemisch

geschrift, dat, zoo als wij verder op den titel lezen, eene waarschuwing tegen dwaalbegrippen en teruggaande bewegingen (?) van een vermaard kosmisch geleerde bevat: die geleerde is niemand anders dan de groote Von Humboldt; en wat meer is, het behelst eene aanvulling van astronomisch-natuurkundige waarnemingen en bevindingen (?) die in den met regt beroemden Kosmos van dezen, met stilzwijgen worden voorbijgegaan.

De strekking en hoofdinhoud van dit werkje leeren wij het best kennen door het overigens zeer oppervlakkig overzigt der kosmologie of wereldbeschrijving, dat als eene soort van inleiding voorafgaat. De schrijver spreekt het eerst over het grenzeloos wereldruim waarin millioenen zonnen, omringd door ontelbare wereldbollen, door rondwentelende en althans schijnbaar rustende spheren (?), door afzonderlijke of met elkander verbonden sterren, door sterrenwolken of sterrentrossen (?), zich bevinden. Hoe duidelijk is hier het heelal niet beschreven! ‘En dit wereldruim zou ledig of ontbloot van stof of materie zijn?’ Wie stelt dit onder de tegenwoordige sterrekundigen? Het gevoelen van eene wereldlucht of aether, is immers thans algemeen aangenomen, maar toch slechts als eene waarschijnlijke hypothese, omdat zij niet onder het bereik der waarneming vallen kan. Men moet echter de aetherische vloeistof die het heelal vervult niet met de dampkringslucht verwarren, zoo als de schrijver schijnt te doen. Even groote vijand als van het *ledig*, is hij van van de attractietheorie, dat een dwaas denkbeeld van onstoffelijke werp- en aantrekkende krachten is, even alsof de groote Newton en zijne volgers, onder anderen La Place en Von Humboldt, de aantrekkingskracht, niet als eene eigenschap der stof, maar als eene geheimzinnige op zichzelve staande kracht (*force occulte*) zouden aangezien hebben. Von Humboldt wordt berispt dat hij de aether laat stilstaan, zeer natuurlijk, omdat onze schrijver een verbazend snel ronddraaijenden noodig heeft, om zijne nieuwe wereldtheorie te kunnen ontwikkelen, die echter zoo oud is als de *tourbillons* van Descartes.

Men hoore nu verder den schrijver. ‘Is er eene aetherische vloeistof in het eindeloos wereldruim, even als bij de oppervlakte der aarde,’ daar is zij niet, maar wel de dampkringslucht; als zij bestaat, dat men niet wil loochenen, maar niet proefondervindelijk kan bewijzen, is zij buiten de atmospheer aanwezig en van eene oneindig fijnere veerkrachtige gesteldheid, anders zou zij een te grooten wederstand aan de beweging der hemelligchamen bieden.

‘En zien wij dat er ontvlammingen of ontbrandingen zoo als bliksemstralen en meteoorverschijnselen in voorkomen, dan moet ook de aether in het wereldruim bij steeds voortdurende verdamping eindelijk den graad van ontvlambaarheid verkrijgen, en kan aan de zonnen tot voedsel verstrekken.’ De schrijver maakt hier eene verkeerde en gewaagde gevolgtrekking van het geen in onzen dampkring gebeurt, op het geen in den aether plaats heeft, hoe kan hij weten, dat hij tot voedsel aan de zonnen verstrekt, als wij zijnen aard niet kunnen kennen? Met onzen schrijver schijnt het een ander geval te zijn, hij beschrijft het aether*proces* zoo uitvoerig alsof hij daarbij tegenwoordig geweest is. ‘De warmte die iedere zon rondom zich in het wereldruim doet uitstroomen onderhoudt en verhoogt de verdamping,’ terwijl andere geleerden, met betere gronden en juistere gevolgtrekkingen

aannemen dat de wereldlucht een verbazenden graad van koude bezit, die onmogelijk door de daarin verspreide zonnen, die nog al ver van elkander verwijderd moeten zijn, zoo als bijv. onze zon van Syrius, als de naaste vaste ster aangenomen, kan verwarmd worden; zoodat er geene verdamping kan bestaan ‘die de zonnen een nieuw voedsel toevoert.’ ‘Even als er geene verbranding zonder rook te verwekken en tot verkoling aanleiding te geven, plaats grijpt, zoo worden er ook aan de zon rookwolken en vaste massas waargenomen. Deze massas scheiden zich in tusschenruimten of tijdperken van 40 tot 70 jaren van de zon af en treden als nieuwe hemelbollen in het wereldruim. Iedere van een vuurbol nedervallende massa, is een uit de verbranding van gassen ontstaan klein wereldligchaam even als onze aarde, en het bolvormig lichtverschijnsel was het vlugtige beeld eener zon.’

Het is een opmerkelijk verschijnsel in de geschiedenis der natuurkundige wetenschappen van onzen tijd, dat, terwijl zij met reuzenschreden volgens de ware *inductive* methode voortgaan, en dagelijks daardoor het gebied harer kennis verruimen, ook tevens meer en meer aantoonen dat de theorien de waarnemingen moeten *volgen* en niet moeten *voorafgaan*, er van tijd tot tijd bespiegelaars op staan, die hunne hypothesen, de gewrochten hunner verbeeldingskracht, als grondbeginsels aannemen waarnaar zij de feiten en waarnemingen verwringen. Deze constructie *a priori* is hoogst schadelijk en verkeerd in het gebied der wetenschap, die zij tot eene soort van dichtkunst omvormt, waarvan de slotsom voor onze kennis op *niet* uitloopt.

Sommigen dier bespiegelaars, hoe stout en beslissend zij in hunne vooronderstellingen meestal zijn, gaan wel eens tot de oude theorien terug, om waarheden aan te vallen die door de menigvuldige waarnemingen en inductive bewijzen van de grootste meesters in het vak tot eene wetenschappelijke zekerheid gebragt zijn; dit is voornamelijk het geval met de Newtoniaansche leer der aantrekkingskracht. Vóór meer dan dertig jaren, gaf de graaf van Zuylen van Nyevelt een werkje uit, dat den titel voerde: *l'Attraction détruite par le mouvement primordial*, dat echter de attractie-leer niet kon vernietigen. De heer Schmitz van Keulen, de schrijver van ons boekje, heeft het ook voornamelijk op deze leer gemunt, hij bestrijdt haar bij alle gelegenheden, en schijnt zulks reeds vóór twintig jaren in sommige sterrekundige opstellen, die hij aan astronomische tijdschriften zond, en die waarschijnlijk om het *paradoxe* van hunnen inhoud daarin niet werden opgenomen, ook wel gedaan te hebben, even als in een grooter werk waarop hij in dit geschrift dikwijls terugkomt, en dat het *Weltall* getiteld is. Hij neemt de vrijheid om van de beroemdste sterrekundigen van onzen tijd te verschillen. Het gevoelen van den grooten La Place over de wording van ons zonnestelsel, dat deze met bescheidenheid slechts als eene waarschijnlijke hypothese voordroeg, draagt zijne goedkeuring niet weg, hij stelt er met meer zelfsvertrouwen eene eenigzins gewijzigde theorie voor in de plaats.

De zon is de moeder van de planeten, van hare wachters en van de kometen die op zekere tijden uit haren vurigen schoot geslingerd worden; de Herschel's vader en zoon, La Place, Von Humboldt, die de zon voor een donker ligchaam houden, van eene licht en warmte gevende atmospheer omringd, hebben het

geheel mis. De zon trekt niet aan, maar slingert de hemelligchamen van zich af, zoodat die zich hoe langer hoe meer van haar verwijderen, en eenmaal uit haar gebied zullen ontsnappen. Daarentegen naderen de wachters de hoofdplaneten, zoodat zij eindelijk eene *agglomeratie* daarmede zullen uitmaken. De vallende sterren, de meteoorsteenen, de aerolithen zijn geenszins van eenen kosmischen maar van eenen atmospherischen oorsprong, en hier vooral worden La Place en Poisson, die eenen lunarischen voordroegen, en tevens Von Humboldt scherp teregt gewezen. Doorloopend is het werkje van onzen Schmitz eene soort van kritiek op den Kosmos van dezen laatste. Hij laat geene gelegenheid voorbijgaan om hem van dwaling of verkeerde voorstellingen te beschuldigen: wij laten het aan de beoefenaars en liefhebbers der kosmographie over, om zijne bedenkingen naar waarde te schatten.

Volgens het gevoelen van onzen schrijver kan het niet lang meer duren, of onze aarde zal door hare spoedige verwijdering van de zon, door koude en inkrimping niet meer bewoonbaar zijn, de maan zal zich ook weldra met haar vereenigen, hetgeen tot ontzettende natuurverschijnselen aanleiding zal geven. Hij haalt hier voorts alle soorten van waarnemingen aan, zonder die aan eenige kritiek te onderwerpen: de oudste zijn hem de eerwaardigste en zekerste, b.v. die van Thales, over de grootte van den aardbol in zijnen tijd, waaruit men ziet dat hij in 2500 jaren tot op de helft is ingekrompen, hij zal dus spoedig voor het jaarlijks aangroeijend getal menschen te klein worden: een akelig vooruitzigt! Zoo lang er nog voorraad van vlekstof in de zon is, zal zij aan nieuwe hemelbollen het aanzijn geven, die eerst als kometen het wereldruim doorklieven, om later als planeten door de draaikringen van den aether rondom de zon gedraaid te worden; maar eindelijk zal dit ophouden, en er zal een tijd komen dat de zon zelve zal koud worden en inkrimpen, het zal dan met ons zonnestelsel gedaan zijn!

Als men met deze excentrische denkbeelden, die hier met eene beslissende overtuiging voorgedragen worden, de kosmische denkbeelden van de groote sterrekundigen van onzen tijd vergelijkt, die geheel op de leer der onderlinge attractie rusten, komt men tot een geruststellend besluit omtrent de voortduring der orde die in het zonnestelsel heerscht. Er worden hierin, wel is waar, storingen waargenomen; de aarde schijnt aan eene bekoeling onderhevig, maar die is zoo onmerkbaar, dat er nog wel millioenen jaren kunnen verloopen eer zij tot eene ijsmassa zal verstijfd zijn; hare as is aan slingeringen onderhevig, de nachteveningen rukken vooruit; de maan is in hare periode van toenadering tot de aarde; doch de vermindering van haren omtrek is niet merkbaar, zoo min als hare verwijdering van de zon, evenzoo min als afneming van de kracht der zonnewarmte. Doch de hedendaagsche sterrekunde heeft ook tevens aangetoond dat de meeste storingen periodiek zijn, en binnen bepaalde grenzen beperkt, een zeker *maximum* bereiken, om weder terug te slingeren tot op het punt van waar zij uitgingen, zoodat het evenwigt hierdoor verwonderlijk hersteld wordt. Door onzen verdienstelijken Kaiser is zulks op de klaarblijkelijkste wijs bewezen, en in het werkje van Giebel, de *populaire Kosmos*, dat wij vroeger aankondigden[*)], zien wij zulks zeer duidelijk voorgesteld.

*) Zie: De kennis der natuur meer algemeen toegankelijk gemaakt. Tijdsp. 1853, I, blz. 429 volgg.

Wij kunnen ons dus geenszins vereenigen met het gevoelen van den vertaler, den heer Van Goethem, dat hij in eene ‘wezenlijke behoefte’ voorzien heeft, door dit ‘verdienstelijk vreemd product op Hollandschen bodem over te planten.’ Wij zien geenszins zoo als hij, den schrijver ‘als den als schranderen en geleerden kosmoloog bekenden Schmitz’ aan; maar als een man, die door vreemde gevoelens zich wil onderscheiden en als een oorspronkelijke geest eenen opgang wil maken, ten koste van den roem van mannen, die door hunne veelomvattende kennis en diep doorzigt het sieraad van onze eeuw zijn. Ook zij zijn niet onfeilbaar, maar een Von Humboldt is ver verheven boven zulke bedenkingen en theoriën als hier met eene groote mate van zelfgenoegzaamheid worden voorgedragen. Het moge in sommige opzigten waar zijn, dat het werkje, hetwelk het onderwerp van onze beschouwing was, ‘overvloedige stof tot nadenken en vergelijken oplevert’ maar dat de lezing daarvan veel ‘nut zal stichten’ door het ‘leerrijke’ dat het bevat, kunnen wij niet inzien. Volgens ons gevoelen had het gerust *onvertaald* kunnen gebleven zijn, omdat het voor min kundigen eene ongeschikte lektuur oplevert, en al hetgeen het goeds bevat, bij de geleerden in het vak reeds sedert lang bekend is.

J.A.B.

Letterkunde.

De val van het laatste bolwerk der protestanten in Frankrijk. - La Rochelle in 1627. -

Door Chonia. Twee deelen. 's Hertogenbosch, Gebr. Muller. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz*. 273-282.)

In het billijke vertrouwen, dat onze geschiedkundige inleiding, den lezer medegedeeld (zie Tijdspiegel, October 11.), het tooneel en terrein reeds eenigermate deed kennen, waar de schrijver ons verplaatst, bepalen we ons thans tot het werk zelve, dat in onze moderne literatuur eene eervolle plaats inneemt! - Vooreerst erkenne men de getrouwheid en onpartijdigheid waarmede de geschiedenis is behandeld, ja eene zekere schroomvalligheid om niet te onhistorieel te worden. - Karakters, zoo als van den kardinaal de Richelieu, zijn gevaarlijke klippen voor den romanschrijver, die aan een dreigend gevaar bloot staat, om te overdrijven, te chargeren, en de kleuren regt hard en gloeijend op te leggen, ten einde er effekt gemaakt worde, - karakters, die zoo vele scherpe en hoekige zijden vertoonen, zoo bepaald karakteristiek, worden op het doek der verbeelding meestal in *meer* dan menschelijke grootte opgenomen; men wordt onwillekeurig gedwongen om wat veel licht en bruin op zulk een beslissenden hoofdpersoon te werpen. - Chonia heeft zich, ten dezen opzigte, bij *dit* historiebeeld zeer verstandig gedragen. - Wij gelooven dat de meeste der geïmproviseerde gesprekken van den kardinaal Maëstro en Mentor of koningsvoogd, zich laten regtvaardigen uit het welbekende *Testament politique en de Mémoires de Richelieu*; als mannelijke soubrette - vergeef ons deze vergelijking - staat père Joseph, gedurende de acten van het bloedige bedrijf, aan Frankrijks kusten, in merkwaardige stelling naast den held. - De eerste twee hoofdstukken zijn, alsof de schrijver met den lezer eerst het staatkundig terrein wil ‘recognosceren,’ aan den kardinaal gewijd; - nevens, naast, eigenlijk onder hem, de koning; iets hooger en moediger, de koninginmoeder; - en weder vrij wat lager,

de hovelingen, met uitzondering van eenigen, die den geestelijk-wereldschen despoot wenschen, maar niet kunnen dwarsboomen. De staatkundige relatiën - (quasi-entente cordiale, reeds in de zeventiende eeuw) met Nederland en Zweden, worden met klem en kleur voorgesteld, en de slangen-kronkelpaden der diplomatie met vaardige en onbeschroomde hand ontsluijerd. - Het derde hoofdstuk werpt ons - 'medias in res' - naar Horatius, op eenmaal nabij het uitsluitend Protestantsche la Rochelle. - Het gezin van den landman Jean Farine treedt levend voor ons, wij zijn weldra in de stad, en hier geeft de autopsie (zelfaanschouwing) van Chonia, aan zijne tafereelen, eene zeer eigenaardige levendigheid. Hij is te huis in de stad, welke hij bezocht, en voert er u rond als aan de hand.- Het huisgezin van neef la Forêt wordt ons voorgesteld. - Het volgende hoofdstuk geeft eene raadsvergadering ten beste - de helden van la Rochelle, Thevenin, Defos en bovenal Guiton, vertoonen zich hoogst karakteristiek, het gebed (officieel-historisch) wordt gedaan en gelezen - de geest, welke de raadslieden toen reeds, waar het gevaar nog verre was, bezielde, uitmuntend geschetst. - Hoofdstuk vijf, wederom stadstafereelen - de predikant te la Rochelle; eene hoogst gelukkige voorstelling van la populace, die zich naar den held Guiton heenneigt, - dit hoofdstuk is mede een predikantenhoofdstuk. - Het zesde hoofdstuk voert ons - op de wijze van Shakespeares dramas - weder naar den kardinaal. Wij zien den magtigen konings- en volkenmenner, met zijne geliefde en geliefkoosde *katten* - was dit een merkwaardig zinnebeeld voor den despoot in het purper zelve? armoirie parlante? - Zijne geliefde, vierpootige mignonne, helaas! krank- 'den grooten man niets te klein' - daarop mevrouw de Combalet; onzen Nederlandschen staatsman, heer of baron van Langerak; - later weder Don Diego di Mendoza - een keurig diplomatisch-politisch-kamertafereel, hoogst noodig om den kardinaal - te ontkardinalen en te karakteriseren. - Het volgende hoofdstuk voert ons te midden der glimwormen van het hof - onder de 'antichambrerenden' - de krachtvolle, naar ligchaam en geest krachtvolle Bassompierre, benevens zijne bekende tijdgenooten; - in het geheim tegen den kardinaal, - fiksche greep uit het gepolijste en tienmaal verlakte hofleven. - Weder, hoofdstuk acht, binnen la Rochelle, in de werkplaats van la Forêt, - onze oude vriend Farine - eenige ware en waardige fransche huisgezinnen der zeventiende eeuw, die de schrijver, zeer kunstkeurig, reeds nu, *vóór* het tragisch horribel beleg, aan den lezer aanbiedt, om juister en later daar een gepast gebruik van te kunnen maken. - Negende hoofdstuk, Junij 1627 (Chonia vergeet de chronologie niet), de ontrouwe Britten, als gewaande reddende Engelen ter zee, nabij la Rochelle; - schoone beloften van den heer de Soubise en den onverantwoordelijken dwaas Buckingham; - het gevaar nadert; - factiën in de stad; - Guiton komt meer op den voorgrond. - In het volgende hoofdstuk een vloot in het gezigt, maar niet aan wal; - huiselijke tafereelen, - weder een predikanten tafereel. - Hoofdstuk elf, nogmaals Engelsche hulp, als belofte - zeemanspraatjes - eene denkbeeldige landing. - Het twaalfde hoofdstuk stelt den toestand der stad en de gisting der gemoederen al meer en meer in een aanschouwelijk licht. - Hoofdstuk dertien, 18 Augustus

1627. - Mevrouw de Rohan, uitmuntend historisch opgevangen en in de regte lijst gezet, - een der weinige steunsels voor de burgers van la Rochelle, eene waardige matrone, nevens haar de Commines. - Hoofdstuk veertien, toebereidselen tot de verdediging - en wederom huiselijke tafereelen - Farine en la Forêt. - Voortgezet in het vijftiende, alwaar de eerste vijandelijke schoten vallen - de strijd nadert. - Zestiende hoofdstuk, de noodlottige dijk in zee - de toestand der stad wordt meer en meer benaauwd. - Zeventiende hoofdstuk, 12 October - Mevrouw de Prosni nevens eene barmhartige zuster - de eerste kleine hongersnood bij de armen, voorspel van vreesselijker lijden - ongemeen gelukkig door Chonia ingeleid en diep gevoeld. - De kardinaal met krijgsmansknevels in hoofdstuk achttien, en zijn legerkwartier nabij Rochelle - met père Joseph - de sluwe lynx gereed zijne prooi te bespringen - historische stoffaadje. - De Marillac, Angoulême, Schomberg, Bassompierre - hier zeer merkwaardig de *eigene officiële* woorden van den kardinaal over de *Jezuieten*, uit zijne geschriften, blz. 337. - NB. - Rochelle moet vallen - besluit - de twee geestelijken - weder binnen de stad - de wakkere Farine slaat zijn slag en klapt een vijandelijke vlieg - de krijgsraad belegd.

Ziedaar de geschiedkundige draad, welke het eerste deel doorloopt en de hoofdstukken verbindt. - De afwisseling is hier ongemeen gelukkig bewaard, en de vorm, die Chonia bijzonder eigen is, en waarin hij zich het liefst vertoont en meest ongedwongen beweegt - het gesprek - is hier tot eene meer dan gewone volmaaktheid gebragt; - deze schrijver laat bij voorkeur zijne historische personen met elkaâr *spreken*, en ontsluijert op die wijze de karakters; minder ligt hem het handelen, of het beschrijven voor de hand - daardoor verkrijgt dit tafereel natuurlijk eene hoogere zielkundige, menschkundige (psychologische) waarde, terwijl de handeling, het aanschouwelijk leven, zoo als wij dit reeds bij Spindler en zijne nahuppelaars - *vorherrschend* - vinden, later bij Walter Scott, - ook meermalen bij den dichter van Lennep en anderen, - het oogwit niet schijnt te zijn van Chonia, - daardoor wederom zullen welligt deze hoofdstukken in het eerste deel, voor den reeds bedorven en overprikkelden romanlezer of lezeres, te koud, te afgetrokken zijn, omdat ze te natuurlijk zijn geschreven - en men in den toestand van toenemend bederf naar hart en verbeelding, de waarde helden op het blad vóór zich liever *ziet* vechten, moorden, sterven of vreesselijke tribulatiën en martelizatiën ondergaan - dan ze hoort *spreken*. - Intusschen komt het ons voor, dat juist daardoor aan de waarheid en de degelijkheid dezer geschiedkundige tafereelen een groot batig saldo wordt beloofd, en de schrijver het zielkundig, het karakteriserend element niet heeft opgeofferd aan de heerschende zucht en ziekte om louter te beschrijven, en niets anders te doen, dan te beschrijven. - Wij vatten den draad, die ons even uit de hand is geglipt, weder op, en volgen den schrijver in het tweede deel.

Weder terug naar la Rochelle - (hoofdstuk negentien) - dat naauwer en naauwer wordt ingesloten - een afgevaardigde van den koning, eigenlijk van den kardinaal, verschijnt ten raadhuize - de voorwaarden zijn hard - men verwerpt ze. - Al weder in het eerstvolgende hoofdstuk krijgsbedrijven -

een der hoofdkarakters, la Forêt, vooraan - een ijdele hoop - de storm woedt, maar de noodlottige dijk, de doodende strop voor de stad, weêrstaat. - Wij vinden onzen dapperen landman Farine tot eene soort van Guerilla-hoofd herschapen - een kijkje in het vijandelijk legerkamp. - Gedurende de volgende afdeelingen vertoeven wij in de fel benaauwde stad - een nachtelijke strooptogt in de vijandelijke voorposten door Farine, geeft behoorlijke afwisseling; maar nu neemt het tafereel, als van hoofdstuk tot hoofdstuk klimmende, aanwarmte, aan levendigheid, aan krachtige groepering toe. - Wij mogen alle bijzonderheden hier niet verder ontledend mededeelen - de vreesselijke teleurstelling door het verdwijnen der Engelsche vloot, - de zachter tooneelen van het Protestantsch kerkelijk huiselijk leven, - de krachtige houding van den voortreffelijken, ongelijkbaren Guiton, - de stijgende, de huivering verwekkende, de ziel doorhuiverende hongersnood, eindelijk de zegepraal van den minister-kardinaal - de overgave der uitgehongerde stad - en het tragisch, weemoedig slot - alles gaf den bekwamen schrijver eene gewenschte gelegenheid om een buitengewoon talent te ontwikkelen: diep ingrijpende menschkundige opmerkingen - menschelijke ellende, die u de tranen uit de oogen zal lokken - stille bewondering van mannelijke, onbuigzame kracht, vrouwelijke verborgen deugd - een oogst van zedelijk genot vindt de lezer bovenal in de meer klimmende en levendig geschetste tafereelen, in dit tweede deel aangeboden. - Wij gelooven zelfs, dat hier eene grootere mate van kunst met diep gevoel vereenigd, magtiger spreekt, dan in de meer beperkte en treurige laatste levensomstandigheden van onzen vriend Kamphuysen. - Vele lezers zullen met groote belangstelling en onafgebroken toejuiching de Protestantsche kracht der verhevene ‘martelaren aan zee’ beschouwen, en telkens aan onze onvergelijkelijke, dierbare, vaak miskende, somtijds laaghartig verguisde Nederlandsche voorvaders herinnerd worden, die mede den fellen strijd, op leven en dood, tegen den bloeddorstigen Hercules, uit Spanje, moesten volhouden. Wij eindigen ons zeer oppervlakkig verslag met den wensch, dat het eigenaardig talent, 't geen Chonia als geschiedkundig dekorateur (in den *besten* zin des woords) hier krachtiger dan te voren ontwikkelde, hem tot meerdere proeven moge uitlokken, en het zigtbaar uitgedrukt welbehagen, dat zijne landgenooten aan zijne werken nemen, hem voortaan aanvure - dit talent niet te begraven. Nog iets ten slotte. - Het beleg van Rochelle is een hoogst ernstig en aangrijpend drama, dat op het uitgebreide repertoire der geschiedenis in krachtige en bloedige letters staat geschreven. - De schrijver dezer tafereelen werd er door - *begeistert* - maar hij toog eerst aan het werk, toen hem de geschiedkundige bronnen genoegzaam door en door vertrouwd waren. - Hij heeft ons, gelukkiglijk! te midden der opvolgende, bedreigende gebeurtenissen, alle welbekende afgesletene, romantische kunstrijders-sprongen bespaard - hij toont ons de menschen, zoowel binnen als buiten Rochelle, zoo als zij zijn of konden geweest zijn - en ook in menig roerend huiselijk tafereel - (welligt zeer eigenaardige weêrklank uit zijn Kamphuysen) - spreekt een geest van zachte, Christelijke deugd en warm gevoel, waardoor wij ons voelen wegslepen -

hier op deze bladen, vol ernst en kracht, waar het menschelijk lijden, en de standvastigheid van het geloof, eene ongezochte welsprekendheid ontsluijeren - hier vindt ge niet die tot walgens toe herhaalde, romantische vuurwerkers-methode, om met de zinnelijke, de gloeijende, de wild en woest om zich heen grijpende *liefde* - groot effekt te maken; - daarvoor was dit tafereel te grootsch, te magtig, te rijk, te ernstig. - Aan anderen zij de aangename taak overgelaten, om feilen en gebreken op te sporen, waartoe wij gaarne bekennen, dat ons, nog onder den indruk der lezing, de lust ontbreekt. - En nu, naar oude, goede gewoonte, een paar proeven. - Chonia make u eerst met den kardinaal bekend - later met de ongelukkige stad - in allen gevalle zal de lezer van dit verslag zeer verstandig handelen, om liever, zoodra mogelijk, het geheele werk, dan enkele fragmenten, te lezen - waartoe wij hem opregtelijk aanmoedigen.

De zalen van het Louvre begonnen verlaten te worden. De koning gaf zijn verlangen te kennen om heen te gaan, en de een na den ander der grooten volgde, toen ook de beide koninginnen zich hadden verwijderd. De laatste glans was weldra verdwenen, de lichten werden uitgedoofd, en in de donkere, ledige reeks van zalen heerschten eene ledigheid, verlatenheid en stilte, zeer afstekende bij hetgeen men daar voor zoo kort had aanschouwd - beeld van allen aardschen luister, pracht en genieting, die zoo zeer in de oogen blinken, lokken en verlokken kunnen. De kardinaal was vertrokken bijna onmiddelijk nadat de vorst zich naar zijne apartementen begaf, tevreden dat hij diens oor had gehad en aan wien hij zulks wilde had gegund, gedurende genoegzaam al den tijd dat zij zich daar hadden bevonden, dat hij zoodoende vrienden en vijanden hoogen dunk van de gunst waarin hij bij Zijne Majesteit Lodewijk XIII stond, en daarmede van zijnen veelvermogenden invloed, had ingeboezemd.

Wij zien hem zich in den draagstoel zetten, waarmede hij zich laat brengen naar het hôtel bij het paleis du Luxembourg, dat de koningin-moeder hem, tijdens hij hare gunst nog noodig had en meer genoot, onder zekere voorwaarden had afgestaan. En hoe het den man van zaken welkom mogt wezen, dat hij voor menig onbeduidend gebeuzel zijne eigene overdenkingen vond om zich daarmede bezig te houden, al had hij dien avond ook niet zonder vrucht voor zijne plannen zien verstrijken. Doch nu treedt hem ook de houding van Maria de Medicis en haar onderhoud met den hertog d'Epernon voor den geest; en wie hem had kunnen gadeslaan, hoe zijn blik donkerder en donkerder werd, en hoe hij met de hand eene beweging maakte als wreef hij iets fijn, en wie over dat gelaat thans onverholen die uitdrukking van wraakzucht en triumf zich had zien spreiden, en wie dien gesmoorden grijnzenden lach had gehoord; - hij zou, hij zou, hadde zij zulks verdiend, hebben gesidderd voor Maria.

- Wat harder! - hooren wij de Richelieu, het gordijnder draagstoel ietwat opligtende, spreken tot de dragers, die zich beijveren om aan het ontvangen bevel te voldoen. Het hôtel is bereikt, de deuren vliegen open, en dienaars vertoonen zich in genoegzaam getal om reeds een' kleinen stoet te vormen, wachtend op woord en wenk van den man des gezags, met onrust opmerkend, hoe weinig opgeruimdheid zich op zijn gelaat vertoont. In nadenkende houding, en toch niet langzaam, beklimt hij den trap die naar de eerste verdieping voert, waar een bediende de vleugeldeuren die den toegang verleenen naar een salon wijd voor hem opent, en nu een huishofmeester in blijkbaar wachtende houding verbeidt, of de Richelieu dáár zal toeven, dan wel zich verder begeven.

- In mijn kabinet! - luidt nu het korte woord, bepaald genoeg en voor eene enkele aanwijzing zelfs wat norsch, zoodat het meer als een bevel klinkt, en den man wien het aangaat bar genoeg. Hij heeft het belendend kabinet bereids geopend, een

vlugtigen, onrustigen blik daarin laten dwalen of alles in orde is, maar dan plaats gemaakt om den meester die hem bijna op den voet volgt, den ingang vrij te laten. De kamerdienaar is ter hand, die de Richelieu van het roode opperkleed ontdoet, hem een paar rijkgestikte muilen in plaats van het meer belemmerend schoeisel voorzet, waarna hij hem helpt een gemakkelijker huisgewaad aan te trekken, dat evenwel in vorm en snede nog altijd den geestelijke, den man van hoog kerkelijk gezag aankondigt, eene soort van

soutane, in den winter van zwart fluweel. De dienaar houdt nu de hand aan een ebbenhouten fauteuil geslagen, op een' wenk wachtend, waar hij dien zal plaatsen, onopgemerkt naar 't schijnt door zijnen heer. Eene kleine beweging van het hoofd met een' vlugtigen blik wijst hem echter de tafel aan, waarop slechts een paar brieven liggen, als de plek, waar de laatstgenoemde zich wil nederzetten.

- De secretaris! - hooren wij nu van den kardinaal tamelijk stroef, hetgeen tevens eene aanwijzing is voor den kamerdienaar, dat deze zich wel kan verwijderen.

- Altijd dezelfde oude schier onverzettelijke hinderpalen - zegt nu de Richelieu, alsof hij slechts heeft gewacht om alleen en in rust te zijn, ten einde lucht te geven in het woord aan de gedachten die op zijne ziel hebben gedrukt, als eene zware, zoele zomerlucht. - Een koning die geen koning is.... eene koningin-moeder die het te veel is.... niet moeder (een lachje) maar koningin, of ja ook wél te veel moeder.... Zij zou immers haar zoon, den vorst, nog ruim zoo gehoorzaam, zoo onderworpen aan hare wenken willen zien als ooit vroeger.... Immers als kind was hij minder handelbaar.... En nevens hem eene Spaansche, eene Oostenrijksche in haar hart! Het is inderdaad gevaarlijk, 't mogt een gewaagd spel heeten; tenzij wij het ten goede konden doen keeren. Als zoodanig deelt Anna ten minste niet te zeer in 's konings vertrouwen, en is zij, even als hare moeder, een voorwerp van zijn argwaan. Ik geloof werkelijk, dat Spanje aanvangt te bespeuren en het met leede oogen aanziet, dat Frankrijk begint één en groot en vrij te worden.... Mogt de Charnacé goed hebben gezien, dan was er hoop, dat den keizer werks genoeg werd verschaft en hielden wij de handen ruim.... ruim ook tegen Engeland.... Maar dat mag zich, zoo ik hoop, aan den Schotschen distel de handen openkrabben....

Wij hooren den kardinaal zijne wat afgebroken alleenspraak, die ons ten minste eenige blikken gunde op zijn politiek stelsel, op een getik aan de deur afbreken.

- Binnen!

- Doorluchtig heer - hooren wij den secretaris zeggen; doch hij wordt verhinderd voort te gaan in zijne begroeting door een:

- Is dit alles wat er is ingekomen? Is er niets uit Madrid? En heeft de Thoiras niet geschreven?

- Uw doorluchtig heerschap zal één' brief vinden van den heere de Thoiras. Uit Spanje kwam niets.

Onder een dun paketje doch wat groot gevouwen, lag de missive van de Thoiras. De kardinaal opende deze:

- Ik kan dat gekrabbel niet lezen. Gelukkig, dat de man beter vechten dan schrijven heeft geleerd, en dat hij mogelijk daarom kort schrijft. Wat meldt hij?

De secretaris heeft den brief aangenomen en ras vlugtig doorgezien.

- De heer de Thoiras meldt, dat het fort te St. Martin, op eenige noodige herstellingen na, in voldoenden staat is om een' vijand af te wachten, en dat hij voor den proviand heeft gezorgd en verder zorgen zal....

- Heeft gezorgd en verder zorgen zal.... Eene onwaarheid of eene overtolligheid. Doch ik weet reeds wat ik van dat ‘gezorgd hebben’ heb af te trekken.

- De aanwijzing voor de gelden had hij bekomen, en het geld zelf had hij reeds ontvangen.

- Dáár is hij gaauw genoeg bij. Meld hem, dat wij hebben goedgevonden, of dat de koning hem heeft verkozen om Arnaud op te volgen in het commandement van het fort Louis. - En wat is het andere? - Doch hoe laat is het?

- Bijna elf uur, doorluchtig heer.

- Is de pater, mijn biechtvader, dan nog niet gekomen? 't Is ongelukkig, dat de menschen zich niet gewennen aan stiptheid. Ik heb u straks ook moeten wachten, mijnheer.

Het scheen dat de verstoordheid des kardinaals, die als eene donderbui lang gehangen en zich gedurig verzwaard had, zich zou ontlasten en de secretaris den rol van afleider daarbij zou spelen, toen er andermaal aan de deur werd getikt.

- Ik vroeg naar het andere - was nu het wat haastiger woord.

- Een bezwaarschrift, doorluchtig heer, van den maire en magistraat te la Rochelle over het niet slopen, maar veeleer voortdurend versterken van het fort Louis.

- Zoo? Zij hebben het antwoord, dat zij niet zullen krijgen, met de aanstelling van de Thoiras - en hij gaf een' wenk met de hand aan den secretaris, dezen te kennen gevende dat hij kon vertrekken. - Aan den heere de Thoiras nog schrijven, dat wij er op rekenen, dat aan onze intentiën worde voldaan, en dit ten spoedigste, en dat wij van de ingezonden rekeningen inzage zullen nemen! - Nu riep de kardinaal wederom:

- Binnen!

De man die zich thans aan ons vertoont, is

aan den kardinaal zoo ongelijk en toch weder zoo gelijk, hij is zoozeer een der stillen maar die in den loop der dingen van hunnen tijd toch zoo magtig ingrijpen, dat hij eene nadere beschrijving overwaardig is. - Zien wij hem met eene wat lange, spitse muts op het hoofd, den breeden baard, het graauwe kleed met den gordel, waaraan een touw met knoopen en barrevoets; wij kennen hem terstond als een monnik uit de orde der Capucijnen. Doch wie zou daarmede meenen alreede den man zelv' te kennen? - Hoe geheel verschillende menschen schaarden zich onder ééne orde, onderwierpen zich aan denzelfden regel - uitwendig en in leefwijze één, welk hemelsbreed onderscheid naar het inwendige! - Moeden van den strijd des levens, en zulken die daarin bleven grijpen met krachtige hand; menschen die de wereld verzaakten om voor het hoogere, voor God te leven naar hun begrip, zulken onder wier graauwe pij, van vrijwillige armoede getuigend, een hart klopte tot groote offers in staat, anderen blakende van eerzucht; menschen vol eenvoud des geloofs, en die veruitziende plannen wisten te beramen, te volvoeren, gevulde mijnen, waarboven men argeloos voorttreedt, maar die te hunnen tijde losbarsten en vernieling brengen. - Wie zijt gij? - Dat wij u híer ontmoeten, dat gij de biechtvader wordt des kardinaals, doet ons in u niet den moede van de wereld, bij u niet die wereldverzaking, niet dien eenvoud vermoeden. Wij doen zulks nog minder, als de statige pracht, de uitgezochte weelde van dat vertrek u niet verbaast; als gij dáár voor den man des gezags en der hoogheid staat, in de houding der gewilligheid ja, doch tegelijk uwer waarde bewust. Gij versmaadt luister, eere, aanzien bij menschen, onafhankelijker dan de kardinaal, al hadt en hebt gij die onder uw bereik. Gij zijt niet de man die - om met een dichter van onzen tijd te spreken - ‘met voorgegeven engelenhand u toch verwaardigt, naar goud en titel en hoogheid te grijpen,’ du Tremblay, onder den naam van ‘pater Joseph’ bij uwen tijd en in de geschiedenis bekende, doch noode gekende!

- Eerwaarde vader! - hoort hij zich begroeten door den minister, op een toon die ons wat vreemd mogt dunken, maar zeker gepast, wanneer men aan beider verhouding denkt - met iets en niets van het biechtkind daarin. - Doch weldra rijst en voelt de kardinaal zich meer. Hij is de man van zaken, en om zaken is 't dat de pater komt. - Zet u - gaat de kardinaal voort, hem een' stoel aanwijzend. - En hoe is de uitslag geweest?

- Deslandes is opgeligt, de secretaris van mevrouw de Rohan; doch er is niets bij hem gevonden dat grond geeft tot bezwaar. Toch weet men, dat Soubise werkt aan 't Engelsch hof als de hertog de Rohan hier.

- Wat helpt het weten zonder bewijs? Dan is er verspeeld bij die gevangennemeng.

- 't Zal altoos voorzigtiger maken en ligt een' heilzamen schrik inboezemen, doorluchtig heer.

- Er is bij verspeeld, zeg ik. Zij zullen voortarbeiden, alschoon behoedzamer.

- Ik geloot het niet; althans mevrouw de Rohan is naar la Rochelle geweken, of gaal derwaarts.

- Zie daar; en juist haar moesten wij hebben. Waarom dit niet belet?

- Wie kan het beletten en op wat grond? Integendeel, wij moeten ons verheugen, dat zij daar is.

- Wat meent gij, zal zij daar dan onrust zaaijen en de hardnek kigheid nog harder maken en....

- En het vuur stoken, waarvan wij lang reeds wenschten dat het mogt branden. Geloof mij, kardinaal, ons prediken en ons schrijven vermag tegen die Hugenoten te weinig. Zij dragen roem op hun geest van opstand en verharding in de dwaling. Zij vormen eenen staat in den staat. Geen rust voor Frankrijk, alvorens zij zijn gefnuikt.

- Dat is ook mijn gevoelen en 't was het sedert jaren; doch ik acht het nog niet den tijd om hun het hoofd te bieden. Was Engeland met Schotland aan den gang en hadden wij met Spanje vrede, het mogt zoo zijn. Ook is st. Martin op Ré nog niet in zulken staat van defensie als ik het wensch.

- Daar had de maarschalk de Thoiras toch lang den tijd en de gelden toe....

- Die men beide nog niet leerde niet te verspillen bij onze grooten. Zij zijn allen vuisten zonder hoofd, slechts op het naaste ziende. Ik vrees wij zullen ten leste er nog zelven wel het meest aan moeten doen, om het eiland te bewaren.

- Eene nalatigheid die niet ongestraft....

- Ge weet dat ik niet te zeer voor de zachtheid hen, rekenende dat een heerscher streng moet zijn, om fouten te voorkomen, die door slappe straffeloosheid en hoop op genade slechts worden vermenigvuldigd. Doch de Thoiras is een wakker

krijger en op wiens gehechtheid aan Frankrijk men zich verlaten mag. Wij zullen bij de grooten genoeg tegenstand vinden, zoodat wij er niet te velen tevens tot vijanden moeten maken. - Doch hebt ge Spada, den nuntius gesproken?

- ik heb hem ontmoet, doorluchtig heer. Doch hij scheen mij toe zeer naar Spanje te neigen, of liever, hij kwam daarvoor vrij duidelijk uit.

- Dan neigt hij daarnaar wel niet.

- Hij was zeer verstoord en betuigde mij ook de ontevredenheid des H. Vaders, wegens onze ondersteuning aan die van het Waadtland tegen die van Graauwbunderland verstrekt, meenende, dat zulks eene katholieke mogendheid onwaardig was.

- Ik weet dat zulks wordt afgekeurd. Doch de tijd zal komen, waarin men mij te Rome, mag men mij nu daar schier als een ketter veroordeelen, voor heilig zal verklaren....

Pater Joseph wierp bij de laatste woorden een' zijdelingschen blik waarin vrij wat bevreemding en ongeloof zich verried, op den kardinaal. Had hij ooit het gelaat daartoe kunnen plooijen, hij zou een lachje hebben gehad.

-..... Maar men kent te Rome zijne vrienden en vijanden niet, en toont zich althans wel zeer partijdig voor Oostenrijk, Frankrijk daarvoor achterzettende. Maar Oostenrijk moet gefnuikt worden, dreigende anders heel ons werelddeel naar de hand te zullen stellen. Dit moest men te Rome inzien en ons dus niet met wantrouwen bejegenen en tegenwerken.

De kardinaal geraakte in vuur en werd woordenrijk. Hij was, gelijk men 't noemt, op zijn stokpaardje. - Pater Joseph verlangde niet andermaal bewijzen te hooren aanvoeren, gronden te hooren ontwikkelen, uitkomsten te hooren becijferen, vooral daar hij de gelegenheid schoon zag om zich op zijn hobbyhorse te zetten.

- En daarom - hervatte hij - acht ik het mede noodig, dat uw doorluchtig heerschap een éclatant bewijs van die intentiën voor onze religie geeft. Oostenrijks magt en invloed is, wij weten zulks, eene groote, wijde wonde waaraan Frankrijk bloedt. Zijn Karel heeft onzen François I overvleugeld; doch Frankrijks diepste, kwaadaardigste wonde zit elders. - Zie dan grooten, zamenspannende tegen de kroon, een Rohan, naar wien dezer dagen Buckingham nog den edelman de Vic heeft afgezonden, een Soubise en zoo velen die voor de leus trouwe veinzen buiten dezen, d'Epernon, die vroeger een leger tegen de ketters aanvoerde, en nu.....

-..... d'Epernon! - riep of grijnsde de Richelieu, zich weder diens woorden herinnerend, met eene bitterheid die pater Joseph schier verschrikte en toch verheugde. - Stijg hooger! - hij voort. - Er zijn nog meer hoogverhevenen, die met die Oostenrijkers mede heulen. Gij hebt gelijk; dat is eene diepe wonde. Doch het euvel schuilt nog veel dieper dan bij die gij tot dus verre noemdet, zittende in Frankrijks hart.

- En voor die allen is er één steunpunt, - ging de pater voort, nu de kardinaal uit blijkbare ergernis zweeg, - ééne zitplaats is er van den kanker, die knaagt aan Frankrijk. - Die moet uitgesneden worden; en daarmede zal de H. Vader tevens overtuigd wezen, dat hij alhier de trouwste en waardigste zonen der Kerk vindt. Wij zullen dan eerst, als dat euvel is weggenomen, één en daarmede groot en magtig zijn. En dat is la Rochelle! Daarmede staan wij vast tegen Oostenrijk, berooven wij Engeland van een punt waarop hij ons gestadig bedreigt, stellen wij Spanje te leur, dat met de Rohan heult en hier gesteund wordt door de koninginnen; - en wat meer is, bevestigen en bevorderen wij het belang der Kerk en van ons allerheiligst geloof, uwe en mijne allereerste roeping.

- Doch hoe kunnen wij dusdanige zaak ter hand nemen in een' tijd, waarin alom bijna vredebreuk dreigt, waarin Engeland toebereidselen maakt om ons den oorlog

aan te doen, de zaak met de Grisons ligt tot een' vredebreuk met Spanje en den keizer kan voeren?

- Laat dan den kanker zitten, en hij vreet voort, welhaast ten eenemale ongeneeselijk. Mij is het iets, waartoe het hart mij dringt als mijn verstand, en waarvoor beide mij ingeven dat alles moet worden opgezet. Krijgt gij soms oorlog en bemoeijelijkt men u dan van binnen, kans en loop en uitkomst konden dan ligtelijk ongunstiger worden.

- En wat kan men aanvoeren als grond voor zulke breuk?

- Het fort Louis in de nabijheid der stad is nog niet gesloopt en blijft een doorn in het oog der Rochellers. Men moet daaraan slechts met wat kracht laten werken. Er kan worden aangedrongen op de terugroeping van Blanchard hun' afgezant, die nog altijd in Engeland is, en die zich heeft laten verluiden, dat voor den koning van Engeland het verlies van Ierland een gerin-

ger nadeel zou wezen, dan wanneer hij gedoogde dat de protestantsche godsdienst in Frankrijk werd vernietigd. Dit kan bij een proces worden aangewerkt als hoogverraad. - De geesten zijn daar tamelijk opgewonden, en ik denk dat langs dien weg feitelijke opstand wel niet zal uitblijven.

- Mogt de keizer ons willen op het lijf vallen, dan heb ik voor dezen eene afleiding, die ons van veel baat kan zijn. Gisteren keerde de Charnacé uit Zweden terug met berigt, dat Gustaaf Adolf zich ten oorlog toerustte, en dat bij het verzet der protestanten in dit rijk tegen het koninklijk gezag grootelijks afkeurde. Het zal dus den keizer gelden waarschijnlijk, die tegenwoordig de Duitsche protestanten hard dringt. - Ik draag u het polsen van Gustaaf en het aanknoopen der onderhandelingen op, aanvankelijk meer op uw eigen naam. Spiegel hem de hoop op ondersteuning voor, wijzende op onze grieven tegen Ferdinand.

- Wij Gustaafs bondgenooten? - vroeg de pater, met ongehuichelden afschrik.

- Anders zie ik geen kans, ik acht het zelfs grootelijks vermetel, om la Rochelle aan te grijpen en te doen vallen. - Ik hoop, dat Frankrijk eens niet zal behoeven te schromen om allen het hoofd te bieden. Vooralsnog echter vermag het zulks niet. Het zou 'slands ongeluk en te gelijk ons verderf wezen. En hoe er velen daarin zouden juichen! Neen, neen! wij moeten niet te veel wagen. En daarom la Rochelle niet aangetast, zonder dat wij met eenigen grond kunnen rekenen, indien al niet op bijstand van Spanje en dat Oostenrijk ons met vrede laat, dan toch daarop, dat de Duitsche keizer elders werk vindt, als hij ons mogt willen aanvallen.

- Uw heerschap schijnt daarop wel een stellig besluit te hebben genomen - liet de pater zich na eenige oogenblikken vernemen op een' toon, die maar slecht verborg, hoe weinig hij met die vervulling van zijnen anders vurigen wensch was ingenomen, en die mogelijk even veel weerzin verried, dat zijn verzet zoo weinig vermogt. - En hij zou de onderhandelingen leiden! De kardinaal moest wel van pater Joseph's volvaardige gewilligheid overtuigd wezen.... of hij moest weten, dat het lokaas, de verdelging van het Protestantismus in Frankrijk, tot allen en dus ook tot dezen prijs werd begeerd. - De pater tastte in den zak van zijne pij, kreeg daaruit een boekje, op welks omslag men ‘Agenda’ las, en noteerde daarin weinige woorden.

- Doch zou de koninginne-moeder ook het waarlijk met Spanje houden? - vroeg de pater na eene poos zwijgens, waarin beiden over het besprokene en de in hunne oogen waarschijnlijke gevolgen daarvan nadachten en welligt ook overdachten, wat de een tot den ander zou zeggen.

- Daaromtrent behoef ik geen twijfel te voeden.

- Uw doorluchtig heerschap schijnt in den laatsten tijd op ietwat minder goeden voet met hare Majesteit te zijn, anders....

De kardinaal kleurde, zijn oog begon weder te gloeijen als een paar uren te voren; de scène van een paar uren vroeger trad hem weder in volle levendigheid voor den geest. Het ‘fortuinzoeker, avanturier!’ brandde hem in zijn hart. Daarin kookte en bruischte het als in een krater. Die woorden door den hertog gesproken, door Maria de Medicis met blijkbaar welgevallen gehoord, werden daarin telkens opgewoeld en naar boven geworpen, als steenen in zulk een vulkaan, maar die, te zwaar om verre weg te worden geslingerd, daarin ook weder nederploffen. Hij kon niet verdragen, dat men de duistere plekken waarnam aan de zon zijner grootheid, die zoo verblindend schitterde, die tot elken prijs hooger en hooger moest rijzen. Hij zag dat het hem moeite zou kosten om nog menigen hinderpaal te overwinnen; de zwarigheden vermeerderden. Doch hoe vele was hij reeds te boven gekomen! En waar deinsde de Richelieu voor zwarigheden of hinderpalen terug?

Hij zweeg eenige oogenblikken en staarde den pater half in gedachten verzonken, half vragende aan. - Maar dan zal ik ze allen.... Hij scheen die woorden aan te vullen door eene beweging met de hand, alsof hij daarin iets vergruisde.

- Tot hoe ver strekte dat ‘allen’ zich uit? - was de vraag welke de Capucijner zich deed. Hij dacht, dat de kardinaal er toch toe kwam, om het ook tegen Oostenrijk des noods op te nemen, om voor geen magt ter wereld terug te deinzen. Hij werd in dit vermoeden bevestigd, toen hij zijn biechtkind hoorde zeggen:

- Al zit Spanje en Oostenrijk, en wat ook, daarachter; ik wil triumferen!

In hevige gemoedsbeweging was de Richelieu opgestaan. - Hadden velen, hadden grooten en hoogen den donderenden Jupiter, wiens magt bereids in den val van hoogen en aanzienlijken was gebleken, hem zoo aanschouwd; zij zouden hebben gesidderd. - Pater Joseph wachtte, of er nog iets meer volgen mogt. Toen hij zag dat

zulks niet het geval was, kreeg hij andermaal het boekje voor den dag, waarin hij straks het een en ander had geschreven, bladerde daarin eenige oogenblikken en las nu: - ‘Krachtige geesten kunnen het gevaarlijkst worden voor zich zelven. - Bijaldien zij niet de noodige zwaarte van het lood hebben, maar louter bewegelijk kwikzilver worden, deugen zij niets. Gevoelen van den heere kardinaal de Richelieu.’

- Ge hebt gelijk, mijn vader! Ik zou mij vergeten. Maar het moet ergeren. Even als eens eene vrouw de geheele wereld in het ongeluk heeft gestort, zoo is er nog niets noodlottiger voor een staat, dan dat vrouwen haar invloed daarin laten gelden, de dingen sturende naar haren wil en alzoo verkeerd. Zij gaan steeds te werk naar luim en hartstogt, die bij haar de plaats vervangen van beleid en gezond verstand, die toch het stuur moeten houden. Zij slaan in het beste weefsel vaak zoo ongeschikte handen.

Was nu ook du Tremblay beter op het spoor gebragt, hoe hij den uitval legen Oostenrijk en Spanje had te verstaan, dit maakte hem niet minder verlegen om een gepast wederwoord te vinden. Hij zag zich daarbij te hulp gekomen, of liever daarvan ontslagen, doordien de kardinaal een:

- Treed binnen! - liet vernemen. De pater had het tikken niet gehoord.

Een kamerdienaar bragt op een zilveren blad een briefje, dat door zijn' vorm van de haast getuigde waarmede het was digtgemaakt en ook geschreven. Het was, gelijk de kardinaal terstond zag, van 's konings gunsteling, Saint-Simon, en in cijfers. Hij scheen deze zeer goed te kennen; want wij zien hem al ras verbleeken. Hij bijt zich op de lippen; maar geeft den kamerdienaar last om den brenger te zeggen: ‘morgen ochtend te elf ure!’ - ten einde deze zulks aan zijnen meester boodschappe.

- Er is toch niets kwaads, doorluchtig heer? - vraagt de pater, wien de teleurstelling, de blijkbare onrust van de Richelieu, zoo ongewoon bij dezen, ontstelde.

- Men zal mij sterk vinden! - hoort hij op een' toon, die getuigt, dat de krachtige man zijne krachten, hetzij dan tot handelen of dulden, zamenraapt. - Ik hoop sterk genoeg, om hun het hoofd te bieden. - Hij zag du Tremblay aan met een' doordringenden, schier doorborenden blik, dien deze doorstond. Had de kardinaal op 's paters gelaat eenige verandering bespeurd, het zou een trek zijn geweest van meewarigheid, liever van de deelneming des vriends, van onrust, dat dezen eenig onheil dreigde.

- De koninginne-moeder is, al scheen zij gereed te vertrekken, op het Louvre gebleven en heeft zich met Hunne Majesteiten vereenigd ten avondmaal. Dat schrijft mij Saint-Simon.

- Wat zou dit beteekenen?

- Dat er op mijn' ondergang wordt gedoeld, op mijn val gewerkt. Dat eene vrouw zal staan dáár, waar ik mij voor Frankrijk en zijn' koning wilde handhaven.

- Eene reden te meer - sprak pater Joseph na eene poos - om arbeid te beginnen, waartoe vrouwehand blijkbaar onmagtig is. - La Rochelle, heer! Gij zult daarbij de ondersteuning vinden van de Marillac, Bassompierre.....

- Die mij bijna openlijk durft tarten, ongelikte beer als hij is, geen kracht kennende dan die van het zwaard. Hij zou nog wel het opperbevel kunnen krijgen. En dat moet verhoed worden, tot elken prijs verhoed. Hij is mijn vijand, ik weet zulks.

Pater Joseph dacht na.

- Gevonden! - Althans hij zal dan niet alles, niet te veel gelden, en gij zult misschien iemand verpligten, wiens vriendschap niet te verachten is. Stel dan den hertog van Angoulême voor om aan het hoofd des legers te worden gesteld, en laat des noods de koning het opperbevel op zich nemen.

- Maar gij kent den staat niet onzer financiën, slecht beheerd als die zijn en door verkwisting uitgeput.

- Dan kunnen toezigt en zuinigheid veel herstellen. Een Sully heeft getoond wat Frankrijk kan. Erger ware het, als zulk een toestand onder goed bestuur geboren ware. Dán was het zwakte van den patient; nu eene ziekte die kan genezen.

- Doch om la Rochelle met vrucht aan te grijpen, wordt er veel vereischt.

- Ik sprak slechts van den arbeid te beginnen, heer. En daartoe kon wel strekken wat ik straks u opgaf, de rest overlatend aan den tijd en der Rochellers overmoed. Ook zal met zulke bui in 't gezigt de koning nog minder dan anders 't wagen den man het roer van den staat te ontnemen, wiens vaste hand daaraan zoo zeer noodig is, zoodat gij uwe magt daardoor zult bevestigen, te hooger rijzen. En wat zegt het dan, of de Bassompierre eenig gezag zal voeren? Hij rijst duimen, terwijl uwe heerschappij bij voeten stijgt.

De kardinaal liet den pater uitsproken in eene

houding, die dezen onzeker liet, of en welken ingang zijne woorden vonden, dan of hij daarnaar te naauwernood hoorde. Hij bleef daaromtrent nog in 't onzekere, toen hij den kardinaal hoorde zeggen:

- Angoulême?... Het maakt bij mij geen groot verschil, het is hetzelfde bijna, als men het beheer der geldmiddelen aan een' dief in handen geeft, dan of men het bevel over een leger toevertrouwt aan iemand, die geene dan middelmatige bewijzen heeft gegeven van zijnen moed. Ik acht moed, beleid en goed geluk drie eigenschappen in eenen bevelvoerder, die onmisbaar mogen heeten. En hoe moeijelijk het moge wezen, iemand te vinden die alle drie in genoegzamen grand bezit, waar een van deze ontbreekt, kan men noode een' gewenschten uitslag verwachten. - Doch wij zullen zien - eindigde de kardinaal zijne toe- of alleenspraak - en inmiddels den weg vervorderen, dien wij hebben ingeslagen, het fort Louis versterkende.

- Ik acht dit een zeer goed plan van uw doorluchtig heerschap - was het antwoord van pater Joseph, wien het genoeg was, wanneer hij slechts oogmerken verwezenlijkt, raad gevolgd zag, mogt of wilde men ook niet erkennen, hoe groot deel daarvan hem toekwam.

Het was bereids laat in den nacht geworden, althans naar de toenmalige indeeling des tijds. De pater maakte zich gereed tot zijn vertrek en stond op om den kardinaal ten afscheid te groeten.

- Uw heerschap heeft voor dit oogenblik niets meer te gebieden?

De kardinaal stond mede op.

- Niets - sprak hij nadenkend en als zoekend, of niet misschien nog het een of ander aan zijn geheugen was ontsnapt. - Gij denkt aan Zweden? - sprak hij op een' stelligen toon, die, ware zulks noodig geweest, de laatste bedenking moest overwinnen bij den man die reeds menige onderhandeling geopend had en er nog zoo vele aanknoopen zou.

De pater legde de hand op de plaats waar hij het zakboekje had geborgen, als een stil teeken, dat hij den last had vernomen en dat de minister op gehoorzaamheid en ijver rekenen kon.

- Uw zegen, eerwaarde vader! - vroeg de Richelieu, zoo ootmoedig en bijna zich zelf' vergetend, dat men noode den man zou hebben herkend, straks zoo hoog, zoo bevelend, zoo hartstogtelijk.

Daarna verwijderde pater Joseph zich, om zich te begeven naar zijn klooster, welks strenge regelen hem nog riepen tot waken en gebed.

- Toch nog één vriend - sprak de kardinaal, nadat du Tremblay hem had verlaten. Althans, ik geloof het, hoop het. Hij scheen medelijden te hebben met mijn' toestand... Medelijden?... Ben ik dan een man voor 't medelijden? Maar hij heeft nu en dan iets, dat naar meerderheid, naar aanmatiging gelijkt. De menschen verbergen zich soms zoo achter het masker dat zij dragen, dat het hoogst moeijelijk wordt om te onderscheiden, wat uit hun hoofd en wat uit hun hart voorkomt. En zijn hoofd is helder. Hij was toch ook op het denkbeeld gekomen, dat Oostenrijk te fnuiken is in la Rochelle. - I^{e} deel. Blz. 22-41.

Bekende en gewone vergelijking, om vurige hoop en grievende teleurstelling te schetsen, schier al te bekend om haar nog eens aan te voeren, is die, welke men ontleent aan wat in Afrika's woestijnen de aêmechtige reiziger ondervindt. - Het zand, waarin hij den voet zet, is gloeijend, felle zonnestralen zengen hem het hoofd, de lucht welke hij inademt is als met vuur bezwangerd. Als leder hard en droog is hem het gehemelte, de lippen branden, koortsige gloed woelt in zijne aderen, dor dunkt hem het merg in het gebeente. Aan water denkt hij, zooveel hij denken kan;

en hellekwaal is die gedachte, marteling die immer hooger stijgt. - Maar hij ziet wat hem frischheid, verkwikking, leven belooft, hij ziet het golven, woelen; en nieuwe moed ontluikt, die moed verleent hem krachten. Dankend, blijde, hopend, sleept hij zich voort, al zijn verlangen, de geheele ziel gerigt op het ééne punt, om... de wreede teleurstelling te ondervinden, wanhopend neêr te zinken, den dood in de armen - 't was goochelbeeld en spiegeling des dampkrings!

Iets dergelijks ondervond la Rochelle. Dat enkelen de spijs ter beter voorziene markt gekocht en te gretig ingezwolgen, als ten gif werd dat doodde, mogt beeld en voorspel heeten van wat der Engelschen hulp voor heel de stad zou zijn.

- Onze Engelsche bezoekers schijnen toch te begrijpen, dat de deur niet zoo open voor hen is - sprak den volgenden morgen Marillac, toen hij met eenige Fransche edellieden, die als vrijwilligers naar het leger waren gesneld, naarde batterij bij Chef de Baye reed.

- Men zou bijna zeggen, dat zij het weinig schijnen te meenen, heer maarschalk - gaf een hunner ten antwoord. - De wind is gunstig genoeg,

en toch hebben hunne grootste schepen verhaald.

- Zij zullen eerst een kijkje nemen van het eiland Ré, en om elkander aan te moedigen, vertellen van Buckingham's moed en beleid ten vorigen jare.

De heeren bevonden zich nu aan het strand. Een heerlijk gezigt leverde de zee op, bezaaid als die was met schepen ten getale van honderden vijftig, de meesten ten anker, enkele onder klein zeil de aangewezen plaats zoekend, de grootste daarheen door sloepen geboegseerd. Scherp kwamen de omtrekken uit van het eiland Ré, met zijne huizen en toren, dat als een' lange streep het uitzigt beperkte, terwijl het oog ter weêrszijde van hetzelve weidde over het onmetelijk watervlak.

- In ieder geval mag men zeggen - liet een der heeren zich vernemen - dat onze vijanden ons een heerlijk schouwspel gunnen. Doch wat doen zij nu? Zij hebben die kisten of blokken houts bezwaarlijk noodig om zich te vergewissen welk tij er gaat. De vloed is wel degelijk doorgekomen.

- Wat zij daarmede willen, begrijp ik niet. Zij schijnen die dingen in de haven te willen hebben. Daar zit iets achter.

En weldra was men ingelicht aangaande de bestemming van wat wij een der vele vergeefsche oorlogskunstjes noemen mogten. Een dier blokken dreef met eenige kracht tegen paalwerk aan en sprong met een slag uiteen, om daarop een poosje te branden.

- Vuurwerk toe, mijne heeren; 't is jammer dat zij daarmede niet tot den avond hebben gewacht.

- Zoo'n ding zou toch nog brand kunnen stichten en kwaad doen.

- Als het in uw ledikant of veldbed dreef, bij voorbeeld. Dan was het erg genoeg.

- Zij doen niets van daag, mijne heeren, en ik noodig u tot het maal. Wind en tij in hun voordeel, en zij gaan ten anker - sprak de Marillac, den verrekijker, waardoor hij getuurd had, overreikend aan zijnen knecht.

Wat de Marillac had gezien was ook in la Rochelle waargenomen en terstond aan den maire berigt. Onmiddelijk liet Guiton noodseinen geven en schreef hij dringende smeekbrieven aan den Engelschen admiraal en den hertog te Soubise; doch die niet zouden baten, hoe de laatstgenoemde ook aandrong op krachtige pogingen tot ontzet der op het uiterste gebragte stad. Eenig schutgevaarte ter naauwernood voldoende om te laten blijken dat Lindsay niet was gekomen, enkel om parade te maken, was genoegzaam al wat er plaats had. - Wel woei het den volgenden dag iets harder, doch bezwaarlijk zoo hevig, dat zulks ernstig gemeende operatiën beletten kon. Vreemd stilzwijgen bewaart daarover Hume. Rapin-Thoiras schrijft het toe aan de krachtige maatregelen tot tegenweer, genomen door de Richelieu, die den Engelschen parlementair Montague de bestversterkte gedeelten van den dijk in oogenschouw liet nemen. Brommend verhaalt de Mercure François, hoe de Engelschen genoodzaakt werden tot den aftogt; terwijl men ons elders andere meer afdoende redenen wijst of laat vermoeden. Geheime plannen van Karel 1 die in strijd gewikkeld werd met zijn parlement, - dat de geest van Buckingham nog leefde in diens creaturen, allen met magt en rang bekleed gebleven, en onderhandelingen tusschen Lindsay en den kardinaal - wij gelooven dat daar de redenen van der Engelschen werkeloosheid liggen.

- Zal het dan weder even zoo gaan als in Mei? - vroeg Jean Guiton. En duistere gedachten en bange verwachting beklemden hem schier het heldenhart.

- Zij wachten op meer versterking naar ik hoorde - sprak Fiefmignon, tot wien hij die vraag en klagt luide had laten worden. - Er komen van tijd tot tijd nog schepen in de vloot.

- En hier sterven er van dag tot dag; en wij kunnen allen nog vallen.

En zoo sprak hij te regt. - Hartbrekend, ontzettend waren de tooneelen nu in la Rochelle te aanschouwen. Vreeselijk kampten hoop en vertwijfeling in de harten, als men van torens, wal en bolwerk waarnam, hoe de vloot nu eens schoten wisselde met de batterijen, dan zich klaar maakte om op den vijand los te gaan, of zelfs een enkele brander tegen den dijk werd afgezonden. Het teeken van nood door schoten en klokken gegeven klonk als doodsgelui in veler oor, 't was als het hijgen naar redding, de laatste roep om hulp der bang benaauwde stad. - ‘Haast u,’ schreef Guiton - ‘indien gij niet de schande wilt op u laden, dat gij tot niets beters zijt gekomen, dan om onze begrafenisplegtigheid bij te onen.’ Maar er werd niemand meer in de stad gevonden, die krachtig genoeg was, om al zwemmende den afstand tusschen het strand en de naaste Engelsche schepen af te leggen, al mogt hij gelukkig genoeg zijn om door de vijandelijke posten te geraken. - Binnen in de stad was het hoven elke beschrijving akelig. Geheele straten waren genoegzaam uitgestorven. Wandelende geraamten, wier leven men naauwelijks

leven mogt noemen, waarden hier en daar, zich voortslepend, om langs de straat. Gestrooid lagen daar de lijken, te zeer uitgeleerd om in ontbinding over te gaan, als mumiën droog. Half gesloopt stond daar menige ledige woning, waarvan men het houtwerk als brandstof had gebezigd. Verwoesting en dood zagen als ware het ten open deur- en venstergaten uit. La Rochelle scheen van eene bloeijende stad met eene gelukkige, werkzame, nijvere bevolking, een enkel, groot graf te worden. - Maar nóg werd er gewaakt legen den vijand, die nu en dan scheen den laatsten aanval te willen wagen, sleepten ook de krijgers zich voort, steunende op stokken, en waren er ook maar enkelen in staat tot eenigen weer, terwijl er op hunne posten dood werden gevonden. Nog bleef men den valschen vriend en diens hulp wachten.

- Heer maire, wij kunnen niet langer - was het woord tot Jean Guiton gerigt door een schildwacht, die het geweer liet zinken uit den arm, die het niet langer vermogt te houden. - Hoe lang moet dat werk nog worden voortgezet?

- Zoo lang er nog één is, vriend, in staat om eene poort te openen of te sluiten. Wij vallen tot den laatsten man. Duizenden zijn er weg; er blijven er nog duizenden.

En het scheen als of nu niet enkel menschen, maar of natuur en hooger Magt die haar regeert, hoop reikte om teleurstelling te geven.

- Dáár, daar is het weêr!- hoort men enkele stemmen opgaan uit een troep, die in den avond van den 20sten October bij de Porte St. Nicolaas zich verzameld heeft.

- Duidelijk legers of een vloot! Tegen elkander gerigt, en de eene brak door de andere heen.

- Legers of vloten! Het is niets anders dan noorderlicht, ofschoon ik het hier nog nooit heb gezien. Om de Noord, toen ik nog voer, zag ik datzelfde ding dikwijls. Het kan vreemde verschijningen geven - sprak een oud varensgezel.

- Het had zoo veel van een leger, als die wolk daar van een groot brood - liet een ander zich hooren.

En toch verbreidde zich het gerucht door de stad en voedde de hoop in sommige harten.

- Heeft de klok al geluid? - vroeg Guiton den volgenden morgen aan zijne gade. - Ik wensch ter kerk te gaan.

- Ik geloof, ja; hoewel het zoo flaauw kleppen was, dat ik er nog aan twijfel.

- Dan ga ik maar, Judith. Het is dezer dagen immers het eenige wat ons rest. En God weet, hoe kort het ons nog kan gegund zijn.

- Wel gaarne ging ik met u; doch ik moet bij de kinderen blijven. En het is misschien wel noodig, dat er iemand te huis is.

Guiton begaf zich tempelwaarts. En andermaal was de schare kleiner, een huiveringwekkend bewijs, hoe de burgerij algaande weg slonk onder den heerschenden nood. De predikant Palinier sprak kort; doch krachtige opwekking waren zijne woorden om te blijven bouwen op den Almagtige, gelijk zoo velen hadden gedaan, wetend dat het in zijne hand staat om alles te veranderen, dat des avonds het geween vernachten en er toch des morgens vreugde wezen kan. - En vurig steeg het gebed ten hemel, dat de God der heirscharen, wiens magt ten allen tijde was gebleken, toch uitkomst mogt verleenen. De meesten volgden des leeraars woorden aandachtig; men zag er enkelen slechts, wier voorkomen van verstrooidheid getuigde, doch niet van die, welke voortkomt uit ligtzinnigheid, die het woord veracht. Onder dezen kon men eene vrouw tellen, waarschijnlijk uit den fatsoenlijken, misschien wel uit hoogen stand. Zij heeft Guiton een tijdlang aangestaard, ten laatste het oog niet van hem afgewend. Haar gelaat teekent afkeer, toorn. Het is blijkbaar, dat het woord voor haar op dit oogenblik zaad is dat te loor gaat.

De godsdienstoefening is geëindigd. De schare gaat uiteen. Guiton verlaat zijne bank en spreekt met Veronneau, welke uit die der schepenen treedt.

- Gij moest nog in de kérk komen - wordt nu Guiton toegevoegd door diezelfde welgekleede dame, op een' toon, die getuigt van hevigheid en verontwaardiging. - Op u ons lijden, ons bloed!

- Mevrouw de Maisonneuve, matig u, bedenk waar gij zijt en tot wien gij dus spreekt - hooren wij van Veronneau, met bezadigden ernst.

- Matig u? Bedenk waar gij zijt? Ik weet zeer wel, waar ik ben, heer Veronneau, gelijk ik u kenne en hier den maire. Ik zeg nog eens: over hem ons bloed, ons leed!

- Niet over mij, vrouw - sprak nu Guiton -- en gaarne vergeef ik u wat de wanhoop u doet zeggen. Maar ik vraag u, is het hier daartoe de plaats, is een oogenblik als dit de tijd?

- Ja, juist de wanhoop, Guiton! de wanhoop eener moeder. Dat ik sedert veertien dage geen brood proefde, o, 't is niets! Maar mijn kind, dat aan de borst zijner voedster sterven zal. Doch wraak daarvoor over u en uw huis!

Al waren er nu ook velen die zich met afkeuring van de hevigheid der dame en uit eerbied voor

den maire verwijderden, - anderen hield de nieuwsgierigheid daar.

- Laat de wacht die dolle vrouw weghalen! - hoorde men van verscheidenen. Doch enkelen lieten verschooning, zelfs goedkeuring luide worden. Eene vrouw uit de mindere klasse nam het gedrag van mevrouw de Maisonneuve anders op.

- Wat? Is dat manier van doen? - hoort men haar zeggen, terwijl zij meer naar voren dringt. - Spreek gij niet van gebrek. Wij hebben meer en langer geleden. En nog zijn wij niet ontevreden en morren niet. Zoo groote dame gij zijn moogt, de dochter van Paul Yon, sienr de Laleu, moest zulke taal niet voeren, de dochter van een' man die ons geloof verzaakte en onze stad verliet! - En vóór men zulks verwachtte bragt zij mevrouw de Maisonneuve een' slag toe.

- Halt! Grijpt haar die zich vergrijpt - beval Guiton.

Gelukkig werd het bevel terstond ten uitvoer gebragt. Er waren er toch die zulke hevigheid, en dit naar regt, wraakten; anderen kozen partij voor de vrouw. Het stond geschapen dat meerderen handgemeen werden.

- Ik vraag stilte! - riep nu de maire. - Ik eisch rust en vrede, en doe dit dubbel in 's Heeren huis. Denkt aan Hem die sprak: - ‘Mijn huis zal een bedehuis heeten,’ en maakt het niet ten moordenaarshol. Ik eisch rust! - ‘Een iegelijk zij onderdanig aan de overheid die magt over hem heeft!’ Dat is de goede wandel niet, waarmede gij hen die buiten zijn en u lasteren tot zwijgen zult brengen. Van allen vraag ik eerbied voor het heilige. In eerbiedige stilte worde het kerkgebouw verlaten!*)

Nog voldeed men aan des maires bevel.

- Ik heb u gewacht, sieur Guiton - dus sprak een hopman hem aan, toen de genoemde het laatst van allen de kerk verliet - om u te zeggen, dat mijne soldaten geen gezag meer erkennen. Zij willen brood en komen u straks gewapend daar om vragen.

Een dreigende blik van Guiton bereidt den hopman voor op het antwoord:

- Geen gezag meer erkennen? En wie zijt gij, die u dat opzeggen laat? Waar is uw degen?

De hopman trok dien half uit de schede.

Geen gezag meer erkennen; en uw degen zonder bloed? Terug, mijnheer, en herstel de orde! Gij kunt daarna op morgen u verantwoorden over wat er heeft plaats gehad.

- Gij vraagt het onmogelijke, heer, en eischt wat gaat boven 's menschen kracht. Verantwoorden morgen? Dan vraag ik mede, aan het hoofd mijner krijgers, om brood.

Guiton greep onwillekeuring naar de plaats, waar hij anders het zwaard vond. Doodsbleek werd zijn gelaat, de wat gekrulde lippen trilden. Zijne handen knepen zich zamen ten vuist. Vreeselijke kamp woelde in zijn binnenste, strijd, wanhopige strijd tegen 't lot. - Zoo stond bij een oogenblik.

- God, móet ik dan opgeven, wat ik trachtte te houden, te doen, met al de krachten mij verleend, met al de sterkte die ik vond in U? - zou men van hem gehoord hebben, hadde hij zijne gedachten gekleed in het woord.

En tranen, zoo als de man die mag weenen, drongen in zijna oogen; doch nog bedwong hij die aandoeningen.

- Zie dat gij hen tevreden stelt, hopman. Lang kan het niet duren. Doch houd dat woord voor u.

Guiton begaf zich huiswaarts.

*) Wij hebben dit tooneel in geenen deele hier ingebragt, alsof het ons behagelijk voorkwam het te schetsen; doch wij vonden het bij meer dan een' historieschrijver vermeld. Het sta hier als proeve hoe de hooggestegen nood, die zoo lang niet kon demoraliseren, eindelijk geen perk meer deed ontzien, als eene proeve van den moeijelijken toestand, waarin Guiton zich dikwerf geplaatst vond.

- Wat is u gebeurd, Guiton? - vroeg hoogelijk verontrust zijne gade.

- Niets, vrouw. Eene kleine woordenwisseling in de kerk bragt mij uit mijn humeur, en misschien ook eene kleine teregtwijzing, die ik een' onzer officieren geven moest.

- Jean, gij zegt mij toch wel alles! Ik lees op uw gelaat onaangename dingen. Of zijt ge soms niet wel? Gij komt mij in naauwelijks twee uren ouder geworden voor.

- Is vader niet wel, moe? - vroeg het jongste der meisjes, die nu binnentrad. - Gij voelt u toch niet krank, vader? - Met een kozend deelnemend: ‘wat zijt gij bleek!’ legde zij hare hand op de zijne, doch trok die verschrikt terug. - Hoe koud is vader, moe!

Guiton stond op en begat zich naar de voorkamer. Op den voet volgde hem de bezorgde gade.

Hier wierp Guiton zich op een' stoel. Hij liet het hoofd zinken in de hand en deze rusten op de tafel, zoodat zijn gelaat daarin verborgen was. Judith trad hem ter zijde en legde hare hand op zijn schouder. Nooit had zij bij hem slechts zweem of spoor van zulke verslagenheid ontwaard.

- Maar, man, wat is er? Of kunt gij 't mij niet zeggen? - vroeg zij bij herhaling.

Een zwoegend steunen was het antwoord daarop. Guiton kampte eenen hevigen strijd.

- Neen, neen! Als die Ééne, die zich zelf' alleen ten offer gaf, maar voor ons behoud en door God geroepen, zóó kúnnen wij niet wezen. De gedachte zou lastering zijn. Hij stond en streed en viel, welbewust van zijn heiligst regt en met de volheid der overtuiging, voor het heiligste en hoogste. - En toch; was het dan misdadig? Dat ook niet! Liep ook iets menschelijks daaronder; mijn hart kent mij vrij. Judith, vrouw, wij kunnen niet langer. Wij staan als van God, wij zijn van onze bondgenooten verlaten.

- En wat zal dan ons lot zijn, Jean? vroeg nu de schreijende vrouw.

- Weet ik zulks? Ofschoon ik mij om u en de kinderen, om allen welke ik zoo gaarne vrij en gelukkig had willen zien, zeer bekommer. Nog heb ik geen vast besluit genomen; doch al kan het mij het leven kosten, wanneer men mij houdt bij het woord, welligt doe ik morgen in den stedelijken raad nog het voorstel om ons over te geven.

Judith had geen antwoord. Zij drukte haren echtgenoot slechts digter aan zich.

- Willen wij niet bij de kinderen gaan, Jean? Zij zullen zich zoo verontrusten.

Beiden begaven zich nu naar het gewone huisvertrek. Natuurlijk kwam van het gesprokene geen woord over hunne lippen. De kinderen werden gerustgesteld, toen zij den vader weder als naar gewoonte zagen deelen in het gesprek en hij zich zelfs meer met hen onderhield over hunne eigen kleine belangen, toen hij soms woorden voor hen had, die geleken naar scherts.

En die kon Guiton hebben. Bij het eensgenomen besluit vond hij betrekkelijk rust, de gedachte aan wat er kon komen verteederde hem soms.

Den volgenden dag besteedde Guiton meerendeels met enkelen te polsen ten aanzien van wat zij in deze omstandigheden raadzaamst achtten. Tegen dingsdag morgen was de raad van defensie belegd.

Hij hoopte heimelijk, dat misschien uit den boezem van den raad het voorstel om onderhandelingen te openen zou komen. Meer dan een had de positie van la Rochelle onhoudbaar verklaard. Die hoop werd verlevendigd, toen hij Mocquay hoorde zeggen:

- 't Wordt al erger. En wat zullen wij, als zulk een geest van verzet, als waarvan wij eergisteren een voorbeeld hadden, bij de krijgslieden zich uitbreidt.

- Mij bevreemdt het - sprak Toupet - dat bij zoo treurigen toestand der stad, die toch bekend is, de vijand niet eenen storm waagt. Verovering kon niet moeijelijk zijn. Men hoeft bezetting en burgerij wel slechts te zien, om ook te zien, dat het hem maar toetasten heeft te kosten.

- Ai wat! dat zal hij niet. Hij wil onze onderwerping; hij wil dat wij bij hem zullen komen. Daarom zal hij de stad niet dan in de uiterste noodzakelijkheid met geweld innemen, al behoeft hij daartoe schier geen geweld. De kardinaal - besloot Defos sarkastisch genoeg - verlangt een onbloedig offer.

Door onderscheidene zaken die te behandelen waren, vooral door het bespreken van den immer blijkbaarder onwil der reeds zeer gesmolten bezetting, duurde de vergadering langer dan men had verwacht en was het uur vóór dat van den middag reeds daar. Guiton verlangde en was huiverig om het beslissende voorstel te doen, al was de onhoudbare toestand der stad ook meer dan eens ter spraak gekomen. Maar nu hoort men eensklaps het gedonder van het geschut, dat straks door meerdere losbarstingen werd gevolgd.

- Zullen zij dan toch aanvallen? - vroeg Fiefmignon, en reeds greep hij zijnen hoed, bereid om zich, zoo als hij is, naar de plaats van het gevecht te begeven. Wapens vindt hij dáár.

- Het is niet zoo nabij. Ik houd het eer voor schutgevaarte van de Engelschen. Evenwel wij willen naar de wallen - spreekt Guiton.

Daar bleek het, dat hij juist had gegist. Nog eens deden de pogingen der Engelschen hoop ontwaken in de harten der Rochellers. Het was eene heldere, laatste flikkering, waarna haar licht voor altijd werd gedoofd.

- Sieur Guiton, nu schijnen zij het toch te meenen - riep een man, die van het bastion bij de Porte des deux Moulins kwam, den naderenden maire toe. - En mogt God geven dat het hun gelukke!

Met eene vlugheid, waartoe men de uitgeputten niet zou hebben in staat gekeurd, snelde Guiton tegen de hellende hoogte op en volgden de overigen.

- Mijn vader zond mij herwaarts, heer maire - riep de eenig overgebleven zoon van den ouden Thevenin den genoemde toe. - Hij lijdt weder aan zijne pijnen sedert eenige dagen. - Een verkwikkelijk, gezegend gezigt! Straks hoop ik weder te komen. Ik ga 't hem vertellen.

En wat zij aanschouwden mogt blijde verwachtingen wekken. Op de hoogte van het bolwerk gekomen, waar de menigte stond in digten drom,

allen uitziende naar de zeezijde, ontwaarde men de Engelsche vloot, waarvan bijna al de schepen met klein zeil de batterijen naderden. Schrikwekkend, neen verblijdend, een engelengroet der redding in de ooren van de Rochellers, donderden de vuurmonden, wakker beantwoord door de batterijen van de kust. Maar nu en dan werd de zware damp, door een' ligte bries uiteengewaaid, weggeslagen als een gordijn; en in zulke oogenblikken zag men Jean Guiton en sommigen anderen met kijkers de veranderingen waarnemen, die in de positie der schepen mogt zijn gekomen. Soms schenen deze hun toe het strand en den mond der haven te naderen, voedsel biedend aan hunne hoop.

Zij hadden bijna een uur daar doorgebragt, elkanderen hunne opmerkingen mededeelende, toen men Jean Guitons gelaat allengskens meer bezorgd zag staan, al mogt hij dit ook trachten te verhelen. Hij was daardoor in tegenspraak met de moesten der daar aanwezigen, die zoo vaak als enkele heviger losbarstingen zich lieten vernemen, dit beantwoordden met luid gejuich.

- En wat doen zij van die batterijen hun weinig kwaad! - liet een der toeschouwers zich hooren.

Juist dit was eene der opmerkingen geweest, welke Guiton reeds langer in zich zelven maakte, Hij had verwacht, dat de Engelschen het, al schietende, onder den wal zouden houden en onder bescherming van hun geschut eene landing wagen; doch hij zag niets wat als toebereidsel bij zoodanig oogmerk gelden kon. Ongehavend bleef tuig en wand en rondhout, geen spoor van geledene schade vertoonend.

- God geve, dat ook dit maar niet weder enkel spiegelgevecht zij!

En meer en meer werd hij daarvoor bezorgd; toen hij nog altijd geene sloepen te water zag laten, en hij zelfs moest bespeuren, dat de Engelsche admiraal meer afhield. Had hij geweten, dat de hertog de Soubise, de graaf de Laval en andere Fransche bevelhebbers zich reeds als uitgeput hadden in drangredenen om Lindsay te bewegen tot krachtiger doortasten, dat al hunne aanbiedingen, zoo vele getuigenissen van moed en bereidwilligheid tot zelfopoffering, afstuitten op den onwil en mogelijk op de geheime orders van den Engelschen admiraal en diens opperbevelhebbers, - Jean Guiton zou zich geen oogenblik hebben vastgeklemd aan de bedriegelijke hoop, die bittere teleurstelling werd.

- Zeg aan uw' vader, Thevenin - sprak de maire zacht tot den jongman, die onmiddelijk weder was teruggekeerd naar den wal, of hij ook soms mogt geroepen worden om nog eens het zwaard voor zijne vaderstad te trekken - zeg aan uw vader, dat hij zich niet vleije met ijdele verwachting, want dat wij andermaal een gelijksoortig staaltje krijgen van de trouw onzer Engelsche bondgenooten, als zij ons de vorige keeren ook hebben geleverd.

- Mijn God, heer Guiton!

- Ik ben er zeker van, mijn vriend. Ik speur aan de manoeuvres op het Engelsch admiraalschip - en hij schoof den verrekijker dien hij daarop had gerigt gehouden weder digt - dat men hem en dan weldra ook de rest zal zien afvallen.

- Maar wat rest ons dan, heer maire?

- Ik mag niet meer ons zelven, niet meer de hoop noemen; doch nog zeg ik, God en ons geloof rest ons. Die neemt men niet in met batterijen en sluit men niet af met schans of dijk.

Nu bespeurden meerderen welken keer de zaak nam; en wat nog werd gezwegen, als iets wat ieder huiverde zich zelven te bekennen, hoeveel meer op de lippen te nemen, werd eerst een paar malen gefluisterd, om straks één algemeene kreet te worden van wanhoop en vertwijfeling. Zij zagen la Rochelle's vonnis zigtbaar vellen. Het hardnekkig volgehouden, in 't geloof gevoerde, het bange en bloedige pleit werd, in het oogenblik dat men daaraan een gunstig einde hoopte te zien komen,

een oordeel des doods. Niet de vijand, hij was niet de hatelijkste, niet de meest verafschuwde. De valsche vriend, die kon verlaten en verraden, werd gevloekt.

- Zij zijn ons verderf! - Daar gaan die Engelsche honden, die blaffen maar niet bijten durven! - Zijn dat onze bond - en geloofsgenooten? - Wat de Judas daarvoor wel mag krijgen?- Dat zal tot God schreijen tot in het laatste der dagen! - waren enkele der uitroepingen, welke velen lieten hooren. - Anderen schreiden tranen van ergernis en mannelijken spijt. Angstkreten werden vernomen, wegens het lot, dat nu onvermijdelijk de geteisterde, van verdedigers ontbloote stad moest treffen. Menig man en vader drukte, naar huis gekeerd, gade of dochter met angst aan het hart. Wat zou mogelijk weldra het lot wezen van haar, voor wie hij nog sterven, maar die hij ook daarmede niet beschermen kon?

In den namiddag noodigde de klok, maar met zwak geklep, de gemeente ter kerk. Dat naauwelijks verneembaar geluid klonk in het oor van wie

het vernamen, als de verzwakte stem der veege moeder, die nog stervende hare kinderen roept, om dezen woorden te laten hooren der liefde, die niet met haar sterft, voor wie het behoefte is de haren te zien, al kan zij hen ook niet beschermen en laat zij hen ook als weezen achter op aarde. En nog gaven er aan die roepstem gehoor.

- Gaat gij ter kerk? - vroeg Veronneau zijne vrouw, welke hij op weg derwaarts ontmoette. - Ik heb er wel hart maar geen hoofd voor thans. Ook wacht ik ieder oogenblik, dat ik op 't stadhuis word geroepen.

- God weet, hoe kort wij het nog maar zullen kunnen, Veronneau.

Klein was de schare; maar warm en waardig was daarom niet minder het woord tot haar gerigt. ‘Wie volhardt tot aan het einde zal zalig worden.’ Zij werd er op gewezen, hoe men dat einde gekomen mogt achten. - ‘En toch volhardt! Blijft stervend volharden, blijft biddend volharden! God heeft een' hemel voor hen wien de aarde ontzinkt. Dra zien wij zegevierend terug op den strijd, waarin wij werden overwonnen; wij zien kalm terug op eene wereld waarin wij angst hadden. Houdt moed in en door Hem, die de wereld overwonnen heeft!’ - Dat is het woord, waarmede Salbert zijne korte rede besluit, om nu de schare voor te gaan in het gebed, dat den moed ademt des geloofs, 't welk de wereld, al hare magt, hare verlokselen als hare bezwaren, kan overwinnen.

- Is alles verloren? - vraagt de leeraar aan Mocquay, dien hij, het bedehuis verlatende, op de straat ontmoet.

- Alles! Wij hadden onzen Chardaveine nog gezonden naar den Engelschen admiraal, die naar Chef de Baye is geweken en daar ten anker is gegaan. Doch de brave is bij den vijand gegrepen.

- Dan is hij weg. Nog een duur offer aan eene verlorene zaak. Hij was een wakker man, wel een onzer ijverigsten.

- Men moet hem evenwel nog niet op staande voet hebben gedood.

- En wat zal men nu?

- Er zal morgen ochtend vergadering zijn, en dan, denk ik, zal het beslissende woord worden gesproken, dat... allen, of bijna allen op de lippen hebben, doch waarmede niemand voor den dag durft komen.

En die morgen kwam, en daarmede verwachte en onverwachte gebeurtenissen. Voordat wij die mededeelen, willen wij zien, hoe het gedurende het tijdsverloop, waarin zoo vele zaken van algemeen belang voorvielen, die onze aandacht vroegen, hoe het ging - zeggen wij, in een paar kringen, waarop wij vroeger meer bepaald de aandacht vestigden, die wij kozen als vertegenwoordigers van hetgeen duizenden dachten, als voorbeelden van wat duizenden leden.

Wij vinden Madelon en haar' zoon Pierre nog altijd in het bezit en onbetwist bezit van la Forêt's woning. Waren er ook nabestaanden die daarop nadere regten hadden, dezen haastten zich niet die regten te doen gelden; het pand van te geringe waardij oordeelend, of daarmede wachtende tot dat er rustiger dagen zouden komen, als wanneer Madelon het huis van zelve zou verlaten. Wie vraagt bij eene schipbreuk, of een ander een minder kostbaar pand bewaart dat ons toekomt? Het was eene der vele zaken, die gedurende het beleg hangende en onafgedaan bleven. Wel deelden moeder en zoon in den algemeenen nood; doch dank den ijver van Farine's makkers, wier tal wel slonk en wier hand zwak werd, doch wier trouw ongekreukt bleef! zij hadden, gehouden tegen anderen, weinig te lijden, al werd ook hun deel soms kariger en stonden zij meer dan eens aan de grenzen van het gebrek.

- En hoordet gij nog iets naders? - vroeg mevrouw de Prosni aan Jeanne, die zich ook ter kerk had begeven en nu terugkeerde.

- Alleen in 't voorbijgaan vernam ik, dat de meesten rekenden, dat de overgave nu niet meer kon uitblijven, en bijna zou ik het wenschen, moeder, om anderen en ook om ons. 't Is nu vreeselijk in de stad. Ziet men 't lijden, dan denkt men dat het op het hoogst is, en ieder dag leert, dat het nog erger kan. Er zijn er gisteren en eergisteren meer dan tweehonderd, sommigen zeggen bijna driehonderd gestorven. Velen hebben niets meer, en misschien nog drie of vier dagen, dan zullen wij ook tot die velen behooren.

- Dat verhoede God! Hoezeer ik geene uitkomst zie, Jeanne. Ik zou óók met die allen kunnen wenschen naar een eind van de zaak, welk dan ook. De kinderens! de kinderen evenwel!

Het laatste toevoegsel scheen eene verzachting, eene verbloeming te moeten wezen van wat zij zoo onbepaald had te kennen gegeven. De moeder had beseft, dat er aan haren toestand nog een ander einde kon komen, pijnlijker, harder, afschuwelijker dan de honger, dood met al hare ellenden, einde waartegen de vrouw in haar nog meer opkwam. Men verhaalde veel van de brooddronkenheid der soldaten, wanneer dezen niet onder de legertucht stonden, van de felste wraak die over de

stad zou worden genomen, als bestemd om der plundering prijs te worden gegeven; en dán geen gruwel, geen schennis, die niet kon worden begaan. De gedachte hieraan pijnigde mevrouw de Prosni, en onder den indruk van dit denkbeeld greep zij Jeanne's hand, drukte die, en zag het meisje aan met een' blik waarin eene eigenaardige bekommering sprak. Er lag iets van dien zedelijken afschuw en dat diep mededoogen, waarmede men in den tijd van geloofsvervolging menig onschuldig, ja hoogvereerd slagtoffer zag bezwijken. Jeanne scheen dien blik te verstaan, althans een fier en krachtig:

- Heb voor mij geene vrees, moeder! - scheen zulks te verraden. Meer werd er over het niet te besprekene tusschen moeder en dochter niet gewisseld. - 'Ik zal protestante en vrij blijven!' - voegde de maagd er later nog bij.

Den 26sten October, reeds vroeg in den morgen bezorgt men ten huize van Guiton een paket, als gekomen uit de Engelsche vloot. Het zijn brieven van Vincent, waarvan er een aan den maire, een aan den staatsraad is gerigt. Guiton opent den eenen, en mogen wij de uitdrukking van zijn gelaat vertrouwen, dan zijn de ontvangen tijdingen meer gewigtig dan wel onverwacht. Al wat wij van hem hooren is een:

- Ik vermoedde immers dat het zoo zou komen. - Doch het flaauwe en toch bittere lachje dat die woorden vergezelt getuigt, dat hij daarmede een der vurigste verlangens van zijn hart, dat wij sedert lang de hoop zijns aardschen levens mogten noemen, vaarwel zegt.

- Met welk eene zorg ik u naar den raad zie gaan, Jean! - zegt zijne gade. - Ik kon schier wenschen dat er, hoedanig dan ook, een einde aan de zaak kwame. Die spanning is reeds onverdragelijk, al was het niet dat daarenboven het gebrek tot zulke hoogte steeg. Doch gij hebt immers gedaan al wat gij kondet en moest?

- En misschien wel meer dan dat, Judith. IIe deel. Blz. 271-291.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Mengelwerk.

Gezigts- en verstandsbedrog.

Het is op verre na geene aangename gewaarwording, geëerde lezer, wanneer men, met een zijner vrienden voorbij eene woning gaande, deftig den hoed afneemt en straks door zijnen makker komt te vernemen, dat het de hond des huizes was, die voor het venster zat. 't Is evenmin streelend, wanneer gij, zóó zóó op het punt meenende te zijn van iemand tegen 't lijf te loopen, plotseling verschrikt ter zijde springt en nederig excuus voor uwe lompheid vraagt, terwijl uw nevenman u lagchende doet opmerken, dat de door u toegesprokene een stevige lantarenpaal is. Zulke dingen maken u, als ze u overkomen, doorgaans kribbig, en toch, wie zwaar bijzigtig is, staat er voor bloot. Dat is geen voorregt, zult ge zeggen. Neen, want wie ziet zichzelven gaarne eene belagchelijke figuur slaan? Daarom meen ik te mogen beweren, dat *gezigtsbedrog* - en dat is het immers, als gij den huishond voor den huisheer of een' lantarenpaal voor een' natuurgenoot aanziet - dat gezigtsbedrog geene begeerlijke zaak is. Ik wilde over het gezigtsbedrog spreken, wanneer gij, geëerde lezer, namelijk daarover iets van mij hooren wilt. Over welk gezigtsbedrog? hoor ik u in gedachten mij vragen. Over allerlei, geëerde lezer. Daar onze *ligchamelijke oogen* het duidelijkst voor iedereen zigtbaar zijn, wil ik daarmede aanvangen, en met u nagaan, hoe die ons vaak op allerlei wijze misleiden, zoodat wij geheel iets anders meenen te zien dan er werkelijk voor ons staat; maar daar elk mensch naast en bij zijn ligchamelijk gezigt ook nog een *geestelijk gezigt* heeft, zijn verstand, zoo zal ik ook daarop acht slaan, en trachten te doen zien, hoe er velerlei verstandsbedrog in de wereld is. Ik zal die beide soorten van gezigtsbedrog evenwel niet achter elkander afhandelen, maar beide zamenvatten, omdat ik meen te kunnen aantoonen, dat gezigt en verstand veelal op dezelfde wijze bedrogen worden, en dat het bedrog bij beide uit dezelfde oorzaken voortkomt.

Om geregeld en duidelijk te kunnen voortgaan, zal ik eerst moeten zeggen, wat het *zien* eigenlijk is, hoe men ziet met zijne oogen en met zijn verstand. Dan eerst kan ik duidelijk omschrijven wat gezigts- en verstandsbedrog is, onder

welke vormen beide voorkomen en uit welke oorzaken zij ontstaan. Dat een en ander zal eene soort van inleiding wezen, waarop dan mijne eigenlijke redevoering volgen zal, die ten doel heeft ‘de onderscheidene soorten van gezigtsbedrog nader te doen kennen.’ Wie aan geen gezigts- of verstandsbedrog onderhevig is, mag deze bladzijden ongelezen laten.

> Wat is zien? Hoe ziet men met zijne oogen en met zijn verstand? en wat is dus gezigts- en verstandsbedrog?

Het zien is de waarneming van de beelden der voorwerpen, die ons omringen. Die voorwerpen teekenen zich in ons oog. Elk oog is een kunstig werktuig, dat uit verschillende deelen is zamengesteld. De oogappel is een bol, die van voren een doorschijnend vlies heeft, en van binnen vochten en een ligchaam, dat niet ongelijk is aan een geslepene glazen schijf en *kristallens* heet. Van binnen op den achtergrond van het oog is een zenuwvliesje als een spiegel uitgebreid. Nu vallen de lichtstralen, die van de voorwerpen rondom ons uitgaan, door het vlies, de vochten en de kristallens heen, achter in het oog op dien zenuwspiegel, en teekenen daar een klein beeldje van die voorwerpen, even zoo als gij dat met behulp van een brand- of brilleglas op den muur kunt doen. Die zenuwspiegel is het uiteinde van eene zenuwkoord, de *gezigtzenuw* genoemd, die van het oog naar de hersenen loopt, en daarheen den indruk van elk beeldje overbrengt, zoodat wij dat beeldje gewaar worden, hetwelk wij *zien* noemen.

Zulke beeldjes teekenen zich in elk van onze oogen, en daarom kunnen wij zeer goed met één oog zien. Maar wij doen het gewoonlijk en ook het best met twee oogen te gelijk. Wij kunnen zulks, doordien onze oogen bewegelijk gemaakt zijn, zoodat wij ze naar boven en naar beneden kunnen bewegen, of ook onze blikken links of regts, of regt voor ons uitslaan. Zoo dikwijls wij eenig voorwerp scherp willen zien, keeren wij onze beide oogen zóó naar dat voorwerp heen, dat de spiegels der oogen er regt tegenover staan, en het beeldje er op vallen kan. Op den oogspiegel van elk oog is eene plaats, die met eene in het andere oog overeen komt, en als de beeldjes op die overeenkomende plaatsen vallen, dan zien wij slechts één beeld; maar vallen die beelden niet op de overeenkomende punten, dan zien wij dubbel, waarvan gij u gemakkelijk kunt overtuigen, door op eenig voorwerp te staren, maar daarbij uwe beide oogen zoo ver naar binnen te draaijen, alsof gij op iets wildet turen, dat nader bij u staat. Dan zult gij aanstonds van dat verder afstaande voorwerp twee beeldjes zien.

Het zien is dus eigenlijk niets anders dan dat wij de beeldjes vernemen, die van de ons omringende voorwerpen op den oogspiegel, het *netvlies* genoemd, worden geteekend. Maar om waargenomen te kunnen worden, moeten die beeldjes groot genoeg wezen, en lang genoeg op het netvlies geteekend staan. Zij behoeven echter niet zeer groot te wezen; want op eenen afstand van 56 duimen Ned. kan men scherpe krassen nog zeer goed zien, al zijn zij maar 1/3000 gedeelte van eene Ned. streep dik; men kan afzonderlijke voorwerpen nog onderscheiden, al staan zij slechts 1/1000 gedeelte van eene Ned. streep van elkander af. De beweging van een voorwerp kan men zien, zoodra ze maar niet minder dan zesmaal zoo langzaam is als de

beweging van den grooten wijzer eener klok. Maar als wij een beeldje van de genoemde grootte duidelijk willen onderscheiden, dan moet er ten minste ½ of ⅓ seconde verloopen tusschen het wegnemen van het eene en het plaatsen van het andere beeldje op het netvlies.

Er worden dus om te zien vier verschillende zaken vereischt. Vooreerst *voorwerpen buiten ons*, die in het licht staan en zoo geplaatst zijn, dat zij beeldjes in ons oog teekenen, groot genoeg om waargenomen te kunnen worden, en lang genoeg durende om onderscheiden te kunnen worden. Dan *een gezond oog*, waarin zich nette en duidelijke beeldjes kunnen teekenen, verder eene *gezigtzenuw*, die den indruk van die beeldjes naar de hersenen overbrengt; eindelijk *gezonde hersenen*, die de bewustheid van die beeldjes kunnen opnemen.

Nu moet ik er nog twee opmerkingen bij maken. Onze gezigtzenuw kan, behalve het gevoel van pijn, slechts ééne gewaarwording naar de bewustheid overbrengen, namelijk die van licht, en of gij het oog stoot, of drukt, gij zult altijd meenen licht te zien. Men zegt immers ook, dat er bij eenen slag op het oog vuur uit het oog springt. De tweede opmerking is deze. Al prikkelt gij de draadjes van de gezigtzenuw in het midden of waar dan ook; gij meent altijd licht te zien daar, waar het uiteinde van dat draadje is geplaatst. Dat is zoo met al uwe zenuwen. Daarom klagen invaliden, wie b.v. een been is afgezet, nog vaak jaren daarna over pijn in den voet, dien zij niet meer hebben, wanneer zij pijn gevoelen in die zenuwdraden, welke vroeger naar den voet henen liepen.

Maar hoe zien wij nu met ons verstandsoog? Op dezelfde wijze, geëerde lezer, als met ons ligchamelijk oog, alleen met dit onderscheid, dat ons oog *netvliesbeelden* tot de bewustheid brengt, en de ziel in de gelegenheid stelt, om daardoor te onderscheiden, wat er buiten ons zigtbaar bestaat, terwijl het verstandsoog *denkbeelden* of begrippen aan de ziel aanbiedt, om daardoor te onderscheiden, wat er in de onzigtbare wereld, in het verstandelijke, zedelijke en godsdienstige leven, omgaat.

Als wij dus met onze oogen goed zien, dan merken wij de omtrekken, de gedaante, de kleur der voorwerpen rondom ons, en hunne onderlinge betrekkingen zóó op, als zij werkelijk buiten ons bestaan, en als wij met ons verstandsoog goed zien, dan merken wij de waarheid, de zedelijke en godsdienstige toestanden rondom en in ons zóó op, als zij werkelijk om en in ons worden gevonden.

Uit dit een en ander laat zich nu gemakkelijk opmaken, wat wij onder gezigts- en verstandsbedrog hebben te verstaan. *Gezigtsbedrog* is, dat wij beelden meenen te vernemen van de voorwerpen rondom ons, die werkelijk niet of niet zóó bestaan, en *verstandsbedrog* is, dat wij voor waarheid houden wat geene waarheid is, en zedelijke of godsdienstige toestanden meenen te aanschouwen, die inderdaad niet of niet zóó aanwezig zijn.

Nu is de vraag: Op hoe velerlei wijzen kan ons gezigt of ons verstand ons bedriegen, en waar komt dat van daan?

Ik meen *zes* soorten van gezigts- en verstandsbedrog te kunnen aanwijzen.

1°. Wij meenen vaak te zien wat niet buiten ons bestaat.

2°. Wij meenen vaak meer te zien dan er is.

3°. Wij meenen vaak voorwerpen op eene andere plaats te zien dan waar zij zijn.

4°. Wij meenen vaak de voorwerpen te zien onder eene andere gedaante dan zij werkelijk hebben.
5°. Wij meenen vaak leven te zien, waar geen leven is.
6°. Wij zoeken de beweging vaak bij verkeerde voorwerpen.

Al deze zes soorten van gezigtsbedrog komen ook in het verstandsleven voor. Zij ontstaan uit een zestal oorzaken, die ik evenwel niet vooraf zal opnoemen, maar bij elke soort afzonderlijk aanwijzen.

Laat mij nu, na deze inleiding, overgaan tot de nadere aanwijzing van deze onderscheidene soorten van gezigtsbedrog zelve. Het gemakkelijkst zal het wezen, wanneer wij van elke soort voorbeelden kunnen aantonnen.

I. *Wij meenen vaak buiten ons te zien, wat werkelijk niet buiten ons bestaat*.

Dit is zelfs, geëerde lezer, in den gezonden toestand en met gezonde oogen zeer gewoon. Als gij bij eene wandeling in de zon hebt gezien, en gij sluit vervolgens uwe oogen, dan zweven er allerlei gekleurde schijven voor, en gij kunt volstrekt niet anders zien, of die schijven zijn buiten u in de ruimte. Dat is evenwel niet zoo; maar gij bespeurt nog steeds den krachtigen indruk, dien het scherpe licht op uw netvlies heeft te weeg gebragt, en die langzamerhand verflaauwt, om eindelijk geheel te verdwijnen. Als gij veel en lang door een vergrootglas of een mikroskoop ziet, dan verneemt gij weldra allerlei weefsels, die als vlokken van bolletjes en draden voor uw oog zweven, en die u toeschijnen onder het mikroskoop te wezen. Het zijn echter kleine ligchaampjes die in de vochten van uw oog drijven, en zich ook op uw netvlies spiegelen. Op sommige zeeën meent men soms prachtige gebouwen en heerlijke tuinen te zien. Dat verschijnsel is onder den naam van *fata morgana* algemeen bekend. Er bestaat echter inderdaad slechts eene spiegeling der lichtstralen in de dampen der zee.

Maar vooral komt deze soort van gezigtsbedrog vaak voor bij ziekelijke toestanden. Ik herinner mij levendig, dat ik als kind, bij de minste verkoudheid, met overigens heldere bewustheid, allerlei wonderlijke gedaanten zag. Vooral allerlei ijselijke menschentroniën, die van alle kanten in trillende beweging op mij toekwamen, even als de lichtstralen op u schijnen toe te schieten, wanneer gij op eene vlam van kaars of lamp tuurt, en daarbij de oogen bijna toeknijpt, zoodat gij nog slechts door de wimpers ziet. Ook zag ik vaak eene kleine zandkorrel, eerst naauwelijks zigtbaar, maar die schielijk aangroeide en werd als een berg. Die laatste begoocheling plagt mij vooral buitengemeen angstig te maken. De oorzaak was eene prikkeling van de gezigtzenuw, door den koortsigen toestand te weeg gebragt.

Andere ziekelijke toestanden brengen vaak dergelijke verschijnselen te weeg. Ik herinner mij drie gevallen, mij in mijn ambtsleven voorgekomen. Het eerste is van eenen krachtigen maar overprikkelden man. Hij was timmerman van beroep, en was op zekeren dag bezig met eene lange plank door een venster in een huis te werken. Daar ziet hij plotseling den booze naast de plank tegen zich over, op het punt om hem te grijpen. Hij springt achter de plank terug, de booze er onder door, hem na; de timmerman over de plank heen, de booze ook; en zoo duurde dat eene wijle tijds tot onuit-

sprekelijken angst van den armen man, die er stijf op stond, dat hij den booze werkelijk zag. De ware toedragt der zake was deze. Hij had platen, afgrijselijke platen van den booze gezien en deze hadden op zijne overprikkelde hersenen eenen diepen indruk gemaakt. Die indruk deelde zich aan zijne gezigtzenuwen mede, en zoo meende hij buiten zich te zien, wat inderdaad slechts binnen in hem bestond.

Het tweede voorbeeld was van eene bejaarde vrouw, die ten gevolge van haren leeftijd lijdende was. Zij zag telken avond op een bepaald uur een heirleger van booze geesten op haar bed ronddansen, die haar kwaad dreigden te doen. De oorzaak was eene inwendige prikkeling der gezigtzenuw ten gevolge van haren ligchamelijken toestand.

Het derde voorbeeld was van eenen jeugdigen dronkaard, die ten gevolge van zijne zonde het drinkersdelirium of den Sint-Vitusdans had gekregen. Ik werd er geroepen, omdat zijne betrekkingen hem niet konden regeren. Hij zag overal, maar vooral op mijnen hoed, kleine boogschuttertjes, die op hem mikten, en maakte allerlei belagchelijke sprongen om hunne pijlen te ontkomen, en als hem dat gelukt was, sliepte hij ze uit en maakte hun een langen neus. Met veel moeite kreeg men hem in het bed, waar ik mij voor plaatste ten einde hem het uitspringen te beletten. Plotseling sprong hij op, zeide, dat hij nu een kwaadaardig, nijdig kereltje zag, en sloeg daarnaar met een massief voorwerp met zoo veel kracht, dat hij mij, indien hij mij geraakt had, zeker de gelegenheid zou hebben benomen om over zijnen toestand langer na te denken. Ook daar was de oorzaak, de ziekelijke prikkel, inwendig.

Gij ziet hier dus eene soort van gezigtsbedrog, voortvloeijende uit de beide eigenschappen der gezigtzenuw, waarvan ik aan het einde der inleiding sprak. De zenuwen bij alle genoemde personen werden binnen in het hoofd geprikkeld; maar die prikkels deden telkens de gewaarwording van lichtbeelden ontstaan, en wel van zulke lichtbeelden, als anders op het netvlies geteekend worden door voorwerpen, die buiten den mensch aanwezig zijn en lichtstralen op en in het oog werpen. Daardoor geraakten de lijders in den stelligen waan, dat de voorwerpen, waarvan zij de beelden meenden te zien, inderdaad buiten hen aanwezig waren. En die waan was zoo sterk, dat zij zelfs hunne handelingen dien overeenkomstig inrigtten.

Bestaat er nu een soortgelijk bedrog des verstands uit soortgelijke oorzaken voortvloeijende? Het laat zich gemakkelijk aanwijzen. Elk bevooroordeeld mensch, elk mensch met verkeerde neigingen vervuld, levert er een voorbeeld van op. De bevooroordeelde geneesheer meent overal verschijnselen te zien van ziekten, die slechts in zijn hoofd aanwezig zijn, de bevooroordeelde regtsgeleerde ziet overal bewijzen van misdaden, waaraan niemand gedacht heeft; de bevooroordeelde godgeleerde leest in zijnen Bijbel allerlei leerstukken, die wel in de boeken zijn te vinden, waarmede zijne jeugd is gevoed, maar waaraan de schrijvers van 't O. of van 't N.V. welligt hoegenaamd geen deel hebben. En wat zoo op het gebied der wetenschappen voorkomt, dat is niet minder in het zedelijke leven te bespeuren. De ijdele mensch, die zelf vol is van zijn eigen lof, meent in elk woord zijnen lof te hooren, en leest toejuiching in elken blik, in elk gebaar van zijne mede-

menschen. De ergdenkende daarentegen meent in alles miskenning of berisping te vernemen en trekt zich de onschuldigste uitlatingen of bewegingen als beleedigingen aan. De vreesachtige en de door een boos geweten geplaagde mensch aanschouwt gevaar, waar geen zweem van gevaar aanwezig is, terwijl de zinnelijke, genotzuchtige alles aanmerkt als eene aansporing tot dat genoegen, wat hij zelf zoo gaarne smaken wil. Dat alles is verstandsbedrog, misleiding van het zieleoog. De lijder gevoelt, bewust of onbewust, wat in zijne eigene ziel op den achtergrond ligt en de heimelijke oorzaak van zijne bewegingen, woorden en daden is; dat verplaatst hij stilzwijgend in het gemoed van zijne medemenschen, en meent zóó in hunne woorden en verrigtingen de openbaring te lezen van een gemoedsbestaan, dat inderdaad niet in zijne medemenschen, maar in hemzelven aanwezig is.

II. De tweede vorm, waaronder het gezigtsbedrog menigmaal voorkomt, is deze: *dat wij meer meenen te zien, dan er werkelijk buiten ons bestaat*.

Op deze wijze wordt ons oog menigmaal bedrogen. Wanneer men eene kaars voor eenen spiegel plaatst, waarvan het glas niet zuiver gepolijst is, dan zien wij in dien spiegel meer dan één beeld van die kaars, somwijlen eene groote menigte beelden als eene rij achter elkander. Wanneer gij guldens werpt in eene glad gepolijste blikken trommel, en gij beproeft die te tellen, dan zijt gij vaak niet in staat te onderscheiden, wat werkelijk guldens zijn, en wat spiegelbeelden van die guldens in de wanden der trommel. Wanneer de lucht vol dampen is, worden er somwijlen dubbele zonnen en manen aan den hemel ontdekt. De oorzaak is bij al deze gevallen, dat de voorwerpen zich in het glas, in het blik, in de vochten spiegelen, en dat men de spiegelbeelden met de voorwerpen, waarvan ze afkomstig zijn, verwart. Wanneer gij op eene reep bordpapier twee stukken spiegelglas vastmaakt, zoo digt bij elkander, dat er even ruimte tusschen beide is, om ze naar elkander toe te buigen, en gij plaatst dan tusschen die spiegeltjes een klein lichtje, dan spiegelt zich dat licht in de beide spiegeltjes, en de beelden spiegelen zich weer over en weer, en naarmate de hoek, dien die spiegels vormen, grooter of kleiner is, ziet gij een grooter getal beelden. Het is bekend, hoe men daarvan gebruik maakt in onze moderne winkels, om ze grooter te doen schijnen dan ze zijn, hoe men, op dit gezigtsbedrog bouwende, het speelgoed van onze kinderen vervaardigt, dat onder den naam van kaleidoskoop bekend is, waarin een paar steentjes, glazen koralen en reepjes gekleurd glas worden geworpen, die tusschen een paar spiegelglaasjes in rollende, door de spiegeling allerlei regelmatige schoone figuren schijnen te vormen. Hier is veelvuldige straalbreking de oorzaak van 't bedrog, daar het ons beelden voor voorwerpen doet aanzien, en ons in den waan brengt, dat er in plaats van één voorwerp een groot getal voorwerpen aanwezig is.

Maar een soortgelijk bedrog voor het oog ontstaat ook nog uit andere oorzaken. Wij hebben vroeger reeds gezegd, dat men opzettelijk zijne oogen zóó op eenig voorwerp rigten kan, dat men dat voorwerp tweemaal meent te aanschouwen. Doet men dit, dan valt er op elk oog een beeld, maar de beide beelden staan niet op de met elkander overeenkomende plaatsen van het netvlies, en daardoor brengen zij, in plaats van éénen indruk, twee indrukken tot onze bewustheid over.

Als gij eindelijk op eene ronde schijf, die van het middenpunt in zeven, veertien, of een en twintig gelijke driehoeken verdeeld is, de zeven kleuren van den regenboog in die orde verwt, waarin zij in de natuur op elkander volgen, en gij draait vervolgens die schijf om eene spil snel in het ronde, dan verdwijnen alle zeven kleuren en de schijf schijnt volmaakt wit te wezen. Waarvan komt dit? Het volle zonnelicht is wit van kleur, maar bestaat uit zeven stralen van onderscheidene kleuren; die kleuren, alle vereenigd, maken dus het witte uit. Maar nu werpt elk van die zeven gekleurde driehoeken op uwe schijf een gekleurd beeld op uw oog, en door de snelle draaijing vallen alle zeven beelden zoo spoedig op en over elkander, dat gij ze niet afzonderlijk onderscheiden kunt en dus denzelfden indruk gewaar wordt, alsof zij alle zeven uw oog te gelijk troffen. Gij ziet dus het volle licht, gij ziet wit.

Hoe vaak, geëerde lezer, zijn wij niet in de gelegenheid, om door dergelijk gezigtsbedrog misleid te worden? Maar wat alleropmerkelijkst is, wij worden in de maatschappij honderde malen door ons verstand op dezelfde wijze bedrogen en meenen veel meer te vernemen, dan er werkelijk buiten ons aanwezig is. Het gebeurt vaak, dat één enkel mensch een denkbeeld uitspreekt, een gevoelen verkondigt. Nu zijn er vele menschen in de wereld, die niet of weinig denken, maar des te getrouwer nazeggen, wat anderen hun hebben voorgezegd. Dan hebt gij juist het geval van dat lichtje tusschen de spiegels. Eigenlijk is er maar één denkbeeld, ééne overtuiging van één enkel mensch, en wat de anderen zeggen, zijn slechts beeldjes van dat ééne, die zich in hen afspiegelen. Maar gij, hen hoorende, wordt er door bedrogen en meent, dat gij werkelijk de overtuiging van een groot aantal menschen hebt gehoord.

Zoo gebeurt het ons ook vaak, dat wij éénmaal een gevoelen hebben gehoord, eenen raad ontvangen, een bewijs gezien. Dat werpt in onze ziel een denkbeeld. Wij herdenken dat vele malen, en vestigen er telkens op nieuw onze aandacht op. Maar in de herinnering komen dan al die herdenkingen weer bij ons op, en wij gaan meenen, dat wij de zaak zoo vele malen van anderen hebben vernomen, en houden de zaak, door éénen mensch gezegd of aangewezen, voor eene algemeen erkende, voor een onderwerp van aller gesprek. Zoo komt men er vaak toe, dat men verzekert: ‘de geheele wereld zegt het,’ terwijl eigenlijk slechts één het heeft uitgesproken.

Eindelijk gaat het ons verstand nog vaak even als ons oog met de kleurenschijf. Mij althans gebeurde het menigmaal, dat ik in onderscheidene boeken over ééne en dezelfde zaak gelezen had, maar in elk boek weer iets anders; in de herinnering echter voegde ik dan alle bijzonderheden bij elkander en kwam zoo tot de dwaling, dat ik op eenmaal en uit één boek het geheele denkbeeld van de gansche zaak had geput, zoodat ik vreemd stond op te kijken, wanneer ik, naderhand zoekende, dat denkbeeld slechts bij stukken en brokken verstrooid kon wedervinden, evenals de enkele regenboogkleuren op de verdeelde schijf. Uit die bron ontstaat veelal dat vergrooten en vermeerderen van geruchten, dat opsieren van verhalen, in de maatschappelijke zamenleving zoo vaak voorkomende, waardoor men aan eenen persoon veel meer toedicht, dan hij werkelijk heeft gedaan of gezegd.

III. Als eenen derden vorm van ge-

zigtsbedrog meen ik dezen te mogen noemen, dat wij dikwijls *de voorwerpen op eene andere plaats wanen waar te nemen, dan waar zij werkelijk zijn*. Dergelijke verschijningen zijn zeer menigvuldig. Wanneer ik naar het oosten zie door eenen kijker, die de gedaante van eenen regthoek heeft, en de maan staat in het zuiden, dan kan ik in de meening komen, dat ik dat hemelligchaam regt voor mij zie, gebruik ik een kijker in den vorm van een regthoekig hoefijzer, dan zal ik in dezelfde overtuiging kunnen geraken, terwijl de maan zich achter mij bevindt. Dat komt doordien de maan schijnt in 't glas van den kijker, dat naar haar toe gekeerd is; maar haar beeld valt op eenen schuinsch geplaatsten spiegel en wordt door dezen gekaatst op eenen anderen schuinschen spiegel, tegenover den eersten geplaatst; en die werpt dat beeld eindelijk weer door het glas, dat voor mijn oog is. Maar ik, die dat beeld aanschouw in den spiegel, die regt voor mij uit is, meen het voorwerp zelf ook regt voor mij te zien, en word alzoo door mijn gezigt bedrogen.

Op dergelijke wijze ontstaat in de natuur, wat wij onder den naam van *opdoeming* kennen. Wanneer de zon reeds ondergegaan is, vallen hare stralen nog in de dampen, die onzen aardbol omringen, en worden daardoor gebogen en naar ons oog gevoerd. Zoo meenen wij de zon nog boven den horizon te zien, terwijl zij toch werkelijk reeds is ondergegaan. Als gij een stuk geld op den bodem van een bierglas werpt, en gij gaat er zóó ver afstaan, dat gij het niet meer kunt zien, dan wordt het weer zigtbaar, zoodra gij het glas geheel of ten deele met water vult. Gij ziet dan het stuk geld veel hooger, dan het werkelijk ligt; uwe oogen bedriegen u dus, en de oorzaak is weer de buiging van de lichtstralen, die van dat stuk geld eerst door het water naar boven gaan, maar dan daar gebogen worden, waar zij uit het water treden, en zoo tot uw oog komen.

Zoo ziet men soms door de straalbreking in de dampen, hoog in de lucht geheele landschappen, die anders te laag liggen om gezien te worden. Ik herinner mij eens op eenen schoonen herfstmorgen de dorpen Vierhuizen en de Zoltkamp zoo boven de boomen in de lucht duidelijk te hebben waargenomen, op den weg tusschen Hornhuizen en Ulrum. Cicero verhaalt, meen ik, een dergelijk geval van een ruitergevecht, dat op verren afstand in de lucht werd gezien.

Maar alleropmerkelijkst is in dat soort van gezigtsbedrog het verschijnsel van den brandspiegel. Als gij eenen vrij grooten, goed gepolijsten metalen hollen spiegel neemt, en gij plaatst daarvoor een op glas transparent geschilderd landschap, met scherp licht er achter, dan wordt het beeld van dat landschap in den spiegel opgevangen en door den spiegel teruggeworpen. Als gij dan in eene regte rigting vóór den spiegel zit, meent gij het beeld, of liever het landschap zelf midden in de kamer vrij in de lucht te zien zweven. Zit gij evenwel ter zijde, dan verneemt gij niets. Bestaat de spiegel uit eene menigte kleine schijfjes, die kunstmatig in eenen hollen bolvorm zijn gezet, dan is het verschijnsel nog krachtiger; dan kan het gezigtsbedrog zóó sterk wezen, dat gij, bij voorbeeld, voor den spiegel staande, terwijl een ander achter u met eenen degen naar den spiegel steekt, van schrik terug springen moet, in de meening, dat de punt van den degen regt op uwe borst invliegt. Sommigen uwer herinneren zich misschien, geëerde lezers! eene kermistent, waar men

zulk eenen spiegel vond, en waar de binnentredende beschouwers door den eigenaar werden uitgenoodigd, om vrij te genieten van eene tafel, vol van de heerlijkste vruchten, die er allerverleidelijkst uitzagen en intusschen niets anders dan spiegelbeelden van brandspiegels waren.

Zal ik ook hier weer aantoonen, hoe ons verstand ons op dezelfde wijze als ons oog misleiden kan? Dan wil ik u bij dat verschijnsel van den brandspiegel bepalen. Gij merktet reeds op, bij hetgeen ik daarvan zeide, dat het al of niet zien van het brandspiegel-beeld geheel afhangt van het standpunt, waarop men staat. Al wie in de rigting staat, waarin de spiegel de lichtstralen werpt, ziet het beeld; wie niet in die rigting staat, kan het niet zien. Wat zoudt gij nu van den man zeggen, die naast den spiegel staande, stokstijf beweerde, dat een ander, vóór den spiegel aanwezig, niets zag, omdat hij 't zelf niet deed? En wat van den man voor den spiegel, als hij zelf ziende, den ander schold voor een waarheidloochenaar of een boozen onwillige, omdat hij verklaarde niets te zien? Gij zoudt immers beiden moeten toeroepen: Menschen, uw gezigt misleidt u, omdat gij het verschillende standpunt vergeet, waarop gij beiden staat! De een ziet werkelijk, en de ander kan werkelijk niet zien, en gij zult het beiden terstond erkennen, als gij slechts eenen oogenblik van plaats gelieft te verwisselen! - En nu, dat moeten wij in het verstandelijke leven zoo menigeen in de maatschappij toeroepen. Ook daar vergeet men vaak, hoeveel er voor het zien of niet zien afhangt van het standpunt, waarop iemand staat. De waarheid is aan eenen grooten spiegel gelijk, die naar alle zijden allerlei beelden heenwerpt. Maar om die beelden te kunnen aanschouwen, moet men staan op een standpunt, waar ze aanschouwd kunnen worden. Nu gebeurt het soms, dat menschen iets zeggen te zien, 't welk voor anderen geheel verborgen is. Dan roepen vaak die anderen, die niet op hun standpunt staan: Gij raast, wij zien niets, en daarom is er niets te zien! Dit overkomt soms wel de knapste menschen, als zij eenvoudig vak-geleerden zijn, en niets weten buiten hun vak. Zij zijn gewoon, in hun vak alles te weten, alles naauwkeurig en scherp te zien; maar zij zien ook niets buiten de rigting van dat vak. Daaraan gewoon, kunnen zij op het laatst volstrekt niets meer vernemen, wat in andere rigtingen der waarheid voor anderen duidelijk is, en dan gaan zij wel eens zoo ver, dat zij alles voor zotternij en hersenschimmen verklaren, wat zij niet inzien, en meenen dat niemand wijsheid spreekt dan zij alleen. Zij lijden aan verstandelijk gezigtsbedrog. Maar omgekeerd vindt men ook menschen, die meenen, dat elk kan en moet zien en inzien wat zij inzien, en allen voor opzettelijk boos of onwillig verklaren, die zeggen zulks niet te doen. Zulke menschen zijn er in de godsdienst, in de politiek en in de wetenschappen. Zij lijden aan gezigtsbedrog, en zoowel de eersten als de laatsten zou men moeten toeroepen: Menschen, denkt aan uw verschillend standpunt!

IV. Ik kom tot eene vierde soort van gezigtsbedrog: *Wij meenen de voorwerpen dikwijls onder eene andere gedaante te zien, dan zij werkelijk hebben*. Vooreerst is het bekend, dat de grootte, waaronder wij de voorwerpen aanschouwen, afhankelijk is van den afstand, waarop ze van ons staan. Wat het kortst bij ons is, schijnt ons het grootst, wat verder af is kleiner.

De vliegers van onze kinderen schijnen ons kleiner, naarmate zij hooger klimmen. Een lange regte weg schijnt ons aan 't einde spits in een punt uit te loopen, eene lange laan van boomen desgelijks. Dat komt, doordien de beeldjes van verwijderde voorwerpen in ons oog kleiner zijn dan die van naderbij gelegene. Wij zijn daaraan gewoon en daarop geoefend en worden er daarom minder door bedrogen; en toch misleidt het onze kinderen wel eens even zoo, als het verhaal van den Westfalinger zegt, die naar de maan in 't water greep, meenende, dat zij eene kaas was. Ja, als er een scherp licht bij komt, dan worden ook wij geoefende volwassenen bedrogen. Wanneer gij op eene plank, een om het ander, eene zwarte en eene witte streep schildert, die allen even breed zijn, en gij plaatst u vervolgens op eenen afstand, dan zullen u de witte strepen breeder dan de zwarte schijnen. Dit komt, doordien de beeldjes van de witte strepen in uw oog lichter en levendiger zijn, dan die van de zwarte; daardoor verbreiden de lichtstralen van die witte beeldjes zich over andere punten van uw netvlies, zoodat gij het witte grooter meent te zien dan het is. Als gij door eenen goeden kijker de zon en de maan beziet, dan zijn ze beide nagenoeg even groot; en toch schijnt u op het bloote oog de zon veel grooter dan de maan. Dat komt weer, doordien de zon een veel sterker licht bezit. En hoe groot zoudt gij denken, dat de maan u toeschijnt? Mij dunkt, ik hoor u reeds zeggen: ‘wel, zoo groot als een klein tafelbord!’ Zoo meende ik vroeger ook. En toen men mij voor de eerste maal verzekerde, dat de maan niet grooter schijnt, dan een groen erwtje van de kleinste soort, dat men op de volle lengte van den arm van zich afhoudt, wist ik niet of ik boos worden of den zegsman uitlagchen zou. En toch heeft de proefneming mij geleerd, dat hij volkomen gelijk had. Neem maar eens een klein erwtje, steek het op eene naald, en houd het met uitgestrekten arm tegen de schijf der volle maan, en gij zult zien, dat gij er de geheele maan mede bedekt, ten bewijze, dat dat erwtje op zulk eenen afstand van uw oog nog even zoo groot schijnt als de geheele maan. Dat komt weer, doordien het licht der maan zoo krachtig is en dat van het erwtje zoo donker. Als gij de volle maan door eenen kijker ziet, die haar dertigmalen vergroot, dan bespeurt gij van die vergrooting eerst niets, maar kijk nu met het eene oog in uwen kijker, en met het andere vrij naar de maan aan den hemel, dan wordt gij terstond het gezigtsbedrog gewaar. Dat komt weer, doordien in uwen kijker, het licht der maan even zooveel malen zwakker is geworden, als het beeld der maan is vergroot.

Gij weet, dat op de verandering van de schijnbare grootte der voorwerpen, naar gelang van den afstand, de perspectiefteekening onzer schilders berust.

Maar wij zien de voorwerpen niet alleen grooter of kleiner, naarmate van hunnen afstand en van hun sterker of zwakker licht: wij meenen ze ook vaak in geheel andere vormen te aanschouwen. Denkt maar eens aan de dikbuikige figuur, die gij aanneemt, wanneer gij uw eigen persoon in eene vitrioolflesch ziet, die wij wel als spiegel op een paal in onze tuinen zetten. Zoo zijn er ook teekeningen, waarop allerlei wanstaltige, onkenbare figuren staan, maar die terstond regelmatig, welgevormd en kenbaar worden, wanneer gij er eenen kegel- of rolvormigen spiegel op zet, en ze daarin beschouwt.

Datzelfde bedrog nu, zeg ik weder, laat zich ook bij ons verstand opmerken.

Wij hebben gezien, dat al wat nabij is ons groot schijnt te wezen, en houdt men een voorwerp vlak tegen het oog, dan kan men er de einden niet van zien, zoo groot lijkt het. Nu is onze eigen persoon zeer digt voor onze oogen. Zou het niet misschien daar van daan komen, dat menigeen zijn eigen persoon voor zoo groot houdt, dat hij de einden van zijne eigene grootheid niet eenmaal zien kan?

Maar ons verstand verandert en verwringt de dingen ook menigmaal, en maakt er verdraaide en scheeve voorstellingen van. Niet alle verstanden zijn zuivere spiegels, waarin men de beelden der waarheid zuiver en onbedorven ziet. Dat is te bekend, om er langer bij stil te staan.

V. *Verder zien wij, naar onze meening, vaak leven, waar werkelijk geen leven is*. Allerduidelijkst is dat te leeren van een speeltuig der kinderen, de tooverschijf genaamd. Dat is eene ronde schijf, waarop in eenen kring allerlei teekeningen staan, bijv. eerst eene kat, even met de voorpooten van den grond, voor een stoel; daarnaast dezelfde kat bij den stoel, maar reeds verder met de pooten van den grond; dan de kat reeds met alle vier pooten van den grond; voorts half boven den stoel, geheel er boven, half er over heen, geheel er over, digt bij den grond, met de voorpooten op den grond, geheel op den grond. Midden in die schijf is een gat, waar gij eene spil doorsteekt, en aan die spil zit eene witte schijf vast, die wat grooter is dan de schijf met de teekeningen, maar in welks rand op regelmatige afstanden gaten zijn gesneden. Nu houdt gij de spil in de hand, en schuift de beschilderde schijf tegen de witte met de gaten, en houdt ze voor een spiegel. Gij kijkt door de gaten van de groote schijf in den spiegel, en draait de schijven snel in het ronde, dan ziet gij de kat over eene rij van stoelen ijverig heenspringen als of zij leefde. 't Is allerkluchtigst te zien, en gij wordt zoo deerlijk bedrogen, doordien de onderscheidene beeldjes zoo snel in uw oog op elkander volgen, dat gij ze niet van elkander onderscheiden kunt, maar dat zij alle aan elkander vast schijnen te zijn, zoodat gij meent, de kat den geheelen sprong, die bij gedeelten op de schijf staat afgeteekend, werkelijk in eens te zien doen.

Ook deze misleiding wordt in het verstandelijke leven opgemerkt. Het is eene bekende ondervinding, dat men bij zijne terugkomst in eene plaats, waar men in lange jaren niet geweest is, dikwijls verwonderd staat, omdat men er vele dingen geheel anders vindt, dan men ze zich heeft voorgesteld. Huizen, boomen, land, alles schijnt veranderd, grooter of kleiner. Hoe komt dat? Wij dragen in onzen geest een beeld van zulk eene plaats, dat wij opgevangen hebben, toen wij er waren. Maar naderhand hebben wij zoo vele andere plaatsen gezien en ook daarvan beelden in onzen geest opgenomen. Die latere beelden volgden dikwijls snel op de vroegere, zoodat zij zich daaraan knoopten, zich er mede verbonden. Stukjes en brokjes uit die latere beelden voegen zich bij de vroegere, en zoo krijgen wij van de plaats een denkbeeld, alsof zij bestendig hadde geleefd en ontwikkeld en veranderd ware. Door zulk een op- en in- elkander schuiven van onderscheidene denkbeelden ontstaat ontzaggelijk veel begripsverwarring. Zoo gaat het ook in de kunst. Een schilder heeft in zijnen geest eene voorstelling van een heerlijk menschenbeeld, van een schoon landschap of van eene historische voorstelling. Kon hij dat nu terstond in éénen trek op het doek zetten, dan zou het er zoo schoon opkomen, als het hem

voor den geest staat. Maar dat gaat niet, hij moet het langzaam teekenen, schilderen of beitelen. Intusschen blijft zijn geest voortleven, en vormt zich onophoudelijk nieuwe voorstellingen, die geene twee malen geheel dezelfde zijn. Al die onderscheidene voorstellingen hebben invloed op zijn werk; het idee, waar hij naar arbeidt, blijft niet onveranderd voor zijne aandacht staan, maar schijnt onderhands te leven, en verandert onophoudelijk, daar hij elk oogenblik den indruk ondervindt van die voorstelling, welke op dien oogenblik zijnen geest vervult. En wilt gij, geëerde lezers, hetzelfde verstandsbedrog in het maatschappelijke leven zien; gaat dan eens na, hoe iemand bijv. over geluk, over vrijheid denkt en spreekt. Men kan zich van geluk en vrijheid eene menigte onderscheidene voorstellingen maken; want er zijn onderscheidene soorten van geluk en vrijheid. De een stelt zijn geluk in lekker eten en drinken, een ander in niets te doen, een derde in fraaije kleederen, een vierde in een mooi huis, een vijfde in veel geld. Hier is er een, die 't geluk in geleerdheid, dáár een, die 't in deugd, ginds een, die 't in vroomheid zoekt. En zoo verder. Er is eene soort van vrijheid, die u vrij maakt van verdriet, eene, die verlost van dwang, eene derde neemt den arbeid, eene vierde de belastingen, eene vijfde de orde en betamelijkheid, eene zesde alle banden van pligt weg. Nu zijn er voor elke van die soorten van geluk en vrijheid vele menschen, die ze hebben en verkondigen. Al die voorstellingen van geluk en vrijheid worden onophoudelijk voor het oog onzer ziele gebragt, als wij er over hooren spreken. En wat is 't gevolg? Bedrog van ons verstandsoog. Omdat al die onderscheidene beelden zoo snel op elkander volgen, meent ons verstand, dat zij bij elkander behooren, en voegt ze zamen tot één geheel. Zoo komt het dan, dat men tot het geluk rekent, te hebben lekker eten en drinken, niets te doen, fraaije kleederen, een mooi huis, veel geld, geleerdheid, deugd, vroomheid, dat alles te zamen, en dat men meent het geluk niet gevonden te hebben, zoolang men dat alles niet bij elkander heeft. Men bouwt zich alzoo luchtkasteelen, die nergens te vinden zijn, dan in het eigen brein, en dat rust op verstandsbedrog. Men gaat meenen, dat de vrijheid verlossen moet van verdriet, dwang, arbeid, belastingen, orde, betamelijkheid en pligt; en zoolang er nog iets overblijft, dat den mensch bindt, schreeuwt men van verdrukking en roept om vrijheid. Ook dat is gezigtsbedrog van het oog des verstands.

VI. Nu is er nog eene soort van gezigtsbedrog over, waarvan ik spreken moet. *Wij zien de beweging, die werkelijk bestaat, dikwijls niet waar ze is, maar meenen ze vaak daar te zien, waar zij juist niet is*. Als het rad van een stoomwerktuig zeer snel draait, dan zien wij de beweging zoo goed als niet, evenmin als die van de kleurenschijf. Maar als kinderen in eene trekschuit varen, dan zeggen zij: de boomen en het land loopen ons voorbij! Als wij bij nacht in eenen wagen rijden, dan schijnt het ons menigmaal, dat wij juist den anderen kant opgaan, dan wij werkelijk doen. Voor een paar jaren was ik op het observatorium te Leijden, waarvan het dak zoo is ingerigt, dat het kan worden rondgedraaid gelijk een molenkap. Dat dak werd gedraaid, ik wist het en zag het; maar het gezigtsbedrog was zóó sterk, dat ik maar geen anderen indruk kon krijgen dan dien, dat ik zelf met het gebouw draaide, en dat het dak boven mij stilstond. Juist het tegendeel

ondervinden wij allen met den sterrehemel. In een etmaal draait onze aarde om hare as, en wij gaan dus met haar in dien tijd onder den hemel in het rond. Intusschen bemerken wij daar niets van en meenen de beweging aan den hemel te zien. Wij zeggen dan ook, dat des daags de zon, en 's nachts de maan en de sterren opkomen, klimmen, dalen en ondergaan.

Zulke vergissingen komen in het verstandelijke leven in de maatschappij honderde malen voor. De ouden van dagen klagen bestendig: In mijnen tijd was de wereld niet zoo als nu, toen ging alles geheel anders. Zij meenen, dat de wereld rondom hen veranderd is, en dat zij dezelfden gebleven zijn. Als zij naauwkeurig hadden toegezien, dan zouden ze zeggen: In mijne jeugd was ik, zoo als de jeugd nu is; maar nu ben ik veranderd en oud geworden en begrijp het vrolijke leven der jeugd niet meer. Laat men u eens iets vertellen van de plaats waar gij ter schole gingt, of uwe kinderjaren doorbragt. Hoe vaak zult gij verwonderd uitroepen: Wat, is dat kind getrouwd, heeft dat jongetje een post? Gij stelt u die meisjes en die jongens nog zoo voor, als gij ze het laatst gezien hebt, en vergeet, dat zij inmiddels zijn ontwikkeld, terwijl gij zelf alleen meent opgegroeid en hen zooveel vooruit gekomen te wezen. 't Kwam mij eens over, kort na den afloop van mijnen studententijd, dat ik aangesproken werd door een student. Hij noemde mij zijnen naam, en toen ik hem 't laatst op de school had gezien, was hij een knaapje van acht jaren geweest. Ik stond een oogenblik in beraad, of ik hem wel voor vol erkennen zou. Datzelfde ontdekt gij vaak bij bejaarde lieden, die zich niet kunnen begrijpen, dat degenen, die zij als kinderen gekend hebben, volwassen menschen zijn geworden, en die naauwelijks kunnen dulden, dat zij ook willen medepraten.

Maar dat bedrog laat zich ook in andere vormen zien. De eerzuchtige mensch buigt en plooit zich naar de geheele wereld, maar meent intusschen, dat hij alleen het hoofd regtop houdt, en dat elk zich buigt voor hem. De zot meent, dat hij een ieder voor den gek houdt, maar bemerkt er niets van, dat hij zelf doorgaans de nar van anderen is. Dit alles is gezigtsbedrog van het verstand. Maar hier is nog wat te leeren. Er is een tijd geweest, dat alle menschen leden aan 't gezigtsbedrog, dat de hemel te draaijen schijnt en de aarde stil te staan. Toen stond Galilei alleen er tegen op, en wees de waarheid aan. Maar de een bespotte hem als een krankzinnige, de andere kreet hem uit voor boosaardig en een godslasteraar, en de uitkomst heeft geleerd, wie gelijk had. Zoo gaat het nog vaak. Wat men meent te zien met zijne oogen, heet vaak onbetwijfelbare waarheid, en wat men meent te zien met zijn verstand, wordt vaak kort en goed gezond verstand genoemd, waaraan niemand twijfelen mag, vooral wanneer velen, wanneer allen datzelfde meenen te zien. Als dan soms een enkele daartegen opstaat, dan heet hij ook zoo ligt een dwaas of een slechtaard. - Laat ons voorzigtig zijn! Wie eenmaal Galilei bespotten en beschuldigden, liggen nu zelve onder spot of beschuldiging. 't Zou ons, als wij zoo deden, welligt eens niet beter gaan.

Hier eindig ik, geëerde lezers. Al het bedrog, dat de oogen in de wereld brengen, kan ik niet optellen. Dit zij voor heden genoeg. Ik eindig met den wensch, dat elk onzer, zonder bijzigtigheid, naar ligchaam en geest, zich op het regte standpunt moge plaatsen

voor elke waarneming en voor elk oordeel, en gezonde oogen van ligchaam en van verstand goed gebruiken, opdat wij allen voor gezigtsbedrog bewaard mogen blijven, en het niemand onzer schemere!

L.S.P. MEYBOOM.

Schetsen en opmerkingen van een platonisch filosoof der 19de eeuw.

(*Wordt vervolgd in het eerstkomende Nommer*).

I. Ferme burgers voor de maatschappij opkweeken.

Omdat er in ons kleine Nederland veel menschen wonen, is het somtijds zeer moeijelijk om hier aan den kost te komen.

Dit heb ik ook ondervonden.

Gij moet weten, lezer, dat ik niet onder diegenen behoor welke in overvloedige mate met aardsche goederen gezegend zijn. Op de akademie had ik mijn sober erfdeel verteerd; de nood dwong mij om dadelijk na afloop mijner studiejaren de eene of andere betrekking te zoeken. Wel streed dit alles met mijn filosofische beginselen, daar ik het volkomen met mijn Plato eens ben dat een filosoof door de andere klassen der maatschappij moet onderhouden worden, en zich tot vergoeding van tijd tot tijd slechts een weinig met het bestuur van den Staat behoeft in te laten; maar, zooals meer, troostte ik mij ook hier met de gedachte dat dit nog een klein gebrek in onze tegenwoordige orde van zaken was, dat mettertijd wel beter zou worden, en las elken morgen vlijtig de Haarlemsche courant ten einde een aanvraag om een huisonderwijzer of iets dergelijks te vinden. Spoedig viel mijn oog op een advertentie van den volgenden inhoud: ‘Er wordt bij een fatsoenlijke familie gevraagd een huisonderwijzer, doctor in de letteren, in staat om, behalve in de oude talen, grondig onderwijs te geven in de mathesis, geographie, geschiedenis, het Fransch, Duitsch, Engelsch, de muzijk, het teekenen enz.’

Weldra had ik nadere berigten betreffende deze letter- en kunstlievende familie ingewonnen, en spoedig vernomen dat zij behoorde tot de klasse van menschen die in onze groote koopsteden zoo overvloedig vertegenwoordigd wordt, tot dien stand, welke de ledige kwartieren van hun geslachtwapen met bankbilletten beplakt en de ledige ruimte in hun hersenkast met goud hebben aangevuld.

Er zijn drie dingen waarop de mensch

zich laat voorstaan: geboorte, geld en talenten. De Hemel is regtvaardig genoeg geweest om de zaken zóó te schikken dat deze drie zelden in hooge mate in één persoon kunnen vereenigd zijn. Gelukkig zij die van alles iets hebben ontvangen, want hooge geboorte maakt dom en meestal arm, te veel geld maakt trotsch en kleingeestig, en talenten - maken arm en nederig.

De familie Verduin had te veel geld.

Hebt gij lust mij naar die familie te volgen?

In een gemakkelijk en fraai ingerigt vertrek zit mevrouw Verduin een dame van 40 à 50 jaren.

Ik maak een paar buigingen, zij maakt de beweging van iemand die van plan is moeite te doen om op te staan.

Zij wijst mij een stoel aan, - ik vraag naar hare gezondheid en deel haar het verrassende nieuws mede dat het heden fraai weêr is.

Zij vindt het weêr *sjarmant;* en vervolgt aanstonds:

‘UE. is vast de meneer, die op onze advertensie is afgekomen?’

‘Ja, mevrouw, ik heb uwe advertentie gelezen en wenschte wel eenige nadere informaties in te winnen.’

‘Ja, meneer, mijnheer Verduin is op zijn kantoor; maar ik kan de zaak ook wel met UE. afspreken. UE. moet weten dat wij geen geld of onkosten sparen om aan onzen Karel een fatsoenlijke educatie te geven, daarom wilden wij nu een gouverneur voor hem huren.’

‘Uwe pogingen, mevrouw, zijn prijzenswaardig, en ik ben ten volle bereid het mijne in het werk te stellen om aan uwe verwachtingen te voldoen...’

Ik zweeg, want op eenmaal schoot Plato mij in de gedachten; voor welke van de drie standen, die hij erkent, zal die jongen geschikt zijn; bezit hij aanleg om filosoof, krijgsman, of handwerksman te worden; voor de twee laatste standen toch zie ik geen kans hem op te leiden; daarom vroeg ik voorzigtigheidshalve aan de tegenover mij zittende dochter Eva's:

‘Maar, mevrouw, eer ik verder ga, welken aanleg bezit uw zoon Karel?’

Mevrouw zag mij met eenige verwondering aan, doch antwoordde spoedig:

‘Hij is wat ziekelijk, meneer, daarom moet UE. hem zacht behandelen. Ik kan het mij zelf niet begrijpen hoe hij zoo zwak en achterlijk is. Wij hebben geen geld of kosten aan hem gespaard, ziet u; wij hebben hem de gezondste min gegeven, die er te krijgen was, naderhand heeft hij een bonne gehad, een engel van een vrouw, die ons ook vrij wat geld gekost heeft, weet u....’

Mevrouw zou hare rede vervolgd hebben, had ik haar niet in de rede gevallen met de vraag:

‘Hoe, mevrouw, gij hebt dus zelf uw zoon niet opgevoed, maar hem dadelijk ná zijn geboorte aan vreemde handen toevertrouwd?’

‘Juist, meneer, UE. weet toch even goed als ik dat het tegenwoordig niet fatsoenlijk is zijn kinderen zelf op te voeden; onze kamers zijn te fraai gemeubeleerd om er kinderkamers van te maken!’

‘Vergeef mij, mevrouw, het was geen verwijt dat ik u doen wilde, maar integendeel een onuitsprekelijke blijdschap, die mij bij deze ontdekking vervult. De goddelijke Plato, mevrouw, wien gij zeker wel hebt hooren noemen, wil dat de kinderen dadelijk na hunne geboorte aan de ouders ontnomen, op een algemeene plaats gebragt, en dáár opgevoed zullen worden, zoodat niemand weet wat zijn eigen kind

is. De uitwerking van dezen maatregel zal zijn, dat de kinderen alle ouderen van jaren vader en moeder, en huns gelijken broeders en zusters zullen noemen. Hierdoor verkrijgt men een onverbrekelijken band van liefde tusschen alle burgers van den Staat. Een gelukkig teeken des tijds is het dus, een toenadering tot het ideaal van een volmaakten staat, dat de fatsoenlijke menschen hier te lande hunne kinderen zelf niet meer opvoeden; God geve dat de tijd kome waarop zij hunne eigene kinderen niet meer kennen; mevrouw, ik eerbiedig uwe beginselen van opvoeding! Dachten *alle* menschen zoo als onze fatsoenlijke stand, spoedig zou geen moeder haar kind meer kennen en de Staat zou gebouwen oprigten waarin alle kinderen zonder onderscheid werden opgevoed, om dan later te zien wie hunner aanleg heeft om filosoof, krijgsman of arbeidsman te worden.'

'Maar, meneer, zoo meen ik het niet. Ik zou mijn kind niet gaarne in aanraking zien met minder fatsoenlijke kinderen; dat is juist de reden waarom wij onzen Karel naar geen kostschool zenden!-

'Ah zoo, mevrouw, dat spijt mij! Maar dan heb ik nog een ander middel; mettertijd zal 't wel beter worden. Gij zijt zeker wel eens buiten, op het land geweest?'

'Stellig, meneer, we hebben drie uur van de stad een heel groot buiten met broeijerijen, trekkasten....'

'Uwe trekkasten, waarin uw bleek jongetje misschien als een kunstplantje gekweekt is, doen weinig ter zaak; maar hebt gij daar ook hokken waarin de kalven worden vetgemest?'

'Foei, meneer, wat naar idée! maar ja we hebben ze toch, zulke kleine hokken waarin juist ruimte genoeg voor één kalf is!'

'Juist, mevrouw, en aangezien gij en uws gelijken u eens en vooral toch zelf niet meer met de opvoeding uwer kinderen wilt belasten, zou ik ook zulke hokken voor uwe kinderen laten timmeren, waarin hun een paar maal per dag het noodige voedsel zou kunnen worden toegereikt. Zóó zult gij best uw doel bereiken om hen niet met minder fatsoenlijken van hunne soort in aanraking te brengen, zelf van hen ontslagen zijn, en er eindelijk nog dit bij winnen dat zij niet besmet worden met de ziels- en ligchaamsgebreken van de u zelf meestal onbekende personen, die gij huurt om hun een zoogenaamde fatsoenlijke opvoeding te geven. Des noods zoudt gij onder de hokken uwer fatsoenlijke kinderen ook door stoom verwarmde pijpen kunnen aanbrengen. Door deze kunstbewerking zullen ze buitengewoon vroeg geschikt worden voor de groote wereld; want, zoo doende zult gij op de krachtdadigste manier de natuur uitdrijven, en niemand zal van hen, evenmin als van uwe monsterachtige cactussen, kunnen zeggen: '"wat zien ze er commun uit!"'

Ik heb die plaats van huisonderwijzer niet gekregen.

JAN HOLLAND.

Duitsche en Zwitsersche brieven. Impressions de voyage. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 301.)

III. Van Freiburg naar Bazel. - Tunnels. - Haltingen. - Eene koningin en drie koningen. - Vooruitzigt. - St. Jakob. - Schweizerblut op de velden en aan de wijnranken. - Natuurkracht. - Afwisseling in het wonderland. - Malleray. - Een genrestukje. - Een poëtisch postscriptum.

Malleray, Julij 1853.

Waarde vriend, zie daar ons weder in de berglijst gezet, behoorlijk geëncadreerd, als in een cyclorama, tusschen de reuzen der voorwereld, op nieuw op echt Zwitserschen bodem. - Ons dagboek, een waar levensboek, zullen we verder voor u openslaan, en u verzoeken het kaartje van Zwitserland bij de hand te nemen, want het kleine, vriendelijke Malleray, op den weg naar het meir van Brienne, is u en velen wel minder bekend. - Wij vertrokken, na een kort oponthoud, van het aartsbisschoppelijk Freiburg, en volbragten den korten stoomtogt naar Bazel over Haltingen. - Op deze stoomvaart, is den reiziger het eigenaardige - genoegen - mogen we wel niet zeggen - ook niet het voorregt - maar de merkwaardigheid vergund, om driemaal, kort op elkaâr, eenen tunnel door te vliegen: - doorboorde rotsen, die op eenigen afstand als duistere grotten u tegengapen, en waar de wonderbaar voortgezweepte trein zich huiveringverwekkend, sissend, gloeijend, donderend, in de opene kaken van een stikdonkeren middernacht stort, en zich even zoo spoedig weder losworstelt, om straks weder door de tweede en derde bergpoort te snorren. - Eene dergelijke spoorweg-eklips brengt een bijzonder gevoel te weeg: - een onderaardsch gevoel, eene overtuiging dat de zwakke mensch het graniet als een wasklomp doorboort, en zich wegen schept dáár, waar de rots hem vruchteloos tegenhield, gebiedende: - ‘Tot hier en niet verder.’ - Tunnels door de bergen en onder de rivieren, welligt nog eens onder zeeëngten, - het zegt wat voor de kinderen Adams, dat allerverbazendst geslacht van dwergen in kracht, maar reuzen door kunst en wetenschap. - Weldra vloeit de oude Rhijn weder aan onze regterhand, maar ver beneden ons - en te Haltingen, een uur afstands van Bazel, is de finale stoomhalte. - Daar wordt de spoortreinmanschap op de omnibussen overge-

pakt, oud en jong, rijp en groen, door en op elkaâr, ook hier geldt het regt, het *jus primi occupantis*, eens door onze brave voorouders en andere natien der wereld, in Oost en West zeer nadrukkelijk en eigenmagtig toegepast - ‘het regt der eerste bezitting:’ - een klein stormloopen, om in den wagen zoo veel plaats te bekomen, als men voor een *zeker* ligchaamsdeel volstrekt noodig heeft, terwijl uwe beenen dadelijk, dit verstaat zich, tusschen die van de overburen onbewegelijk gevangen blijven. - Een vrolijke, vriendelijke Franschman, maakte ons dadelijk bekend dat hij gisteren te Baden-Baden het genoegen had gesmaakt om *la Reine de la Hollande* aldáár te zien, - ‘et c'est une belle dame - elle va nous suivre’ - en inderdaad onze waarde vorstin werd met een eerstvolgenden trein te Bazel verwacht, vanwaar zij, zoo als ons werd verhaald, naar het bevallige en voor ons onvergetelijke Interlaken dacht door te reizen. - Onze karavane kwam langs den ongemeen bekoorlijken landweg van Haltingen naar Bazel, omstreeks het middaguur aan. - Wij werden allen op eene tamelijk naauwe markt, met pak en zak letterlijk op straat gezet, menschen en goederen afgeladen - om nu weder den tweeden stormloop naar het hôtel te beginnen - zoo als geschied is, en wij ons spoedig weder onder de veilige hoede der *drie Koningen* in de oude stad bevonden. - Weldra verscheen nu voor den hoogen, met kolommen versierden opgang dezer drie ‘denkbeeldige’ monarchen, onze ‘werkelijke’ vorstin, met een zeer klein gevolg, in een eenvoudig reisrijtuig met twee paarden bespannen; wij zagen haar, benevens den vorstelijken telg, aan de hand, de breede trappen opklimmen - terwijl onze dienstvaardige Kellner verkondigde: ‘Sehet da, die Königinn von Holland!’ - Er lag in dezen intogt iets dat ons, Nederlanders, zeer weldadig het hart verwarmde: - eene eenvoudige, schier burgerlijke, vriendelijke reismethode, bijna iets republiekeinsch, hier in de republiek der vrije Zwitsers - (zoo als zij althans wenschen genoemd te worden). - Als we op het portier het welbekende vorstelijk naamcijfer niet herkend hadden, zouden we hier geene koningin hebben vermoed. - Wij allen hebben, onderling, der waardige vorstin eene gelukkige, genoegelijke Zwitsersche reize toegedacht, en onszelven niet minder. - En nu het verdere reisplan. - Men kan het meir van Brienne langs twee hoofdwegen bereiken, over Solothurn, of door het wereldberoemde Munsterthal, meer westelijk. - Daar de eerste weg ons reeds bekend was, werd besloten om den togt door het Munsterthal, *Val de Moutiers*, de voorkeur te geven, en dáár de eerste voorproef eener ongelijkbaar schoone schepping te genieten. - Waarde vriend, voor den armen, nietigen mensch, dit wezen, dat aan allerlei misstellingen en misrekeningen is onderworpen, ligt er een zeldzaam genot in om zich voor eenen rijken en schoonen natuurtogt - aan te gorden; - al de geheime machinerien der verbeelding worden op eene geweldige wijze in werking gebragt -: dorst en honger naar heerlijke vergezigten of trotsche bergpartijen; - zoo is het ons weder gegaan - en niet weinig opgewekt rolden wij reeds vroeg door de levendige straten van Bazel, om onzen eersten togt, onder geleide van alle goede geesten, te beginnen. - De eerste herinnering uit den ouden tijd, welke u de bekoorlijke vlakte buiten de Helvetische grensstad aanbiedt - is van krijgszuchtigen en

bloedigen aard - de onvergetelijke veldslag bij St. Jakob, dit Thermopylae der Zwitsers, alwaar op den 26 Augustus 1444, de dauphin, de graaf van Armagnac, met 30,000 man de eedgenooten op het lijf viel. - De strijd ving aan reeds bij het krieken van den dag - hoort even den geschiedschrijver -: 'Alle eedgenooten (1300) werden als helden nedergesabeld - men vond er negen en negentig in de keldergewelven verstikt - maar de vijanden waren met hunne strijdrossen, van het dorp Pratteln tot aan St. Jakob, bij duizend en duizendtallen gevallen. - Toen stond Lodewijk de dauphin op dit lijkenveld stil, en waagde niet verder te gaan - want hij vernam dat de eedgenooten Zurich verlaten hadden en met hunne geheele magt tegen hem optrokken. - Op mijne eer, sprak hij, een krachtiger volk heb ik nergens gevonden. - Ik wil hen niet verder beproeven. - En door zulken heldenmoed overwonnen, sloot hij te Ensisheim den eervollen vrede.' - Een marmeren plaat, in den muur der kerk te St. Jakob, heeft dit opschrift: 'Unsere Seelen Gott, unsere Leiber den Feinden - enz.' - De roode wijn welke hier geteeld, geperst, en zeer dapper gedronken wordt, draagt als een tweede, blijvend, historieel opschrift - den naam - *Schweizerblut*. - Wij vinden hier een reisgenoot die ons onophoudelijk ter zijde blijft - de helder en krachtig stroomende Birs. - Weldra zijn we in het kanton Bern, dat, zoo als in geheel Zwitserland, met andere kantons zamenvloeit, zonder dat men het bemerkt. - De natuur heeft de eenheid van Helvetië gewaarborgd, en de vrije inwoners zullen veel moeite hebben, om ook hier te 'scheiden wat God eens vereenigde,' en tot een groot wonder der heerlijkheid zijner scheppende kracht vormde - en dat hebben we weder levendig gevoeld, toen we omstreeks den middag, onder uitstekend fraai en helder weder de vlakte verlieten, en het eigenlijk Munsterthal - Val de Moutiers - bereikten. - Hier dringt de reiziger op eens tusschen de bergmuren in en door, die, als door een reuzenvuist, van den schedel tot aan de voetzool zijn gespleten: - de kalksteen, in hoogstmerkwaardige - *Lagen, Schichten* - op elkaâr gestapeld, neemt de trotsche houding van een bergmonarch aan, en hult zich in een mantel met bosch en Sennehütten bedekt - muren, die als van ruw metaal, in de wolken boren, en aan wier voet de sierlijk gebogene heir- of landweg heenkronkelt, steeds aan de eene zijde vergezeld en verlevendigd door den met schuimenden golfslag voortbruisenden Birs. - Hier, ja hier moet eens, onder en bij deze onafzienbare bergketens, die als uit elkaâr gescheurd en gerukt zijn, waar de ontzaggelijke, groote, zwarte rotsklompen in de bedding der rivier zijn nedergeploft - hier moet eens eene vreesselijke, ongehoorde omwenteling gezien zijn - een onbekende wereldbrand, of aardschok, of verwoesting, waardoor dit dal, sidderend, bevend, uit en door elkaâr is geworpen. - O, wie toen dáár de openbaring van die schier ondenkbare natuurkrachten heeft kunnen waarnemen! - wie toen dáár stond te midden van den onbedwingbaren, verpletterenden en vernielenden strijd der elementen! - Bij dergelijke voorstellingen trilt en huivert de mensch, en waagt naauwelijks aan de opgewekte verbeelding den teugel te vieren. - Hoe ongemeen schilderachtig begroeten ons, midden in deze rotskloven, de smelt-

ovens, de ijzerhutten van Roche! - Nu verstaan wij eerst den Fridolijn van Schiller - hier gonst, en snort, en kleppert, en hamert, en vlamt, en sist, en knettert alles om u heen. - De zwarte, als verkoolde houten huizen, inwendig als met helsch vuur verlicht, en omsloten door den veiligen muur van graniet, terwijl het gedruisch en gehamer wordt ondersteund door den onafgebroken diepen bastoon van den schuimenden bergstroom! - Naauwelijks omvat de reizende zoo iets met het oog - of ziet, daar schiet en kronkelt de breede weg steiler en steiler naar beneden, en werpt, als op eens, de gansche rotspartij op den achtergrond, in de diepte, voor altijd weg. - Gij zijt reeds afgedaald in een uitgestrekt, vruchtbaar dal, geheel vrij en ontplooid, uren en uren ver voor u uitgespreid, waar op zeer verwijderden afstand de op- en nedergolvende bergruggen het schilderstuk zacht en bekoorlijk omvatten en insluiten. - Dat is de heerlijkheid van Zwitserland - dat is zijne eerekroon: - die onverwachte, treffende, wegslepende afwisseling in de *vals*, de bergengten, de rotsmuren - en het telkens geopende vergezigt over welige valleijen - daardoor ontstaat een aan bedwelming en oververzadiging grenzend natuurgenot - waarvoor elke beschrijving blozend terugtreedt. - Vergeet hierbij niet dat deze berggevaarten, die u zoo geweldig verkleinen en toch zoo wonderbaar opheffen, als beschermengelen deze uitgestrekte dalen omgeven en beschutten, - want daar, daar uit die hemelhooge rotsspleet, golft en ruischt de stroom, de beek, hier altijd als waterval erkenbaar, en dringt zijne vruchtbaarmakende en voedende kracht in die liefelijk groene beemden en akkers, waar de koren- en maïsvelden elkaâr schier verdringen; - van die bergkruinen wentelt de aschgraauwe regenwolk de zaamgeperste watermassa over het uitgeblakerde veld, en toovert den rijksten oogst uit de voren. - Er is in dit wonderland eene harmonie, een evenwigt, eene eendragt in de schepping, waardoor gij zeker twintigmaal op één dag, Hem, die zulk eene heerlijkheid kon voortbrengen, aanbidt - en een geheel *ander* gebed hemelwaarts opzendt, dan u het beste, meest regtzinnige formuliergebedenboek zoude kunnen mededeelen! - Indien iemand in Zwitserland alleenlijk den Val de Moutiers had bezocht, gezien en *verstaan*, - hem ware daardoor reeds een blik vergund in een Eden - of nog iets meer, dat door geen woord tot heden toe is genoemd of ooit kan genoemd worden. - Wij zijn, tegen den avond, na dezen eersten, allervoortreffelijksten bergtogt, in het stille, echt landelijke dorpje Malleray gekomen, - hier beval onze vriendelijke voiturier, die ons tot aan Lausanne zal brengen, - halte te maken, als ruim halfweg naar Neufchatel. - Wij bekroonden den onvergetelijken togt door eene genoegelijke avondwandeling langs de Zwitsersche huizen, waar het hôtel - (alles is hier hôtel, waar slechts geslapen, gegeten, gedronken wordt) - als een burgemeester, onder de stadsraden, den voorrang bewaart, en het eigenaardige leven van de reizenden, het anders stille tafereel - opluistert - als we dat woord hier mogen gebruiken. - Naauwelijks vindt ge in deze eeuw, en vooral in dit jaargetijde, een klein dorp of gehucht, waar u niet zulk een groote, ruime karavanserai voor de vreemdelingen, dadelijk in het oog valt, en alom de volgepakte reiswagens, met de zware koffers achter op

bevestigd, de bestovene of beslijkte wielen, de dampende paarden, de reisjassen en reisboeken op de kussens verstrooid - de vaardige Lohnkutscher - en het manhafte reisgezelschap dat zich even vertreedt, - een interessant genrestukje voorschilderen, waarbij ge gaarne, met een lach om den mond, vertoeft, - en dikwerf de gulle en onophoudelijke aanbieding of uitnoodiging van den ‘Herr Gastwirth’ niet eens verneemt, die u zoo gaarne wenscht te ‘*bewirthen*.’ - Wij hopen u ons eerstvolgend blad uit Lausanne in de hand en voor het oog te leggen, en nu ‘pour la bonne bouche,’ nog een eigenaardig notabene of postscriptum, uit onze verzameling van ‘Schweizer-Gedichte,’ - waarmede wij u nu en dan zullen vervolgen -:

Das münsterthal.

Grüsz Gott, du schönes Thal, du schmucke Thüre,
Die mich hineinführt in die liebe Schweiz!
Des groszen Oratoriums Ouverture,
Verkündest du mir hoher Schönheit Reiz.

Herüber klingt von sonnig-grünen Matten
Der Heerdenglocken friedliches Geläut;
Indesz die Felsenwand im Tannenschatten,
Die hochgethürmte, hinzustürzen dräut.

Die Mühle dröhnet von gefällten Brettern,
Die Räder klappern zu der Säge Klang;
Derweil am Berg die kecken Ziegen klettern
Und Kräuter suchen hoch am Felsenhang.

Und immer dichter wird des Thales Enge,
Von schroffer Höhe stürzt der Wasserfall,
Es brauset wie im wilden Handgemenge
Die weisse Fluth, und donnert Schwall auf Schwall.

Ich lausche bald mit Wonne, bald mit Staunen,
Als hört' ich eine reiche Symphonie:
Jetzt Pauckenwirbel, schmetternde Posaunen,
Und jetzt der Flöten sanfte Harmonie.

O, regt der Eingang schon solch Wonneleben,
Was sagt mir erst der Alpen hohe Pracht?
Wie Haydn's Schöpfung wird sie mich erheben
Zu preisen Gottes Weisheit, Huld und Macht.

A. STÖBER.

Uwe getrouwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

IV. De meiren. - Reizen en het leven. - Pierre Pertuis. - Zegepoorten van verschillende soort. - Ave natura! iets meer dan eene verrassing. - De landstreek van Neufchatel en het meir van Brienne. - Rousseau. - Het Peterseiland. - De onrustige balling. - Neufchatel. - Geëxporteerde Zwitsers naar Nederland. - De Bourgondier te Grandson. - Yverdun. -

Pestalozzi, de Encyclopedisten, en de hertog von Zähringen. - Naar Lausanne en Genève.

Lausanne, Augustus 1853.

Sedert onze laatste, uit het meer noordelijk deel van Zwitserland, zijn wij gedurig met de Najaden in aanraking. - Wij hebben de aangename kennis aangeknoopt met de grootere binnenlandsche meiren, en deze vliegt u te gemoet van de heerlijke oevers van den Leman - waarover echter eerst

later, wanneer wij in staat zullen zijn u iets meer van deze kleine zee van Genève te melden. - Tot heden toe is onze togt regt gelukkig volbragt, en wij teekenen er van op wat eenigzins merkwaardig is - maar hier is voor den natuurbeschouwer eigenlijk alles merkwaardig. - Reeds zeer vroeg verlieten wij Malleray, om het meir van Brienne en Biel, aan den noordwestelijken uithoek gelegen, te bereiken. - Meer en meer wordt de weg, nabij het dorpje Dachsfelden, stijgend, want eene *Zwitsersche reize* is juist als het *leven*, op- en afklimmen, nu in de hoogte en dan in de diepte, - de gelijke grond ontbreekt zoo wel hier als daar. - Op dezen weg, een drietal uren van Biel verwijderd, ontvangt de reiziger - ja - wat? eene herinnering - een tafereel dat elk, uit plaat of schilderstuk, reeds bekend is - wij bedoelen de doorboorde, 40 voeten hooge, rotsklomp, - *pierre pertuis* (*petra pertusa*). - Verbeeld u op eene hoogte van meer dan duizend voeten een breeden landweg, tusschen bergkolossen en dennenbosschen, naar boven geheven te worden - en dan op eenmaal voor u het meest verrukkelijke ver- of diepgezigt in een betooverend dal, maar dat ge alleenlijk genieten kunt door een reusachtig gewelf, door eene zware, schier ovale lijst van graniet, welke het dal juist insluit. - Deze grot, eene doorzigtige grot, staat daar als een onvergelijkelijke, prachtige, krachtige zegepoort, door den Schepper eigenhandig gebouwd, midden op den weg, en wij gevoelden eene geheel andere gewaarwording toen wij dezen eereboog naderden en doorreden, dan ooit keizers of koningen, uit vroeger of later tijd, die onder en door nietige, met bonte kleuren beschilderde houten planken, met vlaggen bedekte zegepoorten, binnentrekken. - Hier welft zich de forsche en krachtige grijze en bruine rotswand verbazend stout boven uw hoofd, en daar beneden daalt de weg, en verliest zich in de oneindig schoone vallei van Sonceboz. - Voorwaar dat was een meer dan koninklijke triomftogt, een stil en aanhoudend juichen der ziel, toen we door de beroemde Pierre pertuis heenrolden, en onze Kutscher de zweep knallend door de lucht liet hooren, als een vreugdegroet aan den zegeboog, welke (als het bewezen kan worden) door de Romeinen is geboord. - Gij begrijpt dat men bij dit prachtige natuurtafereel, het latijnsche opschrift, aan de noordzijde, boven de rots, glad vergeet, en verwonderd is als het reisboek zulke merkwaardigheden, die wij niet opmerkten, later mededeelt. - Als de echte landschapschilder Pierre pertuis aanschouwt, zoude 't ons niet verwonderen als hij op de beide kniën nederzinkt, en een duizendtal *ave natura's* achter elkaâr - bidt - en toch werden we een paar uren later sterker getroffen, toen wij de laatste afhelling der Jura bestegen - eene hoogte van ruim 2000 voet, dus eene zeer *betrekkelijke* afhelling - en voor de eerste maal water en land - tot eene hoogere eenheid verbonden - het oog en vooral de ziel schier bedwelmend verrasten. - Hier is de verrassing bijna te plotseling, en overvalt u zoo onverwacht, dat men geheel uit het ‘centrum’ geworpen wordt -: ziet, ziet hoe gedurende een uur het hijgend gespan ons met moeite tegen den hoogen bergrug opwerkt - slingerend langs de spits uitloopende muren van graniet, aan de linkerzijde de diepe, groene afgrond, waar gij twee, drie rijen

boomen op hunne toppen aanschouwt, digter en digter sluit zich de bergengte - wij schijnen ingekerkerd in deze rotswanden - dan - op eenmaal - slechts één oogwenk - daar buigt zich de stijgende weg om den laatsten bergwand heen - en - duizend en nog eens duizend voet beneden u, ontplooit zich een schier onmetelijke vlakte, welligt de omvang van ons geheel Gelderland - de welige landstreek van Neufchatel, in al hare eindeloos rijke pracht - en voor ons, kronkelt de weg gelijk een reuzenslang, die hare wrongen ontplooit, cirkelvormig naar dat dal heen, terwijl de Bieler See, in hemelsblaauwe tint, en het stadje Biel, het landschap begrenst. - En nu die verscheidenheid van bosch, en stroom, en woning, en hut, en landweg, - waarmede deze landstreek als doorstikt en bepareld is - geëmailleerd met glinsterende beeken en beweegbare kudden - alles zoo op eens, en zoo volstrekt onverwacht, *voor* u - *in* u -: een nooit geëvenaard landschap diep aan onze voeten, en toch als met één blik te omvatten, als te verzwelgen, te genieten. - O mijn vriend - onze gewaarwording sluit alle beschrijving uit, en moest zich oplossen in meer dan één traan, die uit de oogen moest wellen - 't zijn eigenaardige tranen die het natuurschoon ontlokt - wij noemen ze: offers op het altaar des harten, aan Hem gewijd, die den kleinen mensch vatbaar maakte om zulke heerlijkheid te kunnen, te durven - genieten. - Mogt onze wensch nog eens vervuld worden om dit vergezigt, door de behulpzame hand der kunst, ergens terug te vinden, hoe onvolkomen ook, toch als verkleinde kopij zekerlijk reeds verrukkelijk. - Onze weg slingerde, na een kort verblijf te Biel, spoedig langs het eerste der meiren, dat als een effen spiegel, als lichtblaauw, vloeibaar, doorschijnend bergkristal, diep beneden onze voeten - en dáár, in het midden van die binnenlandsche waterkom, ligt het kleine, allerbekoorlijkste eiland van Rousseau - de eerste herinnering hier aan den burger van Genève - die aldaar, in zijne levenswoestijn, een ware oase vond. - Inderdaad, hier ligt eene rust en kalmte onder dat dak van zwaar belommerde kastanje- en nootenboomen, - deze plek, als uitgekozen om den kluizenaar, den vermoeiden pelgrim op 's levens reize te ontvangen; - hier heeft de onrustige balling der voorgaande eeuw (1765) - (schijnbaar) herademing gevonden. - Toen Genève den burger had verstooten, nam de Bieler See den overprikkelden gevoelsmensch herbergzaam op, - hoe velen deden eene soort van bedevaart naar deze Peters-Insel, alwaar de kamer door Rousseau bewoond nog in denzelfden toestand - (naar luid der latere berigtgevers) is gebleven, als toen ‘le promeneur solitaire’ daar vertoefde. - ‘De toutes les habitations’ (zoo schreef Rousseau in zijne Rèveries d'un promemeneur solitaire) ‘ou j'ai demeuré (et j'en ai eu des charmantes), aucune ne m'a rendu si véritablement heureux et ne m'a laissé de si tendres regrets, que l'île de St. Pierre, au milieu du lac de Brienne.’ - Mogt deze zwerveling op aarde deze retraite nimmer weder verlaten hebben, en ware hem dan de rust vergund - welke hijzelf nimmer begeerde!-

Wij zullen u weinig kunnen mededeelen over het, ook ten onzent zoo welbekende Neufchatel. - Ons verblijf - alweder transito - was dáár zeer kort. - Het meir is langwerpig

breed, maar juist daardoor eentoonig; de hooge Alpenketen ligt te verre verwijderd om de watervlakte behoorlijk te omsluiten en te verlevendigen. - Gij weet dat bepaaldelijk in ons vaderland, eene zekere exportatie, bij voorkeur uit het Fransch-Zwitsersche Neufchatel, zeer aan de orde van den dag blijft. - Eene kweekschool van kundige instituteurs en institutrices bloeit hier, en even als de Zwitsersche krijgers in den vreemde dienen en trekken, verspreiden zich de jeugdige, ongewapende Zwitsers, van beiderlei geslacht, alom heen, om - om - - zuiver Fransch te leeren entoneren - en articuleren - en te spreken? - maar toch alleenlijk niet om *die* reden hopen wij. - Zekerlijk dat ook de godsdienstige en zedelijke cultuur hier eene eigenaardige *buitenlandsche*, dus *betere* aanbeveling is, en men niet zonder overwegende, beslissende, kapitale gronden, ook voor onze Nederlandsche (aanzienlijke) jeugd en schooljeugd, de leidslieden, Mentors en Minervas uit Neufchatel en Genève, bij voorkeur en bij partijtjes, gelieft te ontbieden. - Intusschen kwam het ons voor dat er in Neufchatel en hare bevolking, zoo verre wij die ter loops konden beschouwen, een zekere - protestantsche ernst - heerscht; - het is niet meer de woelige handeldrijvende geest van Bazel en Bern - iets meer 'binnenlandsch,' - als gij aan *dit* woord nog eene *andere* meer *algemeene* beteekenis kunt hechten, dan aan het grondbegrip van een 'minister van binnenlandsche zaken.' - Prachtig, en onvergetelijk, en somber rijst het slot Grandson aan den oever van het meir van Neufchatel - onzaliger gedachtenis - het groote grafteeken voor den Bourgondier, die ook hier, zoo als meermalen in deze streken, de scherpte van het zwaard der Zwitsers ondervond - eene regtmatige vergelding voor Karel den Stoute, of *meer* geschiedkundig *waar*, en wat minder *historieel - beleefd* -: Karel den onmenschelijke - die de bezetting van het slot Grandson, verraderlijk, tegen het gegeven woord, had laten opknoopen en verdrinken. Grandson staat met vlammend schrift in de gedenkboeken der Helvetische republiek, en de naam van Hanns in der Gruob, die Lodewijk van Chateau Guyon - uit den stam van Oranje - versloeg, is niet vergeten.

Weldra zijn wij te Yverdun - het Ebrodunum der Romeinen, aan den zuidelijken uithoek van het meir van Neufchatel. - Ook hier vreemde combinatien, waarde vriend! *Pestalozzi* - en de befaamde Fransche *Encyclopedie* der voorgaande eeuwr -: het detachement foliobanden hier gedrukt en uitgegeven, - als bolwerk en wapenkamer van het bijtend ongeloof, waar de geleerdheid van d'Alembert met de spottende vrijzinnigheid van Diderot wedijverde. - De opvoeding der kleine menschen, door den edelen, vromen, menschkundigen Pestalozzi - en de opvoeding der verhitte en verwarde revolutionnaire geesten, door het opflikkerend ongeloof der maëstros-encyclopedisten - deze letterkundige bravos! - welk eene tegenstelling! Het oude, riddermatige Yverdun toont u het echt antieke slot, in 1135 door hertog Konrad von Zähringen gebouwd - alwaar wederom de man des vredes en der wetenschap, Pestalozzi, gedurende eenigen tijd zijne kweekschool hield. - Zekerlijk heeft de strijdlustige Zwitser der *twaalfde* eeuw nooit gedacht, dat de zware muren van zijne veste, eens in de *negentiende* eeuw, de liefelijke woning zouden zijn van een klein heirleger -

onderwijzers, die zich over Europa hebben verspreid, niet om het zwaard, maar om den vrede te brengen. - Kalm, vlak en effen, brengt ons de groote, zeer drukke, en bevolkte heirweg in regte lijn van het oude Iferten naar Lausanne - alwaar de derde reusachtige vijver van het westelijke Zwitserland ons toeft - het meir van Genève - maar hier, - neen! wij besparen u vooreerst de gebrekkige vertolking van dit meer dan wegslepend zeegezigt, tot een nieuwen brief, die u uit Genève wordt toegezonden. - Tot zoolang alles goeds u toegewenscht door

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

De laatste dagen eener kranke naar ligchaam en ziel.

Ziet gij daar ginds die eenvoudige, nette woning, die zich oppervlakkig zoo eerbaar en deftig vertoont, dat het geen voorbijganger in de gedachten zou komen, om haar met den verachtelijken naam te bestempelen, waarmede de krachtige volkstaal de zetels der ontucht eigenaardig pleegt aan te duiden? En toch - ten volle zou zij dien naam verdienen; want achter dat schuldelooze voorkomen, dat geen kwaad doet vermoeden, achter dien eenvoud, die geen argwaan wekt, zijn de gruwelen der zonde verborgen. Daar binnen wordt evenzeer de valstrik gelegd voor de zedelijkheid, als in die verblijven der schande, waar het gekrijsch van de schelle vedel, en de schaterende lach der ongebondenheid en wulpsche dartelheid wordt gehoord. Ook daar binnen wordt menig jongeling naar ligchaam en ziel ontzenuwd en bedorven; - daar vindt niet zelden de huwelijkstrouw haar graf, en de tranen, gestort door bloedverwanten en betrekkingen, door moeders - door echtgenooten dergenen, die in de bedwelming van rampzaligen hartstogt derwaarts afdwaalden, zijn bitter voor de ziel; maar toch minder bitter nog, dan die de slavinnen en slagtoffers der zonde, welke hier haar verblijf vestigden, zelve plengen, als de uren van nadenken en berouw voor haar aanbreken!

Is het wonder, dat de godsdienstleraar huivert om zulk eene woning binnen te treden, als zijne toespraak dáár aan het krank- of sterfbed verlangd wordt; - is het wonder, dat hij ducht om in zulk een slijkpoel van zedeloosheid den voet te zetten, waar zijne stem immers minder nog dan die eens roependen in de woestijn zal zijn; - bevreemdt het u, als hij bij zichzelven denkt: wat zal mijn woord, mijne vermaning en bestraffing dáár baten, na zulk een leven te midden van den pest-

walm der ontucht gesleten? Maar - mág hij van den anderen kant weigeren derwaarts te gaan, of strookt het veeleer met zijne roeping en pligt om dien schroom te overwinnen, en te beproeven of misschien de diep gevallene nog voor goede, christelijke indrukken vatbaar is? - Maar, behoef ik dat te vragen in een land en tijd, waarin een asyl Steenbeek werd opgerigt, waarin zooveel gesproken en geschreven is over Innere Mission? - Wat mij betreft, ik aarzelde niet aan den wensch eener kranke te voldoen, die mij dringend liet uitnoodigen, om tot haar te komen. Ik ben getuige geweest van het hartgrondigst en innigst berouw der diep gezonkene, zij heeft mij onder tranen en zuchten hare levensgeschiedenis verhaald, die, mogt zij welligt weinig verschillen van de geschiedenis der meeste slagtoffers van de verleiding, mij toch tot in het binnenste heeft geroerd door de natuurlijke welsprekendheid der zelfbeschuldiging, en den verpletterenden nadruk des ontwaakten gewetens.

Daar lag zij, uitgestrekt op hare sponde, de doodelijk kranke, wier ligchaam door de kracht der ziekte schier gesloopt was, wier ziel door het besef van zware schuld werd gepijnigd. Aan haar glinsterend oog, den blos, die door het bleekgeel der wangen heenschemerde, den hollen, afgebroken, telkens herhaalden kuch, den hijgenden adem, de vermagerde handen, de klamme zweetdroppels op het voorhoofd, was het niet twijfelachtig, dat de tering haar gestel had ondermijnd. Nòg vertoonde haar gelaat de onmiskenbare sporen van vroegere schoonheid, en toen zij zich oprigtte op hare legerstede, bleek het dat zij eertijds eene edele, fiere houding, eene bevallige gestalte moest gehad hebben.

- Gij zijt ernstig, misschien gevaarlijk, zeer gevaarlijk ziek. Wie is uw geneesheer? - vroeg ik. Zij noemde hem.

- Gij hebt een kundigen arts, met de meeste zorgvuldigheid en naauwgezetheid behandelt hij zijne lijders. Hij is daarenboven zeer belangstellend en menschlievend. Misschien kan hij u nog helpen.

- Mij kan niemand helpen dan God alléén.

- Die overtuiging is den mensch in de uren der smart en der krankheid evenzoo onmisbaar als weldadig. Hebt gij dan ook God reeds gebeden om Zijne hulp?

- O ja, dikwijls, dagelijks, vooral in de slapelooze nachten.

- Ik vermoedde dat niet, ik meende dat gij in uwe jeugd van godsdienstig onderwijs waart verstoken geweest, dat gij met Gods Woord onbekend zoudt zijn, en de behoefte aan het gebed u bij uwe levenswijze vreemd gebleven.

- Neen - ik heb godsdienstig onderwijs genoten - ik heb mijne geloofsbelijdenis afgelegd - ik heb zelfs het heilig Avondmaal mede gevierd in de gemeente.

- Maar later? Sedert gij hier zijt, hebt gij gewis nooit gedacht aan God en Zijn Heilig Woord?

Zij wees mij op een Bijbel en gezangboek, die op een tafeltje nabij haar ledikant lagen, en hernam: - O! al is men op den slechten weg, al leeft men in de zonde, men behoeft toch God niet geheel te vergeten. Ik lees althans sedert de laatste vijf jaren dagelijks in de Schrift en doe mijn gebed.

- Meendet gij daardoor welligt uwe zonden eenigzins uit te wisschen?

- Geenszins; maar zou ik niet nog zondiger geleefd hebben, indien ik ook dit had nagelaten?

- Ik vrees, dat gij uw geweten alzoo eenen slaapdrank hebt toegediend, en dat gij de bewustheid uwer schuld uit uw binnenste hebt verdrongen.

- Ach! kon ik mijne zondeschuld uitwisschen met op de kniën te kruipen naar mijne geboorteplaats, en mogt ik er dagelijks den zwaarsten arbeid verrigten, mijn vurigst gebed zou verhoord zijn. Neen! de bewustheid mijner schuld heeft mij nooit verlaten, en zal mij nooit verlaten, maar, wat zal men aanvangen, eenmaal vast aan de zonde verslaafd en verkocht? Ach! help mij van hier, dat ik in dit huis niet sterve!

- Gij spraakt van uw geboorteplaats. Wilt ge mij het een en ander uit uw vroeger leven mededeelen?

Nu volgde er een verhaal, dat alle inwendige bewijzen van geloofwaardigheid droeg, en, van tijd tot tijd afgebroken, en weder voortgezet, hoofdzakelijk hierop nederkwam. Zij was ongeveer dertig jaren oud, uit Duitschland geboortig, en had hare ouders, armoedige, brave lieden, vroeg verloren. Twee zusters nog had zij in hare geboorteplaats achtergelaten, waarvan de eene in haren stand met een nijveren, oppassenden man gehuwd was, en met haar gezin het dagelijksche brood had, terwijl de andere in behoeftige omstandigheden verkeerde. Zijzelve was, na het verlaten van hare geboorteplaats, op vrij jeugdigen leeftijd als dienstbode bij eene familie geplaatst, die tot den aanzienlijken kring behoorde, maar waar de vrouw des huizes ligtzinnig en zedeloos leefde, en ontrouw was aan haren echtgenoot. Het kwade voorbeeld, schoone beloften, verfoeijelijke listen hadden haar doen vallen. Eenmaal van den weg der eerbaarheid afgeweken, was zij al dieper en dieper gezonken - eindelijk tot het laagste peil. Sedert vijf jaren had zij haar eerloos bedrijf vaarwel gezegd, leefde nu van het loon van anderer ontucht en schande, en zond van tijd tot tijd geldelijke ondersteuning aan hare behoeftige zuster. Toen zij hare treurige geschiedenis geëindigd had, herhaalde zij nog eens: - Ach! help mij van hier, dat ik in dit huis niet sterve, en zoo ik herstel, doe mij dan door uwen raad en bijstand gelegenheid vinden, om, waar het ook zij, door arbeid het brood te vinden! - Zij verlangde ten slotte, dat ik met haar en voor haar zou bidden.

- Hebt gij thans, nu gij zoo levendig beseft, hoe vele jaren uwes levens aan de zonde gewijd waren, nog vrijmoedigheid om te bidden tot den heiligen en regtvaardigen God?

- Bij Hem is vergeving.

Met ingespannen aandacht hoorde zij naar hetgeen ik tot haar sprak omtrent de vergeving der zonde, hoe, ook bij die vergeving, de onvermijdelijke gevolgen der zonde niet weggenomen kunnen worden, maar eeniglijk het schuldgevoel in het binnenste gedelgd wordt door de verzekering van Gods genade in Christus, onder voorwaarde van berouw en bekeering. Nu en dan sprak zij mijne woorden na, vooral ook enkele uit het gebed waarmede ik mijne korte rede besloot.

Zoo vaak ik haar sedert bezocht, vond ik haar steeds vervuld van diep en innig berouw - doordrongen van waarachtig schuldgevoel - erkentelijk voor elke, ook de geringste, haar op haar krankenleger betoonde dienst of geboden verkwikking - geduldig en onderworpen bij de ligchaamssmarten die zij leed. Toen ik haar voor het laatst zag, was de doodsure nabij. Met eene zwakke, afgebroken stem bad zij nog: ‘Vergeving, Vader in den hemel!

God, wees mij arme genadig!' en met het schier gebroken oog op mij geslagen fluisterde zij: 'Ach! ik had gehoopt, en gewenscht, en gebeden, om mij nog op aarde geheel met God te mogen bevredigen! - Zijn wil geschiede!' Het was het murmelen van de zee des doods, wier golven haar welras zouden wegvoeren: spoedig daarop was haar lijden geëindigd, haar bange en vreesselijke strijd volstreden, het geweten betuigde immer: Te laat, te laat! het geloof, het ootmoedig geloof lispte, als met het ruischen van engelenwieken: Neen! niet te laat! Bij God is vergeving.

Het belge u niet, kiesche, beschaafde, fijngevoelige lezer! dat wij het waagden u deze korte schets van een zieken sterfbed onder de oogen te brengen. Gij hebt immers in der tijd de Mystères de Paris gelezen, maar neen, lezen was het niet, verslonden. Men heeft u vergast op zoo vele horreurs in de vunzige holen en akelige sluiphoeken van misdrijf en zonde, dat gij ook wel eens, al ware het slechts ter afwisseling, moogt vernemen, hoe de kiem van het goede ook bij diep en zeer diep gevallenen nog niet uitgeroeid is, werd het u slechts met de blanke kleur der waarheid en niet in het schitterend kakelbont der verdichting voorgesteld. Wij weten overigens niet, in hoeverre gij uw zegel hecht aan de uitspraak van Jean Paul: 'dat onder alle uren, die er voor den mensch aanbreken, zijn laatste uur voor de godsdienst het minst beteekent, en voor den bedienaar der godsdienst het onverschilligst zijn moest, dewijl dat uur het onvruchtbaarst is, en geen zaad doet ontkiemen dat hier vruchten kan voortbrengen.' - Maar wij vragen u alléén, of gij niet gelooft, dat *zelfs* het *laatste* uur vruchten kan dragen voor *de eeuwigheid?*

Anti-tafelbeweging en anti-klopgeesten.

> Où allons nous? me direz vous. Je ne sais, mais nous allons bon train.
> *Lettre sur les esprits frappeurs*.

Dr. Lubach heeft zeer onlangs eene brochure uitgegeven over '*De wonderen van den dag. - Bijdrage tot de kennis en bestrijding van eene verderfelijke rigting des tijds*' - (Haarlem bij Kruseman). In dit zeer nuttig en onderhoudend geschrift, dat allezins de verderfelijke dwaallichten van onze eeuw aantoont, is melding gemaakt van een brief, in betrekking staande tot *dit* maandschrift, - waarin zekere medearbeiders van hetzelve hunne ondervinding mededeelden wat de tafelbeweging betrof. - (zie Tijdsp. Junij, blz. 461 - 466.) - De heeren Logeman en Lubach hebben werkelijk aan de redactie zulk een brief gezonden, en deze heeft hem verder aan zijn adres bezorgd. - In dien brief, welke in den meest mogelijk humanen toon was gesteld, zijn zekere voorslagen gedaan om de verschillende proefnemingen te herhalen, op eene *andere* wijze, dan men ze eerst heeft ondernomen. - Als de lezer hier nader wenscht ingelicht, leze hij een en ander in het reeds vermelde vlugschrift,

blz. 16, 17, 18. - De schrijver, die den Open Credietbrief voor den tafeldans heeft bekend gemaakt - (steller mede van deze bijdrage), vindt het zeer lief en vriendelijk, dat geleerde en onpartijdige mannen eenigen acht hebben geslagen op dezen Credietbrief. - Men begrijpt zeer goed dat de brief, zoo als die in de wereld kwam, bij hen *geen* crediet kon verkrijgen, en de heeren Logeman en Lubach er niet op willen betalen of voorschieten - waarschijnlijk zouden wij in een dergelijk geval juist evenzoo, als de twee vriendelijke heeren meergemeld, gedacht en geschreven hebben - en het is zeer natuurlijk en volstrekt niet te verwonderen, dat de geleerde heeren ons dadelijk in ‘die Region der Nebulae’ heenwijzen en herbergen, altijd hoogst beleefd, en overtuigd zijn dat hier bij ons een zeer onschuldig zelfbedrog plaats heeft. - Niet anders ware het ons gegaan, aan de plaats der heeren Logeman en Lubach - tegenover den Open Credietbrief. - Als wij daarenboven lezen, dat de brave vrienden (blz. 17) ‘niet in staat waren eene tafel in beweging te brengen, en de in hunne tegenwoordigheid door anderen genomene proeven veelal mislukten,’ - dan is het ruim zoo klaar als de dag, dat zij aan de tafelbeweging volstrekt geen het minste geloof kunnen of mogen slaan. - Derhalve zijn de beide heeren hier, buiten allen mogelijken twijfel, in hun regt, zoo goed iemand dit hier in dit ondermaansche zijn kan. - Ja, nog *meer* dan in hun regt -: zij waren genoodzaakt als mannen van wetenschap en verlichting, zedelijk genoodzaakt de tafelbeweging - te loochenen - en moesten de arme proefnemers, die helaas! de tafel evenwel zagen en gevoelden bewegen - meêwarig beklagen. - Wanneer dezen wederom zich verplaatsen in den toestand der beide vriendelijke heeren, met de onbeweegbare en ongehoorzame tafels voor zich, wordt het duidelijk dat zij tot geen ander besluit konden komen. - Derhalve kon het niet anders dan dat de heeren Logeman en Lubach vast en stellig moesten gelooven, zoo als zij dit bekend maken, dat de schrijver: ‘zich overijld heeft, en zekerlijk de tafelbeweging niet alzoo had moeten behandelen, in een zoo veel gelezen tijdschrift, zeer geschikt om eene, naar onze meening, volkomen *verkeerde* en *verderfelijke* beschouwingswijze daarvan te verspreiden en te voeden, door daaraan den glans van zijn' bekenden pseudonym te leenen.’ (zie het geschrift: De wonderen van den dag enz. blz. 18).

Aangezien nu de heeren in hun volle regt zijn, en geene overtuiging hebben verkregen van de tafelbeweging, en wel nimmer zullen verkrijgen - verzoekt de schrijver van den Open Credietbrief zeer nederig en ootmoedig, om hem toch om 's hemels wille geene ‘verkeerde of verderfelijke’ bedoeling - uit de beschouwing voortvloeijende - toe te dichten. - Waarde heeren Logeman en Lubach! - we hebben er niets kwaads mede bedoeld, waarlijk niet; en alleenlijk medegedeeld wat we hadden gezien en waargenomen - en om raad gevraagd - welligt - nu zult ge tevreden worden gesteld en straks nog veel meer - welligt omdat we de zaak, op dien avond, niet zuiver wetenschappelijk, maar sociaal, bloot huishoudelijk hadden behandeld. - We hebben, te midden der vreemde en ons onverklaarbare rotatien, alles wat scientifiek was ter zijde gelaten - en vonden veel afwisselend vermaak in de ver-

schijnselen - maar tot heden toe kunnen we het *verkeerde* en *verderfelijke van die beschouwing*, door ons eenvoudig medegedeeld, niet inzien - en zouden er nu wel wat voor geven, dat de mannen der wetenschap de zaak maar zoo hoog en ernstig niet hadden opgenomen - doch (nu zullen de vrienden, hopen wij, nog beter gediend worden, en ons niet meer zoo hard vallen), ons arme, onschuldige menschen, reeds in de 'Region der Nebulae' geworpen - in overijling verkeerende, verspreidende en voedende zulke gevaarlijke theorien - ons die de wetenschap op dien noodlottigen avond, met onze kwâ praktijk hebben - beleedigd - want - nu komt de biecht -: zeer zeker, mathematisch en werktuigkundig zeker is het, dat met die omineuse, zeer verdachte 'blokjes mahonyhout' - (we zouden het mogelijk met eiken- of palmhout ook hebben kunnen beproeven) '5 Ned. duimen breed - 6 à 8 duim lang en 12 à 14 strepen dik,' op den kant van de tafel geplaatst (zie blz. 18) - de tafelbeweging en elke tafelbeweging, ongetwijfeld zal mislukken of *onmogelijk* worden; want hoe onwetenschappelijk wij de zaak hebben aangegrepen - en de verderfelijke rigting van den tijdgeest hebben gevoed - dat is begrijpelijk, zelfs voor een kind: dat alsdan de blokjes, zoo ligt beweegbaar, dadelijk heen en weder zullen geschoven worden - en de tafel, zeer natuurlijk, volstrekt *niet* bewogen wordt en voor de kunst bedankt. - Indien *deze* proefneming met die looze en listige, met die jezuïetische 'blokjes' door ons genomen ware, zouden we zekerlijk geen de minste tafelbeweging hebben kunnen opmerken - en de heeren Logeman en Lubach zijn en blijven hier wederom, zoo als steeds, in hun volkomen regt. - Om kort te gaan - wij zijn vereerd en gestreeld geweest, dat men het der moeite waard heeft geacht, van onze eenvoudige, tegenwetenschappelijke, niets kwaads 'voedende of verspreidende' mededeeling in het Junijnommer, acte te nemen, en ons met raad, en wel zeer *goeden* raad, zie hier boven - te dienen - dat hadden wij eigenlijk niet verdiend, wij onverlaten, die zoo 'verkeerd, verderfelijk,' waren te werk gegaan - en nu, van achteren beschouwd (a posteriori), wel hadden mogen wenschen en bidden dat ons misdadig tafeltje even zoo stokstijf en bewegingloos ware gebleven, als alle verstandige tafels, die tegenover de twee welmeenende, humane heeren, meergemeld, niet wilden bewegen en onhandelbaar bleven. - Wij zullen, om in geene grootere ongelegenheden met de wetenschap, die wij *zeer*, *zeer* hoog achten, te komen, alle tafelbeweging voorzigtig laten rusten, en verzoeken alle wetenschappelijke mannen, ook de heeren Logeman en Lubach, om verschooning, dat we ons zoo ergerlijk 'overijld' hebben. - Maar dit bekennen wij, het allermerkwaardigst geschrift van den kundigen en wakkeren Dr. Lubach, over de 'tafelbeweging en de klopgeesten,' hebben wij en velen met ons, met inwendige toejuiching gelezen, en zullen het alzoo aanbevelen, en zijn reeds voor de grootste helft bekeerd, en zullen misschien geheel ongeloovig worden - nu vooral, - waar een ander vlugschrift - (nader te beschouwen) - ons leert en overtuigt - dat niet slechts - de tafels stil staan - maar zelfs de *aarde* - ja, de *aarde!!* met alle tafels er op - ook stil staat! - Nu heete het nogmaals: 'nous allons bon train.'

Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

VIII. Open brief van eenen doorzigtigen pseudoniem (Sp. A. en L.) aan den Katholiek in de Katholiek (vergel. het godsdienstig maandschrift onder dien titel, - Augustus 1853, blz. 109-123.)

Een doorzigtige of doorschijnende pseudoniem mag de betamelijke vrijheid nemen, den hem onbekenden schrijver van de bijdrage - ‘eene bloemlezing uit eene bloemlezing’ - het tijdspiegelglas aan te bieden, *sine irâ et studio*, zonder kwade bedoelingen - alleenlijk ter nadere toelichting en regtvaardiging betreffende eenige punten daar behandeld. - De doorzigtige erkent het doorzigt van den schrijver in de Katholiek, die, op zijn standpunt gevestigd, over het algemeen mild en toegevend beoordeelt - vergelijk Matth. Hoofdst. VII, vs. 1, *vooral* vs. 2. - De bloemlezing uit de leerredenen der Protestanten in de April- of Bisschops-maand, 1.1. is door den Katholieken recensent herzien, getoetst, dikwerf verworpen, en toch niet geheelenal ontbladerd - ja, aan de bedoeling van de verschillende stellers dier leerredenen, en ook aan die van den pseudoniem, is meermalen regt wedervaren. - 't Is waar, en wij bekennen dit als waarheid - blz. 110: ‘dat de doorzigtige’ - de Protestant wel te verstaan, - ‘gelijk hij gewoon is met een glimlach om de lippen, zich plaatst op een: - standpunt - en met jolige scherts spreekt,’ - *niet* waar daarentegen is de parenthese - ‘dat hij zich boven allen en alles, op een schijnbaar onschuldig maar eenigzins dubbelzinnig standpunt plaatst.’ - Hij verzekert veeleer te streven, om op het standpunt van protestantsche vrijheid en christelijke verdraagzaamheid, *pro viribus*, naar de hem verleende krachten, gevestigd te blijven, en heeft daarvan blijken genoeg gegeven - ook tegenover de Katholieke broeders, wier regten hem even veel gelden als die zijner geloofsgenooten op kerkelijk gebied. - Dit erkent de bloemenlezer uit de bloemlezing op eene hem vereerende wijze, aldus schrijvende - blz. 122 -: ‘'t Is door den schrijver in den Tijdspiegel er blijkbaar op gezet, om ditmaal, uit de laatstgehoudene April- en Mei-preken, eenige toonen te laten hooren, die wel het minst beleedigend zijn, en in zoo verre mogen wij hem, en wie minder wreed dan een Bekker, Barger, of Doedes, of van Oosterzee, spraken, onzen dank niet onthouden’ - Wat er nu, helaas! volgt van ‘smadends op den paus, van oogenschijnlijke goedwilligheid die als behendige verwijten en smaadheden, des te gevaarlijker kunnen worden,’ - dat, o Katholiek in de Katholiek! dat leggen wij, bij zoo vele andere grieven van uwe zijde, zeer spoedig ter griffie en laten het ter uwer verantwoording, en zullen niet pogen om u te wederleggen. - Eens ter zijner tijd, waar *meer* vrede en waarheid ons allen wacht, dan aan deze zijde van het graf, eens zullen die thans ter griffie gedeponeerde stukken en acten weder openbaar worden: - de commissie die ze eens zal beoordeelen en rapport uitbrengen, blijft - *diligent* verklaard - en wij scheiden hier van u, - op *reces*, -

Als ge eindelijk van den armen ‘doorzigtige’ betuigt blz. 122: ‘dat hij alweder naar zijne gewoonte iets goeds en stekeligs, ernst en luim, met waar en onwaar door elkaâr gemengd’ - voordroeg - dan zouden we hier als noot bij kunnen voegen: dat welligt menige menschelijke bijdrage, in menig tijdschrift, zelfs Katholiek tijdschrift, door feilbare en niet feillooze menschen geschreven, somtijds juist *deze zelfde* kenmerken vertoont, - en dat wij ons een weinig meer moesten beijveren om het ‘goede en ware’ niet over het hoofd te zien, al springt het ‘stekelige en onware’ ons telkens in het oog. - Buiten dat bestaat de mogelijkheid bij den Katholiek en den Protestant, dat ze minder helder en duidelijk, op zekere uren van den dag, zien; dat het licht wat te flaauw is, om juist te kunnen onderscheiden; of dat men is geworden bijziende, dubbelziende, scheelziende, of wat er meer, helaas! kan haperen aan de noodige gezigtskracht van het inwendig zielenoog, - waarbij vergeleken kan en moet worden het woord des Heeren, Matth. Hoofdst. VI, vs. 22 -: ‘Het licht des ligchaams is het oog; indien nu uw oog eenvoudig (gezond) is, zoo zal uw geheel ligchaam licht zijn - maar indien uw oog kwaad (ongesteld) is, zoo zal uw geheele ligchaam duister zijn; indien dus het licht, dat in u is, duisternis is, hoe groot zal dan de duisternis zelve zijn?’

Zeker is het dat eenige duizendtallen Katholieken en Protestanten, heden ten dage, de goddelijke hulp van den Hemelschen zieleoogen-arts, die eens alzoo sprak, dringend behoeven!

De Katholiek in de Katholiek heeft ditmaal de goede bedoeling van den pseudoniem niet miskend. - Deze heeft uit de *acta cancellaria* (kanselstukken) willen bewijzen, dat de Protestanten hier en daar niet blind zijn voor hunne feilen en gebreken, dat zij onpartijdig hebben gesproken, en de regten der Katholieken niet wilden ontzenuwen. - Menige zinsnede uit de aangehaalde leerredenen heeft dit voor de wereld zegepralend bewezen, - en wij wenschen nu, volgens het *jus talionis*, regt der wedervergelding, dat de Katholieke mede-christenen, waar het pas geeft, mede niet blind zijn voor hunne feilen en gebreken, en even onpartijdig spreken, en ook onze Protestantsche christelijke regten eerbiedigen. - Naar onze wijze van zien, en de bijdrage van den Katholiek in de Katholiek overtuigde ons op nieuw daarvan, bestaat de volmaaktheid en onfeilbaarheid noch binnen, noch buiten Rome, - binnen en buiten de muren van Ilium wordt gezondigd - (Iliacos intra muros peccatur, et extra) - en dat behoort men te erkennen - en als men het niet *wil* erkennen, ligt daarin het bewijs dat er al weder wat hapert aan het inwendig gezigtsorgaan; of dat men ons een gekleurd, schadelijk brilleglas voor het oog houdt, waardoor men, hoewel op ons eenig geliefkoosd standpunt vast, geweldig vast met de beide voeten *staande* - ‘en desalniettemin, en evenwel nogtans’ verkeerd *ziet* - want men kan vast staan en toch slecht zien.

De Katholiek in de Katholiek kan uit de medegedeelde leerredenen der heeren Ten Kate, Van Koetsveld, Meppen, Lentz, Lagers en Huydecoper, telkens zien, met heldere, onbenevelde oogen, wèl te verstaan, zien, dat zij, met Protestantschen ernst en gevestigde overtuiging, het regt der oudere zusterkerk niet willen of wenschen te verkrachten of te vernietigen; - daarom wordt aan een der Haagsche predikers, den heer

Van Koetsveld - '*regtschapenheid*' toegekend - en aan den ander, den heer Meppen wordt immers welmeenend toegeroepen: *welmeenende heer Meppen!* - Wat den heer Loman betreft, zegt de Katholiek gaarne met den doorzigtige: ''t is de stem van *billijkheid en het gevoel van regt*.' - Op *deze* wijze *erkent* onze tegenstander, behoudens enkele kattenpootjes (maar wij zijn niet zoo fijn en teêr van vel, om er zwaar en doodelijk door gewond te worden), dat er toch hier en daar in de Bisschopsmaand, wat 'goeds en wat waars' van den Protestantschen kansel is gehoord en verkondigd.

In de gegevene omstandigheden kan men, billijkerwijze, niet meer eischen of verwachten, - hier vinden we, na zoo menig honend, tergend en beleedigend woord, ons Protestanten toegevoegd - schier concessiën - en dat zegt veel.

De Katholiek in de Katholiek is dus niet geheel vreemd aan den geest en toon, welke in ons Tijdschrift bij voorkeur wordt gehoord. - Wat ons betreft: warme liefde voor de Protestantsche christelijke kerk, dorst naar waarheid en onvervreemdbare vrijheid, en heldere inzigten - gevestigde en geweldige afkeer van alle opzettelijke en kunstmatige gezochte en bereide geestelijke duisternis, zoowel in de Katholieke als Protestantsche kerk - dat is ons streven; - en daarvoor miskenning, verguizing, laster en verwerping en spot te dragen, - dat is onze eer. - Geen haat jegens den Katholieken broeder, die ons verstaan *kan* en verstaan *wil*, die edel en onpartijdig en zelfverloochenend genoeg is, om de misstellingen in zijne kerk te erkennen, en den zoeten maar zoo verderfelijken waan eener onfeilbaarheid van *welken* aard en bij *wien* ook, eindelijk ter zijde stelt. - Waarom zoude nevens het gewapende, immers zoowel bemande scheepje van Petrus, ook ons Protestantsch vaartuig, op denzelfden tijdstroom, niet gerust en vriendschappelijk kunnen voortzeilen, beide met het kruis, als eenparige nommervlag voorzien, zonder dat men elkaâr onophoudelijk, van bak- en stuurboord, de volle laag geeft, en zooveel gedruisch en geschreeuw en getier gemaakt wordt aan boord der beide schepen - dat men elkaâr over en weêr volstrekt niet meer *verstaat?*

Wij voor ons, meer of minder doorzigtig, wenschen, volgens den apostel Paulus, 'met allen vrede te houden, zooveel en zoover wij *kunnen*' (Rom. XII: 18.) - Wij hopen, dat onze Katholieke medebroeders denzelfden wensch koesteren, en onder Gods hulp, de entente cordiale, zelfs in de kolommen onzer tijdschriften, die helaas! wel eens strijdschriften moeten worden, blijve bestaan. - Wij vragen het ten slotte aan den Katholiek, of hij ook geneigd is, om ons algemeen adres mede te onderteekenen - (want daar tegen, dunkt mij, kan Rome of de Heilige Vader geen protest of bulle uitvaardigen) - als we nog eens promulgeren, en andermaal voor hemel en aarde bevestigen: 'dat de Katholieken en Protestanten, wat ze er ook tegen inbrengen, toch zijn kinderen van één Hemelschen Vader, en één Christus aan het hoofd hebben, en allen, *mutatis mutandis* en *solutis solvendis*, bij veranderde tijdsomstandigheden - en betaalde schuld - (hier, om 's Hemels wil, nog eens vergeleken, Matth. hoofdst. XVIII: 23-35) - in *denzelfden unisono-hemel* worden verwacht.'

't Welk, alweder, doende enz.

Spiritus Asper en *Lenis*.

t.o. 400

L' ENFANT TERRIBLE

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De voortreffelijkheid der eerste menschen, volgens de leer der gereformeerde kerk.

De zonde bestaat. Niemand loochent het, schoon niet allen haar wezen op dezelfde wijze bepalen. Zelfs de ongeloovige wijsbegeerte erkent het aanzijn des kwaads, zonder het te kunnen verklaren. De zoenoffers, van de oudste tijden af aan in gebruik, bewijzen dat men de treurige gevolgen der zonde gevoelde, zelfs voor de altaren der goden, die het kwaad in bescherming namen. Hoe kan de zonde bestaan in eene schepping van God? Als eene vuilgele slang om een marmeren standbeeld gekronkeld, schuifelt de zonde door de wereld. Zou het werk des Almagtigen dan niet volkomen zijn? Neen! de Oneindige kan in zijne schepping geen vergift gelegd hebben, dat den ondergang zijner schepselen werkt. Neen! God schiep wel de giftige slang in de wildernis, den bloeddorstigen tijger in de wouden, het monster dat in de oceanen loert op zijn prooi, maar de zonde is het gewrocht van het schepsel. God kan de zonde niet voortgebragt hebben, omdat Hij tegen haar waarschuwt, haar bestrijdt, haar veroordeelt. Hij wil immers den kop verpletteren der slang, en Hij veroordeelt het schepsel, dat de zonde lief had. Om haar te bestrijden, stroomde het bloed van Gods Eengeboren, en hoe de Almagtige zich over de zonde verontwaardigt, blijkt uit het beeld en het afschijnsel zijner heerlijkheid, Jezus Christus, die met de innigste liefde voor den mensch den grootsten afkeer van de zonde paarde.

En toch bestaat zij. Terwijl engelen het loflied stemmen, weigeren redelijke wezens hunne aanbidding, hoewel zij door duizende weldaden omringd zijn. Als Serafs loven, vloekt soms de mensch; als Gods zalige engelen met blijde verrukking juichen, pruilt soms de aardbewoner met nokkend gemor. Het gansche heelal is als een lofzang, Gode ter eer, en de mensch loochent soms het aanzijn des Almagtigen. De zonde verstoort de rust en den vrede des levens, vergiftigt den beker des geluks, door God den mensch gegeven, kweekt haat en wraakzucht, waar liefde de harten van Gods kinderen verbinden moest. Van Habels moord af aan loopt

er een bloedig spoor door de geschiedenis der menschheid. En de Messiasmoord op aarde, door menschen volbragt, is, gelijk Lange gezegd heeft, als eene ontzettende, ten hemel stijgende vlam, die de uitgestrektheid aantoont van den vuurgloed waaruit zij opklom.

Van waar kan die zonde haren oorsprong hebben? ‘Er kan geene wereld bestaan zonder zonde,’ zegt men; zoo besluit men van de mogelijkheid, die men niet begrijpt, tot de noodzakelijkheid, zonder iets anders uit te werken, dan dat het gezond menschenverstand 't nu nog minder begreep. ‘De mensch kan niet ontwikkeld worden zonder zonde, zoo gaat men voort, zonder struikelen niet voort gaan op den weg naar volmaking. Ontwikkeling is immers dat men uit een minder volmaakten tot een meer volmaakten toestand overgaat.’ Deze beweringen geven onder verschillenden vorm de schuld van het aanzijn des kwaads aan de goddelijke verordening, en kunnen slechts oplossingen van het vraagstuk genoemd worden, door hen, die met woorden tevreden zijn. - Liever zouden wij als voor een oud en onbegrijpelijk raadsel stil staan, eer wij in de eeuwige Liefde den oorsprong zouden zoeken van het kwaad.

Daarom heeft de Christelijke kerk eene oplossing van het vraagstuk beproefd, waarbij het reine en liefderijke Opperwezen volkomen vrij bleef van schuld. En als men de leer der kerk vergelijkt met de dogmata der philosofen en toetst aan de H. Schrift, dan zal zij ongetwijfeld de voorkeur waardig blijken te zijn. De mensch werd goed geschapen, zoo is de leer van onze kerk, opdat hij God, zijnen Schepper, regt kennen en Hem hartelijk liefhebben zou; en met deze bewering steunt de belijdenis op de H. Schrift. *God zag dat alles goed was*, toen de schepping was voltooid, en *door één mensch is*, volgens Paulus, *de zonde in de wereld gekomen*. Men heeft nogtans, vooral in den laatsten tijd, de kerkleer aangaande den oorspronkelijken toestand van den mensch niet weinig geminacht. Wij vragen of die leer inderdaad zoo ongerijmd is, als men wel heeft willen zeggen, inderdaad zoo onaannemelijk moet geoordeeld worden. Wij willen, om die vraag te beantwoorden, onze lezers eenige oogenblikken opmerkzaam maken op het dogma der zoogenaamde justitia originalis of van den staat der regtheid.

Als men geene andere menschelijke natuur, dan de zondige kent, dan kan men ook geen anderen Adam voorstellen, dan een zondigen als wij, schoon dan ook nog niet ingewijd in al de geheimen der ongeregtigheid. - Er kan geene andere menschelijke natuur gedacht worden, dan die men uit de ‘exemplaren’ van het menschelijk geslacht leert kennen, - zoo bepaalde eene wijsbegeerte, die alle kennis uit de ervaring minachtte en hier alleen op het gebied der ervaring stond. Wie zal het menschelijk organisme willen kennen uit de ervaring van een volksstam alleen, waarvan al de leden door eene ziekte waren aangedaan, zonder te letten op den gezonden mensch? Zijn niet alle menschen zondaren? Zal men dan uit de ziekelijke bedorvene ‘exemplaren’ de menschelijke natuur volkomen kunnen kennen? - Maar wij kunnen uit geene andere bronnen putten, dan die wij kennen, zegt die wijsbegeerte. - Zoo zou ook de neger, die nimmer van blanken hoorde, kunnen verzekeren, dat alle menschen zwart zijn. - Hij kan niet anders oordeelen. - En toch dwaalt hij. Hij kan alleen ver-

zekeren, dat alle menschen die hij kent, zwart zijn. Zoo kan de wijsbegeerte verklaren, dat alle menschen zondaren zijn. Maar die eenvoudige waarheid, die ook de kerk, ook de Bijbel leert, is wat te gemeen voor de hoogverhevene wetenschap. Dat de menschelijke natuur noodzakelijk zondig moet zijn, dat zij niet anders kan gedacht worden, dat schijnt de katheder der hoogste wetenschap meer waardig. Maar nogtans heeft zij tot deze verzekering geen regt, te minder, omdat het Christendom wordt bestreden door eene stelling, waarvoor men geen grond heeft. De wijsgeeren plaatsen den mensch nu eens hoog boven het Opperwezen, dan eens vernederen zij de menschelijke natuur zoo diep mogelijk, terwijl zij de schuld van hare zonde en haar ongeluk zoeken in de oorzaak van 's menschen aanzijn.

De hervormers dachten zich de menschelijke natuur op eene meer waardige wijze. Zij stelden zich die natuur voor in haren normalen toestand, zoo als die natuur zijn zou, als de zonde haar niet had bezoedeld. Als men eene merkwaardige drooge plant uit de Indien zag, dan zou men zich voorstellen, hoe zij was, toen zij nog stond in haren eigenen bodem, hoe zij prijkte met hare groene bladeren, toen zij nog niet was gescheiden van den grond, waaruit zij hare sappen ontving. Zoo stelden zich de hervormers de menschelijke natuur voor, toen zij nog niet was afgescheiden van haren Maker, en schreven haar in al haren luister toe aan de eerste menschen. De verschillende begrippen die dus Protestanten, Katholieken en Socinianen van de menschelijke natuur hadden, moesten aan het licht komen bij hunne beschouwingen van den toestand der eerste menschen. De Socinianen bestreden de leer van den staat der regtheid, omdat zij minder verhevene begrippen hadden van het wezen en de bestemming der menschelijke natuur; zij konden dus den Adam van het kerkelijk stelsel niet aannemen. Het is vervolgens bekend, dat ook Katholieken en Protestanten verschillende denkbeelden hebben van den staat der regtheid. Volgens de Protestanten was de voortreffelijkheid van Adam hem natuurlijk eigen; zij behoorde tot het wezen der menschelijke natuur. Die natuur is dus door de zonde bedorven; zij moet tot haar ware wezen terugkeeren, worden verlost. De mensch moet zich dus bekeeren, hij moet zijne zonde kennen, betreuren en tot God teruggebragt worden.

De Katholieken daarentegen leeren, dat de gaven, aan den eersten mensch geschonken, bovennatuurlijk waren (supernaturalia), en dat deze bovennatuurlijke gaven door den val verloren zijn. Geregtigheid en heiligheid behooren dus eigenlijk niet tot het wezen der menschelijke natuur*). De Katholiek tracht daarom God te bewegen door eerdienst, misoffer, vasten, kastijding enz., opdat de Allerhoogste hem die bovennatuurlijke gaven teruggeven zal. Daar het wezen van onze natuur door den zondenval dus niets verloren heeft, kan er ook in het Katholicisme van bekeering en wedergeboorte weinig sprake zijn. Geen wonder dat de Katholiek het protestantisme niet begrijpt en het naauwelijks godsdienst, vooral geene kerk noemen wil. Komt hij toch in eene Protestantsche kerk, waar hij de menschen tot zondenbesef en bekeering hoort opwekken, dan kan hij het gewigt dier prediking niet gevoelen. En meenende, dat God door de godsdienst moet

*) Zie Scholten: Leer der Hervormde Kerk; D.I, bl. 202, enz.

bewogen worden, om aan de menschen terug te geven, wat Hij hun in den val ontnomen had, ziet de Katholiek in de Hervormde kerk zoo weinig, wat met zijn begrip van godsdienst overeenkomt. Geen wonder ook dat hij anders denkt, ten opzigte van het geloof, en het ware geloof bij de Protestanten mist.

Doch keeren wij tot ons onderwerp terug. Het is bekend, dat men onder de volken der oude wereld, bijna overal en in alle eeuwen de voorstelling vindt van een meer gelukkigen en onschuldigen toestand der menschen in de vroegste tijden. Men noemde dien eersten tijd des menschelijken geslachts: *de gouden eeuw*. Zoo leest men bij Hesiodus: *Werken en dagen*, vs. 40 enz.:

> Ziet eertijds leefden zij hier, de landbebouwende menschen,
> Vrij van het lijden des ligchaams, vrij van den moeijelijken arbeid,
> Vrij van de smarten der ziel, die brengers des doods aan de mannen;
> Want lijden en zorgen te zamen, doen spoedig den sterv'ling verouden[*)].

En bij Ovidius: Metamorph. I, 88 enz.:

> Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo,
> Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat.
> Poena, metusque aberant, nec verba minacia fixo
> Aere legebantur; nec supplex turba timebant
> Judicis ora sui; sed erant sine judice tuti.

Zouden deze phantasien zijn ingegeven door flaauwe herinneringen van de eerste tijden des menschdoms, onder de volken bewaard? Misschien. Men kon echter ook zonder herinnering van de geschiedenis der eerste menschen, zeer natuurlijk tot zulke voorstellingen komen. Men is immers zoo genegen om een vroegeren tijd voor beter en gelukkiger te houden dan den tegenwoordigen. De ouden van dagen zijn gaarne laudatores temporis acti. De ligtzinnigheid der jeugd, werd minder opgemerkt door den vrolijken jongeling, dan later door den ernstigen grijsaard. Onder Grieken en Romeinen klaagden de ouden van dagen en zij die vertrouwden op het oordeel van hen,

> Queis aetas longa magistra fuit,

over den teruggang der tijden. - Zeker moest wel de oudste tijd de gelukkigste zijn geweest. - Men kan echter niet ontkennen, dat er waarheid lag in deze voorstelling.

Daar de zonde, volgens des Christens diepe overtuiging van Gods heiligheid, onmogelijk den oorsprong hebben kan in God, berusten wij in het oordeel van den ouden geschiedschrijver aangaande de schepping: *en ziet het was zeer goed*. De Bijbel zegt wel weinig van den verstandelijken en zedelijken toestand der eerste menschen, maar hij leert toch, dat de mensch eerst geen zondaar was, doch zondaar geworden is, en dat door één mensch de zonde in de wereld gekomen is. De mensch is geschapen naar Gods beeld. Wij kunnen deze uitdrukking op onderscheidene wijze opvatten, maar wij zullen allen toestemmen, dat zij des menschen voortreffelijkheid boven de andere schepselen op aarde uitspreekt. - De mensch werd zondaar - dat is de ontwijfelbare leer der Heilige Schrift - de mensch werd zondaar, niet noodzakelijk, gelijk het dier redeloos blijft en de plant groeit, maar

*) Repertorium voor buitenlandsche theologie, 1848, II, 315.

feitelijk, niet ten gevolge van Gods onvoorwaardelijke verordening, maar ten gevolge van misbruikte menschelijke vrijheid.

Zeker is het dat de zonde bestaat, en

dat alle menschen zondaren zijn. De vraag is derhalve: of de zonde behoort tot de menschelijke natuur, zoodat deze niet anders dan zondig wezen kan. Antwoordt gij: ‘ja’ dan kunt gij u voor het pantheïsme niet meer hoeden. Gij moet de wording van den mensch op pantheïstische wijze verklaren, omdat gij de schuld van de zonde aan God niet geven kunt, als gij aan een persoonlijken God gelooft.

Maar neen! de zonde behoort niet tot de menschelijke natuur; want Christus was immers mensch en zonder zonde. Alles wat de mensch heeft en hebben moet, alles wat in hem ontwikkeld worden moet, behoort tot zijne natuur, tot zijn wezen. Maar wat de mensch bestrijden, in zich dooden moet, om Gods kind en gelukkig te zijn, dat behoort tot zijne natuur niet. Wat hij moet beschouwen als vergif voor ligchaam en geest, wat hij door geneesmiddelen moet overwinnen, als doodelijken kanker moet wegsnijden, dat behoort zeker tot zijn wezen, zijne natuur niet.

Kunnen wij ons dan den eersten mensch voorstellen als zondig en bedorven, toen hij door God geformeerd was? Neen, zoo als de menschelijke natuur zonder zonde was, zoo moet zij ook in Adam worden gedacht. Wij beweren echter niet, dat de eerste menschen reeds volkomen ontwikkeld waren naar verstand en hart. Adam was niet volmaakt, zoo als God volmaakt is, niet absoluut heilig en goed, zoo als God het is. Maar Adam was, wat hij naar Gods bestel zijn moest, betrekkelijk volmaakt dus. Hij was niet goddelijk, maar menschelijk goed, hij kon zondigen derhalve. De zon volgt de baan, door den Schepper haar voorgeschreven, zonder te kunnen afwijken. Het dier is, wat het naar Gods bestel wezen moet, en zondigen kan het niet. Maar de mensch kon zondigen, omdat hij liefhebben moest, en liefde niet kan worden gedwongen. De eerste menschen moesten hunnen Schepper en Vader liefhebben, uit vrije beweging, en zij konden die liefde weigeren, omdat zij vrij waren, zij konden struikelen, omdat zij schepselen waren, God kan niet verzocht worden, omdat Hij volstrekt en oneindig volmaakt is, maar de eerste menschen waren schepselen en slechts goed, zoo ver het schepsel, met vrijen wil begaafd, goed zijn kan. Als Adam niet had kunnen zondigen, moest hij geweest zijn als God, absoluut volkomen of als het dier zonder persoonlijkheid. De eerste menschen konden zondigen dus; zij hebben gezondigd, maar 't was niet noodzakelijk dat zij zondigden, noch voor hunne bestemming, noch voor hun geluk. En toch heeft men dit laatste beweerd. Men heeft de eerste zonde van Adam zelfs eene reuzenschrede der menschheid genoemd. Het is bekend dat Schiller 't eerst deze zonderlinge uitdrukking heeft gebezigd. ‘De volksleeraar zeide hij, mag de eerste zonde een val noemen, maar de wijsgeer wenscht de menschheid met deze gebeurtenis geluk. De wijsgeer heeft regt, om de eerste zonde te noemen een Riesenschritt der Menschheit, denn der Mensch wurde dadurch aus einem Sklaven des Naturtriebes ein freihandelndes Geschöpf, aus einen Automat ein sittliches Wesen.’ En wijsgeeren, die zelfstandig willen denken, maakten gebruik van het regt, dat de dichterwijsgeer gaf, om dezen na te praten. De ‘Riesenschritt’ der menschheid werd het schibbolet van den philosoof, waardoor hij hoog verheven bleek te zijn boven het niveau van den volksleeraar! 't Was een stoute sprong voorwaar. Eensklaps stond men hoog boven

Luther en Calvinus, hoog boven de leer der H. Schrift, waande men. De staat der regtheid, of justitia originalis en treurige zondenval waren de leuzen, waaraan men den eenvoudigen volksleeraar erkende, die te klein van verstand of te bang was van aard, om dezen Riesenschritt te maken.

Schiller had wel eene schrede gezet on den weg van eene juiste beschouwing van den toestand der eerste menschen, maar ongelukkig houdt de mensch zoo gaarne zijn stap voor een ‘Riesenschritt.’ En in plaats van op dien weg voort te gaan, legt hij zich na dezen ‘Riesenschritt’ neder, in den vleijenden waan dat hij de laatste schrede reeds gezet heeft. Schiller noemde de eerste zonde een vooruitgang en een val. Men had tot beide benamingen regt. Waarom nu niet liever de schijnbare tegenstrijdigheid opgelost? Maar neen, in plaats van dat, geeft hij den volksleeraar het regt van een val, den wijsgeer daarentegen van een vooruitgang te spreken.

Was de ongehoorzaamheid der eerste menschen een vooruitgang? ‘De H. Schrift bevestigt het, zegt men. De mensch was immers Gode gelijk geworden; om den mensch te doen vooruitgaan was het gebod hem gegeven.’ Maar wat zonder zonde had moeten geschieden, ging nu met zonde gepaard, en Adams ontwikkeling werd eene zondige. Zoo gaat uw kind misschien in vele opzigten verstandelijk vooruit, als het uwe woning verlaat, aan de opvoeding zich onttrekt en in den vreemde rondzwerft, maar nogtans is de eerste schrede, die uw zoon buiten uwe woning zet, met het doel om die te verlaten een ‘Riesenschritt’ op den weg des kwaads. Zou Schiller dan niet met meer regt van eene ‘reuzenschrede’ hebben gesproken, als Adam in de beproeving overwonnen en zijn voet op den kop der slang gezet had? Zie de volkeren, die voortgegaan zijn op den weg, waarop Adam zulk een ‘Riesenschritt’ gemaakt heeft, toen hij van God zich scheidde en zelf wilde weten wat goed of kwaad was. Treed de hutten des Nieuw-Zeelanders binnen en gij ziet ze versierd door de schedels hunner medemenschen. Ziet hem feestvieren als hij uit het bekkeneel van zijn vijand drinkt, terwijl zijne bebloede vuist het raauwe menschenvleesch bij de lippen houdt en gij zult u bedenken, eer gij het eene ‘reuzenschrede der menschheid’ noemt, toen de mensch Gods geboden begon te overtreden en tegenover den goddelijken wil den inwendigen lust begon te plaatsen.

Zulke buitensporige denkbeelden als die van Schiller kunnen slechts ontstaan, als men den eersten mensch voorstelt als een dier, of hem uit het geslacht der orang outangs laat voortkomen. Als men daarentegen vasthoudt aan de voortreffelijkheid der menschelijke natuur, zal men meer waardige begrippen hebben van den toestand der eerste menschen, tegen eenzijdige beschouwingen van het wezen der zonde meer gedekt, en daarenboven aan de H. Schrift getrouw zijn. En hoe gevaarlijk zijn zulke onbekookte stellingen als die van Schiller in een tijd, waarin men zoo gaarne de zonde verschoont, liever nog eene kroon biedt. Het ongeloof prijkt met den naam van wijsbegeerte, de list wordt menschenkennis, de onkuischheid beminnelijke zwakheid door velen genoemd. Hoe aangenaam moet 't voor hen zijn als de eerste zonde, met zoo zwarte kool door den volksleeraar geteekend, voor den blik des wijsgeers eene ‘reuzen-

schrede' is op den weg van ontwikkeling.

De leer van onze Hervormde kerk aangaande den toestand der eerste menschen staat inderdaad boven vele gevoelens van den dag. Wij moeten echter opmerken, dat men de leer der kerk niet moet opmaken uit wat sommigen, ook godgeleerden, van den staat der regtheid hebben gezegd of gebeuzeld. Zoo vertelden eenige navolgers van Böhme, dat Adams ligchaam stralen geschoten heeft. De grootte van Adams ligchaam werd door sommige Joden zoo overdreven opgegeven, dat zijne lengte, op een voorslag der engelen, honderd ellen zou verminderd zijn. Als oudere godgeleerden beginnen met te zeggen: 'Onze voorvaderen plagten alleen algemeene beschrijvingen te geven; zij bezigden de woorden der H. Schrift zonder verklaring en uitlegging. Maar onze eeuw brengt mede, dat wij meer naauwkeurige beschrijvingen geven en ze meer naar de lessen der wijsgeeren regelen'[*)], dan moeten wij voorzeker de leer der kerk niet opmaken uit vertoogen, die 'naar de lessen der wijsgeeren zijn ingerigt.' De leer der Hervormde kerk, in de geloofsbelijdenissen uitgedrukt, is echter op dit punt niet zeer bepaald en duidelijk. Laat ons eerst zien wat Calvinus zegt. 'Imago Dei,' schrijft hij, 'est integra humanae naturae praestantia' - het beeld van God is de oorspronkelijke voortreffelijkheid der menschelijke natuur. Paulus leert, zoo gaat de hervormer voort, *dat wij den nieuwen mensch moeten aandoen, die naar God geschapen is in ware regtvaardigheid en heiligheid*, Eph. IV: 24; en op eene andere plaats zegt Paulus: *en aangedaan hebt den nieuwen mensch, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld desgenen, die hem geschapen heeft*, Col. III: 10. Uit deze woorden des Apostels tracht Calvinus te verstaan, wat de Bijbelsche uitdrukking: *beeld van God*, beteekent. 'Gods beeld is dus,' zegt de hervormer, 'kennis, geregtigheid en heiligheid.' Het beeld Gods was derhalve in den beginne blijkbaar in het licht des verstands, in den regten toestand van het hart en in de gezondheid van al de deelen. Christus nu is het volkomenste of geheel volkomene (perfectissima) beeld van God, naar hetwelk wij moeten gevormd worden[*)]. Adam was dus wel niet absoluut volmaakt. Ook uit een paar andere plaatsen schijnt het te blijken dat Calvinus aan geen volstrekt volmaakt beeld bij Adam gedacht heeft. Adam gestasse imaginem Dei, quatenus Deo conjunctus erat (quae vera est ac summa dignitatis perfectio), Dei tamen similitudinem non alibi quaerendam, quam in illis praestantiae notis, quibus Adam Deus insigniverat prae aliis animantibus. - Nam sicuti Deus ad imaginem suam initio nos finxit ut mentes nostras tum ad virtutis studium etc. erigeret.

Zou Calvinus ook aan Adam eene volmaakte kennis toegeschreven hebben, die geene ontwikkeling noodig had? Hoe duidelijk leert het begin des Bijbels anders. Zou hij aan Adam eene heiligheid hebben toegekend, als die van Christus? Terwijl de Verlosser in alle beproevingen overwon, viel Adam bij de eerste. In dienzelfden geest spreken nu onze catechismus en onze Nederlandsche geloofsbelijdenis: 'God heeft den mensch zoo geschapen,' zegt de catechismus, 'dat hij doen kon, wat Gods wet van hem eischt,' want God heeft den mensch goed en naar zijn evenbeeld geschapen, dat is, in

*) Mosheim, Stellige godgeleerdheid, II, blz. 16.
*) Calvinus, Instit. I, 15, 4.

ware geregtigheid en heiligheid, opdat hij God, zijnen Schepper regt kennen, Hem van harte liefhebben en met Hem in de eeuwige zaligheid leven zou, enz.[*)]. De geloofsbelijdenis zegt: dat ‘God den mensch geschapen heeft naar Zijn beeld en gelijkenis, goed, regtvaardig en heilig; kunnende met Zijn wil in alles overeenkomen met Gods wil’[†)]. Hij was dus zoo als hij wezen moest, zonder zonde en schuld; hij had 't vermogen, om met zijn wil overeen te stemmen met Gods wil.

Daar de geloofsbelijdenis de zonde stelt in ‘afscheiding van God die zijn ware leven was’[§)] bedoelt zij zeker niet den staat der onschuld de gemeenschap der menschen met God. Gelijk een kind zou zijn, wat het wezen moet, als het zonder zonde was, zoo waren de eerste menschen goed, regtvaardig en heilig; want zij waren, wat zij wezen moesten, Nog is de kennis van het kind weinig ontwikkeld, zijne deugd niet geoefend, maar bij eene verstandige opvoeding zou het verkrijgen, wat het in den beginne niet bezat, als slechts de zonde de regelmatige ontwikkeling niet belemmerde. De plant is immers goed, als zij gezond en weelderig groeit, al zijn hare takken nog niet door vruchten nedergebogen; zij is wat zij in dat tijdperk van hare ontwikkeling zijn moet.

Onze geloofsbelijdenis leert inderdaad geene absolute kennis, regtvaardigheid en heiligheid van den eersten mensch. ‘Als hij in eere was, zegt zij, heeft hij 't niet verstaan, noch zijne uitnemendheid erkend’[*)]. ‘Christus,’ verzekert zij op eene andere plaats[†)] ‘nam de menschelijke natuur aan, met al hare zwakheden, uitgenomen de zonde.’ Zoo had dus de onzondige menschelijke natuur zwakheden. De eerste menschen, zoo is derhalve de leer der Hervormde Kerk, waren, wat zij zijn moesten, maar niet wat zij worden moesten, en wat zij geworden zouden zijn als de zonde hen niet had afgescheiden van God, die hun ware leven was.

D-L.

Geschiedenis der Christelijke godgeleerdheid gedurende het apostolisch tijdvak.

Door Eduard Reuss, Hoogleeraar te Straatsburg. Uit het Fransch door Ch. Busken Huet. IIe Stuk. Haarlem, bij A.C. Kruseman. 1853. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, I, *bladz*. 408-416.)

Het strekt ons tot waar genoegen thans te kunnen voortgaan met de aankondiging van een werk, dat den naam van in alle opzigten voortreffelijk dragen mag. Gaven wij eenige maanden geleden verslag van het eerste boek, waarin

*) Catechism Vr. 6 en 9.
†) Geloofsbelijdenis XIV.
§) Geloofsbelijdenis a.p.
*) Geloofsbelijdenis a.p.
†) Geloofsbelijdenis XVIII.

de geleerde schrijver zijne wetenschappelijke denkbeelden over *het Jodendom* aan de hand der geschiedenis ontwikkelde, thans ligt de vertaling van het tweede en derde boek voor ons, waarin hij zijn hoogstbelangrijk onderzoek over *het Evangelie* en de *Joodsch-Christelijke Godgeleerdheid* op zeer doorwrochte wijze voordraagt. Wij zullen het hier verhandelde kortelijk doorloopen, en slechts dáár iets langer stil staan, waar onze aandacht bijzonder getroffen werd. In het eerste hoofdstuk des tweeden boeks ontveinst de schrijver zich de groote moeite en bezwaren niet, noodzakelijk verbonden aan de kritische beschouwing van het Evangelie, zoo als deze beschouwing hem het overgangspunt moest zijn om te komen tot de ontwikkeling van de Joodsch-Christelijke Godgeleerdheid in haren geheelen omvang. Hij staat met ons stil voor de moeijelijkheid, om het éénige onderwijs van den éénigen Meester aan een bepaald beginsel te onderwerpen. De persoonlijkheid van Jezus toch is van dien aard, dat zij den wetenschappelijk onderzoekenden Christen steeds de vraag op de lippen blijft leggen: Wie durft getuigen, den Zoon Gods en des menschen naar zijne Godmenschelijke volkomenheid volledig te kennen? Wij voor ons althans wanhopen aan de beantwoording van die ‘Lebensfrage’, daar wij nederig betuigen den diepen zin van Hebr. I: 3^{a} niet te kunnen peilen. Juist omdat de Christus het in de wereld verpersoonlijkte ideaal der Godheid is, is zijn verheven onderwijs voor alle geslachten en alle tijden berekend, maar bevat daarbij ook eene onuitputtelijke diepte voor elk, wie hier ernstig onderzoekt. Zullen wij dan meenen, dat zijn onderwijs reeds volledig gepeild is gedurende achttien eeuwen, zoodat eene volgende eeuw van verder onderzoek ontheven kan blijven. Neen, - wij beämen de woorden des schrijvers (blz. 140): ‘Achttien eeuwen zijn derhalve niet genoeg geweest, om het menschdom volledig en voldoende in te lichten aangaande alles wat tot het onderwijs van Jezus Christus behoort. Dagelijks ontdekt men in zijne verhevene gedachten en woorden dieper waarheden; hoe meer men ze peilt, hoe minder men ze uitput; de tallooze studiën, de nog talloozer predikingen, waarvan zij het onderwerp zijn geweest, hebben hen nog niets van hun glans of schoonheid doen verliezen, die integendeel met den dag schijnen toe te nemen, en die vooral met nieuwen luister prijken, zoo vaak de adem van een vermetelen mond ze heeft trachten te verduisteren.’ En met dat al was Jezus' onderwijs verre van onbevattelijk voor verstand en hart te zijn, want, gelijk wij iets verder lezen. ‘Jezus was begrijpelijk voor alle verstanden, Hij had een ieder veel te geven, en ieder verliet Hem rijker dan hij gekomen was, of liever, verliet Hem nimmermeer, omdat hij instinktmatig gevoelde, dat er, door te blijven, nog meer te winnen viel.’ Gelijk wij vroeger opmerkten bij eene andere gelegenheid, straalt ook hier eene eenigzins ironische tint in den schrijftrant van Reuss door. Wil men, tegenover eene bekrompene orthodoxe opvatting, de echte liberaliteit van den schrijver leeren kennen, men leze blz. 142: ‘Het beste middel om Jezus' lessen verkeerd te verstaan, zou zijn er een zamenstel van stellingen of van wetenschappelijk gerangschikte formulen van te maken.’ Waarlijk zulk een woord doet het harte goed, in eenen tijd, waarin de zucht tot opbouw van groote regtzinnige leerstelsels in den geest van Calovii Consensus repetitus fidei vere Lutheranae wel wat geweken is, maar de mode-orthodoxie er

nog veelal op uit is, om zich als de coquette onzer eeuw in een keurslijf van naauwsluitende steile formules te kleeden. Het Christendom, dat Christus kwam brengen, was geest en leven, en daarom geen dor godgeleerd leerstelsel; Hij heeft waarlijk niet gewild, dat 1618 of 1619 jaren na Zijne verschijning op aarde door vele regtzinnige (?) dwingelanden de kaars onder de korenmaat zou gesteld worden. - De schrijver noemt het betrekkelijk geringe aantal dier mannen, die beproefd hebben eene afzonderlijke, min of meer stelselmatige zamenvatting van het onderwijs des Heeren te leveren. Met name vermeldt hij: Hesz, den eerwaardigen schrijver van het Leven van Jezus, welk werk, bij veel schoons, toch soms aan de feil van wijdloopigheid schijnt te lijden; G.L. Bauer, de Wette, C.F. Böhme, Fleck en von Cölln. Op blz. 148 heeft de vertaler eene noot ingelascht ten doel hebbende om den schrijver en zichzelven omtrent eene ons minder belangrijk toeschijnende zinsnede te regtvaardigen. Nu volgt het plan van dit tweede boek, waarbij het verband moet aangewezen worden dat tusschen het Mozaïsme en de leer van Jezus bestaat. De schrijver wijst aan hoe het Mozaïsme en Profetisme met regt aanspraak kunnen maken op den naam van Openbaring en hun culmen eerst konden en moesten vinden in het onderwijs van Christus. Hij zoekt nu in het N.T. naar een grondbegrip dat ab omni parte gezien, als inhoud en omvang van Jezus onderwijs zou kunnen beschouwd worden. Dit vindt hij in het Evangelie van Marcus (I:15) *πεπλήρωται ὁ καιρὸ□, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετανοεῖτε, καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Deze formule ontleedt hij in hare verschillende bestanddeelen, om achtereenvolgens zijne denkbeelden over: *het Evangelie en de Wet, het Koningrijk Gods, de Bekeering, de Volmaaktheid* (d.i. de bekeering uit een ander oogpunt beschouwd), *het Geloof en de Blijde Boodschap* te ontwikkelen. Wij mogen de plaats bij Marcus voor zijn doel hoogst gelukkig gekozen noemen, daar zij in weinige woorden alles omvat, wat de schrijver ter bereiking van zijn oogmerk noodig had. - Te regt merkt hij op hoe men tot de echte bescheiden van het O.V. de oude oorkonde van het Mozaïsme moet opklimmen, om de schakel te vinden, waaraan Jezus zijn onderwijs heeft willen vasthechten, hetzij om de regtmatige uitspraken er van te doen gelden, hetzij om het voor te stellen als eene voortzetting der vroegere openbaringen. Tot de cardinale plaats Matth. V: 17 gekomen, beweert hij te regt dat in het *πληρῶσαι* geheel iets anders ligt dan de eenvoudige beoefening der geboden van het O.V. Men vergunne ons hem hier weder zelven te laten spreken (blz. 159): ‘De wet b.v. verbood en strafte den moord (vs. 21) en het overspel (vs. 27). Jezus leert ons tot de eerste bron dier daden op te klimmen tot de geheime en vaak onmerkbare aandoeningen der ziel, die zich aan de overmagt der hartstogten bloot geeft, of door deze overweldigd wordt; Hij leert ons, dat de zonde niet alleen bestaat, daar waar de overmagt kenbaar wordt door de voltrekking eener misdadige, handtastelijk bewezene handeling, maar in de onreine gedachte, die er zeker toe leiden zal, zoo wij haar niet onderdrukken, en die haar eigenlijk reeds in zich sluit, omdat de wezenlijke volbrenging verhinderd kan worden door van onzen wil onafhankelijke omstandigheden, of door beweegredenen van anderen dan zedelijken oorsprong.’ Men vergelijke bij deze psychologische ontwikkeling van de wording

der zonde de drie momenten, waarvan de Hoogleeraar Domela Nieuwenhuis spreekt in zijne: *Schets der Christelijke Zedeleer* blz. 37 noot 2 als ook blz. 38. Aanm. Na de wettelijke theokratie volgde het Koningrijk Gods. Nadat de wet *door* en *in* Christus vervuld was, werd de *βασιλεία τοῦ Θεοῦ door* en *in* Hem gesticht. De schrijver deelt ons zijne opvatting mede van het verschil dat er tusschen de uitdrukkingen *βασ. τοῦ Θεοῦ* en *τῶν οὐρανῶν* bestaat, waaromtrent men nadere uiteenzetting kan vinden in de bekende dissertatie van den Amsterdamschen predikant Heemskerk. De voorstelling der *οὐρανοὶ* was geheel oorspronkelijk aan de Joodsche godgeleerdheid eigen, en zoo werd het begrip ook van lieverlede paulinisch. Paulus spreekt meer van de *οὐρανοὶ* in plur. dan van den *οὐρανὸ□*. Men vergelijke b.v. Eph. IV: 10. *ὁ ἀναβὰ□ ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν*, ofschoon hier de *οὐρανοὶ* in materieëlen zin voorkomen. Paulus kende in extase des geestes meer dan éénen hemel, ja zelfs eenen *τριτὸ□ οὐρανὸ□* (2 Cor. XII: 2) boven *ἀὴρ* en *αἰθὴρ* verheven. - Om tot onzen schrijver terug te keeren, hij beweert met volkomen regt dat Christus toch eigenlijk de eerste niet was, die van een Godsrijk sprak, maar hoe de kiem van dat Rijk reeds in het onderwijs der profeten gevonden werd. Na met een enkel woord aangestipt te hebben hoe Jezus de heilzame gewoonte had om de leer van het Koningrijk en zijne verborgenheden in het kleed van zinrijke gelijkenissen te hullen, geeft hij op hoe dit begrip der verborgenheden nieuwe eigenschappen bevat, die in een bijzonder onderrigt behooren kenbaar gemaakt te worden. De eerste en grondeigenschap van het Godsrijk is dan zijn geestelijk karakter, de tweede zijne algemeenheid. Dit universalistisch karakter wordt treffend geschetst als lijnregt staande tegenover den geest van uitsluiting, zoo zeer heerschende onder het Jodendom. Aan de verklaring van het woord *ἤγγικε* bij Marcus wijdt de schrijver nog eene afzonderlijke beschouwing. Daarover zegt hij blz. 169. ‘Het zou even valsch zijn den naam van graan uitsluitend toe te passen op hetgeen de zomerzon geel kleurt op de velden, als het begrip van het Koningrijk Gods te beperken tot eene toekomstige ontwikkeling.’ Hij beroept zich daarbij op Jezus zelven, die dit allegorisch beeld uitdacht (Marc. IV: 14-17) en wijzigde (Matth. IX: 37. Luk. X: 2. Joh. IV: 35). In het algemeen is zijn doel in dit hoofdstuk aan te duiden, hoe het Rijk Gods niet toekomstig is, maar met Christus verschijning op aarde reeds daadzakelijk gekomen, om zich in de toekomst verder te ontwikkelen. Blz. 156 maakt de schrijver gewag van het ironische, dat soms in enkele uitdrukkingen bij onzen Heer doorstraalt, gelijk b.v. Luk. XV: 7. die de bekeering *niet van noode* hebben. Ook dit ontgaat den kundigen vertaler niet. Breedvoerig spreekt hij over de *σχανδαλα*, die er in de wereld gevonden worden. In het zesde hoofdstuk vinden wij de bekeering uit dit oogpunt beschouwd, dat er onderzoek wordt gedaan aangaande het doel waarnaar zij streeft. Hij gaat uit van het gezegde bij Marc. (X: 18) waar wij lezen dat God alleen goed is, en leidt hieruit bij gevolgtrekking af: Indien God alleen goed is, dan is het alleen bij Hem en door Hem, dat de mensch het op zijne beurt worden kan. De *μετάνοια* zal noodwendig een *ἐπι□ρέφεσθαι* zijn *ἐπὶ τὸν θεὸν*, een terugkeeren tot God. Men vergelijke bij deze laatste zinsnede wederom de aangehaalde schets

der Christelijke zedeleer blz. 44. Geheel verschillend was de wijze, waarop Jezus den zondaar tot zinsverandering riep, van die waarop de Farizeën het volk ter wetsvervulling uitlokten. Terwijl de Joodsche zedeleer toch gegrond was op het beginsel der wettelijkheid, op een stoffelijk evenwigt tusschen bepaalde eischen, te weten eene stipte maar bekrompene gehoorzaamheid, en eene daaraan evenredige belooning, wilde Jezus in de eerste plaats eene geheel nieuwe levensrigting uitlokken, en alle andere drangredenen doen vervangen door het godsdienstige idee, door de liefde Gods, door een gevoel, dat niets gemeen had met het denkbeeld eener handelsbalans, dat elders den boventoon had. Wilt gij het onderscheid kennen tusschen de *διχαιοσύνη τήϒ βασιλείαϒ* en die der Farizeën, gij leest blz. 186: 'In Gods oogen is niet alleen hij schuldig, die met de daad een gebod overtreedt, dat door eene daarop gestelde straf gewaarborgd is; maar ook hij, die zich voor het altaar durft vertoonen, alvorens met zijn broeder verzoend te zijn; maar ook hij, die door eene ligtvaardige echtscheiding den band des huwelijks verbreekt; maar ook hij, die met den broeder afrekent; maar ook hij, die het goede doet uit ijdelheid of vertooningszucht. In één woord, het is het hart dat rein moet zijn; al het overige wordt het dan van zelf.' Wij juichen den schrijver toe, die met deze woorden diep toont ingedrongen te zijn in den geest van den eenigen Meester, die wist wat in het hart van den mensch was, en de gezindheid zoo zij zich ten goede bepaalde, gelijk stelde met de daad, uit zulk een goed beginsel ontsproten. Wij zullen ons onthouden van geheele stukken uit te schrijven uit het hoofdstuk over: *het Geloof*, maar kunnen niet nalaten de aandacht te vestigen op de diepe psychologische blikken, die wij in het menschelijk hart geslagen zien blz. 193-195. Over de *χλῆσιϒ* vinden wij mede zeer gelukkige denkbeelden ontwikkeld, ofschoon wij van haar correlaat de *ἐχλογὴ* hier weinig melding vinden gemaakt, welke *ἐχλογὴ* in ons oog eene *ἰδία ϑεοῦ πρόϑεσιϒ* schijnt te zijn, terwijl wij ons bij deze opvatting eens vooral buiten het steil Calvinistisch dogma willen houden. Tot de laatste formule van Marcus I: 15. *ἐν τῷ εὐαγγελίῳ* gekomen, ontwikkelt de schrijver de gradueele beteekenis van dit begrip. Meesterlijk is de greep blz. 199: 'Eene voldoend gestaafde zielkundige waarheid is, dat de mensch zich niet dan langzamerhand overgeeft aan het enthusiasme voor afgetrokken begrippen. Zoodanige wegsleping laat zich denken bij de jeugd of in oogenblikken eener buitengewone opgewondenheid, *maar duurt nooit lang*. De veerkracht onzer werkzaamheid is veel duurzamer, wanneer die werkzaamheid zich vastknoopt aan iets concreets en persoonlijks.' Zien wij op de geschiedenis der volken, ook daar zullen wij in ruimeren zin nog deze belangrijke opmerking gestaafd vinden. Het volk in massa vraagt eerst naar het stoffelijke, eerst naar het aardsche levensbrood, - en dan eerst als het gevoed en tijdelijk gezegend wordt, zullen de pogingen van sommigen bij enkelen althans uit het volk weerklank vinden, pour rendre le peuple vraiment philosophe, gelijk Lamartine eens bedoelde. - Ook in de vier laatste hoofdstukken van het tweede boek, waarin de schrijver handelt over: *den Zoon Gods en des menschen, de Kerk, de Toekomst, het Evangelie en het Jodendom* vinden wij alom eene echt wetenschappelijke basis en eenen juisten compilatiegeest. Tegenover de

leerstellige, eenigzins excentrieke voorstelling van den overigens zeer door ons geschatten Martensen, over den Doop vinden wij hier eene geheel andere beschouwing blz. 221 volgg.: ‘De doop onderstelt: 1° de belijdenis des geloofs in God den Vader, den heilige en barmhartige, twee eigenschappen waarin de evangeliesche moraal en godsdienst als geworteld zijn; 2° de gemeenschap met Gods Zoon, waardoor de vergeving van het voorbijgegane en de toekomstige zegepraal over de zonde beloofd en gewaarborgd worden; 3° de zekerheid der deelname aan Gods geest, waardoor de nieuwe betrekking van den mensch tot zijn Schepper gevestigd en onderhouden wordt, ten einde vrucht te dragen voor de eeuwigheid.’ Omtrent het Avondmaal vinden wij weder eenige ironie, die den schrijver belet, zich onverdeeld onder de vanen van Zwingli te scharen: ‘De *ἀνάμνησι*□ kan niet worden beperkt tot eene eenvoudige herinnering, eene woordelijke vermelding (want, let wel!) Jezus behoefde niet te vreezen, dat zijne discipelen hem vergeten zouden.’ Blz. 233 vinden wij de opmerking: ‘*Stationnair* blijven is pligt verzaken, even goed als indien men onmiddellijk tegen Gods wil inhandelde,’ waarbij wij deze noot vinden: Verscheiden kerkvaders hebben een gezegde van onzen Heer opgeteekend, dat in de Evangelien niet voorkomt: *γίνεσθε δόχιμοι τραπεζῖται*, Weest bekwame *bankiers*. Wij voegen er bij: Een ander gezegde van den Heer dat mede niet in de Evangelien voorkomt vinden wij Hand. XX: 35 vermeld: *μαχάριόν ἐ*□*ι διδόναι μᾶλλον ἤ λαμβάνειν* (dat zeker niet van *alle bankiers* zou gelden). - Wij mogen thans niet langer stilstaan bij ons kort overzigt over het tweede boek, maar zullen alvorens wij eindigen nog eenige blikken in het derde werpen, ten titel dragende: *De Joodsch-Christelijke Godgeleerdheid*. In de inleiding merkt de schrijver wederom op, hoe het onderwijs van Jezus twee schijnbare tegenstrijdigheden bevat, namelijk: onnavolgbare helderheid en onvergelijkelijke diepzinnigheid. Hier en daar vinden wij bij Reuss gelukkig gekozene allegoriën, zoo mede blz. 249 en volg. Hij werpt een blik op de eerste Christenen, nog vol van den indruk, dien de verschijning des Heeren op hen gemaakt had, en geeft te kennen, hoe dit derde boek gewijd moet zijn aan de schildering van de *Palestijnsche kerken*, zoo als zij gegrond en geregeld werden onmiddellijk na Jezus dood, aan de beschouwing der *Schriftverklaring* die daarin plaats vond, *de Leer der laatste dingen*, de *Openbaring, Christologie, Daemonologie, Soteriologie*, terwijl hij eindigt met een kort onderzoek naar het wezen van *het Ascetisme* en den aard *van den brief van Jakobus*. Te regt beweert hij dat de godgeleerdheid der oorspronkelijke kerk, verre van onnoodige dogmata te smeden, in den aanvang nederkwam op de stelling dat Jezus van Nazareth de Christus, de Messias is, en dat geloof tot of in Hem noodzakelijk geacht werd tot opname in het Godsrijk op aarde, de toenmalige Apostolische kerk. Omtrent de *Schriftverklaring* vinden wij vele grondige, wetenschappelijke opmerkingen, waarom de bestudering van dit hoofdstuk vooral den exegeet aan te prijzen is. Zoo vinden wij als een eerst hermeneutisch feit opgegeven, hoe het beginsel van den ‘*duplex sensus*,’ welk beginsel ook nu nog zijne voorstanders vindt, geheel vreemd was aan de exegetische wetenschap der apostelen. Over het *ἵνα, ὅπω*□ en *ἔδει* als toepassing van O. Testamentelijke citaten door de apostelen vinden wij veel wetenswaardigs blz. 268. Het meest boeide ons dat

hoofdstuk, waarin de schrijver over de Openbaring van Johannes eene schets levert, die het boek in zijne bijzondere deelen en onderdeelen allerscherpzinnigst ontleedt. Eer hij die schets begint zegt hij blz. 284: ‘De schitterende kleuren der Oostersche poëzij worden onder de ruwe en vereelte vingeren onzer nieuwerwetsche openbarings-metselaars in een gemeene en lompe pleisterkorst veranderd, even als de sierlijke teekeningen, waarmede de vleugels van het insekt gekleurd zijn, verdwijnen onder de ongeduldige vingers van het kind, dat ze uit instinkt bewondert en uit onwetendheid vernielt.’ Hij doorloopt alle hoofdstukken der Apokalypse, verklaart ze, en geeft over het beruchte cijfer van het beest 666 eene hoogst belangrijke noot, waarvan het resultaat is dat volgens de Ghematria dit beest niet Luther, Napoleon, of de hertog van Reichstadt, maar eenvoudig - Nero is. Hij zegt (blz. 297) omtrent de beelden der Openbaring: ‘Wat daaraan leven geeft, is de brandende adem van het Oosten; het is eene verbeeldingskracht zonder teugel, die overal de schoonheid aan de stoutheid opoffert. Het is een overvloed van beelden, eene stortzee van figuren, eene onafzienbare galerij van stoute prosopopoeën, het gelijkt een kerkhof, waaruit geesten opstijgen uit eene andere wereld afkomstig en die beurtelings eene onbescheiden nieuwsgierigheid en een onuitsprekelijk afgrijzen opwekken.’ Ook de laatste hoofdstukken van dit derde boek zijn der lezing en herlezing overwaardig. Plaatsgebrek belet ons er hier meer van te zeggen. - Ook de volgende stukken van dit werk hopen wij later in dit Tijdschrift aan te kondigen.

Antoinette Bourignon, een beeld uit de kerkelijke geschiedenis der XVIIe eeuw;

Door H. van Berkum, Predikant te Stiens. Sneek, van Druten en Bleeker. 1853.

Het behoort tot de eigenaardige verschijnselen van onzen tijd dat, op het gebied der letterkunde, vele mannen de pen opvatten om in eene monographie het beeld dier personen te schetsen, welke in de kerkelijke geschiedenis eene belangrijke rol hebben gespeeld. Onze Duitsche naburen hebben ons daarin het voorbeeld gegeven. Inzonderheid is het veld der patristiek op deze wijze als op nieuw ontgonnen. Men denke, om geene meerderen te noemen, aan Ullmann's Gregorius van Nazianze, aan Neander's Joannes Chrysostomus (beide in 't Nederduitsch vertaald), aan Bendemann's Augustinus. Inzonderheid de

17de eeuw is het, die in ons vaderland meer en meer bestudeerd wordt, en wel derwijze, dat onder het historisch-romantisch gewaad eene meer of min groote persoonlijkheid optreedt, die in de lijst van haren tijd gevat, toch daarbij nog plaats overlaat voor andere individualiteiten, die zich om den hoofdpersoon groeperen, en dus het geheele schilderstuk op eene niet onbelangrijke wijze stofferen. Immers de beide uitmuntende werken van Chonia, Dirk Rafelsz. Kamphuijsen en het Beleg van La Rochelle (welk laatste nog onlangs in den Tijdsp. werd aangekondigd) bewegen zich op het gebied der 17de eeuw. Maar ook andere, die het zich in 't bijzonder ten doel stellen den held of de heldin van 't verhaal waar dit noodig is, eene bijzondere ‘Ehrenrettung’ ten deel te doen vallen. Met dit doel toch schetste weinige jaren geleden een geacht predikant Balthazar Bekker in zijn leven en werkkring zoo te Amsterdam als te Franeker; met dit doel werd nog onlangs Engelands Protector Olivier Cromwell door Merle d'Aubigné in zijne eer hersteld, en dit oordeel door een Nederlander in het Tijdschrift Waarheid in Liefde onderschreven. Met dit doel legt thans de heer van Berkum zijne gedrukte ‘Antoinette Bourignon’ in handen des publieks, en zoekt ons haar voor te stellen als een beeld uit de kerkelijke geschiedenis der 17de eeuw. Niemand zal ontkennen dat juist de keuze eener levensbeschrijving van *die* vrouw hare eigenaardige bezwaren en moeijelijkheden medebragt, vooral als wij in aanmerking nemen hoe de schrijver haar zoo al niet van den naam eener dweepster zuiveren, toch in een licht heeft willen stellen, dat hare rigting van zeer gunstige zijde doet uitkomen. Reeds vroeger zagen wij in de Morgenster 1852 eene bloemlezing van gedachten en spreuken uit hare geschriften door den heer van Berkum medegedeeld, die ons vergunde een onbevooroordeelden blik in het leven van Antoinette Bourignon te slaan. Thans verschijnt hij met hare levensbeschrijving, en geeft ons in de voorrede de veelvuldige bronnen op, waaruit hij geput heeft. Wij kunnen hem niet toegeven, als hij daarbij in Bayle slechts spot vindt, waar deze van Antoinette spreekt, een' man, dien niemand, ondanks hij het Naturalisme in Frankrijk in de hand gewerkt heeft, den naam van een doorgaans ernstig en kundig compilator zal ontzeggen, al schijnt hij ook eene enkele maal voor een oogenblik door zijne luim vervoerd. En nu tot het werk zelf, dat in boeijenden, onderhoudenden stijl geschreven, ons in een zestiental hoofdstukken Antoinette Bourignon doet kennen. Hare levensgeschiedenis, op zichzelve reeds belangrijk, wegens de onafgebroken lotwisselingen, zooals die beknopt door Hagenbach in zijn Wezen en geschiedenis der Hervorming VI, blz. 53-70 wordt medegedeeld, wint hier door de dramatische voorstelling en de plastische momenten, welke laatste wij in menigte vinden, terwijl hier en daar zeer juiste psychologische blikken in de geschiedenis van het Katholicisme geslagen worden. Allereerst wordt ons de vlugt der jeugdige pelgrim naar Blatton op Paaschmorgen 1636 beschreven, later eerst in de: *Ophelderingen* wat tot die vlugt aanleiding gaf. Die vlugt wordt ons zoo voorgesteld, als geschiedde zij, dewijl de jeugdige maagd zich onbevredigd vond door Rome's eerdienst; zij wordt verontschuldigd, omdat die kerk haar niet voldeed. Ter regtvaardiging van het gedrag der excentrieke maagd, wordt tweemaal,

niet het onchristelijke anathema, maar de mededoogende klaagtoon over het *arme Rome!* aangeheven (blz. 18 en 38). Wij leeren in die liefdetoespraken in den heer van Berkum den warmen Protestant kennen, die ondanks den tooi, waarmede Rome zich zoekt te omgeven, toch Rome's eerdienst in al hare naaktheid ten toon stelt. Hooren wij hemzelven (blz. 18): ‘Rome, wat hebt gij voor de behoeften van het hart? Voor het verstand hebt gij in uwe eerdienst niets (geheel niets?) en de ware weg naar het hart zal wel die des verstands zijn. Het woord Gods vreest gij, en Christus heeft plaats moeten maken voor Maria en eene menigte van heiligen. Gij leert de menschen handelen naar bepaalde inzettingen, maar de harten te reinigen en beter te maken vermoogt gij niet. (Dit zou de dweepster Ida von Hahn-Hahn den schrijver waarschijnlijk niet toestemmen). Maar ik geloof, dat de Roomsche kerk zelve gevoelt, dat zij met hare vormen verouderd is. (Wij onderschrijven wel mede hier des schrijvers subjectieve opinie, maar gelooven dat de Katholieke kerk tegen dezelve als kettersch-objectief natuurlijk van hare zijde zal opponeeren). Maar wat geeft zij? Wij willen de waarde der kunst niet verkleinen, wij achten haar hoog; maar als zij de plaats van de godsdienst des harten, die bij u ontbreekt zal aanvullen - Rome! hoe arm is dan uwe kunst? De zinnelijkheid wordt gestreeld bij u, wij erkennen het. Door de heerlijke muzijk in uwe tempelen wordt het hart gesticht? Opgebouwd in de liefde tot Christus? Neen - gij verlaat uwe bedehuizen en roemt de schoone muzijk, en er is misschien eene begeerte in u opgewekt, om u ook te oefenen in eene kunst, die zoo de zinnen streelt; misschien wordt er uitgewerkt, dat er liedertafels en muzijkgezelschappen worden opgerigt (men denke aan de liedertafel te 's Bosch) maar waar is hij, die beter en heiliger is geworden, - ik zeg niet door de woorden des gezangs - maar door de weelde der toonen en der klanken?’ - Doch genoeg, om hieruit des schrijvers denkbeelden omtrent Rome's eerdienst te leeren kennen. Het gesprek tusschen de twintigjarige Antoinette en den grijzen George de Lille, doet ons in haar de kiemen vinden eener eenzijdige rigting, die eerst afscheiding van de wereld zoekt, het kloosterleven, om ook dit weder te laten varen, en met den wensch te eindigen een kluizenaarsleven in eene woestijn te leiden. Wij vragen hierbij in gemoede, is zulk eene gemoedsrigting vooral in eene vrouw, bij wie het zenuwleven fijner en gevoeliger is dan bij den man, is zulk eene rigting niet onnatuurlijk, en openbaart zij niet de zaden eener dweepzucht, die, tot vrucht gerijpt, welligt aan zichzelve zal kunnen voldoen, maar aanstekend en besmettend is voor andere harten? Antoinette wilde nog jong zijnde een ‘vriendinnetje’ van Jezus worden, en daarom wilde zij zich afzonderen, alsof niet ook in het ouderlijke huis haar gemoedsleven zich in liefde tot en gemeenschap met haren Heer kon bewegen? Hare vlugt uit de ouderlijke woning, uit angst voor haar eeuwig heil, is de eerste schakel in eene reeks van ontvlugtingen, dewijl zij nimmer hier op aarde een Paradijsleven kon leiden, maar altijd door meerdere of mindere onrust zich gejaagd voelde. Meermalen had zij in hare jeugd vizioenen, of geschiedden er stemmen van den Heer Jezus tot haar, die haar aanspoorden om alles te verlaten, en zich een heiligdom in de woestijn op te rigten, waar niemand haar in hare mijmeringen en verzuchtingen zou kunnen storen, en zij alleen met en van haren lieven

Heer Jezus zou leven. Om dat doel te bereiken (hetgeen zij trouwens nooit volkomen bereikt heeft) was zij in staat alle herhaalde huwelijksaanzoeken van de hand te wijzen; en zelfs den laatsten stuiver, haar reisgeld bij de eerste vlugt, weg te werpen, want, gelijk zij getuigt, eene stem vroeg in mijn hart (blz. 37): Waar is uw geloof? waarop zij kon zeggen: Christus is mijn bruidegom. Hij is mijn vertrouwen. - Is dát de roeping der christelijke jonkvrouw? Geheel anders getuigt eene diepzinnige christelijke vrouw uit onzen tijd, wanneer zij zegt: 'God wil, dat de jonkvrouw zichzelve een klooster te midden der wereld bouwe, en buiten die kloostermuren mag zij zich niet wagen. Die muren zijn *de harten harer geliefden*, en God wijdt haar heiligdom met Zijnen zegen in, en de heiligste plaats binnen deze stille zwijgende muren is Hijzelf.' - En wat deed Antoinette Bourignon? In dweepzieken ijver voor Christus, dien zij lief had, scheurde zij zich los van teederminnende ouderharten, en vergat een tijd lang de pligten, die op haar als christelijke dochter rustten. Het is waar, contre coeur verliet Antoinette later weder de pastory van Blatton, om tot de haren terug te keeren, en op verderen leeftijd liet zij de zucht tot het kloosterleven varen, maar waartoe dat altaar, die doodkist, wanneer in haar niet reeds vroeg de dweepzucht leefde, om, hoezeer dan ook later door de jaren veranderd en gewijzigd, haar toch gedurende haar geheele leven bij te blijven? - De ontmoeting met den hoogeerwaarden van der Burcht, die hare bedoelingen ook niet onbepaald voorstond, is uit dramatisch oogpunt beschouwd fiksch en levendig beschreven. Men leze daartoe met aandacht blz. 91-93. Reeds vroeger had zij zich beroepen op het inwendig licht des geestes, dat haar wel niet boven de uitspraken des N.T. gold, maar zij als ten volle overeenkomstig met die uitspraken in zich zocht te verdedigen. Zoo bevond zij zich op weg eene volslagen dweepster te worden, indien zij hare eigene bevindingen en vizioenen boven de leer des N.T. verhief. Wij vinden haar later in aanraking met de jonge gravin de Willerval, wier droefheid geboren uit gekrenkten hoogmoed (zie blz. 107) zij niet vermogt weg te nemen. De schrijver meent dat zij bij de pogingen daartoe den regten toon aansloeg, door namelijk de jeugdige gravin voor het nieuwe leven in Christus te winnen, dat zijzelve reeds volkomen meende te bezitten. Hij merkt daarbij op: 'Opbouwen moeten wij voor wij afbreken, of afbrekende opbouwen en opbouwende afbreken.' Dit duister gezegde wordt verder toegelicht: 'Zullen wij de duisternis smaden en hare ramp prediken op de daken? Wij zeggen: de fakkels ontstoken, en de kaars op den kandelaar! en de duisternis wijkt terstond.' Het doel van Antoinette was (blz. 114) haar huis des nieuwen christelijken levens op te rigten, waarbij de Jezuïeten haar vele hinderpalen in den weg stelden. Van den tijd dat zij aan het sterfbed harer moeder de pligten der liefde vervuld had, nam hare dweeperij eene andere rigting. Alle uitwendige kastijdingen en boeten hielden op, ja zij was zelfs haren vader voor een korten tijd behulpzaam in zijne zaken, toch voelde zij zich te meer overschenen door het inwendig licht des geestes. In de voorstad van Rijssel woonachtig beschreef zij haar 'eenzaam leven,' en was meermalen op reize. Treffend is het gesprek, waarin de grijze pastoor van Blatton, haar geestelijke vriend, zijn levensloop voor haar bloot legt. Op denzelfden dag waarop deze man door het

schot van een krijgsman in het bedehuis geveld werd, blies haar vader den adem uit. Zoo kon dan ook de schrijver zeggen: In dezen verloor zij haren vader naar het vleesch, in genen eenen vader in Christus. Een nieuw persoon treedt op het tooneel, zekere Jean de St. Saulieu, die Antoinette eerst zoekt te bewegen om een gesticht voor arme meisjes op te rigten, en zóó het werkdadig Christendom voor te staan. Deze regtzinnige huichelaar werpt vervolgens het masker af, en zoekt hare eer en goeden naam op het spel te zetten. Zij wederstond de verzoeking, maar nu ook verkeerde Saulieu's liefde in bitteren haat, die haren zedelijken invloed op de kweekelingen zocht te verderven.

In het 9de hoofdstuk, ten titel voerende: *Toovenarij en Duivelskunsten* leeren wij wondere dingen kennen. Antoinette te Rijssel aan het hoofd van een meisjes-instituut staande, begon aan toovenarij en hekserij te gelooven, en meende in ijlhoofdige verbeeldingskracht dat hare kweekelingen zich met den satan verbonden hadden om den toovenaarssabbath op den Bloksberg te vieren en haarzelve van kant te maken. Een meisje infecteerde het gesticht, een ander beweerde al mede in verbond met den duivel Antoinette met giftballetjes, haar gegeven door den duivel, die eigenlijk Saulieu blijkt te zijn, te willen ombrengen. Hagenbach merkt het volgende op: Eindelijk werd het geheele gesticht aangestoken; niet slechts de 32 meisjes waren allen te zamen en ieder in het bijzonder betooverd, ook de katten, de hoenders en eenden van het klooster vielen den duivel ten buit, zelfs het brood in den oven wilde zich niet meer laten bakken, het vleesch in de pan zich niet meer laten braden. De Capucijners beproefden vergeefs het exorcismus hier toe te passen, de duivel liet zich niet afschrikken, maar verscheen aan Antoinette zelve in de gedaante eener kleine lustige vrouw, die haar bespotte en beschimpte. Dit meisjes-instituut, waar Antoinette niet langer blijven kon, kwam nu in handen der Jezuïeten. Wij vinden Antoinette in 1663 te Mechelen, omringd door eenige weinige vrienden van het nieuwe leven, den aartsdiaken Corsaine, zekeren heer Pierre Noëls en de Cort, superior van het oratoire, waarbij zich eene vrouw Anna Sneesens voegde. Reeds hier begon zij verschillende werken te schrijven. Zij betuigde aan de Cort (blz. 182): ‘Mijn doel is de reiniging der kerk van al hare gebreken, of liever de vestiging eener nieuwe Evangeliesche kerk, daar toch de kerk, die bestaat, onmogelijk de ware kerk kan heeten.’ Aan het onderscheid van godsdiensten was haar niets meer gelegen, maar alleen aan de liefde en deugd, zij wilde de kerk van het nieuwe Jeruzalem, d.i. de kerk der eerste Christenen terug, waarin ‘liefde liefde en geest geest kweekt,’ al was hare voorstelling van die kerk dan ook zuiverder dan die der Apostelbroeders in de middeneeuwen. Zij betitelde hare autobiografie: ‘*Het woord Gods*’ en getuigde dikwijls van haar ‘inwendig licht,’ dat voor haar in een ‘spreken met God’ bestond en 't geen zij verklaarde als eene gemeenschapsoefening hares geestes met God. Zij betoonde zich eene voorstanderes van het Chiliasme, (zie blz. 304) en paste de signa in Matth. XXIV en XXV woordelijk op haren tijd toe. Hoe zij aangaande de Hollandsche ketters dacht, lezen wij in hare betuiging aan de Cort (blz. 202). Ik heb van mijne jeugd niet anders van hen gehoord dan dat het kwaadaardige, wanschapene en besmettelijke wezens

zijn die Geuzen. Toch reisde zij met de Cort naar het land en de stad dier ketters Amsterdam, niet om er te blijven, maar om met haren geestelijken vriend te trekken naar het eiland Noordstrand, waarop de Cort aanspraak maakte, omdat hij het voor een deel in 1634 had laten indijken. De heer van Berkum schetst ons nu hoe het toenmaals te Amsterdam gesteld was, welk een Babel van geloofsleuzen en verschillende meeningen daar gevonden werd. Te Amsterdam leerde Antoinette Johannes Swammerdam kennen, die zich aan haar aansloot. Plastisch is het gesprek beschreven dat plaats vond tusschen onze dweepster en twee Cartesianen, de hoogleeraren Burman en Heidanus. Ook De Labadie bezocht haar te Amsterdam, met wien zij eerst ingenomen was, maar van wien zij zich later aftrok. Wij leeren (het zij hier ter loops gezegd) in Labadie den strengen Praedestinatiaan kennen (blz. 228). Amos Comenius bleef harer leer getrouw. Behalve de personen, door onzen schrijver genoemd, met welke zij in aanraking kwam, spreekt Hagenbach nog van den beruchten dweeper Kuhlman, en voegt er bij ‘zij erkende *zijne* dweeperij met regt als dweeperij, terwijl zij aan de hare slechts des te sterker gehecht bleef.’ Hare verdere lotgevallen, na de vergiftiging van de Cort in 1669 zijn bekend. Bayle zegt eigenaardig genoeg: ‘Il l'institua son héritière; ce qui l'exposa pendant quelque temps à plus de persécutions que ses dogmes.’ In Junij 1671 begaf zij zich naar Holstein, waar het den boosaardidigen pater Patin mislukt haar te vermoorden. Zij kwam onder de bescherming van den hertog van Gottorp, maar in Oost-Friesland vond zij bittere vijanden in de Teellincks en Lodensteijn. Eenigen tijd woonde zij te Husum, waar zij met de kleine nieuwe gemeente, die zij om zich verzameld had gesprekken hield ‘over de steenen van het vaste Jeruzalem’ en oefeningen ‘over de vaste deugd.’ Hare ‘getuigenis der waarheid’ in hare eigene woning gedrukt, kwam in het licht. De Luthersche en Hervormde predikanten, waaronder vooral zekere Burchard trokken tegen de dweepster op den kansel hevig los. Eindelijk uit Sleeswijk voortvlugtig kwam zij met Swammerdam in 1676 te Hamburg aan. Hier werd Petrus Porret, die hare geschriften reeds vroeger had gelezen, met haar bekend, en haar ten nieuwen geestelijken vriend. ‘Porret zocht niet Antoinette, maar hare godsdienst, en liet hij zich later ook te ver door zijne liefde tot haar wegslepen, zoodat hij alle andere banden verbrak - toen hij tot haar kwam, was het de behoefte aan godsdienst die hem drong. Porret vestigde zich met zijne Claudia te Hamburg bij de van tooverij beschuldigde Antoinette. Wij zagen met belangstelling des schrijvers opmerking blz. 259 dat bij alle beschuldiging tegen Antoinette ingebragt, zeer veel aan haren tijd en niet aan haar moet geweten worden. Dit kunnen wij niet toegeven, want hare denkbeelden zijn te origineel, en hare persoonlijkheid staat te lijnregt tegen andere over, dan dat we haar zouden verontschuldigen. Met de jaren zijn wel is waar hare denkbeelden gewijzigd, maar de vizioenen harer jeugd werden haar in haren ouderdom stemmen Gods in haar, en in beide levensstadien blijft zij in ons oog - dweepster. Hare denkbeelden over het Avondmaal verschilden niet veel van die der Kwakers (zie blz. 267). Na van uit Hamburg gevlugt te zijn en een tijd lang weder de rol eener arme zwerfster gespeeld te hebben, koos zij zich eindelijk Lutzburg in Oost-Friesland tot vaste woonplaats,

waar zij nogmaals aan het hoofd van een liefdadig gesticht staat. In hare ziekte te Lutzburg meende zij schier in al hare discipelen duivelen te zien, zoodat velen hunner zich van haar afscheurden. Haar laatste togt in 1679 geschiedde naar Emden, Porret verzelde haar, van daar begaf zij zich den Dollart overstekende, bij Groningen overnachtende, naar Dokkum, eindelijk naar Franeker, waar zij, verlaten van hare aanhangers, eindelijk uitrustte van hare vermoeijende levensreis ten jare 1680.

Aan het einde van zijn boeijend geschreven werk, zoekt de heer van Berkum haar van de blaam te zuiveren, die op haar rustte als loochenares van God, als vijandin van het Christendom, en verklaart het oordeel van den beroemden Ideler voor onregtvaardig, die haar als eene onzinnige dweepster eene plaats in een krankzinnigengesticht waardig keurde. Wij laten dit oordeel op zijne plaats, en gelooven met den schrijver: ‘Zij was eene dweepster, ja, maar niet eene zoodanige, die komt met de fakkels der vernieling.’ Daartoe, voegen wij er bij, was zij te veel vrouw. Op Scherer beroept de heer van Berkum zich, die in onzen tijd het ideaal van Antoinette op helderder wijze heeft voorgesteld. Hij is onpartijdig genoeg om niet in te stemmen met Antoinettes dwaze leeringen over de vorming van den mensch, den menschelijken oorsprong van Christus, het Chiliasme enz. Van de schepping van den mensch leerde zij dwaas genoeg op deze wijze: Bij de schepping was de aarde aanvankelijk geheel kristal, zonder rook en brandende kracht, de mensch was doorzigtig, als een diamant. Maar de zonde heeft zijn ligchaam verdikt en verdonkerd. Toen God den mensch schiep was hij heer over alles; hij kon op het water wandelen, het vuur brandde hem niet, door zijnen wil alleen kon hij vruchten uit de aarde te voorschijn roepen, maar sedert hij zondigde is hij slaaf der natuur. Bij Adam's schepping was Adam tegelijk man en vrouw, en zou, hadde hij niet gezondigd, een hem gelijkvormig geslacht hebben voortgebragt. Hare leerstellingen omtrent de Triniteit zijn mede vruchten eener ontstokene verbeelding. In Luther, om van geene andere hervormers te spreken, zag zij slechts een sektehoofd. Het wezen der hervorming heeft zij, al brak zij ook met hare kerk, nooit in zijne groote beteekenis leeren kennen. Hare bedoelingen mogen edel geweest zijn, zij voegden zeker niet voor den tijd waarin zij leefde, en daarom heeft de schrijver regt te zeggen: ‘Leefde zij in *onzen* tijd, *mogelijk* schitterde dan haar naam naast die van Hannah Moore, Elisabeth Fry en Sara Martin’ (misschien ook naast die van Frau von Krüdener)? Met den Duitschen geschiedschrijver vereenigen wij ons ten slotte volkomen, die haar onvoorwaardelijk eene *dweepster* in den vollen zin des woords noemt, maar er bij voegt: Zij is ons *medelijden* in ruime mate waardig, en wanneer wij hare *treurige* geschiedenis met een rustig oog overzien, zoo zullen wij ook een edeler en beter streven in haar niet miskennen, doch - hetwelk in haar geen *regten uitweg* vond en dáárom *verkwijnde*.

De strijdende partijen.

De strijd tusschen Mackay en Christophilus. Met aanteekeningen en bijvoegsels, uitgegeven door Dr. J.C. Zaalberg, Pz. Pred. te Hendrik-Ido-Ambacht. Dordrecht, P.K. Braat. 1853.

Zal het op godsdienstig gebied, - in de Christelijke wereld, - onder Protestanten, - onder wie tot hetzelfde kerkgenootschap behooren, dan nooit in den volsten zin des woords worden: ‘vrede op aarde?’ Die vraag rees onwillekeurig en met ietwat wrevelen zin in mij op, toen boven aangekondigd werkje mij ter beoordeeling gezonden werd. Daar stond mij de geschiedenis der Christelijke kerk voor den geest, ik dacht aan de *historia dogmatum*, die mij in der tijd moeite genoeg gekost had, om ze mij in 't hoofd te prenten, en zij kwamen mij voor antecedenten te zijn, die mij hard lieten twijfelen, of de schrijver van de naderende worsteling der natiën wel een helderen bril op den neus had, toen hij profeteerde, dat over vijftien jaren het duizendjarige rijk - het rijk van vrede en eendragt - zou aanvangen. Maar, zal er dan geen einde komen aan den strijd? Zal het woord des Heeren dan bewaarheid blijven: ‘ik ben niet gekomen om vrede te brengen op aarde, maar het zwaard!’ Ongetwijfeld, zoolang er, als dit het geval was met onzen grooten Meester, strijd te voeren is tegen de zonde, ongeloof, bij- en wangeloof. Zoolang geen vrede, opdat vrede geen verderf worde.

Toch smartte het ons op nieuw getuige te moeten zijn van eene bij herhaling voor aller oog zigtbare worsteling tusschen partijen, die wel leden van hetzelfde kerkgenootschap zijn, maar scherp tegenover elkander staan, partijen, die zich eigenlijk onderscheiden in vrijzinnigen en orthodoxisten.

Toen Christophilus zijn open brief aan den heer Mr. Aen. Baron Mackay in de Kerkelijke Courant had laten plaatsen, en dat zelfde blad het antwoord van Mr. Mackay en Christophilus' repliek had opgenomen, behoorden wij onder wie verlangden, dat deze *strijd* met Mackay afzonderlijk zou worden uitgegeven, opdat hij nog meer algemeen bekend en beoordeeld zou worden en veler oogen zouden opengaan voor evangeliesch licht en evangeliesche waarheid.

Veel is er echter sedert dien tijd gebeurd. Een gemeenschappelijke vijand van het Protestantismus stak met driesten overmoed het hoofd op, en de lang verdeelde krachten vereenigden zich in éénen geest tegen eene magt, die langs allerlei wegen haar doel poogde te bereiken: het licht van den kandelaar te nemen en de gewetens der menschen aan boeijen te kluisteren. De strijd voerende partijen hielden op elkander te bekampen. Een wapenstilstand werd gesloten. De *Morgenster* verklaarde de wapens in het tuighuis te willen bergen, zoolang zij op haar terrein niet weder werd aangevallen. De *Fakkel* gaf den strijd tegen *de Nederlander* op. Men scheen zijn tijd te begrijpen - en voor het uitwendige althans was het vrede, vrede, wel niet

op onderlinge overeenstemming, maar op de wederzijdsche belofte van geen aanvaller te zullen zijn, gesloten.

Daar verschijnt de strijd tusschen Mackay en Christophilus en een kreet gaat op tegen den eersten verbreker van de gestelde voorwaarden. 't Is waar, het is geen vernieuwde aanval. De strijd was vroeger gevoerd, of liever de verdediging tegen den aanval had vroeger onder het oog van een deel des lezenden publieks plaats gevonden. Maar waartoe weder opgerakeld wat beter geweest ware onder de asch verborgen te blijven? Zaalberg zelf zegt, dat hij eerst geaarzeld had; maar van velerlei zijden daartoe aangezocht en gedrongen, had hij begrepen aan dat verlangen te moeten voldoen. Daarom gaf hij dan zijn *Strijd* nog eens afzonderlijk uit? Leest eerst zijn gesprek met een vriend, dat als voorrede te beschouwen is, en gij zult over het al of niet wenschelijke der afzonderlijke uitgave beter kunnen oordeelen. Wij voor ons - hebben we ook den vrede lief - aarzelen niet, het eerste toe te stemmen, omdat wij geen vrede mogen willen ten koste van de waarheid, en onder de leus van vrede niet gaarne zouden zien, dat men intusschen voortging met den geest van het Protestantisme te dooden.

Was aan referent de taak opgedragen, om als bemiddelaar tusschen de beide partijen op te treden, hoe zou hij zich innig verheugen, als hij bij magte was eene verzoening tot stand te kunnen brengen. Zou het inderdaad zoo moeijelijk zijn bij partijen, waar ter eenre zijde betuigd wordt: ‘God beware mij, dat ik zou haten wie ik als dwalenden meen te moeten bestrijden. Als Christenen reik ik ze de broederhand. Als verlosten door Christus hoop ik hen eens te ontmoeten voor den troon der genade en daar met hen, glimlagchend welligt, terug te zien op onzen strijd op aarde gevoerd. Zeker zullen wij daar blijde erkennen, dat niet in eenige opvatting der waarheid, maar alleen in Hem, die de waarheid is, het leven is en de zaligheid. Ben ik hard geweest, ik vergat daarom de liefde niet. Ben ik te hard geweest, partij vergete, de Heer vergeve het.’ - en ter andere zijde: ‘Mijn doel is geen ander, dan om de eer des Heeren te verdedigen, de waarheid te handhaven, en aan mijne verpligting als lid der Gereformeerde kerk te voldoen. - Is de vorm, waarin ik schreef, gebrekkig, het verwondert mij niet: is hij liefdeloos, het zoude mij grieven. - Wij worden in eeuwigheid naar Gods woord en niet naar onze subjectieve meeningen geoordeeld. - In den hemel gelden geene verschillende opvattingen: er is slechts één weg: *Ik ben de weg;* slechts ééne waarheid: *Ik ben de waarheid, niemand komt tot den Vader dan door Mij.* - Ik beperk de grenzen van Gods liefde niet; ik handhaaf eene ruime verkondiging des Evangelies. - Laat ons vooral trachten ons te ontmoeten voor den troon der Genade in den gebede, opdat de Heilige Geest ons leide in alle d.i. in de geheele waarheid?’ - Zou het zoo moeijelijk zijn bij partijen, waaronder referent aan beide kanten kent menschen van beproefde, warme godsvrucht; menschen bij wie het Christendom zich nadrukkelijk in het leven uitspreekt, menschen, die tot redding hunner natuurgenooten, zonder naar belijdenis te vragen, het christelijk beginsel der liefde zoo krachtig laten werken, - Groningers en Groenianen, evangeliesch- en kerkelijk-regtzinnigen, die als om strijd inrigtingen openen, maatschappijen oprigten, den toegang tot bewaar- en haveloozen-scholen, verple-

gings- en voedingszalen openzetten? Neen, zegt de een, die de zaak in het afgetrokkene beschouwt. Ja, en nogmaals ja, zegt een ander, die het meermalen beproefde en uit de werkelijkheid zijne redenen daarvoor ontleent. Maar waar is dan de afscheidende kracht in gelegen? Bij de eene partij is de grondslag voor christelijk geloof en leven, Christus, de levende Christus alleen, de levende Christus geheel; bij de andere is hij de leer, het begrip omtrent den Christus, zoo als ze in de oud-Gereformeerde kerk worden uitgesproken. Bij de eene is de Heer zelf de weg, de waarheid en het leven, bij de andere is ‘de weg’ eene ‘opvatting’ eene leer: dus is bij haar Christus een begrip, een leerstuk: voor den eenigen Zaligmaker van zondaren treedt de alleen zaligmakende leer in de plaats; bij haar is de leer, het begrip, de voorstelling der kerk van den Heer, ‘de waarheid;’ bij haar voor den levenden Christus een dood leerstuk; voor den Heer, die de waarheid *is*, eene leer, wat men *omtrent* den Heer voor waarheid moet houden. (Zie Morgenster van 26 Januarij d.j.) Terwijl de eene partij zegt: wij wijken van de kerkleer hier en daar af, alleen omdat wij zien, dat zij in meer dan één opzigt met den Bijbel strijdt, zegt de andere: ik geloof wat de kerk gelooft, niet omdat de kerk het gelooft, maar omdat de belijdenis der kerk met Gods woord overeenkomt. Hooren wij den een: ‘indien kerkelijk wezen moet beteekenen het onbepaald hechten aan de letter van formulieren, in dagen van strijd en twist door feilbare menschen opgesteld; - wanneer kerkelijk wezen wordt gesteld in het harde drijven van dikwerf duistere leerpunten; - als kerkelijk wezen zoo veel zegt als het voorstaan van eenig genootschap of eenige rigting, *quand même*, waarbij men het christelijke in anderen moet over het hoofd zien, dan ben ik, God dank! niet kerkelijk noch bij mijn genootschap, noch bij eenig ander, en als er het christelijke in te stellen was, dan helaas! niet christelijk ook (Kindermann. Anti-kritiek in de Boekz. der gel. wer. voor October 1853); - dan zegt de ander: allen die de kerkleer bestrijden, bestrijden de leer des Bijbels; want de kerkleer is de leer des Bijbels. En zoo zijn we dan reeds genaderd tot de beschouwing van eenige verschilpunten in den strijd tusschen Mackay en Christophilus. Bekend is de aanleiding er toe. Christophilus had Mackay's *Prof. Hofstede de Groot en de eenheid der Nederlandsche Hervormde kerk* gelezen. Twee plaatsen troffen in dat geschrift bijzonder zijne aandacht: de eerste was het beklag van Mackay, dat hij den kansel had geweigerd gezien aan predikanten, die apostolisch en met zelfopoffering voor de uitbreiding der waarheid werkzaam waren, maar die niet reglementair, hoewel gemeentelijk geordend waren, terwijl hij den kansel had zien geven aan eenen rationalist, maar die reglementair geordend was; de andere was Mackay's uitval tegen de kerkelijke examens. Beide punten worden in den brief van Christophilus onderzocht, gewogen en te ligt bevonden. Krachtig, kras, met scherpe bewoordingen nu en dan wordt Mr. Mackay teregt gewezen. Christophilus is geen aanvaller, maar verdediger, waar het de aangetaste waarheid en den grond geldt, waarop hij met velen staat, waarvan velen die hij bestrijdt, hem en anderen met hem gaarne verdringen zouden. Als verdediger transigeert, ontziet hij niet. Moet hij ergeren - het is om der waarheid wille; hard vallen - 't kan noodig

zijn, waar men een toeleg ontdekt om Evangeliedienaars bij hunne gemeenten verdacht te maken en onkruid onder de tarwe te zaaijen. 't Kan noodig zijn, waar men strijd voert tegen een geest der bitterheid, der uitsluiting en der onverdraagzaamheid. 't Doet ons leed, dat Christophilus dus moest spreken, maar kon hij anders, waar Mr. Mackay zulk een geest in zijn geschrift had geopenbaard? Misschien is hij er van overtuigd, misschien zal hij terugnemen wat partij verbitterde, misschien zal hij bij het blijven vasthouden aan zijne meening - het handhaven zijner overtuiging, die van anderen eerbiedigen en dus de broederhand aanbieden om de waarheid in de liefde te betrachten?... Laat ons zien, wat Mr. Mackay aan Christophilus antwoordt. Wij beginnen met te prijzen. Niet heet van den rooster schijnt het antwoord van Mackay gegeven te zijn. Het is in bedaarden, gematigden toon gesteld, een weinig diplomatisch, met de noodige réserves, fatsoenlijk, schoon enkele uitvallen hier en daar de bedekte kwetsing niet verhelen. Eerst staat hij stil bij den aard van den strijd, die niet alleen hier, maar in geheel Europa gevoerd wordt. En nu geeft hij eene schets van den toestand der Hervormde kerk van het laatst der vorige eeuw tot op onze dagen met het oogmerk om te bewijzen, dat het confessioneel beginsel, dat hij voorstaat en verdedigt, niet op zichzelven staat, geen partij- allerminst een individueel gevoelen is. Daar is waars, zeggen we met Christophilus, in die beschouwing, voor zoover Mackay beweert, dat de zoogenaamde liberale staatkunde onzer eeuw veel van den geest van Christus mist, vreezen we met Christophilus ook dat de heer Mackay onder christelijk weder te veel Gereformeerd verstaat, waardoor wij het ook niet met hem eens zouden zijn. Voor de belangrijke aanteekeningen, die Christophilus bij deze afzonderlijke uitgave aan dit gedeelte van het antwoord van Mackay toevoegt, zeggen wij hem dank. Zij wijzen, naar wij meenen, niet weinig teregt. Vervolgens gaat Mr. Mackay over tot de weêrlegging van het eigen geschrijf van Christophilus. Weêrlegging? Ze is kort, maar bondig? Kraftspruche zijn nog geene bewijzen Mr. Mackay! We zullen uwe wederlegging niet op den voet volgen - raden we u ook aan, om de lezing der aanteekeningen aan den voet, - openhartig, schlagend - van uw antwoord niet te verzuimen - omdat we haar niet anders, niet beter zouden kunnen te niet doen, dan Christophilus gedaan heeft in zijn repliek aan u.

Die repliek maakt het grootste deel van dit werkje uit, en is, naar ons inzien, even krachtig en alles afdoend als bezadigd geschreven. Christophilus meende, na het antwoord des heeren Mackay gelezen te hebben, dat hij repliceren *moest*, niet om zijns zelfs wille, want niet voor zichzelven wil hij strijden, ook niet ter wille van deskundigen; want dezen zullen Mr. Mackay's redeneringen ook wel zonder zijne hulp te ligt bevinden, maar ten dienste van hen, die minder op de hoogte zijnde der zaken, ligt zouden kunnen denken, dat de heer Mackay het regt aan zijne zijde heeft, en in zijn vlugschrift over *Prof. Hofstede de Groot en de eenheid der Nederlandsche Hervormde kerk* ganschelijk niet heeft gezondigd.

Hij spreekt daartoe eerst over de twee hoofdpunten, waar hij den heer Mackay over aanviel, daarna over eenige andere punten in den strijd aangevoerd.

Wat het eerste betreft, vraagt Christophilus of Mackay zijne beschuldigin-

gen en beweringen betreffende de twee punten, waarop hij hem had aangevallen, weêrlegd en zich van de op hem geworpen blaam gezuiverd heeft? En het breedvoerig antwoord op die vraag, waarbij de beide kwesties nogmaals, nu door Mackay toegelicht en als hij meent overtuigend bestreden, worden opgehaald, bewijst, dunkt ons, de ontkenning zoo zonneklaar, dat men willens blind moet zijn, om dit niet toe te stemmen. ‘Aardig.’ zeggen we met Christophilus, ‘maar vooral *waar* is het betoog, dat Mr. Mackay door zijne redenering en klagten van 't weigeren van den kansel aan den één', en het vergunnen van dien leerstoel aan den ander, toont op kerkelijk gebied een *revolutionair* te zijn, al is hij anti-revolutionair in het staatkundige, - voorkomende in *de Morgenster* van den 29 December d.v.j.’ Na vervolgens aangetoond te hebben, dat Mackay in zijn antwoord op de harde beschuldiging van onwaarheid met betrekking tot zijne voorstelling der kerkelijke examens uitvlugten zoekt, en in plaats van op feiten, op mogelijkheden wijst, en na te hebben bewezen, dat er in de kerk geene leer verkondigd wordt, die tot dergelijke examens, als Mackay voorstelt, aanleiding kan geven, gaat Christophilus over tot het bespreken van eenige andere punten in den strijd aangevoerd.

Om het vele en velerlei, dat Mackay gezegd had, maar dat nagegaan en wederlegd kan en moet worden, geregeld te behandelen, vat hij dat onder de volgende rubrieken zamen:

Mackay's voorstelling van den geest, die in ons kerkgenootschap heerschende zou zijn.

Zijn ijver en die zijner vrienden voor de handhaving der oude Hervormde kerkleer.

Zijne denkbeelden en die zijner vrienden omtrent de noodzakelijkheid om de Hervormde kerkleer te handhaven.

Zijn oordeel over het geloof van anderen, die van hem in geloof verschillen.

In de eerste rubriek verdedigt Christophilus manhaftig het Hervormde kerkgenootschap tegen den onchristelijken geest, die er, volgens Mackay, in zou heerschen, omdat de meest verlichte leden van dat kerkgenootschap beweren, dat eene Christelijke kerk niet op formulieren mag rusten; vervolgens tegen een valsch begrip van eenheid, met uitsluiting, als de heer Mackay wil, van algemeen nuttige vereenigingen, die wel geen bepaald kerkelijk, maar een algemeen nuttig doel hebben; daarna tegen de beschuldiging alsof men ten koste der eenheid van geloof een uitwendige orde had ingesteld; eindelijk tegen de grieve, dat de heerschende partij in de Nederlandsche Gereformeerde kerk meent, dat vrijheid om te neologiseren en te rationaliseren tegenover een stelselmatigen vijand beter is, dan positieve waarheid te belijden.

Met betrekkiug tot het tweede punt toont Christophilus duidelijk aan, dat de heer Mackay en de zijnen geene handhavers der Hervormde kerkleer wezen kunnen, omdat zijzelven er van afwijken in meer dan één punt, en des noods den sterken arm gebruiken zouden om anderen uit de kerk te bannen, wegens vergrijp tegen de kerkleer, waar zijzelven mede aan schuldig staan, volgens den regel zeker: *si duo faciunt idem, non est idem*.

In de derde rubriek beschouwt en beoordeelt Christophilus Mackay's ijver en dien zijner vrienden voor de handhaving der oude Hervormde kerkleer.

Ruim is hier het veld, krachtig is de teregtwijzing die Mackay ontvangt met opzigt tot de vier volgende gronden door Mackay aangevoerd voor de noodzakelijkheid van de handhaving der Hervormde kerkleer: 1) de kerk moet hare belijdenis resumeren. 2) Er komt verwarring zonder eenheid van kerkleer. 3) In de kerk moet men met de kerk mede spreken. 4) De kerkleer is de leer des Bijbels.

Eindelijk handelt Christophilus in de laatste rubriek over Mackay's oordeel over het geloof van hem en anderen, die van zijn geloof verschillen. Hier overtuigt Christophilus Mr. Mackay, dat deze een geheel verkeerd denkbeeld heeft van zijn geloof en dat der zijnen; als kennende of als willende Mackay geen middenweg kennen tusschen *zijne* Bijbeltheorie en Bijbelverachting, tusschen *zijne* denkbeelden omtrent Christus en Jezus *niet dan* een hemelling te noemen, tusschen *zijne* voorstelling van de verlossing door Christus' bloed en verloochening, ja verachting dier waarheid, tusschen *zijne* beschouwing van den H. Geest en het zeggen dat de H. Geest *slechts* is de geest van Jezus. En om nu aan Mr. Mackay alle verdere aanleiding te ontnemen tot eene geheel scheve en valsche voorstelling van zijn geloof en dat van anderen; om hem te toonen, dat hij geene uitvlugten zoekt, waarvan Mackay hem vrij onbedachtzaam en niet zeer liefderijk beschuldigde, laat Christophilus eene uitspraak zijner overtuiging in drie verschillende opzigten volgen. Vooreerst zegt hij ronduit, hoe hij over de kerkleer denkt; ten tweede, waarin hij verschilt, waar hij in overeenstemt met de Groningers, en ten derde, wat hij aangaande Gods openbaring in de H. Schrift vervat - aangaande den Christus - de verlossing in Christus' bloed - den H. Geest gelooft. Christophilus eindigt, na zijn vermoeden te kennen gegeven te hebben, dat Mackay met deze zijne belijdenis wel niet tevreden zal zijn, als al te zeer in strijd met zijne inzigten, met te verklaren dat hij zich gaarne met den heer Mackay, gelijk hij wenscht, wil stellen voor den troon der Genade in den gebede, opdat de H. Geest hen in alle waarheid leide, terwijl men dus zal leeren niet meer naar kerkleer te vragen, maar alleen naar Gods woord in Christus.

Lang hielden we ons op bij dezen *Strijd*, dien we wel wenschten, dat niet behoefde gevoerd te worden. Maar nu het er eenmaal toe ligt, moeten we ook op het onzijdigste standpunt Dr. Zaalberg dank zeggen, dat hij ons zulk een helder en toch diep doordacht, voor ieder begrijpelijk en van den grond opgediept overzigt van dien strijd gegeven heeft. Wij achten den held, die met open vizier en kordaatheid zijn partij durft onder de oogen te zien. Wij verwachten van zulk een' eerlijken strijd altijd iets goeds. Mogt hij maar tot verzoening lijden! Zou dit, ik vraag het nog eens, zoo moeijelijk zijn? - We vreezen weder voor een niet bevredigend antwoord, als we denken aan wat het gevolg van dezen gevoerden strijd is geweest. Waar verzoening tot stand zal komen, moet toenadering plaats hebben. Christophilus zegt, dat hij hun, die hij bestrijdt, als Christenen de broederhand toereikt. En wat heeft Mr. Mackay gedaan? *De Nederlander*, het orgaan van Mr. Mackay en zijne vrienden, heeft uit de breedte van Christophilus' Repliek willen besluiten tot het gewigt der beschuldigingen des heeren Mackay. Dit is alles, zoo ver we weten: voorwaar geen poging tot toenadering, veel minder tot nadere

overtuiging. Want het is, als *de Morgenster* n° 35 zegt: ‘Dit besluit komt ons overijld over: om ééne valsche beschuldiging zijner vijanden te weêrleggen, gebruikt zelfs de Heer meermalen eene lange rede. De beschuldiging kan zóó in den grond valsch, zóó met een geheel valsch stelsel ineengeweven zijn, en op een zóó voor onkundigen hoogstgevaarlijken, beslissenden toon werden voorgedragen, dat men zich, om den wil der onervarenen wel den arbeid eener uitvoerige weêrlegging getroosten moet.’

Wij wenschten, wij wenschten vurig den vrede, maar zoo lang die niet met behoud van evangeliesch licht en evangeliesche waarheid kan verkregen worden, scharen wij ons aan uwe zijde, Christophilus, juist omdat wij *χριστοφιλοὶ* zijn, die de waarheid niet in de letter, maar in den geest willen zoeken, de waarheid in liefde betrachtende, maar haar nimmer uit zwakheid verzakende.

H.

Stichtelijke lektuur. Een oude pelgrim in den nieuwen tijd. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 332.)

Pelgrimstogt van Johannes Bunyan, op nieuw uit het Engelsch vertaald door J. De Liefde. 1853.

> Dagegen ist ein wilder Gewirr von Allegorien der Rede, deren eine die andere stört und zerstört, auch keine Rede (*λογο□*). Ein Luft-geister - und Dämonentanz ist's um den Thurm zu Babel. - Die *Engländer* lieben diese Tänze in ihren Monodien, lyrischen Poëmen u.s.f. Durch Cowley sind sie in Schwang gekommen, der sich an Pindar einen dergleichen Luftwerfer dachte. Swift, Pope, Arbuthnot - haben den Bilderund Allegorien-unfug ihrer Nation lächerlich zu machen gesucht; eher aber mag er seitdem zu-als abgenommen haben.
> J.G. VON HERDER.
> En ziet: het was een droom.
> BUNYAN, blz. 235.

I. Droomen.

Droomen - droomen - is het leven geen droom, of zooals men in den ouden tijd reeds verklaarde: ‘de schaduw van een droom,’ en vinden velen niet hun eenigsten, laatsten, en hoogsten troost in het ontwaken aan gene zijde des grafs? -

Ook de vrome, eens zoo zwaar beproefde Bunyan eindigt zijne levensbeschouwing op deze wijs:

‘en ziet: het was een droom.’

Nu vindt men juist in droomen de meest onregelmatige, verwarde, tegenstrijdige, somtijds vreesselijke beelden - beelden uit den hemel en uit de hel, zoo bont en vreemd door elkaâr geworpen, dat het gewoonlijk aan den ontwaakten mensch mislukt om den bajert te ordenen, en men met vreugde telkens herneemt:

‘en ziet: het was een droom!’

Ook vader Bunyan heeft eens gedroomd, in den goeden Christelijken - en destijds zeer gewonen - allegorischen - zin, - en zekerlijk zeer ter goeder trouw gedroomd; zelfs in die mate, dat in onze eeuw, en in onze dagen, aan hem een droomuitlegger, een tweede Jozef, is toegevallen, die het vizioen nogmaals aan zijne tijdgenooten aanbiedt. - Wij vertoeven intusschen, eer wij tot den ouden pelgrim gaan, die weder is opgestaan, eenige oogenblikken bij het grondbegrip van *droomen*.

Droomgezigten zijn - men vergunne ons met deze paradox te beginnen - alom aanwezig. - Er is geene wetenschap, geene kunst, geen meer of min ontgonnen gebied, waar menschelijk verstand of verbeelding - *oefenen;* - niet in den zin der afgescheiden Christengemeenten, maar in den zin van praktikale ontwikkeling - waar niet nu en dan de droomgezigten ter bane komen.-

Reeds heeft de eene dichterbroeder, Horatius, van een ouder broeder, Homerus, durven verklaren - ‘dat hij nu en dan dommelde,’ (quandoque bonus dormitat Homerus) altijd *de goede* Homerus, - en wij beweren, dat de geleerden, de wis- en natuurkundigen - de geschiedschrijvers - en principaal de dichters en schilders, allen met en nevens Homerus, hunne droomverschijningen hebben, en er overvloedige bewijzen van overleggen.-

Maar vraagt ge: de godgeleerden, de Theologanten mede? - Ook dezen? - Op zulk eene onkiesche, onverwachte, onbetamelijke vraag, moet evenwel eenig antwoord volgen - maar welk antwoord?-

Zoude het mogelijk kunnen zijn, dat de godgeleerden hier of daar, door het spel der verbeelding, door overspannen onderzoek, door overprikkeling van het zenuwleven, door den invloed van den geest op het ligchaam, of wederkeerig van het ligchaam op den geest, ook droomgezigten hebben gezien? - verschijningen, - vizioenen, - nevelbeelden, - die verdwenen, - toen zij weder ontwaakten?

Helaas! 't is mogelijk geweest - ja, alzoo is het geschied - inderdaad geschied. - Helaas! de godgeleerdheid ontneemt den mensch het menschelijke niet, ook niet de neiging om somtijds aan droomgezigten toe te geven - om zich te verplaatsen in werelden vol geesten en spoken, engelen en duivelen, om de zonderlingste voorstellingen te zien en aan anderen te laten zien. - 't Is alzoo geschied.-

De heilige Theresia - Antoinette Bourignon (met verlof van haren wakkeren advokaat van Berkum!) Swedenborg, Petersen, de man van het duizendjarig rijk - en hoevelen met dezen? Jacob Böhme; - ja, immers zag vader Luther den Booze op den Wartburg, blijkens de inktvlek aan den muur. - Zouden we vader Bunyan er

ook bij mogen noemen? en vooral Jung Stilling, den gemoedelijkste welligt onder al de geestenzieners? - Waren deze lieden, op de eene of andere wijze in den toestand der extase gebragt, niet werkelijk in het rijk der droomen? - of durft gij te loochenen, dat bij hen in die oogenblikken van een verhoogd, onverklaarbaar leven des geestes, een eigenaardig *Hypnotisme* aanwezig was? - Waarde lezer, de grenslijn is hier ongemeen moeijelijk te trekken, of te bepalen: waar de toestand van extase *begint* en *eindigt*? - Als iemand intusschen, zoo als Bunyan, vooraf en zeer bepaald het voornemen heeft opgevat, om te *willen droomen*, en dus reeds te voren weet, *dat* hij droomen zal of droomen wil, dan verwachten we, onder dien quasi-proformâ-droom, eigenlijk geen - droom - maar iets anders - b.v. eene dichterlijke schets van het aardsche leven. - Velen hebben dezen droom-vorm en droom-type met meer of min gelukkig gevolg ter hand genomen, om de half droomenden op aarde te doen ontwaken; - men heeft, vreemd genoeg! bepaaldelijk anderen voorgedroomd, om hen wakker te maken en wakker te houden.-

Over de droomgezigten en verschijningen der vromen, der godgeleerden van alle tijden, ook die van *onze* dagen, laat zich menig blad vol schrijven, en wij zijn zoo stoutmoedig en ondeugend om te beweren, dat onder meer dan één vertoog, of preek, of opwekking, uit dezen laatsten tijd, als kenmerkend op- en onderschrift, met groote, roode letters moest gedrukt en gelezen worden:

> ‘Ziet: het was een droom.’

II. De pelgrim op reis.

De togt van den pelgrim door het leven, is, zooals wel bekend, geheel allegorisch opgevat, en vloeit derhalve over van *personificatien;* - onophoudelijk, onophoudelijk komen nieuwe reisgenooten af en aan, en brengen eene ongehoorde afwisseling en schier duizeling te weeg: men heeft handen vol werk, om met al die personaadjes op weg, met den goeden Christiaan (de Christen-pelgrim) niet in het ongereede te geraken. - Wij zullen eene wanhopende poging wagen, om het zonderlinge reisgezelschap ‘bij name’ op te roepen, hopende dat deze namen, zonder verdere uitlegging, de reisgenooten eenigzins doen kennen. - Met moed aan het werk:

Blijdenbode - van Kneeden - Starreman - Helper - Wijsman - Wetteman - Goedhart - Drift - Geduld - Simpel - Lodder - Driest - van Pleisteren - Veinzering - van Sidderen - Mismoed - de portier Wakker. - (Nu de dames: jufvrouw Vroom - jufvrouw Voorzigt - jufvrouw de Liefde). - Apollyon - de Booze! - Geloover - Mozes - van Wrevelen - Schrander - Prater - Haatgoed - Nijder - van Dweepen - Plasdank - Blindeman - mijnheer Zondergoed - heer Gifpijl - heer Lustjager - Bijdoel - de Hoop - weledele heer Draairond - hoog wel geboren heer Tijdknecht - mevrouw van Veinzen - de heer Strijkop - Penningzoeker - Valschmoed -

de reus Wanhoper - jufvrouw Versagen - Weetniet - de heer van Wijk van ter zijde - Kleingeloof - Flaauwhart - Laffer - Schuldschelm - Grootingenâ - Vleijer - Atheïst - heer Keerom - Redzelf.

Daar zijn de reisgenooten, zoover wij meenen, tamelijk naauwkeurig opgegeven, zoo als zij beurtelings nevens den armen Christiaan verschijnen en verdwijnen, elk in zijne rol en op zijne plaats, terwijl eindelijk de 'Koning' in het Hemelsch Jeruzalem, den pelgrim opneemt, en alles eindigt met de zaligheid des veel beproefden. - Men vermoedt teregt, dat er nog meer allegorie ter tafel is gebragt - eens op weg zijnde, kon de vrome vader Bunyan niet ter halver wege blijven staan -:

Het Struikelaarspoortje - het dorp Zedenburg - de Wankelmoedspoel - de berg Vlak-in-den-weg - de stad IJdelstein - IJdelmarkt - de stad Gladdetonge - het kasteel Twijfelstein - de Volmoedstad - het Tooverland - en eindelijk het Hemelsch Jeruzalem.-

Alleenlijk deze namen overtuigen ons reeds, zonder de gezette lezing van vader Bunyans 'droom', dat de arme Christiaan, inderdaad, *geene* gemakkelijke en genoegelijke levensreize heeft gehad - dat hij verbazend is geplaagd - zelfs gevangen genomen - in het water stortte - tegen bergen op moest - maar gelukkiglijk telkens door de reisgenooten: 'Geloover, de Hoop en Blijdenbode, en de drie jufrouwen, die regt vriendelijk zijn, is ondersteund. - Voorts wete men, dat er tusschen deze persoonsverbeeldingen telkens zeer onverwachte en vreemde - episoden - buitensprongen zijn ingelascht, - somtijds overdenkingen en bespiegelingen, waarvan eenige met gevoel en menschenkennis zijn gesteld; anderen weder in den flaauwen, beuzelenden, dweependen toon vallen, en volstrekt geene eigenlijk *zedelijke, godsdienstige stichting, verlichting van het verstand* of *reiniging des harten* voortbrengen, althans geene bepaalde, heldere denkbeelden, of krachtige zedelessen aanbieden - en hierin ligt een zeer groot gebrek van deze en dergelijke halfslachtige, tusschen proza en poëzij heen en weder zwevende en dartelende voorstellingen, waar het spel van een weelderig vernuft, met eene letterlijke, angstvallige en benaauwde opvatting van sommige Bijbelsche vormen, - als tegen wil en dank, force majeure, wordt zaamgekoppeld, - hierdoor verwasemt het stichtelijk, ascetisch element, en er blijft over -: een allegorisch nevelbeeld -! Wilt gij eene proeve? welnu - wij zullen den pelgrim Christiaan zien in den *strijd* met het kwade, met de zonde; strijdende tegen vleesch en bloed; wij willen en verwachten immers hier aanwijzing van heiliging en verbetering, de middelen tot Christelijke volmaking. - Onderzoekt nu eens wat ge inderdaad *overhoudt* van dit bont allegorisch tafereel, waar Christiaan met Apollyon in een tweegevecht is geraakt (vergelijk het bijgevoegde vreesselijke plaatje).

- 'Bedenk nogmaals,' hernam Apollyon, 'wanneer gij uwe bezinning niet geheel en al verloren hebt, wat u waarschijnlijk overkomen zal, wanneer gij dien weg nog verder bewandelt. Het kan u niet onbekend zijn, dat meest al zijne dienaren, ellendig aan hun einde komen, omdat zij tegen mij en mijne wegen zondigen. Hoe velen hunner zijn op eene schandelijke wijze ter dood gebragt! En buitendien, gij houdt zijne

dienaren voor beter dan de mijne, maar waarom? Hij is nooit van de plaats waar Hij is, afgegaan om iemand zijner dienaren uit de handen hunner vijanden te bevrijden. Ik daarentegen, de geheele wereld weet het, hoe dikwijls ik mijne trouwe dienaren, hetzij door geweld of list, uit de hand van Hem en de Zijnen verlost heb, ofschoon Hij hen reeds gegrepen had. En zoo zal ik ook u verlossen.'

- 'Wanneer Hij vertoeft, om de Zijnen te verlossen,' zeide Christiaan, 'zoo doet Hij dit om hunne liefde te beproeven, of zij Hem zullen aankleven ten einde toe. En wat hun ellendig uiteinde betreft, waartoe zij volgens uw zeggen komen, dat is juist des te meer eere voor hen; want aangaande de verlossing, die tegenwoordig is, daarvan verwacht ik niet veel; want zij verwachten hunne eere in de toekomst, en die zullen zij beërven, wanneer hun Koning komt in zijne heerlijkheid met al zijne heilige Engelen.'

- 'Maar gij zijt in uwe dienst jegens Hem reeds ontrouw geweest, en hoe kunt gij dan nu verwachten, dat gij bezoldiging van Hem bekomen zult?'

- 'En waarin, o Apollyon, ben ik Hem dan ontrouw geweest?'

- 'Wel, gij waart nog naauwelijks op weg gegaan, of gij zoudt bijna in den Wankelmoedspoel gesmoord zijn. Gij bewandeldet slechte wegen, om van uwen last bevrijd te worden, terwijl gij hadt moeten wachten, tot dat uw Koning u dien afnam. Gij zijt onder weg ingeslapen, en hebt uwe gewenschte dingen verloren. Op het gezigt van de leeuwen ontbrak er weinig aan of gij waart teruggekeerd. En wanneer gij over uwe reis spraakt, en over hetgeen gij gezien en gehoord hebt, waart gij inwendig begeerig naar ijdelen roem, in alles wat gij spraakt of deedt.'

- 'Dit alles is waar, en nog veel meer, dat gij niet eens genoemd hebt; maar de Koning, welken ik dien en eer, is barmhartig en vergevensgezind. Buitendien, deze zwakheden hebben zich van mij meester gemaakt, toen ik in uw land was, want dáár heb ik ze ingezogen, en ik heb er onder gezucht, daar zij mij bekommerd maakten, en ik heb vergeving van mijnen Koning verkregen.'

Op deze woorden barstte Apollyon in eenen verschrikkelijken toorn uit, zeggende: 'ik ben de vijand van dien Koning, ik haat zijnen persoon, zijne wetten en zijn volk. Ik ben gekomen om u te weêrstaan.'

- 'Zie toe, o Apollyon! wat gij doet, want ik ben op de wegen van 's Konings Mogendheid, op de wegen zijner heiligheid; daarom heb acht op u zelven!'

Nu spreidde Apollyon zijne armen en vleugelen over de gansche breedte van den weg uit, en riep: 'in deze zaak ben ik zonder vrees. Bereid u ter dood, want ik zweer bij mijnen helschen poel, dat gij geen stap verder zult. Hier zal ik uwe ziel verderven!'

Met deze woorden wierp hij een vurigen pijl naar de borst van Christiaan; maar Christiaan had een schild in zijne hand, waarmede hij den pijl opving, en aldus het gevaar afweerde. Nu trok Christiaan zijn zwaard, want hij zag, dat het tijd was hem aan te vallen. Apollyon intusschen hield hard op hem aan, een hagelbui van pijlen op hem afschietende, waarmede hij, in weerwil van alles wat Christiaan deed, hem aan hoofd, hand en voet kwetste. Dit was oorzaak dat Christiaan een weinig terug week; Apollyon daarentegen zette zijn

werk met kracht door, doch Christiaan vatte weder moed en bood hem op nieuw mannelijk wederstand, zooveel hij kon. Dit zwaar gevecht duurde meer dan een halven dag, tot dat Christiaan bijna geheel uitgeput was; want gij moet weten, dat Christiaan ten gevolge van zijne wonden al zwakker en zwakker werd.

Apollyon nu, eene geschikte gelegenheid waarnemende, begon op Christiaan in te dringen, en met hem worstelende wierp hij hem met een vreesselijken schok ter aarde. Christiaan viel en hierbij vloog hem het zwaard uit de hand. ‘Nu ben ik u meester!’ riep Apollyon, en op hem vallende, drukte hij hem bijna dood, zoodat Christiaan begon te wanhopen aan zijn leven. Maar onder Gods genadige besturing, terwijl Apollyon zich tot zijn laatsten slag toebereidde, om geheel en al een einde te maken aan het leven van dezen goeden man, greep Christiaan weder schielijk naar zijn zwaard, dat nog onder zijn bereik lag, en toen hij het weder in de hand had, riep hij: ‘verblijd u niet over mij, o mijn vijand; wanneer ik gevallen ben, zal ik weder opstaan[*].’ Met deze woorden gaf hij Apollyon een doodelijken slag, waarop deze achterwaarts week als iemand, die eene doodelijke wond ontvangen had. Toen Christiaan dat zag, sprong hij op, en zich op zijnen vijand werpende, riep hij: ‘ja, in al deze dingen zijn wij meer dan overwinnaars, door Hem die ons heeft lief gehad[†].’ Maar Apollyon spreidde zijne slangen vleugelen uit, en spoedde zich heen, zoodat Christiaan hem niet meer zag.

Niemand, tenzij hij het gezien en gehoord heeft zoo als ik, kan er zich een denkbeeld van maken, welk een krijschen en afschuwelijk gebrul, Apollyon gedurende den ganschen tijd van het gevecht van zich gaf. Hij sprak gelijk een draak, en van den anderen kant, hoeveel zuchten en stenen gingen niet uit Christiaans hart op! Maar ik had onzen goeden pelgrim ook nog nooit zulke vrolijke oogen zien opheffen, als toen hij bemerkte dat hij Apollyon met zijn tweesnijdend zwaard gewond had. Toen inderdaad zag hij met een blijden glimlach opwaarts. Het gevecht zelf echter was het verschrikkelijkste, dat ik ooit van mijn leven gezien heb.

Toen de strijd nu over was, zeide Christiaan: ‘hier wil ik mijnen dank betalen aan Hem, die mij bevrijd heeft uit den muil des leeuws, aan Hem, die mij tegen Apollyon geholpen heeft.’ Dit deed hij, de volgende regels zingende:

> ‘Beëlzebub, die slang, de Koning van de hel
> Besloot mijn wis verderf;
> En op zijn streng bevel
> Trad deze krijger uit, geharnast en met schichten
> En pijlen, gloeijende van helsche bliksemlichten.
> Hij blies slechts woede en moord, en greep mij vrees'lijk aan,
> Maar Michaël schoot toe, en heeft mij bijgestaan;
> En door dit snijdend zwaard en in de magt des Heeren
> Dwong ik hem op de vlugt; - nu zal mijn mond U eeren,
> O Koning! die mijn ziel, zoo trouw'lijk hebt bevrijd.
> Geprezen zij Uw Naam, en nu en te aller tijd!’
> (Blz. 73-77.)

Wilt ge thans de goedheid hebben, na de lezing van *dit* gevecht of duel, den aanvang der *Bergrede* te lezen, en dan iets later, eenige hoofdstukken uit *Gellerts* zedekundige lessen - en wij vragen u niet meer op welke wijze men waarachtige ziels- en gemoedsverbetering, bekeering, heiliging, een hooger Christelijk leven moet aanbevelen - en op welke wijze niet - zekerlijk op de

*) Micha VII: 8.
†) Rom. VIII: 37, 39. Jak. IV: 7.

wijze, door Bunyan gekozen, wel het allerminste.

De geliefkoosde voorstelling van eenen geplaagden, telkens vervolgden, ongelukkigen, aardschen pelgrim, die geen oogenblik levensrust heeft, en eindeloos door het leven wordt - gemartelizeerd, moge in den bijzonderen smaak van sommigen vallen, en door hen tot een hooger en beter leven, als opvoedingstheorie, worden aangeprezen, - wij kennen toch nog een schooner en waardiger beeld: - dat van een *kind Gods* - zooals de eenige Goddelijke Meester en zijne jongeren dit nadrukkelijk aanduiden en ontwikkelen -: een kind Gods, dat in de groote levensschool onderwezen, onder de hoede van een genadigen Vader staat, en met geene fantastische reuzen, gedrochten en Apollyons op leven en dood moet vechten; - maar met de zonde, met vleesch en bloed, met de wereld en hare begeerlijkheden, zooals ze *werkelijk - niet allegorisch* - ons verschijnen. - Als het die hoogere opvoeding geldt, geve men ons in dezen tijd ernst en waarheid, geen opgewarmd zamenstel van overdreven en pijnlijk in elkaâr gevlochten verdichting, waar het vernuft, de verbeelding, het woordspel, en de allegorie eindelijk - tot walgens toe, zich uitputten - om den lezer bezig te houden; - onze tijd eischt *andere* spijze, *ander* licht: - eenvoudige, heldere, krachtige, verstaanbare aanwijzing, om Gode ter eere te leven, en ons onbesmet van de wereld en de zonde te bewaren. - Waarom de begaafde en ijverige vertaler, - die menigwerf den echt populairen toon heeft aangeslagen - beter dan zijne hem eigene dogmatische zienswijze - ons den ouden pelgrim weder heeft aangeboden, of zich daartoe liet verleiden, blijve buiten ons onderzoek gesteld. - Wij voor ons gelooven niet, dat *deze* pelgrimstogt in de negentiende eeuw zoo gelukkig zal afloopen, als eenmaal in de zeventiende, en verheugen ons, dat men andere, en betere vormen gevonden en behouden heeft voor de stichtelijke lektuur onzer dagen.

't Was intusschen slechts, verzekert vader Bunyan:

‘een droom.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Letterkunde.

Tres faciunt collegium.

Mijne Eerstelingen. Gedichten van Bernard. Amsterdam, gebroeders Kraaij. 1853. Primulae veris. Eerste gedichten van E. Laurillard. Te Leyden, bij P. Engels. 1853. Mijne Bloemenmand. Poëzy van D. Syberden, Dz. Amsterdam, H. Moolenijzer, Jz 1853. Voor rekening van den schrijver.

Tout homme est faiseur. Wie heeft er in den laatsten tijd aan getwijfeld, nu Jan en Alleman optreedt met proza, waarover van der Palm, zoo onze eerste redenaar het nog kon lezen, blozen zou tot purperwordens toe, en er nog grooter bent opstaat om rijmen te venten, waaromtrent Bilderdijk gewis, indien ook hij niet tot de vaderen verzameld was, nog eens zou uitbarsten in een:

> Hippokreen vloeit overal,
> En zijn vreesselijk geflodder
> Maakt ons halve land tot modder
> En, zoo 'k vrees, tot varkensstal.

Wien het hieromtrent nog schemeren moge, heeft, behalve de hierboven aangeduide boekskens, nooit een oog geslagen in een onlangs verschenen bundeltje, dat ‘Vrolijkheid’ tot opschrift heeft, en veeleer met den titel van ‘quintessens van naargeestigheid’ had behooren te worden gekenmerkt, en zich - aan den eenen kant gelukkig! - weinig bekend gemaakt met eene reeks van voortbrengselen, die een recensent *ex officio* te lezen heeft - ware het alleen maar tot een slaapdrank en niet om, zoo als wel eens gebeurd is, geheel zijn gestel in vlam te zetten, en hem het verdiende *quos ego!* op de lippen te leggen. Wij hebben ons in de laatste dagen wel eens afgevraagd, hoe het mogelijk was dat al dat geschrijf en gerijmel aan den man komt, daar het toch schijnt te blijken dat de uitgevers, de een voor de ander na, bij wat zij in 't licht stooten, goede rekening maken, en wij vinden alleen de oplossing dier vraag in het gescharrel van den boekhandel zelf, die tuk schijnt op het reizen met rijmen. Een boekhandelaar b.v. heeft een bundeltje ter perse, of er nog niet eens geheel de kopij van op zijn kantoor. Nu snelt hij naar den drukker en laat ‘liefst een vrolijk stukje’ zetten en drukken op zoo vele vellen als noodig is, om de dikte van het te verschijnen bundeltje aan te geven; daarop wordt de binder ter hulp geroepen, die er een ‘heel, heel mooi bandje’ tot model voor gereed en 't vooral verguld op snede maken moet. Nu is de uitgever de gelukkigste der menschen. Met dat onding gewapend zet hij zich op den

spoortrein, en nu is er geen stad of stadje in geheel de voormalige zeven provinciën, die niet door hem bezocht en geen confrater die niet door hem bestormd wordt. Het verguldsel lokt, het fraaije papier trekt, het bandje spreekt, en telkens, bij het verlaten van iederen boekwinkel - eene enkele minder gelukkige uitzondering daargelaten - lacht de uitgever en telt - en telt weder, ja dikwijls zóó, dat hij thuis komende bemerkt vijf-, ja acht honderd exemplaren van zijn uit te geven boekje te hebben gesleten. Nu heet het reeds vooraf dat het boek is uitverkocht - welk uitverkocht hier eigenlijk dient verwisseld te worden met aangesmeerd; want maar al te vaak blijven de boekverkoopersplanken zwoegen onder den last van een aantal op deze wijs geboren en verspreide werken en werkjes, terwijl inmiddels de auteur zich *plus haut de cent coudées* gevoelt, wel te verstaan als de uitgever niet uitgeverachtig genoeg is geweest om hem te verzwijgen wat het resultaat is van beider arbeid. Dat deze wijze van handelen noodlottig is voor goede poëzij en goede prozaschriften - wie zal het loochenen, als hij nagaat dat de op die wijze volgezette boekverkooper, als een zijner klanten hem om raad vraagt in het aanschaffen van dit of dat ‘kleine cadeautje’, meer zijn eigen belang dan het wezenlijke belang der letterkunde raadpleegt, en liefst afzet wat hij, als de vogel door 's vogelaars fluitje verlokt, zich zonder de waarde te kennen heeft laten in de hand stoppen - voor goede munt. En hoe menig kooper verlokt wordt door een mooi bandje, daarvoor heeft men slechts den smaak van het gros in aanmerking te nemen, hetwelk zóó welgevallig op het uiterlijke den blik laat rusten, dat het er reeds genoeg aan heeft, en zich om het inwendige weinig bekommert. Het is ons evenwel bekend dat deze manoeuvre met goede boeken noch met poëzij onzer eerste dichters plaats heeft - indien wij dichter waren zouden wij ons verzetten tegen eene dergelijke verspreiding van onzen arbeid, die geen waarborg oplevert dat het publiek sympathie heeft voor ons streven - maar wij gelooven niettemin dat de handeling-zelve niet dan nadeelig werken kan, en er spoedig een tijd zal komen dat de boekhandel, ervarende hoe veel er blijft verintresten in winkel en op pakzolder, voor de bestendiging van een maatregel als deze vriendelijk dank zegt.

Maar we hebben ons niet bezig te houden met die *ex officio* altijd naar het oosten gekeerde personen, die steeds naar eene nieuw opkomende zon uitzien, zoo als Koetsveld de boekverkoopers omschrijft, *sauf* den titel van trechters voor voedzame en geestrijke dranken, dien hij hun toedient, al houden wij het er ook voor dat er vrij wat onvoedzaams en onbruikbaars doorgaat - wij hebben met drie personen te doen, die trachten te zorgen dat er voorraad voor de consumtie aan de markt blijft, en die dit met elkander gemeen hebben dat zij, ieder voor zich, eene bijzondere reden opgeven in hun ‘woord vooraf’ waarom zij als auteurs zich plaatsen voor de oogen des publieks en zich blootstellen aan de kritiek. Bernard zegt dat hij zelf geen gunstig oordeel over zijn werk vellen kan, en ‘hij zich daardoor niet genoegzaam geregtigd achtte tot de uitgave zijner poëzij’, terwijl ‘de gunstige kritiek, ten deel gevallen aan een paar reeds in een tijdschrift voorkomende gedichten’, hem er toe gebragt heeft ze ook in dezen bundel (van 74 bladz. met het woord vooraf!) op te nemen. Laurillard verklaart voor zijne 45 bedrukte bladzijden - wij nemen de geheele, even naar be-

rijmde als kinderachtige apologie over - Laurillard verklaart:

Als 'k in den engen kring van vrienden
Deez' stukjes heb gereciteerd,
Dan zijn ze somtijds taamlijk gunstig
Ontvangen en gerecenseerd;
Ja, deze en gene van die vrienden
Heeft mij, na 't hooren, soms gevraagd:
‘Waarom ze niet eens uitgegeven?’
'k Was huivrig, maar - ik heb 't gewaagd.
Dan ach! als van 't publiek, na 't lezen,
De barre vraag eens wordt gehoord:
‘Waarom toch hebt gij ze uitgegeven?’
Dan sta 'k beschaamd en 'k weet geen woord
Den boozen lezers toe te voegen
Opdat ik hen met mij verzoen',
Ja toch!..... de ootmoedige belofte:
'k Zal 't na ditmaal vast nooit meer doen!’

Terwijl des laatsten uitgave ook al te wijten is aan de vaak ongelukkige vraag van onhandige vrienden: ‘waarom laat gij ze niet eens drukken?’ - Het schijnt dus bij beiden waarheid wat Göthe beweert, dat dichters er niet groen op zijn om te zwijgen en gaarne buiten den vriendenkring treden, want ‘met de uitgave van dit bundeltje,’ zegt Syberden, ‘is aan eene lang onvervuld geblevene belofte voldaan. Nimmer toch had ik gedacht mijne geringe zamenstellingen door den druk algemeen te maken. Vriendschap echter heeft haren krachtigen invloed op mij uitgeoefend en mij reeds voorlang eene belofte ontlokt, om de toonen van het hart, in haren engen kring uitgesproken, ook voor mijne geachte landgenooten hoorbaar te doen worden.’ Ziedaar dan in zeker opzigt drie slagtoffers van verkeerden raad of ongepaste aanmoediging, al willen we ook geenszins aan den tweeden aanleg ontzeggen, al verraadt hij door zijn arbeid dat hij ook onder den invloed ligt van een lievelings-poëet - en al draagt zijn vorm de duidelijkste blijken hoe weinig hij daarover heerscht en hoe luttel het bij hem tot bewustzijn is gekomen, dat ook daarin veelal het geheim der heerschappij over het gemoed ligt. We willen echter ons het eerst bij Bernards beschouwing bepalen, wiens verzen ons op nieuw in de overtuiging bevestigden, dat men het voor genoegzaam acht bij het bezit van een godsdienstig hart wat *loci communes* op te disschen over God, eeuwigheid, de sterren, liefdadigheid en wat dies meer zij, om te meenen een genegen oor te vinden bij het Hollandsche publiek. Dit verwondert ons trouwens niet; de massa is ten onzent, wat men er van beweren moge, nog luttel ontwikkeld, en de burgermaatschappij nog te weinig aesthetisch gevormd, om op dit voor het gevoel zoo welkome terrein de kunst voldoende te kunnen onderscheiden van wat reeds door de zaak, door het onderwerp, aanspraak heeft op de belangstelling van een geloovig hart. - Hoort of leest nu iemand, die we een oogenblik een vrome ziel willen heeten, een dichtstukje dat de beste snaren van haar gemoed aandoet, dan is ze reeds terstond voldaan, en knikt voor zich zelve den auteur in hare kamer genegen en welwillend toe, al heeft ze geen jota verstand van poëzij en de vriendinnen moeten later deelen in de door haar gesmaakte verrukking bij het lezen van duizend en een platte rijmen, waarmede een aantal Christelijke tijdschriften of jaarboekjes hunne kolommen *vullen*. Zoo wordt de smaak in stede van veredeld - verbasterd, maar ook te gelijk de ijdelheid bevorderd of opgewekt in de hemel weet welke harten van de hemel weet wat al menschen, waar een aestheticus de beenen over breekt. En juist die godsdienstige tint nu zou aan Bernards boekje een flink debiet kunnen

bezorgen, ook omdat het goedkoop is, - de bundeltjes beneden de gulden worden toch zoo gemakkelijk afgezet, vooral wanneer de typographische uitvoering zoo smaakvol is als die der *Primulae veris* - en den auteur tegelijk in den waan brengen, dat zijn arbeid van een anderen kant even prijzenswaardig is. En toch, om den goeden geest, die uit zijn werk spreekt, spijt het ons hem te moeten prijs geven, waar geen enkele nieuwe greep ons heeft getroffen, waar de gedachten, door hem bloot gelegd, niets zijn dan herhalingen van op eene andere wijze uitgedrukte denkbeelden, welke van anno één dagteekenen, zoo als de 'subjectiefste onzer recensenten' zeggen zou. Voor wie dit verlangt na te gaan, noemen we hier: *Vroeg sterven, Rein genieten, Eene vraag, In een dankbaar oogenblik, Aan God* - en een enkele blik daarin geworpen zal hem doen zien, dat dit oordeel verre van te hard is. Voor hen, die met ons ook smaak wenschen te ontdekken in poëzij - die uitdrukking van het hoogste gevoel - zoowel als voor hen die achten, dat de vorm in deze dagen van ontwikkeling van het hoogste gewigt is ook voor den waarachtigen dichter, willen wij een paar proeven aanhalen; het zal dan genoegzaam blijken dat geen tegeningenomenheid ons leidde. Wij voor ons gevoelen hiervan voor iedere regtbank te zullen worden vrijgesproken. Om de eerste beschuldiging, en tevens ook om onze aanmerkingen in 't algemeen meer te doen uitkomen, volge hier:

Nicoline.

Gelijk de schoonste bloem, die aller aandacht boeit,
Wier opgeheven kelk in duizend (!) kleuren gloeit,
Gelijk het licht der zon, die aan den Hemel flonkert,
En al het mindre licht door *haren* glans verdonkert -
Zóó schoon is zij!

Gelijk het sueeuwtapijt, da*t 't* aardrijk overdekt
En blank en smetteloos *het* tot een mantel strekt,
Gelijk de zilvren maan, die in het beekje spiegelt,
Als 't kleine bootje zich op 't golvend water wiegelt -
Zóó rein is zij!

Gelijk het duivenpaar, dat op de takken kiert,
In lagchende onschuld ginds der Liefde hoogtijd viert,
Alzoo, o zielsgenot, waarnaar ik steeds bleef wachten,
O! wellust, hemelrein, te groot schier voor mijn krachten -
Bemint zij mij!

Na gezegd te hebben dat in het tweede couplet de voorlaatste regel overtollig is, en zonder eenige commentarie te maken op de derde strophe, nemen we tot staving onzer bewering, drie brokstukken over, waarmede we Bernard vaarwel zeggen, die - niets zal ons aangenamer zijn - zich als Byron wreke over onze kastijding, gelijk de Engelsche dichter het deed over de veroordeeling zijns werks in de Schotsche *Review*, waardoor hij den grond legde tot zijne onsterfelijkheid.

God! Gij ziet de tranen vlieten,
Tranen, die Gij mij bespaart,
Die mijn broeders *ruim* vergieten
Om het leed, dat hun weêrvaart.
Vader! zou ik beter wezen,
Beter soms dan één van dezen
Die Uw hand met rampen slaat,
Wien 't op aarde *kwalijk gaat?*

Zou mijn deugd, o Ongeziene!
Dan een beter lot verdie*nen*,
En 't geluk, dat mij verzelt,
't Loon zijn door uw hand besteld?

Hoe plegtig is het mij, als in het nachtlijk donker,
Slechts hier en daar verlicht door 't glansrijk stergeflonker,
Welks luister ieders harte treft -
Mijn ziel zich biddend opwaarts heft,
En ik een God mij denk, Die éénmaal alles schiep,
En aan 't begin des tijds uit niets tot aanzijn riep,
Een God voor Wien de Seraf knielt
Wiens adem 't gansch heelal bezielt -
O ja! dan buig ook ik, als zondig overtreder
Van Zijn gegeven Wet, mij in het stof ter neder,
En als ik daar verrukt in stillen ootmoed kniel,
Vervult een huivering voor Hem mijn gansche ziel!

Klim opwaarts, om uw God te danken!
Vereent u met der zaalgen lied!
Geef, zangster, geef uw schoonste klanken,
Voor Hem, die 't gansch heelal gebiedt.
En waar g' in hooger kring blijft zweven,
Wijd ook een toon aan Englen deugd.
Een toon, die boven de aard verheven,
Den lof vermeldt der hemelvreugd!
Maar neen, stijg liever niet naar boven,
Daal weêr terug naar 't aardevlak!

Bernard verwijzende naar Vondels uitspraak:

Wie t' ontijt vruchten plucken wil,
Zal 't zwaerlyck naer zijn wensch gelucken,
Wat hindert uitstel? hou u stil.
Ontydigh ooft valt wrang in 't plucken,

dalen we af naar den heer Laurillard. Deze toont in zijne *Primulae veris* een tamelijk beter begrip van poëzij te hebben, al bewijst hij ook in zijn elftal dichtstukjes, door hem, volgens een zijner bewonderaars - die hij zeker wederkeerig bewondert overeenkomstig de leer der wedervergelding - in vier jaren vervaardigd, daaraan nog niet te kunnen voldoen. Wij bekennen gaarne, niet te begrijpen wat eene dergelijke uitcijfering beteekent in eene beoordeeling, tenzij men er den vooruitgang van een auteur vergelijkend door in het licht wil stellen, evenmin als wij een begrip hebben van *lyrische* dichtstukken, die ‘bloemen van echte poëzij’ gekeurd worden, terwijl toch ‘de Muze des dichters zich meer op vleugelen van *gevoel* dan van *verbeelding* verheft.’ Lyrische poëzij zal wel altijd, zoo wij de plank niet geheel en al mis slaan, in de eerste plaats, eene dochter der verbeelding dienen te wezen. Men heeft beweerd, dat de hier voorkomende ‘gedichten getuigen van een meer dan poëtischen aanleg’ - hij die deze uitspraak deed, houde het ons ten goede, wanneer wij van eene andere meening zijn en ze meer beschouwen als niet zeer gelukkig geslaagde navolgingen. De manier van Ten Kate schemert er overal in door, en wie bekend is met diens dichters, bij Wijnands te Rotterdam uitgegeven Bladeren en Bloemen, en vooral met de daarin voorkomende Oden, zal ons dit zonder reserve bijstemmen, en dat Ten Kate zelf dat genre geadeld en weder afstand gedaan heeft van de navolgingszucht, die hem in 1839 nog kenmerkte, bewijst iedere lierzang, waarmede die onnavolgbare beheerscher onzer taal onze letterkunde later begiftigde, gelijk hijzelf er stilzwijgend door betuigt die vroegere manier niet meer te kunnen huldigen. Onder poëtischen aanleg verstaan wij frischheid en oorspronkelijkheid van gedachten, al zouden die dan ook in minderen vorm blijken dragen van niet volmaakte heerschappij over de taal - en het is reeds vóór ons in den Gids duidelijk en overtuigend aangetoond, bij de ontleding van Laurillards Napoleon, dat het idée, hetwelk ieder gedicht moet adelen, en tot iets meer dan een berijmde opsomming van feiten maken, geheel en al ontbreekt. Hoezeer gelijkt daarenboven dit gedicht niet op duizend en één dichtstukken, waarin die afgod der Franschen bezongen is, al mist het de verhevenheid van een Victor Hugo of het gevoel van een Lamartine! In *Haat*, waarvan ons het denkbeeld niet ongelukkig toeschijnt, valt daarentegen des auteurs zwakke vorm niet minder in het oog, dan in den door den Gids meêgedeelden aanhef van Napoleon; en wanneer wij van zwakheid van vorm spreken, spreekt het van zelf dat we daar tevens een niet dichterlijke dictie meê bedoelen. Wij

willen de uitspraak ook staven door de mededeeling van een paar coupletten:

> En - 't vreess'lijkst is de haat die zich *weet aan te prijzen*
> Door zijn verheven leus: voor God en Godsdienst! *wie*
> Ziet hier niet voor zijn oog *een tal* van gruwlen rijzen?
> Ja! *wil* Genève alleen op *een* Servetus wijzen,
> En Rome op *eenen* (geen twee) Coligny!
> Ach! *waar'* de stond reeds *daar*, wanneer men de oorlogszwaarden
> Tot spaden, en de lans lot sikkel zal doen slaan!
> Ach! dat reeds wolf en lam en beer en *rund* zich paarden,
> En *onder 't opzigt* van een teeder jongsken (zich) schaarden! -
> Dan brak de gouden eeuw *eerst* aan.

Wij kunnen ons dus in de rij van hen scharen die niet opgetogen zijn over ‘de zuiverheid en menigvuldige schoonheden van den stijl en den versbouw’ des auteurs; maar wel degelijk treden wij op in de rangen van hen, die den inhoud van dit boekje hebben gebrandmerkt met het woord: ‘Middelmatigheid,’ en daar wij uit de Vaderlandsche Letteroefeningen vernamen dat de schrijver in 't ‘loffelijk (waarom loffelijk als zijn werk inderdaad zoo uitstekend is?) voornemen volhardt om de kunst vaarwel te zeggen,’ behoeven we den dichter daartoe niet aan te sporen. Toch gelooven we, dat hij met wat meer studie en tot rijperen leeftijd gekomen, betere proeven van zijn talent zou kunnen geven, wanneer hij als in zijn *Hymne*, - al behoort die tot de vroegst geschreven stukjes van dit bundeltje - zich verheffen leert boven het alledaagsche, en daarom ook bejammeren wij het, dat zijne vrienden hem bij de lezing van de anderen, aanspoorden met de vraag: ‘waarom ze niet uitgegeven?’ Is dit in eene Rederijkerskamer geschied, dan zoude het ons, om die voor uiterlijke welsprekendheid niet te verwerpen zamenkomsten, leed doen; want vaak - de ondervinding leert het maar al te zeer - bedekt een goede voordragt de leemten en gebreken van menig vers, dat bij eene gedrukte kennismaking bitter uit de hand valt. Van dien kant zouden dus de Rederijkerskamers struikelblokken worden voor den smaak, al mogen wij ze in gemoede toejuichen, daar ze medearbeiden tot de verbreiding van de kennis onzer poëzij. En toch hangt het in deze af van den man die er aan 't hoofd van staat - en niet ieder is een van Lennep, wat uiterlijke voordragt aangaat. Wij voor ons zouden liever tot hen behooren van wiens dichtstukken een onzer schilderachtigste dichters getuigde, dat men ze liever van hem moet lezen dan hooren. En wie ziet zich niet liever vereerd met den naam van *goed* dichter dan met dien van *goed* declamator? De keuze kan, dunkt ons, niet twijfelachtig zijn. Doch dit is eene opmerking in het voorbijgaan daar neêr geworpen en ontstaan door de gedachte aan welmeenende doch onhandige vrienden, die, misschien, brave burgers, maar zeker geen aesthetici zijn, en door slechte raadgevingen het slechte op het gebied der kunst in de hand werken ook waar het beneden de kritiek is.

Verheft het werk des heeren Laurillard zich niet boven het middelmatige, dat van den heer Syberden verdient in hooge mate dat wij er den staf over breken. Eene bloemenmand, in de wintermaanden het sieraad der huiskamers en de lust der salons, is ook ons dubbel welkom; maar waar de kleuren der bloemen verflenst zijn, of de bloemen slechts bestaan uit reukelooze ‘kinderen

der natuur', al heeft de hand die ze bijeen bragt ook voor afwisseling in de vormen gezorgd, daar kan de huismoeder ze slechts begroeten als ballast. Om de aan den titel ontleende beeldspraak te laten varen - het rijmwerk, door den heer Syberden aangeboden, is geen poëzij, en de titel van zijn boek een dwaling. Waar de auteur hier en daar Tollens nahinkt: als in *'s levens doolhof*[*], *de eerste stap, de laatste stap, de zeepbel, het uurglas*, in hetgeen hij 'zijne geachte landgenooten hoorbaar doet worden,' blijkt reeds dat hij een brekebeen is in de kunst; maar op zoo vele andere plaatsen verraadt hij zulk een volslagen gemis aan begrip omtrent de laagste eischen der poëzij, dat wij ons niet kunnen voorstellen hoe iemand, wien het niet ten eenenmale voor de oogen schemert, gevolg kan geven aan eene onbedacht afgelegde belofte. Dit woord neêrschrijvende herinneren we ons vroeger een rijmbundel van een zekeren van Meurs te hebben aangetroffen, die zijne vrouw op haar sterfbed, wij hopen onder vrij wat betere, ook de *gelofte* deed zijne rijmsels uit te geven - en wij vragen het inderdaad of het niet beter zou zijn de vervulling van zulke roekelooze beloften en geloften maar *ad kalendas Graecas* te verschuiven, dan door de opvolging er van zich aan den spot prijs te geven van hen, die zulke dwaze en onbedachte handelingen niet met den mantel der christelijke liefde mogen bedekken, al geeft de auteur ook met de meeste bescheidenheid er kennis van aan het oordeelend publiek. Dat wij niet te veel zeggen, bewijzen de twee eerste coupletten van de soort van romance *Moederliefde*, waarmede de net uitgevoerde bundel wordt geopend, benevens een paar aanhalingen uit: *de Orkaan:*

In 't *landelijk* schoon op Italië's grond
Lag een stulpje, *als verscholen* in struiken;
Hoe mild ook *natuur 't met haar' prachtdons omwond*,
Veel schooner was 't bloempje, van *kleuren zoo bont*,
Dat binnen een *rijk* mogt omsluiten,
De min had er bloesem en vruchten vergaard,
Twee deugdzame harten in liefde gepaard.

Clementia schonk aan Alonzo een' schat,
Als on*schul*d en *sch*oonheid *slechts* geven;
Hij hield haar zoo vaak in zijne armen gevat,
En dankte *zoo vol dan* voor 't geen hij bezat;
Hun lot was zoo *innig geweven;*
Drie telgen bekroonden hun echtheil alreê,
En kindervreugd *woonde naast deugd op de steê*.

'Bill! *heden verder niet!*' klonk weêr de *schoone* stem
Van Tom *regt vriendelijk, maar met bepaalder klem;*
'Bill! *schouw* eens westwaarts *heen!* het wild en zwoegend jagen
Van 't wolkgespan, dat zamentrekt,
't Nog verre windgehuil, uit doodslaap opgewekt,
Voorspelt ons *een'* orkaan met al zijn woeste vlagen.'

*) Dit vers eindigt:

Wel hem, die een gids behouë
Als een doling hem benart!
Waar zijn oog gevaar dan schouwe,
Veilig is 't kompas der trouwe
Van een rein en deugdzaam hart.

De doling om als dichter op te treden, moge Syberden nooit meer benarren.
Aanteekening eens Derden.

‘Tom! *'t is regt spijtig toch:*’ hernam zijn jagtgenoot
Mismoedig; ‘‘k was zoo vol verlangen,
Als *gene zij'* ons eerst een korte rustplaats bood,
Ter eere van mijn buks, *die reeds in lang niet schoot*,
Mijn schouders met de ruigte eens fikschen beers te omhangen;
Doch 't zij zoo, Tom! 'k *spoor* verder niet;
Want... ja, *gij hebt het regt*, de westerhemel ziet
Er gansch niet vriendlijk uit. Wat dunkt u als we eens trachten
In 't woud een *schuildak* op te slaan,
Om er, bij 't naadren van d'orkaan,
Toch eenigzins beschut, den morgen af tewachten?’

Tres faciunt collegium betitelden wij deze aankondiging - laten we deze spreuk ook nog toepassen op de aanhalingen. Die uit het '*Vriendschapslied*,' dat den bundel besluit, is te curieus om ons van de mededeeling te spenen:

En voert de kille hand des doods
Een' vriend naar 't vragend graf,
Dan staat er weemoed op 't gelaat,
En vloeit een traan er af.
Die traan, geleekt in 't mulle zand,
Is 't afscheid aan haar' aardschen band.

Dat is die milde wonderkracht,
Dat is die parelschat,
Die 't rustloos jagend driftental
In zachten breidel vat,
En die, als warme levensteelt,
Den mensch door God is toebedeeld.

Wij hebben in deze beide coupletten niets cursijf laten drukken - de onzin springt ieder in het oog; de auteur, 'die maar al te zeer gevoelde hoeveel gebrekkigs hem zou worden aangewezen' moge het zelf verantwoorden dat hij ons tot die qualificatie verlokte. In jonge menschen kunnen wij 't nog eenigermate verschoonen dat ze ons lastig vallen met een bundel, ook al is die beneden de kritiek, maar dat iemand, wien het, blijkens verscheidene opmerkingen, aan geen levenservaring faalt, die tot zekeren leeftijd is geklommen en echtgenoot en vader is - waarlijk die verdient niet met de geesels, maar met de scorpioenen der kritiek gekastijd te worden. De flaauwheid heeft lang genoeg gespaard uit toegevendheid en kwalijk geplaatst mededoogen, dat het hoog tijd wordt een anderen toon aan te slaan, en allen van de dichterlijke baan te knikkeren, wier aanleg op den thermometer beneden het punt der dragelijkheid staat.

O die vrienden! o die tijdschriften! welke uit 'ik en weet niet wat' tot uitgeven aanzetten, en vodden opnemen om hunne kolommen te vullen! De verantwoording die zij door zulk eene handelwijze op zich nemen is groot. We zien in dit drietal er nieuwe slagtoffers van - en tot afschrik van anderen, die het in deze dagen van vernieuwde rijmelwoede mogt lusten hun voetspoor te drukken, zetten wij met groote letters ter waarschuwing:

HIER LEGGEN VOETANGELS EN KLEMMEN.

Nog een citaat - omdat er door blijkt welk een blinde leidsman des blinden een Tijdschrift wezen kan. De heer J.J. Lansbach van Amsterdam, werd door de, in weerwil der ondergane verjongingskuur, nog altijd oude *Boekzaal voor de geleerde wereld* gewis verblijd, toen deze zijne 'Gedachte bij het voorbij wandelen van een verblijf der ontucht onder eenen schoonen sterrenhemel,' opnam. Bilderdijk en Kinker maakten Feith's *Alrik en Aspasia* onsterfelijk: wij voor ons kennen den 'Tijdspiegel' *dat* vermogen wel niet toe, doch gelooven toch, door de overname van dit juweel der Boekzaal, den auteur en onzen lezers - *tres faciunt collegium* - eene dienst te doen, die zij ons nooit genoeg kunnen vergelden.

Hier waar de lichten blinken,
Hier waar de jubels klinken,
Hier waar de boozen zweven,
Hier waar de zondaars leven,
Hier zit, de deugd ten hoon,
De wellust op haar troon.
Hier in dat snood gebied

Hier heerscht de godsvrucht niet.

Daar waar de sterren blinken,
Daar waar de hallels klinken,
Daar waar Gods englen zweven,
Daar waar de zaalgen leven,
Daar heerscht, de deugd ten loon,
De Gods- en Menschenzoon,
Daar in dat rein gebied
Daar woont de zonde niet.

Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?

Vrolijkheid.

Poëzij door Mr. Prudens van Duyse. Leeuwarden, V. Meursinge. 1853.

Een dichter, die door zijn ijver en belangstelling in de Vlaamsche letterkunde zeker aanspraak mag maken op lof bij de bewoners van Zuiden en Noorden, treedt met een bundel op voor het Noordnederlandsche publiek. Het uiterlijk moet uitlokken, de prijs is niet hoog; de titel is geschikt om te trekken bij een volk als het onze, dat in spijt van alle klagten die over zijn ernst en stroefheid door vreemden worden aangeheven, een bijzondere voorliefde toont voor het vrolijke genre, en de mannen die daarin werken op katheder en in geschrifte met zijn luidruchtigste lof gewoon is te loonen. Onze dichters, die aan dezen smaak zoeken te voldoen zijn niet zoo groot in aantal, dat een bundel van een Vlaamsch vrolijk dichter niet met welgevallen zou kunnen worden begroet. Men begint door Conscience en van Beers zich aan die wat onoogelijke spelling en vreemde constructie te gewennen en het bundeltje dat met het woord ‘Vrolijkheid’ zich vertoont, heeft veel kans niet met een stroef gelaat te worden weggezonden. Er ware niet eens zoo bijzonder veel geest voor noodig om bij een groot deel opgang te maken. Intusschen wij hebben zeer weinig verwachting van dit bundeltje en stellen 't ons voor, dat menigeen, die door het uiterlijk zich liet verleiden, het boekje reeds met weerzin ter zijde heeft gelegd omdat hij er zoo weinig amusants in heeft kunnen vinden. Wel ontbreekt het niet aan berijmde legenden, vertellingen en anecdoten, die hier worden medegedeeld met het doel om den lachlust te wekken, maar zeker is het dat er oneindig meer gemakkelijkheid, losheid en puntigheid van uitdrukking den auteur eigen moest zijn, indien hij dat doel zou bereiken. Verzen als *aan den prins der duisternis, de ezel, de os* behooren tot dat eene genre, dat niet den naam van goed draagt, waaraan enkele dichters in onze almanakken voor Hollandsche blijgeestigen nog de hand houden, maar dat wij zeer gaarne aan een vroeger periode overlaten, die voor de berijmers van flaauwheden somtijds een lach en een uitroep van verbazing had.

Voor de Vlaamsche lezers zullen de stukken waarin hij tegen de Gallomanie ijvert, misschien iets aardigs hebben; voor den Noordnederlander zijn zij niet geestig genoeg voorgesteld om belang te wekken, gelijk deze dan ook daarom geen smaak vindt in legenden als *St. Dominicus*, en nog minder in een vers als *Simson*, die hier wordt voorgesteld in den zoogenaamden luimigen stijl, waarin enkele onzer vroegere rijmers de goden van de Olympus deden optreden. Met ergernis leggen wij daarom ook een vers als *de God der goede liên* weg, al ware de vorm ook meer overeenkomstig met dien des oorspronkelijken dichters, van wien ook een enkele andere navolging hier wordt medegedeeld, maar zoo dat men het eigenaardige van 't origineele naauwelijks herkennen zou. Wat den vorm betreft - wij vinden dien

dikwijls allergebrekkigst, of wat zegt gij, lezer van eene vertaling van Horatius, die ook al bestemd schijnt om u vrolijk te maken.

Aan Licyn.

Leven zuls du best met niet immer dieper
O Licyn, 't zeeruim te bezeilen, noch met
Al te dicht, stormbang, den oneffen oever
Immer te scheren.

Wie den schat uitkoos van de gulden middel-
Mate, kan zoo goed het vervallen dakjen
Vuil en smaadvol, als de beloerde hofpracht
Spaarzaam ontwijken, enz.

Indien de Vlaamsche letterkunde ook hare proeven van metrische poëzij moet hebben, dan wenschen wij dat er nog betere volgen. In een bundel in Noord-Nederland uitgegeven, bestond er volstrekt geen behoefte aan dergelijke waaghalzerij. Indien er niet zulk een deftige noot bij was gevoegd, zou 't schijnen dat deze vertaling was geschreven om de beoefenaars van metrische poëzij bespottelijk te maken.

Maar zooveel wij weten, heeft men zich in België hieraan nog weinig bezondigd en het stuk ligt daar als een al te ligtzinnig en strafwaardig vergrijp aan den ouden dichter, die het minst zulks had verdiend. Of het vervolgens de vrolijkheid zal bevorderen dat hier enkele proeven worden geleverd van ‘Nevelingverzen, die van Duyse noemt,’ eigenlijk ons nationaal metrum, bij ons verdrongen door het onberaden overnemen der fransche mate, die de sijlben telt, niet weegt’ betwijfelen wij zeer. Hoor!

Een boerken, die eenen eikstam, oud en knoestig, in 't bosch
Nedersloeg, brak morrend in diepe zuchten los:
‘Wie toch kan aanschouwen zonder onzalig ge*moed*,
Hoe een iegelijk onzer zweeten en zwoegen *moet*,
In wat ellendige state de arme mensch zich bevindt,
Ach, ware ik ook vermogend, ook een rijkmans kind.’

Wij zijn er verre van verwijderd iets te kort te doen aan de verdienste van den Vlaamschen schrijver; wij erkennen het dat er ook hier enkele stukjes in voorkomen die wij zoo niet vrolijk, ten minste lief en bevallig zouden noemen - bewijzen dat het den auteur niet zooveel moeite behoeft te kosten zijn naam onder de Vlaamsche dichters eer aan te doen, maar wij voelen ons verpligt op te merken, dat wij wat meerder besef van eigen kracht, wat meer kennis van en eerbied voor de eischen die den geestigen dichter worden gedaan, en wat meerder spaarzaamheid in het uitgeven den heer van Duyse ten duurste aanbevelen. Wij gelooven hem onder de geestige dichters eene plaats te mogen weigeren. Op ander terrein, meenen wij, kan hij iets leveren dat meer bevredigt.

Mengelwerk.

Eene soirée chretienne*).

Het is mode geworden hier in Nederland, onder eene ‘zekere klasse van menschen,’ over onzen hoogst eerbiedwaardigen adel te spotten; daarmede den draak te steken en zelfs te beweren, dat hij zich in geenerlei opzigten boven het gewone ras der stervelingen onderscheidt. Ik heb zelfs hooren zeggen, dat vele onzer aanzienlijkste aristokraten eigenlijk niet eens van Hollandsche afkomst waren, en ik heb tot mijn groot leedwezen vernomen, dat een groot aantal van diegenen, welke wezenlijk oud-Nederlandsch bloed in de aderen hadden, hun best deden dit te verloochenen, en eene eer daarin stelden, slecht Hollandsch en Zwitsersch-Fransch te spreken, dat zij van gouverneurs en gouvernantes in hunne vroegste jeugd in de perfectie leerden, terwijl zij in hunne manieren zooveel mogelijk de Engelschen naäapten. Ik heb verder meer dan eens hooren verkondigen, dat zij niet, zonder uitzondering, in de beoefening van eenigerlei deugd uitmuntten boven de nederigste burgers, en dat het ridderlijke van hun karakter zich soms wel bepaalde tot hunne titels en lintjes, terwijl zij op den roem hunner voorvaderen steeds teerden, zonder bij dat kapitaal iets, dat zij zelven verdiend hadden te voegen; - ja, dat zij het zelfs voor hoogst onfatsoenlijk hielden, iets hoegenaamd te *verdienen*, en dat zelfs *genieten* alléén geoorloofd was aan jonge aristokraten beneden de vijftien jaren, daar het pligt was op meer gevorderden leeftijd, niets anders te doen, dan te *verteren* en zich te vervelen, en in alle opzigten alles, behalve kleeding en manieren, met de meeste onverschilligheid te behandelen.

Het onregtvaardige van dergelijke beschuldigingen heeft mij dikwijls geërgerd, en dezer dagen ben ik juist in de gelegenheid geweest, eenigen van onzen hoogsten adel in zulk een schitterend licht te zien stralen, en op zulk eene uitstekende wijze hun diep godsdienstig gevoel aan den dag leggen, dat ik niet langer zwijgen kan, en daar ik overtuigd ben, dat menschen die waarlijk vroom en godvruchtig zijn, niet zulke nietige wezens kunnen wezen, als waarvoor men onze aristokraten wel eens houdt, heb ik mij voorgenomen hen uit een oogpunt te doen kennen, dat hun evenzeer tot eer strekt, als het mij tot een

*) Met toestemming van den auteur ontleend aan de ‘Brieven en Uitboezemingen van den ouden heer Smits’, eerstdaags uit te geven bij D.A. Thieme, en aan den Tijdspiegellezer als een proefje, dat naar meer smaakt, medegedeeld.

nederig genot zal zijn, hen in het oog hunner medeburgers, - ik wil zeggen, hunner medechristenen, - ik vergis mij weder, - hunner minderen, - te regtvaardigen en te verheerlijken.

Ik ben verleden maand eenige dagen op reis geweest, naar Noord-Holland, en legde bij die gelegenheid een bezoek af bij een voornaam edelman, die, toen ik nog een wisselkantoor met mijn tabakshandel vereenigde, mij de eer aandeed eenige kleine zaken met mij te doen; *enfin*, - zonder in nadere omstandigheden te treden, - ik legde mijn bezoek af bij den grooten man, en werd door hem met de meeste vriendelijkheid en welwillendheid ontvangen. Wij spraken eventjes over de aanleiding tot mijn bezoek, die echter spoedig op den achtergrond geplaatst werd, door de hartelijkheid en gulheid mijner ontvangst. Ik moest *absoluut* mede koffij drinken, - ik meen, *dejeuneren*, en werd bij die gelegenheid ‘allerliefst lief’ onthaald door mevrouw en de overige familie, welke allerheerlijkst en met het meeste gemak onder elkander Fransch spraken, niet Zwitsersch-Fransch, zoo als ik verwacht had, wel neen, maar zuiver Belgisch-Fransch, en die in den beginne, gebroken Hollandsch met mij trachtten te babbelen. Hoe beleefd dit was, kon men opmaken uit de vreesselijke moeite, welke het scheen te kosten, vooral aan mevrouw, wier allerliefst mondje op eene gruwelijke wijze door de vergeefsche poging om onze barbaarsche klanken uit te spreken, scheef getrokken werd.

Ik waagde dus ook Fransch te spreken, en nadat ik een kopje koffij gebruikt had, vertrok ik met eene allerbeleefdste uitnoodiging om denzelfden dag eene ‘*soirée chrétienne*’ bij te wonen, op welke, behalve de beroemde doorreizende Fransche predikant uit Gascogne, slechts eenige uitverkorene vrienden der familie genoodigd waren.

Men kan zich verbeelden, hoe gelukkig en vereerd ik mij gevoelde door deze uitnoodiging, en ik tobde wel den halven dag er over, hoe ik mij bij die gelegenheid moest kleeden. Eindelijk besloot ik tot de groote plegtigheid mijn zwarten rok en stijve witte das aan te doen, juist alsof ik naar een bal ging; maar ik toonde veel takt, dunkt mij, door geen strik aan mijne das te maken en slechts zeer lichtgrijze handschoenen aan te trekken, als zijnde minder wereldsch, en meer voor eene christelijke *soirée* gepast, dan geheel witte handschoenen en kanten *jabot*, of zwierigen strik aan mijn cravat. Ik streek ook het weinige haar, dat mij overblijft, in plaats van in de hoogte, zoo laag mogelijk over mijn voorhoofd; hoorde bij deze gelegenheid met welgevallen, dat mijne laarzen op eene vrome, melancolieke wijze kraakten, zette mijn gezigt in de plooi, en liet eene vigilante met een zwart paard bestellen, om mij naar het huis te rijden, waar de plegtige vergadering plaats zou hebben.

Ik werd aan de deur ontvangen door een knecht in groot liverei, die op eene nederbuigende wijze mij uit de vigilante hielp, en mij verder overleverde aan eene geheele rij zijner makkers, welke in het breede voorhuis stonden te wachten. Al deze menschen, niettegenstaande hunne bonte pakken, hadden iets bedrukts en benaauwds in hunne houding; zij liepen zacht, als katten, rond; zij spraken natuurlijk niet; er heerschte blijkbaar eene godsdienstige stemming door het geheele huis.

Ik trad in de zaal. Een half dozijn lorgnetten waren dadelijk op mij gerigt, maar ik was niet verlegen; het waren

de lorgnetten van Christenen *pur sang*, dat wist ik; zij zagen in mij noch Smits, noch den koopman, maar alleen een medemensch, die even als zij, hoopte gesticht te worden door het mannetje met lang, kleurloos haar, dat op een stoel zat naast mevrouw, welke natuurlijk op de sofa plaats genomen had.

Men praatte zeer zacht, d.i. de dames praatten zeer zacht; de heeren zeiden niets, maar keken vroom, en naar het scheen met eenige verveling op hunne gelaatstrekken, naar de pendule. Elke dame wachtte geduldig en christelijk hare beurt af, en rigtte dan het een of ander vleijend woord aan den Gascogner, die nederig gesticulerende, allen lof van zich afwees, en dien aan zijne roeping toeschreef. Ik had ruim den tijd, rond te kijken: het was een formidable kring, en ik verheugde mij daarin te zien een ouden, wrakken lichtmis, die nooit in de kerk kwam, zoo als men mij vertelde, en die dus door het volk voor ongodsdienstig gehouden werd, maar die nu op eene indrukwekkende wijze, met den vergulden knop van zijn stok in den mond, naar de woorden van wijsheid zat te luisteren, welke met zachtfluisterende stem van de lippen van den bezielde vloeiden.

Het sloeg negen uur. De groote vergulde klok op den schoorsteenmantel begon te spelen: '*Le vin, le vin, l'amour, le jeu, les belles*' enz. uit Robert. Iedereen keek verontwaardigd op; de oude lichtmis opende de oogen, die hij doorgaans gesloten hield, met moeite; hij wierp een vernielenden blik op de gastvrouw, dat heb ik gezien, wie zal nu wagen te verklaren, dat hij geen godsdienstig mensch is?

Op een wenk van den gastheer, sloop een der bedienende katten naar het uurwerk, midden in eene maat werd het vastgezet; maar het deuntje bleef mij den geheelen avond in het hoofd; het was waarlijk ergerlijk, zeer ergerlijk! Het scheen ook dezelfde uitwerking bij anderen te hebben; want later hoorde ik den eerbiedwaardigen ouden edelman, van wien ik reeds gesproken heb, aan zijn buurman klagen, dat het ballet in Robert gewoonlijk zeer slecht gegeven werd, en dat hij het alleen 'in de prefectie' te Parijs had gezien. Dit ging wel is waar *sotto voce*, maar ik hoorde het toch.

Langzamerhand bedaarde de ontsteltenis door het noodlottig uurwerk te weeg gebragt. Mevrouw wendde zich tot den grooten Franschman; zij legde hare keurig geganteerde hand, in welke zij een lapje kant bij wijze van zakdoek vasthield, op zijn arm, en smeekte hem toch niet de vergaderde vrienden te leur te stellen, en toch 'iets te doen!'

Zij werd ondersteund door een zacht koor van vrouwenstemmen, die van 'heerlijk talent,' 'éénige gelegenheid,' 'eeuwige dankbaarheid,' 'onwaardeerbare gunst;' enz., harmonisch fluisterden; terwijl de heeren zich vergenoegden, met, ter bekrachtiging van de smeekingen der dames, iets te brommen en de gelegenheid waarnamen van hunne stoelen op te staan, zich uit te rekken en allerlei gracieuse posen achter de stoelen der vrouwen aan te nemen. Zelfs de oude lichtmis, die niet waagde op te staan, opende weder de oogen en trachtte met de voeten op het zachte karpet te stampen, om zijn ijver te betoonen, en zette zich zoo goed hij kon, in positie, om den wonderman aan te hooren, die zich door de dame van het huis liet brengen achter een sofa-tafeltje, waarop regts en links waskaarsen brandden, en waarop de kleine man zijne

handjes legde en voor een oogenblik in diep gepeins stond.

Een lang gebed volgde; het zou ongepast zijn den inhoud daarvan hier te willen wedergeven; en ook zeer moeijelijk, daar ik het fijne daarvan niet begreep; ten minste op die plaats en bij die gelegenheid; maar zeker is het, dat het zeer mooi was; want de dames snikten hier en daar, en de oude lichtmis liet zijn hoofd zoo ver voorover zakken op zijne borst, dat ik benaauwd was, dat het er af zou vallen, en eenigzins afgeleid werd door mijne bewondering van de zeer kunstige pruik, welke zijn eerbiedwaardigen schedel bedekte, die op zijne beurt, een gebrek aan hersens meesterlijk verborg.

Allen waren zeer gesticht na het gebed; men drukte den Gascogner de handjes; men bragt hem thee en *orgeade* en koekjes; de dames hadden hare eigene engeltjes van schoothondjes niet hartelijker kunnen behandelen, - en zoo geheel zonder affectatie!

Ik zag de vrouw van den huize wel vijf minuten lang, staan wachten op het kopje, dat de wonderman nog niet uitgedronken had. Was dat niet weder allerliefst lief en nederig? Inmiddels liepen de gerokte dienaren met groote zilveren presenteerbladen, waarop, op de eenvoudigste, nederigste wijze, zeer kleine kopjes, koude, slappe thee, en heel groote glazen, laauwe, flaauwe *orgeade* waren, onder de gasten rond; wijn of punch zouden minder godvruchtig en gepast geschenen hebben. - Wij waren ook reeds zoodanig inwendig gesterkt, dat slechts weinig gebruikt werd, en naauwelijks hadden wij de kopjes weggezet, of ik zag den kleinen man weder plaats nemen achter de tafel en zich in postuur stellen. Als ik niet beter geweten had, zou ik voor een oogenblik in den waan zijn gekomen, dat hij ging goochelen. Hij tastte eerst regts in den rokzak, dan links, dan van voren, dan van achteren: dáár was ook niets, dat hij aan den dag kon brengen, dan zijn zakdoek. - Hij tastte rond op zijn vest, daaronder was ook niets; - hij klopte zich op het voorhoofd; ik dacht voor een oogenblik, dat ook daarin niets zat; maar gelukkiglijk vergiste ik mij. Hij keek lang naar het plafond; hij hoestte; de inspiratie was gekomen; hij sprak!

Hij sprak meer dan een half uur lang over zeer verhevene zaken, die ik evenmin als zijn gebed zou willen zoeken hier te ontleden; men had, zoo als men zegt, eene speld kunnen hooren vallen in de zaal, en tevens zeer goed zien, hoe de dames de gelegenheid hadden, - zoo eenvoudig was de taal van den bezielden spreker, - om tegelijk naar zijne woorden aandachtig te luisteren en elkanders toilet te kritiseren.

Zelfs de heeren werden zenuwachtig en zaten tusschenbeide achter hunne handschoenen te gapen. Wat den ouden edelman betreft, die had zijne vorige peinzende houding weder aangenomen; hij verroerde zich, zoolang de stem des redenaars weergalmde, niet; en eindelijk toen deze zweeg en er een oogenblik van diepe stilte volgde, eer de overige aanwezigen hunne verrukking zoover meester waren, dat zij spreken konden, verhief hij plotseling het hoofd, en met zijn stok op den grond stampende, riep hij: '*Bravo! Bravo! Da capo!*' met eene bevende, krassende stem, welke even als zijne verwarde blikken, zijne diepe ontroering te kennen gaven. Het speet mij zeer te moeten opmerken, dat eenige der gasten dit niet begrepen, maar zich verbeeldden, dat hij geslapen had, en dat hij bij het ontwaken in den waan verkeerde in de comedie te zijn!

Kort daarna ben ik vertrokken; ik hoorde van *souperen* spreken, - iets, dat ik nooit doe; - ik nam dus mijn hoed en sloop, diep getroffen door al het schoone en zielverheffende, dat ik gehoord en gezien had, weg. De maan scheen helder, de sterretjes vonkelden liefelijk in den donkerblaauwen hemel, nergens was er een mensch te zien, of een ander geluid te hooren, dan het plegtige ruischen van den wind door de lange, eenzame straten, en het was mij, alsof ik daaruit eene stem hoorde, die mij toefluisterde: ‘Maar gij, wanneer gij bidt, gaat in uwe binnenkamer en uwe deur gesloten hebbende, bidt uwen Vader, die in het verborgen is,’ zoo als geschreven staat ter plaatse, waar er meer heerlijke waarheden voorkomen, die mij dien avond, zoodra ik de *soirée chrétienne* verlaten had, voor den geest kwamen.

Een zeer opgeruimde brief, aan een ouden vriend.

Amsterdam, 16 Januarij 1853.

Amice!

Het heeft mij meer gespeten dan ik u zeggen kan, dat ik zoolang niet in de gelegenheid geweest ben u te schrijven. Verschillende oorzaken hebben mij verhinderd: in de eerste plaats, het opmaken mijner boeken bij het einde van het jaar, en het uitschrijven der rekeningen hebben veel tijd gevorderd, en in de tweede plaats, zoo als gij vernomen hebt uit mijn schrijven van communicatie, en zoo als het geachte publiek uit de couranten gezien heeft, is mijne ‘geliefde echtgenoote voorspoedig van een zoon bevallen.’

‘Hoe meer zielen hoe meer vreugd,’ zegt gij altijd. Ik ben ook dankbaar voor dezen zegen: het was mij alsof ik mij zeven jaren verjongd gevoelde, toen na verloop van zulk een langen tijd de wieg en de vuurmand weder voor den dag gehaald werden. Mijne grijze haren kwamen mij niet meer voor als een teeken van ouderdom, en wat zorgen aangaat, die heb ik niet gekend in de laatste jaren.

Ook mijne vrouw, hoezeer zij zich ook verpligt gevoelde te klagen, was meer of minder trotsch op haar ‘belangwekkenden toestand,’ en van den vroegen morgen tot den laten avond, zag ik haar in de weer met mutsjes en jurkjes, die te groot waren voor eene pop en te klein, naar het scheen, voor eenig menschelijk wezen. Het deed mij goed te zien hoe druk de goede vrouw het had, en ‘de blijde verwachting’ vervulde langzamerhand de geheele huishouding met vreugde en opgeruimdheid.

Als ik van de beurs of elders naar huis kwam, vond ik tusschenbeide mijne echtgenoote in geheime conferentie met een indrukwekkend vrouwelijk wezen, met gebiedende blikken, en geheimzinnige houding, en die mij als ‘de baker’ voorgesteld werd, met beleefd verzoek, om de twee dames alleen te laten. Kopjes koffij, glaasjes wijn, de Hemel weet welke andere ververschingen, werden op de schijnbaar meest ongerijmde tijden door de priesteres van Juno ‘eventjes gebruikt.’

De baker had het laatste stukje van den Deventer koek opgegeten; de baker had het laatste glas uit de Madera flesch gedronken. De baker had de helft van de koude patrijs verslonden, die ik tot mijn tweede ontbijt bestemd had; de baker vond het voorhanden kindergoed te ouderwetsch; de baker vond het beter, dat mijne vrouw te huis zou blijven, als ik met haar uitgaan wilde; de baker had hier een ledikant laten opslaan, en daar weder een ledikant laten afbreken; de baker had goed gevonden te beslissen, dat mijne echtgenoote dit of dat niet meer eten zou, en te bevelen, dat zij dagelijks een emmer vol ‘komillen’ zou opdrinken. De baker had ook alles ‘opgenomen’ en alles gewijzigd en beredderd; met één woord, de baker had het opperbestuur over mijne vrouw, en dus syllogistisch ook over mij en mijne huishouding, op zich genomen.

Waarde vriend, dit is met 1°. December begonnen, en sedert dien dag heb ik geen oogenblik rust of vrede gekend. Daarbij kwam nog een bezoek van eene tante mijner vrouw, eene ongehuwde dame in haar vijftigste jaar (het doet mij goed mij nog eenigzins te kunnen wreken, door haar ouderdom dus bekend te maken), die bij ons kwam, om zoolang mijne vrouw ‘van den vloer was,’ het bestuur der huishouding op zich te nemen.

Tante Griet kreeg natuurlijk de beste logeerkamer; ik werd even natuurlijk in een afgeschoten vertrekje op zolder verbannen: om dáár zoo ver mogelijk uit den weg te zijn. Het was duidelijk, dat men mij als ‘*de trop*’ beschouwde in het huis, en de baker en tante Griet, die overigens elkaar met echt vrouwelijke hartelijkheid haatten, waren het echter dadelijk op één punt eens, en dat was, om mij van den eersten tot den laatsten dag harer regering, als een monster en verworpeling te behandelen.

Dierbare vriend, hoe ongeloofelijk het ook schijne, ik heb mij in alles geschikt. De bezorgdheid voor mijne goede vrouw deed mij al het overige vergeten. Als alles maar ‘goed afloopt,’ dacht ik, ‘zal wel de geheele boel spoedig weêr in orde wezen.’ Ik had mij treurig vergist.

Den 15^{den} December *is* alles best afgeloopen, en nog heden ten dage, eene geheele maand later, is de staat van beleg even duurzaam als te Weenen. Ik kan het ook niet meer volhouden, vriendlief; ik ben uitgeput, afgetobd en diep ongelukkig: ik begin aan de geheele wereld en aan mij zelven te twijfelen; ik verkeer in een verschrikkelijken tweestrijd met mij zelven. Ben ik een misdadiger? Ben ik slechts een slagtoffer der vrouwen? Verdien ik den strop of de martelaarskroon? O, Nederlandsche vader en vriend mijner jeugd, verneem mijne klagten en beslis!

Het was negen uur 's avonds. Alles was zóó gelukkig afgeloopen! Ik stond beneden in de voorkamer bij den vlammenden haard; - tante Griet had mijn leuningstoel en warmen hoek reeds sedert den eersten dag in beslag genomen; -

ik was blijde als een kind en dankbaar als het een mensch betaamt.

‘Kom, tante,’ zei ik, ‘eer ik aan het schrijven van communicatie-brieven ga, moet ik een glas wijn hebben; er staat nog eene halve flesch Port in de kast!’

‘Die is strakjes naar boven gegaan, voor de baker,’ zei tante; ‘drink liever een kopje slemp met mij!’ en zij ging voort met haar eeuwige brijwerk.

‘Ik houd niet van slemp,’ hernam ik. ‘Geef maar den sleutel van den wijnkelder, ik zal eene andere flesch bestellen.’ Ik wilde naar de bel gaan, om den knecht te laten komen.

‘Schel niet,’ zei tante; ‘dat zou Keetje kunnen hinderen!’

Ik sloop op de teenen door den langen gang naar de keuken, om Jan te halen. Jan was uit: hij had eene boodschap te doen voor de baker. De keukenmeid was bezig met een soepje te koken voor het souper van de baker; de werkmeid was bezig met eene knipmuts te plooijen voor de baker; ik keerde teleurgesteld, maar ootmoedig naar de voorkamer terug.

‘Geef mij maar den sleutel, tante; ik zal zelf de flesch halen!’ zei ik.

Tante wierp een geduldigen blik naar den zolder, alsof zij zich zedelijk de handen wiesch van mijne stijfhoofdigheid, en mij verzocht hebbende een oogenblikje te wachten, totdat zij eventjes nog één toer had rondgebreid, ging zij voort met haar werk. Eindelijk stond zij van mijn stoel op en zocht naar het sleutelmandje. De sleutelmand was boven gebleven, op mevrouws kamer. Ik moest weder wachten, totdat de baker beneden kwam. Ik stak een sigaar op. De baker kwam: zij kwam met een vuurrood gezigt en liet de deur van de kamer achter zich open: ik wilde achter haar heen sluipen om den killen togt uit te sluiten.

‘Als ik mijnheer verzoeken mag,’ zei de baker, met eene schorre stem, die in plaats van uit haren mond van onder de tafel scheen te komen, ‘zou het goed zijn, dat deze deur aan bleef staan; ze piept zoo, dat mevrouw er ligt last van zou hebben; en als mijnheer maar niet rooken wilde, zou het ook goed zijn, want de rook, - -’

‘Dacht ik het niet!’ zei tante,’ met een verwijtenden blik op mijn ongelukkigen sigaar. Ik wierp het eindje er van dadelijk in den haard: ik vroeg naar het sleutelmandje. ‘Alles was in rust. De sleutelmand moest boven blijven!’

Dat was hard: ik zette mij echter neder op een droogje en schreef ontelbare brieven aan al mijne vrienden en betrekkingen en sloofde mij af, om mijn geluk in verschillende zinwendingen en woorden uit te drukken. Ik moest mijne brieven zelf naar de post brengen; Jan was nog niet te huis. Ik moest mij met een stuk oud brood ‘behelpen’ toen ik terugkwam, en daarbij denken aan de lekkere soep voor de baker, en aan de ontelbare kopjes slemp, welke tante bedaard opdronk, mij tusschenbeide herinnerende, hoe goed het was, als men wel eens gedwongen werd ‘matig’ te zijn, - alsof ik anders altijd excesses beging!

Eindelijk was het tijd om naar bed te gaan: ik dronk een stevig glas mineraal water op de gezondheid van den jonggeborene en van zijne lieve moeder, wenschte tante goeden nacht, die den bril afnam en mij bij deze plegtige gelegenheid veroorloofde hare gerimpelde, maagdelijke wang te kussen, nam mijn blaker en was reeds onder aan de trap, toen mij van boven eene sissende stem te gemoet klonk;

‘Als mijnheer maar die krakende

laarzen wilde uittrekken, eer hij naar boven kwam!'

Ik ging op den trap zitten en gehoorzaamde. Ik sloop als een dief, in mijn eigen huis, met mijne laarzen onder den arm, en met mijn blaker in de hand, den trap op.

De baker stond mij aan te gluren, door de halfgeopende deur van de kamer, waar mijne vrouw lag.

'Kan ik eventjes binnen komen?' vroeg ik ootmoedig.

'Mevrouw slaapt!' siste zij mij te gemoet.

'De sleutelmand, als het u belieft!' smeekte ik onderdanig: het was mijne laatste hoop.

Het roode gezigt van de baker werd paars. 'Het kind is wakker!' zeide zij, en de deur toedrukkende, liet zij mij staan.

Ik ging naar boven, verder en verder naar boven; - ik deed de deur van mijn kamertje open: de togt blies de kaars uit. Het venster was open. Ik waagde het niet meer naar beneden te gaan. Ik stootte mij bont en blaauw aan de hoeken der meubels en kerfde mij de handen met ijdele pogingen om het slot van de deur toe te krijgen. Eindelijk strompelde ik in bed, waarop men vergeten had de hoofdkussens te leggen. Ik zal niet zeggen, hoe ik den nacht doorgebragt heb.

Den volgenden morgen klaagde ik tegen tante. Tante had altijd geweten, dat de mannen egoïsten waren; maar zoo erg had zij het zich toch niet voorgesteld!!

Zoo ging het van dag tot dag; het was eene 'bespottelijkheid' als ik bij mijne vrouw wilde komen; men noemde het 'onverschilligheid,' als ik niet telkens naar boven wilde. Het was 'onbeleefd' als ik bij een vriend uit eten ging; het was 'onverstandig' als ik 'in zulke omstandigheden' een ordentelijken maaltijd te huis wachtte.

Ik vind mijn zoontje even rood en leelijk als de meeste pas geboren stervelingen, en de baker en tante zijn verontwaardigd, dat ik hem liever een leelijken jongen, dan 'een hondje van een kindje' vind. Wat mijne vrouw betreft, die verklaart, dat het schepseltje precies op mij gelijkt!

'Ja,' zegt tante, 'hij heeft juist den breeden, platten neus en de grove, lompe handen van zijn vader?' Dat is wel mogelijk, waarde vriend, maar het is niet vleijend, om zoo telkens er aan herinnerd te worden, vooral als er vreemden bij zijn, die mij dadelijk op de vingers zien, en mij schrikkelijk verlegen maken.

Na den 'negenden dag,' toen mijne vrouw voor het eerst opzitten mogt, hoewel zij zich reeds vóór dien tijd volmaakt wél gevoelde, zijn de kraam-visites bij *haar* begonnen; - ik zal niets zeggen, van al hetgene *ik* doorgestaan heb aan felicitatiën, mondeling en schriftelijk, - ketels vol kandeel gaan dus dagelijks naar boven; emmers vol worden vooraf geproefd, en door de baker en tante vervaardigd. Mijne vrouw, die vóór den negenden dag voor mij een mythisch persoon was geworden, is nu geheel en al hersteld en versuft onder de baker en tante. Die beide, ik had haast heksen gezegd, hebben haar geheel in hare magt. Om den wille van het kind, moet zij in alles haar zin hebben, zeggen zij, en haar zin, is al de onzin, dien die beide haar in het hoofd zetten.

Zondag zal het kind gedoopt worden, volgens den wensch mijner *vrouw*, - ja wel! - door den dominé, die den meesten *loop* heeft, hoewel ik mijn ouden vriend B.. reeds half uitgenoodigd had,

om voor die plegtigheid over te komen. Er zal op dien dag bij ons groot *diner* wezen, van hetwelk al mijne vrienden, uitdrukkelijk op verlangen, zoo als het weder heet, van mijne vrouw, uitgesloten zijn, ten einde plaats te maken voor de *protégés* van tante, naar wie ook mijn jongen genaamd is, tot mijn verdriet, met voorbijgaan van mijn eigen broeder, den tabakskooper. De schotels zijn al bepaald, de wijn is al uitgezet: ik hoop, dat het het galgenmaal zal wezen der dwingelandij, waaronder onze huishouding nu gebukt gaat. Als gij, geachte vriend, lust hebt er bij tegenwoordig te zijn, zal ik mijn invloed bij de baker gebruiken, om u eene uitnoodiging te bezorgen; - gij geeft immers altijd ruime fooijen?

Inmiddels geloof mij steeds de uwe, enz.

PS. Tante vertelt mij op het oogenblik, dat de baker voor acht weken aangenomen is!

Duitsche en Zwitsersche brieven. impressions de voyage. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz*. 392.)

V. Meir-genot. - Steden uit de hoogte en van de vlakte. - Lausanne à vol d'oiseau. - De brug - de kerk - en de omtrek. - Afwisseling van natuurschoon. - Eene stad beneden en boven. - Gibbon. - De Britten. - Naamgevers onder de groote mannen. - De ongeloovige en het woord Gods. - Hôtels-affichen. - Problematische vroomheid. - Ongerief van steile straten. - Wandeldreven en terrassen. - Een stoomtogt. - De Leman! - Vragen zonder antwoord. - Beroemde personaliteiten aan de oevers van het meir. - Byrons Seelenklang. - Onbetaalbare regenvlaag te Ouchy. - Van Sendens Alpenrozen. - Ave pia anima! - La Martines gedicht. - Eene bede aan den vaderlandschen Muzenzoon. - De stoomtogt. - De zwanen op het meir. - De stad in hare eerste verschijning. - Naderende avond-nacht-verlichting. - Naar Savoye!

Genève, Augustus 1853.

Gedurende onze laatste levensdagen zijn wij, gelijk gij vermoedt, aan de oevers van het meir van Genève gelegerd, van bergbewoners tot strandbewoners hervormd. - Zwitserland staat voor ons, sedert de jongste, kleinere togten, in den B-mol-toon. - Wij zijn in den tooverkring eener ongekende heerlijke natuur als vastgebannen; onderworpen aan den geheimzinnigen invloed, welken de oneindig schoone Leman op elk en op allen uitoefent die hem ooit naderden - maar daarvan straks meer en uitvoeriger, opdat wij u nog

iets over Lausanne en hare heerlijkheden mededeelen en over onzen eersten watertogt naar de parel van Helvetië - Genève - vanwaar deze u den heilgroet brengt. - Onder de groote voorregten voor den reizende in het betooverende Alpenland, behoort ook dit, welligt te weinig erkend en opgemerkt: dat men de steden van eene zeer aanmerkelijke hoogte beschouwt, nadert en bereikt, en daardoor het zoo wegslepende stadsgezigt, 'à vol d'oiseau,' geniet, zoo als te Bern en mede te Lausanne; daardoor verschijnt het geheel eener tegen de helling gebouwde stad, met hare golving, rijzende kerk, en op en neder stijgende en afdalende groote gebouwen, in de volle pracht en kracht. - Gij ziet het tafereel als diep beneden u uitgespreid en volmaakt ontplooid, het onderlinge netwerk van plein en straat, en omkronkeld door meir, rivier, of hoog opgaand geboomte. - Deze gedurige afdaling naar de rijkbevolkte steden in Zwitserland, levert een zeer zeldzaam genot op, waarvan wij, menschen van het vlakke of effen land, geene voorstelling hebben, als we zoo laag en gelijk bij den grond onze stadspoorten inrijden, en alleen zoo veel van de stad zien, als de eerstkomende lijnregte straat ons genadiglijk veroorlooft. - Daarom wordt ieder, die het onbeschrijfelijk romantisch gelegene Lausanne van de landzijde, van Yverdun, nadert, door dien aanblik in bewondering opgetogen. - Op de heuvelklingen van den *mont Jorat* gebouwd, ligt de stad, op eenmaal, in eene sierlijke plooi, in cirkelvormige golving, diep beneden u - gij overziet haar geheel, zelfs de lager dalende bogt, die achter haar in zwaar lommer, met rijke landhuizen doorstikt, als wegzinkt, en zich weder opheft en als uit de diepte opduikt, waar het dorpje Ouchy verschijnt - en daar achter de blaauwe waterspiegel van het reusachtige meir van Genève, dat omen besloten wordt door de trotsche en verheven bergen en rotsen, die het meir geheel inlijsten, en er de regte kracht en toon aan geven. - Daar rust het oog eerst op de kolossale brug, die de twee gedeelten van Lausanne als met een breeden steenen gordel verbindt; de brug, uit drie gewelfde bogen boven elkaâr gebouwd, en waar, van de hoogte gezien, de wemelende menschenwereld ons als insekten voorkwam. - Daar, ter regterzijde, rijst de Gothische Kathedraal, als een vorst uit de middeneeuwen, boven de zaamgedrongene en zaamgeperste daken der oprijzende amphitheatrale stad, ernstig en somber omhoog, en schijnt met een zekeren verhevenen trots op de nieuwe aangelegde reuzenbrug neder te zien - en ginds ter linkerzijde, slingert en buigt de breede laan van kastanje- en notenboomen in bevallige kronkeling om het lager gedeelte der stad heen, terwijl zijzelve als schijnt te rusten aan, en zich vertrouwelijk heenneigt naar het uitgestrekte, doorschijnende zeekristal, waarachter weder de bruine en grijze, de getakte en wild in de wolken borende Savoysche bergketen albeheerschend zich opheft, en eindelijk het onmetelijke hemel- en starrendak dit wegslepend tafereel beveiligend overwelft. - Ziet daar, maar helaas hoe onvolmaakt! waarde vriend, een aanblik dien wij bij het afdalen naar Lausanne genoten, welke ons, bij zooveel onbeschrijfelijk schoon, onvergetelijk zal blijven - wij zouden uur aan uur op die hoogte kunnen vertoeven, en altijd nieuwe schoonheden ontdekken. - Inderdaad, welk eene verbazende, ongeloofelijke afwisseling van

dergelijke verschillende natuurtafereelen, hier in dit wonderland! - Herdenk slechts aan die wilde en woeste partijen van het Munsterdal, u laatstelijk beschreven - aan onzen verrukkelijken togt langs de met sneeuw beladen Jungfrau, over den Wengernalp, aan den blik in het diepgezigt van Lauterbrunnen - en hier aan deze eenige vallei van Lausanne. - Weldra waren wij op en over de allerprachtigste en sierlijk gebouwde brug: *Pont-Pichard* - (eene betere herinnering aan den bouwheer Pichard, dan een 'afgebedeld' standbeeld), geen eigenlijke waterbrug - maar veeleer een reusachtig langwerpig terras, over het lager gedeelte der stad gelegen; want als ge u over de 'Geländer' heenbuigt, ziet ge daar beneden 80 of meer voeten diep, eene kleine stad, met huis en tuin, nevens de fondamenten der brug: - een eigene stad, in eene kloof verzonken, waar alles beneden u loopt en beweegt, terwijl over de steenen en marmeren platen waar gij u bevindt, weder eene bevolking heen en weder gaat, en het onafgebroken gedruisch van wagens en paardengetrappel door het gegons der benedenstad, hoogst eigenaardig, wordt geaccompagneerd. - Spoedig waren wij ter bestemde plaatse, voor en in het *Hôtel Gibbon*, en genoten daar onafgebroken, gedurende ons kort verblijf te Lausanne, het uitzigt op het meir, dat zich achter Ouchy in eene oneindigheid van verschillende en afwisselende morgen- en avondtinten vertoonde. - En nu weder eene merkwaardigheid, of aardigheid van geheel anderen aard, die wij u, om meer dan ééne reden, moeten mededeelen. - Gibbon, de Britsche geschiedschrijver, wiens stoute en zeer vrije geest den 'Val en ondergang van het Romeinsche rijk' eens beschreef; de letterkundige Brit zal nooit gedacht hebben, toen hij daar in dat kleine zomerhuisje, aan het Hôtel behoorende, zijne bladen volschreef, dat zijn naam almede een lokaas zoude moeten worden voor den reizenden landgenoot -: een speculatiegeest op beroemde namen - eene kleine buiging der menschkundige heeren Gastwirthe in Zwitserland voor de Lords en Lady's, die immers gaarne hier, te Lausanne, in het Hôtel *Gibbon*, - daar, te Vevay, in het Hôtel *Byron* - binnentreden, en met de welbekende nationale fierheid erkennen, dat *hunne* landgenooten zelfs aan de Hôtels den doopnaam moesten geven en daar als peters gekend staan. - Waarom, vroegen wij elkaâr, vindt men niet mede: een Hôtel *Rousseau*, een Hôtel *Stael*, of een Hôtel *la Saussure*, - allen namen die andere streken als toebehooren? - Genoeg, het Hôtel Gibbon, in kolossale, vorstelijke vormen, herinnerde ons aan den schranderen, rijkbegaafden geschiedschrijver, die hier aan de oevers van het betooverend meir het 'Coliseum der geschiedenis' voor zijne blikken zag verrijzen en verbrokkelen - wel overtuigd zal geweest zijn, dat deze 'bergen Gods,' welke hij uit het zomerhuisje voor zich moest aanschouwen, deze Savoysche reuzen, sterker en duurzamer waren dan de koningrijken en gemeenebesten der oude wereld, wier verval en ontbinding zijn meesterlijke pen aan tijdgenoot en nakomeling aanschouwelijk voorstelde. - Gibbon was, zoo als bekend, volstrekt geen voorstander van het Christendom, om hem niet sterker te kenschetsen; telkens verraadt hij zijn bepaalden afkeer van de Openbaring - partijdig en vooringenomen genoeg - en ziet, daarom, waarde vriend! speelde weder een glimlach ons om den mond,

toen wij, op onze bovenvertrekken geleid, dadelijk in het Hôtel *Gibbon* - op de kleinere tafels - zagen - een net ingebonden *Nieuw Testament* - Engelsch en Duitsch - eene merkwaardige tegenstrijdigheid, die der aandacht niet mogt ontsnappen -: onder den naam en titel en vleugels van den geleerden *ongeloovige*, kwamen ons juist de woorden des *geloofs* te gemoet en in handen! - Hierbij voegen wij de verzekering, dat in de meeste Hôtels, b.v. te Bazel en Bern, mede te Genève, een kleinere of grootere Bijbel u wacht op de u aangewezene vertrekken, - eene zeker welgemeende christelijke uitvinding der Engelschen. In hoe verre die maatregel inderdaad doel treft, kunnen en mogen wij niet beslissen, - evenzoo dat er op meer dan ééne plaats, op de beneden- en bovenste gaanderijen, in de groote karavanserai's - eene affiche is aangeplakt -: *Divine service, in the chapel, every Sunday*, enz. - Wij zullen ten dezen opzigte de vroomheid onzer overzeesche touristen niet afkeuren, maar men ontsla ons tevens van de verpligting om haar van naderbij te toetsen en te beoordeelen.

Lausanne, wij houden na deze kleine uitweiding weder voet bij stuk, heeft dit met al de grootere Zwitsersche steden gemeen, dat het inwendige der stad niet beantwoordt aan de schilderachtige ligging. - Wij verzekeren u uit eigene ondervinding, dat het een zeer gevaarlijk waagstuk is, om de steile straten der stad met een rijtuig als te beklauteren, - eene stad, op heuvels gebouwd, heeft verbazend groote - inconvenienten voor paardenpooten, en de spieren en gewrichten der menschenbeenen, en voor aamborstigen: - wij gevoelen dat reeds op kleinere schaal te Nijmegen en Kleef; hier echter is het een dapper werk om de hoogste punten buiten en binnen de stad te bereiken, zoo als wij, bij eene brandende zomerhitte, het hoog gelegen *Signal* wel bereikten, maar, nadat ons gespan, eindelijk onwillig en ongetemd, ons met eene ruggelingsche, plotselinge nederdaling bedreigde, waardoor wij de kleine voetreis naar boven moesten ondernemen, en daar door het buitengemeen heerlijk berg- en meirgezigt, naar alle zijden, volkomen schadeloos werden gesteld.

Ongemeen liefelijk en vriendelijk zijn hier de buitenwandelingen, allen aan de zijde van het meir: krachtige boomen, breede terrassen, en weder lage afdalende kleinere, als verbazend groote reuzentrappen, die u eindelijk aan de boorden van de binnenlandsche zee brengen: - daar wemelt, op een koelen zomeravond, zoo als wij hier genoten, de bevolking heen en weder, het vrolijke, Fransche gesnap om u heen van alle zijden, en wat ons in het oog viel, de meer rijke en de veel minder aanzienlijke standen, aan kleed en gang ligtelijk te herkennen, met en nevens en onder elkaâr op denzelfden grond - geamalgameerd.

Onze reistogt van Lausanne naar Genève moest voor deze maal de eerste Zwitsersche watertogt worden. - Te Ouchy, de voorstad of het allervriendelijkst voorportaal van het meir, ligt de stoomboot even aan, ladende en lossende menschen en goederen. - Wij kwamen gisteren, na een stoomtogt van naauwelijks drie uren, te Genève aan, nog vervuld van dien magtigen, hoogst eigenaardigen indruk, welken deze Zwitsersche zee op ons maakte.

Leman! wie u ooit zag, en aan uwe oevers vertoefde, kan u nooit, nooit, nooit vergeten. - Hier is een wonderbaar, onverklaarbaar gevoel van kalmte

en rust, dat wij op onze reize nog nimmer in die mate genoten. - Als de blik op dien stillen, hemelsblaauwen spiegel rust, overmeestert den inwendigen, niet slechts den uitwendigen mensch, een besef van geluk, van tevredenheid, van zielsgenoegen, dat hem inderdaad, zoo als wij u reeds schreven, - betoovert. - Is dan hier op eenmaal al het schoone, en stoute, en weldadig verhevene, en stil prachtige, en rijk krachtige, op één plek des aardbodems vereenigd, zoodat de mensch hier onverwacht eene verkwikking gevoelt, waarvoor hijzelf niet dacht vatbaar te zijn? - Leman! zijn het uwe heerlijke, in de schoonste vormen oprijzende, bergketens, welke ons hier als vastboeijen - of dat heldere, doorschijnende, vloeibare glas - 't geen tegen de stoombooten en vaartuigen breekt, en sneeuwwitte golven losmaakt, alsof de ligte wolken werkelijk uit den hemel op dit toover-water, dat ons een hemel onder den hemel schijnt, nederzonken? - of zijn het die vriendelijke, met antieke gebouwen versierde stedekens, die aan den tegenovergestelden oever het behagelijkste contrast maken met die stoute, en zwijgende, en prachtige bergruggen aan den anderen oever? - Wat is het, dat ons hier met een stillen weemoed, een schier pijnlijk genot overweldigt, en toch eene heilige rust instort, die zoo volmaakt overeenstemt met dit weldadig, de ziel zacht overmeesterend, tafereel? - Nu, mijn vriend, verwondert het ons niet meer, dat menig sterveling, door het leven gejaagd en gefolterd, door staatszorg uitgeput, door roembejag begoocheld - hier, hier aan deze oevers eene rustplaats zocht, welke welligt het beschaafd Europa nergens, op die wijze, kan aanbieden. - Nu is het ons begrijpelijk geworden, waarom hier de beroemde reiziger Tavernier, de wereldomzeiler, het anker liet vallen op 's levens reize, en verklaarde dat hij hier het schoonste oord, hem bekend, had gevonden; dat Stael Holstein en Necker hier aan deze boorden wilden leven en sterven; dat hier aan deze bergen Rousseau zijne Julia en St. Preux liet beminnen; dat hier Wilhelm v. Schlegel, en veel vroeger, zelfs Bayle, konden vertoeven en v. Haller en Matthisson; dat hier de dichters, de menschen des gevoels en der kunst, aan deze bergen, altaren Gods, op deze heerlijke watervlakte hebben geofferd, geofferd den Heer, en moesten zingen, en moesten uitdrukken en uitstorten wat hun de ziel telkens vervulde, en onder hen bovenal de man der onrust, het troetelkind der genie, de zanger der vrijheid, de zwaarmoedige - en krachtige - Byron. - Ik moet u hier zijne welbekende regels in de herinnering terugroepen: - zij zijn zoo waar, zoo schoon, hier, hier zoo in allen deele verstaanbaar:

Clear, placid Leman! thy contrasted lake,
With the wild world I dwelt in, is a thing
Which warns me, with its stillness, to forsake
Earth's troubled waters for a purer spring.
This quiet sail is as a noiseless wing
To waft me from distraction; once I loved
Torn ocean's roar, hut thy soft murmuring
Sounds sweet as if a sister's voice reproved,
That I with stern delights should e'er have been so moved.

It is the hush of night, and all between
Thy margin and the mountains, dusk, yet clear,
Mellowed and mingling, yet distinctly seen,
Save darken'd Jura, whose capt heights appear
Precipitously steep; and drawing near,
There breathes a living fragrance from the shore,
Of flowers yet fresh with childhood; on the ear
Drops the light drip of the suspended oar,
Or chirps the grasshopper one good-night carol more.

CHILDE HAROLD'S *Pilgrimage, Canto* III, *Stanza* 84, 85.

Zoo ontwapende ‘the clear, placid Leman’ den rusteloozen Brit, wiens ziel hier eene tijdelijke rust vond, en den zachtgestemden dichter uit den somberen, overprikkelden mensch te voorschijn lokte. - Men toonde ons, in het Hôtel te Ouchy, de bovenkamers alwaar Byron, gedurende eenige dagen door regen- en stormvlagen teruggehouden, den eenigen *Prisoner of Chillon* heeft gedicht, en onaangezien de openbare en bekende verkrachting van het historieele feit, een meesterlijk tafereel ontwierp, dat naauwelijks eene wedergade gevonden heeft. - Mogten alle geniale Adamskinderen en Muzenzonen op die wijze door regen- en stormvlaag verhinderd, kunstgewrochten hebben vervaardigd, en de vervelende dagen in een Hôtel gekerkerd, tot een triomftogt der Muzen herschapen hebben! - Ook hier, aan deze boorden, stond ons telkens het beeld van den schrijver der *Alpenrozen* voor den geest, - hoe dikwerf namen wij zijne bezielde bladen voor ons, waar hij den indruk, dien de Leman op hem voortbragt, teruggeeft. - (Zie de Alpenrozen, II^{de} D. blz. 166 - 192). Ja, als herboren stond de wakkere en humane mensch voor den schrijver van dezen brief, zoo als deze hem eens kende en waardeerde, en meermalen in wegslepende geestdrift over Zwitserland hoorde spreken: de warme en trouwe vriend, die thans reeds een hooger genot en zaligheid kent dan deze schoone aarde hem aanbood; wij hebben meer dan ééne Alpenroos, in den geest, op zijn graf geworpen, en weten dat hij, wiens zielenoog hier beneden reeds zoo veel en zoo ver zag, thans in hooger sfeer is opgenomen, en den onleschbaren dorst naar waarheid, wijsheid en licht, naar het eeuwige, goddelijke *schoon*, beter kan stillen dan hier beneden te midden van lof en miskenning -: ave pia anima! - Maar weet ge, welke poëzij ons hier, te midden dezer poëzij der schepping, telkens en op nieuw boeit en verrast? - 't Is een der kleinere juweelen van den lateren tijd: wij bedoelen een aangrijpend en overschoon gedicht van La Martine, in zijne *Poésies nouvelles: Ressouvenir du Lac Leman, à M. Huber Saladin*. - Wij kunnen ons hier niet verzadigen aan de krachtige, vloeijende, rijke verzen van den maëstro, - zoowel het natuurtafereel, als Zwitserland in zijne groote en magtige ontwikkeling voor de toekomst, zoowel de stoute akkoorden, als de zachte modulatien in deze diepgevoelde ‘Meditation’ van hem:

‘Cygne d'hiver égaré sur tes plages.’

Wij kunnen daarom den wensch niet langer onderdrukken, waarde vriend! om u en anderen deelgenoot van dit gedicht te maken: - hiernevens een afschrift - zorg, wij bidden u, dat het vroeg of laat ook tot den Nederlander spreke - breng het meesterstuk van gevoel en poëtische kracht, zoo spoedig gij kunt, met onzen reisbrief, naar onzen vriend, den Muzenzoon en gunsteling, van den Bergh, aan hem die zoo vaardig en gelukkig, als de tolk der kunstbroeders uit den vreemde, zijn vaderland en de letterkunde verpligt heeft, breng hem onzen opregten vriendengroet uit het land der Alpen, en zie toe, dat hij den broeder-dichter nazinge, en met ons, in den geest, aan de oevers van den Leman toeve![*)]

*) Dat de opdragt van den schrijver der Duitsche en Zwitsersche brieven aan den redacteur met een gewenscht gevolg bekroond is, zal gewis elken beminnaar van krachtige en keurige poëzij met ons verblijden.

Gij zult het ons moeten en kunnen vergeven dat wij met dit meir, dezen reuzenvijver, op een bodem zuiver, onbesmet graniet vloeijende, blijven dweepen. - Toen we daar, achter de bergen van Savoye, reeds de sneeuwkruin van den Montblanc in flaauwe omtrekken zagen, en ginds, aan het einde der zee, Genève, in ongekende pracht aan den gezigteinder opduiken - gevoelden wij dat ook hier weder inleiding en voorbereiding was tot nieuwe schoonheden. - Er is zeker geen behagelijker stoomtogt op deze planeet denkbaar, dan hier op den Leman. - Het wel ingerigte, ruime vaartuig, rijkelijk bevolkt met reizenden, die u in eigenaardige mengeling alle talen en tongvallen laten vernemen - de bekoorlijkheden van den westelijken oever, waar beurtelings de stedekens *Nyon, Rolle, Morges*, het oog boeijen, en de vlugge roeijers in hunne schuiten, eene geheele manschap (wij telden eens 60 hoofden te gelijk) van en aan boord brengen - die heldere, reeds zuidelijke hemel boven ons - dan altijd het blaauwe, kristallijnen water beneden ons, dat eene voor ons onbegrijpelijke doorzigtigheid behoudt: - alles vereenigt zich om den mensch in eene stemming te brengen, waarin hij wel wenschte het overige deel zijns levens te blijven. - Er zijn hier kleine bijdragen van alle zijden om het genot te verhoogen - de barken en grootere schepen, die het meir bevaren, hebben reeds een zuidelijke Italiaansche type, - de twee groote driekante zeilen, van boven breed, en spits uitloopende, welke langs den mast tot aan het dek afdalen, - maken eene schilderachtige vertooning en doen telkens weêr de tafereelen der Middellandsche zee voor uwe verbeelding herleven - op verren afstand schijnen de barken reusachtige zwanen, met uitgespreide vleugels, welke elkaâr voorbij zwemmen. - Eindelijk rijst het prachtige Genève, de diadeem van den Leman, uit de heldere baren, het meir als beheerschend en bedwingend, omhoog - digt bezaaid met sierlijke villa's en kostelijk aangelegd plantsoen, wordt de regteroever, van Lausanne af, meer en meer tot een onafzienbaren lusthof, en het meir zelve verliest zich en versmelt in eene dubbele rij van paleizen en trotsche gebouwen, waarvoor de breede, ruime kade, als een uitnoodigend terras, u wacht - dáár is leven en gewoel - dáár sleept men de zware baal, - en werkt en hijscht en pakt, laadt en lost - de in oosterschen vorm gebouwde en opgetakelde schepen liggen in digte rijen tegen de bevolkte kade - dáár dobberen en wiegelen de kleine, sierlijke gondels, met de scharlaken-roode huiven voorzien, op het water - en ginds wenkt u het liefelijke, vriendelijke eiland van Rousseau, waar zijn standbeeld tusschen het zware lommer duidelijker te voorschijn komt, - en daar achter de reusachtige gebouwen, die in regelmatigen bouwtrant opgetrokken, eene onwillekeurige herinnering aan de Italiaansche steden verlevendigen. - Zoo kwamen wij, om met onze Britsche medereizigers te spreken: *very high spirited*, te Genève aan, en wenschen hier, zoo veel de tijd dit toelaat, aan de koningin der Zwitsersche steden onze hulde te brengen, en eene korte audientie bij haar te verzoeken. - Dan wacht ons de voorgenomen kapitale togt naar Chamouny en den Montblanc, waarheen wij ons welligt overmorgen zullen begeven. - Op dezen oogenblik ligt het heerlijke meir, in al de onbeschrijfelijke pracht, aan onze voeten - een warme, zoele, drukkende lucht,

bedreigt ons met een naderend onweder - reeds wentelen zich de donkergraauwe wolken, met helderwitte koppen als gevlekt, aan gindsche bergen van Savoye op en neder, - over alles ligt een warme, zuidelijke tint uitgespreid - de zonneschijf is in purper- en bloedrood wolkenlicht gehuld. - Welligt zullen we, over weinige uren, het onverwachte genot met elkaâr deelen, om den eenigen Leman in den vuurgloed van een zomeronweder verlicht en verheerlijkt te aanschouwen, - en daarmede voor heden weder genoeg, en vaarwel! - Wij wenschen u van hier, en dan verder, aan den voet van den Montblanc, onze reistogten te blijven aanbieden. - Zoo als steeds

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Herinnering aan het meir Leman.

Aan den heer Huber Saladin.

Nog naauwlijks opgewekt uit een der schoonste droomen,
Op 't ver gedruisch van 't meir, dat kabbelt langs uw zoomen,
Gekeerd in d' enger kreits, die mij 't gezicht verspart,
Sluit ik mijne oogleên om een blik te slaan in 't hart,
En op het toeval af, zie 'k, met het blaauw der heemlen,
Natuurfragmenten voor mijn starre blikken weemlen!
Als God dien bol vernielde en dwarrelde ondereen,
Dreef voor Zijn aanschijn dus die brokstuk-mengling heen.

Azuren golven en zacht voortgestuwde barken,
Die 't licht weêrkaatsen op haar heldre linnen vlerken,
Vervoeren ginds en her de blanke kudde en 't gras
Op gistren versch gemaaid, dat afhangt in den plas;
Gebergten rijzen op, bezaaid met groene lagen,
Die luchtig op hun heup de witte dorpjens dragen,
Gelijk een herder, die, als hij zich spoedt naar 't woud,
Een geit, wier last hem niet bezwaart, in de armen houdt;
Het donkre pijnboomwoud, dat lieflijk mos der kloven,
De aan rundren rijke wei, verbreiden zich daarboven
Met herdershutten, heel den zomer door omhoog
Op d' allerlaatsten top verloren, waar het oog,
Verbaasd door 't staren op de hoogte, vóór zich glimmend,
Met liefde zich verheft, een zucht gestadig klimmend!...
Woestijn, waar, voor zijn melk en honig, 't menschenkind
De vrijheid, die hij uit den hemel weêrbracht, vindt!...

Daarboven blanke sneeuw of met ros licht omvloten,
Bloem, die de zomer spaart en door de wolk begoten;
Het hangend ijsvlak, dat, gestold tot ijzren meir,
Ter lessching van het dal, zich oplost, telkens weêr;
In 't diep de sneeuwval, die zich kruit met kreunend slepen;
En, door de hand van God gelijk een spons genepen,
Verdronken in zijn zon, wier gloed hen smelten deed,
Die voorhoofden der aard, wegvloeiend in hun zweet!...
Ik zie van hier in 't dal, dat afsteekt bij de heemlen,
Den dwarrelwind van stof, gewiekte waatren weemlen;
Hun dof gemurmel bruischt zoo verre van mijn oor,
Dat ik geen zweem aanschouw van 't loeien dat ik hoor!
.....
.....
Een waterpijl van 't spits geplonst in 's afgronds schachten,
Verblindt de stortval, onder 't sissen, mijn gedachten;
Gelijk een zeildoek, dat de wind scheurde in zijn vaart,
Beukt hij de rots, en springt, al reegnend, achterwaart,
En ploft, in 't vonklen, op 't graniet, dat hij doet rooken,
't Vuur van groen hout gelijk, door 's herdershand ontstoken.
Naauw blijft er zooveel damp, bij 't wentlen van zijn loop,
Dat flaauw een regenboog zijn kleuren daarin doop'
En vlugtig heen waar' langs dit dampend water, even
Als we op een dooden naam een weinig roems zien zweven!...
.....
.....
Ons bootje', o Thun! slaapt op uw meir in, waarvan 't schuim
Niets bitters achterlaat. Aan uw zacht golvend ruim
Verstrekt het Alpgebergt' tot duinzoom, die zich spiegelt
In uw azuren kom. 't Is nacht. - Het maantjen wiegelt
Zich op uw vlak. Zij doet op 't wisselende wed
De mazen van kristal, waarmeê haar zilvren net
Geknoopt is, vlieten, en haar zusterstarrenscharen
Ziet zij, ter zij' gewend, zich domplen in uw baren.
Haar schijf, zich openend van noot- tot notenboom,
Schijnt ons te golven, door de golving van den stroom;
Bij beurt doet iedre boom haar schuilgaan of verschijnen.
Aan deze zij' der boot doet onze schaâuw haar kwijnen,
En weêr van gindschen kant duikt in het zog 't gebergt',
Met sneeuw- en ijslaag weg, wier kroon den hemel tergt!...
Een monster-diamant in esmeraud verscholen,
Het voorhoofd vonklend van wat kouder aureolen,
Ontplooit de *Jungfrau*, op haar voetstuk, groen omkransd,
Haar kristallijnen kleed, nu 't nachtkoeltje' om haar danst...
Op dat zoo rijk gezicht kan slechts de riem vertragen,

En spaart de stille golf, die 't barkjen voort moet dragen;
Men hoort het ruischen slechts van 't helder paarlend nat,
Dat, weerzijds van de boot, in 't meir verdrupplend spat,
En 't zacht geschuif der baar, die oprijst van de stroomen:
Onduidlijk waterlied, dat inslaapt onder 't droomen!...
O dichterlijke zee! daar in dat bootjen slaat
Meer dan één harte, dat uw stille klacht verstaat
Dat, onder d' indruk, dien uw schouwspel 't doet ervaren,
Opdat de geest zich beure, ook zwelt gelijk uw baren,
Zich opent, om bij 't schoon van dit onschatbaar uur,
Te peinzen over God, en vrijheid en natuur,
En daar het, overstelpt van de innigste vervoering,
Geen stem meer heeft, zich uit door - tranen van ontroering!

- Huber! gelukkig kind dier Tell-verwante schaar,
Door God het dichtst geplaatst bij de Alpen, Zijn altaar! -
Gij tolk dier bergen, en door kunstzin heur verlichter,
Gij ziel der burgers in een harte van den dichter!
Ziedaar die toppen en die meiren, overstraald
Met starren, daar voor ons met meesterhand gemaald!
Ziedaar die rotsen dan, wie gij den naam moogt geven
Den schoonsten die bestaat - van ‘Vaderland!’ Verheven
Houdt aan den hemel u een dubble band geboeid:
Hij 's dubbel burger, wien natuur de ziel ontgloeit.

Maar in den hoogmoed, uit uw liefde alleen geboren,
Laat gij dees taal, de stem van 't minnend harte, hooren:
‘Die bergen zijn veel te eng voor 't geen er aâmt in mij;
Men ziet de vrijheid zich weêrspieglen op hun zij';
Maar om met meerder gloed, in 't diepst van 't hart besloten,
Mijn hulde ze aan te biên wenschte ik hen te vergrooten.
Van 't maatloos evenwicht een luttel deel te zijn
Geschat zijn is het wel - maar enkel vrijheidsschijn:
Elk recht moet in zijn kracht ook de oorzaak met zich dragen.
Een volk, dat groot is, wil een groot verschiet zien dagen!
Zoo Vorsten-meêlij geen verneedring ons bereidt -
Eens dwinglands smaadlach is geen onafhanklijkheid;
Bij massaas telle men en niet bij onderdeelen,
Om in deze eeuw bij 't spel der volkren meê te spelen.
En Zwitserland is 't erf, waar mij de ziel voor brandt;
Mijn wieg heb ik er lief - 'k zoek daar mijn Vaderland!...’

- Mijn vriend, aanbid uw land, maar meet het niet! De Almachte
Schiep toch de volkeren niet op 't kompas. Gedachte
En ziel zijn alles, wat onmeetlijk vlak de vloed

Beslaan moog dien hij stuwt en rustloos wentlen doet!
Een volk, hoe eindloos groot, maar waar geen ziel in ademt,
Is slechts een groote hoop, die groot een streek omvademt;
De geestdrift voor den grond, waar 't levenslicht hem glom,
Schept tot een wassend volk een zwerm van herders om;
Een bloeddrop, waar de roem het spoor van na blijft treden,
Kleurt 't vendel eens geslachts voor meer dan eeuwigheden!
Is dan de pijl van Tell niet groot genoeg dat zij
Zijn volk onsterflijk maakt en heel zijn erfgrond vrij?
Één dag van heldenmoed - en driemaal honderd jaren
Van vrijheid ziet de zoon van Spartaas erf zich baren.
De liefde voor zijn land - die maatstaf geldt eerst recht.
Een land? Het is een man, een roemdag, een gevecht!
Zurich of Marathon, Salamis of Morgarten!
't Is groot om zoo voortaan te leven in de harten:
Woestijnen heeft de Scyth, de Griek een vaderland!...
Omringd door rots bij rots, ver uit elkaâr geplant,
En eilanden, ter helft verdronken in de baren,
Schreef stervend, met zijn bloed, gevloeid uit heldenâren,
Leonidas, in 't zand, reeds stram van vingren neêr,
Wat titlen zijn voor deugd, voor vrijheid, liefde en eer,
Die, door alle eeuwen heen, zoo lang één borst mag blaken,
Hier aan de onsterflijkheid geheel een land vermaken!
Wat zegt zijn oppervlak? Die dorre heuvel is
Het Parthenon eens en die inham Salamis!
Huber! die aanspraak en dat recht hebt ge u geschreven
Op hechter grond, dan waarop Vorsten charters geven!

Maar 't zwaard is langer ter veroovring niet bij machte:
Der volkren kracht, Huber! schuilt slechts in de gedachte.
De dag der heerschappij des geestes is gewekt.
Geen andere schilden meer! - de mensch strijdt ongedekt.
Drieste overheersching is de dwaling van de glorie.
Om onze heldendaân weent onze volkshistorie.
Met elke zege kromp, door een ondankbren held
De grond in, waar zijn naam aan de aard door werd vermeld!...
Genie en Vreê, geschraagd door trots, verneêrd in 't lijden,
Zij moeten Frankrijk weêr herwinnen voor dees tijden
En onze waarheên, aan haar schoonste stralen rijk,
Voor 't oog der volkren 't zwaard omsluieren, gelijk
Harmodius den dolk, die hunkerde in zijn vingren
Naar 't heilig doelwit, ook met rozen wist te omslingren!
Slechts hij is 's waerelds held, die aan haar heil zich wijdt:
Waar een genie ontstond verrees een rijk altijd.
De grond, door zijn ontstaan verheerlijkt en gezegend,

Ziet zich om zijn genie met grooter eer bejegend.
Al wat hij slechts omvat rijst op zijn naam alleen.
O Leman! zijt ge naar dien maatstaf soms te kleen?
Of stortte de Eeuwige ooit, op de aard door Hem verkoren,
Uit Zijn aan poëzij en liefde rijken horen,
Meer namen uit, zóó schoon, zóó duurzaam, zóó vol gloed,
Dan die wier grootheid gij met de eeuwen stijgen doet?
De liefde en vrijheid, die ijsvogels dezer waereld,
Hoe vaak heeft niet hun wiek uw waatren langs gedwaereld,
Of niet hun nest vertrouwd aan uw doorschijnend meir?
'k Zie *Clarens* steilten hier - van 's wijsgeers droomenheer
't Fantastische gebied - door zijn bezielde schimmen
Meer waar en meer bevolkt dan dat, bij 't eerste glimmen
Der aard, een twintigtal van volken, dat niet vroeg
Naar eer en liefde, hier hun tente nedersloeg.
Zoo sterk is 't denkbeeld om een vaderland te stichten!
Ginds zie ik *Meillerie*, haar weide en waatren lichten,
Die dalen hangend in 's Wallisers hemel, 't goud
Der zonnen vonklend op der hutten rosgroen hout,
Waar, onder 't herdersvolk, zoo kalm als rein van harte,
Rousseau zijn ziele sterkte en heul vond voor zijn smarte.
't Herdenken aan 't geneucht der weelde, hier gesmaakt,
Heeft in der steden mist ook nooit zijn ziel verzaakt.
De geur van 't bergkruid bleef in 't slijk zijn voet omringen,
Zijn eerste hemel door zijn feilen henendringen,
Gelijk eens bergstrooms sprank, hoe troebel zij ook word',
Met de eerste frischheid zich in 's Arves ijsveld stort.
.....
Voltaire! met wat naam een feilbaar mensch hem noeme,
Als geest des goeds vergood', als geest des kwaads verdoeme,
Hij is - en 'k weet, Huber! dat gij dees taal niet wraakt,
Een levend tijdperk - en een eeuw tot mensch gemaakt!
Om met meer glans het licht der rede te doen gloren,
Heeft zich zijn arendsoog uw horizon verkoren;
Wel hem, als daar, waar God het sprekendst licht misschien,
Hij meerder hemel door de wolken heeft gezien!
.....
Een worstlaar, 't kampen moê, zinkt Byron aan uw zoomen,
Om 't leven, met zijn bloed, zijn hart te zien ontstroomen;
Men zegt, dat, zweept de orkaan uw vlak, waar langs hij wielt,
Zijn oog uw bliksem en zijn stem uw kreet bezielt.
Een pluim, der zwaan ontschaakt, zien we op uw oppertransen,
Ter zijde des Montblancs, in heldren luister glansen.
.....
Maar, o *Copet*, mijn geest ontsnelt uw oevers weêr,

Tot waar Corinne rust bij 't klachten murmlend meir.
Wat edele aan den weg dit graf ook op zie rijzen,
In naam der menschheid moet hij 't dankbaar eer bewijzen.
Voor de arke van 't genie de duif des heils, trok zij
Alleen met stoute wiek langs 't meir der dwinglandij!
Terwijl 't verneêrd heelal, gekromd in 's adlaars klaauwen,
Slechts vroeg of 's Caesars kruin ook rimplen gaf te aanschouwen,
Heeft deze plek der aard, der wrake groenend land,
Geprotesteerd uit naam van de eeuw en van 't verstand:
't Gewicht der waereld kan de hemelzucht niet smoren
O vrijheid! die gij in haar binnenst deedt ontgloren;
Die zucht, een vrouwenhart ontstegen, riep, God lof!
Den donder wakker, die den oorlogstitan trof.
Hij viel op verre rots - de haat sprong op van blijheid.
En, Vesta van de wraak en van de gulden vrijheid,
Vond m' onder 't wagglend puin der aarde, ontbarst in gloed,
Heur onverganklijk vuur terug in uw gemoed!...

Laat andren, vleiers van den volkstrots, voor eens dooden
Bewaarplaats, als een slaaf, zich krommen, en 't vergoden
Der Caesars van 't weleer navolgend, 't vaderland
Ten voetstuk maken van een graf, hun naam ter schand,
En, daar ze een volk van geest tot slaafsch een troep verlagen,
't Een *hoed* doen lekken en een *laars* door 't slijk gedragen!
Dier slaven traan toch wekt een nieuwen dwingeland:
Wie 't ijzer maakt tot God - hij smeedt het tot een band!
Den mensch vernederen is zelf tot laagheid zinken;
't Is 't vuur uitblusschen, waar men zelve door wil blinken,
't Is 't vellen van den top, het doelwit van zijn tocht,
't Is zich zijn standbeeld uit een schandeblok gewrocht!
Zoo 't lage reukwerk, dat er opwalmt uit hun schalen,
Zich naar den afkeer voor het menschdom laat bepalen,
Had de ijzeren kolos, waar zij 't historieblad
Meê tooien, dan meer roems bij meerder vloeks gehad?
Bukt, vleiers in het stof, steeds nieuwe vleiers kweekend!
Op rechters zoo als gij had zijn genie gerekend.

Maar slechts de tijd spreekt recht: laat hem begaan, mijn vriend!
Word' vrij die lage God door hen met bloed gediend;
Lek' elk zijn ijzren voet.... mits men mijn weigring dulde!
Staël, gantsch 't heelal aan hem! - maar u dees traan van hulde! -
.....
Dat nu die groote naam, die schimmen ons zoo waard,
Uw vadererf, Huber! vergrooten voor heel de aard.
Haal d' ouden boog weêr aan, ontspannen door zijn zwaarte:

De knoop moet vaster, wint de bundel in gevaarte.
De tronk van 't eedverbond gevoed - en meer dan ooit;
De stam wast tot een volk en de eenheid wordt voltooid!
Genève aan onzen voet ontsluit' haar vrije haven:
Door 's zwakken vrijheid ziet des sterken roem zich staven.
Dat, met de duizenden van barken, die haar loop
Zich graven door uw meir, Palmyre van Euroop,
Waar al de idéeën van de waereld samenstroomen,
Zij Rome en Duitschland naar heur muren heen zie komen,
Gedachten wisslend en de hand zich reikend, dat -
Verruklijk arendsnest door wie het zag geschat
En boven allen dwang en tirannij verheven -
Ze een toevlucht voor 't genie den balling moge geven,
En ieder martlaar der onsterflijkheid betaal'
Haar wijze mildheid en gastvrijheid met een straal!
Voor mij, een winterzwaan, die naar uw kust verdwaalde,
Maar naar zijn luchten keert, wie 't nooit aan stormen faalde,
Och, mocht ik, Leman, soms in uw kristallen wed
Mijn pluimdons doopen, hoe bezoedeld en besmet!
Mocht ik, als gisteren, gelegerd op uw weien,
Waar ik 't kastanjewoud van *Evian* lommer spreien
En schaâuw zag schenken, 't zeil des visschers zien ontvouwd -
Triangel lichtend op 't azuur, waar gij van blaauwt -
En, zacht geroerd, de taal der golfjens daar beluistren,
Die aan mijn voeten, onbestemd maar streelend, fluistren,
En uw wit glansend schuim, dat bobbelt af en aan,
Zien worden, schittren en vergaan als ons bestaan.

Losse hoofdstukken uit de levensgeschiedenis van Steven Kraanvogel.
(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz.* 306.)

Où peut on être mieux, qu'au sein de sa famille?

III.
De firma Kraanvogel en C^{IE}. nader geschetst. - Ooms en tantes - tantes voorop.

De vennootschap, welke zich meer en meer bij de eerste opvoeding van het teedere Steventje ontwikkelt, wordt door den levensbeschrijver thans aan de aandacht van den lezer aanbevolen en onderworpen; - want - gelief dit wel te onderscheiden: *alom* is vennootschap en compagnie - niet slechts bij de opleiding der miniatuur-Adams en -Eva's, ook in den staat, in de wetenschappen, in de kerk, in de natuur, aan den sterrenhemel, in de keuken, en in menigen gemeenteraad - onderlinge zamenwerking, vereeniging tot één doel, waar de geld-, de wijsheid-, de wetten-, de stelsels-, de dogmaasschieters - elkaâr ondersteunen, om het eenparige doel te bereiken. - Slechts de Oneindige, Ongeziene, Almagtige, is en blijft zijn *eigen* vennoot, en neemt de medewerking der geschapene geesten, met en zonder vleesch, onder zeer beperkte en bepaalde voorwaarden aan. - Onderling maken de bloemperken, de sterrenbeelden, de nevelvlekken, en de planeten, zeven of meer, eene compagnieschap uit, waar de eindelooze harmonie der schepping eene volmaaktheid voortbrengt, die wij menschen onder den bepaalden vorm van schijnbare disharmonie en bewonderenswaardige verscheidenheid waarnemen - zoo als wel bekend is. - Ook Steventje kwam reeds zeer vroeg onder de tutela en curatele van zekere veelbeteekenende medearbeiders aan het groote werk der menschen-, der hoofd- en hart-ontginning - de ooms en de tantes! - Magtige, indrukwekkende woorden! rijke bronnen van wel en wee! hefboomen in het jeugdig leven! voorwaarden voor een gelukkig of droevig leven.

Ooms en *tantes!* -! -! -!-

Is er ergens eene gehechtheid zoo eigenaardig, zoo stil en krachtig werkend, zoo liefelijk, soms zoo pijnlijk, zoo beslissend, en toch weder zoo despotisch, als de - ooms- en tantesgenegenheid? O! waarde levensgenooten! hier is het weder geheel iets anders dan de vader- en moeder-, dan de broeder- en zuster-liefde - zelfs de teedere, warme, belangelooze en verwarmende liefde der baker, die allerbelangrijkste vennoote, aan en nevens de wieg, staat hier in de schaduw. -

Hoe dikwerf ondersteunen zij, die verstandige, bedaarde, aan invloed zoo rijke deelgenooten, de wankelende trouw en hulp der oorspronkelijke firma: ‘vader en moeder?’ - en schieten uit en schieten voor: goeden raad, hulp, - ja ook geld en kracht van vermaning, soms bedreiging en bestraffing - met één woord: het grondbegrip van een oom of van eene tante, het ideaal, de grondvorm en type is hier zoo rijk en veel omvattend, dat wij niet zonder eenige inwendige ontroering en beweging der ingewanden, aan die zoo gansch eigenaardige soort van lieden kunnen denken, welke als vice-vaders en vicemoeders, als secundi en secundae in den familieraad, als plaatsvervangers en surrogaten, als effigie-ouders der ouders, telkens, ook in ons leven, met meerder of minder luister optreden. - Om die reden wekt het, ten minste bij den levensbeschrijver van Steventje, eene smartelijke, en pijnlijke, en ondragelijke gewaarwording op, als wij in sommige gezinnen werkelijk ooms en tantes ontmoeten beneden de 18 jaren oud, zoo als dit door vroege, en verwarde, en curieuse huwelijkscombinatien, inderdaad pleegt te geschieden. - Neen, neen, neen! gij onmondige, kinderlijke, soms kinderachtige familieleden, met uwe zeer kleine neven en nichten bij u - gij zijt den titel en den naam, de waardigheid onzer bevoorregte vennooten, nog niet waardig, gij gevoelt nog niet welk een gezag, eene autoriteit, welk een onwillekeurig despotismus in uwe hooge en gewigtige betrekking ligt verborgen. - Men moest aan den redelijken, christelijken mensch, den titel, meergemeld, nooit verleenen, vóórdat men tusschen de dertig en veertig jaren is opgeklommen, reeds den baard om de kin heeft, en behoorlijke basstem bezit, of, wat de vrouwen betreft, in dien leeftijd, als ze over de eerste betooverende begoocheling der aanstaande echtgenooten - (burgerlijk ‘vrijen’ genoemd) - heen zijn, over de alvermeesterende begoocheling van nieuwe modes, nieuwe hoeden, nieuwe romans, nieuwe talmaas, nieuwe kleedjes, nieuwe zomer- en winterhoeden (hier bis, da capo), - dan eerst breekt het tijdperk aan waar men u, of iemand zich, - als oom of tante, naar regt en billijkheid mag begroeten.

Ook Steventje Kraanvogel genoot het voorregt, zeer vroeg onder het opzigt van ooms en tantes, naar hoogere beschikking, geplaatst te worden:

Tante Jet,

Tante Krisje,

Tante Pietje,

respectieve en respectabele deelgenooten, die met en nevens den braven torenwachter, zoo als later blijken zal, voor de opvoeding van onzen held op zeer verschillende wijze hebben gezorgd.

Wij gevoelen in dezen oogenblik, voor den schrijflessenaar gezeten, de groote moeijelijkheden om ‘vrouwelijke karakters’ eerst op het papier, en dan voor het zielenoog der lezers, naar hun sensorium, en mogelijk verder, in hun hart of verstand te brengen. - Een boom, een landschap, een oorlogsveld, een huisgezin, eene koningskrooning, eene revolutie, een winterstorm, een schipbreuk, een Bijbelsch tafereel, of een kerkelijk dito - dat alles laat zich op de eene of andere wijze beschrijven, - en ten minste eenigzins verstaanbaar, door letters en gecorrigeerde drukproeven, voorstellen - maar een vrouwelijk karakter, - daarvoor stond menig genie, - daarvoor huiverde menigeen, in het volle gevoel zijner

onmagt, terug - ja men begon te spreken van het vat der Danaïden, van een onbeklimbaren berg, van een afgrond, onpeilbaar. - Op welke wijze zullen wij het aanvangen, de drie beschermgodinnen van Steventje u eenigzins naar waarheid voor te stellen, opdat ge er dat belang in stelt, 't geen wij er natuurlijk in vinden - opdat gij ze min of meer zult lief krijgen? - Ten einde raad, en reeds geheel ontmoedigd, zullen we uit wanhoop aanvankelijk de proef wagen om - tante Jet, tante Krisje, en tante Pietje - *aan te kleeden* - ja, wij zeggen dit als bewijs onzer gevestigde menschkunde - om haar aan te kleeden - en later - bloost en verschrikt niet! - *uit te kleeden* - alles in eer en deugd - zonder eenig perikel of gevaar.

De zuster van vrouw of weldra jufvrouw Kraanvogel, hier de oudste in jaren, was gewoonlijk in het donkerbruin gekleed, een kleedje tot bovenaan digt, zoo als het heet; een klein, zeer wit en helder kraagje, met schulpjes, zeldzaam met uitgewerkte bloempjes - zij droeg boven- en buitendien een zwarten doek, met weinig schreeuwenden rand, en stevige, gezonde, dikgezoolde schoenen - nooit, nooit overschoenen - vooral geene Amerikaansche of gomelastieke - zij droeg nog, boven en buiten dat alles - een beslissend hoofdkenmerk - ja zij droeg - de oude, stille, veelbeteekenende *kornet! -!* - dat onvergetelijke, echt burgerlijke, oud-vaderlandsche, innerlijk-deftige, hoofdtooisel, waardoor het vrouwelijk, min of meer gerimpeld gelaat, in een behagelijke, ovalen lijst gezet - spreekt, wel eens echt vaderlandsch spreekt - die smalle, eenvoudige kant van buigzaam karkas, dat zacht gewelfde schedelbedeksel, waaronder het breede, lange, zwarte lint de ontbrekende haarvlechten listig vergoedt, en die aangename ronding te weeg brengt, welke de heeren officieren, met de gevulde manhafte borstwatten onder de ringkragen, mede heldhaftig weten te bewerken. - De kornet heeft en behoudt, op het vrouwelijk hoofd, eene eigenaardige beteekenis -: eene spraak, ja wilt ge een Hollandicisme, dat tegen het Gallicisme der gekrulde of zwaargehairde jeugdige hoofden of kopjes, geweldig afsteekt - zelfs de lach, die uit een mond onder een echt deftig kornetje verschijnt, - de grap, die daar wordt gehoord en losgelaten, en vooral de ernstige bedreiging, die daar vernomen wordt, - dat alles staat onder den onmiddellijken, deftigen, indrukmakenden invloed der - kornet.

Zoo was tante Jet, ruim vijftig jaren oud, lang en smal, altijd, uitgenomen des zondags, als ze naar de kerk ging, in het donkerbruin; alsdan in het zwart - in dien kostbaren, getrouwen, keurig bewaarden, moiréën-japon, zonder strook, of twee- of drievoudige onderverdieping, - alles oud-vaderlandsche eenvoud - en toch, gij zoudet het alweder niet bemerkt hebben, als wij dit u niet aantoonden, onder het ontzag en eerbied inboezemende kornetje, kwamen ter regter- en linkerzijde van de beide, reeds gemarmerde en fijn-dooraderde slapen van dit Tantes-hoofd - altijd twee kleine, zwarte, zeer keurig verzorgde, geplakte - krullen, of zoo iets te voorschijn, die nimmer ontbraken. - Waarom tante Jet *deze* kleine ornamenten, altijd zigtbaar genoeg, deed verschijnen, - en ze nimmer onder het sneeuwwitte hoofdbedeksel wegstopte - dàt zijn zaken die wij tot heden toe niet heb-

ben kunnen ontraadselen - en laten dit vraagstuk ter beantwoording aan onze menschkundige lezers gerustelijk over.

In het tweede gelid - voorwaarts! - onze waarde tante Krisje! - Is het niet vreemd, dat deze jongere zuster bijna nooit tante Kris, - maar altijd met het verkleinwoord, tante Krisje, werd genoemd? dat men bijna nooit, zelfs niet door Steventje, als hij een ondeugende bui had, zooals wij allen, gij lezers, en ik de biograaf - hoorde zeggen - tante Jetje - maar wel in den regel tante Krisje! - O die lieve verkleinende woorden, wij moeten er even bij stilstaan - ook uit een wijsgeerig, zielkundig, taalkundig beginsel - verkleinwoorden! en waar al niet? O, onverklaarbare menschenwereld!: ons lieve Heertje! - lieve hemeltje! - het lieve zonnetje! - waarom *hier*, om 's hemels wil! - miniaturen geschilderd, waar alles schier onmetelijk is? - Zegt dan, dwaze menschen! als ge toch wilt, van uw dik, zwaar, plomp kind, met een waterhoofd, met beenen als bloedworsten: - mijn hondje! - zegt van uw echtgenoot, boven de vijf voet lang of auderhalf el breed: - mijn engeltje! - zegt van uwe ziel, die diep bedorven en ontheiligd, of werkeloos, of geheel ingedommeld is - zoo als keizer Hadrianus: - mijn lief zieltje! ‘animula pallidula!’ - maar verkleint dan toch niet wat reeds grooter dan groot is. - Wonderbaar, dat men in het gewone, dagelijksche leven, van zekere omineuse, gevaarlijke personen en zaken sprekende, het verkleinwoord juist weglaat -: de duivel haal u! - immers nooit: - het duiveltje haal u? - ga naar den drommel of naar de hel - immers nooit, zoo ver mij bekend is: - ga naar het drommeltje of naar het helletje? - Ligt er dan eene onverklaarbare toenadering, ja zelfs een zekere geloofsootmoed - in dat - ‘tje’ - dat we juist dáár vinden, waar het wijsgeerig en taalkundig niet behoort? -?-

Tante Krisje intusschen mogt het miniatuurplaatsje wel innemen, en het worde haar, naar regt en wet, toegeëigend. - Zij behoorde tot die kleine, magere, zeer ligt beweegbare en zeer gemakkelijk verplaatsbare, vrouwelijke personen en voorwerpen, die van aard en natuur onrustig en ongedurig zijn. - Zij had, om hier weder de harmonie te bewaren, kleine oogen, kleine handen, en gebruikte zelve gaarne, als terugwerking van haar naam, kleine woorden - (of met uw taalkundig verlof, vergeef de zonde voor deze maal) - kleine woordjes. - Intusschen was zij, nevens hare oudere zuster gesteld, meer naar en voor de wereld; - want nimmer was haar hoofdje met de zusterlijke kornet bedekt geweest - maar gewoonlijk met een sierlijk, wel en net opgemaakt mutsje, waaraan ligt paars lint, ja, zelfs heeft men, bij zekere gelegenheid, later te beschrijven, eenige bloemen onder het meer wereldsche hoofdtooisel willen zien: - ligt paars was het lievelingsthema, waarop tante Krisje hare garderobe componeerde; meermalen dreigde zij tot het blaauwe of groene over te gaan, en was bekend wegens de allerkeurigste kraagjes, die zij voor anderen, en vervolgens voor zichzelve maakte; om welke reden het te bejammeren is, dat Steventje een *neefje* en geen *nichtje* was. - Tante Krisje kwam, zooals men teregt alom verkondigde, ‘netjes voor den dag.’ - Zij had buitendien de oude gewoonte der

heidensche en wilde volken over gehouden, om kostbare oorringen te dragen, welke door de behoorlijke snede en vorm van het mutsje hun effekt zelden misten, - ook was ze eenigzins verzot op vingerringen, en had hier het minimum (in onzen financiëlen tijd dadelijk verstaanbaar woord) op *vier* stuks aan de regterhand gebragt. - Daar zij het voorregt van den hemel had ontvangen om kleine, witte, behagelijke handen en vingers te bezitten, en dus dagelijks te kunnen laten bezigtigen, waren deze onschuldige vingerkluisters, deze pijnlooze gordels van het teedere, vrouwelijke vleesch, bij haar althans niet ongepast. - Zelfs had tante Krisje zomer- en winterhoeden, die al zeer en zeer naar den smaak waren, en meer dan eens, vooral omstreeks het begin van November en het begin van Mei, de stille en luide verontwaardiging van zuster Jet hadden uitgelokt, en zeer scherpe en bijtende recensiën deden ontstaan, die den huiselijken vrede dreigden te verstoren. - Bovenal beweerde de oudere zuster, dat die bonte bloemen al zeer sterk - 'hokten' - met de geliefkoosde kleur, welke de jongere zuster met onbedwingbare hardnekkigheid bleef handhaven, en wel zegevierend. - Nog iets - tante Krisje was eventjes, eventjes veertig jaren oud - en daarom ( ) hier vulle de geneigde lezer den verdwenen volzin tusschen de twee haakjes zelf in - s.v.p.!

Eindelijk tante Pietje - onze waarde, trouwe, lieve Petronella. - Zij was, zoo als men zegt, de middelste, en tevens de meest zwaarlijvige en sterkere - zij had, en dit is alleropmerkenswaardigst - (ach, konden we hier een sterker sprekend woord vinden!) - zij had geene lijf- of lievelingskleur, geene bijzondere aanhankelijkheid aan eenigen kleedervorm, maar toch 'knap in de kleêren' - uiterst net en zindelijk - wij zien haar in de keuken, en in den kelder, en op zolder, en alom, zeer rap, met den witten boezelaar voor, de mouwen hoog opgestroopt, en het hoofdhair, naar de wet der natuur, los en bevallig naar de beide zijden van het hoofd, oost- en westwaarts heengebogen en bevestigd. - Zij is in de week meer duurzaam dan keurig, meer tegen wind en weder bestand, gekleed, en draagt, tot onophoudelijke ergernis der beide zusters, den ouden, groenen, geruiten mantel, die haar weldoorvoed ligchaam sedert zeven jaren beveiligt en beschermt. - Zij heeft groote, roode handen, die dadelijk, ook door de meer platte nagels en de lederachtige opperhuid, de overtuiging bevestigen dat tante Pietje - die weet en wil - 'uit te steken' - zoo als dit groote woord veelbeteekenend zegt: - in zekeren zin bezit zij, onwetend en onwillekeurig, eene aangeborene deftigheid en huiselijk overwigt, waardoor de beide zusters in bedwang worden gehouden.

Goede, brave, verstandige menschen, van Adams en Eva's geslachte! - die ons tot dusverre zijt nagetreden, - verschooning, verschooning!! - dat we u zoolang bij dit drietal bepaalden, en helaas! ons Steventje uit het oog verloren. - Dat is het onheil, het groote kwaad, aan deze en soortgelijke levensbeschrijvingen onafscheidelijk verbonden, dat wij telkens uit de rails geraken, en uw lankmoedig geduld moeten inroepen, om er ons weder in te zetten; - intusschen zult ge weten, dat het werkelijke leven eigenlijk niets anders is dan gedu-

rige buiten-sprongen - zij-sprongen - bokken-sprongen - capriolen - en menigeen den regten weg niet vindt, of als hij dien gevonden heeft, daar weder afhuppelt - zoo gaat het ons - en zoo zal het velen gaan; - neemt voorloopig onze drie tantes in uwe genadige bescherming, en vergunt ons, als wij haar eerst, tant soit peu, voor u hebben ‘aangekleed,’ op eene geheel andere, volstrekt niet onbehoorlijke, of ongepermitteerde wijze - haar ook weder ‘uit te kleeden.’ - In die zoete verwachting, tot later, en tot wederziens.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Schetsen en opmerkingen van een platonisch filosoof der 19de eeuw.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1853, II, *bladz*. 383.)

II. Hoe het in het laatste der dagen zijn zal.

(*Nabetrachting over het vorige hoofdstuk*.)

Denken leidt tot handelen. Dat is waar, maar even waar is het dat handelen tot denken leidt. De meeste menschen toch handelen vóór dat zij gedacht hebben. Het figuur van zulk een denker is meestal dat van iemand ‘die zich leelijk in de vingers heeft gesneden.’ - Zulk een figuur past een filosoof niet, maar wel past het hem met het reine vee de genotene zielespijs te herkaauwen.

En hetgeen ik op dit oogenblik te herkaauwen had, was niets meer of minder dan het bleeke gezigtje en het tengere ligchaampje van den kleinen Karel. Ik behoef hem u niet te schilderen, ga in onze fatsoenlijke huizen, in onze kostscholen, op de straten onzer groote steden, zult gij zijn type bij duizenden exemplaren aantreffen.

En toch, tengere zwakke wezentjes, die over eenige jaren de kern van onze maatschappij zult uitmaken, ik gevoel sympathie voor u, meer dan voor den grofgebouwden, roodwangigen, geelharigen Gelderschen boerenjongen!

Want in uwe zwakke brooze ligchaampjes zie ik vooruitgang, een overgang van het dierlijke in den mensch tot het geestelijke.

Ga de wereldgeschiedenis na, en gij zult bevinden, dat hoe beschaafder een volk wordt, het in dezelfde mate in ligchaamssterkte afneemt.

In dit opzigt waren de Grieken en Romeinen al een mooi stuk op weg, en wie weet wat er nog van hen zou gekomen zijn, waren zij niet vervangen door de ruwe Germaansche volken, menschen met ligchamen als reuzen, maar met zielen van kleine kinderen. Maar die

Germanenzielen werden op hare beurt ook weêr ontwikkeld, en ziet hetzelfde verschijnsel openbaart zich weder, wij lagchen om de domheden der oude ridders, maar de harnassen, waarmede zij naar 't Oosten trokken, kunnen wij naauwelijks meer van den grond tillen. Ziel en ligchaam zijn met elkander in strijd, en de ziel moet eenmaal de zegepraal behalen! Daarom gevoel ik zoo veel sympathie voor de zwakke ligchaampjes van het opkomend geslacht; want zij voorspellen mij gelukkige tijden. Zij zullen al zwakker en zwakker worden, totdat zij op het laatst zoo dun en ijl zullen worden als de lucht waarin zij zich bewegen. En dan, dunkt mij, lezer, zal het duizendjarige rijk wel daar zijn. Een gelukkige tijd voorwaar; want eten of drinken zullen wij dan niet meer voor onze luchtligchamen noodig hebben, tenzij misschien wat rozengeur en maneschijn; de wilde dieren zullen ons geen leed meer doen, want zij azen alleen op ligchamen van vleesch en bloed, zielen en lucht zijn voor hen een ongeschikt voedsel; de een zal voor den ander niet meer behoeven te wijken, want lucht is zeer elastiek. Zalige tijd, en driewerf gelukkig geslacht dat zoo krachtdadig door opvoeding en leefwijs medewerkt om die verwachtingen te verwezenlijken.

En dan, medemenschen, behoeft gij ook geen vrees meer te koesteren voor datgene waarvoor velen uwer zich zoo angstig maken, ik bedoel den ondergang der wereld. Want ziet, die dunne ligchamen zullen al ijler en ijler worden, en eindelijk, wanneer ze ligter zijn geworden dan de omringende lucht, zullen ze even als luchtballons opstijgen, en dan heffen wij, zachtkens in het deinzend blaauw der lucht opstijgende, den lofzang aan, waarvan wij thans reeds met voeg de ouverture zouden kunnen aanheffen: ‘Zoo gaat men naar de maan!’

En dat is het einde der wereld, lieve lezer, want gij begrijpt wel, als er geen menschen en vooral geen echt fatsoenlijke menschen meer wonen, herneemt de natuur haar regten, en waar dat geschiedt moet alles in de war loopen.

Van hetgeen ik hier nederschreef hadt gij, edele Plato, reeds een duister vermoeden. Van waar anders dat denkbeeld, dat wij al hooger en hooger moeten opstijgen aan de buitenzijde van het blaauwe luchtgewelf, totdat wij op het hoogste toppunt gekomen genoegzaam voedsel zullen vinden in de aanschouwing der idées, en aan de paarden, die er ons heen getrokken hebben, wat nectar en ambrozijn zullen voorzetten? - Maar duister stond u dat alles voor den geest; want gij hadt de geschiedenis nog niet achter u, noch ons hoopvol opkomend geslacht vóór u!

III. Verliefd zijn en dichter worden.

Lief blond kind, gelooft gij aan liefde?

Gij bloost en slaat uw oogen neder. Maar gij slaat uwe oogen ook neder voor de stralen der zon, die des morgens bij het openschuiven der gordijnen het eerst uw blik ontmoeten; gij sluit er onwillekeurig uwe oogen voor, en toch weet gij dat die stralen van de morgenzon het aardrijk verkwikken en koesteren. De liefde is ook een zon, die rozen langs ons levenspad doet bloeijen, en toch deinst gij meisjes onwillekeurig voor haar eerste stralen terug. - Maar de zon aan den hemel blijft altijd dezelfde, elken morgen komt zij weder even schoon uit het oosten op - doch de zon der liefde....

Zóó schreef ik op mijn achttiende jaar, lezer, toen ik verliefd was.

Van die liefdesgeschiedenis wil ik u wat meer vertellen.

Hoewel weinig in liefdeszaken ervaren, was ik toch verstandig genoeg, om spoedig in te zien, dat men om echt verliefd te heeten ook dichter moet zijn, dat is: dat men verzen moet kunnen maken. Maar hoe het aan te leggen om poeët te worden? Ik kende niemand die in die kunst les gaf, dus was ik genoodzaakt mijzelf te oefenen, en meende het best mijn doel te zullen bereiken door aanhoudend verzen van anderen te lezen. Wat heb ik in die dagen menig lijvig boekdeel vol verzen gelezen; want niets leest men spoediger uit dan verzenboeken omdat ze zoo wijd uiteen gedrukt zijn. Maar wat ik deed of niet deed, het was mij maar niet mogelijk zelf een ordentelijk vers bij elkander te lappen. Gaarne had ik mij geschaard onder de groote armee der poëtasters, die helden met afgeknabbelde nagels, stuk gekrabde ooren en Witsen Geysbeeks onder den arm; want, goed beschouwd, waarom bespot gij die menschen? - Wat raakt het u of zij zich pijnigen en afsloven, terwijl een ander de verzen uit zijn mouw schudt, als ze beiden even veel werk leveren? - Maar niets mogt baten; daarom heeft de eerste liefde dan ook waarschijnlijk schipbreuk geleden.

Hoe dikwijls heb ik niet een gedicht aangevangen ter eere van mijne Muze, in den vorm van aanroeping of smeekschrift aan gemelde dame gerigt; want ik begreep met regt dat een fatsoenlijke dichtbundel daarmede dient aan te vangen; b.v. op deze wijze:

Daal, mijn Muze, tot mij neder
Uit den hoogen hemeltrans!
O, bestuur mijn hand en veder,
Leer mij verzen maken thans!

Leer mij rijmen menig liedje,
Dat ik aan *haar* zenden kan,
Dan is 't gaauw: '*mijn* Anne-Mietje!'
En van haar: '*mijn* liefste Jan!'

Hoe jammer dat deze naïeve dichttrant mij zooveel moeite en inspanning kostte, dat ik niets meer dan deze twee aardige coupletjes voor den dag heb kunnen brengen. Trouwens, ik moet bekennen dat zoo'n aanroeping 'van mijne Muze' ook nog al gemakkelijk is, omdat men er bij de meeste dichters voorbeelden van vinden kan. Maar hoe ze er toe gekomen zijn om ieder van 'zijne Muze' te spreken, dat mag de drommel weten. Bij slot van rekening worden de verzen dan eigenlijk niet door den dichter, maar door zijne Muze gemaakt. Kan het ook een maatregel zijn om de schuld van zich af te werpen, als het brouwsel wat heel slecht mogt uitvallen? - Verder is het bij mij nog altijd een gewigtige quaestie òf er maar ééne Muze is, die alle dichters bedient, òf dat er zooveel Muzen als poëten en poëtasters zijn (want vooral de laatste soort werkt sterk in die aanroepingen). Het laatste komt mij wel wat onwaarschijnlijk voor, omdat ik mij maar niet voorstellen kan dat het klassieke negental in de laatste eeuwen zoo verbazend in quantiteit vermeerderd (ik had haast geschreven: in qualiteit verminderd) zou zijn. En het eerste geval komt mij ook al onwaarschijnlijk voor, omdat ik niet kan begrijpen hoe één persoon te gelijk goede verzen en groote prullen kan afleveren. Ik verwacht nog altijd van een der heeren poëtasters een naauwkeurige opgave van de betrekking waarin zij eigenlijk tot hun respectieve Muzen staan. Misschien kan een zeker heer dit wel doen, die

onlangs nog zoo'n fraaijen dialoog tusschen zijn persoon en zijne Muze in een der maandwerken geplaatst heeft. Jammer dat vader Helmers, die ook nog al druk in die aanroepingen handelde, en dan ook behoorlijk door spiritus (van de Muze) geïnspireerd werd, uit ons midden is weggerukt!

Nog ééne aanmerking:

Wanneer ik het meerendeel onzer dichters naga kan ik niet nalaten verheugd uit te roepen: God dank! vooruitgang! al weêr eenige stappen nader tot Plato's volmaakten staat!

Had Plato in onze eeuw geleefd, voorzeker, hij zou zich niet zoo hevig tegen de dichters uitgelaten hebben als hij het in zijn tijd doen moest.

En weet gij, lezer, waarom hij hen uit zijn republiek wilde verbannen? - 't Was omdat ze onbetamelijke dingen vertelden van de goden en van respectabele mannen, waardoor de jeugd allen eerbied voor die personen verloor; en 't was omdat er in zijn tijd waren, die liederen maakten waarvan de woorden en de melodiën *geheel nieuw* waren, 't geen ligt de zeden bederven kon. - Ik geloof echter niet dat wanneer hij onze laatste almanakken, dichtbundels en tijdschriften gezien had, hij er over geklaagd zou hebben dat de dichters de zaken van een ongeoorloofden kant voorstellen of *wat nieuws* voor den dag brengen. En is er al eens een onder, die een nieuwen vorm bezigt, of de zaken van een anderen kant, dan het gros der broederschap voorstelt, zoo als b.v. de HH. Da Costa en Alberdingk Thijm, de echt Platonische geest der overigen blijkt ten duidelijkste daaruit, dat zij gaarne zulke personen het land zouden uitjagen. Mogt het gouvernement er zich eenmaal mede bemoeijen! Maar met ter tijd zal 't wel beter worden!

IV. Platonische liefde.

Weet gij wat Platonische liefde is? - Ik zal het u zeggen: het is de rozen plukken terwijl ze bloeijen, maar ze, als gij haar geur genoten hebt, niet roekeloos wegwerpen; maar uit de rozenbladen een essence, een rozenolie bereiden, die veel geuriger is en veel langer duurt dan de rozen zelve.

- Begrijpt gij mij? - Neen. - Nu, 't beeld was ook niet juist gekozen, dat komt er van als men de taal der dichters wil gebruiken en zelf geen dichter is! Nu dan, in proza:

De jongeling bemint een meisje om hare schoonheid; maar als hij een tijd lang verrukt heeft gestaan over de uiterlijke lieftalligheden van haar die hij lief heeft, dringt hij ook dieper door, en wèl hem als hij ook dáár een schat van deugden vindt! Die deugden leert hij dan meer liefhebben dan haar uitwendig schoon, hij spoort ze overal op en vindt ze ook in andere wezens; ook die anderen begint hij lief te hebben, maar alleen om hun inwendig schoon; en eindelijk, het stoffelijke geheel vergetende heeft hij alles lief wat schoon waar en goed is.

En de liefde voor het schoone, ware en goede, dat is Platonische liefde.

Ik verlangde vurig die Platonische liefde te bezitten, maar begreep ook te regt dat de zoo even aangewezen methode zou moeten gevolgd worden, en de gelegenheid om er een aanvang meê te maken was gunstig. Ik wil ze u vertellen.

Misschien zult gij u nog herinneren dat ik arm ben, en dat het mij niet mogt gelukken huisonderwijzer te worden. Ik trachtte dus mijn kost te verdienen met privaatlessen te geven. Dit tot inleiding.

Onder de huizen waar ik les gaf be-

hoorde ook dat van den rijken bankier Grefeldt. Ik ging er gaarne heen, want mijn leerling dáár, aan wie ik het Engelsch en Hoogduitsch moest onderwijzen was de lieve Lina, zijn zeventienjarige dochter.

In den beginne werd de les altijd gegeven in tegenwoordigheid van een deftige gouvernante, maar later werd ik wel eens met Lina alleen gelaten en dan vertelde ik haar zóóveel van de harmonie der zielen en hoe ze langzamerhand vleugels krijgen en te zamen naar beter oorden heenvliegen, en dan hoorde zij zóó aandachtig toe, dat ik, om de waarheid te zeggen, razend op haar verliefd werd.

Verliefdheid is een uitmuntende zaak voor een filosoof; zij beneemt honger en dorst en strookt dus volkomen met den normalen toestand van zijn beurs en wijnkelder, ook heeft zij gewoonlijk 't effect dat hij zich een keer meer in de week laat scheren, zijn haar behoorlijk uitkamt, zich met zeep wascht, zijn rok afborstelt, zijn laarzen laat poetsen, enz. enz. Ik kwam meer en meer in de gunst van de familie, zoo zelfs dat ze mij somtijds, als er geen gezelschap was, te dineren hielden. Ik schreef die gunst toe aan de wederliefde van de schoone Lina, anderen verklaarden ze voor een magnetischen invloed van mijn mager gezigt en versleten rok op de zenuwen van mevrouw.

Op zulk een middag, toen de dames de kamer reeds verlaten hadden, en ik met mijnheer nog wat bleef napraten onder 't genot van een lekkere flesch Bourgonje, vertelde ik hem toevallig hoe Plato drie standen in zijn staat wilde hebben, en hoe hij die noemde den gouden, zilveren en koperen stand.

Juist zoo, antwoordde hij, dat is zeer goed van dien man ingezien! Die adel en aristocratie is altemaal maar gekheid; het geld moet de maatstaf van alles zijn; zonder geld kan men immers niets uitrigten? ja wel, heel aardig gevonden, zinnebeeldig natuurlijk, een gouden, zilveren en koperen stand! Kapitalisten, gegoede burgers en arm volkje, zoo is het!

- Ja maar, waagde ik aan te merken, zóó bedoelde Plato het niet, die metalen dienen alleen om de innerlijke hoedanigheden der menschen aan te wijzen; tot den gouden stand behooren de filosofen of bestuurders van den staat, tot den zilveren de krijgslieden, en tot den koperen de kooplieden, arbeiders enz.

- Wat is dat voor gekheid, viel de heer Grefeldt goedhartig in, dan zou ik b.v. tot den koperen stand behooren en gij tot den gouden; groote dwaasheid, zeg ik! Wat wilt gij, b.v. zonder geld uitvoeren?

- Daarvoor, mijnheer, had Plato een uitmuntende wet uitgedacht: de staat regelt zelf de huwelijken, alleen de filosofen en de krijgslieden, die zich voorbeeldig gedragen hebben, mogen zichzelf een vrouw kiezen; zoo doende kunnen zij immers de rijkste en mooiste meisjes uit den handelstand kiezen, en deze zullen zich altijd hoogst vereerd met zoo'n aanzoek gevoelen. Zie, meneer Grefeldt, ik ben filosoof en gij maar eenvoudig bankier (dat is te zeggen van koper); maar komaan ik wil uwe dochter tot den gouden stand verheffen, ik wil u gelukkig maken!

- Mooi zoo, mijn filosoof, - en de goedhartige dikbuik schudde van 't lagchen, - royaal gepresenteerd, ik sla toe, hoor! Maar, - en hij legde zijn hand op mijn schouder, - als ik u één raad schuldig ben, blijf dan nog een jaar of wat les geven, en als gij een paar ton hebt overgespaard, kom dan eens

terug, en wij zullen elkander nader spreken!

De spot van den ouden heer had mij geheel uit het veld geslagen; het eenige wat mij overschoot was: - maar, meneer, bedenk toch dat uw dochter mij bemint, wilt gij haar dan ongelukkig maken?

- Kom, kom, altemaal gekheid; mijn gouvernante kunt gij krijgen, als gij absoluut een vrouw wilt onderhouden, maar mijn dochter niet! En wat die verliefdheid betreft, dat zal zich wel schikken. Als de meisjes zelf kiezen mogten waar zou het dan met de maatschappij heen! Zijt gij filosoof en weet gij nog niet dat een meisjeshoofd een broeinest is van romaneske droomen.

- Dus wilt *gij* een echtgenoot voor uw dochter kiezen?

- Natuurlijk!

- En het geld zal uw maatstaf zijn bij die keuze?

- Natuurlijk! - En te gelijk schonk hij zich een nieuw glas wijn in.

- Maar zoo'n huwelijk kan uw kind nooit gelukkig maken!

- Zijn de huwelijken à la *la Fontaine* dan altijd gelukkig?

- Gij hebt gelijk, meneer Grefeldt, ik begin eerbied voor uwe beginselen te krijgen! - In Plato's volmaakten staat toch mogen de meisjes ook niet zelve kiezen, maar dáár bemoeit het bestuur er zich mede, rigt een soort van loterij op, maar weet de zaak toch altijd zoo te beknoeijen dat de beste meisjes aan de verdienstelijkste mannen ten deel vallen.

Maar aangezien bij ons de staat zich niet met die zaken bemoeit, stem ik u gaarne toe dat de vaders als de oudsten en dus ook de wijssten er zich mede moeten belasten. Plato nam tot maatstaf aan deugden en verdiensten; gij verschilt met hem in gevoelen daarin, dat gij veel geld te hebben als de hoogste verdienste beschouwt. Consequent is het dus van u om uwe dochter aan dengene te geven, die het rijkst is. Als men in uw systeem in plaats van *geld* overal *verdiensten* leest, dan is het volkomen Platonisch. Maar gij zoudt u ook wel eens kunnen vergissen; want er zijn menschen, die meer geld schijnen te hebben, dan zij wezenlijk bezitten; om zulke misvattingen voor te komen, was het mijns inziens wenschelijk dat de staat zich met deze zaak bemoeide, door namelijk zekere graden onder de menschen in te stellen. Even als bij de militairen zou men iemand, die één ton bezit, met één streep op den schouder kunnen merken, die er twee bezit met twee strepen, enz. Allen die minder dan één ton bezitten behoeven geen kenmerkend teeken te hebben; want ze kunnen bij uwe keus toch niet in aanmerking komen. Bedrog zou men kunnen voorkomen door dengene die blijkt meer strepen op zijn schouder te hebben dan tonnen goud in zijn kist, na een naauwkeurig onderzoek, dat natuurlijk elk huwelijk vooraf moet gaan, het meisje, waarover onderhandeld wordt te ontzeggen, en hem aan arme meisjes uit te huwen. Deze moeten toch ook aan den man gebragt worden, en niemand kan of durft voorgeven schatrijk te zijn, of hij heeft altijd nog wel genoeg om zoo'n meisje te onderhouden. Zulke strepen zouden niet alleen in dit geval, maar ook in andere opzigten van onbegrijpelijk veel nut zijn; op straat zou men aanstonds weten voor wien men het diepst den hoed moet afnemen; op reis, aan wien men de beste plaatsen moet afstaan; in één woord, en het zal een woord zijn in den geest van onzen tijd: weg met al die ridderordes en decoraties, maar ééne orde moet er zijn, en dat

wel een orde die niet door gunst of door verdienste verkregen wordt, maar een orde waardoor een vuile Jood zich verheffen kan boven mannen trotsch op geboorte of eerwaardig door talenten, - het is *de orde van het geld;* de stichter van die orde is de *schraapzucht*, en haar grootmeester is de *duivel;* voor haar decoraties alleen het hoofd ontbloot!

Ik heb sinds dien tijd geen Bourgonje meer gedronken, geen les gegeven aan mejufvrouw Grefeldt, en, volgens de voorgeschreven methode, nog geen aanvang kunnen maken met de Platonische liefde.

Omdat die eerste beginselen van de Platonische liefde tegenwoordig uiterst moeijelijk zijn voor heeren en dames zonder geld, wordt er een gouden medaille uitgeloofd aan hem, die naar de behoefte van onzen tijd een nieuwe methode uitvindt, waardoor men op een gemakkelijker manier tot hetzelfde resultaat komt.

JAN HOLLAND.

Cross-readings.

Steenwijk 14 November. - Heden zijn alhier op de St. Martens-markt aangevoerd zes honderd acht en twintig vette koeijen en jong vee - het gold hier een greep in het belastingstelsel gedaan, of beproefd tegen het einde des jaars.

Zoo als men weet is Mlle Petrovich-Walter als prima donna assoluta van den Italiaanschen Schouwburg te Parijs geëngageerd - das Schiff wird so verkauft, wie es jetzt hier liegt; das Inventarium ist vollständig, und Schiff wie Inventarium im besten Zustande.

Er is eene inschrijving geopend tot de oprigting van een gedenkteeken voor den heer F. Arago - Elegante modellen, Buvards, eenige kleine bustes en consoles, cartonnages, bij A.J. Kramer, Rokin over het kapel.

De Moniteur meldt dat de Turken eenig voordeel behaald hebben. - Het origineel *dezer* circulaire is dagelijks voor belanghebbenden ter visie aan het consulaat der Vereenigde Staten van Noord-Amerika te Amsterdam.

Er zullen nieuwe berigten moeten afgewacht worden om de zekerheid te verkrijgen dat de Turken andermaal eene overwinning hebben behaald - où sont annexés les mémoires de l'académie

des sciences de Paris, sur les découvertes du docteur Mené par rapport aux maladies de *l'organe de l'ouïe;* année 1850.

Uit het verslag van het verhandelde in de afdeelingen omtrent het in overweging nemen van het voorstel van negen leden, tot afschaffing van het tonnegeld en den accijns op het geslagt blijkt dat - zij deze aanvraag doen, bij tijds, ten einde de gegadigden er een huis naar zouden kunnen huren, en zonder te gemoetkoming tegen de *enorme* huurprijzen opzien. - Het zoude voorloopig zijn, voor den tijd van *zes maanden*, als *proefneming*.

De Constitutionnel beweert, dat Omer Pacha, een soort van ultimatum aan den generaal Gortschakoff heeft gezonden - waaraan tevens het maken van kleederen is verbonden, doch aan welk eene zaak meerdere uitbreiding kan gegeven worden; men vraagt een *medewerkend compagnon*, in staat eenige mille te kunnen aanbrengen; bijzondere attentie zal gevestigd worden op hen, die tevens het vak van *coupeur* verstaan; inclinerenden adresseren zich franco onder letter J.C. bureau Handelsblad.

NB! *Zie Handelsblad Woensdag* 16 *November*.

Het spionnetje.

October-spionnetje.

Officieele belangrijke aankondiging!!

> Eindelijk, eindelijk zal de oude wereld, die begint te vermolmen en te verweren, op den 23 Mei 1854, toch eens vergaan - luidens de dagbladen, - aldus bepaald en vastgesteld ten overstaan van schepenen en raden. - We hebben dus nog maar *één* wintertje voorhanden - vrienden! - om onze rekening te maken met den Hemel en de aarde. - 't Is jammer, ellendig jammer, dat de annonce zoo *laat* komt - want -: de zaken tusschen den Rus en den Turk, de uitvinding van Ericson, de doorgraving van Panama's zeeëngte, de quaestien der formulieren, de belangen der Hervormde synode, de toepassing der Bisschopswet, de wet op het armbestuur, en de verchristelijking van Java, de inneming van Pe king door de insurgenten, alle financieele toekomende handelingen van het Gouvernement met de Nederlandsche Handelmaatschappij, de handelingen der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, de theorien en praktijken van de heeren Groen, Thorbecke, Stahl, keizer Nikolaas, en den groothertog van Toskane, en Lord Palmerston - - helaas! helaas! dat alles kan onmogelijk, waarachtig met den besten wil, onmogelijk VÓÓR den 23 Mei eerstkomende, behoorlijk op orde zijn, en in dier voege getermineerd, dat men gereed en à prendre is, om in massa - ergens anders - b.v. naar den Orion of Sirius, de hemel weet waarheen - overgemaakt te worden. - Daarom hopen wij, om den wille van al de genoemde belangen, en heeren potentaten, dat er een drukfout ingeslopen zij in het cijfer van het *jaartal*, en verzoeken onze

courantiers die zaak eens naauwkeurig en ernstig na te zien, en de verontruste wereld - officieel - gerust te stellen.

De Morgenster en het Metalen kruis.

Men verneemt, dat de *Morgenster* hare opgaande stralen ook op een groot *metalen kruis*, dat thans alom aan den *weg* staat, heeft geworpen, en dat het gepoetste en blinkende metaal den ochtendzonnegloed heeft teruggekaatst, en wel zoo sterk - (repercussie) - dat een protestantsch tabakspijpje is ontstoken, en men heeft ontwaard eenigen damp en rook - en wat heete asch.

Niet buiten uw rol! Een dagblad uit Calais deelt de officieele waarschuwing mede van wege de hooge overheid, en vermaant de tooneelspelers ernstig, om zich te houden aan de bewoordingen hunner respectieve rollen, zonder deze door willekeurige bijvoeging uit hun verband te rukken.

Dit bevel der hooge overheid is zeer toepasselijk en allerheilzaamst op en voor *alle* - spelers op 's werelds schouwtooneel: de geestelijke, de wereldlijke, de staatkundige, de wetenschappelijke. Houdt u toch aan de zaak, die gij voorstaat en niet altijd verstaat, of begrijpt; houdt u ten minste aan uwe rol - en grijp niet over uit uw van buiten geleerd en ingepompt, conservatief of liberaal komedieboekje, in een tegenoverstelde rol - waardoor alles bedorven wordt - en voeg er liefst niets meer bij, dan men u bepaaldelijk voorschreef, - vooral niet, als het *rijmen* moet met zekere inzigten, die gij van den heer regisseur, tooneelmeester, ontvangt, - en behoorlijk in de maat moet opzeggen.

November-spionnetje.

Kostbare archieven, historiestukken, ja pauselijke bullen, als kardoezen en patronen voor Frankrijks artillerie!

Waarbij is geboord en geïnterpelleerd de minister van oorlog - en de Muze der geschiedenis naast Z. Excell. stond te weenen. - De kostelijke, onwaardeerbare brieven en acten van vroegere eeuw - diezelfde stukken, waar menig bibliophile of wanhopend archivarius zich schier blind en gek naar gezocht heeft - deze documenten geperst en gescheurd, met leelijk zwart buskruid of schroot gevuld, - en bestemd om in den duisteren, gapenden muil der moordende kartouwen gestopt te worden - *ongehoord!* en toch weder ironisch-tragisch - als we ons voorstellen dat vroeg of laat, de vijanden, b.v. de Engelschen of Russen, met warme, brandende pauselijke bullen, of stadshandvesten, of koninklijke en hertogelijke brieven en autographen - worden beschoten! - de geschiedenis in de mortieren! - de konstabel en artillerist - onwetend - een ongepatenteerde archivarius!!

Levensvraag des tijds: - Staat de aarde stil, of staat ze niet stil?

Mensch der negentiende eeuw! voor driemaal vijftig cents kunt ge u drie geschriften aanschaffen, ten einde deze zaak worde onderzocht. - Dr. Schöpfer zal u bewijzen, wat de doctor uit den Haag, en de ongenoemde

ook - en Galilei ook - loochenen. - Gij zult in groote twijfeling geraken, of onze planeet - halte houdt in het hemelruim, dan of ze de eindelooze, de zoo juist afgebakende walz en polka, altijd blijft voortzetten, hoewel in eenzaamheid, altijd op verren afstand vergezeld door dame Luna. - Het hoogere vraagstuk moest eindelijk beslissend opgelost, en wel *vóór* den 23 Mei (Zie hierboven), als wanneer er clôture finale zal zijn van den zesduizendjarigen ommezwaai. - Intusschen blijve men verzekerd, op zeer tastbare gronden, dat zelfs dan als de aarde stilstond, stokstijf als een

paal - alles wat er op is, en zich bewegen kan, *niet* stilstaat, en zich omstreeks 1854 in zeer geweldige physieke, intellectueele, financieele en martiale rotatie bevindt - zelfs zoo sterk, dat de oude, verjaarde, verkoolde en inwendig uitgebrande wereldbol, daardoor alleenlijk reeds mede aan het draaijen zoude kunnen geraken.

Jagtpartijen.

Wat beteekent het toch, eilieve! - dat gedurende dezen herfst, de koningen, en voornamelijk twee keizers, als Nimrods onzer eeuw, geweldige jagten aanleggen, zoodat de dagbladen het getal der slagtoffers hairklein opgeven -: zooveel wild door koninklijk of keizerlijk lood geveld? - Is dat ter afleiding van knellende staatszorg - of een somber, bedenkelijk voorspel van de groote aanstaande menschen-par-force-jagt - waarop ons de eerste, tweede, derde, vierde, vijfde uitgave van den ‘Worstelstrijd der natien’ voorbereidt? - ‘Pourvu qu'ils s'amusent’ - stroome het dierenbloed; - elke druppel menschenbloed eischt niet slechts verantwoordelijke ministers, maar de verantwoordelijke heerschers voor hooger regterstoel dan de aarde kent.

Bevoegde of onbevoegde kritiek.

Er is eens geweest een letterkundige, en deze heeft een dichtbundel afgekeurd, en durven spreken van: ‘piëtistische poëzij’ - en hij heeft die woorden geschreven op een houten arm of wegwijzer, zoodat alle menschen die op weg waren die woorden konden lezen. - Toen is er een ander letterkundige en krachtvolle wandelaar gekomen, met een dikken stok, die het opschrift ook las, en aan den eersten letterkundige den maarschalksstaf der kritiek heeft willen ontnemen, en hem geducht de les las. - Wie heeft nu regt? vragen de menschen die aan den weg staan, en bang worden dat de *Gids*, ditmaal, een verkeerd pad aanwees - dát is de vraag - daar staan we nu, en zeggen -: ‘Beste, brave menschen! waar moeten we heen - ter regter- of ter linkerhand?’ - Wij wachten dus een tweeden of derden arm of wegwijzer, en zullen eens zien of de letterkundige, nommer I, die het initiatief nam, zichzelven *onbevoegd* zal laten verklaren, en of hij de handjes, die nog rood en warm zijn en gloeijen van de plakken, hem welmeenend en nadrukkelijk toegedeeld, - zal te huis houden.

Eene beroeping in de negentiende eeuw.

Er is een prediker in het land van Groningen, die, ondanks zichzelven, het voorregt verkreeg eener bliksemsnelle reputatie: - vlugschrift en dagblad hebben hem reeds der onsterfelijkheid gewijd, en een zeker stadsblad heeft het leerstuk van den *waarachtigen God* en het *eeuwige leven*, met den naam des *predikers* en dien van eenen *boekhandelaar*, op eene indrukmakende wijze vereeuwigd en zaamgevlochten. - De inquisiteurs met de pen en met de formulieren van eenigheid, zelfs sommige *onzijdige* legermagten, hebben zich de zaak van de gemeente, van den kerkeraad, van den boekhandelaar in het dagblad, en van den prediker uit Groningen in die mate aangetrokken - dat men vreest voor eenen nachtelijken inval te Groningen, of een auto da fé, waar den

onregtzinnigen ketter een gelijk lot als van den heiligen Laurentius, op zijn zachtst genomen, te wachten staat. - Als hoogernstige leerstukken, op *die* wijze, ter visie van het publiek worden gelegd, en onder de advertentien van ‘openbare verkoop van huizen, en schepen, revalenta, enz.’ eene eervolle plaats verkrijgen - dan zullen onze nakomelingen met stille verwondering en verbazing zien, *waartoe* eens eene wettige predikants-beroeping in de negentiende eeuw aanleiding heeft kunnen geven!

ASMODEUS.

NICOLAAS.

MENTCHIKOFF.

ABDU-'L-MEDJID.

OMER-PACHA.